

SANCTI

THOMAE AQUINATIS

OPERA OMNIA

TOMUS XIII.

SANCTI

THOMAE

AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

OPERA OMNIA

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM

ACCURATE RECOGNITA

TOMUS XIII.

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXII.

SANCTI THOMAE

AQUINATIS

EXPOSITIO IN OMNES S. PAULI EPISTOLAS

VOLUMEN UNICUM

SANCTI
THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

ORDINIS PRAEDICATORUM

EXPOSITIO IN OMNES S. PAULI EPISTOLAS

ADJECTIS BREVIBUS ADNOTATIONIBUS

VOLUMEN UNICUM

PARMAE

TYPIS PETRI FIACCADORI

MDCCCLXII

QVOD · FELIX · FAVSTVMQVE · SIT

GRATI · OBSEQVENTIS · QVE

ANIMI · ERGO

CAIETANO · BALVFFIO

CARDINALI · S · ECCL · ROMANAE

ARCHIEPISCOPO · FOROCORNELIENSIVM

ADSERTORI · CATHOLICI · NOMINIS

VINDICI · IVSTITIAE

PETRVS · FIACCADORIVS

OFFICINATOR · LIBRARIVS

COMMENTARIA · S · THOMAE · AQVIN ·

IN · EPISTOLAS · S · PAVLLI · APOST ·

DOCTORIS · ORBIS · TERRARVM

LIBENS · MERITO · INSCRIBIT

SEQVE · DEDICAT

OPTIMO · PATRONO

TYPOGRAPHUS LECTORI S.

Hoc volumine, studiose Lector, Commentaria tibi exhibentur quae super Paulinis Epistolis scripsit Aquinas, Verbi Dei solertissimus cultor. Iterare liceat monitum in simili proposito alias a me commendatum. Tametsi ejusmodi scripta exegetica minoris momenti videri queant inter cetera S. Doctoris opera, minusque hodiernis temporum adjunctis accommodata; nihilo secius (ut illud praetercam, instituti mei rationem pactaque subscriptionis ita postulare ut nihil omittam quod sub tanti Viri nomine circumfertur, quin illud prelo meo exigam atque evulgem) quamplurima hic etiam occurrunt notatu digna; nihil vero quod utilitatem aliquam commodumque non praeseferat. Ut cetera silentio premam, certe *variantes*, ut ajunt, lectiones, quibus modo hic modo ille Sacri Textus locus (frequentissima enim ex omnibus Scri-

pturis testimonia occurrunt) ab eruditis despici nullo modo possunt: quinetiam cum multo rei litterariae profectu consuli atque conferri, quis dubitet? Eapropter diligentiam ac sedulitatem quam hisce pariter ac reliquis omnibus tam praeclari ingenii fetibus adhibere non destiti, nec unquam, donec vires sufficiant, destiturus sum, optimam in partem accipias precor, tuaque opitulatione ad optatum exitum properantem non destituas. Vale.

Parmae Nonis Decembris MDCCCLXII.

SANCTI

THOMÆ AQUINATIS

EXPOSITIO

IN OMNES SANCTI PAULI EPISTOLAS

PROLOGUS

Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus et Regibus et Filiis Israel. Act. 9, 15.

Homines in sacra Scriptura inveniuntur vasis comparati propter quatuor; scilicet propter constitutionem, repletionem, usum et fructum. Primo (1) quantum ad constitutionem: vas enim artificis arbitrio subjacet. Hierem. 18, 4: « Fecit illud vas « alterum sicut placuerat ei ut faceret. » Sic et constitutio hominum subjacet Dei arbitrio, de quo in Psal. 99, 3: « Ipse fecit nos, et non ipsi nos. » Unde Isaias 45, 9, dicit: « Numquid dicit lutum « figulo suo, Quid facis? » Et infra, ad Roman. 9, 20: « Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: « Quid me fecisti sic? » Et inde est quod secundum voluntatem Dei artificis, diversa invenitur vasorum constitutio. 2 Timoth. 11, 20: « In magna autem « domo non solum sunt vasa aurea et argentea, « sed etiam lignea et fictilia. » Beatus autem Paulus, qui vas electionis nominatur in verbis propositis, quale vas fuerit patet per id quod dicitur Eccli. 50, 10, « Quasi vas auri solidum ornatum « omni lapide pretioso. » Aureum quidem vas fuit propter fulgorem sapientiae; de qua potest intelligi quod dicitur Gen. 2, 12, (2) « Et aurum terrae « illius optimum est: » quia, ut dicitur Proverb. 3, 15, « pretiosior est cunctis opibus. » Unde et beatus Petrus testimonium perhibet ei, dicens 2 Petr. 3, 20: « Sicut et carissimus frater noster Paulus « secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. » Solidum quidem fuit virtute caritatis, de qua dicitur Cant. ult. 6, « Fortis est ut mors, dilectio. » Unde et ipse dicit Rom. 8, 38, « Certus sum enim « quia neque mors neque vita, neque Angeli, ne« que Principatus, neque Virtutes, neque instan« tia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, « neque profundum, neque creatura alia poterunt « nos separare a caritate Dei. » Ornatum autem fuit omni lapide pretioso, scilicet omnibus virtutibus, de quibus dicitur 1 Corinth. 3, 12: « Si quis « superaedificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos etc. » Unde et ipse dicit 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testi« monium conscientiae nostrae, quod in simplicitate « cordis et sinceritate Dei, et non in sapientia car« nali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc « mundo. » Quale autem fuerit istud vas (1) patet ex hoc quod talia propinavit: docuit enim excellentissimae divinitatis mysteria, quae ad sapientiam pertinent, ut patet 1 Corinth. 2, 6, « Sapientiam « loquimur inter perfectos. » Commendavit etiam excellentissime caritatem, 1 Cor. 13. Instruxit homines de diversis virtutibus, ut patet Colos. 3, 12: « Induite vos sicut electi Dei sancti et dilecti vi« scera misericordiae, benignitatem, humilitatem, « modestiam, patientiam. »

Secundo etiam ad vasa pertinere videtur ut liquore aliquo impleantur, secundum illud 4 Reg. 4, 5: « Illi offerebant vasa, et illa infundebat. » Invenitur etiam inter vasa diversitas quantum ad hujusmodi plenitudinem: nam quaedam inveniuntur vasa vini, quaedam olei, et diversa diversi generis; sic etiam et homines diversis gratiis, quasi diversis liquoribus, replentur divinitus. 1 Corinth. 12, 8: « Alii « datur per spiritum sermo sapientiae, alii au« tem sermo scientiae secundum eumdem spiritum « etc. » Hoc autem vas de quo nunc agitur, plenum fuit pretioso liquore, scilicet nomine Christi, de quo dicitur Cantic. 1, 2: « Oleum effusum nomen « tuum. » Unde dicitur: *Ut portet nomen meum.* Totus enim videtur fuisse hoc nomine plenus, secundum illud Apocal. 3, 12: « Scribam super eum

(1) *Al.* primo enim.

(2) *Al.* quod dicitur Prov. 3: Pretiosior etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* quale autem fuit illud vas, talia propinavit.

« nomen meum. » Habuit enim hoc nomen in cognitione intellectus, secundum illud 1 Corinth. 2, 2: « Non enim judicavi me scire aliquid inter vos « nisi Christum. » Habuit etiam hoc nomen in dilectione affectus, secundum illud Roman. 8, 35: « Quis nos separabit a caritate Christi? » 1 Corinth. ult. 22: « Si quis non amat Dominum nostrum « Jesum Christum, sit anathema. » Habuit etiam ipsum in tota vitae suae conversatione: unde dicebat Gal. 2, 20: « Vivo autem jam non ego, vivit vero « in me Christus. »

Tertio quantum ad usum, considerandum est quod omnia vasa alicui usui deputantur; sed quaedam ad honorabiliorem, quaedam ad viliorem, secundum illud Roman. 9, 21: « An non habet potestatem figulus luti « ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, « aliud vero in contumeliam? » Sic etiam homines secundum divinam ordinationem diversis usibus deputantur, secundum illud Eccli. 33, 10, « Omnes « homines de solo, et ex terra, unde et creatus « est Adam. In multitudine disciplinae Dominus « separavit eos, et immutavit vias eorum: ex ipsis « benedixit et exaltavit . . . maledixit et humi- « liavit. » Hoc autem vas ad nobilem usum est deputatum; est enim vas portatorium divini nominis: dicitur enim: *Ut portet nomen meum*: quod quidem nomen necessarium erat portari, quia longe erat ab hominibus, secundum illud Isa. 30, 27, « Ecce nomen Domini venit de longinquo. » Est autem nobis longinquum propter peccatum (1) secundum illud Psal. 118, 155: « Longe a peccatoribus » salus. » Est etiam longinquum nobis propter intellectus obscuritatem: unde et de quibusdam (2) dicitur Hebr. 11, quod erant a longe aspicientes: et Numer. 24, 17, dicitur: « Videbo eum, sed non « modo; intuebor illum, sed non prope. » Et ideo sicut angeli divinas illuminationes ad nos deferunt tamquam a Deo distantes, ita Apostoli evangelicam doctrinam a Christo (3) ad nos detulerunt; et sicut in veteri (4) testamento post legem Moysi leguntur Prophetæ, qui legis doctrinam populo tradebant, secundum illud Malach. 4, 4: « Mementote « legis Moysi servi mei; » ita etiam in novo testamento post Evangelium legitur Apostolorum doctrina, qui ea quae a Domino audierunt, tradiderunt fidelibus, secundum illud 1 Corinth. 11, 23: « Ac- » cepi a Domino quod et tradidi vobis. » Portavit autem beatus Paulus nomen Christi primo quidem in corpore, conversationem et passionem ejus imitando, secundum illud Galat. ult. 17, « Ego enim « stigmata Christi Jesu in corpore meo porto. » Secundo in ore: quod patet in hoc quod in Epistolis suis frequentissime Christum nominat: « ex « abundantia enim cordis os loquitur, » ut dicitur Matth. 12, 34. Unde potest significari per columbam, de qua dicitur Genes. 8, quod venit ad arcam portans ramum olivae in ore suo. Quia enim oliva misericordiam significat, congrue per ramum olivæ accipitur nomen Jesu Christi, quod etiam misericordiam significat, secundum illud Matth. 1, 21, « Vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim salvum « faciet populum suum a peccatis eorum. » Hunc autem ramum virentibus foliis detulit ad aram, scilicet Ecclesiam, quando ejus virtutem et significationem multipliciter expressit, Christi gratiam et misericordiam ostendendo: unde ipse (1) dicit 1 Timoth. 1, 16: « Ideo misericordiam consecutus « sum, ut in me primum ostenderet Jesus Chri- « stus omnem patientiam. » Et inde est quod sicut inter Scripturas veteris testamenti maxime frequentantur in Ecclesia Psalmi David, qui (2) post peccatum veniam obtinuit; ita in novo testamento frequentantur Epistolae Pauli, qui misericordiam consecutus est, ut ex hoc peccatores ad spem erigantur: quamvis possit et alia ratio esse, quia in utraque Scriptura fere tota Theologiae continetur doctrina. Tertio portavit non solum ad praesentes, sed etiam ad absentes et futuros, scripturae ipsum tradendo (3) secundum illud Isa. 8, 1: « Sume tibi li- « brum grandem, et scribe in eo stilo hominis. » In hoc autem officio portandi nomen Dei, ostenditur ejus excellentia quantum ad tria. Primo quidem quantum ad electionis gratiam: unde dicitur vas electionis: Ephes. 1, 4: « Elegit nos in Christo ante « mundi constitutionem. » Secundo quantum ad fidelitatem, quia nihil sui quaesivit, sed Christi, secundum illud 2 Corinth. 4: 5: « Non enim nos- « metipsos praedicamus, sed Christum Jesum. » Unde dicit: *Vas electionis est mihi.* Tertio quantum ad singularem excellentiam: unde ipse dicit 1 Corinth. 15, 19: « Abundantius illis omnibus labo- « ravi. » Unde signanter dicit: *Vas electionis est mihi*: quasi prae aliis singulariter.

Quantum ad fructum considerandum est, quod quidam sunt quasi vasa inutilia, vel propter peccatum, vel propter errorem, secundum illud Hier. 51, 34: « Reddidit me quasi vas inane. » Sed beatus Paulus fuit purus a peccato et errore: unde fuit vas electionis utile, secundum illud 2 Tim. 2, 21: « Si quis emundaverit se ab istis (scilicet « erroribus et peccatis), erit vas in honorem san- « ctificatum, utile Domino: » unde utilitas sive fructus hujus vasis exprimitur cum dicitur, *Coram Gentibus*, quarum doctor fuit, secundum illud 1 Tim. 1, 7: « Doctor Gentium in fide et veritate: », *et Regibus*, quibus fidem Christi annuntiavit, sicut Agrippae, ut habetur Act. 26, et etiam Neroni, et ejus principibus: unde dicit Philipp. 1, 12: « Quae « circa me sunt, magis ad profectum venerunt « Evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent « in Christo in omni praetorio. » Isa. 49, 7: « Re- « ges videbunt, et consurgent principes: » *et filiis Israel*, contra quos de Christo disputabat. Act. 9, 22: « Saulus autem magis convalescebat, et « confundebat Judaeos qui habitabant Damasci, « affirmans quoniam hic est Christus. »

Sic igitur ex verbis praemissis possumus accipere quatuor causas hujus Operis, scilicet Epistolarum Pauli, quas prae manibus habemus. Primo quidem auctorem in vase. Secundo materiam in nomine Christi, quae est plenitudo vasis: quia tota doctrina haec est de Christi. Tertio modum in usu portationis: traditur enim haec doctrina per modum Epistolarum, quae per nuntios portari consueverunt, secundum illud 2 Paral. 30, 6: « Perrexerunt cursores cum Epistolis, ex Regis « imperio, et principum ejus. » Quarto distinctionem operis in utilitate praedicta: scripsit enim qua-

(1) *Al.* propter poenitentiam.
(2) *Al.* et quibusdam.
(3) *Al. omittitur* a Christo.
(4) *Al.* a veteri.

(1) *Al.* iste.
(2) *Al.* iste.
(3) *Edit. Romana an.* 1570, *et Veneta Nicolini habent* sensum Scripturae tradendo.

tuordecim epistolas quarum novem instruunt Ecclesiam Gentium; quatuor praelatos et principes Ecclesiae, idest Reges; una populum Israel, scilicet quae est ad Hebraeos, filios Israel (1). Est enim haec doctrina tota de gratia Christi: quae quidem potest tripliciter considerari. Uno modo secundum quod est in ipso capite, scilicet Christo; et sic commendatur in Epistola ad Hebraeos. Alio modo secundum quod est in membris principalibus corporis mystici; et sic commendatur in Epistolis quae sunt ad praelatos. Tertio modo secundum quod in ipso corpore mystico quod est Ecclesia; et sic commendatur in Epistolis quae mittuntur ad Gentiles: quarum haec est distinctio. Nam ipsa gratia Christi tripliciter potest considerari. Uno modo secundum se; et sic commendatur in Epistola ad Romanos. Alio modo secundum quod est in sacramentis gratiae; et sic commendatur in duabus Epistolis ad Corinthios: in quarum prima agitur de ipsis sacramentis, in secunda de dignitate ministrorum: et in Epistola ad Galatas, in qua excluduntur superflua sacramenta contra illos qui volebant vetera sacramenta novis adjungere. Tertio consideratur gratia Christi secundum effectum unitatis (2) quem in Ecclesia fecit. Agit ergo Apostolus primo quidem de institutione ecclesiasticae unitatis in Epistola ad Ephesios; secundo de ejus confirmatione et profectu in Epistola ad Philippenses; tertio de ejus defensione, contra errores quidem in Epistola ab Colossenses; contra persecutiones (3) vero praesentes in prima ad Thessalonicenses; contra futuras vero, et praecipue tempore Antichristi, in secunda. Praelatos vero Ecclesiarum instruit et spirituales, et temporales. Spirituales quidem de instructione(1) et gubernatione ecclesiasticae unitatis in prima ad Timotheum; de firmitate contra persecutores in secunda; tertio de defensione contra haereticos in Epistola ad Titum. Dominos vero temporales instruit in Epistola ad Philemonem. Et sic patet ratio distinctionis et ordinis omnium Epistolarum.

Sed videtur quod Epistola ad Romanos non sit prima: prius enim videtur scripsisse ad Corinthios, secundum illud Rom. ult. 1: « Commendo autem « vobis Phoeben (2) sororem nostram, quae est in « ministerio Ecclesiae quae est Cenchris, » ubi est portus Corinthiorum. Sed dicendum, quod Epistola ad Corinthios prior est in tempore scripturae, sed Epistola ad Romanos praemittitur tum propter dignitatem Romanorum, qui aliis Gentibus dominabantur; tum quia hic confutabatur superbia, quae est initium omnis peccati, ut dicitur Eccli. 10; tum quia etiam hoc exigit ordo doctrinae, ut prius gratia consideretur in se quam ut est in sacramentis.

Item quaeritur unde Apostolus hanc Epistolam scripsit. Augustinus dicit quod de Athenis, Hieronymus quod de Corintho. Nec est contradictio; quia forte Athenis incepit eam scribere, sed Corinthi consummavit.

Item objicitur contra id quod in Glossa dicitur quod aliqui fideles, antequam Petrus, Romanis praedicaverunt; in ecclesiastica vero Historia dicitur, quod Petrus primus praedicavit eis. Sed intelligendum est primus inter Apostolos, et cum sequela magni fructus. Ante vero praedicaverat Romae Barnabas, ut habetur in itinerario Clementis.

(1) *In citatis editionibus legitur* quae est ad Hebr. 1. Est enim haec doctrina etc.
(2) *Al.* veritatis.
(3) *Al.* contra persecutores.

(1) *Al.* spirituales quidem instruit de institutione, et gubernatione etc.
(2) *Al.* « Commendo vobis Phoeben, quae est Cenchris, » *intermediis omissis*.

EPISTOLA AD ROMANOS

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus servus Jesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Evangelium Dei.

Haec Epistola in duas partes dividitur, scilicet in salutationem, et epistolarem tractatum, qui incipit ibi, *Primum quidem gratias ago Deo meo.* Circa primum tria facit. Primo describitur persona salutans, secundo personae (1) salutatae, ibi, *Omnibus qui sunt Romae;* tertio salus optata, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum duo facit: primo enim describitur persona auctoris; secundo commendatur ejus officium, ibi, *Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo.* Persona autem scribentis describitur a quatuor. Primo quidem ex nomine, cum dicit, *Paulus:* circa quod tria consideranda sunt. Primo quidem proprietas ejus: hoc enim nomen (secundum (1) quod his litteris describitur) non potest Hebraicum esse, quia apud Hebraeos non invenitur hoc elementum P; sed potest esse Graecum et Latinum. Si tamen aliquod elementum ei propinquum sumatur quod est P, potest esse Hebraeum. Secundo consideranda est ejus significatio: secundum enim quod potest Hebraeum esse, idem est quod mirabilis vel electus; secundum autem quod est Graecum, idem est quod quietus: secundum vero quod est Latinum, idem

(1) *Al. omittitur* personae.

(1) *Al.* nomen servi, quod his litteris etc.

est quod modicus. Et haec quidem ei conveniunt. Electus quidem fuit quantum ad gratiam: unde Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi iste. » Mirabilis fuit in opere: Eccli. 43, 2: « Vos admirabile opus « excelsi. » Quietus in contemplatione: Sapien. 8, 16: « Intrans in domum meum conquiescam cum « illa. » Modicus per humilitatem: 1 Cor. 15, 9: « Ego autem sum minimus Apostolorum ». Tertio considerandum est quando sit hoc nomen Apostolo impositum, cum tantum ante Saulus vocaretur, ut habetur Act. 9. Circa hoc triplex est opinio. Hieronymus dicit, quod cum prius vocaretur Saulus, postmodum voluit vocari Paulus propter quoddam insigne suum quod fecit, scilicet quia convertit Sergium Paulum proconsulem, ut habetur Act. 13, sicut et Scipio dictus est Africanus, quia devicit Africam. Alii vero dicunt, quod hoc nomen impositum est sibi propter profectum virtutum, qui ex hoc nomine signatur, ut dictum est. Imponuntur enim divinitus quibusdam nomina a principio nativitatis, ad designandum gratiam quam principio consequuntur, sicut patet de Joanne Baptista, Lucae 1. Quibusdam vero mutantur nomina ad designandum profectum virtutis eorum, ut Chrysostomus dicit, sicut patet de Abraham Gent. 17, et de Petro Matth. 16. Alii vero dicunt, et melius, quod Paulus fuit a principio binomius. Consuetum enim erat apud Judaeos ut simul cum nominibus Hebraicis assumerent sibi nomina illarum gentium quibus serviebant, sicut Graecis servientes nominabantur (1) nominibus Graecorum, ut patet de Jasone et Menelao 2 Machab. 4. Hoc autem nomen Paulus, ab antiquo celebre fuit apud Romanos; et ideo cum diceretur Saulus secundum Hebraeos, vocatus est etiam Paulus secundum Romanos; quo nomine non videtur usus nisi postquam coepit Gentibus praedicare: unde Act. 13, 9, dicitur: « Saulus, qui et Paulus. » Et hoc magis approbat Augustinus. Secundo describitur persona scribentis ex conditione, cum dicit, *Servus Christi.* Videtur autem esse abjecta conditio servitutis, si absolute consideretur: unde et sub maledicto pro peccato infligitur. Genes. 9, 25: « Maledictus Chanaan puer, servus servorum erit « fratrum suorum. » Sed redditur commendabilis ex eo quod additur, *Jesu Christi:* Jesus enim interpretatur Salvator: Matth. 1, 21: « Ipse enim sal« vum faciet populum suum a peccatis eorum. » Christus interpretatur unctus secundum illud Ps. 44, 8: « Unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae: » per quod designatur dignitas Christi: et quantum ad sanctitatem, quia sacerdotes ungebantur, ut patet Exod. 29; et quantum ad potestatem, quia etiam reges ungebantur, ut patet de David, 1 Reg. 16, et de Salomone, 3 Reg. 1; et quantum ad cognitionem, quia etiam Prophetae ungebantur, ut patet de Eliseo, 3 Reg. 19. Quod autem aliquid subjiciatur suae saluti et spirituali unctioni gratiae, laudabile est: quia tanto aliquid est perfectius quanto magis suae perfectioni subjicitur; sicut corpus animae, et aer luci. Psal. 115, 16: « O Domine, quia « ego servus tuus sum. »

(1) *Al.* sub Graecis existentes nominabantur.

Sed contra est quod dicitur Joan. 15, 15: « Jam « non dicam vos servos, sed amicos. » Sed dicendum, quod duplex est servitus. Una timoris, quae non competit sanctis: Rom. 8, 15: « Non accepi« stis spiritum servitutis iterum in timore; sed ac« cepistis spiritum adoptionis filiorum. » Alia humilitatis et amoris, quae sanctis convenit, secundum illud Luc. 17, 10: « Dicite: Servi inutiles sumus. » Cum enim liber sit qui est causa sui, servus autem qui est causa alterius, sicut ab alio movente motus; si quis sic agat causa alterius sicut ab alio motus, sic est servitus timoris, quae cogit hominem operari contra suam voluntatem; si vero aliquis agat causa alterius sicut propter finem, sic est servitus amoris: quia amicorum est benefacere et obsequi amico propter ipsum, ut Philosophus dicit 9 Ethic. cap. 4.

Tertio commendatur a dignitate, cum dicitur *Vocatus Apostolus.* Dignitas Apostolatus est praecipua in Ecclesia, secundum illud 1 Cor. 12, 28: « Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum « Apostolos. » Apostolus enim idem est quod missus, secundum illud Joan. 20, 21: « Sicut misit me « Pater, et ego mitto vos; » idest ex eadem dilectione, et cum eadem auctoritate. Dicit autem, *Vocatus Apostolus,* ad designandum gratiam, idest vocatus ad hoc quod sit Apostolus: Hebr. 5, 4: « Ne« mo assumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, « tamquam Aaron: » vel ad designandum excellentiam, ut sicut urbs antonomastice vocatur ipsa Roma, ita Apostolus vocetur Paulus, secundum illud 1 Cor. 15, 10: « Abundantius illis omnibus « laboravi; » vel ad designandum humilitatem, ut sit sensus: Non audeo me dicere Apostolum, sed homines me ita vocant (1): sic 1 Cor. 15, 9: « Non « sum dignus vocari Apostolus. » Quarto describitur persona scribentis ex officio, cum dicit: *Segregatus in Evangelium Dei:* segregatus, inquam, vel per conversionem ab infidelibus, secundum illud Gal. 1, 15: « Cum autem placuit ei qui me « segregavit ex utero matris meae, » scilicet synagogae: vel segregatus per electionem ab aliis discipulis, secundum illud Act. 13, 2: « Segregate mihi « Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi « eos. » Evangelium autem idem est quod bona annuntiatio. Annuntiatur enim in ipso conjunctio hominis ad Deum, quae est bonum hominis, secundum illud Psal. 72, 27: « Mihi autem Deo ad« haerere bonum est. » Triplex autem conjunctio hominis ad Deum annuntiatur in Evangelio. Prima quidem per gratiam unionis, secundum illud Joan. 1, 14: « Verbum caro factum est. » Secunda per gratiam adoptionis, prout inducitur in Psal. 81, 6: « Ego dixi: Dii estis et filii excelsi omnes. » Tertia per gloriam fruitionis. Joan. 17, 3: « Haec « est vita aeterna. » Isa. 52, 7: « Quam pulchri « super montes pedes annuntiantis! » Haec est autem annuntiatio non humanitus sed a Deo facta. Isa. 21, 10: « Quae audivi a Domino exercituum « Deo Israel, annuntiavi vobis. » Unde dicit, *In Evangelium Dei.*

(1) *Al.* me vocant.

LECTIO II.

Quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.

Descripta persona scribentis, hic commendatur negotium sibi commissum, scilicet Evangelium, cujus in praemissis duplex commendatio posita est: quarum una pertinet ad utilitatem quam habet ex materia, quae significatur ex ipso Evangelii nomine, ex quo datur intelligi quod in eo bona annuntientur; alia vero ex auctoritate quam habet ex parte auctoris, quae est expressa in eo quod dictum est, *Dei*. Utramque ergo commendationem prosequitur Apostolus: primo quidem illam quae est ex parte auctoris; secundo illam quae est ex parte materiae, ibi, *De Filio suo*. Circa primum commendatur Evangelium quadrupliciter. Primo quidem ex antiquitate quod fuit necessarium contra Paganos, qui Evangelio detrahebant, quasi post longa tempora subito ejus praedicatio esset exorta; et ad hoc excludendum dicit, *Quod ante*: quia licet ex tempore certo praedicari inceperit, ante tamen praenuntiatum fuit divinitus. Isa. 48, 5: « Antequam venirent indicavi « tibi. » Secundo ex ejus firmitate, quae designatur in hoc quod dicit, *Promiserat*: quia ipse ante promisit qui non mentitur. Act. 13, 32: « Nos vobis « annuntiamus eam quae ad patres nostros repro- « missio facta est. » Tertio ex dignitate ministrorum, sive testium, cum dicit, *Per Prophetas*, quibus ante fuerant revelata quae sunt completa circa Verbum incarnatum. Amos 3, 7: « Non faciet Do- « minus Deus verbum (scilicet incarnari) nisi « revelaverit secretum ad servos suos Prophetas. » Act. 10, 43: « Huic omnes Prophetae testimonium « perhibent. » Signanter autem dicit, *Suos*: sunt enim aliqui prophetae spiritu humano loquentes, secundum illud Hier. 23, 16: « Visionem cordis « sui loquuntur, non de ore Domini. » Unde dicit ad Titum 1, 12: « Dixit quidam ex illis, proprius « illorum propheta. » Sunt etiam quidam prophetae daemonum, qui immundo spiritu inspirantur, sicut prophetae quos interfecit Elias, ut dicitur 3 Regum 18. Sed Prophetae Dei dicuntur qui divino spiritu inspirantur. Joel. 2, 28: « Effundam de « spiritu meo super omnem carnem, et propheta- « bunt filii vestri et filiae vestrae. » Quarto ex modo tradendi; quia non solum sunt hujusmodi promissa verbo edita, sed litteris scripta: unde dicit, *In Scripturis*. Habacuc 2, 2: « Scribe visum « et explana illud. » Non autem consueverunt scribi nisi magna, quae sunt digna memoria, et quae oportet ad posteros devenire. Et ideo, ut Augustinus dicit, 18 de Civitate Dei, tunc inceperunt scribi prophetiae de Christo per Isaiam et Oseam, quando Roma est edita, sub cujus imperio Christus erat nasciturus, et fides ejus gentibus praedicanda. Joann. 5, 39: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in « ipsis vitam aeternam habere. » Addit autem, *Sanctis*, ad differentiam scripturarum gentilium. Dicuntur autem sanctae primo quidem quia, ut dicitur 2 Pet. 1, 21: « Spiritu sancto inspirati lo- « cuti sunt sancti Dei homines. » 2 Timoth. 3, 16: « Omnis Scriptura divinitus inspirata. » Secundo, quia sancta continent: Psalm. 96, 12: « Con- « fitemini memoriae sanctificationis ejus. » Tertio quia sanctificant: unde Joan. 17, 17: « Sanctifica « eos in veritate. Sermo tuus veritas est. » Unde dicitur 1 Machab. 12, 9: « Habentes solatio sanctos « libros qui sunt in manibus nostris. » Secundo prosequitur commendationem quae sumitur ex bonis in Evangelio denuntiatis, quae pertinent ad materiam Evangelii, quae est Christus: quem quidem commendat tripliciter. Primo quidem ex origine; secundo ex dignitate, sive virtute, ibi, *Qui praedestinatus est;* tertio ex liberalitate, ibi, *Per quem accepimus.* Originem autem Christi describit duplicem. Primo quidem aeternam, cum dicit, *De Filio suo:* in quo excellentiam Evangelii designavit: nam mysterium generationis aeternae ante erat absconditum (1): unde Salomon dicit Prov. 30, 4: « Quod « nomen est ejus, et quod nomen filii ejus, si no- « sti? » Sed in Evangelio Patris testimonio est declaratum, Matth. 3 et 17, 5: « Hic est Filius meus « dilectus. » Convenienter autem Filius Dei materia sanctarum Scripturarum esse dicitur, quae divinam sapientiam exponunt, secundum illud Deut. 4, 6: « Haec « est sapientia vestra et intellectus coram populis. » Filius autem dicitur esse Verbum et Sapientia genita. 1 Corinth. 1, 24: « Christum Dei virtutem, « et Dei sapientiam. »

Sed circa hanc filiationem tripliciter aliqui erraverunt. Quidam enim dixerunt eum filiationem habere adoptivam, sicut Photinus, qui posuit Christum initium sumpsisse ex Maria Virgine, quasi hominem purum, qui per vitae meritum ad hanc celsitudinem pervenit ut prae ceteris sanctis Filius Dei diceretur. Sed secundum hoc Christo non competeret descensus ad humanitatem, sed magis ascensus ad divinitatem; contra id quod dicitur Joan. 6, 38: « Descendi de caelo. » Quidam vero posuerunt hujusmodi filiationem solummodo nuncupativam, sicut Sabellius, qui dixit ipsum Patrem incarnatum, et ex hoc Filium nominari; ita quod eadem sit persona, et solum nomina sint divisa. Sed secundum hoc non competeret Filio mitti a Patre; quod falsum est (2), cum ipse dicat Joan. 6, se descendisse ut faciat voluntatem ejus qui misit eum. Alii vero posuerunt, sicut Arius, hujusmodi filiationem esse creatam; ita quod Filius Dei sit excellentissima creatura, ex nihilo tamen producta, postquam prius non fuerat. Sed secundum hoc omnia non essent per ipsum facta, contra id quod dicitur (3) Joan. 1. Oportet enim esse non factum per quem facta sunt omnia. Et haec tria excluduntur per hoc quod signanter addit, *Suo*, id est proprio et naturali (4). Dicit enim Hilarius: « Hic verus et proprius est « filius origine, et non adoptione; veritate, non « nuncupatione; nativitate, non creatione. » Procedit enim a Patre sicut verbum a corde; quod pertinet ad eamdem naturam, praesertim in Deo, in quo non potest aliquid accidentaliter advenire. Unde ipse dicit Joan. 10, 30: « Ego et Pater unum su- « mus. » Quod dicit Unum, liberat te ab Ario; quod dicit, Sumus, liberat a Sabellio, ut Augustinus dicit.

Secundo tangit temporalem originem, cum dicit,

(1) *Al.* valde absconditum.
(2) *Al.* *omittitur* quod falsum est.
(3) *Al.* ut dicitur.
(4) *Al.* et generali.

Qui factus est: ubi statim videntur patrocinium sui erroris assumere tres praedicti errores per hoc quod dicit, *Qui factus est ei:* non enim confitentur aeternum, sed factum. Sed per ea quae adduntur, tollitur eorum intentio. Quia enim dicit, *Qui factus est ei,* excludit dictum Sabellii: non enim potest esse Filius factus Patri, si sit eadem persona cum ipso; sed per incarnationem erit filius Virginis. Quod vero subdit, *Ex semine David,* tollit intentionem Photini. Si enim per adoptionem esset factus Dei Filius, non diceretur factus ex semine David, sed magis ex spiritu, scilicet qui est spiritus adoptionis filiorum, ut dicitur infra 8; et ex semine Dei, ut dicitur 1 Joan. 3. Quod vero sequitur, *Secundum carnem,* tollit intentionem Arii, qui ponit eum factum non solum secundum carnem, sed etiam secundum divinam naturam.

Est etiam considerandum ulterius, quod circa ipsum incarnationis mysterium multipliciter aliqui erraverunt. Nestorius enim posuit unionem Verbi ad hominem esse factam solum secundum inhabitationem, scilicet prout Filius Dei hominem illum inhabitavit excellentius ceteris. Manifestum est enim quod alia est substantia inhabitantis et inhabitati; sicut hominis et domus. Secundum hoc ponebat aliam esse personam vel hypostasim Verbi, et hominis; ita quod alius esset secundum personam Filius Dei, et alius Filius hominis. Sed hoc manifeste apparet falsum esse per hoc quod Apostolus Phil. 2, unionem hujusmodi vocat exinanitionem. Pater autem et Spiritus sanctus inhabitant homines, secundum illud Joan. 14, 23: « Ad eum veniemus, « et apud eum mansionem faciemus. » Sequeretur igitur quod Pater et Spiritus sanctus essent exinaniti; quod est absurdum. Hoc ergo excluditur per hoc quod Apostolus dicit, *De Filio suo* (1), qui scilicet Filius Dei *est factus secundum carnem,* idest habens carnem, *ex semine David:* qui modus loquendi locum non haberet, si haec unio facta esset solum secundum inhabitationem. De aliis enim, quos Verbum inhabitat, non dicitur quod Verbum factum est hic vel ille; sed quod factum est ad Hieremiam, vel Isaiam. In hoc ergo quod Apostolus, cum dixit, *De filio suo,* addidit, *Qui factus est ei ex semine David,* manifeste excludit errorem praedictum. Rursus aliqui alii, licet duas personas non concedant in Christo, concedunt tamen duas hypostases, vel duo supposita, quod in idem redit: quia nihil aliud est persona quam hypostasis et suppositum rationalis naturae. Cum ergo sit una solum hypostasis et unum suppositum vel hypostasis Verbi aeterni; non potest dici quod illa hypostasis sit facta Filius Dei, quia non incepit esse Filius Dei. Et ideo non proprie dicitur quod homo sit factus Deus, vel Filius Dei (2). Sed tamen si inveniatur ab aliquo doctore dictum, exponendum est sic: Factum est ut homo esset Deus. Secundum hoc proprie dicitur: Dei Filius factus est homo: quia semper non fuit homo. Et ideo legendum est quod hic dicitur, ut ly *qui* accipiatur ex parte subjecti, ut sit sensus: Qui Filius Dei factus est ex semine David: non autem ex parte praedicati: quia sensus esset, quod aliquis existens ex semine David factus est Filius Dei; quod non dicitur vere et proprie, sicut dictum est. Fuerunt autem alii qui posuerunt unionem esse factam secundum conversionem Verbi in carnem, sicut dicitur aer fieri ignis: unde Eutiches dixit, quod etiam ante incarnationem fuerunt duae naturae, post incarnationem vero una. Sed hoc est expresse falsum: quia cum Deus sit immutabilis, secundum illud Malach. 3, 6: « Ego Deus, et non mutor: » non potest in aliquid aliud converti. Unde cum dicitur, *Factus est,* non intelligitur secundum conversionem, sed secundum unionem absque divina mutatione. Potest enim aliquid de novo dici relative de aliquo absque ejus immutatione: puta, aliquis immobiliter (1) sedens, fit dexter per mutationem ejus qui transfertur; et sic Deus dicitur ex tempore Dominus vel Creator per mutationem creaturae; et eadem ratione dicitur de novo factus (2), secundum illud Psal. 89, 1: « Domine refugium factus es nobis. » Quia igitur unio relatio quaedam est per mutationem creaturae, Deus dicitur de novo factus homo, idest unitus in persona humanae naturae. Fuerunt etiam alii qui dixerunt animam Christum non habuisse, sed ibi fuisse Verbum loco animae: scilicet Arius et Apollinarius; contra quos est illud Joan. 10, 18: « Nemo tollit animam meam. » Quod ergo dicitur, *Secundum carnem,* non excluditur a Christo anima; sed caro ponitur pro toto homine, secundum illud Isa. 40, 5: « Videbit omnis caro pariter quod os « Domini locutum est. »

Quaeritur autem, cum nos confitemur Christum natum ex Virgine, quare Apostolus dicat eum esse factum ex muliere. Et dicendum, quod illud nascitur quod naturali ordine producitur, sicut fructus ex arbore, vel proles a parente; quod autem ex voluntate agentis producitur, non secundum naturae ordinem, sicut domus ab artifice, non potest dici nasci, sed factum. Quia igitur Christus ex Virgine processit naturali ordine quantum ad aliquid, scilicet quod conceptus est ex femina spatio novem mensium, dicitur natus: quia vero quantum ad aliquid non naturali ordine, sed sola virtute divina processit absque virili semine, dicitur factus. Eva autem dicitur ex Adam facta, non nata; Isaac autem ex Abraham natus, non factus.

Item quare specialiter dicitur ex semine David, et non ex semine Abrahae? cui promissio facta fuit de Christo, secundum illud Gal. 3, 16: « Abrahae « dictae sunt promissiones. » Et dicendum est, quod factum est ad dandam spem veniae peccatoribus: quia David peccator fuit, ex cujus semine nascitur Christus; Abraham vero justus: ad commendandam etiam dignitatem regiam Christi Romanis, regnum Gentium tenentibus. Excluditur etiam per verba ista triplex error Manichaeorum. Primo quidem quod dicunt non eumdem esse Deum veteris testamenti, et qui est Pater Domini nostri Jesu Christi: quod excluditur per hoc quod dicit Apostolus: *Quod Deus ante promiserat per Prophetas suos de Filio suo in Scripturis sanctis,* scilicet veteris testamenti. Secundo vero quod damnant Scripturas veteris testamenti, quas Apostolus hic dicit sanctas. Non enim aliae Scripturae fuerunt sanctae ante Evangelium. Tertio quod dicunt Christum habuisse carnem phantasticam: quod excluditur per hoc quod dicit, Christum factum ex semine

(1) *Al. omittuntur haec verba,* De Filio suo.

(2) *Al. deest,* Et ideo non proprie dicitur quod homo sit factus Deus, vel Filius Dei.

(1) *Al.* non immobiliter.

(2) *Al.* et eadem ratione dicitur de novo factus homo idest unitus in persona humanae naturae *intermediis omissis.*

David secundum carnem ei, idest ad gloriam Patris, secundum illud Joan. 8, 50: « Ego gloriam « meam non quaero, sed gloriam ejus qui misit « me. »

LECTIO III.

Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri.

Commendata origine Christi, hic commendat virtutem ipsius; et ponit tria. Primo praedestinationem (1), cum dicit, *Qui praedestinatus est;* secundo dignitatem, seu virtutem, cum dicit, *Filius Dei in virtute;* tertio signum, sive effectum, cum dicit, *Secundum spiritum sanctificationis.* Circa primum considerandum est, quod nomen praedestinationis a destinatione sumitur: dicitur enim praedestinatus quasi ante destinatus. Destinatio autem dupliciter sumitur. Quandoque pro missione: dicuntur enim destinati qui ad aliquid mittuntur, secundum illud 1 Mach. 1, 14: « Destinaverunt aliqui ex po« pulo, et abierunt ad Regem. » Quandoque vero destinare, idem est quod proponere, secundum illud 2 Mach. 6, 20: « Destinavit Eleazarus non admittere « illicita. » Haec autem secunda significatio a prima derivari videtur. Sicut enim nuntius qui mittitur, ad aliquid dirigitur; ita quod proponimus, ad finem aliquem ordinamus. Secundum hoc igitur, praedestinare nihil aliud est quam ante in corde disponere quid sit de re aliqua faciendum. Potest autem (2) aliquis de futura re seu operatione disponere, uno modo quantum ad ipsam rei constitutionem, sicut artifex disponit qualiter debeat facere domum; secundo modo quantum ad ipsum usum vel gubernationem rei, sicut aliquis disponit qualiter debeat uti suo equo: et ad hanc secundam praedispositionem pertinet praedestinatio, non ad primam. Id enim quo aliquis utitur, refert in finem: quia, ut Augustinus dicit in libro (1, cap. 4) de Doctrina christiana, uti, est referre aliquid in finem, quo fruendum est. Sed cum res in seipsa constituitur, non dirigitur ex hoc ipso in aliud: unde praedispositio constitutionis rei, proprie praedestinatio dici non potest. Ergo idem est negare praedestinationem, quod negare praeordinationem divinam ab aeterno de his quae sunt fienda in tempore. Sed quia omnia naturalia pertinent ad constitutionem rei ipsius, quia vel sunt principia ex quibus res constituitur, vel ex hujusmodi principiis consequuntur; consequens est quod naturalia proprie sub praedestinatione non cadant; sicut non dicimus proprie, quod homo est praedestinatus habere manus. Relinquitur ergo quod praedestinatio dicatur proprie eorum solum quae sunt supra naturam, in quae rationalis creatura ordinatur. Supra autem naturam rationalis creaturae est Deus solus, cui unitur rationalis creatura per gratiam, uno modo quantum ad actum ipsius Dei, puta cum per gratiam prophetiae communicatur homini praecognitio futurorum, quae est propria Deo; et hujusmodi dicitur gratia gratis data: alio modo quantum ad ipsum Deum, cui unitur rationalis creatura communiter quidem secundum effectum dilectionis, secundum illud 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et « Deus in eo: » quod quidem fit per gratiam gratum facientem, quae est gratia adoptionis: alio modo, qui est singularis Christo, per unionem in esse personali; et haec dicitur gratia unionis. Sicut ergo hominem esse unitum Deo per gratiam adoptionis, cadit sub praedestinatione; ita etiam esse unitum Deo per gratiam unionis in persona, sub praedestinatione cadit: et quantum ad hoc dicit: *Qui praedestinatus est* (1) *Filius Dei.* Et ne hoc referatur ad filiationem adoptionis, additur, *In virtute;* quasi diceret: Praedestinatus est, ut sit talis Filius, ut habeat aequalem, immo eamdem virtutem cum Deo Patre: quia, ut dicitur Apocal. 5, 12: « Dignus est agnus qui occisus est, accipere virtu« tem et divinitatem. » Quinimmo ipse Christus est Dei virtus, secundum illud 1 Cor. 1, 24: « Chri« stum Dei virtutem et Dei sapientiam. » Unde Joan. 5, 19: « Quaecumque Pater facit, haec et « Filius similiter facit. » Respectu vero gratiae gratis datae non dicitur aliquis praedestinari simpliciter: quia gratia gratis data non ordinatur directe ad hoc quod ille qui eam recipit, ad finem ultimum dirigatur, sed ut per eam alii dirigantur, secundum illud 1 Corinth. 12, 7: « Unicuique da« tur manifestatio spiritus ad utilitatem. » Manifestum est autem quod id quod est per se, est mensura et regula eorum quae dicuntur per aliud, et per participationem: unde praedestinatio Christi, qui est praedestinatus ut sit Filius Dei per naturam, est mensura et regula (2) vitae, et ita praedestinationis nostrae, qui praedestinamur in filiationem adoptivam, quae est quaedam participatio et imago naturalis filiationis, secundum illud infra 8, 29: *Quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui.* Sicut igitur homo Christus praedestinatus non est propter merita praecedentia, sed ex sola gratia, ut sit Filius Dei naturalis; ita et nos ex sola gratia, non ex meritis, praedestinamur, ut simus filii Dei adoptivi, secundum illud Deuteron. 9, 5: « Ne dicas in corde tuo, cum deleverit « eos Dominus Deus tuus in conspectu tuo: Pro« pter justitiam meam introduxit me Deus, ut terram « hanc possiderem. » Est igitur manifestum ad quid sit ista praedestinatio; scilicet ad hoc quod aliquis sit Dei Filius in virtute. Sed restat inquirendum: Quis est iste qui est ad hoc praedestinatus? Cum autem praedestinatio antecessionem importet, videtur quod ille qui est praedestinatus ut sit Filius Dei in virtute, non semper fuerit Filius Dei in virtute. Non enim videtur esse praedestinatio de eo quod semper fuit, quia hoc non potest antecessionem habere. Si igitur poneremus secundum Nestorium quod persona Filii hominis esset alia a persona Filii Dei, nulla esset dubitatio: quia possemus dicere, quod persona creata Filii hominis, quae non fuit ab aeterno, ex tempore incepit esse Filius Dei in virtute. Et simile est, si quis dicat quod est alia hypostasis vel suppositum Filii Dei et Filii hominis. Sed haec aliena sunt a fide, ut supra dictum est. Cum igitur non solum sit eadem persona Filii Dei et Filii hominis, sed etiam hy-

(1) *Al.* praeordinationem.
(2) *Al.* tamen.

(1) *Al.* scilicet esse Filius Dei.
(2) *Al.* deest et regula.

postasis, et idem suppositum, ratione cujus non potest dici vere et proprie quod Filius hominis est factus Filius Dei, ne aliquod suppositum creatum intelligatur esse de quo de novo praedicatur Filius Dei; pari ratione videtur quod non possit dici Filius Dei, quia Filius hominis supponit suppositum aeternum, quod fuit semper Filius Dei. Unde antecessio quam importat praedestinatio, locum non habet. Propter hoc igitur Origenes dicit, quod littera non debet esse, *Qui praedestinatus est*, sed *Qui destinatus est Filius Dei in virtute*, ut nulla antecessio designetur: et secundum hoc planus est sensus, quia Christus destinatus, idest missus est a Deo Patre in mundum, tamquam verus Filius Dei (1), in virtute divina. Sed quia communiter omnes libri latini habent, *Qui praedestinatus;* aliter alii hoc exponere voluerunt secundum consuetudinem Scripturae, in qua dicitur aliquid fieri quando innotescit; sicut Dominus post resurrectionem dicit Matth. ult. 18: « Data « est mihi omnis potestas: » quia post resurrectionem innotuit talem potestatem sibi esse datam ab aeterno. Sed secundum hoc, quod dicit, *Praedestinatus*, non proprie accipitur: quia praedestinatio est de eo quod pertinet ad gratiam: non autem in hoc gratia Christo facta est quod ejus virtus divina innotuit, sed potius nobis. Et ideo etiam in Glossa dicitur, quod secundum hunc sensum, *Praedestinatus* large ponitur pro praescito; ut sit sensus: Christus praedestinatus est, idest ab aeterno praescitus, ut innotesceret ex tempore esse Filius Dei in virtute. Unde quidam alii praedestinationem ad ipsam unionem referentes, non attribuerunt eam personae, sed naturae; ut sit sensus: *Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute;* idest, cujus natura praedestinata est, ut sit ei unita qui est Filius Dei in virtute. Sed haec etiam expositio impropria est, et extorta. Cum enim praedestinatio importet ordinem in finem; ejus est praedestinari cujus est per suam operationem ordinari in finem. Agere autem propter finem non est naturae, sed personae. Ideo si proprie accipiatur, oportet quod praedestinatio attribuatur ipsi personae Christi. Sed quia persona Christi subsistit in duabus naturis, humana scilicet et divina; secundum utramque potest aliquid dici de eo: sicut enim de homine potest aliquid dici secundum corpus, ut tangi et vulnerari; aliquid autem secundum animam, ut intelligere et velle; ita de Christo potest aliquid dici et secundum divinam naturam, sicut ipse de se dicit Joan. 10, 30: « Ego et Pater « unum sumus: » aliquid secundum humanam naturam, sicut cum dicimus eum crucifixum et mortuum; et hoc modo dicitur esse praedestinatus secundum humanam naturam. Quamvis enim ipsa persona Christi semper fuerit Filius Dei, tamen non semper fuit ut existens in humana natura esset Filius Dei, sed hoc fuit ineffabilis gratiae. Est autem alia ratio de hoc participio *factus*, quod designat actum realem, et de hoc participio *praedestinatus*, quod designat actum animae. Anima enim secundum suum intellectum et rationem potest distinguere ea quae sunt secundum rem conjuncta: potest enim aliquid de pariete albo cogitare et loqui seorsum quidem quantum ad hoc quod est paries, seorsum autem ex hoc quod est albus. Ita etiam in praedestinatione: nam praedestinatio (1) potest attribui personae Christi secundum quod subsistit in humana natura, licet non attribuatur ei secundum quod subsistit in divina. Unde et Apostolus prius Filium Dei incarnatum esse praemiserat, et postea ei praedestinationem attribuit, ut intelligatur praedestinatus esse secundum quod factus est ex semine David secundum carnem; et sic a Filio Dei, explicando incarnationis mysterium, descendit ad carnem; et a carne secundum praedestinationem ascendit ad Filium Dei; ut ostendatur quod neque gloria divinitatis impedivit infirmitatem carnis, neque infirmitas carnis diminuit majestatem Dei.

Quaeritur autem in Glossa, primo quidem utrum Christus, secundum quod homo, sit Filius Dei. Et videtur quod sic: quia hic est Christus qui praedestinatus est ut sit; sed secundum quod homo, est praedestinatus ut sit: ergo secundum quod homo, est Filius Dei. Et dicendum quod si ly (secundum quod) denotat unitatem suppositi, verum est quod secundum quod homo, est Filius Dei: quia unum est suppositum Dei et hominis. Si autem designat conditionem naturae, vel causam, falsum est: non enim ex natura humana habet ut sit Filius Dei. In argumento autem est fallacia (2) compositionis et divisionis, ex eo quod ly (secundum quod) potest determinare participium *praedestinatus;* et sic verum est quod secundum quod homo, est praedestinatus; vel potest determinare ipsum esse Filium Dei, ad quod ordinatur praedestinatio; et sic falsum est: non enim praedestinatus est ut secundum quod homo, sit Filius Dei; et in hoc sensu procedit ratio.

Secundo quaeritur utrum Christus secundum quod homo, sit persona: Et dicendum quod si ly (secundum quod) referatur ad ipsum suppositum hominis, concedendum est quod ipsum suppositum hominis est persona divina; si vero designet naturae conditionem vel causam, sic Christus secundum quod homo, non est persona; quia humana natura non causat novam personalitatem in Christo; adjungitur enim digniori, in cujus personalitatem transit.

Item objicitur de hoc quod Glossa dicit, quod qui suscepit et quod suscepit est una persona; id autem quod suscepit Filius Dei, est humana natura: ergo humana natura est persona. Et dicendum est, quod hujusmodi locutiones sunt exponendae, ut sit sensus, quod ille qui suscepit, et natura quam suscepit, uniuntur in una persona.

Quarto quaeritur utrum hoc sit verum, Homo est assumptus a Verbo. Et videtur quod sic, secundum illud Psalm. 64, 4: « Beatus quem elegisti « et assumpsisti. » Et dicendum est, quod cum homo supponat suppositum aeternum, non potest proprie dici quod homo sit assumptus a Verbo: non enim assumitur idem a seipso; sed exponendum est, sicubi inveniatur homo assumptus, idest humana natura.

Quinto quaeritur utrum haec sit vera, Iste homo semper fuit. Et dicendum est hanc esse veram, propter hoc quod homo supponit aeternum suppositum: unde Hebr. ult. 8, dicitur: « Jesus Christus « heri et hodie, ipse et in saecula: » non tamen cum reduplicatione est vera hujusmodi propositio:

(1) *Al. omittitur* Dei.

(1) *Al.* ita etiam praedestinatio potest attribui personae Christi etc. *intermediis omissis.*

(2) *Al.* falsitas.

non enim ille homo, secundum quod homo est, semper fuit, sed secundum quod est Filius Dei.

Sic igitur patet et de praeordinatione, et de virtute Filii Dei. Restat tertium, scilicet de signo, quod tangitur in eo quod subditur: *Secundum spiritum sanctificationis.* Est enim proprium virtutis divinae per collationem Spiritus sanctificare homines: Levit. 20, 8: « Ego Dominus, qui sanctifico « vos. » Ipse etiam Spiritum sanctum solus dare potest, secundum illud Isai. 42, 5: « Haec dicit « Dominus Deus creans caelos: » et infra: « Dans « flatum populo qui est super terram, et spiritum « calcantibus eam. » Ex hoc igitur apparet Christum habere virtutem divinam, quia ipse dat Spiritum sanctum, secundum illud Joan. 15, 26: « Cum « venerit Paraclitus, quem ego mittam. » Ejus etiam virtute sanctificamur, secundum illud 1 Corinth. 2: « Sed sanctificati estis, sed justificati estis « in nomine Domini nostri Jesu Christi, et spiritu « Dei nostri. » Dicit ergo: Quod Christus sit Filius Dei in virtute, apparet *secundum spiritum sanctificationis,* idest secundum quod dat spiritum sanctificantem: quae quidem sanctificatio incepit *ex resurrectione mortuorum Jesu Christi Domini nostri,* idest ex mortuis, secundum illud Joan. 7, 39: « Nondum « erat Spiritus datus, quia nondum Jesus fuerat glori« ficatus: » quod non est sic intelligendum quod nullus ante Christi resurrectionem Spiritum sanctificantem acceperit; sed quia ex illo tempore quo Christus surrexit, incepit copiosius et communius spiritus sanctificationis dari. Potest etiam intelligi quod hic designentur duo signa virtutis divinae in Christo. Primum quidem ex hoc quod dicit *Secundum spiritum sanctificationis,* sive intelligatur secundum sanctificantem Spiritum, sicut dictum est; sive intelligatur secundum hoc quod ipse per Spiritum sanctum est in utero virginali conceptus, quod est signum divinae virtutis in ipso, secundum illud Lucae 1, 35: « Spiritus sanctus superveniet « in te; » et postea sequitur: « Ideoque et quod « ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei. » Secundum autem signum virtutis divinae est resuscitatio mortuorum, secundum illud Joan. 5, 22, « Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat (1); sic « et Filius. » Est ergo sensus, quod apparet Christum esse Filium Dei in virtute, *ex resurrectione mortuorum:* idest ex hoc quod mortuos fecit secum resurgere, secundum illud Matth. 27, 52: « Multa « corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt: » et tandem faciet omnes resurgere, secundum illud Joan. 5, 28: « Omnes qui in monumentis sunt, « audient vocem Filii Dei, et qui audierint vivent. » Vel potest intelligi de spirituali resurrectione mortuorum quae est a peccatis, secundum illud Ephes. 5, 14: « Surge qui dormis, et exurge a mortuis. » Dicuntur autem mortui *Jesu Christi* qui ab ipso resuscitantur, sicut et infirmi alicujus medici a quo sanantur. Possunt autem haec duo signa ad duas præcedentes clausulas referri hoc modo: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem;* et hoc secundum spiritum sanctificationis, ex quo scilicet caro ejus concepta est: *qui praedestinatus est Filius Dei in virtute*; et haec apparet in resurrectione mortuorum etc. Sed prima expositio est melior.

(1) *Al.* et vivificat.

LECTIO IV.

Per quem accepimus gratiam et Apostolatum ad obediendum fidei in omnibus Gentibus pro nomine ejus, in quibus estis et vos vocati Jesu Christi: omnibus qui sunt Romae, dilectis Dei, vocatis sanctis, Gratia vobis et pax a Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo.

Postquam commendavit Christum ab origine et virtute, hic commendat ipsum ex liberalitate, quae ostenditur ex muneribus quæ fidelibus contulit. Ponitur autem duplex munus. Unum quidem commune omnibus fidelibus, scilicet gratia per quam reparamur, quam quidem a Deo per Christum accepimus: unde dicit: *Per quem accepimus,* omnes fideles, *gratiam*: Joan. 1, 17: « Gratia et veritas « per Jesum Christum facta est: » et hic infra, Roman. 5, 2: *Per quem accessum habemus in gratiam istam in qua stamus.* Conveniens est enim ut sicut per Verbum Dei omnia ista facta sunt, ut habetur Joan. 1, ita per ipsum, sicut per artem omnipotentis Dei, omnia instaurentur; sicut et artifex eadem arte reparat domum qua condidit. Colossen. 1, 20: « Per eum placuit Deo reconciliare omnia .... « sive quae in caelo sive quae in terra sunt. » Aliud autem est munus spirituale collatum Apostolis, quod tangit subdens, *Et Apostolatum,* quod est praecipuum inter ecclesiasticos gradus. 1 Corinth. 12, 28: « Et « quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum « quidem Apostolos. » Apostolus autem idem est quod missus: sunt enim a Christo missi, quasi ejus auctoritatem et vicem gerentes. Joan. 20, 21: « Si« cut misit me Pater, et ego mitto vos, » id est cum plenitudine auctoritatis. Unde ipse Christus Apostolus nominatur: Hebr. 3, 6: « Considerate Aposto« lum et Pontificem Jesum Christum. » Unde et per ipsum tamquam principalem Apostolum, sive missum, alii sunt secundario Apostolatum consecuti. Luc. 6, 13: « Elegit duodecim, quos et Aposto« los nominavit. » Praemittit autem gratiam Apostolatui, tum quia non ex meritis, sed ex gratia Apostolatum sunt consecuti: 1 Corinth. 15, 9: « Ego « sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus « vocari Apostolus . . . . gratia autem Dei sum « id quod sum: » tum etiam quia Apostolatus digne haberi non potest, nisi praehabita gratia sanctificante. Ephes. 4, 7: « Unicuique nostrum data est gra« tia secundum mensuram donationis Christi. » Describit autem hunc Apostolatum primo quidem ex utilitate, cum subdit: *Ad obediendum fidei*; quasi diceret: Ad hoc sumus missi ut faciamus homines fidei obedire. In his obedientia locum habet quae voluntarie facere possumus; his autem quae sunt fidei, ex voluntate consentimus, cum sint supra rationem: nullus enim credit nisi volens, ut dicit Augustinus: et ideo circa fidem locum habet illud infra 6, 17: *Obedistis ex corde in eam formam doctrinae, in quam traditi estis.* De hoc fructu dicitur Joan. 15, 16: « Posui vos ut eatis, « et fructum afferatis. » Secundo describitur ex amplitudine, cum subditur, *In omnibus Gentibus:* quia non tantum in una gente Judaeorum, sed ad instructionem omnium Gentium sunt directi. Matth. ult. 19: « Euntes docete omnes Gentes. » Specialiter Paulus in omnes Gentes Apostolatum acceperat, ut

ei competere possit quod dicitur Isai. 49, 6: « Parum est ut sis mihi servus ad suscitandum tribus Jacob, et faeces Israel convertendas dedi tu « in lucem Gentium. » Tamen ab ejus Apostolatu exclusi non erant Judaei, praesertim qui inter Gentes habitabant. Infra, 11, 13: *Quamdiu quidem ego sum Gentilium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad aemulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex ipsis.* Tertio ex plenitudine potestatis, cum subdit, *Pro nomine ejus,* idest vice et auctoritate ipsius. Sicut enim Christus in nomine Patris venisse dicitur Joan. 20, quasi plenam Patris auctoritatem habens; ita et Apostoli in nomine Christi venisse dicuntur quasi in persona Christi. 2 Corinth. 2, 10: « Nam « et ego quod donavi, si quid donavi, propter vos « in persona Christi. » Vel per hoc describitur ex fine, ut sit sensus, pro nomine ejus dilatando, non pro aliquo terreno fructu sibi quaerendo. Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi ille, ut portet nomen « meum coram Gentibus et Regibus et filiis Israel. » Unde ad hoc fideles hortabatur Coloss. 3, 17: « Omnia in nomine Jesu Christi agite. » Quarto ex potestate super illos quibus scribebat, qui praedicto Apostolatui erant subjecti: unde subdit: *In quibus;* idest inter quas Gentes nostro Apostolatui subjectas, *estis et vos,* scilicet Romani, quamvis sublimes. Isai. 26, 5: « Civitatem sublimem humi- « liabit . . . . conculcabit eam per pauperis (sci- « licet Christi) gressus egenorum, » idest Apostolorum Petri et Pauli. 2 Corinth. 10, 14: « Us- » que ad vos pervenimus in Evangelio Christi. » Subdit: *Vocati Jesu Christi;* idest specialiter (1) a Jesu Christo, secundum illud Oseae 1, 9: « Voca- « bo non populum meum. » Vel *vocati* ut sitis *Jesu Christi.* Infra 9: *Quos praedestinavit, hoc et vocavit.* Vel *vocati Jesu Christi,* idest dicti a Jesu Christo Christiani. Act. 11, 26: « Ita ut cognomi- « narentur primum Antiochiae discipuli Christiani. »

Consequenter describuntur personae salutatae: et primo ex loco, cum dicit: *Omnibus qui sunt Romae.* Signanter autem (2) omnibus scribit, quia omnium salutem cupiebat. 1 Corinth. 7, 7: « Volo « omnes homines esse sicut meipsum. » Act. 23, 12, dictum est ei: « Oportet te et Romae testifica- « ri. » Secundo describuntur personae salutatae ex gratiae dono (3), ibi, *Dilecti Dei.* Circa quod primo ponitur prima gratiae origo (4), quod est Dei dilectio. Deuter. 33, 3: « Dilexit populos omnes « sancti illius sunt. » 1 Joan. 4, 10: « Non qua- « si non dilexerimus Deum (scilicet prius) sed « quoniam ipse prior dilexit nox. » Dei enim dilectio non provocatur ex bono creaturae, sicut dilectio humana; sed magis ipsum bonum creaturae causat; quia diligere est bonum velle dilecto; voluntas autem Dei est causa rerum, secundum illud Psalm. 134, 6: « Omnia quaecumque voluit, fecit. » Secundo ponitur vocatio cum subdit, *Vocatis.* Quae quidem est duplex: una exterior, secundum quam vocavit Petrum et Andream, Matth. 4; alia autem est vocatio interior, quae est secundum interiorem inspirationem. Prov. 1, 24: « Vocavi et renuistis. » Tertio ponit gratiam justificationis, cum dicit, *Sanctis;* idest per gratiam, et sacramenta gratiae sanctificatis. 1 Corinth. 6, 11: « Sed abluti estis, sed « sanctificati estis, » ut sitis dilecti a Deo, vocati ad hoc quod sitis sancti.

(1) *Al. omittitur* specialiter.
(2) *Al. deest* autem.
(3) *Al.* ex gratia. Circa quod etc. *intermediis omissis.*
(4) *Al.* primo ponitur origo.

Deinde ponuntur bona quae eis optat, quae sunt *gratia et pax*: quorum unum, scilicet gratia, est primum inter Dei dona, quia per eam justificatur impius. Infra 3, 24: *Justificati gratiam ipsius.* Aliud autem, scilicet pax, est ultimum, quod in beatitudine perficitur. Psal. 147, 14. « Qui posuit « fines tuos pacem. » Tunc enim erit perfecta pax, quando voluntas requiescet in plenitudine omnis boni, consequens immunitatem ab omni malo. Isai. 32, 18: « Sedebit populus meus in pulchritudine « pacis. » Et sic per haec duo bona, alia media intelliguntur. Ostendit etiam consequenter unde sint hujusmodi bona expectanda, cum subdit: *A Deo Patre nostro.* Jacob. 1, 17: « Omne datum opti- « mum et omne donum perfectum de sursum est « descendens a Patre luminum. » Psalm. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit Dominus. » Addit autem, *Et Domino Jesu Christo*: quia, ut (1) dicitur Joan. 1, 17, « gratia et veritas per Jesum Chri- « stum facta est. » Ipse etiam dicit Joan. 14, 27: « Pacem meam do vobis. » Quod autem dicit, *Deo Patre nostro,* potest teneri essentialiter pro tota Trinitate; quae dicitur Pater, quia nomina importantia relationem ad creaturam, communia sunt toti Trinitati; sicut Creator et Dominus. Addit autem, *Domino Jesu Christo,* non quod sit alia persona a tribus, sed propter humanam naturam, per cujus mysterium ad dona gratiarum perveniunt. 2 Pet. 1, 4: « Per quem maxima et pretiosa nobis « promissa donavit. » Vel potest dici, quod hoc quod dicit, *Deo Patre nostro,* tenetur pro persona Patris, quae secundum proprietatem dicitur Pater Christi, sed secundum appropriationem Pater noster. Joan. 20, 17, « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum. » Tangitur autem persona Filii, cum dicitur, *Et Domino Jesu Christo.* Persona autem Spiritus sancti expresse (2) non ponitur, quia intelligitur in donis ejus, quae sunt gratia et pax: vel etiam quia intelligitur in duabus personis Patris et Filii, quarum est unio et nexus.

(1) *Al. deest* ut.
(2) *Al. omittitur* expresse.

LECTIO V.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo. Testis enim est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus, quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos: desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar vobis gratiae spiritualis, ad confirmandos vos; id est, simul consolari in vobis per eam quae invicem est fidem vestram atque meam. Nolo autem vos ignorare, fratres, quia saepe proposui venire ad vos: et prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut et in ceteris Gentibus. Graecis ac barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum; ita quod in me est promptum est et vobis, qui Romae estis, evangelizare: non enim erubesco Evangelium.

Praemissa salutatione, hic Apostolus epistolarem tractatum incipit: in quo primo ostendit affectum

suum ad eos quibus scribebat, ut reddat auditores benevolos; secundo instruit eos de veritate, quae pertinet ad virtutem gratiae Christi, ibi, *Virtus enim Dei est.* Ostendit autem affectum ad eos tripliciter: primo quidem ex gratiarum actione, qua de eorum bonis gratias agit; secundo ex oratione, quam pro eis ad Deum fundit, ibi, *Testis enim est mihi Deus;* tertio ex desiderio visitationis eorum, ibi, *Obsecrans si quo modo.* Circa primum tria oportet considerare. Primo quidem gratiarum actionis ordinem, cum (1) dicit: *Primum quidem gratias ago Deo meo.* Necesse est enim ut in omnibus gratiarum actionem praemittamus, secundum illud 1 Thess. ult. 18: « In omnibus gratias agite. » Non enim est dignus beneficium consequi qui de acceptis beneficiis gratias non agit. Sapient. 16, 29: « Ingrati spes tam« quam hybernalis glacies tabescet; » et Eccle. 1, 7: « Ad locum unde exeunt flumina revertuntur: » quia ad principium unde proveniunt beneficia revertuntur scilicet per gratiarum actiones: « ut iterum fluant, » scilicet per iteratam beneficiorum exhibitionem. In omnibus autem quae petimus vel agimus, divino beneficio indigemus: et ideo ante omnia debet gratiarum actio praemitti. Secundo designat personas tres: quarum una est persona cui fit gratiarum actio, quam designat dicens, *Deo meo,* scilicet cui debetur gratiarum actio de omnibus bonis, quia ab eo fluunt. Jacob. 1, 17: « Omne datum optimum « et omne donum perfectum de sursum est, descen« dens a Patre luminum. » Et quamvis sit Deus omnium per creationem et gubernationem, secundum illud, infra 10, 12, *Dominus omnium;* specialiter tamen dicitur esse Deus justorum tripliciter. Primo quidem secundum specialem curam quam de eis gerit. Psal. 33, 10: « Oculi Domini super justos. » Et alibi (Psal. 26, 1) dicit: « Dominus illumina« tio mea. » Secundo per specialem cultum. Exod. 15, 2: « Iste Deus meus, et glorificabo eum. » Tertio, quia eorum praemium. Genes. 15, 1: « Ego Do« minus merces tua magna nimis. » Secunda persona est mediatoris, quam tangit dicens, *Per Jesum Christum.* Eodem enim ordine debet gratiarum actio in Deum recurrere quo gratiae a Deo in nos deveniunt, quod quidem est per Jesum Christum. Infra 5, 5: *Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam in qua stamus.* Tertia est persona illorum pro quibus gratias agit, quam designat subdens, *Pro omnibus vobis:* quia scilicet eorum gratias quasi suas reputat propter vinculum caritatis; quasi diceret (2): « Majorem horum non habeo gratiam « quam ut audiam filios meos in veritate ambula« re: » 3 Joan. 4. Signanter autem dicit, *Pro omnibus vobis,* quia scilicet omnibus placere desiderat. 1 Corinth. 10, 33: « Sicut et ego per omnia omni« bus placeo: » et omnium salutem cupit, secundum illud 1 Corinth. 7, 7: « Volo omnes homines « esse sicut meipsum. » Tertio ponit materiam gratiarum actionis, cum subdit: *Quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Agit quidem gratias de fide, eo quod est bonorum omnium spiritualium fundamentum. Hebr. 11, 1: « Est autem « fides sperandarum substantia rerum. » Commendantur autem Romani de fide: quia fidem de facili susceperant, et in eadem firmiter permanebant. Unde et usque hodie apud eos plurima fidei signa ostenduntur in visitatione sanctorum locorum, ut Hieronymus dicit super Epistolam ad Gal. Nondum tamen perfectam fidem habebant: quia aliqui eorum praeventi erant a pseudoapostolis, ut crederent legis caeremonias Evangelio jungendas. Gaudet autem, et gratias agit de eorum fide, non solum propter eos, sed propter utilitatem inde consequentem: quia scilicet eorum exemplo qui erant domini Gentium, aliae Gentes provocabantur ad fidem: quia, ut dicit Glossa, prompte facit inferior quod videt fieri a superiori. Propter quod admonentur praelati ut fiant « forma gregis « ex animo: » 1 Pet. ult. 3. Consequenter cum dicit, *Testis enim est mihi Deus,* ostendit affectum suum ad eos ex oratione quam pro eis fundit. Et quia orationis negotium in secreto agitur coram Deo, secundum illud Matth. 6, 6: « Tu autem cum ora« veris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio « ora Patrem tuum. » Dei testimonio probat se pro eis orare. Primo ergo inducit testem; secundo manifestat supra quod testimonium inducat, *Quod sine intermissione.* Testem autem inducit cum dicit: *Testis est mihi Deus,* sub cujus testimonio omnia aguntur, Hier. 29, 3: « Ego sum judex et testis. » Et ut justum testem non frustra se invocare ostendat, ponit consequenter quomodo sit ei conjunctus. Primo quidem quantum ad servitium, cum dicit, *Cui servio,* scilicet per latriae cultum: Deuter. 6. 13: « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli « servies. » Secundo quantum ad modum serviendi, cum dicit, *In spiritu meo,* quasi dicat: Non solum in exteriori servitio corporali, sed praecipue interius secundum spiritum. Joan. 4, 24: « Spiritus est Deus; « et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate « adorare oportet. » Vel *in spiritu,* idest in spiritualibus observantiis, non in carnalibus, sicut Judaei. Philip. 3, 3: « Nos sumus (1) circumcisio, qui spi« ritu (2) servimus Deo. » Tertio quantum ad officium in quo servit, scilicet, *in evangelio Filii ejus,* secundum illud, supra eodem, *Segregatus in Evangelium:* quod quidem est Filii Dei tripliciter. Uno modo, quia est de ipso: Luc. 2, 10: « Evan« gelizo vobis gaudium magnum. » Alio modo quia est ab ipso praedicatum ex proprio officio. Luc. 4, 53: « Quia et aliis civitatibus oportet me evange« lizare regnum Dei, quia ideo missus sum. » Tertio quia est ab eo injunctum: Marc. ult. 15: « Prae« dicate Evangelium omni creaturae. »

Sed secundum Augustinum, cum idem sit, *Testis est mihi Deus,* quod juro per Deum, videtur Apostolus facere contra id quod Dominus dicit Matth. 5, 34: « Ego dico vobis, non jurare omnino. » Jac. ult. 2: « Ante omnia autem, fratres mei, « nolite jurare. » Sed sicut dicit Augustinus de Mend., cap. 15 (3), intellectus sacrae Scripturae ex actibus Sanctorum intelligitur: idem enim spiritus quo sacrae Scripturae sunt editae, secundum illud 1 Pet. 1, 21, « Spiritu sancto ispirati, locuti sunt « sancti Dei homines: » sanctos viros ad operandum inducit: infra 8, 14: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Ex hoc ergo quod Paulus jurasse invenitur, ostenditur verbum Domini et Apostoli Jacobi non sic esse intelligendum quasi juramentum sit omnino illicitum; sed quia ad hoc homo niti debeat ut quantum ex ipso est, juramento non

(1) *Al.* quia.

(2) *Al. omittitur* quasi diceret, *et ejus vice ponitur index* 2 *Joan.* 1.

(1) *Ibi* non sumus.

(2) *Al.* spiritu Dei.

(3) *Non ut prius* de Mendacio ad Consentium *item* lib. contra Manich.

utatur, tamquam quodam bono, et per se appetibili: tum propter periculum quod imminet ex frequenti juratione, ne homo labatur in perjurium propter labilitatem humanae linguae, secundum illud Eccli. 23, 9: « Jurationi non assuescat os tuum, nam multi casus « in illa: » tum etiam quia contra reverentiam Dei facere videtur qui ipsum absque necessaria causa testem inducit: unde Eccli. 23, 10: « Nominatio « Dei non sit assidua in ore tuo. » Unde nec Apostolus jurasse invenitur nisi scribendo, quando homo cum majori deliberatione et cautela loquitur. Est autem quandoque necessarium juramentum, ut fides verbo dicentis adhibeatur, quod quandoque utile est etiam ei qui audit; et sic Apostolus jurat propter utilitatem auditorum, quibus erat sibi utile ut ei crederent; quasi non quaerens quod sibi utile est, sed multis, ut salvi fierent. Unde quod Dominus dicit Matth. 5, 37: « Quod amplius est (scilicet quam simplex verbum) a malo est, » non est intelligendum a malo ejus qui jurat, sed ejus qui exigit juramentum: non quidem a malo culpae, nisi in casu quando existimat quis eum a quo exigit juramentum, esse falsum juraturum: tunc enim est grave peccatum, ut dicit Augustinus (de verbis Apost. serm. 30, et de Sanct. serm. 2): sed intelligit esse a malo penae, scilicet ignorantia qua nescimus an sit verum quod dicitur nobis. Est autem duplex modus jurandi. Unus quidem per simplicem attestationem, sicut cum dicitur, Per Deum, vel *Testis est mihi Deus;* et hoc modo Apostolus jurat hic. Alius autem per exsecrationem, quando scilicet aliquis implorat divinum testimonium secundum aliquam poenam sibi infligendam si mentitur, secundum illud Psalm. 7, 5. « Si reddidi « retribuentibus mihi mala, decidam merito ab ini« micis meis inanis. Et hoc etiam modo Apostolus jurat 2 Corinth. 1, 23: » Testem Deum invoco in animam meam. »

Consequenter hic ponit id supra quod eum testem invocat, dicens: *Quod memoriam vestri facio semper in orationibus meis, quae sunt sine intermissione,* scilicet quia semper in orationibus suis pro eis orabat propter utilitatem communem quae ex eorum conversione proveniebat. 1 Reg. 12, 13: « Absit hoc peccatum a me in Domino, ut cessem orare pro vobis. » Quod autem dicit, *Memoriam vestri facio,* dupliciter potest intelligi. Uno modo sic. Memoriam vestri habeo, secundum illud Psalm. 136, 6: « Adhaereat lingua mea faucibus « meis, si non meminero tui. » Alio modo *memoriam vestri facio,* scilicet coram Deo (1) qui respicit orationes humilium. Et sic dum sancti pro aliquibus orant, quodammodo divino aspectui proponuntur: sicut et cetera sanctorum facta. Unde 3 Regum 17, 18, dixit mulier ad Eliam: « Ingressus es ad me, ut re« memorarentur iniquitates meae; » quasi illud sit in memoria et in oculis Dei, quod contra justos agitur. Quod autem dicit orationes sine intermissione se habere, congruit ei quod dicit 1 Thess. ult. 17: « Sine intermissione orate: » et Lucae 18, 1: « Oportet semper orare, et nunquam defi« cere. » Quae quidem possunt intelligi tribus modis. Uno modo quantum ad ipsum actum orandi; et sic semper vel sine intermissione orat qui statutis temporibus et horis orat. Act. 3, 1: « Petrus et « Joannes ascendebant in templum ad horam ora« tionis nonam. » Alio modo quantum ad finem orationis, qui est ut intellectus noster ascendat in Deum; et sic tamdiu homo orat quamdiu (1) totam vitam suam in Deum ordinat. 1 Corinth. 10, 31. « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliquid facitis, « omnia in gloriam Dei facite. » Tertio quantum ad causam: dum enim aliquis agit unde alii pro eo orent, ipse orare videtur: ut patet in his qui dant eleemosynas pauperibus, qui pro eis orant. Eccli. 29, 15: « Conclude eleemosynam in sinu « pauperis, et haec pro te exorabit ab omni malo. » Sic ergo continuanda est littera: Gratias ago pro vobis, quia bona vestra reputo quasi mea: quod patet ex hoc quod pro vobis oro, sicut pro meipso.

Deinde cum dicit: *Obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos,* probat affectum suum ex desiderio visitationis: et primo ponit desiderium; secundo propositum exequendi, ibi, *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia saepe proposui venire ad vos.* Circa primum duo facit. Primo ponit desiderii signum; secundo desiderii causam, ibi, *Desidero enim videre vos.* Signum autem desiderii est oratio, quam pro hoc faciebat: ex hoc autem signo ostenditur desiderium hujusmodi: primo quidem intensum, per hoc quod dicit, *Obsecrans,* quasi ob sacra contestans, sicut pro aliquo magno, quod mea merita excedit. Proverb. 18, 23: « Cum obsecrationibus « loquetur pauper, et dives effabitur rigide. » Quod autem intense desideratur, magnum desideranti videtur. Secundo ostenditur esse anxium, cum dicit, *Si quo modo:* quae enim anxie aliquis desiderat, quaerit adipisci quocumque modo, sive facili, sive laborioso. Philipp. 1, 18: « Quid enim? Dum omni « modo praedicetur, sive per occasionem, sive per « veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, « sed et gaudebo. » Tertio ostenditur esse diuturnum in hoc quod dicit, *Tandem aliquando,* scilicet post longa desideria: justi enim non ad horam, sed perseveranter afficiuntur. Proverb. 17, 17: « Omni tempore diligit qui amicus est. » Quarto ostenditur esse rectum ex hoc quod est divinae voluntati conforme: unde subdit: *Prosperum iter habeam,* et hoc *in voluntate Dei,* idest secundum voluntatem ejus, secundum quam solum aliquid reputo prosperum; sicut et Dominus dicit Luc. 22, 42: « Non mea voluntas, sed tua fiat. » Deinde cum dicit, *Desidero enim videre vos,* ostendit desiderii causam: quae quidem est duplex. Una, utilitas eorum qui erant visitandi: unde dicit: *Desidero enim videre vos.* Philipp. 1, 8: « Cupio om« nes vos esse in visceribus Christi. » Et hoc non in vanum, sicut est in amicitia saeculari, sed *ut impartiar,* idest tradam vobis, *aliquid gratiae spiritualis,* non tamquam auctor gratiae, sed sicut minister: 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo « ut ministros Christi: » et hoc *ad confirmandos vos,* scilicet in fide quam suscepistis. Lucae 22, 32: « Et tu aliquando conversus, confirma fra« tres tuos. » Impartitur autem gratiam minister multipliciter: tum per administrationem sacramentorum gratiae: 1 Pet. 4, 10: « Unusquisque « sicut accepit gratiam, in alterutrum illam admini« strantes, sicut boni dispensatores multiformis

(1) *Al.* scilicet orationem Deo.

(1) *Exemplum Venetum anni* 1498, *curante Octaviano Scoto*: Et sic tamdiu homo orat quamdiu agit corde, ore, vel opere ut in Deum tendat; et sic semper orat qui totam vitam suam in Deum ordinat.

« gratiae Dei: » tum per exhortationem sermonum: Ephes. 4, 29: « Omnis sermo malus ex ore vestro « non procedat; sed si quis bonus est ad aedifica- « tionem fidei, ut det gratiam audientibus. » Secunda causa est mutua consolatio, quae consideratur in convictu amicorum: unde subdit: *Idest simul consolari in vobis,* scilicet me videre vos, et impartiri gratiam, et me simul consolari cum vobis, *per eam quae invicem est fidem vestram atque meam:* ad mutuam enim consolationem redit, si unanimes in fide reddamur. 2 Corinth. 7, 6: « Qui conso- « latur humiles, consolatus est nos Deus in adven- « tu Titi: non solum autem in adventu ejus, sed « etiam in consolatione qua consolatus est in vo- « bis. » Deinde cum dicit, *Nolo autem vos ignorare,* ne videatur esse vanum desiderium, subdit propositum prosequendi: et primo proponit propositum; secundo ostendit (1) causam propositi, ibi, *Ut aliquem fructum habeam in vobis,* tertio concludit propositi promptitudinem, ibi, *Ita quod in me promptum est.* Circa primum duo facit. Primo ponit propositum; secundo impedimentum, ibi, *Et prohibitus sum etc.* Dicit ergo primo: Non solum desidero vos videre, sed etiam proposui ad hoc operam dare; et hoc, *fratres, nolo vos ignorare, quia saepe proposui venire ad vos* ut dilectionem meam ostenderem non solum verbo et lingua, sed etiam opere et veritate, ut dicitur 1 Joan. 3. Secundo tangit obstaculum impediens eum ab isto proposito exequendo, dicens: *Prohibitus sum usque adhuc:* et hoc vel a diabolo, qui nititur impedire praedicationem, ex qua provenit salus hominum: Prov. 25, 23: Ventus aquilo dissipat pluviam. » idest doctrinas praedicatorum: vel etiam ab ipso Deo, secundum cujus nutum dispensantur praedicatorum (2) itinera et verba. Job 37, 2: « Nubes (idest prae- « dicatores,) spargunt lumen suum, quae lustrant « per circuitum, quocumque eas voluntas guber- « nantis duxerit. » Unde et Act. 16, 6, dicitur: « Transeuntes autem Phrygiam et Galatiae regionem « vetati sunt a Spiritu sancto loqui: » et iterum 7: « Tentabant ire in Bithyniam, et non permisit « eos Spiritus Jesu. » Utrumque autem horum vult Apostolus eos non ignorare propter eorum utilitatem, ut scilicet cognoscentes affectum Apostoli, devotius ejus verba suscipiant, et impedimentum visitationis ejus imputent suae culpae, et sic corrigantur: nam in poenam culpae dicitur Isai. 5, 6: « Mandabo nubibus meis ne pluant super eam im- « brem. » Deinde ponit causam duplicem propositi: quarum prima est utilitas: unde dicit: *Ut aliquem fructum habeam in vobis, sicut in ceteris Gentibus,* quibus scilicet praedicavi: quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quasi dicat: Ut faciam aliquem fructum in vobis per meam praedicationem. Joan. 15, 16: « Ut eatis, et fructum « afferatis. » Alio modo quasi ex eorum conversione ei fructus accrescat, secundum illud Joan. 4, 36: « Qui metit, mercedem accipit, et fructum « congregat in vitam aeternam. » Alia autem causa est debitum, quod sibi imminebat ex suscepto officio. 1 Corinth. 9, 16: « Si non evangelizavero, vae « mihi est. » Et quia universalem Gentium Apostolatum susceperat, omnibus se asserit debitorem, secundum illud 1 Corinth. 9, 19: « Cum essem « liber ex omnibus, omnium me servum feci. » Et ideo duplicem diversitatem ponit. Una quidem secundum diversitatem Gentium (1), cum dicit, *Graecis ac Barbaris.* Dicitur autem aliquis Barbarus dupliciter: uno modo secundum quid, qui scilicet est extraneus quo ad aliquem, secundum illud 1 Corinth. 14, 11: « Si ergo nesciero virtutem vocis, « ero ei cui loquar, barbarus. » Alio modo simpliciter, qui scilicet est quasi extraneus (2) a communitate hominum, inquantum ratione non regitur: unde proprie barbari dicuntur qui ratione non reguntur, secundum quod dictum est 2 Machab. 15, 2: « Ne ita ferociter ac barbare feceris, » idest inhumane. Et quia Graeci fuerunt primi legum inventores, omnes Gentiles, qui humanis legibus reguntur, nominat Graecos. De Judaeis autem qui divinis legibus regebantur, mentionem non facit: quia non erat institutus Apostolus Judaeorum, sed Gentilium. Galat. 9: « Ita ut illi in circumcisis (3), « nos autem in Gentibus. » Ex utraque autem causa concludit promptitudinem voluntatis, cum subdit: *Ita quod in me,* idest quantum ad me pertinet, dummodo aliunde non impediar, *promptum est etiam vobis qui Romae estis evangelizare,* Exod. 35, 20: « Egressaque omnis multitudo filiorum « Israel de conspectu Moysi, obtulit mente prom- « ptissima atque devota. » Et excludit impedimentum promptitudinis, scilicet erubescentiam, propter quam multi ea praetermittunt quae alias facerent prompte: et hoc est quod subdit: *Non enim erubesco Evangelium:* quod quidem infidelibus apud quosdam erubescibile videbatur, propter id quod dicit 1 Corinth. 1, 23: « Nos autem praedicamus Christum crucifixum, « Judaeis quidem scandalum, Gentibus autem stul- « titiam. » Non est autem secundum rei veritatem erubescendum propter id quod sequitur 24: « Ipsis « autem vocatis Judaeis atque Graecis (4) Christum « Dei virtutem et Dei sapientiam. » Unde dicitur Luc. 6, 26: « Qui erubuerit me et meos sermo- « nes, hunc Filius hominis erubescet. » Et inde est quod baptizati liniuntur chrismate in fronte signo crucis, ubi est sedes verecundiae, ne scilicet Evangelium erubescant.

(1) *Al. omittitur* ostendit.
(2) *Al. deest* praedicatorum.

(1) *Al.* secundum gentem.
(2) *Al.* est extraneus.
(3) *Al.* in circumcisione. *Legit modo Vulgata:* « Ut nos « in Gentes, ipsi autem in circumcisionem. »
(4) *Al.* atque Gentibus.

LECTIO VI.

Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judaeo primum et Graeco. Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit. Revelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia detinent: quia quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas.

Postquam Apostolus Romanos fideles, quibus scribebat, sibi benevolos reddidit, ostendendo affectum suum ad eos; hic incipit instruere eos de

his quae pertinent ad evangelicam doctrinam, in quam se segregatum praedixerat: et primo ostendit virtutem evangelicae gratiae; secundo exhortatur ad executionem operum hujus gratiae: 12 capite, ibi, *Obsecro itaque*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Revelatur enim ira Dei*. Circa primum tria facit. Primo proponit virtutem evangelicae gratiae; secundo exponit, ibi, *Justitia enim Dei*; tertio expositionem confirmat, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo primo. Ideo Evangelium non erubesco, quia quamvis, ut dicitur 1 Corinth. 1, 18, « verbum crucis pereuntibus quidem stultitia sit, nobis tamen virtus Dei est. » *Virtus enim Dei est*: quod potest intelligi dupliciter. Uno modo quia virtus Dei in Evangelio manifestatur, secundum illud Psal. 110, 5: « Virtutem operum suorum annuntiabit populo suo: » alio modo quia ipsum Evangelium in se Dei virtutem continet, secundum illud Psal. 67, 34: « Dabit voci suae vocem virtutis. » Circa quam virtutem tria sunt consideranda. Primo quidem ad quid se ista virtus extendat; et hoc designatur cum subditur, *In salutem*. Jac. 1, 21: « In mansuetudine suscipite insitum verbum, « quod potest salvare animas vestras. » Quod quidem fit tripliciter. Uno modo inquantum per verbum Evangelii remittuntur peccata. Joan. 15, 3: « Jam mundi estis propter sermonem quam locutus sum vobis. » Secundo inquantum per Evangelium homo consequitur gratiam sanctificantem. Joan. 17, 17: « Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est. » Tertio inquantum perducit ad vitam aeternam. Joan. 6, 69: « Verba vitae aeternae habes. » Secundo per quem modum Evangelium salutem conferat, quia (1) per fidem: quod designatur cum dicitur, *Omni credenti*: quod fit tripliciter. Primo per praedicationem. Marc. ult. 15: « Praedicate Evangelium omni creaturae. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. » Secundo per confessionem. Infra 10, 10: *Oris confessio fit ad salutem*. Tertio per scripturam: unde etiam verba Evangelii scripta virtutem salutiferam habent, sicut beatus Barnabas infirmos curabat, Evangelium superponendo. Cavendae sunt tamen superstitiones characterum, quia hoc est superstitiosum: unde Ezech. 9, illi salvati sunt in quorum frontibus est scriptum *Tau*, quod est signum crucis. Tertio quibus Evangelium fit in salutem, quia tam Judaeis quam Gentibus: non enim Judaeorum tantum Deus est, sed et Gentium: infra 3; et ideo subdit: *Judaeo primum et Graeco*: per Graecum, omnem Gentilem intelligens, eo quod a Graecis Gentilium sapientia est exorta.

Sed cum infra 10, 12, dicatur: *Non est distinctio Judaei et Graeci*, quomodo hic, *Judaeo primum?* Dicendum est ergo, quod quantum ad salutis finem consequendum non est distinctio inter eos: aequalem enim consequuntur mercedem utrique, sicut pro labore etiam in vinea priores et posteriores eumdem denarium acceperunt, ut dicitur Matth. 20, sed quantum ad ordinem salutis, Judaei sunt primi, quia eis promissiones sunt factae, ut infra 15, et in eorum gratiam sunt Gentiles assumpti, ac si ramus oleastri inseratur in bonam olivam, ut infra 11. Ex his etiam Salvator noster natus est. Joan. 4, 22: « Salus ex Judaeis est. »

(1) *Al.* quia tripliciter. Primo per fidem. Marc. ult. Praedicate Evangelium, *intermediis omissis*.

Exponit autem consequenter quomodo Evangelium sit in salutem, cum dicit: *Justitia enim Dei revelatur in eo ex fide* (1) *in fidem:* quod quidem dupliciter potest intelligi. Uno modo de justitia qua Deus justus est, secundum illud Psal. 10, 8: « Justus « Dominus, et justitias dilexit: » et secundum hoc sensus est quod *justitia Dei*, qua scilicet justus est, servando promissa *in eo revelatur*, scilicet in homine credente Evangelio, quia credit Deum implesse quod promisit de Christo mittendo; et hoc *ex fide*, scilicet Dei promittentis: Psal. 144, 13: « Fidelis Dominus in omnibus verbis suis: » *in fidem* scilicet hominis credentis. Vel alio modo, ut intelligatur de justitia Dei qua Deus homines justificat. Nam justitia hominum dicitur, qua se homines propriis viribus justificare praesumunt. Infra 13: *Ignorantes Dei justitiam, et suam quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti*. Quae quidem justitia revelatur in Evangelio, inquantum per fidem Evangelii homines justificantur secundum quodcumque tempus: unde subdit: *Ex fide in fidem*; idest, ex fide veteris testamenti procedendo in fidem novi testamenti: quia ab utroque homines justificantur, et salvantur per fidem Christi: quia eadem fide crediderunt venturum qua nos venisse credimus: et ideo dicitur 2 Corinth. 4, 13: « Habentes eamdem speciem fidei ... credimus, propter quod loquimur. » Vel potest intelligi *ex fide* praedicatorum *in fidem* auditorum. Infra 10, 14: *Quomodo credent ei quem non audierunt?* Vel *ex fide* unius articuli *in fidem* alterius: quia ad justificationem requiritur omnium articulorum fides. Apoc. 1, 3: « Beatus qui legit et audit verba prophetiae « hujus, » scilicet omnia, non unum tantum. Alio modo potest intelligi *ex fide* praesenti *in fidem* futuram (2): quae quidem dicitur fides ratione certae et firmae cognitionis; haec autem ratione evangelicae cognitionis. 1 Corinth. 13, 12: « Videmus nunc « per speculum in aenigmate, tunc facie ad faciem. » Probat autem hanc expositionem, cum subdit: *Sicut scriptum est: Justus autem meus ex fide vivit*. Quod quidem accipitur secundum litteram LXX: nam in littera nostra, quae est secundum Hebraicam veritatem, dicitur Habac. 11, 4: « Justus ex fide sua » vivit. » Dicitur autem *justus meus*, scilicet a me justificatus, et apud me justus reputatus. Infra 4, 2: *Si autem Abraham ex operibus legis justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam*. Unde ex hoc subditur, *Ex fide vivit*, scilicet vita gratiae. Gal. 2, 20: « Quod (3) autem nunc vivo in carne, in fide « vivo Filii Dei. »

Quatuor autem hic considerare oportet circa fidem. Primum quidem quid sit fides: importat enim assensum quemdam cum certitudine ad id quod non videtur, ex voluntate: quia nullus credit nisi volens, ut Augustinus (super Joan. tract. 26) dicit. Et secundum hoc differt credens (4) a dubitante, qui in neutram partem assentit. Differt etiam ab opinante, qui assentit in unam partem, non cum certitudine, sed cum formidine alterius. Differt etiam a sciente, qui per certitudinem assen-

(1) Al. *per fidem*.
(2) *Al. additur* idest in plenam visionem Dei.
(3) *Al.* hoc.
(4) *Al. deest* credens.

titur ex necessitate rationis. Et secundum hoc fides est media inter scientiam et opinionem.

Secundo considerandum est an fides sit virtus. Et manifestum est quod non est virtus, si accipitur pro eo quod creditur, secundum illud: « Fides « catholica haec est, ut unum Deum in Trinitate, « et Trinitatem in unitate veneremur etc. » Si autem accipiatur pro habitu quo credimus, sic quandoque est virtus, quandoque non. Est enim virtus principium actus perfecti. Actus autem ex duobus principiis dependens non potest esse perfectus,si alteri principiorum desit sua perfectio; sicut equitatio non potest esse perfecta, si vel equus bene non vadat, vel sessor equum ducere nesciat. Actus autem fidei, qui est credere, dependet ex intellectu et voluntate movente intellectum ad assensum. Unde actus fidei erit perfectus, si voluntas perficiatur per habitum caritatis, et intellectus per habitum fidei; non autem si habitus caritatis desit: et ideo fides formata caritate est virtus, non autem fides informis.

Tertio considerandum est, quod idem numero habitus fidei, qui sine caritate erat informis, adveniente caritate fit virtus: quia cum caritas sit extra essentiam fidei, per ejus adventum vel recessum non mutatur substantia ejus.

Quarto considerandum est, quod sicut corpus vivit per animam naturali vita, ita anima vivit per Deum vita gratiae. Primo autem Deus animam inhabitat per fidem. Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per « fidem in cordibus vestris: » nec tamen est perfecta habitatio, nisi fides per caritatem sit formata, quae per vinculum perfectionis nos unit Deo, ut dicitur Coloss. 3. Et ideo quod hic dicit, *Ex fide vivit*, intelligendum est fide formata.

Deinde cum dicit, *Revelatur enim ira Dei*, probat quod dixerat, scilicet virtutem evangelicae gratiae esse omnibus hominibus in salutem. Et primo ostendit quod est necessaria ad salutem, secundo quod est efficax, sive sufficiens: 5 cap. ibi, *Justificati igitur ex fide.* Circa primum duo facit. Primo ostendit virtutem evangelicae gratiae fuisse necessariam ad salutem Gentibus, quia scilicet sapientia, de qua confidebant, salvare eos non potuit; secundo ostendit quod fuit necessaria Judaeis, quia scilicet circumcisio, et lex, et alia in quibus confidebant, eis salutem non attulerunt: 2 cap., ibi, *Propter quod inexcusabilis es.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Quia quod notum est Dei.* Proponit autem tria. Primo quidem poenam, dicens: Recte dico quod in eo justitia Dei revelatur: *revelatur enim ira Dei in eo*, idest vindicta ipsius, quae dicitur ira Dei secundum similitudinem hominum irascentium, qui vindictam quaerunt; extra (1) tamen Deus vindictam infert ex animi tranquillitate. Sap. 14, 18: « Tu autem dominator noster cum « tranquillitate judicas. » Et de hac ira Dei dicitur Joan. 3, 36: « Qui incredulus est Filio, non vide- « bit vitam; sed ira Dei manet super eum. » Hoc autem dicitur, quia quidam philosophi dicebant, a Deo non esse poenas peccatorum, contra id quod dicitur in Psal. 93, 10: « Qui corripit Gentes, non « arguet? » Unde additur, *De caelo*: quia credebant circa caelestia ejus providentiam occupari, ita quod ad res terrenas non se extenderet. Job 22, 14: « Circa cardines caeli perambulat, nec nostra « considerat. » Sed sicut etiam in Psal. 101, 20, dicitur, « Dominus de caelo in terram prospexit. » Vel dicitur *de caelo* eorum iniquitatem demonstrare, quia maxime ex magnitudine caeli, Creatoris virtutem intelligere debuerunt. Job 20, 27: « Re- « velabunt caeli iniquitatem ejus. » Vel *de caelo* venturi ad judicium. Act. 1, 11: « Quemadmodum « vidistis eum ascendentem in caelum, ita veniet. » Secundo ponit culpam, pro qua poena infligitur. Et primo quidem culpam (1) quae contra Deum committitur, cum subdit, *Super omnem impietatem*; sicut enim pietas dicitur cultus qui Deo exhibetur, tamquam summo parenti; sic impietas dicitur peccatum quod est contra cultum divinum. Ezech. 18, 20: « Impietas impii super eum erit. » Secundo ponit culpam quae committitur in homines, cum dicit, *Et injustitiam:* nam justitia est per quam homines sibi invicem ratione conveniunt et communicant. Job 35, 8: « Filium hominis adjuvabit justitia « tua. » Tertio ponit cognitionem quam de eo habuerunt, cum subdit: *Hominum eorum qui veritatem Dei*, idest veram de Deo cognitionem, *detinent in injustitia*, quasi captivatam. Nam vera Dei cognitio, quantum est de se, inducit homines ad bonum; sed ligatur quasi captivitate detenta, per injustitiae affectum, per quam, ut Psal. 11, 1, dicitur, « diminutae sunt veritates a filiis hominum. » Deinde cum dicit, *Quia quod notum est*, manifestat propositum, ordine tamen retrogrado. Primo enim consentit quod sapientes Gentilium de Deo cognoverunt veritatem; secundo ostendit quod in eis impietas et injustitia fuerit, ibi, *Ita ut sint inexcusabiles*, tertio quod iram Dei incurrerunt, ibi, *Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt quod qui talia agunt, digni sunt morte.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid de Deo cognoverunt; secundo ostendit a quo hujusmodi cognitionem acceperunt, ibi, *Deus enim illis revelavit;* tertio ostendit per quem modum, ibi, *Invisibilia enim ipsius.* Dicit ergo primo: Recte dico, quod veritatem Dei detinuerunt: fuit enim in eis quantum ad aliquid vera Dei cognitio: *quia quod notum est Dei*, id est quod cognoscibile est de Deo ab homine per rationem, *manifestum est in illis;* idest, manifestum est eis ex eo quod in illis est, idest ex lumine intrinseco.

Sciendum est ergo, quod aliquid circa Deum est omnino ignotum homini in hac vita, scilicet quid est Deus: unde et Paulus invenit Athenis aram inscriptam *ignoto Deo* (Act. 18): et hoc ideo, quia cognitio hominis incipit ab his quae sunt ei connaturalia, scilicet a sensibilibus creaturis, quae non sunt proportionatae ad repraesentandam divinam essentiam. Potest tamen homo ex hujusmodi creaturis Deum tripliciter cognoscere, ut Dionysius dicit in libro de divinis Nominibus. Uno quidem modo per causalitatem: quia enim hujusmodi creaturae sint defectibiles et mutabiles, necesse est eas reducere ad aliquod principium immobile et perfectum: et secundum hoc cognoscitur de Deo an est. Secundo per viam excellentiae: non enim reducuntur omnia in primum principium sicut in propriam causam et univocam, prout homo hominem generat; sed sicut in causam communem et excedentem: et ex hoc cognoscitur quod est super omnia. Tertio per viam negationis: quia si est causa excedens,

(1) *Al. omittitur* extra.

(1) *Al. desideratur* culpam.

nihil eorum quae sunt in creaturis, potest ei competere; sicut etiam neque corpus caeleste proprie dicitur grave vel leve, aut calidum aut frigidum: et secundum hoc dicimus Deum immobilem et infinitum, et si quid aliud hujusmodi dicitur. Hujusmodi autem cognitionem habuerunt per lumen rationis inditum (1). Ps. 4, 6: « multi dicunt: Quis « ostendit nobis bona? Signatum est super nos lu« men vultus tui, Domine. »

Deinde cum dicit, *Deus illis manifestavit,* ostendit a quo auctore hujusmodi cognitio eis fuerit manifestata; et dicit, quod *Deus illis manifestavit,* secundum illud Job 35, 11: « Docet nos super ju« menta terrae. »

Ubi considerandum est, quod unus homo alteri manifestat, explicando conceptum suum per aliqua signa exteriora, puta per vocem vel scripturam; Deus autem dupliciter aliquid homini manifestat. Uno modo infundendo lumen interius, per quod homo cognoscit. Psal. 42, 3: « Emitte lucem tuam « et veritatem tuam. » Alio modo proponendo suae sapientiae signa exteriora, scilicet sensibiles creaturas. Eccl. 1, 10: « Effudit illam (scilicet sapien« tiam) super omnia opera sua. » Sic ergo Deus illis manifestavit, vel interius infundendo lumen, vel exterius proponendo visibiles creaturas, in quibus, sicut in quodam libro, Dei cognitio legeretur.

Deinde cum dicit, *Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur,* ostendit per quem modum hujusmodi cognitionem acceperunt.

Ubi primo considerandum est quae sunt ista quae de Deo cognoverunt. Et ponit tria. Primo quidem invisibilia ipsius, per quae intelligitur Dei essentia quae, sicut dictum est, a nobis videri non potest. Joan. 1, 18: « Deum nemo vidit unquam, » scilicet per essentiam vita mortali vivens. I Tim. 1, 11: « Regi saeculorum immortali et invisibili. » Dicit autem pluraliter *invisibilia,* quia Dei essentia non est nobis cognita secundum illud quod est, scilicet prout in se est una: sic erit nobis in patria cognita, et tunc erit Dominus unus et nomen ejus unum, ut dicitur Zachar. ult. Est autem manifesta nobis per quasdam similitudines in creaturis repertas, quae id quod in Deo unum est, multipliciter participant; et secundum hoc intellectus considerat unitatem divinae essentiae sub ratione bonitatis, sapientiae, virtutis, et hujusmodi, quae in Deo non sunt. Haec ergo invisibilia Dei dixit, quia illud unum quod his nominibus, seu rationibus, in Deo respondet, non videtur a nobis. Heb. 11, 3: « Ut « ex invisibilibus visibilia fierent. » Aliud autem quod de Deo cognoscitur, est virtus ipsius, secundum quam res ab eo procedunt, sicut a principio. Psal. 146, 5: « Magnus Dominus, et magna virtus « ejus. » Hanc ergo virtutem philosophi perpetuam esse cognoverunt: unde dicitur: *Sempiterna quoque virtus ejus.* Tertium cognitum est quod dicit, *Et divinitas:* ad quod pertinet quod cognoverunt Deum sicut ultimum finem in quem omnia tendunt. Divinum enim bonum dicitur bonum commune quod ab omnibus participatur: propter hoc potius dixit divinitatem, quae participationem significat, quam deitatem, quae significat essentiam Dei. Coloss. 11, 9: « Et in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis. » Haec autem tria referuntur ad tres modos cognoscendi supradictos: nam invisibilia Dei cognoscuntur per viam negationis, sempiterna virtus per viam causalitatis, divinitas per viam excellentiae.

Secundo considerandum est per quod medium illa cognoverunt, quod designatur cum dicitur, *Per ea quae facta sunt.* Sicut enim ars manifestatur per artificis opera, ita et Dei sapientia manifestatur per creaturas. Sap. 13, 5: « A magnitudine enim « speciei et creaturae cognoscibiliter poterit Creator « horum videri. »

Tertio ostendit quomodo per ista cognoscatur Deus, cum dicit, *Intellecta conspiciuntur:* intellectu enim cognosci potest Deus, non sensu vel imaginatione, quae corporalia non transcendunt; Deus autem spiritus est, ut Joan. 4 dicitur. Isai. 52, 13: « Ecce intelliget servus meus. »

Quarto potest designari a quo per hunc modum Deus cognoscatur, cum dicitur, *A creatura mundi:* per quod uno modo potest intelligi homo. Marc. ult. 15: « Praedicate Evangelium omni creaturae. » Vel propter excellentiam hominis, qui ordine naturae minor est Angelis, sed excellit inter inferiores creaturas, secundum illud Psal. 8, 7: « Minuisti « eum paulo minus ab angelis... omnia subjecisti « sub pedibus ejus, oves et boves universas, in« super et pecora campi. » Vel quia communicat cum omni creatura; habet enim esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis, ut Gregorius (hom. 29 super Evang.) dicit. Alio modo potest intelligi de universali creatura. Nulla enim creatura ex propriis naturalibus potest Dei essentiam in seipsa videre: unde et de Seraphim dicitur Isai. 6, quod duabus alis velabant caput. Sed sicut homo intelligit Deum per creaturas visibiles, ita Angelus per hoc quod intelligit propriam essentiam. Potest autem aliter intelligi per creaturam mundi non ipsa res creata sed rerum creatio; ac si diceretur, A creatione mundi; et tunc potest dupliciter ordinari. Uno modo quod intelligatur quod invisibilia Dei intelliguntur per ea quae facta sunt tempore gratiae; alio modo quod intelligatur quod a creatione mundi, homines inceperunt Deum cognoscere per ea quae facta sunt. Job 36, 25: « Omnes homines vident eum. » Glossa autem dicit quod per invisibilia Dei intelligitur persona patris, secundum illud (1) 1 Tim. ult. 16: « Quem nullum hominum vidit, sed nec videre « potest: » per sempiternam virtutem persona Filii, secundum illud 1 Corinth. 1, 24: « Christum Dei « virtutem: » per divinitatem, persona Spiritus sancti, cui appropriatur bonitas: non quod philosophi ductu rationis potuerint pervenire per ea quae facta sunt in cognitionem personarum, quantum ad propria quae non significant habitudinem causae ad creaturas; sed secundum appropriata. Dicuntur tamen defecisse in tertio signo, id est in Spiritu sancto: quia non posuerunt aliquid respondere Spiritui Sancto, sicut posuerunt aliquid respondere Patri, scilicet ipsum primum principium; et aliquid respondere Filio, scilicet primam mentem creatam, quam vocabant paternum intellectum, ut Macrobius dicit in Libro super somnium Scipionis.

(1) *Al. omittitur* inditum.

(1) *Al. omittitur* secundum illud.

LECTIO VII.

Ita ut sint inexcusabiles: quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt; sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis; et volucrum et quadrupedum et serpentium. Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis; quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium; et coluerunt et servierunt creaturae potius quam creatori, qui est benedictus in saecula. Amen.

Postquam Apostolus ostendit veritatem Dei fuisse Gentibus cognitam, hic ostendit eos fuisse obnoxios culpae impietatis et injustitiae: et primo ostendit hoc quantum ad culpam impietatis; secundo quantum ad culpam injustitiae, ibi, *Et sicut non probaverunt etc.* Posset aliquis credere, eos a culpa impietatis excusari propter ignorantiam, sicut Apostolus de se dicit, infra 1 Tim. 1, 13: « Misericor« diam consecutus sum, quia ignorans feci. » Primo ergo ostendit Gentiles non esse excusabiles; secundo ponit eorum culpam, ibi, *Et mutaverunt gloriam.* Circa primum considerandum est, quod tunc ignorantia culpam excusat quando sic procedit et causat culpam, quod non causatur a culpa; sicut cum aliquis adhibita diligentia debita, dum credit percutere hostem, percutit patrem. Si vero ignorantia causetur ex culpa, non potest subsequentem culpam ignorantia excusare: unde si quis per ebrietatem homicidium committit, non excusatur a culpa, quia peccavit se inebriando: unde secundum Philosophum (2 Pol. cap. ult.), meretur duplices mulctationes. Primo igitur proponit quod intendit, dicens: Ita quod est Dei, notum est eis, *ut sint inexcusabiles;* idest, ut per ignorantiam excusari non possint. Jac. 4, 17: « Scienti bonum « et non operanti peccatum est illi. » Infra 2, 1: *Propter quod inexcusabilis es.* Secundo ibi, *Quia cum cognovissent Deum etc.* probat quod dixerat: et primo ostendit quod prima eorum culpa ex ignorantia non processit; secundo quod ex hac culpa est ignorantia subsecuta, ibi, *Sed evanuerunt.* Quod autem prima eorum culpa non fuerit ex ignorantia, ostenditur per hoc quod Dei cognitionem habentes, ea non sunt usi ad bonum. Dupliciter autem Deum cognoverunt. Uno modo sicut omnibus supereminentem; et sic ei debebant gloriam et honorem, quae superexcellentibus debentur: et ideo isti dicuntur inexcusabiles: *quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt:* vel quia ei debitum cultum non impenderunt; vel quia virtuti ejus et scientiae terminum imposuerunt, aliqua ejus potentiae et scientiae subtrahentes, contra id quod dicitur Eccl. 43, 32: « Glorificantes Dominum quan« tumcumque poteritis. » Secundo cognoverunt eum sicut omnium bonorum causam, unde ei in omnibus gratiarum actio debebatur; quam tamen ipsi non impendebant, sed potius suo ingenio et virtuti suae bona sua adscribebant: unde subdit: *Gratias non egerunt,* scilicet Domino. 1 Thessal. ult. 18: « In omnibus gratias agite. » Deinde cum dicit, *Sed evanuerunt,* ostendit quod in eis ex culpa est ignorantia subsecuta: et primo ponit intentum; secundo manifestum propositum, ibi, *Dicentes se esse sapientes.* Primo ergo proponit culpam, quae est ignorantiae causa, cum dicit, *Evanuerunt:* vanum enim dicitur quod non habet stabilitatem seu firmitatem: solus autem Deus de se est immutabilis: Malachiae 2, 6: « Ego Deus, et non mutor: » et ideo (1) tunc solum mens humana est a vanitate libera, quando Deo innititur; cum autem praetermisso Deo, innititur cuicumque creaturae, incurrit vanitatem. Sapient. 13, 1: « Vani sunt omnes ho« mines in quibus non subest scientia Dei, et de « his quae videntur bona, non potuerunt intelligere « eum qui est. » Psal. 93, 2: « Dominus scit « cogitationes hominum quoniam vanae sunt. » *In cogitationibus suis evanuerunt,* inquantum in seipsis et non in Deo fiduciam habebant, sibi et non Deo bona sua adscribentes, secundum illud Ps. 11, 5: « Labia nostra a nobis sunt: quis no« ster Dominus est? » Secundo ponit ignorantiam subsecutam, dicens: *Et obscuratum est,* idest per hoc quod obscuratum est, factum est *cor eorum insipiens,* idest lumine sapientiae privatum, per quam homo vere Deum cognoscit. Sicut enim qui oculos corporales a sole materiali avertit, obscuritatem corporalem incurrit; ita ille qui a Deo avertitur, de seipso praesumens, et non de Deo, spiritualiter obscuratur. Proverb. 11, 2: « Ubi humilitas « (per quam scilicet homo se Deo subjicit) ibi « sapientia: ubi superbia ibi contumelia. » Matth. 11, 25: « Abscondisti haec a sapientibus (secundum « quod scilicet eis videbatur) et revelasti ea par« vulis, » idest humilibus. Et de his habetur Eph. 4, 17: « Gentes ambulant in vanitate sui sensus, tene« bris obscuratum habentes intellectum.» Deinde cum dicit, *Dicentes,* exponit quod dixerat: et primo qualiter in cogitationibus suis evanuerunt, cum dicit: *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Dicentes,* idest sapientiam sibi a seipsis adscribentes. Isai. 5, 21: « Vae qui sapientes estis in oculis ve« stris. » Job 19, 11: « Quomodo dicetis Pharaoni: « Filius sapientium ego, filius regum antiquorum? « Ubi nunc sunt sapientes tui ? » Secundo exponit quod dixerat, *Et obscuratum est insipiens cor,* cum dicit, *Stulti facti sunt,* quasi contra divinam sapientiam agentes. Hier. 10, 14: « Stultus factus « est omnis homo a scientia sua, » de qua scilicet praesumebat. Deinde cum dicit, *Et mutaverunt gloriam,* ponit peccatum impietatis Gentilium: et primo quantum ad hoc quod peccaverunt contra Dei gloriam; secundo quantum (2) ad hoc quod peccaverunt contra veritatem naturae ipsius, ibi, *Quia commutaverunt veritatem.* Circa primum duo facit. Primo ponit impietatis culpam; secundo poenam, ibi, *Propter quid tradidit.* Culpa quidem eorum fuit quod, quantum in ipsis erat, honorem divinum in alium transtulerunt, secundum illud Hier. 2, 11: « Populus meus mutavit gloriam suam in idolum. » Primo ergo ponit id quod mutaverunt; secundo id in quod mutaverunt, ibi, *In similitudinem.* Circa primum tria sunt attendenda ex parte Dei. Primo quidem ipsius gloria, quam tangit dicens: *Et mutaverunt gloriam:* quod potest intelligi dupliciter. Uno modo de gloria qua homo Deum glorificat, ei cultum latriae exhibendo. 1 Tim. 1, 17: « Soli

(1) *Al.* deest ideo.

(2) *Al.* secundo quomodo contra veritatem etc.

« Deo honor. » Hanc igitur mutaverunt, cum cultum Deo debitum exhibuerunt aliis. Alio modo potest intelligi de gloria qua Deus in se gloriosus est, quae est incomprehensibilis et infinita. Prov. 25, 27: « Perscrutator majestatis opprimetur a « gloria. » Quae quidem gloria nihil est aliud quam ipsa claritas divinae naturae: « lucem enim habitat « inaccessibilem: » 1 Tim. ult. 16. Hanc autem mutaverunt, dum eam aliis attribuerunt: « incom« municabile enim nomen, lignis et lapidibus im« posuerunt, » ut dicitur Sap. 14, 21. Secundo notatur incorruptibilitas, cum dicit, *Incorruptibilis:* ipse enim solus perfecte incorruptibilis est, qui est omnino immutabilis: omnis enim mutatio quaedam corruptio est: unde dicitur 1 Tim. ult. 16: « Solus « habet immortalitatem. » Tertio notatur naturae sublimitas, cum dicitur, *Dei:* ut enim in Psalm. 47, 2, dicitur, « Deus magnus Dominus. » Ex parte vero ejus in quod mutaverunt, tria correspondentia ponuntur. Nam contra gloriam dicit, *In similitudinem imaginis;* idest, in similitudinem alicujus rei per modum imaginis ab aliquo expressae. Manifestum enim est quod similitudo imaginis est posterior illa re cujus est imago. Gloria autem sive claritas Dei est principium omnis speciei et formae. Et sic dum Dei gloriam in similitudinem imaginis mutaverunt, converterunt primum in ultimum (1). Sap. 14, 15: « Acerbo luctu dolens « pater, cito sibi rapti (2) filii fecit imaginem. » Contra id quod dixerat, *Incorruptibilis,* dicit, *Corruptibilis.* Psal. 29, 10: « Quae utilitas in sanguine « meo dum descendo in corruptionem ? » scilicet quid est amplius jam corruptum sive mortuum? Sap. 15, 17: « Cum sit mortalis, mortuum fingit « manibus iniquis. » Contra id quod dixit, *Dei,* ponit, *Hominis.* Job 32, 21: « Non accipiam per« sonam viri, et Deum homini non aequabo. » Et quod est abominabilius, homo gloriam Dei transtulit non solum in hominem, qui est ad imaginem Dei, sed etiam ad ea quae sunt infra hominem: unde subdit: *Et volucrum,* quantum ad volatilia, *et quadrupedum,* quantum ad gressibilia, *et serpentum,* quantum ad reptilia. Praetermittit autem pisces, tamquam magis ab humana conversatione sejunctos. Haec autem omnia sunt a Deo homini supposita. Psal. 8: « Omnia subjecisti sub pedibus « ejus. » Ezech. 8, 9: « Ingredere et vide abomi« nationes pessimas quas isti faciunt hic. Et in« gressus vidi; et ecce omnis similitudo reptilium, « et animalium abominatio »

Est autem notandum, quod, sicut dicit Glossa, ab adventu Æneae consueverunt in Italia imagines hominum coli, puta Jovis, Herculis, et similium. Sed tempore Caesaris Augusti, devicta Ægypto, eorum cultum Romani assumpserunt: qui imagines animalium colebant propter figuras animalium quae notantur in caelo, quibus Ægypti (3) tamquam astrologiae dediti, cultum divinitatis impendebant. Unde et Dominus filios Israel in Ægypto nutritos, ab hujusmodi cultu removet dicens Deuter. 4, 19: « Ne forte oculis elevatis in caelum videas solem « et lunam et omnia astra caeli, et errore deceptus « adores ea. »

Deinde cum dicit, *Propter quod tradidit,* ponit poenam hujusmodi culpae respondentem. Circa quod considerandum est, quod homo medium locum obtinet inter Deum et animalia bruta, et cum utroque extremorum communicat: cum Deo quidem secundum intellectualitatem, cum animalibus vero brutis secundum sensualitatem. Sicut igitur homo id quod est Dei mutavit usque ad bestias; ita Deus id quod est divinum in homine secundum rationem, subdidit ei quod est brutale in ipso, scilicet desiderio sensualitatis, secundum illud Psal. 48, 13: « Homo cum in honore esset, non intellexit (si« militudines scilicet divinae imaginis propter ratio« nem), comparatus est jumentis insipientibus (1). » Hoc est ergo quod dicit: *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis:* ut eorum ratio subderetur desideriis cordis, scilicet sensualis affectus, de quibus dicit infra 13, 14: *Carnis curam ne feceritis in desideriis.* Quod quidem est contra naturalem ordinem hominis, secundum quem ratio appetitui sensibili dominatur. Gen. 4, 7: « Sub te « erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius. » Inducit ergo homines in desideria cordis eorum, sicut in manum dominorum crudelium. Isai. 19, 4: « Tradam Ægyptum in manu dominorum crude« lium. » Praecipue tamen circa appetitum sensitivum, bestialis quaedam deordinatio pertinet ad peccata carnalia. nam delectationes tactus, circa quas sunt gula et luxuria, manifeste sunt communes nobis et brutis; et ideo sunt magis exprobrabiles, quasi magis brutales, ut dicit Philosophus in 2 Ethicor. cap. 10. Et hoc designatur cum subdit, *In immunditiam,* quae ad peccata carnalia pertinet, secundum illud Ephes. 5, 5: « Omnis fornicator « aut immundus: » quia scilicet homo per hujusmodi peccata maxime convertitur et trahitur ad id quod est infra ipsum: unumquodque enim dicitur esse impurum sive immundum ex commixtione vilioris, sicut argentum ex commixtione plumbi (2). Unde exponens subdit: *Ut contumeliis,* idest turpibus et immundis actibus *afficiant,* idest inficiant, *corpora sua in semetipsis;* idest, non quasi ab aliis coacti, puta a Barbaris, sed a semetipsis hoc agunt propria sponte. Infra 9, 21: *An non habet potestatem figulus luti, ex eodem luto facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam?* scilicet in turpem usum.

Sed cum hujusmodi immunditia sit peccatum, videtur quod Deus in eam homines non tradat: quia, ut dicitur Jacob 1, 13, « Deus intentator malorum « est. »

Dicendum est, quod Deus non dicitur tradere homines in immunditiam directe, inclinando affectum hominis ad malum, quia Deus omnia ordinat in seipsum. Proverb. 13, 4: « Universa propter « se operatus est Dominus: » peccatum autem est aliquid per aversionem ab eo. Sed indirecte tradit homines in peccatum, inquantum juste (3) subtrahit gratiam, per quam homines continebantur ne peccarent; sicut si aliquis alicujus sustentaculum tolleret, diceretur facere casum ejus. Et per hunc modum, primum est causa sequentis peccati, sequens vero est poena prioris.

(1) *Al.* et sic qui Dei gloriam in similitudinem imaginis mutant, convertunt primum in ultimum.
(2) *Al.* primi cito rapti etc.
(3) *Al. omittitur* Aegyptii.

(1) *Al.* « Homo cum in honore esset (scilicet divinae » imaginis propter rationem) comparatus est jumentis insi» pientibus. » Hoc est quod dicit etc.
(2) *Al.* ex conjunctione vilioris, sicut argentum ex conjunctione plumbi.
(3) *Al. omittitur* juste.

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod unum peccatum potest esse causa alterius indirecte, et directe. Directe quidem, inquantum ex uno peccato inclinatur ad aliud: quod fit tripliciter. Uno modo secundum rationem causae finalis; sicut cum quis ex avaritia vel invidia (1) incitatur ad homicidium committendum; secundo secundum rationem causae materialis, sicut gula inducit ad luxuriam, ministrando materiam; tertio secundum rationem causae moventis, sicut cum ex multis actibus alicujus peccati, generatur habitus ad simile peccatum inducens. Indirecte autem, sicut primum peccatum meretur exclusionem gratiae, qua subtracta homo ruit in aliud peccatum; et sic primum peccatum est causa secundi indirecte, sive per accidens, sicut removens prohibens. Sed notandum est, quod peccatum, inquantum hujusmodi, non potest esse poena: quia poenam contra voluntatem patimur, peccatum autem est voluntarium, ut Augustinus dicit. Sed quia peccatum habet quaedam adjuncta, quae sunt contra voluntatem peccantis, ratione eorum peccatum dicitur poena praecedentis peccati. Hoc autem est uno modo aliquid praecedens peccatum, sicut subtractio gratiae, ex qua sequitur ut homo peccet. Alio modo est aliquid adjunctum ipsi peccato, vel interius, sicut est inordinatio animi: unde Augustinus dicit in 1 Confes. « Jussisti Domine, et sic est, ut poena sibi sit om« nis inordinatus animus: » sive quantum ad exteriores actus, quibus difficultates ac labores adjunguntur, secundum illud quod dicunt impii Sapient. 5, 7: « Ambulavimus vias difficiles. » Tertio quantum ad id quod sequitur peccatum, sicut est remorsus conscientiae, infamia et similia.

Deinde cum dicit, *Commutaverunt veritatem Dei in mendacium,* ponit culpam impietatis, quam commiserunt contra veritatem divinae naturae: et primo ponit culpam; secundo poenam; ibi, *Propterea tradidit.* Divina autem natura potest considerari dupliciter. Uno modo secundum quod est ratio cognoscendi, ut veritas prima; et quantum ad hoc dicit: *Quia commutaverunt veritatem Dei in mendacium:* quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quia veram cognitionem, quam a Deo acceperunt, perversa ratione ad falsa dogmata converterunt; sicut cum dixerunt, idola esse deos, vel Deum non esse omnipotentem, vel omniscientem. Hierem. 9, 5: « Docuerunt linguas suas loqui mendacium. » Alio modo veritatem Dei in mendacium mutaverunt, quia divinitatis naturam, quae est ipsa veritas, attribuerunt idolo, quod est mendacium, inquantum non est Deus, ut dicitur Hier. 16, 19: « Vere menda« cium possederunt patres nostri, vanitatem quae « eis non profuit. Numquid faciet homo sibi deos, « et ipsi non sunt dii? » Alio modo potest considerari divina natura secundum quod est principium essendi omnibus per creationem; et sic debetur ei ab homine, interius quidem cultus secundum pium affectum: Joan. 9, 31: « Si quis cultor est Dei, et « voluntatem ejus facit, hunc exaudit: » exterius vero debetur ei servitus latriae, secundum illud Deut. 6, 13: « Dominum Deum tuum adorabis, « et illi soli servies. » Unde et subdit contra eos, scilicet *Coluerunt et servierunt creaturae potius quam creatori:* colebant enim caelestia corpora, et aerem et aquam, et alia hujusmodi, secundum illud Sapien. 17, 2: « Aut ignem aut spiritum aut « citatum aerem aut gyrum stellarum aut nimiam « aquam, aut solem et lunam, rectores orbis terra« rum deos putaverunt. » Et in hoc improbat sapientes Gentilium, qui quamvis nunquam in imaginibus aliquid numinis esse crederent, sicut sectatores Hermetis credebant, neque ea quae a Poetis fabulose dicebantur de diis, crederent esse vera; creaturis tamen aliquibus cultum divinitatis (1) impendebant, ex quibus rationem fabularum assignabant; sicut Varro posuit totum mundum esse Deum propter animam ejus, dicens, quod toti mundo et omnibus partibus ejus, divinitatis cultus impendi potest, scilicet aeri, quem vocabant Junonem, et aquae quam vocabant Lieum, et sic de aliis. Platonici etiam posuerunt, quod omnibus substantiis rationalibus quae sunt supra nos, cultus divinitatis debetur; puta daemonibus, animabus (2) caelestium corporum, intelligentiis, id est substantiis separatis. Quamvis autem his quae supra nos sunt aliquam reverentiam exhibere debeamus, non tamen cultum latriae quae potissime in sacrificiis et oblatione consistit (3), per quam homo profitetur omnium bonorum Deum esse auctorem; sicut in quolibet regno aliquis honor supremo domino exhibetur, quem non licet transferre in alium. Et ideo subdit: *Qui est benedictus:* id est, cujus bonitas est manifesta. Sic enim (4) dicimur benedicere Deum, inquantum ejus bonitatem corde recognoscimus, et ore confitemur. Eccli. 43, 33: « Benedicentes Deum exaltate illum « quantum potestis. » Addit autem, *In saecula,* quia ejus bonitas est sempiterna, ab alio non dependens, sed est omnis boni principium; et ex hoc sibi debetur omnis latriae cultus. Addit autem, *Amen,* ad omnimodam certitudinem asserendam. Isai. 65, 16: « Qui benedictus est super terram, benedicetur in « Deo. Amen: » quod idem est quod verum, vel fiat. Videtur autem Apostulus triplicem theologiam tangere Gentilium. Primo quidem civilem quae observabatur a pontificibus in adoratione idolorum in templo; et quantum ad hoc dicit: *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei.* Secundo theologiam fabularem, quam Poetae tradebant in theatris; et quantum ad hoc dicit: *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium.* Tertio theologiam naturalem, quam observaverunt Philosophi in mundo, partes mundi colentes; et quantum ad hoc dicit: *Et coluerunt, et servierunt creaturae potius quam creatori.*

(1) *Al.* deest vel invidia.

(1) *Al.* alicujus cultum divinitatis.
(2) *Al.* animalibus.
(3) *Al.* quae praecipue in sacrificii oblatione consistit.
(4) *Al.* sicut enim.

LECTIO VIII.

Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominiae: nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes. Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quae non conveniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, nequitia, plenos invidia, homicidiis, contentione, dolo, malignitate, susurrones, detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inventores majorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione, absque foedere, sine misericordia: qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, et non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.

Posita culpa impietatis, secundum quam contra naturam divinam peccaverunt, hic ponit poenam, qua scilicet ad hoc reducti sunt ut contra suam naturam peccarent: et primo ponit poenam; secundo exponit, ibi, *Nam feminae;* tertio ejus convenientiam ostendit, ibi, *Et mercedem.* Dicit ergo primo: *Propterea,* scilicet quia Dei veritatem in mendacium mutaverunt, *tradidit illos Deus,* non quidem impellendo in malum, sed deserendo, *in passiones ignominiae,* idest peccata contra naturam, quae dicuntur passiones secundum quod proprie passio dicitur ex eo quod aliquid (1) trahitur extra ordinem suae naturae; puta cum aqua calefit, aut cum homo infirmatur. Unde quia per hujusmodi peccata homo recedit ab ordine naturali, convenienter dicuntur passiones. Infra 7, 5: *Passiones peccatorum.* Dicuntur autem *passiones ignominiae,* quia non sunt homine digna, secundum illud Ephes. 5, 12: « Quae « aguntur in occulto ab eis, turpe est dicere. » Si enim peccata carnis communiter exprobrabilia sunt, quia per ea homo deducitur ad id quod est bestiale in homine, multo magis peccatum contra naturam, per quod etiam homo a natura bestiali decidit. Oseae 4, 7: « Gloriam eorum in ignominiam « commutabo. » Deinde cum dicit: *Nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum etc.,* exponit quod dixerat: et primo quantum ad feminas; secundo quantum ad masculos, ibi, *Similiter autem masculi.* Dicit ergo primo: Ideo illos dico in passiones ignominiae traditos: *nam feminae eorum mutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam.* I Cor. 11, 14: « Nec ipsa natura docet « vos. » Isa. 24, 5: « Mutaverunt jus, dissipaverunt « foedus sempiternum, » id est jus naturale.

Est autem considerandum, quod dupliciter est aliquid contra naturam hominis. Uno modo contra naturam differentiae constitutivae hominis, quae est rationale; et sic omne peccatum dicitur esse contra naturam hominis, inquantum est contra rationem rectam. Unde et Damascenus dicit in 2 lib (de fide, cap. 4, post princ.), quod Angelus peccans, versus est ex eo quod est secundum naturam in id quod est praeter naturam. Alio modo dicitur esse aliquid contra naturam hominis ratione generis, quod est animal. Manifestum est autem quod secundum naturae intentionem commixtio sexuum in animalibus ordinatur ad actum generationis. Unde omnis commixtionis modus ex quo generatio sequi non potest, est contra naturam hominis,

(1) *Al.* aliud.

inquantum est animal; et secundum hoc dicitur in Glossa: « Naturalis usus est ut vir et mulier in uno « concubitu coeant; contra naturam vero ut ma« sculus masculum polluat, et mulier mulierem: » et eadem ratio est de omni actu coitus, ex quo generatio sequi non potest.

Deinde cum dicit, *Similiter autem et masculi,* exponit quantum ad mares, qui scilicet *relicto naturali usu feminae, exarserunt,* idest extra terminos naturae arserunt, secundum illud Psal. 117, 12: « Exarse« runt sicut ignis in spinis: » et hoc *in desideriis suis,* scilicet carnalibus, *invicem masculi in masculos turpitudinem operantes.* Ezech. 16, 57: « Nu« dabo ignominiam tuam coram eis, et videbunt « omnem turpitudinem tuam. » Deinde cum dicit, *Et mercedem,* ostendit hanc poenam convenientem esse culpae, dicens: *Recipientes in semetipsis,* idest in deformatione suae naturae, *mercedem erroris sui,* scilicet quo Dei veritatem in mendacium commutaverunt: *mercedem,* idest retributionem, *quam oportuit,* scilicet eos recipere secundum justitiae ordinem, ex qua debitum erat ut qui in Dei naturam injuriosi fuerant, id quod est proprium sibi creaturis attribuendo, in sui naturam contumeliosi existerent. Et quamvis merces proprie videatur in bonum sonare, tamen hic sumitur communiter pro quacumque retributione, etiam in malis, secundum modum quo dicitur infra 6, 23: *Stipendia peccati mors.* Mich. 1, 7: « Mercedes eorum igni combu« rentur. »

Et est notandum, quod satis rationabiliter Apostolus vitia contra naturam, quae sunt gravissima inter peccata carnalia, ponit idolatriae poenam, quia simul cum idolatria incepisse videntur, scilicet tempore Abrahae, quando creditur idolatria incepisse. Unde et tunc primo leguntur in Sodomitis punita esse, ut Gen. 19. Simul etiam idolatria crescente, hujusmodi vitia creverunt; unde dicitur 2 Machab. 4, quod Jason ausus est sub ipsa arce optimos quosque epheborum in lupanaribus ponere. Erat autem hoc non initium, sed incrementum quoddam et profectus gentilis et alienigenae conversationis.

Deinde cum dicit, *Et sicut non probaverunt,* ostendit eos injustitiae (1) fuisse subjectos: et primo ostendit ex qua priori culpa in haec peccata devenerunt: secundo enumerat horum peccatorum differentias, ibi, *Repletos omni iniquitate.* Culpam autem praecedentem ponit cum dicit: *Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia:* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo, quia quamvis lumine rationis et per creaturas visibiles veram cognitionem habere potuerunt, tamen ut liberius possent peccare, *non probaverunt,* idest non approbaverunt ut ipsi haberent Deum in sui notitia. Job 21, 14: « Dixerunt Deo: Recede a nobis; scientiam viarum « tuarum nolumus. » Alio modo potest intelligi quod ipsi non probaverunt quod Deus in sua notitia haberet facta humana, secundum illud Psalm. 93, 7: « Dixerunt: Non videbit Dominus, nec in« telliget Deus. » Et secundum hunc sensum convenienter huic culpae respondet poena, cum subditur: *Tradidit illos Deus in reprobum sensum.* Dicitur autem hic sensus hominis, non exterior quo

(1) *Al.* justitiae.

sensibilia cognoscuntur; sed interior, secundum quem judicat de agendis, secundum illud Sapient. 6, 16: « Cogitare de illa sensus est consummatus. » Dicitur autem sensus reprobus, quo aliquis reprobandum judicium habet de agendis, secundum illud 2 Tim. 3, 8: « Homines mente corrupti, reprobi circa fidem: » Hier. 6, 30: « Argentum « reprobum vocate eos. » Et ideo subdit: *Ut faciant ea quae non conveniunt,* idest ea quae a recta ratione discordant. Sap. 3, 11: « Inutilia opera « eorum sunt. » Est autem conveniens ut qui contra Dei notitiam peccaverunt, vel eum cognoscere nolentes, vel eum cognoscere non arbitrantes, in perversitatem sensus traderentur. Unde et Sap. 14, 31, dicitur: « Peccatorum poena perambulat semper « injustorum praevaricationem. » Deinde cum dicit; *Repletos omni iniquitate,* enumerat hujusmodi inconvenientia opera: et primo ponit id quod est generale, dicens: *Repletos omni iniquitate:* quia, ut dicitur 1 Joan. 3, 4, « omne peccatum est iniqui- « tas. » Sicut enim omnis virtus, inquantum exequitur praeceptum legis, habet rationem justitiae; ita etiam omne peccatum, inquantum a regula legis divinae discordat, habet rationem iniquitatis: et sic in sacra Scriptura praecipue peccata arguuntur. Dupliciter autem eorum culpam exaggerat. Primo quidem intensive, per hoc quod dicit *Repletos:* ille enim videtur repleri iniquitate cujus affectus est totaliter ad peccandum dispositus, secundum illud Psal. 13, 3: « Quorum os maledictione et amari- « tudine plenum est. » Secundo extensive, quia scilicet non tantum in uno peccaverunt, sed in omnibus. Sap. 14, 27: « Infandorum idolorum cul- « tura omnis mali causa est. »

Consequenter cum dicit, *Malitia,* enumerat peccata in speciali: et primo quantum ad transgressionem, quae opponitur praeceptis negativis; secundo quantum ad omissionem, quae opponitur praeceptis affirmativis, ibi, *Superbos.* Circa primum duo facit. Primo ponit peccata quibus aliquis deterioratur in scipso; secundo peccata quibus aliquis fit nocivus proximo, ibi, *Nequitia.* Circa primum ponit quidem id primo quod est generale, cum dicit, *Malitia,* quae est habitus vitiosus virtuti oppositus: unde ex malitia peccare dicuntur qui ex habitu peccant. Psalm. 51, 1: « Quid glo- « riaris in malitia? ». In speciali ponit peccatum quo quis deordinatur circa appetitum corporalium delectationum, cum dicit, *Fornicatione.* Quamvis enim fornicatio proprie sit cum meretricibus, quae juxta fornices, idest arcus triumphales, se publice prostituebant; tamen hic sumitur pro omni illicito concubitu. Tob. 4, 13: « Attende tibi, fili mi, ab om- « ni fornicatione. » Secundo ponit vitium per quod quis deordinatur circa appetitum rerum exteriorum, cum dicit, *Avaritia,* quae est immoderatus appetitus habendi. Hebr. ult. 5: « Sint mores sine ava- « ritia, contenti praesentibus. » Deinde ponuntur peccata quae tendunt ad nocumentum proximi: et primo ponit id quod est generale, cum dicit, *Nequitia;* dum scilicet attentat aliquis quod nequit implere; quod maxime contingit circa nocumenta proximorum, quibus non potest aliquis aliquando pro voto nocere. Psalm. 7, 11: « Consummetur ne- « quitia peccatorum. »

Consequenter ponit radicem horum peccatorum, dicens, *Plenos invidia,* quae est dolor de alieno bono, ex quo aliquis incitatur ad nocendum alteri. Sapient. 11, 24: « Invidia diaboli, mors « introivit in orbem terrarum. » Postea ponuntur nocumenta: et primo (1) manifesta, et quantum ad facta, cum dicit, *Homicidiis,* quae sunt praecipua nocumenta. Oseae 4, 2: « Maledictum, mendacium et « homicidium, furtum et adulterium inundaverunt. » Dicit autem pluraliter, *Homicidiis:* quia homicidium non solum consistit in opere, sed etiam in voluntate. 1 Joan. 3, 15: « Qui odit fratrem, homicida « est: » qui scilicet odit ad occidendum. Et quantum ad verba, cum dicit, *Contentione.* Est autem contentio, impugnatio veritatis, cum confidentia clamoris. Proverb. 10 3: « Honor est homini qui se separat « a contentionibus. » Deinde ponit nocumenta occulta, et primo illud quod est generale, cum dicit, *Dolo,* quando scilicet aliud simulatur, et aliud agitur. Hier. 9, 8: « Sagitta vulnerans lingua eorum, « dolum locuta est: in ore suo pacem cum amico « suo loquitur, et occulte ei ponit insidias. » Post haec ponit radicem interiorem horum nocumentorum, cum dicit, *Malignitate,* quae importat malum ignem, idest malum affectum in corde, secundum illud Psal. 27, 3: « Loquuntur pacem cum proximo « suo, mala autem in cordibus. » Psalm. 5, 6: « Non habitabit juxta te malignus. » Consequenter ponit nocumenta occulta, quae praecipue fiunt verbis, cum dicit, *Susurrones,* qui scilicet occulte susurrant in auribus hominum ad seminandum inter eos discordias. Eccli. 28, 15: « Susurro et « bilinguis maledictus in populo: multos enim tur- « bavit pacem habentes. » *Detractores,* qui scilicet detrahunt famae alicujus occulte, idest eo ignorante mala dicentes de eo. Eccle. 10, 11: « Si mordeat « serpens in silentio, nihil eo minus habet qui « occulte detrahit. » Et ne putentur ista peccata esse levia, quia solo ore committuntur, subdit, *Deo odibiles:* impugnant enim id maxime quod Deus in hominibus amat, scilicet mutuum amorem. Joan. 15, 12: « Hoc est praeceptum meum ut diligatis « invicem. » Unde dicitur Proverb. 6, 16: « Sex « sunt quae odit Deus, et septimum detestatur ani- « ma ejus, » scilicet « qui seminat inter fratres « discordias: » 19. Addit autem *Contumeliosos,* qui scilicet mala in faciem inferunt. 1 Tim. 1, 13: « Qui prius fui blasphemus et persecutor et « contumeliosus. » Sic ergo haec tria vitia in materia conveniunt, quia omnes mala dicunt de proximo (2); differunt autem in fine, nam susurro intendit discordiam, detractor infamiam, contumeliosus injuriam. Consequenter ponit peccata quae pertinent ad omissionem; et primo ponit radicem horum peccatorum, cum dicit, *Superbos.* Dicuntur enim superbi, quasi super se euntes per inordinatum appetitum excellentiae: volunt enim praeesse, non subesse alienae regulae, et ideo praecepta omittunt (3). Eccli. 18, 17: « Initium omnis peccati, « superbia: » quod verum est quantum ad aversionem a Deo, non quantum ad conversionem ad bonum commutabile: dicitur enim. 1 Tim. ult. 10, quod radix omnium malorum est « cupiditas. » Secundo ponit processum superbiae, ex quo primo in corde nascitur elatio, ut scilicet homo se super alios efferat. Luc. 18, 11: « Non sum sicut ceteri « hominum. » Unde dicitur contra elatos illud Ps. 130, 1: « Neque elati sunt oculi mei. » Secundo

(1) *Al.* proximo.
(2) *Al.* dicit autem in fine.
(3) *Al.* committunt.

ex superbia in opere nascitur novitatum praesumptio; et quantum ad hoc subdit, *Inventores malorum:* quia enim bona jam a Deo et ab hominibus sunt instituta, consequens est ut ipsi de novo adinveniant mala. Isa. 3, 8: « Adinventiones eorum « contra Dominum. » Consequenter ponuntur ipsae omissiones: et primo respectu superiorum: unde quantum ad parentes dicit, *Parentibus non obedientes*: contra id quod dicitur Ephes. 6, 1: « Filii, « obedite parentibus vestris in Domino. » Quantum autem ad Deum dicit, *Insipientes,* idest contra divinam reverentiam agentes. Job 28, 28: « Ecce ti« mor Domini, ipse est sapientia, et recedere a « malo intelligentia. » Secundo ponit omissionem, quantum ad seipsum, cum dicit, *Incompositos,* in habitu et in incessu. Eccl. 19, 27: « Amictus corporis et risus dentium et ingressus « hominis enuntiant de illo. » Quidam tamen inculpantur Is. 3, de hoc quod composito gradu incedebant: quia illa compositio excedebat modum communem hominum inter quos conversabantur.

Tertio ponit omissionem quantum ad pares, ad quos debemus habere primo affectum in corde, quod dicit, *Sine affectione.* Prov. 12, 10: « Visce« ra impiorum crudelia. » Tim. 3, 2: « Erunt ho« mines seipsos amantes, » scilicet et non alios. Secundo debet homo eis exhibere socialem conversationem, contra quod subdit, *Absque foedere,* quo scilicet aliis socialiter non convivunt. Judic. 18, 27: « Percusserunt eos in ore gladii .... eo quod cum « nullo hominum haberent quidquam societatis ac « negotii. » Eccl. 4, 10: « Vae soli, quoniam cum « ceciderit, non habet sublevantem se. » Quarto quantum ad inferiores subdit, *Sine misericordia,* quam debemus miseris exhibere, Jac. 2, 13: « Ju« dicium sine misericordia fiet illi qui non facit « misericordiam. » Deinde cum dicit, *Qui cum justitiam Dei cognovissent,* ostendit eos esse obnoxios irae, sive vindictae divinae. Circa quod tria sunt consideranda. Primo naturalis eorum affectus; quia cum cognoscerent Deum justum, et omnes alias perfectiones habentem, non crediderunt quod pro peccatis poenam inferret. Sophon. 1, 12: « Dicunt « in cordibus suis: Non faciet Dominus bene, et « non faciet Dominus male (1). » Et hoc est quod dicit: *Qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt.* Secundo poena peccatis eorum debita, cum dicit: *Digni sunt morte.* Infra 6, 23: *Stipendia peccati, mors est.* Dignum est enim quod anima quae deserit Deum, a corpore suo deseratur per mortem corporalem; et finaliter deseratur a Deo per mortem aeternam, de qua dicitur in Psal. 33, 22: « Mors peccatorum pessima: » et Apocal. 20, 6: « In his mors secunda non habebit potestatem. » Tertio considerandum est quibus talis poena debetur. Et primo his qui talia agunt, scilicet praedicta peccata, secundum illud Psal. 5, 7: « Odisti omnes « qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui lo« quuntur mendacium. » *Et non solum illis qui faciunt, sed etiam his qui consentiunt facientibus.* Et hoc dupliciter. Uno modo directe, vel laudando peccatum, secundum illud Psal. 9, 24: « Laudatur « peccator in desideriis animae suae: » vel etiam praebendo consilium et favorem, secundum illud 2 Par. 19, 2: « Impio praebes auxilium. » Alio modo indirecte, quando non reprehendit aut impedit quocumque modo, si potest; et praecipue si ex officio incumbat, sicut peccata filiorum imputantur Heli, sicut patet 1 Reg. 4. Haec etiam specialiter Apostolus dicit propter quosdam sapientes Gentilium, qui etsi idola non colebant, tamen colentibus non resistebant.

(1) *Edit. Romana an.* 1570, *et duae Venetae, altera an* 1562, *curante F. Remigio Florentino, altera an.* 1593, *legunt:* Non faciet Dominus male, *omissis aliis.*

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis qui judicas: in quo enim alterum judicas, te ipsum condemnas; eadem enim agis quae judicas. Scimus enim quoniam judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Existimas autem o homo qui judicas eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei? An divitias bonitatis ejus et patientiae et longanimitatis ejus contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam et impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae, et revelationis justi judicii Dei.

Postquam Apostolus ostendit quod Gentiles justificati non sunt ex veritatis cognitione quam habuerunt, hic ostendit quod neque etiam Judaei justificati sunt ex his in quibus gloriabantur; et sic utrisque est necessaria ad salutem virtus evangelicae gratiae. Primo ergo dicit, quod Judaei non sunt justificati ex lege; secundo quod non sunt justificati ex genere, de quo gloriabantur; 3 cap. *Quid ergo est amplius?*; tertio quod non sunt justificati ex circumcisione, 4 cap. *Quid ergo dicemus?* Circa primum considerandum est, quod Judaei et Gentiles ad fidem conversi se invicem judicabant de priori vita: Judaei enim Gentibus objiciebant, quod sine Dei lege viventes, idolis immolabant; Gentes autem objiciebant Judaeis, quod lege Dei accepta, eam non servabant. Primo ergo utrosque arguit de inordinato judicio; secundo specialiter ostendit quod Judaei non erant digni praemio: quia ea in quibus gloriabantur, non sufficiebant ad salutem: ibi, *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur.* Circa primum duo facit. Primo confutat humanum judicium; secundo astruit et commendat divinum,

ibi, *Scimus enim quoniam judicium Dei est secundum veritatem.* Circa primum duo facit. Primo proponit mutuo se judicantes inexcusabiles esse; secundo assignat rationem, ibi, *in quo enim alterum judicas.* Primo ergo concludit ex praemissis, dicens: *Propter quod* Gentiles veritatem de Deo cognitam, in injustitia detinuerunt, *o homo qui judicas* alium hominem, *inexcusabilis es*, sicut sup. 1 dixit: *Ita ut sint inexcusabiles.* Addit autem, *Omnis*; quasi dicat: Quicumque sis, sive Gentilis, sive Judaeus: quia etiam Gentilis, de quo magis videbatur, non potest excusari per ignorantiam, sicut supra ostensum est. 1 Cor. 4, 5: « Nolite ante tempus judicare. » Deinde cum dicit, *In quo enim*, assignat rationem, excludendo causam excusationis: primo quidem ignorantiam; secundo innocentiam, ibi, *Eadem enim agis.* Ignorantia quidem excluditur per judicium: quicumque enim judicat aliquem quasi male agentem, demonstrat se agnoscere illud esse malum, et ex hoc ostendit esse condemnabilem; et hoc est quod dicit: ideo, inquam, es inexcusabilis: *in quo enim judicas alterum*, quasi male agentem, *teipsum condemnas*; id est, ostendis te esse condemnabilem. Matth. 7, 1: « Nolite judicare, et non judicabimini. » Non tamen credendum est quod omne judicium sit condemnationis causa. Est enim triplex judicium. Unum quidem justum, quod scilicet fit secundum regulam justitiae. Sap. 1, 1: « Diligite justitiam qui judicatis terram. » Aliud judicium non justum, quod scilicet fit contra regulam justitiae. Sap. 6, 5: « Cum essetis ministri regni ejus, non recte judicastis. » Est autem tertium judicium temerarium, contra quod dicitur Eccle. 5, 1: « Ne temere quid loquaris. » Quod quidem dupliciter committitur. Uno modo quando aliquis procedit circa id quod est sibi commissum judicium absque debita veritatis cognitione, contra id quod dicitur Job 29, 16: « Causam quam ignorabam diligentissime investigabam. » Alio modo quando aliquis usurpat sibi judicium de occultis, de quibus solus Deus judicare habet: contra id quod dicitur 1 Cor. 4, 5: « Nolite ante tempus judicare, quo ad usque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum. » Est autem aliquid occultum, non solum quo ad nos, sed secundum sui naturam, ad solam Dei cognitionem pertinens. Primo quidem cogitatio cordis, secundum Hier. 17, 9: « Pravum est cor hominis et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans corda, et probans renes. » Secundo contingens futurum, secundum illud Isa. 41, 23: « Annuntiate quae ventura sunt in futurum, et dicemus quia dii estis vos. » Et ideo, sicut dicit Augustinus de sermone Domini in monte (serm. 2, cap. 28), duo sunt in quibus temerarium judicium cavere debemus; cum incertum est quo animo quidque factum fuerit; vel cum incertum est qualis quisque futurus est, qui nunc vel bonus vel malus apparet. Primum ergo judicium non est condemnationis causa, sed secundum et tertium. Deinde cum dicit, *Eadem enim agis quae judicas*, excludit aliam excusationis causam, scilicet innocentiam; quasi dicat. Ideo tu qui judicas alios, teipsum condemnas, quia tu eadem agis quae judicas, idest de quibus alios condemnas: et ita videtur (1) quod contra conscientiam agis. Matth. 7, 3: « Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides? » Est tamen sciendum, quod non semper cum aliquis aliquem judicat de peccato quod ipse committit, per hoc ipsum semper mortaliter peccat sic judicando; semper tamen suam damnationem manifestat. Si enim publice sit in peccato de quo alium judicat, videtur scandalizare judicando: nisi forte humiliter se simul cum illo reprehendat, pro suo peccato ingemiscens. Si vero sit in eodem peccato occulte, non peccat judicando alium de peccato eodem, maxime cum humilitate et conatu ad resurgendum; ut Augustinus dicit in libro (2, cap. 19) de sermone Domini in monte. « Primum cogitemus cum aliquem reprehendere necessitas nos cogit, utrum tale sit vitium quod nunquam habuimus; et tunc cogitemus nos etiam habere potuisse: vel tale quod habuimus, et jam non habemus; et tunc tangat memoriam fragilitas communis, ut illam correctionem, non odium, sed misericordia praecedat. Si autem invenimus nos in eodem vitio esse, non objurgemus, sed congemiscamus, et ad pariter condolendum (1) invitemus. »

Deinde cum dicit, *Scimus enim*, astruit et commendat divinum judicium; et circa hoc tria facit. Primo ponit divini judicii veritatem; secundo excludit contrariam opinionem, ibi, *Existimas*; tertio manifestat veritatem, ibi, *Qui reddet unicuique.* Dicit ergo primo: Ideo dico quod teipsum condemnas, cum eadem agis quae judicas: *scimus enim*, id est pro certo tenemus, *quoniam judicium Dei est in eos qui talia agunt;* idest, imminet eis divinum judicium, Job 19, 29: « Ultor iniquitatis est gladius, et scitote esse judicium. » Eccle. ult. 14: « Cuncta quae fiunt, adducet Deus in judicium. » Item scimus quod hoc judicium est *secundum veritatem.* Psal. 95, 13: « Judicabit orbem terrae in aequitate. » Hominis autem judicium, etiam si juste judicet, non semper est secundum veritatem negotii, sed secundum dicta testium, quae quandoque dissonant a veritate. Sed hoc non est in divino judicio: quia, ut ipse dicit Hier. 29, 23, « Ego sum judex et testis. » Non etiam fallitur falsis allegationibus, secundum illud Job 41, 3: « Non parcam ei, quasi verbis potentibus, et ad deprecandum compositis. » Deinde cum dicit, *Existimas autem*, excludit opinionem contrariam: et primo ponit eam; secundo assignat causam, ibi, *An divitias;* tertio improbat, ibi, *Ignoras.* Dicit ergo primo. Ita dixi, quod judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Sed numquid *o homo*, quicumque es, *qui judicas eos qui talia agunt, et* tamen *facis ea*, superioris judicium non times? *Existimas quia tu effugies judicium Dei?* Quasi dicat: Si hoc existimas, falsa est aestimatio tua. Psal. 138, 7: « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? » Job 11, 20: « Effugium peribit ab eis. » Deinde cum dicit, *An divitias*, ostendit causam hujus falsae aestimationis. Quia enim homo non statim punitur a Deo pro peccato, aestimat se non esse puniendum: contra id quod dicitur Eccli. 5, 4: « Ne dixeris in corde tuo: Peccavi, et quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor: » et Eccle. 8, 11: « Etenim quia non profertur cito contra malos sententia, absque ullo timore filii hominum

(1) *Al.* quia tu agis; et ita videtur etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* conandum.

« perpetrant mala. » Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, et per patientiam sustentatur, non habet contemnere, sed advertere quod est bonum timentibus eum (1). Et ideo hic dicit, *An contemnis?* secundum illud Proverb. 18, 3: « Impius « cum in profundum peccatorum venerit, contem« nit. » *Divitias*, idest abundantiam. Ephes. 2, 4: « Deus qui dives est in misericordia. » *Bonitas ejus*, per quam scilicet in nos diffundit bona, secundum illud Psal. 103, 28: « Aperis tu manum « tuam, et omnia imples bonitate. » Nam bonum diffusionis rationem importat, secundum Dionysium. Tim. 3, 25: « Bonus est Dominus sperantibus in « eum. » *Et patientiae*, per quam scilicet sustinet graviter, et ex malitia peccantes. Psal. 7, 12: « Deus judex justus et patiens; numquid irascitur « per singulos dies? » *Et longanimitatis*, per quam scilicet diu sustinet homines ex infirmitate peccantes, diu tamen in peccato permanentes. 2 Pet. ult. 15: « Longanimitatem Domini nostri Jesu Christi, « salutem arbitramini. » Deinde cum dicit, *Ignoras*, improbat praedictam causam, scilicet contemptum divinae patientiae: et primo fructum divinae patientiae demonstrat; secundo periculum contemptus, ibi, *Secundum duritiam autem*. Dicit ergo primo: Mirum est quod contemnis. Numquid igitur ignoras quoniam *benignitas Dei*, differentis poenam, *ad poenitentiam te adducit?* 2 Pet. 3, 9: « Non tardat « Dominus promissionem (2) suam, sed patienter « agit propter vos, nolens aliquos perire, sed omnes « ad poenitentiam reverti. » Isa. 21, 18: « Expe« ctat vos Deus ut misereatur vestri. »

Videtur autem Apostolus, ut in Glossa dicitur, tres gradus peccatorum tetigisse: primo quidem impunitatem sibi promittentium; secundo contemnentium Dei bonitatem; tertio vero ignorantium. Unde dicit Glossa: « Peccas, o homo, dum tibi impuni« tatem promittis; gravius peccas quia contemnis; « et gravissime peccas, quia ignoras. » Sed videtur hoc esse falsum: nam ignorantia alleviat peccatum magis quam aggravet. Est igitur secundum quosdam intelligendum, Gravissime, idest periculosissime: quia qui ignorat peccatum, non quaerit remedium. Vel gravissime propter ignorantiae speciem, quae est gravissimum peccatum. Unde dicitur 1 Corinth. 14, 38: « Si quis ignorat, ignorabitur. » Vel gravissime in genere ingratitudinis. Augustinus (3): Magis enim est ingratus qui beneficium non cognoscit, quam qui diminuit: quod est contemnere.

Deinde cum dicit, *Secundum duritiam*, ostendit periculum contemptus, dicens: *Secundum autem duritiam:* quia scilicet ob beneficia divinae bonitatis non emollitur. Eccli. 3, 27: « Cor durum male « habebit in novissimo: *et cor impoenitens*, quod scilicet ad poenitentiam non flectitur ex Dei patientia et longanimitate. Hier. 8, 6: « Nullus est qui « agat poenitentiam super peccato suo: » *thesaurizat tibi iram;* idest, multiplicas tibi reatum poenae. Jac. 5, 3: « Thesaurizastis vobis iram in no« vissimis diebus. » Unde et hic sequitur: *In die irae*, idest in die judicii, de qua dicitur. Sophon. 1, 15: « Dies illa, dies irae: » quia scilicet nunc Deus vindictam non infert, quam tunc inferet, secundum illud Psalm. 74, 3: « Cum accepero tem« pus, ego justitias judicabo: » *et revelationis justi judicii Dei:* quia tunc revelabitur justitia divini judicii, quod nunc non creditur esse, aut non videtur esse justum. Isa. 56, 1: « Juxta est salus mea ut « veniat, et justitia mea ut reveletur. »

Et quia Glossa (Hier. sup. Matth. cap. 12), hic dicit, quod per duritiam et cor impoenitens significatur peccatum in Spiritum sanctum, quod est irremissibile; ideo oportet videre quid est peccatum in Spiritum sanctum, et quomodo sit irremissibile. Est igitur sciendum, quod secundum antiquos Doctores Ecclesiae qui fuerunt ante Augustinum, scilicet Athanasium, Hilarium, Ambrosium, Hieronymum et Chrysostomum, peccatum in Spiritum sanctum dicitur blasphemia, qua opera Spiritus sancti spiritui immundo attribuuntur, ut patet Matth. 12, quod quidem dicitur irremissibile et in hoc saeculo et in futuro: quia pro hoc peccato puniti sunt Judaei et in hoc saeculo per Romanos, et in futuro per daemones: vel quia non habet aliquam rationem excusationis, sicut habebat blasphemia quam dicebant in Christum inquantum erat filius hominis, secundum illud Matth. 11, 19: « Ecce homo vorax, « et potator vini » ad quod poterant induci per infirmitatem carnis: sicut et in veteri testamento: quia filii Israel murmuraverunt pro defectu panis. et aquae, ut legitur Exod. 16, quasi humanum fuit, et facile remissibile; sed quod postea dixerunt coram idolo, ut Exod. 32, 4: « Isti sunt dii tui Israel « qui te eduxerunt de terra Ægypti: » peccaverunt in Spiritum sanctum, scilicet opus Dei daemonibus attribuentes: unde et eorum peccatum dicitur irremissibile, cum Dominus subdit ibid. 34: « Ego au« tem in die ultionis visitabo peccatum eorum. » Augustinus autem dicit (in exposit. epist. ad Rom. circ. fin. et de Verb. Domini ser. 11). peccatum in Spiritum sanctum esse verbum vel blasphemiam quam quis dicit contra Spiritum sanctum, per quem fit remissio peccatorum, secundum illud Joan. 20, 22: « Accipite Spiritum sanctum: quorum « remiseritis peccata, remittuntur eis. » Et hoc quidem corde, ore (1) et opere. dum aliquis perseverat in peccato usque in finem ultimum. Et sic finalis impoenitentia est peccatum in Spiritum sanctum (2) de quo manifestum est esse irremissibile. Magistri vero sequentes dicunt peccatum in Spiritum sanctum, scilicet quod committitur ex certa malitia, quae contrariatur appropriato Spiritui sancto, scilicet bonitati sicut et peccatum in Filium Dei, quod est ex ignorantia, quae opponitur sapientiae, quae appropriatur Filio. Et similiter peccatum in Patrem potest dici quod fit ex infirmitate, quae contrariatur potentiae, quae est appropriatum Patris (3). Sic ergo peccatum quod est in Patrem vel in Filium; dicitur remissibile: quia ex hoc ipso peccatum videtur aliquam excusationem habere, quia ex ignorantia vel ex infirmitate committitur. Quod autem ex certa malitia committitur, nullam in se habet excusationis causam; et ideo dicitur irremissibile, quia non habet in se unde remittatur; licet quandoque Deus illud ex sua bonitate remittat, sicut quandoque ex sua virtute curat morbum qui est de se incurabilis. Et secundum hoc assignantur sex species peccati in Spiritum sanctum, excludentes ea per quae peccatum remittitur: quorum prima

(1) *Al.* ego cognovi quod erit bonum timentibus eum.
(2) *Al.* non tardat Dominus promissis: *et infra deest in editis* omnes.
(3) *Al. omittitur* Augustinus.

(1) *Al.* scilicet ore.
(2) *Al. deest* sanctum.
(3) *Al.* appropriata Patri.

duo accipiuntur per respectum ad ea quae se tenent ex parte Dei, scilicet spes divinae misericordiae, cui opponitur desperatio; et timor divinae justitiae, cui opponitur praesumptio: alia vero duo accipiuntur ex parte hominis, scilicet contemptus boni commutabilis, cui opponitur obstinatio, quae hic duritia dicitur, per quam scilicet aliquis firmat animum suum ad peccatum; et destinatio (1) aversionis a Deo, cui opponitur cor impoenitens, quod scilicet nunquam proponit per poenitentiam reverti ad Deum; alia vero accipiuntur ex parte donorum Dei: quorum unum est fides, secundum illud Prov. 15, 17: « Per fidem purgantur peccata; » et huic opponitur impugnatio veritatis agnitae: aliud autem est caritas, secundum illud Prov. 10, 12: « Universa delicta operit caritas; » et huic opponitur invidentia fraternae gratiae.

(1) *Forte* et desitio.

LECTIO II.

Qui reddet unicuique secundum opera ejus: iis quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem quaerunt, vitam aeternam; his autem qui sunt ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio. Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judaei primum et Graeci; gloria autem et honor et pax omni operanti bonum, Judaeo primum et Graeco: non enim est acceptio personarum apud Deum. Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine lege peribunt; et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.

Postquam Apostolus proposuit veritatem divini judicii, exclusa contraria opinione: hic manifestat divini judicii veritatem: et primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *His quidem qui secundum patientiam.* Proponit autem primo veritatem divini judicii quantum ad duo: scilicet quantum ad opera, et quantum ad personas. Quantum ad opera quidem, quia in praesenti non reddit secundum opera, sed quandoque male agentibus gratiam largitur; sicut ipsi Paulo Apostolo qui prius blasphemus et persecutor misericordiam consecutus est: ut dicitur 1 Tim. 1. Sed hoc non erit in die judicii, quando erit tempus secundum justitiam judicandi. Ps. 74, 3: *Cum accepero tempus, ego justitias judicabo.* Et ideo alibi dicitur (in Psal. 27, 4): *Secundum opera manuum eorum tribue illis.* Quantum ad personas attenditur veritas divini judicii, quia retributionis aequalitas servabitur quantum ad omnes. 2 Cor. 5, 10: *Omnes nos manifestari oportet.*

Videtur autem quod non sit secundum opera retributio futura, quia peccato temporali poena aeterna retribuetur. Sed dicendum est, quod sicut Augustinus dicit 21 de Civitate Dei (cap. 21), in retributione justitiae non consideratur aequalitas temporis inter culpam et poenam, quia etiam secundum humanum judicium pro culpa adulterii, quae brevi hora committitur, infligitur poena mortis; in qua non attendit legislator moram occisionis, sed potius quod per mortem perpetuo excluditur a societate viventium: et sic etiam suo modo, homo pro culpa temporali punitur poena aeterna. Et ideo non est mirum, si peccata commissa contra caritatem, per quam scilicet est societas inter Deum et homines, aeternaliter divino judicio puniuntur. Et hoc quidem esse justum ex tribus apparet. Ex infinita dignitate Dei, in quem peccatur: tanto enim quis gravius peccat, quanto major est dignitas personae in quam peccatur; sicut plus peccat qui percutit principem quam qui percutit privatam personam. Et sic cum culpa peccati mortalis sit quodammodo infinita, oportet quod ei infinita poena respondeat. Et sic, cum non possit esse infinita secundum intensionem, relinquitur quod sit infinita secundum durationem. Secundo apparet ex voluntate per quam peccatur: quicumque enim mortaliter peccat, aversus ab incommutabili bono, finem constituit in bono commutabili; sicut fornicator in delectatione carnis, avarus in pecunia. Et quia finis per se appetitur, quicumque appetit finem, fertur in illud, volens illud semper obtinere, si aliquid non obsistat. Unde ille qui peccat mortaliter, voluntatem habet perpetuo in peccato manendi, nisi forte per accidens, sicut quando timet poenam, vel aliquod aliud impedimentum. Unde conveniens est ut ex quo homo secundum suam voluntatem peccatum perpetuo obtinendum appetit, quod aeternaliter pro illo puniatur, Deus enim qui est inspector cordis, praecipue voluntatem (1) peccantis attendit. Tertio ex parte affectus peccati, qui est subtractio gratiae, ex qua sequitur quod homo, quantum est de se, perpetuo maneat in peccato, a quo exire non potest nisi per auxilium gratiae. Non est autem conveniens ut durante culpa, cesset poena; et ideo in perpetuum durat poena. Quod autem dicitur reddere unicuique secundum opera sua, non est intelligendum secundum aequalitatem operum (quia praemium excedit meritum) sed secundum proportionem: quia bonis retribuet bona, et melioribus meliora. Et eadem ratio est de malis.

Deinde cum dicit, *His quidem qui secundum patientiam,* manifestat propositum: et primo quantum ad opera; secundo quantum ad personas, ibi, *In omnem animam hominis operantis malum.* Quantum autem ad opera, ostendit veritatem divini judicii primo quidem in bonis; secundo in malis, ibi, *His autem qui ex contentione.* Circa primum duo consideranda sunt: scilicet meritum, et praemium.

Ad meritum tria concurrunt. Primo quidem patientia: quod potest intelligi uno modo de patientia Dei, de qua supra dictum est: *An divitias bonitatis et patientiae et longanimitatis contemnis?* ut intelligantur illi esse *secundum patientiam boni operis,* scilicet dispositi, qui bene patientia Dei utuntur bene operando. Alio modo potest intelligi de patientia hominis: quod etiam intelligi potest dupliciter. Uno modo secundum quod patientia importat tolerantiam adversorum, cum aequanimitate cordis. Hoc autem necessarium est, quod aliquis a bono opere non desistat propter mala quae patitur; et hoc est quod dicit, *Secundum patientiam boni operis.* Jac. 1, 4: « Patientia opus perfectum habet. »

(1) *Al.* ad voluntatem.

Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Secundo potest intelligi patientia pro longanimitate, sive pro perseverantia, ut scilicet aliquis a bono opere propter taedium non recedat. Jac. ult. 7: *Patientes estote fratres usque ad adventum Domini.* Ad Heb. 10, 36: *Patientia vobis necessaria est.* Secundum est bonitas operis; quod quidem dicitur bonum secundum ordinem ad debitum finem, et secundum quod convenit regulae debitae, quae est lex Dei et ratio humana. Galat. ult. 9: « Bonum facientes non deficiamus. » Tertio (1) tangitur rectitudo intentionis quaerentis (2) vitam aeternam, ut scilicet in malis quae homo patitur, vel in bonis quae agit, non quaerat aliquid temporale, sed aeternum. Matth. 6, 33: *Primum quaerite regnum Dei.*

Ex parte etiam praemii tangit tria: quorum primum est gloria, quae significat claritatem sanctorum, etiam intrinsecam, qua replebuntur in mente, secundum illud Isai. 58, 11: « Implebit splendoribus animam tuam; » et exteriorem, qua splendebunt in corpore: Matth. 13, 43: « Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum: » Psal. 149, 5: « Exultabunt sancti in gloria. » Secundo tangitur honor, per quem significatur sanctorum dignitas, et reverentia quae eis exhibetur ab omni creatura. Erunt enim reges et sacerdotes. Apocalypsis 5, 10: « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes. » Et ulterius computabuntur inter filios Dei, secundum illud Sapient. 5, 5: « Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei. » Psal. 138, 17: « Nimis honorati sunt amici tui, Deus. » Tertio tangitur incorruptio: quia scilicet illa gloria et honor non erunt transitoria, sicut ea quae sunt in hoc mundo. 1 Corinth. 9, 25: « Illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. »

Deinde cum dicit, *His autem*, ostendit veritatem divini judicii in malis, in quibus etiam tangitur culpa et poena. Et quantum ad culpam tanguntur tria, quorum primum est contentionis pertinacia, quae quidem primo potest intelligi hominis ad Deum, beneficiis ad se vocantem, contra quem homo contendere videtur divinis beneficiis resistendo. Deuteron. 31, 27: « Adhuc vivente me et ingrediente vobiscum, semper contentiose egistis contra Dominum. » Secundo potest intelligi de contentione hominis contra fidem. 2 Timoth. 2, 1: « Noli verbis contendere. » Tertio potest intelligi de contentione hominum ad invicem, quae contrariatur caritati, quae est mater virtutum. Jacob. 3, 6: « Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum. » Secundo ponitur duritia eorum, scilicet qui non acquiescunt veritati: quod potest uno modo intelligi de veritate fidei. Joan. 8, 45: « Si veritatem dico, quare non creditis mihi? » Alio modo de veritate divinae justitiae, cui non acquiescunt, veritatem divini judicii non credentes. Ezech. 18, 25: « Dixistis: Non est aequa via Domini. » Tertio potest intelligi de veritate vitae, cui non acquiescunt qui perverse vivunt. Joan. 3, 21: « Qui facit veritatem, venit ad lucem. » Tertio autem tangitur malitia in hoc quod dicit, *Credunt autem iniquitati:* vel quia consentiunt persuadentibus iniquitatem: Prov. 17, 4: « Malus obedit linguae iniquae: » vel quia credunt impunitatem peccatorum, quae in divinam iniquitatem redundaret. Eccl. 5, 4: « Ne dixeris, Peccavi, et quid mihi accidit triste? » Vel *credunt iniquitati,* id est infidelitati, scilicet doctrinae, quae est contra fidem. 2 Thess. 2, 12: « Judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. »

(1) *Al.* secundo.
(2) *Al.* quaerentibus.

Ex parte autem poenae quatuor ponuntur, quae quidem dupliciter distingui possunt. Uno modo ut ira, idest poena et vindicta corporalis, intelligatur esse post judicium. Sophon. 1, 15: « Dies illa, dies irae. » Indignatio autem in judicio, quando impii sibi ipsis indignabuntur, fit ex peccatis quae commiserunt: Sapient. 5, 6: « Erravimus a via veritatis. » Tribulatio autem et angustia pertinent ad animam separatam a corpore ante resurrectionem (1). Prov. 1, 27: « Quando venerit super vos tribulatio et angustia. » Vel alio modo possunt distingui, ut prima duo accipiantur ex parte Dei, cujus ira dicitur dispositio ad puniendum, quae est malis horribilis. Apocal. 6, 16: « Dicent montibus et petris, Cadite super nos, et abscondite nos a facie sedentis super thronum, et ab ira Agni. » Indignatio ejus refertur ad hoc quod peccatores indignos reputabit vita aeterna. Psal. 94, 11: « Quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam. » Alia vero accipiuntur ex parte hominis. Et tribulatio quidem dicitur a tribulo, qui pungit: unde ad tribulationem potest pertinere omne quod dolorem infert. Sophon. 1, 14: « Vox diei Domini amara: tribulatur ibi fortis. » Angusta autem dicitur ex hoc quod animus hominis angustiatur, non valens invenire remedium contra mala quae timet, vel jam patitur. Dan. 13, 22: « Angustiae mihi sunt undique: » et Phil. 1, 22: « quid eligam ignoro. » Job 27, 9: « Numquid clamorem illius audiet Deus, cum venerit super illum angustia? »

Deinde cum dicit, *In omnem animam*, ostendit veritatem divini judicii quantum ad personas: et primo proponit hujus aequitatem; secundo rationem assignat, ibi, *Non est enim acceptio personarum*; tertio rationem manifestat, ibi, *Quicumque enim.* Veritatem quidem divini judicii quantum ad personas ostendit primo in malis, cum dicit: *In omnem animam hominis operantis malum,* idest contra omnem animam: quia sicut gloria sanctorum ab anima ad corpus devenit, ita reproborum poena primo et principaliter est in anima, et secundo in corpore, quod propter defectum vel culpam animae resurget passibile. Ezech. 18, 20: « Anima quae peccaverit ipsa morietur. » Dicit autem: *Judaei primum et Graeci:* quia Judaeis major poena debebatur, tamquam cognoscentibus Dei voluntatem per legem. Luc. 12, 47: « Servus qui sciens voluntatem domini sui, non fecit secundum voluntatem ejus, digne plagis vapulabit multis. » Et similiter Christiani, quantum ad idem peccatum, puta adulterium vel furtum, graviori poena puniuntur quam infideles. Hebr. 10, 29: « Quanto magis putatis majora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiae contumeliam fecerit! » Sed quantum ad totam poenam, gravior est poena infidelium propter peccatum infidelitatis, quod est gravissimum. Unde dicitur 1 Pet. 3, quod super incredulos ira Dei manet. Secundo manifestat in bonis: et ponit pri-

(1) *Al.* ad resurrectionem.

mo duo, quae supra dixit gloriam et honorem; tertium vero, scilicet pacem, ponit loco incorruptionis quam includit pax, et multa alia comprehendit. Non enim potest esse pax hominis perfecta quamdiu aliquis timet se amissurum bona quae habet; sed tunc aliquis habet veram pacem cordis quando habet omnia quae concupiscit, et ea perdere non timet. Isa. 32, 17: « Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. » Et in his etiam primatum Judaeis attribuit: quia eis sunt primo promissa, et in eorum promissiones Gentes introierunt. Joan. 4, 38: « Alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis. »

Deinde cum dicit, *Non enim est,* assignat rationem dictorum: quia scilicet *non est personarum acceptio apud Deum.* Act. 10, 34: « Non est personarum acceptor Deus. » Opponitur autem personarum acceptio justitiae distributivae, per quam aliquis distribuit unicuique secundum dignitatem personarum. Ergo acceptio est quando praeter dignitatem datur alicui plus vel minus. Tunc autem hoc fit praeter dignitatem quando hoc fit non propter conditionem personae (1) quae facit ad causam (hoc est enim causam accipere scilicet quasi regulam operandi) sed propter personam, quasi ipsa persona accipiatur ut causa aliquid faciendi: puta, si aliquis det alicui propter consanguinitatem plus de bonis patrimonialibus, non est acceptio personarum, quia consanguinitas est conveniens causa, propter quam de talibus (2) bonis debeat habere. Si autem propter consanguinitatem aliquis praelatus det alicui plus de bonis ecclesiasticis, potest hoc ad acceptionem personarum pertinere, si alia idoneitas non concurrat: non enim consanguinitas est ratio conveniens distributionis bonorum spiritualium. Quia igitur Deus omnia convenientissima ratione facit, non cadit in ipsum personarum acceptio: dicitur enim Sap. 8, quod disponit omnia suaviter.

Sed videtur acceptor (3) personarum: quia peccatorum quosdam in suis peccatis relinquit, quosdam ad se vocat. Sed dicendum, quod personarum acceptio opponitur justitiae, unde locum habet in his quae dantur ex debito, quod attendit justitia; Deus autem non ex debito, sed gratis peccatores ad poenitentiam vocat: si enim ex operibus, jam non gratia, ut dicitur infra 11, et Tit. 3, 5: « Non ex operibus justitiae, quae fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit. » In talibus autem beneficiis gratis datis, non solum Deo, sed etiam homini liberum est dare cui voluerit. Matth. 20 15: « An non licet mihi quod volo facere? »

Deinde cum dicit, *Quicumque enim,* exponit praedictam rationem: quod enim non sit personarum acceptio apud Deum, patet per hoc quod omnes qui peccant puniuntur. Unde primo loquitur quantum ad illos qui legem non susceperunt, dicens, quod *quicumque peccaverit sine lege,* scilicet Moysi accepta a Deo, *sine lege peribit,* idest condemnabitur non propter legis transgressionem. Job 4, 20: « Quia nullus intelligit, in aeternum peribunt. » Secundo loquitur quantum ad illos qui legem scriptam acceperunt; et dicit, quod *quicumque peccaverunt in lege,* idest post legem scriptam, *judicabuntur per legem,* idest propter hoc quod transgressi sunt praeceptum legis. Joan. 12, 48: « Sermo quem locutus sum vobis, ille judicabit eum in novissimo die. »

Quidam autem ex hoc modo loquendi occasionem terroris sumpserunt. Quia enim Apostolus non dicit, Quicumque in lege peccaverit, per legem peribit, sicut dixerat de his qui sunt sine lege, quod *sine lege peribunt,* crediderunt, quod illi qui post legem susceptam peccant, judicentur aliqualiter, scilicet in praesenti, non tamen pereunt. Sed, sicut dicit Glossa, quis Christianus dicat non perire Judaeum si non credat in Christum, cum Dominus dicat, quod tolerabilius erit Sodomae in die judicii quam eis ? ut habetur Matth. 10. Unde Ezech. 18, 32: « Nolo mortem peccatoris. » Utitur autem tali diversitate in loquendo, quia, ut Gregorius dicit in Moralibus (lib. 26, c. 24) super illud Job 36, 6, « Judicium pauperibus tribuit » quidam in futuro judicio peribunt, sed non judicabuntur, id est impii, qui sunt sine fide, et lege Dei. Ps. 1, 6: « Non resurgent impii in judicio: » quia scilicet non est locus disceptandi contra eum qui totaliter alienus est a Deo. Joan. 3, 18: « Qui non credit, jam judicatus est. » Alii vero qui lege Dei et fide suscepta peccant, ita peribunt quod etiam judicabuntur, quasi quadam disceptatione cum eis facta: unde Ezech. 34, 17, dicitur: « Ecce, ego judico inter pecus et pecus, arietum et hyrcorum. » Sicut et rex (ut Gregorius dicit) hostes condemnat absque audientia, cives autem cum diligenti audientia.

(1) *Al.* non propter conditionem, sed propter personam quae facit ad causam.
(2) *Al.* in talibus.
(3) *Al.* acceptio.

LECTIO III.

Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Cum enim Gentes, quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium in die cum judicabit Deus occulta hominum, secundum Evangelium meum, per Jesum Christum.

Postquam Apostolus confutavit humanum judicium, quo se Gentiles et Judaei mutuo judicabant, et divinum judicium commendavit; hic procedit ad ostendendum, ea quibus Judaei gloriabantur, eis sufficere ad salutem: et primo ostendit propositum; secundo solvit ea quae in contrarium dici possent: 3 c. ibi, *Quid ergo amplius Judaeo est ?* De duobus Judaei gloriabantur: scilicet de lege, et circumcisione, quae non erat ex lege Moysi, sed ex patribus, ut dicitur Joan. 7. Primo ergo ostendit quod lex audita, sive recepta, non sufficiebat ad salutem; secundo ostendit idem de circumcisione, ibi, *Circumcisio quidem prodest, si legem observes.* Circa primum duo facit. Primo proponit

quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Cum enim Gentes.* Circa primum proponit duo: unum excludendo, alterum asserendo. Excludit enim quod Judaei opinabantur, scilicet (1) se per solum legis auditum justificari: unde dicit: Ita dictum est, Peccantes, in lege, judicentur per legem: *non enim auditores legis,* ex hoc ipso quod legem audiunt, *justi sunt apud Deum,* etsi apud homines justi reputantur. Matth. 7, 29: « qui audit verba mea, et « non facit ea, similis est viro stulto. » Jac. 1, 25: « Si quis auditor est verbi et non factor, hic « comparabitur viro consideranti vultum nativitatis « suae in speculo. » Secundo astruit quod factores legis sunt justi, cum dicit: *Sed factores legis justificabuntur.* Matth. 7, 24: « Omnis qui audit verba « mea et facit ea, assimilabitur viro sapienti. » Jac. 1, 22: « Estote factores verbi, et non audito- « res tantum: » et Psal. 110, 10: « Intellectus « bonus omnibus facientibus eum. »

Sed circa secundum (2) videtur esse quod infra 3, 20, dicitur: *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram eo.* Non ergo aliqui ex hoc quod opera legis faciunt, justificantur.

Sed dicendum est, quod justificari tripliciter accipi potest. Uno modo potest accipi quantum ad reputationem, ut tunc aliquis justificari dicatur quando justus reputatur. Ezech. 16, 56, Justificasti « sorores tuas, » scilicet per reputationem: et secundum hoc potest intelligi, *Factores legis justificabuntur;* idest, justi apud Deum et homines reputabuntur. Secundo per executionem justitiae, inquantum scilicet opera justitiae exequuntur. Luc. 18, 14: « Descendit hic justificatus in domum suam: » quia scilicet publicanus opus justitiae fecerat confitendo peccatum. Et hoc modo verificatur quod hic dicitur, *Factores legis justificabuntur,* scilicet legis justitiam exequendo. Tertio modo potest accipi justificatio quantum ad causam justitiae, ut scilicet ille dicatur justificari qui justitiam de novo accipit, sicut infra 5: *Justificati pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.* Sic autem non intelligitur hic quod factores legis justificentur, quasi per opera legis justitiam acquirant. Hoc quidem esse non potest neque quantum ad opera caeremonialia, quae gratiam justificantem non conferebant, neque etiam quantum ad moralia, ex quibus habitus justitiae non acquiritur; sed potius per habitum justitiae infusum hujusmodi opera facimus.

Deinde cum dicit, *Cum enim Gentes,* manifestat propositum: et primo ostendit quod factores legis, etiam si non sint auditores, justificantur; secundo quod auditores legis sine legis observantia non justificantur, ibi, *Si autem Judaeus.* Circa primum tria facit. Primo proponit dignitatem eorum qui legem absque auditu observant; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Qui ostendunt opus legis;* tertio probat ibi, *Testimonium reddente illis.* Circa primum tria tangit quantum ad Gentiles. Primo carentiam legis, dicens *Cum enim Gentes quae legem non habent,* scilicet divinam, quam non acceperunt: non enim Gentibus data est lex, sed Judaeis, secundum illud Eccl. 24, 33 (3): « Legem mandavit Moyses in praeceptis « justitiarum, et hereditatem domui Jacob et Israel « promissiones: » et in Psal. 147, 20: « Non fecit « taliter omni nationi. » Deut. 33, 4: « Legem » praecepit nobis Moyses hereditatem multitudinis « Jacob. » Ex quo patet quod Gentiles non peccabant non observando caeremonialia legis. Secundo commendat in eis legis observantiam, cum dicit: *Naturaliter faciunt quae sunt legis,* id est quae lex mandat, scilicet quantum ad praecepta moralia, quae sunt de dictamine rationis naturalis; sicut et de Job dicitur (Job 1), quod erat justus, et rectus ac timens Deum, et recedens a malo. Unde ipse dicit cap. 23, 2: « Vestigia ejus secutus est pes « meus, vias ejus custodivi. »

Sed quod dicit *naturaliter,* dubitationem habet: videtur enim patrocinari Pelagianis, qui dicebant, quod homo per sua naturalia poterat omnia praecepta legis servare. Unde exponendum est, *Naturaliter,* idest per naturam gratia reformatam: loquitur enim de Gentilibus ad fidem conversis, qui auxilio gratiae Christi coeperant moralia legis servare. Vel potest dici *naturaliter,* idest per legem naturalem ostendentem eis quid sit agendum, secundum illud Ps. 4, 6: « Multi dicunt: Quis ostendit nobis bo- « na? Signatum est super nos lumen vultus tui, « Domine: » quod est lumen rationis naturalis, in qua est imago Dei; et tamen non excluditur quin necessaria sit gratia ad movendum affectum: sicut etiam per legem est cognitio peccati, ut dicitur infra 3; et tamen ulterius requiritur gratia ad movendum affectum.

Tertio ostendit eorum dignitatem, in hoc scilicet quod *hujusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex,* inquantum scilicet funguntur officio legis ad seipsos, instruendo se, et inducendo ad bonum: quia, ut Philosophus dicit 10 Ethic. (cap. 15). lex est sermo coactionem habens, ab aliqua prudentia et intellectu procedens. Et ideo dicitur 1 Timoth. 1, quod justo lex non est posita, idest exteriori lege non cogitur, sed posita est injustis, qui indigent exterius cogi. Et iste est supremus gradus dignitatis in hominibus. ut scilicet non ab aliis, sed a seipsis inducantur ad bonum: secundus vero gradus est eorum qui inducuntur ab alio, sed sine coactione; tertius autem est eorum qui coactione indigent ad hoc quod fiant boni; quartus est eorum qui nec coactione ad bonum dirigi possunt. Hierem. 2, 30: « Frustra percussi filios vestros; disciplinam « non receperunt. » Deinde cum dicit, *Qui ostendunt,* ostendit quomodo ipsi sunt sibi lex: quod quidem accipere possumus ad similitudinem legis quae ab exteriori homine proponitur, quae scilicet consuevit, ad firmitatem (1) et memoriam, scripto tradi; et similiter illi qui legem observant, absque exteriori auditu legis, ostendunt opus legis scriptum, non quidem atramento; sed primo quidem et principaliter spiritu Dei vivi, ut dicitur 1 Corinth. 3, secundo etiam humano studio. Proverb. 3, 3: « Describe ea in tabulis cordis tui, » scilicet praecepta sapientiae. Unde et hic sequitur, *In cordibus suis:* non pergameno, aut tabulis lapideis, sive aereis. Hierem. 31, 33: « Dabo legem meam in vi- « sceribus eorum, et in corde eorum superscribam « eam. »

Deinde cum dicit, *Testimonium reddente;* probat quod dixerat, scilicet quod opus legis sit in cordibus eorum inscriptum per quaedam opera, quae hujusmodi scriptum annuntiant: et primo ponit illa

(1) *Al. omittitur* scilicet.
(2) *Forte* sed contra secundum.
(3) *Al. omittitur haec sententia Ecclesiastici.*

(1) *Al.* ad infirmitatem.

opera; quorum unum est testimonium conscientiae, quod tangit dicens: *Testimonium reddente illis conscientia;* quae quidem nihil aliud est quam applicatio cognitionis habitae ad judicandum de aliquo opere (1) utrum sit bene vel male factum. Unde hujusmodi conscientia quandoque testimonium perhibet de bono, secundum illud 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae « nostrae: » quandoque autem de malo. Eccle. 7, 23: « Scit conscientia tua quia et tu crebro male« dixisti aliis. » Non autem potest aliquis perhibere testimonium de aliquo opere quod sit bonum vel malum, nisi per hoc quod habet legis notitiam: unde hoc ipsum quod conscientia testimonium reddit de bono vel malo, est evidens signum quod in corde hominis sit opus legis descriptum. Aliud autem opus est accusatio et defensio, quae sine notitia legis esse non possunt; et quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum,* id est cogitationibus, *accusantium, aut etiam defendentium,* idest accusantibus vel defendentibus, more Graecorum, qui genitivis loco ablativorum utuntur; et hoc *inter se invicem.* Insurgit enim homini circa aliquod factum aliqua cogitatio accusans, dum propter rationem aliquam cogitat se male fecisse. Psal. 49, 21: « Arguam te, « et statuam contra faciem tuam. » Isai. 3, 9: « Agnitio vultus eorum respondebit eis. » Quandoque etiam insurgit aliqua cogitatio defendens, dum per aliquam rationem cogitat se fecisse bene; secundum illud Job 27, 6: « Non reprehendet me « cor in omni vita mea. » Et inter hanc accusationem et defensionem locum habet testimonium conscientiae, cui statur. Potest et aliter legi, ut dicatur: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum:* quae scilicet conscientia, non solum est operum, sed etiam cogitationum, de quibus scilicet homo conscientiam habet. Sed primum melius est. Sed quia testimonium, accusatio et defensio in judicio locum habent, agit secundo de hujusmodi judicio, ostendens tempus, cum dicit, *In die;* quod

(1) *Al. deest* opere.

dicit non ad designandum temporis qualitatem, sed absconditorum manifestationem. 1 Corinth. 4, 5: « Illuminabit abscondita tenebrarum. » Quandoque tamen dicitur nox propter incertitudinem horae illius. Matth. 25, 6: « Media nocte clamor factus « est. » Dicuntur autem cogitationes accusantes vel defendentes in die judicii, non illae quae tunc erunt (quia tunc unicuique manifesta erit salus vel damnatio) sed defensio vel accusatio cogitationum quae nunc sunt, et testimonium conscientiae quod nunc est, repraesentabitur homini in illa die, virtute divina faciente, ut dicit Augustinus de Civitate Dei. Notitia autem illarum cogitationum quae remanent in anima, nihil esse aliud videtur, ut dicit Glossa, quam reatus poenae, vel meritum ex eis consequens. Ostendit etiam auctorem judicii, dicens, *Cum judicabit Deus.* Psalm. 95, 13: « Judicabit orbem « terrarum in aequitate. » Determinat etiam de quibus erit judicium, cum dicit, *Occulta hominum,* de quibus nunc homines judicare non possunt. 1 Cor. 4, 5: « Illuminabit abscondita tenebrarum. » Ostendit etiam doctrinam, ex qua habetur fides de hoc judicio, cum dicit, *Secundum Evangelium meum,* id est a me praedicatum. Matth. 12, 36: « Omne verbum otiosum quod locuti fuerint ho« mines, reddent rationem de eo in die judicii. » Dicit autem, *Evangelium meum,* quamvis non possit dicere baptismum suum, et sit utriusque minister: quia in baptismo nihil operatur industria hominis, sed in Evangelio praedicando multum (1) industria praedicatoris operatur. Ephes. 3, 4: « Prout « potestis legentes intelligere prudentiam meam in « ministerio. » Postea ponit cui datum est judicium, cum subdit, *Per Jesum Christum,* qui scilicet est constitutus a Deo judex vivorum et mortuorum, ut dicitur Act. 10; et Joan. 5, 22: « Pater « omne judicium dedit Filio, » qui scilicet in judicio apparebit bonis et malis; sed bonis secundum gloriam divinitatis: Isa. 33, 17: « Regem in decore « suo videbunt; » malis autem secundum naturam humanitatis: Apoc. 1, 7: « Videbit eum omnis caro. »

(1) *Al. deest* multum.

LECTIO IV.

Si autem tu Judaeus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem, confidis teipsum esse ducem caecorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiae et veritatis in lege. Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Qui praedicas non furandum, furaris? Qui dicis non moechandum, moecharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum inhonoras? Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est. Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem praevaricator legis sis, circumcisio tua praeputium facta est. Si igitur praeputium justitias legis custodiat, nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur; et judicabit id quod ex natura est praeputium legem consummans, te qui per litteram et circumcisionem praevaricator legis es? Non enim qui in manifesto, Judaeus est, neque quae in manifesto in carne, est circumcisio; sed qui in abscondito, Judaeus est; et circumcisio cordis in spiritu, non in littera; cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.

Ostenso quod factores legis justificantur etiam sine hoc quod sint auditores, quod pertinebat ad Gentiles; hic ostendit quod auditores non justificantur nisi sint factores; quod pertinet ad Judaeos. Primo ergo ostendit praerogativam Judaeorum, quantum ad legis susceptionem; secundo ponit eorum defectum, quantum ad legis transgressionem, ibi, *Qui ergo alium doces.* Ponit autem eorum praerogativam tripliciter. Primo quantum ad gentem cui data est lex; secundo quantum ad legem, ibi, *Et requiescis in lege;* tertio quantum ad legis effectum sive factum, ibi, *Et nosti voluntatem ejus.* Quantum autem ad gentem, dicit: *Si autem tu Judaeus cognominaris,* quod est nomen honorabile, secundum illud Psal. 113, 2, « Facta est Judaea « sanctificatio ejus. » Joan. 4, 22: « Salus ex Ju« daeis est. » Dicuntur autem Judaei, non a Juda Machabaeo, ut quidam dicunt, forte propter hoc quod Judas Machabaeus gentem illam in dispersione existentem congregavit et protexit, secundum illud 1 Mach. 3, 2: « Praeliabatur praelia Israel

« cum laetitia, et dilatavit gloriam populo suo. » Invenitur enim nomen Judaeorum ante Judam Machabaeum, secundum illud Esther 8, 16: « Judaeis « nova lux oriri visa est. » Et ideo dicendum est, quod Judaei denominantur a Juda Patriarcha. Gen. 49, 8: « Juda, te laudabunt fratres tui. » Cum enim tempore Roboam, decem tribus, ab ejus regno se segregantes, vitulum aureum adorarent, in transmigrationem sunt ductae ab Assyriis, ut habetur 4 Reg. 17. Nec de eorum reversione facit mentionem Scriptura; sed potius terra remansit occupata ab alienigenis, qui postmodum Samaritani sunt dicti. Duae autem tribus, scilicet Judae et Beniamin, adhaerentes regno Roboam, perseveraverunt in cultu Dei. Et quamvis in captivitatem Babylonis fuerint ductae, postmodum tamen per Cyrum Regem Persarum sunt reducti in terram suam, ut dicitur 1 Esd. 1. Et quia tribus Judae major erat, ab ea gens tota illa denominabatur; et non solum illi qui erant ex tribu Beniamin, sed etiam de aliis tribubus revertentibus, qui se illis adjunxerunt. Consequenter cum dicit, *Et requiescis in lege,* ponit eorum praerogativam quantum ad legem. Et primo quidem quantum ad ipsam legem, cum dicit, *Et requiescis in lege,* quasi per eam certificatus in credendis et in agendis. Dubitans enim intellectu non quiescit, sed utrinque solicitatur; qui autem sapientiae certitudinem accipit, mente quiescit. Sap. 8, 16: « Intrans in domum meam conquiescam « cum illa. » Secundo quantum ad legislatorem, cum subdit: *Et gloriaris in Deo,* idest in cultu et notitia unius Dei. Hier. 9, 24: « In hoc glorietur « qui gloriatur, scire et nosse me. » 1 Cor. 1, et 2 Cor. 10, 17: « Qui gloriatur, in Domino glo« rietur. » Deinde cum subdit, *Et nosti voluntatem ejus,* ponit praerogativam eorum quantum ab fructum legis: et primo quantum ad hominem respectu sui ipsius; secundo respectu aliorum, ibi, *Confidis.* Ponit autem duplicem fructum. Primum quidem respondentem gloriae quam de Deo habebant, cum dicit: *Nosti voluntatem ejus,* quid scilicet Deus velit nos facere. Infra 12, 2: *Ut probetis quae sit voluntas Dei.* Secundum fructum ponit, qui respondet quiescenti in lege Dei, cum dicit, *Et probas utiliora;* idest, scis approbare eligendo non solum mala a bonis, sed etiam meliora a minus bonis: unde quaerebat quidam Matth. 22, 36: « Quod est mandatum magnum? » et hoc *instructus per legem.* Psal. 93, 12: « Beatus homo « quem tu erudieris Domine, et de lege tua do« cueris eum. »

Consequenter ponit fructus per respectum ad alios; qui quidem tripliciter se habent ad notitiam legis. Quidam enim sunt omnino in legis ignorantia constituti. Uno quidem modo per defectum naturalis ingenii, sicut et homo corporaliter dicitur caecus per defectum interioris potentiae visivae. Isa. 9, « Palpavimus ut caeci parietem. » Hujusmodi autem hominibus non potest homo lumen scientiae praebere, ut ipsi per se videre possint quid sit agendum; sed praebet eis homo ducatum ut caecis, mandando eis quid facere debeant, quamvis mandatorum rationem non cognoscant: Job 29, 15: « Oculus fui caeco: » de quibus tamen dicitur Matth. 15, 14: « Caeci sunt, et duces caecorum. » Alio modo sunt in ignorantia per defectum disciplinae, qui sunt quasi in tenebris exterioribus non illuminati per doctrinam, quibus sapiens praebere potest lumen disciplinae, ut intelligant quae mandantur; et hoc est quod dicit: *Lumen eorum qui in tenebris sunt:* Luc, 1, 79: « Illuminare his qui in tene« bris et in umbra mortis sedent. » Secundo autem tangit illos qui sunt in via perveniendi ad scientiam quam nondum attigerunt: et hoc uno modo per defectum plenae instructionis; et hoc est quod dicit, *Eruditorem insipientium,* idest eorum qui nondum sapientiam acceperunt: qui dicuntur erudiri, quasi erui a ruditate, quae a principio inest omnibus cum primo instruuntur. Eccli. 7, 25: « Filii tibi « sunt? Erudi eos. » Alio modo per defectum aetatis, sicut sunt pueri; et quantum ad hoc dicit, *Magi« strum infantium.* Isa. 33, 18: « Ubi est doctor « parvulorum. » Tertii vero sunt qui jam sunt in scientia provecti; et isti indigent a sapientibus informari, ut habeant sapientum dicta in auctoritate, quasi quamdam regulam seu formam: et quantum ad hoc dicit: *Habentem formam scientiae:* 2 Tim. 1, 13: « Formam habe bonorum verborum, quae « a me audisti: » et Phil. 3, 17: « observate eos « qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. » Oportet autem eos qui sic informantur, auctoritate majorum instrui, ut sciant quid sit in lege traditum: et ideo dicit, *Scientiae:* Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sanctorum: » et etiam ut sciant qui sit verus intellectus eorum quae traduntur in lege; et quantum ad hoc dicit, *Veritatis.* Psal. 42, 3: « Emitte lucem tuam et veritatem tuam. »

Deinde cum dicit, *Qui ergo alium doces,* ostendit defectum eorum secundum transgressionem legis: et primo hominis ad seipsum, cum dicit, *Qui ergo alium doces,* dirigendo ipsum ad bonum, *te ipsum non doces* dirigendo? Et potest legi vel interrogative, quasi cum quadam indignatione; vel remisse, quasi asserendo eorum malitiam: et simile est in sequentibus, Job 4, 3: « Ecce docuisti plurimos: » et infra 5: « Nunc tetigit te plaga, et defecisti. » Secundo tangit defectum quantum ad proximum: primo quidem quantum ad res quae furto subtrahuntur, cum dicit: *Qui predicas non furandum, furaris?* Isa. 1, 23: « Principes tui infideles, « socii furum: » secundo quantum ad personam conjunctam, quae per adulterium polluitur; et quantum ad hoc dicit: *Qui doces non moechandum, moecharis?* Oseae 7, 4: « Omnes adulterantes, « quasi clibanus. » Hier. 5, 8: « Unusquisque ad « uxorem proximi sui (1). » Tertio autem ostendit eorum defectum per comparationem eorum ad Deum: et primo quidem quantum ad hoc quod peccabant contra ipsius cultum; et quantum ad hoc dicit: *Qui abominaris idola,* cognoscens scilicet ex praecepto legis ea non esse colenda, *sacrilegium facis?* abutendo, scilicet, his quae pertinet ad divinum cultum. Quod quidem primo fecerunt in statu legis: Malach. 1, 12: « Dicitis: Mensa Domini contami« nata est: » et postmodum blasphemando: Luc. 2, 15: » In Beelzebub principe daemoniorum ejicit « daemonia » Secundo quantum ad ipsam gloriam, cum dicit: *Qui in lege gloriaris, per praevaricationem legis Deum inhonoras?* Sicut enim legis observantia in bonis operibus est occasio videntibus ut honorent Deum, ita etiam transgressio legis per mala opera occasio est videntibus blasphemandi. 1 Petri 11, 12: « Ex bonis operibus vos conside« rantes glorificent Deum. » E contra autem dicitur 1 Tim. 6, 1: « Quicumque sunt sub jugo servi-

(1) *Supple ex eo loco* hinniebat.

« tutis, dominos suos omni honore dignos arbi« trentur, ne nomen Domini et doctrina fidei « blasphemetur. » Et ideo in Psalm. 118, 158, dicitur: « Vidi praevaricantes, et tabescebam. » Et ad hoc inducit auctoritatem, subdens, *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes:* quia scilicet Gentes videntes Judaeorum malam conversationem, reputabant hoc provenire ex mala instructione legis a Deo traditae. Dicit autem, *Sicut scriptum est,* scilicet Isa. 52, 5: « Dominatores ejus inique « agunt et jugiter tota die nomen meum blasphe« matur: » et Ezech. 36, 22, secundum aliam litteram ubi nostra sic habet: « Non propter vos faciam, « domus Israel, sed propter nomen sanctum meum, « quod polluistis in Gentibus. » Deinde cum dicit, *Circumcisio quidem prodest etc.*, ostendit quod nec circumcisio sufficit ad salutem eadem ratione qua nec lex, quia scilicet observantia legis sine circumcisione valet, sine qua tamen circumcisio non prodest, sicut superius dictum est. Et circa hoc tria facit. Primo comparat circumcisionem ad Judaeos circumcisos; secundo ad Gentes incircumcisas, ibi, *Si igitur praeputium;* tertio manifestat quod dixerat, ibi, *Non enim qui in manifesto.* Circa primum duo facit. Primo ostendit qualiter circumcisio prosit, secundo qualiter non prosit, ibi, *Si autem praevaricator legis sis etc.* Dicit ergo primo: Circumcisio quidem prodest quantum ad remissionem peccati originalis: unde dicitur Genes. 17, 14: « Masculus « cujus praeputii caro circumcisa non fuerit, dele« bitur anima illa de populo suo. » Sed tibi adulto tunc finaliter prodest, si legem observes; sicut religiosis prodest professio, si regulam observent. Circumcisio enim erat quasi quaedam professio, obligans homines ad observantiam legis. Gal. 5, 3: « Testificor omni circumcidenti se, quoniam debitor « est universae legis faciendae. » Quod autem Apostolus dixit Gal. 2. « Si circumcidamini, Christus « nihil vobis proderit, » loquitur quantum ad tempus post gratiam Evangelii divulgatam; hic autem loquitur quantum ad tempus ante passionem Christi, in quo circumcisio statum habebat. Secundo ibi, *Si autem praevaricator legis sis,* ostendit quomodo circumcisio non prosit, dicens; *Si tu, Judaee* adulte *praevaricator es legis, circumcisio tua praeputium facta est;* idest, non plus valet tibi quam praeputium, quia non servas quod per circumcisionem profiteris. Hierem. 10, 26: « Omnes Gentes « praeputium habent, domus autem Israel incircum« cisi sunt corde. » Quinimmo ex hoc sunt magis rei, quia non servant quod promiserunt: « displicet « enim stulta et infidelis promissio, » ut dicitur Eccle. 5. 3. Deinde cum dicit, *Si ergo praeputium,* comparat circumcisionem ad Gentiles: et hoc dupliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod ejus fructum habent Gentiles observando legem: unde dicit: Si circumcisio prodest cum observatione legis, non autem sine ea; *igitur si praeputium,* idest Gentilis incircumcisus, *custodiat justitias legis,* idest justa praecepta legis, Psalm. 108, 86: « Omnia « mandata tua veritas: » *nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur?* quasi dicat: Fructum verae circumcisionis habebit. Ad hoc enim homo exterius circumciditur in carne ut scilicet se circumcidat in corde. Hier. 4, 4: « Circumcidimini Domi« no, et auferte praeputia cordium vestrorum. » Secundo ibi, *Et judicabit id quod ex natura est praeputium,* comparat circumcisionem Gentili, eum (1) ostendens propter observantiam legis Judaeo praeferri; unde dicit: *Et praeputium,* idest Gentilis incircumcisus, *consummans,* idest implens mandata legis, *ex natura,* id est per naturalem rationem, ut supra dictum est, quod naturaliter quae sunt legis faciunt, *judicabit,* par comparationem, *te,* scilicet Judaeum circumcisum, *qui es praevaricator legis,* trasgrediendo praecepta ejus, *per litteram,* idest habentem legem litteris descriptam, *et circumcisionem,* scilicet carnis. Unde de hoc comparationis judicio dicitur Matth. 12, 41: « Viri Ninivitae sur« gent in judicio cum generatione ista, et condemna« bunt eam. »

Deinde cum dicit: *Non enim qui in manifesto Judaeus est,* assignat rationem dictorum: et primo ponit rationem; secundo probat eam, ibi, *Cujus laus.* Circa primo duo facit. Primo assignat rationem quare circumcisio vel Judaismus sine legis observatione non prosit; secundo assignat rationem quare observantia legis prosit sine Judaismo et circumcisione, ibi, *Sed qui in abscondito.* Dicit ergo, quod ideo circumcisio praevaricantis legem fit praeputium, et judicatur a praeputio custodiente legem: non enim est verus Judaeus ille qui in manifesto est Judaeus secundum carnalem generationem. Infra 19, 6, *Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitae, sed qui filii sunt promissionis.* Et similiter etiam non est vera circumcisio illa quae est manifesta in carne; illa enim est signum, ut dicitur Genes. 17, 2: « Circumcidetis « carnem praeputii vestri, ut sit in signum foede« ris. » Non autem est signum verum, nisi ei respondeat signatum: unde si quis Judaeus esset transgressor foederis, non esset ejus vera circumcisio; et ideo reputatur in praeputium. Deinde cum dicit, *Sed qui in abscondito,* assignat rationem quare praeputium custodientis legem reputetur in circumcisionem, et judicet circumcisionem carnalem: quia scilicet ille vere est Judaeus qui est in abscondito, idest qui habet in affectu cordis mandata legis quam Judaei profitentur: Matth. 6, 6: « Pater tuus, qui « videt in abscondito, reddet tibi: » et similiter circumcisio vera est quae est *cordis in spiritu,* idest per spiritum facta, per quam superfluae cogitationes a corde praeciduntur. Vel *in spiritu,* idest per spiritualem intellectum legis, non litteralem. Philip. 3, 3: « Nos sumus circumcisio qui spiritu Deo « servimus. » Deinde cum dicit, *Cujus laus non ex hominibus* probat praemissam rationem. Manifestum est enim quod in omnibus judicium divinum praeferendum est humano. Ea vero quae exterius apparent, sive sit Judaismus, sive circumcisio, laudantur ab hominibus; sed ea quae sunt in abscondito, laudantur secundum judicium divinum: quia, ut dicitur 1 Reg. 16, 7, « homines vident quae « apparent, Deus autem intuetur cor. » Unde relinquitur quod interior Judaismus et circumcisio praevalet exteriori; et hoc est quod dicit *Cujus,* scilicet interioris circumcisionis, *laus non est ex hominibus, sed ex Deo.* 2 Cor. 10, 18: « Non enim « qui seipsum commendat, ille probatus est, sed « quem Deus commendat. »

(1) *Al. omittitur* eum.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Quid ergo amplius Judaeo est, aut quae utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? Numquid incredulitas illorum, fidem Dei evacuavit? Absit. Est autem Deus verax; omnis autem homo mendax; sicut scriptum est: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris. Si autem iniquitas nostra justitiam Dei commendat, quid dicemus? Numquid iniquus est Deus, qui infert iram? Absit (secundum hominem dico). Alioquin quomodo judicabit Deus hunc mundum? Si enim veritas Dei meo mendacio abundavit in gloriam ipsius, quid adhuc et ego tamquam peccator judicor? Et non (sicut blasphemamur, et sicut ajunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona: quorum damnatio justa est.

Postquam Apostolus ostendit quod Judaismus, ad quem pertinet legis susceptio, et circumcisio non sufficiunt ad salutem sine legis custodia, per quam Gentilis, sine exteriori Judaismo et circumcisione, fructum utriusque consequitur: hic objicit contra praemissa: et primo quidem proponit objectionem; secundo solvit, ibi, *Multum quidem*. Objicit ergo primo sic. Si ita esset sicut dictum est, quod non est verus Judaeus nec vera circumcisio in manifesto, sed in occulto cordis; *quid ergo amplius est Judaeo?* idest, quid amplius datum est quam ceteris? Videtur quod nihil: et hoc est inconveniens, cum Dominus dixerit Deut. 7, 6: « Te elegit Dominus Deus tuus ut sis ei populus peculiaris ». *Aut quae utilitas circumcisionis?* scilicet exterioris. Videtur ex praemissis quod nulla: quod est inconveniens, cum sit a Deo tradita, qui dicit, Isa. 48, 17: « Ego Dominus docens te utilia. » Deinde cum dicit, *Multum quidem*, solvit praemissam objectionem: et primo quantum ad praerogativam Judaismi; secundo quantum ad utilitatem circumcisionis, 4 cap., ibi, Quid ergo dicemus? Circa primum duo facit. Primo ostendit Judaeorum praerogativam; secundo excludit eorum gloriam, qua se Gentibus superbe praeferebant, ibi, *Quid ergo? Praecellimus eos?* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat, ibi, *Primum quidem*; tertio excludit objectionem, ibi, *Quid enim si quidam*. Dicit ergo primo: Quesitum est quid amplius sit Judaeo. Est autem ei amplius, et quantum ad quantitatem, quae significantur cum dicit, *Multum*, et quantum ad numerum, qui significatur cum dicit, *Per omnem modum*. Habent enim amplius aliquid et in contemplatione divinorum, secundum illud Psalm. 75, 1: « Notus in Judaea Deus: » et secundum dispositionem temporalium: Psalm. 147, 20: « Non fecit taliter omni nationi. » Habent etiam amplius quantum ad patres, quantum ad promissiones et quantum ad prolem. Infra 9, 4: *Quorum est adoptio filiorum Dei, et gloria, et testamentum.* Et in quolibet eorum non est parva excellentia, sed magna et praecipua; quod dicit, *Multum*. Maximum enim bonum hominis est in Dei cognitione, in hoc quod Deo adhaereat, et a Deo instruatur. Psalm. 93, 12: « Beatus homo quem tu erudieris Domine. » Deinde cum dicit, *Primum quidem* etc. manifestat quod dixerat, dicens: *Primum quidem*, idest praecipue, amplius est Judaeis, *quia eloquia Dei sunt credita* (1) *illis*, quasi amicis: Joan 15, 25: « Vos dixi amicos. » Et hoc est multum, quia eloquia Dei sunt honesta: Psalm. 18, 10: « Eloquia Domini vera, justificata in semetipsa. » Sunt delectabilia: Psal. 118, 103: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! » Sunt etiam utilia ad non peccandum: Psalm. eodem 2: « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. » Deinde cum dicit, *Quid enim si quidam*, excludit objectionem: et primo ponit eam; secundo excludit ipsam, ducendo ad inconveniens, ibi, *Numquid incredulitas;* tertio ostendit esse inconveniens id ad quod inducitur, ibi, *Est autem Deus verax.* Posset aliquis praerogativae Judaeorum derogare, opponendo ingratitudinem eorum, per quam viderentur dignitatem eloquiorum Dei amisisse: unde dicit: *Quid autem, si quidam illorum non crediderunt?* Numquid per hoc concluditur (2), quod nihil amplius sit Judaeo? secundum illud 2 Pet. 2, 21: « Melius erat eis non cognoscere viam justitiae quam post cognitam retrorsum converti. » Non crediderunt autem primo quidem legislatori: Psal. 105, 25: « Non crediderunt in verbo ejus (3): » secundo non crediderunt Prophetis: Ezech. 2, 6: « Increduli et subversores sunt tecum: » tertio non crediderunt ipsi Filio: Joan. 8, 45: « Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi? » Deinde cum dicit, *Numquid incredulitas*, excludit dictam objectionem, ducendo ad inconveniens: quia si propter incredulitatem aliquorum, praerogativa Judaeorum tolleretur, sequeretur quod incredulitas hominis, fidem Dei evacuaret, quod est inconveniens; et hoc est quod dicit: *Numquid incredulitas eorum*, scilicet qui non crediderunt, *evacuavit fidem Dei*? Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo de fide qua creditur in Deum. Non enim per hoc quod quidam non crediderunt, evacuatur fides illorum qui crediderunt: malum enim quorumdam in societate existentium, non evacuat bonum aliorum. Eccli. 33, 12: « Ex ipsis benedixit et exaltavit, sanctificavit, et ad se applicavit; et ex ipsis maledixit et humiliavit, et convertit illos a separatione ipsorum: » quod est contra illos contra quos Augustinus dicit in epistola ad plebem Hipponensem: « Ad quid aliud tractant, nisi ut cum Episcopus vel clericus vel monachus vel sanctimonialis ceciderit, omnes tales esse credant, sed

(1) Al. *tradita.*
(2) *Al.* excluditur.
(3) *Al.* « Non crediderunt verbis ejus. »

« non omnes posse manifestari? » Alio modo potest intelligi de fide qua Deus fidelis est implens promissa. Heb. 10, 23: « Fidelis enim est qui re« promisit. » Haec autem fidelitas evacuaretur, si propter quorumdam incredulitatem accideret quod nihil amplius esset Judaeo. Promisit enim Deus populum illum multiplicare et magnificare, ut patet Genes. 22, 17: « Multiplicabo semen tuum. » Deinde cum dicit, *Absit*, ostendit hoc esse inconveniens, quod fides Dei evacuaretur propter hominum incredulitatem: et primo quidem ad hoc inducit rationem; secundo auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*; tertio excludit falsum sensum auctoris, ibi, *Si autem iniquitas*. Ratio autem sumitur ex hoc quod *Deus* secundum se *verax est*. Hierem. 10, 10: « Dominus autem Deus verax est, » 1 Joan. ult. 20: « Hic est verus Deus, et vita aeterna. » Et tamen *omnis homo est mendax*. Psal. 115, 11: « Ego dixi in excessu meo: Omnis homo men« dax. » Unde patet quod mendacium hominis, sive infidelitas veritati non adhaerens, Dei veritatem sive fidem non evacuat.

Ad horum evidentiam sciendum est, quod veritas importat adaequationem rei ad intellectum. Aliter autem adaequatur res ad intellectum nostrum, aliter ad intellectum divinum. Noster intellectus cognitionem accipit a rebus; et ideo causa et mensura veritatis ipsius est esse rei: ex eo enim quod res est vel non est, oratio dicitur vel vera vel falsa, secundum Philosophum (2 Perhier., cap. de oratione). Unde intellectus noster potest esse verus vel falsus, inquantum potest adaequari vel non adaequari. Quod autem potest esse et non esse, indiget alio agente ad hoc quod sit, sine quo remanet non ens: sicut enim aer sine illuminante remanet tenebrosus, ita et intellectus noster, nisi a prima veritate illuminetur, de se in mendacio remanet. Unde quantum est de se, omnis homo est mendax secundum intellectum, sed solum est verus inquantum veritatem divinam participat. Psal. 42, 3: « Emitte lucem tuam et veritatem tuam. » Intellectus autem divinus est causa et mensura rerum; et propter hoc secundum seipsum est indeficienter verax, et unaquaeque res est verax inquantum ei conformatur. Similiter secundum quod accipitur veritas ex parte rei, homo de se non habet veritatem, quia natura sua vertibilis est in nihilum; sed solum natura divina, quae nec est ex nihilo nec vertibilis in nihilum, de se veritatem habet.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est*, probat idem per auctoritatem Psalm. 50, 6, in quo sic legitur: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris:* quod qualiter ad propositum faciat, videri potest, si praecedentia Psalmi considerentur: praemittitur enim: « Tibi soli peccavi; » et tunc sequitur: *Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.* Promiserat enim Deus per Nathan Prophetam David, quod ejus regnum in aeternnm stabiliret in semine suo, ut habetur 2 Reg. 7. Postea vero cum in grave peccatum incideret, adulterii scilicet et homicidii, ut legitur 2 Reg. 11, propter hujusmodi peccatum dicebatur a quibusdam, quod Deus non esset ei promissionem observaturus. Intentio ergo Psalmistae est duo dicere. Primo quidem quod propter peccatum ejus non mutatur justitia Dei, ad quam pertinet ut suos sermones impleret; et quantum ad hoc dicit: *Ut justificeris in sermonibus tuis:* id est, ut ex hoc appareas in sermonibus tuis justus, quia propter mea peccata eos non praeteris. Prov. 8, 16: « Recti « sunt omnes sermones mei. » Psalm. 114, 16: « Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. » Secundo quod divina promissio imitetur humanum judicium; et hoc est quod dicit, *Vincas*, scilicet promissionem tuam servando, *cum judicaris*, scilicet ab hominibus, quod eam propter mea peccata non sis impleturus. Infra 12, 21: *Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.* Hoc dicitur homini, quod multo magis competit Deo. Est autem considerandum, quod promissio facta David a Deo, erat implenda de Christi incarnatione: unde pertinebat ad prophetiam praedestinationis, secundum quam aliquid promittitur quasi omnibus modis implendum: quod vero promittitur vel praenuntiatur secundum prophetiam comminationis, non praedicitur quasi omnibus modis implendum, sed secundum quod, exigunt humana merita, quae possunt mutari. Et ideo si non factum fuisset quod promissum est David, praejudicaret divinae justitiae. Si vero non fiat quod promittitur per prophetiam comminationis, non prejudicat divinae justitiae, sed designat mutationem meritorum: unde Hier. 18, 7: « Repente loquar adversus gen« tem et adversus regnum, ut eradicem et de« struam et disperdam et dissipem. Si egerit poeni« tentiam gens illa a malo suo quod locutus sum « adversus eam; poenitentiam agam et ego super « malo quod cogitavi ut facerem ei. » Sic ergo patet secundum hunc sensum, quod peccatum hominis divinam fidelitatem non excludit. Ponuntur autem et alii sensus auctoritatis hujus in Glossa, qui non ita pertinent ad intentionem Apostoli; quorum primus est ut haec verba quae hic ponuntur, continuentur, cum his quae ante Psalmista praemiserat, « Amplius lava me ab iniquitate mea, » ad hoc scilicet *ut justificeris*, idest justus appareas, *in sermonibus tuis*, in quibus veniam peccatoribus promisisti, non solum Ezech. 18, quia haec verba Psalmi prius fuerunt dicta; sed etiam Levit. 26, 41: « Orabunt pro impietatibus suis, et recordabor « foederis mei; » et Deut. 30, 1: « Si ductus poeni« tudine cordis reversus fueris ad Deum, reducet « te Dominus Deus tuus, et miserebitur tibi. » Et *sic vincas cum judicaris* ab hominibus, quod mihi veniam dare non debeas. Secundo continuantur haec verba cum eo quod dictum est. « Tibi soli « peccavi, » idest per comparationem ad te, qui solus *es* justus; et hoc est quod dicit, *Ut justificeris*, idest ex comparatione mei et aliorum peccatorum justus appareas: Psal. 10, 8: « Justus Do« minus, et justitias dilexit: » et hoc non solum in factis, sed etiam in sermonibus, quod est maximum, secundum illud Jacob. 3 , 2: « Si quis in verbo « non offendit, perfectus est. » *Et vincas cum judicaris*, idest cum cuicumqne alii in judicio compararis. Isa. 5, 3: « Judicate inter me et vineam « meam ecc. » Tertio referuntur haec verba ad Christum, qui solus est sine peccato, secundum illud 1 Pet. 12, 12: « Qui peccatum non fecit, nec « inventus est in ore ejus dolus: » et sic justificatur in sermonibus in comparatione ad omnes homines. *Et vincas*, scilicet peccatum, mortem et diabolum. Apoc. 5, 5: « Ecce vicit leo. » Et hoc *dum judicaris*, scilicet injuste a Pilato. Job 36, 8: « Causa tua quasi impii judicata est. »

Deinde cum dicit, *Si autem iniquitas nostra,*

excludit falsum intellectum auctoritatis inductae. Posset enim aliquis intelligere praemissa verba secundum hunc sensum, ut haec dictio *ut* poneretur causaliter, et non solum consecutive; et sic sequeretur quod peccatum hominis directe ordinaretur ad commendandum Dei justitiam. Sed Apostolus ostendit hoc esse falsum, ut sic det intelligere quod ly *ut* ponitur consecutive, quia scilicet David peccante, consecutum est quod divina justitia manifestetur; non autem causaliter, quasi peccatum hominis commendet Dei justitiam: quod quidem probat ducendo ad inconveniens; et hoc dupliciter: primo quidem ex parte judicii divini; secundo ex parte judicii humani. Circa primum tria facit. Primo ponit sensum falsum; secundo ostendit inconveniens quod ex hoc sequitur, ibi, *Quid dicemus? Numquid iniquus est Deus?* tertio ostendit hoc esse inconveniens, ibi, *Absit.* Est considerandum, quod supra Apostolus duas comparationes fecerat: unam quidem veritatis divinae ad humanum mendacium, cum dixerat: *Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax:* aliam justitiae Dei ad peccatum humanum, secundum verba Psal. 50, 6, quibus dicit: « Tibi « soli peccavi . . . ut justificeris. » Et quantum ad comparationem secundam (1) dicit: Si haec verba sunt intelligenda, quod iniquitas nostra (2) directe commendat Dei justitiam, *quid dicemus,* id est, non poterimus sustinere inconvenientia quae sequuntur. Non enim peccatum est Deo necessarium ad ejus justitiam commendandam. Eccli. 15, 22: « Non concu« piscit multitudinem infidelium filiorum et inu« tilium. » Exprimit autem inconveniens quod sequitur, dicens: *Numquid Deus qui infert iram,* idest vindictam pro peccato, *est iniquus?* Hoc enim sequitur ex eo quod dictum est. Si enim peccatum directe ordinaretur ad commendandam justitiam, non esset dignum poena, sed praemio; et sic Deus puniens homines pro peccato, esset iniquus, contra illud Deut. 32, 4: « Deus autem fidelis est absque « ulla iniquitate. » Excludit autem consequenter hoc inconveniens, cum subdit, *Absit,* scilicet quod Deus sit iniquus: *Secundum hominem dico;* idest, quod haec verba protuli, non ex meo sensu, sed ex hominis errantis sensu protuli; sicut dicitur 1 Corinth. 3, 3: « Cum sint inter vos zelus et conten« tio, nonne carnales estis? » Hoc autem non esse dicendum ostendit, subdens: *Alioquin,* scilicet si Deus est iniquus, *quomodo judicabit hunc mundum?* idest, quomodo conveniet quod ipse sit universalis et supremus mundi judex? Oportet enim quod est primum et supremum in quolibet genere, esse infallibile, sicut primum movens est immutabile. Unde in Psal. 95, 13, dicitur: « Judicabit orbem « terrae in aequitate. » Et simile argumentum ponitur Job 34, 12, ubi dicitur: « Vere Deus non « condemnat frustra, nec Omnipotens subvertit ju« dicium. Quem constituit alium super terram, aut « quem posuit super orbem quem fabricatus est? » scilicet, quia si ipse non juste judicaret, oporteret dicere alium esse judicem mundi.

(1) *In editis vitiose* primam.
(2) *Al.* mea.

Deinde cum dicit, *Si enim veritas,* ostendit idem per humanum judicium: et circa hoc etiam tria facit. Primo proponit falsum intellectum praedictorum verborum; secundo ponit inconveniens quod sequitur, ibi, *Quid adhuc;* tertio ostendit illud esse inconveniens, ibi, *Quorum damnatio.* Exprimit autem falsum sensum secundum illam comparationem quae est divinae veritatis ad humanum mendacium, cum dicit: *Si enim in meo mendacio,* idest propter meum mendacium, *veritas Dei,* manifesta scilicet, *abundavit in gloriam ipsius,* ita quod mendacium hominis directe pertineat ad augmentum gloriae, contra id quod dicitur Job 13, 7: « Numquid Deus indiget vestro mendacio? » Subdit autem consequenter duo inconvenientia quae sequuntur; quorum unum est quod homo non deberet reputari peccator propter mendacium, ex quo in Dei gloriam directe ordinatur; et hoc est quod dicit: *Quid adhuc,* idest cur etiam nunc, *et ego judicor,* scilicet ab hominibus tamquam peccator pro mendacio ? Sapient. 17, 10: « Cum sit timida ne« quitia, data est in omnium condemnationem, » quia scilicet peccatores ab omnibus judicio condemnantur. Aliud autem inconveniens est quod locum habeat verbum falsum, quod Apostolis imponebatur: quia enim praedicabant quod per abundantiam gratiae Christi solvebatur abundantia peccatorum, secundum illud infra 5, 20: *Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia:* blasphemabant Apostolos, quasi dicerent, quod homines deberent facere mala, ut consequerentur bona; quod sequeretur, si mendacium hominis directe commendaret Dei gratiam et veritatem; et hoc est quod dicit: Non *faciamus mala,* peccando scilicet et mendacium docendo, *ut veniant bona,* scilicet ut Dei veritas et justitia commendetur, *sicut blasphemamur,* idest sicut quidam blasphemando nobis imponunt: infra 1 Corinth. 4, 13: « Blasphemamur et obsecramus: » *et sicut quidam ajunt nos dicere,* verba nostra depravando. 2 Petr. ult. 16: « Quae indocti et in« stabiles depravant. » Haec autem excludit subdens: *Quorum condemnatio justa est,* idest eorum qui faciunt mala ut veniant bona: sicut enim non est verum syllogizandum ex falsis, ita non est perveniendum ad bonum finem per mala. Hierem. 12, 1: « Bene est omnibus qui praevaricantur et inique « agunt: » quod dicitur ex persona impiorum. Vel *quorum,* scilicet haec nobis false imponentium, *damnatio justa est:* juste enim condemnantur perversores sacrae doctrinae. Apocal. ult. 18: « Si quis « apposuerit ad haec, apponet Deus plagas (1) « scriptas in libro isto. »

(1) *Ibi* admonet Deus super illum plagas etc.

LECTIO II.

Quid igitur? Praecellimus eos? Nequaquam. Causati enim sumus Judaeos et Graecos, omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum; quorum os maledictione et amaritudine plenum est: veloces pedes eorum ad fundendum sanguinem: contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt: non est timor Dei ante oculos eorum. Scimus autem quoniam quaecumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur: ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non justificatur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati.

Postquam Apostolus ostendit praerogativam Judaeorum supra Gentiles quantum ad divina beneficia, hic excludit eorum inanem gloriam qua se Gentibus ad fidem conversis praeferebant: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum ibi, *Causati enim sumus.* Dicit ergo primo: Ita dictum est, *Quid amplius est Judaeo? Primum quidem, quia tradita sunt illis eloquia Dei.* Quid igitur dicemus nos Judaei ad fidem conversi? *Numquid praecellimus eos,* scilicet Gentiles ad fidem conversos? de quo erat inter eos contentio. Luc. 22, 24: « Facta est contentio inter discipulos Jesu, « quis esset major. » Et respondens subdit, *Nequaquam.*

Sed hoc videtur contra praemissa, in quibus dictum est: *Multum per omnem modum* amplius est Judaeo. Sed ad hoc respondetur in Glossa, quod illud fuit dictum quantum ad esse quod habebant Judaei tempore legis; hoc autem nunc dicit Apostolus secundum statum gratiae: quia, ut dicitur Col. 3, 11: « in Christo non est Gentilis et « Judaeus, circumcisio et praeputium: » quia scilicet non faciunt differentiam quantum ad statum gratiae. Sed haec responsio non videtur esse omnino secundum intentionem Apostoli: quia infra ostendit quod etiam dum sub lege erant, peccatis subjacebant, sicut et gentiles, vel amplius. Ezech. 5, 5: « Ista est Hierusalem: in medio Gentium posui eam, et in « circuitu ejus terras: et contempsit judicia mea, ut « magis esset impia quam Gentes. » Sic igitur dicendum est, quod supra ostendit praerogativam divinorum beneficiorum: unde non dixit quod Judaeus esset excellentior, sed quod aliquid esset Judaeo amplius donatum; hic autem excludit excellentiam personarum, quia illi qui divina beneficia acceperunt, non sunt illis debite usi.

Deinde cum dicit: *Causati enim sumus,* ostendit propositum: et primo quod Judaei non excedunt Gentiles quantum ad statum peccati; secundo quod non excedunt quantum ad statum justitiae, ibi, *Nunc autem sine lege.* Primum ostendit dupliciter: primo quidem ex his quae supra dicta sunt; secundo per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est.* Dicit ergo: *Causati enim sumus,* idest causando rationibus ostendimus, *Judaeos atque Graecos,* id est Gentiles, *omnes sub peccato esse.* Isa. 1, 6: « A planta pedis usque ad verticem non est in « eo sanitas. » Ostendit enim primo quod Gentiles veritatem Dei cognitam in impietate et in injustitia detinebant; secundo quod Judaei lege suscepta, per praevaricationem legis Deum inhonorabant. Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est,* ostendit propositum per auctoritatem Psalmistae: et primo inducit auctoritatem; secundo manifestat eam, ibi, *Scimus autem.* Circa primum duo facit. Primo ponit peccata omissionis; secundo peccata commissionis, ibi, *Sepulcrum patens.* Peccata autem omissionis tangit dupliciter: primo quidem removendo principia bonorum operum; secundo ipsa bona opera, ibi, *Omnes declinaverunt.* Sunt autem tria bonorum operum principia: quorum unum pertinet ad ipsam operis rectitudinem; et hoc est justitia, quam excludit dicens, *Sicut scriptum est,* scilicet in Psal. 14, 2: « Et periit sanctus de terra, et rectus in « hominibus non est. » Quod quidem dupliciter potest intelligi. Uno modo quod intelligatur: Nullus est justus in se ex seipso; sed ex se quilibet est peccator, ex solo autem Deo habet justitiam. Exod. 34, 6: « Dominator Domine Deus misericors, et « clemens . . . qui aufers iniquitatem atque pec« cata, nullusque apud te per se innocens est. » Alio modo quod nullus est quantum ad omnia justus, quin aliquod peccatum habeat: secundum illud Prov. 20, 9: « Quis potest dicere: Mundum « est cor meum? » Eccl. 7, 21: « Non est homo « justus in terra, qui faciat bonum et non peccet. » Tertio etiam potest intelligi ut referatur ad populum malorum, inter quos nullus est justus: est enim consuetudo Scripturae ut quandoque loquatur de toto populo ratione malorum, quandoque ratione bonorum, ut patet Hierem. 8, ubi dicitur, quod « cum « complesset Hieremias loqui omnia quae praece« perat ei Dominus ut loqueretur ad universum « populum, apprehenderunt eum sacerdotes et « prophetae et omnis populus dicentes, Morte mo« riatur: » et postea subditur, 16: « Dixerunt prin« cipes et omnis populus: Non est viro huic ju« dicium mortis. » Sed primi duo sensus magis sunt secundum intentionem Apostoli; et hoc idem dicendum est in sequentibus. Secundum autem principium boni operis est discretio rationis; et hoc excludit subdens, *Non est intelligens.* Psal. 81, 5: « Nescierunt neque intellexerunt: » et alibi (Ps. 35, 4): « Noluit intelligere. » Tertium principium est rectitudo intentionis, quam excludit subdens: *Non est requirens Deum,* intentionem suam scilicet dirigendo ad ipsum. Oseae 10, 12: « Tempus « inquirendi Dominum, qui cum venerit, docebit « justitiam. » Consequenter excludit ipsa bona opera: et primo quidem quantum ad offensionem divinae legis, cum dicit, *Omnes declinaverunt,* scilicet a regula divinae legis: Isa. 56, 11: « Omnes « in viam suam declinaverunt. » Secundo quantum ad ostensionem finis: unde subdit: *Simul inutiles facti sunt:* hoc enim inutile dicimus quod non consequitur finem suum; et ideo cum homines a Deo declinant propter quem facti sunt, redduntur inutiles. Sapient. 4, 3: « Impiorum multitudo non « est utilis. » Tertio excludit ipsa bona opera, cum subdit: *Non est qui faciat bonum.* Hier. 4, 22: « Sapientes sunt ut faciant mala; bene autem fa« cere nescierunt. » Subdit autem, *Usque ad unum;* quod potest uno modo intelligi exclusive; quasi diceret, Praeter unum, qui scilicet solus fecit bonum, redimendo humanum genus. Eccle. 7, 29:

« Virum de mille unum reperi, mulierem non in« veni. » Vel potest intelligi inclusive; quasi dicat: Nec etiam unus est purus homo qui faciat bonum, scilicet perfectum. Hier. 5, 1: « Quaerite in plateis « ejus an inveniatis virum facientem judicium, et « quaerentem fidem. »

Deinde cum dicit, *Sepulcrum patens,* ponit peccata commissionis: et primo peccata oris; secundo peccata operis, ibi, *Veloces pedes eorum.* Peccata vero cordis ex his peccatis deprehenduntur. Circa peccatum oris quatuor ponit. Primo promptitudinem seu turpitudinem, cum dicit: *Sepulcrum patens est guttur eorum:* sepulcrum enim potens duo habet: est enim paratum ad recipiendum mortuum, et secundum hoc, guttur hominis dicitur esse sepulcrum patens, quando est paratum ad dicendum mortifera, per quem modum dicitur Hier. 5, 16: « Pharetra ejus quasi sepulcrum patens: » secundo exhalat foetorem; Matth. 23, 27: « Similes sunt « sepulcris dealbatis, quae a foris parent homini« bus speciosa, et intus sunt plena ossibus mor« tuorum et omni spurcitia. » Eorum ergo guttur est sepulcrum patens ex quorum ore procedit turpiloquii foetor. Apocalyp. 9, 17: « Et de ore ipso« rum procedit ignis et fumus et sulphur. » Secundo tangit circa peccatum oris fraudem, cum dicit: *Linguis suis dolose agebant,* aliud scilicet habendo in corde, aliud in ore. Hier. 9, 8: « Sagitta « vulnerans lingua eorum, dolum locuta est. » Tertio ponit verborum noxietatem cum dicit: *Venenum aspidum sub labiis eorum:* quia scilicet talia verba evomunt (1) quae insanabiliter proximos occidunt vel spiritualiter vel corporaliter. Deut. 32, 33: « Fel draconum vinum eorum, et venenum « aspidum insanabile. » Quarto designat abundantiam horum peccatorum, cum dicit: *Quorum os maledictione plenum est, et amaritudine:* quia scilicet in talibus semper abundat maledictio, quia scilicet maledicunt de aliis detrahendo, contra id quod dicitur infra 12, 14: « Benedicite et nolite « maledicere. » *Et amaritudine,* inquantum scilicet non verentur in faciem proximi dicere injuriosa verba, quibus ad amaritudinem provocantur: contra id quod dicitur Ephes. 4, 31: « Omnis amaritudo « tollatur a vobis. » Deinde cum dicit, *Veloces pedes eorum,* tangit peccata operis; circa quae tria tangit. Primo quidem promptitudinem ad male agendum: unde dicit: *Veloces pedes eorum:* prompti sunt pedes, idest affectus, eorum, *ad effundendum sanguinem,* idest ad faciendum quaecumque gravia peccata: quia inter cetera quae committimus in proximum, homicidium est gravius. Prover. 1, 16: « Pedes eorum in malum currunt, et festinant ut « effundant sanguinem. » Secundo tangit multitudinem nocumentorum quae aliis inferuntur, cum subdit: *In viis eorum,* idest in operibus eorum, est *contritio:* quia scilicet alios conterunt opprimendo eos: Isa. 10, 7: « Ad conterendum erit cor « ejus: » *et infelicitas,* inquantum scilicet privant homines bonis suis, ad miseriam eos deducendo. Job 24, 7: « Nudos dimittunt homines, indumenta « tollentes. » Possunt tamen haec duo intelligi esse posita ad designandum poenam potius quam culpam, ut sit sensus: *In viis eorum* est *contritio et infelicitas;* idest, opera eorum, quae per vias designantur, ducunt eos ad contritionem et infelicitatem; ita quod contritio referatur ad oppressionem poenae, quae pro peccatis punientur. Isa 30, 14: « Comminuentur sicut conteritur lagena figuli. » Infelicitas autem referenda est ad poenam damni, qua (1) felicitate aeterna privabuntur. Sap. 13, 10: « Infelices autem sunt, et inter mortuos spes « eorum. » Tertio ostendit eorum culpae obstinationem ad malum; a qua quidem aliqui revocantur dupliciter. Uno modo per hoc quod volunt ab hominibus pacem habere; sed contra hoc dicitur: *Et viam pacis non cognoverunt;* idest, non acceptaverunt. Ps. 119, 6: « Cum his qui oderunt pacem, « eram pacificus. » Alio modo intuitu divini timoris; sed isti nec Deum timent, nec hominem reverentur, ut dicitur Luc. 18: unde subditur: *Non est timor Dei ante oculos eorum,* idest ante ipsorum considerationem. Eccl. 1, 27: « Timor Domini « expellit peccatum: nam qui sine timore est, non « poterit justificari. » Potest autem et hoc specialiter dici contra Judaeos Christo non credentes, quod non cognoverunt viam pacis, idest Christum, de quo dicitur Ephes. 2, 14: « Ipse est pax no« stra. »

Deinde cum dicit, *Scimus autem quia quaecumque,* manifestat auctoritatem inductam tripliciter: primo quidem exponendo sensum ejus; secundo exponendo intentionem ipsius, ibi, *Ut omne os;* tertio assignando rationem dictorum in ipsa, ibi, *Quoniam ex operibus.* Circa primum considerandum est, quod Judaei, contra quos Apostolus hic loquebatur, poterant ad sui excusationem pervertere sensum auctoritatis inductae, dicendo, quod praemissa verba sunt intelligenda de Gentibus, non de Judaeis. Sed hoc excludit Apostolus dicens: *Scimus quod quaecumque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur,* idest ad quos lex datur, et qui legem profitentur. Deuter. 33, 4: « Legem praecepit nobis Moy« ses. » Gentiles autem non erant sub lege, et secundum hoc praedicta verba pertinent ad Judaeos,

Est hic autem duplex objectio. Prima quidem, quia verba supra inducta non sunt assumpta de lege, sed de Psalmis. Sed ad hoc dicendum est, quod quandoque nomen legis sumitur pro toto veteri testamento, non pro quinque libris Moysi tantum, secundum illud Joan. 15, 25: « Ut impleatur « sermo qui in lege eorum scriptus est, quia odio « habuerunt me gratis: » quod scriptum est in veteri testamento, non in quinque libris Moysi, qui proprie lex dicuntur. Et sic etiam lex accipitur hic. Quandoque autem totum vetus testamentum dividitur in tria, scilicet in legem, Psalmos et Prophetas, secundum illud Luc. ult. 44: « Necesse est imple« ri omnia quae scripta sunt in lege Moysi, Psal« mis et Prophetis de me. » Aliquando vero totum vetus testamentum dividitur in duo, scilicet in Legem et Prophetas, secundum illud Matth. 22, 40: « In his duobus mandatis pendet omnis Lex « et Prophetae. » Et secundum hunc modum Psalterium sub Prophetis continetur.

Secunda objectio est, quia in lege, idest in veteri testamento, multa dicuntur pertinentia ad alias gentes, sicut patet in pluribus locis Isaiae et Hieremiae, ubi dicuntur multa contra Babylones, et similiter contra alias nationes. Non ergo quaecumque loquitur lex, loquitur his et de his qui in lege sunt. Sed dicendum, quod quaecumque in-

(1) *Al.* eveniunt.

(1) *Al.* quia.

determinate loquitur, ad eos pertinere videntur quibus lex datur; quando vero Scriptura de aliis loquitur, speciali titulo designat alios, sicut cum dicitur: Onus Babylonis, et onus Tyri etc. Quae contra alias gentes in veteri testamento dicuntur, aliquo modo ad Judaeos pertinebant, inquantum eorum infortunia, ad eorum consolationem vel terrorem prenuntiabantur: sicut etiam praedicator ea debet dicere quae pertinent ad eos quibus praedicat, non autem quae pertinent ad alios. Isai. 58, 1: « Annuntia populo meo peccata eorum, » quasi diceret, Non quae sunt aliorum.

Deinde cum dicit, *Ut omne os obstruatur,* assignat intentionem praedictae autoritatis. Propter duo enim sacra Scriptura omnes de injustitia arguit. Primo quidem ad reprimendum eorum jactantiam, qua se justos arbitrabantur, secundum illud Luc. 18, 12: « Jejuno bis in sabbato: » et quantum ad hoc dicit: *Ut omne os obstruatur,* quod scilicet sibi justitiam praesumptose ascribebat. Psal. 62 12: « Obstructum est os loquentium iniqua. » 1, Reg. 2, 3: « Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes. » Secundo ut suam culpam recognoscentes se Deo subjiciant, sicut infirmus medico: unde subdit: *Et subditus fiat omnis mundus Deo,* idest non solum Gentilis, sed etiam Judaeus, culpam suam recognoscentes. Psal. 61, 2: « Nonne Deo subjecta erit anima mea ? » Deinde cum dicit, *Quoniam ex operibus legis,* assignat rationem praemissorum verborum: et primo ponit rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Per legem etc.* Dicit ergo primo: Ideo non est justus quisquam, *quoniam omnis caro,* id est omnis homo, *non justificatur coram illo,* idest secundum ejus judicium, *ex operibus legis:* quia ut dicitur Gal. 2, 21, « si ex lege est justitia, « Christus gratis mortuus est: » et ad Tit. 3, 5: « Non ex operibus justitiae quae fecimus nos, sed « secundum misericordiam suam salvos nos fecit. » Est autem duplex opus legis: quoddam quidem est proprium legis Mosaicae, sicut observatio caeremonialium praeceptorum; quoddam est opus legis naturae, quia pertinet ad legem naturalem, sicut, Non occidas, non furtum facias. Quidam ergo hoc intelligunt dictum esse de primis legis operibus, scilicet quod caeremonialia gratiam non conferebant per quam homines justificantur. Non tamen ista videtur esse intentio Apostoli: quod patet ex hoc quod statim subdit: *Per legem enim cognitio peccati.* Manifestum est autem quod peccata cognoscuntur per prohibitionem moralium praeceptorum: et ita Apostolus intendit quod ex omnibus operibus legis, etiam quae per praecepta moralia mandantur, non justificatur homo, ita quod ex operibus in eo causetur justitia: quia, ut dicitur infra 2, 6, *Si enim gratia, jam non ex operibus.* Deinde cum dicit, *Per legem,* probat quod dixerat, scilicet quod opera legis non justificent: lex enim datur ut homo cognoscat quid debeat agere, quid vitare. Psal. 147, 20: « Non fecit taliter omni nationi, et judicia « sua non manifestavit eis: » Proverb. 6, 23: « Mandatum lucerna est, et lex lux, et via vitae. » Ex hoc autem quod homo cognoscit peccatum, quod vitare debet tamquam prohibitum, non statim sequitur quod illud vitet, quod pertinet ad rationem justitiae: quia concupiscentia subvertit judicium rationis in particulari operabili. Et ideo lex non sufficit ad justificandum, sed est necessarium aliud remedium, per quod concupiscentia reprimatur.

LECTIO III.

Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est, testificata a lege et Prophetis. Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes, qui credunt in eum. Non enim est distinctio: omnes enim peccaverunt et egent gratia Dei. Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem, quae est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiae suae propter remissionem praecedentium delictorum: in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.

Postquam ostendit Apostolus, Judaeos et Gentiles aequales esse quantum ad statum culpae praecedentis, hic ostendit eos aequales quantum ad statum gratiae subsequentis: et circa hoc tria facit. Primo ostendit propositum; secundo ostendit quoddam quod supposuerat, ibi, *An Judaeorum Deus tantum ?* Tertio respondet objectioni, ibi, *Legem ergo destruimus?* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Non est distinctio;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ubi est gloriatio tua?* Circa primum tria facit. Primo proponit habitudinem justitiae ad legem; secundo assignat causam justitiae, ibi, *Justitia autem Dei;* tertio assignat hujusmodi justitiae communitatem, ibi, *In omnes et super omnes.* Ponit autem primo duplicem comparationem seu habitudinem justitiae ad legem. Primo quidem quia non est ex lege causata; et hoc est quod dicit: Dictum est, quod olim per opera legis non poterat esse justitia Dei, vel qua ipse justus est adimplens promissa de justificatione hominum: infra 15, 8: *Dico enim Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei;* vel potius justitia Dei, qua aliquis justificatur a Deo, de qua dicitur infra 10, 3: *Ignorantes Dei justitiam.* Haec, inquam, *Dei justitia nunc,* idest tempore gratiae, *manifestata est,* tum per Christi doctrinam, tum per ejus miracula, tum etiam per facti evidentiam, inquantum evidens est multos esse divinitus justificatos: et hoc *sine lege,* scilicet causante justitiam. Gal. 5, 4: « Evacuati estis a « Christo, qui in lege justificamini; a gratia ex« cidistis: » Isai. 56, 1: « Prope est salus mea ut « veniat, et justitia mea ut reveletur. » Et ne aliquis credat hanc justitiam legi esse contrariam, secundo ponit aliam habitudinem justitiae ad legem *Testificata a lege et Prophetis.* Lex quidem Christi justitiam testificata est pronuntiando et praefigurando: Joan. 5, 46: « Si crederetis Moysi, forsi« tan et mihi crederetis: de me enim ille scripsit: » et etiam per effectum, quia cum ipsa justificare non posset, testimonium perhibebat, aliunde quaerendam esse justitiam. Prophetae autem testificati sunt eam praenuntiando: Act. 10, 33: « Huic om« nes Prophetae testimonium perhibent. » Conse-

quenter autem assignat causam hujus justitiae, et dicit: *Justitia autem Dei est per fidem Jesus Christi*, idest quam ipse tradidit: Heb. 12, 2: « Aspi« cientes in auctorem fidei et consummatorem « Jesum. » Vel etiam quae de ipso habetur: infra 10, 9: *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.* Dicitur autem justitia Dei esse per fidem Jesu Christi, non quasi per fidem mereamur justificari, quasi ipsa fides ex nobis existat, et per eam mereamur Dei justitiam, sicut Pelagiani dixerunt: sed quia in ipsa justificatione qua justificamur a Deo, primus motus mentis in Deum est per fidem: « Accedentem enim « ad Deum oportet credere » ut dicitur Hebr. 11, 6: Unde et ipsa fides, quasi prima pars justitiae, est nobis a Deo. Ephes. 2, 8: « Gratia estis salvati « per fidem, et hoc non ex vobis; Dei enim do« num est. » Haec autem fides ex qua est justitia, non est fides informis, de qua dicitur Jac. 2, 26: « Fi« des sine operibus mortua est; » sed est fides per caritatem formata, de qua dicitur Gal. 5, 6: Nam « in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, » sine fide, per quam in nobis habitat Christus. Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in cordibus « vestris: » quod sine caritate non fit. 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et « Deus in eo. » Haec est etiam fides de qua dicitur Act. 15 9: « Fide purificans corda eorum: » quae quidem purificatio non fit sine caritate. Proverb. 10, 12: « Universa delicta operit caritas. » Et ne aliquis diceret per hanc fidem solos Judaeos justificari, tertio ostendit communitatem hujus justitiae, cum subdit, *In omnes*, scilicet, ista justitia est in corde, non in carnalibus observantiis, de quibus dicitur Heb. 9, quod carnales observantiae erant ad justificationem carnis usque ad tempus correctionis impositae: *et super omnes:* quia videlicet facultatem humanam ac merita excedit. 2 Corinth. 3, 5: « Non quod sufficientes simus co« gitare aliquid a nobis quasi ex nobis. » Addit autem, *Qui credunt in eum;* quod pertinet ad fidem formatam, per quam homo justificatur, ut dictum est.

Deinde cum dicit, *Non est enim distinctio*, manifestat quod dixerat: et primo quantum ad communitatem justitiae; secundo quantum ad causam ejus, ibi, *Justificati gratis;* tertio quantum ad manifestationem ipsius, ibi *Ad ostensionem.* Dicit ergo primo: Dictum est: Justificatio Dei est in omnes et super omnes qui credunt in Christum: *non enim est* quantum ad hoc *distinctio* inter Judaeum et Gentilem. Coloss. 3, 11: In Christo Jesu non est Gen« tilis et Judaeus, » scilicet distinctionem aliquam habens, quasi Judaeus non indigeat justificari a Deo sicut Gentilis: *omnes enim peccaverunt*, sicut supra ostensum est: Isai. 52, 6: « Omnes nos quasi « oves erravimus: et per hoc *egent gloria Dei*, id est justificatione, quae in gloriam Dei cedit. Non autem sibi debet homo hanc gloriam ascribere. Psal. 103, 9: « Non nobis Domine, non nobis, sed « nomini tuo da gloriam. » Psal. 67, 35 « Date « gloriam Deo. » Sic igitur quia omnes peccaverunt, et ex se justificari non possunt, restat ut per aliam causam justificentur: quam consequenter ostendit subdens, *Justificati*: ubi primo ostendit quod hujusmodi justificatio est sine lege, idest quod non est ex operibus legis, cum dicit: *Justificati gratis*, idest absque merito praecedentium operum. Isai. 52, 3: « Gratis venumdati estis, et sine argento « redimemini. » Et hoc *per gratiam ipsius*, scilicet Dei, cui ex hoc debetur gloria. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum id quod sum. » Secundo ostendit quae sit causa justificationis: et primo ponit ipsam causam, cum dicit, *Per redemptionem.* Ut enim dicitur Joan. 8, 34: « qui facit peccatum « servus est peccati: » ex qua quidem servitute homo redimitur, si pro peccato satisfaciat. Sicut si aliquis ob culpam commissam obnoxius esset regi ad solvendam pecuniam, ille eum redimere diceretur a noxa qui pro eo pecuniam solveret. Haec autem noxa ad totum humanum genus pertinebat, quod erat infectum per peccatum primi parentis. Unde nullus alius pro peccato totius humani generis satisfacere poterat, nisi solus Christus, qui ab omni peccato erat immunis. Unde subdit: *Quae est in Christo Jesu*; quasi dicat: In alio non poterat nobis esse redemptio. 1 Pet. 1, 18: « Non corruptibilibus auro vel « argento redempti estis. » Secundo ostendit unde ista redemptio efficaciam habuit, cum dicit: *Quem proposuit Deus propitiatorem:* ex hoc enim Christi satisfactio efficaciam ad justificandum habuit et ad redimendum, quia eum Deus ad hoc ordinaverat secundum suum propositum; quod designat, cum dicit, *Quem proposuit Deus propitiatorem.* Ephes. 1, 11: « Qui operatur omnia secundum « consilium voluntatis suae. » Vel *proposuit;* idest, pro omnibus posuit: quia (1) humanum genus non habebat unde satisfacere posset, nisi ipse Deus ei redemptorem et satisfactorem daret. Psal. 110, 9: « Redemptionem misit Dominus populo suo. » Et sic dum satisfaciendo, nos redimit a noxa peccati, Deum peccatis nostris propitium facit; quod petebat Psalmista dicens Psal. 78, 9: « Propitius esto « peccatis nostris: » et ideo dicit eum propitiatorem. 1 Joan. 2, 2: « Propitiatio. » In cujus figura Exodi 26, mandatur quod fiat propitiatorium, idest Christus; quod ponebatur super arcam (2), idest Ecclesiam. Tertio ostendit per quod redemptionis effectus ad nos perveniat, cum dicit: *Per fidem in sanguine ejus* idest quae est de sanguine ejus pro nobis effuso. Ut enim pro nobis satisfaceret, congruebat ut poenam mortis pro nobis subiret, quam homo per peccatum incurrerat, secundum illud Genes. 2, 17: « Quacumque die comederis ex eo, « morte morieris. » Unde dicitur 1 Pet. 3, 18: « Christus semel pro peccatis nostris mortuus est. » Haec autem mors Christi nobis applicatur per fidem, qua eum (3) credimus per suam mortem mundum redemisse. Galat. 2, 20: « In fide vivo « Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum « pro me. » Nam et apud homines satisfactio unius alteri non valeret, nisi eam ratam haberet. Et sic patet quomodo sit justitia per fidem Jesu Christi, ut supra dictum est. Sed quia etiam supra dixit, justitiam Dei esse nunc manifestatam, agit consequenter de hac manifestatione: et primo tangit modum manifestationis, dicens, *Ad ostensionem;* quasi dicat: Hoc, inquam, factum est, ut justificaremur per redemptionem Christi et per fidem sanguinis ejus, *ad ostensionem justitiae suae*, id est ad hoc quod suam justitiam Deus ostenderet; et hoc *propter remissionem praecedentium delictorum:* in hoc enim quod praecedentia delicta Deus remisit, quae

(1) *Al.* ut quia.
(2) *Al.* idest quod Christus ponatur super arcam.
(3) *Al. deest* eum.

lex remittere non poterat, nec homines propria virtute ab eis se praecavere poterant; ostendit quod necessaria est hominibus justitia, qua justificentur a Deo. Solum autem per sanguinem Christi potuerunt remitti peccata non solum praesentia, sed praeterita: quia virtus sanguinis Christi operatur per fidem hominis; quam quidem habuerunt illi qui praecesserunt Christi passionem, sicut et nos habemus. 2 Corinth. 4, 13: « Habentes eumdem spi« ritum fidei.... credimus. » Unde et legitur aliter, ut dicatur: *Propter remissionem delictorum,* quae sunt hominum praecedentium Christi passionem. Unde dicitur Mich. ult. 19: « Deponet iniquitates « nostras, et projiciet in profundum maris omnia « peccata nostra. » Secundo ostendit tempus manifestationis ejus, cum subdit: *In sustentatione Dei ad ostensionem justitiae ejus in hoc tempore;* quasi diceret: Praecedentia delicta erant ante Christi passionem *in sustentatione Dei,* quasi in quadam divina Dei sustinentia quia nec pro eis credentes et poenitentes damnat, nec ab eis totaliter reddit absolutos, ut scilicet eis non obstantibus, possint introire in gloriam. Vel secundum aliam litteram potest intelligi, quod ipsi sancti patres erant *in sustentatione Dei,* quia detinebantur in limbo, non quidem patientes poenam sensibilem, sed expectantes introire in gloriam per Christi passionem. Eccli. 2, 3: « Sustine sustentationes Dei. » Ad hoc, inquam, praecedentia delicta vel praecedentes patres erant *in sustentatione Dei, ad ostensionem* scilicet *justitiae ejus in hoc tempore;* id est, ut in hoc tempore gratiae suam justitiam perfecte ostenderet, plenam remissionem peccatorum tribuendo. Psal. 101, 14: « Venit tempus miserendi ejus: » et 2 Corinth. 6, 2: « Ecce nunc tempus acceptabile, « ecce nunc dies salutis. » Et hoc est quod supra dixerat nunc esse justitiam Dei manifestatam. Oportuit autem ut praecedentia peccata usque ad hoc tempus essent in Dei sustentatione, ut primo convinceretur homo de defectu scientiae, quia tempore legis naturae in errores et turpia peccata incidit: et etiam de defectu potentiae, quia post legem scriptam, quae fecit cognitionem peccati, adhuc homo per infirmitatem peccavit. Tertio ostendit quod per remissionem peccatorum Dei, justitia ostendatur; sive accipiatur Dei justitia qua ipse est justus, sive qua alios justificat: unde subdit: *Ut sit ipse justus;* idest ut per remissionem peccatorum Deus appareat sicut promiserat, tum quia ad justitiam Dei pertinet quod peccata destruat, homines ad justitiam Dei reducendo: Psal. 10, 8: « Justus Dominus, et « justitias dilexit: » et etiam ut *sit justificans eum qui est ex fide Jesu Christi,* id est qui per fidem Jesu Christi accedit ad Deum. « Accedentem enim « ad Deum oportet credere: » Heb. 11, 6.

LECTIO IV.

Ubi est gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus legis. An Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gentium? Immo et Gentium? Quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, et praeputium per fidem. Legem ergo destruimus per fidem? Absit; sed legem statuimus.

Postquam Apostolus ostendit quod Judaei non praecedunt Gentiles neque quantum ad statum culpae, neque quantum ad statum justitiae; hic concludit conclusionem intentam, excludendo scilicet eorum gloriam (1), qua Gentibus se praeferebant; et circa hoc tria facit. Primo proponit hujus gloriae exclusionem: secundo exclusionis causam, ibi, *per quam legem;* tertio ostendit modum quo excludit, ibi, *Arbitramur enim etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit quaestionem, dicens: Ex quo communiter es sub peccato tu Judaeus, sicut et Gentilis, et ex quo Gentilis justificatur per fidem, sicut et tu, *ubi est gloriatio tua?* qua scilicet in lege gloriaris, ut supra 2, dictum est, et per hoc te Gentili vis praeferre. 1 Corinth. 5, 6: « Non est bona gloriatio vestra. » Gal. 5, 26: « Non efficiamur inanis gloriae cupidi, « invicem provocantes, invicem invidentes. » Secundo huic quaestioni respondet dicens, *Exclusa est;* id est, sublata est. 1 Reg. 4, 21: « Et ablata est « gloria de Israel. » Oseae 4, 7: « Gloriam eorum « in ignominiam commutabo. » Vel *exclusa,* id est expresse manifestata est: gloriabantur enim Judaei in gloria et cultu unius Dei: et hanc eorum gloriam dicit exclusam, id est expressam per Christum; sicut artifices qui aliquam imaginem in argento exprimunt, exclusores vocantur, secundum illud Psal. 62, 31: « Ut excludant eos qui probati sunt « argento. » Sed primus sensus est magis litteralis. Cum autem dicit, *Per quam legem,* ostendit causam hujus exclusionis. Quia autem Judaeorum gloriatio erat in lege, ut supra dictum est; ideo oportere videbatur quod per aliquid ejusdem generis, id est per aliquam legem, eorum gloriatio excluderetur. Et ideo interrogando (1) quaerens subdit, *Per quam?* scilicet est eorum gloriatio exclusa. Posset autem aliquis credere quod eorum gloriationem exclusam Apostolus diceret per aliqua praecepta legalia, quibus quaedam majora opera mandarentur; et ideo interrogando subdit, *Factorum?* quasi dicat: Numquid per aliquam legem factorum, eorum gloriationem exclusam dico? Et respondet quod *non, sed per legem fidei.* Et sic patet quod duplicem legem hic inducit Apostolus, scilicet factorum et fidei. Et in promptu esse videtur quod per legem factorum intelligitur lex vetus; et per legem fidei, lex nova, per quam Gentilis aequiparatur Judaeo.

Sed dubitatur de hac distinctione. Nam et in veteri lege necessaria erat fides, sicut et in nova. Eccli. 2, 8: « Qui timetis Dominum, credite illi: » et Psal. 115, 1: « Credidi, propter quod locutus « sum. » Immo etiam in nova lege facta quaedam requiruntur: et quorumdam sacramentorum, secundum illud Luc. 22, 19: « Hoc facite in meam « commemorationem: » et etiam moralium obser-

(1) *Al.* gloriationem.

(1) *Al. omittitur* interrogando.

vationum: Jac. 1, 22: « Estote factores verbi, et « non auditores tantum. »

Dicendum est igitur, quod legem factorum dicit legem exterius propositam et descriptam, per quam exteriora facta hominum ordinantur, dum praecipitur quid fieri debeat, et per prohibitionem ostenditur a quo debeat abstineri. Legem autem fidei vocat legem interius descriptam, per quam non solum exteriora facta, sed etiam ipsi motus cordium disponuntur, inter quos primus est motus fidei: *corde enim creditur ad justitiam*, ut dicitur hic cap. 10. Et de hac lege loquitur infra 8, 2: *Lex spiritus vitae quae est in Christo Jesu.*

Deinde cum dicit, *Arbitramur enim*, ostendit modum quo per legem fidei gloria Judaeorum excluditur, dicens: *Arbitramur enim*, nos Apostoli veritatem a Christo edocti, *hominem* quemcumque, sive Judaeum sive Gentilem, *justificari per fidem:* Act. 15: 9: « Fide purificans corda eorum: » et hoc *sine operibus legis:* non autem solum sine operibus caeremonialibus, quae gratiam non conferebant sed solum significabant, sed etiam sine operibus moralium praeceptorum, secundum illud ad Tit. 3, 5: « Non ex operibus justitiae quae feci« mus nos etc. »: ita tamen quod hoc intelligat (1) sine operibus praecedentibus justitiam, non autem sine operibus consequentibus: quia, ut dicitur Jac. 2, 26: « fides sine operibus (scilicet subsequentibus) « mortua est, » et ideo justificare non potest.

Deinde cum dicit, *An Judaeorum?* ostendit quoddam quod praesupposuerat, scilicet quod justitia fidei communiter se haberet ad omnes. Et prius quidem hoc manifestaverat ratione accepta ex parte causae materialis, cum supra dixerat: *Omnes peccaverunt, et egent gratia Dei;* id est, peccatores sunt, quos oportet per gratiam fidei justificari. Sed probatio quae est ex sola causa materiali, non sufficit, quia materia non movetur per se ad formam sine causa agente; et ideo hic subjungit rationem acceptam ex parte causae agentis, id est justificantis, qui est Deus. Infra 8, 33: *Deus qui justificat.* Manifestum est autem quod Deus noster illos justificando salvat quorum est Deus, secundum illud Psalm. 67, 21: « Deus noster, Deus salvos faciendi. » Non est autem Judaeorum tantum Deus, sed et Gentium: ergo utrosque justificat. Circa hoc ergo tria facit. Primo proponit quaestionem de Judaeis, cum dicit: *An Judaeorum tantum est Deus?* quod

(1) *Al.* quod intelligas.

quidem videri posset alicui per hoc quod (1) dicitur Exod. 5, 3: « Deus Hebraeorum vocavit nos. » Dicendum est ergo, quod Judaeorum Deus tantum erat per specialem cultum ab eis Deo exhibitum: unde in Psal. 75, 1, dicitur: « Notus in Judaea « Deus: » erat tamen Deus omnium per commune regimen universorum, secundum illud Psal. 46, 8: « Rex omnis terrae Deus. » Secundo proponit quaestionem ex parte Gentilium, dicens: *Nonne et Gentium,* scilicet est Deus? et respondet, *Immo et Gentium,* quas scilicet gubernat et regit, secundum illud Hier. 10, 7: « Quis non timebit te, o Rex « Gentium? »

Tertio ibi, *Quoniam quidem,* manifestat per signum quod dixerat; quasi dicat: Et hoc manifestum est quod Deus est non solum Judaeorum, sed et Gentilium, *quoniam quidem unus est Deus qui justificat circumcisionem,* idest Judaeos, *ex fide:* ut enim dicitur Galat. 5, 6, « in Christo Jesu neque « circumcisi neque praeputium. »

Quod autem dicit *Ex fide* et *per fidem,* secundum Glossam est omnino idem: potest tamen aliqua differentia attendi. Nam haec praepositio *ex* designat aliquando causam remotam, haec praepositio *per* propinquam. Judaei ergo justificari dicuntur *ex fide,* quia fides fuit prima causa ex qua processit circumcisio et cetera sacramenta legalia; et ita Judaeos justificat fides, sicut quaedam causa primaria per quasdam medias causas; sed Gentiles per ipsam fidem immediate justificantur.

Deinde cum dicit, *Legem ergo,* excludit quamdam objectionem: posset enim aliquis dicere, quod praedictam legem destrueret: et ideo quaerit dicens: *Legem ergo destruimus per fidem?* ex hoc scilicet quod dicimus homines justificari sine operibus legis. Et respondet, *Absit,* secundum illud Matth. 5, « Non praeteribit jota unum, aut unus « apex a lege. » Subdit autem, *Sed legem statuimus;* idest, per fidem legem perficimus et adimplemus, secundum illud Matth. 5, 17: « Non veni « solvere legem, sed adimplere; » et hoc quantum ad praecepta caeremonialia, quae cum essent figuralia, per hoc statuuntur et adimplentur quod veritas significata per ea, in fide Christi exhibetur; et etiam quantum ad moralia, quia fides Christi auxilium gratiae confert ad implenda moralia praecepta legis: addit etiam quaedam consilia, per quae praecepta moralia tutius et firmius conservantur.

(1) *Al.* per quod.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Quid ergo dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus legis justificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam secundum propositum gratiae Dei; sicut et David dicit beatitudinem hominis cui Deus accepto fert justitiam sine operibus: Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata Beatus vir, cui non imputavit Dominus peccatum. Beatitudo ergo haec in circumcisione tantum manet, an etiam in praeputio? Dicimus enim quia reputata est fides Abrahae ad justitiam. Quomodo ergo reputata est? In circumcisione, an in praeputio? Non in circumcisione, sed in praeputio.

Postquam Apostolus exclusit Judaeorum gloriam quam habebant in lege, per eam se Gentibus praeferentes; hic excludit eorum gloriam quantum ad circumcisionem; et circa hoc duo facit. Primo resumit quaestionem quam supra posuerat, dicens: *Quae est utilitas circumcisionis?* Et quia Abraham primus mandatum de circumcisione accepit, ut dicitur Genes. 17, ideo quaestionem iterat in persona ipsius Abrahae, dicens: Si ita est quod Deus justificat praeputium sicut et circumcisionem: *quid ergo dicemus invenisse* utilitatis *Abraham patrem nostrum secundum carnem?* id est secundum circumcisionem carnalem, et secundum alias observantias carnales. Videtur esse inconveniens si dicatur quod nihil utilitatis invenerit, cum dicatur Isai. 48, 17: « Ego Dominus docens te utilia. » Secundo ibi, *Si enim Abraham etc.*, respondet propositae quaestioni; et duo facit. Primo ostendit quod Abraham non hoc invenerit per circumcisionem et cetera legis opera, quod per eam justificaretur, sed magis per fidem; secundo commendat fidem ipsius, ibi, *Qui contra spem etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit propositum ratione accepta ex parte divinae acceptationis; secundo ratione divinae promissionis, ibi, *Non enim per legem promissio Abrahae.* Circa primum tria facit. Primo proponit quamdam conditionalem; secundo probat destructionem consequentis, ibi, *Quid enim dicit Scriptura?* tertio probat ipsam conditionalem, ibi, *Sicut et David dicit.* Circa primum intendit Apostolus sic argumentari. Si Abraham justificatus esset ex operibus legis, non haberet gloriam apud Deum: ergo non ex operibus justificatus est. Proponit ergo conditionalem dicens: Quaesitum est quid Abraham invenit secundum carnalem circumcisionem: et manifestum est quod hoc non invenit ut justificatus sit ex operibus legis, ita scilicet quod ejus justitia in operibus legis consistat. *Habet* quidem *gloriam,* scilicet apud homines, qui exteriora facta vident, *sed non apud Deum* qui videt in occulto, secundum illud 1 Reg. 16, 7: « Deus autem intuetur « cor. » 1 Corinth. 3, 21: « Nemo vestrum glo- « rietur in hominibus. » Unde contra quosdam dicitur Joan. 12, 43: « Dilexerunt magis gloriam « hominum quam Dei. »

Sed contra hoc potest objici quia ex consuetudine operum exteriorum generatur interior habitus, secundum quem etiam cor hominis bene disponitur ut sit promptum ad bene operandum, et in bonis operibus delectetur, sicut Philosophus docet in 2 Ethic.

Sed dicendum est, quod hoc habet locum in justitia humana, per quam scilicet homo ordinatur ad bonum humanum. Hujus enim justitiae habitus per opera humana potest acquiri; sed justitia quae habet gloriam apud Deum, ordinatur ad bonum divinum (1), scilicet futurae gloriae, quae facultatem humanam excedit, secundum illud 1 Corinth. 2, 9: « In cor hominis non ascendit, quae prae- « paravit Deus diligentibus se. » Et ideo opera hominis non sunt proportionata ad hujus justitiae habitum causandum; sed oportet prius justificari interius cor hominis a Deo, ut opera faciat proportionata divinae gloriae.

Deinde cum dicit, *Quid enim dicit Scriptura?* destruit consequens, quod fuit negativum, probando affirmationem oppositam, scilicet quod Abraham habet gloriam apud Deum. Et hoc probat per auctoritatem Scripturae: quam primo Apostolus ponit; secundo exponit, ibi, *Ei autem qui operatur.* Dicit ergo primo: Dico Abraham sic justificatum esse quod habet gloriam apud Deum: *quid enim Scriptura dicit?* Genes. 15, 6: *Credidit Abraham Deo* promittenti sibi seminis multiplicationem. Eccli. 2, 6: « Crede Deo, et recuperabit te: » *et reputatum est illi,* scilicet a Deo, *ad justitiam.* 1 Machab. 2, 52: « Abraham in tentatione inventus est fidelis. » Et sic patet quod apud Deum, a quo est ei reputatum ad justitiam quod credidit, gloriam habet.

Est autem considerandum, quod justitia, quam Deus reputat, scriptam expressit non in aliquo exteriori opere, sed in interiori fide cordis, quam solus Deus intuetur. Cum autem dicatur triplex esse actus fidei, scilicet credere Deum, Deo, et in Deum, posuit hunc actum qui est credere Deo, qui est proprius actus fidei, ejus speciem demonstrans. Nam credere in Deum, demonstrat ordinem fidei ad finem, qui est per caritatem: nam credere in Deum (1) est credendo in Deum ire, quod caritas facit; et sic sequitur speciem fidei. Credere autem Deum, demonstrat fidei materiam, secundum quod est virtus theologica, habens Deum pro objecto; et ideo hic actus nondum attingit ad speciem fidei; quia si aliquis credat Deum esse per aliquas rationes humanas et naturalia signa, nondum dicitur fidem habere de qua loquimur, sed solum quando ex hac ratione credit, quod est a Deo dictum; quod designatur per hoc quod dicitur credere Deo: et ex hoc fides specificatur, sicut et quilibet cognoscitivus habitus speciem habet ex ratione per quam assentitur in aliquid. Alia enim ratione inclinatur ad assentiendum habens habitum scientiae, scilicet per demonstrationem, et alia ratione habens habitum opinionis, scilicet per syllogismum dialecticum.

Deinde cum dicit, *Ei autem qui operatur etc.*, exponit praedictam auctoritatem quantum ad hoc quod dicit *Reputatum est illi ad justitiam.* Et tangitur in Glossa duplex horum verborum expositio. Prima est secundum quod referuntur ad finalem mercedem; de qua primo ostenditur qualiter se habeat ad opera; secundo qualiter ad fidem, ibi, *Ei vero qui non operatur etc.* Dicit ergo primo, quod *ei qui operatur,* scilicet opera justitiae, *merces,* aeternae retributionis, de qua dicitur Isai. 40, 10: « Ecce merces ejus cum ea, » *non reputatur secundum gratiam* tantum, *sed secundum debitum:* secundum illud Matth. 20, 13: « Nonne ex denario « convenisti mecum? »

Sed contra est quod dicitur infra 6, 23: *Gratia Dei vita aeterna:* et infra 8, 18: *Non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam.* Sic igitur illa retributio non fit secundum debitum, sed secundum gratiam.

Sed dicendum est, quod opera humana possunt considerari dupliciter. Uno modo secundum substantiam operum; et sic non habent aliquid condignum ut eis merces aeternae gloriae reddatur. Alio modo possunt considerari secundum suum principium, prout scilicet ex impulsu Dei aguntur, secundum propositum Dei praedestinantis; et secundum hoc eis debetur merces praedicta secundum

(1) *Al.* ad bonum.

(1) *Al.* qui est per caritatem credendo in Deum ire etc. *intermediis omissis.*

debitum: quia, ut infra 8, 14, dicitur, *qui spiritu Dei aguntur, hi sunt* filii Dei; si autem *filii et heredes.*

Deinde cum dicit, *Ei vero qui non operatur,* ostendit qualiter se habeat merces aeterna ad fidem, dicens: *Ei vero qui non operatur,* scilicet exteriora opera, puta quia non habet tempus operandi, sicut patet in baptizato statim mortuo, *credenti in eum qui justificat impium,* scilicet in Deum, de quo dicitur infra 8, 33: « Deus qui justificat, » *reputabitur fides ejus,* scilicet sola sine operibus exterioribus, *ad justitiam*; id est, ut per eam justus dicatur, et justitiae praemium accipiat, sicut si opera justitiae fecisset, secundum illud infra 10, 10: « Corde creditur ad justitiam: » et hoc *secundum propositum gratiae Dei,* id est secundum quod Deus proponit ex gratia sua homines salvare. Infra 8, 28: *His qui secundum propositum vocati sunt sancti.* Ephes. 1, 11: « Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae.

Alia expositio est ut hoc referatur ad hominis justificationem. Dicit ergo: *Ei autem qui operatur,* id est, si aliquis per opera justificetur, ipsa justitia imputaretur, quasi *merces, non secundum gratiam, sed secundum debitum.* Infra 11, 6: « Si « autem gratia, jam non ex operibus; alioquin « gratia jam non est gratia. » *Ei vero qui non operatur,* ut scilicet per sua opera justificetur, *credenti autem in eum qui justificat impium,* computabitur haec ejus fides ad justitiam, *secundum propositum gratiae Dei:* non quidem ita quod per fidem justitiam mereatur, sed quia ipsum credere est primus actus justitiae, quam Deus in eo operatur. Ex eo enim quod credit in Deum justificantem, justificationi ejus subjicit se, et sic recipit ejus effectum. Et haec expositio est litteralis, et secundum intentionem Apostoli, qui facit vim in hoc quod in Genes. 15, 6, dictum est: « Reputatum « est illi ad justitiam; » quod consuevit dici quando id quod minus est ex parte alicujus reputatur ei gratis, ac si totum fecisset. Et ideo Apostolus dicit, quod haec reputatio locum non haberet, si justitia esset ex operibus; sed solum habet locum, secundum quod est ex fide.

Deinde cum dicit, *Sicut et David dicit etc.* probat conditionalem praemissam ex auctoritate Psalmi: cujus primo praemittit sensum; secundo ponit verba ejus, ibi, *Beati quorum etc.;* tertio excludit falsum intellectum, ibi, *Beatitudo etc.* Dicit ergo: *Sicut et David dicit,* idest asserit, *beatitudinem hominis* esse, illius scilicet *cui Deus fert,* idest dat, *justitiam accepto,* id est gratis, *sine operibus* praecedentibus. Ad Titum 3, 5: « Non enim ex operi« bus justitiae quae fecimus nos. » Beatitudo autem hominis est a Deo, secundum illud Psal. 39, 5: « Beatus vir cujus est Dominus Deus spes (1) « ejus. » Sic igitur manifestum est illum habere gloriam apud Deum qui non ex operibus legis justificatur, ut dictum est. Deinde cum dicit, *Beati quorum remissae sunt iniquitates,* ponit verba David praedictam sententiam continentia, et dicit eos esse beatos quorum remittuntur peccata. Et sic patet quod non habuerunt prius bona opera ex quibus justitiam seu beatitudinem consequerentur. Est autem triplex peccatum: scilicet originale, actuale mortale, et actuale veniale. Primo ergo quantum ad originale dicit: *Beati quorum remissae sunt iniquitates.* Ubi considerandum est, quod peccatum originale iniquitas dicitur, quia est carentia originalis justitiae, per quam secundum aequitatem ratio hominis subjiciebatur Deo, inferiores vires rationi, et corpus animae. Sed per peccatum originale haec aequitas tollitur, quia postquam ratio desiit esse subjecta Deo, inferiores vires rationi rebellant, et corpus ab obedientia animae subducitur per corruptionem et mortem. Unde in Psal. 50, 7: « Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. » Utrobique autem peccatum originale pluraliter significatur: vel propter plures homines, in quibus multiplicatur originale peccatum; vel potius quia virtute continet in se quodammodo omnia peccata. Hujusmodi autem originale remitti dicitur, quia transit reatu superveniente gratia, sed remanet actu remanente fomite, sive concupiscentia, quae non tollitur totaliter in hac vita, sed remittitur, sive mitigatur. Secundo quantum ad actuale mortale dicit: *Et quorum tecta sunt peccata.* Dicuntur autem peccata tegi divino conspectui, inquantum non inspicit ea ad puniendum (1). Psal. 84, 3: « Operui« sti omnia peccata eorum. » Tertio quantum ad veniale dicit: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum:* ut scilicet per peccatum intelligantur peccata venialia; quae licet levia sint, tamen per multa homo separatur et elongatur (2) a Deo. 2 Paral. 30, 17: « Dominus bonus propitiabitur « cunctis qui in toto corde requirunt illum, et « non imputabitur illis quod minus sancti sunt. »

Possunt autem et haec tria aliter distingui. Sunt enim in peccato tria: quorum unum est offensa Dei; et quantum ad hoc dicit: *Beati quorum remissae sunt iniquitates:* secundum quod homo dicitur remittere offensam sibi factam. Isai. 40, 2: « Dimissa est iniquitas illius. » Aliud autem est ipse actus inordinatus culpae, qui non potest non fuisse factus ex quo semel perpetratus est; sed tegitur manu misericordiae divinae, ut quasi pro non facto habeatur. Tertium vero est reatus poenae: et quantum ad hoc dicit: *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum,* scilicet ad poenam.

Deinde cum dicit, *Beatitudo haec etc.*, excludit falsum intellectum auctoritatis praedictae. Posset enim Judaeus sic intelligere quod praedicta gratia remissionis peccatorum non fieret nisi circumcisis. Ad hoc ergo excludendum, primo Apostolus quaestionem movet dicens: *Beatitudo haec,* qua scilicet Deus dat justitiam sine operibus, *manet tantum in circumcisione,* id est habet locum solum in circumcisis, *an etiam in praeputio,* id est in Gentibus? Manifestum est quod in utrisque, secundum illud quod dicit infra 10, 12: *Idem Dominus, dives in omnes qui invocant illum.* Secundo ibi, *Dicimus enim,* ad hoc ostendendum assumit auctoritatem Scripturae; quasi dicat: Hoc ideo quaero: *dicimus enim quod reputatur fides Abrahae ad justitiam:* Gen. 15. Tertio ex hac auctoritate concludit solutionem praemissae quaestionis, sub interrogatione tamen, dicens: *Quomodo ergo reputata est*? scilicet fides Abrahae ad justitiam: *in circumcisione,* id est quando erat circumcisus, *an in praeputio,* id est quando erat incircumcisus? Et respondet: *Non in circumcisione, sed in praeputio.* Et hoc manifestum est ex serie narrationis Scripturae; nam Gen. 15,

(1) *Al. desideratur* spes.

(1) *Al.* non inspicit ad ea puniendo.
(2) *Al. omittitur* et elongatur.

legitur quod fides reputata est Abrahae ad justitiam; circumcisionem autem accepisse legitur Gen. 17. Si igitur Abraham adhuc incircumcisus existens, justificatus est per fidem, manifestum est quod justitia fidei per quam gratis remittuntur peccata, non est solum in circumcisione, sed etiam in praeputio, idest in gentilitate.

LECTIO II.

Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiae fidei, quae est in praeputio, ut sit pater omnium credentium per praeputium, ut reputetur et illis ad justitiam; et sit pater circumcisionis, non his tantum qui sunt ex circumcisione, sed et his qui sectantur vestigia fidei, quae est in praeputio patris nostri Abrahae. Non enim per legem promissio Abrahae aut semini ejus, ut heres esset mundi, sed per justitiam fidei. Si enim qui ex lege, heredes sunt, exinanita est fides, abolita est promissio. Lex enim iram operatur: ubi enim non est lex, nec praevaricatio.

Ostenso quod beatitudo remissionis peccatorum non solum est in circumcisione, sed etiam in praeputio, exemplo Abrahae, qui tempore praeputii est justificatus; hic respondet cuidam objectioni: posset enim aliquis dicere: Si Abraham justificatus est ante circumcisionem, ergo sine causa, et frustra cicumcisus est. Ad hanc ergo objectionem excludendam, primo proponit quod circumcisio non erat causa justitiae, sed signum; secundo ostendit quid ex hoc signo consequatur, ibi, *Ut sit pater omnium credentium;* tertio ostendit modum quo consequatur, *Non his tantum etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit circumcisionem esse signum. Genes. 17, 11: « Circumcidetis carnem praeputii vestri, ut sit in signum foederis inter me et vos. » Secundo ostendit cujus rei sit signum: dicens, quod sit *signaculum justitiae fidei,* idest quae est per fidem; quae quidem fides est in praeputio, id est quam Abraham habuit adhuc incircumcisus existens.

Dicitur autem signaculum dupliciter. Uno modo quasi expressum signum, habens similitudinum rei signatae, secundum illud Ezech. 28, 12: « Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, et perfectus decore. » Habet autem circumcisio expressam similitudinem cum fide Abrahae: primo quidem quantum ad rem creditam: credidit enim multiplicationem sui seminis, et ideo congruenter accepit signum in membro generationis: secundo quantum ad effectum hujus fidei, qui est remotio culpae, quae signatur per remotionem superfluae pelliculae. Alio modo signaculum dicitur signum aliquid occultans, quod revelandum est amicis, sicut patet de sigillo; et secundum hoc dicitur Apoc. 5, 9: « Dignus est agnus qui occisus est, accipere librum, et aperire signacula ejus. » Claudebatur ergo sub signaculo circumcisionis, secretum incarnationis Christi ex semine Abrahae.

Consequenter ostendit quid consequatur ex dictis. Consequitur enim ex hoc quod Abraham in praeputio justificatus per fidem, postea circumcisionem accepit, ut sit pater non solum circumcisorum, sed etiam credentium in praeputio; et hoc est quod dicit, *Ut sit pater*; idest, ex praedictis consequitur quod Abraham sit pater *omnium credentium per praeputium,* idest qui sunt in statu praeputii. Vel Abraham *sit pater per praeputium*; idest per id quod habuit in praeputio, *ut reputetur et illis ad justitiam,* hoc scilicet quod credunt sicut reputatum est Abrahae: et de hac paternitate dicitur Matth. 3, 9: « Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae: » *et sit pater circumcisionis,* idest circumcisorum, qui ex eo originem ducunt: unde Joan. 8, 9: « Pater noster Abraham est. »

Deinde ostendit per quem modum sit pater etiam incircumcisorum, quia per imitationem; et hoc est quod dicit: *Ut sit,* inquam, *pater non his tantum qui sunt in circumcisione,* idest qui sunt circumcisi, *sed etiam his qui sectantur vestigia fidei patris nostri Abrahae, quae est in praeputio,* id est quam Abraham habuit adhuc incircumcisus. Joan, 8, 39: « si filii Abrahae estis, opera ejus facite. »

Et quia hic de circumcisione fit mentio, oportet circa ipsam tria considerare: scilicet quare sit instituta, quam vim habuit, et quare sit mutata.

Circa primum considerandum, quod circumcisio sicut et aliae legis caeremoniae, est propter duo instituta. Primo quidem propter cultum divinum, ad quem homines secundum hujusmodi caeremonialia disponebantur; et secundum hoc circumcisio habet triplicem institutionis causam; quarum prima est ad significandum fidem et obedientiam qua Abraham se Deo subjecit, ut scilicet illi qui circumcisionem acciperent Abrahae, traditam fidem et obedientiam ipsius observarent. Dicitur enim Hebr. 11 (1): « Fide Abraham circumcisus est. » Et ideo facta est circumcisio in membro generationis, ad significandum fidem ipsius circa prolem futuram, ut dictum est. Secunda est ad exprimendum in signo corporali id quod spiritualiter erat faciendum; ut scilicet sicut a membro generationis, quod principaliter concupiscentiae deservit, abscindebatur superflua pellicula; ita etiam a corde hominis omnis superflua concupiscentia tolleretur, secundum illud Hierem. 4, 4: « Circumcidimini Domino, et auferte praeputia (2) cordium vestrorum. » Tertia est, ut per hoc signum populus ille Deum colens ab omnibus aliis populis distingueretur. Et inde est quod Josue 5, mandavit Dominus circumcidi filios Israel qui inter alias nationes erant habitaturi, qui prius in deserto solitarii manentes, circumcisi non erant. Alia autem ratio circumcisionis et omnium caeremonialium accipitur per comparationem ad Christum, ad quem comparatur sicut figura ad veritatem et umbra (3) ad corpus, secundum illud Col. 2, 17: « Quae sunt umbra fu-

(1) *Nihil tale ibi, sed tantum vers.* 8: « Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem. » *item vers.* 9: « Fide demoratus est in terra promissionis: » *item vers.* 22: « Fide obtulit Abraham Isaac. »

(2) *Al.* praeputium.

(3) *Al.* membra.

« turorum, corpus autem Christi. » Sic igitur per circumcisionem corporalem significatur circumcisio spiritualis fienda per Christum: primo quidem in anima, inquantum per ipsum peccatorum reatus et concupiscentiae praescinduntur: Coloss. 2, 2: « In « quo (scilicet Christo) circumcisi estis circumci- « sione non manu facta in expoliatione corporis « carnis, sed in circumcisione Domini nostri Jesu « Christi: » secundo vero quantum ad corpus; quando scilicet etiam in resurrectione ab electorum corporibus omnibus passibilitas et mortalitas auferetur: et ideo circumcisio fiebat octavo die, qui (1) significat octavam aetatem resurgentium: nam septima est quiescentium in Christo. Sex autem aetates sunt quibus saeculum currit. Unde et circumcisio facta legitur cultellis petrinis, Josue 5 et Exod. 4, ad significandum quod spiritualis circumcisio fienda erat per petram, qui est Christus, ut dicitur 1 Corinth. 10. Non tamen hoc generaliter observabatur, quod necesse esset circumcisionem fieri cum petra.

Circa secundum vero est sciendum quod, sicut hic Glossa dicit, et est Bedae, idem salutare curationis auxilium circumcisio in lege contra originalis peccati vulnus praebebat quod baptismus agêre tempore revelatae gratiae consuevit. Ex quo patet quod virtus circumcisionis se extendebat ad deletionem originalis peccati. Quidam tamen dicunt, quod gratia in circumcisione non conferebatur: non enim potest esse Dei gratia sine justitia. Argumentatur autem Apostolus Galat. 2, 21: « Si justitia est per « legem, ergo Christus gratis mortuus est, » idest sine causa. Et eodem modo argumentari possumus. Si ex circumcisione est gratia justificans, Christus gratis mortuus est. Sed hoc non potest esse: nam remissio peccati nunquam fit sine gratia. Infra, 5, 1: *Justificati igitur gratia ipsius, pacem habeamus ad Deum.* Et ideo alii dicunt, quod in circumcisione dabatur gratia quantum ad effectus privativos, scilicet remotionis culpae, non autem quantum ad effectus positivos, puta operationem justitiae. Sed hoc etiam conveniens non videtur: effectus enim positivi alicujus formae, ordine naturae praecedunt effectus privativos: non enim lumen pellit tenebras nisi per hoc quod illuminat. Et ita gratia per hoc culpam pellit quod justificat. Remoto autem priori, removetur posterius. Et ideo melius dicendum est: quod circumcisio ex ipso opere operato non habebat virtutem effectivam neque quantum ad remotionem culpae, neque quantum ad operationem justitiae; sed erat solum justitiae signum, ut hic Apostolus dicit: sed per fidem Christi, cujus circumcisio signum erat, auferebatur peccatum originale, et conferebatur auxilium gratiae ad recte agendum.

Circa tertium vero manifestum est jam ex dictis quare oportuit circumcisionem mutari. Nam circumcisio erat signum futuri. Non autem idem signum convenit praesenti, sive praeterito, et futuro; et ideo baptismus est signum praesentis gratiae, qui copiosiorem et utiliorem effectum habet gratiae: quia quanto agens est propinquius et praesentius, tanto efficacius operatur.

Deinde cum dicit, *Non enim per legem promissio Abrahae,* ostendit propositum, scilicet quod circumcisio, sive quodcumque opus legis, non justificet ex divina promissione; et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Si enim qui ex lege, heredes sunt etc.* Supponit ergo Apostolus primo ex auctoritate Genesis promissionem factam Abrahae et semini ejus, *ut heres esset mundi;* idest, ut omnes gentes mundi in ipso benedicerentur, secundum illud Genes. 12, 3: « In te benedicentur universae cogna- « tiones terrae. » Dicit autem, *Ac semini ejus,* quia hujusmodi promissio etsi in ipso non est completa, complenda tamen erat in semine ejus: dicitur enim Genes. 22, 18: « Benedicentur in semine tuo « omnes gentes terrae. » Hoc autem semen principaliter intelligitur Christus, secundum illud Galat. 3, 16: « Abrahae dictae sunt promissiones, et se- « mini ejus. » Non dicit: In seminibus, quasi in multis (1); sed, In semine, quasi in uno: quia scilicet in uno, in quo completur, ostenditur ut sit heres mundi, secundum illud Psalm. 2, 8: « Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem « tuam. » Secundario autem completur in illis qui per gratiam Christi sunt spiritualiter semen Abrahae. Infra, 9, 8: *Qui filii sunt promissionis aestimantur in semine:* qui etiam per Christum sunt heredes mundi, inquantum omnia in gloriam electorum cedunt 1 Cor. 3, 22: « Omnia vestra sunt. » Circa hanc promissionem unum negat, et unum asserit. Negat hujusmodi promissionem esse factam per legem: quod quidem non dicitur propter ipsam promissionem, quia tempore promissionis lex data non erat; sed propter promissionis impletionem, ut sit sensus, quod talis promissio facta erat Abrahae, non quasi implenda per legem: quia, ut dicitur Hebr. 7, 19, « nihil ad perfectum adduxit « lex. » Aliud autem astruit, quod scilicet hujusmodi promissio sit implenda per justitiam fidei: « quia sancti per fidem vicerunt regna: » Hebr. 12, 33. Deinde cum dicit: *Si enim qui ex lege, heredes sunt etc.,* ostendit propositum: et primo quantum ad hoc quod promissio non sit implenda per legem; secundo quantum ad hoc quod sit implenda per justitiam fidei, ibi, *Ideo ex fide etc.* Circa primum ponit talem rationem. Si promissio facta Abrahae esset implenda per legem, fides Abrahae credentis promissioni esset inanis, quia promissio ei facta aboleretur; sed hoc est inconveniens: ergo et primum. Circa hoc duo facit. Primo proponit conditionalem; secundo probat eam, ibi, *Lex enim iram operatur.* Destructio autem consequentis est manifesta. Dicit ergo primo, quod promissio non est facta per legem: *si enim qui ex lege, sunt heredes,* idest si ad hoc quod aliqui haereditatem promissam percipiant (2), requiritur quod ex legis observantia hoc consequantur, *exinanita est fides,* idest, vacua facta est fides qua Abraham credidit Deo promittenti, ut dicitur Gen. 15. Et hoc est inconveniens, secundum quod dicitur 1 Corinth. 15, 14: « Si Christus non resurrexit, inanis est « praedicatio nostra, inanis est et fides vestra. » Et quare sit inanis, ostendit subdens: *Abolita,* idest cassata *est promissio:* quia non consequitur suum effectum, contra id quod dicitur Heb. 11, 11: « Fi- « delem credidit eum esse qui repromiserat: » et hic infra in praesenti cap. dicitur: *Quaecumque promisit Deus potens est et facere.* Deinde cum

(1) *Al.* quia.

(1) *Ibi sic,* « Non dicit, Et seminibus, quasi in multis: « sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus.

(2) *Al.* participent.

dicit, *Lex enim*, probat conditionalem praemissam per effectum, sive eventum legis: et primo proponit legis effectum, sive eventum; secundo probat, ibi, *Ubi enim non est lex, nec praevaricatio.* Probat autem conditionalem sic. Si aliqua promissio sit implenda per id quod impletionem promissionis impedit, talis promissio aboletur, et fides credentis exinanitur; sed lex impedit eonsecutionem hereditatis, *lex enim iram operatur:* ergo si per legem sit adimplenda promissio, *exinanita est fides, abolita est promissio.* Dicitur autem lex operari iram, idest vindictam, quia per legem facti sunt homines digni Dei vindicta. 4 Reg. 22, 13: « Magna ira « Domini succensa est contra nos, quia non au- « dierunt patres nostri verba libri hujus (scilicet « legis) ut facerent omne quod scriptum est no- « bis. » Posset autem aliquis intelligere quod lex iram operatur quantum ad caeremonialia tempore gratiae observata, secundum illud Gal. 5: « Si cir- « cumcidamini, Christus nihil vobis proderit. » Sed quod hic dicitur, intelligendum est etiam quantum ad moralia: non quidem quod legis praecepta moralia praecipiant aliquid quod qui observant dignos ira Dei efficiat: sed occasionaliter, quia praecipit, et gratiam adimplendi non praebet, secundum illud 1 Corinth. 3, 6: « Littera occidit, spiritus autem « vivificat: » quia scilicet interius adjuvat infirmitatem nostram, ut dicit infra 8. Deinde cum dicit, *Ubi enim non est lex,* ostendit qualiter iram operatur, dicens: *Ubi non est lex, non est praevaricatio:* quia etsi aliquis lege non data peccare possit, contra id quod naturaliter justum est faciendo; non tamen praevaricator dicitur nisi legem transgrediens. Psal. 118, 158: « Vidi praevaricantes, « et tabescebam, quia eloquia tua non custodie- « runt. » Et tamen omnis peccator potest dici praevaricator, inquantum legem naturalem transgreditur. Psal. 118, 119: « Praevaricantes reputavi « omnes peccatores terrae. » Gravius est tamen transgredi simul legem naturae et legem scriptam, quam solam legem naturae; et ideo lege data sine gratia adjuvante, praevaricatio crevit, et majorem iram promeruit.

LECTIO III.

Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed et ei qui ex fide est Abrahae, qui pater est omnium nostrum: sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti, qui vivificat mortuos, et vocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt. Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum sicut stellae caeli, et arena maris. Et non infirmatus est in fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, et emortuam vulvam Sarae. In repromissione etiam Dei non haesitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quaecumque promisit Deus, potens est et facere. Ideo et reputatum est illi ad justitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam, sed et propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum a mortuis. qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.

Ostenso quod promissio facta Abrahae et semini ejus non sit implenda per legem, hic ostendit quod sit implenda per fidem: et circa hoc tria facit. Primo ostendit per quid sit hujusmodi promissio adimplenda; secundo ostendit in quibus sit adimplenda, ibi, *Omni semini etc.*; tertio a quo sit implenda, ibi, *Qui vivificat mortuos, etc.* Primo ergo concludit propositum, quasi ex divisione. Videtur enim necessarium esse quod promissio adimpleatur vel per fidem, vel per legem; non autem per legem, quia promissio aboleretur: unde concludit, *Ideo ex fide,* scilicet consequimur promissionem, ut heredes simus mundi. 1 Joan. 5, 4: « Haec « est victoria quae vincit mundum, fides nostra. » Et hoc confirmat per contrarium medium ei quod supra assumpserat. Dictum est enim quod si justitia ex lege esset, promissio aboleretur: sed si sit ex fide, remanet firma promissio propter virtutem divinae gratiae justificantis hominem per fidem; et hoc est quod dicit: *Ut promissio Dei sit firma:* non quidem per operationes hominum, quae possunt deficere; sed *secundum gratiam* (1), quae infallibilis est. 2 Cor. 12, 20: « Sufficit tibi gratia « mea: » et ibid. 1, 9: « Quotquot sunt promis- « siones, in illo (scilicet Christo) sunt » id est, veritatem habent.

Deinde cum dicit, *Omni semini etc.* ostendit in quibus impleatur praedicta promissio: et primo proponit quod intendit; et dicit, quod praedicta promissio sic implenda per fidem, est firma per gratiam *omni semini*, id est omni homini qui fuerit qualitercumque semen Abrahae. Eccli. 44, 2, « Cum « semine eorum permanent bona, hereditas sancta « nepotes eorum. » Secundo ibi, *Non ei qui ex lege est solum,* exponit quod dixerat, *Omni semini.* Est enim quoddam semen carnale, secundum illud Joan. 8, 33: « Semen Abrahae sumus: » est aliud semen spirituale, secundum illud Matth. 3, 9: « Potens est Deus de lapidibus his (idest de « Gentibus) suscitare filios Abrahae. » Solum autem semen Abrahae (2) carnale legem servavit; sed fidem ejus etiam imitatur semen spirituale. Et sic si per solam legem esset promissio, non impleretur in omni semine, sed solum in carnali. Quia vero impletur per fidem, quae est omnibus communis, planum est quod impletur in omni semine. Tertio ibi, *Qui est pater omnium nostrum,* probat quod supposuerat, scilicet quod semen Abrahae sit non solum quod est ex lege, sed etiam quod est ex fide, per autoritatem Scripturae: cujus primo ponit sensum, dicens, *Qui,* scilicet Abraham, *est pater omnium nostrum,* id est omnium credentium, sive Judaeorum sive Gentilium. Supra eodem: *Ut sit pater omnium credentium.* Isai. 51, 2: « Attendite ad Abra- « ham patrem vestrum. » Secundo inducit auctoritatem, dicens: *Sicut scriptum est* (Gen. 17, 5), *Quia patrem multarum gentium posui te.* Littera alia habet, *Constitui te:* quod sensum non variat. Eccli.

(1) *Al. additur* Dei.
(2) *Al.* semen autem Abrahae etc.

64, 20: « Abraham magnus pater multitudinis « gentium. » Tertio ibi, *Ante Deum*, exponit quod dixerat: Sic enim dictum est, *Posui te*, quasi jam esset impletum, quod longe postea erat implendum. Sed quae sunt futura in seipsis, in Dei providentia sunt praesentia, secundum illud Eccli. 23, 29: « Domino Deo nostro, antequam crearentur, omnia « sunt agnita, sicut et post perfectum respicit om- « nia. » Et ideo Apostolus dicit, quod hoc quod dictum est, *Posui te*, intelligendum est, *ante Deum*, idest in ejus praesentia, *cui credidisti*. Crediderat enim Abraham Deo futura praenuntianti ac si videret praesentia: quia, ut dicitur Hebr. 11, 1, « fides « est sperandarum substantia rerum, argumentum « non apparentium. »

Deinde cum dicit, *Qui vivificat mortuos etc.* ostendit a quo sit implenda hujusmodi promissio, dicens: *Qui*, scilicet Deus, *vivificat mortuos;* id est Judaeos, qui erant mortui in peccatis, contra legem agentes, vivificat per fidem et gratiam, ut promissionem Abrahae consequantur. Joan. 5, 21: « Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et « Filius quos vult vivificat. » *Et ea quae non sunt*, id est Gentiles, *vocat*, scilicet ad gratiam, *tamquam ea quae sunt*, idest tamquam Judaeos. Infra 9, 25: *Vocabo non plebem meam, plebem meam; et non dilectam, dilectam.* Significat autem Gentiles per ea quae non sunt, quia erant omnino alienati a Deo: sicut 1 Corinth. 13, 2, dicitur: « Si caritatem non ha- « buero, nihil sum. » Et sic per hujusmodi vocationem implebitur promissio Abrahae etiam in Gentibus. Vel quod dicit, *Et vocat ea quae non sunt*, non intelligitur de vocatione temporali, sed de vocatione praedestinationis aeternae, qua vocantur et eliguntur etiam qui non sunt, ac si essent. Ephes. 1, 4, « Elegit nos, in ipso ante mundi constitu- « tionem. » Et de hac vocatione dicitur, infra 9, 12: *Non ex operibus, est ex vocante* (1) *dictum est, quia major serviet minori.* Vel vocationem hic dicit simplicem Dei notitiam, vel cognitionem qua cognoscit futura, quae non sunt in actu sicut praesentia. Et hoc modo vocatio in Psal. 146, 4, accipitur, cum dicitur: « Qui numerat multitudinem « stellarum, et omnibus eis nomina vocat. » Et secundum hunc sensum, quod hic dicitur, inducitur propter id quod supra dictum est: *Ante Deum, cui credidisti.* Duo enim videbantur obstare ei quod dictum est: *Patrem multarum gentium posui te:* quorum unum erat quia ipse idem Abraham erat quasi emortuus prae senectute, ut infra dicetur: et contra hoc dicit: *Qui vivificat mortuos.* Aliud autem est, quia illae multae gentes, nondum erant; et contra hoc subdit: *Et vocat ea quae non sunt tamquam ea quae sunt.*

Deinde cum dicit: *Qui contra spem*, commendat fidem Abrahae: et primo ostendit magnitudinem fidei ejus; secundo efficaciam vel fructum ejus, ibi, *Ideo et reputatum est illi ad justitiam.* Circa primum duo facit. Primo ostendit magnitudinem fidei Abrahae quantum ad promissionem seminis multiplicandi; secundo quantum ad promissionem seminis exaltandi, ibi, *In repromissione etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit fidem ejus fuisse magnam; secundo ostendit eam fuisse firmam, ibi, *Et non infirmatus est in fide.* Circa primum duo facit. Primo proponit magnitudinem fidei

(1) Al. *ex voluntate.*

Abrahae, dicens: *Qui*, scilicet Abraham, *in h[...] spem credidit, ut fieret pater multarum g[...] tium*, sed *contra* aliam *spem*. Circa quod co[...] derandum est, quod spes importat certam ex[...] ctationem boni futuri: quae quidem certitudo [...] quandoque ex causa humana sive naturali, [...] cundum illud 1 Cor. 9, 10: « Debet in spe [...] « arat, arare: » quandoque vero certitudo expect[...] tis est ex causa divina, secundum illud Psalm. [...] 2; « In te Domine speravi, non confundar in aet[...] « num. » Hoc ergo bonum, quod Abraham fi[...] pater multarum gentium, certitudinem habebat [...] parte Dei promittentis; sed contrarium appare[...] ex causa naturali sive humana: ideo dicit: *Qui c[...] tra spem*, causae naturalis vel humanae, *cred[...] in spem*, scilicet divinae promissionis: quam quid[...] secundo ponit dicens: *Secundum quod dictum est* [...] scilicet Gen. 22, 17: *Sic erit semen tuum si[...] stellae caeli, et sicut arena maris.* Utrumque aut[...] horum inducitur propter similitudinem innume[...] bilis multitudinis. Nam quantum ad stellas dici[...] Deuter. 1, 10: « Dominus Deus vester multiplica[...] « vos, et estis hodie sicut stellae caeli. » Quant[...] ad arenam dicitur 3 Reg. 4, 20, « Juda et Isr[...] « innumerabiles sicut arena maris sunt. » Pot[...] tamen aliqua differentia inter utrumque atten[...] ut stellis comparentur justi, qui fuerunt ex sem[...] Abrahae: Dan. 12, 3: « Qui ad justitiam erudiu[...] « plurimos, quasi stellae in perpetuas aeternitates[...] Arenae autem comparantur peccatores, quia fluc[...] bus mundi, quasi cujusdam maris, opprimunt[...] Hier. 5, 22: « Posui arenam terminum maris[...]

Deinde cum dicit, *Et non infirmatus est*, ost[...] dit firmitatem Abrahae: quam primo proponit [...] cens: *Et non infirmatus est.* Sicut enim temperan[...] ostenditur non esse infirma, quae magnis concu[...] scibilibus non vincitur, ita fides ostenditur n[...] esse infirma, sed fortis, quae a magnis difficulta[...] bus non superatur. 1 Pet. 5, 9: « Cui resist[...] « fortes in fide. » Secundo ibi, *Non considera[...] etc.* ponit difficultates, ex quibus ostenditur fi[...] ejus non fuisse infirma. Et primo quidem ex pa[...] ipsius Abrahae, cum dicit: *Non consideravit*, scili[...] ad discredendum (1) promissionem, *corpus su[...] emortuum*, scilicet quia jam mortificata erat in [...] vis generativa propter senectutem: unde dicit: *C[...] jam fere centum annorum esset.* Abrahae en[...] centenario existenti natus est Isaac, ut habetur [...] nes. 21. Per annum autem ante fuerat sibi fil[...] promissus, secundum illud Gen. 18, 10: « Reverte[...] « veniam ad te tempore isto, et erit Sarae filius.[...]

Sed videtur quod non fuit corpus ejus emortu[...] quantum ad vim generativam, quia etiam post m[...] tem Sarae, duxit Cethuram uxorem, quae gen[...] ei filios, ut dicitur Gen. 25.

Dicunt ergo quidam quod mortua erat in eo [...] generativa quantum ad hoc quod ex muliere antiq[...] generaret, non quantum ad hoc quod generaret fili[...] ex juvencula. Solent enim senes ex juvenculis m[...] lieribus prolem gignere, non autem ex antiquis, qu[...] sunt minus aptae ad concipiendum. Sed melius [...] cendum videtur, quod Abrahae miraculose resti[...] ta erat vis generandi et quantum ad Saram [...] quantum ad omnes mulieres.

Secundo ponit difficultatem ex parte uxor[...] cum dicit: *Et emortuam vulvam Sarae*, scilicet n[...]

(1) *Al.* ad discernendum.

consideravit ut discrederet. Dicit autem emortuam quantum ad actum generandi, tum propter senectutem: jam enim desierant et fieri muliebria, ut dicitur Genes. 28. Et ideo Isa. 51, 2, ubi dicitur, « Attendite ad Abraham patrem vestrum et ad Saram « quae vos peperit; » ut ostenderet utriusque mortificationem et frigiditatem, praemisit dicens 1: « Attendite ad petram unde excisi estis, et ad ca- « vernam laci de qua praecisi estis. »

Deinde cum dicit, *In repromissionem etiam Dei etc.* commendat fidem Abrahae quantum ad iteratam promissionem de seminis exaltatione: et primo ponit fidei firmitatem; secundo firmitatis causam, ibi, *Dans gloriam Deo.* Dicit ergo primo: *In repromissione etiam Dei,* id est in iterata ejus promissione vel de seminis multitudine, quam promisit primo quidem Genes. 15, 5, dicens: « Suspice « caelum, et numera stellas si potes: » et infra 17, 5: « Eris pater multarum gentium: » et iterum infra 32, 10: « Multiplicabo semen tuum sicut stellas « caeli. » Vel intelligendum est, *In repromissione Dei,* id est in iterata promissione de exaltatione seminis ejus: quia cum dixisset, « Multiplicabo semen tuum, » statim subdit: « Possidebit semen tuum portas « inimicorum tuorum, et benedicentur in semine « tuo omnes gentes terrae. » In hac quidem Dei repromissione *non haesitavit,* id est non dubitavit, *diffidentia,* scilicet quod diffideret de veritate divinae promissionis: Jacob. 1, 6: « Qui haesitat, simi- « lis est fluctui maris: » *sed confortatus est fide;* id est, fortiter fidei adhaesit. 1 Pet. ult. 5: « Cui « resistite fortes in fide. »

Consequenter cum dicit, *Dans gloriam Deo,* assignat rationem firmitatis fidei ejus, dicens: *Confortatus est,* inquam, *fide, dans gloriam Deo,* inquantum scilicet consideravit omnipotentiam ejus. Psalm. 146, 5: « Magna virtus ejus. » Unde et hic subditur: *Plenissime sciens quia quaecumque promisit Deus, potens est et facere.* Sap. 12, 18: « Subest tibi enim, cum volueris, posse. » Ex quo patet quod quicumque non est firmus in fide Dei, quantum est in se, divinae gloriae derogat, vel quantum ad ejus veritatem, vel quantum ad ejus potentiam.

Deinde cum dicit, *Et reputatum est ei ad justitiam,* commendat fidem Abrahae quantum ad ejus affectum: et primo ponit effectum quem in ipso habuit, dicens: *Ideo,* scilicet quia Abraham tam perfecte hoc ipsum credidit, *reputatum est illi ad justitiam.* 1 Mach. 11, 52: « Et reputatum est ei ad « justitiam. » Secundo ostendit effectum quem fides ejus habet etiam in aliis: et circa hoc tria facit. Primo ponit similitudinem effectus, dicens: *Non autem scriptum est tantum propter ipsum, quia reputatum est illi ad justitiam;* ut scilicet reputemus quod soli Abrahae fides ad justitiam reputata sit; *sed* scriptum est *propter nos, quibus reputabitur,* scilicet fides ad justitiam. Infra 15, 4: *Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Sic ergo scriptum est propter eum, ut sit nobis in exemplum est propter nos, ut sit nobis in justificationis spem. Secundo ibi, *Credentibus in eum,* ostendit similitudinem fidei. Reputata est enim ad justitiam fides Abrahae credenti, quod corpus suum emortuum et emortua vulva Sarae posset vivificari ad filiorum procreationem; reputabitur et nobis credentibus in eum qui suscitavit Dominum nostrum Jesum Christum a mortuis, et in Deum Patrem, cui ipse dicit in Psal. 40, 11, « Tu autem Domine « miserere mei, et resuscita me. » Et quia eadem est virtus Patris et Filii, ipse etiam in propria virtute surrexit. Quod autem haec fides justificet, habetur infra 10, 9: *Si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.* Tertio ibi, *Qui traditus est etc.* assignat causam quare fides resurrectionis Christi justificet, dicens: *Qui,* scilicet Christus, *traditus est,* scilicet in mortem a Deo Patre: infra 8, 32: *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum:* et a seipso: Ephes. 5, 2: « Tradidit semetipsum pro no- « bis; » et a Juda: Joan. 19, 11: « Qui me tradidit « tibi, majus peccatum habet: » et a Judaeis: Matth. 20, 19: « Tradent eum Gentibus ad illudendum. » *Et resurrexit propter justificationem nostram;* id est, ut nos resurgendo justificaret. Infra 6, 4: *Quomodo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus.* Et quod propter delicta nostra sit traditus in mortem, manifestum videtur ex hoc quod sua morte meruit nobis deletionem peccatorum; sed resurgendo non meruit, quia in statu resurrectionis non fuit viator, sed comprehensor: et ideo dicendum est, quod mors Christi fuit nobis salutaris, non solum per modum meriti, sed etiam per modum cujusdam efficientiae. Cum enim humanitas Christi esset quodammodo instrumentum divinitatis ejus, ut Damascenus dicit; omnes passiones et actiones humanitatis Christi fuerunt nobis salutiferae, utpote ex virtute divinitatis provenientes. Sed quia effectus habet aliqualiter similitudinem causae, mortem Christi, qua extincta est in eo mortalis vita, dicit esse causam extinctionis peccatorum nostrorum; resurrectionem autem ejus, qua rediit ad novam vitam gloriae, dicit esse causam justificationis nostrae, per quam redimus ad novitatem justitiae.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Justificati igitur ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit: quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Postquam Apostolus ostendit necessitatem gratiae Christi, quia sine ea nec cognitio veritatis Gentibus, nec circumcisio et lex Judaeis profuerunt ad salutem; hic incipit commendare virtutem gratiae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quae bona per gratiam consequamur; secundo a quibus malis per eam liberemur, ibi, *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit modum perveniendi, seu viam qua venimus ad gratiam; secundo ostendit bona quae per gratiam consequimur, ibi, *Et gloriamur in spe gloriae etc.* Circa primum duo facit. Primo exhortatur ad debitum gratiae usum; secundo ostendit nobis gratiae aditum, ibi, *Per quem accessum habemus etc.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod fides reputabitur omnibus ad justitiam credentibus resurrectionem Christi, quae est causa nostra justificationis. *Justificati igitur ex fide,* inquantum scilicet per fidem resurrectionis effectum ejus participamus, *habeamus pacem ad Deum,* scilicet subjiciendo nos, et obediendo ei. Job 22, 21: « Acquiesce igitur ei, et habeto pacem. » Ibid. 19, 4: « Quis restitit ei, et pacem habuit? » Et hoc *per Jesum Dominum nostrum,* qui nos ad istam pacem perduxit. Ephes. 11, 14: « Ipse est pax nostra. » Unde subdit: *Per quem,* Christum, *accessum habemus,* scilicet tamquam per mediatorem. 1 Tim. 2, 5: « Mediator « Dei et hominum, homo Christus Jesus. » Ephes. 2, 18: « Per ipsum accessum habemus ambo « in uno spiritu ad Patrem. » *Accessum,* inquam, *in gratiam istam,* idest in statum gratiae. Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est. *In qua,* idest per quam gratiam, non solum resurreximus a peccatis, sed etiam *stamus* fixi et erecti per affectum in caelestibus (1). Ps. 121, 2: « Stantes erant pedes nostri; » et iterum Psal. 19, 9: « Nos autem surreximus, et erecti sumus. » Et hoc *per fidem,* per quam scilicet gratiam consequamur: non quia fides praecedat gratiam, cum potius per gratiam, sit fides. Ephes. 2, 8: « Gratia « estis salvati per fidem: » scilicet quia primus effectus in nobis est fides.

Deinde cum dicit, *Gloriamur in spe gloriae etc.* ostendit quae bona nobis per gratiam provenerunt. Primo dicit, quod per gratiam habemus gloriae spem; secundo quod per gratiam habemus gloriam Dei, ibi, *Non solum autem, sed et gloriamur in Deo.* Circa primum tria facit. Primo ostendit magnitudinem spei in qua gloriamur; secundo ejus vehementiam, ibi, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus;* tertio ejus firmitatem, ibi, *Spes autem non confundit.* Magnitudo autem spei consideratur ex magnitudine rei speratae, quam ponit, dicens: *Et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei,* idest ex hoc quod speramus nos adepturos gloriam filiorum Dei. Per gratiam enim Christi adepti sumus spiritum adoptionis filiorum Dei, ut dicitur infra 8; et Sapient. 5, 5: « Ecce quomodo « computati sunt inter filios Dei. » Filiis autem debetur hereditas patris. Infra 8, 17: *Si autem filii, et heredes.* Haec autem hereditas est gloria, quam Deus habet in seipso. Job 40, 4: « Si habes brachium ut Deus, et si voce simili tonas? « Et hujusmodi spes indita est nobis per Christum. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam per « resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in here« ditatem incorruptibilem. » Et haec gloria, quae in futuro in nobis complebitur, interim nunc in nobis inchoatur per spem. Infra 58, 24: *Spe salvi facti sumus,* Psal. 5, 13: « Gloriabuntur in te omnes « qui diligunt nomen tuum. » Deinde cum dicit, *Non solum autem etc.,* ostendit vehementiam hujus spei. Qui enim vehementer aliquid sperat, libenter sustinet propter illud etiam difficilia et amara; sicut infirmus, si vehementer sperat sanitatem, libenter bibit potionem amaram, ut sanetur per ipsam. Signum ergo vehementis spei, quam habemus propter Christum, est quod *non solum gloriamur* ex spe futurae gloriae, sed etiam de malis: quae pro ipsa patimur: unde dicit: *Non solum autem gloriamur,* scilicet in spe gloriae, sed *etiam gloriamur in tribulationibus,* per quas ad gloriam pervenimus. Act. 14, 21: « Per multas tribulationes « oportet nos introire in regnum caelorum. » Jac. 1, 2: « Omne gaudium existimate fratres mei cum « in tentationes varias incideritis. » Et causam ostendit consequenter, dicens; *Scientes etc.,* ubi quatuor per ordinem ponit: quorum primum est tribulatio, de qua dicitur, quod *tribulatio patientiam operatur:* non quidem sic quod tribulatio sit ejus causa effectiva, sed quia tribulatio est materia et occasio exercendi patientiae actum. Infra 12, 12, *In tribulatione patientes.* Secundo ponit patientiae effectum, cum dicit: *Patientia probationem.* Eccl. 2, 5: « In igne probatur aurum et argentum; « homines vero receptibiles, in camino humilia« tionis. » Manifestum est enim quod detrimentum alicujus rei de facili sustinemus propter rem quam magis amamus: unde si aliquis in rebus corporalibus et temporalibus patienter sustinet propter bo-

(1) *Al.* in caelestia.

na consequenda aeterna, sufficienter ex hoc probatur quod talis plus amet bona aeterna quam temporalia.

Sed contra id quod hic dicitur est illud Jac. 1, 3: « Probatio fidei vestrae patientiam operatur. » Dicendum est autem, quod probatio dupliciter potest intelligi (1). Uno modo secundum quod est in probato; et sic probatio est ipsa tribulatio, per quam homo probatur: unde idem est dictu, quod tribulatio patientiam operatur, et quod tribulatio probat patientiam. Alio modo accipitur probatio pro probatum esse, et ita accipitur hic quod patientia probationem operatur: quia ex hoc quod homo patienter tribulationem sustinet, redditur jam probatus.

Tertio subdit tertium, dicens: *Probatio vero spem*, scilicet operatur: quia scilicet per hoc quod aliquis jam probatus est, potest de eo spes haberi, et ab ipso et ab aliis, quod ad hereditatem Dei admittatur. Sap. 3, 5: « Deus probavit illos, et invenit illos dignos se. » Sic igitur de primo ad ultimum patet quod tribulatio viam parat ad spem: unde si aliquis vehementer gloriatur de spe, consequens est ut de ipsis tribulationibus glorietur. Deinde cum dicit, *Spes autem non confundit*, ostendit hujusmodi spei firmitatem: et primo ponit eam dicens: *spes autem*, scilicet haec qua speramus gloriam filiorum Dei, *non confundit*, id est non deficit, nisi homo ei deficiat. Ille enim dicitur a spe sua confundi qui deficit ab eo quod sperat. Ps. 30, 2: « In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum. » Eccl. 2, 11: « Nullus speravit in Domino et confusus est. » Secundo ibi, *Quia caritas Dei diffusa est*, ponit certitudinis spei duplex argumentum; quorum primum est ex dono Spiritus sancti; secundum ex morte Christi, ibi, *Ut quid enim . . . mortuus est?* Dicit ergo primo. Ex hoc possumus scire quod spes non confundit, *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Caritas Dei dupliciter accipi potest. Uno modo pro caritate qua diligit nos Deus. Hier. 31, 3: « Caritate perpetua dilexi te. » Alio modo potest dici caritas Dei, qua nos Deum diligimus. Infra 7, 38: *Certus sum quod neque mors neque vita . . . separabit nos a caritate Dei.* Utraque autem caritas Dei in cordibus nostris diffunditur per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Spiritum enim sanctum, qui est amor Patris et Filii, dari nobis, est nos adduci ad participationem amoris, qui est Spiritus sanctus: a qua quidem participatione efficimur Dei amatores. Et hoc quod ipsum amamus, signum est quod ipse nos amet. Prov. 8, 17: « Ego diligentes me diligo... non quasi nos primo dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos; » ut dicitur 1 Joan. 4, 10. Dicitur autem caritas qua nos Deus (1) diligit, in cordibus nostris diffusa esse, quia est in cordibus nostris patenter ostensa per donum sancti Spiritus nobis impressum. 1 Joan. 3, 24: « In hoc scimus quoniam manet in nobis Deus, de spiritu quem dedit nobis. » Caritas autem qua nos Deum diligimus, dicitur in cordibus nostris diffusa, id est quia ad omnes mores et actus animae perficiendos se extendit: nam, ut dicitur 1 Corinth. 13, 4, « caritas patiens est, benigna est etc. » Ex utroque autem intellectu horum verborum concluditur quod *spes non confundit.* Si enim accipiatur caritas Dei qua nos diligit Deus, manifestum est quod his quos diligit, seipsum non negabit. Deut. 33, 3: « Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt. » Similiter etiam si caritas Dei accipiatur qua nos Deum diligimus, manifestum est quod se diligentibus bona aeterna praeparavit. Joan. 14, 11: « Si quis diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. »

(1) *Al.* accipi.

(1) *Al. omittitur* Deus.

LECTIO II.

Ut quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro justo quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori? Commendat autem caritatem suam Deus in nobis, quoniam si cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est, multo ergo magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Sic enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius. Non solum autem, sed et gloriamur in Deo per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem nunc reconciliationem recepimus.

Postquam Apostolus ostendit firmitatem spei per donum Spiritus sancti, hic ostendit idem per mortem Christi: et primo proponit quaestionem; secundo ostendit difficultatem, ibi, *Vix enim pro justo quis moritur;* tertio determinat quaestionis veritatem, ibi, *Commendat autem suam caritatem Deus.* Dicit ergo primo: Dictum est quod spes non confundit: quod quidem apparet hoc consideranti: *Ut quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus,* (scilicet infirmitate peccati; Psal. 6, 3: « Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: ») *mortuus est?* Nam sicut per corporalem infirmitatem dissolvitur humorum debita harmonia, ita etiam per peccatum debitus ordo affectionum excluditur. *Cum ergo adhuc infirmi essemus, Christus mortuus est pro impiis:* 1 Pet. 3, 18: « Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis: » et hoc *secundum tempus;* id est, ut certo tempore in morte moraretur, die scilicet tertio surrecturus. Matth. 12, 40: « Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terrae. » Hoc ergo magnum est, si consideremus quis mortuus sit; magnum etiam est, si consideremus pro quibus est mortuus. Non potest autem esse tam magnum quid nisi fiat (1) propter aliquem certum fructum, secundum illud Psalm. 29, 10: « Quae utilitas in sanguine meo dum descendo in corruptionem? » quasi dicat: Nulla, si non sequatur humani generis salus.

Deinde cum dicit, *Vix enim pro justo quis moritur,* ostendit praedictae quaestionis difficultatem ex parte eorum pro quibus Christus mortuus est,

(1) *Al.* non potest autem esse ut tam magnum quid fiat nisi propter aliquem certum fructum.

scilicet pro impiis, dicens: *Vix enim quis,* id est aliquis, *moritur pro* homine *justo* liberando; quinimmo, ut dicitur Isai. 57, 1, « Justus perit, et non « est qui recogitet in corde suo. » Ideo dico: *Vix moritur: nam forsitan quis,* id est aliquis rarus ex zelo (1) virtutis *audeat mori pro bono* homine. Rarum enim est propter hoc quod est maximum: ut enim dicitur Joan. 15, 13, « majorem hac dile« ctionem nemo habet ut animam suam ponat « quis pro amicis suis. » Illud autem quod Christus fecit, ut quis moriatur pro impiis et injustis, nunquam invenitur; et ideo merito admirandum est quare Christus hoc fecerit. Potest autem et aliter legi, ut pro justo intelligamus aliquem in virtute exercitatum, per bonum autem hominem innocentem. Et quamvis secundum hoc justus sit praestantior bono, tamen pro justo vix aliquis moritur. Cujus ratio est, quia innocens, qui per bonum intelligitur, magis miserandus videtur propter defectum aetatis, vel alicujus hujusmodi. Justus autem, quia perfectus est et absque defectu, non habet in se misericordiae materiam (2). Quod ergo aliquis moriatur pro innocente, potest ex compassione misericordiae provenire; sed quod aliquis moriatur pro injusto, provenit ex zelo virtutis, qui in paucioribus invenitur quam misericordiae passio.

Deinde cum dicit, *Commendat autem etc.* respondet praemissae quaestioni: et primo ponit responsionem; secundo ex hoc arguit ad propositum, ibi, *Multo ergo magis etc.*; tertio ostendit necessitatem consequentiae, ibi, *Si enim cum inimici essemus etc.* Dicit ergo primo: Quaesitum est quare Christus pro impiis mortuus est: et ad hoc est responsio, quia per hoc Deus suam caritatem commendat in nobis; id est, per hoc ostendit se nos maxime diligere: quoniam, *cum adhuc peccatores essemus, Christus mortuus est pro nobis,* et hoc *secundum tempus,* sicut supra expositum est. Ipsa autem mors Christi pro nobis, caritatem ostendit Dei, quia dedit Filium suum, ut pro nobis satisfaciens moreretur. Joan. 3, 16: « Sic Deus dilexit mundum ut Filium « suum unigenitum daret. » Et ita, sicut caritas Dei Patris ad nos ostenditur per hoc quod Spiritum suum dedit nobis, ut supra dictum est; ita et per hoc quod dedit Filium suum, ut hic dicitur. Sed in hoc quod dicit, *Commendat,* immensitatem quamdam divinae caritatis assignat: quae quidem ostenditur tum ex ipso facto, quia scilicet dedit Filium suum, ut moreretur pro nobis, tum ex parte nostrae conditionis, quia hoc non fecit provocatus nostris meritis, cum adhuc peccatores essemus. Ephes. 12, 4: « Deus, qui dives est in misericordia, propter ni« miam caritatem qua dilexit nos, cum essemus « mortui peccatis, convivificavit nos Christo. »

Consequenter cum dicit, *Multo ergo magis etc.* concludit propositum ex praemissis, dicens: *Si Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc peccatores essemus, multo magis justificati* (3) *nunc in sanguine ipsius* sicut supra 3, 25, habitum est; « quem « proposuit Deus propitiationem per fidem per « sanguinem ipsius ») *salvi erimus ab ira,* id est a vindicta damnationis aeternae, quam propter peccata homines incurrunt. Matth. 3, 7: « Genimina « viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ven« tura ira? »

(1) *Al. omittitur* ex zelo.
(2) *Al.* malitiam.
(3) Al. *vivificati.*

Deinde cum dicit, *Si enim cum inimici essemus etc.*, ostendit necessitatem praedictae consequentiae, quae procedit a minori ad majus, affirmando. Et est ibi observanda duplex comparatio minoris ad majus: una quidem ex parte nostra; alia ex parte Christi. Ex parte quidem nostra comparat inimicos reconciliatis: minus enim videtur quod aliquis benefaciat inimicis quam jam reconciliatis. Ex parte Christi comparat mortem vitae: potentior enim vita ejus videtur quam mors: quia, ut dicitur 1 Corinth. ult. 4, « mortuus est ex infirmi« tate (scilicet carnis nostrae) sed vivit ex vir« tute Dei. » Et ideo dicit: Ratione conclusum est quod *multo magis vivificati, salvi erimus per ipsum. Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo,* et hoc *per mortem Filii ejus; multo magis* jam nos *reconciliati salvi erimus*: et hoc *in vita ipsius.*

Est autem considerandum, quod homo dicitur inimicus Deo dupliciter. Uno modo, quia contra Deum inimicitiam exercet dum ejus mandatis renititur. Job 15, 26: « Cucurrit adversus Deum e« recto collo. » Alio modo per hoc quod Deus homines odio habet, non quidem secundum ipsum quod fecit, quia quantum ad hoc dicitur Sap. 2, 25: « Dilexisti omnia, et nihil odisti eorum quae « fecisti: » sed quantum ad hoc quod in homine inimicus homo, id est diabolus, fecit, id est quantum ad peccatum. Sapient. 14, 9: « Similiter odio « sunt Deo impius et impietas ejus; » et Eccli. 12, 3: « Altissimus odio habet peccatores. » Subtracta inimicitiae causa, scilicet peccato, per Christum, sequitur reconciliatio per ipsum. 2 Corinth. 5, 19: « Deus erat in ipso, mundum reconcilians « sibi. » Peccatum autem nostrum sublatum est per mortem Filii ejus.

Circa quod considerandum est, quod mors Christi tripliciter considerari potest. Uno modo secundum ipsam rationem mortis; et sic dicitur Sap. 1, 13: « Deus mortem non fecit, » in humana natura, sed est per peccatum inducta. Et ideo mors Christi ex communi mortis ratione non fuit sic Deo accepta ut per ipsam reconciliaretur: quia Deus non laetatur in perditione vivorum, ut dicitur Sap. 1. Alio modo potest mors Christi considerari secundum quod est in actione occidentium, quae maxime Deo displicuit: unde contra eos Petrus dicit, Act. 3, 14: « Vos sanctum et justum negastis, et « petistis homicidam donari vobis; auctorem vero vi« tae interfecistis. » Unde mors Christi sic considerata, non potuit esse reconciliationis causa, sed magis indignationis (1). Tertio modo potest considerari secundum quod processit ex voluntate Christi patientis; quae quidem voluntas informata fuit ad mortem sustinendam cum ex obedientia ad Patrem, Philip. 2, 8: « Factus est obediens Patri usque « ad mortem: » tum etiam ex caritate ad homines: Ephes. 5, 1: « Dilexit nos, et tradidit se pro « nobis. » et ex hoc mors Christi fuit meritoria et satisfactoria pro peccatis nostris, et intantum Deo accepta, quod suffecit ad reconciliationem omnium hominum, etiam occidentium Christum, ex quibus aliqui sunt salvati ipso orante, quando dixit (Lucae 23, 34): « Ignosce illis, quia nesciunt quid « faciunt. »

Deinde cum dicit, *Non solum autem etc.*, osten-

(1) *Al.* indignatio.

dit quae bona jam re consequimur per gratiam, dicens: *Non solum autem gloriamur* in spe gloriae quam in futuro expectamus, *sed in Deo,* id est in hoc quod sumus etiam nunc Deo conjuncti per fidem et caritatem. 1 Corinth. 1, et 2 Corinth. 10, 17: « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » Et hoc quidem *per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem* etiam nunc in praesenti tempore *reconciliationem accepimus,* et de inimicis facti simus amici. Coloss. 1, 20: « Per eum placuit reconcilia« re omnia. » Posset autem et continuari cum eo quod dictum est, *Salvi erimus in vita ipsius* a peccato et a poena, et non solum salvi erimus a malis, *sed etiam gloriamur in Deo;* id est per hoc quod erimus idem in futuro cum ipso. Joan. 17, 22: « Ut sint unum in nobis, sicut et nos unum « sumus. »

LECTIO III.

Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.

Postquam Apostolus ostendit quae bona per gratiam Christi consecuti sumus, hic consequenter ostendit a quibus malis per eam liberemur: et circa hoc tria facit: primo enim ostendit quod per gratiam Christi liberati sumus a servitute peccati: secundo ostendit quod per gratiam ejus sumus liberati a servitute legis, 7 cap., ibi, *An ignoratis, fratres .... quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit?* tertio ostendit quod per gratiam Christi liberamur a damnatione, 8 cap., ibi, *Nihil nunc damnationis est his qui sunt in Christo Jesu.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur ab originali peccato praeterito; secundo ostendit quod ea tuti, regimur contra peccata futura, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo agit de processu peccati; secundo de processu gratiae destruentis peccatum, ibi, *Sed non sicut delictum etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit processum peccati; secundo manifestat, ibi, *Usque ad legem etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit processum peccati; secundo ostendit ejus universalitatem, ibi, *Et ita in omnes homines mors pertransiit.* Circa primum duo facit. Primo ostendit peccati originem; secundo originem mortis, ibi, *Et per peccatum mors.* Dicit ergo primo, quod per Christum reconciliationem accepimus: ita enim a Christo reconciliatio procedit in mundum; *sicut per unum hominem,* scilicet per Adam, *peccatum intravit in hunc mundum,* 1 Cor. 15, 22: « Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et « in Christo omnes vivificabuntur. »

Est autem hic considerandum, quod haeretici Pelagiani, peccatum originale in parvulis esse negantes, haec verba Apostoli dicebant esse intelligenda de peccato actuali: quod quidem secundum eos, in hunc mundum intravit per Adam, inquantum omnes peccantes peccatum Adae imitantur, secundum illud Oseae 6, 7: « Ipsi autem sicut Adam « transgressi sunt pactum, ibi praevaricati sunt in « me. » Sed, sicut dicit Augustinus (de Pec. mer. et rem., lib. 1, cap. 19) contra eos, si de introitu peccati actualis, qui est per imitationem, hic Apostolus loqueretur, non diceret peccatum per hominem in hunc mundum intrasse, sed magis per diabolum, quem peccantes imitantur, secundum illud Sap. 2, 24: « Invidia diaboli mors introivit in « orbem terrarum. » Est ergo intelligendum quod per Adam peccatum in hunc mundum intravit, non solum imitatione, sed etiam propagatione, idest per carnis originem vitiatam, secundum illud Ephes. 2, 3: « Eramus natura filii irae: » et in Psalm. 50, 7: « Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum. »

Sed videtur hoc esse impossibile, quod per originem carnis peccatum ab uno in alium traducatur. Peccatum enim est in anima rationali, quae non traducitur per originem carnis: tum quia intellectus non est alicujus corporis actus; et ita non potest per virtutem corporalis seminis causari, ut Philosophus dicit in libro de Generatione animalium: tum etiam quia cum anima rationalis sit quaedam res subsistens, ut puta per se operationem habens, et corpore corrupto non corrumpatur; consequens est quod non generetur corpore generato, sicut aliae formae quae non possunt per se subsistere, sed potius causatur a Deo. Consequens igitur videtur quod nec peccatum, quod est accidens animae, possit per carnis originem traduci.

Ad hoc autem rationabiliter respondetur, quod licet in semine non sit anima, est tamen in semine virtus dispositiva corporis ad animae receptionem, quae cum corpori infunditur, etiam ei suo modo conformatur, eo quod omne receptum est in recipiente per modum recipientis. Et exinde videmus quod filii similantur parentibus, non solum in defectibus corporalibus, sicut leprosus generat leprosum, et podagricus podagricum, sed etiam in defectibus animae; sicut iracundus iracundum; et amentes ex amentibus nascuntur. Quamvis enim pes, qui est subjectum podagrae, non sit in semine, nec anima, quae est subjectum irae vel amentiae; est tamen in semine virtus formativa corporalium membrorum, et dispositiva ad animam.

Sed adhuc remanet dubitatio: quia defectus qui ex vitiata origine trahuntur, non habent rationem culpae: non enim merentur poenam, sed magis misericordiam, sicut Philosophus dicit de eo qui nascitur caecus, vel quocumque alio modo aliter orbatus: et hoc ideo quia de ratione culpae est quod sit voluntaria, et in potestate hominis, cui culpa imputatur. Sic igitur si aliquis defectus in nos pervenit per originem primi parentis, non videtur in nobis habere rationem culpae, sed poenae.

Et ideo dicendum est, quod sicut peccatum actuale est peccatum personae, quia per voluntatem personae peccantis committitur; ita peccatum originale est peccatum naturae, quod per voluntatem principii humanae naturae commissum est. Est enim considerandum quod sicut diversa corporis membra partes sunt personae unius hominis: ita omnes homines sunt partes, et quasi quaedam membra humanae

naturae. Unde et Porphyrius dicit (cap. de specie) quod participatione speciei plures homines sunt unus homo. Videmus autem quod actus peccati exercitus per aliquod membrum, puta per manum vel pedem, non habet rationem culpae ex voluntate manus vel pedis, sed ex voluntate totius hominis, a quo sicut a quodam principio derivatur motus peccati ad singula membra. Et similiter a voluntate Adae, qui fuit principium humanae naturae, tota inordinatio naturae habet culpae rationem in omnibus ad quos pervenit, quantum ad hoc quod susceptivi sunt culpae. Et sicut peccatum actuale, quod est peccatum personae, trahitur ad singula membra per aliquem actum personalem, ita peccatum originale trahitur ad singulos homines per actum naturae, qui est generatio. Et ita, sicut per generationem humana natura trahitur, ita etiam per generationem traducitur defectus humanae naturae, qui est consecutus ex peccato primi parentis. Est autem hic defectus, carentia originalis justitiae, quae erat primo homini divinitus collata, non solum ut erat persona quaedam singularis, sed etiam ut erat principium humanae naturae; ut scilicet eam simul cum natura in posteros traduceret. Et ideo simili modo amissionem hujus originalis justitiae per peccatum ad posteros transmittit, habentem in eis rationem culpae, ratione jam dicta. Et ideo dicitur quod in processu originalis peccati, persona infecit naturam, scilicet Adam peccans vitiavit humanam naturam; sed postmodum in aliis natura vitiata inficit personam, dum scilicet genito imputatur ad culpam naturae vitium propter voluntatem primi parentis, ut dictum est. Ex hoc autem patet quod licet primum peccatum primi parentis per originem traducatur in posteros, alia tamen ejus peccata, vel etiam aliorum hominum, in filios non traducuntur: quia per solum primum peccatum sublatum est bonum naturae, quod erat per originem naturae traducendum; per alia vero peccata subtrahitur bonum gratiae personalis, quod non transit ad alios posteros: et inde etiam est quod quamvis peccatum Adae deletum fuerit per suam poenitentiam, juxta illud Sapient. 10, 2: « Eduxit illum a delicto suo; » non tamen ejus poenitentia delere potuit peccatum posterorum; quia ejus poenitentia fuit per actum personalem, quia ultra ejus personam non se extendebat. Et propter hoc est unum tantum originale peccatum: quia solus defectus consequens primum peccatum, originaliter derivatur ad posteros. Et ideo Apostolus singulariter dicit: *Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit:* non autem dixit pluraliter, Peccata: quod fuisset dicendum, si de actualibus loqueretur. Dicitur autem quandoque pluraliter, Peccata originalia, sicut in Psal. 50, 7: « In peccatis concepit me mater mea: » quia continet virtualiter multa peccata, inquantum ex corruptione fomitis inclinamur ad multa peccata.

Sed videtur quod peccatum originale non intraverit in hunc mundum per unum hominem, scilicet Adam, sed magis per unam mulierem, scilicet Evam, quae primo peccavit, secundum illud Eccli. 25, 33: « A muliere factum est initium peccati, et per illam omnes morimur. »

Ad hoc respondetur in Glossa dupliciter. Uno modo, quia consuetudo Scripturae est ut genealogiae non per mulieres, sed per viros texantur, sicut patet Matth. 1, et Luc. 3. Et ideo Apostolus hic volens quasi genealogiam quamdam peccati ostendere, non fecit mentionem de muliere, sed solum de viro. Alio modo, quia etiam mulier de viro sumpta est; et ideo quod est mulieris, attribuitur viro. Potest etiam alio modo dici, et melius, quod cum peccatum originale traducatur simul cum natura, sicut dictum est; sicut per virtutem activam viri, muliere materiam ministrante, natura traducitur, ita et peccatum originale. Unde si Adam non peccasset, Eva peccante, non per hoc fuisset peccatum traductum ad posteros. Illa enim est causa quare Christus peccatum originale non traxit, quia ex sola femina sine virili semine carnem accepit.

Per hoc verbum Apostoli Augustinus (contra Julian. lib. 3, cap. 24) respondet Juliano haeretico in hunc modum quaerenti: « Non peccat iste « qui nascitur, non peccat iste qui genuit, non « peccat ille qui condidit: per quas igitur rimas « inter tot praesidia innocentiae peccatum fingis « ingressum ? » Sed Augustinus (de Nupt. et concup. lib. 2, cap. 28, respondet: « Quid quaeris la- « tentem rimam, cum habeas apertissimam januam? « Nam, secundum Apostolum, *per unum hominem* « *peccatum in hunc mundum intravit.* »

Consequenter, tangit ingressum mortis in mundum, cum dicit, *Et per peccatum mors,* scilicet in hunc mundum intravit, secundum illud Sap. 1, 15: « Injustitia mortis est acquisitio. »

Videtur autem quod mors non sit ex peccato, sed magis ex natura, utpote proveniens ex necessitate materiae: est enim corpus humanum ex contrariis compositum: unde est naturaliter corruptibile.

Dicendum est autem, quod natura humana dupliciter potest considerari. Uno modo secundum principia intrinseca; et sic mors est ei naturalis: unde Seneca dicit in libro de Remediis fortuitorum, quod mors natura est hominis, non poena. Alio modo potest considerari natura hominis secundum quod per divinam providentiam fuit ei per justitiam originalem provisum: quae quidem justitia erat quaedam rectitudo, ut mens hominis esset sub Deo, et inferiores vires essent sub mente, et corpus sub anima, et omnia exteriora sub homine; ita scilicet quod quamdiu mens hominis Deo subderetur, vires inferiores subderentur rationi, et corpus animae, indeficienter ab eo vitam recipiens, et exteriora homini (1); ut scilicet omnia servirent, et nullum ex eis nocumentum sentiret. Hoc autem providentia divina disposuit propter dignitatem (2) animae rationalis, quae cum naturaliter sit incorruptibilis, debebatur sibi incorruptibile corpus. Sed quia corpus, quod est ex contrariis compositum, oportebat esse organum sensus, et tale corpus secundum naturam suam incorruptibile esse non potest; supplevit potentia divina quod deerat naturae humanae, dans animae virtutem continendi corpus incorruptibiliter: sicut faber si posset, daret ferro ex quo cultellum fabricat, virtutem ut rubiginem nullam contraheret. Sic ergo postquam mens hominis per peccatum est a Deo aversa (1), amisit virtutem continendi inferiores vires, et etiam corpus, et exteriora; et sic incurrit mortem naturalem a causis intrinsecis, et violentiam ab exterioribus nocumentis.

Deinde cum dicit, *Et ita in omnes homines mors pertransiit,* ostendit universalitatem hujus processus et quantum ad mortem, et quantum ad

(1) *Al.* hominis.
(2) *Al.* divinitatem.
(3) *Al.* a Dei subjectione aversa.

peccatum, ordine tamen retrogrado: nam supra prius egit de ingressu peccati, qui est causa ingressus mortis; nunc autem prius agit de universalitate mortis, tamquam de manifestiori; et hoc est quod dicit: *Et ita mors,* vel peccatum primi parentis, *pertransiit in omnes:* quia scilicet per originem vitiatam contrahunt homines necessitatem moriendi: 2 Reg. 14, 14: « Omnes morimur. » Psalm. 88, 4 : « Quis est homo qui vivet, et non videbit « mortem ? » Deinde tangit universalitatem processus peccati, cum dicit: *In quo omnes peccaverunt,* quod, sicut Augustinus dicit in Glossa, potest dupliciter intelligi. Uno modo: *in quo* scilicet primo homine, vel *in quo* scilicet peccato: quia scilicet eo peccante, quodammodo omnes peccaverunt, inquantum in eo erant sicut in prima sua origine.

Sed cum Christus etiam originem ex Adam traxerit, ut patet Luc. 3, videtur quod etiam ipse eo peccante, peccaverit.

Ad hoc respondet Augustinus super Genes. ad litteram, quod Christus non omni modo fuit in Adam quo nos fuimus: nos enim fuimus et secundum corpulentam substantiam, et secundum seminalem rationem; Christus autem fuit in eo solum secundum corpulentam substantiam. Quod quidam male intelligentes putaverunt quod tota substantia corporum humanorum, quae pertinet ad veritatem humanae naturae, fuerit actu in Adam; et per quamdam multiplicationem divina virtute factam, quod sumptum est ab Adam (1), sit in tanta corporum quantitate ampliatum. Sed hoc est inconveniens, opera naturae miraculo attribuere; praesertim quia videmus quod corpus humanum, quantumcumque sit de veritate humanae naturae, corrumpitur, et accipit aliam formam. Unde, quia omne generabile est corruptibile, et e converso; oportet dicere quod materia quae ante generationem hominis sub alia forma quam humana fuit, formam humanae carnis assumpserit; et sic non totum quod est in corporibus nostris ad veritatem naturae pertinens, fuit actu in eodem, sed solum secundum originem, prout scilicet effectus est in principio activo. Secundum hoc ergo intelligendum est, quod cum in nostra generatione sit et materia corporalis, quam femina ministrat, et vis activa, quae est in semine maris; utrumque per originem ducitur ab Adam sicut a primo principio. Et ideo dicimur (1) in eo fuisse et secundum rationem seminalem et secundum corpulentam substantiam, quia scilicet utrumque ab eo processit. In generatione autem Christi fuit corpulenta substantia, quam traxit de virgine; loco autem rationis seminalis fuit virtus activa Spiritus sancti, quae non derivatur ab Adam; et ideo non fuit in Adam secundum seminalem rationem, sed tantum secundum substantiam corpulentam. Sic igitur nos accipimus peccatum ab Adam, et trahimus; atque naturam humanam ab eo accipimus sicut a principio activo, quod est esse in eo secundum seminalem rationem; quod quidem non competit Christo, ut dictum est.

Videtur ulterius quod peccatum originale non transeat in omnes: quia baptizati a peccato originali purgantur per baptismum; et ita videtur quod non possint in posteros peccatum transmittere, quod non habent.

Dicendum est autem, quod per baptismum homo liberatur a peccato originali quantum ad mentem: sed remanet peccati infectio quantum ad carnem; unde infra 7, 25, dicit Apostolus: *Ego ipse mente servio lege Dei, carne autem legi peccati.* Homo autem non generat mente carnales filios, sed carne; et ideo non transmittit novitatem Christi, sed vetustatem Adae.

(1) *Al.* ut per quamdam multiplicationem divina virtute factam, si quod sumptum est ab Adam etc.: *item* et per quamdam multiplicationem divina virtute factam idest quod sumptum est etc.

(1) *Al.* dicitur.

LECTIO IV.

Usque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur cum lex non esset; sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae, qui est forma futuri.

Postquam Apostolus ostendit originem peccati et mortis, sive ingressum utriusque in mundum, hic manifestat quod dixerat: et primo manifestat ipsum dictum; secundo manifestat similitudinem quam innuebat dicens, ibi, *Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit;* tertio exponit similitudinem, ibi, *Qui est forma futuri.* Dixerat autem quod peccatum et mors in omnes transierunt; et hoc quidem secundum expositionem Augustini manifestare intendit per hoc quod etiam sub lege peccatum remansit, quasi lege illud excludere non valente. Circa quod duo facit. Primo manifestat propositum quantum ad peccatum; secundo quantum ad mortem, ibi, *Sed regnavit mors.* Circa primum duo facit. Primo ostendit peccatum fuisse etiam sub lege; secundo quid circa peccatum lex facit, ibi, *Peccatum autem non imputabatur etc* Dicit ergo primo: Dictum est, quod omnes peccaverunt in Adam, quia nec etiam lex peccatum abstulit: *usque ad legem enim,* idest etiam sub lege, ut ly *usque* teneatur inclusive, *peccatum erat in mundo:* quod quidem potest intelligi et de lege naturae, et de lege Moysi; similiter et de peccato actuali, et de peccato originali. Peccatum enim originale erat in parvulo usque ad legem naturae, idest usque ad usum rationis, per quem homo hujusmodi leges advertit. Psal. 50, 7: « In peccatis concepit me « mater mea. » Nec tamen cessat hoc peccatum, lege naturali adveniente, in homine, sed magis excrescit per additionem peccati actualis: quia, ut dicitur Eccle. 7, 21, « non est homo justus in terra « qui faciat bonum, et non peccet. » Sed si intelligamus de lege Moysi, tunc quod dicitur, peccatum fuisse in mundo usque ad legem, potest intelligi non solum de originali, sed etiam de actuali: quia et ante legem et sub lege peccatum utrumque permansit. Proverb. 20, 9: « Quis potest dicere: « Mundum est cor meum ? » Quamvis autem lex

peccatum non auferat (1), peccati tamen cognitionem facit, quod antea non cognoscebatur: unde subdit: *Peccatum autem non imputabatur*: quod quidem planum est, si intelligatur de lege naturali. Quamvis enim peccatum originale sit in parvulo ante legem naturalem, et reputetur ei a Deo, non tamen imputatur ei apud homines. Si autem intelligatur de lege Moysi, planum est, quantum ad aliqua peccata actualia, quod non imputabantur ante legem, sicut illa quae specialiter sunt per legem prohibita, quae homines peccata non reputabant, sicut quod dicitur Exod. 20, 17: « Non concupisces etc. » Imputabantur tamen quaedam peccata, prout erant contra legem naturae. Unde et Genes. 39, Joseph legitur in carcerem missus propter adulterium sibi impositum.

Consequenter agit de morte, dicens: Quamvis peccata ante legem non imputarentur, tamen *mors*, scilicet spiritualis (2), idest peccatum, vel aeterna damnatio, de qua dicitur in Psal. 33, 22: « Mors peccatorum pessima, » *regnavit*, idest potestatem suam exercuit in homines ducendo eos in damnationem, *ab Adam*, per quem peccatum intravit in mundum, *usque ad Moysen* sub quo data est lex: Joan. 1, 17: « Lex per Moysen data est: » non solum in eos qui peccaverunt actualiter, sed *etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae*, qui actualiter peccavit. Oseae 6, 7: « Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum, « ibi praevaricati sunt in me: » quia etiam pueri damnationem incurrebant. Potest etiam et sub hoc sensu intelligi de morte corporali, per quam manifestatur peccatum fuisse etiam cum non imputabatur; quasi dicat: *Peccatum autem non imputabatur* ante legem: sed ex hoc deprehenditur fuisse, quia *regnavit mors*, scilicet corporalis, primo quidem aliquas passiones inducendo, puta famem et sitim et aegritudinem; et tandem totaliter dissolvendo: *etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae*, idest in pueros, qui non peccaverunt actualiter: quoniam etiam isti mortem (3) corporalem antea et postea patiuntur, secundum illud Psalm. 88, 49: « Quis est homo qui vivet, « et non videbit mortem ? »

Ambrosius autem aliter ista verba exposuit, scilicet de peccato actuali tantum, et de lege Moysi; et secundum eum, inducuntur haec verba ad manifestandum quod per primum parentem peccatum in hunc mundum intravit, et in omnes transivit: *usque enim ad legem*, idest ante legem Moysi, *peccatum erat in mundo*, scilicet peccatum actuale: homines enim multipliciter peccabant contra legem naturae: unde dicitur Genes. 13, 13: « Homines « Sodomitae pessimi erant. » *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset*: quod est intelligendum non quin imputaretur quasi puniendum apud homines, cum quidem legantur ante legem puniti ab hominibus pro peccatis, ut patet Gen. 39 et 40, sed non imputabatur quasi a Deo puniendum: tunc enim non credebant homines quod Deus humana facta vel puniret vel praemiaret, secundum illud Job 22, 14: « Circa cardines caeli perambulat, « nec nostra considerat. » Sed postea lege divinitus data innotuit quod peccata imputantur a Deo ad poenam, et non solum ab hominibus. Et ideo quia homines non credebant se puniendos a Deo pro peccatis, libere et absque freno peccabant, ubi humanum judicium non timebant. Et ideo subdit: *Sed mors*, idest peccatum, *regnavit*, idest omnimodam suam potestatem exercuit, *ab Adam usque ad Moysen*, exclusive; nam per Moysen data est lex, quae incepit regnum peccati diminuere, incutiens timorem divini judicii, secundum illud Deuter. 5, 29: « Quis det eos talem habere mentem « ut timeant mei et custodiant universa mandata « mea ? » Regnavit, inquam, peccatum usque ad Moysen, non tamen in omnes, sed *in eos qui peccaverunt in similitudinem praevaricationis Adae*. Dicit enim Ambrosius, in libris antiquis non inveniri hanc negationem *non*, unde credit a corruptoribus appositam. Adam quippe magis credidit promissioni diaboli quam commonitioni divinae, ut patet Gen. 3, et ita quodammodo diabolum praetulit Deo. Sic igitur in similitudinem praevaricationis Adae praevaricantur idolatrae, qui relicto Dei cultu, diabolum colunt. In tales ergo mors, idest peccatum, totaliter regnavit, quia eos omnino possedit. Fuerunt autem ante legem Moysi, veri (1) Dei cultores, qui et si peccarent, non tamen peccatum in eis regnabat; quia non totaliter eos a Deo separabat; sed peccabant sub Deo, idest sub fide unius Dei, etiam si peccarent mortaliter; vel sub caritate Dei, cum peccabant venialiter.

Ex utraque harum expositionum potest conflari tertia, quae magis videtur ad intentionem Apostoli pertinere. Dixerat enim, quod *per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit:* et quia peccatum est trangressio legis divinae, posset alicui videri quod hoc non esset verum quantum ad tempus ante legem; praesertim cum supra 4, 15, dixerit: *Ubi non est lex, nec praevaricatio.* Et ideo posset aliquis credere, quod non per unum hominem peccatum in mundum intravit, sed magis per legem. Et ideo ad hoc excludendum dicit, quod *usque ad legem*, idest tempus ante legem, *peccatum erat in mundo*, et originale et actuale; non tamen erat peccatum cognitum, praesertim quasi a Deo puniendum; et hoc est quod subdit: *Peccatum autem non imputabatur*, scilicet quasi contra Deum existens, *cum lex*, scilicet divinitus, *data non esset*. Fuerunt enim aliqui, ut dicit Philosophus in 5 Ethic. (cap. 8), qui crediderunt quod nihil est justum naturaliter, et per consequens nec injustum, sed per solam positionem legis humanae; et secundum hoc, non imputabatur aliquod peccatum quasi contra Deum existens, et praecipue peccatum originale, idest non cognscebatur. Sed quod ista reputatio hominum esset falsa, ostenditur per effectum: quia mors corporalis regnavit ab Adam, per quem intravit originale peccatum in mundum, usque ad Moysem, sub quo data fuit lex; et ita, cum mors sit effectus peccati, praecipue originalis, manifestum est quod ante legem fuit peccatum originale in mundo. Et ne aliquis dicat quod moriebantur propter peccata actualia, ad hoc excludendum dicit, quod *regnavit etiam in eos qui non peccaverunt* proprio actu, scilicet pueros, et etiam in justos qui non peccaverunt mortaliter; qui tamen peccaverunt in primo homine, ut supra dictum est. Et ideo subdit, *In similitudinem praevaricationis Adae*, inquantum similitudinem illius peccati traxerunt per ori-

(1) *Al.* aufert.
(2) *Al.* spiritualiter.
(3) *Al.* Christi mortem.

(1) *Al.* viri.

ginem simul cum similitudine naturae; quasi dicat: quod moriebantur absque proprio peccato, demonstrat quod in eis erat diffusa similitudo peccati Adae per originem. Et hoc est quod Apostolus manifestare intendit, scilicet quod per Adam peccatum originale in mundum intravit.

Deinde cum dicit, *Qui est forma futuri,* exponit similitudinem, quae intelligebatur in adverbio *sicut:* unde dicit: *Qui,* scilicet Adam, *est forma,* idest figura quaedam, *futuri,* idest Christi, tamen per contrarium: nam sicut per Adam peccatum et mors in mundum intravit, ita per Christum intravit justitia et vita. 1 Corinth. 15, 47: « Primus homo « de terra terrenus, secundus homo de caelo cae« lestis. » Sunt autem et aliae similitudines inter Christum et Adam: quod scilicet sicut corpus Adae formatum fuit sine coitu, ita et corpus Christi de virgine: et sicut de latere Adae dormientis sumpta est mulier, ita ex latere Christi dormientis in cruce, fluxit sanguis et aqua, ut dicitur Joan. 19, quae significant sacramenta quibus est formata Ecclesia.

LECTIO V.

Sed non sicut delictum, ita et donum: si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum, in gratia unius hominis Jesu Christi, in plures abundavit. Et non sicut per unum peccatum, ita et donum: nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem. Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiae et donationis et justitiae accipientes in vita, regnabunt per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic et per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitae. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius obeditionem, justi constituentur multi.

Postquam Apostolus posuit ingressum peccati in hunc mundum, hic agit de progressu gratiae abolentis peccatum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quomodo per Christi gratiam remotum est peccatum, quod per unum hominem in mundum intravit; secundo ostendit quomodo per gratiam Christi peccatum est remotum, quod lege adveniente superabundaverat, ibi, *Lex autem subintravit etc.* Ostendit autem quod per gratiam Christi removetur peccatum per Adam introductum in mundum, comparando gratiam Christi peccato Adae: quia scilicet plus potest gratia Christi in bono, quam peccatum Adae in malo. Et circa hoc duo facit. Primo comparat ipsas causas, scilicet gratiam Christi peccato Adae; secundo ponit comparationem earum quantum ad effectus, ibi, *Et non sicut per unum peccatum, ita et donum.* Circa primum duo facit. Primo proponit comparationem; secundo manifestat eam, ibi, *Si enim unius delicto multi mortui sunt; multo magis gratia Dei et donum... in plures abundavit.* Dicit ergo primo: dictum est, quod Adam est forma futuri; *sed non sicut delictum, ita et donum;* quasi dicat: Non est aestimandum quod tantae efficaciae sit delictum Adae, quantae est efficaciae (1) donum Christi. Cujus ratio est ista, quia peccatum procedit ex infirmitate voluntatis humanae, gratia autem procedit ex immensitate bonitatis divinae; quam manifestum est voluntati humanae, praesertim infirmae, praeferri: et ideo virtus gratiae Dei (2) excedit omne peccatum. Et idcirco dicebat David (Psal. 50, 1): « Miserere mei Deus, secundum « magnam misericordiam tuam. » Et propter hoc juste reprobatur verbum Cain, Genes. 4, 13, dicentis: « Major est iniquitas mea quam ut veniam « merear. » Deinde cum dicit, *Si enim unius hominis delicto multi mortui sunt etc.,* manifestat quod dixerat, scilicet quod donum gratiae excedit delictum Adae, dicens: *Si enim delicto unius,* scilicet Adae, *multi mortui sunt,* idest si ex delicto Adae, peccatum et mors transivit in multos alios, quia in omnes qui in eo peccaverunt, *multo magis gratia Dei et donum,* idest gratuitum Dei donum, ut ly *et* expositive teneatur: vel gratia Dei refertur ad remissionem peccati: supra eodem: *Justificati gratis per gratiam ipsius:* donum autem refertur ad bona superaddita ultra remissionem peccatorum, ut dicit Psal. 67, 19, secundum aliam litteram: « Dedit « Dominus dona hominibus: » *multo,* inquam, *magis* hujusmodi gratia et donum, *abundavit in plures,* idest in multos. Quanto enim aliquid est potentius, tanto magis se potest ad multa extendere. Peccatum autem Adae ad multos se extendit, quod probatur per mortem: unde signanter dicit, quod *unius delicto multi mortui sunt:* mors enim argumentum est peccati originalis, ut supra dictum est. Adae (1) dixit Deus (Gen. 2, 17): « Quacumque « die comederis ex eo, morte morieris. » Gratia igitur (2) Dei, quae est fortior, multo amplius ad multos extenditur. Hebr. 2, 10: « Qui multos filios « in gloriam adduxit. » Notandum est autem, quod dicit, *Abundavit,* quia non solum gratia Dei processit in multos ad deletionem peccati per Adam inducti, sed etiam ad peccata actualia delenda, et multa alia bona consequenda. 2 Corinth. 9, 8: « Potens est autem Deus omnem gratiam abunda« re facere in vobis. » Sicut enim peccatum ex uno homine abundavit in multos ex prima suggestione diaboli, ita et gratia Dei per unum hominem processit ad multos: unde signanter addit: *In gratia,* idest per gratiam, *unius hominis Jesu Christi.* Sic enim a Deo gratia in multos effunditur ut eam per Christum accipiant, in quo omnis plenitudo gratiarum invenitur, secundum illud Joan. 1, 16: « De plenitudine ejus omnes accepimus, gratiam « pro gratia. » Sic autem legenda est littera secundum expositionem Augustini, ut hoc quod dicitur, *Plures,* non accipiatur comparative, sed absolute: et ita vult quod attendatur comparatio quantum ad hoc quod si delictum unius Adae processit in multos, multo magis gratia unius Christi in multos. Sed secundum Ambrosium ly *plures* accipitur comparative, ut sit sensus, quod *delicto,* idest peccato actuali, *unius,* scilicet Adae, *multi,* non omnes, *mortui sunt,* scilicet morte peccati, imitando

(1) *Al.* gratiae.
(2) *Al. desideratur* Dei.

(1) *Al.* ut supra dictum est Adae: Quaecumque.
(2) *Al. deest* igitur.

scilicet peccatum ipsius Adae per idolatriam, ut supra expositum est. Sap. 13, 10, 10: dicitur de idolatris: « Infelices autem sunt, et inter mortuos « spes eorum. » Et *multo magis gratia Dei abundavit in plures,* scilicet quam in idolatris, qui peccaverunt in similitudinem Adae: quia non solum eorum peccata tolluntur per gratiam Christi, sed etiam peccata eorum qui in fide unius Dei permanserunt. Mich. ult. 19: « Deponet iniquitates « nostras, et projiciet omnia peccata nostra. »

Deinde cum dicit, *Et non sicut per unum peccatum, ita et donum,* comparat Christi gratiam peccato Adae, quantum ad effectum: quia non solum utrumque in multos redundat, sed etiam majorem effectum habet gratia Christi quam peccatum Adae: et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam judicium quidem ex uno in condemnationem;* tertio probat, ibi, *Si enim unius delicto mors regnavit per unum etc.* Dicit ergo primo: Non solum hoc (1) dictum est, scilicet quod Christi gratia magis abundat in multos quam peccatum Adae; sed etiam in eis majorem effectum facit; et hoc est quod dicit: *Et non sicut per unum peccatum, ita et donum;* quasi dicat: Non tantus effectus sequitur per unum peccatum Adae in multis, quantus consequitur in multis per donum gratiae Christi. Potentioris enim causae potentior est effectus. Unde cum dictum sit, gratiam esse potentiorem quam peccatum Adae, consequens est quod majorem effectum efficiat. Deinde cum dicit, *Nam judicium quidem ex uno,* manifestat quod dixerat dicens: *Nam judicium,* idest divina punitio, procedit *quidem ex uno,* scilicet peccato primi parentis, *in condemnationem,* scilicet omnium hominum, quia in illo peccante peccaverunt, secundum illud quod supra dictum est, quod « mors in omnes pertransiit, in quo omnes pec« caverunt; » *gratia autem Dei,* quae datur per Christum, procedit *ex multis delictis,* idest non solum ex illo uno originali, sed etiam ex multis actualibus, *in justificationem,* idest perfectam emundationem. 1 Corinth. 6, 11: « Et haec quidem « fuistis aliquando; sed abluti estis, sed sanctificati « estis, sed justificati estis. » Deinde cum dicit, *Si enim unius delicto etc.,* probat quod dixerat, scilicet quod gratia Christi procedit ex multis delictis in justificationem: et primo quidem hoc probat ex posteriori; secundo ex priori, ibi, *Sicut enim per inobedientiam unius hominis etc.* Circa primum considerandum est, quod Apostolus in praemissa comparatione non ponit sibi respondentia, scilicet res ejusdem generis: nam ex parte peccati ponit condemnationem, quae pertinet ad poenam; ex parte autem gratiae ponit justificationem, quae non pertinet ad praemium, sed magis ad statum meriti. Sic igitur Apostolus intendit, per hoc quod dicit quod peccatum inducit condemnationem, ostendere quod gratia inducat justificationem: et utitur tali ratione. Sicut condemnatio mortis procedit ex peccato primi parentis, ita regnum vitae procedit ex gratia Christi: haec enim duo uniformiter sibi correspondent: sed ad regnum vitae nullus potest pervenire nisi per justitiam: ergo per gratiam Christi homines justificantur. Primo ergo ponit praemissas; secundo infert conclusionem intentam, ibi, *Igitur sicut per unius delictum etc.* Primam autem propositionem proponit, dicens: *Si enim ex delicto unius* hominis *mors regnavit* per unum hominem: quia, sicut supra eodem dictum est, « per unum « hominem peccatum intravit, et per peccatum « mors: » *multo magis* homines regnabunt *in vita,* scilicet aeterna, *per unum Jesum Christum;* qui dicit Joan. 10, 10: « Ego veni ut vitam habeant, « et abundantius habeant, » participando scilicet aeternitatem vitae: quae quidem abundantia hic per regnum designatur: unde dicitur Apoc. 20, 6, quod « regnabunt cum Christo annis mille, » id est aeterno tempore. Minorem autem designat interponendo: *Abundantiam gratiae* Christi *et donationis et justitiae accipientes:* quasi diceret: Ad regnum vitae homines pervenire non possunt, nisi hoc accipiendo; ita quod gratia Christi referatur ad dimissionem peccati, quam nulla merita praecedere possunt; ideo omnino gratiae deputatur: si enim ex operibus, jam non ex gratia, ut dicitur infra 11. Quod autem dicitur, *Donationis,* referendum est ad dona gratiarum, quibus homines promoventur in bona. Esther 2, 18: « Largitus est dona juxta magnifi« centiam principalem. » Quod autem dicitur, *Justitiae,* referendum est ad rectitudinem operum. 1 Cor. 1, 30: « Qui factus est nobis a Deo justitia. » Deinde cum dicit, *Igitur sicut etc.,* infert conclusionem intentam, quae idem continet cum eo quod supra praemissum est, videlicet quod *sicut per unius delictum* Adae, divinum judicium processit *in omnes homines,* qui carnaliter ex eo (1) nascuntur, *in condemnationem mortis; sic et per unius justitiam,* scilicet Christi, divina gratia *in omnes homines in justificationem vitae,* idest quae ducit ad vitam.

Sed videtur hoc esse falsum: non enim omnes homines justificantur per Christum, sicut omnes homines moriuntur per Adam.

Sed dicendum, quod intelligendum est quod sicut omnes homines qui nascuntur carnaliter ex Adam, incurrunt condemnationem per ejus peccatum; ita omnes qui renascuntur spiritualiter per Christum, adipiscuntur justificationem vitae: quia, ut dicitur Joan. 3, 5, « nisi quis natus fuerit de« nuo ex aqua et Spiritu sancto, non potest in« troire in regnum Dei. » Quamvis possit dici, quod justificatio Christi transit in justificationem omnium hominum quantum ad sufficientiam, licet quantum ad efficientiam procedat in solos fideles: unde dicitur 1 Tim. 4, 10: « Qui est Salvator « omnium hominum, maxime autem fidelium. » Ex hoc autem quod hic dicitur, accipere debemus, quod sicut nullus moritur nisi per peccatum Adae, ita nullus justificatur nisi per justitiam Christi: quae quidem est per fidem ipsius, secundum illud quod supra 3, dictum est: *Justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes qui credunt in eum.* In eum autem crediderunt homines, non solum qui sunt post ejus incarnationem, sed etiam qui ejus Incarnationem praecesserunt. Sicut enim nos credimus eum natum et passum; ita ipsi crediderunt nasciturum et passurum. Unde eadem est fides nostra et eorum. 2 Corinth. 4, 13: « Habentes eumdem fidei spiri« tum, sicut scriptum est: Credidi, propter quod « locutus sum: et nos credimus, propter quod et « loquimur. »

Sic igitur probatum est quod gratia Christi procedit ad multorum justificationem ex posteriori

(1) *Al. omittitur* hoc.

(1) *Al. omittitur* ex eo.

scilicet ex regno vitae. Consequenter cum dicit, *Sicut enim etc.* probat idem ex priori: causae enim similes sunt suis effectibus: inobedientia autem primi parentis, quae habet rationem injustitiae, constituit peccatores et injustos: igitur obedientia Christi, quae habet rationem justitiae, constituit justos. Et hoc est quod supra dictum est, quod gratia procedit in omnes homines *in justificationem.*

Sed videtur esse dubium quod dicitur, quod *per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi,* idest omnes qui ab eo nascuntur secundum rationem seminalem. Primum enim ejus peccatum videtur fuisse superbia, magis quam inobedientia, secundum illud Eccli. 10, 25: « Initium « omnis peccati superbia. »

Sed dicendum est, quod, sicut ibidem dicitur, « initium superbiae facit homines apostatare a Deo: » quia scilicet prima pars superbiae consistit in hoc quod homo non vult subjici praeceptis divinis, quod ad inobedientiam pertinet. Unde primum hominis peccatum fuisse videtur inobedientia, non secundum actum exteriorem, sed secundum interiorem motum superbiae, quo voluit divino praecepto contraire. Unde ejus inobedientiam Dominus arguit Gen. 3, 17: « Quia audisti vocem uxoris tuae, et « comedisti de ligno de quo praeceperam tibi ne « comederes, maledicta terra in opere tuo: in la« boribus comedes ex ea cunctis diebus vitae « tuae. » Obedientia autem hic dicitur secundum quam praecepto Patris obediens, mortem sustinuit pro salute nostra, secundum illud Phil. 2, 8: « Fa« ctus est obediens usque ad mortem. » Nec est contrarium quod alibi dicitur, Christus ex caritate mortuus est, ut patet Ephes. 5: quia hoc ipsum quod obedivit, processit ex dilectione quam habuit ad Patrem et ad nos. Et est attendendum, quod per obedientiam et inobedientiam probat nos per unum peccatores effici, et per unum justificari: quia justitia legalis, quae est omnis virtus, attenditur in observatione praeceptorum legis, quod pertinet ad rationem obedientiae; injustitia autem illegalis, quae est omnis malitia, ut dicitur 5 Ethic., attenditur in transgressione mandatorum legis, quae pertinet ad rationem inobedientiae. Sic ergo convenienter dicitur, quod per obedientiam constituuntur homines justi, et per inobedientiam peccatores.

LECTIO VI.

Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit et gratia: ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita et gratia regnet per justitiam in vitam aeternam per Jesum Christum Dominum nostrum.

Postquam Apostolus ostendit quod per donum gratiae subtrahitur peccatum, quod per Adam in hunc mundum intraverat; hic ostendit quod per gratiam Christi tollitur peccatum, quod lege superveniente abundaverat: et circa hoc duo facit. Primo ponit abundantiam peccati, quae fuit per legem: secundo absolutionem peccati, quae est per gratiam Christi, ibi, *ubi abundavit delictum etc.* Dicit ergo primo. Dictum est, quod per obedientiam unius hominis, justi constituuntur multi; non autem lex hoc facere potuit, sed potius *lex subintravit, ut superabundaret delictum.*

Circa quod Apostoli dictum, duplex occurrit dubitatio. Primo quidem de hoc quod dicit legem subintrasse, idest latenter intrasse, post culpam originalem et actualem, vel post naturalem legem, ut Glossa dicit: non enim lex occulte intravit, sed manifeste data fuit, secundum illud Isai. 45, 19: « Non « in abscondito locutus sum. »

Dicendum est ergo, quod licet ipsa legislatio fuerit data in manifesto, tamen mysteria legis erant in occulto, et praecipue quo ad intentionem Dei circa legem ferendam, quae peccatum ostenderet, non sanaret, secundum illud infra 11, 34, *Quis cognovit sensum Domini*? Potest etiam dici quod *lex subintravit*, idest quasi media intravit inter peccatum hominis et donum gratiae Christi, quorum utrumque supra dixerat per unum ad plures transisse.

Secunda autem dubitatio est de hoc quod dicit legem subintrasse, *ut abundaret delictum*: sic enim videtur quod abundantia delicti sit finis legis: et ita sequitur quod lex sit mala: quia cujus finis malus est, ipsum quoque malum est; et hoc est contra illud 1 Tim. 1, 8: « Scimus quidem quod « lex bona est. »

Ad hoc autem respondetur in Glossa tripliciter. Primo quidem ut dicamus quod ly *ut* non ponitur causaliter, sed consecutive: non enim ad hoc fuit data lex ut peccatum abundaret: quin potius lex, quantum in se fuit, peccatum prohibuit, secundum illud Psal. 118, 11: « In corde meo abscondi elo« quia tua, ut non peccem tibi. »

Sed lege data consecuta est abundantia delictorum dupliciter. Uno quidem modo quantum ad peccatorum multitudinem: lex enim, licet peccatum demonstraret, peccati tamen concupiscentiam non auferebat. Cum autem alicui prohibetur id quod concupiscit, vehementius in concupiscentiam illius exardescit; sicut et fluvius apposito obice fortius fluit, et obicem frangit. Cujus ratio potest esse triplex. Una quidem, quia illud quod subjacet hominis potestati, non reputat aliquis pro magno: sed illud quod est extra hominis potestatem, apprehenditur ab homine quasi magnum. Prohibitio autem ejus quod concupiscitur, ponit illud quod prohibetur quasi extra hominis potestatem; et ideo concupiscentia maxis exardescit in rem concupitam dum prohibetur. Secunda ratio est, quia interiores affectiones quando interius retinentur, ita quod exterius non deriventur, ex hoc ipso magis interius incenduntur, sicut patet in dolore et ira, quae dum interius clausa tenentur, magis augentur; si autem exterius quoquo modo procedant, eorum virtus diminuitur. Prohibitio autem propter timorem poenae, cogit hominem ut concupiscentiam suam ad exteriora non perducat, et ideo ipsa concupiscentia interius retenta magis inflammatur. Tertia ratio est, quia illud quod non est nobis prohibitum, apprehendimus quasi possibile fieri quandocumque nobis placuerit, et ideo multoties opportunitate existente illud vitamus; sed quando aliquid est pro-

hibitum, apprehenditur a nobis, ut non semper a nobis haberi possit; et ideo quando opportunitas datur sine timore poenae illud consequendi, promptiores ad hoc sumus. Et inde est quod data lege, quae concupiscentiae usum prohibebat, et tamen ipsam concupiscentiam non mitigabat, concupiscentia ipsa magis ferventer homines ad peccata ducebat. Unde dicitur Ezech. 5, 5: « Ista est Hierusalem: in medio « Gentium posui eam, et in circuitu ejus terras: et « contempsit judicia mea, ut plus esset impia quam « Gentes. »

Sed secundum hoc, videtur quod omnis lex humana, quae gratiam non confert diminuentem concupiscentiam, faciat abundare peccata; quod est contra intentiones legislatorum, quia ad hoc tendunt ut cives faciant bonos; ut patet per Philosophum 2 Ethic. (cap. 1).

Sed dicendum est, quod alia est intentio legis humanae et legis divinae: lex enim humana refertur ad humanum judicium, quod est de exterioribus actibus; sed lex divina refertur ad divinum judicium, quod est de interioribus motibus cordis, secundum illud 1 Reg. 16, 7: « Homo videt ea quae parent, sed Deus intue- « tur cor. » Sic igitur lex humana suam intentionem consequitur, dum per prohibitionem et poenae comminationem impedit ne multiplicentur exteriores actus peccati, licet concupiscentia interior magis augeatur; sed quantum ad legem divinam etiam interiores concupiscentiae malae imputantur ad peccatum, quae abundant lege prohibente et non auferente concupiscentiam. Sciendum tamen, quod sicut Philosophus dicit in 10 Ethic. (cap. 11), prohibitio legis, licet illos qui sunt male dispositi, cohibeat ab exterioribus peccatis solo poenae timore, quosdam tamen bene dispositos inducit per amorem virtutis. Sed ista bona dispositio quantum ad aliquid potest esse a natura: sed ejus perfectio non est nisi per gratiam, ex qua contingit quod etiam lege veteri data, non in omnibus peccatum abundat, sed in pluribus; quidam vero lege prohibente, et gratia ulterius adjuvante, ad perfectionem virtutum tandem (1) pervenerunt, secundum illud Eccli. 34, 1: Laudemus viros gloriosos; » et infra 3. « Homines magnos virtute. » Secundo superabundavit delictum lege superveniente, quantum ad gravitatem reatus: gravius enim fuit peccatum, ubi accessit praevaricatio, non tantum legis naturae, sed etiam legis scriptae: unde supra 4, 15, dictum est, quod *ubi non est lex, nec praevaricatio.* Secundo autem potest responderi, ut dicatur quod ly *ut* teneatur causaliter, ita tamen quod loquatur Apostolus de abundantia delicti, secundum quod est in nostra cognitione; ut sit sensus: *Lex subintravit ut abundaret delictum;* idest, ut abundantius delictum cognosceretur, secundum modum loquendi quo dicitur aliquid fieri, cum innotescit. Unde supra dictum est, quod *per legem est cognitio peccati.* Tertio modo potest exponi ita quo ly *ut* teneatur causaliter; ita tamen quod abundantia delicti non intelligatur finis legis subintrantis, sed id quod ex abundantia delicti sequitur, scilicet humiliatio hominis: lege enim subintrante abundavit delictum, ut dictum est in prima expositione: ex qua quidem delicti abundantia consecutum est quod homo infirmitatem suam recognoscens humilietur. Dicebat enim homo superbus, de viribus suis praesumens: Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat, secundum illud Exod. 24, 7: « Omnia quae locutus est Dominus, facie- « mus, et ei obediemus. » Sed quando lege data consecuta est multitudo delictorum, homo suam infirmitatem cognovit ad observantiam legis; secundum illud Sap. 9, 5: « Infirmus homo et exigui « temporis, et minor ad intellectum judicii et le- « gum. » Intentio ergo Dei legem dantis non terminatur ad abundantiam peccatorum, sed ad humilitatem hominis, propter quam permisit abundare delicta. Sic ergo quia hoc erat occultum, signanter quantum ad hoc dicit, quod *lex subintravit.*

Quia vero hic agitur de lege et fine legis, duo consideranda occurrunt. Primo quidem quot modis lex dicatur; secundo quis sit finis legis.

Circa primum sciendum est, quod lex uno modo dicitur tota Scriptura veteris testamenti, secundum illud Joan. 15, 25: « Ut impleatur sermo eo- « rum, qui in lege eorum scriptus est, quia odio « habuerunt me gratis; » cum tamen hoc scriptum sit in Psalmis. Quandoque vero dicitur lex Scriptura quinque librorum Moysis, secundum illud Deut. 33, 4: « Legem praecepit nobis Moyses. » Tertio dicitur Decalogus praeceptorum, secundum illud Exod. 24, 12, « Dabo tibi duas tabulas lapideas, et « legem, ac mandata quae scripsi, ut doceas. » Quarto dicitur lex tota continentia caeremonialium, secundum illud Hebr. 10, 1: « Umbram habens « lex futurorum bonorum. » Quinto dicitur lex aliquod speciale praeceptum caeremoniale, secundum illud Lev. 7, 2: « Haec est lex hostiae pacificorum. » Sumitur autem hic lex communiter ab Apostolo quantum ad totam doctrinam legis Moysi, idest quantum ad moralia et caeremonialia praecepta: quia scilicet per caeremonias legis non dabatur gratia, per quam homo adjuvaretur ad implenda praecepta moralia, concupiscentia diminuta.

Circa finem autem legis sciendum est, quod in populo Judaeorum tria fuerunt hominum genera, sicut et in quolibet alio populo: scilicet duri, idest peccatores et rebelles; proficientes, et perfecti. Quantum igitur ad duros, lex fuit data in flagellum: et quantum ad praecepta moralia, ad quorum observantiam cogebantur per poenae comminationem, ut patet Levit. 2; et quantum ad caeremonialia, quae ideo sunt multiplicata, ne liceret eis diis alienis alium cultum superaddere. Ezech. 20, 34: « In « manu valida et brachio extento et in furore ef- « fuso regnabo super vos. » Sed proficientibus, qui dicuntur mediocres, lex fuit in paedagogum, secundum illud Gal. 3, 24: « Lex paedagogus no- « ster fuit in Christo. » Et hoc quantum ad caeremonialia, quibus continebantur in divino cultu, et quantum ad moralia, quibus ad justitiam promovebantur. Perfectis autem fuit quantum ad caeremonialia quidem in signum, secundum illud Ezech. 20, 12: « Sabbata mea dedi eis, ut essent « signum inter me et eos: » quantum ad moralia vero, in solatium; secundum illud infra 7, 12: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.*

Deinde cum dicit, *Ubi abundavit delictum etc.* ostendit quomodo per gratiam tollitur abundantia delictorum: et primo ponit gratiae abundantiam; secundo ostendit abundantis gratiae effectum, ibi, *ut sicut regnavit peccatum etc.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod lege subintrante, *abundavit delictum;* nec tamen propter hoc impeditur divinum propositum de salute Judaeorum, et totius humani

(1) *Al.* tempore. *Forte* ad perfectiorem virtutum laudem.

generis; quia *ubi abundavit delictum*, scilicet in humano genere, et specialiter in Judaeis, *superabundavit et gratia*, scilicet Christi condonantis peccata. 2 Corinth. 9, 8: « Potens est Deus omnem « gratiam abundare facere in vobis. » Ejus autem quod hic dicitur, duplex ratio assignari potest. Una quidem ex effectu gratiae. Sicut enim magnitudinem morbi non sanat nisi fortis et efficax medicina; ira requirebatur abundans gratia ad hoc ut sanaret abundantiam delictorum. Luc. 7, 47: « Dimissa sunt « ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Alia ratio sumi potest ex dispositione peccantis, qui dum magnitudinem peccatorum suorum recognoscit, quandoque quidem desperat et contemnit, secundum illud Prov. 18, 3: « Impius, cum in profundum « venerit peccatorum, contemnit: » quandoque vero per auxilium divinum, ex consideratione suorum peccatorum magis humiliatur, et majorem consequitur gratiam, secundum illud Psal. 15, 4: « Multipli« catae sunt infirmitates eorum, postea accelerave« runt. »

Deinde cum dicit, *Ut sicut regnavit peccatum in mortem etc.*, ostendit effectum gratiae abundantis: qui quidem est per oppositum respondens effectui peccati: *ut* scilicet *sicut peccatum* introductum per primum hominem et abundans per legem, *regnavit*, idest plenum dominium in homines obtinuit, et hoc quousque duceret eos *in mortem* temporalem et aeternam: infra 6, 23: « Stipendia peccati « mors; » *ita et gratia Dei regnet*, idest plene dominetur in nobis, *per justitiam*, quam scilicet in nobis facit: supra eodem: « Justificati gratis « per gratiam ipsius: » et hoc quousque nos ducat *in vitam aeternam*, secundum illud infra 6, 23: « Gratia Dei vita aeterna: » et totum est *per Jesum Christum Dominum nostrum*, qui est dator gratiae, secundum illud Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est: » et etiam justitiae: 1 Corinth. 1, 30: « Qui factus est nobis justitia « a Deo: » et dator vitae aeternae: Joan. 10, 28: « Ego vitam aeternam do eis. »

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Quid ergo dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Si enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivimus in illo? An ignoratis, fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, et resurrectionis erimus.

Postquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato praeterito, tam introducto per primum hominem, quam etiam abundante per legem; hic ostendit quod per gratiam Christi datur nobis facultas ad resistendum peccatis futuris: et circa hoc duo facit. Primo ponit quaestionem ex praemissis ortam; secundo solvit eam, ibi, *Absit etc.* Dixerat autem supra 5, 20, quod *ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia:* quod quidem aliquis posset male intelligere, quasi abundantia delicti esset causa superabundantiae gratiarum; et ideo inducit quaestionem, dicens: *Quid ergo dicemus? Numquid permanebimus in peccato, ut gratia abundet?* Quod quidem oporteret dicere, si abundantia delicti esset causa gratiae abundantis, et non sola occasio, ut supra dictum est. Unde et supra 3, 8, Apostolus dicit: *Sicut blasphemamur, et sicut ajunt quidam nos dicere: Faciamus mala, ut eveniant bona.* Hier. 12, 1: « Bene est omnibus « qui praevaricantur et inique agunt. »

Deinde cum dicit, *Absit etc.*, solvit inductam quaestionem: et primo assignat rationem quare non est nobis permanendum sub peccato; secundo concludit exhortationem intentam, ibi, *Non ergo regnet peccatum.* Circa primo duo facit. Primo assignat rationem quare non sit in peccato permanendum: secundo ostendit nobis inesse facultatem ad hoc quod non sub peccato maneamus, ibi, *Hoc scientes etc.* Circa primum ponit talem rationem. Si sumus mortui peccato, non debemus vivere in illo; sed mortui sumus peccato: ergo non debemus vivere in peccato. Circa hoc ergo quatuor facit. Primo ponit conditionalem; secundo probat antecedens, ibi, *An ignoratis etc.*; tertio concludit consequens, ibi, *Ut quomodo Christus surrexit etc.* quarto probat necessitatem consequentiae, ibi, *Si enim complantati facti sumus similitudini morti ejus, et resurrectionis erimus.* Dicit ergo primo: *Absit*, scilicet quod hac intentione permanendum sit in peccato, *ut gratia abundet:* quia, ut dicitur Eccli. 15, 21, nemini mandavit Deus impie agere. » Et hujus ratio est. *Si enim mortui sumus peccato*, per hoc scilicet quod peccatum est mortificatum in nobis, *quomodo adhuc in illo vivemus?* Non enim naturalis ordo rerum habet ut a morte redeatur ad vitam. Isai. 26, 14: « Morientes non vivant, « gigantes non resurgant. » Cant. 5, 3: « Lavi « pedes meos, quomodo inquinabo illos? » Deinde cum dicit, *An ignoratis?* probat antecedens, scilicet quod fideles sunt mortui peccato: et primo proponit medium ad propositum ostendendum; secundo manifestat medium inductum, ibi, *Consepulti enim sumus etc.* Dicit ergo primo: *An ignoratis?* quasi dicat: Quod vobis proponendum est, est adeo manifestum, quod illud vobis ignorare non licet: 1 Corinth. 14, 38: « Si quis ignorat, ignorabitur: » quia *quicumque baptizati sumus in Christo Jesu:* quod intelligitur tripliciter. Uno modo secundum institutionem Jesu Christi, Matth. ult. 19, « Docete

« omnes gentes; baptizantes eos in nomine Patris « et Filii et Spiritus sancti. » Secundo per invocationem Jesu Christi, baptizabantur viri ac mulieres. Tertio *in Christo Jesu,* id est in quadam conformitate ad Christum Jesum. Galat. 3, 27: « Quicumque in Christo Jesu baptizati estis, Chri« stum induistis. » *In mortem ipsius baptizati sumus,* idest in similitudinem mortis ejus, quasi ipsam mortem Christi in nobis repraesentantes. 2 Corinth. 4, 10: « Semper mortificationem Jesu Christi in « corpore nostro circumferentes. » Galat. ult. 17: « Stigmata Jesu in corpore meo porto. » Vel *in morte ipsius,* idest per virtutem mortis ejus. Apoc. 1, 5: « Lavit nos a peccatis nostris. » Unde de latere Christi pendentis in cruce, post mortem fluxit sanguis et aqua, ut dicitur Joan. 19. Sicut igitur ejus morti configuramur, inquantum peccato morimur; sic ipse mortuus est vitae mortali, in qua erat similitudo peccati, licet non esset ibi peccatum. Ergo omnes qui baptizati sumus, mortui sumus peccato. Deinde cum dicit, *Consepulti enim sumus etc.* probat propositum medium, scilicet quod omnes baptizemur in conformitate ad mortem Christi, dicens: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem,* quasi dicat: Sepultura non nisi mortuis debetur. Matth. 8, 22: « Sinite mortuos « sepelire mortuos suos. » Per baptismum autem homines sepeliuntur Christo; idest conformantur sepulturae ipsius. Sicut enim ille qui sepelitur, ponitur sub terra; ita ille qui baptizatur, immergitur sub aqua: unde et in baptismo fit trina immersio, non solum propter fidem Trinitatis, sed etiam ad repraesentandum triduum sepulturae Christi. Et sicut triduum sepulturae non facit nisi unam sepulturam, ita trina immersio non facit nisi unum baptisma. Et inde etiam est quod in sabbato sancto solemnis baptismus in Ecclesia celebratur, quando commemoratur sepultura Christi; sicut et in vigilia Pentecostes, quando solemnizatur de Spiritu sancto, ex cujus virtute aqua baptismi accipit vim purgandi, ut dicitur Joan. 3, 5: « Nisi quis renatus fuerit « ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire « in regnum Dei »

Est tamen considerandum, quod corporaliter aliquis prius moritur, et postea sepelitur; sed spiritualiter sepultura baptismi causat mortem peccati; quia sacramentum novae legis efficit quod signat. Unde cum sepultura, quae fit per baptismum, sit signum mortis peccati, mortem efficit in baptizato: et hoc est quod dicit, quod *sumus sepulti in mortem,* ut per hoc ipsum quod signum sepulturae Christi in nobis accipimus, consequamur mortem peccati.

Deinde cum dicit, *Ut quomodo Christus surrexit etc.,* infert consequens, scilicet quod non debeamus vivere in peccato. Ad hoc quidem inducit similitudinem ex resurrectione Christi, dicens: *Ut quomodo Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris,* idest per virtutem Patris, ex qua ipse Pater glorificatur, secundum illud Psal. 56, 9: « E« xurge gloria mea; » *ita et nos in novitate vitae ambulemus;* idest, per bona opera vitae procedamus; vita enim peccati vetustatem habet, quia in corruptionem nos ducit. Hebr. 8, 13: « Quod an« tiquatur et senescit, prope interitum est. » Unde et dicitur Baruch 3, 10: « Quid est quod in terra « inimicorum es? Inveterasti in terra aliena, coin« quinatus es cum mortuis. » Unde et novitas vitae dicitur per quam aliquis redit ad integritatem, ut scilicet sit sine peccato. Psal. 102, 5: « Renovabi« tur ut aquilae juventus tua. » Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae. » Deinde cum dicit, *Si enim,* probat necessitatem consequentiae, Christus enim postquam fuit mortuus, resurrexit: unde conveniens est ut illi qui conformantur Christo quantum ad mortem in baptismo, conformentur etiam resurrectioni ejus per innocentiam vitae; et hoc est quod dicit: *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus;* idest, si in nobis assumamus similitudinem mortis ejus, ut ei incorporemur, sicut ramus qui inseritur plantae, ut quasi nos in ipsa passione Christi inseramur, *simul et resurrectionis erimus,* scilicet similitudini ejus complantati, ut scilicet in praesenti innocenter vivamus, et in futuro ad similem gloriam perveniamus. Phil. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae « configuratum corpori claritatis suae. » 2 Tim. 2, 11: « Si commortui sumus, et convivemus. » Sic igitur sicut Apostolus per similitudinem mortis Christi probavit quod sumus mortui peccato, quod praemiserat quasi antecedens; sic per similitudinem resurrectionis ejus probavit quod non debemus vivere in peccato, quod quasi consequens superius introduxit.

LECTIO II.

Hoc scientes, quod vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato. Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum illo: scientes quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur: quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Jesu.

Postquam Apostolus ostendit quod non est nobis in peccato permanendum, ex eo quod per baptismum mortui sumus peccato; hic ulterius ostendit adesse nobis facultatem ad hoc observandum: et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Qui enim mortuus est etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit beneficium quod consecuti sumus; secundo hujus beneficii effectum, ibi, *Ut destruatur corpus peccati.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod debemus in novitate ambulare, scilicet desistendo a peccato. Et ne hoc aliquis forte impossibile diceret, dicit quod sumus *hoc scientes, quia vetus homo noster,* idest vetustas hominis per peccatum inducta, *simul,* scilicet cum Christo, *crucifixus est;* id est, per crucem Christi est mortificatus: sicut enim supra dictum est, vetustas hominis per peccatum inducta est, inquantum per peccatum, bonum naturae corrumpitur: quae quidem vetustas in homine principatur, quamdiu homo peccato subjacet. Et quia

id quod est principale in homine, dicitur esse ipse homo, inde est quod in eo qui peccato subjicitur, ipsa vetustas peccati dicitur esse vetus homo. Vetustas autem peccati potest intelligi vel ipse reatus seu macula actualium peccatorum, vel etiam consuetudo peccandi, quae quamdam necessitatem ingerit ad peccandum; vel etiam ipse fomes peccati proveniens ex peccato primi parentis. Sic igitur vetus homo noster dicitur esse simul crucifixus cum Christo; inquantum praedicta vetustas virtute Christi sublata est; vel quia totaliter est amota, sicut totaliter amovetur in baptismo reatus et macula peccati: vel quia diminuitur virtus ejus, sicut virtus fomitis vel etiam consuetudinis peccandi. Coloss. 2, 14: « Delens « quod adversum nos erat chirographum decreti, quod « erat contrarium nobis: et ipsum tulit de medio, affi« gens illud cruci. » Deinde cum dicit, *Ut destruatur corpus peccati,* ponit effectum praedicti beneficii duplicem: quorum primus est remotio praecedentium delictorum; et hoc est quod dicit: *Ut destruatur corpus peccati:* dicitur enim corpus peccati, ipsa congeries malorum operum; sicut ipsa congeries membrorum facit unum corpus naturale. Job 41, 6: « Corpus ejus quasi scuta fusilia, com« pactum squamis se prementibus. » Secundus autem effectus est ut caveamus a peccatis in futurum; et hoc est quod subdit dicens: *Ut ultra non serviamus peccato:* tunc enim homo peccato servit quando concupiscentiae peccati obedit per consensum, et corporis executionem. Joan. 8, 34: « Qui facit « peccatum, servus est peccati. ».

Deinde cum dicit, *Qui enim mortuus est etc.,* manifestat quod dixerat: et primo quantum ad primum effectum; secundo quantum ad secundum, ibi, *Si autem mortui sumus cum Christo.* Circa primum considerandum est, quod congeries peccatorum destruitur quando peccata homini remittuntur. Sic igitur destructionem corporis peccati manifestat dicens: *Qui enim mortuus est,* peccato (1) scilicet per baptismum, quo Christo commorimur, *justificatus est a peccato;* id est, remissis peccatis translatus est in statum justitiae. 1 Cor. 6, 11: « Et haec quidem fuistis aliquando; sed abluti estis, « sed sanctificati estis, sed justificati estis. » Quia igitur per crucem Christi homo peccato moritur, consequens est quod a peccato justificetur; et ita, quod corpus peccati destruatur. Deinde cum dicit, *Si autem mortui sumus etc.,* manifestat secundum effectum per conformitatem ad vitam Christi, tali ratione. Ille qui Christo morienti commoritur, simul convivit et resurgenti; Christus autem sic resurrexit a mortuis tamquam nunquam de cetero moriturus; ergo ille qui mortificatus est peccato, sic Christo resurgenti convivit quod habet facultatem nunquam de cetero ad peccatum redeundi. Circa hoc ergo tria facit. Primo ostendit conformitatem hominis fidelis ad vitam Christi resurgentis; secundo ponit conditionem vitae resurgentis, ibi, *Scientes quod Christus etc*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ita et vos etc.* Dicit ergo primo: *Si enim mortui sumus cum Christo,* id est si virtute mortis Christi sumus mortui peccato, *credimus, quia etiam simul vivemus cum illo,* id est ad similitudinem vitae ejus. Vivemus, inquam, hic vita gratiae, et in futuro vita gloriae. Ephes. 2, 5: « Cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos « in Christo. » Deinde cum dicit, *Scientes,* ponit conditionem vitae Christi resurgentis: et primo ponit eam; secundo probat, ibi, *Quod enim mortuus est etc.* Dicit ergo primo. Hoc, inquam, quod dictum est credimus, *scientes quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur,* sed vivit vita perpetua. Apoc. 1, 18: « Fui mortuus, et sum vivens in « saecula saeculorum; » et quod plus est, *mors illi ultra non dominabitur,* quae scilicet in homine dominatur, non solum dum moritur per separationem animae a corpore, sed etiam ante mortem, dum patitur aegritudinem, famem et sitim et alia hujusmodi, per quae pervenitur ad mortem; sed ab his libera est vita Christi resurgentis; et ideo non subjicitur dominio mortis, sed potius ipse habet dominium super mortem. Apoc. 1, 18: « Habet « clavem mortis et inferni. » Deinde cum dicit, *Quod enim mortuus est etc.,* probat propositum, scilicet quod Christus resurgens ulterius non moriatur: et hoc dupliciter. Primo quidem ratione accepta ex parte mortis quam sustinuit, dicens: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel.* Non autem intelligitur quod ipse mortuus est peccato quod ipse commisit vel contraxit: quia in eo nullo modo peccatum locum habuit: 1 Petr. 2, 22: « Qui peccatum non fecit. » Sed dicitur mortuus esse peccato dupliciter: uno modo, quia mortuus est pro peccato tollendo: 2 Corinth. 5, 21: « Eum « qui non novit peccatum pro nobis Deus fecit « peccatum, » id est hostiam pro peccato. alio modo, quia mortuus est similitudini carnis peccati, id est vitae passibili et mortali: infra 8, 3: *Deus misit Filium suum in similitudinem carnis peccati.* Utroque autem modo concludi potest quod Christus mortuus sit semel, ex hoc quod mortuus est peccato. Quantum enim ad primum, manifestum est quod per unam mortem omnia peccata delevit, secundum illud Hebr. 10, 14: « Una oblatione con« summavit in sempiternum sanctificatos. » Ideo non restat ut adhuc pro peccato moriatur (1). 1 Pet. 3, 18: « Christus semel pro peccatis mortuus « est. » Quantum ad secundum autem, idem potest concludi. Si enim Christus mortem sustinuit ut deficeret in eo similitudo carnis peccati, debuit ejus mors conformari aliis gerentibus carnem peccati, qui semel moriuntur: unde dicitur Hebr. 9, 27: « Quemadmodum statutum est hominibus semel « mori... sic et Christus semel oblatus est ad mul« torum exhaurienda peccata. » Secundo ostendit idem ex conditione vitae quam resurgendo adeptus est, dicens, *Quod autem vivit, vivit Deo,* id est ad conformitatem Dei. Dicitur enim 2 Cor. ult. 4: « Quod si crucifixus est ex infirmitate, vivit ex « virtute Dei. » Effectus autem conformatur causae: unde et vita quam Christus resurgens acquisivit, est deiformis: sicut ergo vita Dei est sempiterna et absque corruptione, secundum illud 1 Tim. ult. 16: « Qui solus habet immortalitatem; » ita et vita Christi est immortalis. Deinde cum dicit, *Ita et vos etc.,* infert conclusionem intentam, ut conformemur vitae Christi resurgentis: et quantum ad hoc quod mortuus est peccato, id est mortali vitae, quae habet similitudinem peccati, nunquam ad eam rediturus: et quantum ad hoc quod vivit ad conformitatem Dei: et quantum ad primum dicit: *Ita et vos existimate vos quidem*

(1) *Al. omittitur* peccato.

(1) *Al.* moreretur.

mortuos esse peccato, scilicet tamquam ad peccatum nunquam sitis redituri: Isa. 26, 14: « Morientes non vivant: » quantum ad secundum dicit, *Viventes Deo*, id est ad honorem vel similitudinem Dei, ut scilicet nunquam per peccatum moriamur. Gal 2, 20: « Quod autem nunc vivo in « carne, in fide vivo Filii Dei. » Et ideo subdit: *In Christo Jesu Domino nostro*, idest per Jesum Christum, per quem et peccatis morimur, et Deo vivimus. Vel *in Christo Jesu*, id est tamquam incorporati Christo Jesu, ut per ejus mortem moriamur peccato, et per ejus resurrectionem vivamus Deo. Ephes, 2, 5: « Convivificavit nos in Christo « cujus gratia salvati estis. «

LECTIO III.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo tamquam ex mortuis viventes, et membra vestra, arma justitiae Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo: Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis quoniam cum exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam? Gratias autem Deo quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinae in quam traditi estis (1). Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiae.

Postquam Apostolus ostendit quod non est nobis permanendum in peccato, et quod hujus rei facultatem habemus, hic concludit moralem exhortationem: et circa hoc tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo rationem assignat, ibi, *Peccatum enim etc.*; tertio movet quaestionem et solvit, ibi, *Quid ergo? Peccabimus etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem, secundo exponit eam, ibi, *Ut obediatis etc.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod *vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati:* per quod datur intelligi quod virtus peccati intantum diminuta est ut nobis dominari non possit: ergo peccatum de cetero *non regnet in vestro mortali corpore.* Non autem dicit, non sit peccatum in vestro mortali corpore: quia quamdiu corpus nostrum est mortale, idest necessitati mortis addictum, non potest esse quin in corpore nostro sit peccatum, idest fomes peccati. Sed ex quo a Deo liberati sumus a regno peccati, debemus conari quod peccatum in corpore nostro dominium jam amissum in nobis non recuperet: et hoc est quod dicit: *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Et hoc quidem necessarium est cavere, dum corpus mortale gerimus: quia dicitur Sap. 9, 15: « Corpus « quod corrumpitur, aggravat animam. » Deinde cum dicit, *Ut obediatis etc.*, exponit admonitionem praemissam. Circa quod considerandum est, quod dupliciter peccatum regnat in homine. Uno modo, per interiorem consensum mentis: et hoc removendo, dicit: *Ut obediatis concupiscentiis ejus*; obedire enim per consensum mentis concupiscentiis peccati, est peccatum regnare in nobis. Eccli. 18, 30: « Post concupiscentias tuas non eas. » Secundo modo regnat in nobis peccatum per operis executionem; et ad hoc excludendum, subdit: *Sed neque exhibeatis membra vestra peccato,* id est fomiti peccati, *arma iniquitatis,* idest istrumenta ad iniquitatem exequendam: homo enim cum per membra sua peccatum exequitur, ad iniquitatem exequitur; et hoc ipso pugnare (1) videtur ad restituendum dominium peccati, quod per consuetudinem peccati in nobis convalescit. Ezech. 32, 27: « Cum armis suis ad inferos descenderunt. « Deinde cum dicit, » *Sed exhibete vos Deo etc.*, exhortatur ad contrarium, ut scilicet exhibeamus nos Deo. Et primo quantum ad interiorem affectum, cum dicit, *Sed exhibeatis vos Deo,* ut scilicet mens vestra ei subdatur. Deut. 10, 12: « Et nunc Israel, « quid Dominus Deus tuus requirit a te, nisi ut timeas « Dominum Deum tuum, et ambules in viis ejus? » Et hoc facere debetis *tamquam ex mortuis vivenites*, idest tamquam reducti ad vitam gratiae de morte culpae. Nam et ideo justum est « ut qui vivit jam « non sibi vivat, sed ei qui pro omnibus mortuus « est: » 2 Cor. 4, 15. Secundo quantum ad exteriorem actum: unde dicit: *Exhibete membra vestra Deo*, idest ad ejus obsequium, *arma justitiae*, idest instrumenta quaedam ad justitiam exequendam, quibus scilicet pugnetis contra inimicos Dei. Ephes. ult. 2: « Induite vos armaturam Dei, ut possitis « stare adversus insidias diaboli. »

Deinde cum dicit, *Peccatum enim etc.*, assignat rationem admonitionis praedictae. Posset enim aliquis seipsum excusare, allegans peccati dominium, per quod assereret se ab observatione admonitionis praedictae impediri. Hoc ergo Apostolus primo excludit, dicens: *Peccatum enim non dominabitur*, scilicet si coeperitis peccato resistere, et vos Deo exhibere, secundum illud Jac. 4, 8: « Appropin« quate Deo, et appropinquabit vobis: resistite « diabolo, et fugiet a vobis. » Quasi dicat: Ideo potestis praedicta observare, quia non invenitis peccatum in vos dominari, per quod retrahi possitis: sumus enim liberati a Christo, secundum illud Joan. 8, 36: « Si Filius vos liberaverit, vere liberi « eritis. » Secundo manifestat quod dixerat, dicens: *Non enim estis sub lege, sed sub gratia.* Ubi considerandum est, quod non loquitur hic de lege solum quantum ad caeremonialia, sed etiam quantum ad moralia: sub qua quidem aliquis dicitur esse dupliciter. Uno modo quasi legis observantiae voluntarie subjectus; et hoc modo etiam Christus fuit sub lege, secundum illud Gal. 4, 4: « Factum sub lege: » quia scilicet legem observavit non solum quantum ad moralia, sed etiam quantum ad caeremonialia. Fideles autem Christi sunt quidem hoc modo sub lege quantum ad moralia, non autem quantum ad caeremonialia. Alio modo dicitur aliquis esse sub lege, quasi a lege coactus: et sic dicitur esse sub lege qui non voluntarie ex amore, sed timore cogitur legem observare. Talis

(1) *Deest in exemplis quae vidimus, sententia quae sequitur*: Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiae; *exponitur vero a Divo Thoma in fine Lectionis.*

(1) *Al.* impugnare.

autem caret gratia, quae si adesset, inclinaret voluntatem ad observantiam legis, ut ex amore moralia ejus praecepta impleret. Sic igitur quamdiu aliquis sic est sub lege ut non impleat voluntarie legem; peccatum in eo dominatur, ex quo voluntas hominis inclinatur ut velit id quod est contrarium legi. Sed per gratiam tale dominium tollitur, ut scilicet homo servet legem, non quasi sub lege existens, sed sicut liber. Galat. 4, 31: « Non sumus « ancillae filii, sed liberae: qua libertate Christus « nos liberavit. » Hanc autem gratiam facientem homines libere legem implere, non conferebant legalia sacramenta, sed conferunt eam sacramenta Christi. Et ideo illi qui se caeremoniis legis subjiciebant, quantum pertinet ad virtutem ipsorum sacramentorum legalium, non erant sub gratia, sed sub lege; nisi forte per fidem Christi gratiam adipiscerentur. Illi vero qui se sacramentis Christi subjiciunt, ex eorum virtute gratiam consequuntur, ut non sint sub lege, sed sub gratia; nisi forte per suam culpam se subjiciant servituti peccati.

Deinde cum dicit, *Quid ergo*? movet quaestionem contra id quod dictum est: et circa hoc tria facit. Primo proponit quaestionem; secundo solvit eam, ducendo ad inconveniens, ibi, *Absit. An nescitis etc.;* tertio ostendit esse inconveniens id ad quod duxerat, ibi, *Gratias ago Deo etc.* Circa primum considerandum est quod verbum praemissum poterat male intelligi ab aliquibus, ut scilicet fideles Christi non sint sub lege quantum ad debitum observandi praecepta moralia, ex quo sequeretur quod fidelibus Christi licitum esset peccare, scilicet contra praecepta moralia faciendo: et ideo sub hoc sensu quaestionem movet, dicens: *Quid ergo* dicemus? Numquid *peccabimus*, scilicet contra praecepta moralia legis faciendo, quoniam dictum est quod *non sumus sub lege, sed sub gratia?* Et hunc sensum Apostolus improbat ad Gal. 5, 13, dicens: « Vos « in libertatem vocati estis, fratres mei: tantum ne « libertatem in occasionem detis carnis. » Et ideo hic etiam respondens, subdit, *absit*, scilicet ut peccemus, quia sumus a lege liberati: quia si peccaremus, sequeretur hoc inconveniens, quod iterum redigeremur in servitutem peccati; et hoc est quod dicit: *An nescitis quoniam cui vos exhibetis* propria voluntate *servos ad obediendum,* spontanee *servi estis ejus cui obedistis?* Obedire enim debitum est, quod servi dominis debent. Ephes. 6, 5: « Servi, obedite « dominis carnalibus. » Unde cum aliquis obedit alicui, se servum profitetur ejus, obediendo. Diverso tamen stipendio diversis dominis obeditur. Qui enim obedit peccato, per servitutem peccati ducitur in mortem; et hoc est quod dicit, *Sive peccati,* scilicet servi estis, ei obediendo; et hoc *in mortem* (1), idest aeternam damnationem, praecipitandi: de quo dicitur Apoc. 20, 6: « In his mors secunda non « habet locum. » Qui vero obedit Deo, efficitur hujus obedientiae servus: quia per assuetudinem obediendi, mens ejus magis ac magis ad obediendum inclinatur, et ex hoc justitiam perficit: et hoc est quod dicit: *Sive obeditionis,* scilicet divinorum praeceptorum, servi estis *ad justitiam* implendam, secundum illud supra 2, 13: *Factores legis justificabuntur.* Et satis convenienter obeditionem peccato opponit, eo quod sicut Ambrosius dicit, peccatum est transgressio legis divinae, et caelestium inobedientia mandatorum. Deinde cum dicit, *Gratias autem Deo,* ostendit hoc esse inconveniens, scilicet quod obediendo peccato, iterum reducamur in servitutem peccati. Primo quidem ratione accepta ex beneficio quod consecuti sumus. Si enim aliquis per gratiam alicujus, a servitute liberatur, inconveniens est quod se spontaneum subjiciat servituti: unde cum nos per gratiam Dei simus liberati a peccato, inconveniens est quod iterum nos sponte retrudamus in servitutem peccati. Secundo ex conditione in quam ducti sumus post libertatem peccati, ut scilicet simus servi justitiae. Non licet autem servo alicujus, se contrarii domini servituti subjicere: unde nobis non licet, ex quo sumus facti servi justitiae, iterum redire ad servitutem peccati. Utramque rationem Apostolus simul tangit, dicens: *Gratias ago Deo:* sic et vos gratias agere debetis, quod *cum essetis servi peccati* (« quia « qui facit peccatum, servus est peccati: » Joan. 8, 34) *obedistis,* scilicet credendo: supra 1, 5: « Ad « obediendum fidei in omnibus Gentibus: » et hoc non coacti, sed *ex corde:* infra 10, 10: « Corde « creditur ad justitiam: » *in eam formam doctrinae,* idest in doctrinam catholicae fidei: 2 Tim. 1, 13: « Formam habe sanorum verborum quae a me « audisti: » *in quam traditi estis;* idest cui vos totaliter subdidistis. 2 Cor. 8, 5: « Semetipsos dede« runt primum Deo, deinde nobis per voluntatem « Dei. » Et per hoc *liberati* estis *a peccato,* et ita non convenit quod in servitutem peccati redeatis: et *servi facti estis justitiae;* et ita non convenit quod justitiam deseratis. 1 Corinth. 7, 23: « Pretio empti estis, et non estis vestri. »

(1) *Al.* et hoc est in mortem.

LECTIO IV.

Humanum dico propter infirmitatem carnis vestrae Sicut enim exhibuistis membra vestra servire immunditiae, et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis justitiae. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. Nunc vero liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam. Stipendia enim peccati mors; gratia autem Dei, vita aeterna in Christo Jesu Domino nostro.

Postquam Apostolus ostendit ratione accepta ex beneficio divino, quod non est nobis in peccato permanendum, sed Deo serviendum; hic ostendit idem ratione accepta ex prioris vitae consuetudine: et circa hoc tria facit. Primo proponit suppositi documenti conditionem quod subdit; secundo ponit documenti expressionem, ibi, *Sicut enim exhibuistis etc.;* tertio documenti rationem assignat, ibi, *Cum enim servi essetis peccati etc.* Dicit ergo (1) primo: Monui quod exhibeatis vos Deo: adhuc dico vobis quoddam humanum, idest congruens imbe-

(1) *Al. deest* ergo.

cillitati humanae. Sic enim quandoque homo accipitur in Scriptura, prout scilicet significat conditionem infirmitatis humanae. Sap. 9, 5: « Homo « infirmus et exigui temporis, et minor ad intel« lectum judicii et legum. » 1 Corinth. 3, 3: « Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne car« nales estis, et secundum hominem ambulatis? » Causam autem assignat, subdens, *Propter infirmitatem*. Perfectis enim sunt perfectiora praecepta tradenda. 1 Corinth. 2, 6: « Sapientiam loquimur « inter perfectos. » Hebr. 5, 14: « Perfectorum « est solidus cibus: » infirmioribus sunt danda leviora praecepta. 1 Corinth. 3, 1: « Tamquam « parvuli in Christo, lac potum dedi vobis, non « escam. » Hebr. 5, 12: « Facti estis quibus lac « opus est. » Haec autem infirmitas non ex spiritu, sed ex carne venit: quia « corpus, quod cor« rumpitur, aggravat animam, » ut dicitur Sapient. 9, 15: et ideo subditur, *Carnis vestrae*. Matth. 26, 41: « Spiritus quidem promptus est, caro autem « infirma. »

Deinde cum dicit, *Sicut enim exhibuistis etc.*, ponit documentum, quod dicit esse humanum, in quo docet corpus esse aequaliter exhibendum ad serviendum justitiae, secundum quod nos exhibuimus ipsum ad serviendum peccato: et hoc est quod dicit: *Sicut enim exhibuistis membra vestra servire*, scilicet per executionem mali operis, *immunditiae et iniquitati* corde conceptae: ut immunditia referatur ad peccata carnalia: Ephes. 5, 3: « Omnis fornicatio aut immunditia, nec nomi« netur in vobis: » iniquitas autem referatur ad peccata spiritualia, et praecipue quibus laeditur proximus. Psal. 35, 5: « Iniquitatem meditatus est in « cubili. » Quibus in corde conceptis, membra serviunt *ad iniquitatem*, scilicet opere exequendam. Et ponit iniquitatem hic pro immunditia et iniquitate, secundum quod omne peccatum est iniquitas, infra 13, et hoc inquantum discordat ab aequitate legis divinae. *Ita nunc*, scilicet liberati a peccato, *exhibete membra vestra*, scilicet per executionem bonorum operum, *servire justitiae*, in lege divina nobis propositae; et hoc *in sanctificationem*, idest in executionem, et augmentum sanctitatis. Apoc. ult. 11: « Sanctus sanctificetur adhuc. » Dicit autem hoc esse humanum: quia secundum rectum judicium exigeretur ut homo multo plus serviret justitiae quam ante servierit peccato. Baruch 4, 28: « Sicut fuit sensus vester ut erraretis a Deo, « decies tantum iterum convertentes requiretis « eum. »

Hujus documenti rationem consequenter assignat, dicens: *Cum enim servi essetis peccati etc.*: et circa hoc duo facit. Primo proponit rationem praedictorum; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Stipendia peccati mors*. Ostendit autem rationem praemissorum, praeferendo statum gratiae statui culpae. Si enim plura nobis bona ex justitia proveniunt quam ex culpa, magis debemus insistere ad serviendum justitiae quam studuerimus ad serviendum peccato. Primo ergo ponit conditionem status peccati; secundo conditionem status justitiae, ibi, *Nunc vero liberati etc.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem peccati; secundo effectum peccati, ibi, *Quem ergo fructum habuistis?* tertio finem, ibi *Nam finis illorum mors est*.

Circa primum considerandum est, quod homo naturaliter est liberi arbitrii propter rationem et voluntatem, quae cogi non potest, inclinari tamen ab aliquibus potest. Semper ergo homo, quantum ad arbitrium rationis, remanet liber a coactione, non tamen semper (1) est liber ab inclinatione. Quandoque enim liberum arbitrium inclinatur ad bonum per habitum gratiae vel justitiae; et tunc habet servitutem justitiae, et est liber a peccato. Quandoque autem arbitrium inclinatur ad malum per habitum peccati; et tunc habet servitutem peccati et libertatem justitiae. Servitutem quidem peccati dico (2), qua trahitur ad consentiendum peccato contra judicium rationis. Joan. 8, 34: « Qui facit « peccatum, servus est peccati: » et quantum ad hoc dicit: *Cum enim servi essetis peccati*. Libertatem vero a justitia, quantum ad hoc quod homo absque freno justitiae praecipitat se in peccatum: et quantum ad hoc dicit: *Liberi fuistis justitiae*: quod praecipue contingit his qui ex certo proposito peccant: nam illi qui ex infirmitate vel ex passione peccant, aliquo freno justitiae retinentur, ut non videantur a justitia omnino liberi. Hierem. 2, 20: « A « saeculo fregisti jugum, rupisti vincula, dixisti, Non « serviam. » Job 11, 12: « Vir vanus in super« biam erigitur, et tamquam pullum onagri, libe« rum se putat. » Sciendum est tamen, quod iste status habet veram servitutem, libertatem autem non veram, sed apparentem. Cum enim homo sit id quod est secundum rationem, tunc homo vere est servus quando ab aliquo extraneo (3) abducitur ab eo quod est rationis. Sed quod aliquis freno rationis non cohibeatur a sequenda concupiscentia, est libertas quantum ad opinionem illius qui summum bonum putat concupita sequi.

Deinde cum dicit, *Quem ergo fructum habuistis?* ostendit effectum peccati. Et unum quidem effectuum excludit, scilicet effectum fructuosum, cum dicit: *Quem ergo fructum habuistis*, scilicet cum peccabatis, *in illis*, scilicet peccatis? Sunt enim infructuosa peccati opera, quia non adjuvant hominem ad beatitudinem consequendam. Isa. 59, 6: « Opera eo« rum, opera inutilia. » Mich. 2, 1: « Vae qui « cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus « vestris. » Astruit autem effectum confusibilem, dicens: *In quibus*, scilicet peccatis, id est de quibus, *nunc*, scilicet in statu poenitentiae, *erubescitis*, propter eorum turpitudinem. Hier. 31, 19: « Post« quam ostendisti mihi, percussi femur meum con« fusione et erubui. » Isa. 1, 29: « Erubescetis « super hortis (scilicet voluptatis) quos elegeratis. » Deinde cum dicit, *Nam finis etc.*, ponit finem peccati, dicens: *Nam finis illorum*, scilicet peccatorum, *mors est*: quae quidem etsi non sit finis operantis peccatum, quia peccando non intendit mortem incurrere, est tamen finis ipsorum peccatorum, quia de se nata sunt (4) mortem inducere: et temporalem, quia cum anima a se Deum separat dignum est ut ab ea corpus suum separetur; et aeternam, quia cum aliquis ad tempus (5) vult separari a Deo propter concupiscentiam peccati, dignum est ut ab eo aeternaliter separetur, quod est mors aeterna. Supra 1, ult.: *Qui talia agunt, digni sunt morte*. Deinde cum dicit, *Nunc vero liberati etc.*, ostendit qualitatem status justitiae: et primo

(1) *Al. omittitur* semper.
(2) *Al. deest* dico.
(3) *Al.* extremo.
(4) *Al.* quia nata sunt.
(5) *Al. desideratur* ad tempus.

ponit conditionem status justitiae; secundo effectum, ibi, *Habetis fructum vestrum etc.*; tertio ponit finem, ibi, *Finem vero vitam aeternam.* Circa primum considerandum est, quod sicut quamdiu (1) aliquis a peccato inclinatur ad malum, est liber a justitia; ita cum aliquis ex habitu justitiae et gratiae inclinatur ad bonum, est liber a peccato, ut scilicet ab eo non superetur usque ad consensum: unde dicit: *Nunc vero,* scilicet in statu justitiae, *liberati a peccato.* Joan. 8, 36: « Si Filius vos « liberaverit, tunc vere liberi eritis. » Similiter e contra sicut in statu peccati est aliquis servus peccati, cui obedit: ita in statu justitiae est aliquis servus Dei, voluntarie obediens, secundum illud Psal. 99, 1: « Servite Domino in laetitia. » Et hoc est quod subdit: *Servi autem facti Deo.* Psalm. 115, 16: « O Domine, quia ego servus tuus. » Haec autem vera est libertas et optima servitus: quia per justitiam homo inclinatur ad id quod convenit ipsi, quod est proprium hominis, et avertitur ab eo quod convenit concupiscentiae, quod est maxime bestiale. Deinde cum dicit, *Habetis fructum,* ponit effectum justitiae, dicens: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem;* idest, ipsa sanctificatio, hoc est executio sanctitatis per bona opera, est fructus vester, inquantum scilicet hoc spiritualiter et sancte vos delectat. Eccl. 24, 23: « Flores mei « fructus honoris et honestatis. » Galat. 5, 22: « Fructus spiritus est gaudium, pax etc. » Consequenter ponit finem, dicens: *Finem vero,* habetis, *vitam aeternam:* quae quidem est finis et ipsorum justorum, qui propter vitam aeternam habendam omnia operantur: Matth. 6, 33: « Primum quaeri« te regnum Dei; et haec omnia adjicientur vobis: » et etiam ipsorum operum; quae cum ex obedientia Dei fiant, et ad Dei imitationem, vitam aeternam merentur: Joan. 10, 27: « Oves meae vocem meam « audiunt, et sequuntur me, et vitam aeternam do « eis. »

Deinde cum dicit, *Stipendia enim peccati mors,* manifestat quod dixerat de finibus malorum et bonorum: et primo quantum ad mala dicit. Dictum est, quod finis peccatorum est mors: *stipendia enim peccati mors.* Dicuntur autem stipendia, mercedes militum, a stipe pendenda, idest ponderanda; quia pecunia distribuenda militibus ponderabatur. Quia ergo peccatores peccato militant membra sua exhibentes arma peccato, ut supra dictum est; mors dicitur esse stipendium peccati, idest retributio quam retribuit sibi servientibus. Et ex hoc manifestum est quod mors sit finis peccatorum, non quem peccantes quaerunt, sed qui eis retribuitur. Psal. 10, 7: « Ignis, sulphur, spiritus procellarum, pars calicis « eorum. » Quantum vero ad bona dicit: *Gratia Dei vita aeterna.* Quia enim dixerat justos homines habere vitam aeternam, quam certum est non posse haberi nisi per gratiam; ideo hoc ipsum quod bona operamur, et quod opus nostrum est dignum vita aeterna, est a gratia Dei: unde et in Psal. 83, 12, dicitur: « Gratiam et gloriam dabit Dominus. » Sic igitur opera nostra, si considerentur in sui natura, et secundum quod procedunt ex libero arbitrio hominis, non merentur ex condigno vitam aeternam, sed solum secundum quod procedunt ex gratia Spiritus sancti. Unde dicitur Joan. 4, 14: quod « fiet in eo fons aquae salientis in vitam « aeternam. » Et hoc fit *in Christo Jesu Domino nostro,* idest per Christum; vel inquantum in ipso sumus per fidem et caritatem. Joan. 6, 40: « O« mnis qui videt Filium, et credit in eum, habet « vitam aeternam. »

(1) *Al.* quando.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit? Nam quae sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi; si autem mortuus fuerit vir ejus, soluta est a lege viri. Igitur vivente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est a lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Itaque, fratres mei, et vos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificetis Deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quae per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus a lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, et non in vetustate litterae.

Postquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato, hic ostendit quod per eamdem gratiam Christi liberamus a servitute legis: et circa hoc duo facit: primo ponit propositum; secundo excludit objectionem, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur a servitute legis; secundo ostendit utilitatem hujus liberationis, ibi, *Ut fructificemus Deo.* Circa primum tria facit. Primo proponit documentum, ex quo arguitur ad propositum ostendendum; secundo manifestat ipsum, ibi, *Nam quae sub viro est etc.*; tertio concluditur, ibi, *Itaque fratres mei etc.* Documentum autem proponit eis quasi notum: unde dicit: *An ignoratis fratres?* quasi diceret: Hoc ignorare non debetis. 1 Cor. 14, 38: « Si quis ignorat, ignorabitur. » Et causam quare non debent ignorare, ostendit subdens: *Scientibus enim legem loquor.*

Sed cum Romani Gentiles essent, et legem Moysi ignorarent, videtur eis non competere quod hic dicitur; et ideo quidam exposuerunt hoc de lege naturali, quae Gentibus non erat incognita, secundum illud supra 2, 14: *Cum Gentes, quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt,*

ejusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex. Unde et subditur: *Quia lex in homine dominatur*, scilicet naturalis, *quanto tempore* scilicet *vivit* lex in homine: quae quidem vivit quamdiu ratio naturalis (1) efficaciter in homine viget. Moritur autem lex naturalis in homine quando (2) ratio naturalis passionibus succumbit. Isa. 24, 5: « Dissipaverunt « foedus sempiternum, » scilicet legis naturalis.

Sed hoc non videtur esse secundum intentionem Apostoli, qui absolute et indeterminate de lege loquens, semper loquitur de lege Moysi. Et ideo dicendum est, quod Romani fideles non erant solum Gentes, sed inter eos erant multi Judaei: unde habetur Act. 18, 2: « Paulus Co« rinthi invenit quemdam Judaeum, nomine Aqui« lam, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam « uxorem ejus; eo quod praecepisset Claudius di« scedere omnes Judaeos a Roma. » *Lex* ergo hoc modo *dominatur in homine quanto tempore vivit*, scilicet homo: data est enim lex ad dirigendum homines in via hujus vitae, secundum illud Psalm. 24, 12: « Legem statuit ei in via quam elegit. » Ideo legis obligatio morte solvitur.

Deinde cum dicit, *Nam quae sub viro est mulier etc.*, manifestat quod dixerat per exemplum in lege matrimonii: et primo ponit exemplum; secundo manifestat per signum, ibi, *Ergo vivente viro etc.* Circa primum duo facit. Primo in exemplo ponit quomodo obligatio legis durat, vita durante, dicens: *Nam mulier quae sub viro*, idest sub viri potestate, *est*, ex lege divina, qua dictum est Gen. 3, 16: « Sub viri potestate eris, » *alligata est legi*, scilicet qua tenetur convivere viro, secundum illud Matth. 19 6: « Quos Deus conjunxit, homo « non separet. » Et haec quidem inseparabilitas matrimonii praecipue causatur inquantum est sacramentum conjunctionis indissolubilis Christi et Ecclesiae, vel Verbi et humanae naturae in persona Christi. Ephes. 5, 32: « Sacramentum hoc magnum « est in Christo et Ecclesia. » Secundo ibi, *Si autem mortuus fuerit vir ejus*, manifestat in exemplo quomodo obligatio legis solvitur post mortem, dicens: *Si autem vir*, scilicet mulieris, *fuerit mortuus*, mulier post mortem viri, *soluta est a lege mariti*, idest a lege matrimonii, qua obligatur (3) viro. Cum enim, ut Augustinus ait, lib. de Nuptiis et concupiscentia (lib. 1, cap. 18), nuptiae sint bona mortalium, non se extendit obligatio nuptiarum post vitam mortalem. Et propter hoc, in resurrectione, quando erit immortalis, neque nubent neque nubentur, ut dicitur Matth. 22. Ex quo patet quod si aliquis moriatur et resurgat, sicut in Lazaro accidit, non erit uxor, quae fuerat, nisi de novo cum ipso contrahat.

Sed contra hoc inducitur quod habetur Heb. 11, 35: « Acceperunt mulieres de resurrectione « mortuos suos. »

Sed sciendum est, quod mulieres non receperunt maritos suos, sed filios suos; sicut mulier quaedam per Eliam, ut habetur 3 Reg. 17, et alia per Eliseum, ut habetur 4 Reg. 4. Aliter autem se habet in sacramentis quae imprimunt characterem, qui est quaedam consecratio animae immortalis. Omnis autem consecratio manet quamdiu manet res consecrata; sicut patet in consecratione Ecclesiae vel altaris. Et ideo si baptizatus vel confirmatus vel ordinatus moriatur et resurgat, non debet iterum eadem sacramenta accipere.

Deinde cum dicit, *Ergo vivente viro etc.*, manifestat quod dixerat, per signum: et primo quantum ad obligationem matrimonii, quae durat in muliere, vivente viro: cujus signum est quod vocatur adultera si fuerit cum alio viro, scilicet ei carnaliter commixta, vivente viro suo (1). Hier. 3, 1: « Si dimiserit vir uxorem suam, et recedens ab « eo, duxerit virum alterum, numquid non pollu« ta, et contaminata est mulier illa? » Secundo ibi, *Si autem mortuus fuerit vir ejus*, inducit signum quantum ad hoc quod obligatio legis matrimonii solvitur per mortem, dicens, quod *si vir ejus*, scilicet mulieris, *mortuus fuerit, liberata est* mulier *a lege viri*, qua obligabatur viro, *ut non sit adultera, si fuerit cum alio*, carnaliter ei commixta, praesertim si ei matrimonialiter conjungatur. 1 Cor. 7, 39: « Si dormierit vir ejus (scilicet mulieris) « liberata est; cui vult, nubat. » Ex quo patet quod secundae nuptiae vel quartae, sunt secundum se licitae, et non solum per dispensationem, ut videtur dicere Chrysostomus, qui super Matthaeum dicit, quod sicut Moyses permisit libellum repudii, ita Apostolus permisit secundas nuptias. Nulla est enim ratio, si lex matrimonialis solvitur per mortem, quare non liceat conjugi remanenti ad secunda vota transire. Quod autem Apostolus dicit 1 Timoth. 3, 2, Quod « oportet Episcopum esse unius uxoris « virum, » non hoc dicitur quia secundae nuptiae sint illicitae, sed propter defectum sacramenti: quia non esset unus unius, sicut Christus est sponsus unius Ecclesiae.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres mei etc.*, concludit principale propositum, dicens: *Itaque fratres mei*, idest per hoc quod estis facti membra corporis Christi, simul cum eo mortui et sepulti, ut supra est habitum, *mortificati estis legi*, idest quantum ad hoc quod cessat in vobis obligatio legis, ita scilicet *ut jam sitis alterius*, scilicet Christi, ejus legi subjecti, *qui ex mortuis resurrexit*, in quo et vos resurgentes novam vitam assumpsistis. Et ita non lege prioris vitae, sed lege novae vitae tenemini obligati.

Videtur autem esse dissimilitudo quantum ad hoc quod in praecedenti exemplo vir moriebatur, et remanebat mulier absque obligatione legis; hic autem ille qui solvitur ab obligatione, dicitur mori.

Sed si recte consideremus, utrumque est ejusdem rationis; quia cum matrimonium sit inter duos, sicut quaedam relatio; non refert quicumque eorum moriatur, ad hoc quod tollatur lex matrimonii: utrumlibet enim contingat, manifestum est quod per mortem qua commorimur Christo, cessat obligatio ceteris legis.

Deinde cum dicit, *Ut fructificemus*, ostendit utilitatem praedictae liberationis: et circa hoc tria facit. Primo ponit utilitatem, dicens: *Ut fructificemus Deo:* per hoc enim quod sumus facti membra Christi, in Christo manentes, possumus fructum boni operis facere ad honorem Dei. Joan. 15, 4: « Si« cut palmes non potest ferre fructum a semetipso, « nisi manserit in vite; sic nec vos nisi in me « manseritis. » Secundo ibi, *Cum enim essemus*, ostendit quod iste fructus impediebatur quando era-

(1) *Al.* naturaliter.
(2) *Al.* quamdiu.
(3) *Al.* obligatur.

(1) *Al. deest* suo.

mus sub servitute legis, dicens: *Cum essemus in carne,* subditi concupiscentiis carnis: infra 8, 9: « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: » *passiones*, et affectiones, *peccatorum, quae* quidem *erant per legem* vel notificatae, vel augmentatae occasionaliter, ut supra patuit, *operabantur in membris nostris,* idest movebant membra nostra; Jacob. 4, 1: « Unde bella et lites? Nonne ex concupi- « scentiis? » Et hoc *ut fructificarent morti,* idest, ut fructum facerent mortis. Jacob. 1, 15: « Pecca- « tum cum consummatum fuerit, generat mortem ». Tertio ibi, *Nunc autem soluti,* ostendit quod praedicta utilitas acquiritur ab his qui sunt liberati a servitute legis, dicens: *Nunc autem soluti sumus* per gratiam Christi *a lege mortis,* idest a servitute legis Moysi: quae dicitur lex mortis, vel quia corporaliter occidebat absque misericordia: Heb. 10, 28: « Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla « miseratione moritur: » vel potius dicitur lex mortis, quia spiritualiter occidebat per occasionem, secundum illud 2 Corinth. 3, 6: « Littera occidit. » In qua lege nos tenebamur, quasi servi sub lege. Gal. 3, 23: « Prius autem quam veniret fides, sub « lege custodiebamur. » Ita scilicet sumus soluti, *ut serviamus in novitate spiritus,* idest spiritu renovati per gratiam Christi. Ezech. 36, 26: « Da- « bo vobis cor novum, et spiritum novum po- « nam in medio vestri: » *non in vetustate litterae,* idest non secundum veterem legem. Vel non in vetustate peccati, quam littera legis auferre non potuit. Psalm. 6, 8: « Inveteravi inter omnes ini- « micos meos. »

LECTIO II.

Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cognovi nisi per legem; nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces. Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me, et per illud occidit. Itaque lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

Postquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a servitute legis, et quod ista liberatio est utilis, hic respondet cuidam objectioni, quae ex praemissis occasionem habet, per quam videtur quod lex vetus non sit bona: et circa hoc duo facit. Primo solvit objectionem, per quam videtur legem non esse bonam; secundo ostendit legem esse bonam, *Scimus enim etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit objectionem quantum ad ipsam legem; secundo solvit, ibi, *Itaque lex quidem sancta.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod passiones peccatorum erant per legem, et quod est lex mortis: *quid ergo dicemus* ex his sequi? Numquid dicemus, quod *lex est peccatum?* Quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quod lex peccatum doceat, sicut dicitur Hier. 10, 3: « Leges « populorum vanae sunt: » quia scilicet vanitatem docent: alio modo ut lex dicatur peccatum, quia ille qui legem dedit, peccaverit, talem legem ferendo: et haec duo invicem se consequuntur: quia si lex peccatum docet, legislator legem ferendo peccat. Isai. 10, 1: « Vae qui condunt leges iniquas. » Videtur autem quod lex peccatum doceat, si passiones peccatorum sunt per legem, et si lex ducit ad mortem. Deinde cum dicit, *Absit,* solvit praedictam objectionem. Circa quod sciendum est, quod si lex per se et directe causaret passiones peccatorum, vel mortem, sequeretur quod lex esset peccatum altero modorum dictorum; non autem si lex est occasio passionum peccati et mortis. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit quid lex per se facit; secundo ostendit quid ex ea occasionaliter sequatur, ibi, *Occasione autem accepta etc.* Circa primum tria facit. Primo respondet ad quaestionem, dicens, *Absit,* scilicet quod lex sit peccatum: neque enim ipsa docet peccatum, secundum illud Psal. 18, 8: « Lex « Domini immaculata: » neque legislator peccavit, quasi injustam legem ferens, secundum illud Proverb. 8, 15: « Per me reges regnant, et le- « gum conditores justa decernunt. » Secundo, ibi, *Sed peccatum non cognovi etc.*, ponit id quod per se pertinet ad legem, scilicet notificare peccatum, et non auferre; et hoc est quod dicit: *Sed peccatum non cognovi nisi per legem.* Supra 3, 10: *Per legem enim Dei cognitio peccati.* Et si quidem hoc intelligitur de lege naturali, manifestum est quod dicitur, quia per legem naturalem homo dijudicat inter (1) bonum et malum. Eccli. 17, 6; « Sensu implevit corda illorum, et bona et mala « ostendit illis. » Sed Apostolus hic videtur loqui de lege veteri, quam significavit supra, dicens, *Non in vetustate literae.* Dicendum est ergo, quod sine lege poterat quidem peccatum cognosci, secundum quod habet rationem inhonesti, idest contra rationem existens: non autem secundum quod importat offensam divinam, quia per legem divinitus datam manifestatur homini quod Deo displicent peccata humana in hoc quod ea prohibet et mandat puniri. Tertio ibi, *Nam concupiscentiam nesciebam,* probat quod dixerat, dicens, *Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.*

Circa quod considerandum est, quod hoc quod dixerat, *Peccatum non cognovi* (2) *nisi per legem,* posset aliquis referre ad ipsum actum peccati, quem lex in notitiam hominis ducit dum probibet; et hoc quidem verum est quantum ad aliqua peccata. Dicitur enim Levit. 18, 23: « Mulier non succum- « bet jumento. » Sed quod hic non sit intellectus Apostoli, patet ex his quae hic dicuntur: nullus enim est qui ipsum actum concupiscentiae ignoret, cum omnes ipsum experiantur. Est ergo intelligendum, sicut supra diximus, quod peccatum non cognoscitur nisi per legem, quantum ad reatum poenae, et offensam Dei. Ideo autem hoc probat per concupiscentiam, quia concupiscentia prava commu-

(1) *Al. deest* inter.
(2) Al. *non cognoscebam.*

niter se habet ad omnia peccata. Unde Glossa dicit et Augustinus (de ver. Apost., serm. 4): « Hic ele- « git Apostolus quod est generale peccatum, scilicet « concupiscentiam. Bona est ergo lex, quae dum « concupiscentias prohibet, omnia mala prohibet. » Potest autem intelligi quod concupiscentia sit generale peccatum, secundum quod sumitur pro concupiscentia rei illicitae, quae est de essentia cujuslibet peccati (1). Non autem sic appellavit Augustinus concupiscentiam generale peccatum; sed quia est radix et causa omnis peccati aliqua concupiscentia specialis. Unde et Glossa dicit, quod concupiscentia est generale peccatum, unde omnia mala veniunt. Inducit enim Apostolus praeceptum legis, quod habetur Exod. 20, 17: ubi specialiter prohibetur, « Non concupisces rem proximi tui, » quae est concupiscentia avaritiae, de qua loquitur 1 Tim. 6, 10: « Radix omnium malorum est cupiditas: » et hoc ideo, quia pecuniae obediunt omnia, ut dicitur Eccle. 10. Et ideo concupiscentia, de qua hic loquitur, est generale malum, non communitate generis vel speciei, sed communitate causalitatis. Nec est contrarium quod habetur Eccli. 10, 15: « Initium omnis peccati, superbia: » nam superbia est initium peccati ex parte aversionis; cupiditas autem est principium peccatorum ex parte conversionis ad bonum commutabile. Potest autem dici, quod Apostolus specialiter assumit concupiscentiam ad propositi manifestationem, quia vult ostendere quod sine lege peccatum non cognoscebatur, inquantum scilicet pertinet ad offensam Dei: et hoc maxime patet in hoc quod lex Dei prohibet concupiscentiam, quae ab homine non prohibetur: nam solus Deus hominem reum reputat propter concupiscentiam cordis, secundum illud Reg. 16, 7: « Ho- « mines vident quae patent, Deus autem intuetur « cor. » Ideo autem lex Dei potius prohibuit concupiscentiam rei alienae, quae furto aufertur, et uxoris alienae, quae per adulterium violatur, quam concupiscentiam aliorum peccatorum, quia ista peccata etiam in ipsa concupiscentia habent quamdam delectationem, quod non contingit de aliis peccatis.

Deinde, cum dicit, *Occasione autem accepta etc.* ostendit quid ex lege occasionaliter consequatur: et primo proponit quod intendit, secundo manifestat propositum, ibi, *Sine lege enim peccatum mortuum erat.* Dicit ergo primo, quod *peccatum, occasione accepta per mandatum,* scilicet legis prohibentis peccatum, *operatum est in me omnem concupiscentiam.* Per (2) peccatum autem potest hic intelligi diabolus secundum emphaticam locutionem, quia ipse est peccati initium, et secundum hoc in homine operatur omnem concupiscentiam peccati. 1 Joan. 3 8: « Qui « facit peccatum, ex diabolo est, quia ab initio « diabolus peccat (3). » Sed quia Apostolus hic de diabolo mentionem non fecerat, potest dici, quod peccatum actuale quodcumque, prout est cogitatione apprehensum (4), operatur in homine sui concupiscentiam, secundum illud Jacob 1, 14: « Unusquisque tentatur a concupiscentia sua: » deinde concupiscentia parit peccatum. Sed melius est quod hoc referamus ad peccatum, quod supra dixerat, cap. 5, per unum hominem in hunc mundum ingressum; scilicet ad peccatum originale: quod scilicet ante gratiam Christi est in homine secundum culpam et poenam; sed veniente gratia, transit reatu, et remanet actu quantum ad fomitem peccati, vel concupiscentiam habitualem, quae operatur in homine omnem concupiscentiam actualem: sive hoc referatur ad concupiscentias diversorum peccatorum (alia enim est concupiscentia furti, alia adulterii, et sic de aliis) sive referatur ad diversos concupiscentiae gradus, prout consistit in cogitatione, delectatione, consensu, et opere. Sed ad hunc effectum in homine operandum, peccatum accipit occasionem ex lege; et hoc est quod dicit, *Occasione accepta*: vel quia adveniente mandato additur ratio praevaricationis, quia *ubi non est lex, nec praevaricatio,* ut supra 4, 1, dictum est: vel quia crescit desiderium peccati prohibiti, rationibus supra positis.

Et est notandum, quod non dicit quod lex dederit occasionem peccandi; sed quia ipsum peccatum occasionem acceperit ex lege. Ille enim qui dat occasionem, scandalizat, et per consequens peccat: quod quidem fit quando aliquis facit aliquod opus minus rectum, unde proximus offenditur aut scandalizatur: puta si quis loca inhonesta frequentaret, licet non mala intentione. Unde dicitur infra 14, 13: *Hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratribus,* vel scandalum. Sed si quis rectum opus faciat, puta si det eleemosinam, et alius inde scandalizatur; ipse non dat occasionem scandalizandi, unde nec scandalizat nec peccat; sed alius accipit occasionem qui scandalizatur, et ille peccat. Sic igitur lex rectum aliquid fecit, quia peccatum prohibuit: unde occasionem non dedit peccandi; sed homo occasionem ex lege accipit; et propter hoc sequitur quod lex non sit peccatum, sed magis peccatum sit ex parte hominis.

Sic igitur intelligendum est, quod passiones peccatorum, quae pertinent ad concupiscentiam peccati, non sunt per legem, quasi lex illas operetur; sed peccatum illas operatur, accepta occasione ex lege. Et eadem ratione (1) dicitur lex mortis, non quia lex mortem operetur, sed quia peccatum mortem operatur occasione accepta ex lege. Potest autem eodem sensu littera aliter ordinari, ut dicatur quod *peccatum operatum est per mandatum legis omnem concupiscentiam,* et hoc *occasione accepta* ab ipso mandato. Sed prima expositio simplicior et melior est.

Deinde cum dicit, *Sine lege enim,* manifestat quod dixerat, et hoc per experientiam effectus: et primo proponit effectum; secundo resumit causam, ibi, *Nam peccatum, occasione accepta per mandatum, seduxit me.* Circa primum tria facit. Primo describit statum ante legem; secundo statum sub lege, ibi, *Sed cum venisset mandatum;* tertio ex comparatione utriusque status concludit eventum legis, ibi, *Et inventum est mihi mandatum etc.*, Dicit ergo primo, quod *peccatum, occasione accepta per mandatum, operatum est in me omnem concupiscentiam*: quod ex hoc apparet: *sine lege enim peccatum erat mortuum*: non quidem sic quod peccatum non esset, quia per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit ante legem, ut supra 2, dictum est. Sed intelligitur quod erat mortuum vel quantum ad cognitionem hominis, qui

(1) *Al.* pro concupiscentia cujuslibet peccati, *intermediis omissis.*
(2) *Al. omittitur* Per.
(3) *Al.* peccavit.
(4) *Al.* quodcumque est cogitatione apprehensa.

(1) *Al.* occasione.

quaedam in lege prohibita nesciebat esse peccata, puta concupiscentiam: vel quia erat mortuum quantum ad efficaciam moriendi, per comparationem ad id quod postea fuit: non enim habebat tantam virtutem inducendi hominem ad mortem, quantam postea habuit occasione accepta sub lege. Habetur enim quasi mortuum quod est debilitatum virtute. Coloss. 3, 5: « Mortificate membra vestra, quae « sunt super terram. » Talis ergo erat status ante legem quantum ad peccatum; sed qualis esset quantum ad hominem ostendit, subdens: *Ego autem vivebam sine lege aliquando:* quod etiam dupliciter potest intelligi. Uno modo quantum ad id quod homini videbatur ex seipso quod videret, dum ignorabat peccatum esse id per quod mortuus erat. Apoc. 3, 1: « Nomen habes quod vivas, sed mor« tuus es. » Vel hoc dicitur per comparationem ad mortem quae consecuta est occasione legis: dicuntur enim minus peccantes vivere, in comparatione ad eos qui magis peccant.

Deinde cum dicit, *Sed cum venisset mandatum etc.*, describit statum sub lege: et primo quantum ad peccatum, cum dicit: *Sed cum venisset mandatum,* data scilicet lege, *revixit peccatum:* quod potest dupliciter intelligi. Uno modo quantum ad cognitionem hominis, qui incepit cognoscere peccatum in se esse, quod prius non cognoverat. Hier. 31, 19: « Postquam ostendisti mihi, percussi femur « meum, confusus sum et erubui. » Et signanter dixit, *Revixit:* quia in paradiso plenam notitiam homo habuerat de peccato, licet non habuerit per experientiam. Vel *revixit*, quantum ad virtutem, quia data lege occasionaliter augmentata est virtus peccati. 1 Cor. 15, 56: « Virtus peccati, lex. » Secundo quantum ad ipsum hominem, cum dicit: *Ego autem mortuus sum:* quod etiam dupliciter potest intelligi. Uno modo secundum cognitionem, ut sit sensus: *Mortuus sum;* idest, cognovi me mortuum: alio modo per comparationem ad statum priorem, ut sit sensus: *Mortuus sum;* idest, magis morti obligatus sum quam ante. Unde aliqualiter verum est quod dictum est Moysi et Aaron Num. 16, 41: « Vos interfecistis populum Domini. »

Deinde cum dicit, *Et inventum est mihi mandatum etc.*, concludit ex comparatione utriusque status eventum legis, dicens: *Et inventum est,* secundum praedicta, *mandatum quod erat ad vitam* primo quidem, secundum intentionem dantis legem; secundo quantum ad ipsam mandati honestatem, et devotionem obedientis: Ezech. 20, 11: « Dedi eis « praecepta bona (1) et judicia; quae faciens homo, « vivet in eis: » *hoc esse* mihi *ad mortem,* occasionaliter, scilicet per peccatum quod in homine erat. Job 20, 14: « Panis ejus in utero ejus vertetur « in fel aspidum intrinsecus. » Deinde cum dicit, *Nam peccatum etc.*, resumit causam, quasi manifestans per eventum praemissum, dicens: Hoc ideo contingit, scilicet quod mandatum quod erat ad vitam, inveniretur ad mortem esse, nam *peccatum occasione accepta per mandatum, seduxit me,* scilicet per concupiscentiam, quam in me operatum est, ut dictum est Dan. 13, 56: « Species decepit « te, et concupiscentia subvertit cor tuum; » *et per illud,* scilicet mandatum, occasionaliter peccatum *me occidit.* 2 Cor. 3, 6: « Littera occidit. »

(1) *Ibi* praecepta mea.

Deinde cum dicit, *Itaque lex quidem sancta,* concludit conclusionem intentam, scilicet quod lex non solum sit peccatum (1), sed ulterius quod sit bona, tamquam faciens cognoscere peccatum, et prohibens ipsum: et primo concludit quantum ad totam legem, dicens, sicut ex praemissis patet: *Lex quidem est sancta:* Psal. 18, 8: « Lex Domini im« maculata: » 1 Tim. 1, 8: « Scimus quia bona « est lex: » secundo, quantum ad particulare legis mandatum, dicens: *Et mandatum legis* est *sanctum,* quantum ad praecepta caeremonialia, quibus homines ordinantur ad Dei cultum: Lev. 9, 2: « Sancti « estote, quia ego sanctus sum: » *et justum,* quantum ad praecepta judicialia, quibus homo debito modo ordinatur ad proximum. Ps. 18, 10: « Ju« dicia Domini vera, justificata in semetipsa: » *et bonum,* idest honestum, quantum ad praecepta moralia: Ps. 118, 72: « Bonum est mihi lex oris tui « super millia auri et argenti. » Quia tamen omnia ista praecepta ordinant nos in Deum, ideo totam legem sanctam nominavit.

Deinde cum dicit, *Quod ergo bonum est etc.*, movet quaestionem quantum ad legis effectum: et primo ponit (2) quaestionem, dicens: *Quod ergo bonum est,* scilicet in se, *factum est mihi mors,* idest per se causa mortis? Quod quidem aliquis poterat falso intelligere ex eo quod supra dictum est: *Inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam, hoc esse ad mortem.* Secundo solvit per interemptionem, dicens, *Absit.* Non potest id quod est secundum se bonum et vivificum, esse causa mali et mortis, secundum illud Matth. 7, 18: « Non « potest arbor bona fructus malos facere. »

Tertio ibi, *Sed peccatum etc.*, concordat id quod nunc dicitur, cum eo quod supra dictum est: non enim mandatum sic invenitur esse ad mortem quod ipsum mortem operetur; sed quia occasione accepta ab ipso peccato, mortem operatur: et hoc est quod dicit: *Sed peccatum, ut appareat peccatum;* idest, ex hoc apparet esse peccatum, *per* legis *bonum,* idest per mandatum legis, quia ex hoc ipso bonum est quod facit cognitionem peccati, *operatum est mihi mortem;* et hoc occasionaliter, inquantum manifestat peccatum. Non autem sic intelligitur peccatum per legem operatum esse mortem, quasi sine lege mors non fuisset (dictum est enim supra quod *regnavit mors ab Adam usque ad Moysem,* scilicet cum lex non esset) sed intelligitur quod peccatum per legem operatur mortem, quia damnatio (3) mortis est augmentata lege adveniente: et hoc est quod subditur: Ita dico, quod peccatum operatum est mortem per bonum, *ut peccatum fiat peccans,* idest peccare faciens per mandatum legis occasionaliter; et hoc *supra modum* quo antea peccabat, vel quia accessit reatus praevaricationis, vel quia crevit concupiscentia peccati, ut supra dictum est, veniente prohibitione legis. Peccatum autem hic intelligitur, sicut supra diximus, vel diabolus, vel potius fomes peccati.

(1) *Al.* non solummodo sit peccatum.
(2) *Al. deest* ponit.
(3) *Forte* dominatio.

LECTIO III.

Scimus enim quod lex spiritualis est. Ego autem carnalis sum venumdatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc ago: sed quod odi malum, illud facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi quoniam bona est. Nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum; nam velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio. Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Postquam Apostolus exclusit illa ex quibus lex videbatur esse mala et mali effectus, hic probat legem esse bonam: et circa hoc duo facit. Primo probat bonitatem legis ex ipsa repugnantia quae in homine invenitur ad bonum, quam lex tollere non potest; secundo ostendit per quod hujusmodi legis repugnantia tolli potest, ibi, *Infelix ego homo etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Quod enim operor etc.*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Invenio igitur aliam legem.* Circa primum duo facit. Primo proponit legis bonitatem; secundo hominis conditionem, ibi: *Ego autem carnalis sum.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod lex est sancta; et hoc dixit: *Scimus enim* nos quod sumus in divinis sapientes, *quod lex*, scilicet vetus, *spiritualis est*, scilicet spiritu homines concordans. Psal. 18, 1: « Lex Domini immaculata. » Vel *spiritualis est*, idest a Spiritu sancto data, qui digitus Dei dicitur in Scripturis. Lucae 11, 20: « Si in digito Dei « ejicio daemonia. » Unde dicitur Exod. 31, 18: « Dedit Dominus Moysi duas tabulas lapideas scri« ptas digito Dei. » Lex tamen nova non solum dicitur lex spiritualis, sed lex spiritus, ut patet infra 8, qui non solum a Spiritu Sancto est, sed Spiritus sanctus eam imprimit cordi quod inhabitat. Deinde cum dicit, *Ego autem carnalis sum,* ostendit conditionem hominis: et potest hoc verbum dupliciter exponi. Uno quidem modo, ut Apostolus loquatur in persona hominis in peccato existentis; et ita hoc Augustinus exponit in lib. 83 quaest. (quaest. 66). Postea vero in lib. contra Julianum (lib. 3, cap. 26), exponit hoc, ut Apostolus intelligatur loqui in persona sua, idest hominis sub gratia constituti. Prosequamur ergo declarando qualiter haec verba et sequentia diversimode possunt utroque modo exponi, quamvis secunda expositio melior sit. Quod ergo dicitur primo, *Ego autem carnalis sum,* sic intelligendum est ut ly *ego* pro ratione hominis intelligatur, quae est principale in homine: unde videtur unusquisque homo esse sua ratio, vel suus intellectus: sicut civitas videtur esse rector civitatis, ita ut quod ille facit, civitas facere videatur. Dicitur autem homo carnalis, quia ejus ratio carnalis est; quae dicitur carnalis dupliciter. Uno modo ex eo quod subditur carni, consentiens his quae caro instigat, secundum illud 1 Corinth. 3, 3: « Cum sit inter vos zelus et contentio, « nonne carnales estis? » Et hoc modo intelligitur de homine nondum per gratiam reparato. Alio modo dicitur ratio esse carnalis ex eo quod a carne impugnatur, secundum illud Gal. 5, 17: « Caro concupiscit adversus spiritum: » et hoc modo intelligitur esse carnalis ratio etiam hominis sub gratia constituti; utraque enim carnalitas provenit ex peccato: unde subdit: *Venumdatus sub peccato.*

Sed tamen notandum, quod carnalitas quae importat rebellionem carnis ad spiritum, provenit ex peccato primi parentis, quia hoc pertinet ad fomitem, cujus corruptio ex illo peccato derivatur. Carnalitas autem quae importat subjectionem ad carnem, provenit non solum ex peccato originali, sed etiam actuali, per quod homo obediendo concupiscentiis carnis, servum se carnis constituit: unde subdit: *Venumdatus sub peccato,* scilicet vel primi parentis, vel proprio. Et dicit, *Venumdatus,* quia peccator seipsum vendit in servum peccati, pretio propriae voluntatis implendae. Isai, 1, 1: « Ecce « in iniquitatibus vestris venditi estis. »

Deinde cum dicit, *Quod enim operor, non intelligo,* ostendit quod proposuerat: et primo quod lex sit spiritualis: secundo quod homo sit carnalis, venumdatus sub peccato, ibi, *Nunc autem jam non ego operor illud.* Circa primum duo facit. Primo proponit probationem; secundo inducit conclusionem, ibi, *Si autem quod nolo illud facio etc.* Sumitur autem probatio ex hominis infirmitate, quam primo proponit; secundo adducit probationem, ibi, *Non enim quod volo bonum, hoc ago.* Infirmitas autem hominis est manifesta ex hoc quod operatur id quod intelligit non esse operandum: unde dicitur: *Quod enim operor, non intelligo,* scilicet esse operandum: quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo de eo qui est subjectus peccato: qui quidem in universali intelligit non esse operandum, peccatum: tamen victus suggestione daemonis, vel passione vel inclinatione perversi habitus, operatur illud: et ideo dicitur operari quod intelligit non esse operandum, contra conscientiam faciens: sicut Luc. 12, 41: « Servus sciens voluntatem domini « sui et non faciens, digne plagis vapulabit multis. » Alio modo potest intelligi de eo qui est in gratia constitutus: qui quidem operatur malum, non quidem exequendo in opere, vel consentiente mente, sed solum concupiscendo secundum passionem sensibilis appetitus: et illa concupiscentia est praeter rationem et intellectum, quia praevenit ejus judicium, quo adveniente, talis operatio impeditur. Et ideo signanter non dicit, Intelligo non esse faciendum, sed *non intelligo*: quia scilicet intellectu nondum deliberato aut praecipiente, talis operatio concupiscentiae insurgit. Gal. 5, 17: « Caro concupiscit « adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. » Deinde cum dicit, *Non enim quod volo bonum, hoc ago,* probat quod dixerat, et per divisionem, et per effectum. Per divisionem quidem ejus quod dixit, *Quod enim operor.* Sub quo duo continentur, scilicet non agere bonum, et agere malum: quia etiam ille qui non agit bonum, dicitur operari peccato omissionis. Ex parte autem ejus quod dixit, *Non intelligo,* probat per effectum; quia enim intellectus movet voluntatem, velle est effectus ejus quod est intelligere. Dicit ergo primo quantum ad omissionem boni: *Non enim ago hoc bonum* quod volo agere: quod quidem uno modo potest intelligi de homine sub peccato constituto; et sic hoc quod dicit, *Ago,* est accipiendum secundum actionem

completam, quae exterius opere exercetur per rationis consensum; quod autem dicit, *Volo,* est intelligendum, non quidem de voluntate completa, quae est operis praeceptiva; sed de voluntate quadam incompleta, qua homines in universali bonum volunt, sicut in universali habent rectum judicium de bono; tamen per habitum vel passionem perversam pervertitur hoc judicium, et depravatur talis voluntas in particulari, ut non agat quod in universali intelligit agendum et agere vellet. Secundum autem quod intelligitur de homine per gratiam reparato, e converso oportet intelligere per hoc quod dicit, *Volo,* voluntatem completam perdurantem in electione particularis operationis: ut per hoc quod dicit, *Ago,* intelligatur actio incompleta, quae consistit tantum in appetitu sensitivo, non perveniens usque ad rationis consensum. Homo enim sub gratia constitutus vult quidem mentem suam a pravis concupiscentiis conservare; sed hoc bonum non agit propter motus inordinatos concupiscentiae insurgentes in appetitu sensitivo. Et simile est quod dicit Gal. 5, 17: « Ut non quae« cumque vultis, illa faciatis. » Secundo quantum ad perpetrationem mali subdit: *Sed quod odi malum, illud facio:* quod quidem si intelligatur de homine peccatore; per hoc quod dicit, *Odi,* intelligatur quoddam odium imperfectum, secundum quod omnis homo naturaliter odit malum; per hoc autem quod dicit, *Facio,* intelligatur actio perfecta per operis executionem secundum rationis consensum: nam illud odium mali in universali, tollitur in particulari eligibili per inclinationem habitus vel passionis. Si vero intelligitur de homine sub gratia constituto; per hoc quod dicit, *Facio,* intelligitur e converso actio imperfecta, quae consistit in sola concupiscentia appetitus sensitivi; per hoc autem, quod dicit, *Odi,* intelligitur odium perfectum quo quis perseverat in detestationem mali usque ad finalem reprobationem ipsius, de quo dicitur in Psal. 138, 22: « Perfecto odio oderam « illos, » scilicet malos inquantum sunt peccatores. 2 Machab. 3, 1: « Cum leges adhuc optime cu« stodirentur propter Oniae pontificis pietatem et « alios (1) odio habentes malum. » Deinde cum dicit, *Si autem quod nolo, illud facio,* concludit ex praemissa dispositione hominis, quod lex sit bona; dicens: *Si autem quod nolo, illud facio,* quocumque dictorum modorum intelligatur, hoc ipso quod nolo malum, *consentio legi quoniam bona est* in hoc quod prohibet malum, quod ego naturaliter nolo. Manifestum est enim quod inclinatio hominis secundum rationem ad volendum bonum et fugiendum malum, est secundum naturam vel gratiam; et utraque est bona. Unde et lex, quae huic inclinationi consentit praecipiendo bonum et prohibendo malum, eadem ratione est bona. Prov. 4, 2: « Donum bonum tribuam vobis; legem meam « ne derelinquatis. »

Deinde cum dicit, *Nunc autem jam non ego operor illud,* probat quod dixerat de conditione hominis, scilicet quod sit carnalis venumdatus sub peccato: et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Scio enim etc.;* tertio concludit intentum, ibi, *Si autem quod nolo illud facio etc.* Quod autem homo carnalis venumdatus sub peccato, quasi aliqualiter sit servus peccati, ex hoc apparet quod ipse non agit, sed agitur a peccato: ille enim qui est liber, ipse per seipsum agit, et non ab alio agitur. Et ideo dicit: Dictum est, quod per intellectum et voluntatem *consentio legi;* nunc autem dum contra legem facio, *ego jam non operor illud* quod facio contra legem, *sed peccatum quod in me habitat:* et sic patet me esse servum peccati, inquantum peccatum in me quasi dominium habens operatur. Et hoc quidem recte ac faciliter potest intelligi de homine sub gratia constituto: quod enim concupiscit malum secundum appetitum sensitivum ad carnem pertinentem, non procedit ex opere rationis, sed ex inclinatione fomitis. Illud autem homo dicitur operari quod ratio operatur, quia homo est id quod est secundum rationem: unde motus concupiscentiae qui non sunt a ratione, sed a fomite, non operatur homo, sed fomes peccati, qui hic peccatum nominatur. Jacob. 4, 1: « Unde bella et « lites in vobis? Nonne ex concupiscentiis vestris, « quae militant in membris vestris? » Sed de homine sub peccato constituto hoc proprie intelligi non potest, quia ejus ratio peccato consentit; et ideo ipsemet operatur: unde dicit Augustinus, et habetur in Glossa: « Multum fallitur homo qui « consentiens est concupiscentiae carnis suae, et « quod illa desiderat decernens facere et statuens, « putat sibi adhuc esse dicendum: *Non ego operor* « *illud.* » Potest tamen, licet extorte, exponi etiam de homine peccatore. Actio enim maxime attribuitur principali agenti, quod secundum proprietatem suam movet: non autem agenti quod movet vel agit secundum proprietatem alterius a quo movetur. Manifestum est autem quod ratio hominis secundum illud quod est proprium sibi, non inclinatur ad malum, sed secundum quod movetur a concupiscentia. Et ideo operatio mali, quam ratio facit, prout est a concupiscentia victa, non attribuitur principaliter rationi, quae hic per hominem intelligitur, sed potius ipsi concupiscentiae, vel habitui ex quo ratio inclinatur ad malum. Dicitur autem peccatum habitare in homine, non quasi peccatum sit res aliqua, cum sit privatio boni; sed designatur permanentia hujusmodi defectus in homine. Deinde cum dicit, *Scio enim,* probat quod peccatum habitans in homine, operatur malum quod homo facit: et primo ponit medium ad probandum propositum; secundo illud medium manifestat, ibi, *Nam velle adjacet mihi.* Probat ergo primo quod peccatum habitans in homine, operetur malum quod homo facit; quae quidem probatio manifesta est secundum quod verba referuntur ad hominem sub gratia constitutum, qui est liberatus a peccato per gratiam Christi, ut supra 6, habitum est. Quantum ergo ad eum in quo Christi gratia non habitat, nondum est liberatus a peccato. In carne autem gratia Christi non habitat, sed habitat in mente: unde infra 8, 10, dicitur, quod *si Christus in nobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus autem vivit propter justificationem.* Igitur adhuc in carne dominatur peccatum, quod operatur concupiscentia carnis. Carnem enim hic accipit simul cum viribus (1) sensitivis. Sic enim caro distinguitur contra spiritum, et ei repugnat, inquantum appetitus sensitivus tendit in contrarium ejus quod ratio appetit, secundum illud Gal. 5, 17:

(1) *Ibi* animos.

(1) *Al.* cum membris.

« Caro concupiscit adversus spiritum. » Dicit ergo: Dictum est quod *in me*, etiam per gratiam reparato, *peccatum operatur;* sed intelligendum est *in me* secundum carnem simul cum appetitu sensitivo: *scio enim* per rationem et experimentum, quod *bonum,* scilicet gratiae, quo reformatus sum, *non habitat in me.* Sed ne intelligatur secundum rationem, secundum modum superius positum exponit: *Hoc est in carne mea:* nam in me, idest in corde meo, hoc bonum habitat, secundum illud Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in cordibus « vestris. » Et per hoc patet quod hoc verbum non patrocinatur Manichaeis, qui volunt carnem non esse bonam secundum naturam; et ita non esse creaturam Dei boni (1), cum scriptum sit 1 Tim. 4, 4: « Omnis creatura Dei bona est. » Non enim hic Apostolus agit de bono naturae, sed de bono gratiae, quo a peccato liberamur. Si vero hoc referatur ad hominem sub peccato existentem, superflue additur quod dicit, *Hoc est in carne mea;* quia in homine peccatore bonum gratiae non habitat nec quantum ad carnem, nec quantum ad mentem; nisi forte quis extorte velit exponere hoc esse dictum, quia peccatum, quod est privatio gratiae, quodam modo a carne derivatur ad mentem.

Deinde cum dicit, *Nam velle adjacet mihi,* manifestat quod dixerat: et primo ex hominis facultate; secundo ex hominis actione, quae facultatem demonstrat, ibi, *Non enim quod volo bonum, hoc facio.* Facultas autem hominis primò describitur quantum ad voluntatem, quae videtur in hominis esse potestate: unde dicit: *Nam velle adjacet mihi;* idest, propinquum est mihi, quasi sub mea potestate existens: nihil enim est tam in hominis voluntate constitutum quam hominis voluntas, ut Augustinus dicit (de lib. Arb., lib. 3, cap. 3). Secundo ponit facultatem hominis, vel potius difficultatem, quantum ad consummationem effectus, cum subdit: *Perficere autem bonum non invenio,* scilicet in mea potestate existens, secundum illud Prov. 16, 1: « Hominis est « praeparare animum: » et iterum ibidem 9: « Cor « hominis disponit viam suam, sed Domini est « dirigere gressus ejus. » Hoc autem verbum patrocinari videtur Pelagianis, qui dicebant, quod initium boni operis est ex nobis, inquantum bonum volumus; et hoc est quod videtur Apostolus dicere: *Perficere autem bonum non invenio.* Sed hunc sensum excludit Apostolus Phil. 2, 13, dicens: « Deus est qui operatur in nobis « velle et perficere. » Quod ergo dicit, *Velle adjacet mihi;* scilicet, per gratiam jam reparato, est ex operatione divinae gratiae; per quam quidem gratiam non solum volo bonum, sed etiam aliquid boni facio, quia repugno concupiscentiae, et contra eam ago ductus spiritu; sed non invenio in mea potestate quomodo istud bonum perficiam, ut scilicet totaliter concupiscentiam excludam. Et per hoc manifestatur quod bonum gratiae non habitat in carne; quia si in carne habitaret, sicut habeo facultatem volendi bonum per gratiam habitantem in mente, ita haberem facultatem perficiendi bonum per gratiam habitantem in carne. Si vero referatur ad hominem sub peccato constitutum, sic exponi poterit ut *velle* accipiatur pro voluntate incompleta, quae ex instinctu naturae in quibuscumque peccantibus est ad bonum; sed illud *velle* adjacet homini, idest juxta hominem jacet, quasi infirmum, nisi gratia voluntati tribuat efficaciam ad perficiendum. Deinde cum dicit, *Non enim quod volo bonum, hoc facio,* manifestat quod dixerat ex actione hominis, quae est signum et effectus facultatis humanae. Ex hoc enim apparet quod homo non invenit perficere bonum, quia non agit bonum quod vult, sed facit (1) malum quod non vult; et hoc quidem supra expositum est.

Deinde cum dicit, *Si autem quod nolo, illud facio,* concludit illud quod supra proposuerat, dicens: *Si autem quod nolo, illud facio, non ego operor illud, sed quod inhabitat in me peccatum:* et hoc etiam supra expositum est. Sed notandum est, quod ex uno et eodem medio, scilicet *quod nolo illud facio,* Apostolus duo concludit quae supra posuerat, scilicet legis bonitatem, cum dicit: *Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi Dei quoniam bona est:* et iterum dominium peccati in homine, cum dicit hic: *Si autem quod nolo, illud facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum:* quarum duarum conclusionum prima pertinet ad hoc quod dixerat, *Lex spiritualis est;* secunda ad hoc quod dixerat, *Ego autem carnalis sum, venumdatus sub peccato.* Sed primam conclusionem, quae est de bonitate legis, elicit ex illo medio ratione ejus quod dicit, *Nolo:* quia ejus ratio non vult illud quod lex prohibet; et ex hoc patet legem esse bonam; sed ex parte ejus quod dicit, *Illud facio,* concludit in homine dominari peccatum, quod contra voluntatem rationis operatur (2).

(1) *Al.* Dei bonum.

(1) *Al.* quia facit.
(2) *Al.* cogatur.

LECTIO IV.

Invenio igitur (1) aliam legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet: condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem; video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captivantem me in lege peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum nostrum. Igitur ergo ipse mente servio legi Dei, carne autem legi peccati.

(1) *Vox* aliam *nec est in Vulgata, nec a S. Thoma tangitur in hac Lectione.*

Postquam Apostolus ostendit legem esse bonam ex eo quod rationi concordat, hic infert duas conclusiones, secundum duo quae posuerat. Secunda ponitur ibi, *Video autem aliam legem in membris meis.* Circa primum duo facit. Primo infert conclusionem ex dictis; secundo ponit signum ad majorem manifestationem, ibi, *Condelector enim legi Dei.* Duo autem supra posuerat. Primum quidem, quod lex spiritualis est; quo jam probato, conclu-

dit sic: *Invenio igitur*, scilicet per experimentum, *legem* Moysi consonam esse *mihi volenti facere bonum*, idest rationi meae, per quam bonum approbo et malum detestor, dum et ipsa lex bonum mandat et malum prohibet. Deut. 30, 14: « Juxta « te est verbum valde in ore tuo et in corde tuo, « ut facias illud. » Et hoc modo necessarium fuit quod, idest *quia malum*, idest peccatum vel fomes peccati, *mihi adjacet;* idest, juxta rationem meam jacet, quasi carnem meam inhabitans. Mich. 7, 5: « Ab ea quae dormit in sinu tuo, custodi claustra « oris tui, » idest a carne. Deinde cum dicit, *Condelector enim legi Dei*, ponit signum per quod ostenditur quod lex rationi consentiat: nullus enim delectatur nisi in eo quod est sibi conveniens; homo autem secundum rationem delectatur in lege Dei: ergo lex Dei est conveniens rationi; et hoc est quod dicit: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem*, idest secundum rationem et mentem, quae interior homo dicitur: non quod anima sit effigiata secundum formam hominis, ut Tertullianus posuit; vel quod ipsa sola sit homo, ut Plato posuit, quod homo est anima utens corpore; sed quia id, quod est principalius in homine, dicitur homo, ut supra dictum est. Est autem in homine principalius secundum apparentiam quidem id quod est exterius, scilicet corpus sic effigiatum, quod dicitur homo exterior; secundum veritatem autem id quod est intrinsecum, scilicet mens vel ratio, quae hic dicitur homo interior. Psal. 118, 103: « Quam dulcia « faucibus meis eloquia tua ! » 1 Mach. 12, 9: « Habentes solatio libros sanctos, qui in manibus « nostris sunt. »

Deinde cum dicit *Video autem etc.*, ponit aliam conclusionem, quae respondet ei quod supra secundo posuerat, dicens: *Ego autem carnalis sum venumdatus sub peccato:* dicens: *Video aliam legem in membris meis*, quae est fomes peccati: quae quidem potest dici lex duplici ratione. Uno modo propter similes effectus: quia sicut lex inducit ad bonum faciendum, ita fomes inducit ad peccandum; alio modo per comparationem ad causam. Cum autem fomes sit quaedam poena peccati, duplicem causam habet. Una quidem ipsum peccatum, quod in peccante dominium accepit, et ei legem imposuit, quae est fomes, sicut dominus servo victo legem imponit (1). Alia causa fomitis est Deus, qui hanc poenam homini peccanti indidit, ut rationi ejus inferiores vires non obedirent. Et secundum hoc ipsa inobedientia inferiorum virium, quae dicitur fomes, lex dicitur, inquantum est per legem divinae justitiae introducta; sicut justi judicis sententia quasi lex habetur (2), secundum illud 1 Reg. 30, 25: « Et factum est hoc ex die illa, et dein- « ceps constitutum et praefinitum, et quasi lex in « Israel usque ad diem hanc. » Haec autem lex originaliter quidem consistit in appetitu sensitivo, sed diffusive invenitur in omnibus membris, quae deserviunt concupiscentiae ad peccandum. Supra 6, 19: *Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiae et iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem.* Et ideo dicit, *In membris meis*. Haec autem lex duos effectus in homine habet. Primo namque resistit rationi; et quantum ad hoc dicit: *Repugnantem legi mentis meae*, idest legi Moysi, quae dicitur lex mentis, inquantum consonat menti, vel legi naturali, quae dicitur lex mentis, quia naturaliter menti indita est. Supra 2, 15: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.* Et de hac repugnantia Gal. 5 17: « Caro concupiscit adversus spiritum. » Secundus effectus est quod hominem in servitutem redigit; et quantum ad hoc subdit: *Et captivantem me* vel *captivum me ducentem*, secundum aliam litteram, *in lege peccati, quae est in membris meis*, idest in meipso, more Hebraicae locutionis, secundum quam ponuntur nomina loco pronominum. Lex autem peccati captivat hominem dupliciter: uno modo hominem peccatorem per consensum, et operationem: alio modo hominem sub gratia constitutum, quantum ad concupiscentiae motum. De hac captivitate dicitur in Psal. 125, 1: « In con- « vertendo Dominus captivitatem Sion. »

Deinde cum dicit, *Infelix ego homo etc.*, agit de liberatione a lege peccati; et tria circa hoc facit. Primo quidem ponit quaestionem; secundo ponit responsionem, ibi, *Gratia Dei etc.*; tertio infert conclusionem, ibi, *Igitur ego ipse mente servio legi Dei.* Circa primum duo facit. Unum quidem confitetur, scilicet suam miseriam, cum dicit, *Infelix ego homo*: quod quidem est per peccatum quod in homine habitat, sive quantum ad carnem tantum, sicut in justo, sive etiam quantum ad mentem, sicut in peccatore. Prov. 15, 34: « Miseros facit populos « peccatum. » Psal. 37, 7: « Miser factus sum, « et curvatus sum usque in finem. » Aliud autem quaerit dicens: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus ?* quae quidem videtur quaestio esse desiderantis, secundum illud Psal. 141, 8: « Educ « de carcere animam meam. » Sciendum est tamen, quod in corpore hominis considerari potest natura ipsa corporis, quae est conveniens animae, unde ab ea non vult separari. 2 Cor. 5, 4: « No- « lumus expoliari, sed supervestiri; » et iterum corruptio corporis, quae aggravat animam, secundum illud Sap. 9, 15: « Corpus quod corrumpi- « tur, aggravat animam. » Et ideo signanter dicit, *De corpore mortis hujus.* Deinde cum dicit, *Gratia Dei etc.*, respondet quaestioni: non enim homo propriis viribus potest liberari a corporis corruptione nec etiam animae, quamvis consentiat rationi contra peccatum; sed solum per gratiam Christi, secundum illud Joan. 8, 26: « Si Filius vos libe- « raverit, vere liberi eritis. » Et ideo sequitur: *Gratia Dei*, scilicet me liberabit, quae datur *per Jesum Christum.* Joan. 1, 17: « Gratia et « veritas, per Jesum Christum facta est. » Haec autem liberat a corpore mortis hujus dupliciter; uno modo ut corruptio corporis menti non dominetur, trahens eam ad peccandum; alio modo ut corruptio corporis totaliter tollatur. Quantum ergo ad primum convenit dicere peccatori: Gratia liberavit me *de corpore mortis hujus;* idest, liberavit me a peccato, in quod est anima inducta ex corporis corruptione: sed ab hoc jam justus liberatus est: unde ei competit dicere quantum ad secundum: Gratia Dei liberavit me *de corpore mortis hujus*, ut scilicet in corpore meo non sit corruptio peccati aut mortis, quod erit in resurrectione. Deinde cum dicit, *Igitur ego ipse etc.*, infert conclusionem, quae secundum duas praemissas expositiones, diversimode ex praemissis infertur. Secundum enim quod praemissa verba exponuntur in persona peccatoris, sic inferenda est conclusio. Dictum est,

(1) *Al.* imposuit.
(2) *Al.* quae legem habet. *Forte* quae legis vim habet.

quod gratia Dei liberavit me a corpore mortis hujus, ut scilicet ab ea non deducar in peccatum: ergo quando ero jam liberatus, *mente servio legi Dei*, secundum carnem autem *legi peccati*: quae quidem in carne remanet quantum ad fomitem per quem caro concupiscit adversus spiritum. Si autem praemissa verba intelligantur ex persona justi, sic est inferendum. *Gratia Dei per Jesum Christum*, liberavit me *de corpore mortis hujus;* ita scilicet ut in me non sit corruptio peccati et mortis. *Igitur ego ipse*, unus et idem antequam liberer, *mente servio legi Dei*, ei consentiens; *carne autem servio legi peccati*, inquantum caro mea secundum legem carnis movetur ad concupiscendum.

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Nihil ergo nunc damnationis est his qui sunt in Christo Jesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati et de peccato damnavit peccatum in carne: ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. Qui enim secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt; qui vero secundum spiritum sunt, quae sunt spiritus sentiunt: nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita et pax.

Postquam Apostolus ostendit quod per gratiam Christi liberamur a peccato et lege, hic ostendit quod per eamdem gratiam liberamur a damnatione: et primo ostendit quod per gratiam Christi liberamur a damnatione culpae; secundo, quod per eamdem gratiam liberamur a damnatione poenae, ibi, *Si autem Christus in vobis est etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Lex enim spiritus vitae etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit beneficium quod gratia confert, concludens ex praemissis ita. Gratia Dei per Jesum Christum liberavit me de corpore mortis hujus, in qua existit nostra redemptio. *Ergo nunc*, ex quo sumus per gratiam liberati, *nihil damnationis est* residuum: quia tollitur damnatio et quantum ad culpam et quantum ad poenam. Job 34, 29: « Ipso concedente pacem, « quis est qui condemnet? » Secundo ostendit quibus hoc beneficium concedatur: et ponit duas conditiones quae ad hoc requiruntur; quarum primam ponit, dicens: *His qui sunt in Christo Jesu*, idest qui sunt ei incorporati per fidem et dilectionem et fidei sacramentum. Gal. 3, 27: « Omnes « quotquot in Christo baptizati estis, Christum in- « duistis. » Joan. 14, 4: « Sicut palmes non po- « test ferre fructum nisi manserit in vite, sic nec « vos nisi in me manseritis. » Illis vero qui non sunt in Christo Jesu, damnatio debetur: unde ibidem 6 subditur: « Si quis in me non manserit, « mittetur foras sicut palmes, et arescet; et colli- « gent eum et in ignem mittent, et ardet. » Secundam conditionem ponit, dicens: *Qui non secundum carnem ambulant;* idest, concupiscentiam carnis non sequuntur. 2 Cor. 10, 3: « In carne ambulantes, « non secundum carnem militamus. »

Ex his autem verbis aliqui volunt accipere quod in infidelibus, qui non sunt in Christo Jesu, etiam primi motus sint peccata mortalia, quamvis eis non consentiant: quod est secundum carnem ambulare. Si enim illi qui non secundum carnem ambulant, ex hoc non eis damnabile est quod carne serviunt legi peccati secundum primos concupiscentiae motus, quia sunt in Christo Jesu; sequitur a contrario sensu, quod illis qui non sunt in Christo Jesu, hoc sit damnabile. Ad hoc etiam rationem inducunt: dicunt enim quod necesse est actum damnabilem esse qui procedit ex habitu damnabilis peccati. Peccatum autem originale est damnabile, quia privat hominem aeterna vita, cujus habitus manet in infideli, cui non est originalis culpa dimissa. Quilibet ergo motus concupiscentiae ex originali peccato proveniens, est in eis peccatum damnabile.

Primo autem ostendendum est hanc positionem esse falsam. Primus enim motus habet quod non sit peccatum mortale ex eo quod rationem non attingit, in qua completur ratio peccati; ista autem causa etiam in infidelibus manet: unde in infidelibus primi motus non possunt esse peccata mortalia. Praeterea in eadem specie peccati gravius peccat fidelis quam infidelis, secundum illud Heb. 10, 29: « Quanto magis putatis deterio- « ra mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, « et sanguinem testamenti pollutum duxerit? » Si ergo primi motus in infidelibus essent peccata mortalia, multo magis in fidelibus.

Secundo respondendum est ad eorum rationes. Nam primo quidem ex littera Apostoli hoc habere non possunt. Non enim dicit Apostolus quod hoc solum non sit damnabile his qui sunt in Christo Jesu, quod carne serviunt legi peccati secundum concupiscentiae motus, sed quod omnino nihil est eis damnationis: illis autem qui non sunt in Christo Jesu, est hoc ipsum damnabile. Praeterea, si hoc ad primos motus referatur, his qui non sunt in Christo Jesu, sunt damnabiles hujusmodi motus secundum damnationem originalis peccati, quae adhuc in eis manet, a qua sunt liberati hi qui sunt in Christo Jesu: non autem sic quod per hujusmodi motus nova addatur eis damnatio. Quod etiam secundo objiciunt, non ex necessitate concludit quod intendunt. Non enim verum est quod actus quilibet procedens ex habitu peccati damnabilis, sit etiam et ipse damnabilis; sed solum quan-

do est actus perfectus per consensum rationis. Si enim in aliquo sit habitus adulterii, motus concupiscentiae adulterii, qui est actus imperfectus, non est in eo peccatum mortale; sed solum motus perfectus, qui est per consensum rationis; et praeterea actus ex tali habitu procedens, non habet aliam rationem damnationis ab ea quae est secundum rationem habitus: Et secundum hoc, primi motus in infidelibus ex eo quod procedunt a peccato originali, non afferunt damnationem peccati mortalis, sed solum originalis.

Deinde cum dicit. *Lex enim spiritus vitae etc.*, probat quod dixerat: et primo quantum ad primam conditionem qua dixerat, nihil esse damnationis his qui sunt in Christo Jesu; secundo quantum ad secundam conditionem qua dixerat *Qui non secundum carnem ambulant*, ibi, *Qui non secundum carnem ambulamus etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit probationem; secundo manifestat quod supposuerat per causam, ibi, *Nam quod impossibile erat legi etc.* Circa primum ponit talem rationem. Lex spiritus liberat hominem a peccato et morte; sed lex spiritus est in Jesu Christo: ergo per hoc quod aliquis est in Christo Jesu, liberatur a peccato et morte. Quod autem lex spiritus liberet a peccato et morte, sic probat. Lex spiritus est causa vitae: sed per vitam excluditur peccatum et mors quae est effectus peccati: nam et ipsum peccatum est spiritualis mors animae: ergo lex spiritus liberat hominem a peccato et morte. Damnatio autem non est nisi per peccatum et mortem: ergo his qui sunt Christo Jesu, nihil damnationis existit. Hoc est ergo quod dicit: *Lex enim spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege peccati et mortis.* Quae quidem lex potest dici uno modo Spiritus sanctus, ut sit sensus. *Lex spiritus*, idest lex quae est Spiritus: lex enim ad hoc datur ut per eam homines inducantur ad bonum: unde et Philosophus in 2 Ethic. (cap. 1), dicit, quod intentio legislatoris est cives facere bonos: quod quidem lex humana facit, solum notificando quid fieri debeat; sed Spiritus sanctus mentem inhabitans non solum docet quid oporteat fieri intellectum illuminando de agendis, sed etiam affectum inclinat ad recte agendum. Joan. 14, 26: « Paraclytus autem Spiritus sanctus quem mittet « Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia « (quantum ad primum) et suggeret vobis omnia « (quantum ad secundum) quaecumque dixero « vobis. » Alio modo lex spiritus potest dici proprius effectus Spiritus sancti, scilicet fides per dilectionem operans: quae quidem et docet interius de agendis secundum illud 1 Joan. 2, 27: « Unctio docebit vos de omnibus: » et inclinat affectum ad agendum, secundum illud 2 Corinth. 5, 14: « Caritas Christi urget nos. » Et haec quidem lex spiritus, dicitur lex nova, quae vel est ipse Spiritus sanctus, vel eam in cordibus nostris Spiritus sanctus facit. Hier. 31, 33: « Dabo legem « meam in visceribus eorum, et in corde ejus« rum superscribam eam. » De lege autem veteri supra dixit solum quod erat spiritualis, idest a Spiritu sancto data: et sic praedicta considerantes inveniemus quatuor leges ab Apostolo esse inductas. Primo legem Moysi, de qua dicit supra 7, 12: *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem.* Secundo legem fomitis, de qua dicit ibidem 23: *Video aliam legem in membris meis.* Tertio legem naturalem secundum unum sensum, de qua subdit ibid. 23: *Repugnantem legi mentis meae.* Quarto tradit legem novam, cum dicit, *Lex spiritus:* et addit *Vitae,* quia sicut spiritus naturalis facit vitam naturae, sic Spiritus divinus facit vitam gratiae. Joan. 6, 64: « Spiritus est qui vivificat. » Ezech. 1, 20: « Spiritus vitae erat in rotis. » Addit autem, *In Christo Jesu,* quia scilicet iste Spiritus non datur nisi his qui sunt in Christo Jesu: sicut enim spiritus naturalis non pervenit ad membrum quod non habet connexionem ad caput, ita Spiritus sanctus. 1 Joan. 3, 24: « In hoc scimus « quod ipse manet in nobis, quia de Spiritu suo « dedit nobis. » Act. 5, 31: « Spiritus sanctus, « quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. » Haec, inquam, lex, ex eo quod est in Christo Jesu *liberavit me.* Joan. 8, 36: « Si Filius vos libera« verit, vere liberi estis. » Et hoc *a lege peccati,* idest a lege fomitis, quae inclinat ad peccatum: vel *a lege peccati,* idest a consensu et operatione peccati, quod hominem tenet ligatum per modum legis. Per Spiritum enim sanctum remittitur peccatum. Joan. 20, 12: « Accipite Spiritum sanctum: « quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. » *Et mortis,* non solum spiritualis, sed etiam corporalis, ut infra probabitur. Et hoc ideo quia est spiritus vitae. Ezech. 37, 9: « A quatuor ventis « veni spiritus, et insuffla super interfectos istos, « et reviviscant. » Deinde cum dicit, *Nam quod impossibile erat legi etc.* manifestat quod dixerat, scilicet quod lex vitae quae est in Christo Jesu, liberat a peccato. Nam quod liberet a morte, infra probabit. Et hoc probat per causam, quae sumitur ex incarnatione Christi: circa quam tria ponit. Primo necessitatem incarnationis; secundo modum incarnationis, ibi, *Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati;* tertio incarnationis fructum, ibi, *Et de peccato damnavit peccatum.* Et ut planior fiat expositio, accipiemus primo secundum, secundo tertium, tertio primum, hoc modo. Recte dico, quod lex spiritus vitae in Christo Jesu liberat a peccato: *nam Deus* Pater *Filium suum,* idest proprium consubstantialem sibi et coaeternum (Psal. 2, 7: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, « ego hodie genui te ») *mittens,* non de novo creans vel faciens; sed quasi praeexistentem misit. Matth. 21, 37: « Novissime misit ad eos filium « suum: » non quidem ut esset ubi non erat, quia ut dicitur Joan. 1, 10, « in mundo erat, » sed ut esset modo quo non erat in mundo, idest visibiliter per carnem assumptam: unde ibidem sequitur 14: « Verbum caro factum est . . . et vidimus « gloriam ejus. » Bar. 3, 38: « Post hoc in terris « visus est. » Et ideo hic subditur: *In similitudinem carnis peccati:* quod non est sic intelligendum quasi veram carnem non habuerit, sed solum carnis similitudinem quasi phantasticam, sicut Manichaei dicunt; cum ipse Dominus dicat Luc. ult. 39: « Spiritus carnem et ossa non habet, sicut « me videtis habere. » Unde non subdit solum, *In similitudinem carnis,* sed *in similitudinem carnis peccati;* non enim habuit carnem peccati, idest cum peccato conceptam, quia caro ejus fuit concepta per Spiritum sanctum, qui tollit peccatum. Matth. 1, 20: « Quod enim in ea natum est, de « Spiritu sancto est. » Unde Psal. 25, 11, dicit: « Ego in innocentia mea ingressus sum, » scilicet in mundum. Sed habuit similitudinem carnis pec-

(1) *Al. omittitur* sed.

cati, idest similem carni peccatrici in hoc quod erat passibilis: nam caro hominis ante peccatum passioni subjecta non erat. Heb. 2, 17: « Debuit per « omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret. » Subdit autem duplicem effectum incarnationis: quorum primus est remotio peccati, quam ponit dicens: *De peccato damnavit peccatum in carne:* quod quidem potest legi: *De peccato,* idest pro peccato commisso in carne Christi, diabolo instigante, ab occisoribus ejus, *damnavit,* idest destruxit, *peccatum:* quia cum diabolus innocentem, in quo nihil juris habebat, attentavit morti tradere, justum fuit ut potestatem amitteret. Et ideo per suam passionem et mortem dicitur peccatum destruxisse. Col. 2, 15: « Expolians (scilicet in cruce) principatus et pote« states traduxit confidenter, palam triumphans illos « in semetipso. » Sed melius est ut dicatur: *Damnavit peccatum in carne,* idest debilitavit fomitem peccati in carne nostra, *de peccato,* idest ex virtute passionis suae et mortis; quae dicitur peccatum propter similitudinem peccati, ut dictum est; vel quia per hoc factus est hostia pro peccato, quae in sacra Scriptura dicitur peccatum. Oseae 4, 8: « Peccata populi mei comedent. » Unde dicit 2 Corinth. 6, 21: « Eum qui non noverat peccatum, « pro nobis Deus fecit peccatum, » idest hostiam pro peccato. Et ita satisfaciendo pro nostro peccato, abstulit peccatum mundi. Joan. 1, 29: « Ecce agnus « Dei, ecce qui tollit peccata mundi. » Secundum effectum ponit consequenter, dicens: *Ut justificatio legis,* idest justitia quam lex promittebat, et quam ex lege aliqui sperabant, *impleretur,* idest perficeretur, *in nobis,* existentibus scilicet in Christo Jesu. Infra 9, 30: *Gentes quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam quae est ex fide;* et 2 Corinth. 5, 21, cum dixisset, « Eum qui non no« verat peccatum, Deus pro nobis fecit peccatum, » subdit: « Ut nos efficeremur justitia Dei in ipso. » Hoc aliter fieri non poterat quam per Christum; et ideo praemisit, quod scilicet damnare potest peccatum in carne, et implere justificationem, *quod erat impossibile legi* Moysi. Hebr. 7, 19: « Nihil « ad perfectum adduxit lex. » Et hoc quidem erat legi impossibile, non propter defectum legis, *sed in quo,* idest inquantum, *infirmabatur per carnem,* idest propter infirmitatem carnis, quae erat in homine ex corruptione fomitis, ex qua proveniebat quod, etiam lege data, homo a concupiscentia vincebatur. Matth. 26, 41: « Spiritus quidem prom« ptus est, caro autem infirma: » et supra 6, 19: *Humanum dico propter infirmitatem carnis vestrae.* Et ex hoc patet quod necesse fuit Christum incarnari: unde et Galat. 2, 21, dicitur: « Si per legem « est, justitia, Christus gratis mortuus est, » idest sine causa. Ideo ergo necessarium fuit Christum incarnari, quia lex justificare non poterat.

Deinde cum dicit, *Qui non secundum carnem ambulamus,* probat propositum quantum ad secundam conditionem, ostendens quod ad hoc quod aliqui damnationem evadant, requiritur quod non secundum carnem ambulent: et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Qui enim secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt;* tertio manifestat quoddam quod in probatione supposuerat, ibi, *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod justificatio legis impletur in nobis, qui scilicet non solum sumus in Christo Jesu, sed etiam non ambulamus secundum carnem, sed secundum spiritum, idest qui non sequimur concupiscentias carnis, sed instinctum Spiritus sancti. Galat. 5, 16: « Spiritu ambulate. » Deinde cum dicit, *Qui enim secundum carnem sunt etc.*, probat quod dixerat: et inducit duos syllogismos: unum quidem ex parte carnis, qui est talis. Quicumque sequuntur prudentiam carnis, ducuntur ad mortem; sed quicumque sunt secundum carnem, sequuntur prudentiam carnis: ergo quicumque sunt secundum carnem, ducuntur ad mortem. Alium syllogismum ponit ex parte spiritus, qui est talis. Quicumque sequuntur prudentiam spiritus, consequuntur vitam et pacem; sed quicumque sunt secundum spiritum, sequuntur prudentiam spiritus: ergo quicumque sunt secundum spiritum, sequuntur vitam et pacem. Et sic patet quod illi qui non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum, liberantur a lege peccati et mortis. Primo ergo ponit minorem primi syllogismi dicens: *Qui enim secundum carnem,* idest qui carni subduntur quasi ei subjecti: infra 16, 18: « Hujusmodi Domino non serviunt, sed « suo ventri: » *sapiunt ea quae sunt carnis:* ac si dicat, Habent sapientiam carnis: sapere enim quae sunt carnis, est adprobare et judicare bona esse quae sunt secundum carnem. Matth. 16, 23: « Non sapis quae Dei sunt, sed quae hominis. » Hier. 4, 22: « Sapientes sunt ut faciant ma« la. » Secundo ponit minorem secundi syllogismi, dicens: *Qui vero sunt secundum spiritum,* id est qui Spiritum sanctum sequuntur, et secundum eum ducuntur, secundum illud Galat. 5, 18: « Si spiritu ducimini, non estis sub lege: » *sentiunt ea quae sunt spiritus;* idest, habent rectum sensum in rebus spiritalibus, secundum illud Sap. 1, 1: « Sentite de Domino in bonitate. » Et horum ratio est, quia, sicut Philosophus dicit in 3 Ethic. (cap. 15), qualis est unusquisque, talis finis videtur ei. Unde ille cujus est animus informatus per habitum bonum vel malum, existimat de fine secundum exigentiam illius habitus. Tertio ponit majorem primi syllogismi, dicens: *Nam prudentia carnis mors est.* Ad cujus intellectum oportet scire quod prudentia est recta ratio agibilium, ut dicit Philosophus 6 Ethic. (cap. 4). Recta autem ratio agendorum unum praesupponit, et tria facit: praesupponit enim finem, qui est sicut principium in agendis; sicut et ratio speculativa praesupponit principia, ex quibus demonstrat; facit autem recta ratio agibilium tria: nam primo recte consiliatur; secundo recte judicat de consiliatis; tertio recte et constanter praecipit quod consiliatum est (1). Sic ergo ad prudentiam carnis requiritur quod aliquis praesupponat pro fine delectabile carnis, et quod consilietur et judicet, et praecipiat ea quae conveniunt ad hunc finem: unde talis prudentia *est mors,* id est causa mortis aeternae. Gal. ult. 8: « Qui seminat in carne, de carne et metet corruptio« nem. » Quarto ponit majorem secundi syllogismi, dicens: *Prudentia autem spiritus, vita et pax.* Dicitur autem secundum praedicta, prudentia spiritus, quando aliquis praesupposito fine spiritualis boni, consiliatur et judicat et praecipit quae ordinantur convenienter ad hunc finem: unde talis prudentia est *vita,* id est causa vitae, gratiae et gloriae: Gal. ult. 8. « Qui seminat in spiritu, de spi-

(1) *Al.* judicatum est.

« ritu et metet vitam aeternam: » et est *pax*, idest causa pacis: nam pax causatur a Spiritu sancto. Psal. 118, 165: « Pax multa diligentibus legem tuam, « Domine. » Gal. 5, 22: « Fructus Spiritus, cari« tas, gaudium et pax. »

LECTIO II.

Quoniam sapientia carnis inimica est Deo; legi enim Dei non est subjecta, nec enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem in carne non estis, sed in spiritu; si tamen Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vivit propter justificationem. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Ergo, fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem Spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.

Supposuerat Apostolus in praecedentibus quod prudentia carnis mors est; et hoc quidem nunc probare intendit: et primo probat propositum; secundo ostendit fideles quibus scribit, a tali prudentia esse alienos, ibi, *Vos autem in carne non estis.* Circa primum duo facit. Primo propositum probat de prudentia carnis in abstracto; secundo id quod de prudentia carnis dixerat, adaptat eis qui prudentiam carnis sequuntur, ibi, *Qui autem in carne sunt etc.* Circa primum ponit tria media, quorum posterius probat prius. Per primum autem probat id quod supra positum est, scilicet quod prudentia carnis sit mors, hoc modo. Qui inimicatur Deo, incurrit mortem. Luc. 19, 27: « Verumtamen ini« micos meos, illos qui noluerunt me regnare su« pra se, adducite huc, et interficite ante me. » Et hoc quia Deus vita nostra est: Deut. 30, 20: « Ipse est enim vita tua. » Et ideo ille qui inimicatur Deo, incurrit mortem; sed *prudentia carnis inimica est Deo:* ergo prudentia carnis est causa mortis.

Ubi notandum est, quod id quod supra dixerat prudentiam carnis, nunc nominat carnis sapientiam: non quod idem sit sapientia simpliciter et prudentia, sed quia in rebus humanis est prudentia. Prover. 10, 23: « Sapientia est viro prudentia. » Ad cujus intellectum sciendum, quod sapiens simpliciter dicitur qui cognoscit causam altissimam, ex qua omnia dependent; causa autem suprema omnium (1) Deus est: unde sapientia simpliciter est cognitio divinarum rerum, ut Augustinus dicit in lib. 14 de Trinit. (cap. 1). 1 Cor. 2, 6: « Sapientiam lo« quimur inter perfectos. » Dicitur autem sapiens in unoquoque genere qui cognoscit altissimam causam illius generis; sicut in arte aedificatoria dicitur sapiens, non ille qui scit dolare ligna et lapides, sed ille qui concipit et disponit convenientem formam domus: ex hoc enim totum artificium dependet: unde et Apostolus dicit 1 Cor. 3, 10: « Ut sapiens architectus fundamentum posui. » Sic igitur sapiens in rebus humanis dicitur qui bonam aestimationem habens de fine humanae vitae, secundum hoc ordinat totam humanam vitam, quod pertinet ad prudentiam. Et ita sapientia carnis est idem quod carnis prudentia: De hac sapientia dicitur Jac. 3, 15: « Non est de sursum descendens, « sed terrena, animalis, diabolica. »

Dicitur autem haec sapientia a Deo inimica, quia contra legem Dei, hominem inclinat. Job 15, 26: « Cucurrit adversus Deum collo erecto, et pingui « cervice. » Et ideo ad hoc probandum inducit aliud medium, subdens: *Legi enim Dei non est subjecta.* Non enim potest aliquis Deum odire secundum quod in se est, cum Deus sit ipsa essentia bonitatis; sed secundum hoc aliquis peccator Deum odit quod praeceptum divinae legis est contrarium suae voluntati; sicut adulter odit Deum, inquantum odit hoc praeceptum, Non moechaberis. Et sic omnes peccatores, inquantum nolunt subjici legi Dei, sunt inimici Dei. 2 Paralip. 19, 2: « His qui o« derunt Deum, amicitia jungeris. » Unde convenientes probat quod prudentia vel sapientia carnis sit inimica Deo, quia non est subjecta legi Dei. Probat autem hoc per tertium medium, dicens: *Non enim potest.* Prudentia enim carnis vitium est quoddam, ut ex praedictis patet. Quamquam autem ille qui subjectus est vitio, possit liberari a vitio, et subjici Deo, secundum illud supra 6, 22: *Liberati a peccato, servi facti Deo;* tamen ipsum vitium Deo subjici non potest, cum ipsum vitium sit aversio a Deo, vel a lege Dei: sicut ille qui est niger, potest fieri albus, sed ipsa nigredo nunquam potest fieri alba. Et secundum hoc dicitur Matth. 7, 18: « Non potest arbor mala « fructus bonos facere. » Ex quo patet quod non recte Manichaei ad confirmationem sui erroris haec verba assumunt, volentes per haec verba ostendere naturam carnis non esse a Deo, cum sit inimica Deo, nec possit Deo subjici; non enim agit Apostolus hic de carne ista quae est creatura Dei, sed de prudentia carnis, quae est vitium hominis, ut dictum est. Deinde cum dicit, *Qui autem in carne sunt etc.*: adaptat quod dixerat de prudentia carnis, ad homines quibus prudentia carnis dominatur, dicens: *Qui autem in carne sunt*, id est qui concupiscentias carnis sequuntur per prudentiam carnis: quamdiu tales sunt, *Deo placere non possunt*: quia, ut in Ps. 144, 11, dicitur, » beneplacitum est Deo super ti« mentes eum. » Unde illi qui ei non subjiciuntur non possunt ei placere, quamdiu tales sunt; possunt autem desinere esse in carne secundum modum praedictum, et tunc Deo placebunt.

Deinde cum dicit, *Vos autem in carne non estis,* ostendit eos, quibus loquitur, esse immunes a prudentia carnis; et circa hoc tria facit. Primo ponit fidelium statum, dicens: *Vos autem non estis in carne;* et sic patet non esse intelligendum de carnis natura: Romani enim, quibus loquebatur, mortales erant carne induti. Sed carnem accipit pro vitiis carnis, secundum illud 1 Corinth. 6, 50: « Ca« ro et sanguis regnum Dei possidere non pos-

(1) *Al.* suprema simpliciter omnium.

« sunt (1). » Unde dicit *Vos non estis in carne*; id est, non estis in vitiis carnis, quasi secundum carnem viventes: 2 Cor. 10, 3: « In carne viventes, « non secundum carnem militamus: » *sed in spiritu*; id est, spiritum sequimini. Apoc. 1, 10: « Fui « in spiritu dominica die. » Secundo apponit conditionem, dicens: *Si tamen Spiritus Dei habitat in vobis*, scilicet per caritatem. 1 Cor. 3, 16: « Templum Dei « estis, et spiritus Dei habitat in vobis. » Apponit autem hanc conditionem, quia quamvis in baptismo Spiritum sanctum receperint, potuisset tamen contingere quod per peccatum superveniens Spiritum sanctum amisissent: de quo dicitur Sap. 1, quod corripitur a superveniente iniquitate. Tertio ostendit conditionem hanc oportere in eis extare, dicens: *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus:* sicut non est membrum Christi qui Spiritum Christi non habet. 1 Joan. 4, 13: « In hoc scimus quoniam manet « in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis. » Est autem notandum, quod idem est Spiritus Christi et Dei Patris; sed dicitur Dei Patris, inquantum a Patre procedit; dicitur Spiritus Christi, inquantum procedit a Filio. Unde etiam Dominus ubique attribuit eum simul sibi et Patri, sicut Joan. 14, 26: « Paraclytus Spiritus sanctus, quem mittet « Pater in nomine meo. Item 15, 26: « Cum ve- « nerit Paraclytus, quem ego mittam vobis a patre. »

Deinde cum dicit, *Si autem Christus in vobis est,* ostendit quod per gratiam Christi, sive per Spiritum sanctum, liberamur a poena: et primo ostendit quod liberamur per Spiritum sanctum in futuro a morte corporali; secundo, quod interim in hac vita adjuvamur a Spiritu sancto contra infirmitates praesentis vitae, ibi, *Similiter autem Spiritus adjuvat infirmitatem nostram.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo ex hoc infert quoddam corollarium, ibi, *Ergo, fratres debitores etc.;* tertio probat propositum, ibi, *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Circa primum considerandum est, quod supra mentionem fecerat de Spiritu Dei et de Spiritu Christi, quamvis sit unus et idem Spiritus. Primo ergo ostendit quid consequamur ex eo, inquantum est Spiritus Dei Patris, ibi, *Quod si Spiritus ejus etc.* Dicit ergo: Dictum est quod *si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus:* unde cum vos sitis Christi, Spiritum Christi habetis, et ipsum Christum in vobis habitantem per fidem, secundum illud Eph. 3, 17: « Habitare Chri- « stum per fidem in cordibus vestris. » Si autem Christus sic in vobis est, oportet vos Christo esse conformes. Christus autem sic venit in mundum ut quantum ad spiritum esset plenus gratia et veritate; et tamen quantum ad corpus, habet similitudinem carnis peccati, ut supra dictum est. Unde et hoc oportet esse in vobis, quod *corpus quidem* vestrum, *propter peccatum*, quod adhuc manet in carne vestra, *mortuum est;* idest, necessitati mortis addictum, sicut Genes. 2, 17, dicitur: « Quacum- « que die comederitis, morte moriemini; » idest, necessitati mortis addicti eritis: *spiritus vero* vester (2), qui jam renovatus est (3) a peccato, secundum illud Ephes. 4. 23: « Renovamini spi- « ritu mentis vestrae, » *vivit* vita gratiae, *propter justificationem*, per quam justificatur a Deo. Galat. 2, 20: « Quod autem nunc vivo in carne, in fide « vivo Filii Dei. » Supra 1, 17: *Justus ex fide vivit.* Deinde cum dicit, *Quod si Spiritus ejus etc.*, ostendit quid consequamur ex Spiritu sancto (1), inquantum est Spiritus Patris, dicens, *Quod si habitat in vobis Spiritus ejus,* scilicet Dei Patris, *qui suscitavit Jesum Christum a mortuis* (Ps. 40, 11: « Tu autem, Domine, miserere mei, et resuscita « me. » Act. 3, 15: « Hunc Deus suscitavit a « mortuis: » et tamen ipse Christus propria virtute resurrexit, quia eadem est virtus Patris et Filii): consequens est quod id quod Deus Pater fecit in Christo, faciat etiam in nobis: et hoc est quod subdit: *Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra.* Non dicit mortua, sed *mortalia*: quia in resurrectione non solum a corporibus nostris auferetur quod sint mortua, idest necessitatem mortis habentia, sed etiam quod sint mortalia, idest potentia mori, quale fuit corpus Adam (2) ante peccatum: nam post resurrectionem corpora nostra erunt penitus immortalia. Isa. 26, 19: « Vivent mortui tui, inter- « fecti mei resurgent. » Oseae 6, 3: « Vivificabit « nos post duos dies. » Et hoc *propter inhabitantem Spiritum ejus in nobis;* idest, in virtute Spiritus sancti in nobis habitantis. Ezech. 37, 5: « Haec dicit Dominus Deus ossibus his: Ecce ego « intromittam in vobis spiritum, et vivetis. » Et hoc *propter inhabitantem Spiritum,* idest propter dignitatem quam corpora nostra habent, eo quod fuerunt receptacula Spiritus sancti. 1 Corinth. 6, 19: « Nescitis quod membra vestra templum sunt « Spiritus sancti? » Illi vero quorum membra non fuerunt templum Spiritus sancti, resurgent, sed habebunt corpora passibilia.

Deinde cum dicit, *Ergo debitores sumus etc.*, concludit corollarium ex dictis: et primo ponit conclusionem; secundo rationem assignat, ibi, *Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum multa bona nobis proveniunt, et quod ex prudentia carnis sequitur mors: *ergo debitores sumus* Spiritui sancto propter beneficia ab eo recepta, ut vivamus secundum spiritum et non secundum carnem. Gal. 5, 25: « Si spiritu vivimus, spiritu et « ambulemus. » Deinde cum dicit, *Si enim secundum carnem vixeritis etc.*, assignat rationem conclusionis praemissae: et primo quantum ad carnem, dicens: *Si enim secundum carnem vixeritis,* scilicet sequendo concupiscentias carnis, *moriemini,* scilicet morte culpae in praesenti, et morte damnationis in futuro. 1 Timoth. 5, 6: « Quae in deliciis vivens, « mortua est. » Secundo assignat rationem quantum ad spiritum, dicens: *Si autem spiritu,* idest per spiritum, *mortificaveritis facta carnis,* idest opera quae ex concupiscentia carnis proveniunt, *vivetis,* vita gratiae in praesenti, et vita gloriae in futuro. Coloss. 3, 5: « Mortificate membra vestra, « quae sunt super terram. » Galat. 5, 24: « Qui « Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum vi- « tiis et concupiscentiis. »

(1) *Al.* non possidebunt.
(2) Al. *vivit.*
(3) *Al.* revocatus est.

(1) *Al.* in Spiritu sancto.
(2) *Al. omittitur* Adam.

LECTIO III.

Quicumque enim Spiritus Dei aguntur, hi sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum: in quo clamamus, Abba, pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. Si autem filii, et heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi. Si tamen compatimur, ut et glorificemur.

Postquam Apostolus ostendit (1) quod per Spiritum sanctum dabitur nobis vita gloriosa, quae omnem mortalitatem a corporibus nostris excludet, hic probationem inducit: et primo ostendit quod per Spiritum sanctum hujusmodi gloriosa vita datur; secundo ostendit causam quare differtur, ibi, *Si tamen compatimur ut et glorificemur*. Circa primum ponit talem rationem. Quicumque sunt filii Dei, consequuntur hereditatem (2) gloriosae vitae; sed quicumque reguntur Spiritu sancto, sunt filii Dei: ergo quicumque reguntur Spiritu sancto, consequuntur hereditatem gloriosae vitae. Primo ergo ponit minorem praedictae rationis; secundo majorem, ibi, *Si autem filii et heredes* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Non enim accepistis spiritum servitutis*.

Circa primum duo consideranda sunt. Primo quidem quomodo aliqui aguntur a Spiritu Dei; et potest sic intelligi. *Quicumque Spiritu Dei aguntur*, id est reguntur (3), sicut a quodam doctore et directore: quod quidem in nobis facit Spiritus, scilicet inquantum illuminat nos interius quid facere debeamus, Psalm. 142, 10: « Spiritus tuus bonus « deducet me in terram rectam. » Sed quia ille qui ducitur, ex seipso non operatur: homo autem spiritualis non tantum instruitur a Spiritu sancto quid agere debeat, sed etiam cor ejus a Spiritu sancto movetur; ideo plus intelligendum est in hoc quod dicitur: *Quicumque Spiritu Dei aguntur*. Illa enim agi dicuntur quae quodam superiori instinctu moventur: unde de brutis dicimus quod non agunt, sed aguntur, quia a natura moventur, et non ex proprio motu, ad suas actiones agendas. Similiter autem homo spiritualis non quasi ex motu propriae voluntatis principaliter, sed ex instinctu Spiritus sancti inclinatur ad aliquid agendum, secundum illud Isa. 59, 19: » Cum venerit quasi fluvius vio- « lentus, quem Spiritus Dei cogit: » et Luc. 4, quod Christus agebatur a Spiritu in desertum. Non tamen per hoc excluditur quin viri spirituales per voluntatem et liberum arbitrium operentur, quia ipsum motum voluntatis et liberi arbitrii Spiritus sanctus in eis causat, secundum illud Phil. 2, 13: « Deus est qui operatur in nobis velle et perfi- « cere. »

Secundo considerandum est, quomodo illi qui Spiritu Dei aguntur, sunt filii Dei. Et hoc est manifestum ex similitudine filiorum carnalium, qui per semen carnale a patre procedentes generantur. Semen autem spirituale a Patre procedens, est Spiritus sanctus: et ideo per hoc semen aliqui homines in filios Dei generantur. 1 Joan. 3, 9: « Omnis « qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quo- « niam semen Dei manet in eo. »

Deinde cum dicit, *Non enim accepistis spiritum servitutis*, probat propositum, scilicet quod Spiritum sanctum accipientes, sint homines filii Dei: et hoc tripliciter (1). Primo quidem ex distinctione donorum Spiritus sancti; secundo ex confessione nostra, ibi, *In quo clamamus, Abba, pater;* tertio (2) ex testimonio Spiritus, ibi, *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro*.

Circa primum considerandum est, quod Spiritus sanctus duos effectus facit in nobis: unum quidem timoris: Isa. 11, 3: « Replebit eum Spiritus timo- « ris Domini: » alium amoris: supra 5, 5: *Caritas Dei diffusa est per Spiritum sanctum in cordibus nostris, qui datus est nobis.* Timor autem facit servos, non autem amor. Ad cujus evidentiam considerari oportet, quod timor habet duo objecta: scilicet malum, quod quis timendo refugit, et illud a quo sibi hoc malum imminere videt. Dicitur enim homo timere et occisionem, et regem, qui potest occidere. Contingit autem quandoque quod malum quod quis refugit, est contrarium bono corporali vel temporali, quod quis interdum inordinate amat: et refugit pati ab aliquo homine temporali: et hic est timor humanus vel mundanus; et hic non est a Spiritu sancto; et hunc prohibet Dominus Matth. 10, 28: « Nolite timere eos qui corpus occidunt. » Alius autem est timor qui refugit malum quod contrariatur naturae creatae, scilicet malum poenae, sed tamen refugit hoc pati a causa spirituali, scilicet a Deo; et hic timor est laudabilis quantum ad hoc saltem quod Deum timet. Deut. 5, 29: « Quis det eos talem habere mentem ut timeant « me? » et secundum hoc a Spiritu sancto est. Sed inquantum talis timor non refugit malum quod opponitur bono spirituali, scilicet peccatum, sed solum poenam, non est laudabilis: et istum defectum non habet a Spiritu sancto, sed ex culpa hominis: sicut et fides informis, quantum ad id quod est fidei, est a Spiritu sancto, non autem ejus informitas. Unde etsi per hujusmodi timorem aliquis bonum facit, non tamen bene facit: quia non facit sponte, sed coactus metu poenae, quod proprie est servorum. Et ideo timor iste proprie dicitur servilis, quia serviliter facit hominem operari. Est autem tertius timor qui refugit malum quod opponitur bono spirituali, scilicet peccata vel separationem a Deo, et hoc quidem timet incurrere ex justa Dei vindicta: et sic quantum ad utrumque objectum, respicit rem spiritualem, sed tamen cum hoc habet oculum ad poenam: et iste timor dicitur esse initialis, quia solet esse in hominibus in initio suae conversionis: timent enim poenam propter peccata praeterita, et timent separari a Deo per peccatum propter gratiam caritatis infusam: et de hoc dicitur in Psalm. 110, 10: « Initium sapientiae timor Do- « mini. » Est autem quartus timor qui ex utraque parte oculum habet solum ad rem spiritualem, quia nihil timet nisi a Deo separari; et iste timor est sanctus, qui permanet in saeculum saeculi, ut in Psalm. 18, dicitur. Sicut autem timor initialis causatur ex

(1) *Al.* proposuit.
(2) *Al.* aeternitatem.
(3) *Al. omittitur* idest reguntur.

(1) *Al.* et hoc dupliciter.
(2) *Al. omittitur hoc divisionis membrum.*

caritate imperfecta, ita hic timor causatur ex caritate perfecta. 1 Joan. 4, 18: « Perfecta caritas « foras mittit timorem. » Et ideo timor initialis et timor castus, non distinguuntur contra amorem caritatis, qui est causa utriusque; sed solum timor poenae: quia sicut hic timor facit servitutem, ita amor caritatis facit libertatem filiorum; facit enim hominem voluntarie ad honorem Dei operari, quod est proprie filiorum. Lex igitur vetus data est in timore: quod significabant tonitrua, et alia hujusmodi quae facta sunt in donatione veteris legis, ut dicitur Exod. 19; et ideo dicitur Hebr. 12, 21: « Et ita terribile erat quod videbatur. » Et ideo lex vetus per inflictionem poenarum, inducens ad mandata Dei servanda, data est in spiritu servitutis: unde dicitur Gal. 4, 24: « Unum quidem in monte Sina in servitutem generans. » Et ideo hic dicit: Recte dictum est, quod *qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei: non enim iterum* in nova lege, sicut in veteri lege fuit, *accepistis spiritum servitutis in timore,* scilicet poenarum, quem timorem Spiritus sanctus faciebat; *sed accepistis spiritum,* scilicet caritatis, qui est *adoptionis filiorum,* id est per quem adoptamur in filios Dei. Gal. 4, 5: « Ut adoptionem filiorum reciperemus. » Non autem hoc dicitur quasi sit alius et alius spiritus, sed quia idem est spiritus, scilicet qui in quibusdam facit timorem servilem quasi imperfectum, in aliis facit amorem quasi quoddam perfectum.

Deinde cum dicit, *In quo clamamus etc.* manifestat idem per nostram confessionem: profitemur enim nos patrem habere Deum instructi a Domino, cum dicimus orantes, « Pater noster qui in caelis: » ut habetur Matth. 6, 9. Hoc autem convenit dicere non solum Judaeis, sed etiam Gentibus; et ideo duo ponit idem significantia, scilicet *Abba*, quod est Hebraeum, et *Pater*, quod est Latinum vel Graecum, ut ostendat hoc ad utrumque populum pertinere. Unde et Dominus Mar. 14, 36: « Abba « Pater, omnia possibilia sunt tibi. » Hier. 3, 19: « Patrem vocabis me. » Hoc autem dicimus non tantum sono vocis, quantum intentione cordis, quae quidem propter sui magnitudinem clamor dicitur: sicut et ad Moysem tacentem dicitur Exod. 19, 15: « Quid clamas ad me ? » scilicet intentione cordis. Sed ista magnitudo intentionis ex affectu filialis amoris procedit, quem in nobis Spiritus (1) facit; et ideo dicit: *In quo,* scilicet Spiritu sancto, *Clamamus, Abba pater.* Unde Isa. 6 dicitur, quod Seraphim, qui interpretantur ardentes, quasi igne Spiritus sancti, clamabant alter ad alterum.

Deinde cum dicit, *Ipse enim Spiritus testimonium reddit,* ostendit idem ex testimonio Spiritus sancti, ne forte aliquis dicat, quod in nostra confessione decipimur: unde dicit: Ideo, dico, quod in Spiritu sancto *clamamus Abba Pater: ipse enim Spiritus testimonium reddit, quod sumus filii Dei.* Hic autem testimonium reddit, non quidem exteriori voce (2) ad aures hominum, sicut Pater protestatus est de Filio suo Matth. 3; sed reddit testimonium per effectum amoris filialis, quem in nobis facit; et ideo dicit, quod *testimonium reddit,* non auribus, *sed spiritui nostro, quod sumus Filii Dei.* Act. 5, 15: « Nos testes sumus horum verborum. »

Deinde cum dicit, *Si autem filii, et heredes,* ponit majorem: et primo ostendit quod filiis debetur hereditas, dicens: Si autem aliqui filii, per spiritum scilicet, sequitur etiam quod sint heredes; quia non solum filio naturali, sed etiam adoptivo debetur hereditas. 1 Pet. 1, 3: « Regeneravit nos « in spem vivam . . . in hereditatem incorruptibi- « lem et incontaminatam et immarcescibilem. » Psal. 6, 6: « Hereditas mea praeclara est mihi. » Secundo ostendit quae sit ista hereditas: et primo describit eam quantum ad Deum Patrem, dicens: *Heredes quidem Dei.* Dicitur autem aliquis heres alicujus existere qui principalia ejus bona percipit seu adipiscitur, non autem qui aliqua munuscula recipit; sicut legitur Genes. 25, 5: « quod Abraham « dedit cuncta quae possedit, Isaac; filiis autem « concubinarum largitus est munera. » Bonum autem principale quo Deus dives est, est ipsemet: est enim dives per seipsum, et non per aliquid aliud: quia extrinsecorum bonorum non indiget, ut dicitur in Psal. 15. Unde ipsum Deum adipiscuntur filii Dei pro hereditate: unde Psalm. 15, 5: « Dominus pars hereditatis meae. » Thren. 3, 24: « Pars mea Dominus, dixit anima mea. »

Sed cum filius hereditatem non adipiscatur nisi patre defuncto, videtur quod homo non possit esse heres Dei qui nunquam decedit.

Dicendum est autem quod illud habet locum in bonis corporalibus (1), quae simul a multis possideri non possunt; et ideo necesse est unum decedere, ut alius succedat: sed bona spiritualia simul a multis haberi possunt; et ideo non oportet patrem decedere, ut filii sint heredes. Potest tamen dici, quod Deus decedit nobis, inquantum est in nobis per fidem; erit autem nostra hereditas inquantum videbimus eum per speciem.

Secundo describit hanc hereditatem ex parte Christi, dicens: *Coheredes autem Christi:* quia ipse cum sit principalis Filius, a quo nos filiationem participamus, ita est principalis heres, cui in hereditate conjungimur. Matth. 21, 38: Hic est heres « etc. » Mich. 1, 15: « Adhuc heredem adducam « tibi. »

Deinde cum dicit, *Si tamen compatimur, ut et glorificemur,* ostendit causam dilationis hujus vitae gloriosae: et primo ponit causam ex parte passionum; secundo ponit praeeminentiam gloriae ad passiones, ibi, *Existimo enim etc.* Circa primum considerandum est, quod Christus, qui est principalis heres, ad hereditatem gloriae pervenit per passiones. Luc. ult. 26: « Nonne oportuit Christum « pati, et ita intrare in gloriam suam. » Non autem nos faciliori modo debemus hereditatem adipisci; et ideo nos etiam oportet per passiones ad illam hereditatem pervenire. Act. 14, 21: « Per « multas tribulationes oportet nos introire in re- « gnum Dei: » non enim statim immortale et impassibile corpus accipimus, ut simul cum Christo pati possimus: unde dicit: *Si tamen compatimur,* id est simul cum Christo (2) patienter sustinemus tribulationes hujus mundi, *ut et* cum Christo *glorificemur.* 2 Tim. 2, 2: « Si commortui sumus, « et conregnabimus. »

(1) *Al.* scilicet.
(2) *Al.* ipse Spiritus testimonium reddit, non quidem exteriori voce etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* temporalibus.
(2) *Al. deest* cum Christo.

LECTIO IV.

Existimo enim quod non sunt condignae passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat. Vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe: quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in, libertatem gloriae filiorum Dei Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc.

Postquam Apostolus demonstravit et dixit quod per gratiam Christi liberamur, nunc assignat causam dilationis immortalis vitae (1), quae est hereditas filiorum Dei, ex eo quod oportet nos Christo compati, ut ad ejus gloriae societatem perveniamus. Et quia posset aliquis dicere, onerosam esse hereditatem hujusmodi, ad quam non potest nisi per tolerantiam possionum perveniri; ideo hic ostendit excellentiam futurae gloriae ad passiones praesentis temporis; et primo ponit quod intendit; secundo probat (2) propositum, ibi, *Nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod oportet nos pati ut et glorificemur; nec debemus refugere passiones, ut gloriam habeamus: *existimo enim* ego, qui utrumque expertus sum. (Eccli. 34, 9: « Vir in multis « expertus, cogitabit multa. » Ipse abundanter passiones sustinuit, secundum illud 2 Corinth. 11, 23: « In laboribus et carceribus abundantius. » Ipse etiam futurae gloriae contemplator fuit, secundum illud 2 Corinth. 12, 6: « Raptus est in paradi- « sum, et audivit arcana verba, quae non licet « homini loqui. ») Hoc, inquam, existimo, quod *passiones hujus temporis non sunt* passiones (3) *condignae ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis.* Ubi quatuor ponit ad ostendendum excellentiam illius gloriae. Primo quidem designat ejus aeternitatem, cum dicit, *Ad futuram*, scilicet post hoc tempus; nihil autem est post hoc tempus nisi aeternitas: unde illa gloria excedit passiones hujus temporis, sicut aeternum temporale. 2 Cor. 4, 17: « Id enim quod in praesenti est momentaneum et « leve tribulationis nostrae, supra modum in sub- « limitate aeternum gloriae pondus operatur in no- « bis. » Secundo designat ejus dignitatem, cum dicit, *gloriam*: quae claritatem quamdam dignitatis insinuat. Psal. 149, 5: « Exultabunt sancti in glo- « ria. » Tertio designat manifestationem, cum dicit, *Quae revelabitur.* Nunc enim gloriam quidem habent sancti, sed occultatam in conscientia: 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimo- « nium conscientiae nostrae: » tunc autem gloria illa in conspectu omnium revelabitur, et bonorum et malorum, de quibus dicitur Sapient. 5, 2: « Mirabun- « tur in subitatione insperatae salutis. » Quarto designat ejus veritatem, cum dicit, *In nobis.* Gloria enim hujus mundi vana est, quia est in his quae sunt extra hominem, puta in apparatu divitiarum, et in opinione hominum: Ps. 49, 7: « In multitu- « dine divitiarum suarum gloriantur: » sed illa gloria erit de eo quod est intra hominem, secundum illud Luc. 17, 21: « Regnum Dei intra vos « est. » Sic igitur passiones hujus temporis, si secundum se considerentur, multum deficiunt a quantitate hujus gloriae. Isa. 54, 7: « Ad punctum in « modico dereliqui te, et in miserationibus magnis « congregabo te. » Sed si considerentur hujusmodi passiones inquantum eas aliquis voluntarie sustinet propter Deum ex caritate, quam in nobis Spiritus sanctus (1) facit; sic ex condigno per hujusmodi passiones homo meretur vitam aeternam: nam Spiritus sanctus est fons cujus aquae, idest effectus, saliunt in vitam aeternam, ut dicitur Joan. 4.

Deinde cum dicit, *Nam expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat*, ostendit propositum per excellentiam illius gloriae: et primo ex expectatione creaturae; secundo ex expectatione Apostolorum, ibi, *Non solum autem etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit expectationem creaturae; secundo manifestat eam, ibi, *Vanitati enim creatura subjecta est non volens.* Dicit ergo primo. Dictum est, quod etiam futura gloria excedit passiones praesentes: et tamen hoc manifestum est: *nam expectatio creaturae*, idest ipsa creatura expectans, *expectat revelationem filiorum Dei:* quia, ut dicitur 1 Joan. 3, 2, « nunc filii Dei sumus, « et nondum apparuit quid erimus. » Occultatur enim dignitas divinae filiationis in sanctis propter exteriores passiones; sed postmodum revelabitur illa dignitas, quando immortalem et gloriosam vitam suscipient: ita quod ex persona impiorum dicitur Sap. 5, 5: « Ecce quomodo computati sunt « inter filios Dei. » Dicit autem, *Expectatio expectat*, ut talis geminatio intensionem expectationis designet, secundum illud Psal. 39, 2: « Expectans « expectavi Dominum. »

Sciendum est autem, quod creatura hic tripliciter accipi potest. Uno modo homines justi, qui specialiter creatura Dei dicuntur, vel quia permanent in bono in quo creati sunt, vel propter excellentiam, quia omnis creatura quodammodo eis deservit. Jacob. 1, 18: « Voluntarie genuit nos « verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturae « ejus. » Haec autem creatura, idest homo justus, expectat revelationem gloriae filiorum Dei tamquam praemium sibi repromissum. Tit. 2, 12: « Expe- « ctantes beatam spem, et adventum gloriae magni « Dei. » Secundo potest dici creatura ipsa humana natura, quae subjicitur bonis gratiae: quae quidem in hominibus injustis nondum formata est (2), sed est sicut informis; in hominibus autem jam justificatis est quidem partim formata per gratiam, sed tamen est adhuc informis respectu illius formae quam est acceptura per gloriam. Sic igitur ipsa creatura, idest nos ipsi, secundum quod consideramur in bonis naturae, *expectat revelationem gloriae filiorum Dei;* quod etiam nobis competit per gratiam: sicut si dicamus quod materia expectat formam, vel colores expectant completionem imaginis, sicut dicit Glossa. Job 14, 14: « Cunctis « diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat « immutatio mea. » Tertio modo potest intelligi de ipsa creatura sensibili, sicut sunt elementa hujus mundi, secundum illud Sap. 13, 5: « A ma-

(1) *Al.* supra Apostolus assignavit causam dilationis immortalis vitae etc.
(2) *Al.* ostendit.
(3) *Al. omittitur* passiones.

(1) *Al. deest* sanctus.
(2) *Al.* justificata est.

« gnitudine speciei et creaturae cognoscibiliter poterit « eorum creator videri. » Hujusmodi autem creatura dupliciter aliquid expectat: nam expectatio creaturae sensibilis secundum quod est a Deo, ordinatur ad aliquem finem: quod quidem contingit dupliciter. Uno modo secundum quod Deus imprimit aliquam formam et virtutem naturalem hujusmodi creaturae, ex qua inclinatur ad aliquem finem naturalem; puta si dicamus quod arbor expectat fructificationem, et ignis expectat locum sursum. Alio modo creatura sensibilis ordinatur a Deo ad aliquem finem qui superexcedit formam naturalem ipsius. Sicut enim humanum corpus induetur quadam forma gloriae supernaturali, ita tota creatura sensibilis in illa gloria filiorum Dei quamdam novitatem gloriae consequetur, secundum illud Apocal. 21, 1: « Vidi « caelum novum et terram novam. » Et per hunc modum creatura sensibilis expectat revelationem gloriae filiorum Dei.

Deinde cum dicit, *Vanitati enim creatura subjecta est,* manifestat praedictam expectationem: et primo ponit necessitatem expectandi; secundo expectationis terminum, ibi, *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis;* tertio expectationis signum, ibi, *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc.* Necessitas autem expectandi est ex defectu, cui subjacet creatura; cui enim nihil deficit, non habet necesse aliquid expectare. Defectum autem creaturae ostendit, dicens: *Vanitati enim creatura subjecta est.* Et si quidem per creaturam intelligatur homo justus, sic intelligitur subjici vanitati, idest istis rebus corporalibus, quae sunt mutabilia et caduca: unde dicuntur vana, secundum illud Eccle. 1, 2: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas. » Subjicitur autem eis propter necessitatem praesentis vitae, circa ea occupationem habens; *non* tamen *volens,* quia hujusmodi temporalia non amat, sicut illi contra quos dicitur in Psalm. 4, 3: « Ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium? » Sed tamen hujusmodi vanitati subjicitur talis creatura *propter eum,* idest propter ordinationem Dei, *qui subjecit eam,* idest hominem justum; hujusmodi sensibilibus creaturis: et tamen *in spe,* ut scilicet quandoque a tali occupatione homo liberetur, in resurrectione scilicet, quando « neque nubent neque nubentur, sed erunt sicut Angeli in caelo: » Matth. 22, 30. Si vero intelligatur creatura ipsa humana natura, sic *est subjecta vanitati,* idest passibilitati, secundum illud Ps. 38, 6: « Verumtamen « universa vanitas, omnis homo vivens. » *Non* tamen *volens,* quia talis vanitas est humanae naturae in poenam inflicta; poena autem est involuntaria, sicut et culpa voluntaria. Sed tamen hujusmodi passionibus humana natura subjicitur, *propter eum,* idest propter sententiam Dei, *qui subjecit eam,* scilicet humanam naturam defectibus; sed tamen *in spe* quandoque evadendi hujusmodi passiones. Isai. 28, 28: « Non in perpetuum triturans triturabit. » Si autem intelligatur de creatura sensibili, sic talis creatura *subjecta est vanitati,* idest mutabilitati, *non volens.* Hujusmodi enim defectus, qui consequuntur mutabilitatem, sicut corruptio et senium et alia hujusmodi, sunt contra naturam particularem hujus vel illius rei, cujus appetitus est ad conservationem, licet sint secundum naturam universalem. Sed nihilominus hujusmodi vanitati creatura sensibilis subjicitur *propter eum,* idest propter ordinationem Dei, *qui subjecit eam in spe,* idest in expectatione gloriosae novitatis, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit, *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis,* ostendit terminum praedictae expectationis: non enim est vana ejus expectatio vel spes; *quia ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei.* Et si quidem per creaturam intelligatur homo justus, per servitutem corruptionis intelligitur cura quaerendi victum et vestitum et alia quibus servitur nostrae mortalitati, quae est quaedam servitus, a qua liberabuntur sancti tendentes in libertatem gloriae filiorum Dei; qui, quamvis nunc habeant libertatem justitiae, quae est a servitute peccati, nondum tamen habent libertatem gloriae, quae est a servitute miseriae. Job 39, 5: « Quis « dimisit onagrum liberum? » Si vero per creaturam intelligatur humana natura, *ipsa liberabitur a servitute corruptionis,* idest (ad litteram) a passibilitate et corruptione: et hoc tendens *in libertatem gloriae filiorum Dei,* quae est non solum a culpa, sed etiam a morte, secundum illud 1 Corinth. 15, 54: « Absorpta est mors in victoriam. » Si vero intelligatur de creatura sensibili, sic *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis,* idest mutabilitatis: quia in qualibet mutatione est aliqua corruptio, ut Augustinus dicit, et etiam Philosophus in 8 Physic. (cap. 13): et hoc *in libertatem gloriae filiorum Dei:* quia hoc etiam libertati gloriae filiorum Dei congruit ut sicut ipsi sunt innovati, ita etiam eorum habitatio innovetur. Isai. 54, 17: « Ego creabo (1) caelos novos et terram novam, « et non erunt in memoria priora, » idest prior mutabilitas creaturae. Dicit autem, *Quia et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis,* secundum primum sensum; ac si dicat: Non solum nos Apostoli, sed etiam alii justi: in sensu autem secundo, non solum justi, sed etiam ipsa humana natura, quae in quibusdam nondum est renovata per gratiam: in tertio autem sensu intelligendum est, ac si dicatur: Non solum homines, sed alia creatura.

Deinde cum dicit, *Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit,* ponit signum expectationis, dicens, *Scimus enim,* nos Apostoli per Spiritum sanctum instructi, et etiam per experimentum, *quod omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc.*

Quod quidem si intelligatur de creatura sensibili, habet difficultatem. Primo quidem quantum ad hoc quod dicit, *Ingemiscit et parturit:* hoc enim convenire videtur non nisi creaturae rationali. Sed potest sic exponi, ut hoc quod dicit, *Ingemiscit,* idem sit ei quod dixit, *Non volens:* in illis enim ingemiscimus quae nostrae voluntati repugnant. Sic ergo inquantum defectus creaturae (2) sensibilis sunt contra naturalem appetitum particularis naturae, dicitur ipsa creatura sensibilis ingemiscere. Quod autem dicit, *Parturit,* idem est ei quod supra dixerat, *Expectat:* nam parturitio est via ad prolem producendam.

Secundum autem dubium est in hoc quod dicit, *Omnis creatura:* quia sic etiam includerentur corpora caelestia: unde et Glossa dicit, quod sol et luna non sine labore statuta sibi implent spatia. Sed exponendum est, ut labor accipiatur pro motu,

(1) *Al.* creo.
(2) *Al.* naturae.

sicut et requies quandoque accipitur pro cessatione ab opere, sicut Deus die septima requievisse dicitur Genes. 1. Et secundum hoc per gemitum (1) intelligitur corruptio, quae admiscetur motui locali, prout scilicet desinit esse in hoc ubi, et incipit esse in alio. Per parturitionem autem intelligitur ordinatio caelestium corporum ad eorum innovationem.

Si vero exponatur de hominibus, sic dicitur humana natura *omnis creatura,* quia participat cum omni creatura: cum spirituali quidem quantum ad intellectum, cum animali quantum ad corporis animationem, cum corporali quantum ad corpus. Haec ergo creatura, idest homo, *ingemiscit,* partim propter mala quae patitur, partim propter bona sperata quae differuntur. Thren. 1, 22: « Multi gemitus mei. » *Parturit* autem quia cum quadam afflictione animi sustinet dilationem gloriae expectatae. Proverb. 13, 12: « Spes quae differtur affligit animam. » Joan. 16, 21: « Mulier cum parit tristitiam habet. » Psalm. 47, 8: « Ibi dolores ut parturientis. » Dicit autem, *Usque adhuc,* quia iste gemitus non est ablatus per nostram justificationem, sed manet *usque adhuc,* idest usque ad mortem: vel *usque adhuc,* quia etsi aliqui jam sint liberati, qui sunt in gloria, adhuc tamen nos sumus residui: vel *usque adhuc,* quia non solum antiqui patres, qui fuerunt ante Christum, sed etiam adhuc tempore gratiae eadem patimur. 2 Petr. 3, 4, dicitur ex persona impiorum: « Ubi est nunc promissio, aut adventus ejus? Ex quo patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturae. »

(1) *Al.* et secundum hoc gemitus intelligitur etc.

Est autem sciendum, quod quia creatura Dei potest dici omne illud quod sub Deo est, aliqui voluerunt praedicta verba exponere de qualibet creatura, etiam de Angelis sanctis. Sed valde inconveniens est ut ipsi dicantur vanitati subjecti, aut ingemiscere et parturire, cum ipsi jam habeant gloriam ejus cujus similitudinem expectamus, secundum illud Matth. 22, 30: « Erunt sicut Angeli Dei in caelis. » Et ideo convenientius secundum praedicta exponitur.

LECTIO V.

Non solum autem illa, sed et nos ipsi primitias Spiritus habentes, et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri. Spe enim salvi facti sumus. Spes autem quae videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus. Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram: nam quid oremus, sicut oportet nescimus: sed ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desiderat Spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.

Supra ostendit Apostolus excellentiam futurae gloriae ex expectatione (1) creaturae: nunc ostendit idem ex expectatione Apostolorum. Non autem potest esse parvum quod a magnis viris expectatur tam anxie. Et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Spe enim salvi facti sumus.* Circa primum tria facit. Primo proponit dignitatem expectantium, cum dicit: *Non solum autem illa,* scilicet creatura, expectat gloriam filiorum Dei, *sed et nosipsi,* scilicet Apostoli, *habentes primitias Spiritus* sancti: quia scilicet Spiritum sanctum et tempore prius, et ceteris abundantius Apostoli habuerunt; sicut et in fructibus terrae, illud quod primo ad maturitatem pervenit est pinguius et magis acceptum. Hierem. 2, 3: « Sanctus Israel Domino primitiae frugum ejus. » Heb. 12, 23: « Accessistis ad Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis. » Ex quo patet quod Apostoli sunt omnibus aliis sanctis quacumque praerogativa praefulgeant, sive virginitatis sive doctrinae sive martyrii, praeferendi, tamquam abundantius Spiritum sanctum habentes.

Sed potest aliquis dicere, quod quidam alii sancti majora tormenta sustinuerunt et majores austeritates propter Christum, quam Apostoli. Sed dicendum (2) est, quod magnitudo meriti principaliter et respectu essentialis praemii, attenditur secundum caritatem: consistit enim (1) praemium essentiale in gaudio quod habetur de Deo. Manifestum est autem quod de Deo plus gaudebunt qui plus amant: unde et illam visionem beatam Dominus suo dilecto promittit, dicens Joan. 14, 21: « Si quis diligit me, diligetur a Patre meo: et ego diligam eum, et manifestabo ei me ipsum. » Sed secundum quantitatem operum, meretur homo praemium accidentale, quod est gaudium de talibus operibus. Apostoli ergo illa opera quae fecerunt, ex majori caritate fecerunt, ex qua habebant cor ad multa majora facienda, si fuisset opportunum.

Si autem dicat aliquis: Potest tantum quis conari quod habebit aequalem caritatem cum Apostolis; dicendum, quod caritas hominis non est a seipso, sed ex gratia Dei, quae datur unicuique secundum mensuram donationis Christi, ut dicitur Ephes. 4. Unicuique autem dat gratiam proportionatam ei ad quod eligitur: sicut homini Christo data est excellentissima gratia, quia ad hoc est electus ut ejus natura in unitatem personae divinae assumeretur: et post eum habuit maximam plenitudinem gratiae Beata Maria, quae ad hoc est electa ut esset mater Christi. Inter ceteros autem ad majorem dignitatem sunt electi Apostoli, ut scilicet immediate ab ipso Christo accipientes, aliis traderent ea quae pertinent ad salutem; et sic in eis Ecclesia quodammodo fundaretur, secundum illud Apocal. 21, 14: « Murus habebat fundamenta duodecim, et nomina Apostolorum erant in eis scripta. » Et ideo dicitur 1 Corinth. 12, 28: « Deus posuit in Ecclesia primum quidem Apostolos. » Et ideo Deus eis abundantiorem gratiam prae ceteris tribuit.

Secundo ponit anxietatem expectationis cum dicit: *Et ipsi intra nos gemimus:* qui quidem gemitus designat afflictionem ex dilatione rei cum magno desiderio expectatae, secundum illud Proverb.

(1) *Al.* et expectationem creaturae.
(2) *Al.* sciendum.

(1) *Al.* etiam.

13, 12: « Spes quae differtur, affligit animam. » Psal. 6, 7: « Laboravi in gemitu meo. » Iste autem gemitus non est tam exterius quam interius: tum quia ex interiori cordis affectu procedit, tum quia est propter interiora bona: unde signanter dicit, *Intra nos.* Thren. 1, 22: « Multi gemitus mei. » Tertio ponit rem expectatam, dicens: *Adoptionem filiorum Dei expectantes,* idest completionem hujus adoptionis: inchoata enim est hujusmodi adoptio per Spiritum sanctum justificantem animam: supra eodem: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum:* consummabitur autem per ipsius corporis glorificationem: unde supra 5, 2: *Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Et hoc est quod subdit: *Redemptionis corporis nostri:* ut scilicet sicut spiritus noster redemptus est a peccato, ita corpus nostrum redimatur a corruptione et morte. Oseae 13, 14: « De morte redimam eos. » Phil. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae. »

Deinde cum dicit, *Spe enim salvi facti sumus,* probat quod dixerat, tali ratione. Spes est de his quae non praesentialiter videntur, sed in futuro expectantur: sed nos sumus salvi facti per spem: ergo expectamus in futurum complementum salutis. Primo ergo ponit minorem, dicens: Nos enim Apostoli et ceteri (1) fideles, *spe salvi facti sumus,* quia scilicet spem nostrae salutis habemus. 1 Pet. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam. » Psalm. 61, 9: « Sperate in eum omnis congregatio populi. » Secundo ponit majorem, dicens: *Spes autem,* idest res sperata, *quae videtur,* quasi praesentialiter habita, *non est spes:* id est, non est res sperata, sed habita: spes enim est expectatio futuri. Soph. 3, 8: « Expecta me in die resurrectionis meae in futurum. » Tertio ponit probationem majoris, dicens: *Nam quod videt quis, quid,* id est cur, *sperat?* quasi dicat: Spes importat motum animae in aliquid non habitum tendentem. Cum autem aliquid jam habetur, non est necessarium ut in id aliquis moveatur. Et est notandum, quod quia spes ex fide quodammodo oritur, attribuit spei opus illud quod est fidei, scilicet esse de non visis, secundum illud Heb. 11, 1: « Fides est argumentum non apparentium. » Quarto ponit conclusionem, dicens: *Si autem quod non videmus speramus,* sequitur quod *per patientiam expectamus.* Unde notandum est, quod proprie patientia importat tolerantiam tribulationum cum quadam aequanimitate. Infra 12, 12: *In tribulatione patientes.* Quia vero dilatio boni habet quamdam rationem mali, inde est quod etiam diutina expectatio bonorum absentium cum tranquillitate animi, attribuitur patientiae, sed haec maxime ad longanimitatem pertinet, secundum illud Jac. 5, 7: « Patientes estote fratres usque ad adventum Domini. » Utroque autem modo patientia hic accipitur: quia Apostoli expectabant aequanimiter gloriam, et cum dilatione et tribulatione.

Deinde cum dicit, *Similiter autem et Spiritus adjuvat infirmitatem nostram,* ostendit quomodo per Spiritum sanctum adjuvamur in defectibus vitae praesentis: et primo quantum ad completionem desideriorum; secundo quantum ad directionem exteriorum eventuum, ibi, *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Circa primum duo facit. Primo ponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum vivificabuntur nostra mortalia corpora, quando auferetur a nobis nostra infirmitas: *similiter autem* et in statu hujus vitae, in quo adhuc infirmitati subjicimur, *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram,* etsi non totaliter eam tollat. Ezech. 3, 14: « Spiritus quoque elevavit me, et assumpsit me; et abii amarus in indignatione spiritus mei (quasi infirmitate nondum totaliter cessante); manus enim Domini erat mecum confortans me: et in hoc spiritus me assumpsit. » Matth. 26, 41: « Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. » Deinde cum dicit, *Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus,* manifestat quod dixerat: et primo ostendit necessitatem auxilii Spiritus, quod pertinet ad infirmitatem praesentis vitae; secundo ostendit modum auxilii, ibi, *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis;* tertio ostendit efficaciam auxilii, ibi, *Qui autem scrutatur corda, scit quid desiderat Spiritus.* Dicit ergo primo: Recte dico, quod *Spiritus adjuvat infirmitatem nostram:* nam in hoc patimur infirmitatem, quod *nescimus quid oremus, sicut oportet.* Job 3, 23: « Viro cujus abscondita est via, et circumdedit eum Deus tenebris. »

Et est considerandum, quod duo dicit nos Apostolus nescire: scilicet quid orando petamus, et modum quo petere oporteat; sed utrumque videtur esse falsum. Nam primo scimus quid oremus, quia hoc nos Dominus docuit Matth. 6, 9: « Sanctificetur nomen tuum etc. »

Sed dicendum, quod in generali quidem possumus scire quid convenienter oremus, sed in speciali hoc non possumus scire. Primo quidem quia si desideramus aliquod opus virtutis facere, quod est implere voluntatem Dei sicut in caelo et in terra; potest contingere quod illud opus virtutis non est huic vel illi congruum; sicut alicui qui utiliter posset in actione proficere, non expedit contemplationis quies, et e converso, ut Gregorius dicit in Moralibus (lib. 6, cap. 28) super illud Job 5, 26: « Ingredieris in abundantia sepulcrum. » Unde dicitur Proverb. 14, 12: « Est via quae videtur homini justa, novissima autem illius ducunt ad mortem. » Secundo aliquis desiderat aliquod temporale bonum ad sustentationem vitae, quod est petere panem quotidianum, quod tamen sibi vertitur in periculum mortis: multi enim propter divitias perierunt. Eccle. 5. 12: « Divitiae conservatae in malum domini sui. » Tertio aliquis desiderat liberari ab aliqua molestia tentationis, quae tamen est sibi ad custodiam humilitatis; sicut Paulus petiit amoveri a se stimulum, qui tamen erat ei datus ne eum magnitudo revelationum extolleret, ut dicitur 2 Corinth. 12.

Similiter etiam videtur quod sciamus sicut nos oportet orare, secundum illud Jacob. 1, 6: « Postulet in fide nihil haesitans. »

Et ad hoc dicendum, quod in generali hoc scire possumus; sed in speciali motus cordis nostri usquequaque discernere non possumus; ut puta utrum petamus aliquid ex ira, vel ex zelo justitiae: unde et Matth. 20, reprobata est petitio filiorum Zebedaei, quia licet viderentur participationem divinae gloriae postulare, tamen ex quadam vana gloria (1) seu elatione procedebat eorum petitio.

(1) *Al.* sicut caeteri.

(1) *Al.* ex quadam gloria.

Deinde cum dicit, *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis,* ponit modum auxilii Spiritus Sancti, dicens, quod *ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Quod quidem videtur suffragari errori Arii et Macedonii, qui posuerunt Spiritum sanctum esse creaturam, et minorem Patre et Filio: postulare enim est minoris. Sed si ex eo quod dicit eum postulare, intelligamus eum esse passibilem creaturam et Patre minorem, consequens est etiam quod ex eo quod dicit gemitibus postulare, intelligamus eum esse passibilem creaturam beatitudine carentem. quod nullus unquam haereticus dixit: nam gemitus ex dolore est, qui ad miseriam pertinet. Et ideo exponendum est: *Postulat;* idest, postulantes nos facit: sicut et Gen. 22, 4: « Nunc « cognovit quod timeas Dominum; » idest, congnoscere feci. Facit autem Spiritus sanctus nos postulare, inquantum in nobis recta desideria causat: nam postulatio est quaedam desideriorum explicatio; desideria autem recta ex ardore caritatis (1) proveniunt, quam in nobis Spiritus (2) facit. Supra 5, 5: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Spiritu autem sancto dirigente et instigante cor nostrum, et nostra desideria non possunt esse nisi nobis utilia. Isaiae 48, 17: « Ego Dominus docens te utilia. » Et ideo subdit, *Pro nobis.* Ejus autem quod multum desideramus, et desiderantes petimus, dilationem cum dolore et gemitibus patimur; et ideo subdit, *Gemitibus,* quos Spiritus (3) in corde nostro causat, inquantum scilicet nos facit caelestia desiderare, quae differuntur animae (1). Iste est gemitus columbae, quem Spiritus sanctus in nobis facit. Nahum 2, 7: « Minabantur gementes ut co- « lumbae. » Dicit autem, *Inenarrabilibus,* aut quia sunt propter rem inenarrabilem, scilicet caelestem gloriam: 2 Cor. 12, 4: « Audivit arcana verba, « quae non licet homini loqui: » aut quia ipsi motus cordis sufficienter enarrari non possunt, secundum quod a Spiritu sancto procedunt. Job 38, 37: « Quis enarrabit caelorum rationem? »

(1) *Al.* ex amore caritatis.
(2) *Al.* scilicet.
(3) *Al. iterum* scilicet.

Deinde cum dicit, *Qui autem scrutatur corda etc.*, ostendit efficaciam auxilii quo Spiritus sanctus nos adjuvat, dicens: *Qui autem scrutatur corda.* id est Deus, cui proprium est corda scrutari: Psalm. 7, 11: « Scrutans corda et renes Deus. » Dicitur autem Deus scrutari corda non quod inquirendo occulta cordis cognoscat, sed quia manifeste scit ea quae in corde latent. Sophon. 1, 12: « Scruta- « bor Hierusalem in lucernis. » Deus, inquam, scrutans corda, *scit,* idest approbat, secundum illud 2 Tim. 2, 19: « Novit Dominus qui sunt ejus, » *quid desideret Spiritus;* idest, quid desiderare nos faciat. Psalm. 37, 10: « Domine, ante te omne « desiderium meum. » Ideo autem desideria spiritus, quae in sanctis facit Spiritus sanctus, sunt Deo accepta, quia *postulat pro sanctis,* idest postulare eos facit, *secundum Deum,* idest quod convenit divino beneplacito; Proverb. 11, 23: « Desiderium « justorum omne bonum: » in cujus exemplum Dominus Patri dicebat Matth. 24, 39: « Non sicut « ego volo, sed sicut tu vis. »

(1) *Al. omittitur* animae.

LECTIO VI.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Nam quos praescivit, et praedestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem praedestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et magnificavit. Quid ergo dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit?

Ostendit supra Apostolus quod Spiritus sanctus adjuvat nos in infirmitatibus (1) praesentis vitae quantum ad impletionem nostrorum desideriorum; hic ostendit qualiter nos juvat quantum ad exteriores eventus, dirigendo in bonum nostrum: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Nam quos praescivit, et praedestinavit;* tertio infert quamdam conclusionem ex dictis, ibi, *Quis ergo separabit nos a caritate Christi?*

Circa primum duo consideranda occurrunt. Primo quidem magnitudo beneficii quod nobis a Spiritu sancto confertur, ut scilicet omnia nobis cooperentur in bonum. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod quicquid fit in mundo, etiam si malum sit, cedit in bonum universi: quia, ut Augustinus dicit in Ench. (cap. 11), « Deus est adeo « bonus quod nihil mali esse permitteret, nisi esset « adeo potens quod ex quolibet malo posset eli- « cere aliquod bonum. » Non autem semper cedit malum in bonum ejus in quo est; sicut (1) corruptio unius animalis, cedit quidem in bonum universi, inquantum per corruptionem unius generatur aliud, non tamen in bonum ejus quod corrumpitur: quia bonum universi est a Deo volitum secundum se, et ad ipsum ordinantur omnes partes universi. Et eadem ratio esse videtur circa ordinem nobilissimarum partium ad alias partes, quia malum aliarum partium ordinatur in bonum nobilissimarum. Sed quicquid fit circa nobilissimas partes, non ordinatur nisi in bonum ipsarum: quia de eis propter se cura habetur, de aliis autem propter ipsas; sicut medicus infirmitatem pedis sustinet, ut curet caput. Inter omnes autem partes universi excellunt sancti Dei, ad quorum quemlibet pertinet quod dicitur Matth. 24, 47: « Super omnia bona « sua constituet eum. » Et ideo quicquid accidit vel circa ipsos vel alias res, totum in bonum eorum cedit; ita quod verificatur quod dicitur Prov. 11, 29: « Qui stultus est, serviet sapienti: » quia scilicet etiam mala peccatorum in bonum justorum cedunt: unde et Deus specialem curam de justis habere dicitur, secundum illud Psalm. 33, 16: « Oculi Domini super justos, » inquantum scilicet

(1) *Al.* adjuvat infirmitates praesentis vitae.

(1) *Al.* quod sicut. *Forte deest aliquid.*

sic de eis curat quod nihil mali circa eos esse (1) permittit, quod non in eorum bonum convertat. Et hoc quidem manifestum est quantum ad mala poenalia quae patiuntur: unde in Glossa dicitur, quod ipsorum infirmitate exercetur humilitas, afflictione patientia, contradictione sapientia, odio benevolentia: unde 1 Pet. 3, 14: « Si quid patimini « propter justitiam, beati. »

Sed numquid etiam eis peccata cooperantur in bonum? Quidam dicunt, quod peccata non continentur sub hoc quod dicit *omnia:* quia, secundum Augustinum, peccatum nihil est, et nihil fiunt homines, cum peccant. Sed contra hoc est quod in Glossa sequitur: « Usque adeo talibus Deus omnia « cooperatur in bonum, ut si qui horum deviant « et exorbitant, etiam hoc ipsum eis faciat profi« cere in bonum. » Unde in Psal. 36, 34, dicitur: « Cum ceciderit justus, non collidetur, quia Do« minus supponit manum suam. » Sed secundum hoc videtur quod semper tales in majori caritate resurgant, quia bonum hominis in caritate consistit, quam si non habeat, Apostolus se nihil esse recognoscit, 1 Corinth. 13.

Sed dicendum est, quod bonum hominis non solum consistit in quantitate caritatis, sed praecipue in ipsius perseverantia usque ad mortem, secundum illud Matth. 24, 13: « Qui perseveraverit « usque in finem, hic salvus erit. » Ex hoc autem quod justus cadit, resurgit cautior et humilior: unde in Glossa subditur, postquam dixerat quod hoc ipsum faciat eis in bonum proficere, quia sibi humiliores redeunt, atque doctiores: discunt enim cum tremore se exultare debere; non quasi arrogando sibi, tamquam de sua virtute, fiduciam permanendi.

Secundo oportet considerare, quibus hoc beneficium competat: circa quod primo attenditur aliquid ex parte hominis cum dicit, *Diligentibus Deum:* Dei enim dilectio est in nobis per inhabitantem Spiritum, ut habitum est supra 5. Ipse autem Spiritus sanctus est qui nos dirigit in viam rectam, ut dicitur in Psalm. 24. Unde dicitur 1 Petr. 3, 13: « Quis est qui vobis noceat, si boni « aemulatores fueritis? » Psalm. 118, 165: « Pax « multa diligentibus legem tuam, et non est illis « scandalum. » Et hoc rationabiliter, quia, ut dicitur Prov. 8, 17, « Ego diligentes me diligo. » Diligere est bonum velle dilecto; Dei autem velle est operari: omnia enim quaecumque voluit, fecit, ut in Psalm. 133, dicitur. Et ideo Deus omnia convertit in bonum his qui eum diligunt. Secundo attenditur id quod est ex parte Dei, qui primo fideles ab aeterno praedestinavit, secundo ex tempore vocat, tertio sanctificat; et haec tria tangit cum dicit: *His qui secundum propositum vocati sunt sancti,* idest praedestinatis, vocatis et sanctificatis; ut propositum referatur ad praedestinationem, quae, secundum Augustinum, est propositum miserendi. Ephes. 1, 2: « Praedestinati secundum propositum « ejus. » Quod dicit, *Vocati,* ad vocationem pertinet: Isai. 41, 2: « Vocavit eum ut sequeretur se. » Quod dicit, *Sancti,* ad sanctificationem, secundum illud Levit. 21, 23: « Ego Dominus, qui sanctifico « eos. » Hoc autem Apostolus se scire dicit ex persona sanctorum, dicens, *Scimus.* Sap. 10, 20: « Dedit illi scientiam sanctorum. » Procedit autem haec scientia tum ex experimento, tum etiam ex consideratione efficaciae caritatis: Cantic. 8, 6: « Fortis est ut mors dilectio: » et etiam praedestinationis aeternae: Isai. 46, 10: « Omnis voluntas « mea implebitur, et omne consilium meum fiet. »

Deinde cum dicit, *Nam quos praescivit etc.,* probat quod dixerat, tali ratione. Nullus potest nocere his quos Deus promovet; sed praedestinatos diligentes Deum Deus promovet: ergo nihil potest eis nocere, sed omnia cedunt eis in bonum. Primo ergo probat minorem, scilicet quod eos Deus promoveat; secundo majorem, scilicet quod promotis a Deo nihil potest esse nocivum, ibi, *Quid ergo dicemus ad haec?* Circa primum duo facit. Primo proponit ea quae sunt ad promotionem sanctorum ab aeterno; secundo ea quae sunt ex tempore, ibi, *Quos autem praedestinavit, hos et vocavit.* Ponit autem duo circa primum, scilicet praescientiam et praedestinationem, cum dicit: *Nam quos praescivit, et praedestinavit.*

Dicunt autem quidam, quod praedestinatio hic accipitur pro praeparatione quae est in tempore, qua scilicet Deus praeparat sanctos ad gratiam; et hoc dicunt ad distinguendum praescientiam a praedestinatione. Sed si recte consideretur, utrumque est aeternum, et differunt ratione: nam, sicut dictum est supra 1, super illud, *Qui praedestinatus est,* praedestinatio importat praeordinationem quamdam in animo, eorum quae quis est facturus: ab aeterno autem Deus praedestinavit beneficia quae sanctis suis erat daturus: unde praedestinatio est aeterna. Differt autem a praescientia secundum rationem, quia praescientia importat solam notitiam futurorum, sed praedestinatio importat causalitatem quamdam respectu eorum: et ideo Deus habet praescientiam etiam de peccatis; sed praedestinatio est de bonis salutaribus; unde Apostolus ad Ephes. 1, 2, dicit: « Praedestinati secundum propositum ejus... ut « simus in laudem gloriae ejus. »

Circa ordinem autem praescientiae et praedestinationis dicunt quidam, quod praescientia meritorum bonorum et malorum est ratio praedestinationis et reprobationis, ut scilicet intelligatur quod Deus praedestinet aliquos, quia praescit eos bene operaturos et in Christum credituros; et secundum hoc littera sic legitur: *Quos praescivit conformes fieri imaginis Filii ejus, hos praedestinavit.* Et hoc quidem rationabiliter diceretur, si praedestinatio respiceret tantum vitam aeternam, quae datur meritis: sed sub praedestinatione cadit omne beneficium salutare, quod est homini ab aeterno divinitus praeparatum: unde eadem ratione omnia beneficia quae nobis confert ex tempore, preparavit nobis ab aeterno. Unde ponere quod aliquod meritum ex parte nostra praesupponatur, cujus praescientia sit ratio praedestinationis, nihil est aliud quam gratiam ponere dari ex meritis nostris, et quod principium bonorum operum est ex nobis, et consummatio est ex Deo. Unde convenientius sic ordinatur littera: *Quos praescivit, hos et praedestinavit fieri conformes imaginis Filii sui:* ut ista conformitas non sit ratio praedestinationis, sed terminus vel effectus. Dicit enim Apostolus Ephes. 1, 5: « Praedestinavit « nos in adoptionem filiorum Dei. » Nihil enim aliud est adoptio filiorum (1) quam illa conformitas: ille enim qui adoptatur in filium Dei, conformatur

(1) *Al. omittitur* esse.

(1) *Al. desideratur* filiorum.

vero Filio ejus: primo quidem in jure participandae hereditatis, sicut supra eodem dictum est: *Si filii et heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem Christi:* secundo in participatione splendoris ipsius: ipse enim est genitus a Patre tamquam splendor gloriae ejus, Heb. 1. Unde per hoc quod sanctos illuminat de lumine sapientiae et gratiae, facit eos fieri conformes sibi: unde in Psal. 109, 3, dicitur: « In splendoribus sanctorum ex utero ante lucife« rum genui te, » id est profundentem omnem splendorem sanctorum.

Quod autem dicit, *Imaginis Filii ejus,* potest intelligi dupliciter. Uno modo ut sit constructio appositiva, ut sit sensus: *Conformes imaginis Filii ejus,* qui est imago: Coloss. 1, 15: « Qui est imago invisibilis « Dei. » Alio modo potest intelligi ut sit constructio transitiva, ut sit sensus: Praedestinavit nos fieri conformes Filio suo in hoc quod portemus ejus imaginem: 2 Cor. 15, 49: « Sicut portavimus imaginem terreni, « sic portemus imaginem caelestis. » Dicit autem, *Quos praescivit, et praedestinavit,* non quia omnes praescitos praedestinet, sed quia eos praedestinare non poterat nisi praesciret. Hier. 1, 5: « Prius« quam te formarem in utero, novi te. » Quid autem ex hac praedestinatione sequatur, subjungit: *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Sicut enim Deus suam naturalem bonitatem voluit aliis communicare, participando eis similitudinem suae bonitatis, ut non solum sit bonus, sed etiam auctor bonorum; ita Filius Dei voluit confomitatem suae filiationis aliis communicare, ut non solum sit ipse Filius, sed etiam primogenitus filiorum: et sic qui per generationem aeternam est unigenitus, secundum illud Joan. 1, 18, « Unigenitus qui est in « sinu Patris, » secundum collationem gratiae *sit primogenitus in multis fratribus.* Apoc. 1, 5: « Qui « est primogenitus mortuorum, et princeps regum « terrae. » Habet igitur Christus nos fratres, tum quia nobis similitudinem suae filiationis communicavit, sicut hic dicitur; tum quia similitudinem nostrae naturae assumpsit, secundum illud Hebr. 2, 17: « Debuit per omnia fratribus assimilari. »

Deinde cum dicit, *Quos autem praedestinavit etc.*, ponit ea quae ex tempore (1) sancti divinitus consequuntur: et primo ponit vocationem cum dicit, *Quos praedestinavit, hos et vocavit.* Praedestinatio autem ejus irrita esse non potest, secundum illud Isai. 14, 24: « Juravit Dominus exercituum, dicens: « Si non ut putavi, ita erit, et quomodo mente « tractavi, sic eveniet. » Primum autem in quo incipit praedestinatio impleri, est vocatio hominis; quae quidem est duplex. Una exterior, quae fit ore praedicatoris. Proverb. 9, 3: « Misit ancillas suas « ut vocarent ad arcem. » Hoc modo Deus vocavit Petrum et Andream, ut dicitur Matthaei 4. Alia vero vocatio est interior, quae nihil aliud est quam quidam mentis instinctus quo cor hominis movetur a Deo ad assentiendum iis quae sunt fidei vel virtutis. Isai. 41, 2: « Quis suscitavit ab oriente ju« stum, et vocavit eum ut sequeretur se? » Et haec vocatio necessaria est, quia cor nostrum non se ad Deum converteret, nisi ipse Deus nos ad se traheret. Joan. 6, 44: « Nemo potest venire ad me, nisi « Pater qui misit me, traxerit eum. » Thren. 5, 21: « Converte nos Domine ad te, et convertemur. » Et etiam haec vocatio est efficax in praedestinatis, quia hujusmodi vocationi assentiunt Joan. 6, 45: « Omnis qui audivit a Patre meo, et didicit, venit « ad me. » Unde secundo ponit justificationem, cum dicit: *Quos vocavit, hos et justificavit,* scilicet gratiam infundendo: supra 3, 24: *Justificati gratis per gratiam ipsius.* Haec autem justificatio etsi in aliquibus frustretur, quia non perseverant usque ad finem; in praedestinatis tamen nunquam frustratur: unde tertio ponit magnificationem cum subdit: *Hos et magnificavit:* et hoc dupliciter, scilicet uno quidem modo per profectum virtutis et gratiae; alio autem modo per exaltationem gloriae. Sapient. ult. 21: « In omnibus Domine magnifica« sti populum tuum et honorasti. » Ponit autem praeteritum pro futuro, si intelligatur de magnificatione gloriae, vel propter certitudinem futuri, vel quia quod in quibusdam est futurum, in aliis est completum.

Deinde cum dicit: *Quid ergo dicemus ad haec?* manifestat majorem, scilicet quod promotis a Deo nullus potest nocere: et primo ostendit quod non possunt pati detrimentum per malum poenae; secundo quod nec per malum culpae, ibi, *Quis accusabit adversus electos Dei?* Malum poenae est duplex. Unum quidem consistit in illatione malorum, aliud in subtractione bonorum. Primo ostendit quod illi qui promoventur a Deo, non patiuntur detrimentum per conatum alicujus persequentis, dicens: *Quid ergo dicemus?* quasi dicat: Cum tot bona Deus suis electis praestet, quid potest dici contra haec, ut scilicet praedicta Dei beneficia annullentur? quasi diceret, nihil. Proverb. 21, 30: « Non est « sapientia et non est prudentia et non est con« silium contra Dominum. » Vel *quid dicemus ad haec?* scilicet aspicientes oportet nos obstupescere. Habac. 3, 1, secundum aliam litteram: « Con« sideravi opera tua, et expavi. » Vel *quid dicemus ad haec?* idest, quid poterimus Deo retribuere tot beneficiis dignum? Psalm. 125, 12: « Quid « retribuam Domino pro omnibus quae retribuit « mihi? » Et subjungit: *Si Deus pro nobis est,* scilicet praedestinando, vocando, justificando et magnificando, *quis contra nos,* scilicet esse poterit efficaciter? Isai. 50, 8: « Stemus simul: quis est « adversarius meus? » Job 17, 3: « Pone me « juxta te, et cujusvis manus pugnet contra me. » Secundo ostendit quod sancti Dei non possunt pati detrimentum ex subtractione bonorum, dicens: *Qui etiam proprio Filio non pepercit.* Cum autem supra de multis filiis mentionem fecisset, dicens, *Accepistis spiritum adoptionis filiorum,* ab omnibus illis hunc Filium separat, dicens, *Proprio Filio suo,* idest non adoptato, ut haeretici mentiuntur, sed naturali et coaeterno. 1 Joan. ult. 20: « Ut « simus in vero Filio ejus Jesu Christo: » de quo Pater dicit Matth. 3, 17 « Hic est Filius meus dile« ctus. » Quod autem dicit, *Non pepercit,* intelligendum est quod eum a poena non exemit: nam culpa in eo non fuit, cui parci potuisset. Prov. 13, 24: « Qui parcit virgae, odit filium suum. » Non tamen Deus Pater Filio suo non pepercit ut ei aliquid accresceret, qui est per omnia Deus perfectus: sed propter nostram utilitatem eum passioni subjecit: et hoc est quod subdit: *Sed pro nobis omnibus tradidit illum;* idest, exposuit eum passioni pro expiatione peccatorum nostrorum. Supra 4, 25: *Traditus est propter delicta nostra.* Isai. 53, 6: « Dominus posuit in eo iniquitatem omnium

(1) *Al.* ex parte.

« nostrum. » Tradidit eum Deus Pater in mortem, eum incarnari et pati statuendo, et humanae ejus voluntati inspirando caritatis affectum, qua passionem spontaneus subiret: unde ipse seipsum tradidisse dicitur Ephes. 5, 2: « Tradidit semetipsum « pro nobis. » Tradidit etiam eum Judas et Judaei, exterius aliquid operando, ut supra 5, habitum est. Est autem notandum quod dicit, *Qui etiam proprio Filio suo non pepercit*; quasi dicat: Non solum alios sanctos pro salute hominum tribulationi exposuit, secundum illud Oseae 6, 5: « Propter hoc « dolavi in Prophetis: » 2 Cor. 1, 6: « Cum tri« bulamur pro vestra exhortatione et salute: » sed etiam proprium Filium suum. In ipso autem Filio Dei omnia existunt, sicut in primordiali et praeoperativa causa. Colos. 1, 17: « Ipse est ante « omnia, et omnia in ipso constant. » Unde eo tradito nobis, omnia sunt data nobis: unde subdit: *Quomodo non etiam cum illo*, scilicet dato nobis, *omnia donavit* nobis ? ut scilicet omnia cedant in bonum nostrum: superiora quidem, scilicet divinae personae, ad fruendum; rationales spiritus ad convivendum (1); omnia inferiora ad utendum, non solum prospera, sed etiam adversa. 1 Cor. 3, 22: « Omnia vestra sunt, vos autem Christi, Christus « autem Dei. » Unde patet quod, sicut in Psal. 33, 10, dicitur, « nihil deest timentibus eum. »

(1) *Al.* ad conveniendum.

LECTIO VII.

Quis accusabit adversus electos Dei? Deus qui justificat, quis est qui condemnet? Christus Jesus, qui mortuus est, immo qui et resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis ergo nos separabit a caritate Christi? Tribulatio, an angustia, an fames, an nuditas, an periculum, an persecutio, an gladius! (Sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis). Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors neque vita, neque Angeli neque Principatus neque Virtutes, neque instantia neque futura, neque fortitudo neque altitudo neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu Domino nostro.

Postquam Apostolus ostendit quod sancti, quos Deus promovet, nullum detrimentum pati possunt, quasi a malo poenae; hic ostendit quod nullum detrimentum pati possunt, quasi a malo culpae: et primo ostendit propositum; secundo excludit quamdam obviationem, ibi, *Christus Jesus etc.* Circa primum considerandum est, quod aliquis propter culpam laeditur a duobus. Primo quidem ab accusatione; secundo a judice condemnante. Primo ergo ostendit quod nulla accusatio possit esse sanctis Dei nociva; et hoc ratione divinae electionis. Qui enim aliquem eligit, ex hoc ipso eum approbare videtur; sancti autem sunt electi a Deo: Eph. 1, 4: « Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem « ut essemus sancti. » Qui autem accusat, improbat eum quem accusat; non autem valet alicujus accusatio (1) contra Dei approbationem; et ideo dicit: *Quis accusabit*, scilicet efficaciter, *adversus electos Dei?* idest adversus eos quos Deus elegit ut sint sancti; unde dicitur Apoc. 12, 10: « Pro« jectus est accusator fratrum nostrorum. » Secundo ostendit quod nullius accusatio potest esse sanctis nociva; et hoc etiam ostendit ex alio Dei beneficio, quo scilicet Deus nos justificat: quod quidem beneficium praemittit, dicens: *Deus*, scilicet est, *qui justificat*, secundum illud quod supra dictum est, *Quos vocavit, hos et justificavit.* 1 Corinth. 4, 11: « Sed justificati estis. » Condemnatio autem contra injustos locum habet: *quis est* ergo *qui condemnet* justificatos a Deo? Job 34, 29: « Ipso concedente pacem, quis est qui condemnet? »

Deinde cum dicit, *Christus Jesus*, excludit obviationem. Posset aliquis timere ne a Christo Jesu aliquis accusaretur et condemnaretur tamquam transgressor mandati ipsius Christi, sicut et de Moyse Dominus dicit Joan. 5, 45: « Est qui accusat « vos Moyses, in quo speratis: » et quod etiam ab ipso condemnaretur, eo quod ipse est constitutus a Deo judex vivorum et mortuorum, ut dicitur Act. 10. Ipse etiam est immunis a peccato: 1 Petri 2, 22: « Qui peccatum non fecit: » et ideo idoneus videtur ad accusandum et condemnandum; secundum illud Joan. 8, 7: « Qui sine peccato est ve« strum, primus in illam lapidem mittat. » Et ideo dicit, *Christus Jesus?* quasi diceret: Numquid Christus Jesus accusabit adversus electos Dei, vel etiam eos condemnabit? Et ostendit quod non: quia etiam ipse secundum humanitatem suam magna beneficia sanctis confert, sicut et secundum suam divinitatem: et ponit quatuor humanitatis ipsius beneficia. Primo quidem mortem, cum dicit, *Qui mortuus est,* scilicet pro nostra salute. 1 Petri 3, 18: « Christus « semel pro peccatis nostris mortuus est. » Secundo resurrectionem, per quam scilicet nos vivificat, et nunc vita spirituali, et tandem vita corporali: unde subdit, *Qui et resurrexit;* ut supra 4, 25: *Resurrexit propter justificationem nostram.* Addit autem *immo,* quia potius est nunc commemorandus ex virtute resurrectionis quam ex infirmitate passionis. 2 Corinth. ult. 4: « Nam si cru« cifixus est ex infirmitate nostra, vivit ex virtute « Dei. » Tertio ipsam Patris confessionem, cum dicit: *Qui est a Dextris Dei,* idest in aequalitate Dei Patris secundum naturam divinam, et in potioribus bonis ejus secundum naturam humanam: et hoc etiam est ad gloriam nostram: quia, ut dicitur Eph. 2, 6, « consedere nos fecit in caele« stibus in Christo Jesu: » inquantum enim nos membra ejus sumus, nos in ipso Deo Patri consedemus. Apoc. 3, 21: « Qui vicerit, dabo ei se« dere mecum in throno meo, sicut ego vici, et « sedi cum Patre meo in throno ejus. » Quarto interpellationem ejus, cum dicit, *Qui etiam interpellat pro nobis,* quasi advocatus noster existens. 1 Joan. 2, 1: « Advocatum habemus apud Patrem « Jesum Christum. » Ad officium advocati pertinet, non quod accuset vel condemnet, sed magis accusatorem repellat, et condemnationem impediat. Dicitur autem pro nobis interpellare dupliciter. Uno modo pro nobis orando, secundum illud Joan. 17,

(1) *Al.* non est autem alicujus accusatio.

20: « Non pro his rogo tantum (scilicet Apostolis) « sed pro his qui crediturі sunt per verbum eo- « rum in me. » Nunc autem ejus interpellatio pro nobis est voluntas ipsius de nostra salute. Joan. 17, 24: « Volo ut ubi sum ego, et illi sint me- « cum. » Alio modo interpellat pro nobis, humanitatem pro nobis assumptam et mysteria in ea celebrata conspectui paterno repraesentando. Hebr. 1, 24: « Introivit in ipsum caelum; ut appareat « nunc vultui Dei pro nobis. »

Deinde cum dicit, *Quis ergo nos separabit a caritate Christi?* infert conclusionem ex dictis. Et quia haec conclusio quasi incredibilis videtur inexpertis, proponit eam per modum quaestionis: unde tria facit. Primo proponit quaestionem; secundo ostendit necessitatem quaestionis propositae, ibi, *Sicut scriptum est etc.;* tertio ponit solutionem, ibi, *In his omnibus superamus.* Potest autem haec quaestio ex praemissis duplici ratione concludi. Primo quidem sic. Tot beneficia sunt nobis divinitus collata, et tam efficacia, ut nullus contra ea possit. Omnia autem praedicta beneficia ad hoc tendunt ut nos simus in caritate radicati et fundati, ut dicitur Ephes. 3: *Quis ergo nos separabit a caritate Christi?* qua scilicet Christum diligimus et proximum, secundum quod ipse praecepit, Joan. 13, 34: « Man- « datum novum do vobis, ut diligatis invicem. » Alio modo sic. Dictum est, quod magna beneficia Deus sanctis suis confert, ex quorum consideratione adeo caritas Christi in cordibus nostris fervet quod nihil eam extinguere potest. Cant. ult. 7: « Aquae multae non potuerunt extinguere carita- « tem. » Proponit autem mala, per quorum passionem aliquis cogi posset ut caritatem Christi desereret: et primo ponit ea quae pertinent ad vitam; secundo id quod pertinet ad mortem. Circa vero ea quae in vita iminent sustinenda, primo ponit mala praesentia, secundo futura. Circa praesentia vero primo ponit ea quae pertinent ad tolerantiam malorum; secundo ea quae pertinent ad defectum bonorum. Mala autem perpessa considerari possunt dupliciter. Uno modo secundum quod sunt in patiente, qui dupliciter ab eis affligitur, scilicet exterius secundum corpus; et ad hoc pertinet tribulatio, dicitur enim a tribulis, quae sunt herbae pungitivae; Genes. 3, 18: « Spinas et tribulos germina- « bit tibi: » unde aliquis tribulari dicitur cum exterius pungitur. Nec tamen propter hoc justi vincuntur. Psalm. 33, 20: « Multae tribulationes « justorum, et de his omnibus liberabit eos Do- « minus. » Affligitur etiam homo ab eis per interiorem anxietatem cordis, dum scilicet aliquis non videt quo divertat, vel quomodo evadat; et quantum ad hoc subdit, *An angustia?* Dan. 13: « Angustiae « mihi sunt undique, et quid eligam ignoro. » Alio modo hujusmodi mala considerari possunt secundum quod sunt in agente; et quantum ad hoc subdit, *An persecutio?* Quamvis enim persecutio ad hoc proprie pertinere videatur quod aliquis alium persequitur effugando, secundum illud Matth. 10, 23: « Si vos persecuti fuerint in una civitate, « fugite in aliam; » tamen communiter persecutio accipi potest pro inflictione cujuslibet nocumenti. Psal. 118, 157: « Multi qui persequuntur me et tri- « bulant me (1). » Deinde ponit mala quae pertinent ad subtractionem bonorum quae sunt necessaria vitae, scilicet cibus et vestimenta, secundum illud 1 Timoth. 6, 8: « Habentes alimenta et qui- « bus tegamur, his contenti simus. » Ad subtractionem autem cibi pertinet fames: unde subdit, *An fames?* Ad subtractionem autem vestitus pertinet nuditas: unde subdit, *An nuditas?* 1 Cor. 4, 11: « Usque in hanc horam esurimus et sitimus et « nudi sumus. » Quantum ad mala futura subdit, *An periculum?* scilicet imminens in futurum. 2 Corinth. 11, 26: « Periculis fluminum, periculis « latronum. » Quantum autem ad mortem subdit, *An gladius?* Hebr. 11, 37: « In occisione gladii « mortui sunt. »

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est etc.*, ostendit hujus quaestionis necessitatem per hoc quod dicit, quod sanctis omnia ista imminebant patienda propter Christi caritatem: et inducit verba Psalmistae, quasi in persona martyrum proposita: in quibus primo ponit causam passionis: martyrem enim non facit poena, sed causa, ut dicit Augustinus (epist. 61): unde dicit, *Propter te.* Matth. 10, 35: « Qui perdiderit animam suam (id est vitam) « propter me, inveniet eam. » 1 Pet. 4, 19, « Nemo vestrum patiatur ut fur aut homicida. « Si autem ut Christianus, non erubescat. » Patitur etiam propter Christum non solum qui patitur propter fidem Christi, sed etiam qui patitur pro quocumque justitiae opere pro amore Christi. Matth. 5, 10: « Beati qui persecutionem patiuntur propter « justitiam. » Secundo ponit gravitatem passionis, cum dicit, *Mortificamur,* id est, morti tradimur. Esther 7, 4: « Traditi sumus ego et populus meus, « ut conteramur et juguleмur et pereamus. » Tertio continuitatem persecutionis, cum dicit, *Tota die,* id est per totum tempus vitae. 2 Corinth. 4, 11: « Semper nos qui vivimus, in mortem tradi- « mur propter Jesum. » Quarto promptitudinem persequentium ad occidendum, cum dicit: *Æstimati sumus ut oves occisionis,* id est deputatae ut occidantur in macello, quae cum studio occiduntur: ita et sancti ex proposito et cum studio occidebantur. Joan. 16, 2: « Venit hora ut omnis qui interficit « vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. » Zach. 11, 4: « Pasce pecora occisionis, quae qui « possidebant, occidebant. »

Deinde cum dicit, *Sed in his omnibus superamus,* solvit quaestionem: et primo proponit solutionem, dicens: *Sed in his omnibus,* scilicet malis quae supra posuit, *superamus,* dum scilicet circa omnia illibatam caritatem servamus. Sapient. 10, 12: « Certamen forte dedit illi ut vinceret. » Et hoc non nostra virtute, sed per auxilium Christi: unde subdit: *Propter eum qui dilexit nos,* id est propter ejus auxilium, vel propter affectum quem ad eum habemus: « non quasi nos primo dilexeri- « mus eum, sed quoniam ipse prior dilexit nos; » ut dicitur 1 Joan. 4, 10: et 1 Corinth. 15, 57: « Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Jesum « Christum. » Secundo ibi, *Certus sum,* manifestat solutionem, ostendens inseparabilem esse sanctorum caritatem: et primo ostendit quod non potest separari a creaturis quae sunt; secundo quod nec etiam a creaturis quae non sunt sed esse possent, ibi, *Neque creatura alia.* Circa primum duo facit. Primo ponit ea quae sunt in homine, dicens, *Certus sum enim quia neque mors,* quae est praecipuum inter terribilia, *neque vita* quae est praecipuum inter appetibilia, scilicet poterit nos separare a ca-

(1) *Al.* « Multi persequuntur me, qui tribulant me. »

ritate Dei. Infra 14, 8: *Sive vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur.* In his autem duobus includuntur omnia quae supra posuit: nam sex praecedentia pertinent ad vitam; unum autem, scilicet gladius, pertinet ad mortem, ut supra dictum est. Deinde ponit ea quae sunt exterius: inter quae primo ponit spirituales creaturas, dicens, *Neque Angeli,* qui scilicet sunt minores, deputati ad custodiam hominum singulorum: Psalm. 90, 11: « Angelis suis mandavit de te; » *neque Principatus,* scilicet qui sunt deputati ad custodiam Gentium. Daniel. 10, 20: « Nunc revertar, ut praelier adversus principem Persarum. Cum enim egrederer, apparuit princeps Graecorum veniens; et nemo est adjutor meus nisi Michael noster princeps. » Addit autem, *Neque Virtutes,* qui est supremus ordo ministrantium. Luc. 21, 26: « Virtutes caelorum movebuntur. » Potest autem hoc intelligi dupliciter. Uno modo de malis angelis, qui contra sanctos decertant. Ephes. 6, 12: « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates. » Alio modo potest intelligi de bonis; et secundum hoc, ut Chrysostomus dicit in lib. de compunctione cordis, hoc dicebat, non quod Angeli affectare possent aliquando eum a Christo separare, sed etiam ea quae sunt impossibilia verbi gratia, fieri posse dixit magis quam se ab amore Christi sejungi; ut per hoc quanta in eo vis esset divinae caritatis ostenderet, atque omnibus ante oculos poneret. Hic enim amantium mos est ut amorem suum silentio tegere nequeant; sed necessariis suis et caris afferunt et produnt, et flammas suas intra pectus cohibere non possunt: enarrant eas frequentius, ut ipsa assiduitate narrandi, amoris sui solatium capiant, et refrigeria immensi ardoris assumant. Sic ergo facit beatus hic eximius amator Christi, omnia quae sunt et quae erunt, quaeque accidere possunt, et quae omnino non possunt, simul uno sermone complectitur. Et simile est quod dicitur Gal. 1, 8: « Sed licet nos aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavi vobis, anathema sit. » Deinde posuit etiam creaturas sensibiles; quarum duplicem diversitatem ponit. Primo quidem secundum tempus, quo diversificantur secundum praesens et futurum: unde dicit, *Neque instantia,* idest praesentia, sive dolorem sive delectationem inferant. 2 Cor. 4, 16: « Non contemplantibus nobis ea quae videntur. » Addit autem, *Neque futura,* quorum nec timor nec desiderium potest nos separare a Christo: unde ipse dicebat Act. 21, 13: « Ego non solum alligari sed et mori in Hierusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu. » Deinde ponit diversitatem sensibilium creaturarum ex parte magnitudinis: et primo tangit magnitudinem virtutis, cum dicit, *Neque fortitudo,* id est, neque quaecumque (1) creatura fortis potest me separare a Christo, puta fortis ignis, aut fortis aqua: quia, ut Cant. 8, 6, dicitur, « fortis est ut mors dilectio. » Deinde ponit magnitudinem dilectionis, describens eam secundum ea quae proprie conveniunt corporibus, scilicet altum et profundum: unde dicit *Neque altitudo,* ex qua scilicet aliquis mihi minaretur praecipitium; sicut dicitur Luc. 4, quod duxerunt Jesum usque ad supercilium montis, ut praecipitarent eum: *neque profundum,* in quo aliquis submersionem minaretur. Psal. 68, 3: « Infixus sum in limo profundi. » Possent etiam haec tria ad res humanas referri. Tripliciter enim aliquis homo posset a Deo aliquem avertere. Uno modo cogendo per fortitudinem: sed, sicut dicitur 1 Reg. 2, 2, « non est fortis sicut Deus noster: » secundo stupefaciendo per altitudinem auctoritatis; sed de eo (1) dicitur in Psal. 82, 19: « Tu solus altissimus super omnem terram: » tertio seducendo per profundum sapientiae; sed de eo dicitur Job 11, 8: « Profundior inferno; et unde cognosces? » Possunt etiam haec duo, altitudo et profundum, ad prospera et adversa referri, secundum illud 2 Corinth. 6, 6: « Per arma justitiae a dextris et a sinistris. » Vel secundum Chrysostomum in libro de compunctione cordis, qui ait: « Altitudo et profundum non mihi aliud indicare videntur quam regnum caelorum et gehennam. » Quasi dicat: Nec si a regno decidere me necesse sit, aut etiam in gehennam trahi pro Christo, nec hoc mihi quidem metuendum est. Quantum autem ad ea quae non sunt sed possunt esse, subdit, *Neque creatura alia:* quod utique, secundum Chrysostomum (ibid.), de his dicitur quae non sunt; quasi illi non sufficiant omnia quae non sunt, sed illa quae sunt provocet quodammodo ad certamen. Nihil, inquit, istorum *poterit nos separare a caritate Dei:* 1 Corinth. 13, 8: « Caritas nunquam excidit (2): » quae quidem caritas Dei *est in Christo Jesu Domino nostro,* quia scilicet per eum data est nobis, inquantum Spiritum sanctum nobis dedit. Luc. 12, 49: « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? »

Sed cum scriptum sit Eccle. 9, 1: « Nescit homo utrum amore vel odio dignus sit, sed omnia in futurum servantur incerta: » quid est hoc quod dicit se esse certum quod nihil possit eum a caritate separare?

Ad quod dici potest, quod Apostolus non loquitur singulariter de seipso, sed loquitur in persona omnium praedestinatorum, de quibus propter certitudinem praedestinationis annuntiat quod nihil eos a caritate possit separare. Potest etiam ista certitudo causari ex virtute caritatis, quae quantum in se est, ab aliquibus non potest separari (3), cum Deum super omnia diligat. Quod autem aliquis interdum a caritate recedat, non est propter defectum caritatis, sed propter defectum liberi arbitrii. Si autem Paulus hoc dicit de seipso, de hoc certus esse non poterat, nisi forte per revelationem: quia dictum est ei: « Sufficit tibi gratia mea: » 2 Corinth. 12, 9. Nam quantum ad possibilitatem liberi arbitrii, ipse alibi dicit (1 ad Corinth. 9, 27): « Ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar. »

(1) *Al. deest* quaecumque.

(1) *Al.* de Deo, *et sic infra.*
(2) *Al.* incidit.
(3) *Al.* superari.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo; optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa; quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.

Apostolus supra necessitatem et virtutem gratiae demonstravit; hic incipit agere de origine gratiae, utrum ex sola Dei electione detur, aut detur ex meritis praecedentium operum, occasione accepta ex eo quod Judaei, qui videbantur divinis obsequiis mancipati, exciderant a gratia; Gentiles autem ad eam erant admissi, qui prius fuerant a Deo alieni. Primo igitur agit de electione Gentium; secundo de casu Judaeorum, cap. 10: *Fratres, voluntas quidem cordis mei et obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem.* Circa primum duo facit. Primo commemorat dignitatem Judaeorum; secundo ostendit quomodo Gentiles ad illam dignitatem sunt assumpti, ibi, *Non autem quod exciderit verbum Dei.* Circa primum duo facit. Primo Apostolus ostendit affectum suum ad gentem Judaeorum, ne ea quae contra eos dixit vel dicturus est, ex odio dicere videatur; secundo eorum dignitatem ostendit, ibi: *Qui sunt Israelitae, quorum adoptio est filiorum.* Circa primum duo facit (1). Primo confirmat ea quae dicturus est; secundo demonstrat suum affectum, ibi, *Quoniam mihi tristitia magna est.* Circa primum duo facit. Primo confirmat dicenda per simplicem assertionem, dicens, *Veritatem dico,* quod maxime convenit praedicatori, qui est testis veritatis. Prover. 8, 7: « Veritatem meditabitur guttur « meum. » Zach. 8, 19: « Pacem et veritatem di« ligite. » Et quia quandoque aliquis veritati quam loquitur aliquod mendacium interserit, ad hoc excludendum subdit, *Non mentior.* Ephes. 4, 25: « Deponentes mendacium loquimini veritatem. » Secundo confirmat quae dicenda sunt per juramentum, quae est quaedam confirmatio per testimonium infallibilis (2) veritatis. Tales autem sunt testes sanctorum. Primo quidem Deus secundum Job 16, 20: « Ecce in caelo testis meus. » Et ideo dicit, *In Christo Jesu,* id est per Christum Jesum, qui est veritas absque mendacio. 2 Corinth. 1, 19: « Dei enim Filius, qui praedicatus est in vobis, « non fuit in illo Est et Non. » Secundo testis infallibilis sanctorum est eorum conscientia: unde subdit: *Testimonium perhibente mihi conscientia mea.* 2 Cor. 1, 12: « Gloria nostra haec est, te« stimonium conscientiae nostrae. » Et quia interdum conscientia errat, nisi per Spiritum sanctum rectificetur, subdit, *In Spiritu sancto.* Supra 8, 16: *Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro.*

Deinde cum dicit, *Quoniam tristitia mihi magna est,* ostendit suum affectum ad Judaeos per dolorem quem de eorum causa patiebatur: quem quidem primo exponit: secundo ejus signum ponit cum dicit: *Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis.* Exaggerat autem suum dolorem tripliciter. Primo quidem ex ejus magnitudine: *Quoniam mihi tristitia est magna,* quia scilicet est de magno malo, idest de excidio tantae gentis. Th. 12, 13: « Magna est velut mare « contritio tua. »

Sed contra hoc videtur esse quod dicitur Eccl. 30, 22: « Tristitiam non des animae tuae: » quod videtur sententiae Stoicorum consonare, qui tristitiam omnino ab animo sapientis propellebant: cum enim tristitia sit de malo praesenti, non potest sapienti competere, cui nullum malum est praesens. Non enim aestimabant aliquid esse bonum nisi honestum, et malum nisi peccatum.

Sed haec opinio refellitur dupliciter. Primo quidem, quia corporales defectus, licet non sint simpliciter mala, quibus scilicet homines fiant mali, sunt tamen quaedam mala, quae natura abhorret: unde et Dominus pro his tristatus legitur Matth. 26, 38: « Tristis est anima mea usque ad mortem. » Secundo, cum ex caritate homo debeat suum diligere proximum sicut seipsum, imminet sapienti tristitia laudabilis de peccato proximi, sicut de peccato sui ipsius: unde Apostolus dicit 2 Cor. 12, 21: « Et lugeam multos ex eis qui peccav runt. » Sic igitur reprobatur saeculi tristitia, quia mortem operatur, procedens ex amore saeculi; sed tristitia quae est secundum Deum, utpote ex divina caritate procedens, salutem operatur, ut dicitur 2 Cor. 7. Et talis fuit ista tristitia.

Secundo exaggerat eam ex continuitate: unde subdit, *Et continuus dolor:* non quod continuo actu doleret, sed secundum habitum. Hier. 9, 1: « Ut plorem die ac nocte interfectos populi mei. » Tertio exaggerat eam ex sui veritate, cum dicit (1), *Cordi meo*: non enim erat superficialis, sed in corde radicata. Thren. 1, 22: « Multi gemitus mei, et « cor meum moerens (2). » Deinde cum dicit, *Optabam enim etc.*, ponit signum doloris, dicens: *Optabam enim ego ipse,* qui tam fervens sum in caritate Christi, ut supra ostensum est, *anathema esse a Christo pro fratribus meis.* Ubi primo sciendum est, quod anathema est Graecum, et componitur ab ana, quod est sursum, et thesis, quod est positio, ut dicatur anathema quasi sursum positum: quia scilicet cum capiebatur aliquid in praeda quod nolebant esse in usu hominum, suspen-

(1) *Al.* omittuntur sequentia usque ad illud iterum. Circa primum duo facit.
(2) *Al.* ineffabilis.

(1) *Al.* et dicit.
(2) *Al.* tremens.

debant illud in templo: et inolevit usque adhuc ut ea quae sunt separata ab hominum communi usu, anathemata vocarentur: unde Josue 6, 17: dicitur: « Sit civitas haec anathema, et omnia quae in ea « sunt, Domino. » Dicit ergo: *Optabam ego ipse anathema esse a Christo*, id est separatus ab eo: quod quidem fit dupliciter. Uno modo per culpam, per quam aliquis a caritate Christi separatur, ejus praeceptum non servans, Joan. 14, 15: « Si diligi- « tis me, mandata mea servate. » Sic autem Apostolus non poterat optare esse anathema a Christo pro quacumque causa, ut ex supradictis in 8 cap. patet: est enim hoc contra ordinem caritatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere, et salutem suam plusquam salutem aliorum. Et ideo non dicit, Opto, sed *optabam*, scilicet tempore infidelitatis. Sed secundum hoc, nihil magnum dicit Apostolus: quia tunc etiam propter se volebat esse separatus a Christo. Unde et quaedam Glossa exponit quod dicit: *Tristitia magna est mihi*, de tristitia qua dolebat de praeterito statu peccati, in quo a Christo voluerat esse separatus. Alio modo potest aliquis esse separatus a Christo, id est a fruitione Christi, quae habetur in gloria. Sic autem separari a Christo volebat Apostolus pro salute Gentilium, nedum pro conversione Judaeorum, secundum illud Phil. 1, 23: « Desiderium habens dissolvi, et cum « Christo esse multo melius; permanere in carne « necessarium propter vos. » Et hoc modo dicebat: *Optabam*, scilicet si fieri posset, *anathema esse*, id est separatus a gloria, vel simpliciter, vel ad tempus, propter honorem Christi, qui est ex conversione Judaeorum, secundum illud Prov. 14, 28: « In multitudine populi dignitas regis. » Unde Chrysostomus in libro de compunctione cordis: « Ita totam ejus mentem devicit amor, ut etiam « quod (1) prae ceteris omnibus amabilius erat, « esse cum Christo, rursum idipsum, quia ita pla- « ceret Christo, contemneret: sed et caelorum re- « gna, quod videbatur laborum esse remuneratio, « pro Christo nihilominus cedere pateretur. » Et causam tanti affectus ostendit subdens, *Pro fratribus meis*. Unde Eccl. 25, 1, dicitur, quod « tria « sunt probata coram Deo et hominibus: concor- « dia fratrum, et amor proximorum, et vir et mu- « lier bene consentientes. » Et ne hoc intelligeretur de his qui erant spiritualiter in Christo fratres, secundum illud Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres « estis, » subjungit: *Qui sunt cognati ei secundum carnem*. 2 Cor. 11, 22: « Semen Abrahae sunt « et ego. »

Deinde cum dicit, *Qui sunt Israelitae*, ostendit dignitatem Judaeorum, ut ejus tristitia videretur esse rationabilis propter pristinam dignitatem populi pereuntis (propensius enim est malum dignitatem perdidisse, quam nunquam habuisse, ut dicit Glossa) et non solum ex affectu carnali procedens. Ostendit autem eorum dignitatem tripliciter. Primo quidem quantum ad suam gentem, cum dicit, *Qui sunt Israelitae*, id est a genere Jacob descendentes, qui est dictus Israel Genes. 32; et 2 Cor. 11, 22: « Israelitae sunt, et ego. » Et hoc ad dignitatem pertinet: dicitur enim Deut. 4, 7: « Non est « alia natio tam grandis quae habeat deos appro- « pinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis « obsecrationibus nostris. » Secundo ostendit dignitatem illius gentis ex Dei beneficiis: inter quae primo ponit spiritualia beneficia: quorum unum respicit praesens; et quantum ad hoc dicit: *Quorum est adoptio filiorum Dei*. Unde dicitur Exod. 4, 22: « Primogenitus meus Israel. » Et hoc quidem dicitur quantum ad spirituales viros, qui fuerunt in illo populo. Quantum ad carnales vero, supra 8, innuit quod acceperunt spiritum servitutis in timore. Aliud vero beneficium ponit quod respicit futurum, cum dicit, *Et gloria*, scilicet filiorum Dei eis repromissa: in cujus signum legitur Exod. ult. quod gloria Domini implevit tabernaculum. Deinde ponit alia beneficia figuralia: quorum tria sunt figura praesentis spiritualis beneficii: et horum primum est *testamentum*, id est pactum circumcisionis Abrahae datum, ut dicitur Genes. 17; quamvis hoc possit referri ad testamentum novum, quod primo Judaeis est praedicatum. Unde et Dominus dicebat Matth. 15, 24: « Non sum missus nisi ad « oves quae perierunt domus Israel. » et Hierem. 31, 31, dicitur: « Feriam domui Israel foedus no- « vum. » Secundum est lex data Moysi: unde subdit, *Et Legislatio*. Eccl. 24, 33: « Legem mandavit « nobis Moyses. » Tertio est cultus divinus, cum dicit, *Et obsequium*, quo scilicet Deo serviebant, omnibus aliis gentibus servientibus idolis. Isa. 44, 1: « Et nunc audi serve meus Jacob et Israel quem « elegi (1). » Deinde ponit id quod pertinet ad futuram gloriam, cum dicit, *Et promissa*: promissiones enim factae in veteri testamento, impletae per Christum (2), Judaeis praecipue factae videntur: unde dicitur infra 15, 8: *Dico Jesum Christum ministrum fuisse circumcisionis ad confirmandas promissiones patrum*. Fuerunt autem eis multae promissiones factae de bonis terrenis, ut patet Levit. 26, et Deut. 18: sed per illa temporalia bona spiritualia figurabantur. Tertio autem describit dignitatem Judaeorum ex origine, cum dicit, *Quorum patres*: quia scilicet secundum carnem sunt progeniti ab illis patribus, qui fuerunt maxime Deo accepti. Deut. 4, 37: « Dilexi patres tuos, et elegi semen eorum. » Oseae 9, 10: « Quasi prima poma ficulneae ejus (3) « vidi patres eorum. » Quarto ostendit dignitatem eorum ex prole, cum dicit: *Ex quibus est Christus secundum carnem* (4): sicut ipse dicit Joan. 4, 22: « Salus ex Judaeis est: » Et ne hoc parum videatur, ostendit Christi dignitatem, dicens: *Qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Amen.* 1 Joan. ult. 20, « Hic est verus Deus, et vita « aeterna. » In quibus verbis quatuor haereses destruuntur. Primo quidem Manichaei, qui dicebat Christum habuisse corpus phantasticum et non verum; quod removet (5) per hoc quod dicit, *Secundum carnem:* habet enim veram carnem, secundum illud Luc. ult. 39: « Spiritus carnem et ossa non « habet, sicut me videtis habere. » Secundo haeresis Valentini, qui dixit, Christum non de massa humani generis, sed de caelo corpus attulisse: quod quidem excludit in hoc quod dicit, Christum ex Judaeis secundum carnem esse, secundum illud Matth. 1, 1: « Liber generationis Jesu Christi filii

(1) *Al.* eo quod.

(1) *Al.* « Et nunc serve meus Jacob rectissime, quem « elegi. »

(2) *Al.* promissiones enim impletae in veteri testamento per Christum etc.

(3) *Ibi* in cacumine ejus.

(4) *Al.* et Christus est genitus secundum carnem.

(5) *Al.* deest quod removet.

« David. » Tertio haeresis Nestorii, qui posuit alium esse filium hominis, alium Dei; contra quem Apostolus hic dicit, quod ille est ex patribus secundum carnem qui est Deus super omnia. Quarto excluditur haeresis Arii, qui dicebat Christum esse minorem Patre, et quod est creatus ex nihilo: contra quorum primum dicit, quod est super omnia: contra secundum, quod est benedictus per omnia saecula: hoc enim de solo Deo dicendum est, quod ejus bonitas duret in saecula.

LECTIO II.

Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitae; neque qui semen sunt Abrahae, omnes filii. Sed in Isaac vocabitur tibi semen: idest, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine. Promissionis enim verbum hoc est: Secundum hoc tempus veniam, et erit Sarae filius. Non solum autem illa, sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei, quia major serviet minori; sicut scriptum est: Jacob dilexi, Esau autem odio habui.

Postquam Apostolus posuit dignitatem Judaeorum, nunc ostendit quod ista dignitas non pertinet ad eos qui carnaliter processerunt ab antiquis patribus; sed ad spirituale semen, quod est a Deo electum: et primo ostendit quod hujusmodi dignitas proveniat ex electione divina; secundo ostendit quod haec electio communiter pertinet ad Judaeos et ad Gentiles, ibi, *Quos et vocavit non solum ex Judaeis, sed etiam ex Gentibus*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ex electione divina homines spiritualem dignitatem consequuntur; secundo movet quaestionem de justitia divinae electionis, ibi, *Quid ergo dicemus?* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo ostendit propositum, ibi, *Sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Circa primum duo facit. Primo ponit firmitatem divinae electionis; secundo ostendit in quibus impleatur, ibi, *Non enim omnes qui ex circumcisione sunt Israel, hi sunt Israelitae*. Dicit ergo primo: Ita dictum est, quod eorum sunt promissa et adoptio filiorum et gloria, pro quorum casu est mihi magna tristitia et continuus dolor. Non autem est hoc sic intelligendum quod *verbum Dei exciderit*, idest frustratum sit: quia etsi non habet locum in quibusdam qui exciderunt, habet tamen locum in aliis. Isai. 55, 11: « Verbum quod egre« ditur ex ore meo, non revertetur ad me vacuum; « sed faciet quaecumque volui. » Psal. 118, 89: « In aeternum, Domine, permanet verbum tuum. » Deinde cum dicit, *Non enim omnes etc.*, ostendit quomodo et in quibus verbum Dei exciderit. Circa quod considerandum est, quod Judaei de duobus praecipue gloriabantur: videlicet de Abraham, qui primo accepit pactum circumcisionis a Domino, ut dicitur Gen. 17; et de Jacob sive Israel, cujus tota posteritas in populo Dei connumerabatur. Non autem ita fuit de Isaac: nam posteritas filii ejus Esau ad populum Dei non pertinebat: unde Apostolus ostendit propositum, primum quidem per comparationem ad Jacob, dicens: *Non enim omnes qui sunt ex Israel*, idest ex Jacob secundum carnem progeniti, *hi sunt veri Israelitae*, ad quos pertinent Dei promissa; sed illi qui sunt recti, et videntes Deum per fidem. Isai. 44, 2: « Rectissime, quem « elegi. » Unde, et Dominus dicit Nathanaeli, Joan. 1, 47: « Ecce verus Israelita, in quo dolus non « est. » Hoc autem nomen « Israel » impositum fuit Jacob ab Angelo, ut patet Gen. 32. Secundo ostendit idem per comparationem ad Abraham, dicens: *Neque omnes qui sunt* carnale *semen Abrahae*, sunt spirituales Abrahae *filii*, quibus Deus benedictionem repromisit; sed solum illi qui ejus fidem et opera imitantur. Joan. 8, 39: « Si filii Abrahae estis, « opera Abrahae facite. »

Deinde cum dicit, *Sed in Isaac vocabitur tibi semen*, manifestat propositum: et primo quantum ad Abraham; secundo quantum ad Jacob, ibi, *Non solum autem illa etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit auctoritatem Scripturae, dicens: *Sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Hoc Dominus dixit Abrahae, ut habetur Gen. 21, ubi agebatur de expulsione Ismaelis; quasi dicat: Non omnes qui nati sunt carnaliter ab Abraham, pertinent ad illud semen cui facta est repromissio, secundum illud Gal. 3, 16: « Abrahae dictae sunt promissiones, et se« mini ejus; » sed illi qui similes sunt Isaac. Deinde cum dicit, *Idest non qui filii carnis, hi filii Dei*, exponit auctoritatem inductam, secundum quod facit ad propositum. Ad cujus evidentiam accipiendum est quod Apostolus dicit Gal. 4, 22: « Abraham « duos filios habuit, unum de ancilla, et unum « de libera; sed qui de ancilla (scilicet Ismael) « secundum carnem natus est (quia scilicet secun« dum legem et consuetudinem carnis ex juvencula « natus est); qui autem ex libera (scilicet Isaac) « per repromissionem, » et non secundum carnem; idest, non secundum carnis legem et consuetudinem: quia natus est ex sterili et vetula, ut habetur Genes. 18, quamvis sit natus secundum carnem, idest secundum substantiam carnis, quam accepit a parentibus. Ex quo Apostolus hic accipit quod illi non adoptantur in filios Dei *qui sunt filii carnis*, idest ex hoc ipso quod secundum carnem progeniti sunt ab Abraham; sed isti *aestimantur in semine*, quibus facta est repromissio, *qui sunt filii promissionis*, idest illi qui ex gratia promissionis divinae facti sunt filii Abrahae secundum imitationem fidei, secundum illud Matth. 3, 9: « Potens est Deus de lapidibus « his suscitare filios Abrahae: » sicut etiam Ismael secundum carnem natus, non est computatus in semine, sed Isaac per repromissionem natus. Tertio ibi, *Promissionis enim verbum hoc est*, probat convenientem fuisse suam expositionem, qua per Isaac significari dixit eos qui sunt filii repromissionis, quia scilicet Isaac per promissionem natus est: unde dicit: *Promissionis enim hoc verbum est*, quod Angelus, immo Dominus in Angelo dixit ad Abraham, Gen. 18, 10: *Secundum hoc tempus veniam*: quo significatur tempus gratiae: Gal. 4, 4: « Cum venit « plenitudo temporis, misit Deus Filium suum: » *et erit Sarae filius*, scilicet per gratiam repromis-

sionis: unde et Gal. 4, dicitur: « Ut adoptionem « filiorum reciperemus. » Deinde cum dicit, *Non solum autem illa etc.*, manifestat propositum quantum ad Jacob: et primo ponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Cum enim nondum nati fuissent etc.* Dicit ergo primo: *Non solum illa*, scilicet Sara, habuit filium de quo facta est promissio; *sed et Rebecca habens* in utero duos filios, quorum unus pertinebat ad promissionem, alius ad carnem solum: et hoc ex *uno concubitu Isaac patri nostri:* dicitur enim Gen. 25, quod Isaac rogavit pro uxore sua, eo quod sterilis esset; et dedit Dominus conceptum Rebeccae, et collidebantur in ventre ejus parvuli. Et est notandum, quod hoc Apostolus inducit contra Judaeos, qui reputabant se Dei gratiam (1) adepturos propter merita patrum, contra quos dicit de viris justis, Ezech. 14, quod filium et filiam non liberabunt, sed ipsi in justitia sua liberabuntur. Unde et Joannes Judaeis dicebat, Matth. 3, 9: « Ne coeperitis dicere, « Patrem habemus Abraham. » Contra horum opinionem ergo primo induxerat quod de filiis Abrahae unus erat electus, et alius reprobatus. Possent autem hoc ascribere vel diversitati matrum, quia Ismael natus est de ancilla, et Isaac de libera; vel diversitati meritorum patris, quia Ismaelem genuit incircumcisus, Isaac autem circumcisus. Ut igitur omne subterfugium excludatur, inducit exempla, ubi unus eligitur et alius reprobatur eorum qui non solum ab uno patre, sed etiam ab una matre sunt geniti, et eodem tempore, immo ex uno concubitu. Deinde cum dicit, *Cum nondum nati fuissent,* ostendit propositum: et primo per auctoritatem Gen. 28; secundo per auctoritatem Prophetae, ibi, *Sicut scriptum est etc.* Circa primum tria facit. Primo designat tempus promissionis; et dicit quod per repromissionem est unus filiorum Rebeccae alii praelatus, *cum nondum nati fuissent.* Et sicut per superiora exclusit opinionem Judaeorum de meritis patris confidentium, ita etiam per hoc excludit errorem Manichaeorum, qui diversitatem eorum quae hominibus accidunt, nativitati ascribunt; ut scilicet uniuscujusque vita et mors disponatur secundum constellationem sub qua natus est; contra quod dicitur Hierem. 10, 2: « A signis « caeli nolite metuere, quae Gentes timent. » Subdit autem: *Aut aliquid egissent boni aut mali:* ubi excluditur error Pelagianorum, qui dicunt, secundum merita praecedentia gratiam dari, cum tamen scriptum sit, Tit. 3, 3: « Non ex operibus justitiae « quae fecimus nos, sed secundum suam miseri« cordiam salvos nos fecit. » Utrumque autem horum ostenditur falsum per hoc quod ante nativitatem et ante opera unus filiorum Rebeccae alteri est praelatus. Excluditur per hoc etiam error Origenis, qui posuit, animas hominum simul cum Angelis esse creatas; et quod pro meritis eorum quae ibi egerunt bene vel male, diversitatem vitae sortiuntur: secundum quem non posset esse verum quod hic dicitur: *Cum nondum aliquid mali vel boni egissent.* Contra hoc autem est quod dicitur Job 38, 7: « Ubi eras, cum me laudarent astra « matutina, et jubilarent omnes filii Dei? » Posset enim secundum Origenis errorem responderi: Eram inter ipsos Dei filios jubilantes. Secundo ostendit quid accipi posset ex ipsa promissione, quia

(1) *Al.* justitiam.

unus geminorum in utero existentium alteri est praelatus, dicens: *Ut propositum Dei,* scilicet volentis unum prae alio magnificare, *maneret,* idest firmum esset; et hoc non secundum merita, sed *secundum electionem,* idest inquantum ipse Deus spontanea voluntate unum alteri praeelegit, non quia sanctus erat, sed ut sanctus esset, secundum illud Ephes. 1, 4: « Elegit nos in ipso ante mundi « constitutionem, ut essemus sancti. » Hoc autem est propositum praedestinationis, de quo ibidem dicitur: « Praedestinati secundum propositum vo« luntatis ejus. » Tertio ponit promissionem, dicens: *Non ex operibus,* quae nulla praecesserunt, ut dictum est, *sed ex vocante,* idest ex ipsa gratia vocantis, de quo supra 8, 30, dictum est: « Quos « praedestinavit, hos et vocavit, » *dictum est ei,* scilicet Rebeccae, *quia major,* scilicet Esau, *serviet minori,* scilicet Jacob. Quod quidem tripliciter potest intelligi. Uno modo secundum eorum personas; et sic intelligitur Esau servisse Jacob, non directe, sed occasionaliter, inquantum persecutio quam ei intulit, in ejus bonum cessit, secundum illud Prov. 11, 29: « Qui stultus est, serviet sapienti. » Secundo potest referri ad populos ex utroque progenitos: quia Idumaei aliquando fuerunt subjecti Israelitis, secundum illud Psalm. 59, 10: « In Idu« maeam extendam calceamentum meum. » Et hoc videtur competere his quae praemittuntur in Gen. 25. Praemittitur enim (23): « Duo populi ex « ventre tuo dividentur: populus populum supera« bit, et major minori serviet. » Tertio potest intelligi figuraliter dictum, ut per majorem intelligatur populus Judaeorum, qui primo adoptionem filiationis accepit, secundum illud Exod. 4, 22: « Primoge« nitus meus Israel. » Per minorem autem figuratur populus Gentilium, qui posterius est ad fidem vocatus, qui etiam figuratur per Filium prodigum. Luc. 15. Major ergo populus serviet minori, inquantum Judaei sunt nostri capsarii, custodientes libros ex quibus nostrae fidei testimonium perhibetur. Joan. 5, 39: « Scrutamini Scripturas. » Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est,* probat propositum ex auctoritate Prophetae, dicens: *Sicut scriptum est,* scilicet 1 cap. Malachiae Prophetae ex persona Dei, dicentis: *Jacob dilexi, Esau autem odio habui.* Dicit autem hic quaedam Glossa, quod id quod supra dictum est, *Major serviet minori,* dictum est secundum praescientiam: quod autem hic dicit, est intelligendum secundum judicium: quia scilicet Deus propter bona opera dilexit Jacob, sicut et omnes sanctos diligit: Proverb. 8, 17: « Ego diligentes me diligo. » Esau vero odio habuit propter peccata, sicut scriptum est Eccli. 12, 7: « Altissimus odio peccatores habet. » Sed quia dilectio hominis praevenitur a dilectione Dei, secundum illud 1 Joan. 4, 10: « Non quasi nos dilexe« rimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos: » oportet dicere, quod ante Jacob dilectus sit a Deo quam ipse Deum dilexerit. Nec potest dici quod Deus ex tempore eum diligere inceperit; alioquin ejus affectus esset mutabilis: et ideo oportet dicere, quod Deus ab aeterno Jacob dilexit, ut dicitur Hierem. 31, 3: « In caritate perpetua dilexi te. »

Est autem in his verbis Apostoli considerandum, quod tria ponit in Deo pertinentia ad sanctos: videlicet electionem, per quam intelligitur praedestinatio et dilectio (1) Dei; quae quidem realiter

(1) *Al* electio.

sunt idem in Deo, sed differunt ratione: nam ipsa Dei dilectio dicitur secundum quod vult bonum alicui absolute; electio autem dicitur secundum quod per bonum quod alicui vult, eum alteri praefert; praedestinatio autem est secundum quod hominem dirigit in id bonum quod ei vult, diligendo et eligendo: et ideo secundum rationem praedestinatio sequitur dilectionem; sicut et voluntas de fine, naturaliter praecedit directionem aliquorum in finem. Electio autem et dilectio aliter ordinantur in Deo et in homine. In homine enim electio praecedit dilectionem: voluntas enim hominis movetur ad amandum ex bono quod in re amata considerat, ratione cujus ipsam praeelegit alteri et praeelectae suum amorem impendit. Sed voluntas Dei est causa omnis bona quod est in creatura; et ideo bonum per quod una creatura praefertur alteri per modum electionis, consequitur voluntatem Dei, quae est de bono illius, quae pertinet ad rationem dilectionis. Unde non propter aliquod bonum, quod in homine eligat, Deus eum diligit; sed potius eo quod ipsum diligit, praefert eum aliis, eligendo. Sicut autem dilectio de qua hic loquitur, pertinet ad aeternam Dei praedestinationem; ita etiam odium de quo hic loquitur, pertinet ad reprobationem, qua Deus reprobat peccatores. Nec est dicendum, quod ista reprobatio sit temporalis, quia nihil temporale est in voluntate divina, sed est ab aeterno; quae quidem quantum ad aliquid convenit cum dilectione vel praedestinatione, quantum autem ad aliquid differt. Convenit quidem quantum ad hoc quod sicut praedestinatio est praeparatio gloriae, ita reprobatio est praeparatio poenae: Isai. 30, 33: « Praeparata est ab « heri Thophet, a rege praeparata. » Differt autem quantum ad hoc quod praedestinatio importat praeparationem meritorum, quibus pervenitur ad gloriam; sed reprobatio non importat praeparationem peccatorum, quibus pervenitur ad poenam. Et ideo praescientia meritorum non potest esse aliqua ratio praedestinationis, quia merita praescita cadunt sub praedestinatione; sed praescientia peccatorum potest esse aliqua ratio reprobationis ex parte poenae, quae praeparatur reprobatis; inquantum scilicet Deus proponit se puniturum malos propter peccata, quae a seipsis habent, non a Deo; justos autem proponit se praemiaturum propter merita quae a seipsis non habent. Oseae 13, 9: « Perditio tua « ex te, Israel; tantum in me (1) auxilium tuum. »

(1) *Al.* ex me.

LECTIO III.

Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? Absit: Moysi enim dicit: Miserebor cui misertus sum, et misericordiam praestabo cui miserebor. Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in universa terra. Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat.

Postquam praemisit Apostolus quod secundum Dei electionem unus alteri praefertur, non ex operibus, sed ex gratia vocantis; hic inquirit de justitia hujus electionis: et primo proponit dubitationem; secundo solvit, ibi, *Absit;* tertio objicit contra solutionem, ibi, *Dicis itaque mihi: Quid adhuc quaeritur?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Deus sine merito praecedente unum eligit, et alterum reprobat. *Quid ergo dicemus? Numquid* per hoc probari potest quod sit *iniquitas apud Deum?* Videtur quod sic: pertinet enim ad justitiam in distributionibus, ut aequaliter aequalibus distribuatur; homines autem, remota differentia meritorum, sunt aequales: si ergo absque consideratione meritorum Deus inaequaliter distribuit, unum eligens et alium reprobans, videtur quod sit in eo iniquitas: quod est contra illud quod dicitur Deuter. 32, 4: « Deus « fidelis, et absque ulla iniquitate. » Psalm. 118, 137: « Justus es Domine, et rectum judicium « tuum. »

Est autem sciendum, quod Origenes hanc objectionem solvere volens, incidit in errorem: ponit enim in suo Periarchon, Deum ab initio solum creaturas spirituales fecisse, et omnes aequales, ne ex eorum inaequalitate posset secundum rationem praedictam iniquitas Deo ascribi; sed postea creaturarum diversitas subsecuta est ex diversitate meritorum: nam illarum creaturarum spiritualium quaedam per amorem conversae sunt ad Deum plus vel minus, et secundum hoc distincti sunt diversi (1) ordines Angelorum; quaedam vero aversae sunt a Deo plus vel minus, et secundum hoc alligatae sunt corporibus vel nobilibus vel ignobilibus; quaedam quidem caelestibus corporibus, quaedam autem corporibus daemonum, quaedam autem corporibus hominum: et secundum hoc ratio condendi et distinguendi creaturas corporeas, est peccatum spiritualis creaturae: quod est contra id quod Genes. 1, 31, dicitur: « Vidit Deus cuncta quae fecerat, et « erant valde bona. » Per quod datur intelligi quod causa producendi creaturas corporales, est bonitas, ut dicit Augustinus 11 de Civitate Dei.

Et ideo hac opinione rejecta, videndum est qualiter Apostolus dubitationem solvat, cum dicit: *Absit. Moysi enim dicit etc.* Et circa hoc duo facit. Primo solvit objectionem praedictam quantum ad dilectionem sanctorum: secundo quantum ad odium seu reprobationem malorum, ibi, *Dicit enim Scriptura Pharaoni.* Circa primum duo facit. Primo proponit auctoritatem Scripturae, ex qua procedit solutio; secundo ex ea conclusionem inducit, ibi, *Igitur non volentis neque currentis, sed miserentis est Dei.* Inducit autem auctoritatem quae habetur Exod. 33, 19, ubi dixit Dominus Moysi, secundum litteram nostram: « Miserebor cui voluero, et « clemens ero in quem mihi placuero. » Sed Apostolus inducit eam secundum litteram LXX, dicens: *Moysi enim dicit,* Dominus: *Miserebor cui misereor, et misericordiam praestabo cui miserebor:* ubi secundum superficiem litterae, omnia bona nostra Dei misericordiae ascribuntur, secundum illud Isai. 63, 7: « Miserationum Domini recordabor, laudem « Domini super omnibus quae reddidit nobis: » et

(1) *Al. omittitur* diversi.

Thren. 3, 23: « Misericordiae Domini quod non « sumus consumpti: multae enim sunt miserationes « ejus. » Exponitur autem haec auctoritas in Glossa dupliciter; et secundum hoc ex auctoritate hac dupliciter solvitur quaestio et objectio. Uno modo sic: *Miserebor cui misereor*, idest illi qui est dignus misericordia; et ad majorem expressionem iterat, dicens: *Misericordiam praestabo cui misereor*, idest cui dignum judico misereri; sicut et in Psalm. 102, 13, dicitur: « Misertus est Dominus timentibus se. » Et secundum hoc, licet misericorditer sua impendat, tamen ab injustitia excusatur: quia dat quibus dandum est, et quia non dat cui dandum non est, secundum rectitudinem sui judicii.

Sed misereri cui dignum est, potest intelligi dupliciter. Uno modo ut intelligatur aliquis dignus misericordia propter opera praeexistentia in hac vita, licet non in alia, ut posuit Origenes: quod pertinet ad haeresim Pelagianorum, qui posuerunt gratiam Dei hominibus secundum merita dari. Sed hoc stare non potest: quia, sicut dictum est, ipsa etiam bona merita sunt homini a Deo, et sunt praedestinationis effectus.

Alio modo potest intelligi ut aliquis dicatur dignus misericordia, non propter aliqua merita praecedentia gratiam, sed propter merita subsequentia; puta ut dicamus, quod Deus dat alicui gratiam, et proposuit eam ab aeterno illi se daturum quem praescivit ea bene fore usurum; et secundum hoc intelligit Glossa quod miseretur cui miserendum est: unde dicit: « *Miserebor cui misertus ero;* idest, « illi miserebor vocando, et gratiam apponendo, « cui praescius ero quod misericordiam daturus « essem, sciens illum convertendum, et apud me « permansurum. » Sed videtur quod nec hoc convenienter dici possit: manifestum est enim quod nihil potest poni ut ratio praedestinationis quod est praedestinationis effectus, etiam si accipiatur prout est in Dei praescientia: quia ratio praedestinationis praeintelligitur praedestinationi, effectus autem in ipsa includitur. Manifestum est autem quod omne Dei beneficium quod homini confert ad salutem, est divinae praedestinationis effectus. Divinum autem beneficium non solum extendit se ad infusionem gratiae qua homo justificatur, sed etiam ad gratiae usum; sicut etiam in rebus naturalibus non solum (1) Deus causat ipsas formas in rebus, sed etiam ipsos motus et operationes formarum: eo quod Deus est principium omnis motus, cujus operatione cessante a movendo, ex formis nullus motus vel operatio sequitur. Sicut autem se habet habitus gratiae vel virtutis in anima ad usum ipsius, sic se habet forma naturalis ad suam operationem; et ideo dicitur Isa. 26, 12: « Omnia opera nostra operatus es in nobis Domi- « ne. » Probat autem hoc speciali ratione Aristoteles (9 Metaph. text. 3, 4 et 10), de operibus voluntatis humanae. Cum enim homo habeat potentiam ad opposita, puta ad sedendum vel non sedendum, oportet quod reducatur in actum per aliquid aliud. Reducitur autem in actum alterius horum per consilium, ex quo unum oppositorum praeeligit alteri. Sed cum iterum homo habeat potentiam consiliandi vel non consiliandi, oportebit esse aliquod per quod reducatur in actum consilii; et cum in hoc non sit procedere in infinitum, oportet esse

(1) *Al. deest* Deus.

aliquod principium extrinsecum superius homine, quod ipsum moveat ad consiliandum; et hoc non est aliud quam Deus. Sic igitur ipse usus gratiae est a Deo: nec propter hoc superfluit habitus gratiae; sicut nec superfluunt formae naturales, quamvis Deus in omnibus operetur: quia, sicut dicitur Sapien. 8, 1, « ipse disponit omnia suaviter: » quia scilicet per suas formas omnia inclinantur quasi sponte in id ad quod ordinantur a Deo. Sic igitur non potest esse quod merita consequentia gratiam sint ratio miserendi, aut praedestinandi; sed sola Dei voluntas, secundum quam misericorditer aliquos liberat. Manifestum est enim quod justitia distributiva locum habet in his quae dantur ex debito; puta si aliqui meruerunt mercedem, ut plus laborantibus major merces donetur; non autem habet locum in his quae sponte et misericorditer aliquis dat; puta si aliquis duos pauperes in via inveniens det uni quod potest vel disponit in eleemosynam dare, non est iniquus, sed misericors. Similiter si aliquis duobus aeque ipsum offendentibus, uni dimittat offensam, et non alteri; est misericors uni, et justus ad alterum; neutri vero iniquus. Cum enim omnes homines propter peccatum primi parentis damnationi nascantur obnoxii; quos Deus per suam gratiam liberat, sola misericordia liberat: et sic quibusdam est misericors, quos liberat; quibusdam autem justus, quos non liberat: neutris autem iniquus. Et ideo Apostolus quaestionem solvit per auctoritatem quae omnia divinae misericordiae ascribit.

Sciendum est tamen, quod Dei misericordia secundum tria attenditur. Primo quidem secundum praedestinationem, qua ab aeterno proposuit aliquos liberare: Psalm. 102, 16: « Misericordia ejus « ab aeterno et usque in aeternum (1). » Secundo secundum vocationem et justificationem, quibus homines salvat ex tempore. Tit. 3, 5: « Secundum « suam misericordiam salvos nos fecit. » Tertio magnificando per gloriam, quando liberat ab omni miseria: Psalm. 102, 4: « Qui coronat te in mise- « ricordia et miserationibus. » Et ideo dicit: *Miserebor*, scilicet vocando et justificando, *cui misereor* praedestinando: *et misericordiam praestabo* (2) finaliter glorificando eum *cui misereor*, vocando et justificando. Et hic sensus magis concordat cum nostra littera, quae dicit loc. cit.: « Mi- « serebor cui voluero, et clemens ero cui mihi « placet. » Ubi manifeste non meritis, sed soli divinae voluntati ascribitur divina misericordia.

Deinde cum dicit, *Igitur non volentis etc.*, concludit propositum ex praemissa auctoritate. Et potest haec conclusio multipliciter intelligi. Uno modo sic. Igitur ipsa salus hominis *non est volentis neque currentis;* idest, non debetur alicui per aliquam ejus voluntatem, vel exteriorem operationem, quae dicitur cursus, secundum illud 1 Cor. 9, 24: « Sic « currite ut comprehendatis: » *sed est miserentis Dei*; idest, procedit ex sola Dei misericordia, ut maxime (3) sequitur ex auctoritate inducta. Deuter. 9, 4: « Ne dicas in corde tuo . . . Propter justi- « tiam meam introduxit me Dominus ut terram « hanc possiderem. » Potest autem et aliter intelligi, ut sit sensus: Omnia procedunt ex Dei misericordia: igitur *non est volentis*, scilicet velle, *ne-*

(1) *Al.* et in aeternum.
(2) *Al.* praedestinando, et misericordiam praestando.
(3) *Al.* et maxime.

que currentis, scilicet currere; *sed* utrumque *est miserentis Dei*, secundum illud 1 Corinth. 15, 10: « Non autem ego, sed gratia Dei mecum: » et Joan. 15, 5: « Sine me nihil potestis facere. »

Sed si hoc solum in hoc verbo intellexisset Apostolus; cum etiam gratia sine libero arbitrio hominis non velit neque currat, potuisset e converso dicere: Non est miserentis Dei, sed volentis et currentis: quod aures piae non ferunt. Unde plus aliquid est ex his verbis intelligendum: ut scilicet principalitas gratiae Dei attribuatur: semper enim actio magis attribuitur principali agenti quam secundario: puta, si dicamus, quod securis non facit arcam, sed artifex per securim. Voluntas autem hominis movetur a Deo ad bonum: unde supra 8, 14, dictum est: *Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei.* Et ideo hominis operatio interior non est homini principaliter, sed Deo attribuenda: Phil. 2, 13: « Deus est qui operatur in nobis velle et « perficere pro bona voluntate. »

Sed si non est volentis velle, neque currentis, sed Dei moventis ad hoc hominem; videtur quod homo non sit dominus sui actus, quod pertinet ad libertatem arbitrii. Et ideo dicendum est, quod Deus omnia movet, sed diversimode; inquantum scilicet unumquodque movetur ab eo secundum modum naturae suae: et sic homo movetur a Deo ad volendum et currendum per modum liberae voluntatis. Sic ergo velle et currere est hominis ut libere agentis (1), non autem est hominis ut principaliter moventis, sed Dei.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura Pharaoni*, solvit quaestionem praemissam quantum ad reprobationem malorum: et primo inducit auctoritatem; secundo infert conclusionem, ibi, *Ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Dicit ergo: Ita ostensum est quod non est iniquitas apud Deum quantum ad hoc quod ab aeterno diligit justos (2), sed etiam nec quantum ad hoc quod ab aeterno reprobat malos: *dicit enim Scriptura* ex ore Dei (3) Exod. 9, 16: *Quia in hoc ipsum excitavi te*, vel *servavi te*, secundum aliam litteram, *ut ostendam in te virtutem meam, ut annuntietur nomen meum in universa terra.* Nostra autem littera sic habet: « Et idcirco posui te, ut ostendam in te fortitudi- « dinem meum, ut enarretur nomen meum in omni « terra. » Ubi primo considerandum est quid Deus circa reprobos faciat: quod ostendit, dicens: *In hoc ipsum servavi te*; idest, dignus eras mori propter mala quae feceras: supra 1, 32: *Qui talia agunt, digni sunt morte:* sed tamen non statim tibi mortem induxi, sed servavi te in vita eo fine quo sequitur, *ut* scilicet *ostendam in te virtutem meam.* Et in hoc etiam sensu potest legi quod dicitur, *Excitavi te*, idest, cum apud me pro tuis meritis mortuus esses, concessi tibi vitam, quasi te excitarem. In quo apparet quod Deus iniquitatem reprobis non facit, cum ipsi ex suis meritis essent digni statim consumi; sed hoc ipsum quod eos servat in vita, procedit ex nimia sua bonitate. Hier. 10, 24: « Corripe me Domine, verumtamen in judicio, et « non in furore tuo, ne forte ad nihilum redigas « me. » Alio modo potest intelligi, *Excitavi te*, in peccatum, ut deterior fias: quod quidem non est intelligendum hoc modo quod Deus in homine causet malitiam; sed est intelligendum permissive, quia scilicet ex justo suo judicio permittit aliquos ruere in peccatum propter praecedentes iniquitates, sicut supra, 1, 28: dictum est: *Tradidit eos Deus in reprobum sensum.*

Sed aliquid amplius videtur mihi in hoc esse intelligendum: quia videlicet instinctu quodam interiori moventur homines a Deo ab bonum et ad malum: unde Augustinus dicit in lib. de Gratia et libero Arbitrio, cap. 22, quod « Deus operatur in « cordibus hominum ad inclinandas eorum volun- « tates quocumque voluerit, sive ad bona pro sua « misericordia, sive ad mala pro meritis eorum. » Unde et Deus dicitur saepius suscitare aliquos ad bonum, secundum illud Daniel. 13, 45: « Suscitavit « Deus spiritum pueri junioris. » Dicitur etiam suscitare aliquos ad malum faciendum, secundum illud Isa. 13, 17: « Suscitabo Medos, qui sagittis parvulos inter- « ficiant. » Aliter tamen ad bona, aliter ad mala: nam ad bona inclinat hominum voluntates directe et per se, tamquam actor bonorum; ad malum autem dicitur inclinare vel suscitare homines occasionaliter, inquantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius vel exterius, quod quantum est de se, est inductivum ad bonum; sed homo propter suam malitiam perverse utitur ad malum. Supra 2, 4: *Ignoras quoniam benignitas Dei ad poenitentiam te adducit? secundum autem duritiam tuam et cor impoenitens, thesaurizas tibi iram in die irae?* Et Job, 24, 22: « Dedit ei Deus locum « poenitentiae, et ille abutitur eo in superbiam. » Et similiter Deus, quantum est de se, interius instigat hominem ad bonum, puta regem ad defendendum jura regni sui, vel ad puniendum rebelles; sed hoc instinctu bono malus homo abutitur secundum malitiam cordis sui. Et hoc patet Isai. 10, 6: ubi dicitur de Assur: « Ad gentem « fallacem mittam eum: contra populum furoris « mei mandabo illi ut auferat spolia, et diripiat » praedam, et ponat illum in conculcationem quasi « lutum platearum: » et post: « Ipse autem non « sic arbitrabitur, et cor ejus non ita aestimabit; « sed ad conterendum erit cor ejus. » Et hoc modo circa Pharaonem accidit; qui cum a Deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem.

Secundo oportet considerare, quo fine Deus ista partim faciat et partim permittat: est enim considerandum, quod Deus operatur in creaturis ad suam manifestationem, secundum illud supra 1, 20: *Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Unde et hujusmodi excitatio in hoc ipsum ordinatur, et quantum ad praesentes, *ut ostendam in te virtutem meam*: Exod. 14, 31: « Viderunt filii Israel manum magnam, quam exer- « cuerat Dominus contra Ægyptios: et quantum « ad absentes, *ut annuntietur nomen meum in universa terra:* Psal. 45, 3: « Annuntiate inter gentes « gloriam ejus. » Sic igitur patet quod quantum ad hoc non est iniquitas apud Deum, quia utitur creatura sua secundum ejus merita ad gloriam suam: et in hoc eodem sensu potest exponi, si dicatur *Posui* te; idest ordinavi malitiam tuam ad gloriam meam: Deus enim malitiam ordinat, sed non causat.

Deinde cum dicit, *Ergo cujus vult miseretur*, infert conclusionem quamdam ex utraque auctoritate supra inducta: nam ex eo quod dictum est,

(1) *Al. deest* agentis.
(2) *Al* quantum ad hoc quod ab aeterno reprobat malos *intermediis omissis.*
(3) Supple *Pharaoni.*

Miserebor cui misereor, concludit, *Ergo cujus vult miseretur:* Psal. 102, 25: « Misertus est Dominus « timentibus se: » ex eo vero quod dictum est, *In hoc ipsum excitavi te*, concludit, *Et quem vult indurat:* Isai. 45, 17: « Indurasti cor nostrum ne « timeremus te. » Eccli. 55, 12: « Ex ipsis bene- « dixit et exaltavit, et ex ipsis maledixit et humi- « liavit. »

Et quidem quod dicitur de Dei misericordia, dubitationem non habet, suppositis his quae praemissa sunt; sed circa indurationem videtur esse duplex dubitatio. Primo quidem quia duritia cordis ad culpam pertinere videtur, secundum illud Eccli. 5, 27: « Cor durum male habebit in novissimo. » Si ergo Deus indurat, sequitur quod sit auctor culpae: contra quod dicitur Jacob. 1, 15: « Deus « intentator malorum est. »

Ad quod dicendum, quod Deus non dicitur indurare aliquos directe quasi in eis causet malitiam, sed indirecte, inquantum scilicet ex his quae facit in homine, intus vel extra, homo sumit occasionem peccati; et hoc ipse Deus permittit. Unde non dicitur indurare quasi immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam.

Secunda dubitatio est, quia ipsa obduratio non videtur divinae voluntati posse ascribi, cum scriptum sit 1 Thess. 4, 5: « Haec est voluntas Dei, « sanctificatio vestra: » et 1 Timoth. 2, 4: « Qui « vult omnes homines salvos fieri. »

Ad quod dicendum est, quod tam misericordia quam justitia dispositionem voluntatis important: unde sicut miseratio attribuitur divinae voluntati, ita et id quod est justitiae. Sic ergo intelligendum est: *Cujus vult miseretur*, scilicet per suam misericordiam, *et quem vult indurat*, per suam justitiam: quia illi quos indurat, hoc merentur ut indurentur ab ipso, ut supra, 1 cap., dictum est.

LECTIO IV.

Dicis itaque mihi: Quid adhuc quaeritur? Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam? Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae, apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam.

Posita solutione praemissae quaestionis, hic Apostolus contra ipsam solutionem objicit: et praecipue contra ultimam conclusionem, qua dictum est: *Cujus vult miseretur, et quem vult indurat.* Primo ergo ponit objectionem; secundo solutionem, ibi, *O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Deus cujus vult miseretur, et quem vult indurat. *Dicis itaque mihi: Quid adhuc quaeritur?* idest, quid oportet ulterius quaerere de causa bonorum et malorum quae hic aguntur, cum omnia voluntati divinae attribuantur, quae est causa sufficiens, eo quod nullus potest ei resistere? Unde sequitur: *Voluntati ejus quis resistit?* Eccle. 1, 13: « Proposui in animo meo « quaerere et investigare sapienter de omnibus « quae fiunt sub sole. » Vel aliter. *Quid adhuc queritur*, idest conqueritur, Deus de hominibus, quando peccant? sicut Isai. 1, 2: « Filios enutrivi « et exaltavi; ipsi autem spreverunt me. » Ideo autem videtur justam querimoniam non habere, quia ex voluntate ejus totum procedit, cui nullus potest resistere: unde subdit: *Voluntati ejus qui resistit?* Vel aliter. *Quid adhuc quaeritur*, scilicet ab homine, ut faciat bonum, vel vitet malum? Mich. 6, 8: « Indicabo tibi, o homo, quid sit bo- « num, et quid Deus requirat a te. Utique face- « re judicium, et diligere misericordiam, et solici- « tum ambulare cum Deo tuo. » Frustra autem requiritur ab aliquo quod non est in ejus potestate. Nihil autem in hominis potestate esse videtur secundum praedicta, quibus omnia divinae voluntati videntur ascribi, cui resisti non potest: unde sequitur: *Voluntati enim ejus qui resistit?* quasi diceret, nullus. Esther 13, 9: « Non est qui tuae « possit resistere voluntati. » Et haec videtur esse intentio Apostoli.

Deinde cum dicit, *O homo, tu quis es?* respondet praemissae quaestioni (1). Ad cujus responsionis intellectum considerandum est, quod circa electionem bonorum et reprobationem malorum, duplex quaestio potest moveri. Una quidem in generali, quare Deus velit quosdam indurare, et quorumdam misereri; alia vero in speciali, quare velit hujus misereri, et hunc vel illum indurare. Et potest quidem ratio hujus (2) quaestionis assignari; secundae autem quaestionis non potest assignari ratio, nisi simplex Dei voluntas; cujus exemplum patet in rebus humanis. Si enim aliquis aedificare volens, haberet multos lapides similes et aequales congregatos, posset ratio assignari quare quosdam ponat in summo, et quosdam in imo ex parte finis; quia ad perfectionem domus quam facere intendit, requiritur et fundamentum, quod habet lapides in imo, et cacumen parietis, quod habet lapides in summo. Sed quare ponat hos lapides in summo et hos in imo, non habet aliquam rationem, nisi quia artifex voluit.

Primo igitur Apostolus respondet dubitationi quantum ad quaestionem secundam, quare scilicet hujus hominis misereatur, et illum induret; secundo quantum ad quaestionem primam, quare scilicet quibusdam misereatur et quosdam induret, ibi, *Quod si volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae etc.* Circa primum tria facit. Primo arguit praesumptionem quaerentis; secundo inducit auctoritatem quae quaestionem solvit, ibi, *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit: Quid me fecisti sic?* tertio exponit auctoritatem, ibi, *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud autem in contumeliam?* Dicit ergo primo: *O homo*, qui es fragilis et ignorans, *tu quis es, qui respondeas Deo?* Unde sufficis ad respondendum ei, si voluerit te-

(1) *Al.* tacite respondet quaestioni.
(2) *Videlicet* primae.

eum judicio contendere? Job 9, 3: « Si voluerit « contendere judicio cum illo, non poterit ei res« pondere unum pro mille. » Et sicut dicitur Job 39, 32: « qui arguit Deum, debet ei respondere. » In quo datur intelligi quod homo non debet scrutari rationem divinorum judiciorum cum intentione comprehendendi (1), eo quod excedant rationem humanam. Eccli. 3, 22: « Altiora te ne quaesieris. » Prov. 25, 27: « Perscrutator majestatis opprimetur « a gloria. » Deinde cum dicit, *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit, Quid me fecisti sic?* inducit auctoritatem, quae habetur Isa. 45, 9: « Num« quid dicit lutum figulo suo, Quid facis? et, Opus « tuum sine manibus est? » Ubi considerandum est, quod si aliquis artifex ex materia vili faciat vas pulchrum et nobilibus actibus accommodatum, totum ascribitur bonitati artificis; puta, si ex luto faciat scutellas et urceos ad nobilem mensam decentes. Si vero ex vili materia, puta ex luto, faciat vas accommodatum vilibus usibus, puta coquinae, vel hujusmodi officiis; non posset vas conqueri, si rationem haberet. Posset enim conqueri, si ex materia pretiosa, quae praejacet artificis operationi, puta ex auro et lapidibus pretiosis, faceret vas ad vilia officia deputatum. Humana autem natura vilitatem habet ex sua materia, quia, ut dicitur Genes. 2, 7, « fecit Deus hominem de limo terrae; » sed majorem vilitatem habet ex corruptione peccati, quae per unum hominem in hunc mundum intravit. Et ideo homo luto merito comparatur. Job 30, 19: « Comparatus sum luto, et assimilatus sum « favillae et cineri. » Unde quidquid boni habet homo, debet bonitati divinae, quasi principali agenti, ascribere (2). Isa. 64, 8: « Nunc, Domine, « pater noster es tu, nos vero lutum et fictor no« ster tu, et opus manuum tuarum omnes nos. » Si vero Deus hominem ad meliora non promoveat, sed in sua infirmitate eum dimittens, deputet eum ad infimum usum; nullam ei facit injuriam, ut possit juste de Deo conqueri. Deinde, cum dicit, *An non habet potestatem figulus luti?* exponit Apostolus verba Prophetae; quasi dicat: Hoc est dictum: Figmentum, idest vas fictile, non posset dicere fictori, *Quid me fecisti sic?* quia figulus liberam potestatem habet ex materia luti opus facere quodcumque sibi placuerit. Unde dicit: *An non habet potestatem,* scilicet liberam, *figulus luti,* qui scilicet operatur in vili materia, *ex eadem massa,* scilicet vilis materiae, *facere,* absque alicujus injuria, *aliud quidem vas in honorem,* idest in honorabiles usus, *aliud vero in contumeliam,* idest in usus viliores? 2 Timoth. 2, 20: « In magna enim « domo non solum sunt vasa aurea et argentea, « sed etiam lignea et fictilia; et quaedam quidem « in honorem, quaedam autem in contumeliam. » Et similiter Deus liberam potestatem habet facere ex eadem corrupta materia humani generis, sicut ex quodam luto, nulli faciendo injuriam, quosdam homines praeparatos in gloriam, quosdam autem in miseria derelictos. Hierem. 18, 6: « Sicut lutum in « manu figuli, ita in manu mea vos, domus Israel. »

Deinde cum dicit, *Quod si volens Deus ostendere iram etc.;* solvit primam quaestionem, scilicet quare Deus velit quibusdam misereri, et quosdam in miseria derelinquere; sive quosdam eligere, et quosdam reprobare. Circa quod considerandum est, quod finis omnium divinorum operum est manifestatio divinae bonitatis. Proverb. 16, 4: « Uni« versa propter semetipsum operatus est Dominus. » Unde supra 1, 20, dictum est, quod *invisibilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Tanta est autem divinae bonitatis excellentia quod non potest uno modo nec in una creatura sufficienter manifestari: et ideo diversas creaturas condidit, in quibus diversimode manifestatur: praecipue autem in creaturis rationalibus, in quibus ejus justitia manifestatur quantum ad illos quos pro eorum meritis punit; misericordia vero in illis quos ex sua gratia liberat. Et ideo ut utrumque in hominibus manifestaretur, quosdam misericorditer liberavit, sed non omnes. Primo ergo ponit rationem reprobationis malorum, secundo ponit rationem electionis bonorum, ibi, *Ut ostenderet divitias gloriae suae.* Est autem in utrisque triplex differentia attendenda. Prima quidem secundum finem, secunda secundum usum, tertia secundum divinum actum. Finis autem reprobationis vel obdurationis malorum, est manifestatio divinae justitiae et virtutis: et quantum ad hoc dicit: *Quod,* idest sed, *si Deus volens ostendere iram suam,* idest justitiam vindicativam: non enim dicitur ira in Deo secundum affectus commotionem, sed secundum effectus vindictae. Supra 1, 18: *Revelatur ira Dei de caelo super omnem impietatem.* Addit autem, *Et notam facere potentiam suam:* quia Deus contra malos non solum utitur ira, idest vindicta, puniendo eos sibi subjectos, sed etiam sua potentia subjiciendo sibi. Philipp. 3, 21: « Secundum operatio« nem, qua potest etiam sibi subjicere omnia. » Exod. 14, 31: « Viderunt Ægyptios mortuos super « littus maris, et manum magnam quam exercue« rat Dominus contra eos. » Usus autem malorum, ad quem utitur eis Deus, est ira, idest poena: et ideo vocat eos *vasa irae,* idest justitiae instrumenta, quibus Deus utitur ad ostendendam iram, idest justitiam vindicativam. Ephes. 2, 3: « Eramus natu« ra filii irae. » Actus vero quem Deus erga eos exercet, non est quod disponat eos ad malum, quia ipsi de se habent dispositionem ad malum ex corruptione primi peccati: unde dicit: *Vasa apta in interitum,* idest in se habentia aptitudinem ad aeternam damnationem. Gen. 6, 5: « Videns Deus quod multa malitia « hominum esset in terra, et cuncta cogitatio humani « cordis intenta esset ad malum omni tempore. » Hoc autem solum Deus circa eos agit quod eos permittit agere quae concupiscunt: unde signanter dicit, *Sustinuit.* Et hoc ejus patientiam demonstrat, quod non statim vindictam infert: unde addit, *In multa patientia.* Eccli. 5, 4: « Altissimus est patiens « redditor. » Deinde ex parte bonorum similiter tria ponit. Primo quidem finem, cum dicit: *Ut ostenderet divitias gloriae suae.* Finis enim electionis et miserationis bonorum est, ut manifestaret in eis abundantiam bonitatis suae, revocando eos a malo, et ad justitiam eos trahendo, et finaliter eos perducendo (1) in gloriam. Et hoc est quod dicit: *Ut ostenderet divitias gloriae suae:* de quibus divitiis supra 2, 4: *An divitias bonitatis ejus contemnis?* Ephes. 2, 4: « Deus autem qui dives est in mi« sericordia. » Signanter autem dicit: *Ut ostenderet divitias gloriae suae:* quia ipsa condemnatio et reprobatio malorum, quae est secundum Dei

(1) *Al.* apprehendendi.
(2) *Al.* quasi peritiae figuli ascribere.

(1) *Al.* perducere.

justitiam, manifestat et commendat sanctorum gloriam, qui ab ipsa tali miseria liberantur. Secundo describit usum eorum, cum dicit, *In vasa misericordiae.* Nominat autem bonos vasa misericordiae, quia utitur eis Deus quasi instrumentis ad suam misericordiam manifestandam. Eccli. 44, 10: « Isti « sunt viri misericordiae. » Tertio ponit actum quem circa eos Deus exercet: non enim Deus eos solum sustinet quasi de se aptos existentes ad bonum; sed eos praeparat et disponit vocando ad gloriam: unde dicit: *Quae praeparavit in gloriam.* Psal. 64, 8: « Praeparans montes in virtute tua. » Est autem constructio defectiva et suspensiva usque huc, ut sit sensus. Si volens Deus hoc facere, quibusdam miseretur, et quosdam indurat; quid contra hoc juste poterit dici? quasi dicat, nihil. Non enim sic quos vult indurat ut eos peccare compellat; sed sustinet eos, ut secundum suam inclinationem tendant in malum.

LECTIO V.

Quos et vocavit, non solum ex Judaeis, sed etiam ex Gentibus, sicut in Osee dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam, et non dilectam, dilectam,et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi. Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiae salvae fient. Verbum enim consummans et abbrevians in aequitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Et sicut praedixit Isaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus. Quid ergo dicemus? Quod Gentes quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam, justitiam autem quae ex fide est: Israel vero sectando legem justitiae, in legem justitiae non pervenit? Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali, et omnis qui credit in eum, non confundetur.

Postquam Apostolus ostendit quod Dei gratia datur hominibus ex divina electione, per quam homines ad gratiam vocantur; hic ostendit quod praedicta electio sive vocatio non solum pertinet ad Judaeos (ut ipsi poterant gloriari, propter hoc quod dicitur Deut. 4, 37: « Dilexi patres tuos ») sed etiam ad Gentes: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Sicut in Osee dicit;* tertio ex dictis infert conclusionem, ibi, *Quid ergo dicemus?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sanctos praeparavit in gloriam: *quos et vocavit:* scilicet per gratiam suam, *non solum ex Judaeis sed etiam ex Gentibus.* Supra, 3, 29: *An Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gentium?* Soph. 2, 11: « Adorabunt eum viri de loco suo, omnes in« sulas Gentium. » Deinde cum dicit, *Sicut in Osee dicit,* probat propositum: et primo quantum ad Gentiles; secundo quantum ad Judaeos, ibi, *Isaias autem clamat.* Circa primum ponit duas auctoritates Oseae loquentis pro Gentibus; quarum prima promittit eis dona Dei, secunda ipsam divinam filiationem, ibi, *Et erit in loco ubi dictum est eis etc.* Dicit ergo primo: *Sicut* Dominus *dicit in Osee*: quia ipse erat qui loquebatur in Prophetis. 2 Reg. 23, 2: « Spiritus Domini locutus est per me, et « sermo ejus per linguam meam. » Unde et Oseae 1, 2: « Principium loquendi Domino in Osee. » Est autem considerandum, quod a tribus bonis quae in Judaeis eminebant, Gentiles erant alieni; quorum primum erat divinus cultus, ratione cujus dicebantur populus Dei; quasi ei servientes, et ejus praeceptis obedientes. Unde in Ps. 99, 4, dicitur: « Nos autem populus ejus et oves pascuae ejus. » Sed ab hujus populi societate Gentiles erant alieni, secundum illud Ephes. 2, 12: « Alienati a con« versatione Israel, et hospites testamentorum. » Sed per Christum facti sunt populus Dei. Tit. 2, 14: « Dedit semetipsum pro nobis, ut emundaret « sibi populum acceptabilem. » Et hoc est quod dicit: *Vocabo non plebem meam*, idest gentilitatem, quae non erat plebs mea, *plebem meam;* idest: ad hoc ut sit plebs mea. Secundum est privilegium dilectionis divinae (1) Osee 3, 1: « Diligit « Dominus filios Israel, » in eo scilicet quod ei multa beneficia inducentia ad specialem gratiam praestabat; a qua quidem dilectione Gentiles olim erant exclusi. Ephes. 4, 14: « Alienati a veritate « Dei (2) propter ignorantiam, quae est in illis. » Et ideo dicit: *Et non dilectam* meam, scilicet gentilitatem, vocabo *dilectam* meam. Ephes. 2, 13: « Vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope « in sanguine Christi. » Supra 5, 10: *Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem* (3) *Filii ejus.* Tertium est libertas a peccato originali, quae Judaeis in circumcisione conferebatur. Isa. 14, 1: « Miserebitur Dominus Jacob. » Sed hujus miserationis Gentiles non erant participes. Ezech. 16, 4: « Quando nata es (4), in die ortus tui non « est praecisus umbilicus tuus: » et infra: « Non « pepercit super te oculus ut faceret tibi unum de « his, misertus tui (5). » Sed postea per Christum sunt misericordiam consecuti; ideo sequitur. *Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.* Tit. 3, 5: « Secundum suam misericordiam « salvos nos fecit. » Haec autem auctoritas habetur Oseae 2, secundum Septuaginta, loco cujus littera nostra habet ibid. 23: « Miserebor ejus quae fuit « absque misericordia; et dicam non populo meo, « Populus meus es tu. » Deinde cum dicit, *Et erit in loco etc.*, inducit aliam auctoritatem, quae habetur Oseae 1, in qua eis repromittitur dignitas filiorum Dei, de qua Judaei gloriabantur propter id quod dicitur Isa. 1, 2: « Filios enutrivi et exaltavi; ipsi « autem spreverunt me: » et Deuteron. 32, 6: « Nonne ipse est pater tuus? » Gentiles autem non solum non dicebantur filii, quod pertinet ad eos qui ex amore Deo serviunt, et spiritu Dei aguntur, ut supra 8, dictum est; sed nec etiam digni erant ut populi Dei dicerentur; quod pertinere poterat etiam ad eos qui spiritum servitutis acceperant in

(1) *Al. omittitur* divinae.
(2) *Ibi* a vita Dei.
(3) Al. *in morte.*
(4) *Al.* natus.
(5) *Al.* « Non pepercit super te oculus meus, ut facerem « unum de his misertus tui. »

timore. Unde dicit: *Et erit in loco*, idest in Judaea, *ubi dictum est eis*, scilicet Gentilibus a Judaeis, quasi ex persona Dei loquentibus, *Non plebs mea vos*, quia non reputabant eos populum Dei, *ibi*, idest etiam apud Judaeos credentes, *vocabuntur filii Dei*. Vel *in loco*, idest toto mundo, in quo convertentur ad fidem (1); ut detur intelligi quod non hoc modo convertentur sicut proselyti, quos Judaei faciebant, qui suis locis derelictis in Judaeam pergebant. Hoc autem non ita futurum esse in his qui ad Christum convertendi erant, ostenditur Sophon. 2, 11: « Adorabunt eum viri de loco suo. » Unicuique ergo in loco suo habitanti, *ubi dictum est eis*, olim ex divina sententia, *Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei*, per divinam adoptionem. Joan. 1, 12: « Dedit eis potestatem filios Dei fieri his « qui credunt in nomine ejus. »

Deinde cum dicit, *Isaias autem clamat etc.*, probat propositum quantum ad Judaeos per auctoritatem Isaiae: et ponit duas auctoritates; quarum prima videtur pertinere ad omnes credentes ex Judaeis; secunda specialiter ad Apostolos, ibi, *Et sicut praedixit Isaias*. Dicit ergo primo: Dictum est per Osee pro Gentibus; *Isaias autem clamat*, idest aperte loquitur, *pro* conversione *Israel:* cap. 58, 1: « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem « tuam; » in hac autem prima auctoritate primo ponit paucitatem conversorum Israel (2), dicens: *Si fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris*, idest innumerabiles prae multitudine Gentium: Gen. 22, 17: « Multiplicabo semen tuum velut are- « nam maris: » 3 Reg. 4, 20: « Juda et Israel « innumerabiles quasi arena maris: » *reliquiae salvae fient;* idest, non omnes, nec major pars, sed aliqui pauci qui relinquentur ex excidio aliorum. Mich. 7, 1: « Factus sum sicut qui colligit « in autumno racemos vindemiae. » Infra 11, 5: *Reliquiae secundum electionem gratiae salvae facta sunt.*

Secundo ibi, *Verbum enim consummans etc.*, assignat causam salutis: et primo ponit efficaciam evangelici verbi, dicens: *Verbum enim consummans, et abbrevians in aequitate*. Ubi notatur duplex efficacia evangelici verbi. Prima est, quia est *consummans*, idest perficiens: ut enim dicitur Hebr. 7, 19, « nihil ad perfectum adduxit lex. » Dominus autem dicit Matth. 5, 17: « Non veni solvere « legem, sed adimplere: » tum quia figuris legis veritatem adhibuit, tum quia praecepta legis moralia debito modo exposuit: et occasiones transgrediendi abstulit, et etiam eis consilia perfectionis adjunxit: unde et juveni diviti, Matth. 19, 21, qui omnia mandata legis servaverat, dixit: « Unum tibi « deest: si vis perfectus esse, vade, et vende omnia « quae habes, et da pauperibus. » Et propter hoc discipulis suis dicebat, Matth. 5, 48: « Estote per- « fecti, sicut et Pater vester caelestis perfectus est. » Secunda efficacia est abbreviandi; et haec convenienter primae adjungitur: quia quanto aliquod verbum est magis perfectum, tanto est altius, et per consequens magis simplex et breve. Est autem verbum Evangelii abbrevians verba legis: quia omnia sacrificia figuralia legis in uno vero sacrificio comprehendit, quo Christus obtulit seipsum pro nobis hostiam, ut dicitur Ephes. 5. Omnia vero praecepta legis moralia in duobus praeceptis caritatis concludit. Matth. 22, 40: « In his duobus mandatis universa lex pendet, et « Prophetae. » Unde dicit: *Abbrevians in aequitate;* vel quia nihil est praetermissum de multitudine figurarum et praeceptorum legis, quin sub brevitate Evangelii comprehenderetur; vel quia nihil ipsorum remanet observandum quod est aequum secundum dictamen rationis naturalis. Psal. 118, 172: « Omnia mandata tua aequitas. » Subaudiendum est autem, Erit, ut sit sensus: Verbum Evangelii erit abbrevians, et consummans in aequitate.

Secundo cum dicit *Quia verbum etc.*, assignat rationem praedictae efficaciae, dicens: *Quia Dominus super terram*, existens, idest in terris tamquam homo inhabitans, secundum illud Bar. 3, 38: « Post « haec in terris visus est, et cum hominibus con- « versatus est: » *faciet verbum breviatum*. Perfectius enim debet esse verbum et majoris virtutis, quod ipse Dominus Deus carnem indutus, locutus est per semetipsum, quam verba quae locutus est per Prophetas, secundum illud Hebr. 1, 1: « Mul- « tifarie multisque modis olim Deus loquens pa- « tribus in Prophetis, novissime locutus est nobis « in Filio. » Vel aliter: *Quia Dominus*, scilicet Deus Pater, *faciet super terram verbum breviatum*, idest incarnatum: quia Filius Dei exinanivit semet ipsum, formam servi accipiens. Dicitur autem exinanitum vel breviatum, non quia aliquid subtractum sit plenitudini vel magnitudini divinitatis ipsius; sed quia nostram exilitatem et parvitatem suscepit. Habetur autem haec auctoritas, Isa. 10 22, ubi secundum litteram nostram sic dicitur: « Si fuerit populus tuus, Israel, quasi arena maris « reliquiae convertentur ex eo. Consummatio ab- « breviata inundabit justitiam: consummationem « enim et abbreviationem Dominus Deus exerci- « tuum faciet in medio omnis terrae. »

Deinde cum dicit, *Et sicut praedixit Isaias etc.*, inducit auctoritatem pertinentem specialiter ad Apostolos, dicens: *Et sicut praedixit Isaias: Nisi Dominus sabaoth*, idest exercituum vel virtutum, *reliquisset nobis*, scilicet ex sua misericordia, *semen*, idest verbum Evangelii. Luc. 8, 2: « Semen est « verbum Dei (1): » vel *semen*, idest Christum: Galat. 3, 16: « Et semini tuo, qui est Christus: » vel *semen*, idest Apostolos: Isa. 6, 13: « Semen « sanctum erit id quod steterit in ea: » *sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorrha similes fuissemus*. Gravius enim fuit peccatum Judaeorum quam Sodomorum. Thren. 4, 6: « Major effecta « est iniquitas populi mei peccato Sodomorum: » et Ezech. 16, 48: « Non fecit Sodoma ipsa et fi- « liae ejus, sicut fecisti tu et filiae tuae. » Et ideo quod Judaei non sunt totaliter exterminati sicut Sodomitae, est divinae misericordiae imputandum. Thren. 3, 22: « Misericordiae Domini, quia « non sumus consumpti. »

Deinde cum dicit, *Quid ergo dicemus?* infert conclusionem ex dictis: et primo quantum ad Gentes; secundo quantum ad Judaeos, ibi, *Israel vero sectando legem justitiae in legem justitiae non pervenit*. Circa primum duo facit. Primo concludit quod intendit, dicens: *Quid ergo dicemus* ex consideratione praedictorum? Hoc, inquam, quod *Gentes apprehenderunt*, idest consecutae sunt, *justitiam*, scilicet, qua vocantur filii. 1 Cor. 6, 11: « Et

(1) *Al.* in quo convertentur, sicut proselyti, *intermediis omissis*.

(2) *Al. deest* Israel.

(1) *Al. omittitur haec S. Lucae sententia.*

« haec quidem fuistis, sed justificati estis. » Et hoc quidem ex vocatione divinae electionis, non ex meritis: quod patet per hoc quod dicit: *Quae non sectabantur justitiam:* secundum illud Ephes 2, 12: « Eratis in illo tempore sine Christo, alienati a « conversatione Israel. » Secundo exponit quod dixerat: *Justitiam autem quae ex fide est*, non eam quae in operibus consistit. Non enim ad hoc Gentes conversae sunt ut justitiam legalem observent, sed ut justificentur per Christi fidem. Supra 3, 22: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi.* Deinde cum dicit, *Israel vero etc.*, inducit conclusionem quantum ad Judaeos: et primo concludit quod intendit, dicens: *Israel vero*, id est populus Judaeorum, *sectando legem justitiae, in legem justitiae non pervenit.* Dicitur lex justitiae lex spiritus vitae, per quam homines justificantur: ad quam Judaeorum populus non pervenit; quam tamen sectabatur observando umbram hujus spiritualis legis quae consistit in observationibus legalibus. Hebr. 10, 1: « Umbram habens lex futurorum bonorum. » Vel *sectando legem justitiae*, idest legem Moysi, quae est lex justitiae, si sit bene intellecta, quia docet justitiam. Vel dicitur lex justitiae, quia facit homines justos non vere, sed exterius; dum peccata vitantur non ex amore, sed ex timore poenae, quam lex infligebat. Isa. 51, 1: « Audite me qui sequimini quod justum est, et quaeritis Dominum: » et in eodem 7: « Audite me qui scitis justum, « populus meus, lex mea in cordibus eorum. » Secundo assignat causam, dicens: *Quare*, scilicet dum sectarentur legem, ad legem justitiae non pervenerunt? Quia scilicet non per debitam viam sectabantur: et hoc est quod subdit: *Quia non ex fide*, scilicet Christi, quaerebant justificari, *sed quasi ex operibus* legis. Sequebantnr enim figuram, et repudiaverunt veritatem. Supra 3, 20, *Ex operibus legis non justificabitur omnis caro coram illo.* Tertio manifestat causam propositam: et primo proponit manifestationem, dicens: *Offenderunt enim in lapidem offensionis*, id est ad Christum, qui assimilatur lapidi offensionis in hoc quod sicut lapis in quem homo offendit, non cavetur propter suam parvitatem; ita Judaei videntes Christum infirmitate nostra contentum, non caverunt in eum offendere. Isa. 53, 3: « Quasi absconditus vultus ejus, et « despectus: unde non reputavimus eum. » Hier. 13, 16: « Antequam offendant pedes vestri ad mon- « tes caliginosos » idest ad Christum et ejus Apostolos, qui dicuntur montes caliginosi propter hoc quod eorum dignitas et magnitudo latebat. Secundo ad hoc inducit auctoritatem, dicens: *Sicut scriptum est*, in Isaia scilicet. Componit autem Apostolus verba Isaiae in diversis locis scripta (1): nam Isa. 28, 16, dicitur: « Ecce ego mittam in fundamentis Sion « lapidem, lapidem angularem, probatum, pretiosum, « in fundamento fundatum. Qui crediderit, non « festinet: » et hinc sumitur principium auctoritatis. *Ecce ponam in Sion lapidem*, scilicet quasi fundamentum, in quo designatur quod Christus divina ordinatione constitutus erat Ecclesiae fundamentum. 1 Corinth. 3, 11: « Fundamentum aliud « nemo potest ponere praeter id quod positum est, « quod est Christus Jesus. » Legitur etiam Isa. 8, 14: « In lapidem autem offensionis et petram scan- « dali duabus domibus Israel: et hinc sumitur medium auctoritatis, quo dicit: *Lapidem offensionis et petram scandali:* ut offensio referatur ad ignorantiam: quia, ut dicitur 1 Corinth. 2, 8, « si cogno- « vissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.» Scandalum autem referendum est ad impactionem et casum, quo per infidelitatem ceciderunt, Christum et ejus Apostolos persequentes. 1 Corinth. 1, 23: « Nos praedicamus Christum crucifixum, « Judaeis quidem scandalum. » Luc. 2, 34: « Ecce « hic positus est in ruinam et in resurrectionem « multorum in Israel. » Finis autem auctoritatis sumitur Isaiae 28, 16: « Qui crediderit, non festi- « net: » loco cujus hic dicitur: *Omnis qui credit in eum, non confundetur*, quia scilicet consequetur mercedem ab eo. Eccli. 2, 8: « Qui timetis Deum, « credite illi, et non evacuabitur merces vestra. » Ponit autem Apostolus haec verba secundum litteram Septuaginta; et ad hunc sensum pertinet quod in littera nostra dicitur: « Qui crediderit, non fe- « stinet; » ille enim festinare videtur qui delusum se reputat, quia cito non adipiscitur quod sperabat.

(1) *Al.* in diversis locis Scripturae.

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Fratres, voluntas quidem cordis mei et obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem. Testimonium enim perhibeo illis, quod aemulationem quidem Dei habent, sed non secundum scientiam: ignorantes enim justitiam Dei, et suam quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti. Finis enim legis Christus ad justitiam omni credenti. Moyses enim scripsit, quoniam justitiam quae ex lege est qui fecerit homo vivet in ea. Quae autem ex fide est justitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum? id est Christum deducere; aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum a mortuis revocare. Sed quid dicit Scriptura? Prope est verbum in ore tuo (1), et in corde tuo: hoc est verbum fidei qnod praedicamus: quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum, et in corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris.

(1) Perperam in editis omittitur hic *et in corde tuo*, cum S. Thomas proprio haec verba illustret commentario.

Postquam Apostolus ostendit quomodo per electionem gratiae Dei Gentiles sunt ad fidem vocati, et etiam aliqui ex Judaeis de majori parte populi Judaici offendentibus et scandalizatis; hic agit specialiter de casu Judaeorum: et circa hoc tria facit. Primo manifestat causam casus eorum quem supra tetigerat, ex qua ostenditur casus eorum esse miserandus; secundo ostendit casum eorum non esse

universalem, 11 cap. ibi, *Dico ergo: Numquid Deus repulit populum suum?*; tertio ostendit casum eorum non esse inutilem neque irreparabilem, ibi (cap. 11, vers. 2): *Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent?* Circa primum duo facit. Primo ostendit casum eorum esse miserandum ex sua causa; secundo ostendit quod non est totaliter excusabilis, ibi, *Sed dico: Numquid non audierunt?* *Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se ad Judaeos habere miserationis affectum; secundo ostendit causam miserationis, ibi, *Testimonium enim illis perhibeo, quod aemulationem Dei habent.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Judaei in legem justitiae non pervenerunt, propter hoc quod offenderunt in lapidem offensionis; nec tamen contra eos indignor, sed eorum misereor; et ideo dico vobis: *O Fratres,* qui conversi estis tam ex Gentibus, quam ex Judaeis: Matth. 23, 8: « Omnes « vos fratres estis: » *Voluntas quidem cordis mei,* idest ex intimo cordis affectu procedens, est ad salutem eorum, ut scilicet ipsi salventur, sicut et ego salvatus sum. 1 Corinth. 7, 7: « Volo omnes « homines esse sicut meipsum. » Actor. 26, 29: « Opto apud Deum omnes qui audiunt tales fieri « qualis et ego sum. » Et in hoc Deo conformabatur, qui, ut dicitur 1 Timoth. 2, 4, « vult om« nes homines salvos fieri. » Nec sola voluntas est in salutem eorum, sed etiam voluntatis effectus: unde subdit: *Et obsecratio,* scilicet mea, *fit ad Deum pro illis in salutem.* 1 Reg. 12, 23: « Ab« sit a me hoc peccatum in Domino, ut cessem « orare pro vobis. » Jacob. ult. 16: « Orate pro « invicem, ut salvemini. » Et ex hoc patet quod orandum est pro infidelibus ut salventur, quia et ipsa fides est donum Dei. Ephes. 2, 8: « Gratia « salvati estis per fidem, et non ex vobis; Dei enim « donum est. »

Deinde cum dicit, *Testimonium enim perhibeo illis,* assignat causam suae miserationis, quia scilicet non ex certa malitia, sed ex ignorantia peccabant: et circa hoc tria facit: primo enim proponit eorum ignorantiam; secundo ostendit quod ignorabant, ibi, *Ignorantes enim Dei justitiam etc.*: tertio ostendit veritatem eorum quae ignorabant, ibi, *Moyses enim dicit, quoniam justitiam quae ex lege est qui fecerit homo, vivet in ea.* Dicit ergo primo: Ideo salutem eorum volo, et propter hoc oro, misertus eorum, quia testimonium perhibeo de illis, quod *aemulationem quidem Dei habent,* scilicet quia zelo Dei, Christum et ejus membra persequuntur. Joan. 16, 2: « Venit hora in qua omnis qui interficit « vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. » Et hujus rei testis esse poterat, quia et ipse aliquando fuerat in simili causa: Philip. 3, 6: « Se« cundum aemulationem persecutus sum Ecclesiam « Dei. » *Sed non secundum scientiam,* quia scilicet eorum zelus per rectam scientiam non ordinatur, dum ignorant veritatem. Isa. 5, 13: « Propte« rea captivus ductus est populus meus, quia non « habuit scientiam. » 1 Corinth. 14, 38: « Si quis « autem ignorat, ignorabitur. »

Deinde cum dicit, *Ignorantes enim justitiam Dei,* ostendit cujus rei scientiam non haberent: et primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Finis enim legis Christus.* Dicit ergo primo: Recte dico quod non secundum scientiam: *ignorantes enim Dei justitiam,* scilicet quia Deus per fidem justificat: supra 3, 22: « Justitia « autem Dei per fidem Jesu Christi: » *et quaerentes statuere,* idest firmare, *suam,* scilicet justitiam quae consistit in operibus legis, quae secundum eorum opinionem non expectabat aliquid a Deo, sed solum ex arbitrio operantium erat. Et ideo dicit eorum esse justitiam quasi humanam et non divinam, secundum illud supra 4, 2: « Si Abraham « ex operibus legis justificatus est, habet gloriam « (scilicet apud homines) sed non apud Deum. » *Justitiae Dei non sunt subjecti;* idest, nolunt subjici Christo, per cujus fidem justificantur homines a Deo. Psal. 61, 2: « Nonne Deo subjecta erit anima « mea? » Supra 3, 19: *Ut subditus fiat omnis mundus Deo.* Exod. 10, 3: « Usquequo non vis « subjici mihi? » Deinde cum dicit, *Finis legis Christus etc.,* manifestat quod dixerat, scilicet eos Dei justitiam ignorare, et quod ei subjici nolunt, cum tamen justitiam legalem statuere velint. Circa quod considerandum est, quod, sicut etiam philosophi dicunt, intentio cujuslibet legislatoris est facere homines justos: unde multo magis lex vetus hominibus divinitus data, ordinabatur ad faciendum homines justos. Hanc tamen justitiam lex per semetipsam facere non poterat: quia « neminem ad « perfectum adduxit lex, » ut dicitur Heb. 7, 19. Sed ordinabat homines in Christum, quem promittebat et praefigurabat. Galat. 3, 24: « Lex paeda« gogus noster fuit in Christo, ut ex fide justifi« cemur. » Et hoc est quod dicit: *Christus enim est finis legis,* ad quem scilicet tota lex ordinatur. Ps. 118, 96: « Omnis consummationis vidi finem. » *Finis,* inquam, *ad justitiam,* ut scilicet homines per Christum justitiam consequantur, quam lex intendebat. Supra 8, 2: *Quod impossibile erat legi... mittens Deus filium suum . . . damnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis.* Et hoc dico *omni credenti,* quia per fidem suos justificat. Joan. 1, 12: « Dedit eis potestatem filios « Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus. » Deinde cum dicit, *Moyses enim scripsit etc.,* probat veritatem eorum quae Judaei ignorabant, scilicet quod justitia Dei sit perfectior quam justitia legalis; et hoc auctoritate ipsius Moysi veteris legislatoris. Primo ergo per ejus verba ostendit conditionem justitiae legalis: secundo conditionem justitiae fidei, ibi, *Quae autem ex fide est justitia, sic dicit etc.* Dicit ergo primo. Recte distinxi justitiam humanam a justitia Dei: *Moyses enim scripsit,* Levit. 18, 5, *quoniam homo qui fecerit justitiam quae ex lege est vivet in ea;* ubi sic littera nostra habet: « Custodite leges meas atque judicia, « quae faciens homo vivet in eis. » et Ezech. 20 13: « Judicia mea projecerunt, quae faciens homo « vivet in eis: » quia scilicet hoc commoditatis consequebatur homo per legis observantiam, ne occideretur tamquam legis transgressor. Hebr. 10, 28: « Irritam quis faciens legem Moysi, ab« sque ulla misericordia moritur. » Levit. 20, 9: « Qui maledixerit patri vel matri, morte moria« tur: » et sic de aliis. Possumus ulterius dicere, quod per legis observationem homo ordinatur in vita praesenti: promittebat enim lex temporalis bona, et quaedam mandabat quae ad ordinationem carnalis vitae pertinebant. Hebr. 9. 10: « Justitiis « carnis usque ad tempus correctionis impositis. »

Sed contra videtur esse quod Dominus dicit Matth. 19, 16, quaerenti: « Quid boni faciam, ut

« habeam vitam aeternam ? » Respondit: « Si vis « ad vitam ingredi, serva mandata. » Unde et supra 5, 20, super illud, *Lex autem subintravit,* dicit quaedam Glossa: « Justitia legis suo tempore « custodita, non solum bona temporalia sed et « vitam conferebat aeternam. » Sed haec intelligenda sunt secundum spiritualem sensum legis, qui pertinet ad fidem Christi: sed quod hic dicitur, refertur ad interiorem legis sensum, secundum quem lex de vita aeterna mentionem non faciebat.

Deinde cum dicit, *Quae autem ex fide est justitia sic dicit,* inducit auctoritatem Moysi de justitia fidei. Et primo Moyses ostendit certitudinem fidei, quae debet esse in corde hominis; secundo effectum, ibi, *Sed quid dicit Scriptura ?* Dicit ergo primo: Non solum loquitur Moyses de justitia legis, sed etiam ipse sic dicit de justitia quae est ex fide: *Quae autem est ex fide justitia sic dicit,* id est sic loquitur in corde hominis: *Ne dixeris in corde tuo,* scilicet dubitando, *Quis ascendit in caelum ?* quasi hoc impossibile reputans: sicut et Prov. 30, 4, quaeritur: « Quis ascendit in caelum, atque descen- « dit: » quia scilicet hoc tenere quasi impossibile, est *deducere Christum a caelo,* id est asserere quod quod Christus non sit in caelo, contra id quod dicitur Joan. 3, 13: « Nemo ascendit in caelum nisi « qui descendit de caelo Filius hominis qui est « in caelo. » Ephes. 4, 10: « Qui descendit, ipse « est et qui ascendit super omnes caelos. » Aut etiam ne dixeris: *Quis descendit in abyssum ?* id est in infernum, quasi reputans hoc esse impossibile: hoc enim negare est *revocare Christum ex mortuis,* scilicet negare eum non esse mortuum: ipse enim moriens in abyssum descendit. Eccl. 24, 46: « Penetrabo inferiores partes terrae. » Et secundum hoc prohibet dubitari de duobus articulis fidei Christi, scilicet de ejus ascensione, et de ejus morte et descensu ad inferos: quorum primum pertinet ad maximam Christi exaltationem, secundum ad maximam ejus humiliationem. Potest autem et aliter exponi, ut dicatur nobis certitudo duorum articulorum: primo quidem incarnationis qua de caelis ad terram descendit; ut sit sensus: *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendit in caelum ?* et exponitur supplendo: *Id est Christum deducere*; quasi dicat: Quis ascendit in caelum ad deducendum Christum ad nos ? quod quidem non fuit necessarium, quia ipse propria virtute descendit: secundo autem resurrectionis: cum subdit: *Aut etiam ne dixeris, Quis descendit in abyssum ?* et supplendo additur: *Hoc est Christum ex mortuis revocare:* quasi dicat: Illuc descendit, ut inde posset Christum revocare, sicut ex persona insipientium dicitur Sapient. 2, 1: « Non est qui agnitus sit « reversus ab inferis. » Et hic sensus congruit verbis Moysi: dicitur enim Deuteron. 30, 2, secundum litteram nostram: « Mandatum quod ego prae- « cipio tibi hodie, non supra te est, neque procul « positum, neque in caelo situm, ut possis dicere: « Quis nostrum valet ad caelum conscendere, ut de- « ferat illud ad nos? » Nec est inconveniens, si quod Moyses dixit de mandato legis, hoc Apostolus attribuit Christo; quia Christus est Verbum Dei, in quo sunt omnia Dei mandata. Sic ergo intelligendum est quod dixit, *Quis ascendit in caelum ? idest Christum deducere*: ac si dicat: Quis potest in caelum conscendere, ut Verbum Dei inde deferat ad nos ? Et idem est dicendum in alio quod sequitur.

Deinde cum dicit: *Sed quid dicit Scriptura ?* ostendit fructum fidei per ejusdem auctoritatem; secundo exponit eam, ibi, *Hoc est verbum fidei quod praedicamus;* tertio probat expositionem esse convenientem, ibi, *Corde enim creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem.* Dicit ergo primo: *Sed quid dicit Scriptura ?* Hoc inquam: *Prope est verbum in ore tuo et in corde tuo.* Sic enim post praemissa verba Deuteronomii sequitur vers. 14, « Juxta te est sermo valde in ore tuo. » Quasi dicat: Non soliciteris quod tibi desit verbum fidei justificantis, propter hoc quod Christus est in caelo secundum naturam divinam, aut quod descendit in infernum propter mortem humanitatis: quia ipse descendens de caelo, et resurgens ab inferis, impressit verbum fidei in ore tuo et in corde tuo. Unde quod dicit, *Prope est,* potest referri ad hoc quod verbum Dei sumus adepti per Christum incarnatum et resurgentem. Hebr. 2, 3: « Quae (1) « cum initium accepisset enarrari per Dominum ab « eis qui audierunt, in nos confirmata est. » Hier. 1, 9: « Ecce dedi verba mea in ore tuo. » Vel secundum Glossam, quod dicit, *Prope,* referendum est ad utilitatem, secundum quod dicimus, prope apud nos esse quod nobis est commodum et utile. Verbo enim Dei cor nostrum mundatur. Joan. 15, 3: « Jam « vos mundi estis propter sermonem quem locutus « sum vobis. » Vel potest referri ad hoc quod verba fidei, etsi sint supra rationem (Eccl. 3, 25, « Plurima supra sensum hominis monstrata sunt « tibi: ») non tamen sunt contra rationem, quia veritas non potest esse veritati contraria. Psal. 92, 5: « Testimonia tua credibilia facta sunt nimis. Deinde cum dicit, *Hoc est verbum etc.,* exponit auctoritatem praedictam; et primo ostendit quod sit illud verbum de quo Moyses loquitur, dicens: *Hoc est verbum fidei, quod praedicamus.* 2 Timoth. 4, 2: « Praedica verbum. » Hierem. 23, 28: « Qui « habet sermonem meum, loquatur sermonem ve- « re. » Secundo exponit quomodo hoc verbum est in ore per confessionem, et in corde per fidem; et hoc est quod subdit: *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Jesum Christum,* scilicet recognoscens Dominum, subjiciendo sibi tuum affectum, secundum quod dicitur 1 Corinth. 12, 3, « Nemo potest « dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto: » et iterum *si credideris in corde tuo,* scilicet fide formata, quae per dilectionem operatur, ut dicitur Galat. 5, *quod Deus illum suscitavit a mortuis*: Psal. 40, 2: « Tu autem Domine miserere mei. « et resuscita me » (quia, ut dicitur 2 Corinth. ult. 4, « resurrexit ex virtute Dei » quae est communis sibi, et Patri): *salvus eris,* scilicet salute aeterna; de qua dicitur Isa. 45, 17: « Salvatus est « Israel in Domino salute aeterna. » Quod autem dicit, *Dominum Jesum,* ad mysterium incarnationis refertur. Quod autem sequitur, *Christum,* manifeste ad resurrectionem refertur: de quibus duobus articulis supra fecerat mentionem.

(1) Salus *videlicet.*

LECTIO II.

Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem: dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non enim est distinctio Judaei et Graeci: nam idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt, aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante? Quomodo vero praedicabunt nisi mittantur? Sicut scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio: Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

Postquam praemiserat Apostolus exponendo verbum Moysi, quod confessio oris et fides cordis operantur salutem, proponens hoc causa exempli in duobus articulis, de quibus videbatur Moyses fecisse mentionem (1); hic probat quod dixerat in universali: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod per fidem et confessionem homo consequitur salutem; secundo ponit salutis ordinem, ibi, *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* tertio infert quamdam conclusionem ex dictis, ibi, *Ergo fides ex auditu.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit, dicens: Recte dico, quod si confitearis ore et credas corde, salvus eris: *corde enim creditur*, ab homine, *ad justitiam,* id est ad hoc ut justitiam per fidem consequatur. Supra 5, 1: *Justificati igitur ex fide.* Signanter autem dicit, *Corde creditur*, id est voluntate: nam cetera quae ad exteriorem Dei cultum pertinent, potest homo nolens; sed credere non potest nisi volens. Intellectus enim credentis non determinatur ad assentiendum veritati ex necessitate rationis, sicut intellectus scientis, sed ex voluntate; et ideo scire non pertinet ad justitiam hominis, quae est in voluntate, sed credere. Genes. 15, 6: « Credidit « Abraham Deo, et reputatum est illi ad justi- « tiam. » Postquam autem homo est justificatus per fidem, oportet quod ejus fides per dilectionem operetur ad consequendam salutem: unde subdit: *Ore autem confessio fit ad salutem*, scilicet aeternam, consequendam. Isa. 53, 6: « Salus autem mea in sem- « piternum erit. » Est autem triplex confessio necessaria ad salutem. Primo quidem confessio propriae iniquitatis, secundum illud Psalm. 31, 5: « Dixi: « Confitebor adversum me injustitiam meam Do- « mino; » quae est confessio poenitentis. Secunda confessio est per quam homo confitetur Dei bonitatem misericorditer beneficia praestantis: Psalm. 117, 1: « Confitemini Domino, quoniam bonus; » et haec est confessio gratias agentis. Tertia est confessio divinae veritatis: Matth. 10, 32: « Omnis « qui confitebitur me coram hominibus, confitebor « et ego eum coram Patre meo; » et haec confessio est credentis, de qua nunc Apostolus loquitur. Haec autem est necessaria ad salutem pro loco et tempore, quando scilicet exposcitur fides alicujus, scilicet a persecutore fidei; vel quando (2) periclitatur fides aliena, sicut praecipue praelati debent praedicare fidem subditis suis. Et ideo baptizati liniuntur chrismate in fronte signo crucis, ut ipsum Crucifixum confiteri non erubescant. Supra 1, 16: *Non enim erubesco Evangelium.* Ita est autem et de omnibus virtutum actibus, qui pro loco et tempore sunt necessarii ad salutem: nam praecepta affirmativa, quae de his dantur, obligant semper, sed non ad semper. Secundo ibi, *Dicit enim Scriptura etc.*, probat per auctoritatem, dicens: *Dicit enim Scriptura,* scilicet Isaiae 18, 16: *Omnis qui credit in illum,* fide scilicet formata (1), *non confundetur,* scilicet quasi deficiens a salute. Eccli. 2, 8: « Qui timetis Dominum, credite illi; et non « evacuabitur merces vestra. » Littera vero nostra habet (Isai loc. cit.): « Qui crediderit, non festi- « net, » ut supra dictum est. Tertio ibi, *Non enim est distinctio etc.*, probat hoc esse universaliter intelligendum, cum Isaias indefinite hoc proferat: (2) et primo proponit quod intendit, dicens: Ideo dictum est: *Omnis qui credit in illum, non confundetur: non enim est distinctio,* quantum ad hoc, *Judaei et Graeci.* Coloss. 3, 2: « Ubi non est « Gentilis et Judaeus, circumcisio et praeputium. » Secundo probat per rationem, quae duplici medio (3) innititur: quorum primum tangit dicens: *Nam idem Dominus omnium.* Supra 3, 29: *An Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gentium?* Psalm. 46, 8: « Rex omnis terrae Deus. » Et ideo ad ipsum pertinet providere omnium saluti. Secundum medium tangit dicens: *Dives in omnes qui invocant illum.* Si enim non esset tantae bonitatis quod sufficeret ad sanctificationem utriusque (4), posset putari quod non omnibus credentibus provideret; sed divitiae bonitatis ejus et misericordiae indeficientes sunt. Supra 2, 4, *An divitias bonitatis ejus contemnis* (5)? Ephes. 2, 5: « Deus autem, qui dives est in mi- « sericordia. » Tertio probat idem per auctoritatem quae habetur Joel. 12, 32: *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Est autem invocare, in se vocare per affectum et devotum cultum. Psal. 90, 15: « Invocabit me, et ego exau- « diam eum. »

Deinde cum dicit, *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* ponit ordinem, quo quis vocatur in salutem quae est ex fide: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ea quae sunt posteriora in hoc ordine, sine prioribus esse non possunt; secundo ostendit quod positis prioribus, non est necessarium posteriora poni, ibi, *Sed non omnes obediunt Evangelio.* Circa primum duo facit. Primo ponit ordinem eorum quae requiruntur ad salutem; secundo confirmat quod supposuerat per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est.* Ponit autem primo quinque per ordinem, incipiens ab invocatione; ad quam, secundum auctoritatem Prophetae, sequitur salus. Dicit ergo: *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt?* quasi dicat: Sine dubio invocatio salutem facere non potest, nisi fide praecedente. Pertinet autem invocatio ad confessionem oris, quae ex fide cordis procedit. Psalm. 115, 10: « Credidi, « propter quod locutus sum. » 1 Corinth. 4, 13: « Nos « credimus propter quod et loquimur. » Secundo a fi-

(1) *Al. deest* de quibus videbatur Moyses fecisse mentionem.
(2) *Al.* ut quando.

(1) *Al. deest* scilicet formata.
(2) *Al.* proponat.
(3) *Al.* modo.
(4) *Al.* ad satisfactionem utriusque.
(5) *Al. contemnitis.*

de ascendit, vel procedit ad auditum, dicens: *Aut quomodo credent ei quem non audierunt?* Illa enim homo credere dicitur quae sibi ab aliis dicuntur, quae ipse non videt. Joan. 4, 42: « Jam non propter « tuam loquelam credimus: ipsi enim audivimus, et sci« mus, quia hic est vere Salvator mundi. » Est autem duplex auditus: unus quidem interior, quo quis audit a Deo revelante: Psalm. 84, 9: » Audiam « quid loquatur in me Dominus Deus: » alius autem auditus est quo aliquis audit ab homine exterius loquente. Act. 10, 4: « Adhuc loquente Petro « verba haec: cecidit Spiritus sanctus super omnes « qui audiebant verbum. » Primus autem auditus non communiter pertinet ad omnes, sed proprie pertinet ad gratiam prophetiae, quae est gratis data distincte aliquibus, sed non omnibus, secundum illud 1 Corinth. 12, 4: « Divisiones gratiarum « sunt. » Sed quia nunc loquitur de eo quod indistincte ad omnes pertinere potest, secundum illud quod supra dixit, *Non enim est distinctio;* ideo relinquitur quod hoc sit intelligendum de secundo auditu: et ideo subdit: *Quomodo ergo audient sine praedicante?* Auditus enim exterior est passio quaedam audientis, quae absque actione loquentis esse non potest: unde et Dominus mandavit discipulis. Marc. ult. 15: « Euntes in universum mundum prae« dicate Evangelium omni creaturae. » Ea vero quae fidei sunt, praedicatores a semetipsis non habent, sed a Deo. Isa. 21, 10: « Quae audivi a Domino « Deo exercituum, annuntiavi vobis. » 1 Cor. 11, 23: « Ego enim accepi a Domino quod et tradidi « vobis. » Et ideo Apostolus quarto subdit: *Quomodo vero praedicabunt nisi mittantur?* quasi dicat, Non digne. Hier. 23, 31: « Non mittebam eos, « et ipsi currebant. » Mittuntur aliqui a Domino dupliciter. Uno modo immediate ab ipso Deo per inspirationem internam: Isa. 48, 16: « Et nunc Do« minus Deus misit me, et spiritus ejus. » Hujus autem missionis signum quandoque quidem est sacrae Scripturae auctoritas: unde Joannes Baptista, cum quaereretur ab eo quis esset, auctoritatem Prophetae induxit, dicens, « Ego vox clamantis in de« serto, Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias « Propheta, » ut legitur Joan. 1, 23. Quandoque autem signum hujus missionis est veritas eorum quae annuntiantur (1): unde per contrarium dicitur Deut. 18, 22, quod hoc habebit signum. « Quod « in nomine Domini Propheta praedixerit, et non eve« nerit, hoc Dominus non est locutus. » Quandoque vero signum hujus missionis est operatio miraculi: unde dicitur Exod. 4, quod cum dixisset Moyses « Domino, vers. 1: Non credent mihi, nec au« dient vocem meam, » scilicet illi ad quos mittor, Dominus dedit et potestatem signa faciendi. Nec tamen ista duo ultima sufficienter demonstrant Dei missionem, praesertim cum aliquis annuntiat aliquid contra fidem: dicitur enim Deut. 13, 1: « Si « surrexit in medio tui Propheta, et praedixerit « signum atque portentum, et evenerit quod lo« cutus est, et dixerit tibi, Eamus, et sequamur « Deos alienos, non audies verba illius. » Alio modo mittuntur aliqui a Deo mediante auctoritate praelatorum, qui gerunt vicem Dei. 2 Corinth. 8, 18: « Misimus cum illo fratrem nostrum, cujus laus « est in Evangelio per omnes Ecclesias. »

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est,* inducit auctoritatem ad probandum hoc ultimum quod dixerat de missione praedicatorum, dicens: *Sicut scriptum est,* Isai. 52, 7, *Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!* ubi littera nostra sic habet: « Quam pulchri supra montes « pedes praedicantis, et annuntiantis pacem, annun« tiantis bonum (1). » Et similiter habetur Nahum 1, 15: « Ecce super montes pedes evangelizantis, « et annuntiantis pacem. » In his autem verbis primo commendatur processus praedicatorum, cum dicit, *Quam speciosi pedes!* quod dupliciter potest intelligi. Uno modo ut per pedes intelligantur eorum processus, quia scilicet ordinate procedunt, non usurpantes sibi praedicationis officium. Cant. 7, 1: » Quam pulchri sunt gressus tui in calcea« mentis, filia principis! » Alio modo possunt intelligi per pedes, affectus, qui rectitudinem habent, dum non intentione laudis aut lucri, verbum Dei annuntiant, sed propter hominum salutem et Dei gloriam. Ezech. 1, 7: « Pedes eorum, pedes recti. » Secundo tangit praedicationis materiam, quae quidem est duplex. Praedicant enim ea quae sunt utilia ad vitam praesentem; quod designat cum dicit, *Evangelizantium pacem,* scilicet triplicem. Primo quidem annuntiant pacem, quam Christus fecit inter homines et Deum. 2 Corinth. 5, 19: « Deus « erat in Christo, mundum reconcilians sibi . . . . « et posuit in nobis verbum reconciliationis. » Supra 5, 1: *Pacem habeamus per Jesum Christum ad Dominum.* Secundo annuntiant pacem habendam cum omnibus hominibus. Infra 12, 18: *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* Tertio annuntiant ea per quae homo potest habere pacem in semetipso. Psalm. 118, 165: « Pax multa diligentibus legem tuam, Domine. » Et sub his tribus continentur omnia quae in hac vita sunt utilia ad salutem, vel quantum ad Deum, vel quantum ad proximum, vel quantum ad semetipsum. Praedicant etiam ea quae speramus habere in alia vita; et quantum ad hoc dicit, *Evangelizantium bona.* Lucae 12, 44: « Super omnia bona sua constituit eum. »

Deinde cum dicit, *Sed non omnes obediunt Evangelio,* ostendit ex prioribus non semper sequi posteriora. Licet enim non possit esse quod quis credat nisi audiat a praedicante; non tamen quicumque audit a praedicante, credit; et hoc est quod subdit: *Sed non omnes obediunt Evangelio.* 2 Thess. 3, 2: « Non enim omnium est fides. » Hoc autem dicit ideo ut ostendatur quod verbum exterius loquentis non est causa sufficiens fidei, nisi cor hominis attrahatur interius (2) virtute Dei loquentis. Joan. 6, 45: « Omnis qui audivit a Patre meo, et « didicit, venit ad me. » Et sic quod homines credunt, non est attribuendum praedicatoris industriae. Per hoc etiam ostenditur quod omnes increduli non excusantur a peccato, sed illi qui non audiunt et non credunt. Joan. 15, 22: « Si non venissem, et locutus « eis non fuissem, peccatum non haberent; nunc « autem excusationem non habent de peccato suo. » Et hoc etiam magis consonat his quae Apostolus posterius dicet. Secundo ad hoc inducit auctoritatem, cum subdit: *Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro?* quasi diceret, rarus. Ezech. 2, 6: « Increduli et subversores sunt tecum. » Mich. 7, 1: « Factus sum sicut qui colligit in autumno ra-

(1) *Al.* est veritas quae annuntiatur.

(1) *Al.* « Quam pulchri supra montes pedes annuntiantis « bonum. »

(2) *Al. omittitur* interius.

« cemos vindemiae. » Quod quidem Isaias dixit praevidens Judaeorum infidelitatem futuram. Eccli. 48, 27: « Spiritu magno vidit ultima, et consolatus « est lugentes in Sion. » Dicit autem, *Auditui nostro*, vel propter id quod a Deo audierunt, sicut dicitur in Abdia 1: « Auditum audivimus a Domino, et « legatos ad Gentes misit: » vel propter id quod homines ab Apostolis audiebant: Ezech. 33, 31: « Au- « diunt verba tua, et non faciunt ea. »

Deinde cum dicit, *Ergo fides ex auditu,* infert conclusionem ex dictis, dicens: *Ergo* ex quo aliqui non credunt nisi audierint, *fides* est *ex auditu.* Psal. 17: « In auditu auris obedivit mihi. »

Sed contra videtur esse quod fides est virtus infusa divinitus. Phil. 1, 29: « Vobis datum est ut « in ipsum credatis. »

Dicendum est ergo, quod ad fidem duo requiruntur: quorum unum est cordis inclinatio ad credendum: et hoc non est ex auditu, sed ex dono gratiae; aliud autem est determinatio de credibili, et istud est ex auditu. Et ideo Cornelius, qui habebat cor inclinatum ad credendum, necesse habuit ut ad eum mitteretur Petrus, qui sibi determinaret quid esset credendum (Act. 10).

Ex eo vero quod dixerat: *Quomodo audient sine praedicante, et quomodo praedicabunt nisi mittantur?* concludit: *Auditus autem,* scilicet credentium, est per verbum praedicatorum, quod est *verbum Christi:* vel quia est de Christo: 1 Corinth. 1, 23: « Nos praedicamus Christum Jesum: » vel quia a Christo habent quod mittantur: 1 Corinth. 11, 23: « Ego enim accepi a Domino quod et tradidi « vobis. »

LECTIO III.

Sed dico: Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Sed dico: Numquid Israel non cognovit? Primus Moyses dicit: Ego ad aemulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. Isaias autem audet, et dicit: Inventus sum a non quaerentibus me; palam apparui his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.

Postquam Apostolus ostendit casum Judaeorum esse miserandum (1) quia ex ignorantia peccaverunt; hic ostendit, quod eorum talis casus non est excusabilis ex toto, quia eorum ignorantia non fuit invincibilis vel ex necessitate existens, sed quodammodo voluntaria: et hoc quidem ostendit dupliciter. Primo quidem per hoc quod audierunt ex doctrina Apostolorum; secundo per hoc quod cognoverunt ex doctrina legis et Prophetarum, ibi, *Sed dico: Numquid Israel non cognovit?* Circa primum duo facit. Primo proponit quaestionem, dicens: Dictum est, quod fides est ex auditu, et non possunt homines credere ei quem non audierunt. Dico ergo: *Numquid non audierunt?* ut scilicet per hoc possint excusari totaliter ab incredulitate, secundum illud Joan. 15, 22: « Si non venissem, et locutus eis non « fuissem, peccatum non haberent. » Secundo ad quaestionem respondet interimendo (2) per auctoritatem Psalmistae dicentis: *In omnem terram exivit sonus eorum,* scilicet Apostolorum; idest, fama eorum exivit in omnem terram, non solum Judaeorum, sed etiam omnium Gentium. Job 28, 22: « Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audi- « vimus famam ejus, » scilicet sapientiam per Apostolos praedicatam. Et Dominus eis praeceperat Marc. ult. 15: « Euntes in universum mundum, « praedicate Evangelium omni creaturae. » *Et verba eorum,* scilicet distincta eorum doctrina, exierunt *in fines orbis terrae:* ad litteram, usque ad fines mundi. Isai. 24, 16: « A finibus terrae lau- « des audivimus, gloriam justi: » et 49, 6: « Dedi te « in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad ex- « tremum terrae. »

Et est notandum, quod secundum Augustinum (epist. 80), haec verba nondum erant completa quando Apostolus talia loquebatur, sed praevidebat ea esse complenda; et ideo utitur praeterito pro futuro propter certitudinem divinae praeordinationis; sicut etiam David, cujus verba assumit Apostolus, manifeste utebatur praeterito pro futuro. Et ideo hoc dicit Augustinus, quia adhuc tempore suo dicit fuisse quasdam gentes in Africae partibus, quibus non erat fides Christi praedicata. Chrysostomus autem super Matth. (hom. 76), e contrario dicit hoc quod hic dicitur, completum fuisse tempore Apostolorum, exponens sic quod habetur Matth. 24, 14: « Et oportet hoc Evangelium praedicari (1) in « universo orbe . . . . et tunc veniet consummatio, » id est destructio Hierusalem. Utrumque autem est aliqualiter verum: tempore enim Apostolorum ad omnes gentes, etiam usque ad fines mundi, pervenit aliqua fama de peaedicatione Apostolorum per ipsos Apostolos vel discipulos eorum: Matthaeus enim praedicavit in Æthiopia, Thomas in India, Petrus et Paulus in Occidente: et hoc est quod Chrysostomus dicere intendit. Non tamen sic fuit impletum tempore Apostolorum quod in omnibus gentibus Ecclesia aedificaretur; quod tamen est implendum ante finem mundi, ut dicit Augustinus in Epistola ad Hesychium. Magis tamen praesenti intentioni Apostoli congruit expositio Chrysostomi, quam Augustini. Nulla enim ratio esset auferendi excusationem infidelibus per hoc quod in futurum erant audituri. Per hoc tamen non habetur quod ad singulos homines fama praedicationis apostolicae pervenerit, licet pervenerit ad omnes gentes.

Numquid ergo illi ad quos non pervenit, utpote si fuerunt nutriti in silvis, excusationem habent de peccato infidelitatis?

Ad hoc dicendum est, quod secundum sententiam Domini, quae habetur Joan. 15, illi qui loquentem Dominum per se vel per ejus discipulos non audierunt, excusationem habent de peccato infidelitatis; non tamen beneficium Dei consequentur, ut scilicet justificentur ab aliis peccatis, vel quae nascendo contraxerunt, vel male vivendo addiderunt; et pro his

(1) *Al.* postquam ostendit Judaeorum esse miserandum.
(2) *Al.* interveniendo.

(1) *Al.* et praedicabitur hoc Evangelium etc.

merito damnantur. Si qui tamen eorum fecissent quod in se est, Dominus eis secundum suam misericordiam providisset, mittendo eis praedicatorem fidei, sicut Petrum Cornelio, Act. 10, et Paulum Macedonibus, ut habetur Act. 16. Sed tamen hoc ipsum quod aliqui faciunt quod in se est, convertendo se scilicet ad Deum, ex Deo est movente corda ipsorum ad bonum. Thren. 5, 21: « Con« verte nos Domine ad te, et convertemur. »

Deinde cum dicit, *Sed dico: Numquid Israel non cognovit?* ostendit eos esse inexcusabiles propter notitiam quam habuerunt ex lege et Prophetis: et primo movet quaestionem, dicens: *Sed dico*, adhuc inquirendo: *Numquid Israel*, id est populus Judaeorum, *non cognovit* ea quae pertinent ad mysterium Christi, et ad vocationem Gentium, et casum Judaeorum? Plane cognovit. Supra 2, 18: *Instructus per legem.* Psalm. 147, 20: « Non fe« cit taliter omni nationi. » Bar. 4, 4: « Beati « sumus, o Israel, quoniam quae placita sunt Deo, « manifesta sunt nobis. » Secundo cum dicit ibi, *Primus Moyses dicit*, solvit quaestionem (1), et ostendit eos cognovisse, primo quidem per doctrinam legis, dicens: *Primus Moyses dicit;* qui est legislator: quod non est sic intelligendum per hoc quod inducit, *Primus*, quasi fuerint duo Moyses, quorum primus hoc dixit; sed quia Moyses fuit primus, id est praecipuus inter doctores Judaeorum. Deuteron. ult. 10, « Non surrexit ultra Propheta « in Israel sicut Moyses. » Vel primus fuit in ordine talia dicendi, quia ipse primus inter alios hoc dixit, Deuteron. 32, 21, *Ego ad aemulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam:* ubi littera nostra sic habet: « Ego « provocabo eos in eo qui non est populus, et « in gente stulta irritabo eos. » Ubi duplex est distinctio attendenda. Prima quidem ex parte gentilitatis, quam vocat non gentem, quasi non dignam vocari gentem, eo quod non erat adunata in cultu unius Dei. Eccli. 50, 27: « Tertia (2) non est « gens, quam oderim. » Eamdem autem gentem (3) vocat gentem insipientem: etsi aliqualiter gens dici posset, secundum quod adunatur et gubernatur lege humana; dicitur tamen insipiens, quasi privata vera sapientia, quae in cognitione et cultu Dei consistit. Ephes. 4, 17: « Sicut et gentes ambulant « in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum ha« bentes intellectum, alienati a via Dei (4). » Et sic refertur ad gentilitatem secundum statum ante conversionem. Possunt haec etiam duo attribui gentilitati post conversionem, quae dicitur non gens, id est non gentiliter vivens, sicut Apostolus dicit ibidem: « Jam non amplius ambuletis sicut et « Gentes. » Dicitur etiam gentilitas conversa, gens insipiens, secundum opinionem infidelium. 1 Corinth. 3, 18: « Si quis inter vos sapiens videtur « esse in hoc saeculo (5), stultus fiat, ut sit sa« piens. » Secunda differentia attenditur quantum ad hoc quod primo ponit aemulationem, scilicet invidiae, qua Judaei invidebant Gentilibus conversis. Galat. 4, 17: « Æmulantur vos non bene. » Secundo ponit iram qua contra eos irascuntur: Psalm. 36, 12: « Observabit peccator justum, et stridebit « super eum dentibus suis. » Et haec duo congrue conjunguntur, quia ex invidia causatur ira: unde Job 5, 2, dicitur: « Virum stultum interficit ira« cundia, et parvulum occidit invidia. » Dicitur autem Deus in aemulationem inducere, et in iram mittere, non quidem in eis causando malitiam, sed subtrahendo gratiam, vel potius faciendo conversionem Gentium, unde Judaei occasionem irae et invidiae sumunt.

Secundo ostendit eos cognovisse per doctrinam Prophetarum: et inducit Isaiam primo quidem praenuntiantem conversionem Gentium, dicens: *Isaias autem audet, et dicit;* idest, audacter Judaeis annuntiat veritatem, quamvis ei periculum mortis immineret. Job 39, 21: « Audacter in occursum « pergit armatis. » Et dicit Isa. 65, 1: *Inventus sum a Gentibus non quaerentibus me; palam apparui his qui me non interrogabant:* ubi littera nostra sic habet: « Quaesierunt me qui ante non « interrogabant; invenerunt qui non inquisierunt « me. » In his autem verbis primo designat conversionem Gentium, dicens: *Inventus sum a Gentibus non quaerentibus me:* et ideo praeter merita et intentionem Gentilium ostenditur fuisse eorum conversio. Infra 15, 9: *Gentes autem super misericordia honorare Deum.* De hac autem inventione dicitur Matth. 13, 44: « Simile est regnum caelo« rum thesauro abscondito in agro, quem qui in« venit homo, abscondit, et prae gaudio illius va« dit et vendit universa quae habet, et emit agrum « illum. » Secundo ostendit causam et modum conversionis eorum. Causam quidem, quia non casu factum est ut invenirent quod quaerebant, sed ex gratia ejus qui eis voluit apparere: quod designatur in hoc quod dicit, *Apparui.* Tit. 2, 11: « Ap« paruit gratia Salvatoris nostri Dei omnibus ho« minibus. » Modum autem, quia non apparuit Christus Gentilibus in aenigmatibus et figuris legis, sed in manifesta veritate: unde dicit, *Palam.* Joan. 16, 29: « Ecce palam loqueris, et proverbium nul« lum dicis. » *Palam*, inquit, *apparui eis*, scilicet Gentilibus, *qui me non interrogabant;* idest, qui meam doctrinam non quaerebant. Isa. 45, 20: « Ro« gant Deum non salvantem. » Secundo ostendit quod Isaias praenuntiavit incredulitatem Judaeorum, dicens: *Ad Israel autem*, idest contra Israel, *dicit*, Isa. 65, 2: *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi:* ubi nostra littera sic habet: « Expandi manus meas « tota die (1) ad populum incredulum, qui gradi« tur in via non bona post cogitationes suas, po« pulus qui ad iracundiam provocat me. » Quod autem dicit, *Expandi manus meas*, potest uno modo intelligi de expansione manuum Christi in cruce: quae quidem dicitur fuisse in cruce tota die, idest principali parte totius diei, scilicet ab hora sexta usque ad vesperas, Matth. 27. Et quamvis eo expandente manus in cruce, sol sit obscuratus, petrae scissae, monumenta aperta; Judaei tamen in sua incredulitate permanserunt, eum blasphemantes, ut dicitur Matth. 27. Unde subdit: *Ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.* Hebr. 12, 3: « Reco« gitate eum qui talem sustinuit a peccatoribus adver« sus semetipsum contradictionem. » Alio modo potest referri ad extensionem manus Dei in miraculis fa-

(1) *Al.* secundo determinat motam quaestionem cum dicit, *Primus Moyses dixit*, qui est legislator etc.
(2) *Al.* secunda.
(3) *Al.* gentilitatem.
(4) *Al.* a vita Dei.
(5) *Al. deest* in hoc saeculo.

(1) *Al. omittitur* tota die.

ciendis: Act. 4, 30: « In eo quod manum tuam « extendis ad sanitates, et signa et prodigia fieri « per nomen sanctum Filii tui Jesu: » ut sit sensus: *Tota die,* idest toto tempore praedicationis meae, *expandi manus meas,* miracula faciendo, *ad populum non credentem,* etiam miraculis visis: Joan. 15, 24: « Si opera non fecissem quae nemo alius « fecit, peccatum non haberent: » *sed contradicentem mihi,* idest meis miraculis detrahentem, secundum illud Matth. 12, 24: « in Beelzebub prin« cipe daemoniorum ejicit daemonia. » Oseae 4, 4: « Populus tuus sicut hi qui contradicunt sacer« doti. » Tertio potest intelligi de extensione manus Dei ad beneficia illi populo exhibita, secundum illud Proverb. 1, 24: « Extendi manum meam, et « non fuit qui aspiceret: » ut sit sensus, *Tota die,* idest toto tempore legis et Prophetarum, *expandi manus meas,* ad dandum beneficia, *ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.* Deuter. 32, 27: « Semper contentiose egistis contra Do« minum. »

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Dico ergo: Numquid repulit Dominus Deus populum suum? Absit: nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam praescivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israel? Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt; et ego relictus sum solus, et quaerunt animam meam. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. Sic ergo et in hoc tempore reliquiae, secundum electionem gratiae Dei, salvae factae sunt. Si autem gratia, jam non ex operibus: alioquin gratia jam non est gratia. Quid ergo? Quod quaerebat Israel, hoc non est consecutus; ejectio autem consecuta est; ceteri vero excaecati sunt; sicut scriptum est: Dedit illis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant usque in hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in captionem, et in scandalum, et in retributionem illis: obscurentur oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva.

Postquam Apostolus ostendit Judaeorum casum esse miserandum, non tamen totaliter excusabilem; hic ostendit casum Judaeorum non esse universalem: et primo movet quaestionem; secundo solvit, ibi, *Absit;* tertio infert conclusionem, ibi, *Quid ergo? Quod quaerebat Israel, hoc non est consecutus.* Dicit ergo primo: *Dico* adhuc inquirendo: *Numquid Deus repulit,* totaliter, *populum suum?* scilicet Judaeorum, quia vocat eum non credentem, sed contradicentem. Et hoc Psalmista etiam inquirit, dicens Psal. 73, 1: « Ut quid Deus repulisti in finem? » Thren. 2, 7: « Repulit Dominus altare suum. »

Deinde cum dicit, *Absit,* solvit quaestionem, ostendens quod Deus non totaliter repulit populum Judaeorum: et hoc est quod dicit, *Absit,* ut scilicet populus Judaeorum sit totaliter repulsus; et hoc quidem primo probat quantum ad personam suam, dicens: *Nam et ego,* scilicet in fide Christi existens, *Israelita sum,* scilicet gente. 2 Cor. 11, 22: « Israe« litae sunt, et ego. » Et quia in populo Israel erant aliqui proselyti, qui non descenderunt secundum carnem ex Patriarchis, secundo hoc de se excludit, subdens, *Ex semine Abrahae.* 2 Cor. 11, 22: « Semen Abrahae sunt, et ego. » Erant autem in populo Judaeorum tribus distinctae secundum filios Jacob, quorum quidam fuerunt filii ancillarum, quidam uxorum; Joseph autem et Beniamin filii Rachel praedilectae uxoris. Unde tertio suam excellentiam in populo Judaeorum ostendens, dicit, *Ex tribu Benjamin.* Phil. 3, 5: « Ex genere Israel, de « tribu Benjamin. » Unde et de eo exponitur a quibusdam quod legitur Gen. penult. 27: « Benjamin « lupus rapax, mane comedet praedam, et vespere « dividet spolia. » Secundo ibi, *Non repulit Deum plebem suam,* ostendit populum illum non esse repulsum a Deo, etiam quantum ad multos electos suos: et primo proponit quod intendit: secundo inducit similitudinem, dicens; *An nescitis in Elia quid dicit Scriptura?* tertio adaptat eam, ibi, *Sic ergo et in hoc tempore.* Dicit ergo primo: Non solum ego non sum repulsus, sed *Deus non repulit plebem suam,* totam, *quam praescivit,* idest praedestinavit. Supra 8, 29: *Quos praescivit, hos et praedestinavit.* Psal. 93, 14: « Non repellet Dominus plebem « suam. » Quod Apostolus hic exponit quantum ad praedestinatos. Deinde cum dicit, *An nescitis etc.*, inducit similitudinem de his quae contigerunt tempore Eliae, quando etiam totus populus videbatur a cultu unius Dei aberrasse: ubi primo ponit interpellationem Eliae; secundo responsionem Domini, ibi, *Sed quid dicit Scriptura divina?* Dicit ergo primo: *An nescitis quid Scriptura* sacra *dicat in Elia,* idest de Elia? 3, Reg. 19, vel *in Elia,* id est in libro de Elia scripto: totus enim liber regum est principaliter scriptus ad notificandum dicta et facta Prophetarum: unde et inter libros propheticos computatur, ut Hieronymus dicit in Prologo libri Regum: *quemadmodum,* scilicet ipse Elias, *interpellat Deum adversus Israel.*

Contra quod videtur esse verbum Samuelis dicentis 1 Reg. 12, 23: « Absit hoc peccatum a « me in Domino, ut cessem orare pro vobis. » Multo ergo minus est contra populum interpellandum.

Sed intelligendum est, quod Prophetae contra populum aliquem interpellant tripliciter. Uno modo conformando voluntatem suam voluntati divinae eis revelatae, sicut et in Psal. 57, 2, dicitur: « Lae« tabitur justus cum viderit vindictam. » Alio modo interpellando contra regnum peccati, ut scilicet non homines sed peccata hominum destruantur. Tertio modo interpellatio vel oratio est interpretanda p...

modum denuntiationis, secundum illud Hier. 17, 18: « Confundantur qui me persequuntur: » scilicet confundentur.

Duo autem in hac sua interpellatione contra eos allegat. Primo quidem impietatem, quam commiserant contra cultum Dei. Uno quidem modo persequendo ministros ejus; quod tangit dicens: *Domine, Prophetas tuos occiderunt.* 3 Reg. 18, 13: « Numquid non indicatum est tibi domino meo « quid fecerim, cum interficeret Jezabel Prophetas « Domini ? » Act. 7, 52: « Quem Prophetarum non « sunt persecuti patres vestri? » Alio modo quantum ad loca Deo sanctificata, secundum illud Psal. 73, 7: « Incenderunt igni sanctuarium tuum: » et quantum ad hoc dicit, *Altaria tua suffoderunt.* Unde notandum est quod Deuter. 12, 5, Dominus mandavit dicens: « Ad locum quem elegerit Do« minus Deus vester de cunctis tribubus vestris, ut « ponat nomen suum ibi et habitet in eo, venietis, et « offeretis in illo loco holocausta,et victimas vestras. » Tamen ante aedificationem templi permittebatur populo ut in diversis locis altaria construeret ad cultum divinum: quod quia erat contra legem, aedificato jam templo, Ezechias Rex piissimus omnia hujusmodi altaria destrui fecit; et hoc est quod dicitur Reg. 18, 22: « Nonne iste est Ezechias, qui abstulit excelsa et « altaria, et praecepit Judae et Hierusalem: Ante « altare hoc adorabitis in Hierusalem ? Quod ergo Ezechias fecit ex pietate, hoc fecit Achab et Jezabel ex impietate, volentes cultum Dei totaliter extirpare. Secundo (1) allegat contra eos impietatem quam facere intendebant, dicens: *Et relictus sum ego solus,* scilicet in cultu unius Dei: quod quidem dixit Elias, eo quod alii non ita aperte manifestabant se esse Dei cultores: dicitur enim de eo Eccli. 48, 1: « Surrexit Elias Propheta quasi ignis, et ver« bum illius quasi facula ardebat. » *Et quaerunt animam meam,* scilicet ut auferant eam. Miserat enim Jezabel ad Eliam, 3 Reg. 19, 2, dicens: « Haec « mihi faciant dii et haec addant, nisi hac hora « cras posuero animam tuam sicut animam unius « ex illis, » scilicet Prophetis Baal, quos occiderat Elias.

Deinde cum dicit, *Sed quid dicit etc.*, ponit divinum responsum, dicens: *Sed quid dicit* Scriptura ibidem, scilicet dixisse *illi,* scilicet Eliae, *responsum divinum*? Hoc inquam, quod sequitur: *reliqui mihi,* id est in cultu meo, non permittendo eos cadere in peccatum, *septem millia virorum* (ponitur certum pro incerto, propter perfectionem septenarii et milliarii) *qui non curvaverunt genua ante Baal;* id est, qui cultum Dei non deseruerunt. Isa. 43, 7: « Omnis qui invocat nomen meum, in gloriam « meam creavi eum. »

Deinde cum dicit, *Sic ergo etc.*, adaptat quod dixerat, ad propositum: et primo ponit adaptationem, dicens: *Sic ergo et in hoc tempore,* in quo videtur multitudo populi deviasse, *reliquiae,* id est multi qui sunt relicti ab illo excidio, *salvae fient,* vel *salvae factae sunt, secundum electionem gratiae Dei,* idest secundum gratuitam electionem Dei. Joan. 15, 16: « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. » Secundo ex hoc infert conclusionem, dicens: *Si autem gratia* salvi facti sunt, *jam non ex operibus* eorum. Tit. 3, 5: « Non ex operibus justitiae « quae fecimus nos, sed secundum suam miseri« cordiam salvos nos fecit. » Tertio ostendit sequi conclusionem ex praemissis, dicens: *Alioquin,* scilicet si gratia est ex operibus, *jam non est gratia* quae dicitur ex eo quod gratis datur. Supra 3, 24, *Justificati gratis per gratiam ipsius.*

Deinde cum dicit, *Quid ergo* ? infert conclusionem intentam: et primo ponit eam, dicens: *Quid ergo* secundum praemissa dicemus ? Hoc scilicet quod *Israel,* quantum ad majorem multitudinem populi, *non est consecutus quod quaerebat,* scilicet justitiam. Et hoc modo intelligendum est quod supra 9, 31, dictum est: *Israel sectando legem justitiae, in legem justitiae non pervenit.* Joan. 7, 34. « Quaeretis me, et non invenietis: » ita tamen quod *electio,* idest electi ex Judaeis, *consecuta est,* justitiam. Ephes. 1, 4: « Elegit nos in ipso, ut « essemus sancti. » *Ceteri vero,* id est alia pars populi, *excaecati sunt,* propter suam malitiam. Sap. 2, 21: « Excaecavit eos malitia eorum. » Secundo ibi, *Sicut scriptum est,* manifestat conclusionem quantum ad ultimam partem: et primo per auctoritatem Isaiae; secundo per auctoritatem David, ibi, *Et David dicit.* Circa primum notandum, quod Apostolus componit auctoritatem ex duabus. Legitur enim Isa. 29, 10: « Miscui vobis spiritum soporis: » et quantum ad hoc dicit: *Dedit illis spiritum compunctionis* ; quod pertinet ad perversitatem affectus: compunctio enim importat quamdam cordis punctionem, sive dolorem. Est ergo quaedam bona compunctio, qua quis dolet de propriis peccatis, secundum illud Psal. 59, 5: « Potasti nos vino « compunctionis. » Est autem et mala compunctio, scilicet invidiae, qua quis dolet de bonis aliorum. Hunc ergo cumpunctionis, id est invidiae, spiritum eis dedit Deus, non quidem immittendo malitiam, sed subtrahendo gratiam, sicut supra 10, 19, dictum est: *Ego ad aemulationem adducam vos in non gentem.* Item legitur Isaiae 6, 10: « Excaeca « cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos « ejus claude; ne forte videat oculis suis, et auri« bus suis audiat. » Et quantum ad hoc, designans defectum cognitivae virtutis, subdit: *Oculos ut non videant,* scilicet per seipsos quantum ad miracula, quae Christus eis videntibus fecit; *et aures ut non audiant,* scilicet fructuose doctrinam Christi et Apostolorum. Isa. 52, 20: « Qui vides multa, nonne « custodies ? Qui apertas aures habes, nonne au« dies ? » Addit autem Apostolus de suo, *Usque in hodiernum diem:* quia in fine mundi videbunt, et audient, quando convertentur corda filiorum ad patres eorum, ut dicitur Malach. ult. Deinde cum dicit, *Et David dicit,* ponit ad idem auctoritatem David: in qua primo tangit occasionem defectus Judaeorum, dicens: *Fiat mensa eorum,* id est malitia, qua peccatores reficiuntur. Job. 20, 12: « Cum « dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud « sub lingua sua. » Quae quidem mensa est *coram ipsis*: quando ex certa malitia peccant. Hoc quidem fit *in laqueum,* quando ex ea paratur tentatio ad peccandum: Isa. 24, 18: « Qui explicaverit se de « fovea, tenebitur laqueo: » *et in captionem,* quando delectationi succumbit per consensum (1): Isa. 8, 15: « Capientur et irretientur: » *et in scandalum,* id est impactionem casus, quando ruunt de peccato in peccatum. Psal. 118, 165: « Pax multa « diligentibus legem tuam, et non est illis scanda-

(1) *Al.* tertio.

(1) *Al.* per sensum.

« lum: » *et in retributionem illis,* quando scilicet punientur pro suis peccatis. Vel quia hoc ipsum est retributio delictorum, quia Deus eos permittit sic cadere. Psal. 93, 2: « Redde retributionem superbis. » Vel mensa est sacra Scriptura Judaeis apposita: Prov. 9, 2: « Proposuit mensam suam. » Quae quidem fit *in laquaeum,* quando occurrit aliquod ambiguum; *in captionem,* quando male intelligitur: *in scandalum,* quando ruit in pertinaciam erroris; *et in retributionem,* ut supra. Secundo ponit ipsum defectum quantum ad cognitivam virtutem, cum dicit: *Obscurentur oculi eorum ne videant:* quod magis praenuntiando quam optando dicitur. Ephes. 4, 18: « Tenebris obscuratum habentes intellectum. » Et quantum ad affectum, cum dicit: *Et dorsum eorum,* id est liberum arbitrium, quod portat ad bona, et ad mala, *semper incurva;* id est, incurvari permitte ab aeternis ad temporalia, a rectitudine justitiae, ad iniquitatem. Isai. 51, 23: « Incurvare ut transeamus. »

LECTIO II.

Dico ergo: Numquid sic offenderunt ut caderent? Absit: Sed illorum delicto salus est Gentibus, ut illos aemulentur. Quod si delictum illorum divitiae sunt mundi, et diminutio eorum divitiae Gentium; quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, si quomodo ad aemulandum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi; quae assumptio nisi vita ex mortuis? Quod si delibatio sancta est, et massa; et si radix sancta, et rami.

Postquam Apostolus ostendit quod casus Judaeorum non est universalis, hic incipit ostendere quod casus eorum non est inutilis neque irreparabilis: et circa hoc duo facit. Primo ostendit casum Judaeorum esse utilem et reparabilem; secundo excludit gloriam Gentilium Judaeis insultantium, ibi, *Quod si aliqui ex ramis fracti sunt.... noli gloriari adversus ramos.* Circa primum duo facit. Primo proponit quaestionem; secundo solvit, ibi, *Absit.* Dicit ergo primo: Dictum est et probatum, quod ceteri Judaei praeter electos sunt excaecati. *Dico ergo* (1), quaestionem movens: *Numquid sic offenderunt ut caderent?* Quod potest dupliciter intelligi. Uno modo sic. Numquid Deus permisit eos offendere solum *ut caderent?* id est, propter nullam aliam utilitatem inde consequentem, sed solum volens eos cadere: quod quidem esset contra bonitatem divinam, quae tanta est, ut Augustinus dicit in Enchir. (cap. 11), quod nunquam permitteret aliquid mali fieri, nisi propter bonum quod ex malo elicit. Unde et Job 34, 24, dicitur: « Conteret multos et innumerabiles, et stare faciet alios pro eis: » et Apoc. 3, 2, dicitur: « Tene quod habes, ne alter accipiat coronam tuam: » quia scilicet Deus aliquos sic permittit cadere ut quorumdam casus sit aliorum salutis occasio. Alio modo potest intelligi sic. *Numquid sic offenderunt ut caderent?* id est, perpetuo in casu remanerent. Psalm. 40, 9: « Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat? »

Deinde cum dicit, *Absit,* solvit quaestionem: et primo secundum primum intellectum, ostendens casum Judaeorum fuisse utilem; secundo solvit quaestionem quantum ad secundum intellectum, ostendens casum Judaeorum esse reparabilem, ibi, *Quod si delictum illorum divitiae sunt mundi... quanto magis plenitudo eorum?* Dicit ergo primo: *Absit,* ut scilicet inutiliter caderent; *sed* magis *illorum,* scilicet Judaeorum, *delicto salus Gentibus* facta *est* occasionaliter. Unde et Dominus dicit Joan. 4, 22: « Salus ex Judaeis est. » Quod quidem potest intelligi tripliciter. Primo modo quia per delictum, quod in occisione Christi commiserunt, est subsecuta salus Gentium per redemptionem sanguinis Christi. 1 Petr. 18: « Non enim corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conversione paternae traditionis, sed pretioso sanguine agni immaculati. » Secundo modo potest intelligi de delicto quo doctrinam Apostolorum repulerunt, ex quo consecutum est ut Apostoli Gentibus praedicarent (1), secundum illud Act. 13, 46: « Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud... ecce convertimur ad Gentes. » Tertio modo potest intelligi de hoc quod propter suam impoenitentiam sunt in omnes Gentes dispersi; et sic Christus et Ecclesia ubique a Libris Judaeorum testimonium habuit fidei christianae, ad convertendos Gentiles, qui suspicari potuissent prophetias de Christo, quas praedicatores fidei inducebant, esse confictas, nisi probarentur testimonio Judaeorum: unde in Psal. 58, 12, dicitur: « Ostendit mihi super inimicos meos (scilicet Judaeos) ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua. » Sequitur: *Ut illos aemulentur.* Et quia non dicit qui, vel quos, cum etiam sit duplex aemulatio, scilicet indignationis et imitationis; potest hoc quatuor modis exponi. Primo modo ut intelligatur sic, *ut* Gentiles *illos,* scilicet Judaeos, *aemulentur,* idest imitentur in cultu unius Dei. Ephes. 2, 12: « Eratis in illo tempore sine Christo (2), alienati a conversatione Israel: » et postea subdit: Nunc autem vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Thess. 2, 14: « Vos imitatores facti estis Ecclesiarum Dei, quae sunt in Judaea. » Vel *ut* Gentiles *aemulentur* Judaeos, id est indignentur contra eos propter incredulitatem eorum. Psalm. 118, 158: « Vidi praevaricantes, et tabescebam, quia eloquia tua non custodierunt. » Tertio modo potest intelligi sic, *ut* Judaei *aemulentur,* id est imitentur Gentiles, quando ubique et nunc aliqui eorum particulariter convertuntur ad fidem, imitantes fidem Gentium; et finaliter omnis Israel salvus fiet, cum plenitudo Gentium intraverit; et sic impleatur quod dicitur Deuter. 28, 44: « Ille erit in caput, et tu eris in caudam. » Quarto modo potest exponi sic *ut* Judaei *aemulentur* Gentiles: id est, contra eos ex invidia turbentur, dum vident ad eos eorum gloriam translatam. Deut.

(1) *Al.* dicit ergo.

(1) *Al. deest* ex quo consecutum est ut Apostoli Gentibus praedicarent.

(2) *Al.* sine Episcopo.

32, 21: « Ego provocabo eos in eo qui non est « populus. »

Deinde cum dicit, *Quod si delictum eorum divitiae sunt mundi etc.*, solvit quaestionem quantum ad secundum intellectum, ostendens casum Judaeorum esse reparabilem: quod quidem ostendit tripliciter. Primo ex utilitate; secundo ex Apostoli intentione, ibi, *Vobis enim dico Gentibus;* tertio ex conditione illius populi, ibi, *Quod si delibatio sancta est* (1), *et massa.* Circa primum ponit talem rationem. Bonum est potentius ad utilitatem inferendam, quam malum; sed malum Judaeorum magnam utilitatem Gentibus contulit: ergo multo majorem confert mundo eorum bonum. Hoc est ergo quod dicit: Dictum est, quod eorum delicto salus Gentibus facta est: *quod,* pro sed, *illorum,* scilicet Judaeorum, *delictum divitiae sunt mundi,* id est Gentilium, quia scilicet delictum Judaeorum redundavit in spirituales divitias Gentilium, de quibus dicitur Isa. 33, 6: « Divitiae salutis sapientia et « scientia: » quod quidem refert ad eorum culpam. *Et diminutio eorum,* quia scilicet decreverunt ab illa celsitudine gloriae quam habebant, quod pertinet ad poenam. Dan. 3, 37: « Imminuti sumus « plusquam omnes Gentes, sumusque humiles in « universa terra hodie propter peccata nostra. » Sunt autem divitiae Gentium per occasionem, ut dictum est. Vel *diminutio eorum*; idest, aliqui minimi et abjecti ex Judaeis, Gentes spiritualiter ditaverunt, scilicet Apostoli, de quibus dicitur 1 Cor. 1, 27: « Infirma mundi elegit Deus, ut confundat « fortia. » *Quanto magis plenitudo eorum,* idest abundantia eorum spiritualis, vel multitudo eorum ad Deum conversa, in divitias Gentium redundabit? Eccli. 24, 16: « In plenitudine sanctorum detentio « mea. » Et sic si Deus propter utilitatem totius mundi permisit Judaeos delinquere et diminui; multo magis implebit ruinas eorum propter totius mundi utilitatem. Deinde cum dicit, *Vobis enim dico Gentibus,* ostendit idem ex sua intentione: quam primo proponit, secundo ejus rationem assignat, ibi, *Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi; quae assumptio nisi vita ex mortuis?* Circa primum considerandum est, quod cum in superioribus hujus Epistolae partibus locutus fuerit omnibus fidelibus existentibus Romae, sive fuerint ex Gentibus, sive ex Judaeis, nunc specialiter sermonem suum dirigit ad Gentiles conversos. Dicit ergo: Dixi, quod plenitudo eorum divitiae mundi essent: in hujus enim signum *dico vobis Gentibus,* idest Gentilibus ad fidem conversis (Isa. 65, 1: « Dixi: « Ecce ego ad Gentes quae non invocabant nomen « meum) » hoc, inquam, vobis dico *quamdiu ego sum Gentium Apostolus,* quarum cura specialiter mihi incumbit ex injuncto officio. Galat. 2, 9: « Dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, « ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem. » 1 Tim. 2, 7: « In quo positus sum ego praedica- « tor et Apostolus (veritatem enim dico in Christo « Jesu, non mentior) doctor Gentium in fide et « veritate. » *Ministerium meum honorificabo,* non quidem his quae ad saecularem honorem pertinent; sed primo quidem ornando ipsum bonis moribus. 2 Corinth. 6, 4: « In omnibus exhibeamus nosmet- « ipsos sicut Dei ministros in multa patientia. » Secundo per supererogationem operum, ad quae non tenebatur. 1 Corinth. 9, 18: « Quae est ergo « merces mea? Ut Evangelium Christi praedicans, « sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar « potestate mea in Evangelio. » Tertio ampliando solicitudinem ad omnium salutem. 2 Corinth. 11, 28: « Praeter illa quae extrinsecus sunt, instantia « mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. » Unde et hic subdit: *Si quo modo ad aemulandum provocem carnem meam,* idest Judaeos, qui sunt mihi cognati secundum carnem, ut supra 9 dictum est: Isai. 58, 7: « Carnem tuam ne despexeris: » et hoc ad aemulandum bona aemulatione, secundum illud 1 Corinth. 12, 31: « Aemulamini cha- « rismata meliora: » et per hunc modum, *ut salvos faciam aliquos ex illis,* scilicet ex Judaeis. 1 Corinth. 10, 33: « Non quaerens quod mihi utile est, sed « quod multis, ut salvi fiant. »

Sed contra est quod ipse dicit 2 Corinth. 10, 13: « Nos autem non in immensum gloriamur, « sed secundum mensuram regulae, qua mensus « est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad « vos. » Non autem acceperat mensuram sui ministerii nisi super Gentes. Non ergo debebat se intromittere de Judaeis.

Dicunt autem quidam, quod Judaei in Judaea habitantes non pertinebant ad ejus Apostolatum, sed Petri, Jacobi et Joannis, ut dicitur Galat. 2, sed Judaei inter Gentes habitantes, ad ejus Apostolatum pertinebant, et eorum saluti insistebat. Sed hoc videtur contra intentionem litterae: si enim illi Judaei ad ejus Apostolatum pertinebant in hoc quod eorum conversioni intendebat, non honorificasset suum ministerium. Et ideo dicendum est, quod sic erat sibi commissa praedicatio Gentilium, ut ad eam ex necessitate teneretur, sicut ipse dicit 1 Corinth. 9, 16: « Si non evangelizavero, vae mihi: neces- « sitas enim mihi incumbit. » Nec tamen erat ei prohibitum Judaeis praedicare, quamvis ad hoc non teneretur; et secundum hoc eorum saluti insistendo, ministerium suum honorificabat: quod quidem non faceret, si casum eorum irreparabilem reputaret: unde ipsum Apostoli studium, quod adhibebat ad conversionem Judaeorum; inducit pro signo quod casus Judaeorum sit reparabilis.

Deinde cum dicit, *Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi etc.*, assignat rationem suae intentionis, quae scilicet videbat quod conversio Judaeorum proveniebat in salutem Gentium: unde dicit: *Si enim amissio eorum,* idest incredulitas et inobedientia eorum; sicut dicitur servus amissus, quando sub cura et obedientia domini refugit esse: Hier. 1, 6: « Grex perditus factus est populus « meus: » si, inquam, ista Judaeorum amissio est occasionaliter *reconciliatio mundi,* inquantum per mortem Christi sumus reconciliati Deo; *quae assumptio nisi vita ex mortuis?* idest, quod Judaei reassumantur a Deo, secundum illud Zachar. 11, 7: » Sum- « psi mihi duas virgas. » Quid, inquam, faciet talis assumptio, nisi quod Gentiles resurgere faciat ad vitam? Gentiles enim sunt fideles qui tepescent. Matth. 24, 12: « Quoniam abundavit iniquitas, re- « frigescet caritas multorum. » Vel etiam qui totaliter cadent decepti ab Antichristo, Judaeis conversis in pristinum fervorem, restituentur; et etiam sicut Judaeis cadentibus Gentiles post inimicitias sunt reconciliati, ita post conversionem Judaeorum, imminente jam fine mundi, erit resurrectio generalis, per quam homines ex mortuis ad vitam immortalem redibunt.

(1) Al. *quod si deliberatio facta est.*

Deinde cum dicit, *Quod si delibatio sancta est, et massa*, ostendit idem ex conditione ipsius gentis Judaeorum; et hoc quidem dupliciter. Primo ex parte Apostolorum, cum dicit: *Quod si delibatio sancta est, et massa.* Dicitur autem delibatio id quod ex massa pastae sumitur, quasi ad probandum: sunt autem Apostoli ex gente Judaeorum assumpti a Deo, sicut delibatio ex massa; et ideo si Apostoli sunt sancti, consequens est quod gens Judaeorum sit sancta. 1 Petr. 2, 9: « Gens sancta, « populus acquisitionis. » Secundo probat idem ex parte Patriarcharum, qui comparantur ad Judaeos sicut radix ad ramos: unde et Isa. 11, 1, dicitur: « Egredietur virga de radice Jesse. » Si ergo Patriarchae, qui sunt radix, sunt sancti; et Judaei qui ex eis processerunt, sicut rami, sunt sancti. Oseae 14, 6: « Erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami « ejus, et erit quasi oliva gloria ejus. »

Sed contra est quod dicitur Ezech. 18, 5: « Vir « si fuerit justus, vita vivet. » Sic ergo non sequitur quod si radix est sancta, et rami. Ibidem etiam subditur 14: Quod « si filius videns peccata « patris sui, timuerit, et non fecerit simile, non « morietur, sed vita vivet. » Unde etiam videtur non sequi quod si delibatio sancta est, et massa (1).

Sed dicendum, quod Apostolus hic non loquitur de actuali sanctitate: non enim intendit ostendere Judaeos incredulos esse sanctos; sed de sanctitate potentiali. Nihil enim prohibet eos reparari in sanctitate quorum patres et quorum filii sunt sancti. Vel potest dici, quod illi sunt specialiter rami Patriarcharum qui eos imitantur, secundum illud Joan. 8, 39: « Si filii estis Abrahae, opera Abrahae fa- « cite. »

(1) *Al.* quod et massa.

LECTIO III.

Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem, cum oleaster esses, insertus es in illis, et socius radicis et pinguedinis olivae factus es; noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo: Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas: noli altum sapere, sed time. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat. Vide ergo bonitatem et servitutem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate: alioquin et tu excideris. Sed et illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim Deus iterum inserere illos. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, et contra naturam insertus es in bonam olivam; quanto magis hi qui secundum naturam inserentur suae olivae?

Postquam Apostolus ostendit casum Judaeorum fuisse utilem et reparabilem, hic excludit gloriationem Gentilium contra Judaeos: et circa hoc duo facit. Primo ostendit Gentilibus conversis non esse gloriandum contra Judaeos; secundo respondet objectioni Gentilium, ibi, *Dicit ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar.* Circa primum duo facit. Primo prohibet Gentiles contra Judaeos gloriari; secundo rationem prohibitionis assignat, ibi, *Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.* Videbatur autem ex duabus partibus imminere Gentilibus gloriandi occasio contra Judaeos. Primo quidem ex defectu Judaeorum, dicens: Dictum est quod si radix est sancta, et rami. Sed *si aliqui ex ramis*, idest ex Judaeis, non omnes tamen, *sunt fracti*, id est divisi a fide patrum, qui comparantur radici, *noli gloriari.* Job 15, 30: « Ramos ejus arefecit « flamma. » Sap. 4, 5: « Confringentur rami in- « consumpti. » Secundo videbatur (1) eis imminere materia gloriandi ex parte promotionis eorum. Promotio autem alicujus tanto magis consuevit eum extollere in vanam gloriam, quanto ex viliori statu elevatur: secundum illud Proverb. 30, 21: « Pro- « pter tria movetur terra, et quartum non poterit « sustinere: per servum, cum regnaverit; per stul- « tum, cum saturatus fuerit cibo; per odiosam mu- « lierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et « per ancillam, cum fuerit heres dominae suae. »

(1) *Al.* videtur.

Et ideo praemittit abjectum statum, de quo assumpti erant, dicens: *Tu autem*, Gentilis, *cum* in statu gentilitatis *oleaster esses*, id est arbor infructuosa. Hier. 17, 6: « Erunt quasi myricae in deserto. » Matth. 3, 6: « Omnis arbor quae non facit fru- « ctum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. » Deinde ponit eorum promotionem; et primo quidem quantum ad hoc quod sunt assumpti in dignitatem illius gentis: unde dicit: *Insertus es in illis*, id est loco illorum. Job 34, 24: « Conteret multos et in- « numerabiles, et stare faciet alios pro eis. » Secundo per hoc quod sunt consociati Patriarchis, quos supra radici comparaverat: unde dicit: *Et socius radicis factus es;* idest consociatus es Patriarchis et Prophetis. Matth. 8, 11: « Multi venient ab « oriente et occidente, et recumbent cum Abraham, « Isaac et Jacob in regno caelorum. » Tertio per comparationem ad gloriam Apostolorum, cum dicit: *Et socius pinguedinis olivae factus es.* Oliva quidem dicitur ipsa gens Judaeorum propter uberes (1) fructus spirituales, quos attulit. Hier. 11, 16: « Oli- « vam uberem, pulchram, fructiferam, speciosam « vocavit Deus nomen tuum. » Psalm. 51, 10: « Ego « autem sicut oliva fructifera in domo Dei. » Sicut autem hujus olivae radix sunt Patriarchae et Prophetae; ita etiam pinguedo hujus olivae est abundantia gratiae Spiritus sancti, quam prae omnibus Apostoli habuerunt, ut Glossa dicit: unde Judic. 9, 9, oliva dixisse inducitur: « Numquid possum « deserere pinguedinem meam? » Psal. 42: « Sicut « adipe et pinguedine repleatur anima mea. » Sic ergo promoti sunt Gentiles ad societatem illius populi, scilicet Patriarcharum et Apostolorum (2) et Prophetarum. Ephes. 2, 19: « Estis cives sanctorum, « et domestici Dei, superaedificati super fundamen- « tum Apostolorum et Prophetarum. » Et licet has occasiones gloriandi habere videaris Gentilis, *noli* tamen *gloriari adversos ramos*, idest adversus Judaeos. 1 Corinth. 5, 6: « Non est bona gloriatio « vestra. » Deinde cum dicit, *Quod si gloriaris etc.*,

(1) *Al.* universales.
(2) *Al.* Patriarcharum et Apostolorum; *deest autem* et Prophetarum.

assignat rationem suae admonitionis dicens: *Quod si*, non obstante hac admonitione, *gloriaris,* insultando Judaeis stantibus, vel excisis; hoc consideres ad repressionem gloriae tuae, quod tu *radicem non portas, sed radix te;* id est, Judaea non accepit a Gentilitate salutem, sed potius e converso. Joan. 4, 22: « Salus ex Judaeis est. » Unde et Abrahae promissum est, Genes. 22, quod in ipso benedicerentur omnes cognationes terrae.

Deinde cum dicit, *Dicis ergo, Fracti sunt rami, ut ego inserar,* excludit objectionem Gentilium; et primo proponit objectionem; secundo excludit eam ex consideratione divini judicii, ibi, *Bene propter incredulitatem fracti sunt;* tertio inducit eos in considerationem divinorum judiciorum, ibi, *Vide ergo bonitatem et severitatem Dei.* Dicit ergo primo: *Ergo* tu Gentilis, qui gloriaris contra Judaeos, forte *dicis: Fracti sunt rami, ut ego inserar;* id est, ad hoc Deus permisit Judaeos a fide excidere, ut ego ad fidem intrarem. Nullus autem sustinet detrimentum unius rei nisi propter rem pretiosiorem et magis dilectam; sicut medicus permittit infirmitatem esse in pede, ut sanet oculum. Sic igitur ex hoc ipso videtur Gentilitas esse pretiosior et magis Deo accepta quam Judaea: unde Malach. 1, 10, dicitur: « Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus « Deus, et munus non accipiam de manu vestra: « ab ortu enim solis usque ad occasum magnum « est nomen meum in Gentibus: » et Isa. 49, 6: « Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tri« bus Jacob . . . . dedi te in lucem Gentium. » Deinde cum dicit *Bene etc.*, excludit objectionem: et primo assignat causam defectus Judaeorum et promotionis Gentilium, dicens: *Bene* in hoc dicis, quod Deus permisit frangi ramos, ut tu insereris; sed considera causam fractionis ramorum. *Propter incredulitatem,* inquam, *fracti sunt,* quia scilicet in Christum credere noluerunt. Ezech. 2, 6: « Incre« duli et subversores sunt tecum. » Joan. 8, 46: « Si veritatem dico vobis, quare non creditis mi« hi? » *Tu autem,* scilicet Gentilis, *stas in fide,* id est credendo in Christum, in quo gratiam consecutus es. 2 Cor. 1, 23: « Nam fide statis. » 1 Corinth. 15, 1: « Notum facio vobis Evangelium.... « in quo statis, per quod et salvamini. » Secundo inducit admonitionem, dicens, *Noli altum sapere*: id est, noli de te ultra te ipsum praesumere. Infra 12, 16: *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.* Psalm. 130, 1: « Domine, non est exalta« tum cor meum, neque elati sunt oculi mei. » *Sed time,* ne scilicet etiam tu frangaris per incredulitatem; quod pertinet ad timorem castum. Proverb. 28, 14: « Beatus homo qui semper est pavidus; qui vero « mentis est durae, corruet in malum. » Eccli. 1, 27: « Timor Domini expellit peccatum. » Tertio (1) assignat rationem suae admonitionis, dicens: *Si enim naturalibus ramis,* id est Judaeis, qui naturali origine ex Patriarchis descenderunt, *non pepercit Deus,* quin eos frangi permitteret; time *ne forte nec tibi parcat,* quin scilicet te permittat per incredulitatem excidere. Proverb. 6, 34: « Zelus et furor viri « non parcet in die vindictae. » Hier. 13, 14: « Non parcam neque miserebor, ut non dispergam « eos. » In hoc ergo consistit solutio Apostoli: quod cum aliquis videt se gratiam adeptum, alio cadente, non debet extolli contra cadentem, sed magis timere sibi ipsi: quia ipsa superbia est causa praecipitii, et timor est causa custodiae et cautelae. Deinde cum dicit, *Vide ergo bonitatem et severitatem Dei,* inducit eos in diligentem considerationem divinorum judiciorum: et primo inducit eos ad considerandum; secundo instruit eos quasi per se considerare non valentes, ibi, *Nolo enim vos ignorare, fratres etc.*; tertio, quasi nec ipse perfecte sufficeret ad istorum investigationem, exclamat admirando divinam sapientiam, ibi, *O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid considerari oporteat, dicens: *Vide ergo,* id est diligenter considera, *bonitatem Dei* miserentis: Psal. 72, 1: « Quam bo« nus Israel Deus his qui recto sunt corde! » supra, 2, 4: « An divitias bonitatis ejus contemnis? » *et severitatem* ipsius punientis. Psalm. 93, 1: « Deus « ultionum Dominus. » Nahum 1, 2: « Deus ae« mulator et ulciscens Dominus. » Prima enim consideratio tribuit spem, secunda timorem; ut vitetur desperatio et praesumptio. Secundo ostendit in quibus utrumque dictorum sit considerandum quantum ad praedicta, dicens: *In eos quidem,* scilicet Judaeos, *qui ceciderunt, severitatem:* Thren. 2, 2: « Praecipitavit Dominus, nec pepercit; omnia « speciosa Jacob destruxit: » *in te autem,* scilicet Gentilem, qui insertus es, *bonitatem.* Psal. 118, 65: « Bonitatem fecisti cum servo tuo, Domine. » Tertio ostendit quo tenore possint in praedictis haec considerari, quia non immobiliter, sicut quod potest mutari in futurum. Et primo ostendit quantum ad Gentiles, dicens: *In te,* dico, vide *bonitatem Dei* operantem, eo tamen tenore si permanseris in bonitate. Joan. 15, 9: « Manete in dilectione mea. » *Alioquin,* si tu non dederis operam ad permanendum per timorem et humilitatem, *et tu excideris.* Matth. 3, 10: « Omnis arbor quae non facit fru« ctum bonum, excidetur. » Secundo ostendit idem quantum ad Judaeos: et primo proponit quod intendit, dicens: *Sed et illi,* scilicet Judaei, *si non permanserint in incredulitate, inserentur*; idest, in suum statum restituentur. Hier. 3, 1: « Fornicata es cum « amatoribus multis; tamen revertere ad me, di« cit Dominus. » Secundo probat quod dixerat: et primo ex divina potentia, dicens. *Potens est enim Dominus Deus iterum inserere illos*; et ideo non de eorum salute desperandum. Isa. 59, 1: « Ecce « non est abbreviata manus Domini, ut salvare non « possit. » Secundo probat idem per locum a minori, dicens: *Nam si tu,* Gentilis, *excisus es ex naturali oleastro,* id est ex gentilitate, quae naturaliter erat infructuosa, non quidem prout Dominus fecit naturam, sed secundum quod corrupta est per peccatum: Sap. 12, 10: « Iniqua est natio eo« rum, et naturalis malitia ipsorum: » Ephes. 2, 3: « Eramus natura filii irae: » *et insertus in bonam olivam,* est in fidem Judaeorum, *contra naturam* id est contra communem cursum naturae: non enim consuevit ramus arboris malae inseri in bonam arborem, sed potius e converso. Id autem quod Deus facit, non est contra naturam, sed simpliciter est naturale. Dicimus enim esse naturale quod sit ab agente cui naturaliter subditur patiens, quamvis etiam non sit secundum propriam naturam patientis: sicut enim fluxus et refluxus maris est naturalis, propter hoc quod causatur ex motu lunae. cui naturaliter subditur aqua, quamvis non sit naturalis secundum formam aquae; ita etiam cum omnis

(1) *Al.* secundo.

creatura sit naturaliter Deo subjecta, quidquid Deus facit in creatura, est simpliciter naturale, licet forte non sit naturale secundum propriam et particularem naturam rei in qua fit; puta, cum caecus illuminatur et mortuus resuscitatur. Si, inquam, hoc factum est contra naturam; *quanto magis hi qui sunt secundum naturam*, idest qui naturali origine pertinent ad gentem Judaeorum, *inserentur suae olivae?* idest reducentur ad dignitatem gentis suae. Malach ult. 6, « Convertet corda patrum ad filios, « et corda filiorum ad patres eorum. »

LECTIO IV.

Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sapientes, quia caecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret; sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat, et avertat impietatem a Jacob: et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum. Secundum Evangelium quidem inimici propter vos, secundum electionem autem carissimi propter patres. Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei. Sicut enim aliquando et vos non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum; ita et isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnia in incredulitate ut omnium misereatur.

Postquam Apostolus induxit Gentiles in cognitionem divinorum judiciorum, in quibus divina bonitas et severitas manifestatur; hic quasi eis adhuc non sufficientibus considerare praedicta, exponit quid sibi circa haec videatur: et primo proponit factum; secundo probat, ibi, *Sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat, et avertat impietatem a Jacob*; tertio rationem assignat, ibi, *Sicut enim aliquando et vos non credidistis Deo etc.* Circa primum tria facit. Primo proponit suam intentionem, dicens: Ideo induxi vos ad considerandum bonitatem et severitatem Dei: *nolo enim, o fratres, ignorare vos mysterium hoc:* non enim omnia mysteria capere potestis: hoc est enim perfectorum, quibus Dominus dicit Lucae 8, 10: « Vobis datum est « nosse mysterium regni Dei. » Sap. 6: « Non « abscondam a vobis sacramenta Dei. » Sed ignorantia hujus mysterii esset vobis damnosa. 1 Corinth. 14, 38: « Si quis ignorat, ignorabitur. » Secundo assignat suae intentionis rationem: *Ut non sitis vobismetipsis sapientes*, idest, non de sensu vestro praesumatis, et ex vestro sensu alios condemnantes, vos eis praeferatis. Infra 12, 16: *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos.* Is. 5, 21: « Vae qui sa« pientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis « prudentes. » Tertio proponit quod intendit, primo quidem quantum ad casum particularium Judaeorum, cum dicit: *Quia caecitas contigit in Israel*, non universaliter, sed *ex* aliqua *parte*, ut supra ostensum est. Isa. 6, 19: « Excaeca cor populi hujus. » Secundo ponit terminum hujus caecitatis, dicens: *Donec intraret*, ad fidem, *plenitudo gentium*; idest, non solum aliqui particulariter ex Gentibus, sicut tunc convertebantur, sed vel pro toto, vel pro majori parte in omnibus Gentibus Ecclesia fundaretur (1). Psal. 23, 1: « Domini est terra, et plenitudo ejus. » Dicuntur autem Gentiles ad fidem conversi intrare, quasi ex exterioribus et visibilibus rebus, quae venerabantur, in spirituales voluntate divina (2). Psal. 99, 2: « Introite in conspectu ejus in exulta« tione. » Et est notandum, quod hoc adverbium *donec* potest designare causam excaecationis Judaeorum: propter hoc enim permisit Deus eos excaecari, ut plenitudo Gentium intraret, sicut patet ex supradictis. Potest etiam designare terminum: quia videlicet usque tunc caecitas Judaeorum durabit, quousque plenitudo Gentium ad fidem intrabit: et huic concordat quod infra subdit de futuro remedio Judaeorum, cum dicit: *Et tunc* (1), scilicet cum plenitudo Gentium intraverit, *omnis Israel salvus fiet*, non particulariter, sicut modo, sed universaliter omnes. Oseae 1, 7: « Salvabo eos in Domino Deo « suo. » Mich. ult. 19: « Revertetur, et miserebi« tur nostri. »

(1) *Al.* fundata.
(2) *Al.* in spirituali, et voluntate divina.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est etc.*, probat quod dixerat de futura salute Judaeorum: et primo probat hoc per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Secundum Evangelium etc.* Dicit ergo primo: Dico quod omnis Israel salvus fiet, sicut scriptum est Isa. 59, 20, ubi nostra littera sic habet « Veniet ex Sion Redemptor, et eis qui redeunt « ad Jacob: hoc foedus meum cum eis, dicit Do« minus. » Sed Apostolus hoc inducit secundum litteram Septuaginta: et tangit tria verba hic posita. Primo Salvatoris adventum, cum dicit: *Venit* Deus scilicet humanatus ad salvandum nos, *ex Sion*, idest ex populo Judaeorum, qui significatur per Sion, quae erat arx Hierusalem, quae est metropolis Judaeae: unde dicitur Zach. 9, 9: « Exulta satis « filia Sion, jubila filia Hierusalem: ecce rex tuus « venit tibi justus et salvator. » Joan. 4, 22: « Salus ex Judaeis est. » Vel dicit, *ex Sion* eum venire, non quia sit ibi natus, sed quia inde doctrina ejus exivit in universum mundum, per hoc quod Apostoli in coenaculo Sion Spiritum sanctum receperunt. Isa. 2, 3: « De Sion exibit lex. » Secundo ponit salutem per Christum Judaeis oblatam, dicens, *Qui eripiat, et avertat impietatem a Jacob.* Et potest ereptio referri ad liberationem a poena. Psal. 55, 14: « Eripiet animam meam de morte. » Quod vero dicit, *Avertat impietatem a Jacob*, potest referri ad liberationem a culpa. Ps. 52, 7: « Avertet Dominus captivitatem plebis suae. » Vel utrumque refertur ad liberationem a culpa; sed dicit, *Qui eripiat*, propter paucos qui nunc difficulter quasi cum quadam violentia convertuntur. Amos 3, 12: « Quomodo si eruat pastor de ore leonis duo « crura aut extremum auriculae, sic eruentur filii « Israel. » Dicit autem, *Avertat impietatem a Jacob*, ad ostendendum facilitatem conversionis in fine mundi. Mich. ult. 18: « Quis Deus similis tui, qui aufers « iniquitatem, et transfers peccatum reliquiarum he« reditatis tuae? » Tertio ostendit modum salutis

(1) Al. *et sic.*

cum dicit (1): *Et hoc testamentum* (2), scilicet novum, erit *illis a me, cum abstulero peccata eorum.* Vetus enim testamentum peccata non auferebat: quia, ut dicitur Hebr. 10, 4, « impossibile est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata: » et ideo propter imperfectionem veteris testamenti promittitur eis novum testamentum. Hier. 31, 31: « Feriam domui Israel et domui Juda foedus novum: » quod quidem habebit efficaciam ad remissionem peccati per sanguinem Christi. Matth. 26, 28: « Hic sanguis meus novi testamenti, qui « pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Mich. ult. 19: « Deponet iniquitates nostras, et projiciet in profundum maris omnia « peccata nostra. » Deinde cum dicit, *Secundum Evangelium,* probat propositum per rationem: et primo inducit probationem; secundo removet objectionem, ibi, *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei.* Dicit ergo primo, quod eorum peccata auferentur; et quod postquam peccata habent, manifestum est quod sunt inimici Christi. *Secundum Evangelium quidem inimici,* idest quantum ad doctrinam Evangelii pertinet, quam impugnant, *propter vos;* idest, ad utilitatem vestri cedit, ut supra dictum est: unde dicitur Luc. 19, 27: « Verumtamen inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante « me. » Joan. 15, 24: « Nunc autem et viderunt, « et oderunt et me et Patrem meum. » Vel *secundum Evangelium* dicit, quod eorum inimicitia ad utilitatem Evangelii pertinet, cujus praedicatio occasione talis inimicitiae ubique diffunditur. Col. 1, 5: « In verbo veritatis Evangelii, quod pervenit « ad vos, sicut et in universo mundo est, fructificat, et crescit. » Sed sunt *carissimi Deo propter patres;* et hoc *secundum electionem,* quia scilicet ob gratiam patrum, eorum semen elegit. Deut. 4, 37: « Dilexit patres tuos, et elegit semen eorum « post eos. » Quod non est sic intelligendum, quasi merita praestita patribus fuerint causa aeternae electionis filiorum: sed quia Deus ab aeterno elegit gratis et patres et filios; hoc tamen ordine ut filii propter patres consequerentur salutem; non quasi merita patrum sufficerent ad filiorum salutem; sed per quamdam abundantiam divinae gratiae et misericordiae hoc dicit, quae intantum patribus est exhibita ut propter promissiones eis factas etiam filii salvarentur. Vel intelligendum est *secundum electionem,* idest quantum ad electos ex illo populo, sicut supra dictum est, electio consecuta est. Si autem sunt Domino carissimi, rationabile est quod a Deo salventur, secundum illud Isai. 64, 4: « Oculus non vidit, Deus, absque te quae prae« parasti expectantibus te. » Deinde cum dicit, *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei,* excludit obviationem. Posset enim aliquis obviando dicere, quod Judaei, etsi olim fuerint carissimi propter patres, tamen inimicitia quam contra Evangelium exercent, prohibet ne in futurum salventur. Sed hoc Apostolus falsum esse asserit, dicens: *Sine poenitentia enim sunt dona et vocatio Dei*; quasi dicat: Quod Deus aliquid aliquibus donet, vel aliquos vocet, hoc est *sine poenitentia,* quia de hoc Deum non poenitet, secundum illud 1 Reg. 25, 29: « Triumphator in Israel non parcet, nec poenitudine « flectetur. » Psalm. 109, 4: « Juravit Dominus, « et non poenitebit eum. »

Sed videtur falsum: dicit enim Dominus Genes. 6, 6: « Poenitet me fecisse hominem: » et Hier. 18, 9: « Loquar de gente et de regno, ut aedificem et plantem illud. Si fecerit malum in oculis « meis... poenitentiam agam super bonum quod « locutus sum ut facerem ei. »

Sed dicendum est, quod sicut Dominus irasci dicitur, non propter hoc quod in eo sit commotio irae, sed quia ad modum irati se habet quantum ad punitionis effectum; ita quandoque poenitere dicitur, non quasi in eo sit poenitentiae commutatio, sed quia ad modum poenitentis se habet, dum mutat quod fecerat.

Sed adhuc videtur secundum hoc, quod dona et vocatio non sint sine poenitentia: quia dona divinitus concessa, frequenter amittuntur, secundum illud Matth. 25, 28: « Tollite itaque ab eo talen« tum, et date ei qui habet decem talenta. » Vocatio enim Dei etiam quandoque mutari videtur, cum scriptum sit Matth. 22, 14: « Multi sunt vo« cati, pauci vero electi. »

Sed dicendum est, quod donum hic accipitur pro promissione, quae fit secundum Dei praescientiam vel praedestinationem; vocatio autem hic accipitur pro electione: quia propter certitudinem utriusque, quod Deus promittit, jam quodammodo dat; et quos elegit jam quodammodo vocat. Et tamen ipsum temporale Dei donum et temporalis vocatio non irritatur per mutationem Dei, quasi poenitentis; sed per mutationem hominis, qui gratiam Dei abjicit, secundum illud Hebr. 12, 15: « Contemplantes ne quis desit gratiae Dei. »

Potest etiam quod hic dicitur aliter intelligi, ut dicamus, quod dona Dei, quae dantur in baptismo, et vocatio qua baptizatus vocatur ad gratiam, sunt sine poenitentia hominis baptizati: quod quidem hic inducitur, ne aliquis desperet de futura Judaeorum salute, propter hoc quod non videntur de peccato suo poenitere.

Sed contra hoc quod dicitur, est quod Petrus dicit Act. 2, 38: « Poenitentiam agite, et baptize« tur unusquisque vestrum. »

Sed dicendum est, quod duplex est poenitentia: interior et exterior. Interior quidem consistit in contritione cordis, qua quis dolet de peccatis praeteritis; et talis poenitentia requiritur a baptizato: quia, ut Augustinus dicit in lib. de Poenitentia (cap. 2), « nemo suae voluntatis arbiter constitutus, potest « novam vitam inchoare, nisi poeniteat eum vete« ris vitae: alioquin fictus ad baptismum accedit. » Exterior vero poenitentia consistit in exteriori satisfactione, quae a baptizato non requiritur, quia per gratiam baptismalem liberatur homo non solum a culpa, sed etiam a tota poena per virtutem passionis Christi qui pro peccatis omnium satisfecit, sicut supra 6, 3, dictum est: *Quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Unde dicitur Tit. 3, 5: « Per lavacrum regenera« tionis et renovationis Spiritus sancti, quem effu« dit in nos abunde. »

Sed cum claves Ecclesiae et omnia alia sacramenta in virtute passionis Christi operentur, videtur quod pari ratione omnia alia sacramenta liberent hominem a culpa, et a tota poena.

Sed dicendum est, quod passio Christi operatur in baptismo per modum cujusdam generationis, quae

(1) *Al. omittitur* tertio ostendit modum salutis, cum dicit.
(2) *Al. testimonium.*

requirit ut homo totaliter priori vitae moriatur, ad hoc ut novam vitam accipiat; et ideo tollitur in baptismo totus reatus poenae, qui pertinet ad vetustatem prioris vitae. Sed in aliis sacramentis operatur virtus passionis Christi per modum sanationis, ut in poenitentia. Sanatio autem non requirit ut statim omnis infirmitatis reliquiae auferantur. Et eadem ratio est in aliis sacramentis.

Sed cum confessio peccatorum pertineat ad exteriorem poenitentiam, quaeri potest utrum a baptizato confessio peccatorum requiratur. Et videtur quod sic: dicitur enim Matth. 3, quod baptizabantur homines a Joanne, confitentes peccata sua.

Sed dicendum est, quod baptismus Joannis erat baptismus poenitentiae, quia scilicet accipiendo illum baptismum quodammodo se profitebantur poenitentiam accepturos de peccato suo; et ideo conveniens erat ut confiterentur, ut secundum modum peccati, eis poenitentia statueretur. Sed baptismus Christi est baptismus remissionis (1) omnium peccatorum, ita quod non restat baptizato aliqua satisfactio pro peccatis praeteritis: propter quod nulla est confessionis vocalis necessitas. Ad hoc enim necessaria est confessio in sacramento poenitentiae, ut sacerdos per potestatem clavium convenienter poenitentem solvat vel liget.

Deinde cum dicit, *Si enim aliquando et vos non credidistis Deo,* assignat rationem futurae salutis Judaeorum post eorum incredulitatem: et primo ponit similitudinem inter utriusque populi salutem; secundo hujus similitudinis causam ostendit, ibi, *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate.* Dicit ergo primo: Ita dico quod omnis Israel salvus fiet, quamvis nunc sint inimici. *Sicut enim et vos* Gentiles *aliquando non credidistis Deo:* Ephes. 2, 12: « Eratis illo tempore sine Deo in hoc mundo: » *nunc autem misericordiam consecuti estis:* infra 15, 9: *Gentes autem super misericordia honorare Deum:* Oseae 11, 23: « Miserebor ejus quae fuit absque « misericordia: » et hoc *propter eorum incredulitatem,* quae scilicet fuit occasio vestrae salutis, ut supra dictum est: *ita et isti,* scilicet Judaei, *nunc,* scilicet tempore gratiae, *non crediderunt,* scilicet Christo. Joan. 8, 46: « Quare non creditis mihi? » Et hoc est quod subdit, *In vestram misericordiam,* idest in gratiam Christi, per quam misericordiam consecuti estis. Tit. 3, 5: « Secundum suam mi« sericordiam salvos nos fecit. » Vel *non crediderunt,* ut per hoc pervenirent *in vestram misericordiam.* Vel *non crediderunt,* quod *in vestram misericordiam* occasionaliter cessit, *ut et ipsi* quandoque *misericordiam consequantur.* Isa. 64, 1: « Miserebitur Dominus Jacob. » Deinde cum dicit, *Conclusit enim Deus omnia in incredulitate,* assignat rationem hujus similitudinis, quia scilicet Deus voluit ut sua misericordia in omnibus locum haberet; et hoc est quod subdit: *Conclusit enim Deus,* idest concludi permisit, *omnia,* idest omne hominum genus, tam Judaeos quam Gentiles, *in incredulitate,* sicut in quadam catena erroris: Sap. 17, 17: « Una catena tenebrarum omnes erant colli« gati: » *ut omnium misereatur;* idest, ut in omni genere hominum sua misericordia locum habeat. Sap. 11, 24: « Misereris omnium Domine. » Quod quidem non est extendendum ad daemones, secundum errorem Origenis, nec etiam quantum ad omnes homines (1) singillatim, sed ad omnia genera hominum; fit enim hic distributio pro generibus singulorum, et non pro singulis generum. Ideo autem Deus vult omnes per suam misericordiam salvari, ut ex hoc humilientur, et suam salutem non sibi, sed Deo ascribant. Oseae 13, 9: « Perditio tua « in te Israel (2), tantummodo ex me auxilium « tuum. » Supra 3, 19: *Ut omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo.*

(1) *Al. omittitur* remissionis.

(1) *Al.* quod quidem non est extendendum ad omnes homines singillatim, *intermediis omissis.*

(2) *Al.* perditio tua Israel.

LECTIO V.

O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus! Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia (1); ipsi honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Supra Apostolus conatus fuit assignare rationem divinorum judiciorum, quibus tam Gentes quam Judaei post incredulitatem misericordiam consequuntur; nunc quasi ad haec investiganda se insufficientem recognoscens, exclamando, divinam excellentiam admiratur: et primo admiratur divinam excellentiam; secundo probat quod dixerat, ibi, *Quis enim cognovit sensum Domini?* Circa primum duo facit. Primo admiratur excellentiam divinae sapientiae secundum se consideratae; secundo per comparationem ad nos, ibi, *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus!* Excellentiam divinae cognitionis admiratur primo quantum ad altitudinem, dicens, *O altitudo!* Eccle. 7, 25: « Alta profunditas, quis inveniet eam? » Hierem. 17, 12: « Solium gloriae altitudinis a prin« cipio. » Haec autem altitudo attenditur quantum ad tria. Uno quidem modo quantum ad rem cognitam, inquantum scilicet Deus seipsum perfecte cognoscit. Eccli. 24, 7: « Ego in altissimis habito. » Alio modo quantum ad modum cognoscendi, inquantum scilicet per seipsum omnia cognoscit. Psal. 101, 20: « Prospexit de excelso sancto suo Domi« nus, de caelo in terram aspexit. » Tertio quantum ad certitudinem cognitionis. Eccli. 23, 28: « O« culi Domini multo plus lucidiores sunt super so« lem. » Secundo admiratur excellentiam divinae cognitionis quantum ad ejus plenitudinem, cum dicit, *Divitiarum.* Isai. 33, 6: « Divitiae salutis sa« pientia et scientia. » Quae quidem plenitudo attenditur in tribus. Uno modo in multitudine cognitorum, quia scilicet omnia novit: Joan. ult. 17: « Do« mine, tu omnia scis: » Coloss. 2, 3: « In ipso sunt om« nes thesauri sapientiae Dei absconditi. » Alio modo quantum ad facilitatem cognoscendi, quia statim o-

(1) *Vulgata* ipsi gloria in saecula.

nnia intuetur sine inquisitione et difficultate. Hebr. 4, 13: « Omnia nuda et aperta sunt oculis ejus. » Tertio quantum ad copiam cognitionis, quia eam omnibus communicat affluenter. Jacob. 1, 5: « Si quis vestrum indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter. » Tertio admiratur divinam excellentiam quantum ad perfectionem, cum dicit, *Sapientiae et scientiae.* Habet enim sapientiam de divinis: Job 12, 13: « Apud ipsum est fortitudo et sapientia: » et scientiam de rebus creatis: Baruch 3, 32: « Qui scit universa, novit eam. » Deinde cum dicit, *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus!* ostendit excellentiam divinae sapientiae per comparationem ad nostrum intellectum: et primo quantum ad sapientiam, ad quam pertinet judicare et ordinare: unde dicit: *Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus!* quia scilicet homo non potest comprehendere rationem divinorum judiciorum, quia in sapientia Dei latent. Psal. 35, 7: « Judicia tua abyssus multa. » Job 11, 7: « Forsitan vestigia Dei comprehendes, et Omnipotentem usque ad perfectum reperies? » Secundo quantum ad scientiam, per quam in rebus operatur: unde subdit: *Et investigabiles*, idest non perfecte ab homine vestigabiles, *viae ejus*, idest processus ejus, quibus in creaturis operatur. Etsi enim ipsae creaturae sint homini notae; tamen modi quibus Deus in creaturis operatur, ab homine comprehendi non possunt. Psal. 76, 20: « In mari via tua, et semitae tuae in aquis multis (1), et vestigia tua non cognoscentur. » Job 38, 24: « Per quam viam spargitur lux numquid aspexisti? »

Deinde cum dicit, *Quis enim cognovit sensum Domini?* probat quod dixerat; ad quod inducit duas auctoritates, quarum una habetur Isa. 40, 13, ubi secundum litteram nostram sic legitur: « Quis adjuvit spiritum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? » loco cujus hic dicitur: *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit?* Alia auctoritas habetur Job 41, 2: « Quis ante dedit mihi, ut reddam ei? » loco cujus hic dicitur: *Aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei?* In his autem verbis et sequentibus Apostolus tria facit. Primo ostendit excellentiam divinae sapientiae per comparationem ad intellectum nostrum, dicens: Dictum est, quod *incomprehensibilia sunt judicia ejus*: *quis enim cognovit sensum Domini*, per quem scilicet judicat, et operando procedit? quasi dicat: Nullus, nisi eo revelante. Sap. 9, 17: « Sensum tuum quis scire poterit, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis? » et 1 Cor. 2, 11: « Quae sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei; nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Secundo ostendit excellentiam divinae sapientiae secundum quod in se habet altitudinem; quae quidem est altitudo quae est supremi principii, ad quod duo pertinent: primo quod non sit ab alio; secundo, quod alia sint ab eo: et haec ostendit ibi, *Quoniam ex ipso.* Quod autem sapientia Dei non dependeat ab altiori principio, ostendit dupliciter. Primo quidem per hoc quod non est instructa alieno consilio: unde dicit: *Aut quis consiliarius ejus fuit?* quasi diceret, nullus. Ille enim consilio indiget qui non plene cognoscit qualiter sit agendum: quod Deo non competit. Job 26, 3: « Cui dedisti consilium? Forsitan illi qui non habet sapientiam? » Hierem. 23, 18: « Quis affuit in consilio Domini? » Secu do per hoc quod non est adjuta alieno dono: un subdit: *Aut quis prior dedit illi*, et per hoc *retr buetur ei*, quasi prius danti; quasi dicat, null non enim potest homo dare Deo nisi quae a D accepit. 1 Paral. ult. 14: « Tua sunt omnia, quae de manu tua accepimus dedimus tibi. Job 35, 7: « Porro si juste egeris, quid donabis aut quid de manu tua accipiet? »

Deinde cum dicit, *Quoniam ex ipso et per psum et in ipso sunt omnia*, ostendit altitudine Dei quantum ad hoc quod ex ipso (1) sunt omn et primo ostendit ejus causalitatem, secundo ej dignitatem, ibi, *Ipsi honor et gloria*; tertio ej perpetuitatem, ibi, *In saecula saeculorum. Ame* Dicit ergo primo: Recte dixi quod nullus prior de illi (2): *quia ex ipso et per ipsum et in ip sunt omnia*, et ita nihil potest esse nisi a Deo (acceptum. Ad designandum autem Dei causalitate utitur tribus praepositionibus, quae sunt, *ex*, *p* et *in*. Haec autem praepositio *ex* denotat principiu motus, et hoc tripliciter: primo quidem ipsum pri cipium agens vel movens; alio modo ipsam mat riam, tertio modo ipsum contrarium oppositum, qu est terminus a quo incipit motus (4). Dicim enim, cultellum fieri ex fabro, ex ferro et ex infig rato. Universitas autem creaturarum non est facta praeexistenti materia, quia et ipsa materia est ef ctus Dei (5): et secundum hoc omnia creata n dicuntur ex aliquo esse; sed sicut ex opposito c cuntur esse ex nihilo: quia nihil erant antequa crearentur ut essent. Sap. 2, 2: « Ex nihilo n sumus. » Ex Deo autem sunt omnia sicut primo agente. 1 Corinth. 11, 12: « Omnia aute ex Deo. »

Notandum tamen, quod haec praepositio *de* ea dem habitudines designare videtur, hoc tamen s peraddit, quia semper designat causam (6) consu stantialem. Dicimus enim cultellum esse de ferr non autem de artifice. Quia igitur Filius proced a Patre ut ei consubstantialis, dicimus Filium es de Patre. Creaturae vero non procedunt a Deo tan quam ei consubstantiales: unde non dicuntur esse ipso, sed solum ex ipso. Haec autem praepositio *per* d signat causam operationis. Sed quia operatio e medium inter faciens et factum, dupliciter haec pra positio *per* potest operationis causam designar Uno modo secundum quod operatio exit ab op rante; sicut aliquid dicitur per se operari quod e sibi causa ut operetur. Hoc autem est uno quide modo forma; sicut dicimus quod ignis calefacit p calorem: alio modo aliquid superius agens; puta dicamus quod homo generat per virtutem soli vel potius Dei. Sic igitur omnia dicuntur duplicit esse *per ipsum*. Uno modo sicut per primum agen cujus virtute omnia alia agunt: Prov. 8, 15: « P me reges regnant: » alio modo, inquantum eju sapientia, quae est ejus essentia, est forma (7) p quam Deus omnia fecit, secundum illud Prover 3, 19: « Dominus sapientia fundavit terram. » Ali vero modo haec praepositio *per* designat cau

(1) *Al.* « In mari viae tuae, in aquis multis. »

(1) *Al.* in ipso.
(2) *Al.* recte nullus prior dedit illi.
(3) *Al.* ab eo.
(4) *Al.* ipsum contrarium oppositorum, quo incipit motu
(5) *Al.* sed est effectus Dei.
(6) *Al. deest* causam.
(7) *Al. omittitur* forma.

sam operationis, non quidem secundum quod exit ab operante, sed secundum quod terminatur ad opera; sicut dicimus quod faber fecit cultellum per martellum: quod non est sic intelligendum quod martellus sic cum fabro operetur, sicut in prioribus intelligebatur; sed quia cultellus fit ex operatione fabri per martellum. Et ideo dicitur quod haec praepositio *per* quandoque designat auctoritatem in recto, sicut cum dicimus, rex operatur per balivum, quod pertinet ad hoc quod nunc dicitur; quandoque autem in causali, sicut cum dicitur Balivus per Regem operatur, quod pertinet ad praecedentem modum. Hoc autem modo de quo nunc loquimur, dicuntur omnia esse facta a Patre per Filium, secundum illud Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt: » non ita quod Pater habeat a Filio hoc quod facit re, sed potius quia virtutem faciendi Filius accipit a Patre; non tamen instrumentalem, aut diminutam, aut aliam; sed principalem et aequalem et eamdem. Joan. 5, 19: « Quaecumque Pater facit, haec et Filius similiter facit. » Unde licet omnia sint facta a Patre per Filium; non tamen Filius est instrumentum vel minister Patris. Haec autem praepositio *in* designat etiam triplicem habitudinem causae. Uno quidem modo designat materiam; sicut dicimus, animam esse in corpore, et formam in materia: hoc autem modo non dicitur quod omnia sint in Deo, quia ipse non est causa materialis rerum. Alio modo designat habitudinem causae efficientis, in cujus potestate est effectus suos disponere, et secundum hoc dicuntur omnia esse in ipso, secundum quod omnia in ejus potestate et dispositione consistunt; secundum illud Psal. 94, 4: « In manu ejus sunt omnes fines terrae: » et Act. 17, 28: « In ipso vivimus, movemur et sumus. » Tertio modo designat habitudinem causae finalis, secundum quod totum bonum rei et conservatio ipsius consistit in suo optimo; et secundum hoc dicuntur omnia esse in Deo, sicut in bonitate conservante. Coloss. 1, 17: « Et omnia in ipso constant. » Quod autem dicit, *Omnia*, est absolute accipiendum, pro omnibus quae habent verum esse. Peccata autem non habent verum esse; sed inquantum sunt peccata, dicuntur per defectum alicujus entis; eo quod malum nihil est, nisi privatio boni. Et ideo cum dicitur, *Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia*, non est intelligendum de peccatis: quia secundum Augustinum (in Psal. 58, et lib. 1 Conf., cap. 16), peccatum nihil est, et nihil fiunt homines cum peccant. Quicquid tamen entitatis est in peccato, totum est a Deo. Sic igitur secundum praemissa, omnia sunt *ex ipso*, scilicet Deo, sicut ex prima operatrice potentia; omnia autem sunt *per ipsum*, inquantum omnia facit per suam sapientiam; omnia sunt *in ipso*, sicut in bonitate conservante. Haec autem tria, scilicet potentia, sapientia et bonitas, communia sunt tribus personis: unde hoc quod dicitur, *Ex ipso et per ipsum et in ipso*, potest attribui cuilibet trium personarum; sed tamen potentia, quae habet rationem principii, appropriatur Patri, qui est principium totius divinitatis; sapientia Filio, qui procedit ut Verbum, quod nihil aliud est quam sapientia genita; bonitas appropriatur Spiritui sancto, qui procedit ut amor, cujus objectum est bonitas. Et ideo appropriando dicere possumus, *Ex ipso*, scilicet ex Patre; *per ipsum*, scilicet per Filium; *in ipso*, scilicet in Spiritu sancto, *omnia sunt*.

Deinde cum dicit, *Ipsi honor et gloria*, ostendit Dei dignitatem, quae consistit in duobus, quae praemissa sunt. Nam ex eo quod *ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia*, debetur ei honor et reverentia et subjectio a tota creatura. Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi est honor meus? » Ex eo vero quod ab alio non accepit nec consilium nec donum, debetur ei gloria: sicut e contrario dicitur homini 1 Corinth. 4, 7: « Si accepisti, quid « gloriaris, quasi non acceperis? » Et quia hoc est proprium Dei, dicitur Isai. 42, 8: « Gloriam meam « alteri non dabo. » Ultimo ponit ejus aeternitatem, cum dicit, *In saecula saeculorum:* quia ejus gloria (1) non est transitoria, sicut gloria hominis: de qua dicitur Isai. 40, 6: « Omnis gloria ejus « quasi flos agri: » sed durat *in saecula saeculorum*, idest per omnia saecula succedentia saeculis, prout saeculum dicitur duratio uniuscujusque rei. Vel *saecula saeculorum* dicuntur saecula, idest durationes rerum incorruptibilium, quae continent saecula corruptibilium rerum, et praecipue ipsa Dei aeternitas; quae tamen pluraliter dici potest, licet in se sit una et simplex, propter multitudinem et diversitatem contentorum; ut sit sensus, in saecula contentiva saeculorum. Psalm. 144, 12: « Regnum « tuum, regnum omnium saeculorum. Addit autem ad confirmationem, *Amen;* quasi dicat: Vere ita est. Et sic accipitur in Evangeliis, ubi dicitur, « Amen « dico vobis. » Quandoque tamen accipitur pro Fiat: unde in Psalterio Hieronymi dicitur, « Dicit « omnis populus, Amen, amen: » ubi nos habemus, Fiat fiat.

(1) *Al.* cum dicit, *In saecula saeculorum*, idest per omnia saecula succedentia saeculis, *intermediis omissis.*

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Et nolite conformari huic saeculo, sed reformamini in novitate sensus vestri, ut probetis quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta. Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem; et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei.

Postquam Apostolus ostendit necessitatem, virtutem et originem gratiae (1), hic docet gratiae usum, quod pertinet ad instructionem moralem: et circa hoc duo facit. Primo ponit doctrinam moralem in generali; secundo specialiter descendit ad quaedam particularia pertinentia ad eos quibus scribit, circa medium 15 cap., ibi, *Certus sum autem, fratres mei, et ego ipse de vobis.* Circa primum duo facit. Primo docet usum gratiae quantum ad hoc quod sit homo perfectus; secundo quantum ad hoc quod perfectus imperfectum sustineat, 14 cap., ibi, *Infirmum autem in fide assumite.* Circa primum tria facit. Primo inducit ad perfectionem vitae quantum ad sanctitatem quam homo servat Deo; secundo quantum ad justitiam quam quis exhibet proximo; 13 cap., ibi, *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit;* tertio quantum ad puritatem quam homo conservat in seipso, circa finem 13 cap., ibi, *Et hoc scientes tempus.* Circa primum duo facit. Primo monet ut homo se exhibeat Deo sanctum, secundo docet qualiter aliquis uti debeat donis gratiae Dei, quibus sanctificatur, ibi, *Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos.* Circa primum duo facit. Primo docet qualiter aliquis se debeat exhibere Deo quantum ad corpus, secundo quantum ad animam, ibi, *Et nolite conformari huic saeculo.* Circa primum duo facit. Primo inducit observantiam eorum quae docentur; et hoc dupliciter. Uno quidem modo ex parte sui ipsius, cum dicit: *Obsecro itaque vos fratres*; quasi dicat: Dictum est incomprehensibilia esse judicia Dei, et investigabiles vias ejus. Itaque *obsecro vos fratres,* ut scilicet observetis ea quae dicentur. Utitur autem obsecratione propter tria. Primo quidem ad demonstrandum suam humilitatem: Proverbior. 18, 23: « Cum obsecrationibus loquitur pauper: » qui scilicet de sua abundantia non confidit; et ideo non ex eo quod suum est, sed ex eo quod Dei est, homines conatur inducere ad bonum: nam obsecrare est ob sacra contestari. Secundo ut magis ex amore moveat rogando, quam ex timore auctoritative (2) imperando. Unde dicitur ad Philem. 8, « Multam « fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi « quod ad rem pertinet, propter caritatem magis « obsecro. » Gal. ult. 1: « Vos qui spirituales estis, « hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. » Tertio propter reverentiam Romanorum, quibus scribebat. 1 Tim. 5, 1: « Seniorem ne increpaveris, sed ob- « secra ut patrem. » Alio modo inducit eos ex parte Dei, cum dicit, *Per misericordiam Dei,* per quam scilicet salvati estis. Tit. 2, 5: « Secundum « misericordiam suam salvos nos fecit. » Et ideo ex consideratione divinae misericordiae debemus facere quod monemur. Matth. 18, 33: « Nonne « oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego « tui misertus sum? » Vel potest dici: *Per misericordiam Dei,* idest auctoritate Apostolatus mihi misericorditer commissi. 1 Cor. 7, 25: « Misericordiam « consecutus sum a Domino, ut sim fidelis. » Secundo ponit admonitionem, cum dicit: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem.*

Circa quod sciendum est, quod, sicut Augustinus dicit 10 de Civit. Dei (cap. 5), « visibile sa- « crificium, quod exterius Deo offertur, signum est « invisibilis sacrificii, quo quis se et sua in Dei « obsequium exhibet. » Habet autem homo triplex bonum. Primo quidem bonum animae, quod exhibet Deo per devotionis et contritionis humilitatem, secundum illud Psal. 50, 19: « Sacrificium « Deo spiritus contribulatus. » Secundo habet homo exteriora bona, quae exhibet Deo per eleemosynarum largitionem: unde dicitur Hebr. ult. 16: « Be- « neficentiae et communionis nolite oblivisci: ta- « libus enim hostiis promeretur Deus. » Tertio habet homo bonum proprii corporis; et quantum ad hoc dicit: *Ut exhibeatis,* scilicet Deo, *corpora vestra,* sicut quamdam spiritualem hostiam. Dicebatur autem animal Deo immolatum hostia, vel quia pro victoria hostium offerebatur, seu pro securitate ab hostibus; vel quia ad ostium tabernaculi immolabatur. Exhibet autem homo Deo corpus suum ut hostiam tripliciter. Uno quidem modo quando aliquis corpus suum exponit passioni et morti propter Deum; sicut dicitur de Christo Ephes. 5, 2: « Tradidit semetipsum oblationem et hostiam Deo: » et Apostolus dicit de se, Phil. 2, 17: « Si immolor « supra sacrificium et obsequium fidei vestrae, gau- « deo. » Secundo per hoc quod homo corpus suum jejuniis et vigiliis macerat ad serviendum Deo, secundum illud 1 Corinth. 9, 27: « Castigo corpus « meum, et in servitutem redigo. » Tertio per hoc quod homo corpus suum exhibet ad opera justitiae et divini cultus exequenda. Supra 6, 19: *Exhibete membra vestra servire justitiae in sanctificationem.*

Est autem considerandum, quod hostia quae Deo immolabatur, quatuor habebat. Primo namque ipsa oblatio debebat esse integra et incorrupta: unde dicitur Malach. 1, 14: « Maledictus dolosus, qui « habet in grege suo masculum, et votum faciens, « immolat debile Domino. » Et propter hoc dicit, *Viventem,* ut scilicet hostia nostri corporis, quam

(1) *Al.* necessitatem virtutum, et originem gratiae.
(2) *Al.* auctoritate.

Deo offerimus, sit vivens per fidem formatam caritate. Gal. 2, 20: « Quod nunc vivo in carne, in « fide vivo Filii Dei. » Est autem attendendum, quod materialis (1) hostia quae prius viva erat, occidebatur ut immolaretur, ad ostendendum quod adhuc mors regnabat in homine, regnante peccato, ut supra 5, dictum est. Sed haec hostia spiritualis semper vivit, et in vita proficit, secundum illud Joan. 10, 10: « Ego veni ut vitam habeant, et « abundantius habeant: » quia jam peccatum ablatum est per Christum: nisi dicamus, quod hostia corporis nostri vivit quidem Deo per justitiam fidei, sed mortificatur concupiscentiis carnis. Colos. 3, 5: « Mortificate membra vestra quae sunt super « terram. » Secundo vero hostia Deo oblata, in ipsa immolatione sanctificabatur: unde dicitur Lev. 22, 3: « Omnis homo qui accesserit de stirpe ve« stra ad ea quae consecrata sunt, et quae obtulerunt « filii Israel Domino, in quo est immunditia, pe« ribit coram Domino. » Et ideo subdit, *Sanctam*, scilicet per devotionem, qua corpus nostrum Dei servitio mancipatur. Lev. 20, 7: « Sancti« ficamini, et estote sancti, quia ego sanctus (2) « Dominus Deus vester. » Proprie autem sanctitas dicitur per respectum ad Deum, inquantum scilicet homo servat ea quae sunt justa quo ad Deum. Tertio quantum ad ipsam sacrificii consumptionem, dicebatur sacrificium suave et acceptum Domino, secundum illud Lev. 1, 13: « Oblata omnia adole« bit sacerdos super altare in holocaustum, et in « odorem suavissimum Domino. » Unde hic dicit, *Deo placentem*, scilicet per rectitudinem intentionis. Psal. 55, 14: « Ut placeam coram Deo in lumi« ne viventium. » Quarto in ipsa sacrificii praeparatione apponebatur sal: unde Lev. 2, 13; « Quicquid « obtuleris sacrificii, sale condies. » et Marc. 9, 8, dicitur: « Omnis victima sale salietur. » Sal autem discretionem sapientiae significat: unde dicitur Coloss. ult. 5: « In sapientia ambulate ad eos « qui foris sunt. Sermo vester semper in gratia « sit sale conditus. » Unde et hic sequitur: *Rationabile obsequium vestrum;* scilicet, cum discretione corpora vestra Deo exhibeatis hostiam vel per martyrium, vel per abstinentiam, vel per quodcumque opus justitiae. 1 Corinth. 14, 40: « Omnia ho« neste et secundum ordinem fiant in vobis: » et in Psalm. 98, 3: « Honor regis judicium diligit. »

Aliter se habet homo justus ad interiores actus, quibus Deo obsequitur, et ad exteriores; nam bonum hominis et justitia ejus principaliter in interioribus actibus consistit, quibus scilicet homo credit, sperat et diligit: unde dicitur Luc. 17, 21: « Regnum Dei intra vos est: » non autem principaliter consistit in exterioribus actibus. Infra 14, 17: *Non est regnum Dei esca et potus*. Unde interiores actus se habent per modum finis, qui secundum se quaeritur; exteriores vero actus, ad quos Deo corpora exhibentur, se habent sicut ea quae sunt ad finem. In eo autem quod quaeritur tamquam finis, nulla mensura adhibetur; sed quanto majus fuerit, tanto melius se habet: in eo autem quod quaeritur propter finem, adhibetur mensura secundum proportionem ad finem: sicut medicus sanitatem facit quantum potest; medicinam autem non tantum dat quantum potest, sed quantum videt expedire ad sanitatem consequendam. Et similiter homo in fide, in spe et in caritate nullam mensuram debet adhibere; sed quanto plus credit, sperat et diligit, tanto melius est: propter quod dicitur Deuter. 6, 5: « Diliges Dominum Deum tuum « ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex « tota fortitudine tua. » Sed in exterioribus actibus est adhibenda discretionis mensura per comparationem ad caritatem: unde dicit Hieronymus (epist. ad Rustic. et ad Roman.): « Nonne rationalis ho« mo dignitatem amittit, qui jejunium vel vigilias « praefert sensus integritati; ut propter Psalmorum « atque officiorum decantationem, amentiae vel « tristitiae quis notam incurrat ? »

Deinde cum dicit, *Et nolite conformari huic saeculo,* ostendit qualiter se debeat homo exhibere Deo quantum ad animam: et primo prohibet saeculi conformitatem, cum dicit, *Et nolite conformari huic saeculo*, idest rebus quae temporaliter transeunt: nam saeculum praesens est quaedam mensura eorum quae temporaliter labuntur. Rebus autem temporalibus homo conformatur per affectum, eis amore inhaerendo. Oseae 9, 10: « Facti sunt « abominabiles, sicut ea quae dilexerunt. » Jac. 1, 27: « Religio munda et immaculata apud Deum « et Patrem (1) haec est, immaculatum se custo« dire ab hoc saeculo. » Conformatur etiam huic saeculo qui vitam saeculariter viventium imitatur. Ephes. 4, 17: « Testificor in Domino, ut jam non « amplius ambuletis, sicut et Gentes ambulant. » Secundo mandat interiorem mentis reformationem, cum dicit: *Sed reformamini in novitate sensus vestri*. Sensus autem hominis hic dicitur ratio, secundum quod per eam homo judicat de agendis. Hunc autem sensum homo in sua creatione habuit integrum et vigentem: unde dicitur Eccli. 17, 6: « Sensu implevit corda illorum, et bona et ma« la ostendit illis. » Sed per peccatum hic sensus est corruptus, et quasi inveteratus: Baruch 3, 2: « Inveterasti in terra aliena: » et per consequens pulchritudinem et decorem suum amisit. Thren. 1, 6: Egressus est a filia Sion omnis decor « ejus. » Monet ergo Apostolus ut reformemur; idest, iterato formam et decorem mentis assumamus, quem nostra mens habuit: quod quidem fit per gratiam Spiritus sancti, ad quam participandam (2) homo studium habere debet; ita scilicet ut qui eam nondum perceperunt, eam percipiant; et qui illam perceperunt in ea proficiant. Ephes. 4, 23: « Renovamini spiri« tu mentis vestrae. » Psalm. 102, 5: « Renova« bitur ut aquilae juventus tua. » Vel aliter. *Reformamini* (3), scilicet in exterioribus actibus, *in novitate sensus vestri*, idest secundum novitatem gratiae, quam mente percepistis. Tertio assignat rationem admonitionis praedictae, cum dicit, *Ut probetis quae sit voluntas Dei*. Circa quod considerandum est quod sicut homo qui habet gustum infectum, non habet rectum judicium de saporibus; sed ea quae sunt suavia, interdum abominatur, ea vero quae sunt abominabilia, appetit: qui autem habet gustum sanum, rectum judicium de saporibus habet: ita homo qui habet corruptum affectum, quasi conformatum rebus saecularibus, non habet rectum judicium de bono; sed ille qui habet sanum affectum (4), sensu ejus innovato per gra-

(1) *Al.* naturalis.
(2) *Al. deest* sanctus.

(1) *Al omittitur* apud Deum et Patrem.
(2) *Al.* participando.
(3) Al. *Renovamini*.
(4) *Al.* qui habet regnum (*rectum*) et sanum affectum.

tiam, rectum judicium habet de bono. Ideo ergo dixit: *Nolite conformari huic saeculo, sed reformamini* (1) *in novitate sensus vestri*; *ut probetis,* idest, experimento cognoscatis (Psal. 33, 9.) « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus: » *quae sit voluntas Dei,* qua scilicet vult vos esse salvos: 1 Thess. 4, 3: « Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra: » *bona,* idest qua (2) vult bonum honestum nos velle, et ad hoc suis praeceptis nos inducit: Mich. 6, 8; « Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum, et quid « Deus requirat a te; » *et beneplacens,* inquantum scilicet bene disposito est delectabile id quod Deus vult nos velle: Psalm. 18, 9: « Justitiae Domini « rectae, laetificantes corda: » et non tantum utilis ad finem consequendum, sed etiam *perfecta,* quasi conjungens nos fini. Matth. 5, 48: « Estote « perfecti, sicut Pater vester caelestis perfectus est. » Genes. 7, 1: « Ambula coram me, et esto perfe« ctus. » Talem ergo experiuntur Dei voluntatem illi qui non conformantur huic saeculo, sed reformantur in novitate sensus sui: illi autem qui in vetustate permanent, saeculo conformati, judicant Dei voluntatem non esse bonam, sed gravem et inutilem. Eccli. 6, 21: « Quam aspera est sapientia « indoctis hominibus! »

Deinde cum dicit, *Dico enim per gratiam quae data est mihi, omnibus qui sunt inter vos,* docet qualiter donis Dei homo debeat uti: et primo docet hoc quantum ad dona quae non sunt omnibus communia, sicut sunt gratiae gratis datae; secundo quantum ad donum caritatis, quod est omnibus commune, ibi, *Dilectio sine simulatione etc.* Circa primum duo facit. Primo docet in generali quomodo debeat homo uti gratiis gratis datis; secundo exequitur hoc per partes, ibi, *Habentes autem donationes* (3). Circa primum duo facit. Primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus.* Circa primum tria facit. Primo excludit superfluum, dicens: Monui quod reformemini in novitate sensus vestri, quod quidem moderate facere debetis: *dico enim,* idest mundo, *per gratiam* Apostolatus, et auctoritate apostolica, *quae data est mihi.* Gal. 2, 9, « Cum cognovissent gratiam quae data est mihi « inter Gentes. » Ephes. 3, 8: « Mihi omnium « sanctorum minimo data est gratia haec, in Gen« tibus evangelizare divitias Christi. » *Omnibus qui sunt inter vos:* quia omnibus est hoc utile. 2 Corinth. 7, 7: « Volo omnes homines esse sicut me« ipsum. » Hoc, inquam, mando: *Non plus sapere quam oportet sapere;* idest, nullus praesumat de sensu aut sapientia sua, confidens supra suam mensuram. Eccle. 7, 17: « Non plus sapias quam necesse est. » Psal. 130, 2: « Neque ambulavi in magnis, neque « in mirabilibus super me. » Secundo hortatur ad id quod est medium, dicens: *Sed sapere ad sobrietatem*; scilicet, mando vobis ut mensurate sapiatis, secundum gratiam vobis datam: sobrietas enim mensuram importat; et quamvis proprie dicatur circa potum vini, potest tamen accipi circa quamlibet materiam, in qua homo debitam mensuram observat. Tit. 2 12: « Sobrie et juste et pie vi« vamus in hoc saeculo. » Tertio docet secundum quid accipienda sit mensura medii, dicens: Et hoc, inquam, *sicut Deus unicuique divisit,* idest distribuit, *mensuram fidei,* idest mensuram donorum suorum, quae ordinatur ad fidei aedificationem. 1 Corinth. 12, 7: « Unicuique datur manifestatio spi« ritus ad utilitatem. » Dat enim Deus hujusmodi dona, non eadem omnibus, sed diversa diversis distribuit, secundum illud 1 Corinth. 12, 4: « Divisiones « gratiarum sunt. » Nec omnibus aequaliter dat, sed unicuique secundum certam mensuram. Eph. 4, 7: « Unicuique nostrum data est gratia secun« dum mensuram donationis Christi. » Et ideo Apostolus sobrie sapiens, secundum hanc mensuram dicebat, 2 Corinth. 10, 13: « Non autem in im« mensum gloriamur, sed secundum mensuram, « regulae qua mensus est nobis Deus. » Soli autem Christo datus est Spiritus non ad mensuram, ut dicitur Joan. 3. Non solum autem alias gratias gratis datas dat Deus mensurate, sed etiam ipsam fidem, quae per dilectionem operatur: unde Luc. 17, 5, discipuli Christo dixerunt: « Domine « adauge nobis fidem. »

(1) *Al. renovamini.*
(2) *Al. deest* quia.
(3) *Al.* ibi. *Sicut enim in uno corpore etc.* intermediis omissis.

LECTIO II.

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eumdem actum habent; ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, habentes donationes secundum gratiam quae data est nobis, differentes, sive prophetiam secundum rationem fidei, sive ministerium in ministrando, sive qui docet, in doctrina; qui exhortatur, in exhortando; qui tribuit, in simplicitate; qui praeest, in solicitudine; qui miseretur, in caritate. Dilectio sine simulatione. Odientes malum, adhaerentes bono, caritatem fraternitatis invicem diligentes, honore invicem praevenientes, solicitudine non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, in tribulatione patientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

Praemissa admonitione, hic Apostolus rationem assignat sumptam ex similitudine corporis mystici ad corpus naturale; et primo in corpore naturali tangit tria. Primo quidem corporis unitatem, cum dicit, *Sicut enim in uno corpore;* secundo membrorum pluralitatem, cum dicit, *Multa membra habemus:* est enim corpus humanum organicum ex diversitate membrorum constitutum; tertio officiorum diversitatem, cum dicit: *Omnia autem membra non eumdem actum habent;* frustra enim esset membrorum diversitas, nisi ad diversos actus ordinarentur. Deinde aptat haec tria ad corpus Christi mysticum, quod est Ecclesia. Ephes. 1, 22: « Ip« sum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae « est corpus ejus. » Circa quod etiam tria tangit. Primo quidem fidelium quasi membrorum multitudinem, cum dicit: *Ita multi unum corpus sumus in Christo.* Luc. 14, 16: « Homo quidam fecit « coenam magnam, et vocavit multos. » Isa. 54, 1: « Multi filii desertae. » Quamvis enim sint pau-

ci per comparationem ad infructuosam multitudinem damnatorum (1), secundum illud Matth. 7, 14: « Arcta est via quae ducit ad vitam, et pauci inveniunt eam; » tamen absolute loquendo sunt multi: Apoc. 7, 9: « Post haec vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat. » Secundo tangit corporis mystici unitatem, cum dicit, *Unum corpus sumus*. Ephes. 2, 16: « Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem. » Hujus autem corporis mystici est unitas spiritualis, per quam fide et affectu caritatis invicem unimur, et Deo (2), secundum illud Ephes. 4, 4: « Unum corpus, et unus spiritus. » Et quia spiritus unitatis a Christo in nos derivatur: supra 8, 9: *Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus:* ideo subdit, *In Christo,* qui per spiritum suum, quem dat nobis, nos invicem unit, et Deo. Joan. 17, 22: « Ut sint unum in nobis, sicut et nos unum sumus. » Tertio tangit officiorum diversitatem ad utilitatem communem reductam, dicens: *Singuli autem alter alterius membra.* Membrorum enim quodlibet, proprium actum habet et virtutem. Inquantum ergo unum membrum sua virtute et actu alteri prodest, dicitur membrum alterius; sicut pes dicitur membrum oculi, inquantum oculum defert, et oculus dicitur membrum pedis, inquantum dirigit pedem. 1 Cor. 12, 21: « Non potest dicere oculus manui, Opera tua non indigeo, » ita etiam in corpore mystico ille qui accepit gratiam prophetiae, indiget illo qui accepit gratiam sanitatum; et ita est in omnibus aliis. Unde dum unusquisque fidelis secundum gratiam sibi datam alteri servit, efficitur alterius membrum. Galat. ultim. 2: « Alter alterius onera portate. » 1 Pet. 4, 10: « Unusquisque sicut accepit gratiam, in alterutrum illam administrantes. »

Deinde cum dicit, *Habentes autem donationes,* exequitur per partes monitionem, quam supra posuerat de sobrio et moderato gratiae usu: et primo ponit gratiarum diversitatem, dicens: Sumus, inquam, *alter alterius membra,* non secundum eamdem gratiam, sed *habentes* diversas (3) *donationes* differentes, non ex diversitate meritorum, sed *secundum gratiam quae data est nobis.* 1 Corinth. 7, 7: « Unusquisque proprium donum habet ex Deo; unus quidem sic, alius vero sic. » Matth. 25, 14: « Vocavit servos suos, et tradidit illis bona sua; et uni dedit quinque talenta, alii autem duo, alii vero unum. » Secundo docet diversarum gratiarum usum; et primo in rebus divinis quantum ad cognitionem quidem dicens, *Sive prophetia:* quam habentes utamur ea secundum rationem fidei. Dicitur autem prophetia quaedam apparitio ex revelatione divina eorum quae sunt procul: unde 1 Reg. 9, 9, dicitur: « Qui Propheta hodie dicitur, vocabatur olim videns. » Sunt autem procul a cognitione nostra, secundum se quidem futura contingentia, quae propter defectum sui esse cognoscibilia non sunt; sed res divinae sunt procul a nostra cognitione, non secundum se, cum sint maxime cognoscibiles: quia ut dicitur 1 Joan. 1, 5, « Deus lux est, et tenebrae in eo non sunt ullae: » sed propter defectum intellectus nostri, qui se habet ad ea quae sunt ad lucem solis (4). Et quia unumquodque magis proprie (1) dicitur tale quod est secundum se tale, quam quod est tale secundum aliud (2); inde est quod magis proprie dicuntur esse procul a cognitione nostra futura contingentia: et propter hoc horum proprie est prophetia. Amos 3, 7: « Non faciet Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas. » Dicitur tamen prophetia communiter etiam revelatio quorumcumque occultorum. Hoc autem donum prophetiae non solum fuit in veteri testamento, sed etiam in novo. Joel. 2, 28: « Effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri. » Dicuntur etiam Prophetae in novo testamento qui prophetica dicta exponunt: quia sacra Scriptura eodem Spiritu interpretatur quo est condita. Eccli. 24, 46: « Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. » Ordinatur autem prophetiae donum, sicut et aliae gratiae gratis datae, ad fidei aedificationem. 1 Corinth. 12, 7: « Unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem. » Hebr. 2, 4: « Confirmata est (scilicet doctrina fidei) contestante Deo signis et prodigiis et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus. » Et ideo prophetia est utendum *secundum rationem fidei,* idest non in vanum, sed ut per hoc fides confirmetur; non autem contra fidem. Unde dicitur Deut. 13, 1: « Si surrexerit in medio tui propheta, et dixerit tibi, Eamus, et sequamur deos alienos; non audies verba prophetae illius; » quia scilicet prophetizat contra rationem fidei. Quantum ad sacramenta ministranda subdit: *Sive ministerium in ministrando;* idest, si quis accepit gratiam vel officium ministerii, puta ut sit Episcopus vel Sacerdos, qui dicuntur ministri Dei. Isa. 61, 6: « Vos Sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis, » exequatur illud, diligenter exequendo in ministrando. 2 Timoth. 4, 5: « Ministerium tuum imple. » Secundo tangit ea quae pertinent ad res humanas, in quibus potest aliquis alteri subvenire. Primo quidem quantum ad cognitionem vel speculativam vel practicam. Quantum ad speculativam primo dicit: *Sive quis docet,* idest qui habet officium vel gratiam docendi, utatur *in doctrina;* idest, ut studiose et fideliter doceat. Job 4, 3: « Ecce docuisti plurimos. » Matth. ult. 19: « Euntes docete omnes gentes. » Quantum autem ad cognitionem practicam subdit: *Qui exhortatur,* idest qui habet officium vel gratiam exhortandi homines ad bonum, utatur illo *in exhortando.* 1 Thess. 2, 3: « Exhortatio nostra non fuit de errore neque de immunditia, neque in dolo: » Tit. 2, 15: « Haec loquere et exhortare. » Deinde ponit ea quae pertinent ad exteriora opera, in quibus quandoque aliquis subvenit alicui aliquod donum dando; et quantum ad hoc dicit: *Qui tribuit,* idest qui habet facultatem tribuendi, et gratiam, exequitur *in simplicitate,* ut scilicet nihil mali ex illo intendat, quasi donis homines ad malum alliciens: vel etiam cum aliquis ex modico dato intendit multo majora acquirere. Eccli. 20, 14: « Datum insipientis non erit tibi utile: oculi enim illius septemplices sunt: exigua dabit, et multa improperabit: » et Proverb. 2, 3: « Simplicitas justorum diriget eos. » Quandoque autem aliquis subvenit alteri ejus curam habendo; et quantum ad hoc dicit: *Qui potest,* id

(1) *Al. omittitur* damnatorum.
(2) *Al.* invicem unimur Deo.
(3) *Al.* sed habentes differentes etc.
(4) *Al. omittitur* solis.

(1) *Al. deest* proprie.
(2) *Al.* quam secundum aliud.

est qui est in praelationis officio constitutus, utatur illo officio *in solicitudine*. Hebr. ultim. 17: « Obe- « dite praepositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim « pervigilant, quasi rationem reddituri pro animabus « vestris: » 2 Corinth. 21, 28: « Solicitudo omnium « Ecclesiarum. » Quandoque autem subvenit aliquis alicui relevando ejus miseriam: et quantum ad hoc dicit: *Qui miseretur*, id est qui habet facultatem et affectum miserendi, exequatur hoc *in hilaritate*, quasi libenter hoc faciens. 2 Corinth. 9, 7. « Non « ex tristitia aut (1) ex necessitate; hilarem enim « datorem diligit Deus. » Eccli. 35, 11: « In omni « dato hilarem fac vultum tuum. »

Deinde cum dicit, *Dilectio sine simulatione etc.*, docet usum doni gratuiti, quod est omnibus commune, scilicet caritatis: et primo ponit ea quae pertinent ad caritatem in generali; secundo ponit quaedam specialiter pertinentia ad dilectionem quorumdam, ibi, *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Circa primum tria facit. Primo ostendit qualis debeat esse dilectio caritatis ex parte dilectionis (2); secundo qualiter se debeat habere ad proximum, ibi, *Caritatem fraternitatis;* tertio qualiter se debeat habere ad Deum, ibi, *Solicitudine non pigri.* Circa qualitatem autem caritatis tria docet. Primo quidem quod dilectio debet esse vera: unde dicit, *Dilectio sine simulatione:* ut scilicet non tantum in verbo aut in exteriori apparentia, sed sit in vero cordis affectu et efficacia operis. 1 Joan. 3, 18: « Non « diligamus verbo neque lingua, sed opere et « veritate. » Eccli. 6, 15: « Amico fideli nulla est « comparatio. » Secundo docet quod dilectio debet esse pura, cum dicit, *Odientes malum.* Tunc enim est pura dilectio quando homo non consentit amico suo in malum, sed ita diligit hominem, ut ejus vitium odiat: unde dicitur 1 Corinth. 13, 6: « Non « gaudet super iniquitate, congaudet autem veri- « tati. » Psal. 118, 113: « Iniquos odio habui. » Tertio docet quod dilectio debet esse honesta, cum dicit, *Adhaerens bono*; ut scilicet aliquis adhaereat alteri propter bonum virtutis. Galat. 4, 18: « Bo- « num autem aemulamini in bono semper. » Haec est pulchra dilectio, de qua dicitur Eccli. 24, 24: « Ego mater pulchrae dilectionis. » Deinde cum dicit, *Caritatem fraternitatis,* ostendit qualiter caritas se debet habere ad proximum: et primo quantum ad interiorem affectum, cum dicit: *Caritatem fraternitatis invicem diligentes:* ut scilicet non solum fratres diligamus per caritatem, sed etiam diligamus ipsam caritatem, qua eos diligimus, et ab eis diligimur. Sic enim si caram habemus caritatem, non de facili eam dissolvi faciemus. Hebr. ult. 1: « Caritas fraternitatis maneat in vobis. » Cantic. ult. 7: « Si dederit homo omnem substan- « tiam domus suae pro dilectione, tamquam nihil « despiciet illam. » Secundo quantum ad exteriorem effectum, cum dicit: *Honore invicem praevenientes:* in quo tria designantur. Primo quidem quod homo proximum in reverentia debet habere, quod pertinet ad rationem honoris: nullus enim potest vere diligere eum quem despicit. Phil. 2, 3: « In humilitate superio- res invicem arbitrantes. » Quod quidem fit dum aliquis suum defectum considerat, et bonum proximi. In honore autem non solum reverentia intelligitur, sed etiam necessariorum subventio; sicut cum dicitur Exod. 20, 12: « Honora patrem tuum et « matrem tuam, » praecipitur necessariorum subventio; sicut patet per hoc quod Dominus Matth. 5, arguit pharisaeos contra hoc praeceptum impedientes filios a subventione parentum. Secundo designatur quod effectus dilectionis debet mutuo exhiberi; ut scilicet homo non solum velit beneficia recipere, sed etiam exhibere. Eccli. 4, 36: « Non « sit porrecta manus tua ad accipiendum, et ad « dandum collecta: » et 14, 16: « In divisione « fortis da et accipe. » Et hoc designat cum dicit, *Invicem.* Tertio designatur quod effectus dilectionis debet esse promptus et velox; quod designatur cum dicit, *Praevenientes*; ut scilicet aliquis praeveniat amicum in beneficiis. Eccli. 37, 1: « Omnis amicus « dicit: Et ego amicitiam copulavi. » Deinde cum dicit, *Solicitudine non pigri*, ostendit qualiter se debeat habere dilectio caritatis ad Deum: et primo incipit ab ipsa rationis attentione, cum dicit: *Solicitudine* sitis *non pigri,* scilicet ad serviendum Deo. Mich. 6, 8: « Indicabo tibi, o homo, quid sit bo- « num, et quid Deus requirat a te: » postea subdit ibid.: « Solicite ambulare cum Deo tuo. » 2 Timoth. 2, 15: « Solicite cura teipsum probabilem « exhibere Deo. » Secundo quantum ad effectum, cum dicit: *Spiritu* sitis *ferventes,* scilicet in Dei dilectione. Procedit autem fervor ex abundantia caloris. Unde fervor spiritus dicitur, quia propter abundantiam divinae dilectionis totus homo fervet in Deum. Act. 18, dicitur, quod Apollo fervens spiritu loquebatur. 1 Thess. ult. 19, « Spiritum « nolite extinguere. » Tertio quantum ad exterius obsequium, cum dicit, *Domino servientes,* scilicet servitute latriae, quae soli Deo debetur. Deut. 6, 13: « Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli « servies. » Psal. 2, 11: « Servite Domino in ti- « more. » Vel secundum aliam litteram, *Tempori servientes*, ut scilicet Dei servitium congruo tempore faciamus. Eccle. 8, 6: « Omni negotio tempus est et opportunitas. » Quarto quantum ad mercedem servitutis, cum dicit, *Spe gaudentes,* scilicet mercedis, quae est Dei fruitio. Gen. 15, 1: « Ego « Dominus merces tua magna nimis. » Supra, 5, 2: *Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei.* Facit autem spes hominem gaudentem ratione certitudinis, sed tamen affligit ratione dilationis. Prov. 13, 12: « Spes quae differtur, affligit animam. » Quinto quantum ad difficultatem, quam homo patitur in Dei servitio: unde subdit: *In tribulatione,* scilicet quam propter Deum sustinetis, sitis *patientes.* Supra 5, 3: *Tribulatio patientiam operatur.* Sexto quantum ad omnia praedicta dicit, *Orationi instantes;* in quo orationis assiduitas designatur. Luc. 18, 1: « Oportet semper orare, et nunquam deficere. » 1 Thess. 5, 17: « Sine intermissione orate. » Per orationem enim in nobis solicitudo excitatur, fervor accenditur, ad Dei servitium incitamur, gaudium spei in nobis augetur, et auxilium in tribulatione promeremur. Psal. 119, 1: « Ad Dominum, « cum tribularer, clamavi, et exaudivit me. »

Deinde cum dicit, *Necessitatibus sanctorum communicantes,* determinat de caritate quantum ad speciales quasdam personas: et primo quidem quantum ad indigentes; secundo quantum ad inimicos, ibi, *Benedicite persequentibus vos.* Circa primum duo facit primo inducit ad exhibenda beneficia caritatis indigentibus in universali, cum dicit: *Necessitatibus sanctorum communicantes.* Ubi tria sunt notanda. Primo quidem quod eleemosynae ex caritate sunt

(1) *Al.* neque.

(2) *Al.* qualis debeat esse dilectio ex parte diligentis.

impendendae indigentibus, sive necessitatem patientibus: Ephes. 4, 28: « Laboret operando manibus « suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat « necessitatem patienti. » Secundo quod potius est subveniendum justis et sanctis quam aliis: unde dicit, *Necessitatibus sanctorum.* Eccli. 12, 5: « Da justo; « et non recipias peccatorem. » Quod quidem non sic est intelligendum, quin etiam in necessitatibus sit peccatoribus subveniendum; sed quia non est eis subveniendum ad fomentum peccati: utilius tamen est subvenire justis, quia talis eleemosyna fructuosa est non solum ex parte dantis, sed etiam ex suffragio recipientis. Luc. 16, 9: « Facite vobis « amicos de mammona iniquitatis, ut cum defece- « ritis, recipiant vos in aeterna tabernacula, » scilicet suis suffragiis. Secundo in speciali admonet ad hospitalitatem, dicens, *Hospitalitatem sectantes,* quia scilicet in hoc misericordiae opere alia misericordiae opera includuntur: nam hospes non solum domum exhibet ad manendum, sed etiam alia necessaria subministrat. Hebr. ult. 2, « Hospitalitatem « nolite oblivisci. » 1 Petr. 4, 9: « Hospitales in- « vicem sine murmuratione. »

LECTIO III.

Benedicite persequentibus vos, benedicite, et nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Idipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos. Nulli malum pro malo reddentes, providentes bona, non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus: si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: non vosmetipsos defendentes, carissimi, sed date locum irae: scriptum est enim: Mihi vindictam. et ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi; hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum.

Supra Apostolus ostendit qualiter caritas sit exhibenda indigentibus; nunc ostendit qualiter sit exhibenda etiam inimicis: et primo ponit admonitionem: secundo probat quod dixit, ibi, *Scriptum est enim etc.* Circa primum considerandum est, quod ad caritatem tria pertinent. Primo quidem benevolentia, quae consistit in hoc quod aliquis velit bonum alteri, et malum ejus nolit; secundo concordia, quae consistit in hoc quod amicorum sit idem nolle et velle; tertio beneficentia, quae consistit in hoc quod aliquis benefaciat ei quem amat, et eum non laedat. Primo ergo ponit ea quae pertinent ad benevolentiam; secundo ea quae pertinet ad concordiam, ibi, *Gaudere cum gaudentibus;* tertio ea quae pertinent ad beneficentiam, ibi, *Nulli malum pro malo reddentes.* Circa primum duo facit. Primo monet ut benevolentia sit ampla, quae se extendat etiam ad inimicos, cum dicit: *Benedicite persequentibus vos.*

Circa quod notandum est, quod benedicere est bonum dicere. Contingit autem bonum dicere tripliciter. Uno modo enuntiando, puta cum quis bonum alterius laudat. Eccli. 28, 11: « Splendidum « in panibus benedicent labia multorum, et testi- « monium veritatis illius fidele. » Alio modo imperando: et sic benedicere per auctoritatem est proprium Dei, cujus imperio bonum ad creaturas derivatur; ministerium autem pertinet ad ministros Dei, qui nomen Domini super populum invocant. Num. 6, 23: « Benedicetis filiis Israel, et dicetis « eis: Benedicat tibi Dominus, et custodiat te: o- « stendat Dominus faciem suam tibi, et misereatur « tui: convertat Dominus vultum suum ad te, et « det tibi pacem: » et post 27, « Invocabunt no- « men meum super filios Israel, et ego benedicam « eis. » Tertio benedicit aliquis optando. Psal. 128, 8: « Et non dixerunt qui praeteribant: Benedictio « Domini super vos. » Et secundum hoc benedicere est bonum alicui velle, et quasi bonum pro aliquo precari: et hoc modo accipitur hic: unde in hoc quod dicitur, *benedicite persequentibus vos,* datur intelligi quod etiam ad inimicos et persecutores debemus esse benevoli, eis bona optando, et pro eis orando. Matth. 5, 44: « Diligite inimicos « vestros, et orate pro persequentibus, et calum- « niantibus vos. »

Quod autem hic dicitur, quodam quidem modo est in praecepto, quodam autem modo est in consilio: quod enim aliquis in generali dilectionis affectum impendat inimicis, non excludendo eos a communi dilectione proximorum, et a communi oratione quam quis pro fidelibus facit, pertinet ad necessitatem praecepti. Similiter etiam quod aliquis in articulo necessitatis inimico dilectionis effectum particulariter impendat, pertinet ad necessitatem praecepti: unde dicitur Exod. 23, 4: « Si occurre- « ris bovi inimici tui, aut asino erranti, reducas « eum. » Sed quod aliquis in speciali dilectionis effectum et orationis suffragium, aut qualecumque subventionis beneficium exhibeat inimico, interdum etiam extra articulum manifestae necessitatis, pertinet ad perfectionem consiliorum: quia per hoc ostenditur tam perfecta caritas hominis ad Deum, quod omne humanum odium superet. Ille autem qui poenitet, et misericordiam petit, jam non est inter inimicos aut persecutores computandus: unde ei absque omni difficultate sunt caritatis indicia ostendenda. Eccli. 28, 2: « Relinque proximo tuo « nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata sol- « ventur. »

Secundo docet quod benevolentia, sive benedictio, sit pura, idest absque permixtione contrarii: unde dicit: *Benedicite, et nolite maledicere,* idest, ita benedicatis quod nullo modo maledicatis: quod est contra quosdam qui ore benedicunt, et corde maledicunt, secundum illud Psalm. 27, 3: « Qui « loquuntur pacem cum proximo suo, mala au- « tem in cordibus eorum: » et etiam contra illos qui quandoque benedicunt, quandoque maledicunt; vel quibusdam benedicunt, quibusdam maledicunt. Jac. 3, 10: « Ex ipso ore procedit benedictio et « maledictio. Non oportet, fratres mei, haec ita « fieri. » 1 Petr. 3, 9: « Non reddentes maledi- « ctum pro maledicto. »

Sed contra hoc videtur esse quod in sacra Sriptura plures maledictiones inveniuntur: dicitur enim

Deut. 27, 27: « Maledictus qui non permanserit in « sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit. »

Ad quod dicendum est, quod maledicere est malum dicere; quod quidem tripliciter contingit, sicut et benedicere: scilicet enuntiando, impetrando, et optando; et secundum quodlibet horum modorum potest bene et male fieri. Si enim id quod est materialiter (1) malum, dicatur malum, quolibet praedictorum modorum, sub ratione boni, non est illicitum: quia hoc est magis benedicere quam maledicere: unumquodque enim magis judicatur secundum suum formam quam secundum suam materiam. Si vero aliquis dicat malum sub ratione mali, formaliter maledicit: unde est omnino illicitum. Utrumque autem horum contingit in hoc quod aliquis enuntiando malum profert: quandoque enim aliquis enuntiat malum alicujus ad notificandum necessariam veritatem; et sic dicit malum sub ratione veri necessarii, quod est bonum, unde est licitum; et hoc modo Job 3, dicitur, quod Job maledixit diei suae, enuntians malitiam praesentis vitae, sicut Apostolus dicit Ephes. 5, 16: « Redimentes « tempus, quoniam dies mali sunt. » Quandoque autem aliquis enuntiat malum alterius sub ratione mali (2), scilicet intentione detrahendi; et hoc est illicitum: dicitur enim 1 Corinth. 6, 10: « Neque « maledici neque rapaces regnum Dei possidebunt. » Similiter etiam in eo quod quis dicit malum imperando. Contingit autem quandoque quod aliquis dicit id quod est materialiter malum sub ratione boni; puta cum ex imperio alicujus provenit alicui malum poenae propter justitiam; quod quidem est licitum; et hoc modo transgressores legis maledicuntur, idest, poenae secundum justitiam deputantur. Quandoque vero aliquis imperando dicit malum alterius injuste, puta propter odium et vindictam; et talis maledictio est illicita. Exod. 21, 17: « Qui maledixe- « rit patri vel matri, morte moriatur. » Et idem est etiam circa id quod aliquis dicit malum optando. Si enim hoc optet sub ratione boni, puta ut per adversitatem aliquis perveniat ad spiritualem profectum, hoc licitum est. Job 5, 3: « Vidi stul- « tum firma radice, et maledixi pulchritudini ejus « statim. » Si vero hoc homo faciat propter odium vel vindictam, est omnino illicitum. 1 Reg. 18, 43: « Maledixit Philisthaeus David in diis suis. »

Deinde cum dicit, *Gaudere cum gaudentibus,* ponit ea quae pertinent ad concordiam: et primo ponit concordiae documenta; secundo removet impedimenta, ibi, *Non alta sapientes, sed humilibus consentientes.* Concordia autem potest dupliciter attendi. Uno modo quantum ad affectum in bonis et in malis. In bonis quidem, ut aliquis bonis aliorum congaudeat: unde dicit: *Gaudere,* scilicet debetis, *cum gaudentibus.* Ad Philip. 2, 17: « Gaudeo, « et congratulor omnibus vobis. » Sed hoc est intelligendum quando quis gaudet de bono. Sunt autem quidam qui gaudent de malo, secundum illud Proverb. 2, 14: « Laetantur cum male fecerint, et « exultant in rebus pessimis. » Et istis (3) non est congaudendum. 1 Corinth. 13, 6, dicitur de caritate, quod « non gaudet super iniquitate, con- « gaudet autem veritati. » In malis autem, ut aliquis tristetur de malis alterius: unde subdit: *Flere,* scilicet debetis, *cum flentibus.* Job 30, 25: « Fle- « bam quondam super eo qui afflictus erat. » Eccl. 7, 38: « Non desis plorantibus in consolatione, et « cum lugentibus ambula. » Ipsa enim compassio amici condolentis consolationem in tristitiis affert dupliciter. Primo quidem quia ex hoc colligitur efficax amicitiae argumentum. Eccl. 12, 9: « In malitia il- « lius (idest in infortunio) amicus cognitus est. » Et hoc ipsum est delectabile cognoscere aliquem sibi esse verum amicum. Alio modo, quia ex hoc ipso quod amicus condolet, videtur se offerre ad simul portandum onus adversitatis quod tristitiam causat: et quidem levius portatur quod portatur a pluribus, quam ab uno solo. Secundo concordia consistit in unitate sententiae; et quantum ad hoc dicit: *Idipsum,* idest idem sitis, *invicem sentientes,* ut scilicet in eadem sententia conveniatis. 1 Corinth. 1, 10: « Sitis perfecti in eodem sensu et in eadem « sententia. » Philip. 2, 2: « Eandem caritatem « habentes unanimes, idipsum sentientes. »

Sciendum est tamen, quod duplex est sententia. Una quidem quae pertinet ad judicium intellectus circa speculabilia; puta circa considerationes geometricas vel naturales. Dissentire autem in talibus non repugnat amicitiae vel caritati: quia caritas in voluntate est; hujusmodi autem judicia non proveniunt ex voluntate, sed ex necessitate rationis. Alia vero sententia pertinet ad judicium rationis circa agenda; et in talibus dissensio amicitiae contrariatur; quia talis dissensio habet contrarietatem voluntatis: et quia fides non solum est speculativa, sed etiam practica, inquantum per dilectionem operatur, ut dicitur Gal. 5, ideo etiam dissentire a recta fide, est contrarium caritati.

Deinde cum dicit, *Non alta sapientes etc.,* excludit impedimenta concordiae; quae quidem sunt duo. Primum est superbia, ex qua contingit quod dum aliquis inordinate suam excellentiam quaerit, et subjectionem refugit; vult alium subjici, et ejus excellentiam impedire; et ex hoc sequitur discordia. Proverb. 13, 10: « Inter superbos semper jurgia « sunt. » Et ideo ad hoc removendum dicit: *Non* sitis *alta sapientes,* ut scilicet inordinate vestram excellentiam appetatis. Supra 2: *Noli altum sapere, sed time.* Eccl. 3, 22: « Altiora te ne quaesieris. » *Sed* sitis *consentientes humilibus,* idest his quae sunt humilia; idest, quae abjecta videntur non recusetis, cum oportuerit. Ps. 83, 2: « Elegi abje- « ctus esse in domo Dei mei. » 1 Pet. ult. 6, « Humiliamini sub potenti manu Dei » (1). Secundum impedimentum concordiae est praesumptio sapientiae, vel etiam prudentiae (2), ex qua contingit quod aliquis aliorum sententiae non credit: ad quod removendum dicit: *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos,* ut scilicet judicetis solum id esse prudentiae quod vobis videtur. Isa. 5, 21: « Vae « qui sapientes estis in oculis vestris, et coram « vobismetipsis prudentes. » Supra 11, 25: *Ut non sitis vobismetipsis sapientes.*

Deinde cum dicit, *Nulli malum pro malo reddentes,* docet illa quae pertinent ad beneficentiam, excludendo contrarium: et primo docet quod non sit alicui malefaciendum ratione vindictae; secundo docet quod non sit alicui malefaciendum ratione defensionis, ibi, *Non vosmetipsos defendentes.* Circa primum tria facit. Primo prohibet vindictam, dicens: *Nulli malum pro malo reddentes,* scilicet sitis. Psal.

(1) *Al.* naturaliter.
(2) *Al. deest* sub ratione mali.
(3) *Al.* in istis.

(1) *Al.* « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.
(2) *Al. deest* vel etiam prudentiae.

7, 5: « Si reddidi retribuentibus mihi mala, deci« dam merito ab inimicis meis inanis. » 1 Pet. 3, 9: « Non reddentes malum pro malo. » Sed hoc est intelligendum formaliter, sicut supra dictum est de maledicto: prohibemur enim affectu odii vel vindictae (1) reddere malum pro malo, ita quod in malo alterius delectemur. Sed si pro malo culpae, quod quis facit, reddat judex malum poenae secundum justitiam ad compensandam malitiam, materialiter quidem infert malum, sed formaliter et per se infert bonum: unde cum judex suspendit latronem pro homicidio, non reddit malum pro malo, sed magis bonum pro malo. Et hoc modo Apostolus quemdam pro peccato incestus tradidit satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fieret, ut habetur 1 Corinth. 5. Secundo docet quod etiam bona sint proximis exhibenda, dicens: *Providentes,* scilicet sitis, *bona non tantum coram Deo,* ut scilicet curetis satisfacere conscientiae vestrae coram Deo, *sed etiam coram omnibus hominibus,* ut scilicet ea faciatis quae hominibus placeant. 1 Cor. 10, 32: « Sine offensione estote Judaeis et Genti« bus et Ecclesiae Dei, sicut et ego per omnia « omnibus placeo. » 2 Corinth. 8, 21: « Provide« mus (2) bona non solum coram Deo, sed etiam « coram omnibus hominibus. » Hoc tamen contingit et bene et male fieri: si enim hoc fiat propter favorem (3) humanum, non bene agitur. Matth. 6, 1: « Attendite ne justitiam vestram faciatis co« ram hominibus, ut videamini ab eis. » Si autem hoc fiat ad gloriam Dei, bene agitur, secundum illud Matth. 5, 16: « Sic luceat lux vestra coram « hominibus, ut videant opera vestra bona, et glo« rificent Patrem vestrum qui in caelis est. » Tertio assignat rationem utriusque dictorum. Ad hoc enim debemus abstinere a retributione malorum, et coram hominibus bona providere, ut cum hominibus pacem habeamus; et ideo subdit: *Cum omnibus hominibus pacem habentes.* Hebr. 12, 14: « Pacem sequimini cum omnibus. » Sed hic addit duo: quorum primum est quod dicit, *Si fieri potest.* Quandoque enim malitia aliorum impedit ne cum eis pacem habere possimus, quia scilicet cum eis pax haberi non potest, nisi eorum malitiae consentiatur; quam quidem pacem constat esse illicitam: unde Dominus dicit Matth. 10, 34: « Non « veni pacem mittere, sed gladium. » Aliud autem addit dicens, *Quod ex vobis est;* scilicet, et si ipsi contra pacem agunt, tamen quod in nobis est, facere nos debemus, ut eorum pacem quaeramus. Psal. 119, 6: « Cum his qui oderunt pacem eram « pacificus: » alibi (Psal. 33, 15): « Inquire pa« cem, et persequere eam. »

Deinde cum dicit, *Non vosmetipsos defendentes etc.*, ostendit quod non sunt mala proximis inferenda per modum defensionis: et primo ponit documentum, dicens: *Non* sitis *vosmetipsos defendentes,* o carissimi, sicut de Christo dicitur Isa. 1, 6: « Dedi corpus meum percutientibus, et genas meas « vellentibus: » et 53, 7: « Quasi agnus coram « tondente se obmutuit. » Unde et ipse Dominus mandavit Matth. 5, 39: « Si quis te percusserit in « una maxilla, praebe ei etiam alteram. » Sed, sicut Augustinus dicit in lib. contra mendacium (cap. 15), ea quae in novo testamento a sanctis facta sunt, valent ad exempla intelligendarum Scripturarum, quae in praeceptis data sunt. Ipse autem Dominus cum alapa percussus esset, non ait, Ecce altera maxilla; sed « Si male locutus sum, testi« monium perhibe de malo; si autem bene, quid « me caedis? » Jo. 18, 23. Ubi ostendit praeparationem alterius maxillae in corde esse faciendam. Paratus enim fuit Dominus non solum in altera caedi pro salute hominis, sed in toto corpore crucifigi. Et sicut Augustinus dicit ad Marcellinum (epist. 5), tunc quidem hoc mandatum recte fit, cum ei credatur profuturum esse propter quem fit, ad operandam in eo correctionem atque concordiam, etiam si alius exitus consequatur. Sunt igitur ista praecepta patientiae semper in cordis praeparatione retinenda; et ipsa benevolentia, ne reddatur malum pro malo, semper in voluntate complenda est. Agenda sunt autem et multa etiam cum invitis, benigna quadam asperitate plectendis. Secundo assignat rationem, cum dicit: *Sed date locum irae,* idest divino judicio: quasi diceret: Committatis vos Deo, qui suo judicio potest vos defendere et vindicare, secundum illud 1 Pet. ult. 7: « Omnem solicitudinem « vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est « de vobis. » Sed haec intelligenda sunt in casu in quo nobis non adest facultas aliter faciendi secundum justitiam. Sed quia, ut dicitur Deuter. 1, 17, « Do« mini est judicium, » cum aliquis auctoritate judicis vel vindictam quaerit ad comprimendam malitiam, et non propter odium; vel etiam cum auctoritate alicujus superioris suam defensionem procurat; intelligitur locum dare irae, idest divino judicio, cujus ministri sunt principes, ut dicitur infra 13. Unde etiam Paulus procuravit se per armatos defendi contra insidias Judaeorum, ut patet Act. 23.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est,* probat quod dixerat: et primo per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Noli vinci a malo etc.* Circa primum duo facit. Primo probat quod dictum est de prohibitione vindictae, dicens: Dictum est: *Date locum irae,* idest divino judicio: *scriptum est enim,* Deuter. 32, 35: *Mihi vindictam,* scilicet servate; *et ego retribuam, dicit Dominus.* Nostra littera sic habet: « Mea est ultio, et ego retribuam eis in tem« pore. » Psal. 93, 1: « Deus ultionum Dominus. » Nahum 1, 2: « Deus aemulator et ulciscens Domi« nus. » Secundo probat per auctoritatem quod dictum est de benevolentia exhibenda inimicis. In qua quidem auctoritate primo ponit documentum, ut subveniamus inimicis in articulo necessitatis, quia hoc est de necessitate praecepti, ut supra dictum est: et hoc est quod dicit: *Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi* Matth. 5, 44: « Benefacite his qui oderunt vos. » Secundo rationem assignat dicens: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Quod quidem uno modo potest intelligi in malum, ut sit sensus: Si tu ei benefacies, bonum tuum vertetur ei in malum, quia ex hoc incurret combustionem ignis aeterni per suam ingratitudinem. Sed iste sensus repugnat caritati, contra quam ageret qui alicui subveniret ut ei proveniret in malum: et ideo est exponendum in bonum, ut sit sensus: *Hoc enim faciens,* idest in necessitate ei subveniens, *carbones ignis,* idest amorem caritatis, da qua dicitur Cant. 8, 6: « Lampades ejus ut lampades « ignis atque flammarum: » *congeres,* idest congregabis, *super caput,* idest super mentem, *ejus:*

(1) *Al.* vel invidiae.
(2) *Al.* providentes.
(3) *Al.* pavorem.

quia, ut Augustinus dicit in lib. de Catechizandis rudibus (cap. 4), « nulla est major provocatio ad « amandum quam praevenire amando. Nimis enim « durus animus qui dilectionem etsi nolebat im- « pendere, nolit rependere. » Deinde cum dicit, *Noli vinci a malo etc.*, probat quod dixit per rationem. Naturale est enim homini, ut velit adversarium vincere, et non vinci ab eo. Illud autem ab aliquo vincitur quod ad illud trahitur; sicut aqua vincitur ab igne, quando trahitur ad calorem ignis. Si ergo bonus aliquis homo propter malum quod sibi ab aliquo infertur, trahatur ad hoc quod ei malefaciat, bonus a malo vincitur. Si autem e contrario propter beneficium, quod bonus persecutori exhibet, eum ad suum amorem trahat; bonus malum vincit. Dicit ergo: *Noli vinci a malo,* scilicet ejus qui te persequitur, ut tu eum persequaris; *sed in bono* tuo *vince malum* illius, ut scilicet ei benefaciendo, eum a malo (1) trahas. 1 Joan. ult. 4: « Haec est victoria quae vincit mundum (2), « fides nostra. » Hier. 15, 19: « Ipsi convertentur ad te, et tu converteris ad eos. »

(1) *Al.* *omittitur* a malo.
(2) *Al.* malum.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non enim est potestas nisi a Deo. Quae autem sunt, a Deo ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt. Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem ? Bonum fac, et habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem feceris, time: non enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo enim et tributa praestatis: ministri enim Dei sunt; in hoc ipsum servientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.

Postquam Apostolus ostendit qualiter se debeat homo exhibere Deo, utendo donis gratiae ejus; hic ostendit quomodo debeat se exhibere proximo: et primo quantum ad superiores; secundo quantum ad omnes, ibi, *Nemini quidquam debeatis.* Circa primum duo facit. Primo inducit homines ad subjectionem quam debent superioribus; secundo ad exhibendum subjectionis signum, ibi, *Ideo et tributa praestatis.* Circa primum tria facit. Primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Non enim est potestas nisi a Deo;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Circa primum considerandum est, quod quidam fideles in primitiva Ecclesia dicebant, terrenis potestatibus se subjici non debere, propter libertatem quam consecuti erant a Christo, secundum illud Joan. 8, 36: « Si « Filius vos liberavit, vere liberi eritis. » Sed libertas per Christum concessa, est libertas spiritus, qua liberamur a peccato et morte, sicut supra 8, 2: dictum est: *Lex spiritus in Christo Jesu liberavit a lege peccati et mortis.* Caro autem adhuc remanet servituti obnoxia, sicut supra 7, dictum est. Et ideo tunc nulli subjectioni homo per Christum liberatus erit obnoxius, nec spirituali scilicet nec carnali, ut (1) dicitur 1 Corinth. 15, 24, « cum « tradiderit Christus regnum Deo Patri, et evacuaverit omnem principatum et potestatem. » Interim autem dum corruptibilem carnem gerimus, oportet nos dominis carnalibus subjacere: unde dicitur Ephes. 7, 5: « Servi obedite dominis carnalibus. » Et hoc est etiam quod hic Apostolus dicit: *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Potestates autem sublimiores hic dicuntur homines in potestatibus constituti, quibus secundum justitiae ordinem subjici debemus. 1 Petr. 2, 13: « Subditi estote « omni humanae creaturae propter Deum, sive re- « gi quasi praecellenti, sive ducibus tamquam ab « eo missis ad vindictam malefactorum, laudem « vero bonorum. » Dicit autem indefinite *Potestatibus sublimioribus*, ut ratione sublimitatis officii eis subjiciamur, etiam si sint mali. Unde 1 Pet. 2, 18, subditur: « Subjecti estote non tantum bo- « nis et modestis, sed etiam discolis. » Quod autem dicitur, *Omnis anima,* per synecdochen intelligitur omnis homo, sicut Gen. 17, 14: « Delebitur « anima illa de populo suo. » Utitur autem hoc modo loquendi, quia subjectionem superioribus debemus ex animo, idest ex pura voluntate, secundum illud Ephes. 6, 6: « Non ad oculum servientes, quasi « hominibus placentes, sed ex animo cum bona vo- « luntate. » Deinde cum dicit, *Non est enim potestas nisi a Deo,* ponit rationem admonitionis praemissae: primo quidem ex parte honesti; secundo ex parte necessarii, ibi, *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt.* Circa primum duo facit. Primo praemittit duo principia; secundo ex eis concludit, ibi, *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Primo enim praemittit originem potestatis, dicens: *Non est enim potestas nisi a Deo.* Quidquid enim communiter de Deo et creaturis dicitur, a Deo in creaturas derivatur, sicut patet de sapientia, Eccl. 1, 1: « Omnis sapientia a « Domino Deo est. » Potestas autem de Deo et de hominibus dicitur. Job 36, 5: Deus po- « testates (1) non abjicit, cum ipse sit po- « tens. » Unde consequens est quod omnis humana potestas sit a Deo. Dan. 4, 14: « Dominabitur « excelsus in regno hominum, et cuicumque vo-

(1) *Al.* unde.

(1) *Ibi* potentes.

« fuerit, dabit illud. » Joan. 19, 2: « Non haberes « potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum « esset desuper. »

Sed contra hoc esse videtur quod dicitur Oseae 8, 4: « Ipsi regnaverunt, et non ex me; principes « extiterunt, et non cognovi. »

Ad hoc dicendum est, quod regia potestas, vel cujuscumque alterius dignitatis, potest considerari quantum ad tria. Uno quidem modo quantum ad ipsam potestatem; et sic est a Deo, per quem reges regnant, ut dicitur Prov. 8. Alio modo potest considerari quantum ad modum adipiscendi potestatem; et sic quandoque potestas est a Deo, quando scilicet aliquis ordinate potestatem adipiscitur, secundum illud Hebr. 5, 4: « Nemo sibi honorem « assumit, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron: » quandoque vero non est a Deo; sed ex perverso hominis appetitu, qui per ambitionem, vel quocumque alio illicito modo potestatem adipiscitur. Amos 6, 14: « Numquid non in fortitudine nostra assum« psimus nobis cornua? » Tertio modo potest considerari quantum ad usum ipsius: et sic quandoque est a Deo, puta cum aliquis secundum praecepta divinae justitiae utitur concessa sibi potestate, secundum illud Proverb. 8, 15: « Per me reges re« gnant, et legum conditores justa decernunt: » quandoque autem non est a Deo, puta cum aliqui potestate sibi data utuntur contra divinam justitiam, secundum illud Psal. 2, 2: « Astiterunt reges terrae, « et principes convenerunt in unum adversus Do« minum et adversus Christum ejus. »

Dubitatur etiam de potestate peccandi, utrum sit a Deo: ad quod dicendum est, quod ipsa potentia qua peccatur a Deo est (eadem enim potentia est qua peccatur et qua recte agitur); sed quod in bonum ordinetur, a Deo est; quod autem ordinetur ad peccandum est ex defectu creaturae, inquantum est ex nihilo.

Secundo ponit quod ea quae sunt, a Deo ordinata sunt: cujus ratio est, quia Deus omnia per suam sapientiam fecit, secundum illud Psalm. 103, 24: « Omnia in sapientia fecisti. » Est autem proprium sapientiae, ordinate omnia disponere. Sapient. 8, 1: « Attingit a fine usque ad finem fortiter, et « disponit omnia suaviter. » Et ideo oportet effectus divinos ordinatos esse. Job 38, 33: « Numquid « nosti ordinem caeli, et pones rationem ejus in « terra? » Duplicem autem ordinem Deus in suis effectibus instituit: unum quidem quo omnia ordinantur in ipsum: Prov. 16, 4: « Universa propter « semetipsum operatus est Deus: » alium vero quo effectus divini ordinantur ad invicem, sicut dicitur Deut. 4, de sole et luna et stellis, quod fecit ea in ministerium cunctis gentibus. Deinde cum dicit: *Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*, ex duabus praemissis concludit propositum. Si enim potestas principum, inquantum talis est (1), a Deo est, et nihil est a Deo sine ordine; consequens est quod etiam ordo quo inferiores potestatibus superioribus subjiciuntur, sit a Deo. Itaque qui contra hunc ordinem, *resistit potestati, Dei ordinationi resistit*. 1 Reg. 8, 7: « Non te abjecerunt, « sed me, ne regnem super eos. » Luc. 10, 16: « Qui « vos spernit, me spernit. » Resistere autem divinae ordinationi contrariatur honestati virtutis: unde contra virtutem agit quicumque potestati resistit in eo quod pertinet ad ordinem suae potestatis.

(1) *Al. deest* inquantum talis est.

Deinde cum dicit, *Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt*, ostendit hujusmodi subjectionem non solum esse honestam, sed necessariam: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit*: quod quidem secundum se est vitandum, tamquam contrarium virtuti. Multi tamen sunt qui amorem virtutis non habentes, ea quae sunt contraria virtuti non detestantur: unde tales cogendi sunt ad vitationem malorum per poenas; et quantum ad hoc subdit: *Qui autem resistunt*, scilicet divinae ordinationi, *sibi damnationem acquirunt*, contra potestatis ordinem agendo. Quod quidem potest intelligi uno modo de damnatione aeterna, quam merentur qui potestatibus subjici nolunt in eo quod debent: in cujus exemplum Datan et Abiron, qui Moysi et Aaron restiterunt, sunt a terra absorpti, ut habetur Numer. 16. Alio modo potest intelligi de damnatione poenae, quae per ipsos principes infertur. Proverb. 20, 2: « Si« cut rugitus leonis, ita et terror regis: qui pro« vocant eum, peccant in animam suam. »

Sed contra hoc videtur esse quod Apostoli et martyres principibus et potestatibus restiterunt; et ex hoc non damnationem a Deo, sed praemium acquisierunt.

Sed dicendum est, quod Apostolus hic loquitur de eo qui resistit potestati (1) secundum quod est a Deo ordinata. Habet autem hoc divina ordinatio, ut potestati inferiori non obediatur contra superiorem; sicut etiam in rebus humanis, ut proconsuli non obediatur contra imperatorem, nec balivo contra regem. Et omnis potestas humana sub potestate Dei ordinatur; et nulli potestati humanae est contra Deum obediendum, secundum illud Act. 5, 29: « Oportet obedire magis Deo quam hominibus. »

Deinde cum dicit, *Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali*, assignat rationem ejus quod dixerat: et primo ponit rationem; secundo ex ratione posita quoddam utile documentum trahit, ibi, *Vis autem non timere potestatem? Bonum fac;* tertio hujus documenti necessitatem assignat, ibi, *Si autem male feceris, time*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod *qui resistunt potestati, sibi damnationem acquirunt*: *nam principes*, qui hic potestates dicuntur, *non sunt timori*, idest in timorem, *boni operis*, idest propter bonum opus, *sed mali*, idest propter malum. Quod quidem videtur esse intelligendum secundum causam instituendi principes. Ad hoc enim sunt instituti (2) principes, ut illi qui amore virtutis non provocantur ad vitandum malum et faciendum bonum, cogantur ad hoc timore poenae. Proverb. 20, 8: « Rex qui sedet in solio « judicii, dissipat omne malum intuitu suo. » Et secundum hoc dicitur, quod *principes non sunt timori boni operis, sed mali*, quantum ad id quod principi ex officio competit; sicut et Isai. 32, 8, dicitur: « Princeps ea quae sunt digna principe co« gitabit. » Potest quidem hoc referri etiam ad malos principes, qui non sunt timori boni operis, sed mali: quia etsi interdum injuste persequuntur bene operantes, non tamen illi qui bene operantur, causam habent timendi: quia hoc ipsum, si patienter sustinent, in eorum bonum cedit, secundum il-

(1) *Al.* potestati inferiori.
(2) *Al.* instituendi.

lud 1 Pet. 3, 14: « Si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, ut non conturbemini. » Ex hoc autem quod hic dicitur, assignari potest ratio quare qui potestati resistunt, sibi damnationem acquirant: sive intelligatur de damnatione punitionis qua principes rebelles puniunt, sive de damnatione qua homines puniuntur a Deo. Si enim principes sunt timori mali operis, consequens est quod si aliquis potestati resistit male operetur; et ita ipse homo male agendo, est sibi causa punitionis temporalis et aeternae.

Deinde cum dicit, *Vis autem non timere potestatem*? ex eo quod dixerat, quoddam utile documentum tradit, scilicet vitandi timorem principum. Et primo insinuat sua interrogatione hoc esse desiderabile, dicens: *Vis non timere potestatem*? quasi dicat: Hoc debet homini esse placitum. Prov. 20, 2: « Sicut rugitus (1) leonis, ita et terror regis. » Secundo docet medium ad hoc perveniendi, dicens, *Bonum fac*: quia, ut dicitur Prov. 26, 13, « voluntas regum, labia justa. » Et in Psal. 100, 6: « Ambulans in via immaculata, hic mihi ministrabat. » Tertio ostendit hujus effectum, dicens: Et si benefeceris, non solum timorem vitabis, sed etiam *habebis laudem ex illa,* scilicet potestate: quod planum est, si accipiatur secundum finem, ad quem institutae sunt potestates: ad hoc enim institutae sunt ut non solum a malis timore poenarum retrahant, sed etiam ut ad bonum per praemia (2) alliciant, secundum illud 1 Petr. 2, 14: « Sive ducibus, tamquam ab eo missis ad vindictam malorum (3), laudem vero bonorum. » Verificatur hoc etiam de malis principibus, quorum injustam persecutionem dum boni patienter sustinent, laudantur. Jacob. 5, 11: « Ecce beatificamus eos qui sustinuerunt. » Quarto rationem assignat, dicens: *Dei enim minister est tibi in bonum:* quod quidem manifeste patet quantum ad debitum ordinem principum: sunt enim sub regimine Dei, quasi supremi Principis, tamquam ministri ordinati. Sapient. 6, 5: « Cum essetis ministri regni illius (4), non recte judicastis. » Ad idem autem tendit minister et dominus. Eccli. 10, 2: « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus. » Et ideo, sicut Deus operatur in bonum his qui bonum agunt; ita et principes, si recte ministerium suum impleant. Sed et mali principes ministri Dei sunt secundum ordinationem Dei ad inferendas poenas, licet hoc sit praeter intentum eorum: secundum illud Isa. 10, 5: « Assur virga furoris mei, et baculus ipse in manu mea est.... Ipse autem non sic arbitrabitur: » et Hierem. 25, 9: « Assumam universam cognationem aquilonis, et Nabuchodonosor regem Babilonis servum meum, et adducam eos super terram istam et super habitatores ejus, et super omnes cognationes quae in circuitu illius sunt, et interficiam eas: » et quia tales mali principes interdum, Deo permittente, bonos affligunt, quod in bonum eorum cedit: secundum illud supra 8, 28: *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

Deinde cum dicit, *Si autem male feceris, time,* ostendit necessitatem praemissi documenti. Dictum est enim, quod benefaciendo non timebis potestatem; *si autem male feceris, time:* quia causam timoris habes. Prov. 10, 29: « Pavor his qui operantur malum. » Sapient. 17, 10: « Cum sit timida nequitia, data est in omnium condemnationem. » Secundo assignat rationem, dicens: *Non enim sine causa gladium portat.* Loquitur autem secundum consuetudinem principum, qui quasi insignia (1) suae potestatis, deferebant instrumenta puniendi, puta fasces virgarum ad verberandum, et secures vel gladios ad occidendum. Job 19, 29: « Fugite a facie gladii, quoniam ultor iniquitatum est gladius. » Tertio rationem exponit, dicens *Portat* inquam, *gladium, quia est minister Dei, vindex,* idest vindictam exercens, *in iram,* idest ad exequendam iram Dei, idest justum judicium ejus, *ei qui malum agit,* idest contra malefactorem. Ezech. 16, 37: « Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, et dicabo te et dabo te in manus eorum, in judiciis adulterorum, et destruent lupanatuum. » Prover. 16, 12: « Abominabiles regi qui impie agunt, quoniam justitia firmatur solium. » Ex quo patet quod non solum est licitum, sed etiam meritorium principibus qui zelo justitiae vindictam exercent in malos: unde dicitur Ezech. 29, 19: « Erit merces exercitui illius, et operi quo servivit mihi adversus eam. »

Deinde cum dicit, *Ideoque necessitate subditi estote,* infert conclusionem principaliter intentam, dicens, *Ideoque,* propter praedictas rationes, *subditi estote* principibus, *ex necessitate* (2), quia scilicet hoc est ex necessitate salutis: *subditi estote* voluntarie *necessitati* quae vobis imminet potentia principum, ut faciatis de necessitate virtutem; non solum *propter iram,* idest vindictam vitandam, quod pertinet ad secundam rationem, *sed etiam propter conscientiam* bonam conservandam, quod pertinet ad primam rationem: quia *qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit.* Tit. 3, 1: « Admone illos, principibus, et potestatibus subditos esse. »

Deinde cum dicit, *Ideo enim et tributa praestatis,* inducit homines ad exhibendum suis superioribus signum subjectionis: et primo ponit signum subjectionis; secundo inducit ad ejus exhibitionem, ibi, *Reddite ergo omnibus debita.* Circa primum duo facit. Primo ponit subjectionis signum, dicens, *Ideo enim,* idest quod debetis esse subjecti, et tributa praestatis, idest praestare debetis in signum scilicet subjectionis. Et ideo conquerendo dicitur Thren. 1, 1: « Princeps provinciarum facta est sub tributo. » Dicuntur autem tributa, eo quod subditi dominis ea tribuunt. Secundo assignat rationem, dicens: *Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum,* idest pro hoc ipso, scilicet tributo, recipiendo (3), *servientes,* scilicet Deo et populo; quasi dicat: Unusquisque de suo ministerio vivere debet, secundum illud 1 Corinth. 9, 7: « Quis pascit gregem, et de lacte ejus non edit? » Et ideo cum principes nostri suo regimine Deo ministrent, a populo debent tributa snscipere, quasi stipendia sui ministerii; non autem ita quod hoc debeant sibi computare pro praemio: proprium enim praemium principis est laus et honor, ut Philosophus dicit in 5 Ethic.; et cum hoc non sufficit, tyrannus fit. Sed hoc non est intelligendum de laude humana solum, vel honore, quia tale prae-

(1) *Al.* fremitus.
(2) *Al.* et praemia.
(3) *Al.* malefactorum.
(4) *Al.* regis illius.

(1) *Al.* in figura.
(2) *Al.* subditi estote voluntarie necessitati quae vobis imminet praecepto Principum etc. *intermediis omissis.*
(3) *Al.* idest pro ipso tribus recipiendo.

mium esset vanum; sed de laude et honore divino, qui principibus bene gubernantibus exhibetur. Sapient. 6, 22: O « reges populi, diligite sapientiam, « ut in perpetuum regnetis. » Hujusmodi autem tributa recipiunt ad sustentationem. Laborant autem principes ad omnium pacem. Unde dicitur 2 Tim. 21, 2: « Obsecro primum omnium fieri obsecra« tiones pro regibus, et omnibus qui in sublimi« tate sunt constituti, ut quietam ac tranquillam « vitam agamus. » Baruch 1, 11: « Orate pro « vita Nabuchodonosor regis Babylonis, ut vivamus « sub umbra ejus. » Ab hoc tamen debito liberi sunt clerici ex privilegio principum; quod quidem aequitatem naturalem habet: unde etiam apud Gentiles liberi erant a tributis illi qui vacabant rebus divinis: legitur enim Genes. 47, quod Joseph subjecit Pharaoni totam terram Ægypti, praeter terram sacerdotum, quae a rege tradita fuerat eis, quibus et statuta cibaria ex horreis publicis praebebantur. Et infra (loc. cit.) dicitur, quod in universa terra Ægypti quinta pars solvitur absque terra sacerdotali, quae libera erat ab hac conditione. Hoc autem ideo (1) aequum est, quia sicut reges solicitudinem habent de bono publico in bonis temporalibus, ita ministri Dei in spiritualibus: et sic per hoc quod Deo in spiritualibus ministrant, recompensant regi quod pro eorum pace laborat.

Sed attendendum est, cum tributa dicat regibus esse debita quasi laboris stipendium, quod dupliciter peccare possunt principes accipiendo tributa. Primo quidem si utilitatem populi non procurent, sed solum ad diripiendum eorum bona intendant: unde dicitur Ezech. 34, 3: « Lac comedebatis, et « lanis operiebamini, et quod crassum erat occide« batis; gregem autem meum non pascebatis. » Alio modo ex eo quod violenter diripiunt supra statutam legem, quae est quasi quoddam pactum inter regem et populum, et supra populi facultatem: unde dicitur Mich. 3, 1: « Audite principes Jacob, « et duces domus Israel: » et postea subdit: « Qui « violenter tollitis pelles eorum desuper eis, et car« nes eorum desuper ossibus eorum. »

(1) *Al.* omnino.

Deinde cum dicit, *Reddite ergo omnibus debita,* monet ad reddendum praedictum subjectionis signum: et primo quidem in generali, dicens: Ex quo tributum debetur principibus, tamquam Dei ministris, *reddite ergo omnibus debita.* Ex quo patet quod ex necessitate justitiae tenentur subditi sua jura principibus exhibere. Matth. 18, 24: « Oblatus « est regi unus qui debebat decem millia talenta: » et 22, 21: « Reddite quae sunt Caesaris Caesari. » Secundo specificat; et primo ea quae sunt exteriora, dicens: *Cui tributum,* scilicet debetis, reddite *tributum,* quod scilicet principi tribuitur pro generali regimine, quo patriam in pace et quiete gubernat. Gen. 49, 15: « Vidit requiem, quod esset « bona.... factusque est tributis serviens. » *Cui vectigal,* scilicet debetis, reddite *vectigal,* quod scilicet redditur Principi in aliquibus certis locis de mercimoniis quae deferuntur pro reparatione viarum (1) et custodia. Vel vectigal dicitur quod datur principi, quando per patriam devehitur (2), sicut sunt procurationes et alia hujusmodi. Secundo ponit ea quae sunt interius exhibenda. Est autem considerandum, quod principi debetur et timor et honor: timor quidem, inquantum est dominus sua potestate malos coercens a malis (3). Malach. 1, 6: « Si ego Dominus, ubi est timor meus? » Et ideo dicit: *Cui timorem,* scilicet debetis, reddite *timorem.* Proverb, 24, 21: « Deum time fili « mi. » Inquantum autem quasi pater providet bonis quae sunt in laudem eorum, debetur illi honor. Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi honor meus? » Et ideo subdit: *Cui honorem,* debetis, reddite *honorem.* 1 Pet. 2, 17: « Regem honorificate. »

Sed contra est quod dicitur Lev. 19, 15: « Non « honores vultum potentis. » Sed hoc est intelligendum quantum ad hoc ut pro eo a justitia non declines: unde subditur ibid.: « Juste judica proxi« mo tuo. »

(1) *Al. deest* viarum.
(2) *Al.* devenitur.
(3) *Al. omittitur* a malis.

LECTIO II.

Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis: qui enim diligit proximum, legem implevit. Nam Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi, malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

Supra Apostolus ostendit qualiter debeant fideles ad superiores justitiam observare; hic ostendit (1) quid debeant omnibus communiter exhibere: et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo reddit rationem, ibi, *Qui enim diligit proximum, legem implevit.* Dicit ergo primo: Dictum est, *Reddite omnibus debita,* non quidem particulariter: sed integraliter: et hoc est quod subdit (2): *Nemini quidquam debeatis;* quasi dicat: Ita plene omnibus omnia debita persolvatis ut nihil remaneat quod solvere debeatis. Et hoc quidem propter duo. Primo, quia in ipsa mora reddendi, peccatum committitur, dum homo injuste detinet rem alienam: unde dicitur Lev. 19, 13: « Non morabitur opus merce« narii tui apud te usque mane. »

Et eadem est ratio de aliis debitis. Secundo, quia quamdiu aliquis debet, est quodammodo servus, et cui debet obligatur; Proverb. 22, 7: « Qui « accipit mutuum, servus est fenerantis. » Sunt tamen quaedam debita a quibus homo nunquam potest se absolvere; et hoc contingit (1) dupliciter. Uno quidem modo propter excellentiam beneficii, cui aequivalens recompensari non potest; sicut Philosophus dicit de honore qui exhibetur Deo vel

(1) *Al.* quid debeant omnibus exhibere: et primo proponit etc.
(2) *Al.* ostendit.

(1) *Al. omittitur* contingit.

parentibus, secundum illud Psal. 115, 12: « Quid « retribuam Domino pro omnibus quae retribuit « mihi? » Alio modo propter causam debendi, quae semper manet; vel etiam propter hoc quod illud quod redditur, nunquam exhauritur, sed semper in reddendo crescit. Et propter has causas debitum dilectionis fraternae ita solvitur quod semper debetur. Primo quidem, quia dilectionem proximo debemus propter Deum, cui sufficienter recompensare non possumus: dicitur enim 1 Joan. 4, 21: « Hoc « mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum « diligat et fratrem suum. » Secundo, quia causa dilectionis semper manet, quae est similitudo naturae et gratiae. Eccli. 13, 19: « Omne animal di« ligit sibi simile; sic et omnis homo proximum « sibi. » Tertio, quia caritas in diligendo non deficit, sed proficit. Philip. 1, 9: « Hoc oro, ut ca« ritas vestra magis ac magis abundet. » Ideo dicit: *Nisi ut invicem diligatis:* quia scilicet dilectionis debitum ita semel redditur ut tamen semper maneat sub debito praecepti. Joan. 15, 12: « Hoc est « praeceptum meum, ut diligatis invicem. »

Deinde cum dicit, *Qui enim diligit proximum, legem implevit,* assignat causam ejus quod dixerat, debito dilectionis nos nunquam absolvi, quia scilicet in dilectione, tota legis impletio consistit: unde circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Nam non adulterabis etc.;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Plenitudo ergo legis est dilectio.* Dicit ergo primo: Ideo dictum est, quod non intendamus nos expedire a debito dilectionis, sicut ab aliis debitis: *qui enim diligit proximum, legem implevit;* idest, tota impletio legis ex proximi dilectione dependet.

Sed hoc non videtur verum: dicitur enim 1 Timoth. 1, 5: quod « finis praecepti caritas est. » Unumquodque enim perficitur cum ad finem pervenit: et ideo tota legis perfectio in caritate consistit. Sed caritas duos habet actus, scilicet dilectionem Dei, et dilectionem proximi: unde et Dominus dixit Matth. 22, quod tota lex et Prophetae pendet in duobus mandatis caritatis; quorum unum est de dilectione Dei, aliud de dilectione proximi. Non ergo videtur quod qui proximum diligit, impleat totam legem.

Sed dicendum est, quod illa dilectio proximi ad caritatem pertinet et legem implet, qua proximus diligitur propter Deum; et ita in dilectione proximi includitur dilectio Dei, sicut causa includitur in effectu. Dicitur enim 1 Joan. 4, 21: « Et « hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit « Deum, diligat et fratrem suum. » Et e converso dilectio proximi includitur in dilectione Dei, sicut effectus in causa: unde ibidem dicitur: « Si quis « dixerit, quoniam diligo Deum, et fratrem suum « odit, mendax est. » Et inde est quod in sacra Scriptura quandoque fit mentio solum de dilectione Dei, quasi sufficiat ad salutem: secundum illud Deut. 10, 12: « Et nunc Israel audi: quid Dominus Deus « tuus petit a te, nisi ut timeas Dominum Deum « tuum, et ambules in viis ejus, et diligas eum? » quandoque autem fit mentio solum de dilectione proximi: Joan. 15, 17: « Hoc vobis mando, ut di« ligatis invicem. »

Deinde cum dicit, *Nam non adulterabis etc.,* probat propositum: primo quidem per inductionem; secundo vero per medium syllogismi, ibi, *Dilectio proximi, malum non operatur.* Circa primum, more inducentium, enumerat quaedam praecepta quae dilectionem proximi implent. Et quia praecepta tria primae tabulae immediatius ordinantur ad dilectionem Dei, non facit mentionem hic de eis, quamvis et ipsa impleantur in dilectione proximi, prout dilectio Dei includitur (1) in dilectione proximi. Enumerat autem mandata secundae tabulae; praetermittit tamen praeceptum affirmativum tantum, quod est de honore parentum, in quo etiam intelligitur ut omnibus reddamus quae debemus; enumerat autem praecepta negativa, per quae aliquis prohibetur malum proximis inferre; et hoc duplici ratione. Primo quidem, quia praecepta negativa sunt magis universalia et quantum ad tempora et quantum ad personas. Quantum ad tempora quidem, quia praecepta negativa obligant semper et ad semper: nullo enim tempore est furandum et adulterandum: praecepta autem affirmativa obligant quidem semper, sed non ad semper, sed pro loco et tempore: non enim tenetur homo ut omni tempore honoret parentes, sed pro loco et tempore. Quantum ad personas autem, quia nulli hominum est nocendum. Non autem sufficientes sumus ut unus homo possit omnibus hominibus servire. Secundo, quia magis manifestum est quod per dilectionem proximi implentur praecepta negativa quam affirmativa: qui enim diligit aliquem, magis abstinet a nocumento illius quam ei beneficia impendat, a quo quandoque homo impeditur per impotentiam. Tripliciter autem aliquis nocumentum proximo inferre potest. Uno modo, facto; alio modo, verbo; tertio, desiderio. Facto quidem tripliciter. Uno modo quantum ad personam ipsius proximi; et hoc prohibetur cum dicitur, *Non occides:* in quo etiam intelligitur prohiberi omnis injuria in personam proximi illata. 1 Joan. 3, 15: « Omnis homicida non habet vitam « aeternam in se ipso. » Secundo quantum ad personam conjunctam, scilicet uxorem; et hoc prohibetur cum dicitur, *Non adulterabis:* in quo etiam intelligitur prohiberi fornicatio, et omnis illicitus usus genitalium membrorum. Hebr. ult 4, « For« nicatores et adulteros judicabit Deus. » Tertio quantum ad res exteriores: quod prohibetur cum dicitur, *Non furaberis:* in quo etiam prohibetur (2) omnis injusta subtractio rei alienae, sive per vim sive per dolum. Zach. 5, 3: « Omnis fur, sicut « ibi scriptum est, judicabitur. » Nocumentum autem quod quis proximo infert verbo, prohibetur cum dicitur: *Non falsum testimonium dices:* quod non solum prohibetur in judicio, sed etiam extra judicium, sive per modum detractionis sive per modum contumeliae. Proverb. 19, 9: « Testis falsus non erit « impunitus; et qui mendacia loquitur, non effugiet. » Nocumentum autem quod quis infert proximo, solo desiderio prohibetur cum dicitur: *Non concupisces rem proximi tui:* ubi etiam intelligitur prohiberi concupiscentia uxoris. Supra 7, 7: *Nam concupiscentiam nesciebam,* scilicet esse peccatum, *nisi lex diceret, Non concupisces.* Ponuntur autem haec mandata Exod. 20. Enumeratis autem pluribus praeceptis, colligit omnia alia in communi, dicens *Et si quod est aliud mandatum;* affirmativum vel negativum, vel ad Deum vel ad proximum pertinens (3), per modum supra dictum, *instauratur,* idest perficitur et impletur, *in hoc verbo, Diliges*

(1) *Al.* prout includit dilectionem Dei.
(2) *Al.* intelligitur prohiberi.
(3) *Al.* vel negativum ad proximum pertinens etc.

proximum tuum sicut te ipsum. Quod quidem ponitur Lev. 19, 18: ubi nos habemus: « Diliges « amicum tuum sicut te ipsum. » Quod autem dicit *Proximum tuum,* referendum est ad omnem hominem, et etiam ad sanctos Angelos, ut Augustinus probat in 1, de doctrina Christiana (cap. 30). Nomine enim proximi intelligitur quicumque facit alicui misericordiam, secundum illud Luc. 10, 36: « Quis tibi videtur illi proximus fuisse qui incidit in « latrones ? Et ille dixit: Qui fecit misericordiam in « illum. » Et quia proximus est proximo proximus, consequens est quod etiam ille qui ab aliquo misericordiam recipit, proximus ei dicatur. Sancti autem Angeli nobis misericordiam impendunt, et nos omnibus hominibus misericordiam debemus impendere, et ab eis, cum necesse fuerit, recipere; unde patet quod sancti Angeli et omnes homines proximi nobis dicuntur, quia beatitudinem ad quam nos tendimus, vel jam habent, vel ad eam nobiscum tendunt. Ex quo patet quod daemones non sunt secundum hanc rationem proximi nobis, nec sub hoc praecepto eorum dilectio nobis injungitur: quia sunt totaliter a dilectione (1) Dei exclusi, et non sunt computandi in numero proximorum, sed in numero hostium. Quod autem dicit, *Sicut teipsum,* non est referendum ad aequalitatem dilectionis, ut scilicet aliquis teneatur diligere proximum aequaliter sibi: hoc enim esset contra ordinem caritatis, quo quilibet plus tenetur suam quam aliorum salutem curare (Cant. 2, 4: « Ordinavit in me « caritatem »), sed est referendum ad similitudinem dilectionis, ut scilicet similiter diligamus proximum sicut nosipsos; et hoc tripliciter. Primo quidem quantum ad finem dilectionis, ut scilicet nos et proximum diligamus propter Deum. Secundo quantum ad formam dilectionis, ut scilicet sicut aliquis seipsum diligit quasi sibi volens bonum, ita aliquis proximum diligat, quasi ei bona volens (1). Qui autem diligit proximum ad hoc solum ut ejus utilitate vel delectatione potiatur; non vult bonum proximo, sed ex proximo vult sibi bonum. Quo quidem modo homo amare dicitur res irrationales, puta vinum vel aquam, ut scilicet eis utatur. Tertio quantum ad effectum dilectionis, ut scilicet aliquis necessitati proximi subveniat sicut sibi; et quod nihil illicitum propter amorem proximi committat, sicut nec propter suum amorem.

Deinde cum dicit, *Dilectio proximi malum non operatur,* manifestat propositum medio syllogismi per hunc modum. Qui diligit proximum, nullum malum operatur ad ipsum; sed ad hoc tendit omne legis praeceptum ut abstineatur a malo: qui ergo diligit proximum, legem implevit. Quod autem dilectio proximi malum non operetur, habetur 1 Corinth. 13, 4: « Caritas non agit perperam. » Quocumque autem modo accipiatur hic malum; vel pro malo transgressionis, vel etiam omissionis (2); poterit hoc referri non solum ad praecepta negativa, sed etiam ad affirmativa. Inquantum vero dilectio proximi includit dilectionem Dei, intelligitur quod dilectio proximi excludit malum non solum quod est contra proximum, sed etiam quod est contra Deum. Et sic includuntur etiam praecepta tabulae primae.

Ultimo autem infert conclusionem principaliter intentam, dicens: *Plenitudo ergo legis est dilectio;* idest, per dilectionem lex impletur et perficitur. Eccli. 24, 16: « In plenitudine sanctorum detentio « mea. » Coloss. 3, 14, « Caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. »

(1) *Al.* a societate.

(1) *Al. omittitur* quasi ei bona volens.
(2) *Al.* si quidem accipiatur hic malum non solum transgressionis, sed etiam omissionis; poterit hoc referri etc.

LECTIO III.

Et hoc scientes tempus, quia hora est jam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus. Nox praecessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Sicut in die honeste ambulemus: non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitiis, non in contentione et aemulatione; sed induimini Dominum Jesum Christum, et carnis curam ne feceritis in desideriis.

Postquam Apostolus ostendit quomodo homo debet se Deo exhibere pium, convenienter ejus donis utendo, et proximo juste, ei debita reddendo; hic ostendit quomodo in seipso debeat honestatem conservare; et circa hoc duo facit. Primo proponit temporis congruitatem; secundo exhortatur ad honestatem operum, ibi, *Abjiciamus ergo opera tenebrarum.* Circa primum tria facit. Primo ponit temporis congruitatem; secundo assignat rationem, ibi, *Nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus;* tertio adhibet similitudinem, ibi *Nox praecessit, dies autem appropinquavit.* Dicit ergo primo: Dictum est quae debetis observare: et hoc non solum propter ea quae dicta sunt, sed etiam *scientes hoc tempus,* idest per hoc quod debetis considerare hujus temporis conditionem: quia, ut dicitur Eccle. 8, 6, « omni negotio tempus est « et opportunitas. » Hier. 8, 7: « Milvus in caelo « cognovit tempus suum, turtur et hirundo et « ciconia custodierunt tempus adventus sui; popu« lus autem meus non cognovit judicium Domini. » Ad quid autem congruum sit hoc tempus, ostendit subdens: *Quia hora est jam nos de somno surgere:* quod quidem intelligendum est, non de somno naturae, quod quandoque dicitur mors: secundum illud 1 Thess. 4, 12: « Nolumus vos ignorare de « dormientibus: » quandoque autem est quies animalium virtutum, secundum illud Joan. 11, 12: « Si dor« mit, salvus erit. » Nec etiam intelligendum est de somno gratiae, quod quandoque dicitur quies aeternae gloriae, secundum illud Psalm. 4, 9: « In pace in idipsum dormiam et requiescam, » quandoque autem est quies contemplationis etiam in hac vita: Cant. 5, 2: « Ego dormio, et cor meum « vigilat. » Sed intelligitur de somno culpae, secundum illud Ephes. 5, 14: « Exurge qui dormis, et « exurge a mortuis, et illuminabit te Christus. » vel etiam negligentiae, secundum illud Proverb. 6, 9: « Usquequo piger dormies ? » Tempus ergo est surgendi a somno culpae per poenitentiam:

Psalm. 126, 2: « Surgite postquam sederitis, qui « manducatis panem doloris: » a somno vero negligentiae per solicitudinem bene operandi: Isa. 21, 5: « Surgite principes, accipite clypeum. » Eccli. 32, 15: « Hora surgendi non te tristet (1). » Deinde cum dicit, *Nunc enim propior est salus nostra,* assignat rationem ejus quod dixerat, dicens: *Nunc enim propior est salus nostra quam cum credidimus:* quod quidem secundum intentionem Apostoli intelligitur de salute vitae aeternae, de qua dicitur Isa. 51, 8: « Salus autem mea in sempiternum erit. » Ad hanc autem salutem homo ordinatur primo quidem per fidem. Mar. ult. 16: « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. » Sed semper magis ac magis homo accedit ad eam per bona opera et caritatis augmentum: unde dicitur Jacob. 4, 8: « Appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. » Hoc est ergo quod Apostolus dicit: Ideo *hora est jam nos de somno surgere*: *nunc enim,* quando scilicet per caritatis augmentum profecimus, *propior,* idest propinquior, *est,* scilicet nobis, *nostra salus,* scilicet vitae aeternae, de qua dicitur Isa. 51, 8: « Salus autem mea in sempiternum erit: » *quam cum credidimus,* idest quam cum a principio fidem accepimus. Et potest hic intelligi duplex propinquitas. Una quidem secundum tempus: quia viri sancti in operibus justitiae proficientes magis appropinquant ad terminum vitae hujus, in quo mercedem accipiunt. Alia vero est propinquitas dispositionis vel praeparationis: quia per augmentum caritatis et operationem justitiae, homo praeparatur ad illam salutem. Matth. 25, 10: « Quae « paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias. » Sed secundum quod Ecclesia haec verba adventus tempore legit, videntur haec verba esse referenda ad salutem quam Christus fecit in suo primo adventu, ut intelligamus Apostolum loquentem quasi ex persona omnium fidelium, qui fuerunt ab initio mundi. Appropinquante enim jam tempore incarnationis Christi, quo vaticinia Prophetarum crebrescebant, quod tempus repraesentat Ecclesia, poterit dici, *Nunc propior est nostra salus,* scilicet Christus, *quam cum credidimus,* idest cum homines a principio credere coeperunt Christi adventum futurum. Isa. 56, 11: « Juxta est salus mea ut veniat, et « justitia mea ut reveletur. » Posset etiam assumi ad tempus misericordiae, quo quis incipit velle a praeteritis peccatis discedere: tunc enim magis appropinquat suae saluti, quam a principio, dum haberet fidem informem. Jac. 4, 7: « Resistite diabolo, et « fugiet a vobis; appropinquate Deo, et appropinquabit vobis. » Deinde cum dicit, *Nox praecessit, dies autem appropinquavit,* ponit ad propositum similitudinem: quod quidem secundum intentionem Apostoli sic videtur esse intelligendum ut totum tempus vitae praesentis nocti comparetur propter ignorantiae tenebras, (2) quibus praesens vita gravatur: Job 37, 19: « Omnes quippe involvimur « tenebris: » et de hac nocte dicitur Isa. 26, 9: « Anima mea desideravit te in nocte. » Diei autem comparatur status futurae beatitudinis propter claritatem Dei, qua sancti illustrantur. Isa. 60, 19: « Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, « nec splendor lunae illuminabit te; sed erit tibi « Dominus in lucem sempiternam. » Ad quem diem

(1) *Ibi* trices.

(2) *Al. desunt sequentia usque ad illa verba,* Et de hac nocte etc.

refertur quod dicitur in Psal. 117, 24: « Haec dies « quam fecit Dominus, exultemus et laetemur in « ea. » Alio modo potest intelligi quod status culpae nocti comparetur propter tenebras culpae, de quibus dicitur in Psal. 81, 5: « Nescierunt neque « intellexerunt, in tenebris ambulant: » et de hac nocte dicitur Sap. 17, 20: « Solis autem illis superposita erat gravis nox, imago tenebrarum, « quae superventura erat illis. » Dies autem dicitur status gratiae propter lumen spiritualis intelligentiae, quod justi habent, sed impiis deest. Psal. 96, 11: « Lux orta est justo. » Sap. 5, 6: « Sol intelligentiae non est ortus nobis. » Tertio modo potest intelligi quod comparetur nocti tempus praecedens Christi incarnationem, quia nondum erat manifestata, sed sub quadam caligine. 2 Pet. 1, 19: « Habetis propheticum sermonem, cui bene facitis » attendentes, quasi lucernae lucenti in caliginoso « loco. » Et de hac nocte dicitur Isai. 21, 4: « Custos quid de nocte? » Unde sicut in nocte apparent umbrae, ita etiam illo tempore eminebant legalia, quae sunt umbra futurorum, ut dicitur Coloss. 2. Tempus autem ab incarnatione Christi comparatur diei propter praesentiam (1) spiritualis solis in mundo; de quo dicitur Malach. ult. 2: « Vobis timentibus nomen meum, orietur sol justitiae. » Unde et ipse Dominus dicit Joan. 9, 4: « Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec « dies est: » et postea subdit: « Quamdiu in mundo « sum, lux sum mundi. » Quod ergo dicitur, *Nox praecessit,* indifferenter accipi potest pro qualibet praedictarum trium noctium. Jam enim praecesserat eos quibus scribebat et magna pars temporis hujus vitae, et, quod verius est, praecesserat nox culpae; praecesserat etiam tempus legis, quod fuit ante Christum. Quod autem subdit, *Dies autem appropinquavit,* videtur secundum intentionem Apostoli referendum esse ad diem futurae gloriae, qui licet nondum advenisset fidelibus Christi quibus scribebat, tamen in propinquo erat eis. Secundum praedicta posset etiam intelligi tempus gratiae Christi; quod etsi jam advenerit secundum temporum cursum, appropinquare tamen nobis dicitur per fidem et devotionem, sicut et Philip. 5, 5, dicitur: « Dominus prope est: » et in Psal. 144, 18: « Prope est Dominus omnibus invocantibus eum. » Potest etiam hoc congruere his qui de peccatis poenitere incipiunt, quibus dies gratiae appropinquat.

Deinde cum dicit, *Abjiciamus ergo opera tenebrarum,* concludit exhortationem de honestate vitae: et primo ponit exhortationem; secundo exponit eam, ibi, *Non in comessationibus et ebrietatibus etc.* Circa honestatem vitae tria tangit. Primo quidem remotionem vitiorum, concludens ex praemissis: Si *nox praecessit,* ut dictum est, *abjiciamus opera tenebrarum:* quia, ut dicitur Eccle. 8, 6: « Omni « negotio tempus est et opportunitas. » Unde recedente nocte, cessare debent opera noctis. Dicuntur autem opera tenebrarum, opera peccatorum: primo quidem quia in seipsis privata sunt lumine rationis, quo illustrari debent humana opera: Eccli. 2, 14: « Sapientis oculi in capite ejus, stultus in « tenebris ambulat: » secundo, quia in tenebris aguntur: Job 24, 15: « Oculus adulteri observat « caliginem: » tertio, quia per ea homo ad tenebras ducitur, secundum illud Matth. 22: 13: « Mittite

(1) *Al.* potentiam.

« eum in tenebras exteriores. » Secundo inducit ad assumendas virtutes; quasi dicat: Ex quo dies approqinquavit, assumentes ea quae congruunt diei, *induamur arma lucis,* idest virtutes, quae et arma dicuntur, inquantum nos muniunt. Ephes. ult. 2: « Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli. » Et dicuntur lucis arma, tum quia lumine rationis decorantur et perficiuntur: unde dicitur Prov. 4, 18: « Justorum semita quasi lux splendens procedit: » tum quia lucis examen requirunt: Joan. 3, 21: « Qui facit veritatem, venit ad lucem: » tum quia per opera virtutum alii illuminantur: Matth. 5, 16: « Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant opera vestra bona. » Tertio exhortatur ad usum virtutum et profectum, cum dicit: *Sicut in die honeste ambulemus:* haec enim duo videntur diei congruere. Primo quidem honestas: nam in die unusquisque seipsum studet componere, ut coram aliis honestus appareat; in nocte autem non sic: unde dicitur 1 Thess. 5, 7: « Qui dormiunt, nocte dormiunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus. » Unde 1 Corinth. 14, 40, dicitur: « Omnia honeste et secundum ordinem fiant in vobis. » Secundo homo in die ambulat, non in nocte: unde dicitur Joan. 11, 10: « Qui ambulat in nocte, offendit. » Et ideo quia dies est, oportet quod ambulemus, idest de bono in melius procedamus. Unde dicitur Joan. 12, 35: « Ambulate dum lucem habetis. » Deinde cum dicit, *Non in comessationibus et ebrietatibus,* exponit quod dixerat: et primo exponit quomodo sunt abjicienda opera tenebrarum, quae sunt opera peccatorum: de quibus quaedam enumerat, primo ponens ea quae pertinent ad corruptionem concupiscibilis, cujus corruptio est intemperantia, quae est circa delectationes tactus, et circa cibos (1): unde primo excludit intemperantiam ciborum, cum dicit, *Non in comessationibus.* Dicuntur comessationes, superfluae et nimis accuratae comestiones. Prov. 23, 20: « Noli esse in conviviis peccatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt. » Quod quidem potest esse peccatum mortale ex hoc quod secundum legem pro hac culpa aliquis damnatur ad mortem. Dicitur enim de filio protervo Deut. 21, 20: « Comessationibus vacat et luxuriae, atque conviviis: lapidibus eum obruet populus civitatis, et morietur. » Dicitur aliquis vacare comessationibus atque conviviis, non quidem si comedat magnifice secundum statum suae dignitatis, sicut dicitur Esther 2, quod Assuerus jussit praeparari convivium magnificum propter conjunctionem Esther, juxta magnificentiam principalem; sed quando aliquis hoc facit praeter decentiam sui status, et praecipue si ad hoc principalis ejus cura existat; sicut illi de quibus dicitur infra ult. 18, *Hujusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri:* et Phil. 3, 19, « Quorum deus venter est. » Secundo excludit intemperantiam circa potum, cum subdit, *Et ebrietatibus,* quae pertinent ad superfluitatem potus extra mensuram rationis hominem ponentis. Eccli. 31, 31: « Vinum in jucunditatem creatum est, et non in ebrietatem. »

Et est considerandum, quod ebrietas ex suo genere est peccatum mortale, cum scilicet homo ex proposito inebriatur: quia videtur praeferre delectationem vini integritati rationis: unde dicitur Isa. 5, 22: « Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem. » Si vero aliquis inebrietur praeter intentionem, non ex proposito; puta quia ignorat virtutem vini, vel quia non aestimat se tanto potu inebriandum; non est peccatum mortale: quia non per se inebriatur, sed per accidens, idest praeter intentionem: quod quidem non potest contingere in his qui frequenter inebriantur; et ideo dicit Augustinus in sermone de Purgatorio (serm. 41 de Sanct.), quod ebrietas est peccatum mortale, si assidua fuerit. Unde signanter hic Apostolus in plurali numero dicit: *Non in comessationibus et ebrietatibus.*

Tertio (1) excludit intemperantiam circa corporalem quietem, cum dicit, *Non in cubilibus,* idest non in superflua dormitione; quam convenienter post comessationem et ebrietatem prohibet, quia sequitur ex illis; et potest esse in hoc peccatum mortale, quando propter quietem corporalem et somnum, omittit homo quae facere debet, et inclinatur ad aliqua mala facienda. Mich. 2, 1: « Vae qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris. » Potest etiam quod dicit, *Non in cubilibus,* referri ad apparatum luxuriae: unde dicitur in persona meretricis Prov. 7, 17: « Aspersi cubile meum myrrha et aloe et cinnamomo. » Gen. 49, 4: « Ascendisti cubile patris tui. » Et ideo convenienter quarto excludit intemperantiam circa venerea, cum subdit, *Et impudicitiis,* idest quibuscumque venereis actibus, qui dicuntur impudici, quia non cavent id quod est maxime pudore vel confusione dignum: tum quia omnes delectationes tactus, gulae et luxuriae sunt communes nobis et brutis: unde qui eis inordinate insistit, brutalis efficitur: Psalm. 31, 9: « Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus: » tum etiam quia specialiter in actibus venereis ratio hominis totaliter absorbetur a delectatione, ut non possit homo tunc aliquid intelligere, sicut Aristoteles dicit in lib. 4 Ethic. (cap. 22). Unde et Oseae 4, 11, dicitur: « Fornicatio et ebrietas et vinum auferunt cor. » 2 Cor. 12, 21: « Non egerunt poenitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quam gesserunt. » Deinde excludit ea quae pertinent ad corruptionem irascibilis, cum dicit, *Non in contentione:* quae quidem, ut Ambrosius dicit (in Epist. 2 ad Tim. cap. 4), est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Potest autem intelligi quod per hoc prohibetur omnis rixa non solum verborum, sed et factorum, quae ut plurimum a verbis incipit. Proverb. 20, 3: « Honor est homini qui separat se a contentionibus. » Solet autem contentio ex invidia generari; et ideo subdit, *Et aemulatione.* Unde Jac. 3, 16, dicitur: « Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus pravum. »

Secundo exponit quomodo debeamus induere arma lucis, dicens: *Sed induimini Dominum Jesum Christum:* in quo scilicet abundantissime fuerunt omnes virtutes, secundum illud Isa. 4, 1: « Apprehendent septem mulieres virum unum. » Induimus autem Jesum Christum primo quidem per sacramenti susceptionem. Galat. 3, 27: « Quicumque in Christo baptizati estis, Christum indui-

(1) *Al. omittitur* unde primo excludit intemperantiam ciborum.

(1) *Al.* ponit.

« stis. » Secundo per imitationem. Coloss. 3, 9: « Expoliantes vos veterem hominem cum actibus « suis, et induentes novum eum qui renovatur in « agnitionem secundum imaginem ejus qui creavit « illum: » et Ephes. 4, 24: « Induite novum ho- « nem, qui secundum Deum creatus est in justitia « et sanctitate veritatis. » Dicitur autem induere Christum qui Christum imitatur; quia sicut homo continetur vestimento, et sub ejus colore videtur; ita in eo qui Christum imitatur, opera Christi apparent. Per hoc ergo induimur arma lucis, quando induimur Christum.

Tertio exponit quod dixerat, *Sicut in die honeste ambulemus,* per hoc quod subdit, *Et carnis curam ne feceritis in desideriis.* In hoc enim pulchritudo honestatis consistit, ut homo non carnem spiritui, sed spiritum praeferat carni (1). Supra 8, 12: *Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.* Sed notandum quod non dicit simpliciter, *Carnis curam ne feceritis:* quia quilibet tenetur ut carnis curam gerat ad sustentandam naturam, secundum illud Ephes. 5, 29: « Nemo un- « quam carnem suam odio habuit; sed nutrit et « fovet eam. » Sed addit, *In desideriis,* ut scilicet inordinata carnis desideria, idest concupiscentias, non sequamur: unde dicitur Gal. 5, 16: « Spiritu « ambulate, et desideria carnis non perficietis. »

(1) *Al.* ut homo spiritum praeferat carni.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

LECTIO I.

Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit se manducare omnia; qui autem infirmus est, olus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat; et qui non manducat, manducantem non judicet: Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui judicas alienum servum? Domino suo stat aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum. Nam alius judicat diem inter diem, alius autem judicat omnem diem. Unusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, Domino sapit; et qui manducat, Domino manducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo. Nemo enim nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur. Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus. In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit, ut vivorum et mortuorum dominetur. Tu autem quid judicas fratrem tuum? Aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo. Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo. Non ergo amplius invicem judicemus.

Postquam Apostolus ostendit quomodo aliquis debeat perfectus fieri, hic ostendit quomodo perfecti debeant se habere ad imperfectos: et primo ostendit quod non debent eos scandalizare, vel judicare; secundo ostendit quomodo debent eos sustentare; 16 cap., ibi, *Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere.* Circa primum duo facit. Primo prohibet inordinata judicia; secundo prohibet infirmorum scandala, ibi, *Sed hoc judicate magis ne ponatis offendiculum fratri.* Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo exponit eam, ibi, *Alius enim credit se manducare omnia;* tertio rationem assignat ibi, *Deus enim illum assumpsit.* Circa primum considerandum est, quod in primitiva Ecclesia aliqui ex Judaeis conversi ad Christum, credebant legalia cum Evangelio esse servanda, ut patet Actor. 15; et hos Apostolus vocat infirmos in fide Christi, quasi nondum perfecte credentes quod fides Christi sufficiat ad salutem; perfectos autem vel firmos in fide vocat eos qui fidem Christi sine legalibus credebant esse servandam. De utrisque tamen erant aliqui Romae inter fideles Christi. Alloquitur ergo Apostolus perfectos in fide, dicens: Dictum est, quod sic debetis (1) induere Dominum Jesum Christum; *assumite autem,* idest affectu caritatis vobis conjungite ad supportandum, *infirmum in fide,* sicut expositum est: de quo potest intelligi illud Sap. 9, 5: « Infirmus homo « et exigui temporis, et minor ad intellectum ju- « dicii et legum. » Infra 15, 7: *Suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos.* Eccli. 29, 12: « Pro- « pter mandatum assume pauperem. » Et hoc *non in disceptationibus cogitationum,* idest non disceptando propter hoc quod unus contra alium cogitat, dum scilicet illi qui legalia servabant, judicabant tamquam transgressores eos qui non servabant; et illi qui non servabant, contemnebant tamquam errantes et ignorantes qui servabant. Supra 2, 15: *Cogitationum invicem accusantium aut defendentium.* Deinde cum dicit, *Alius enim credit se manducare omnia,* exponit quod dixerat: et primo ostendit qui sunt infirmi in fide; secundo ostendit qualiter sint disceptationes cogitationum vitandae, ibi, *Is qui manducat, non manducantem non judicet.* Circa primum considerandum est, quod inter ceteras legales observantias una erat discretio ciborum, propter aliquos cibos in lege prohibitos, ut patet Levit. 11: et hac quidem observantia quotidie erat utendum vel non utendum. Et ideo de hoc mentionem fecit specialiter Apostolus, dicens: *Alius enim* inter vos (2), qui scilicet est perfectus in fide, *credit se* posse licite *manducare omnia,* eo quod non reputat se astrictum ad legales observantias. Matth. 15, 11: « Quod intrat in os, non co- « inquinat hominem. » 1 Tim. 4, 4: « Omnis « creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod « cum gratiarum actione accipitur. » In veteri autem lege prohibebantur aliqui cibi, non quia naturaliter essent immundi. Sicut enim in verbis hoc nomen stultus significat aliquod malum, quamvis hoc nomen sit bonum; ita in rebus quoddam ani-

(1) *Al.* dixi quod debetis etc.
(2) *Al.* deest inter vos.

nal bonum est secundum naturam, sed significatione est malum, sicut porcus, qui significat immunditiam; et ideo prohibitus est antiquis esus illarum carnium; ut significaretur in eorum vitatione, vitatio immunditiae: tota enim illius veteris populi vita figuralis erat, ut Augustinus dicit in lib. contra Faustum (lib. 4, cap. 2 et 7). Veniente autem Christo, qui est veritas, cessaverunt figurae. Subdit autem quantum ad infirmum: *Qui autem infirmus est, olus manducet*; quasi dicat: Illis cibis utatur quibus non occurrit aliquod immundum in lege prohibitum. In singulis enim generibus animalium, puta terrestribus, volatilibus, et aquaticis, quaedam genera erant concessa, et quaedam prohibita; sed in herbis et arboribus nihil erat prohibitum, ut patet Levit. 11. Et hujus potest esse ratio duplex. Una est, quia terrae nascentia fuerunt a principio concessa homini ad edendum, secundum illud Gen. 1, 29: « Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, « et universa ligna quae habent in semetipsis se« mentem generis sui, ut sint vobis in escam. » Sed post diluvium primo legitur (1) homini concessus carnium esus. Unde dicitur Gen. 9, 3: « Quasi olera « virentia tradidi vobis omnia, » scilicet animalium genera. Alia ratio est, quia primam prohibitionem de abstinendo a quibusdam terrae nascentibus homo in paradiso transgressus fuerat, ut patet Gen. 3: et propter hoc non erat ei similis prohibitio iteranda.

Sed cum legalia cessaverint in Christi passione, videtur quod inconvenienter Apostolus infirmis in fide permittat quod a cibis prohibitis in lege abstineant; quod nunc in Christianis non sustinetur ab Ecclesia.

Sed distinguendum est triplex tempus, secundum Augustinum (epist. 19), quantum ad legalia. Quorum primum est tempus ante passionem Christi, in quo legalia suum robur obtinebant quasi adhuc viventia. Secundum autem tempus est post passionem Christi ante divulgationem Evangelii: in quo quidem tempore legalia mortua erant, quia nullus ad ea tenebatur, nec observata aliquid conferebant alicui; nondum tamen erant mortifera, quia sine peccato poterant Judaei ad Christum conversi legalia observare: et pro illo tempore loquitur hic Apostolus. Tertium autem tempus est post divulgationem Evangelii, in quo legalia non solum sunt mortua, sed mortifera, ut quisquis ea observet, peccet mortaliter. Exponitur autem et aliter in Glossa, ut dicatur *infirmus* qui est ad lapsum vitiorum carnalium pronus: et huic consulendum est quod comedat *olus*, idest tenues et aridos cibos, qui non sunt fomentum vitiorum, et abstineat ab illis quibus excitatur libido. Sed alius qui est fortior, credit se absque periculo (2) posse omnia manducare. Et haec differentia apparet Matth. 9, inter discipulos Christi, qui non jejunabant tamquam confortati praesentia Christi, et discipulos Joannis Baptistae, qui jejunabant. Unde et poenitentiam agentes a quibusdam cibis abstinent, non propter eorum immunditiam, sed ad libidinem refrenandam.

Deinde cum dicit, *Is qui manducat, manducantem non judicet*, exponit quomodo sunt vitandae disceptationes cogitationum: et primo quantum ad perfectos, dicens: *Is qui manducat*, scilicet cum secura conscientia omnia, vel etiam sine periculo libidinis, *non spernat non manducantem*, scilicet indifferenter omnia, tamquam infirmum in fide, vel quasi pronum ad vitia. Isa. 33, 1: « Vae qui spernis, « nonne et ipse sperneris? » Luc. 10, 16: « Qui vos « spernit, me spernit. » Secundo loquitur quantum ad infirmos, dicens: *Et qui non manducat*, scilicet indifferenter omnia, vel quia est infirmus in fide, de quo loquitur Apostolus, vel etiam quia pronus est ad libidinem, *non judicet manducantem*, scilicet indifferenter omnia, quasi transgressorem legis, vel quasi in libidinem praecipitem. Matth. 7, 1: « Nolite judicare, et non judicabimini. » Supra 2, 1: *inexcusabilis es o homo omnis qui judicas.*

Deinde cum dicit, *Deus enim illum assumpsit*, assignat tres rationes propter quas debemus a falso judicio abstinere. Secunda ponitur ibi, *Suo Domino stat aut cadit*; tertia ibi, *Tu autem quid judicas fratrem tuum?* Prima ratio sumitur ex auctoritate judicantis; unde primo ostendit hanc auctoritatem Deo competere; secundo concludit quod judicium ad homines non pertinet, ibi, *Tu quis es qui judicas alienum servum?* Dicit ergo primo: Recte dictum est, quod *qui non manducat, manducantem non judicet: Deus enim assumpsit illum*, scilicet in servum a se judicandum. Zach. 1, 7: « Assumpsi mihi duas « virgas, » idest duos populos. Psal. 17, 17: « Assumpsit me de aquis multis. » Ille autem qui assumitur ad superioris judicium, non debet ab inferiori judicari; et ideo concludit: *Tu quis es*, idest cujus auctoritatis vel virtutis es, *qui judicas alienum servum*, idest proximum tuum, qui est servus Dei? Requiritur enim in judicante auctoritas, secundum illud Exod. 2, 14: « Quis constituit te « principem et judicem super nos? » et Luc. 12, 14: « Quis me constituit judicem aut divisorem « super vos? »

Sed ex hac ratione sequi videtur, hominis judicium de alio homine esse illicitum.

Sed dicendum est, quod intantum hominis judicium licitum est, inquantum agitur auctoritate concessa divinitus: unde dicitur Deut. 1, 16: « Audite « illos, et quod justum est judicate: » et postea sequitur 17: « Quia Dei est judicium; » id est, auctoritate divina agitur. Si quis vero velit sibi usurpare judicium super ea quae non sunt ei divinitus concessa ad judicandum, est judicium temerarium: sicut si quis judex delegatus a Papa, vellet in judicando transgredi mandati fines. Deus autem soli sibi reservavit judicare occulta, quae praecipue sunt cogitationes cordium et futura: et ideo si quis de his judicare praesumpserit, est temerarium judicium. Unde Augustinus dicit in lib. de Sermone Domini in monte: « In his duobus temerarium est « judicium: cum videlicet incertum sit quo animo « quid factum sit; vel incertum qualis futurus sit « qui nunc vel bonus vel malus apparet (1). »

Deinde cum dicit, *Suo Domino stat aut cadit*, ponit secundam rationem; quae quidem sumitur ex fine meriti vel demeriti. Posset aliquis dicere, quod licet homo non habeat judiciariam auctoritatem; tamen intromittere se debet judicio alterius propter damnum vel fructum qui inde provenit. Sed Apostolus ostendit hoc ad Deum magis quam ad homines pertinere: et sic etiam propter hoc debemus Deo proximorum judicia relinquere, nisi inquantum vice

(1) *Al. omittitur* homini.
(2) *Al. deest* posse.

(1) *Al.* qui nunc sit vel bonus vel malus manifeste apparet.

ipsius fungimur in judicando, per auctoritatem nobis commissam. Circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo exemplificat, ibi, *Nam alius judicat diem inter diem*; tertio probat propositum, ibi, Qui *sapit diem, Domino sapit.* Circa primum duo proponit. Primo, quod quidquid circa hominem accidit, ad Deum pertinet, cum dicit: *Suo Domino stat,* scilicet recte agendo: Psal. 121, 2: « Stantes erant pedes nostri in atriis tuis, Hierusa- « lem: » *aut cadit,* scilicet peccando: Amos 5, 1: « Domus Israel cecidit, et non adjiciet ut resurgat. » Ponit autem sub distinctione, *aut cadit,* propter incertitudinem: quia multi videntur cadere qui stant, et e converso, secundum illud Eccle. 8, 10: « Vidi « impios sepultos, qui cum adhuc viverent, in loco « sancto erant, et laudabantur in civitate, quasi « justorum operum. » Loquitur autem hic Apostolus secundum similitudinem hominis servi, ad cujus dominum pertinet omne quod circa servum agitur. Nec intelligendum est quod Deo aliquid proficiat vel noceat, si homo stet aut cadat: dicitur enim Job 35, 6: « Si peccaveris, quid ei nocebis?.. Por- « ro si juste egeris, quid ei donabis? » Sed quantum ad homines, id quod juste agimus, ad gloriam Dei spectat. Matth. 5, 16: « Ut videant opera ve- « stra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in « caelis est. » Quod autem cadimus peccando, est hominibus occasio blasphemandi Deum. Supra 2, 24: *Nomen Dei propter vos blasphematur inter Gentes.* Vel quod dicit, *Suo Domino stat aut cadit,* exponendum est in judicio Domini sui. 1 Corinth. 4, 4: « Qui judicat me, Dominus est. » Secundo ostendit quod hominis statum judicare ad Deum pertinet (1), dicens, *Stabit autem*; quasi dicat: Et si aliquis nunc cadit per peccatum, tamen potest esse quod iterum stabit; et hoc omnino implebitur, si est praedestinatus. Psal. 40, 9: « Numquid qui « dormit non adjiciet ut resurgat? » Mich. 7, 8: « Ne laeteris, inimica mea, quia cecidi: resurgam. » Et propter hoc, si videmus aliquem manifeste cadentem, non debemus eum despicere, temerarie judicando de eo quod nunquam resurget; sed magis debemus praesumere quod iterum stabit, non ex consideratione conditionis humanae, sed considerando virtutem divinam. Unde cum dicit, *Potens est Deus statuere illum,* propter ejus bonitatem praesumere debemus quod iterum statuet eum. Ezech. 3, 24: « Ingressus est in me spiritus, et statuit « me supra pedes meos: » sicut et supra 11, 23, dictum est: *Si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens enim est Deus iterum inserere illos.*

Deinde cum dicit, *Nam alius judicat diem inter diem,* exemplificat quod dictum est: et primo proponit diversitatem humanae sententiae, dicens; Ideo dico quod *suo Domino stat aut cadit: nam alius judicat inter diem et diem;* idest, judicat inter unum diem et alium, ut scilicet uno die abstineat, et non alio. Quod quidem videtur pertinere ad infirmum in fide, qui reputat adhuc legalia esse observanda: dicitur enim Levit. 23, 27: « Decimo die mensis « septimi, dies expiationum erit... affligetisque ani- « mas vestras in eo: » et Judith 8, dicitur, quod Judith jejunabat omnibus diebus vitae suae praeter sabbata et neomenias, et festa domus Israel. *Alius autem judicat omnem diem* indifferenter esse observandum, quantum ad caeremonialia (1) legis, quae jam cessaverunt. Unde hoc videtur pertinere ad eum qui est perfectus in fide. Psal. 144, 2: « Per « singulos dies benedicam tibi. » Potest hoc etiam referri ad abstinentias quae fiunt causa cohibendae libidinis, quibus omni die aliqui vacant; puta qui perpetuo a carnibus vel vino abstinent, vel jejunant; quidam autem interpositis diebus abstinent, et ab abstinentia cessant, secundum illud Eccle. 3, 1: « Omnia tempus habent. » Secundo ostendit haec omnia posse ad Dei gloriam pertinere, dicens: *Unusquisque in sensu suo abundet*; idest, suo sensui dimittatur. Abundare enim in sensu suo, est sensum suum sequi. Eccli. 15, 14: « Deus ab ini- « tio constituit hominem, et reliquit illum in manu « consilii sui. » Vel *in sensu suo;* idest, secundum sensum suum studeat abundare ad gloriam Dei, secundum illud 1 Corinth. 14, 12: « Ad aedifica- « tionem Ecclesiae quaerite ut abundetis. »

Sed hoc videtur locum habere in his quae non sunt secundum se mala; in his autem quae sunt secundum se mala, non est homo suo sensui relinquendus. Quod autem aliquis judicet diem inter diem, videtur esse secundum se malum, secundum primam expositionem: dicitur enim Gal. 4, 10: « Dies observatis, et menses, et tempora et annos. « Timeo ne sine causa laboraverim in vobis. » Et loquitur ibi ad litteram de his qui dixerunt dies observandos secundum caeremonias legis.

Sed dicendum, quod Apostolus hic loquitur secundum tempus illud in quo Judaeis ad fidem conversis licitum erat legalia observare, ut dictum est; sed quantum ad secundam expositionem videtur esse illicitum quod dicit, *Alius judicat omnem diem:* sunt enim quidam dies in quibus non est licitum jejunare: dicit enim Augustinus in epist. 86 ad Casulanum: « Quisquis diem dominicum « jejunio decernendum esse putarit, non parvo « scandalo erit (2) Ecclesiae. » Nec immerito: illis enim diebus quibus nihil certi statuit Ecclesia vel Scriptura (3) divina, mos populi Dei et instituta majorum, pro lege tenenda sunt: et in Decretis dicitur dist. 30: « Si quis (4) propter publicam poe- « nitentiam a sacerdote acceptam, absque alia ne- « cessitate, die dominica pro quadam religione je- « junaverit, sicut Manichaei, anathema sit. » Sed intelligendum est quod hic Apostolus loquitur quantum ad illas abstinentias quae quolibet die licite fieri possunt absque dissonantia communis consuetudinis, vel eorum quae sunt a majoribus instituta.

Deinde cum dicit, *Qui sapit diem, Domino sapit,* probat propositum, quod scilicet unusquisque suo Domino stet aut cadat; et hoc tripliciter. Primo per actum fidelium; secundo per intentionem eorum, ibi, *Nemo enim nostrum sibi vivit*; tertio per eorum conditionem, ibi, *Sive ergo vivimus sive morimur, Domini sumus.* Probat ergo primo quomodo unusquisque fidelium suo Domino stat aut cadit, per hoc quod de omnibus quae fecit secundum suam conscientiam, gratias agit Deo: unde dicit: *Qui sapit diem,* ut scilicet uno die abstineat, et alio die ab abstinentia cesset, *Domino sapit;* idest, ad reverentiam Dei cibos discernit; sicut etiam nos discernimus vigilias festorum in quibus jejunamus,

(1) *Al.* secundo ostendit quod si cadit, ad Deum pertinet etc.

(1) *Al.* quantum ad jejunia legis etc.
(2) *Al.* esset.
(3) *Al.* statuit divina Scriptura.
(4) *Al. additur* presbyter.

a diebus festis quibus jejunium solvimus propter reverentiam Dei. Eccl. 33, 7: « Quare dies diem « superat, et iterum lux lucem? » Deinde loquitur quantum ad illos qui judicant omnem diem, quorum quidam omni die a jejunio cessabant, sicut dicitur Matth. 9, quod discipuli Christi non jejunabant. Unde dicit: *Et qui manducat,* scilicet omni die, *Domino manducat,* idest ad gloriam Domini: quod per hoc patet: *Gratias enim agit Deo,* scilicet de cibo assumpto. 1 Tim. 4, 3: « Abstinere a ci« bis quos Deus creavit ad percipiendum cum gra« tiarum actione fidelibus. » Psal. 11, 27: « Edent « pauperes, et saturabuntur, et laudabunt Domi« num. » Ulterius quantum ad eum qui sic judicat omnem diem, ut scilicet omni die abstineat, subdit: *Et qui non manducat,* idest abstinet omni die, *Domino,* idest ad honorem Domini, *non manducat.* Et hoc patet per hoc quod gratias agit Deo, qui sibi dedit voluntatem et virtutem abstinendi. 1 Thess. ult. 18: « In omnibus gratias agite. » Sed quod hic dicit Apostolus de his qui in omni die vel abstinebant vel ab abstinentia cessabant, debet intelligi quantum ad illud tempus in quo hoc non erat contrarium statutis majorum, nec communi consuetudini populi Dei.

Deinde cum dicit, *Nemo enim nostrum sibi vivit etc.,* probat idem ex intentione fidelium; et primo excludit inordinatam intentionem, dicens: Recte dico, quod unusquisque Domino suo stat aut cadit: *Nemo enim nostrum sibi vivit,* vel naturali vita, vel spirituali, de qua dicitur Habac. 2, 4: « Justus autem meus ex fide vivit. » *Sibi,* idest propter seipsum, quia hoc esset frui seipso. 1 Corinth. 10, 33: « Non quaerens quod mihi uti« le est. » Psalm. 113, 9: « Non nobis Domine, « non nobis, sed nomini tuo da gloriam. » Vel *sibi,* idest secundum suam regulam, sicut qui dicunt Sap. 2, 11: « Sit fortitudo nostra lex injusti« tiae. » Vel *sibi,* idest suo judicio. 1 Cor. 4, 3: « Sed neque meipsum judico. » *Et nemo moritur,* scilicet morte corporali, vel morte spirituali peccando, vel etiam morte spirituali, qua quis moritur vitiis, puta in baptismo, secundum illud supra 6, 7: *Qui mortuus est, justificatus est a peccato.* Vel *sibi,* idest suo judicio, vel propter seipsum, aut suo exemplo; sed exemplo Christi moritur aliquis a vitiis. Supra, 6, 10: *Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel*: et infra 2: *Ita et vos existimate vos mortuos esse peccato.* Secundo ostendit qualis sit recta intentio fidelium, dicens: *Sive enim vivimus* vita corporali, *Domino,* idest ad gloriam Domini, *sive morimur,* morte corporali, *Domino morimur,* idest ad honorem Domini. Philip. 1, 20: « Magnificabitur « Christus in corpore meo sive per mortem « sive per vitam. » Vel si exponatur quod dicit *Vivimus* et *morimur,* de vita et morte spirituali; exponendum est quod dicit *Domino* (1), idest judicio Domini, « qui constitutus est a Deo judex « vivorum et mortuorum, » ut dicitur Act. 10, 42. Deinde cum dicit, *Sive ergo vivimus etc.,* ostendit propositum ex conditione fidelium: et primo concludit ex praemissis conditionem fidelium, scilicet quod non sunt sui, sed alterius: illi enim qui sui sunt, sicut liberi homines, sibi vivunt et sibi moriuntur. Quia ergo dictum est quod fideles non sibi vivunt aut moriuntur, sed Domino; concludit sic: *Sive ergo vivimus sive morimur, Domini sumus,* quasi servi ejus qui habet potestatem vitae et mortis. 1 Cor. 7, 23: « Pretio empti estis; nolite fieri servi. » Et 6, 20: « Empti enim estis pretio magno. » 1 Paralip. 12, 18: « Tui sumus, o David, et tecum « filii Isai. » Secundo assignat causam hujus conditionis, dicens: *In hoc enim Christus mortuus est et resurrexit*; idest, hoc adeptus est sua morte et resurrectione (1) ut vivorum dominaretur, quia resurrexit, vitam novam et perpetuam inchoando; et mortuorum, quia mortem nostram moriendo destruxit. 2 Corinth. 5, 15: « Pro omnibus mortuus « est Christus: ut qui vivunt, jam non sibi vivant, « sed ei qui pro eis mortuus est et resurrexit. » Sic igitur per omnia praedicta Apostolus probavit quod unusquisque Domino suo stat aut cadit, per hoc scilicet quod fideles gratias agunt Deo, et quod Domino vivunt et moriuntur, et quod Domini sunt et in morte et in vita.

Deinde cum dicit, *Tu autem quid judicas?* ponit tertiam rationem, quae sumitur ex futuro judicio: et circa hoc tria facit. Primo proponit superfluitatem praesentis judicii, dicens: *Tu autem quid judicas,* idest qua utilitate vel necessitate judicas, *fratrem tuum,* temere de occultis, quae tuo judicio non sunt commissa? Aut tu alius qui judicaris, quare spernis fratrem tuum, pro nullo reputans ab eo judicari? Malach. 2, 10: « Quare « despicit unusquisque fratrem suum? » Secundo praenuntiat (2) futurum Christi judicium; quasi dicat: Recte dico, *Cur judicas?* quia non debes timere quod absque judicio remaneat: *omnes enim stabimus ante tribunal Christi.* Dicitur enim tribunal Christi ejus judiciaria potestas, sicut et Matth. 25, 31, dicitur: « Cum venerit Filius hominis in « majestate sua, tunc sedebit super sedem majesta« tis suae. » Dicit autem, *Omnes stabimus,* quasi judicandi, tam boni quam mali, quantum ad remunerationem vel punitionem. 2 Corinth. 5, 10: « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal « Christi, ut referat unusquisque propria corporis « prout gessit, sive bonum sive malum. » Sed quantum ad discussionem non omnes stabunt ut judicandi, sed quidam consedebunt ut judices. Matth. 19, 28: « Sedebitis super sedes judicantes duode« cim tribus Israel. » Tertio ibi, *Scriptum est enim etc.,* probat quod dixerat: et primo inducit auctoritatem; secundo infert conclusionem, ibi, *Itaque unusquisque etc.* Dicit ergo primo: Dictum est quod omnes stabimus ante tribunal Christi: et hoc patet per auctoritatem sacrae Scripturae: *scriptum est enim,* Isa. 45, 41, *Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deo.* Littera nostra sic habet: « In memetipso « juravi, quia mihi curvabitur omne genu, et ju« rabit omnis lingua. » Tria autem in his verbis ponuntur. Primo quidem juramentum, quod interdum in verbis Dei ponitur ad ostendendum id quod dicitur, firmum esse immutabilitate divini consilii (3); non autem esse mutabile sicut ea quae praenuntiantur secundum causas inferiores, ut prophetia comminationis: unde dicitur in Psal. 109, 4: « Juravit Dominus, et non poenitebit eum. »

(1) *Al.* vel sic exponatur quod dicit *Domino,* idest judicio Domini etc.

(1) *Al. omittitur* et resurrectione.
(2) *Al.* praemittit.
(3) *Al.* id quod dicitur firmum, esse immutabilitatem divini consilii.

Homines autem, ut Apostolus dicit Hebr. 6, 16, « per majorem sui jurant. » Quia vero Deus non habet majorem in quo major firmitas consistat veritatis, per seipsum jurat. Ipse autem est ipsa vita et fons vitae, (1), secundum illud Deut. 30, 20: « Ipse est enim vita tua et longitudo dierum « tuorum, ut habites in terra, pro qua juravit « Dominus patribus tuis. » Psalm. 35, 10: « Apud « te est fons vitae. » Et ideo forma juramenti Domini est, *Vivo ego:* quasi dicat: Juro per vitam, qua ego singulariter vivo. Secundo praenuntiatur subjectio communis creaturae ad Christum, cum dicitur: *Quoniam mihi,* scilicet Christo, *flectetur omne genu:* in quo designatur perfecta subjectio rationalis creaturae ad Christum. Solent enim homines in signum subjectionis, majoribus flectere genua: unde Philip. 2, 10, dicitur: « In nomine « Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium « et infernorum. » Tertio praenuntiat fidei confessionem, qua omnes gloriam Christi confitebuntur: unde sequitur: *Et omnis lingua confitebitur Deo;* idest, confitebitur Christum esse Dominum, secundum illud Philip. 2, 11: « Omnis lingua confiteatur « quia Dominus noster Jesus Christus in gloria « est Dei Patris. » Omnis autem (2), lingua intelligi potest expressio cognitionis sive hominum sive Angelorum (3), secundum illud 1 Corinth. 13, 1: « Si linguis hominum loquar et Angelorum. » Hoc autem impletur nunc in hac vita, non quantum ad singulos homines, sed quantum ad genera singulorum: de quolibet enim genere hominum nunc aliqui Christo subjiciuntur, et ei confitentur per fidem; sed in futuro judicio omnes et singuli ei subjicientur; boni quidem voluntarie, mali autem inviti. Unde dicitur Hebr. 2, 8: « In eo quod ei omnia « subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc « autem nec dum videmus omnia subjecta ei. »

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad illa verba,* Et ideo forma juramenti etc.
(2) *Al.* enim.
(3) *Al. desunt sequentia usque ad illud,* Hoc autem impletur etc.

Deinde cum dicit, *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Dei,* infert conclusionem ex dictis: et primo conclusionem intentam ex eo quod immediate dixerat, dicens: *Itaque* ex quo Christo flectitur omne genu, *unusquisque nostrum per se* (1) *reddet rationem Deo,* scilicet ante tribunal Christi. Matth. 12, 36: « De omni verbo otioso « quod locuti fuerant homines, reddent Deo (2) ra« tionem in die judicii: » et 18, 23: « Assimila« tum est regnum caelorum homini regi, qui vo« luit rationem ponere cum servis suis. »

Sed videtur quod non quilibet per se rationem reddet, sed unus pro alio. Heb. ult. 17: « Obedite « praepositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim per« vigilant, quasi rationem reddituri pro animabus « vestris. » Sed dicendum, quod in hoc ipso quod praelati pro aliis rationem reddent, reddent rationem pro suis actibus, quos circa subditos agere debuerunt. Si enim fecerunt quod competebat eorum officio, non eis imputabitur si subditi pereant. Imputaretur autem eis, si negligerent facere quod eorum officium requirebat: unde dicitur Ezech. 3, 18: « Si dicente me ad impium, Morte morieris, « non annuntiaveris ei: ipse in iniquitate sua « morietur, sanguinem autem ejus de manu tua « requiram. Si autem tu annuntiaveris impio, et « ille non fuerit conversus; ipse quidem in iniqui« tate sua morietur, tu autem animam tuam libe« rasti. »

Secundo infert conclusionem principaliter intentam in tota praecedenti parte, dicens: *Non ergo amplius invicem judicemus,* scilicet temerario judicio, quod includitur rationibus supra dictis. 1 Corinth. 4, 5: « Nolite ante tempus judicare, quoadusque « veniat Dominus. »

(1) *Forte* pro se, *ut etiam infra in objectione, ubi subditur,* Sed unus pro alio; *verumtamen fere in idem redit.*
(2) *Ibi* de eo.

LECTIO II.

Sed hoc judicate magis, ne ponatis offendiculum fratribus, vel scandalum. Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum; nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. Si enim propter cibum frater tuus contristatur, jam non secundum caritatem ambulas. Noli cibo tuo illum perdere pro quo Christus mortuus est. Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum Dei esca et potus; sed justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto. Qui enim in hoc servit Christo, placet Deo, et probatus est hominibus. Itaque quae pacis sunt sectemur, et quae aedificationis sunt, invicem custodiamus. Noli propter escam destruere opus Dei.

Postquam Apostolus prohibuit humana judicia, hic prohibet scandalum proximorum; et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Si enim propter cibum frater tuus constristatur etc.* Circa primum proponit tria. Primo enim docet scandala esse vitanda, dicens: Dixi quod non judicetis invicem, sed unusquisque de suis actibus judicare debet, ne sint in scandalum aliorum; et hoc est quod dicit: *Sed hoc judicate magis, ne ponatis fratribus offendiculum vel scandalum.* Scandalum autem, sicut dicit Hieronymus super Matth., notat offendiculum vel ruinam, quam impactionem pedis possumus dicere. Unde scandalum est factum vel dictum minus rectum, praebens alicui occasionem ruinae; ad similitudinem lapidis, ad quem in via positum homo impingit et cadit. Majus autem aliquid videtur esse scandalum quam offendiculum: nam offendiculum potest esse quidquid retinet seu retardat motum procedentis; scandalum autem, id est impactio, videtur esse cum aliquis disponitur ad casum. Non ergo debemus fratri (1) ponere offendiculum, ut aliquid faciamus unde impediatur proximus a via justitiae. Isa. 52, 14: « Auferte « offendiculum de via populi mei. » Neque etiam debemus fratri ponere scandalum, aliquid faciendo unde ipse inclinetur ad peccatum. Matth. 18, 7: « Vae homini illi per quem scandalum ve« nit. » Secundo docet id ex quo scandalum pa-

(1) *Al.* facti; *et sic infra.*

rabatur (1), esse secundum suam naturam sive secundum se licitum. Circa quod sciendum est, quod sicut supra dictum est, apud Romanos erant quidam ex Judaeis ad fidem Christi conversi, qui cibos secundum legem discernebant; alii vero habentes fidem perfectam, indifferenter omnibus cibis utebantur: quod quidem secundum se licitum erat. Unde dicit: *Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil est commune per ipsum.* Circa quod notandum est, quod, sicut dicit Hieronymus super Matthaeum, populus Judaeorum, partem Dei se esse jactans, communes cibos vocat quibus omnes utuntur homines; verbi gratia suillam carnem, lepores et hujusmodi: et quia (2) ceterae gentes, quae talibus utebantur cibis, non erant de parte Dei, ideo talis cibus immundus appellabatur. Quod ergo dicit, *Nihil commune est,* idem est ac si diceret, Nihil immundum est. Et hoc quidem Apostolus primum dicit se scire, quia ita est secundum rerum naturam, secundum illud 1 Timoth. 4, 4: « Omnis « creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod « cum gratiarum actione percipitur. » Secundo dicit se confidere in Christo Jesu, quia per ipsum (3) nihil est commune: quia scilicet cibi secundum suam naturam nunquam fuerunt immundi; vitabantur tamen aliquo tempore ut immundi secundum legis praeceptum propter figuram; sed hoc Christus removit implendo omnes figuras: et ideo Apostolus per fiduciam quam habet in Domino Jesu asserit, quod *nihil est commune*, vel immundum, *per ipsum,* idest ipso hoc faciente. Act. 10, 15: « Quod Deus purificavit, tu ne commune (4) « dixeris. » Tertio ostendit quomodo hoc posset esse per accidens illicitum, inquantum scilicet est contra conscientiam manducantis: unde dicit: Dictum est, quod nihil est, est commune. Sed hoc intelligendum est, nisi ei *qui* erronea conscientia *aestimat quid,* idest aliquid ciborum, *commune esse;* idest, immundum, *illi commune est,* idest, ita est illicitum sibi, ac si esset secundum se immundum. Tit. 1, 15: « Omnia munda mundis; coin- « quinatis autem et infidelibus nihil mundum est, « sed inquinata est eorum mens et conscientia. » Et sic apparet quod aliquid quod est secundum se licitum, efficitur illicitum ei qui id contra suam conscientiam agit, licet conscientia sua sit erronea: quod rationabiliter accidit: nam actus judicantur secundum voluntatem agentium; voluntas autem movetur a re apprehensa: unde in id voluntas tendit quod ei vis apprehensiva repraesentat: et secundum hoc qualificatur vel specificatur actio. Si igitur ratio alicujus judicet aliquid esse peccatum et voluntas feratur in id faciendum; manifestum est quod homo habet voluntatem faciendi peccatum; et ita actio ejus exterior, quae informatur ex voluntate, est peccatum. Et eadem ratione si aliquis aestimet, id quod est veniale peccatum, esse mortale peccatum; si hac conscientia durante illud faciat, manifestum est, quod eligit peccare mortaliter: et ita actio ejus propter suam electionem est peccatum mortale. Si tamen aliquis post factum (5) habeat conscientiam erroneam, per quam credat, id quod est licitum, a se factum fuisse peccatum, vel quod est veniale, fuisse mortale; non propter hoc efficitur id quod est prius, vel peccatum vel mortale: quia voluntas et actio non informantur ex apprehensione sequenti, sed ex praecedenti.

Haec autem quae dicta sunt, dubitationem non habent; sed dubium potest esse utrum si aliquis habeat erroneam conscientiam ut credat esse necessarium ad salutem quod est peccatum mortale; puta si aliquis aestimet se peccare mortaliter nisi furetur vel fornicetur; utrum talis conscientia eum liget, ita scilicet quod si contra conscientiam agat, mortaliter peccet.

Et videtur quod non. Primo quidem, quia lex Dei, quae prohibet fornicationem et furtum, fortius ligat quam conscientia. Secundo, quia hoc posito esset perplexus: peccaret enim et fornicando et non fornicando.

Sed dicendum est, quod etiam in per se malis conscientia erronea ligat. Intantum enim conscientia ligat, ut dictum est, inquantum ex hoc quod aliquis contra conscientiam agit, sequitur quod habeat voluntatem peccandi; et ita si aliquis credat non fornicari esse peccatum mortale, dum eligit non fornicari, eligit peccare mortaliter, et ita mortaliter peccat. Et ad hoc etiam facit quod hic dicit Apostolus. Manifestum est enim quod discernere cibos, quasi necessarium ad salutem, erat illicitum (1): quia nec Judaeis conversis etiam ante divulgationem Evangelii licebat servare legalia spem ponendo in eis, quasi essent necessaria ad salutem, ut Augustinus dicit (epist. 19); et tamen Apostolus hic dicit, quod si quis habens conscientiam cogentem discernere cibos, quod est aestimare aliquid esse commune, et non discernit eos, scilicet abstinendo ab eis, peccat ac si manducaret immundum. Et ita etiam in per se illicitis conscientia erronea ligat.

Nec obstat quod primo objicitur de lege Dei: quia idem est ligamen conscientiae etiam erroneae, et legis Dei. Non enim conscientia dictat aliquid esse faciendum vel vitandum, nisi quia credit hoc esse contra vel secundum legem Dei (2): non enim lex nostris actibus applicatur nisi mediante conscientia nostra. Similiter etiam nec obstat quod secundo objicitur. Nihil enim prohibet aliquem esse perplexum aliquo supposito, licet nullus sit perplexus simpliciter: sicut sacerdos fornicarius, sive celebret missam sive non celebret quando debet ex officio, peccat mortaliter; non tamen est perplexus simpliciter, quia potest peccatum dimittere et celebrare. Et similiter potest aliquis conscientiam erroneam dimittere et a peccato abstinere.

Est autem adhuc alia dubitatio. Non enim dicitur scandalizare qui facit opus rectum, licet etiam ex eo aliquis sumat materiam scandali: legitur enim Matth. 15, quod pharisaei, audito verbo Christi, scandalizati sunt. Sed non discernere cibos est opus rectum: ergo non est dimittendum propter scandalum ejus qui perversam conscientiam habet, errans in fide. Nam secundum hoc catholici deberent abstinere a carnibus et matrimonio, ne inde haeretici scandalizarentur secundum erroneam conscientiam.

Sed dicendum est, quod aliquis scandalizare alium potest, non solum faciendo aliquod malum,

(1) *Al.* putabatur. *Forte etiam* ponebatur.
(2) *Al. deest* quia: *item sic legitur.* Commune igitur quod ceteris hominibus, et quia quasi non ens de parte Dei, pro immundo appellatur.
(3) *Al.* per seipsum.
(4) *Al* immundum.
(5) *Al.* ex post facto.

(1) *Al.* quod discernere cibos non necessarium ad salutem erat illis: quia etc.
(2) *Al.* hoc esse legem Dei.

sed etiam aliquid faciendo quod habet speciem mali, secundum illud 1 Thess. ult. 22: « Ab omni specie « mali abstinete vos. » Dicitur autem aliquod habere speciem mali dupliciter. Primo videlicet secundum opinionem eorum qui sunt ab Ecclesia praecisi; secundo secundum opinionem eorum qui adhuc ab Ecclesia tolerantur. Infirmi autem in fide existimantes legalia esse observanda, adhuc tolerabantur ab Ecclesia ante Evangelii divulgationem; et ideo non erat comedendum cum eorum scandalo de cibis in lege prohibitis. Haeretici autem non tolerantur ab Ecclesia; et ideo de eis non est similis ratio.

Deinde cum dicit, *Si enim propter cibum frater tuus contristatur,* manifestat quod dixerat: et primo primum, scilicet quod non sit ponendum scandalum fratribus; secundo secundum et tertium, quomodo scilicet sit aliquid commune, ibi, *Omnia quidem munda sunt.*

Circa primum ponit quatuor rationes, quarum prima sumitur ex parte caritatis, dicens: *Si enim frater tuus contristatur,* de hoc quod reputat te peccare propter cibum quem tu comedis, quem ipse reputat immundum, *jam non secundum caritatem ambulas,* secundum quam aliquis proximum suum diligit sicut seipsum; et ita vitat ejus contristationem, et non praefert cibum quieti fratris: quia, ut dicitur 2 Corinth. 13, 5, « caritas non quaerit « quae sua sunt. »

Secundam rationem ponit, ibi, *Noli cibo tuo illum perdere;* quae sumitur ex parte mortis Christi. Videtur enim parum appretiare mortem Christi qui pro cibo fructum ejus evacuare non recusat: unde dicit, *Noli cibo tuo,* quem tu scilicet indifferenter comedis, non discernendo cibos, *illum perdere,* idest scandalizare, *pro quo,* idest pro cujus salute, *Christus mortuus est.* 1 Pet. 7, 18: « Christus semel mortuus est pro peccatis nostris (1) justus pro injustis. » Dicit autem illum perdi qui scandalizatur, quia scandalum passivum sine peccato scandalizati esse non potest: ille enim scandalizatur qui occasionem sumit ruinae. 1 Corinth. 8, 11: « Peribit infirmus in tua conscientia frater, pro « quo Christus mortuus est. »

Tertiam rationem ponit, ibi, *Non ergo blasphemetur bonum nostrum;* quae sumitur ex donis spiritualis gratiae: et primo ostendit inconveniens quod sequitur contra hujusmodi dona ex eo quod alios scandalizamus; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Non enim est regnum Dei esca et potus;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque quae pacis sunt sectemur.* Circa primum considerandum est, quod ex hoc quod aliqui indifferenter cibis utebantur in primitiva Ecclesia cum scandalo infirmorum, hoc inconveniens sequebatur quod infirmi fidem Christi blasphemabant, dicentes, eam voracitatem ciborum inducere contra legis mandatum. Et ideo Apostolus dicit: Ex quo per Dominnm Jesum factum est quod nihil est commune, *non ergo bonum nostrum,* idest fides, vel gratia Christi, per quam libertatem a caeremoniis consecuti estis *blasphemetur* ab infirmis dicentibus, eam gulae hominum indulgere. Jac. 2, 7: « Ipsi blasphemant no« men bonum, quod invocatum est super vos. » De hoc bono dicitur in Psal. 72, 27: « Mihi « adhaerere Deo bonum est. »

(1) *Al. deest* pro peccatis nostris.

Deinde cum dicit, *Non enim est regnum Dei esca et potus,* manifestat quod dixerat, scilicet in quo bonum nostrum consistat: et primo ostendit in quo non consistat, dicens: *Non enim est regnum Dei esca et potus.* Regnum autem Dei dicitur hic id per quod Deus regnat in nobis, et per quod ad regnum ipsius pervenimus: de quo dicitur Matth. 6, 10: « Adveniat « regnum tuum: » et Mich. 4, 7: « Regnabit Do« minus super omnes in monte Sion. » Deo autem conjungimur et subdimur per interiorem intellectum et affectum, ut dicitur Joan. 4, 24: « Spiritus est « Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et ve« ritate adorare oportet. » Et inde est quod regnum Dei principaliter consideratur secundum interiora hominis, non secundum exteriora: unde dicitur Luc. 17, 21: « Regnum Dei intra vos est. » Ea vero quae sunt exteriora ad corpus pertinentia, intantum ad regnum Dei pertinent, inquantum per ea ordinatur vel deordinatur interior affectus, secundum ea in quibus principaliter consistit regnum Dei. Et ideo, cum esca et potus ad corpus pertineant, ipsa secundum se non pertinent ad regnum Dei, nisi secundum quod eis utimur vel ab eis abstinemus. Unde dicitur 1 Corinth. 8, 3: « Esca autem nos « non commendat Deo. Neque enim si non man« ducaverimus, deficiemus; neque si manducaveri« mus, abundabimus. » Pertinet tamen usus vel abstinentia escae et potus ad regnum Dei, inquantum affectus hominis circa hoc ordinatur vel deordinatur: unde Augustinus dicit in lib. de Quaestionibus Evang., et habetur hic in Glossa: « Justifica« tur sapientia a filiis suis, qui intelligunt non in « abstinendo nec in manducando esse justitiam, « sed in aequanimitate tolerandi inopiam, et in « temperantia non se corrumpendi per abundan« tiam atque importunitatem sumendi. » Non enim interest quomodo (ut in Glossa dicitur) quid alimentorum vel quantum quis accipiat; dummodo id faciat pro congruentia hominum cum quibus vivit, et personae suae, et pro valetudinis suae necessitate; sed quanta facultate et severitate animi careat his, vel cum oportet, vel cum necesse est his carere. Secundo ostendit in quo consistat bonum nostrum, quod regnum Dei vocat, dicens: *Sed regnum Dei est justitia et pax et gaudium in Spiritu sancto:* ut justitia referatur ad exteriora opera, quibus homo unicuique reddit quod suum est, et ad voluntatem hujusmodi opera faciendi, ut dicitur Matth. 6, 33: « Primum quaerite regnum Dei et « justitiam ejus: » pax autem referatur ad effectum justitiae: per hoc enim pax maxime perturbatur, quod unus homo non exhibet alteri quod ei debet: unde dicitur Isai. 32, 17: « Opus justitiae pax. » Gaudium autem referendum est ad modum quo sunt justitiae opera perficienda: ut enim dicit Philosophus in 1 Ethic., « non est justus qui non « gaudet justa operatione. » Unde et in Psal. 99, 1, dicitur: « Servite Domino in laetitia. » Causam autem hujus gaudii exprimit dicens, *In Spiritu sancto:* est enim Spiritus sanctus, quo caritas Dei diffunditur in nobis, ut dicitur supra 5. Illud enim est *gaudium in Spiritu sancto* quod caritas parit; puta cum aliquis gaudet de bonis Dei et proximorum. Unde 1 Corinth. 13, 6, dicitur, quod « caritas non gaudet « super iniquitate, congaudet autem veritati: » et Gal. 5, 22, dicitur: « Fructus autem Spiritus, est caritas, « gaudium, pax. » Haec autem tria quae hic tanguntur, imperfecte quidem in hac vita habentur, perfecte

autem quando sancti possidebunt regnum Dei sibi paratum, sicut dicitur Matth. 25. Ibi erit perfecta justitia absque omni peccato: Isa. 6: « Populus tuus omnes « justi. » Ibi erit pax absque omni perturbatione timoris: Isai. 32, 18: « Sedebit populus meus in « pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciae. » Ibi erit gaudium: Isa. 35, 10: « Gaudium et laeti« tiam obtinebunt, et fugiet dolor et gemitus. » Tertio probat quod dixerat, scilicet quod in his regnum Dei consistit. Ille enim homo videtur ad regnum Dei pertinere qui placet Deo, et a sanctis hominibus approbatur; sed hoc illi contingit in quo invenitur justitia, pax et gaudium: ergo in his est regnum Dei. Dicit ergo: Dictum est, quod regnum Dei *est justitia, pax, et gaudium in Spiritu sancto*. Qui ergo *in hoc servit Christo*, qui est rex hujus regni, secundum illud Col. 1, 13: « Transtulit nos « in regnum Filii dilectionis suae: » ut scilicet vivat in justitia, pace et spirituali gaudio; *placet Deo*, qui est hujus regni auctor: Sap. 4, 20: « Pla« cens Deo factus est dilectus: » *et probatus est hominibus;* idest, ab eis approbatur qui sunt hujus regni participes. Eccli. 31, 10: « Qui probatus est « in illo, et perfectus inventus est. » Deinde cum dicit, *Itaque quae pacis sunt sectemur,* infert admonitionem intentam, dicens: Ex quo regnum Dei consistit in justitia, pace, et spirituali gaudio, itaque ut ad regnum Dei pervenire (1) possimus, *sectemur ea quae pacis sunt;* idest, ea studeamus adimplere per quae Christianorum pacem conservemus. Heb. 12, 14: « Pacem sequimini et sancti« moniam cum omnibus. » *Custodiamus invicem ea quae sunt aedificationis;* idest ea, per quae invicem nos aedificemus; idest, bonum conservemus, et in melius provocemur. 1 Corinth. 14, 12: « Ad « aedificationem Ecclesiae quaerite ut abundetis: » quod quidem fiet, si in justitia et spirituali gaudio vixerimus.

(1) *Al.* pertinere.

Quartam rationem ponit ibi, *Noli propter escam destruere opus Dei;* quae sumitur ex reverentia divinorum operum, quibus hoc reverentiae debemus, ut ea quae Deus operatur, non debeamus destruere propter aliquod commodum corporale: et hoc est quod dicit: *Noli propter escam*, quae ad corporis utilitatem pertinet, *destruere opus Dei:* quod quidem non intelligitur de quocumque Dei opere: nam omnia quae in cibum hominis veniunt, Dei opera sunt, sicut terrae nascentia, et animalium carnes, quae sunt hominibus in cibum a Deo concessa, ut patet Gen. 1 et 9: sed intelligitur de opere gratiae, quod in nobis ipsis specialiter operatur. Philip. 2, 13: « Deus enim est qui operatur « in nobis velle et perficere pro bona voluntate. » Hoc igitur opus Dei non debemus in proximo destruere propter escam nostram; sicut facere videbantur illi qui cum turbatione et scandalo proximorum, indifferentibus utebantur.

LECTIO III.

Omnia quidem munda sunt; sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur aut infirmatur (1). Tu fidem quam habes penes temetipsum, habe coram Deo. Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

Postquam Apostolus posuit rationem ad ostendendum quod non debemus cum scandalo proximorum indifferenter sumere omnia, hic ostendit qualiter aliqui cibi possunt esse mundi et immundi: et circa hoc duo facit. Primo proponit quae sunt munda ex sua natura, dicens: *Omnia quidem*, quae scilicet ad escam hominis pertinere possunt, *munda sunt*, scilicet ex sui natura, quia ex sua natura non habent quod animam hominis inquinent, secundum illud Matth. 15, 11: « Non enim omne quod intrat in os, « coinquinat hominem. » 1 Tim. 4, 4: « Omnis « creatura Dei bona est. » Dicebantur autem in lege quaedam immunda non natura, sed significatione, ut patet Lev. 11. Sed et hanc immunditiam Christus removit implendo veteris legis figuras: unde dictum est Petro Act. 10, 15: « Quod Deus « purificavit, tu ne commune dixeris, » idest immundum. Secundo ibi, *Sed malum est homini etc.*, ostendit qualiter aliquis cibus homini possit fieri immundus, ut scilicet ex ejus esu, secundum animam inquinetur: quod quidem ostendit fieri dupliciter. Primo ex eo quod aliquis cibum quemcumque cum scandalo proximorum manducat: secundo ex eo quod contra conscientiam manducat, ibi, *Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid circa esum ciborum sit malum, dicens: Licet omnia ex sui natura sint munda, *sed* tamen *malum est homini qui manducat* quemcumque cibum *per offendiculum,* idest cum confusione et scandalo proximorum. Matth. 18, 7: « Vae homini illi « per quem scandalum venit. » Secundo ostendit quid circa hujusmodi usum ciborum sit bonum, dicens: *Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum:* quorum primum praecipuum esse videtur inter cibos, secundum inter potus. Et ab his quidem abstinere ponit bonum esse, vel propter carnis concupiscentiam edomandam, secundum illud Ephes. 5, 18: « Nolite inebriari vino, in quo est « luxuria: » vel etiam ut homo reddatur habilior ad spiritualia contemplanda, secundum illud Eccle. 2, 3: « Cogitavi a vino abstrahere carnem meam, ut « animum meum transferrem ad sapientiam. » Sed hoc non intendit hic Apostolus dicere, sed quod bonum est his non uti cum scandalo proximorum: quod quidem apparet ex hoc quod subditur: *Neque in quo frater tuus offenditur;* quasi dicat: Non solum dico de vino et carnibus, quod bonum est eis non uti, sed quocumque alio cibo *frater tuus offenditur,* idest turbatur contra te, quasi illicite agentem, per quod pax ejus perturbatur, *aut scandalizatur,* idest ad casum peccati provocatur, propter quod laeditur ejus justitia, *aut infirmatur,* idest saltem in dubitationem venit utrum hoc quod

(1) *Vulgata*. Tu fidem habes? Penes temetipsum habe etc.

agitur sit licitum, per quod ejus spirituale gaudium diminuitur. Unde et ipse Apostolus dicit 1 Corinth. 8, 13: « Si esca scandalizat fratrem meum, non « manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum « scandalizem. »

Sed cum licitum sit his cibis uti, si est ab his abstinendum propter hoc quod vitetur scandalum proximorum, videtur pari ratione quod ab omnibus licitis quae non sunt necessaria ad salutem sicut sunt necessaria justitia, pax et spirituale gaudium, sit propter proximorum scandalum abstinendum. Et ita videtur quod homini non liceat sua repetere cum scandalo proximi.

Sed dicendum est, quod si scandalum ex infirmitate vel ex ignorantia proveniat eorum qui propter hoc scandalizantur; ad vitandum hoc scandalum debet homo a licitis abstinere, si non sunt necessaria ad salutem: hoc enim est scandalum pusillorum, quod Dominus vitari jubet Matth. 18, 10: « Videte ne contemnatis (1) unum ex his pu- « sillis. » Si vero hujusmodi scandalum ex malitia proveniat eorum qui scandalizantur, tale scandalum est quasi pharisaeorum quod Dominus Matth. 15, docuit esse contemnendum. Unde ad vitandum hujusmodi scandalum, non oportet a licitis abstinere.

Sed tamen circa scandalum pusillorum attendendum est, quod propter illud vitandum tenetur homo usum licitorum differre quousque, reddita ratione, hoc scandalum amoveri possit. Si vero ratione reddita adhuc scandalum maneat, jam non videtur ex ignorantia vel ex infirmitate procedere, sed ex malitia; et sic jam pertinebit ad scandalum pharisaeorum.

Tertio excludit quamdam excusationem. Posset enim aliquis dicere: Licet proximus scandalizetur de hoc quod indifferenter ego cibis utor, tamen ad ostensionem meae fidei, per quam certum est hoc mihi licere, volo indifferenter cibis uti. Sed hanc rationem (2) excludens Apostolus dicit: *Tu*, qui scilicet indifferenter cibis uteris, *fidem habes* rectam *apud temetipsum*, per quam constat licitum esse his cibis uti. Bona quidem et laudabilis est fides ista: sed *habe* eam in occulto *coram Deo*, cui talis fides placet. Eccli. 1, 34: « Beneplacitum « est Deo fides et mansuetudo. » Quasi dicat: Non oportet quod fidem istam manifestes per operis executionem, ubi hoc sit cum scandalo proximorum.

Sed contra videtur esse quod dicitur supra 10, 10: *Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem.* Non ergo videtur quod sufficiat corde solum coram Deo fidem habere, sed oportet hujusmodi fidem proximo manifestare, confitendo.

Dicendum est autem, quod eorum quae sunt fidei, quaedam sunt quae non sunt perfecte per Ecclesiam manifestata: sicut in primitiva Ecclesia nondum erat perfecte declaratum apud homines quod illi qui erant ex Judaeis conversi, non tenerentur legalia observare; et sicut tempore Augustini nondum erat per Ecclesiam declaratum quod anima non esset ex traduce. Unde in hujusmodi sufficit homini quod fidem habeat coram Deo; nec oportet quod fidem suam propalet cum scandalo proximorum, nisi forte apud eos qui habent de fide determinare. Quaedam vero sunt ad fidem pertinentia jam per Ecclesiam determinata; et in talibus non sufficit fidem habere coram Deo, sed oportet quod coram proximo fidem quis confiteatur, quantumcumque ex hoc aliquis scandalizetur: quia veritas doctrinae non est dimittenda propter scandalum, sicut nec Christus veritatem suae doctrinae propter scandalum pharisaeorum dimisit, ut habetur Matth. 15.

Sciendum etiam, quod licet circa talia oporteat quod homo fidem suam manifestet confessione verborum; non tamen oportet quod eam manifestet executione operis: sicut si aliquis tenet fide, uti matrimonio esse licitum, non requiritur ab eo quod matrimonio utatur ad fidei suae manifestationem; et sic etiam non requirebatur ab eis qui rectam fidem habebant, quod fidem suam usu ciborum manifestarent: poterant enim manifestare verbo tenus confitendo.

Deinde cum dicit, *Beatus qui non judicat se*, ostendit quomodo ciborum usus efficitur aliquibus immundus ex eo quod est contra conscientiam: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid circa hoc sit bonum: ut scilicet eo quod homo facit (1), non habeat conscientiam remordentem: unde dicit: *Beatus qui non judicat semetipsum*, id est cujus conscientia eum non reprehendit vel condemnat, *in eo quod probat*, idest approbat esse faciendum. Sed hoc est intelligendum, si recta fide approbet esse aliquid faciendum. Si autem falsa opinione approbat aliquid esse faciendum, puta si arbitratur obsequium se praestare Deo de eo quod discipulos Christi interficit, ut dicitur Joan. 16, non excusatur ex eo quod circa hoc non judicat semetipsum: immo beatior esset, si circa hoc eum conscientia reprehenderet, inquantum per hoc a peccato magis prohiberetur. Sed in his quae sunt licita, est intelligendum quod hic Apostolus dicit. Hoc enim ad gloriam hominis pertinet quod eum sua conscientia non reprehendat. 2 Corinth. 1, 12, « Gloria no- « stra haec est, testimonium conscientiae nostrae. » Job 27, 6: « Neque enim reprehendit me cor meum « in omni vita mea. » Secundo ostendit quid circa hoc sit malum, ut scilicet contra conscientiam agat: unde dicit: *Qui autem discernit*, idest qui habet opinionem falsam quod oporteat cibos discernere, *si manducaverit*, scilicet cibos quos reputat esse illicitos, *damnatus est*, ex hoc quod, quantum in ipso est, habet voluntatem faciendi quod est illicitum: et sic delinquit proprio judicio condemnatus, ut dicitur Tit. 3. Tertio assignat causam ejus quod dixerat, dicens, *Quia non ex fide*: ideo scilicet condemnatus est. Potest autem hic fides dupliciter accipi. Uno modo de fide quae est virtus: alio modo secundum quod fides dicitur conscientia: et hae duae acceptiones non differunt nisi secundum differentiam particularis et universalis. Id enim quod universaliter fide tenemus, puta usum ciborum esse licitum vel illicitum, conscientia applicat ad opus quod est factum vel faciendum. Dicitur ergo, ideo eum qui manducat et discernit, esse condemnatum, quia hoc non est ex fide, immo est contra fidem, idest contra veritatem fidei, et contra conscientiam facientis. Heb. 11, 6: « Sine fide impossibile est « placere Deo. » Et quod haec sit sufficiens causa condemnationis, ostendit subdens: *Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.*

(1) *Al.* ne condemnetis.
(2) *Al.* responsionem.

(1) *Al.* non facit.

Ex quo videtur quod, sicut dicitur in Glossa, omnis vita infidelium peccatum sit, sicut omnis vita fidelium est meritoria, inquantum ad Dei gloriam ordinatur, secundum illud 1 Cor. 10, 31: « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliquid aliud « facitis, omnia in gloriam Dei facite. »

Sed dicendum est, quod aliter se habet fidelis ad bonum, et infidelis ad malum: nam in homine qui habet fidem formatam nihil est damnationis, ut supra 8, dictum est: sed in homine infideli, cum infidelitate est bonum naturae. Et ideo, cum aliquis infidelis ex dictamine rationis aliquod bonum facit, non referendo ad malum finem, non peccat. Non tamen opus ejus est meritorium, quia non est gratia informatum. Et hoc est quod in glossa dicitur: « Nihil bonum est sine summo bono; » idest, nullum bonum meritorium est sine gratia Dei; et ubi deest agnitio vitae aeternae et incommutabilis veritatis, quae scilicet est per fidem, falsa virtus est in optimis moribus, inquantum scilicet non refertur ad finem beatitudinis aeternae. Cum vero homo infidelis aliquid agit ex eo quod infidelis est, manifestum est quod peccat. Unde cum (1) in Glossa dicitur: « Opus *omne quod non est ex fide*, « *peccatum est*: » sic est intelligendum: Omne quod est contra fidem, vel contra conscientiam, peccatum est, etsi ex genere suo bonum esse videatur: puta, si paganus ad honorem suorum deorum virginitatem servet, vel eleemosynam det, hoc ipso peccat. Tit. 1, 15: « Coinquinatis et infide« libus nihil mundum est; sed inquinatae sunt « eorum et mens et conscientia. »

(1) *Al. deest* cum.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

LECTIO I.

Debemus autem firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, et non nobis placere. Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum ad aedificationem. Etenim Christus non sibi placuit; sed sicut scriptum est: Improperia improperantium tibi ceciderunt super me. Quaecumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus. Deus autem patientiae et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Jesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis Deum, et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Propter quod suscipite invicem, sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei. Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; Gentes autem (1) super misericordia honorare Deum; sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, et nomini tuo cantabo. Et iterum dicit: Laetamini Gentes cum plebe ejus. Et iterum: Laudate omnes Gentes Dominum, et magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait: Erit radix Jesse, et qui exurget regere Gentes: in eum Gentes sperabunt. Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe et virtute Spiritus sancti.

Supra Apostolus docuit quod majores debent scandala infirmorum vitare; hic docet quod majores debent etiam infirmitates minorum sustinere: et circa hoc duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo manifestat eam, ibi, *Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum.* Ista admonitio duo continet, quorum primum pertinet ad exteriorem exhibitionem (2): unde dicit: Non solum debemus scandala infirmorum vitare, sed etiam *nos*, qui sumus *firmiores* in fide, *debemus sustinere imbecillitates infirmorum.* Sicut enim in materiali aedificio eliguntur aliqua firmiora ad sustinendum totum aedificii pondus, quod ex fragiliori materia superponitur (3), sicut sunt fundamenta et columnae; ita etiam in spirituali Ecclesiae aedificio non solum eliguntur, sed efficiuntur (1) aliqui firmiores, ut sustineant pondus aliorum. Unde in Psal. 74, 4, dicitur: « Ego confirmavi columnas ejus: » et Gal. 6, 2: « Alter alterius onera portate. » Sustinent autem firmiores imbecillitates infirmorum, dum eorum defectus patienter ferunt, et pro posse sublevare nituntur. Secundum autem pertinet ad interiorem intentionem: unde dicitur: *Et non* debemus *nobis placere*, ita scilicet ut semper illud velimus impleri quod nobis placet; sed debemus (2) condescendere voluntatibus aliorum, ut faciamus ea quae aliis placent, et quae eis sunt utilia. 1 Corinth. 10, 23: « Sicut et ego per omnia omnibus placeo. »

Deinde cum dicit, *Unusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum,* manifestat propositam admonitionem: et primo quantum ad secundam partem; secundo quantum ad primam, ibi, *Propter quod suscipite invicem etc.* Circa primum duo facit. Primo exponit quod dixerat; secundo rationem inducit, ibi, *Etenim Christus non sibi placuit.* Dicit ergo primo. Ita dictum est, quod nos non debemus nobis placere; et hoc quidem est, quia unusquisque nostrum, qui sumus firmiores, debet placere proximo suo infirmo, idest condescendere ei in his quae ei placent: non tamen in his quae mala sunt, sicut Isa. 30, 10, quidam requirunt: « Loquimini « nobis placentia, videte nobis errores. » Et ideo subdit, *In bonum.* Similiter etiam non debemus intendere ut hominibus placeamus propter humanum favorem vel gloriam, cum in Ps. 52, 6, dicatur: « Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus « placent: » sed ad honorem Dei et utilitatem proximorum: unde subdit, *Ad aedificationem,* idest propter hoc quod aliorum voluntati condescenden-

(1) *Al.* super omnia.
(2) *Al.* actum.
(3) *Al.* supponitur.

(1) *Al.* effulciuntur.
(2) *Al.* quod nobis placet, et quae sunt nobis utilia, [illegible] omissis.

tibus (1), ipsi aedificentur in fide et dilectione Christi. Supra 14, 19: *Quae aedificationis sunt, invicem custodiamus.*

Deinde cum dicit, *Etenim Christus non sibi placuit,* assignat rationem ejus quod dixerat, exemplo Christi: et primo proponit exemplum esse a nobis imitandum, ibi, *Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt;* tertio subjungit orationem (2), ut id implere possimus, ibi, *Deus autem patientiae* (3) *et solatii det vobis idipsum sapere in alterutrum.*

Circa primum duo facit. Primo proponit exemplum, dicens: Dictum est quod non debemus nobis placere, scilicet secundum nostram privatam voluntatem: *etenim Christus,* qui est caput nostrum, *non sibi placuit,* dum elegit pati pro nostra salute, et ea quae suae propriae voluntati erant contraria, scilicet naturali voluntati humanae, ut impleret divinam, quae sibi et Patri erat communis; secundum illud, Luc. 22, 42: « Non mea voluntas, sed tua « fiat. » Secundo ad hoc auctoritatem inducit, dicens: *Sed sicut scriptum est,* in Psalm. 68, 10, ex persona Christi, dicentis ad Patrem: O Pater, *improperia* Judaeorum *improperantium tibi,* idest te blasphemantium per sua mala opera, et per hoc quod veritati tuae doctrinae contradicunt, *ceciderunt super me:* quia videlicet opprimere me voluerunt, quia voluntatem tuam eis proponebam, et eorum mala opera redarguebam. Joan. 15, 24: « Sed oderunt me et Patrem meum. » Potest et hoc referri ad peccata totius humani generis quia omnia peccata quodammodo sunt improperia Dei, inquantum per ea lex Dei contemnitur. Isa. 1, 4: « Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt San« ctum Israel. » Sic ergo improperia improperantium Deo ceciderunt super Christum, inquantum ipse pro peccatis omnium mortuus est. Isa. 53, 6: « Deus posuit in eo iniquitates omnium nostrum. » 1 Petr. 2, 24: « Peccata nostra pertulit in corpore « suo super lignum. »

Deinde cum dicit, *Quaecumque enim scripta sunt etc.,* ostendit quod hoc exemplum Christi sit nobis imitandum, dicens: *Quaecumque enim scripta sunt,* in sacra Scriptura vel de Christo, vel de membris ejus, *scripta sunt ad nostram doctrinam:* nulla enim necessitas fuit haec scribere nisi propter nos, ut ex his instruamur. 2 Tim. 3, 16: « Omnis « Scriptura (4) divinitus inspirata utilis est ad « docendum et erudiendum, ad arguendum et « corripiendum. » Quid autem in Scripturis ad nostram doctrinam contineatur, ostendit subdens: *Ut per patientiam et consolationem Scripturarum,* idest quas Scripturae continent: continetur enim in sacra Scriptura patientia sanctorum in malis sustinendis. Jacob. ult. 2: « Patientiam Job audistis. » Continetur etiam in eis consolatio quam Deus eis exhibuit, secundum illud Psal. 93, 19: « Secundum « multitudinem dolorum meorum in corde meo, « consolationes tuae laetificaverunt animam meam » Unde et 1 Pet. 1, 11, dicitur: « Praenuntians eas « quae in Christo sunt passiones (quod pertinet « ad patientiam), et posteriores glorias, » quod pertinet ad consolationem. Quem autem fructum ex hac doctrina suscipiamus, ostendit subdens, *Spem habeamus.* Per hoc enim quod ex sacra Scriptura instruimur, eos qui patienter propter Deum tribulationes sustinuerunt, divinitus consolatos fuisse; spem accipimus ut et ipsi consolemur, si in ipsis fuerimus patientes. Job 13, 15: « Et si occiderit « me, in ipso sperabo. »

Deinde cum dicit, *Deus autem patientiae etc.,* quia videbatur nimis arduum ut purus homo possit exemplum Christi imitari, secundum illud Eccle. 2, 12: « Quid est homo, ut sequi possit regem facto« rem suum? » ideo adhibet orationis suffragium, dicens: *Deus autem patientiae,* scilicet dator: Psal. 70, 5: « Tu es patientia mea: » *et solatii,* idest qui spiritualem consolationem largitur: 2 Corinth. 1, 3: « Pater misericordiarum et Deus totius con« solationis: » *det vobis,* a quo est omne datum optimum, ut dicitur Jacob. 1, *idipsum sapere in alterutrum,* idest ut invicem idem sapiatis: 2 Corinth. ult. 2: « Idem sapite, pacem habete: » non quidem secundum consensum in peccatum, sed *secundum Jesum Christum,* de quo dicitur Ephes. 2: 14: « Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum: » ut per hoc quod idem sapitis, *unanimes* existentes per fidei et caritatis consensum, secundum illud Psal. 67, 7, secundum aliam litteram, « Qui ha« bitare facit unanimes in domo, » *uno ore,* idest una oris confessione, quae ex unitate fidei procedit: 1 Corinth. 1, 10: « Idipsum dicatis omnes: » et pro conformitate cordis et oris *honorificetis Deum* omnium creatorem, idipsum etiam existentem *Patrem Domini nostri Jesu Christi,* per quem nos sibi in filios adoptavit. 1 Reg. 2, 30: « Qui hono« rificaverit me, honorificabo eum. » Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi est honor meus? »

Deinde cum dicit, *Propter quod suscipite invicem,* manifestat primam partem admonitionis, in qua dixerat, quod firmiores debent imbecillitatem infirmorum sustinere: et circa hoc duo facit. Primo resumit admonitionem; secundo inducit rationem exemplo Christi, ibi, *Sicut et Christus suscepit vos in honorem Dei;* tertio subjungit orationem, ibi, *Deus autem spei repleat vos omni gaudio et pace in credendo.* Dicit ergo primo: *Propter quod,* idest quia ea quae scripta sunt, ad nostram doctrinam ordinantur, scilicet exempla Christi et aliorum sanctorum; consequenter *suscipite invicem,* secundum caritatis affectum, ut scilicet unus sustineat ea quae sunt alterius, sicut et vult se sustineri quantum caritas permittit; et unus alium etiam suscipiat ad adjuvandum et promovendum. Supra 14, 1, *Infirmum in fide suscipite.* Deinde cum dicit, *Sicut et Christus suscepit vos,* assignat rationem exemplo Christi: et primo ponit ejus exemplum, dicens: *Sicut et Christus suscepit vos,* scilicet in sua protectione et cura. Isa. 42, 1: « Ecce servus meus, « suscipiam eum. » Luc. 1, 54: « Suscepit Israel « puerum suum, recordatus misericordiae suae. » Et hoc *in honorem Dei,* in quem omnia referebat. Joan. 8, 49: « Honorifico Patrem meum, et vos in« honorastis me. » Ex quo datur intelligi quod nos invicem debemus suscipere in his quae pertinent ad honorem Dei. Secundo ibi, *Dico enim Christum etc.,* manifestat quod dixerat: et primo quidem quantum ad Judaeos; secundo quantum ad Gentiles, ibi, *Gentes autem super misericordia honorare Deum.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod Christus vos suscepit, qui estis congregati in unitate fidei ex Judaeis et Gentibus: et hoc patet quantum ad utrosque. *Dico*

(1) *Al.* condescendentes.
(2) *Al.* rationem.
(3) Al. *pacis.*
(4) *Al.* doctrina.

ergo, *Christum ministrum fuisse circumcisionis*: est enim ipse auctor fidei quantum ad omnes, secundum illud Hebr. 12, 2: « Aspicientes in auctorem « fidei et consummatorem Jesum. » Sed in propria persona non exhibuit seipsum nisi Judaeis, secundum illud Matth. 15, 24: « Non sum missus « nisi ad oves quae perierunt domus Israel. » Isa. 42, 2: « Non audietur vox ejus foris. » Et hoc quidem *propter veritatem Dei*, ut scilicet veritas Dei promittentis comprobaretur: supra 3, 4, *Est autem Deus verax*. Unde subdit: *Ad confirmandas promissiones patrum;* idest, ut per hoc implerentur promissiones patribus factae: Luc. 1, 69: « Erexit « cornu salutis nobis in domo David pueri sui; « sicut locutus est per os sanctorum. » 2 Corinth. 1, 20: « Quotquot sunt promissiones Dei, in illo « Est. » Deinde cum dicit, *Gentes autem super misericordia honorare Deum*, ostendit etiam Gentes susceptas a Christo: et primo proponit quod intendit; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Sicut scriptum est*. Dicit ergo: Ita dictum est, quod Christus suscepit Judaeos propter veritatem Dei, ut promissiones patrum implerentur; Gentibus autem non erant promissiones factae: unde hoc non habet locum quantum ad Gentiles: sed sunt propter misericordiam suscepti: et hoc est quod dicit: *Gentes autem* debent *honorare Deum super misericordia* eis exhibita per Christum: quia licet eis personaliter non praedicaverit, ad eos tamen discipulos suos misit, qui in Gentibus ministerium exercuerunt, sicut ipse exercuerat in Judaeis, secundum illud Matth. ult. 19: « Euntes docete omnes Gen« tes. » Et de hac misericordia dicitur in Psalm. 32, 5: « Misericordia Domini plena est terra. » Luc. 1, 50: « Misericordia ejus a progenie in pro« genies timentibus eum. » Sic ergo Apostolus conversionem Judaeorum attribuit veritati divinae, conversionem Gentilium divinae misericordiae.

Contra quod videtur esse, quod dicitur in Ps. 24, 10: « Universae viae Domini misericordia et « veritas. » Sed dicendum est, quod per hoc quod ascribit vocationem Judaeorum divinae veritati, non excludit misericordiam: quia et Apostolus ex Judaeis natus dicit 1 Tim. 1, 13: « Misericordiam conse« cutus sum. » Et hoc ipsum misericordiae fuit quod Deus patribus promissiones fecit de posterorum salute. Similiter hoc quod vocationem Gentium ascribit divinae misericordiae, non excludit totaliter divinam veritatem; quia hoc ipsum ad divinam veritatem pertinebat quod propositum suum de salvatione Gentium implevit; quod ad Ephes. 3, dicit Apostolus, esse sacramentum absconditum a saeculis in Deo. Sed aliquis modus veritatis, scilicet pro impletione promissorum, consideratur in vocatione Judaeorum, qui non consideratur in vocatione Gentium, quibus promissiones non sunt factae.

Deinde cum dicit, *Sicut scriptum est etc.*, confirmat quod dixerat de conversione Gentium, per auctoritatem. Licet enim Gentibus non fuerit repromissa vocatio ad fidem Christi, non tamen ex improviso accidit,sed fuit praenuntiatum vaticiniis Prophetarum. Inducit autem quatuor auctoritates: quarum prima continet gratiarum actiones Christi ad Patrem pro conversione Gentium per ipsum facta: unde dicit: *Sicut sciptum est*, in Psal. 17, 44, ex persona Christi: « Constitues me in caput Gentium: » et 49: « Ab insurgentibus in me (Judaeis) exaltabis « me. » O Deus Pater, ego Christus *confitebor tibi*, confessione gratiarum actionis, *in Gentibus*, idest pro Gentium conversione per me facta, *et cantabo*, nova quadam mentis exultatione, *nomini tuo*, quod eis manifestatum est, secundum illud Joan. 17, 6: « Manifestavi nomen tuum hominibus quos dedisti « mihi. » Vel aliter, *Confitebor tibi in Gentibus;* idest, faciam quod tibi Gentes confiteantur confessione fidei: Psalm. 66, 6: « Confiteantur tibi po« puli, Deus, confiteantur tibi populi omnes: » *et nomini tuo cantabo;* idest, faciam quod Gentes cantent tibi canticum, quod consistit in exultatione spiritus renovati. Psal. 95, 1: « Cantate Domino « canticum novum, cantate Domino omnis terra. » Secunda auctoritas continet adunationem Gentium et Judaeorum: unde subdit: *Et iterum dicit* Scriptura, Isa. ult. 19 (1). O *Gentes*, quae eratis alienae a conversatione Israel, ut dicitur Ephes. 2, *Laetamini* (2) *cum plebe ejus*; idest simul communem exultationem assumatis cum Judaeis, qui olim erant plebs ejus. Isai. 9, 3: « Laetabuntur coram te, si« cut qui laetantur in messe. » Joan. 10, 16: « Fiet unum ovile, et unus pastor. » Nostra autem littera habet: « Laetamini cum Hierusalem, et exul« tate in ea omnes qui diligitis eam. » Tertia auctoritas continet devotionem Gentium ad Deum: unde subdit: *Et iterum*, scriptum est in Psalm. 106: *Laudate omnes Gentes Dominum*, scilicet ejus bonitatem confitentes: Psal. 112, 3: « A solis ortu us« que ad occasum laudabile nomen Domini: » *et omnes populi*, non solum populus Judaeorum, *magnificate eum*; idest, credite esse magnum; idest, quod sua magnitudine omnem laudem excedat. Eccli. 43, 33: « Benedicentes Dominum, exaltate « illum quantum potestis: major enim est omni « laude. » Malach. 1, 11: « Ab ortu solis usque « ad occasum, magnum est nomen meum in Gen« tibus. » Quarta auctoritas continet reverentiam Gentium ad Christum: unde subditur: *Et rursus Isaias ait*, 11, *Erit radix Jesse:* in quo praenuntiat Christi originem ex David semine nasciturі: Jesse namque fuit pater David. Dicit ergo: *Erit radix Jesse*, ex cujus semine (3) Christus nascetur. Isa. 11, 1: « Egredietur virga de radice Jesse, et flos « de radice ejus ascendet. » Vel Christus *erit radix Jesse*, quia licet ex Jesse processerit secundum carnis originem, tamen sua virtute Jesse sustentavit et gratiam ei influxit. Supra 11, 18: *Non tu radicem portas, sed radix te*. Deinde tangit Christi officium, subdens: *Et qui exurget* in tantam gratiae excellentiam ut possit *regere Gentes*, eos divino cultui subjugando; quod nullus ante eum facere potuit. Psal. 2, 8: « Dabo tibi Gentes here« ditatem tuam.... reges eos in virga ferrea. » Ultimo ponit devotionem Gentium ad Christum, dicens: *In eum Gentes sperabunt*, ut scilicet per eum hereditatem caelestis gloriae consequantur. 1 Pet. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam per « resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. »

Deinde cum dicit, *Deus autem spei etc.*, subjungit orationem, dicens: Dictum est, quod in Christum Gentes sperabunt. *Deus autem spei*, idest qui nobis hanc spem infundit, secundum illud Psal. 70, 5: « Spes mea Domine: » vel *Deus spei*, idest

(1) *Al.* Isai. 33: « Laetamini Gentes, cum plebe ejus; » idest etc. *intermediis omissis.*

(2) *In edit. Romana, et Veneta Nicolini repetitur hic vox* Gentes.

(3) *Al.* ex cujus pullulatione.

in quo sperandum est, *repleat vos omni gaudio,* scilicet spirituali, quod est de Deo: Nehem. 8, 10: « Gaudium enim Domini est fortitudo vestra: » per quam homo in seipso et ad Deum et proximum est pacatus. Psalm. 118, 165: « Pax multa « diligentibus legem tuam Domine. » *In credendo;* quasi dicat: Ut cum hoc quod creditis, etiam pacem et gaudium habeatis; quae quidem sunt caritatis effectus, secundum illud Gal. 5, 22: « Fructus « autem Spiritus sunt caritas, gaudium, pax. » Unde patet quod a Deo, qui est dator spei, optat cis ut cum fide habeant caritatem, per quam fides operatur, ut habetur Gal. 5; ne fides eorum sit informis et mortua: quia fides sine operibus mortua est, ut dicitur Jac. 2; et ut sic per plenitudinem harum virtutum, *abundetis,* proficiendo de bono in melius, non solum *in spe,* sed etiam in *virtute Spiritus sancti,* idest in caritate quae in cordibus nostris diffunditur per Spiritum sanctum, ut supra 5, dictum est. 2 Corinth. 9, 8: « Potens « est autem Deus omnem gratiam abundare facere « in vobis. »

LECTIO II.

Certus sum autem, fratres mei, et ego ipse de vobis, quoniam et ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia ita ut possitis alterutrum monere. Audacius autem scripsi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memoriam vos reducens propter gratiam quae data est mihi a Deo, ut sim minister Christi Jesu, Gentibus sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium accepta, et sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum quae per me non effecit Christus in obedientiam Gentium in verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti;ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim Evangelium Christi. Sic autem praedicavi Evangelium hoc non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum aedificarem; sed sicut scriptum est: Quoniam quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt de eo intelligent.

Postquam Apostolus generalibus admonitionibus Romanos instruxerat, hic incipit eis quaedam familiaria scribere: et primo quaedam pertinentia ad seipsum; secundo quaedam pertinentia ad alios, 16 cap. ibi, *Commendo autem vobis Phoeben etc.* Circa primum tria facit. Primo excusat praesumptionem de hoc quod eos instruxerat et reprehenderat; secundo excusat suam tarditatem circa visitationem eorum, ibi, *Propter quod plurimum impediebar venire ad vos;* tertio petit suffragia orationum ipsorum, ibi, *Obsecro autem vos fratres etc.* Et circa primum duo facit. Primo excludit oppositam causam instruendi et arguendi eos; secundo assignat veram causam, ibi, *Audacius enim scripsi vobis, fratres, ex parte.* Circa primum considerandum est, quod aliquis posset credere Apostolum ideo scripsisse Romanis, quia aestimaret nullum (1) esse apud Romanos qui posset instruere et corrigere. Sed hoc ipse excludit, dicens: *Certus sum enim, fratres mei,* per ea quae de vobis audivi, quoniam idonei estis ad admonendum eos qui inter vos admonitione indigent. Ad hoc autem ut aliquis recte admoneat, duo requiruntur: quorum primum est ut non ex odio vel ira, sed ex dilectione moneat, secundum illud Psal. 140, 5: « Corripiet me justus in mise« ricordia: » et Gal. 6, 1: « Vos, qui spirituales « estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis: » et quantum ad hoc dicit: *Quoniam et ipsi pleni estis dilectione.* Ezech. 10, 2: « Imple manum tuam « prunis ignis, quae sunt inter Cherubim: » qui, est ignis caritatis. Secundo requiritur scientia veritatis, eo quod quidam habent zelum Dei in corrigendo, sed non secundum scientiam, ut supra 10, dictum est: et ideo subdit: *Repleti omni scientia,* scilicet et humana et divina, et veteris et novae legis. 1 Corinth. 1, 5: « In omnibus divites facti « estis in illo, in omni verbo et in omni scientia. » Et ex hoc concludit sic: *Ita ut possitis,* convenienter propter dilectionem et scientiam, *alterutrum monere.* Quia enim in multis offendimus omnes, ut dicitur Jac. 3, oportet ut invicem moneamus: quia, ut dicitur Eccli. 17, 12, « unicuique manda« vit Deus de proximo suo. »

Deinde cum dicit, *Audacius autem scripsi vobis,* assignat veram causam quare eos admonuerat et correxerat: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod hoc pertinebat ad auctoritatem Apostolatus sibi commissam; secundo ostendit qualiter hac potestate usus fuerit, ibi, *Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum.* Dicit ergo: *Audacius autem,* idest securius *scripsi vobis,* errores et defectus vestros arguendo: quod quidem ad audaciae praesumptionem posset ascribi propter hoc quod ostensionem vestram non timui. Job 39, 21: « Auda« cter in occursum pergit armatis. » Sed haec praesumptio excusatur ex tribus. Primo quidem ex conditione eorum quibus scribebat: quia etsi inter Romanos essent aliqui respectu quorum talis reprehensio audax et praesumptuosa videretur; erant tamen etiam aliqui qui indigebant dura reprehensione propter contentionum insolentiam. Tit. 1, 13: « Increpa illos dure. » Et hoc est quod dicit, *Ex parte;* quasi dicat: Non videtur mea scriptura esse audax quantum ad omnes vos, sed quantum ad partem aliquam vestrum. Vel potest intelligi, *Ex parte* Epistolae in qua eos reprehendit. Potest intelligi etiam ex parte Ecclesiae, quae scilicet mecum est. Secundo excusatur praedicta audacia ex intentione Apostoli: non enim scripsit eis tamquam reputans eos ignorantes (1), sed in memoriam eos reducens cognitorum: et hoc est quod subdit: *Tamquam in memoriam vos reducens,* quasi oblitos eorum quae sciebatis: sicut et Phil. 4, 10, dicitur: « Occupati autem eratis. » Hebr. 10, 32: « Reme« moramini pristinos dies, in quibus illuminati, « magnum certamen sustinuistis passionum. » Tertio excusatur ex auctoritate Apostoli quae hoc requirebat: unde subdit, *Propter gratiam,* scilicet Apostolatus mihi commissi. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum id quod sum. » Hujus autem gratiae primo describit auctoritatem, cum dicit:

(1) *Al.* illum.

(1) *Al.* tamquam instruens ignorantes.

Quae data est mihi a Deo; quasi diceret, Non ab hominibus. Ad Galat. 1, 1: « Paulus Apostolus non « ab hominibus neque per hominem. » Secundo specificat istam gratiam, cum dicit: *Ut sim minister Christi Jesu in Gentibus:* idest, ut serviam Christo in Gentium conversione. 1 Corinth 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi. » Supra 11, 13: « Quamdiu sum Gentium Apostolus. « ministerium meum honorificabo. » Tertio ostendit hujus gratiae actum, cum dicit: *Sanctificans Evangelium Dei;* idest, sanctum esse ostendens et verbo veritatis, et opere bonae conversationis et miraculorum. Col. 1, 5: « In verbo veritatis Evan« gelii quod pervenit ad vos, sicut et in universo « mundo est, et fructificat et crescit. » Proverb. 8, 8: « Recti sunt sermones mei. » Quarto ponit finem hujus gratiae, cum dicit: *Ut fiat oblatio Gentium,* idest Gentes per meum ministerium conversae: in quo quasi quoddam sacrificium et oblationem Deo obtulit, secundum illud Philip. 2, 17: « Et si immolor super sacrificium et obsequium « fidei vestrae, gaudeo et congratulor omnibus « vobis » *Fiat accepta,* scilicet Deo per rectitudinem intentionis (1). Psal. 50: « Tunc acceptabis « sacrificium justitiae, oblationes et holocausta: » *et sanctificata in Spiritu sancto;* id est per caritatem, et alia Spiritus sancti dona. 1 Corinth. 6, 9: « Sanctificati estis in nomine Domini nostri Jesu « Christi, et in Spiritu Dei nostri. »

Deinde cum dicit, *Habeo igitur gloriam etc.*, ostendit quomodo auctoritate apostolica fuerat usus: et primo ponit fructum quem fecit; secundo ostendit hujus fructus magnitudinem, ibi, *Ita ut ab Hierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim evangelium Christi;* tertio ostendit difficultatem, ibi, *Sic autem praedicavi hoc, non ubi nominatus est Christus etc.* Circa primum tria facit. Primo dat gloriam Deo de fructu quem fecit, dicens: *Igitur* quia talem gratiam accepi et diligenter executus sum id ad quod mihi haec gratia data est, *habeo gloriam,* idest meritum dignum gloria (2), sicut fidelis minister. 1 Corinth. 9, 15: « Melius est mihi « mori quam ut gloriam meam quis evacuet. » Sed hanc gloriam non mihi principaliter attribuo, sed eam habeo *in Christo Jesu,* idest per Christum, cujus virtute fructificare potuit. Joan. 15, 5: « Sine me nihil potestis facere. » Et quia ipsi (3) omnia tradita sunt a Patre, ut dicitur Matth. 11, et « Pater in eo manens, ipse facit opera: » Joan. 14, 10; ideo ulterius hanc gloriam refert ad Patrem, dicens, *Ad Deum,* scilicet Patrem. Psalm. 113, 1: « Non nobis Domine, non nobis, sed nomini « tuo da gloriam. » Assignat autem rationem ejus quod dixerat, subdens: *Non enim audeo loqui aliquid eorum quae per me non effecit Christus;* quasi dicat: Nihil referam de fructu per me facto quod per me factum non sit. Alioquin gloriam non haberem apud Deum, etsi apud homines. Quae quidem refero, non tamquam per me principaliter facta, sed sicut quae per me Christus fecit: et ideo hanc gloriam dixi me habere in Christo Jesu. Isa. 26, 12: « Omnia opera nostra operatus es in no« bis. » Secundo ponit ipsum fructum, dicens: *In obedientiam Gentium;* quasi dicat: Gloria mea haec est pro eo quod feci Gentes fidei obedire. Supra 1, 5: *Ad obediendum fidei in omnibus Gentibus.* Psalm. 17, 45: « In auditu auris obedivit mihi. » Tertio ostendit quomodo Gentes ad hanc obedientiam adduxerit. Quia autem supra 10, 17, dictum est: *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi:* ideo (1) dicit, *In verbo,* idest per verbum praedicationis fidei. Argumenta autem fidei praedicatae, sunt bona conversatio praedicantis; et quantum ad hoc subdit, *Et factis*; quasi scilicet per recta opera vos ad fidem allexi: Matth. 5, 16: « Videant opera « vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui « in caelis est: » et opera miraculorum, quibus Deus dat testimonium doctrinae praedicatae, secundum illud Marc. ult. 20: « Domino cooperante, et ser« monem confirmante sequentibus signis. » Unde subdit: *In virtute signorum,* idest miraculorum minorum, puta sanationes aegritudinum, *et prodigiorum,* idest majorum miraculorum, quae ex sua magnitudine aliquid magni portendunt, idest ostendunt. Sed hoc totum non sufficeret, nisi Spiritus sanctus intus corda audentium ad fidem commoveret: unde dicitur Act. 10, quod loquente Petro verba fidei, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. Et ideo subdit: *In virtute Spiritus sancti.* Hebr. 2, 4: « Contestante Deo signis et prodigiis, et « variis Spiritus sancti distributionibus. » Deinde cum dicit, *Ita ut ab Hierusalem,* ostendit magnitudinem fructus ex multitudine locorum in quibus praedicavit, dicens: *Ita ut incipiens ab Hierusalem,* ubi in principio suae conversionis praedicavit in synagogis Judaeorum, ut dicitur Act. 9, ut sic impleret quod dicitur Isa. 2, 3: « De Sion exibit « lex, et verbum Domini de Hierusalem: » *usque ad Illyricum,* quod est mare Adriaticum ex parte opposita Italiae, *repleverim Evangelium Christi*; idest omnia illa loca replevi praedicatione Evangelii. Et ne aliquis intelligat quod solum vadens per rectam viam a Hierusalem in Illyricum praedicaverit Evangelium, addit, *Per circuitum,* quia scilicet gentibus circumquaque praedicavit, et eas ad fidem convertit: unde sibi potest competere quod dicitur Job 38, 25: « Quis « dedit vehementissimo imbri cursum? » Deinde cum dicit, *Sic autem praedicavi etc.* ostendit difficultatem hunc fructum faciendi; difficile enim est omnino ignaros ad fidem convertere. Primo igitur difficultatem se passum ostendit, dicens: *Sic autem praedicavi Evangelium non ubi* (2) *nominatus est Christus,* idest non apud illos qui nomen Christi audiverant. Psalm. 17, 45: « Populus quem non « cognovi, servivit mihi. » Isa. 55, 5: « Ecce gen« tes quas nesciebas, vocabis; et gentes quae te non « cognoverunt, ad te current. » Subdit autem rationem dicens: *Ne super alienum fundamentum aedificarem.* Potest autem alienum fundamentum dupliciter intelligi. Uno modo doctrina haeretica quae est aliena a verae fidei fundamento: et sic hoc quod dicit *ne*, ponitur causaliter. Ea enim intentione Apostolus voluit praedicare illis qui nomen Christi non audierunt, ne si praeventi essent a doctrina pseudo apostolorum, difficilius esset eos ad veritatem reducere. Unde Matth. 7, dicitur: Stultus est qui aedificat domum suam super arenam, cui comparatur falsa doctrina. Alio modo per alienum fundamentum potest intelligi doctrina verae fidei ab aliis praedicata; et sic potest sumi ly *ne* consecutive. Non enim vitavit Apostolus praedicare

(1) *Al. deest* intentionis.
(2) *Al. omittitur* idest meritum dignum gloria.
(3) *Al.* Christo.

(1) *Al.* primo.
(2) *Al.* non quidem.

illis quibus ante fuerat ab aliis praedicatum, sicut ipsis Romanis specialiter praedicavit, quos prius Petrus instruxerat; sed eo praedicante illis qui nihil de Christo audierant, consecutum est ut non aedificaret super alienum fundamentum, sed ipse jaceret prima fidei fundamenta, secundum illud 1 Corinth. 3, 10: « Ut sapiens architectus fundamentum posui. » Secundo ad hoc quod dixerat, auctoritatem inducit, dicens: *Sicut scriptum est*, Isa. 52, *Quoniam quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, contemplati sunt*: in quibus verbis Propheta videtur praedicere quoniam Gentiles excellentiori modo ad cognitionem Dei essent perventuri quam Judaei, qui ante cognoverant. Ostendit ergo primo excellentiam quantum ad causam cognitionis; quae scilicet duplex est, scilicet verba audita, et res visae: hi enim duo sensus sunt disciplinabiles. Judaei ergo in notitiam mysteriorum Christi pervenerunt per verba annuntiata eis a Prophetis 1 Pet. 1, 10: « Prophetae, qui de futura « in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod « vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, praenuntians eas quae in Christo sunt passiones et posteriores glorias. » Sed Gentiles hujusmodi Christi mysteria jam realiter impleta vident; ideo dicitur: *Quoniam* Gentes, *quibus non est annuntiatum*, per Prophetas, *de eo*, idest de Christo, sicut fuit annuntiatum Judaeis, *videbunt* res jam impletas. Luc. 10, 24: « Multi reges et « Prophetae, voluerunt videre quae vos videtis, et « non viderunt. » Secundo ostendit excellentiam quantum ad modum cognoscendi: quia Judaei ex annuntiatione Prophetarum solum auditum habebant: Abdiae 1, « Auditum audivimus a Domino, « et legatos ad Gentes misit. » sed Gentiles ex visione intellectum perceperunt: unde dicitur: *Et*, Gentiles scilicet, *qui ante non audierunt*, praenuntiari Christum per Prophetas, *intelligent*, scilicet fidei veritatem. Psal. 2, 10: « Et nunc reges in« telligite, erudimini qui judicatis terram. »

LECTIO III.

Propter quod et impediebar plurimum venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc. Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam praecedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci coepero, spero quod praeteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. Nunc igitur proficiscar in Hierusalem ministrare sanctis. Probaverunt enim Macedonia et Achaia collationem aliquam facere in pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalem. Placuit enim eis, et debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent et in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc, per vos proficiscar in Hispaniam. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam. Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et caritatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judaea, et obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis, ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, ut refrigerer vobiscum. Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.

Postquam Apostolus se excusavit de praesumptione quae ei potuisset ascribi ex hoc quod Romanos instruxerat et correxerat, hic se excusat de eo quod eos visitare distulerat: et circa hoc tria facit. Primo ponit impedimentum visitationis praeteritum; secundo ponit visitandi propositum, ibi, *Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus .... spero quod praeteriens videam vos;* tertio promittit visitationis fructum, ibi, *Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam.* Dicit ergo primo: Dictum est: Praedicavi Evangelium per multa loca, in quibus Christus non fuerat nominatus: *propter quod* hactenus *impediebar plurimum* ex hujusmodi occupatione *venire ad vos.* Et istud impedimentum usque nunc duravit: unde subdit: *Et prohibitus sum usque adhuc:* quod quidem potest referri ad multitudinem occupationum quas in aliis locis habuerat; vel etiam ad divinam providentiam, per quam Apostoli impediebantur ne pervenirent ad quosdam, et dirigebantur in salutem aliorum, secundum illud Act. 16, 6: « Tran« seuntes Phrygiam et Galatiae regionem, vetati « sumus a Spiritu sancto loqui verbum (1) in Asia. » Unde et supra 1, dictum est: *Saepe proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc.* Et hoc est quod dicitur Job 37, 12, de nubibus, per quas praedicatores intelliguntur: « Lustrant cuncta per « circuitum, quocumque eos voluntas gubernantis « duxerit. »

Deinde cum dicit, *Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus etc.*, manifestat propositum suum de eorum visitatione: et primo promittit eis suam visitationem; secundo assignat causam quare oporteat eam differre, ibi, *Nunc igitur proficiscar etc.*; tertio assignat eis visitationis terminum, ibi, *Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc.* Dicit ergo primo ita: *Usque modo sum prohibitus; nunc vero,* jam peragratis omnibus his locis, *ulterius non habens locum,* idest necessitatem permanendi, *in his regionibus,* in quibus jam per me fundata est fides, *cupiditatem habens veniendi ad vos ex multis jam praecedentibus annis,* secundum illud supra 1, 11: « Desidero enim videre vos, ut aliquid impartiar « vobis gratiae spiritualis: » *cum in Hispaniam proficisci coepero;* quo scilicet ire intendebat, ut etiam in extremis terrae fundamenta fidei collocaret, secundum illud Isa. 49, 6: « Dedi te in lu« cem Gentium, ut sis salus mea usque ad extre« mum terrae: » *spero quod praeteriens videbo vos:* per quod dat intelligere quod non intendebat ad eos principaliter ire, quia reputabat eis sufficere doctrinam Petri, qui primus inter Apostolos Romanis fidem praedicavit. Et quia tunc Romani dominabantur in toto occidente, eorum auxilio et ducatu se sperabat in Hispaniam proficisci: unde subdit: *Et a vobis deducar illuc.* Intendebat tamen aliquam moram apud eos contrahere: unde subdit: *Si vobis fruitus fuero,* idest consolatus, secundum illud quod supra 1, 12, dictum est, *Simul consolari in vobis;* et hoc *ex parte,* scilicet temporis, quia per aliquod tempus intendebat cum eis consolari.

(1) *Al.* verbum Dei.

Sed contra est quod Augustinus dicit in lib. 3, cap. 5 de doctrina Christiana, quod illis solis rebus fruendum est quae nos beatos faciunt, scilicet Patre, Filio et Spiritu sancto. Inconvenienter ergo dicit se fruiturum esse Romanis.

Sed dicendum est, quod, sicut Augustinus dicit ibidem, homine in se non est fruendum, sed in Deo, secundum illud ad Philem. 20: « Ita, frater, « ego te fruar in Domino; » quod est delectari in homine propter Deum. Et sic intelligendum est quod dicit, *Si fuero fruitus vobis,* scilicet in Deo. Vel quod dicit, *Ex parte,* potest referri ad bonos, quibus poterat frui in Deo: nam alia parte, scilicet malis, non poterat frui, sed magis de eis dolere, sicut dicitur 2 Corinth. 12, 21: « Ne cum « venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam « multos ex his qui ante peccaverunt. »

Deinde cum dicit, *Nunc igitur proficiscar,* assignat rationem quare differebat visitationem: et circa hoc tria facit. Primo ponit causam, dicens: *Nunc igitur proficiscar,* idest, ideo non statim venio ad vos, quia proficiscor *Hierusalem ministrare sanctis.* Circa quod sciendum est, quod, sicut legitur Act. 4, illi qui ex Judaeis a principio convertebantur ad fidem, venditis possessionibus suis, de pretio communiter vivebant; quod cum defecisset, maxime quadam magna fame imminente, ut legitur Act. 11, discipuli, scilicet Christiani, ex diversis partibus mundi, prout quisque habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judaeae fratribus; quod et fecerunt mittentes ad seniores per manus Barnabae et Sauli. Ministerium igitur sanctorum hic dicit eleemosynam quam fidelibus Christi attulit in Hierusalem, secundum illud 1 Corinth. ult. 3: « Quos probaveritis, hos mittam « perferre gratiam vestram in Hierusalem: quod si « dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt. » Secundo exponit quod dixerat de ministerio sanctorum, dicens: *Probaverunt enim,* idest approbaverunt, *Macedonia et Achaia,* idest fideles utriusque regionis per eum conversi, *collectionem aliquam facere,* idest aliquam collectam, *in pauperes* Christi, idest ad usum pauperum, qui sunt de numero sanctorum, secundum illud Eccli. 12, 4: « Da justo, et non recipias peccatorem: » *qui sunt in Hierusalem,* in paupertate viventes. 2 Corinth. 9, 1: « De ministerio quod fit in sanctos, ex abun« danti est mihi scribere vobis. Scio enim prom« ptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior « apud Macedones. » Tertio assignat rationes dictorum; quarum prima est beneplacitum: unde dicitur: *Placuit enim illis.* 2 Corinth. 9, 7: « Unus« quisque prout destinavit in corde suo, non ex « tristitia aut ex necessitate. » Secunda causa est debitum: unde subdit: *Et debitores sunt eorum.* Supra 13, 7: *Reddite omnibus debita.* Rationem autem debiti assignat, dicens: *Nam si Gentiles facti sunt participes bonorum spiritualium,* quae erant specialiter *eorum,* idest Judaeorum, scilicet notitiae divinae et promissionum et gratiae, secundum illud supra 9, 4: *Quorum adoptio est filiorum, et gloria et testamentum et legislatio et obsequium et promissa:* et supra 11, 17: *Socius radicis, et pinguedinis olivae factus es:* sunt etiam facti participes spiritualium eorum per hoc quod illi praedicatores eis miserunt: *debent et in carnalibus ministrare illis,* secundum illud Eccli. 14, 15: « In « divisione sortis da et accipe: » et Psal. 8, 3: « Sumite psalmum (id est spiritualia) et date « tympanum, » idest temporalia. Et ex hoc sumitur argumentum, quod debentur sumptus non solum illis qui praedicant, sed etiam eis qui praedicatores mittunt.

Deinde cum dicit, *Hoc igitur cum consummavero,* praefigit terminum quo ad eos sit venturus, dicens: *Hoc igitur cum consummavero,* scilicet ministerium sanctorum, *et assignavero eis fructum hunc,* idest eleemosynam Gentilium, quae est quidam fructus conversionis eorum: Oseae 10, 1: « Vi« tis frondosa Israel, fructus est ei adaequatus: » *proficiscar per vos in Hispaniam.*

Sed videtur hic Apostolus falsum dicere: nunquam enim in Hispaniam ivisse (1) legitur: in Hierusalem enim captus fuit, et exinde Romam perlatus est in vinculis, ut habetur Act. ult., ubi est occisus simul cum Petro.

Dicunt ergo quidam, quod, sicut dicitur Act. ult., cum venisset Romam Paulus, permissum est ei manere sibimet cum custodiente se milite; et postea dicitur, quod mansit biennio toto in suo conductu, et in illo spatio dicunt eum in Hispaniam ivisse. Sed quia hoc certum non est, potest melius dici, quod Apostolus falsum non dixit, quia proponebat se facturum quod dicebat; et sic verba ejus erant intelligenda quasi insinuantia ejus propositum, non autem futurum eventum, qui ei erat incertus: unde non poterat hoc praedicere, nisi forte sub conditione quam Jacobus dicit apponendam, Jac. 4, 15: « Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et « si vixerimus, faciemus hoc aut illud. » Et sic etiam Apostolus se excusat 2 Corinth. 1, 17, de hoc quod ad eos non iverat sicut promiserat, dicens: « Cum ergo volui, numquid levitate usus sum? « Aut quae cogito, secundum carnem cogito, ut sit « apud me Est et Non? » Et sic ex hoc quod ex justa causa praetermisit facere quod promiserat, se immunem dicit a levitate, carnalitate et falsitate. Et sic etiam solvit hoc Gelasius Papa, et habetur in decret. 22, qu. 2: « Beatus (inquit) Paulus A« postolus non ideo, quod absit, fefellisse creden« dum est, aut sibi extitisse contrarius, quoniam « cum ad Hispaniam se promisisset iturum, dispo« sitione divina majoribus occupatus causis, implere « non potuit quod promisit. Quantum enim ipsius « voluntatis interfuit, hoc pronuntiavit quod revera « voluisset efficere; quantum vero ad divini secreta « consilii, quae ut homo non potuit, licet spiritu « Dei plenus, agnoscere, superna praetermisit dis« positione praeventus. Licet enim propheticum « spiritum habuerit, tamen Prophetis non omnia « revelantur: » ut patet 4 Reg. 4, 27, ubi Eliseus dixit: « Anima ejus in amaritudine est, et Dominus « celavit a me, et non indicavit mihi. »

Deinde cum dicit, *Sic autem etc.,* praenuntiat eis fructum suae visitationis, dicens: *Scio autem,* scilicet ex fiducia divinae gratiae, *quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam;* idest, Christus abundantius suam benedictionem dabit vobis in meo adventu; de qua dicitur in Psal. 83, 8: « Etenim benedictionem dabit legislator: « ibunt de virtute in virtutem. » Et sic Laban dixit ad Jacob Genes. 30, 27: « Experimento didi« ci quod benedixerit mihi Deus propter te. »

Deinde cum dicit, *Obsecro ergo vos, fratres,*

(1) *Al.* fuisse in Hispania.

per Dominum nostrum Jesum Christum, petit ab eis orationis suffragia: et primo petit eorum orationes; secundo ipse pro eis rogat, ibi, *Deus pacis sit cum omnibus vobis.* Circa primum tria facit. Primo inducit eos ad orandum pro se ex tribus. Primo quidem ex superna caritate, cum dicit: *Obsecro vos ergo fratres.* Ad Philem. 9: « Propter « caritatem autem magis obsecro. » Secundo ex reverentia Christi, cujus ipse erat minister, dicens: *Per Dominum nostrum Jesum Christum:* in quo omnes unum sumus, ut supra 12, dictum est. Tertio ex dono Spiritus sancti, quod ejus ministerio tradebatur: unde subdit: *Per caritatem Spiritus sancti;* quam Spiritus sanctus in cordibus nostris diffundit, ut supra 5, dictum est. Secundo petit auxilium orationis eorum, dicens: *Ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum,* scilicet pro me fusis. Proverb. 18, 19: « Frater qui ju« vatur a fratre, quasi civitas firma. » Hoc autem, ut Glossa dicit, non ideo dicit Apostolus quia ipse minus mereatur quam alii minores, sed ordinem sequitur. Primo quidem ut ab Ecclesia pro rectore suo fiat oratio, secundum illud 1 Tim. 2, 1: « Obsecro « igitur primum omnium, fieri obsecrationes, ora« tiones, postulationes, gratiarum actiones, pro « omnibus hominibus, pro regibus, et omni« bus qui sunt in sublimitate constituti. » Secundo, quia multi minimi dum congregantur unanimes, magis merentur; et ideo impossibile est ut multorum preces non impetrent. Matth. 18, 19: « Si duo ex vobis consenserint super ter« ram, de omni re quamcumque petierint, fiet « illis a Patre meo qui est in caelis. » Tertio ut dum multi orant, multi etiam gratias agant exauditi, secundum illud 2 Corinth. 1, 2: « Adjuvanti« bus vobis in oratione pro nobis, ut per multos « gratiae agantur Deo. » Tertio ponit ea quae vult sibi impetrari; quorum primum pertinet ad hostes, quos habebat in Judaea: unde dicit: *Ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judaea,* qui praecipue Paulum impugnabant et odiebant, quia fiducialiter praedicabat cessationem legalium. Act. 21, 21: « Audierunt de te, quod discessionem doces a « Moyse eorum qui per Gentes sunt Judaeorum; di« cens non debere eos circumcidere filios suos neque « secundum consuetudinem ingredi. » Secundum pertinebat ad eos in quorum ministerium ibat; et hoc est quod subdit: *Et oblatio obsequi mei,* idest eleemosyna (1), in qua eis ministro, *fiat accepta sanctis qui sunt in Hierusalem,* scilicet ut ex hac provocentur ad gratias agendum Deo, et ad orandum pro ipsis Gentibus, a quibus recipiunt. Eccli. 31, 28: « Splendidum in panibus benedicent labia « multorum. » Tertium pertinet ad ipsos, quibus scribebat: unde subdit: *Ut veniam ad vos in gaudio;* et hoc per *voluntatem Dei,* contra quam nihil agere volebat; supra 1, 10: « Obsecrans si quo « modo prosperum iter habeam in voluntate Dei « veniendi ad vos; » *et refrigerer vobiscum*; idest, ut ex vestra praesentia refrigerium tribulationum mearum accipiam.

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis etc.,* ostendit quod pro eis orat, dicens: *Deus autem* dator *pacis sit cum omnibus vobis,* per hoc scilicet quod vos ad invicem pacem habeatis. 2 Corinth. ultim. 11, « Idipsum sapite, et Deus pacis et dilectionis « vobiscum. » Subdit, *Amen,* idest fiat. Psalm. 105, 48, « Et dicet omnis populus, Fiat fiat. »

(1) *Al.* Ecclesia.

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

LECTIO I.

Commendo autem vobis Phoeben sororem nostram, quae est in ministerio Ecclesiae quae est in Cenchris, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis et assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi. Salutate Priscam et Aquilam adjutores meos in Christo Jesu, qui pro anima mea suas cervices supposuerunt; quibus non solum ego gratias ago, sed et cunctae Ecclesiae Gentium; et domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Ephenetum (1) dilectum mihi, qui est primitivus Ecclesiae Asiae, in Christo Jesu. Salutate Mariam, quae multum laboravit in vobis. Salutate Andronicum, et Juliam (2), cognatos et concaptivos meos, qui sunt nobiles in Apostolis, qui et ante me fuerunt in Christo Jesu. Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo Jesu, et Stachyn dilectum meum. Salutate Apellen probum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Tryphaenam et Tryphosam, quae laborant in Domino. Salutate Persidam (3) carissimam quae multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino et matrem ejus et meam. Salutate Asineretum, et Phlegontem, Hermen, Patrobam, Hermam (1), et qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum, Juliam, Nereum, et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos. Salutate invicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesiae Christi.

(1) *Vulgata* Epaenetum.
(2) *Ibi* Juniam.
(3) *Ibi* Persidem.

(1) *Ibi* Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem.

Postquam Apostolus proposuit fidelibus Romanis quibus scribebat, quaedam familiaria pertinentia ad suam personam, hic ponit quaedam familiaria pertinentia ad alios: et tria facit. Primo monet quid ad alios debeant facere; secundo ostendit quid alii ad eos agant, ibi, *Salutat vos Timotheus adjutor meus etc.*; tertio epistolam finit in gratiarum actione, ibi, *Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quos debeant salutare; secundo ostendit quos debeant vitare, ibi, *Rogo autem vos fratres.* Circa primum mandat quasdam personas salutari in speciali; secundo ponit in generali modum

salutationis, ibi, *Salutate invicem in osculo sancto.* tertio salutat eos in communi ex parte fidelium; ibi, *Salutant vos omnes Ecclesiae Christi.* Circa primum primo (1) loquitur de quadam muliere Corinthia, quae Romam ibat, quam eis recommendat, describens eam primo ex nomine, dicens: *Commendo autem vobis Phoeben,* quae licet esset Deo devota, non tamen erat tantae auctoritatis ut commendatitiis litteris non egeret; sicut ipse de se dicit 2 Corinth. 3, 1: « Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis litteris ? » Secundo describit eam ex fidei religione, dicens, *Sororem nostram:* omnes enim mulieres fideles, sorores vocantur, sicut et omnes viri fratres. Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres estis. » Tertio ex officio pietatis, cum dicit: *Quae est in ministerio Ecclesiae quae est in Cenchris,* portu Corinthiorum, ubi aliqui Christiani erant congregati, quibus dicta mulier serviebat; sicut et de ipso Christo Luc. 8, dicitur, quod quaedam mulieres ministrabant ei de facultatibus suis: et de vidua eligenda dicitur 2 Tim. 5, 10: « Si hospitio recepit, si pedes sanctorum lavit. » Deinde dicit duo, in quibus vult eam commendatam haberi: quorum primum est ut honeste recipiatur; et hoc est quod dicit: *Ut suscipiatis eam in Domino,* idest propter amorem Dei, *digne sanctis,* idest, secundum quod dignum est recipi sanctos, secundum illud Matth. 10, 41: « Qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi recipiet. » Quidam libri habent, *Digne satis,* idest convenienter: tamen littera non concordat cum Graeco. Secundum est, ut eam solicite adjuvent: unde subdit: *Ut assistatis ei,* scilicet consilium et auxilium ferendo, *in quocumque negotio vestri indiguerit:* habebat enim forte aliquid expedire in curia Caesaris.

Sed contra hoc videtur esse quod dicitur 1 Thessal. 4, 2, « Vestrum negotium agatis: » quasi dicat: Non intromittatis vos de negotiis alienis.

Sed dicendum est, quod assistere negotiis alienis contingit dupliciter. Uno modo saeculariter, idest propter favorem hominum vel lucra; et hoc non convenit servis Dei. 2 Tim. 2, 4: « Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus. » Alio modo assistit aliquis negotiis alienis ex pietate, puta in auxilium indigentium et miserorum; et hoc est religiosum, secundum illud Jacob. 1, 27: « Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum. » Et hoc modo Apostolus hic loquitur.

Ultimo autem ostendit Apostolus meritum ejus, quare hoc sibi debeatur, dicens: *Etenim ipsa quoque multis astitit, et mihi ipsi.* Isa 3, 10: « Dicite justo, quoniam bene . . . Retributio enim manuum ejus fiet ei. » Matth. 5, 7: « Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur. »

Deinde mandat salutari quasdam alias personas sibi conjunctas, dicens: *Salutate Priscam; et Aquilam,* qui erat vir Priscae; sed mulierem praeponit, forte propter majorem fidei devotionem; *adjutores meos in Christo Jesu,* idest in fide Christi praedicanda: apud eos enim Corinthi hospitabatur, ut habetur Act. 18, *Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt;* idest, seipsos mortis periculo exposuerunt pro vita mea conservanda, quod est indicium maximae caritatis. Joan. 15, 13: « Majorem hac dilectionem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » Hoc autem videtur factum fuisse Corinthi, ubi Paulus persecutionem est passus, sicut habetur Actor. 18. Vel forte melius dicendum est, quod alibi se periculo pro Apostolo exposuerunt: nam illud quod legitur Actor. 18, factum fuit, quando Prisca et Aquila de Roma recedentes Corinthum venerunt, ut ibidem dicitur. Sed hoc scribebat Apostolus, quando adhuc aestimabat eos esse Romae. Vita autem Apostoli non tam sibi quam aliis necessaria erat, secundum illud Philip. 1, 24, « Permanere autem in carne necessarium propter vos. » Et ideo subdit: *Quibus non solum ego gratias ago, sed et cunctae Ecclesiae Gentium:* quarum sum Apostolus et doctor. 1 Tim. 2, 7: « Doctor Gentium in fide et veritate. » *Et* etiam salutate *domesticam Ecclesiam eorum:* habebant enim in domo sua multos fideles congregatos. Deinde vult alium salutari sibi dilectione conjunctum, dicens: *Salutate Ephenetum dilectum mihi, qui est primitivus Asiae in Christo*: primus enim in tota Asia fuit ad fidem Christi conversus, quod erat ei ad magnam dignitatem. Heb. 12, 23: « Accessistis ad Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis. » Tunc autem erat Romae. Deinde cum dicit: *Salutate Mariam, quae multum laboravit in vobis,* ad hoc ut eos ad concordiam revocaret; quae cum hoc facere non posset, significavit Apostolo. Sap. 3, 15: « Bonorum laborum gloriosus est fructus. » Deinde dicit: » *Salutate Andronicum, et Juliam*: quos primo describit ex genere, cum dicit, *Cognatos meos:* in quo ostendit eos fuisse Judaeos, de quibus supra 9, 3: *Qui sunt cognati mei secundum carnem.* Secundo ex passione pro Christo suscepta, dicens, *Et concaptivos meos*; fuerant enim aliquando cum Apostolo Christi incarcerati. 2 Corinth. 11, 23: « In carceribus abundantius. » Tertio ex auctoritate, cum dicit: *Qui sunt nobiles in Apostolis,* idest nobiles inter praedicatores, secundum illud Proverb. ult. 23: « Nobilis in portis vir ejus. » Quarto ex tempore, cum dicit: *Et ante me fuerunt in Christo Jesu:* prius enim fuerunt conversi quam ipse Apostolus; et ex hoc eis major reverentia debebatur, 1 Tim. 5, 1: « Seniorem te ne increpaveris, sed obsecra ut patrem. » Deinde dicit. » *Salutate Ampliatum dilectum meum in Domino,* scilicet dilectione caritatis quae est in Christo. Phil. 1, 8: « Testis est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Christi. » Deinde dicit: *Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo,* scilicet in praedicatione fidei. Prov. 19, 19: « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma. » *Et Stachyn dilectum meum:* quos conjungit, quia forte simul habitabant, vel aliqua alia necessitudine erant conjuncti. Deinde dicit: *Salutate Apellem probum in Christo,* idest approbatum in Christo, forte per aliquas tribulationes. Job 23, 10: « Probavit me quasi aurum, quod per ignem transiit. » Deinde dicit: *Salutate omnes qui sunt ex domo, idest ex familia Aristobuli,* in cujus domo multi fideles erant congregati; quem non salutat, quia forte ex aliqua causa erat absens. Deinde dicit: *Salutate Herodionem cognatum meum,* qui ex hoc ipso dicitur fuisse Judaeus. Deinde dicit: *Salutate omnes qui sunt ex domo Narcissi,* qui dicitur fuisse presbyter et peregrinabatur per deserta loca, ut fideles Christi confortaret: unde quia tunc eum absentem noverat es-

(1) *Al. deest* primo.

se Apostolus, non mandat eum salutari, sed familiam ejus. Erant tamen in ejus familia aliqui infideles: et ideo ad discretionem subdit: *Qui sunt in Domino:* quia solos fideles salutari mandat. 2 Joan. 1, 10: « Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam « non affert, nolite recipere eum in domum, nec « Ave dixeritis ei. » Deinde dicit: *Salutate Tryphaenam et Tryphosam, quae laboraverunt in Domino,* idest in ministerio sanctorum, quod Dominus sibi reputat fieri, secundum illud Matth. 25, 40: « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. » Deinde dicit: *Salutate Persidam carissimam meam,* quam scilicet Apostolus propter ejus devotionem specialiter diligebat: unde subdit: *Quae multum laboravit in Domino,* scilicet exhortando alios, et ministrando sanctis, et etiam in paupertate, et aliis spiritualibus laboribus. 2 Corinth. 11, 27: « In « laboribus, in jejuniis, in vigiliis etc. » Deinde dicit: *Salutate Rufum electum in Domino,* idest in gratia Christi: Eph. 1, 4: « Elegit nos in ipso ante « mundi constitutionem; » *et matrem ejus,* scilicet carne, *et meam,* quia fuit ejus mater beneficio: aliquando enim servierat Apostolo, licet tunc Romae non esset. 1 Tim. 5, 2: « Anus ut matres, juven- « culas ut sorores in omni castitate. » Deinde dicit: *Salutate Asineretum, et Phlegontem, Hermen, Patrobam, Herman, et qui cum eis sunt fratres:* quos simul salutat, quia simul concorditer habitabant. Psalm. 67, 7: « Qui habitare facit unius « moris in domo. » Deinde dicit: *Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olimpiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos,* idest in fide Christi sanctificatos. 1 Corinth. 6, 11: « Abluti estis, et sanctificati estis. »

Deinde ostendit modum quo se generaliter salutent, dicens: *Salutate invicem in osculo sancto,* quod dicitur ad differentiam osculi libidinosi, de quo dicitur Proverb. 7, 13: « Apprehensum deos- « culatur juvenem: » et etiam dolosi, de quo dicitur Proverb. 27, 6: « Meliora sunt vulnera dili- « gentis, quam fraudulenta oscula inimici. » Osculum autem sanctum est quod in signum sanctae Trinitatis datur. Cant. 1, 1: « Osculetur me osculo « oris sui. » Exinde autem mos in Ecclesia inolevit ut fideles inter missarum solemnia invicem dent oscula pacis. Deinde salutat eos ex parte aliarum Ecclesiarum, dicens: *Salutant vos omnes Ecclesiae Christi,* idest in nomine et fide Christi congregatae, quia omnes vestram salutem optant, et pro vobis orant. Jacob. ult. 16: « Orate pro invicem, ut salvemini. »

LECTIO II.

Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, praeter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis. Hujuscemodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri, et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium. Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est. Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono, et simplices in malo. Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Salutat vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat vos Cajus hospes meus, et universa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius civitatis, et Quartus frater. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum, et praedicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus aeternis taciti, quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundum praeceptum aeterni Dei, ad obeditionem fidei, in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

Postquam Apostolus mandavit quos salutarent, hic ostendit eis quos debeant vitare: et circa hoc tria facit. Primo docet quos debeant vitare; secundo rationem assignat, ibi, *Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt;* tertio promittit eis divinum auxilium, ad hoc implendum, ibi, *Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris.* Et quia illi quos vitari volebat, fraudulenter incedebant, decipientes sub specie pietatis, secundum illud Matth. 7, 15: « Veniunt ad vos in vestimentis « ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces: » ideo primo inducit eos ad cautelam habendam, dicens: *Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, praeter doctrinam quam vos didicistis, faciunt.* Ubi primo considerandum est, quod observare nihil aliud est quam diligenter considerare: quod dictum quandoque in bono sumitur, quandoque in malo. In malo quidem sumitur, quando aliquis diligenter considerat conditionem et processum alicujus ad nocendum, secundum illud Psal. 36, 12, « Observabit peccator justum, et « stridebit super eum dentibus suis: » et Luc. 14, 10, dicitur: « Et ipsi observabant eum. » In bono autem accipitur uno modo quando quis considerat praecepta Dei ad faciendum. Exod. 23, 21: « Ob- « serva igitur eum (1), et audi vocem ejus. » Alio modo quando diligenter considerat bonos ad imitandum, secundum illud Phil. 3, 17: « Imitatores « mei estote, fratres, et observate eos qui ita am- « bulant, sicut habetis formam nostram. » Tertio observantur mali ad cavendum; et ita accipitur hic. Erant enim quidam ad fidem conversi ex Judaeis (2) qui praedicabant legalia esse observanda; et ex hoc, primo quidem in Ecclesia sequebantur dissensiones et sectae, dum quidam eorum errori adhaererent, alii vero in vera fide persisterent: Galat. 5, 20: « Dissensiones, sectae, invidiae, homicidia etc. »: secundo sequebantur offendicula et scandala, de quibus supra 14, actum est, dum quidam alios judicarent, et alii alios spernerent, qui dissensiones et offendicula faciunt. Isa. 57, 14: « Auferte offen- « dicula de medio populi mei. » Dicit autem, *Praeter doctrinam quam vos didicistis* a veris Christi Apostolis, ut ostendat quod hujusmodi dissensiones et scandala ex falsitate doctrinae proveniebant. Gal. 1, 9: « Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod « accepistis, anathema sit. » Secundo monet ut cogniti vitentur, dicens: *Et declinate ab illis;* idest, eorum doctrinam et consortia fugiatis. Psal. 118, 115: « Declinate a me maligni, et scrutabor man- « data Dei mei. »

Deinde cum dicit, *Hujusmodi enim Christo Do-*

(1) *Al. omittitur* eum.
(2) *Al. deest* ex Judaeis.

mino nostro non serviunt, assignat ejus quod dixerat, duas rationes; quarum prima sumitur ex parte eorum quos vult vitari. Et primo describit eorum intentionem, dicens: *Hujuscemodi enim* homines *non serviunt Christo Domino, sed suo ventri*: non enim praedicabant propter gloriam Christi, sed propter quaestum, ut suum ventrem implerent. Phil. 3, 18: « Multi ambulant quos saepe dicebam vobis, nunc autem et flens dico, inimicos crucis « Christi, quorum deus venter est. » Secundo describit eorum deceptionem, dicens: *Et per dulces sermones seducunt corda innocentium*, idest simplicium et imperitorum: Proverb. 14, 15: « Innocens credit omni verbo. » *Per dulces sermones*, in quibus sanctitatem praetendunt, secundum illud Psal. 27, 3: « Qui loquuntur pacem cum proximo « suo, mala autem in cordibus eorum: » *et benedictiones*, quibus scilicet benedicunt et adulantur illis qui eos sequuntur. Isa. 3, 12: « Popule meus, « qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. » Malach. 2, 2: « Maledicam benedictionibus vestris. » Secundam rationem assignat ex conditione Romanorum, qui faciles se exhibebant ad sequendum bonum et malum. Unde primo commendat eos de facilitate ad bonum, dicens: *Vestra enim obedientia*, qua de facili fidei (1) obedistis, *in omni loco divulgata est*, propter dominium quod tunc Romani obtinebant super alias nationes: unde quod a Romanis fiebat, de facili divulgabatur ad alios. Supra 1, 8: « Fides vestra in universo mundo annuntia« tur. » *Gaudeo igitur in vobis*, quia scilicet fidei obedistis, et hoc in caritate, de qua dicitur 1 Corinth. 13, 6, quod « non gaudet super iniquitate, « congaudet autem veritati. » Secundo reddit eos cautos contra malum, dicens: *Sed volo vos esse sapientes in bono*, ut scilicet ei quod bonum est inhaereatis: 1 Thess. ult. 21: « Quod bonum est « tenete: » *et simplices in malo*, ne scilicet per aliquam simplicitatem declinetis ad malum; ut talis sit vobis simplicitas quod nullum decipiatis in malum. Matth. 10, 16: « Estote prudentes sicut ser« pentes, et simplices sicut columbae. » E converso de quibusdam dicitur Hierem. 4, 22: « Sapien« tes sunt ut faciant mala, bene autem facere ne« sciunt. »

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus vestris*, promittit eis divinum auxilium contra hujusmodi deceptores. Et primo ponitur promissio, cum dicit: *Deus autem pacis*, scilicet auctor, qui dissensiones odit, quas isti faciunt, *conterel satanam*, idest diabolum, qui per istos pseudoapostolos vos decipere conatur, *sub pedibus vestris*, quia scilicet per vestram sapientiam eum vincetis; et hoc fiet *velociter*, scilicet in adventu meo. Luc. 10, 19: « Ecce dedi vobis pote« statem calcandi supra serpentes et scorpiones et « omnem virtutem inimici. » Malach. ult. 3: « Cal« cabitis impios, cum fuerint sicut cinis sub planta « pedum vestrorum. » Secundo ponitur oratio ad hoc obtinendum, cum dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum*, quae scilicet sufficit ad vos tuendos. 2 Corinth. 12, 9: « Sufficit tibi gratia mea. »

Deinde cum dicit, *Salutat vos etc.*, salutat eos ex parte aliorum, dicens: *Salutat vos Timotheus adjutor meus*, scilicet in praedicatione Evangelii. 1 Cor. 4, 17: « Misi ad vos Timotheum, qui est filius meus « carissimus, et fidelis in Domino. » Addit autem: *Et Lucius, et Jason, et Sosipater, cognati mei*, qui Judaei erant, scilicet vos salutant. Erat autem quidam notarius Pauli nomine Tertius, cui Paulus concessit ut ex sua persona Romanos salutaret: unde subditur: *Ego Tertius, qui scripsi hanc epistolam saluto vos in Domino*. Deinde dicit: *Salutat vos Cajus hospes*, cui scribitur Joannis tertia canonica, in qua commendatur de caritate quam exhibebat sanctis: *et universa Ecclesia*, scilicet quae erat in domo ejus congregata, vel quae erat in illa provincia. Deinde dicit: *Salutat vos Erastus arcarius civitatis*, qui scilicet custodiebat arcam communem, idest communes redditus civitatis, *et* quidam *frater*, idest fidelis, nomine *Quartus*. Deinde salutat eos ex parte sua, dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. Amen*: et finit Epistolam cum gratiarum actione, dicens: *Ei autem*, scilicet Deo, qui est Trinitas, *qui potens est vos confirmare*. 1 Pet. ult. 10: « Modicum « passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. » Et hoc in fide, quae est *juxta Evangelium meum* (1), idest secundum Evangelium quod ego praedico. 1 Corinth. 15, 11: « Sive ego, sive illi, sic praedi« cavimus, et sic credidistis. » Et etiam secundum *praedicationem Jesu Christi*, qui primo Evangelium praedicavit, secundum illud Hebr. 2, 3: « Quae « cum initium accepisset enarrari per Dominum. » Unde Matth. 4, dicitur, quod circuibat Jesus praedicans Evangelium regni. Subditur autem, *In revelatione mysterii*, idest secreti: quod quidem potest referri ad id quod dixerat, *Juxta Evangelium meum*, vel quia in ipso Evangelio revelatur secretum incarnationis divinae, secundum illud supra 1, 17: *Justitia Dei revelatur in eo:* vel quia ipsi Apostolo est Evangelium revelatum. 1 Corinth. 2, 10: « No« bis autem revelavit Deus per Spiritum suum. » De hoc autem secreto dicitur Isa. 24, 16: « Se« cretum meum mihi. » Vel potest melius hoc referri ad hoc quod dixerat, *Confirmare;* quasi dicat: Deus potest vos confirmare in Evangelio meo et praedicatione; et hoc *secundum revelationem mysterii*, idest secreti, scilicet de conversione Gentium, sicut habetur Ephes. 3, 8: « Mihi autem omnium « sanctorum minimo data est gratia haec in Gen« tibus . . . . illuminare omnes, quae sit dispen« satio sacramenti absconditi a saeculis in Deo. » Unde et hic subdit (2), *Temporibus aeternis*, quia videlicet occultum erat apud homines quod Gentes esset convertendae ad fidem. Vocat autem haec tempora aeterna, quasi diu durantia, quia a principio mundi hoc fuit occultum, sicut et in Psal. 75, 5, dicitur: « Illuminans tu mirabiliter a mon« tibus aeternis. » Et potest dici, quod tempora aeterna dicuntur ipsa aeternitas, de qua dicitur Isa. 57, 15: « Excelsus et sublimis, habitans aeterni« tatem: » ut sicut simplex Dei essentia per quamdam similitudinem dimensionibus corporalibus describitur, secundum illud Job 11, 9: « Longior « terra mensura ejus, et latior mari; » ita et simplex ejus aeternitas per tempora aeterna (3) designetur, inquantum omnia tempora continet. Subdit autem: *Quod*, scilicet mysterium, *nunc patefactum est*, de conversione Gentium, *per Scripturas Prophetarum*, idest secundum quod Prophetae praedi-

(1) *Al. desideratur* fidei.

(1) Al. deest *meum*.
(2) *Al.* et ipse subdit.
(3) *Al. omittitur* aeterna.

verunt, ut patuit supra 15; unde ad Eph. 3, dicitur: « Aliis generationibus non est agnitum filiis « hominum, sicut nunc manifestum est sanctis « Apostolis ejus et Prophetis in spiritu, esse Gen« tes coheredes et concorporales et comparticipes « promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium. » Est autem patefactum per operis impletionem ex praecepto Dei: unde *Secundum praeceptum aeterni Dei*, qui scilicet aeterno proposito ea quae vult temporaliter facit: quod quidem praeceptum Dei *ad obeditionem fidei* est *in cunctis gentibus;* idest, ut omnes gentes obediant fidei. Supra 1, 5, (1). *Ad obediendum fidei in omnibus gentibus.* Si autem loquamur de mysterio incarnationis, sic construenda est littera. *Mysterii,* inquam, *temporibus aeternis taciti,* quia antea non erat ita manifestum; *quod,* inquam, mysterium, *nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum* qui hoc praedixerunt *secundum praeceptum aeterni Dei;* qui voluit mysterium incarnationis patefieri: et hoc *ad obedientiam fidei in cunctis gentibus. Mysterii,* inquam, licet *taciti* apud homines, tamen *cogniti soli Deo sapienti,* quia ipse solus hoc cognovit, et quibus hoc voluit revelare: quia, ut dicitur 1 Corinth. 2, 11, « quae sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei.» Vel potest intelligi de eo qui solus est sapiens, scilicet per essentiam, sicut dicitur Matth. 19; et Marc. 10, 18: « Nemo bonus nisi solus Deus. » Nec excluditur per hoc Filius, quia eadem est perfectio

(1) Al. *ad obediendum.*

totius Trinitatis; sicut e converso cum (1) dicitur Matth. 11, 27: « Nemo novit Patrem nisi Filius, » non excluditur Pater a notitia sui ipsius. Subdit autem, *Per Jesum Christum:* quod non sic est intelligendum quod Deus Pater sit sapiens per Jesum Christum: quia cum Deo sit idem sapere quod esse, sequeretur quod Pater esset per Filium, quod est inconveniens; sed hoc referendum est ad hoc quod supra dixerat, *Nunc patefactum est,* scilicet per Jesum Christum: cui Jesu Christo *est honor* (2) per reverentiam totius creaturae, secundum illud Philip. 2, 10: « In nomine Jesu omne genuflec« ctatur: » *et gloria,* scilicet quantum ad plenam divinitatem, sicut ibi subditur: « Et omnis lingua « confiteatur quia Dominus Jesus Christus in glo« ria est Dei Patris. » Et hoc non ad tempus, sed *in saecula saeculorum.* Hebr. ult. 8: « Jesus Chri« stus heri et hodie, ipse et in saecula. » Addit autem ad confirmationem veritatis, *Amen.* Vel potest sic construi. *Cogniti soli sapienti Deo, cui per Jesum Christum est gloria,* qui Deum glorificavit, secundum illud Joan. 17, 4: « Ego clarificavi « te super terram. » Est autem advertendum quod haec constructio est defectiva, et est sic supplenda. *Ei qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum . . . .* honor et gloria *per Jesum Christum cui est honor et gloria.* Si autem non sit ibi ly *cui,* erit constructio plana.

(1) *Al. deest* cum.
(2) *Al.* additur *et gloria.*

EPISTOLA I. AD CORINTHIOS

PROLOGUS

Non abscondam a vobis sacramenta Dei, sed ab initio nativitatis investigabo, et ponam in lucem scientiam illius, et non praeteribo veritatem.
Sap. 6, 24.

Sacramenti nomen dupliciter accipi consuevit: nam quandoque sacramentum dicitur quodcumque secretum, et praecipue de rebus sacris: quandoque sacramentum dicitur sacrae rei signum, ita quod et ejus imaginem gerat et causa existat; secundum quod nos dicimus septem sacramenta Ecclesiae, scilicet Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Poenitentia, Extrema unctio, Ordo et Matrimonium. In qua quidem significatione sacramenti etiam (1) prima significatio continetur. Nam in his Ecclesiae sacramentis divina virtus secretius operatur salutem, ut Augustinus dicit. Haec igitur sacramenta Dei, praelatus seu doctor Ecclesiae fidelibus Christi non debet abscondere, sed manifestare, propter tria. Primo quidem quia hoc pertinet ad honorem Dei, secundum illud Tob. 12, 7: « Sacramentum regis abscondere bonum est; opera autem Dei revelare et « confiteri, honorificum est. » Secundo, quia hoc pertinet ad salutem hominum: qui per horum ignorantiam in desperationem labi possent, sicut de quibusdam dicitur Sap. 2, 22, quod « nescierunt « sacramenta Dei, nec speraverunt mercedem ju- « stitiae: » quia per sacramenta homines purificantur ut sint praeparati ad recipiendum mercedem justitiae. Tertio quia hoc pertinet ad debitum officium praelati vel doctoris, secundum illud Ephes. 3, 8: « Mihi omnium sanctorum minimo data est « gratia haec . . . . illuminare omnes (1) quae sit di- « spensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo. » Sic ergo praedicta verba demonstrant nobis materiam hujus Epistolae, in qua Apostolus agit de sacramentis Ecclesiae. Cum enim in Epistola ad Romanos gratiam Dei commendasset, quae in sacramentis Ecclesiae operatur, hic, scilicet in prima Epistola ad Corinthios, de ipsis Ecclesiae sacramentis agit; in secunda vero de ministris Sacramentorum. Videamus ergo primo textum.

(1) *Al. deest* etiam.

(1) *Al. omittitur* omnes.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Sosthenes frater, Ecclesiae Dei quae est Corinthi, sanctificatis in Christo Jesu, vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi in omni loco ipsorum et nostro. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei quae data est vobis in Christo Jesu: quia in omnibus divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis; ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus revelationem Domini nostri Jesu Christi, qui et confirmabit vos usque in finem sine crimine in die adventus Domini nostri Jesu Christi. Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus Domini nostri Jesu Christi.

Dividitur ergo haec Epistola in partes duas. In prima parte ponit epistolarem salutationem; in secunda prosequitur suam intentionem, ibi, *Gratias ago Deo meo*. Circa primum tria facit. Primo ponit personas salutantes; secundo personas salutatas, ibi, *Ecclesiae Dei quae est Corinthi*; tertio bona salutifera optat, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum duo facit. Primo ponit personam principalem, quam describit ex nomine, dicens, *Paulus*; de quo quidem nomine satis dictum est in Epistola ad Romanos; hic autem sufficiat dicere, quod hoc nomen prae-

mittit in signum humilitatis (1): nam Paulus idem est quod modicus; quod ad humilitatem pertinet. 1 Reg. 15, 17: « Cum esses parvulus in oculis « tuis, caput in tribubus Israel factus es. » Matth. 11, 25: « Abscondisti haec a sapientibus et pruden- « tibus, et revelasti ea parvulis. » Consequenter describit eam a dignitate: et primo ponit modum adipiscendae dignitatis, cum dicit, *Vocatus*, secundum illud Hebr. 5, 4: « Nemo sumit sibi hono- « rem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron. » Secundo ponit ipsam dignitatem, dicens, *Apostolus Jesu Christi*: quae quidem est prima dignitas in Ecclesia, et interpretatur Missus: quia fuerunt missi a Deo, ut vice ejus fungerentur in terris: unde dicit Luc. 6, quod elegit duodecim, quos et Apostolos nominavit: et infra 12, 28: *Deus posuit in Ecclesia quosdam, primum quidem Apostolos, etc.* Tertio ponit originem sive causam hujus dignitatis, cum dicit, *Per voluntatem Dei*: quod est intelligendum de voluntate beneplaciti, ex qua praeficiuntur illi qui multipliciter praesunt Ecclesiis. Eccli. 10, 4: « In manibus Dei potestas terrae: utilem rectorem « in tempore suscitabit super illam. » Et de praedicta voluntate sub figura nubium (2) dicitur Job 37, 12: « Quae lustrant cuncta per circuitum, quo- « cumque voluntas gubernantis perduxerit. » Dimittit autem Deus aliquos praefici propter subditorum peccata, secundum illud Job 34, 30: « Re- « gnare facit hominem hypocritam propter peccata « populi. » Talis autem rector non dicitur esse secundum voluntatem Dei, sed secundum ejus indignationem, secundum illud Oseae 13, 2: « Dabo « tibi regem in furore meo, et auferam in indi- « gnatione mea. » Secundo ponit personam adjunctam, cum dicit, *Et Sosthenes frater*: quem sibi in (3) salutando adjungit, quia ad Apostolum detulerat contentiones et alios Corinthiorum defectus, ne hoc videretur ex odio fecisse; et ideo nominat eum fratrem, ut ostendat quod ex zelo caritatis hoc fecerat. Prov. 9, 8: « Argue sapientem et di- « liget te. »

Deinde ponit personas salutatas, cum dicit: *Ecclesia Dei quae est Corinthi*; et primo ponit principales personas quas describit tripliciter. Primo quidem ex loco, cum dicit: *Ecclesia Dei quae est Corinthi*, idest fidelibus Christi Corinthi congregatis. Psal. 34, 18: « Confitebor tibi in Ecclesia magna. » Secundo ex munere gratiae, cum dicit: *Sanctificatis in Christo Jesu*, idest in fide, passione, et sacramento Christi Jesu. Infra 6, 2: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis.* Heb. ult. 12: « Jesus ut san- « ctificaret per suum sanguinem populum extra « portam passus est. » Tertio ponit originem gratiae, cum dicit, *Vocatis sanctis:* quia scilicet ad sanctitatem per gratiam vocationis pervenerunt. Rom. 8, 30: « Quos praedestinavit, hos et voca- « vit. » 1 Pet. 2, 9: « De tenebris vos vocavit in « admirabile lumen suum. » Secundo ponit personas secundarias; fideles scilicet qui non erant in ipsa civitate, sed habitabant in dioecesi civitatis, vel districtu: unde subdit: *Vobis*, inquam, qui estis Corinthi scribo, *cum omnibus qui invocant nomen Domini nostri Jesu Christi*, scilicet per veram fidei confessionem. Joel. 2, 32, « Omnis qui invocaverit « nomen Domini, salvus erit. » Et hoc *in omni loco ipsorum*, idest eorum jurisdictioni subjecto, *et nostro*, quia per hoc quod subjiciebantur Episcopo civitatis, non eximebantur a potestate Apostoli; quinimmo magis erant ipsi Apostolo subjecti quam his quibus ipse eos subjecerat. Ps. 102, 22: « In « omni loco dominationis ejus benedic anima mea « Domino. » Ultimo autem in salutatione ponit bona salutifera quae eis optat; quorum primum est *gratia*, per quam justificamur a peccatis. Rom. 3, 24: « Justificati gratis per gratiam ipsius. » Ultimum autem est *pax*, quae perficitur in felicitate aeterna. Ps. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pa- « cem. » Isa. 32, 18: « Sedebit populus meus in « pulchritudine pacis. » Per haec autem duo omnia alia includit: unde dicit, *Gratia et pax.* Causam eorum ostendit, subdens, *A Deo Patre nostro*, secundum illud Jac. 1, 17: « Omne datum optimum « et omne donum perfectum desursum est, descen- « dens a Patre luminum. » Addit autem, *Et Domino Jesu Christo*, « per quem (ut dicitur 2 Pet. 1, 4) « maxima et pretiosa promissa donavit nobis Deus. » Joan, 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Chri- « stum facta est. » Quod autem dicit, *A Deo Patre nostro*, potest intelligi de tota Trinitate, a qua creati sumus, et in filios adoptati. Additur autem, *Et Domino Jesu Christo*, non quia sit persona alia vel hypostasis praeter tres personas, sed propter aliam naturam. Vel quod dicitur, *A Deo Patre nostro;* per quamdam appropriationem accipitur pro persona Patris, sicut Joan. 20, 17: « Ascendo ad « Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum « et Deum vestrum. » In hoc autem quod subdit, *Et Domino Jesu Christo*, manifestatur persona Filii. Tacetur autem de Spiritu sancto, quia est nexus Patris et Filii, et intellectus ex ambobus: vel quia est donum utriusque, intelligitur in donis, de quibus dicit, *Gratia et pax*, quae per Spiritum sanctum dantur. Infra 12, 11: *Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus.*

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo*, incipit epistolarem tractatum: et primo gratias agit de bonis eorum, ut correctionem suorum defectuum tolerabilius ferant; secundo ponit eorum instructionem, ibi, *Obsecro vos autem fratres.* Circa primum duo facit. Primo gratias agit de bonis quae jam acceperant; secundo de bonis quae in futurum expectabant, ibi, *Expectantibus revelationem.* Circa primum duo facit. Primo ponit gratiarum actionem, cum dicit: *Gratias ago Deo meo:* qui scilicet etsi sit Deus omnium per creationem et gubernationem; tamen est ejus et cujuslibet justi per fidem et devotionem. Ps. 117, 28: « Deus meus es tu, et « confitebor tibi. » Ostendit etiam quando gratias agit, cum dicit, *Semper* quia haec gratiarum actio ex caritatis affectu procedit, qui in ejus corde assiduus erat. Prov. 17, 17: « Omni tempore diligit « qui amicus est. » Et quamvis omni tempore eos diligeret, et pro eorum bonis gratias ageret actualiter; tamen etiam pro eis gratias agebat omnibus horis quas habebat orationi deputatas. Ostendit etiam pro quibus gratias agit, cum dicit, *Pro vobis*, de quorum scilicet bonis propter caritatis unionem gaudebat sicut de suis. 3 Joan. 4, 4: « Majorem « horum non habeo gratiam, quam ut audiam fi- « lios meos in veritate ambulare. » Secundo ostendit materiam gratiarum actionis, et primo in generali, cum dicit: *In gratia Dei*, idest per gratiam Dei, *quae data est vobis in Christo Jesu*, idest per

(1) *Al.* promittit signum humilitatis.
(2) *Al.* nobis.
(3) *In editis omittitur praepositio* in.

Christum Jesum. Joan. 1, 16: « De plenitudine « ejus omnes nos accepimus, gratiam pro gratia. » Secundo in speciali: ubi primo ostendit gratiae abundantiam, cum dicit: *Quia in omnibus,* scilicet quae pertinent ad salutem, *divites,* idest abundantes, *facti estis in illo,* idest per Christum, secundum illud 2 Cor. 8, 9: « Propter vos egenus factus est, « ut illius inopia divites essetis. » Et exponit in quibus sint divites facti, cum dicit, *In omni verbo:* vel quia omnibus generibus linguarum loquebantur; vel quia in verbo doctrinae abundabant. Verbum autem non proferretur ordinate nisi ex scientia procederet: et ideo subdit, *In omni scientia,* idest intelligentia omnium Scripturarum, et universaliter omnium quae pertinent ad salutem. Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sanctorum. » Hoc autem quod dicit Apostolus, referendum est ad eos qui erant in Ecclesia perfectiores, in quibus etiam alii minores has divitias possidebant sicut Augustinus dicit super Joan. « Si amas unitatem cui haeres (1), ha- « bes quidquid in illa alter habet. Tolle invidiam, « et tuum est quod alius habet: quos enim cupi- « ditas et invidia separat, caritas jungit. » Secundo ostendit rectitudinem, dicens: *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis.* Non esset rectum verbum doctrinae, neque recta scientia, si a testimonio Christi discordaret, vel si etiam Christi testimonium non firmiter per fidem cordibus inhaereret: quia, ut dicitur Jacob. 1, 6, « Qui haesitat, « similis est fluctui maris, qui a vento movetur et « circumfertur. » Testimonium autem Christi dicit, vel quia de ipso Prophetae praenuntiaverunt, secundum illud Act. 10, 43: « Huic omnes Prophe- « tae testimonium perhibent: » vel quia ipse Christus testimonium perhibuit, secundum illud Joan. 8, 14: « Si ego testimonium perhibeo de meipso, « verum est testimonium meum: » vel etiam quia Apostolus in sua praedicatione Christo testimonium dedit: Act. 22, 18: « Non recipient testimonium « tuum de me. » Tertio tangit gratiae perfectionem, cum dicit: *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia:* quia scilicet in diversis personis omnes gratias gratis datas habebant. Ad divinam enim providentiam pertinet ut absque defectu necessaria largiatur. Ps. 33, 10: « Nihil deest timentibus eum: » et iterum 2: « Inquirentes autem Dominum non minuentur « omni bono. » Deinde ponit bona (2) in futurum expectanda: et circa hoc tria facit. Primo ponit futuri boni expectationem, dicens: *Vobis,* inquam, non solum habentibus gratiam in praesenti, sed etiam *expectantibus* in futurum *revelationem Domini nostri Jesu Christi,* quia scilicet sanctis suis revelabitur, non solum per gloriam humanitatis, secundum illud Isa. 33, 17: « Regem in decore suo vi- « debunt: » sed etiam per gloriam divinitatis, secundum illud Isa. 40, 5: « Revelabitur gloria Do- « mini: » quae quidem revelatio homines beatos facit. 1 Joan. 3, 2: « Cum autem apparuerit, simi- « les ei erimus, et videbimus eum sicuti est. Et in hoc vita aeterna consistit, secundum illud Joan. 17, 3: « Haec est vita aeterna ut cognoscant te « solum verum Deum, et quem misisti Jesum Chri- « stum. » Sicut autem illi quibus Christus revelatur, sunt beati in re: ita illi qui hoc expectant, sunt beati in spe: Isa. 30, 18: « Beati omnes qui « expectant eum. » Et ideo de ipsa expectatione gratias agit. Secundo ostendit quod haec expectatio non est vana, ex auxilio divinae gratiae: unde subdit: *Qui,* scilicet Christus, qui spem dedit vobis hujusmodi revelationis, etiam *confirmavit vos,* in gratia accepta: 1 Petr. ult. 10: « Modicum passos « ipse perficiet, confirmabit, solidabitque: » et hoc *usque in finem,* scilicet vitae vestrae. Matth. 10, 22: « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. » Non autem ut sitis sine peccato: quia « si dixeri- « mus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos- « metipsos seducimus, et veritas in nobis non est, » ut dicitur 1 Joan. 1, 8. Sed ut sitis *sine crimine,* idest sine peccato mortali. 1 Tim. 3, 10: « Mini- « strent nullum crimen habentes. » Et hoc, inquam, erit *in die adventus Domini nostri Jesu Christi:* quia scilicet qui sine crimine invenitur in die mortis, sine crimine perveniet ad diem judicii, secundum illud Eccle. 11, 3: « Si ceciderit lignum « ad austrum, sive ad aquilonem, in quocumque « loco ceciderit, ibi erit. » Nisi autem sine crimine nunc inveniatur, frustra illam revelationem expectaret. Tertio rationem suae promissionis assignat, dicens, quod Deus vos confirmabit; quod debetis sperare, quia *Deus* est *fidelis.* Deut. 32, 4: « Deus « fidelis, et absque ulla iniquitate. » *Per quem vocati estis in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri,* ut scilicet habeatis societatem ad Christum, et in praesenti per similitudinem gratiae, secundum illud 1 Joan. 1: « Si in luce ambula- « mus, sicut et ipse in luce est, societatem habemus « cum eo ad invicem; » et in futuro per participationem gloriae: Rom. 8, 17: « Si compatimur, ut « et simul glorificemur. » Non autem videretur esse fidelis Deus, si nos vocaret ad societatem Filii, et nobis denegaret, quantum in ipso est, ea per quae pervenire ad eum possemus: unde Josue 1, 5, dicit: « Non te deseram neque derelinquam. »

(1) *Al. omittitur* cui haeres.
(2) *Al. deest* bona.

LECTIO II.

Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, et in eadem scientia. Significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli; Ego autem Apollo: Ego vero Cephae; Ego autem Christi. Divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizavi nisi Crispum, et Cajum, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem et Stephanae domum: ceterum nescio si quem alium vestrum baptizaverim. Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.

Praemissa salutatione et gratiarum actione, hic incipit eos instruere: et primo ponitur instructio de his quae ad omnes communiter pertinent, scilicet de his quae pertinent ad ecclesiastica sacramen-

ta; secundo instruit eos de his quae ad quosdam pertinebant, cap. 16: *De collectis autem quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiae, ita et vos facite.* In sacramentis autem tria sunt consideranda. Primo quidem ipsum sacramentum, sicut baptismus; secundo id quod est res significata et contenta, scilicet gratia; tertio id quod est res significata et non contenta, scilicet gloria resurrectionis. Primo ergo agit de ipsis sacramentis; secundo de ipsis gratiis, 12 cap., *De spiritualibus autem nolo vos ignorare*; tertio de gloria resurrectionis, infra 15, ibi, *Notum autem vobis facio.* Circa primum tria facit. Primo determinat ea quae pertinent ad sacramentum baptismi; secundo ea quae pertinent ad sacramentum matrimonii, 5 cap., ibi, *Omnino auditur inter vos fornicatio;* tertio ea quae pertinent ad sacramentum eucharistiae, 8 cap., ibi, *De his autem quae idolis sacrificantur.* Dominus autem Matth. ult. 19, discipulis praeceptum dedit de doctrina simul et baptismo, dicens: « Euntes doce cete omnes gentes, baptizantes eos in nomine « Patris et Filii et Spiritus sancti. » Et ideo Apostolus in prima parte simul cum baptismo agit de doctrina.

Est autem sciendum, quod inter Corinthios fideles erat quaedam dissensio propter baptistas et doctores. Illi enim qui erant instructi, contemnebant alios, quasi qui meliorem doctrinam acceperint, et meliorem baptismum. Unde circa primum duo facit. Primo removet contentionem; secundo contentionis causam, quae erat in hoc quod gloriabantur de quibusdam, et alios Christi ministros contemnebant. Infra 3 cap., *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus.* Circa primum tria facit. Primo proponit admonitionem; secundo admonitionis necessitatem ostendit, ibi, *Significatum est enim mihi etc.;* tertio rationem admonitionis assignat, ibi, *Divisus est Christus?* Circa primum duo consideranda sunt. Primum quidem quod eos inducit ad admonitionem servandam uno modo per propriam humilitatem, cum dicit: *Obsecro autem vos.* Prov. 18, 23: « Cum obsecrationibus loquitur pau« per. » Alio modo per fraternam caritatem, cum dicit, *Fratres:* quia scilicet ex affectu fraternae caritatis hoc dicebat. Prov. 18, 19: « Frater qui ju« vatur a fratre, quasi civitas firma. » Tertio per reverentiam Christi, cum dicit: *Per nomen Domini nostri Jesu Christi:* quod est ab omnibus honorandum, et cui oportet omnes esse subjectos. Phil. 2, 10: « In nomine Jesu omne genu flectatur. » Secundo considerandum est, quod inducit eos ad tria. Primo quidem ad concordiam, cum dicit: *Ut idipsum dicatis omnes,* idest, omnes eamdem fidem confiteamini, et eamdem sententiam proferatis de his quae sunt communiter agenda. Rom. 15, 6: Ut unanimes « uno ore honorificetis Deum. » Secundo prohibet vitium contrarium virtuti, cum dicit: *Et non sint in vobis schismata:* quia unitas ecclesiastica dividi non debet: in cujus signum milites de tunica inconsutili, Joan. 19, 24, dixerunt: « Non scindamus « eam, sed sortiamur de ea cujus sit. » Sunt autem proprie schismata quando vel propter diversam fidei confessionem, vel propter diversas sententias de agendis, homines unius collegii in diversas separantur partes. Isa. 22, 9: « Scissuras civitatis « David videbitis, quia multiplicatae sunt. » Tertio inducit eos ad id per quod possunt schismata vitare, scilicet ad perfectionem. Est enim divisionis causa dum unusquisque naturale bonum quaerit, praetermisso perfecto bono, quod est bonum totius. Et ideo dicit: *Sitis autem perfecti in eodem sensu,* scilicet quo judicatur de agendis, *et in eadem scientia,* qua judicatur de cognoscendis: quasi dicat: Per haec perfecti esse poteritis, si in unitate persistatis. Coloss. 3, 14: Super omnia caritatem habe« te, quod est vinculum perfectionis. » Matth. 5, 48: « Estote perfecti, sicut Pater vester caelestis « perfectus est. » Deinde cum dicit, *Significatum est mihi,* ostendit necessitatem praedictae admonitionis, quia scilicet contentionis vitio laborabant: quasi dicat: ideo necesse est vos ad hoc inducere, *quia significatum est mihi, fratres mei, ab his qui sunt Chloes,* idest quadam villa Corinthiorum jurisdictioni subjecta: vel Chloes potest esse nomen matronae, in cujus domo erant multi fideles congregati: *quia contentiones sunt inter vos;* contra id quod dicitur Prov. 20, 3: « Honor est homini qui « separat se a contentionibus: » et modum contentionis exponit, subdens: *Hoc autem dico,* idest contentionem nomino, *quod unusquisque vestrum* nominat se ab eo a quo est baptizatus et instructus, et *dicit, Ego quidem sum Pauli,* quia erat a Paulo baptizatus et instructus: alius, *Ego autem Apollo,* qui scilicet Corinthiis praedicaverat, ut habetur Act. 19; alius, *Ego vero Cephae,* idest Petri, cui dictum est Joan. 1, 42: « Tu vocaberis « Cephas, quod interpretatur Petrus. » Quod quidem ideo dicebant, quod putabant a meliori baptista meliorem baptismum dari, quasi virtus baptistae in baptizatis operaretur. Et de hoc pseudoapostoli gloriabantur, secundum illud Psalm. 48, 12: « Voca« verunt nomina sua in terris suis. » Alius autem dicit, *Ego autem sum Christi,* qui solus benedicit, quia solius Christi virtus operatur in baptismo Christi: Joan. 1, 33: « Super quem videris Spiritum descen« dere et manere, ipse est qui baptizat. » Et ideo ba« ptizati, a solo Christo denominantur Christiani, non autem a Paulo Paulini. Isa. 4, 1: « Tantum« modo invocetur nomen tuum super nos. »

Ad hujus autem erroris vitationem, dicuntur Graeci hac forma in baptizando uti: Baptizetur servus Christi Nicolaus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: ut detur intelligi quod homo non baptizat interius, sed baptizatur a Christo. Quia tamen etiam homo baptizat ministerio, ut membrum et minister Christi, ideo Ecclesia utitur hac forma in baptizando: Ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: quod quidem est expressius secundum formam a Christo traditam, qui dixit discipulis (Matth. ult. 19): « Docete omnes « gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii « et Spiritus sancti: » ubi ipsos Apostolos dicit baptizantes, secundum quem modum, sacramenti minister dicit, Ego te baptizo.

Deinde cum dicit, *Divisus est Christus?* ponit rationem praedictae admonitionis, quare inter eos scissurae et contentiones esse non debebant: et primo ex parte baptismi; secundo ex parte doctrinae, ibi, *Non in sapientia verbi.* Circa primum tria facit. Primo ponit inconveniens quod ex praedicta contentione sequitur; secundo manifestat quare illud inconveniens sequatur, ibi, *Numquid Paulus crucifixus est?* tertio excludit quamdam falsam suspicionem, ibi, *Gratias ago Deo meo.* Dicit ergo primo: Dixi, quod unusquisque vestrum dicit, *Ego sum*

Pauli, Ego Apollo; et ex hoc sequitur quod Christus est divisus. Nec refert utrum interrogative vel remissive legatur. Hoc autem potest intelligi uno modo, quasi diceret: Per hoc quod inter vos contenditur, Christus est divisus a vobis. qui non nisi in pace habitat, secundum illud Psalm. 75, 3: « In « pace factus est locus ejus. » Isa. 59, 2: « Ini- « quitates vestrae diviserunt inter vos et Deum ve- « strum. » Sed melius aliter hoc potest intelligi, ut sit sensus: Per hoc quod creditis baptismum esse meliorem qui a meliori baptista datur, sequitur quod Christus, qui principaliter et interius baptizat, sit divisus, idest differens, in sua virtute, et effectu, secundum differentiam ministrorum: quod patet esse falsum per id quod dicitur Ephes. 4, 5: « Unus « Dominus, una fides, unum baptisma. » Sed adhuc melius hoc intelligitur quod Apostolus dicit. Ex hoc quod ea quae sunt propria Christi, aliis attribuitis, quodammodo Christum dividitis, plures Christos facientes, contra id quod dicitur Matth. 23, 10: « Magister vester unus est Christus. » Isa. 45, 22: « Convertimini ad me, et salvi eritis omnes « fines terrae: quia ego Dominus, et non est alius. » Est autem sciendum, quod Christus in sacramento baptismi, duplicem habet virtutem sibi propriam. Unam quidem divinam, qua simul cum Patre et Spiritu sancto interius mundat a peccato; et hoc nulli creaturae potuit communicari. Alia autem est propria virtus secundum humanam naturam, quae est potestas excellentiae in sacramentis, et consistit in quatuor: quorum unum est quod ipse sacramenta instituit; secundum est quod potuit effectum sacramentorum sine sacramento conferre; tertium est quod meritum passionis ejus operatur in baptismo et aliis sacramentis; quartum est quod ad invocationem nominis ejus sacramenta conferuntur. Hanc autem potestatem excellentiae, et maxime quantum ad hoc ultimum, conferre potuit ministris baptismi, ut scilicet eorum nominibus consecraretur baptismus: sed noluit (1), ne schisma ex hoc in Ecclesia fieret, dum tot reputarentur baptismi, quot essent baptistae. Et hoc est quod secundum expositionem Augustini, Joannes Baptista de Christo nescisse fatetur, Joan. 3, utrum scilicet hanc potestatem sibi retineret.

Deinde cum dicit, *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis ?* ostendit praedictum inconveniens sequi ex eorum errore, quo diversum baptisma esse aestimabant, secundum differentiam baptistarum: hoc enim esset, si a baptistis baptismus efficaciam haberet: quod quidem solius est Christi. Hoc autem ostendit dupliciter. Primo quidem ex parte passionis Christi, in cujus virtute baptismus operatur, secundum illud Rom. 6, 3: « Quicumque bapti- « zati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius bapti- « zati sumus. » Et ideo dicit: *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis ?* quasi dicat: Numquid passio Pauli causa est nostrae salutis, ut secundum ipsum baptismus habeat virtutem salvandi ? quasi dicat, non. Hoc enim proprium est Christo ut sua passione et morte nostram salutem operatus fuerit. Joan. 11, 50: « Expedit ut unus homo moriatur « pro populo, et non tota gens pereat. » 2 Cor. 5, 14: « Unus pro omnibus mortuus est. »

Sed contra videtur esse quod Apostolus dicit Col. 1, 24, « Gaudeo in passionibus meis pro vo- « bis, et adimpleo ea quae desunt passionum Chri- « sti in carne mea, pro corpore ejus, quod est « Ecclesia. »

Sed dicendum, quod passio Christi fuit nobis salutifera, non solum per modum exempli, secundum illud 1 Petr. 11, 21: « Christus passus est « pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequa- « mini vestigia ejus; » sed etiam per modum meriti et per modum efficaciae, inquantum ejus sanguine redempti et justificati sumus, secundum illud, Heb. ult. 12, « Ut sanctificaret per suum sanguinem popu- « lum, extra portam passus est. » Sed passio aliorum nobis est salutifera solum per modum exempli, secundum illud 2 Corinth. 1, 6: « Sive tribulamur, « pro vestra exhortatione et salute. »

Secundo ostendit idem ex virtute nominis Christi, qui in baptismo invocatur; unde subdit: *Aut in nomine Pauli baptizati estis ?* quasi dicat, non. Ut enim dicitur Act. 4, 12 « non est aliud nomen « datum hominibus per quod oporteat nos salvos « fieri. » Unde et Isa. 26, 8, dicitur: « Nomen « tuum et memoriale tuum in desiderio animae. »

Sed videtur quod in nomine Christi homines non baptizentur: dicit enim Matth. ult. 19: « Do- « cete omnes gentes, baptizantes eos in nomine « Patris et Filii et Spiritus sancti. »

Dicendum est autem, quod in primitiva Ecclesia, quia nomen Christi multum erat odiosum; ut venerabile redderetur, Apostoli in nomine Christi baptizabant ex speciali ordinatione Spiritus sancti: unde dicitur Act. 8, quod in nomine Christi baptizati sunt viri et mulieres. Et tamen, ut Ambrosius dicit (lib. 1 de Spiritu sancto, cap. 14), in nomine Christi tota Trinitas intelligitur. Christus enim interpretatur unctus, in quo intelligitur, non solum ille qui ungitur, qui est Filius Dei, sed etiam ipsa unctio, quae est Spiritus sanctus, et ipse ungens, qui est Pater, secundum illud Psalm. 44, 8: « Unxit te Deus Deus tuus oleo laetitiae prae consortibus tuis. » Nunc autem quia nomen Christi jam est magnum in gentibus ab ortu solis usque ad occasum, ut dicitur Malach. 1, Ecclesia utitur forma prius instituta a Christo, baptizans in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Et tamen quicumque in hac forma baptizantur, in nomine ejus qui est vere Filius Dei baptizantur, secundum illud (1) 1 Joan. ult. 20: « Ut simus in vero Filio ejus Jesu Chri- « sto. » Baptizantur etiam omnes fideles in nomine Christi, idest fide et confessione nominis Christi, secundum illud Joan. 2, 32: « Omnis quicumque « invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Unde baptizati, a Christo Christiani nominantur: quia ut dicitur Gal. 3, 27 « quotquot in Christo baptizati « estis, Christum induistis. » Sic ergo si solius Christi passio, si solius Christi nomen virtutem confert baptismo ad salvandum; verum est proprium esse Christo ut ex eo baptismus habeat sanctificandi virtutem. Unde qui hoc aliis attribuit, dividit Christum in plures.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo,* excludit quamdam suspicionem. Quia ibi dixerat: *Numquid enim Paulus crucifixus est pro vobis?* posset aliquis credere quod etsi non auctoritate, ministerio tamen plures baptizaverit. Et circa hoc tria facit. Primo gratias agit de hoc quod paucos baptizavit; secundo quibusdam paucis nominatis, quosdam alios

(1) *Al.* sed nolunt.

(1) *Al.* dicunt illud.

addit, ibi, *Baptizavi autem et Stephanae domum;* tertio assignat rationem quare non multos baptizaverit, ibi, *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare.* Dicit ergo primo: *Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizari nisi Crispum:* de quo Act. 18, 8: « Crispus archisynagogus « credidit Domino cum omni domo sua » *et Cajum* ad quem scribitur tertia Canonica Joannis. Et quia gratiarum actio locum non habet nisi in beneficiis perceptis, consequenter Apostolus ostendit qualiter de hoc gratias agat, cum subdit: *Ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis.* Est enim optabile sanctis viris ne ex bonis quae ipsi faciunt, alii sumant occasionem erroris sui, sive peccati. Et quia Corinthii in eum errorem devenerant, ut se a suis baptistis nominarent, dicentes, *Ego sum Pauli et Apollo,* ac si in eorum nominibus essent baptizati; ideo gratias agit de hoc quod de suo ministerio talis error consecutus non fuerit: et ideo signanter dicit se baptizasse illos qui ab hoc errore immunes erant. Deinde cum dicit, *Baptizavi autem et Stephanae domum,* ponit quosdam alios a se baptizatos, ne in ejus verbis aliquid veritatis minus appareret: unde dicit: *Baptizavi et domum,* idest familiam, *Stephanae,* scilicet cujusdam matronae. Et quia circa particularia facta, memoria hominum labilis est, subdit: *Ceterum nescio,* idest in memoriam non habeo, *si quem alium baptizaverim,* in propria persona. Deinde cum dicit, *Non enim misit me Deus baptizare,* assignat rationem quare paucos baptizaverit, dicens: *Non enim misit me Deus baptizare, sed evangelizare.*

Contra quod videtur esse quod dicit Matth. ult. 19: « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos « in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. »

Sed dicendum est, quod Christus Apostolos misit ad utrumque: ita tamen quod ipsi per seipsos praedicarent, secundum quod ipsi dicebant Act. 6, 2: « Non est aequum relinquere nos verbum Dei, et « ministrare mensis: » baptizarent autem per inferiores ministros; et hoc ideo quia in baptismo nihil operatur industria vel virtus baptizantis: nam (1) indifferens est utrum per majorem vel minorem ministrum detur baptismus; sed in praedicatione Evangelii multum operatur sapientia et virtus praedicantis; et ideo praedicationis officium per seipsos Apostoli tamquam majores ministri exercebant: sicut et de ipso Christo dicitur Joan. 4, quod ipse non baptizabat, sed discipuli ejus; qui tamen de seipso dicit Luc. 4, 43: « Quia et aliis « civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei, « quia ideo missus sum. » Isa. 61, 1: « Ad an- « nuntiandum mansuetis misit me. »

(1) *Al.* unde.

LECTIO III.

Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis, pereuntibus quidem stultitia est; his autem qui salvi fiunt, idest nobis, Dei virtus est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor hujus saeculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes. Quoniam et Judaei signa petunt, et Graeci sapientiam quaerunt: nos autem praedicamus Christum crucifixum, Judaeis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judaeis atque Graecis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.

Postquam Apostolus improbavit Corinthiorum contentionem ratione sumpta ex parte baptismi, hic excludit eorum contentionem ratione sumpta ex parte doctrinae. Quidam enim eorum gloriabantur de doctrina pseudoapostolorum, qui ornatis verbis et humanae sapientiae rationibus veritatem fidei corrumpebant: et ideo Apostolus primo ostendit hunc modum convenientem non esse doctrinae fidei; secundo ostendit hoc modo docendi se usum apud eos non fuisse, 2 cap., ibi, *Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in sublimitate sermonis aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Ut non evacuetur crux Christi.* Dicit ergo primo: Dixi, quod misit me Christus evangelizare, non tamen ita quod ego *in sapientia verbi* evangelizem, idest in sapientia mundana, quae verbosos facit, inquantum per eam multis vanis rationibus homines utuntur. Eccles. 6, 11: « Ubi verba sunt plu- « rima, multam in disputando habent vanitatem (1). » Prov. 14, 23: « Ubi verba sunt plu- « rima, ibi frequenter egestas. » Vel sapientiam verbi nominat rhetoricam, quae docet ornate loqui, ex quo alliciuntur interdum homines ad assentiendum erroribus et falsitatibus. Unde Rom. 16, 18: « Per dulces sermones seducunt corda innocen- « tium: » et de meretrice dicitur Prov. 2, 16, in figura haereticae doctrinae: « Ut eruaris a muliere « aliena et extranea, quae mollit sermones suos. » Sed contra dicitur Isai. 33, 19: « Populum im- « prudentem non videbis (scilicet in catholica Ec- « clesia) et populum alti sermonis, ita ut non « possis intelligere disertitudinem linguae ejus, in « quo nulla est sapientia. » Sed quia in graeco ponitur logos, quod rationem et sermonem significat, posset convenientius intelligi sapientia verbi, id est humanae rationis, quia illa quae sunt fidei humanam rationem excedunt, secundum illud Eccli. 3, 25: « Plurima supra sensum hominis ostensa « sunt tibi. »

Sed contra hoc videtur esse, quod multi doctores Ecclesiae in doctrina fidei, sapientia et rationibus humanis et ornatu verborum sunt usi. Dicit enim Hieronymus in epist. ad Magnum oratorem urbis Romae, quod omnes doctores (2) in ornatu Philosophiae doctrinis atque scientiis suos refarserunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem saeculi, an scientiam Scripturarum. Et Augustinus dicit in 4 de doctrina Christiana cap. 5: « Sunt viri Ecclesiastici, qui di-

(1) *Al.* « Verba sunt plurima, multam in disputando ha- « bentia vanitatem. »
(2) *Al.* fidei Dei.

« vina eloquia, non solum sapienter, sed etiam « suaviter tractaverunt.

Dicendum est ergo, quod aliud est docere in sapientia verbi, quocumque modo intelligatur, et aliud uti sapientia verbi in docendo. Ille in sapientia verbi docet qui sapientiam verbi accipit pro principali radice suae doctrinae, ita scilicet quod ea solum approbet quae verbi sapientiam continent, reprobet autem ea quae sapientiam verbi non habent; et hoc fidei est corruptivum. Utitur autem sapientia verbi qui suppositis verae fidei fundamentis, si qua vera in doctrinis Philosophorum inveniat, in obsequium fidei assumat: unde Augustinus dicit in 2 de doctrina Christiana, cap. 40, quod si qua Philosophi dixerunt fidei nostrae accommoda, non solum formidanda non sunt, sed ab eis tamquam ab injustis possessoribus in usum nostrum vindicanda: et in 4 de doctrina Christiana (cap. 2), dicit: « Cum posita sit in medio facultas elo« quii, quae ad persuadendum seu prava seu re« cta valeat plurimum (1): cur non bonorum stu« dio comparetur ut militet veritati, si eam mali « in usum iniquitatis et erroris usurpant (2)? »

Deinde cum dicit, *Ut non evacuetur crux Christi*, probat quod dixerat: et primo quidem ex parte materiae; secundo ex parte ipsorum docentium, ibi, *Videte enim vocationem vestram.* Circa primum tria facit. Primo ostendit modum docendi, qui est in sapientia verbi, non esse congruum fidei christianae; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est;* tertio probationem manifestat, ibi, *Quoniam Judaei signa petunt.*

Circa primum considerandum est, quod etiam in philosophicis doctrinis non est idem modus conveniens cuilibet doctrinae: unde sermones secundum materiam sunt accipiendi (3), ut dicitur in 1 Ethic. (lect. 3). Tunc autem maxime modus aliquis docendi est materiae incongruus, quando per talem modum destruitur id quod est principale in materia illa; puta si quis in rebus intellectualibus velit metaphoricis demonstrationibus uti, quae non transcendunt res imaginatas, ad quae non oportet intelligentem adduci, ut Boetius ostendit in libro de Trin. Principale autem in doctrina fidei christianae est salus per crucem Christi facta: unde in 2 cap., vers. 2, dicit: *Non judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum.* Qui autem principaliter innititur in docendo sapientiae verbis, quantum in se est, evacuat crucem Christi. Ergo docere in sapientia verbi, non est modus conveniens fidei Christianae: hoc est ergo quod dicit: *Ut non evacuetur crux Christi,* idest, ne si in sapientia verbi praedicare voluero, tollatur fides de virtute crucis Christi. Gal. 5, 11: « Ergo « evacuatum est scandalum crucis. » Psal. 136, 7: « Qui dicunt: Exinanite usque ad fundamentum « in ea. »

Deinde cum dicit, *Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est,* probat quod per doctrinam, quae est in sapientia verbi, crux Christi evacuetur: et circa hoc duo facit: Primo inducit probationem; secundo assignat causam dictorum, ibi, *Scriptum est enim etc.* Dicit ergo primo: Ideo dixi, quod si per sapientiam verbi doctrina fidei proponeretur, evacuaretur crux Christi: *verbum* enim *crucis,* idest annuntiatio crucis Christi, *stultitia est,* idest stultum aliquod videtur *pereuntibus quidem,* idest infidelibus, qui se secundum mundum existimant sapientes: eo quod praedicatio crucis Christi aliquid continet quod secundum humanam sapientiam impossibile videtur, puta quod Deus moriatur, quod Omnipotens violentorum manibus subjiciatur. Continet etiam quaedam quae prudentiae hujus mundi contraria videntur; puta quod aliquis non refugiat confusiones cum possit, et alia hujusmodi. Et ideo Paulo hujusmodi annuntianti dixit Festus, ut legitur Act. 26, 24: « Insanis, Paule; multae « litterae ad insaniam te adducunt. » Et ipse Paulus dicit inf. 4, 10: *Nos stulti propter Christum.* Et ne credatur revera verbum crucis stultitiam continere, subdit: *His autem qui salvi fiunt, idest nobis,* scilicet Christi fidelibus, qui ab eo salvamur, secundum illud Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum « faciet populum suum a peccatis eorum, » *virtus Dei est:* quia ipsi in cruce Christi virtutem (1) Dei cognoscunt, qua diabolum vicit et mundum: Apoc. 5, 5: « Ecce vicit leo de tribu Juda: » item virtutem quam in seipsis experiuntur, dum simul cum Christo vitiis et concupiscentiis moriuntur, secundum illud Gal. 5, 24: « Qui Christi sunt, « carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concu« piscentiis. » Unde in Psalm. 109, 2, dicitur: « Virgam virtutis tuae emittet Dominus ex Sion. » Luc. 6, 19: « Virtus de illo exibat, et sanabat « omnes. »

Deinde cum dicit, *Scriptum est enim,* ostendit praedictorum causam; et ponit primo quare verbum crucis sit hominibus stultitia: secundo ostendit quare ista stultitia sit virtus Dei his qui salvantur, ibi, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam praedicationis salvos facere credentes.* Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem praenuntiantem quod quaeritur; secundo ostendit hoc esse impletum, ibi, *Ubi sapiens?* Circa primum considerandum, quod id quod est in se bonum, non potest alicui stultum videri, nisi propter defectum sapientiae. Haec est ergo causa quare verbum crucis, quod est salutiferum credentibus, quibusdam videtur stultitia, quia sunt ipsi sapientia privati; et hoc est quod dicit: *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Potest autem hoc sumi ex duobus locis: nam in Abdia dicitur vers. 8: « Perdam sapientiam « de Idumaea, et prudentiam de monte Esau: » expressius autem habetur Isa. 29, 14: « Peribit « sapientia a sapientibus, et intellectus prudentium « ejus abscondetur. » Differunt autem sapientia et prudentia: nam sapientia est cognitio divinarum rerum: unde pertinet ad contemplationem. Job 28, 28: « Timor Dei ipsa est sapientia: » prudentia vero proprie est cognitio rerum humanarum: unde dicitur Prov. 10, 23: « Sapientia est viro pruden« tia: » quia scilicet scientia humanarum rerum prudentia (2) dicitur. Unde et Philosophus 6 Eth. dicit, quod prudentia est recta ratio agibilium; et sic prudentia ad rationem pertinet. Est autem considerandum, quod homines quantumcumque mali,

(1) *Al.* facultas eloqui quae ad persuadendum seu prava seu recta valent pluribus.
(2) *In editione Monachorum S. Mauri.* Si ea mali ad obtinenda perversas vanasque causas in usus iniquitatis etc.
(3) *Al.* expetendi.

(1) *Al.* mortem.
(2) *Al. omittitur* prudentia.

non totaliter donis Dei privantur; nec in eis dona Dei reprobantur, et perditur quod ex eorum malitia procedit. Et ideo non dicit simpliciter, *Perdam sapientiam:* quia « omnis sapientia a Domino Deo « est, » ut dicitur Eccl. 1, 1, sed, *Perdam sapientiam sapientium,* idest quam sapientes hujus mundi adinvenerunt sibi contra veram sapientiam Dei: quia, ut dicitur Jacob. 3, 15, « non est ista sa« pientia desursum descendens, sed terrena, ani« malis, diabolica. » Similiter non dicit, *Reprobabo prudentiam,* nam veram prudentiam sapientia Dei docet; sed dicit, *Prudentiam prudentium,* id est quam illi qui se prudentes aestimant in rebus mundanis, prudentiam reputant, ut scilicet bonis hujus mundi inhaereant; vel quia, ut dicitur Rom. 8, 6, « prudentia carnis mors est. » Et sic propter defectum sapientiae reputant impossibile Deum hominem fieri, mortem pati secundum humanam naturam: propter defectum autem prudentiae reputant inconveniens fuisse quod homo sustineret crucem confusione contempta, ut dicitur Hebr. 12.

Deinde cum dicit, *Ubi sapiens?* ostendit esse impletum quod de reprobatione humanae sapientiae et prudentiae fuerat probatum; et primo ponit medium sub interrogatione; secundo conclusionem infert, ibi, *Nonne stultam Deus fecit sapientiam hujus mundi?* Dicit ergo primo, *Ubi sapiens?* quasi dicat: Non invenitur in congregatione fidelium qui salvantur. Per sapientem intelligit illum qui secretas naturae causas scrutatur. Isa. 19, 11: « Quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego? » Et hoc refertur ad Gentiles, qui hujus mundi sapientiae studebant. *Ubi scriba?* idest peritus in lege; et hoc refertur ad Judaeos; quasi diceret Non est in coetu fidelium. Joan. 7, 48: « Numquid ex « principibus aliquis credidit in eum? » *Ubi inquisitor* (1) *hujus saeculi?* qui scilicet per prudentiam exquirit quae sit convenientia vitae humanae in rebus hujus saeculi; quasi dicat: Non invenitur inter fideles: et hoc refertur ad utrosque, scilicet Judaeos et Gentiles. Baruch 3, 23: « Filii Agar, « qui exquisierunt prudentiam quae de terra est. » Videtur autem Apostolus hanc interrogationem sumere ab eo quod dicitur Isa. 33, 18: « Ubi est « litteratus? » pro quo ponit sapientem. « Ubi est « verba legis ponderans? » pro quo ponit scribam. « Ubi est doctor parvulorum? » pro quo ponit inquisitorem hujus saeculi: quia parvuli maxime solent instrui de his quae pertinent ad disciplinam moralis vitae.

Deinde cum dicit, *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* infert conclusionem sub interrogatione; quasi dicat: Cum illi qui, sapientes mundi reputantur, a via salutis defecerint, *nonne Deus sapientiam hujus mundi fecit stultam?* idest demonstravit esse stultam, dum illi qui in hac sapientia pollebant, tam stulti inventi sunt ut viam salutis non acciperent. Hier. 10, et 51, 17: « Stul« tus factus est omnis homo a scientia sua. » Isa. 47, 10: « Sapientia tua et scientia tua haec dece« pit (2) te. » Potest autem et aliter intelligi quod dictum est: ac si diceret: *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo;* idest, eligam eam in primis meis praedicatoribus, secundum illud Prov. 30, 1: « Visio quam locutus « est vir cum quo est Deus: » et infra 2: « Stul« tissimus sum virorum, et sapientia hominum « non est mecum. » *Ubi sapiens?* quasi dicat: Inter praedicatores fidei non invenitur. Matth. 11, 25: « Abscondisti haec a sapientibus et prudenti« bus, et revelasti ea parvulis. » *Nonne Deus stultam fecit,* idest demonstravit, *sapientiam hujus mundi?* faciendo quod ipsi impossibile reputabatur, scilicet dictum esse, hominem mortuum resurgere, et alia hujusmodi.

Deinde cum dicit, *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum etc.,* assignat rationem quare per praedicationis stultitiam salventur fideles; et hoc est quod dictum est, quod verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est, virtus vero salvationis credentibus: *nam placuit Deo per stultitiam praedicationis,* idest per praedicationem quam humana sapientia stultam reputat, *salvos facere credentes;* et hoc ideo *quia mundus,* idest mundani, *non cognoverunt* (1) *Deum per sapientiam* ex rebus mundi acceptam; et hoc *in Dei sapientia:* divina enim sapientia faciens mundum, sua indicia in rebus mundi instituit (2), secundum illud Eccl. 1, 10: « Effudit illam super omnia ope« ra sua; » ita quod ipsae creaturae per sapientiam Dei factae, se habent ad Dei sapientiam, cujus indicia gerunt, sicut verba hominis ad sapientiam ejus, quam significant. Et sicut discipulus pervenit ad cognoscendum magistri sapientiam per verba quae ab ipso audit; ita homo poterat ad cognoscendum Dei sapientiam per creaturas ab ipso factas inspiciendo pervenire, secundum illud Rom. 1, 20: « Invisibilia Dei per ea quae facta sunt, « intellecta conspiciuntur. » Sed homo propter sui cordis vanitatem a rectitudine divinae cognitionis deviavit: unde dicitur Joan. 1, 10: « In mundo « erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus « eum non cognovit. » Et ideo Deus per quaedam alia ad sui cognitionem salutiferam fideles adduxit, quae in ipsis rationibus creaturarum non inveniuntur; propter quod a mundanis hominibus, qui solas humanarum rerum considerant rationes, reputantur stulta: et hujusmodi sunt fidei documenta. Et est simile sicut si aliquis magister considerans sensum suum ab auditoribus non accipi per verba quae protulit, studeat aliis verbis uti, per quae possit manifestare quae habet in corde.

Deinde cum dicit, *Quoniam Judaei signa petunt,* manifestat probationem praemissorum: et primo quantum ad id quod dixerat, *Verbum crucis pereuntibus stultitia est;* secundo quantum ad id quod dixerat, *His qui salvi fiunt, virtus Dei est . . .* (3) *Ipsis autem vocatis Judaeis atque Graecis.* Circa primum duo facit. Primo ponit pereuntium differens studium et intentionem; secundo ex hoc rationem assignat ejus quod dixerat, ibi, *Nos autem praedicamus Christum.* Pereuntium autem, idest infidelium, quidam erant Judaei, quidam Gentiles. Dicit ergo: Dictum est, quod *verbum crucis pereuntibus est stultitia;* et hoc ideo quoniam *Judaei signa petunt:* erant enim Judaei consueti divinitus instrui, secundum illud Deuter. 32, 10 « Erudivit « eum, et docuit. » Quae quidem doctrina cum esset a Deo per multa mirabilia manifestata, secundum illud Psalm. 77, 12: « Fecit mirabilia in

(1) Al. *conquisitor.*
(2) *Al.* decipit.

(1) Forte *non cognovit,* ut in textu.
(2) *Al.* sua judicia in rebus mundi instruit.
(3) *Supple,* ibi, *ut mos est.*

« terra Ægypti: » ideo (1) ab asserentibus quamcumque doctrinam, signa quaerebant, secundum illud Matth. 12, 38: « Magister, volumus a te signum aliquod videre: » et in Psal. 73, 9, dicitur: « Signa nostra non vidimus. » Sed *Graeci sapientiam quaerunt*, utpote in studio sapientiae exercitati: sapientiam, dico, quae per rationes rerum mundanarum accipitur, de qua dicitur Hierem. 9, 23: « Non glorietur sapiens in sapientia. » Per Graecos autem, omnes Gentiles dat intelligere, qui a Graecis mundanam sapientiam acceperunt. Quaerebant igitur sapientiam, volentes omnem doctrinam eis propositam, secundum regulam humanae sapientiae judicare. Deinde concludit, quare verbum crucis sit eis stultitia, dicens: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum:* secundum illud infra 11, 26: « Mortem Domini annuntiabitis donec veniat: » *Judaeis scandalum*, quia scilicet desiderabant virtutem miracula facientem, et videbant infirmitatem crucem patientem: nam, ut dicitur 2 Corinth. ultim. 4: « Crucifixus est ex infirmitate: » *Gentibus autem stultitiam*: quia contra rationem humanae sapientiae videtur quod Deus moriatur, et quod homo justus et sapiens se voluntarie turpissimae morti exponat.

Deinde cum dicit, *Ipsis autem vocatis*, manifestat quod dixerat, *His autem qui salvi fiunt, virtus Dei:* et primo manifestat hoc; secundo rationem assignat, ibi, *Quia quod stultum est hominibus*. Dicit ergo primo. Dictum est, quod *praedicamus Christum crucifixum, Judaeis scandalum, et Gentibus stultitiam;* sed praedicamus *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam ipsis vocatis Judaeis et Graecis*, idest his qui ex Judaeis et Gentibus ad fidem Christi vocati sunt, qui in cruce Christi recognoscunt Dei virtutem, per quam et daemones superantur, et peccata remittuntur, et homines salvantur: Psal. 20, 14: « Exaltare Domine in virtute tua: » et hoc dicit contra scandalum Judaeorum, qui de infirmitate Christi scandalizabantur, et recognoscunt in cruce Dei sapientiam, inquantum per crucem convenientissimo modo humanum genus liberat. Sap. 9, 19: « Per sapientiam sanati sunt quicumque « placuerunt tibi a principio. » Dicitur autem Dei virtus et Dei sapientia per quamdam appropriationem. Virtus quidem inquantum per eum Pater omnia operatur: Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt: » sapientia vero inquantum ipsum Verbum, quod est Filius, nihil est aliud quam sapientia genita vel concepta: Eccli. 24, 5: « Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam. » Non autem sic est intelligendum quod Deus Pater sit fortis et sapiens virtute aut sapientia genita: quia, ut Augustinus probat, 4 de Trin. cap. 1, sequeretur quod Pater haberet esse a Filio, quia hoc est Deo esse quod fortem et sapientem esse. Deinde cum dicit, *Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*, assignat rationem ejus quod dixerat, dicens, quomodo id quod est infirmum et stultum, possit esse virtus vel sapientia Dei: quia *quod stultum est Dei, sapientius est hominibus;* quasi dicat: Jam aliquod divinum videtur esse stultum, non quia deficiat a sapientia, sed quia superexcedit sapientiam humanam. Homines enim quidam consueverunt stultum reputare quod eorum sensum excedit. Eccli. 3, 25: « Plurima super sensum hominis ostensa sunt tibi. » *Et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus*: quia scilicet non dicitur aliquid infirmum in Deo per defectum virtutis, sed per excessum humanae virtutis: sicut etiam dicitur invisibilis, inquantum excedit sensum humanum. Sap. 12, 17: « Virtutem ostendis tu, « qui non crederis esse in virtute consummatus. » Quamvis hoc possit referri ad Incarnationis mysterium: quia id quod reputatur stultum et infirmum in Deo ex parte naturae assumptae, transcendit omnem sapientiam et virtutem. Exod. 15, 11: « Quis « similis tui in fortibus, Domine? »

(1) *Al. post punctum affirmationis*. Et ideo.

LECTIO IV.

Videte enim vocationem vestram, fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quae stulta sunt mundi elegit Deus ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus, et ea quae non sunt, ut ea quae sunt destrueret; ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu qui factus est nobis sapientia a Deo, et justitia et sanctificatio et redemptio; ut quemadmodum scriptum est, qui gloriatur, in Domino glorietur.

Supra ostendit Apostolus quod modus docendi qui est in sapientia verbi, non convenit doctrinae christianae, ratione materiae, quae est ipsa crux Christi; hic ostendit quod praedictus docendi modus non convenit doctrinae christianae, ratione doctorum, secundum illud Prov. 26, 7: « In derisum « est in ore stulti parabola? » et Eccli. 20, 22: « Ex ore fatui reprobabitur parabola. » Quia igitur primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali, non erat eis conveniens ut in sapientia verbi docerent. Circa hoc ergo duo facit. Primo ostendit quomodo primi doctores fidei non fuerunt sapientes sapientia carnali (1), et in rebus humanis defectum patiebantur; secundo ostendit quomodo talis defectus est in eis per Christum suppletus, ibi, *Ex ipso autem vos estis*. Circa primum tria facit. Primo excludit a fidei primis doctoribus excellentiam saecularem; secundo astruit eorum abjectionem (2) quantum ad saeculum, ibi, *Sed quae stulta sunt mundi elegit Deus;* tertio rationem assignat, ibi, *Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus*. Dicit ergo primo: Dictum est: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*; et hoc considerare potestis in ipsa vestra conversione: *videte enim*: idest diligenter (3) considerate, *vocationem vestram*, quomodo scilicet vocati estis: non enim per vos ipsos accessistis, sed ab eo vocati estis (4). Rom. 8, 30: « Quos praedestinavit, hos et

(1) *Al.* quomodo primi doctores fidei in rebus humanis defectum patiebantur. *intermediis omissis*.
(2) *Al.* subjectionem.
(3) *Al. omittitur* diligenter.
(4) *Al. desideratur* estis.

« vocavit » 1 Petr. II, 9: « De tenebris vos vo- « cavit in admirabile lumen suum. » Inducit autem eos ut considerent modum suae vocationis quantum ad eos per quos vocati sunt; sicut Isa. 51, 2, dicitur: « Attendite ad Abraham patrem ve- « strum, et ad Saram quae genuit vos. » A quibus vocationis ministris primo excludit sapientiam, cum dicit: *Quia non multi* eorum, per quos vocati estis, *sapientes secundum carnem,* idest in carnali sapientia et terrena. Jacob. 3, 15: » Non est ista sapien- « tia desursum descendens, sed terrena, animalis, « diabolica. » Baruch 3, 23: « Filii Agar exquisie- « runt sapientiam quae de terra est. » Dicit, *Non multi*: quia aliqui pauci erant etiam in sapientia mundana instructi, sicut ipse et Barnabas, vel Moyses (1) in veteri testamento, de quo dicitur Act. 4 quod eruditus erat Moyses in omni sapientia Ægyptiorum. Secundo excludit saecularem potentiam, cum dicit: *Non multi potentes,* scilicet secundum saeculum: unde et Joan. 7, 48, dicitur: « Num- « quid aliquis ex principalibus credidit in eum ? » et Baruch 3, 16: « dicitur: Ubi sunt principes « gentium ? Exterminati sunt, et ad inferos descen- « derunt. » Tertio excludit excellentiam generis, cum dicit: *Non multi nobiles.* Et aliqui inter eos nobiles fuerunt, sicut ipse Paulus, qui in civitate Romana se natum dicit Act. 22, et Rom. ult. 7, de quibusdam dicit: « Qui sunt nobiles in Aposto- « lis. » Deinde cum dicit, *Sed quae stulta sunt mundi elegit Deus,* ponit e converso eorum abjectionem quantum ad mundum: et primo defectum contrarium sapientiae, cum dicit: *Quae stulta sunt mundi,* idest eos qui secundum mundum stulti videbantur, *elegit Deus* ad praedicationis officium, scilicet piscatores illiteratos, secundum illud Act. 4, 13: « Comperto quod homines essent sine litteris et idiotae, admirabantur. » Isa. 33, 18: « Ubi est lit- « teratus, ubi verba legis ponderans ? » Et hoc *ut confundat sapientes,* idest eos qui de sapientia mundi confidunt, dum ipsi non cognoverunt quae sunt simplicibus revelata. Matth. 11, 25: « Abscon- « disti haec a sapientibus et prudentibus, et re- « velasti ea parvulis. » Isa. 19, 12: « Ubi sunt « nunc sapientes tui ? Annuntient tibi. » Secundo ponit defectum contrarium potentiae, dicens: *Et infirma mundi,* idest homines impotentes secundum mundum, puta rusticos et plebejos, *elegit Deus* ad praedicationis officium· in cujus figura dicitur 3 Reg. 20, 13: Ego tradens eos in manu tua, per « pedissequos principum provinciarum. » et Prov. 9, 3, dicitur, quod « sapientia misit ancillas, ut « vocarent ad arcem. » In utrisque autem primorum praedicatorum infirmitas designatur. Et hoc ideo *ut confundat fortia,* idest potentes hujus mundi. Isa. 2, 17: « Incurvabitur omnis sublimitas ho- « minum, et humiliabitur altitudo virorum. » Tertio ponit defectum contrarium nobilitati; in quo possunt tria considerari. Primo quidem claritas generis, quam ipsum nomen nobilitatis designat; et contra hoc dicit, *Et ignobilia mundi,* idest qui secundum mundum sunt ignobiles. Infra 4, 10, *Vos nobiles, nos autem ignobiles.* Secundo circa nobilitatem considerantur honor et reverentia, quae talibus exhibentur; et contra hoc dicit, *Et contemptibilia,* diest homines contemptibiles in hoc mundo, *elegit Deus* ad praedicationis officium, secundum illud Psal. 78, 4: « Facti sumus opprobrium vicinis no- « stris, et his qui in circuitu nostro sunt. » Tertio in nobilitate consideratur magna opinio quam homines de eis habent: et contra hoc dicit: *Et ea quae non sunt,* idest quae videntur esse in saeculo, *elegit Deus* ad praedicationis officium. Job 30, 2: Quorum virtus manuum erat mihi pro nihilo, et « vita ipsa putabantur indigni. » Et hoc ideo *ut destrueret ea quae sunt,* idest eos qui in hoc mundo aliquid esse videntur. Isa. 23, 9: « Dominus « exercituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam « omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret uni- « versos inclytos terrae. » Deinde assignat causam dictorum, dicens: Ideo non elegit in saeculo excellentes, sed abjectos, *ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus;* idest, ut nullus pro quacumque carnis excellentia glorietur per comparationem ad Dominum. Hierem. 9, 23: « Non glorietur sapiens « in sapientia sua, et non glorietur fortis in forti- « tudine sua, et non glorietur dives in divitiis « suis. » Ex hoc enim quod Deus mundum suae fidei subjecit non per sublimes in mundo, sive in saeculo, sed per abjectos, non potest gloriari homo, quod per aliquam carnalem excellentiam salvatus sit mundus. Videretur autem non esse a Deo excellentia mundana, si Deus ea non uteretur ad suum obsequium; et ideo in principio quidem paucos, postremo vero plures saeculariter excellentes Deus elegit ad praedicationis officium: unde in Glossa dicitur, quod nisi fideliter praecederet piscator, non humiliter sequeretur orator. Et etiam ad gloriam Dei pertinet, dum per abjectos, sublimes in saeculo ad se trahit.

Deinde cum dicit, *Ex ipso autem vos estis,* ne praedicatores fidei tamquam non excellentes, sed abjecti in saeculo, contemnerentur, ostendit quomodo Deus praedictum defectum in eis supplet. Et circa hoc tria facit. Primo ostendit cui sit attribuenda salus mundi, quae praedicatorum ministerio facta est, dicens: Dictum est quod vocati estis non per excellentes, sed per abjectos in saeculo: ex quo patet quod vestra conversio non est homini attribuenda, sed Deo: et hoc est quod dicit: *Ex ipso autem,* idest ex virtute Dei, *vocati estis in Christo Jesu,* idest ei juncti et incorporati per gratiam. Eph. 2, 10: « Ipsius enim factura su- « mus, creati in Christo Jesu, in operibus bonis. » Deinde ostendit quomodo Deus praedictos defectus in praedicatoribus suis supplet per Christum: et primo quantum ad defectum sapientiae, cum dicit: *Qui,* scilicet Christus, *factus est nobis* praedicantibus fidem, et per nos omnibus fidelibus, *sapientia:* quia ei inhaerendo qui est Dei sapientia, et participando ipsum per gratiam, sapientes facti sumus; et hoc *a Deo,* qui nobis Christum dedit, et nos ad ipsum traxit, secundum illud Joan. 6, 44: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui « me misit, traxerit eum. » Deut. 4, 6: « Haec est « vera sapientia et intellectus coram populis. » Secundo quantum ad defectum potentiae dicit, *Et justitia,* quae propter sui fortitudinem thoraci comparatur Sapient. 5, 19: « Induet pro thorace ju- « stitiam. » Dicitur autem Christus nobis factus justitia, inquantum per ejus fidem justificamur, secundum illud Rom. 3, 22: « Justitia autem Dei « per fidem Christi Jesu. » Tertio quantum ad defectum nobilitatis subdit: *Et sanctificatio et redemptio:* sanctificamur enim per Christum, inquan-

(1) *Al.* et ut Barnabas vel Moyses.

tum per eum Deo conjungimur, in quo consistit vera nobilitas, secundum illud 1 Reg. 2, 30: « Quicumque honorificaverit me, glorificabo eum; qui « autem contemnunt me, erunt ignobiles. » Unde dicitur Hebr. ult. 12: « Jesus, ut sanctificaret per « suum sanguinem populum, extra portam passus « est. » Factus est autem nobis redemptio, inquantum per ipsum redempti sumus de servitute peccati, in quo vere ignobilitas consistit: unde in Psal. 30, 6, dicitur: « Redemisti me Deus veritatis. » Tertio assignat dictorum causam, cum dicit: *Ut quemadmodum scriptum est.* Hierem. 9, 24: *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur:* ubi nostra littera habet: « In hoc glorietur qui gloriatur, scire et « nosse me. » Dicit enim: Si salus hominis non provenit ex aliqua excellentia humana, sed ex sola virtute divina, non debetur homini gloria, sed Deo, secundum illud Psal. 113, 1: « Non nobis, Domine, « non nobis, sed nomini tuo da gloriam. » Eccli. ultim. 23: « Danti mihi sapientiam, dabo gloriam. »

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Et ego, cum venissem ad vos, fratres, non veni in sublimitate sermonis aut sapientiae, annuntians vobis testimonium Christi: non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. Et ego in infirmitate et timore et tremore multo fui apud vos; et sermo meus et praedicatio mea, non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis; ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus saeculi, neque principum hujus saeculi, qui destruuntur; sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quae abscondita est, quam praedestinavit Deus ante saecula in gloriam nostram.

Postquam Apostolus ostendit quis sit conveniens modus doctrinae christianae, hic ostendit se illum modum observasse: et circa hoc tria facit. Primo ostendit se non fuisse usum apud eos aliqua excellentia saeculari; secundo ostendit apud quos excellentia spirituali utatur, ibi, *Sapientiam autem loquimur inter perfectos;* tertio rationem assignat, ibi, *Quae etiam loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus.* Circa primum tria facit. Primo dicit, quod non ostendit apud eos excellentiam saecularis sapientiae; secundo quod non praetendit excellentiam potentiae saecularis, ibi, *Et ego in infirmitate.... fui apud vos;* tertio non praetendit excellentiam eloquentiae, ibi, *Et sermo meus.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum.* Dicit ergo primo: Quia dictum est quod Christus misit me evangelizare non in sapientia verbi, et quod non sunt multi sapientes, *et ego, fratres,* quamvis sapientiam saecularem habeam, secundum illud 2 Corinth. 11, 6: « Et si « imperitus sermone, sed non scientia: *cum venissem ad vos,* convertendos ad Christum, ut habetur Act. 18, *veni annuntians vobis testimonium Christi,* secundum illud Act. 4, 33: « Virtute magna red- « debant Apostoli testimonium resurrectionis Domi- « ni nostri Jesu Christi: » et hoc *non in sublimitate sermonis aut sapientiae* . Attenditur autem sublimitas sapientiae in consideratione aliquorum sublimium et elevatorum supra rationem et sensum hominum. Eccli. 24, 7: « Ego in altissimis « habitavi. » Sublimitas autem sermonis potest referri vel ad verba significantia sapientiae conceptiones, secundum illud Eccli. ult. 2: « Verba sa- « pientum quasi stimuli, et quasi clavi in altum « defixi: » vel ad modum ratiocinandi per aliquas subtiles vias: nam in graeco habetur logos, quod et verbum et rationem significat, ut Hieronymus dicit. Hoc autem dicit Apostolus, quia fidem Christi per hujusmodi sublimitates sermonis aut sapientiae confirmare nolebat. 1 Reg. 2, 3: « Nolite « multiplicare (1) sublimia. » Deinde hujus rationem assignat, dicens: *Non enim judicavi me scire aliquid nisi Christum Jesum:* non enim ad hoc opus erat ut sapientiam ostentaret, sed ut demonstraret ejus virtutem, secundum illud 2 Cor. 4, 5: « Non enim praedicamus nosmetipsos, sed Jesum « Christum. » Et ideo solum utebatur his quae ad demonstrandam virtutem Christi pertinebant, existimans se ac si nihil sciret quam Jesum Christum. Hierem. 9, 24: « In hoc glorietur qui gloriatur, « scire et nosse me. » In Christo autem Jesu, ut dicitur Coloss. 2, sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae Dei absconditi, et quantum ad plenitudinem deitatis, et quantum ad plenitudinem sapientiae et gratiae, et etiam quantum ad profundas incarnationis rationes; quae tamen Apostolus eis non annuntiavit, sed solum ea quae erant manifestiora et inferiora in Christo Jesu: et ideo subdit, *Et hunc crucifixum;* quasi dicat: Sic vobis me exhibui, ac si nihil aliud scirem quam crucem Christi. Unde Gal. ultim. 14, dicit: « Mihi absit « gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Chri- « sti. » Quia igitur per sapientiam verbi evacuatur crux Christi, ut dictum est; ideo ipse Apostolus non venerat in sublimitate sermonis aut sapientiae. Deinde cum dicit, *Et ego in infirmitate etc.*, ostendit quod non praetenderit apud eos potentiam, sed potius contrarium, et foris et intus. Unde quantum ad id quod foris est, dicit: *Et ego fui apud vos in infirmitate,* idest tribulationes apud vos patiens. Gal. 4, 13: « Scitis quia per infirmitatem « carnis evangelizavi vobis jampridem. » Psalm. 15, 4: « Multiplicatae sunt infirmitates eorum (2). »

(1) *Ibi* loqui sublimia.

(2) *Al.* infirmitates meae: *quod forte melius D. Thomae sententiae congruit; sed cum nullibi sub his verbis reperiatur, Romanae editionis lectionem sequimur.*

Quantum vero ad id quod intus est, dicit: *Et timore,* scilicet de malis imminentibus, *Et tremore,* inquantum scilicet timor interior redundat ad corpus. 2 Cor. 7, 5: « Foris pugnae, intus timores. » Deinde cum dicit, *Et sermo meus,* ostendit quod non praetenderit apud eos excellentiam eloquentiae: et circa hoc tria facit. Primo excludit indebitum modum praedicandi, dicens: *Et sermo meus,* quo scilicet privatim et singulariter aliquos instruebam: Ephes. 4, 29: « Omnis sermo malus ex ore « vestro non procedat, sed si quis bonus est ad « aedificationem fidei: » *et praedicatio mea,* qua scilicet publice docebam, *non fuit in verbis persuasibilibus humanae sapientiae,* idest per rhetoricam, quae componit ad persuadendum: ut scilicet supra dixit, quod non fuit intentionis quod sua praedicatio niteretur philosophicis rationibus; ita nunc dicit non fuisse suae intentionis niti rhetoricis persuasionibus. Isa. 33, 19: « Populum imprudentem non videbis, populum alti sermonis, ita ut « non possis intelligere disertitudinem linguae ejus, « in quo nulla est sapientia. » Secundo ostendit debitum modum, quo usus fuit in praedicando, dicens: Sermo meus fuit *in ostensione spiritus et virtutis:* quod quidem potest intelligi dupliciter. Uno modo quantum ad hoc quod credentibus praedicationi ejus dabatur Spiritus sanctus, secundum illud Act. 10, 44: « Adhuc loquente Petro verba haec, « cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audie« bant verbum. » Similiter etiam suam praedicationem confirmabat faciendo virtutes, idest miracula, secundum illud Marc. ult. 20: « Sermonem con« firmante sequentibus signis. » Unde Galat. 3, 5: « Qui tribuit vobis spiritum, et operatur in vobis. » Alio modo potest intelligi quantum ad hoc quod ipse per Spiritum loquebatur (1); quod sublimitas et affluentia doctrinae ostendit. 2 Reg. 23, 2: « Spi« ritus Domini locutus est per me: » et 2 Cor. 4, 13: « Habentes eumdem spiritum fidei credimus, « propter quod et loquimur. » Confirmat etiam suam praedicationem ostendendo in sua conversatione multa opera virtuosa. 1 Thess. 2, 10: « Vos « enim testes estis et Deus, quam sancte et juste « sine querela vobis qui credidistis, affuimus. » Tertio assignat rationem dictorum, dicens: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum;* id est, non innitatur sapientiae humanae, quae plerumque decipit homines, secundum illud Isa. 47, 10: « Sa« pientia tua et scientia tua haec decepit (2) te. » *Sed in virtute Dei,* ut scilicet virtuti divinae fides innitatur, et sic non possit deficere. Rom. 1, 16: « Non erubesco Evangelium: virtus enim Dei est « in salutem omni credenti. »

Deinde cum dicit, *Sapientiam loquimur inter perfectos,* ostendit apud quos excellentia spiritualis sapientiae utatur: et primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Sapientiam vero non hujus saeculi.* Dicit ergo: Apud vos solum Christum crucifixum praedicavi. *Sapientiam autem,* idest profundam doctrinam, *loquimur inter perfectos.* Dicuntur autem aliqui perfecti dupliciter. Uno modo secundum intellectum; alio modo secundum voluntatem: hae enim inter potentias animae sunt propriae hominis; et ideo secundum eas oportet hominis perfectionem considerari. Dicuntur autem perfecti intellectu illi quorum mens elevata est super omnia carnalia et sensibilia, qui spiritualia et intelligibilia capere possunt, de quibus dicitur Hebr. 5, 14: « Perfectorum est solidus cibus, eorum qui « per consuetudinem exercitatos habent sensus ad « discretionem mali et boni. » Perfecti autem secundum voluntatem sunt quorum voluntas super omnia temporalia elevata, soli Deo inhaeret et ejus praeceptis. Unde Matth. 5, 48, propositis dilectionis mandatis, subditur: « Estote perfecti, sicut et Pater « vester caelestis perfectus est. » Quia igitur doctrina fidei ad hoc ordinatur ut fides per dilectionem operetur, ut habetur Galat. 5; necesse est eum qui in doctrina fidei instruitur, non solum secundum intellectum bene disponi ad capiendum et credendum, sed etiam secundum voluntatem et affectum bene disponi ad diligendum et operandum.

Deinde cum dicit, *Sapientiam vero non hujus saeculi,* exponit qualis sit sapientia de qua mentionem fecit: et primo ponit expositionem; secundo ratione expositionem confirmat, ibi, *Quam nemo principum hujus saeculi cognovit.* Circa primum duo facit. Primo exponit qualis sit ista sapientia per comparationem ad infideles; secundo per comparationem ad fideles, ibi, *Sed loquimur Dei sapientiam.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod *sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam vero,* dico, *non hujus saeculi,* idest de rebus saecularibus, vel quae est per rationes humanas, *neque* etiam *principum hujus saeculi;* et sic separat eam a sapientia mundana et quantum ad modum et materiam inquirendi, et quantum ad auctores, qui sunt principes hujus saeculi: quod potest intelligi de triplici genere principum, secundum triplicem sapientiam humanam. Primo possunt dici principes hujus saeculi reges et potentes saeculares, secundum illud Psalm. 2, 2: « Principes convenerunt in unum « adversus Dominum, et adversus Christum ejus: » a quibus principibus venit sapientia humanarum legum, per quas res hujus mundi in vita humana dispensantur. Secundo possunt dici principes, daemones: Joan. 14, 30: « Venit princeps mundi hu« jus, et in me non habet quidquam: » et ab his principibus venit sapientia culturae daemonum, scilicet negromantia, et magicae artes, et hujusmodi. Tertio possunt intelligi principes hujus saeculi, Philosophi, qui quasi principes se exhibuerunt hominibus in docendo, de quibus dicitur Isa. 19, 11: « Stulti principes Taneos, sapientes consiliarii Pha« raonis: » et ab his principibus processit tota humana philosophia. Horum autem principum, homines destruuntur per mortem et per amissionem potestatis et auctoritatis; daemones vero non per mortem, sed per amissionem potestatis et auctoritatis, secundum illud Joan. 12, 31: « Nunc prin« ceps hujus mundi ejicietur foras: » de hominibus autem dicitur Baruch 3, 16: « Ubi sunt prin« cipes gentium? » et postea subdit 19: « Exter« minati sunt et ad inferos descenderunt. » Sicut autem ipsi non sunt stabiles; ita et eorum sapientia non potest esse firma, et ideo non ei innitendum est.

Deinde cum dicit, *Sed loquimur Dei sapientiam,* exponit qualis sit sapientia per comparationem ad fideles: et primo describit eam quantum ad materiam vel auctoritatem, cum dicit: *Sed loquimur Dei sapientiam,* idest quae est Deus et a Deo: quamvis enim omnis sapientia a Deo sit, ut dicitur Eccli. 1, tamen speciali quodam modo haec sapien-

(1) *Al.* sequebatur.
(2) *Al.* decipit.

tia quae est de Deo, est etiam a Deo per revelationem, secundum illud Sap. 9, 17: « Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum tuum de altissimis? » Secundo ostendit qualitatem ejus, dicens: *In mysterio, quae abscondita est*: haec enim sapientia abscondita est ab hominibus, inquantum hominis intellectum excedit, secundum illud Eccli. 3, 25: « Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. » Unde dicitur Job 28, 21: « Abscondita est ab oculis omnium viventium. » Et quia modus docendi doctrinae debet esse conveniens, ideo dicitur, quod loquitur eam in *mysterio*, idest in aliquo occulto vel verbo vel signo. Infra 14, 2: *Spiritus loquitur mysteria.* Tertio ostendit fructum hujus sapientiae, dicens: *Quam Deus praedestinavit*, idest praeparavit, *in gloriam nostram*, idest praedicatorum fidei, quibus ex praedicatione tam altae sapientiae gloria magna debetur et apud Deum et apud homines. Prover. 3, 35: « Gloriam sapientes possidebunt. » Et quod dicit, *In gloriam nostram*, exponendum est, Omnium fidelium; quorum gloria haec est, ut in plena luce cognoscant ea quae nunc in mysterio praedicantur, secundum illud Joan. 17, 3: « Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. »

LECTIO II.

Quam nemo principum hujus saeculi cognovit: si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent. Sed sicut scriptum est, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus his qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? Ita et quae Dei sunt nemo cognovit nisi Spiritus Dei. Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.

Posita expositione de sapientia quam Apostolus loquitur inter perfectos, hic rationem assignat expositionis praedictae: et primo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad infideles; secundo quantum ad hoc quod eam descripserat per comparationem ad fideles, ibi, *Nobis autem revelavit Deus.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sapientia quam loquimur, non est *principum hujus saeculi:* haec enim sapientia est, *quam nemo principum hujus saeculi cognovit:* quod verum est, de quibuscumque principibus intelligatur: saeculares enim principes hanc sapientiam non cognoverunt, quia excedit rationem humani regiminis. Job 12, 24: « Qui immutat cor principum populi terrae, et decipit eos, ut frustra incedant per invium. » Philosophi etiam eam non cognoverunt, quia excedit rationem humanam: unde dicitur Bar. 3, 23: « Exquisitores prudentiae et scientiae, viam sapientiae nescierunt. » Daemones etiam eam non cognoscunt, quia excedit omnem creatam sapientiam: unde dicitur Job 28, 21: « Volucres caeli quoque latet. Perditio et mors dixerunt: Auribus nostris audivimus famam ejus. » Deinde cum dicit, *Si enim cognovissent etc.*, probat quod dixerat: et primo quidem probat per signum, quod non cognoverunt principes Dei sapientiam, secundum quod est in se abscondita; secundo probat per auctoritatem quod non cognoverunt eam, secundum quod praeparata est in gloriam nostram, ibi, *Sicut scriptum est.* Dicit ergo primo: Recte dico, quod principes hujus saeculi Dei sapientiam non cognoverunt: *si enim cognovissent* Dei sapientiam, cognovissent utique Christum esse Deum, qui in hac sapientia continetur; quo cognito, *nunquam crucifixissent Dominum gloriae*, idest ipsum Christum Dominum dantem gloriam suis, secundum illud Ps. 23, 10: « Dominus virtutum ipse est rex gloriae: » et Hebr. 2, 10: « Qui multos filios in gloriam adduxerat. » Cum enim creaturae rationali sit naturaliter appetibilis gloria, non potest in voluntatem humanam cadere quod auctorem gloriae interimat. Quod autem principes crucifixerint Jesum Christum, certum est si intelligatur de principibus qui potestatem habent inter homines: dicitur enim in Psal. 2, 2: « Astiterunt reges terrae, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus » quod Act. 4, exponitur de Herode et Pilato et principibus Judaeorum, qui consenserunt in mortem Christi. Sed etiam daemones operati sunt in mortem Christi, persuadendo, secundum illud Joan. 13, 2: « Cum diabolus jam misisset in cor ut eum traderet Judas Simonis Iscariotae. » Sed et pharisaei et scribae in lege periti, qui studium sapientiae dabant, operati sunt ad mortem Christi instigando et approbando.

Sed circa hoc duplex oritur dubitatio: quarum prima est de hoc quod dicit Deum gloriae crucifixum. Non enim divinitas Christi, aliquid pati potuit, secundum quod dicitur Christus Dominus gloriae.

Sed dicendum, quod Christus est una persona et hypostasis in utraque natura consistens, divina scilicet et humana: unde potest utriusque naturae nomine designari; et quocumque nomine significetur, potest praedicari de eo id quod est utriusque naturae, quia utrique non supponitur (1) nisi una hypostasis: et per hunc modum possumus dicere, quod homo creavit stellas, et quod Dominus gloriae est crucifixus; et tamen non creavit stellas secundum quod homo, sed secundum quod Deus; nec est crucifixus secundum quod est Deus, sed inquantum homo. Unde ex hoc verbo destruitur error Nestorii, qui dixerat unam naturam esse in Christo, Dei et hominis: quia secundum hoc nullo modo posset verificari quod Dominus gloriae sit crucifixus.

Secunda dubitatio est de hoc quod videtur supponere, quod principes Judaeorum vel daemones non cognoverunt Christum esse Deum. Et quidem quantum ad principes Judaeorum videtur hoc astrui per hoc quod dicit Petrus Act. 3, 17: « Scio quia per ignorantiam hoc feceritis, sicut et principes

(1) *Al.* idest nec supponitur.

« vestri. » Videtur autem esse contrarium quod dicitur Matth. 21, 38: « Agricolae videntes filium, « dixerunt intra se: Hic est heres: venite, occidamus eum: » quod exponens Chrysostomus dicit: « Manifeste Dominus probat his verbis, Judaeorum « principes non per ignorantiam, sed per invidiam, « Dei Filium crucifixisse. »

Solvitur in Glossa (in 2 expos., quae attribuitur Chrysostomo, hom. 40, ibid.), quod sciebant principes Judaeorum eum esse qui promissus erat in lege; non tamen mysterium ejus, quod Filius Dei erat; neque sciebant sacramentum incarnationis et redemptionis. Sed contra hoc esse videtur quod Chrysostomus dicit, quod cognoverunt eum esse Filium Dei. Dicendum est ergo, quod principes Judaeorum pro certo sciebant eum esse Christum promissum in lege, quod populus ignorabat; ipsum autem esse verum Filium Dei, non pro certo sciebant, sed aliqualiter conjecturabant; sed haec conjecturalis cognitio obscurabatur in eis ex invidia, et ex cupiditate propriae gloriae, quam per excellentiam Christi minui videbant.

Similiter etiam videtur esse de daemonibus dubitatio: dicitur enim Marc. 1, et Luc. 4, 34, quod daemonium clamavit, dicens: « Scio quod sis San« ctus Dei. » Et ne hoc praesumptioni daemonum ascribatur qui se jactant scire quod nesciunt (1), eorum notitia quam habebant de Christo, per ipsos Evangelistas asseritur. In Marc. 1, 34, quidem sic scribitur: « Non sinebat ea loqui (scilicet daemonia) « quoniam sciebant eum Christum esse: » et Luc. 4, 41, dicit: « Increpans non sinebat ea loqui quia « sciebant eum esse Christum. »

Et ad hoc respondetur in libro de Quaestionibus novi et veteris Testamenti, quod daemonia sciebant ipsum esse qui per legem fuit repromissus, quia omnia signa videbant in eo quae dixerunt Prophetae: mysterium autem divinitatis ejus ignorabant. Sed contra hoc videtur esse quod Athanasius dicit, quod daemonia dicebant Christum esse Sanctum Dei, quasi singulariter sanctum: ipse enim naturaliter est sanctus, cujus participatione omnes alii sancti vocantur. Dicendum est autem, quod, sicut Chrysostomus dicit, non habebant adventus Dei firmam et certam notitiam, sed quasdam conjecturas: unde Augustinus dicit in 9 de Civit. Dei (cap. 21), quod innotuit daemonibus non per id quod est vita aeterna, sed per quaedam temporalia sua virtute effecta.

Deinde cum dicit, *Sed sicut scriptum est*, probat per auctoritatem quod principes hujus saeculi Dei sapientiam non cognoverunt quantum ad hoc quod praedestinata est in gloriam fidelium, dicens: *Sed sicut scriptum est*, Isa. 64, 4: « ubi littera no« stra habet: Oculus non vidit, Deus, absque te, « quae praeparasti his qui diligunt te. » Ostenditur autem illa gloria visionis aperte ab hominibus ignorari, dupliciter. Primo quidem, quia non subjacet humanis sensibus, a quibus omnis humana cognitio initium sumit. Et ponit duos sensus. Primo visionis, quae deservit inventioni, cum dicit, *Quod oculus non vidit*. Job 28, 7: « Semitam ejus igno« ravit avis, nec intuitus est eam oculus vulturis. » Et hoc ideo quia non est aliquid coloratum et visibile. Secundo ponit sensum auditus, qui deservit disciplinae, dicens: *Nec auris audivit*, scilicet ipsam gloriam, quia non est sonus, aut vox sensibilis. Joan. 5, 37: « Neque speciem ejus vidistis, « neque vocem ejus audistis. » Deinde excludit notitiam ejus intellectualem, cum dicit: *Neque in cor hominis ascendit:* quod quidem potest intelligi uno modo ut ascendere in cor hominis dicatur quidquid quocumque modo cognoscitur ab homine, secundum illud Hier. 51, 50: « Hierusalem ascen« dat super cor vestrum; » et sic oportet quod cor hominis accipiatur pro corde hominis carnalis, secundum illud quod dicitur infra 3, 3: *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Est ergo sensus, quod illa gloria non solum sensu non percipitur, sed nec corde hominis carnalis; sed secundum illud Joan. 14, 17: « Quem mundus non potest accipere, « quia non videt eum nec scit eum. » Alio modo potest exponi, secundum quod proprie dicitur in cor hominis ascendere id quod ab inferiori pervenit ad hominis intellectum, puta a sensibilibus, de quibus prius fecerat mentionem. Res enim sunt in intellectu secundum modum ejus: res igitur inferiores sunt in intellectu altiori modo quam in seipsis; et ideo quando ab intellectu capiuntur, quodammodo in cor ascendunt: unde dicitur Isa. 65, 17: « Non erunt in memo« ria priora, nec ascendent super cor. » Illa vero quae sunt intellectu superiora, altiori modo sunt in seipsis quam in intellectu; et ideo, quando ab intellectu capiuntur, quodammodo descendunt. Jacob. 1, 17: « Omne donum perfectum desursum est, « descendens a Patre luminum. » Quia igitur illius gloriae notitia non accipitur a sensibilibus, sed ex revelatione divina; ideo signanter dicit: *Nec in cor hominis ascendit*, sed descendit, id scilicet *quod praeparavit Deus*, idest praedestinavit, *diligentibus se:* quia essentiale praemium aeternae gloriae caritati debetur, secundum illud Joan, 14: « Si quis diligit « me, diligetur a Patre meo; et ego diligam « eum et manifestabo ei meipsum: » in quo perfectio aeternae gloriae consistit: et Job 36, 33 « Annuntiat de ea (idest de luce gloriae) amico « suo, quod possessio ejus sit. » Ceterae autem virtutes accipiunt efficaciam merendi vitam aeternam, inquantum informantur caritate.

Deinde cum dicit, *Nobis autem revelavit Deus*, probat praedictam expositionem de sapientia divina per comparationem ad fideles: et primo proponit quod intendit; secundo probat propositum, ibi, *Spiritus enim omnia scrutatur*. Dicit ergo primo. Dictum est, quod sapientiam Dei nemo principum hujus saeculi cognovit. *Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum*, quem scilicet nobis misit, secundum illud Joan. 14, 26: « Paraclytus autem « Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine « meo, ille vos docebit omnia. » Job 33, 8: « Inspi« ratio Omnipotentis dat intelligentiam. » Quia enim Spiritus sanctus est spiritus veritatis, utpote a Filio procedens, qui est veritas Patris, his quibus mittitur, inspirat veritatem; sicut et Filius a Patre missus notificat Patrem, secundum illud Matth. 11, 27: « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui volue« rit Filius revelare. »

Deinde cum dicit, *Spiritus enim omnia scrutatur*, probat quod dixerat, scilicet quod per Spiritum sanctum sit sapientia fidelibus revelata: et primo ostendit quod Spiritus sanctus ad hoc sit efficax; secundo probat quod in discipulis Christi fecerat, ibi, *Nos autem non spiritum hujus mundi*

(1) *Al.* qui se jactabant scire quod nesciebant.

accepimus. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat propositum, ibi, *Quis enim scit hominum quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod per Spiritum sanctum revelavit nobis Deus suam sapientiam; et hoc fieri potuit: *Spiritus enim* sanctus *omnia scrutatur:* quod non est sic intelligendum, quasi inquirendo quomodo fiat; sed quia perfecte, et etiam intima quarumlibet rerum novit, sicut homo quod aliquando diligenter scrutatur. Unde dicitur Sap. 7, quod spiritus intelligentiae sanctus est omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus intelligibiles, mundos, subtiles; et non solum res creatas, sed etiam profunda Dei perfecte cognoscit. Dicuntur autem profunda ea quae in ipso latent, et non ea quae de ipso per creaturas cognoscuntur, quae quasi superficie tenus videntur esse, secundum illud Sap. 13, 5: « A magnitudine speciei et creaturae cognoscibiliter poterit creator horum videri. » Deinde cum dicit, *Quis enim scit hominum?* probat quod dixerat de Spiritu Dei per similitudinem humanis spiritus, dicens: *Quis enim scit hominum ea quae sunt hominis,* idest ea quae latent in corde, *nisi spiritus hominis, qui in eo est?* idest intellectus. Et ideo quae interius latent, videri non possunt. Signanter autem dicit, *Quis hominum?* ne ab horum cognitione etiam Deus videatur excludi. Dicitur enim Hierem. 17, 9: « Pravum est cor hominis, et quis cognoscet illud? Ego Deo probans corda et scrutans renes: » quia scilicet secretorum cordis solus Deus est cognitor. Manifesta autem est ratio quare homo ea quae in corde alterius latent, scire non potest: quia cognitio hominis a sensu accipitur; et ideo ea quae sunt in corde alterius, homo cognoscere non potest nisi quatenus per signa sensibilia manifestantur, secundum illud 1 Reg. 16, 7: « Homo videt quae foris patent, Deus autem intuetur cor. » Sed nec Angelus bonus nec malus ea quae in corde hominis latent scire potest nisi inquantum per alios effectus manifestantur: cujus ratio accipi potest ex ipso verbo Apostoli, qui dicit ea ratione spiritum hominis cognoscere quae in corde hominis latent, quia in ipso homine est. Angelus autem neque bonus neque malus illabitur menti humanae, ut in ipso corde hominis sit, et intrinsecus operetur: sed hoc solius Dei proprium est: unde solus Deus est conscius secretorum cordis hominis, secundum illud Job 16, 20: « Ecce in caelo testis meus, et in excelsis conscius meus. » Secundo similitudinem adaptat ad Spiritum Dei, dicens: *Ita et quae Dei sunt,* idest quae in ipso Deo latent, *nemo cognoscit nisi Spiritus Dei:* secundum illud Job 36, 26: « Ecce Deus magnus vincens scientiam nostram. » Sed sicut ea quae sunt in corde unius hominis alteri manifestantur per sensibilia signa, ita ea quae sunt Dei possunt esse nota homini per sensibiles effectus, secundum illud Sap. 13, 5: « A magnitudine speciei et creaturae, cognoscibiliter poterit creator horum videri. » Sed Spiritus sanctus, qui est in ipso Deo, utpote Patri et Filio consubstantialis, secreta divinitatis per seipsum videt, secundum illud Sap. 7, 22: « Est enim in illa (scilicet Dei sapientia) Spiritus intelligentiae sanctus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens. » Deinde cum dicit, *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus*, ostendit quomodo cognitio Spiritus sancti percipiatur, dicens: Licet nullus hominum per se possit scire quae sunt Dei; *nos autem,* Spiritu sancto scilicet repleti, *non accepimus spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui a Deo est.* Nomine autem spiritus, vis quaedam vitalis et cognitiva et motiva intelligitur. Spiritus ergo hujus mundi, potest dici sapientia hujus mundi, et amor mundi, quo impellitur homo ad agendum ea quae mundi sunt. Hunc autem spiritum sancti Apostoli non receperunt, mundum abjicientes et contemnentes, sed receperunt Spiritum sanctum, quo corda eorum illuminata sunt et inflammata ad amorem Dei, secundum illud Joan. 13, 26: « Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia: et Numer. 14, 24: « Servum meum Caleb, qui plenus est alio spiritu, et secutus est me, introducam in terram hanc. » Spiritus autem hujus mundi errare facit, secundum illud Isa. 19, 3: « Dirumpetur spiritus Ægypti in visceribus ejus, et consilium ejus praecipitabo. » Ex divino autem Spiritu ejus consecuti sumus *ut sciamus quae a Deo data sunt nobis*, ut sciamus de rebus divinis quantum unicuique Deus donavit: quia, sicut dicitur Ephes. 4, 7, « unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi. » Vel potest intelligi, Spiritum Dei donatum sanctis, ut dona spiritualia cognoscant, quae non habentes eumdem Spiritum ignorant, secundum illud Apoc. 2, 17: « Vincenti dabo manna absconditum, quod nemo scit nisi qui accipit. » Ex hoc autem accipi potest quod sicut nemo novit Patrem nisi Filius et cui voluerit Filius revelare, ut dicitur Matth. 11; ita nemo novit quae sunt Dei Patris et Filii, nisi Spiritus sanctus, et qui ipsum acceperunt; et hoc ideo quia sicut Filius consubstantialis est Patri, ita Spiritus sanctus Patri et Filio.

LECTIO III.

Quae et loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, et non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem judicat omnia, et ipse a nemine judicatur: sicut scriptum est: Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

Dixerat supra Apostolus: *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Postquam ergo manifestavit qualis sit haec sapientia, quia mundanis hominibus incognita, cognita autem sanctis; hic manifestat qua ratione hanc sapientiam sancti inter perfectos loquuntur. Et primo proponit quod intendit; secundo assignat rationem, ibi, *Animalis autem homo non percipit ea quae sunt Spiritus Dei.* Circa primum primo proponit revelatorum manifestationem, dicens: Dictum est, quod Spiritum Dei accepimus, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis: *quae* scilicet nobis

per Spiritum revelata sunt, *loquimur*; sunt enim eis revelata ad utilitatem; unde et Act. 2, 4, dicitur: « Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coeperunt « loqui. » Secundo tangit modum enarrandi, excludens modum inconvenientem, dicens: *Non in doctis humanae sapientiae verbis*; idest, non nitimur ad probandam nostram doctrinam per verba composita ex humana sapientia, sive quantum ad ornatum verborum, sive quantum ad subtilitatem rationum. Isa. 33, 19: « Populum alti sermonis « non videbis. » Astruit autem (1) modum convenientem cum dicit: *Sed in doctrina Spiritus;* idest, prout Spiritus sanctus nos loquentes interius docet, auditorum corda ad capiendum illustrat. Joan. 16, 13: « Cum venerit ille Spiritus veritatis, docebit « vos omnem veritatem. » Tertio determinat auditores, dicens: *Spiritualibus spiritualia comparantes:* quasi dicat: Recta comparatione spiritualia documenta tradimus spiritualibus viris, quibus sunt convenientia. 2 Tim. 11, 2: « Haec commenda fidelibus « viris, qui idonei erunt et alios docere. » Eosdem autem hic nominat spirituales quos supra perfectos: quia per Spiritum sanctum homines perficiuntur in virtute, secundum illud Psalm. 32, 6: « Spiri- « tu oris ejus omnis virtus eorum. »

Deinde cum dicit, *Animalis homo etc.*, assignat rationem dictorum: et primo ostendit quare spiritualia non sunt tradenda animalibus hominibus; secundo quare sunt tradenda spiritualibus, ibi, *Spiritualis autem judicat omnia.* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Stultitia enim est illi.* Ratio ergo talis est. Nulli sunt tradenda documenta quae capere non potest. Sed homines animales non possunt capere spiritualia documenta: ergo non sunt eis tradenda. Hoc est ergo quod dicit: *Animalis homo non percipit quae sunt Spiritus Dei.* Et ideo recta ratione non possunt tradi eis.

Ubi primo considerandum est quis homo dicatur animalis. Est ergo considerandum, quod anima est forma corporis. Unde propriae animae intelliguntur illae vires quae sunt actus corporalium organorum, scilicet vires sensitivae. Dicuntur ergo homines animales qui hujusmodi vires sequuntur, inter quas est vis apprehensiva et appetitiva: et ideo potest dicit homo dupliciter animalis. Uno modo quantum ad vim apprehensivam: et hic dicitur animalis sensu, qui, sicut dicitur in Glossa, de Deo juxta corporum phantasiam vel legis litteram vel rationem philosophicam judicat, quae secundum vires sensitivas accipiuntur. Alio modo dicitur quis animalis quantum ad vim appetitivam, quae scilicet afficitur solum ad ea quae sunt secundum appetitum sensitivum; et talis dicitur animalis vita, qui sicut dicitur in Glossa, sequitur dissolutam lasciviam animae suae, quam inter naturalis ordinis metas spiritus rector non continet. Unde dicitur in Canonica Judae vers. 19, « Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spi- « ritum non habentes. »

Secundo autem videndum quare tales non possunt percipere ea quae sunt Spiritus Dei: quod quidem manifestum est et quantum ad animalem sensum, et quantum ad animalem vitam. Ea enim de quibus Spiritus sanctus illustrat mentem sunt supra sensum et rationem humanam, secundum illud Eccli. 3, 25: « Plura supra sensum hominis « ostensa sunt tibi: » et ideo ab eo capi non possunt qui soli cognitioni sensitivae innititur. Spiritus etiam sanctus accendit affectum ad diligendum spiritualia bona, sensibilibus bonis contemptis; et ideo ille qui est animalis vitae, non potest capere hujusmodi spiritualia bona: quia Philosophus dicit in 4 Ethic. (lect. 13) quod qualis unusquisque est, talis finis videtur ei. Prov. 18, 2: « Non recipit stultus verba prudentiae, nisi ei « dixeris quae versantur in corde ejus. » Eccli. 22, 9: « Cum dormiente loquitur qui narrat sapien- « tiam stulto. »

Deinde cum dicit, *Stultitia enim est illi,* manifestat quod dixerat per signum: cum enim aliquis aliqua sapienter dicta reprobat quasi stulta, signum est quod ea non capiat. Quia igitur animalis homo ea quae sunt Spiritus Dei reputat stulta, ex hoc manifestatur quod ea non capit: et hoc est quod dicit: *Stultitia enim est illi,* scilicet animali: judicat enim esse stulta quae secundum Spiritum Dei aguntur. Eccle. 10, 3: « In via stultus ambu- « lans, cum ipse sit insipiens, omnes stultos ae- « stimat. » Quod autem homini animali, quae secundum spiritum sunt, videantur stulta, non procedit ex rectitudine sensus; sicut sapientes aliqua judicant esse stulta quae stultis videntur sapientia; sed (1) propter defectum intellectus: quia homo sensui deditus non potest intelligere ea quae supra sensum sunt; et homo carnalibus affectus non intelligit esse bonum nisi quod est delectabile secundum carnem: et hoc est quod sequitur: *Et non potest intelligere.* Psal. 81, 5: « Nescierunt neque « intellexerunt: in tenebris ambulant. » Quare autem non possit intelligere, ostendit subdens: *Quia spiritualiter examinatur;* idest, spiritualium examinatio fit spiritualiter: nunquam enim inferior potest examinare et judicare ea quae sunt superioris; sicut sensus non potest examinare ea quae sunt intellectus: et similiter neque sensus: neque ratio humana potest judicare ea quae sunt Spiritus Dei. Et ita relinquitur quod hujusmodi solo Spiritu sancto examinantur, secundum illud Psalm. 17, 31, « Eloquia Domini igne examinata, » probata scilicet a Spiritu sancto. Quia ergo animalis homo caret Spiritu sancto, non potest spiritualia examinare, et per consequens nec ea intelligere.

Deinde cum dicit, *Spiritualis autem judicat omnia,* assignat rationem quare spiritualibus spiritualia tradantur: et primo ponit rationem; secundo manifestat eam (2), ibi, *Quis enim novit sensum Domini?* Assignat autem talem rationem. Illi tradenda sunt spiritualia qui potest judicare: secundum illud Job 12, 2: « Auris verba dijudicat. » Sed spiritualis est hujusmodi; ergo ei spiritualia sunt tradenda. Et hoc est quod dicit: *Spiritualis autem judicat omnia, et ipse a nemine judicatur.*

Ubi primo videndum est quis homo dicatur spiritualis. Est autem notandum, quod spiritus nominare consuevimus substantias incorporeas. Quia igitur aliqua pars animae est quae non est alicujus organi corporei actus, scilicet pars intellectiva, comprehendens intellectum et voluntatem; hujusmodi pars animae spiritus hominis dicitur: quae tamen a Spiritu Dei et illuminatur secundum intellectum, et inflammatur secundum affectum et voluntatem.

(1) *Al.* enim.

(1) *In editis omittitur* sed.
(2) *Al.* causam.

Dupliciter ergo dicitur homo spiritualis. Uno modo ex parte intellectus, Spiritu Dei illustrante: et secundum hoc in Glossa dicitur, quod homo spiritualis est qui Spiritui Dei subjectus certissime ac fideliter spiritualia cognoscit. Alio modo ex parte voluntatis, Spiritu Dei inflammante; et hoc modo dicitur in Glossa, quod spiritualis vita est quae Spiritum Dei habens rectorem, animam regit, idest animales vires. Galat. ult. 1: « Vos, qui spirituales « estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis. »

Secundo considerandum est quare spiritualis dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur. Ubi notandum est, quod in omnibus ille qui recte se habet, rectum judicium habet circa singula; ille autem qui in se rectitudinis defectum patitur, deficit etiam in judicando: vigilans enim recte judicat et se vigilare, et alium dormire: sed dormiens non habet rectum judicium de se nec de vigilante. Unde non sunt res tales quales videntur dormienti, sed quales videntur vigilanti. Et eadem ratio est de sano et infirmo circa judicium saporum; et de debili et forti circa judicium ponderum, et de virtuoso et vitioso circa agibilia. Unde et Philosophus dicit in 5 Ethic. (lect. 3), quod virtuosus est regula et mensura omnium humanorum; quia scilicet in rebus humanis talia sunt singularia, qualia virtuosus judicat ea esse: et secundum hunc modum Apostolus hic dicit *spiritualis judicat omnia,* quia scilicet homo habens intellectum illustratum et affectum ordinatum per Spiritum sanctum, de singulis quae pertinent ad salutem rectum judicium habet. Ille autem qui non est spiritualis, habet etiam intellectum obscuratum, et affectum inordinatum circa spiritualia bona; et ideo ab homine non spirituali spiritualis homo judicari non potest, sicut nec vigilans a dormiente. Quantum ergo ad primum horum dicitur Sap. 3, quod judicabunt justi nationes; quantum ad secundum dicitur infra 4, 3: *Mihi pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die.*

Deinde cum dicit, (1) *Quis enim novit sensum Domini?* manifestat rationem inductam: et primo inducit auctoritatem; secundo adaptat ad propositum, ibi, *Nos autem sensum Christum habemus.* Est autem considerandum, quod ad hoc quod aliquis possit de aliquo homine judicare, duo requiruntur. Primo ut judicans cognoscat ea quae sunt judicati: quia, ut dicitur 1 Ethic. (cap. 3), unusquisque bene judicat quae cognoscit, et horum est optimus judex. Ex quo patet quod sensum, idest sapientiam Dei omnia judicantem, nullus possit dijudicare: ideo dicit: *Quis enim novit sensum Domini?* quasi dicat, nullus: quia sapientia Dei excedit omnem capacitatem (1) hominis. Eccli 1, 3: « Sapien« tiam Dei praecedentem omnia quis investigavit? » Sap. 9, 17: « Sensum autem tuum quis scire po« terit, nisi tu dederis sapientiam? » Secundo requiritur quod judicans sit superior judicato: unde dominus habet judicium de servo, magister de discipulo. Ex quo etiam patet quod nullus potest sensum Dei judicare: propter quod sequitur: *Aut quis instruxit eum?* quasi dicat, nullus. Non enim habet scientiam ab aliquo acceptam, sed potius fontem omnis scientiae. Job 26, 3: « Cui dedisti con« silium? Forsitan ei qui non habet sapientiam? » Videntur autem verba haec assumpta ex eo quod dicitur Isa. 40, 13: « Quis adjuvit spiritum Domi« ni, aut quis consiliarius ejus fuit; et ostendit illi « cum quo iniit consilium, et instruxit eum? » Deinde adaptat quod dixerat ad propositum, dicens: *Nos autem,* scilicet spirituales viri, *sensum Christi habemus,* idest, recipimus in nobis sapientiam Christi ad judicandum. Eccli. 17, 6: « Creavit illis « scientiam spiritus; sensu adimplevit corda illo« rum. » Luc. ultim. 45, dicitur quod « aperuit « illis sensum ut intelligerent Scripturas. » Et ita, quia sensus (2) Christi dijudicari non potest, conveniens est quod spiritualis, qui sensum Christi habet, a nemine judicetur.

(1) Omittit hic (Vulgatae cohaerenter) *sicut scriptum est* quod habetur in textu.

(1) *Al.* cupiditatem.
(2) *Al.* et ita quia sicut sensus.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: tamquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis; sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli; alius autem, Ego Apollo; nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? Quid vero Paulus? Ministri ejus cui credidistis; et unicuique sicut Dominus dedit. Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat et qui rigat, unum sunt.

Supra Apostolus ostenderat contentionem et divisionem Corinthiorum (1), qui propter ministros Christi, a quibus baptizati et docti erant, ad invicem disceptabant; hic incipit eorum judicium, quod habebant de ministris, improbare; ex quo judicio contentiones in eis procedebant: et circa hoc duo facit. Primo improbat eorum judicium, quantum ad hoc quod quibusdam ministrorum, de quibus gloriabantur, plus attribuebant quam deberent: se-

(1) *Al.* ostenderat errorem Corinthiorum.

cundo quantum ad hoc quod alios Christi ministros contemnebant, 4 cap., ibi, *Sic nos existimet homo.* Circa primum duo facit. Primo ostendit detrimentum quod patiebantur propter contentiones ex perverso judicio provenientes; secundo improbat eorum perversum judicium, ibi, *Quid igitur est Apollo?* Circa primum duo facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum; secundo ostendit quod adhuc idem patiuntur, ibi, *Sed nec nunc quidem potestis.* Circa primum tria facit. Primo ponit detrimentum quod hactenus passi erant propter eorum defectum. Dixerat enim supra, quod Apostoli quidem spiritualia documenta spiritualibus tradebant, quae animales homines percipere non poterant; quod eis adaptat dicens: *Et ego, fratres*, qui scilicet inter alios Apostolos spiritualibus spiritualia loquor, *non potui,* scilicet convenienter, *vobis loqui quasi spiritualibus,* ut scilicet traderem vobis spiritualia documenta, *sed quasi carnalibus,* scilicet locutus sum vobis: eosdem enim carnales dicit quos supra animales, quibus oportet tradi ea quae sunt infirmitati eorum accommoda. Isa. 28, 9: « Quem docebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus, » idest a carnali conversatione et sensu. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Tamquam parvulis in Christo,* idest parum adhuc introductis in perfectam doctrinam fidei, quae spiritualibus debetur. Hebr. 5, 13: « Omnis qui lactis est particeps, expers est sermonum justitiae, parvulus enim est; perfectorum autem est solidus cibus. » Tertio rationem assignat, ne credatur ex invidia eis spiritualem doctrinam subtraxisse; contra quod dicitur Sap. 7, 13: « Quam sine fictione didici, et sine invidia communico. » Unde subditur: *Nondum enim poteratis;* quasi dicat: Non subtraxi vobis escam propter meam invidiam (1), sed propter vestram impotentiam: quia verba spiritualia *nondum* bene *poteratis* capere, secundum illud Joan. 16, 12: « Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. » Deinde cum dicit, *Sed nec nunc quidem potestis,* ostendit quod adhuc idem detrimentum patiuntur: et primo quidem ponit impotentiam cui adhuc subjacebant, dicens: *Sed nec nunc quidem potestis;* quasi dicat: Quod a principio perfectam doctrinam capere non poteratis, non mirum fuit: quia hoc vestrae (2) novitati competebat, secundum illud 1 Petr. 2, 2: « Sicut modo geniti infantes lac concupiscite. » Sed hoc videtur esse culpabile quod post tantum tempus in quo proficere debuistis, eamdem impotentiam retinetis, secundum illud Hebr. 5, 12: « Cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis doceri quae sunt elementa sermonum Dei. » Secundo assignat praedictae impotentiae rationem, dicens: *Adhuc enim carnales estis,* scilicet vita et sensu; et ideo ea quae sunt spiritus, capere non potestis; sed sapitis ea quae sunt carnis, secundum illud Rom. 18, 5: « Qui secundum carnem sunt, quae carnis sunt sapiunt. » Tertio ponit rationem probationis inductae, dicens: *Cum enim inter vos sit zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?*

Ubi considerandum est, quod recte conjungit zelum et contentionem: quia zelus, idest invidia, est contentionis materia: invidus enim tristatur de bono alterius quod ille nititur promovere, et ex hoc sequitur contentio. Unde Jacob. 3, 16: « Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus pravum. » Et similiter e converso caritas, per quam quis diligit bonum alterius, est materia pacis. Secundo considerandum est, quod zelus et contentio non habent locum nisi in carnalibus hominibus: quia ipsi ad bona (1) corporalia afficiuntur, quae simul a pluribus integre possideri non possunt: et ideo propter hoc quod aliquis aliquod bonum corporale possidet, alius impeditur a plena possessione illius; et ex hoc sequitur invidia, et per consequens contentio. Sed spiritualia bona quibus (2) spirituales afficiuntur, simul a pluribus possideri possunt: et ideo bonum unius non est alterius impedimentum: et propter hoc in talibus nec invidia nec contentio locum habet. Unde Sap. 7, 13: « Sine invidia communico. » Tertio considerandum est, quare homines carnales (3) dicit secundum hominem ambulare, cum tamen homo ex spiritu et carne componatur. Quia naturae humanae consonum est ut spiritus cognitionem a sensibus carnis accipiat: unde consequenter affectus rationis humanae secundum ea quae sunt carnis, movetur, nisi spiritus hominis per Spiritum Dei supra hominem elevetur. Unde dicitur Eccli. 34, 6: « Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio. » Est ergo sensus. *Secundum hominem,* idest secundum naturam humanam sibi a Dei Spiritu derelictam; sicut et in Psalm. 4, 3, dicitur: « Filii hominum usque quo gravi corde? Ut quid diligitis vanitatem, et quaeritis mendacium? » Quarto manifestat probationem inductam, dicens: *Cum enim quis,* idest aliquis vestrum, *dicit, Ego quidem sum Pauli,* quia a Paulo baptizatus et doctus; *alius autem, Ego Apollo,* genitivi casus; per quod denotatur in vobis esse zelus et contentio; *nonne homines estis,* scilicet carnales et non spirituales, utpote zelum et contentionem habentes pro rebus humanis? Qualis enim homo est, talibus rebus afficitur et per affectum inhaeret, secundum illud Oseae 9, 10: « Facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt. »

Deinde cum dicit, *Quid igitur est Apollo?* improbat eorum judicium, quantum ad hoc quod plus ministris attribuebant quam deberent: et primo ostendit veritatem; secundo excludit errorem, ibi, *Nemo vos seducat;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Itaque nemo glorietur in hominibus.* Circa primum duo facit. Primo ostendit conditionem ministrorum; secundo agit de eorum mercede, ibi, *Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Circa primum tria facit. Primo ponit ministrorum conditionem; secundo ponit similitudinem, ibi, *Ego plantavi, Apollo rigavit;* tertio ostendit intentum, ibi, *Itaque neque qui plantat.* Circa conditionem autem ministrorum duo tangit. Primo quod non sunt domini, sed ministri, dicens: Vos de Paulo et Apollo gloriamini. Igitur quaero a vobis: *Quid est Apollo, et quid Paulus,* idest cujus dignitatis vel potestatis, ut digne de eis gloriari possitis? Et respondet: *Ministri ejus,* scilicet Dei, sunt; quasi dicat: Quod agunt in baptismo et in doctrina, non principaliter agunt sicut domini, sed sicut ministri ejus, secundum illud Isa. 61, 6: « Ministri Dei, dicetur

(1) *Al. deest* invidiam.
(2) *Al* quia hoc nescire.

(1) *Al.* circa bona.
(2) *Al.* ad quae.
(3) *Al. omittitur* carnales.

« vobis. » Posset autem alicui videri magnum esse, ministrum Dei esse, et gloriandum esse in hominibus de ministerio Dei. Et vere esset, si sine hominibus non pateret accessus ad Deum: sicut illi qui solent gloriari de ministris regis, sine quibus non patet aditus ad regem. Sed hoc hic locum non habet, quia fideles Christi per fidem habent accessum ad Deum, secundum illud Rom. 5, 2: « Per « quem accessum habemus ad Deum per fidem et « gratiam istam in qua stamus, et gloriamur in « spe gloriae filiorum Dei. » Ideo signanter addit, *Cui credidistis;* quasi dicat: Per fidem jam estis conjuncti Deo, non hominibus. Unde supra 2, 5, dictum est: *Ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* Et ideo primo de Deo est vobis gaudendum quam de hominibus. Contingit autem quod ministri hominum, vel dominorum vel artificum, primo habeant a seipsis aliquam dignitatem vel virtutem, ex qua idonei ad ministerium fiunt; sed hoc non est de ministris Dei: et ideo secundo ostendit quod tota dignitas et virtus ministrorum est a Deo, dicens: *Et unicuique sicut Deus divisit;* quasi dicat: Intantum aliquis, et unusquisque nostrum habet de virtute ministrandi, inquantum ei Deus dedit: unde nec sic nobis est gloriandum. 2 Corinth. 3, 5: « Sufficientia nostra « a Deo est, qui idoneos nos fecit ministros novi « testamenti. »

Deinde cum dicit, *Ego plantavi,* ponit similitudinem ministrorum ex similitudine agricolarum: ubi duplex differentia operationum intelligitur. Una operationis unius ministri ad operationem alterius; et quantum ad hoc dicit: *Ego plantavi;* idest, in praedicatione ad modum plantantis me habui, quia scilicet primo vobis praedicavi fidem. Isa. 51, 16: « Posui verba mea in ore tuo, ut plantes caelos. » *Apollo rigavit;* idest, ad modum rigantis se habuit, qui aquam plantis exhibet ad hoc ut nutriantur et crescant. Et similiter legitur Actor. 18, quod cum Paulus multos Corinthiorum convertisset, supervenit Apollo, qui multum contulit his qui crediderunt, publice ostendens per Scripturam esse Jesum Christum. Eccli. 24, 42, dicitur: « Rigabo « hortum meum plantationum. » Secunda differentia est operationis ministrorum, qui exterius operantur plantando et rigando, ad operationem Dei, qui interius operatur: unde subdit: *Sed Deus incrementum dedit,* interius scilicet operando. 2 Corinth. 9, 10: « Augebit incrementa frugum justitiae « vestrae. » Sic etiam in rebus corporalibus plantantes et rigantes exterius operantur; sed Deus operatur interius per operationem naturae ad incrementa plantarum.

Deinde cum dicit, *Itaque neque qui plantat, neque qui rigat, est aliquid,* infert de praemissis duas conclusiones: quarum primam infert secundum comparationem ministrorum ad Deum, dicens: Ex quo Paulus plantavit et Apollo rigavit, non sunt nisi ministri Dei, et non habent aliquid nisi a Deo, et non operantur nisi exterius, Deo interius operante. *Itaque neque qui plantat est aliquid,* scilicet principaliter et magnum, de quo sit gloriandum; *neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus:* ipse enim per se est aliquid principale et magnum, de quo est gloriandum: actio enim non attribuitur instrumento, cui comparatur minister, sed principali agenti. Unde Isa. 40, 17, dicitur: « Omnes gentes quasi non « sint, sic sunt coram eo. » Secundam conclusionem infert pertinentem ad comparationem ministrorum ad invicem, dicens: *Qui plantat autem et qui rigat,* cum sint ministri Dei, et nihil nisi a Deo habentes, et solum exterius operantes, *unum sunt,* ex conditione naturae et ministerii ratione, quia scilicet non potest unus alteri praeferri nisi secundum donum Dei; et ita, quantum in se ipsis est, unum sunt. Et quia consequenter in intentione ministrandi Deo unum sunt per concordiam voluntatis, ideo stultum est de his qui unum sunt dissentire. Psal. 132, 1: « Ecce quam bonum et quam « jucundum (1) habitare fratres in unum. » Rom. 12, 5: « Multi unum corpus sumus in Christo. »

(1) *Al.* ecce quam jucundum etc.

LECTIO II.

Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem: Dei enim sumus adjutores, Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis. Secundum gratiam Dei quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui; alius autem superaedificat. Unusquisque autem videat quomodo superaedificet: fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem superaedificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam; uniuscujusque opus manifestum erit: dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur; et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet: si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.

Supra Apostolus ostendit qualis sit conditio ministrorum; hic agit de remuneratione eorum: et primo agit (1) de mercede bonorum ministrorum; secundo agit de punitione malorum, ibi, *Nescitis quia templum Dei estis?* Circa primum tria facit. Primo promittit ministris mercedem propriam; secundo rationem assignat, ibi, *Dei enim sumus adjutores;* tertio agit de diversitate mercedis, ibi, *Secundum gratiam Dei.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod neque qui plantat est aliquid neque qui rigat; non tamen inutiliter plantat vel rigat; sed *unusquisque propriam* (1) *mercedem accipiet secundum suum laborem.* Quamvis enim qui incrementum dat, sit Deus, et ipse solus interius operetur; exterius tamen laborantibus mercedem tribuit; secundum illud Hierem. 31, 16: « Quiescat « vox tua a ploratu, et oculi tui a lacrymis, quia « merces est operi tuo. » Quae quidem est ipse Deus, secundum illud Genes. 15, 1: « Ego protector « tuus sum, et merces tua multa nimis. » pro qua mercede laborantes mercenarii laudantur, secundum illud Luc. 15, 17: « Quanti mercenarii « in domo patris mei abundant panibus ! » Alioquin si pro alia mercede in opere Dei aliquis la-

(1) *Al.* ponit.

(1) Al. *suam propriam.*

borat, laudandus non est, secundum illud Joan. 10, 12: « Mercenarius autem, cujus non sunt oves « propriae, videt lupum venientem et fugit. » Haec autem merces et communis est omnibus, et propria singulorum: communis quidem, quia idem est quod omnes videbunt et quo omnes fruentur, scilicet Deus, secundum illud Job 22, 26: « Super Omni- « potentem deliciis afflues, et levabis ad Deum fa- « ciem tuam: » Isa. 28, 5: » In illa die erit Do- « minus exercituum corona gloriae et sertum e- « xultationis populo suo: » et ideo Matth. 20, omnibus laborantibus in vinea datur unus denarius; propria vero merces erit singulorum, quia unus alio clarius videbit et plenius fruetur, secundum determinatam sibi mensuram. Unde et Daniel. 12, 3, illi qui docti sunt, comparantur splendori firmamenti: « qui ad justitiam erudiunt plurimos, « quasi stellae. » Hinc est quod Joan. 14, 2, dicitur: « In domo Patris mei mansiones multae sunt: » propter quod etiam hic dicitur: *Unusquisque propriam mercedem accipiet.* Ostendit autem secundum quid attendatur mensura propriae mercedis, cum subdit, *Secundum suum laborem.* Unde et in Psalm. 127, 2, dicitur: « Labores manuum tuarum quia « manducabis; beatus es, et bene tibi erit. » Non tamen per hoc designatur aequalitas secundum quantitatem laboris ad mercedem (1): quia, ut dicitur 2 Corinth. 4, 17, « quod in praesenti est momen- « taneum et leve tribulationis nostrae, supra mo- « dum in sublimitate aeternum gloriae pondus o- « perabitur in nobis. » Sed aequalitatem designat proportionis; ut scilicet ubi est potior labor, ibi sit potior merces. Potest autem intelligi labor esse potior tripliciter. Primo quidem secundum formam caritatis, cui respondet merces essentialis praemii, scilicet fruitionis et visionis divinae (2): unde dicitur Joan. 14, 21: « Qui diligit me, diligetur a Pa- « tre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei « meipsum. » Unde qui ex majori caritate laborat, licet minorem laborem patiatur, plus de praemio essentiali accipiet. Secundo ex specie operis: sicut enim in rebus humanis ille magis praemiatur qui in digniori opere laborat, sicut architector quam artifex manualis, licet minus laboret corporaliter; ita etiam in rebus divinis ille qui in nobiliori opere occupatur, majus praemium accipiet quantum ad aliquam praerogativam praemii accidentalis, licet forte minus corporaliter laboret: unde aureola datur doctoribus, virginibus et martyribus. Tertio ex quantitate laboris: quod quidem contingit dupliciter. Nam quandoque major labor majorem mercedem meretur, praecipue quantum ad remissionem poenae: puta quod diutius jejunat, vel longius peregrinatur: et etiam quantum ad gaudium quod percipiet de majori labore: unde Sap. 10, 17, dicitur: « Reddidit Deus (scilicet justis) mercedem « laborum suorum. » Quandoque vero est major labor ex defectu voluntatis: in his enim quae propria voluntate facimus, minorem laborem sentimus. Et talis magnitudo laboris non augebit, sed minuet mercedem: unde dicitur Isa. 40, 31: « Assument « pennas ut aquilae; current, et non laborabunt; « volabunt, et non deficient: » et ibi praemittitur: « Deficient pueri et laborabunt. »

Deinde cum dicit, *Dei enim sumus,* assignat rationem ejus quod dixerat: et primo ponit rationem; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Dei agricultura estis.* Dicit ergo primo: Recte quilibet nostrum mercedem accipiet: *Dei enim sumus adjutores,* scilicet secundum nostros labores.

Contra quod videtur esse quod Job 26, 2: « Cujus adjutores? Numquid imbecillis? » et Psalm. 40, 13: « Quis adjuvit Spiritum Domini? »

Dicendum est autem, quod dupliciter aliquis alium adjuvat. Uno modo augendo ejus virtutem; et sic nullus potest esse Dei adjutor: unde et post praemissa verba Job subditur: « Et sustentas bra- « chium ejus qui non est fortis? » Alio modo obsequendo operationi alterius: sicut si minister dicatur domini adjutor, inquantum exequitur opus ejus, aut ministerium artificis; et hoc modo ministri Dei sunt ejus adjutores, secundum illud 2 Corinth. 6, 1: « Adjuvantes autem exhortamur. » Sicut ergo ministri hominum exequentes eorum opera, mercedem ab eis accipiunt secundum suum laborem, ita et minister Dei.

Secundo adhibet similitudinem simplicis operis, scilicet agriculturae et aedificationis. Populus quidem fidelis ager est, a Deo cultus, inquantum per operationem divinam fructum boni operis Deo acceptum producit (1), secundum illud Rom. 7, 4: « Sitis alterius, qui et mortuis resurrexit, ut fru- « ctificetis Deo: » et Joan. 15, 1, dicitur: « Pater « meus agricola est. » Et hoc est quod primo dicitur: *Dei agricultura estis,* idest quasi ager a Deo cultus, et fructum ferens ejus opere; et populus fidelis est quasi domus a Deo aedificata, inquantum scilicet Deus in eis habitat; secundum illud Ephes. 2, 22: « Et vos coaedificamini in habitacu- « lum Dei. » Et ideo secundo dicitur: *Dei aedificatio estis,* idest aedificium a Deo constructum, secundum illud Psal. 126, 1: « Nisi Dominus aedificaverit do- « mum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam. » Sic igitur ministri Dei sunt adjutores, inquantum laborant in agricultura et aedificatione fidelis populi.

Deinde cum dicit, *Secundum gratiam Dei,* agit de diversitate mercedis: et quia merces distinguitur secundum distinctionem laboris, ut dictum est; ideo primo agit de diversitate laboris; secundo de diversitate mercedis, ibi, *Si quis superaedificat.* Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem laborum; secundo subjungit admonitionem, ibi, *Unusquisque autem videat quomodo superaedificet.* Circa primum duo facit. Primo, relicta similitudine agriculturae, quam supra prosecutus fuerat, sub similitudine aedificationis suum proprium laborem describit, dicens: *Secundum gratiam Dei, quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui.* Ubi considerandum est, quod architectus dicitur principalis artifex, et maxime aedificii, ad quem pertinet comprehendere summam dispositionem totius operis, quae perficitur per operationem manualium artificum: et ideo dicitur sapiens in aedificio qui simpliciter sapiens est (2) quia summam causam cognoscit, scilicet Deum, et alios secundum Deum ordinat. Ita sapiens in aedificio dicitur qui principalem causam aedificii, scilicet finem considerat, et ordinat inferioribus artificibus quid sit propter finem agendum. Manifestum est autem

(1) *Al.* aequalitas laboris ad mercedem.
(2) *Al. omittitur* praemii, scilicet fruitionis, et visionis divinae.

(1) *Al.* Deo producunt.
(2) *Al.* quia simpliciter sapiens est qui etc.

quod tota structura (1) aedificii ex fundamento dependet; et ideo ad sapientem architectum pertinet idoneum fundamentum collocare. Ipse autem Paulus fundamentum spiritualis aedificii collocavit Corinthiis: unde supra dixit, *Ego plantavi:* sicut enim se habet fundamentum in aedificio, sic plantatio in plantis: per utrumque enim significatur spiritualiter prima praedicatio fidei: unde et ipse dicit Rom. 15, 20: « Sic autem praedicavi Evangelium, non « ubi nominatus est Christus, ne super alienum « fundamentum aedificarem: » et ideo se comparat sapienti architecto. Hoc autem non suae virtuti attribuit, sed gratiae Dei; et hoc est quod dicit: *Secundum gratiam Dei quae data est mihi,* qui scilicet me aptum et idoneum ad hoc ministerium fecit. Infra 15, 10: *Abundantius omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum.* Secundo describit laborem aliorum, dicens: *Alius autem,* idest quicumque inter vos laborat, *superaedificat* fundamento a me posito: quod quidem potest ad duo referri. Uno quidem modo inquantum aliquis superaedificat fidei in seipso fundatae profectum caritatis et bonorum operum. 1 Pet. 2, 5: « Et « ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini. » Alio modo ad doctrinam, qua quis fundatam fidem in aliis (2) perfectius manifestat: unde Hier. 1, 10, dicitur: « Ut aedifices et plantes: » et secundum hoc idem significat haec superaedificatio quod supra rigatio. Deinde cum dicit, *Unusquisque autem videat quomodo superaedificet,* subjungit monitionem, dicens: Dictum est, quod ad alios pertinet superaedificare, *unusquisque autem videat,* idest diligenter attendat, *quomodo superaedificet,* idest qualem doctrinam fidei fundatam in aliis superaddat, vel qualia opera fidei in se fundatae habeat (3). Prov. 4, 25: « Oculi tui videant recta, et palpebrae tuae « praecedant gressus tuos. » Secundo respondet tacitae quaestioni, quare scilicet admoneat de superaedificatione, et non de fundatione; vel potius assignat rationem quare dixerit quod ad alios pertinet superaedificare, dicens: *Fundamentum aliud nemo potest ponere praeter id quod positum est,* scilicet a me, *quod est Jesus Christus,* qui habitat in cordibus vestris per fidem, ut dicitur Ephes. 3. Et de fundamento dicitur Isa. 28, 16: « Ecce ego « mittam in fundamentis Sion lapidem angularem, « probatum, pretiosum, in fundamento fundatum. »

Sed contra videtur esse quod dicitur Apoc. 21, 14: « Murus civitatis habens fundamenta duodecim, « et in ipsis duodecim nomina Apostolorum. » Non ergo solus Christus est fundamentum.

Dicendum est autem, quod duplex est fundamentum. Unum quidem quod per se habet soliditatem, sicut rupes aliqua, supra quam aedificium construitur; et huic fundamento Christus comparatur: ipse enim est petra, de qua dicitur Matth. 7, 25: « Fundata enim erat supra firmam petram. » Aliud est fundamentum quod habet soliditatem non ex se, sed ex alio solido subjecto, sicut lapides qui primo superponuntur petrae solidae; et hoc modo dicuntur Apostoli esse fundamentum Ecclesiae, quia ipsi primo superaedificati sunt Christo per fidem et caritatem: unde dicitur Eph. 2, 20: « Superaedificati supra fundamentum Apostolorum. »

(1) *Al.* substantia.
(2) *Al.* quam quis fundatam in aliis.
(3) *Al. deest* habeat.

Deinde cum dicit, *Si quis superaedificat etc.,* agit de mercedis differentia quantum ad hoc quod quidam eam accipiunt sine detrimento, quidam cum detrimento: et circa hoc tria facit. Primo docet quod diversitas operationum manifestatur ex retributione: secundo ostendit quando manifestatur, ibi, *Dies enim Domini declarabit;* tertio ostendit quomodo manifestatur, ibi, *Si cujus opus manserit, quod superaedificavit, mercedem accipiet.*

Circa primum considerandum est, quod Apostolus intendens ostendere diversitatem superaedificationis, sex ponit, videlicet tria contra tria: ex una quidem parte aurum, argentum et lapides pretiosos; et ex alia parte lignum, fenum et stipulam: quorum tria, scilicet aurum, argentum et lapides pretiosi, habent quamdam inclytam claritatem, simul et inconsumptibilitatem et pretiositatem; alia vero tria obscura sunt, et facile ab igne consumuntur et vilia sunt. Unde per aurum, argentum et lapides pretiosos intelligitur aliquid praeclarum et stabile; per lignum vero, fenum et stipulam aliquid materiale et transitorium. Dictum est autem supra, quod superaedificatio potest intelligi et quantum ad opera quae unusquisque superaedificat fidei fundamento, et quantum ad doctrinam quam aliquis doctor vel praedicator superaedificat in fundamento fidei ab Apostolo fundatae. Unde ista diversitas quam hic Apostolus tangit, ad utramque superaedificationem referri potest. Quidam ergo referentes haec ad superaedificationem operum, dixerunt, quod per aurum et argentum et lapides pretiosos intelliguntur bona quae quis fidei superaddit; sed per lignum, fenum et stipulam debent intelligi peccata mortalia, quae quis facit post fidem susceptam. Sed ista expositio penitus stare non potest. Primo quidem quia peccata mortalia sunt opera mortua, secundum illud Hebr. 9, 14: « Mundabit conscientias nostras ab operibus mortuis. » In hoc autem aedificio nihil aedificatur nisi vivum, secundum illud 1 Petr. 2, 5: « Et ipsi tamquam « lapides vivi superaedificamini. » Unde qui cum fide habet peccata mortalia, non superaedificat, sed magis destruit vel violat: contra quem dicitur infra eodem: *Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Secundo, quia peccata mortalia magis comparantur ferro vel plumbo vel lapidi, tum propter gravitatem, tum quia etiam non renovantur per ignem, sed semper in eo manent in quo sunt; peccata vero venialia comparantur ligno, feno et stipulae, tum propter levitatem, tum etiam quia ab eis aliquis de facili expurgatur per ignem. Tertio, quia secundum hanc expositionem videtur sequi quod ille qui moritur in peccato mortali, dummodo fidem retineat, finaliter salutem consequatur, licet primo aliquas poenas sustineat: sic enim sequitur: *Si cujus opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem:* quod quidem contrariatur manifeste sententiae Apostoli, qua dicitur infra 6, 9: *Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt:* et Galat. 5, 21: « Qui talia agunt, regnum Dei non « possidebunt. » Non est autem alicui salus nisi in regno Dei: nam qui ab eo excluduntur, mittuntur in ignem aeternum, ut dicitur Matth. 25. Quarto, quia fides non potest dici fundamentum nisi quia

per eam (1) Christus habitat in nobis, cum supra dictum sit, quod fundamentum est ipse Christus Jesus: non enim habitat Christus in nobis per fidem informem; alioquin habitaret in daemonibus, de quibus scriptum est Jacob. 2, 19: « Et daemo« nes credunt et contremiscunt » Unde quod dicitur Ephes. 3, 17, « Habitare Christum per fidem « in cordibus nostris, » oportet intelligi de fide per caritatem formata, cum scriptum sit, 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et « Deus in eo. » Haec est fides quae per dilectionem operatur, ut dicitur infra 13, 4: *Caritas non agit perperam.* Unde manifestum est quod illi qui operantur peccata mortalia, non habent fidem formatam, et ita non habent fundamentum. Oportet ergo intelligere quod tam ille qui superaedificat fundamento aurum, argentum, lapides pretiosos, quam etiam ille qui superaedificat lignum, fenum, stipulam, vitet peccata mortalia.

Ad horum ergo distinctionem intelligendum est, quod actus humani ex objectis speciem habent. Duplex est autem objectum humani actus: scilicet res spiritualis, et res corporalis: quae quidem objecta differunt tripliciter. Primo quidem quantum ad hoc quod res spirituales sunt perpetuae, res autem corporales sunt transitoriae: unde 2 Corinth. 4, 18: « Quae videntur temporalia sunt, quae au« tem non videntur aeterna. » Secundo quantum ad hoc quod res spirituales in seipsis claritatem habent, secundum illud Sap. 6, 13: « Clara est « et quae nunquam marcescit, sapientia. » Res corporales obscuritatem habent ex materia: unde dicitur Sap. 2, 5: « Umbrae transitus est tempus « nostrum. » Tertio quantum ad hoc quod res spirituales sunt pretiosiores et nobiliores rebus corporalibus: unde Prov. 3, 15, dicitur de sapientia: « Pretiosior est cunctis opibus: » et Sap. 7, 9: « Omne aurum in comparatione illius, arena est « exigua; et tamquam lutum aestimabitur argentum « in conspectu illius. » Et ideo opera quibus homo innititur rebus spiritualibus et divinis, comparantur auro, argento et lapidi pretioso, quae sunt solida, clara et pretiosa: ita tamen quod per aurum designentur ea quibus homo tendit in ipsum Deum per contemplationem et amorem: unde dicitur Cant. 5, 11: « Caput ejus aurum optimum; » caput enim Christi est Deus, ut dicitur infra 11, de quo auro dicitur Apoc. 3, 18: « Suadeo tibi emere a me « aurum ignitum; » idest sapientiam cum caritate. Per argentum significantur actus quibus homo adhaeret spiritualibus credendis et amandis et contemplandis: unde in Glossa refertur argentum ad dilectionem proximi: propter quod et in Psalm. 67, pennae columbae describuntur deargentatae, cujus superior pars, idest posteriora, describuntur esse in pallore auri. Sed per lapides pretiosos designantur opera diversarum virtutum, quibus anima humana ornatur: unde dicitur Eccl. 50 10: « Quasi vas auri solidum, ornatum omni « lapide pretioso. » Vel etiam mandata legis Dei, secundum illud Psalm. 118, 127: « Dilexi mandata tua « super aurum et topazion. » Opera vero humana quibus homo intendit rebus corporalibus procurandis, comparantur stipulis, quae viles sunt, namque fulgent et facile comburuntur (2); habent tamen quosdam gradus, prout quaedam sunt aliis stabiliora, quaedam vero facilius consumptibilia. Nam ipsi homines inter creaturas carnales et digniores (1) sunt, et per successionem conservatur: unde comparantur lignis, secundum illud Judic. 9, 6: « Ierunt ligna silva« rum ut eligerent super se regem. » Caro autem hominis facilius corrumpitur per infirmitatem et mortem: unde comparatur feno, secundum illud Isa. 49, 6: « Omnis caro fenum. » Ea vero quae pertinent ad gloriam hujus mundi, facillime traseunt, unde stipulae comparantur: unde in Psalm. 82, 14: dicitur: « Pone illos ut rotam, et ut stipulam ante « faciem venti. » Sic ergo superaedificare aurum et argentum et lapides pretiosos, est superaedificare fidei fundamento ea quae pertinent ad contemplationem sapientiae divinorum, et amorem Dei, et devotionem sanctorum, et obsequium proximorum et ad exercitium virtutum; superaedificare vero lignum, fenum et stipulam, est superaddere fidei fundamento ea quae pertinent ad dispositionem humanarum rerum, et ad curam carnis (2) et ad exteriorem gloriam.

Sciendum tamen, quod contingit aliquem hominem id intendere tripliciter. Uno modo ita quod in his finem constituat: et cum hoc sit peccatum mortale, per hoc homo non superaedificat, sed e converso, fundamento aliud fundamentum collocat: nam finis est fundamentum in rebus appetibilibus, quae quaeruntur propter finem. Alio modo aliquis intendit praedictis rebus, ut totaliter ordinans eas in Dei gloriam: et quia opera specificantur ex fine intento, hoc jam non erit aedificare lignum, fenum et stipulam; sed aurum et argentum et lapides pretiosos. Tertio modo aliquis, licet in his finem non constituat, nec vellet propter ista contra Deum facere; afficitur tamen istis (3) magis quam deberet, ita quod per haec retardetur ab his quae Dei sunt; quod est peccare venialiter: et hoc proprie est superaedificare lignum, fenum, stipulam; non quia ipsa superaedificentur proprie loquendo, sed quia opera ad temporalium curam pertinentia habent venialia adjuncta propter vehementiorem affectum ad ipsa: quae quidem affectio secundum quod magis et minus inhaeret, ligno, feno et stipulae comparatur. Et dupliciter potest distingui. Uno modo secundum permanentiam rerum spiritualium, ut prius dictum est; alio modo secundum vehementiam adhaesionis. Sciendum tamen, quod et illi qui spiritualibus rebus intendunt, non omnino possunt absolvi a cura rerum temporalium, nec etiam qui in caritate rebus temporalibus intendunt (4) sunt omnino a rebus spiritualibus vacui: sed studio diversificantur: nam quidam studium vitae suae ordinant ad spiritualia: temporalibus vero non intendunt, nisi inquantum requirit necessitas corporalis vitae; quidam vero studium vitae suae applicant ad temporalia procuranda, utuntur tamen spiritualibus rebus ad directionem vitae suae. Primi igitur superaedificant aurum, argentum, et lapides pretiosos; secundi vero superaedificant fenum, lignum, et stipulam. Ex quo patet quod illi qui superaedificant aurum, argentum et lapides pretiosos, habent aliquid de peccatis venialibus, sed non in quantitate notabili, propter

(1) *Al.* nisi per quam Christus habitat etc.
(2) *Al.* opera vero humana quibus homo intendit rebus corporalibus, habent quosdam gradus etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* et ad digniores.
(2) *Al.* et ad onera carnis.
(3) *Al.* ad ista.
(4) *Al.* qui in caritate rerum temporalium intendunt.

oc quod modicum attingunt de cura temporalium erum; illi etiam qui superaedificant lignum, fenum, tipulam, habent aliquid stabile pretiosum et praelarum, sed in minori quantitate, scilicet quantum iriguntur per bona spiritualia. Potest autem et aec diversitas referri ad superaedificationem dotrinae. Nam illi qui fidei ab Apostolis fundatae, er suam doctrinam superaedificant solidam veritaem et claram, sive manifestam et ad ornamentum cclesiae pertinentem, superaedificant aurum, argenum lapides pretiosos: unde Pro. 10, 20: « Argenım electum labia justi: » illi vero qui fidei ab postolis fundatae superaddunt in doctrina sua aliua inutilia (1), et quae non sunt manifesta, nec eritatis ratione firmantur, sed sunt vana et inaia; superaedificant lignum, fenum, stipulam: unde icitur Hier. 23, 28: « Qui habet somnium, narret somnium; et qui habet sermonem meum, loquatur sermonem meum vere. Quid paleis ad triticum? » Qui vero falsitatem doceret, non superaedificaret, sed magis subverteret fundamentum.

Dicit ergo: *Si quis superaedificat*, vel operando el docendo, *super fundamentum hoc*, idest super dem formatam in corde, vel super fidem fundaım ab Apostolis et praedicatam, *aurum, argenım, aut lapides pretiosos*, id est spiritualia opera, el praeclaram doctrinam, vel *lignum, fenum, stiulam;* idest corporalia opera, vel frivolam doctriam; *uniuscujusque opus manifestum erit*, scilicet divino judicio, quale sit: non enim latet per umanam ignorantiam. Nam quidam videntur superaedificare aurum, argentum, lapidem pretiosum: ui tamen superaedificant lignum, fenum, stipulam, rebus spiritualibus corporalia meditantes, puta ıcrum vel favorem humanum. Quidam vero videnır superaedificare lignum, fenum, stipulam; qui men aedificant aurum, argentum et lapidem retiosum, quia in administratione temporalium ihil nisi spiritualia cogitant. Unde et Sophon. , 12, dicitur: « Scrutabor Hierusalem in lucernis. » Luc. 12, 2 « Nihil opertum quod non reveletur. »

Deinde cum dicit, *Dies enim Domini declarait*, ostendit quando haec manifestantur: et primo onit tempus manifestationis, cum dicit: ***Dies enim Domini declarabit.*** Circa quod sciendum est, quod ınc dicitur esse tempus et dies alicujus rei quano est in optimo statu, et maximo sui posse; unde ccle. 3, 1; « dicitur: Omnia tempus habent. » Quando ergo homo suam voluntatem implet, etiam ontra Deum, tunc est dies hominis: unde dicitur lier. 17, 16: « Diem hominis non desideravi, tu scis. » Dies vero Domini dicitur quando voluntas Domini completur de hominibus qui per ejus ustitiam vel praemiabuntur vel damnabuntur, seundum illud Psal. 74, 3: « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. » Unde secundum triplex ei judicium tripliciter potest intelligi dies Domini. rit enim quoddam judicium generale omnium, ecundum illud Matth. 12, 41: « Viri Ninivitae surgent in judicio: » et secundum hoc dies Domini icitur novissimus dies judicii, de quo 2 Thess. , 2: « Non terreamini, quasi instet dies Domini. » t secundum hoc intelligitur, *Dies Domini declaabit*: quia in die judicii manifestabitur differentia umanorum meritorum. Rom. 2, 16: « In die quando judicabit Dominus occulta hominum. »

(1) *Al.* utilia.

Aliud autem est particulare judicium quod fit de unoquoque in morte ipsius, de quo habetur Luc. 16, 22: « Mortuus est dives et sepultus est in « inferno; mortuus est autem mendicus, et portatus est ab Angelis in sinum Abrahae. » Et secundum hoc dies Domini potest intelligi dies mortis, secundum illud 1 Thess. 5, 2: « Dies Domini « sicut fur in nocte ita (1) veniet. » Sic ergo dies Domini declarabit, quia in morte uniuscujusque, ejus merita patent: unde dicitur Prov. 11, 7: « Mortuo homine impio, nulla erit ultra spes. » et ibidem 14, 7: « Sperat autem justus in morte sua. » Tertium autem est judicium in hac vita, inquantum Deus per tribulationes hujus vitae interdum homines probat; unde dicitur infra 11, 32: *Cum judicamur a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.* Et secundum hoc dicitur dies Domini, dies temporalis tribulationis; de quo dicitur Sophon. 1 14: « Vox diei Domini amara: tribulabitur ibi fortis. » Dies ergo Domini declarabit, quia in tempore tribulationis affectus hominis probatur. Eccl. 27, 6: « Vasa figuli probat fornax, et homines justos ten« tatio tribulationis. » Secundo ostendit per quod fiet ista declaratio, quia per ignem: unde sequitur: *Quia in igne revelabitur*, scilicet dies Domini: nam dies judicii revelabitur in igne, qui praecedet faciem judicis, exurens faciem mundi, et involvens reprobos, et justos purgans: de quo dicitur in Psal. 96, 3: « Ignis ante ipsum praecedet, et inflamma« bit in circuitu inimicos ejus. » Dies autem Do« mini, qui est dies mortis, revelabitur in igne purgatorii, per quem purgabitur, si quid in electis (2) invenietur purgandum; de quo potest intelligi quod dicitur Job 23, 10: « Probabit me « quasi aurum quod per ignem transit. » Dies vero qui est dies tribulationis divino judicio permissae, revelabitur (3) in igne tribulationis: de quo dicitur Eccl. 2, 5: « In igne probatur aurum et « argentum; homines vero acceptabiles, in camino « tribulationis. » Tertio ponit effectum manifestationis, cum subdit: *Et uniuscujusque opus quale sit, ignis probabit:* quia scilicet per quemlibet ignium praedictorum probantur merita hominis vel demerita: unde in Psalm. 16, 3: dicitur: » Igne « me examinasti, et non est inventa in me iniqui« tas. » In his tribus quae hic Apostolus ponit, primum est conclusio duorum sequentium. Si enim dies Domini revelatur in igne, et ignis probat quale sit uniuscujusque opus; consequens est quod dies Domini declaret differentiam operum humanorum.

Deinde cum dicit, *Si cujus opus manserit*, ostendit modum praedictae manifestationis: et primo quantum ad bona opera, cum dicit: *Si cujus*, idest alicujus, *opus*, quod ipse superaedificavit, *manserit*, scilicet in igne, ille scilicet *qui superaedificavit, mercedem accipiet.* Hierem. 31, 15: « Est merces « operi tuo. » et Isa. 40, 10: « Ecce merces ejus « cum eo. » Dicitur autem aliquod opus in igne permanere illaesum dupliciter. Uno modo ex parte ipsius operantis: quia scilicet ille qui hoc facit opus, scilicet bonae doctrinae, vel quodcumque bonorum operum, propter hujusmodi opus non punitur, inquantum scilicet nec torquebitur igne purgatorii, nec igne qui praecedet faciem judicis, nec etiam aestuat igne tribulationis. Qui enim non

(1) *Al. omittitur* ita.
(2) *Al.* in elementis.
(3) *Al.* revelatur.

immoderate temporalia dilexit, consequens est quod non nimis doleat de eorum amissione: dolor enim causatur ex amore rei quae amittitur: unde superfluus amor superfluum generat dolorem. Alio modo potest intelligi ex parte ipsius operis: quolibet enim praedictorum ignium (1) superveniente homini, permanet opus bonae doctrinae, vel quodcumque aliud bonum opus: nam igne tribulationis superveniente, non cessat homo neque a vera doctrina, neque a bono opere virtutis; utrumque autem horum permanet homini quantum ad meritum et in igne purgatorii, et in igne qui praecedit faciem judicis. Secundo ostendit idem quantum ad mala opera, dicens: *Si cujus*, idest alicujus, *opus arserit*, scilicet per aliquem ignium praedictorum, *detrimentum patietur*, scilicet qui hoc operatus est, non tamen usque ad damnationem: unde subdit: *Ipse autem salvus erit*, scilicet salute aeterna, secundum illud Isa. 45, 17: « Salvatus est Israel in Domino « salute aeterna; » *sic tamen quasi per ignem*, quem scilicet prius sustinuit vel in hac vita, vel in fine hujus vitae, vel in fine mundi: unde dicitur in Psalm. 65, 12: « Transivimus per ignem et « aquam, et eduxisti nos in refrigerium: » et Isa. 43, 2: « Cum transieris per ignem, non com« bureris, et flamma non comburet te, quia ego « Dominus Deus salvator tuus. » Dicitur autem opus alicujus ardere dupliciter. Uno modo ex parte operantis, inquantum scilicet aliquis affligitur igne tribulationis propter immoderatum affectum quo superflue terrena diligit, et punitur igne purgatorii, vel igne qui praecedet faciem judicis, propter peccata venialia, quae circa curam temporalium commisit, sive etiam per frivola et vana quod docuit. Alio modo ardet opus in igne ex parte ipsius operis; quia scilicet tribulatione superveniente, homo non potest vacare nec doctrinae vanae, nec terrenis operibus, secundum illud Psal. 145, 4: « In illa die « peribunt omnes cogitationes eorum. » Nec etiam igne purgatorii, vel praecedente faciem judicis, remanebit ei aliquid praedictorum vel ad remedium vel ad meritum. Et similiter dupliciter patitur detrimentum: vel inquantum ipse punitur, vel (1) inquantum perdit id quod fecit: et quantum ad hoc dicitur Eccl. 14, 20: « Omne opus corruptibile in « fine deficiet; et qui operatur illud, ibit cum illo; « et omne opus electum in fine justificabitur, et « qui operatur illud, honorificabitur in illo: » quorum primum pertinet ad eum qui superaedificat lignum, fenum et stipulam, quod est opus in igne ardens; secundum autem pertinet ad eum qui superaedificat aurum, argentum, et lapides pretiosos, quod est opus manens in igne absque detrimento.

(1) *Al.* judiciorum.

(1) *Al.* *omittitur* vel.

LECTIO III.

Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos. Nemo se seducat. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum: scriptum est enim: Comprehendam sapientes in astutia eorum: et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium quoniam vanae sunt. Nemo itaque glorietur in hominibus. Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive praesentia, sive futura: omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus autem Dei.

Supra ostendit Apostolus quae sit merces bene laborantium; hic agit de poena male laborantium, sive destruentium: et circa hoc duo facit. Primo demonstrat poenam; secundo excludit errorem contrarium, ibi, *Nemo vos seducat*. Ostendit autem poenam operantium ad destructionem, prosequens similitudinem aedificii spiritualis: et circa hoc tria facit. Primo ostendit dignitatem spiritualis aedificii; secundo determinat poenam destruentium, ibi, *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus;* tertio assignat rationem poenae, ibi, *Templum enim Dei sanctum est*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod ille qui superaedificat, mercedem salutis accipiet vel sine detrimento, vel cum detrimento. Sed ut possitis agnoscere quae sit poena male in vobis laborantium, oportet vos vestram dignitatem agnoscere: quam primo ponit dicens: *An vos nescitis quia* vos fideles Christi *estis templum Dei*? Eph. 2, 21: « In quo omnis aedificatio con« structa crescit in templum sanctum in Domino, « in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei. » Secundo probat quod fideles sint templum Dei. Est enim de ratione templi quod sit habitaculum Dei, secundum illud Psal. 10, 5: « Deus in templo « sancto suo: » unde omne illud in quo Deus habitat, potest dici templum. Habitat autem Deus principaliter in seipso, quia ipse solus se comprehendit: unde et ipse Deus templum Dei dicitur Apoc. 21, 22: « Dominus Deus omnipotens templum illius « est. » Habitat etiam Deus in domo sacrata (1) per specialem cultum qui in ea sibi exhibetur; et ideo domus sacrata dicitur templum, secundum illud Psalm. 5, 8: « Adorabo ad templum sanctum tuum « in timore tuo. » Habitat etiam Deus in hominibus per fidem, quae per dilectionem operatur, secundum illud Ephes. 3, 17: « Habitare Christum « per fidem in cordibus vestris. » Unde et ad probandum quod fideles sint templum Dei, subjungit quod inhabitantur a Deo, cum dicit: *Et Spiritus Dei habitat in vobis*. Et Rom. 8, 11, dictum est, « Spiritus qui suscitavit Jesum Christum, habitabit « in vobis. » Ezech. 36, 27: « Spiritum meum « ponam in medio vestri. » Ex quo patet quod Spiritus sanctus est Deus, per cujus inhabitationem fideles dicuntur templum Dei: sola enim inhabitatio Dei, templum Dei facit, ut dictum est.

Est autem considerandum, quod Deus est in omnibus creaturis, in quibus est per essentiam potentiam et praesentiam, implens omnia bonitatibus suis, secundum illud Hier. 23, 24: « Caelum « et terram ego impleo. » Sed spiritualiter dicitur Deus inhabitare, tamquam in familiari domo, in sanctis, quorum mens capax est Dei per cognitionem et amorem, etiamsi ipsi in actu non cognoscant et diligant, dummodo habeant per gratiam

(1) *Al.* secreta.

habitum fidei et caritatis; sicut patet de pueris baptizatis: et cognitio sine dilectione non sufficit ad inhabitationem Dei, secundum illud 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et « Deus in eo. » Inde est quod multi cognoscunt Deum vel per naturalem cognitionem, vel per fidem informem; quos tamen non inhabitat Spiritus Dei.

Deinde cum dicit, *Si quis autem templum Dei violaverit*, subjungit poenam male operantium secundum convenientiam praedictorum, dicens: *Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus.* Violatur autem templum Dei dupliciter. Uno modo per falsam doctrinam, qua non superaedificatur fundamento, sed magis subruit fundamentum, et destruit aedificium: unde dicitur Ezech. 13, 19, de falsis prophetis: « Violabant me ad populum meum (1) « propter pugillum hordei et fragmentum panis. » Alio modo violat aliquis templum Dei per peccatum mortale, per quod aliquis vel seipsum corrumpit vel alium opere vel exemplo: unde dicitur Malach. 2, 11: « Contaminavit Judas sanctificationem Do« mini, quam dilexit. » Sic autem dignum est ut disperdatur ille a Deo per damnationem aeternam qui violat spirituale templum Dei, vel qualitercumque polluit: unde dicitur Malach. 2, 12: « Disper« det Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum « et discipulum: » et in Psalm. 11, 4: « Disper« det Dominus universa labia dolosa, et linguam « magniloquam. »

Deinde cum dicit, *Templum enim Dei sanctum est*, assignat rationem ejus quod dixerat de sanctitate templi. Qui enim aliquam rem sacram violat, sacrilegium committit: unde dignum est ut disperdatur. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*, sicut supra dictum est: et in Psalm. 64, 6, dicitur: « Sanctum est templum tuum, mirabile in « aequitate: » et alibi, Psalm. 92, 5: « Domum « tuam, Domine, decet sanctitudo. » Et quidem in materiali templo est quaedam sacramentalis sanctitas, prout templum divino cultui dedicatur; sed in fidelibus Christi est sanctitas gratiae, quam consecuti sunt per baptismum, secundum illud infra 6, 11: *Abluti estis, sanctificati estis.*

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, excludit errorem contrarium: et primo monet fideles ut sibi caveant a seductione errorum; secundo docet modum (2) cavendi, ibi, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat;* tertio rationem assignat, ibi, *Sapientia enim hujus mundi, stultitia est apud Deum.* Circa primum sciendum, quod quidam dixerunt, quod Deus neque punit neque remunerat hominum facta: ex quorum persona dicitur Soph. 1, 12: « Qui dicunt in cordibus « suis: Non faciet bene Dominus, et non faciet « male: » et Thren. 3, 37: « Qui est iste qui dixit « ut fieret Domino non jubente? Ex ore Altissimi « non egredietur bonum neque malum. » Ad hunc ergo errorem excludendum dicit: *Nemo vos seducat*, asserens scilicet, quod ille qui templum Dei violat, non disperdatur a Deo: sicut Ephes. 5, 7, dicitur: « Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc « enim venit ira Dei in filios diffidentiae. »

Deinde cum dicit, *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc saeculo, stultus fiat*, docet modum cavendi hujusmodi seductionem. Ubi sciendum est, quod quidam dixerunt Deum non punire peccata hominum, innitentes rationibus humanae sapientiae: puta, quod Deus non cognoscat singularia quae fiunt hic: ex quorum persona dicitur Job 22, 14: « Circa cardines caeli perambulat, nec nostra « considerat. » Ad hoc ergo vitandum dicit: *Si quis inter vos videtur esse sapiens in hoc saeculo*, idest sapientia saeculari, quae in eo quod contrariatur veritati fidei, non est sapientia, licet videatur esse; *stultus fiat*, abjiciendo istam sapientiam apparentem, *ut sit sapiens*, scilicet secundum sapientiam divinam, quae est vera sapientia. Et hoc etiam observandum est non solum in his in quibus saecularis sapientia contrariatur veritati fidei, sed etiam in omnibus in quibus contrariatur honestati morum: unde Prov. 30, 1, dicitur: « Deo secum « morante confortatus est. »

Deinde cum dicit, *Sapientia hujus mundi, stultitia est apud Deum*, assignat rationem ejus quod dixerat: et primo ponit rationem. Videbatur enim ineptam monitionem fecisse, ut aliquis fieret stultus: et vere inepta esset, si stultitia illa de qua loquebatur, esset per abnegationem verae sapientiae: sed non est ita; *sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum.* Dicitur sapientia hujus mundi quae principaliter mundo innititur: nam illa quae per res hujus mundi ad Deum attingit, non est sapientia mundi, sed sapientia Dei, secundum illud Rom. 1, 19, « Deus e« nim illis revelavit: invisibilia enim ipsius a creatura « mundi per ea quae facta sunt, intellecta conspi« ciuntur. » *Sapientia* ergo *mundi*, quae sic rebus mundi (1) intendit ut ad divinam veritatem non pertingat, *stultitia est apud Deum;* idest, stultitia reputatur secundum divinum judicium. Isa. 19, 2: « Stulti principes Taneos, sapientes consiliarii « Pharaonis dederunt consilium insipiens. » Secundo probat quod dixerat, per duas auctoritates: quarum prima scribitur Job 6, 13: unde dicit: *Scriptum est: Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Comprehendit autem sapientes Dominus in astutia eorum, quia per hoc ipsum quod astute cogitant contra Deum, impedit Deus eorum conatum, et implet suum propositum; sicut per malitiam fratrum Joseph, volentium impedire ejus principatum, impletum est per divinam ordinationem quod Joseph in Ægypto venditus principaretur. Unde et ante praemissa verba dicit Job: « Qui « dissipat cogitationes eorum (scilicet malignorum) « ne possint (2) implere manus eorum quod coepe« rant: » quia, ut dicitur Proverb. 21, 30, « non « est sapientia, non est scientia, non est consi« lium contra Dominum. » Secunda auctoritas sumitur ex Psalmis: unde dicit: *Et iterum scriptum est: Dominus novit cogitationes sapientium*, idest secundum sapientiam mundi, *quoniam vanae sunt*, quia scilicet non pertingunt ad finem cognitionis humanae, quae est cognitio veritatis divinae. Unde dicitur Sap. 13, 1: « Vani sunt homines in qui« bus non subest sapientia Dei. »

Deinde cum dicit, *Itaque nemo glorietur in hominibus*, infert conclusionem principaliter intentam, scilicet quod non debeant gloriari de ministris Dei: et primo concludit propositum ex praedictis, dicens: *Itaque*, ex quo ministri nihil sunt, sed laborant pro mercede, *nemo glorietur in hominibus*; sicut et in Psalm. 145, 3, dicitur: « Nolite confidere in « principibus, neque in filiis hominum, in quibus

(1) *Al.* violabant me ac populum meum.
(2) *Al.* medium.

(1) *Al.* deest mundi.
(2) *Al.* cogitationes malignorum, ne possint.

« non est salus: » et Hier. 17, 5: « Maledictus « vir qui confidit in homine, et ponit carnem « brachium suum. » Secundo rationem assignat ex dignitate fidelium Christi; assignans ordinem fidelium in rebus: et primo ponit ordinem rerum ad fideles Christi, dicens: *Omnia vestra sunt;* quasi dicat: Sicut homo non gloriatur de rebus sibi subjectis, ita et vos gloriari non debetis de rebus hujus mundi, quae omnia sunt vobis data a Deo, secundum illud Psalm. 8, 8: « Omnia subjecisti « sub pedibus ejus. » Exponit autem quae omnia; inter quae primo ponit ministros Christi, qui sunt divinitus ordinati ad ministerium fidelium, secundum illud 2 Corinth. 4, 5: « Nos autem servos vestros « per Jesum: » et hoc est quod dicit: *Sive Paulus,* qui plantavit, *sive Apollo,* qui rigavit, *sive Cephas,* idest Petrus, qui est universalis pastor ovium Christi, ut dicitur Joan. ult. Post haec ponit res exteriores, cum dicit, *Sive mundus,* qui est continentia omnium creaturarum: qui quidem est fidelium Christi, eo quod homo per res hujus mundi juvatur vel quantum ad necessitatem corporalem, vel quantum ad cognitionem Dei, secundum illud Sap. 13, 5: « A magnitudine speciei et creaturae co- « gnoscibiliter poterit creator horum videri. » Consequenter ponit ea quae pertinent ad ipsam hominis dispositionem, dicens: *Sive vita, sive mors:* quia scilicet fidelibus Christi et vita est utilis, in qua merentur, et mors, per quam ad praemia perveniunt: secundum illud Rom. 14, 8: « Sive vivi- « mus sive morimur, Domini sumus: » et Philip. 1, 21: « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. » Ad haec autem duo reducuntur omnia bona vel mala hujus mundi: quia per bona conservatur vita, per mala pervenitur ad mortem. Ultimo ponit quae pertinent ad statum hominis praesentem vel futurum, dicens: *Sive praesentia,* idest res hujus vitae, quibus juvamur ad merendum, *sive futura;* quae « nobis reservantur ad praemium. Non enim ha- « bemus hic civitatem permanentem, sed futuram « inquirimus: » ut dicitur Heb. ult. 14: *Omnia,* inquit, *vestra sunt,* idest vestrae utilitati deservientia, secundum illud Rom. 8, 28: « Diligentibus Deum « omnia cooperantur in bonum. » Sic ergo primus ordo est rerum (1) Christi ad fideles,; secundus vero fidelium Christi ad Christum; quos ponit subdens; *Vos autem Christi* estis, quia scilicet sua morte vos redemit: Rom. 14, 8: « Sive vivimus sive mo- « rimur, Domini sumus: » tertius ordo est Christi, secundum quod homo, ad Deum; ideo addit: *Christus autem,* secundum quod homo, *Dei est.* Unde eum Deum et Dominum in Psalm. 7, 1, nominat, dicens: « Domine Deus meus, in te speravi: » ut nomine Dei tota Trinitas intelligatur. Quia ergo nullus debet gloriari de eo quod infra ipsum est, sed de eo quod est supra ipsum; ideo non debent fideles Christi gloriari de ministris, sed magis ministri de ipsis. 2 Corinth. 7, 4: « Multa mihi « fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro « vobis. » Sed fideles Christi debent gloriari de Christo, secundum illud Galat. ult. 14: « Mihi ab- « sit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Chri- « sti; sicut Christus de Patre, secundum illud Sap. 2, 16: « Gloriatur se Patrem habere Deum. »

(1) *Al. deest* rerum.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer, aut ab humano die: sed neque meipsum judico. Nihil enim mihi conscius sum: sed non in hoc justificatus sum. Qui autem judicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo.

Superius redarguit Apostolus Corinthios de hoc quod de quibusdam ministris gloriabantur: hic autem arguit eos quod alios ministros contemnebant: et circa hoc duo facit. Primo arguit eorum culpam; secundo instat ad eorum correctionem, ibi, *Non ut confundam vos, haec scribo.* Circa primum duo facit. Primo arguit eorum temeritatem, qua male de ministris judicabant; secundo arguit eorum elationem, qua Christi ministros contemnebant, ibi, *Haec autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit de ministris Christi firmiter sentiendum; secundo quod non sit de eis temere judicandum, ibi, *Hic jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur.* Dicit ergo primo: Dixi quod nullus vestrum debet gloriari de hominibus; tamen quilibet vestrum debet cognoscere auctoritatem officii nostri, ad quod pertinet quod sumus mediatores inter Christum cui servimus (ad quos (1) pertinet quod dicit: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Isa. 61, 6: « Sacerdotes Dei vocabi- « mini; Ministri Dei nostri, dicetur vobis: ») et inter membra ejus, quae sunt fideles Ecclesiae, quibus bona Christi dispensat; ad quos (2) pertinet quod subditur: *Et dispensatores mysteriorum Dei,* idest secretorum ejus: quae quidem sunt spiritualia ejus documenta, secundum illud infra 14, 2: *Spiritus est qui loquitur mysteria:* vel etiam ecclesiastica sacramenta, in quibus divina virtus secretius operatur salutem: unde et in forma consecrationis eucharistiae dicitur, « Mysterium fidei. » Pertinet

(1) *Al.* ad quod.
(2) *Al. iterum* ad quod.

ergo ad officium praelatorum Ecclesiae, quod in gubernatione subditorum soli Christo servire desiderent, cujus amore oves ejus pascunt, secundum illud Joan. ult. 17: « Si diligis me, pasce « oves meas. » Pertinet etiam ad eos ut divina populo dispensent, secundum illud infra 9, 17: *Dispensatio mihi credita est*: et secundum hoc sunt mediatores inter Christum et populum, secundum illud Deut. 5, 5: « Ego sequester fui et « medius illo tempore inter Deum et vos. » Haec autem aestimatio de praelatis Ecclesiae necessaria est ad salutem fidelium: nisi enim eos recognoscerent ministros Christi, non eis obedirent tamquam Christo, secundum illud Galat. 4, 14: « Sicut An« gelum Dei excepistis me sicut Jesum Christum. » Rursum si eos non cognoscerent dispensatores, recusarent ab eis dona recipere, contra illud quod idem Apostolus dicit 2 Cor. 5, 10: « Quod dona« vi (si quid donavi) propter vos in persona « Christi donavi (1). »

Deinde cum dicit, *Hic jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur*, ostendit circa ministros Christi temere judicari non debere: et circa hoc tria facit. Primo ponit quoddam per quod judicare satagunt de fidelitate ministrorum; secundo ostendit de hoc judicio se non curare, sed Deo reservare, ibi, *Mihi autem pro minimo est ut a vobis judicer;* tertio concludit prohibitionem temerarii judicii, ibi, *Itaque nolite ante tempus judicare.* Circa primum considerandum est, quod ministrorum et dispensatorum Christi quidam sunt fideles, quidam infideles. Infideles dispensatores sunt qui in dispensandis divinis mysteriis (2) non intendunt utilitatem populi et honorem Christi et utilitatem membrorum ejus, secundum illud Luc. 16, 2, « In iniquo mammona fideles non fuistis. » Fideles autem qui in omnibus intendunt honorem Dei et utilitatem membrorum ejus, secundum illud Luc. 12, 42: « Quis putas est fidelis servus et pru« dens quem constituit dominus super familiam « suam? » Qui autem sunt fideles divino judicio manifestabuntur in futuro. Sed Corinthii temere volebant discutere qui dispensatores essent fideles vel infideles; et hoc est quod dicit: *Hic*, hoc est inter vos, *jam*, idest praesenti tempore, *quaeritur*, idest discutitur, *ut quis*, idest aliquis, *inter dispensatores fidelis inveniatur.* Judicabant enim plures esse infideles, vix aliquem virum putantes esse fidelem, secundum illud Prov. 20, 6: « Multi viri « misericordes vocantur; virum autem fidelem quis « inveniet? » Deinde cum dicit, *Mihi autem pro minimo est*, ostendit se hoc judicium reputare nihil: et circa hoc tria facit. Primo ponit quod non curat circa hoc ab aliis judicari, dicens: *Mihi autem*, qui sum minimus inter dispensatores, *pro minimo est*, idest minima bona reputo, *ut a vobis judicer*, scilicet esse fidelis vel infidelis. Et ne putarent ab Apostolo haec dici in eorum contemptum, ac si eorum judicium despiceret, quasi vilium personarum, subjungit: *Aut ab humano* intellectu, qui est dies hominis, secundum illud Joan. 11, 9: « Qui « ambulat in die, non offendit, quia lucem hujus « mundi videt: » vel ad litteram, *aut ab humano die*, idest ab intellectu in hoc tempore judicantium (3); quasi dicat: Vestrum, vel quorumcumque hominum judicium parum curo. Hierem. 17, 16: « Diem hominis non desideravi, tu scis. »

Est autem sciendum, quod de judicio hominum dupliciter debet curari. Uno modo quantum ad alios, qui ex eorum bono vel aedificantur vel scandalizantur; et sic sancti non pro minimo sed pro magno habent ab hominibus judicari, cum Dominus dicat Matth. 5, 16: « Videant opera vestra bona, « et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. » Alio modo quantum ad seipsos; et sic non curant multum, quia nec gloriam humanam concupiscunt, secundum illud 1 Thess. 2, 6: « Neque gloriam « ab hominibus quaerentes, neque aliquid a vobis « neque ab aliis: » neque opprobrium hominis timent, secundum illud Isa. 51, 7: « Nolite timere « opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne « timeatis. » Unde Apostolus signanter dicit, *Mihi autem*, idest quantum ad me pertinet. Non autem id pro nullo est, sed pro minimo: quia bona temporalia, inter quae bona fama computatur, non sunt nulla bona, sed minima, ut Augustinus dicit in lib. (1, cap. 15 et 16) de libero Arbitrio. Unde et Sap. 7, 9: « Omne aurum in comparatione illius « arena est exigua. »

Secundo ostendit quod neque seipsum judicare praesumit, dicens: *Sed neque meipsum judico.*

Videtur autem hoc esse contra id quod infra 11, 31, dicitur: *Si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur.* Debet ergo quilibet judicare seipsum.

Sed sciendum est, quod judicio discussionis, de quo Apostolus hic loquitur, quilibet debet judicare seipsum, secundum illud Psalm. 76, 7: « Exer« citabar, et scopebam spiritum meum: » et similiter judicio condemnationis et reprehensionis in manifestis malis, secundum illud Job 13, 15: « Ar« guam coram eo vias meas. » Sed judicio absolutionis non debet aliquis praesumere se judicare ut innocentem: unde dicitur Job 9, 20: « Si ju« stificare me voluero, os meum condemnabit me: « si innocentem ostendero (1), pravum me com« probabit. » Cujus rationem assignat, dicens: *Nihil mihi conscius sum;* idest, non habeo alicujus peccati mortalis conscientiam, secundum illud Job 27, 6: « Neque reprehendit me cor meum in om« ni vita mea; » *sed non in hoc justificatus sum;* idest, non sufficit ad hoc quod me justum pronuntiem, quia possunt aliqua peccata in me latere, quae ignoro, secundum illud Psal. 18, 13: « Delicta quis « intelligit? » et Job 9, 21, dicitur: « Et si sim« plex fuero, hoc ipsum ignorabit anima mea. »

Tertio concludit cui hoc judicium reservetur, dicens: *Qui autem judicat me, Dominus est;* idest, ad solum Deum pertinet judicare utrum sim fidelis minister, an non: hoc enim pertinet ad intentionem cordis, quam solus Deus ponderare potest, secundum illud Prov. 16, 2: « Spirituum ponde« rator est Dominus: » et Hierem. 17, 9: « Pra« vum est cor hominis et inscrutabile: quis co« gnoscet illud? Ego Dominus probans renes et « scrutans corda. »

Deinde cum dicit, *Itaque nolite ante tempus judicare*, concludit prohibitionem temerarii judicii: et circa hoc tria facit. Primo prohibet praevenire divinum judicium, dicens: *Itaque* exemplo meo, qui neque meipsum judico, neque ab aliis judicari

(1) *Al. omittitur* donavi.
(2) *Al.* ministeriis.
(3) *Al.* judicantibus.

(1) *Al.* considero.

curo, sed judicium meum Deo reservo, *nolite ante tempus judicare:* quia, ut dicitur Eccle. 8, 6, « Omni negotio tempus est et opportunitas: » *quoad usque veniat Dominus,* scilicet ad judicandum, secundum illud Isa. 3, 14: « Dominus ad judicium « veniet cum senatoribus populi sui. » Unde et Dominus dixit Matth. 7, 1: « Nolite judicare. » Sed hoc intelligendum est de occultis; de manifestis autem judicare commissum est a Deo hominibus, secundum illud Deut. 1, 16: « Audite illos, et « quod justum est judicate. » Sunt enim aliqua manifesta non solum per evidentiam facti, sicut notoria, sed etiam propter confessionem, aut testium probationem. Occulta vero Deus suo reservat judicio. Sunt autem occulta nobis quae latent in corde, vel etiam in abscondito fiunt; et de his dicitur in Psalm. 4, 5: « Quae dicitis in cordibus vestris, in « cubilibus vestris compungimini. » Unde homo quidem de his est temerarius judex, sicut judex delegatus, qui excedit formam mandati judicii (1), de causa non sibi commissa. Est ergo temerarium judicium, quando aliquis de dubiis judicat; perversum autem, quando falsum judicium profert: et quamvis non sit judicandum circa personas, puta ut aliquis judicet malum hominem qui bonus est; tamen multo gravius est ut judicium pervertatur de rebus ipsis; puta, si quis diceret virginitatem esse malam et fornicationem bonam; contra quod dicitur Isa. 5, 20: « Vae qui dicitis bonum malum, « et malum bonum. » Secundo describit perfectionem futuri divini judicii, dicens: *Qui,* scilicet Dominus ad judicandum veniens, *illuminabit abscondita tenebrarum;* idest, faciet esse lucida et manifesta ea quae occulte in tenebris facta sunt; *et manifestabit consilia cordium* idest omnia cordis (1), occulta, secundum illud Job 12, 22: « Qui revelat « occulta de tenebris, et producit in lucem umbram « mortis: » et Sophon. 1, 12: « Scrutabor Hierusalem in lucernis. » Quod quidem est intelligendum tam de bonis quam de malis quae non sunt per poenitentiam tecta, secundum illud Psal. 31, 1: « Beati quorum remissae sunt iniquitates, et « quorum tecta sunt peccata. » Tertio ponit fructum quem boni reportabunt de divino judicio, dicens: *Et tunc laus erit unicuique,* scilicet bonorum, *a Deo:* quae quidem laus vera erit, quia Deus nec decipi nec decipere potest. Rom. 2, 29: « Cujus « laus non ex hominibus, sed ex Deo est: » et 2 Corinth. 10, 18: « Non enim qui seipsum com« mendat, ille probatus est, sed quem Deus com« mendat. »

(1) *Al.* judicis.

(1) *Al.* idest omnia corde.

LECTIO II.

Haec autem, fratres, transfiguravi in me et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, ne supra quam scriptum est, unus adversus alterum infletur pro alio. Quis enim te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis? Jam saturati estis, jam divites facti estis: sine nobis regnatis; et utinam regnetis, ut et nos vobiscum regnemus. Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tamquam morti destinatos: quia spectaculum facti sumus mundo, et Angelis, et hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos autem fortes; vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam et esurimus et sitimus, et nudi sumus, et colaphis caedimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris. Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus. Tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.

Postquam Apostolus reprehendit in Corinthiis temeritatem qua ministros Christi judicabant, hic arguit eorum elationem, qua ministros Christi contemnebant: et circa hoc tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Quis enim te discernit?*; tertio eorum contemptum ironice loquens irridet, ibi, *Jam saturati estis.* Circa primum considerandum est, quod Apostolus supra volens reprimere contentiones Corinthiorum, quas habebant ratione ministrorum, usus fuerat nominibus bonorum ministrorum Christi; sicut supra 1, 12, dixit: *Unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephae:* et supra 3, 22, ubi dixit: *Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas:* et tamen non gloriabantur de bonis ministris Christi, nec propter eos dissidebant, sed propter pseudoapostolos: quos nominare noluit, ne videretur ex odio vel invidia contra eos loqui; sed loco eorum posuerat nomen suum et aliorum bonorum praedicatorum; et hoc est quod dicit: *Haec autem, fratres,* scilicet quae dixi de ministris de quibus gloriamini, et pro quibus contenditis, *transfiguravi,* idest figuraliter loquens transtuli, *in me et Apollo.* Dicitur enim Proverb. 1, 6: « Animad« vertet parabolam et interpretationem, verba sa« pientum et aenigmata eorum. » Et hoc *propter vos,* idest vestram utilitatem: 2 Corinth. 4, 15: « Omnia propter vos: » *ut in nobis discatis, ne unus vestrum infletur,* idest, superbia adversus alium proximum suum, *pro alio,* scilicet pro quocumque ministro Christi, *supra quam scriptum est,* idest ultra formam vobis in praemissis descriptam. Dicitur enim Sap. 4, 19: « Disrumpet illos inflatos « sine voce. »

Deinde cum dicit, *Qui enim te discernit?* assignat rationem quare unus non debeat contra alium inflari: et primo ponit rationem, dicens: *Quis enim te discernit?* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo sic. *Quis enim te discernit* a massa perditorum? Tu teipsum discernere non potes: unde non habes in te unde contra alium superbias. Et de hac discretione dicitur in Psalm. 42, 1: « Judica me « Deus, et discerne causam meam de gente non « sancta. » Alio modo potest intelligi: *Quis te discernit?* scilicet superiorem faciens proximo tuo: hoc quod tu facere non potes: unde contra eum superbire non debes. Et de hac discretione dicitur Eccl. 33, 2: « In multitudine disciplinae Dominus (1) separavit eos, et immuta« vit vias illorum. » Sed inter homines, inquan-

(1) *Al.* Domini.

tum sunt fideles Christi, non est discretio: quia, ut dicitur Rom. 12, 5, « Multi unum corpus sumus « in Christo: » et Act. 15, 9, dicit Petrus: « Nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans « corda eorum. » Secundo excludit quamdam rationem. Posset enim aliquis discerni a bonis vel a malis, melior eis existens propter bona quae habet, puta fidem, sapientiam et hujusmodi. Sed hoc excludit Apostolus, dicens: *Quid autem habes quod non accepisti?* quasi dicat, nihil: omnia enim bona sunt a Deo, secundum illud Psal. 103, 28: « Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur « bonitate: » et 1 Paralip. 29, 14: « Tua sunt « omnia, et quae de manu tua accepimus, dedimus « tibi. » Et ex hoc concludit propositum, dicens: *Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?* Ille igitur gloriatur quasi non accipiens qui de seipso gloriatur et non de Deo, sicut de quibusdam dicitur in Psal. 48, 7: « Qui confidunt « in virtute sua, et in multitudine divitiarum sua« rum gloriantur. » Et ad hoc pertinet prima species superbiae, qua scilicet aliquis superbiendo, quod habet, dicit a seipso habere, juxta illud Psalm. 11, 5: « Labia nostra a nobis sunt: quis noster « dominus est? » Ille autem gloriatur quasi accipiens, qui omnia Deo ascribens gloriatur de ipso, sicut supra 1, 31, dictum est: *Qui gloriatur, in Domino glorietur.* Sic autem gloriari non est superbire, sed humiliari sub Deo, cui homo dat gloriam, secundum illud Eccl. ult. 23: « Danti mihi « sapientiam, dabo gloriam. »

Deinde cum dicit, *Jam saturati estis*, irridet eorum superbiam, qui Apostolos Christi contemnebant: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Nos stulti* sumus *propter Christum.* Circa primum duo facit. Primo irridet in eis quod de se nimis praesumebant; secundo deridet in eis quod Apostolos contemnebant, ibi, *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit tamquam morti destinatos.* Circa primum duo facit. Primo irridet eos de praesumptione qua sibi attribuebant quod non habebant; secundo irridet eos de hoc quod sibi singulariter attribuebant quod singulariter non habebant, ibi, *Sine nobis regnatis.* Attribuebant autem sibi abundantiam bonorum: quorum quaedam sunt interiora; et quantum ad hoc dicit: *Jam saturati estis;* idest, vobis videtur quod saturati estis, idest abundanter refecti spirituali dulcedine, de qua dicitur in Psal. 16, 15: « Satiabor dum « manifestabitur gloria tua. » Poterat autem eis secundum veritatem dici, quod *jam saturati estis*, non plenitudine, sed fastidio, secundum illud Proverb. 27, 7: « Anima satiata calcabit favum. » Quaedam vero sunt bona exteriora; et quantum ad hoc dicit: *Jam divites facti estis*, sicut vobis videtur, scilicet divitiis spiritualibus, de quibus dicitur Isa. 33, 6: « Divitiae salutis, sapientia et « scientia. » Simile est quod dicitur Apoc. 3, 17: « Dicis, quia dives sum et locuples valde, et nul« lius egeo. »

Sed contra hoc videtur illud quod supra dixit in principio, dicens (cap. 1, 5): *Quia in omnibus divites facti estis in illo in omni verbo et in omni scientia.*

Sed dicendum est, quod supra dixit quantum ad bonos qui inter eos erant; hic autem dicit quantum ad praesumptuosos qui superbiebant de eo quod non habebant. Potest et aliter distingui satietas et divitiae, ut saturitas referatur ad usum gratiae, quo quis spiritualibus fruitur; divitiae autem ad ipsos habitus gratiarum.

Secundo, cum dicit, *Sine nobis regnatis*, irridet eos, quod sibi singulariter attribuebant quod non habebant: unde dicit: *Sine nobis regnatis;* idest, ita vobis videtur quod regnum ad vos pertineat, non ad nos. Sic enim erant decepti a pseudoapostolis ut crederent se solos habere fidei veritatem, quae in regno Dei consistit; Apostolum autem et sequaces ejus errare: contra quos dicitur Isa. 5, 8: « Numquid habitabitis vos soli in medio terrae? » Et ne videatur Apostolus ex invidia hoc dicere, subjungit: *Utinam regnetis* (1). Optat enim ut veram fidem habeant, secundum illud Act. 26, 29: « Opto omnes qui audiunt, tales fieri qualis et « ego sum, exceptis vinculis his. » Et ut eis exempla humilitatis praebeat, subjungit: *Ut et nos regnemus vobiscum;* quasi dicat: Si aliquam excellentiam habetis, non dedignamur vos sequi, sicut vos dedignamini sequi nos, contra illud quod dicitur Gal. 4, 18: « Quod bonum est aemulamini « in bono semper. »

Et est advertendum, quod Apostolus hic quatuor species superbiae tangit: quarum prima est quando aliquis reputat se non habere a Deo quod habet; quam tangit dicens: *Quid gloriaris, quasi non acceperis?* Et hoc etiam potest reduci ad secundam speciem; qua aliquis existimat propriis meritis accepisse. Tertia species est qua quis jactat se habere quod non habet: et quantum ad hoc dicit: *Jam saturati estis, jam divites facti estis.* Quarta species, quando aliquis, despectis ceteris, singulariter vult videri; et ad hoc pertinet quod dicit: *Sine nobis regnatis.*

Deinde cum dicit, *Puto quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit*, irridet eos de hoc quod Apostolos Christi contemnebant: et primo irrisorie ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Quia spectaculum facti sumus.* Dicit ergo primo: Prius dixi, quod sine nobis regnatis: *puto enim*, idest vos putare videmini, *quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit*, cum tamen infra 12, dicatur quod Deus in Ecclesia posuit primum Apostolos. Sic enim impletur quod dicitur Matth. 20, 26: « Erunt primi « novissimi, et novissimi primi. » Et ponit exemplum: *Tamquam morti destinatos:* illi enim qui sunt condemnati ad mortem, novissimi habentur inter homines, utpote quos indignum sit vivere; et tales, Apostoli reputantur a mundanis hominibus, secundum illud Psal. 43, 22: « Aestimati sumus « sicut oves occisionis. »

Deinde cum dicit, *Quia spectaculum facti sumus*, assignat causam contemptus. Circa quod considerandum est, quod quando aliqui sunt condemnati ad mortem, convocantur homines ad eorum occisionem, quasi ad spectaculum; et hoc maxime fiebat circa eos qui damnabantur ad bestias: et quia Apostoli erant quasi morti destinati, subjungit: *Quia spectaculum facti sumus mundo;* quasi totus mundus concurrat ad spectandum nostram occisionem, secundum illud Ps. 43, 14: « Posuisti nos oppro« brium vicinis nostris. » Exponit autem quid nomine mundi intelligat, cum subdit: *Et Angelis et hominibus*, scilicet bonis et malis. Concurrebant enim ad eorum spectaculum boni homines ad com-

(1) Al. *regnaretis.*

patiendum, et exemplum patientiae sumendum; mali homines ad persequendum et irridendum.

Deinde cum dicit, *Nos stulti propter Christum*, irridet eos in speciali, quod Apostolos contemnebant: et circa hoc duo facit. Primo ponit contemptum; secundo causam contemptus, ibi, *Usque in hanc horam et esurimus et sitimus etc.* Circa primum irridet eorum contemptum quantum ad hoc quod sibi excellentiam, Apostolis defectum attribuebant: et primo quantum ad perfectionem intellectus: et quantum ad hoc dicit: *Nos stulti* sumus *propter Christum;* idest, stulti reputamur, quia crucem Christi praedicamus: supra 1, 18: *Verbum crucis pereuntibus stultitia est*; et etiam quia propter Christum opprobria et contentiones sustinemus, secundum illud Sap. 5, 4: « Nos insensati vitam « illorum aestimabamus insaniam: » item ut legitur Act. 26, 24, « Festus dixit Paulo: Insanis Paule: « multae te litterae ad insaniam adducunt. » *Vos*, secundum vestram reputationem, estis *prudentes in Christo:* quia scilicet nec crucem ejus publice confiteri audetis, nec persecutionem pro eo (1) sustinetis. Prover. 26, 16: « Sapientior sibi videtur « piger septem viris loquentibus sententias. » Secundo quantum ad potestatem actionis, cum dicit: *Nos infirmi* reputamur, scilicet in exterioribus, propter afflictiones quam sustinemus. 2 Corinth. 2, 9: « Libenter gloriabor in infirmitatibus meis. » *Vos autem*, scilicet secundum vestram reputationem, estis *fortes*, scilicet in rebus corporalibus, quia secure vivitis sine tribulatione. Isa. 5, 22: « Vae qui « potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes « ad miscendam ebrietatem. » *Vos nobiles*, scilicet estis secundum vestram aestimationem, idest honore digni, qui exterius contumeliis non patimini. Isa. 19, 11: « Filius sapientium ego, filius regum « antiquorum: » *nos autem ignobiles* sumus, secundum vestram et aliorum reputationem, quia contemptibiles habemur: supra 1, 28: *Quae contemptibilia sunt mundi et ignobilia elegit Deus.* Et tamen secundum rei veritatem est e converso: soli enim contemptibiles illi sunt qui Deum contemnunt, secundum illud 1 Reg. 2, 30: « Qui au« tem contemnunt me, erunt ignobiles »

Deinde cum dicit, *Usque in hanc horam esurimus*, assignat causam contemptus: et primo ponit pro causa defectum bonorum temporalium: secundo mala quae in eis intelligebantur, ibi, *Maledicimur et benedicimus;* tertio concludit intentum, ibi, *Tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus.* Circa primum duo facit. Primo ponit defectum quem patiebantur in rebus necessariis: unde quantum ad ea quae pertinent ad victum dicit, *Usque in hanc horam*, idest continue a conversione nostra usque in praesens tempus, *esurimus et sitimus.* 2 Cor. 11, 17: « In fame et siti. » Quantum vero ad vestitum subdit: *Et nudi sumus*, idest propter vestimentornm inopiam, quia etiam interdum expoliabantur. Job 24, 7: « Nudos dimittunt homines « vestimenta tollentes, quibus non est operimentum « in frigore. »

Sed contra est quod dicitur in Psal. 26, 24: « Non vidi justum derelictum, nec semen ejus « quaerens panem. »

Sed dicendum est, quod ita patiebantur Apostoli quod non derelinquebantur, quia divina providentia moderabatur in eis et abundantiam et inopiam quantum eis expediebat ad virtutis exercitium: unde et Apostolus Philipp. 4, 12: « Ubique et in omni« bus institutus sum, et saturari, et esurire, et « abundare, et penuriam pati: omnia possum in « eo qui me confortat. »

Secundo ponit defectum eorum quae pertinent ad bene esse humanae vitae: quorum primum est reverentia ab hominibus exhibita; contra quod dicit: *Et colaphis caedimur*: quod quidem fit magis ad opprobrium, quam ad poenam: unde de Christo legimus Matth. 26, quod expuerunt in faciem suam et colaphis eum ceciderunt. Secundo requiritur quies in loco; contra quod dicitur: *Et instabiles sumus:* tum quia expellebantur a persecutoribus de loco in locum; secundum illud Matth. 10, 23: « Si vos persecuti « fuerint in una civitate, fugite in aliam: » tum etiam quia pro executione sui officii discurrebant ubique, secundum illud Joan. 15, 16: « Posui vos « ut eatis. » Tertio requiritur ministrantium auxilium; contra quod dicitur: *Et laboramus operantes manibus nostris:* tum quia aliquando nullus dabat eis unde possent sustentari; tum etiam quia labore manuum suarum victum acquirebant, vel ad vitandum fidelium gravamen, vel ad repellendum pseudoapostolos, qui propter quaestum praedicabant, ut habetur 2 Corinth. 12; tum etiam ut darent otiosis laborandi exemplum, ut habetur 2 Thess. 3; unde dicit Paulus Act. 20, 34: « Ad ea « quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, « ministraverunt manus istae. »

Deinde cum dicit: *Maledicimur etc.*, ponit mala quae Apostoli patiebantur: et primo in verbis, cum dicit, *Maledicimur*, idest, mala de nobis dicunt homines, vel ad detrahendum, vel ad contumelias inferendum, vel etiam mala imprecando: Hier. 15, 10: « Omnes maledicunt mihi: » *et benedicimus:* idest, reddimus bonum pro malo, secundum illud 1 Pet. 3, 9: « Non reddentes maledictum pro ma« ledicto, sed e contra benedicentes. » Secundo in factis; et quantum ad hoc dicit: *Persecutionem patimur*, non solum quantum ad hoc quod fugamur de loco ad locum, quod proprie persecutio dicitur, sed quantum ad hoc quod multipliciter tribulamur, secundum illud Psalm. 118, 157: « Multi qui per« sequuntur me et tribulant me: » *et sustinemus*, in Christo scilicet omnia patienter. Eccli. 1, 29: « Usque ad tempus sustinebit patiens. » Tertio tangit causam utriusque, cum dicit: *Blasphemamur;* idest, blasphemiae imponuntur nobis, dum dicimus magi vel malefici, et reputamur Dei inimici, secundum illud Joan. 16, 2: « Venit hora ut omnis « qui interficit vos, arbitretur obsequium se prae« stare Deo. » et Rom. 3, 8: « Sicut blasphema« mur, et ajunt quidam nos dicere: Faciamus ma« la, ut veniant bona. » tamen *obsecramus* Deum pro his qui nos persequuntur et blasphemant: secundum illud Matth. 5, 44: « Orate pro persequen« tibus et calumniantibus vos. »

Deinde cum dicit, *Tamquam purgamenta facti sumus*, concludit ex omnibus praemissis eorum contemptum, dicens: Et propter omnia praedicta *facti sumus tamquam purgamenta hujus mundi*, idest, reputati sumus et a Judaeis et a Gentilibus, ut per nos mundus inquinetur; et propter nostram occisionem mundus purgetur, et tamquam simus *peripsema* omnium. Dicitur autem peripsema, quodcumque purgamentum, puta vel pomi, vel ferri, vel

(1) *Al. omittitur* pro eo.

cujuscumque alterius rei. Et hoc *usque adhuc*, quia scilicet continue hoc patimur. Sed quandoque deficiet, secundum illud Sap. 5, 4: ubi ex ore impiorum dicitur: « Hi sunt quos aliquando habuimus « in derisum et in similitudinem improperii: » et postea 5, subditur: « Quomodo ergo computati « sunt inter filios Dei? »

LECTIO III.

Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos carissimos moneo. Nam si decem milia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Rogo ergo vos. imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino, qui vos commonefaciat vias meas, quae sunt in Christo Jesu; sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam. Veniam ad vos cito, si Dominus voluerit, et cognoscam, non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem: non enim in sermone est regnum Dei? sed in virtute. Quid vultis? In virga veniam ad vos, an in caritate et in spiritu mansuetudinis?

Postquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod Apostolos temere judicabant, et praesumptuose contemnebant; hic instat ad eorum correctionem: et primo admonitionis verbo; secundo, exemplo, ibi, *Rogo ergo vos* fratres *imitatores mei estote*; tertio correctionis flagello, ibi, *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam.* Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionis modum, dicens *Haec*, scilicet quae in serie Epistolae hucusque vobis dixi, *scribo, non ut confundam vos*, scilicet mala confusione, quae in desperationem mittit; quamvis velim vos confundi confusione quae peccatum vitat, secundum illud Eccli. 4, 25: « Est confusio adducens peccatum, et est con« fusio adducens gratiam et gloriam. » *Sed* praedicta *moneo* vos, *ut filios*. Eccli. 7, 25: « Filii tibi « sunt? Erudi illos et curva (1) illos a pueritia « eorum. » Secundo ostendit debitum admonendi modum (2) dicens: *Nam si decem millia paedagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres.* Ubi considerandum est, quod pater est qui primo generat; paedogogus autem est qui jam natum nutrit et erudit. Galat. 3, 24: « Lex praedagogus noster « fuit in Christo. » Dicit ergo Apostolus se patrem eorum in Christo: quia eis primo Evangelium praedicavit. Unde assignans rationem ejus quod dixerat, subdit: *Nam in Christo Jesu per Evangelium vos genui.* Est autem generatio processus ad vitam: homo autem vivit in Christo per fidem: Galat. 11, 20: « Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo « Filii Dei. » fides autem (ut dicitur Rom. 10, 17) est « ex auditu, auditus autem per verbum. » Unde verbum Dei est semen quo Apostolus eos genuit in Christo: unde Jac. 1, 18: « Voluntarie « nos genuit verbo veritatis. » Alios autem dicit paedagogos; quia postquam fidem receperant, eos adjuvarunt: ut intelligatur esse eadem comparatio quantum ad praedicationem Evangelii, paedagogi ad patrem, et quae supra 3, posita est rigatoris ad plantatorem, et superaedificatoris ad fundatorem.

Deinde cum dicit, *Rogo ergo vos*, fratres, instat ad corrigendum eos suo exemplo: et primo hortatur eos ad imitandum suum exemplum, dicens: *Ergo* ex quo estis filii, cum bonorum filiorum sit imitari patres, *rogo vos, imitatores mei estote*, scilicet ut non temere judicetis, sicut nec ego, quia neque meipsum judicare praesumo; et de vobis humilia sentiatis, et de aliis majora. Unde non sine causa tali modo loquendi usus est: *Nos infirmi, vos fortes.* 2 Thes. 3, 9: « Ut formam nos« metipsos daremus vobis ad imitandum. » Advertendum est autem, quod eosdem quos supra filios nominavit, nunc nominat fratres. Dixerat autem suos filios in Christo, quia eos non sibi, sed Christo genuerat; et quia ipse genitus erat Christo, ex consequenti eos habebat ut fratres et filios. Intantum ergo debebant eum imitari ut patrem, inquantum et ipse Christum imitabatur qui est omnium principalis pater. Et per hoc subtrahitur subditis occasio de adhaerendo malis exemplis praelatorum. Unde in hoc subditi solum praelatos imitari debent in quo ipsi Christum imitantur, qui est infallibilis regula veritatis: unde seipsum Apostolis in exemplum posuit Joan. 13, 15: « Exemplum dedi vobis ut, « quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. » Quod quidem exemplum Paulus sequebatur, secundum illud Job 23, 2: « Vestigia ejus secutus est pes « meus; viam ejus custodivi, et non declinavi ab « ea. » Secundo removet excusationem ignorantiae, dicens: *Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus carissimus, et fidelis in Domino*: secundum illud Philip. 2, 20, de Timotheo loquens: « Nemi« nem habeo ita unanimem, qui sincera affectione « pro vobis solicitus sit. » *Qui vos commonefaciat vias meas*; idest, qui vos doceat meos processus, idest omnia opera, et moneat vos ad ea sequendum, secundum illud Hier. 6, 16: « Interrogate « de semitis antiquis, quae sit via bona, et ambu« late in ea. » *Quae* quidem viae *sunt in Christo;* et ideo non debetis dedignari eas sequi, secundum illud Psalm. 24, 4: « Vias tuas, Domine, demon« stra mihi. » Et non videatur vobis hoc onerosum, quia hoc communiter omnibus impono. Unde subdit; *Sicut ubique in Ecclesia doceo.* Coloss. 1, 5: « Audistis veritatis Evangelium, quod pervenit « ad vos, sicut et in universo mundo. » Vel hoc quod dicit, *Vias meas*, referendum est ad opera: quod vero dicit, *Sicut* et *ubique*, ad documenta. Ad hoc enim missus erat Timotheus, ut induceret eos ad imitanda opera, et tenenda Apostoli documenta.

Deinde cum dicit, *Tamquam non venturus sim ad vos*, comminatur eis correctionis flagellum: et primo ostendit eos esse dignos correctionis flagello, dicens: *Tamquam non venturus sim ad vos, inflati sunt quidam;* scilicet vestrum, quasi non timentes per me de sua superbia convinci: et tamen digni sunt flagellis: nam humiles solis verbis corriguntur, superbi flagellis indigent, secundum illud Job 40, 7: « Respice cunctos superbos, et confun-

(1) *Al.* et cura.
(2) *Al. omittitur* modum.

« de eos. » Secundo praenuntiat eis suum adventum, quo veniet ad judicandum: ubi primo praenuntiat adventum, dicens: *Veniam autem cito ad vos.* Et quia dicitur Proverb. 16, 9: « Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus « ejus » ideo subdit: » *Si Dominus voluerit.* Jac. 4, 15: « Si Dominus voluerit, et si vixerimus, faciemus hoc aut illud. » Secundo praenuntiat eis suam judiciariam cognitionem, cum dicit: *Et cognoscam,* scilicet ordine judiciario, secundum illud Job 29, 16: « Causam quam nesciebam, diligentissime imvestigabam: » *non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem;* quasi dicat: Non propter haec ex mea examinatione approbabuntur qui abundant in verbis, sed si abundarent in virtute; quia, ut dicitur Prov. 14, 23, « ubi verba sunt « plurima, ibi frequenter egestas. » Tertio rationem assignat, dicens: *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute;* idest, non ideo aliqui pertinent ad regnum Dei, quia abundant in sermone, secundum illud Matth. 7, 21: Non omnis « qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem Patris « mei. » Ultimo comminatur eis correctionem, reservans tamen correctionem arbitrio eorum, dicens: *Quid vultis? In virga,* scilicet disciplinae, *veniam ad vos,* scilicet castigandos, *an in caritate,* idest ostensione amoris, *et in spiritu mansuetudinis?* ut scilicet nihil durius vobiscum agam: hoc enim pendet ex vobis (1). Nam si vos in via stultitiae permanetis, oportet me ad vos cum virga venire, secundum illud Proverb. 22, 15: « Stultitia colligata « est in corde pueri, et virga disciplinae fugabit « eam. » Si vero vos correxeritis, ostendam vobis caritatem et mansuetudinem. Galat. ult. 1, « Vos « qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis. » Hoc autem non dicit, quin si in virga veniens, non cum caritate veniret, cum scriptum sit Proverb. 13, 24: « Qui parcit virgae, « odit filium suum; qui autem diligit illum, instanter erudit: » sed quia ille qui castigatur virga, non sentit interdum dulcedinem caritatis, sicut illi quos blande consolatur.

(1) *Al.* in vobis.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Omnino auditur inter vos fornicatio: et talis fornicatio qualis nec inter Gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et vos inflati estis, et non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit. Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, jam judicavi ut praesens eum qui sic operatus est, in nomine Domini nostri Jesu Christi congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi hominem satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi.

Postquam Apostolus prosecutus est ea quae pertinent ad baptismi sacramentum, hic incipit prosequi ea quae pertinent ad matrimonium: et primo arguit peccatum contrarium matrimonio, scilicet fornicationem; secundo agit de ipso matrimonio, capit. 7, ibi, *De quibus autem scripsistis mihi etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam; secundo redarguit eam, ibi, *Non est bona gloriatio vestra.* Circa primum duo facit. Primo ponit culpam cujusdam fornicarii; secundo culpam aliorum qui peccatum fornicarii tolerabant, ibi, *Et vos inflati estis etc.* Circa primum primo ponit tria, quae pertinent ad culpae gravitatem. Primo namque ostendit peccatum esse notorium, dicens: Non sine causa quaesivi an velitis quod in virga veniam ad vos: est enim in vobis aliquid dignum virga disciplinae: quia *fornicatio auditur inter vos omnino,* secundum publicam famam (1); contra quod dicitur Ephes. 5, 3: « Fornicatio autem nec nominetur in vo- « bis. » Isa. 3 9: « Peccatum suum, quasi Sodoma, « praedicaverunt, nec absconderunt. » Secundo aggravat peccatum ex comparatione, cum dicit: *Et talis fornicatio qualis nec inter Gentes,* licita reputatur, vel invenitur. Apud Gentiles enim simplex fornicatio non reputabantur peccatum: unde Apostoli Act. 15, ad hunc errorem excludendum, Gentibus ad fidem conversis imposuerant quod abstineant se a fornicatione. Erat tamen quaedam fornicationis species quae et apud Gentiles illicita habebatur; et ideo dicit: *Ita ut uxorem patris sui aliquis habeat,* sicut dicitur Gen. 49, 4: « Effusus « es sicut aqua: non crescas, quia ascendisti cubile patris tui, et maculasti stratum ejus. » Hoc autem erat horribile etiam apud Gentiles, utpote contrarium naturali rationi existens. Per naturalem enim reverentiam filii ad parentes, secundum omnem statum et legem, pater et mater a matrimonio excluditur, ut sic etiam possit intelligi quod habetur Genes. 2, 24: « Propter hoc relinquet homo « patrem et matrem (scilicet in contractu matri- « monii) et adhaerebit uxori suae. » Sicut autem ibi subditur, vir et mulier « erunt duo in carne « una. » Et ideo uxor patris repellitur a matrimonio, sicut persona patris vel matris, secundum illud Levit. 18, 8: « Turpitudinem uxoris patris « tui ne discooperias: turpitudo enim patris tui est. »

Deinde cum dicit, *Vos inflati estis,* ponit culpam eorum qui hoc peccatum tolerabant: et primo reprehendit eorum tolerantiam; secundo supplet quod illi negligebant, ibi, *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu, jam judicavi.* Circa primum notat in eis tria vitia. Primo superbiam, cum dicit: *Et vos inflati estis,* scilicet vento superbiae, reputantes vos innocentes ex comparatione peccatoris: sicut Luc. 18, 11, pharisaeus dicebat: « Non sum « sicut ceteri hominum... velut etiam hic publica-

(1) *Al.* formam.

« nus. » Sap. 4, 19: « Disrumpet illos inflatos « sine voce. » Secundo tangit eorum injustitiam, cum dicit: *Et non magis luctum habuistis*, scilicet patiendo causa peccatoris, sicut Hier. 9, 1, dicitur: « Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis « fontem lacrymarum, ut plorem die ac nocte in- « terfectos filiae populi mei? » Vera enim justitia, ut dicit Gregorius (hom. 34 super Evang.), compassionem habet, non dedignationem. Tertio tangit eorum judicii negligentiam: *Ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.* Talis enim compassio viri justi ad peccatorem vulnerat et liberat, secundum illud Proverb. 23, 14: « Tu virga percuties (1) « eum, et animam ejus de inferno liberabis. » Per hoc etiam alii corriguntur, secundum illud Proverb. 19, 25: « Pestilente flagellato, stultus sapientior « erit. » Unde Eccle. 8, 11: « Quia non profertur « cito contra malos sententia; absque ullo timore « filii hominum perpetrant mala. » Debet autem ad correctionem aliorum interdum peccator separari, ubi de contagione timetur, secundum illud Proverb. 10, 22: « Ejice derisorem, et exibit cum « eo jurgium, cessabuntque causae et contume- « liae. »

Deinde cum dicit, *Ego quidem absque corpore, jam judicavi*, supplet eorum negligentiam, sententiam proferens contra peccatorem: et circa hoc tria facit. Primo ponit auctoritatem judicantis; secundo modum judicandi, ibi, *Congregatis vobis, et meo spiritu cum virtute Domini Jesu*; tertio sententiam judicis, ibi, *Tradere hujusmodi hominem satanae.* Circa primum duo facit. Primo ponit auctoritatem ministri, scilicet sui ipsius.

Videbatur autem contra judiciarium ordinem, ut condemnaret absentem, secundum illud Act. 25, 16: « Non est consuetudo Romanis condemnare « aliquem, priusquam is qui accusatur, praesentes « habeat accusatores. » Sed hoc Apostolus excusat, dicens: *Ego quidem absens corpore, praesens autem spiritu*, idest affectu et solicitudine mentis, secundum illud Coloss. 2, 5: « Et si corpore ab- « sens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, « et videns ordinem vestrum. » Vel *praesens spiritu*, quia per spiritum cognoscebat ea quae apud ipsos agebantur, ac si praesens esset, sicut et Eliseus dixit 4 Reg. 5, 26: « Nonne cor meum in « praesenti erat, quando reversus est homo de cur- « ru suo? » Et quia sum spiritu praesens, *jam judicavi;* idest, sententiam condemnationis ordinavi in eum qui sic operatus est.

Secundo ponit auctoritatem principalis Domini, dicens: *In nomine Domini nostri Jesu Christi*, idest vice et auctoritate, seu cum virtute et invocatione nominis ejus, secundum illud Coloss. 3, 17: « Omne « quodcumque facitis in verbo aut in opere, in « nomine Domini nostri Jesu Christi facite. » Deinde cum dicit, *Congregatis vobis in unum*, ostendit modum judicandi: ubi tria tangit. Primo fidelium congregationem, cum dicit: *Congregatis vobis* (2). Ea enim quae gravia sunt, multorum concordi deliberatione punienda sunt: unde et antiquitus judices sedebant in portis, ubi populus congregabatur, secundum illud Deut. 16, 18: « Judices « constitues in omnibus portis tuis. » Unde dicitur in Psalm. 110, 1: « In consilio justorum et con- « gregatione, magna opera Domini. » et Matth. 18, 20: « Ubi sunt duo vel tres congregati in no- « mine meo, ibi sum in medio. » Secundo adhibet suum assensum, cum dicit, *Et meo spiritu*, idest mea voluntate et auctoritate, secundum illud quod dixerat, *Praesens autem spiritu.* Tertio adhibet auctoritatem principalis Domini, scilicet Christi, dicens: *Cum virtute Domini nostri Jesu Christi*: ex qua judicium Ecclesiae habet robur firmitatis, secundum illud Matth. 18, 18: « Quodcumque ligaveris super « terram, erit ligatum et in caelis. » Deinde cum dicit, *Tradere hujusmodi hominem satanae*, ponit condemnationis sententiam: circa quam tria ponit. Primo poenam, cum dicit: *Tradere hujusmodi satanae:* supple, judicavi: quod potest dupliciter intelligi. Primo quod, sicut (1) Matth. 10, Dominus dedit Apostolis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos; per eamdem potestatem poterant imperare spiritibus immundis ut vexarent corporaliter quos hac poena judicabant dignos. Mandavit ergo Apostolus Corinthiis in ejus auctoritate tradere praedictum fornicarium satanae corporaliter vexandum. Unde ponit secundo hujus sententiae effectum: cum dicit, *In interitum carnis*, idest ad vexationem carnis et afflictionem, in qua peccavit, secundum illud Sap. 11, 17: « Per quae peccat quis, per haec « et torquetur. » Tertio ponit fructum, cum dicit, *Ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi;* idest, ut salutem consequatur in die mortis, vel in die judicii, sicut supra 3, expositum est: et sic impletur quod ibi 15, subditur: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*, poenae scilicet temporalis. Non enim Apostolus satanae tradidit peccatorem ut ejus potestati perpetuo subjaceret, sed ut carnis vexatione ad poenitentiam converteretur, secundum illud Isa. 28, 19: « Sola ve- « xatio intellectum dat auditui. » Est autem haec sententia Apostoli, quam Dominus servavit Job 2, 6, ubi satanae dixit: « Ecce in manu tua est (sci- « licet caro ejus): verumtamen animam illius serva, » scilicet illaesam. Alio modo intelligi potest quod dicitur, *Tradere hujusmodi satanae*, scilicet per excommunicationis sententiam, per quam aliquis separatur a communione fidelium et a participatione sacramentorum, et privatur Ecclesiae suffragiis, quibus homo munitur contra impugnationem satanae; propter quod de Ecclesia dicitur Cant. 6, 9, « Terribilis ut castrorum acies ordinata, » scilicet daemonibus. Quod autem subditur, *In interitum carnis*, intelligitur, ut scilicet ab Ecclesia separatus, et tentationibus satanae expositus, liberius ruat in peccatum, secundum illud Apoc. ult. 2: « Qui in « sordibus est, sordescat adhuc. » Vocat autem peccata mortalia carnis interitum: quia, ut dicitur Galat. ult. 8, « Qui seminat in carne, de carne et « metet corruptionem. » Subdit autem: *Ut spiritus salvus sit*: ut scilicet peccatorum turpitudinem cognoscens, confundatur et poeniteat, et sic sanetur, secundum illud Hier. 31, 19: « Confusus sum, et « erubui, quoniam sustinui opprobrium adolescen- « tiae meae. » Potest etiam intelligi, *ut spiritus ejus*, scilicet Ecclesiae, idest Spiritus sanctus Ecclesiae, *Salvus sit*, fidelibus, in die judicii, ne scilicet perdant eum per contagium peccatoris: quia, ut dicitur Sap. 1, 5, « Spiritus sanctus disciplinae « effugiet fictum, et auferet se a cogitationibus quae « sunt sine intellectu. »

(1) *Al.* percutis.

(2) *Al.* ostendit modum judicandi; ea enim quae gravia sunt etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* sicut dicitur.

LECTIO II.

Non est bona gloriatio vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Expurgate vetus fermentum, ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae, sed in azymis sinceritatis et veritatis.

Supra Apostolus memoravit duplicem culpam, scilicet Corinthii fornicatoris, et aliorum qui ejus peccatum tolerabant; hic utramque culpam redarguit. Primo culpam tolerantium ejus peccatum; secundo culpam fornicatoris, ibi, *Corpus autem non fornicationi, sed Domino.* Circa primum duo facit. Primo redarguit in Corinthiis negligentiam judicii; secundo redarguit in eis quaedam alia vitia circa judicium, 6 cap., *Audet aliquis vestrum... judicari apud iniquos, et non apud sanctos?* Circa primum duo facit. Primo redarguit eos qui fornicatorem a se non separaverant; secundo reprobat falsum intellectum quem ex verbis suis conceperant, ibi, *Scripsi vobis in Epistola etc.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit quod fecerant; secundo ostendit quid faciendum sit, ibi, *Expurgate vetus fermentum.* Circa primum duo facit. Primo reprehendit culpam praeteritam quantum ad suam radicem: dixerat enim supra, quod ex inflatione sequitur in eis incompassio, et ex incompassione correctionis negligentia. Arguit ergo primo Corinthiorum elationem, dicens: *Non est bona gloriatio vestra,* qua scilicet de defectibus aliorum gloriamini, quasi vos sitis innocentes. Debet enim (1) unusquisque in Domino gloriari de bonis sibi divinitus datis, non de aliis, secundum illud Galat. 6, 4: « Opus autem suum unusquisque probet; et « sic in semetipso gloriam habebit, et non in alio. » Praecipue autem malum est de malis aliorum gloriari: dicitur enim in Psalm. 51, 3: « Quid glo« riaris in malitia? » Secundo assignat rationem ejus quod dixerat, dicens: *An nescitis quod modicum fermentum totam massam corrumpit?* quasi dicat: Hoc ignorare non potestis.

Est autem sciendum, quod in fermento duo possunt considerari. Primo sapor quem tribuit pani; et secundum hoc per fermentum significatur sapientia Dei, per quam omnia quae sunt hominis, sapida redduntur; et secundum hoc dicitur Matth. 13, 33: « Simile est regnum caelorum fermento, « quod acceptum mulier abscondit in farinae satis « tribus, donec fermentatum est totum. » Secundo in fermento potest considerari corruptio; et secundum hoc per fermentum potest intelligi uno modo peccatum, quia scilicet per unum hominis peccatum omnia opera ejus corrupta redduntur, puta per peccatum simulationis, quod comparatur fermento Luc. 12, 1: « Attendite a fermento pharisaeorum, « quod est hypocrisis. » Alio modo per fermentum potest intelligi homo peccator; et ad hoc inducitur haec similitudo: sicut enim per modicum fermentum tota massa pastae corrumpitur, ita per unum peccatorem tota societas inquinatur: unde Eccli. 11, 34: « Ab una scintilla augetur ignis, et ab uno doloso « augetur sanguis. » Et hoc quidem contingit dum per peccatum unius alii provocantur aliqualiter ad peccandum; vel etiam dum peccanti consentiunt, saltem non corrigendo dum possunt corrigere, secundum illud Rom. 1, 32: « Digni sunt morte non solum qui « faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facienti« bus. » Et ideo Corinthiis non erat gloriandum de peccato unius, sed magis cavendum ne peccato unius omnes inquinarentur ex ejus consortio, secundum illud Cant. 2, 2: « Sicut lilium inter spi« nas, sic amica mea inter filias: » ubi dicit Glossa: « Non fuit bonus qui malos tolerare non po« tuit. »

Deinde cum dicit, *Expurgate vetus fermentum,* ostendit quid de cetero sit faciendum: et primo ponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Dicit ergo primo: Quia *modicum fermentum totam massam corrumpit,* ideo *expurgate vetus fermentum;* idest, expurgate vos, abjiciendo a vobis vetus fermentum, idest fornicarium, qui peccando rediit in vetustatem corruptionis antiquae, secundum illud Baruch 3, 11: « Inveterasti in terra aliena, coinquinatus « es cum mortuis. » Quod quidem dicit, quia per separationem unius peccatoris tota societas expurgatur: unde et egresso Juda Dominus dixit, Joan. 13, 31: « Nunc clarificatus est Filius hominis. » Potest etiam per vetus fermentum intelligi antiquus error, secundum illud Isa. 26, 3: « Vetus error « abiit: » vel etiam corruptio originalis peccati, secundum illud Rom. 6, 6: « Vetus homo noster « simul crucifixus est: » vel etiam quodcumque peccatum actuale, secundum illud Coloss. 3, 9: « Expoliantes vos veterem hominem cum actibus « suis: » horum enim amotione (1) homo expurgatur. Ponit autem consequenter purgationis effectum, dicens: *Ut sitis nova conspersio.* Dicitur autem conspersio commixtio aquae et farinae novae, antequam admisceatur fermentum. Remoto ergo fermento a fidelibus, idest peccatore, vel peccato, remanent sicut nova conspersio, idest in puritate suae novitatis, secundum illud Psalm. 102, 5: « Reno« vabitur ut aquilae juventus tua. » Ephes. 4 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae. » Deinde ponit modum debitum expurgationis, cum dicit: *Sicut estis azymi,* idest sine fermento peccati: dicitur enim ab *a* quod est sine, et *zima,* quod est fermentum. Unde Dominus Matth. 16, 11, dixit discipulis: « Ca« vete a fermento pharisaeorum et sadducaeorum. »

Deinde cum dicit, *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus,* assignat rationem ejus quod dixerat, scilicet quare fideles debent esse azymi: quae quidem ratio sumitur ex mysterio passionis Christi: unde primo proponit ipsum mysterium; secundo concludit propositum, ibi, *Itaque epulemur in azymis sinceritatis et veritatis.* Circa primum considerandum est, quod inter cetera sacramenta legalia celeberrimum erat agnus paschalis, qui, ut praecipitur Exod. 12, immolabatur ab universa multitudine filiorum Israel, in memoriam illius beneficii quo Angelus percutiens primogenita Agypti pertransivit domos Judaeorum, quorum fores linitae essent sanguine agni: unde nomen paschae sumitur, secundum quod ibi dicitur vers. 2: « Est enim

(1) *Al.* autem.

(1) *Al.* admonitione

« phase, idest transitus Domini: » et ultimo virtute hujus beneficii transivit populus mare rubrum, ut dicitur Exod. 24. Ille enim agnus figura fuit Christi innocentis, de quo dicitur Joan. 1, 3: « Ecce agnus « Dei. » Sicut ergo ille agnus figuralis immolabatur a filiis Israel, ut populus Dei liberaretur ab Angelo percutiente, et ut transirent mare rubrum liberati de servitute Ægypti; ita Christus est occisus a filiis Israel, per cujus sanguinem populus Dei liberatur a diaboli impugnatione et servitute peccati per baptismum, quasi per mare rubrum. Ille autem agnus figuralis pascha Judaeorum dicebatur, quia in signum transitus immolabatur: unde dicitur Matth. 26, 17: « Ubi vis paremus tibi comedere pascha? » idest agnum paschalem. Dicit ergo Apostolus: Ideo debetis esse azymi: *etenim*, idest quia, sicut figurale pascha veteris populi est agnus immolatus, ita *pascha nostrum*, idest novi populi, *est Christus immolatus*: cujus etiam immolationi convenit nomen paschae, tum significatione linguae hebraeae, quod significat transitum: Exod. 12, 11: « Est enim « phase, idest transitus: » tum significatione linguae graecae, prout nomen paschae significat passionem: Christus enim per passionem, qua fuit immolatus, transivit de hoc mundo ad Patrem, ut dicitur Joan. 13.

Deinde cum dicit, *Itaque epulemur*, concludit propositum. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod, sicut legitur Exod. 12, agnus paschalis post immolationem manducabatur cum azymis panibus. Sicut ergo agnus figuralis fuit figura nostri paschae immolati, ita figuralis observantia paschalis debet conformari observantiae novi paschae. Ergo quia Christus immolatus est pascha nostrum, *itaque epulemur*, scilicet manducantes Christum, non solum sacramentaliter, secundum illud Joan. 6, 54: « Nisi « manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis « ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis; » sed spiritualiter, fruendo sapientia ejus, secundum illud Eccl. 24, 29: « Qui edunt me, adhuc esurient; et « qui bibunt me, adhuc sitient: » et sic cum gaudio spirituali, secundum illud Psalm. 41, 5: « In « voce exultationis et confessionis, sonus epulan- « tis. » Deinde determinat modum epulandi, secundum conformitatem veritatis ad figuram, dicens: *Non in fermento veteri, neque in fermento malitiae et nequitiae*. Mandabatur enim Exod. 12, quod omne fermentum non inveniretur in domibus manducantium agnum paschalem. Fermentum autem habet et vetustatem et corruptionem: unde per remotionem fermenti primo quidem potest intelligi amotio observantiae praeceptorum (1) veteris legis, quae per passionem Christi est mortificata, secundum illud Levit. 26, 10: « Vetera, novis superve- « nientibus, projicietis. » Secundo per remotionem fermenti potest intelligi remotio corruptionis peccati, sicut supra dictum est, quod modicum fermentum totam corrumpit massam; et quantum ad hoc subdit: *Neque in fermento malitiae et nequitiae:* ut malitia referatur ad perversitatem operis, secundum illud Jac. 1, 21: « Abjicientes omnem immunditiam, « et abundantiam malitiae. » Per nequitiam vero intelligitur fraudulenta machinatio: « Proverb. 26, 25: « Quando sumpserit vocem suam, non cre- « dideris ei, quoniam septem nequitiae sunt in corde « ejus. » Vel secundum Glossam, cum dicit, *Non in fermento veteri*, removet vetustatem peccati in communi; quod autem subdit, *Neque in fermento malitiae et nequitiae*, explicat (2) peccatum per partes; ut malitia dicatur peccatum quod committitur in seipsum, nequitia peccatum quod committitur in alium. Excluso ergo modo indebito epulandi, determinat modum convenientem, subdens: *Sed in azymis sinceritatis et veritatis;* idest, in sinceritate et veritate, quae significantur per azyma. Ponitur autem sinceritas contra corruptionem peccati; quod significavit cum dixit: *Non in fermento malitiae et nequitiae:* nam sincerum dicitur quod est sine corruptione: unde 2 Corinth. 2, 17, dicitur: « Non sumus sicut plurimi adulterantes verbum « Dei, sed ex sinceritate in Christo loquimur. » Veritas vero ponitur contra figuras veteris legis; sicut Joan. 1, 17, dicitur: « Veritas et gra- « tia per Jesum facta est: » quia scilicet verum pascha cum veritate, et non cum figuris, celebrare debemus. Unde secundum Glossam, per sinceritatem intelligitur innocentia a vitiis, seu novitas vitae; per veritatem autem justitia bonorum operum, vel rectitudo, quae fraudem excludit.

(1) *Al.* potest intelligi observantia praeceptorum etc.
(2) *Al.* applicat.

LECTIO III.

Scripsi vobis in Epistola, ne commisceamini fornicariis: non utique fornicariis hujus mundi, aut avaris, aut rapacibus, aut idolis servientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi vobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax; cum hujusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt judicare? Nonne de his qui intus sunt, vos judicatis? Nam eos qui foris sunt, Deus judicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

Induxerat supra Apostolus Corinthios ad hoc quod a seipsis peccatorem separarent; quod quidem praetermiserant propter falsum intellectum cujusdam verbi quod continebatur in Epistola quadam quam eis prius miserat; et ideo pravum sensum quem ex verbis conceperant, nunc excludit: unde circa hoc tria facit. Primo resumit verbum prioris Epistolae; secundo excludit falsum intellectum, ibi, *Non utique fornicariis;* tertio exponit verum intellectum, ibi, *Nunc autem scripsi vobis*. Dicit ergo primo: Dixi *vobis in Epistola* quadam alia, quae in canone non habetur, *ne commisceamini fornicariis;* idest, non habeatis cum eis societatem vel communionem, secundum illud Prover. 1, 15: « Fili mi, ne ambules cum eis, prohibe « pedem tuum a semitis eorum. » Eccli. 9, 6: « Non des fornicariis animam tuam in ullo. »

Deinde cum dicit, *Non utique fornicariis*, excludit falsum intellectum praedicti verbi: et primo proponit quod intendit; secundo concludit propositum, ibi, *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse*. Circa primum considerandum est, quod in praedicto verbo Apostoli dupliciter falsum intelle-

ctum conceperant Corinthii. Primo quantum ad hoc quod intelligebant illud esse dictum de fornicariis infidelibus: sed illud excludit Apostolus, dicens: *Non utique* intendo dicere, quod non commisceamini *fornicariis hujus mundi*. Vocat autem infideles nomine mundi, secundum quod dicitur Joan. 1, 10, « Mundus eum non cognovit: » supra 1, 21. *Non cognovit mundus per sapentiam Deum*. Secundo conceperant falsum intellectum quantum ad hoc quod putabant prohibuisse Apostolum solum de fornicariis, non autem de aliis peccatoribus: et ideo ad hoc excludendum subdit, *Aut avaris*, qui scilicet injuste detinent aliena: Ephes. 5, 5: « Avaritia, « quae est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei. » *Aut rapacibus*, qui scilicet violenter diripiunt aliena: infra eodem: « Neque rapaces regnum Dei possidebunt; » *aut idolis servientibus;* contra quos dicitur Sap. 16, 27: « Nefandorum enim idolorum cultura omnis « malitiae causa est, et initium, et finis. » Et est sensus. Non solum vobis prohibui societatem fornicatorum, sed etiam omnium aliorum peccatorum. Et est advertendum, quod per fornicationem quis peccat contra seipsum; per avaritiam autem et rapacitatem contra proximum; per idolorum autem culturam contra Deum; et in his quae ponit, omne peccati genus intelligitur. Deinde cum dicit, *Alioquin etc.* assignat rationem propositi, dicens: *Alioquin*, si scilicet sit intelligendum verbum praedictum de fornicariis hujus mundi, *debueratis de hoc mundo exisse:* quia scilicet totus mundus talibus plenus est: unde non possetis tales fornicarios vitare, nisi de hoc mundo exeundo: dicitur enim 1 Joan. 5, 19: » Totus mundus in maligno positus « est. » Vel aliter, *Debueratis de hoc mundo exisse;* quasi dicat: A tempore conversionis vestrae debueratis ab infidelibus mundi separari: unde non oportet vos super hoc moneri: dicitur enim Joan. 15, 19: « Ego « elegi vos de mundo. » Vel aliter. *Debueratis de hoc mundo exisse*, scilicet per mortem: melius est enim hominibus mori, quam peccatoribus in peccatis consentire: unde dicitur infra 9, 15: *Melius est enim mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet.*

Deinde cum dicit, *Nunc autem scripsi vobis*, exponit eis verum intellectum: et primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Quid enim mihi de his qui foris sunt*? tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Auferte malum ex vobis ipsis*. Dicit ergo primo: Nunc autem sic expono quod olim scripsi vobis, *Non commisceamini*, scilicet fornicariis et aliis peccatoribus. *Si is qui inter vos frater nominatur*, eo modo quo Dominus dicit Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres estis. » Non tamen dicit, Si is qui frater est; sed *si is qui frater nominatur:* quia per peccatum mortale aliquis a caritate recedit, quae est spiritualis fraternitatis causa: unde Heb. ult., 1, dicitur, « Caritas frater« nitatis maneat in vobis. » Nominatur ergo frater propter fidei veritatem, non autem est vere frater propter caritatis defectum, qui est ex peccato. Unde subditur: *Aut fornicator, aut avarus, aut idolis serviens, aut maledicus, aut rapax, aut ebriosus: cum hujusmodi nec cibum sumere*, scilicet debetis, secundum illud Joan. 2 Canon. vers. 10, « Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non « affert, nolite eum recipere in domo vestra, nec « Ave dixeritis ei. » quasi dicat: Per hoc quod dixi, non debere vos misceri peccatoribus, intellexi de fidelibus, qui nominantur fratres, et sunt inter vos. Non autem per hoc intelligendum est, sicut dicit Augustinus in lib. (3, cap. 1) contra Parmenianum, et habetur in Glossa hic, quod aliquis extraordinario judicio debeat a communione aliorum separari: quia frequenter posset errare: sed potius hoc debet fieri secundum ordinem Ecclesiae, quando aliquis a communione repellitur, ut convictus, vel sponte confessus: et ideo signanter dicit: *Si is qui nominatur*, ut eam nominationem intelligamus quae fit per sententiam Ecclesiae (1) ordine judiciario contra aliquem prolatam. Illi autem qui sic a communione pelluntur, sunt vitandi quantum ad mensam, sicut hic dicitur, et quantum ad salutationem, ut dicitur in praedicta auctoritate Joannis, et ulterius quantum ad sacram communionem: unde in versu dicitur:

Os, orare, vale, communio, mensa negatur.

scilicet excommunicato.

Sed notandum, quod Apostolus supra non numeravit nisi peccata mortalia, in signum quod pro solo peccato mortali debet aliquis excommunicari. Et de aliis quidem quae ponit manifestum est: sed de ebrietate potest esse dubium, quae non semper videtur esse peccatum mortale: dicit enim Augustinus in sermone de Purgatorio (inter serm. de Sanct., serm. 41), quod ebrietas nisi sit frequens, non est peccatum mortale. Quod credo ideo esse, quia ebrietas ex suo genere est peccatum mortale. Quod enim aliquis propter delectationem vini velit perdere usum rationis, exponens se periculo multa alia peccata perpetrandi, videtur esse contrarium caritati. Contingit tamen per accidens, ebrietatem non esse peccatum mortale, propter ignorantiam vini fortitudinis, vel debilitatis proprii capitis, quae tamen excusatio tollitur per frequentem experientiam: et ideo Apostolus signanter non dicit, Ebrius, sed *ebriosus*.

Addit autem duo peccata his quae supra posuerat, scilicet ebriosum et maledicum. Refertur autem ebrietas ad genus peccati quod committitur contra seipsum, sub quo continetur, non solum luxuria, sed etiam gula; maledicus autem refertur ad genus peccati quod committitur contra proximum, cui nocet aliquis non solum facto, sed etiam verbo, mala imprecando, vel male diffamando, quod pertinet ad detractionem; vel mala in faciem dicendo, quod pertinet ad contumeliam: et hoc totum pertinet ad rationem maledici, ut supra dictum est.

Deinde cum dicit, *Quid enim mihi est?* assignat rationem ejus quod dixerat: et circa hoc tria facit. Primo assignat rationem, dicens: Dixi hoc esse intelligendum de fratribus, et non de infidelibus: *quid enim mihi est*, idest quid ad me pertinet, *judicare*, idest sententiam condemnationis ferre *de his qui foris sunt*, idest de infidelibus, qui sunt omnino extra Ecclesiam? Praelati enim Ecclesiarum accipiunt spiritualem potestatem super eos tantum qui se fidei subdiderunt, secundum illud 2 Corinth. 10, 7: « In promptu habentes ulcisci « omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra « obedientia. » Indirecte tamen praelati Ecclesiarum habent potestatem super eos qui foris sunt, inquantum propter eorum culpam (2) prohibent fideles,

(1) *Al. omittitur* Ecclesiae.

(2) *Al. deest* propter eorum culpam.

ne illis communicent. Secundo adhibet similitudinem, dicens: *Nonne de his qui intus sunt, vos judicatis?* quasi dicat: Eadem auctoritate vos judicatis qua et ego: unde sicut vos (1) non judicatis nisi de vestris; ita et ego. Dicitur Eccl. 10, 1: « Judex sapiens judicabit populum suum. » Tertio respondet tacitae dubitationi. Posset enim videri quod infideles essent meliores, qui propter peccata praedicta non condemnantur. Sed hoc excludit, dicens: Ideo nihil mihi de his qui foris sunt, judicare: *nam eos qui foris sunt,* idest infideles, *judicabit Deus,* scilicet judicio condemnationis, non examinationis: quia, ut Gregorius dicit in Moralibus, infideles damnabuntur sine judicio discussionis, et examinationis; et quantum ad hoc dicitur Joan. 3, 18; « Qui non credit, jam judicatus est; » idest, manifestam in se habet causam condemnationis. Et hoc gravius reservatur Dei judicio secundum illud 10, 31: « Horrendum est incidere in manus « Dei viventis. »

Deinde cum dicit: *Auferte malum ex vobis ipsis,* infert conclusionem principaliter intentam, dicens: Ex quo hoc quod dixi, *Non commisceamini fornicariis,* intelligendum est de fidelibus, non de his qui foris sunt: ergo *auferte malum,* scilicet hominem, *ex vobis ipsis*; idest, de vestra societate ejicite, secundum illud Deut. 13, 5: « Auferes ma« lum de medio tui. »

Est ergo considerandum ex praemissis Apostoli verbis, quod non prohibemur communicare infidelibus qui nunquam fidem receperunt, propter eorum poenam. Est tamen hoc cavendum aliquibus, scilicet infirmis, propter eorum cautelam (1), ne seducantur. Illi vero qui sunt firmi in fide, possunt eis licite communicare, et dare operam conversioni eorum, ut dicitur infra 10, 27: *Si quis infidelium vocat vos ad coenam, et vultis ire; omne quod appositum fuerit manducate.* Infidelibus autem qui aliquando fideles fuerunt, vel sacramentum fidei receperunt, sicut haereticis et apostatantibus a fide, subtrahitur omnino communio fidelium; et hoc in eorum poenam, sicut et ceteris peccatoribus, qui adhuc subduntur potestati Ecclesiae.

(1) *Al.* unde nec vos.

(1) *Al.* in cautelam.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum judicari apud iniquos, et non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt; et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis? Nescitis quoniam angelos judicabimus? quanto magis saecularia? Saecularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum. Ad verecundiam vestram dico. Si non est inter vos sapiens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre judicio contendit, et hoc apud infideles.

Supra Apostolus reprehenderat Corinthios de negligentia judicii: hic reprehendit in eis quaedam alia peccata circa judicia: et primo quantum ad judicia eorum coram quibus litigabant; secundo quantum ad ipsa judicia, ibi, *Jam quidem omnino delictum est in vobis.* Circa primum tria facit. Primo arguit eos de inordinatione; secundo rationem reprehensionis assignat, ibi, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt?*: tertio remedium adhibet, ibi, *Saecularia igitur judicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Ecclesia illos constituite ad judicandum.* Dicit ergo primo: Ita negligitis in judicando vestros, sed tamen praesumptuosi estis subire infidelium judicia; et hoc est quod dicit: *Audet,* idest praesumit, *aliquis vestrum habens negotium,* scilicet saeculare, *adversus alium, judicari apud iniquos,* idest subire judicium infidelium, *et non apud sanctos,* idest apud fideles, qui sunt sacramentis fidei sanctificati. Hoc enim est inordinatum multipliciter. Primo quidem quia per hoc derogatur auctoritati fidelium. Secundo, quia derogatur dignitati fidelium quantum ad hoc quod infidelium judicia subeunt. Tertio quia per hoc datur occasio infidelibus judicibus contemnendi fideles, quos dissentire vident. Quarto, quia per hoc datur occasio infidelibus judicibus calumniandi et opprimendi fideles, quos odio habent propter fidem et ritus diversitatem. Et ideo dicitur Deut. 1, 15: « Tuli « de tribubus vestris viros sapientes et nobiles... « praecepique eis, dicens: Audite illos, et quod « justum est, judicate: » et ibid. 17, 15: « Non « poteris alterius gentis facere regem qui non sit « frater tuus. »

Sed videtur esse contra id quod dicitur 1 Pet. 2, 13: « Subditi estote omni humanae creaturae « propter Deum, sive regi tamquam praecellenti, « sive ducibus tamquam ab eo missis: » pertinet enim ad auctoritatem principis judicare de subditis. Est ergo contra jus divinum prohibere quod ejus judicio non stetur, si sit infidelis.

Sed dicendum quod Apostolus non prohibet quin fideles sub infidelibus principibus constituti, eorum judicio compareant, si vocentur: hoc enim esset contra subjectionem quae debetur principibus: sed prohibet quod fideles non eligant voluntarie infidelium judicium.

Deinde cum dicit, *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt?* assignat rationem contra id quod illi faciebant, sumptam ex hoc quod derogabant auctoritati sanctorum: et primo quantum ad auctoritatem quam habent super res mundanas; secundo quantum ad auctoritatem quam habent ad res supermundanas, idest super angelos, ibi, *An nescitis quoniam angelos judicabimus?* Dicit ergo primo: Inordinatum est judicium apud infideles, quia fideles habent auctoritatem judicandi: *An nescitis quia sancti de hoc mundo judicabunt?* idest

de hominibus mundanis hujus mundi: quod quidem impletur tripliciter. Primo quidem secundum comparationem, scilicet secundum quod non solum boni judicabunt malos, et sancti mundanos, sed etiam secundum quod boni judicabuntur a melioribus, et mali judicabunt pejores, secundum illud Matth. 12, 41: « Viri Ninivitae surgent in judicio cum « generatione ista, et condemnabunt eam. » Secundo judicabunt approbando sententiam judicis, scilicet Christi; et hoc erit proprie justorum, secundum illud Psal. 57, 11: « Laetabitur justus « cum viderit vindictam. » Unde Sap. 3, 8, dicitur, « judicabunt sancti nationes. » Tertio modo per sententiae prolationem: et hoc erit Apostolorum et similium, qui contemptis rebus mundi, solis spiritualibus inhaeserunt: *Spiritualis enim judicat omnia,* ut dictum est supra 2, 15: unde et Matth. 19, 28, dicitur: « Vos qui secuti estis me, sede- « bitis super sedes, judicantes duodecim tribus « Israel: » et in Psalm. 149, 6, dicitur: « Gladii « ancipites in manibus eorum, ad faciendam vin- « dictam in nationibus. » Intelligitur autem ista prolatio sententiae non vocalis, sed spiritualis, inquantum per superiores sanctos, inferiores, vel etiam peccatores, spirituali quadam illuminatione illuminabuntur, quales poenae et qualia praemia eis debeantur; sicut etiam nunc homines illuminantur ab Angelis, vel etiam inferiores Angeli a superioribus. Secundo ex hoc quod dictum est, argumentatur ad propositum, dicens: *Et si in vobis,* idest per vos, *judicabitur mundus,* idest mundani homines, *numquid indigni estis qui judicetis de minimis?* scilicet de negotiis saecularibus. Luc. 16, 10: « Qui in modico iniquus est, et in majori « iniquus erit. » Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam angelos judicabimus?* argumentatur ad idem ex auctoritate sanctorum super angelos; et primo ponit eam, dicens: *An nescitis quoniam* nos, scilicet fideles Christi, *judicabimus angelos?* quod quidem potest intelligi de malis angelis, qui condemnabuntur a sanctis, quorum virtute sunt victi. Unde Luc. 10, 19, Dominus dicit: « Ecce dedi « vobis potestatem calcandi super serpentes, et « super omnem virtutem inimici: » et Psal. 90, 13: « Super aspidem et basiliscum ambulabis. » Potest etiam hoc intelligi de bonis Angelis, quorum plurimi in comparatione quadam invenientur Paulo, et similibus sibi, inferiores. Unde signanter non dicit, Judicabitis, sed *judicabimus.* Quamvis etiam (1) dici posset, quod ex consequenti, si sancti judicabunt homines bonos et malos, erit judicium de bonis Angelis, quorum accidentale praemium augetur ex praemio sanctorum per Angelos illuminatorum; et etiam de malis angelis, quorum poena augetur ex poena hominum per eos seductorum. Secundo argumentatur ad propositum, dicens: *Quanto magis saecularia,* scilicet judicia, idonei erimus judicare? Qui enim est idoneus ad majora, multo magis est idoneus ad minora. Unde et Dominus, cui commiserat quinque talenta, postmodum commisit unum, ut habetur Matth. 25.

Deinde cum dicit, *Saecularia igitur judicia,* adhibet remedium contra culpam eorum: et primo ponit remedium; secundo exponit, ibi, *Ad verecundiam vestram dico.* Dicit ergo primo: *Ergo* ex quo sancti de hoc mundo judicabunt, *si habueritis inter vos saecularia judicia,* quae tamen habere non debetis, *illos qui sunt contemptibiles in Ecclesia, constituite ad judicandum,* potius scilicet quam judicemini apud infideles. Unde et in Psal. 140, 5, dicitur: « Corripiet me justus in misericordia, « et increpabit me: oleum autem peccatoris non « impinguet caput meum: » et Eccl. 9, 4, dicitur: « Melius est canis vivus leone mortuo. » Deinde cum dicit, *Ad verecundiam vestram dico,* exponit quo sensu praedicta dixit. Posset enim aliquis credere, quod ad litteram essent eligendi contemptibiliores ad judicandum; sed hoc excludit, dicens: *Ad verecundiam vestram dico;* quasi dicat: Non hoc dixi ut ita fiat, sed ut vos faciam verecundari illa scilicet confusione quae adducit gratiam et gloriam, ut dicitur Eccl. 4. Contemptibiles enim in Ecclesia essent eligendi ad judicandum, si non invenirentur inter vos sapientes; quod esset vobis verecundum: unde subdit: *Si non est inter vos sapiens quisquam qui possit judicare inter fratrem et fratrem? Sed frater cum fratre in judicio contendit, et hoc apud infideles?* Potius autem quam hoc faceretis, deberetis constituere contemptibiles qui sunt in Ecclesia, ad judicandum, et supplendum defectum sapientium; qui tamen non est apud vos, secundum illud quod supra 1, 5, dixerat: *Divites facti estis in illo, in omni verbo et in omni scientia.* Vel aliter ab illo loco, *Saecularia etc.* Dixerat enim, quod sancti idonei sunt ad judicandum saecularia; et ideo vult ostendere per quos judicia saecularia debeant exerceri, scilicet per contemptibiles qui sunt in Ecclesia. Vocat autem contemptibiles illos qui sunt sapientes in rebus mundanis, per comparationem ad illos qui sunt sapientes in rebus divinis; quibus est reverentia exhibenda: quia in rebus temporalibus non occupantur, ut solis spiritualibus vacent; et hoc est quod subditur: *Ad verecundiam vestram dico*: secundum aliam litteram, *Ad reverentiam vestram.* Unde et Apostoli dixerunt Act. 6, 2: « Non est aequum relinquere « nos verbum Dei, et ministrare mensis. » Postmodum autem redit ad id quod supra reprehenderat, scilicet quod Corinthii sub infidelibus judicibus litigabant, dicens: *Sic non est inter vos sapiens quisquam?* scilicet in rebus temporalibus, quem supra contemptibilem dixit. Unde alia non mutantur a prima expositione, quae tamen videtur esse magis litteralis.

(1) *Al.* enim.

LECTIO II.

Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facitis, et fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare. Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei possidebunt. Et haec aliquando quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent sed ego sub nullius redigar potestate. Esca ventri, et venter escis: Deus autem et hunc et has destruet.

Postquam Apostolus reprehendit Corinthios de hoc quod coram infidelibus judicibus litigabant, hic reprehendit eos quantum ad ipsa judicia: et circa hoc duo facit. Primo ponit in quo peccabant circa judicia: secundo manifestat quod dixerat, ibi, *An nescitis quoniam iniqui regnum Dei non possidebunt?* Circa primum duo facit. Primo reprehendit in eis circa judicia id quod est licitum, sed non expediens; secundo id quod est penitus illicitum, ibi, *Sed vos injuriam facitis et fraudatis.* Circa primum duo facit. Primo ponit reprehensionem; secundo removet excusationem, ibi, *Quare non magis fraudem patimini?* Dicit ergo primo: Dictum est, quod frater cum fratre in judicio contendit; quod non solum malum est, quod apud infideles contenditis, sed *jam quidem* post conversionem vestram *omnino delictum est in vobis;* id est, ad delictum vobis reputatur quod *judicia habetis inter vos,* inter quos scilicet debet esse pax: quia, ut dicitur 49 Timoth. 2, 24: « Servus Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. »

Apparet autem ex hoc, ut dicit hic Glossa Augustini (de serm. Domini in mon., lib. 2, cap. 15, et in Ench. cap. 78), quod peccatum est judicium habere contra aliquem. Sed hoc videtur esse falsum: quia si peccatum est judicium habere, videtur sequi quod etiam peccatum sit judices constituere, cum hoc sit occasionem dare judicium habentibus; cum tamen dicatur Deuter. 1, 16: « Audite illos, et quod justum est judicate: » et postea subditur: « quia Dei judicium est. » Solvitur au« tem (1) in Glossa, quod infirmis permittitur in judicio sua repetere, non autem perfectis; quibus licet sua repetere, sed non in judicio.

Est autem sciendum hic, quod aliquid est perfectis illicitum, aliquid autem omnibus. Perfecti quidem proprium non habent, secundum illud Matth. 19, 21: « Si vis perfectus esse, vade, et vende « omnia quae habes, et da pauperibus, et veni, « sequere me: » et ideo non licet eis in judicio repetere quasi propria, cum eis non liceat habere proprium; licet tamen eis in judicio repetere ea quae sunt communia: non enim hoc faciendo peccant, sed magis merentur: est enim opus caritatis, defendere vel recuperare res pauperum, secundum illud Psal. 81, 4: « Eripite pauperem, et egenum « de manu peccatoris liberate. » Sed judicium adversus aliquem est illicitum omnibus quantum ad quatuor. Primo quidem quantum ad causam ex qua aliquis judicium habet, puta ex cupiditate et avaritia. Unde Luc. 12, 13, cum quidam de turba Domino dixisset: « Dic fratri meo ut dividat mecum « hereditatem: » Dominus dixit: « Quis me con« stituit judicem ad dividendum inter vos? » postea subdit: « Videte et cavete ab omni avaritia. » Secundo quantum ad modum judicii, quia scilicet cum contentione et detrimento pacis, judicium prosequuntur: ut enim dicitur Jac. 3, 16, « ubi « zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus « pravum. » Et hoc videtur Apostolus in eis reprehendere, ut patet ex hoc quod supra dixit: *Frater cum fratre in judicio contendit.* Tertio ex perversitate judicii, puta cum aliquis injuste et fraudulenter in judicio procedit, secundum illud Isa. 10, 2: « Ut opprimerent pauperem, et vim facerent « causae humilium populi mei. » Et hoc etiam Apostolus in eis reprehendit, ut patet per id quod subdit: *Sed vos injuriam facitis.* Quarto propter scandalum quod sequitur: unde et Dominus mandat Matth. 5, 40: « Qui vult tecum judicio con« tendere et tunicam tuam tollere, dimitte ei et « pallium. » Ex caritate vero, sua in judicio repetere licitum est: unde Gregorius dicit in Moralibus: « Cum curam rerum nobis necessitas imponit, qui« dam dum ea rapiunt (1), solummodo sunt tole« randi; quidam vero servata caritate sunt prohi« bendi, scilicet ne rapientes non sua, semetipsos « perdant. »

Deinde cum dicit, *Quare non magis fraudem patimini?* tollit excusationem. Possent enim dicere: Necessitas nos inducit ad judicia habenda, ut scilicet resistamus injuriis et fraudibus aliorum. Sed hoc excludit subdens quantum ad primum: *Quare non magis injuriam,* scilicet manifestam, *accipitis?* scilicet patienter sustinendo, secundum illud quos Dominus dicit Matth. 5, 39: « Si quis te percus« serit in maxillam, praebe ei et alteram. » Quantum vero ad secundum subdit: *Quare non magis fraudem patimini?* idest dolosam seductionem, secundum illud Matth. 5, 41: « Si quis te angaria« verit mille passus, vade cum illo et alia duo. » Sed, sicut Augustinus dicit in libro de Sermone Domini in monte, haec praecepta Domini non sunt semper observanda in executione operis, sed semper sunt habenda in praeparatione animi, ut scilicet simus parati hoc facere, vel sustinere potius quam aliquid agere contra caritatem fraternam.

Deinde cum dicit, *Sed vos injuriam facitis,* reprehendit in eis id quod est omnino illicitum: et primo arguit in eis manifestam injustitiam, cum dicit: *Sed vos injuriam facitis,* scilicet manifeste loquendo contra justitiam aliorum vel in judicio vel extra judicium: Eccli. 4, 17: « Non placeat tibi « injuria injustorum; » secundo dolosam deceptionem, cum subdit, *Et fraudatis*: Proverb. 12, 5: « Consilia impiorum fraudulenta; » tertio aggravat utrumque, cum subdit, *Et hoc fratribus,* idest fidelibus, ad quos debemus bonum maxime operari, secundum illud Gal. ult. 10: « Dum tempus ha« bemus, operemur bonum ad omnes, maxime au« tem ad domesticos fidei. » Et ideo contra quos-

(1) *Al.* enim.

(1) *Al.* repetunt.

dam dicitur Pier. 11, 4: « Omnis frater supplantans supplantabit; et omnis amicus fraudulenter « incedet. »

Deinde cum dicit, *An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt?* manifestat quod dixerat. Et primo quantum ad id quod est omnino illicitum; secundo quantum ad id quod est licitum: sed non expediens, ibi, *Omnia mihi licent.* Circa primum duo facit. Primo movet quaestionem; secundo determinat eam, ibi, *Nolite errare.* Dicit ergo primo: Dixi, quod vos injuriam facitis, et defraudatis; quod est iniquitatem committere; sed *an nescitis quod iniqui regnum Dei non possidebunt?* quasi dicat: Videmini haec nescire, dum ab iniquitate non receditis: cum tamen in Psalm. 6, 9, et Matth. 7, dicitur: » Discedite a me omnes qui o- « peramini iniquitatem. » Deinde cum dicit, *Nolite errare,* determinat veritatem: et primo ostendit periculum quod imminet iniquis; secundo ostendit quomodo ipsi hoc periculum evaserunt, ut timeant iterum in ipsum incidere, ibi, *Et haec quidem aliquando fuistis.* Dicit ergo primo: *Nolite errare*: quod signanter dicit, quia circa impunitatem peccatorum aliqui multipliciter errabant, secundum illud Sapient. 2, 21: « Et cogitaverunt et erra- « verunt. » Quidam enim Philosophi erraverunt credentes Deum non habere curam rerum humanarum, secundum illud Sophon. 1, 12: « Non « faciet Dominus bene, et non faciet Dominus « male. » Quidam vero credentes solam fidem sufficientem esse ad salutem, secundum illud Joan. 11, 26: « Qui credit in me, non morietur in aeternum. » Quidam vero credentes per sola Christi sacramenta salvari, propter id quod dicitur Matth. ult. 16: « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit: » et Joan. 6, 55: « Qui manducat meam carnem « et bibit meum sanguinem, habet vitam aeter- « nam. » Quidam vero propter sola opera misericordiae se impune peccare arbitrantur, propter illud quod dicitur Luc. 11, 41: « Date eleemosy- « nam, et ecce omnia munda sunt vobis. » Nec intelligunt quod haec omnia sine caritate non prosunt, secundum illud quod dicitur infra 13, 2: *Si habuero omnem fidem, et distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*: et ideo subdit, quod peccata contraria caritati a regno Dei excludunt, in quod sola caritas introducit; dicens: *Neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri,* de quibus dicitur Hebr. ultim. 4: « Fornicatores et « adulteros judicabit Deus: » *neque molles*: idest mares muliebria patientes (1), *neque masculorum concubitores,* quantum ad agentes in illo vitio, de quibus dicitur Genes. 13, 13: « Homines Sodomi- « tae pessimi erant, et peccatores coram Domino « nimis: » *neque avari neque fures,* de quibus dicitur Zach. 5, 3: « Omnis fur, sicut scri- « ptum est, judicabitur: » *neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces Dei possidebunt*: dicitur enim Isai. 35, 8: « Via sancta vocabitur: non tran- « sibit per eam pollutus: » et Apocal. 21, 27: « Non intrabit in illam aliquid coinquinatum, fa- « ciens abominationem. »

Et est advertendum, quod hic enumerat eadem vitia quae in praecedenti capitulo posuerat, addit autem quaedam in genere luxuriae, scilicet adulterium et vitium contra naturam; in genere autem injustitiae, furtum.

Deinde cum dicit, *Et haec quidem aliquando fuistis,* ostendit quomodo praedictum periculum evaserunt: et primo commemorat statum praeteritum, dicens: *Et haec quidem aliquando fuistis,* scilicet fornicarii, et idolis servientes etc. Et ideo specialiter haec vitia commemorat, quia in eis abundaverant, secundum illud Ephes. 5, 8: « Eratis « enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Do- « mino. » Secundo ostendit quomodo ab his vitiis fuerunt liberati (1), dicens: *Sed abluti estis:* scilicet virtute sanguinis Christi in baptismo, secundum illud Apoc. 1, 5: « Lavit nos a peccatis nostris in « sanguine suo: » *sed sanctificati estis,* virtute sanguinis Christi per gratiam consecrati, secundum illud Heb. ult. 12: « Jesus, ut sanctificaret per « suum sanguinem populum (2), extra portam « passus est. » *sed justificati estis,* ad statum justitiae et virtutis, secundum illud Rom. 8, 30: « Quos vocavit, hos et justificavit. » Subditur autem horum beneficiorum causa; et primo ex parte humanitatis Christi, cum dicit: *In nomine Domini nostri Jesu Christi,* idest in fide et invocatione nominis Christi, secundum illud Act. 4, 12: « Non est aliud nomen datum sub caelo homini- « bus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Secundo ex parte divinitatis, cum subdit: *Et in spiritu Dei nostri,* secundum illud Ezech. 37, 5: « Ecce ego « mittam in vos spiritum et vivetis. » Quia igitur tam potenti virtute liberati estis, ad eadem redire non debetis.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi licent etc.,* manifestat id quod dixerat de prohibitione judicii, ostendens quo sensu id reprehenderit, quia scilicet non reprehendit illud quasi omnino illicitum, sed quasi non expediens et nocivum: et circa hoc duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo rationem assignat, ibi, *Esca ventri, et venter escis.* Circa primum duo facit. Primo proponit, quod reprehenderat, esse licitum sed non expediens, dicens: *Omnia mihi licent.* Dicuntur autem illa licita quae homo facere non prohibetur. Est autem duplex prohibitio: una coactionis, alia praecepti: et secundum hoc quidam intellexerunt illa licere a quibus non prohibentur aliqua necessitate cogente: et ideo quia arbitrium hominis naturaliter liberum est a coactione; intellexerunt Apostolum eo sensu dicere: *Omnia mihi licent*: quia scilicet libero arbitrio hominis subjacent, sive sint bona sive sint mala, secundum illud Eccli.15, 18: « Ante hominem bonum « et malum, vita et mors: quodcumque voluerit, « dabitur ei. » Sed hic modus loquendi alienus est a Scriptura sacra, in qua dicitur, non licere ea quae divina lege prohibentur, secundum illud Matth. 14, 4: « Non licet tibi habere uxorem fratris tui. » Et ideo quod hic Apostolus dicit, *Omnia mihi licent,* non potest absolute intelligi, sed ut sit accommoda distributio, sub hoc sensu: Omnia mihi licent quae scilicet divina lege non prohibentur. Et potest hoc ad tria referri. Primo quidem ad id quod dixerat de judiciis, quia scilicet unicuique licet omnia sua judicio repetere, cum non sit lege divina prohibitum. Alio modo potest referri ad id quod infra 8, dicturus est de indifferenti usu ciborum; ut sit sensus: Licitum est mihi omnes cibos comedere,

(1) *Al.* facientes.

(1) *Al.* ab his intus fuerunt liberati.
(2) *Al.* ut sanctificaret suum populum.

secundum illud Tit. 1, 15: « Omnia munda mundis. » Tertio potest referri ad id quod dicturus est infra 14, de sumptibus accipiendis; ut sit sensus: *Omnia mihi licent,* scilicet accipere ad necessitatem vitae, sicut coapostolis meis. Subdit autem: *Sed non omnia expediunt.* Dicitur autem illud expedire quod est sine impedimento finem consequendi. Contingit autem quod aliquid non totaliter excludit finem, sed impedimentum aliquod affert; sicut matrimonium non excludit hominem a regno Dei, impedimentum tamen affert, quia scilicet, ut infra 7, 34, dicit, *quae sub viro est mulier, cogitat quomodo placeat viro.* Unde Matth. 19, 10, discipuli dicunt: « Si ita est causa hominis cum uxore sua, non expedit nubere. Sic ergo fornicari nec licet, nec expedit, quia totaliter excludit finem, qui est vita aeterna; matrimonium autem est licitum, sed non expediens. Secundum igitur hunc modum sua in judicio repetere, indifferenter omnibus cibis uti, sumptus accipere ab his quibus praedicatur, est quidem licitum, quia non est contra justitiam, nec aliqua prohibetur lege; non tamen est expediens: quia vel impeditur pax ad proximum, vel infirmis scandalum aliquod generatur, vel aliqua maledicendi occasio praebetur: unde Eccli. 37, 31: « Non omnia omnibus expediunt. » Alio modo potest intelligi non absolute, sed sub conditione; ut sit sensus: Dixi, quod neque fornicarii, neque idolis servientes, etc., regnum Dei possidebunt: et ideo haec non licent, quia finem excludunt. Sed si omnia licerent mihi, *non omnia expediunt:* quia per ea praestatur impedimentum vitae humanae. Unde in persona impiorum dicitur Sap. 5, 7: « Lassati sumus in via iniquitatis et perditionis, et ambulavimus vias difficiles. » Secundo ostendit esse nocivum id quod supra reprehendit, dicens: *Omnia mihi licent,* ut supra expositum est; *sed* tamen *ego sub nullius redigar potestate,* scilicet hominis. Ille enim qui utitur eo quod non expedit, sive licitum sive illicitum, quodammodo redigitur sub potestate rei alicujus vel hominis. Rei quidem, quia qui nimis rem aliquam amat, quodammodo servus illius rei efficitur, secundum illud Rom. ult. 18: « Hujusmodi non Christo Domino serviunt, sed suo ventri: » hominis autem; quia dum aliquis facit quod non expedit, quodammodo subjicitur judicio aliorum, et specialiter ille qui in judicio repetit, subjicitur potestati judicis. Infra 10, 29: « *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia ?*

Deinde cum dicit, *Esca ventri etc.,* assignat rationem ejus quod dixerat; et primo quare omnia licent, dicens: *Esca ventri,* scilicet debetur, ut scilicet in ventre decocta in nutrimentum totius corporis cedat; *et venter escis,* scilicet recipiendis et decoquendis deservit. Quia igitur ex Dei ordinatione venter est solicitus ad escas recipiendas et escae ad hoc deputatae sunt quod in ventre ponantur, secundum illud Genes. 1, 29: « Ecce dedi vobis omnem escam ex cunctis animantibus, ut habeant ad vescendum: » non est illicitum quod homo res suas repetat, vel praedicator stipendia accipiat propter necessitatem escarum, vel ut etiam homo omnibus escis utatur. Secundo ibi, *Deus autem et hunc et has destruet,* assignat rationem quare omnia non expediunt. Non enim expedit quod homo patiatur aliquod detrimentum in eo quod nunquam corrumpitur, scilicet in regno caelesti, propter id quod corrumpitur. Et hoc accidit de esca, et de ventre. Cessabit enim post hanc vitam escarum usus et ventris, quia corpora resurgentium conservabuntur absque cibo, Deo id faciente: et hoc est quod dicit: *Deus autem destruet,* id est cessare faciet, *hunc,* scilicet ventrem, non quidem quantum ad essentiam, sed quantum ad effectum quem nunc habet; *et has,* scilicet escas, quantum pertinent ad usum hominis: quia in resurrectione homines erunt sicut Angeli in caelo, ut dicitur Matth. 22.

LECTIO III.

Corpus autem non fornicationi, sed Domino; et Dominus corpori. Deus vero et Dominum suscitavit et nos suscitabit per virtutem suam. Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi ? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis ? Absit. An nescitis quoniam qui adhaeret meretrici, unum corpus efficitur ? Erunt enim, inquit, duo in carne una. Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne enim peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non estis vestri ? Empti enim estis pretio magno: glorificate et portate Deum in corpore vestro.

Supra Apostolus tripliciter reprehendit Corinthios circa judicia: nunc autem redit ad reprehendendum peccatum fornicarii, cujus supra 5 mentionem fecerat, et in cujus judicio Corinthii negligentes erant. Improbat autem fornicationem quatuor rationibus: quarum prima sumitur ex divina ordinatione; secunda ex unione ad Christum, ibi, *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi ?* tertia ex corporis inquinatione, ibi, *Fugite fornicationem*; quarta ex gratiae dignitate, ibi, *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti ?* Circa primum duo facit. Primo ponit divinam ordinationem; secundo ordinationis finem, ibi, *Deus vero* (1) *et Dominum suscitavit, et nos suscitabit.* Circa primum considerandum est, quod aliqui argumentum suae lasciviae sumunt ex ordinatione Dei. Qui enim fornicantur, utuntur suo corpore ad usum a Deo institutum. Sed hoc excludit, dicens, quod esca est ordinata ad ventrem, et venter ad escas; *corpus autem* hominis, *non fornicationi*; idest, non est ordinatum ad fornicandum *sed Domino*; id est, ad hoc ordinatum, ut sit Domini nostri Jesu Christi; *et Dominus corpori*; id est, Dominus Jesus Christus ad hoc datus est hominibus, ut humana corpora suae gloriae conformet, secundum illud Philip. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae. »

Sed contra hoc videtur esse quod, sicut venter ordinatus est a Deo ad usum ciborum; ita quae-

(1) Al. *enim.*

dam membra humani corporis sunt ordinata a Deo ad usum generationis, quibus fornicatio exerceetur.

Sed attendenda est differentia quantum ad duo. Primo quidem quod Apostolus supra locutus est de uno corporis membro, scilicet de ventre: hic autem loquitur de toto corpore, quod sicut non est ordinatum ad fornicandum, ita nec ad escas sumendum; sed potius usus escarum est propter corpus, corpus autem propter animam, a qua percipit vitam, secundum ejus conditionem: et quia omnia ordinantur in Deum sicut in finem, ideo corpus debet esse subjectum Domino, et ei dedicatum. Et quia supra locutus est de usu escarum in communi absque inordinatione; fornicatio autem est usus inordinatus ex membro fornicatoris (1). Unde nec ipsa membra sunt propter fornicationem, sed propter usum generationis ordinata ratione, cui omnia membra corporis deservire debent: sicut etiam venter non propter crapulam et ebrietatem, sed propter convenientem usum ciborum.

Deinde cum dicit, *Deus vero et Christum suscitavit, et nos suscitabit*, ponit finem ordinationis praedictae: et primo ponit quid Deus circa Dominum fecerit, dicens: *Deus ergo et Dominum*, scilicet Dominum Jesum Christum, *suscitavit*, a quo ipse Christus petit in Psalm. 40, 11: « Tu autem « Domine miserere mei, et resuscita me; » Deus autem est et Pater et Filius et Spiritus sanctus. Unde et ipse Christus, qui est Filius Dei, se suscitavit, et sua virtute resurrexit, secundum illud Psalm. 3, 6: « Ego dormivi, et soporatus sum, et « exsurrexi, quia Dominus suscepit me: » et 2 Corinth. ult. 4: « Si crucifixus est ex infirmitate, sed « vivit ex virtute Dei. » Secundo ponit quid circa nos facturus sit, dicens, quod *nos suscitabit* Deus, *per virtutem suam*, per quam scilicet Christum suscitavit, secundum illud Rom. 8, 11: « Qui susci- « tavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et « mortalia corpora vestra. » Et est advertendum, quod supra de escis et ventre loquens, quae pertinent ad usum animalis vitae, dixit eas a Deo destruendas; nunc autem loquens de corpore et Domino, facit mentionem de resurrectione, quia scilicet animali vita cessante, natura corporis in melius reformabitur. Unde patet quod non est utendum corpore ad fornicationem, quae impedit futuram incorruptionem, secundum illud Galat. ult. 8: « Qui seminat in carne, de carne et metet corru- « ptionem. »

Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?* ponit secundam rationem quae sumitur ex affinitate humani corporis ad Christum, quae talis est. Membra hominis fornicantis sunt membra meretricis; sed membra hominis sunt membra Christi: ergo per fornicationem fiunt membra Christi membra meretricis; quod est inconveniens. Circa quod quatuor facit. Primo ponit majorem, dicens: *An nescitis quoniam corpora vestra sunt membra Christi?* quasi dicat: Hoc non debetis nescire, quia quicumque estis regenerati in Christo, membra Christi estis effecti, secundum illud infra 12, 27: *Vos estis corpus Christi, et membra de membro*: et hoc non solum quantum ad animas, quae ab eo justificantur, sed etiam quantum ad corpora, quae ab eo resuscitabuntur, ut dictum est.

(1) *Al.* fornicationis.

Secundo ponit conclusionem dicens: *Tollens ergo membra Christi*, idest injuste subtrahens servitio Christi, cui debent deputari, secundum illud Rom. 6, 13: « Exhibeatis membra vestra arma justitiae « Deo: » *faciam*, scilicet eadem, *membra meretricis* esse fornicando? *Absit*: hoc enim est horrendum sacrilegium: unde dicitur Malach. 2, 11: « Con- « taminavit Judas sanctificationem Domini quam « dilexit, et habuit filiam dei alieni. » Tertio ponit minorem, dicens: *An nescitis quia qui adhaeret meretrici*, scilicet fornicando, *unum corpus efficitur?* scilicet per immundam commixtionem. Et ad hoc probandum inducit auctoritatem Genesis, dicens: *Inquit enim Scriptura*, scilicet Genes. 2: *Erunt duo*, scilicet vir et mulier, *in carne una*; idest, per mixtionem carnalem una caro efficiuntur; et sic membra unius fiunt membra alterius. Sunt enim haec verba Adae de viro et uxore loquentis, quae Apostolus hic etiam ad fornicationem refert, quia secundum speciem naturae non differunt utriusque actus. Est autem intelligendum, quod, sicut dicit Philosophus in lib. de Generatione animalium, in masculo est principium activum generationis, in femina est passivum. Et sicut in planta, cujus vita principaliter ordinatur ad generationem, semper est unum corpus, in quo utrumque principium unitur; ita in animalibus, quae ordinantur ad altiores actus vitae, non semper est unum corpus habens haec duo principia, sed ex duobus fit unum in actu generationis: quod quidem non est tantum viri: quia sicut infra 7, 4, dicitur, *vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier.* Secundo probat minorem, dicens: *Qui autem adhaeret Domino*, scilicet per fidem et caritatem, *est unus spiritus* cum illo, quia scilicet unitur ei unitate spirituali, non corporali. Unde et Rom. 8, 9, dicitur: « Si quis Spi- « ritum Christi non habet, hic non est ejus: » et Joan. 17, 22: « Ut sint unum in nobis, sicut nos « unum sumus, » scilicet per connexionem Spiritus: et quia corpus deservit spiritui, consequens est ut etiam corpora nostra membra ejus sint cui per spiritum unimur, non quidem carnali conjunctione, sed spirituali. Potest autem ex praemissis duabus rationibus una ratio conflari, ut scilicet quia corpus nostrum non est deputatum fornicationi, sed Domino, hoc scilicet modo quod membra nostra sunt membra Christi, ut postmodum exponit, non faciamus ea membra meretricis fornicando.

Deinde cum dicit, *Fugite fornicationem*, ponit tertiam rationem, quae sumitur ex corporis inquinatione. Primo ponit conclusionem intentam, dicens: *Fugite fornicationem*. Ubi notandum, quod cetera vitia vincuntur resistendo: quia quanto magis homo particularia considerat et tractat, tanto minus in eis invenit unde delectetur, sed magis anxietur: sed vitium fornicationis non vincitur resistendo: quia quanto magis ibi homo cogitat particularia, magis incenditur; sed vincitur fugiendo, id est totaliter vitando cogitationes immundas, et quaslibet occasiones, ut dicitur Zach. 2, 6: « Fugite de terra « aquilonis, dicit Dominus. » Secundo assignat rationem, dicens: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est.* Ad cujus evidentiam sciendum, quod quaedam peccata non consummantur in carnali delectatione, sed in sola spirituali; ideo spiritualia vitia dicuntur, sicut superbia, avaritia, accidia: fornicatio autem completur maxime

in carnali delectatione; et secundum hoc posset intelligi quod hic dicitur: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est,* quia scilicet completur praeter sui corporis delectationem; *qui autem fornicatur, in corpus suum peccat,* quia scilicet ejus peccatum in carne consummatur.

Sed huic expositioni contrarium videtur esse quod etiam peccatum gulae consummatur in delectatione corporis.

Ad quod posset dici, quod peccatum gulae sub luxuria continetur, inquantum ad ipsam ordinatur, secundum illud Ephes. 5, 18: « Nolite inebriari « vino, in quo est luxuria. » Sed melius potest dici, quod Apostolus non dicit, *Qui fornicatur,* corpore suo peccat, quod congrueret primae expositioni; sed *peccat in corpus suum,* idest contra corpus suum, corrumpendo et inquinando illud praeter usum rationis. Unde et Apoc. 3, 4: « Habes « pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt « vestimenta sua, » idest corpus: et ibid. 14, 4: « Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinqui- « nati. » Vel aliter secundum Augustinum hic in Glossa. *Qui fornicatur, in corpus suum peccat,* quia anima ejus totaliter carni in illo actu subjicitur, ita quod non possit aliud ibi cogitare: unde in Psalm. 31, 9, dicitur: « Nolite fieri sicut equus « et mulus, quibus non est intellectus. » Vel aliter: *In corpus suum peccat,* idest contra uxorem suam, quae dicitur corpus viri, contra quam non ita directe sunt alia peccata, sicut viri fornicatio: unde et 1 Thessal. 4, 4, dicitur: « Ut sciat unusquisque « vestrum possidere vas suum in sanctificatione, » idest uxorem suam. Vel secundum Augustinum (lib. 1 Retract., cap. 19), potest intelligi de fornicatione spirituali, per quam anima adhaeret per amorem mundo, et recedit a Deo, secundum illud Psalm. 72, 26: « Perdes omnes qui fornicantur « abs te. » Est ergo sensus, *Qui fornicatur,* recedens a Deo propter amorem mundi, *in corpus suum peccat,* idest per corporalem concupiscentiam. Omne autem aliud peccatum, puta quod homo committit ex oblivione, vel ex ignorantia, seu negligentia, *est extra corpus,* idest corporalem concupiscentiam.

Deinde cum dicit, *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti?* ponit quartam rationem, quae sumitur ex dignitate gratiae: quae quidem ex duobus consurgit; scilicet ex gratia Spiritus sancti, et ex redemptione sanguinis Christi. Circa hoc igitur tria facit. Primo proponit dignitatem corporis nostri, quam habet ex gratia Spiritus sancti, dicens: *An nescitis,* quasi dicat, ignorare non debetis, *quoniam membra vestra,* scilicet corporalia, *templum sunt Spiritus sancti?* sicut supra 3, 16, dictum est: *Nescitis quia templum Dei estis?* Et hujus rationem assignat, subdens, *Qui in vobis est.* Dicitur autem templum, domus Dei. Quia igitur Spiritus sanctus Deus est, conveniens est quod in quocumque est Spiritus sanctus, templum Dei dicatur. Est autem Spiritus sanctus principaliter quidem in cordibus hominum in quibus caritas Dei diffunditur per Spiritum sanctum, ut dicitur Rom. 5; sed secundario etiam est in membris corporalibus, inquantum exequuntur opera caritatis. Unde in Psalm. 83, 3, dicitur: « Cor meum et caro mea « exultaverunt in Deum vivum. » Et ne hanc dignitatem sibi ascriberent, subdit: *Quem habetis a Deo, non ex vobis.* Unde Joel. 2, 28: « Effundam « de Spiritu meo super omnem carnem: » et Actor. 5, 32: « Spiritum suum dedit obedientibus sibi. » Secundo ponit dignitatem quam habent corpora nostra ex redemptione sanguinis Christi, dicens: *Et non estis vestri,* sed Jesu Christi, secundum illud Roman. 14, 8: « Sive vivimus sive morimur, Do- « mini sumus. » 1 Corinth. 5, 15: « Qui vivit, « jam non sibi vivat. » Rationem hujus assignat, dicens: *Empti estis pretio magno*; et ideo servi estis ejus qui vos redemit de servitute peccati: unde infra 7, 22, dicitur: *Qui liber vocatus est, servus est Christi: pretio enim empti estis:* et in Psalm. 30, 6: « Redemisti me Domine Deus veritatis. » Dicitur autem pretium redemptionis magnum, quia non est corruptibile, sed aeternam habens virtutem, cum sit sanguis ipsius Dei aeterni: unde 1 Petr. 1, 18: « Redempti estis de vana vestra conversatione, « non corruptibilibus auro vel argento, sed san- « guine agni immaculati et incontaminati, Jesu « Christi. » Tertio infert conclusionem intentam, dicens: *Glorificate ergo et portate Deum in corpore vestro.* Quia enim membra vestra sunt templum Dei, in corpore vestro nihil debet apparere nisi quod ad gloriam Dei pertinet; et hoc est glorificare Deum in corpore vestro: quia in Psal. 28 9, dicitur: « In templo ejus omnes dicent gloriam. » Exod. ult. 22, dicitur: « Operuit nubes taberna- « culum testimonii, et gloria Domini implevit illud. » Quia vero non estis vestri, sed estis servi Dei, debet corpus vestrum portare Deum, sicut equus vel aliud animal portat dominum suum. Unde in Psal. 72, 22, dicitur: « Ut jumentum factus sum apud « te. » Portat autem corpus nostrum Dominum, inquantum divino ministerio deputatur. Sic ergo homo debet vitare ne in corpus suum peccet fornicando, quod est contra gloriam Dei et contra ministerium quod corpus nostrum debet Deo.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

De quibus autem scripsistis mihi: bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque virum suum habeat. Uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. Mulier potestatem sui corporis non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi; et iterum revertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, et non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum (1). Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis et viduis: Bonum est illis, si sic permanserint, sicut et ego. Quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere quam uri.

Postquam Apostolus reprehendit fornicarium et sustinentes eum, hic accedit ad tractandum de matrimonio: et circa hoc tria facit. Primo determinat de conjugatis et matrimonio junctis; secundo de virginibus, ibi, *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo;* tertio de viduis, ibi, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir ejus vivit.* Circa primum duo facit. Primo instruit eos qui non sunt matrimonio juncti, utrum scilicet debeant matrimonium contrahere; secundo manifestat quod dixerat, ibi, *Hoc autem dico secundum indulgentiam.* Circa primum duo facit. Primo manifestat quid circa hoc sit per se bonum; secundo quid necessarium, ibi, *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat.* Circa primum considerandum est, quod in detestationem fornicationis, contra quam locutus jam fuerat, aliqui non habentes zelum Dei secundum scientiam, in tantum procedebant quod etiam matrimonium condemnabant, secundum illud 1 Timoth. 4, 2: « In hypocrisi loquentium mendacium prohibentium nubere: » et quia hoc durum Corinthiis videbatur fidelibus, super hoc Apostolo scripserunt, ejus sententiam requirentes; et ideo Apostolus eis respondet: Ita reprehendi ea quae facitis; *de quibus autem scripsistis mihi*, respondeo quantum ad matrimonium: *Bonum est homini mulierem non tangere.*

Circa quod notandum, quod mulier data est viro ad adjutorium generationis: et in hoc differt vis generativa a nutritiva: quia vis nutritiva deservit homini ad conservationem individui: unde bonum est homini nutrimento uti, quia per hoc ejus vita conservatur: generativa autem non deservit homini ad conservationem individui, sed ad conservationem speciei: unde non potest dici quod *bonum est homini*, ad suum individuum, *mulierem tangere.* Primo quidem quantum ad animam, quia, ut Augustinus dicit in Soliloquiis (lib. 1, cap. 1): « Nihil sic dejicit animam ab arce virtutis suae, « sicut contactus ille corporum, sine quo uxor haberi non potest. » Et ideo Exod. 19, 15, dicitur populo accepturo legem Dei: « Estote parati in « diem tertium, et ne appropinquetis uxoribus vestris. » 1 Reg. 21, 4, dixit Abimelech ad David: « Si mundi sunt pueri, maxime a mulieribus, « manducent panem sanctum. » Secundo quantum ad corpus, quod vir subjicit per matrimonium potestati uxoris, se ex libero servum constituens. Servitus autem haec prae omnibus aliis est amara: unde et Eccles. 7, 27, dicitur: « Inveni amariorem « morte mulierem. » Tertio quantum ad res exteriores, quarum occupatione necesse est hominem implicari, qui habet uxorem et filios nutriendos; cum tamen dicatur 2 Timoth. 2, 4: « Nemo militans Deo, implicat se negotiis saecularibus, ut ei « placeat cui se probavit. »

Deinde cum dicit, *Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat,* ostendit quid circa hoc sit necessarium: primo quantum ad contractum matrimonii; secundo quantum ad actum matrimonii jam contracti, ibi, *Uxori vir debitum reddat.* Circa primum considerandum est, quod actus generativae virtutis ordinatur ad conservationem speciei per generationem filiorum: et quia mulier data est viro in adjutorium generationis, prima necessitas tangendi mulierem est propter procreationem filiorum: unde Genes. 1, 27, dicitur: « Masculum et feminam creavit eos; et benedixit eis « Deus, et ait: Crescite, et multiplicamini, et replete terram. » Sed haec necessitas fuit circa institutionem humani generis, quamdiu oportuit multiplicari populum Dei per successionem carnis. Sed Apostolus considerans humanum genus jam multiplicatum, et populum Dei jam esse augmentatum, non propagatione carnis, sed generatione quae est ex aqua et Spiritu sancto, ut dicitur Joan. 3, praetermisit hanc necessitatem, qua scilicet primitus institutum fuerat matrimonium in officium naturae, et proponit secundam necessitatem, secundum quam institutum est in remedium culpae. Quia enim carnalis concupiscentia adhuc post baptismum in fidelibus remanet, licet non dominetur, instigat homines maxime ad actus venereos, propter vehementiam delectationis. Et quia majoris virtutis est totaliter hanc concupiscentiam superare quam possit hominibus convenire, secundum illud Matth. 19, 11: « Non omnes capiunt verbum hoc; » necessarium est quod in parte concupiscentiae cedatur, et in parte superetur: quod quidem fit dum actus generationis ratione ordinatur, et non totaliter homo concupiscentia ducitur, sed magis concupiscentia subditur rationi. Habet autem hoc ratio naturalis quod homo utatur generationis actu secundum quod convenit generationi et educationi filiorum. Hoc autem in brutis animalibus invenitur, quod in quibuscumque speciebus animalium, sola femina non sufficit ad educationem prolis, masculus simul nutrit prolem cum femina; et ad hoc exigitur quod masculus cognoscat propriam prolem:

(1) Al. *omnes vos homines esse sicut meipsum,* in Vulgata versione omittitur *homines.*

et ideo in omnibus talibus animalibus, ut patet in columbis, turturibus et hujusmodi, naturaliter indita est sollicitudo de educatione prolis; et propter hoc in hujusmodi non sunt vagi et indifferentes concubitus, ex quibus sequeretur incertitudo prolis; sed masculus determinatus determinatae feminae conjungitur, non indifferenter quaelibet cuilibet; sicut accidit in canibus, et aliis hujusmodi animalibus, in quibus sola femina nutrit prolem. Maxime autem in specie humana masculus requiritur ad prolis educationem, quae non solum attenditur secundum corporis nutrimentum, sed magis secundum nutrimentum animae, secundum illud Hebr. 12, 9: « Patres quidem carnis nostrae habuimus « eruditores, et reverebamur eos. » Et ideo ratio naturalis dictat quod in specie humana non sint vagi et incerti concubitus, quales sunt concubitus fornicarii; sed sint determinati viri ad determinatam feminam: quae quidem determinatio fit per legem matrimonii. Sic igitur triplex bonum habet matrimonium. Primum quidem quod est in officium naturae, prout scilicet ordinatur ad generationem et educationem prolis; et hoc bonum est bonum prolis. Secundum bonum habet, prout est in remedium concupiscentiae, quae scilicet coarctatur ad determinatam personam; et hoc bonum dicitur fides, quam scilicet vis servat uxori suae, non accedens ad aliam, et similiter uxor viro. Tertium bonum habet, prout in fide contrahitur Christi; quod quidem bonum dicitur sacramentum, inquantum significat conjunctionem Christi et Ecclesiae, secundum illud Ephes. 5, 32: « Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et Ecclesia. » Hoc est ergo quod dicit: Dictum est, quod *bonum est homini mulierem non tangere*; sed quia ad hoc bonum non sunt omnes homines idonei, unusquisque vir, *propter fornicationem*, scilicet vitandam, *suam uxorem habeat*, idest sibi determinatam, ut tollantur vagi et incerti concubitus, quod pertinet ad fornicationem. Unde et Proverb. 5, 18: « Laetare cum muliere adolescentiae tuae. » Et postea subditur vers. 20: « Quare seduceris, fili mi, ab « aliena? »

Deinde cum dicit, *Uxori vir debitum reddat*, agit de usu matrimonii contracti: et primo agit de debito reddendo; secundo de debiti intermissione, ibi, *Nolite fraudare invicem*. Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, dicens: Dictum est, quod *vir habeat uxorem*, et uxor virum: habendi autem haec est ratio, ut vir *reddat debitum uxori*, scilicet de suo corpore per carnalem commixtionem; similiter autem *et uxor viro*, quia quantum ad hoc pares (1) judicantur. Unde mulier non est formata de pedibus viri tamquam ancilla, nec de capite tamquam domina, sed de latere tamquam socia, ut legitur Genes. 2. Unde et mutuo debent sibi debitum reddere, secundum illud Rom. 12, 7: « Reddite omnibus debita. » Secundo assignat debiti rationem, dicens: *Mulier non habet potestatem sui corporis*, scilicet ad actum generationis, ut scilicet possit proprio arbitrio vel continere se, vel alteri tradere; *sed vir*, scilicet habet potestatem sui corporis, quantum scilicet ad usum carnalis copulae: et ideo uxor debet viro proprii corporis officium offerre. *Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier:* unde et ipse debet sui corporis officium offerre uxori, legitimo impedimento cessante. Unde et Genes. 2, 24, dicitur: « Adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. »

Deinde cum dicit, *Nolite fraudare invicem*, agit de intermissione debiti reddendi: et primo ostendit qualiter intermitti debeat actus conjugalis: circa quod docet unum esse cavendum, ne scilicet hoc per fraudem fiat, dicens: *Nolite fraudare invicem*, ut scilicet velit vir continere invita uxore, aut etiam e converso: quod Apostolus fraudem nominat, quia unus subtrahit alteri quod ei debetur; quod ad fraudem pertinet, non minus in actu matrimonii quam in aliis rebus. Unde et Prover. 12, 17, dicitur: « Non inveniet fraudulentus lucrum: » quia scilicet ille qui tali fraude continentiam Deo offert (1), non lucratur meritum vitae aeternae. Sicut enim dicit Augustinus (ep. 199), non vult Deus tale lucrum tali damno compensari, ut dum unus conjugum continet altero invito, ille incidat in damnabiles corruptelas. Tria autem docet observanda in tali intermissione: quorum primum est ut fiat ex communi consensu: unde dicit: *Nisi forte ex consensu*. Unde dicitur Eccli. 25, 1: « In « tribus beneplacitum est spiritui meo, quae sunt « probata coram Deo et hominibus: concordia fra- « trum, amor proximorum, et vir et mulier bene « sibi consentientes. » Secundum est ut sit ad certum tempus: unde subdit: *Nisi forte ad tempus*: secundum illud Eccle. 3, 5, « Tempus amplexan- « di, et tempus longe fieri ab amplexibus. » Tertium est ut hoc fiat propter debitum finem, scilicet causa spiritualium actuum, ad quos continentia reddit magis aptos; unde subdit: *Ut vacetis orationi*, secundum illud Joel. 2, 14: « Sacrificium et « libamen Domino Deo nostro: » et postea subdit 16, « Egrediatur sponsus de cubili suo, et sponsa « de thalamo suo. » Secundo agit de reiteratione conjugalis actus: et primo ponit documentum, dicens: *Iterum revertimini in idipsum*, ut scilicet vobis invicem debitum reddatis, finito tempore orationis: unde et Reg. 8, dicitur, quod celebratis dedicationis solemniis, profecti sunt in tabernacula sua laetantes. Secundo assignat rationem documenti: non enim hoc dicit quasi sit necessarium ad salutem, sed ad periculum vitandum: unde subdit: *Ne tentet vos satanas;* id est ne sua tentatione vos prosternat, sicut etiam dicitur 1 Thessal. 3, 5: « Ne forte vos tentaverit is qui tentat, et inanis « sit labor noster. » Tentatio autem satanae non est fortibus timenda, de quibus dicitur 1 Joan. 2, 24: « Scribo vobis, juvenes, quoniam fortes estis, « et verbum Dei manet in vobis, et vicistis mali- « gnum. » Est autem timenda debilibus: unde subdit: *Propter incontinentiam vestram*, idest propter pronitatem ad incontinentiam, ex quo contingit quod diabolus hominem tentando prosternit et provocatur ad tentandum, secundum illud 1 Pet. ult. 8: « Circuit quaerens quem devoret. »

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico etc.*, manifestat quo sensu praedicta sunt accipienda: et primo facit (2) quod dictum est; secundo rationem assignat, ibi, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum;* tertio exponit quod dixerat, ibi, *Dico autem non nuptis et viduis.* Dicit ergo primo: Dixi, quod unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque mulier virum suum: et iterum quod post continentiam determinati temporis, iterum

(1) *Al.* ad paria.

(1) *Al.* confert.

(2) *Forte* tangit.

revertamini in idipsum, *hoc autem dico secundum indulgentiam*, idest parcens infirmitati vestrae, *non secundum imperium*, quasi scilicet vobis necessarium ad salutem. Subditis enim sunt quaedam eorum infirmitati indulgenda et non ad bona imperio cogendi. Unde contra quosdam praelatos dicitur Ezech. 34, 4: « Cum austeritate imperabatis eis et cum potentia, et dispersi sunt greges mei. »

Sed videtur Apostolus inconvenienter loqui. Indulgentia enim non est nisi de peccato. Per hoc ergo quod Apostolus secundum indulgentiam se dicit matrimonium concessisse, videtur exprimere quod matrimonium sit peccatum.

Sed ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo ut indulgentia sumatur hic pro permissione. Est autem duplex permissio. Una quidem de minus malo, sicut dicitur Matth. 19, quod Moyses permisit Judaeis dare libellum repudii propter duritiam cordis eorum, scilicet ad vitandum uxoricidium, ad quod erant proni. Talis autem permissio non fit in novo testamento propter sui perfectionem, secundum illud Heb. 6, 1: « Ad perfectum feramur. » Alia autem est permissio de minus bono, cum scilicet homo praecepto non cogitur ad majus bonum; et hoc modo Apostolus indulget, idest permittit, matrimonium, quod est minus bonum quam virginitas, quae non praecipitur, et quae est majus bonum. Alio modo potest accipi indulgentia prout respicit culpam, secundum illud Isa. 26, 15: « Indulsisti Domine, indulsisti genti: » et secundum hoc indulgentia refertur ad actum conjugalem secundum quod habet annexam culpam venialem, tamen propter bona matrimonii, sine quibus esset mortalis. Unde considerandum est, quod actus conjugalis quandoque quidem est meritorius, et absque omni culpa mortali vel veniali: puta cum ordinatur ad bonum prolis procreandae, et educandae ad cultum Dei: sic enim est actus religionis: vel cum fit causa reddendi debitum, sic enim est actus justitiae. Omnis autem actus virtutis est meritorius, si sit cum caritate. Quandoque vero est cum culpa veniali, scilicet cum quis ad actum matrimonialem ex concupiscentia excitatur, quae tamen infra limites matrimonii sistit; ut scilicet cum sola uxore sit contentus. Quandoque vero est culpa mortalis, puta cum concupiscentia fertur extra limites matrimonii, scilicet cum aliquis accedit ad uxorem, aeque libenter vel libentius ad aliam accessurus. Primo ergo modo actus matrimonii non requirit indulgentiam; secundo modo habet indulgentiam, inquantum aliquis consentiens concupiscentiae in uxorem, non fit reus peccati mortalis; tertio modo omnino indulgentiam non habet.

Deinde cum dicit, *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum,* assignat rationem ejus quod dixerat: et primo quare non loquatur secundum imperium; secundo quare loquatur secundum indulgentiam, ibi, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo.* Circa primum considerandum est, quod nullus sapiens praecipit illud cujus contrarium magis vult fieri. Ideo Apostolus non praecipit quod homines matrimonium contrahant vel matrimonio contracto utantur, quia magis vult quod homines contineant; et hoc est quod dicit: *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum,* ut scilicet contineant, sicut ego contineo: et similiter dicit Act. 26, 29: « Opto apud Deum omnes qui audiunt, fieri tales qualis ego sum. »

Sed contra hoc videtur esse, quia si omnes homines continerent, sicut Apostolus continebat, cessasset generatio; et sic non fuisset impletus numerus electorum; quod erat contra dispositionem divinam.

Dicunt quidam, quod Apostolo revelatum erat, quod si omnes homines salvarentur in continentia viventes, sicut ipse vivebat, sufficiebat ad implendum numerum electorum. Sed hoc nulla auctorite fulcitur: et ideo potest dici, quod Apostolus volebat omnes homines esse continentes, quia scilicet volebat hoc de singulis, non tamen volebat quod omnes simul continerent. Vel potest dici, et melius, quod volebat omnes homines esse continentes voluntate antecedente, sicut ipse dicit 2 Timoth. 2 quod Deus vult omnes homines salvos fieri, non autem voluntate consequente, qua Deus vult quosdam salvare, scilicet praedestinatos, et quosdam damnare, scilicet reprobatos, secundum illud Malach. 1, 2: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Est autem voluntas antecedens de eo quod absolute consideratum, est melius; sicut omnes homines esse salvos vel continentes. Voluntas autem consequens est de eo quod est melius, consideratis circumstantiis personarum et negotiorum; et secundum hoc Deus vult quosdam damnari, et Apostolus quosdam matrimonio jungi.

Deinde cum dicit, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo*, assignat rationem quare secundum indulgentiam matrimonium permiserit: quia scilicet non quilibet tantae virtutis donum accepit a Deo, ut scilicet possit totaliter continere: sicut et Dominus dixit Matth. 19, 2: « Non omnes capiunt verbum hoc; sed qui capere potest, capiat: » et hoc est quod dicit: Vellem quidem omnes esse continentes; *sed unusquisque proprium,* idest, secundum certam mensuram, *habet donum ex Deo; alius quidem sic,* puta ut in virginitate Deo serviat, *alius vero sic*, idest ut Deo serviat in matrimonio, secundum illud Matth. 25, 15: « Uni dedit quinque talenta, alii vero duo, alii vero unum; unicuique secundum propriam virtutem: » et Sapient. 8, 21: « Scivi quoniam aliter non possum esse continens, nisi Deus det: et hoc ipsum erat sapientiae, scire cujus esset hoc donum. »

Deinde cum dicit, *Dico autem non nuptis et viduis*, exponit quod obscure dixerat: et primo quantum ad hoc quod dixerat, *Volo omnes homines esse sicut meipsum,* quia scilicet hoc est absolute melius: unde dicit: *Dico autem*, scilicet exponendo, *non nuptis*, idest virginibus, *et viduis*: *Bonum est illis, si sic permanserint*, scilicet continentes, *sicut ego*: secundum illud Sapient. 4, 1: Quam « pulchra est casta generatio cum claritate ! » Secundo quantum ad hoc quod dixerat, *Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo;* quasi dicat: Quia non quilibet hoc donum accepit (1) a Deo ut contineat. Unde dicit: *Quod si non continent,* idest, si donum continendi non acceperunt, *nubant.* idest matrimonio jungantur, secundum illud 1 Timoth. 5, 14: « Volo juvenes nubere: » et assignat rationem subdens: *Melius est enim nubere quam uri,* idest concupiscentia superari. Concupiscentia enim est calor quidam noxius: qui ergo concupiscentia impugnatur, calescit quidem: sed non uritur, nisi humorem gratiae perdat a concupiscentia

(1) *Al.* concepit.

superatus. Unde Job, 31, 12, dicitur: « Ignis est « usque ad consummationem devorans, et universa « eradicans germina. » Est autem hic attendendum, quod Apostolus utitur abusiva comparatione. Nam nubere bonum est, licet minus; uri autem est malum. Melius est ergo, idest magis tolerandum quod homo minus bonum habeat, quam quod incurrat incontinentiae malum; et hoc est quod supra dixit; *Propter fornicationem*, scilicet vitandam, *unusquisque suam uxorem habeat, et unaquaeque suum virum habeat*: et postmodum: *Ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram.*

LECTIO II.

His autem qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. Nam ceteris dico ego, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent; nunc autem sancti sunt.

Supra Apostolus posuit documenta de contractu matrimonii; hic instruit eos qui jam matrimonium contraxerunt, de matrimonio non dissolvendo: et primo docet eos qui sunt in matrimonio juncti, ut in matrimonio maneant; secundo ponit utilem doctrinam quantum ad omnes status vel conditiones hominum, ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet.* Circa primum duo facit. Primo agit de indissolubilitate matrimonii quantum ad eos qui sunt unius cultus; secundo quantum ad eos qui sunt in dispari cultu, ibi, *Nam ceteris ego dico, non Dominus.* Circa primum duo facit. Primo ponit praeceptum de indissolubilitate matrimonii; secundo docet quid sit servandum quando matrimonium quodammodo separatur, ibi, *Quod si discesserit, manere innuptam.* Dicit ergo primo: Dixi non nuptis, idest virginibus et viduis, quod melius est eis si sic permanserint; *his autem qui matrimonio sunt juncti* non patet eadem conditio: his enim *praecipio non ego,* scilicet indicta mihi auctoritate, *sed Dominus* hoc praecepit dicens, Matth. 19, 6: « Quos Deus conjunxit, homo non separet: » *praecipio,* inquam, *uxorem a viro non discedere,* et subintelligendum est, excepta causa fornicationis, quam Christus excepit, et hic tacetur, quia notissima est. Hanc solam excepit Dominus, ceteras omnes molestias jubet pro fide conjugii fortiter sustineri. Matth. 19, 9: « Quicumque dimiserit uxorem suam, « et aliam duxerit, excepta causa fornicationis, moe- « chatur. » Hoc autem quod dicitur hic, secundum Glossam Augustini intelligitur de conjunctis matrimonialiter, quorum uterque fidelis est. *Quod si discesserit,* scilicet propter causam fornicationis, *praecipio,* inquam, *manere innuptam,* vivente marito: quia si solvitur matrimonium quo ad torum, non tamen quo ad vinculum: *aut viro suo reconciliari,* scilicet si vir non continet. *Et* similiter *vir uxorem non dimittat,* nisi ob causam fornicationis. Similis forma in viro et in muliere servatur: unde supplendum est quod de uxore praemisit, scilicet quod si omnino dimiserit, non ducat aliam, vel reconcilietur uxori.

Sed contrarium videtur dicere Ambrosius super hunc locum, ubi dicit: « Ideo non subdit de « viro sicut de muliere, quia licet viro aliam du- « cere, quia inferior non omnino hac lege utitur « qua et superior. » Sed Magister dicit a falsariis esse appositum, et ideo nullatenus est tenendum.

Notandum est hic, quod septem sunt casus in quibus vir non potest ob causam fornicationis uxorem dimittere. Primus casus quando ipsemet eam prostituit; secundus quando ipse cum alia fornicatus fuerit; tertius quando ipse ei occasionem fornicandi dedit, ut quia non vult reddere debitum; quartus quando ipsa credens probabiliter virum mortuum, alteri nupsit; quintus quando violenter ab aliquo oppressa fuit; sextus quando sub specie viri sui ab altero cognita fuit: septimus quando fuit a viro post adulterium manifeste deprehensum nihilominus retenta.

Deinde cum dicit, *Nam ceteris dico ego, non Dominus*, agit de inseparabilitate matrimonii personarum disparis cultus, cum alter est fidelis alter non; ubi primo dicit, quod fidelis non dimittat infidelem volentem sine contumelia Creatoris cohabitare; secundo si non vult fidelis, non tenetur eum sequi, sed potest alteri nubere, ibi, *Quod si infidelis discedit, discedat;* tertio, quod nisi infidelis prior recedat, fidelis debet patienter commanere, ibi, *Unde enim mulier scis si virum salvum facies ?* In prima primo ponit admonitionem; secundo admonitionis rationem, ibi, *Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem.* In prima primo loquitur generaliter tam viris quam feminis; secundo specialiter viris, ibi, *Si quis frater uxorem habet infidelem etc.*; tertio specialiter feminis, ibi, *Et si qua mulier fidelis virum habet infidelem.* Dicit ergo: *Nam ceteris,* idest ubi non uterque fidelis est, sed alter fidelis, alter infidelis, *dico ego* consulendo, non praecipiendo, *non Dominus,* dixit hoc proprio ore: ac si dicat: Et hoc dico ex Deo, licet ipse non dicat hoc ore proprio: dico, inquam, hoc, *Si quis frater fidelis,* conversus scilicet ad fidem in conjugio. Intelligitur enim hoc de his qui in infidelitate contraxerunt, non de his qui in dispari cultu: tunc enim nullum esset matrimonium, sed essent separandi, sicut fecit Esdras 1 Esdrae, 10, *Si quis,* inquam, *habet* talem *uxorem infidelem, et haec consentit habitare cum illa,* sine contumelia scilicet Creatoris, *non dimittat illam:* consilium est, non praeceptum, ut qui contrarium agit, non sit transgressus, secundum Glossam. Deinde cum dicit, *Et si qua mulier*: hic loquitur specialiter feminis: ubi primo supponit fidem in aliquo, cum dixit, *Et si qua mulier*; secundo infidelitatem in altero, cum addit, *Virum infidelem*; tertio infidelis voluntatem cohabitandi, ibi, *Et hic consentit;* quarto consulit fideli commanere illi, ibi, *Non dimittat.* Dicit ergo: *Et* similiter *si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et consentit habitare cum illa,* sine contu-

melia Creatoris: nam si nollet cohabitare sine contumelia nominis Christi, debet fidelis eum dimittere, quia contumelia Creatoris solvit matrimonium, secundum Glossam, et potest fidelis contrahere: si inquam, ita est, *non dimittat virum*: consilium est, non praeceptum: licet enim infidelem fideli dimittere; sed tunc non expediebat.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir*, posita admonitione, hic ponit admonitionis rationem: ubi primo (1) allegat exemplum; secundo periculum, ibi, *Alioquin filii vestri immundi essent*; tertio fructum, ibi, *Nunc autem sancti sunt*. In prima primo exemplificat de viro infideli; secundo de muliere, ibi, *Et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*. Dicit ergo: *Sanctificatus est*; quasi dicat: Fidelis infidelem volentem cohabitare, non dimittat: hoc ideo dico: *sanctificatus est enim vir infidelis* aliquando *per mulierem fidelem*; idest, aliquando contingit quod unus per alium convertitur ad fidem, et sic sanctificatur; et hoc jam forte contigerat, sicut Sisinnius per Theodoram Romae, tempore Clementis conversus est: et similiter *sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem*, scilicet per ipsius admonitionem et doctrinam. Alio modo legitur sic. Ita fidelis infidelem non dimittat: *sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem;* idest, nullam immunditiam contrahit fidelis ex cohabitatione vel ex commixtione cum infideli, sed servat veram pudicitiam, secundum Augustinum. Deinde cum dicit, *Alioquin filii vestri immundi essent*, hoc legitur dupliciter: uno modo de filiis nascituris, alio modo de jam natis. Primo modo sic. *Alioquin*, scilicet si disceditis et vos aliis copulatis, *filii vestri*, qui de hac copula nascerentur, *immundi essent*, scilicet spurii, quia non de legitimo matrimonio. Nunc autem, si permanetis, *sancti sunt*, idest mundi, quia de legitimis conjugiis nati. Secundo modo legitur sic. *Alioquin*, scilicet si disceditis, *filii vestri*, jam nati, *immundi essent*, idest in infidelitate remanerent, sequentes scilicet majorem partem, quae tunc erat infidelium. *Nunc autem*, si permanetis, *sancti sunt*, idest Christiani fiunt.

Deinde cum dicit, *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem* (2), thema in festo beatae Caeciliae, quae convertit virum suum ad fidem Inter omnia quae regunt hominem in via salutis, praecipuum est sequi societatem sanctorum. Hoc ostendit Psalmista verbo, cum dicit Psal. 17, 26: « Cum sancto sanctus eris, et cum viro innocente « innocens eris. » Hoc ostendit Caecilia facto, secundum quod hic dicitur: *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem*. In quibus verbis tria commendant ipsam, scilicet natura, gratia, et doctrina. Natura humana, quae notatur in muliere; gratia, quae notatur in viri sanctificatione, ut sibi sit nobilis per naturam, Deo humilis per fidem, proximo utilis per doctrinam. Doctrina autem (1) redditur commendabilior consideranti actum, objectum, et oppositum. Actus est sanctificare, objectum est vir, oppositum est infidelitas. Infidelitas est culpa tenacior, virilitas sexus robustior, sanctificare actus difficilior. Et tamen cum esset mulier; per doctrinam suam convertit incredulum, emollivit robustum, mundavit immundum; et sic sanctificavit infidelem virum. Multae vero sunt proprietates mulieris commendabiles, quae huic conveniunt; ut sint tres proprietates quo ad actum cordis; tres quo ad actum oris; et tres quo ad actum operis. Tres primae sunt sapientia ex parte rationalis: Prov. 19, « Sapiens mulier aedificat sibi « domum. » Munditia ex parte concupiscibilis: Eccli. 40, 19: « Ædificatio civitatis confirmabit nomen, « et super eam mulier immaculata computabitur. » Constantia ex parte irascibilis: Ruth 3, 2: « Scit « omnis . . . populus te esse mulierem virtutis. » Tres secundae sunt modestia contra multiloquium: Eccli. 25, 18: « Mulier sensata et tacita, non est « immutatio animae eruditae. Veritas contra mendacium; Judith 8, 28: « Omnia quae locuta es, « vera sunt. » Discretio contra stultiloquium: 1 Reg. 26, 3: « Erat mulier prudentissima et spe- « ciosissima, » Judith 11, 19: « Non est talis mu- « lier super terram in aspectu et in pulchritudine « et in sensu verborum. » Tres ultimae sunt sanctimonia in facto: Judith 8, 29: « Ora populo quia « mulier sancta es. » Verecundia in signo: Eccli. 26, 19: « Gratia super gratiam mulier sancta et « pudorata. » Gratia in conversando: Proverb. 11, 16: « Mulier gratiosa inveniet gloriam. » Propter eminentiam horum dicitur de Beata Virgine Maria, « Benedicta tu in mulieribus. »

(1) *Al.* omittitur primo.

(2) *F. Remigius Florentinus in editione Veneta apud Juntas an.* 1562, *quam ipse curavit, huic loco sequentem notam apposuit.* « Advertas, candide Lector, quod in quodam ma- » nuscripto exemplari quod Venetiis in Divi Dominici (a » Castello, ut ajunt) bibliotheca extat, habebantur haec » verba. — Nota quod hinc usque ad 11 cap. exclusive » non est expositum secundum Beatum Thomam, sed sum- » ptum est de verbo ad verbum de expositione cujusdam » Fratris Nicolai Gallici, ordinis Praedicatorum, qui tamen » satis docte et lucide omnes Epistolas explanavit. — Quod » verum esse, ex phrasi et modo exponendi patet. Et ego » nec labori nec sumptui parcam, ut fragmentum ipsum » reponam. » *Vide primam Admonitionem num.* 2.

(1) *Al.* enim.

LECTIO III.

Quod si infidelis discedit, discedat. Non enim servituti subjectus est frater vel soror in ejusmodi. In pace autem vocavit nos Deus. Unde enim scis mulier, si virum salvum facies? Aut unde scis vir, si mulierem salvam facies? Nisi unicuique sicut divisit Dominus, unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet, sicut in omnibus Ecclesiis doceo. Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium. In praeputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et praeputium nihil est; sed observatio mandatorum Dei. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.

Superius ostendit quod fidelis non debet dimittere infidelem cohabitare volentem; hic autem dicit quod si non vult cohabitare, non tenetur fidelis eum sequi, sed potest alteri nubere: ubi primo ponitur ipsa concessio; secundo concessionis ratio duplex. Prima est libertas, ibi, *Non est enim servituti subjectus frater:* secunda est pacis tranquillitas, ibi, *In pace autem vocavit nos Deus*. Dicit

ergo: *Quod si infidelis,* vir (1) vel mulier *discedit* a fideli, odio fidei, *discedat*: et potest fidelis, qui dimittitur, contrahere: primum enim matrimonium dissolubile erat, quia nunquam fuit ratum. *Non enim servituti,* scilicet conjugali, *subjectus est frater aut soror,* fidelis; idest, non cogitur sequi infidelem odio fidei discedentem, sicut dicit Glossa Joan. 7, 36: « Si Filius vos liberaverit, vere liberi « eritis. » *In pace autem;* quasi dicat: ideo discedat fidelis, quia *in pace vocavit nos Deus;* idest, ideo non debemus litigare cum eo qui odio fidei (2) discedit. Vel sic. Quamvis ita sit quod fidelis non est subjectus servituti, nihilominus tamen non debet occasionem discordiae et dissidii praebere, sed pacem servare: *In pace autem vocavit nos Deus:* « non est enim Deus dissensionis, sed pacis: » infra 14, 33.

Deinde cum dicit, *Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies?* hic dicit, quod si infidelis non discedat, fidelis debet patienter commanere: ad quod allegat primo spem alienae conversionis; secundo permanentiam in statu propriae vocationis ibi, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet;* tertio exemplum in ritu conversationis, ibi, *Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praeputium;* quarto exemplum in statu conditionis, ibi, *Servus vocatus es? Non sit tibi curae.* In prima primo innuit quod mulier, fidelis commanendo, virum ad fidem potest convertere; secundo quod similiter vir fidelis mulierem infidelem potest salvare, ibi, *Aut unde scis, vir, si mulierem salvam facies?* tertio quod ideo debent patienter commanere, ibi, *Nisi unicuique sicut divisit Dominus etc.* Dicit ergo: *Unde enim scis?* quasi dicat: Vere debet manere fidelis cum infideli, quia *unde scis,* id est scire potes, o tu *mulier* fidelis, *si virum* infidelem *salvum facies*, cum scilicet commonendo, et convertendo ad fidem? quasi dicat: Hoc potest contingere. Ambrosius (super hunc locum). « Hoc « ideo dicit, quia forsan potest credere qui horret « nomen Christi. » *Aut unde scis,* id est scire potes, o tu *vir* fidelis, *si mulierem* infidelem *salvam facies,* eam ad fidem convertendo? quia hoc sperare debes: *Nisi unicuique:* hoc dupliciter legitur. Uno modo sic. Unde scis hoc, *nisi* ita habes te, supple ad tuum comparem, *sicut Dominus divisit unicuique,* scilicet viro praeesse, et mulieri subesse. Secundo modo sic. Unde scis hoc, *nisi,* supple, patienter expectes fieri, *sicut divisit Dominus unicuique,* idest, ordinavit de unoquoque quando credat, et quando salvetur. Ergo tu debes expectare, et commanere. Rom. 12, 3: « Unicuique « sicut divisit Dominus. »

Deinde cum dicit, *Unumquemque sicut vocavit Deus, ita ambulet,* hic ostendit quod fidelis debet manere cum infideli conjuge, allegans permanentiam in statu propriae vocationis. Primo ergo allegat divinam vocationem; secundo suam auctoritatem, ibi, *Sicut in omnibus Ecclesiis doceo.* Dicit ergo: *Unumquemque*; quasi dicat: Et quomodo scis hoc, o vir et mulier, nisi quilibet *ambulet* perseveranter, *ita sicut Deus vocavit unumquemque,* idest in eo statu in quo Deus vocavit unumquemque, non autem quomodo sunt; quasi dicat: Et hoc ita praedico in Ecclesia vestra, sicut in omnibus Ecclesiis. Turpis enim est pars quae suo toti non convenit. Est ergo sua ratio talis. Unusquisque debet manere in eo statu in quem Deus vocavit; ergo si vocavit aliquos in conjugium, debent manere in ipso. Haymo: « Si habeas uxorem, maneas cum « ea; et si non habeas, ducere non concupiscas. »

Deinde cum dicit, *Circumcisus aliquis vocatus est;* hic ponit exemplum: ubi primo ponit ipsum exemplum; secundo exempli rationem, ibi, *Circumcisio enim nihil est;* tertio regulam generalem, ibi, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est.* Ponit autem exemplum in ritu vivendi, primo Judaeorum, secundo Gentilium, ibi, *In praeputio aliquis vocatus est? Non circumcidatur.* Dicit ergo: *Circumcisus aliquis vocatus est?* quasi dicat: Unusquisque ambulet in eo statu in quo vocatus est: verbi gratia, *circumcisus quis vocatus est,* idest in ritu Judaico? *Non adducat,* idest non cogatur adducere, *praeputium* idest ritum Gentilium. *In praeputio,* idest in ritu Gentili, *quis vocatus est? Non circumcidatur;* idest, non cogatur ad ritus Judaicos. Augustinus (de adult. Conjug.; lib. 2, cap. 11): « Servat ubique Apostolus (1) quod congruit Ec« clesiis, sive Judaeorum sive Gentilium: nunquam « enim aufert consuetudinem, quae servata, non « impedit salutem. » Ergo si conjugium non impediat, debent vocati in conjugio commanere.

Deinde cum dicit, *Circumcisio enim nihil est,* subdit rationem exempli, quae talis est. Ritus non impediens salutem, non debet mutari propter vocationem ad fidem; sed ritus tam Judaicus quam Gentilis est hujusmodi: ergo etc. A simili ergo arguit in matrimonio. Primo ergo tangit quod est ad salutem indifferens; secundo quod est necessarium et expediens, ibi, *Sed observatio mandatorum Dei.* Dicit igitur: *Circumcisio nihil est;* idest nihil prodest, *et praeputium nihil est;* idest nihil prodest vel obest: quasi dicat: Talis vel talis ritus vivendi, nihil proficit ad salutem. Galat. ultim. 15. « In Christo Jesu nec circumcisio aliquid valet, « nec praeputium, sed nova creatura. » Ambrosius (super hunc locum): « Ad salutem nec prodest « nec obest Judaicus aut Gentilis ritus. » *Sed observatio mandatorum Dei,* aliquid prodest. Sapient. 6, 19: « Custoditio legum, consummatio est « incorruptionis. »

Deinde cum dicit, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat,* hic concludit regulam generalem, dicens, *Unusquisque,* quasi dicat: Ita Gentilis non inducatur ad circumcisionem, nec e converso; sed potius *unusquisque in qua conditione vocatus est, in ea,* scilicet conditione, vocationi non repugnante, *permaneat,* et *in qua,* non a qua. In Glossa Augustini (epist. 119). « Hoc enim ad eas « consuetudines vitae retulit quae nihil obsunt fidei « bonisque moribus: sicut enim conjux, sic et latro « ad fidem vocatur: sed ille in conjugio manet, non « a conjugio revocatur: iste vero a latrocinio revo« catur, et in latrocinio non manet. Non enim ne« cesse est ut conjuges desinant esse conjuges pro« pter Christi fidem, sicut necesse est ut latrones « desinant esse latrones. »

Hic quaeritur super illud, *Uxorem a viro non discedere,* quare solam causam fornicationis excipit, ceteras vero omnes molestias jubet fortiter sustineri. Contra Levit. 13, praecipit lex leprosum extra

(1) *In editis desideratur* vir.
(2) *Al. omittitur* fidei.

(1) *Al.* servat ibi Apostolus etc. *item* servat ubique Apostolus construere Ecclesias sive Judaeorum, sive Gentilium etc.

castra ejicere: ergo pro lepra debet uxor a viro discedere. Respondeo. Licet possit ob lepram discedere a cohabitatione, non tamen a toro, quin aliquando teneatur reddere debitam, prope eum manendo.

Item, *Aut viro suo reconciliari*. Contra. Deuter. 24, dicitur, quod semel repudiata, non potest amplius reconciliari. Respondeo. Illud habebat locum in repudio legali, istud vero in divortio evangelico: lex enim erat severitatis, sed Evangelium pietatis.

Item, super illud, *Vir uxorem non dimittat,* Glossa notabilis: « Non subdit de viro sicut de « muliere, quia licet viro aliam ducere. » Contra. Augustinus (de adult. Conjug., lib. 2, cap. 8), dicit, quod similis forma debet servari in viro et muliere. Respondeo. Illud primum in libris Ambrosii a falsariis creditur additum. Vel dicendum, quod illud Ambrosii intelligitur in repudio, hoc autem in divortio. Nam in repudio legali licebat viro contrahere, non uxori: quia licebat antiquitus uni viro habere plures uxores, non e converso: quia per repudium illud solvebatur matrimonium, non autem per divortium.

Item: *Nam ceteris ego dico, non Dominus*. Contra. Luc. 10, 16: « Qui vos audit, me audit. » Respondeo. Non Dominus dicit ore proprio, sed inspirando.

Item super illud, *Si quis frater habet uxorem,* Glossa: « Conjux fidelis licite potest dimittere in« fidelem. » Contra. Catholica non potest dimittere haereticum. Glossa loquitur de infideli, qui caret sacramento fidei, non solum habitu.

Item ibidem Glossa: « Non est reputandum ma« trimonium quod extra decretum Dei factum est. » Contra. Ergo matrimonium contractum causa voluptatis non est matrimonium. Respondeo: Extra decretum Dei, matrimonium contrahi dicitur quando contrahitur inter personas lege prohibitas.

Item, *Si qua mulier habet virum infidelem . . . non dimittat virum*. Contra. Ergo Judaea conversa non debet dimittere virum Judaeum, cohabitare volentem. Respondeo: Secus est hodie, quam tempore primitivae Ecclesiae; quia tunc erat spes conversionis, nunc autem potius est spes subversionis propter obstinationem infidelium.

Item super illud, *Quod si infidelis discedat,* Glossa: « Recte dimittitur mulier, si dicat viro, Non « ero mulier tua, nisi de latrocinio divitias mihi « augeas. » Contra. Matth. 19, excipitur sola causa fornicationis. Respondeo: Tunc debet dimitti, ne scandalum ad tempus exortum, sit in perpetuum.

Item super illud, *Non est enim servituti subjectus frater,* Glossa: « Contumelia Creatoris solvit « jus matrimonii in eo qui relinquit (1). » Contra. Matrimonium semper est inter duos: ergo in utroque solvitur vel in nullo. Respondeo: Matrimonium solvitur in utroque; sed impedimentum ex matrimonio resultans manet in discedente solum.

Item, *Circumcisio nihil est.* Contra. Rom. 2, 25: « Circumcisio quidem prodest, si legem obser« ves. » Respondeo: Ante Christum proderat, sed post non prodest.

Item super illud, *Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Glossa: « Ad salu« tem nihil prodest vel obest Judaicus vel Genti« lis ritus. » Contra. Gal. 5, 2: « Si circumcida« mini, Christus vobis nihil prodest. » Respondeo: Glossa loquitur de ritu conversandi inter homines, non de ritu Deum colendi.

(1) *Al.* relinquitur.

LECTIO IV.

Servus vocatus es? Non sit tibi curae; sed, et si potes fieri liber, magis utere: qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini. Similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis: nolite fieri servi hominum. Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat apud Deum.

Superius ostendit quod si infidelis conjux non discedat, fidelis debet patienter commanere, primo ad hoc allegando spem conversionis infidelis; secundo permanentiam in statu propriae vocationis; tertio exemplum in ritu conversationis: hic quarto allegat exemplum in statu conditionis: ubi primo, ipsum exemplum ponit; secundo rationem exempli subdit, ibi, *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini;* tertio ex hoc regulam generalem concludit, ibi, *Unusquisque ergo in quo vocatus est frater, in hoc permaneat.* In prima primo proponit in aliquo statum servilem; secundo supponit libertatis possibilitatem, ibi, *Sed et si potes fieri liber*; tertio horum praeeminentiam ad salutem, ibi, *Magis utere.* Dicit ergo: *Servus vocatus es? Non sit tibi curae;* quasi dicat: Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. Verbi gratia, *servus vocatus es,* ad fidem scilicet Christi? *Non sit tibi curae,* ut scilicet velis servitutem effugere. Unde Onesymum servum Philemonis, qui ad eum confugerat, cum precibus remittit ad dominum, ut patet in Epistola ad Philemonem. *Sed* potius *si potes fieri liber,* maneas in servitute, quia causa est humilitatis: et, sicut ait Ambrosius (in Psal. 118), « quanto quis despectior est in hoc « saeculo propter Dominum, tanto magis exaltabi« tur in futuro. » Gregorius (ser. 14): « Quanto « quis Deo pretiosior est, tanto propter eum vilior. » Boetius: « Cum omnis fortuna timenda sit, magis « tamen prospera quam adversa. »

Deinde cum dicit, *Qui enim in Domino vocatus est,* hic subdit rationem exempli: et primo ponit rationem exempli ex parte servorum; secundo ex parte liberorum, ibi, *Similiter qui liber est.* Et est ratio talis in generali. Servitus et libertas sunt in Domino ad salutem; sed solum debemus esse soliciti de pertinentibus ad salutem: ergo pro indifferenti debet esse nobis servitus et libertas. Dicit ergo: *Qui enim in Domino;* pro quia, *qui in Domino,* idest in fide Domini, *vocatus est servus,* servitute corporali, *libertus est Domini,* quia scilicet a Domino manumissus, liber est libertate spirituali. Est autem libertus a servitute liberatus, et talis a servitute peccati a Domino est liberatus; ideo Domini libertus. Joan. 8, 36: « Si Filius vos libera« verit, vere liberi eritis. »

Deinde cum dicit, *Similiter qui liber vocatus est servus est Christi,* hic ponit rationem ex parte liberorum: ubi primo tangit in liberis cum servis pro Christo (1) debitam servitutem; secundo servitutis rationem, ibi, *Pretio empti estis*; tertio servitutis obligationem, ibi, *Nolite fieri servi hominum.* Dicit ergo: *Similiter et qui liber vocatus est*, libertate corporali, *servus est Christi*, servitute spirituali: Rom. 1, 1: « Paulus servus Christi Jesu etc., » quia sive servus sive liber, omnes tamen servi; et hoc justum est, quia *pretio empti estis.* Hoc dicitur, quia pretio inaestimabili sanguine Christi. 1 Petr. 1, 18: « Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vestra vana conversatione, sed « pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, « et incontaminati. » Et quia tanto *pretio empti estis*, *nolite fieri servi hominum*, postponendo servitium Dei, et vos humanis superstitionibus occupando: hoc enim faciebant isti. Supra 1, 12: « Ego sum Pauli, ego autem Apollo. » *Unusquisque ergo*, et circumcisus et praeputiatus, servus et liber, *in quo statu vocatus est frater*, idest fidelis, *in hoc permaneat apud Deum*, scilicet observando divina mandata: « qui enim perseveraverit « usque in finem, hic salvus erit: » Matth. 24, 13. Ergo si conjugatus vocatus est ad fidem, maneat conjugatus servando fidem.

(1) *Al. omittitur* pro Christo.

LECTIO V.

De virginibus autem praeceptum Domini non habeo; consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a Deo, ut sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem: quoniam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem. Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti; et si nupserit virgo, non peccavit: tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.

A principio hujus capituli egit de matrimonio; hic incipit pars secunda, in qua agit de virginitate: ubi primo agit de virginibus; secundo de virginum custodibus, ibi: *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua... quod vult faciat.* In prima primo proponit (1) virginibus permanendi in virginitate consilium; secundo nubentibus dat bene vivendi modum, ibi, *Hoc itaque dico, fratres*; tertio ostendit quod magis expedit servare continentiae propositum, ibi, *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* In prima parte virginitatem consulit et laudat; secundo matrimonium jam contractum concedit et approbat, ibi, *Alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem*? tertio matrimonium contrahendum defendit, et a peccato excusat, ibi, *Si autem acceperis uxorem, non peccasti.* In prima dicit duo de virginitate: primo quod non est servanda ex praecepto; secundo quod est servanda ex consilio, ibi, *Consilium autem do.* Ubi ponit duplicem rationem, quare istud consilium est servandum. Prima est consiliarii auctoritas; secunda rei consultae dignitas, ibi, *Existimo enim hoc bonum.* Dicit ergo: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo;* quasi dicat: De conjugatis non separandis praeceptum Dei est; *de virginibus autem praeceptum Domini non habeo*, ut scilicet contineant, vel ut nubant. Quod enim de hoc dixit Dominus Matth. 19, 12, dixit consulendo: « Qui potest (inquit) « capere capiat. » Virginitas autem, secundum Augustinum, res est non praecepta: suaderi potest, imperari non potest. *Consilium autem do,* scilicet de continendo, consilium mihi a Spiritu sancto inspiratum. Tob. 4, 19: « Consilium semper a sa- « piente perquire. » *Consilium,* inquam, *do,* et hoc *tamquam consecutus a Domino misericordiam*, idest Apostolatum mihi misericorditer concessum. *Consecutus,* inquam, ad hoc *ut sim fidelis*, in dispensatione mihi credita. Unde credendum est mihi in consiliis. Luc. 12, 42: « Quis, putas est fidelis ser- « vus? » Haymo: « Quia ei mandatum fuit ut esset « fidelis consiliator, non debuit consilium indigen- « tibus abscondere. Et est argumentum quia est « acquiescendum consilio praelati. »

Deinde cum dicit, *Existimo ergo hoc bonum esse*, hic tangitur dignitas ejus quod consulitur; et haec duplex: una, quia expediens bonum; secunda, quia honestum, ibi, *Quoniam bonum est homini sic esse.* Dicit ergo: *Existimo enim hoc bonum esse;* quasi dicat. Quia fidelis consiliarius sum, *existimo hoc bonum esse,* scilicet manere in virginitate, et hoc *propter instantem necessitatem*, conjugum, scilicet vitandam, quia multae necessitates instant: unde dicuntur esse in mola, Luc. 17. Unde vulgariter dicitur, quod matrimonium habet magnum os. *Existimo,* inquam, et vere, *quia bonum est homini sic esse,* scilicet in virginitate. Bonum scilicet honestum propter puritatem, delectabile propter libertatem, utile propter mercedem: quia ei debetur aureola et fructus centesimus, Luc. 8. Augustinus in Glossa: « Supergreditur virginitas conditionem « humanae naturae, per quam homines Angelis « assimilantur. Major tamen victoria virginum quam « Angelorum: Angeli enim sine carne vivunt, vir- « gines autem in carne triumphant. »

Deinde cum dicit, *Alligatus es uxori ?* hic matrimonium contractum concedit et approbat: ubi primo dicit, quod conjugatus non debet quaerere divortium; secundo consulit quod solutus non quaerat conjugium, ibi, *Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem.* Dicit ergo: *Alligatus es uxori ?* quasi dicat: Licet continere sit bonum, tamen *alligatus es uxori? Noli quaerere solutionem;* maxime si bona est. Eccli. 7, 21: « Noli discedere a mu- « liere sensata. » Et dicit, *Alligatus,* quasi duplici vinculo ligatus, scilicet consensu per matrimonium initiatum, et copula carnali per matrimonium consummatum. Si enim tantum uno vinculo, scilicet solo consensu, ligatus esset, posset quaerere solutionem, scilicet intrando religionem. *Solutus es ab uxore? Noli quaerere uxorem,* si potes continere: quia, sicut dicunt Apostoli, Matth. 19, 10, « si ita est causa hominis cum uxore, non « expedit nubere. »

Deinde cum dicit, *Si autem acceperis uxorem,*

(1) *Al.* ponit.

non peccasti, hic excusat matrimonium contrahendum, a peccato: ubi primo ostendit quod matrimonium potest contrahi sine peccato; secundo quod levius est esse sine conjugio, ibi, *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi*. In prima primo proponit veritatem de non virgine; secundo de virgine, ibi, *Et si nupserit virgo, non peccavit*. Dicit ergo: Si autem solutus es, *noli quaerere uxorem. Si autem acceperis uxorem*, scilicet bono fine, non ad expletionem libidinis, *non peccasti*. Hic autem est argumentum evidens contra haereticos, qui contemnunt matrimonium, de quibus 1 Timoth. 4, 3: « Prohibentes nubere. » Et similiter *si nupserit virgo*; non virgo Deo dicata, quia, secundum Hieronymum, voventibus virginitatem non solum nubere, sed etiam velle nubere peccatum est; *non peccavit*, scilicet nubendo: alioquin peccasset Beata Virgo, cum desponsata esset Joseph. *Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi*, scilicet conjugati, idest afflictionem pro rebus necessariis procurandis et sibi et filiis suis et aliis. Unde levius est esse sine conjugio. *Ego autem vobis parco*; quasi dicat. Consulo evitare conjugium; quod tamen concedo parcendo infirmitati vestrae. Vel sic. *Ego autem vobis parco* in hoc quod consulo cavere tribulationes carnis.

Notandum est hic, quod sancta virginitas magnum bonum est propter multa. Primo, quia carnis munditiam conservat. Apoc. 14, 4: « Hi sunt « qui cum mulieribus non sunt coinquinati, vir« gines enim sunt: hi sequuntur agnum, quocum« que ierit: » sicut bonum est sal, quia conservat carnem a corruptione. Secundo, quia animam decorat et ornat: unde frequenter in Scriptura jungitur virgo pulchra. Sap. 4, 1: « O quam pulchra « est casta generatio cum claritate! » Cant. 4, 7: « Tota pulchra es amica mea. » Tertio, quia Angelis caeli assimilatur, sicut dicit hic Glossa: et Matth. 22, 30: « In resurrectione neque nubent « neque nubentur; sed erunt sicut Angeli Dei. » Hieronymus: « In carne praeter carnem vivere, « ultra homines est. » Quarto, quia Christo desponsat: 2 Corinth. 11, 2: « Despondi enim vos uni viro « virginem castam exhibere Christo. » Quinto, quia jungit et approximat Deo: Psalm. 44, 15: « Addu« centur regi virgines post eam. » Sap. 6, 20: « Incorruptio facit proximum Deo: » Hierem. 3, 4: « Dux virginitatis meae tu es. » Sexto, quia ceteris statibus praeponderat: Eccli. 26, 20: « Non est di« gna ponderatio animae continentis: » infra eodem: *Qui matrimonio jungit virginem, bene facit; et qui non jungit, melius facit*. Septimo, quia odorem bonae famae spirat: Luc. 1, 27, dicitur: « Et « nomen virginis Maria: » Cant. 2, 2: « Sicut li« lium inter spinas, sic amica mea inter filias Hie« rusalem. » Octavo, quia ad nuptias aeternas invitat: Matth. 25, 10: « Quae paratae erant, intra« verunt cum eo ad nuptias. » Sed heu, quia ad conservandum difficilis: ideo Eccli. 42, 9: « Filia « patris abscondita est vigilia, et solicitudo ejus « aufert somnum. » Et hoc quia diabolus suggerit contrarium, corruptio inclinat ad actum, pulchritudo allicit ad consensum.

LECTIO VI.

Hoc itaque dico, fratres; tempus breve est: reliquum est ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint; et qui flent, tamquam non flentes; et qui gaudent, tamquam non gaudentes; et qui emunt, tamquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur: praeterit enim figura hujus mundi.

Haec est secunda pars, ubi nubentibus sive nuptis ostendit bene vivendi modum: docens primo qualiter utantur uxoribus; secundo qualiter fortunae casibus sive eventibus, ibi, *Et qui flent, tamquam non flentes;* tertio qualiter mundi rebus sive possessionibus, ibi, *Et qui emunt tamquam non possidentes;* quarto subdit rationem in his admonitionibus, ibi, *Praeterit enim figura hujus mundi*. In prima implicat tria: scilicet auctoritatem consiliarii, *Hoc itaque dico*; necessitatem consulendi, *Tempus breve est*; formam consilii, *Reliquum est ut et qui habent uxores, tamquam non habentes sint*. Dicit ergo: *Hoc itaque dico;* quasi dicat: Quia non est peccatum nubere, *hoc itaque dico, fratres:* si conjugii *tempus breve est*, quo scilicet non generatione carnali propagandus est populus Dei, sed generatione spirituali colligendus, secundum Glossam: et quia *tempus breve est, reliquum est*, idest hoc solum restat agendum, *ut qui habent uxores, sint tamquam non habentes*, studendo servitio Dei, non autem operi carnali, debitum scilicet exigendo: unde dicitur: *Sint tamquam non habentes:* non dicit (1), Tamquam non habenti, sicut erant antiqui patres: propter quod dicit Augustinus (de Bono conjug., cap. 21), quod caelibatus Joannis non praefertur conjugio Abrahae. Sed hodie faciunt e converso: quia qui non habent, sunt tamquam habentes.

Est autem notandum, quod tamquam non habens uxorem est qui vel uxori debitum reddit, nec exigit: vel propter infirmitatem uxorem ducit, dolens quod sine ea esse nequit; vel pari affectu continentiam custodit; vel causa generandae prolis ad cultum Dei uxorem propriam cognoscit.

Et qui flent, pro casibus conjugii, vel pro aliqua tristitia saeculi, sint *non flentes*, consolati scilicet spe appropinquantis boni futuri. Proverb. 12, 21: « Non contristabit justum quidquid ei acciderit. » *Et qui gaudent*, pro aliqua prosperitate saeculi, *tamquam non gaudentes*, sed tamquam in timore existentes imminentis mali periculi. Eccli. 11, 27: « In die bonorum ne immemor sis malorum. »

Deinde cum dicit, *Et qui emunt, tamquam non possidentes*, hoc ostendit qualiter utantur mundi rebus, sive possessionibus: et primo qualiter uti debeant acquirendis; secundo qualiter acquisitis, ibi, *Et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utantur*. Dicit ergo: *Qui emunt, tamquam non possidentes*, idest post haec terrena non sedentes, scilicet sup-

(1) *Forte* et non dicitur, *Non habentes*: sicut erant antiqui patres etc.

ple non apponendo cor rebus perituris. Psalm. 61, 11: « Divitiae si affluant, nolite cor apponere. » Ezech. 7, 12: « Qui emit non laetetur, et qui vendit non lugeat. » *Et*, ut universaliter colligam, *qui utuntur hoc mundo*, idest rebus mundanis, non dico fruuntur, ut mali, qui de eis malum faciunt finem, qui dicunt Sapient. 2, 6: « Fruamur bonis « quae sunt, » idest praesentibus; sed qui utuntur eis ad finem debitum referendo, sint *tamquam non utantur*; idest, non adhaereant eis nimia delectatione. 1 Timoth. 6, 8: « Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. » Praeter actum ergo conjugalem ponit quatuor differentias actuum circa solicitudinem mundanorum, scilicet flere, gaudere, emere, uti. Duo primi pertinent ad affectum, duo alii ad effectum. Ex humana vero solicitudine generatur duplex effectus; scilicet emendi respectu habendorum, et utendi respectu habitorum; et secundum hoc ponit Apostolus consilium temperantiae in his quatuor actibus.

Deinde cum dicit, *Praeterit enim figura hujus mundi*, hic subdit rationem praedictarum admonitionum, quae talis est. Transitoria sunt reputanda quasi non sint; sed talia sunt mundana peritura: ergo quasi non sint, sunt reputanda: et hoc est quod dicit, quod ideo mundana quasi non sint, existimanda sunt, quia *praeterit figura*, idest exterior pulchritudo, vel quod est ibi fragile (1) conveniens statui fragilitatis. Transibunt enim qualitates mortales, et remanebunt immortales. Ideo transibit mundus et concupiscentia ejus. Omnia notanda, quia *figura*, non substantia, *mundi*, non paradisi, *praeterit*, non sistit.

Hic quaeritur super illo, *Si potes fieri liber*. Glossa: « Quanto quis propter Deum despectior est « in hoc saeculo, tanto magis exaltabitur in futuro. » Contra. Ergo magis exaltabitur bonus subditus, quam bonus praelatus. Respondeo: Glossa intelligenda est ceteris paribus.

Item super illud, *Unusquisque in quo vocatus est*, Glossa: « statu. » Contra. Ergo qui vocatus est in statu saeculari, non debet intrare religionem. Respondeo: Apostolus loquitur de statibus promoventibus ad salutem, non de impedientibus.

Item super illud, *Existimo hoc bonum esse*, Glossa: « Major est victoria virginum quam Ange« lorum. » Contra. Ergo major corona: ergo homines erunt majores Angelis, non solum aequales. Respondeo: Major extensive, idest multiplicative, quia habent aureolam, non solum auream.

Item super illud, *Bonum est homini hic esse*, Glossa, « in virginitate. » Contra. Genes. 1, 28: « Crescite et multiplicamini. » Virginitas autem contraria est huic praecepto. Respondeo: Illud praeceptum non est perpetuum, sed datum usque ad tempus sufficientis multiplicationis humani generis.

Item super illud, *Qui habent uxores*, Glossa: « Beatiora conjugia judicanda sunt, quae, prole « concepta, pari consensu continentiam servare po« tuerunt. » Contra. Unumquodque tanto beatius est, quanto magis convenit fini suo; finis autem conjugii est generatio prolis. Respondeo: Expone conjugia, idest conjuges. Vel dicendum est, quod ille non est ultimus finis conjugii, sed adimpletio numeri electorum, qui citius impleretur, si omnes continerent.

Item super illud, *Praeterit figura hujus mundi*, Glossa: « In judicio mundanorum ignium flagra« tione hujus mundi peribit non substantia sed « figura. » Contra. 2 Petr. 3, 10: « Per quem « caeli magno impetu transient. » Respondeo: Ille transitus et illa solutio accidentalis est, non substantialis; idest secundum qualitatem, non secundum substantiam.

(1) *Al.* facile.

LECTIO VII.

Volo autem vos sine solicitudine esse. Qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo; qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta, et virgo quae Domini sunt, ut sit sancta corpore, et spiritu; quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam; sed ad id quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi.

Superius dedit primo virginibus consilium continendi; secundo nubentibus documentum bene vivendi: hic tertio ostendit quod magis expedit tempus continendi: et hoc ostendit primo ratione majoris tranquillitatis; secundo ratione majoris sanctitatis, ibi, *Et mulier innupta, et virgo cogitat quae Domini sunt;* tertio ratione majoris utilitatis, ibi, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico.* Prima ratio talis est. Tranquillitas in amore solius Dei praeferenda est solicitudini mundanorum, sed continentes habent tranquillitatem, conjugati solicitudinem mundi: ergo status continentium praeferendus est statui conjugatorum. Primo ergo dehortatur solicitudinem mundi; secundo subdit quod continentes non sunt soliciti nisi in his quae sunt Dei, ibi, *Quoniam qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt;* tertio ostendit quod conjugatos oportet esse solicitos in his quae sunt mundi, ibi, *Qui autem cum uxore, solicitus est quae sunt mundi.* Dicit ergo: *Volo autem;* quasi dicat: Si nubitis, praedicta facere consulo; sed magis *volo vos esse sine solicitudine* rei uxoriae. Ph. 4, 6: « Nihil soliciti sitis. » Nota, quod dehortatur nos Scriptura a solicitudine triplici, scilicet circa mulierem; ut hic, *Volo vos sine solicitudine esse;* circa ventrem, Matth. 6, 25: « Ne soliciti sitis ani« mae vestrae, quid manducetis, neque corpori ve« stro quid induamini, » circa bursam: Proverb. 11, 7: « Expectatio solicitorum peribit. » Et recte hoc volo, quia *qui sine uxore est, solicitus est quae Domini sunt*, ut complaceat ei. Non enim habet excusationem illorum qui dicunt Luc. 14, 20: « Uxorem duxi: et non possum venire. » *Solicitus*, inquam, scilicet *quomodo placeat Deo*, interiori scilicet pulchritudine sua. Felix cujus votum est uxorem fugere, cujus solicitudo est Domino servire, cujus intentio est Deo placere.

Deinde cum dicit, *Qui autem cum uxore est, solicitus est quae sunt mundi*, hic ostendit quomodo conjugatos oportet esse solicitos in his quae sunt mundi; ubi implicantur quatuor gravia. Primo vinculum conjugale, ibi, *Qui cum uxore est*: studium mundiale, ibi, *Solicitus est*; subjectio uxoris, ibi, *Quomodo placeat uxori*; operis divisio, ibi, *Et divisus est*. Dicit ergo: *Qui autem cum uxore est*, scilicet in matrimonio, *solicitus est quae sunt mundi*, idest de regimine familiae et hujusmodi; unde Jacob, acceptis uxoribus ait Genes. 30, 30: « Justum est ut aliquando provideam domui meae; » idest, solicitus sim quomodo placeam uxori. Et hoc fine potest se licite ornare: nam, secundum Glossam, magna amaritudo in domo est uxor tristis: *et* talis *divisus est*, non natura, sed actu, scilicet divisione officii, non intentionis principalis: unde Glossa: « partim servit Deo, partim mundo. »

Deinde cum dicit, *Et mulier innupta et virgo cogitat quae Domini sunt*, hic ponitur secunda ratio probans quod magis expedit servare propositum continentiae quam nubere, ratione majoris sanctitatis: et est ratio sua talis. Continens studet sanctitati et divinitati et amori Dei; nupta vero mundo: ergo illa praeferenda est isti. Primo ergo tangit studium innuptae, quia cogitat totaliter placere Deo: secundo studium nuptae, quia cogitat partim placere mundo, ibi, *Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi*. In prima implicat tria; scilicet continentium statum, cogitatum, et fructum. Statum honestum, quia *innupta et virgo;* cogitatum rectum, quia *cogitat quae Domini sunt*; multiplicatum fructum, quia *ut sit sancta etc.* Dicit ergo: *Et* similiter *mulier innupta* idest vidua, *et virgo cogitat*, idest majorem habet facultatem cogitandi, *quae Domini sunt*, idest spiritualia et aeterna. *Cogitat* inquam, *ut sit sancta* magis quam nupta. Multae enim nuptae sunt sanctae. Augustinus de Bono conjug. (cap. 11) « Ampliorem non nuptarum et in corpore et in spiritu sanctificationem intelligi voluit; non tamen nuptas omnino sanctificatione privavit. » *Sancta*, inquam, *corpore*, idest corporalibus actionibus, *et spiritu*, idest spiritualibus actionibus. Vel *sancta corpore* contra vitia carnalia, *et spiritu* contra spiritualia.

Deinde cum dicit, *Quae autem nupta est*, hic tangit solicitudinem nuptarum, ubi implicat tria. Primo conjugium; secundo solicitudinem, ibi, *Cogitat quae sunt mundi;* tertio conjugii studium, ibi, *Quomodo placeat viro*. Dicit ergo: *Quae autem nupta est, cogitat quae mundi sunt*, scilicet de cura filiorum, de regimine domus, et hujusmodi. Unde parentes monuerunt Saram honorare socrum, diligere maritum, gubernare domum, regere familiam, et se ipsam irreprehensibilem exhibere. Tob. 10: *Cogitat* inquam, *quomodo placeat viro:* unde hoc fine ornantes se non peccant: verumtamen magis debent studere ei placere ornatu morum quam vestimentorum. 1 Timoth. 2, 9: « Mulieres in habitu ornato ornantes se, non in tortis crinibus, aut auro aut margaritis, vel veste pretiosa. »

Deinde cum dicit, *Porro hoc ad utilitatem vestram dico*, hic allegat tertiam rationem, scilicet majorem utilitatem; et est ratio talis. Illud quod est utilius, magis expedit. Sed continere est utilius quam nubere: ergo magis expedit eligere continentiam quam nuptias. Primo ergo ostendit quod utile est continere; secundo quod honestum est, ibi, *Sed id quod est honestum*; tertio quod facile, ibi, *Et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi*. Dicit ergo: *Porro hoc ad utilitatem vestram dico;* quasi dicat: Consulo non nubere. *Porro hoc ad utilitatem vestram*, majorem scilicet, *dico*, ut expeditius Deo serviatis: quia sic mortificatur caro, quae est inimica spiritus. Augustinus (serm. 44), « Sicut inimicus occisus non facit tibi injuriam: sic caro mortificata non turbat animam. » *Dico*, inquam, *non ut laqueum* fornicationis, scilicet incontinentibus, *vobis injiciam*, aliquid difficile super hoc faciendo; immo potius laqueus poneretur, si consuleret nubere: quia de muliere dicitur Eccl. 7, quod laqueus venatorum est: sed potius intendens inducere omnes ad *id quod honestum est*, scilicet ad sanctitatem corporis et animae: non quia conjugalis status non sit honestus, sed quia minus honestus. Augustinus de Bono vid. (cap. 5). « Non matrimonium turpe esse monstravit; sed quod honestius erat generalis honesti nomine commendavit. » Et monens ad illud *quod facultatem praebeat* alicui observandi se in Domino, idest ad servitutem Domini; et hoc *sine impedimento*, quod est in conjugio. 2 Corinth. 11, 2: « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Vere eligendus est status continentiae; ubi majus commodum, quia *hoc ad utilitatem*; ubi minus periculum, quia *non ut laqueum;* major honestas, *id quod honestum;* liberior facultas serviendi Deo, quia *facultatem praebet sine impedimento Dominum obsecrandi*.

Notandum est hic, quod multiplex solicitudo est bona. Prima praelationis, sicut nauta solicitus est de regimine navis, pater de filiis: Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Secunda praedicationis, sicut paedagogus solicitus est de puero, doctor de discipulis: 1 Th. 2, 2: Fiduciam habuimus loqui ad vos verbum Dei in multa solicitudine. » Tertia dilectionis, sicut amicus verus solicitus est de conservatione amoris: Ephes. 4, 3: « Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. » Quarta compassionis, sicut vir misericors solicitus est de egenis et afflictis: 2 Timoth. 1, 17: Cum venisset Romam, solicite me quaesivit, et invenit. » Quinta devotionis, sicut servus solicitus est de placendo domino, religiosus Deo: Mich. 6, 8: « Indicabo tibi, o homo, quid sit bonum; » et post « solicite ambulare cum Deo tuo. Sexta circumspectionis, sicut speculator solicitus est de castro custodiendo: Deut. 4, 15: « Custodite animas vestras solicite » Corpus enim cum organis, anima cum potentiis quoddam castrum est. Septima actionis, sicut agricola solicitus est de opere perficiendo: Luc. 10, 41: « Martha, Martha, solicita es. » 2 Timoth. 11 ; 15 : « Solicite cura teipsum probabilem exhibere Deo. » Octava provisionis, sicut dispensator de domo, mercator de computo, pauper de pane quaerendo: Rom. 12, 11: « Solicitudine non pigri. »

LECTIO VIII.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, et ita fieri oportet: quod vult faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis; et hoc judicavit in corde suo servare virginem suam, bene facit. Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit. Mulier alligata est legi quanto tempore vir ejus vivit. Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege. Cui autem vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit si sic permanserit, secundum meum consilium. Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.

Superius egit de virginibus; hic agit de virginum custodibus: ostendens primo quod licet eis virgines suas conjugio copulare; secundo quod non similiter nuptiis licet nisi post mortem viri contrahere, ibi, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir ejus vivit.* In prima primo ostendit quod custos potest dare virginem suam in conjugio; secundo quod non peccat hoc faciendo, ibi, *Nec peccat, si nubat*, tertio quod etiam bene facit servando, ibi, *Nam qui statuit . . . . . servare virginem suam, bene facit*; quarto quod licet utrumque sit bonum, tamen hoc est melius illo, ibi, *Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit.* In primo supponit in virgine aetatem nubilem; secundo voluntatem nubendi, ibi, *Et ita oportet fieri;* tertio dat nubendi licentiam, ibi, *Quod vult faciat.* Dicit ergo: *Si quis autem turpem se videri existimat*; quasi dicat: Esse sine conjugio, honestius est, et expeditius: sed tamen *si quis turpem se videri existimat*, apud judicium hominum, *super virgine sua*, timens ne corrumpatur, eo *quod sit superadulta*, idest ultra pubertatem, et jam in nubilibus annis, *et ita oportet fieri* ut nubat, quia non vult continere: *quod vult* virgo, *faciat* custos. Eccli. 7, 27: « Trade filiam tuam, et grande opus fecisti; et homini sensato da illam. » Nec *peccat* custos, *si nubat* virgo. Hoc ideo dicit secundum Glossam, ne, etsi virgo non peccat, custos videatur peccare. Augustinus de Bono vid. (1) (cap. 8): « Quae se non continet, nubat: quae non cepit, deliberet; quae egressa est, perseveret. Nulla adversario detur occasio; sed falsa retrahatur oblatio. »

Deinde cum dicit, *Nam qui statuit etc.* hic ostendit quod custos virginis bene facit, eam in statu virginali servando: ubi implicatur quadruplex conditio ad hoc expediens. Prima quod custos *firmus* sit in proposito eam virginem custodiendi; secunda, quod non timeat de casu virginali, ibi, *Non habens necessitatem*; tertia quod cognoscat in virgine propositum continendi, ibi, *Potestatem autem habens suae voluntatis;* quarta quod faciat ex deliberatione, ibi, *Et hoc judicabit.* Dicit ergo: *Nam qui statuit . . . . servare virginem suam, bene facit:* quasi dicat. Ideo autem dico quod non peccat qui tradit virginem: nam de alio qui servat eam, patet quod bene faciat: *nam qui statuit in corde servare virginem suam, firmus*, in proposito suo, non curans sobolem vel aliud hujusmodi, *non habens necessitatem* tradendi eam, cum virgo velit continere, *potestatem autem habens*, secundum alumnae continentiam, *voluntatis suae* perficiendae, *et hoc judicavit in corde suo;* idest, ex judicio rationis, non ex levitate mentis, discernit esse bonum. 1 Tim. 5, 21: « Sine praejudicio nihil facias. » *Judicavit*, inquam, *servare virginem suam.* Ambrosius super hunc locum: « Non ingerens ei fomitem nuptiarum. » Eccli. 7, 26: « Filiae tibi sunt ? Serva corpus illarum. » Qui facit, inquam, sic, *bene facit.*

Deinde cum dicit, *Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit,* hic ostendit quod licet utrumque sit bonum, tamen virginitas est melior matrimonio; ubi primo approbat statum conjugalem; secundo praeponit statum virginalem, ibi, *Qui non jungit, melius facit.* Dicit ergo: *Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit;* quasi dicat: Quia oportet fieri ut diximus: *igitur et qui matrimonio jungit virginem, bene facit*, quia licitum est quod facit; *et qui non jungit,* cum virgo acquiescat continere, *melius facit.* Glossa: « Melius facit qui apud Deum meritum suum collocat, et a solicitudine liberat eam. » Melius est enim quod licet et expedit, quam quod licet et non expedit. Hic enim bene utitur malo, ibi vero bene utitur bono. Bene utitur quis bono continentiam dedicans Deo; male utitur quis bono, continentiam dedicans idolo; male utitur quis malo, concupiscentiam relaxans adulterio; bene utitur malo, concupiscentiam restringens connubio. Bonum est pudicitia conjugalis, sed melius est continentia virginalis, vel vidualis, secundum Glossam.

Deinde cum dicit, *Mulier alligata est legi quanto tempore vir ejus vivit,* hic ostendit quod non similiter conjugata, nisi viro mortuo, potest contrahere: ubi primo ostendit quod conjugata non potest nubere viro vivente; secundo, quod viro mortuo potest alii nubere, ibi, *Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege*; tertio, quod melius est illi continere, ibi, *Beatior autem erit, si sic permanserit;* quarto, quod debet consilio ejus credere, ibi, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam.* Dicit ergo: *Mulier alligata est legi etc.* quasi dicat: Qui non jungit virginem suam, melius facit, et vere melius, quia *mulier alligata est legi etc.* Vel sic. Virgo quocumque tempore potest nubere; sed uxorata non, quia *mulier alligata est legi*, ita ut non possit nubere alteri, *quanto tempore vir ejus vivit.* Rom. 7, 2; « Quae autem sub viro est mulier, vivente viro est alligata legi viri. » Deinde cum dicit, *Quod si dormierit*, somno mortis: de qua dormitione Joann. 11, 2: « Lazarus amicus noster dormit: » *vir ejus.* Augustinus (de Bono vid. cap. 4, et 12): « Non dicit primus, secundus, vel tertius, vel quartus, vel quousque licet. Nec nobis definiendum est quod non definit Apostolus. Unde nec ullas nuptias debeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis afferre. » *Si dormierit*, inquam, *liberata est a lege viri;* unde permittitur ei nubere. Hinc patet quod resurgenti non tenetur copulari; *sed cui vult nubat.* Invitae enim nuptiae solent habere malos proventus; ideo dicitur Gen. 24, 57: « Vocemus puellam, et quaeramus voluntatem ejus. » *Nubat*, inquam, *tantum in Domino*, idest viro suae religionis: nam in dispari cultu prohibitum est in lege matrimonium: Deuteron. 7. Per hanc licentiam Apostoli, revocatae sunt

(1) *Al.* conjug.

omnes poenae, et infamiae, quae secundum leges infligebantur olim mulieri secundo nubenti infra tempus luctus, scilicet intra annum. Ergo in nuptis exigitur personarum legitimitas, unde dicitur. *Liberata est*: consensus libertas, unde addit, *Cui vult nubat:* cultus paritas, unde subdit: *Tantum in Domino.*

Deinde cum dicit, *Beatior autem erit si sic permanserit,* hic ostendit quod melius est illi continere quam nubere, dicens: Quamvis liceat ei nubere, *tamen beatior erit, si sic permanserit,* scilicet innupta: et hoc est consilium meum, supra eodem datum: habebit enim fructum sexagesimum, qui debetur viduis: Matth. 13, Augustinus (de Bono vid. cap. 4): « Satis ostendit beatam esse post « mortem viri et secundo nubentem; sed beatior « est non nubens. » Deinde cum dicit, *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam,* hic ultimo ostendit quod debent consilio ejus credere, quia inspirante Spiritu sancto hoc consulit: et hoc est quod dicit: *Puto autem quod et ego Spiritum Dei habeam;* quasi dicat: Faciendum est *secundum consilium meum,* quia *puto quod et ego* sicut ceteri Apostoli, *Spiritum Dei habeam.* Rom. 8, 23: « Sed « et nos ipsi primitias Spiritus habentes. » Hoc ergo consilium debet impleri et propter fructum sequentem, quia *beatior erit,* et propter consulentis auctoritatem, quia *secundum consilium meum,* et propter Spiritum Dei inspirantem, quia *puto quod et ego Spiritum Dei habeam.*

Hic quaeritur super illo verbo, *Volo vos sine solicitudine esse.* Contra. Rom. 12, 2: « Solicitudi- « ne non pigri. » Responsio. Ibi loquitur de solicitudine spirituali, hic de temporali.

Item super illo *Divisus est.* Contra. Oseae 10, 2: « Divisum est cor eorum, nunc interibunt. » Responsio. Ibi loquitur de divisione intentionis principalis, hic de divisione actionis.

Item Glossa ibidem: « Partim servit Deo, par- « tim mundo. » Contra. Matth. 6, 24: « Nemo po- « est duobus dominis servire. » Responsio. Verum est, ita quod aequaliter serviat utrique in eo quod duo, idest contrarii, sunt.

Item super illud, *Mulier innupta cogitat quae Domini sunt,* Glossa: « Non cogitat, ne damnetur « a Deo. » Contra. Damnari potest, ut patet in parabola de fatuis virginibus. Responsio. Non cogitahoc solum, sed cum hoc etiam ne offendat sponsum.

Item super illud, *Ut sit sancta corpore et spiritu,* Glossa: « Non potest fieri ut non sit sanctum « corpus quo utitur sanctificator Spiritus. » Contra. Spiritus sanctus usus est lingua Caiphae non sancta, Joan. 11. Responsio. Utebatur ea ut spiritus non ut sanctificator.

Item. *Sed ad id quod honestum est.* Contra. Ergo matrimonium turpe. Responsio, secundum Glossam. Positivum posuit pro comparativo.

Item super illud, *Qui non jungit, melius facit.* Glossa: « Hic (scilicet in conjugio) bene utitur « homo malo. » Contra. Cujus usus bonus est, ipsum quoque bonum est. Responsio. Illud intelligitur de usu rei per se, scilicet ad quem ordinata est, non per accidens, scilicet ad quem ex prudentia utentis ordinatur.

Item Glossa ibidem: « Melius est bene uti bono, « quam bene uti malo. » Contra. Hoc difficilius illo. Responsio. Loquitur hic de malo vitii, non supplicii.

Item super illo verba in Glossa: « Duae per- « missae. » Contra. Ergo duae nuptiae non sunt a Deo Responsio. Non ex eo quod duae, nisi ex consequenti.

Item. *Si dormierit vir*: quid dicendum est, si resuscitatur? Responsio. Requiritur consensus novus ad hoc quod sit matrimonium.

Item super illud, *Puto quod Spiritum Dei habeam.* Contra. Rom. 8, 38: « Certus sum quod ne- « que mors, neque vita .... poterunt nos sepa- « rare a caritate Dei. » Responsio, secundum Glossam. Non dicit hoc dubitando, sed quasi increpando.

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

De his autem quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia instat, caritas vero aedificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo. De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, et quod nullus Deus nisi unus. Nam et si sunt qui dicantur dii sive in coelo, sive in terra (siquidem sunt dii multi: et domini multi). nobis tamen unus Deus pater, ex quo omnia et nos in illo: et unus Dominus Jesus Christus; per quem omnia, et nos per ipsum. Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, et conscientia ipsorum cum si infirma, polluitur. Esca autem nos non commendat Deo: neque enim sit manducaverimus, abundabimus neque si non manducaverimus, deficiemus.

Excluso errore circa correctionem criminum, cap. 5 et 6, item circa virginitatem et matrimonium, cap. 7, hic excludit errorem circa esum, et abstinentiam ciborum cap. isto, et 9, et 10: loquens de his quae idolis immolabantur: a quibus quamvis in se licitis, abstinere monet, primo allegando eis scandalum infirmorum cap. isto; secundo exemplum sui, qui propter alios abstinet a receptione sumptuum licitorum, cap. 9; tertio exemplum poenae Judaeorum post tanta beneficia Dei in deserto prostratorum, cap. 10. Ergo propter scandalum proximi, exemplo Apostoli non (1) propter timorem supplicii, debemus abstinere a cibis aliquando lici-

(1) *Al. omittitur* non.

tis. In primo ostendit quod in se licita est commestio idolothytorum; secundo monet nihilominus abstinere propter scandalum fratrum infirmorum, ibi, *Videte ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis.* In prima primo proponit quod majores eorum habent scientiam de idolothytis: secundo ostendit qualem scientiam habent de eis, ibi, *De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo*; tertio quod quidam infirmi hac scientia carent: ibi, *Sed non in omnibus est scientia;* quarto quod alii coram eis idolothyta edere non debent, ibi, *Esca autem nos non commendat Deo.* In prima primo dicit, quod de idolothytis scientiam habent; secundo quod eam sine caritate inutiliter habent, ibi, *Scientia inflat, caritas autem aedificat*; tertio ostendit a quibus habeatur haec scientia insufficienter, ibi, *Si quis autem existimat se scire aliquid, nondum cognovit quemadmodum oporteat eum scire;* quarto a quibus sufficienter, ibi, *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo.* Dicit ergo: *De his autem quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus,* quasi dicat: De praedictis quaesivistis a me, scilicet de pertinentibus ad matrimonium: de aliis autem, ut de immolatis idolo non fuit necesse quaerere: quia omnes scitis super hoc veritatem: et hoc est quod dicit: *De his autem quae idolis sacrificantur* an liceat edere, vel non, *scimus*, ego et vos quod liceat ea comedere, secundum illud ad Titum 1, 15: « Omnia munda mundis: » *scimus quia omnes scientiam habemus*, ego scilicet, et vos perfecti inter alios, scilicet scientiam de Creatore, et creaturis: et ideo minus excusabiles, si male facimus.

Deinde cum dicit, *Scientia inflat*, hic ostendit quomodo sine caritate scientiam inutiliter habent; quasi dicat: Habetis quidem scientiam; sed non valet vobis, quia inde superbitis contra ignaros. *Scientia* autem, si sola est, *inflat.* Eccle. 1, 18: « In multa sapientia, multa est indignatio. » Act. 26, 24: « Multae litterae te faciunt insanire. » Haec enim fuit plaga Aegyptiorum, idest sapientium hujus mundi, vesicae turgentes. Exod. 9. *Caritas vero aedificat,* infirmos; quae quod eis obesse potest, dimitti quia non quaerit quae sua sunt. Unde addenda est scientiae caritas. Augustinus (epist. 119). « Addite ergo scientiae caritatem, et utilis erit « scientia. » Per se quidem est inutilis, ex caritate vero utilis. Philosophus (2 Ethic., cap. 4): « Scire « aut nihil, aut parum prodest ad virtutem. »

Deinde cum dicit, *Si quis autem existimat se scire aliquid etc.* hic ostendit a quibus haec scientia habetur insufficienter, quia ab illis qui ea utuntur in nocumentum proximi: et est sua ratio talis. Quicumque habent scientiam, non modum utendi ea, habet scientiam insufficienter; sed qui habet scientiam sine caritate, est hujusmodi: ergo qui habet scientiam sine caritate, habet insufficienter scientiam. Primo ergo supponit scientiam sine caritate; secundo ostendit insufficientiam talis scientiae, ibi, *Nondum cognovit;* tertio rationem insufficientiae, ibi, *Quemadmodum oporteat eum seire.* Dicit ergo: *Si quis autem existimat se scire;* quasi dicat: Habetis scientiam, sed non sufficientem: quia *si quis* vestrum *existimat se scire*, habens scientiam sine caritate, aliquid scit, scilicet quod liceat comedere idolothyta, *nondum tamen cognovit:* quia non se cognoscere facto ostendit, *quomodo oporteat eum scire;* idest, qualiter debeat uti scientia, quia in aedificationem, non in nocumentum aliorum. Scire autem contingit dupliciter, scilicet habere scientiam, et uti scientia; sicut videre, habere visum, et uti visu. Glossa Bernardi: « Hic non ap- « probat Apostolus multa scientem, si modum « sciendi nescierit. Modus enim sciendi est ut scias « quo ordine, quo studio, quo fine scire quaeque « oporteat: quo ordine, ut id prius quod maturius « ad salutem; quo studio, ut id ardentius quod « efficacius est ad amorem; quo fine ut non ad « inanem gloriam vel curiositatem velle aliquid, « sed ad aedificationem tui et proximi. Sunt nam- « que qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, « et curiositas est; quidam ut sciantur, et vanitas « est; quidam ut scientiam vendant, et turpis quae- « stus est; quidam ut aedificentur, et prudentia est; « quidam ut aedificent, et caritas est. »

Deinde cum dicit: *Si quis autem diligit Deum, is cognitus est ab eo,* hic ostendit a quibus haec scientia habetur sufficienter, quia ab illis qui utuntur ex ea caritate. Primo ergo supponit scientiam cum caritate: secundo ostendit sufficientiam talis scientiae, ibi, *Hic cognitus est.* Dicit ergo: *Si quis autem diligit Deum, hic cognitus est ab eo,* quasi dicat: Ille perfecte non scit qui nescit quemadmodum oporteat eum scire, *Si quis autem diligit Deum* et ita cum scientia habet caritatem, *hic cognitus*, idest approbatus, *est ab eo;* « novit enim Dominus « qui sunt ejus: » 2 Timoth. 2, 19. Unde talis vere scit Deo approbante, quia bene utitur scientia propter caritatem annexam.

Notandum est hic, quod ad hoc quod aliquis sciat quemadmodum oporteat scire, novem sunt necessaria. Primo humiliter sine inflatione: Philippens. 4, 12: « Scio humiliari. » Psal. 130, 2: « Si « non humiliter sentiebam. » Secundo sobrie sine praesumptione: supra 2, 2: *Non judicavi me scire:* Rom. 12, 3: « Non plus sapere quam oportet. » Tertio certitudinaliter sine haesitatione: 2 Timoth. 1, 12: « Scio cui credidi, et certus sum. » Quarto veraciter, et sine errore: 2 Tim. 3, 7: « Semper « discentes et nunquam ad scientiam veritatis per- « venientes. » Quinto simpliciter sine deceptione: 2 Timoth. 6, 20: « Oppositione falsi nominis scien- « tiae. » Sexto salubriter cum caritate et dilectione: infra 13, 2: *Si habuero omnem scientiam . . . . caritatem autem non habuero, nihil sum.* Septimo utiliter cum proximorum aedificatione: infra 12, 8: *Alii datur sermo scientiae in eodem Spiritu.* Octavo liberaliter cum gratuita communicatione: Sapient. 6, 24: « Ponam in lucem sapientiam ejus. » Nono efficaciter cum bona operatione: « scienti enim « bonum et non facienti, peccatum est illi: » Jac. 4, 17. Primum, scilicet humilitas scientiae arguit sapientes superbos; sobrietas curiosos; certitudo dubiosos; veritas haereticos; simplicitas advocatos; salubritas magos; utilitas iniquos; liberalitas avaros; efficacia otiosos.

Deinde cum dicit, *De escis autem quae idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo,* hic ostendit qualem scientiam habent de idolothytis, ostendens primo quod sciunt idolum nihil esse, secundo quod sciunt omnia a Deo esse, ibi, *Nam etsi sunt qui dicantur dii . . . nobis tamen unus Deus.* In prima primo dicit idolum nihil esse; secundo juxta hoc ad declarationem ostendit Deum non nisi unum esse, ibi, *Et quod nullus Deus nisi nisi unus.* Dicit ergo: *De escis autem quae idolis*

immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo: quasi dicat: Praedictis modis non valet scientia; sed tamen *de escis quae immolantur idolis, scimus*, scientia vera, scilicet quod in se sunt licitae, nec propter dolum sunt immundae: et hoc quia *idolum nihil est in mundo.* Hoc tripliciter exponitur. Primo modo sic. *Idolum nihil est in mundo,* idest inter creaturas mundi, quantum ad formam idoli; licet enim materia idoli sit aliquid, scilicet aurum vel argentum vel hujusmodi; tamen nihil est forma, scilicet quae creditur ibi esse ab idolatris, qui credunt idolum esse Deum. Isa. 41, 24: « Ecce vos « estis ex nihilo, et opus vestrum ex eo quod non « est. » Secundo modo sic. *Idolum nihil est,* scilicet persona subsistens ex simulacro et spiritu praesidente. Ex istis enim duobus nihil est, sicut ab idolatris putatur. Hier. 10, 14: « Confusus est « omnis artifex in sculptili, quia falsum est quod « conflavit, et non est spiritus in eo. » Tertio modo sic. *Idolum nihil est in mundo;* idest, nullius rei quae sit in mundo habet (1) similitudinem. Est enim differentia inter idolum et simulacrum: quia simulacrum dicitur quod fit ad similitudinem rei alicujus naturalis; idolum autem ad nullius rei est similitudinem (2); ut si corpori humano addatur caput equinum. Isa. 40, 18: « Cui similem « fecistis Deum? Aut quam imaginem ponetis ei? » Et scimus etiam *quod nullus Deus nisi unus.* Deuter. 6, 4: « Audi Israel: Dominus Deus tuus, Deus « unus est. »

Deinde cum dicit, *Nam etsi sunt qui dicantur dii . . . . nobis tamen unus Deus,* hic ostendit quod sciunt omnia a Deo esse, non a diis nuncupativis vel adoptivis, ut sunt idola, vel sancti; sed ab uno summo. Primo ergo dicit quomodo potest intelligi deorum pluralitas; scilicet per adoptionem vel nuncupationem; secundo quomodo est divinitatis unitas, scilicet per essentiam, ibi, *Nobis tamen* (3) *unus Deus Pater*: ubi primo tangit unitatem in Patre; secundo in Filio, ibi, *Et unus Dominus Jesus Christus.* In prima tangit tria: scilicet essentiam, quia *unus Deus;* personam, quia *Pater*; potentiam, *ex quo omnia;* clementiam, quia *et nos in illo.* Similiter ista tangit in Filio. Dicit ergo: *Nam etsi sunt qui dicantur dii . . . nobis tamen unus Deus;* quasi dicat: Et vere non est nisi unus Deus: *nam etsi sunt qui dicantur dii* vere participatione divinitatis, ut sancti: Psalm. 81, 6: « Ego « dixi, Dii estis: » *sive in caelo,* ut sancti comprehensores, *sive in terra,* ut sancti viatores (*siquidem sunt dii multi* vere, participatione divinitatis, ut sancti, *et multi domini,* ut Apostoli et praelati) *nobis tamen unus Deus.* Alio modo legitur sic. *Nam etsi sunt qui dicantur dii* a gentibus, scilicet falsa nuncupatione, *sive in caelo,* ut sol et luna; *sive in terra;* ut Mercurius et Diana (*siquidem sunt dii multi,* sola scilicet nuncupatione, secundum gentiles: Psal. 95, 5: « Dii gentium dae« monia, » *et domini multi,* qui aliis praesunt); *nobis tamen* tantum *unus Deus* essentialiter, scilicet *Pater ex quo omnia* secundum naturam, et per paternam auctoritatem. Rom. 11, 36: « Ex « quo omnia: » *et nos in illo,* per gratiam: Act. 17, 28: « In ipso vivimus, movemur, et sumus. »

(1) *Al.* habens.
(2) *Al.* idolum ad nullius rei fit similitudinem.
(3) *Al. tantum.*

Et unus cum Patre Deus *Dominus Jesus Christus:* Joan. 10, 30: « Ego et Pater unum sumus: » *per quem omnia,* scilicet facta sunt secundum naturam: Joan. 1, 3, « Omnia per ipsum facta sunt: » *et nos per illum,* scilicet sumus in Deo per gratiam. Rom. 1, 5: « Per quem accepimus gratiam « et Apostolatum. » Ergo unus est altissimus Creator omnium omnipotens. Ex his elicitur talis ratio. Non est nisi unus Deus, qui fecit omnia; sed multa sunt idola: ergo non sunt Deus, qui fecit omnia, nec creduntur aliquid: ergo nihil.

Sed non in omnibus est scientia. Habito quod majores illorum habent scientiam de idolothytis, hic ostendit quod minores hac scientia carent. Ubi primo ostendit quod in quibusdam defuit praedicta de idolothytis scientia; secundo quod propter hoc esu idolothytorum (1) polluitur eorum conscientia. Ubi primo tangit pollutae conscientiae rationem; secundo ipsam pollutionem, ibi, *Et conscientia ipsorum . . . polluitur.* Dicit ergo: *Sed non in omnibus est scientia;* quasi dicat: Hoc scimus nos, scilicet quod idolum nihil est; *sed non in omnibus,* ut in infirmis, *est scientia* haec: et vere *non est in omnibus; quidam tamen* (2) *cum conscientia usque nunc idoli, quasi idolothytum manducant.* Vel sic. *Nos* scimus, quod idolum nihil est in mundo: *quidam tamen cum conscientia idoli,* quia scilicet putant idolum aliquid divinum esse, *usque nunc,* idest post conversionem, sicut ante, *manducant idolothytum,* idest de sanctificatis idolis; et hoc non quasi cibum simpliciter, sed *quasi idolothytum,* scilicet ad reverentiam idoli. *Et conscientia illorum, cum sit infirma, polluitur per illos,* scilicet qui habent rectam scientiam, sed non cum caritate, per quos in hunc errorem infirmi inducuntur. Deut. 27, 18: « Maledictus qui « errare facit caecum in itinere. » Hic innuit, quod non cibus, sed conscientia polluitur per peccatum, comedendo ad exemplum malorum.

Deinde cum dicit, *Esca autem non commendat nos Deo,* hic quarto ostendit quod coram eis idolothyta comedere non debent. Ubi primo ostendit quod hujusmodi comestio nihil prodest apud Deum; secundo probat quod non praestat aliquod bonum augmentum, ibi, *Neque enim si manducaverimus, deficiemus.* Dicit ergo: *Esca autem nos non commendat Deo;* quasi dicat: Illis nocet vestra comestio, vobis autem non prodest: *esca enim nos non commendat Deo,* sed recta fides in edendo. Nam nec Esau esu lenticulae justificatus est, nec Elias esu carnium pollutus est. Rom. 14, 17: « Non est re« gnum Dei esca et potus. » Hebr. ult. 9: « Bo« num est gratia stabilire cor, non escis. »

Deinde cum dicit, *Neque enim si non manducaverimus, deficiemus,* hoc probat quod proposuit; et est sua ratio talis. Non comedere idolothytum non diminuit bonum; comedere non auget: ergo talis esca sumpta vel non sumpta nihil prodest apud Deum: et hoc est quod dicit: *Neque enim si non manducaverimus, deficiemus*; idest minus ab eo habebimus; *neque si manducaverimus, abundabimus,* in virtutibus: quia esca ventri, non menti proficit; et ita cum non sit de veritate vitae, justitiae et doctrinae, dimittenda est propter scandalum.

(1) *Al.* esu scilicet idolothytorum.
(2) Al. *enim.*

LECTIO II.

Videte autem ne forte haec licentia vestra offendiculum fiat infirmis. Si quis enim viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem, nonne conscientia ejus, cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta; et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est? Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem.

Haec est secunda pars hujus capituli: superius enim ostendit quod in se licita est comestio idolothytorum; hic monet abstinere ab ea propter scandalum infirmorum. Ubi primo monet ne offendant fratres sua comestione; secundo, quod potest offendere, ibi, *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem etc.*; tertio ostendit malum quod inde potest accidere, ibi, *Et peribit infirmus in tua scientia frater;* quarto praebet se in exemplum abstinentium, ibi, *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum.* Dicit ergo: Videte, quia quantum ad nos nihil prodest vel obest esca ipsa; sed tamen videte *ne forte haec licentia vestra,* qua scitis licere vobis comedere de idolothytis, *offendiculum fiat infirmis* in fide, qui nondum sciunt idolum nihil esse. Lev. 19, 14: « Coram caeco non pones offendiculum. » Deinde cum dicit, *Si quis viderit eum qui habet scientiam in idolis recumbentem etc.*, hic ostendit quomodo possunt offendere, quia comedendo idolothytum coram infirmis: ubi implicantur tria (1) concurrentia ad scandalum. Primo major scientia (2); secundo comestio idolothyti publica, ibi, *In idolio recumbentem*; tertio occasio scandali accepti, ibi, *Nonne conscientia ejus.... aedificabitur ad manducandum*? Dicit ergo: *Si enim quis viderit eum qui habet scientiam in idolio recumbentem etc.* quasi dicat: Et vere potest esse offendiculum: *si enim quis* infirmus *viderit eum qui habet scientiam recumbentem in idolio*, idest in praesentia idoli, *nonne conscientia ejus, cum sit infirma,* per te *aedificabitur,* idest per factum tuum, *ad manducandum idolothyta,* idest sacrificata in reverentiam idoli? quasi dicat, sic. Videns enim quis fratrem peritum, in idolio sacrificata comedere, incipit ipse edere non illa conscientia qua ille, scilicet peritiae causa; sed id putat esse numen, in cujus reverentia hoc fiat.

Deinde cum dicit, *Et peribit infirmus,* hic ostendit malum quod inde potest accidere; et hoc duplex. Primo scandalum proximi; secundo offensam proximi, ibi, *Sic autem peccantes in fratres... in Christum peccatis.* In prima implicantur tria. Peccantis conditio, quia *infirmus;* peccandi occasio, quia *in tua conscientia;* peccati exaggeratio, quia *propter quem Christus mortuus est.* Dicit ergo *Et* ita *peribit infirmus,* in fide, *in tua scientia* (3) *frater,* idest occasione accepta a tua scientia: quia te sapientem videt comedere, putans quod sub idoli veneratione comedas: *propter quem* salvandum *Christus mortuus est:* et ita graviter peccas. Rom. 14, 15: « Noli cibo perdere illum pro quo mortuus est Christus. » *Sic autem peccantes in fratres,* peccato scandali, et *percutientes conscientiam eorum infirmam,* gladio mali exempli: Amos 9, 1: « Percute cardinem (idest conscientiam), et commovebuntur superliminaria, » id est intellectus et affectus. *In Christo peccatis,* cujus membra sunt. Non ait, In Christum, secundum Glossam: quia in Christum peccare, est Christum negare, idest peccare in fide; in Christo peccare est in his quae Christi sunt peccare, scilicet in moribus: sicut ille qui in lege est, dicitur in lege peccare; qui autem in lege non est, dicitur peccare in legem.

Deinde cum dicit, *Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in aeternum,* hic ultimo proponit se in exemplum abstinentiae; ubi primo implicat scandalum; secundo ex hoc explicat abstinentiae propositum, ibi, *Non manducabo carnem in aeternum;* tertio praevenit dubium, ibi, *Ne fratrem meum scandalizem.* Dicit ergo: *Quapropter,* ne scilicet peccem in Christum, *si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem* aliquam, non solum idolothyta; *in aeternum.* Si ergo propter scandalum fratrum abstinendum est quasi a necessariis vitae, multo magis a superfluis: et hoc non ideo quod esca in se mala sit, sed *ne scandalizem fratrem meum.* Nam « qui scandalizaverit unum de pusillis istis, expedit ei ut suspendatur in collo ejus mola asinaria, « et demergatur in profundum maris: » Matth. 18, 6. Rom. 14, 20: « Omnia munda mundis; sed malum est homini qui per offendiculum manducat. »

Hic quaeritur super illud, *Scientia inflat.* Glossa: « Scientia per se inutilis est. » Contra. Scientia per se bona est: ergo et utilis. Responsio. Inutilis est ad salutem, utilis tamen ad multa alia.

Item. *Caritas aedificat.* Contra. Sicut scientia inflat, non per causam, sed per occasionem; sic et caritas. Responsio. Non est simile; quia scientia habenti se manifestat; sed non sic caritas: quia nemo certus est de caritate.

Item super illud, *Idolum nihil est.* Glossa: « Naturam Deus formavit, sed stultitia hominum « formam dedit. » Contra. Omne esse est a Deo: ergo omnis forma. Responsio: Glossa loquitur de forma putativa in natura, non de vera.

Item ibidem Glossa: « Forma hominis in idolo « non est facta per Verbum. » Contra. Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt. » Responsio. Quamvis forma hominis in illo sit facta per Verbum, non tamen in idolo, idest ad colendum.

Item ibidem Glossa: « *Idolum nihil est,* quia « nullius rei quae sit in mundo, similitudinem « habet. » Contra. Non potest artifex cogitare vel formare nisi qualia vidit. Responsio. Non habet similitudinem in toto, sed in partibus.

Item super illud, *Nullus Deus nisi unus.* Glossa: « Hoc dicit, ne putetur esse Deus in idolo. » Contra. Deus, licet sit unus, tamen est ubique. Responsio. In idolo est per potentiam, non per praesidentiam (1) vel unionem, ut putabant Gentiles.

Item ibidem Glossa: « Pars Trinitatis non po« test esse quicumque unus in tribus. » Contra.

(1) *Al.* quatuor.
(2) *Al.* malorum scientia.
(3) *Al.* idest in tua scientia.

(1) *Al.* non per praesentiam.

Cujuslibet numeri pars est unitas. Responsio. Trinitas non est numerus simpliciter sed numerus personarum.

Item super illud, *Et si sunt qui dicuntur dii*. Glossa, « Participatione divinitatis. » Contra Divinitas est imparticipabilis. Responsio. Participatio haec per causam est, non per essentiam.

Item ibidem Glossa: « Quaeritur utrum Angeli « vocandi sint dii. » Responsio. Quamvis participent divinitatem, tamen, secundum Glossam, non sunt dicendi dii propter periculum adorationis.

Item super illud, *Nobis tamen unus Pater*, Glossa: « Trinitas est nobis unus Pater, non tamen « ille qui tertia in Trinitate persona alius. » Contra. Idem, et diversum dividunt ens. Respondeo, quod quamvis idem, et diversum dividant ens creatum, non tamen increatum: quia ibi est identitas in essentia cum diversitate in personis.

Item. *Non in omnibus est scientia*. Contra: Supra eodem, *Omnem scientiam habemus*. Responsio. Illud non intelligitur universaliter, sed de majoribus.

Item super illud, *Esca non commendat nos Deo*, dicit Glossa, « Sumpta, vel non sumpta. » Contra. Ergo abstinentia nihil meretur. Responsio. Non virtus escae, sed virtus abstinentiae prodest.

Item. *Si esca scandalizat fratrem meum; non manducabo carnem in aeternum*. Contra. Ergo pro scandalo fratris, a pane et vino abstinendum est in perpetuum. Responsio. Non est simile de necessariis et superfluis. Vel loquitur hic de scandalo activo, non passivo. Vel perfectionis est hoc, non necessitatis.

Notandum est hic super illud, *Unus Deus*, quod Deus potest accipi multipliciter, scilicet falsa nuncupatione; et sic idola dicuntur dii, Psalm. 95, 5: « Omnes dii gentium daemonia. » Hierem. 10, 11: « Dii qui caelum et terram non fecerunt pereant « de terra. » Vera adoptione; et sic sancti dicuntur dii. Psalm. 81, 6: « Ego dixi: Dii estis, et filii « Excelsi omnes; vos autem sicut homines morie- « mini. » Mundana praelatione; et sic praelati dicuntur dii. Exod. 22, 28: « Diis non detrahes. » Joan. 10, 35: « Si illos dixit deos ad quos sermo « Dei factus est. » Essentiae proprietate; et sic Trinitas dicitur Deus. Deuteron. 6, 4: « Audi Israel: « Dominus Deus tuus unus est. »

Item notandum, quod Christus unus sine pari multipliciter dicitur. Primo unus Deus propter naturam divinitatis: unde sic nullus est Deus nisi unus. Secundo unus Creator propter infinitatem potestatis. Eccli. 1, 8: « Unus est altissimus Crea- « tor omnium. » Tertio unus homo propter singularem eminentiam sanctitatis. Psalm. 13, 1: « Non « est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Joan. 11, 2: « Expedit ut unus moriatur homo. » Quarto unus Dominus propter gubernationem praelationis. Ephes. 4, 5: « Unus Dominus una fides, « et unum baptisma: » et hoc modo unus Dominus Jesus Christus. Quinto unus magister propter infusionem cognitionis. Matth. 23, 10: « Non vo- « cemini magistri, quia magister vester unus est « Christus. » Sexto unus pater propter productionem universitatis Matth. 23, 9: « Unus est enim Pater « vester, qui in caelis est. » Septimo unus pastor propter generalem refectionem populi fidelis. Joan. 10, 16: « Fiet unum ovile et unus pastor. » Octavo una hostia propter singulare pretium nostrae redemptionis. Hebr. 10, 14: « Una enim oblatione « consummavit in aeternum sanctificatos. »

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Non sum liber? Non sum Apostolus? Nonne Christum Jesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino. Mea defensio apud eos qui me interrogant, haec est. Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi? Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi, sicut et ceteri Apostoli et fratres Domini et Cephas? Aut solus ego, et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat? Numquid secundum hominem haec dico? An et lex haec non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi: Non alligabis os bovi trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? An propter nos utique haec dicit? Nam propter nos utique scripta sunt: quoniam debet in spe, qui arat, arare, et qui triturat, in spe fructus percipiendi.

Supra monuit cavere ab edendo idolothyta coram infirmis propter scandalum fratrum infirmorum; hic proponit se in exemplum, quia propter alios abstinet se a sibi licitis, scilicet ab acceptione sumptuum: ubi primo proponit multipliciter quia licitum est sumptus accipere; secundo quod nihilominus non vult accipere, ibi, *Ego autem nullo horum usus sum*. In prima parte, quod licitum sit sumptus accipere, probat tripliciter. Primo per auctoritatem; secundo per rationem, ibi, *Si nos vobis* (1) *spiritualia seminavimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* tertio per exemplorum similitudinem, ibi, *Nescitis quod hi qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt?* In prima primo probat per auctoritatem apostolicae dignitatis; secundo per auctoritatem humanae consuetudinis, ibi, *Qui militat suis stipendiis umquam?* tertio per auctoritatem divinae legis, ibi, *Numquid secundum hominem haec dico?* In prima primo probat

(1) *Al.* secundo per rationem; tertio per exemplorum similitudinem, *intermediis omissis*.

quod sit Apostolus generaliter; secundo quod sit Apostolus eorum specialiter, ibi, *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum;* tertio, quod potest accipere sumptus licite, ibi, *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* In prima primo quaerit an habeat libertatem accipiendi sumptus; secundo an sit Apostolus, ibi, *Non sum Apostolus?* tertio probat duplici ratione quod sit liber et Apostolus, ibi, *Nonne Dominum Jesum Christum vidi?* Dicit ergo: *Non sum liber?* quasi dicat: Abstinet ab hoc licito, scilicet ab esu idolothytorum, quia ego etiam abstineo a stipendiis, cum tamen habeam libertatem accipiendi. Numquid enim *non sum Apostolus?* Immo vere sum Apostolus. Gal. 2, 8: « Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes. » Est ergo ratio sua talis. Omnis Apostolus ratione sui Apostolatus habet libertatem accipiendi sumptus; sed ego sum Apostolus (utrumque probat postea); ergo etc.

Deinde cum dicit, *Nonne Dominum Jesum Christum vidi?* hic probat duplici ratione quod sit Apostolus. Primo per causam; secundo per effectum, ibi, *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Prima ratio sumitur ex parte Christi mittentis; secunda ex parte Corinthiorum, quibus mittitur. Prima ratio talis est. Ego vidi Dominum, qui me misit ad praedicandum: ergo sum Apostolus: et hoc est quod dicit: *Nonne Dominum Jesum Christum vidi?* quasi dicat, Vere sum Apostolus. *Nonne Dominum Jesum Christum vidi?* Hoc dicit propter pseudoapostolos, qui dicebant ipsum non esse Apostolum, quia non fuerat in societate Domini, sicut ceteri Apostoli. Ipse autem vidit eum jam immortalem, secundum Glossam, vel in via Act. 9, vel in templo, Act. 22. Unde Act. 9, 27, « Barnabas apprehensum illum duxit ad Apostolos, et narravit quomodo in via vidisset Dominum. » Infra 15, 8: « Novissime omnium tamquam abortivo visus est et mihi. *Nonne opus meum vos estis in Domino?* Ecce secunda ratio talis. Vos estis conversi ad fidem per me missum ad hoc: ergo sum Apostolus. *Nonne opus meum vos estis,* o Corinthii, sicut templum architecti? Sup. 3, 10, *Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Item ut filius opus genitoris. Sup. 4, 15. *In Christo Jesu per Evangelium vos genui. Opus,* inquam, *meum,* et hoc *in Domino,* idest Domino cooperante. Vel *in Domino,* idest ad gloriam Domini; quasi dicat, Sic estis.

Deinde cum dicit, *Et si aliis Apostolus non sum, sed tamen vobis sum,* hic probat quod est Apostolus eorum specialiter. Ubi primo proponit quod est Apostolus eorum specialiter; secundo probat hoc per effectum, ibi, *Nam signaculum Apostolatus mei vos estis;* tertio ostendit quod per effectum illum defendit se esse Apostolum, ibi, *Mea defensio ad eos qui me interrogant, haec est.* Dicit ergo: *Et si aliis non sum Apostolus, vobis tamen sum;* quasi dicat: Vere opus meum estis, quia *et si aliis,* scilicet Judaeis, quorum legem evacuo, *non sum,* idest non videor esse, *Apostolus; sed tamen vobis sum,* qui per me conversi estis specialiter. Rom. 11, 13: « Quamdiu Gentium sum Apostolus, ministerium meum honorificabo. » Et vere vobis sum Apostolus: nam *vos estis signaculum Apostolatus mei,* idest forma et sigillum: quia Apostolatus meus impressus est in vobis, sicut forma sigilli in cera. Glossa: « In vobis apparet quod sum Apostolus dum habetis per me quod etiam per alios Apostolos (1): » 2 Corinth. 12, 2: « Signa Apostolatus mei facta (2) sunt super vos. » *Vos estis,* inquam, *in Domino,* idest Domino principali auctore. Et vere ita est, quia *mea defensio ad eos qui me interrogant,* utrum scilicet sim Apostolus, *haec est,* scilicet estis vos: per vos enim ostendo me esse Apostolum.

Deinde cum dicit, *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* hic ostendit quod potest accipere sumptus licenter: ubi primo quaerit an habeat hanc potestatem generaliter; secundo quantum ad personas determinatas specialiter, ibi, *Numquid non habemus potestatem sororem mulierculam circumducendi?* tertio an ipse et Barnabas sint hac potestate privati singulariter, ibi, *An ego solus et Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?* Dicit ergo: *Numquid non habemus potestatem manducandi et bibendi?* quasi dicat: Nam cum sim Apostolus, *numquid non habemus,* ego et mei, *potestatem manducandi et bibendi* nostra, idest vivendi stipendiis nostris? Augustinus: « Permisit Dominus, non jussit apostolis accipere necessaria a subditis. » *Numquid non habemus potestatem mulierem sororem,* scilicet fide, *circumducendi* nobiscum, propter sumptus ministrandos? Ambrosius in Glossa: « Mulieres desiderio doctrinae dominicae, et virtutum cupidae, Apostolos sequebantur, et ministrabant eis sumptus et servitia. » Et similiter Christum secutae sunt: Luc. 8 et 23. *Sicut ceteri Apostoli,* ut habetur Act. 6, *et* sicut *fratres,* idest cognati, *Domini,* qui majores sunt: Galat. 2, 9: « Jacobus et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis: » *et Cephas,* qui maximus est inter Apostolos: unde Cephas interpretatur caput. Ambrosius: « Non hos reprehendit Apostolus, sed eorum more sibi probat licere. » Ideirco autem (ut ait Augustinus) Dominus mulieres ministraturas sequi voluit, ostendens quid debetur a plebibus Evangelistis. Vel ideo etiam, ne viderentur alienae a salute. Aut *numquid ego solus et Barnabas:* isti enim fuerunt conjuncti ad praedicandum Gentibus: Act. 13, 2: « Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos: » *non habemus,* secundum opinionem vestram, *potestatem hoc operandi,* scilicet mulieres circumducendi, et sumptus accipiendi? Quasi dicat: Immo habemus sicut alii; sed omnes alii licite accipiunt: ergo et nobis licet.

Deinde cum dicit, *Quis militat suis stipendiis?* hic secundo probat quod licet accipere sumptus per auctoritatem humanae consuetudinis: et primo in statu militis; secundo agricolae, ibi, *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit?* tertio pastoris, ibi, *Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Militi comparatur praelatus propter subsidium, agricolae propter verbum, pastori propter exemplum. Debet enim subditos defendere suffragio, plantare verbo, pascere exemplo. Primum respicit extra Ecclesiam existentes, secundum Ecclesiam intrantes, tertium in Ecclesia commorantes. Dicit ergo: *Quis militat suis stipendiis unquam?* quasi dicat: Utique habemus potestatem accipiendi sumptus, et merito. *Quis militat suis stipendiis unquam?* quasi dicat, nullus. Dabantur enim militibus stipendia de republica: unde Joannes dicit Luc. 3, 14: « Contenti estote stipendiis vestris. » Sic praedicatores

(1) *Al.* per me alios Apostolos.
(2) *Al. deest* facta.

et praelati accipere possunt sumptus a subditis. I Timoth. 1, 18: « Ut milites in illis militiam bo« nam. » *Quis plantat vineam, et de fructu ejus non edit?* Vinea Domini est Ecclesia: Isai. 5, 7: « Vinea Domini sabaoth, domus Israel est. » Apostoli autem fuerunt plantatores hujus vineae: supra 3: « Ego plantavi, Apollo rigavit. » *Quis etiam pascit gregem, et de lacte ejus non manducat?* quasi dicat, nullus. Grex Domini sunt fideles: Ezech. 34, 31: « Vos greges pascuae meae. » Hujus gregis pastores sunt praelati et praedicatores. Unde primo praelato dictum est, Joan. 21, 17: « Pa« sce oves meas. » Tales possunt pasci de lacte gregis, quia possunt accipere sumptus a subditis. Si ergo defendimus, plantamus et pascimus, more boni militis, boni agricolae, boni pastoris, licet nobis sumptus accipere. Sed hodie (1) multi sunt qui stipendia accipiunt et non militant; edunt fructum vineae, et non plantant: lac comedunt et gregem non pascunt. Ezech. 34, 3: « Lac comedebatis, « gregem autem meum non pascebatis. »

Notandum super illud, *Nonne Dominum Jesum vidi?* quod multiplicem Domini legimus visionem. Unam corporalem, quae praeteriit, de qua Baruch 3, 38: « Post haec in terris visus est, et cum ho« minibus conversatus est. » Secundam spiritualem quae praesens est. Psalm. 45, 2: « Vacate, et vi« dete quoniam ego sum Deus. » Tertiam aeternalem, quae futura est, de qua Joan. 17, 24: « Volo « ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant « claritatem meam. » Job 19, 26: « In carne « mea videbo Deum. » Quartam momentaneam, quae etiam futura est, de qua Lucae 21, 27: « Tunc « videbunt Filium hominis venientem in nube « cum potestate magna. » Prima fuit in mundo, secunda est in animo, tertia in caelo erit, quarta erit in judicio. Prima visio dat exemplum vivendi, secunda adjutorium proficiendi, tertia desiderium perveniendi, quarta odium peccandi. Prima dat exemplum vivendi tripliciter. Quia visus est pauper et poenosus (2), ut refrenetur cupiditas divitiarum: Psalm. 68, 30: « Ego sum « pauper et dolens: salus tua, Deus, suscepit me: » et ibid. 33: « Videant pauperes, et laetentur. » Sic viderunt pastores, Lucae 2. Vilis et abjectus, ut refraenetur ambitio honorum. Isa. 53, 2: « Vidimus eum, et non erat aspectus: et desidera« vimus eum virum despectum. » Ideo dicitur Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis et hu« milis sum. » Afflictus et passus, ut refrenetur concupiscentia voluptatum. Thren. 1, 12: « O vos « omnes qui transitis per viam, videte si est dolor « sicut dolor meus. » Secunda visio dat adjutorium proficiendi tripliciter: quia dat robur poenitentibus, culpas et poenas ostendendo sicut sol atomos. Daniel. 5, 5: « Vidit Balthassar manum scribentis. » Job 42, 5: « Nunc oculus meus videt te: idcirco « ipse me reprehendo, et ago poenitentiam in fa« villa et cinere. » Spem certantibus, mercedem manifestando, sicut dominus operanti. Act. 7, 55: « Ecce video caelos apertos. » Laetitiam contemplantibus praegustationes offerendo, sicut tabernarius modicum vini. Psalm. 33, 9: « Gustate, et videte « quoniam suavis est Dominus. » Gen. 32, 30: « Vi« di Dominum facie ad faciem; » sicut Paulus hic. Tertia visio aeternalis dat desiderium perveniendi propter tria: videlicet propter veram jucunditatem. Isa. ult. 14: « Videbitis, et gaudebit cor vestrum . . . « quia dulce lumen, et delectabile est oculis vide« re solem. » Eccle. 11, 7: « Hoc significatum est. » Joan. 22, 20: « Gavisi sunt discipuli viso Domino. » Propter jucunditatis multiplicitatem sive pluralitatem. Isa. 30, 5: « Tunc videbis et afflues, mirabi« tur et dilatabitur cor tuum. » Quippe quia videbimus eum sicuti est, et ipse erit omnia in omnibus: erit enim rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriae continuatio aeternitatis. Propter puritatis aeternitatem. Apocal. ult. 3, « Servi ejus servient illi et videbunt fa« ciem ejus (1) et regnabunt in saecula saeculorum. » Psalm. 15, 2, « Adimplebis me laetitia cum vultu « tuo. » Quarta visio dat odium sive terrorem peccandi, propter tria: videlicet propter furtum propalandum coram judice vidente. Malach. 3, 2: « Ecce veniet; et quis stabit ad videndum eum? « Ipse enim quasi ignis conflans, et quasi herba « fullonum. » Propter malefactorum severam ultionem: latro enim videns socium suum suspendi, plus timet furari. Hierem. 7, 12: « Ite ad locum meum « in Silo, et videte quid fecerim ibi. » Silo interpretatur avulsa. Apocal. 1, 13: « Vidi similem « filio hominis; » et infra 16, « Ex ore ejus quasi « gladius ex utraque parte acutus exibat, et facies « ejus sicut sol lucet in virtute sua. » Propter visam bonorum praemiationem: videns enim clericus alium praebendari, quia bonus, cavet a malo. Psalm. 106, 42: « Videbunt justi et lae« tabuntur, et omnis iniquitas oppilabit os suum. »

Deinde cum dicit, *Numquid secundum hominem haec dico?* hic probat tertio quod licet sumptus accipere per auctoritatem divinae legis; ubi primo proponit quod lex haec dicit; secundo verbum legis ponit, ibi, *Scriptum est enim in lege Moysi etc.*; tertio qualiter intelligendum sit, ostendit, ibi, *Numquid de bobus cura est Deo?* Dicit ergo: *Numquid secundum hominem haec dico?* quasi dicat: Probavi ratione humanae consuetudinis, quod licet nobis sumptus accipere: sed *numquid secundum hominem;* id est secundum humanam consuetudinem, vel similitudinem tantum, *dico haec, an non lex,* Moysi divinitus promulgata, *hoc dicit?* Quasi dicat, Immo dicit: *scriptum est enim in lege Moysi.* Deuteron. 25, 4. Et habetur idem 1 Timoth. 5, 18: *Non alligabis os bovi trituranti,* ut possit vivere de labore suo; idest, non prohibebis praedicatorem vivere de Evangelio. Triturare enim est separare granum a paleis: quod facit praedicator abstrahendo animas a terrenis, discernendo virtutes a vitiis, separando utilia a vanis. Hierem. 15, 19: « Si separaveris pretiosum a vili, « quasi os meum eris. » Deinde cum dicit, *Numquid de bobus cura est Deo?* hic ostendit qualiter dicta auctoritas intelligenda sit: et primo quod intelligenda sit litteraliter de bobus; secundo quod non tantum litteraliter de bobus, sed spiritualiter de praedicatoribus, ibi, *An propter nos utique haec dicit?* (2) tertio replicat, quod licet accipere sumptus, ibi, *Nam propter nos utique scripta sunt.* Dicit ergo: *Numquid de bobus cura est Deo?* quasi dicat: Haec auctoritas de bobus spiritualibus, id est praedicatoribus, intelligitur: *numquid enim de bobus* materialibus *cura est Deo,* ut de eis lege prae-

(1) *Al.* sed quia.
(2) *Al.* et pannosus.

(1) *Al.* patrem ejus.
(2) *Al. omittantur sequentia usque ad illud,* Dicit ergo.

cipiat? *An propter nos haec utique dicit?* quasi dicat: Hoc utique propter nos dicit: *nam propter nos scripta sunt haec* et similia. Roman. 15, 4: « Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam » scripta sunt. » *Propter nos*, inquam, idcirco *quoniam* praedicator, qui corda aperit ad fidem, *debet arare in spe* stipendiorum temporalium, non tamen propter spem hanc: debet enim primum quaerere regnum Dei: *et qui triturat*, idest bonos a malis quasi grana a paleis (1) discernit, praedicando scilicet ad mores, debet hoc facere *in spe fructus percipiendi*. 2 Timoth. 2: « Laborantem agri- « colam oportet primum de fructibus percipere. » Eccl. 6, 19: « Is qui arat, et qui seminat, accedit » ad illam, et sustinet bonos fructus illius.

(1) *Al.* a malis.

LECTIO II.

Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? Si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos? Sed non usi sumus hac potestate; sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Evangelio Christi. Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt? Et qui altari deserviunt cum altari participant? Ita et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere.

Superius probavit per auctoritatem quod licet accipere sumptus; hic probat idem per rationem: et primo probat hoc ex eorum obligatione; secundo ex pseudoapostolorum accipientium ab eis comparatione (1), ibi, *Si alii potestatis vestrae participes sunt, quare non potius nos?* tertio dicit quod nihilominus noluit uti hac potestate, ibi, *Sed non usi sumus hac potestate.* Prima ratio talis est. Majus est dare spiritualia quam accipere temporalia: ergo si Apostolus dat spiritualia, licet ei accipere temporalia. Primo ergo explicat beneficium impensum; secundo explicat stipendium exhibendum; ibi, *Magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Dicit ergo: *Si nos vobis spiritualia seminavimus*; quasi dicat: Vere habemus potestatem accipiendi sumptus a vobis: *si* enim *nos seminavimus vobis spiritualia*, fidem scilicet, et sacramenta spiritum alentia, a Spiritu sancto ministrata; *magnum est si nos metamus*, ad sustentationem nostram, *carnalia*, idest ad carnis sustentionem concessa? Quasi dicat: Non est magnum. Rom. 15, 27: « Si spiritualium eorum participes » facti sunt Gentiles, debent in carnalibus ministrare.

Deinde cum dicit, *Si autem alii potestatis vestrae participes sunt,* ecce secunda ratio ad idem talis. Veri Apostoli licentius participant bona subditorum, quam pseudo; sed pseudoapostoli participant: ergo multo plus Apostoli participare debent. Primo ergo ponit antecedens; secundo consequens, ibi, *Quare non potius nos?* Dicit ergo: *Si autem alii*, scilicet pseudo, quos non exprimit ex nomine, ne confundantur. Vocat eos alios quasi a consortio alienos Ecclesiae; omnes enim catholici unum sunt. Joan. 17, 22: « Ut sint unum, sicut » et nos unum sumus. » *Si*, inquam, *alii potestatis vestrae participes sunt*, idest tam potenter utuntur bonis vestris, *quare non potius nos*, Apostoli, qui causa salutis vestrae laboramus? Eccl. 12, 5: « Da bono, et ne receperis peccatorem. »

Deinde cum dicit, *Sed non usi sumus hac potestate*, hic ostendit quod noluit uti hac potestate: ubi dicit primo se sumptus non accepisse, secundo dicit, se nihilominus indiguisse, ibi, *Sed omnia sustinemus;* tertio rationem utriusque assignat, ibi, *Ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.* Dicit ergo: *Sed non usi sumus;* quasi dicat: Ecce patet quod licet nobis sumptus accipere; *sed* tamen *usi non sumus hac potestate.* Supra 6, 15: « Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. *Non sumus*, inquam, *usi*, non quia non indigeamus, *sed omnia sustinemus:* quia etsi penuriam patiamur, tamen patienter sustinemus. 2 Corinth. 11, 9, « Cum essem apud vos et egerem, nulli one- « rosus fui. » Et hoc feci ideo, *ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.* Hoc autem posset accidere, vel quia pseudoapostolis daret exemplum accipiendi; vel quia Corinthii avari erant, et scandalizarentur, si ab eis acciperet. Vel forte putarent se emisse licentiam peccandi, et diminueretur in Apostolo auctoritas arguendi; et his modis daret offendiculum Evangelio Christi. Proverb. 15, 10, « Via justorum absque offendiculo. »

(1) *Al.* operatione.

Deinde cum dicit, *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quae de sacrario sunt edunt?* probat quod licet sumptus accipere, primo per auctoritatem; secundo per rationem; tertio idem probat hic per exemplorum multitudinem. Ubi primo inducit similitudinem eorum qui templa reparant; secundo eorum qui templo ministrant, ibi, *Et qui altari deserviunt, cum altari participant*; tertio adaptat similitudinem his qui praedicant, ibi, *Et Dominus ordinavit his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere*; quasi dicat: Et vere licet mihi sumptus accipere. *Nescitis quoniam qui in sacrario*, idest in templo Judaeorum vel Gentilium, *operantur*, ut artifices, *quae de sacrario sunt edunt?* Sustentabantur enim artifices de denariis qui in gazophylacio templi offerebantur, ut patet tempore Joas, 4 Reg. 12. *Et qui altari* templi Hierosolymitani, vel etiam ipsi templo, ut sacerdotes *deserviunt*, idest devote serviunt (una enim de duodecim abusionibus est irreverentia coram altari) *cum altari participant,* quia partem habent de his quae offeruntur in altari, ut patet per totum Leviticum, et maxime 6 et 7 cap. Et sicut fit hic, *ita et Dominus ordinavit*, idest rationabiliter disposuit, *his qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere.* Hoc ordinavit, dicens Matth. 10, et Luc. 10, 7: « Dignus est enim operarius « mercede sua. »

Notandum est hic, quod Apostolus nominibus multorum officiorum praedicatorem hic designat: quia vocat eum primo militem, propter officium Ecclesiam contra adversarios defendendi. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae nostrae non carnalia sunt, « sed potentia Deo ad destructionem munitionum. » 2 Timoth. 2, 3: « Labora sicut bonus miles Christi. » Secundo vinitorem, propter officium palmites su-

perfluos idest malos, resecandi. Oseae 2, 15: « Dabo ei vinitores ejus ex eodem loco. » Sed heu! Cant. 1, 5, dicitur: « Vineam meam non custodivi. » Tertio pastorem, propter officium subditos bono exemplo pascendi. 1 Petr. 5, 2: « Pascite qui in vobis est gregem. » Sed heu! quia hodie impletur illud Zach. 11, 17. « O pastor, et idolum, derelinquens gregem. » Quarto bovem, propter officium maturius in omnibus procedendi. Proverb. 14, 4: « Ubi non sunt boves, praesepe vacuum est. » Job. 1, 14: « Boves arabant, et asinae pascebantur juxta eos. » Quinto aratorem, propter officium corda ad fidem et poenitentiam aperiendi. Oseae 10, 11: « Arabit Judas, confringet sibi sulcos Jacob. » Sexto trituratorem propter officium malos a bonis discernendi. Isa. 41, 15: Ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra ferrantia; et triturabis montes et comminues. » Septimo seminatorem propter officium frequenter et utiliter praedicandi. « Luc. 8, 5: « Exiit qui seminat seminare semen suum. » Psalm. 125, 6: « Euntes ibant, et flebant mittentes semina sua. » Octavo templi architectum, propter officium Ecclesiam construendi et reparandi. Sup. 3, 10: *Ut sapiens architectus fundamentum posui.* Nono altaris ministrum, propter officium Deo devotum impendendum (1): supra 4, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.*

Quaeritur hic super illud, *Non sum liber?* Glossa: « Ipse enim apostolica dignitate potestatem habet, non operari manibus, sed de Evangelio vivere. » Contra. Ergo qui praedicant, non habentes apostolicam dignitatem, non possunt sine opere manuum de Evangelio vivere. Responsio. Glossa loquitur de potestate qua potest invitos ad hoc cogere; non de spontanea, qua potest a voluntarie dantibus petere et accipere.

Item ex dicta Glossa videtur quod praelati non teneantur manibus operari. Contra. Genes. 3, 19: « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. » Ipsi non sunt exempti ab hac maledictione: ergo etc.

(1) *Al.* imponenda.

Responsio. Tenentur ad laborem spiritualem non corporalem. Tamen bene facerent, si occuparent se in honestis, antequam vacarent.

Item super illud, *Nonne opus meum vos estis?* Glossa: « Perfectum. » Contra. Ipsi erant imperfecti. Responsio. Opus perfectum dicebantur quia eis Apostolus praedicaverat, vel quia eos perfecte docuerat quantum in se erat.

Item super illud, *Numquid non habemus potestatem manducandi?* Contra. Matth. 10, 8: « Gratis accepistis, gratis date. » Responsio. « Gratis, » idest sine pretio, sed non sine stipendio.

Item super illud, *Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Glossa: Ex Evangelio « viventes panem gratuitum manducabant. » Contra. Subditi tenebantur dare. Responsio. Gratuitus erat ex parte recipientium, quia humiliter, non potestative recipientium, licet debitus ex parte dantium.

Item. *Numquid de bobus cura est Deo?* Quasi dicat, non. Contra. Sapient. 6, 8: « Cura est illi de omnibus. » Respondeo. Ibi loquitur de cura generali, scilicet providentiae; hic de speciali, scilicet disciplinae,

Item. *Debet in spe, qui arat arare.* Contra. Spes non est de visibilibus, sed aeternis. Responsio. Spes accipitur aequivoce.

Item *In spe fructus percipiendi.* Contra. Non debet poni lucerna praedicationis sub modio rei temporalis. Respondeo. Praedicare in spe rei temporalis non est ponere lucernam sub modio, sed praedicare propter spem.

Item. *Si nos vobis seminavimus spiritualia, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?* Contra. Galat. 6, 8: « Quae seminaverit homo haec et metet. » Ergo qui seminat spiritualia, debet metere spiritualia, non carnalia (1). Respondeo. Ibi loquitur de messione mercedis (2) hic de messione stipendii.

(1) *Al. omittitur* non carnalia.
(2) *Al.* Ibi loquitur de messione stipendii, *intermediis omissis.*

LECTIO III.

Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scripsi haec, ut ita fiat in me. Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet. Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: vae enim mihi est si non evangelizavero. Si enim volens hoc ago, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est. Quae est ergo merces mea? Ut Evangelium praedicans sine sumptu ponam Evangelium, ut non abutar potestate mea in Evangelio.

Superius multipliciter probavit quod sibi licet accipere sumptus: hic ostendit quod nihilominus non vult accipere, sed abstinere, tribus rationibus. Primo propter intentionem praemii; secundo propter dilectionem Evangelii, ibi, *Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci*; tertio propter expeditionem cursum sui, ibi, *Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?* In prima primo dicit quare non vult accipere, scilicet ne gloria sua evacuetur; secundo ostendit quod accipiendo evacuaretur, ibi, *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria:* tertio quod non accipiendo conservabitur, ibi, *Quae est ergo merces mea?* In prima primo ostendit quod potestate accipiendi uti noluit; secundo quod uti non intendit, ibi, *Non autem scripsi haec ut ita fiat in me.* Dicit ergo: *Ego autem nullo horum usus sum;* quasi dicat: Tot modis constat quod licet mihi sumptus accipere; sed tamen ego nulla horum auctoritate, ratione, exemplo, ad accipiendum *usus sum.* Ipse enim vel ab aliis Ecclesiis accipiebat, ut 2 Corinth. 11, 8: « Alias Ecclesias spoliavi accipiens stipendium ad ministerium vestrum, » vel manibus operabatur. Act. 20: *Non autem scripsi haec, ut ita fiat in me;* quasi dicat: *Non sum usus,* sed nec uti volo: *non enim scripsi haec,* scilicet quod licet mihi accipere, *ut ita fiat in me,* sicut scripsi, idest ut ego accipiam, quia non quaero datum, sed fructum.

Deinde cum dicit, *Bonum est mihi magis mo-*

ri quam ut gloriam meam quis evacuet, hic ostendit quare hoc facit, scilicet ne gloria sua evacuetur. Ubi primo multiplicat afflictionem corporalem; secundo supponit ei gloriae diminutionem, ibi, *Quam ut gloriam meam quis evacuet*. Dicit ergo: *Bonum est mihi magis mori etc.*: quasi diceret: Non accipiam: nam si acciperem, gloriam meam evacuarem, quod nullatenus facerem. *Bonum est mihi mori*, non solum sumptuum egestate affligi, *magis ut gloriam meam*, quam habeo de gratuita sinceritate praedicationis, de praemio supererogationis, abstinendo a licitis (1), *quis evacuet*, ab aliquo importune accipiendo, vel propter sumptus evangelicos. Multi tamen moderni doctores gloriam istam evacuant vel propter intentionem sumptuum, vel propter favorem humanum, dicente Job, 12, 19: « Ducit sacerdotes inglorios, et optimates supplan« tat. »

Notandum est hic, quod gloria amittitur septempliciter propter septem vitia. Nam gloria gulosorum evacuatur: unde hic dicitur: *Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam meam quis evacuet*. Gloria luxuriosorum maculatur. Eccli. 7, 21, « Inclinasti femora tua mulieribus, dedisti maculam « in gloria tua. » Gloria superborum captivatur. 1 Machab. 2, 9: « Vasa gloriae ejus captiva ducta « sunt. » Gloria iracundorum in terram mittitur (2). Psalm. 7, 5: « Si reddidi retribuentibus mihi mala, « decidam merito ab inimicis meis inanis. » et post: » Persequatur inimicus animam meam, et « comprehendat, et conculcet in terra vitam meam: » et post: « Et gloriam meam in pulverem deducat. » Gloria invidorum excluditur: Rom. 3, 27: « Ubi est « gloriatio tua? » Gloria avarorum annihilatur. Psal. 48, 17: « Ne timueris cum dives factus fuerit ho« mo, et cum multiplicata fuerit gloria domus ejus. » Gloria accidiosorum culpatur: 1 Machab. 9, 10: « Moriamur in virtute propter fratres nostros, et « non inferamus crimen gloriae nostrae. » Eccli. 33, 23: « Praecellens esto in operibus tuis, et ne « dederis maculam in gloria tua. » Ergo per gulam evacuatur gloria sobrietatis: per luxuriam maculatur gloria castitatis; per superbiam captivatur gloria humilitatis: per iracundiam in terram mittitur gloria mansuetudinis: per invidiam excluditur gloria caritatis: per avaritiam annihilatur gloria liberalitatis: per accidiam culpatur gloria strenuitatis. De istis dicitur Oseae 4, 7: « Gloriam eorum in ignominiam « commutabo. » De primo exemplum in Esau, Gen. 25, in Holoferne, Judith 13. De secundo in Salomone, 3 Reg. 11. De tertio in Lucifero, Isa. 14. De quarto in Achitophe, 2 Reg. 16. De quinto in Cain, Genes. 4. De sexto in Giezi, 4 Reg. 5. De septimo in exploratoribus, Num. 13 et 14.

Nam et si evangelizavero, non est mihi gloria. Hic ostendit quod accipiendo sumptus, evacuaretur gloria ejus, quia non supererogaret. Et est sua ratio talis. Gloria quae est praemium supererogationis, non debetur operibus necessitatis, ad quae tenemur ex praecepto. Sed evangelizare tenebatur ex praecepto: ergo ex hoc non habebat gloriam supererogationis; sed potius ex hoc quod non accipiebat sumptus. Primo ergo tangit gloriae evacuationem; secundo evacuationis rationem, ibi, *Necessitas enim mihi est*; tertio rationis declarationem, ibi, *Vae enim mihi est si non evangelizavero*; quarto recte evangelizantium mercedem, ibi, *Si volens hoc ago, mercedem habeo*. Dicit ergo: *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria;* quasi diceret: Vere evacuaretur gloria mea: *nam si evangelizavero*, ita quod sumptus accipiam, *non est mihi gloria*, idest supererogationis praemium: *necessitas enim mihi incumbit* (1). Act. 22, 21: « Vade, quoniam « ad nationes longe mittam te. » Et vere necessitas: *vae enim mihi est*, idest poena transgressionis in me manet, *si non evangelizavero*. Isa. 6, 5: « Vae mihi, quia tacui. » Aliter legitur secundum Glossam; et hoc dupliciter. Primo modo sic. *Nam si evangelizavero, non est mihi gloria;* quasi dicat: Utique evacuaretur gloria mea, caelestis scilicet, si ideo praedicarem ut sumptus acciperem: *nam si evangelizavero* tantum, ita quod non ex dilectione Dei et proximi hoc faciam, nec libera voluntate, *non est mihi gloria* apud Deum: *necessitas enim* praecepti, quod non audeo omittere, *mihi incumbit*. Unde si solo timore servili praedico, *vae* (2) idest aeterna damnatio, *mihi est, si non evangelizavero*, sicut mihi injunctum est. *Si autem volens hoc ago, mercedem habeo;* quasi dicat: Si necessitate hoc facio, non est mihi gloria; *si autem volens hoc ago*, idest si voluntatem adjungo necessitati, *mercedem* aeternam *habeo:* ideo Psal. 53, 8, dicitur: « Vo« luntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo, « Domine. *Si autem invitus*, idest solo praecepto coactus, evangelizo, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo, ut scilicet dispensem ad aliorum utilitatem, non meam; quasi dicat: Aliis proficio, non mihi. Intelligit enim hoc de dispensatione servili, non filiali, secundum Glossam Augustini (serm. 34 ad Fratres in erem.): « Nemo invitus bene « facit, et si bonum est quod facit: » infra 13, 1: *Si caritatem non habuero, factus sum velut aes sonans aut cymbalum tinniens*. Secundo modo legitur sic. *Nam si evangelizavero*, pro sumptibus accipiendis, *non est mihi gloria*, de supererogatione in praedicando. Peto enim contra me. Matth. 10, 8: « Gratis accepistis, gratis date. » *Necessitas enim* vitae sustentandae *mihi incumbit*, quia pro necessitate vitae praedico: *vae enim mihi est*, idest famis cruciatio (3), si non evangelizavero. *Si autem volens*, idest si non pro victus necessitate, sed pro caritate, *hoc ago, mercedem* aeternam *habeo; si autem invitus*, idest pro necessitate coactus, *dispensatio mihi credita est*, sicut servo.

Deinde cum dicit, *Quae est ergo merces mea?* hic ostendit quia non capiendo sumptus, gloria ejus conservatur: ubi primo quaerit; secundo solvit, ibi, *Evangelium praedicans sine sumptu, ponam Evangelium*. Dicit ergo: *Quae est merces mea?* idest, quid faciendo mercedem accipiam, quia hoc est meritum mercedis? *Ut* scilicet ego *praedicans Evangelium sine sumptu, ponam*, idest stabiliam, *Evangelium*. Isa. 28, 25: « Ponet triticum per or« dinem, et hordeum, milium et viciam in finibus « suis. » Hoc autem faciebat secundum Glossam, ne Evangelium venale putaretur. *Sine sumptu*, inquam; et hoc *ut non abutar potestate mea*, idest mihi commissa, *in Evangelio* praedicando; quod esset si acciperem indistincte: quia perderem auctoritatem libere arguendi: quia Eccli. 20, 31: « Exenia et dona excaecant oculos judicum, et

(1) *Al.* a vitiis.
(2) *Al.* intermittitur, *et sic infra*.

(1) Al. *praemii incumbit*.
(2) *Al.* vae enim, idest etc.
(3) *Al.* turbatio.

« quasi mutus in ore avertet correptionem. » Ecclesiastica ergo utilitas implicatur in hac solutione, scilicet confirmatio boni, quia *ut Evangelium praedicans*, et declinatio mali, quia *ne abutar potestate*.

Et notandum, quod quatuor tetigit differentias eorum qui tenentur praedicare. Quidam enim tenentur, sed non evangelizant: hi merentur poenam. Quidam tenentur, et evangelizant, sed coacti: hi non merentur mercedem, sed vitant poenam. Quidam tenentur et evangelizant voluntarie, sed accipiunt sumptus: et hi merentur mercedem et vitant[1] poenam, sed non habent supererogationis gloriam. Quidam tenentur, et evangelizant voluntarie, nec accipiunt sumptus; et hi mercedem merentur, et vitant poenam, et habent supererogationis gloriam. Primum statum tangit ibi, *Vae mihi est, si non evangelizavero;* secundum, ibi, *Nam si invitus, dispensatio mihi credita est;* tertium ibi, *Si autem volens hoc ago, mercedem habeo;* quartum ibi, *Quae est ergo merces mea?*

LECTIO IV.

Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lucrifacerem: et factus sum Judaeis tamquam Judaeus, ut Judaeos lucrarer; his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrifacerem; his qui sine lege erant, tamquam sine lege essem, cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi, ut lucrifacerem eos qui sine lege erant Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos. Omnia autem facio propter Evangelium, ut particeps ejus efficiar.

Superius ostendit quod non vult sumptus accipere, et hoc propter intentionem (1) praemii; hic ostendit quod idem fecit propter amorem Evangelii: ubi primo dicit, quod omnium se servum fecit; secundo, quod omnibus se contemperare studuit, ibi, *Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus;* tertio subdit causam quare non fecit, ibi, *Omnia autem facio propter Evangelium.* In prima implicat triplicem conditionem commendabilem in servitio; quae sunt generalitas, liberalitas, utilitas. Servit ergo gratis, sive liberaliter, ibi, *Cum essem liber ex omnibus;* generaliter, ibi, *Omnium me servum feci;* utiliter, ibi, *Ut plures lucrifacerem.* Dicit ergo: *Nam cum essem liber ex omnibus, omnium me servum feci*; quasi dicat: Sine sumptu ponam Evangelium: nam et majus feci; scilicet *cum liber essem ex omnibus*, idest nullius meritis obnoxius, *omnium me servum feci*, omnibus me contemperando per utilitatem (2), et quasi debitorem constituendo. 2 Corinth. 4, 5: « Nos autem servos « vestros per Jesum: » et hoc *ut plures lucrifacerem*; idest, lucrum meae praedicationis et servitutis facerem. Quaerebat enim non res, sed animas. 2 Corinth. 12, 14: « Non quaero vestra, sed vos. » Si enim commendabile est servire in temporalibus propter lucrum temporale, quanto plus in spiritualibus propter lucrum spirituale?

Deinde cum dicit, *Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus,* hic ostendit quod omnibus se contemperare studuit: et primo dicit, quod contemperavit se nondum conversis; secundo, quod etiam jam conversis, *Factus sum infirmis infirmus;* tertio quod generaliter universis, ibi, *Omnibus omnia factus sum.* In prima primo dicit, quod contemperavit se Judaeis; secundo, quod Samaritanis, ibi, *Et his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem;* tertio quod Gentilibus, ibi, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem.* In prima primo tangit contemperationem; secundo contemperationis rationem, ibi, *Ut Judaeos lucrarer.* Dicit ergo: *Et factus sum Judaeis tamquam Judaeus,* scilicet aliqua legalia servando, sicut in discretione ciborum, in circumcisione Timothei, Act. 16, in purificatione legali: Act. 21. Potest autem hoc intelligi dupliciter. Uno modo secundum Hieronymum (ad August. epist. 11). *Factus sum Judaeis tamquam Judaeus,* per simulatoriam (1) dispensationem. Simulabat enim se servare legalia aliqua, quae tamen non servabat. Alio modo secundum Augustinum (epist. 19). *Factus sum Judaeis tamquam Judaeus.* Vere enim condescendebat eis in observatione aliquorum legalium propter piam compassionem; et hoc fecit, ut Judaeos lucraretur Christo, idest eos ad fidem Christi converteret.

Deinde cum dicit, *Et his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem,* hic dicit, quod contemperabat se Samaritanis: ubi notantur tria de ipso. Primo ejus sagacitas in hoc quod se contemperabat; secundo ejus libertas in hoc quod sub lege non erat; tertio ejus utilitas in hoc quod lucrifaciebat. Dicit ergo: Sum etiam his qui sub lege Moysi sunt, idest Samaritanis, qui non sunt Judaei, sed Assyrii, qui fuerunt adducti ad inhabitandum terram Israel, 4 Reg. 17. Isti etiam erant sub lege Moysi, quia tantum quinque libros Moysi recipiebant. His ergo *factus sum quasi sub lege essem*, approbando scilicet legem, et ex ea docendo Christum; *cum* tamen *ipse sub lege non essem*, secundum litteralem observantiam vel serviliter: quia « justo non est lex « posita: » 1 Timoth. 1, 9: Et hoc ideo feci, *ut eos qui sub lege erant*, scilicet ipsos Samaritanos, *lucrifacerem*, eos ad fidem Christi convertendo.

Deinde cum dicit, *His qui sine lege erant, tamquam sine lege essem,* hic dicit, quod contemperavit se Gentilibus: ubi primo tangit suam conformitatem; secundo suae fidei veritatem, ibi, *Cum* tamen *sine lege Dei non essem*; tertio suae intentionis rectitudinem, ibi, *Ut lucrifacerem eos qui sine lege erant.* Et hoc est, *Et factus sum his qui sine lege erant,* idest Gentibus: Rom. 2: « Cum « enim Gentes, quae legem non habent: » *tamquam sine lege essem*, idest assentiendo rationibus eorum, et bonis positionibus philosophorum, ut patet Act. 17; *cum* tamen *sine lege non essem*: Rom. 7, 25: « Mente servio legi Dei: » *sed in lege essem*, non Judaica, sed *Christi*, qui est Deus; non autem Moyses: de qua Gal. 6, 2: « Alter alterius « onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. » Et hoc ideo feci, *ut lucrifacerem eos qui sine lege*

(1) *Al.* propter infectionem.
(2) *Forte* per utilitatem.

(1) *Al.* simulationis.

erant, Gentiles ad fidem convertendo. Gregorius: « O felix zelator! Nullum tale sacrificium, quale « zelus animarum. »

Deinde cum dicit, *Factus sum infirmis infirmus,* hic ostendit quod se contemperavit jam conversis. Ubi primo ponit modum bonum; secundo finem debitum, ibi, *Ut infirmos lucrifacerem.* Dicit ergo: *Factus sum* etiam *infirmis* in fide, *infirmus,* a licitis abstinendo. 2 Corinth. 2, 29: « Quis infirma« tur, et ego non infirmor? » Sic facit bonus medicus qui comedit cibum infirmi, ut eum provocet ad comedendum, et sic sanet. Et hoc feci, *ut infirmos lucrifacerem,* eos in fide roborando. Et breviter *omnibus omnia factus sum,* quasi essem omnium sectarum. Ideo dicitur infra 10, 33: *Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* Et hoc *ut omnes facerem salvos.* Sap. 18, 24: « In vesti« mento poderis (quod habebat Aaron) totus orbis « terrarum erat descriptus. » Et 4 Reg. 4: Eliseus contraxit se ad modum pueri, et sic suscitavit illum. Et quia, secundum Boetium (1), omnis alteritas discors, similitudo vero appetenda est; ideo viri spirituales salva vitae et religionis suae observantia, omnibus se debent conformare. Deinde dicit (2): *Omnia facio propter Evangelium.* Superius ostendit quod omnibus se contemperare studuit; hic subdit rationem quare hoc facit: et hanc duplicem: unam ex parte Evangelii, scilicet ut cursum liberum habeat; aliam ex parte sui, scilicet ut promissum praemium obtineat, ibi, *Ut particeps ejus efficiar.* Et hoc est quod dicit: *Omnia autem facio propter Evangelium,* sine impedimento praedicandum: *ut particeps ejus,* idest promissionum quae in eo continentur, *efficiar.* Matth. 5, 19: « Qui fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur « in regno caelorum. »

(1) *Al.* secundum Homerum.
(2) *Al.* cum dicit.

LECTIO V.

Nescitis quoniam hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium? Sic currite ut comprehendatis. Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant; eos autem incorruptam. Ego igitur sic curro non quasi in incertum; sic pugno non quasi aerem verberans; sed castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.

Superius ostendit quod proposuit a sumptibus abstinere, primo propter intentionem praemii; secundo propter amorem Evangelii; hic tertio propter expeditionem cursus et agonis sui. Primo quidem ostendit quod oportet in stadio expedite currere; secundo, quod similiter oportet in agone expedite certare, ibi, *Omnis enim qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* tertio quod ipse facit utrumque, ibi, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum.* In prima primo ponit exemplum expedite currentium; secundo monet eos ad similiter currendum, ibi, *Sic currite ut comprehendatis.* In prima primo tangit currendi exercitium; secundo convenientiam currentium, ibi, *Omnes quidem currunt;* tertio differentiam pervenientium, ibi, *Sed unus accipit bravium.* In primo notatur conditio viatorum; in secundo multitudo vocatorum; in tertio paucitas electorum. Matth. 20, 16: « Multi sunt « vocati, pauci vero electi. » Conditionem vero viatorum describit a tribus: a certitudine, cum quaerit, *Nescitis*; a brevitate, cum addit, *In stadio:* a labore, cum subdit, *Currunt.* Dicit ergo, *Nescitis:* quod tripliciter continuatur. Primo modo sic, quasi dicat: Recte abstineo a sumptibus sumendis, ut particeps efficiar: nam si non abstinerem a contrariis Evangelio, non essem ejus particeps. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt; sed unus accipit bravium!* Vel sic. *Nescitis* quod hoc facio ut particeps Evangelii efficiar, et utique possum esse particeps? Nam non sic est de Evangelii premio ut de cursus bravio: quia hic unus accipit bravium, ibi vero omnes accipere possunt. Tertio modo sic. *Nescitis;* quasi diceret: Ideo autem sic curro, quia licet multi currentes sint, pauci tamen sunt pervenientes. *Nescitis* enim *quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt,* in labore pares sunt, *sed unus* tantum *accipit bravium?* idest praemium cursus. Stadium enim est spatium in quo pedites currunt, quod Hercules dicitur statuisse. Perficiunt autem stadium, centum viginti quinque passus. Et dicitur stadium a stando; quia Hercules tot passus currebat, et postea stabat et respirabat. In fine hujus spatii ponebatur aliquid quod erat praemium cursus, ut equus, aut pannus purpureus; et hoc dicitur bravium. Et licet in hoc stadio omnes currerent, unus tamen solus accipiebat bravium, scilicet qui citius perveniebat. Sic in cursu spirituali unus tantum, scilicet perseverans, accipit bravium: quia « qui perseveraverit usque « in finem, hic salvus erit: » Matth. 24, 13.

Deinde cum dicit, *Sic currite ut comprehendatis,* monet eos ad currendum. Ubi implicat tria: actum strenuum, *Currite;* modum debitum, *Sic;* finem optimum, *Ut comprehendatis.* Dicit ergo: *Sic currite ut comprehendatis;* quasi diceret: Quia unus accipit bravium, *sic currite,* per viam veritatis perseverantes, *ut comprehendatis* bravium vitae aeternae. Hebr. 12, 1: « Per patientiam curramus « ad propositum nobis certamen. »

Deinde cum dicit, *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet,* ostendit quod in agone oportet expedite certare. Ubi primo tangit agonizantium pugnam; secundo pugnandi formam firmam, ibi, *Ab omnibus se abstinet;* tertio sic pugnantium mercedem debitam, ibi, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant.* Primum est necessitatis, scilicet pugnare; secundum virtutis, scilicet abstinere; tertium felicitatis, scilicet coronam accipere. Dicit ergo: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet;* quasi diceret: Vere sic agendum est: quod patet exemplo, quia *omnis qui in agone contendit, ab omnibus* impedientibus *se abstinet.* Unde et nudi agonizabant in palaestra. Attende, ut Augustinus ait (in Psalm. 51), quod de rebus non laudandis multae trahuntur similitudines.

Deinde cum dicit, *Et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant,* tangit pugnantium mercedem: et primo pugnantium materialiter; secundo pugnantium spiritualiter: ibi, *Nos autem incorruptam.* Dicit ergo: *Et illi quidem* abstinent, *ut corruptibilem coronam accipiant,* quod modicum est; *nos autem* abstinere debemus, ut accipiamus *incorruptam,* scilicet coronam vitae, de qua Jacob. 1, 12: « Beatus vir qui suffert tentationem: quoniam « cum probatus fuerit, accipiet coronam vitae. »

Deinde cum dicit, *Ego igitur sic curro non quasi in incertum,* ponit exemplum utriusque, scilicet currendi et pugnandi. Ubi primo tangit cursum suum in profectu boni: secundo pugnam suam in victoria mali, ibi, *Sic pugno non quasi aerem verberans;* tertio rationem utriusque facti, ibi, *Sed castigo corpus meum.* Dicit ergo: *Ego igitur sic curro non quasi in incertum*: quasi dicat: Quia talis corona servatur, igitur *ego sic curro,* bonum operando, *non quasi in incertum,* idest ut sim incertus de praemio. In incertum enim currit qui talia facit ut de quibusdam sperare, ex aliis vero possit desperare. Omnia instruunt ad bonum: et persona apostolica, quae notatur ibi, *Ego*: et forma implicita, quae notatur ibi, *Sic*: et actio strenua, quae notatur ibi, *Curro*: et merces sperata, quae notatur ibi, *Non quasi in incertum.* Phil. 2, 16: « Non in vacuum cucurri, nec in vacuum labo« ravi. » *Sic pugno,* contra hostes, decertando contra malum, *non quasi aerem verberans,* idest non verbis tantum, sed factis. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*: supra 4, 20. Vel *non quasi aerem verberans,* idest non inaniter me fatigando, adversarium non laedendo. Sic erit perfectus homo, si sic se habeat ut sit intentus in confessione. Isa. 38, 15: « Recogitabo tibi omnes « annos meos in amaritudine animae meae. » Devotus in oratione. Matth. 6, 9: « Sic ergo orabitis: « Pater noster qui es in caelis etc. » Efficax in praedicatione. Jacob. 2, 12: « Sic loquimini et sic « facite. » Haec tria pertinent ad actum oris recti: ita tamen quod confessio dirigitur Deo et proximo; oratio soli Deo, praedicatio soli proximo. Fortis in pugnando: unde *sic pugno non quasi aerem verberans*: Apocal. 3, 5: « Qui vicerit sic, vestietur « veste alba. » Patiens in sustinendo. Judith 8, 23: « Sic Isaac, sic Jacob, sic Moyses, et omnes « qui placuerunt Deo, per multas tribulationes tran« sierunt fideles: » Cautus in servando. Jos. 2, 16: « Ad montana conscendite, ne forte occurrant vo« bis revertentes; ibique latitate tribus diebus, do« nec redeant; et sic ibitis viam vestram. » Primum propter malum culpae, scilicet pugna; secundum contra malum poenae, scilicet patientia; tertium contra malum tentationis, scilicet cautela. Benignus in condonando: Matth. 18, 14: « Sic non est vo« luntas ante Patrem vestrum, qui in caelis est, « ut pereat unus de pusillis istis: » (1) inutilem se reputando. Luc. 17, 19: « Sic et vos cum fe« ceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite: « Servi inutiles sumus. » Solicitus se discutiendo; infra 11, 28: *Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat.* Primum reprobat malitiam proximi; secundo probat bonitatem Dei; tertium dubietatem status proprii. Humilis in obsequendo. Matth. 3, 15: « Sic decet nos implere « omnem justitiam: » Agilis in proficiendo: unde hic, *Sic currite,* idest proficite in bono, *ut comprehendatis:* Constans in perseverando: unde hic, *Sic currite*: Phil. 4, 1: « Sic state in Domino, « carissimi: » Famosus in conversando: supra 4, 1: *Sic vos existimet homo ut ministros Christi.* Primum respicit incipientes, secundum proficientes, tertium perseverantes, quartum perfectos.

(1) *Forte supplendum* Modestus.

Deinde cum dicit, *Sed castigo corpus meum,* tangit rationem praedictorum utriusque. Ubi primo tangit austeritatem vitae; secundo commendationem doctrinae, ibi, *Ne forte cum aliis praedicaverim;* tertio rationem concordiae utriusque, ibi, *Ipse reprobus efficiar.* Ergo implet facto quod docet verbo, ne se damnet ore proprio: et hoc est quod dicit: *Sed castigo corpus meum,* per declinationem mali, motus carnis illicitos reprimendo. *Castigo* ergo, non occido, *corpus meum,* non tantum alienum. Rom. 12, 1: « Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, « sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium « vestrum: » *et in servitutem redigo,* per operationem boni,corpus scilicet spiritui servire cogendo,et sensualitatem rationi subjiciendo; sicut de beato Martino legitur: « Carnem spiritui servire cogebat: » et hoc facio, *ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar.* Augustinus (de Verb. Apost., serm. 21): « Suo timore nos terruit Apostolus: « quid enim faciet agnus, ubi aries timet et tre« mit? » *Ipse reprobus,* idest a Deo reprobatus, *efficiar*; quod turpe esset. Rom. 2, 21: « Qui prae« dicas non furandum, furaris. » De hujusmodi posset vere dici illud Job 4, 3: « Ecce docuisti « plurimos, et manus lassas roborasti . . . Nunc « autem venit super te plaga, et defecisti. »

Hic quaeritur ibi, *Melius est mihi mori quam ut gloriam meam quis evacuet.* Contra. Gloria non evacuatur nisi per peccatum; ergo accipere esset ei peccatum: non ergo licitum. Respondeo. Gloria essentialis per hoc non evacuaretur, sed gloria accidentalis (1) de hoc opere supererogationis.

Item. *Si evangelizavero, non est mihi gloria.* Contra. Evangelizanti et sumptus accipienti debetur et aurea et aureola. Sed Glossa exponit, quando evangelizatur ex necessitate timoris, vel ex cupiditate mercedis temporalis.

Item super illud, *Dispensatio mihi credita est,* Glossa: « Non debemus evangelizare ut manduce« mus. » Contra. Ergo praedicatores quaestuarii peccant mortaliter, quia faciunt quod non debent. Respondeo. Si propter quaestum principaliter faciunt, peccant; sed si propter fructum spiritualem inde provenientem, bene faciunt.

Item ibidem Glossa: « Propter regnum Dei « debemus operari omnia, non solum, sed cum « regno Dei mercedem temporalem meditari. » Contra. Ergo qui vadunt ad Ecclesiam pro distributionibus, peccant. Respondeo. Verum est si solum vel principaliter propter hoc vadant.

Item super hoc, *Ut non abutar potestate.* Glossa: « Quod esset si acciperet quod probavit supra « eodem quod ei licet accipere. » Respondeo. Intelligendum est, si acciperetur indiscrete et inordinate, et immoderate.

Item. *Omnium servum me feci.* Contra. Supra 7, 23: *Nolite servi effici hominum.* Respondeo. Hic loquitur de servitute caritatis, scilicet in bono; ibi de servitute iniquitatis scilicet in malo.

(1) *Al. additur* est.

Item. *Factus sum Judaeis Judaeus.* Glossa « In « cibis accipiendis vel non accipiendis. » Contra. Glossa. « Injuste ergo reprehendit Petrum de di« scretione ciborum, » Galat. 2. Immo bene: quia Petrus discernebat cum scandalo Gentium, scilicet in locis Gentilium, Paulus autem non.

Item ibidem Glossa: « Propter scandalum Ju« daeorum circumcidit Timotheum, » Act. 16. Contra. Veritas doctrinae, vitae et justitiae non debet dimitti propter scandalum. Respondeo. Usque ad divulgationem Evangelii, non erat de veritate doctrinae, sive vitae, ne homines circumciderentur, sed ne spem ponerent in circumcisione.

Item. *Ut omnes facerem salvos.* Contra. Sciebat non omnes salvandos. Respondeo. Volebat omnes in particulari, idest quemlibet per se, non omnes simul.

Item super illud, *Omnes quidem currunt,* Glossa: « In spirituali agone, quotquot quidem currunt, « si spiritualiter currunt, accipiunt; et qui prior « venerit expectat, ut coronetur cum posteriori. » Contra. Unusquisque in morte coronatur. Respondeo. Hoc intelligitur de gloria corporis, non animae.

Item super illud, *Ne forte cum aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar,* Glossa: « Suo timore « nos terret Apostolus. » Contra. 1 Joan. 4, 18: « Perfecta caritas foras mittit timorem. » Respondeo. Verum est timorem poenae, sed non timorem separationis, sive offensae.

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt in nube et in mari, et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali consequente eos petra; petra autem erat Christus); sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo: nam prostrati sunt in deserto.

Superius monuit abstinere ab idolothytis: primo propter vitandum scandalum fratrum infirmorum, cap. 8; secundo propter exemplum suum, qui abstinet propter alios ab acceptione sumptuum, cap. 9; hic tertio monet ad idem ex consideratione poenae (1) Judaeorum in deserto idola venerantium: ubi exemplo poenae istorum, primo monet abstinere a perpetratione peccatorum similium; secundo specialiter a comestione idolis immolatorum: ibi, *Propter quod, carissimi, fugite ab idolorum cultura.* In prima primo ostendit quod antiquitus Judaeis contigit; secundo propter quod, quia non propter se tantum, sed propter nos corrigendos ita evenit: *Haec autem in figura facta sunt nostri;* tertio ut exemplo eorum caveant, concludit, ibi, *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Ergo poena timenda, causa memoranda (2), cautela adhibenda. In prima primo ponit beneficia gratiae eis impensa existentibus in Ægypto; secundo praestita in deserto, ibi, *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt;* tertio flagella propter ingratitudinem inflicta, ibi, *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo.* In prima tangit tria beneficia. Primum in protectione nubis; secundum in transitu maris rubri, ibi, *Et omnes mare transierunt;* tertium in purgatione baptismatis, ibi, *Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube.* Dicit ergo: *Nolo vos ignorare,* quasi dicat: Sic agendum est sicut monui. Non enim sufficiunt sacramenta Ecclesiae suscepta, vobis postea peccantibus, sicut nec Judaeis Dei beneficia, quin postea punirentur. *Nolo enim vos ignorare etc.* Hoc dupliciter legitur. Uno modo de bonis et malis communiter; alio modo de malis specialiter. Primo modo sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri,* institutores fidei nostrae, omnes, tam boni quam mali, *sub nube* protegente *fuerunt.* Exod. 13, 21: « Dominus « praecedebat eos ad ostendendum viam, per diem « in columna nubis, et per noctem in columna i« gnis. » Vel *sub nube,* idest sub figura et umbra. Hebr. 10, 1: Umbram habens lex futurorum bonorum: « *et omnes mare* rubrum submersis hostibus *transierunt*: non de una ripa ad ripam oppositam, sed ad eamdem: unde transierunt quemdam sinum maris: *et omnes in Moyse,* idest in ducatu Moysi, *baptizati sunt in nube et in mari,* idest per visa signa illa purgati ab ignorantia, vel a vitiis per fidem, scilicet submersis Ægyptiis. Exod. 14, 31: « Timuit populus Dominum et crediderunt « Domino, et servo suo Moysi. » Vel *baptizati sunt*; idest, signum baptismi receperunt. Nam baptismus constat ex aqua et Spiritu. Joan. 3, 5: « Nisi quis « renatus fuerit ex aqua et Spiritu. » Nubes autem symbolum erat Spiritus, mare vero aquae, ut dicit Damascenus. Deinde cum dicit, *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt,* post beneficia exhibita Israel de Ægypto exeunti, hic tangit beneficia exhibita in deserto: et primo beneficium mannae, secundo beneficium aquae, ibi, *Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt*; tertio potus originem mirabilem, ibi, *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra;* quarto originis significationem, ibi, *Petra autem erat Christus.* Dicit ergo: *Et omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt,* manna scilicet de caelo. Vocat autem eam spiritalem, cum esset corporalis, quia miraculose fuit data. De hoc habetur Sap. 16, 20: « Panem de caelo « praestitisti eis. » *Et omnes eumdem potum spiritalem biberunt,* idest aquam de petra. Num. 20,

(1) *Al. omittitur* poenae.
(2) *Al. omittitur* causa memoranda.

8: « Loquimini ad petram, et ipsa dabit vobis a« quam. » Psal 77, 20: « Percussit petram, et « fluxerunt aquae. » *Bibebant autem de petra spiritali:* quae dicitur spiritalis propter effectum miraculosum, et propter futuri signum. *Petra consequente etc.* Dupliciter intelligitur. *Consequente*, idest satisfaciente voluntati eorum. Psalm. 77, 29: « Desiderium eorum attulit eis. » Aquae enim ubique sequebantur eos. Isa. 48, 21: « Aquam « de petra produxit eis, et scidit petram, et flu« xerunt aquae. » Vel *Consequente eos*, idest veritatem sequentem significante. *Petra autem erat Christus;* non per substantiam, sed per significationem. Hic est lapis, quem reprobaverunt aedificantes. Alio modo legitur de bonis breviter sic. *Nolo vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri*, institutores fidei nostrae, *omnes* boni, spiritualiter (unde dicitur patres nostri, non illorum), *sub nube fuerunt* sicut prius; *et omnes eamdem escam manducaverunt spiritalem*, idest corpus Christi, in signo spiritualiter intellecto. Unde *eamdem escam spiritualem manducaverunt*, idem scilicet quod nos: sed aliam escam corporalem quam nos: et hoc quantum ad majores in Christum credentes. Manducabant Christum spiritualiter, secundum illud (Augustini super Joan. tract. 25): « Crede, et manducasti. » *Et omnes eumdem potum biberunt*, scilicet Christi sanguinem in signo. Sic loquitur de signo et potu spirituali per fidem, non de corporali. *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra;* sicut prius. Appetendus cibus et potus, quia sufficiens: unde dicit, *Omnes manducaverunt*; indeficiens, quia *eumdem*, utilis, quia potus et cibus spiritualis: quod notatur in ipso nomine spiritalis.

Deinde cum dicit, *Sed non in pluribus eorum beneplacituum est Deo,* post beneficia tangit flagella: et primo offensam; secundo poenam, ibi, *Nam prostrati sunt.* Dicit ergo: *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*; quasi dicat: His omnibus beneficiis usi sunt Judaei; *sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*; in illis scilicet qui Deum offenderunt; sed tantum in duobus, scilicet Caleb et Josue, quibus solis concessum est terram promissionis obtinere, Num. 14. Malach. 1, 10: « Non est mihi voluntas in vobis. »

LECTIO II.

Haec autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt. Neque idolatrae efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, et ceciderunt una die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. Haec autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt.

Superius ostendit quid antiquis Judaeis contigit: hic ostendit quod non propter se tantum, sed propter nos corrigendos, ita evenit Ubi primo ostendit quod propter nos corrigendos a peccato, praedicta facta sunt; secundo, quod propter hoc etiam scripta sunt, ibi, *Haec autem omnia in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correctionem nostram.* In prima ostendit quod ideo facta sunt ut cohibeamur a peccato: et primo a peccato cordis; secundo a peccato operis, ibi, *Neque idolatrae efficiamini*; tertio a peccato oris, ibi, *Neque murmuraveritis, sicut quidam ex ipsis.* In prima primo deterret per poenam; secundo ex hoc dehortatur culpam, ibi, *Ut non simus concupiscentes malorum;* tertio malos reducit ad memoriam, ibi, *Sicut et illi concupierunt.* Dicit ergo. *Haec autem in figura facta sunt nostri*, non ficta, sed vere facta. *In figura*, inquam: ideo scilicet ut nos considerantes illorum supplicia, *non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupierunt*, de quibus Psal. 105, 14: « Concupierunt concupiscentiam in « deserto. » Num. 11, dicitur, quod vulgus promiscuum flagravit desiderio carnium. Et notandum, quod sicut in bonis longe melius est quod figuratur quam ipsa figura, ut regnum caelorum quam terra promissionis; ita in malis longe pejus est quod figuratur quam figura significans. Secundum autem Augustinum (in Psal. 77). illa supplicia quae sustinuerunt, figura gehennae fuerunt, quae omni poena major est. Haec autem pertinent ad sapientes inter Corinthios, qui desiderio carnes comedebant in idolio, et scandalizabant infirmos. Unde similes erant Judaeis, carnes desiderantibus in deserto: unde digni erant etiam simili poena.

Deinde cum dicit, *Neque idolatrae efficiamini*, dehortatur peccatum operis. Ubi tangit tria peccata. Primo idolatriae; secundo fornicationis, ibi, *Neque fornicemur;* tertio divinae tentationis, ibi, *Neque tentemus Christum.* In prima primo dissuadet idolatriae vitium; secundo deterret per exemplum, ibi, *Sicut quidam ex ipsis;* tertio explicat exemplum implicitum, ibi *Quemadmodum scriptum est etc.* Dicit ergo: *Neque idolatrae efficiamini;* idolothytis vescendo in venerationem idoli, vel scandalum infirmorum; *sicut quidam illorum;* supple, idolatrae fuerunt, Exod. 32, et Psalm. 105, 19, « Et fecerunt « vitulum in Horeb, et adoraverunt sculptile. » *Quemadmodum scriptum est*, Exod. 33, 6: *Sedit populus*, idest quidam de populo, *manducare et bibere*, coram idolo (quibus similes sunt qui comedunt idolothyta, idola venerando) *et surrexerunt ludere*; idest, ludos facere, sicut choreas et hujusmodi in venerationem idoli. Vel *surrexerunt ludere*; idest, idolum adorare; quod est simile ludo puerorum, qui faciunt imagines luteas. Deinde cum dicit, *Neque fornicemur*, tangit peccatum fornicationis. Ubi primo dissuadet tale peccatum; secundo deterret per exemplum culpae, ibi, *Sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*: tertio poenae, ibi, *Et ceciderunt una die.* Dicit ergo: *Neque fornicemur*, ut quidam ex vobis, supra, 5, 1: « Omnino auditur forni« catio inter vos: » *sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*, cum Madianitis scilicet, Num. 25, et ideo *ceciderunt una die viginti tria*, immo viginti quatuor, *millia*: sed major numerus non excludit minorem: unde non dicitur hic cum praecisione: vel

forte vitium scriptorum est. Deinde cum dicit, *Neque tentemus Christum*, tangit peccatum divinae tentationis: quod dissuadet primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut quidam eorum tentaverunt*; tertio, supplicio, ibi, *Et a serpentibus perierunt*. Dicit ergo; *Neque tentemus Christum* diffidendo de ejus potentia, sicut illi qui in vobis desperant de resurrectione; *sicut quidam eorum tentaverunt* Deum vel Christum in Moyse, dicentes (Psal. 77, 19): « Numquid poterit parare mensam in deserto? » *et* ideo *a serpentibus perierunt*, donec scilicet serpens aeneus erectus est, ad cujus aspectum sanabantur. De hoc habetur Num. 21, et Deut. 6, 16: « Non tentabis Dominum Deum tuum. »

Deinde cum dicit, *Neque murmuraveritis*, post peccatum cordis et operis dehortatur peccatum oris: Ubi primo dissuadet murmurationis vitium; secundo adducit quosdam in exemplum: et primo culpae, ibi, *Sicut quidam murmuraverunt*; secundo poenae, ibi, *Et perierunt ab exterminatore* (1). Dicit ergo *Neque murmuraveritis*, contra me, vel minores contra majores: Sap. 1, 2: « Custodite vos a murmuratione. » *Sicut quidam eorum murmuraverunt* contra Moysen: Num. 16, 41: « Murmuravit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen. » *et* ideo *perierunt ab exterminatore*, ab Angelo scilicet, qui extra terminos terrae eos percussit. Baruch 3, 19: « Exterminati sunt, et ad inferos descenderunt. »

Notandum super illud, *In Moyse baptizati sunt*, quod Damascenus, lib. 4, cap. de Baptismo, distinguit novem genera baptismatum, accipiendo baptismata large. Primum est aqua diluvii, de quo habetur Gen. 6. Secundum, mare rubrum, de quo Exod. 14. Tertium aqua expiationis, de qua Num. 19. Quartum baptismus Joannis, de quo Matth. 3. Quintum batipsmus quo Christus baptizatus fuit, de quo Luc 3. Sextum baptismus Spiritus sancti super discipulos; Act. 1, 5: « Vos autem baptizabimini Spiritu sancto. » Septimum baptismus poenitentiae et contritionis, de quo Eccl. 34, 30: « Qui baptizatur a mortuo, et iterum tangit eum, quid proficit lavatio illius? » Octavum baptismus sanguinis, de quo Luc. 12, 50: « Baptismo habeo baptizari, « et quomodo coarctor usque dum perficiatur. » Nonum baptismus aquae et Spiritus de quo Joan. 3, 5: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. » Matth. ult. 19, « Baptizantes eos in nomine Patris et « Filii et Spiritus sancti. »

Deinde cum dicit, *Haec autem omnia in figura contingebant illis*, habito quod propter nos praedicta facta sunt, hic ostendit quod propter nos etiam scripta sunt; et primo quod in significatione; secundo quod in correctione, ibi, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*. Dicit ergo: *Haec autem omnia in figura contingebant illis;* quasi dicat: Ista contigerunt illis, et hoc non tantum propter sua peccata, aut pro se (1), sed *omnia in figura*, nostri scilicet, *contingebant illis*: erat enim tunc tempus figurarum. Deinde cum dicit, *Scripta sunt autem ad correptionem nostram*, tangit quod scripta sunt ad correctionem nostram. Ubi implicantur tria incitantia ad correctionem nostram. Primo antiquorum exempla, quae notantur in Scripturis; secundo exemplorum causa, quae est correctio nostra; tertio aetas novissima, quae est finis saeculorum. Dicit ergo: *Scripta sunt autem ad correptionem nostram;* quia « quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. » Rom. 15, 4. Nos dico, *in quos fines saeculorum devenerunt* idest sexta aetas, quae est ultima aetas laborantium. 1 Joan. 2, 18: « Filioli mei, novissima hora est. » Quia ergo in ultima saeculi aetate sumus, tot exemplis priorum corrigi debemus. Vel *in quos fines saeculorum devenerunt;* idest, in quibus per fidem et amorem Christi finita est saecularitas, quia Ph. 3, 20, dicitur: « Conversatio nostra in caelis est. » Unde temporalia non promittuntur tempore gratiae sicut tempore legis: unde nec in pactum deducuntur, sed adjiciuntur. Matth. 6, 33: « Primum quaerite regnum Dei et justitiam ejus, et haec omnia « adjicientur vobis. » Sed antiquitus erant in pactum: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis me, « bona terrae comedetis. » Ecce ergo exempla certa, quia *scripta sunt*; utilia, quia *ad correptionem nostram*; durabilia, quia *in quos fines saeculorum devenerunt*.

(1) *Al.* a serpentibus.

(1) *Al.* non autem pro se.

LECTIO III.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat. Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet etiam cum tentatione proventum, ut possitis sustinere.

Habita in primo Judaeorum punitione, secundo punitionis ratione, hic tertio concludit quod exemplo eorum debent a malo cavere: ubi primo monet ut caveant casum; secundo cavendi docet modum, ibi, *Tentatio vos non apprehendat etc.*; tertio promittit firmum adjutorium, ibi, *Fidelis autem Deus est etc.* In primo implicat quatuor solicitantia sapientem; scilicet multitudinem cadentium, cum dicit *Itaque*; incertitudinem stantium, cum subdit, *Qui se existimat stare;* necessitatem cautelae, cum addit: *Videat*; facilitatem ruinae, cum dicit, *Ne cadat*. Dicit ergo; *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat*; quasi dicat: Illi, etsi beneficiis Dei usi sunt, nihilominus propter peccata perierunt. *Itaque*, ex eorum consideratione, *qui existimat*, aliqua conjecturatione, *se stare*, idest quod sit in gratia et caritate, *videat*, diligenti attentione, *ne cadat*, peccando, vel alios faciendo peccare. Isa. 14, 12: « Quomodo cecidisti Lucifer? » Psalm. 90, 7: « Cadent a latere tuo mille, et decem millia a dextris tuis. » Ideo Ephes. 5, 15: « Videte quomodo caute ambuletis. »

Deinde cum dicit, *Tentatio vos non apprehendat*, docet modum cavendi casum (1), scilicet ca-

(1) *Al.* causam.

vendo tentationem: ubi primo docet aliquam tentationem fugiendam; secundo aliquam sustinendam: ibi, *Nisi humana.* Primo notificat quia pulsat ut introeat: unde dicitur, *Tentatio*; secundo quia impugnat ut praevaleat: unde subditur: *Non vos apprehendat.* Dicit ergo: *Tentatio vos non apprehendat*; quasi diceret: Ne cadatis, *tentatio*, scilicet peccati, *non vos apprehendat,* trahendo in consensum peccati. *Nisi humana.* Hoc dupliciter exponitur. Uno modo de tentatione interiori mala; et tunc est permissio; quasi dicat: Nulla peccati dilectio vos apprehendat, nisi forte de malis, sine qua vita humana non ducitur (1). Non enim est homo qui semper faciat bonum et non peccet: 3 Reg. 8, 2: Paralip. 6. Alio modo exponitur de tentatione exteriori boni; et tunc est exhortatio, sic. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana,* scilicet tribulationum praesentium propter Christum tolerantia. Augustinus (in Quaest. nov. et vet. testam., quaest. 99): « Pro- « pter Christum pati, humana tentatio est. » Tob. 12, 13: « Quia acceptus eras Deo, necesse fuit ut « tentatio probaret te. »

Deinde cum dicit, *Fidelis Deus,* ostendit paratum adjutorium in tentatione. Ubi commendat Deum adjutorem, qui dat nobis resistendi potentiam: quod notatur ibi, *Sed faciet cum tentatione proventum:* perseverantiam: quod notatur ibi, *Ut possitis sustinere.* Vere fidelis Deus, qui dat potentiam ne vincamur, gratiam ut mereamur, constantiam ut vincamus. Dicit ergo: *Fidelis Deus*: quasi diceret: Vos ad hoc hortor et moneo quod potestis. « Fidelis « Dominus in omnibus verbis suis. » Psal. 151, 13. *Qui non patietur vos tentari supra id quod potestis:* quod utique posset diabolus, si permitteretur: quia non est potestas super terram quae ei « comparetur: » Job 41, 24; et Isa. 41, 29: « Dat « lasso virtutem. » Ideo Jacob. 1, 2: « Omne « gaudium existimate, fratres cum in varias ten- « tationes incideritis. » Augustinus (in Psalm. 61, cir. fin.). « Qui dat diabolo tentandi licentiam, « ipse dat tentatis misericordiam. » *Proventum,* inquam, ita *ut possitis sustinere,* ne deficiatis in lucta, sed vincatis: quod fit per humilitatem, ut dicit Augustinus. Illi enim non crepant in fornace, qui non habent ventum superbiae.

Notandum est super illud, *Qui se existimat stare, videat ne cadat,* quod ad casum impellunt nos primo debilitas virium, sicut cadunt pueri, decrepiti, infirmi: Isa. 40, 30: « In infirmitate cadent; » quod contingit per tepiditatem bene operandi, et instabilitatem. Secundo onus peccatorum, sicut cadunt asini sub onere nimio: Psalm. 55, 13: « Ceciderunt « qui operantur iniquitatem: » quod contingit per negligentiam poenitendi: quia peccatum quod per poenitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit. Tertio multitudo trahentium, sicut arbor vel domus multis trahentibus deorsum cadit: supra eodem: *Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*; quod contingit per impulsum hostium. Quarto lubricitas viarum, sicut incauti cadunt in lubrico: Eccl. 28, 30: « Attende ne forte « labaris in lingua, et cadas in conspectu inimico- « rum insidiantium tibi: » quod contingit per incautam custodiam sensuum. Quinto varietas offendiculorum, sicut avis capta in medio laqueorum: Psalm. 19, 8: « Hi in curribus, et hi in equis. » Prov. 24, 16: « Septies in die cadit justus: » quod contingit per corruptionem creaturarum. Sexto ignorantia agendorum, sicut caeci cadunt de facili, Matth, 15, 14: « Si caecus caeco ducatum praestet, « ambo in foveam cadunt: » quod contingit per negligentiam addiscendi necessaria. Septimo exempla cadentium, sicut angeli ad exemplum Luciferi: Ps. 90, 7: « Cadent a latere tuo mille, et decem millia « a dextris tuis. » Prov. 25, 26: « Fons turbatus « pede et vena corrupta justus cadens coram im- « pio: » quod contingit per imitationem malorum. Octavo ponderositas corporum: corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, sicut lapis in collo natantis; Job 14, 18: « Mons cadens destruit: » quod contingit per carnis fomentum superfluum.

(1) *Al.* nisi forte humana, sine qua vita de malis non ducitur.

LECTIO IV.

Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura. Ut prudentibus loquor: vos ipsi judicate quod dico. Calix benedictionis cui benedicimus nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane et de uno calice participamus.

Superius ex consideratione Judaeorum poenae, monuit abstinere a perpetratione peccatorum similium, hic specialiter monet cavere a comestione idolis immolatorum. Ubi primo ponit commonitionem cavendi ab idolothytis; secundo subdit causam commonitionis, ibi, *Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid?* tertio docet modum cavendi a dictis, ibi, *Omne quod in macello venit manducate.* In prima cavere ab idolothytorum comestione monet primo ex timore poenae consimilis: secundo ex communione sancti altaris, ibi, *Ut prudentibus loquor;* tertio ex similitudine sacrificii legalis, ibi, *Videte Israel secundum carnem.* In prima, ut ejus obediant dictis, primo arguit inferendo cum dicit, *Propter quod*: secundo allicit blandiendo, cum subdit, *Carissimi mei*: tertio instruit exhortando, cum addit, *Fugite ab idolorum cultura.* Dicit ergo: *Propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura;* quasi diceret: Quia sacramenta sola non salvant: et qui cadit punitur, et auxilium Dei non deest: *propter quod, carissimi mei, fugite ab idolorum cultura,* idest ab omni idoli veneratione. Glossa: « Ideo hos Apostolus hortatur fugere ab ido- « latriae superstitione, vel ne sapientes comedant « idolothyta cum offendiculo infirmorum, quibus « idolatrare viderentur: vel ne ipsi infirmi idola- « trae sint, edendo in idoli venerationem. *Fugite* ergo *ab idolorum cultura,* vel putativa quo ad « esum sapientium, vel vera quo ad esum infirmo- « rum. »

Deinde cum dicit, *Ut prudentibus loquor,* mo-

net cavere ab idolothytorum comestione ex communione sacramenti altaris. Ubi primo quod dicturus est supponit eorum judicio; secundo ostendit quid est illud, scilicet quod per communionem eucharistiae efficimur unum cum Christo, ibi, *Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? etc.*; tertio probat quod ita est quod omnes sumus unum in corpore ejus mystico, ibi, *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus.* Dicit ergo, *Ut prudentibus loquor;* quasi dicat, Ut fugiatis, *loquor* vobis *ut prudentibus.* Vel sic. *Loquor* vobis altum quid, scilicet quod sequitur, *ut prudentibus.* Vel sic. Loquor infirmis, scilicet qui sunt inter vos, ut supra locutus sum prudentibus. Et ideo *vos ipsi,* majores, *judicate quod dico.* Job 31, 13: « Si contempsi subire judicium cum servo meo. » *Judicate,* inquam, hoc quod sequitur. *Calix benedictionis,* idest potus calicis, per quem participantes benedicuntur. Luc. 22, 20: « Similiter et calicem postquam coenavit, dicens: Hic calix est novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. » *Cui benedicimus,* idest quod nos fideles exaltamus credendo et gratias agendo: vel *cui benedicimus,* idest quem nos sacerdotes consecramus: *nonne communicatio sanguinis Christi est?* faciens nos unum cum ipso, secundum illud Augustini: « Nec tu me mutabis in te (1) sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me. » Est ergo sua ratio talis. Sicut participans calicem Domini fit unum cum eo, sic participans calicem daemoniorum fit unum cum eis. Sed daemonum unitas est maxime fugienda: ergo et participatio idolothytorum in eorum venerationem. Et ideo fugite ab idolorum cultura. *Et panis quem frangimus,* idest sumptio panis fracti in altari, *nonne participatio corporis Domini est?* faciens nos unum cum Christo: quia sub specie panis sumitur corpus Christi.

Deinde cum dicit, *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus,* ostendit quod omnes sumus unum in corpore ejus mystico. Ubi proponit primo unitatem; secundo subdit unitatis rationem, ibi, *Omnes qui de uno pane et de uno calice participamus.* In prima tangit duplicem unitatem. Primam incorporationis, qua in Christum transformamur, cum dicit, *Unus panis*; aliam vitae et sensus, quam a Christo capite accipimus, cum addit, *Et unum corpus multi sumus.* Dicit ergo: *Quoniam unus panis et unum corpus multi sumus;* quasi dicat: Per hoc patet quod unum sumus cum Christo; quoniam *unus panis,* unione fidei, spei et caritatis, *et unum corpus multi sumus,* per subministrationem operum caritatis: corpus scilicet illius capitis qui est Christus. *Multi,* dico, scilicet *omnes qui de uno pane,* idest corpore Christi, *et de uno calice,* idest sanguine, *participamus* digna participatione, scilicet spirituali, non tantum sacramentali. Augustinus (super Joan. tr. 25): « Accipite, quia unus panis et unum corpus Ecclesia Christi dicitur, pro eo quod sicut unus panis ex multis granis, et unum corpus ex multis membris componitur, sic Ecclesia Christi ex multis fidelibus caritate (2) copulatis connectitur. » De ista unitate, infra 12, dicitur.

(1) *Al. omittuntur sequentia Augustini verba.*
(2) *Al.* capite.

Hic quaeritur super illo, *Omnes in Moyse baptizati.* Glossa, « Per visa illa legalia purgati. » Contra. Legalia non justificabant. Respondeo. Justificabant dispositive a remotis, non causative (1): quia per modum signi, non causae.

Item super illud, *Petra autem erat Christus,* Glossa: « Non petra dedit aquas, sed Christus. » Contra. Num. 20, 8: « Loquimini ad petram, et ipsa dabit vobis aquas. » Respondeo. Petra dabat originaliter, non effective.

Item super illud, *Omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt,* Glossa: « Si quis manducaverit ex hoc pane, non morietur in aeternum (Joan. 6, 52); scilicet, qui manducat corde, non qui premit ore. » Contra. Ergo non oportet sacramentaliter manducare. Respondeo. Non qui premit ore; solum scilicet.

Item super illud, *Eumdem potum spiritalem biberunt.* Glossa: « Idem est effectus in illis sacramentis, sed non tantum quantum in nostris. » Contra. Sacramenta vetera non efficiebant quod figurabant. Respondeo. Idem est effectus, sed aliter; nam illorum per modum signi, nostrorum per modum causae.

Item super illud, *Haec autem in figura facta sunt.* Glossa. « Omnes poenae minores sunt gehenna. » Contra. Carentia visionis Dei major est quam gehenna, secundum Chrysostomum. Respondeo. Loquitur de poenis temporalibus.

Item super illud, *Qui stat, videat ne cadat,* Glossa: « Non quod sit aliquis sine casu. » Contra. Multi sunt sine mortali. Respondeo. Duplex est casus: unus a Domino per mortale, alter in Domino per veniale.

Item super illud, *Fidelis Deus.* Glossa: « Qui dat tentandi diabolo licentiam, dat tentatis misericordiam. » Contra. Quod fit de licentia, licite fit: ergo licet diabolo tentare. Respondeo. Licentia accipitur hic pro permissione, non pro concessione.

Item. *Vos ipsi judicate.* Contra. Non est inferiorum judicare de factis superiorum. Respondeo. Non debent judicare judicio superordinationis; sed licet judicio discretionis.

Item super illud, *Benedicimus,* Glossa: « Nos sacerdotes. » Contra. Quod minus est, a majori benedicitur. Respondeo. In sacramento altaris, benedictio sacerdotis fertur super terminum a quo, idest super panem; non super terminum ad quem, idest corpus Christi.

Item. *Panis quem frangimus.* Contra. Jam tunc non est ibi panis. Respondeo. Ponitur significatum pro signo, idest panis pro specie panis.

Item super illud, *Nonne participatio corporis Domini est?* Glossa: « Per partes manducatur in sacramento, et manet integer in caelo. » Contra. Christus sub sacramento est impartibilis. Respondeo. Manducatur per partes sacramenti, non sui.

Item ibidem Glossa: « In illo sacramento corpus suum et sanguinem commendavit: quod est, fecit nos ipsos. » Contra. Non (2) fecit nos corpus Christi verum. Respondeo. Quod, idest cujus significatum: unde relatio est simplex.

(1) *Al.* non copulative.
(2) *Al. omittitur* non.

LECTIO V.

Videte Israel secundum carnem. Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? Quid ergo? Dico, quod idolis immolatum sit aliquid, aut quod idolum sit aliquid? Sed quae immolant Gentes, daemoniis immolant, et non Deo. Nolo autem vos socios fieri daemoniorum. Non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum; non potestis mensae Domini participes esse, et mensae daemoniorum. An aemulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: omnia mihi licent, sed non omnia aedificant. Nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius.

Superius monuit abstinere a comestione idolothytorum: primo ex timore poenae consimilis; secundo ex communione altaris; hic tertio monet ad idem ex similitudine sacrificii legalis: ubi primo excitat attentionem; secundo ostendit propositum, ibi, *Nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?* Dicit ergo, *Videte.* Hoc dupliciter legitur. Uno modo de sacrificiis Judaeorum, alio modo de ritu Gentilium. Primo modo hoc quod dico *Israel,* est accusativi casus; alio modo vocativi. Primo modo sic: quasi dicat: *Multi unum corpus sumus, qui de uno pane et de uno calice participamus:* et hoc patet per hanc similitudinem. *Videte Israel secundum carnem;* supple, ambulantem; idest carnalibus sacrificiis deservientem. Hoc dicit ad differentiam Israel secundum spiritum. De utroque Rom. 2, 28: « Non enim qui in manifesto Judaeus est. » *Nonne qui edunt hostias* legales, *participes sunt altaris* legalis? sicut qui edunt carnem Christi et sanguinem, participes sunt corporis ejus. Secundo modo legitur sic: *Videte* o *Israel,* o vos qui estis Israel spiritualis, videns scilicet Deum: *videte,* inquam; ea quae sunt *secundum carnem,* idest in idolatriae ritu carnali. *Nonne qui edunt hostias,* idolis scilicet immolatas, *participes sunt altaris* daemonum, et idolorum? Quasi dicat, sic. Est ergo sua ratio talis. *Qui edunt hostias* oblatas altari, *participes sunt altaris*: a simili, qui edunt hostias immolatas idolis, participes sunt idolorum, sive daemoniorum.

Deinde cum dicit, *Quid ergo? etc.* superius posuit monitionem cavendi ab idolothytorum comestione, hic ponit causam admonitionis. Ponit autem quatuor causas quare debent ab idolothytis abstinere. Primo propter vitandam daemonis societatem; secundo propter vitandam sacrae communionis exclusionem, ibi, *Quia non potestis calicem Domini bibere, et calicem daemoniorum;* tertio propter vitandam Dei indignationem, ibi, *An aemulamur Dominum?* quarto propter fratrum laesionem, ibi, *Omnia mihi licent etc.* In prima primo ostendit per hoc, quod non dicit hoc eo quod alicujus virtutis reputet idolum vel idolothytum; secundo quod potius ideo quia daemonibus est immolatum, ibi, *Sed quae immolant Gentes, demoniis immolant*:tertio quod non vult eos esse socios daemonum; ibi, *Nolo autem vos socios esse daemonum.* Dicit ergo: *Quid ergo?* Quasi dicat. Moneo cavere ab idolothytis. *Quid ergo dico?* idest, quid dicere videor hoc monendo? Numquid hoc, supple quod illud *quod idolis est immolatum sit aliquid,* vel alicujus virtutis ut noceat; *aut quod idolum sit aliquid* veneratione dignum? Quasi dicat, non. Psalm. 134, 17: « Neque enim est spiritus in ore ipsorum. » *Sed* hoc potius dico, quod *quae immolant Gentes* idolo, *daemoniis immolant, et non Deo.* Psalm. 95, 5: « Omnes dii gentium daemonia. » Deut. 32, 17: « Immolaverunt daemonibus, et non Deo »

Deinde cum dicit, *Nolo autem vos fieri socios daemoniorum,* ostendit quod non vult eos fieri socios daemonum; quod fieret si communicarent mensae idolorum; et hoc est quod dicit: *Nolo autem vos,* qui fideles estis, *socios fieri daemonum,* edendo scilicet de his quae idolis immolantur. 2 Corinth. 6, 14: « Quae societas lucis ad tenebras, aut « quae conventio Christi ad Belial? »

Deinde cum dicit, *Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum,* ecce secunda ratio quare abstinendum est ab idolothytis; quae est talis. Omne quod excludit a communione corporis et sanguinis Christi, vitandum est; comestio idolothytorum est hujusmodi: ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod hujusmodi comestio excludit a communione sanguinis Christi; secundo quod et a communione corporis Christi, ibi, *Non potestis mensae Domini participes esse et mensae daemoniorum.* Dicit ergo: *Non potestis calicem Domini bibere et calicem daemoniorum;* quasi dicat: *Nolo vos fieri socios daemoniorum*: hoc autem ideo dico, quia *non potestis calicem Domini bibere,* potu spirituali, non sacramentali tantum: Psalm. 115, 13: « Calicem salutaris accipiam: » *et calicem daemoniorum* simul, et hoc quo ad sacramentum sanguinis: *non potestis mensae Domini participes esse,* quo ad sacramentum corporis, *et mensae daemoniorum.* Matth. 6, 24: « Nemo potest duobus do« minis servire. » Ecce ergo calix fructuosus, quia ad bibendum; spiritaliter pretiosus, quia Domini; specialiter purus et mundus, quia non datur immundis utiliter. Similiter potest dici de mensa.

Deinde cum dicit. *An aemulamur Dominum?* ecce tertia ratio talis. Omne illud quod provocat iram Dei, vitandum est: comestio idolothytorum est hujusmodi: ergo vitanda est. Primo ergo ostendit quod Deus provocatur ex tali comestione; secundo, quod stultum est eum provocare, ibi, *Numquid fortiores illo sumus?* Dicit ergo: *An aemulamur,* idest ad iram provocare volumus, *Dominum,* comedendo idolothyta? Vel sic. *An aemulamur Dominum;* idest invidemus ei, ut quasi in contemptum ejus hoc faciamus? Deut. 33, 16: « Provocaverunt eum in « diis. » *Numquid?* quasi dicat: Non debemus eum provocare: *nunquid illo fortiores sumus?* quasi dicat, non. Job 9, 19: « Si fortitudo quaeritur, ro« bustissimus est. » Fatuum est enim provocare fortiorem se.

Notandum super illud, *Nolo autem vos socios fieri,* quod est societas bona et mala, et utraque quadruplex. Est ergo societas bona, prima personarum divinarum, de qua 1 Joan. 1, 3: « Ut socie« tatem habemus cum Deo, et societas nostra sit cum « Patre, et cum Filio ejus Jesu Christo. » Et hoc exigit summa jucunditas, quia nullius rei sine socio jucunda est possessio. Secunda Angelorum sanctorum, de qua Tobiae 5, 27: « Credo enim quod Angelus « Dei bonus comitetur ei. » Et hoc exigit hominis dignitas. Hieronymus: « Magna est dignitas anima« rum. » Tertia virorum justorum, de qua Galat. 2, 9: « Jacobus et Joannes dexteras dederunt mi

« hi et Barnabae societatis. » Et hoc exigit nostra utilitas: Eccle. 4, 9: « Melius est duos esse simul; « habent enim emolumentum societatis suae. » Quarta beatorum, de qua Apocal. 1, 9: « Ego Joan- « nes socius vester et frater in tribulatione et regno « et hanc exigit communis felicitas: » quia si socii sumus (1) passionis, erimus et consolationis: » 2 Corinth. 1, 7. Societas mala similiter quadruplex. Prima a parte malorum, de qua Isa. 1, 23: « Prin- « cipes tui infideles, socii furum. » Haec est societas Herodis et Pilati in crucifixione Christi. Secunda hypocritarum, de qua Job 30, 29: « Frater « fui draconum, et socius struthionum, » quae alas habere videtur, et volare non potest. Haec est societas vulpis et lupi. Tertia daemonum, de qua Job 18, 15: « Habitent in tabernaculo ejus « socii ejus qui non est. » Haec est societas catti et muris, carnificis et bovis. Quarta damnatorum, de qua 2 Corinth. 6, 14: « Quae societas lucis ad te- « nebras? » Haec est societas incarceratorum in igne.

Deinde cum dicit, *Omnia mihi licent etc.* ponitur quarta ratio talis. Omne illud quod laedit proximorum salutem, vitandum est: sed comestio idolothytorum est hujusmodi: ergo vitanda est. Primo ostendit quod talis comestio comedenti non proficit; secundo quod alterum laedit, ibi, *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt.* Dicit ergo: *Omnia michi licent*; quasi dicat: Si illos peccare dicam qui comedunt idolothyta, non tamen dico cibos in se illicitos: quia *omnia* quae ad escam pertinent, *mihi licent.* Vel et si *omnia mihi licent, sed non omnia expediunt;* idest, adjuvant me in cursu meo. Simile supra 6, *Omnia mihi licent,* idest et si omnia mihi licerent, *sed non omnia aedificant* proximos, sed ea quae caritatis sunt. Supra 8, 1: *Scientia inflat, caritas aedificat.* Et quia non omnia aedificant, *nemo quod suum est quaerat* tantum: *caritas* enim *non quae sua sunt quaerit:* infra 14, 5: *sed quod alterius,* idest quod alteri proficit. Sed heu! Philipp. 2, 21, dicitur: « Omnes quae sunt sua « quaerunt. » Audiendus est ergo Apostolus, qui et docet verum, et monet bonum. Docet verum duplex, scilicet expedientiae sibi, quia *omnia licent, sed non expediunt*; et aedificationis aliis, quia *omnia licent, sed non omnia aedificant.* Monet bonum duplex; scilicet expedientiae sibi, *Nemo quod suum est quaerat*; et aedificationis aliis, *sed quod alterius.*

(1) *Ibi* estis, et eritis.

LECTIO VI.

Omne quod in macello venit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra, et plenitudo ejus. Si quis vocat vos infidelium ad coenam, et vultis ire, omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui judicavit, et propter conscientiam: conscientiam autem, dico, non tuam, sed alterius. Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?

Superius monuit cavere ab idolothytis: et posuit rationem quadruplicem suae monitionis; hic tertio docet modum cavendi a praedictis, ostendendo quomodo liceat edere, et quomodo non. Primo ergo ostendit an liceat edere; secundo quando non licet, ibi, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis, nolite manducare;* tertio quid in utrisque debent attendere, ibi, *Sive ergo manducatis sive bibitis . . . . omnia in gloriam Dei facite.* In prima primo ponit duos casus in quibus licet idolothyta comedere. Primus quando comedit per se; secundus quando cum aliis, ibi, *Si quis autem infidelium vocat vos ad coenam, et vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate.* Vel primus quando nescit idolis immolatum; secundus quando non in proximi scandalum. In primo casu primo tangit comedendi licentiam; secundo comedendi praestat cautelam, ibi, *Nihil interrogantes.* Dicit ergo: *Omne quod in macello venit,* idest venditur, *manducate,* quasi dicat: Quia licet edere, sed non expedit aliquando, ideo sic edite. *Omne quod in macello venit,* idest venditur, *manducate,* si vultis, « Omnis « enim creatura Dei bona, et nihil rejiciendum « quod cum gratiarum actione percipitur: » 1 Timoth. 4, 4. Vos, dico, *nihil interrogantes,* scilicet an sit idolis immolatum vel non; et hoc *propter conscientiam,* adstantis infirmi, *Domini est terra et plenitudo ejus:* quasi dicat: quia *Domini est terra et plenitudo ejus,* idest omnia quibus terra impletur. Psalm. 49, 10: « Quoniam meae sunt omnes « ferae silvarum. » Ambrosius hoc in loco: « Non « potest esse immundum quod Domini est; » sed omnes carnes sunt Domini: ergo de se mundae sunt, et licitae.

Deinde cum dicit, *Si quis autem vocat vos infidelium ad coenam,* ostendit quando licet comedere idolothyta cum aliis: quando scilicet dantur in convivio, et ignoratur ab infirmis, quod sint idolis immolata. Ubi implicantur quatuor expedientia cuilibet convivae: scilicet ne sit impudens se ingerendo, quod notatur ibi, *Si quis vocat vos*; quod non sit offendens in respuendo, quod notatur ibi, *Et vultis ire*; quod non sit onerosus in petendo (1), quod notatur ibi, *Omne quod vobis apponitur manducate;* quod non sit indiscretus in loquendo, ibi, *Nihil interrogantes.* Dicit ergo: *Si quis infidelium,* idest Gentilium: nam cum Judaeis comedere prohibitum est 28 quaest. 1 cap. Omnes, ubi sic dicitur: « Omnes deinceps sive clerici sive laici, Ju- « daeorum convivia vitent, noc eos ad convivium « quisquam recipiat: quia cum Judaei apud Chri- « stianos cibis communibus non utantur, indignum « atque sacrilegum est, eorum cibos a Christianis « sumi. » *Si quis ergo infidelium,* idest Gentilium, *vocat vos ad coenam, et vultis ire,* idest placet vobis invitatio, *omne* comestibile, *quod vobis apponitur, manducate.* Concessio est, non jussio. Luc. 10, 8: « Manducate quae vobis apponuntur. » Vos, dico, *nihil interrogantes* an sit immolatum idolis vel non: et hoc *propter conscientiam* infirmorum.

Deinde cum dicit, *Si quis autem dixerit, Hoc*

(1) *Al.* impediendo.

immolatum est idolis, nolite manducare, ostendit quando non licet comedere. Ubi assignat triplicem causam quare non licet comedere. Primo propter alterius conscientiam; secundo propter damnationem propriam, ibi, *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* tertio propter imperitorum blasphemiam ibi, *Si cum gratia participo, quid blasphemor?* Prima ratio talis est. Nihil faciendum est scienter quod laedat conscientiam ejus qui facit; sed comestio idolothyti est hujusmodi: ergo nihil tale est faciendum. Primo ergo proponit idolothyti cognitionem; secundo dissuadet ejus comestionem, ibi, *Nolite manducare;* tertio subdit hujus rationem, ibi, *Propter illum qui judicavit.* Dicit ergo: *Si quis autem dixerit*, etiam non interrogatus, *Hoc est immolatum idolis, nolite manducare:* et hoc *propter illum qui judicavit* hoc esse immolatum idolis, ne scilicet credat te manducare sub veneratione idoli; non quod cibus de se sit immundus. Rom. 14, 14: « Scio et confido in Domino quod nihil com« mune est per ipsum, nisi illi qui existimat aliquid « commune esse. » Sed etiam *propter conscientiam* aliorum infirmorum. *Conscientiam autem, non tuam*, quae firma est, *sed alterius*, scilicet infirmi. 2 Corinth. 6, 3: « Nemini dantes ullam offensionem. » Deinde cum dicit, *Ut quid enim libertas mea judicatur ab alienae conscientia?* ecce jam secunda ratio, quae est talis. Quod facit ad judicium damnationis propriae, vitandum est; sed comestio idolothyti cum scandalo proximi est hujusmodi: ergo talis comestio vitanda est: et hoc est quod dicit, *Ut quid enim libertas mea judicatur ab aliena conscientia?* quasi dicat: Nolite manducare propter conscientiam infirmi: *ut quid enim libertas mea*, idest quod liberum mihi est, *judicatur ab aliena conscientia?* idest, mihi fit damnabile propter conscientiam alienam (1) ratione scandali; quasi dicat: Si comedo cum alterius scandalo, sic ago ut reddam me damnabilem. Matth. 18, 6: « Qui scandaliza« verit unum de pusillis istis, expedit ei ut su« spendatur mola asinaria in collo ejus, et demer« gatur in profundum maris. » Ut quid ergo sic ago? quasi dicat, Male ago. Deinde cum dicit, *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor?* ecce ratio tertia talis. Cavendus est casus in blasphemiam et vituperium aliorum; sed comedendo idolothytum cum scandalo, comedo sic: ergo etc. Ubi primo tangit modum edendi debitum; secundo nihilominus blasphemiam insipientium, ibi, *Quia blasphemor?* Dicit ergo: *Si ego cum gratia*, idest cum gratiarum actione, *participo*, idest comedo: sic enim semper sumendus est cibus: Joan. 6, 2: « Gratias agens « benedixit et fregit: » *quid blasphemor* ab imperitis dicentibus idolatrare? Blasphemor, inquam, *pro eo quod gratias ago*, idest quod gratias agendo participo. Rom. 14, 16 « Non ergo blasphe« metur bonum nomen vestrum. »

(1) *Al.* alienam.

LECTIO VII.

Sive ergo manducatis sive bibitis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Sine offensione estote Judaeis et Gentibus et Ecclesiae Dei, sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

Habito quando licet de idolothytis comedere, et quando non; hic ostendit quid in utroque debent intendere: et primo respectu Dei, quia debent quaerere ejus gloriam; secundo quid respectu proximi, quia debent cavere ejus offensam, ibi, *Sine offensione estote.* In prima primo inducit actum multiplicem; secundo persuadet actuum intentionem debitam, ibi, *Omnia in gloriam Dei facite.* Dicit ergo: *Sive ergo manducatis, sive bibitis . . . omnia in gloriam Dei facite;* quasi dicat: Quia haec mala contingunt: *ergo sive manducatis sive bibitis*, quae sunt opera necessitatis, *vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*, et cum invocatione Creatoris, ea intentione ut Deus laudetur et glorificetur. Matth. 5, 16: « Sic luceat lux vestra coram hominibus, « ut videant opera vestra bona, et glorificent Pa« trem vestrum, qui in caelis est. » Coloss. 3, 17: « Omne quodcumque facitis in verbo aut in « opere, omnia in gloriam Dei facite. » Augustinus in Psalm. 34, concione 2, in fine: « Haec si « recte fiunt, laudes Dei sunt. Non ergo solum vox « tua sonet laudes Dei, sed etiam opera tua con« cordent cum voce tua. Cum enim Deus laudatur « de bono opere, Deum laudas; et cum blasphe« matur Deus de malo opere tuo, Deum blasphe« mas. »

Deinde cum dicit, *Sine offensione estote*, monet ut caveant ab offensa aliorum: et persuadet hoc primo, verbo; secundo, exemplo, ibi, *Sicut et ego per omnia omnibus placeo.* Ubi ponit se in exemplum primo pacificae conversationis; secundo fructuosae operationis: ibi *Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis;* tertio rectae intentionis, ibi, *Ut salvi fiant.* Felix cujus conversatio amabilis, operatio utilis, intentio salubris. Dicit ergo: *Sine offensione estote*, quasi dicat: Ut omnia in gloriam Dei fiant, *sine offensione estote Judaeis*, qui non adorant idola, et ideo in tali comestione scandalizantur, *et Gentibus*, qui adorant idola, et ideo per hujusmodi comestionem in errore confirmantur; *et Ecclesiae Dei*, quantum ad infirmos in fide, qui inde offenduntur. Judaei sunt sub lege, sed non sunt sub fide; Gentes nec sub lege nec in fide; Ecclesia Dei et sub lege et in fide. Roman. 12, 18: « Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omni« bus hominibus pacem habentes. » *Sicut et ego per omnia omnibus placeo*, tamquam conversans (1) sine scandalo. *Ego*, inquam, *non quaerens quod mihi utile est* tantum, *sed quod multis.* Ecce optimus modus placendi omnibus, si omnium utilitas, non privatum commodum procuretur. Caritas inquam non quaerit quae sua sunt. Quod est utile, inquam, multis, et non hoc ad aliquod commodum temporale, *sed* ad hoc *ut salvi fiant.* Philip. ult. 17: « Non « quaero datum sed fructum. »

(1) *Al. deest* conversans.

Notandum, quod multa sunt quae merito placere faciunt hominibus. Primum prudentia in consiliis, sicut advocatus clienti, dispensator principi placet. Genes. 41, 37: « Placuit Pharaoni consilium « et omnibus servis ejus. » Eccli. 20, 29: « Vir « prudens placebit magnatis. » Secundum munditia in factis; sicut conjux conjugi, instrumentum utenti placet. 1 Reg. 2, 26: « Puer autem Samuel cre« scebat et proficiebat, placens tam Deo quam « hominibus. » Non sic filii Heli. Tertium pietas in suffragiis; sicut medicus infirmanti, baculus seni placet. Unde de sepultura Abner dicitur 2 Reg. 3, 36: « Placuerunt eis omnia quae fecit David in « conspectu totius populi. » Quartum sapientia in verbis; sicut lumen viatori, viror visui placet. Josue 22, 33: « Placuit sermo cunctis audientibus. » Eccli. 20, 29: « Sapiens in verbis producet seipsum, « et homo prudens placebit magnatis. » Quintum clementia in responsis; sicut sapor gustui, melodia auri placet. 2 Paralip. 10, 7: « Si placueris populo « huic et lenieris eos verbis clementibus, servient « tibi omni tempore. » Sextum fortitudo in bellis; sicut pugil conductori, miles principi placet. 1 Reg. 18, 22: « Dixerunt servi Saul ad David: Ecce pla« ces regi, et omnes servi ejus diligunt te. » Septimum largitas in beneficiis; sicut pluvia terrae arenti, sicut fons sitienti placet. 1 Machab. 14, 4, de Simone: « Quaesivit bona gentis suae, et placuit « illis potestas ejus. »

Hic quaeritur super illud, *Nolo vos esse socios daemoniorum*. Glossa: « Ad hoc genus pertinent « quae fiunt in quibusdam rebus suspendendis vel « alligandis. » Contra. Ergo suspensio herbarum ad collum, vel chartularum, quae fieri solet, ad idolatriam pertinet. Responsio. Aut herbae habent a natura vim naturalem ad effectum illum, aut non. In primo casu non pertinet ad idolatriam, sed in secundo. Similiter schedulae aut continent solum verba sacra, et ex hoc creduntur habere vim, aut non. In primo casu non pertinet ad idolatriam, sed in secundo.

Item super illud, *Omnia mihi licent*, Glossa: « Potestate liberi arbitrii, et doctrina legis natu« ralis. » Contra. Secundum legem naturalem multa sunt illicita. Respondeo. Hic loquitur de cibis specialiter.

Item ibidem Glossa: « Praecepto Domini illa « prohibentur. » Respondeo. Illa praecepta ad tempus fuerunt, et revocata sunt.

Item, *Nihil interrogantes*. Contra. Tob. 1, 21: « Videte ne forte furtivus sit. » Respondeo. Non est simile: quia cibum furtivum non est licitum in se comedere; sed idolo immolatum licet edere, nisi propter scandalum alterius.

Item, *Omnia in gloriam Dei facite*. Contra. Ergo nullus actus est indifferens. Respondeo. Relatio haec in gloriam Dei intelligitur vel in actu vel in aptitudine referendi, quae non est solum in bonis, sed etiam in indifferentibus.

Item, *Domini est terra, et plenitudo ejus*. Contra. Eadem ratio fuit sub lege: ergo si omnia sunt modo munda, quia Domini sunt, et tunc fuerunt. Respondeo. Reputatione legis immunda dicta sunt, sed non sui natura.

Item, *Sicut ego per omnia omnibus placeo*. Contra. Galat. 1, 10: « Si hominibus placerem, Christi « servus non essem. » Item quomodo placebat persecutoribus suis? Respondeo ad primum. Placere volebat hominibus propter Deum, non propter se. Ad argumentum secundum, intelligitur hoc non de omnibus generaliter, sed de ecclesiasticis viris, secundum Glossam.

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis, et sicut tradidi vobis, praecepta mea tenetis. Volo autem vos scire quod omnis viri caput Christus est; caput autem mulieris vir; caput vero Christi Deus.

Supra Apostolus removit a fidelibus id quod est contrarium eucharistiae sacramento, scilicet participationem mensae idolorum; nunc autem instruit fideles de ipso eucharistiae sacramento; et primo praemittit quamdam admonitionem generalem; secundo accedit ad propositum, ibi, *Volo autem vos scire*. Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo significat quomodo Corinthii ad praedictam admonitionem se habebant, ibi, *Laudo autem vos fratres*. Circa primum considerandum est, quod ita se habet naturalis ordo rerum, quod ea quae sunt inferiora in entibus imitantur ea quae sunt superiora secundum suum posse: unde etiam naturale agens tamquam superius, assimilat sibi patiens. Primordiale autem principium totius processionis rerum est Filius Dei, secundum illud Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt. » Et ideo ipse est primordiale exemplar quod omnes creaturae imitantur tamquam veram et perfectam imaginem Patris: unde dicitur Coloss. 1, 15: « Qui « est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis « creaturae, quia in ipso condita sunt universa. » Speciali tamen quodam modo exemplar est spiritualium gratiarum, quibus spirituales creaturae illustrantur, secundum illud quod in Psal. 109, 3, dicitur ad Filium: « In splendoribus sanctorum, « ex utero ante luciferum genui te: » quia scilicet genitus est ante omnem creaturam per gratiam lucentem, habens exemplariter in se splendores omnium sanctorum. Hoc autem exemplar Dei prius erat a nobis valde remotum, secundum illud Eccle.

2, 12: « Quid est homo ut sequi possit regem « factorem suum? » Et ideo homo fieri voluit, ut hominibus humanum exemplar praeberet: unde Augustinus dicit in libro de Agone christiano (cap. 11): « Qua perversitate non careat qui dicta et « facta illius hominis intueri diligit et sectatur, in « quo se nobis ad exemplum vitae praebuit Filius « Dei? » Et sicut divinitatis ejus exemplar primo quidem imitantur Angeli, secundario vero reliquae creaturae, ut Dionysius dicit 10 cap. angelicae Hierarchiae; ita humanitatis exemplar principaliter quidem imitandum proponitur praelatis Ecclesiae tamquam superioribus: unde et Dominus Apostolis dicit Joan. 13, 15: « Exemplum enim dedi vobis « ut quemadmodum ego feci, ita et vos faciatis. » Secundario vero ipsi praelati informati exemplo Christi, proponuntur exemplar vitae subditis, secundum illud 1 Petr. ult. 3: « Forma facti gregis « ex animo: » et 2 Thessal. 3, 9: « Ut nosmetipsos « formam daremus vobis ad imitandum nos. » Et ideo Apostolus signanter dicit: Dixi ut sine offensione omnibus sitis; et hoc quidem facere poteritis si hoc quod dico servetis: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi,* scilicet sum imitator. Imitabatur enim eum primo quidem in mentis devotione. Gal. 2, 20: « Vivo ego, jam non ego, vivit vero in « me Christus. » Secundo in subditorum sollicitudine: unde dicebat Philip. 2, 17: « Si immolor « supra sacrificium et obsequium fidei vestrae; « gaudeo et congratulor omnibus vobis . . . . « sicut et Christus obtulit semetipsum pro nobis, » ut dicitur Ephes. 5, 2. Tertio quantum ad passionis tolerantiam: 2 Corinth. 4, 10: « Semper mor- « tificationem Jesu in corpore circumferentes: » et Galat. ult. 17: « Ego stigmata Domini Jesu in « corpore meo porto. » Est autem notandum, quod non simpliciter dicit, *Imitatores mei estote;* sed addit, *sicut et ego Christi;* quia scilicet subditi praelatos suos imitari non debent in omnibus, sed in quibus illi Christum imitantur, qui est indeficiens sanctitatis exemplar.

Deinde cum dicit, *Laudo autem vos, fratres,* ostendit qualiter Corinthii se habebant ad admonitionem praedictam. Circa quod considerandum est, quod subditi suos praelatos sequuntur dupliciter: scilicet quantum ad facta, et dicta. Quantum quidem ad facta, dum subditi praelatorum exempla imitantur: unde dicitur Jacob. 5, 10: « Exemplum « accipite, fratres mei, Prophetarum, qui locuti « sunt in nomine Domini. » Quantum vero ad dicta, dum eorum praeceptis obediunt. Proverb. 3, 21: « Custodi praecepta mea, et vives. » In his autem Corinthii deficiebant, et maxime quantum ad majorem multitudinem: et ideo Apostolus alloquens eos, dicit: *Laudo autem vos, fratres;* quasi dicat: Super hoc laudandos vos praebere debetis, sed non facitis, *quod per omnia memores estis,* quasi ad imitandum mea exempla: non enim possumus illorum exempla imitari quorum memoriam non habemus: unde dicitur Hebr. 13, 7: « Memen- « tote praepositorum vestrorum . . . quorum in- « tuentes exitum conversationis, imitamini fidem. » Quantum vero ad dicta subdit: *Et sicut tradidi vobis praecepta mea tenetis;* quasi dicat: Eodem tenore observatis quo ego tradidi: hoc enim dicit, quia ab observantia praeceptorum ejus recesserant. Joan. 15, 20: « Si sermonem meum servaverunt, « et vestrum servabunt. »

Sed videtur hic modus loquendi non esse conveniens veritati sacrae Scripturae, quae nihil patitur falsitatis, secundum illud Proverb. 8, 8: « Justi sunt « omnes sermones mei, et non est in eis pravum « quid, neque perversum. »

Sed dicendum, quod ironica locutio est una de locutionibus figurativis, in quibus veritas non attenditur secundum sensum quem verba faciunt, sed secundum id quod loquens exprimere intendit per simile, vel contrarium, vel quocumque alio modo. Et ideo in ironica locutione veritas attenditur secundum contrarium ejus quod verba sonant, sicut in metaphorica secundum simile.

Deinde cum dicit, *Volo autem vos scire, fratres,* accedit ad propositum, instruens scilicet fideles de eucharistiae sacramento. et circa hoc tria facit. Primo redarguit eorum errores circa ritum hujus sacramenti; secundo ostendit hujus sacramenti dignitatem, ibi, *Ego enim accepi a Domino;* tertio docet convenientem ritum, ibi, *Itaque fratres mei.* Circa primum tria facit. Primo redarguit errorem, quo scilicet errabant in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant capite non velato; secundo arguit errorem in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant, ibi, *Haec autem praecipio non laudans;* tertio quantum ad certum cibum, quia scilicet pransi ad sacra mysteria sumenda accedebant, ibi, *Convenientibus autem vobis etc.* Circa primum duo facit. Primo praemittit quoddam documentum, ex quo sumitur ratio subsequentis monitionis; secundo ponit monitionem, ibi, *Omnis autem vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum.* Circa primum ponit triplicem comparationem: quarum prima est Dei ad hominem, dicens: Dixi, quod praecepta mea tenetis per contrarium; sed ut appareat vos irrationabiliter agere, *volo vos scire,* tamquam rem necessariam, secundum illud Isa. 5, 13: « Captivus ductus est populus « meus, quia non habuit scientiam, » *quod omnis viri caput Christus est:* quod quidem dicitur secundum similitudinem capitis naturalis, in quo quatuor considerantur. Primo quidem perfectio: quia cum cetera membra unum solum sensum habeant, scilicet tactum, in capite vigent omnes sensus: et similiter in aliis viris inveniuntur singulae gratiae, secundum illud quod dicitur infra 12, 8: *Alii datur Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae etc.*: sed in homine Christo est plenitudo omnium gratiarum: non enim ad mensuram dat ei Deus spiritum, ut dicitur Joan. 3. Secundo in capite invenitur sublimitas: quia ut scilicet in homine est superius membris, ita etiam Christus supereminet non solum omnibus hominibus, sed etiam omnibus Angelis, secundum illud Ephes. 1, 20: « Con- « stituens illum ad dexteram suam in caelestibus « super omnem Principatum et Potestatem: » et infra, hoc cap.: *Et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam.* Tertio in capite invenitur influentia, quia scilicet quodam modo influit ceteris membris sensum et motum, ita a capite Christo in cetera membra Ecclesiae motus et sensus spiritualis derivatur; secundum illud Coloss. 2, 19: « Non tenens caput « ex quo totum corpus per nexum et conjunctio- « nes subministratum et constructum crescit in aug- « mentum Dei. » Quarto in capite invenitur conformitas naturae ad cetera membra, et similiter in Christo ad alios homines, secundum illud Phil.

7: « In similitudinem hominum factus, et habitu « inventus ut homo. » Secundam comparationem ponit hominis ad hominem, cum dicit: *Caput autem mulieris vir*: quod etiam secundum praedicta quatuor verificatur. Nam primo quidem vir est perfectior muliere, non solum quantum ad corpus, quia, ut Philosophus dicit in libro de Generatione animalium (lib. 1 Phys., text. 81) femina est masculus occasionatus: sed etiam quantum ad animae vigorem, secundum illud Eccle. 7, 29: « Virum ex « mille reperi unum, mulierem ex omnibus non « inveni. » Secundo, quia vir naturaliter supereminet feminae, secundum illud Ephes. 5, 22: « Mu« lieres viris suis subjectae sint sicut Domino: quo« niam vir caput est mulieris. » Tertio, quia vir influit gubernando mulierem, secundum illud Gen. 3, 16: « Sub viri potestate eris, et ipse dominabitur « tui. » Quarto vir et femina conformes sunt in natura, secundum illud Gen. 2, 18: « Faciamus « ei adjutorium simile sibi. » Tertiam comparationem ponit Dei ad Dominum, cum dicit, *Caput vero Christi Deus*. Est autem considerandum, quod hoc nomen *Christus* significat personam praedictam ratione humanae naturae; et sic hoc nomen *Deus* non supponit solum personam Patris, sed totam Trinitatem, a qua in humanitatem Christi, sicut a perfectiori omnia bona derivantur, et cui humanitas Christi subjicitur. Alio modo potest intelligi, secundum quod hoc nomen *Christi* supponit dictam personam ratione divinae naturae: et sic hoc nomen *Deus* supponit solum personam Patris; quae dicitur caput Filii non quidem secundum majorem perfectionem, vel secundum aliquam suppositionem, sed secundum originem (1) et secundum conformitatem naturae, sicut in Psalm. 2, 7, dicitur: « Dominus « dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Possunt tamen haec mystice accipi, prout in anima est quoddam spirituale conjugium. Nam sensualitas comparatur feminae, ratio vero viro per quem sensualitas regi debet: unde et caput ejus dicitur. Vel potius ratio inferior, quae inhaeret temporalibus disponendis, mulieri comparatur; viro autem ratio superior, quae vacat contemplationi aeternorum: quae caput inferioris dicitur, quia secundum rationes aeternas sunt temporalia disponenda, secundum illud Exod. 25, 40: « Inspice, et fac secundum « exemplar quod tibi in monte monstratum est. » Dicitur autem caput viri Christus; quia sola ratio secundum superiorem sui partem Deo inhaeret.

(1) *Al.* sed solum originem.

LECTIO II.

Omnis autem vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum; omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum est enim ac si decalvetur. Nam et si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi aut decalvari, velet caput suum. Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est; mulier autem gloria viri est.

Praemisso documento, subjungit admonitionem, cujus ratio sumitur ex documento praedicto: et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem ex parte viri, secundo ex parte mulieris, ibi, *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum*. Dicit ergo primo: Dictum est, quod caput mulieris est vir; *omnis autem vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum*. Circa quod considerandum est, quod quilibet homo judici assistens, suam conditionem vel dignitatem debet profiteri; et praecipue assistens Deo, qui est omnium judex; et ideo qui Deo assistunt, ordinatissime et convenientissime se gerere debent, secundum illud Eccle. 4, 17, « Custodi « pedem tuum ingrediens domum Dei. » Dupliciter autem homo Deo assistit. Uno modo humana ad Deum referens : quod quidem fit orando, secundum illud Eccli. 39, 6: « In conspectu « Altissimi deprecabitur, aperiet os suum in oratio« ne et pro delictis suis deprecabitur. » Alio modo divina ad homines deferens: quod quidem fit prophetando, secundum illud Joel. 2, 28: « Effundam « spiritum meum super omnem carnem, et pro« phetabunt filii vestri. » Unde signanter Apostolus dicit, *Vir orans aut prophetans:* his enim duobus modis vir Deo tamquam judici vel domino assistit. Dicitur autem prophetans dupliciter. Uno modo inquantum homo aliis annuntiat quae ei divinitus revelantur, secundum illud Luc. 1, 67: « Zacharias « pater ejus impletus est Spiritu sancto, et prophe« tavit, dicens: Benedictus Dominus Deus Israel « etc. » Alio modo dicitur homo prophetans, inquantum profert ea quae sunt aliis revelata: unde illi qui in Ecclesia dicunt prophetias, vel alias sacras Scripturas legunt, dicuntur prophetantes: et sic accipitur infra 14, 4: *Qui prophetat, et Ecclesiam aedificat:* et ita etiam hic accipitur. Pertinet autem ad dignitatem viri (ut infra patebit), carere velamine capitis: et ideo dicit, quod *omnis vir orans aut prophetans velato capite deturpat caput suum*, idest, rem inconvenientem sibi agit. Sicut enim in corpore pulchritudo dicitur ex debita proportione membrorum in convenienti claritate vel colore; ita in actibus humanis dicitur pulchritudo ex debita proportione verborum vel factorum, in quibus lumen rationis resplendet. Unde et per oppositum turpitudo intelligitur, quando contra rationem aliquid agitur, et non observatur debita proportio in verbis et factis: unde supra 7, 36, dictum est: *Si quis turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta.*

Sed contra hoc objicitur: nam multi velato capite in Ecclesia orant absque omni turpitudine secretius orare volentes.

Dicendum est autem, quod duplex est oratio: una privata, quam scilicet quis Deo offert in propria persona: alia publica, quam quis offert Deo in persona totius Ecclesiae, ut patet in orationibus quae in Ecclesia per sacerdotes dicuntur: et de talibus orationibus Apostolus hic intelligit.

Item objicitur de hoc quod dicit Glossa, quod prophetans dicitur Scripturas reserans; et secundum hoc ille qui praedicat, prophetat. Episcopi autem praedicant capite tecto mitra.

Sed dicendum est, quod ille qui praedicat vel

docet in scholis, ex propria persona loquitur: unde et Apostolus Rom. 2, nominat Evangelium suum, scilicet propter industriam qua utebatur in praedicatione Evangelii: sed ille qui sacram Scripturam in Ecclesia recitat, puta legendo lectionem vel epistolam vel Evangelium, ex persona totius Ecclesiae loquitur: et de tali prophetante intelligitur quod hic Apostolus dicit.

Sed tunc remanet objectio de his qui cantant Psalmos in choro capite tecto. Sed dicendum quod Psalmi non cantantur quasi ab uno singulariter se Deo praesentante, sed quasi a tota multitudine.

Deinde cum dicit, *Omnis autem mulier, etc.* ponit admonitionem quantum ad mulieres, dicens: *Omnis autem mulier orans aut prophetans*, ut supra, *non velato capite*, quod repugnat propter conditionem ejus, *deturpat caput suum*, idest rem inconvenientem facit circa sui capitis detectionem.

Sed contra hoc objicitur, quia Apostolus dicit 1 Tim. 2, 12: « Docere in Ecclesia mulieri non per« mitto. » Quomodo ergo competit mulieri ut oret aut prophetet publica oratione aut doctrina?

Sed dicendum est hoc intelligendum esse de orationibus ac lectionibus quas mulieres in suis collegiis proferunt.

Deinde cum dicit, *Unum est enim ac si decalvetur*, probat admonitionem praedictam: et primo inducit probationem; secundo probationis judicium auditoribus committit, ibi *Vos ipsi judicate*. Circa primum duo facit. Primo inducit probationem; secundo excludit objectionem, ibi, *Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino*. Circa primum ponit triplicem probationem: quarum prima sumitur per comparationem ad humanam naturam, secunda per comparationem ad Deum, ibi, *Vir quidem non debet velare caput suum;* tertia per comparationem ad Angelos, cum dicit, *Et propter Angelos*. Circa primum considerandum est quod natura quae ceteris animalibus providit auxilia sufficientia vitae, hominibus praebuit ea imperfecta, ut per rationem arte, usu, manu sibi ea perficerent: sicut tauris dedit cornua ad defensionem, homines autem arma defensionis sibi praeparant manuali artificio rationis;et inde est quod ars imitatur naturam, et perficit ea quae natura facere non potest. Sic igitur ad tegumentum capitis natura homini dedit capillos; sed quia hoc tegumentum sufficiens non est, per artem praeparat homo sibi aliud velamen. Eadem igitur ratio est de velamine naturali capillorum, et de velamine artificiali. Naturale autem est mulieri quod comam nutriat: habet enim ad hoc dispositionem naturalem, et ulterius inclinatio quaedam inest mulieribus ad comam nutriendam. In pluribus enim hoc accidit quod mulieres magis student ad nutriendam comam quam viri. Videtur ergo conditioni mulierum conveniens esse quod magis utantur artificiali (1) velamine capitis quam viri. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit convenientiam velaminis naturalis et artificialis, dicens: Dictum est: *Mulier non velans caput, deturpat caput suum: unum est enim*, scilicet unius rationis, privari scilicet velamine artificiali, *ac si decalvetur*; idest, ac si privetur naturali velamine capillorum, quod in poenam quibusdam praedicitur Isa. 3 17: « Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et « crinem earum nudabit. » Secundo ducit ad inconveniens, dicens: *Nam et si non velatur mulier tondeatur*; quasi dicat: Si abjicit velamen artificiale abjiciat pari ratione etiam naturale; quod est inconveniens.

Sed contra hoc videtur esse quod sanctimoniales tondentur. Ad quod dupliciter potest responderi. Primo quidem quia ex hoc ipso quod votum viduitatis vel virginitatis assumunt, Christo desponsante, promoventur in dignitatem virilem, utpote liberatae a subjectione virorum, et immediate Christi conjunctae. Secundo, quia assumunt poenitentiae lamentum religionem intrantes. Est autem consuetudo viris quod tempore luctus comam nutriant, quasi hoc sit suae conditioni conveniens; mulieres autem e contrario tempore luctus comam deponunt: unde dicitur Hierem. 7, 29: « Capillum tuum ton« de et projice, et sume in directum planctum. » Tertio concludit propositum, dicens: *Si vero turpe*, idest indecens, *est mulieri tonderi aut decalvari*, idest privari naturali velamine arte vel natura, *vel et caput suum*, utens scilicet velamine artificiali.

Deinde cum dicit, *Vir quidem non debet velare caput suum*, ponit secundam probationem, quae accipitur per comparationem ad Deum: et primo inducit (1) probationem; secundo probat quod supposuerat, ibi, *Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro* (2). Circa primum duo facit. Primo ponit rationem ejus quod est ex parte viri; secundo illud quod est ex parte mulieris, ibi, *Mulier autem gloria viri est*. Dicit ergo primo: Dictum est quod *turpe est mulieri tonderi*, sicut et non velari: viro autem non est turpe: cujus ratio est haec: *Vir quidem non debet velare caput suum, quia est imago et gloria Dei*.

Per hoc autem quod dicit, *Est imago Dei*, excluditur quorumdam error dicentium, quod homo solum est ad imaginem Dei, non autem est imago: cujus contrarium hic Apostolus dicit. Dicebant autem, quod solus Filius est imago, secundum illud Coloss. 1, 15: « Qui est imago invisibilis Dei. » Est ergo dicendum, quod homo imago Dei dicitur, et ad imaginem: est enim imago imperfecta: Filius autem dicitur imago non ad imaginem, quia est imago perfecta.

Ad cujus evidentiam considerandum est, quod de ratione imaginis in communi duo sunt. Primo quidem similitudo, non in quibuscumque, sed vel in (3) ipsa specie rei, sicut homo filius assimilatur patri suo; vel in aliquo quod sit signum speciei, sicut figura in rebus corporalibus. Unde qui figuram equi describunt, dicuntur imaginem ejus dipingere. Et hoc est quod dicit Hilarius in lib. de Synodis, quod imago est species indifferens. Secundo requiritur origo. Non enim duorum hominum, qui sunt similes specie, unus imago alterius dicitur, nisi ex eo oriatur, sicut filius a patre: nam imago dicitur ab exemplari. Tertio ad rationem perfectae imaginis requiritur aequalitas. Quia igitur homo similatur Deo secundum memoriam, intelligentiam et voluntatem mentis, quod pertinet ad speciem intellectualis naturae, et hoc habet a Deo, dicitur esse Dei imago: quia tamen deest aequalitas, est Dei imago imperfecta: et ideo dicitur ad imaginem, secundum illud Gen. 1, 26: « Faciamus

(1) *Al. deest* artificiali.

(1) *Al.* ad probationem.

(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad illud*, Dicit ergo primo.

(3) *Al. deest praepositio* in.

« hominem ad imaginem et similitudinem nostram.» Sed Filius, qui est aequalis Patri, est imago perfecta, non autem ad imaginem.

Considerandum est etiam, quod gloria Dei dupliciter dicitur. Uno modo qua Deus in se gloriosus est; et sic homo non gloria Dei, sed potius Deus est gloria hominis, secundum illud Psal. 3, 4: « Tu, Domine, susceptor meus es et gloria mea. » Alio modo dicitur gloria Dei, claritas ejus ab eo derivata, secundum illud Exod. ult. 32: « Gloria « Domini implevit illud. » Et hoc modo hic dicitur quod vir est gloria Dei, inquantum claritas Dei immediate super virum refulget, secundum illud Psalm. 4: 7: « Signatum est super nos lumen vultus tui, « Domine. »

Deinde cum dicit, *Mulier autem etc.*, ponit id quod est ex parte mulieris, dicens: *Mulier autem est gloria viri*; quia claritas mulieris derivatur a viro, secundum illud Genes. 2, 23: « Haec vocabitur virago, quoniam de viro sumpta est. »

Sed contra hoc objicitur, quia imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia maris et feminae, ut dicitur Coloss. 3: non ergo magis debet dici quod vir dicitur imago Dei quam mulier.

Dicendum est autem, quod vir dicitur hic specialiter imago Dei secundum quaedam exteriora, scilicet quia vir est principium totius sui generis, sicut Deus est principium totius universi; et quia de latere Christi dormientis in cruce, fluxerunt sacramenta sanguinis et aquae, a quibus fabricata est Ecclesia. Potest etiam quantum ad interiora dici, quod vir specialius dicitur imago Dei secundum mentem, inquantum in eo ratio magis viget. Sed melius dicendum est quod Apostolus signanter loquitur: nam de viro dixit, quod vir imago et gloria Dei est; de muliere autem non dixit quod esset imago et gloria viri, sed solum quod est gloria viri: ut detur intelligi quod esse imaginem Dei, commune est viro et mulieri; esse autem gloriam Dei, immediate proprium est viri.

Restat autem considerandum, propter quid vir non debeat velare caput, sed mulier. Quod quidem dupliciter accipi potest. Primo quidem quia velamen quod capiti superponitur, designat potestatem alterius super caput existentis ordine naturae; et ideo vir sub Deo existens, non debet velamen habere super caput, ut ostendat se immediate Deo subesse; mulier autem debet velamen habere, ut ostendat se praeter Deum alteri naturaliter subesse. Unde cessat objectio de servo et subdito, quia haec subjectio non est naturalis. Secundo ad ostendendum quod gloria Dei non est occultanda, sed revelanda; gloria autem hominis est occultanda: unde in Psal. 113, 1, dicitur: « Non nobis, Domine, non nobis, « sed nomini tuo da gloriam. »

LECTIO III.

Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro: etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum; ideo debet mulier velamen habere super caput suum et propter Angelos. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Nam sicut mulier de viro, ita et vir per mulierem; omnia eorum ex Deo. Vos ipsi judicate. Decet mulierem non velatam orare Deum? Nec ipsa natura docet vos. Quod vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi; mulier vero si comam nutriat, gloria est illi; quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei.

Praemiserat Apostolus quod mulier est gloria viri, quod hic probare intendit: et circa hoc tria facit. Primo ponit probationem; secundo assignat rationem ejus quod dixerat, ibi, *Etenim non est creatus vir propter mulierem;* tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Ideo debet mulier velamen habere super caput suum.* Circa primum considerandum est, quod, sicut supra dictum est, mulier dicitur gloria viri per quamdam derivationem: et ideo ad hoc probandum subdit: *Non enim*, prima scilicet rerum conditione, *vir est ex muliere*, scilicet formatus, *sed mulier ex viro*: dicitur enim Gen. 2, 22, quod « aedificavit Dominus Deus costam, quam tulerat « de Adam, in mulierem: » de viro autem dicitur ibid. 7: « Formavit Deus hominem de limo terrae.»

Deinde cum dicit, *Etenim non est creatus vir propter mulierem*, assignat rationem ejus quod dixerat. Ad cujus evidentiam considerandus est talis ordo perfecti et imperfecti, quod imperfectum in uno et eodem subjecto prius est tempore quam perfectum: prius enim aliquis homo est puer quam vir: simpliciter tamen perfectum est prius imperfecto, tempore (1) et natura: nam puer producitur ex viro. Haec igitur est ratio quare mulier producta est ex viro, quia perfectior est muliere: quod ex hoc probat Apostolus, quia finis est perfectior eo quod est ad finem; vir autem est finis mulieris: et hoc est quod dicit: *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum*, in adjutorium scilicet generationis; sicut patiens est propter agens, et materia propter formam. Unde dicitur Gen. 2, 17: « Non est bonum hominem « esse solum: faciamus ei adjutorium simile sibi. »

Deinde cum dicit, *Ideo debet mulier velamen habere*, infert conclusionem intentam dicens: *Ideo*, scilicet quia vir est imago et gloria Dei, mulier autem est gloria viri, *mulier debet habere velamen super caput suum*, quando scilicet Deo assistit orando vel prophetando: ut per hoc ostendatur quod non immediate subest Deo, sed subjicitur etiam viro sub Deo: hoc enim significat velamen quod capiti superponitur: unde alia littera habet, quod *mulier debet habere potestatem super caput suum:* et idem est sensus: nam velamen est signum potestatis, secundum quod in Psalm. 65, 11, dicitur: « Imposuisti homines super capita nostra. »

Deinde cum dicit, *Et propter Angelos*, assignat tertiam rationem, quae sumitur ex parte Angelorum, dicens: *Et* etiam *mulier debet habere velamen super caput suum propter Angelos*; quod quidem dupliciter intelligi potest. Uno modo de ipsis Angelis caelestibus, qui conventus fidelium visitare

(1) *Al.* est prius imperfecto etiam tempore, *omisso* et natura.

creduntur, praecipue quando sacra mysteria celebrantur. Et ideo tunc tam mulieres quam viri ad reverentiam eorum honeste et ordinate se debent habere, secundum illud Psalm. 137, 2: « In conspectu Angelorum psallam tibi. » Alio modo potest intelligi, secundum quod Angeli dicuntur sacerdotes inquantum divina populo annuntiant, secundum illud Malach. 2, 7: « Labia sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore « ejus, quia Angelus Domini exercituum est. » Debet ergo mulier velamen habere semper in Ecclesia *propter Angelos*, idest propter sacerdotes, duplici ratione. Primo quidem propter eorum reverentiam, ad quam pertinet quod mulieres coram eis honeste se habeant: unde dicitur Eccl. 7, 33: « Honora Deum ex tota anima tua, et sacerdotes « illius. » Secundo propter eorum cautelam; ne scilicet ex conspectu mulierum non velatarum ad concupiscentiam provocentur: unde dicitur Eccl. 9, 5: « Virginem ne aspicias, ne forte scandalizeris « in decore illius. »

Augustinus autem (lib. 12 de Trinit., cap. 7) aliter exponit praedicta: ostendit enim quod tam mulier quam vir est ad imaginem, per hoc quod dicitur Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu « mentis vestrae, et induite novum hominem, qui « renovatur in agnitione Dei secundum imaginem « ejus qui creavit eum, ubi non est masculus « et femina. » Et sic patet quod imago Dei attenditur in homine secundum spiritum, in quo non est differentia masculi et feminae; et ideo mulier est imago Dei sicut et vir. Expresse enim dicitur Genes. 1, quod creavit Deus hominem ad imaginem suam, masculum et feminam creavit eos. Et ideo Augustinus dicit hoc esse intelligendum in spirituali conjugio, quod est in anima nostra, in qua, sicut supra dictum est, sensualitas, vel etiam inferior ratio se habet per modum mulieris; ratio autem superior per modum viri, in qua attenditur imago Dei: et secundum hoc mulier est ex viro et propter virum, quia administratio rerum temporalium vel sensibilium cui intendit (1) inferior ratio vel etiam sensualitas, debet deduci ex contemplatione aeternorum, quae pertinent ad superiorem rationem, et ad eam ordinari. Et ideo mulier dicitur habere velamen, vel potestatem super caput suum, ad significandum quod circa temporalia dispensanda debet homo cohibitionem quamdam et refrenationem habere, ne ultra modum homo progrediatur in eis diligendis: quae quidem cohibitio circa amorem Dei adhiberi non debet, cum praeceptum sit Deut. 6, 5: « Diliges Dominum Deum « tuum ex toto corde tuo. » Nam circa desiderium finis non apponitur mensura, quam necesse est apponi circa ea quae sunt ad finem. Medicus enim sanitatem inducit quanto perfectiorem potest; non tamen dat medicinam quanto majorem potest, sed secundum determinatam mensuram. Sic vir non debet habere velamen super caput; et hoc debet propter Angelos sanctos; quia sicut in Glossa dicitur, est sanctis Angelis sacrata et pia significatio. Unde et Augustinus dicit, de Civitate Dei (lib. 21, cap. 6) quod daemones alliciuntur quisbusdam sensibilibus rebus, non sicut animalia cibis, sed sicut sicut spiritus signis.

Deinde cum dicit, *Verumtamen neque vir sine muliere etc.*, excludit dubitationem quae posset ex dictis oriri. Quia enim dixerat quod vir est gloria Dei, mulier autem est gloria viri; posset aliquis credere vel quod mulier non esset ex Deo, vel quod non haberet potestatem in gratia. Unde primo hoc excludit dicens: Licet mulier sit gloria viri qui est gloria Dei, *verumtamen neque vir est in Domino*, id est a Domino productus, *sine muliere, neque mulier sine viro*: utrumque enim Deus fecit, secundum illud Gen. 1, 27: « Masculum et femi« nam creavit eos. » Vel aliter. *Neque vir est sine muliere in Domino*, scilicet in gratia Domini nostri Jesu Christi, *neque mulier sine viro*: quia uterque per gratiam Dei salvatur, secundum illud Galat. 3, 27: « Quicumque in Christo baptizati estis, « Christum induistis: » et postea subdit: « Non « est masculus neque femina. » scilicet differens in gratia Christi. Secundo assignat rationem dicens: *Nam sicut* in prima rerum institutione *mulier est de viro* formata, ita et in subsequentibus generationibus *vir per mulierem* productus est, secundum illud, Job 14, 1: « Homo natus de muliere. » Nam prima productio hominis fuit sine viro et muliere, quando Deus formavit hominem de limo terrae, ut dicitur Genes. 2. Secunda autem fuit de viro sine muliere, quando formavit Evam de costa viri, ut ibidem legitur. Tertia autem est ex viro et muliere, sicut Abel natus est ex Adam et Eva, ut legitur Genes. 4. Quarta autem est ex muliere sine viro, ut Christus ex virgine; secundum illud Galat. 4, 1: « Misit Deus Filium suum factum ex « muliere. » Tertio ostendit rationem esse convenientem, dicens: *Omnia autem ex Deo*: quia scilicet et hoc ipsum quod mulier primo fuit ex viro, et hoc quod postmodum vir est ex muliere, est ex operatione divina: unde ad Deum pertinet tam vir quam mulier. Unde dicitur Rom. 11, 36: « Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia. »

Deinde cum dicit, *Vos ipsi judicate*, committit judicium ejus quod dixerat, auditoribus: et circa hoc duo facit. Primo committit judicium rationalibus auditoribus; secundo comprimit protervos auditores, ibi, *Si quis autem videtur contentiosus esse; nos talem consuetudinem non habemus*. Circa primum quatuor facit. Primo committit auditoribus judicium ejus quod dixerat, more ejus qui confidit se sufficienter probasse, dicens: *Vos ipsi judicate*. Pertinet ad bonum auditorem judicare de auditis: unde dicitur Job 6, 29: « Loquentes id quod ju« stum est judicate: » et 12, 11: « Nonne auris « verba dijudicat? » Secundo proponit sub quaestione id de quo debet esse judicium, dicens: *Decet mulierem non velatam orare Deum?* Hoc prohibetur 1 Petr. 3, 3, ubi dicitur: « Quarum sit non « exterius capillatura. » Tertio ostendit unde debeant sumere suum judicium, quia ab ipsa natura; et hoc est quod dicit: *Nec ipsa natura docet vos*. Et vocat hic naturam, ipsam inclinationem naturalem quae inest mulieribus ad nutriendum comam, quae est naturale velamen, non autem viris. Quae quidem inclinatio naturalis esse ostenditur. quia in pluribus invenitur. Oportet autem ab ipsa natura doceri, quia est Dei opus: sicut in pictura instruitur aliquis artificio pictoris: et ideo contra quosdam dicitur Isa. 24, 6: « Transgressi sunt leges, « mutaverunt jus, dissipaverunt foedus sempiter« num, » idest jus naturale. Quarto autem a natura sumit rationem: et primo ponit id quod est

(1) *Al.* cui tendit.

ex parte viri, dicens: *Quod vir quidem si comam nutriat*, more mulieris, *ignominia est illi;* idest, ad ignominiam ei reputatur apud plures homines, quia per hoc videtur muliebris esse. Et ideo (1) Ezech. 44, 20, dicitur: « Sacerdotes comam non nutriant. » Nec est instantia de quibusdam qui in veteri lege comam nutriebant (2): quia hoc erat signum (3) quod tunc erat positum in lectione veteris testamenti: ut dicitur 2 Corinth. 3. Secundo ponit id quod est ex parte mulieris, dicens: *Mulier et si comam nutriat, gloria est illi*; quia videtur ad ornatum ejus pertinere: unde dicitur Cantic. 7, 5: « Comae « capitis ejus sicut purpura Regis. » Et assignat consequenter rationem, cum dicit: *Quoniam capilli dati sunt ei*, scilicet mulieri, *pro velamine;* et ideo eadem ratio est de capillis nutriendis, et de velamine artificiali apponendo. Cantic. 4, 1: « Capilli tui « sicut grex caprarum. »

(1) *Al.* deest ideo.
(2) *Al.* nutrierunt.
(3) *Supple* velaminis.

Deinde cum dicit, *Si quis autem videtur contentiosus esse etc.*, comprimit protervos auditores, dicens: *Si quis autem videtur contentiosus esse*, ut scilicet rationibus praedictis non acquiescat, sed confidentia clamoris veritatem impugnet, quod pertinet ad contentionem, ut Ambrosius dicit, contra id quod dicitur Job 6, 29: « Respondete, obsecro, « absque contentione. » et Prov. 20, 3: « Honor « est ei qui separat se a contentionibus: » hoc sufficiat ad comprimendum talem, quod *nos*, Judaei in Christum credentes, *talem consuetudinem non habemus*, scilicet quod mulieres orent non velato capite, *neque* etiam tota *Ecclesia Dei*, per Gentes diffusa. Unde si nulla esset ratio, hoc solum deberet sufficere, ne aliquis ageret contra communem Ecclesiae consuetudinem. Dicitur enim in Psal. 67, 7: « Qui habitare facit unius moris in domo. » Unde Augustinus dicit in epistola ad Casulanum, quod in omnibus in quibus nihil certi definit sacra Scriptura, mos populi Dei atque instituta majorum pro lege habenda sunt.

LECTIO IV.

Hoc autem praecipio non laudans quod non in melius, sed in deterius convenitis. Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos. et ex parte credo. Nam oportet et haereses esse, ut qui probati sunt. manifesti fiant in vobis. Convenientibus ergo vobis in unum, jam non est dominicam coenam manducare. Unusquisque enim suam coenam praesumit ad manducandum; et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.

Postquam Apostolus redarguit Corinthios de eorum errore in habitu, quia scilicet mulieres ad sacra mysteria conveniebant capite non velato, consequenter arguit eorum errorem de scissuris in conventu, quia scilicet dum convenirent ad sacra mysteria, contentionibus vacabant: et primo tangit eorum defectum in generali: secundo in speciali, ibi, *Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos.* Dicit ergo primo: *Hoc autem* quod dictum est supra, quod mulieres velatae sint in Ecclesiis, *praecipio:* ut sic tripliciter eos induceret ad hujusmodi observantiam: primo quidem ratione; secundo consuetudine, tertio praecepto: quod solum sine aliis necessitatem induceret: Proverb. 3, 21: « Custodi praecepta mea, et « vives. » et Eccle. 4, 12 dicitur: « Funiculus « triplex difficile rumpitur. » *Non laudans*, sed magis vituperans, *quod* convenitis in Ecclesiam, *non in melius*, sicut deberet esse, *sed in deterius*, ex culpa vestra. Omnia enim animalia gregalia, puta columbae, grues, oves, naturali instinctu in unum conveniunt, ut sit eis corporaliter melius: unde et homo, cum sit animal gregale vel sociale, ut Philosophus probat 1 lib. Politic., secundum rationem agere debet, ut multa in unum conveniant propter aliquod melius; sicut in rebus saecularibus multi in unitatem civitatis conveniunt, ut sit eis melius saeculariter, scilicet propter securitatem et sufficientiam vitae. Et ideo fideles in unum convenire debent propter aliquod melius spirituale, secundum illud Psal. 101, 23: « In conveniendo populos in « unum, et reges ut serviant Domino: » et alibi Psal. 110, 1: « In consilio justorum et congrega« tione, magna opera Domini. » Sed isti in deterius conveniebant propter culpas quas committebant dum convenirent. Isa. 1, 13: « Iniqui sunt coetus « vestri. » Eccl. 21, 11: « Stupa collecta syna« goga peccantium. »

Deinde cum dicit, *Primum quidem etc.*, ponit in speciali quomodo in deterius convenirent: et primo ponit indicium culpae, dicens: *Primum quidem*, inter cetera scilicet quod in deterius convenitis, *convenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos*, scilicet per contentiones quas exercebant: quod quidem Ecclesiae non convenit, quae in unitate constituitur, secundum illud Ephes. 4, 4: « Unum corpus et unus spiritus, sicut vo« cati estis in una spe vocationis vestrae. » Hoc tamen praedicitur Isa. 22, 9: « Scissuras civitatis « David videbitis, quae multiplicatae sunt. » Dicit autem Glossa, quod dicendo, *Primum*, ostendit quod primum malum est dissensio, unde cetera oriuntur: ubi enim est dissensio, nihil rectum est.

Sed contra videtur esse quod dicitur Eccli. 10, 15: « Initium omnis peccati superbia: » et Timoth. ult. 10: « Radix omnium malorum cupiditas. »

Dicendum est autem, quod hae auctoritates loquuntur quantum ad peccata personalia singularium hominum: quorum primum est superbia ex parte aversionis, et cupiditas ex parte conversionis. Sed Glossa hic loquitur de peccatis multitudinis, inter quae primum est dissensio, per quam solvitur rigor disciplinae. Unde dicitur Jacob. 3, 16: « Ubi est « zelus et contentio, ibi inconstantia et omne « opus pravum. »

Secundo ponit credulitatem auditorum, cum dicit: *Et ex parte credo*, idest quantum ad aliquos vestrum, qui erant ad contentionem proni, secundum illud quod dixerat supra 1, 12: *Contentiones sunt inter vos. Hoc autem dico, quod unusquisque*

vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cephae. Alii vero non erant contentiosi, ex quorum persona ibi subditur: *Ego autem Christi.* Unde et Cant. 2, 2, dicitur: « Sicut lilium inter « spinas, sic amica mea inter filias, » idest boni inter malos.

Tertio assignat rationem suae credulitatis, dicens: *Non oportet,* non solum quascumque scissuras, sed etiam *haereses esse.* Ubi duo consideranda sunt. Primo quid sit haeresis; secundo quomodo oporteat haereses esse. Circa primum sciendum, quod, sicut Hieronymus dicit super Epistolam ad Galatas, haeresis graece ab electione dicitur, quia scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam quam putat esse meliorem: ex quo duo accipi possunt. Primo quidem quod de ratione haeresis est quod aliquis privatam disciplinam sequatur, quasi per electionem propriam, non autem disciplinam publicam, quae divinitus traditur; secundo quod huic disciplinae aliquis pertinaciter inhaereat: nam electio firmam importat inhaesionem; et ideo haereticus dicitur qui spernens disciplinam fidei, quae divinitus traditur, pertinaciter proprium errorem sectatur. Pertinet autem aliquid ad disciplinam fidei dupliciter. Uno modo directe, sicut articuli fidei, qui per se credendi proponuntur: unde error circa eos secundum se facit haereticum, si pertinacia adsit. Non possunt autem a tali errore propter simplicitatem aliquam excusari, praecipue quantum ad ea de quibus Ecclesia solemnizat, et quae communiter versantur in ore fidelium, sicut mysterium Trinitatis, nativitatis Christi, et alia hujusmodi. Quaedam vero indirecte pertinent ad fidei disciplinam, inquantum scilicet ipsa non proponuntur ut propter se credenda, sed ex negatione eorum sequitur aliquid contrarium fidei; sicut si negetur Isaac fuisse filius Abrahae, sequitur aliquid contrarium fidei, scilicet sacram Scripturam continere aliquid falsi. Ex talibus autem non judicatur aliquis haereticus, nisi adeo pertinaciter perseveret quod ab errore non recedat, etiam viso quid ex hoc sequatur. Sic igitur pertinacia qua aliquis contemnit in his quae sunt fidei directe vel indirecte, subire judicium Ecclesiae, facit hominem haereticum. Talis autem pertinacia procedit ex radice superbiae, qua aliquis praefert sensum suum toti Ecclesiae. Unde Apostolus dicit, 1 ad Tim. 6, 3: « Si quis aliter « docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini « nostri Jesu Christi, et ei quae secundum pietatem est doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed « languens circa quaestiones et pugnas verborum. »

Secundo considerandum est, quomodo oporteat haereses esse. Si enim opportunum est haereticos esse, videtur quod sint commendabiles, et non sint extirpandi. Sed dicendum est, quod dupliciter de aliquo dicitur quod oporteat illud esse. Uno modo ex intentione illius qui hoc agit; puta si dicamus, quod oportet judicia esse, quia scilicet judices judicia exercentes intendunt justitiam et pacem in rebus humanis constituere. Alio modo ex intentione Dei, qui etiam mala ordinat in bonum, sicut persecutionem tyrannorum ordinavit in gloriam martyrum. Unde Augustinus dicit in Enchyridion (cap. 2), quod « Deus est adeo bonus quod nullo modo « permitteret fieri aliquod malum, nisi esset adeo « potens quod de quolibet malo posset elicere bo« num: » et secundum hoc dicitur Matth. 18, 7: « Necesse est ut veniant scandala; verumtamen vae « homini illi, per quem scandalum venit: » et secundum hoc hic dicit Apostolus, quod *oportet haereses esse,* ex eo quod Deus malitiam haereticorum ordinavit in bonum fidelium. Et hoc dicit primo quidem ad majorem delectationem veritatis: unde dicit Augustinus de Civ. Dei lib. 16, in Glossa: « Ab adversario mota quaestio, discendi existit « occasio. Multa quippe ad fidem catholicam per« tinentia, dum haereticorum callida inquietudine « excogitatur, ut adversus eos defendi possint, et « considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, « et praedicantur instantius. » Unde et Prov. 27, 17: « Ferrum ferro acuitur, et homo exacuit fa« ciem amici sui. » Secundo ad manifestandam infirmitatem fidei in his qui recte credunt; et hoc est quod hic subdit Apostolus: *Ut qui probati,* idest approbati sunt a Deo, *manifesti fiant in vobis,* idest inter vos. Sap. 3, 6: « Tamquam aurum in « fornace probavit illos. »

Deinde cum dicit, *Convenientibus ergo vobis etc.*, redarguit eos de tertio delicto, quia scilicet peccabant in modo et ordine sumendi corpus Christi. Et potest totum quod sequitur, dupliciter exponi. Secundum autem primam expositionem redarguuntur de hoc quod corpus Christi pransi accipiebant. Circa hoc ergo quatuor facit. Primo ponit detrimentum quod incurrebant; secundo ponit culpam, ibi, *Unusquisque enim suam coenam praesumit;* tertio inquirit de causa culpae, ibi, *Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum?* quarto concludit eorum vituperationem, ibi, *Quid dicam vobis?* Dicit ergo primo ita. *Convenientibus vobis* scissurae sunt inter vos. Ergo *convenientibus vobis in unum,* corpore, non animo, *jam* ad hoc advenistis quod *non est,* idest non licet, vel non competit vobis, *dominicam coenam manducare,* idest sumere eucharistiae sacramentum, quod Dominus in coena discipulis dedit. Hoc enim sacramentum, ut Augustinus dicit super Joan. (tract. 26), est sacramentum unitatis et caritatis; et ideo non competit dissentientibus. Cant. 5, 1: « Comedite amici, et bibite et inebriamini carissi« mi. » Vel melius potest referri ad ea quae sequuntur, ut sit sensus. Non solum *convenientibus vobis* scissurae sunt inter vos, sed *vobis convenientibus, jam,* idest in praesenti, hoc determinatum habetis, quod *non est,* idest non licet vobis, *dominicam coenam manducare,* ad quam pransi acceditis. Quia enim Dominus discipulis suis post coenam hoc sacramentum tradidit, ut legitur Matth. 28, volebant etiam Corinthii post communem coenam sumere corpus Christi. Sed Dominus hoc rationabiliter fecit propter tria. Primo quidem quia ordine congruo figura praecedit veritatem. Agnus autem paschalis erat figura sive umbra hujus sacramenti; et ideo post coenam agni paschalis Christus hoc sacramentum dedit. Dicitur enim Coloss. 2, 17, de omnibus legalibus, quod « sunt umbra « futurorum, corpus autem Christi. » Secundo ut ex hoc sacramento statim ad passionem transiret, cujus hoc sacramentum est memoriale; et ideo dixit discipulis, Joan. 14, 31: « Surgite, eamus hinc, » scilicet ad passionem. Tertio ut arctius imprimeretur hoc sacramentum cordibus discipulorum, quibus ipsum tradidit in ultimo suo recessu. Sed in reverentiam tanti sacramenti, postmodum Ecclesia instituit, quod non nisi a jejunis sumatur; a quo excipiuntur infirmi, qui in necessitate, quae legem

non habet, possunt non jejuni sumere corpus Christi. Quia vero aqua non solvit jejunium, existimaverunt quidam quod post potum aquae, posset aliquis sumere hoc sacramentum, praesertim quia, ut dicunt, aqua non nutrit, sicut nec aliquod aliud simplex elementum. Quamvis autem aqua secundum se non nutriat, et ob hoc non solvat jejunium Ecclesiae, secundum quod dicuntur aliqui jejunantes, nutrit tamen aliis admixta, et ideo solvit jejunium naturae; et secundum hoc dicuntur aliqui jejuni qui scilicet eidem die nihil sumpserunt nec cibi nec potus. Et quia reliquiae cibi quae in ore remanent, sumuntur per modum salivae, hoc non impedit aliquos esse jejunos; similiter et non impedit aliquos esse jejunos, si tota nocte nihil dormierint, vel si etiam non sint plene digesti, dummodo eadem die omnino cibi vel potus nihil sumpserint. Unde, quia principium diei est sumendum secundum usum Ecclesiae a media nocte, ideo quicumque post mediam noctem aliquid sumpserit, quantumcumque modicum, cibi vel potus, non potest eadem die sumere hoc sacramentum.

Deinde cum dicit, *Unusquisque enim suam coenam praesumit*, ponit culpam: et primo secundum quod peccabant in Deum; secundo prout peccabant in proximum, ibi, *Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est*. Dicit ergo primo: Ideo dico, quod non licet vobis dominicam coenam manducare, quia *unusquisque* vestrum *praesumit*, idest ante sumit, *suam coenam*, scilicet ciborum communium, *ad manducandum*. Quilibet enim eorum portabat ad Ecclesiam fercula praeparata, et comedebat quilibet seorsum, antequam sumeret sacra mysteria. Oseae 4, 18: « Separatum est convivium « eorum; nunc interibunt. » Eccli. 11, 19, dicitur in persona parci: « Inveni requiem mihi, « et comedebam de bonis meis solus. »

Deinde cum dicit, *Et alius quidem esurit*, arguit culpam eorum inquantum erat contra proximum. Divites enim laute comedebant in Ecclesia, et bibebant usque ad ebrietatem; pauperibus autem nihil dabant, ita quod remanebant esurientes: et hoc est quod dicitur: *Et alius quidem esurit*, scilicet pauper (1), qui non habebat unde sibi praepararet, *alius autem ebrius est*, scilicet dives, qui superflue comedebat et bibebat, contra id quod dicitur Nehem. 8, 10: « Comedite pinguia et bibite mul« tum, et mittite partes eis qui non praeparaverunt « sibi. » Job 31, 17: « Si comedi bucellam meam « solus, et non comedit pupillus ex ea. »

Deinde cum dicit, *Numquid domos non habetis?* Inquirit de causa hujus culpae: et primo excludit causam per quam poterant excusari: non enim est licitum domum Dei, quae est deputata sacris usibus, communibus usibus applicare: unde et Dominus ejiciens ementes et vendentes de templo dixit, Matth. 21, 13: « Domus mea domus « orationis vocabitur; vos autem fecistis eam « domum negotiationis. » Et Augustinus dicit in Regula: « In oratorio nemo aliquid faciat ni« si ad quod factum est; unde et nomen acce« pit. » Tamen propter necessitatem, quando scilicet aliquis aliam domum non inveniret, licite posset Ecclesia uti ad manducandum, vel ad alios hujusmodi licitos usus. Hanc ergo excusationem excludit Apostolus, dicens: *Numquid non habetis domos*, scilicet proprias, *ad manducandum et bibendum?* ut propter hoc excusemini, si in Ecclesia convivia celebretis, quae debetis in propriis domibus facere. Unde et Luc. 5, dicitur, quod Levi fecit Christo convivium magnum in domo sua. Secundo cum dicit, *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* affert causam quae eos inexcusabiles reddit: quarum prima est contemptus Ecclesiae Dei: et hanc ponit dicens: *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* Et ideo in Ecclesia praesumitis coenam vestram ad manducandum. Et potest hic sumi Ecclesia tam pro congregatione fidelium quam pro domo sacra, quae non est contemnenda, secundum illud Psalm. 92, 5: « Domum tuam « decet sanctitudo: » et Hierem. 7, 2: « Numquid « spelunca latronum facta est domus ista, in qua « invocatum est nomen meum in oculis vestris? » Isti autem utrumque contemnebant, dum praesente conventu fidelium, in loco sacro convivia celebrabant. Secundo ponit contemptum proximorum in hoc quod subditur: *Et confunditis eos qui non habent?* In hoc enim pauperes erubescebant, quod ipsi esuriebant in conspectu totius multitudinis, aliis laute comedentibus et bibentibus. Dicitur autem Prov. 17, 5: « Qui despicit pauperem, exprobrat factori « ejus; » et Eccl. 14, 2: « Animam esurientem ne « despexeris. »

Deinde cum dicit, *Quid dicam vobis?* concludit eorum vituperationem, dicens: *Quid dicam vobis?* ex consideratione praedictorum. Numquid *laudo vos?* Et respondet: Et si in aliis factis laudo vos, *in hoc* tamen facto *non laudo*. Et est advertendum, quod supra (hoc cap.) dum de habitu mulierum loqueretur, saltem ironice laudavit eos, dicens: *Laudo vos, quod per omnia mei memores estis*. Hic vero nec ironice vult eos laudare: quia in gravioribus delictis nullo modo sunt peccatores palpandi: unde et in Psalm. 9, 24, dicitur: « quoniam lau« datur peccator in desideriis animae suae, et ini« quus benedicitur, exacerbavit Dominum pecca« tor; » et Isa. 3, 12: « Popule meus, qui bea« tum te dicunt, ipsi te decipiunt. »

Secundum aliam vero expositionem, arguuntur de alia culpa. In primitiva enim Ecclesia fideles panem et vinum offerebant, quae consecrabantur in sanguinem et corpus Christi, quibus jam consecratis, divites, qui multa obtulerant, eadem sibi repetebant; et sic ipsi abundanter sumebant, pauperibus nihil sumentibus, qui nihil obtulerant. De hac ergo culpa Apostolus eos hic reprehendit dicens, *Convenientibus enim vobis in unum, jam non est*, idest non contingit inter vos, *dominicam coenam manducare*. Coena enim Domini est communis toti familiae. Unusquisque autem vestrum sumit eam, non quasi communem, sed quasi propriam, dum sibi vult vindicare quod Deo obtulit: et hoc est quod subdit: *Unusquisque praesumit*, idest praesumptuose attentat, *ad manducandum coenam*, scilicet Domini, idest panem et vinum consecratum, quasi *suam*, idest quasi propriam, vindicans scilicet ea quae consecrata sunt Domino, in suos usus: et ita sequitur quod *alius*, scilicet pauper, qui nihil obtulit, *esurit*, nihil scilicet sumens de consecratis: *alius autem*, scilicet dives, qui multa obtulit, *ebrius est*, ad litteram, propter hoc quod nimium sumpsit de vino consecrato, quod scilicet quasi proprium repoposcit.

Sed videtur hoc esse impossibile, quod de vino consecrato aliquis inebrietur, vel etiam nutriatur

(1) *Al.* qui non habuit.

de pane: quoniam post consecrationem sub speciebus panis et vini nihil remanet nisi substantia corporis Christi et sanguinis, quae non possunt converti in corpus hominis ad hoc quod ex eis nutriatur aut inebrietur.

Dicunt ergo quidam, quod hoc non fit per aliquam conversionem, sed per solam immutationem sensuum hominis ab accidentibus panis et vini, quae remanent post consecrationem. Consueverunt enim homines ex solo ciborum odore confortari, et ex multo odore vini stupefieri, et quasi inebriari. Sed confortatio vel stupefactio quae provenit ex sola immutatione sensuum, parvo tempore durat; cum tamen post consecrationem panis aut vini, si vinum in magna quantitate sumeretur, aut panis, diu sustentaretur homo propter panem, aut stupefieret propter vinum. Et praeterea manifestum est quod panis consecratus in aliam substantiam converti potest, ex hoc quod per putrefactionem resolvitur in pulveres, aut per combustionem in cineres. Unde nulla ratio est quare negetur posse nutrire, cum ad nutriendum nihil aliud requiratur quam quod cibus convertatur in substantiam nutriti. Quidam ergo posuerunt, quod panis aut vinum consecratum possunt converti in aliud, et sic nutrire, quia remanet ibi substantia panis aut vini cum substantia corporis Christi et sanguinis. Sed hoc repugnat verbis Scripturae: non enim verum esset quod Dominus dicit Matth. 26, 26: « Hoc est enim corpus « meum: » quia hoc demonstratum, est panis: sed potius esset dicendum, Hic (idest in hoc loco) est corpus meum. Et praeterea corpus Christi non incipit esse in hoc sacramento per loci mutationem, quia jam desineret esse in caelo. Unde relinquitur quod ibi incipiat esse per conversionem alterius, scilicet panis in ipsum: unde non potest esse quod remaneat substantia panis. Et ideo alii dixerunt, quod remanet ibi forma substantialis panis, ad quam pertinet operatio rei: et ideo nutrit, sicut et panis nutriret. Sed hoc non potest esse; quia nutrire est converti in substantiam nutriti: quod non competit nutrimento ratione formae, cujus est agere, sed magis ratione materiae, cujus est pati. Unde, si esset ibi forma substantialis, panis nutrire non posset. Alii vero dixerunt, quod aer circumstans, convertitur vel in substantiam nutriti, vel in quodcumque aliud hujusmodi. Sed hoc non posset fieri absque multa condensatione aeris, quae sensui latere non posset. Et ideo alii dixerunt, quod divina virtute ad hoc quod sacramentum non deprehendatur in hujusmodi conversionibus, redit substantia panis et vini. Sed hoc videtur esse impossibile: quia cum substantia panis conversa sit in corpus Christi, non videtur quod possit substantia panis redire, nisi e converso corpus Christi converteretur in panem. Et praeterea, si substantia panis redit; aut hoc est manentibus accidentibus panis; et sic simul erit ibi substantia panis et substantia corporis Christi: quod supra improbatum est: nam tamdiu est ibi substantia corporis Christi, quamdiu species remanent: aut redit speciebus non manentibus; quod etiam est impossibile, quia sic esset substantia panis absque propriis accidentibus: nisi forte intelligatur quod Deus in termino conversionis causaret ibi quamdam materiam, quae sit subjectum hujus conversionis.

Sed melius est ut dicatur, quod sicut virtute consecrationis miraculose confertur speciebus panis et vini ut subsistant sine subjecto ad modum substantiae; ita etiam eis miraculose confertur ex consequenti, quod agant et patiantur quidquid agere aut pati posset substantia panis aut vini, si adesset. Et hac ratione species illae panis et vini possunt nutrire et inebriare, sicut si esset ibi substantia panis et vini. Cetera non mutantur a prima expositione.

LECTIO V.

Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis: quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Accipite et manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem.

Postquam Apostolus redarguit Corinthiorum inordinationes, quas committebant conveniendo ad eucharistiae sacramentum sumendum, hic agit de ipso sacramento: et primo agit de dignitate hujus sacramenti; secundo inducit fideles ad reverenter sumendum, ibi, *Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinae quam daturus est; secundo ponit doctrinam de dignitate hujus sacramenti, ibi, *Quoniam Dominus noster . . . accepit panem etc.* Circa primum duo facit. Primo commendat auctoritatem doctrinae ex parte auctoris, qui est Christus, dicens: Dixi quod jam non est vobis dominicam coenam manducare, sacramentum eucharistiae dominicam coenam vocans: *ego enim accepi a Domino,* scilicet Christo, qui est auctor hujus doctrinae, non ab aliquo puro homine; Galat. 1, 1: « Paulus Apostolus, non ab ho- « minibus, neque per hominem, sed per Jesum « Christum. » Heb. 3, 3: « Quae cum initium ac- « cepisset enarrari per Dominum, ab eis qui au- « dierunt, in nos confirmata est. » Secundo commendat auctoritatem doctrinae ex parte ministri, qui est ipse Paulus, cum subdit, *Quod et tradidi vobis*, Isa. 21, 10: « Quae audivi a Domino exer- « cituum Deo Israel, annuntiavi vobis. » Sap. 7, 13: « Quam sine fictione didici, et sine invidia « communico. »

Deinde cum dicit, *Quoniam Dominus Jesus,* commendat dignitatem hujus sacramenti, tradens institutionem ipsius: et primo ponit institutionem; secundo tempus institutionis, cum dicit, *In qua nocte tradebatur*; tertio modum instituendi, ibi, *Accepit panem, et gratias agens fregit etc.* Institutor autem sacramenti est ipse Christus: unde dicit: *Quoniam Dominus* noster *Jesus* Christus etc. Dictum est enim supra, cum de baptismo ageretur, quod Christus in sacramentis habet excellentiae po-

testatem ad quam quatuor pertinent: primo quidem quod virtus et meritum ejus operetur in sacramentis; secundo quod in nomine ejus sanctificetur sacramentum; tertio quod effectum sacramenti sine sacramento praebere potest; quarto institutio novi sacramenti. Specialiter tamen congruebat ut hoc sacramentum ipse in sua persona institueret, in quo corpus et sanguis ejus communicatur: unde et ipse dicit Joan. 6, 52: « Panis quem ego dabo vobis, « caro mea est pro mundi vita. »

Deinde cum dicit, *In qua nocte tradebatur,* describit tempus institutionis hujus sacramenti: quod quidem congruum fuit. Primo quidem quantum ad qualitatem temporis: fuit enim in nocte: per virtutem enim hujus sacramenti anima illuminatur: unde 1 Reg. 14, dicitur, quod Jonathas intinxit virgam in favum mellis, et convertit manum suam ad os suum, et illuminati sunt oculi ejus: propter quod et in Psal. 138, 2, dicitur: « Nox « illuminatio mea in deliciis meis. » Secundo quantum ad negotium quod in illo tempore gerebatur: quia scilicet quando tradebatur ad passionem, per quam transivit ad Patrem, hoc sacramentum, quod est memoriale passionis, instituit. Unde dicitur Eccl. 29, 33: « Transi hospes, et orna men« sam, et quae in manu habes, ciba ceteros. »

Deinde cum dicit *Accepit panem etc.*, ostendit modum institutionis: et primo ponit ea quae fecit et dixit Christus instituendo hoc sacramentum; secundo exponit ibi, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.* Circa primum duo facit. Primo agit de institutione sacramenti hujus quantum ad corpus Christi; secundo quantum ad ejus sanguinem, ibi, *Similiter et calicem etc.*

Circa primum, ante expositionem litterae, oportet primo considerare necessitatem institutionis hujus sacramenti. Est autem sciendum, quod sacramenta instituta sunt propter necessitatem vitae spiritualis. Et quia corporalia sunt quaedam similitudines spiritualium, oportet sacramenta proportionari eis quae sunt necessaria ad vitam corporalem: in qua primo invenitur generatio cui proportionatur baptismus, per quem regeneratur aliquis in vitam spiritualem. Secundo ad vitam corporalem requiritur augmentum, per quod aliquis perducitur ad quantitatem et virtutem perfectam, et huic proportionatur sacramentum confirmationis, in quo Spiritus sanctus datur ad robur. Tertio ad vitam corporalem requiritur alimentum, per quod corpus hominis sustentatur; et similiter vita spiritualis per sacramentum eucharistiae reficitur, secundum illud Psal. 22, 2, « In loco pascuae ibi me collocavit: super aquam « refectionis educavit me. » Est autem notandum, quod generans non conjungitur genito secundum substantiam, sed solum secundum virtutem; sed cibus conjungitur nutrito secundum substantiam: unde in sacramento baptismi, quo Christus regenerat ad salutem, non est ipse Christus secundum suam substantiam, sed solum secundum suam virtutem. Sed in sacramento eucharistiae, quod est spirituale alimentum, Christus est secundum suam substantiam. Continetur autem sub alia specie propter tria. Primo quidem ne esset horribile fidelibus sumentibus hoc sacramentum, si in propria specie carnem hominis ederent et sanguinem biberent: secundo ne hoc ipsum esset derisibile infidelibus; tertio ut cresceret meritum fidei, quae consistit in hoc quod creduntur ea quae non videntur. Traditur autem hoc sacramentum sub duplici specie propter tria. Primo quidem propter ejus perfectionem: quia, cum sit spiritualis refectio, debet habere spiritualem cibum et spiritualem potum: nam et corporalis refectio non perficitur sine potu et cibo: unde et supra 10, 3, dictum est, quod *omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, et omnes eumdem potum spiritalem biberunt.* Secundo propter ejus significationem: est enim memoriale dominicae passionis, per quam sanguis Christi fuit separatus a corpore; et ideo in hoc sacramento seorsum offertur sanguis a corpore. Tertio propter hujus sacramenti effectum salutarem: valet enim ad salutem corporis, et ideo offertur corpus: et valet ad salutem animae; et ideo offertur sanguis: nam anima in sanguine est, ut dicitur Genes. 9. Offertur autem specialiter hoc sacramentum sub specie panis et vini. Primo quidem quia pane et vino communius utuntur homines ad suam refectionem; et ideo assumuntur in sacramento haec, sicut aqua ad ablutionem in baptismo, et oleum ad unctionem. Secundo propter virtutem hujus sacramenti: nam panis confirmat cor hominis; vinum vero laetificat. Tertio quia panis, qui ex multis granis fit, et vinum ex multis uvis, significant Ecclesiae unitatem, quae constituitur ex multis fidelibus. Est autem haec eucharistia specialiter sacramentum unitatis et caritatis, ut dicit Augustinus super Joan. (tract. 26).

His autem visis, circa litterae expositionem primo considerandum est quid Christus fecerit; secundo quid dixerit, ibi, *Et dixit: Accipite et manducate: hoc est corpus meum.* Tria autem fecit. Primum quidem designatur cum dicit, *Accepit panem:* per quod duo significari possunt. Primo quidem quod ipse voluntarie passionem accepit, cujus hoc sacramentum est memoriale, secundum illud Isa. 53, 7: « Oblatus est quia ipse voluit. » Secundo potest significari quod ipse accepit a Patre potestatem perficiendi hoc sacramentum, secundum illud Matth. 11, 27: « Omnia tradita sunt mihi a Patre « meo. » Secundum tangit cum dicit, *Et gratias agens*: in quo datur nobis exemplum gratias agendi de omnibus quae nobis divinitus dantur, secundum illud 1 Thess. ult. 18: « In omnibus gratias agite. » Tertium tangit cum dicit, *Fregit.* Isa. 58, 7: « Fran« ge esurienti panem tuum. »

Sed videtur hoc esse contrarium usui Ecclesiae, secundum quam prius consecratur corpus Christi, et postea frangitur: hic autem dicitur quod prius fregit, postea protulit verba consecrationis.

Et ideo quidam dixerunt, quod Christus consecravit prius verbis aliis et postea protulit verba quibus nos consecramus. Sed hoc non potest esse: quia sacerdos dum consecrat, non profert ista verba quasi ex persona sua, sed quasi ex persona Christi consecrantis: unde manifestum est quod eisdem verbis quibus nos consecramus, et Christus consecravit. Et ideo dicendum est, quod hoc quod hic dicitur, *Et dixit*, non est sumendum consequenter quasi Christus acceperit panem et gratias agens fregerit, et postea dixerit verba quae sequuntur; sed concomitanter, quod dum accepit per se panem, gratias agens fregit et dixit. Et ideo cum Matth. 26, dicatur, quod Jesus accepit panem et benedixit, ac fregit, Apostolus non curavit hic de benedictione facere mentionem, intelligens nihil

aliud esse illam benedictionem quam hoc quod Dominus dixit: *Hoc est corpus meum.*

Deinde cum dicit, *Et dixit,* ostendit quid Christus dixerit instituendo hoc sacramentum. In verbis autem primo quidem injunxit sacramenti usum; secundo expressit sacramenti veritatem: tertio docuit mysterium. Usum quidem sacramenti injunxit dicens, *Accipite*: quasi diceret: Non ex potestate, vel merito humano competit vobis usus hujus sacramenti, sed ex eminenti Dei beneficio. Sap. 16, 20: « Angelorum esca nutrivisti populum tuum, « Domine. » Supra 4, 7: *Quid habes quod non accepisti ?* Et determinat speciem usus, cum dicit, *Et manducate.* Joan. 6, 54: « Nisi manducaveritis « carnem Filii hominis. » Job 31, 31: « Si non « dixerunt viri tabernaculi mei: Quis det de car- « nibus ejus, ut saturemur ? » Sciendum est tamen, quod haec verba non sunt de forma consecrationis. Est enim haec differentia inter haec et alia sacramenta, quod alia sacramenta perficiuntur, non quidem in consecratione materiae, sed in usu materiae consecratae; sicut in ablutione aquae, aut in unctione olei seu chrismatis: et hoc ideo, quia in materiis aliorum sacramentorum non est aliqua natura rationalis, quae sit gratiae sanctificantis susceptiva: et ideo in forma aliorum sacramentorum fit mentio de usu sacramenti: sicut cum dicitur: « Ego te baptizo, » vel « Confirmo te chrismate « salutis etc. » Sed hoc sacramentum perficitur in ipsa consecratione materiae, in qua continetur ipse Christus, qui est finis totius gratiae sanctificantis: et ideo verba quae pertinent ad usum sacramenti non sunt de substantia formae, sed solum illa quae continent veritatem et continentiam sacramenti, quae consequenter ponit, subdens: *Hoc est corpus meum:* circa quae verba, tria oportet considerare. Primo quidem de re significata per haec verba, quod scilicet sit ibi corpus Christi; secundo de veritate hujus locutionis; tertio utrum haec sit conveniens forma hujus sacramenti.

Circa primum considerandum est quod quidam dixerunt, corpus Christi non esse in hoc sacramento secundum veritatem, sed solum sicut in signo; sic exponentes quod hic dicitur, *Hoc est corpus meum*; idest, hoc est signum et figura corporis mei; sicut et supra 10, 4, dictum est: *Petra autem erat Christus,* idest figura Christi. Sed hoc est haereticum: cum expresse Dominus dicat, Joan. 6, 56: « Caro mea vere est cibus, et sanguis meus « vere est potus. » Unde alii dixerunt, quod est ibi vere corpus Christi, sed simul cum substantia panis: quod est impossibile ut supra ostensum est. Unde alii dixerunt quod est ibi, solum corpus Christi, substantia panis non remanente, quae annihilatur, vel in praejacentem materiam resolvitur. Sed hoc non potest esse; quia, sicut Augustinus dicit in lib. 83 Quaest. (cap. 21), Deus non est auctor tendendi in non esse. Secundo, quia etiam per hanc positionem tollitur hoc quod substantia panis convertatur in corpus Christi; et sic, cum corpus Christi non incipiat esse in hoc sacramento per conversionem alterius in ipsum, relinquitur quod incipiat ibi esse per motum localem: quod est impossibile, ut supra dictum est.

Oportet igitur dicere, quod corpus Christi vere sit in hoc sacramento per conversionem panis in ipsum. Considerandum tamen, quod haec conversio differt ab omnibus conversionibus quae sunt in natura. Actio enim naturae praesupponit materiam: et ideo ejus actio non se extendit nisi ad immutandum aliquid, secundum formam vel substantialem vel accidentalem: unde omnis conversio naturalis dicitur esse formalis. Sed Deus qui facit hanc conversionem, est auctor materiae et formae: et ideo tota substantia panis materia non remanente, potest converti in totam substantiam corporis Christi. Et quia materia est individuationis principium, totum hoc individuum signatum quod est substantia particularis, convertitur in aliam substantiam particularem: propter quod dicitur ista conversio substantialis, seu transubstantiatio. Contingit igitur in hac conversione contrarium ejus quod accidit in conversionibus naturalibus, in quibus manente subjecto fit transmutatio interdum circa accidentia: hic autem, transmutata substantia, manent accidentia sine subjecto virtute divina, quae sicut causa prima sustentat ea sine causa materiali, quae est substantia causata, ad hoc quod corpus Christi et sanguis sumatur in specie aliena rationibus supradictis. Et quia ordine quodam accidentia referuntur ad substantiam, ideo dimensiones sine subjecto remanent, et alia accidentia remanent in ipsis dimensionibus, sicut in subjecto.

Si autem sub illis dimensionibus nulla substantia remaneat nisi corpus Christi, dubium potest esse de fractionibus hostiae consecratae, cum corpus Christi glorificatum sit, et per consequens infrangibile: unde non potest huic fractioni substare. Sed nec etiam aliud potest fingi quod subsistat: quia sacramentum veritatis non decet aliqua fictio: unde nihil sensu percipitur in hoc sacramento quod non sit ibi secundum veritatem. Sensibilia enim per se sunt qualitates, quae quidem remanent sicut prius fuerant in hoc sacramento, ut dictum est. Et ideo alii dixerunt, quod est quaedam ibi vere fractio sine subjecto, unde nihil ibi frangitur. Sed nec hoc dici potest: quia cum fractio sit in genere passionis, quae habet debilius esse quam qualitas, non potest esse in hoc sacramento sine subjecto, sicut nec qualitas. Unde restat dicendum, quod fractio illa fundatur sicut in subjecto in dimensionibus panis et vini remanentibus: corpus autem Christi non attingitur ab hujusmodi fractione, quia totum remanet sub qualibet parte dimensionum dimissarum. Quod quidem hoc modo considerari potest. Nam corpus Christi est in hoc sacramento ex conversione substantiae panis in ipsum. Non autem fit conversio ratione dimensionum (nam dimensiones panis remanent), sed solum ratione substantiae. Unde et corpus Christi est ibi ratione suae substantiae, non autem ratione suarum dimensionum: licet dimensiones ejus sint ibi ex consequenti, inquantum non separantur a substantia ipsius. Quantum autem ad naturam substantiae pertinet, tota est sub qualibet parte dimensionum. Unde, sicut ante consecrationem tota veritas substantiae et natura panis erat sub qualibet parte dimensionum; ita post consecrationem, totum corpus Christi est sub qualibet parte panis divisi. Significat autem hostiae consecratae divisio primo quidem passionem Christi per quam corpus ejus fuit vulneribus fractum, secundum illud Psalm. 21, 18: « Foderunt manus meas et pedes meos. » Secundo distributionem donorum Christi ex ipso progredientium, secundum illud infra 12, 4: *Divisiones gratiarum sunt.* Tertio diversas partes Ecclesiae; nam eorum qui sunt membra Christi quidam

adhuc in hoc mundo peregrinantur: quidam vivunt in gloria cum Christo, et quantum ad animam et quantum ad corpus: quidam autem expectant finalem resurrectionem in fine mundi: et hoc significat divisio hostiae in tres partes.

Secundum considerandum est de veritate hujus locutionis: videtur enim haec locutio esse falsa, *Hoc est corpus meum*: conversio enim panis in corpus Christi fit in termino prolationis horum verborum: tunc enim completur significatio hujus locutionis. Formae enim sacramentorum significando efficiunt. Et ideo sequitur quod in principio locutionis, quando dicitur, hoc, non sit ibi corpus Christi, sed sola substantia panis, quae demonstratur per hoc pronomen *hoc*, quod est demonstrativum substantiae. Idem est ergo *hoc*, cum dicitur, *Hoc est corpus meum*, ac si diceret, Substantia panis est corpus meum: quod manifeste falsum est.

Dixerunt ergo quidam, quod sacerdos haec verba materialiter et recitative profert ex persona Christi; et ideo demonstratio hujus pronominis non refertur ad praesentem materiam, ut ex hoc locutio falsa reddatur, secundum quod objectio procedebat. Sed hoc non potest stare. Primo quidem quia si haec locutio non applicetur ad praesentem materiam, nihil faciet circa eam: quod est falsum. Dicit enim Augustinus super Joan. (tract. 80), « Accedit verbum ad elementum, et fit sacramen- « tum. » Unde necesse est dicere, quod verba ista formaliter accipiantur, referendo ea ad praesentem materiam. Profert autem ea sacerdos ex persona Christi a quo virtutem sumpserunt, ad ostendendum quod eamdem efficaciam nunc habent sicut quando Christus ea protulit. Non enim virtus his verbis collata evanescit neque temporis diversitate, neque ministrorum varietate. Secundo, quia eadem difficultas remanet de prima prolatione qua Christus ea protulit. Ideo alii dicunt, quod sensus hujus est, *Hoc est corpus meum;* idest, hic panis designat corpus meum, ut ly *hoc* designet id quod est in principio locutionis. Sed hoc etiam esse non potest: quia cum sacramenta efficiant quod figurant, haec verba nihil efficiunt nisi quod significant. Secundo, quia ex hoc sequeretur quod per haec verba nihil efficeretur quam quod corpus Christi esset ibi sicut sub signo; quod supra improbatum est. Et ideo alii dicunt quod ly *hoc* facit demonstrationem ad intellectum, et demonstrat id quod erit in fine locutionis, scilicet corpus Christi. Sed nec hoc videtur convenienter dici: quia secundum hoc sensus esset, Corpus meum est corpus meum; quod non fit per haec verba, cum hoc ante verba consecrationis fuerit verum.

Et ideo aliter dicendum est: quod formae sacramentorum non solum sunt significativae, sed etiam factivae: significando (1) enim efficiunt. In omni autem factione oportet subjici aliquid commune tamquam principium. Commune autem in hac conversione, non est aliqua substantia, sed accidentia, quae et prius fuerunt, et postea manent: et ideo ex parte subjecti in hac locutione non ponitur nomen quod significat certam speciem substantiae, sed ponitur pronomen, quod significat substantiam sine determinata specie. Est ergo sensus: *Hoc*, idest contentum sub his accidentibus, *est corpus meum*, et hoc est quod fit per verba consecrationis: nam ante consecrationem id quod erat contentum sub his accidentibus, non erat corpus Christi: quod tamen fit corpus Christi per consecrationem.

Tertio autem oportet considerare quomodo est haec conveniens forma hujus sacramenti. Nam hoc sacramentum, ut dictum est, non consistit in usu materiae, sed in consecratione ipsius. Consecratio autem non fit per hoc quod materia consecrata solum suscipiat aliquam virtutem spiritualem, sed per hoc quod transubstantiatur secundum esse in corpus Christi; et ideo nullo alio verbo utendum fuit nisi verbo substantivo, ut dicatur: *Hoc est corpus meum*: per hoc enim significatur id quod est finis quod significando efficitur.

Deinde cum dicit, *Quod pro vobis tradetur*, tangit mysterium hujus sacramenti; est enim hoc (2) sacramentum repraesentativum divinae passionis, per quam corpus suum tradidit in mortem pro nobis, secundum illud Isa. 50, 6: « Corpus meum dedi « percutientibus. » et Ephes. 5, 2: « Tradidit se- « metipsum pro nobis. » Et ut ostendat rationem frequentandi hoc mysterium, subjungit: *Hoc facite in meam commemorationem*, hoc recolendo, scilicet tam magnum beneficium, quo pro vobis me tradidi in mortem. Unde et Thren. 3, 19, dicitur: « Re- « cordare paupertatis meae, absinthii et fellis. » et in Psal. 110, 4: « Memoriam fecit mirabilium suo- « rum misericors et miserator Dominus escam « dedit timentibus se. »

(1) *Al.* faciendo.
(2) *Al.* deest hoc.

LECTIO VI.

Similiter et calicem, postquam coenavit, dicens: Hic calix novum testamentum est in meo sanguine: hoc facite quotiescumque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescumque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis donec veniat.

Postquam Apostolus posuit institutionem hujus sacramenti quantum ad consecrationem corporis, hic ponit institutionem ejus quantum ad sanguinis consecrationem: et primo ponit ordinem institutionis; secundo verba, cum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine.* Ordo autem attenditur quantum ad duo. Primo quantum ad concomitantiam utriusque speciei, cum dicit, *Similiter et calicem*: utrumque enim est de perfectione hujus sacramenti, tum propter perfectionem refectionis, tum propter repraesentationem passionis, tum propter efficientiam salutis animae et corporis, ut supra dictum est.

Sed si prius consecratur in hoc sacramento corpus Christi et postea sanguis, videtur sequi quod ante consecrationem sanguinis, corpus Christi in hoc sacramento sit exangue: quod quidam inconveniens reputantes, dixerunt, quod duae formae se expectant in efficiendo, ita scilicet quod primo for-

ma consecrationis corporis non consequitur suum effectum antequam perficiatur forma consecrationis sanguinis; sicut etiam dictum est, quod verba quae proferuntur in consecratione corporis, non consequuntur suum effectum usque ad finem prolationis verborum. Sed hoc non est simile. Nam significatio verborem quibus consecratur corpus Christi, non completur nisi in termino prolationis eorum. Et quia verba sacramentalia significando efficiunt, ideo non possunt habere effectum ante terminum prolationis. Tunc autem (1) habent plenam significationem etiam antequam proferantur verba consecrationis sanguinis: et ideo necesse est quod etiam tunc habeant suum effectuum: alioquin sacerdos peccaret statim post verba consecrationis, proponens hostiam non consecratam populo adorandam, nisi jam esset corpus Christi quia induceret populum ad idolatriam.

Est ergo dicendum, quod ante consecrationem sanguinis, est in hoc sacramento corpus Christi non sine sanguine. Sciendum est enim, quod in hoc sacramento dupliciter aliquid est. Uno modo ex vi consecrationis, illud scilicet in quod terminatur conversio panis et vini, sicut per formam consecrationis significatur; et sic sub specie panis est corpus Christi. Alio modo est aliquid in hoc sacramento ex reali concomitantia, sicut divinitas Verbi est in hoc sacramento propter indissolubilem unionem ipsius ad corpus Christi, licet nullo modo substantia panis in divinitatem convertatur. Et similiter est ibi anima, quae conjuncta est realiter ipsi corpori. Si vero in triduo mortis Christi fuisset corpus Christi ab aliquo Apostolorum consecratum, non fuisset ibi anima, quae tunc realiter erat a corpore separata. Et idem dicendum est de sanguine: nam sub speciebus panis ex vi consecrationis est corpus Christi in quod substantia panis convertitur; sanguis autem est ibi ex reali concomitantia, quia nunc (2) realiter sanguis Christi non est ab ejus corpore separatus: et eadem ratione sub specie vini est sanguis Christi ex vi consecrationis: corpus autem ex reali concomitantia: ita quod sub utraque specie est totus Christus. Si vero tempore passionis, quando sanguis Christi erat ex corpore effusus, fuisset hoc sacramentum ab aliquo Apostolorum perfectum, sub panis specie fuisset solum corpus Christi exangue; sub speciebus autem vini fuisset solus sanguis Christi.

Secundo attenditur ordo per comparationem ad cibos materiales, qui (3) praecesserant: ubi subdit, *Postquam coenavit*, quod videtur signanter addidisse, nam Christus corpus suum tradidit inter coenam: unde Matth. 26, 26, dicitur, quod « coenantibus « illis, accepit Jesus panem, et benedixit, ac fregit, « deditque discipulis suis. » Sed sanguinem dedit expresse post coenam: unde et Luc. 22, 20, dicitur: « Similiter et calicem, postquam coenavit, di« cens: Hic est calix novum testamentum in sangui« ne meo qui pro vobis fundetur. » Cujus ratio est, quia corpus Christi repraesentat mysterium incarnationis, quae facta est adhuc legalibus observantiis statum habentibus, inter quas praecipua erat coena agni paschalis: sed sanguis Christi in sacramento, directe repraesentat passionem, per quam est effusus, et per quam sunt terminata omnia legalia.

(1) *Al.* etiam.
(2) *Al.* tunc: *item al.* realis *pro* realiter.
(3) *Al.* quoniam.

Unde Hebr. 9, 12, dicitur: quod « per proprium « sanguinem introivit semel in sancta, aeterna re« demptione inventa. »

Deinde ponit verba, dicens: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*: et primo demonstrat veritatem hujus sacramenti; secundo injungit usum, ibi, *Hoc facite in meam commemorationem.* Quantum ergo ad primum dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine*: quod quidem dupliciter sumi potest. Uno modo metonymice, ut scilicet ponatur continens pro contento; quasi dicat, Contentum in hoc calice; quod convenientius ponitur in consecratione vini, quod ratione suae humiditatis indiget aliis terminis contineri, quam in consecratione panis, qui ratione suae siccitatis propriis terminis continetur. Alio modo potest accipi metaphorice, ut sit sensus: Sicut calix inebriat et perturbat, ita et passio. Unde Matth. 20, 22, dicit: « Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? » Et ibid. 26, 39: « Transeat a me calix iste. » Est ergo sensus, *Hic calix*, idest contentum in hoc calice, vel haec mea passio, *est novum testamentum in meo sanguine.* Unde considerandum est, quod testamentum dupliciter sumitur in Scripturis. Uno modo communiter pro quolibet pacto quod quidem testibus confirmatur; et sic considerandum est, quod Deus dupliciter pactum iniit cum humano genere. Uno modo promittendo bona temporalia, et a malis temporalibus liberando; et hoc vocatur vetus testamentum vel pactum. Alio modo promittendo bona spiritualia, et a malis oppositis liberando; et hoc vocatur testamentum novum. Unde dicitur Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel et domui « Juda foedus novum, non secundum pactum quod « pepigi cum patribus vestris, ut educerem eos de « terra Ægypti: sed hoc erit pactum: dabo legem « meam in visceribus eorum, et ero eis in Deum. » Est autem considerandum, quod apud antiquos erat consuetudo ut alicujus victimae sanguinem funderent ad confirmationem pacti: unde Gen. 31, legitur, quod postquam inierent foedus Laban et Jacob, immolatis victimis in monte, vocavit fratres suos. Unde et Exod. 24, legitur, quod Moyses sumptum sanguinem respersit in populum, et ait (vers. 8): « Hic est sanguis foederis quod pepigit Dominus « vobiscum. » Sicut ergo vetus testamentum seu pactum confirmatum est sanguine figurali taurorum, ita novum testamentum seu pactum confirmatum est in sanguine Christi, qui per passionem est effusus. Et in hoc calice sacramentum taliter continetur. Alio modo testamentum accipitur magis stricte pro dispositione hereditatis percipiendae, quam necesse est secundum leges certo numero testium confirmare. Non autem testamentum sic acceptum confirmatur nisi per mortem: quia, ut Apostolus dicit Heb. 10, 17, « Testamentum in mortuis con« firmatum est; alioquin nondum valet, dum vivit « qui testatus est. » Deus autem primo quidem dispositionem fecerat de aeterna hereditate percipienda, sed sub figura temporalium bonorum, quod pertinet ad vetus testamentum; sed postmodum fecit novum testamentum, expresse promittens hereditatem aeternam, quod quidem confirmatum est per sanguinem mortis Christi. Et ideo Dominus de hoc dicit: *Hic calix novum testamentum est in meo sanguine;* quasi dicat: Per id quod in hoc calice continetur, commemoratur novum testamentum per Christi sanguinem confirmatum.

Est autem advertendum, quod eadem verba quae hic Apostolus ponit, habentur Lucae 22, 21, nisi quod ibi additur, « Qui pro vobis effundetur. » Lucas enim discipulus fuit Pauli, et eum in conscriptione Evangelii est secutus. Sed Matth. 26, 28, dicitur: « Hic est enim sanguis meus novi testa« menti, qui pro multis effundetur in remissionem « peccatorum. » Eadem verba ponuntur in Marc. 14. Dicunt ergo quidam, quod quaecumque formae horum verborum proferantur, quae sunt scripta in canone, sufficiunt ad consecrationem. Probabilius autem dici videtur, quod illis solis verbis perficitur consecratio quibus Ecclesia utitur ex traditione Apostolorum structa. Evangelistae enim verba Domini recitare intenderunt quantum pertinet ad rationem historiae, non autem secundum quod ordinantur ad consecrationem sacramentorum, quae in occulto habebant in primitiva Ecclesia propter infideles. Unde Dionysius dicit in ult. cap. ecclesiasticae Hierarchiae: « Perfectivas invocationes non « est fas in Scripturis exponere, neque mysticum « ipsarum, ante factas in ipsis ex Deo virtutes ex « occulto in communi adducere. »

Sed circa ista verba quibus Ecclesia utitur in consecratione sanguinis, quidam opinantur, quod non omnia sint de necessitate formae, sed solum quod dicitur, « Hic est calix sanguinis mei; » non autem residuum quod sequitur, « Novi et aeterni « testamenti, mysterium fidei, qui pro multis ef« fundetur in remissionem peccatorum. » Sed hoc non videtur convenienter dici: nam totum illud quod sequitur est quaedam determinatio praedicati: unde et ad ejusdem locutionis sententiam seu significationem pertinet. Et quia, ut saepe dictum est, formae sacramentorum significando efficiunt, totum pertinet ad vim effectivam formae. Nec obstat ratio quam inducunt, quia in consecratione corporis sufficit quod dicitur, « Hoc est corpus meum: » quia sanguis seorsum consecratus, specialiter repraesentat passionem Christi, per quam ejus sanguis separatus est a corpore; et ideo in consecratione sanguinis oportuit exprimere Christi passionis virtutem: quae attenditur primo quidem respectu nostrae culpae, quam Christi passio abolet, secundum illud Apoc. 1, 5: « Lavit nos a peccatis nostris in « sanguine suo: » et quantum ad hoc dicit: « Qui « pro vobis et pro multis effundetur in remissio« nem peccatorum: » effusus est siquidem sanguis in remissionem peccatorum, non solum pro multis, sed etiam pro omnibus, secundum illud 1 Joan. 2, 2: « Ipse est propitiatio pro peccatis nostris;non pro no« stris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. » Sed quia quidam se reddunt indignos ad recipiendum talem effectum, quantum ad efficaciam, dicitur esse effusus pro multis, in quibus habet effectum passio Christi. Dicit autem signanter, « Pro « vobis, et pro multis: » quia hoc sacramentum valet in remissionem peccatorum sumentibus per modum sacramenti: quod notatur signanter, cum dicit, « Pro vobis, » quibus dixerat, *Accipite*. Valet etiam per modum sacrificii multis non sumentibus, pro quibus offertur: quod significatur, cum dicitur, « Et pro multis. » Secundo virtus ejus consideratur per comparationem ad vitam justitiae, quam facit per fidem, secundum illud Rom. 3, 24: « Ju« stificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem « quae est in Christo Jesu, quem proposuit (1) « propitiationem per fidem in sanguine ipsius: » et quantum ad hoc dicit, Mysterium, idest occultum, fidei: quia scilicet fides passionis Christi erat occulta in omnibus sacrificiis veteris testamenti, sicut veritas in signo. Hoc autem Ecclesia habet ex traditione Apostolorum, cum in canone Scripturae non inveniatur. Tertio virtus ejus attenditur quantum ad vitam gloriae, in quam per passionem Christi introducitur, secundum illud Hebr. 10, 19: « Ha« bentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine « Christi: » et quantum ad hoc dicit. « Novi et « aeterni testamenti. » Æterni siquidem, quia est dispositio de hereditate aeterna; novi autem ad differentiam veteris, qui temporalia promittebat. Unde Hebr. 9, 15, dicitur: « Ideo novi testamenti me« diator est, ut morte intercedente . . . . repro« missionem accipiant qui vocati sunt aeternae hae« reditatis. »

Deinde cum dicit, *Hoc facite*, injungit usum hujus sacramenti, dicens: *Hoc facite, quotiescumque sumitis, in meam commemorationem*, scilicet in memoriam meae passionis. Unde et Thren. 3, 20, dicit Propheta: « Memoria memor ero, et tabescet « in me anima mea: » et Isa. 63, 7: « Miseratio« num Domini recordabor. »

Est autem notandum, quod in calice principaliter quidem debet poni vinum rationibus supradictis; debet autem apponi et aqua. Probabile enim est quod Christus in coena vinum mixtum discipulis dederit propter consuetudinem terrae illius, in qua, ut temperetur fortitudo vini, ab omnibus vinum bibitur aqua mixtum. Unde et Prov. 9, 5, Sapientia dicit: « Bibite vinum quod miscui vobis. » Nihilominus tamen aqua vino mixta significat populum Christianum Christo per passionem conjunctum, secundum illud Apoc. 17, 15: « Aquae, populi « sunt, et gentes: » et participatio sanguis Christi a fidelibus pertinet ad usum sacramenti, qui non est de necessitate hujus sacramenti. Sed potest vinum consecrari absque aqua; licet peccet qui sic consecrat, non servans ritum Ecclesiae. Et ideo, si sacerdos ante consecrationem vini advertat quod aqua non fuerit apposita calici, debet apponere; si vero post consecrationem advertat, non debet apponere, sed debet perficere sacramentum. Nihil enim post consecrationem est sanguini Christi miscendum, quia talis permixtio non posset esse sine qualicumque corruptione vini consecrati, quod pertinet ad crimen sacrilegii.

Dicunt autem quidam, quod cum de latere Christi pendentis in cruce fluxerit sanguis et aqua, ut legitur Joann. 19, sicut vinum convertitur in sanguinem, ita aqua in aquam.

Sed hoc non competit; quia in illa aqua figuratur ablutio quae est per baptismum. Et ideo alii dicunt, quod facta conversione vini in sanguinem, aqua remanet in sua substantia, et circumtegitur accidentibus vini. Sed neque hoc competit (1): quia aqua admiscetur vino ante consecrationem, quando non differt ab alio vino; unde non seorsum manet, sed permiscetur.

Et ideo dicendum est, quod aqua convertitur in vinum, et sic totum convertitur in sanguinem Christi. Propter quod mos est modicum de aqua apponere, et praecipue si sit vinum debile, quod non potest nisi modicum aquae in seipsum convertere.

(1) *Al.* propitiatorem.

(1) *Al.* sed hoc non competit.

Deinde cum dicit, *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc etc.*, exponit verba Domini quae dixerat, *Hoc facite in meam commemorationem*, dicens: *Quotiescumque enim manducabitis panem hunc*. Et dicit *Panem*, propter species remanentes; dicit autem, *Hunc* propter idem numero corpus significatum et contentum. *Et calicem*, scilicet hunc, *bibetis, mortem Domini annuntiabitis*, repraesentando scilicet eam per hoc sacramentum; et hoc *donec veniat*, idest usque ad ultimum ejus adventum: in quo datur intelligi quod hic ritus Ecclesiae non cessabit usque ad finem mundi, secundum illud Matth. ult. 20: « Ecce ego vobiscum sum usque « ad consummationem saeculi; » et Luc. 21, 23: « Non praeteribit generatio haec (scilicet Ecclesiae) « donec omnia fiant. »

LECTIO VII.

Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo: et sic de pane illo edat et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles et dormiunt, multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur. Dum judicamur autem, a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. Itaque, fratres mei, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in judicium conveniatis. Cetera autem, cum venero, disponam.

Postquam Apostolus ostendit dignitatem hujus sacramenti, hic excitat fideles ad sumendum illud reverenter: et primo ponit periculum quod imminet indigne sumentibus; secundo adhibet salutare remedium, ibi, *Probet autem seipsum homo.* Dicit ergo primo: *Itaque*, ex quo hoc quod sacramentaliter manducatur, est corpus Christi, et quod bibitur est sanguis Christi, *quicumque manducaverit hunc panem vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini.* In quibus verbis primo considerandum est qualiter aliquis indigne manducat et bibit: quod quidem secundum Glossam contingit tripliciter. Primo quidem quantum ad celebrationem hujus sacramenti, quia scilicet aliquis aliter celebrat sacramentum eucharistiae quam a Christo traditum est; puta si offerat in hoc sacramento alium panem quam triticeum, vel alium liquorem quam vinum de vite. Unde Levit. 10, dicitur, quod Nadab et Abiu, filii Aaron, obtulerunt coram Domino ignem alienum, quod eis praeceptum non erat; egressusque ignis a Domino, devoravit eos. Secundo ex hoc quod aliquis non devota mente accedit ad eucharistiam: quae quidem indevotio quandoque est veniale; puta cum aliquis distracta mente ad saecularia negotia, accedit ad hoc sacramentum, habitualiter retinens debitam reverentiam ad ipsum: et talis indevotio licet impediat fructum hujus sacramenti, qui est spiritualis refectio, non tamen facit reum corporis et sanguinis Domini sicut hic Apostolus loquitur. Quaedam vero indevotio est peccatum mortale, quae scilicet est cum contemptu hujus sacramenti: prout dicitur Malach. 1, 12: « Vos polluistis nomen meum in eo quod di- « citis: Mensa Domini contaminata est, et quod « superponitur contemptibile. » Et de tali indevotione loquitur Glossa. Tertio modo dicitur aliquis indignus ex eo quod cum voluntate peccandi mortaliter, accedit ad eucharistiam. Dicitur enim Levit. 21, 23: « Non accedat ad altare qui maculam ha- « bet. » Intelligitur aliquis maculam peccati habere quamdiu est in voluntate peccandi, quae tamen tollitur per poenitentiam. Per contritionem quidam quae tollit voluntatem peccandi, cum proposito confitendi et satisfaciendi, quantum ad remissionem culpae et poenae aeternae; per confessionem autem et satisfactionem quantum ad totalem remissionem poenae, et reconciliationem ad membra Ecclesiae. Et ideo in necessitate quidem, puta quando aliquis copiam confessionis (1) habere non potest, sufficit contritio ad sumptionem hujus sacramenti. Regulariter autem debet confessio praecedere cum aliqua satisfactione. Unde in lib. de eccl. Dogmatibus (cap. 53) dicitur: « Communicaturus satisfaciat lachrymis et ora- « tionibus, et confidens de Domino, mundus (2) « accedat ad eucharistiam intrepidus et securus. « Sed hoc de illo dico quem capitalia peccata et « mortalia non gravant. Namque quem mortalia « crimina post baptismum commissa premunt, hor- « tor prius publica poenitentia satisfacere, et ita « sacerdotis judicio reconciliatum communioni so- « ciari, si non vult ad condemnationem euchari- « stiam percipere. »

Sed videtur quod peccatores non indigne accedant ad hoc sacramentum: nam in hoc sacramento sumitur Christus, qui est spiritualis medicus, qui de se dicit Matth. 9, 12: « Non est opus valenti- « bus medicus, sed male habentibus. »

Sed dicendum, quod hoc sacramentum est spirituale nutrimentum, sicut baptismus est spiritualis nativitas. Nascitur autem aliquis ad hoc ut vivat, sed non nutritur nisi jam vivus; et ideo hoc sacramentum non competit peccatoribus qui nondum vivunt per gratiam; competit eis tamen baptismus. Et praeterea eucharistia est sacramentum caritatis et ecclesiasticae unitatis, ut dicit Augustinus super Joan. (tract. 26). Cum igitur peccator careat caritate, et sit separatus merito ab Ecclesiae unitate, si accedat ad hoc sacramentum, falsitatem committit, dum significat se habere caritatem quam non habet. Quia tamen peccator quandoque habet fidem hujus sacramenti, licitum est ei hoc sacramentum inspicere, quod omnino infidelibus denegatur, ut Dionysius dicit 3 cap. ecclesiasticae Hierarchiae.

Secundo considerandum est quomodo ille qui indigne sumit hoc sacramentum, sit reus corporis et sanguinis Domini; quod quidem in Glossa tripliciter exponitur. Uno modo materialiter. Incurrit enim reatum ex peccato commisso circa corpus et sanguinem Domini, prout in hoc sacramento continentur, quod indigne sumit, et ex hoc ejus culpa aggravatur: tanto enim culpa (3) gravior, quanto

(1) *Al.* confessoris.
(2) *Al.* de Domino mundi.
(3) *Al.* ejus culpa.

major est contra quem peccatur: Hebr. 10, 29: « Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia « eum qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem « testamenti pollutum duxerit? » Secundo exponitur per similitudinem, ut sit sensus: *Reus erit corporis et sanguinis Domini*, et mortis Domini poenas dabit: hoc est, ac si Christum occiderit punietur, secundum illud Heb. 6, 6: « Rursum cruci- « figentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui ha- « bentes. »

Sed secundum hoc videtur gravissimum esse peccatum eorum qui indigne sumunt corpus Christi.

Sed dicendum, quod peccatum aliquod habet gravitatem dupliciter. Uno modo ex ipsa specie peccati, quae sumitur ex objecto: et secundum hoc gravius est peccatum quod contra divinitatem committitur, puta infidelitas, blasphemia vel aliquid hujusmodi, quam quod committitur contra humanitatem Christi: unde et ipse Dominus Matth. 12, dicit, quod qui dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei. Et iterum gravius est peccatum quod committitur contra humanitatem in propria specie quam sub specie sacramenti. Alio modo gravitas peccati attenditur ex parte peccantis. Magis autem peccat qui ex odio aut invidia vel ex quacumque malitia peccat, sicut peccaverunt illi qui Christum crucifixerunt, quam qui peccat ex infirmitate, sicut interdum peccant illi qui indigne sumunt hoc sacramentum. Non ergo per hoc intelligitur quod peccatum indigne sumentium hoc sacramentum comparetur peccato occidentium Christum secundum aequalitatem, sed secundum similitudinem speciei, quia utrumque est circa eumdem Christum.

Tertio modo exponitur: *Reus erit corporis et sanguinis Domini;* idest corpus et sanguis Domini facient eum reum: ita enim bonum male sumptum nocet, sicut prodest malum quo quis bene utitur, sicut stimulus satanae Paulo.

Per haec autem verba excluditur error quorumdam dicentium, quod quam statim hoc sacramentum tangitur a labiis peccatoris, desinit sub eo esse corpus Christi: contra quod est quod Apostolus dicit: *Quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne.* Secundum enim praedictam opinionem nullus indignus manducaret vel biberet. Contrariatur autem praedicta opinio veritati hujusmodi sacramenti, secundum quam tamdiu corpus et sanguis Christi manent in Sacramento, quamdiu remanent species, in quocumque loco existant.

Deinde cum dicit, *Probet autem seipsum homo*, adhibet remedium contra praedictum periculum: et primo ponit remedium; secundo assignat rationem, ibi, *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit;* tertio rationem manifestat per signum, ibi, *Ideo inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi.* Dicit ergo primo: Quia tantum reatum incurrit qui indigne sumit hoc sacramentum, ideo necesse est ut primo homo seipsum probet, idest diligenter examinet suam conscientiam, ne sit in eo voluntas peccandi mortaliter, vel aliquod peccatum praeteritum, de quo non sufficienter poenituerit: *et sic*, post diligentem examinationem securus (1) *de pane illo edat et de calice bibat:* quia digne sumentibus non est venenum, sed medicina. Galat. ult. 4, « Opus autem suum « probet unusquisque. » 2, Corinth. 13, 5: Si es- « tis in fide Christi, vos probate. »

Deinde cum dicit, *Quicumque enim manducaverit panem hunc etc.* assignat rationem praedicti medii, dicens: Ideo probatio praeexigitur: *qui enim indigne manducat et bibit, judicium*, idest condemnationem, *sibi manducat et bibit;* sicut dicitur Joan. 5, 29: « Resurgent qui male egerunt in re- « surrectionem judicii: » *non dijudicans corpus Domini*; idest ex eo quod non discernit corpus Domini ab aliis, indifferenter ipsum assumens sicut alios cibos. Levit. 23, 3: « Omnis homo qui ac- « cesserit ad ea quae consecrata sunt, in quo est « immunditia, peribit coram Domino. »

Sed contra videtur esse quod dicit Joan. 6, 58: « Qui manducat me, vivit propter me. »

Sed dicendum est, quod duplex est modus manducandi hoc sacramentum: scilicet spiritualis et sacramentalis. Quidam ergo manducant sacramentaliter et spiritualiter, qui scilicet ita sumunt hoc sacramentum quod etiam rem sacramenti participant, scilicet caritatem, per quam est ecclesiastica unitas; et de talibus intelligitur verbum Domini inductum: « Qui manducat me, vivit propter « me. » Quidam vero manducant sacramentaliter tantum, qui scilicet ita hoc sacramentum percipiunt quod rem sacramenti, idest caritatem, non habent: et de talibus intelligitur quod hic dicitur: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat, et bibit.* Est autem praeter duos modos quibus sumitur sacramentum hoc, tertius modus sumendi, quo manducatur per accidens, dum scilicet sumitur non ut sacramentum: quod quidem contingit tripliciter. Uno modo sicut quando aliquis fidelis sumit hostiam consecratam, quam non credit esse consecratam: talis enim habet habitum utendi hoc sacramento, sed non utitur eo actu ut sacramento (1). Alio modo, sicut quando hostiam consecratam sumit aliquis infidelis, qui nullam fidem habet hujus sacramenti: talis enim non habet habitum utendi hoc sacramento, sed solum potentiam. Tertio modo, sicut quando hostiam sacratam comedit mus, vel quodlibet animal brutum, quod etiam non habet potentiam utendi hoc sacramento. Ex hoc igitur quod spiritualiter sumentes hoc sacramentum acquirunt vitam, alliciuntur quidam ad hoc quod frequenter hoc sacramentum assumant: ex hoc autem quod indigne sumentes acquirunt sibi judicium, plures deterrentur, ut rarius sumant; et utrumque commendandum videtur. Legimus enim Luc. 19, quod Zachaeus recepit Christum gaudens in domum suam: in quo ejus caritas commendatur: legitur etiam ibidem 7, 6, quod Centurio dixit Christo: « Non « sum dignus ut intres sub tectum meum, » in quo commendatur honor et reverentia ejus ad Christum. Quia tamen amor praefertur timori; per se loquendo commendabilius esse videtur quod aliquis frequentius sumat quam quod rarius. Quia tamen quod est in se eligibilius, potest esse minus eligibile quantum ad hunc vel illum; considerare quilibet in seipso debet quem effectum in se habeat frequens susceptio hujus sacramenti. Nam si aliquis sentiat se proficere in fervore dilectionis ad Christum, et in fortitudine resistendi peccatis, quae

(1) *Al. deest* securus.

(1) *Al omittuntur illa verba* sed non utitur eo actu ut sacramento.

plurimum consequuntur homines, debet frequenter sumere; si vero ex frequenti sumptione sentiat aliquis in se minus reverentiam hujus sacramenti, monendus est ut rarius sumat. Unde et in lib. de ecclesiasticis Dogmatibus dicitur: « Quotidie eucha-« ristiam sumere nec laudo nec vitupero. »

Deinde cum dicit, *Ideo inter vos multi infirmi etc.*, manifestat praedictam rationem per signum: et primo ponit signum; secundo assignat causam illius signi, ibi, *Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur.* Circa primum considerandum est, quod sicut Augustinus dicit in 1 de Civ. Dei. cap. 8, si omne peccatum nunc manifeste Deus plecteret poena, nihil ultimo judicio reservari putaretur. Rursus si nullum peccatum nunc puniret, nulla esse divina providentia crederetur. In signum ergo futuri judicii, Deus etiam in hoc mundo pro peccato quosdam temporaliter punit; quod maxime observatum videtur in principio legislationis tam novae quam veteris. Legimus enim Exod. 32, propter peccatum vituli aurei adorati, multa millia hominum perempta. Rursum legitur Act. 5, propter peccatum mendacii et furti, Ananiam et Saphiram interiisse. Unde et propter peccatum hujus sacramenti indigne sumpti, aliqui in primitiva Ecclesia puniebantur a Deo infirmitate corporali, vel etiam morte: unde dicit: *Ideo*, scilicet in signum futuri judicii, *inter vos multi* indigne sumentes corpus Christi, sunt *infirmi* corporaliter. Psalm. 15, 2: « Multiplicatae sunt infirmitates, » *et imbecilles*, idest longa invaletudine laborantes: *et dormiunt multi*, scilicet morte corporali, secundum quod sumitur dormitio 1 ad Thess. 4, 12: « Nolumus « vos ignorare de dormientibus. »

Deinde cum dicit, *Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique judicaremur*, assignat duplicem rationem praedicti signi: quarum prima sumitur ex parte nostri; secunda ex parte Dei, ibi, *Cum judicamur autem a Domino corripimur.* Ex parte autem nostra, causa divinae punitionis est a negligentia, quia in nobis ipsis peccata commissa punire negligimus. Unde dicit: *Quod si nosmetipsos dijudicaremus*, redarguendo et puniendo peccata nostra, *non utique judicaremur;* idest, non puniremur a Domino neque postmodum in futuro, neque etiam in praesenti.

Sed contra est quod supra 4, 3, dictum est: *Sed neque meipsum judico:* et Rom. 14, 22, dicitur: « Beatus qui non judicat semetipsum. »

Sed dicendum est, quod aliquis potest seipsum judicare tripliciter. Uno modo, discutiendo; et sic aliquis debet judicare seipsum et quantum ad opera praeterita, et quantum ad futura, secundum illud Galat. ult. 4: « Opus suum probet unusquisque. » Alio modo sententialiter, seipsum absolvendo, quasi judicando se innocentem quantum ad praeterita: et secundum hoc nullus debet judicare seipsum, ut scilicet se innocentem judicet; secundum illud Job 9, 20: « Si justificare me voluero, os meum con-« demnabit me; si innocentem me ostendero, pra-« vum me comprobabit. » Tertio modo reprehendendo, ut scilicet faciat aliquid quod ipse judicat esse malum; et hoc modo intelligitur quod inductum est: « Beatus est qui non judicat semetipsum « in eo quod probat. » Sed quantum ad ea quae jam fecit, debet quilibet seipsum judicare, reprehendendo, et puniendo pro maleficiis. Unde dicitur Job 13, 15: « Vias meas in conspectu ejus ar-« guam; » et 23, 4: « Ponam coram eo judicium, « et os meum replebo increpationibus: » et de hoc judicio Augustinus dicit in lib. de Poenitentia, et inducitur hoc in Glossa: « Versetur ante oculos « nostros imago futuri judicii, et ascendat homo « adversum se ante faciem suam: atque constituto « in corde judicio, adsit accusans cogitatio, et testis « conscientia, et carnifex cor. Inde quidem sanguis « animi confitentis per lacrymas profluat: postremo « ab ipsa mente talis sententia proferatur, ut se « indignum homo judicet participem corporis et « sanguinis Domini. »

Deinde cum dicit, *Cum judicamur autem*, ponit causam quae est ex parte Dei, dicens: *Cum judicamur autem a Domino*, idest in hoc mundo punimur, *corripimur;* idest, hoc fit ad correctionem nostram, ut scilicet quilibet propter poenam quam sustinuit, a peccato recedat. Unde et Job 5, 17, dicitur: « Beatus vir qui corripitur a Domino; » et Proverb. 3, 12: « Quem diligit Dominus, cor-« ripit. » Vel etiam dum per poenam unius alius peccare desistit. Proverb. 19, 25: « Pestilente fla-« gellato, stultus sapientior erit. » Et hoc ideo *ut non damnemur*, aeterna damnatione in futuro, *cum hoc mundo*, idest cum hominibus mundanis.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres mei etc.* reducit eos ad debitam observantiam: et primo ponitur id quod nunc ordinat; secundo ponitur promissio de ordinatione futura, ibi, *Cetera autem, cum venero disponam.* Circa primum tria facit. Primo ponit ordinationem suam, dicens: *Itaque fratres mei*, ne unusquisque coenam suam praesumat ad manducandum, *cum convenitis*, scilicet in Ecclesiam, *ad manducandum*, scilicet corpus Christi, *invicem expectare*, ut scilicet simul omnes sumatis. Unde Exod. 12, 6: « Immolabit haedum « multitudo filiorum Israel. » Secundo excludit excusationem dicens: *Si quis autem esurit*, et non potest tantum expectare, *domi manducet*, scilicet communes cibos, postmodum eucharistiam non sumpturus. Eccl. 36, 20: « Omnem escam manducabit « venter. » Tertio rationem assignat, dicens: *Ut non conveniatis*, scilicet ad sumendum corpus Christi *in judicium*, idest in vestram condemnationem. Deinde ponitur promissio cum dicit, *Cetera*, scilicet quae non sunt tanti periculi, *cum venero*, praesentialiter *disponam*, qualiter scilicet ea conservare debeatis. Ex quo patet quod Ecclesia multa habet ex dispositione Apostolorum quae in sacra Scriptura non continentur. Eccl. 10, 3: « Civitates inhabi-« tabuntur (idest Ecclesiae disponentur) per sen-« sum prudentium, » scilicet Apostolorum.

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

De spiritualibus autem nolo vos ignorare, fratres. Scitis autem quoniam cum Gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini, euntes. Ideo notum vobis facio quod nemo in spiritu Dei loquens dicit, Anathema Jesu. Et nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto. Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus; et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; et divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.

Postquam Apostolus prosecutus est de tribus sacramentis, scilicet baptismo, matrimonio et eucharistia; hic incipit determinare de his quae pertinent ad rem sacramentorum. Est autem duplex res sacramenti: una significata et contenta, scilicet gratia, quae statim cum sacramento confertur; alia significata et non contenta, scilicet gloria resurrectionis, quae in fine expectatur. Primo ergo agit de donis gratiarum; secundo de gloria resurrectionis, 15 cap. ibi, *Notum autem vobis facio.* Circa primum primo (1) agit de gratiis gratis datis; secundo praefert omnibus his caritatem, quae pertinet ad gratiam gratum facientem, 13, cap. ibi, *Si linguis hominum loquar et Angelorum;* tertio comparat gratias datas ad invicem, 14 cap. ibi, *Sectamini caritatem.* Circa primum duo facit. Primo prooemialiter (2) exponit quid intendat dicens: Dixi, quod cetera quae pertinent ad usum sacramentorum, cum venero, disponam; sed quaedam statim vobis tradere oportet; et hoc est quod dicit: *De spiritualibus autem*, idest de donis gratiarum, quae sunt a Spiritu sancto, o *fratres, nolo vos ignorare.* Est enim maximum genus ingratitudinis ignorare beneficia accepta, ut Seneca dicit in lib. de Beneficiis; et ideo, ut homo non sit Deo ingratus, non debet spirituales gratias ignorare. Supra 2, 12: *Spiritum accepimus qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.* Isa. 5, 13: « Praeterea captivus ductus est populus meus, quia non « habuit scientiam, » scilicet spiritualium. Secundo, ibi, *Scitis quoniam cum Gentes essetis etc.* prosequitur suam intentionem: et primo ostendit spiritualium gratiarum necessitatem: secundo ponit gratiarum distributionem, ibi, *Divisiones vero gratiarum sunt.* Necessitas autem alicujus rei maxime cognoscitur ex defectu ipsius. Unde circa primum duo facit. Primo ponit defectum quem patiebantur ante susceptam gratiam; secundo concludit gratiae necessitatem, ibi, *Ideo notum vobis facio.* Dicit ergo primo: *Scitis*, quasi experti, *quoniam cum Gentes essetis*, idest gentiliter viventes, nondum suscepta gratia per baptismum: Galat. 11, 15: « Nos enim « natura Judaei, non ex Gentibus peccatores: » Eph. 4, 17: « Gentes ambulant in vanitate sensus sui: » eratis *euntes*, quasi prompta mente et assidua, secundum illud Hierem. 8, 6: « Omnes conversi sunt « ad cursum suum, quasi equus impetu vadens in « praelium. » Prov. 1, 16: « Pedes eorum ad ma« lum currunt; » *ad simulacra muta*, scilicet adoranda et colenda, secundum illud Psalm. 113, 5: « Os habent, et non loquentur. » Et ponit specialiter in eis defectum locutionis, quia locutio est proprius effectus cognitionis; unde ostenditur non intelligere simulacra, et per consequens nihil divinitatis habere si sunt muta. Et hoc *prout ducebamini*, idest sine aliqua resistentia. Ducebantur autem vel allecti ex pulchritudine simulacrorum: unde dicitur in Epistola Hieremiae (1): « Videbitis in « Babylonia deos aureos et argenteos . . . Videte « ne metus vos capiat in ipsis. » Aut etiam ex imperio alicujus principis, sicut legitur Dan. 3 quod Nabuchodonosor cogebat homines adorare statuam auream: et 2 Machab. 6, dicitur de quibusdam, quod ducebantur cum amara necessitate in die natalis regis ad sacrificia. Vel etiam instinctu daemonum, qui ad hoc praecipue anhelant ut divinus cultus eis exhibeatur, secundum illud Matth. 4, 9: « Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris « me. » Ibant ergo ad idola colenda prout ducebantur, idest sine aliqua resistentia, sicut de juvene etiam vecorde dicitur Proverb. 7, 22: « Statim « eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam. » Per hoc ergo apparet quod homo ante susceptam gratiam prompte currit in peccatum sine resistentia. Specialiter autem facit mentionem de peccato idolatriae propter tria. Primo quidem, quia hoc est peccatum gravissimum, introducere alium Deum; sicut gravissime peccaret contra regem qui alium regem in regnum ejus introduceret. Unde dicitur Job 31, 26: « Si vidi solem cum fulgeret, et lunam « incedentem clare, et osculatus sum manum meam « (scilicet quasi cultor solis et lunae): quae est « iniquitas maxima, et negatio contra Deum altis« simum. » Secundo, quia a peccato idolatriae omnia alia peccata oriebantur, secundum illud Sap. 14, 27: « Nefandorum idolorum cultura, omnis mali « causa est. » Tertio, quia hoc peccatum apud Gentiles commune erat, et non reputabatur. Unde in Psalm. 95, 5, dicitur: « Omnes dii gentium « daemonia. »

Est autem considerandum, quod quidam dixerunt hominem in peccato mortali existentem, sine gratia quidem (2) non posse a peccato cui subjacet, liberari: quia remissio peccatorum non fit nisi per gratiam, secundum illud Rom. 3, 24: « Justificati « per gratiam ejus. » Posse autem se praeservare a peccato mortali sine gratia per liberum arbitrium. Sed haec positio non videtur vera. Primo quidem, quia non potest aliquis se a peccato mortali praeservare nisi omnia legis praecepta servando: cum

(1) *Al. omittitur* primo.
(2) *Al.* principaliter.

(1) *Nempe* Baruch 6, 3.
(2) *Al.* quadam.

nullus mortaliter peccet nisi transgrediendo aliquod legis praeceptum; et ita posset aliquis observare omnia legis praecepta sine gratia, quod est haeresis Pelagiana. Secundo, quia caritatem, per quam Deus diligitur super omnia, nullus potest habere sine gratia, secundum illud Rom. 5, 5: « Caritas Dei « diffusa est in cordibus nostris per Spiritum san- « ctum, qui datus est nobis. » Non potest autem esse quod homo omnia peccata declinet, nisi Deum super omnia diligat; sicut illud magis contemnitur quod minus diligitur. Poterit ergo esse per aliquod tempus quod ille qui caret gratia a peccato abstinebit quousque occurrat illud propter quod Dei praeceptum contemnet a quo ducitur ad peccandum. Signanter autem Apostolus dicit, *Prout ducebamini.*

Deinde cum dicit, *Ideo notum vobis facio etc.* concludit duos effectus gratiae, quorum primus est quod facit abstinere a peccato: secundus est quod facit operari bonum: et hoc ponit ibi, *Et nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto.* Dicit ergo primo: Ex quo quando sine gratia eratis, prompte ad peccandum currebatis, *ideo notum vobis facio,* quod si gratiam habuissetis, hoc vobis non contigisset; *nemo enim in Spiritu Dei,* idest per Spiritum Dei, *loquens dicit, Anathema Jesu,* idest blasphemiam contra Jesum, secundum illud 1 Joan. 4, 3: « Omnis spiritus qui solvit « Jesum, ex Deo non est. Notandum quod supra posuit gravissimum peccatum, quod est blasphemia, quod per gratiam declinatur, ut de aliis minoribus peccatis intelligatur. Potest autem per hoc quod dicitur, *Anathema Jesu,* intelligi quodlibet peccatum mortale. Anathema enim separationem significat: dicitur enim ab ana, quod est sursum, et thesis, quod positio, quasi sursum positum: quia olim res quae ab usu hominum separabantur suspendebantur in templis, vel in locis publicis. Omne autem peccatum mortale separat a Jesu, secundum illud Isa. 59, 2: « Iniquitates vestrae diviserunt inter « vos et Deum vestrum. » Quicumque ergo mortaliter peccat, dicit corde vel ore, *Anathema,* idest separationem a Jesu. *Nemo* ergo *in Spiritu Dei loquens dicit, Anathema Jesu*: quia nullus per Spiritum Dei peccat mortaliter; quia, ut dicitur Sap. 1, 5: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet fictum »

Sed secundum hoc videtur quod quicumque habet Spiritum sanctum, non possit peccare mortaliter: quia etiam dicitur 1 Joan. 3, 9: « Omnis « qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quo- « niam semen ipsius in eo manet. »

Sed dicendum est, quod quantum est ex Spiritu Dei, homo non facit peccatum, sed magis a peccato retrahitur: potest tamen peccatum facere ex defectu voluntatis humanae, quae Spiritui sancto resistit, secundum illud Act. 7, 51: « Vos autem « semper Spiritui sancto restitistis (1). » Non enim per Spiritum sanctum inhabitantem tollitur facultas peccandi a libero arbitrio totaliter in vita praesenti: et ideo signanter Apostolus non dixit, Nemo Spiritum Dei habens, sed, *Nemo in Spiritu Dei loquens.*

Deinde cum dicit, *Et nemo potest dicere, Dominus Jesus etc.*, ponit secundum effectum gratiae, scilicet quod sine ea homo non potest bonum operari. Dicit ergo: *Et nemo potest dicere* quod *Jesus* est *Dominus, nisi in Spiritu sancto.*

(1) *Al.* resistitis, *ut est modo in Vulgata.*

Contra quod videtur esse, quia per Spiritum sanctum homo introducitur in regnum caelorum, secundum illud Psalm. 142, 10: « Spiritus tuus « bonus deducet me in terram rectam. » Dominus autem dicit Matth. 7, 21: « Non omnis qui dicit « Domine Domine, intrabit in regnum caelorum. » Non omnis ergo qui dicit Dominum Jesum, dicit hoc in Spiritu sancto.

Dicendum est autem quod dicere aliquid in Spiritu sancto potest intelligi dupliciter. Uno modo in Spiritu sancto movente, sed non habito. Movet enim Spiritus sanctus corda (1) aliquorum ad loquendum quos non inhabitat; sicut legitur Joan. 11, quod Caiphas hoc quod de utilitate mortis Christi praedixerat, a semetipso non dixit, sed per spiritum prophetiae. Balaam etiam multa vera praedixit motus a Spiritu sancto, ut legitur Num. 23, et 24, licet eum non haberet. Secundum hoc ergo intelligendum est quod nullus potest dicere quodcumque verum nisi a Spiritu sancto motus, qui est Spiritus veritatis, de quo dicitur, Joan. 16. 13: « Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, « docebit vos omnem veritatem. » Unde et in Glossa Ambrosius hoc in loco dicit: « Omne verum « a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est. » Et specialiter in illis quae sunt fidei, quae per specialem revelationem Spiritus sancti sunt habita, inter quae est quod Jesus sit omnium Dominus: unde Act. 2, 36, dicitur: « Certissime sciat omnis « domus Israel, quia Deus fecit hunc Dominum « Jesum, quem vos crucifixistis. » Alio modo loquitur aliquis in Spiritu sancto movente et habito; et secundum hoc etiam potest verificari quod hic dicitur, ita tamen quod *dicere* accipiatur non solum ore, sed etiam corde et opere. Dicitur enim aliquid corde, secundum illud Psalm. 13, 1: « Dixit « insipiens in corde suo: Non est Deus. » Dicitur etiam aliquid opere, inquantum exteriori opere aliquis suum conceptum manifestat. *Nemo* ergo nisi habendo Spiritum sanctum *potest dicere Jesum Dominum,* ita scilicet quod non solum hoc ore confiteatur, sed etiam corde revereatur ipsum ut Dominum, et opere obediat ipsi quasi Domino. Sic igitur ex verbis praemissis tria circa gratiam considerare possumus. Primo quod sine ea peccatum homo vitare non potest, secundum illud Psalm. 93, 17: « Nisi quia Dominus adjuvit me, paulo « minus in inferno habitasset anima mea. » Secundo quod per eam vitatur peccatum, secundum illud 1 Joan. 3, 9: « Qui natus est ex Deo, non « peccat. » Tertio quod sine ea non potest homo bonum facere, secundum illud Joan. 16, 5: « Sine « me nihil potestis facere. »

Deinde cum dicit, *Divisiones vero gratiarum sunt,* incipit distinguere gratias gratis datas: et primo distinguit eas in generali, secundo manifestat in speciali, ibi, *Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* In his autem quae per gratiam Spiritus sancti conferuntur, tria oportet considerare. Primo quidem facultatem hominum ad operandum; secundo auctoritatem; tertio executionem utriusque. Facultas quidem habetur per donum gratiae, puta per prophetiam, vel potestatem faciendi miracula, aut per aliquid hujusmodi. Auctoritas autem habetur per aliquod ministerium, puta per Apostolatum, vel aliquid hujusmodi. Executio autem pertinet ad operationem.

(1) *Al.* corpora.

Primo ergo distinguit gratias: secundo ministeria, tertio operationes. Quantum ergo ad primum, ostendit necessitatem gratiae, quae tamen non totaliter advenit omnibus, nisi Christo cui datus est Spiritus non ad mensuram, ut dicitur Joan. 3; sed quantum ad alios sunt divisiones gratiarum: quia quidam abundant in una, quidam in alia. Sicut enim in corpore naturali caput habet omnes sensus, non autem alia membra; ita in Ecclesia solus Christus habet omnes gratias quae in aliis membris dividuntur: quod significatur Gen. 2, ubi dicitur, quod fluvius, scilicet gratiarum, egrediebatur ad irrigandum paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita: et Matth. 25 dicitur, quod uni dedit quinque talenta, alii duo, alii unum. Et quamvis dona gratiarum sint diversa, quae a diversis habentur; non tamen procedunt a diversis auctoribus, sicut ponebant Gentiles, qui sapientiam attribuebant Minervae, locutionem Mercurio et sic de aliis. Ad quod excludendum subdit: *idem autem Spiritus*, scilicet sanctus, qui est auctor omnium gratiarum. Ephes. 4, 4: « Unum corpus et unus Spiritus: » et Sapient. 7, 22: « Est spiritus unus et multiplex: » unus in substantia, multiplex in gratiis. Deinde ponit distinctiones ministrationum, dicens: *Et divisiones ministrationum sunt;* idest, diversa ministeria et officia requiruntur ad gubernationem Ecclesiae. Praelati enim Ecclesiae ministri dicuntur: sup. 4, 1: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi.* Pertinet autem ad decorem et perfectionem Ecclesiae ut in ea diversa ministeria sint, quae significantur per ordines ministrantium: quod mirabatur regina Saba in domo Salomonis, ut legitur 3 Reg. 10. Omnes tamen uni Domino serviunt: unde subditur: *Idem autem Dominus.* Supra 8, 6: *Nobis unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia.* Deinde ponit distinctionem operationum, dicens: *Et divisiones operationum sunt*, quibus aliquis in se ipso bonum operatur, sicut per ministrationes ad proximum. Psalm. 103, 23: « Exibit homo ad opus suum, » scilicet sibi proprium. Eccli. 33, 11: « Immutavit (idest distinxit) vias « (idest operationes) eorum: » quae tamen omnes procedunt ab uno principio: unde subdit, *Idem vero Deus, qui operatur omnia,* sicut prima causa creans omnes operationes. Ne tamen aliae causae videantur esse superfluae, subdit, *In omnibus*, quia in causis secundariis prima causa operatur. Isai. 26, 12: « Omnia opera nostra operatus es in nobis. » Et notandum, quod Apostolus valde congrue gratias attribuit Spiritui, qui est amor, quia ex amore procedit quod aliquid gratis detur ministris (1) a Domino cui ministratur; operationes Deo sicut primae causae moventi. Et quod dicit, *Spiritus*, potest referri ad personam Spiritus sancti: quod dicit, *Dominus*, ad personam Filii; quod dicit, *Deus*, ad personam Patris. Vel haec tria possunt attribui Spiritui sancto, qui est Dominus Deus.

(1) *Al.* ministerii.

LECTIO II.

Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae; alii autem sermo scientiae, secundum eumdem Spiritum; alteri vero fides in eodem Spiritu; alii gratia sanitatum in uno Spiritu; alii operatio virtutum; alii prophetia; alii discretio spirituum; alii genera linguarum: alii interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult.

Posita in generali distinctione gratiarum et ministrationum et operationum, hic manifestat ea quae dixerat, in speciali: et primo quantum ad divisionem gratiarum; secundo quantum ad divisionem, ibi, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, secundo Prophetas etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit distinctionem gratiarum in speciali: secundo adhibet similitudinem, ibi, *Sicut enim corpus unum est, et multa habet membra.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem gratiarum gratis datarum; secundo ponit earum distinctionem, ibi, *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae etc.*; tertio describit earum auctorem (1), ibi, *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus.* Dicit ergo primo: Dictum est, quod sunt divisiones gratiarum. *Unicuique autem datur*, in quo designatur earum subjectum: sicut enim nullum membrum est in corpore quod non participet aliquo modo sensum vel motum a capite: ita nullus est in Ecclesia qui non aliquid de gratiis Spiritus sancti participet, secundum illud Matth. 25, 15: « Dedit unicuique secundum propriam virtutem: » et Ephes. 4, 7: « Unicuique nostrum data est gratia: » *manifestatio Spiritus*, in quo designatur officium gratiae gratis datae. Pertinet autem ad gratiam gratum facientem, quod per eam Spiritus sanctus inhabitet: quod quidem non pertinet ad gratiam gratis datam, sed solum ut per eam Spiritus sanctus manifestetur, sicut interior motus cordis per vocem. Unde Joan. 3, 8, dicitur: « Vocem ejus audis » et in Psalm. 97, 2, dicitur: « Notum fecit Dominus salutare suum. » Manifestatur autem per hujusmodi gratias Spiritus sanctus dupliciter. Uno modo ut inhabitans Ecclesiam, et docens, et sanctificans eam; puta, cum aliquis peccator, quem non inhabitat Spiritus sanctus, faciat miracula ad ostendendum quod fides Ecclesiae, quam ipse praedicat, sit vera: unde dicitur Hebr. 2, 4: « Contestante Deo signis et prodigiis et « variis Spiritus sancti distributionibus. » Alio modo manifestatur per hujusmodi gratias Spiritus sanctus ut inhabitans eum cui tales gratiae conceduntur; unde dicitur Act. 6, quod Stephanus plenus gratia faciebat prodigia et signa multa, quem Spiritu sancto plenum elegerunt. Sic autem non conceduntur hujusmodi gratiae nisi sanctis. Et ne hujusmodi manifestatio vana videatur, subdit, *Ad utilitatem*; scilicet communem: in quo designatur finis harum: et hoc vel dum probatur vera doctrina Ecclesiae, et sic fideles confirmantur, et infideles convertuntur; vel dum sanctitas alicujus proponitur aliis in exemplum: unde et infra 14, 12: *Ad aedificationem Ec-*

(1) *Al.* actionem.

clesiae quaerite ut abundetis: et supra 10, 33. Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant.

Deinde cum dicit, *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae*; ponit distinctionem gratiarum; quae quidem, ut dictum est, dantur ad utilitatem communem. Et ideo oportet earum distinctionem accipere, secundum quod per unum potest aliorum salus procurari. Quod quidem homo non potest facere interius operando, hoc enim solius Dei est, sed solum exterius persuadendo. Ad quod quidem tria requiruntur. Primo quidem facultas persuadendi; secundo facultas persuasionem confirmandi; tertio persuasionem intelligibiliter proponendi. Ad facultatem autem persuadendi requiritur quod homo habeat peritiam conclusionum et certitudinem principiorum circa ea in quibus debemus persuadere. Conclusiones autem in his quae pertinent ad salutem, quaedam sunt principales, scilicet res divinae; et ad hoc pertinet sapientia, quae est cognitio divinarum rerum, ut Augustinus dicit lib. 13 de Trin. (cap. 1): et quantum ad hoc dicitur: *Alii quidem per Spiritum*, scilicet sanctum, *datur sermo sapientiae*, ut possit persuadere ea quae ad cognitionem divinorum pertinent. Luc. 21, 15: « Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contra dicere omnes adversarii vestri. » Supra 2, 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos*. Secundariae conclusiones sunt quae pertinent ad notitiam creaturarum, quarum cognitio dicitur scientia, secundum Augustinum ibidem: et quantum ad hoc subdit: *Alii autem*, scilicet datur, *sermo scientiae, secundum eumdem Spiritum*; ut scilicet per creaturas ea quae sunt Dei manifestare possit. Huic enim scientiae attribuitur illud quo pia fides defenditur et roboratur; non autem quidquid curiositatis in humanis scientiis invenitur, ut Augustinus ibidem dicit. Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sanctorum. » Isai. 33, 6: « Divitiae salutis, « sapientia et scientia. » Est tamen notandum, quod sapientia et scientia inter septem dona Spiritus sancti computantur, sicut habetur Isa. 11; unde Apostolus signanter inter gratias gratis datas non ponit sapientiam et scientiam, sed sermonem sapientiae et scientiae, quae pertinent ad hoc ut homo aliis persuadere valeat per sermonem ea quae sunt sapientiae et scientiae. Principia autem doctrinae salutis sunt articuli fidei: et ideo ad hoc subditur: *Alteri*, scilicet datur, *fides in eodem Spiritu*. Non autem hic accipitur pro fidei virtute, quia hoc commune est omnibus membris Christi, secundum illud Hebr. 11, 6: « Sine fide impossibile est placere « Deo: » sed accipitur pro sermone fidei, prout scilicet homo potest recte proponere ea quae fidei sunt; vel pro certitudine fidei, quam aliquis habet excellenter, secundum illud Matth. 17, 28: « Mulier, magna est fides tua. » Ea vero quae pertinent ad salutarem doctrinam, non possunt confirmari seu probari ratione, quia rationem humanam excedunt, secundum illud Eccli. 3, 25: « Plurima supra sensum hominis ostensa sunt tibi: » confirmantur autem seu probantur signo divino: unde et Moyses mittendus ad populum Israel, signum accepit a Deo, per quod confirmaret ea quae ex parte Dei dicebat, ut patet Exod. 4; sicut et signo regio confirmatur quod aliquid fit de mandato regis. Signum autem Dei sumitur uno quidem modo ab eo quod solus Deus facere potest; sicut sunt miracula, quae Apostolus hic in duo distinguit: nam primo dicit: *Alii*, scilicet datur, *gratia sanitatum*, idest per quam alicujus possit sanare infirmitatem, *in uno*, scilicet et eodem, *Spiritu*. Hier. 17, 14: « Sana me Domine, et sanabor. » Ex his enim persuadetur aliquis, non solum propter magnitudinem facti, sed etiam propter beneficium. Secundo autem dicit: *Alii* datur *operatio virtutum*, ex quibus aliquis persuadetur solum propter magnitudinem facti; puta, cum mare dividitur, ut legitur Exod. 14, vel quod sol et luna stetit in caelo, sicut legitur Josue 10. Gal. 3, 4: « Qui tribuit « nobis spiritum, et operatur virtutes in nobis? » Alio autem modo accipitur signum divinum ab eo quod solus Deus cognoscere potest. Hoc autem est vel futurum contingens, secundum illud Isa. 41, 23: « Annuntiate quae ventura sunt, et sciemus « quia dii estis vos; » et quantum ad hoc dicit: *Alii*, scilicet datur, *prophetia* quae est divina revelatio rerum eventus (1) immobili veritate denuntians. Joel. 2, 28: « Effundam de Spiritu meo « super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri. » Aliud autem est cognitio humani cordis, secundum illud Hierem. 17, 9: « Pravum est cor hominis, et « inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus « scrutans corda, et probans renes: » et quantum ad hoc subdit: *Alii discretio spirituum*; ut scilicet homo discernere possit quo spiritu aliquis moveatur ad loquendum vel operandum: puta, utrum spiritu caritatis, vel spiritu invidiae. 1 Joan. 4: « Nolite « credere omni spiritui; sed probate spiritus si ex « Deo sunt. » Facultas autem persuasionem pronuntiandi consistit in hoc quod homo possit loqui intelligibiliter aliis: quod quidem impeditur dupliciter. Uno modo per diversitatem idiomatum; contra quod remedium adhibetur per hoc quod dicit, *Alii*, scilicet dantur *genera* (2) *linguarum*, ut scilicet possit loqui diversis linguis, ut intelligatur ab omnibus, sicut de Apostolis legitur Act. 2, quod loquebantur variis linguis. Alio modo per obscuritatem Scripturae inducendae: contra quod remedium datur per id quod subditur: *Alii interpretatio sermonum*, idest difficilium Scripturarum. Dan. 5, 16: « Audivi de « te quod possis obscura interpretari. » Gen. 40, 8: « Numquid non Dei est interpretatio? »

Deinde cum dicit, *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*, determinat auctorem praedictarum gratiarum: circa quod tres errores excludit. Primo quidem Gentilium attribuentium diversa dona diversis diis: contra quod dicit: *Haec autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*. Eph. 4, 4: « Unum corpus, et unus spiritus. » Secundo errorem eorum qui Deo attribuebant solum universalem providentiam rerum, ponentes quod distinctiones particularium fiunt solum per causas secundas; contra quod subditur: *Dividens singulis prout vult*. Eccli. 33, 2: « In multitudine « disciplinae Dominus (3) separavit eos. » Tertio excludit errorem eorum qui diversitatem gratiarum attribuebant vel fato, vel humano merito, et non solum voluntati divinae, sicut Macedoniani, qui dicebant Spiritum sanctum esse ministrum Patris et Filii: et hoc excludit per hoc quod subdit, *Prout vult*. Joan. 3, 8: « Spiritus ubi vult spirat. »

(1) *Al.* inter eventus.
(2) *Al.* datur gratia *linguarum*.
(3) *Al.* Domino.

LECTIO III.

Sicut enim unum corpus est, et membra habet multa, omnia autem membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt: ita et Christus. Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judaei sive Gentiles, sive servi sive liberi; et omnes in uno Spiritu potati sumus. Nam et corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, Quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore. Et si dixerit auris, Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore. Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore, sicut voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii. Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt; et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus: et quae inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent. Honesta autem nostra nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum pro invicem solicita sint membra. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra: sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra. Vos autem estis corpus Christi, et membra de membro. Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Numquid omnes Apostoli? Numquid omnes Prophetae? Numquid omnes Doctores? Numquid omnes virtutes? Numquid omnes gratiam habent curationum? Numquid omnes linguis loquuntur? Numquid omnes interpretantur? Æmulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Posita distinctione gratiarum, hic manifestat eam per similitudinem corporis naturalis: et primo ponit similitudinem in generali; secundo explicat eam in speciali, ibi, *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa.* Circa primum duo facit. Primo ponitur similitudo; secundo similitudinis adaptatio, ibi, *Ita et Christus.* Circa primum considerandum est, quod sicut dicitur in 5 Metaphys., tripliciter dicitur aliquid unum per se. Uno modo indivisibilitate, ut unitas et punctum; secundum quem modum unitas excludit totaliter multitudinem, non solum actualem, sed etiam potentialem. Alio modo dicitur unum continuitate, ut linea et superficies; quae quidem unitas excludit multitudinem actualem, sed non potentialem. Tertio modo integritate; quae non excludit multitudinem neque potentialem neque actualem; sicut domus est una quae constituitur ex diversis lapidibus et lignis; et eodem modo corpus hominis aut cujuslibet animalis est unum, quia ejus perfectio integratur ex diversis membris, sicut ex diversis animae instrumentis: unde et anima dicitur esse actus corporis organici, idest ex diversis organis constituti. Proponit ergo primo Apostolus quod unitas corporis, membrorum multitudinem non excludit, dicens, quod *sicut corpus unum est, et multa membra habet*: unde et Rom. 12, 4, dicitur: « In uno corpore multa membra « habemus. » Item proponit quod multitudo membrorum non tollit corporis unitatem: unde subdit: *Omnia autem membra corporis cum sint multa,* nihilominus *unum corpus sunt,* quod ex omnibus perficitur. Unde et Job 10, 11, dicitur: « Pelle et « carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. »

Deinde cum dicit, *Ita et Christus,* ponitur adaptatio similitudinis: et primo adaptat similitudinem, dicens: *Ita et Christus,* scilicet est unus: secundum illud supra 8, 6: *Unus Dominus noster Jesus, per quem omnia*: et tamen multa et diversa habet membra, scilicet omnes fideles, secundum illud Rom. 12, 5: « Multi unum corpus sumus in Christo. » Secundo ponitur ratio adaptationis: ubi ponitur duplex ratio distinctionis. Una quidem ratio unitatis est Spiritus sanctus, secundum illud Ephes. 4, 4: « Unum corpus et unus spiritus. » Sed per virtutem Spiritus sancti duplex beneficium consequimur. Primo quidem quia per ipsum regeneramur, secundum illud Joan. 3, 5: « Nisi qui rena- « tus fuerit ex aqua et Spiritu sancto. » Unde dicit: *Etenim in uno Spiritu,* scilicet per virtutem unius Spiritus sancti, *omnes nos,* qui sumus membra Christi, *sumus baptizati in unum corpus,* idest in unitatem Ecclesiae, quae est corpus Christi, secundum illud Ephes. 1, 22: « Ipsum dedit caput « super omnem Ecclesiam, quae est corpus ejus. » Gal. 3, 27: « Omnes qui in Christo baptizati estis, « Christum induistis. » Secundo per Spiritum sanctum reficimur ad salutem: unde subdit: *Et omnes potati sumus in uno Spiritu,* idest per virtutem unius Spiritus sancti. Potest autem hic potus intelligi dupliciter. Uno modo de interno refrigerio, quod Spiritus sanctus cordi humano praebet, extinguendo sitim carnalium desideriorum et concupiscentiarum: unde Eccli. 15, 3: « Aqua salutari sa- « pientiae potavit eum. » Joan. 7, 38: « Flumina « de ventre ejus fluent aquae vivae. » Alio modo potest intelligi de potu sacramentali, qui per Spiritum sacratur. Supra 10, 4: *Omnes eumdem potum spiritalem biberunt.* Interponitur autem duplex ratio diversitatis. Una ex parte ritus, cum dicit: *Sive Judaei sive Gentiles*: alia ex parte conditionis, cum dicit: *Sive servi sive liberi.* Nulla enim hujusmodi diversitas impedit unitatem corporis Christi. Unde Galat. 3, 28: dicitur: Non est Judaeus neque « Graecus; non est servus neque liber: unum enim « erit (1) in Christo Jesu. »

Deinde cum dicit, *Nam et corpus non est unum membrum, sed multa,* explicat similitudinem in speciali: et primo describit conditionem corporis naturalis et membrorum ipsius; secundo adaptat ad corpus mysticum Christi, ibi, *Vos autem estis corpus Christi.* Circa primum duo facit. Primo describit integritatem corporis naturalis: secundo habitudinem membrorum ad invicem, ibi, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo.* Circa primum tria facit. Primo proponit quod intendit; secundo manifestat exemplificando, ibi, *Si dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore, non ideo non est de corpore*; tertio probat ducendo ad inconveniens, ibi, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* Dicit ergo primo: Dictum est quod omnes nos in unum corpus mysticum baptizati sumus, quod repraesentat similitudo corporis naturalis: *nam corpus* naturale hominis, *non est unum membrum, sed multa:* quia scilicet ejus perfectio non salvatur in uno membro, sed integratur ex multis, quae neces-

(1) *Al.* estis.

se habent deservire diversis potentiis et actibus animae. Unde et Rom. 12, 4, dicitur: « Sicut in « uno corpore multa membra habemus, omnia au- « tem membra corporis non eumdem actum ha- « bent: ita multi unum corpus sumus in Christo. »

Deinde cum dicit, *Si dixerit pes etc.*, manifestat quod dixerat, exemplificando in membris quibusdam: et primo membris deservientibus motui: et ponit duo membra: pedem tamquam ignobilius membrum, quod calcat terram, et portat totius corporis pondus; manum autem tamquam membrum nobilius, eo quod ipsa est organum organorum: et hoc est quod dicit: *Si dixerit pes, Non sum de corpore*, quoniam non sum manus, *non ideo non est de corpore*; quasi dicat: Perfectio corporis non tota consistit in uno membro, quamvis nobiliori; sed ad ejus perfectionem requiruntur etiam ignobiliora. Per membra autem deservientia motui, designantur in Ecclesia homines dediti vitae activae: ita quod pedes sunt subditi, de quibus dicitur Ezech. 1, 7: « Pe- « des eorum pedes recti: » per manus autem figurantur praelati, per quos alii disponuntur: unde et Cant. 5, 14, dicitur: « Manus illius tornatiles, « aureae, plenae hyacinthis. » Sunt autem in Ecclesia necessariae non solum manus, idest praelati, sed etiam pedes, idest subditi: unde Prov. 14, 28, dicitur: « In multitudine populi dignitas regis. » Secundo exemplificat de membris servientibus virtuti apprehensivae; et ponit oculum, qui deservit visui, et aurem, quae deservit auditui: nam isti duo sensus praecipue deserviunt humanae sapientiae: visus quidem quantum ad inventionem, eo quod plures rerum differentias ostendit; auditus autem quantum ad disciplinam, quae fit per sermonem. Horum tamen sensuum dignior est visus quam auditus: quia et spiritualior est, et plura demonstrat, ac per hoc oculus est dignior aure. Dicit ergo: *Et si dixerit auris*, quae est ignobilius membrum, *Non sum de corpore, quia non sum oculus*, qui est membrum nobilius, *non ideo non est de corpore*. Per membra ergo deservientia virtuti apprehensivae designantur in Ecclesia illi qui student vitae contemplativae: inter quos sunt sicut oculi, doctores, qui per seipsos veritatem inspiciunt: unde dicitur Cant. 5, 22: « Oculi ejus sicut columbae « super rivos aquarum, quae resident juxta fluenta « plenissima. » Per aures autem significantur discipuli, qui a magistris veritatem audiendo recipiunt: unde et Dominus (1) Matth. 13, 9, dicit: « Qui « habet aures audiendi, audiat. » Sunt enim in Ecclesia necessarii non solum doctores, sed etiam discipuli: unde et Job 29, 11, dicitur: « Auris au- « diens beatificavit me. »

Deinde cum dicit, *Si totum corpus oculus, ubi auditus?* probat ducendo ad inconveniens duplex: quorum primum est subtractio necessariorum a corpore; secundum est remotio integritatis corporis, ibi, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* Circa primum duo facit. Primo ponit inconveniens quod sequitur, dicens: *Si totum corpus esset oculus*, quod est membrum nobilius, *ubi esset auditus?* idest instrumentum audiendi; quasi dicat, Si in Ecclesia essent omnes magistri. Unde dicitur Jac. 3, 1: « Nolite plures magistri fieri, « fratres mei. » Et iterum *si totum corpus esset auditus*, idest instrumentum audiendi, *ubi* esset *odoratus?* per quem possunt in Ecclesia intelligi illi qui etsi non sint capaces verborum sapientiae, percipiunt tamen quaedam ejus indicia a remotis, quasi odorem: unde et Cant. 1, 3, dicitur: « In « odorem unguentorum tuorum currimus. » Secundo asserit contrariam veritatem, scilicet quod nec visus nec auditus corpori debent deesse, dicens: *Nunc autem Deus posuit*, idest ordinate disposuit, *membra diversa*. Nam etsi membrorum distinctio sit opus naturae, hoc tamen agit natura ut instrumentum divinae providentiae. Et ideo primam causam dispositionis membrorum assignans, subdit: *Unumquodque eorum in corpore;* quasi dicat: Non sic posuit membra diversa ut unumquodque eorum secundum se separatim existeret; sed ut omnia convenirent in uno corpore; et *sicut voluit*. Nam prima causa institutionis rerum est voluntas divina, secundum illud Psalm. 113, 3: « O- « mnia quaecumque voluit fecit. » Sic autem et in Ecclesia disposuit diversa officia et diversos status, secundum suam voluntatem: unde et Ephes. 1, 11, dicitur: « Praedestinati secundum propositum « ejus qui operatur omnia secundum consilium « voluntatis suae. »

Deinde cum dicit, *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* ducit ad aliud inconveniens quod est defectus integritatis corporis. Unde primo ponit hoc inconveniens, dicens: *Quod si essent omnia unum membrum, ubi esset corpus?* idest, ubi esset integritas corporalis? quasi dicat, non esset. Ita si omnes in Ecclesia unius conditionis et gradus essent, tolleretur perfectio et decor Ecclesiae, quae in Ps. 44, 14, describitur circumamicta varietate. Secundo asserit veritatem contrariam, dicens: *Nunc autem multa quidem sunt membra, sed unum corpus*, quod ex omnibus integratur. Sic Ecclesia ex diversis ordinibus constituitur: unde et Cant. 6, 3, describitur « terribilis ut castrorum acies or- « dinata. »

Deinde cum dicit, *Non potest autem oculus dicere manui, Opera tua non indigeo*, ponit comparationem membrorum ad invicem: et primo quantum ad necessitatem; secundo quantum ad cultum membris adhibitum, ibi, *Et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circumdamus;* tertio quantum ad mutuam solicitudinem, ibi, *Sed in idipsum pro invicem solicita sint membra*. Circa primum duo facit. Primo proponit omnia membra corporis esse necessaria, quamvis quaedam sint ignobilia; secundo ponit necessitatis comparationem, ibi, *Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*. Ostendit autem primo rationem necessitatis membrorum, secundum duplicem differentiam. Primo quidem secundum differentiam membrorum deservientium motui: unde dicit: *Non potest autem oculus*, qui deservit cognitioni, et significat contemplativos, *dicere manui*, quae deservit motui, et significat activos: *Opera tua non indigeo:* indigent enim contemplativi per opera activorum sustentari: unde et Luc. 10, dicitur, quod cum Maria secus pedes Domini sederet audiens verba ejus, Martha satagebat circa frequens ministerium. Secundo ostendit idem secundum differentiam praelatorum, qui significantur per caput, et subditorum, qui significantur per pedes: et hoc est quod subdit: *Aut iterum caput*, idest praelatus, secundum illud I Reg. 15, 17: « Caput in tribubus Israel factus es: »

(1) *Al. omittitur* Dominus.

non potest dicere *pedibus*, idest subditis: *Non estis mihi necessarii*: quia, ut dicitur Prov. 14, 28, « in « multitudine populi dignitas regis. »

Deinde cum dicit, *Sed multo magis quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*, comparat diversa membra ad invicem quo ad necessitatem eorum, dicens, quod *membra corporis quae videntur esse infirmiora, sunt magis necessaria*, sicut intestina. Ita etiam in Ecclesia sine officio aliquarum abjectarum personarum, puta agricultorum et aliorum hujusmodi, praesens vita transiri non posset; quae tamen posset duci sine aliquibus excellentioribus personis contemplationi et sapientiae deputatis, quae Ecclesiae deserviunt, ad hoc quod sit ornatior, et melius se habens. Ex hoc enim aliquid dicitur necessarium quod est utile ad finem. Illa vero quae sunt nobilissima, non se habent in ratione utilium, sed sunt per se ipsa appetenda ut fines: et ideo dicitur Job 31, 39: « Si fructus terrae comedi absque pecunia, « et animam agricolarum ejus afflixi. »

Deinde cum dicit, *Et quae putamus ignobiliora membra esse corporis, his abundantiorem honorem circumdamus*, comparat membra quantum ad exteriorem cultum: et primo ponit diversitatem quae diversis membris adhibetur; secundo causam diversitatis assignat, ibi, *Deus temperavit corpus ei cui deerat*. Cultus autem exterior membris adhibitus ad duo pertinet: scilicet ad honorem, sicut ea quae apponuntur ad ornatum, ut monilia et inaures; et ad honestatem, sicut quae apponuntur ad tegumentum, ut brachae, et alia hujusmodi. Quantum ergo ad primum cultum dicit primo, *Et quae putamus esse ignobiliora membra corporis, his circumdamus abundantiorem honorem*, idest majorem ornatum; sicut auribus alicubi suspenduntur inaures, oculis autem nihil apponitur; et pedibus apponuntur calceamenta depicta et gemmata, secundum illud Cant. 7, 2: « Quam pulchri sunt gressus tui in calcea« mentis, filia principis. » Manus autem nudae habentur. Et similiter in Ecclesia imperfectioribus sunt magis consolationes adhibendae, quibus perfectiores non egent. Unde dicitur Isa. 40, 11: « In « brachio suo congregabit agnos, et in sinu suo « levabit, fetas ipse portabit: » et 1 Petr. 3, 7, dicitur: « Viri quasi infirmiori vasculo muliebri « impartientes honorem. » Secundo prosequitur quantum ad cultum honestatis, dicens: *Et quae inhonesta sunt, abundantiorem honestatem habent*, idest per studium humanum. Dicuntur autem membra aliqua inhonesta in sanctis non propter aliquam peccati turpitudinem, sed propter inobedientiam membrorum genitalium subsecutam ex peccato originali: vel etiam quia sunt ignobili usui deputata, sicut omnia membra quae deserviunt emissioni superfluitatum, quibus abundantior honestas adhibetur dum studiosius teguntur, quo non indigent membra nobilibus usibus deputata: unde subdit: *Honesta autem nostra nullius egent*, scilicet exterioris honestatis: unde nec faciei velamen apponitur. Et similiter in Ecclesia illi qui sunt in aliquo culpabiles, sunt admonendi et custodiendi, secundum illud Eccli. 42, 11: « Super filiam luxuriosam con« firma custodiam; » et Gal. 6, 1, dicitur: « Si « praeoccupatus quis fuerit in aliquo delicto, vos « qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spi« ritu lenitatis. » Illi autem qui sunt absque culpa his non egent.

Et est notandum, quod triplicem defectum circa membra notavit: scilicet inhonestatis, ignobilitatis et infirmitatis: quorum primum, in membris Ecclesiae pertinet ad culpam; secundum ad conditionem servilem; tertium ad statum imperfectionis.

Deinde cum dicit, *Sed Deus* (1) *temperavit corpus ei cui deerat*, ponit causam praedicti cultus: et primo assignat causam efficientem primam: licet enim homines taliter se habeant ad cultum membrorum, hoc tamen procedit ex ordinatione divina: unde dicit: *Sed Deus temperavit corpus, abundantiorem honorem tribuendo ei* membro *cui deerat:* nam homines hoc faciunt ex quodam divino intellectu (2), secundum illud Job 33, 16: « A« perit aures virorum, et erudiens eos instruit « disciplina. » Secundo ponit causam finalem dicens: *Ut non sit schisma in corpore:* quod quidem sequeretur, si defectui membrorum non subveniretur. Hoc autem schisma quantum ad membra corporis mystici, manifeste vitatur, dum pax Ecclesiae custoditur per hoc quod singulis ea quae sunt necessaria attribuuntur: unde et supra dictum est cap. 1, 10: *Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schismata.* Sed quantum ad membra corporis naturalis, schisma esset in corpore, si debita proportio membrorum tolleretur.

Deinde cum dicit, *Sed in idipsum pro invicem solicita sint membra*, ponit comparationem membrorum ad invicem quantum ad mutuam solicitudinem: et primo proponit eam, dicens: Non solum praedicta membra operantur ad invicem, *sed* etiam *pro se invicem sunt solicita in idipsum*, idest in unitatem corporis conservandi. Et hoc quidem manifeste in corpore naturali apparet: nam quodlibet membrum naturalem quamdam inclinationem habet ad juvamentum aliorum membrorum: unde et naturaliter homo opponit manum ad protegendum alia membra ab ictibus. Et similiter fideles, qui sunt membra corporis mystici, pro se invicem solicitudinem gerunt, secundum illud Eccli. 17, 12: « Unicuique mandavit Deus de proximo suo: » et Galat. 6, 2: « Alter alterius onera portate. » Secundo specificat hanc solicitudinem: et primo in malis, in quibus magis est manifestum: unde dicit: *Et siquid*, scilicet malis, *patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra.* Quod quidem manifestum est in corpore naturali: nam uno membro languente, totum corpus quasi languescit, et ad locum languoris confluunt spiritus et humores quasi ad subveniendum. Et similiter debet esse in fidelibus Christi, ut unus malo alterius compatiatur, secundum illud Job 30, 25: « Flebam quondam super eo qui « afflictus erat et anima mea compatiebatur. » Secundo in bonis: unde subdit: *Sive gloriatur*, idest quocumque modo vigoratur, *unum membrum, congaudent omnia membra.* Quod etiam manifestum est in corpore naturali; in quo vigor unius membri, in juvamentum cedit aliis membris (3). Sic debet etiam esse in membris Ecclesiae ut unusquisque bonis alterius congaudeat. Phil. 2, 17: « Gaudeo et congratulor « omnibus vobis. » Rom. 12, 15: « Gaudere cum « gaudentibus, et flere (4) cum flentibus. »

Deinde cum dicit, *Vos autem estis corpus Christi*, adaptat similitudinem ad propositum: et primo

(1) Al *et Deus*.
(2) *Al.* instinctu.
(3) *Al.* aliorum membrorum.
(4) *Al.* gaudete, et flete.

quantum ad corporis unitatem, dicens: *Vos autem*, scilicet qui estis in unitate fidei congregati, *estis corpus Christi*, secundum illud Ephes. 1, 22: « Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quae « est corpus ejus. » Secundo quantum ad membrorum distinctionem, cum subdit: *Et estis membra de membro:* quod potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, *Estis membra* dependentia *de* Christo *membro;* qui quidem dicitur membrum secundum humanitatem, secundum quam praecipue dicitur Ecclesiae caput: nam secundum divinitatem non habet rationem membri aut partis, cum sit commune bonum totius universi. Alio modo sic. *Vos estis membra* dependentia *de membro*, inquantum per me, Christo acquisiti estis, secundum illud supra 4, 15: *In Christo Jesu per Evangelium ego vos genui.* Tertio modo posset exponi ut designaretur distinctio et series membrorum, ut sit sensus: *Vos estis membra de membro;* idest, ita distinguimini et ordinamini ad invicem, sicut unum membrum ad aliud.

Deinde cum dicit, *Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia*, prosequitur de distinctione ministrationum: circa quod tria facit. Primo assignat ordinem ministrationum; secundo manifestat earum distinctionem, ibi, *Numquid omnes Apostoli?* tertio ordinat eorum affectionem circa diversas administrationes et gratias, ibi, *Æmulamini autem charismata meliora.* Circa primum duo facit. Primo ponit majores seu principales administrationes; secundo ministrationes secundarias, ibi, *Opitulationes etc.* Majores autem ministri in ecclesia sunt Apostoli, ad quorum officium tria pertinent: quorum primum est auctoritas gubernandi fidelem populum, quae proprie pertinet ad officium Apostolatus; secundo facultas docendi; tertio potestas miracula faciendi ad confirmationem doctrinae: et de his tribus habetur Luc. 9, 1, ubi dicitur: « Convocatis « Jesus duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et « potestatem super omnia daemonia, et ut languores « curarent; et misit illos praedicare regnum Dei. » In omnibus autem potestatibus seu virtutibus ordinatis, illud quod est principale, reservatur supremae potestati: alia vero etiam inferioribus communicantur. Potestas autem faciendi miracula ordinatur ad doctrinam sicut ad finem, secundum illud Marc. ult. 20: « Sermonem confirmante sequentibus si- « gnis. » Doctrina autem ordinatur ad gubernationem populi sicut finem, secundum illud Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores secundum cor meum, et pa- « scent vos scientia et doctrina. » Et ideo primus gradus inter ecclesiastica ministeria est Apostolorum, quibus specialiter competit Ecclesiae regimen: et propter hoc dicit: *Et Deus posuit*, idest ordinate collocavit in Ecclesia, *quosdam*, scilicet in determinatis ministeriis, secundum illud Joan. 15, 16: « Posui vos ut eatis, *primum quidem Apostolos*, quorum regimini commisit Ecclesiam, secundum illud Luc. 22, 29. « Ego dispono vobis, sicut dis- « posuit mihi Pater meus, regnum. » Unde et Apoc. 21, super duodecim fundamenta civitatis describuntur duodecim Apostolorum nomina: propter quod et ipsi inter ceteros fideles primatum in spiritualibus gratiis obtinuerunt, secundum illud Rom. 8, 23: « Nos ipsi primitias Spiritus habentes. » Et quamvis ad Apostolos praecipue pertineat doctrinae officium, quibus dictum est Matth. ult. 19: « Euntes docete omnes gentes; » tamen alii in communionem hujus officii assumuntur: quorum quidam per seipsos revelationes a Deo accipiunt, qui dicuntur Prophetae; quidam vero de his quae sunt aliis revelata, populum instruunt, qui dicuntur Doctores, unde subdit, *secundo Prophetas*, qui etiam in novo testamento fuerunt: quod enim dicitur Matth. 11, 13: « Lex et Prophetae usque « ad Joannem, » intelligitur de Prophetis qui futurum Christi adventum praenuntiaverunt: *tertio Doctores*: unde Act. 13, 1, dicitur: « Erant in Ec- « clesia quae erat Antiochiae, Prophetae et Docto- « res. » Similiter etiam et gratia miraculorum fuit aliis communicata, quae primitus a Christo data fuit Apostolis: unde subdit, *Deinde virtutes*, qui scilicet miracula faciunt circa ipsa elementa mundi. Galat. 3, 5: « Operatur virtutes in nobis. » Quantum autem ad miracula quae fiunt in corporibus humanis, subdit: *Exinde gratias curationum:* secundum illud Luc. 9, 1: « Ut languores curarent. »

Deinde cum dicit, *Opitulationes etc.*, ponit minores sive secundarias administrationes: quarum quaedam ordinantur ad regimen Ecclesiae, quod ad Apostolatus dignitatem pertinere diximus; quaedam vero ad doctrinam. Ad regimen Ecclesiae pertinent in generali quaedam *opitulationes*, idest illi qui opem ferunt majoribus praelatis in universali regimine, sicut archidiaconi Episcopis, secundum illud Philip. 4, 3: « Adjuva illas quae mecum laborave- « runt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adju- « toribus meis. » In speciali autem ponit *gubernationes*, sicut sunt parochiales sacerdotes, quibus committitur gubernatio aliquarum particularium plebium. Prov. 11, 14: « Ubi non est gubernator, corruet « populus. » Ad doctrinam autem pertinet secundario quod subdit, *Linguarum genera*, quantum ad illos qui variis linguis loquuntur magnalia, ut dicitur Act. 11, ne scilicet propter varietatem idiomatum evangelica doctrina impediatur. Quantum vero ad amovendum impedimentum doctrinae, quod posset provenire ex obscuritate sermonum, subdit, *interpretationes sermonum.* Infra 14, 13: *Qui loquitur lingua, oret ut interpretetur.*

Deinde cum dicit, *Numquid omnes Apostoli?* manifestat distinctionem praedictarum ministrationum, dicens: *Numquid omnes* in Ecclesia sunt *Apostoli?* quasi dicat, non. *Numquid omnes Prophetae? etc.* Ex quo patet diversitas harum administrationem. Eccli. 33, 11: « In multitudine di- « sciplinae Dominus separavit eos: » et 37, 31: « Non omnia omnibus expediunt. »

Deinde cum dicit, *Æmulamini autem charismata meliora*, ordinat eorum affectum circa praedicta spiritualia dona, dicens: Cum multa sint dona Spiritus sancti, ut dictum est, *aemulamini*, idest desiderate, *charismata meliora*, idest gratias potiores, ut scilicet magis desideretis ea quae sunt meliora, puta prophetiam quam donum linguarum, ut infra 15, dicetur 1 ad Thess. ult 21: « Omnia « probate: quod bonum est tenete. » Et ne in praemissis donis eorum affectus quiesceret, subdit: *Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro*, scilicet caritatem, qua directius in Deum itur. Psalm. 118, 32: « Viam mandatorum tuorum cu- « curri. » Isa. 38, 32: « Haec est via, ambulate « in ea. »

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Si linguis hominum loquar et Angelorum; caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero; nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero; nihil mihi prodest.

Apostolus gratiarum gratis datarum distinctionem assignavit, et ministrationum in quibus membra Ecclesiae distinguuntur; hic agit de caritate quae inseparabiliter concomitatur gratiam gratum facientem: et quia promiserat eis se demonstraturum viam excellentiorem, ostendit praeeminentiam caritatis ad cetera gratuita dona: et primo quantum ad necessitatem, quia scilicet sine caritate alia dona gratuita non sufficiunt: secundo quantum ad utilitatem, quia scilicet per caritatem omnia mala vitantur, et omnia bona aguntur; ibi, *Caritas patiens est etc.*; tertio quantum ad permanentiam, ibi, *Caritas nunquam excidit.* Omnia autem dona gratuita reducere videtur Apostolus ad tria. Nam primo ostendit quod donum linguarum quod pertinet ad locutionem, sine caritate non valet; secundo, quod etiam non valent ea quae pertinent ad cognitionem, ibi, *Et si habuero prophetiam;* tertio ostendit idem de his quae pertinent ad operationem, ibi, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Erat autem apud Corinthios multum desiderabile donum linguarum, ut infra 14, patebit: et ideo ab eo incipiens, dicit: Promisi me demonstraturum excellentiorem viam; et hoc primo patet in dono linguarum: quia *si linguis hominum,* scilicet omnium, *loquar,* idest, si habuero donum gratiae, per quod loqui possim linguis omnium hominum; et ad majorem abundantiam, subdit, *et Angelorum*; *caritatem autem non habeam*; *factus sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens.* Recta comparatione utitur. Anima enim per caritatem vivit, quae vivit Deo, qui est animae vita, secundum illud Deut. 30, 20: « Ipse est vita « tua. » Unde et 1 Joan. 3, 14, dicitur: « Trans- « lati sumus de morte ad vitam, quoniam diligi- « gimus fratres. Qui non diligit, manet in morte. » Recte ergo comparat loquelam caritate carentem, sono rei mortuae, scilicet aeris, aut cymbali, qui licet clarum sonum reddat, non tamen est vivus, sed mortuus; ita etiam locutio hominis caritate carentis, quantumcumque sit diserta, tamen habetur pro mortua, quia non proficit ad meritum vitae aeternae. Est autem differentia inter aes sonans et cymbalum tinniens: quia aes cum sit planum, ex percussione simplicem sonum emittit: cymbalum autem cum sit concavum, ex una percussione sonum multiplicat, quod pertinet ad tinnitum. Æri ergo comparantur qui veritatem simpliciter pronuntiant: cymbalo vero qui veritatem multipliciter pronuntiant, multas rationes et similitudines apponendo, et conclusiones plurimas eliciendo, quae tamen omnia sine caritate habentur ut mortua. Considerandum est autem, quae linguae Angelorum dicantur. Nam cum lingua sit membrum corporeum, et ad ejus usum pertineat donum linguarum, quod interdum lingua dicitur, ut patebit infra 14: neutrum videtur Angelis competere, qui membra non habent. Potest ergo dici, quod per Angelos intelliguntur homines Angelorum officium habentes qui scilicet aliis hominibus divina annuntiant, secundum illud Mal. 11, 7: « Labia sacerdotis custodiunt « scientiam, et legem requirunt ex ore ejus, quia « Angelus Domini exercituum est. » Sub hoc ergo sensu dicitur: *Si linguis hominum loquar et Angelorum,* idest non solum minorum sed etiam majorum, qui alios docent. Potest etiam intelligi de ipsis incorporeis Angelis, prout in Psalm. 103, 4, dicitur: « Qui facit Angelos suos spiritus. » Et quamvis non habeant linguam corpoream, per similitudinem tamen lingua in eis dici potest vis qua manifestant aliis quod habent in mente. Est autem sciendum, quod in cognitione mentis angelicae aliquid est de quo superiores Angeli non loquuntur inferioribus, neque e converso; scilicet ipsa divina essentia, quam omnes immediate vident, Deo se omnibus monstrante, secundum illud Hierem. 31, 34: « Non docebit ultra vir proximum suum, et vir « fratrem suum dicens, Cognosce Dominum: omnes « enim cognoscent me a minimo usque ad ma- « ximum eorum. » Aliquid autem est in cognitione mentis angelicae, de quo superiores loquuntur inferioribus, sed non e converso: et hujusmodi sunt divinae providentiae mysteria, quorum plura cognoscunt in ipso Deo superiores, qui clarius eum vident, quam inferiores: unde superiores de hujusmodi inferiores instruunt vel illuminant; quod locutio potest dici. Aliquid vero est in cognitione mentis angelicae, de quo superiores loquuntur inferioribus, et e converso; et hujusmodi sunt occulta cordium, quae ex libero arbitrio dependent, quae soli Deo patent, et his quorum sunt, secundum illud supra 2, 11: *Quae sunt hominis, nemo novit nisi spiritus hominis qui in ipso est:* quae in notitiam alterius deveniunt, eo cujus sunt manifestante, sive sit inferior sive superior. Fit autem hujusmodi manifestatio dum inferior Angelus superiori loquitur, non per illuminationem, sed per quemdam significationis modum. Est enim in quolibet Angelo aliquid quod naturaliter ab altero Angelo cognoscitur. Dum ergo id quod est naturaliter notum, proponitur ut signum ejus quod est ignotum, manifestatur occultum; et talis manifestatio dicitur locutio, ad similitudinem hominum, qui occulta cordium manifestant aliis per voces sen-

sibiles aut per quodcumque aliud corporale exterius apparens. Unde et ea quae sunt in Angelis naturaliter nota, inquantum assumuntur ad manifestationem occultorum, dicuntur signa vel nutus. Potestas autem manifestandi conceptum suum hoc modo, metaphorice lingua nominatur.

Deinde cum dicit, *Et si habuero prophetiam*, ostendit idem de his quae pertinent ad cognitionem. Est autem attendendum, quod supra proposuit quatuor dona gratuita ad cognitionem pertinentia: scilicet sapientiam, scientiam, fidem, et prophetiam. Incipit ergo hic a prophetia, dicens: *Et si habuero prophetiam*, per quam divinitus occulta revelantur, secundum illud 2 Petr. 1, 21: « Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. » Secundo quantum ad sapientia subdit: *Et novcrim omnia mysteria*, idest occulta divinitatis: quod pertinet ad sapientiam, sedum illud supra 2, 7: « *Loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam.* Tertio quantum ad scientiam dicit, *Et omnem scientiam*, sive humanitus acquisitam, sicut habuerunt Philosophi, sive divinitus infusam, sicut habuerunt eam Apostoli. Sap. 7, 17: « Dedit mihi eorum quae sunt veram scientiam. » Quarto quantum ad fidem subdit: *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam.* Potest autem exponi id quod dicit, *Omnem fidem*, idest omnium articulorum; sed melius est ut exponatur, *Omnem*, idest perfectam fidem, propter illud quod subditur, *Ita ut montes transferam:* dicitur enim Matth. 17, 19: « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic, Transi hinc, et transibit. » Et quamvis granum sinapis sit minimum quantitate, non tamen intelligitur parva, sed perfecta fides grano sinapis comparari. Dicitur enim Matth. 21, 21: « Si habueritis fidem, et non haesitaveritis, non solum de ficulnea facietis: sed etiam si monti huic dixeritis, Tolle, et jacta te in mari, fiet. » Fides ergo quae non haesitat grano sinapis comparatur; quod quanto magis atteritur, tanto magis ejus fortitudo sentitur.

Objiciunt autem aliqui, quod cum multi sancti perfectam fidem habuerint, nullus legitur montes transtulisse.

Quod quidem solvitur per id quod supra 12, 7, dictum est: *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.* Illo enim modo, loco et tempore miracula per gratiam Spiritus sancti fiunt quo Ecclesiae requirit (1) utilitas. Fecerunt autem sancti multa majora quam translationem montium, prout erat fidelibus utile; puta suscitando mortuos, dividendo mare, et alia hujusmodi opera faciendo: et hoc etiam fecissent, si necessitas fuisset. Potest etiam hoc transferri ad expulsionem daemonum de humanis corporibus, qui montes dicuntur propter superbiam. Hier. 13, 16: « Antequam offendant pedes vestri ad montes caliginosos: » et 51, 25, « Ecce ego ad te, mons pestifer, qui corrumpis universam terram. »

Attribuitur autem operatio miraculorum fidei non haesitanti; quia fides innititur omnipotentiae, per quam miracula fiunt. *Si*, inquam, *habuero* omnia praedicta ad perfectionem intellectus pertinentia, *caritatem autem non habuero*, per quam perficitur voluntas, *nihil sum*, scilicet secundum esse gratiae, de quo dicitur Ephes. 2, 10: « Ipsius sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis. » Unde et contra quemdam dicitur Ezech. 28, 19: « Nihil factus es et non eris in perpetuum. » Quod quidem fit propter defectum caritatis, per quam homo bene utitur intellectu perfecto. Sine caritate autem ejus usus bonus non est. Unde et supra 8, dicitur quod scientia inflat, caritas autem aedificat. Est autem notandum (1), quod Apostolus hic loquitur de sapientia et scientia, secundum quod pertinent ad dona gratiae gratis datae, quae sine caritate esse possunt; nam secundum quod computantur inter septem dona Spiritus sancti, nunquam caritate sine habentur. Unde et Sap. 1, 4, dicitur: « In malevolam animam non intrabit sapientia: » et ibid. 10, 10, dicitur: « Dedit illi scientiam sanctorum. » De prophetia autem et fide manifestum est quod sine caritate haberi possunt.

Sed notandum est hic, quod fides firma, etiam sine caritate miracula facit. Unde Matth. 7, 22, dicentibus, « Nonne in nomine tuo prophetavimus, et multas virtutes fecimus? » dicitur: « Nunquam novi vos. » Spiritus enim sanctus operatur virtutes etiam per malos, sicut et per eos loquitur veritatem.

Deinde cum dicit, *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas*, ostendit idem in his quae pertinent ad opera, quae consistunt in hoc quod homo faciat bona, secundum illud Galat. 5, 9; « Bonum facientes non deficiamus. » et in hoc quod patienter sustineat mala, secundum illud Psalm. 91, 15: « Bene patientes erunt, ut annuntient. » Inter cetera vero bona opera magis commendantur opera pietatis, secundum illud 1 ad Timoth. 4, 18: « Pietas ad omnia utilis est. » Circa quod opus quatuor conditiones designat: quarum prima est quod opus pietatis non totum congregetur in unum, sed dividatur in plures, secundum illud Psalm. 102, 9: « Dispersit, dedit pauperibus: » et hoc designatur cum dicitur; *Si distribuero.* Secundo ut opus pietatis fiat ad subveniendum necessitati, non ad serviendum superfluiti, secundum illud Isa. 58, 7: « Frange esurienti panem tuum; » et hoc designatur cum dicitur, *In cibos.* Tertio, ut opus pietatis exhibeatur indigentibus, secundum illud Luc. 14, 13: « Cum facis convivium, voca pauperes; » et hoc designatur cum dicitur: *Pauperum.* Quarto ad perfectionem pertinet ut homo omnia bona sua in opera pietatis expendat, secundum illud Matth. 19, 21: « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia quae habes, et da pauperibus: » et hoc designatur cum dicitur, *Omnes facultates meas.* Inter mala vero quae quis sustinet patienter, potissimum est martyrium: unde dicitur Matth. 5, 10: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam. » Quod etiam quadrupliciter commendat. Primo quidem quia laudabilius est quod necessitate imminente, puta propter defensionem fidei, seipsum offerat passioni, quam si deprehensus patiatur: et ideo dicit, *Si tradidero;* sicut et de Christo dicitur Ephes. 5, 2: « Tradidit semetipsum pro nobis. » Secundo, quia gravior est corporis humani jactura quam rerum: de quo tamen quidam commendantur: Hebr. 10, 34: « Rapinam bonorum vestrorum cum gaudio sustinuistis. » Et ideo dicit, *Corpus.* Isa. 50, 6: « Dedi corpus meum

(1) *Al.* requiritur.

(1) *Al.* attendendum.

« percutientibus. » Tertio laudabilius est quod aliquis exponat corpus suum supplicio, quam corpus filii, vel cujuscumque propinqui: de quo tamen commendatur quaedam mulier, 2 Machab. 7, 20: « Supra « modum autem mater mirabilis, et bonorum memo- « ria digna, quae pereuntes septem filios sub unius « diei tempore conspiciens, bono animo ferebat. » Et ideo dicit, *Meum*. Jud. 5, 9: « Qui propria volun- « tate obtulistis vos discrimini pro Domino. » Quarto redditur martyrium laudabilius ex acerbitate poenae: de quo subditur, *Ita ut ardeam*, sicut Laurentius. Eccl. 50, 9: « Quasi ignis effulgens, et « thus ardens in igne. » Si, inquam, praedicta opera tam excellentia fecero, *caritatem autem non habuero*, vel quia simul cum praedictis operibus adest voluntas peccandi mortaliter, vel quia fiunt propter inanem gloriam; *nihil mihi prodest*, scilicet quantum ad meritum vitae aeternae, quae solis diligentibus Deum repromittitur, secundum illud Job 36, 33: « Annuntiat de ea amico suo, quod possessio ejus « sit. » Et notandum, quod locutionem, quae est vox animalis, si sit sine caritate, comparat non existenti; opera autem quae fiunt propter fidem, si sint sine caritate, dicit esse infructuosa. Sap. 3, 11: « Vacua est spes eorum, et labores sine fructu. »

LECTIO II.

Caritas patiens est, benigna est; caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

Postquam Apostolus ostendit caritatem esse adeo necessariam quod sine ea nullum spirituale donum sufficiat ad salutem; hic ostendit eam adeo esse utilem et efficacis virtutis quod per eam cuncta opera virtutis implentur: et primo praemittit duo quasi generalia; secundo subjungit in speciali virtutum opera quae per caritatem complentur, ibi, *Caritas non aemulatur etc.* Circa primum duo facit. Nam omnis virtus consistit in hoc quod aliqui in operando bene se habeant in sustinendo mala, vel in operando bona. Quantum ergo ad tolerantiam malorum dicit: *Caritas patiens est*, idest, facit patientes tolerari mala. Cum enim homo diligit aliquem propter ejus amorem, de facili tolerat quaecumque difficilia; et similiter qui diligit Deum, propter ejus amorem patienter tolerat quaecumque adversa. Unde et Cant. 8, 7, dicitur: « Aquae mul- « tae non potuerunt extinguere caritatem, nec flu- « mina obruent eam. » Jac. 1, 5: « Patientia o- « pus perfectum habet. » Quantum autem ad operationem bonorum subdit, *Benigna est.* Benignitas autem dicitur quasi bona igneitas; ut scilicet sicut ignis liquefacendo effluere facit, ita caritas hoc efficit ut bona quae homo habet non sibi soli retineat, sed ad alios derivet, secundum illud Proverb. 5, 16: « Deriventur fontes tui foras, et in plateis « aquas tuas divide: » quod quidem caritas facit: unde 1 Joan. 3, 17, dicitur: « Qui habuerit sub- « stantiam hujus mundi, et viderit fratrem suum « necesse habere, et clauserit viscera sua ab eo; « quomodo caritas Dei manet in eo? » Unde et Ephes. 4, 32, dicitur: « Estote invicem benigni et mise- « ricordes: » et Sap. 1, 6, dicitur: « Benignus est « spiritus sapientiae. »

Deinde cum dicit, *Caritas non aemulatur etc.*, proponit in speciali virtutum opera quae caritas efficit: et quia ad virtutem duo pertinent, scilicet abstinere a malo et facere bonum, secundum illud Psalm. 33, 15: « Declina a malo, et fac bonum: » et Isa. 1, 16: « Quiescite agere perverse; discite « bene facere: » primo ostendit quomodo caritas facit omnia mala vitare; secundo quomodo facit omnia bona efficere, ibi, *Congaudet autem veritati.* Malum autem efficaciter non potest homo Deo facere, sed solum sibi et proximo, secundum illud Job 35, 6 « Si peccaveris, quid ei nocebis? » et postea subditur vers. 8: « Homini qui similis tui « est, nocebit impietas tua. » Primo ergo ostendit quomodo per caritatem vitantur mala quae sunt contra proximum; secundo quomodo vitantur mala quibus aliquis deordinatur in seipso, ibi, *Non inflatur etc.* Malum autem quod est contra proximum, potest esse in affectu, et in effectu. In affectu autem praecipue est cum per invidiam quis dolet de bonis proximi; quod directe contrariatur caritati, ad quam pertinet quod homo diligat proximum suum sicut seipsum, ut habetur Levit. 19. Et ideo ad caritatem pertinet ut sicut homo gaudet de bonis propriis, ita gaudeat de bonis proximi. Ex quo sequitur quod caritas excludat invidiam: et hoc est quod dicit: *Caritas non aemulatur*; idest, non invidet, quia scilicet facit cavere invidiam. Unde et in Psal. 36, 1, dicitur: « Noli aemulari in malignantibus: » et Prov. 23: « Non aemuletur cor tuum peccatores. » Quantum ad effectum subdit: *Non agit perperam*, idest perverse contra aliquem. Nullus enim injuste agit contra illum quem diligit sicut seipsum. Isa. 1, 16: « Quiescite agere perverse. »

Deinde cum dicit, *Non inflatur etc.*, ostendit quomodo caritas facit vitare mala quibus aliquis deordinatur in seipso: et primo quantum ad passiones; secundo quantum ad electionem, ibi, *Non cogitat malum.* Ostendit ergo primo quod caritas repellit inordinatam passionem quantum ad tria. Primo quidem quantum ad superbiam, quae est inordinatus appetitus propriae excellentiae. Tunc autem inordinate suam excellentiam quis appetit quando non sufficit ei contineri in eo gradu qui sibi est a Deo praestitus. Et ideo dicitur Eccl. 10, 14: « I- « nitium superbiae hominis apostatare a Deo. » Quod quidem fit dum homo non vult contineri sub regula ordinationis divinae: et hoc repugnat caritati, qua quis super omnia Deum diligit. Colos. 2, 18: « Inflatus sensu carnis suae, et non tenens « caput, ex quo totum corpus per nexus et con- « junctiones subministratum et constructum, cre- « scit in augmentum Dei. » Recte autem superbia inflationi comparatur. Nam id quod inflatur, non habet solidam magnitudinem, sed apparentem: ita superbi videntur quidem esse sibi magni, cum tamen vera magnitudine careant, quae non potest esse absque ordine divino. Sap. 4, 19: « Disrumpet illos infla-

« tos sine voce. » Est autem principalis superbiae filia, ambitio, per quam aliquis quaerit praeesse; quam etiam caritas excludit, quae potius proximis eligit ministrare, secundum illud Galat. 5, 13: « Per caritatem spiritus servite invicem. » Et ideo subdit: *Non est ambitiosa*; idest, facit hominem ambitionem vitare. Eccl. 7, 4: « Noli quaerere ab homine ducatum, neque a rege cathedram honoris. » Secundo ostendit quomodo caritas excludit inordinationem cupiditatis, cum dicit: *Non quaerit quae sua sunt*: ut intelligatur cum praecisione, idest neglectis bonis aliorum: nam qui diligit alios sicut seipsum, bona aliorum quaerit sicut et sui ipsius. Unde et supra 10, 33, Apostolus dixit: *Non quaerens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant:* contra quod de quibusdam dicitur Phil. 2, 21: « Omnes « quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi. » Potest et aliter intelligi, *Non quaerit quae sua sunt*, idest, non repetit ea quae sunt sibi ablata, scilicet in judicio cum scandalo: quia magis amat salutem proximi quam pecuniam, secundum illud Phil. ult. 17: « Non quaero datum, sed requiro fructum abundantem in justitia vestra. » Quod tamen qualiter intelligendum sit, supra 6 dictum est. Tertio ostendit quomodo caritas excludit inordinationem irae, dicens: *Non irritatur*; idest non provocatur ad iram. Est enim ira inordinatus appetitus vindictae. Ad caritatem autem pertinet magis remittere offensas quam supra modum, aut inordinate vindicari, secundum illud Colos. 3, 13: « Donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam. » Jac. 1, 20: « Ira viri justitiam Dei non operatur. »

Deinde cum dicit, *Non cogitat malum*, ostendit quomodo per caritatem excluditur inordinatio electionis. Est autem electio, ut dicitur in 3 Ethic. (cap. 5), appetitus praeconciliati. Tunc ergo homo peccat ex electione et non ex passione, quando ex consilio rationis, affectus ejus provocatur ad malum. Caritas ergo primo quidem excludit perversitatem consilii: et ideo dicit: *Non cogitat malum*: idest, non permittit excogitare quomodo aliquis perficiat malum. Mich. 2, 1: « Vae qui cogitatis inutile, et operamini malum in cubilibus vestris. » Isa, 1, 16: « Auferte « malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. » Vel *caritas non cogitat malum*, quia non permittit hominem per varias suspiciones et temeraria judicia cogitare malum de proximo. Matth. 9, 4: « Ut « quid cogitatis mala in cordibus vestris? » Secundo caritas excludit inordinatum affectum malorum, cum dicit: *Non gaudet super iniquitate*. Ille enim qui ex passione peccat, cum quodam remorsu et dolore peccatum committit; sed ille qui peccat ex electione, gaudet ex hoc ipso quod peccatum committit, secundum illud Prov. 2, 14: « Qui laetantur cum male fecerint, et exultant in rebus « pessimis. » Hoc autem caritas impedit, inquantum est amor summi boni, cui repugnat omne peccatum. Vel dicit, quod caritas *non gaudet super iniquitate*, scilicet a proximo commissa; quinimmo de ea luget, inquantum contrariatur proximorum saluti, quam cupit. 2 Corinth. 12, 21: « Ne iterum cum « venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam « multos ex his qui ante peccaverunt. »

Deinde cum dicit, *Congaudet autem veritati*, ostendit quomodo caritas facit operari bonum: et primo quantum ad proximum: secundo quantum ad Deum, ibi, *Omnia credit*. Quantum ad proximum autem homo operatur bonum dupliciter. Primo quidem gaudendo de bonis ejus; et quantum ad hoc dicit: *Congaudet autem veritati*, scilicet proximi, vel vitae, vel doctrinae, vel justitiae, ex eo quod proximum diligit sicut seipsum. 3 Joan. 3: « Gavisus sum valde venientibus fratribus, et testimonium perhibentibus veritati tuae, sicut in caritate ambulas. » Secundo in hoc quod homo mala proximi sustinet prout decet; et quantum ad hoc dicit, *Omnia suffert*; idest, absque turbatione sustinet omnes defectus proximorum vel quaecumque adversa. Rom. 15, 1: « Debemus nos « firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere. » Galat. 6, 2: « Alter alterius onera portate, et sic « adimplebitis legem Christi, » scilicet caritatem. Deinde cum dicit, *Omnia credit*, ostendit quomodo caritas faciat operari bonum in comparatione ad Deum: quod quidem fit praecipue per virtutes theologicas, quae habent Deum pro objecto. Sunt autem praeter caritatem duae virtutes theologicae, ut infra dicetur, scilicet fides et spes. Quantum ergo ad fidem dicit: *Omnia credit*, scilicet quae divinitus traduntur. Gen. 15, 6: « Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. » Credere vero omnia quae ab homine dicuntur, est levitatis, secundum illud Eccli. 19, 4: « Qui cito « credit, levis est corde. » Quantum autem ad spem dicit: *Omnia sperat*, quae scilicet promittuntur a Deo. Eccli. 2, 9: « Qui timetis Deum, sperate in eum. » Et ne spes frangatur per dilationem, subdit: *Omnia sustinet*; idest, patienter expectat quae promittuntur a Deo, quamvis dilata; secundum illud Habac. 2, 3: « Si moram fecerit, « expecta eum. » Psal. 26, 14: « Confortetur cor « tuum, et sustine Dominum. »

LECTIO III.

Caritas nunquam excidit; sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est. Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli.

Postquam Apostolus ostendit quod caritas excellit alia dona Spiritus sancti necessitate et fructuositate; hic ostendit excellentiam caritatis ad alia dona quantum ad permanentiam; et circa hoc tria facit. Primo proponit differentiam caritatis ad alia dona Spiritus sancti quantum ad permanentiam; secundo probat quod dixerat, ibi, *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus*; tertio infert conclusionem intentam, ibi, *Nunc autem manent fides, spes, caritas*. Circa primum duo facit. Primo proponit permanentiam caritatis; secun-

do cessationem aliorum donorum, ibi, *Sive prophetiae evacuabuntur.* Dicit ergo primo; *Caritas nunquam excidit*: quod quidam male intelligentes, in errorem ceciderunt (1), dicentes, quod caritas semel habita, nunquam potest amitti: cui videtur consonare quod dicitur 1 Joan. 3, 9: « Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet. » Sed hujus dicti primo quidem sententia falsa est: potest enim aliquis caritatem habens, a caritate excidere per peccatum, secundum illud Apocal. 2, 4: « Caritatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque unde excideris, et age poenitentiam. » Et hoc ideo est quia caritas recipitur in anima hominis secundum modum ipsius, ut scilicet possit ea uti, vel non uti. Dum vero ea utitur homo, peccare non potest, quia usus caritatis est dilectio Dei super omnia; et ideo nihil restat propter quod homo Deum offendat; et per hunc modum intelligitur verbum Joannis inductum. Secundo praedicta sententia non est secundum intentionem Apostoli: quia non loquitur hic de cessatione donorum spiritualium per peccatum mortale, sed potius de cessatione donorum spiritualium quae pertinent ad hanc vitam, per gloriam supervenientem: unde sensus Apostoli est: *Caritas nunquam excidit,* quia scilicet sicut est in statu viae, ita permanebit in statu patriae, et cum augmento, secundum illud, Isa. 31, 9: « Dixit Dominus cujus ignis est in Sion (scilicet in Ecclesia militante) et caminus ejus in Hierusalem, » idest in pace caelestis patriae.

Deinde cum dicit, *Sive prophetiae evacuabuntur*, proponit cessationem aliorum donorum spiritualium, et specialiter eorum quae praecipua videntur. Primo quantum ad prophetiam dicit: *Sive prophetiae evacuabuntur:* idest cessabunt, quia scilicet in futura gloria, prophetia locum non habebit propter duo. Primo quidem quia prophetia respicit futurum; status autem ille non expectabit aliquid in futurum, sed erit finale complementum omnium eorum quae ante fuerant prophetata. Unde in Psal. 47, 9, dicitur: « Sicut audivimus (scilicet per Prophetas) ita et vidimus (praesentialiter) in civitate Domini virtutum. » Secundo, quia prophetia est cum cognitione figurali et aenigmatica, quae cessabit in patria: unde dicitur Num. 12, 6: « Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, per somnium aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum; » et Oseae 12, 10: « In manibus Prophetarum assimilatus sum. » Secundo quantum ad donum linguarum dicit: *Sive linguae cessabunt.* Quod quidem non est intelligendum quantum ad ipsa membra corporea, quae linguae dicuntur, ut dicitur infra 15, 52: *Mortui resurgent incorrupti*, idest absque diminutione membrorum: neque etiam intelligendum est quantum ad usum linguae corporeae: est enim futura in patria laus vocalis, secundum illud Psalm. 149, 6: « Exaltationes Dei in gutture eorum, » ut Glossa ibidem exponit. Est ergo intelligendum quantum ad donum linguarum, quo scilicet aliqui in primitiva Ecclesia linguis variis loquebantur, ut dicitur Act. 1; in futura enim gloria quilibet quamlibet linguam intelliget: unde non erit necessarium variis linguis loqui. Nam etiam a primordio generis humani, ut dicitur Gen. 11, unus erat sermo, et unum labium omnibus: quod multo magis erit in ultimo statu, in quo erit unitas consummata. Tertio quantum ad scientiam subdit: *Sive scientia destruetur.*

Ex quo quidam accipere voluerunt, quod scientia acquisita, totaliter perditur cum corpore. Ad cujus veritatis inquisitionem considerare oportet, quod duplex est vis cognitiva: scilicet vis sensitiva et vis intellectiva: inter quas est differentia: quia vis sensitiva est actus organi corporalis, et ideo necesse est quod desinat corpore corrupto: vis autem intellectiva non est actus organi corporei, ut probatur in 3 de Anima; et ideo necesse est quod maneat corpore corrupto. Si ergo aliquid scientiae acquisitae conservetur in parte animae intellectivae, necesse est quod id permaneat post mortem. Quidam ergo posuerunt quod species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili nisi quamdiu intelligit, conservantur autem species phantasmatum in potentiis animae sensitivae, puta in memorativa et imaginativa: ita scilicet quod semper intellectus possibilis quando de novo vult intelligere etiam quae prius intellexit, indigeat abstrahere a phantasmatibus per lumen intellectus agentis; et secundum hoc consequens est quod scientia hic acquisita non remaneat post mortem. Sed haec propositio est primo quidem contra rationem. Manifestum est enim quod species intelligibiles in intellectu possibili recipiuntur ad minus dum actu intelligit. Quod autem recipitur in aliquo, est in eo per modum recipientis. Cum ergo substantia intellectus possibilis sit immutabilis et fixa, consequens est quod species intelligibiles remaneant in eo immobiliter. Secundo est contra auctoritatem Aristotelis in 3 de Anima, qui dicit, quod cum intellectus possibilis est sciens unumquodque, tunc etiam est intelligens in potentia. Et sic patet quod habet species intelligibiles, per quas dicitur sciens, et tamen adhuc est in potentia ad intelligendum in actu: et ita species intelligibiles sunt in intellectu possibili etiam quando non intelligit actu. Unde etiam ibidem Philosophus dicit, quod anima intellectiva est locus specierum, quia scilicet in ea conservantur species intelligibiles. Indiget tamen in hac vita convertere se ad phantasmata, ad hoc quod actu intelligat; non solum ut abstrahat species a phantasmatibus; sed etiam ut species habitas phantasmatibus applicet: cujus signum est quod laeso organo virtutis imaginativae, vel etiam memorativae, non solum impeditur homo ab acquisitione novae scientiae, sed etiam ab usu scientiae prius habitae. Sic ergo remanet scientia in anima post corporis mortem quantum ad species intelligibiles, non autem quantum ad inspectionem phantasmatum, quibus anima separata non indigebit, habens esse et operationem absque corporis communione. Et secundum hoc Apostolus hic dicit, quod scientia destruetur, scilicet secundum conversionem ad phantasmata. Unde et Isa. 29, 14, dicitur: « Peribit sapientia a sapientibus, et intellectus prudentium ejus abscondetur. »

Deinde cum dicit, *Ex parte enim cognoscimus*, probat quod dixerat; et primo inducit probationem: secundo manifestat ea quae in probatione continentur, ibi, *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus etc.* Inducit ergo primo ad probandum propositum, talem rationem. Adveniente perfecto cessat imperfectum: sed dona alia praeter caritatem habent imperfectionem: ergo cessabunt superveniente

(1) *Al.* in errore exciderunt.

perfectione gloriae. Primo ergo proponit minorem propositionem quo ad imperfectionem scientiae, cum dicit: *Ex parte enim cognoscimus*, idest imperfecte: nam pars habet rationem imperfecti. Et hoc praecipue verificatur quantum ad cognitionem Dei, secundum illud Job 36, 26: « Ecce Deus magnus « vincens scientiam nostram: » et 26, 14: « Ecce « haec ex parte dicta sunt viarum ejus. » Proponit etiam imperfectionem prophetiae, cum subdit: *Et ex parte*, idest imperfecte, *prophetamus:* est enim prophetia cognitio cum imperfectione, ut dictum est. Tacet autem de dono linguarum, quod est imperfectius his duobus, ut infra 14, patebit. Secundo ponit majorem, dicens: *Cum autem venerit quod perfectum est*, idest perfectio gloriae, *evacuabitur quod ex parte est;* idest, omnis imperfectio tolletur: de qua perfectione dicitur 1 Pet. ult. 10: « Modicum passos ipse perficiet. » Sed secundum hoc videtur quod etiam caritas evacuetur per futuram gloriam, quia ipsa est imperfecta in statu viae per comparationem ad statum patriae.

Dicendum ergo, quod imperfectio dupliciter se habet ad id quod dicitur imperfectum. Quandoque enim est de ratione ejus; quandoque vero non, sed accidit ei; sicut imperfectio est de ratione pueri, non autem de ratione hominis; et ideo adveniente perfecta aetate, cessat quidem pueritia; sed humanitas fit perfecta. Imperfectio est ergo de ratione scientiae, prout hic de Deo habetur, inquantum scilicet cognoscitur ex sensibilibus. Et similiter de ratione prophetiae, inquantum est cognitio figuraralis et in futurum tendens: non est autem de ratione caritatis, ad quam cognitum bonum diligere pertinet: et ideo superveniente perfectione gloriae cessat prophetia et scientia; caritas autem non cessat, sed magis perficitur: quia quanto perfectius cognoscetur Deus (1), tanto etiam perfectius amabitur.

Deinde cum dicit, *Cum essem parvulus etc.*, manifestat ea quae praemissa sunt; et primo manifestat majorem, scilicet quod veniente perfecto, cessat imperfectum; secundo manifestat minorem, scilicet quod scientia et prophetia sint imperfecta, ibi, *Videmus nunc per speculum in aenigmate.* Ostendit autem primum per similitudinem perfecti et imperfecti quod invenitur in aetate corporali: unde et primo describit imperfectum aetatis corporalis, dicens: *Cum essem parvulus*, scilicet aetate, *loquebar ut parvulus*; idest prout congruit parvulo, scilicet balbutiendo; unde propter naturalem defectum locutionis qui est in parvulis, commendatur sapientia, Sap. 10, quod linguas infantium facit disertas; et ut parvulus loquitur qui vana loquitur: Psal. 11, 3: « Vana lo- « cuti sunt unusquisque ad proximum suum. » Quantum vero ad judicium subdit: *Sapiebam ut parvulus;* idest, approbabam vel reprobabam aliqua stulte ut faciunt parvuli, qui quandoque pretiosa contemnunt et vilia appetunt, ut dicitur Prov. 1, 22: « Usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea « quae sunt sibi noxia cupient ? » Sapiunt ergo ut parvuli qui spiritualibus contemptis, terrenis inhaerent: de quibus dicitur Phil. 3, 19: « Gloria in « confusione eorum qui terrena sapiunt. » Quantum autem ad rationis discursum dicit: *Cogitabam ut parvulus*, idest aliqua vana; unde et in Psalm. 93, 2, dicitur: « Dominus scit cogitationes homi- « num quoniam vanae sunt. » Et videtur Apostolus ordine praepostero haec tria ponere: nam locutio praeexigit judicium sapientiae; judicium vero praesupponit cogitationes rationis. Et hoc satis congruit imperfectioni puerili, in qua est locutio sine judicio, et judicium sine deliberatione. Potest autem referri quod dicit, *Loquebar ut parvulus*, ad donum linguarum; cum dicit, *Sapiebam ut parvulus*, ad donum prophetiae; quod autem subdit, *Cogitabam ut parvulus*, ad donum scientiae. Secundo ponit id quod pertinet ad perfectionem aetatis, dicens: *Quando autem factus sum vir*, idest quando perveni ad perfectam et virilem aetatem, *evacuavi*, idest abjecit *quae erant parvuli:* quia, ut dicitur Isa. 65, 20: « Puer centum annorum morietur, et pec- « cator centum annorum maledictus erit. » Et est attendendum, quod Apostolus hic comparat statum praesentem pueritiae propter imperfectionem; statum autem futurae gloriae propter perfectionem virili aetati.

(1) *Al. omittitur* Deus.

LECTIO IV.

Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum. Nunc autem manent fides, spes caritas, tria haec; major autem horum est caritas.

Hic loquitur de visione quae est cognitio Dei. Unde omnia praecedentia dona evacuanda, sunt intelligenda secundum quod ordinantur ad cognitionem Dei. Circa hoc duo facit. Primo enim probat id quod intendit in generali: secundo in speciali de seipso, ibi, *Nunc cognosco ex parte.* Dicit ergo Dixi, quod ex parte cognoscimus, quia *nunc videmus per speculum in aenigmate*; *sed tunc*, scilicet in patria, videbimus *facie ad faciem.*

Ubi primo considerandum est, quid sit videre per speculum in aenigmate; secundo, quid sit videre facie ad faciem. Sciendum est ergo, quod sensibile aliquod potest tripliciter videri; scilicet aut per sui praesentiam in re vidente, sicut ipsa lux quae praesens est oculo; aut per praesentiam suae similitudinis in sensu immediate derivatam ab ipsa re; sicut albedo quae est in pariete, videtur, non existente ipsa (1) albedine praesentialiter in oculo, sed ejus similitudine, licet ipsa similitudo non videatur ab eo: aut per praesentiam simitudinis non immediate derivatae ab ipsa re, sed derivatae a similitudine rei in aliquid aliud, sicut cum videtur aliquis homo per speculum: non enim similitudo hominis immediate est in oculo, sed similitudo hominis resultantis in speculo. Per hunc ergo modum loquendo de visione Dei, dico, quod naturali cognitione solus Deus videt seipsum: quia in Deo idem est sua essentia et suus intellectus: et ideo sua essentia est praesens suo intellectui. Sed secun-

(1) *Al.* in ipsa.

do modo forte Angeli naturali cognitione Deum vident, inquantum similitudo divinae essentiae relucet immediate in eos. Tertio vero modo cognoscimus nos Deum in vita ista, inquantum invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, ut dicitur Rom. 1; et ita tota creatura est nobis sicut speculum quoddam; quia ex ordine et bonitate et magnitudine, quae in rebus a Deo causata sunt, venimus in cognitionem sapientiae, bonitatis, et eminentiae divinae: et haec cognitio dicitur visio in speculo. Ulterius autem sciendum est, quod hujusmodi similitudo, quae est similitudinis in alio relucentis, est duplex: quia aliquando est clara et aperta, sicut illa quae est in speculo; aliquando obscura et occulta; et tunc illa visio dicitur aenigmatica: sicut dum dico: Me mater genuit, et eadem gignitur ex me: istud est per simile occultum; et dicitur de glacie, quae gignitur ex aqua congelata, et aqua gignitur ex glacie resoluta. Sic ergo patet quod visio per similitudinem similitudinis est in speculo per simile occultum in aenigmate; sed per simile clarum et apertum facit aliam speciem allegoricae visionis. Inquantum ergo invisibilia Dei per creaturas cognoscimus, dicimur videre per speculum: inquantum vero illa invisibilia sunt nobis occulta, videmus in aenigmate. Vel aliter. *Videmus nunc per speculum*, idest per rationem nostram; et tunc ly *per* designat virtutem tantum: quasi dicat: *Videmus per speculum*, ident virtute animae nostrae. Circa secundum vero sciendum est, quod Deus, secundum quod Deus, non habet faciem; et ideo hoc quod dicit, *Facie ad faciem*, metaphorice dicitur. Cum enim videmus aliquid in speculo, non videmus ipsam rem, sed silitudinem ejus; sed quando videmus aliquid secundum faciem, tunc videmus ipsam rem sicut est. Ideo nihil aliud vult dicere Apostolus, cum dicit, *Videbimus* in patria *facie ad faciem*, quam quod videbimus ipsam Dei essentiam. 1 Joan. 3, 2, « Videbimus eum sicuti est. »

Sed contra est, quia Gen. 32, 30, dicitur: « Vidi Dominum facie ad faciem. » Sed constat quod tunc non vidit essentiam Dei. Ergo videre facie ad faciem, non est videre essentiam Dei.

Responsio. Dicendum est, quod illa visio fuit imaginaria. Visionis autem imaginariae est quidam gradus altior (1), scilicet videre illud quod apparet in ipsa imagine in qua apparet; et alius gradus infimus, scilicet audire tantum verba. Unde Jacob, ut insinuaret excellentiam visionis imaginariae sibi ostentae, dicit: « Vidi Dominum facie ad faciem. » idest, vidi Dominum imaginarie apparentem in sua imagine, et non per essentiam suam. Sic enim non fuisset visio imaginaria. Sed tamen quidam dicunt, quod in patria ipsa divina essentia videbitur per similitudinem creatam. Sed hoc est omnino falsum et impossibile: quia nunquam potest aliquid per essentiam cognosci per silitudinem quae non convenit cum re illa in specie. Lapis enim non potest cognosci secundum illud quod est nisi per speciem lapidis quae est in anima. Nulla enim similitudo ducit in cognitionem essentiae alicujus rei, si differat a re illa secundum speciem; et multo minus si differat secundum genus. Non enim per speciem equi vel albedinis potest cognosci essentia hominis, et multo minus essentia Angeli. Multo ergo minus per aliquam speciem creatam, quaecumquae sit illa, potest videri divina essentia, cum ab essentia divina plus distet quaecumque species creata in anima, quam species equi vel aldedinis ab essentia Angeli. Unde ponere quod Deus videatur solum per similitudinem seu per quamdam refulgentiam claritatis suae, est ponere, divinam essentiam non videri. Et praeterea, cum anima sit quaedam similitudo Dei, visio illa non magis esset specularis et aenigmatica, quae est in via, quam visio clara et aperta quae repromittitur sanctis in gloria, et in qua erit beatitudo nostra. Unde Augustinus (et habetur lib. 15 de Trinit., cap. 9) dicit hic in Glossa quod visio Dei quae est per similitudinem, pertinet ad visionem speculi et aenigmatis. Sequeretur etiam quod beatitudo hominis ultima esset in alio quam in ipso Deo; quod est alienum a fide. Naturale etiam hominis desiderium quod est perveniendi ad primam rerum causam, et cognoscendi ipsam per seipsam, esset inane.

Sequitur: *Nunc cognosco ex parte.* Hic illud quod probabit in generali, probat in speciali de cognitione sui ipsius, dicens, *Nunc*, idest in praesenti vita, ego Paulus *cognosco ex parte*, idest obscure et imperfecte: *tunc autem*, scilicet in patria, *cognoscam sicut et cognitus sum*, idest, sicut Deus cognovit essentiam meam, ita Deum cognoscam per essentiam: quod ly *sicut* non importat hic aequalitatem cognitionis, sed similitudinem tantum.

Consequenter infert principalem conclusionem cum dicit: *Nunc autem manent fides, spes, caritas.* Causa autem quare non facit mentionem de omnibus donis, sed de istis tribus tantum, est quia haec tria conjungunt Deo: alia autem non conjungunt Deo nisi mediantibus istis. Alia etiam dona sunt quaedam disponentia ad gignendum ista tria in cordibus hominum: unde et solum ista tria, scilicet fides, spes et caritas, dicuntur virtutes theologicae, quia habent immediate Deum pro objecto.

Sed cum dona sint ad perficiendum vel affectum vel intellectum; et caritas perficiat affectum, fides intellectum: non videtur quod spes sit necessaria, sed superflua.

Ad hoc sciendum est, quod amor est quaedam vis unitiva; et omnis amor in unione quadam consistit. Unde et secundum diversas uniones, diversae species amicitiae a Philosopho distinguuntur. Nos autem habemus duplicem conjunctionem cum Deo. Una est quantum ad bona naturae, quae hic participamus ab ipso: alia quantum ad beatitudinem, inquantum nos hic sumus participes per gratiam supernae felicitatis, secundum quod hic est possibile: speramus etiam ad perfectam consecutionem illius aeternae beatitudinis pervenire, et fieri cives caelestis Hierusalem. Et secundum primam communicationem ad Deum, est amicitia naturalis, secundum quam unumquodque, secundum quod est, Deum ut causam primam et summum bonum appetit, et desiderat ut finem suum. Secundum vero communicationem secundam est amor caritatis, qua solum creatura intellectualis Deum diligit. Quia vero nihil potest amari nisi sit cognitum, ideo ad amorem caritatis exigitur primo cognitio Dei. Et quia hoc est supra naturam, primo exigitur fides, quae est non apparentium; ne homo deficiat vel aberret, exigitur spes, per quam tendat in illum finem sicut ad se pertinentem: et de his tribus dicitur Eccli. 2, 8: « Qui timetis Deum, credite in illum, » quantum ad fidem: « qui timetis Deum,

(1) *Al.* visio autem imaginaria est quidam gradus altior etc.

« sperate in illum » quantum ad spem: « qui timetis Deum, diligite eum » quantum ad caritatem. Ista ergo tria manent nunc; sed caritas major est omnibus, propter ea quae dicta sunt supra.

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

LECTIO I.

Sectamini caritatem, aemulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo: nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad aedificationem et exhortationem et consolationem. Qui loquitur lingua, semetipsum aedificat; qui autem prophetat, Ecclesiam Dei aedificat.

Posita excellentia caritatis ad alia dona, hic consequenter Apostolus comparat alia dona ad invicem, ostendens excellentiam prophetiae ad donum linguarum; et circa hoc duo facit. Primo ostendit excellentiam prophetiae ad donum linguarum; secundo quomodo sit utendum dono linguarum et prophetiae; ibi, *Quid est ergo fratres? etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod donum prophetiae est excellentius quam donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium: secundo ex parte fidelium, ibi, *Fratres mei, nolite pueri effici sensibus*. Prima pars dividitur in duas. Primo ostendit quod donum prophetiae est excellentius dono linguarum quantum ad usum earum in exhortationibus seu predicationibus; secundo quantum ad usum linguarum qui est in orando: ad haec enim duo est usus linguae, ibi, *Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*. Circa primum duo facit. Primo enim praemittit unum, per quod continuat se ad sequentia; et hoc est quod dicit: Dictum est, quod caritas omnia dona excellit. Si ergo ita est, *sectamini*, scilicet totis viribus, *caritatem*, quae est dulce et salubre vinculum mentium. 1 Pet. 4, 8: « Ante omnia caritatem mutuam in vobismetipsis continuam habentes. » Coloss. 3, 14: « Super omnia autem caritatem habete, quod est vinculum perfectionis. » Secundo subdit illud per quod continuat se ad sequentia: et hoc est quod dicit: *Æmulamini spiritualia*; quasi dicat: Licet caritas sit major omnibus donis, tamen alia non sunt contemnenda, sed *aemulamini*, idest ferventer ametis, *spiritualia* dona Spiritus sancti. 1 Petr. 3, 13: « Quid est quod vobis noceat, si boni aemulatores fueritis? » Licet autem aemulatio quandoque sumatur pro ferventi dilectione, quandoque pro invidia; tamen non est aequivocatio, immo unum procedit ab alio: zelari enim et aemulari designat ferventem amorem alicujus rei. Contingit autem quod res amata ita diligatur ferventer ab aliquo quod non patitur ibi consortem, sed ipse vult eam solus et singulariter: et iste est zelus qui secundum quosdam est amor intensus, non patiens consortium in amato. Hoc tamen non contingit in spiritualibus, quae possunt perfectissime a multis participari; sed solum in illis quae non possunt a multis participari. Unde in caritate non est hujusmodi zelus, non patiens consortium in amato; sed tantum in corporalibus, in quibus provenit quod si aliquis habet illud quod ipse zelat, doleat; et ex hoc consurgit aemulatio, quae est invidia: sicut si ego amo dignitatem seu divitias, doleo quod aliquis habet eas, unde et ei invideo. Et sic patet quod ex zelo surgit invidia. Cum ergo dicitur, *Aemulamini spiritualia,* non intelligitur de invidia, quia spiritualia possunt a multis haberi; sed dicit, *Aemulamini*, ut inducat ad ferventer amandum Deum. Et quia inter spiritualia est gradus quidam, quia prophetia excedit donum linguarum; ideo dicit: *Magis autem ut prophetetis*: quasi dicat: Inter spiritualia magis aemulamini donum prophetiae. 1 Thessal. 5, 19: « Spiritum nolite spernere. »

Ad explanationem autem totius capituli praenotanda sunt tria: scilicet quid sit prophetia: quot modis dicatur in Scriptura sancta prophetia: et quid sit loqui linguis.

Circa primum sciendum est, quod Propheta dicitur quasi procul videns, et secundum quosdam dicitur a for faris, sed melius dicitur a pharos quod est videre. Unde 1 Reg. 9, dicitur, quod qui nunc dicitur Propheta, olim videns dicebatur. Unde visio eorum quae sunt procul, sive sint futura contingentia, sive supra rationem nostram, dicitur prophetia. Est igitur prophetia visio seu manifestatio futurorum contingentium, seu intellectum humanum excedentium. Ad hujusmodi autem visionem quatuor requiruntur. Cum enim cognitio nostra sit per corporalia et per phantasmata a sensibilibus accepta; primo exigitur quod in imaginatione formentur similitudines corporales eorum quae ostenduntur; ut Dionysius dicit, quod impossibile est aliter lucere nobis divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum (1) circumvelatum. Secundum quod exigitur est lumen intellectuale, illuminans intellectum ad ea quae supra naturalem cognitionem nostram ostenduntur cognoscenda. Nisi enim ad similitudines sensibiles in imaginatione formatas intelligendas adsit lumen intellectuale, ille cui similitudines hujusmodi ostenduntur, non dicitur Propheta, sed potius somniator; sicut Pharao; qui licet viderit spicas et vaccas, quae erant indicativa futurorum quorumdam; quia tamen non intellexit quod vidit, non dicitur Propheta, sed potius ille, scilicet Joseph, qui interpretatus est: et similiter est de Nabuchodonosor, qui vidit statuam, et non

(1) *Al.* voluminum.

intellexit: unde nec Propheta dicitur, sed Daniel. Et propter hoc dicitur Dan. 10, 1: « Intelligentia « opus est in visione. » Tertium quod exigitur est audacia ad annuntiandum ea quae revelantur: ad hoc enim Deus revelat, ut aliis denuntientur. Hier. 1, 9: « Ecce dedi verba mea in ore tuo. » Quartum est operatio miraculorum, quae sunt ad certitudinem prophetiae. Nisi enim facerent aliqua quae excedunt operationem naturae, non crederetur eis in his quae naturalem cognitionem transcendunt.

Secundum ergo hos modos prophetiae, dicuntur aliqui diversis modis Prophetae. Aliquando enim aliquis dicitur Propheta qui habet omnia ista quatuor; scilicet quod videt imaginarias visiones, et habet intelligentiam de eis, et audacter annuntiat aliis, et operatur miracula: et de hoc dicitur Num. 12, 6: « Si quis « fuerit inter vos Propheta Domini, per somnium « aut in visione apparebo ei, vel per somnium loquar « ad illum. » Aliquando autem dicitur Propheta ille qui habet solas imaginarias visiones; sed tamen improprie et valde remote. Aliquando etiam dicitur P opheta qui habet intellectuale lumen ad explanandum etiam visiones immaginarias, sive sibi sive alteri factas; vel ad exponendum dicta Prophetarum vel Scripturas Apostolorum. Et sic dicitur Propheta omnis qui discernit doctorum scripturas: quia eodem spiritu interpretatae sunt quo editae sunt. Et sic Salomon et David possunt dici Prophetae, inquantum habuerunt lumen intellectuale ad clare et subtiliter intuendum. Nam visio David intellectualis tantum fuit. Dicitur etiam Propheta aliquis solum ex hoc quod Prophetarum dicta denuntiat seu exponit, seu cantat in Ecclesia; et hoc modo dicitur 1 Reg. 19, quod Saul erat inter Prophetas, idest inter canentes dicta Prophetarum. Dicitur etiam aliquis Propheta ex miraculorum operatione, secundum illud Eccl. 48, quod corpus Elisei mortuum prophetavit, idest miraculum fecit. Quod ergo dicit hic Apostolus per totum capitulum de Prophetis, intelligendum est de secundo modo, scilicet quod ille dicitur prophetare qui per lumen intellectuale divinas visiones sibi et aliis factas, exponit. Et secundum hoc planum erit quod hic dicitur de Prophetis.

Circa secundum sciendum est, quod quia in Ecclesia primitiva pauci erant quibus imminebat fidem Christi praedicare per mundum, ideo Dominus, ut commodius et pluribus verbum Dei annuntiarent, dedit eis donum linguarum, quibus omnibus praedicarent: non quod una lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, ut quidam dicunt; sed ad litteram, quod linguis diversarum gentium, immo omnium, loquerentur. Unde dicit Apostolus hoc cap.: *Gratias ago Deo quod omnium vestrum lingua loquor*: et Act. 2, 4, dicitur: « Loquebantur « variis linguis Apostoli. » Et hoc donum multi adepti sunt a Deo in Ecclesia primitiva. Corinthii autem, quia curiosi erant, ideo libentius volebant illud donum quam donum prophetiae. Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apostolus intelligi lingua ignota, et non explanata (2); sicut si lingua Theutonica loquatur quis alicui Gallico, et non exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam si loquatur visiones tantum et non exponat, loquitur lingua. Unde omnis locutio non intellecta nec explanata, quaecumque sit illa, est proprie loqui lingua.

(1) *Al.* et non explanare.

His ergo visis, ad espositionem litterae accedamus, quae plana est. Circa hoc ergo duo facit. Primo probat quod donum prophetiae excellentius est dono linguarum; secundo excludit quamdam objectionem, ibi, *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Quod autem donum prophetiae excedat donum linguarum, probat duabus rationibus: quarum prima sumitur ex comparatione Dei ad Ecclesiam; secunda ratio sumitur ex comparatione hominum ad Ecclesiam. Prima autem ratio talis est. Illud per quod facit homo ea non solum quae sunt ad honorem Dei, sed etiam ad utilitatem proximorum, est melius quam illud quod fit tantum ad honorem Dei, sed prophetia est non tantum ad honorem Dei: sed etiam ad proximi utilitatem: per donum vero linguarum solum illud fit quod est ad honorem Dei; ergo etc. Hujus autem rationis ponit medium: et primo quantum ad hoc quod dicit, quod qui loquitur lingua, honorat tantum Deum: et hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua*, scilicet ignota, *non loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum, *sed Deo*, idest ad honorem Dei tantum, vel *Deo*, quia ipse Deus solus intelligit. Sap. 1, 10: « Auris zeli Dei audit omnia, et tumultus mur« murationum non abscondetur. » Et quod non loquatur homini, subdit: *Nemo enim audit*, idest intelligit. Sic enim frequenter accipitur non audire pro non intelligere. Matth. 13, 9: « Qui habet au« res audiendi, audiat. » Quare autem soli Deo loquatur subdit, quod ipse Deus loquitur: unde dicit: *Spiritus autem Dei loquitur mysteria*, idest occulta. Matth. 10, 20: « Non enim vos estis qui « loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur « in vobis. » Supra 2, 2: *Nemo novit quae sunt Dei* (1), *nisi Spiritus Dei.* Secundo probat id quod dicit, quod prophetia est ad honorem Dei et utilitatem proximorum: unde dicit: *Nam qui prophetat*, idest explanat visiones seu scripturas, *loquitur hominibus*, idest ad intellectum hominum; et hoc *ad aedificationem* incipientium, *et ad exhortationem* proficientium, *et ad consolationem* desolatorum: 1 Thess. 5, 14: « Consolamini pusillanimes. » Tit. 2, 15: « Loquere, et exhortare. » Vel aedificatio pertinet ad spiritualem affectionem: quia ibi primo incipit aedificium spirituale: Eph. 2, 22: « In quo « et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spi« ritus: » exhortatio vero ad inductionem ad bonos actus: quia si affectus est bonus, tunc actus est bonus. Tit. 2, 15: « Haec loquere, et exhortare. » Consolatio vero inducit ad tolerantiam malorum. Rom. 15, 4: « Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Ad haec enim tria inducunt praedicantes divinam Scripturam. Secunda ratio talis est. Illud quod est utile soli facienti, est minus quam illud quod prodest etiam aliis: loqui autem linguis est utile soli ei qui loquitur; prophetare vero aliis prodest: igitur etc. Hujus autem rationis ponit medium: et primo quantum ad primam partem medii: et hoc est quod dicit: *Qui loquitur lingua, semetipsum aedificat.* Psalm. 38, 4: « Concaluit cor meum intra me, et in meditatione mea exardescet ignis. » Secundo quantum ad secundam partem; et hoc est quod dicit: *Qui autem prophetat, Ecclesiam*, idest fideles *aedificat*, instruendo. Ephes. 2, 20: « Superaedifica« ti supra fundamentum Apostolorum et Prophe« tarum. »

(1) Al *qui sunt Spiritus Dei etc.*

LECTIO II.

Volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare; Nam major est qui prophetat quam qui loquitur linguis nisi forte interpretetur, ut Ecclesia aedificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in revelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut quod citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo, et nihil sine voce est. Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor, barbarus; et qui loquitur. mihi barbarus Sic et vos, quoniam aemulatores estis spirituum, ad aedificationem Ecclesiae quaerite ut abundetis.

Hic Apostolus excludit objectionem, seu falsum intellectum qui posset esse circa praemissa: possent enim aliqui credere quod ex quo Apostolus praefert prophetiam dono linguarum, quod donum linguarum esset contemnendum: unde ut hoc excludat, dicit: *Volo autem vos omnes loqui linguis.* Ubi primo ostendit quid intenderit insinuare; secundo rationem horum assignat, ibi, *Nam major est qui prophetat.* Dicit ergo: Licet haec quae dicta sunt, supra dixerim, non tamen volo vos donum linguarum spernere, sed *volo vos omnes loqui linguis*: tamen magis volo ut prophetetis. Num. 11, 29: « Quis tribuat ut omnis populus prophetet? » Cujus rationem assignat cum dicit: *Nam major est qui prophetat;* quasi dicat: Ideo volo ut magis prophetetis, quia *major est qui prophetat.* Et hujus ratio est quia aliquando aliqui moventur a Spiritu sancto loqui aliquid mysticum, quod ipsi non intelligunt: unde isti habent donum linguarum. Aliquando autem non solum loquuntur linguis, sed etiam ea quae dicunt interpretantur: et ideo dicit: *Nisi forte interpretetur.* Nam donum linguarum cum interpretatione est melius quam prophetia, quia, sicut dictum est, interpretatio cujuscumque ardui pertinet ad prophetiam. Unde qui loquitur et qui interpretatur, Propheta est, et donum linguarum habet, et interpretatur, ut Ecclesiam Dei aedificet: ideo dicit: *Ut Ecclesia aedificationem accipiat*, idest non solum intelligat se, sed etiam ut Ecclesia aedificetur, Rom. 14, 19: « Quae aedificationis sunt, invicem custodiamus: » et Rom. 16, 2: « Unusquisque proximo suo placeat in bonum ad aedificationem. »

Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero? Hic probat donum prophetiae esse excellentius quam donum linguarum per exempla: et hoc tripliciter. Primo per exemplum a seipso sumptum; secundo per exemplum sumptum a rebus inanimatis, ibi, *Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur?* tertio per exemplum sumptum ab hominibus diversimode loquentibus, ibi, *Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mundo.* Ex seipso autem argumentatur sic. Constat ergo quod ego non minus habeo donum linguarum quam vos: sed si loquerer vobis solum linguis, et non interpretarer, nihil vobis prodessem: ergo nec vos ad invicem: Et hoc est quod dicit: *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens* (hoc dupliciter potest intelligi, scilicet vel linguis ignotis, vel ad litteram, quibuscumque signis non intellectis) *quid vobis prodero, nisi loquar vobis aut in revelatione aut in scientia aut in prophetia aut in doctrina?* Ubi notandum, quod ista quatuor, scilicet *aut in revelatione etc.*, possunt dupliciter distingui. Uno modo penes ea de quibus sunt: et sic sciendum est, quod illustratio mentis ad cognoscendum est de quatuor. Quia vel est de divinis; et haec illustratio pertinet ad donum sapientiae. Divinorum enim, ut supra dictum est est revelatio: quia *quae sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei*, supra 2, 11. Et ideo dicit, *In revelatione*, qua scilicet illuminatur mens ad cognoscendum divina. Vel est de terrenis, et non de quibuscumque, sed de illis tantum que sunt ad aedificationem fidei; et hoc pertinet ad donum scientiae: et ideo dicit, *In scientia*, non geometriae nec astrologiae, quia haec non pertinent ad aedificationem fidei; sed *in scientia* quae est sanctorum. Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sanctorum. » Vel est de eventibus futurorum, et hoc pertinet ad donum prophetiae; et ideo dicit, *Aut in prophetia.* Sap. 8, 8: « Signa et monstra scit antequam fiant, et eventus temporum et saeculorum. » Notandum autem, quod prophetia non accipitur hic communiter, scilicet secundum quod supra dictum est; sed accipitur hic particulariter, prout est manifestatio futurorum tantum: et secundum hoc definitur a Cassiodoro: « Prophetia est divina inspiratio rerum, futura immobili veritate denuntians. » Eccl. 24, 46: « Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam, et relinquam illam quaerentibus sapientiam. » Vel est de agendis moralibus, et hoc pertinet ad doctrinam; et ideo dicit, *Aut in doctrina.* Rom. 12, 7: « Qui docet, in doctrina. » Proverb. 13, 15: « Doctrina bona dabit gratiam. » Alio modo possunt haec distringui pene diversos (1) modos acquirendi cognitionem: et sic sciendum est quod omnis cognitio aut est a supernaturali principio, scilicet Deo, aut naturali, scilicet lumine naturali intellectus nostri. Si autem a supernaturali principio, scilicet lumine divino infuso, hoc potest esse dupliciter: quia aut (2) infunditur subito cognitio, et sic est revelatio; aut infunditur successive, et sic est prophetia; quam non subito habuerunt Prophetae, sed successive et per partes, ut eorum prophetiae ostendunt. Si vero cognitio acquiratur a naturali principio, hoc aut est per studium proprium, et sic pertinet ad scientiam; aut traditur ab alio, et sic pertinet ad doctrinam.

Tamen quae sine anima sunt vocem dantia, sive tibia, sive cythara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod cytharizatur? Hic ostendit idem per exempla sumpta ex rebus inanimatis, scilicet per instrumenta, quae videntur vocem habere: et primo per instrumenta gaudii; secundo per instrumenta pugnae, ibi, *Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* Dicit ergo: Hoc non solum patet per ea quae supra dicta sunt, sed e-

(1) *Al. deest* diversos.
(2) *Al. omittitur* aut.

tiam quantum ad ea quae sine anima vocem dant, quod loqui linguis solum, non prodest (1) aliis.

Et quae sine anima sunt vocem dantia. Contra. Vox est sonus ab ore animali prolatus naturalibus instrumentis formatus. Non ergo ea quae sunt sine anima, dant vocem.

Dicendum est, quod licet vox non sit nisi animalium, tamen potest dici per quamdam similitudinem, scilicet secundum quod quaedam, sicuti instrumenta, habent quamdam consonantiam et melodiam: et ideo de illis hic (2) facit mentionem, scilicet de cythara, quae dat vocem tactu, et tibia, quae flatu. Si ergo haec dant vocem sine distinctione, *quomodo scietur id quod canitur?* Cum enim homo per instrumenta aliquid intendat exprimere, scilicet aliquos cantus, qui ordinantur vel ad fletum vel ad gaudium: Isa. 30, 29: « Canticum erit « vobis, sicut vox sanctificatae solemnitatis, et « laetitiae cordis: sicut qui pergit cum tibia, ut « intret in montem Domini; » vel etiam ad lasciviam, non poterit dijudicari ad quid canitur tibia, aut ad quid cythara, si sonus sit confusus et indistinctus? Ita si homo loquitur linguis, et non interpretatur, non poterit sciri quid velit dicere.

Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad bellum? Hic ostendit idem per exempla inanimatorum, scilicet per instrumenta ad pugnam ordinata: et sumitur haec similitudo ex libro Num. 10. Ibi enim legitur, quod Dominus praecepit Moysi ut faceret duas tubas argenteas, quae esset ad conveniendum populum, ad movendum castra, et ad pugnandum. Et pro quolibet istorum habebant certum modum tubandi: quia aliter dabant vocem quando debebant convenire ad concilium, aliter quando movebant castra, et aliter quando pugnabant; et ideo arguit Apostolus, quod sicut *si tuba det incertam vocem,* idest indistinctam, nescitur utrum se debeant parare ad bellum; ita et vos si loquimini tantum linguis, nisi distinctum sermonem dicatis interpretando vel exponendo, non poterit quis scire quid loquamini. Per tubam potest intelligi praedicator. Isa. 58, 1: « Quasi tuba « exalta vocem tuam, et annuntia populo meo sce« lera eorum. » Ratio autem quare non potest sciri quid loquamini, est quia *eritis in aëra loquentes,* idest inutiliter. Supra 9, 26: *Sic pugno non quasi aera verberans.*

Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo. Hic sumit exemplum a diversis linguis loquentium; et circa hoc tria facit. Primo ostendit diversitatem linguarum; secundo inutilitatem loquentium sibi ad invicem in linguis extraneis, ibi, *Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus;* tertio concludit quod intendit, ibi, *Sic et vos quoniam aemulatores estis spirituum ad aedificationem Ecclesiae, quaerite ut abundetis.* Dicit ergo primo: Multae et diversae linguae in mundo sunt, et quilibet potest loqui quacumque vult; si tamen non loquatur determinate, non intelligitur: et hoc est quod dicit: *Tam multa, ut puta genera linguarum sunt in hoc mundo.* Hoc potest dupliciter exponi: qoia potest continuari cum praecedentibus, ut dicatur: *Eritis in aera loquentes, et tam multa, ut puta, sunt genera linguarum;* quasi dicat: Ideo *in aera,* idest inutiliter, loquimini omnibus linguis, quia loquimini sine intellectu; quae tamen proprias significationes vocum ad hoc habent ut intelligantur: *nihil* enim *sine voce est.* Vel potest sic punctari. *Eritis in aera loquentes,* idest singulis linguis: *Tam multa ut puta, sunt genera linguarum.*

Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus. Hic ostendit horum inutilitatem; et hoc est quod dicit: Si loquar omnibus linguis, sed *si nesciero virtutem vocis,* idest significationem vocis, *ero cui loquor barbarus.* Hier. 5, 15: « Ad« ducam super te gentem de longinquo, gentem « cujus ignoras linguam. »

Nota, quod barbari secundum quosdam dicuntur illi quorum idioma discordat omnino a latino. Alii vero dicunt, quod quilibet extraneus est barbarus omni alii extraneo, quando scilicet non intelligitur ab eo. Sed hoc non est verum: quia secundum Isidorum, Barbaria est specialis natio. Coloss. 3, 11: « In Christo Jesu non est Barbarus « et Scytha etc. » Sed secundum quod verius dicitur, barbari proprie dicuntur illi qui in virtute corporis vigent, in virtute rationis deficiunt, et sunt quasi extra leges, et sine regimine juris. Et huic videtur consonare Aristoteles in Politicis suis.

Consequenter cum dicit, *Sic et vos . . . quaerite ut abundetis,* concludit quod intendit. Et hoc potest dupliciter construi. Primo ut punctetur hoc modo, quasi dicat: Sic ego ero barbarus vobis, si loquor sine significatione et interpretatione, sicut et vos eritis barbari ad invicem: et ideo *quaerite ut abundetis,* et hoc, *quoniam estis aemulatores spirituum.* Vel alio modo, ut totum ponatur sub distinctione; quasi diceret: Non ergo sitis barbari, sic scilicet sicut ego facio, quoniam *estis aemulatores spirituum,* idest donorum Spiritus sancti, *quaerite,* a Deo, *ut abundetis.* Proverb. 15, 5: « In abun« dantia justitia virtus maxima est: quae quidem « justitia est aedificare alios. » Matth. 7, 7: « Petite, « et dabitur vobis; quaerite, et invenietis; pulsate « et aperietur vobis. »

(1) *Al.* non solum prodest.
(2) *Al.* desideratur hic.

LECTIO III.

Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est? Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente. Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non aedificatur.

Supra ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum rationibus sumptis ex parte exhortationis; hic vero ostendit idem rationibus sumptis ex parte orationis: haec enim duo per linguam exercemus, orationem scilicet et exhortationem. Et circa hoc duo facit: primo enim probat excellentiam prophetiae ad donum linguarum

rationibus; secundo exemplis, ibi, *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.* Circa primum duo facit. Primo ponit necessitatem orationis; secundo ostendit quomodo in oratione plus valet donum prophetiae quam donum linguarum, ibi, *Nam si orem lingua, spiritus meus orat.* Dicit ergo primo: Dixi quod donum linguarum sine dono prophetiae non valet; et ideo quia interpretari est actus prophetiae, quae est excellentior illo, *qui loquitur lingua* ignota, vel extranea, vel aliqua mysteria occulta, *oret,* scilicet Deum, *ut interpretetur,* idest ut interpretandi gratia detur sibi. Coloss. 4, 3: « Orantes ut Deus aperiat ostium. » Glossa aliter exponit *Oret:* orare enim dicitur dupliciter: scilicet vel deprecari Deum vel persuadere: quasi dicat: *Qui loquitur lingua, oret,* idest ita persuadeat, *ut interpretetur.* Et sic accipit orare hic Glossa per totum capitulum. Sed non est haec intentio Apostoli, sed pro deprecatione ad Deum.

Nam si orem lingua, spiritus meus orat. Hic ostendit quod in orando plus valet prophetia quam donum linguarum; et hoc dupliciter. Primo ratione sumpta ex parte ipsius orantis: secundo ratione sumpta ex parte audientis, ibi, *Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiotae, quomodo dicet Amen super tua benedictione?* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem ad propositum ostendendum; secundo removet objectionem, ibi, *Quid ergo est? etc.* Circa primum sciendum est, quod duplex est oratio. Una est privata, quando scilicet quis orat in seipso et pro se: alia publica, quando quis orat coram populo et pro aliis: et in utraque contingit uti et dono linguarum et dono prophetiae. Et ideo vult ostendere quod in utraque plus valet donum prophetiae quam donum linguarum. Et primo in oratione privata: dicens, quod si sit aliquis idiota qui faciat orationem suam dicens Psalmum vel Pater noster, et non intelligit ea quae dicit, iste orat lingua, et non refert utrum oret verbis sibi a Spiritu sancto concessis, sive verbis aliorum. Et si sit alius qui orat et intelligit quae dicit, hic quidem orat et prophetat. Constat autem quod plus lucratur qui orat et intelligit, quam qui tantum lingua orat, qui scilicet non intelligit quae dicit. Nam ille qui intelligit, reficitur et quantum ad intellectum et quantum ad affectum; sed mens ejus qui non intelligit, est sine fructu refectionis. Unde cum melius sit refici quantum ad affectum et intellectum, quam quantum ad affectum solum; constat quod in oratione plus valet prophetiae donum quam solum donum linguarum: et hoc est quod dicit: Dico, quod *oret ut interpretetur. Nam si orem lingua,* idest orando utor dono linguarum, ita quod proferam aliqua quae non intelligo; tunc *Spiritus meus,* idest Spiritus sanctus mihi datus, *orat,* qui inclinat et movet me ad orandum. Et nihilominus mereor in ipsa oratione: quia hoc ipsum quod moveor a Spiritu sancto, est mihi meritum. Rom. 8, 26: « Nam « quid oremus, sicut oportet, nescimus; sed ipse « Spiritus sanctus postulare nos facit. » Vel *spiritus meus,* idest ratio mea, *orat,* idest dictat mihi quod ego loquar ea quae ad bonum sunt, sive verbis propriis, sive aliorum sanctorum. Vel *spiritus meus,* idest virtus imaginativa, *orat,* inquantum voces seu similitudines corporalium sunt tantum in imaginatione, absque hoc quod intelligantur ab intellectu: et ideo subdit: *Mens autem mea,* idest intellectus meus, *sine fructu est,* quia non intelligit. Et ideo melius est in oratione prophetia, seu interpretatio, quam donum linguarum.

Sed numquid quandocumque quis orat et non intelligit quid dicit, est (1) sine fructu orationis? Dicendum, quod duplex est fructus orationis. Unus fructus est meritum, quod homini provenit; alius fructus est spiritualis consolatio et devotio concepta ex oratione. Et quantum ad fructum devotionis spiritualis, privatur qui non attendit ad ea quae orat, seu non intelligit; sed quantum ad fructum meriti, non est dicendum quod privetur (2): quia sic multae orationes essent sine merito, cum vix unum Pater noster possit homo dicere quin mens ad alia feratur. Et ideo dicendum est, quod quando orans aliquando divertit ab his quae dicit, seu quando quis in uno opere meritorio non continue cogitat in quolibet actu quod facit hoc propter Deum, non perdit rationem meriti. Cujus ratio est, quia in omnibus actibus meritoriis qui ordinantur ad finem rectum non requiritur quod intentio agentis conjungatur fini secundum quemlibet actum; sed vis prima, quae movet intentionem, manet in eo opere, etiam si aliquando in aliquo particulari divertat: et haec prima vis facit totum opus meritorium, nisi interrumpatur per contrariam affectionem, quae divertat a fine praedicto ad finem contrarium.

Sed sciendum est, quod triplex est attentio. Una est ad verba, quae homo dicit: et haec aliquando nocet, inquantum impedit devotionem; alia est ad sensum verborum; et haec nocet, non tamen est multum nociva; tertia est ad finem; et haec est melior, et quasi necessaria. Tamen id quod dicit Apostolus, *Mens est sine fructu,* intelligitur de fructu refectionis.

Quid ergo est? Quia posset aliquis dicere: Ex quo orare lingua est sine fructu mentis, sed tamen spiritus orat, numquid ergo non est orandum spiritu? ideo Apostolus hoc removet dicens, quod utroque modo orandum est, et spiritu et mente: quia homo debet servire Deo de omnibus quae habet a Deo: sed a Deo habet spiritum et mentem; et ideo debet de utroque orare. Eccli. 47, 10: « De omni « corde suo laudavit Dominum, et dilexit Deum « qui fecit illum. » Et ideo dicit: *Orabo spiritu, orabo et mente; psallam spiritu, psallam et mente.* Et sic dicit, *Orabo et psallam*: quia oratio vel est ad deprecandum Deum, et sic dicit, *Orabo*; vel ad laudandum, et sic dicit, *Psallam.* De istis duobus Jac. 5, 13: « Tristatur quis in vobis? Oret aequo « animo et psallat. » Psal. 97, 6: « Psallite Do- « mino in cithara. » *Orabo* ergo *spiritu,* idest imaginatione, *et mente,* idest voluntate.

Ceterum si benedixeris spiritu, quomodo qui supplet locum idiotae, dicet Amen super tuam benedictionem? Hic secundo ostendit quod donum prophetiae plus valet quam donum linguarum, etiam in oratione publica, quae est quando sacerdos publice orat; ubi aliquando dicit quaedam quae non intelligit, aliquando aliqua quae intelligit. Et circa hoc tria facit. Primo ponit rationem, secundo exponit eam, ibi, *Quomodo dicet Amen?* tertio probat quod supposuerat, ibi, *Quoniam quid dicas nescit.* Dicit ergo: Dixi, quod donum prophetiae in oratione privata plus valet; *ceterum,* pro sed, et in publica: quia *si benedixeris,* idest

(1) *Al.* sit.
(2) *Al.* evacuetur.

si benedictionem dederis, *spiritu*, idest in lingua quae non intelligatur, seu imaginatione et motus a Spiritu sancto, *quis supplet locum idiotae*? (idiota proprie dicitur qui scit tantum linguam in qua natus est) quasi diceret: Quis dicet illud quod debet dicere ibi idiota? quod est dicere, *Amen*. Et ideo dicit: *Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem?* (1) ubi Glossa exponit: « Quis, idest, quomodo « consentiet benedictioni a te factae in persona Eccle- « siae? » Isa. 65, 16: « Qui benedictus est super terram « benedicetur in Deo (2), amen. » *Amen* idem est quod fiat vel verum est; quasi dicat: Si non intelligit quae dicis, quomodo conformabit se dictis tuis? Potest quidem se conformare etiam si non intelligat: sed in generali tantum, non in speciali: quia non potest intelligere quid boni dicas, nisi quod benedicas tantum.

Sed quare non dantur benedictiones in vulgari, ut intelligantur a populo, et conforment se magis eis? Dicendum est, quod hoc forte fuit in Ecclesia primitiva: sed postquam fideles instructi sunt, et sciunt quae audiunt in communi officio, fiunt benedictiones in Latino.

Consequenter probat quare non potest dicere, *Amen*, cum dicit: *Nam tu quidem bene gratias agis*; idest, licet tu gratias agas bene Deo, inquantum intelligis; *sed alter*, qui audit et non intelligit, *non aedificatur*, inquantum non intelligit in speciali, etsi in generali intelligat et aedificetur: Ephes. 4, 29: « Omnis sermo malus ex ore vestro « non procedat, sed si quis bonus est ad aedifi- « cationem fidei. » Et ideo, melius est ut non solum lingua benedicat, sed etiam ut interpretetur et exponat; licet tu qui gratias agis, bene agas.

(1) Al. *Quomodo dicet super* (item *supplent*) *tuam benedictionem*.
(2) *Al.* in eo.

LECTIO IV.

Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui ut alios instruam, quam decem millia verborum in lingua. Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote, sensibus autem perfecti estote. In lege enim scriptum est: Quoniam in aliis linguis et in labiis aliis loquar populo huic; et nec sic exaudient me: dicit Dominus. Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus; prophetiae autem, non infidelibus, sed fidelibus.

Hic ostendit Apostolus excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum per rationes sumptas ex parte sui ipsius: et circa hoc duo facit. Primo agit gratias de dono linguarum sibi a Deo dato; secundo se eis in exemplum proponit, ibi, *Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui*. Dicit ergo: *Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor;* quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quia ego dico quod donum prophetiae sit excellentius; sed debet carum haberi: unde et ego *gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor*. Est ergo de omnibus gratias agendum. 1 Thes. 5, 18: « In omnibus gratias agi- « te: haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu. » Vel *gratias ago*: quasi dicat: Non ideo vilipendo donum linguarum, quasi eo carens; immo etiam ego habeo, et ideo dicit: *Gratias ago etc.* Et ne intelligatur quod omnes loquerentur una lingua, dicit, *Quod omnium vestrum lingua loquor*. Act. 2, 4: « Loquebantur variis linguis Apostoli magnalia « Dei. »

Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui. Hic ponit se in exemplum; quasi dicat: Si ego habeo donum linguarum sicut et vos, debetis facere illud quod facio. *Sed* ego *volo*, idest magis volo, *loqui in Ecclesia quinque*, idest pauca verba, *sensu meo*, idest intellectu, ut scilicet ego intelligam et intelligar, et ex hoc *instruam alios, quam decem millia*, idest quamcumque multitudinem, *verborum in lingua*, quod est loqui non ad intellectum, quocumque modo fiat, ut supra expositum est. Dicunt quidam, quod ideo dicit *Quinque*, quia Apostolus videtur velle quod magis velit dicere solum unam orationem ad intellectum quam multas sine intellectu. Oratio autem secundum grammaticos ad hoc quod debeat facere perfectum sensum, debet habere quinque: scilicet subjectum, praedicatum, copulam verbalem, et determinationem subjecti, et determinationem praedicati. Aliis videtur melius quod, quia ad hoc loquendum est cum intellectu ut alii doceantur, ideo ponit quinque: quia doctor debet quinque docere: scilicet credenda: ad Titum 2, 15: « Haec loquere « et exhortare: » agenda: Marc. ult. 15: « Euntes « in mundum universum, praedicate Evangelium « omni creaturae: » vitanda, scilicet peccata: Eccli. 21, 2: « Quasi a facie colubri fuge peccata: » Isa. 58, 1: « Annuntia populo meo scelera eorum: » speranda, scilicet mercedem aeternam: 1 Pet. 1, 10: « De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt « Prophetae: » timenda, scilicet poenas aeternas. Matth. 25, 41: « Ite, maledicti, in ignem aeternum. »

Fratres mei, nolite pueri effici sensibus. Hic ostendit excellentiam doni prophetiae ad donum linguarum, rationibus sumptis ex parte infidelium: et circa hoc duo facit. Primo excitat attentionem, et reddit attentos; secundo arguit ad propositum, ibi, *In lege quid scriptum est?* Circa primum videtur Apostolus excludere pallium excusationis aliquorum, qui ideo docent quaedam rudia et superficialia, quasi ostendant se volentes vivere in simplicitate, et ideo non curantes de subtilitatibus, ad quas secundum rei veritatem non attingunt; habentes verbum Domini ad hoc Matth. 18, 3: « Nisi conversi fueritis, et « efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum « caelorum. » Sed hoc Apostolus excludit cum dicit: *Nolite pueri effici sensu*; idest nolite puerilia et inutilia et stulta loqui et docere. Supra 13, 11: *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus*. Sed quomodo debetis effici pueri? Affectu, non intellectu: et ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote*. Ubi sciendum est, quod parvuli deficiunt in cogitando mala; et sic debemus effici parvuli: et ideo dicit: *Sed malitia parvuli estote*; et deficiunt in cogitando bona: et sic non debemus esse parvuli, immo viri perfecti: et ideo dicit: *Sensibus autem perfecti*

estote; idest, ad discretionem boni et mali, perfecti sitis. Unde Heb. 10, 14: « Perfectorum est solidus « cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos « habent sensus ad discretionem boni ac mali. » Non ergo laudatur in vobis simplicitas quae opponitur prudentiae, sed simplicitas quae astutiae. Et ideo Dominus dicit Matth. 10, 19: « Estote pru- « dentes sicut serpentes. » Rom. 16, 19: « Volo « vos sapientes esse in bono, simplices in malo. »

Consequenter cum dicit, *In lege quid scriptum est?* arguit ad propositum. Ubi sciendum est, quod hoc argumentum, sicut patet per Glossam, distinguitur per multa; sed, secundum intentionem Apostoli, non videtur quod attendatur in loco hoc (1) nisi una ratio: et ratio sua ad probandum quod donum prophetiae est excellentius quam donum linguarum, est talis. Omne quod plus valet ad illud ad quod alterum principaliter ordinatur, est melius illo altero ordinato ad hoc: sed tam donum prophetiae, quam donum linguarum ordinatur ad conversionem infidelium: sed prophetiae plus valent ad hoc quam donum linguarum: ergo prophetia est melior. Circa hanc ergo rationem duo facit. Primo ostendit ad quid ordinatur donum linguarum, et ad quid ordinatur donum prophetiae; secundo quod plus valet donum prophetiae, ibi, *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae aut infideles: nonne dicent quod insanitis?* Circa primum duo facit. Primo inducit auctoritatem; secundo ex auctoritate arguit ad propositum, ibi, *Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus.* Circa primum sciendum est, quod hoc quod dicit, *In lege quid scriptum est?* potest legi vel interrogative; quasi dicat: Non debetis effici pueri sensibus, sed perfecti; et hoc est videre et scire legem: Unde si estis perfecti sensibus, sciatis scilicet legem: et *in lege quid scriptum est* de linguis, quae sunt inutiles aliquando ad id ad quod ordinatae sunt? Quia licet in diversis linguis loquar, scilicet populo Judaeorum, tamen homo non exaudit etc. Potest etiam legi remissive. *In lege quid scriptum est*; quasi dicat, Nolite moveri sicut pueri ad aliquid appetendum, non discernentes utrum bonum vel minus bonum sit quod affectatis, et praeponatis meliori bono: sed *estote perfecti sensibus,* idest discernatis inter bona et magis bona et sic affectetis. Et hoc fit, si cogitatis *quid scriptum est in lege: Quoniam in aliis linguis et labiis aliis loquar populo huic; et nec sic exaudient me: dicit Dominus.* Sapien. 6, 16: « Cogitare ergo de illa, sensus est consumma- « tus. » Et dicit, *In lege,* non accipiendo legem stricte pro quinque libris Moysi tantum, sicut accipitur Lucae ult. 44: « Necesse est impleri omnia « quae scripta sunt de me in lege Moysi et Pro- « phetis et Psalmis; » sed pro toto veteri testamento, sicut accipitur Joan. 15: « Ut impleatur sermo qui « in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt « me gratis: » quod tamen in Psal. 119, scriptum est. Accipitur tamen haec auctoritas ex Isa. 28, 11, ubi littera nostra habet: « In loquela labii « et lingua altera loquetur ad populum istum. » Hoc igitur scriptum est: *Quoniam in aliis linguis,* idest in diversis generibus linguarum, *et labiis,* idest in diversis idiomatibus et modis pronuntiandi *loquar populo huic,* scilicet Judaico; quia hoc signum specialiter fuit datum ad conversionem populi Judaeorum: *nec sic exaudient,* quia scilicet signis visis non crediderunt. Isa. 6, 10: « Excaeca « cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et ocu- « los ejus claude; ne forte videat oculis suis, et « auribus suis audiat, et corde suo intelligat, et « convertatur, et sanem eum. »

Sed quare Deus dedit eis signa, si non debebant converti? Ad hoc sunt duae rationes. Una ratio est, quia licet non omnes conversi fuerint, tamen aliqui sunt conversi, eo quod non repulit (1) Dominus plebem suam. Alia ratio est, ut justior appareat eorum damnatio, dum manifestius apparet eorum nequitia. Joan. 15, 22: « Si non venis- « sem, et locutus eis non fuissem, peccatum non « haberent; nunc autem excusationem non habent « de peccato suo. »

Consequenter cum dicit, *Itaque linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus,* ex inducta auctoritate argumentatur ad propositum; quasi dicit: Ex hoc manifeste apparet quod donum linguarum datum est, *non fidelibus,* ad credendum, quia jam credunt. Joan. 4, 42: « Non propter tuam « loquelam credimus: ipsi enim audivimus et sci- « mus: » *sed infidelibus,* ut convertantur.

In Glossa autem ponuntur duae expositiones Ambrosii hoc in loco (2), quae non sunt litterales: quarum una est ut dicatur: Sicut in veteri testamento locutus sum populo Judaeorum per linguas, idest per figuras, et per labia, idest promittendo bona temporalia; sic adhuc in novo testamento *loquar huic populo in aliis linguis,* idest aperte et clare, *et aliis labiis,* idest spiritualibus; *nec tamen sic exaudient me,* scilicet quantum ad eorum multitudinem. *Itaque linguae datae sunt, non fidelibus, sed infidelibus,* ad manifestandum scilicet eorum infidelitatem. Alia est, *In aliis linguis,* idest obscure et parabolice loquar: et quia (3) sunt indigni, *non exaudient,* idest non intelligent.

Consequenter ostendit ad quid ordinatur prophetia; scilicet ad instructionem fidelium qui jam credunt: et ideo dicit (4), quod *prophetiae datae sunt non infidelibus,* qui non credunt, Isa. 53, 1: « Domine quis credidit auditui nostro? » *sed fidelibus,* ut credant, et instruantur. Ezech. 3, 17: « Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. » Prov. 29, 18: « Cum defecerit prophetia, dissipa- « bitur populus. »

(1) *Al.* in toto hec.

(1) *Al* repellit.
(2) *Al. omittitur* hoc in loco.
(3) *Al.* ut quia.
(4) *Al. desideratur* dicit.

LECTIO V.

Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae et infideles: nonne dicent, Quid insanitis? Si autem omnes prophetent; intret autem quis infidelis vel idiota: convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: occulta enim cordis ejus manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuntians quod vere Deus in vobis sit. Quid ergo est fratres? Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad aedificationem fiant.

Glossa vult, quod hic incipiat alia ratio ad propositum ostendendum. Sed, secundum quod dictum est, non est nisi unum cum posita ratione, et est quasi manifestatio mediae ipsius rationis, scilicet quod prophetia plus valet ad illud ad quod specialiter ordinatur donum linguarum. Unde circa hoc duo facit. Primo ostendit inconveniens quod sequitur quantum ad infideles ex dono linguarum, ibi, *Si autem omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae et infideles: nonne dicent, Quid insanitis?* secundo ostendit bonum quod sequitur ex dono prophetiae, etiam ad infideles, ibi, *Si autem omnes prophetent; intret autem quis infidelis vel idiota: convincitur ab omnibus.* Inconveniens quod sequitur ex dono linguarum sine prophetia, etiam quantum ad infideles, est, quia reputantur insani qui sic loquuntur solis linguis; cum tamen donum linguarum ordinetur ad conversionem infidelium, ut jam patet: et hoc est quod dicit: *Si autem omnes linguis loquantur; intrent autem idiotae et infideles*; quasi dicat: Ex hoc patet, quod linguae non sunt praeferendae prophetis, quia, *si convenivnt*, scilicet omnes fideles, *in unum*, non solum corpore sed etiam mente: Act. 4, 32: « Multitudinis credentium erat cor unum et anima una: » *et omnes* qui jam convenerunt, *loquantur linguis*, ad litteram extraneis, vel loquantur ignota et obscura: et dum sic confuse loquuntur, *intret aliquis idiota*, idest qui non intelligit nisi linguam suam, *vel infidelis* propter quem datae sunt linguae: *nonne dicent*, his qui sic loquuntur, *Quid insanitis?* Quod enim non intelligitur, reputatur insanitio. Quod si intelligatur lingua, nihilominus quae loquuntur sunt occulta; tamen malum est si non exponatur: quia poterunt credere de vobis, si occulta loquimini, quae creduntur de Gentibus, qui occultabant ea quae faciebant in ritu eorum, propter eorum turpitudinem. Et haec etiam insanitio quaedam est.

Contra. Idem est loqui linguis et loqui litteraliter quantum ad idiotas: cum ergo omnes loquantur litteraliter in Ecclesia, quia omnia dicuntur in latino, videtur quod similiter sit insania.

Dicendum est ad hoc, quod ideo erat insania in primitiva Ecclesia, quia erant rudes in ritu ecclesiastico: unde nesciebant quae fiebant ibi, nisi exponeretur eis. Modo vero omnes sunt instructi: unde licet in latino omnia dicantur, sciunt tamen illud quod fit in Ecclesia.

Consequenter autem cum dicit, *Si autem omnes prophetent etc.*, ostendit quod bonum sequitur ex dono prophetiae; et circa hoc tria facit. Primo ostendit quid per bonum prophetiae sequatur quantum ad infideles: secundo ostendit quomodo hoc sequatur, ibi, *Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt;* tertio subinfert quis effectus inde proveniat, ibi, *Et ita cadens in faciem adorabit Deum.* Dicit ergo: Constat quod ex dono linguarum non convincuntur infideles. *Autem*, pro sed, si hi qui conveniunt *prophetent*, idest omnes ad intellectum loquantur, vel exponant Scripturas, vel etiam revelationes eis factas interpretentur: omnes dico, non simul, sed unus post alium sic prophetent; *intret autem*, scilicet Ecclesiam, *idiota aliquis*, scilicet non habens nisi linguam maternam; hoc est bonum quod inde sequitur, quia *convincitur* de aliquo errore, qui ostenditur sibi. Hierem. 31, 19: « Postquam ostendisti mihi, confusus sum; » *ab omnibus*, qui prophetant, *dijudicatur;* quasi dicat: Damnabilis ostenditur de malis moribus et vitiis suis. Supra 2, 15, *Spiritualis*, idest doctor, *omnia dijudicat.* Ad haec enim duo valet prophetia: scilicet ad confirmationem fidei et instructionem morum. Quomodo autem hoc bonum sequatur ex prophetiae dono, subdit cum dicit: *Occulta enim cordis ejus manifesta fiunt*: quod potest intelligi tripliciter. Uno modo ex hoc ad litteram quod aliqui in primitiva Ecclesia gratiam habuerunt, ut secreta cordium et peccata hominum scirent. Unde legitur de Petro Act. 5, quod damnavit Ananiam de fraudato pretio agri: secundum hoc legitur: *Occulta enim cordis ejus manifestabunt;* quasi dicat: Ideo convincitur quia *occulta*, idest secreta peccata sua, *manifesta fiunt*, ab illis qui ea revelant. Alio modo ex hoc quod aliquando quis in praedicatione tangit multa quae homines gerunt in corde, sicut patet in libris beati Gregorii, ubi quilibet invenire potest fere omnes motus cordis sui: et secundum hoc legitur: *Occulta cordis;* quasi dicat: Ideo convincuntur, *occulta cordis sui*, idest ea quae gerunt in corde. Prov. 27, 19: « Quomodo in aquis respondet vultus aspicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus: » *manifestantur*, idest tanguntur ab eis. Alio modo quia aliquando occultum cordis dicitur illud quod est alicui dubium, et non potest per se certificari: et secundum hoc legitur: *Occulta cordis sui*, idest ea de quibus in corde suo dubitabat, et quae non credebat, manifestantur: dum scilicet vadens ad Ecclesiam frequenter, fiunt sibi manifesta: sicut de seipso dicit Augustinus (lib. 10 Conf., cap. 33), quod ipse ibat ad Ecclesiam solum pro cantu; et tamen ibi multa de quibus dubitabat, et propter quae non iverat, manifestabantur sibi. Ex hoc enim sequebatur reverentia, quia convictus reverebatur Deum. Et hoc est quod dicit: *Et ita*, idest ex quo ita convincebatur, et manifestabantur occulta cordis sui, *cadens in faciem adorabit Deum.* Matth. 2, 11: « Procidentes adoraverunt eum: » quod signum est reverentiae. De reprobis autem legitur, quod cadunt retrorsum. Prov. 14, 19: « Via impiorum tenebrosa nesciunt ubi corruant. » Electus vero in faciem cadit, quia videt ubi prosternitur: quod signum est reverentiae. Lev. 9, 24: « Laudaverunt Deum ruentes in facies suas. » Psalm. 71, 9: « Coram illo procident Aethiopes. » Et non solum exhibebit reverentiam Deo, sed etiam Ecclesiae, quia *pronuntians* dicet, *quod vere Deus est in vobis* qui prophetatis in Ecclesia. Zach. 8, 23: « Ibimus vobiscum: audivimus enim quod Deus est vobis-

« eum. » Apparet igitur quod donum prophetiae est utilius, quantum ad infideles.

Quid ergo est, fratres? Hic ordinat eos ad usum donorum dictorum: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se debeant habere ad usum horum donorum; secundo concludit principale intentum, ibi, *Itaque, fratres, aemulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo ordinate se debeant habere in usu dictorum donorum; secundo exprimit eorum praesumptionem, ibi, *An a vobis sermo Dei processit?* Circa primum tria facit. Primo ostendit in generali quomodo se debent habere in omnibus donis; secundo quomodo se habeant quantum ad donum linguarum, ibi, *Sive lingua quis loquatur etc.*; tertio ostendit quomodo se habeant quantum ad donum prophetiae, ibi, *Prophetent duo aut tres etc.* Dicit ergo: Prophetare est melius quam loqui linguis. *Quid ergo, fratres,* agendum est? Hoc scilicet agendum est. Nam *cum convenitis* constat quod unus non habet omnia dona: et ideo non debet uti aliquis vestrum omnibus donis, sed eo dono quod specialius accepit a Deo, et quod melius sit ad aedificationem. *Nam unusquisque vestrum habet* aliquod donum speciale. Alius *habet psalmum;* idest habet (1) canticum ad laudandum nomen Dei, vel psalmos exponit: Habac. 3, 19: « Super excelsa mea deducet me victor in psalmis « canentem. » Alius vero *doctrinam,* idest, habet praedicationem ad instructionem morum, vel expositionem, et spiritualem sensum. Proverb. 12, 8: « Doctrina sua cognoscitur vir. » Alius *apocalypsim habet,* idest revelationem in somnis, vel in visione aliqua. Daniel. 2, 28: « Est Deus in caelo revelans « mysteria. » Alius *linguam habet,* idest donum linguarum, vel legendi prophetias. Act. 2, 4: « Et « coeperunt loqui variis linguis, prout Spiritus san- « ctus dabat eloqui illis. » Alius *interpretationem.* Supra 12, 10: *Alii interpretatio sermonum.* Haec autem sic ordinantur: quia vel sunt ex ingenio naturali, vel ex solo Deo. Si sunt ex solo ingenio naturalis: vel sunt ad laudem Dei, et sic dicit, *Psalmum habet*: vel ad instructionem proximi, et sic dicit, *Doctrinam habet.* Si sunt a solo Deo, sic dupliciter. Vel sunt aliqua occulta interius; et sic dicit, *Apocalypsim habet;* vel occulta exterius, et sic dicit, *Linguam habet.* Et ad horum manifestationem est tertium, scilicet *interpretatio.* Et debet fieri, *ut omnia ad aedificationem fiant.* Rom. 15, 2: « Unusquisque vestrum proximo suo placeat in « bonum ad aedificationem. »

(1) *Al.* deest habet.

LECTIO VI.

Sive lingua quis loquatur, secundum duos, aut ut multum tres, et per partes, et unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia: sibi autem loquatur et Deo. Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri dijudicent. Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, et omnes exhortentur. Et spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est. Non enim dissensionis est Deus, sed pacis, sicut et in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum doni linguarum; et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter debent uti dono linguarum; secundo quando debent cessare ab usu, ibi, *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia.* Dicit ergo primo quod modus utendi dono linguarum talis sit inter vos, ut *sive quis,* idest si aliquis *loquatur lingua,* idest dicat visiones vel somnia, hujusmodi locutio non fiat a multis propter occupationem temporis in linguis, et non restet locus prophetiis et confusionem generet, sed *secundum duos,* idest duobus, et si necesse fuerit, secundum *multum tres,* ut sit satis a tribus. Deut. 17, 6: « In ore duorum vel trium testium peribit qui in- « terficietur. »

Sed notandum, quod haec consuetudo adhuc partim servatur in Ecclesia. Nam lectiones et Epistolas et Evangelia habemus loco linguarum: et ideo in Missa *secundum duos,* servatur: quia solum duo dicuntur quae pertinent ad donum linguarum, scilicet Epistola et Evangelium. In matutinis secundum multa fit, scilicet tribus lectionibus dictis in uno nocturno. Antiquitus enim dicebantur nocturna divisim secundum tres vigilias noctis: nunc vero dicuntur simul. Non solum autem debet servari ordo quantum ad numerum loquentium, sed etiam quantum ad modum; et hoc est quod dicit, *Et per partes*: idest, ut illi qui loquuntur, succedant sibi ad invicem, scilicet quod unus post alium loquatur. Vel *per partes,* idest intercise (1); ut scilicet loquatur unam partem visionis seu instructionis, et eam exponat, et post aliam, et ipsam exponat, et sic deinceps: quem modum consueverunt servare praedicatores, quando praedicant per interpretationem hominibus ignotae linguae: et ideo dicit: *Et unus interpretetur.*

Consequenter cum dicit: *Si autem non fuerit interpres, taceat in Ecclesia,* ostendit quando non est utendum linguis, dicens, quod loquendum est per partes et unus debet interpretari; *sed si non fuerit* aliquis *interpres,* idest qui interpretetur, ille qui donum habet linguarum, *taceat in Ecclesia;* idest, non loquatur seu praedicet multitudini in lingua ignota, quia non intelligitur ab eis; sed *sibi loquatur,* quia ipse se intelligit; et hoc tacite orando vel meditando. Job 10, 1: « Loquar in amaritudine animae meae, dicam Deo: Noli me con- « demnare. »

Prophetae autem duo aut tres dicant, et ceteri dijudicent. Hic Apostolus ordinat eos quomodo se habeant ad usum prophetiae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter utendum est dono prophetiae, et quantum ad numerum et quantum ad ordinem (2); secundo ostendit quibus usus prophetiae interdicitur, ibi, *Mulieres in Ecclesia taceant.* Circa primum tria facit. Primo docet ordinem utendi dono prophetiae; secundo hujus rationem assignat, ibi, *Potestis enim omnes per singulos*

(1) *Al.* idest intrinsece.
(2) *Al.* et ad ordinem.

prophetare; tertio objectionem, excludit, ibi, *Spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est.* Circa primum duo facit. Primo determinat ad numerum utentium dono dicto; secundo docet modum seu ordinem utendi, ibi, *Quod si alii revelatum fuerit sedenti, prior taceat.* Circa primum sciendum est, quod usus prophetiae, secundum quod hic videtur accipere Apostolus, est proponere verbum exhortationis ad plebem, exponendo Scripturas sacras: et quia erant in primitiva Ecclesia plures qui a Deo hoc donum habebant, et fideles non erant adhuc multiplicati; ideo ne esset confusio et taedium, vult Apostolus quod non omnes qui sciunt exponere prophetias et sacram Scripturam, prophetent, sed aliqui et determinati: et hoc est quod dicit: *Prophetae duo aut tres dicant:* quasi dicat: Nolo quod omnes qui conveniunt, sed *duo* tantum *aut* ad plus *tres*, prout hoc loquendi necessitas exigit, *dicant*, idest exhortentur. Et hoc etiam consonat Scripturae Deut. 17, et Matth. 18, 16: « In ore duorum vel trium stat « omne verbum. » *Ceteri vero*, scilicet illi qui non dicunt, *dijudicent*, ea quae ab his proponuntur, utrum scilicet bene vel male dicta sint; bene dicta approbando, et male dicta retractari faciendo. Supra 2, 15: *Spiritualis homo omnia dijudicat.* Est etiam servandus ordo in utendo dicto dono: ut si alteri illorum qui sedebant et tacebant et dijudicabant fuit aliquid melius revelatum quam illi qui exhortatur et stat prior: tunc iste qui stat, debet sedere; et ille cui melius revelatum est, debet surgere et exhortari; et hoc est quod dicit: *Quod si alii sedenti revelatum fuerit*, scilicet per Spiritum sanctum,*prior* stans (1) *taceat* et cedat ei. Rom. 12, 10: « Honore invicem praevenientes. » Et ratio hujus est, quia secundum hunc modum *potestis* successive prophetare *per singulos*, idest omnes, scilicet *ut sic omnes*, idest majores, *discant, et omnes*, idest minores, *exhortentur.* Prov. 1, 5: « Audiens « sapiens, sapientior erit. » Et si aliquis dicat: O Apostole, ego non possum tacere dum alius prophetat, vel cedere sedenti ex quo incepi: quia non possum retinere spiritum qui in me loquitur, secundum illud Job 4, 22: « Conceptum sermonem « quis potest? » ideo Apostolus hoc removet cum dicit: *Et spiritus Prophetarum Prophetis subjectus est;* quasi dicat: Immo bene potest tacere vel sedere; quia *spiritus Prophetarum*, idest spiritus qui dat prophetias (et ponit in plurali numero propter multas revelationes eis instinctas) *Prophetis subjecti sunt*, quidem (1) quantum ad cognitionem quia, sicut dicit Gregorius (lib. 2 Moral., cap. 41), non semper spiritus prophetiae adest Prophetis: unde non est habitus sicut scientia (sic enim sequeretur quod etiam quantum ad cognitionem eis subjectus esset, et possent uti eo quando vellent et non uti); sed est quaedam vis aut impressio a Deo, illuminans et tangens corda Prophetarum, et tunc solum quando sic tanguntur, cognoscunt. Unde non est sic eis subjectus, nec secundum hoc intelligitur verbum Apostoli; sed spiritus Prophetarum sunt subjecti Prophetis quantum ad pronuntiationem, quia scilicet in eorum potestate est pronuntiare ea quae revelantur eis quando volunt, et non pronuntiare. Et sic nihil valet excusatio, quia non cogit te spiritus quin tacere possis. Et quod hoc sit verum, probat cum dicit, *Non enim dissensionis est Deus sed pacis.* Et facit talem rationem. Deus nunquam cogit ad id unde oriatur rixa vel dissensio: quia *Deus non est dissensionis, sed pacis*: sed si cogeret homines spiritus prophetiae ad loquendum, tunc esset causa dissensionis: quia sic vellet semper loqui vel docere, vel non tacere alio loquente, de quo alii turbarentur. Ergo Spiritus sanctus non cogit homines ad loquendum. 2 Corinth. ult. 2: « Deus pacis et « dilectionis erit vobiscum. » Verumtamen quia adhuc posset objicere quod hoc non faceret, quia solum eis ista mandabat, et non aliis Ecclesiis, unde et gravamen posset videri; ideo Apostolus subdit, hoc non solum in eis, sed etiam in omnibus Ecclesiis docere; et hoc est quod dicit: *Sicut in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo*, scilicet de usu linguarum et prophetiae. Supra 1, 10: *Idipsum dicatis omnes.*

(1) *Al.* exhortans.

(1) *Al.* non quidem.

LECTIO VII.

Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia. An a vobis verbum Dei processit; aut in vos solos pervenit? Si quis videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis quia Domini sunt mandata. Si quis autem ignorat, ignorabitur. Itaque, fratres, aemulamini prophetare, et loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant in vobis.

Hic Apostolus ponit personas quibus interdicit usum prophetiae: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quibus prophetiae usus interdicitur; secundo removet objectionem, ibi, *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent.* Circa primum duo facit. Primo ponit mandatum de interdicto; secundo hujus rationem assignat, ibi, *Non enim permittitur eis loqui.* Dicit ergo: Volo ut viri hoc modo utantur dono prophetiae; sed *mulieres* in Ecclesia nolo loqui, sed *taceant in Ecclesiis.* 1 Tim. 2, 12: « Mulierem docere in Ecclesia non permitto. » Et rationem hujus assignat Chrysostomus dicens (hom. 6 in 1 ad Timoth., cap. 2), quod semel est locuta mulier, et totum mundum subvertit.

Sed contra hoc videtur, quia de multis mulieribus legitur quod prophetarunt; sicut de Samaritana, Joan. 4, et de Anna uxore Phanuel, Luc. 2, et de Debora, Jud. 4, et de Holdam propheten uxore Sellum, 4 Regum 22, et de filiabus Philippi, Act. 21. Supra 2, 5, etiam dicitur: *Omnis mulier orans vel prophetans non velato capite, deturpat caput suum.*

Responsio. Dicendum, quod in prophetia sunt duo: scilicet revelatio et manifestatio revelationis; sed a revelatione non excluduntur mulieres, sed multa revelantur eis, sicut et viris. Sed annuntiatio

est duplex. Una publica, et ab hac excluduntur; alia est privata, et haec permittitur eis: quia non est praedicatio, sed annuntiatio.

Hujus autem rationem assignat, dicens: *Non enim permittitur eis loqui*, scilicet ab Ecclesiae auctoritate; sed hoc est officium earum, ut sint subditae viris. Unde, cum docere dicat praelationem et praesidentiam, non decet eas quae subditae sunt. Ratio autem quare subditae sunt, et non praesunt, est quia deficiunt ratione, quae est maxime necessaria praesidenti. Et ideo dicit Philosophus in Politica sua (lib. 4, cap. 11), quod corruptio regiminis est, quando regimen pervenit ad mulieres.

Consequenter cum dicit, *Si quid volunt discere, domi viros suos interrogent*: quia possent aliqui dicere, quod ad minus de dubiis possunt quaerere in Ecclesia: ideo Apostolus hoc excludit: et circa hoc duo facit. Primo enim removet objectionem; secundo rationem assignat, ibi, *Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia*. Dicit ergo: Dico, quod mulieres taceant in Ecclesia; *sed si aliqua* de quibus dubitant, *addiscere volunt, interrogent viros suos domi*. 1 Timoth. 2, 11: « Mulier in silentio discat « cum omni subjectione. » Hujus autem ratio est, quia turpe est, non solum indecens: in mulieribus enim commendatur verecundia. Eccl. 26, 19: « Gra« tia super gratiam mulier sancta et pudorata. » Si ergo in publico quaereret et disputaret, signum esset inverecundiae; et hoc est ei turpe: et inde est etiam quod in jure interdicitur mulieribus officium advocandi.

Consequenter cum dicit, *An a vobis sermo Dei processit?* confutat omnes contradicentes. Et quia possent omnes simul contradicere, vel ad minus sapientes inter eos; ideo circa hoc duo facit. Primo enim confutat eos quantum ad totam eorum Ecclesiam; secundo quantum ad sapientes tantum, ibi, *Si quis autem videtur Propheta esse, aut spiritualis, cognoscat quae scribo vobis quia Domini sunt mandata*. Circa primum sciendum est, quod causa quare populus consuevit contradicere domino vel rectori est singularitas. Singularitas autem (1) potest causari vel ex prioritate in aliquo bono vel excellentia. Et ideo Apostolus volens contradicentes Corinthios confutare, excludit primo ab eis prioritatem cum dicit *An a vobis sermo Dei processit?* quasi dicat: Non, sed a Judaeis. Isa. 2, 3: « De « Sion exibit lex, et verbum Domini de Hierusa« lem. » Quasi dicat: Si in Ecclesia Judaeorum facerem aliquas ordinationes contra ordinationes suas, possent contradicere, quia ipsi prius habuerunt verbum Dei; sed vos non, quia non processit a vobis sermo Dei. Secundo excludit ab eis excellentiam: *An in vos solos pervenit?* quasi dicat: Non solum vos credidistis, sed etiam alii: unde vos non excellitis eos: Psalm. 18, 5: « In omnem terram exivit « sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eo« rum: » et ideo debetis facere, ut alii faciunt.

Consequenter cum dicit, *Si quis autem videtur Propheta esse etc.*, in speciali confutat majores: et circa hoc duo facit. Primo confutat eos; secundo respondet cuidam tacitae objectioni, ibi, *Si quis autem ignorat, ignorabitur*. Dicit ergo: Esto quod tota Ecclesia non contradicat; sed *aliquis qui videtur esse Propheta*. Et dicit, *Videtur*; quia si contradicit, non vere est Propheta vel sapiens seu spiritualis, quia non contradicerat. Dicit etiam, *Propheta* et *spiritualis:* quia multi sunt spirituales qui non sunt Prophetae, licet omnes Prophetae sint spirituales. Iste, inquam, qui sic videtur Propheta et spiritualis, non contradicat, sed *cognoscat*, idest sciat, quia ea *quae scribo vobis sunt mandata Dei*; et non tantum mea; quasi dicat: Ex quo nullus ausus est mandatis Domini contradicere, et ea quae scribo, sunt mandata Dei, non audeat aliquis contra dicere. 2 Corinth. ult. 3: « An experimentum « quaeritis ejus qui in me loquitur Christus? » Et ex hoc possumus colligere, quod verba Apostolorum sunt ex familiari revelatione Spiritus sancti et Christi; et ideo servanda sunt sicut praecepta Christi. Unde et signanter Apostolus distinguit illa quae ex se mandat, cum dicit supra 7, 25: *De virginibus autem mandatum Domini non habeo.*

Sed possent dicere: O Apostole, quomodo ego cognoscam quod haec sint mandata Dei? Non possum hoc scire. Hoc Apostolus excludit dicens, Non valet tibi hoc, quia non debes ignorare. Quare? Quia omnis *ignorans ignorabitur*. Matth. 25, 12: « Amen dico vobis, nescio vos. » Ex quo patet quod omnes tenentur scire ea quae sunt de necessitate salutis, quae ipse prius mandat, et Apostoli et Prophetiae. Vel aliter. *Si quis videtur Propheta esse aut spiritualis, cognoscat quae scribo quia Domini sunt mandata:* ut sit confirmatio praecedentium; quasi dicat: Ita scribo, sed vos non potestis ea agnoscere propter eorum difficultatem, et quia simplices estis: sed ut sciatis, quod ea quae scribo, justa sunt et honesta, volo adducere testimonium Prophetarum et spiritualium virorum, qui sunt inter vos; et ideo dicit: *Si quis autem videtur Propheta esse aut spiritualis, cognoscat etc.* Supra 2, 15: *Spiritualis judicat omnia*. Et ne aliquis dicat, Non curamus scire ista, subdit quod tenentur scire: quia omnis *ignorans ignorabitur*. Isa. 5, 13: « Propterea captivus ductus est populus meus, « quia non habuit scientiam. » Psal. 81, 5: « Ne« scierunt neque intellexerunt, in tenebris am« bulant. »

Itaque fratres mei aemulamini prophetare. Apostolus hic concludit generalem admonitionem; et circa hoc tria facit. Primo monet eos ad appetitum omnium donorum, dicens: Itaque et loqui linguis et prophetare est bonum. *Aemulamini*, idest desideretis, *prophetare*: cujus causa est, quia, sicut dicitur Prov. 29, 18, « deficiente prophetia, dissi« pabitur populus. » Et accipitur prophetare hic, secundum quod per totum capitulum expositum est. Et tamen licet desideretis prophetare, *nolite prohibere loqui linguis*, ne fiat dissensio. Secundo inducit ad modum debitum, cum dicit: *Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant in vobis*; ut scilicet uno loquente alii taceant, et mulieres in Ecclesia non loquantur, et similia. Rom. 13, 13: « Sicut in die honeste ambulemus. » Tertio inducit eos ad congruum ordinem, cum dicit, *Et secundum ordinem*; ut scilicet primo unus, et postea alius loquatur et per partes, et similia quae dicta sunt. Judic. 5, 20: « Stellae manentes in ordine « et cursu suo (1), adversus Sisaram pugnave« runt. »

(1) *Al.* enim.

(1) *Al.* in cursu suo.

CAPUT DECIMUMQUINTUM.

LECTIO I.

Notum vobis facio, fratres, Evangelium, quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salvamini; qua ratione praedicaverim vobis si tenetis, nisi frustra credidistis. Tradidi enim vobis in primis quod et accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, et quia sepultus; et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; et quia visus est Cephae, et postea undecim, deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt: deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus; novissime autem omnium, tamquam abortivo, visus est et mihi. Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei sum id quod sum: et gratia ejus in me vacua non fuit; sed abundantius illis omnibus laboravi, non ego autem, sed gratia Dei mecum. Sive enim ego, sive illi, sic praedicavimus, et sic credidistis.

Postquam Apostolus instruxit Corinthios de ipsis sacramentis, et de re contenta et significata in sacramentis, scilicet de gratia, et ejus effectibus; hic consequenter instruit eos de re non contenta, sed significata in sacramentis, scilicet de gloria resurrectionis; quae non est contenta in sacramento, cum non statim habeat eam qui suscipit sacramenta; sed significatur gloria resurrectionis in ipsis, inquantum confertur in eis gratia, per quam ad beatitudinem pervenitur. Circa hoc autem duo facit. Primo praemittit tractatum de resurrectione; secundo per hoc probat resurrectionem communem omnium hominum, ibi, *Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis quia resurrectio mortuorum non est?* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicam doctrinam; secundo annuntiat quae oportet scire circa resurrectionem Christi, *ibi*, *Tradidi enim vobis in primis quod et accepi.* Commendat enim eminentiam evangelicae doctrinae quantum ad quatuor. Primo quantum ad praedicantium auctoritatem, quia ipsi Apostoli: et hoc est quod dicit: *O fratres,* continuando se ad praecedentia, *facio vobis notum Evangelium*, quod idem est quod bona annuntiatio, quae incipit a Christo: unde quidquid pertinet ad Christum, vel est de ipso Christo, dicitur Evangelium. *Quod praedicavi* (1) *vobis;* quasi dicat, Illud quod praedicavi vobis de Christo, *notum facio vobis*; idest, reduco vobis ad memoriam, quasi non sint nova ea quae scribo. Philip. 3, 1: « Eadem scribere vobis mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. » *Praedicavi*, ego scilicet vobis, et alii Apostoli aliis. Et in hoc apparet auctoritas hujus doctrinae, quia a Christo, a Paulo, et ab aliis Apostolis. Hebr. 2, 3: « Quae cum initium accepisset enarrari (2) per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. » Secundo quantum ad communem fidem omnium populorum; et ideo dicit: *Quod et accepistis,* omnes. Sed hoc Augustinus (lib. 22 de Civit. Dei, cap. 5) dicit pertinere ad evidentiam hujus fidei, faciens tale argumentum. Ad credenda ea quae sunt fidei, aut sunt miracula facta, aut non. Si sunt facta miracula, habeo propositum, quod dignissima et certissima est. Si non sunt facta, hoc est maximum omnium miraculorum, quod per quosdam paucos conversi sunt ad fidem infinita multitudo hominum; per pauperes praedicantes paupertatem, divites; per idiotas praedicantes ea quae rationem excedunt, conversi sunt sapientes et philosophi. Psalm. 18, 5: « In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. »

Sed si objiciatur quod etiam lex Mahometi recepta est a multis; dicendum est, quod non est simile: quia ille opprimendo et vi armorum subjugavit eos; sed isti Apostoli moriendo ipsi alios ad fidem duxerunt, et faciendo signa et prodigia. Ille etiam proponebat quaedam quae ad delicias et lascivias pertinent; sed Christus et Apostoli terrenorum contemptum. 1 Thess. 2, 13: « Cum accepissetis a nobis verbum Dei, accepistis illud non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei. »

Tertio quantum ad virtutem: quia confirmat et elevat ad caelestia: ideo dicit: *In quo statis*, scilicet elevati ad caelestia. Ille enim dicitur stare qui rectus est, et hoc sola lex Christi facit. Rom. 5, 2: « Justificati ergo per fidem . . . habemus accessum in gratiam istam in qua stamus. » Lex enim vetus non (1) faciebat stare, sed curvabat ad terrena. Deut. 33, 28: « Oculus Jacob in terra frumenti et vini. » Quarto quantum ad utilitatem: quia sola nova lex perducit ad finem salutis, vetus autem non. Hebr. 7, 19: « Neminem ad perfectum adduxit lex. » Et ideo dicit: *Per quod et salvamini.* Hic jam ex certitudine spei per inchoationem, quae est per fidem, *salvamini*, et in futuro in veritate rei et speciei (2). Jacob. 1, 21: « In mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest salvare animas vestras. » Joan. 20, 31: « Haec autem scripta sunt, ut credentes vitam habeatis in nomine ejus. » Et apponit hic duas conditiones. Primam, cum dicit, *si tenetis.* Glossa sic exponit: « *Si tenetis qua ratione praedicavi vobis* illud Evangelium, idest resurrectionem mortuorum, ea ratione qua confirmavi vobis, idest per resurrectionem Christi. » Vel aliter. *Salvamini,* ita tamen, *si tenetis*, idest si servatis, ea *ratione qua praedicavi vobis* Evangelium Christi. Secundam conditionem ponit, cum dicit, *Nisi frustra credidistis*; quasi dicat: Salvamini per fidem, *si non frustra credidistis*, idest, si fidei adduntur bona opera, quia

(1) *Al. praedico.*
(2) *Al.* enarrandi.

(1) *Al. deest* non.
(2) *Al.* et spei.

fides sine operibus mortua est, Jacob. 2. Illud enim dicitur esse frustra quod est ad finem quem non consequitur. Finis autem fidei est visio Dei. Unde si non salvamini, frustra credidistis, non simpliciter, sed inquantum non pervenitis (1) ad finem. Vel aliter. *Si tenetis*; quasi dicat, teneatis; *nisi frustra credidistis*.

Tradidi enim vobis in primis quod et accepi. Hic ostendit propositum. Circa hoc tria facit. Primo ostendit originem doctrinae de resurrectione Christi; secundo ostendit ea quae in doctrina hujusmodi continentur, ibi, *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris:* tertio consonantiam seu convenientiam praedicantium ad hanc doctrinam (2), ibi, *Sive enim ego, sive illi, sic praedicavimus et sic credidistis.* Dicit ergo primo: Istud debetis tenere, idest in (3) memoria habere, quod *tradidi vobis in primis*, et adhuc trado. Et dicit, *In primis*, scilicet de Incarnatione, et non a me, vel ex mea auctoritate tradidi, sed *quod accepi* a Christo vel a Spiritu sancto. Galat. 1, 1: « Paulus Apostolus non ab « hominibus neque per hominem, sed per Jesum « Christum. » Supra 11, 13: *Ego accepi a Domino quod et tradidi vobis.* Isa. 21, 10: « Quae audivi « a Domino exercituum Deo Israel, annuntiavi vo« bis. » Ea autem quae accepit et tradidit, sunt quatuor: scilicet mors, sepultura, resurrectio et apparitio Christi. Dicit ergo primo: Tradidi vobis primo mortem Christi; et ideo dicit: *Quoniam Christus mortuus est;* in quo removet duplicem suspicionem, quae suboriri posset circa mortem Christi. Prima est quod mortuus esset pro peccatis suis actualibus vel originali; et hoc excludit cum dicit, *Pro peccatis nostris,* non suis. Isa. 53, 8: « Pro« pter scelus populi mei percussi eum. » 1. Petr. 3, 1: « Christus semel pro peccatis nostris mor« tuus est, justus pro injustis. » Alia suspicio est quod mors Christi esset casualis violentia Judaeorum; et hoc excludit cum dicit, *Secundum Scripturas,* scilicet veteris et novi testamenti: et ideo signanter specialiter dicit, *Secundum Scripturas.* Isa. 53, 7: « Sicut ovis ad occisionem ductus est. » Hierem. 11, 19: « Ego quasi agnus mansuetus qui « portatur ad victimam. » Matth. 20, 18: « Ecce « ascendimus Hierosolymam, et Filius hominis trade« tur principibus sacerdotum et scribis, et conde« mnabunt eum morte. » Tradidi etiam (4) vobis secundo sepulturam Christi; et ideo dicit, *Et quia sepultus est.*

Sed numquid sepultura est articulus fidei specialiter, quia facit hic mentionem specialiter de ea? Dicendum, quod secundum illos qui numerant articulos secundum credenda, non est specialis fidei articulus, sed includitur cum articulo passionis et mortis Christi. Cujus ratio est, quia fides est eorum quae sunt supra rationem: unde ibi incipit articulus fidei ubi deficit ratio. Hoc autem primum est quod Dominus sit conceptus: et ideo conceptio est articulus fidei; secundum, quod Deus est natus de virgine, et ideo hic est alius; tertium quod impassibilis Deus patiatur et moriatur, et hic alius, et cum hoc intelligitur etiam de sepultura: unde non est specialis articulus. Facit autem Apostolus hic mentionem de sepultura propter tria. Primo ut ostendat veritatem mortis Christi: evidens enim mortis signum alicujus est quod sepeliatur. Secundo ad ostendendum veritatem resurrectionis: quia si non fuisset sepultus, nec custodes fuissent juxta sepulcrum illis diebus, possent dicere, quod discipuli fuissent eum furati. Tertio quia Apostolus vult eos inducere ad fidem resurrectionis; et hoc videtur magis difficile quod sepultus resurgat. Et de hoc dicitur Isa. 11, 10: « Et erit sepulcrum ejus gloriosum. » Isa. 9: « Da« bit impios pro sepultura. »

Tradidi etiam vobis resurrectionem: *quia resurrexit tertia die.* Oseae 6, 3: « Vivificabit nos post « duos dies, in die tertia suscitabit nos. » Et etiam dicit, *Tertia die*: non quod fuerint tres dies integri, sed duae noctes et una dies, per synecdochen. Et hujus causa fuit, sicut dicit Augustinus (lib. 4 de Trin., cap. 3), quia Deus per suum simplum, idest per malum poenae, quod significatur per unum diem, destruxit nostrum duplum, idest poenam et culpam, quod significatur per duas noctes. Tradidi etiam vobis quarto Christi apparitiones: *quia visus est Cephae.* Et ponit primo apparitiones factas aliis; secundo apparitiones factas sibi soli, ibi, *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi.* Sciendum est autem circa primum, quod apparitiones Christi non sunt factae omnibus communiter, sed aliquibus specialibus personis. Act. 10, 40: « Dedit eum manifestum fieri non omni populo, « sed testibus praeordinatis a Deo. » Et hujus ratio fuit, ut servaretur ordo in Ecclesia, ut per quosdam speciales fides resurrectionis deveniret ad alios. Notandum autem est, quod apparitiones Christi non ponuntur hic omnes, nec illae quae factae sunt mulieribus: ponuntur autem hic quaedam quae non leguntur in Evangeliis. Et horum ratio fuit, quia Apostolus vult ex ratione confutare infideles; et ideo noluit ponere testimonia nisi authentica; et ideo tacuit apparitiones mulieribus factas, et posuit quasdam quae non inveniuntur, ut ostendat, quod etiam aliis pluribus apparuit. Sed facit mentionem specialem de Petro et Jacobo, quia erant quasi columnae, ut dicitur Galat. 2. Dicit ergo: *Tradidi vobis, quia visus est Cephae,* idest Petro. Luc. ult. 34: « Sur« rexit Dominus vere et apparuit Simoni. » Et creditur quod inter viros primo apparuit Petro, quia erat in maxima tristitia: unde et Angelus dixit Marc. ult. 7: « Ite, dicite discipulis ejus et Petro, quia « praecedet vos in Galilaeam. » *Postea,* idest in alia vice, *visus est undecim Apostolis.* Semel quidem visus est decem tantum, quando Thomas erat absens; et post octo dies, undecim, quando Thomas erat cum eis. Augustinus (lib. 2 de cons. Evang., cap. 25) dicit, quod debet dicere duodecim, sed corruptum est vitio scriptorum: et dicit quod non refert quod Judas jam obierat et Matthias nondum erat electus: quia consuetum est quod quando major pars collegii facit aliquid, dicitur quod totum collegium hoc facit. Unde, quia Dominus elegerat duodecim, ideo potest dici, quod visus est duodecim, idest toti collegio Apostolorum. Sed non est vis (1), sive dicatur duodecim, sive undecim. *Deinde* iterum *visus est plusquam quingentis fratribus.* Sed de hoc nihil legimus in Sacra Scriptura, nisi hoc quod hic dicitur. Potest tamen dici, quod haec apparitio fuit de qua loquitur Dionysius in 3 de divinis Nominibus, quando omnes discipuli convene-

(1) *Al.* pervenit.
(2) *Al. omittitur* ad hanc doctrinam.
(3) *Al. desideratur* in.
(4) *Al.* enim.

(1) *Al.* vitium.

runt ad videndum corpus quod ferebat principem vitae.

Sed contra hoc videtur esse, quia hoc fuit ante ascensionem, quando scilicet Christus apparuit Jacobo. Sed congregatio discipulorum ad videndum Beatam Virginem, de qua videtur loqui Dionysius, fuit multum post.

Et ideo melius videtur dicendum, quod apparuit quingentis fratribus simul ante ascensionem suam; et non refert quod dicitur, Discipuli erant centum viginti: quia licet illi qui erant in Hierusalem, essent centum viginti, tamen in Galilaea erant multi discipuli, et forte omnes congregati sunt simul cum apparuit. Et ut hujus testimonium sit magis certum, dicit, quod ex eis *adhuc multi manent*, idest vivunt, *quidam autem ex eis dormierunt*, idest mortui sunt in spe resurrectionis. Et vocat sanctorum mortem, dormitionem: quia moriuntur carne corruptibili, ut resurgant incorruptibiles, Rom. 6, 9: « Christus resurgens ex mor« tuis jam non moritur, mors illi ultra non do« minabitur. »

Deinde, idest post, *visus est Jacobo*, scilicet Alphaei. Et ratio hujus potest assignari, quia ut legitur, Jacobus vovit se non sumpturum cibum, nisi prius videret Christum.

Sed secundum hoc non servaretur ordo apparitionis; quia si post omnes numeratas apparitiones apparuisset Jacobo, nimis fuisset sine cibo: et hoc est difficile. Et ideo dicendum est, quod ideo singulariter Christus apparuit Jacobo, quia specialem devotionem Jacobus ad Christum habuit. Et de ista etiam apparitione nihil habetur in Evangelio.

Deinde, post hoc scilicet visus est *omnibus Apostolis*, in ascensione, ut legitur Matth. ult. et Act. 1. *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi.* Hic Apostolus commemorat apparitionem factam sibi soli; et circa hoc duo facit. Primo ostendit ordinem apparitionis; secundo rationem ejus assignat, ibi, *Ego enim sum minimus Apostolorum.* Dicit ergo ita. Dixi, quod omnibus manifestatus est Christus: *novissime*, idest ultimo, et post ascensionem, *visus est et mihi tamquam abortivo*, et ideo novissime. Dicit autem, *Tamquam abortivo*, propter tria. Abortivus dicitur aliquis fetus, vel quia nascitur extra tempus debitum, vel quia cum violentia educitur, vel quia non perducitur ad debitam quantitatem. Et quia haec tria videbat in se Apostolus, ideo dicit, *Tamquam abortivo.* Primo ipse extra tempus aliorum Apostolorum renatus est Christo, nam alii Apostoli renati sunt Christo ante adventum Spiritus sancti, Paulus vero post. Secundo, quia alii Apostoli spontanee conversi sunt ad Christum, sed Paulus coactus, Act. 9 (1), « Prostravit eum ad terram etc. » Et hoc multum valet contra haereticos, qui dicunt, quod nullus debet cogi ad fidem, quia Paulus coactus fuit. Et sicut dicit Augustinus (epist. 1, post med), plus profecit in fide Paulus cum coacte conversus est, quam multi qui spontanee venerunt. Tertio, quia reputat se aliis minorem, et non pervenit ad virtutem aliorum Apostolorum: et ideo quasi rationem assignans, dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum.* Circa hoc duo facit: primo enim ostendit suam parvitatem; secundo rationem hujus exponit, ibi, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.* Parvitatem autem suam manifestat primo in comparatione ad Apostolos, cum dicit: *Ego enim sum minimus Apostolorum.* Isa. 60, 22: « Minimus erit in mille, et par« vulus in gentem fortissimam. » Eccli. 3, 20: « Quanto major es, humilia te in omnibus, et co« ram Deo invenies gratiam. » Et licet sit minimus in comparatione ad Apostolos, posset tamen dici, quod est magnus in comparatione ad alios, quia est Apostolus; et ideo secundo ostendit suam parvitatem in comparatione ad alios, cum dicit: *Qui non sum dignus*, non solum esse, sed *vocari Apostolus*; licet vocer. 2 Corinth. 3, 5: « Non « quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis « quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo « est. » Sed posses dicere: O Apostole, propter humilitatem nullus debet dicere falsum: cum ergo tu sis magnus, quare vocas te minimum? et ideo cum dicit, *Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei*, ostendit quomodo sit minimus, et quomodo non minimus. Minimum autem dicit se, considerando praeterita facta sua, et dicit: *Non sum dignus vocari Apostolus.* Quare? *Quia persecutus sum Ecclesiam Dei*, quod alii Apostoli non fecerunt. Gal. 1, 13: « Supra modum persequebar Ecclesiam Dei, « et expugnabam illam. » 1 Timoth. 1, 13: « Qui « fui blasphemus et persecutor et contumeliosus. » Et licet ex me sim minimus, tamen ex Deo non sum minimus: et ideo dicit: *Gratia Dei sum id quod sum.* Et circa hoc duo facit. Primo commendat conditionem suam quantum ad statum; secundo quantum ad executionem status, ibi, *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Dicit ergo primo: Ex me nihil sum, sed id quod sum gratia Dei sum, idest ex Deo, non ex me. Ephes. 3, 7: « Cujus factus « sum minister secundum donum gratiae Dei quae « data est mihi. » Et dicit, *Id quod sum*, quia homo sine gratia nihil est. Supra 13, 2: *Si habuero omnem prophetiam, et noverim mysteria omnia . . . caritatem autem non habuero, nihil sum.* Sed qualiter usus sit, et executus statum suum, ostendit dicens: *Et gratia ejus in me vacua non fuit.* Ubi primo ostendit quomodo usus sit gratia ista, quia ad bonum: et ideo dicit: *In me vacua non fuit*, idest otiosa, quia ea usus est ad id ad quod data est sibi. Phil. 2, 16: « Non in vacuum cucurri « neque in vacuum laboravi. » Secundo manifestat quomodo alios excessit; et ideo subdit, *Sed abundantius illis omnibus*, idest Apostolis sigillatim, *laboravi* praedicando: quia nullus per tot loca praedicavit et annuntiavit Christum: unde dicit Rom. 15, 19: « Ita quod a Hierusalem usque ad Illyricum per « circuitum repleverim Evangelium Christi: » et etiam usque ad Hispaniam: operando: quia licet ipse, sicut alii Apostoli, posset exigere sumptus sibi necessarios, tamen specialiter voluit de labore manuum quaerere sumptus suos, ut ipse dicit 2 Thess. 3, 8: « Nocte et die manibus nostris operantes, « ne quem vestrum gravaremus: » tribulationes sustinendo: nullus enim Apostolorum tot persecutiones, et tribulationes sustinuit, ut ipse enumerat 2 Corinth. 11, 23: « In laboribus plurimis et carce« ribus etc. » Tertio ostendit usus efficaciam, quia hoc non a se solo, sed ex instinctu et adjutorio Spiritus sancti: et ideo dicit: *Non autem ego solus operor, sed gratia Dei mecum*, quae movet voluntatem ad hoc. Isa, 26, 12: « Omnia opera no« stra operatus es nobis, Domine. » Philip. 2, 13:

(1) *Act.* 9, 3, *sic legitur*: « Et subito circumfulsit eum « lux de caelo, et cadens in terram, audivit vocem dicentem « sibi: Saule, Saule, quid me persequeris? »

« Qui operatur in nobis velle et perficere pro « bona voluntate. » Deus enim non solum infundit gratiam, qua nostra opera grata fiunt et meritoria: sed etiam movet ad bene utendum gratia infusa; et haec vocatur gratia cooperans.

Sive ego enim, sive illi, sic praedicavimus. Hic ostendit concordiam praedicantium; et hoc potest dupliciter legi. Primo ut sit confirmatio dictorum; quasi dicat aliquis: Tu ita praedicas, sed tamen non credimus tibi soli, quia tu minimus es inter Apostolos. Ideo respondens Apostolus ait: Immo debetis mihi credere, quia ego non praedico alia. *Sive ego*, sive alii Apostoli, *sic praedicamus*, scilicet Christum resurrexisse, et visum fuisse etc. et vos etiam *credidistis*, sicut ego et illi praedicaverunt, scilicet quod Christus resurrexit, et visus est etc. 2 Corinth. 4, 5: « Habentes eumdem spiritum fi- « dei . . . et nos credimus, propter quod et loqui- « mur. » Secundo potest legi, ut efficacia praedicationis sit omnibus Apostolis ex uno, idest a gratia Dei; quasi dicat: *Sive ego*, praedicem, *sive illi*, idest Apostoli, sicut praedicamus; hoc fecimus, adjuti et firmati per gratiam Dei: et etiam vos ipsi *credidistis*; scilicet inspirati Spiritu sancto, et gratia Dei, sine qua nihil facere possumus. Joan. 15, 5: « Sine me nihil potestis facere. »

LECTIO II.

Si autem Christus praedicatur quod resurrexit a mortuis: quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est et fides vestra. Invenimur autem et falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra: adhuc enim estis in peccatis. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Supra Apostolus astruxit fidem per resurrectionem Christi; hic vero probat per resurrectionem Christi resurrectionem mortuorum futuram: et primo probat futuram resurrectionem; secundo ostendit qualitatem resurgentium: ibi, *Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui?* tertio vero describit ordinem resurrectionis, ibi, *Ecce mysterium vobis dico.* Circa primum duo facit. Primo probat resurrectionem mortuorum futuram ratione sumpta ex resurrectione Christi; secundo ratione sumpta ex vita sanctorum, ibi, *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?* Probat autem mortuorum resurrectionem ex resurrectione Christi tali ratione. Si Christus resurrexit, ergo et mortui resurgent. Circa ergo hanc rationem tria facit. Primo ponit conditionalem: scilicet si Christus resurrexit, et mortui resurgent; secundo vero probat antecedens ipsius conditionalis, ibi, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*; tertio probat conditionem esse veram, ibi, *Nunc autem resurrexit* Dicit ergo primo: Dixit, quod sive ego praedicaverim, sive illi, scilicet alii Apostoli, sic credidistis; sed si praedicatur a nobis quod Christus resurrexit a mortuis, *quomodo quidam in vobis*, idest inter vos, *dicunt, quoniam resurrectio mortuorum non est?* quasi dicat: Si Christus resurrexit a mortuis secundum quod nos praedicamus: 1 Thes. 4, 13: « Si cre- « dimus quod Christus mortuus est et resurrexit: « ita Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet « cum eo: » nullus debet dubitare resurrectionem mortuorum futuram. Unde Rom. 8, 2: « Qui su- « scitavit Jesum Christum a mortuis, vivificabit et « mortalia corpora vestra. »

Sed videtur quod haec argumentatio non valeat. cum sit locus a majori, affirmando: quia licet Christus resurrexit specialiter ex virtute divinitatis suae, non sequitur quod alii homines resurgant.

Sed ad hoc dicunt aliqui, quod non est locus a majori, sed a simili. Mori enim et resurgere competit Christo secundum humanam naturam; et dicunt, quod est simile argumentum, sicut si dicerem, Anima Socratis est immortalis: ergo omnes, scilicet animae hominum, sunt immortales. Videtur autem quod sit melius dicendum, quod sit locus a causa: quia resurrectio Christi est causa resurrectionis nostrae. Et ideo, secundum Glossam, dicendum est. *Si Christus*, qui est causa efficiens nostrae resurrectionis, *resurrexit, quomodo dicunt quoniam resurrectio mortuorum non est?* Sed tamen non est dicendum quod sit causa efficiens tantum per modum meriti, quia resurgendo non meruit eam, cum jam esset comprehensor, et viveret vita gloriosa; nisi forte meritum resurrectionis mortuorum referatur ad passionem Christi. Nec est causa exemplaris tantum, ut quidam dicunt; sed est causa efficiens et exemplaris. Unde Augustinus dicit super Joan. (tract. 19), quod Verbum caro factum vivificat animas, et resuscitat mortuos. Sic ergo patet quod si Christus resurrexit, et mortui resurgent.

Sed contra. Resurgere a mortuis est supra naturam; hoc autem non est nisi virtutis infinitae, quae Deus est: non ergo resurrectio corporis Christi est causa efficiens resurrectionis mortuorum; cum humanitas Christi, seu corpus, sit creatura; licet de Christo vel de homine non possit dici quod est creatura.

Responsio. Dicendum, quod inquantum Deus, sive inquantum divinitas est in Christo, Christus est et exemplar et causa efficiens resurrectionis mortuorum per humanitatem suam, sicut per instrumentum divinitatis suae. Ad illud quod objicitur, dicendum, quod caro Christi, seu humanitas, non dicitur facere effectum virtutis infinitae inquantum caro vel humanitas, sed inquantum caro Christi vel humanitas Christi.

Sed quaeritur adhuc. Nam posita causa sufficienti, statim ponitur effectus: si ergo resurrectio Christi est sufficiens causa resurrectionis mortuorum, statim deberent mortui resurgere, et non tantum differre.

Responsio. Dicendum, quod effectus sequitur ex causis instrumentalibus secundum conditionem causae principalis: et ideo, cum Deus sit principa-

lis causa nostrae resurrectionis. resurrectio vero Christi sit instrumentalis; resurrectio nostra sequitur resurrectionem Christi secundum dispositionem divinam, quae ordinavit ut tali tempore fieret.

Sed numquid si Deus non fuisset incarnatus, homines resurrexissent? Dicendum videtur quod non: quia Christus non fuisset passus nec resurrexisset. Dicendum est autem ad hoc, quod haec objectio nulla est: quia quando aliquid ordinatur ab aliqua causa, debet argumentari ad illud, servato ordine illius causae. Et ideo dicendum est, quod Deus ordinavit resurrectionem mortuorum fore per istum modum. Potuisset tamen et alius modus adhuc inveniri a Deo, si voluisset.

Deinde cum dicit, *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*, probat antecedens, scilicet quod Christus resurrexit; et hoc ducendo ad inconvenientia: et circa hoc duo facit. Primo ducit ad inconvenientia; secundo ostendit illa esse inconvenientia, ibi, *Invenimur autem et falsi testes Dei*. Circa primum facit deductionem suam, supponendo quod si Christus non resurrexit neque mortui resurgent: quod si ita est, sequuntur duo inconvenientia. Unum est quod inanis est praedicatio Apostoli et inutilis; aliud est quod inanis est fides Corinthiorum. Unde dicit: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo praedicatio nostra*. Et hoc est quod dicit: Ex hoc quod sive ego sive illi sic praedicant etc. Dicit ergo: *Si autem Christus non resurrexit, inanis est*, idest falsa, *praedicatio nostra*, quia sic credidistis; et hoc magnum est inconveniens, quod praedicationem eorum non suffulserit veritas, cum Apostolus dicat Philip. 2, 16: « Non in vacuum cucurri neque laboravi. »

Invenimur autem et falsi testes Dei. Hic ostendit illa duo esse inconvenientia: et primo ostendit quod sit inconveniens, si praedicatio Apostolorum esset inanis seu falsa; secundo ostendit quod sit inconveniens, si fides illorum esset inanis, ibi, *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra*. Ostenditur autem primum esse inconveniens, quia essent falsi testes non solum dicendo aliqua vana, vel aliqua contra aliquem hominem false, quod est mortale peccatum; sed falsi testes adversus Deum, quod est sacrilegium: quia si Deus non suscitavit Christum a mortuis, secundum quod nos praedicamus, *invenimur falsi testes;* et si mortui non resurgunt, Deus non resuscitavit Christum a mortuis. Job 13, 7: « Numquid Deus indiget vestro « mendacio, ut pro illo loquamini dolos? » Et hoc est pessimum, scilicet quod aliquid attribuatur Deo quod non facit; et laudare in eo quod non est. Unde dicit Augustinus (epist. 8): « Non minori, « sed majori fortasse scelere in Deo laudatur fal« sitas, quam vituperetur veritas. » Cujus ratio est, quia intellectus noster nunquam potest tantum laudare Deum quin deficiat a perfectione ejus; et ideo si non totaliter intellectus omnem veritatem possit de Deo intelligere, hoc est ad excellentiam Dei. Sed si attribuitur aliquid Deo quod non habet vel non facit, videtur quod intellectus noster est major Deo et intelligat aliquod majus eo quod sibi false attribuit: et hoc contra illud 1 Joan. 3, 20: « Deus major est corde nostro. »

Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra. Hic ostendit quod inconveniens sit, si fides illorum esset inanis; et hoc ostendit per tria inconvenientia, quae sequuntur inde. Primum est quia constat quod falsitas non habet virtutem purgandi; sed constat quod fides purgat peccata. Act. 15: « Fide purificans corda eorum. » Si ergo fides nostra sit inanis, quod esset si Christus non resurrexit, quia sic credidistis, scilicet quod resurrexit, peccata vestra non sunt vobis dimissa; et hoc est quod dicit: *Adhuc estis in peccatis vestris*. Sed quia posset aliquis dicere: Licet fides non purget peccata, possunt tamen purgari ab eis per bona opera; ideo addit secundum inconveniens, scilicet quod mortui, qui non possunt purgari in alia vita, perierunt absque spe salutis; et ideo quasi concludens dicit: *Ergo qui in Christo*, idest in fide Christi, *dormierunt*, idest mortui sunt in spe salutis, *perierunt*: quia in alia vita nulla sunt opera meritoria. Sed quia posset adhuc dicere: Non curo de peccatis, non curo de mortuis, dummodo habeam in vita ista quietem et tranquillitatem: ideo addit tertium inconveniens cum dicit: *Si in hac tantum vita in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus* Et innititur tali argumento. Si resurrectio mortuorum non est, sequitur quod nihil boni habeatur ab hominibus, nisi solum in vita ista: et si hoc est, tunc illi sunt miserabiliores qui in vita ista multa mala et tribulationes patiuntur. Cum ergo plures tribulationes Apostoli et Christiani patiantur, sequitur quod sint miserabiliores ceteris hominibus, qui ad minus perfruuntur hujus mundi bonis.

Sed circa hanc rationem videntur duo dubitanda. Unum, quia non videtur quod sit verum universaliter quod Apostolus dicit, scilicet quod Christiani sunt confidentes in hac vita tantum: quia possent dicere illi, quod licet corpora non habeant bona nisi in vita ista, quae est mortalis, tamen secundum animam habent multa bona in alia vita.

Ad hoc obviatur dupliciter. Uno modo, quia si negetur resurrectio corporis, non de facili, immo difficile est sustinere immortalitatem animae. Constat enim quod anima naturaliter unitur corpori; separatur autem ab eo contra suam naturam et per accidens. Unde anima exuta corpore, quamdiu est sine corpore, est imperfecta. Impossibile autem est quod illud quod est naturale et per se, sit finitum et quasi nihil; et illud quod est contra naturam et per accidens, sit infinitum, si anima semper duret sine corpore. Et ideo Platonici ponentes immortalitatem posuerunt reincorporationem; licet hoc sit haereticum. Et ideo si mortui non resurgunt, solum in hac vita confidentes erimus. Alio modo, quia constat quod homo naturaliter desiderat salutem sui ipsius; anima autem cum sit pars corporis hominis, non est totus homo, et anima mea non est ego: unde licet anima consequatur salutem in alia vita, non tamen ego vel quilibet homo. Et praeterea, cum homo naturaliter desideret salutem etiam corporis, frustraretur naturale desiderium.

Secundum dubium est, quia videtur quod dato quod corpora non resurgant, non essemus nos Christiani miserabiliores ceteris hominibus: quia illi qui sunt in peccatis, sustinent maximos labores. Hier. 9, 5: « Ut inique agerent, laboraverunt: » et Sap. 5, 7, dicunt impii: « Ambulavimus vias difficiles. » At vero de bonis et justis dicitur Galat. 5, 22: « Fru« ctus autem spiritus est caritas, gaudium, pax etc. »

Ad hoc dicendum, quod mala quae sunt in hoc mundo, non sunt secundum se appetenda, sed se-

cundum quod ordinantur ad aliquod bonum. Apostoli autem et Christiani multa mala passi sunt in hoc mundo. Nisi ergo ordinarentur ad aliquod bonum, essent miserabiliores ceteris hominibus. Aut ergo ordinantur ad bonum futurum, aut ad bonum praesens. Sed ad bonum futurum non ordinantur, si non est resurrectio mortuorum. Si autem ordinantur ad bonum praesens, hoc vel est bonum intellectus, sicut philosophi naturales paupertates et alia multa mala passi sunt, ut pervenirent ad veritatem (1). Sed ad hoc non possunt ordinari, si non est resurrectio mortuorum: quia sic fides eorum esset falsa, quia ipsi praedicaverunt resurrectionem futuram. Falsitas autem non est bonum intellectus. Vel est bonum moris, sicut morales philosophi multa mala passi sunt, ut pervenirent ad virtutes et famam. Sed nec ad hoc ordinari possunt: quia si resurrectio mortuorum non sit, non reputatur virtus et gloria velle omnia delectabilia dimittere, et sustinere poenas mortis et contemptus; sed potius reputatur stultitia. Et sic patet quod miserabiliores essent ceteris hominibus.

(1) *Al.* ad veram veritatem.

LECTIO III.

Nunc autem Christus resurrexit a mortuis primitiae dormientium, quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur. Unusquique autem in suo ordine, primitiae Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventum ejus crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri, cum evacuaverit omnem principatum et virtutem. Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat: Omnia subjecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia; tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.

Hic probat positam superius conditionem esse veram, scilicet si Christus resurrexit, mortui resurgunt; et circa hoc tria facit. Primo ostendit quomodo se habeat resurrectio Christi ad resurrectionem aliorum; secundo ostendit ordinem resurrectionis, ibi, *Unusquisque autem in suo ordine; primitiae Christus*; tertio ostendit finem resurrectionis, ibi, *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri*. Circa primum duo facit. Primo ostendit habitudinem resurrectionis Christi ad resurrectionem aliorum; per conditionalem praedictam probans hoc: secundo probat ipsam habitudinem, ibi, *Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum*. Dicit ergo: *Nunc*, idest, ex quo dicta inconvenientia sequuntur, si Christus non resurrexit, ideo ad ipsa vitanda dicamus, quod *Christus resurrexit*. Hoc autem verum est secundum quod Matth. ult. dicitur, et aliis locis Evangeliorum. Sed resurrectionis Christi habitudo ita se habet ad resurrectionem aliorum, sicut primitiae fructuum ad sequentes fructus, quae excedunt alios fructus tempore et melioritate, seu dignitate; et ideo dicit, quod resurrexit non sicut alii, sed *primitiae*, idest primo tempore et dignitate. Apoc. 1, 5: « Primogenitus mortuorum. » *Primitiae*, dico, *dormientium*, idest mortuorum, qui in spe resurrectionis quiescunt. Ex hoc potest inferri conditionalis posita, quia, sicut dicimus, et verum est, si Christus, qui est primitiae dormientium, resurrexit, ergo et alii dormientes.

Sed contrarium videtur: scilicet quod Christus non resurrexit primitiae dormientium: quia Lazarus fuit resuscitatus a Christo nondum passo, et aliqui Prophetae suscitaverunt alios a mortuis, ut habetur in veteri testamento.

Ad hoc dicendum, quod duplex est resurrectio. Una est ad vitam mortalem: et ad istam Lazarus, et alii qui suscitati fuerunt, resurrexerunt ante Christum. Alia ad vitam immortalem: et de hac loquitur hic Apostolus.

Sed contra. Matth. 27, dicitur, quod multa corpora sanctorum surrexerunt. Cum ergo hoc legatur ante Christi resurrectionem, et constet quod non resurrexerunt ad vitam mortalem (1); videtur quod adhuc restet quaestio prima.

Responsio. Dicendum, quod hoc quod Matthaeus dicit de resurrectione illorum, dicit per anticipationem: quia licet dicatur in tractatu de passione, non tunc resurrexerunt, sed postquam Christus resurrexit.

Quoniam quidem per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum. Hic probat habitudinem positam, scilicet quod Christus sit primitiae dormientium: et primo probat in generali; secundo in speciali, ibi, *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Probat in generali tali ratione. Deus voluit reintegrare humanam naturam; sed humana natura corrupta est per hominem, quia mors intravit per hominem: pertinebat ergo ad dignitatem humanae naturae ut reintegraretur per hominem: hoc autem est ut reducatur ad vitam: conveniens ergo fuit ut (2) sicut mors intravit per hominem, scilicet per Adam, ita *resurrectio mortuorum* fieret *per hominem*, scilicet per Christum. Rom. 5, 17: « Si « enim unius delicto mors regnavit per unum, « multo magis abundantiam gratiae et donationis « et justitiae accipientes in vitam regnabunt per « unum Jesum Christum. » *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Hic probat idem in speciali, dicens quod sicut in Adam omnes morimur morte corporali, ita et omnes vivificamur in Christo: Rom. 5, 12: « Per « unum hominem peccatum in hunc mundum in- « travit, et per peccatum mors. »

Et non dicit per Evam, quod videtur contra illud Eccl. 25, 33: « Per illam omnes morimur. » Dicendum, quod hoc est per illam, Evam scilicet suggerentem, sed per Adam sicut causantem. Nam si solum Eva peccasset, peccatum originale non fuisset traductum in posteros.

Vivificabuntur, inquam, *in Christo*, scilicet boni et mali vita naturae: sed vita gratiae non nisi

(1) *Al.* immortalem.
(2) *Al.* deest ut.

boni: sed tamen Apostolus loquitur hic de resurrectione ad vitam naturae, ad quam omnes vivificabuntur. Joan. 5, 26: « Sicut Pater habet vitam in « semetipso, ita et Filio dedit vitam habere, » idest vivificandi virtutem. Ibidem 28: « Omnes qui in mo« numentis sunt audient vocem Filii Dei, et procedent « qui bona fecerunt, in resurrectionem vitae; qui « vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. »

Unusquisque autem in suo ordine. Hic ostendit ordinem resurrectionis: et primo insinuat ipsum ordinem; secundo manifestat id quod dixerat, ibi, *Primitiae Christus*. Dicit ergo quod verum est quod omnes in Christo vivificabuntur, sed tamen differenter: quia differentia erit inter caput et membra, et differentia erit (1) quantum ad bonos et malos: et ideo dicit, quod *unusquisque* resurget *in suo ordine*, scilicet dignitatis. Rom. 13, 1: « Quae au« tem sunt, a Deo ordinata sunt. » Sed hunc ordinem consequenter manifestat: quia *primitiae Christus*: quia ipse est prior tempore et dignitate, quia plus habet de gloria. Joan. 1, 14: « Vidimus eum « quasi unigenitum a Patre, plenum gratiae et « veritatis. » Deinde resurgent omnes *qui sunt Christi*, posteriores tempore et dignitate: isti sunt qui carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Galat. 4, 4: « At ubi venit plenitudo « temporis, misit Deus Filium suum. » 1 Tim. 6, 14: « Serves mandatum sine macula irrepre« hensibile usque in adventum Domini nostri. » Qui autem sint Christi, exponit dicens: *Qui crediderunt*, per fidem per dilectionem operantem. Hebr. 11, 6: « Accedentem ad Deum oportet credere « quia est, et inquirentibus se remunerator sit. » *In adventum ejus*, primo et secundo.

Sed sciendum, quod inter alios sanctos non erit ordo temporis, quia omnes resurgent in ictu oculi: sed bene secundum dignitates: quia Martyr resurget ut Martyr, Apostolus ut Apostolus; et sic de aliis.

Deinde finis. Hic ostendit finem resurrectionis, et hunc duplicem: unum quantum ad adeptionem boni: alium quantum ad remotionem mali, ibi, *Oportet autem illum regnare*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod adeptio ipsius boni consistit in inhaerentia ad Deum: secundo ostendit quod in immediata inhaerentia, ibi, *Cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem*. Dicit ergo, quod *deinde*, idest post hoc, erit *finis* resurrectionis: et finis hujusmodi non erit ut vivant vita corporis et voluptatibus, ut Judaei et Saraceni fingunt; sed quod inhaereant Deo per immediatam visionem et beatam fruitionem: et hoc est tradere regnum Deo et Patri. Et ideo dicit: *Cum tradiderit*, idest perduxerit, *regnum*, idest fideles suos, quos proprio sanguine acquisivit: Apocal. 5, 9: « Redemisti nos Deo in sanguine tuo (2): » *Deo et Patri*, idest ante conspectum Dei, idest Creatoris sui inquantum est homo, et Patris inquantum est Deus. Et hoc est quod petebat Philippus Joan. 14, 8: « Do« mine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. » Sed sic tradet, ut sibi non adimat; immo ipse unus Deus cum Patre et sancto Spiritu regnabit. Vel *cum tradiderit regnum Deo et Patri*, idest cum ostendet Deum Patrem regnare. In Scriptura enim tunc dicuntur aliqua fieri quando primo innotescunt: et hujusmodi innotescentia fit per Christum. Matth. 11, 27: « Nemo novit Patrem nisi Filius, et cui « voluerit Filius revelare. »

Cum evacuaverit. Hic ostendit immediationem dictae inhaerentiae. Sicut enim dicitur Galat. 4, 1: « quanto tempore heres parvulus est. . . . est sub « tutoribus et actoribus usque ad praefinitum tem« pus a patre. » Sed quando jam est magnus et perfectus, tunc immediate absque paedagogo et tutore sub patre est in domo. Status autem hujus vitae praesentis assimilatur pueritiae; et ideo in vita ista sumus sub Angelis, sicut sub tutoribus, inquantum prosunt nobis et dirigunt nos; sed quando tradetur regnum Deo et Patri, tunc immediate erimus sub Deo, et cessabunt omnia alia dominia: et hoc est quod dicit: *Et cum evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem*; idest, cum cessaverit omne dominium tam humanum quam angelicum, tunc immediate erimus sub Deo. Isa. 2, 11: « Exaltabitur Dominus solus in die illa. » Hierem. 31, 34: « Non docebit ultra vir proximum « suum, et vir fratrem suum. »

Sed numquid non remanebunt ordines Angelorum distincti? Dicendum quod sic quantum ad eminentiam gloriae, qua unus alteri praeeminet, sed non quantum ad efficaciam executionis ad nos; et ideo illos dicit evacuari quorum nomina pertinent ad executionem, scilicet principatus, potestates, et virtutes. Illos autem qui sunt de superiori hierarchia, non nominat, quia non sunt exequentes, nec Angelos, quia est nomen commune. Dominationes autem non dicit evacuari; quia licet sint de exequentibus, non tamen ipsi exequuntur, sed dirigunt et imperant; dominorum enim est dirigere et imperare, non exequi. Archangeli vero intelliguntur cum principatibus: archos enim idem est quod princeps. Hi tres ordines, secundum Gregorium (hom. super Evang.) legunt descendendo; quia, secundum ipsum, principatus sunt super potestates, et potestates super virtutes: sed secundum Dionysium, ascendendo: quia vult quod virtutes sint super potestates, et potestates super principatus.

Vel aliter. *Cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, et virtutem*, idest, tunc erit notum quod principatus et potestates et dominationes nihil potestatis habuerunt ex se ipsis, sed a Deo, ex quo sunt omnia.

Deinde cum dicit, *Oportet autem illum regnare*, ostendit Apostolus finem resurrectionis, quo ad remotionem mali: quod quidem ostendit per destructionem omnium inimicorum ad Christum: et primo ponit ipsorum destructionem: secundo subjectionis perfectionem, ibi, *Novissime autem inimica destruetur mors;* tertio subjectionis finem, ibi, *Cum autem subjecta fuerint illi omnia*. Dicit ergo primo: Dixi, quod finis erit, *cum tradiderit regnum Deo et Patri*. Sed numquid Christus habet regnum, ita quod oportet illum regnare? Sic enim dicitur Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in caelo « et in terra. » Luc. 1, 32: « Et regnabit in do« mo Jacob. » *Oportet*, inquam, *donec ponat inimicos suos sub pedibus ejus*.

Sed numquid modo non sunt inimici ejus sub pedibus ejus, idest sub potestate Christi? Dicendum, quod inimici Christi sunt sub potestate ejus, sed dupliciter. Vel inquantum per ipsum convertuntur, sicut Paulus, quem prostravit, Act. 9; vel inquantum Christus facit voluntatem suam etiam de his qui faciunt voluntatem Christi. Sic ponit inimicos suos

(1) *Al. omittitur* erit.

(2) *Al.* « Redemisti nos in sanguine Deo tuo. »

sub pedibus suis, puniendo eos; sed in futuro ponet sub pedibus, idest sub humanitate Christi. Sicut enim per caput deitas Christi intelligitur, quia *caput Christi Deus*, supra 11, 3, ita per pedem humanitas: Psalm. 131, 7: « Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. » Sic ergo inimici erunt non solum sub deitate, sed etiam sub humanitate Christi. Phil. 2, 10: « In nomine Jesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, et infernorum. »

Sed quid est quod dicit, *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*? Numquid non regnabit priusquam posuerit inimicos sub pedibus? Dicendum, quod hoc potest intelligi dupliciter. Nam ly *donec* quandoque determinat tempus, et ponitur pro finito; sicut si dicerem: Non videbo Deum donec moriar: quia usque tunc non videbo, sed postea videbo: quandoque ponitur pro infinito, sicut cum dicitur Matth. 1, 25: « Non cognovit eam donec peperit filium suum: » non quod velit dicere, quod non cognovit eam solum usque ad partum filii, sed nec etiam postea unquam cognovit, sicut dicit Hieronymus. Iste modus servatur quando aliqui intendunt excludere illa solum de quibus est dubium. Unde Evangelium exclusit illud solum quod videtur esse dubium, scilicet quod Joseph cognovisset Beatam Virginem ante partum. Hoc vero quod post partum non cognovit eam, nulli est dubium, cum tot mysteria pueri viderit, et toties ab Angelis monitus sit, et adoratus etiam a Magis Jesus fuisset, unde poterat eam jam Dei matrem cognoscere; et ideo non curavit hoc excludere. Sic etiam loquitur hic Apostolus. Quod enim aliquis regnet adhuc inimicis non subjugatis, videtur esse dubium; sed quod postquam inimici subjugati sunt, nulli est dubium: et ideo illud excludit principaliter, dicens: *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus;* quasi dicat: Verum est quod Christus habet regnum: et licet sint aliqui inimici, dum non faciunt voluntatem suam, tamen regnat donec ponat illos sub pedibus. Potest etiam alio modo intelligi *Donec ponat etc.*, ut ly *donec* determinet tempus, et ponatur pro futuro: ut dicatur sic: *Oportet illum regnare.* Sed quando? *Donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus;* quasi dicat: Usque tunc regnabit, quousque ponat inimicos sub pedibus; postea vero non regnabit. Sed secundum hanc expositionem, regnare non importat regnum habere, sed in regnando proficere et regnum augeri; et hoc quantum ad manifestationem perfectam regni Christi; quasi dicat: Regnum Christi paulatim proficit, inquantum scilicet manifestatur et innotescit, *donec ponat inimicos sub pedibus;* idest, quousque omnes inimici regnare eum fateantur: boni quidem cum gaudio beatitudinis, mali vero cum confusione; et postea non regnat; idest, regnum suum non proficit, et non amplius manifestatur, quia jam plene manifestum erit.

Sic ergo patet omnium adversantium subjectio: quae quidem subjectio perfectissima erit, quia etiam illud quod maxime inimicatur, subjicietur sibi. Hoc autem est mors, quae maxime contrariatur vitae: et ideo dicit: *Novissime autem inimica destruetur mors*: ubi tria facit. Primo ponit subjectionem mortis: secundo probat hoc per auctoritatem, ibi, *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus*; tertio ex ipsa auctoritate arguit, ibi, *Cum autem dicat etc.* Dicit ergo: Dixi, quod inimicos subjecit sub pedibus ejus. Sed qualiter? Perfectissime, inquam, quia *novissime inimica mors destruetur*, scilicet in fine, quia non poterit esse cum vita, ubi omnes per resurrectionem vivent. Oseae 13, 14: « Ego mors tua, o mors. » Isa. 25, 8: « Praecipitabit mortem in sempiternum. »

Sciendum est autem, quod Origenes ex hoc verbo sumpsit occasionem erroris sui, quem ponit in Periarchon: ipse enim voluit quod poenae damnatorum essent purgatoriae, et non aeternae; et voluit quod omnes qui sunt in inferno, quandoque converterentur ad Christum et salvarentur, et etiam diabolus: et hoc confirmat per ista verba, *Donec ponat inimicos sub pedibus ejus*: et intelligit quod hoc quod dicitur, *Inimicos sub pedibus*, solum intelligatur de subjectione quae fit per conversionem peccatorum ad Deum, non de subjectione qua sunt subjecti Christo etiam illi qui nunquam convertuntur ad Christum, inquantum ponit eos in inferno. Et ideo dicit: *Oportet illum regnare donec ponat inimicos sub pedibus:* quia tunc omnes damnati, et qui sunt in inferno, salvabuntur, inquantum scilicet convertentur ad ipsum; et servient ei, et non solum ipsi homines damnati: *autem* pro sed, *novissime ipsa mors*, idest diabolus, *destruetur*, non quod non sint omnino, sed quod non sit mors qua mors, quia etiam ipse diabolus in fine salvabitur. Sed hoc est haereticum et damnatum in Concilio.

Item sciendum est, quod Apostolus signanter posuit hoc quod dicitur, *Novissime autem inimica destruetur mors*, ad removendum duas quaestiones, quae possent fieri circa praedicta de resurrectione: scilicet utrum Christus posset vivificare mortuos; et hoc solvitur, quia omnes inimicos posuit sub pedibus ejus, et etiam ipsam mortem: et quare non statim omnes resuscitavit; ad quod respondetur, quod oportet quod primo subjiciat inimicos sub pedibus, et novissime cum destruetur ipsa mors, tunc resurgent omnes ad vitam. Non ergo differt quia non potest, sed ut servet ordinem: quia quae a Deo sunt, ordinata sunt. Quod autem ipsa mors subjiciatur Christo, probat per auctoritatem Psalm. 8, 8: « Omnia subjecisti sub pedibus (idest sub « humanitate) ejus, » scilicet Christi. Philip. 2, 11: « Omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris. » Isa. 44, 24: « Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis « lingua. » Ex hac autem auctoritate argumentatur dicens: *Cum autem dicat, Omnia subjecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subjecit ei omnia.* Et est ratio sua talis. Propheta dicit: « Omnia subjecisti: » sed dicendo *omnia*, constat quod nihil exclusit nisi illum qui subjecit: ergo subjecta sunt Christo omnia, et ipsa mors. Dicit ergo: *Cum autem dicat*, Psalmista scilicet Christo, inquantum homini, *praeter eum*, scilicet Patrem, *qui subjecit ei omnia.* Hebr. 2, 8: « In eo quod omnia sibi subjecit nihil dimisit non subjectum ei. » Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in caelo « et terra. » Sed contra. Si Pater subjecit omnia Filio: ergo Filius est minor Patre. Responsio. Dicendum est, quod Pater subjecit omnia Filio inquantum est homo, ut dictum est: et sic Pater est major Filio: est enim minor Patre secundum humanitatem, aequalis vero secundum divinitatem. Vel dicendum, quod etiam ipse Filius inquantum Deus subjecit sibi omnia: quia sic potest omnia quae Pater potest. Philip. 3, 20: « Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum,

« qui reformabit corpus humilitatis nostrae, con« figuratum corpori claritatis suae secundum ope« rationem qua potens est subjicere omnia. »

Consequenter cum dicit, *Cum autem subjecta fuerint,* ostendit finem hujus resurrectionis non esse in humanitate Christi; sed ulterius perducetur rationalis creatura ad contemplationem divinitatis: et in ea est beatitudo nostra, et finis noster ipse Deus est: et ideo dicit: *Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia;* quasi dicat: Nondum Deus subjecit omnia Christo; sed *cum omnia fuerint ei subjecta,* scilicet Christo, *tunc ipse filius,* secundum humanitatem, *subjectus erit illi,* scilicet Patri. Joan. 14, 28: « Pater major me est. » Et subjectus est nunc etiam Christus secundum quod homo Patri; sed hoc tunc manifestius erit. Et ratio hujus subjectionis est, *ut sit Deus omnia in omnibus,* idest, ut anima hominis totaliter requiescat in Deo, et solus Deus sit beatitudo. Modo enim in uno est vita, et virtus in alio, et gloria in alio; sed tunc Deus erit vita et salus et virtus et gloria et omnia. Vel aliter ita. *Ut sit Deus omnia in omnibus*: qua tunc manifestabitur quod quidquid boni habemus, est a Deo.

LECTIO IV.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid et baptizantur pro illis? Ut quid et nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? Manducemus et bibamus: cras enim moriemur. Nolite seduci. Corrumpunt mores bonos colloquia mala. Evigilate justi et nolite peccare. Ignorantiam enim Dei quidam habent. Ad reverentiam vobis loquor.

Ostensa resurrectione mortuorum ex resurrectione Christi, hic consequenter ostendit resurrectionem mortuorum ex vita sanctorum; et circa hoc duo facit. Primo probat propositum; secundo subjungit admonitionem, ibi, *Nolite seduci.* Probat autem propositum, ducendo ad tria inconvenientia. Primum inconveniens est quod frustraretur devotio hominum ad baptismum. Secundum est quod frustraretur labor sanctorum; et hoc ponit ibi, *Ut quid et nos periclitamur?* Tertium est quod daretur occasio fruendi voluptatibus; et hoc ponit ibi, *Manducemus et bibamus etc.* Circa primum duo facit. Primo ponit primum inconveniens; secundo explicat illud, ibi, *Si omnino mortui non resurgunt.* Dicit ergo primo: Dixi quod mortui resurgunt: alioquin, scilicet si non est resurrectio mortuorum futura, ut nos praedicamus, *quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Hoc potest dupliciter intelligi. Uno modo ut per hoc quod dicit *Mortuis* intelligantur opera peccati, quae sunt mortua, quia carent vita gratiae, et ducunt ad mortem: Hebr. 9, 14: « Sanguis Christis emundabit conscien« tiam nostram ab operibus mortuis: » et secundum hoc plana est littera. *Quid* scilicet *facient* illi *qui baptizantur pro mortuis,* idest pro peccatis abluendis; si non sint vitam gratiae habituri? Alio modo, quia quidam tunc temporis volebant quod homines possent primo baptizari ut sibi ipsis remissionem peccatorum consequerentur, et iterum baptizabantur pro aliquo consanguineo suo defuncto, ut etiam post mortem dimitterentur ei peccata: et secundum hoc sit littera: *Quid facient qui baptizantur pro mortuis,* scilicet consanguineis, pro quorum salute baptizantur, si non sit resurrectio mortuorum ? Sed isti in aliquo commendari possunt, scilicet in hoc quod fidem resurrectionis videbantur habere: sed in aliquo possunt reprehendi, in hoc scilicet quod unum credebant posse pro alio baptizari.

Sed tunc est quaestio. Si oratio unius prodest alteri, quare non etiam baptismus ? Ad hoc est duplex responsio. Una est, quod opera quae faciunt vivi, prosunt mortuis propter unionem caritatis et fidei: et ideo non prosunt nisi illis qui decedunt cum caritate et fide: unde infidelibus nec oratio nec baptismus vivorum prosunt: tamen oratio prodest illis qui sunt in purgatorio. Alia responsio et melior, quia bona opera valent mortuis, non solum ex vi caritatis, sed etiam ex intentione facientis. Sicut si ego dicerem psalterium pro aliquo qui est in purgatorio, qui tenebatur dicere, ut satisfaciam pro eo; valet quidem quantum ad satisfactionem solum illi pro quo dico. Dicendum est ergo secundum hoc quod baptismus non habet virtutem ex intentione nostra, sed ex intentione Christi. Intentio autem Christi est ut baptismus illis proficiat qui in Christi fide baptizantur.

Consequenter istud inconveniens explicat, dicens: *Si omnino mortui non resurgunt.* Et ista explicatio videtur magis convenire secundae expositioni supra positae; quasi dicat: *Ut quid baptizantur pro illis,* idest pro mortuis, *si non resurgunt ?* Sed si secundum primam expositionem exponatur, tunc sic potest dici. *Si omnino mortui non resurgunt, ut quid etiam baptizantur pro illis,* idest pro peccatis, cum ipsa non dimittantur ?

Ut quid periclitamur omni hora ? Hic ponit secundum inconveniens: et circa hoc duo facit. Primo ponit inconveniens in communi; secundo in speciali, ibi, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres.* Dicit ergo: Non solum frustra baptizantur aliqui pro remissione peccatorum, sed nos etiam frustra affligimur, si resurrectio mortuorum non est: et hoc est quod dicit: *Ut quid,* et nos sancti Apostoli, *periclitamur,* idest pericula patimur, *omni hora ?* 2 Corinth. 11, 26: « Peri« culis fluminum, periculis latronum, etc. » Constat enim quod sancti exponunt se tribulationibus, et affligunt seipsos propter spem vitae aeternae, secundum illud Rom. 5, 2: « Non solum autem, sed « et gloriam in Deo per Dominum nostrum. » et ibid. 5: « Spes autem non confundit. » Si ergo resurrectio mortuorum non sit; totaliter spes perit. Frustra ergo affligerent se, si mortui non resurgunt. Nec obstat si dicatur, quod anima separata praemiatur, quia, ut probatum est supra, non posset probari quod anima esset immortalis. Consequenter

cum dicit, *Quotidie morior propter vestram gloriam, fratres,* enumerat pericula in speciali: et primo quantum ad personam; secundo quantum ad locum, ibi, *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Manifestat ergo in speciali pericula quantum ad personam suam: unde dicit: *Quotidie morior propter vestram gloriam*: quasi dicat: Non quaecumque pericula patimur, sed mortis, quia *quotidie morior*, idest, sum in periculis mortis. Psalm. 43, 22: « Propter « te mortificamur tota die. » Et hoc ostendit Apostolus Roman. 8, in persona Apostolorum esse dictum. 2 Corinth. 4, 22: « Semper mortificationem « Jesu in corpore nostro circumferentes. » *Propter gloriam vestram*; idest, ut ego acquiram gloriam, quam expecto ex vestra conversione ad fidem. 1 Thess. 2, 20: « Vos estis gloria nostra et gaudium « habeo, » idest, spero me habiturum in Christo Jesu Domino nostro, idest per caritatem Christi. Alia littera habet, *Per gloriam vestram:* et tunc ly *per gloriam* est verbum jurantis: quasi dicat: *Per gloriam vestram,* quam scilicet expectatis, quae est Deus: ac si diceret: Juro per Deum, quem *habeo* in spe *in Christo Jesu*, idest per passionem etc. Ex quo apparet quod etiam Apostolus juravit, et quod in viris perfecti jurare non est peccatum. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest?* Hic specificat pericula quantum ad locum. Ubi sciendum est quod hoc legitur Act. 19: ubi dicitur, quod cum Paulus apud Ephesum multos convertisset ad fidem, quidam concitaverunt contra eum populum, intantum quod non esset ausus exire in theatrum, et quod multa pericula sit ibi passus. Ergo forte facit hic de hoc mentionem, quia e vicino passus hoc fuerat. Dicit ergo: *Si secundum hominem,* idest secundum rationem ex qua homo est, hoc disputando de resurrectione, concludens quod homo non moritur sicut bestia, *pugnavi ad bestias*, idest ad homines bestialiter viventes apud Ephesum. Vel *si pugnavi ad bestias Ephesi*; et hoc dico non ex revelatione divina, sed *secundum hominem*, idest ex instinctu humano, si tot pericula passus sum etc.

Deinde cum dicit, *Manducemus et bibamus*, ponit tertium inconveniens; quod est, si resurrectio mortuorum non esset, daretur occasio fruendi voluptatibus: quasi dicat: Si non est alia vita, stulti sumus si affligimus nos: sed *manducemus et bibamus*; idest utamur deliciis et fruamur voluptatibus. Sap. 2, 1: « Non est qui sit agnitus reversus ab inferis. » et 6: « Venite, fruamur bonis quae sunt, et uta- « mur creatura tamquam in juventute celeriter. » *Cras enim*, idest in proximo, *moriemur*. Totaliter enim deficiemus in anima et corpore, si mortui non resurgunt.

Deinde cum dicit, *Nolite seduci*, ex praedictis concludit admonitionem: et primo quantum ad infirmos; secundo vero quantum ad perfectos et justos, ibi, *Vigilate justi*. Circa primum duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Nolite seduci;* quasi dicat: Dictum est, quod si resurrectio mortuorum non sit, stultum esse non uti lasciviis et voluptatibus. Ne ergo ad lascivias inducamini, nolite seduci ab his qui negant resurrectionem: Coloss. 2, 8: « Videte « ne quis vos seducat per philosophiam et inanem « fallaciam. » Secundo rationem attentionis assignat, dicens: *Corrumpunt mores bonos colloquia prava;* quasi dicat: Ideo nolite seduci, quia *colloquia mala*, illorum scilicet qui negant resurrectionem, *corrumpunt bonos mores*. 1 Timoth. 2, 17: « Sermo eo- « rum serpit ut cancer. » Hieronymus dicit, quod hoc est sumptum ex dictis gentilium, et est versus cujusdam Menandri. Et ex hoc, ut ipse dicit, argumentum habemus quod licet nobis quandoque in sacra Scriptura uti auctoritatibus gentilium. Deinde cum dicit, *Vigilate justi, et nolite peccare*, ponit admonitionem quantum ad perfectos. Possent enim dicere, quod a colloquiis illorum debent cavere infirmi, qui de facili seducuntur: perfecti autem non sic seduci possunt. Apostolus autem vult quod etiam perfecti sint cauti. Unde circa hoc duo facit. Primo reddit eos attentos, dicens: *Vigilate justi*, idest, vos qui reputamini justi, *vigilate:* idest soliciti sitis. Matth. 24, 42: « Vigilate, quia nescitis qua « hora Dominus vester venturus sit. » Apoc. 16, 15: « Beatus qui vigilat, et custodit vestimenta sua. » Secundo rationem assignat, dicens: *Nolite peccare*: et hanc duplicem: quarum unam propter seipsos. Nullus enim est adeo perfectus quin debeat sibi cavere a peccatis. Inertia autem et torpor frequenter inducit ad peccatum. Unde ne peccent, inducit eos ad vigiliam; et ideo dicit: *Et nolite peccare:* idest, ne peccetis. Job 4, 5: « In mentem habeto « Deum, et cave ne aliquando peccato consentias. » Aliam rationem inducit propter alios: quia non solum propter seipsos sint soliciti, sed propter alios ne illi seducantur: et hoc est quod dicit: *Quidam enim habent ignorantiam Dei;* idest non rectam fidem. Rom. 10, 3: « Ignorantes Dei justitiam, et suam « quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subjecti. » *Et hoc loquor vobis ad reverentiam vestram*, ut sitis cauti; vel ad verecundiam vestram, quia verecundum est vobis, qui reputamini sapientes et instructi in fide, quod sint aliqui inter vos ignorantiam Dei habentes, idest non rectam fidem.

LECTIO V.

Sed dicet aliquis: Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore venient? Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur. Et quid seminas? Non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum, ut puta tritici, aut alicujus ceterorum. Deus autem dat illi corpus sicut vult, et unicuique seminum proprium corpus.

Superius Apostolus probavit resurrectionem mortuorum; hic ostendit qualitatem et modum resurgentium; et circa hoc duo facit. Primo movet quaestionem circa qualitatem resurgentium; secundo solvit, ibi, *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*. Circa resurrectionem fuerunt duo errores. Quidam enim totaliter negabant resurrectionem mortuorum futuram. Cum enim non considerarent nisi principia naturae et posse; et viderent quod secundum principia naturae et

posse nullus de morte potest redire ad vitam nec caecus potest recuperare visum: ideo totaliter negaverunt resurrectionem: ex quorum persona dicitur Sap. 2, 5: « Umbrae transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri: » et ibid. 2: « De nihilo nati sumus, et post hoc erimus « tamquam non fuerimus. » Job. 14, 14: « Putasne « mortuus homo rursum vivat? » Alii autem dixerunt resurrectionem mortuorum futuram esse: sed dicebant quod resurgebant ad eumdem modum vivendi, et ad eosdem actus: et hoc etiam posuerunt quidam philosophi, qui dicunt: Post multa annorum curricula, Plato adhuc resurget, et habebit eosdem scholares Athenis quos aliquando habuit. Hoc etiam asserunt Pharisaei, Matth. 22, 28, de muliere septem virorum: unde dicebant: « In re« surrectione cujus erit? » Saraceni etiam fingunt quod habebunt post resurrectionem uxores et voluptates et delicias corporales. Job 20, 17: « Non « videat rivulos fluminis torrentis, mellis, et buty« ri. » Contra quos dicitur Matth. 22, quod erunt sicut Angeli Dei in caelo. Has ergo duas quaestiones movet hic Apostolus. Primam cum dicit: *Quomodo resurgunt mortui*? quomodo est possibile quod mortui, qui sunt cinis, possint resurgere? Secundam, cum dicit: *Quali autem corpore venient*? quasi dicat: Numquid cum tali corpore resurgent cum quali sumus modo?

Has duas quaestiones solvit cum dicit: *Insipiens, tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur etc.* Primo solvit secundam; secundo vero solvit primam, ibi, *Ecce mysterium vobis dico.*

Ad intellectum autem eorum quae Apostolus ponit in prima parte, oportet investigare quid Apostolus intendat. Intendit autem in ista parte Apostolus ostendere quod mortui resurgunt, et quod erit eadem substantia. Ubi primo ponit similitudines; secundo adaptat, ibi, *Sic etiam resurrectio mortuorum*; tertio probat, ibi, *Si est corpus animale, est et spirituale.* Circa primum duo facit. Primo proponit similitudines in una specie; secundo in diversis speciebus, ibi, *Non omnis caro, eadem caro.* Circa primum sciendum est, quod videmus in una et eadem specie quod una res in via generationis habet diversas qualitates et formas: sicut granum aliam formam et qualitatem habet quando seminatur, aliam quando pullulat, aliam quando jam est in herba. Et ideo ex hac similitudine Apostolus intendit ostendere qualitatem resurgentium. Unde circa hoc tria facit. Primo comparat ordinem seminationis ad pullulationem; secundo differentiam qualitatis in semine et pullulatione, ibi, *Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur*; tertio causam qualitatis in pullulatione, ibi, *Deus autem dat illi corpus sicut vult.* Dicit ergo, *Insipiens.*

Sed contra, Matth. 5, 22: « Qui dixerit fratri « suo, racha, reus erit concilio. » Dicendum, quod Dominus prohibet dici fratri, racha, seu fatue, ex ira, non ex correctione. Causa autem quare dicit, *Insipiens*, est quia haec objectio contra resurrectionem, procedit ex principiis humanae sapientiae: quae tamdiu est sapientia quamdiu est subjecta sapientiae divinae: sed quando recedit a Deo, tunc vertitur in insipientiam: unde cum contradicat sapientiae divinae, vocat eum insipientem, quasi dicat: *Insipiens*, nonne quotidie experiris *tu* quia *quod seminas* in terra, *non vivificatur*, idest vegetatur, *nisi prius moriatur*, idest putrescat? Joan. 12, 24: « Nisi granum frumenti cadens in terram « mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem « mortuum fuerit, multum fructum affert. »

Ex hoc autem (1) videtur Apostolus facere comparationem, quod quando corpus hominis ponitur in sepulcro in terra, tunc est quaedam seminatio: quando vero resurgit, tunc est quaedam vivificatio. Unde ex hoc opinantur aliqui, resurrectionem mortuorum esse naturalem, propter hoc quod Apostolus hic resurrectionem comparat pullulationi seminis, quae est naturalis. Opinantur enim in pulveribus resolutis, in quos resolvuntur humana corpora, esse quasdam virtutes seminales activas ad corporum resurrectionem. Sed istud non videtur esse verum: fit enim resolutio corporis humani in elementa, sicut et aliorum mixtorum corporum. Unde pulveres in quos humana corpora resolvuntur, nullam aliam habent virtutem activam quam alii pulveres, in quibus constat non esse aliam virtutem activam ad corporis humani constitutionem, sed solum in semine hominis. Differunt autem pulveres in quos humana corpora resolvuntur, ab aliis pulveribus solum secundum ordinationem divinam: prout hujusmodi pulveres sunt ex divina sapientia ordinati ut iterum ex eis humana corpora reintegrentur. Unde resurrectionis activa causa solus Deus erit, etsi ad hoc utatur ministerio Angelorum quantum ad pulverum collectionem. Propter quod Apostolus infra, modum resurrectionis exponens, attribuit sono tubae; et supra attribuit Christo resurgenti, non autem alicui virtuti activae in pulveribus. Non ergo intendit hic probare Apostolus quod resurrectio sit naturalis, per hoc quod semen naturaliter pullulat; sed intendit hic manifestare per exempla quaedam quod non sit eadem qualitas corporum resurgentium et corporum morientium: et primo per hoc quod non est eadem qualitas seminis et pullulationis, ut ex sequentibus manifeste ostendetur. Nam consequenter cum dicit, *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum*, ostendit qualitatem seminis differentem esse a qualitate pullulationis, cum dicit: *Et quod seminas, non corpus quod futurum est seminas*; idest, non quale futurum est seminas: quod exponens subdit: *Sed nudum granum, puta tritici, vel alicujus celerorum* scilicet seminum: quia seminatur nudum semen, pullulat autem ornatum herba et aristis et hujusmodi. Et similiter corpus humanum aliam qualitatem habebit in resurrectione quam nunc habet, ut infra exponetur. Est tamen differentia inter resurrectionem humani corporis et pullulationem seminis: nam surget idem corpus numero, sed habebit aliam qualitatem, sicut infra (hoc cap.) dicit Apostolus, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*: et Job 19, 27, dicitur: « Quem « visurus sum ego ipse, et non alius. » Sed in pullulatione nec est eadem qualitas, nec idem corpus numero, sed solum idem specie: et ideo signanter Apostolus de pullulatione loquens dicit: *Non corpus quod futurum est seminas:* dans intelligere quod non sit idem numero. Et in hoc opus naturae deficit ab opere Dei: nam virtus naturae reparat idem specie; sed non idem numero: virtus autem Dei reparare potest etiam idem numero. Et sic etiam ex hoc quod dicitur, potest sumi probatio ad hoc quod resurrectionem futuram

(1) *Al. omittitur* autem.

fieri non est impossibile; sicut insipiens objiciebat: quia si natura ex eo quod mortuum est potest reparare idem specie, multo magis Deus potest reparare idem numero: quia et hoc ipsum quod natura facit, opus Dei est. Habet enim hoc natura a Deo quod hoc facere possit. Et ideo consequenter describens qualitatem pullulationis, attribuit eam primum quidem Deo, secundo proportioni naturae. Dicit autem primo: *Deus autem dat illi corpus sicut vult:* quia scilicet ex ordinatione divinae voluntatis procedit quod ex tali semine talis planta producatur; quae quidem planta est quasi corpus seminis: ultimus enim fructus plantae, est semen. Et hoc ideo attribuit operationi divinae, quia omnis operatio naturae est operatio Dei, secundum illud supra 12, 6: *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Et hoc sic potest considerari. Manifestum est enim quod res naturales absque cognitione operantur ad finem determinatum: alioquin non semper vel in majori parte eumdem finem consequerentur. Manifestum est etiam quod nulla res cognitione carens in certum finem tendit, nisi directa ab aliquo cognoscente; sicut sagitta tendit ad certum signum ex directione sagittantis. Sicut ergo si aliquis videret sagittam directe tendere ad certum signum, quamvis sagittantem non videret, cognosceret statim quod dirigeretur a sagittante; ita cum videamus res naturales absque cognitione tendere ad certos fines, possumus pro certo cognoscere, quod operantur ex voluntate alicujus dirigentis, quem dicimus Deum. Et sic dicit Apostolus quod Deus dat semini corpus; idest, ex semine producit plantam sicut vult. Sed rursus ne aliquis crederet hujusmodi naturales effectus ex sola Dei voluntate provenire absque operatione et proportione naturae, subjungit: *Et unicuique seminum proprium corpus:* puta, ex semine olivae generatur oliva, et ex semine tritici generatur triticum. Unde et Gen. 1, 11: « Germinet terra herbam « virentem et facientem semen juxta genus suum. » Sic ergo et in resurrectione erit alia qualitas corporis resurgentis, quae tamen proportionabitur meritis morientis.

LECTIO VI.

Non omnis caro, eadem caro; sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia autem piscium. Et corpora caelestia, et corpora terrestria; sed alia quidem caelestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunae, et alia claritas stellarum. Stella enim a stella differt in claritate. Sic et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute; seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.

Hic Apostolus ponit exemplum de diversitate qualitatis corporis resurgentis in diversis speciebus: et primo comparando caelestia ad terrestria; secundo terrestria ad caelestia, ibi, *Sunt corpora caelestia, et corpora terrestria;* tertio corpora caelestia ad invicem, ibi, *Alia claritas solis, alia claritas lunae et alia claritas stellarum.* Quia posset aliquis dicere: Quomodo est possibile quod mortui resumant corpus et carnem, si non sint habituri eamdem corporis qualitatem? ideo ad hoc excludendum, introducit diversas qualitates corporis et carnis, ut sic manifestum sit quod non oportet, si non erit eadem qualitas, quod non resumatur idem corpus vel eadem caro. Dicit ergo primo, quod *non omnis caro est eadem caro,* secundum formam; *sed alia* est caro *hominum, alia piscium, alia pecorum, alia volucrum etc.*; et similiter est alia morientis et alia resurgentis. Sicut autem exemplum superius inductum de semine et pullulatione deficiebat in hoc quod in seminatione et pullulatione non est idem numero, nec eaedem qualitates; ita haec exempla deficiunt, quia in his exemplis nec est eadem species nec eadem qualitas; sed caro hominis resurgentis est eadem secundum speciem cum carne morientis, sed tamen erit alia secundum qualitatem: erit enim ejusdem naturae, sed alterius gloriae, ut Gregorius (hom. 26 super Evang.), de corpore Christi dicit. Si quis autem haec quae dicta sunt, ad diversum statum resurgentium referre vellet, posset dici, quod per homines intelliguntur boni secundum rationem viventes, secundum illud Ezech. 34, 31: « Vos autem greges mei, greges pascuae « meae homines estis. » Per pecora vero intelliguntur luxuriosi, secundum illud 2 Petr. 2, 12: « Hi vero velut irrationabilia pecora . . . . . . in « corruptione sua peribunt. » Per volucres superbi, per pisces cupidi, secundum illud Psalm. 8, 9: « Volucres caeli et pisces maris qui perambulant « semitas maris. » Ad idem autem introducit diversitatem caelestium et terrestrium corporum, cum subdit: *Sunt corpora caelestia,* ut sol et luna et hujusmodi; *et sunt corpora terrestria,* ut ignis, aqua, etc. *Sed alia quidem est gloria,* idest pulchritudo et decor *caelestium* corporum, *alia autem terrestrium.* Eccli. 43, 10: « Species caeli gloria « stellarum. » Et possunt per caelestia corpora intelligi contemplativi. Phil. 3, 20: « Nostra conversatio « in caelis est: » per terrestria activi, quia circa terrena occupantur. unde Marthae dictum est: « Turbaris erga plurima: » Luc. 10, 41. Et ad idem ulterius introducit diversam qualitatem caelestium corporum, cum dicit: *Alia claritas solis, alia claritas lunae, et claritas stellarum.* Similiter inter stellas est differentia: *stella enim differt a stella in claritate.* Et potest intelligi per solem Christus: Malach. ult. 2: « Orietur vobis timenti- « bus nomen meum sol justitiae. » Per lunam Beata Virgo, de qua Cant. 6, 9: « Pulchra ut lu- « na. » Per stellas ad invicem ordinatas ceteri sancti: Judic. 5, 20: « Stellae manentes in ordine suo « adversus Sisaram pugnaverunt. »

Consequenter cum dicit, *Sic erit resurrectio mortuorum,* adaptat praedicta exempla ad resurrectionem mortuorum. Nec intelligendum est quantum ad litteralem expositionem, quod Apostolus hoc dicat ad designandum in resurgentibus generis diversitatem, propter id quod praemiserat, *Stella differt a stella in claritate;* sed hoc refert ad omnia praecedentia, ut ostendatur ex omnibus

praemissis, quod sicut in rebus inveniuntur diversae qualitates corporum; ita erit diversa qualitas resurgentium a qualitate morientium: unde sequitur: *Seminatur corpus animale, surget corpus spiritale.* Ubi Apostolus maxime ostendit aliam esse qualitatem corporis morientis et corporis resurgentis. Et agit hic de corpore resurgente glorioso, cujus propriae qualitates, dotes corporis gloriosi dicuntur. Quae quidem sunt quatuor, quas hic Apostolus tangit. Primo enim tangit dotem impassibilitatis, cum dicit: *Seminatur in corruptione, surget in incorruptione.* Et quamvis seminatio accipi posset pro prima corporis origine, secundum quod generatur ex semine; tamen convenientius est, secundum intellectum Apostoli, ut seminatio referatur ad mortem et sepulturam, ut respondeat ei quod supra dictum est: *Quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur.* Dicitur autem mors et resolutio, seminatio: non quod in corpore mortuo vel in cineribus ex eo resolutis sit aliqua virtus ad resurrectionem, sicut est virtus activa in semine ad generationem; sed quia a Deo talis ordinatio est deputata ut ex eo iterato reformetur corpus humanum. Sic igitur corpus humanum quando seminatur, idest quando moritur, est in corruptione, idest secundum suam proprietatem est corruptioni subjectum, secundum illud Rom. 8, 10: « Corpus quidem mortuum est propter peccatum; » *sed resurget in incorruptione.* Dicitur autem hic incorruptio, non solum ad excludendum separationem animae a corpore (quia hanc incorruptionem et corpora damnatorum habebunt), sed ad excludendum tam mortem quam quamlibet noxiam passionem, sive ab interiori, sive ab exteriori: et quantum ad hoc intelligitur impassibilitas corporis gloriosi, secundum illud Apoc. 7, 16: « Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol, neque ullus aestus. » Secundo tangit dotem claritatis, cum dicit: *Seminatur in ignobilitate,* idest corpus quod ante mortem et in morte est deformitatibus et miseriis multis subjectum, secundum illud Job 14, 1: « Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis: » sed *resurget in gloria,* quae claritatem significat, ut Augustinus dicit super Joan. (tract. 119). Erunt enim corpora sanctorum clara et fulgentia, secundum illud Matth. 13, 43: « Fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum. » Tertio tangit dotem agilitatis, cum dicit: *Seminatur in infirmitate*; idest, corpus animale, quod ante mortem est infirmum et tardum, et ab anima non facile mobile, secundum illud Sap. 9, 15: « Corpus quod corrumpitur aggravat animam; » sed *surget in virtute,* qua scilicet fiet ut ex tanta virtute ab anima moveri possit ut in nullo difficultatem ad motum exhibeat, quod ad dotem agilitatis pertinet: tanta enim erit ibi facilitas quanta felicitas, ut Augustinus dicit. Unde dicitur Sap. 3, 7, de justis: « Fulgebunt justi, et tamquam scintillae in arundineto discurrent: » et Isa. 40, 31: « Qui sperant in Domino habebunt (1) fortitudinem, assument pennas sicut aquilae, current et non laborabunt, ambulabunt et non deficient. » Quarto tangit dotem subtilitatis, cum dicit: *Seminatur corpus animale etc.*: quam quidam ad hoc referre volunt quod corpori glorioso secundum hanc dotem competat ut possit simul esse cum corpore non glorioso in eodem loco. Quod quidem sustineri posset, si corpori secundum statum praesentem competeret quod posset (1) simul cum alio corpore esse in eodem loco secundum aliquid quod a corpore removeri posset. Nunc autem, si diligenter consideretur, secundum nihil aliud hoc corpori competit (2), nisi secundum quod habet dimensiones corporales. Unde videmus corpora quantumcumque subtilia, non compati secum alia corpora, ut patet in aere et in igne: et ulterius, si essent corpora separata omnino absque materia, sicut quidam posuerunt, non possent simul cum corporibus naturalibus esse in eisdem locis, ut Philosophus dicit. Remanentibus igitur dimensionibus in quocumque corpore, est contra suam naturam quod sit cum alio corpore in eodem loco. Unde si hoc aliquando contingit, erit ex miraculo. Propter quod Gregorius (hom. 26 super Evang.) et Augustinus miraculo ascribunt quod corpus Christi ad discipulos januis clausis intravit. Nulla enim virtus terminata potest facere miraculum, hoc enim solius Dei est. Relinquitur ergo quod esse simul cum alio corpore in eodem loco, non possit esse ex dote seu ex qualitate corporis gloriosi: non tamen negandum est quin corpus gloriosum possit esse simul cum alio corpore in eodem loco: quia corpus Christi post resurrectionem intravit ad discipulos januis clausis, cui corpus nostrum in resurrectione conformandum speramus. Sed sicut corpus Christi hoc habebit non ex proprietate corporis, sed ex virtute divinitatis unitate; ita corpus cujuslibet alterius sancti hoc habebit, non ex dote, sed ex virtute divinitatis existentis in eo. Per quem modum corpus Petri habuit quod ad umbram ejus sanarentur infirmi, non per aliquam proprietatem ipsius. Est ergo dicendum, quod ad dotem subtilitatis pertinet quod hic Apostolus tangit dicens: *Seminatur corpus animale, surget spiritale.* Quod quidam male intelligentes dixerunt quod corpus in resurrectione vertetur in spiritum, et erit simile aeri aut vento, qui spiritus dicitur: quod maxime excluditur per illud quod ad Apostolos dicitur Luc. ult. 39: « Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. » Unde et hic Apostolus non dicit quod resurgat spiritus, sed spirituale corpus. Ergo in resurrectione spirituale erit, non spiritus; sicut nunc est animale, non anima.

Ad horum autem differentiam cognoscendam considerandum est, quod unum et idem in nobis est quod dicitur anima et spiritus; sed anima dicitur secundum quod perficit corpus; spiritus autem proprie secundum mentem, secundum quem spiritualibus substantiis assimilamur, secundum illud Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae. » Item considerandum est, quod triplex est differentia potentiarum in anima: quaedam enim potentiae sunt quarum operationes ad bonum corporis ordinantur, sicut generativa; nutritiva et augmentativa; quaedam vero sunt quae quidem corporeis organis utuntur, ut omnes potentiae sensitivae partis, sed earum actus ad corpus non ordinantur directe, sed magis ad perfectionem animae; quaedam vero sunt potentiae quae neque utuntur corporeis organis, neque directe ad bonum corporis ordinantur, sed magis ad bonum animae, sicut quae pertinent ad intellectivam partem. Primae

(1) *Al.* mutabunt.

(1) *Al.* non posset.

(2) *Al.* secundum hoc nihil aliud corpori competit.

ergo potentiae pertinent ad animam inquantum animat corpus; tertiae (1) vero maxime pertinent ad animam inquantum est spiritus; secundae (2) vero medio modo se habent inter utrasque. Quia tamen judicium de potentia aliqua magis debet sumi ex objecto et fine, quam ex instrumento, ideo secundae potentiae magis se tenent cum tertiis quam cum primis. Item considerandum est, quod cum unaquaeque res sit propter suam operationem; corpus ad hoc perficitur ab anima ut sit subjectum operationibus animae. Nunc autem in statu isto corpus nostrum est subjectum operationibus quae pertinent ad animam inquantum est anima, prout generatur et generat, nutritur, crescit et decrescit. Quantum autem ad spiritales animae operationes corpus, licet alio modo subserviat, tamen multum impedimentum affert: « quia corpus quod corrumpitur aggravat animam, » ut dicitur Sap. 9, 15. Sed in statu resurrectionis cessabunt operationes animales a corpore: quia non erit generatio nec augmentum aut nutrimentum; sed corpus absque aliquo impedimento et fatigatione, incessanter serviet animae ad spirituales operationes ejus, secundum illud Psal. 83, 5: « Beati qui habitant in domo « tua, Domine: in saecula saeculorum laudabunt « te. » Sicut ergo nunc est corpus nostrum animale, tunc vero erit spirituale. Causam autem harum proprietatum quidam attribuunt luci, quam dicunt esse de natura quintae essentiae, et venire in compositionem humani corporis: quod, quia frivolum est et fabulosum, sequentes Augustinum, dicimus, quod procedunt ex virtute animae glorificatae. Dicit enim Augustinus in epistola (56) ad Dioscorum: « Tam potenti natura Deus fecit ani« mam, ut ejus plenissima beatitudine, quae in fi« ne temporum promittitur sanctis, abundet etiam « in inferiorem naturam, quae est corpus; non bea« titudo quae fruentis est propria, sed plenitudo « sanitatis, idest incorruptionis vigor. » Videamus autem ex anima quatuor corpori provenire, et tanto perfectius, quanto anima fuerit virtuosior. Primo quidem dat esse: unde quando erit in summo perfectionis, dabit esse spirituale. Secundo conservat a corruptione, unde videmus homines, quanto sunt fortioris naturae, minus a calore et frigore pati. Cum ergo anima fuerit perfectissima, conservabit corpus omnino impassibile. Tertio dat pulchritudinem et claritatem: infirmi enim et mortui propter debilitatem operationis animae in corpus, efficiuntur discolorati: et quando erit in summa perfectione, faciet corpus clarum et fulgidum. Quarto dat motum, et tanto facilius quanto virtus animae fuerit fortior supra corpus; ed ideo quando erit in ultimo suae perfectionis, dabit corpori agilitatem.

(1) *Al.* secundae.
(2) *Al.* tertiae.

LECTIO VII.

Si est corpus animale, est et spirituale; sicut scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem, novissimus homo Adam in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis Qualis terrenus, tales et terreni; et qualis caelestis, tales et caelestes Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis. Hoc autem dico, fratres, quia caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

Hic Apostolus differentiam qualitatis corporum morientium ad corpora resurgentium supra exemplis ostensam, ostendit ratione. Circa autem hoc duo facit: primo enim praemittit quod probare intendit; secundo praemissum probat, ibi, *Sicut scriptum est etc.* Dicit ergo primo: Dixi quod id quod seminatur animale, surget spirituale: et quod hoc sit verum, scilicet quod sit aliquod corpus spirituale, ostendo: quia si est corpus animale, est et spirituale. Et non intendit Apostolus ex hoc arguere ad propositum: sed hoc supponit, intendens probare ipsum quod dicit: *Si est corpus animale, est et spirituale.* Eccli. 33, 15: « Intuere in omnia « opera Altissimi: duo contra duo, et unum contra « unum. »

Sicut scriptum est etc. Hic probat propositum. Est autem sua probatio talis. Duo sunt principia humani generis. Unum, secundum vitam naturae, scilicet Adam; aliud, secundum vitam gratiae, scilicet Christus. Sed animalitas est derivata (1) in omnes homines a primo principio, scilicet Adam. Ergo constat quod multo amplius a secundo principio, scilicet Christo, spiritualitas detrahitur in omnes homines. Hujus rationis primo probat primam diversitatem principiorum; secundo mediam, scilicet determinationem similitudinis ex utroque principiorum, ibi, *Qualis terrenus, tales et terreni.* Circa primum tria facit. Primo ostendit principiorum differentiam; secundo principiorum ordinem ad invicem, ibi, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale;* tertio rationis ordinem assignat ibi, *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis.* Ponit ergo primo conditionem primi principii, secundum vitam naturae, sumens auctoritatem Gen. 2. Unde dicit: *Sicut scriptum est: Factus est* a Deo *primus homo Adam in animam viventem,* vita scilicet animali, qualem anima potest dare, cum scilicet spiravit Dominus in faciem ejus spiraculum vitae, Gen. 2: forma enim humana et anima dicitur, et spiritus (1): inquantum enim intendit curae corporis, scilicet vegetando, nutriendo et generando, sic dicitur anima; inquantum autem intendit cognitioni, scilicet intelligendo, volendo et hujusmodi, sic dicitur spiritus. Unde cum dicit, *Factus est primus homo Adam in animam viventem,* intendit hic Apostolus de vita qua anima deservit circa corpus, non de Spiritu sancto, sicut quidam fingunt, propter hoc quod praecedit Gen. 2, 7: « Et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitae, » dicentes hoc esse Spiritum sanctum. Secundo ponit conditionem secundi principii, dicens: *Novissimus vero Adam,* idest Christus: et dicitur novissimus,

(1) *Al.* derivativa.

(1) *Al.* anima enim, et anima dicitur, et spiritus.

quia Adam induxit unum statum, scilicet culpae; Christus vero gloriae et vitae. Unde, cum post statum istum, nullus alius sequatur in vita ista, ideo dicitur novissimus. Isa. 53, 2: « Desideravimus eum « despectum et novissimum virorum: » et alibi, scilicet Apoc. 1, 17: « Ego primus et novissimus; » et alibi (ibid. 22, 13): « Ego sum alpha et o- « mega, principium et finis. » Dicit autem, *Adam*, quia de natura Adae factus, *in spiritum vivificantem*. Et ex hoc conditionibus principiorum visis apparet eorum diversitas : quia primus homo factus est in animam, novissimus in spiritum; ille autem in animam viventem solum, iste vero in spiritum et viventem et vivificantem. Cujus ratio est, quia sicut Adam consecutus est perfectionem sui esse per animam; ita et Christus perfectionem sui esse inquantum homo per Spiritum sanctum. Et ideo, cum anima non possit nisi proprium corpus vivificare, ideo Adam factus est in animam, non vivificantem, sed viventem tantum: sed Christus factus est in spiritum viventem et vivificantem; et ideo Christus habuit potestatem vivificandi. Joan. 1, 16: « De plenitudine ejus nos « omnes accepimus: » et ibid. 10, 10: « Veni « ut vitam habeant, et abundantius habeant: » et in symbolo: « Et in Spiritum sanctum vivificantem. » Sed ne aliquis diceret: Si Christus factus est in spiritum vivificantem, quare dicitur novissimus? ideo consequenter cum dicit, *Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale*, ostendit ordinem principiorum. Videmus enim in natura, quod in uno et eodem prius est imperfectum quam perfectum. Unde cum spiritualitas se habeat ad animalitatem sicut perfectum ad imperfectum; ideo in humana natura non prius debet esse spirituale quod est perfectum; sed, ut servetur ordo, prius debet esse imperfectum, scilicet quod animale est; deinde perfectum, scilicet quod spirituale est: supra 13, 10: *Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*. Sicut dicit Augustinus, hujus signum est, quod primogeniti antiquitus consueverunt esse animales, sicut Cain ante Abel natus, Ismael ante Jacob. Rationem autem dictae diversitatis assignat, dicens: *Primus homo de terra terrenus; secundus homo de caelo caelestis*; quasi dicat: Vere *primus homo factus est in animam viventem*, quia de terra. Gen. 2, 7: « Formavit Dominus homi- « nem de limo terrae; » et ideo dicitur esse terrenus, idest animalis: secundus homo, scilicet Christus, factus est *in spiritum vivificantem*; quia de caelo: quia divina natura, quae fuit huic naturae unita, de caelo est: et ideo debet esse caelestis; idest, talem perfectionem debet habere qualem decet de caelo venire, scilicet perfectionem spiritualem. Joan. 3, 31: « Qui de caelo venit, super om- « nes est. » Dicit autem primum hominem de terra, secundum modum loquendi, quo res de illo esse dicuntur quod prima pars est in eorum fieri; sicut cultellus dicitur de ferro, quia prima pars unde est cultellus est ferrum: et quia prima pars unde Adam factus est, terra est, ideo dicitur de terra. Secundus homo dicitur de caelo, non quod attulerit corpus de caelo, cum de terra assumpserit, scilicet de corpore Beatae Virginis; sed quia divinitas, quae naturae humanae unita est, de caelo venit, quae fuit prior quam corpus Christi. Sic ergo patet principiorum diversitas, quae erat major propositio rationis principalis.

Consequenter cum dicit, *Qualis terrenus, tales et terreni*, ostendit derivationem similitudinis horum principiorum ex utroque: et primo in communi; secundo dividit eam per partes, ibi, *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis*. Dicit ergo: *Qualis terrenus, tales et terreni*; quasi dicat: Primus homo, quia terrenus fuit et mortalis, ideo derivatum est ut omnes essent et terreni et mortales. Supra eodem: *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur*. Zach. 13, 5: « Adam exemplum « meum ab adolescentia mea. » Quia vero fuit secundus homo caelestis, idest spiritualis et immortalis, ideo omnes et immortales et spirituales erimus. Rom. 6, 5: « Si complantati facti sumus si- « militudini mortis ejus, simul et resurrectionis « erimus. » *Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem caelestis*. Hic concludit qualiter in speciali debeamus conformari homini, scilicet caelesti. Possumus autem dupliciter conformari caelesti; in vita scilicet gratiae, et gloriae; et una est via ad aliam: quia sine vita gratiae non pervenitur ad vitam gloriae: et ideo dicit: *Sicut portavimus imaginem terreni*; idest quamdiu peccatores fuimus, in nobis fuit similitudo Adae. 2 Reg. 7, 19: « Ista est lex Adam, Domine Deus. » Ut ergo possimus esse caelestes, idest pervenire ad vitam gloriae, *portemus imaginem caelestis*, per vitam gratiae. Coloss. 3, 9: « Exuentes veterem « hominem, induite novum hominem, » scilicet Christum. Rom. 8, 29: « Quos praescivit et prae- « destinavit conformes fieri imaginis Filii sui. » Sic ergo debemus conformari caelesti in vita gratiae, quia alias non perveniemus ad vitam gloriae: et hoc est quod dicit: *Hoc autem dico, fratres*; quasi dicat: Nisi vivatis, scilicet vita gratiae, non poteritis pervenire ad regnum Dei, scilicet ad vitam gloriae: *quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt*. Quod quidem non est intelligendum, sicut quidam haeretici dicunt, quod non resurget caro et sanguis secundum substantiam, sed quod totum corpus vel vertetur in spiritum vel in aerem; quod est haereticum et falsum: nam Apostolus dicit, quod conformabit corpus nostrum corpori claritatis suae. Unde cum Christus post resurrectionem habuerit carnem et sanguinem, sicut dicitur Lucae ult. 39: « Palpate et videte, quia spiritus « carnem et ossa non habet, sicut me videtis ha- « bere; » constat quod et nos in resurrectione carnem et sanguinem habebimus. Nec est intelligendum: *Caro et sanguis*, idest substantiam carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*; sed *caro et sanguis*, idest carni et sanguini operam dantes, scilicet homines dediti vitiis et voluptatibus *regnum Dei non possidebunt*. Et sic accipitur caro, idest homo carnaliter vivens. Rom. 8, 9: « Vos « autem non in carne estis, sed in spiritu. » Vel *caro et sanguis*, idest opera carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*: quod est contra Judaeos et Saracenos, qui fingunt se habituros post resurrectionem uxores, fluvios mellis et lactis. Vel *caro et sanguis*, idest corruptio carnis et sanguinis, *regnum Dei non possidebunt*; idest, post resurrectionem corpus non subjicietur corruptioni carnis et sanguinis, secundum quam vivit homo. Unde et secundum hoc subdit: *Neque corruptio incorruptionem possidebit*; idest, neque corruptio mortalitatis, quae nomine carnis hic exprimitur, possi-

debit incorruptionem, idest incorruptibile regnum Dei, quia resurgemus in gloria. Rom. 8, 21: « In « ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis « in libertatem gloriae filiorum Dei. »

LECTIO VIII.

Ecce mysterium vobis dico: omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. In momento, in ictu oculi, in novissima tuba: canet enim tuba et mortui resurgent incorrupti: et nos immutabimur.

Hic Apostolus, postquam respondit quaestioni de qualitate resurgentium, respondet consequenter quaestioni qua quaerebatur de modo et ordine resurgendi; et circa hoc duo facit. Primo ostendit modum et ordinem resurrectionis; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est.* Circa primum duo facit: primo enim proponit intentum; secundo ostendit quo ordine fiat, ibi, *In momento, in ictu oculi etc.* Primo igitur reddit eos attentos, ostendens id quod proponit, esse arduum et occultum, dicens: *Ecce mysterium,* idest occultum quoddam, *dico vobis,* idest aperio vobis, fratres, quod debet vobis aperiri, et omnibus credentibus. Luc. 8, 10: « Vobis datum est nosse « mysterium regni Dei. » Supra 2, 6: *Sapientiam loquimur inter perfectos*; et post: *Sed loquimur Dei sapientiam, quae abscondita est in mysterio.* Quid autem sit istud mysterium, subdit: *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur.*

Circa primum sciendum est, quod sicut Hieronymus dicit in quadam epistola ad Minervium et Alexandrum monachos, hoc quod hic dicitur, *Omnes quidem resurgemus etc.*, in nullo libro Graecorum habetur: sed in quibusdam habetur, *Omnes quidem dormiemus*: idest omnes moriemur. Et dicitur mors somnus propter spem resurrectionis: unde idem est ac si diceret: *Omnes quidem resurgemus:* quia nullus resurget nisi moriatur; *sed non omnes immutabimur.* Hoc non mutatur in libris graecis; et hoc est verum, quia ista mutatio de qua hic loquitur, non erit nisi secundum corpora beatorum: quia immutabuntur ad illa quatuor quae supra posita sunt, quae dicuntur dotes corporum gloriosorum et hanc desiderabat Job, 14, 14: « Cunctis diebus quibus « nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. » In quibusdam vero libris invenitur, *Non omnes quidem dormiemus*, idem moriemur, *sed omnes immutabimur* (1). Et hoc intelligitur dupliciter. Primo ad litteram: quia quorumdam opinio fuit quod non omnes homines morientur, sed quod aliqui in adventu Christi ad judicium venient vivi, et isti non morientur, sed isti mutabuntur in statum incorruptionis: et propter hoc dicunt: *Non omnes quidem dormiemus,* idest moriemur, *sed omnes immutabimur,* tam boni quam mali, et tam vivi quam mortui. Unde secundum hoc immutatio non intelligitur de statu animalitatis ad statum spiritualitatis: quia secundum hanc soli boni immutabuntur; sed de statu corruptionis ad statum incorruptionis. Alio modo exponitur mystice ab Origene; et dicit quod hoc non dicitur de somno mortis, quia omnes morientur; Ps. 88, 41: « Quis est homo qui vivet, et « non videbit mortem? » sed de somno peccati, de quo in Psal. 12, 5: « Illumina oculos meos, ne « unquam obdormiam. » ut sic dicatur: *Non omnes moriemur*; idest, non omnes peccabimus mortaliter, *sed omnes immutabimur,* sicut supra de statu corruptionis ad incorruptionem. Et licet haec littera, scilicet *Non omnes moriemur etc.* non sit contra fidem; tamen Ecclesia magis acceptat primam, scilicet, quod *omnes moriemur,* sive *resurgemus etc.*: quia omnes morientur, etiam si sint tunc aliqui vivi. Ordinem autem et modum resurrectionis manifestat consequenter cum dicit: *In momento, in ictu oculi;* et hoc quantum ad tria: primo enim manifestat ordinem quantum ad tempus; secundo quantum ad causam resurrectionis, ibi, *In novissima tuba*; tertio quantum ad progressum effectus, ibi, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti.* Dicit ergo quod omnes resurgemus: sed quomodo? *In momento:* per quod excludit errorem dicentium, resurrectionem non esse futuram omnium simul; sed dicunt quod martyres resurgent ante alios per mille annos, et tunc Christus descendet cum illis, et possidebit regnum corporale Hierusalem mille annis cum eis. Et haec fuit opinio Lactantii. Sed hoc patet esse falsum: quia omnes in momento resurgemus, et in ictu oculi. Excluditur etiam per hoc alius error ejusdem, qui dicebat, quod judicium duraturum erat per spatium mille annorum. Sed hoc est falsum: quia non erit ibi aliquod perceptibile tempus, sed in momento.

Sciendum est autem, quod momentum potest accipi vel pro ipso instanti temporis, quod dicitur nunc; vel pro aliquo tempore perceptibili (1): tamen utroque modo potest accipi hoc referendo illud ad diversa. Quia si nos referimus hoc ad collectionem pulverum, quae fiet ministerio Angelorum: tunc momentum accipitur pro tempore perceptibili. Cum enim in collectione illorum pulverum sit mutatio de loco ad locum, oportet quod sit ibi tempus aliquod. Si autem referamus ad reunitionem corporum et pro unione animae; quae omnia fient a Deo tunc momentum accipitur pro instanti temporis quia Deus in instanti unit animam corpori, et vivificat corpus. Potest etiam hoc quod dicit, *In ictu oculi,* ad utrumque referri: quia si in ictu oculi intelligitur tantum apertio palpebrarum, quae fit in tempore perceptibili; tunc refertur ad collectionem pulverum. Si vero in ictu oculi intelligitur ipse subitus contuitus oculi, et qui fit in instanti; tunc refertur ad unionem animae (2) ad corpus.

Consequenter cum dicit, *In novissima tuba,* ostendit ordinem resurrectionis quantum ad causam immediatam: et ista tuba est vox illa Christi de qua Matth. 25, 6, dicitur: « Media nocte clamor factus « est. » Joann. 5, 25: « Audient vocem Filii Dei, « et qui audierint, vivent: » vel ipsa praesentia

(1) Al. *non omnes quidem moriemur, sed omnes etc.*

(1) *Al.* imperceptibili, *et sic infra.*
(2) *Al. omittitur* animae.

Christi manifestata mundo, secundum quod dicit Gregorius: « Tuba nihil aliud esse designat quam « praesentiam Christi mundo manifestatam, quae « dicitur tuba propter manifestationem, quia om- « nibus erit manifesta. » Et hoc modo accipitur tuba Matth. 6, 2: « Cum facis eleemosynam, noli « tuba canere ante te. » Item dicitur tuba propter officium tubae, quod erat ad quatuor, ut dicitur Num. 10: scilicet ad vocandum consilium: et hoc erit in resurrectione, quia tunc convocabit ad consilium, idest ad judicium. Isa. 3, 14: « Dominus « ad judicium veniet cum senibus populi sui. » Ad solemnizandum festum: Psal. 80, 4: « Buccinate « in neomenia tuba: » sic et in resurrectione. Isa. 33, 20: « Respice Sion, civitatem solemnitatis « nostrae. » Ad pugnam: et hoc in resurrectione. Sap. 4, 21: « Pugnabit pro illo orbis terrarum contra « insensatos. » Isa. 30, 32: « In cytharis et tym- « panis et in bellis praecipuis expugnabit eos. » Ad movendum castra: sic et in resurrectione (1), quidam eundo ad paradisum, quidam eundo ad infernum. Matth. 25, 45: « Ibunt qui bona fecerunt « in vitam aeternam, qui vero mala in ignem ae- « ternum. »

Consequenter cum dicit, *Canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*, ponit progressum effectus a causa praedicta: et circa hoc duo facit: primo enim ponit progressum effectus; secundo necessitatem hujus assignat, ibi, *Oportet enim mortale hoc induere incorruptionem*. Progressus effectus est, quia statim ad sonitum tubae sequetur effectus: *quia mortui resurgent incorrupti*. Psal. 67, 34: « Dabit voci suae vocem virtutis. » Ponit autem duplicem effectum. Unus est communis: quia *mortui resurgent incorrupti*, idest integri sine aliqua diminutione membrorum: quod quidem est commune omnibus, quia in resurrectione est commune omne quod pertinet ad reparationem naturae, quia omnes habent communionem cum Christo in natura. Et licet Augustinus (Ench., cap. 90), relinquat sub dubio utrum deformitates remaneant in damnatis; ego tamen credo quod quidquid pertinet ad reparationem naturae, totum confertur eis: sed quod pertinet ad gratiam, solum electis confertur. Et ideo omnes resurgent incorrupti, idest integri, etiam damnati. Hieronymus autem exponit: *Incorrupti*, idest in statu incorruptionis, ut scilicet ulterius post resurrectionem non corrumpantur: quia justi ad beatitudinem aeternam ibunt: mali vero ad poenam aeternam. Dan. 12, 2: « Multi de ter- « rae pulvere evigilabunt; alii in vitam aeternam, « et alii in opprobrium. » Alius effectus est proprius, idest Apostolorum tantum: quia *nos immutabimur*, scilicet Apostoli, et non solum erimus incorrupti, sed etiam immutabimur, scilicet de statu miseriae ad statum gloriae: quia *seminatur animale, surget autem spirituale*. Et secundum hunc modum exponendi apparet quod melior est littera illa quae dicit, *Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*, quam illa quae habet, *Omnes immutabimur*: quia licet omnes resurgant, tamen soli sancti et electi immutabuntur. Posset tamen etiam secundum illos qui habent, *Non omnes quidem moriemur, sed omnes immutabimur*, legi sic: *Mortui resurgent incorrupti*, idest ad statum incorruptionis: et nos qui vivimus, licet non resurgamus, quia non morimur, tamen immutabimur de statu corruptionis ad incorruptionem. Et videtur consonare iis quae dicit 1 Thessal. 4, 16: « Nos « qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur « cum illis in nubibus obviam Christo in aera, » ut sicut ibi, et hic connumeret se vivis.

(1) *Al.* ad movendum castra sua, quidam eundo etc.

LECTIO IX.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. Ubi est, mors, victoria tua? Ubi est, mors, stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est; virtus vero peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote, et immobiles, abundantes in omni opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino.

Hic Apostolus ponit necessitatem effectus resurrectionis, ab ipsa causa progredientis; et circa hoc duo ponit, correspondentia duobus quae posuerat in progressu effectuum ab ipsa causa. Primum fuit generale omnium, scilicet quod mortui resurgent incorrupti: et ideo primo quantum ad hoc dicit, *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem*. Secundum fuit speciale Apostolis et bonis, scilicet *et nos immutabimur*; et ideo secundo quantum ad hoc dicit: *Et mortale hoc induere immortalitatem*: quia enim corruptibile opponitur incorruptibili, et in statu praesentis vitae subjicimur corruptioni; ideo dicit, quod cum resurgemus, *oportet hoc corruptibile induere incorruptionem*, necessitate scilicet congruentiae. Et hoc propter tria. Primo propter completionem humanae naturae: nam, sicut etiam dicit Augustinus (lib. 2 de Gen. ad litt., cap. 35), anima quamdiu est separata a corpore, est imperfecta, non habens perfectionem suae naturae; et ideo non est in tanta beatitudine separata existens, in quanta erit corpori unita in resurrectione. Ut ergo perfruatur beatitudine perfecta, *oportet corruptibile hoc*, idest corpus, *induere*, ut ornamentum, *incorruptionem*, ut ulterius aliquatenus non laedatur mortale. Secundo propter exigentiam divinae justitiae; ut scilicet illi qui bona fecerunt seu mala in corpore, praemientur vel puniantur etiam in ipsis corporibus. Tertio propter conformitatem membrorum ad caput; ut sicut Christus resurrexit a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus: Rom. 6.

Notandum autem, quod ipsam incorruptionem seu immortalitatem assimilat vestimento, cum dicit, *Induere*: vestimentum enim adest vestito et abest, manente eadem numero substantia vestiti; ut per hoc ostendat quod corpora eadem numero resurgant: et iidem homines iidem numero erunt in statu corruptionis et immortalitatis, in quo sunt modo. Unde ex hoc excluditur error dicentium, quod corpora non resur-

gent eadem numero. Unde signanter dicit: *Oportet corruptibile hoc*, scilicet corpus: nam anima non est corruptibilis. Excluditur etiam error dicentium, quod corpora glorificata non erunt eadem cum istis sed caelestia; et de isto modo simile habetur 2 Corinth. 5, 2: « Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de caelo est, superindui cupientes. » Isa. 42, 1: « Induere vestimentis gloriae tuae. » Job 40, 5: « Circumda tibi decorem, et in sublime erigere, et esto gloriosus, et speciosis induere vestibus. »

Sed contra hoc est, quia videtur impossibile quod corruptibile hoc induat incorruptionem: idest, quod corpora resurgant eadem numero: quia impossibile est ea quae differunt genere vel specie, esse eadem numero: sed corruptibile et incorruptibile non solum differunt specie, sed genere: ergo impossibile est quod corpora resurgentium sint incorruptibilia, et remaneant eadem numero. Praeterea, Philosophus dicit, quod impossibile est quod illa quorum substantia corruptibilis mota est, reintegrentur eadem numero, sed eadem specie; substantia autem corporum humanorum est corruptibilis: ergo impossibile est reintegrari eadem numero.

Respondeo. Dicendum est ad primum, quod unumquodque consequitur genus et speciem ex sua natura, et non ex aliquo extrinseco suae naturae; et ideo dico, quod si resurrectio corporum futura esset ex principiis naturae corporum, impossibile esset quod corpora resurgerent eadem numero; sed dico, quod incorruptio corporum resurgentium dabitur ab alio principio quam a natura ipsorum corporum, scilicet a gloria animae, ex cujus beatitudine et incorruptione tota beatitudo et incorruptio corporum derivabitur. Sicut ergo ejusdem naturae et idem numero est liberum arbitrium modo, dum est volubile ad utramque partem, et cum erit firmatum in fine ultimo; ita et ejusdem naturae et idem numero erit corpus quod modo est corruptibile, et tunc quando firmatum erit per gloriam animae, erit incorruptibile. Ad secundum dicendum, quod ratio Philosophi procedit contra illos qui ponebant omnia in istis inferioribus causari ex motu corporum caelestium, et quod revolutis eisdem revolutionibus corporum superiorum, sequebantur iidem effectus numero qui aliquando fuerunt. Unde dicebant, quod adhuc Plato idem numero leget Athenis, et quod habebit easdem scholas et eosdem auditores quos habuit. Et ideo Philosophus contra eosdem arguit, quod licet idem caelum numero, et idem sol sit in eisdem revolutionibus; tamen effectus qui inde proveniunt non consequuntur identitatem numero, sed specie, et hoc secundum viam naturae. Similiter dico, quod si corpora induerent incorruptionem et surgerent secundum viam naturae, quod non resurgerent eadem numero, sed eadem specie. Sed cum reintegratio et resurrectio, sicut dictum est, fiant virtute divina, dicimus, quod corpora erunt eadem numero; cum neque principia individuantia hujus hominis sint aliud quam haec anima et hoc corpus. In resurrectione autem redit et anima eadem numero, cum sit incorruptibilis, et hoc corpus idem numero ex eisdem pulveribus in quibus resolutum fuit, ex virtute divina reparatum, et sic erit idem homo numero resurgens. Nec facio vim in formis intermediis, quia non pono esse aliquam aliam formam substantialem in homine nisi animam rationalem, a qua habet corpus humanum quod sit animatum natura sensibili et vegetabili et quod sit rationale. Formae vero accidentales nihil impediunt identitatem numeralem quam ponimus.

Consequenter cum dicit, *Cum autem corruptibile hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est*, confirmat quod dixerat per auctoritatem; et circa hoc duo facit. Primo ponit auctoritatem; secundo ex ea concludit tria, ibi, *Ubi enim est, mors, victoria tua?* Dicit ergo primo: Dixi, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem:* sed cum mortale hoc induerit immortalitatem, *tunc*, scilicet in futuro (quod est contra alios qui dicunt jam resurrectionem factam) *fiet sermo qui scriptus est*, scilicet, *Absorpta est mors in victoria.* Hoc secundum translationem nostram non invenitur in aliquo libro bibliae. Si tamen inveniatur in translatione LXX, non est certum unde sumptum sit. Potest tamen dici hoc esse sumptum ex Isa. 26, 19, « Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: » et 25, 8: « Praecipitabit mortem in sempiternum. » Oseae 13, 14, ubi nos habemus, « Ero mors tua, o mors; » LXX habent, *Absorpta est mors in victoria*, idest propter victoriam Christi. Et ponit praeteritum pro futuro propter certitudinem prophetiae. 1 Pet. 3, 22: « Deglutiens mortem, ut vitae aeternae heredes efficeremur. »

Consequenter cum dicit, *Ubi est, mors, victoria tua?* concludit tria ex praemissa auctoritate: insultationem sanctorum contra mortem; gratiarum actiones ad Deum, ibi, *Deo autem gratias*: et admonitionem suam Corinthiis, ibi, *Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote.* Circa primum duo facit. Primo ponit insultationem; secundo exponit, ibi, *Stimulus autem mortis peccatum est.* Loquens ergo Apostolus de victoria Christi contra mortem, quasi in quodam speciali gaudio positus, assumit personam virorum resurgentium, dicens: *Ubi est mors, victoria tua?* Hoc non invenitur in aliquo loco sacrae Scripturae: utrum autem ex se vel aliunde habuerit hoc Apostolus, incertum est. Si tamen aliunde accepisset, videtur accepisse de Isa. 14, 4: « Quomodo cessavit exactor, quievit tributum? » *Ubi est, mors*, scilicet corruptionis, *victoria tua?* idest potentia qua totum humanum genus prosternebas, de omnibus triumphabas. 2 Reg. 14, 14: « Omnes morimur, et quasi aquae dilabimur super terram. » Job 18, 14: « Calcet super eum quasi rex interitus. » *Ubi est, mors, stimulus tuus?* Quid autem sit stimulus, consequenter exponit, dicens: *Stimulus autem mortis peccatum est.* Unde duo ponit: unum per quod exponit quod dixit; aliud per quod objectionem excludit, ibi, *Virtus peccati lex.* Sciendum est autem, quod stimulus mortis potest dici vel stimulans ad mortem, vel quo utitur seu quem facit mors. Sed litteralis sensus est. *Stimulus mortis*, idest stimulans ad mortem, quia homo per peccatum est impulsus et dejectus ad mortem. Rom. 6, 23: « Stipendia peccati, mors. » Sed quia aliquis posset objicere quod iste stimulus est remotus per legem; ideo consequenter hoc Apostolus excludit, subdens: *Virtus vero*, idest augmentum, *peccati lex*; quasi dicat: Non est remotum peccatum per legem, immo *virtus peccati lex*, idest augmentum occasionaliter, scilicet non quod induceret ad peccatum, sed inquantum dabat occasionem peccati, et non conferebat gratiam; ex quo magis accendebatur concu-

piscentia ad peccandum. Rom. 5, 20: « Lex subintravit, ut abundaret delictum. » Rom. 7, 8: « Occasione accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Est autem alius sensus, sed non litteralis, ut stimulus mortis dicatur quo utitur mors; et sic per mortem intelligitur diabolus. Apocal. 6, 8: « Nomen illi « mors. » Et sic stimulus mortis est tentatio diaboli; et sic totum quod dicitur de morte, exponitur de diabolo, ut in Glossa habetur. Vel *stimulus mortis*, idest a morte factus, idest a carnali concupiscentia. Jacob. 1, 15: « Concupiscentia cum conceperit, parit peccatum: peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortem. » Concupiscentia enim primo volentes allicit, sicut in intemperatis; secundo repugnantes trahit, ut in incontinentibus; postea contendit, sed non vincit, ut in continentibus; postea debilitatur ejus contentio, sicut in temperatis; et ultimo totaliter deficit, sicut in beatis; quibus dicere competit: *Ubi est, mors, contentio*, vel *victoria tua?*

Quia ergo stimulus mortis destructus est non per legem, sed per victoriam Christi, ideo Deo sunt reddendae gratiarum actiones; et hoc est quod dicit, *Deo autem gratias*, scilicet ago, seu agamus, *qui dedit nobis victoriam*, mortis et peccati, *per Jesum Christum*, non per legem. 1 Joan. 5, 4: « Rom. 7, 24: » Quis me liberabit de corpore mortis « hujus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum « nostrum . . . Nam quod impossibile erat legi, « in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium « suum mittens in similitudinem carnis peccati, « de peccato damnavit peccatum in carne: » ibid. 8, 3.

Consequenter cum dicit, *Itaque fratres mei etc.*, subdit admonitionem: sicut enim dictum est, pseudoapostoli corrumpebant Corinthios, negando resurrectionem: et ideo postquam jam astruxit fidem resurrectionis, et per exempla ostendit; admonet eos quod bene se habebant, ne seducantur a pseudoapostolis; et circa hoc tria facit. Primo enim eos in fide confirmat, dicens: *Itaque*, scilicet jam ostensa resurrectione, *fratres mei*, per fidem, per quam omnes sumus filii Dei, Joan. 1, 12: « Dedit eis potestatem filios Dei fieri: » *dilectissimi* per caritatem, qua debemus nos invicem diligere: 1 Joan. 4, 11: « Hoc mandatum habemus a Deo, ut qui diligit Deum diligat et « fratrem suum: » *stabiles estote*, scilicet in fide resurrectionis, ne recedatis a fide: Ephes. 4, 14: « Non simus sicut parvuli fluctuantes et circumferamur omni vento doctrinae: » *et immobiles*, ne scilicet ab aliis seducamini: Col. 1, 23: « In fide « fundati, stabiles, et immobiles a spe Evangelii. » Secundo inducit ad bona opera, dicens: *Abundantes in omni opere bono semper*. Gal. ult. 10: « Dum « tempus habemus, operemur bonum ad omnes » Prov. 15, 5: « In abundanti justitia virtus maxima « est. » Tertio roborat eos per spem, dicens, *Scientes quod labor non est inanis in Domino*. Sap. 3, 15: « Bonorum enim laborum gloriosus est fructus. »

CAPUT DECIMUMSEXTUM.

LECTIO I.

De collectis autem quae fiunt in sanctos, sicut ordinavi in Ecclesis Galatiae, ita et vos facite per unam sabbati Unusquisque vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit, ut non cum venero tunc collectae fiant. Cum autem praesens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam preferre gratiam vestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam: mecum ibunt Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo; apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero: nolo enim vos modo in transitu videre. Spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit; permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. Ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi.

Supra per totam seriem Epistolae proposuit Apostolus Corinthiis quamdam doctrinam generalem: in hoc ultimo capitulo proponit eis quaedam specialia et familiaria; et circa hoc duo facit. Primo monet eos quid ipsi debeant aliis facere; secundo ostendit quid alii faciant ipsis, ibi, *Salutat vos Ecclesia Asiae*. Circa primum duo facit. Primo instruit eos de his quae debent facere ad absentes; secundo vero de his quae debent facere ad praesentes, ibi, *Vigilate, et state in fide*. Circa primum tria facit. Primo instruit eos de his quae pertinent ad absentes pauperes sanctos, qui sunt in Hierusalem; secundo de his quae pertinent ad Apostolum, ibi, *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero*; tertio de his quae pertinent ad discipulos, ibi, *Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos*. Circa ea quae debent fieri sanctis qui erant in Hierusalem, de tribus instruit eos Apostolus. Primo qualiter eleemosyna sanctis facienda, sit colligenda; secundo qualiter sit conservanda, ibi, *Unusquisque autem vestrum apud se reponat, recondens quod ei beneplacuerit*; tertio qualiter sit in Hierusalem transmittenda, ibi, *Cum autem praesens fuero, quos approbaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Hierusalem*. Circa primum sciendum est, quod sicut legitur Act. 4, mos erat in primitiva Ecclesia ut conversi ad fidem venderent possessiones et omnia quae habebant, et pretium ponerent ad pedes Apostolorum, et de eis unicuique, prout erat opus, provideretur; ut sic nullus haberet proprium, sed essent illis (1) omnia communia. Et sicut dicitur in Collationibus Patrum, omnis religio ab illa san-

(1) *Al.* illa.

cta societate sumpsit exordium. Contigit autem ut fame pervalida exorta, pauperes sancti, qui erant in Hierusalem, inopia maxima laborarent: unde factum est ut Apostoli ordinarent ad ipsorum subventionem quod per alias Ecclesias Christi collectae fierent; et haec commissio facta est Paulo et Barnabae. Gal. 2, 9: « Dederunt mihi et Barnabae « dexteras societatis. » Et quia Apostolus super hoc solicitus erat, monebat illos quod converterat ut eis subvenirent; quia, sicut ipse ad Rom. dicit, justum est ut a quibus spiritualia receperant, temporalia ministrent. Et hoc est quod dicit: *De collectis autem quae fiunt*, per Ecclesias, *in sanctos*, idest in usum sanctorum, non quorumlibet: Eccli. 12, 5: « Da justo, et ne recipias peccatorem: » non quod peccatoribus non sit aliquid dandum, sed quia magis debet quis dare eleemosynam justo indigenti quam peccatori: *sicut ordinavi in Ecclesia Galatiae, ita et vos facite*, idest colligite, *per unam*, scilicet diem, *sabbati*, idest septimanae. Et hoc ideo ordinatum est, ut paulatim qualibet hebdomada aliquid parvum solverent, ne si simul totum solvissent, gravarentur. Et licet eis paululum videretur et quasi insensibile paulatim dare, tamen completo anno, eleemosynae insimul collectae, magnae erant. Vel per unam sabbati intelligitur prima dies post sabbatum, scilicet dies dominicus Et hoc ideo illo die fieri voluit Apostolus, quia jam inoleverat consuetudo ut populus in dominicis diebus ad Ecclesiam conveniret. Levit. 23, 35: « Dies primus celeberrimus erit atque sanctissimus: omne opus servile non facietis in eo: » et post 36: « Est enim « coetus atque collectae. » De hujusmodi eleemosyna dicitur Dan. 4, 24: « Peccata tua eleemosynis redime: » Et Eccli. 17, 18: « Eleemosyna « viri quasi sacculus cum ipso. » Quia vero non solum debet apponi modus in colligendo, sed etiam in conservando: ideo consequenter instruit qualiter collectae conserventur, cum dicit: *Unusquisque autem vestrum apud se reponat recondens quod ei beneplacuerit*; in quo ostenditur maxima industria Apostoli. Et ne aliqui crederent quod Apostolus faceret collectas magis causa quaestus proprii, quam propter necessitatem sanctorum; ideo suspicionem hanc vitans, et quantum ad se, et quantum ad suos ministros, noluit dictam pecuniam a se seu a suis ministris custodiri; sed ordinavit quod quilibet illud quod sibi placebat elargiri reportaret domi et conservaret seorsum, faciens sic per totum annum. Et hujus ratio erat, quia Apostolus nolebat quod quando veniret Corinthum, vacarent collectis, sed doctrinae, et rebus spiritualibus. Et ideo dicit: *Ut non cum venero, tunc collectae fiant.* Act. 6, 2: « Non « est aequum nos relinquere verbum Dei, et ministrare mensis. »

† Notandum est ergo, quod quilibet debet cavere sibi, ne videatur aliquid spirituale facere propter quaestum: et inde est quod Dominus Matth. 10, voluit praedicatores nihil habere. Romanis etiam mors erat ut nullus assumeretur ad senatus officium, nisi prius probatus fuisset in officio quaestoris: quia virtutis est magnae, res temporales custodire † (1).

(1) *Quod sequitur cruculis conclusum non invenitur in exemplo jam citato anni* 1498: *in editione autem Veneta apud Junctas an.* 1562, *curante F. Remigio Florentino* (*ex qua in Romanam et Venetam prioresque, ut credimus, omnes haec verba manarunt*) *haec notantur ad marginem*: In manuscripto exemplari hoc addebatur notandum.

Qualiter autem debeant mitti in Hierusalem, subdit dicens, *Cum autem praesens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam etc.*: quasi dicat: Nec in hoc volo aliquos specialiter honorare, *cum praesens fuero*, scilicet ad portandum pecuniam; sed *mittam* illos *quos probaveritis*, idest approbaveritis mittendos: *mittam*, inquam, *per epistolas*, idest cum epistolis missis a vobis et a nobis laudatoriis et commendatoriis, scilicet in quibus contineatur quantitas pecuniae, commendatum studium nostrum et caritas. *Mittam*, inquam, *perferre gratiam vestram*, idest quod gratis dabitis sanctis pauperibus, *in Hierusalem*. 2 Cor. 8, 1: « Notam facimus vobis gratiam Dei, quae data est « in Ecclesiis Macedoniae. » *In Hierusalem*, idest sanctis qui in Hierusalem. Et non solum mittam illos quos probaveritis; *sed si dignum fuerit ut ego eam*, idest si magna quantitas fuerit, *mecum ibunt*: in quo inducit eos ad bene et liberaliter solvendum. Rom. 15, 25: « Nunc igitur proficiscar Hie« rusalem ministrare sanctis. »

Consequenter Apostolus instruit eos de his quae pertinent ad seipsum; et circa hoc tria facit. Primo promittit eis suam praesentiam, dicens: *Veniam ad vos cum Macedoniam pertransiero* (1)*;* secundo dicit se facturum apud eos diutinam moram; tertio excusat suae praesentiae dilationem. Circa primum sciendum est, quod, sicut dicitur Actor. 16, 9, vir Macedo apparuit Apostolo cum esset in Troade, deprecans eum, et dicens ei: « Transiens in Mace« cedoniam libera nos. » Ut ergo Apostolus jussa impleret, disposuit se Macedoniam iturum: et quia Macedonia erat media inter Asiam et Achaiam, in qua est Corinthus, ideo dicit: *Cum pertransiero Macedoniam, veniam ad vos;* immo veniam ad vos inde, scilicet quia tunc ero vobis propior. Secundo promittit se facturum apud eos diutinam moram, dicens: *Apud vos forsitan manebo*, idest moram contraham, *vel etiam hiemabo*; idest, per totam hiemem permanebo vobiscum, quia multa corrigenda sunt in vobis. Vel causam quare ad eos vadit, subdit cum dicit: *Ut vos me deducatis quocumque iero.* Et dicit, *Quocumque*, quia nesciebat determinate quo iret, nisi secundum quod Spiritus sanctus inspirabat sibi. *Deducatis*, inquam, non defendatis me, sed ut doceatis vias. Tertio cum dicit, *Nolo enim vos modo in transitu videre*, excusat dilationem suae praesentiae dupliciter. Uno modo, quia Corinthii possent dicere: Non est necesse quod tantum differas venire, et quod primo vadas in Macedoniam; quia tu potes venire in Achaiam et permanere ita quod non transeas per Macedoniam. Et ad hoc dicit: Licet sic possem venire ad vos, tamen non diu possem manere vobiscum: quia statim oportet me esse in Macedonia, vel redire in Asiam; Unde *quia nolo vos modo in transitu videre*, ideo modo non venio primo ad vos: nam ego spero aliquam moram contrahere vobiscum, *si Dominus permiserit.* Dicit, *Si Dominus permiserit*, quia forte vel antequam esset ibi, vel postquam jam esset ibi, Dominus inspiraret ei quod iret ad alium locum, ubi faceret majus bonum. Alio modo excusat se, et hoc videtur magis litterale, quia oportebat eum diu manere apud Ephesum, quae est in Asia; et ideo dicit: *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten.* Forte haec Epistola missa

(1) *Al. subditur statim*, Circa quod sciendum est etc. *intermediis omissis.*

fuit in hieme seu in vere, et tunc post Pentecosten debebat ire in Macedoniam, et morari ibi usque ad hiemem, et tunc ire Corinthum et hiemare. Rationem autem quare volebat morari Ephesi usque ad Pentecosten, subdit cum dicit: *Ostium autem mihi apertum est magnum;* idest, magnum fructum facio in Epheso. Et dicit ostium esse apertum *magnum*, idest multa corda hominum ad credendum parata, *et evidens,* quia sine contradictione. Coloss. 4, 3: « Orantes simul et pro nobis « ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad lo- « quendum mysterium Christi. » Sed quia sunt *multi adversarii*, qui conantur impedire vel subintrare; si ego absentarem me, tantus fructus posset de facili impediri; ideo nolo recedere quousque sitis bene firmati. Apoc. 3, 8: « Ecce dedi coram « te ostium apertum. »

LECTIO II.

Si autem venerit Timotheus, videte ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur sicut et ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus: et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret; veniet autem cum ei vacuum fuerit. Vigilate, state in fide, viriliter agite, et confortamini: omnia vestra in caritate fiant. Obsecro autem vos, fratres, nostis domum Stephanae et Fortunati et Achaici, quoniam sunt primitiae Achaiae, et in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos: ut et vos subditi sitis ejusmodi, et omni cooperanti et laboranti. Gaudeo autem in praesentia Stephanae, et Fortunati et Achaici: quoniam id quod vobis deerat, ipsi suppleverunt. Refecerunt enim et meum spiritum et vestrum. Cognoscite ergo qui ejusmodi sunt. Salutant vos omnes Ecclesiae Asiae Salutant vos in Domino multum Aquila et Prisca, cum domestica sua ecclesia, apud quos et hospitor. Salutant vos omnes fratres. Salutate invicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema maranatha. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Caritas mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen.

Hic instruit eos de his quae pertinent ad discipulos suos: et primo de his quae pertinent ad Timotheum; secundo de his quae pertinent ad Apollo, ibi, *De Apollo autem fratre vobis notum facio.* De Timotheo tria mandat. Primo ut secure custodiatur: unde dicit: *Si autem venerit ad vos Timotheus, videte*, studeatis, *ut sine timore sit apud vos.* Forte aliqua commotio fuerat ibi propter pseudoapostolos. 2 Corinth. 7, 5: « Foris pugnae, « intus timores. » Et hoc debetis facere, *quia opus Domini operatur, sicut et ego,* praedicando, 2 Timoth. 4, 5: « Tu vero vigila, in omnibus la- « bora. » Secundo ut in honore habeatur; et ideo dicit: *Ne quis ergo illum spernat.* Et ratio hujus est forte, quia juvenis erat. 1 Timoth. 4, 12: « Nemo adolescentiam tuam spernat. » Luc. 10, 16: « Qui vos spernit, me spernit. » Tertio ut pacifice deducatur; et hoc est quod dicit: *Deducite autem illum in pace.* Et ratio hujus est, *quia expecto illum cum fratribus* qui sunt cum eo.

De Apollo autem fratre vobis notum facio etc. Iste est ille Apollo de quo habetur Act. 18, 24, quod « Judaeus quidam, Apollo nomine, Alexan- « drinus genere, vir eloquens devenit Ephesum « potens in Scripturis: » et iste ivit in Achaiam, et fuit quasi specialis doctor eorum post Apostolum: supra 3, 6: *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*: et, ut Glossa dicit, Episcopus erat; et quia Corinthii male se habuerunt, recesserat ab eis, et iverat ad Apostolum. Postmodum vero Corinthii rogaverunt Apostolum, ut remitteret illuc ipsum; ad quod respondet eis, dicens: *De Apollo autem fratre,* quem rogastis remitti ad vos, *notum vobis facio* tria. Primo preces meas sibi factas (1), *quoniam multum rogavi eum ut veniret ad vos cum fratribus.* Et dicit, *Rogavi eum,* licet posset praecipere: quia magnis viris non de facili debet fieri praeceptum. 1 Timoth. 5, 1: « Seniorem « obsecra ut patrem. » Eccli. 32, 1: « Rectorem « te posuerunt? Noli extolli. »

Sed numquid licuit sibi relinquere populum suum? Ad hoc dicendum, quod sicut Gregorius dicit, quando omnes subditi male se habent et nolunt corrigi, licet Episcopo recedere ab eis. Unde, quia isti erant tales, licuit ei. Vel dicendnm est, quod forte non erat Episcopus eorum, sed specialiter praedicaverat eis.

Secundo responsum Apollinis, quia renuit venire ad eos, ibi, *Et utique non fuit voluntas ejus ut nunc veniret.* Et ratio hujus est, quia forte nondum erant bene correcti; vel quia ipse erat in aliis arduis occupatus. Tertio promittit eum aliquando ad eos iturum: unde dicit: *Veniet autem cum ei vacuum,* idest opportunum, *fuerit,* scilicet quando vos eritis correcti.

Consequenter postquam instruxit eos quid debeant facere absentibus, hic instruit eos qualiter se habeant ad praesentes. Circa hoc duo facit. Primo ostendit qualiter se habeant quantum ad omnes in communi; secundo quantum ad quosdam in speciali, ibi, *Obsecro autem vos fratres.* Instruit autem eos Apostolus in communi de tribus; scilicet de fide, de bona operatione, et de modo bene operandi. Sed tamen istis tribus praemittit unum quod est omnibus necessarium, idest solicitudo: unde dicit: *Vigilate et orate* (2). Luc. 12, 37: « Beati « servi illi quos cum venerit dominus invenerit « vigilantes: » et Matth. 26, 41: « Vigilate et « orate, ut non intretis in tentationem. » De fide ergo instruit cum dicit: *State*, scilicet in *fide.* Eph. 6, 14: « State succincti lumbos vestros in veritate. » De bona operatione, cum dicit: *Viriliter*, idest fortiter, *agite:* quia « fides sine operibus mortua est: » Jacob. 2, 20. Sed quia bona operatio non est attribuenda nobis, sed Deo; ideo subdit: *Et confortamini in Domino*: Psal. 30, 25: « Viriliter agite, « et confortetur cor vestrum, omnes qui speratis « in Domino. » De modo agendi, cum dicit: *Omnia vestra in caritate fiant;* idest, omnia debent referri ad finem caritatis, scilicet ut fiant propter Deum et proximum. Coloss. 3, 4: « Super omnia carita-

(1) Al. preces in eo sibi factas.

(2) *Al. omittuntur duae sequentes sententiae Lucae et Matthaei.*

« tem habete, quod est vinculum perfectionis. »

Consequenter cum dicit, *Obsecro autem vos fratres*, instruit eos quomodo se habeant ad quosdam in speciali: et primo quantum ad illos qui videntur habere aliquam praerogativam in spiritualibus; secundo quantum ad illos qui in corporalibus operibus, ibi, *Gaudeo autem in praesentia Stephanae*. Dicit ergo: *Obsecro autem vos, fratres: nostis*, idest approbastis, *domum Stephanae et Fortunati et Achaici*. Approbastis, inquam, propter duo: et quia sunt primitiae, idest primo conversi, quia ab ipso Apostolo in primis baptizati: supra 1, 16: *Baptizavi autem et Stephanae domum:* et quia magis devoti et prompti ad ministeria sanctorum: unde dicit: *Et in ministerio sanctorum ordinaverunt seipsos*. Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes. » Et ideo obsecro *ut et vos subditi sitis ejusmodi*. Hebr. 13, 17: « Obedite praepositis vestris, et subjacete eis: » *et omni cooperanti*: Phil. 4, 3: « Adjuva eos qui mecum laboraverunt. » Sap. 3, 15: « Bonorum laborum gloriosus est fructus. »

Gaudeo autem in praesentia Stephanae. Hic instruit eos quantum ad illos qui praeeminent in ministeriis; et potest dupliciter exponi. Uno modo ut dicatur: *Gaudeo autem in praesentia Stephanae, Fortunati et Achaici*, qui sunt praesentes vobis, quorum praesentia est vobis proficua: quoniam ipsi id quod vobis deerat, suppleverunt, docendo vos. Et in hoc quidem *refecerunt spiritum meum*, inquantum gaudeo de bono vestro, *et spiritum vestrum*, inquantum instructi estis. Phil. 4, 30: « Gavisus sum valde, quia inveni tandem aliquando « pro me sentire, sicut et sentiebatis. » Et ideo quia sic se habuerunt, *ergo agnoscite*, idest honorate, eos *qui hujusmodi sunt*. Alio modo ut dicatur: *Gaudeo in praesentia Stephanae, Fortunati et Achaici:* quia scilicet personaliter mecum sunt, et serviunt mihi, in quo supplent *quod deerat vobis*, idest quod vos non poteratis mihi corporaliter exhibere. In quo quidem *refecerunt spiritum meum*, inquantum mihi servierunt et paverunt me, *et vestrum*, inquantum de bono meo gaudetis; et ideo *cognoscite qui hujusmodi sunt*.

Salutant vos omnes Ecclesiae Asiae. Hic Apostolus insinuat quid alii faciant Corinthiis; et circa hoc duo facit. Primo insinuat quomodo salutentur ab aliis; secundo subdit suam salutationem, ibi, *Salutatio mea manu Pauli*. Circa primum tria facit. Primo insinuat quomodo salutat eos tota Ecclesia Asiae in communi: unde dicit: *Salutant vos omnes Ecclesiae Asiae*. Rom. ult.: « Salutant vos « omnes Ecclesiae Christi. » Secundo quomodo salutant eos specialiter hospites Pauli: unde dicit: *Salutant vos in Domino multum Aquila et Prisca, cum domestica sua ecclesia*. Isti erant hospites Apostoli, et de his habetur Rom. 16, et Act. 18. Tertio quomodo salutant eos Apostoli et familiares sui: unde dicit: *Salutant vos omnes fratres*, qui scilicet mecum sunt. Phil. ult. 22: « Salutant vos qui me« cum sunt fratres. » Ex quo ergo omnes salutant vos, et vos etiam *salutate invicem in osculo sancto* non libidinoso, quo mulier apprehensum deosculatur juvenem, Prov. 7, non fraudulento quo Judas osculatus est Christum. Matth. 26, et Marc. 14.

Salutatio mea manu Pauli. Hic suam salutationem subdit; et circa hoc duo facit. Primo ponit titulum salutationis, dicens, *Salutatio mea*, scilicet scripta est manu mea Pauli. Et hoc faciebat in Epistolis suis, propter quosdam qui sub specie Apostoli scribebant falsas litteras: unde ut non deciperentur, postquam scripta erat Epistola per aliquem, in fine consequenter scribebat Apostolus manu sua. Secundo ponit ipsam salutationem, in qua primo maledicit malis, dicens: *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*, idest separatus vel excommunicatus, *maranatha*, idest Dominus veniet; quasi dicat: *Qui non amat Dominum nostrum Jesum Christum sit anathema* in adventu Domini.

Sed numquid sunt excommunicandi omnes qui non sunt in caritate? Respondeo. Dicendum, quod hoc intelligitur si quis non amat Dominum Jesum Christum, idest fidem Christi; et isti sunt haeretici et sunt excommunicati. Vel si quis usque ad finem mortis non perseverat in amore Domini Jesu Christi, in adventu erit separatus a bonis.

Secundo benedicit bonis, bene optans eis, scilicet gratiam Christi, cum dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi*. Et hoc optans optat eis omne bonum: quia in gratia Domini nostri Jesu Christi continetur omne bonum. Optat etiam eis caritatem suam, dicens: *Caritas mea cum omnibus vobis*, ut vos invicem et Deum diligatis ea caritate qua ego vos diligo, et non propter aliquod aliud, nisi *in Christo Jesu*, idest propter amorem Christi. *Amen*, idest fiat.

EPISTOLA II. AD CORINTHIOS

PROLOGUS

Ministri Dei nostri, dicetur vobis.
Isa. 61, 6.

In his verbis congrue tangitur materia hujus secundae Epistolae ad Corinthios. Nam in prima Epistola agit Apostolus de ipsis sacramentis, sed in hac secunda agit de ministris ipsorum sacramentorum, tam bonis quam malis. Ratio autem hanc Epistolam scribendi fuit, quod Corinthii post praedicationem ejus adiniserant pseudoapostolos, quos Apostolo praeferebant. Propter hoc scribit eis hanc Epistolam, in qua commendat Apostolos, et ostendit verorum Apostolorum dignitatem; ostendit etiam et vituperat falsorum Apostolorum falsitatem. Commendat autem verorum Apostolorum dignitatem ex hoc quod sunt ministri Dei. *Ministri* (inquit) *Dei, dicetur vobis*, scilicet Apostolis: qui quidem dicuntur ministri quantum ad tria. Primo quantum ad dispensationem sacramentorum. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros « Christi. » Christus enim institutor est sacramentorum; sed Apostoli et eorum successores ea dispensant: et ideo subditur in praedicta auctoritate: « Et dispensatores mysteriorum Dei. » Secundo quantum ad gubernationem: scilicet inquantum gubernant populum Dei. Sap. 6, 5: « Cum essetis « ministri, non recte judicastis, nec custodistis le« gem justitiae. » Deus enim gubernat omnia per prudentiam. Unde quicumque aliquid gubernat, dicitur minister Dei. Tertio quantum ad humanae salutis operationem; inquantum scilicet eorum ministerio et praedicatione homines ad salutem conversi sunt: cujus salutis solus Deus est auctor, quia ipse est qui venit salvum facere quod perierat; Apostoli vero ministri. 1 Corinth. 3, 4: « Quid « ergo est Apollo, quid Paulus? Ministri ejus cui « credidistis. »

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiae Dei quae est Corinthi cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia. Gratia vobis et pax a Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo.

De istis ergo ministris tractat hic Apostolus: ostendens in hac Epistola eorum dignitatem, etiam scribens Corinthiis: in qua quidem praemittit primo salutationem; secundo prosequitur Epistolam, ibi, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi.* In salutatione autem tria ponit: primo enim describit personas salutantes; secundo personas salutatas, ibi, *Ecclesiae quae est Corinthi*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum primo describitur persona salutans principalis, quia *Paulus*; secundo persona adjuncta, quia *Timotheus.* Persona salutans describitur ab humilitate, quia *Paulus*; qui latine dicitur modicus. Iste est ille modicus de quo Isa. 60, 22: « Minimus erit « in mille, et parvulus in gentem fortissimam. » Vel a doctrina, quia Paulus dicitur os tubae. Ista est illa tuba de qua Zach. 9, 14: « Dominus in « tuba canet, et vadet in turbine austri. » Et competit quod dicitur Isa. 58, 1: « Quasi tuba exalta « vocem tuam, et annuntia populo meo scelera e« orum. » A dignitatis auctoritate, quia *Apostolus Jesu Christi.* Ubi tria ponuntur. Primo quod sit legatus: unde dicitur Apostolus, idest principaliter missus: soli enim duodecim Apostoli electi missi sunt a Christo. Lucae 6, 13: « Elegit duodecim, quos et Apostolos « nominavit. » Alii autem discipuli non missi sunt principaliter, sed secundario: et inde est quod Apostolis succedunt Episcopi, qui habent specialem curam gregis domini; alii autem sacerdotes succedunt septuaginta duobus discipulis, qui gerunt vices

commissas sibi ab Episcopis. Est ergo ejus dignitas, quia *Apostolus*. 1 Corinth. 9, 2: « Si aliquibus « non sum Apostolus, sed tamen vobis sum. » Galat. 2, 8: « Qui operatus est Petro in Apostola- « tum circumcisionis, operatus est et mihi inter « Gentes. »

Sed quare vocat se hic Apostolum dicens, *Paulus Apostolus*, cum in Epistola ad Romanos scribat se servum? Ratio hujus est, quia Romanos reprehendit de dissensione et superbia, quae est mater dissensionis, quia inter superbos semper jurgia sunt. Unde ut eos revocet a dissensione, inducit eos ad humilitatem vocando se servum. Corinthii vero erant pertinaces et rebelles; et ideo ut reprimat eorum proterviam, usus est hic nomine dignitatis, dicens se Apostolum.

Secundo ponitur cujus sit legatus, quia *Jesu Christi*. Infra 5, 20: *Pro Christo legatione fungimur*. Tertio ponitur modus quo adeptus est legationem: quia non injecit se ut pseudo: Hierem. 23, 21: « Non mittebam eos, et ipsi currebant: » non est datus populo ex divino furore, juxta illud Job 34, 30: « Qui facit regnare hypocritam propter pecca- « ta populi: » Oseae 13, 2: « Dabo tibi regem, « sed in furore meo. » Est adeptus Apostolatum ex voluntate Dei et beneplacito: Act. 9, 15: » Vas « electionis est mihi iste. » Et ideo dicit, *Per voluntatem Dei*.

Persona autem adjuncta, est Timotheus: unde dicit, *Et Timotheus frater*. Frater, inquam, propter fidem: Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres estis: » et propter dignitatem, quia Episcopus: et inde est quod Papa vocat omnes Episcopos fratres. Connumerat autem sibi Timotheum, quia cum ipse transisset per eos, sicut dixit in prima Epistola ult. cap., possent credere quod malitiose retulisset Apostolo ea de quibus ipse scribit ad eos.

Consequenter ponuntur personae salutatae: et primo principales; secundo adjunctae principalibus; in hoc quod dicit, *Ecclesiae Dei*, quae est totus populus fidelis tam clerici (1) quam laici. 1 Timoth. 3, 15: « Ut « scias quomodo oporteat te conversari. » *Quae est Corinthi:* quia Corinthus erat metropolis Achaiae. Sed adjunctae personae sunt omnes sancti, qui sunt unius Spiritus sancti gratia renati. 1 Corinth. 6, 2: « Sed abluti estis, sed sanctificati estis in Spiritu « Dei nostri. » *Qui sunt in Achaia*, cujus metropolis est Corinthus. Istis autem personis salutatis optat Apostolus bona: unde dicit: *Gratia vobis et pax*: et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsa bona; secundo ipsorum auctorem ibi, *A Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*. Ponit autem ista duo extrema bona, ut in eis intelligantur media. Primum enim bonum est gratia; quae est principium omnium bonorum: nam ante gratiam nihil est nisi diminutum in nobis. Ultimum autem omnium bonorum est pax, quia pax est generalis finis mentis: nam qualitercumque pax accipiatur, habet rationem finis, et in gloria aeterna et in regimine et in conversatione finis est pax. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Quis autem sit auctor horum bonorum ostendit subdens: *A Deo patre nostro, et Domino Jesu Christo*. Et haec duo possunt dupliciter distingui: quia cum dicit, *A Deo Patre*, potest intelligi pro tota Trinitate: nam licet persona Patris dicatur Pater Christi per naturam, tamen tota Trinitas est Pater noster per creationem et guberationem. Isa. 63, 16: « Et nunc Domine, « pater noster es tu. » Hier. 3, 19: « Patrem vo- « cabis me. » *A Deo* ergo *Patre nostro*, idest a tota Trinitate proveniunt bona. Matth. 7, 2: « Si « vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis « vestris; quanto magis Pater vester qui in caelis « est, dabit bona petentibus se? »

Sed si Deus Pater noster accipiatur pro tota Trinitate, quare additur persona Filii, cum dicit, *Et Domino Jesu Christo?* Numquid est alia persona a Trinitate?

Dicendum, quod additur non propter aliam personam, sed propter aliam naturam, scilicet humanitatis assumptae a Filio in personam divinam: quam quidem Trinitati connumerat, quia omnia bona proveniunt nobis a Triuitate per incarnationem Christi. Et primo *gratia*. Joan. 1, 17: « Gratia et « veritas per Jesum Christum facta est. » Secundo *pax*: Ephes. 2, 14: « Ipse est pax nostra qui fecit « utraque unum. »

Item cum dicit, *A Deo Patre nostro*, potest intelligi persona Patris solum; et licet tota Trinitas sit Pater noster, ut dictum est, tamen persona Patris est Pater noster per appropriationem; et sic hoc quod dicit, *Et Domino Jesu Christo*, intelligitur de persona Filii. De persona autem Spiritus sancti non fit hic mentio, quia, sicut dicit Augustinus, cum sit nexus Patris et Filii, ubicumque ponitur persona Patris et persona Filii, intelligitur persona Spiritus sancti.

(1) *Al.* clerus.

LECTIO II.

Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra; ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt per exhortatinem qua exhortamur et ipsi a Deo: quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.

Hic incipit Epistola: in qua Apostolus duo facit: primo enim excusat se de eo quod non iverat ad eos, sicut promiserat: secundo prosequitur intentionem suam, cap. 3, ibi, *Incipimus iterum nosmetipsos commendare?* Circa primum duo facit. Primo ponit excusationem de mora assignans causam, 2 cap. ibi, *Statui autem hoc ipsum apud me*. Circa primum duo facit: primum enim reddit eos benevolos; secundo, excusationem ponit, ibi, *Et hac confidentia volui prius venire ad vos*. Circa primum duo facit. Primo captat eorum benevolentiam recitando quaedam in generali; secundo quaedam in speciali, ibi, *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quae facta est in Asia*. Benevolentiam autem eorum captat Apostolus ostendendo quod quidquid facit, totum facit ad eorum utilitatem: et circa hoc duo facit. Primo praemittit utilitatem

quae ex ipso aliis provenit: secundo rationem dictorum ibi, *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis; ita per Christum abundat consolatio nostra.* Circa primum tria facit: primo enim ponitur gratiarum actio; secundo actionis gratiarum modus, ibi, *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*; tertio causa, ibi, *Ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt.* Agit ergo gratias toti Trinitati, a qua provenit omne bonum; et ideo dicit: *Benedictus Deus*, idest tota Trinitas. Item personae Patris, cum dicit. *Et Pater Domini nostri Jesu Christi*, per quem scilicet Christum Pater nobis omnia donavit.

Sed sciendum, quod nos benedicimus Deum, et Deus benedicit nobis; sed aliter et aliter: nam dicere Dei, est facere. Psalm. 148, 5: « Dixit, et « facta sunt. » Unde benedicere Dei est bonum infundere; et sic habet rationem causalitatis. Genes. 22, 17: « Benedicens benedicam tibi, et multipli« cabo semen tuum. » Dicere autem nostrum non est causale, sed recognoscitivum, seu expressivum; unde benedicere nostrum, idem est quod bonum recognoscere. Cum ergo gratias agimus Deo, benedicimus sibi; idest, recognoscimus eum bonum, et datorem omnium bonorum. Tob. 12, 20: « Bene« dicite Deum caeli, et narrate omnia mirabilia e« jus. » Dan. 3, 57: « Benedicite omnia opera « Domini Domino, laudate et superexaltate eum in « saecula. »

Recte ergo gratias agit Patri, quia misericors est: unde dicit, *Pater misericordiarum*; et quia consolator, unde dicit, *Et Deus totius consolationis*. Et agit gratias de duobus, quibus homines maxime indigent. Primo enim indigent ut auferantur ab eis mala; et hoc facit misericordia, quae aufert miseriam; et misereri est proprium patri. Psal. 102, 13: « Quomodo miseretur pater filiorum, misertus estDo« minus timentibus se. » Secundo indigent ut sustententur in malis quae adveniunt; et illud est proprie consolari: quia nisi homo haberet aliquid in quo quiesceret cor ejus, quando superveniunt mala, non subsisteret. Tunc ergo aliquis consolatur aliquem, quando affert ei aliquod refrigerium, in quo quiescat in malis. Et licet in aliquibus malis homo possit in aliquo consolari et quiescere et sustentari; tamen solus Deus est qui nos consolatur in omnibus malis: et ideo dicit, *Deus totius consolationis*: quia si peccas, consolatur te Deus, quia ipse misericors est; si affligeris, consolatur te, vel eruendo ab afflictione per potentiam suam vel judicando per justitiam; si laboras, consolatur te remunerando. Genes. 15, 1: « Ego merces tua ma« gna nimis. » Et ideo dicitur Matth. 5, 5: « Bea« ti qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Materiam autem gratiarum actionis subdit, dicens, *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra;* quasi dicat: Ideo benedictus, quia *consolatur nos in omni tribulatione.* Infra 7, 6: *Qui consolatur humiles.* Causam autem hujus ponit cum dicit: *Ut possimus et ipsi consolari.* Ubi notandum est quod in donis divinis est ordo. Ad hoc enim Deus dat aliquibus specialia dona, ut ipsi effundant illa in utilitatem aliorum; non enim dat lumen soli ut sibi soli luceat, sed ut toti mundo. Unde vult quod de omnibus bonis nostris, sive sint divitiae, sive potentia, sive scientia, sive sapientia, accrescat aliqua utilitas aliis. 1 Pet. 4,10: « Unusquisque gratiam quam accepit, in alterutrum « illam administrantes. » Hoc est ergo quod Apostolus dicit: *Consolatur nos in omni tribulatione.* Sed quare? Non ut solum nobis hoc sit ad bonum, sed ut etiam aliis prosit: unde dicit: *Ut possimus et ipsis consolari eos*: possumus enim consolari alios per exemplum consolationis nostrae: qui enim non est consolatus, nescit consolari: Eccl. 34, 2: Qui « non est tentatus, qualia scit? » *qui sunt in omni*, idest in qualibet, *pressura.* Isa. 61, 1, « Spiri« tus Domini misit me . . . ut consolare omnes « lugentes. » Eccl. 48, « Consolatus est lugentes in « Sion. » Possimus, dico, consolari *per exhortationem* ad tolerantiam passionum, promittendo praemia aeterna: quia scilicet exhortamur vos per Scripturas et internas inspirationes, ut patienter sustineamus, et alios exhortemur exemplo nostro, et per ipsas Scripturas. 1 Corinth. 11, 23: « Ego enim accepi « Domino quod et tradidi vobis. » Isa. 21, 10: « Quae audivi a Domino exercituum Deo Israel, « annuntiavi vobis. »

Posita utilitate quae ex Apostolis aliis provenit, dictorum consequenter rationem assignat, dicens: *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.* Et quia duo dixerat; scilicet quod Deus consolatur nos in omni tribulatione, et quod possumus et ipsi consolari alios; hic rationem horum duorum exponit: et primo ostendit quomodo Deus consolatur nos in omni tribulatione; secundo quomodo consolatio nostra convertitur in consolationem aliorum, ibi, *Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute.* Dicit ergo: Recte dico, quod consolatur nos in omni tribulatione nostra: *quia secundum quod abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra.* Dicit *Christi*, idest inchoata a Christo. Ezechiel. 9, 6: « A san« ctuario meo incipite. » In Christo inceperunt passiones pro peccatis nostris: quia « ipse peccata « nostra pertulit in corpore suo super lignum: » 1 Petr. 21, 44. Deinde per Apostolos qui dicebant, « Mortificamur tota die; » Psal. 53, 22: Deinde per Martyres qui secti sunt, tentati sunt etc. Heb. 11. Ultimo ipsi peccatores pro suis peccatis patienter iram Domini portabunt, quia peccaverunt (1). Vel *passiones Christi*, idest quae sustinemus propter Christum. Act. 5, 41: « Ibant Apo« stoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam « digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam « pati: » et Psal. 53, 22, « Propter te mortificamur « tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis: » Sicut, inquam, hujusmodi *passiones abundant*, sic *abundat per Christum consolatio nostra.* Psal. 93, 19: « Secundum multitudinem dolorum meorum « in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt « animam meam. »

(1) *Al.* quia peccaverunt ei.

LECTIO III.

Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione et salute; sive consolamur, pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione et salute, quae operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur; ut spes nostra firma sit pro vobis: scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra quae facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut taederet nos etiam vivere. Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit et eruit; quem speramus quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus vobis in oratione pro nobis; ut ex multarum personis (1) facierum, ejus quae in nobis est donationis per multos gratiae agantur pro nobis.

Postquam Apostolus ostendit quod Deus consolatur servos suos in tribulationibus, scilicet ministros fidei et praedicatores; hic consequenter manifestat quod eorum consolatio cedit ad bonum aliorum: et circa hoc duo facit. Primo manifestat qualiter eorum consolatio sit ad aliorum utilitatem et salutem; secundo ordinem hujus consolationis et salutis insinuat, ibi, *Quae operatur tolerantiam earumdem passionum.* Circa primum advertendum est, quod tria dicit Apostolus se recepisse: tribulationem, cum dicit, *In omni tribulatione nostra;* consolationem, cum dicit, *Qui consolatur nos;* exhortationem, cum subdit: *Ut possimus et ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt.* Accipiendo ergo haec tria passive, dicimus: quod Apostoli consolantur, tribulantur et exhortantur. Unde et tria ostendit Apostolus cedere ad consolationem aliorum; et hoc in quodam ordine. Et primo eorum tribulationem, cum dicit: *Sive* (2) *tribulamur, pro vestra exhortatione et salute*; quasi dicat: Vere quidquid recipimus est in bonum vestrum; quia *sive tribulamur, pro vestra exhortatione et salute,* quia scilicet nostro exemplo monet vos Deus ad passionum tolerantiam, unde provenit vobis salus aeterna. Unde 1 Mach. 6, legitur, quod ostenderunt elephantis sanguinem uvae et mororum; ut acuerent eos ad bellum: quod fit quando tepidis et pigris adhibentur passiones sanctorum in exemplum. Secundo ostendit quod eorum consolatio in aliorum utilitatem cedit, cum dicit, *Sive consolamur,* quasi dicat: Ipsa nostra consolatio qua nos spe praemii consolamur, est ad consolationem vestram, inquantum exemplo nostro vos etiam eamdem spem praemii habentes, gaudetis. Tertio ostendit quod eorum exhortatio passiva est ad bonum aliorum, dicens: *Sive exhortamur,* per internam inspirationem, vel per flagella, hoc est *pro vestra exhortatione,* scilicet ut vos ad majora animemini et salutem speretis: unde dicitur 2 Mach. ult. quod exhortati sermonibus Judae statuerunt dimicare et confligere fortiter. Infra (hoc cap.): *Adjuvantibus vobis* (3) *in oratione pro nobis.*

Hujus autem consolationis et salutis ordinem insinuat, cum subdit, *Quae operatur tolerantiam earumdem passionum quas et nos patimur*: et circa hoc duo facit. Primo ostendit patientiam habitam in adversis; secundo manifestat fructum qui ex patientia provenit, ibi, *Ut spes nostra firma sit pro vobis.* Dicit ergo: Dico, quod haec ad vestram salutem cedunt: quae salus est vobis in hoc, inquantum exemplo nostri estis fortes ad tolerantiam passionum, ut patienter sustineatis passiones quas et nos patimur. Luc. 20, 19: « In patientia vestra « possidebitis animas vestras. » Jacob. 5, 10: « Exemplum accipite, fratres mei, exitus mali, laboris: « et patientiae, Prophetas. » Ex qua quidem patientia provenit vobis fructus, quia ex hoc spes nostra firma est pro vobis, quod efficiamini heredes vitae aeternae. Rom. 5, 3: « Tribulatio patientiam « operatur, patientia vero spem. » Gregorius: « Tanto spes in Deum solidior surgit, quanto quis « graviora pro nomine ejus pertulerit. » Nam ex passionibus quas sustinent sancti Dei pro Christo, consurgit eis spes vitae aeternae: et causa spei hujus est, quia sumus scientes, *quia sicut estis socii nostri in passionibus, eritis socii et consolationis*; idest vitae aeternae. 2 Timoth. 2, 11: « Fi- « delis sermo: nam si commortui sumus, et con- « vivemus; si sustinebimus, et conregnabimus. » 1 Petr. 4, 14: « Communicantes Christi passioni- « bus, gaudete, ut et in revelatione gloriae ejus « gaudeatis exultantes. »

Consequenter cum dicit, *Non enim volumus vos ignorare de tribulatione nostra quae facta est in Asia,* captat eorum benevolentiam, recitando quaedam in speciali; et circa hoc tria facit: primo enim describit persecutionem quam passus est in Asia; secundo specialem ei consolationem collatam, ibi, *Qui de tantis periculis nos eripuit*; tertio subdit consolationis causam, ibi, *Nam gloria nostra haec est testimonium conscientiae nostrae.* Dicit ergo primum: Non solum ea quae dicta sunt de tribulationibus in generali, bonum est vos scire: sed *non volumus vos ignorare,* quia scire est utile vobis inquantum exemplo nostri patientiores estis. *Nolumus,* inquam, *vos ignorare de tribulatione nostra.* Th. 3, 19: « Recordare paupertatis meae, et « transgressionis, absinthii et fellis. » Haec est illa persecutio de qua legitur Act. 19, quae facta est Apostolo ab Asiano quodam argentario, concitante plebem contra eum: quam quidem Apostolus exaggerat a tribus. Ex loco, quia in Asia; et hoc est quod dicit: *Quae,* scilicet tribulatio, *facta est in Asia,* idest apud Ephesum, quae est in Asia; ubi debuisset magis honorari et consolari. Ex acerbitate, quia supra consuetudinem humanarum passionum: et ideo dicit: *Quoniam supra modum sumus gravati.* Item supra posse: et ideo dicit, *Supra virtutem.*

Sed contra. 1 Corinth. 10, 13: « Fidelis Deus « qui non patietur vos tentari supra id quod po- « testis. » Respondeo. Dicendum, quod pati supra virtutem potest intelligi dupliciter: vel supra virtutem naturalem, et de hac loquitur hic, supra quam Deus aliqando permittit sanctos tentari; vel supra virtutem gratiae, et de hac intelligitur illud 1 Cor. 10, 13: « Fidelis Deus, qui non patietur vos ten- « tari supra id quod potestis: » supra quam non permittit aliquem Deus tentari. Et quod Apostolus loquatur hic de virtute naturali, ostendit consequenter cum dicit: *Ita ut taederet nos vivere.* Constat enim quod inter alia, vivere magis desideratur. Quando ergo est tanta persecutio ut et ipsa vita

(1) *Vulgata*, ut ex multorum personis.
(2) *Al. sive* inquit.
(3) *Al. adjuvantibus autem etc.*

reddatur taediosa, manifestum est quod est supra virtutem naturae: et hoc est quod dicit: *Ita ut taederet nos etiam vivere*; quasi dicat, Sic erat gravis persecutio ut vita esset nobis taediosa. Job 10, 1: « Taedet animam meam vitae meae. »

Contra. Jacob. 1, 2: « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. » Respondeo dicendum, quod tribulatio potest considerari dupliciter: vel secundum se, et sic est taediosa; vel in comparatione ad fidem et sic est (1) jucunda, inquantum propter Deum et spem vitae aeternae sustinetur.

Et non solum erat nobis taediosa vita, sed eramus certi de morte: unde dicit: *Sed ipsi in nobis responsum mortis*, idest certitudinem mortis, *habuimus*; quasi dicat: Opinio mea dictabat mihi hoc quod deberem mori. Vel aliter. *Responsum mortis*, idest ipsa ratio diceret et eligeret mori propter taedium vitae. Exaggerat etiam tribulationem ex causa: unde dicit: *Ut non simus in nobis fidentes*, scilicet ut reprimatur humana superbia: Hierem. 16: « Domine, fortitudo mea et robur meum: » sed in omnibus confidamus de Deo: Hierem. 17, 7: « Benedictus qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. » Et ideo dicit: *Sed in Deo qui suscitat mortuos*. 1 Reg. 2, 6: « Dominus mortificat et vivificat. » Sed quia Dominus non derelinquit sperantes in se, ideo subdit Apostolus consolationem ei factam a Domino, dicens: *Qui de tantis periculis nos eripuit*. Et circa hoc tria facit. Primo describit consolationem praesentem, contra mala praeterita; secundo consolationem futuram; tertio causam spei (2). Dicit ergo: Consolati sumus a Deo, *qui eripuit nos* in praeterito *de tantis periculis, et eruit* (3) in praesenti, quia non cessat liberare. Isa. 43, 2: « Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. » *In quem speramus quoniam eripiet*; et adjecit, *In futuro*. Eccli. 2, 9: « Qui timetis Dominum, sperate in illum. » Hujus autem spei causam nobis praebent orationes vestrae: unde dicit: *Adjuvantibus vobis nos in orationibus*, quas pro nobis facitis. Prov. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma. » Rom. 15, 30: « Obsecro vos, fratres, per Dominum Jesum Christum, et per caritatem sancti Spiritus, ut adjuvetis me in orationibus vestris pro me ad Deum. » Quae quidem orationes necessariae sunt, quia Deus multa bona confert uni ad preces multorum: cujus ratio est, quia Deus de bonis quae confert vult exhiberi sibi gratias, et quod multi ex hoc teneantur ad gratiarum actiones. Hoc autem fit quando ex eo quod dat uni ad preces multorum, obligat sibi omnes ad quorum preces confert bonum aliquod; ut sic non solum ille cui confert; sed etiam ipsi rogantes gratias referant Deo. Et hoc est quod dicit: *Ex multarum personis facierum*, vel quantum ad aetatem, vel quantum ad conditionem, vel quantum ad diversitatem gentium vel morum. *Ejus quae in nobis est donationis*, idest pro illa donatione, scilicet fidei, quae in nobis est, *per multos agantur gratiae Deo pro nobis*. Ephes. 5, 20: « Gratias agentes Deo, et Patri. » Vel aliter. *Ut ex multarum personis facierum*, idest conditionum personis, dico, *ejus donationis quae est in nobis*, idest quae habent idem donum, scilicet fidei vel caritatis, idest ex multis personis illorum qui sunt in fide Christi, *agantur gratiae pro nobis*: et sic secundum hanc expositionem per diversas facies intelliguntur diversae virtutes, ut facies unius dicatur illa virtus in qua praeeminet; sicut facies Job patientia; facies David, humilitas; et sic de aliis.

(1) *Al.* et est.
(2) *Al. hic additur* dicit.
(3) *Al.* et eripuit.

LECTIO IV.

Nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate cordis et in sinceritate Dei, et non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo: abundantius autem ad vos. Non enim alia scribimus vobis quam quae legistis et cognovistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut et cognovistis nos ex parte: quia gloria vestra sumus, sicut et vos nostra in die Domini nostri Jesu Christi.

Posita consolatione Apostolo a Deo facta post persecutionem, hic consequenter consolationis causam assignat, quae est de spe divini auxilii; et circa hoc duo facit. Primo proponit causam spei; secundo adducit ad hoc testimonium eorum quibus scribit, ibi, *Non enim alia scribimus vobis quam quae legistis*. Dicit ergo: Dico, quod speramus adhuc eripi a Domino et consolari: *nam gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae*: quasi dicat: Causa hujus est bona conscientia nostra; spes enim est expectatio futurorum ex gratia et meritis proveniens. Unde et circa hoc tria facit. Primo ostendit gloriam quam habet de testimonio purae conscientiae: secundo causam hujus gloriae insinuat, ibi, *Quod in simplicitate cordis . . . conversati sumus*; tertio manifestat unde proveniat haec causa, ibi, *Et non in sapientia carnali*. Dicit ergo: Ideo spero et confido de Deo: *quia gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae*; idest glorior ex testimonio et puritate conscientiae nostrae: ex quibus secure potest confidere de Deo. 1 Joan. 3, 21: « Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum. » Rom. 8, 16: « Ipse Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. » Notandum autem, quod conscientiae testimonium verum est, quia non decipit: multi enim exterius videntur boni, qui in conscientia sua non sunt boni: et semper durat. Sed non dicit, *Conscientia* aliorum, sed *nostra*: quia semper homo plus debet stare testimonio conscientiae suae de se, quam testimonio aliorum: quod non faciunt illi qui reputant se bonos ex hoc quod alii sunt mali, non ex hoc quod ipsi in veritate boni sint; et illi qui gloriantur de bonitate alicujus boni viri, qui eis aliqua affinitate conjungitur. Causam autem hujus gloriae insinuat, dicens: *Quod in simplicitate cordis . . . conversati sumus*: quae consistit in duobus. In duobus enim consistit puritas conscientiae; ut scilicet ea quae facit, sint bona, et quod intentio facientis sit recta; et ista dicit Apostolus de se. Primo quod habet in-

tentionem rectam ad Deum in operibus suis; et ideo dicit: *Quod in simplicitate cordis*, idest in rectitudine intentionis. Sap. 1, 1: « In simplicitate « cordis quaerite Deum. » Proverb. 11, 3: « Simplicitas justorum diriget eos. » Secundo quod ea quae facit sunt bona; et ideo dicit. *Et sinceritate* operationis. Philip. 1, 10: « Ut sitis sinceri, et « sine offensa. » Unde autem proveniat hujus gloriae causa, manifestat subdens: *Sed non in sapientia carnis.* Hoc potest dupliciter legi. Primo ut referatur ad hoc quod immediate praecedit, scilicet *Dei*; et tunc est insinuativum, unde venit ei sinceritas et simplicitas; quasi dicat: Multi antiqui fuerunt sapientes in sapientia terrena, sicut Philosophi, et multi Judaei pure vixerunt confidentes in justitia legis; sed nos *non in sapientia carnali,* quae secundum naturas rerum vel desideria carnis est, *sed in gratia Dei conversati sumus in hoc mundo.* Rom. 8, 6: « Prudentia carnis mors est, prudentia autem spiritus, vita, et pax. » 1 Corinth. 2, 4: « Non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis. » Ibidem 15, 10: « Gratia Dei sum id quod « sum. » Vel etiam secundum hunc modum, *non in sapientia carnali,* idest quasi innixus humanae sapientiae, sed gratia Dei. Proverb. 3, 5: « Ne innitaris prudentiae tuae. » Alio modo potest exponi, ut hoc quod dicit, *In simplicitate cordis, et sinceritate Dei,* referatur ad puritatem vitae; hoc vero quod dicit, *Non in sapientia carnali sed in gratia Dei,* referatur ad veritatem doctrinae; quasi dicat: Sicut vita nostra est in simplicitate et sinceritate Dei sic doctrina non est in sapientia carnali, sed in gratia Dei. Sed tamen duae primae magis valent. Et licet sic bene conversati simus in mundo isto, tamen *abundantius quantum ad vos:* quia scilicet ab aliis Ecclesiis receperat sumptus, ab eis non. Infra 11, 8: *Alias Ecclesias expoliavi.* Et ratio hujus potest esse, q a avari erant: unde ne contristaret eos, noluit ab eis recipere sumptus.

Consequenter hujus sanctae suae conversationis testimonium eorum invocat, dicens: *Non enim alia scribimus vobis quam quae legistis et cognovistis*; quasi dicat: Haec quae scribimus vobis, non sunt vobis incognita, quia jam legistis ea in prima Epistola et cognovistis per experientiam operum. 1 Joan. 2, 7: « Non mandatum no- « vum scribo vobis: sed mandatum vetus. » Et licet non perfecte cognoveritis, quia comparastis vobis pseudoapostolos; *spero tamen quod usque in finem*, scilicet vitae, *cognoscetis,* scilicet perfecte, *sicut usque modo cognovistis nos ex parte.* Cujus ratio est, quia cum quis videt aliquem aliquid bene incipere, debet sperare quod semper bene proficiat. Et quare? « Quia qui coepit in vobis opus « bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu, » ut dicitur Phil. 1, 6. *Cognoscetis quia nos sumus gloria vestra;* idest, per nos debetis consequi gloriam aeternam, ad quam homo pervenit per fidem Christi, quam praedicamus vobis. Prov. 17, 6: « Glo- « ria filiorum sunt patres eorum. » Ita, dico, sumus gloria vestra, sicut et *vos* gloria *nostra* estis: quia per vos a nobis instructos habere speramus praemium aeternae gloriae. 1 Thess. 2, 16: « Quae « est spes nostra, aut corona gloriae nostrae? » Nonne vos? » Et haec gloria erit nobis ex vobis *in die Domini nostri Jesu Christi,* idest in die (1) judicii; qui dicitur Christi, quia tunc faciet voluntatem suam cum peccatoribus, puniendo eos qui in hoc mundo fecerunt voluntatem suam, contra Christi Domini voluntatem (2), peccando. Psalm. 74, 3: « Cum accepero tempus, ego justitias judi- « cabo. » Apocal. 20, 12: « Libri aperti sunt, et « judicati sunt mortui ex his quae scripta erant « in libris, secundum opera ipsorum. »

(1) *Al. omittitur* in die.
(2) *Al. deest* contra Christi Domini voluntatem.

LECTIO V.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis; et per vos transire in Macedoniam, et iterum a Macedonia venire ad vos, et a vobis deduci in Judaeam. Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum? Aut quae cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me Est, et Non? Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non, sed est in illo Est (1). Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos praedicatus est, per me et Silvanum et Timotheum, non fuit in illo Est (2), et Non, sed Est in illo fuit. Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est; ideo et per ipsum amen Deo ad gloriam vestram. Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem Deum invoco in animam meam, quod parcens vobis non veni ultra Corinthum; non quia dominamur fidei vestrae, sed adjutores sumus gaudii vestri: nam fide statis.

Apostolus captata benevolentia Corinthiorum consequenter excusationem suam addit; et circa hoc tria facit: primo enim ponit intentum; secundo sub quaestione accusationem contra eum ab eis factam exponit, ibi, *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* tertio excusat se, ibi, *Fidelis autem Deus.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus in prima Epistola (quam nos non habemus) missa ab eo Corinthiis per nuntium promiserat eis quod primo iret ad eos antequam iret in Macedoniam, et per eos iret in Macedoniam, et iterum inde rediret in Achaiam in qua est Corinthus, et de Achaia in Judaeam; postmodum in secunda Epistola, quam nos habemus primam, scribit eis quod primo iret in Macedoniam et postmodum iret in Corinthum. Quia ergo videtur secundum hoc contrarium primae promissioni, Apostolus excusat se modo de hoc, ponens primo ipsam promissionem primo factam; et ideo dicit: *Et hac confidentia;* quasi dicat: Vos scitis puritatem et sinceritatem meam, et estis testes mei et gloria mea; ideo in *hac confidentia,* idest in hoc confisus, quia per alterutrum glorificari speramus, *volui primo venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis*: quia secunda visitatio et confirmatio in fide, dicitur secunda gratia respectu conversionis quam primo habuerunt ministerio et praedicatione ipsius: *et per vos transire in Macedoniam, et ite-*

(1) *Hoc omittitur in Vulgata, nec tangitur a D. Thoma.*
(2) *Vulgata,* non fuit Est.

rum a *Macedonia venire ad vos et a vobis deduci in Judaeam.* Iste est ordo primae promissionis; sed in praecedenti Epistola est ordo contrarius, sicut dictum est.

Consequenter hujus mutationis accusationem, qua accusabant eum Corinthii, ponit sub quaestione dicens: *Cum ergo hoc voluissem, numquid levitate usus sum?* Duo imponebant ei ex hoc: levitatem, quia mutaverat propositum: Eccli. 27, 12: « Stultus ut luna mutatur: » et carnalitatem, quia visum erat eis quod ex aliquo carnali et humano affectu hoc fecisset. Unde haec duo tangit: primo levitatem, unde dicit: *Numquid levitate usus sum*, si non feci quod aliquando volui? Absit. Esther 16, 9: « Nec putare debetis, si diversa jubeamus, « ex animi levitate venire. » Psal. 34, 18: « In « populo gravi laudabo te. » Secundo tangit carnalitatem, cum dicit: *Aut numquid ea quae cogito*, facienda vel dimittenda, *secundum carnem cogito?* idest secundum aliquem carnalem affectum; *ut sit apud me Est et Non*, idest affirmatio et negatio. Infra 10, 2: *Arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus.* Jacob. 1, 8: « Vir duplex a- « nimo inconstans est in omnibus viis suis. »

Exposita eorum accusatione, consequenter excusat se, dicens: *Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non:* et circa hoc duo facit. Primo insinuat se non fuisse mentitum; secundo ostendit quomodo non fuit mentitus, ibi, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus.* Quod autem non fuerit mentitus, excusat se dupliciter: scilicet ex consuetudine, et ex causa. Ex consuetudine quidem, quia non debet credi quod aliquis de facili mentiatur qui nunquam inventus est mendax: secundum hanc expositionem, *Fidelis Deus* accipitur in vi (1) juramenti; quasi, testis sit mihi Deus *quod sermo meus*, scilicet praedicationis, *qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non;* idest non est in illo falsitas. Deut. 32, 4: « Deus fidelis et « absque ulla iniquitate, justus et rectus. » Si autem sumatur *Fidelis Deus etc.*, pro veritate divinae promissionis, tunc est sensus: *Fidelis* est *Deus* idest, servat promissa sua. Promiserat autem mittere ad vos praedicatores veritatis. Hier. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum. » Et ideo cum sim missus ab eo, *sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est et Non:* sicut supra. Ex causa excusat se, cum dicit: *Dei enim Filius Jesus Christus etc.*: et hoc dupliciter: scilicet motiva, et efficiente, ibi, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos, Deus.* Causa autem motiva ad non mentiendum est, quia qui assumit aliquod officium, naturaliter movetur ad ea quae congruunt illi officio, et non ad contraria; sed constat quod officium apostolicum est praedicare veritatem: non ergo movetur ad contrarium veritatis, quod est mentiri. Et circa hoc tria facit. Primo probat veritatem dicti sui per dictum Christi; secundo veritatem Christi per dictum Dei, ibi, *Quotquot enim* (2) *promissiones Dei sunt in illo Est;* tertio concludit suum propositum, ibi, *Ideo et per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.* Dicit ergo primo: Dico, quod dicta nostra debent reputari vera, et vera sunt: quia praedicavimus Christum, in quo non fuit aliqua falsitas: et hoc est quod dicit: *Dei enim Filius Christus, qui est praedicatus per nos in vobis, per me*, scilicet principaliter, et *Silvanum*, secundario (Iste est Silas, de quo habetur Actor. 18) et *Timotheum* de quo supra: isti enim duo fuerunt cum Apostolo, quando primo convertit eos. *In illo*, scilicet Filio Dei, *non fuit Est et Non*, idest falsitas, vel non fecit quod non convenit; *sed fuit in illo Est*, idest veritas: nam verum et ens convertuntur. Joan. 14, 6: « Ego « sum via, veritas et vita. » Sed quia posset videri dubium hoc quod dicit, quod in Christo non fuit falsitas; ideo statim hoc probat subdens: *Quotquot enim promissiones Dei sunt in illo Est:* et probat hoc modo. Constat quod in illo quod est manifestativum divinae veritatis, non potest esse falsitas: Filius Dei venit ad manifestandum divinam veritatem in promissionibus a Deo factis complendis per ipsum: ergo in ipso non est falsitas. Et hoc est quod dicit: *Non est in Filio Dei Est et Non*, sed *Est*: quia *quotquot promissiones Dei*, scilicet sunt factae hominibus, *in illo* idest in Christo *Est;* idest, in Christo verificantur et complentur. Rom. 15, 8: « Dico Jesum Christum ministrum « fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad « confirmandas promissiones patrum. » Ex his ergo concludit, quod postquam dicta sua vera sunt quia praedicat Filium Dei, in quo est veritas; ideo et per ipsum, scilicet Christum, dicimus, *Amen Deo*, idest verum. Apocal. 3, 14: « Haec dicit: Amen « testis fidelis et verus. » Isa. 65, 16: « Qui be- « nedictus est in terra, benedicetur in Deo, amen. » Et istam veritatem dicimus *Deo*, idest ad honorem Dei, scilicet manifestantes ejus veritatem *et gloriam nostram*: quia gloria nostra est conversio vestra. Vel gloria nostra: quia gloria nostra est ostendere et praedicare verbum Dei.

Consequenter cum dicit, *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, et qui unxit nos Deus*, probat Apostolus quod non est mentitus, per causam efficientem. Licet enim homo ex libero arbitrio possit uti lingua sua ad verum vel ad falsum loquendum; nihilominus tamen Deus potest confirmare hominem sic in vero ut non nisi vera loquatur. Si ergo Deus aliquem confirmaret in vero, manifestum est quod non diceret falsum; sed Deus confirmat nos in veritate: ergo etc. Et ideo dicit, quod Deus est *qui confirmat vos nobiscum in Christo*, idest in vera praedicatione Christi; quasi dicat: Si Christus esset extra nos, possemus mentiri; sed quia est nobiscum, et nos sumus in Christo, non mentimur. Psal. 74, 4: « Ego confirmavi columnas « ejus. » Sumus ergo in Christo dupliciter: scilicet per gratiam et per gloriam. Per gratiam quidem sumus, inquantum uncti sumus Spiritus sancti gratia et effecti sumus membra Christi, et juncti sibi; qua etiam gratia Christus unctus est secundum quod homo. Psal. 44, 8: « Unxit te Deus, Deus tuus oleo « laetitiae prae consortibus tuis. » Et ex plenitudine istius unctionis redundavit in omnes suos, « sicut « unguentum in capite (scilicet Christo) quod « descendit in barbam, barbam Aaron. » Psalm. 132, 2. Et ideo dicit, quod *unxit nos Deus.* Unxit inquam, in reges et sacerdotes. Apocal. 5, 10: « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes. » 1 Pet. 2, 9: « Vos autem genus electum (1), re- « gale sacerdotium, gens sancta. » Unionem autem

(1) *Al.* in via.
(2) Al. *autem*, et sic infra.

(1) *Al.* electorum.

quae est per gloriam non habemus in re, sed in spe certa, inquantum habemus firmam spem vitae aeternae. Et habemus duplicem certitudinem spei hujus unionis (1) consequendae. Una est per signum, alia per pignus. Per signum evidens, quia fidei: unde dicit: *Qui signavit nos* signo fidei Christi. Item signum crucis. Ezech. 9, 4: « Signa tua, » idest signum crucis (2). Apocal. 7, 3: « Quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. » Et hoc per Spiritum sanctum. Rom. 8, 9: « Si quis Spiritum Christi non habet, hic non « est ejus. » Et ideo speciale et certum signum est vitae aeternae consequendae est configurari Christo. Cantic. 8, 6: « Pone me ut signaculum super cor « tuum. » Vel signavit signo vitae per pignus vero maximum, quia Spiritus sancti. et ideo dicit: *Dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*: de quo certum est quod nullus potest eum accipere a nobis.

Sed nota. In pignore duo sunt consideranda, scilicet quod faciat spem habendae rei et quod valeat tantnm quantum valet res, vel plus: et haec duo sunt in Spiritu sancto: quia si consideremus substantiam Spiritus sancti, sic valet tantum Spiritus sanctus quantum vita aeterna, quae est ipse Deus: quia scilicet valet quantum omnes tres personae. Si vero consideretur modus habendi, sic facit spem, et non possessionem vitae aeternae: quia nondum perfecte habemus ipsum in vita ista. Et ideo non perfecte beati sumus, nisi quando perfecte habebimus (1) in patria. Ephes. 1, 13: « Signati estis Spiritu. »

(1) *Al.* unius unionis

(2) *Ibi*: « Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam « civitatem in medio Hierusalem; et signa tua super frontes « virorum gementium et dolentium super cunctis abominationibus quae fiunt in medio ejus. »

Consequenter cum dicit, *Ego autem testem Deus invoco*, excusat se de eo quod non venit; et hoc per juramentum quod majus est: et circa hoc tria facit. Primo ponit suam excusationem. Secundo respondet tacitae quaestioni, ibi, *Non quia dominamur*; tertio exponit quod dicit, ibi, *Nam fide statis*. Excusat se autem per juramentum duplex: unum attestationis, cum dicit, *Ego autem testem Deum invoco*; aliud execrationis, cum dicit, *In animam meam*, idest contra animam meam. Rom. 1, 9: « Testis « est mihi Deus, cui servio in spiritu meo in E- « vangelio Filii ejus. » Testem, inquam, invoco Deum, quia *non veni ultra*, idest post primam vicem, vel postquam discessi a vobis; et hoc feci *parcens vobis*, scilicet quia ipse sciebat eos incorrigibiles. Unde si ivisset tunc: aut punivisset, et sic forte recessissent totaliter a fide; aut non punivisset, et sic dedisset occasionem magis peccandi. Sed quia aliquis posset dicere: Quare dicis, *Parcens vobis*? numquid Dominus noster es? ideo consequenter hoc removet dicens: Non dico *quia dominamur fidei vestrae, sed adjutores sumus gaudii vestri;* quasi dicat: Non dico hoc ut dominus, sed ut coadjutor. 1 Petr. 5, 3: « Non enim dominantes in cleris sed forma facti gregis ex animo. » Adjutor, inquam, *gaudii vestri*, vel emendationis vestrae. Quare autem dicat, *Fidei vestrae*, exponit consequenter dicens: *Nam fide statis*; idest, statis in gratia ista Christi per fidem.

(1) *Al.* habuimus.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. Si enim ego contristo vos, et quis est qui me laetificet, nisi qui contristatur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero tristitiam super tristitiam habeam de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus vobis, quia gaudium meum omnium vestrum est. Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini; sed ut sciatis quam caritatem habeam abundantius in vobis.

Apostolus supra posuit excusationem in generarali de mora eundi ad Corinthios: hic vero insinuat causam tantae morae, et quomodo eis pepercit. Circa hoc autem duo facit: primo enim insinuat unam causam dilationis fuisse, ne in adventu suo tristitiam inferret eis; secundo ostendit aliam causam fuisse, ne fructus quem apud alios sperabat, et inceperat facere, impediretur, ibi, *Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi. . . . non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum.* Circa primum duo facit. Primo ostendit causam dilationis esse in communi, ne tristitiam inferret; secundo loquitur in speciali de quodam qui eum contristaverat, ibi, *Si quis autem contristavit me, non ut contristavit etc.* Circa primum tria facit. Primo assignat rationem quare venire distulit; secundo causam dicti assignat, ibi, *Si enim ego contristo* (1) *vos, et quis est qui me laetificet?* tertio manifestat quae dixit, ibi, *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis.* Dicit ergo: Dixi, quod non veni ad vos parcens vobis, in hoc scilicet quia nolui vos contristari; et ideo *statui*, idest similiter disposui, *hoc ipsum apud me*, quod proposui, cum aliam Epistolam misi. Eccli. 37, 20: « Ante omnia verbum verum praecedat te, et ante « omnem actum consilium stabile. » *Ne iterum*, idest alia vice, *in tristitia venirem ad vos*, idest, vos contristarem. Et ratio quare noluit eos contristare, est illa qua Dominus noluit jejunare disci-

(1) *Al.* assignat. *Si enim ego contristatus etc.*

pulos suos, scilicet ad hoc ut amore et non timore afficerentur ad Christum, et jungerentur sibi. Voluit enim eos Dominus firmare, et nutrire in fide in omni dulcedine et desiderio cordis, et sic firmari ex amore, ne de facili avellerentur (1) propter tribulationes, quia « aquae multae non potuerunt « extinguere caritatem: » Cantic. 8, 7: Similiter Apostolus non vult eos propter hoc contristare. Rationem hujus dicti, scilicet quod non vult eos contristare, assignat cum dicit: *Si enim ego contristo vos, et quis est qui me laetificet, nisi qui contristatur ex me?* et circa hoc duo facit. Primo assignat causam quare noluit eos constristare: secundo manifestat quare hoc significet eis, ibi (2), *Et hoc ipsum scripsi vobis etc.* Dicit ergo: Ratio quare nolui in tristitia venire, est, quia tristitia vestra redundet in tristitiam meam, et de consolatione vestra gaudeo: et solum vos consolamini me cum sum apud vos: unde si venirem et contristarem vos, ego ex tristitia vestra tristarer; et sic nullus esset qui laetificaret me inter vos, qui contristamini ex me: quia contristatus non de facili alium consolatur. Prover. 10, 1: « Filius sapiens « laetificat patrem; filius vero stultus moestitia est « matris suae. » Prov. 29, 3: « Vir qui amat sapien- « tiam, laetificat patrem suum. » Vel aliter. Est duplex tristitia; una secundum mundum: alia secundum Deum, quae poenitentiam in salutem operatur. Apostolus non loquitur de prima, sed de secunda. Et dicit: Et hoc ipso ego consolabor, *si contristo vos*, idest si increpando reduco ad poenitentiam: sed si venirem, et viderem vos non poenitere de peccatis, tunc nullam consolationem haberem, quia nullus contristatur et poenitet ex me, idest mea correctione et increpatione. Causa autem quare hoc scribo vobis, est ut ita disponatis vos quod quando venero, non habeam tristitiam de eo quod viderim vos incorrectos super tristitiam quam habui, quando audivi vos peccasse. Et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo spem de impletione admonitionis ostendit, ibi, *Confidens in omnibus vobis etc.* Admonitio est ista. Ideo *scripsi vobis hoc*, scilicet quod tristor de peccato vestro commisso. 2 Petr. 2, 8: « Iniquis operibus « animam justi cruciabant, » ut paretis et disponatis vos corrigendo; ut cum venero ad vos, non habeam tristitiam de peccatis: *de quibus*, scilicet, *vobis oportuerat me gaudere;* idest, debebam laetari et congratulari (3), scilicet de praesentia vestra. Lucae 15, 7: « Gaudium est Angelis Dei su- « per uno peccatore poenitentiam agente. » Qualem autem spem habeat de impletione suae admonitionis, subdit dicens: *Confidens de omnibus vobis;* quasi dicat: Hanc fiduciam habeo de vobis taliter disponi vos, ut cum venero. omnes detis mihi materiam gaudii: et hoc debetis libenter facere: *quia gaudium meum omnium vestrum est*; idest, cedit ad gaudium vestrum, vel est propter gaudium vestrum, quod habetis de recuperatione gratiae. 1 Tim. 2: « Quod est gaudium meum etc. (1); » Rom. 12, 15: « Gaudere cum gaudentibus. » Sed quia posset aliquis dubitare de hoc quod dicit, *Ne cum venero tristitiam super tristitiam habeam;* et quaerere quam tristitiam habuit de eis: ideo consequenter hoc exponit, dicens: *Nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis:* et circa hoc duo facit. Primo manifestat tristitiam jamdudum habitam; secundo respondet cuidam tacitae quaestioni, ibi, *Non ut contristemini.* Dicit ergo primo, quia haberem tristitiam si non invenirem vos correctos, super tristitiam quam habui, quando peccastis, et oportuit me contristare vos redarguendo dure: *nam ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi* primam Epistolam, *per multas lacrymas* quas fudi pro vobis jam mortuis per peccatum. Hierem. 9, 1: « Quis dabit capiti meo a- « quam, et oculis meis fontes lacrymarum? » Eccli. 22, 3: « Confusio est patri de filio indisciplinato. Isa. 58, 1: « Justus perit, et non est qui recogitet « in corde suo. » Sciendum est autem, quod duo ponit ad exaggerationem tristitiae: tribulationem scilicet et angustiam; quia unum additum alteri, aggravat tristitiam. Nam aliquando quis tribulatur, sed sine angustia: tunc scilicet quando aliqua adversitate quasi acutissimo tribulo pungitur; et tamen videt sibi patere vias evadendi: quia si non pateat, tribulationi angustia jungitur. Dicit ergo: *Ex multa tribulatione*, qua pungebar de facto et malo vestri (2) *et angustia cordis*, quia non videbam unde de facili posset poni remedium, *scripsi vobis.* Psal. 118, 143: « Tribulatio et angustia « invenerunt me. » Sed quia possent dicere: O Apostole, etiam haec scribis nobis, ut tristemur: ideo hoc removet dicens: *Non ut contristemini*, scilicet scribo vobis ista, *sed ut sciatis quam caritatem habeam in vobis.* Duo enim sunt signa dilectionis; scilicet quod gaudeat quis de bono alterius, et tristetur de malo ejus: et haec ego habeo ad vos. Infra 5, 14: « Caritas Christi urget nos. » *Abundantius* quam credatis; vel *abundantius* quam ad alios.

(1) *Al* et sic firmati ex amore, non de facili evellerentur.
(2) *Al.* significavit, ibi.
(3) *Al.* et non contristari.

(1) *Nihil ibi tale, sed tantum 2 Tim. 1, 4, habet aequivalenter:* « Ut gaudio implear, recordationem accipiens « ejus fidei quae in te est non fictae. »
(2) *Al.* de malo vestri.

LECTIO II.

Si quis autem contristavit me, non me contristavit, sed ex parte, ut non onerem omnes vos. Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio haec quae fit a pluribus; ita ut e contrario magis donetis et consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est. Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem. Ideo enim et scripsi vobis, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cum autem aliquid donastis, et ego: nam et ego, quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi ut non circumveniamur a satana: non enim ignoramus cogitiones ejus.

Postquam Apostolus insinuavit causam dilationis, ne scilicet tristitiam inferret, et de ejus contristatione tractavit; hic consequenter tractat de contristante: et circa hoc tria facit: primo enim exaggerat cul-

pam contristantis; secundo poenam ejus pro culpa inflicta, ibi, *Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio haec quae fit a pluribus*: tertio hortatur eos habere misericordiam ad contristantem, ibi, *Ita ut e contrario magis donetis*. Dicit ergo primo: *Scripsi vobis per multas lacrymas*, quas fudi propter tristitiam conceptam, et propter poenam infligendam peccanti; sed *si quis contristavit me*, ille scilicet fornicarius enormis (1), de quo dicitur 1 Corinth. 5, 1: « Omnino auditur inter vos fornicatio et talis fornicatio, qualis nec inter Gentes: » Iste, inquam, et si contristavit, *non contristavit me, sed ex parte*: idest, non contristavit me, scilicet solum, sed vos et nos; non omnes, *sed ex parte*. Et hoc dico, *ut non onerem vos omnes*; idest, ut vobis hoc onus (2) omnibus non imponam, derisorie loquendo; quasi dicat: Non ita estis boni et diligitis me, quod pro tristitia mea et pro peccato fratris omnes doleatis. Vel *ut non onerem omnes vos* non tantum illos qui non doluerunt de peccato. Vel aliter dicendum, et melius: *Non me contristavit, sed ex parte etc.* Sciendum est enim, quod aliquis aliquando tristatur totaliter, et aliquando non totaliter. Totaliter quidem tristatur quis quando prae tristitia absorbetur a dolore, et haec tristitia est quae mortem operatur, ut dicitur infra 7, quae quidem secundum Philosophum (10 Ethic., cap. 10), non cadit in sapientem. Non totaliter autem tristatur quis, quando, licet ex aliquo malo quod (3) patitur seu videt fieri, tristatur, tamen ex aliis causis bonis gaudet; et ista tristitia est secundum Deum, et cadit in sapientem. Quia ergo Apostolus dicit se contristatum, ne credatur totaliter a tristitia absorptus, quod non est sapientis, dicit se contristatum ex parte, quasi non totaliter. Et secundum hoc legitur sic: *Contristavit me*, scilicet fornicarius propter peccatum suum; sed *non me contristavit* totaliter: quia licet in ipso propter peccatum habuerim tristitiam, tamen in vobis propter multa bona quae facitis, et in ipso propter poenitentiam quam fecit, habeo gaudium. Et dico, *Ex parte, ut non onerem omnes vos*; idest, ut non imponam vobis hoc opus, quod scilicet contristaveritis me.

Sed ne isti propter tristitiam Apostoli adhuc vellent eum magis punire, ostendit eis, poenam sufficientem fuisse, dicens: *sufficit illi qui ejusmodi est*, qui scilicet contristavit me, tam graviter peccando, *objurgatio quae fit a pluribus*, idest tam manifesta et dura (4) correctio, quae fuit quod separatus fuit ab omni communione, idest excommunicatus ab Ecclesia, et traditus satanae, ut habetur 1 Corinth. 5. Est ergo sufficiens haec poena propter dictas causas. Vel potest dici sufficiens, non quantum ad Dei judicium, sed quantum expediebat tempori et personae. Melius enim est sic servare lenitatis spiritum in corrigendo, ut per poenitentiam correctionis fructus sequatur, quam si durius corrigatur, ut desperet peccans, et majoribus peccatis immergatur. Et ideo dicitur Eccli. 21, 5: « Objurgatio et injuriae annullabunt substantiam. »

Quia ergo poena sufficiens fuit, et poenitentiam egit; ideo consequenter inducit eos ad miserandum, dicens: *Ita ut e contrario magis donetis.* Ubi tria facit. Primo mandat ut ei, scilicet peccanti, parcant; secundo hujus rationem assignat, ibi, *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est;* tertio inducit eos ad observantiam hujus monitionis, ibi, *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem.* Dicit ergo primo: Dico, quod sufficiens poena est illi, et intantum ut velim *ut e contrario magis donetis*, idest remittatis. Luc. 6, 37: « Dimittite, et dimittetur vobis. » Ephes. 4, 32: « Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis. » Et non solum donetis, sed, quod plus est, *consolemini:* et hoc proponendo sibi exempla peccantium, qui restituti sunt ad statum gratiae, sicut dicitur de David, Petro, Paulo et Magdalena; et per verba Dei, Ezech. 18, 32: « Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus Deus: « revertimini et vivite. » 1 Thess. ult. 14: « Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos; patientes estote ad omnes. » Rationem autem hujus admonitionis subdit: *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui ejusmodi est.* Aliquis enim propter peccatum et poenam peccati, aliquando sic mergitur tristitia quod absorbetur, dum nullum habet consolatorem; et hoc est malum: quia non sequitur ex hoc poenitentiae fructus qui speratur, scilicet correctio; sed potius desperans tradit se omnibus peccatis, sicut Cain, cum dixit Gen. 4, 13: « Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear. » Ephes. 4, 19: « Qui desperantes, tradiderunt se impudicitiae, in operationem immunditiae omnis. » Et propter hoc dicitur 2 Reg. 2, quod periculosa res est desperatio. Et ideo dicebat David in Psalm. 68, 16: « Neque absorbeat me « profundum, neque urgeat super me puteus os « suum. » Et ideo ne hoc contingat, dicit, *Consolamini*, ut scilicet cesset a peccato. Isa. 17, 9: « Hic est omnis fructus, ut auferatur peccatum. » Consequenter Apostolus non solum per rationem, sed ex aliis causis inducit eos ad hoc, cum dicit: *Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum caritatem.* Et inducit eos tribus modis (1). Primo precibus, dicens: *Propter quod*, scilicet ne absorbeatur, *obsecro*, qui possum praecipere. Phil. 8: « Multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, magis obsecro. » Contrarium faciunt mali Praelati. Ezech. 34, 4: « Cum austeritate imperabitis eis, et cum « potentia. » *Ut confirmetis in illum caritatem:* quod fit si ostenditis caritatem vestram ad eum, et non abominamini eum propter peccata, nec contemnitis, sed propter consolationem vestram facitis eum habere odio peccatum suum, et diligere justitiam. Lucae 22, 32: « Et tu conversus confirma fratres tuos. » Secundo inducit eos (2) praecepto, dicens: *Ideo enim scripsi hoc*, scilicet *ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis.* Et dicit, *In omnibus*, scilicet sive in his quae placent vobis, sive in his quae displicent. Primo enim mandaverat eis quod excommunicarent eum; et isti (3) fecerunt mandatum Apostoli. Nunc vero secundo mandat eis quod parcant; et ideo dicit: *An in omnibus obedientes sitis.* Tertio ex commemoratione beneficii, cum dicit: *Cui autem aliquid donastis, et ego*; quasi dicat: Vos debetis hoc facere, quia etiam ego feci: si enim vos remisistis alicui et rogastis

(1) *Al. deest* enormis.
(2) *Al. omittitur* onus.
(3) *Al.* modo quid.
(4) *Al.* et publica.

(1) *Al.* a tribus, *omisso* modis.
(2) *Al. omittitur* inducit eos.
(3) *Al.* et sic.

me quod ego remitterem, et ego remisi; et hoc est quod dicit: *Cui autem aliquid donastis vos, et ego*, scilicet donavi. Et hoc patet: *nam et ego quod donavi (si quid donavi) propter vos in persona Christi*. Ubi quatuor tanguntur ad hujusmodi donationem seu remissionem necessaria. Primum est discretio, ut scilicet non passim et temere remittatur: et ideo dicit; *Si quid*, scilicet debito modo. Proverb. 4, 25: « Palpebrae tuae praecedant gressus tuos. » Secundum est finis: quia non propter amorem vel odium debet fieri, sed propter utilitatem aliquam Ecclesiae vel aliquorum: et ideo dicit, *Propter vos*. Tertium est auctoritas, quia non debet fieri auctoritate propria, sed Christi, qui remittit peccata auctoritative; alii vero quibus commissum est, ministerio, et sicut membra Christi: et ideo dicit, *In persona Christi*, scilicet non mea auctoritate. Et tamen quodcumque remittitur, Christus remittit. Joan. 20, 23: « Quorum remiseritis peccata remittuntur eis. » Quartum est necessitas: unde dicit: *Ut non circumveniamur a satana*. Diabolus enim multos decepit, quosdam scilicet trahendo ad peccatorum perpetrationem, quosdam vero ad nimiam rigiditatem contra peccantes; ut si non potest eos habere per perpetrationem facinorum, saltem perdat quos jam habet per praelatorum austeritatem, qui eos non misericorditer corrigentes in desperationem inducunt; et sic et hos perdit, et illos diaboli laqueis includit. Eccl. 7, 17: « Noli esse nimis justus. » 1 Petr. 5, 8: « Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret. » Et hoc continget nobis si non remittamus peccantibus. Et ideo ut non circumveniamur a satana, ego donavi, si quid donavi. *Non enim ignoramus cogitationes ejus*, scilicet satanae: verum est in generali; sed in speciali nullus potest scire ejus cogitationes nisi solus Deus. Job 41, 4: « Quis revelabit faciem indumenti ejus, « et in medium oris ejus quis intrabit? »

LECTIO III.

Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset in Domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum fratrem meum; sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Jesu, et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitae in vitam. Et ad haec quis tam idoneus? Non enim sumus sicut plurimi adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo in Christo loquimur.

Posita prima causa suae dilationis, ne scilicet cum tristitia iret ad eos; hic ponit causam secundam, quae est ex fructu quem alicubi faciebat: et circa hoc duo facit. Primo ponit sui itineris processum; secundo ipsius processus effectum, ibi, *Deo autem gratias etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit impedimentum fructificandi, quod habuit in Troade; secundo subjungit processum suum in Macedoniam, ibi, *Sed valefaciens eis, profectus sum in Macedoniam*. Dicit ergo: *Cum venissem Troadem propter Evangelium*, idest ad praedicandum Christum; Joan. 15, 16: « Posui vos ut eatis et « fructum afferatis: » *et ostium mihi apertum esset*; idest mentes hominum paratae et dispositae essent ad recipiendum praedicationis verba et Christum. 1 Corinth. 16, 9: « Ostium mihi apertum « est magnum et evidens. » Apoc. 3, 20: « Ecce « sto ad ostium, et pulso. » Sed non in quocumque, immo *in Domino*: quia ipsa praeparatio mentis humanae est ex virtute divina. Nam licet facilitas qua mentes praeparantur, sit causa conversionis; tamen ipsius facilitatis et praeparatio niscausa est Deus. Thr. ult. 21: « Converte nos Domine « ad te, et convertemur. » Cum, inquam ita esset « apertum mihi ostium in Domino, *non habui requiem spiritui meo*; idest non potui facere quod spiritus meus volebat, idest dictabat. Tunc enim dicitur habere spiritus requiem quando efficit quod vult; sicut tunc dicitur caro requiescere quando habet quod concupiscit. Luc. 12, 19: « Anima mea, « habes multa bona posita in annos plurimos: re« quiesce. » Apostolus non dicit: *Non habui requiem* carni meae vel corpori, sed *spiritui meo*, idest voluntati meae spirituali, quae est ut Christum firmem in cordibus hominum. Et impediebar, quia videbam corda parata et disposita, et non poteram praedicare (1). Sed quare non habuit requiem spiritui suo, subdit: *Eo quod non inveni Titum fratrem meum*, idest propter absentiam Titi; et hoc duplici de causa. Una causa est quod licet Apostolus sciret omnes linguas, ita ut diceret, 1 Corinth. 14, 10: « Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua « loquor; » tamen magis expeditus et edoctus erat in lingua hebraea quam in graeca; Titus autem magis in graeca: et ideo volebat eam habere praesentem ut praedicaret in Troade. Et quia erat absens, nam Corinthii detinuerant eum, dicit: *Non habui requiem spiritui meo*. Sed quia dona Dei non sunt imperfecta, et donum linguarum fuit specialiter Apostolis collatum ad praedicandum per totum mundum: Psalm. 18, 5: « In omnem terram exivit sonus eo« rum, et in fines orbis terrae verba eorum: » ideo alia causa est melior, quae est, quia Apostolo imminebant in Troade multa facienda. Nam ex una parte imminebat ei praedicare his qui parati erant recipere Christum per fidem; ex alia parte imminebat ei resistere adversariis qui impediebant; et ideo, quia ipse non poterat solus ista facere, angustiabatur de absentia Titi, qui institisset praedicationi et conversioni bonorum, et Apostolus restitisset adversariis. Et specialiter etiam hoc scribit eis, ut innuat quod non solum prima causa dilationis suae fuit ex eis, sed etiam secunda; nam ipsi propter duritiam et dissensionem eorum, detinuerant tanto tempore Titum; et ideo dicit: *Et quod non inveni Titum fratrem*, vel in Christo, vel coadjutorem. Prover. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi « civitas firma. » Et quia non inveni Titum in Troade, non remansi ibi, *sed valefaciens eis* qui erant conversi, et in quibus ostium apertum erat, *profectus sum in Macedoniam*, ubi credebam eum in-

(1) *Al.* et impediebatur, quia videbat corda parata et disposita, et non poterat praedicare.

venire. Causa autem eundi in Macedoniam (1), legitur Actor. 16, 9, ubi dicitur, quod « vir Macedo quidam erat stans: et deprecans eum, et dicens: Transiens in Macedoniam, adjuva nos. »

Consequenter cum dicit, *Gratias autem Deo etc.*, ponit profectum sui processus: et circa hec duo facit: primo enim describit ordinem sui processus; secundo excludit ab isto processu pseudoapostolos, ibi, *Ad hoc quis tam idoneus?* Circa primum duo facit. Primo insinuat profectum quem faciebat; secundo exponit quoddam quod dixerat, ibi, *Christi bonus odor sumus Deo.* Circa primum sciendum, quod Apostolus profectum et fructum quem faciebat, non attribuit sibi, neque propriae virtuti, sed Deo. 1 Corinth. 15, 10: « Abundantius omnibus laboravi: non ego, sed gratia Dei mecum. » Et ideo dicit. » *Gratias autem Deo*, scilicet ago: 1 Thessal. 5, 18: « In omnibus gratias agite. » Ephes. 5, 20, « Gratias agentes semper pro omnibus: » *qui semper triumphat nos in Christo Jesu*; idest, triumphare nos facit in praedicatione Christi contra adversarios. Ubi sciendum est quod praedicatores veritatis duo debent facere: scilicet exhortari in doctrina sacra, et contradicentem devincere: et hoc dupliciter: disputatione haereticos, patientia vero persecutores. Unde per ordinem ista tangit hic Apostolus; et ideo dicit: *Qui triumphat nos,* quantum ad contradicentes: Rom. 8, 37: « In his omnibus superamus: » et 1 Machab. 3, 19: « Non in fortitudine exercitus victoria belli, sed de caelo fortitudo est: » *et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco,* quantum ad exhortationem sacrae doctrinae. Sed *odorem notitiae suae* exponit Glossa, « Idest Filium suum. » Sed melius est ut hoc dicatur ad differentiam notitiae de Deo quam faciunt aliae scientiae, et quam facit fides. Nam notitia de Deo quae habetur per alias scientias, illuminat intellectum solum, ostendens quod Deus est causa prima, quod est unus et sapiens etc.: sed notitia de Deo quae habetur per fidem, et illuminat intellectum et delectat affectum: quia non solum dicit quod Deus est prima causa, sed quod est salvator noster, quod est redemptor, quod diligit nos, et quod est incarnatus pro nobis; quae omnia affectum inflammant. Et ideo dicendum, quod *odorem notitiae suae,* idest notitiam suae suavitatis, credenti *per nos in omni loco manifestat*, quia iste odor longe lateque diffunditur. Eccl. 24, 23: « Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris. » Gen. 27, 27: « Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni ». Quia vero aliqui possent dicere: Quid est odor Dei in omni loco? nam multa loca sunt in quibus non recipitur praedicatio nostra: ideo Apostolus exponit, dicens: Non curo: quia sive recipiant predicationem, sive non; tamen notitia Dei manifestatur ubique per nos: *quia sumus bonus odor Christi Deo,* idest ad honorem Dei: et loquitur ad similitudinem legis, ubi dicitur quod sacrificium fiat in odorem suavitatis suavissimum Deo, quasi dicat: Nos sumus holocaustum, quod offertur Deo in odorem suavitatis; et tam *in his qui salvi fiunt,* ut scilicet non pereant, quod est eis a Deo, quam *in hos qui pereunt,* quod est eis ex seipsis. Unde Oseae 13, 9: « Perditio tua, Israel, ex te: tantummodo in me auxilium tuum. » Sed est ne odor bonis et malis eodem modo? Non; sed *aliis quidem est odor mortis in mortem,* idest invidiae et malitiae, occasionaliter ducentis eos in mortem aeternam, illis scilicet qui invidebant bonae famae Apostoli, et impugnabant praedicationem Christi et conversionem fidelium. Luc. 2, 34: « Positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur. » *Aliis autem odor vita,* dilectionis et bonae opinionis, ducentis eos *in vitam* aeternam, scilicet illis qui gaudent et convertuntur ad praedicationem Apostoli. 1 Corinth. 1, 18: « Verbum crucis pereuntibus quidem stultitia est; his autem qui salvi fiunt, idest nobis, Dei virtus est. » Sic ergo ex odore Apostoli, boni vivunt, mali moriuntur; sicut legitur quod ad odorem vinearum florentium moriuntur serpentes.

Consequenter cum dicit, *Sed ad haec quis tam idoneus?* excludit ab isto profectu pseudoapostolos, dicens: *Quis,* illorum pseudoapostolorum (1), *est tam idoneus ad ista,* scilicet quae Apostoli veri facimus? quasi dicat, nullus. Ps. 138, 17, « Nimis honorati sunt amici tui Deus. »

Sed contra. Prov. 27, 2, « Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua. » Ad hoc respondet Gregorius super Ezech. quod sancti duplici ex causa seipsos laudant, et non propter gloriam suam et vanitatem. Prima causa est ut non desperent in tribulationibus; sicut Job, quando amici nitebantur eum ad desperationem inducere, reduxit ad memoriam suam bona quae fecerat, ut confortatus non desperaret: unde dicebat cap. 31, 1: « Pepigi foedus cum oculis meis ut non cogitarem quidem de virgine. » Legitur etiam de quodam sancto patre, quod quando tentabatur de desperatione reducebat ad memoriam bona quae fecerat, ut confortaretur; quando tentabatur de superbia, reducebat ad memoriam mala, ut humiliaretur. Secunda causa est propter utilitatem, ut scilicet haberetur in majori fama, et citius crederetur doctrina sua. Et propter hanc causam hic Apostolus laudat se. Nam Corinthii praeferebant sibi pseudoapostolos, et condemnabant eum; et ideo non sic obediebant sibi. Ut ergo non vilipenderent eum, sed obedirent sibi, praefert se eis, et laudat se, et dicit: *Sed ad haec quis tam idoneus* sicut nos? Non (2) pseudoapostoli: quia licet ipsi praedicent, tamen adulterant verbum Dei, quod nos non facimus; unde dicit: *Non sumus sicut plurimi,* scilicet pseudoapostoli, *adulterantes verbum Dei,* admiscendo contraria sicut haeretici, qui licet confiteantur Christum, tamen non dicunt eum esse verum Deum: sic faciunt pseudoapostoli, qui dicunt, cum Evangelio debere observari legalia. Item *non adulterantes verbum Dei,* idest praedicantes vel propter quaestum, vel propter favorem laudis. Sic enim mulieres adulterae dicuntur, quando recipiunt semen ex alio viro ad propagationem prolis. In praedicatione autem semen nihil aliud est quam finis, seu intentio tua, vel favor gloriae propriae. Si ergo finis tuus est quaestus: si intentio tua est favor gloriae propriae, adulteras verbum Dei. Hoc faciebant pseudoapostoli qui propter quaestum praedicabant. Infra 4, 2, *Neque adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Apostoli autem praedicabant neque propter quaestum neque propter glo-

(1) *Al.* essendi in Macedonia.

(1) *Al. omittitur* illorum pseudoapostolorum.
(2) *Al.* pseudo *tantum; et sic per reliquum lectionis.*

riam propriam, sed propter laudem Dei et salutem proximi: et ideo subjungit, *Sed ex sinceritate*, idest sincera intentione; non pro quaestu, et sine admixtione corruptionis. Supra 1, 12: *Ex sinceritate Dei. . . conversati sumus in hoc mundo.* Ponit autem triplicem rationem hujus sinceritatis. Prima ratio sumitur ex dignitate mittentis. Nuntium enim veritatis decet vera loqui; et ideo dicit, *Ex Deo*, idest illa sinceritate, quae est digna nuntio Dei. 1 Petr. 4, 2: « Si quis loquitur, quasi sermones Dei. » Secunda sumitur ex auctoritate praesidentis, cui astat: ideo dicit, *Coram Deo*, coram quo ex sinceritate loqui debemus. 3 Reg. 27, 1: « Vivit Dominus, in « cujus conspectu sto. » Tertia sumitur ex dignitate materiae de qua loquitur, Nam praedicatio Apostolorum est de Christo; et ideo debet esse sincera, sicut et ipse Deus et Christus; et ideo dicit, *In Christo* solum, non de legalibus: ut pseudoapostoli faciunt. 1 Cor. 2, 2, « Neque existimavi me scire « aliquid inter vos nisi Christum, et hunc cruci- « fixum. »

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Aut numquid egemus, sicut quidam, commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris; quae scitur et legitur ab omnibus hominibus; manifestati quod epistola estis Christi ministrata a nobis, et scripta non atramento, sed spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum; non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est.

Postquam Apostolus suam excusationem posuit, in qua benevolentiam captavit auditorum, hic consequenter prosequitur suam intentionem, scilicet tractans de ministris novi testamenti; et circa hoc duo facit: primo enim commendat dignitatem bonorum ministrorum: secundo vero exaggerat malitiam malorum ministrorum, et hoc a 10 cap. et deinceps. Circa primum duo facit: primo enim commendat ministerium novi testamenti; secundo commendat usum hujus ministerii in aliis exhortando eos ad hoc, ibi, 6 cap.: *Adjuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis.* Circa primum commendat (1) hujusmodi ministerium novi testamenti ex tribus. Primo ex dignitate, in illo cap.; secundo (2) ex usu, cap. 4, ibi, *Ideo habentes administrationem . . . non deficimus;* tertio ex praemio (3), 5 cap. ibi, *Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod aedificationem Deo habemus.* Circa primum duo facit. Primo removet quamdam objectionem; secundo commendat ministros novi testamenti, ibi, *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus intendit commendare ministros novi testamenti, quorum ipse erat unus: et ideo ne Corinthii objicerent sibi quod in hoc vellet commendare seipsum, statim excludit, dicens: *Incipimus iterum nosmetipsos commendare?* ubi duo facit. Primo movet quaestionem; secundo respondet, ibi, *Aut* (4) *numquid egemus . . . commendatitiis epistolis ad vos?* Quaestio sua talis est. Dico, quod non sumus adulterantes verbum Dei, sicut pseudo; sed ex sinceritate, sicut ex Deo. Sed numquid hoc dicendo, *incipimus iterum nos commendare?* idest dicimus ista, ut velimus nostram gloriam quaerere et non Dei? Et dicit, *Iterum*, quia in Epistola prima commendaverat se satis, cum dixit cap. 3, 10: « Ut « sapiens architectus fundamentum posui. » Non ergo hoc dicimus ut quaeramus gloriam nostram, sed Dei. Prov. 27, 2: « Laudet te alienus, et non « os tuum; extraneus, et non labia tua. » Huic autem quaestioni respondet, cum dicit: *Aut numquid egemus . . . commendatitiis epistolis ad vos?* et ostendit quod non libenter commendat se; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non indiget commendatione hominum; secundo, quod neque hoc requirit ipse ab eis, ibi, *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non indiget commendatione eorum ad gloriam propriam; secundo hujus causam assignat, ibi, *Epistola nostra vos estis.* Dicit ergo: Dico, quod non incipimus commendare nosmetipsos, quia non indigemus commendatione: et hoc est quod dicit: *Aut numquid egemus nos*, veri ministri, *sicut quidam*, scilicet pseudo, *commendatitiis epistolis*, idest laudibus missis, *ad vos*, ab aliis, *aut ex vobis*, aliis missis?

Sed contra. Col. 4, 10, dicitur: « Marcus con- « sobrinus Barnabae, de quo accepistis mandatum, « salutat vos. » Etiam legati Papae semper portant litteras commendatitias. Non est ergo malum.

Respondeo dicendum, quod accipere litteras hujusmodi a personis famosis, ut solum per illas commendentur et honorentur, quousque ipsi ex bonis operibus suis veniant in notitiam: hoc non est malum: hoc faciunt legati Papae. Apostolus vero ita jam erat notus et commendatus apud istos per opera sua, quod non indigebat litteris commendatitiis.

Et ideo statim causam hujus assignans, subdit: *Epistola nostra vos estis;* quasi dicat: Ego habeo bonas litteras, non indigeo aliis. Et ideo circa hoc duo facit: primo enim ostendit quae sit ista littera quam habet; secundo exponit hoc idem, ibi, *Ma-*

(1) *Al.* primo commendat.
(2) *Al. deest* secundo.
(3) *Al.* et ex praemio.
(4) *Al.* scilicet *aut etc.*

nifestati quod Epistola estis Christi. Circa primum duo facit. Primo ostendit quae sit illa littera; secundo ostendit eam esse sufficientem ad commendationem propriam, ibi, *Scripta in cordibus nostris.* Dicit ergo sic: *Epistola nostra vos estis*, idest epistola per quam manifestatur dignitas nostra, qua nos commendamur, ita ut epistolis aliis non indigeamus. Supra 1, 14: *Gloria nostra vos estis.* Gal. 6, 14: « Filioli mei, quos iterum parturio donec « formetur Christus in vobis. » Sed haec epistola est sufficiens? Ita, quia *scripta in cordibus nostris*: ubi duo tangit, sufficientiam litterarum hujusmodi causantia. Unum est quod intelligatur et sciatur ab eo pro quo mittitur; alias adhuc quaereret, nisi sciret se eam habere: et quantum ad hoc dicit: *Scripta in cordibus nostris*: quia semper vos habemus in memoria, habentes de vobis specialem curam. Philip. 1, 7: « Eo quod habeam vos in cor- « de. » Secundum est quod ille cui mittitur legat et sciat eam; alias non curaret de commendatione ejus: et quantum ad hoc dicit: *Quae scitur et legitur ab omnibus hominibus. Scitur*, inquam, quia per nos instituti estis et conversi; *legitur* autem, quia exemplo nostri etiam alii imitantur vos. Habac. 2, 2: « Scribe visum, et explana eum super tabu- « las, ut percurrat qui legerit eum. » Quomodo autem scitur haec epistola, exponit dicens: *Manifestati quod epistola estis Christi*: et circa hoc tria facit. Primo exponit cujus sit haec littera; secundo quomodo sit scripta; et tertio in quo. Cujus autem sit, sic ostendit, quia *Christi*; et ideo dicit: *Manifestati quoniam estis Christi*, idest a Christo informati et inducti, scilicet principaliter et auctoritative. Matth. 23, 8: « Unus est magister vester; » sed a nobis secundario et instrumentaliter: et ideo dicit: *Ministrata a nobis.* 1 Corinth. 4, 1, « Sic nos « existimet homo ut ministros Christi. » Ibid. 3, 4: « Quid igitur Cephas, quid vero Paulus? Mini- « stri ejus cui credidistis. » Quomodo autem sit scripta, ostendit, quia *non atramento*, idest non admixta erroribus, sicut pseudoapostolorum: non mutabilis et imperfecta, sicut vetus lex, quae neminem ad perfectum adduxit, Heb. 7: nam atramentum nigrum est per quod intelligitur error: et delebile, per quod intelligitur mutabilitas. Non, inquam, atramento est scripta, *sed Spiritu Dei vivi*, idest Spiritu sancto, quo vivitis, et quo docente instructi estis. Ephes. 1, 13: « In quo signati estis « Spiritu promissionis sancto. » Ubi autem sit scripta, insinuat subdens: *Non in tabulis lapideis*, sicut lex vetus, ut excludat duritiem; quasi dicat: Non in lapideis cordibus habentibus duritiem, sicut Judaei. Act. 7: « Dura cervice et incircumcisis « cordibus et auribus, vos semper Spiritui sancto « resistitis: » *sed in tabulis cordis carnalibus*, idest in cordibus latis ex caritate et *carnalibus*, idest mollibus ex affectu implendi et intelligendi. Ezech. 36, 26: « Auferam a vobis cor lapideum, « et dabo vobis cor carneum. »

Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum. Apostolus supra excusavit se, quod non quaerebat gloriam suam, quia non indigebat ea; hic vero probat quia ipse non quaerit gloriam propriam; immo omnia bona quae facit, non attribuit sibi, sed Deo: et circa hoc duo facit. Primo enim attribuit omnia bona quae habet et facit, Deo; secundo causam hujus assignat, ibi, *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis.* Dicit ergo primo: Dico quod non egemus epistolis commendatitiis, et quod vos estis epistola nostra ministrata a nobis. Nec etiam quaerimus gloriam nostram, sed Christi, et *fiduciam talem*, idest dicendi talia, *habemus ad Deum*; idest, referimus in Deum, vel fiduciam tendentem in Deum, ex cujus viribus hoc dico, quia ipse in me operatur: quam quidem fiduciam habemus *per Christum* per quem accessum habemus ad Patrem, ut dicitur Roman. 5, qui univit nos Deo. Hier. 17, 7: « Be- « nedictus vir qui confidit in Domino, et erit Do- « minus fiducia ejus. » Et quia unitus Deo per Christum, habeo hanc fiduciam. Psal. 11, 6: « Fi- «ducialiter agam in eo. » Causa autem hujus fiduciae est, quia quidquid ego facio, etiam ipsum principium operis Deo attribuo. Et ideo dicit: *Non quod simus sufficientes cogitare* saltem, non dicere vel implere. Nam in quolibet processu operis, primo est assensus, qui fit cogitando, deinde collatio per verbum, et postmodum impletio per opus: unde si nec cogitare quis a se habet (1), sed a Deo; non est dubium quod non solum perfectio operis boni est a Deo, sed etiam inchoatio. Phil. 1, 6: « Qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque « in diem Christi Jesu. » Et hoc est contra Pelagianos dicentes, quod inchoatio boni operis est ex nobis, sed perfectio est a Deo. Isa 26, 12: « Omnia « opera nostra operatus es nobis, Domine. » Sed ex hoc ne videatur tollere libertatem arbitrii, dicit: *A nobis, quasi ex nobis*, quasi dicat: Possum quidem aliquid facere, quod est liberi arbitrii; sed hoc quod facio, non est ex me, sed a Deo, qui hoc ipsum posse confert; ut sic et libertatem hominis defendat, cum dicit, *A nobis*, idest a nostra parte; et divinam gratiam commendet, dum dicit, *Quasi ex nobis*, scilicet procedat, sed a Deo. Hoc etiam Philosophus vult, quod nunquam homo per liberum arbitrium potest quoddam bonum facere sine adjutorio Dei. Et ratio sua est, quia in his quae facimus quaerendum est illud propter quod facimus. Non est autem procedere in infinitum; sed est devenire ad aliquid primum (2), puta ad consilium. Sic ergo bonum (3) facio; quia consilium mihi inest ad hoc, et hoc est a Deo. Unde dicit, quod consilium boni est ab aliquo quod est supra hominem, movens eum ad bene operandum; et hoc est Deus, qui et homines movet, et omnia quae agunt, ad actiones suas; sed aliter et aliter. Cum enim hujusmodi motus sit quoddam receptum in moto, oportet quod hoc fiat secundum modum suae naturae, idest rei motae (4). Ea ergo quorum natura est ut sint liberae voluntatis, dominium suarum actionum habentia, movet libere ad operationes suas; sicut creaturas rationales et intellectuales; alia autem non libere, sed secundum modum suae naturae. Licet autem non simus sufficientes cogitare aliquid a nobis, tamquam ex nobis; tamen habemus aliquam sufficientiam, qua scilicet bonum possimus velle et credere incipiamus: et hoc a Deo est. 1 Corinth. 15, 7: « Quid habes quod non ac- « cepisti? »

(1) *Al.* unde fit ut sic nec cogitare quis a se habeat etc.
(2) *Al. deest* primum.
(3) *Al.* hoc bonum.
(4) *Al. omittitur* idest rei motae.

LECTIO II.

Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti, non littera, sed spiritu. Littera enim occidit, spiritus autem vivificat. Quod si ministratio mortis litteris deformata in lapidibus fuit in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quae evacuatur; quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria. Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam. Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

Commendato ministerio novi testamenti, hic consequenter commendat ministros ejus: et primo ponit duo, quae respondent verbis praemissis. Praemiserat enim donum a Deo acceptum, cum dixit, *Sufficientia nostra ex Deo est*, et fiduciam ex dono conceptam, cum dixit, *Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum*. Primo ergo determinat ea quae pertinent ad donum perceptum; secundo ea quae ad fiduciam conceptam, ibi, *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur*. Circa primum tria facit. Primo ostendit donum a Deo susceptum, scilicet ministerium novi testamenti; secundo describit novum testamentum, ibi, *Non littera, sed spiritu;* tertio ex dignitate novi testamenti ostendit dignitatem ministrorum ejus, ibi, *Si ministratio mortis . . . . fuit in gloria . . . . quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Dicit ergo: Dico, quod sufficientia nostra ex Deo est; *qui et fecit nos idoneos ministros novi testamenti*. Isa. 61, 6: « Ministri Dei nostri, dicetur vobis. » Et in hoc tenemus locum Angelorum: Psal. 103, 4: « Qui « Angelos facis tuos spiritus, et ministros tuos ignem « urentem. » Sed non solum fecit nos ministros, sed idoneos. Deus enim cuilibet rei dat ea per quae possit consequi perfectionem suae naturae. Unde, quia Deus constituit ministros novi testamenti, dedit etiam eis idoneitatem ad hoc officium exercendum, nisi sit impedimentum ex parte recipientium. Supra, 2, 16: *Et ad haec quis tam idoneus?* scilicet sicut Apostoli a Deo instituti. Hoc autem novum testamentum quid sit, describit subdens, *Non littera, sed spiritu:* et describit ipsum quantum ad duo: scilicet quantum ad illud in quo consistit, et quantum ad causam propter quam datum est, ibi, *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus loquitur profunde: dicitur enim Hier. 3, 31: « Feriam domui Israel et domui Juda foedus no- « vum non secundum pactum quod pepigi cum « patribus vestris: » et post: « Dabo legem meam « in visceribus eorum, et in corde eorum superscribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt « mihi in populum. » Vetus ergo testamentum scribitur in libro, postmodum sanguine aspergendo, ut dicitur Hebr. 9, 19: « Accepit sanguinem, et « aspersit librum et omnem populum, dicens: Hic « est sanguis testamenti quod mandavit ad vos « Deus. » Et sic patet quod vetus lex est testamentum litterae, sed novum testamentum est testamentum Spiritus sancti, quo caritas Dei diffunditur in cordibus nostris, ut dicitur Roman. 5. Et sic dum Spiritus sanctus facit in nobis caritatem, quae est plenitudo legis, est testamentum novum, *non littera*, idest per litteram scribendum, *sed spiritu*, idest per spiritum, qui vivificat. Roman. 8, 2: « Lex spiritus vitae, » idest vivificantis. Causa autem quare datum sit novum testamentum per spiritum subditur: *quia littera occidit*, occasionaliter: nam littera legis dat solam cognitionem peccati. Rom. 3, 20: « Per legem enim (1) cognitio « peccati. » Ex hoc autem quod cognosco peccatum solum, duo sequuntur. Nam lex, dum per eam cognoscitur, non reprimit concupiscentiam, sed magis occasionaliter auget, inquantum concupiscentia ferventius fertur in rem prohibitam. Unde hujusmodi cognitio, nondum destructa causa concupiscentiae, occidit; hinc vero addit praevaricationem. Nam gravius est peccare contra legem scriptam et naturalem simul, quam contra legem naturalem solum. Rom. 7, 8: « Occasione accepta (non da- « ta) peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Licet autem occasionaliter occidat, inquantum scilicet auget concupiscentiam et addit praevaricationem; non tamen est mala lex vetus, quia ad minus prohibet mala; est tamen imperfecta, inquantum non removet causam. Est ergo lex sine spiritu interius imprimente legem in corde, occasio mortis; et ideo necessarium fuit dare legem spiritus, qui caritatem in corde faciens vivificet. Joan. 6, 64: « Spiritus est « qui vivificat. »

Consequenter ex his ostendit dignitatem sui ministerii: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ministerium novi testamenti praefertur ministerio veteris testamenti; secundo, quod non solum praefertur, sed quod ministerium veteris testamenti quasi nihil habet de gloria in comparatione ad novum, ibi, *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quod ministerium novi testamenti praefertur veteri; secundo rationem hujus assignat, ibi, *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria*. Circa primum sciendum est, quod Apostolus argumentatur ex hoc quod habetur Exod. 34, ubi littera nostra habet quod Moyses habebat faciem cornutam, ita quod non possent filii Israel prope accedere. Alia littera habet « faciem splendidam: » quod melius dicitur. Non enim intelligendum est eum habuisse cornua ad litteram, sicut quidam eum pingunt; sed dicitur cornuta propter radios, qui videbantur esse quasi quaedam cornua. Arguitur autem ex hoc sic; et primo per unum simile; et est locus a minori. Constat enim quod si aliquid quod minus est, habet aliquid de gloria, quod multo magis illud quod est majus: sed vetus testamentum est minus quam novum: cum ergo illud fuerit in gloria, ita ut non possent filii Israel prope accedere, videtur quod multo magis novum est in gloria. Quod autem vetus testamentum minus sit novo, probat tripliciter. Primo quantum ad effectum: quia illud est testamentum mortis, istud vitae, ut dictum est: et quantum ad hoc dicit, *Si ministratio mortis*, idest vetus, quae est occasio mortis; et hoc respondet ei quod dicitur: *Littera occidit, spiritus autem vivificat*. Secundo quantum

(1) *Al.* autem.

ad modum tradendi: quia vetus fuit tradita litteris in tabulis lapideis, nova vero fuit impressa spiritu in cordibus carnalibus: et hoc innuit cum dicit: *Litteris deformata*, idest perfecte formata, *in lapidibus*, idest in tabulis lapideis. Et hoc respondet ei quod dicitur: *Non littera, sed spiritu.* Tertio quantum ad perfectionem: quia gloria veteris testamenti sine fiducia est, quia neminem ad perfectum adduxit lex; in novo vero est gloria cum spe melioris gloriae, scilicet sempiternae. Isa. 51, 6: « Salus mea « in sempiternum erit. » Et hoc innuit cum dicit, *quae evacuatur*. Galat. 5, 2: « Quod si circumcidimini, Christus nihil vobis proderit. » Conclusio ponitur cum dicit: *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* quod planum est.

Horum autem rationem assignat consequenter, cum dicit: *Nam si ministratio damnationis in gloria est, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria.* Et est ratio sua talis. Gloria magis debetur justitiae quam damnationi. Sed ministerium novi testamenti est ministerium justitiae, quia justificat interius vivificando: ministerium autem veteris testamenti, est ministerium damnationis occasionaliter: supra eodem: *Littera occidit, spiritus autem vivificat.* Cum ergo *ministratio damnationis*, idest ministratio veteris testamenti, quae occasionaliter est causa damnationis, ut dictum est, *est in gloria*, quae apparuit in facie Moysi; constat quod *multo magis abundat* in gloria, idest dat abundantem gloriam ministris ejus, *ministerium justitiae*, idest novi testamenti, per quod datur spiritus per quem est justitia et consummatio virtutum. Proverb. 3: « Sapientes gloriam possidebunt. »

Consueverunt hoc in loco fieri quaestiones de comparatione Moysi et Pauli; sed si recte considerentur verba Apostoli, non sunt necessariae: quia hic non fit comparatio personae ad personam, sed ministerii ad ministerium.

Sed quia possent pseudoapostoli dicere, quod licet majus ministerium sit novi testamenti quam ministerium veteris testamenti, non tamen est multo majus; et ideo bonum est quod illi ministerio et isti intendamus, quod et faciebant, quia simul servabant legalia cum Evangelio: ideo hic consequenter Apostolus hoc improbat, cum dicit: *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*: et circa hoc duo facit: primo enim ostendit quod ministerium novi testamenti absque aliqua comparatione excedit ministerium veteris; secundo causam hujus assignat, ibi, *Si enim quod evacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.* Dicit ergo: Dixi, quod ministerium justitiae abundat in gloria, et intantum quod gloria veteris ministerii non est dicenda gloria; *quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte:* quod dupliciter exponitur. Primo modo sic. *Quia nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam;* idest illa gloria nihil est in comparatione ad istam novi testamenti: quia illa gloria non est omnibus ministris collata, sed solum Moysi, et non claruit in toto Moyse, sed *in parte*, idest in facie solum particulariter: et ideo *nec glorificatum est*, idest nec glorificari debet, *propter excellentem gloriam*, idest comparatione excellentis gloriae novi testamenti, quae abundat gratia, ut per eam purificati homines possint videre non gloriam hominis, sed Dei. Secundo modo, ut punctetur sic, *Nec glorificatum est quod claruit*; quasi dicat: Nam *in hac parte*, idest in respectu hujus naturae particularis, quod sumus servi, *non est glorificatum*, idest non gloriosum, illud quod claruit in veteri testamento: et hoc *propter excellentem gloriam*, quae est in novo, quia illa est gloria Dei Patris.

Hujus autem causam assignat consequenter, cum dicit: *Si enim quod evacuatur, per gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est.* Et est ratio sua talis. Illud quod datur ut transeat, nihil est in respectu ad illud quod datur ut semper maneat. Si ergo testamentum vetus, *quod evacuatur*, idest tollitur: 1 Corinth. 13: « Cum « venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex « parte est: » *per gloriam est* Moysi ministratum, saltem per particularem gloriam: et constat quod testamentum novum *manet*, quia hic inchoatur et perficitur in patria: Luc. 21, 33. « Caelum et « terra transibunt, verba autem mea non transibunt: » *erit multo magis in gloria* aeterna, in qua perficietur: erit, inquam, nobis qui sumus ejus ministri.

LECTIO III.

Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in faciem ejus quod evacuatur. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum (quoniam in Christo evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.

Positis his quae pertinent ad commendationem doni percepti a Deo, hic consequenter ponit ea quae pertinent ad commendationem fiduciae de ipso dono conceptae. Circa hoc autem duo facit. Primo ponit fiduciam ex dono conceptam; secundo vero comparat fiduciam veteris et novi testamenti, ibi, *Et non sicut Moyses*. Dicit ergo primo: *Habentes igitur talem spem*, ex hoc scilicet quod nobis dictum est, scilicet videndi gloriam Dei. Rom. 8, 24: « Spe enim salvi facti sumus; » *multa fiducia utimur;* idest, confidenter operamur ea quae pertinent ad usum hujus ministerii; ex quo crescit nobis spes. Prov. 28, 1: « Justus, quasi leo confidens, « absque terrore erit. » Hier. 17, 7: « Benedictus « vir qui confidit in Domino. »

Consequenter, sicut praetulit donum dono, ita praefert fiduciam novi testamenti fiduciae veteris testamenti, cum dicit: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam;* et circa hoc duo facit. Primo proponit factum in veteri testamento; secundo exponit, ibi, *Quod evacuatur*. Factum au-

tem quod proponit, legitur Exod. 34, ubi dicitur, quod Moyses quando loquebatur ad populum, velabat faciem suam, quia propter claritatem vultus ejus, non poterant respicere in eum filii Israel: et ideo dicit: *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam*: quasi dicat: Dico, *quod utimur multa fiducia*, et tanta quod non accidit nobis, *sicut Moyses* faciebat eis, scilicet non revelando faciem suam populo, quia nondum venerat tempus revelandi claritatem veritatis. Habemus ergo nos fiduciam absque velamine. Consequenter exponit hoc quod dixerat de velamine, dicens, *Quod evacuatur*: velamen enim illud erat obscuritas figurarum, quae per Christum evacuata est. Et circa hoc tria facit: primo enim ponit evacuationem hujus velaminis; secundo quomodo haec evacuatio habet locum in Judaeis, ibi, *Sed obtusi sunt sensus eorum*; tertio quomodo haec evacuatio habet locum in ministris novi testamenti, ibi, *Nos vero revelata facie gloria Domini speculantes, in eamdem imaginem transformamur.* Dicit ergo quod *Moyses ponebat velamen*, scilicet figurae, *super faciem suam, quod* scilicet velamen *evacuatur*, idest tollitur per Christum, scilicet implendo in veritate quod Moyses tradidit in figura: quia omnia in figura contingebant illis. Sic enim Christus per mortem suam removit velamen de occisione agni paschalis. Et ideo statim cum emisit spiritum, velum templi scissum est. Item in mittendo Spiritum sanctum in corda credentium, ut intelligerent spiritualiter quod Judaei carnaliter intelligunt. Et hoc velamen removit cum aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, Luc. ult. Qualem autem effectum habeat in Judaeis haec evacuatio, ostendit dicens: *Sed obtusi sunt sensus eorum:* et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod remotum ab illis non fuit in statu infidelitatis; secundo ostendit quod removebitur in eorum conversionem, ibi, *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Circa primum duo facit. Primo ostendit rationem quare haec evacuatio non habet locum (1) in Judaeis; secundo ex hoc ostendit eos adhuc habere velamen, ibi, *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non revelatum.* Dicit ergo, quod evacuatur in his qui credunt, sed non quantum ad Judaeos infideles: et ratio hujus est, quia *obtusi sunt sensus eorum;* idest, ratio eorum hebes est, et sensus eorum imbecilles et obtusi sunt, nec possunt videre claritatem divini luminis, idest divinae veritatis, absque velamine figurarum. Et hujus ratio est, quia claudunt oculos ut non videant, quia velum templi scissum est. Et ideo est ex eorum culpa infidelitatis, non ex defectu veritatis; quia remoto velamine omnibus aperientibus oculos mentis, per fidem clarissime veritas (2) manifestatur. Rom. 11, 25: « Caecitas ex parte contingit in Israel. » Joan. 9, 39: « In judicium veni in hunc mundum, ut qui « non vident videant, et qui vident caeci fiant. » Sic enim prophetaverat Isa. 6, 10: « Excaeca cor « populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos « ejus claude, ne forte videat oculis suis, et au- « ribus suis audiat, et corde suo intelligat, et « convertatur, et sanem eum. » Et vere intantum obtusi sunt sensus eorum, ut veritatem nobis manifestatam, *usque in hodiernum diem* non intelligant; sed *idipsum velamen*, quod erat in veteri testamento, antequam velum templi scissum esset, *in lectione veteri testamenti manet* (1), quia non aliter intelligunt illud quam ante, quia adhuc innituntur figuris, ut veritatem non revelent, idest non intelligant. Sic velamen Dei, non figuram, sed veritatem credunt; *quod* scilicet *evacuatur* quantum ad fideles, et quantum in se est, omnibus *per Christum*, idest in fide Christi; sed in eis manet (2), quia non credunt venisse Christum.

(1) *Al.* effectum.
(2) *Al. omittitur* veritas.

Consequenter cum dicit, *Sed usque in hodiernum diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet*, ostendit quomodo adhuc apud Judaeos est velamen quantum ad infideles, licet remotum sit per Christum. Circa quod sciendum est, quod velamen dicitur apponi alicui dupliciter: aut quia apponitur rei visae, ne possit videri; aut quia apponitur videnti ne videat. Sed Judaeis in veteri lege utroque modo appositum erat velamen. Nam et corda eorum excaecata erant ne cognoscerent veritatem, propter eorum duritiem; et vetus testamentum nondum completum erat, quia nondum veritas venerat. Unde in signum hujus, velamen erat in facie Moysi, et non in faciebus eorum. Sed veniente Christo, velamen remotum est a facie Moysi, idest a veteri testamento, quia jam impletum est; sed tamen non est remotum a cordibus eorum: et hoc est quod dicit: *Sed usque in hodiernum diem... manet*; quasi dicat: Amotum est a fidelibus veteris testamenti velamen; sed adhuc, *cum legitur Moyses*, idest cum exponitur eis vetus testamentum (Act. 15, 21: « Moyses a temporibus antiquis habet in sin- « gulis civitatibus qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur): *velamen*, idest caecitas, *est positum super cor eorum.* Rom. 11, 25: « Caecitas ex parte contingit in Israel. »

Quando autem et quomodo removeatur ab eis illud velamen, ostendit consequenter, cum dicit: *Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*: et primo describit modum removendi hoc velamen; secundo rationem hujus reddit, ibi, *Dominus autem Spiritus est.* Dicit ergo, quod illud velamen adhuc est in eis; sed non quod vetus testamentum sit velatum, sed quia corda eorum velata sunt. Et ideo ad hoc ut removeatur, nihil restat nisi quod convertantur; et hoc est quod dicit: *Cum autem conversus fuerit*, scilicet aliquis eorum ad Deum per fidem in Christum, ex ipsa conversione *auferetur velamen.* Isa. 10, 21: « Reliquiae « convertentur ad Deum fortem. » Et hoc idem habetur Rom. 11. Et nota, quod cum ageret de caecitate, loquitur in plurali: unde dicit, *Super corda eorum*; cum vero loquitur de conversione, loquitur in singulari; dicens, *Cum autem conversus*; ut ostendat eorum facilitatem ad malum et difficultatem ad bonum, quasi pauci convertantur. Ratio autem quare convertantur, et velamen removeatur hoc modo, est, quia Deus vult. Possent enim dicere, quod velamen illud appositum est ex praecepto Domini, et ideo non potest removeri. Sed Apostolus ostendit quod non solum potest removeri, immo quia removetur per eum, qui est Dominus: et hoc est quod dicit: *Dominus autem Spiritus est:* quod potest dupliciter legi. Uno modo ut Spiritus teneatur ex parte subjecti, ut dicatur: *Spiritus*, idest Spiritus sanctus, scilicet qui est auctor legis, *est Dominus;* idest, operatur ex proprio libertatis

(1) *Al. omittitur manet.*
(2) *Al.* non manet.

arbitrio. Joan. 3, 8: « Spiritus ubi vult spi« rat. » 1 Corinth. 12, 11: « Dividens singulis « prout vult. » *Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas:* quasi dicat: Quia Spiritus est Dominus, potest dare libertatem, ut possimus libere uti scriptura veteris testamenti absque velamine. Et ideo qui non habent Spiritum sanctum, non possunt libere uti. Galat. 5, 13: « Vos in libertatem vocati « estis. » 1 Petr. 2, 16: « Quasi liberi, et non « quasi velamen habentes malitiae libertatem. » Alio modo ut per Dominum intelligatur Christus; et tunc legitur sic. *Dominus,* idest Christus, *est Spiritus,* idest spiritualis potestatis; et ideo *ubi est Spiritus Domini,* idest lex Christi spiritualiter intellecta, non scripta litteris, sed per fidem cordibus impressa, *ibi est libertas,* ab omni impedimento velaminis.

Sciendum est autem, quod occasione istorum verborum, scilicet *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas;* et illorum (1 Timoth. 1, 9), scilicet, « Justo lex « non est posita, » aliqui erronee dixerunt, quod viri spirituales non obligantur praeceptis legis divinae. Sed hoc est falsum: nam praecepta Dei sunt regula voluntatis humanae. Nullus autem homo est, nec etiam Angelus, cujus voluntatem non oporteat regulari et dirigi lege divina. Unde impossibile est aliquem hominem praeceptis Dei non subdi. Hoc autem quod dicitur, « Justo lex non est posita, » exponitur; idest, propter justos, qui interiori habitu moventur ad ea quae lex Dei praecipit, lex non est posita; sed propter injustos: non quin etiam justi ad eam teneantur. Et similiter, *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas,* intelligitur: quia liber est qui est causa sui; servus autem est causa domini. Quicumque ergo agit ex seipso, libere agit; qui vero ex alio motus, non agit libere. Ille ergo qui vitat mala, non quia mala, sed propter mandatum Domini, non est liber: sed qui vitat mala quia mala, est liber. Hoc autem facit Spiritus sanctus, qui mentem interius perficit per bonum habitum, ut sic ex amore caveat, ac si praeciperet lex divina: et ideo dicitur liber, non quin subdatur legi divinae, sed quia ex bono habitu inclinatur ad hoc faciendum quod lex divina ordinat.

Deinde cum dicit, *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes in eamdem imaginem transformamur,* ostendit quomodo Christi fideles sunt omnino liberi ab hoc velamine. Dicit ergo: Dico quod ab illis auferetur velamen hoc, cum aliquis conversus fuerit sicut nos; non aliquis, sed omnes qui sumus Christi fideles. Luc. 8, 10: « Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ce« teris autem in parabolis. » *Revelata facie,* non habentes velamen supra cor, sicut illi: et intelligitur per faciem cor seu mens: quia sicut per faciem videt quis corporaliter, ita per mentem spiritualiter. Psal. 118: « Revela oculos meos, et « considerabo mirabilia de lege tua. » *Gloriam Domini,* non Moysi: gloria enim significat claritatem, ut dicit Augustinus. Judaei autem videbant quamdam gloriam in facie Moysi ex hoc quod locutus est cum Deo; sed haec gloria est imperfecta, quia non est claritas ex qua ipse Deus est gloriosus et hoc est cognoscere ipsum Deum. Vel *gloriam Domini,* idest Filium Dei. Proverb. 10, 1: « Glo« ria patris, filius sapiens. » *Speculantes* non sumitur hic a specula, sed a speculo; idest ipsum Deum gloriosum cognoscentes per speculum rationis in qua est quaedam imago ipsius. Hunc speculamur quando homo ex consideratione sui ipsius assurgit in cognitionem aliquam de Deo, et transformatur. Cum enim omnis cognitio sit per assimilationem cognoscentis ad cognitum, oportet quod qui vident, aliquo modo transformentur in Deum. Et si quidem perfecte vident, perfecte transformantur, sicut beati in patria per fruitionis unionem. 1 Joan. 3, 2: « Cum autem apparuerit, similes ei « erimus. » Si vero imperfecte, imperfecte, sicut hic per fidem. 1 Corinth. 13, 12: « Videmus nunc « per speculum in aenigmate. » Et ideo dicit, *In eamdem imaginem,* idest sicut videmus. *Transformamur,* inquam, *a claritate in claritatem:* in quo distinguit triplicem gradum cognitionis in discipulis Christi. Primus est a claritate cognitionis naturalis in claritatem cognitionis fidei. Secundus est a claritate cognitionis veteris testamenti in claritatem cognitionis gratiae novi testamenti. Tertius est a claritate cognitionis naturalis et veteris et novi testamenti, in claritatem visionis aeternae. Infra 4, 16: *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* Sed unde est hoc? Non ex littera legis, sed *tamquam a Spiritu Domini.* Rom. 8, 14: « Qui« cumque Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. » Psal. 142, 10: « Spiritus tuus bonus deducet me « in terram rectam. »

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris: non ambulantes in astutia, neque adulterantes verbum Dei; sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.

Ostensa dignitate ministerii novi testamenti, hic consequenter Apostolus determinat de usu ministerii; et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit usum hujus ministerii, qui debet esse in agendis bonis; secundo illum qui debet esse in malis pa-

tienter tolerandis, ibi, *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus.* Circa primum duo facit. Primo ponit hujus ministerii usum; secundo objectionem excludit, ibi, *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum.* Dicit ergo: Quia igitur hujusmodi ministerium est tantae dignitatis in se et in ministris, *ideo habentes hanc administrationem*, idest hanc dignitatem administrandi spiritualia. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et « dispensatores mysteriorum Dei. » Rom. 11, 13: « Quamdiu sum Gentium Apostolus, ministerium « meum honorificabo. » *Habentes*, inquam, non ex nobis, seu ex meritis nostris, sed *juxta quod misericordiam consecuti sumus a Deo:* idest ex misericordia Dei, quam in hoc consecuti sumus a Deo. 1 Timoth. 1, 13: « Misericordiam consecu- « tus sum. »

Consequenter cum dicit, *Non deficimus*, describit usum hujus ministerii qui debet esse circa bona agenda; et hoc quantum ad duo. Primo quantum ad vitationem malorum; secundo quantum ad operationem bonorum, ibi, *In manifestatione veritatis.* Docet autem vitari mala in usu hujus ministerii et quantum ad vitam, et quantum ad doctrinam. Sed quantum ad vitam dupliciter: scilicet quantum ad operationem, et quantum ad intentionem. Nam si quis vitat mala operari et bona intentione, perfecte vitat mala. In operatione autem vitatur malum, in adversitate patienter mala sustinendo; et ideo dicit: *Non deficimus*, per impatientiam. Galat. 6, 9: « Bonum autem facientes non deficiamus. » Infra 12, 10: *Cum infirmor, tunc fortior sum et potens.* Vitatur etiam in prosperitate, temperate utendo eis quae prospere succedunt: et ideo dicit: *Sed abdicamus occulta dedecoris;* idest, amovemus a nobis quae hominem turpem et dedecorosum faciunt, scilicet immunda et turpia et etiam occulta, non solum manifesta. Jac. 1, 21: « Abjicia- « mus (1) omnem immunditiam. » Eph. 5, 12: « Quae « in occulto ab eis fiunt, turpe est et dicere. » In intentione autem vitatur malum vitae, si est intentio recta (2); et quantum ad hoc dicit: *Non ambulantes in astutia*, idest in astutia et simulatione et hypocrisi; quod faciunt pseudo, qui aliud praetendunt exterius, et aliud gerunt interius in corde. Job 36, 13: « Simulatores et callidi provo- « cant iram Dei. » In doctrina autem vitatur malum, quando verbum Domini debito modo proponitur; et quantum ad hoc dicit: *Non adulterantes verbum:* quod dupliciter exponitur, ut patet supra 2. Et primo non permiscentes doctrinae Christi falsam doctrinam; quod faciebant pseudo, dicentes legalia debere servari cum Evangelio; secundo non

(1) *Al.* abjicientes.
(2) *Al.* sicut in intentione recta.

praedicantes propter lucrum vel gloriam propriam: et istorum primus est lupus, secundus mercenarius: sed qui vera praedicat et propter gloriam Dei, est pastor. Unde Augustinus: « Pastor est a- « mandus, lupus vitandus; sed mercenarius ad « tempus tolerandus. » Sed quia non sufficit ad perfectam justitiam solum vitare mala, sed requiritur operatio bona; ideo consequenter subjungit de operatione bonorum in ipso usu hujus ministerii. Et ponitur triplex bonum, quod facit contra triplex malum. Primum bonum est (1) contra malum doctrinae; secundum contra malum operationis, tertium contra malum intentionis. Contra malum doctrinae, quod debet vitari, facit bonum manifestae veritatis; et quantum ad hoc dicit: *In manifestatione veritatis;* quasi dicat: Non deficimus, sed vitantes mala ambulamus, et proficimus *in manifestatione veritatis;* idest, veritatem puram manifestamus. Joan. 18, 37: « Ad hoc natus sum ut « testimonium perhibeam veritati. » Eccli. 24, 31: « Qui elucidant me, vitam aeternam habebunt. » Contra malum operationis faciunt bona opera; et quantum ad hoc dicit: *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Et hoc non facimus dicendo de nobis bona (quia non de facili creditur ei qui seipsum commendat), sed operando bona: quia talia opera facimus ut ex ipsis operibus reddamus nosmetipsos commendabiles *ad omnem conscientiam hominum.* 1 Petr. 2, 12: « Conversationem vestram inter Gentes ha- « bentes bonam. » Contra malum intentionis facimus bonum, reddendo nos commendabiles, non solum ad omnem conscientiam hominum, sed etiam *coram Deo*, qui intuetur corda. Infra 10, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Rom. 12, 17: « Pro- « videntes bona, non solum coram Deo, sed etiam « coram omnibus hominibus. » Et secundum Augustinum in Glossa Apostolus implet in hoc mandatum Domini. Matth. 5, 16: « Sic luceat lux ve- « stra coram hominibus, ut videant opera vestra « bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cae- « lis est. » Item 6, 1: « Attendite ne justitiam « vestram faciatis coram hominibus. » Primum in hoc quod dicit, *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum*; secundum vero in hoc quod dicit, *Coram Deo.* Rom. 2, 28: « Non enim « qui in manifesto, Judaeus est. » Vel potest totum hoc magis secundum continuationem litterae legi sic, ut dicatur: *Ideo habentes hanc administrationem, juxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus*, supple, bene operando, *sed abdicamus occulta dedecoris.* Et iterum *non deficimus in manifestatione veritatis*; servato tamen eodem modo exponendi, sicut in prima lectura.

(1) *Al. omittitur* est.

LECTIO II.

Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt est opertum; in quibus Deus hujus saeculi excaecavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi, qui est imago Dei. Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum; quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiae claritatis Dei in facie Christi Jesu.

Hic consequenter Apostolus respondet cuidam tacitae objectioni. Posset enim dici sibi ab aliquo: Tu dicis quod non deficis in manifestatione veritatis Christi: sed hoc non videtur, quia multi contradicunt tibi. Huic ergo quaestioni respondet: et circa hoc duo facit: primo enim respondet quaestioni praedictae; secundo excludit quoddam dubium, quod videtur ex responsione sua sequi, ibi, *Non*

enim nosmetipsos praedicamus. Circa primum tria facit. Primo ostendit quibus occultatur veritas Christi; secundo occultationis causam assignat, ibi, *In quibus Deus hujus saeculi excaecavit mentes infidelium;* tertio ostendit quod hoc non est ex defectu veritatis Evangelii, ut occultetur, ibi, *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii.* Dicit ergo: Dixi, quod non deficimus in manifestatione. *Quod,* idest sed, *si Evangelium nostrum,* quod scilicet nos praedicamus, *est opertum,* idest occultum, non est opertum omnibus, sed illis tantum *qui pereunt,* scilicet praebendo impedimentum, ne eis manifestetur. 1 Cor. 1, 18: « Verbum crucis pereuntibus « stultitia est; iis autem qui salvi fiunt, idest no- « bis, Dei virtus est. » Causa ergo hujus occultationis est non ex parte Evangelii, sed propter eorum culpam et malitiam: et hoc est quod subdit: *In quibus Deus hujus saeculi excaecavit mentes infidelium*; et hoc potest exponi tribus modis. Primo modo sic. *Deus hujus saeculi*; idest, Deus qui est Dominus hujus saeculi et omnium rerum, creatione et natura, juxta illud Psal. 23, 1: « Domini « est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et uni- « versi qui habitant in eo: » *excaecavit mentem infidelium,* non inducendo malitiam, sed merito, immo demerito praecedentium peccatorum, subtrahendo gratiam. Isa. 6, 10: « Excaeca cor populi « hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus clau- « de, ne forte videat oculis suis, et auribus suis « audiat, et corde suo intelligat, et convertatur, et « sanem eum. » Unde et praecedentia peccata insinuat, cum dicit, *Infidelium:* quasi infidelitas eorum fuerit causa hujus excaecationis. Secundo modo sic. *Deus hujus saeculi,* idest diabolus, qui dicitur Deus hujus saeculi, idest saeculariter viventium, non creatione, sed imitatione, quia saeculares eum imitantur. Sapient. 2, 25: « Imi- « tantur eum qui sunt ex parte illius. » Et hic excaecat suggerendo, trahendo et inclinando ad peccata: et sic quando jam sunt in peccatis, operiuntur in tenebris peccatorum, ne videant. Ephes. 14, 18: « Tenebris obscuratum habentes intelle- « ctum, alienati a vita Dei. » Tertio modo sic. Deus habet rationem ultimi finis et complementi (1) desideriorum totius creaturae. Unde quidquid aliquis sibi pro fine ultimo constituit, in quo ejus desiderium quiescit, potest dici Deus illius. Unde cum habes pro fine delicias, tunc deliciae dicuntur Deus tuus. Similiter etiam si voluptates carnis vel honores. Et tunc exponitur sic. *Deus hujus saeculi,* idest illud quod homines saeculariter viventes sibi pro fine constituunt, ut puta voluptates vel divitiae, et hujusmodi. Et hic Deus excaecat mentes, inquantum impedit ne homines lumen gratiae hic et gloriae in futuro videre possint. Psalm. 57, 9: « Supercecidit ignis (scilicet concupiscentiae) « et non viderunt solem (2). » Sic ergo excaecatio infidelium non est ex parte Evangelii, sed ex culpa infidelium; et ideo subdit: *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriae Christi.* Ubi sciendum est, quod Deus Pater est fons totius luminis: 1 Joan. 1, 5: « Deus lux est, et tenebrae in eo « non sunt ullae. » Ex hoc autem fontanoso lumine derivatur imago hujus luminis, scilicet Filius Verbum Dei. Hebr. 1, 3: « Qui cum sit splendor « gloriae et figura substantiae ejus. » Hic ergo splendor gloriae et imago fontanosae lucis, carnem nostram accepit, et multa gloriosa et divina in hoc mundo opera fecit. Declaratio igitur hujus lucis est Evangelium: unde et Evangelium dicitur notitia claritatis Christi; quae quidem notitia virtutem habet illuminativam. Sap. 6, 13: « Clara est et quae « nunquam marcescit sapientia. » Et quidem quantum est de se, in omnibus refulget, et omnes illuminat; sed illi qui praebent impedimentum, non illuminantur: et hoc est quod dicit: Ideo *excaecavit mentes infidelium,* ut scilicet *non effulgeat in eis,* scilicet in mentibus infidelium, licet in se effulgens sit, *illuminatio Evangelii* illuminantis: quod quidem est illuminans, quia est gloria Christi, idest claritas. Joan. 1, 14: « Vidimus gloriam ejus, glo- « riam quasi Unigeniti a Patre. » Quae quidem gloria provenit Christo ex eo quod *est imago Dei.* Coloss. 1, 15: « Qui est imago invisibilis Dei. »

Nota secundum Glossam, quod Christus perfectissima imago Dei est. Nam ad hoc quod aliquid perfecte sit imago alicujus, tria requiruntur; et haec tria perfecte sunt in Christo. Primum est similitudo; secundum est origo; tertium est perfecta aequalitas. Si enim inter imaginem et eum cujus est imago, esset dissimilitudo, et unum non oriretur ex alio; similiter etiam si non sit aequalitas perfecta, quae est secundum eamdem naturam; non esset ibi perfecta ratio imaginis. Nam similitudo regis in denario non perfecte dicitur imago regis, quia deest ibi aequalitas secundum eamdem naturam; sed similitudo regis in filio dicitur perfecta imago regis, quia sunt ibi illa tria quae dicta sunt. Cum ergo ista tria sint in Christo Filio Dei, quia scilicet est similis Patri, oritur a Patre, et aequalis est Patri; maxime, et perfecte dicitur imago Dei.

Consequenter cum dicit, *non enim nosmetipsos praedicamus,* removet Apostolus quoddam dubium. Posset enim aliquis contra praedicta dicere Apostolo: Supra dixisti, Evangelium vestrum esse opertum; modo dicis, Evangelium Christi illuminare. Si ergo detur quod Evangelium Christi sit illuminans, non potest hinc sequi quod opertum sit Evangelium vestrum. Et ideo ad hoc removendum, duo facit. Primo ostendit quod idem est Evangelium suum et Christi; secundo ostendit unde sit quod Evangelium suum sit illuminativum, ibi, *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris.* Dicit ergo primo: Dico, quod manifestatio claritatis Christi, est Evangelium Christi et nostrum. Nostrum quidem, tamquam per nos praedicatum: Christi vero, tamquam in ipso Evangelio praedicati. Et hoc est quod *non praedicamus nosmetipsos*; idest, non commendamus nos, nec ad nos, idest ad laudem vel lucrum nostrum, convertimus praedicationem nostram, sed ad Christum totum referimus, et laudem ejus. 1 Corinth. 1, 23: « Nos au- « tem praedicamus Christum crucifixum. » Psalm. 72, 28: « Ut annuntiem omnes praedicationes tuas (non « meas) in portis filiae Sion. » *Sed Jesum Dominum nostrum*; *nos autem servos vestros per Jesum*; quasi dicat: Jesum praedicamus ut Dominum; nos autem ut servos. Et hujus ratio est, quia principaliter quaerimus laudem Christi, et non nostram. Nam servus est qui est propter utilitatem domini. Et inde est quod minister Ecclesiae, qui non quaerit honorem Dei et utilitatem subditorum, non dicitur verus rector, sed tyrannus. Nam quicumque bene regit, debet esse sicut servus quaerens honorem et utili-

(1) *Al.* et complementum.
(2) *Al.* ut non viderent solem.

tatem subditorum. Gen. 25, 23: « Major serviet minori. » 1 Corinth. 9, 19: « Cum essem liber, omnium vestrum me servum feci. »

Consequenter cum dicit, *Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris*, ostendit unde Evangelium suum habet virtutem illuminativam. Ubi nota ordinem procedendi servatum ab Apostolo, qui talis est. Nos aliquando, scilicet antequam conversi essemus ad Christum, eramus tenebrosi sicut et vos, et alii in quibus non fulget claritas gloriae Christi. Nunc vero, postquam Christus vocavit nos per gratiam suam ad se, tenebrae istae remotae sunt a nobis, et jam fulget in nobis virtus gloriae claritatis Christi: et in tantum refulget in nobis quod non solum illuminamur ad hoc quod videre possimus, sed etiam quod alios illuminemus. Ex spirituali ergo gratia et abundanti refulgentia claritatis gloriae Christi in nos, habet Evangelium nostrum virtutem illuminativam: et hoc est quod dicit: Dico, quod ideo illuminat Evangelium nostrum, *quoniam Deus, qui dixit*, idest praecepto solo fecit, *lucem splendescere*, quod fuit in separatione elementorum, quando chaos tenebrosum illuminavit per lucem quam fecit: Genes. 1, 3: « Dixit, Fiat lux: » Eccl. 24, 6: « Ego feci ut in caelis oriretur lux indeficiens: » iste, inquam, Deus *illuxit in cordibus*, idest in mentibus, *nostris* prius tenebrosis per absentiam luminis gratiae et obscuritatem peccati: Luc. 1, 79: « Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent. » *Illuxit*, inquam, non solum ut nos illuminaremur, sed *ad illuminationem*, idest ut et alios illuminemus. Ephes. 3, 8: « Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec . . . illuminare omnes. » Matth. 5, 14: « Vos estis lux mundi. » *Ad illuminationem*, dico, *scientiae*, idest ut faciamus alios scire. Dico, *Claritas Dei*, idest clarae divinae visionis, *in facie Jesu Christi*. Glossa: « Idest, per Jesum Christum qui est facies Patris, quia sine ipso non cognoscitur Pater. » Sed melius dicitur sic. *Ad illuminationem scientiae claritatis* (1) *Dei*, quae quidem claritas fulget *in facie Christi Jesu*; idest, ut per ipsam gloriam et claritatem cognoscatur Christus Jesus; quasi dicat: In summa ad hoc Deus illuxit nobis ad illuminationem, ut ex hoc Jesus Christus cognoscatur, et praedicetur in (2) gentibus.

(1) Al. *sanctae claritatis*.
(2) *Al. omittitur praepositio* in.

LECTIO III.

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus, ut sublimitas sit virtutis Dei, et non ex vobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; humiliamur, sed non confundimur dejicimur, sed non perimus: semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris.

Supra tractavit de usu ministerii novi testamenti quantum ad bona agenda; hic consequenter tractat de usu ejus quantum ad tolerantiam malorum: et circa hoc duo facit: primo enim ostendit tolerantiam malorum quae patiebantur; secundo vero hoc manifestat, ibi, *Semper enim nos qui vivimus in mortem tradimur*. Circa primum tria facit. Primo ponit causam quare tribulationibus exponuntur a Deo; secundo ostendit quod in istis tribulationibus patienter se habeant, ibi, *In omnibus tribulationem patimur sed non angustiamur*; tertio vero rationem hujus patientiae assignat, ibi, *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes*. Dicit ergo: Deus illuxit mentibus nostris ad illuminationem aliorum, quae quidem lux est maximus thesaurus. Sap. 7, 14: « Infinitus enim thesaurus est hominibus. » Isa. 33, 6: « Divitiae salutis sapientia et scientia. » Istum autem maximum thesaurum non habemus in pretioso loco, sed in re vili et fictili: et ratio hujus est, ut scilicet Deo efficacia ejus tribuatur: et hoc est quod dicit: *Habemus thesaurum istum*, idest lucem illam qua alios illuminamus, *in vasis fictilibus*, idest in corpore fragili et vili. Psalm. 102, 13: « Ipse cognovit figmentum nostrum. » Hier. 18, 6: « Sicut lutum in manu figuli, sic et vos in manu mea, domus Israel. » Isa. 64, 8: « Et nunc, Domine, Pater noster es tu, nos vero lutum. » Ideo habemus in vasis fictilibus, *ut sublimitas*, istius lucis, *sit virtutis Dei*, idest Deo attribuatur, *et non ex nobis* credatur esse. Nam si essemus divites, si potentes, si nobiles secundum carnem; quidquid magnum faceremus, non Deo, sed nobis ipsis attribueretur. Nunc vero quia pauperes et contemptibiles sumus, hujusmodi sublimitas Deo, et non nobis attribuitur. Et ideo vult nos Deus contemptui haberi et tribulationibus exponi. Deut. 32, 27: « Ne dicerent: Manus nostra excelsa, et non Dominus fecit haec omnia: » et 1 Corinth. 1, 29: « Ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. » Sap. 12, 8: « Misisti antecessores tuos (1), » ne dicerent etc.

Consequenter cum dicit, *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur*, ostendit eorum patientiam in his quae patiuntur: et circa hoc duo facit. Primo ostendit mala quae patiuntur in generali; secundo enumerat ea in speciali, ibi, *Aporiamur sed non destituimur*. Dicit ergo: Vere habemus hunc thesaurum in vasis fictilibus: quia *in omnibus tribulationem patimur*; quasi dicat: Nullus modus tribulandi deest nobis. Act. 14, 21: « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » Nec mirum, quia, ut dicitur Luc. ult. 26, « oportuit Christum pati, et sic intrare in gloriam suam. » Et licet sic tribulemur, non tamen angustiamur. Et loquitur ad similitudinem viatoris, qui quando non patet ei via qua exeat de aliquo arcto loco, angustiatur; quasi dicat: Homines qui solum in mundo confidunt, angustiantur, si undique a mundo tribulantur, quia non patet eis via remedii, cum non sperent nisi de mundo. Sed nos, licet tribulemur in mundo, quia tamen confidimus

(1) *Ibi*: « Misisti antecessores exercitus tui vespas, ut illos paulatim exterminarent. »

de Deo et speramus in Christo, patet nobis via evasionis et auxilii a Deo, et ideo non angustiamur.

Consequenter cum dicit, *Aporiamur sed non destituimur*, enumerat tribulationes in speciali. Sunt autem quatuor in quibus homines consueverunt tribulari; et in istis tribulati sunt Apostoli, scilicet in rebus exterioribus, in inquietudine status, in laesione famae, et in afflictione proprii corporis. Quantum ergo ad primum dicit: *Aporiamur*, idest depauperamur: aporos enim graece, latine dicitur pauper; quasi dicat: Adeo pauperes sumus ut necessaria desint. 1 Corinth. 14, 11: « Usque in hanc « horam esurimus et sitimus. » *Sed non destituimur* a Deo, qui est thesaurus noster. Divitiae enim non quaeruntur propter se, sed propter sufficientiam vitae. Unde homines qui sine Dei auxilio et spe sunt, si careant divitiis, destituuntur; sed qui solum de Deo confidunt et sperant, quantumcumque aporiantur, non destituuntur. Infra 6, 10: *Tamquam nihil habentes et omnia possidentes*. Sed nec sufficit; immo cum hoc inquietamur: *Persecutionem patimur*, scilicet de loco ad locum. Matth. 10, 23: « Persequentur vos: » *sed non derelinquimur* a Deo quin praebeat auxilium. Hebr. ult. 5: « Non te « deseram neque derelinquam. » Psalm. 9, 11: « Sperent in te qui noverunt te, quoniam non de- « reliquisti quaerentes te, Domine » Sed et cum hoc laedimur in fama, quia *humiliamur*, idest contemnimur, et pro nihilo reputamur. Joan. 16, 2: « Ve- « nit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur « obsequium se praestare Deo. » Luc. 6, 22: « Beati eritis cum vos oderint homines. » Sed quia quando quis contemnitur, et causa contemptus subest, ille qui contemnitur, consuevit confundi; quando vero causa non subest, non confunditur; et istis non suberat causa contemptus: ideo dicit: *Non confundimur;* quasi dicat: Quia non subest causa non curamus. Psal. 30, 2: « In te Domine spe- « ravi, non confundar in aeternum. » Sed quasi haec pauca sint, addit ad tribulationis exaggerationem dicens: *Dejicimur* ad mortis pericula; *sed non perimus*, idest a bono non cessamus: vel *non perimus*, quia Deus sustentat nos. Job 11, 17: « Cum « te consumptum putaveris, orieris ut lucifer. » 1 Corinth. 4, 13: « Tamquam purgamenta hujus « mundi facti sumus. » Psalm. 43, 22: « Aestimati « sumus sicut oves occisionis. »

Consequenter cum dicit, *Semper mortificationem Jesu Christi in corpore nostro circumferentes*, subdit rationem hujus patientiae. Circa quod sciendum est, quod in Christo talis fuit processus. Nam a principio suae conceptionis carnem habens passibilem, et passus et mortuus fuit; sed tamen interius vivebat spirituali vita. Post resurrectionem vero illa spiritualis et gloriosa vita usque ad corpus derivata est, et factum est ipsum corpus gloriosum et immortale: quia « Christus resurgens ex mortuis, « jam non moritur, mors illi ultra non domina- « bitur: » Rom. 6, 9. Unde ex hoc accipitur duplex status in corpore Christi; scilicet mortis et gloriae. Et ideo dicit, quod ideo pericula mortis et passiones patienter sustinemus, ut perveniamus ad gloriosam vitam: et hoc est quod dicit: Ita sustinemus *semper*, idest in omnibus et ubique, *mortificationem Jesu* (1), idest propter Jesum, vel ad similitudinem mortis Jesu. Galat. ult. 17: « Stig- « mata Domini Jesu in corpore meo porto. » Quia propter veritatem passi sumus, sicut et Jesus. *In corpore nostro*, non solum in mente. Psalm. 43, 22: « Propter te mortificamur tota die. » *Ut vita Jesu*, idest vita gratiae, quam Jesus dat, vel vita gloriae, ad quam Jesus per passiones pervenit. Luc. 24, 26: « Nonne oportuit Christum pati, et ita « intrare in gloriam? » *manifestetur* (2); idest manifeste appareat etiam inimicis. Dicit ergo: *Manifestetur*, in futura scilicet resurrectione, vel etiam nunc, vita gloriae, *in corporibus nostris*, non solum in animabus. Jud. 7, fractis lagunculis apparuerunt lucernae. Et idcirco dicit Ambrosius: « Non time- « bat mori propter resurrectionem promissam. » *Circumferentes*, idest ubique portantes et sustinentes; quia quocumque eamus, patimur, et non cedimus. Et hoc ideo, *ut vita Jesu*, quae latet nunc in corde nostro, *in corporibus nostris manifestetur*, quando scilicet « reformabit corpus humilitatis no- « strae configuratum corpori claritatis suae. » Phil. 3, 21. Coloss. 3, 3: « Mortui estis, et vita vestra « abscondita est cum Christo in Deo. Cum Chri- « stus apparuerit vita vestra, tunc et vos appare- « bitis cum ipso in gloria. » 2 Timoth. 2, 11: « Si « commortui sumus, et convivemus. »

(1) *Al.* deest *Jesu.*
(2) *Al.* omittitur hic et infra *manifestetur.*

LECTIO IV.

Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum; ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis. Habentes autem eumdem spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod locutus sum: et nos credimus, propter quod et loquimur; scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit, et constituet vobiscum. Omnia enim propter vos, ut gratia abundans per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei.

Posita patientia Apostolorum in malis, et causa patientiae ostensa, hic Apostolus consequenter manifestat ea: et primo manifestat id quod dixit de spe gloriae; secundo vero id quod dixit de sua patientia (1), ibi, *Propter quod non deficimus*. Circa primum duo facit. Primo manifestat spem gloriae quam habet; secundo ostendit unde haec spes sibi proveniat, ibi, *Habentes autem eumdem spiritum fidei . . . . . et nos credimus*. Circa primum tria facit. Primo ostendit quomodo mortificationem Jesu in corpore suo portet; secundo vero manifestat quomodo portet vitam Jesu, ibi, *Ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali*; tertio manifestat quid ex hoc sibi et aliis proveniat, ibi, *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis*. Dicit ergo primo: Dico, quod portamus mortificationem in corporibus nostris: non quod moriamur, sed quia nos *qui vivimus* corporali vita vel virtutibus, semper *tradimur in mortem*, vel in pericula mortis; et hoc quidem *propter Jesum*. Psalm. 43,

(1) *Al.* sapientia.

22: « Aestimati sumus sicut oves occisionis. » Qualiter autem vitam Jesu portemus in corpore exponit subdens: Ita scilicet *ut vita Jesu*, immortalis et impassibilis, *manifestetur in carne nostra*, nunc *mortali*; ita ut caro nostra mortalis recipiat immortalitatem in resurrectione. 1 Corinth. 15, 53: « Oportet autem mortale hoc induere immortali- « tatem. » Sed ex hoc quid proveniat, subdit dicens: *Ergo mors operatur*, idest exercet dominium suum, *in nos: vita autem*, scilicet praesens, operatur *in vobis*, quia estis in prosperitate, juxta illud 1 Corinth. 4, 10: « Nos stulti propter Christum, « vos autem prudentes in Christo; nos infirmi, vos « autem fortes. » Et mors operatur (1) in nobis magnum bonum, scilicet consecutionem vitae spiritualis (2): Psalm. 115, 15: « Pretiosa est in con- « spectu Domini mors sanctorum ejus: » sed vita terrena quam amatis, operatur in vobis magnum malum, scilicet mortem aeternam. Proverb. 10, 16: « Opus justi ad vitam; fructus autem impii « ad peccatum. » Joan. 12, 25: « Qui amat ani- « mam suam in hoc mundo, perdet eam. » Vel aliter. Duo fuerunt in Christo: mors corporalis, et vita spiritualis. Dicit itaque: *Ergo mors in nobis operatur*: quasi dicat: In nobis non solum vita spiritualis operatur, inquantum imitamur spiritualiter; sed etiam *mors operatur*; idest, propter spem resurrectionis, et propter amorem Christi, vestigia mortis Christi in nobis apparent, inquantum passionibus mortis exponimur. Psalm. 43, 22: « Pro- « pter te mortificamur tota die. » Sed in vobis operatur solum vita Christi, per quam vitam (3) fides plantatur in vobis et vita spiritualis.

Unde autem proveniat Apostolo haec spes certitudinis, subdit dicens: *Habentes autem eumdem spiritum fidei . . . et nos credimus:* et circa hoc duo facit. Primo ponit causam certitudinis; secundo concludit ipsam certitudinem, ibi, *Scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit.* Causa autem hujus certitudinis est Spiritus infundens fidem in cordibus eorum: unde primo ponit causam hanc; secundo vero manifestat eam per exemplum, ibi, *Sicut scriptum est etc.* Dicit ergo: Ex hoc speramus et non deficimus, quia sumus *habentes eumdem spiritum fidei* quem antiqui habuerunt: quia licet tempora mutata sint, spiritus tamen et fides non est mutata: nisi quod illi credebant Christum venturum et passurum, nos autem credimus ipsum venisse et passum fuisse. Et hic Spiritus est Spiritus sanctus, qui est Spiritus fidei. 1 Corinth. 2, 11: « Haec autem omnia « operatur unus atque idem Spiritus, dividens sin- « gulis prout vult. » Et ibidem: « Alteri fides in « eodem Spiritu. » *Hunc ergo Spiritum habentes* quem antiqui habuerunt, facimus eadem quae illi, et credimus. Illi autem quid fecerunt, dicit Psalm. 120, 1: *Credidi*, scilicet Deo et perfecte; et hoc omnes antiqui fecerunt: Hebr. 11, 39: « Hi omnes testimonio « fidei probati, non acceperunt repromissiones: »*propter quod*, scilicet credidi, *locutus sum*, idest confessus sum fidem. Roman. 10, 10: « Corde credi- « tur ad justitiam, ore autem confessio fit ad sa- « lutem. » Quod etiam nos facimus, quia propter hoc quod credimus, loquimur et confitemur fidem, et praedicamus. Act. 4, 20: « Non enim possumus « quae vidimus et audivimus non loqui. » Spiritus ergo sanctus est causa hujus certitudinis. Ultimo ergo concludit conclusionem intentam, scilicet ipsam certitudinem: et primo de salute propria; secundo de salute aliorum, ibi, *Et constituet vobiscum.* Dicit ergo, *Scientes*, idest certam scientiam habentes, *quoniam qui suscitavit Jesum*, idest Deus Pater, vel tota Trinitas, *et nos cum Jesu suscitabit*, ut scilicet sumamus eamdem gloriam cum Jesu: quia cum simus membra ejus, debemus esse cum capite, Joan. 12, 26: « Volo, « Pater, ut ubi ego sum, illic sic et minister « meus. » Roman. 8, 11: « Qui suscitavit Dominum « Jesum a mortuis, suscitabit et mortalia corpora « vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in « vobis. » Et non solum sum certus de salute nostra, sed etiam de vestra: quia *constituet* nos *vobiscum;* idest, simul erimus: quia sicut nos sumus membra Christi, ita et vos per nos. 1 Thessal. 4, 16: « Et sic semper cum Domino erimus. » Matth. 24, 28: « Ubicumque fuerit corpus, illic congre- « gabuntur et aquilae. » Et ideo dicit, *Vobiscum*, ut animet eos ad bonum, inquantum ostendit eos non esse inferiores, sed pares. Et bene hoc possum certe dicere, quia omnia sunt propter utilitatem vestram. Nam omnia quae sustinemus, omnes gratiae quas recipimus a Deo, sunt *propter vos*, scilicet instruendos nostro exemplo; et hoc ideo, *ut gratia abundans* a nobis in vos *abundet per multos in gratiarum actione* (6) *in gloriam Dei*; idest, multi agant gratiam Deo super beneficio tanto. Ephes. 5, 20: « Gratias agentes Deo et Patri semper pro « omnibus. »

(1) *Al.* ut mors operetur.
(2) *Al.* *omittitur haec Psalmorum sententia.*
(3) *Al.* *deest* vitam.

(1) *Al.* omittitur *in gratiarum actione.*

LECTIO V.

Propter quod non deficimus; sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem. Id enim quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis: non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur: quae enim videntur, temporalia sunt; quae autem non videntur, aeterna sunt.

Posita patientia quam Apostoli habebant in tribulationibus, et praemio quod expectabant manifestato, hic consequenter agit de patientiae causa, et patientiae modo seu ratione: et circa hoc tria facit: primo enim insinuat sanctorum patientiam; secundo patientiae causam, ibi, *Sed licet is* (1) *qui foris est homo noster corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem;* tertio patientiae remunerationem, ibi: *Id enim quod in praesenti est momentaneum . . . aeternum gloriae pondus operatur in nobis.* Circa

(1) Al. *non contemplantibus nobis etc.*

primum intendit ostendere quod sanctorum patientia est invincibilis: et hoc est quod dicit: *Propter quod*, scilicet quia sumus scientes quod suscitavit Jesum a mortuis, et suscitabit nos, et constituet vobiscum, ideo *non deficimus*, scilicet in tribulationibus; idest, non deducimur ad hoc quod non possimus propter Christum amplius ferre et sustinere. Nam deficere idem est quod ferre non posse. Ilier. 20, 9: « Defeci, ferre non sustinui (1). » Causa autem quare non deficimus, est, quia licet quantum ad aliquid deficiamus. scilicet quantum ad exteriorem hominem; tamen quantum ad aliquid semper renovamur, scilicet quantum ad interiorem hominem: et hoc est quod dicit: *Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem.*

Ubi sciendum est, quod occasione istorum verborum haereticus, Tertullianus nomine, dicit, quod anima rationalis, quae est in hominis corpore, habet corpoream figuram et membra corporea, sicut et corpus habet: et hoc dicitur homo interior. Quod quidem falsum est. Unde ad intellectum hujus verbi, sciendum est, quod etiam secundum Philosophum in Ethic., et secundum consuetudinem loquendi, unumquodque dicitur esse illud quod est principalius in ipso; puta, quia in civitate principalius est potestas et concilium, id quod facit potestas et concilium, dicitur tota civitas facere. Principalius autem in homine potest aliquid judicari et secundum veritatem et secundum apparentiam. Secundum veritatem quidem principalius in homine est ipsa mens: unde secundum judicium spiritualium virorum, mens dicitur homo interior: secundum apparentiam vero principalius in homine est corpus exterius cum sensibus suis: unde secundum judicium illorum qui tantum corporalia et sensibilia considerant, et terrena sapiunt, quorum Deus venter est, corpus cum sensibus dicitur homo exterior. Et ideo secundum hunc modum loquitur hic Apostolus, dicens: *Licet homo noster*, scilicet corpus cum natura sensitiva, *corrumpatur*, in tribulationibus, jejuniis, et abstinentiis, et vigiliis: Rom. 6, 6: « Vetus homo noster simul crucifixus est: » Habac. 3, 16: « Ingrediatur putredo in ossibus meis, et « subter me scateat: » *tamen is* homo *qui intus est*, scilicet mens seu ratio munita spe futuri praemii, et firmata munimine fidei, *renovatur*. Quod sic intelligendum est. Vetustas enim est via ad corruptionem: Hebr. 8, 13: « Quod antiquatur et se« nescit, prope interitum est. » Natura autem humana fuit in integritate condita: et si in illa integritate permansisset, semper esset nova: sed per peccatum incepit corrumpi: quo fit quod quidquid consecutum est, sicut ignorantia, difficultas ad bonum, et pronitas ad malum, poenalitas, et alia hujusmodi, totum pertinet ad vetustatem. Cum ergo natura humana hujusmodi peccatum sequentia deponit, tunc dicitur renovari. Quae quidem depositio hic incipit in sanctis, sed perfecte consummabitur in patria. Hic enim deponitur vetustas culpae: nam spiritus deponit vetustatem peccati, et subjicitur novitati justitiae: hic intellectus deponit errores, et assumit novitatem veritatis; et secundum hoc *is qui intus est* homo, scilicet anima, *renovatur*. Ephes. 4, 23: » Renovamini spiritu mentis vestrae. » Sed in patria tolletur etiam vetustas poenae: unde ibi erit consummata renovatio. Psalm. 102, 5 « Renovabitur ut aquilae juventus tua. « Sed quia sancti quotidie proficiunt in puritate conscientiae et in cognitione divinorum, ideo dicit, *De die in diem*. Psalm. 83, 7: « Ascensiones in corde suo « disposuit. » Sic ergo patientia est invincibilis, quia renovatur de die in diem.

(1) Ibi *non sustinens.*

Tertium principale, scilicet hujus patientiae causa, est recogitatio praemii, quae est efficacissima: quia secundum Gregorium, recogitatio praemii diminuit vim flagelli; et hoc est quod dicit: *Id enim quod in presenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*; quasi dicat: Nihil sunt tribulationes quas hic patimur, si respiciatur ad gloriam quam ex eis consequimur. Unde comparat statum sanctorum qui sunt in vita ista, ad statum eorum qui sunt in patria: et ponit quinque in utroque statu correspondentia sibi invicem. Nam primo status istius vitae in sanctis est status quantum in se est, parvus, et quasi imperceptibilis: unde dicit, *Id*, idest minimum. Isa. 54, 7: « Ad pun« ctum, in modico dereliqui te. » Item transitorium: unde dicit, *In praesenti*, idest in vita ista, quae est in afflictionibus et aerumnis. Job 7, 1: « Militia est vita hominis super terram. » Item temporis brevitas: unde dicit, *Momentaneum*. Isa. 54: « In momento indignationis ab« scondi faciem meam parumper a te. » Nam totum tempus hujus vitae comparatum ad aeternitatem, non est nisi momentaneum (1). Item est levis: unde dicit, *Leve*. Nam licet supra 1, 8, dicatur, *Gravati sumus supra modum*, quia scilicet grave est corpori, tamen spiritui caritate ferventi levissimum est. Augustinus. » Omnia gravia et im« mania, facilia et prope nulla facit amor. » Item est poenosus; et ideo dicit, *Tribulationis*. Mich. 7, 9: « Iram Domini portabo quoniam peccavi ei. » Sed quantum ad statum beatitudinis ponit quinque: quia contra hoc quod dicit *id* ponit *supra modum*, idest supra mensuram. (2) Rom. 8, 18: « Existimo quod non sunt condignae passiones « hujus temporis ad futuram gloriam. »

Sed contra. Matth. 16, 27: « Reddet unicuique ju« xta opera sua. » Non ergo supra mensuram. Respondeo: Dicendum est quod ly *juxta* (3) non designat aequalitatem quantitatis, ut scilicet quantum quis meruit, tantum praemietur; sed designat aequalitatem proportionis, ut scilicet qui plus meruit, plus praemii accipiat.

Item contra id quod dicit, *In praesenti*, ponit, *In sublimitate*, idest in statu sublimi absque perturbatione. Isa. 58, 14: « Sustollam te super alti« tudinem nubium. » Contra id quod dicit *momentaneum*, ponit *aeternum*. Isa. 35, 10: « Laetitia « sempiterna super capita eorum. » Contra id quod dicit *leve*, ponit *pondus*. Et dicit *pondus*, propter duo. Pondus enim inclinat, et trahit ad motum suum quae subsunt sibi. Sic gloria aeterna erit tanta quod totum hominem faciet gloriosum, et in anima et in corpore: nihil erit in homine quod non sequatur impetum gloriae. Vel dicitur *pondus* propter pretiositatem. Nam pretiosa solum ponderari consueverunt. Contra hoc quod dicit *tribulationis*, ponit *gloriae*. Vel hoc quod dicit *gloriae*, potest

(1) *Al.* nisi sicut momentum.
(2) *Al* *omittitur sequens Apostoli sententia.*
(3) *Al. sed.*

esse commune ad alia quatuor quae de statu patriae dicuntur; hoc vero quod dicit *tribulationis*, ad quatuor quae de statu praesentis vitae dicta sunt. *Operatur*, supra id scilicet quod tribulationes patimur: nam haec sunt causa et meritum quare Deus istam gloriam nobis conferat. Est ergo sanctorum patientia invincibilis, eorum remuneratio ineffabilis, sed remunerationis eorum recompensatio recta et delectabilis: unde dicit: *Non contemplantibus nobis quae videntur, sed quae non videntur*; quasi dicat: Licet haec quae speramus sint futura, et interim corpus nostrum corrumpatur; nihilominus tamen renovamur, quia non attendimus ad ista temporalia, sed ad caelestia: et hoc est quod dicit: *Operatur in nobis pondus gloriae*: nobis, dico, *non contemplantibus*, idest non attendentibus ad *ea quae videntur*, idest ad terrena, sed ad ea *quae non videntur*, scilicet caelestia. Philip. 3, 13: « Quae retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora, extendens meipsum. » 1 Corinth 2, 9: « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum. » Et quare caelestia contemplamur? Quia ea *quae videntur*, idest terrena, *sunt temporalia* et transitoria; ea autem *quae non videntur*, scilicet caelestia, *sunt aeterna*. Isa. 51, 6: « Salus autem mea in sempiternum erit. »

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Scimus autem quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod aedificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, sed aeternam in caelis. Nam, et in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de caelo est, superindui cupientes; si tamen vestiti, et non nudi inveniamur. Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati, eo quod nolumus expoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita.

Postquam Apostolus commendavit ministerium (1) novi testamenti et quantum ad dignitatem et quantum ad usum; consequenter hic commendat illud quantum ad praemium; licet de praemio quantum ad aliquid aliqualiter et incomplete supra tractavit; hic tamen de hoc complete tractat: circa quod tria facit: primo enim agit de praemio; secundo vero de praeparatione et praemii susceptione, ibi, *Et ideo contendimus, sive absentes, sive praesentes, placere illi*; tertio vero de causa utriusque, scilicet praeparationis et praemii quod expectatur, ibi, *Omnia autem ex Deo qui nos reconciliavit sibi per Christum.* Circa primum duo facit. Primo ponit praemium quod expectatur; secundo exprimit desiderium praemii expectati, ibi, *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quae de caelo est superindui cupientes.* Sed quia praemium quod expectatur est inaestimabile, scilicet gloriae caelestis; ideo dicit: *Scimus quoniam etc.*, quasi dicat, secundum Glossam: Vere operatur in nobis pondus gloriae, quia in corporibus erit haec gloria, non tantum in animabus: *enim*, idest quia, *scimus*, idest certi sumus, quia jam habemus in spe, *quoniam si terrestris domus nostra*, idest corpus. Homo enim, ut dictum est, dicitur mens, cum sit principalius in homine: quae quidem mens se habet ad corpus, sicut homo ad domum: sicut enim destructa domo non destruitur homo eam inhabitans, sed manet; sic destructo corpore, non destruitur mens, seu anima rationalis, sed manet. Corpus ergo terrestre dicitur *domus habitationis*, idest in qua habitamus. Job 4, 19: « Qui habitant domos luteas, et terrenum habent fundamentum, consumentur velut a tinea. » *Dissolvatur*, idest destruatur. *Scimus*, inquam, *quod habemus aedificationem*, idest aedificium, *ex Deo*, idest paratum a Deo. Aedificium dico *domum non manufactam*, idest non opere hominis, nec opere naturae; sed corpus incorruptibile, quod assumemus: quod quidem non est manufactum, quia incorruptibilitas in corporibus nostris provenit solum ex operatione divina. Philip. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae. » *Domum aeternam*, idest domum ab aeterno nobis (1) praeparatam. Isa. 33, 20: « Tabernaculum quod nequaquam destruetur in caelis. » Matth. 5, 12: « Merces vestra copiosa est in caelis. » Hanc autem commutationem, ut scilicet pro terrestri domo habeant caelestem, desiderabat Job, dicens 14, 14: « Cunctis diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. »

Expositio est secundum Glossam; sed tamen non est secundum intellectum apostolicum, nec praecedentibus nec sequentibus concordat. Nam ipse cum habeat unam materiam continuam, de qua loquitur, non interponit aliam. Et ideo videamus quid intendat Apostolus. Sciendum est autem, quod Apostolus vult hic ostendere quod sancti rationabiliter sustinent tribulationes ex quibus vita praesens corrumpitur, quia ex hoc statim perveniunt ad gloriam, non ad gloriosum corpus, ut dicitur in Glossa. Et ideo dicit: Ideo sustinuimus, *enim*, idest quia, *scimus*, idest pro certo habemus, *quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis*, idest corpus, *dissolvatur*, idest corrumpatur per mortem, *habemus* statim, non in spe, sed in re, meliorem domum, scilicet *aedificationem, domum non manufactam*, idest gloriam caelestem, non corpus gloriosum. De hac autem domo dicitur Joan. 14, 2: « In domo Patris mei mansiones multae sunt. » Quae qui-

(1) *Al.* mysterium.

(1) *Al. omittitur* nobis.

dem est ex Deo non manufacta, quia gloria aeterna est ipse Deus. Psal. 30, 3: « Esto mihi in Deum « protectorem et in domum refugii. » *Et aeternam*: ad litteram, quia ipse Deus aeternus. *In caelis*, idest in excelsis: quia statim corrupto corpore, anima sancta consequitur hanc gloriam, non in spe, sed in re (1). Nam et antequam corpus dissolvatur, habemus hanc domum in spe.

Sic ergo praemium sanctorum est admirabile et desiderabile, quia gloria caelestis est: ideo consequenter subjungit desiderium sanctorum ad ipsum praemium, dicens: *Nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de caelo est, superindui cupientes.* Ubi tria facit. Primo exprimit desiderium gratiae ad praemium ipsum; secundo ostendit quod desiderium gratiae retardatur ex desiderio naturae, ibi, *Nam et qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus gravati;* tertio ostendit quod desiderium gratiae vincit desiderium naturae, ibi, *Audentes igitur* (2) *semper, et scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Sed desiderium gratiae est cum fervore (3): *nam in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quae de caelo est, superindui cupientes;* quasi dicat: Haec est vera probatio quod habemus domum non manufactam: quia si desiderium naturae non est frustra, multo minus desiderium gratiae frustra est. Cum igitur nos habeamus ferventissimum desiderium gratiae de gloria caelesti, impossibile est quod sit frustra: et hoc est quod dicit: *Ingemiscimus*, idest ingemendo desideramus, *in hoc*, scilicet animae desiderio, retardati. Psal. 119, 5: « Heu mihi, quia incolatus « meus prolongatus est. » *In hoc* inquam, quod *cupientes sumus*, idest cupimus, *superindui habitationem nostram*, idest fruitionem gloriae, *quae de caelo est*, idest caelestis; quae dicitur habitatio, quia in ipsa gloria sancti habitant sicut in suo consolatorio. Matth. 25, 21: « Intra in gaudium « Domini tui. » Per hoc quod dicit *Superindui* dat intelligere quod illa domus caelestis de qua supra dixerat, non est aliquid ab homine separatum, sed aliquid homini inhaerens. Non enim dicitur homo induere domum, sed vestimentum; domum autem dicitur aliquis inhabitare. Haec ergo duo conjungit, dicens: *Superindui habitationem*: per quod ostendit quod illud desiderium est aliquid inhaerens, quia induitur; et aliquid continens et excedens, quia inhabitatur. Sed quia non simpliciter dixit, Indui, sed *superindui*, rationem sui dicti subdit, dicens: *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur;* quasi dicat: Si anima indueretur habitatione caelesti, quod non exueretur habitatione terrena, idest non corrumperetur corpus nostrum per mortem, caelestis (1) adeptio illius habitationis esset superinduitio. Sed quia oportet quod evacuetur habitatione terrena ad hoc quod induatur caelesti, non potest dici superinduitio, sed induitio simplex: et ideo dicit: *Si tamen vestiti, et non nudi inveniamur*, quasi dicat: Superindueremur quidem, si inveniremur induti, et non nudi. Nudus enim non dicitur superindui, sed indui tantum. Glossa vero aliter exponit de vestimento spirituali, dicens: « Cupimus superindui, quod utique fiet, tamen hac « conditione, si nos *inveniamur vestiti*, scilicet vir- « tutibus. » De istis vestibus dicitur Coloss. 3, 12: « Induite vos, sicut electi Dei, sancti et dilecti, « viscera misericordiae, benignitatem, humilita- « tem, modestiam, patientiam. » Quasi dicat: Nullus ad illam gloriam perveniet, nisi habeat virtutes. Quae quidem expositio non videtur concordare intentioni Apostoli. Sic ergo desiderium gratiae fervet ad praemium, sed tamen retardatur a desiderio naturae; quod ostendit cum dicit: *Nam dum sumus in tabernaculo isto, ingemiscimus gravati.* Ubi primo ponit conditionem desiderii naturalis; secundo ostendit quod etiam hic status desideri naturalis est a Deo, ibi, *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus.* Conditio autem desiderii est naturalis, retardans desiderium gratiae: quia vellemus inveniri vestiti, et non nudi; idest, ita vellemus quod anima perveniret ad gloriam, quod corpus non corrumperetur per mortem. Cujus ratio est, quia naturale desiderium inest animae, esse unitam corpori; alias mors non esset poenalis: et hoc est quod dicit: *Nam nos qui sumus in hoc tabernaculo;* idest qui habitamus in isto mortali corpore: 2 Petr. 1, 14: « Scio quod velox sit « depositio tabernaculi mei; » *ingemiscimus;* idest, intus in corde, non solum extra in voce gemimus: Isa. 59, 11: « Ut columbae meditantes gememus: » quia durum est cogitare mortem; et tamen *gravati*; quasi aliquo existente contra desiderium nostrum, eo quod non possumus pervenire ad gloriam, nisi deponamus corpus; quod est ita contra naturale desiderium, ut dicat Augustinus quod nec ipsa senectus a Petro timorem mortis auferre potuit. Et ideo dicit: *Eo quod nolumus spoliari*, scilicet tabernaculo terreno, *sed supervestiri*, gloria supercaelesti; vel secundum Glossam, corpore glorioso. Sed quia posset videri indecens quod corpus ex una parte esset corruptibile ex sui natura, si non fuisset ante dissolutum, et ex parte gloriae esset gloriosum: subdit modum quomodo fieri vellet, dicens: *Ut absorbeatur quod mortale est a vita;* quasi dicat: Non sic supervestiri volumus quod corpus remaneat mortale, sed ita quod gloria auferat ex toto corruptionem corpori absque corporali dissolutione; et ideo dicit: *Absorbeatur quod mortale est*, idest ipsa corruptio corporis, *a vita*, scilicet gloriae. 1 Corinth. 15, 54: « Absorpta est mors in victoria. »

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad illa verba*, Sic ergo.
(2) Al. *adverte igitur etc.*
(3) *Al.* cum furore.

(1) *Al.* sed caelestis.

LECTIO II.

Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit nobis pignus Spiritus. Audentes igitur semper, et scientes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, et non per speciem): audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum. Et ideo contendimus, sive absentes, sive praesentes, placere illi. Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum.

Hic ostendit auctorem supernaturalis desiderii de habitatione caelesti. Causa enim naturalis desiderii quod nolumus expoliari, est quia scilicet anima naturaliter unitur corpori et e converso. Sed hoc quod caelestem inhabitationem superindui cupiamus, non est ex natura, sed ex Deo; et ideo dicit: *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus;* quasi dicat: Volumus superinduere caelestem habitationem, ita tamen quod non spoliemur terrena: et tamen hoc ipsum quod volumus sic supervestiri, efficit in nobis Deus. Philip. 2, 13: « Deus est qui « operatur in nobis et velle et perficere, pro bona « voluntate. » Cujus ratio est, quia quamlibet naturam consequitur appetitus conveniens fini suae naturae: sicut grave naturaliter tendit deorsum, et appetit ibi quiescere. Si autem sit appetitus alicujus rei supra naturam suam, illa res non movetur ad illum finem naturaliter, sed ab alio quod est supra naturam suam. Constat autem quod perfrui caelesti gloria, et videre Deum per essentiam, licet sit rationalis creaturae; est tamen supra naturam ipsius. Non ergo movetur rationalis creatura ad hoc desiderandum a natura, sed ab ipso Deo, qui in hoc ipsum efficit nos.

Sed quomodo hoc efficit, subdit dicens: *Qui dedit nobis pignus Spiritus.* Circa quod sciendum est, quod Deus efficit in nobis naturalia desideria, et supernaturalia. Naturalia quidem, quanto dat nobis spiritum naturalem convenientem naturae humanae: Genes. 2, 7: « Inspiravit in faciem ejus spiraculum vi« tae: » supernaturalia vero dat, quando infundit in nobis supernaturalem spiritum, scilicet Spiritum sanctum: ed ideo dicit, *Dedit nobis pignus Spiritus,* idest Spiritum sanctum causantem in nobis certitudinem hujus rei, qua desideramus impleri. Ephes. 1, 13: « Signati estis Spiritu promissionis sancto, « qui est pignus hereditatis nostrae. » Dicit autem *pignus,* quia pignus debet tantum valere quantum valet res pro qua ponitur; sed in hoc differt a re pro qua ponitur, quia pleniori jure possidetur res quando jam habetur quam pignus: quia res possidetur ut quid suum, pignus vero servatur et tenetur, quasi pro certitudine rei habendae. Ita est de Spiritu sancto: quia Spiritus sanctus tantum valet quantum gloria caelestis; sed differt in modo habendi: quia nunc habemus eum quasi ad certitudinem consequendi illam gloriam; in patria vero habebimus ut rem jam a nobis possessam: tunc enim habebimus perfecte, modo imperfecte (1). Sic ergo retardatur desiderium gratiae a desiderio naturae. Sed numquid impeditur? Non; sed desiderium gratiae vincit: et hoc est quod dicit: *Audentes igitur semper,* et *scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino*; quasi dicat: Duo desideria sunt in sanctis: unum quo desiderant caelestem habitationem; aliud quo nolunt expoliari. Et si haec essent compossibilia; non essent contraria, et unum non retardaretur ab alio. Sed Apostolus ostendit ea esse incompossibilia, et quod oportet quod unum vincat alterum. Unde circa hoc tria facit: primo enim ostendit incompossibilitatem dictorum desideriorum; secundo interponit quamdam probationem, ibi, *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem;* tertio ostendit quid horum vincat, ibi, *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore.* Incompossibilitatem ostendit cum dicit: *Audentes igitur semper, et scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Audere, proprie est immiscere se in pericula mortis, et non cedere propter timorem. Licet autem sancti naturaliter timeant mortem, tamen audent ad pericula mortis: et non cedunt timore mortis. Proverb. 28, 1: « Justus qua« si leo confidens. » 2 Eccl. 48, 13: « In diebus suis « non pertimuit principem. » *Et scientes,* scilicet sumus hoc, quod confirmat in nobis audaciam, ut pro Christo mori non timeamus; *quoniam dum sumus in hoc corpore* mortali, *peregrinamur,* idest elongamur, *a Deo.* Psal. 119, 5: « Heu mihi, quia « incolatus meus prolongatus est. » Peregrinamur, inquam, quia sumus extra patriam nostram, quae Deus est: alias non diceremur peregrinari ab eo. Et hoc non est ex natura nostra, sed ex ejus gratia. Quod autem peregrinamur a Domino, probat cum dicit: *Per fidem enim ambulamus,* idest procedimus in vita ista per fidem, *et non per speciem,* idest non per perfectam visionem. Fidei enim verbum est sicut lucerna a qua illuminatur ad ambulandum in vita ista. Psalm. 118, 105: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, « et lumen semitis meis. » In patria autem non erit hujusmodi, lucerna, quia « ipsa claritas Dei (idest « ipse Deus) illuminabit illam: » Apoc. 21, 23. Et ideo tunc per speciem, idest per essentiam, videbimus eum. Dicit autem: *Per fidem ambulamus:* quia fides est de non visis. « Est enim fides sub« stantia sperandarum rerum, argumentum non « apparentium: » Hebr. 11, 1. Quamdiu autem anima corpori mortali unitur, non videt Deum per essentiam. Exod. 33, 20: « Non videbit me homo, « et vivet. » Unde inquantum assentimus, credendo his quae non videmus, dicimur ambulare per fidem, et non per speciem. Sic ergo patet duorum desideriorum incompossibilitas; quia non possumus cum hoc corpore superindui caelestem habitationem; et probatio hujus, quia per fidem ambulamus.

Sequitur consequenter victoria unius desiderii de duobus, scilicet desiderii gratiae, cum dicit: *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus magis peregrinari a corpore:* et debet resumi: *Scientes* supra positum, quia littera suspensiva est, ut dicatur sic. Hoc, inquam, *scientes, quia dum sumus in hoc corpore peregrinamur a Domino . . . audemus, et bonam voluntatem habemus.* Duo dicit: quorum unum importat repugnantiam quam habet in volendo, quae fit per timorem mortis. Ubi enim non est timor, non est audacia. Nam ex appetitu naturae surgit timor mortis: ex appetitu gratiae surgit audacia: ideo dicit, *Audemus.* Aliud importat imperfectionem animi in desiderando: quia nisi bene desideraretur, non vinceretur timor mortis, cum sit valde naturalis. Et ideo non solum oportet audere, sed bonam voluntatem habere, idest cum gaudio velle. Licet enim secundum Philosophum in actu fortitudinis non requiratur gaudium ad perfectionem virtutis, sicut in aliis virtutibus, sed solum non tristari; tamen, quia fortitudo sanctorum perfectior est, non solum non tristantur in periculis mortis, sed etiam gaudent. Philipp. 1, 22: « Ha« bens desiderium dissolvi, et esse cum Christo. » Sed quid audemus? *Magis peregrinari a corpore,* idest removeri a corpore per corporis dissolutionem, quod est contra desiderium naturae. *et praesentes esse ad Dominum,* idest ambulare per speciem, quod est desiderium gratiae. Hoc desiderabat qui

(1) *Al. omittitur* modo imperfecte.

dicebat Psalm. 41, 3: « Sitivit anima mea ad Deum « fontem (1) vivum. »

Et nota, quod hic concludit eadem duo quae proposuit supra in principio (2); scilicet quod *si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur*; quod idem est quod hic dicit *peregrinari a corpore*: et quod *habemus domum in caelis non manufactam;* et hoc idem est (3) quod *praesentes esse ad Deum.*

Confutatur per haec verba error dicentium, animas sanctorum decedentium non statim post mortem deduci ad visionem Dei et ejus praesentiam, sed morari in quibusdam mansionibus usque ad diem judicii. Nam frustra sancti auderent et desiderarent peregrinari a corpore, si separati a corpore (4) non essent praesentes ad Deum. Et ideo dicendum est, quod sancti statim post mortem vident Deum per essentiam. et sunt in caelesti mansione.

Sic ergo patet quod praemium quod sancti expectant est inaestimabile. Sequitur de praeparatione ad praemium, quae fit per pugnam contra tentationes, et per exercitium bonorum operum; et hoc est quod dicit: *Ideo contendimus, sive absentes, sive praesentes, placere illi.* Praeparantur autem sancti ad hoc praemium tripliciter: scilicet placendo Deo; secundo, proficiendo proximo, ibi, *Scientes autem timorem Dei, hominibus suademus*; tertio, abdicando a se carnales affectus, ibi, *Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem.* Deo autem placent, resistendo malis; et ideo dicit: *Ideo*, quia scilicet totum desiderium nostrum est quod simus praesentes Deo, *contendimus*, idest cum conatu nitimur, seu studemus cum pugna et lucta, contra tentationes diaboli, carnis et mundi. Luc. 13, 24: « Contendite « intrare per angustam portam: » *placere illi*, scilicet Deo, ad quem desideramus esse praesentes: et hoc, *sive absentes sive praesentes* illi simus: quia nisi studeamus ei placere in vita ista, dum sumus absentes non poterimus ei placere, nec esse ei praesentes in alia vita. Sap. 4, 10: « Placens Deo fa« ctus est dilectus. »

Consequenter cum dicit, *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, subdit causam quare sancti contendunt placere Deo: quae quidem causa sumitur ex consideratione futuri judicii, ubi nos omnes manifestari oportet. Ponit autem Apostolus quinque conditiones futuri judicii. Primo enim ponit ipsius universalitatem, quia nullus excipietur ab illo judicio; et ideo dicit: *Omnes nos*, idest omnes homines, bonos et malos, magnos et parvos. Rom. 14, 12: « Omnes stabimus ante « tribunal Christi. » Apocal. 20, 12: « Vidi mor« tuos, pusillos et magnos, stantes in conspectu « agni, et libri aperti sunt. »

Sed contra hoc objicitur dupliciter. Primo, quia videtur quod infideles non venient ad judicium; nam qui non credit, jam judicatus est, ut dicitur Joan. 3. Secundo, quia quidam erunt ibi ut judices, Matth. 19, 28: « Sedebitis super sedes duodecim, « judicantes duodecim tribus Israel. » Non ergo omnes erunt ante tribunal, ut judicentur.

Responsio. Dicendum, quod in judicio duo erunt: scilicet discussio meritorum (1), et quantum ad hoc non omnes judicabuntur: quia illi qui totaliter abrenuntiaverunt satanae et pompis ejus, et per omnia adhaeserunt Christo, non discutientur, quia jam dii sunt; illi vero qui in nullo adhaeserunt Christo, nec per fidem nec per opera, similiter non indigent discussione, quia nihil habent cum Christo; sed illi qui cum Christo aliquid habent, scilicet fidem, et in aliquo recesserunt a Christo, scilicet per mala opera et prava desideria, discutientur de his quae contra Christum commiserunt: unde quantum ad hoc soli Christiani peccatores manifestabuntur ante tribunal Christi. Item erit in judicio prolatio sententiae; et quantum ad hoc omnes manifestabuntur.

Sed de pueris non videtur, quia dicitur: *Ut referat unusquisque propria corporis prout gessit:* Sed pueri nihil gesserunt in corpore: ergo etc.

Sed hoc solvit Glossa: quia non judicabuntur pro his quae ipsi gesserunt per se, sed de his quae gesserunt per alios, dum per eos crediderunt vel non crediderunt; baptizati vel non baptizati fuerunt. Vel damnabuntur pro peccato primi parentis.

Secundo vero ponit judicii certitudinem. In judicio hominum multi decipi possunt, dum quidam judicantur mali, qui tamen sunt boni, et e converso. Et hujus ratio est, quia non manifestantur corda. Sed in illo judicio perfectissima certitudo erit, quia erit ibi manifestatio cordium: unde dicit, *Manifestari.* 1 Cor. 4, 5: « Nolite ante tempus « judicare, quoadusque veniat Dominus; qui et il« luminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit « consilia cordium. »

Tertio ponit judicii necessitatem, quia nec per interpositam personam, nec per contumaciam poterit quis effugere judicium illud: unde dicit, *Oportet*, idest necessarium est. Job 19, 29: « Sci« tote esse judicium. » Eccl. ult. 14: « Cuncta « quae fiunt adducet Deus in judicium pro omni « errato, sive bonum sive malum illud sit. »

Quarto ponit judicis auctoritatem: unde dicit, *Ante tribunal Christi*, ut scilicet veniat ad judicandum homines in eadem forma in qua judicatus est ab hominibus, ut existens in forma humana videatur a bonis et malis: mali enim non possunt videre gloriam Dei. Joan. 5, 27: « Potestatem de« dit ei judicium facere, quia Filius hominis est.» Tribunal autem dicit judiciariam potestatem: et sumptum est ab antiqua consuetudine Romanorum, qui elegerunt tres tribunos plebis, ad quorum officium pertinebat dijudicare excessus consulum et senatorum: et loca istorum vocabantur tribunalia.

Quinto ponit judicis aequitatem: quia secundum merita propria, erunt praemia vel poenae, unde dicit: *Ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit.* Rom. 2, 6: « Reddet unicuique secundum « opera sua. » Et dicit, *Corporis*, non solum pro his quae fecit motu corporis, sed pro his quae mente gessit; alias infideles non punirentur. Et ideo cum dicit, *Corporis*, intelligendum est, idest pro his quae gessit dum vixit in corpore.

(1) *Al. deest* fontem.
(2) *Al.* in principio supra secundo; *haec autem verba habentur initio hujus capitis.*
(3) *Al.* et hoc quod idem est.
(4) *Al. omittitur* separati a corpore.

(1) *Editio Romana, et duo Venetae posteriores jam citatae* scilicet prolatio sententiae et discussio meritorum.

LECTIO III.

Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse. Non enim iterum commendamus nos vobis, sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, et non in corde. Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. Caritas enim Christi urget nos, aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt, et pro omnibus mortuus est Christus: ut et qui vivunt, jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit.

Ostenso qualiter sancti se praeparant ad praemium aeternae gloriae placendo Deo, hic ostendit consequenter quomodo praeparant se ad hoc proficiendo proximo; et circa hoc duo facit. Primo ostendit solicitudinem suam quam habet de salute proximorum; secundo vero hujus solicitudinis causam assignat, ibi, *Caritas Christi urget nos.* Circa primum tria facit. Primo ponit curam quam habet de salute proximorum, persuadendo eis; secundo excludit quamdam falsam suspicionem, ibi, *Non iterum nos vobis commendamus;* tertio ostendit quod etiam in modo docendi proximorum utilitatem intendat, ibi, *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Circa primum duo facit. Primo ponit studium suum de utilitate proximorum; secundo manifestat hoc, ibi, *Deo autem manifestati sumus.* Dicit ergo: Dico quod oportet nos manifestari ante tribunal Christi; et haec consideratio inducit homines ad timendum judicium: et ideo dicit: *Scientes ergo timorem Domini,* idest quam pure et caste timendus sit Dominus Jesus Christus *suademus hominibus,* ut timeant et credant. Job 23, 16: « Considerans eum timore solicitor. » Hier. 10, 7: « Quis non timebit te, o rex gentium? » Isa. 8, 13: « Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, et ipse terror vester. » Sed quia aliquis posset dicere, quod non ex conscientia bona, sed ex commodo suo suadebat hominibus; ideo manifestat hoc esse falsum duplici testimonio: scilicet Dei: unde dicit: *Deo autem manifesti sumus,* quod scilicet ex timore Dei loquimur: Deus enim videt intentionem cordis nostri. Hierem. 17, 9: « Pravum est cor hominis et inscrutabile; et quis cognoscet illud? » « Ego Dominus scrutans cor. » Joan. 2, 25: « Ipse sciebat quid esset in homine. » Item testimonio conscientiarum ipsorum: unde dicit: *Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse:* et vere spero, quia sic me exhibui ut vos scire possitis nos esse probatos; et firmiter hoc tenere, etsi non confiteamini ore. Supra 4, 2: *Commendantes in nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.*

Consequenter, quia possent credere quod hoc dixerit Apostolus ad commendationem propriam, removet hanc suspicionem falsam, dicens: *Non iterum nos commendamus vobis;* idest, non dicimus hoc ad commendationem nostram, ut quasi iterum velimus commendare: supra enim 3, et etiam 1 Corinth. 3, aliqua dixerat ad commendationem suam: et ideo dicit, *Iterum.* Infra 10, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est.* Sed hoc dicimus propter utilitatem vestram; quasi dicat: *Damus vobis occasionem gloriandi,* idest materiam gloriandi. Pseudoapostoli enim per elationem gloriabantur, dicentes se fuisse doctos (1) ab Apostolis qui fuerunt a Domino, scilicet a Petro et Jacobo, qui erant columnae fidei; detrahentes in hoc Apostolo, quasi non fuerit cum Domino Jesu, et volentes ejus doctrinam destruere. Ut ergo et Corinthii haberent in quo gloriarentur contra ipsos pseudoapostolos de gratia Apostolo data, ut eos et refellant, et non seducantur ab eis, ideo dicit hoc: unde subdit: *Ut habeatis ad eos,* idest contra eos, vel ad eos reprimendos, quid possitis dicere. Ad eos dico, *qui in facie gloriantur, et non in corde.* Quod tripliciter exponitur sic: *In facie gloriantur,* idest in exterioribus (2) observantiis legalibus, quia ad litteram docebant servare legalia; *et non in corde,* idest in virtute Christi, quae est in corde, quia in spiritualibus; sicut Apostolus, qui in virtute crucis Christi dicebat, Galat. 6, 14: « Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Item *in facie gloriantur* (3), idest in conspectu hominum, sicut hypocritae faciunt: *et non in corde,* idest in testimonio conscientiae, sicut Apostolus: unde dicit supra 1, 12: *Gloria nostra haec est in testimonium conscientiae nostrae.* Vel *in facie gloriantur,* quia aliqua praetendebant exterius, quae tamen non ita sentiebant interius *in corde:* scilicet quod dicebant se doctos ab Apostolis, et quod sequerentur eorum doctrinam, quam tamen (4) nitebantur destruere. Patet ergo qualiter Apostolus in docendo proximorum salutem procurabat.

Sequitur videre quomodo ipsorum salutem procurabat etiam in modo docendi: unde dicit: *Sive enim mente excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis.* Quod exponitur dupliciter. Uno modo sic, ut Apostolus dicat se excedere quando loquitur eis commendando se, sobrium esse quando non loquitur de commendatione propria: secundum hoc dicit: Quocumque modo doceamus, vel est honor Dei, vel utilitas proximi: quia si *excedimus mente,* idest commendamus nos, *Deo* scilicet est, idest ad honorem Dei, vel de servando judicio Dei: *sive sobrii sumus;* idest non alta dicamus de nobis, hoc est *vobis,* idest ad utilitatem vestram. Sed aliter, et est magis litteralis sensus. Dico, quod damus vobis occasionem gloriandi pro nobis: quia nos in omnibus quae facimus, et etiam in modo faciendi, intendimus bonum vestrum. Unde sciendum, quod Apostoli sunt medii inter Deum et populum. Deuter. 5, 5: « Ego sequester et medius fui inter Dominum et vos. » Oportebat ergo quod haurirent a Deo quod effunderent populo; et ideo necessarium erat quod quandoque elevarent se per contemplationem in Deum ad percipiendum caelestia, quandoque conformarent se populo ad tradendum quae a Deo perceperant; et hoc totum in eorum utilitatem cedebat; et ideo dicit: *Sive enim excedimus mente,* idest elevamur ad hoc quod percipiamus dona gratiarum, et hoc ut *Deo* scilicet uniamur, quod fit per excessum rerum temporalium. Psalm.

(1) *Al.* doctos.
(2) *Al. deest praepositio* in: *item legitur* interioribus.
(3) Al *gloriabantur.*
(4) *Al. omittitur* tamen.

115, 11: « Ego dixi in excessu meo. » Dionysius: « Est enim extasim faciens divinus amor. » *Sive sobrii simus*, idest commensuremus nos vobis tradendo divina praecepta, hoc est *vobis*, idest ad utilitatem vestram. Sobrietas enim idem est quod commensuratio: bria enim in graeco idem est quod mensura. Haec sobrietas non opponitur ebrietati quae est de vino, quae ad bella trahit in terra; sed opponitur ebrietati quae est a Spiritu sancto, quae rapit hominem ad divina, de qua dicitur Cant. 5, 1: « Bibite amici, et inebriamini carissimi. » Nam illa, scilicet sobrietas, est propter utilitatem proximi; sed haec ebrietas est propter amorem Dei. Hujusmodi autem descensus signatus est per descensum Angelorum per scalam quam vidit Jacob Genes. 28, Joan. 1, 51: « Videbitis caelum apertum, « et Angelos Dei ascendentes et descendentes su« pra Filium hominis. »

Consequenter cum dicit, *Caritas autem Christi urget nos*, subjungit Apostolus causam praemissae solicitudinis, quae quidem est caritas Christi. Circa hoc autem duo facit. Primo ostendit se urgeri a caritate Christi ad procurandam salutem proximorum; secundo ostendit unde provocetur caritas Christi in ipso, ibi, *Aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt.* Dicit ergo: Dico, quod sive excedimus, Deo; sive sobrii simus, vobis, idest ad utilitatem vestram. Et hujus causa est, quia *caritas Christi urget nos* ad hoc. Et dicit, *Urget*, quia urgere idem est quod stimulare; quasi dicat: Caritas Christi quasi stimulus stimulat nos ad faciendum ea quae caritas imperat, ut scilicet procuremus salutem proximorum. Hic est effectus caritatis. Rom. 8, 14: « Qui spiritu « Dei aguntur (idest agitantur) ii sunt filii Dei. » Cantic. 8, 6: « Lampades ejus ut lampades ignis « atque flammarum. »

Unde autem proveniat iste stimulus caritatis, ostendit consequenter subdens: *Aestimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt*: et primo assignat rationem hujus; secundo exponit, ibi, *Et pro omnibus mortuus est Christus.* Dicit ergo: Dico, quod omnia pro vobis facimus, quia *urget nos caritas Christi:* quia *aestimamus quod si unus*, scilicet Christus, *pro omnibus mortuus est*, quod etiam nos ita vivamus, idest ad utilitatem vestram, quod etiam nobis mortui simus, idest nihil curemus de nobis, sed de Christo, et de his quae Christi sunt. Et hoc est quod dicit, *Si unus.* Rom. 5, 8: « Commendat Deus suam ca« ritatem in nobis. » 1 Petr. 4, 21: « Christus « passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, « ut sequamini vestigia ejus. » Quod ergo infertur, *Ergo omnes mortui sunt*, exponitur tribus modis. Primo ut dicatur, *Omnes mortui sunt*, morte peccati in Adam. Non enim esset necessarium quod Christus pro omnibus moreretur, nisi omnes mortui fuissent morte peccati in Adam. 1 Corinth. 15, 22: « Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Chri« sto omnes vivificabuntur. » Secundo ut dicatur: *Omnes mortui sunt*, scilicet veteri vitae. Christus enim mortuus est ad delenda peccata: ergo omnes debent mori veteri vitae, scilicet peccati, et vivere vita justitiae. Rom. 6, 10: « Quod enim mortuus est « peccato, mortuus est semel; quod autem vivit, vivit « Deo. Ita et vos aestimate vos mortuos esse peccato, « viventes autem Deo in Christo Jesu Domino nos« tro. » Tertio, et magis litteraliter, *Ergo mortui sunt omnes*; idest, ita debet se quilibet reputare ac si esset mortuus sibi ipsi. Coloss. 3, 3: « Mortui estis, et « vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. » Et hunc modum exponit consequenter cum dicit: *Et pro omnibus mortuus est Christus.* 1 Joan. 2: « Mortuus est, ut vivamus Christo (1). » Unde subdit: *Ut et qui vivit*, scilicet vita naturali, *jam non sibi vivat*, idest non propter seipsum et propter bonum suum tantum, *sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit*, scilicet Christo; idest totam vitam suam ordinet ad servitium et honorem Christi. Galat. 2, 20: « Vivo ego jam non ego; « vivit vero in me Christus. » Eccli. 29, 19: « Gra« tiam fidejussoris tui ne obliviscaris: dedit enim « pro te animam suam. » Et horum ratio est, quia unusquisque operans sumit regulam operis sui a fine. Unde si Christus est finis vitae nostrae, vitam nostram debemus regulare, non secundum voluntatem nostram, sed secundum voluntatem Christi. Sic enim et Christus dicebat, Joan. 6, 38: « De« scendi de caelo, non ut facerem voluntatem meam, « sed voluntatem ejus qui misit me. »

Nota autem, quod duo dicit: scilicet quod mortuus est Christus, et quod resurrexit pro nobis; ubi duo exiguntur a nobis. Quia enim mortuus est pro nobis, et nos debemus mori nobis ipsis, idest pro ipso abnegare nos ipsos. Unde dicebat Luc. 9, 23: « Qui vult venire post me, abneget « semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et « sequatur me: » quod idem est ac si diceret: Moriatur sibi ipsi (2). Quia vero Christus resurrexit pro nobis, et nos debemus ita mori peccato et veteri vitae et nobis ipsis, quod tamen resurgamus ad novam vitam Christi. Rom. 6, 4: « Quo« modo Christus surrexit a mortuis per gloriam « Patris, ita et nos in novitate vitae ambulemus. » Et propter hoc Dominus non dixit solum, « Abne« get semetipsum, et tollat crucem suam; » sed addidit, « Et sequatur me, » scilicet in novitate vitae, proficiendo in virtutibus. Psalm. 83, 8: « I« bunt de virtute in virtutem. »

(1) *Al. nihil tale ibi, sed haec tantum cap. 4, vers. 9:* « Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut viva« mus per eum. » *Simile quid etiam habetur 1 Petr. 3, 18, his verbis:* « Quia et Christus semel pro peccatis nostris « mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo. »

(2) *Al. deest* quod idem est ac si diceret: Moriatur sibi ipsi.

LECTIO IV.

Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem: et si cognovimus secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus. Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.

Posito quomodo sancti praeparent se ad susceptionem gloriae caelestis, placendo Deo, et proficiendo proximo; hic consequenter ostendit quomo-

do praeparant se ad hoc idem, abdicando a se carnalem affectum; et circa hoc tria facit. Primo ponit abdicationem carnalis affectus; secundo excludit instantiam, ibi, *Et si cognovimus secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus;* tertio concludit intentum, ibi, *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt.* Dicit ergo primo: Ex quo ergo adeo certi sumus de gloria aeterna, *itaque* (1) *nos ex hoc neminem secundum carnem novimus.* Ubi nota, quod *secundum carnem* est quaedam determinatio; et potest dupliciter exponi, secundum quod dupliciter constructio fieri potest. Uno modo ut ly *secundum carnem* construatur cum hoc accusativo *neminem*; et sic exponit Glossa: *Neminem secundum carnem,* idest carnaliter viventem, *novimus,* idest approbamus. Ex quo enim quilibet debet mori, non approbamus eum qui carnaliter vivit. Et hoc modo accipitur caro Roman. 8, 9: « Vos autem in carne non estis sed « in spiritu. » Alio modo. *Neminem secundum carnem,* idest secundum carnales legis observantias viventem, *novimus,* idest approbamus. Et hoc modo accipitur caro Phil. 3 (2): « Qui confidunt in car- « ne, » idest in carnalibus legis observantiis etc. Tertio. *Neminem secundum carnem,* idest secundum carnis corruptionem, *novimus,* idest reputamus. Licet enim fideles adhuc carnem corruptibilem gerant, tamen in ipso jam habent corpus incorruptibile. Unde non reputant se secundum quod modo carnem corruptibilem habent, sed secundum quod habituri sunt corpus incorruptibile. Hoc modo accipitur caro 1 Corinth. 15, 50: « Caro « et sanguis regnum Dei non possidebunt. » Alio modo potest construi ut ly *secundum carnem* construatur cum hoc verbo *novimus*: et sic est sensus: Dico, quod ex quo non debemus nobis vivere, sed ei qui pro nobis mortuus est: *itaque nos ex hoc neminem secundum carnem novimus,* idest, non sequimur in aliquo carnalem affectum, nec aliquem hoc modo reputamus. Et hoc modo accipitur illud Deuter. 33, 9: « Qui dixerit patri suo et matri, « Nescio vos; et fratribus suis, Ignoro vos; et qui « nescierunt filios suos: hi custodierunt eloquium « tuum, et pactum tuum servaverunt. » Et sic ly *secundum carnem* refertur ad cognoscentem; sed in prima expositione referebatur ad cognitum.

Quia vero aliquis posset dare instantiam de Christo, quod saltem cognovisset eum secundum carnem; ideo consequenter hoc removet, dicens: *Quod si cognovimus secundum carnem Christum; sed nunc jam non novimus.*

Circa hoc sciendum est, quod Manichaeus adducebat verba ista pro se in fulcimentum sui erroris. Ipse enim dicebat, Christum non habuisse verum corpus, nec fuisse ex semine David natum. Et sic Augustinus dicit in lib. contra Faustum. Si quis contra eum allegaret verbum Apostoli ad Roman. 1, 3: « Qui factus est ei ex semine David « secundum carnem: » et istud 1 Timoth. 3, 16: « Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, « quod manifestatum est in carne: » et 2 Timoth. 2, 8: « Memor esto Dominum Jesum Christum re- « surrexisse a mortuis ex semine David, secundum « Evangelium meum: » respondebat, quod Apostolus aliquando fuerat hujus opinionis, scilicet quod fuisset ex semine David, et quod verum corpus habuisset; sed postea hanc opinionem mutavit, et correxit se hic: unde dicebat: *Et si cognovimus secundum carnem Christum;* idest, si fuerimus aliquando hujus opinionis, quod Christus habuisset veram carnem; *sed nunc jam non novimus,* idest, modo mutavimus istam opinionem, et non credimus ita. Quod quidem dupliciter improbat Augustinus. Primo, quia de eo quod falso putamus, nullus dicit, Novimus, sed opinamur. Cum ergo Apostolus utatur hic hoc verbo *cognovimus*, videtur quod non aliquando falso putaverit. Secundo, quia supra Apostolus dicit: *Neminem novimus secundum carnem.* Si ergo verum esset quod dicit Manichaeus, Apostolus nullum cognosceret habere verum corpus; quod est falsum.

Est ergo falsum quod Manichaeus dicit: et ideo aliter exponendum secundum veritatem, et dupliciter. Uno modo ut sumatur hic caro pro corruptione carnis. 1 Corinth. 15, 50: « Caro et sangnis re- « gnum Dei non possidebunt; neque corruptio in- « corruptelam possidebit: » et tunc est sensus: *Et si cognovimus* aliquando *Christum secundum carnem,* idest habere eum carnem corruptibilem ante passionem; *sed nunc jam non novimus,* scilicet eum habere carnem corruptibilem: quia Rom. 6, 9, dicitur: « Christus resurgens ex mortuis jam « non moritur; mors illi ultra non dominabitur. » Alio modo secundum Glossam, ut ly, *Si* aliquando *secundum carnem Christum cognovimus,* referatur ad statum Pauli ante conversionem ad Christum; quod vero sequitur, *Sed nunc jam non novimus,* referatur ad statum ejus post conversionem. Et sic est sensus: Et ego, et alii Judaei infideles aliquando, idest ante conversionem meam, cognovimus Christum secundum carnem, idest secundum quod carnaliter opinati sumus de Christo, scilicet eum esse tantum hominem, et quod venit tantum ad carnales observantias legis: *sed jam,* idest postquam conversus sum, *non novimus*; idest, haec opinio cessavit: immo credo quod sit verus Deus et quod non sit colendus per carnales observantias. Unde dicebat Galat. 5, 2: « Si circumcidimini, Christus « nihil vobis proderit. » Potest et aliter exponi, ut hoc quod dicit, *Et si cognovimus secundum carnem Christum,* dicat Apostolus in persona omnium Apostolorum Christi; et sic videtur respondere ultimae expositioni hujus quod dicitur, *Neminem cognovimus secundum carnem.* Unde sciendum est, quod Augustinus exponens illud Joan. 16, 7: « Ex- « pedit vobis ut ego vadam: » ubi ratio Domini ad hoc subditur: « Si enim non abiero, Paraclytus « non veniet ad vos: » dicit, quod hoc ideo erat, quia discipuli afficiebantur ad ipsum, sicut carnalis homo ad carnalem amicum; et sic non poterant elevari ad spiritualem dilectionem, quae etiam pro absente multa facit pati. Ut ergo radicaretur in eis affectus spiritualis, qui est a Spiritu sancto, et cessaret carnalis; dixit eis Dominus (Joan. 20, 21): « Pax vobis. » Hoc ergo Apostolus in persona omnium discipulorum commemorans dixit: *Et si cognovimus,* idest si adhaesimus Christo aliquando, scilicet quando nobiscum erat praesentia corporali, *secundum carnem,* idest secundum carnalem affectum; *sed jam non novimus*; idest jam iste affe-

(1) *Al.* ita quod *nos* etc.
(2) *Haec ibi leguntur vers.* 3 *et* 4: « Nos enim sumus « circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in « Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes: quam- « quam ego habeam confidentiam et in carne. Si quis alius « videtur confidere in carne, ego magis. »

etus cessavit a nobis per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

Consequenter cum dicit, *Si qua igitur in Christo nova creatura, vetera transierunt*, ex praemissis concludit quemdam effectum esse consecutum, scilicet novitatis in mundo; et ideo dicit: *Si qua igitur*, idest si aliqua, *in Christo*, idest in fide Christi vel per Christum *nova creatura est* facta. Galat. 5, 6: « In Christo Jesu neque praeputium neque « circumcisio aliquid valet, sed fides, quae per ca« ritatem operatur. » Ubi notandum, quod innovatio per gratiam dicitur creatura. Creatio enim est motus ex nihilo ad esse. Est autem duplex esse: scilicet esse naturae et esse gratiae. Prima creatio facta fuit quando creaturae ex nihilo productae sunt a Deo in esse naturae; et tunc creatura erat nova, sed tamen per peccatum inveterata est. Thren. 3, 4: « Vetustam fecit pellem meam et carnem « meam. » Oportuit ergo esse novam creationem, per quam producerentur in esse gratiae: quae quidem creatio est ex nihilo; quia qui gratia carent, nihil sunt. 1 Corinth. 13, 2: « Si noverim my« steria omnia et omnem scientiam . . . . cari« tatem autem non habeam, nihil sum. » Job 18, 15: « Habitent in tabernaculo illius socii ejus qui « non est, » idest peccati. Augustinus dicit: « Pec« catum enim nihil est, et nihil fiunt homines cum « peccant. » Et sic patet quod infusio gratiae est quaedam creatio. *Si ergo aliqua creatura* facta est *nova* per ipsum, *vetera transierunt* ei. Hoc quidem sumptum est Levit. 26, 10, ubi dicitur: « Novis « supervenientibus, vetera projicietis: » ex quo sic argumentatur. Si omnia nova facta sunt, et secundum legem novis supervenientibus vetera sunt projicienda: ergo si qua creatura est, *vetera transierunt* ei, idest transire debent ab eo. Vetera autem, quae transire debent, sunt legalia. Rom. 7, 6: « Servia« mus in novitate Spiritus, et non in vetustate « litterae. » Item errores Gentilium. Isa. 26, 3: « Vetus error abiit. » Item corruptiones peccati. Rom. 6, 6: « Vetus homo noster simul crucifixus « est, ut destruatur corpus peccati, et ultra non « serviamus peccato. » Quibus quidem in nobis transeuntibus, virtutes contrariae his vitiis debent in nobis innovari. Apoc. 21, 5: « Et dixit qui se« debat in throno. Ecce nova facio omnia. »

LECTIO V.

Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliavit sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum; et posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.

Postquam Apostolus in superioribus tractavit de praemio sanctorum, et de praeparatione ad susceptionem ejus; hic consequenter agit de causa utriusque; et circa hoc tria facit: quia primo ostendit auctorem omnium praedictorum esse Deum; secundo commemorat beneficium a Christo collatum, ibi, *Qui reconciliavit nos sibi per Christum;* tertio beneficii usum, ibi, *Pro Christo ergo legatione fungimur*. Dicit ergo: Dixi, quod intendimus salutem proximorum, et vetera transierunt; sed haec omnia sunt nobis *ex Deo* Patre, vel *ex Deo* auctore. Rom. 11, 36: « Ex ipso et in ipso et per ipsum « sunt omnia. » Jacob. 1, 17: « Omne datum « optimum et omne donum perfectum desursum « est, descendens a Patre luminum. »

Sequitur beneficium susceptum a Deo, ibi, *Qui reconciliavit nos sibi per Christum*. Ubi primo ponit ipsum beneficium collatum; secundo exponit, ibi, *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*. Commemorat autem duplex beneficium per Christum collatum. Unum commune, aliud speciale. Commune quidem toti mundo, scilicet reconciliationis ad Deum: et hoc est quod dicit: *Qui*, scilicet Deus Pater, *reconciliavit*, idest pacificavit, *nos sibi;* et hoc *per Christum*, idest per incarnatum Verbum. Homines enim erant inimici Dei propter peccatum; Christus autem hanc inimicitiam abstulit de medio, satisfaciens pro peccato, et fecit concordiam. Coloss. 1, 20: « Pacificans « per sanguinem crucis ejus sive quae in terris « sive quae in caelis sunt. » Et ideo dicit, *Per Christum*. Rom. 5, 10: « Reconciliati sumus Deo « per mortem Filii ejus. » Speciale autem beneficium est Apostolis collatum, scilicet quod ipsi sint ministri hujus reconciliationis: unde dicit: *Et dedit nobis*, Apostolis vicariis Christi, *ministerium* hujus *reconciliationis*. Supra 3, 6: *Ministros nos elegit novi testamenti*. Psalm. 71, 3: « Suscipiant « montes (idest Apostoli) pacem populo, » scilicet a Domino.

Consequenter cum dicit, *Quoniam quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*, exponit quae dixit. Primo primum; secundo secundum, ibi, *Posuit in nobis verbum reconciliationis*. Dicit ergo: Dico, quod Deus reconciliavit nos sibi hoc modo. Inimicitiae enim inter Deum et hominem erant propter peccatum, ut dictum est, secundum illud Isa. 59, 2: « Peccata vestra diviserunt inter vos et Deum ve« strum. » Destructo ergo peccato per mortem Christi, inimicitiae jam solutae sunt; et hoc est quod dicit: *Quoniam quidem Deus erat in Christo*, per unitatem essentiae. Joan. 14, 11: « Ego in « Patre, et Pater in me est. » Vel *Deus erat in Christo*, per Christum *mundum sibi reconcilians*. Rom. 5, 10: « Reconciliati sumus Deo per mortem « Filii ejus. » Et hoc *non reputans illis delicta ipsorum*, idest non habens in memoria illorum delicta tam actualia quam originalia ad puniendum, pro quibus Christus plene satisfecit. Et secundum hoc dicitur nos reconciliasse sibi, inquantum non imputat delicta nostra nobis. Psal. 31, 2: « Beatus « vir cui non imputavit Dominus peccatum. »

Consequenter cum dicit, *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*, exponit secundum, scilicet de beneficio Apostolis collato; quasi dicat: Hoc modo dedit nobis ministerium reconciliationis, *quia posuit in nobis verbum reconciliationis;* idest, dedit virtutem, et inspiravit in cordibus nostris, ut an-

nuntiemus mundo, hanc reconciliationem esse factam per Christum. Et hoc faciendo inducimus homines ut conforment se Christo per baptismum. Hierem. 1, 9: « Ecce dedi verba mea in ore tuo. »

Consequenter cum dicit, *Pro Christo ergo legatione fungimur*, ostendit usum beneficii: et primo quantum ad secundum beneficium collatum Apostolis; secundo quantum ad primum collatum omnibus, ibi, *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo.* Dicit ergo: Ex quo Deus posuit verbum reconciliationis, debemus eo uti. Hoc est ergo (1) quod *fungimur legatione pro Christo*: idest, sumus legati Christi. Ephes. 6, 20: « Pro quo legatione fungimur in catena ista, ita ut in ipso audeam, prout oportet « me loqui. » Et idoneitas ad hanc legationem est nobis ex virtute Dei, quae est in me, et ideo dicit: *Tamquam Deo exhortante per nos*: quia Deus qui in nobis loquitur, dat nobis idoneitatem ad hanc legationem. Matth. 10, 20: « Non vos estis « qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loqui« tur in vobis. » Infra 13, 3: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur, Christus?*

Consequenter cum dicit, *Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*, subdit quantum ad usum primi beneficii: et primo inducit ad usum; secundo ostendit unde adsit nobis facilitas ad ipsum usum, ibi, *Dum qui non noverat peccatum pro nobis peccatum fecit.* Dicit ergo: Ex quo Deus fecit reconciliationem, et nos sumus legati Dei in hoc, *obsecramus pro Christo.* Blande alloquitur, cum posset imperare. 2 Timoth. ult. 2: « Argue, obsecra, increpa in omni patien« tia. » Ad Philem. 8: « Potestatem habens im« perandi tibi quod ad rem pertinet . . . . magis « obsecro. » *Obsecramus*, inquam, *pro Christo*, idest propter amorem Christi, *reconciliamini Deo.*

Videtur autem hoc esse contrarium ei quod dicit, quod Deus reconciliavit nos sibi. Si ergo ipse reconciliavit, quid necesse est ut nos reconciliemur? Jam enim reconciliati sumus.

Ad hoc dicendum, quod Deus reconciliavit nos sibi ut causa efficiens, scilicet ex parte sua: sed ut sit nobis meritoria, oportet etiam quod fiat reconciliatio ex parte nostra: et hoc quidem in baptismo et in poenitentia: et tunc cessamus a peccatis.

(1) *Al.* et hoc ergo.

Unde autem adsit nobis hujusmodi facultas reconciliandi Deo, ostendit ex hoc, scilicet quod dedit nobis potestatem juste vivendi, qua possumus abstinere a peccatis; et hoc faciendo, reconciliamur Deo: et ideo dicit: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit*; quasi dicat: Bene potestis reconciliari, quia Deus, scilicet Pater, *eum*, scilicet Christum *qui non noverat peccatum*: 1 Petr. 2, 22: « Qui peccatum non fecit, nec inventus est « dolus in ore ejus: » Joan. 8, 46: « Quis ex vo« bis arguet me de peccato? » *pro nobis fecit peccatum.* Quod tripliciter exponitur. Uno modo quia consuetudo veteris legis est ut sacrificium pro peccato peccatum nominetur. Oseae 4, 8: « Peccati « populi mei comedent, » idest oblata pro peccato. Tunc est sensus: *Fecit peccatum*, idest hostiam vel sacrificium pro peccato. Alio modo quia peccatum aliquando sumitur pro similitudine peccati vel pro poena peccati. Rom. 8: « Misit Deus Filium suum in « similitudinem peccati et de peccato (idest de simili« tudine peccati) damnavit peccatum. » Et tunc est sensus: *Fecit peccatum*; idest fecit eum assumere carnem mortalem et passibilem. Tertio modo quia aliquando dicitur hoc esse hoc vel illud, non quia sit, sed quia opinantur homines ita esse; et tunc est sensus: *Fecit peccatum;* idest, fecit eum reputari peccatorem. Isa. 53, 12: « Cum iniquis reputatus « est. » Et hoc quidem fecit, *ut nos efficeremur justitia*, idest, ut nos qui peccatores sumus, efficeremur non solum justi, immo ipsa justitia, idest justificaremur a Deo. Vel *justitia*, quia non solum nos justificavit, sed etiam voluit quod per nos alii justificarentur. *Justitia*, dico, *Dei*, non nostra: et *in Christo* (1), idest per Christum. Vel aliter, ut ipse Christus dicatur justitia; et tunc est sensus: *Ut nos efficeremur justitia*, idest ut inhaereremus Christo per amorem et fidem, quia Christus est ipsa justitia. Dicit autem, *Dei*, ut excludat justitiam hominis; quae est qua homo confidit de propriis meritis. Rom. 10, 3: « Ignorantes Dei justitiam, et suam « quaerentes statuere, justitiae Dei non sunt subje« cti. » *In ipso*, scilicet Christo, idest per Christum, quia ipse factus est nobis justitia: 1 Corinth. 1.

(1) Pro *in ipso*, quod est in textu.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Adjuvantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim: Tempore accepto exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum; sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, ut laboribus, in vigiliis, in jejuniis.

Supra Apostolus commendavit ministerium Apostolatus; hic consequenter ipsum ministerium sibi commissum ad utilitatem subditorum exequitur; et circa hoc duo facit. Primo hortatur eos in generali ad omnia quae communiter sunt necessaria ad bonam vitam; secundo hortatur eos de quodam speciali suffragio fiendo sanctis in Hierusalem: et hoc 8 cap., ibi, *Notam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei.* Circa primum autem duo facit. Primo hortatur eos ad bona praesentia; secundo commendat eos de bonis in praeterito factis; et hoc 7 cap. ibi, *Has igitur habentes promissiones, ca-*

rissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. Circa primum tria facit. Primo hortatur in generali, quod gratia Dei non utantur in vanum; secundo ostendit gratiam Dei eis esse collatam, ibi, *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te;* tertio docet eos in speciali, modum utendi dicta gratia, ibi, *Nemini dantes ullam offensionem etc.* Dicit ergo primo: Ex quo facultas adest nobis ad bene operandum, et haec est gratia Dei, nos autem ad hoc pro Christo legatione fungimur; ideo *adjuvantes*, nos scilicet, praedicationibus, exemplis, et exhortationibus. Prov. 18, 19: « Frater qui adju-« vatur a fratre, quasi civitas firma. » Vel *adju-« vantes*, scilicet Deum. » 1 Corinth. 3, 9: « Adju-« tores Dei sumus. »

Sed contra. Isa. 40, 9: « Quis adjuvit spiri-« tum Domini? » Non ergo bene dicitur, Adjuvantes Deum. Respondeo (1), quod juvare Deum potest intelligi vel ei vires ministrare ad aliquid agendum; et sic nullus juvat Deum, nec juvare potest: vel ejus mandatum exequi; et sic sancti homines Deum juvare dicuntur, exequendo ejus mandata.

Nos, inquam, sic juvantes, *hortamur vos*: Rom. 12, 8: « Qui exhortatur, in exhortando: » hoc scilicet exhortamur. *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis;* quasi dicat: Ne receptio gratiae sit vobis inutilis et vacua: quod tunc contingit quando ex perceptione gratiae quis non sentit fructum. Qui quidem duplex est: scilicet remissio peccatorum: Isa. 27, 9: « Hic est omnis fructus, ut auferatur « peccatum: » et ut homo juste vivendo perveniat ad gloriam caelestem: Rom. 6, 22: « Habetis fru-« ctum vestrum in sanctificatione. » Quicumque ergo gratia percepta non utitur ad vitandum peccata, et consequendum vitam aeternam, hic gratiam Dei in vanum recipit. Philip. 2, 16: « Non in vacuum ne-« que in vacuum laboravi. » Et ne aliquis dubitaret de perceptione hujus gratiae a Deo, ideo consequenter Apostolus probat eos jam recepisse gratiam hanc, vel paratam habere ad recipiendum, dicens: *Ait enim: Tempore accepto exaudivi te:* et circa hoc duo facit. Primo inducit auctoritatem Prophetae; secundo inductam adaptat ad propositum, ibi, *Ecce nunc tempus acceptabile.* Dicit ergo primo: Dico, quod paretis vos ad fructuose percipiendum gratiam, quae vobis est collata vel parata: ita enim Dominus per Isa. 44, 8: *Tempore accepto exaudivi te.*

Circa quod sciendum est, quod Dominus dicitur facere nobis gratiam, vel exaudiendo nos in petitionibus nostris, vel juvando in operationibus nostris. Sed exaudit, ut percipiamus quod petimus: Jac. 1, 5: « Si quis indiget sapientia, postulet a « Deo, qui dat omnibus affluenter: adjuvat, ut per-« ficiamus quod operamur: » Psal. 93, 17: « Nisi quia « Dominus adjuvit me, paulo minus habitasset in « inferno anima mea. » Et haec duplex est gratia: praeveniens scilicet, et cooperans, vel subsequens, quae quidem necessaria est nobis ad obtinendum.

Et primo gratiam praevenientem, quam optare debemus, ut simus accepti Deo. Psal. 31, 6: « Pro « hac orabit ad te omnis sanctus. » Et quantum ad hoc dicit: *In tempore accepto*, idest acceptionis et gratificationis, hoc enim tempore accepto fit quod gratis fit. Rom. 4, 6: « Beatitudi-« nem hominis, cui Deus accepto fert justitiam si-« ne operibus: » *exaudivi te*, idest acceptavi te. Vel *tempore accepto*, idest in tempore gratiae: et hoc modo gratia praeveniens dicitur illa per quam liberamur a peccatis; gratia vero subsequens dicitur per quam virtutes nobis, et perseverantia (1) in bono conferuntur. Secundo necessaria est nobis gratia cooperans, et hanc petebat Psal. 17, 6: « Et « misericordia ejus subsequatur me omnibus die-« bus vitae meae. » Et quantum ad hoc dicit: *In die salutis adjuvi te:* tempus enim ante Christum non fuit dies, sed nox. Rom. 13, 12: « Nox prae-« cessit, dies autem appropinquavit. » Sed tempus Christi dicitur dies, et non solum dies, sed dies salutis. Ante enim non erat salus, quia nullus ad finem salutis perveniebat, scilicet ad visionem Dei; sed modo, quando jam nata est salus in mundo, homines salutem consequuntur: Matth. 1, 21: « Vocabis nomen ejus Jesum: ipse enim « salvum faciet populum suum a peccatis eorum. » Philip. 2, 12: « Operamini vestram salutem. » Et hoc fit auxilio gratiae cooperantis, qua per nostra opera pervenimus ad vitam aeternam. Philip. 2, 13: « Deus est qui operatur in nobis et velle et per-« ficere pro bona voluntate. »

Consequenter auctoritatem inductam adaptat ad propositum, dicens: *Ecce nunc tempus acceptabile;* quasi dicat: Haec quae dicit Dominus de tempore gratiae per Prophetam, implentur modo: quia *ecce nunc tempus acceptabile*; idest gratificationis, per quam exaudimur a Deo: quia jam venit plenitudo temporis, scilicet incarnationis Christi, Galat. 4; et hoc quantum ad primam partem auctoritatis. Psal. 68, 14: « Tempus beneplaciti, Deus. » *Ecce nunc dies salutis*, in quo scilicet adjuti gratia cooperante possumus operari ad consequendum salutem aeternam. Joan. 9, 4: « Me oportet operari opera ejus « qui misit me. » Galat. 6, 10: « Dum tempus ha-« bemus, operemur bonum ad omnes. »

Consequenter cum dicit: *Nemini dantes ullam offensionem*, docet modum utendi gratia eis collata: et primo in generali, qualiter scilicet in vacuum non recipiatis; secundo in speciali, ibi, *In multa patientia etc.* Dicit ergo: Sic utendum est gratia, ut *dantes nemini ullam offensionem.* Nam gratia ad duo datur: scilicet ad vitandum mala, et ad operandum bona. Et ideo duo docet: ut scilicet vitemus mala, et quantum ad hoc dicit: *Nemini dantes ullam offensionem:* quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut referatur ad Apostolos, quasi dicat: Nos adjuvantes vos exhortamur. Nos dico, nemini ullam dantes offensionem: quia si per malam vitam aliquos offenderemus, vituperaretur ministerium nostrum (2), et contemneretur praedicatio nostra. Roman. 2, 24: « Nomen Dei per vos « blasphematur. » Gregorius: « Cujus vita despicitur, « restat ut ejus praedicatio contemnatur. » Unde publicus et famosus peccator cavere debet sibi ne praedicet; alias peccat. Psal. 49, 16: « Peccatori « autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, « et assumis testamentum meum per os tuum? » Alio modo ut referatur ad subditos; quasi dicat: Hortamur vos, *ne in vacuum gratiam Dei recipiatis:* vos dico, *nemini dantes ullam offensionem*, idest non facientes aliquid unde alii scandalizentur. 1 Corinth. 10, 32: « Sine offensione estote Judaeis « et Gentibus et Ecclesiae Dei. » Rom. 14, 13:

(1) *Al.* responsio.

(1) *Al.* ex perseverantia.
(2) *Al. omittitur* nostrum.

« Non ponatis offendiculum fratri. » Et ratio hujus est, ut non *vituperetur ministerium nostrum*: idest, ita irreprehensibiliter vos habeatis, ut *ministerium nostrum*, idest Apostolatus noster, non vituperetur. Quando enim subditi male se habent, vituperium est praelatis. 1 Petr. 2, 12: « Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam. » Vel *ut non vituperatur* commune *ministerium*, quo ad vos et nos, qui sumus ministri Dei. Nos, dico, sumus ministri Dei ad exequendum voluntatem ejus in nobis et in aliis; sed vos ad exequendum voluntatem ejus in vobis tantum. Isa. 61, 6: « Vos sacerdotes Domini vocabimini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis. »

Consequenter cum dicit, *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*, docet eos modum utendi percepta gratia quantum ad bona operanda. Dicit ergo: Nemini demus ullam offensionem; *sed exhibeamus nos* et vos opere et sermone in omnibus quae ad virtutes pertinent, tales quales debent esse ministri Dei; ut scilicet conformemur nos Deo, faciendo ejus voluntatem. Eccli. 10, 2: « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus. » 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei. »

Consequenter cum dicit, *In multa patientia etc.*, ostendit in speciali quomodo nos debemus exhibere sicut Dei ministros in usu gratiae collatae; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad exteriorem operationem; secundo quantum ad majorem devotionem, ibi, *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii;* tertio quantum ad infidelium vitationem, ibi, *Nolite jugum ducere cum infidelibus.* Circa primum tria facit, secundum tria in quibus consistit operatio exterior. Primo enim consistit in sufferentia malorum; et quantum ad hoc dicit, *In multa patientia etc.*: secundo in operatione bonorum; et quantum ad hoc dicit, *In castitate etc.*: tertio in mutua cooperatione bonorum ad mala; et quantum ad hoc dicit: *Per arma justitiae a dextris et a sinistris.* Est ergo necessaria in malis sustinendis virtus patientiae: unde dicit, *In multa patientia etc.* Ubi tria facit. Primo inducit ad patientiam; et hoc quia in Psal. 91, 15, legitur: « Bene patientes erunt, ut annuntient: » et quantum ad hoc dicit, *In multa patientia.* Prov. 19, 2: « Doctrina viri per patientiam noscitur. » Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Dicit, *In multa*, idest propter multas tribulationes quae occurrunt. Secundo ostendit materiam patientiae (1) in generali; et hoc dupliciter: scilicet in superventione malorum, unde dicit, *In tribulationibus.* Rom. 12, 12: « In tribulatione patientes. » Act. 14, 21: « Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » et in defectu necessariorum, unde dicit, *In necessitatibus*, scilicet eorum quae sunt necessaria ad vitam. Psalm. 24, 17, « De necessitatibus meis erue me. » Tertio ostendit materiam patientiae in speciali: et primo in his quae pertinent ad tribulationes quae sunt voluntariae: et hoc quantum ad tribulationes quae pertinent ad animam; et sic dicit *In angustiis*, scilicet cordis, quando scilicet sic arctamur adversis ut non pateat via evadendi. Hebr. 11, 37: « Angustiati, afflicti etc. » Item inquantum ad tribulationes quae sunt in corpore: et sic dicit *In plagis*, scilicet illatis ab aliis, *et carceribus.* Act. 16, 23: Cum multas plagas eis « intulissent, miserunt eos in carcerem. » Infra 11, 23: « In carceribus abundantius, in plagis supra modum. » *In seditionibus*, scilicet totius populi commoti: Act. 19, 40: « Periclitamur argui seditionis hodiernae, cum nullus obnoxius sit . . . concursus istius. » Secundo in his quae pertinent ad necessitates. Necessitas autem aliquando est voluntaria: et sic dicit, *In laboribus*, propria manu operando apud Corinthios, quia avari erant, ne eos gravaret sumptibus, et apud Thessalonicenses, quia erant otiosi, ut daret exemplum exercitii. Act. 20, 34: « Ad ea quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae. » *In vigiliis*, propter praedicationes: infra 11, 27: *In vigiliis in jejuniis*: aliquando voluntariis, aliquando involuntariis propter penuriam. 1 Corinth. 9, 27: « Castigo corpus meum, et in servitutem redigo. »

Sed contra est quod dicitur Matth. 11, 30: « Jugum meum suave est. » Hic vero dicitur, *In tribulationibus multis etc.* Non ergo suave sed gravissimum.

Respondeo: Haec sunt in seipsis aspera, sed propter amorem et interiorem fervorem spiritus dulcorantur. Unde Augustinus: « Omnia grandia et immania, facilia et prope nulla facit amor. »

(1) *Al.* viam patientiae.

LECTIO II.

In castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate, in Spiritu sancto, in caritate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiae; a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam, ut seductores et veraces; sicut qui ignoti, et cogniti; quasi morientes, et ecce vivimus; ut castigati et non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tamquam nihil habentes, et omnia possidentes.

Positis his quae pertinent ad tolerantiam malorum, ponit consequenter ea quae pertinent ad observantiam bonorum. Bonitas autem operis consistit in tribus: in perfectione virtutum, et hoc pertinet ad cor; in veritate locutionis, et hoc pertinet ad os; in virtute operis, et hoc pertinet ad opus. Primo ergo ostendit Apostolus qualiter se habeant in his quae pertinent ad perfectionem virtutum quae consistunt in corde; secundo in his quae ad virtutem oris, ibi, *In verbo veritatis*: tertio in his quae pertinent ad perfectionem operis, ibi, *In virtute Dei.* Circa primum ponit quatuor virtutes; et primo virtutem castitatis, quae maximum locum tenet in virtute temperantiae; et quantum ad hoc dicit, *In castitate*, scilicet mentis, et corporis. Ubi notandum est, quod immediate post multos labores, vigilias et jejunia subdit de castitate: quia qui vult habere virtutem castitatis, necesse habet laboribus dari, vigiliis insistere, et macerari jejuniis. 1

Corinth. 9, 27: « Castigo corpus meum et in servitutem redigo, ne forte cum aliis praedicaverim, « ipse reprobus efficiar. » Heb. 12, 14: « Pacem « sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine « qua nemo videbit Deum. »

Si autem quaeratur quare non facit mentionem de aliis virtutibus nisi solum de temperantia, dicendum est, quod sic facit, sed implicite: quia hoc quod dicit, *In multa patientia, in tribulationibus etc.*, pertinet ad virtutem fortitudinis; hoc vero quod dicit, *Per arma justitiae*, pertinet ad virtutem justitiae.

Secundo ponit virtutem scientiae; unde dicit *In scientia*. Et si quidem scientia referatur ad scientiam qua aliquis scit bene conversari in medio nationis pravae et perversae: sic refertur ad virtutem prudentiae. Si vero scientia referatur ad certitudinem, qua fideles certi sunt de his quae pertinent ad cognitionem Dei; sic pertinet ad virtutem fidei. Et utraque necessaria est Christianis: quia sine scientia primo modo sive secundo modo accepta, homines de facili ruunt in peccatis. Isa. 5, 13: « Propterea captivus ductus est populus meus, « quia non habuit scientiam. » Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum. » Tertio ponit virtutem spei; unde dicit, *In longanimitate* quae pertinet ad perfectionem spei. Nihil autem aliud est longanimis quam qui arduum aliquod ex spe semper, ac diu dilatum patienter expectat, et hoc a Spiritu sancto. Galat. 5, 22: « Fructus au« tem Spiritus caritas, gaudium, pax, patientia, « benignitas, bonitas, longanimitas etc. » Coloss. 1, 2: « In omni patientia et longanimitate. » Quarto ponit virtutem caritatis. Caritas autem duo habet: scilicet effectum exteriorem et interiorem. Sed in effectu exteriori habet suavitatem ad proximum: non enim convenit quod aliquis non sit suavis ad eos quos diligit: et ideo dicit, *In suavitate*, idest dulci conversatione ad proximos, ut scilicet blandi simus. Prover. 12, 11: « Qui suavis est, vivit in moderationibus, et in suis « monitionibus relinquit contumeliam. » Eccl. 6, 5: « Verbum dulce multiplicat amicos, et mitigat « inimicos. » Sed non in suavitate mundi, sed in ea quae causatur ex amore Dei, scilicet ex Spiritu sancto; et ideo dicit, *In Spiritu sancto*, idest quam Spiritus sanctus causat in nobis. Sap. 12, 1: « O « quam bonus et suavis est, Domine, spiritus « tuus in omnibus! » In effectu autem interiori habet veritatem absque fictione, ut scilicet non praetendat exterius contrarium ejus quod habet interius: et ideo dicit, *In caritate non ficta*. 1 Joan. 3, 18: « Non diligamus verbo neque lingua, sed « opere et veritate. » Coloss. 3, 14: « Super o« mnia caritatem habentes. » Et hujus ratio est, quia, ut dicitur Sap. 1, 5, « Spiritus sanctus di« sciplinae effugiet fictum. »

Consequenter ostendit quomodo se habeant in his quae pertinent ad veritatem oris, ut scilicet sint veraces: ideo dicit, *In verbo veritatis*, scilicet vera loquendo et praedicando. Quomodo autem se habeant in perfectione operis, subdit dicens, *In virtute Dei*, idest, non in operibus nostris confidamus, sed solum in virtute Dei, et non in propria. 1 Cor. 4: « Regnum Dei non est in sermone, sed « in virtute. »

Consequenter cum dicit, *Per arma justitiae a dextris et a sinistris*, ostendit qualiter se habeant in operatione bonorum et malorum, inter bona et mala, prospera et adversa; et hoc pertinet ad virtutem justitiae: et primo ostendit hoc in generali; secundo exponit in speciali. Dicit ergo primo, quod exhibeamus nos sicut Dei ministros in multa patientia, et quod plus est, *per arma justitiae*. Ubi sciendum est, quod justitia ordinat et facit hominem tenere locum suum, *a dexteris*, idest in prosperis, ut scilicet non elevetur, *et a sinistris*, idest in adversis, ut scilicet non dejiciatur. Ph. 4, 12: « Ubique et in omnibus institutus sum . . . scio « abundare, et penuriam pati. »

Consequenter hoc exponit per partes prosperorum et adversorum, dicens: *Per gloriam et ignobilitatem*. Ubi sciendum est, quod in rebus temporalibus prosperitas vel adversitas in tribus consistit: in superbia vitae, in concupiscentia carnis, in concupiscentia oculorum: juxta illud 1 Joan. 2, 16: « Omne quod est in mundo, aut est concupi« scentia carnis, aut concupiscentia oculorum, aut « superbia vitae. » Et haec prosequitur ordine suo: quia primo dicit quomodo se habeant in adversis et prosperis quae pertinent ad superbiam vitae, dicens: *Per gloriam et ignobilitatem;* secundo quomodo se habeant in his quae pertinent ad concupiscentiam carnis, ibi, *Quasi morientes, et ecce vivimus*; tertio quomodo se habeant in his quae pertinent ad concupiscentiam oculorum, ibi, *Sicut egentes, multos autem locupletantes*. Sunt autem duo quae ad superbiam pertinent, scilicet sublimitas status et operum; et ideo dicit, *Per gloriam*, idest per statum excellentiae; quasi dicat: Exhibeamus nos Dei ministros, scilicet per Dei (1) gloriam; idest in prosperitate. Isa. 23, 9: « Dominus exer« cituum cogitavit hoc, ut detraheret superbiam « omnis gloriae, et ad ignominiam deduceret uni« versos inclytos terrae. » Et quod Apostoli gloriosi appareant, patet Act. 14, quod Paulus et Barnabas credebantur esse dii. *Et ignobilitatem*, quae est in sinistris, quasi dicat: Nec in gloria elevemur, nec si contemptibiles sumus, dejiciamur. 1 Cor. 1, 28: « Ignobilia hujus mundi elegit Deus et con« temptibilia. » Quantum ad famam operum dicit: *Per infamiam et bonam famam*. Ubi sciendum est, quod, sicut Gregorius dicit, homo non debet ex se dare causam infamiae suae, sed potius debet procurare bonam famam, juxta illud Eccl. 41, 15: « Curam habe de bono nomine; » et hoc propter alios: quia oportet nos bonum testimonium habere ad eos qui foris sunt: 1 Timoth. 3. Si vero contingat aliquem incurrere in infamiam injuste, non debet esse ita pusillanimis ut propter hoc derelinquat justitiam. Si vero sit in bona fama apud infideles, non debet tamen superbire; sed debet inter utrumque medio modo incedere. Consequenter exponit ista duo quae posuit; et primum quam infamiam habuerunt, et ostendit quod magnam, quia *ut seductores et veraces*; quasi dicat: A quibusdam habemur ut seductores, a quibusdam vero habemur ut veraces. Nec mirum, quia etiam de Christo alii dixerunt quia bonus est, alii vero quod non, sed seducit turbas, ut dicitur Joan. 7. Secundo ostendit quomodo fuerunt gloriosi et ignobiles, quia *sicut ignoti et cogniti*, idest approbati a bonis; et incogniti, idest despecti a malis. 1 Cor. 4, 13: « Tamquam purgamenta hujus mundi facti sumus. »

(1) *Al. omittitur* Dei.

Consequenter prosequitur ea quae pertinent ad concupiscentiam carnis; et ponit tria quae concupiscit caro. Primo enim concupiscit longam vitam; et quantum ad hoc dicit: *Quasi morientes*; idest licet exponamur periculis mortis, infra 11, 23, *In mortibus frequenter*, tamen *ecce vivimus*, virtute et fide. Et ideo Habac. 2, 4: « Justus ex fide « vivit. » Psalm. 117, 17: « Non moriar, sed vi« vam; et narrabo opera Domini. » Secundo concupiscit incolumitatem et quietem: et quantum ad hoc dicit: *Ut castigati, et non mortificati*; quasi dicat: Licet diversis flagellis castigemur a Domino, non tamen tradit nos morti. Psalm. 117, 18: « Ca« stigans castigavit me Dominus, et morti non « tradidit me. » 2 Timoth. 3, 12: « Omnes qui « pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem « patientur. » Tertio concupiscit gaudium et jucunditatem; et quantum ad hoc dicit: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*: quia licet in exterioribus et quae ad carnem sunt, patiamur tristitiam et amaritudinem; interius tamen continuum gaudium habemus, quod crescit in nobis ex consolationibus Spiritus sancti et spe remunerationis aeternae. Jacob. 1, 2: « Omne gaudium existimate, fratres « mei, cum in tentationes varias incideritis. » Joan. 16, 20: « Tristitia vestra vertetur in gaudium. »

Consequenter prosequitur de his quae pertinent ad concupiscentiam oculorum: et circa hoc ponit duo: quorum unum est in comparatione ad alios; et secundum hoc prosperum in divitiis est quod homo abundet, ita quod possit aliis ministrare de divitiis suis; sinistrum autem in hoc est quod homo sit ita pauper quod oporteat eum ab aliis mendicare. Et ideo dicit, quod in his temporalibus sumus *sicut egentes*, idest ab aliis accipientes; sed tamen quantum ad spiritualia sumus *multos locupletantes*. Et non dicit omnes, quia non sunt omnes locupletari parati. Prov. 13, 7: « Est quasi « pauper, cum in multis divitiis sit. » Secundum est in comparatione ad seipsos: et secundum hoc prosperum in divitiis est multa possidere, sinistrum autem ut nihil penitus habeat: et quantum ad hoc dicit, quod in exterioribus sunt *tamquam nihil habentes*, scilicet in temporalibus, quia omnia dimiserunt propter Christum: Matth. 19, 21: « Si vis « perfectus esse, vade, et vende omnia quae habes, « et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelo, « et veni, sequere me. » Sed interius et in spiritualibus *omnia possidentes*, scilicet per interiorem magnitudinem cordis. Et hoc ideo est, quia ipsi vivebant non sibi, sed Christo; et ideo omnia quae sunt Christi, reputabant ut sua. Unde, cum Christo omnia sint subjecta, omnia possidebant, et omnia tendebant in eorum gloriam. Deut. 11, 24: « Et omnis locus quem calcaverit pes vester « vester erit (1). »

Nota autem circa praemissa, quod Apostolus utitur in praemissis miro modo loquendi. Nam ipse quasi semper ponit unum contra unum, et temporale contra spirituale; sed tamen in temporalibus semper addit quamdam conditionem; puta *ut, sicut, quasi, tamquam;* sed in opposito spirituali nihil addit. Cujus ratio est, quia temporalia sive sint mala sive bona, sunt (2) transmutabilia et apparentia, et habent tantum similitudinem vel boni vel mali et ideo dicit, *Ut seductores, et quasi ignoti:* quia non erant in rei veritate sic, sed in opinione hominum, et sic erant transitoria bona aut mala. Bona autem spiritualia, existentia sunt et vera; et ideo non addit eis conditionem aliquam.

(1) *Al.* Josue 1: « Et omnem locum quem calcaverit pes » vester, vester erit. » *Sed sensus non constat, et ibi sensu integro legitur* vobis tradam, *pro eo quod hic est* vester erit.
(2) *Al.* sive.

LECTIO III.

Os nostrum patet ad vos, o Corinthii; cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in visceribus vestris. Eamdem autem habentes remunerationem (tamquam filiis dico) dilatamini et vos. Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quae enim participatio justitiae cum iniquitate; aut quae societas lucis ad tenebras? Quae autem conventio Christi ad Belial; aut quae pars fidelis cum infideli? Quis autem consensus templo Dei cum idolis? Vos enim estis templum Dei vivi; sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos, et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis; et ego recipiam vos, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens.

Postquam Apostolus docuerat usum gratiae collatae quantum ad bonas operationes exteriores, hic consequenter instruit eos circa usum praedictum quantum ad interiorem devotionem, quae consistit in laetitia cordis, quae latitudinem cordis causat; et circa hoc tria facit: primo enim exhibet se eis in exemplum latitudinis; secundo ostendit quod ab ipso non habent contrarium exemplum, nec possunt accipere, ibi, *Non angustiamini in nobis*: tertio exhortatur eos ad cordis latitudinem, ibi, *Eamdem autem habentes remunerationem (tamquam filiis dico) dilatamini et vos.* Circa primum duo facit. Primo ponit signum latitudinis cordis; secundo ponit ipsam latitudinem cordis quam habebat Apostolus, ibi, *Cor nostrum dilatatum est.* Signum autem latitudinis est os latum, quia os immediate adhaeret cordi. Unde quae per os exprimimus, sunt expressa signa conceptionum cordis. Matth. 12, 4: « Ex « abundantia cordis os loquitur. » Et hoc est quod dicit: *Os nostrum patet ad vos.* Os enim clausum est aliquando, tunc scilicet quando ea quae sunt in corde, non patent exterius; sed apertum et patens est, quando ea quae in corde sunt, manifestantur. Job 3, 1: « Post haec aperuit Job os « suum. » Matth. 5, 2: « Aperiens os suum, do« cebat eos. » Et ne hoc videatur pertinere ad vitium vanitatis, quia manifestat se, subdit rationem, dicens: *Ad vos*; idest, propter utilitatem vestram manifestamus vobis secreta cordis nostri. 1 Corinth. 10, 33: « Non quaerens quod mihi utile « sit, sed quod multis, ut salvi fiant. » Causa autem hujus dilatationis procedit ex dilatatione et latitudine cordis: et ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est.* Prov. 21, 4: « Exaltatio oculorum dila« tatio est cordis. » Cor autem aliquando est stri-

ctum, tunc scilicet quando comprimitur, et concluditur in modico; sicut cum quis non curat nisi de terrenis, et contemnit caelestia, non valens ea intellectu capere. Aliquando autem est latum, tunc scilicet quando quis magna appetit et desiderat: et talis erat Apostolus, qui non reputans ea quae videntur, desiderabat caelestia: et ideo dicit: *Cor nostrum dilatatum est*, idest ampliatum ad magna appetenda.

Consequenter ostendit quod non habent ab Apostolo contrarium exemplum, dicens: *Non angustiamini in nobis*; quasi dicat: Ex quo ostendimus vobis latitudinem cordis nostri, non habetis a nobis exemplum, nec causam unde angustiemini. Sed si hoc facitis, tunc quidem angustiamini, sed non *in nobis*, immo *ex visceribus vestris*, idest ex vobis. Ubi sciendum est, quod angustiari idem est quod includi in aliquo, unde non patet aditus (1) evadendi. Isti autem erant seducti adeo a pseudo quod non credebant posse salutem consequi nisi in observantiis legalibus: et ideo efficiebantur servi, cum essent liberi secundum fidem Christi. Unde angustiatio hujus servitutis non proveniebat eis ab Apostolo, sed ex visceribus eorum, idest ex duritia cordium ipsorum. Luc. 23, 28: « Nolite flere super me, sed super vos ipsas flete. »

Consequenter hortatur eos ad latitudinem cordis, dicens: *Eamdem autem habentes remunerationem . . . . dilatamini et vos*; quasi dicat: Si aliquando decepti a pseudo angustiati estis, non omnino remaneatis in angustiatione, immo studeatis habere latum cor, sicut nos habemus; quia eamdem habebitis remunerationem quam nos habemus. Et ideo dicit: *Eamdem remunerationem habentes*; scilicet sicut et nos: supra 1, 7: « Sicut estis socii passionum, sic eritis et consolationis. » *Tamquam filiis*, non inimicis, *dico* vobis; vel tamquam filiis Dei; quasi dicat: *Eamdem remunerationem habentes* quam filii Dei, scilicet heredes vitae aeternae. Rom. 8, 17: « Si filii et heredes: » *eamdem*, inquam, *habentes remunerationem*, *dilatamini et vos*: idest habeatis cor magnum et liberum libertate spiritus, quae est in fide Christi, et non coangustiamini in servitute observantiae legalis.

Consequenter cum dicit, *Nolite jugum ducere cum infidelibus*, docet eos usum collatae gratiae quantum ad infidelium vitationem; et circa hoc duo facit. Primo ponitur Apostoli exhortatio; secundo exhortationis ratio, ibi, *Quae enim participatio justitiae cum iniquitate?* tertio rationem hujus auctoritate confirmat, ibi, *Vos enim estis templum Dei*. Dicit ergo: *Nolite jugum ducere cum infidelibus*. Ubi est sciendum, quod jugum dicitur omne illud quod ligat plures ad aliquid faciendum. Unde quia aliquando aliqui conveniunt ad faciendum aliquid boni, quod est ex Deo, et aliqui ad faciendum aliquid mali, quod est ex diabolo; ideo dicitur jugum Dei et jugum diaboli. Jugum quidem Dei est ipsa caritas, quae ligat hominem ad serviendum Deo. Matth. 11, 29: « Tollite jugum meum super vos. » Jugum vero diaboli est ipsa iniquitas, quae ligat ad malum, et ad male faciendum. Isa. 9, 4: « Jugum oneris ejus. » Hoc ergo dicit: *Nolite jugum ducere*; idest, nolite communicare in operibus infidelitatis, *cum infidelibus*; et hoc propter duo. Primo, quia aliqui erant inter eos qui reputabantur sapientiores, non abstinentes ab idolothytis, es ex hoc scandalizabant inferiores. Alii autem erant qui communicabant cum Judaeis in traditionibus seniorum. Unde Apostolus hortatur eos cum dicit: *Nolite jugum ducere cum infidelibus*: ut non communicent cum Judaeis in traditionibus legis, neque cum Gentibus in cultu idolorum: utrique enim infideles sunt.

(1) *Al.* alius aditus.

Rationem autem hujus assignat dicens: *Quae enim participatio justitiae cum iniquitate?* quae sumitur ex distinctione duplici. Una distinctio est quantum ad causam, sed alia est quantum ad statum. Distinctio quantum ad causam duplex est: scilicet quantum ad causam habitualem, et quantum ad causam efficientem. Causa autem habitualis est duplex. Una quantum ad effectum, et hoc est quod dicit: *Quae enim participatio justitiae cum iniquitate?* quasi dicat: Non debetis jugum ducere cum infidelibus, quia alius habitus est in vobis, alius in illis: in vobis quidem est habitus justitiae, in illis vero est habitus iniquitatis. Maxima autem justitia est reddere Deo quod suum est, et hoc est colere ipsum. Unde cum vos colatis Deum, est in vobis habitus justitiae. Summa autem iniquitas est auferre a Deo quod suum est, et dare diabolo. Isa. 1, 13: « Iniqui sunt coetus vestri. » Hierem. 23, 28: « Quid paleis ad triticum? » Alia causa habitualis est quantum ad intellectum; et haec distinctio est, quia fideles sunt illuminati lumine fidei, sed infideles sunt in tenebris errorum (1); et quantum ad hoc dicit: *Aut quae societas luci ad tenebras?* quasi dicat: Non est conveniens quod eis communicetis quia non est aliqua societas conveniens: quia vos estis lux per scientiam fidei. Ephes. 5, 8: « Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino: » illi vero tenebrae sunt per ignorantiam Proverb. 4, 19: « Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi corruant. » Unde Dominus a principio divisit lucem a tenebris, ut dicitur Genes. 1. Quantum vero ad causam efficientem dicit: *Quae autem conventio Christi ad Belial?* quasi dicat: Vos estis servi Christi, et membra ejus. 1 Corinth. 12, 27: « Vos estis corpus Christi: » illi autem sunt membra diaboli. Et dicitur diabolus Belial, absque jugo, quia noluit subjici jugo Dei. Hierem. 2, 20: « A saeculo fregisti jugum meum, rupisti vincula mea et dixisti, Non serviam. » Quod autem non possit esse conventio Christi ad Belial, patet ex verbis Christi. Joan. 14, 30: « Venit princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam: » et etiam ex verbis diaboli. Matth. 8, 29: « Quid nobis et tibi Jesu Filii Dei? » Alia distinctio est quantum ad statum fidei: et hoc quantum ad duo: scilicet quantum ad statum fidei, et secundum hoc dicit: *Aut quae pars est fidelis cum infideli?* quasi dicat: Non eadem est pars utriusque: quia pars fidelis est ipse Deus, quem habet ut praemium, et ut finem suae beatitudinis. Psalm. 15, 5: « Dominus pars hereditatis meae et calicis mei: » sed pars infidelis sunt bona terrena. Sap. 2, 9: « Haec est sors nostra et pars nostra. » Matth. 24, 51: « Dividet eum, et partem ejus ponet cum hypocritis. » Item quantum ad statum gratiae; et secundum hoc dicit: *Quis autem consensus templo Dei cum idolis?* quasi dicat: Non est aliqua convenientia templo Dei et idolis. Unde vos estis templum Dei per gratiam. 1 Corinth. 3, 16: « Nesci-

(1) *Al.* eorum.

« iis quoniam membra vestra templum (1) sunt « Spiritus sancti? » Non debetis ergo communicare cum infidelibus, qui sunt templa idolorum. Sed notandum, quod Dominus prohibet per Ezechielem, quod iu templo Dei non colantur idola, Ezech. 26. Multo ergo magis prohibentur homines, quorum animae sunt templum Dei, ne violent illa per participationem idolorum. 1 Corinth. 3, 17: « Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum « Deus. »

Consequenter cum dicit, *Vos estis templum Dei vivi*, confirmat rationem propositam per auctoritatem: et circa hoc duo facit. Primo enim confirmat quod induxit ratione admonitionis; secundo vero confirmat ipsam admonitionem, ibi, *Propter quod exite de medio eorum.* Circa primum duo facit. Primo resumit quod probare intendit; secundo vero inducit auctoritatem ad propositum, ibi, *Sicut dicit Dominus: Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos.* Dicit ergo: Recte dico, quod non est consensus templo Dei cum idolis; idest, non debetis cum eis participare: quia vos estis templum Dei vivi, et non mortui sicut idolatrae. Ad hoc probandum adducit auctoritatem, probans hoc ipsum per usum templi: usus enim templi est ut Deus habitet in eo: nam templum est locus Dei ad inhabitandum sibi consecratus. Psalm. 10, 5: « Dominus in templo sancto suo. » Quae quidem auctoritas sumitur ex Levit. 26, 11, quae talis est: « Ponam tabernaculum meum in medio vestri, et « non abjiciet vos anima mea. » In qua auctoritate quatuor tangit, quantum ad hunc usum pertinet. Primum pertinet ad gratiam operationum; quod est Deum esse in aliquo per gratiam: et hoc est quod dicit: *Inhabitabo in eis*, scilicet in sanctis per gratiam excolens eos. Licet autem Deus in omnibus rebus dicatur esse per praesentiam, potentiam et essentiam; non tamen dicitur in eis inhabitare, sed in solis sanctis per gratiam. Cujus ratio est, quia Deus est in omnibus rebus per suam actionem inquantum conjungit se eis, ut dans esse et conservans in esse; in sanctis autem est per ipsorum sanctorum operationem, qua attingunt ad Deum et quodammodo comprehendunt ipsum, quae est diligere et cognoscere: nam diligens et cognoscens dicitur in se habere cognita et dilecta. Secundum pertinet ad gratiam cooperantem, quo scilicet proficiunt sancti auxilio Dei; et quantum ad hoc dicit *Inambulabo in eis;* idest, promovebo eos de virtute in virtutem: nam hic profectus sine gratia Dei esse non potest. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum « id quod sum. » Nam sicut gratia operans facit nos esse aliquid in esse justitiae, ita et gratia cooperans facit nos in ipso esse proficere. Tertium pertinet ad Dei beneficium: et hoc vel protectionis per providentiam; et hoc tangit dicens: *Ego ero illorum Deus;* idest, providentia mea protegam eos. Psal. 143, 15: « Beatus populus cujus Dominus « Deus ejus. » Vel beneficium remunerationis, ut sic dicatur: *Ero illorum Deus;* idest dabo eis meipsum in mercedem. Genes. 15, 1: « Ego ero mer« ces tua magna nimis: » et Hebr. 11, 16: « Non « confunditur Deus eorum vocari Deus. » Quartum pertinet ad debitum cultum et servitium sanctorum: et quantum ad hoc dicit: *Et ipsi erunt mihi in populum*, idest, me colent et mihi obedient ut mei, et non alterius. Psal. 94, 4: « Nos autem « populus ejus, et oves pascuae ejus. » Vel possunt ad praesentiam corporalem referri; et tunc exponitur sic. *Quoniam inhabitabo in illis*, per carnis assumptionem Joan. 1, 14: « Verbum caro « factum est, et habitavit in nobis: » *et ambulabo inter illos*, corporaliter cum eis conversando: Baruch 3, 38: « Post haec in terris visus est, et cum « hominibus conversatus est: » *et ero illorum Deus*, per gloriam: Deut. 4, 7: « Non est alia natio tam « grandis, quae habeat deos appropinquantes sibi, » sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus « nostris. » *Et ipsi erunt mihi populus*; idest, per fidem me colent.

Consequenter cum dicit, *Propter quod exite de medio eorum*, confirmat ipsam admonitionem per aliam auctoritatem; et circa hoc duo facit. Primo confirmat admonitionem per auctoritatem; secundo ostendit praemium promissum servantibus monitionem, ibi, *Ego recipiam vos.* Dicit ergo: *Propter quod*, idest quia estis templum Dei, *exite de medio eorum*: et sumitur de Isa. 52, 11: « Recedite, « recedite, exite (1) inde, et pollutum nolite tan« gere. » Ubi tria dicit, *Exite, separamini*, et *immundum nolite tangere*: quia tripliciter debemus nos habere ad infideles. Primo ut exeamus ab eis, relinquendo peccata. Zach. 2, 6: « O, o, fugite « de terra Aquilonis, dicit Dominus. » Sed Donatistae dicunt quod debemus corporaliter deserere malam societatem, quod non est verum. Unde quod Apostolus dicit, intelligendum est de separatione spirituali; et ideo sic exponit: *Exite* spiritualiter, non sequendo vitam eorum. Cant. 2, 2: « Sicut « lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. » Et hoc ideo ut vitemus ipsas peccatorum occasiones ab eis datas: et ideo dicit: *Separamini*; idest, longe ab eorum consensu sitis. Matth. 10, 35: « Veni « enim separare hominem adversus patrem suum. » Numer. 16, 26: Recedite a tabernaculis hominum « impiorum, et nolite tangere quae ad eos perti« nent, ne involvamini in peccatis eorum. » Tertio ut arguamus eos cum male agunt: et ideo dicit: *Immundum ne tetigeritis*, scilicet consentientes eis in malis. Roman. 1, 32: « Non solum qui faciunt « ea, sed et qui consentiunt facientibus. » Ephes. 5, 11: « Nolite communicare operibus infructuosis. » Et hoc quia qui tangit picem, inquinatur ab ea, Eccli. 13. Praemium autem repromissum servantibus monitionem est duplex; scilicet divina familiaritas, et divina adoptio. Divina familiaritas, quia *ego recipiam vos*; quasi dicat: Secure exeatis, quia *ego recipiam vos* in meos. Psal. 26, 10: « Quoniam pater meus et mater mea dereli« querunt me; Dominus autem assumpsit me. » Psal. 64, 5: « Beatus quem elegisti et assumpsisti. » Isa. 42, 1: « Ecce servus meus, suscipiam eum. » Sed divina adoptio, quia adoptat nos in filios, quia dicit: *Et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios.* Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum ser« vitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum « adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, « Pater. » Et dicit *filios* quantum ad perfectos, et *filias* quantum ad imperfectos; et hoc sumitur ex 2 Reg. 7, 14, ubi dicitur de Salomone: « Ego ero « ei in patrem, et ipse erit mihi in filium. »

(1) *Al.* templa.

(1) *Al. deest* exite.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

Has igitur habentes promissiones, carissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei Capite nos. Neminem laesimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non ad condemnationem vestram dico. Praediximus enim quod in cordibus nostris estis ad commoriendum et ad convivendum.

Monuit Apostolus Corinthios qualiter se in futuro debeant habere; hic commendat eos de bonis praeteritis. Sed ut fiat quaedam continuatio praeteritorum ad futura, primo concludit admonitionem; secundo vero commendat eos, ibi, *Multa mihi fiducia est apud vos.* Circa primum tria facit. Primo ponit admonitionem; secundo inducit exemplum sui ipsius ad admonitionem servandam, ibi, *Capite nos*; tertio ponit admonentis intentionem, ibi, *Non ad condemnationem vestram dico.* Circa primum tria facit. Primo ponit motivum ad observantiam admonitionis; et hoc est promissio eis facta: et ideo dicit: *Has igitur habentes promissiones, carissimi,* scilicet quod Deus habitet in nobis, et recipiat nos etc. Secundo ponit admonitionem, cum dicit: *Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus*: et hoc ideo, quia promissiones istae non dantur nisi mundis; et ideo *mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus,* idest carnalium et spiritualium vitiorum. Isa. 52, 11: « Mundamini « qui fertis vasa Domini. »

Ubi sciendum est, quod omne peccatum quod consummatur in delectatione carnis, est carnale; illud vero quod consummatur in delectatione spiritus, est spirituale. Et inde est quod peccata carnalia si considerentur quantum ad sui consummationem, sunt duo tantum, scilicet gula et luxuria; cetera vero peccata sunt spiritualia. Si vero considerentur quantum ad sui originem, sic omnia peccata possunt dici carnalia, quia omnia ex conceptione (1) carnis originem habent; et hoc modo loquitur ad Galat. 5, 19: « Manifesta sunt autem « opera carnis; quae sunt fornicatio, immunditia, « impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, « inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, ri« xae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, e« brietates, comessationes, et his similia. »

Tertio ponit modum implendi admonitionem, ibi, *Perficientes sanctificationem in timore Dei.* Posset enim aliquis dicere: Numquid non sumus mundati in baptismo? Et ideo addit: *Perficientes sanctificationem*; idest, perficiamus emundationem inchoatam in baptismo. Sanctus enim idem est quod mundus. Levit. 11, et 19, 2: « Sancti estote, quo« niam ego sanctus sum Dominus Deus vester. » Perficiamus, inquam, quia philosophi conati sunt perficere, et non potuerunt, quia non potuerunt omnia peccata vitare: quantumcumque enim aliqua peccata vitarent, et exercerent actus virtutum, adhuc tamen remanebat in eis peccatum infidelitatis. Et ideo in vero cultu Dei solum perficitur emundatio; et hoc est quod dicit: *In timore,* idest in cultu, *Dei.* Eccli. 25, 14: « Timor Domini super om« nia se superposuit. »

Sed contra, Coloss. 3, 14: « Super omnia ca« ritatem habentes, quae est vinculum perfectionis. » Non igitur perficitur sanctificatio in timore Dei, sed in caritate Dei.

Respondeo. Dicendum est, quod hic loquitur de timore filiali, qui est caritatis effectus, et non de servili, qui contrariatur caritati. Dicit autem, *In timore,* ut doceat nos habere affectum ad Deum cum quadam reverentia et solicitudine. Amor enim causat securitatem, quae quandoque negligentiam parit; sed qui timet, semper est solicitus.

Consequenter cum dicit, *Capite nos,* in exemplum se praebet; quasi diceret: Accipite nos in exemplum. 1 Corinth. 11, 1: « Imitatores mei estote, sicut et « ego Christi. » Ego enim mihi cavi ab immunditia per sanctificationem, quia neminem laesi. Ubi notandum, quod tripliciter potest aliquis laedere proximum; et nullo istorum modorum laesit aliquem. Primo in persona; et quantum ad hoc dicit: *Neminem laesimus,* scilicet in persona, sicut faciunt mali domini: Mich. 3, 2: « Violenter tollitis pellem « eorum desuper eis. » Secundo quantum ad famam, inducendo eos vel exemplo vel persuasionibus ad malum; et quantum ad hoc dicit: *Neminem corrupimus*: 1 Corinth. 15, 33: « Corrumpunt bo« nos mores colloquia prava. » Tertio quantum ad subtractionem bonorum; et quantum ad hoc dicit: *Neminem circumvenimus*; idest, in bonis fraudavimus: 1 Thess. 4, 6: « Ne quis circumveniat « in negotio fratrem suum. »

Consequenter cum dicit, *Non ad condemnationem vestram dico,* aperit suam intentionem; quasi dicat: Non dico hoc condemnando vos, sed ut emendemini. Mala enim praeterita propter duo consueverunt commemorari: aliquando ad condemnationem, et hoc quando non est ultra spes correctionis; aliquando autem ad emendationem, ut scilicet corrigatur, et hoc modo loquitur hic: *Non ad condemnationem vestram dico.* 1 Corinth. 7, 35: « Haec « ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vo« bis injiciam. » Et ratio hujus est, quia gaudeo de bono vestro: *praedixi enim quod* vos *estis in cordibus nostris.* Supra 3, 2: « *Epistola nostra* vos *estis scripta in cordibus nostris.* Philip. 1, 7: « Eo « quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, « et in defensione et confirmatione Evangelii, so« cios gaudii mei omnes vos esse. » *Estis,* inquam, *in cordibus nostris,* scilicet *ad commoriendum et ad convivendum.* Quod potest intelligi de morte culpae, et de morte naturali. De morte culpae, ut

(1) *Forte* ex concupiscentia.

non intelligatur quod nos simus parati ad commoriendum vobiscum; idest, quando vos peccatis, nos velimus peccare; sed quod mortem culpae vestram eo dolore accipimus quo nostram. Infra 11, 29, *Quis infirmatur, et ego non infirmor*? 1 Corinth. 15, 31: « Quotidie morior per vestram gloriam, « fratres. » *Et ad convivendum*, quia ita gaudeo de bona vita vestra in gratia, sicut et de nostra. De morte vero naturali, ut intelligatur: *Ad commoriendum*; idest, paratus sum mori pro vobis. Infra 12, 15: « Libentius impendar et superimpendar pro animabus vestris. » *Et ad convivendum*, idest ut desiderem vos esse socios in vita aeterna. 2 Timoth. 2, 11: « Si commortui sumus, « et convivemus. »

LECTIO II.

Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis; repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. Nam et cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus Foris pugnae, intus timores. Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi. Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione in qua consolatus est in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram aemulationem pro me, ita ut magis gauderem. Quoniam, etsi contristavi vos in Epistola, non me poenitet. Et si poeniteret, videns quod Epistola illa etsi ad horam vos contristavit, nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam.

Apostolus posuit supra admonitionem ex praemissis conclusam; hic subdit suam commendationem; et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum commendationem; secundo ipsam exponit, ibi, *Nam et cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Commendationem autem ipsorum ponit ostendendo affectum suum, qui consurgit ex bonis operibus, quae Corinthii faciebant. Consuevit enim quadruplex affectus in cordibus diligentium consurgere ex bonis quae dilecti operantur; et hos quatuor se Apostolus concepisse de eis ostendit. Et primo affectum fiduciae: unde dicit: *Multa mihi fiducia est apud vos*, inquantum scilicet confido quod qui bene coepistis, semper proficietis in melius: unde ex bonis auditis de vobis spero majora in futurum. Philip. 1, 6: « Confido de vo« bis quod qui coepit in vobis opus bonum per« ficiet usque in diem Christi Jesu. » Hebr. 6, 9: « Confidimus de vobis, carissimi, meliora, et vici« niora saluti. » Et haec fiducia bona est et salubris. Hebr. 10, 35: « Nolite amittere fiduciam ve« stram, quae magnam habet remunerationem. » Secundo ex hoc concipit affectum gloriationis. Ex quo enim quis bona amici sicut sua diligit, consequens est ut de bonis amici sicut de propriis glorietur. Et hoc specialiter, quoniam ipse est causa illorum bonorum, sicut magister est causa doctrinae discipuli. Et ideo dicit, *Multa mihi gloriatio pro vobis est*. Prov. 10, 1: « Gloria patris filius « sapiens. » Tertio ex praedictis concipit affectum consolationis, quando is qui laetatur et gloriatur de bonis suis vel amici, habet remedium contra tristitias. Consolatio enim est remedium contra tristitias. Naturale autem est quod semper delectatio et gaudium tristitiae opponitur; et secundum Philosophum, omnis delectatio debilitat vel totaliter tollit tristitiam. Si delectatio sit contraria tristitiae, totaliter absorbet tristitiam: si autem non sit contraria, debilitat et diminuit eam. Et inde est quod quando quis est in tristitia, quandocumque nuntiantur sibi aliqua laeta, diminuitur tristitia. Et ideo, quia audit laeta de Corinthiis, dicit: *Repletus sum consolatione*, audita scilicet correctione vestra. Supra 1, 5: *Sicut abundant Christi passiones in nobis; ita et per Christum abundat consolatio nostra*. Philip. 2, 1: « Si qua consolatio in Christo, si « quod solatium civitatis, si qua societas spiritualis, « si qua viscera miserationis: implete gaudium « meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem ha« bentes, unanimes, idipsum sentientes. » Quarto consurgit ex praedictis affectus exuberantis gaudii: licet enim ex aliquibus delectationibus diminuatur tristitia, non tamen totaliter tollitur, nisi gaudium sit magnum. Quamvis autem Apostolus multas tribulationes sustineret: quia tamen multum gaudebat de bonis Corinthiorum, ideo non solum non absorbebatur tristitia totaliter, sed etiam superabundabat gaudium; et ideo dicit: *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*: idest gaudium meum superat omnem tribulationem, quae erat in animo meo. 1 Thessal. 2, 19: « Quae est enim spes nostra aut « gaudium, aut corona gloriae ? » Rom. 12, 12: « In tribulatione patientes. »

Consequenter cum dicit, *Nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*, exponit suam commendationem. Duo autem dixerat: scilicet se accepisse gaudium, et habuisse tribulationem. Primo ergo manifestat suam tribulationem; secundo vero suam consolationem, ibi, *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*. Tribulationem autem aggravat ex duobus: scilicet ex subtractione remedii, et ex tribulationis multiplicitate. Ex subtractione remedii, cum dicit: *Nam et cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*; quasi dicat: Vere tribulationem habeo, quia in nullo consolor: *nam cum venissem in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra*. Hic facit mentionem de persecutione quam passus est in Macedonia, quando liberavit ancillam Pythonissam, ut legitur Act. 16. Dicit autem: *Nullam requiem habuit caro nostra*; et non dicit, Spiritus noster: quia sancti semper habent pacem spiritus: cum etiam in adversis anima, quae in corpore patitur, spe futuri praemii quiescat, quamquam multa sustineat affectui carnis contraria. Ex multiplicitate vero tribulationum aggravat, cum dicit: *Omnem tribulationem passi sumus*, idest omne genus tribulationis secundum corpus et secundum animam. Supra 4, 8: *In omnibus tribulationem patimur*. Joan. 16, 33: « In « mundo pressuram habebitis. » Et quod omnem tribulationem passus fuerit, exponit consequenter cum dicit: *Foris pugnae, intus timores. Foris*, idest

extra meipsum, *pugna* persecutionum; sed tamen *intus*, idest in corde, est timor de malo: timens persecutionem in futuro. Deuter. 32, 25: « Foris « vastabit eos gladius, et intus pavor. »

Sed contra. Prov. 28, 1: « Justus quasi leo « confidens absque terrore erit. » Respondeo. Est sine timore quantum ad spiritum, non tamen quantum ad carnem.

Vel *foris*, idest extra Ecclesiam, *pugnae* illatae ab infidelibus; sed *intus timores*, ne scilicet illi qui intra Ecclesiam sunt, excidant a fide propter persecutores. Vel *foris*, idest in manifesto, *pugnae*, quibus impugnamur a manifestis inimicis; *intus timores* qui injiciuntur nobis ab illis qui dicunt se amicos, et non sunt: quia, ut dicit Boetius de Consolatione « nulla pestis efficacior ad nocendum « quam familiaris inimicus. » Matth. 10, 36: « Ini« mici hominis domestici ejus. »

Consequenter cum dicit, *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in adventu Titi*, ponit materiam suae consolationis; quam extollit ex duobus: scilicet ex grata praesentia Titi, et ex consolatione Titi, ibi, *Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis*. Dicit ergo: Licet hic graviter afflicti fuerimus, *sed qui*, scilicet Deus, *consolatur humiles, consolatus est nos in adventu Titi:* cujus praesentia utique (1) mihi gratissima est, et in adjutorium. Supra 1, 4: *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*. Dicit autem, *Qui consolatur humiles*, quia superbos non consolatur, sed eis resistit, ut dicitur Jac. 4, et 1 Petr. 5. Consolatur autem humiles dando eis gratiam, quae est consolatio Spiritus sancti. Isa. 61, 2: « Ut consolarer omnes lugentes. »

Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione qua consolatus est in vobis. Hic ponitur alia materia consolationis Apostoli, scilicet consolatio Titi. Et materia hujus consolationis est duplex. Prima, emendatio Corinthiorum, quam habuerunt in praesentia Titi; secunda est devotio Corinthiorum, quam ostenderunt ad Titum, ibi, *in consolatione autem nostra abundantius gavisi sumus super gaudio Titi*. Circa primum duo facit. Primo ponit consolationem de poenitentia Corinthiorum; secundo exponit quaedam quae dixit, ibi, *Contristati enim estis secundum Deum*. Circa primum tria facit. Primo ponit consolationem Titi; secundo materiam consolationis, ibi, *Referens nobis vestrum desiderium etc.*; tertio effectum consolationis in mente Apostoli, ibi, *Ita ut magis gauderem*. Dicit ergo. Non solum consolatur nos Deus in adventu Titi, sed etiam in consolatione qua ipse Titus consolatus est de vobis et in vobis. Et hujus consolationis materia est, quia ipse Titus *consolatus est, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram aemulationem pro me*. Ubi tria ponit laudabilia, propter tria reprehensibilia quae fuerunt in eis. Fuerunt enim pigri ad bonum; et contra hoc dicit: *Referens nobis vestrum desiderium*, de proficiendo in melius. Item erant proni ad malum; et contra hoc dicit, *vestrum fletum*, scilicet de peccatis commissis. Hier. 6, 26: « Luctum unigeni« ti fac tibi. » Item erant faciles deceptioni pseudorum; et contra hoc dicit, *Vestram aemulationem*, contra pseudos habitam pro amore mei. Nam ante aemulabamini contra me pro eis.

Consequenter cum dicit, *Ita ut magis gauderem*, ponit affectum conceptum ex consolatione Titi, qui quidem affectus est gaudium. Unde circa hoc tria facit. Primo ponit conceptum gaudium; secundo ostendit suae aestimationis imitationem; tertio subdit rationem gaudii. Dicit ergo: Intantum gavisus sum de his quae Titus retulit mihi, ita *ut magis gauderem* de hoc quam de tribulatione mea doluerim. Nam spiritualia praeferenda sunt temporalibus. Vel *ut magis gauderem* de hoc quod contristavi vos, quam doluerim olim. Peccaverant enim faciendo fornicationem, et Apostolus increpaverat eos, ut patet in prima Epistola, 5 et 6 cap. Tunc autem incertus erat Apostolus quem eventum deberet habere illa tristitia, bonum scilicet, an malum; et ideo dubitans poenituit. Sed videns postmodum quod bonum inde provenerat, gaudebat; ideo dicit; *Quoniam e si contristavi vos*, increpando in prima Epistola, *non me poenitet* modo, quia correcti estis: *et si olim poeniteret*, quando scilicet eram incertus utrum tristitia induceret vos ad correctionem, vel desperationem, *videns quod epistola illa, etsi ad horam, vos contristavit, nunc gaudeo*, quia estis conversi. Et rationem gaudii assignat: quia non gaudeo de hoc quia *contristati estis;* sed de effectu, scilicet de correctione, *quia* scilicet *contristati estis*, non ad desperationem, sed *ad poenitentiam:* sicut medicus non gaudet de amaritudine medicinae (1), sed de effectu, scilicet de sanitate. Supra 6, 10; *Quasi tristes, semper autem gaudentes*.

(1) *Al.* utpote.

(1) *Al. omittitur* medicinae.

LECTIO III.

Contristati enim estis secundum Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur; saeculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed aemulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.

Posita consolatione Apostoli et Titi de tristitia Corinthiorum eo quod fuerit ad poenitentiam, et non ad desperationem; hic consequenter hujus consolationis ratio assignatur, eorum tristitiam commendando: et circa hoc duo facit: primo enim commendat eorum tristitiam; secundo ex hoc concludit propositum, ibi, *Et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam... sed ad manifestandam solicitudinem nostram*. Commendat autem Corinthiorum tristitiam ex duobus: primo ex causa, secundo ex effectu, ibi, *Quae enim tristitia est secundum Deum, poenitentiam in salutem stabilem operatur*. Causa autem ex qua commendatur eorum tristitia, haec est, quia est secundum Deum; ideo dicit: Licet ad horam

contristaverim vos per Epistolam, tamen nunc gaudeo, idest quia *contristati estis secundum Deum.* Ubi sciendum est, quod tristitia et gaudium, et communiter omnis affectio ex amore causatur. Tristatur enim quis quia caret eo quod amat. Qualis autem est amor, talis est tristitia ex amore causata. Est autem duplex amor: unus quo diligitur Deus, et ex hoc causatur tristitia quae est secundum Deum; alius est quo amatur (1) saeculum, et ex hoc causatur tristitia saeculi. Amor quo diligimus Deum, facit nos libenter servire Deo, solicite quaerere (2) honorem Dei, et vacare Deo dulciter. Et quia peccando impedimur a servitio Dei, et ideo ei non vacamus, nec ejus honorem quaerimus: ideo amor Dei causat tristitiam de peccato: et haec est tristitia secundum Deum: quae quidem tristitia non fuit vobis ad malum nec detrimentum, sed potius ad fructum et meritum. Et ideo dicit: Ut *in nullo detrimentum patiamini ex nobis:* quia non solum bona et grata que vobis impendimus, vobis prosunt; sed etiam hoc ipsum quod vos corrigimus et contristamus. Hebr. 12, 11: « Omnis disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per « eam reddet justitiae. »

Consequenter cum dicit, *Quae enim tristitia secundum Deum est, poenitentiam in salutem stabilem operatur,* commendat eorum tristitiam ex effectu; qui quidem est praemium vitae aeternae: et circa hoc duo facit: primo enim ponit effectum in generali; secundo experimentum specialiter in eis consecutum, ibi, *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem.* Circa primum duo facit: primo enim ponit effectum tristitiae quae est secundum Deum; secundo ponit effectum tristitiae quae est secundum mundum, ibi *Saeculi autem tristitia mortem operatur.* Dicit ergo primo: Dico quod tristitia nostra non fuit vobis detrimentum: *enim,* idest quia, *tristitia quae est secundum Deum, operatur poenitentiam*: poenitentiam autem, dico, *in salutem stabilem,* idest sempiternam, quae est salus stabilis, et est beatorum; de qua Isa. 51, 6: « Salus autem « mea in sempiternum erit: » et hanc operatur poenitentia. Matth. 3, 2: « Agite poenitentiam, ap« propinquabit enim regnum caelorum. » Et dicit *stabilem,* ut excludat salutem temporalem, quae est transitoria et communis ipsis hominibus et jumentis, de qua in Ps. 35, 8: « Homines et jumenta « salvabis Domine. »

Sed contra hoc quod dicit, quod tristitia quae est secundum Deum, poenitentiam operatur, videtur esse, quia ipsa tristitia secundum Deum est poenitentia. Poenitere enim est tristari de malo, et secundum Deum. Nen ergo operatur poenitentiam.

Respondeo: Dicendum est, quod poenitentia habet tres partes: quarum pars prima est tristitia, scilicet dolor et compunctio de peccatis; aliae duae sunt confessio et satisfactio. Cum ergo dicit quod tristitia operatur poenitentiam, intelligendum est, quod compunctio seu dolor de peccato operetur in nobis poenitentiam, idest alias partes poenitentiae, scilicet confessionem et satisfactionem. Vel dicendum est, quod tristitia secundum Deum est communior quam poenitentia: quia poenitentia est de proprio peccato; sed tristatur quis secundum Deum et de peccatis propriis, et de alienis. Sic ergo effectus tristitiae quae est secundum Deum, est salus aeterna; effectus vero tristitiae quae est secundum mundum, est mors. Quia enim qui diligit saeculum, inimicus Dei constituitur, ut dicitur Jacob. 4, ideo ex amore saeculi mors causatur. Tristatur enim secundum saeculum quis, non quia peccans Deum offendit; sed quia deprehensus in peccato, punitur de eo, et detegitur: et haec tristitia est vitanda in peccatis. Eccl. 30, 24: « Tristitiam longe fac a te: « multos enim occidit tristitia, et non est utilitas « in illa. »

Consequenter manifestat effectum praedictum per experimentum sumptum in ipsis, cum dicit: *Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem;* quasi dicat: Vere salutem stabilem, quia experimento patet quod in nobis multa quae ad salutem ducunt, operatur. Ponit autem sex ad hoc pertinentia; quorum unum est generale, scilicet solicitudo: quando enim homo est in laetitia, de facili committit aliquas negligentias; sed quando est in tristitia et in timore, sollicitatur: et ideo dicit: *Ecce enim,* scilicet in vobis experti estis, *hoc ipsum,* scilicet *secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur solicitudinem,* ad vitandum mala, et ad faciendum bona. Mich. 6, 8: « Indicabo tibi, o homo, « quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te: » et infra: « Solicitum ambulare cum Deo tuo. » Alia vero sunt specialia: quorum quaedam pertinent ad affectum interiorem, quaedam ad actum exteriorem. Eorum vero quae pertinent ad affectum interiorem, quaedam sunt ad peccati remotionem, quaedam vero ad boni adeptionem. Nam verus poenitens debet recedere a malo et facere bonum. Quantum autem ad remotionem mali ponit tria. Primum est ut desistat facere malum; et quantum ad hoc dicit, *Sed defensionem,* contra illos qui nos ad malum inducunt. 1 Petr. 5, 9: « Cui resistite fortes « in fide. » Vel, secundum Glossam, ut contra pseudo me defendatis. Ephes. ult. 13: « Accipite « armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo. » Secundum est quod homo indignetur contra se pro peccatis quae fecit; et quantum ad hoc dicit, *Sed indignationem.* Indignatio autem sui operatur tristitiam secundum Deum. Isa. 63, 5: « Indignatio « mea auxiliata est mihi. » Tertium est quod sit in continuo timore de futuro, ut caveat; et quantum ad hoc dicit, *Sed timorem,* de recidivo, ne scilicet in futuro similiter contingat. Eccli. 25, 14: « Timor « Domini super omnia se superposuit. » Quantum autem ad hanc boni adeptionem, duo ponit. Primo desiderium, quo ad bonum afficitur; et quantum ad hoc dicit, *Sed desiderium,* quo bonum facere affectetis. Proverb. 11, 23: « Desiderium justorum, « omne bonum. » Secundo aemulationem bonam, qua bonos imitari conatur; et quantum ad hoc dicit: *Sed aemulationem,* ut scilicet me et alios bonos imitemini. 1 Corinth. 14, « Sectamini ca« ritatem, aemulamini charismata meliora. » Eorum vero quae pertinent ad exteriorem actum, duo ponit. Primum est ut vindicent in seipsis quod peccaverunt; et hoc utile est. Cum enim omne malum necessarium sit puniri vel ab homine, vel a Deo; si hic non punit, melius est quod homo malum in se puniat quod fecit, quam quod Deus: quia, ut dicitur Hebr. 10, 31, « horrendum est incidere in « manus Dei viventis: » et quantum ad hoc dicit,

(1) *Al.* amor quo amatur etc.
(2) *Al.* scilicet quaerere.

Sed vindictam; idest, quia peccantes punitis, et etiam vos ipsos. 1 Corinth. 9, 27: « Castigo corpus meum, et in servitutem redigo. » Isa. 26, 18: « Justitiam non fecimus in terra. » Secundum est quod totaliter abstineat a malo: et ideo dicit: *In omnibus exhibuistis vos;* duce scilicet fide, *incontaminatos esse negotio*, scilicet christiano. Supra 6, 4: *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*. Ephes. 1, 4: « Elegit nos ante mundi « constitutionem, ut essemus sancti. » Psal. 100, 6: « Ambulans in via immaculata, hic mihi mi« nistrabat. » Vel *negotio*, de quo scilicet correcti estis, puta de favore quem dedistis fornicatori; sed postmodum puniendo et condemnando ipsum, ostendistis vos in hoc incontaminatos esse.

LECTIO IV.

Igitur et si scripsi vobis, non propter eum qui fecit injuriam, nec propter eum qui passus est; sed ad manifestandam solicitudinem nostram, quam habemus pro vobis coram Deo: ideo consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus super gaudio Titi, quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus; sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita et gloriatio nostra quae fuit ad Titum, veritas facta est; et viscera ejus abundantius in vobis sunt, reminiscentes omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore et tremore excepistis illum. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

Hic assignat rationem quare gaudet Apostolus de ipsorum tristitia: consequenter inducit conclusionem suam, in qua duo facit: primo enim ostendit intentionem suam quam habuit in scribendo; secundo manifestat gaudium quod habuit de ipsorum correctione, ibi, *Ideo consolati sumus.* Dicit ergo primo: Ex quo incontaminati estis, igitur apparet quod, *et si scripsi vobis*, per Epistolam increpando, non scripsi *propter eum* tantum *qui fecit injuriam*, incestu maculando cubile patris sui, ut dicitur 1 Corinth. 5, *nec propter eum* tantum *qui passus est*, scilicet propter patrem; quasi non propter zelum vindictae solum, sed hoc feci *ad manifestandam solicitudinem nostram quam pro vobis habemus*; idest, ut sciretis quam soliciti simus pro vobis: et hoc dico *coram Deo*, ut sit juramentum, idest Deo teste. Vel *ad manifestandam coram Deo*, scilicet de vobis omnibus (1) *solicitudinem nostram*. Coloss. 2, 1: « Volo « vos scire quam solicitudinem habeam pro vobis, « et pro his qui sunt Laodiciae, et quicumque non « viderunt faciem meam in carne. » Vel aliter. Non scripsi tantum *propter eum qui fecit injuriam*, ut scilicet corrigeretur: Vel *propter eum qui passus est*, ut placaretur; sed *ad manifestandam solicitudinem nostram, ut scilicet* vos qui indignati fuistis pro contumelia et poena inflicta fornicatori, reconciliaremini Deo.

Consequenter concludit gaudium quod habuit de eorum correctione, cum dicit: *Ideo consolati sumus*; quasi dicat: Quia hoc consecutus sum ex eo quod scripsi, scilicet quod estis correcti; *ideo consolati sumus*; idest, consolationem accepimus. Gaudium enim hominis est cum consequitur quod cum desiderio intendit. Supra 1, 12: *Abundantius autem ad vos conversati sumus.*

Consequenter cum dicit, *In consolatione autem nostra abundantius magis gavisi sumus*, ponit secundam causam suae consolationis, quae sumitur ex devotione quam ostenderunt ad Titum: et circa hoc tria facit. Primo ponit gaudium suum de gaudio Titi conceptum; secundo gaudii rationem assignat, ibi, *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus;* tertio materiam gaudii Titi assignat, ibi, *Reminiscentes omnium vestrum obedientiam.* Dicit ergo primo: *Gavisi sumus* de correctione vestra, *autem*, idest sed, *in consolatione nostra abundantius magis gavisi sumus*, quam turbati fuerimus de tribulatione, *super gaudio Titi.* Vel *magis gavisi sumus*, idest, magis gaudium attulit consolationi nostrae gaudium Titi; et hoc *quia refectus est spiritus ejus.* Tunc enim reficitur animus praelati, quando subditi ejus sunt obedientes ei, et eum reverentur. Ad Philem. 20: « Refice « viscera mea in Domino. » Refectus, inquam, *ab omnibus vobis*, quia omnes vel correcti estis, vel est spes correctionis. Rationem autem hujus gaudii assignat quantum ad duo. Unum est ex parte Apostoli, quia scilicet ipse inventus est verax. Nam Apostolus commendaverat Corinthios Tito, antequam iret ad eos. Quia vero nunc ita invenit Titus sicut Apostolus dixit, gaudet Apostolus verba sua vera fuisse; et hoc est quod dicit: *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum* commendando vos (dicit autem, *Gloriatus sum*, quia gloria Apostoli erat bonum illorum) *non sum confusus*; idest, non erubesco me falsa dixisse: quando enim aliquis invenitur mendax, confunditur. Eccli. 37, 20: « Ante « omnia sermo verax praecedat te. » *Sed sicut omnia in veritate vobis locutus sum*, idest sicut praedicavi vobis veritatem, *ita gloriatio nostra quae fuit ad Titum de vobis, veritas facta est*; idest, inventa est vera. Alia ratio est ex parte Corinthiorum. Nam amici desiderant ut illi quos diligunt, ab omnibus diligantur. Quia ergo Titus diligebat Corinthios propter eorum devotionem, ideo de hoc Apostolus gaudebat; et ideo dicit Apostolus: *Et viscera ejus abundantius in vobis sunt*; quasi dicat: Non solum gaudeo quia inventus sum verax, sed etiam quia *viscera ejus*, idest viscerosa caritas ejus, et nimius amor, *est abundantius* quam antea in vobis esset, ex quo vidit profectum vestrum: vel *abundantius* quam in aliis. Coloss. 3, 12: « Induite vos « sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera mise« ricordiae. » Materiam autem gaudii manifestat ex duobus: scilicet ex obedientia et reverentia. Ex obedientia quidem, cum dicit: *Reminiscentes omnium vestrum obedientiam*, qua obedienter sibi obtemperastis: in quo etiam et laudavit vos. 1 Reg. 14, 22: « Melior est obedientia quam victimae. » Eccli. 3, 1: « Filii sapientiae, Ecclesia justorum. » Ex reverentia autem, cum dicit: *Quomodo cum timore*, scilicet filiali, non servili, *cum timore* animi *et tremore* corporis *excepistis eum*. Galat. 4, 15: « Te-

(1) *Al.* coram vobis Deo scilicet de omnibus.

« stimonim enim vobis perhibeo, quia si fieri pos- « set, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. » Et quia ita habuistis vos ad eum, gavisus sum, quia verax inventus sum, et ipse diligit vos. Unde *gaudeo quod in omnibus confido de vobis:* non solum in bona voluntate, sed etiam in bonis operibus in futuro quod bene vos habeatis. Hebr. 6, 9: « Con- « fidimus de vobis meliora et viciniora saluti. »

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Notam autem vobis facimus, fratres, gratiam Dei quae data est in Ecclesiis Macedoniae, et quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit, et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum. Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) et supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos. Et non sicut speravimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei; ita ut rogaremus Titum ut quemadmodum coepit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam: sed sicut in omnibus abundatis fide et sermone et scientia et omni solicitudine, insuper et caritate vestra in nos, ut et in hac gratia abundetis. Non quasi imperans, dico; sed per aliorum solicitudinem, etiam vestrae caritatis ingenium bonum comprobans.

Posita jam exhortatione ad bonum in generali, hic consequenter exhortatur eos ad quoddam bonum particulare, scilicet ad largitionem collectarum pro sanctis qui erant in Hierusalem. Nam, sicut Act. 15, dicitur, et Apostolus tangit ad Galat. 2, Apopostoli imposuerunt Paulo et Barnabae ut proponerent verbum salutis Gentibus, exhortando eos ad subveniendum sanctis qui erant in Hierusalem, qui, venditis omnibus, et positis ad pedes Apostolorum, in maxima erant paupertate: et ad hoc inducit eos ad praesens: ubi duo facit. Primo inducit eos ad dandum; secundo monet ad modum dandi, ut scilicet cito et abundanter dent; et hoc 9 cap. ibi, *Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis.* Circa primum duo facit. Primo tractat de collectis dandis; secundo de ministris per quos hujusmodi collectae fiant, ibi, *Gratias autem Deo qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi.* Circa primum duo facit. Primo inducit eos ad dandum; secundo excludit excusationem, ibi, *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est.* Inducit autem eos ad dandum, tripliciter. Primo exemplo aliorum qui dederunt; secundo, exemplo Christi, ibi, *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi;* tertio ex ipsorum propria utilitate, ibi, *Hoc enim vobis utile est.* Circa primum tria facit. Primo ponit exemplum; secundo ostendit se permotum ab hoc exemplo, ibi, *Ita ut rogaremus Titum ut quemadmodum coepit, ita et perficiat in vobis etiam gratiam istam;* tertio monet ut ipsi hoc exemplum sequantur, ibi, *Sed sicut in omnibus abundatis.... et in hac gratia abundetis.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus ad hoc ut Corinthii liberaliter tribuant, proponit eis Macedones in exemplum, et commendat eos quantum ad duo: scilicet quantum ad patientiam in adversis; secundo quantum ad liberalitatem in donis, ibi, *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.* Circa primum sciendum est, quod Apostolus inducit eos ad eleemosynas, ut merita ipsorum crescant; et ideo in illo tempore hoc facit quando possunt mereri, scilicet tempore gratiae: tunc enim eleemosynae meritoriae sunt: et hoc est quod dicit: *Notam vobis facimus gratiam,* idest gratuitum donum, *Dei,* scilicet eleemosynarum largitionem. Et dicit hoc esse gratiam, quia quidquid boni facimus, est ex gratia Dei. *Quae* quidem gratia non est data istis, sed *mihi,* inquantum scilicet ex mea procuratione et solicitudine et monitione Macedones ad hoc moti sunt. Ephes. 3, 8: « Mihi autem omnium sancto- « rum minimo data est gratia haec. » *Data est* inquam, *mihi in Ecclesiis Macedoniae,* idest apud fideles Macedoniae: quae quidem gratia est quantum ad duo: scilicet quantum ad patientiam, quia *in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum fuit.* Ubi ponit conditiones patientiae perfectae. Una est quod homo sit constans, ita quod nec timore tribulationis dejiciatur, sed nec etiam in ipso tribulationis experimento: et ideo (1) dicit, quod *in multo experimento tribulationis,* scilicet constantes fuerunt. Alia est quod in ipsis tribulationibus gaudeant; sicut legitur de beato Laurentio: et quantum ad hoc dicit; *Abundantia gaudii ipsorum,* idest Macedonum, *fuit.* Jacob. 1, 2: « Omne « gaudium existimate, fratres mei, cum in tenta- « tiones varias incideritis. » Rom. 12, 12: « In « tribulatione gaudentes. » Vel *in multo experimento tribulationis,* non quam ipsi passi fuerunt, sed quam viderunt pati in Macedonia, *abundantia gaudii ipsorum fuit.* Item secundo gratia est quantum ad liberalitatem in eleemosynis; et quantum ad hoc dicit: *Et altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.* Ubi duo facit. Primo ponit eorum liberalitatem; secundo exponit quod dixerat, ibi, *Quia secundum virtutem... et supra virtutem voluntarii fuerunt.* Dicit ergo primo: Non solum fuerunt patientes in tribulationibus, scilicet Macedones, sed etiam fuerunt liberales: quia *altissima,* idest maxima, *paupertas eorum,* vel nobilissima. Secundum Glossam, facit paupertatem altam elevatio spiritus supra res temporales, et contemptus earum. Et sic istorum paupertas altissima erat, quia non habebant divitias, et contemnebant eas. Jacob. 2, 5: « Nonne Deus elegit pauperes in

(1) *Al. deest* ideo.

« mundo, divites in fide, et heredes regni, quod « repromisit diligentibus se? » Haec, inquam, paupertas *abundavit*, idest excrevit *in divitias* (1), copiose dando.

Sed haec expositio Glossae non videtur esse secundum intentionem Apostoli; et ideo aliter dicendum est. *Altissima paupertas eorum abundavit in divitias simplicitatis eorum.* Ubi sciendum est, quod homo ex duabus causis habet promptum animum ad dandum satis: scilicet ex abundantia divitiarum, sicut divites (2); vel ex contemptu divitiarum; et sic idem facit in paupere contemptus quod facit in divite abundantia: et ideo dicit: *Altissima paupertas* sic supra *abundavit*; idest effectum abundantiae fecit, *in divitias simplicitatis eorum:* quia cor eorum erat solum ad Deum; et ex hoc provenit contemptus divitiarum. Prov. 11, 3: « Simplicitas ju« storum diriget eos. »

Consequenter cum dicit, *Quia secundum virtutem.... et supra virtutem voluntarii fuerunt,* exponit quod dixit, commendando ipsorum liberalitatem quantum ad tria; scilicet quantum ad quantitatem dati, quantum ad voluntatem dandi, et quantum ad ordinem dationis. Quantum ad quantitatem dati, quia dederunt supra virtutem; et ideo dicit: Vere abundavit in divitias: quia ego *reddo illis testimonium quod fuerunt voluntarii* ad dandum *secundum virtutem* rerum suarum, *et supra virtutem*: quia intantum dederunt quod post eguerunt. Vel dicendum est, et melius, quod est virtus interior animi, et virtus exterior, scilicet facultas rerum temporalium. Virtus interior est promptitudo animi ad dandum; et ideo dicit: *Testimonium illis reddo, quod fuerunt voluntarii,* ad dandum *secundum virtutem* animi interiorem, et *supra virtutem* exteriorem, scilicet divitiarum. Tob. 4, 9: « Si mul« tum tibi fuerit, abundanter tribue. »

Contra. Quicumque dat supra virtutem, dat immoderate: non ergo ex hoc est dignus laude (3). Respondeo. Dicendum est, quod virtus in dando potest considerari dupliciter: scilicet simpliciter seu absolute, et secundum proportionem aliorum. Quando ergo quis dat plus quam alii suae proportionis, non peccat; sed si simpliciter dat supra virtutem, tunc immoderate dat.

Sic ergo commendat eorum liberalitatem quantum ad quantitatem dati; commendat autem eam quantum ad voluntatem dandi, cum dicit: *Quia voluntarii fuerunt.* Exod. 5, 2: « Ab omni qui ul« troneus offert accipietis eas. » In hoc autem fuerunt voluntarii, quia rogaverunt nos, *cum multa exhortatione obsecrantes*, idest rogantes; quasi dicat: Non solum rogaverunt, sed etiam per rationes nos induxerunt, ut habeant *gratiam et communicationem ministerii quod fit in sanctos*; idest, ut liceret eis dare sua pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem; non reputantes se facere gratiam nobis, sed quod eis gratia fiat. Heb. ult. 16: « Beneficentiae « autem et communionis nolite oblivisci. » Commendat etiam eorum liberalitatem quantum ad ordinem dandi: quia non solum sua dederunt, sed primo seipsos: quia talis debet esse ordo in dando, ut primo homo sit acceptus Deo (4): quia nisi homo sit Deo gratus, non sunt accepta munera ejus.

(1) *Al.* in *divitiis*.
(2) *Al.* sicut in divites.
(3) *Al. omittitur* non ergo ex hoc est dignus laude.
(4) *Al. omittuntur sequentia usque ad Genesis sententiam.*

Genes. 4, 4: « Respexit Dominus ad Abel (scilicet « primo) et ad munera ejus: » consequenter. Eccli. 30, 24: « Miserere animae tuae placens Deo, « et contine. » Et ideo dicit: *Non sicut speravimus*; quasi dicat: Vere voluntarii fuerunt: quia *non sicut speravimus,* idest non ea intentione qua putabamus, ut scilicet darent pro culpis redimendis; *sed semetipsos dederunt primum Domino,* emendando vitam suam, et *deinde nobis,* obediendo per omnia, *per voluntatem Dei*, quae est ut subdantur homines vicariis suis. Hebr. ult. 17: « Obedite praepositis « vestris, et subjacete eis. »

Glossa dicit, quod non aliter erat ab eis recipiendum, nisi scilicet prius seipsos dedissent Deo. Ergo videtur quod non sint recipiendae eleemosynae a peccatoribus. Sed dicendum est, quod non est ab eis recipiendum, quando dant ea intentione ut foveantur in peccatis.

Sic ergo posito exemplo Macedonum, ostendit se consequenter permotum esse hoc exemplo, cum dicit: *Ita ut rogaremus Titum*; quasi diceret: Intantum nos permoti fuimus hoc exemplo de liberalitate Macedonum, ut scilicet *rogaremus Titum,* ut etiam vos sitis participes ipsius gratiae, *ut* scilicet Titus *quemadmodum coepit* vos monere ad benefaciendum, postquam vidit vos correctos, et inducere vos ad communionem; *ita perficiat in vobis,* et specialiter (1) *gratiam istam* de largitione eleemosynarum, ut non desit vobis. Phil. 1, 6: « Qui « coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in « diem Christi Jesu. »

Consequenter admonet eos, ut hoc exemplo ipsi inducantur, cum dicit: *Sed sicut in omnibus abundatis.... ut et in hac gratia abundetis.* Ubi duo dicit. Primo monet ut ipsi exemplo Macedonum sint prompti ad eleemosynas faciendum; secundo quamdam suspicionem aufert, ibi, *Et non quasi imperans dico.* Dicit ergo: *Sed sicut in omnibus abundatis... ut et in hac gratia abundetis*; quasi dicat: Sicut vos superatis Macedones in omnibus aliis gratiis, ita debetis eos superare etiam in ista, scilicet eleemosynis faciendis. Et hoc est quod dicit: *Sicut in omnibus* aliis *abundatis*: et primo in his quae pertinent ad intellectum; et quantum ad hoc dicit, *In fide*, qua creditur, *et sermone*, quo confitemur. Rom. 10, 10: « Corde creditur ad justitiam « (quantum ad fidem); ore autem confessio fit ad « salutem, » quantum ad sermonem. *In scientia* Scripturarum. 1 Corinth. 1, 5: « In omnibus divi« tes facti estis in Christo, in omni verbo et in « omni scientia. » Secundo in his quae pertinent ad opus; et quantum ad hoc dicit, *Et in omni sollicitudine,* scilicet bene operandi. Rom. 12, 11: « Solicitudine non pigri. » Tertio in his quae pertinent ad affectum; et quantum ad hoc dicit, *In caritate vestra* spirituali habita *in nos* superabundantius. Colos. 3, 14: « Super omnia caritatem ha« bentes, quae est vinculum perfectionis. » Sicut, inquam, in omnibus istis abundatis, ita, scilicet rogavi Titum, *ut in hac gratia*, scilicet eleemosynarum, *abundetis.* Et quia posset haberi suspicio quod quasi ex imperio mandaret ut darent eleemosynas: contra quod est quod dicitur Ezech. 34, 4: « Vos « autem cum austeritate imperabatis eis, et cum « potentia: » ideo contra removet dicens: *Non quasi imperans dico*; hoc est, quod rogavi Titum, vel

(1) *Al.* et spiritualiter.

quod ego ipse hoc dico vobis, non feci (1) quasi imperans. 1 Petr. ult. 3: « Non ut dominantes in « cleris. » *Sed* dico hoc, *comprobans*, idest volens comprobare, *per aliorum solicitudinem*, scilicet Macedonum, *vestrae caritatis ingenium*. Ubi sciendum est, quod ingenium bonum sumitur non solum pro aptitudine ad sciendum faciliter, sed etiam ad bene operandum. Cujus ratio est, quia ad hoc quod aliquis bene operetur, exigitur scientia dirigens. Et ideo sicut in addiscendo dicitur boni ingenii esse qui cito capit verba magistri, ita in operando boni ingenii dicitur qui exemplo aliorum cito movetur ad bene operandum; et ideo dicit Apostolus: *Comprobans*, idest probare volens, *bonum ingenium vestrum*, idest quam promptam voluntatem habeatis ad dandum, moti exemplo Macedonum. 1 Corinth. 4, 14: « Non ut confundam vos haec scribo. »

(1) *Al.* idest non feci.

LECTIO II.

Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis: et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed et velle coepistis ab anno priore. Nunc vero et facto perficite: ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit et perficiendi, ex eo quod habetis. Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet. Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio; sed ex aequalitate in praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat, ut et illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum, ut fiat aequalitas, sicut scriptum est: Qui multum habuit, non abundavit; et qui modicum, non minoravit.

Hic inducit Corinthios ad dandum eleemosynas exemplo Christi, dicens: Volo comprobare ingenium vestrum bonum, ad dandum scilicet pauperibus; et hoc facere debetis exemplo Christi: *enim*, idest quia, *scitis gratiam Domini nostri Jesu Christi*, quam quidem humano generi contulit. Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Et haec dicitur gratia: quia quidquid Filius Dei poenalitatum nostrarum assumpsit, totum gratiae est imputandum: quia nec praeventus alicujus bonitate, nec alicujus virtute coactus, nec inductus sua necessitate. Est autem gratia ista, *quoniam propter nos egenus factus est*. Et dicit, *Egenus*, quod plus est quam pauper: nam egenus dicitur ille qui non solum parum habet, sed qui indiget, seu eget; pauper vero ille qui parum habet. Ad significandum ergo majorem paupertatem dicitur: *Egenus factus est*, scilicet in temporalibus. Luc. 9, 58: « Filius « hominis non habet ubi caput reclinet. » Hierem. 3, 19: « Recordare paupertatis meae. » Est autem factus egenus, non ex necessitate, sed ex voluntate, quia gratia ista jam non esset gratia; et ideo dicit: *Cum dives esset*, scilicet in bonis spiritualibus. Rom. 10, 12: « Idem Deus dives in omnes qui invocant « illum. » Proverb. 8, 18: « Mecum sunt divitiae « et gloria, opes superbae et justitia. » Dicit autem, *Esset*, non fuisset, ne videretur Christus amisisse divitias spirituales, cum assumpsit paupertatem. Sic enim assumpsit hanc paupertatem quod illas aestimabiles divitias non amisit. Psal. 48, 3: « Simul in « unum dives et pauper: » dives in spiritualibus, pauper in temporalibus. Causam autem quare voluit fieri egenus, subdit cum dicit: *Ut illius inopia divites essetis* (1); idest, ut illius paupertate in temporalibus, *vos essetis divites* in spiritualibus. Et hoc est propter duo: scilicet propter exemplum, et propter sacramentum. Propter exemplum quidem, quia si Christus dilexit paupertatem, et nos exemplo suo debemus diligere eam. Diligendo autem paupertatem in temporalibus, efficimur divites in spiritualibus. Jacob. 2, 5: « Nonne Deus elegit pauperes in mundo divites « in fide, et heredes regni quod repromisit diligentibus se? » Et ideo dicit: *Ut illius inopia vos divites essetis*. Propter sacramentum autem, quia omnia quae Christus egit vel sustinuit, fuit propter nos. Unde sicut per hoc quod sustinuit mortem, liberati sumus a morte aeterna, et restituti vitae; ita per hoc quod sustinuit inopiam in temporalibus, liberati sumus ab inopia in spiritualibus, et facti divites in spiritualibus. 1 Corinth. 1, 5: « Divites facti estis in illo in omni scientia et « in omni verbo. »

Consequenter cum dicit, *Consilium in hoc do*, inducit eos ad dandum ex parte eorum; et circa hoc duo facit. Primo ponit ipsorum utilitatem quae ex hoc provenit; secundo ostendit quod hoc etiam ab ipsis volitum est, scilicet ut darent eleemosynas, ibi, *Qui non solum facere, sed et velle coepistis ab anno priore*. Dicit ergo: Considerans hoc beneficium, *consilium* vobis *do*, idest hortor vos ad hoc, scilicet ad dandum eleemosynas, scilicet non solum propter utilitatem sanctorum qui sunt in Hierusalem, sed et propter utilitatem vestram. Proverb. 27, 9: « Boni amici consiliis anima « dulcoratur. » Et hoc *quia utile est vobis*. Bonum enim pietatis, plus est utile facienti quam illi cui fit: quia faciens reportat inde commodum spirituale, recipiens vero temporale (1): † et sicut spirituale praeferri debet temporali, sic in operibus pietatis, utilitas dantis praefertur utilitati accipientis. † 1 Tim. 4, 8: « Pietas ad omnia valet. » Hoc autem non solum est eis utile, sed etiam ipsi hoc voluerunt: et ideo dicit: *Qui non solum facere, sed et velle coepistis ab anno priore*. Ubi tria facit. Primo commemorat bonum principium in eis; secundo hortatur eos ad debitum finem, ibi, *Nunc vero et facto perficite;* tertio exponit quoddam quod dixerat, ibi, *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est*. Dicit ergo: Vere debetis libenter dare eleemosynas, quia non solum est vobis utile, *sed* etiam hoc ipsum *velle* sponte *coepistis*, scilicet dare eleemosynas, *a priori anno*, quo scilicet veni ad vos. Vel *a priori anno*, idest praecedenti; quasi dicat: Plus est velle quam facere, juxta illud Eccli. 18, 16: « Verbum melius « est quam datum: » et ideo debetis esse prompti ad dandum. Et quia estis prompti ad dandum, ideo *nunc* quod habuistis in animo, *perficite facto:* alioquin illa voluntas esset frustra. 1 Joan. 3, 18: « Non diligamus verbo neque lingua, sed opere

(1) Al. *essemus*.

(1) *Quod sequitur cruculis comprehensum, deest in exemplo anni 1498, jam citato.*

« et veritate. » Phil. 1, 6: « Qui coepit in vo- « bis opus bonum, perficiet usque in diem Christi « Jesu. » Et hujus ratio est, *ut quemadmodum promptus est animus voluntatis*; idest discretio voluntatis, secundum Glossam, prompta est; *ita sit* prompta discretio *perficiendi*. Vel aliter, ut animus sumatur pro voluntate; et tunc dicitur: Quemadmodum prompti fuistis ad volendum, ita prompti sitis ad perficiendum, et hoc *ex eo quod habetis*, idest secundum facultatem vestram. Consequenter exponit hoc quod dicit, *Ex eo quod habetis*, dicens: *Si enim voluntas prompta est secundum id quod habet accepta est;* quasi dicat: Dico, quod debetis esse prompti ad dandum; et in hoc non intendo vos gravare, ut scilicet detis supra facultates vestras: quia forte voluntas prompta ad hoc inducit vos; sed in hoc, opus non potest imitari voluntatem, et ideo dicit: *Ex eo quod habetis. Enim* pro quia, *si voluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est.* Et hujus ratio est, quia voluntas acceptatur in perfectione operationis; opus autem non perficitur nisi ex eo quod habetur; et ideo dicit: *Secundum quod habet, accepta est.* Tob. 4, 9: « Si multum tibi fuerit, abundanter tribue; si exi- « guum tibi fuerit, etiam exiguum libenter imper- « tiri stude. »

Consequenter cum dicit, *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*, removet suspicionem quamdam. Possent enim dicere isti. Si damus eleemosynas pauperibus sanctis qui sunt in Hierusalem, ipsi otiosi vivent, et nos damna patiemur, et sic efficiemur miseri. Ideo Apostolus primo hanc suspicionem excludit; secundo suam intentionem manifestat; tertio vero confirmat per auctoritatem, et removet suspicionem, cum dicit: *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*; quasi dicat: Non enim ita moneo vos eleemosynas dare, ut aliis sit refrigerium, dum otiose viverent de eleemosynis vestris; vobis autem sit tribulatio, idest paupertas, quia vos affligeremini.

Sed numquid peccant illi qui dant omnia aliis, et ipsi postea paupertate affliguntur? Et videtur quod sic per haec verba Apostoli. Respondeo: Dicendum est, secundum Glossam, quod melius esset totum dare pauperibus, et affligi pro Christo. Illud autem quod dicit hic, condescendendo fecit: quia infirmi erant, et forte deficerent, si egestate premerentur.

Intentionem suam manifestat cum dicit: *Sed ex aequalitate in praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat:* quasi dicat: Non intendo tribulationem vestram, sed quamdam aequalitatem, ut scilicet *vestra abundantia illorum inopiam suppleat:* quod potest exponi tripliciter. Primo de aequalitate quantitatis; secundo de aequalitate proportionis; tertio de aequalitate voluntatis. De aequalitate quantitatis, quia isti, scilicet Corinthii, abundabant in temporalibus, et deficiebant in spiritualibus: sancti vero qui erant in Hierusalem, abundabant in spiritualibus, et deficiebant in temporalibus. Vult ergo ut fiat inter eos aequalitas quantitatis; ut scilicet illi qui abundant in temporalibus dent medietatem omnium illis qui deficiunt in eis: et isti dent medietatem spiritualium eis, ut sic sint aequaliter divites. Et ideo hoc potius dicit, ut scilicet *ex aequalitate* quantitatis, id est dimidia parte bonorum vestrorum, *in praesenti tempore*, quod breve est, *vestra abundantia* terrenorum, *suppleat illorum inopiam* qui deseruerunt omnia mundi, *et ut illorum abundantia*, scilicet in spiritualibus, *sit supplementum vestrae inopiae* in spiritualibus; idest, ut sitis participes vitae aeternae. Luc. 16, 9: « Fa- « cite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut « cum defeceritis, recipiant vos in aeterna taber- « nacula. » Eccli. 14, 15: « In divisione sortis da « et accipe: » da temporalia, et accipe spiritualia. De aequalitate autem proportionis exponitur sic et melius. Vos Corinthii habetis abundantiam temporalium; sancti qui sunt in Hierusalem abundantiam spiritualium. Volo ergo ex quadam aequalitate non quae sit secundum quantitatem, sed secundum proportionem, ut scilicet sicut illi sustentantur eleemosynis vestris, ita vos ditemini precibus illorum apud Deum. Sicut enim illi non ita ditantur de bonis vestris temporalibus sicut vos estis divites; ita nec vos bonis illorum spiritualibus ditamini sicut illi. Et ideo dicit: *Sed ex aequalitate in praesenti tempore* praedicta *vestra abundantia* terrenorum, *illorum*, scilicet sanctorum *inopiam* in temporalibus *suppleat, ut et illorum abundantia* in spiritualibus, *vestrae inopiae sit supplementum.* I Corinth. 9, 11: « Si nos vobis spiritualia semina- « vimus, magnum est si nos carnalia vestra me- « tamus. » De aequalitate autem voluntatis exponitur sic: *Sed ex aequalitate in praesenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat etc.*, idest, volo quod sit in vobis aequalitas voluntatis: ut scilicet sicut illi habent voluntatem communicandi vobis ea in quibus abundant, ita vos habeatis voluntatem communicandi illis ea in quibus abundatis.

Consequenter confirmat hoc per auctoritatem: unde dicit: *Sicut scriptum est*, scilicet Exod. 16, 18: *Qui multum*, scilicet collegerat de manna, idest qui amplius habuit quam gomor, *non abundavit*, idest non habuit ultra sufficientiam suam: *et qui modicum non minoravit*; idest, non defecit ei: quia omnes aequaliter abundabant, ut dicitur Exod. 16: et sic nec qui plus collegerat, plus habuit; nec qui minus paraverat, reperit minus.

LECTIO III.

Gratias autem ago Deo, qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi: quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum solicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. Misimus autem cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias: non solum autem, sed et ordinatus est ab Ecclesiis comes peregrinationis nostrae, in hanc gratiam quae ministratur a nobis ad Domini gloriam, et destinatam voluntatem nostram Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, quae ministratur a nobis in Domini gloriam. Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis saepe solicitum esse; nunc autem multo solicitiorem, confidentia multa in vos, sive pro Tito qui est socius meus, et in vobis adjutor, sive fratres nostri Apostoli Ecclesiarum, gloriae Christi. Ostensionem ergo quae est caritatis vestrae et nostrae gloriae pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiae.

Postquam tractavit de collectis dandis, hic consequenter tractat de ministris per quos collectae fiant; et circa hoc duo facit. Primo nominat eos;

secundo recommendat eos Corinthiis, ibi, *Ostensionem ergo quae est caritatis vestrae . . . . in illos ostendite in faciem omnium Ecclesiarum.* Circa primum tria facit: primo enim nominat Titum; secundo Barnabam, ibi, *Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cujus laus est in Evangelio;* tertio Apollo, ibi, *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum, quem probavimus in multis saepe solicitum esse.* Circa Titum duo commendat: scilicet ejus solicitudinem, et solicitudinis signum, ibi, *Quoniam exhortationem quidem suscepit etc.* Dicit ergo primo: Dixi supra, quod rogavi Titum ut perficeret gratiam istam de eleemosynis colligendis, quod imminet solicitudini meae ex ordinatione Apostolorum: de quo inveni etiam ipsum solicitum. Et ideo *ago gratias Deo, qui dedit eamdem solicitudinem* quam ego habeo, *pro vobis* exhortandis et promovendis ad opera misericordiae, *in corde Titi:* quia ipse etiam solicitus est, sicut et ego, ut perficiat in vobis hanc gratiam. Hebr. 6, 11: « Cupimus unumquemque vestrum eamdem ostentare solicitudinem « ad expletionem spei usque in finem. » Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Signum autem hujus solicitudinis est quia quando rogavi eum, ipse consensit exhortationi meae; et ideo dicit: *Quoniam exhortationem quidem suscepit:* et quia prosecutus est quod petii; unde dicit: *Sed cum solicitior esset sua voluntate* quam mea exhortatione, *profectus est ad vos;* qui tamen primo recusabat venire propter peccata vestra. Rom. 12, 11: « Solicitudine non pigri. »

Consequenter cum dicit, *Misimus autem cum illo fratrem nostrum,* tractat de secundo ministro; et circa hoc duo facit. Primo commendat ipsum; secundo subdit rationem quare mittit tam solemnes nuntios, ibi, *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine quae ministratur a nobis.* Frater iste, secundum quosdam, est Lucas, vel secundum alios Barnabas: quem quidem commendat ex tribus: scilicet ex fama, *quia laus ejus,* scilicet Lucae, *est in Evangelio,* ab eo scripto, *per omnes Ecclesias,* quia est approbatum per Apostolos. Vel *cujus laus,* scilicet Barnabae, *est in Evangelio,* praedicato ab ipso *per omnes Ecclesias,* quia Judaeis et Gentibus. Unde dicitur de Barnaba Act. 11, quod erat vir bonus, plenus fide et Spiritu sancto. Item commendat ipsum ex societate sua: quia *non solum* est famosus, *sed et ordinatus* est *ab Ecclesiis,* Judaeae, *comes peregrinationis meae,* idest praedicationis meae, qua ut peregrini mundum circuimus. Sup. 5, 6: *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Deo.* Et hoc est verum de Luca, quia ipse fuit unus de septuaginta duobus discipulis et socius Pauli. De Barnaba similiter, quia per Spiritum sanctum dicitur Act. 13, 2: « Segregate mihi « Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi « eos. » Et factus est comes *in hanc gratiam*; scilicet collectionis eleemosynarum, vel *in hanc gratiam,* scilicet praedicationis, de qua dicitur Ephes. 3, 8: « Mihi autem omnium sanctorum minimo « data est gratia haec, in Gentibus evangelizare « investigabiles divitias Christi. » Item commendat eum ex officio, quia est minister gratiae, *quae ministratur a nobis:* 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi. » Supra 3, 6: *Qui et idoneos nos fecit ministros novi testamenti.* Ministratur autem gratia ista *ad Domini gloriam,* ut scilicet Dominus noster glorificetur, scilicet de eleemosynis factis de conversione plurimorum populorum praedicationis nostrae (1): quia, ut dicitur Prov. 14, 28, « In multitudine populi dignitas Re« gis. » Item ministratur, ut voluntas nostra impleatur, quia nos hoc volumus fieri: et ideo dicit: *Et voluntatem nostram destinatam,* idest praedestinatam a Deo, qui praedestinavit ab aeterno nos talem voluntatem habere.

Consequenter cum dicit, *Devitantes hoc, ne quis nos vituperet etc.,* assignat causam quare mittat tam solemnes nuntios: et primo hujus rationem assignat; secundo probat, ibi, *Providemus enim* (2) *bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus.* Dicit ergo: Causa quare tam solemnes nuntios mittimus, est ista, ut sciatis, negotium hujusmodi (3) inesse cordi nostro: et ideo dicit; *Devitantes hoc* scilicet *ne quis nos vituperet:* quasi dicat: Ut vitemus vituperium quod posset mihi impingi ab aliquibus vel negligentiae, si non mitterem strenuos, vel fraudis, si non mitterem securos. Et isti strenui erant et prompti et securi, quia dati ab Ecclesiis, et electi per Spiritum sanctum. Supra 6, 3: *Nemini dantes ullam offensionem, ut non vituperetur ministerium nostrum.* Dicit autem, *In hac plenitudine,* scilicet eleemosynarum, vel conversionis Gentium. 1 Petr. 4, 10: « Unusquis« que sicut accepit gratiam, in alterutrum illam « administrantes. » Et hoc probat dicens: *Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus;* quasi dicat: Bene dico: *Devitantes quia providemus,* idest providere debemus, *bona,* idest ut opera nostra bona sint, *non solum coram Deo,* ut ei placeamus, *sed etiam coram hominibus,* ut scilicet eis bona videantur. Et hoc facit solicite procurando, et bonos imitando. Roman. 12, 9: « Adhaerentes bono, odientes malum. »

Consequenter cum dicit, *Misimus autem cum illis et fratrem nostrum etc.,* tractat de tertio nuntio, scilicet de Apollo: ubi duo facit. Primo commendat (4) eum de solicitudine, cum dicit: *Quem* scilicet Apollo, *probavimus saepe solicitum esse,* de salute vestra, *nunc autem multo solicitiorem.* Nam sicut supra apparet, Apollo fuit primus qui post Apostolum praedicavit apud Corinthum. 1 Corinth. 3, 6, « Ego plantavi, Apollo rigavit. » Hic autem turbatus de peccato ipsorum recessit, et solicitudinem quam ante pro ipsis habebat, postposuit. Nunc vero, audita conversione eorum, factus est de salute ipsorum solicitior quam antea esset. Ephes. 4: « So« liciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. » Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Secundo subdit causam solicitudinis quam assumpsit, quia Apollo confidit de vobis ex his quae Titus dixit de vobis, commendans vos: unde dicit: *Multa confidentia in vobis, sive pro Tito, qui est socius meus:* et quia libenter venit in societatem Titi et Lucae, seu Barnabae, et quia ad hoc inductus fuit ab Apostolis Ecclesiarum quae sunt in Judaea. Et ideo dicit: *Sive fratres nostri Apostoli Ecclesiarum,* Judaeae, scilicet induxerunt eum ad solicitudinem habendam pro vobis: quae quidem Ecclesiae sunt *gloriae Christi,* idest ad gloriam Christi.

Consequenter cum dicit, *Ostensionem ergo quae est caritatis vestrae. . . . in illos ostendite,* recommen-

(1) *Al.* de conversione Apostolorum praedicationis nostrae.
(2) *Al.* ergo.
(3) *Al.* hujus mundi.
(4) *Al* quia commendat.

dat istos nuntios Corinthiis, dicens: Quia tales misimus ad vos, ergo *ostensionem quae est caritatis vestrae, et nostrae gloriae pro vobis, in illos ostendite*; idest, ostendatis opere quod caritatem habetis ad eos, et quod vere commendavit vos, et quod ego vere gloriatus sim de vobis, *in faciem Ecclesiarum*, ad quas perveni, et quibus praedicavi: vel *in faciem omnium Ecclesiarum:* quia quod facitis eis, innotescet omnibus Ecclesiis.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Nam de ministerio quod fit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. Scio enim promptum animum vestrum, pro quo de vobis glorior apud Macedones, quoniam et Achaia parata est ab anno praeterito, et vestra aemulatio provocavit plurimos. Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte; ut quemadmodum dixi, parati sitis, ne cum venerint Macedones mecum et invenerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia. Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut praeveniant ad vos, et praeparent repromissam benedictionem hanc paratam esse sic quasi benedictionem non quasi avaritiam. Hoc autem dico: qui parce seminat parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet. Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.

Supra Apostolus induxit Corinthios ad dandum eleemosynas sanctis qui sunt in Hierusalem: hic vero inducit eos quantum ad modum dandi, ut scilicet hilariter et abundanter dent: unde ad hoc quod bene darent misit tam solemnes nuntios. Circa hoc autem duo facit. Primo excludit opinatam causam de missione nuntiorum; secundo vero astruit veram ibi, *Misimus autem fratres: ut ne quod gloriamur de vobis, evacuetur in hac parte*. Circa primum tria facit. Primo excludit suspicionem; secundo ad hoc causam assignat, ibi, *Scio enim promptum animum vestrum:* tertio causam probat, ibi, *Pro quo de vobis glorior apud Macedones*. Quantum ad primum, quia posset aliquis dicere Apostolo, Tu mones nos quod bene recipiamus nuntios quos mittis; sed quare non potius mones quod bene largiamur eleemosynas ? ideo (1) hoc removens dicit: Non est necessarium quod hoc moneam: *nam*, idest quia, *de ministerio quod fit in sanctos ex abundanti est*, idest superfluum est, *mihi scribere vobis*: et hujus causa est, quia *scio promptum animum vestrum* ad subveniendum eis. Psal. 107, 2: « Paratum cor meum, Deus, paratum « cor meum. » Quod autem sit promptus animus vester, probo ex duobus. Primo ex gloriatione nostra de vobis: nam nisi scirem vos esse promptos ad hoc, non fuissem gloriatus de vobis apud alios. Et ideo dicit: *Pro quo*, scilicet promptitudine animi vestri. Supra, 1, 12: « Gloria nostra haec est, testi« monium conscientiae nostrae: » et supra 7, 4: « Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi « gloriatio pro vobis. » *glorior apud Macedones*, de hoc scilicet *quoniam et Achaia*, in qua Corinthus metropolis est, *parata est ab anno praeterito*, ad largiendum. Secundo ex effectu: quia vos provocastis exemplo vestro multos ad hoc. Et ideo dicit, *Et vestra aemulatio*, idest amor et studium imitandi vos, *provocavit plurimos*: quia enim audierunt vos bene correctos proficere, provocantur plurimi, scilicet ad proficiendum. Prov. 27, 17: « Fer« rum ferro acuitur, et homo exacuit faciem amici « sui. » Galat. 4, 18: « Bonum autem aemulamini « in bono semper. » 1 Corinth. 12, 31: « Æmu« lamini charismata meliora. »

Consequenter cum dicit, *Misimus autem fratres*, ponit veram causam quare miserit tam solemnes nuntios: et primo ponit in generali; secundo in speciali, ibi, *Ut quemadmodum dixi, parati sitis.* Circa primum duo facit. Primo assignat veram causam, dicens: Causa autem quare istos misi, est non quod credam vos nolle subvenire pauperibus, sed *ut ne quod gloriamur de vobis*, idest ne gloria nostra quam habemus de vobis, *evacuetur*, si scilicet deficeretis. 1 Corinth. 9, 15: « Bonum est mihi « mori, quam ut gloriam meam quis evacuet. » *Evacuetur*, inquam, *in hac parte*; quia bene constat mihi quod in aliis virtutibus et bonis non evacuabitis gloriam meam. Secundo cum dicit, *Ut quemadmodum dixi, parati sitis*, hortatur eos ad debitum modum dandi; et primo hortatur ut dent prompte; secundo ut dent abundanter, ibi, *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut praeveniant ad vos*; tertio ut dent hilariter, ibi, *Unusquisque prout destinavit in corde suo*. Circa primum duo facit. Primo ponit modum dandi; secundo rationem assignat, ibi, *Ne cum venerint Macedones mecum, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos*. Modus dandi est, ut scilicet prompte detur; et ideo dicit: Ideo misi ministros, *ut sitis parati ad dandum, quemadmodum dixi*, scilicet exemplo Macedonum. Matth. 25, 10: « Quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nup« tias. » Prov. 3, 28: « Ne dicas amico tuo: Vade et « revertere et cras dabo tibi: cum statim possis « dare. » Ratio autem hujus est, *ne cum venerint mecum*, scilicet ad vos, *Macedones, et invenerint vos imparatos, erubescamus nos;* quasi dicat: vobis erit confusio, si promisistis et non solvistis. Sed esto quod sustineatis, et non curetis de confusione vestra, ad minus caveatis erubescentiae nostrae, qui dicimus vos esse paratos.

Consequenter cum dicit, *Necessarium ergo existimavi rogare fratres ut praeveniant ad vos etc.*, hortatur eos quod dent abundanter; et circa hoc duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo ad-

(1) *Al.* et ideo.

monitionis rationem assignat, ibi, *Hoc autem dico etc.* Dicit ergo: Ne ergo evacuetur gloria nostra, et vos non erubescatis, *necessarium existimavi rogare fratres*, scilicet Lucam, Titum et Apollo, *ut praeveniant ad vos, et praeparent repromissam benedictionem hanc*, scilicet eleemosynam, quae dicitur benedictio quia est causa aeternae benedictionis. nam per actionem dandi, homo benedicitur a Deo: Psal. 23, 5: « Hic accipiet benedictionem a « Domino: » et ab hominibus: Eccl. 31, 18: « Splen- « didum in panibus benedicent labia multorum: » Proverb. 22, 9: « Qui pronus est ad misericordiam, « benedicetur. » Et dicit hanc benedictionem *paratam esse quasi benedictionem*, idest abundanter, et *non quasi avaritiam*, idest parce. Ratio autem quare debeant abundanter dare, est quia ego *dico*, quod *qui parce seminat*, idest qui parum dat in mundo isto, *parce et metet*, idest parum recipiet in alio saeculo. Et dicit, *seminat*, quia semina nostra sunt quidquid boni fecerimus. Et iterum quia si parum seminatur, non multum colligetur. Galat. 6, 8: « Quae seminaverit homo, haec et metet, » sed multiplicata. *Et qui seminat in benedictionibus*, idest abundanter, *metet de benedictionibus*, scilicet Dei largam retributionem.

Sed numquid non metent omnes abundanter? Dicendum est sic, quantum ad quantitatem praemii, quia omnes affluent, et nullus ibi parce metet. Sed dicit abundanter; quasi ad proportionem bene seminantium: 1 Cor. 15, 41: « Stella a stella differt. » Abundanter omnes quantum ad praemium substantiale, sed parce in comparatione ad praemium accidentale, in quo est sanctorum differentia. Supra 8, 15: *Qui multum, non abundavit; et qui modicum, non minoravit.* Quia aliquando aliquis parce dat, et cum magna caritate et abundanter metet.

Consequenter cum dicit, *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo*, hortatur eos ut dent hilariter et gaudenter: et circa hoc duo facit: primo enim monet eos ad gaudenter dandum; secundo rationem assignat, ibi, *Hilarem enim datorem diligit Deus.* Dicit ergo: Dico quod paretis illud quod vultis dare, *quasi benedictionem*, idest abundanter et dignum benedictione, *non quasi avaritiam*, idest non parce. Et hoc dicit, quia illud quod sponte fit, non potest avare fieri; et ideo subdit: *Unusquisque enim prout destinavit in corde suo*: quasi non avare: quia *unusquisque*, scilicet vestrum, det eleemosynas, *prout destinavit*, idest praedeliberaverit, *in corde suo*, scilicet secum conferens, *non ex tristitia, aut ex necessitate;* quasi dicat: Unusquisque voluntarie det, non coacte. Ponit autem duo opposita voluntario; scilicet tristitiam, et necessitatem. Voluntarium enim tollitur per violentiam. Est autem duplex violentum: scilicet simplex et mixtum. Simplex: quando absolute quis cogitur ad aliquid contra voluntatem suam faciendum. Ad removendum ergo illud violentum dicit, *Non ex necessitate;* quod fieret, si darent coacti mandato Apostoli; quasi dicat: Non cogat vos ad dandum mandatum nostrum, sed moveat vos ad hoc prompta voluntas vestra. Exod. 35, 5: « Omnis « voluntarius et prono animo offerat primitias Do- « mino. » Violentum mixtum est quando quis non absolute cogitur ad faciendum aliquid contra voluntatem suam, sed secundum quid, scilicet quod nisi faciat, incurrit majus damnum; sicut si non projicitur merces in mari, navis submergitur. Et ideo aliquo modo fit sponte, et aliquo modo violenter, inquantum scilicet coguntur timore majoris damni. Ut ergo hoc removeat dixit: *Non ex tristitia*, idest non ita quod sit violentum mixtum; quasi dicat: Non ex timore confusionis, ne scilicet erubescatis, sed ex gaudio quod concepistis propter amorem quem habetis ad sanctos. Psalm. 53, 8: « Voluntarie sacrificabo tibi. »

Consequenter cum dicit, *Hilarem enim datorem diligit Deus*, rationem assignat; et est talis. Omnis remunerator remunerat ea quae sunt remuneratione digna: haec autem sunt solum actus virtutum. In actibus autem virtutum duo sunt: scilicet species actus, et modus agendi, qui est ex parte agentis. Unde nisi in actu virtutis utrumque istorum concurrat, non dicitur actus ille simpliciter virtuosus; sicut non dicitur perfecte justus secundum virtutem qui operatur opera justitiae, nisi delectabiliter et cum gaudio operetur. Et licet apud homines, qui non vident nisi ea quae patent, sufficiat quod quis operetur actum virtutis secundum ipsam speciem actus, puta actum justitiae; tamen apud Deum, qui intuetur cor, non sufficit quod solum operetur actum virtutis secundum speciem, nisi etiam secundum debitum modum operetur, scilicet delectabiliter et cum gaudio. Et ideo non datorem tantum, sed *hilarem datorem diligit Deus;* idest approbat et remunerat; et non tristem et remurmurantem. Psalm. 99, 1: « Servite Domino « in laetitia. » Eccl. 35, 11: « In omni dato hi- « larem fac vultum tuum. » Roman. 11, 8: « Qui « miseretur, in hilaritate. »

LECTIO II.

Potens est enim Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes abundetis in omne opus bonum; sicut scriptum est: Dispersit, dedit pauperibus; justitia ejus manet in saeculum saeculi. Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum praestabit, et multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiae vestrae, ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quae operatur per nos gratiarum actionem Deo. Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quae desunt sanctis; sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino per probationem ministerii hujus, glorificantes Deum in obedientia confessionis vestrae in Evangelium Christi, et simplicitate communicationis vestrae in illos, et in omnes; et in ipsorum obsecratione pro vobis desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.

Hic rationem trium modorum assignat; et circa hoc duo facit. Primo assignat rationem sumptam ex parte ipsorum; secundo rationem sumptam ex parte Dei, ibi, *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem.* Circa primum duo facit. Primo ponit rationem; secundo ipsam confirmat, ibi, *Sicut scriptum est etc.* Ratio est talis. Quicumque dat aliquid quod multiplicatur sibi, debet prompte, abundanter, et

hilariter dare; sicut videmus quod homines abundanter et prompte et cum gaudio seminant semen, quia multiplicatum illud recolligunt. Cum ergo eleemosynae multiplicentur dantibus, debetis illas prompte, gaudenter et abundanter facere. Et quod multiplicentur, patet, quia *Deus potens est omnem gratiam abundare facere in vobis;* quasi dicat: Non timeatis dare, ne indigentia gravatos, poeniteat aliquando vos dedisse: quia *potens est Deus facere abundare omnem gratiam* Spiritus sancti, qua scilicet semper gaudeatis de bono opere quod fecistis. Et ideo dicit: *abundetis in omne opus bonum;* idest, abundantem affectum habeatis ad dandum eleemosynam, sicut habetis ad alia opera virtutum; et tamen habeatis plenam sufficientiam bonorum exteriorum. Et ideo dicit: *Semper omnem sufficientiam habentes*; idest, vos reputantes habere. Jacob. 1, 5: « Qui « dat omnibus affluenter; » et 1 Timoth. 6, 8: « Habentes alimenta et quibus tegamur, his con- « tenti sumus. » De ista sufficientia dicitur infra 12, 9: *Sufficit tibi gratia mea.* De multiplicatione vero dicitur Isa. 30, 23: « Dabitur pluvia semini « tuo. » Matth. 19, 29: « Omnis qui reliquerit « domum vel fratres aut sorores, aut patrem aut « matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros, propter « nomen meum, centuplum accipiet, et vitam ae- « ternam possidebit. »

Consequenter cum dicit, *Sicut scriptum est etc.* probat positam rationem dupliciter: scilicet auctoritate et experimento, ibi, *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum praestabit.* Probat autem auctoritate, dicens: Recte debet vos movere praedicta ratio: quia, *sicut scriptum est, dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in saeculum saeculi.* Sed Glossa in alio sensu adducit hanc auctoritatem, quam sit intentio Apostoli: nam Glossa sic adducit. Dico, quod abundetis *in omne opus bonum,* scilicet largitione eleemosynarum: quia scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus.* Sed Apostolus videtur hoc velle referre ad illud quod dicit abundare facere omnem gratiam. Et hoc, quia ille qui dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in aeternum. Eccli. 12, 2: « Be- « ne fac justo, ut inveniens retributionem ma- « gnam; et si non ab ipso, certe a Domino. »

In auctoritate autem proposita notatur quibus sit dandum, quia pauperibus, idest indigentibus. Lucae 14, 12: « Cum facis prandium aut coe- « nam . . . voca pauperes. » Quomodo dandum, quia *dispersit*: quia non totum uni, sed divisim multis. 1 Corinth. 13, 3: « Si distribuero in cibos « pauperum omnes facultates meas. » Isai. 58, 7: « Frange esurienti panem tuum. » *Justitia ejus,* idest virtus justitiae, *manet in aeternum:* quia ex quo dat, augetur voluntas ad dandum: vel *justitia ejus,* idest merces justitiae ejus, *manet in aeternum.* Proverb. 11, 18: « Seminanti justitiam merces « fidelis. »

Experimento autem confirmat rationem praedictam, dicens: *Qui autem administrat semen seminanti, et panem ad manducandum praestabit*: quasi dicat: Experti estis quia hoc ipsum quod datis in eleemosynas, habetis a Deo; et ideo debetis libenter dare amore Dei. 1 Paral. ult. 14: « Tua sunt om- « nia: quae de manu tua accepimus, dedimus tibi. » Et insinuat tria circa hoc. Primum est, quod aliquis posset dicere: Si nos damus modo quod habemus, deficient nobis necessaria ad quotidianum victum. Et hoc removet: quia non solum *semen ministrat seminanti,* sed *panem,* idest necessaria vitae, *praestabit ad manducandum.* Psal. 135, 25: « Qui dat « escam omni carni. » Secundum est, quia possent (1) dicere, quod si multum daremus, deficient nobis quae habemus ad dandum iterum. Et hoc Apostolus removet dicens, quod non deficiet, sed *multiplicabit semen vestrum:* unde scilicet plures eleemosynas faciatis. Tertium est, quia posset aliquis dicere, quod si modo damus, deficiet nobis voluntas ad dandum, et poenitebit nos dedisse; et sic totum amittemus (2). Et hoc removet dicens: *Et augebit incrementa frugum justitiae vestrae;* idest, intantum augebit facultatem et voluntatem dandi eleemosynas, ex quibus procedit justitia vestra, quod semper parati et prompti eritis ad dandum eleemosynas, et quod fruges maximae erunt in comparatione ad parvum semen. Proverb. 3, 9: « De primitiis frugum tuarum da pauperibus. » Levit. 25, 21: « Dabo benedictionem meam vobis, et « faciet fructus trium annorum. » 1 Timoth. 4, 8: « Pietas ad omnia valet. »

Deinde cum dicit, *Ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem,* postquam assignavit rationem (3), quare prompte, abundanter et hilariter dare debeant, ex parte ipsorum dantium: hic assignat rationem ex parte ipsius Dei, pro quo dare debent: et primo assignat rationem: secundo manifestat eam, ibi, *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quae desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino.* In ratione autem assignanda, tria considerantur: quorum primum est ipsorum locupletatio: quod respondet praemissis. Dixerat enim supra: *Multiplicabit semen vestrum, et augebit incrementa frugum justitiae vestrae*: et hoc primo resumit, dicens: *Ut* (4) *in omnibus locupletati,* idest tam in corporalibus quam in spiritualibus bonis. 1 Corinth. 1, 5: « Divites facti estis in Christo in omni verbo « et in omni scientia. » Sed ne aliquis crederet quod finis ponendus sit in abundantia divitiarum temporalium, aut quod divitias spirituales aliquis otiose absque usu possidere deberet: refert hoc primum ad aliud secundum, dicens: *Abundetis in omnem,* idest perfectam, *simplicitatem,* idest largitatem simplicem simplici animo factam; ut largitio procedat ex divitiis temporalibus, simplicitas autem ex spiritualibus. Proverb. 11, 3: « Simplicitas justorum « diriget eos. » Sed et hoc ipsum ad alium finem referendum est, scilicet ad Deum; et ideo tertio subdit: *Quae* scilicet largitio simplex, *operatur per nos,* idest mediantibus nobis, *gratiarum actionem Deo.* 1 Thessal. 5, 18: « In omnibus gratias agite: « haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu in « omnibus vobis. »

Deinde cum dicit, *Quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quae desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino*, manifestat rationem supra positam: scilicet quomodo eorum largitio operetur gratiarum actionem Deo: et primo hoc ostendit; secundo ponit gratiarum actionis materiam, ibi, *Glorificantes Deum in obedientia confessionis vestrae in Evange-*

(1) *Al.* posses.
(2) *Al. omittitur* et sic totum amittemus.
(3) *Al.* assignat rationem, *et punctum affirmationis ponitur post vocem* dantium.
(4) Al. *et ut.*

lium Christi; tertio ipse prorumpit in gratiarum actionem, ibi, *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus.* Dicit ergo: Dico, quod largitio vestra operatur gratiarum actiones Deo: *quia ministerium hujus officii* vestri, quo subvenitis sanctis, multa bona habet; quia *non solum supplet ea quae desunt sanctis,* quantum ad temporalia. Supra 8, 14: *Vestra abundantia illorum inopiam suppleat.* Non solum ergo hoc bonum sequitur inde, sed etiam quod ipsi orant pro vobis, et agunt gratias Deo; probantes et approbantes ministrationem vestram. Et hoc est quod dicit: *Sed etiam abundat,* idest excrescit, *in actione gratiarum,* quae fit per multos, non solum perfectos, sed per alios fideles pauperes, qui inde agunt gratias Deo in Domino, qui eos ad hoc movet, videntes et probantes ministerium vestrum. Supra 1, 2: *Ut ex multarum personis facierum ejus quae in vobis est donationis, per multos gratiae agantur pro nobis.* Hujus quidem gratiarum actionis materia est propter tria. Primo propter eorum fidem quam acceperunt: et ideo dicit: Dico, quod abundant in gratiarum actione: *glorificantes,* scilicet fideles, *Deum in obedientia confessionis vestrae,* idest de confessione fidei vestrae, qua confitemini, et creditis in Christum. Matth. 5, 16: « Sic luceat « lux vestra coram hominibus, ut videant opera « vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui « in caelis est. » Proverb. 21, 28: « Vir obediens « loquetur victorias. » Secundo propter eorum largitionem; et ideo dicit: *Glorificantes et in simplicitate communicationis vestrae,* idest pro largitione vestra *in illos,* scilicet sanctos pauperes, *et in omnes,* scilicet fideles qui indigent, simplici et puro animo facta. Galat. 6, 6: « Communicet is qui catechiza- « tur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis; » et iterum ibid. 10: « Operemur bonum ad omnes, « maxime autem ad domesticos fidei. » Tertio propter hoc quod ipsi viri sancti habent a Deo, ut pro eis agant gratias Deo: et ideo dicit: *Glorificantes etiam Deum in ipsorum obsecratione pro vobis:* idest, glorificant Deum de hoc quod ipsi viri sancti obsecrant pro vobis, ipsorum, dico, *desiderantium vos* videre in aeterna beatitudine; et hoc *propter eminentem gratiam Dei in vobis.* Ex his ergo Apostolus prorumpit in gratiarum actionem Deo, dicens; *Gratias ago Deo super inenarrabili dono ejus;* idest, quia tot bona inde proveniunt de ministerio vestro, ego *ago gratias Deo super inenarrabili dono ejus,* scilicet caritatis quae maxime videtur videre in vobis, qui subvenitis etiam illis qui sic agunt gratias Deo et orant pro vobis. Et hoc donum est inenarrabile, quia non potest dici quantum utile sit; quia « oculus non vidit nec auris audivit nec in cor « hominis ascendit quae praeparavit Deus iis qui « diligunt illum: » 1 Corinth. 2, 9.

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis. Rogo autem vos, ne praesens audeam per eam confidentiam qua existimor audire in quosdam qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus. In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.

Postquam tractavit de bonis ministris Christi et fidei, consequenter Apostolus invehitur contra falsos ministros et pseudoprophetas: et primo invehitur contra eos; secundo vero contra illos qui decepti ab eis adhaerebant eis, in 13 cap., ibi, *Ecce tertio hoc venio ad vos.* Circa primum duo facit. Primo excusat se de eis quae imponuntur sibi, per rationem; secundo vero per facti evidentiam, ibi, *Quae autem secundum faciem sunt, videte.* Circa primum duo facit. Primo recusat se excusare per experimentum, cum tamen posset; secundo vero excusat per rationem, ibi, *Qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus.* Circa primum tria facit. Primo praemittit obsecrationem; secundo interponit illud quod imponitur sibi a pseudo, ibi, *Qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis*; tertio recusat experimentum ibi, *Rogo autem vos ne praesens audeam per eam confidentiam qua existimor audire.* Dicit ergo: *Ipse ego autem Paulus,* qui vos et alios ad eleemosynas exhortor: ego inquam, ipse, *obsecro vos per mansuetudinem et modestiam Christi.* De mansuetudine Christi habetur Matth. 11, 29: « Discite « a me, quia mitis sum et humilis corde. » De modestia. Sap. 11, 21: « Omnia in numero, ponde- « re et mensura disposuisti. » Modestia enim nihil aliud est quam modum servare in agendis. Facit autem specialiter hic mentionem de mansuetudine et modestia Christi, quia pseudo, et Corinthii specialiter, imponebant Paulo, quod dum esset praesens apud eos conversaretur humiliter, et cum esset absens scriberet eis valde dure. Et ideo posuit illa duo quae Christus habuit, ut sciant quod Apostolus haec etiam ostendit et servavit exemplo Christi. Et ideo consequenter interponit vitium sibi impositum, dicens: *Ego ipse Paulus,* idest vere humilis: quia Paulus humilis et quietus interpretatur: 1 Corinth. 15, 9: « Ego sum « minimus Apostolorum. » Unde *ego ipse,* idest vere *Paulus,* Psal. 101, 28: « Tu quidem ipse es. » Eccl. 19, 23: « Est qui nequiter humiliat se, et inte- « riora ejus plena sunt dolo;et est qui se nimium sub- « mittit a multa humilitate. » et Jac. 5, 16: « Ubi

« zelus et contentio, ibi inconstantia, et omne opus « pravum. » *Ego*, inquam, *obsecro, qui in facie*, idest exterius, ut dicitis, *humilis sum inter vos*, idest humiliter conversatus cum sum vobis praesens: *absens autem*, idest cum sum absens a vobis, quando scilicet non timeo laedi ab aliquo vestrum, *confido in vobis;* idest, confidenter ago, aspere vobis per epistolam scribens. Proverb. 28, 1: « Justus « quasi leo confidens, absque terrore erit. »

Consequenter cum dicit, *Rogo autem vos, ne praesens audeam*, recusat sumere experimentum (1). Isti enim credebant quod Apostolus ex timore ductus conversaretur humiliter inter eos; et ideo dicit: Vos ita creditis: sed ego *rogo vos*, qui et ipse obsecro, ut velitis experiri, utrum ego, si necesse sit, faciam in praesentia quomodo facio in absentia. Et ideo dicit: *Ne praesens*, idest cum fuero apud vos, *audeam* facere in vobis, si necesse sit *per eam confidentiam*, idest ita confidenter, sicut *existimor* a vobis *audire*: idest audacter et confidenter agere, *in quosdam* incorrectos, dure reprehendendo, per litteras etiam corrigendo. Job 39, 21: « Exultat audacter, in occursum pergit armatis. »

Deinde excusat se per rationem, dicens: *Qui arbitrantur nos tamquam secundum carnem ambulemus;* quasi dicat: Et licet nolim experimento me excusare propter vos: tamen ratio in promptu est ad excusandum me sufficienter. Circa hoc ergo tria facit. Primo ponit causam quare imponunt ei quod dictum est; secundo destruit causam illam; tertio confirmat per rationem. Causa autem quare hoc sibi imponitur, scilicet quod praesens sit humilis, absens autem severus et austerus, est, quia isti arbitrabantur Apostolum secundum carnem ambulare. Et quia unusquisque secundum regulam operis operatur; finis autem habet rationem regulae; ideo quilibet (2) dirigit opus suum ad finem quem intendit. Qui ergo ponunt finem suum in bonis carnalibus, dicuntur ambulare secundum carnem. Et inde est quod ita regulant opera sua ut consequantur ea quae sunt carnis: quae quidem, quia possunt subtrahi ab hominibus, ideo homines qui in carnalia tendunt (3), blande se habent ad homines et humiliter. Et ideo quia credebant Apostolum ambulare secundum carnem, ideo credebant quod propter hoc humiliter conversatus sit inter eos. Sed haec ratio nulla est et vana; et ideo destruit eam, dicens: *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus;* quasi dicat: Quod nos simus in carne, non possumus negare, quia Roman. 8, 12, dicitur. « Debitores sumus non carni « ut secundum carnem vivamus: » sed quod nos regulemur secundum carnem, ponendo in bonis carnalibus finem, sive intentionem nostram, hoc est falsum: quia *non secundum carnem militamus;* idest, vitam nostram, quae est quaedam militia, ut dicitur Job 7, non regulamus secundum carnem. Et quod non militemus secundum carnem, probat cum dicit: *Nam arma nostra non carnalia sunt:* et primo ex militaribus armis, sicut unusquisque

(1) *Al.* semper experimentum.
(2) *Al.* quia quilibet.
(3) *Al.* qui carnalia intendunt.

pugnator habet arma accommoda militiae et pugnae suae. Sed constat quod arma eorum qui pugnant secundum carnem, seu militant, sunt divitiae, voluptates, honores et potentiae mundanae et temporales. Cum ergo arma nostra non sint hujusmodi: *quia arma militiae nostrae* (1) *non sunt carnalia sed potentia Deo*, idest secundum Deum vel ad honorem Dei: ergo non militamus secundum carnem. Secundo vero cum dicit, *Ad destructionem munitionum*, ponit virtutem armorum spiritualium: quorum quidem virtus patet ex triplici effectu eorum. Primus effectus est quod per ipsa arma confunduntur rebelles; et quantum ad hoc dicit, *Ad destructionem munitionum*; quasi dicat: Bene sunt potentia Deo, ut destruantur rebelles. Infra ad Titum 1, 9: « Ut sit potens exhortari in doctrina « sana, et eos qui contradicunt arguere. » Hierem. 1, 10: « Ut evellas et destruas, et disperdas, et « dissipes, et aedifices, et plantes. » Muniunt autem se aliqui contra Deum dupliciter. Aliqui astutis consiliis, sicut sunt tyranni, qui machinantur pravis consiliis suis destruere quae Dei sunt, ut ipsi tyrannizent; et quantum ad hoc dicit, *Consilia destruentes*, scilicet tyrannorum. Job 5, 13: « Qui « apprehendit sapientes in astutia eorum, et con- « silium pravorum dissipat. » Aliqui vero per superbiam vel altitudinem ingenii proprii: et quantum ad hoc dicit, *Et omnem altitudinem*, scilicet suae superbiae. Rom. 12, 16: « Non alta sapientes » idest superba. Sive profunditatem intellectus, tam legis peritorum, quam philosophorum. Rom. 8, 39: « Neque altitudo, neque profundum. » Isa. 5, 21: « Vae qui sapientes estis in oculis vestris. » *Altitudinem*, dico, *extollentem se adversus scientiam Dei*, idest fidem, quae est scientia Dei; quia quae de Deo dicuntur, impugnant; scilicet partum Virginis, et alia Dei mirabilia. Isa. 11, 9: « Repleta « est terra scientia Dei. » Quam dicunt altitudinem satanae. Apocal. 2, 24: « Qui non cognoverunt « altitudinem satanae. » Rom. 11, 20: « Noli al- « tum sapere, sed time. » Secundus effectus est conversio infidelium ad fidem: et quantum ad hoc dicit: *Et in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi:* quod quidem fit quando id quod homo scit, totum supponit ministerio Christi et fidei. Psalm. 149, 8: « Ad alligandos reges « eorum in compedibus, et nobiles eorum in ma- « nicis ferreis. » Eccli. 6, 25: « Injice pedem tuum « in compedes illius, » idest in documenta fidei. Tertius effectus est correctio peccantium; et quantum ad hoc dicit: *Et in promptu habentes*, idest promptum et liberum animum habentes ad puniendum omnem inobedientiam. Psal. 145, 6: « Gladii « ancipites in manibus eorum ad faciendam vin- « dictam in nationibus, increpationes in populis. » Et hoc erit *cum impleta fuerit vestra obedientia*, idest, cum vos perfecte obedientes eritis: quia si vos velitis obedire, non erit locus puniendi inobedientiam aliorum et vestram. Vel tunc ulciscemur nos de inobedientia *quando impleta fuerit obedientia vestra*, idest quando destruetur inobedientia vestra: contraria enim contrariis curantur.

(1) *Al.* deest *nostrae*.

LECTIO II.

Quae secundum faciem sunt videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut et ipse Christi est, ita et nos. Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis Dominus in aedificationem, et non in destructionem vestram, non erubescam. Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas (quoniam quidem epistolae, inquiunt, graves sunt et fortes; praesentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis) hoc cogitet qui ejusmodi est, quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et praesentes in facto. Non enim audemus inserere, aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant; sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, et comparantes nosmetipsos nobis.

Supra excusavit se Apostolus per rationem: hic excusat se per facti evidentiam: et circa hoc duo facit. Primo enim committit auditoribus judicium suae excusationis; secundo prosequitur suam causam, ibi, *Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se.* Dicit ergo primo: Licet appareat per rationem, falsum esse quod imponunt mihi pseudo; tamen si aliqui sint inter vos qui ratione non vincantur, et noluerint rationi acquiescere, saltem *videte*, idest, considerate, ea *quae sunt secundum faciem*, idest, in manifesto apparent de me evidenter. Committit autem eis judicium causae suae, ad ostendendam securitatem cordis sui. Job 6, 19: « Respondete, obsecro, absque contradictione. »

Sed contra. Joan. 7, 24: « Nolite secundum « faciem judicare. » Non ergo bene dicitur hic: *Quae secundum faciem sunt videte.*

Respondeo. Dicendum est, quod ibi accipitur *secundum faciem* pro his quae exterius apparent in homine, scilicet pro sola veritatis apparentia; secundum quae non debet homo judicare, quia aliquando contrarium latet in corde: unde dicitur Matth. 7, 15: « Veniunt ad vos in vestimentis o« vium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. » Hic vero accipitur *secundum faciem* pro ipsa veritate evangelica, et facti evidentia (1), secundum quam potest fieri judicium. Glossa aliter exponit; scilicet *secundum faciem*, idest pseudo, *videte*, idest attendite; quasi dicat: Considerate facta eorum, quia impossibile est quin inter multa bona quae praetendunt, non faciant aliqua ex quibus poteritis cognoscere intentionem ipsorum pravam. Matth. 7, 16: « Ex fructibus eorum cognoscetis eos. »

Consequenter cum dicit, *Si quis autem confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se*, prosequitur causam suam. Contingit autem quod aliquis movetur contra aliquem, deceptus auctoritate alicujus qui se magnum facit; et sic Corinthii commoti erant contra Apostolum, decepti a pseudo, qui se dicebant majoris auctoritatis quam Paulus: quia venerant a Judaea, et quia erant primo conversi. Et ideo Apostolus duo facit. Primo evacuat auctoritatem illorum pseudorum; secundo prosequitur causam suam, ibi, *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod pseudo non sint sibi praeferendi; secundo quod ipse est praeferendus eis, ibi, *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra . . . non erubescam.* Dicit ergo: Hoc, inquam, secundum faciem videte, quod *si quis* de pseudo *confidit se Christi esse*, propter aliquod magnum quod fecerit, vel propter aliquod donum spirituale quod a Christo receperit; *hoc cogitet apud se;* idest, consideret diligenter in corde suo, *quia sicut ipse Christi est, ita et nos;* quasi dicat: Quidquid invenitur in eis, totum invenitur in nobis, unde debeamus dici et esse Christi. I Corinth. 7, 40: « Puto quod et ego spiritum Chri« sti habeam. » Rom. 8, 9: « Si quis spiritum « Christi non habet, hic non est ejus. » Non solum autem nos sumus Christi, sicut et ipsi; sed multo plus possumus gloriari quod sumus Christi quam ipsi: et hoc est quod dicit: *Nam et si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam*, scilicet potestatem, *dedit nobis Dominus.* Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi iste. » Galat. 2, 8: « Qui operatus est Petro in Apostolatum cir« cumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes. » Dedit, inquam, mihi potestatem hanc specialem ad convertendum Gentes *in aedificationem,* scilicet Ecclesiae, *et non in destructionem*, sicut faciunt pseudo, abutentes potestate eis data in contrarium ad quod data est. Nam licet potestas detur in aedificationem Ecclesiae in fide et caritate; isti tamen quaerunt gloriam suam et non Christi, et ideo destruunt. Et hoc faciebant praedicando debere observari legalia, et faciendo quaestum. Si ergo amplius glorior de hac potestate quam habeo, et in qua gloriam Christi quaero, et non meam, *non erubescam,* scilicet de hujusmodi commendatione mea: quia non facio ad ostendendum (1) me, sed causa necessitatis, scilicet ut ostendens auctoritatem meam esse magnam, et pseudo nullam, non decipiamini ab eis de cetero.

Ubi nota, quod, secundum Gregorium, duabus de causis potest se aliquis commendare absque peccato: scilicet quando aliquis provocatur opprobriis et conculcatur, et hoc ut non desperet videns se conculcari; et ut confutet adversarios. Sic Job commendavit se multum, sicut patet 27 cap., vers. 6, ubi dicit: « Neque enim reprehendit me cor meum « in omni vita mea. » Item quando aliquis praedicans veritatem, et alius adversarius veritatis contradicit sibi, et impedit manifestationem veritatis; tunc hujusmodi praedicator debet se commendare, et ostendere auctoritatem suam, ut confutet illum, et ut trahat auditores ad veritatem. Et hoc facit Apostolus in multis locis, et hic etiam.

Consequenter cum dicit, *Ut autem non existimer tamquam terrere vos per epistolas,* prosequitur causam suam ex facti evidentia: et circa hoc tria facit. Primo ostendit falsum esse quod sibi imponitur; secundo rationem dicti assignat, ibi, *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam;* tertio exponit rationem ipsam, ibi, *Nos autem non in immensum gloriabimur.* Circa primum sciendum est, quod, sicut dictum est, imponebatur Apostolo quod in praesentia esset humilis propter timorem, vel propter gratiam et favorem captan-

(1) *Al.* scilicet pro sola veritatis apparentia, hic vero pro ipsa veritate evangelica et aperta veritate, secundum quae non debet homo judicare, quia aliquando contrarium latet in corde: unde dicitur Matth. 7: « Veniunt ad vos etc. » Hic vero accipitur *secundum faciem* pro facti evidentia etc.

(1) *Forte* ad ostentandum.

dum, et in absentia dure scriberet eis. Et ideo dicit Apostolus, quod non est ita; sed si bene volunt considerare quae apparent, ita invenient eum facto qualem habuerunt scripto; et hoc possunt experiri, si volunt. Et hoc est quod dicit: *Ut autem non existimer* a pseudo, seu a vobis *tamquam terrere vos*, vel timorem vobis incutere, *per epistolas* nostras, quas vobis mittimus; quem quidem timorem non incutiebam vobis in praesentia. Et hoc ideo est, *quoniam* ipsi, scilicet pseudo, *inquiunt Epistolae*, scilicet Pauli, *graves sunt*, idest dure et graviter punientes, *et fortes*, idest absque timore; *sed praesentia* non talis, immo *infirma*, idest debilis et humilis: quod respondet ei quod dicit, *fortes*; *et sermo*, scilicet praedicatio sua, et collocutio et exhortatio, *contemptibilis* (1), quod respondet ei quod dicitur, *graves*. Sed *qui est hujusmodi*, idest qui talia dicit de nobis, *cogitet*, idest sciat certe, quia *quales sumus verbo per epistolas absentes, tales et praesentes in facto*; idest, tales erimus praesentes cum veniemus ad vos, *quales sumus per epistolas absentes*, si necesse fuerit. Causam autem quare Apostolus se habuit humiliter ad eos, manifestat Apostolus 1 Corinth. 2, 3: « Et « ego, fratres, cum timore multo et tremore fui « apud vos: » quod faciebat, quia non erant firmi in fide: et voluit eos per dulcedinem suae conversationis firmare. Quare autem locutus fuerit sibi plana, et praedicaverit eis non subtilia, insinuat 1 Corinth. 3, 1, dicens: « Tamquam parvulis in Chri- « sto lac potum dedi vobis, non escam. » Nondum enim erant capaces altioris doctrinae.

(1) Al. *concupiscibilis*.

Consequenter cum dicit, *Non enim audemus nos inserere, aut comparare nos quibusdam*, ostendit rationem dicti sui, dicens: Dico, quod non sumus similes pseudo; nec etiam est verum quod imponitur nobis: quia ego non dico alia quam facere est necesse. Et ideo dicit: *Non enim audemus nos inserere*, idest dicere, nos esse unum ex eis; *aut comparare*, idest similem facere, *quibusdam*, scilicet pseudo, *qui seipsos*, vobis tantum, *commendant*; et tamen ab aliis et a factis suis non commendantur: contra illud Prov. 27, 2: « Laudet te alienus, « et non os tuum; extraneus, et non labia tua. » *Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes*; idest, secundum ea quae sunt in nobis, commensuramus facta nostra et dicta nostra; quasi dicat: Illa dicimus de nobis quae sunt proportionata nobis, idest commensurata factis nostris. Galat. ult. 4: « Unusquis- « que opus suum probet; et sic in semetipso tantum « gloriam habebit, et non in altero. »

Sed contra. Supra 4, 2, dicitur: *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo.* Ergo non bene dixit. Respondeo: Dicendum est, quod aliud est commendare seipsum ad conscientiam, et aliud ad aures. Nam ad conscientias hominum commendamus nos ipsos cum bene agimus: et hoc est bonum: ad aures autem commendamus nosmetipsos verbis tantum; et hoc est malum (1). Primo modo commendant se justi et Apostolus; secundo modo pseudo et hypocritae.

(1) *Al.* ad malum.

LECTIO III.

Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulae, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertingendi usque ad vos. Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos. Usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi: non in immensum gloriantes in alienis laboribus; spem autem habentes crescentis fidei vestrae, in vobis magnificari, secundum regulam nostram in abundantia, etiam in illa quae ultra vos sunt evangelizare, non in aliena regula in his quae praeparata sunt gloriari. Qui autem gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.

Supra Apostolus ostendit rationem eorum quae dixerat; hic consequenter ipsam rationem manifestat. Dixerat enim quod commensurabat se sibi, et non excedebat mensuram suam. Potest autem aliquis gloriando et commendando se excedere dupliciter. Primo quantum ad id de quo gloriatur; puta, si quis gloriatur de eo quod non habet; secundo quantum ad id in quo gloriatur; puta, si quis habens aliquid ex alio, gloriatur in ipso tamquam a se haberet. Et ideo Apostolus ostendit quod neutro istorum modorum excedit mensuram, gloriando, vel laudando se: et primo quantum ad primum; secundo quantum ad secundum, ibi, *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur.* Circa primum duo facit. Primo probat quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de praeteritis; secundo quantum ad gloriam de futuris, ibi, *Spem autem habentes crescentis fidei vestrae in vobis magnificari.* Circa primum tria facit. Primo proponit intentum, secundo propositum probat, ibi, *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos;* tertio concludit, ibi, *Nec in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Dicit ergo primo: Dico, quod metimur et comparamus nosmetipsos nobis, facientes scilicet secundum quod officium nostrum exigit. Hoc autem nos agentes, *non in immensum gloriamur*; idest, non excedimus mensuram nostram, exercendo potestatem nostram, et commendando nos. Lev. 19, 35: « Nolite facere iniquum aliquid in ju- « dicio, in regula, in pondere, in mensura. » *Sed gloriamur secundum mensuram regulae* (1), *qua mensus est nobis Deus.* Glossa hic exponit de mensura praelationis Apostoli, et dicit: *Secundum mensuram*, idest secundum mensuratum mihi a Deo populum, cujus ego sum praelatus et regula ad dirigendum. Sed hoc idem potest universalius accipi, ut mensura regulae dicatur quantitas gratiae; et tunc est sensus: *Sed* gloriamur *secundum mensuram qua mensus est nobis Deus*, idest secundum quantitatem gratiae quam dedit nobis Deus. Eph. 4, 7: « Unicuique data est gratia secundum men- « suram donationis Christi. » Quae quidem gratia est nobis regula, ne extollamur, et deviemus a Deo. *Qua mensus est nobis Deus*: quia quicquid boni facimus in evangelizando, et in conversatione (2) vestra et aliorum, totum est ex Deo mihi in vobis

(1) *Al.* omittitur *regulae*.
(2) *Forte* in conversione.

et aliis concessum. 1 Corinth. 3, 6: « Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit. » *Mensuram*, dico, *pertingendi usque ad vos*, quia vos estis sub mensura gratiae mihi datae, per quam conversi estis ad Christum, et obeditis Evangelio. Hoc est ergo quod proponit: scilicet quod non excedit mensuram suam gloriando et laudando (1) se, quod sit eorum praelatus, et quod per eum conversi sunt. Et quod ita sit, scilicet quod pertingat usque ad eos, probat consequenter, cum dicit: *Non enim quasi non pertingentes ad vos, superextendimus nos;* quasi dicat: Vere gloriamur: non enim superextendimus nos in gratia vel gloria vel in potestate nostra, quasi non simus pertingentes usque ad vos potestate nostra et ministerio: *nam usque ad vos pervenimus in Evangelio Christi*, idest in praedicatione Evangelii Christi. 1 Corinth. 4, 15: « In Christo Jesu per Evangelium ego vos « genui: » et ibid. 9, 1: « Nonne opus meum vos « estis in Domino? » Galat. 2, 8: « Qui operatus « est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus « est et mihi inter Gentes. » Et ideo concludit dicens: Igitur cum glorior de vobis, non glorior in immensum: unde dicit: *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus*, ubi alius fundamentum fidei posuisset.

Consequenter cum dicit, *Spem autem habentes crescentis fidei vestrae, in vobis magnificari*, ostendit quod non excedit mensuram suam quantum ad gloriam de futuro. Sciendum est autem quod praedicator potest habere duplex argumentum gloriae de praedicatione sua. Unum est ut conversi ad praedicationem suam proficiant in melius; aliud, ut per ipsos conversos alii convertantur: quia, ut dicitur Exod. 36, cortina cortinam trahit: et Apoc. ult. 17: « Qui audit, dicat, Veni. » Nam quando quis videt alios converti, facilius convertitur. Et quantum ad ista duo Apostolus sperat augeri gloriam suam de Corinthiis: primo scilicet de profectu eorum in melius; et ideo dicit: Dico, quod nec in immensum gloriamur de conversione vestra per nos causata olim; *sed* adhuc *habentes*, scilicet sumus, *spem magnificari* in futuro, idest augeri gloriam nostram, *crescentis fidei vestrae in vobis*, idest de fide vestra crescente et proficiente in melius per bona opera. 1 Petri 2, 2: « Lac concupiscite, ut in eo crescatis « in salutem. » Et iterum secundo speramus magnificari in conversione aliorum per vos. Et ideo dicit: *In abundantia*, idest in abundantia praedicationis, non solum in vobis, sed etiam in illa loca quae ultra vos sunt; et hoc secundum *regulam nostram*, idest secundum quod injunctum est nobis a Christo, non solum evangelizare vobis, sed omnibus gentibus. Marc. ult. 15: « Euntes in mun- « dum universum, praedicate Evangelium omni « creaturae. » *Nec* tamen sumus habentes spem *in aliena regula;* idest, non speramus gloriari, nec gloriamur in aliqua aliena regula; quasi dicat: Non in illis quae praeparata sunt ab aliis, idest quos alii duxerunt ad fidem, sed faciam fructum in illis in quibus ab aliis non est praedicatum. Rom. 15, 26: « Praedicari Evangelium hoc non ubi nominatus « est Christus. »

Contra est quod Petrus praedicavit Romae antequam praedicaret ibi Paulus. Respondeo: Dicendum est quod non dicit hoc, recusans praedicare ubi alius praedicasset; sed dicit, quod intendit praedicare etiam ubi non praedicasset aliquis.

Consequenter cum dicit, *Qui autem gloriatur, in Domino glorietur*, ostendit quod non excedit mensuram suam, quantum ad id in quo gloriatur: dicens: Quia si ego glorior in eo in quo gloriandum est, non excedo. Cum autem gloriandum sit in Deo, *qui gloriatur, in Domino glorietur*. Hierem. 9, 24: « In hoc glorietur qui gloriatur, sci- « re et nosse me. » Potest autem hoc exponi tripliciter. Uno modo, *In Domino glorietur*, ut ly *in Domino* denotet objectum gloriandi; quasi dicat: Ex hoc glorietur, quod habet Dominum amando et cognoscendo. Hierem. 9, 24: « In hoc glorietur « qui gloriatur, scire et nosse me. » Alio modo, *Glorietur in Domino*, idest secundum Deum; et hoc modo gloriatur qui gloriatur de his quae Dei sunt, et non de malis, sicut ille de quo dicitur in Psalm. 51, 3: « Quid gloriaris in malitia? » Alio modo, *in Domino glorietur*; idest, ut gloriam suam reputet se habere a Deo, totum quod cedit ad gloriam suam referens in Deum. 1 Corinth. 4, 7: « Quid habes « quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloria- « ris, quasi non acceperis? » Et sic accipitur hic cum dicitur: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*; quasi dicat: glorior de praedictis, sed non quasi hoc a me habeam, sed a Deo. Et hoc etiam est mensura vestra: quia totum bonum vestrum habet ortum a nobis. Et vere in Domino debemus gloriari, non nobis imputantes gloriam nostram, sed Deo. Nam non *est probatus*, idest comprobatus a Deo, vel hominibus, ille *qui seipsum commendat*: Prov. 27: « Lau- « det te alienus, et non os tuum; extraneus, et « non labia tua: » *sed* ille *quem Deus commendat;* idest, commendabilem facit bonis operibus et miraculis. Nam Deus est causa totius boni operis per homines facti.

(1) *Al. deest* et laudando.

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae; sed et supportate me. Aemulor enim vos Dei aemulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate quae est in Christo Jesu.

Postquam Apostolus excusavit se de his quae falso imponebantur sibi a pseudo, hic consequenter, ut confutet eos, scilicet pseudo, et reddat auctoritatem suam honorabilem, commendat se Corinthiis. Circa hoc autem duo facit. Primo rationem suae commendationis assignat; secundo ponit suam commendationem, ibi, *In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego.* Circa primum tria facit. Primo petit ut ejus insipientia supportetur; secundo subdit necessitatem suae commendationis, ut non insipiens videatur ibi, *Aemulor enim vos Dei aemulatione*; tertio innuit quod dato quod sit insipiens, supportare debent, ibi, *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse.* Circa primum duo facit. Primo praemittit suum desiderium, ut petitio sua facilius exaudiatur; secundo ponit suam petitionem, ibi, *Sed et supportate me.* Desiderium autem Apostoli est ut Corinthii sustineant Apostolum commendantem se. Et ideo per adverbium optandi incipit, dicens: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiae meae.* Circa quod sciendum est, quod praecepta moralia sunt de agendis, quae cum sint particularia et variabilia, non possunt determinari una communi ratione et regula indefinite; sed oportet quandoque praeter regulam communem aliquid facere in aliquo casu emergente. Quando autem hoc modo fit aliquid praeter communem regulam, sapientes, qui causam hujus considerant, non turbantur nec reputant insipienter factum esse. Indiscreti vero et minus sapientes, non considerantes ex qua causa hoc ita fiat, turbantur, et reputant stulte factum fore; sicut patet quia praeceptum morale est, Non occides: aliquando tamen necesse est malos occidere. Et quando hoc fit, sapientes commendant, vel non reputant male factum; stulti autem et haeretici damnant, dicentes hoc esse male factum. Quia ergo communis lex moralis est quod homo non commendet seipsum, secundum quod dicitur Proverb. 27, 2: « Laudet te « alienus, et non os tuum; » potest fieri in aliquo casu praeter hanc communem regulam, ut homo commendet se, et laudabiliter hoc facit; et tamen indiscreti hoc reputant insipientiam. Unde eum immineret casus quo Apostolus deberet se commendare, hortatur eos ad hoc quod istud non reputent ei ad insipientiam, dicens: *Utinam sustineretis*, scilicet patienter, *modicum insipientiae meae*, supportando me. Et dicit *modicum*; quia si commendaret se sine causa, esset maxima insipientia. Et iterum, si commendaret se ex causa omnino urgente, tunc nihil esset ibi insipientiae. Sed quia commendat se, licet ex causa, non tamen omnino urgente, cum alio modo posset confutare pseudo; et quia commendat se multum; videtur ibi esse aliquid insipientiae; et hoc est quod dicit, *Modicum insipientiae meae.* Infra 12, 11: *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Et licet sic sim insipiens, *tamen supportate me.* Et hoc debent facere, quia subditi debent supportare praelatos, et e converso. Galat. 6, 2: « Al- « ter alterius onera portate. » Ephes. 4, 2: « Sup- « portantes invicem in caritate. » Necessitatem autem commendationis ostendit, dicens: *Aemulor enim vos Dei aemulatione*: et circa hoc tria facit. Primo ostendit hujusmodi commendationem provenire ex zelo, ut excludat insipientiam; secundo dicit hunc zelum non esse inordinatum, ut vitet indiscretionem, ibi, *Timeo autem ne, sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri*; tertio excludit eorum excusationem ibi, *Nam si is qui venit, alium Christum praedicat .... recte pateremini.* Circa primum duo facit. Primo ponit zelum quem habet ad eos sanctum, quia Dei; secundo ostendit causam hujus zeli, quia incumbebat sibi ex officio, ibi, *Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Est ergo zelus sanctus, quia *aemulor vos*, idest diligo vos ferventer *Dei aemulatione*, idest ad honorem Dei, non meum.

Circa quod nota, quod aemulatio, prout est idem quod zelus, non aliud est quam quidam motus animi bonus vel malus, tendentis in statum proximi (1), et importat fervorem amoris; et ideo consuevit sic definiri: Zelus est amor intensus, non patiens consortium in amato. Et si quidem non patiatur consortium in aliquo bono, puta vitii, vel alicujus imperfectionis, sed singulariter illud solus vult habere, tunc zelus est bonus et aemulatio bona, de qua dicitur 1 Corinth. 12, 31: « Aemu- « lamini charismata meliora. » Galat. 4, 18: « Ae- « mulamini bonum in bono semper. » 3 Regum 19, 10: « Zelo zelatus sum pro Domino. » Psalm. 68, 10: « Zelus domus tuae comedit me. » Si vero non patiatur consortium in aliqua excellentia, vel in aliqua prosperitate mundi, quia aliquis singulariter vult eam sibi (2); tunc zelus est malus et aemulatio mala. Hoc autem bono zelo seu aemulatione, aliquando quis aemulatur alios pro se, sicut vir zelatur pro uxore sua, quam sibi soli vult servari: aliquando vero zelatur aliquis pro alio; sicut eunuchus zelatur uxorem domini sui, ut custodiat eam sibi. Sic Apostolus populum suum, quem videbat paratum ad praecipitium, et cum sponso Christo velle prostitui diabolo, aemulabatur, ne Christus sponsus verus in eis aliquod diaboli consortium pateretur: et ideo dicit, *Dei aemulatione*; quasi di-

(1) *Al.* in statutum proximi.
(2) *Al. omittitur* quia aliquis singulariter vult eam sibi.

cat: Non pro me, sed pro Christo, qui est sponsus. Joan. 2, 29: « Qui habet sponsam, sponsus est. » 3 Reg. 19, 10: « Zelo zelatus sum pro Domino Deo « exercituum. »

Unde autem Apostolo incumbebat hujusmodi aemulatio, ostendit dicens: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo;* quasi diceret: Merito vos aemulor Dei aemulatione, quia ego sum paranymphus hujus matrimonii quod est inter vos et Christum: quia ego *despondi vos*, idest feci sponsalia, quae fiunt per fidem et caritatem. Oseae 2, 20: « Sponsabo te mihi in fide. » Et ideo pertinet ad me custodire vos. Quicumque ergo convertit populum ad fidem et ad justitiam, despondet eos Christo. *Despondi*, inquam, non multis, quia quae multis adhaeret, polluitur: Hierem. 3, 1: « Tu autem polluta es cum amatoribus mul« tis: » sed *uni Christo*, scilicet viro perfecto virtutis plenitudine. Zachar. 6, 12: « Oriens nomen « ejus. » Hierem. 31, 22: « Novum faciet Domi« nus super terram: femina circumdabit virum. » Et dicitur Christus vir unus, quia singularis et quantum ad modum conceptionis, et quantum ad modum nascendi, et quantum ad gratiae plenitudinem. Eccle. 6, 29: « Unum de mille reperi. » Isti, inquam, viro despondi vos exhibere virginem. Nota, quod a plurali ad singulare descendit, dicens: *Desponsavi vos* in plurali, *et exhibere virginem* in singulari: volens ostendere quod ex omnibus fidelibus fit unum corpus et una Ecclesia, quae debet esse virgo in omnibus membris suis: et ideo dicit, *Virginem castam.* In omnibus enim (1) accipitur virginitas pro integritate corporis, castitas pro integritate mentis: nam aliquando aliqua est virgo corpore quae non est casta mente. Sic Ecclesia exhibet se Christo virginem, quando perseverat in fide, et infra sacramenta, absque corruptione alicujus idolatriae et infidelitatis. Ezech. 16, 25: « Ad omne caput viae aedificasti signum prostitu« tionis tuae. » Castam exhibet se, quando existens infra sacramenta et in fide Christi, exhibet puritatem corporis et operis. Ephes. 5, 27: « Ut exhibe« ret sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem ma« culam neque rugam aut aliquid hujusmodi; sed « ut sit sancta et immaculata. »

(1) *Al. omittitur* enim.

Sed quia Corinthii possent dicere: Non necesse est quod custodias nos, et zelus tuus non est rationabilis, quia nos bene servabimus nosmetipsos: ideo consequenter causam hujus zeli ostendit dicens: *Timeo autem ne sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri.* Ubi sciendum est, quod in paradiso fuit conjugium Adam et Evae. Sed Eva corrupta fuit per serpentem, non violenter, sed astute, inquantum promisit falsum, et suasit iniquum: falsum quidem, cum dixit (Genes. 3): « Eritis sicut dii; » et « Nequaquam mo« riemini, » cum tamen ex hoc ipsi incurrerint necessitatem mortis: iniquum vero, ut transgrederetur et praeteriret mandatum Dei. Et secundum hanc similitudinem Apostolus loquens, dicit, Ecclesiam esse sicut Evam, quam diabolus aliquando persecutus est manifeste per tyrannos et potestates; et tunc sicut leo rugiens, circuit quaerens quem devoret, ut dicitur 1 Petr. 5; aliquando molestat Ecclesiam latenter per haereticos, qui promittunt veritatem, et simulant se bonos; et tunc sicut serpens seducit astutia sua promittendo falsa. Et ideo dicit: *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit*, a paradiso eam ejiciens, *astutia sua*, promittendo falsa (1 Timoth. 2, 14: « Adam non est seductus, « sed mulier »): *ita*, idest per similes deceptiones haereticorum, *corrumpantur sensus vestri.* Et dicit, *Sensus vestri*, quia sicut in matrimonio carnali cavet sponsus ne conjux corrumpatur carnaliter, ita Apostolus in hoc matrimonio spirituali timet ne corrumpantur spiritualiter sensus cordis. 1 Corinth. 15, 33: « Corrumpunt bonos mores colloquia mala. » Vel sensus spirituales, de quibus Sap. 1, 1: « Sen« tite de Domino in bonitate. » 1 Corinth. 14, 20: « Nolite pueri effici sensibus. » *Et excidant a simplicitate quae est in Christo Jesu.* Simplex enim est illud quod compositione (1) caret. Pseudo ergo componebant unam sectam ex Judaismo et Evangelio, mandantes simul cum Evangelio servari legalia. Illi ergo excidunt a simplicitate Christi, qui seducti a pseudo, simul cum Evangelio servant legalia: et hoc timebat Apostolus de Corinthiis. Eccli. 2, 14: « Vae peccatori ingredienti terram duabus « viis: » et e contra Prov. 11, 3: « Simplicitas « justorum diriget eos. »

(1) *Al.* corruptione.

LECTIO II.

Nam si is qui venit, alium Christum praedicat, quem non praedicavimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non recepistis: recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis. Nam si imperitus sermone, sed non scientia; in omnibus autem manifestatus sum vobis. Aut numquid peccatum feci me ipsum humilians, ut vos exaltemini? Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis? Alias Ecclesias expoliavi, accipiens stipendia ad ministerium vestrum.

Posito zelo quem ad Corinthios habebat Apostolus, et ostenso zelum esse rationabilem; hic consequenter removet eorum expositionem: et circa hoc duo facit. Primo proponit eorum excusationem; secundo vero removet eam, ibi, *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis.* Circa primum sciendum est, quod Corinthii possent suspicari quod ideo zelum haberet de eis, quia timet ne dimittant doctrinam suam propter doctrinam pseudo: unde possent dicere: Constat quod minus bona sunt dimittenda propter magis bona: ergo si pseudo meliora doceant, non debes turbari, si acquiescimus eis. Et ideo hanc excusationem ponit ostendendo quod nihil majus quam Apostolus docent et praedicant. Nam Apostolus tria praedicavit eis et docuit eos. Primo quod essent Christi: supra 4, 5: *Non enim praedicavimus nosmetipsos, sed Christum Jesum.* Secundo quod haberent spiritum Christi. Rom. 8, 9: « Si quis spiritum Christi non

« habet, hic non est ejus. » Tertio ut reciperent Evangelium Christi. Rom. 1, 16: « Non enim eru-« besco Evangelium. Virtus enim Dei est in salu-« tem omni credenti, Judaeo primum et Graeco. » Si ergo pseudo meliora vobis praedicarent, et vos docerent, recte faceretis, et excusabiles essetis; sed hoc non faciunt: et hoc est quod dicit: *Nam si is qui venit, alium Christum praedicat . . . recte pateremini;* quasi dicat: Timeo ne pseudo veniat ad vos non missus, sed ex se, sicut fur et latro. Joan. 10, 8: « Quotquot venerunt, fures sunt et « latrones. » Hier. 23, 21: « Non mittebam eos, « et ipsi currebant. » Rom. 10, 15: « Quomodo « praedicabunt, nisi mittantur? » Si, inquam, talis praedicator praedicat vobis *alium Christum*, scilicet excellentiorem quam illum quem nos praedicavimus, quod non potest esse, quia, ut dicitur 1 Corinth. 8, 6, « Unus Dominus noster Jesus Christus, per « quem omnia, et nos per ipsum: » et hoc quantum ad primum: *Aut alium Spiritum*, scilicet meliorem *accipitis* (1), scilicet per talem, quam accepistis, scilicet per nos, idest ministerio nostro: quod non potest esse, quia, ut dicitur 1 Corinth. 12, 11, « Haec omnia operatur unus atque idem spiritus, « dividens singulis prout vult: » et hoc quantum ad secundum: *aut* praedicat vobis *aliud Evangelium*, idest aliam praedicationem vel doctrinam, quam per nos *non recepistis*. Galat. 1, 6. « Miror « quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos « vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium. » Si, inquam, alia et meliora facerent vobis, *recte pateremini*, idest faceretis excusando vos. Et quia non potest eis aliud Evangelium, idest melius, tradi; ideo Apostolus excommunicat Galatas; si aliud Evangelium recipiant. Galat. 1, 29: « Si quis aliud « vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, « anathema sit. »

Consequenter cum dicit, *Existimo enim nihil me minus fecisse a magnis Apostolis*; removet hanc excusationem; et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod ipse non minus fecit eis quam alii; secundo quod plus, ibi, *Aut numquid peccatum feci?* Circa primum tria facit. Primo ostendit quod nihil minus fecit facto quam alii Apostoli: secundo innuit quod non defuit ei facultas ad hoc faciendum, ibi, *Nam et si imperitus sermone, sed non scientia;* tertio ostendit evidentiam utriusque, ibi, *In omnibus autem manifestatus sum vobis.* Dicit ergo: Recte pateremini vos seduci ab eis si melius praedicarent vobis; sed hoc non est verum: *enim*, idest quia, *existimo me nihil minus fecisse* in his *a magnis Apostolis*, idest quam Petrus et Joannes, quos isti habebant magnos. Et comparat se magnis Apostolis, tum quia Paulus videbatur et reputabatur ab eis minor quam illi, eo quod illi fuerant cum Jesu et Paulus non; tum etiam quia pseudo dicebant se missos ab eis: et ideo ostendendo se parem magnis Apostolis, istorum errorem removet, et pseudo confutat. Et non solum nihil minus fecit sed plus. 1 Corinth. 10, 15: « Plus omnibus la-« boravi. » Et ne forte dicerent ei: Unde tibi est facultas ad hoc faciendum, cum sis imperitae linguae? ostendit quod ei facultas affuit ex magnitudine scientiae, dicens: *Licet sim imperitus sermone, tamen non* sum imperitus *scientia*. 2 Petr. ult. 15: « Sicut et carissimus frater noster Paulus secundum « sapientiam scripsit vobis. » Sed hoc sciendum est, quod pseudo quaerentes gloriam propriam, et lucra sectantes, nitebantur attrahere populum per ornata et subtilia et exquisita verba, non attendentes nisi solum aures permulcere. Apostolus vero, quia non quaerebat utilitatem propriam, sed solum dilatationem fidei Christi et profectum ejus, ita proponebat verbum fidei ut omnes possent capere, conformans se conditioni audientium et capacitati. Unde, quia isti in principio non erant capaces altae doctrinae, proposuit eis fidem, non in subtilitate sermonis, sed eo modo quo capere possent, scilicet plane et aperte. Et ideo isti dicebant eum esse imperitum sermone. 1 Corinth. 1, 17: « Non in « sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. » Et propter hoc dicit Apostolus: Licet sim imperitus sermone, ut vobis videtur, hoc non fuit ex defectu scientiae, sed propter vos ex quadam dispensatione: quia « tamquam parvulis in Christo, lac potum « dedi vobis, non escam: » 1 Corinth. 3, 1. Vel dicendum ad litteram, quod Apostolus fuit balbus, et ex hoc pseudo deridebant eum. Et ideo dicit: *Et si imperitus sermone*, idest impeditae linguae, *non tamen* sum imperitus *scientia*. Exod. 4, 10: « Impeditioris et tardioris linguae sum. » Quod autem nihil minus fecerim a magnis Apostolis, evidenter apparet per ea quae feci vobis; et ideo dicit: *In omnibus* praedictis *manifestatus sum vobis*, qui experti estis quae per me fiunt. 1 Corinth. 9, 2: « Signaculum Apostolatus mei vos estis in Do-« mino: » et infra 12, 12: *Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientiae in signis et prodigiis et virtutibus.*

Consequenter cum dicit, *Aut numquid peccatum feci?* ostendit quod plus fecit quam omnes alii: et hoc quia praedicavit sine sumptibus. Circa hoc duo facit. Primo ponit factum; secundo causam facti assignat, ibi, *Quare? quia non diligo vos? Deus scit.* Circa primum duo facit. Primo ostendit factum quantum ad praeteritum; secundo quantum ad futurum, ibi, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi.* Factum autem praeteritum ostendit dupliciter. Primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis.* Dicit ergo: Recte dico, quod nihil minus feci ab illis; nisi forte hoc reputetis male et minus factum, quia diminui de auctoritate mea non accipiens sumptus a vobis; sed si hoc esset malum (1), fecissem. Et ideo ostendit quod non est malum: et hoc est quod dicit: *Aut numquid peccatum feci*, idest numquid peccavi *humilians meipsum*, et diminuens de auctoritate mea? quasi dicat, non. Eccli. 3, 20: « Quanto major es, « humilia te in omnibus, et coram Deo invenies « gratiam. » 1 Corinth. 9, 19: « Cum essem li-« ber ex omnibus, omnium me servum feci, ut « plures lucrifacerem. » Matth. 18, 4: « Qui hu-« miliaverit se sicut parvulus iste, hic est major « in regno caelorum. » Ratio autem humiliationis meae est, non propter lucrum proprium, sed propter promotionem vestram: unde dicit: *Ut vos exaltemini*, idest, in fide confirmemini. Corinthii autem avari erant; et ideo si a principio accepisset sumptus, forte destitissent a fide. Item pseudo praedicabant propter quaestum. Ut ergo Corinthii reciperent Apostolum, et pseudo auferret

(1) Al. *accepistis.*

(1) *Al.* minus fecissem.

occasionem quaestus, gratis praedicavit eis sine sumptibus propriis. Hoc autem quod dixerat in generali, manifestat in speciali, ibi, *Quoniam gratis Evangelium Dei evangelizavi vobis*; et facit duo. Primo ostendit quomodo sine sumptibus praedicavit eis in primo adventu ad eos; secundo ostendit quod idem fecit in mora quam apud eos contraxit, ibi, *Et cum essem apud vos et egerem, nulli onerosus fui.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit, scilicet humiliationem, dicens: In hoc (1) humiliavi meipsum, *quoniam evangelizavi vobis gratis*, idest sine sumptu; non autem pro mercede (2), quia hoc non est laudis: licet enim omnes possint capere sumptus personae ab eis quibus proponunt verbum Dei; nullus tamen praedicare debet pro mercede et quaestu. Secundo, quia possent dicere isti, Unde ergo accepisti sumptus? respondet, quod ab aliis Ecclesiis, dicens: *Ecclesias alias expoliavi accipiens ab eis stipendium ad ministerium* (1) *vestrum*. Ex hoc convincit eos, quod non possint dicere Apostolo, quod non liceret ei accipere ab eis. Si enim accipitur ab aliis ad servitium eorum, multo magis liceret ei accipere ab ipsis. Ex hoc etiam apparet quod legatus Papae visitans unam partem legationis, potest accipere stipendia; et quod dominus Papa pro necessitate unius patriae, potest accipere subsidium ab aliis partibus mundi. Ratio est, quia Ecclesia est sicut unum corpus. Videmus autem in corpore naturali, quod natura, quando deficit virtus in uno membro, subministrat humores et virtutem, accipiens ab aliis membris.

(1) *Al.* humilians.
(2) *Al.* non autem sine mercede: *forte* fine mercedis.

(1) Al. *nostrum*.

LECTIO III.

Et cum essem apud vos, et egerem, nulli onerosus fui. Nam quod mihi deerat, suppleverunt fratres qui venerant a Macedonia, et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo. Est veritas Christi in me, quoniam haec gloriatio non infringetur in me in regionibus Achaiae. Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio, et faciam, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem; ut in quo glorantur, inveniantur sicut et nos Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim satanas transfigurat se in Angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiae; quorum finis erit secundum opera ipsorum.

Ostenso quod quando primo eis praedicavit in ipso adventu, evangelizavit eis gratis, hic ostendit quod nec etiam contrahendo moram apud eos, accepi ab eis sumptus: et primo hoc ostendit; secundo vero respondet cuidam tacitae quaestioni, ibi, *Nam quod mihi deerat suppleverunt fratres.* Dicit ergo: Non solum quando primo veni ad vos non accepi a vobis sumptus; sed etiam *cum essem apud vos* diu, *et etiam egerem;* ut ostendat quod non dimisit eis sumptus propter divitias: *nulli onerosus fui,* aliquid ab aliquo accipiendo. In quo apparet causa quare dimisit: quia Corinthii propter avaritiam eis innatam, reputabant sibi onus ministrare sumptus. 1 Corinth. 9, 12: « Non sumus « usi hac potestate, sed omnia sustinemus, ne « quod offendiculum demus Evangelio Christi. » Sed possent isti dicere: Unde ergo habuisti necessaria? Et ideo respondet dicens, quod ab aliis Ecclesiis. Ideo scilicet nihil accepi, *quia* illud *quod mihi deerat*, scilicet a pretio quod lucrabatur nocte laborando manibus suis apud Aquilam et Priscam: erat enim scenofactoriae artis, per quam lucrabatur sibi necessaria. Act. 20, 34: « Ad ea « quae mihi opus erant, et his qui mecum sunt « ministraverunt manus istae. » Illud ergo *quod* (1) *deerat*, non dedistis vos, sed *suppleverunt fratres qui venerunt a Macedonia,* scilicet Philippenses, qui erant valde liberales. Unde de hoc in Epistola ad Philippenses commendat eos. Philip. ult. 15: « Nulla Ecclesia communicavit mihi in ratione « dati et accepti nisi vos. » Sed Corinthii erant avari.

(1) *Al.* dixerat.

Consequenter cum dicit, *Et in omnibus sine onere me vobis servavi et servabo*, ostendit quomodo se habebit in hoc ad eos in futurum, dicens, quod etiam sine onere vult se habere ad eos: et circa hoc duo facit. Primo ponit suam rationem communem; secundo confert eam: ibi, *Est veritas Christi in me.* Dicit ergo: Non solum feci hoc, scilicet quod gratis vobis evangelizavi, et nulli onerosus fui: sed etiam *in omnibus servabo me vobis sine onere*, sicut usque modo *servavi*, non dure reprehendendo, non severe corrigendo, nec vestra accipiendo. Act. 20, 33: « Argentum et aurum, aut « vestem nullius concupivi. » Num. 16, 15: « Tu « scis quod nec asellum quidem acceperim ab « eis, dicit Moyses ad Dominum. » Samuel dicit, 1 Reg. 12, 3: « Loquimini de me . . . si oppressi « aliquem, si de manu cujusquam munus accepi. » Et quod ita facturus sit, confirmat ex duobus. Primo ex eo qui loquitur in ipso, scilicet Christo, qui est veritas, a qua non potest esse falsum: et ideo dicit: *Est veritas Christi in me*: quasi dicat: Hoc quod dixi, verum est, quia veritas Christi loquitur in me. Infra ult. 3, *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* Vel hoc potest accipi per modum jurantis; quasi dicat: Deus qui est veritas, et est in me scrutans corda, sit mihi testis, quod ita servabo me. Rom. 1, 9: « Testis est mihi Deus, cui servio in spiritu meo, « in Evangelio Filii ejus. » Secundo ex eo quod non intendit minuere gloriam suam, sed augere. Apostolus enim attribuebat sibi apud Christum ad magnam gloriam, quod ipse solus inter Apostolos sine sumptu praedicabat Corinthiis; et ideo dicit: Ideo, *servabo me sine onere, quoniam, non infringetur*, idest non minuetur, *in me haec gloria*, quod scilicet gratis praedico vobis, et quod a licitis abstineo propter salutem vestram, quae quidem est gloria Christi; quia ipse glorificatur per hoc in me, vel quia ego hanc gloriam habeo specialiter apud Christum: quae quidem refringeretur *in regionibus Achaiae*, ubi Corinthus erat metropolis, si recepisset ab eis; quia avari erant: habitabant enim in maritimis, et erant intenti mercationibus, et tales consueverunt esse avari. 1 Corinth. 9, 15: « Bo-

« num est mihi magis mori quam ut gloriam meam « quis evacuet. »

Consequenter cum dicit, *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit*, ponit causam quare non accepit sumptus ab eis: et circa hoc duo facit. Primo excludit falsam causam; secundo astruit veram, ibi, *Quod autem facio et faciam*. Circa primum sciendum est, quod pseudo imponebant Apostolo, quod ideo non recipiebat a Corinthiis sumptus, quia non diligebat eos, et quia non intendebat eis benefacere et servire. Dicit ergo: *Quare*, scilicet hoc facio? *Quia non diligo vos?* idest, pro odio quod habeo ad vos, sicut dicunt pseudo? *Deus scit*, quod diligo vos, et quod non pro odio hoc facio. Joan. ult. 15, « Domine tu scis quia amo te. » Sic ergo exclusa causa falsa, sequitur vera, ibi, *Quod autem facio, et faciam*. Et circa hoc duo facit. Primo ponit veram causam; secundo rationem hujus assignat, ibi, *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Circa primum sciendum est quod pseudo, ut dictum est, quaerebant lucra et gloriam propriam; et ideo, ut in reverentia haberentur, nitebantur exterius sequi vestigia Apostoli, vel etiam si potuissent excellere ipsum. Dicit ergo Apostolus: Si ergo volunt me imitari, in hoc imitentur, ut nihil accipiant. Et quia sciebat quod pseudo praedicabant ut acciperent, et per consequens quod non praedicarent si deficeret eis lucrum; dicit: *Quod facio*, ideo facio, *et faciam hoc*, non propter odium, sed *ut amputem* occasionem *eorum*, scilicet pseudo, accipiendi vestra, eorum scilicet pseudo *qui volunt*, supple, meo exemplo,habere *occasionem* accipiendi vestra. Sciebat enim, secundum Ambrosium, quod si non acciperent, non diu praedicarent. E contrario dicitur Proverb. 9, 9: « Da occasionem sapienti, et addetur ei sapien- « tia. Doce justum, et festinabit accipere. » Et hoc, *ut tales inveniantur*, scilicet pseudo, *sicut et nos*, scilicet non accipientes pecunias, sicut et nos non accipimus. In quo quidem ipsi gloriantur, scilicet quod imitantur nos: et ego nolo, si perfecte volunt nos imitari, quod accipiant. 1 Corinth. 7, 7: « Vo- « lo omnes homines esse sicut et me; » scilicet non accipientes: *ut in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos*. Hoc legitur tripliciter. Uno modo sic: *Ut inveniantur* tales, supple sicut et nos, non accipiendo, sicut nec nos accipimus, et per consequens a praedicatione cessando; *in quo*, scilicet esse tales sicut et nos, *gloriantur*: contendebant enim esse similes veris Apostolis. Secundo modo sic: *Ut* in eo *in quo gloriantur*, scilicet accipiendo, quia hoc solum quaerebant, *inveniantur sicut et nos*, idest similes nobis, cessando scilicet, et desistendo ab acceptione, ut nobis assimilentur. Tertio modo sic: *Ut* in eo *in quo gloriantur*, scilicet in non accipiendo, dicunt enim se nihil accipere, *inveniantur sicut et nos*, idest non meliores nobis, ne scilicet possint se in hoc nobis praeferre. *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Hoc continuatur tripliciter. Primo modo sic. Ita gloriantur et contendunt non sicut nos: *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Secundo modo sic. Et vere desistunt accipere, ut nobis assimilentur: *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli*. Tertio modo sic. Ita in non accipiendo gloriantur, ut nobis similes videantur. Posita autem vera causa, probat eam consequenter, dicens: *Nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii subdoli:* ostendens quomodo student assimilari Apostolo: et circa hoc tria facit. Primo ponit causam: secundo probat eam, ibi, *Sed non mirum*; tertio consequenter ostendit differentiam pseudo ad veros Apostolos, ibi, *Quorum finis erit secundum opera ipsorum*. Dicit ergo: Recte dico, quod hoc facio, ut amputem eis occasionem accipiendi: *nam ejusmodi pseudoapostoli sunt operarii*, scilicet falsi: Philip. 3, 2: « Videte canes, « videte malos operarios; » *subdoli*, idest callidi, et vulpini sub specie religionis decipientes. Ezech. 13, 4: « Quasi vulpes in desertis Prophetae tui, I- « srael, erant. » Cant. 2, 15: « Capite nobis vulpes « parvulas, quae demoliuntur vineas. » Matth. 7, 14: « Veniunt ad vos in vestimentis ovium: intrinsecus « autem sunt lupi rapaces. » Et hoc est quod dicit: *Transfigurantes se in Apostolos Christi*, idest exterius portantes signa bonorum Apostolorum. 2 Timoth. 3, 5: « Habentes quidem speciem pietatis, « virtutem autem ejus abnegantes. » Et hoc probat, quia sicut veri Apostoli mittuntur a Deo, et informantur ab ipso, sic *satanas transformat se in Angelum lucis*, qui est dux et incentor eorum, ostendens se esse vel Angelum Dei, vel aliquando Christum. *Non est ergo* mirum neque *magnum, si ministri ejus*, scilicet pseudo, *transformant se in ministros justitiae*; idest, simulant se esse justos. Eccli. 10, 2: « Secundum judicem populi, sic et « minister ejus. »

Notandum autem est, quod satanas transfigurat se aliquando visibiliter, sicut beato Martino, ut deciperet eum; et hoc modo multos decepit. Sed ad hoc valet et necessaria est discretio spirituum, quam specialiter Deus contulit beato Antonio. In hoc tamen potest cognosci quod satanas sit, quia bonus Angelus in principio hortatur ad bona, et perseverat in eis; sed malus in principio quidem praetendit bona; sed postmodum volens explere desiderium suum, et quod intendit, scilicet decipere, inducit et instigat ad mala. 1 Joan. 4, 1: « Omni « spiritui nolite credere, sed probate spiritus, si ex « Deo sint. » Et ideo Josue cum videret Angelum in campo suo, dixit (Josue 5, 13): « Noster es, « an adversariorum? » Aliud etiam signum est quod bonus Angelus etsi terreat in principio, tamen statim consolatur et confortat, sicut Zachariam Luc. 1, 13: « Ne timeas Zacharia; » et ad Beatam Virginem dixit, ibid. 30: « Ne timeas Maria. » Malus autem angelus stupefacit, et desolatum dimittit: et hoc ideo, ut stupefactum facilius decipiat, et persuadeat sibi. Aliquando autem transfigurat se invisibiliter; et hoc quando ea quae in se mala sunt, facit apparere bona, pervertendo sensus hominis, et inflammando concupiscentiam. Proverb. 14, 12: « Est via quae videtur homini recta, no- « vissima autem ejus deducunt ad mortem. » Sic decepit monachum quemdam, qui cum proposuisset in animo suo nunquam exire cellam, suggessit ei diabolus, quod bonum esset quod exiret ad Ecclesiam, et reciperet corpus Christi. Cui suggestioni consentiens, propositum mutavit vadens ad Ecclesiam. Postmodum cognoscens eum fuisse diabolum, gloriatus est monachus, quod non deceperat eum, quia ad bonum iverat; et tamen jam removit eum a proposito continue standi in cella. Postmodum vero iterum suggessit ei, quod pater suus esset mortuus, et dimiserat sibi multas divitias distribuendas inter pauperes, quod iret ad civitatem; ad quam cum iret, nunquam rediit ad cellam, et mortuus est in peccato. Unde valde difficile est quod

homo caveat sibi; et ideo recurrendum est ad adjutorium divinum. Job 41, 4: « Quis revelabit faciem indumenti ejus, et in medium oris ejus quis intrabit? » quasi dicat, nullus nisi Deus.

Consequenter ponit ministrorum et malorum et bonorum differentiam, quae consistit in hoc quod *finis illorum*, scilicet ministrorum Christi et satanae, erunt *secundum opera eorum*: nam finis bonorum erit bonus, et malorum erit malus: et boni inducuntur ad bonum, et mali ad malum. Philip. 3, 19: « Quorum finis interitus. » Item boni recipient bona, et mali mala. Supra 5, 10: *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi.*

LECTIO IV.

Iterum dico (ne quis me putet insipientem esse: alioquin veluti insipientem accipite me, ut et ego modicum quid glorier) quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriae. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit, si quis devorat, si quis accipit, si quis extollitur, si quis in faciem vos caedit. Secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus in hac parte,

Supra Apostolus induxit Corinthios ut patienter sustinerent suam commendationem, ostendens quod hoc faciebat ex zelo quem habebat ad eos, quia zelus ille erat rationabilis et ordinatus; hic autem consequenter ponit aliam rationem, per quam ostendat, quod dato quod insipienter ageret, nihilominus tamen deberent eum supportare. Unde in ista ratione procedit ex suppositione stultitiae. In hac autem parte duo facit: primo enim proponit suam petitionem; secundo rationem dictorum assignat, ibi, *Quod loquor, non loquor secundum Deum.* In petitione autem sua duo facit: primo enim petit quod non reputent eum insipientem, quod pertinet ad praemissam rationem; et ideo dicit: *Iterum dico*, quod ex quo zelus meus est rationabilis, et ego rationabiliter commendo me, *ne quis*, scilicet vestrum, *me reputet insipientem.* Secundo petit, quod dato quod insipienter agat, tamen supportent eum, et hoc pertinet ad rationem hanc: et ideo dicit: *Alioquin*, idest si non rationabiliter commendo me, et penitus velitis me ex hoc insipientem reputare, tamen *accipite*, idest supportate me, *velut insipientem.* Et dicit *velut:* quia licet ipsi reputent eum insipientem, in hoc tamen in rei veritate non est insipiens. *Accipite me*, inquam, *velut insipientem, ut et ego modicum quid glorier.* Et dicit, *modicum*, quia infra commendabit se de gloria quae est secundum carnem, quae valde modica est. Job 25, 6: « Homo putredo, et filius hominis vermis. » Eccl. 10, 9: « Quid superbis terra et cinis? » Rationem autem dictorum assignat, dicens: *Quod loquor non loquor secundum Deum.* Dixerat autem tria. Primo quia supposuit (1) insipienter commendare seipsum; secundo quod vult gloriari; tertio quod sustineant eum. Et horum trium rationem assignat: et primo de hoc quod supposuit insipienter commendare se; secundo quare vult gloriari, ibi, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor*; tertio quod debeant eum supportare, ibi, *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Dicit ergo primo: Ratio quare debetis insipientem accipere me, est quia illud *quod loquor in hac substantia gloriae*, idest in commendatione carnis, quae a quibusdam appetitur, ac si per eam debeant subsistere, *non loquor secundum Deum, sed quasi in insipientia.* Et dicit ex hypothesi (1), sicut illud quod supra dixit, *Velut insipientem*: unde ibi posuit *velut*, hic ponit *quasi*; ac si diceret: Si non rationabiliter commendarem me, tunc illud *quod loquor* in commendatione mea, *non est secundum Deum*, idest secundum rationem divinae sapientiae. Et tunc merito acciperetis me non secundum Deum loqui, sed insipienter. Supra 10, 18: *Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.* Proverb. 27, 2: « Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua. » Rationem autem suae commendationis et gloriae ostendit subdens: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor.* Ubi sciendum est, quod pseudo, quia ex Judaeis erant, gloriabantur secundum carnem, dicentes se esse filios Abrahae: et ex hoc volebant haberi in reverentia a Corinthiis et auctoritate. Dicit ergo Apostolus: Dato quod sit insipientia quod glorier secundum carnem, tamen *quoniam multi*, scilicet pseudo, *gloriantur secundum carnem, et ego* etiam *gloriabor* secundum carnem. Proverb. 26, 5: « Responde stulto secundum stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur. »

Sed contra est, quia Seneca dicit: « Summa malorum est, quod ad exemplum vivitur (2) malorum: » Exod. 23, 2: « Non sequaris turbam ad faciendum malum. » Non ergo Apostolus debet gloriari secundum carnem, eo quod pseudo gloriantur.

Respondeo: Dicendum est, quod licet sit eadem materia gloriationis, non tamen est eadem intentio et idem finis: quia pseudo commendabant se propter gloriam propriam, et ut ipsi haberentur in auctoritate, et possent lucrari; Apostolus autem gloriabatur, ut verbum Dei per eum praedicatum, esset majoris auctoritatis et ponderis, et fructum faceret Christo.

Rationem autem quare debeant eum supportare, subdit dicens: *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.* Et primo ponit rationem hanc, quod scilicet debeant eum supportare. Possent enim dicere: Quare debemus te supportare, si es insipiens? Et dicit Apostolus, quod ideo quia cum vos ipsi sitis sapientes in oculis vestris et in vestra reputatione, *libenter suffertis*, idest estis consueti supportare, *insipientes*, pseudo scilicet. Secundo ostendit in quo supportent insipientes: et ponit quinque gravia quae sustinebat a pseudo. Primum est jugum servitutis; et quantum ad hoc dicit: *Su-*

(1) *Al.* supponit.

(1) *Al.* ex hypostasi.
(2) *Al.* unitur.

stinetis enim, si quis, idest aliquis pseudo, *redigit vos in servitutem*; quasi dicat: Per Christum liberati fuistis a servitute legis, quae est in timore, et reducti estis in libertatem filiorum Dei, quae est in caritate. Galat. 4, 31: « Non sumus ancillae filii, « sed liberae: » et tamen vos sustinetis pseudo, qui ex hujusmodi libertate redigunt vos in servitutem legis: quia cogunt vos servare legalia. Galat. 5: « Nolite jugo servitutis iterum contineri. » Multo ergo magis debetis sustinere me, qui volo vos praeservare in libertate Christi, quam pseudo, qui volunt vos reducere in servitutem legis. Secundum est grave valde, scilicet quod pseudo vivunt de bonis vestris laute, nos vero non. Supra 8, 13: *Non ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*; *sed ex aequalitate*. Et ideo dicit: *Si quis devorat*. Matth. 23. 14: « Vae qui comeditis domos viduarum, o« rationes longas orantes, propter hoc amplius ac« cipietis judicium. » Tertium grave est depraedatio et expoliatio: quia isti ad litteram blandis verbis et praetextu pietatis accipiebant eis omnia: et quantum ad hoc dicit: *Si quis accipit*; idest, blande decipit subtrahendo vestra. Rom. 16, 18: « Per « blandos sermones seducunt corda insipientium. » Quartum grave est nimia jactantia super eos cum Corinthiorum contemptu: ideo dicit: *Si quis extollitur*, jactando se importune. Eccl. 6, 2: « Non te « extollas in cogitatione animae tuae velut taurus. » Quintum grave est illatio opprobriorum: nam pseudo non solum tam gravia eis inferebant, sed super hoc addebant improperia, dicentes eis injurias, et maxime de ignobilitate. Nam quia ipsi erant Judaei, et cultores unius Dei, dicebant se nobiles esse, et Corinthios ignobiles: quia non erant de semine Abrahae, nec circumcisi, et quod de idolatris: et quantum ad hoc dicit: *Si quis in faciem vos caedit*; idest, coram vobis infert contumelias, et dicit injurias. Et hujusmodi injuriae sunt *secundum ignobilitatem* quam vobis objiciunt, vel ignominiam quam inferunt (1); et tamen illos sustinetis, et nos non; *quasi nos fuerimus infirmi in hac parte gloriae*, quam attribuistis eis, praeferendo eos nobis; praesertim cum pseudo dicant, quod ideo nos non dicimus nec facimus vobis ista quia nos sumus infirmi in hac parte; idest, quia sumus ignobiles. 1 Cor. 4, 10: « Nos infirmi, vos autem fortes; vos « nobiles, nos autem ignobiles. »

(1) *Al. omittitur* vel ignominiam quam inferunt.

LECTIO V.

In quo quis audet (in insipientia dico) audeo et ego. Hebraei sunt, et ego: Israelitae sunt, et ego: semen Abrahae sunt, et ego: ministri Christi sunt, et ego: ut minus sapiens dico, plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judaeis quinquies quadragenas, una minus, accepi. Ter virgis caesus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus.

Positis rationibus suae commendationis, et causis quare supportandus est, hic consequenter incipit se commendare; et circa hoc duo facit: primo enim adaequat se pseudo, et aliis qui commendebant se: secundo praefert se eis, ibi, *Ut minus sapiens dico*. Adaequat autem se Apostolus eis in gloria. Est autem gloria duplex. Una secundum carnem, quae modica est et contemnenda: unde ipse dicit Phil. 3, 7: « Sed quae mihi fuerunt lu« cra, arbitratus sum propter Christum detrimen« ta. » Alia est secundum Christum: quia « magna « gloria est sequi Dominum, » Eccl. 23. 38: et haec est quaerenda. Galat. ult. 14: « Mihi absit « gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Et ideo Apostolus adaequat se eis quantum ad utramque gloriam: et primo quantum ad primum; secundo quantum ad secundam, ibi, *Ministri Christi sunt* (*ut minus sapiens dico*) *plus ego*. Et primo adaequat se eis in generali, dicens: Recipiatis me insipientem, si tamen insipientia est: ex hypothesi enim loquor: quia si quis ausus est praesumere de se, et commendare se, et ego possum audere, et commendare me in eodem in quo ipse commendat se, quia non subest ei major causa suae commendationis quam mihi. Et hoc *dico in insipientia*; idest, dico, quod insipienter agam; cum tamen ipse sapienter ageret, cum hoc non faceret pro sui jactantia, sed ut pseudo humiliaret. Supra eodem: *Existimo me non minus fecisse a magnis Apostolis: nam etsi imperitus sermone, sed non scientia*. Secundo cum dicit, *Hebraei sunt et ego*, adaequat se eis in speciali, ostendens per singula se parem eis esse, in quibus pseudo gloriabantur. Commendatio autem istorum et gloria erat de tribus. Primo de natione et lingua, quia dicebant se Hebraeos; secundo de genere, quia dicebant se esse de genere Israel; tertio de promissione, quia dicebant se esse participes promissionis Abrahae, cum essent de semine ejus: et quantum ad haec tria adaequat se eis. Primo quantum ad nationem et linguam, dicens: *Hebraei sunt, et ego*, scilicet lingua et natione; quasi dicat, ita sicut et illi. Et notandum est, quod, secundum quod quidam dicunt, Hebraei dicuntur ab Abraham, quia ante eum de facili non invenitur illud nomen. Potest tamen dici, et forte melius, quod dicuntur a quodam Heber, de quo habetur Gen. 11, 14: « Vixit Sale triginta an« nis, et genuit Heber: » et sequitur: « Vixit He« ber triginta tribus annis, et genuit Phaleg. » Et tempore ejus fuerunt divisae linguae· et lingua Hebraeorum remansit in familia sua. Secundo adaequat se eis quantum ad genus, dicens: *Israelitae sunt, et ego*, scilicet secundum ritus. Tertio quantum ad tertium, dicens: *Semen Abrahae sunt, et ego*. Et de istis tribus dicitur Phil. 3, 4: « Si quis « alius sibi confidere videtur, ego magis circum« cisus octavo die » quantum ad tertium; « ex ge« nere Israel de tribu Beniamin, » quantum ad secundum; « Hebraeus ex Hebraeis, » quantum ad primum. Rom. 11, 1: « Nam ego Israelita sum ex « semine Abrahae, de tribu Beniamin. » Sic ergo patet quod non sum minor eis quantum ad gloriam quae est secundum carnem; sed nec etiam quantum ad gloriam quae est secundum Christum:

quia *ministri Christi sunt*; idest, dicunt se sic, ut decipiant vos; *et ego* sum minister Christi. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros « Christi. » Supra 3, 6: *Qui et nos idoneos fecit ministros novi testamenti*.

Consequenter cum dicit, *Ut minus sapiens dico, plus ego,* praefert se omnibus Apostolis et pseudo: et primo quantum ad mala perpessa; secundo quantum ad beneficia recepta: et hoc 12 cap., ibi, *Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones et revelationes Domini*. Circa primum duo facit. Primo praefert se quantum ad mala quae pertulit; secundo quantum ad modum quo mala vitavit, ibi, *Damasci praepositus Gentis Aretae regis, custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*. Circa primum tria facit. Primo proponit se aliis praeferendum; secundo ostendit in quo sit praeferendus, ibi, *quia in laboribus plurimis etc.*; tertio confirmat quaedam dictorum, ibi, *Si gloriari oportet, quae infirmitatis meae sunt gloriabor*. Dicit ergo: Si videor insipiens vobis, quia commendo me et adaequo me aliis, quanto magis videbor vobis minus sapiens, si praeferam me eis? Et ideo dicit: Non solum sum minister Christi, sicut et illi, sed *ut minus sapiens*, secundum vestrum judicium, *dico*, quod ego sum plus minister Christi quam illi; et quantum ad hoc dicit se praeferendum esse. Rom. 11, 13: « Ministerium « meum honorificabo, » praeponendo scilicet illud ministerio aliorum. In quo autem sit praeferendus, ostendit dicens, quia *in laboribus plurimis etc.*: quasi dicat: In hoc plus ego, quia sum magis ostensus minister Christi: et hoc primo quantum ad mala illata; secundo quantum ad mala sponte assumpta, ibi, *In itineribus saepe*. Mala autem illata primo ponit in generali, dicens: *Plus ego*, sum scilicet ostensus minister, *in laboribus plurimis*, quam illi, etsi aliquos labores pertulerint. 1 Cor. 15, 10: « Abundantius omnibus illis laboravi. » Secundo enumerat ista mala in speciali; et hoc primo quantum ad carceris squalores, quia *in carceribus abundantius*, scilicet quam illi. Act. 16, 23: « Cum « multas plagas illis intulissent (scilicet Paulo et « sociis) miserunt in carcerem. » Secundo quantum ad flagellorum dolores, quia *in plagis*, scilicet ostensus sum, *supra modum* aliorum, scilicet modum humanae virtutis; vel *supra modum* humanae consuetudinis. Supra 6, 5: *In plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis etc.*

Sed contra. 1 Cor. 10, 13: « Fidelis Deus, qui « non permittet vos tentari supra id quod pote« stis. » Non ergo supra modum humanae virtutis. Respondeo: Dicendum est, quod Deus non permittit nos tentari sine adjutorio gratiae divinae; et ideo dicebat Apostolus 1 Cor. 15, 10: « Non au« tem ego, sed gratia Dei mecum. »

Et quantum ad mortis terrorem: unde dicit, *in mortibus frequenter*, idest in periculis et terroribus mortis: unde dicebat ipse Rom. 8, 36: » Mor« tificamur tota die. » 1 Cor. 15, 31: « Quotidie « morior propter gloriam vestram. »

Sed consequenter cum dicit, *A Judaeis quinquies quadragenas, una minus; accepi*, manifestat duo ultima pericula quae perpessus est: et primo periculum plagarum; secundo periculum mortis. Plagarum autem periculum manifestat per ipsa perpessa a suis, scilicet Judaeis; et ideo dicit: *A Judaeis quinquies quadragenas, una minus, accepi*. Notandum est autem, quod, sicut dicitur Deut. 25, 2: « Pro mensura delicti erit plagarum modus, ita « dumtaxat ut quadragenarium numerum non ex« cedant; ne foede laceratus ante oculos tuos abeat « frater tuus. » Ex quo habetur quod homines pro minoribus peccatis debent flagellari, ita tamen quod flagellatus non reciperet ultra quadraginta plagas. Judaei autem, ut viderentur misericordes, semper faciebant citra mandatum legis, dantes pauciores quam quadraginta, secundum quod eis videbatur. Quia ergo odio habebant Paulum, quando flagellabant eum, dimittebant sibi de numero praedicto quanto minus poterant, scilicet unam tantum minus, dantes sibi tringintanovem. Et hoc est quod quinque vicibus accepit, idest recepit, quadraginta plagas, minus una plaga, idest trigintanovem. Secundo manifestat pericula perpessa ab extraneis, scilicet a Gentibus, dicens, *Ter virgis caesus sum*. Act. 16, 22: « Magistratus, scissis eorum tunicis, « jussit eos virgis caedi. » Item 22, 24: « Jussit « eum tribunus duci in castra, et flagellis caedi, « et torqueri eum etc. » Pericula vero mortis illata, et primo pericula mortis illata ab hominibus, ostendit dicens: *Semel lapidatus sum*. Hoc fuit in civitate Lychaoniae, ubi obrutus lapidibus, fuit quasi mortuus. Act. 14, 18: « Lapidantes Paulum ejece« runt eum extra civitatem, credentes eum mor« tuum. » Secundo pericula mortis illata a periculis naturae: et haec sunt specialiter maris: et aggravat ea primo ex numero, quia *ter naufragium feci*, idest pertuli; secundo ex continuitate, quia *nocte et die in profundo maris fui;* quod est gravius; quia ad litteram dicit, quod cum pluries passus sit naufragium, tamen semel stetit sub aqua per diem, et noctem, divina eum virtute protegente. Unde poterat dicere illud Jonae 2, 4: « Et projecisti (1) « me in profundum in corde maris, et flumen cir« cumdedit me. »

Enumeratis autem malis illatis, enumerat consequenter etiam mala assumpta, cum dicit, *In itineribus*: et primo, exteriora; secundo interiora, ibi, *Praeter illa quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum*. Mala exteriora exprimit primo quantum (2) ad mala quae contingunt in itineribus; secundo quantum ad ea quae eveniunt in domibus. Quantum ad primum primo ponit multiplicitatem itinerum, dicens, *In itineribus saepe*, scilicet ostensus sum minister Christi, sustinendo multa dura et gravia patienter. Rom. 15, 19: « Ab Hie« rusalem usque in Illyricum per circuitum replevi « Evangelium Christi. » Et cum hoc multas alias vias fecit, et Romam, et in Hispaniam vadens. Psalm. 16, 4: « Propter verba labiorum tuorum ego custodivi « vias duras. » Secundo enumerat periculum itinerum: et primo praemittit minora; secundo subdit gravius periculum, quod est in falsis fratribus. Praemittit autem tria, secundum quae multa pericula passus est. Primo pericula secundum causas: et hoc vel ex causa naturali; et ideo dicit, *Periculis fluminum:* naturaliter enim flumina hieme excrescunt, et sunt rapida, et valde periculosa: vel ex malitia violenta; et quantum ad hoc dicit, *Periculis latronum*, quos excitabat ei diabolus, ut vel vestes ei auferrent. Job 19, 12: « Simul venerunt latrones, et fecerunt sibi « viam per me, et obsederunt in gyro tabernaculum « meum. » Secundo enumerat pericula metum in-

(1) *Al.* et projicite.
(2) *Al.* et quantum.

ferentia; et hoc vel ex suis, unde dicit, *Periculis ex genere*, idest a Judaeis procuratis: vel ab extraneis, et ideo dicit, *Periculis ex gentibus*, propter unius Dei praedicationem, qui eum capere volebant: et sic in suis et in aliis non habebat requiem. Hierem. 15, 10: « Ut quid me genuisti, mater mea, « virum doloris, virum discordiae in universa ter- « ra? » Tertio enumerat pericula quantum ad loca; et hoc vel quantum ad civitates, unde dicit, *Periculis in civitate*, idest in commotionibus civitatum contra me, sicut fuit Ephesi, et apud Corinthum, ut patet Act. 18 et 19: vel quantum ad solitudines: et quantum ad hoc dicit, *Periculis in solitudine*, quae erant vel a bestiis malis, sicut quando vipera momordit manum suam, Act. ult. quando congregavit sarmenta, vel ex penuria ciborum: vel quantum ad maria, et ideo dicit, *Periculis in mari:* non ex mari, sicut supra, (1) sed *in mari*, ut pericula quae proveniunt ex praedonibus et pyratis. Eccl. 43, 26: « Qui navigant mare, enarrent « pericula ejus. » Sed gravius periculum subdit dicens, *Periculis in falsis fratribus*, idest in falsis Christianis, et haereticis, et in pseudo. Hierem. 9, 4: « Unusquisque a fratre suo se custodiat. »

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Eccli.*

LECTIO VI.

In labore et aerumna, in vigiliis multis, in fame, in siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate: praeter illa quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror? Si gloriari oportet, quae infirmitatis meae sunt gloriabor. Deus et pater Domini nostri Jesu Christi, qui est benedictus in saecula, scit quod non mentior. Damasci praepositus gentis Aretae regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet; et per fenestram in sporta dimissus sum per murum; et sic effugi manus ejus.

Hic consequenter enumerat mala sponte assumpta, quae sustinentur in domibus; et enumerat tria mala opposita tribus bonis quae sunt necessaria ad vitam domesticam. Primum bonum est requies somni; secundum est sustentatio cibi: tertium est fomentum vestis. Requiei ergo somni opponit laborem et vigilias. Quantum ad laborem dicit, *In labore*, scilicet manuum. Act. 20, 34: « Ad ea quae « mihi opus erant, et his qui mecum sunt, mini- « straverunt manus istae. » Et ideo dicit supra 6, 5. *In laboribus*; quia ad litteram, ut dictum est supra, manu sua victum quaerebat. Et 2 Thessal. 3, 8: « Nocte et die laborantes, ne quem vestrum « gravaremus. » Quantum ad laboris defectum dicit, *Et aerumna*, quae est defectus et languor consequens ex labore, vel ex morbo naturali. Psal. 31, 4, « Conversus sum in aerumna mea. » Quantum vero ad vigilias dicit, *In vigiliis multis*, vel in vacando praedicationibus de nocte, vel operi manuali. Act. 20, dicitur, quod protraxit sermonem usque ad mediam noctem. Sustentationi vero cibi opponit duplicem subtractionem cibi: unam quae est ex necessitate: unde dicit, *In fame et siti*, quia scilicet ad litteram deficiebat sibi aliquando cibus et potus. 1 Corinth. 4, 11: « Usque in hanc horam et « esurimus et sitimus. » Aliam quae est ex voluntate: unde dicit, *In jejuniis multis*, scilicet voluntarie assumptis, et propter exemplum bonum, et propter macerationem carnis. 1 Corinth. 9, 27: « Castigo corpus meum, et in servitutem redigo. »

Sed contra. Matth. 6, 33: « Haec omnia adji- « cientur vobis, » scilicet temporalia. Quare ergo *in fame et siti?* Respondeo: Dicendum est, quod quando expedit, adjiciuntur nobis, scilicet temporalia, et propter utilitatem nostram; sed aliquando expedit carere eis.

Fomento vero vestis opponit duo (1): unum ex parte naturae, unde dicit, *In frigore*; aliud ex parte inopiae, unde dicit, *Et nuditate*, scilicet ostensus sum, scilicet minister Christi. 1 Corinth. 4. 11: « Nudi et instabiles sumus. » Supra 6, 4: *In necessitatibus, in angustiis.*

(1) *Al. deest* duo.

Consequenter cum dicit, *Praeter illa quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum*, enumerat mala assumpta interiora, quae causantur ex solicitudine cordis pro pseudo. Bonus autem praelatus dupliciter affligitur pro subditis: et primo solicitudine conservationis subditorum; secundo pro defectu ipsorum. Et istam duplicem afflictionem passus est Apostolus. Primam cum dicit: *Praeter illa quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum*: quasi dicat: Praeter omnia quae exterius patior et passus sum, angit me gravius interior afflictio, scilicet solicitudo subditorum; et ideo dicit, *Instantia*. Omnium Ecclesiarum magna est, et multum gravat, quia multum solicitat. Luc. 10, 41: « Martha, Martha, solicita es, et turbaris erga pluri- « ma. » Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudi- « ne. » Secundam afflictionem passus est pro defectu subditorum; et hoc dupliciter: scilicet pro defectu spiritualium: unde dicit: *Quis infirmatur*, scilicet in fide et bono, *et ego non infirmor?* in corde dolens de eo sicut de me. 1 Corinth. 9, 22: « Fa- « ctus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifa- « cerem. » Hierem. 9, 1: « Quis dabit capiti meo « aquam, et oculis meis fontes lacrymarum? et « plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei. » Item pro defectu corporalium: unde dicit: *Quis scandalizatur*, malo poenae, idest quis patitur tribulationes, *et ego non uror?* igne compassionis. Iste est ignis quem Dominus venit mittere in terram, Luc. 12. Et attende, quod congrue utitur hoc verbo *uror:* quia compassio procedit ex amore Dei et proximi, qui est ignis consumens, dum movet ad sublevandas miserias proximorum, et purgat ex affectu compassionis, et per quem nobis peccata relaxantur, caritas autem illius compassionis operit multitudinem peccatorum. Vel aliter. Aliquando enim labitur homo in peccatum ex seipso, et tunc infirmatur; aliquando autem ex malo exemplo aliorum, et tunc scandalizatur. Luc. 17, et Matth. 18, 7: « Vae homini illi per quem scanda- « lum venit. »

Deinde cum dicit, *Si gloriari oportet, quae in-*

firmitatis meae sunt gloriabor, confirmat quaedam dictorum superius. Vel dic quod supra loquitur quantum ad mala quae pertulit commendabiliter, hic autem quantum ad mala quae vitavit prudenter. Sed quia vitare pericula quae surgunt propter fidem, videtur pertinere ad infirmitatem; ideo primo praemittit, quod in illis quae infirmitatis sunt vult gloriari: secundo proponit juramentum ad confirmationem dicendorum, ibi, *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi . . . scit quod non mentior*; tertio ostendit modum vitandi, ibi, *Damasci praepositus Gentis Aretae regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*. Proponit ergo primo de quibus gloriatur, si debet gloriari, dicens: *Si*, pro quia, *oportet gloriari*, *quae sunt infirmitatis meae gloriabor*; quasi dicat: Alii gloriantur in genere, et in aliis mundanis rebus: Philip. 3, 19: « Gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt; » et ego etiam coactus, gloriatus sum in eis. Tamen si gloriari oportet, gloriabor in infirmitatibus meis; infra 12, 9: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Secundo subdit quod non mentitur, invocans testimonium divinum per modum juramenti, ut credatur sibi, dicens: *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi.... scit quod non mentior.* Ubi tria ponit. Unum, per quod inducit ad timorem (1); unde dicit, *Deus*: Hierem. 10, 7: « Quis non timebit te, o Rex Gentium? » aliud, per quod excitat ad amorem: unde dicit, *Pater*. Jacob. 1, 17: « Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum. » Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi est amor meus? » vel secundum aliam litteram, « honor meus. » Tertium per quod movet ad reverentiam et laudem: unde dicit, *Qui est benedictus Deus in saecula.* Supra 1, 3: *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi.* Iste ergo tam reverendus, tam diligendus, tam timendus, *scit quod non mentior,* scilicet in his quae dixi et dicturus sum. Supra 1, 18: *Non enim est apud nos Est et Non in illo.*

Consequenter cum dicit: *Damasci praepositus Gentis Aretae regis custodiebat civitatem Damascenorum, ut me comprehenderet*, ostendit quanta mala vitavit: et hoc in quodam particulari periculo. Ubi sciendum est, quod Apostolus primo coepit praedicare Christum in Damasco, ubi dum pergeret Christianos capere, prostratus est, et ad fidem conversus. Et ideo Judaei ad praepositum illius civitatis, qui erat ibi pro Areta rege, confugerunt, ut Paulum caperent et occiderent. Et ideo ille faciebat custodiri nocte et die portas civitatis, ut dicitur Act. 9. Christiani autem qui erant ibi, volentes servare Paulum, eum submiserunt in sporta per murum; et sic evasit. Hunc ergo modum evadendi, tangit Apostolus dicens: Vere non mentior de hoc quod dico etiam modo: nam *Damasci praepositus gentis Aretae regis*, idest praepositus qui sub Areta rege, genti Damascenorum praeerat, custodiri faciebat, inductus a Judaeis, *civitatem Damascenorum*, ad hoc scilicet *ut me comprehenderet*, et comprehensum assignaret Judaeis, ne amplius praedicarem: sed ego, *per fenestram submissus sum per murum, et sic effugi manus ejus*, scilicet praepositi. Et hoc fuit de mandato Domini dicentis, Matth. 10, 23: « Si vos persecuti fuerint in civitate ista, fugite in aliam. » Sic Michol David deposuit per fenestram, ne caperetur a Saule, 1 Reg. 19. Sic Rahab exploratores dimisit cum fune per fenestram, Josue 2.

Sed hoc objicitur contra Apostolum, primo quia videtur quod non fuerit sufficienter confisus in Domino, sed fugit. Respondeo: Dicendum est, quod quamdiu adest humanum auxilium, homo non debet confugere ad auxilium divinum, quia hoc esset tentare Deum; sed debet illo uti auxilio, quantum potest. Apostolo autem nondum deerat humanum auxilium.

Secundo objicitur, quia Joan. 10, 11, dicitur: « Mercenarius autem, et qui non est pastor, videt « lupum venientem et fugit. » Unde videtur quod non fuerit bonus pastor. Respondeo: Dicendum est, quod aliquando quaeritur persona praelati tantum; aliquando cum praelato totus populus. Quando ergo quaeritur praelato solus, tunc debet committere curam alteri, et absentare se: et sic fecit hic (1) Paulus. Et ideo dicit Glossa quod licet fugerit, tamen fuit ei cura de ovibus, bono pastori in caelo sedenti eas commendando, et utilitati eorum se per fugam praeservando. Quando vero quaeritur totus grex, tunc debet praeponere utilitatem et salutem gregis saluti corporis sui.

Nota autem, quod est quaedam fuga humilitatis, quando quis fugit honores, sicut Christus fugit (Joan. 6), cum vidisset quod vellent eum eligere in regem (2). Sic Saul, cum electus fuit in regem abscondit se domi: 1 Reg. 10. Quaedam vero fuga est cautelae, quando scilicet quis fugit pericula, ut preservetur ad majora. Sic Elias fugit propter Jezabel, 3 Reg. 19; et sic Apostolus hic fugit manus praepositi.

(1) *Al.* ad amorem.

(1) *Al. deest* hic.

(2) *Al. repetitur hic supervacue* fugit.

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Si gloriari oportet (non expedit quidem) veniam autem ad visiones et revelationes Domini. Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) raptum hujusmodi usque ad tertium caelum.

Posita sua commendatione quantum ad mala perpessa, hic consequenter Apostolus commendans se, ostendit praeeminentiam suae dignitatis quantum ad bona divinitus recepta. Prima autem gloriatio fuit de infirmitatibus, ista vero de bonis ejus; unde circa hoc duo facit. Primo commendat se de bonis susceptis divinitus; secundo excusat se de hac commendatione, quod hoc fecerit quasi coactus, ibi, *Factus sum insipiens, vos me coegistis.* Circa primum duo facit. Primo extollit magnitudinem eorum quae sunt sibi collata a Deo; secundo manifestat remedium infirmitatis sibi adhibitum contra periculum superbiae, ibi, *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae.* Circa primum duo facit. Primo ponit bonum sibi divinitus collatum; secundo ostendit quomodo se habuit in gloriando de hujusmodi bono, ibi, *Pro hujusmodi gloriabor.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod hoc sit sibi collatum divinitus, in generali; secundo vero in speciali, ibi, *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim . . . raptum usque ad tertium caelum.* Bonum autem Apostolo collatum divinitus, sunt revelationes sibi divinitus factae: et de istis vult hic gloriari: unde dicit: *Si gloriari oportet,* idest quia gloriari oportet propter vos, tamen secundum se *non expedit:* quia qui gloriatur de bono recepto, incidit in periculum amittendi quod habet. Eccli. 43, 15: « Aperti sunt thesauri (scilicet virtutum) per gloriationem inanem, et evanuerunt nebulae sicut aves. » Et hoc significatur in Ezechia, Isa. 39, quando ostendit thesauros domus Domini nuntiis regis Babylonis. Et licet simpliciter non expediat gloriari, tamen aliquando propter aliquam specialem causam potest homo gloriari, sicut ex praemissis manifestum est. Et ideo dicit: Quia gloriari oportet, ideo dimissis commendationibus de infirmitatibus, *veniam,* commendando me, *ad visiones et revelationes Domini.* Ubi notandum est, quod differentia est inter visionem et revelationem. Nam revelatio includit visionem, et non e converso. Nam aliquando videntur aliqua quorum intellectus et significatio est occulta videnti; et tunc est visio solum, sicut fuit visio Pharaonis et Nabuchodonosor, Dan. 2, et Genes. 41. Sed quando cum visione habetur significatio intellectus eorum quae videntur, tunc est revelatio. Unde quantum ad Pharaonem et Nabuchodonosor, visio de spicis et de statua, fuit solum visio; sed quantum ad Joseph et Danielem, qui significationem visorum habuerunt, fuit revelatio et prophetia. Utrumque tamen, scilicet visio et revelatio, quandoque quidem fit a Deo. Dan. 2, 28: « Est Deus in caelo revelans mysteria. » Oseae 12, 10: « Ego visiones multiplicavi eis. » Psalm. 118, 18: « Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua. » Quandoque vero a malo spiritu. Hierem. 23, 13: « Prophetae prophetabant in Baal. » Apostolo autem facta est et visio et revelatio, quia secreta quae vidit plene intellexit, a Domino, non a malo spiritu: unde dicit: *Veniam* (1) *autem ad visiones et revelationes Domini.* Est autem revelatio, amotio velamenti. Potest autem esse duplex velamen. Unum ex parte videntis; et hoc est infidelitas vel peccatum vel duritia cordis: et de hoc supra 3, 15: *Usque in hodiernum diem velamen positum est super cor eorum:* aliud ex parte rei visae, quando scilicet res spiritualis proponitur alicui sub figuris rerum sensibilium; et de hoc dicitur Num. 4, quod sacerdotes tradebant levitis vasa sanctuarii velata, quia scilicet debiliores non possunt spiritualia capere secundum quod in seipsis sunt. Et ideo Dominus loquebatur turbis in parabolis, Matth. 13.

Consequenter visiones et revelationes hujusmodi manifestat Apostolus in speciali, loquens de se tamquam de alio: unde dicit: *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim . . . raptum usque ad tertium caelum:* et ponit duas visiones. Prima incipit hic; secunda vero incipit ibi, *Et scio hujusmodi hominem in Christo . . . quoniam raptus est in paradisum.* Circa primam autem visionem utitur Apostolus quadam distinctione. Dicit enim se circa hujusmodi revelationem scire quaedam, et quaedam nescire. Dicit autem se scire tria (2): scilicet videntis conditionem, unde, *Scio hominem in Christo;* visionis tempus, quia *ante annos quatuordecim*; et visionis fastigium, quia *raptus usque ad tertium caelum.* Dicit autem se nescire videntis dispositionem, quia *sive in corpore, sive extra corpus, nescio.* Videamus ergo ea quae scivit, ut per nota ad ignota facilius pervenire possimus. Et primo videntis conditionem, quae est laudabilis, quia *in Christo,* idest conformem Christo.

Sed contra. In Christo nullus est nisi qui habet caritatem: quia 1 Joan. 4, 16, dicitur: « Qui manet in caritate, in Deo manet. » Ergo scivit (3) se habere caritatem: quod est contra illud Eccle. 9, 1: « Nescit homo utrum odio vel amore dignus sit. »

Respondeo, quod esse in Christo, potest intelligi dupliciter. Uno modo per fidem et fidei sacramentum, secundum illud Apostoli Galat. 3, 27: « Quotquot baptizati estis, Christum induistis, » scilicet

(1) *Al.* unde dicit, *Domini.*
(2) *Al.* certe, *item* certa.
(3) *Al.* sciunt.

per fidem, et fidei sacramentum; et hoc modo scivit se Apostolus in Christo esse. Alio modo dicitur aliquis esse in Christo per caritatem; et hoc modo nullus scit se esse in Christo certitudinaliter, nisi per quaedam experimenta et signa, inquantum sentit se dispositum et conjunctum Christo (1), ita quod nullo modo etiam propter mortem permitteret se separari ab eo: et hoc de se expertus erat Apostolus, cum dicebat Rom. 8, 38: « Certus enim « sum quod neque mors neque vita, neque Angeli « neque Principatus, neque Virtutes, neque instantia « neque futura, neque fortitudo neque altitudo ne- « que profundum, neque creatura alia separabit « nos a caritate Dei. » Unde potuit habere hujusmodi signa, quod esset in caritate Christi.

Secundo visionis tempus, quod fuit conveniens, quia *ante annos quatuordecim:* quia quatuordecim anni transacti erant ab eo tempore quo viderat visionem usque ad tempus quo scripsit hanc Epistolam; quando enim hanc Epistolam scripsit, nondum Apostolus erat positus in carcerem: et sic videtur quod fuit circa principium imperii Neronis, a quo post multum tempus occisus fuit. Unde si computemus annos descendentes a principio imperii Neronis, usque ad quatuordecim annos, manifeste apparet quod Apostolus habuit has visiones in principio suae conversionis. Ipse enim conversus fuit ad Christum anno quo Christus passus est. Christus autem passus est circa finem Tiberii Caesaris, quo mortuo successit Cajus Imperator, qui vixit quatuor annis; post quem Nero (2) factus est Imperator. Et sic inter Tiberium et Neronem fluxerunt quatuor anni. Et sic additis duobus annis de tempore Tiberii, quia nondum mortuus erat quando Paulus fuit conversus, et octo de tempore Neronis, quod fluxerat usque ad tempus quando scripsit hanc Epistolam, relinquitur quod a tempore suae conversionis usque ad tempus quo hanc Epistolam scripsit, fuerunt anni quatuordecim. Et ideo quidam dicunt satis probabiliter quod Apostolus has visiones habuit in illo triduo, quo post prostrationem suam a Domino stetit neque videns neque manducans neque bibens: Act. 9. Commemorat autem tempus suae conversionis Apostolus, ut ostendat quod si a tempore suae conversionis tantum erat gratus Christo, ut talia sibi ostenderet; quanto magis post quatuordecim annos, cum profecerit et in auctoritate apud Deum, et in virtutibus et gratia.

Tertio videamus fastigium visionis, quod quidem est excellens, quia *raptus usque ad tertium caelum.* Sed sciendum, quod aliud est furari, et aliud rapi. Furari quidem proprie est, cum res alicui latenter aufertur: unde Genes. 40, 15, dicebat Joseph: « Fur- « tim sublatus sum. » Sed rapi proprie dicitur quod subito et per violentiam aufertur. Job 6, 15: « Sicut torrens qui raptim (idest subito et rapide) « transit in convallibus. » Inde est quod praedones qui violenter expoliant, dicuntur raptores. Sed attende, quod aliquis homo dicitur rapi ab hominibus, sicut Enoch: Sap. 4, 11: « Raptus est ne malitia mutaret in- « tellectum ejus. » Aliquando rapitur anima a corpore: Luc. 12, 20: « Stulte, hac nocte animam tuam re- « petent a te. » Aliquando aliquis dicitur rapi a se ipso, quando propter aliquid homo efficitur extra seipsum; et hoc est idem quod extasis. Sed extra seipsum efficitur homo, et per appetitivam virtutem et per cognitivam (1). Per appetitivam enim virtutem homo est solum in seipso quando curat quae sunt sua tantum; efficitur vero extra seipsum quando non curat quae sunt sua, sed quae perveniunt ad bona aliorum; et hoc facit caritas. 1 Corinth. 13, 5: « Caritas non quaerit quae sua sunt. » Et de hac extasi dicit Dionysius 4 cap. de divin. Nomin. « Est autem extasim faciens divinus amor, « non sinens amatorem sui ipsius esse, sed ama- « torum. » scilicet rerum amatarum. Secundum cognitivam vero aliquis efficitur extra se quando aliquis extra naturalem modum hominis elevatur ad aliquid videndum: et de isto raptu loquitur hic (2) Apostolus. Sed sciendum quod modus naturalis humanae cognitionis est ut cognoscat simul per vim mentalem, quae est intellectus, et corporalem, quae est sensus. Et inde est quod homo non habet in cognoscendo liberum judicium intellectus nisi quando sensus fuerint in suo vigore bene dispositi, absque aliquo ligationis impedimento: alias cum impediuntur, etiam judicium intellectus impeditur, sicut in dormientibus patet. Tunc ergo homo efficitur extra se secundum cognitivam, quando removetur ab hac naturali dispositione cognitionis, quae est ut intellectus ab usu sensuum et sensibilium rerum abstractus ad aliqua videnda moveatur. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo per defectum virtutis, undecumque talis defectus contingat: sicut accidit in phreneticis, et aliis mente captis: et haec quidem abstractio a sensibus non est elevatio hominis, sed potius depressio, quia virtus eorum debilitatur. Alio vero modo per virtutem divinam: et tunc proprie dicitur elevatio: quia cum agens assimilet sibi patiens, abstractio quae fit virtute divina, et est supra hominem, est aliquid altius quam sit hominis natura. Et ideo raptus sic acceptus, definitur sic: Raptus est ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam, in vi superioris naturae, elevatio. In qua quidem definitione tangitur ejus genus, dum dicitur elevatio; causa efficiens, quia vi superioris naturae; et duo termini motus, scilicet a quo, et in quem, cum dicitur ab eo quod est secundum naturam in id quod est supra naturam.

Sic ergo patet de raptu; sequitur de termino raptus: scilicet ad quem; cum dicitur, *Usque in tertium caelum.* Notandum est autem, quod tertium caelum tripliciter accipitur. Uno modo secundum ea quae sunt infra animam; alio modo secundum ea quae sunt in anima; tertio modo secundum ea quae sunt supra animam. Infra animam sunt omnia corpora, ut dicit Augustinus in lib. de vera Religione. Et sic possumus accipere triplex caelum corporeum, scilicet aereum, sidereum et empyreum Et hoc modo dicitur quod Apostolus erat raptus usque ad tertium caelum, idest usque ad videndum ea quae sunt in caelo empyreo; non ut existeret ibi, quia sic sciret si fuisset sive in corpore, sive extra corpus. Vel secundum Damascenum, qui non ponit caelum empyreum, possumus dicere, quod tertium caelum ad quod raptus est Apostolus, est supra octavam sphaeram, ut scilicet evidenter videret ea quae sunt supra totam naturam corporalem. Si autem accipiamus caelum secundum ea quae sunt in ipsa anima, sic caelum debemus dicere aliquam altitudinem cognitionis quae excedit natu-

(1) *Al.* in Christo.
(2) *Idest* Claudius Nero, *seu* filius Neronis Claudii, Drusi.

(1) *Al.* et cognitivam.
(2) *Al. omittitur* hic.

ralem cognitionem humanam. Est autem triplex visio: scilicet corporalis, per quam videmus et cognoscimus corpora; spiritualis, sive imaginaria (1), qua videmus similitudines corporum; et intellectualis, qua cognoscimus naturas rerum in seipsis. Nam proprie objectum intellectus est quod quid est. Hujusmodi autem visiones, si fiant secundum naturalem modum (puta si video aliquid sensibile, si imaginor aliquid prius visum, si intelligo per phantasmata) non possunt dici caelum. Sed tunc quaelibet istorum dicitur caelum quando est supra naturalem facultatem humanae cognitionis: puta, si aliquid vides oculis corporalibus supra facultatem naturae, sic es raptus ad primum caelum. Sicut Balthassar raptus est videns manum scribentis in pariete, ut dicitur Dan. 5. Si vero eleveris per imaginationem vel per spiritum ad aliquid supernaturaliter cognoscendum, sic es raptus ad secundum caelum. Sic raptus fuit Petrus, quando vidit linteum immissum de caelo, ut dicitur Act. 10. Sed si aliquis videret ipsa intelligibilia et naturas ipsorum non per sensibilia nec per phantasmata, sic esset raptus usque ad tertium caelum.

Sed sciendum est, quod rapi ad primum caelum est alienari a sensibus corporalibus. Unde cum nullus possit abstrahi totaliter a sensibus corporeis, manifestum est quod nullus potest dici simpliciter raptus in primum caelum, sed secundum quid, inquantum contingit aliquando aliquem sic esse intentum ad unum sensum quod abstrahitur ab actu aliorum. Rapi ad secundum caelum est quando aliquis alienatur a sensu ad videndum quaedam imaginabilia: unde tales semper consueverunt fieri in extasi: et ideo Act. 10, quando Petrus vidit linteum, dicitur, quod factus fuit in extasi. Paulus vero dicitur raptus ad tertium caelum, quia sic fuit alienatus a sensibus, et sublimatus ab omnibus corporalibus, ut videret intelligibilia nuda et pura eo modo quo vident Angeli et anima separata; et quod plus est, etiam ipsum Deum per essentiam, ut Augustinus expresse dicit, 12 super Gen. ad litteram, et in Glossa, et ad Paulinum in lib. de videndo Deum. Nec etiam est probabile ut Moyses minister veteris testamenti ad Judaeos viderit Deum, et minister novi testamenti ad Gentes; et doctor Gentium hoc dono fuerit privatus. Unde dicit ipse, supra 3, 9, *Si ministratio damnationis fuit in gloria, multo magis abundat ministerium justitiae in gloria*. De Moyse autem, quod viderit Deum per essentiam, patet: nam ipse a Domino petivit. Exod. 33, 13: « Ostende mihi faciem tuam. » Et licet tunc negatum fuerit sibi, non tamen dicitur quod Dominus finaliter negaverit ei. Unde dicit Augustinus, quod concessum fuit ei, per hoc quod dicitur Num. 12, 6: « Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, « in visione apparebo ei, vel per somnium loquar « ad illum. At vero non talis servus meus Moyses, « qui in omni domo mea fidelissimus est. » Palam enim, et non per aenigmata vidit Deum.

Sed numquid fieri potuisset Paulo, ut non raptus videret Deum? Dicendum, quod non. Nam impossibile est quod Deus videatur in vita ista ab homine non alienato a sensibus: quia nulla imago, nullum phantasma est sufficiens medium ad Dei essentiam ostendendam; ideo oportet quod abstrahatur et alienetur a sensibus.

(1) *Al.* corporalia, sive imaginaria: *item* corpora spiritualia, sive imaginaria.

Tertio modo accipiendo caelum secundum ea quae sunt supra animam; et sic triplex caelum est triplex hierarchia Angelorum; et secundum hoc Apostolus raptus fuit usque ad tertium caelum, idest ad hoc ut videret essentiam Dei ita clare sicut vident eum Angeli superioris et primae hierarchiae, qui sic vident Deum quod immediate in ipso Deo recipiunt illuminationes, et cognoscunt divina mysteria; et sic vidit Paulus.

Si ergo sic vidit Dei essentiam sicut Angeli superioris hierarchiae, ergo bene videtur quod Apostolus fuerit beatus, et per consequens fuerit immortalis. Respondeo, quod licet viderit Deum per essentiam, non tamen fuit beatus simpliciter, sed solum secundum quid.

Sciendum est autem, quod visio Dei per essentiam fit per lumen aliquod, scilicet per lumen gloriae, de quo dicitur in Psal. 31, 10: « In « lumine tuo videbimus lumen. » Sed aliquod lumen communicatur alicui per modum passionis, alicui vero per modum formae inhaerentis: sicut lumen solis invenitur in carbunculo et in stellis ut forma inhaerens, idest connaturalis effecta; sed in aere invenitur ut forma transiens et non permanens, quia transit abeunte sole. Similiter et lumen gloriae dupliciter menti infunditur. Uno modo per modum formae connaturalis factae et permanentis, et sic facit mentem simpliciter beatam: et hoc modo infunditur beatis in patria, et ideo dicuntur comprehensores, et, ut ita dicam, visores. Alio modo contingit lumen gloriae mentem humanam (1), sicut quaedam passio transiens; et sic mens Pauli fuit in raptu, lumine gloriae, illustrata: unde etiam ipsum nomen raptus ostendit transeundo hoc esse factum: et ideo non fuit simpliciter glorificatus, nec habuit dotem gloriae, cum illa claritas non fuerit effecta proprietas. Et propter hoc non fuit derivata ab anima in corpus, nec in hoc statu perpetuo permansit. Unde solum actum beati habuit in ipso raptu, sed non fuit beatus.

Sic per hoc patet quid Apostolus scivit in suo raptu: scilicet videntis conditionem, unionis tempus, et visionis fastigium. Sequitur quid nescivit, scilicet utrum esset in corpore vel extra corpus, quod tamen dicit Deum scire, unde dicit: *Sive in corpore sive extra corpus, nescio: Deus scit:* quod quidam intelligere voluerunt, ut raptus referatur ad corpus: dicentes, Apostolum dixisse se nescire non quidem an anima esset conjuncta corpori in illo raptu, an non; sed an esset raptus secundum animam et corpus simul, ut simul corporaliter portaretur in caelum, sicut Habacuc portatus fuit, Dan. ult., an secundum animam tantum esset in visionibus Dei, ut dicitur Ezech. 8, 3: « In visione adduxit me « in terram Israel » (2). Et iste fuit intellectus cujusdam Judaei, quem exprimit Hieronymus in prologo super Danielem; ubi dicit: « Denique et Apostolum nostrum dicit non fuisse ausum affirmare se « raptum in corpore, sed dixisse: *Sive in corpore,* « *sive extra corpus, nescio: Deus scit.* » Sed hunc intellectum Augustinus maxime improbat 12 super Genes. ad litteram, quia non convenit cum aliis verbis Apostoli. Apostolus enim dicit se raptum usque in tertium caelum: unde scivit pro certo illud fuisse verum caelum. Scivit ergo an illud caelum esset corporeum an incorporeum, idest res incorporea.

(1) *Al.* in mentem humanam.
(2) *Al.* in Hierusalem.

Sed si fuit incorporeum, scivit quod corporaliter ibi rapi non potuit: quia in re incorporea non potest esse corpus. Si vero corporeum fuerat, scivit quod non fuit ibi anima sine corpore: quia anima conjuncta corpori non potest esse in loco ubi non est corpus: nisi caelum corporeum (1) dicatur similitudo caeli corporei. Sed si sic, Apostolus non dixisset se scire quod esset raptus in tertium caelum, idest in similitudinem caeli: quia pari ratione dicere potuisset, quod fuisset raptus in corpore, idest in similitudine corporis. Dicendum est ergo, secundum Augustinum, quod divinam essentiam nullus in hac vita positus, et hac (2) mortali vita vivens, videre potest: unde dicit Dominus Exod. 33, 20: « Non videbit me homo et vivet; » idest, non videbit me homo nisi totaliter separetur a corpore, ita scilicet quod anima ejus non insit corpori ut forma, vel si inest ut forma, tamen mens ejus omnino in hujusmodi visione totaliter alienetur a sensibus. Et ideo dicendum est (1), quod Apostolus dicit se nescire, utrum scilicet in illa visione anima ejus fuerit totaliter separata a corpore, unde dicit, *Sive extra corpus*; vel utrum anima ejus extiterit in corpore ut forma, tamen mens ejus fuerit a sensibus corporeis alienata; unde dicit, *Sive in corpore*. Et hoc etiam alii concedunt.

(1) *Al.* incorporeum.
(2) *Al.* et in hac.

(1) *Al. omittitur* est.

LECTIO II.

Et scio hujusmodi hominem (sive in corpore, sive extra corpus, nescio: Deus scit) quoniam raptus est in paradisum, et audivit arcana verba, quae non licet homini loqui. Pro hujusmodi gloriabor: pro me autem nihil, nisi in infirmitatibus meis. Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.

Posito primo raptu, ponitur consequenter secundus raptus; et duo facit. Primo ponitur raptus; secundo raptus excellentia, ibi, *Audivit arcana verba*. Sed notandum, quod Glossa dicit istum raptum esse alium a primo. Et si bene consideretur, bis legitur aliquid de Apostolo, ad quod possunt isti duo raptus referri. Nam Act. 9, legitur de eo, quod stetit tribus diebus non videns, et nihil manducans neque bibens; et ad hoc potest referri primus raptus, ut scilicet tunc fuerit raptus usque ad tertium caelum. Sed Act. 22, legitur, quod factus est in templo in stupore mentis; et ad hoc refertur iste secundus raptus. Sed hoc non videtur verisimile: quia quando in stupore mentis factus fuit, missus jam fuerat in carcerem Apostolus; sed hanc Epistolam scripsit Apostolus diu ante: unde prius scripta fuit haec Epistola quam Apostolus fuisset in stupore. Et ideo dicendum est, quod differt iste raptus a primo quantum ad id in quod raptus est Nam in primo raptus est in tertium caelum, in secundo vero in paradisum Dei. Si vero aliquis tertium caelum acciperet corporaliter, secundum primam acceptionem caelorum superius positam, vel si fuerit visio imaginaria; posset similiter dicere paradisum corporalem, ut diceretur quod fuerit raptus in paradisum terrestrem. Sed hoc est contra intentionem Augustini, secundum quem dicimus, quod fuit raptus in tertium caelum, idest in visionem intelligibilium, secundum quod in seipsis et in propriis naturis videntur, ut supra dictum est. Unde secundum hoc oportet non aliud (1) intelligere per caelum et aliud per paradisum, sed unum et idem per utrumque, scilicet gloriam sanctorum, sed secundum aliud et aliud. Caelum enim dicit altitudinem quamdam cum claritate, paradisus vero quamdam jucundam suavitatem. In sanctis autem beatis et Angelis Deum videntibus sunt excellenter haec duo: quia est in eis excellentissima claritas, qua Deum vident, et summa suavitas, qua Deo fruuntur. Et ideo dicuntur esse in caelo quantum ad claritatem, et in paradiso quantum ad suavitatem. Isa. 66, 14: « Videbitis, « et gaudebitis. » Fuit ergo utrumque collatum Apostolo; ut scilicet sublimaretur ad illam altissimam claritatem cognitionis; et hoc significat cum dicit, *Ad tertium caelum*; et ut sentiret suavitatem divinae dulcedinis, unde dicit, *In paradisum*. Psalm. 30, 20: « Magna multitudo dulcedinis tuae, Do« mine. » Apoc. 2: « Vincenti dabo manna ab« sconditum. » Et ista dulcedo est gaudium de divina fruitione, de qua Matth. 25, 13, dicitur: « Intra in gaudium domini tui. »

Sic ergo patet terminus raptus, quia *in paradisum*, idest in eam dulcedinem qua indeficienter reficiuntur illi qui sunt in caelesti Hierusalem. Sequitur consequenter ipsius raptus excellentia, quia *audivit arcana verba, quae non licet homini loqui*. Et hoc potest dupliciter exponi. Uno modo ut ly *homini* construatur cum *licet*, et *loqui*; et sensus est: *Audivit arcana verba*; idest, percepit intimam cognitionem de secreta Dei essentia, quasi per verba, quae scilicet verba non est licitum ut homini dicantur. Alio modo ut ly *homini* construatur solum cum *non licet;* et tunc est sensus: *Audivit verba*, quae verba *nec licet homini loqui*, homini scilicet imperfecto. Sciendum autem, quod, secundum Augustinum, Paulus est raptus ad videndum divinam essentiam (1); quae quidem non potest videri per aliquam similitudinem creatam: unde manifestum est quod illud quod Paulus vidit de essentia divina, nulla lingua humana potest dici; alias Deus non esset incomprehensibilis. Et ideo secundum primam expositionem dicendum est: *Audivit*, idest consideravit, *arcana verba*, idest magnificentiam Divinitatis, quam nullus homo potest loqui. Dicit autem, *Audivit*, pro vidit, quia illa consideratio fuit secundum interiorem actum animae, in quo idem est auditus et visus, secundum quod dicitur Num. 12, 8: « Ore ad os loquitur ei, et palam et non per « aenigmata et figuram Dominum videt. » Dicitur autem illa consideratio visio, inquantum Deus videtur in hoc; et locutio, inquantum homo in ipsa

(1) *Al.* nos non aliud.

(1) *Al.* divinam essentiam.

instruitur de divinis. Et quia hujusmodi spiritualia non sunt pandenda simplicibus et imperfectis, sed perfectis, secundum quod dicitur 1 Corinth. 2, 6: « Sapientiam loquimur inter perfectos: » ideo secundo modo exponitur, quod secreta quae ibi audivit, non licet mihi loqui homini, idest imperfectis, sed spiritualibus, inter quos loquimur sapientiam. Proverb. 25, 2: « Gloria Dei est celare verbum; » idest, hoc ipsum quod necesse est celare magnalia Dei, pertinet ad gloriam Dei. Psalm. 64, 2, secundum translationem Hieronymi: « Tibi silet laus, « Deus (1): » idest quod incomprehensibilis est verbis nostris.

Deinde cum dicit, *Pro hujusmodi gloriabor*, ostendit quomodo se habet ad gloriam: et circa hoc tria facit. Primo ostendit se non gloriari de hujusmodi revelationibus; secundo insinuat se habere aliquid praeter illud, unde gloriari possit, ibi, *Nam et si voluero gloriari, non ero insipiens;* tertio assignat causam quare non gloriatur de omnibus, ibi, *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Circa primum sciendum est, quod hoc quod dicit, *Pro hujusmodi autem gloriabor, pro me autem nihil*, potest dupliciter legi. Uno modo ut Apostolus ostendat se esse ipsum pro quo gloriatur, ut scilicet ipse sit qui vidit has visiones; alio modo, ut ostendat quod alius sit qui vidit has visiones. Sciendum est enim, quod in homine duo possunt considerari: scilicet donum Dei et humana conditio. Si ergo aliquis gloriatur in aliquo dono Dei ut a Deo accepto, illa est bona gloria: quia sic in Domino gloriatur, ut dictum est supra 10. Sed si gloriatur de illo dono sicut a se habito, tunc mala est gloriatio hujusmodi. 1 Cor. 4, 7: « Quid habes quod non accepisti? « Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? » Dicit ergo Apostolus secundum hoc: *Pro hujusmodi*, scilicet visionibus et donis Dei mihi collatis, *gloriabor*; *pro me autem non*; idest, non gloriabor inde quasi a me acceperim, quia a Deo habui. Sed si pro me oportet gloriari, nihil gloriabor *nisi in infirmitatibus meis*; idest, non habeo unde possim gloriari nisi de infirma conditione mea. Si autem exponatur ut ostendat alium esse qui vidit, etsi ipse sit; tunc est sensus, ut quasi loquatur de quodam alio, dicens: *Pro hujusmodi gloriabor*; idest, pro illo homine qui hoc vidit, et qui haec dona recepit, gloriabor; *sed pro me*, quasi velim manifestare me esse talem, *nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis*, idest de tribulationibus quas patior. Sed quia isti possent sibi dicere: O Apostole, non est mirum si non gloriaris, quia non habes unde glorieris: ideo Apostolus ostendit quod etiam praeter illas visiones habet aliquid unde possit gloriari, dicens: Licet pro hujusmodi homine glorier, et non pro me; tamen etiam bene pro me possum gloriari: *nam si voluero gloriari*, vel pro hujusmodi tribulationibus, vel pro aliis mihi a Deo collatis, vel etiam pro infirmitatibus, *non ero insipiens*; idest, non insipienter agam. Et quare? *Veritatem enim dicam* de aliis de quibus praeter dictas visiones gloriari possum. Dicit autem: *Non ero insipiens*, quia gloriabatur de his quae habebat: quando enim gloriatur quis de his quae non habet, stulte gloriatur: Apoc. 3, 17: « Dicis quia dives « sum et nullius egeo, et nescis quia tu es miser « et miserabilis: » et quia gloriabatur ex causa sufficienti, ut ex praedictis est manifestum.

Consequenter autem cum dicit, *Parco autem etc.* ostendit rationem quare non gloriatur de omnibus, si potest gloriari: quae quidem ratio est, ut eis parcat: unde dicit: *Parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me;* quasi dicat: Possem de pluribus aliis gloriari, sed *parco*, idest parce glorior; vel *parco* vobis commendando me, nolens esse onerosus vobis. Nam talia mihi Deus concessit, quae si sciretis, reputaretis me multo majorem; et haec sunt dona gratuita multa, quae habebat Apostolus, ex quibus homines hujus mundi consueverunt plus commendare homines et majores eos reputare quam ex gratum facientibus. Et ideo dicit: Nolo ex gratuitis commendari; et ideo *parco*, idest non glorior. Et quare? *Ne quis existimet me* commendare, vel gloriari, *supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me.* Vel aliter. Homo dupliciter cognoscitur: per conversationem et doctrinam suam. Apostolus autem nolebat aliqua de se dicere, licet posset, quae excedebant et vitam et doctrinam suam. Et ideo: *parco autem, ne quis existimet me esse supra id quod videt*, de conversatione mea exteriori, *aut audit aliquid ex me*, idest ex doctrina praedicationis et exhortationis et instructionis meae; quia forte crederent eum esse vel immortalem, vel Angelum. Proverb. 11, 12: « Vir prudens tace« bit. » Ibid. 29, 11: « Totum spiritum suum « profert stultus; sapiens differt, et reservat in « posterum. » Vel dicit, *Parco autem etc.* pro detractoribus, scilicet pseudo, qui dicebant eum gloriari ex elatione, et non ex causa, neque de his quae in ipso erant. Et ideo dicit: *Parco autem*, idest parce glorior, *ne quis* pseudo *existimet me* excedere elationis spiritu *supra id*, idest in aliquid, *quod videt in me, vel audit ex me*, idest supra posse meritorum. Psal. 130, 1: « Domine, non est « exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei. » Eccl. 3, 20: « Quanto magnus es, humilia te in « omnibus. »

(1) *Ubi vulgata legit:* « Te decet hymnus Deus in Sion. » *Apud Hieron.:* « Tibi silentium laus. »

LECTIO III.

Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me: et dixit mihi: sufficit tibi gratia mea: nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

Hic agit de remedio adhibito contra superbiam: et circa hoc tria facit: primo enim ponit remedium adhibitum; secundo manifestat suam orationem de remedio removendo, ibi, *Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me*; tertio insinuat Domini responsionem assignantis rationem de adhibito remedio, ibi, *Et dixit mihi* Dominus: *Sufficit tibi*

gratia mea. Circa primum sciendum est, quod plerumque sapiens medicus procurat et permittit supervenire infirmo minorem morbum, ut majorem curet vel vitet; sicut ut curet spasimum, procurat febrem. Hoc evidenter in se beatus Apostolus a medico animarum Domino nostro Jesu Christo factum ostendit. Christus enim, velut medicus animarum summus, ad curandum graves animae morbos, permittit plurimos electos suos et magnos in morbis corporum graviter affligi; et, quod plus est, ad curandum majora crimina, permittit incidere in minora, etiam mortalia. Inter omnia vero peccata gravius peccatum est superbia: nam sicut caritas est radix et initium virtutum; sic superbia est radix et initium omnium vitiorum. Eccli. 10, 15: « Initium omnis peccati superbia. » Quod sic patet. Caritas enim ideo dicitur radix omnium virtutum, quia conjungit Deo, qui est ultimus finis. unde sicut finis est principium omnium operabilium, ita caritas est principium omnium virtutum. Superbia autem avertit a Deo: superbia enim est appetitus inordinatus propriae (1) excellentiae. Si enim aliquis appetit aliquam excellentiam sub Deo, si moderate quidem appetit et propter bonum, sustineri potest: si vero non debito ordine, potest quidem alia vitia incurrere, scilicet ambitionis, avaritiae (2), seu inanis gloriae et hujusmodi; tamen non est proprie superbia, nisi quando quis appetit excellentiam non ordinando illam ad Deum. Et ideo superbia proprie dicta separat a Deo, et est radix omnium vitiorum et pessimum omnium: propter quod Deus resistit superbis, ut dicitur Jacob. 4. Quia ergo in bonis est maxime materia hujus vitii, scilicet superbiae, quia ejus materia est bonum; permittit aliquando electos suos impediri ex aliqua sui parte, ut per infirmitatem vel per aliquem defectum, et aliquando etiam per peccatum mortale, ab hujusmodi bono; ut sic ex hac parte humilientur, quod ex illa non superbiant; et homo sic humiliatus recognoscat se suis viribus stare non posse. Unde dicitur Rom. 8, 28: « Diligentibus Deum « omnia cooperantur in bonum: » non quidem ex eorum peccato, sed ex ordinatione Dei. Quia igitur Apostolus magnam habebat superbiendi materiam et quantum ad spiritualem electionem, qua a Domino electus est: Actor. 9, 15: « Vas electionis est « mihi iste: » et quantum ad secretorum Dei cognitionem, quia hic dicit se raptum in tertium caelum, et in paradisum, ubi audivit arcana verba, quae non licet homini loqui: et quantum ad malorum perpessionem, quia supra 11, 23: *In carceribus plurimis, in infirmitatibus . . . ter virgis caesus sum* (3) *etc.*: et quantum ad virginalem integritatem: quia « volo omnes esse sicut et ego: » 1 Corinth. 7, 7: et quantum ad bonorum operationem, quia supra (1 Corinth. 15, 10): « Plus « omnibus laboravi: » et specialiter quantum ad maximam scientiam qua emicuit, quae specialiter inflat: ideo Dominus adhibuit ei remedium, ne in superbiam extolleretur et hoc est quod dicit: *Et ne magnitudo revelationis* mihi factae *extollat me* in superbiam. Eccli. 6, 2: « Non te extollas in cogitatione animae tuae velut taurus, ne forte elidatur virtus « tua per stultitiam. » Psalm. 87, 16: « Exaltatus « autem, humiliatus sum et conturbatus. » Et dicit, ut ostendat sibi factas fore revelationes praedictas: *Datus est mihi*, idest ad meam utilitatem et humiliationem. Job 30, 22: « Elevasti me, et « quasi super ventum ponens elisisti me valide. » *Datus est*, inquam, *mihi stimulus*, crucians corpus meum per infirmitatem corporis, ut anima sanetur: quia ad litteram dicitur, quod fuit vehementer afflictus dolore iliaco. Vel *stimulus carnis meae*, idest concupiscentiae surgentis ex carne mea, a qua multum infestabatur. Rom. 7, 19: « Non enim « quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago. Igitur ego ipse mente servio « legi Dei, carne autem legi peccati. » Unde Augustinus dicit, quod inerant ei motus concupiscentiae; quos tamen divina gratia refrenabat. Iste, inquam, stimulus est *angelus satanae*, idest angelus malignus. Est autem angelus a Deo missus, seu permissus, sed satanae: quia satanae intentio est ut subvertat: Dei vero, ut humiliet, et probatum reddat. Timeat peccator, si Apostolus et vas electionis securus non erat.

De ratione (1) autem hujus stimuli removendi, solicitus erat Apostolus: unde propter hoc orabat; et hoc est quod subdit: *Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet a me.* Ubi sciendum est quod infirmus nesciens processum medici a ponentis mordax emplastrum, rogat medicum ut removeat; quod tamen sciens medicus causam quare faciat, scilicet propter sanitatem, non exaudit eum, quantum ad voluntatem petentis, magis curans de ejus utilitate. Sic Apostolus sentiens stimulum sibi gravem esse; ad singularis medici confugit auxilium, ut eum removeat. Ter enim expresse et devote rogavit ut Deus tolleret ab eo, scilicet stimulum. 2 Paralip. 20, 12: « Cum ignoremus quod agere de« beamus, hoc solum habemus residui, ut oculos « nostros dirigamus ad te. » Forte pluries hoc petiit; sed expresse et instanter ter eum petiit: vel ter, idest multoties: ternarius enim est numerus perfectus. Et vere ipse rogandus est quia ipse « vulne« rat et medetur: » Job 5, 18; et Luc. 22, 46: « O« rate ne intretis in tentationem. »

Sequitur responsio Domini: *Et dixit mihi* Dominus: *Sufficit tibi gratia mea.* Ubi duo facit. Primo ponit Domini responsionem; secundo responsionis rationem assignat, ibi, *Nam virtus in infirmitate perficitur.* Dicit ergo: Ego rogavi: sed Dominus dixit mihi: *Sufficit tibi gratia mea;* quasi dicat: Non est tibi necessarium quod infirmitas corporis recedat a te, quia non est periculosa, quia non duceris ad impatientiam, cum gratia mea confortet te; nec infirmitas concupiscentiae, quia non protrahet te ad peccatum, quia gratia mea proteget te. Rom. 3, 24: « Justificati gratis per gratiam i« psius. » Et vere sufficit gratia Dei ad mala vitanda, ad bona facienda, et ad vitam consequendam aeternam. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum id « quod sum. » Rom. 6, 23: « Gratia Dei vita ae« terna. »

Sed contra. Joan. 15, 16: « Quidquid petieritis « Patrem in nomine meo, dabit vobis. » Aut ergo Paulus discrete petiit; et tunc debuit exaudiri; aut indiscrete, et tunc peccavit.

(1) *Al.* deest propriae.
(2) *Forte* jactantiae
(3) Ibi sic. *In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judaeis quinquies quadragenas, una minus, accepi: ter virgis caesus sum, semel lapidatus sum etc.*

(1) *Al.* de remotione.

Respondeo: dicendum est, quod de una et eadem re potest homo dupliciter loqui: uno modo secundum se, et naturam illius rei; alio modo secundum ordinem ad aliud. Et sic contingit quod illud quod est malum secundum se et vitandum, secundum ordinem ad aliud est appetendum: sicut potio inquantum secundum se est amara, est vitanda; tamen qui considerat eam secundum ordinem ad sanitatem, appetit eam. Ergo et stimulus carnis secundum se est vitandus ut affligens; inquantum vero est via ad virtutem et exercitium virtutis, est appetendus. Apostolus autem, quia nondum revelatum ei erat illud secretum divinae providentiae, ut ad utilitatem suam cederet (1), considerabat sibi malum quantum in se est; et ideo petierat suam amotionem; nec in eo peccavit. Sed Deus, qui ordinaverat hoc ad bonum humilitatis suae, non exaudivit eum quantum ad ejus voluntatem; quod tamen sciens postmodum Apostolus gloriabatur cum diceret infra: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Et licet non exaudierit eum quantum ad voluntatem, exaudivit tamen eum, et exaudit sanctos suos quantum ad ejus utilitatem. Unde dicit Hieronymus in epistola ad Paulinum: « Bonus Dominus, qui saepe non tribuit quod volumus, ut tribuat quod mallemus. »

Rationem autem suae responsionis subdit consequenter cum dicit, *Nam virtus in infirmitate perficitur.* Mirus modus loquendi. *Virtus in infirmitate perficitur.* Ignis in aqua crescit. Intelligi vero potest hoc quod dicitur, *Virtus perficitur in infirmitate,* dupliciter: scilicet materialiter, et occasionaliter. Si accipiatur materialiter, tunc est sensus: *Virtus in infirmitate perficitur*; idest infirmitas est materia exercendae virtutis: et primo humilitatis, ut supra dictum est; secundo patientiae: Jac. 1, 3: « Tribulatio patientiam operatur. » tertio temperantiae: quia ex infirmitate debilitatur fames, et temperatus efficitur quis. Si vero accipiatur occasionaliter, tunc *virtus in infirmitate perficitur;* idest, occasio est (2) perveniendi ad perfectam virtutem: quia homo sciens se infirmum, magis solicitatur ad resistendum; et ex hoc quod magis resistit et pugnat, efficitur exercitatior, et per consequens fortior: et ideo in Levit. legitur, et Judic. 3, quod Dominus noluit destruere omnes habitatores terrae, sed aliquos reservavit, ut scilicet filii Israel exercitarentur pugnando cum eis. Sic etiam Scipio nolebat destructionem civitatis Carthaginensis, ut scilicet dum Romani haberent hostes exterius, non sentirent hostes interiores; contra quos durius bellum est, quam contra exteriores; ut ipse dicebat.

Consequenter ponit Apostolus effectum hujus responsionis dominicae, dicens: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.* Ponit autem duplicem effectum. Unus est gloriationis: unde dicit: Quia virtus mea perficitur in infirmitatibus, *igitur libenter gloriabor in infirmitatibus meis,* idest mihi ad utilitatem meam datis: et hoc quia magis conjungitur Christo. « Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: » Galat. ult. 14. Eccli. 10, 34: « Qui in paupertate gloriatur; quanto magis in substantia? » Et ratio quod libenter gloriabor, est *ut habitet in me virtus Christi,* ut scilicet per infirmitates inhabitet et consummetur in me gratia Christi: Isa. 40, 29: « Qui dat lapso (1) virtutem, et his qui non sunt fortitudinem et robur multiplicat. » Alius effectus est gaudii: unde dicit: *Propter quod complaceo mihi in infirmitatibus meis*; et circa hoc duo facit. Primo ponit hujusmodi effectum; secundo hujus effectus rationem assignat, ibi, *Cum enim infirmor, tunc potens sum.* Ponit autem effectum gaudii, et materiam gaudii. Dicit ergo: Propter quod, quia virtus Christi habitat in me in tribulationibus omnibus, ideo *complaceo mihi*; idest, multum delector et gaudeo dictis infirmitatibus meis. Jacob. 1. 2: « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis. » Defectus autem in quibus propter gratiam Christi abundanter delectatur, enumerat; et primo illos qui sunt a causa interiori; et hujusmodi sunt infirmitates; et ideo dicit, *in infirmitatibus.* Psalm. 15, 4: « Multiplicatae sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt, » scilicet ad gratiam. Secundo illos qui sunt a causa exteriori; et hos quidem quantum ad verbum, cum dicit, *In contumeliis,* scilicet mihi illatis: Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati: » et quantum ad factum: et hoc vel quantum ad defectum bonorum, cum dicit, *In necessitatibus,* idest in penuriis necessariorum, et in paupertate qua premebatur: et hoc modo accipitur necessitas, cum dicitur Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes: » vel quantum ad experimentum malorum illatorum; et hoc quantum ad exteriora: Matth. 5, 10: « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: » cum dicit, *In persecutionibus,* scilicet corporis, quas de loco ad locum et ubique experimur (2): et quantum ad interiora, dicens, *In angustiis,* idest in anxietatibus animi. Dan. 13, 22. « Angustiae sunt mihi undique. » Sed materia omnium horum quae faciunt ad gaudium, est, quia *pro Christo*; quasi dicat: Ideo complaceo, quia propter Christum patior. 1 Petr. 4. 15: « Nemo vestrum patiatur quasi homicida vel fur. » Et hujus gaudii rationem assignat, dicens: *Cum enim infirmor, tunc potens sum;* quasi dicat: Merito complaceo mihi in illis, *quia quando infirmor, tunc potens sum;* idest quando ex his quae in me sunt, vel ex persecutione aliorum, incido in aliquod praedictorum, adhibetur mihi auxilium divinum, per quod confirmor. Psalm. 93, 19: « Consolationes tuae laetificaverunt animam meam. » Joel. 3, 10: « Infirmus dicat, quia ego fortis sum. » Supra 4, 16. *Licet is qui foris est, noster homo corrumpatur*; *tamen is qui intus est, renovatur de die in diem.* Exod. 1 legitur, quod quanto plus premebantur filii Israel, tanto plus multiplicabantur.

(1) *Al.* crederet.
(2) *Al. omittitur* est.

(1) *Al. Ibi* lasso.
(2) *Forte* experiebatur, *ut omnia de Apostolo intelligantur.*

LECTIO IV.

Factus sum insipiens, vos me coegistis. Ego enim a vobis debui commendari: nihil enim minus feci ab his qui sunt supra modum Apostoli. Tametsi nihil sum, signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis et prodigiis et virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis prae caeteris Ecclesiis, nisi quod ipse non gravavi vos? Donate mihi hanc injuriam.

Posita commendatione sua, consequenter Apostolus excusat se de his quae dixit, ostendens se coactum haec dixisse quae ad gloriam suam pertinent: et circa hoc duo facit. Primo imponit Corinthiis causam ejusmodi gloriationis; secundo exponit et manifestat hanc causam, ibi, *Ego enim debui a vobis commendari.* Dicit ergo: Confiteor quod in his omnibus commendationibus meis *factus sum insipiens;* idest videtur vobis quod opus insipientis fecerim; sed hoc non ex me, nec sponte, immo coactus feci, et vestra culpa fuit, quia *vos me coegistis;* idest, dedistis mihi occasionem. Frequenter enim subditi cogunt praelatos aliqua facere quae insipienter facta esse judicari possunt; sed tamen pro loco, et tempore sapienter facta sunt. Hoc autem quod dixerat in communi, scilicet quod ipsi fuerunt causa suae commendationis, exponit consequenter, cum dicit: *Ego enim debui a vobis commendari.* Ubi dicit, quod ipsi fuerunt causa suae commendationis, primo omittendo bona quae facere debuissent, in quo exaggerat eorum ingratitudinem; secundo committendo mala, in quo detestatur eorum malitiam, ibi, *Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos.* Circa primum duo facit. Primo commemorat quid facere debuissent, ostendens causam, ibi, *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli*; secundo removet ipsorum excusationem, ibi, *Quid est enim quod minus habuistis prae ceteris Ecclesiis?* Dicit ergo: Vere vos me coegistis, quia vos debuissetis facere illud quod ego feci: unde dicit: *Ego debui commendari a vobis;* quod non fecistis quando necesse erat, scilicet quando pseudo vilipendendo me et praeferendo se, reddebant vilem doctrinam et Evangelium Christi a me praedicatum. Unde quia vos non commendastis me, ne deperiret fides Christi in vobis, prorupi in commendationem propriam.

Sed contra. Supra 3, 1, dicit: *Numquid egemus commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?* Quare ergo voluit commendari ab istis? Respondeo: Dicendum est, quod Apostolus propter se non egebat commendationibus, sed propter alios; ut scilicet dum commendaretur, doctrina sua esset in majori auctoritate, et pseudo confutarentur.

Sed quia possent isti dicere: Ideo non commendavimus te quia non est in te aliquid commendatione dignum: propter hoc Apostolus probat eis quod bene poterant eum commendare, cum dicit: *Nihil enim minus feci ab iis qui sunt supra modum Apostoli:* ostendens esse in se multa commendatione digna: et primo quantum ad praeterita bona quae fecit; secundo quantum ad futura quae facere intendit, ibi, *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos.* Ostendit autem praeterita commendabilia quae fecit, primo in generali quantum ad omnes Ecclesias; secundo in speciali quantum ad ea quae egit apud eos, ibi, *Tametsi nihil sum*; tertio excludit objectionem, ibi, *Quid est enim quod minus habuistis prae caeteris Ecclesiis?* Dicit ergo: Merito debui commendari a vobis, quia multa sunt in me commendatione digna: nam *nihil minus feci ab iis,* scilicet Petro et Jacobo et Joanne *qui sunt supra modum Apostoli*; idest, qui videntur a quibusdam digniores Apostoli quam ego sum. Pseudo enim dicebant, quod erant docti a Petro et Joanne, qui fuerunt docti a Christo: et quod Petrus et Joannes servabant legalia: unde et ipsi debebant servare. Sed quia nihil minus feci ab eis, nec quantum ad praedicationem, nec quantum ad conversionem fidelium, ostensiones miraculorum et perpessionem laborum, immo plus: quia, ut supra 11, « Plus omnibus laboravi: » 1 Corinth. 15, 10: « Abundantius omnibus illis laboravi: » ideo magis sum commendandus. Vel illi (1) dicuntur *supra modum Apostoli,* scilicet Petrus, Joannes et Jacobus, quia fuerunt primo conversi ad Christum. 1 Corinth. 15, 8: « Novissime autem visus est et mihi tamquam « omnium abortivo. » Si secundum hoc accipiatur, nihil tamen minus fecit eis, quia in modico tempore, et postquam conversus fuit, plus laboravit. Sed esto quod nihil fecerim quantum ad Ecclesias alias (2), per quod possem commendari; multa tamen specialia egi apud vos, de quibus potuissetis me commendare; et ideo dicit: *Tametsi nihil sum:* idest, dato quod nihil fecerim in comparatione ad eos, tamen effectus meae virtutis manifeste apparent in vobis: et primo quantum ad praedicationem nostram, qua conversi estis ad fidem, et sum Apostolus vester; et ideo dicit: *Signa Apostolatus mei,* idest meae praedicationis, *facta sunt super vos,* a Deo, inquantum credentes, conversi estis. 1 Corinth. 9, 2: « Signaculum Apostolatus mei vos estis. » Ibid. 4, 15: « In Christo Jesu per Evangelium ego « vos genui. » Secundo per conversationem per quam confirmatur fides: quia quando vita concordat doctrinae, majoris auctoritatis est doctrina; et virtus praedicatoris magis apparet per patientiam. Proverb. 19, 11: « Doctrina viri per patien« tiam noscitur. » Et ideo dicit, *In omni patientia.* Tertio quantum ad operationem miraculorum; et ideo dicit: *In signis et prodigiis et virtutibus.* Marc. ult. 20: « Illi autem profecti praedicaverunt « ubique, Domino cooperante et sermonem confir« mante sequentibus signis. » Et haec tria distinguuntur, quia virtus est commune ad omnia miracula: nam virtus est ultimum de potentia; et ideo aliquid dicitur virtuosum, quia ex magna virtute. Quia ergo miracula fiunt ex magna virtute, scilicet divina, ideo dicuntur virtutes. Signum vero refertur ad minus miraculum; prodigium autem ad maximum. Vel dicit signa quantum ad miracula facta de praesenti, prodigia quantum ad miracula de futuris. Vel signa et prodigia dicit miracula quae fiunt contra naturam, sicut illuminatio caeci, suscitatio mortui etc.: virtutes vero dicit, quae sunt secundum naturam, sed non eo modo quo natura facit; sicut quod ad impositionem manus statim sanentur infirmi;

(1) *Al. omittitur* illi.
(2) *Al. deest* alias.

quod etiam natura facit, sed successive. Vel virtutes dicit virtutes mentis, sicut est castitas et hujusmodi.

Consequenter excludit objectionem, cum dicit: *Quid enim est quod minus habuistis prae ceteris Ecclesiis?* Possent enim Corinthii respondere ad praedicta, et dicere: Verum est quod multa bona fecisti, et magna; et tamen alii fecerunt plura et majora quam tu: et ideo apud eos et in eorum comparatione nolumus te commendare. Et ideo hoc excludit, ostendens quod nihil minus fecit quam illi, sed plus; et ideo dicit: *Quid est enim, quod minus habuistis* a me *prae ceteris Ecclesiis?* idest quam aliae Ecclesiae Christi habuerunt per illos, quantum ad spiritualia? quasi dicat, nihil: quia ipsi praedicaverunt fidem, et Apostolus praedicavit; illi ostenderunt signa et virtutes, et Apostolus similiter. Et non solum non minus habuistis, sed plus: quia alii Apostoli vivebant de sumptibus illorum quibus praedicabant; sed Apostolus non, quia nihil accepit a Corinthiis; et ideo dicit: *Nisi quod ego ipse non gravavi vos*, accipiendo vestra; quasi dicat: Nihil habuistis minus, nisi hoc forte reputetis minus, quia nihil accepi a vobis; quod tamen plus est. Act. 20, 34: « Ad ea quae mihi opus erant, et « his qui mecum sunt, necessaria ministraverunt « manus istae. » 2 Thessal. 3, 8: « Nocte ac die « laborantes, ne quem vestrum gravaremus. » Isa. 33, 15: « Qui excutit manus suas ab omni munere. » Quod si hoc ipsum reputatis injuriam, scilicet quod nolui vestra recipere (quod feci) quia non dilexi vos, et videtur vobis quod male fecerim, parcatis mihi: et ideo dicit ironice loquendo: *Donate*, idest parcite, *mihi hanc injuriam.* Hoc modo accipitur donare Ephes. 4, 32: « Donantes invicem, sicut et « Christus vobis donavit. »

LECTIO V.

Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos, et non ero gravis vobis Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis. Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar. Sed esto. Ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi. Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos? Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem. Numquid Titus vos circumvenit? Nonne eodem spiritu ambulavimus, nonne eisdem vestigiis? Olim putatis quod excusemus nos apud vos. Coram Deo in Christo loquimur: omnia enim, carissimi, propter aedificationem vestram.

Hic ostendit se esse commendabilem quantum ad bona futura quae facere intendit; et tria facit. Primo ostendit suum propositum de futuro bono quod intendit; secundo propositi hujus rationem assignat, ibi, *Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos*; tertio ad rationem similitudinem adhibet, ibi, *Nec debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis.* Sciendum est circa primum, quod aliquando contingit quod ideo aliqui non accipiunt uno tempore, ut reservent se ad aliud tempus, in quo possint et plus recipere, et audacius. Ne ergo isti simile crederent de Apostolo, ut ideo noluisset prima vice recipere ab eis, ut postmodum reciperet plus; dicit quod non solum hoc fecit olim, sed etiam paratus est facere in futurum; unde dicit: *Ecce jam tertio*, idest tertia vice, *paratus sum venire ad vos, et non ero vobis gravis*; quasi dicat: Nec etiam tunc gravabo vos accipiendo vestra. Supra 10, 9: *In omnibus sine onere me servavi et servabo.* Job 27, 6: « Justificationem quam coepi tenere, non « deseram. » Dicit autem, *Tertio paratus sum venire;* et non dicit, Tertio venio: quia bene ter paratus fuit ire ad eos; sed tamen non ivit nisi bis. Paratus enim fuit ire prima vice, et tunc ivit, et conversi sunt. Secunda vice fuit paratus, et fuit impeditus propter peccatum eorum; et tunc non ivit, de quo excusat se in principio hujus Epistolae. Modo est paratus ire tertio: et ivit. Unde bis ivit, et ter fuit paratus ire.

Rationem autem hujus boni propositi subdit dicens: *Non enim quaero quae vestra sunt, sed vos.* Quae talis est. Constat quod artifex disponit opus suum secundum finem quem intendit: praedicatores autem in praedicando, aliqui intendunt quaestum et bona temporalia, et ideo totam praedicationem ad hoc ordinant et disponunt: aliqui vero intendunt salutem animarum, et ideo hoc modo disponunt praedicationem suam, secundum quod vident expedire saluti illorum quibus praedicant. Quia ergo Apostolus intendebat in praedicatione sua salutem Corinthiorum, et videbat quod non expediebat quod reciperet ab eis sumptus, tum ut confutar et pseudo, tum etiam quia avari erant: ideo noluit accipere sumptus. Et ideo hujus rationem assignat, dicens: Ideo non gravabo vos, sumptus accipiendo: *quia non quaero quae vestra sunt* in praedicatione mea, *sed vos* et vestram salutem procurare intendo. Philip. 4, 17: « Non quaero datum, sed fructum. » Et ideo Dominus dixit Apostolis (Matth. 4, 19): « Faciam « vos fieri piscatores hominum, » non pecuniae. Hoc etiam figuratur Genes. 47: ubi legitur, quod Joseph emit Ægyptios in servitutem regis; quia bonus praedicator debet ad hoc studere ut infideles convertat ad servitium Christi.

Sed hujusmodi rationi adaptat similitudinem, cum dicit: *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis:* et primo ponit similitudinem; secundo adaptat eam, ibi, *Ego autem libentissime impendam, et superimpendar ego ipse pro animabus vestris;* tertio arguit eorum ingratitudinem, ibi, *Licet plus vos diligens minus diligar.* Dicit ergo: Quod autem non quaeram vestra, patet per simile. Videmus enim quod parentes carnales debent thesaurizare filiis carnalibus: quia *filii non debent thesaurizare parentibus, sed parentes filiis.* Cum ergo ego sim pater vester spiritualis, et vos sitis filii mei; nolo quod vos thesaurizetis mihi, sed ego vobis.

Sed hic est quaestio de patribus carnalibus: nam Exod. 20, 12, dicitur: « Honora patrem tuum « et matrem tuam: » in quo etiam praecipitur nobis quod ministremus eis necessaria. Ergo filii tenentur thesaurizare parentibus.

Respondeo. Dicendum est, quod ex praecepto tenentur filii ministrare et subvenire parentibus in

necessariis, non autem congregare et thesaurizare eis. Nam thesaurizatio, et congregatio fit in posterum. Sed nos videmus quod secundum naturam filii succedunt parentibus, et non e converso, nisi in aliquo tristi eventu: et ideo naturaliter amor parentum est ad hoc ut congregent filiis. Et hoc modo loquitur Apostolus. Exod. autem 20, loquitur Dominus de subventione in necessariis.

Item quaestio oritur de hoc quod dicit: *Non enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis* (1). Ergo cum praelati sint parentes nostri spirituales, videtur quod male fecerint principes et alii, dando divitias praelatis.

Responsio. Dicendum est, quod non dederunt praelatis propter se, sed propter pauperes. Et ideo non dederunt eis, sed pauperibus. Et hoc Dominus monet Matth. 4, 20: « Thesaurizate vo« bis thesauros in caelis, ubi neque aerugo neque « tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt « neque furantur. » Praelatis autem dantur tamquam pauperum dispensatoribus.

Consequenter positam similitudinem adaptat. In similitudine autem duo proposuit. Unum est quod filii non debent thesaurizare parentibus, et hoc jam patet; et aliud est quod parentes debent thesaurizare filiis et dare: et quantum ad hoc dicit: Quia ergo ego sum pater vester, ideo paratus sum dare vobis: et hoc est quod dicit: *Ego libentissime impendam* vobis bona, non solum bona (2) spiritualia praedicando et exempla monstrando, sed etiam temporalia: quod et faciebat, inquantum praedicabat et serviebat eis cum sumptibus aliarum Ecclesiarum. Haec tria ministrare debet quilibet praelatus suis subditis: unde Dominus dixit ter Petro, Joan. 21. « Pasce oves meas: » idest, pasce verbo, pasce exemplo, pasce temporali subsidio. Et non solum ista impendam vobis, sed paratus sum mori pro salute animarum vestrarum: unde dicit: *Et superimpendar pro animabus vestris.* Joan. 15, 13: « Majorem caritatem nemo habet ut animam « suam ponat quis pro amicis suis. » Joan 3, 16: « Si Christus animam suam pro nobis posuit, et « vos debetis pro fratribus animas ponere. » Joan. 10, 11: « Bonus pastor animam suam dat pro ovi« bus suis. »

Ingratitudinem istorum increpat consequenter dicens: *Licet plus vos diligens minus diligar!* quasi dicat: Libenter impendar pro vobis, licet sitis ingrati; quia *licet plus vos diligens, minus diligor*: et haec comparatio potest exponi dupliciter. Uno modo sic: *Licet plus diligam vos* quam pseudo, tamen *minus diligor*, scilicet a vobis, quam diligantur pseudo: quos plus diligitis quam me. Et sic patet quod ego plus vos diligo quam illi: quia ego quaero salutem vestram tantum, illi vero bona vestra solum. Alio modo sic, *Licet plus diligam*, scilicet vos quam alias Ecclesias, tamen *minus diligor* a vobis quam ab aliis Ecclesiis. Philip. 1, 8: « Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes « vos in visceribus Jesu Christi. » Et quod plus dilexerit Corinthienses quam alias Ecclesias, patet, quia plus pro eis laboravit. Illud autem in quo plus laboramus, magis consuevimus diligere.

Consequenter cum dicit, *Esto, ego vos non gravavi; sed cum essem astutus, dolo vos cepi*, removet suspicionem; et primo ponit suspicionem ipsam secundo excludit eam, ibi, *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* tertio rationem exclusionis assignat, ibi, *Olim putatis quod excusemus nos apud vos.* Posset autem esse istorum suspicio talis, quod ideo ipse ab eis per seipsum non acceperit, ut per alios dolose ab eis plus accipiat. Et ideo dicit, hoc ponens; *Esto*, idest dato et concesso quod ego in persona mea et eorum qui mecum sunt, aliquid accipiendo non gravavi vos; *sed* sicut credidistis, *cum essem astutus, dolo vos cepi*, idest per alios detraxi vobis bona vestra plurima. Sed hoc est falsum, quia nihil ex dolo feci. 1 Thessal. 2, 9: « Exhortatio nostra non « de errore neque de immunditia, neque in dolo » Nam ipse erat vere Israelita, in quo dolus non fuit: Joan. 1. Hanc ergo suspicionem excludit consequenter cum dicit; *Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumveni vos?* et primo in generali; secundo in speciali. In generali sic. Si per alios voluissem surripere vestra, misissem aliquos qui hoc procurarent apud vos. *Sed numquid per aliquem quem misi ad vos, circumveni vos?* extorquendo per eos vestra; quasi dicat, non. Supra 7, 2: *Neminem circumvenimus.* 1 Thessal. 4, 6: « Ne quis circumveniat in negotio fratrem suum. » In speciali vero excludit suspicionem praedictam, cum dicit: *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem;* quasi dicat: Nullus eorum in speciali quem misi ad vos, circumvenit vos. Titum enim cum precibus misi ad vos; et hoc est quod dicit: *Rogavi Titum, et misi cum illo fratrem.* De isto habetur supra 8, 18 quod (1), misit etiam cum illo fratrem, scilicet Barnabam vel Lucam, *Misimus cum illo*, scilicet Tito, *fratrem*, scilicet alterum dictorum, *cujus laus est in Evangelio.* Sed *numquid Titus circumvenit vos?* quasi dicat, non. Supra 8, 16: *Gratias ago Deo meo, qui dedit eamdem solicitudinem pro vobis in corde Titi.* Et quod Titus non circumvenerit eos, probat per conformitatem Titi ad seipsum Apostolum (2): et ponit duplicem conformitatem: scilicet cordis; et ideo dicit: *Nonne eodem spiritu ambulavimus?* idest, eamdem voluntatem habemus; vel eodem spiritu instigamur ad bene et recte agendum. Supra 4, 13: *Habentes autem eumdem spiritum fidei.... et nos credimus.* Item conformitatem operis; et ideo dicit: *Nonne eisdem vestigiis*, idest operibus, intendimus? scilicet vestigiis Christi: nam ego sequor vestigia Christi. Job 13, 11: « Vestigia ejus (scilicet Christi) secutus « est pes meus: viam ejus custodivi, et non decli« navi ex ea. » 1 Petr. 2, 21: « Christus passus « est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut « sequamini vestigia ejus. » Et Titus sequitur vestigia mea. 1 Corinth. 11, 1: « Imitatores mei « estote, sicut et ego Christi. » Et sic patet quod si conformis est mihi in voluntate et opere, et ego non circumveni vos, nec intendo circumvenire. Quod autem nec ipse circumvenerit vos, patet per illud Matth. 7, 16: « A fructibus eorum « cognoscetis eos. »

Rationem autem exclusionis subdit dicens: *Olim*, seu *rursus* (3), *putatis quod excusemus nos apud vos:* et primo ponit eorum opinionem; secundo excludit eam. Opinio autem istorum erat quod Apostolus, quasi reus et culpabilis, omnia verba istius

(1) Al. *parentes filiis etc.*
(2) *Al. omittitur* non solum bona.

(1) *Al. deest* quod.
(2) *Al.* ad Apostolorum.
(3) *Al. desideratur* seu *rursus.*

Epistolae diceret ad excusationem suam; et quod non essent vera, sed ad excusandum tantum inventa: et ideo ponens hanc opinionem ipsorum, dicit: *Vos putatis olim*, idest a principio hujus Epistolae, *quod excusemus nos apud vos;* idest, quod haec verba non sint vera, sed sint ad excusandum conficta. Hoc autem excludit sic. Qui enim sic excusat se, duo habet. Unum est quod non utitur verbis veris, sed confictis; aliud est quia non vult pati detrimentum famae suae et gloriae: unde specialiter propter dispendium famae, aliqui excusant se. Sed neutrum istorum est in nobis. Non ergo vera est opinio vestra. Quod autem neutrum istorum sit in nobis, patet: non enim dicimus verba falsa: quod probo primo per testimonium Dei, quia *coram Deo loquimur*; quasi dicat: Teste Deo, hoc in veritate dico. Job 16, 20: « Ecce in caelo testis « meus, et conscius meus in excelsis. » Secundo per testimonium Christi, quia *in Christo loquimur*, idest per Christum in quo nulla est falsitas. Supra 2, 17: *Ex sinceritate, sicut ex Deo.... in Christo loquimur.* Item non quaerimus gloriam nostram, nec timemus infamiam, quia *omnia* quae dixi et de revelationibus et de tribulationibus, facio, seu dico, *propter vestram aedificationem*, ut scilicet permaneatis in virtute, et expellatis pseudo. Rom. 14, 19: « Quae aedificationis sunt, invicem custodiamus. » 1 Corinth. 14, 26: « Omnia ad aedificationem « fiant. » Joan. 12, 30: « Non propter me haec « vox venit; sed propter vos. »

LECTIO VI.

Timeo enim ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos; et ego inveniar a vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrationes, inflationes, seditiones sint inter vos: ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos; et lugeam multos ex his qui ante peccaverunt, et non egerunt poenitentiam super immunditia et fornicatione et impudicitia quam gesserunt.

Posita una causa commendationis, quae provenit ex omissione Corinthiorum, quantum ad ea bona (1) quae facere debuissent, in qua detestatur eorum ingratitudinem; hic consequenter ponit aliam causam, quae provenit ex eorum commissione, quantum ad mala quae debuissent vitare, in qua exaggerat eorum malitiam; et circa hoc duo facit. Primo ponit eorum culpam in generali; secundo explanat eam in speciali, ibi, *Ne forte contentiones, aemulationes, animositates.... sint inter vos.* Dicit ergo: Non solum laudavi me propter hoc quod vos omisistis me laudare, sed etiam propter periculum vestrum, quod est in hoc quod vos adhaeretis pseudo: quia dum fovent vos in peccatis, exponunt vos magno periculo (2): et ideo dicit: *Timeo*, scilicet *ne forte cum venero ad vos*, personaliter, *non inveniam vos quales vos volo*, scilicet justos, sed peccatores et incorrectos; et displiceatis mihi, et ego vobis: quia justo non placent peccatores, inquantum peccatores: et *inveniar talis a vobis*, scilicet contristatus et puniens, *qualem* me *non vultis* habere. Mali enim odiunt correctionem et veritatem. Galat. 4, 16: « Ergo inimicus factus sum vobis, verum « dicens vobis? »

Sic patet eorum malitia in generali, scilicet quod timebat ne nondum plene poenituerint: in speciali etiam manifestat eorum malitiam, cum dicit: *Ne forte contentiones, aemulationes, animositates... sint inter vos:* et circa hoc duo facit: primo enim enumerat eorum mala praesentia; secundo commemorat praeterita mala, de quibus nondum poenituerunt, ibi, *Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos.* Sciendum est autem circa primum, quod Corinthienses post conversionem inciderunt in peccatum carnale, ut patet de illo qui (3) uxorem patris habuit: et de hoc in hac parte correcti sunt per primam Epistolam; non tamen plene, sed adhuc aliquid in eis remansit; et supra hoc remanserunt in eis multa peccata spiritualia, quae proprie opponuntur caritati. Caritas vero duo facit: primo enim facit corda hominum ad invicem consentientia; secundo inducit homines ad mutuum profectum. Et ideo peccata spiritualia e contrario primo faciunt homines ad invicem dissentientes; secundo faciunt eos invicem offendentes. Et ideo primo enumerat peccata spiritualia quae pertinent ad dissensionem; secundo ea quae faciunt ad offensionem, ibi, *Detractiones, susurrationes, etc.* In dissensionibus autem procedit ordine retrogrado. Nam secundum rectum ordinem homines primo dissentiunt, inquantum unus vult unum, alius vult contrarium; secundo ex hoc procedunt ad inferendum nocumenta, inquantum quilibet vellet obtinere in proposito suo; tertio quando non potest obtinere in proposito suo, sed succumbit, accenditur zelo invidiae; quarto ex hoc prorumpit ad contentiones verborum: et ab isto ultimo incipit Apostolus, dicens, *Ne forte contentiones*; quasi dicat: Non solum timeo mala vestra in generali, sed in speciali, ne forte sint in vobis contentiones de meritis praelatorum, et de baptistis etc. Proverb. 20, 3: « Honor est homini « qui separat se a contentionibus. » Ambrosius: « Contentio est impugnatio veritatis cum confiden- « tia clamoris. » Et haec contentio venit ab aemulatione: et ideo dicit, *Et aemulationes*, idest invidiae, in his qui minores sunt et minus habent: Jacob. 3, 16: « Ubi zelus et contentio, ibi incon- « stantia, et omne opus pravum. » Job 5, 2: « Par- « vulum occidit invidia: » Sapient. 2, 24: « Invidia « diaboli mors introivit in orbem terrarum. » Et aemulatio venit ab animositate: unde dicit, *Animositates*, in ultione, et illatione nocumenti. Eccl. 8, 18: « Cum audace ne eas in via, ne forte gravet « mala sua in te. » Et animositas venit ex dissensionibus; et ideo dicit, *Dissensiones*, idest odia, et contrarietas animorum. Rom. ult. 17: « Observetis « eos qui dissensiones et offendicula praeter do- « ctrinam quam didicistis, faciunt » 1 Cor. 1, 10: « Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis schis- « mata. » Consequenter enumerat eorum mala praesentia quantum ad offensionem. Et quia ista spe-

(1) *Al. omittitur* bona.
(2) *Al.* in magno periculo.
(3) *Al.* propter illum qui etc.

cialiter sunt mala in nocumentis verborum, et non factorum; ideo dimissis nocumentis factorum, enumerat nocumenta verborum, in quibus etiam procedit ordine retrogrado, incipiens a posteriore; et hoc est cum quis expresse malum dicit de aliquo; et si quidem in manifesto, sic est detractor: et ideo dicit, *Detractiones*: Rom. 1, 30: « Detractores, Deo odibiles. » Si vero in occulto, tunc est susurro: et ideo dicit, *Susurrationes*. Sunt enim susurrones (1) qui latenter seminant discordias. Eccl. 28, 15: « Susurro et bilin- « guis, maledictus erit. » Et haec duo procedunt ex superbia, quae animum inflatum contra aliquos prorumpere facit in mala verba; et ideo dicit, *Inflationes*. 1 Cor. 4, 18: « Tamquam non sim venturus « ad vos, sic inflati sunt quidam. » Et hae inflationes veniunt ex seditionibus, quae sunt praeparationes partium ad pugnam: quia inter superbos semper jurgia sunt: Prover. 12: et ideo dicit: *Seditiones*, idest tumultus ad pugnam. Prov. 17, 11: « Semper « jurgia quaerit malus. » Sic ergo patet eorum malitia quantum ad mala praesentia, quae multa sunt et in dissensionibus et in nocumentis. Manifestat autem eorum malitiam quantum ad mala praeterita, de quibus non poenituerunt, cum dicit, Timeo (1) *ne iterum cum venero, humiliet me Deus*, idest affligat apud vos; ita quod *et lugeam multos vestrum ex his qui ante peccaverunt*, idest ante primam Epistolam, *et non egerunt poenitentiam*, plene post primam Epistolam. Et merito lugeam: quia sicut gloria patris est gloria filiorum, ita confusio patris est confusio filiorum. Sic Samuel lugebat Saul, 1 Reg. 16, 1: « Usquequo luges Saul, « cum ego projecerim eum ne regnet super Israel? » Et hoc quia non poenituerunt, nec egerunt poenitentiam de peccatis carnalibus praedictis, quorum quaedam sunt contra naturam; et ideo dicit, *Super immunditia*, idest luxuria contra naturam. Quaedam sunt quae committuntur cum mulieribus corruptis, scilicet viduis seu conjugatis; et ideo dicit, *Et fornicatione*. Quaedam sunt quae fiunt in corruptione virginum; et ideo dicit, *Et impudicitia quam gesserunt* assidue. Galat. 5, 19: « Manifesta sunt opera car- « nis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, « luxuria, etc. »

(1) *Al.* susurratio, et ideo dicit susurrones qui latenter.

(1) *Al. omittitur* timeo.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Ecce tertio hoc venio ad vos. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Praedixi enim, et praedico, ut praesens vobis, et nunc absens, his qui ante peccaverunt, et ceteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus? Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis. Nam et si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo; sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.

In praecedentibus Apostolus multa locutus est ad detestationem pseudo; hic consequenter loquitur contra illos qui a pseudo sunt seducti: et circa hoc duo facit. Primo increpat seductos; secundo consolatur persistentes, ibi, *De cetero fratres, gaudete*. Circa primum primo comminatur sententiae severitatem; secundo ostendit suam judiciariam potestatem, ibi, *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* tertio monet ad correctionem, ibi, *Vosmetipsos tentate si estis in fide*. Circa primum primo promittit suam praesentiam; secundo praedeterminat sui judicii formam, ibi, *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*; tertio comminatur severam sententiam, ibi, *Praedixi enim, et praedico*. Promittit ergo primo suum adventum, dicens: *Ecce ego venio*; quasi dicat: Certum sit vobis quod venio ad vos; et ideo cavete vobis ne inveniam vos imparatos. Et dicit *tertio*, non quod tertio iverit, sed quia tertio jam paraverat ire; etsi non iverat nisi semel, in secundo apparatu impeditus. 1 Corinth. 4, 19: « Veniam ad vos cito, « si Dominus voluerit. » Veniam, inquam, et judicabo malos; secundum ordinem tamen, ita scilicet quod *in ore duorum vel trium testium* accusantium, seu testantium contra aliquem, *sit omne verbum* accusatorum: quod quidem dicitur Deuteron. 17, 6: « Nemo occidetur uno teste dicente testimonium: » et ejusdem 19, 15: « Non stabit testis unus contra « aliquem. » Vel aliter. *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum*; quasi dicat: Hoc quod dico de adventu meo ad vos, ita est certum, sicut testimonium duorum vel trium.

Sic ergo ordo judicii erit; sed severitatem sententiae comminatur, dicens: *Praedixi enim, et praedico etc.* Ubi primo insinuat ordinem judiciarium quo est procedendum, in quo exigitur ut praecedat trina admonitio; et quantum ad hoc dicit: *Praedixi vobis*, ut praesens, bis, quando scilicet eram vobiscum; et nunc absens *praedico*; ut sic ter admoneat: *praedico*, inquam, *his qui ante peccaverunt, et omnibus aliis;* quasi dicat, Omnes moneo. Secundo, praemissa monitione, comminatur sententiam: unde dicit: *Quoniam si venero non parcam iterum*; quasi dicat: Illis qui peccaverunt peperci prima vice; sed si iterum peccaverint, vel si non egerint poenitentiam, non parcam eis iterum. Et hoc juste fit: quia illi cui semel remittitur, et iterum peccat; si remitteretur sibi, cresceret in malitia, et efficeretur insolens. Et ideo dicit Sapiens Proverb. 13, 24: « Qui parcit virgae, odit filium suum. » Ex hoc ergo ordinatum est in Ecclesia ut praecedat trina monitio antequam quis sententiam excommunicationis fulminet: quia contingit quod aliqui, licet sint

in peccatis, et offendant, tamen ex solo verbo admonitionis corriguntur, et satisfaciunt: et etiam a levioribus semper incipiendum est. Quod si admonitione non ducitur, ne magis insolescat, adhibenda est severitas sententiae. Eccl. 8, 11: « Ex eo « quod non profertur cito contra malos sententia, « absque timore ullo filii hominum perpetrant « mala. »

Consequenter, ne possent calumniari de potestate Apostoli, ostendit Apostolus suam judiciariam potestatem, dicens: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* Ubi tria facit. Primo ostendit se habere legationem et potestatem judicandi a Christo; secundo ostendit virtutem Christi, ibi, *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis*; tertio ostendit quod virtus Christi etiam ad alios derivatur, ibi, *Nam et nos infirmi sumus in illo: sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis.* Dicit ergo: Si venero, non parcam, immo severissime judicabo: et hoc bene possum, quia habeo auctoritatem Christi in puniendo et remittendo. Supra 2, 10: *Nam si quid donavi vobis, propter vos in persona Christi.* Supra 5, 2: *Pro Christo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos.* Et ideo dicit: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus?* quasi dicat: Non est dubitandum de potestate mea: quia quicquid ego loquor vel proferendo sententias, vel remittendo, vel praedicando, loquor a Christo. Exod. 4, 12: « Perge « ergo: ego ero in ore tuo. » Lucae 21, 15: « Ego « dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt « resistere et contradicere omnes adversarii vestri. » Quae ergo homo facit ex instinctu Spiritus sancti, dicitur quod Spiritus sanctus facit. Ideo Apostolus, quia a Christo motus hoc loquebatur, attribuit Christo tamquam principali, dicens: *Qui in me loquitur Christus.*

Sed ne dubitetur de potestate et virtute Christi, ideo consequenter Apostolus ostendit virtutem Christi, cum dicit: *Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis.* Ubi primo ostendit virtutem Christi quantum ad ea quae in Christo sunt, ibi, *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.* Dicit ergo: Habeo potestatem judiciariam a Christo, qui in me loquitur, qui magnae virtutis est in vobis, dando dona gratiarum, distributionem Spiritus, et alia multa, quae experti estis; et non solum *non infirmatur, sed potens est in vobis*: quia potenter vos liberavit a peccato, potenter vos convertit ad bonum. Psalm. 23, 8: « Do« minus fortis et potens » Sap. 12, 18: « Subest « tibi cum volueris, posse: » et paulo ante: « Vir« tutem enim ostendis tu, qui non crederis esse in « virtute consummatus. » Et non solum potentia Christi apparuit in vobis, sed etiam in seipso, scilicet in quantum a morte crucis, quam sustinuit ex infirmitate humana, quam assumpsit infirmatam in paupertate, surrexit, et *vivit ex virtute Dei*, quae est ipse Deus. Talis enim erat illa susceptio quae Deum hominem faceret, et hominem Deum. 1 Cor. 1, 25: « Quod infirmum est Dei, fortius est homi« nibus. » Vel *ex virtute Dei*, scilicet Patris, qui est etiam virtus Christi, quia eadem est virtus Patris et Filii. Apoc. 1, 18: « Fui mortuus, et ecce « sum vivus in saecula saeculorum. » Haec etiam virtus Christi derivatur ad nos: *nam et nos infirmi sumus in illo;* quasi dicat: Ad nos etiam pertinet illa virtus: *quia et nos infirmi sumus in illo*, idest ad intentionem (1) illius, inquantum propter ipsum multa patimur et mortificamus nosmetipsos et humiliamus nos. 1 Corinth. 4, 10: « Nos infirmi « propter Christum. » Supra 10, 10: *Praesentia corporis infirma.* Supra 4, 10: *Semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes.* Et ideo *vivemus*, idest vivificabimur, *ex virtute Dei in vobis* judicandis. Gal. 1, 1: « Qui suscitavit Jesum « Christum a mortuis. » Et est sensus. Nos ex virtute qua Christus vivit, resuscitamur, et ex illa virtute habemus etiam potestatem judicandi in vobis; vel vivemus simili beatitudine cum eo, et hoc *ex virtute Dei*; quae quidem virtus Dei est *in vobis*, idest in conscientiis vestris.

(1) *Forte* ad imitationem.

LECTIO II.

Vosmetipsos tentate si estis in fide; ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est? Nisi forte reprobi estis. Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi. Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis: non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis: nos autem ut reprobi simus Non possumus enim aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis Hoc et oramus vestram consummationem. Ideo enim haec absens scribo, ut non praesens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in aedificationem, et non in destructionem.

Post comminationem severi Dei judicii, subdit Apostolus admonitionem ad praeparationem, ut judicium severum non patiantur: et primo ponit ipsam admonitionem; secundo rationem admonitionis assignat, ibi, *Ideo haec absens scribo ut non praesens durius agam.* Circa primum duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo excludit falsam suspicionem, ibi, *Oramus autem ad Deum ut nihil mali faciatis.* Circa primum duo facit. Primo monet ut se examinent; secundo innuit quid per hujusmodi examinationem invenire possint, ibi, *An non cognoscitis vosmetipsos?* Circa primum sciendum est, quod ille qui secure vult comparere in judicio, debet se primo examinare de factis suis, et sic poterit scire utrum tute compareat: et ideo Apostolus monet, ut antequam veniant ad judicium, quod erit in adventu suo ad eos, examinent se, dicens: *Vosmetipsos tentate*, idest examinate (1) et considerate actus vestros. 1 Thessal. 5, 21: « Om« nia probate: quod bonum est tenete. » Monet autem ut de duobus se examinent: scilicet de fide: unde dicit: *Si estis in fide*, scilicet quam praedicavi vobis, et a me accepistis de Domino Jesu Christo, an excideritis ab ea, et sitis prolapsi in aliam. Et hoc necessarium est, quia 1 Cor. 11, 31, dici-

(1) *Al.* vosmetipsos examinate et tentate etc.,

tur: « Si nosmetipsos judicaremus, non utique judicaremur. » Hier. 2, 23: « Vide vias tuas in « convalle, scito quid feceris. » Item de operibus: unde dicit: *Ipsi vos probate*: scilicet an sitis in operibus bonis, et utrum conscientia remordeat vos aliquid mali fecisse. Et hoc utile est, quia 1 Corinth. 2, 28, dicitur: « Probet autem seipsum homo. » Gal. 6, 4: « Opus suum probet unusquisque. »

Consequenter cum dicit, *An non cognoscitis vosmetipsos?* ostendit quid per hujusmodi examinationem invenire poterunt: et primo quid inveniant in seipsis; secundo quid inveniant in Apostolo, ibi, *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi*. In seipsis autem duo invenire poterunt per examinationem: quia aut scient se tenere fidem; et sic invenire poterunt, et cognoscere quod Christus sit in eis; et hoc est quod dicit: *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est?* Idest, numquid si examinaretis vos, sciretis vos habere fidem, et cognosceretis quod Christus est in vobis? quasi dicat, sic: quia ubi est fides Christi, ibi est Christus. Ephes. 3, 17: « Habitare « Christum per fidem in cordibus vestris. » 1 Cor. 6, 19: « Nescitis quia corpora vestra templum sunt « Spiritus sancti? qui in vobis est, quem habetis « a Deo. » Aut scient se non tenere fidem, et sic invenient quod sint reprobi; et ideo dicit: *Nisi forte reprobi estis;* idest, vere invenietis vos habere Christum, nisi forte dimiseritis fidem, et reprobi sitis ab eo quod prius habuistis per fidem. Hier. 15, 6: « Reliquisti me, retrorsum abiisti. » Hier. 6, 29: « Malitiae eorum non sunt consumptae: ar« gentum reprobum vocate eos. »

Sed hic quaestio est litteralis de hoc quod dicit: *An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Jesus in vobis est?* Nam Christus in eis solum manet qui habent caritatem, ut dicitur 1 Joan. 4, 16: « Deus caritas est: et qui manet in caritate, in « Deo manet, et Deus in eo. » Si ergo cognoscimus quod Christus per fidem sit in nobis, oportet quod hoc sit per fidem formatam. Cognoscentes ergo hoc modo Christum esse in nobis, sciemus nos habere caritatem qua informatur fides; quod est contra illud Eccle. 9, 1: « Nemo scit utrum « odio an amore dignus sit. »

Respondeo: Dicendum est, quod habitare Christum in nobis, potest accipi dupliciter: vel quantum ad intellectum; vel quantum ad affectum. Si quantum ad intellectum, sic ipse habitat in nobis per fidem informem; et hoc modo nihil prohibet nos per certitudinem scire quod Christus habitet in nobis, scilicet cum scimus nos tenere fidem quam Ecclesia catholica docet et tenet. Si vero quantum ad affectum, sic habitat Christus in nobis per fidem formatam; et hoc modo nullus potest scire quod Christus habitet in nobis, vel quod habeamus caritatem, nisi per revelationem et specialem gratiam alicui concedatur per certitudinem. Per quamdam tamen conjecturam nihil prohibet nos scire posse quod in caritate sumus: quando scilicet quis invenit se taliter paratum et dispositum ut nullo modo propter aliquod temporale vellet aliquid facere contra Christum. 1 Joan. 3, 21: « Si cor « nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habe« mus ad Deum. » Patet ergo quod Apostolus loquitur quantum ad primum modum. Vel etiam loquitur de cognitione quae est per conjecturam quamdam; ut dictum est. Argumentum autem procedit quantum ad secundum modum, et de cognitione quae est per certitudinem.

Quid autem in Apostolo possint invenire, subdit dicens: *Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi.* Nam quia isti Corinthii possent dicere: Nos non sumus reprobi, sed ideo non tenemus documenta tua, quia non sunt recta, sed reprobanda: ideo (1) dicit: Quicquid sit de vobis, tamen *spero* quod ex vita et doctrina nostra quam ostendi vobis *cognoscetis quia non sumus reprobi* et non docuimus mala, nec exclusi sumus a potestate quam dicimus nos habere. Eccl. 19, 26: « Ex « visu cognoscitur vir. » Matth. 7, 16: « A fru« ctibus eorum cognoscetis eos. »

Consequenter cum dicit: *Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis*, excludit suspicionem. Comminatus enim fuerat eis judicium severum cum ostenderat potestatem suam in judicando, et indixerat examinationem, credens Christum in eis esse nisi ipsi essent reprobi. Sed tamen hoc dimittit sub dubio, utrum sit Christus in eis. Et quia ipsi possent credere et suspicari quod Apostolus gauderet de hoc quod essent reprobi, ut ipse in comparatione ad eos major appareat, ut in eis posset exercere severius judicium; ideo Apostolus hanc suspicionem removet hic: primo per orationem quam pro eis ad Deum dirigit; secundo per gaudium quod de eis concipit, ibi, *Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis.* Orat autem ut ipsi inveniantur innocentes, ut non examinentur (2) ex severitate judicii; et ideo dicit: *Oramus autem*, scilicet *Deum, ut vos nihil mali faciatis*; quasi dicat: Non credatis quod velimus quod sitis reprobi; sed *oramus ut nihil mali faciatis*. Item orat quod ipse appareat infirmus; per quod excluditur appetitus excellentiae Apostoli in comparatione ad eos: et ideo dicit: *Non*, scilicet oramus, *ut probati appareamus*, idest non ut nos commendemur probati in comparatione ad vos; *sed* magis *ut vos quod bonum est faciatis.* Galat. 6, 9: « Bonum autem facientes, non deficiamus. » Psalm. 26, 14: « Viriliter agite et confortetur cor « vestrum. » *Nos autem ut reprobi simus*, amittendo potestatem puniendi et judicandi: quia ubi non est culpa, omnes sumus pares, et unus non habet potestatem judicandi super alios. Magis ergo vult Apostolus ut sint boni quam ut subjaceant potestati judicii sui. Et quod careat potestate judicandi si boni sint, ostendit cum dicit: *Non enim possumus aliquid adversus veritatem*; quasi dicat: Nos non laboramus nisi pro veritate et pro ipsa stamus. Constat autem quod si puniremus innocentes, staremus contra veritatem et contra justitiam. Unde, cum Apostolus non possit facere contra veritatem, sed pro veritate, idest pro justitia; manifestum est quod non puniet innocentes.

Notandum est, secundum Augustinum in Glossa, quod ad vitandum peccata, necessaria sunt duo: scilicet liberum arbitrium, et gratia Dei. Si enim liberum arbitrium non esset necessarium, nunquam darentur homini praecepta nec prohibitiones nec exhortationes: frustra etiam darentur poenae. Gratia etiam est necessaria: quia nisi Deus omnes regeret per gratiam suam, non posset homo stare; frustra etiam oraremus quod non inducat nos in tentatio-

(1) *Al.* et ideo.
(2) *Al.* quia examinantur.

nem. Et ideo Apostolus ostendens utrumque esse necessarium, et orat Deum pro gratia obtinenda, et monet ut per liberum arbitrium recedant a malo, et faciant bonum: unde dicit: *Oramus*, quantum ad primum, *ut nihil mali faciatis*, quantum ad secundum.

Consequenter cum dicit, *Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis*, removet falsam suspicionem, propter gaudium de bono ipsorum conceptum: et primo ponit gaudium quod de ipsorum innocentia concipit; secundo orationem quam pro ipsorum perfectione emittit, ibi, *Hoc autem oramus vestram consummationem.* Dicit ergo. Oramus quod vos probati appareatis, sed nos infirmi: et hoc apparet ex affectu nostro, quia gaudemus, quod scilicet aliqui sint inter vos boni et innocentes, ex quo subtrahatur nobis potestas judicandi, et videamur infirmi: et hoc est quod dicit: *Gaudemus, quoniam nos infirmi sumus*, idest non exercentes potestatem nostram; *vos autem potentes*, idest sic bene agentes et vitia vincentes, quod subtrahitis vos a potestate nostra judicandi. Cum enim aliquis male agit, subdit se potestati judicis; sed bene faciendo, repellit illam a se. Rom. 13, 3: « Vis non timere potestatem? Bene fac, « et habebis laudem ex illis. » 1 Cor. 4, 10: « Nos « infirmi, vos fortes. » De isto gaudio dicitur Philip. 2, 17: « Gaudeo et congratulor vobis om« nibus. » Et non solum de his gaudemus, sed etiam super hoc *oramus vestram consummationem*, idest perfectionem. In rebus enim naturalibus videmus quod quaelibet res naturalis naturaliter tendit ad suam perfectionem, ad quam habet naturale desiderium: et ideo cuilibet rei datur virtus naturalis, ut ad suam perfectionem naturalem possit pervenire. Gratia autem datur homini a Deo per quam homo perveniat ad suam ultimam et perfectam consummationem, idest beatitudinem, ad quam habet naturale desiderium. Unde quando aliquis non tendit ad suam perfectionem, signum est quod non habet satis de gratia Dei. Et ideo Apostolus, ut isti possint in gratia crescere, orat ut perficiantur. Philip. 1, 9: « Oro ut caritas vestra magis ac « magis abundet in scientia et in omni sensu. » Ephes. 6, 13: « Ut possitis resistere in die malo, « et in omnibus perfecti stare. »

Consequenter, posita admonitione, causam admonitionis assignat, dicens: *Ideo haec absens scribo ut non praesens durius agam*: idest, ideo absens scribo vobis haec monendo vos, ne scilicet cogar aliquid facere contra voluntatem meam, quae est ut nihil dure agam contra vos, nisi quatenus per vos compellar: et ideo dicit: *Ut non praesens*, vobis, *durius agam* contra vos quam velim, vel quam velitis. Sap. 11, 11: « Hos quidem tamquam pater « monens probasti. » Supra 10, 1: *Absens confido in vobis. Rogo autem vos, ne praesens audeam per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam.* Sed quia Corinthii possent dicere: Numquid etiam si bene fecerimus, non poteris contra nos, o Apostole, dure agere? ideo respondit, dicens: Non: quia non propono nec possum agere, nisi secundum quod recepi a Deo potestatem: Deus autem dedit mihi hanc potestatem, scilicet ligandi atque solvendi, *in aedificationem, non in destructionem*; idest, ut vos aedificemini, et non ut destruamini. Et si dure vos corrigerem, non aedificarem, sed destruerem. Supra 10, 8: *De potestate nostra, quam dedit nobis Dominus ad aedificationem et non in destructionem vestram.* Hanc autem potestatem dedit Dominus Paulo Act. 9, et 13, 2: « Segregate mihi Barnabam et Paulum ad opus « ad quod assumpsi eos. »

LECTIO III.

De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, et exhortamini: idipsum sapite, pacem habete; et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Salutate invicem in osculo sancto Salutant vos omnes sancti. Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit semper cum omnibus vobis. Amen.

In praecedentibus Apostolus increpavit seductos a pseudo; hic vero consolatur persistentes in fide, et doctrina sua: et primo ponit monitionem; secundo subdit salutationem, ibi, *Salutate invicem in osculo sancto.* Circa primum primo ponit monitionem: secundo praemium impletae monitionis, ibi, *et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum.* Monet autem ad tria. Primo qualiter se habeant in seipsis; secundo qualiter se habeant ad proximos; tertio qualiter debent esse omnes ad invicem. In seipsis autem debent bona duo habere. Primo gaudium de bono habito; et quantum ad hoc dicit: *De cetero, fratres* qui constantes fuistis, *gaudete* in his quae ad servitium Dei facitis. Et hoc est necessarium ad hoc quod sitis justi et virtuosi: quia nullus est virtuosus seu justus, qui non gaudet justa et virtuosa operatione. Et ideo dicitur in Psal. 99, 1: « Jubilate Deo omnis terra, servite Domino in lae« titia. » Philip. 4, 4: « Gaudete in Domino sem« per, iterum dico, gaudete. » Et vere semper est gaudendum: quia gaudium conservat hominem in bono habitu: quia nullus potest esse diu in eo quod contristat. Secundo debent habere boni in seipsis aemulationem perfectionis; et quantum ad hoc dicit, *Perfecti estote*: idest, semper tendatis ad perfectum. Hebr. 6, 1: « Quapropter intermit« tentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectio« nem feramur. » Non est autem hoc quod hic dicitur, praeceptum, scilicet quod homo sit perfectus; sed hoc quod semper tendat ad perfectionem: et hoc est necessarium: quia qui non studet ad proficiendum, est in periculo deficiendi. Videmus enim quod nisi remiges conentur ascendere, navis semper descendit. Et ideo dicebat Dominus Matth. 5, 48: « Estote perfecti, sicut et Pa« ter vester caelestis perfectus est. » Proximis autem est impendenda exhortatio ad bona; et quantum ad hoc dicit, *Exhortamini.* Eccl. 17, 12: « Uni« cuique mandavit Deus de proximo suo. » Rom. 12, 8: « Qui exhortatur, in exhortando. » Apoc. ult. 17: « Qui audit, dicat, Veni. » Communia autem omnibus debent esse duo: scilicet ut idem sapiant: et ideo dicit, *Idem sapite*: et ut pacem habeant: et ideo dicit, *Pacem habete*: et haec duo ita se habent, quod unum est exterius, aliud interius. Constat enim quod corpora non possunt servari et ordinari, nisi membra ordinentur ad invicem. Similiter nec Ecclesia, nec Ecclesiae membra, nisi ordinentur, et uniantur ad invicem. Est autem duplex unio necessaria ad membra

Ecclesiae unienda. Una est interior, ut scilicet idem sapiant per fidem quantum ad intellectum, idem credendo, et per amorem quantum ad affectum, idem diligendo: et ideo dicit: *Idem sapite;* idest, idem sentiatis de fide, et idem diligatis affectu caritatis: quia tunc est vera sapientia quando operatio intellectus perficitur et consummatur per quietationem et delectationem affectus. Unde sapientia dicitur quasi sapida scientia. Rom. 15, 6: « Ut sic unanimes uno ore honorificetis Deum et « Patrem Domini nostri Jesu Christi » 1 Corinth. 1, 10: « Idipsum dicatis omnes. » Philip. 2, 2: « Idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, una« nimes idipsum sentientes. » Alia est exterior, scilicet pax; et ideo dicit, *Pacem habete* inter vos. Hebr. 12, 14: « Pacem sequimini cum omnibus. » Psalm. 33, 15: « Inquire pacem. » 2 Thessal. 3, 16: « Ipse Deus pacis det vobis pacem sempiter« nam in omni loco. »

Consequenter cum dicit, *Et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum,* ponit praemium quod redditur implentibus monitionem praedictam;quasi dicat: Si servabitis pacem inter vos, Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. Circa quod notandum est, quod apud Gentiles consuetum erat quod aliqui ex donis denominabant deos: quia licet esset unus Deus tantum, tamen singula dona sua denominabant deos ex illis donis; sicut ex dono pacis denominabant deum pacis, et ex dono salutis deum salutis. Huic vocabulo alludens Apostolus dicit: *Deus pacis et dilectionis erit vobiscum* : non quod pax sit unus Deus, sicut illi dicebant: sed ideo Christus dicitur Deus pacis, quia est dator pacis, et amator. Joan. 14, 27: « Pacem meam do « vobis. » 1 Corinth. 14, 33: « Non est Deus dis« sensionis, sed pacis. » Rom. 5, 5: « Caritas Dei « diffusa est in cordibus nostris per Spiritum san« ctum, qui datus est nobis. » Ipse etiam est auctor pacis. Joan. 16, 33: « In me pacem ha« bebitis, in mundo pressuram. » Ipse in pace habitat: Psalm. 70, 3: « In pace factus est « locus ejus. » Item non solum est Deus pacis, sed etiam dilectionis; et ideo dicit: *Deus pacis et dilectionis erit vobiscum*: et hoc ideo est, quia qui est in vera pace cordis et corporis, est in caritate; et « qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus « in eo; » ut dicitur 1 Joan. 4, 16: et quia homo non meretur nisi per pacem et dilectionem: Joan. 14: 23: « Si quis diligit me, sermonem meum ser« vabit, et Pater meus diliget eum. »

Consequenter cum dicit, *Salutate invicem in osculo sancto*, ponit salutationem: et circa hoc primo indicit eis mutuam salutationem: secundo salutat eos ex parte aliorum, ibi, *Salutant vos omnes sancti*: tertio salutat eos ex parte sua, ibi, *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis*. Mutuam salutationem inducit faciendum per osculum: unde dicit: *Salutate invicem* vos ipsos *in osculo sancto.* Ubi notandum est, quod osculum est signum pacis. Nam per os, in quo datur osculum, homo respirat. Et ideo quando homines dant sibi mutua oscula, signum est quod uniunt spiritum suum ad pacem. Est autem pax simulata: et haec est eorum qui « loquuntur pacem cum pro« ximo suo, mala autem in cordibus eorum, » ut dicitur in Psalm. 27, 3: quae quidem fit per osculi fraudulentiam, Prov. 27, 6: « Meliora sunt « verbera diligentis, quam fraudulenta oscula odien« tis. » Est et pax mala et turpis, quando scilicet conveniunt ad malum faciendum. Sap. 14, 22: « In magno viventes inscientiae bello, tot et tam « magna mala pacem appellant. » Et haec fit per osculum libidinosum. Proverb. 7, dicitur de mala muliere, quod apprehensum deosculatur juvenem, et procaci vultu blanditur. Est et pax sancta quam facit Deus. Philip. ult. 7: « Et pax Dei quae exu« perat omnem sensum, custodiat corda vestra et « intelligentias vestras in Christo Jesu: » et haec est per osculum sanctum; quia unit spiritum ad sanctitatem. Et de hoc osculo dicitur hic, *In osculo sancto.* Et ex hoc inolevit consuetudo quod fideles et sancti viri in signum caritatis et unionis se invicem (1) osculantur; et datur pax in Ecclesiis in osculo sancto. Ex parte autem aliorum salutat eos, dicens: *Salutant vos sancti omnes*: quia omnes sancti et fideles sperant et desiderant, ac orationibus procurant salutem nostram: unde omnes fideles Christi ad invicem sperant et desiderant sibi salutem. Psalm. 118: Participem me fac Deus etc.(2). Ex parte autem sua salutat eos Apostolus dicens, *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis.* Ubi sciendum est, quod duplex est modus appropriandi aliquid divinis personis. Unus est essentialiter, alius causaliter. Essentialiter autem appropriatur divinis personis sicut Patri potentia, quia ipse est potentia essentialiter, inquantum est principium; Filio sapientia, inquantum est Verbum; Spiritui sancto amor, inquantum est bonitas. Hic vero Apostolus non appropriat ista hoc modo,scilicet per essentiam, quia sic omnia appropriarentur Spiritui sancto: sed appropriat per causam; et ideo, cum gratia sit donum quo dimittuntur nobis peccata: Rom. 3, 24: « Justificati gratis per gratiam ipsius: et remissio peccatorum sit nobis facta per Filium, qui carnem nostram accipiens, pro peccatis nostris satisfecit; Joan. 1, 17: Gratia et veritas per Jesum Chr« stum facta est: » propter hoc Apostolus attribuit gratiam Christo; unde dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi.* Caritas autem est nobis necessaria, quia oportet nos uniri Deo. 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo. » Et quia hoc est a Deo Patre, inquantum ipse sic dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret, ut dicitur Joan. 3, Rom. 5, 8: « Commendat autem « Deus suam caritatem: » ideo sibi ut principio istius caritatis, attribuit caritatem, cum dicit, *Et caritas Dei*, scilicet Patris. Communicatio vero divinorum fit per Spiritum sanctum, qui est distributor donorum spiritualium. 1 Corinth. 12, 11: « Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus. » Et ideo Spiritui sancto attribuit communicationem, cum dicit, *Et communicatio sancti Spiritus.* Vel attribuit sibi hoc, quia ipse est communis aliis dua bus personis. Sic ergo Apostolus in salutatione sua optat omnia necessaria, cum dicit: *Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio Spiritus sancti sit semper cum omnibus vobis. Amen.* Gratia Christi, qua justificamur et salvamur; caritas Dei Patris, qua sibi unimur; et communicatio Spiritus sancti, divina nobis dona distribuentis. Amen.

(1) *Al. deest* se invicem.

(2) *Forte intelligit illud vers.* 63: « Particeps ego sum « omnium timentium te, et custodientium mandata tua. »

EPISTOLA AD GALATAS

PROLOGUS

Vetera, novis supervenientibus, projicietis.
Lev. 26, 10.

Haec verba competunt praesenti Epistolae, in qua Apostolus redarguit Galatas, qui intantum seducti fuerant a pseudo, ut simul servarent legalia et Evangelium: quod Apostolus improperat eis in verbis praemissis, dicens: *Vetera, novis supervenientibus, projicietis.* In quibus verbis innuit Dominus quadruplicem vetustatem. Prima vetustas est erroris, de qua Isa. 26. 3: « Vetus error abiit: » et haec remota est per novitatem doctrinae Christi: Marc. 1, 27: « Quae est haec nova doctrina? » secunda vetustas est figurae, de qua Hebr. 8, 8: « Consummabo super domum David et super Juda « testamentum novum, non secundum testamentum « quod feci patribus eorum. » Ubi primo ostendit primum testamentum esse vetustum, et hoc renovari per novitatem gratiae, seu veritatis praesentiae Christi. Hierem. 31, 22: « Novum faciet Dominus « super terram. » Tertia est vetustas culpae, de qua Psalm. 31, 3: « Quoniam tacui (non (1) con- « fitendo scilicet peccata mea) inveteraverunt os- « sa mea: » et haec renovatur per novitatem justitiae. Rom. 6, 4: « In novitate vitae ambulemus. » Quarta est vetustas poenae: Thren. 3, 4: « Vetu- « stam fecit pellem meam: » et haec renovabitur per novitatem gloriae, de qua novitate Isa. 65, 17: « Ecce ego creo caelum novum et terram novam. » Apoc. 21, 5: « Dixit qui sedebat in throno: Ecce « nova facio omnia. »

(1) *Al. omittitur negatio.*

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem, sed per Jesum Christum,et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis, et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiae. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam, secundum voluntatem Dei et Patris nostri; cui est gloria in saecula saeculorum. Amen.

Scribit ergo Apostolus Galatis hanc Epistolam, in qua ostendit quod veniente gratia novi testamenti, debet projici vetus testamentum, ut impleta (1) veritate deseratur figura: quibus duabus, scilicet gratia et veritate, adeptis, perveniatur ad veritatem justitiae et gloriae. Acquiruntur autem illa duo, si, observantia legalium dimissa, observantiae Evangelii Christi ferventer insistamus. Ordo autem hujus Epistolae congruus est, ut post duas Epistolas ad Corinthios, in quarum prima agitur de sacramentis Ecclesiae, in secunda de ministris horum sacramentorum, necessarie sequatur Epistola ad Galatas, in qua agitur de cessatione sacramentorum veteris testamenti. Dividitur autem haec Epistola in duas partes, in salutationem et epistolarem narrationem, ibi, *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* In salutatione autem primo ponitur persona salutantis; secundo ponuntur personae salutatae, ibi, *Ecclesiis Galatiae;* tertio bonum optatum, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum primo ponitur persona salutans principaliter, quae describitur ex nomine et ex auctoritate. Ex nomine quidem, cum dicit, *Paulus,* quod congruit humilitati suae, quia interpretatur humilis: unde dicitur 1 Corinth. 15, 9: « Ego sum minimus A- « postolorum qui non sum dignus vocari Aposto- « lus. » Item congruit officio suo, quia secundum alium modum interpretatur os tubae, in quo specialiter est officium praedicationis significatum. Isa. 58, 1: « Quasi tuba exalta vocem tuam, et annun- « tia populo meo scelera eorum, et domui Jacob

(1) *Al.* et impleta.

« peccata eorum. » Ex auctoritate autem describitur, cum dicitur *Apostolus*. Ubi duo ponuntur: scilicet ejus auctoritas, et auctoritatis origo. Auctoritas, quia Apostolus, qui idem est quod missus (1). Sciendum est autem quod Apostolus in quibusdam Epistolis scribit se servum, ostendens nomen humilitatis, ut in Epistola ad Romanos; in quibusdam vero scribit se Apostolum, ostendens auctoritatem suam: cujus ratio est quia Romani superbi erant; et ideo Apostolus, ut inducat eos ad humilitatem, scribit se servum, in exemplum humilitatis. Galatis vero, quia stulti erant et superbi, ut frangat eos, nominat se Apostolum; et ideo hic ponit auctoritatem suam. Originem autem auctoritatis suae describit, cum dicit: *Non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem*: et primo removet originem aestimatam; secundo assignat veram, ibi, *Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.* Origo autem aestimata erat, quia intantum Galatae seducti erant a pseudo quod crederent Apostolum non esse ejusdem auctoritatis qua alii Apostoli erant, quia non fuit doctus a Christo, vel conversatus cum eo, sed esset missus ab eis, quasi minister eorum. Opinionem ergo illam removet, cum dicit: *Non ab hominibus neque per hominem.* Quidam enim mittebantur a toto collegio Apostolorum et discipulorum; et ideo ostendens se non esse ab eis missum, dicit, *Non ab hominibus.* Quidam autem (2) mittebantur ab aliquo Apostolorum in speciali, sicut Paulus aliquando mittebat Lucam et Titum; et ideo ostendens quod nec sic missus sit, dicit, *Neque per hominem*, idest per aliquem Apostolorum in speciali; sed per Spiritum sanctum, qui dicit Act. 13, 2: « Segregate mihi Saulum et Barnabam ad opus ad quod assumpsi eos. » Causa autem originis hujus auctoritatis (3) vera est Christus Jesus; et ideo dicit: *Sed per Jesum Christum, et Deum Patrem.* Haec autem distinctio, cum dicit, *Per Jesum Christum, et Deum Patrem*, potest accipi vel quantum ad personam Patris et personam Filii; et tunc alius est in persona Deus Pater, et alius Jesus Christus. Ab utroque autem missus est beatus Paulus ad praedicandum, et a tota Trinitate, quia inseparabilia sunt opera Trinitatis. Non fit autem mentio de persona Spiritus sancti: quia cum sit unio et nexus duorum; positis personis duobus, scilicet Patris et Filii, intelligitur etiam Spiritus sanctus. Vel potest sumi distinctio praedicta quantum ad naturam assumptam, scilicet humanam: quia secundum naturam divinam non est distinctio inter Deum Patrem et Jesum Christum: et tunc missus est Paulus per *Deum Patrem* sicut per auctorem, et per *Jesum Christum* sicut per ministrum. Rom. 15, 8: « Dico Jesum Christum ministrum « fuisse circumcisionis. » Quia vero Galatae derogabant Apostolo, quod non fuisset conversatus cum Christo sicut alii, nec missus ab eo; ideo in hoc specialiter magnificat se, quia illi fuerunt missi per Christum adhuc viventem in carne mortali, ipse vero a Christo jam glorificato missus est: ideo dicit: *Qui*, scilicet Deus Pater, *suscitavit eum*: scilicet Jesum Christum, inquantum hominem, *a mortuis*: quasi dicat: Apostolus sum *non ab hominibus*, scilicet collegio Apostolorum, *nec per hominem*, scilicet Christum in mortali carne viventem: sed sum Apostolus per Christum jam suscitatum et glorificatum. Rom. 6, 4: « Christus resurgens a mortuis « jam non moritur. » Et quia praesens vita significatur per sinistram, futura vero per dexteram, inquantum ista est caelestis et spiritualis, illa vero temporalis; ideo Petrus, qui vocatus fuit a Christo adhuc in carne mortali posito, ponitur in bulla Papae in sinistra parte; Paulus vero, qui vocatus fuit a Christo jam glorificato, ponitur in parte dextera.

Consequenter cum dicit, *Et qui mecum sunt omnes fratres*, ponuntur personae adjunctae salutantes; quas describit a dulci familiaritate; quia *mecum sunt*, scilicet ad solatium et adjutorium. Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, « quasi civitas firma. » Psal. 132, 1: « Ecce quam « bonum et quam jucundum, habitare fratres in u- « num. » Item ab inseparabili caritate, cum dicit, *Fratres*. Joan. 13, 35: « In hoc cognoscent omnes « quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis « ad invicem. » Item ab universalitate, cum dicit, *Omnes*: quod ideo addit, quia isti forte erant intantum seducti quod dictum Pauli non reputarent. Et ideo dicit: *Omnes qui mecum sunt*: ut ostendat eos testes esse veritatis suae, et facile intelligant se errare, dum ab omnibus reprehenduntur. 2 Corinth. 2, 6: « Sufficit illi qui ejusmodi est, objurgatio haec quae « fit a pluribus. »

Personas autem salutatas ponit, cum dicit, *Ecclesiis Galatiae.* Ubi sciendum, quod, sicut in Glossa tangitur, Brennus dux Senonum olim congregato exercitu intravit Italiam, qua pertransita venit in Graeciam ante tempus Alexandri Magni; ubi cum essent aliqui de gente sua remanentes in una parte Graeciae, miscuerunt se Graecis: unde illa provincia Gallograecia dicta est; deinde illi, Galatae sunt appellati, quasi albi. Et licet Graeci sint acuti ingenii, tamen illi Galatae stulti erant et instabiles, et ad intelligendum tardiores, sicut et indociles (1) Galli, unde originem traxerunt. Et ideo infra 3, 1, dicit eis: *O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Istis ergo scribit Epistolam hanc, et isti sunt personae salutatae.

Consequenter cum dicit, *Gratia vobis et pax*, ponit bona quae eis optat: et primo ponit ipsa bona optata: secundo ipsorum bonorum auctorem, ibi, *A Deo Patre, et Domino nostro Jesu Christo.* Bona autem quae eis optat, sunt duo, in quibus omnia bona (2) spiritualia includuntur. Primum est gratia, quae est principium vitae spiritualis; cui in Glossa ascribitur remissio peccatorum, quae est primum in vita spirituali. Nullus enim potest esse in vera vita spirituali, nisi prius moriatur peccato. Secundum est pax, quae est quietatio mentis in fine, quae in Glossa dicitur esse reconciliatio ad Deum. Et sic dum optat principium et finem omnium bonorum spiritualium, includit Apostolus tamquam inter duo extrema desiderium omnis boni eis proveniendum. Psal. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit Dominus. » 2 Corinth. ult. 13: « Gratia « Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis. »

Bonorum autem ipsorum auctor est Deus Pater; et ideo dicit, *A Deo Patre.* Ubi primo ponitur bonorum causa; secundo causandi modus, ibi, *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*; tertio gra-

(1) *Al.* qui missus.
(2) *Al.* enim.
(3) *Al.* hujus veritatis.

(1) *Al.* indocti.
(2) *Al. omittitur* bona.

tiarum actio pro ipsis bonis, ibi, *Cui est honor in saecula saeculorum.* Causa autem et auctoritas bonorum, est Deus Pater tamquam auctor, inquantum Deus (1), et tota Trinitas, quae dicitur Deus omnium per creationem. Sap. 14, 3: « Tu autem, Pa- « ter, gubernas providentia. » Et ideo dicit, *A Deo Patre.* Item auctor est Dominus Jesus Christus sicut minister, et hoc inquantum homo. Rom. 15, 8: « Dico Jesum Christum ministrum fuisse. » Et quod per Christum sit nobis gratia, patet Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est: » et Rom. 3, 24: « Justificati gratis per gratiam i- « psius. » Pax etiam est nobis per ipsum: Joan. 14, 27: « Pacem meam do vobis: » Modus autem causandi hujusmodi bona ponitur, cum dicit, *Qui tradidit semetipsum pro peccatis nostris.* Ubi primo ponitur causa efficiens, quae est mors Christi; et quantum ad hoc dicit: *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*; quasi dicat: Ideo Christus est auctor gratiae et pacis, quia ipse morti dedit se, et sustinuit crucem: unde ipsa mors Christi est causa efficiens gratiae. Rom. 3, 24: « Justificati gratis per « gratiam ipsius: » et Coloss. 1, 20: « Pacificans « quae in caelis et quae in terris sunt. » Et dicit primo: *Qui dedit semetipsum*; idest, sponte se obtulit. Ephes. 5, 2: « Dilexit nos Christus, et tra- « didit semetipsum pro nobis oblationem. » Hebr. 2, 9: « Ut pro omnibus nobis gustaret mortem. » Ad Titum 2, 14: « Qui dedit semetipsum pro no- « bis. » Ex quo manifeste Apostolus arguit contra eos, quod si mors Christi est sufficiens causa salutis nostrae, et in sacramentis novi testamenti, quae efficaciam habent ex passione Christi, confertur gratia; quod sit superfluum simul cum novo testamento servari legalia, in quibus gratia non confertur, nec salus acquiritur: quia « neminem ad per- « fectum adduxit lex: » ut habetur Heb. 7, 19.

Secundo ponitur finis et utilitas ipsorum bonorum, quae est causa finalis: et est duplex. Unus est ut liberemur a peccatis praeteritis: et quantum ad hoc dicit, *Pro peccatis nostris*, scilicet praeteritis delendis et expiandis, quod est initium nostrae salvationis. Apoc. 1, 5: « Dilexit nos, et lavit nos « a peccatis nostris in sanguine suo. » Alius finis est ut liberaret nos a potestate mortis; et quantum ad hoc dicit: *Ut eriperet nos de praesenti saeculo nequam.* Coloss. 1, 13: « Eripuit nos a potestate « tenebrarum. » Et ponit tria: scilicet *ut eriperet*, inquit, *de praesenti*, et *saeculo*, et *nequam*. *Ut eriperet de praesenti*, trahendo nos ad aeterna per desiderium et spem; de *saeculo*, idest de conformitate hujus mundi qui nos allicit, ut non ei conformemur: Rom. 12, 2: « Nolite conformari huic « saeculo: » *nequam*, reducens nos ad veritatem justitiae. Et dicitur saeculum nequam, non propter sui naturam, cum bonum sit creatum a Deo; sed propter mala quae in eo fiunt: sicut illud Ephes. 5, 16: « Dies mali sunt. » Gen. 47, 9: « Dixit « Jacob: Dies peregrinationis vitae meae centum « triginta annorum sunt, pauci et mali. » Et licet haec sint nobis per Christum, non tamen excluditur Deus Pater; et ideo ponitur tertio acceptatio divinae voluntatis: unde dicit, *Secundum voluntatem Dei et Patris.* Patris, inquam, Christi per naturam, qua ab aeterno procedit ut Verbum. Psal. 2, 7: « Ego « hodie genui te. » Joan. 1, 1: « In principio erat « Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus « erat Verbum. » Item Patris nostri per adoptionem. Joan. 1, 12: « Dedit eis potestatem filios Dei « fieri. » Primo modo ly *Deus Pater* accipitur pro sola persona Patris: secundo modo pro tota Trinitate. Et quia a Deo Patre nostro, scilicet a tota Trinitate, haec omnia proveniunt nobis per Christum, ideo ipsi, scilicet toti Trinitati, *gloria* in se, honor in aliis sit (1), vel est, *in saecula saeculorum*, idest semper. *Amen* est nota confirmationis.

Habes ergo in summa in salutatione praedicta auctoritatem Apostoli, qua eorum superbiam frangit; virtutem gratiae, qua eos ad observantiam Evangelii provocat; et insufficientiam legalium, ut ab eis eos revocet.

(1) *Forte* causa autem et auctor bonorum est Deus Pater tamquam Deus, et tota etc.

(1) *Al.* honor aliis sit.

LECTIO II.

Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium, quod non est aliud; nisi sunt aliqui qui vos conturbant, et volunt convertere Evangelium Christi. Sed licet nos aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut praediximus, et nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit. Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quaero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem.

In superioribus praecessit salutatio: sequitur in sequentibus epistolaris narratio: in qua arguit Apostolus eorum errorem; secundo eos monet ad correctionem, 5 cap. ibi, *State* ergo, *et nolite iterum jugo servitutis contineri.* Errorem autem eorum arguit dupliciter: et per auctoritatem evangelici documenti, et per rationem veteris testamenti, 3 cap. ibi, *O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati?* Arguit errorem ipsorum, ostendendo auctoritatem evangelicae doctrinae. Primo ostendendo ipsorum levitatem quantum ad levem dimissionem evangelicae doctrinae; secundo commendando auctoritatem ipsius doctrinae evangelicae; ut sic quanto dignius est quod dimittunt, tanto eorum error appareat major, ibi, *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me.* Circa primum duo facit: primo enim exaggerat culpam; secundo infligit poenam, ibi, *Sed licet nos aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit.* Culpam autem exaggerat et seductorum et seducentium, ibi, *Nisi sunt aliqui qui vos conturbant.* Circa primum tria facit: primo enim aggravat culpam seductorum ex animi levitate: unde dicit, *Miror*; quasi dicat: Cum sciatis tot bona quae dicta sunt, provenire vobis per Christum, et cum fueritis ita bene instructi per me, tamen *sic*, idest intantum et tam vehementer ut videamini jam obliti, *tam cito*, idest in tam brevi tempore, *transferimini*, ut alludat no-

mini: Galatia enim translatio dicitur; quasi dicat: Vos estis Galatae, quia *tam cito transferimini*. Eccl. 19, 4: « Qui cito credit, levis est corde. » Secundo aggravat eorum culpam ex eo quod dimiserunt. Si enim ratio recedit et transfertur a malo, commendabilis est et bene facit; sed quando recedit a bono, tunc est culpabilis. Et sic isti a bono translati erant; et ideo dicit eis: Etsi mirandum sit quod tam cito et sic transferimini, addit tamen materiam admirationis quod *transferimini* (1) *ab eo*, scilicet a Deo, et a fide ejus, *qui vos vocavit in gratiam Christi*, idest in participationem aeterni boni, quam habemus per Christum. 1 Petr. 2, 9: « Gratias agentes Deo, qui Vos vocavit in admira« bile lumen suum. » Item 2 Petr. 2, 9: « Melius « erat eis viam veritatis non agnoscere, quam post « agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis « traditum est sancto mandato. » Secundo aggravat eorum culpam ex eo ad quod conversi sunt: quia non sunt conversi ad bonum, sed ad malum: unde dicit, *In aliud Evangelium*, idest veteris legis: quae annuntiatio bona est, inquantum annuntiat quaedam bona, scilicet temporalia et carnalia: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis me, bona terrae come« detis: » sed tamen non est perfecte et simpliciter (2) sicut Evangelium: quia non annuntiat perfecta et maxima bona, sed parva et minima. Sed lex nova est perfecte et simpliciter Evangelium, idest bona annuntiatio, quia annuntiat maxima bona, licet scilicet caelestia, spiritualia et aeterna. Et licet sit aliud Evangelium secundum traditionem pseudo, tamen secundum meam praedicationem, non. Est enim aliud in promissis, sed non est aliud in figura: quia idem continetur in veteri testamento et in novo: in veteri quidem ut in figura, in novo vero ut in re, et expresse. Et sic est aliud Evangelium quantum ad ea quae exterius apparent: sed quantum ad ea quae interius sunt et continentur, non est aliud. Licet autem non sit aliud in se, tamen potest esse aliud ex culpa aliorum, scilicet seducentium: et ideo eorum culpam exaggerans, dicit: *Nisi sunt aliqui*, scilicet seductores, *qui vos conturbant*; idest, puritatem sensus vestri, qua imbuti fuistis per fidei veritatem, obfuscant: quia licet idem contineatur quantum ad interiorem intellectum per vetus et novum testamentum, ut dictum est: tamen si post susceptionem novi testamenti reiteratur vetus, videtur ostendi quod novum non sit perfectum, et quod illud sit aliud ab isto: et ideo dicit: *Quod non est aliud: nisi sunt aliqui qui vos conturbant;* quia isti pseudo post fidei evangelicae susceptionem cogebant eos circumcidi, ostendendo per hoc, quod circumcisio est aliquid aliud quam baptismus, et efficit aliquid quod baptismus non potest efficere: et ideo isti conturbant vos. Infra 5, 12: *Utinam abscindantur qui vos conturbant*. Et vere conturbant: quia *volunt convertere Evangelium Christi*, idest veritatem evangelicae doctrinae, in figuram legis: quod est absurdum, et turbatio maxima. In illud enim debet aliquid converti ad quod ordinatur: novum autem testamentum et Evangelium Christi non ordinatur ad vetus; sed potius e converso lex vetus ordinatur ad legem novam, sicut figura ad veritatem; et ideo figura converti debet ad veritatem, et lex vetus in Evangelium Christi; non autem veritas in figuram, neque Evangelium Christi in legem veterem: quod patet ex ipso usu loquendi. non enim dicimus quod homo sit similis imagini hominis, sed potius e converso imago est similis homini. Hierem. 15, 19: « Ipsi convertentur « ad te, et tu non converteris ad eos: » et Levit. 26, 10: « Novis supervenientibus, vetera projicietis. »

Consequenter post exaggerationem culpae ponitur inflictio poenae, cum dicit: *Sed licet nos aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit*: et circa hoc duo facit. Primo promulgat sententiam; secundo rationem sententiae assignat, ibi, *Modo enim hominibus suadeo, an Deo?* Circa primum duo facit. Primo ostendit auctoritatem suae sententiae; secundo profert eam, ibi, *Sicut praedixi, et nunc iterum dico.* Ostendit autem auctoritatem suae sententiae multam esse: eo quod non solum in perversores et in seductores subditos: sed etiam in pares, sicut sunt alii Apostoli, et etiam in superiores, sicut sunt Angeli, si hujus criminis, scilicet conversionis Evangelii in veterem legem, rei essent, efficaciam haberet. Et ideo dicit: Nostrae sententiae (1) auctoritas, quam ego promulgo (quae est excommunicatio) non solum in illos qui talia intendunt, efficaciam habet, *sed licet nos*, scilicet Apostoli, *aut Angelus*, bonus vel malus, *de caelo* veniens *evangelizet praeterquam quod evangelizatum est a nobis, anathema sit;* idest, reus erit hujus sententiae quam promulgamus.

Ad evidentiam autem dictorum tria inquirere oportet. Primo quid significet hoc nomen *anathema.* Circa quod sciendum est, quod *anathema* est nomen Graecum, et componitur ab ana, quod est sursum, et thesis, positio, quasi sursum positio: et est ortum ex quadam antiqua consuetudine. Antiqui enim quando pugnabant, capiebant aliquando aliquam praedam ab hostibus, quam nolebant convertere in usum proprium, sed suspendebant illam in templis, vel in aliquo loco publico civitatis, quasi separatam a communi usu hominum; et omne tale sic suspensum nominabant Graeci *anathema*; et ex hoc inolevit consuetudo quod omne illud quod excludebatur ab usu communi, diceretur anathematizatum: unde dicitur Josue 6, de Hierico et omnibus quae in ea sunt, quod Josue mox anathematizavit ea. Et ideo etiam hoc in Ecclesia inolevit ut illi qui excluduntur a communi societate Ecclesiae, et a participatione sacramentorum Ecclesiae, dicantur anathematizati.

Secundo inquirenda est ratio eorum quae dicit: *Licet nos aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeterquam quod evangelizavimus vobis, anathema est.* Ubi sciendum est, quod est triplex doctrina. Prima est Philosophorum, qui ex ductu rationis propriae in cognitionem suae doctrinae devenerunt. Quaedam alia doctrina est quae est tradita per Angelos sicut lex vetus: lex enim non est allata voluntate humana (2) sed *per Angelos in manu mediatoris*, ut dicitur infra 3, 19. Quaedam vero doctrina tradita est a Deo immediate, sicut doctrina Evangelii. Joan. 1, 18: « Deum nemo vidit un« quam: unigenitus Filius qui est in sinu Patris, « ipse enarravit » Hebr. 1, 12: « Novissime die« bus istis locutus est nobis in Filio: » et post (cap. 2, 3): « Quae cum initium accepisset enar-

(1) *Al.* quod scilicet transferimini.

(2) *Subintellige* bona annuntiatio. *Al.* *legebatur* perfecta et simpliciter.

(1) *Al.* quia nostrae sententiae etc.

(2) *Al. superflue interponitur* sicut dicitur ad Galat. 3.

« rari per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos « confirmata est. » Doctrina ergo quae traditur per hominem, potest mutari et revocari per alium hominem qui melius novit; sicut unus philosophus reprobat dicta alterius: item per Angelum qui perspicacius videt veritatem. Doctrina etiam quae traditur per Angelum, posset forte removeri per alium Angelum superiorem, seu per Deum. Sed e contra doctrina (1) quae immediate a Deo traditur, non potest neque per hominem neque per Angelum irritari. Et ideo, si contingat quod homo vel Angelus diceret contrarium illi quae per Deum tradita est, dictum suum non est contra doctrinam, ut per hoc irritetur et repellatur; sed potius doctrina est contra eum; quia ipse qui dicit, debet excludi et repelli a communione illius doctrinae. Et ideo dicit Apostolus, quod dignitas doctrinae evangelicae quae est immediate a Deo tradita, est tantae dignitatis, quod sive homo sive Angelus evangelizet aliud praeter id quod in ea evangelizatum est, est anathema; idest abjiciendus et repellendus est.

Tertio solvere oportet objectiones quae circa hoc occurrunt: quarum una est. Cum par in parem non habeat imperium, et multo magis non habeat in superiorem; videtur quod Apostolus non potuit excommunicare Apostolos, qui erant sibi pares, et minus Angelos (2), qui sunt superiores. Matth. 11, 11: « Qui minor est in regno caelorum, major « est illo. » Non est ergo anathema per hoc.

Ad hoc dicendum est, quod Apostolus hanc protulit sententiam, non propria auctoritate, sed auctoritate evangelicae doctrinae, cujus minister erat: cujus doctrinae auctoritas habet, ut quicumque contra illam dicunt, excludendi et repellendi sint. Joan. 12, 48: « Sermo quem locutus sum, ille judicabit « eum in novissimo die. »

Alia quaestio est, quia ipse dicit: *Praeterquam quod evangelizatum est.* Ergo non debet aliquis docere neque praedicare nisi quod scribitur in Epistolis et in Evangelio. Sed hoc est falsum: quia 1 Thessal. 3, 10, dicitur: « Ut compleamus ea quae « desunt fidei nostrae. »

Respondeo: Dicendum est quod nihil aliud evangelizandum est quam illud quod continetur in Evangeliis et in Epistolis et in sacra Scriptura implicite, vel explicite. Nam sacra Scriptura et Evangelium evangelizat esse credendum Christo explicite. Unde quidquid continetur in eis implicite, quod facit ad doctrinam ejus et ad fidem Christi, evangelizari et doceri potest. Et ideo cum dicit, *Praeter id quod accepistis,* idest omnino alienum addendo. Apoc. ult. 18: « Si quis apposuerit ad haec « aut addiderit (scilicet omnino alienum), apponat « Deus super illum plagas scriptas in libro isto; » et Deut. 4, 2: « Non addetis quidquam ad verbum « quod vobis loquor (scilicet contrarium seu alie- « num) nec minuetis ex eo. »

Consequenter cum dicit; *Sicut praedixi, et nunc iterum dico,* sententiam suam profert in malos (1), dicens: Sicut praedixi de Angelis et Apostolis, idem dico de seductoribus: si quis seductor *evangelizaverit praeter id quod accepistis a me, anathema sit* idest excommunicatus. Et haec est sententia quam profert.

Sed numquid ex hoc sunt excommunicati omnes haeretici? Videtur quod non: quia dicitur Tit. 3, 10: « Haereticum hominem post primam et secun- « dam correctionem devita. »

Respondeo: Dicendum est, quod haereticus potest dici aliquis, vel quia simpliciter errat ex ignorantia, et ex hoc non est excommunicatus; vel quia errat ex pertinacia, et alios nititur pervertere, et tunc incurrit in canonem latae sententiae. Utrum autem ex tunc his verbis sententiam in haereticos protulerit, dubium est; cum tamen sententia jam lata sit contra haereticos in Conciliis. Potest tamen dici quod forte hic ostenduntur excommunicatione digni.

Consequenter cum dicit, *Modo enim hominibus* (2) *suadeo, an Deo?* ostendit rationem sententiae. Ubi primo ponit rationem ipsius sententiae; secundo manifestat hic propositum, ibi, *An quaero hominibus placere?* Posset enim aliquis dicere: Quare sic excommunicas? Forte aliqui sunt amici, vel alicujus auctoritatis. Non ergo sic faciendum est. Ideo respondens Apostolus dicit: Immo sic faciendum est; quia ea quae modo dico, non sunt ad favorem hominum, sed ut placeam Deo, et hoc est quod dicit: *Modo enim* (3), idest post conversionem, vel in ista Epistola, *suadeo hominibus*, idest tendit ad hoc appetitus meus ut placeam hominibus, *an Deo?* quasi dicat: Haec quae facio, ideo facio ut complaceam soli Deo. 1 Thessal. 2, 4: « Loquimur non quasi hominibus placentes, sed « Deo, qui probat corda nostra. » Nec etiam loquimur auctoritate hominum, sed divina. Quod autem non intendam placere hominibus, patet ex intentione et ex proposito meo: nam ego *non quaero hominibus placere*; idest non est intentionis meae homines convertere ut placeam hominibus tantum, sed propter honorem Dei: et hoc patet: quia *si adhuc* intenderem *placere hominibus,* ut olim placui, *non essem servus Christi.* Cujus ratio est, quia haec sunt contraria, ita dumtaxat, ut scilicet velim placere hominibus propter homines, non referendo illud in Deum. Si enim ideo intendam aliquando placere hominibus ut eos traham ad Deum, non pecco. Sed si primo modo, non sum servus Christi. Isa. 28, 20: « Coangustatum « est stratum, ita ut alter decidat: et pallium breve « utrumque operire non potest. » Matth. 6, 24: « Nemo potest duobus dominis servire: aut enim « unum odio habebit, et alterum diliget; aut unum « sustinebit, et alterum contemnet. » Psalm. 52, 6: « Confusi sunt qui hominibus placent. »

(1) *Al. omittitur* doctrina
(2) *Al.* et Angelos.

(1) *Al.* in malo.
(2) Al. *non enim hominibus etc.*
(3) *Al.* iterum *Non enim etc.*

LECTIO III.

Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me, quia non est secundum hominem: neque enim ego ab homine accepi illud neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, et expugnabam illam, et proficiebam in Judaismo supra multos coaetaneos meos in genere meo, abundantius aemulator existens paternarum mearum traditionum.

Supra Apostolus redarguit Galatas de levitate animi, eo quod sic cito dimiserant doctrinam Evangelii; hic vero ipsius evangelicae doctrinae dignitatem ostendit: et circa hoc duo facit: quia primo commendat auctoritatem doctrinae evangelicae secundum seipsam; secundo ex parte aliorum Apostolorum et sua simul, 2 cap. ibi, *Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito.* Iterum prima pars dividitur in duas: quia primo proponit intentum; secundo manifestat propositum, ibi, *Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo.* Circa primum duo facit. Primo proponit quod intendit; secundo probat quod proponit, ibi, *Neque enim ego ab homine accepi illud neque didici.* Intendens ergo commendare veritatem evangelicae doctrinae, dicit: *Notum vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me*; quasi dicat: Ita sum certus de auctoritate Evangelii quod non solum hominibus, immo etiam Angelis contrarium non crederem; sed eos, si contrarii essent, anathematizarem. Quam quidem certitudinem ex hoc habeo, quia magis credendum est Deo quam hominibus seu Angelis; et ideo, cum ego habuerim illud Evangelium a Deo, maximam certitudinem habere debeo et habeo. Et ideo dicit: *Notum enim vobis facio, fratres, Evangelium quod evangelizatum est a me* vobis et aliis Ecclesiis, *quia non est secundum hominem*, idest secundum humanam naturam discordantem a regula, seu revelatione divina: et sic ly *secundum hominem* sonat in vitium. 1 Corinth. 3, 3: « Cum enim sit inter vos zelus et contentio: « nonne carnales estis, et secundum hominem am« bulatis? » et sic accipit hic Apostolus; et ideo dicit, *Non secundum hominem* docentem me, vel mittentem; quasi dicat: Nullo modo potest hoc Evangelium haberi ab homine, sed a Deo: et ideo subdit: *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici.* Ubi duplicem modum acceptionis excludit. Primo quod non habuit ab homine auctoritatem evangelizandi: et quantum ad hoc dicit: *Neque ab homine*, scilicet puro, *accepi illud*, idest auctoritatem evangelizandi Evangelium, sed a Christo, Rom. 10, 15: « Quomodo praedicabunt, nisi mit« tantur? » Isa. 42, 6: « Dedi te in lucem gen« tium, in foedus populi. » Act. 9, 15: « Vas ele« ctionis est mihi iste, ut portet nomen meum « coram gentibus et regibus et filiis Israel. » Secundo quod non accepit scientiam evangelizandi ab homine; et ideo dicit: *Neque didici*, scilicet Evangelium per hominem purum, *sed per revelationem Jesu Christi*, idest per Jesum Christum, omnia clare ostendentem. 1 Corinth. 2, 10: « Nobis « autem revelavit Deus per Spiritum suum. » Isa. 50, 5: « Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego « autem non contradico: » et ibidem 4: « Dominus « dedit mihi linguam eruditam, ut sciam susten« tare eum qui lapsus est verbo. » Haec autem revelatio facta fuit Apostolo cum raptus fuit in paradisum, ubi audivit arcana verba quae non licet homini loqui: 2 Corinth. 12.

Consequenter cum dicit, *Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo*, probat propositum, scilicet quod non accepit ab homine Evangelium, neque ante conversionem neque post conversionem ad Christum, ibi, *Cum autem* (1) *placuit ei qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me.* Quod autem non acceperit ab homine ante conversionem suam, ostendit et per odium quod habebat ad fidem Christi et ad Christianos, et per fervorem quem habebat ad Judaismum, ibi, *Et proficiebam in Judaismo supra multos coaetaneos meos.* Dicit ergo: Dico, quod non accepi ab homine, et hoc ante conversionem meam: quod patet ex factis illius temporis, et ex odio quod habebam ad fidem: nam vos ipsi *audistis;* infra eodem: « Tantum autem auditum habebant: Quo« niam qui persequebatur nos aliquando, nunc « evangelizat fidem quam aliquando expugnabat: » *conversationem meam aliquando*, dum infidelis eram, *in Judaismo*, quo judaice vivebam. Et dicit *meam*: quia hoc quod male facimus, ex nobis est; ex Deo autem quidquid boni facimus. Oseae 13, 9: « Ex te perditio tua, Israel; tantummodo in me « auxilium tuum (2). » Istud scilicet audistis, *quoniam supra modum*, scilicet aliorum, quia non solum per se, sed provocabat principes ad hoc. Alii enim forte a principibus inducti persequebantur, sed iste eos inducebat. Act. 9, 1: « Saulus adhuc spirans « minarum et caedis in discipulos Domini, accessit « ad principem sacerdotum. » Et quia non solum in Hierusalem, sed etiam per totam regionem: unde accepit litteras in Damascum, ut si quos invenisset « hujus viae viros ac mulieres, vinctos perduceret « in Hierusalem: » ibid. 2. Unde de eo potest intelligi illud quod dicitur Gen. 49, 27: « Beniamin lupus « rapax: mane comedet praedam, et vespere divi« det spolia. » *Persecutus sum Ecclesiam Dei*, scilicet inquirendo Christianos et fugando. 1 Corinth. 15, 9: « Non sum dignus vocari Apostolus, quo« niam persecutus sum Ecclesiam Dei. » *Et expugnabam illam*, non quidem spiritualiter, quia corda fidelium non poteram a fide avertere; sed corporaliter, affligendo eos poenis corporalibus, et ponendo in carcere. Act. 9, 21: « Nonne hic est « qui expugnabat in Hierusalem eos qui invocabant « nomen istud; et huc ad hoc venit ut vinctos « illos duceret ad principes sacerdotum. » Psalm. 128, 1: « Saepe expugnaverunt me. » Sic ergo patet per odium quod habebat ad fidem Christi ante conversionem, scilicet quod non accepit Evangelium ab homine. Patet hoc etiam per amorem et fervorem zeli quem habuit ad Judaismum: et hoc quantum ad profectum exteriorem: unde dicit: *Et proficiebam in Judaismo supra multos coaetaneos meos.* Ubi tria ponit, quae exprimunt profectus magnitudinem: quia *supra multos*, non su-

(1) Al. *enim.*

(2) *Al* ex me auxilium tuum.

pra paucos proficiebat, non supra senes ineptos ad profectum scientiae, sed *coaetaneos*, scilicet adolescentes acutos, et aptos ad profectum. Thren. 3, 27: « Bonum est viro, cum portaverit « jugum ab adolescentia sua. » Item non supra coaetaneos extraneos, quasi ignotae linguae, sed illos qui sunt *in genere meo*, scilicet Judaeorum. Act. 22, 3: « Ego sum vir Judaeus . . . . secus « pedes Gamalielis eruditus juxta veritatem pater- « nae legis, aemulator legis, sicut et vos omnes « estis hodie. » Item quantum ad zelum interiorem quem habebat ad legem; et ideo dicit: *Abundantius* prae aliis *aemulator existens*, non solum legis, sed *paternarum mearum traditionum*, scilicet quas habent Judaei licitas, quas « boni patres « addiderunt, » ut dicitur in Glossa. Quas quidem traditiones vocat suas, quia ita reputabat eas ac si suae fuissent. Philip. 3, 5: « Secundum legem pha- « risaeus, secundum aemulationem persequens Ec- « clesiam Dei. »

Sed quaestio est super hoc quod dicit Glossa, « Boni patres addiderunt. » Videtur quod non fuerint boni: quia Deut. 4, 2, dicitur: « Non addetis « ad verbum quod ego loquor vobis, quidquam. » Ergo fecerunt contra mandatum Domini, addentes traditiones; et sic non fuerunt boni.

Dicendum est, quod verbum illud Domini intelligendum est sic (1). Non addetis aliquid contrarium, seu extraneum verbis quae ego loquor. Addere autem aliqua quae non sunt contraria, licuit eis, scilicet aliquos dies solemnes, et alia similia: sicut factum est tempore Mardochaei, et tempore Judith, in memoriam beneficiorum quae a Deo recipiebant.

Contra. Matth. 15, 6, Dominus reprehendit eos, dicens: « Irritum fecistis mandatum Domini propter « traditiones hominum. » Non ergo sunt licitae traditiones.

Respondeo: Dicendum est, quod non arguuntur quod tenent traditiones hominum, sed quia propter traditiones hominum, dimittunt mandata Dei.

(1) *Al. omittitur* sic.

LECTIO IV.

Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, ut evangelizarem illum in Gentibus; continuo non acquievi carni et sanguini. Neque enim veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum.

Postquam autem Apostolus ostendit quod ipse non accepit ab homine Evangelium ante suam conversionem; nunc hic probat quod non accepit ipsum ab homine post conversionem suam: et circa hoc duo facit. Primo ostendit quod non recepit Evangelium ab homine tempore conversionis suae; secundo, quod nec etiam post conversionem suam, ibi, *Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quod non recepit Evangelium ab Apostolis neque didicit; secundo quod non ab aliis fidelibus, ibi, *Sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum*. Circa primum tria facit. Primo ostendit causam (1) efficientem suae conversionis; secundo finem, ibi, *Ut revelaret Filium suum in me*; tertio modum, ibi, *Continuo non acquievi carni et sanguini*. Circa primum notat causam suae conversionis: quae duplex est: scilicet beneplacitum Dei, quod est divina electio, et convertentis vocatio. Quantum ad primum dicit: *Cum autem placuit ei*, scilicet Deo: non quando volui ego, sed quando placitum fuit sibi: quia « non est volentis neque currentis, « sed miserentis Dei, » ut dicitur Rom. 9, 16. Psalm. 146, 11: « Beneplacitum est Domino super « timentes eum. » Philip. 2, 13: « Deus est « qui operatur in nobis et velle et perficere, « pro bona voluntate. » *Qui* scilicet Deus, *me*, scilicet rebellem: 1 Corinth. 15, 9: « Ego sum mini- « mus Apostolorum, qui non sum dignus vocari « Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam « Dei: » Act. 9, 1: « Saulus adhuc spirans mina- « rum et caedis in discipulos Domini: » persecutorem: ibid., 4 « Saule, Saule, quid me persequeris? » blasphemum: 1 Timoth. 1, 13: « Qui fui blasphemus. » *Me* talem, inquam, *segregavit ex utero matris meae*, vel ad litteram, qui fecit me nasci ex ventre matris meae. Et vere dicitur Deus segregare ex utero, licet sit opus naturae, quae est quasi instrumentum Dei: quia opera etiam nostra attribuuntur Deo, sicut principali actori: Isa. 26, « Omnia enim opera no- « stra operatus es in nobis, Domine: » sicut et effectus principali agenti attribuuntur. Ideo dicitur Job 10, 2: « Pelle et carnibus vestisti me. » Et ab hoc utero segregatus est ad justificationem: quia ejusdem est justificare cujus est condere. Psal. 21, 2: « De ventre matris meae Deus meus es tu. » Vel *ex utero matris meae*, scilicet synagogae, cujus uterus est collegium phariseaorum, qui nutriebant alios in Judaismo. Matth. 23, 15: « Circuitis mare « et aridam, ut faciatis unum proselytum. » Sic ergo mater sua fuit synagoga: Cant. 1, 5: « Filii matris « meae pugnaverunt contra me. » Uterus ejus sunt pharisaei. Ex hoc ergo utero est segregatus per Spiritum sanctum ad fidem Evangelii. Rom. 1, 1: « Se- « gregatus in Evangelium Dei. » Vel mater sua est Ecclesia Christi; uterus ejus, collegium Apostolorum. Segregavit ergo Deus ipsum ab utero Ecclesiae, idest a collegio Apostolorum, in officium Apostolatus et praedicationis ad Gentes, quando dixit Apostolis, Act. 13, 2: « Segregate mihi Bar- « nabam et Paulum ad opus ad quod assumpsi eos. » Vocavit autem synagogam matrem suam, quia pharisaeus erat, quasi magnus in ea, dum dicitur pharisaeus, et ex pharisaeis, quia zelator legis erat. Supra: *Abundantius autem aemulator existens paternarum mearum traditionum*. Quantum autem ad aliam causam dicit, *Et vocavit per gratiam suam*. Est autem duplex vocatio. Una est exterior: et sic dicit: Vocavit me caelesti (1) voce. Act. 9, 4: « Sau- « le, Saule, quid me persequeris ? . . . » Vade in

(1) *Al.* Circa primum ostendit causam *intermediis omissis*.

(1) *Al.* ex caelesti.

civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. » Sic etiam alios Apostolos vocavit. Alia est interior; et sic vocavit per quemdam instinctum interiorem, quo Deus per gratiam tangit cor, ut convertatur ad ipsum: et sic vocavit a mala via in bonam, et hoc *per gratiam suam*, non nostris meritis. Rom. 8, 30: « Quos praedestinavit, hos et vocavit; et « quos vocavit, hos et justificavit. » Isa. 45, 13: « Suscitavit eum ad justitiam. » Amos 5, 8: « Qui « vocat aquas maris, et effundit eas super faciem « terrae, Dominus nomen est ejus. »

Finis autem conversionis ponitur, cum dicit: *Ut revelaret Filium suum in me*: qui quidem finis est Christus. Ordinatur autem conversio sua ad Christum dupliciter: scilicet facto; et sic dicit: *Ut revelaret Filium suum*; idest, in eo quod circa me fecit, convertendo me, et dimittendo peccata mihi, revelaret quanta sit mihi facta misericordia. 1 Timoth. 1, 15: « Christus Jesus venit in hunc mun« dum peccatores salvos facere, quorum primus « ego sum . . . . Sed ideo misericordiam Dei con« secutus sum, quia ignorans feci in incredulitate: » ibid. 13. Sic ergo revelavit in ejus conversione Filium suum; et hoc inquantum Filius dicitur gratia Dei. Item revelavit eum in ejus operatione: unde dicebat ipse Rom. 15: « Non enim audeo aliquid « loqui eorum quae per me non efficit Christus in « obedientiam gentium, in verbo, in factis et vir« tute signorum et prodigiorum. » Et hoc inquantum Filius virtus est Dei. Item revelavit eum in ejus praedicatione: unde ipse, 1 Corinth. 1, 23. dicebat: « Nos praedicamus Christum crucifixum; « Judaeis quidem scandalum, Gentibus autem stulti« tiam; ipsis autem vocatis Judaeis atque Graecis, « Christum Dei virtutem et Dei sapientiam. » Et hoc, inquantum Filius ejus dicitur Dei sapientia. Item ordinatur ad Christum sua conversio verbo; et sic dicit: *Ut evangelizarem illum in Gentibus*: quia aliis Apostolis evangelizantibus Christum Judaeis, Paulus de mandato Domini ivit ad Gentes convertendas. Isa. 59, 6: « Parum enim est mihi ut sis « mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, et faeces « Israel convertendas. Dedi te in lucem Gentium. » Act. 13, 47: « Sic enim praecepit nobis Dominus: « Posui te in lucem Gentium, ut sis in salutem « usque ad extremum terrae. Isa. 55, 4: « Ecce testem « populis dedi eum, ducem ac praeceptorem genti« bus. »

Modus autem suae conversionis est perfectus, et quantum ad affectum: unde dicit: *Continuo non acquievi carni et sanguini*, idest, statim ita perfecte fui conversus quod omnis carnalis affectus recessi a me. Eccli. 2, 23: « Facile est enim in oculis « Domini subito honestare pauperem. » Et accipitur hic caro et sanguis pro vitiis carnalibus. 1 Corinth. 15, 50: « Caro et sanguis regnum Dei non « possidebunt. » Infra 5, 17: *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem.* Vel pro affectu et amore ad carnales sibi conjunctos. Matth. 16, 17: « Caro, et sanguis non reve« lavit tibi. » Sic Apostolus et vitia sua superavit, et suos (1) Judaeos contempsit. Item quantum ad intellectum: quia ita fuit instructus a Christo quod non fuit ei necesse instrui ab Apostolis; et ideo dicit: *Nec veni Hierosolymam*, ut scilicet ab eis instruerer. Item non fuit necesse instrui ab aliis fidelibus: et ideo dicit: *Sed abii in Arabiam*; quasi dicat: Non ivi ad loca ubi erant alii fideles ut me instruerent; sed ivi in Arabiam, ubi non erant edocti in fide, sed infideles: *et iterum reversus sum Damascum*, scilicet ad parentes. Job 38, 25: « Quis « dedit vehementissimo imbri cursum, et viam so« nantis tonitrui ? »

Sed contra. Dicitur Act. 9, 25, quod demiserunt eum de muro per sportam; « cum autem venisset « Hierusalem, tentabat se jungere discipulis. » Venit ergo Hierusalem.

Dicendum est quod venit, sed non ut instrueretur. Vel melius dicendum est quod non statim venit, sed post aliquod tempus: et ideo sequitur: *Deinde post annos tres veni Hierosolymam.*

(1) *Al.* vitia superavit, et suos etc.

LECTIO V.

Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. Quae autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. Deinde veni in partes Syriae et Ciliciae. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judaeae, quae erant in Christo. Tantum autem auditum habebant: Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem quam aliquando expugnabat: et in me clarificabant Deum.

Postquam superius Apostolus ostendit se non accepisse Evangelium ab homine ante conversionem suam, nec tempore suae conversionis; hic probat quod nec etiam post conversionem accepit ipsum ab homine; sed potius hic ostendit quomodo doctrina sua fuit ab hominibus approbata; et circa hoc duo facit: primo enim manifestat quomodo doctrina sua fuit ab Apostolis approbata; secundo ostendit qualiter fuit approbata ab aliis fidelibus, ibi, *Deinde veni in partes Syriae et Ciliciae*: et primo narrat factum; secundo confirmat veritatem dicti, ibi, *Ecce coram Deo, quia non mentior.* Dicit ergo: Licet non iverim ad Apostolos, ut instruerer ab eis, circa principium meae conversionis, quia jam eram instructus a Christo, tamen ex affectu caritatis compulsus, *post annos tres*, scilicet conversionis meae, *veni Hierosolymam*, quoniam jamdiu desideravi *videre Petrum*, non ut discerem ab eo, sed ut visitarem eum. Job 5, 24: « Visitans speciem tuam « non peccabis. » *Et mansi apud eum diebus quindecim*, repertus ab eo ut verax Apostolus. Et dicit, *Diebus quindecim*, quia numerus iste componitur ex octo et septem. Octonarius autem est numerus novi testamenti, in quo expectatur octava resurgentium; septenarius autem est numerus (1) veteris testamenti, quia celebrat septimam diem (2). Mansit autem apud Petrum diebus quindecim, conferens cum eo de mysteriis veteris testamenti et novi. Et ne credatur quod licet non sit instructus

(1) *Al.* septenarius autem numerus etc.
(2) *Al.* certum diem.

a Petro, esset tamen instructus ab aliis (1), subdit quod nec ab aliis fuit instructus: unde dicit: *Alium autem Apostolorum*, a quo instruerer, *vidi neminem*, idest nullum, *nisi Jacobum fratrem Domini:* illum enim vidit in Hierusalem.

Circa istum Jacobum sciendum est, quod ipse fuit Episcopus Hierosolymorum, et fuit vocatus Jacobus minor, eo quod vocatus fuerat post Jacobum alium. Dicuntur autem multa de isto Act. 15. Ipse etiam fecit Epistolam canonicam. Quare autem dicatur frater Domini, a diversis diversimode dicitur. Elvidius enim dicit, quod ideo dicitur frater Domini, quia fuit filius Beatae Virginis. Dicit enim quod Beata Virgo Christum concepit et peperit, et post partum Christi concepit de Joseph et peperit alios filios. Sed hic error est damnatus et reprobatus. Item patet esse falsum, quia Jacobus non fuit filius Joseph, sed Alphaei. Alii vero dicunt, quod Joseph ante Beatam Virginem habuit aliam uxorem, de qua habuit filium Jacobum, et alios: qua mortua, accepit in uxorem Beatam Virginem, de qua natus est Christus; non tamen cognita a Joseph, sed per Spiritum sanctum, ut in Evangelio dicitur. Quia ergo ex patre nominantur cognationes, et Joseph putabatur pater Christi; ideo iste Jacobus, licet non fuit filius Virginis, tamen vocabatur frater Domini. Sed hoc est falsum: quia si Dominus matrem virginem noluit nisi virgini commendare custodiendam, quomodo sustinuisset sponsum ejus virginem non fuisse, et sic perstitisse? Ideo alii dicunt, et in Glossa tangitur, quod Jacobus iste fuit filius Mariae Cleophae, quae fuit soror Virginis. Dicunt enim, quod Anna mater Beatae Virginis nupsit primo Joachim, e quo peperit Mariam matrem Domini: quo mortuo, nupsit Cleophae fratri Joachim, ex quo peperit Mariam Cleophae, et ex hac natus est Jacobus minor, Judas et Simon; quo mortuo dicitur quod nupsit adhuc cuidam tertio, qui vocatus est Salome, ex quo concepit, et peperit aliam Mariam, quae dicta est Salome, et de hac natus est Jacobus major, et Joannes frater ejus. Sed huic opinioni dupliciter contradicit Hieronymus. Primo, quia Salome non est nomen viri, ut etiam in Graeco apparet; sed est nomen mulieris, quae fuit soror Beatae Virginis, et ex Zebedaeo genuit Jacobum majorem et Joannem, sicut Maria Cleophae ex Alphaeo genuit Jacobum minorem, Judam et Simonem.

Dicitur autem frater Domini iste Jacobus specialiter inter alios suos consobrinos; et hoc propter duo. Primo propter similitudinem effigiei, quia similis erat Christo in facie: et propter similitudinem vitae, quia imitabatur Christum in moribus. Vel quia Alphaeus pater ejus fuit de cognatione Joseph. Et ideo, quia Judaei cognationis lineam texere solent a maribus, et Christus putabatur filius Joseph, ut dicitur Luc. 3, ideo specialiter dictus est frater Domini, et non alii, qui solum ex matre conjuncti erant ei. Accipitur autem hic frater cognatione. Nam in Scriptura fratres aliquando dicuntur natura: Matth 1, 2, « Jacob autem genuit Judam et fratres ejus. » Cognatione, sicut omnes consanguinei sunt fratres: Genes. 13, 8: « Ne, quaeso, sit jurgium inter te « et me: fratres enim sumus. » Gente, et sic omnes unius linguae dicuntur fratres: Deut. 17, 15: « Non « poteris alterius gentis hominem regem facere, « qui non sit frater tuus. » Affectione, et sic omnes amici, et qui habent eumdem affectum, dicuntur fratres. 2 Corinth. 2, 13: « Eo quod non invenerim « Titum fratrem meum. » Religione, et sic omnes Christiani, quia habent unam regulam vitae, dicuntur fratres. Matth. 23, 8: « Fratres estis omnes « vos. » Psal. 132: « Ecce quam bonum et quam « jucundum habitare fratres in unum. » Communiter autem omnes homines dicuntur fratres, quia ab uno Deo gubernati et educati. Mal. 21, 10: « Numquid non unus est pater omnium nostrum? »

Consequenter cum dicit, *Quae autem dico vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*, confirmat per juramentum quod dixerat: quasi dicat: Ea quae nunc scribo vobis de me, *ecce* in manifesto sunt, ita quod satis constat (1) *quia non mentior*: et hoc dico *coram Deo*, idest teste Deo. Jurat autem hic Apostolus non ex levitate, sed ex necessitate istorum, quibus necessarium erat ut crederent: nisi enim hoc faceret, non crederent ei. 2 Corinth. 2, 17: « Co- « ram Deo in Christo loquimur. » Rom. 1, 9: « Testis est mihi Deus. »

Quid ergo dicit Dominus (Matth. 5, 37): « Sit « sermo vester, Est est, non non: quod amplius « est, a malo est ? » Dicendum est, quod est a malo ejus qui non credit; vel a malo poenae, quo cogitur quis jurare.

Consequenter cum dicit, *Deinde veni in partes Syriae et Ciliciae*, ostendit quomodo fuit approbatus ab aliis Ecclesiis Judaeae. Ubi tria facit. Primo ostendit ubi fuit conversatus, quia in Cilicia: unde dicit: *Deinde veni in partes Syriae et Ciliciae*, scilicet patriae, unde etiam fuit raptus, quia dicitur Act. 22, 3: « Erat autem Paulus a Tharso Ciliciae. » Secundo quomodo fuit cognitus ab eis, quia non facie, sed auditu tantum et fama: unde dicit: *eram enim ignotus facie Ecclesiis Judaeae quae erant in Christo*, idest in fide Christi. 2 Corinth. 6, 8: « Sicut qui ignoti et cogniti. » Unde patet quod Ecclesiae Judaeae non docuerunt me: *tantum enim auditum habebant*, scilicet de me per famam: *Quoniam qui persequebatur nos aliquando, nunc evangelizat fidem.* Tertio quomodo approbatus est ab eis, quia *in me glorificabant Deum*; idest, in mea conversione magnificum probabant, qui gratia sua me convertit. Isa. 43, 20: « Glorificabit me bestia « agri. »

(1) *Al* quod licet esset instructus a Petro, esset tamen etiam instructus ab aliis.

(1) *Al. omittitur* ita quod satis constat.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium quod praedico in Gentibus; seorsum autem his qui videbantur aliquid esse: ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem. Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi: sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitutem redigerent: quibus neque ad horam cessimus subjectione, ut veritas Evangelii permaneat apud vos.

Postquam Apostolus in praecedenti capitulo commendavit auctoritatem evangelicae doctrinae secundum seipsam; nunc in isto capitulo commendat ipsam ex parte aliorum Apostolorum, et sua simul: et circa hoc duo facit. Primo commendat auctoritatem suae doctrinae ex approbatione aliorum Apostolorum; secundo ex exemplo sui et aliorum Apostolorum, ibi, *Nos natura Judaei, non ex Gentibus peccatores.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod alii Apostoli approbaverunt suam doctrinam; secundo ostendit quod libere reprehendit alios Apostolos in his quae contraria suae doctrinae dicebant, ibi, *Cum venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti.* Circa primum duo facit. Primo agit de collatione quam habuit cum Apostolis; secundo insinuat quid inde secutum sit, ibi, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi.* Circa primum duo facit. Primo ponit circumstantias ipsius collationis; secundo ponit ipsam collationem, ibi, *Et contuli cum illis Evangelium quod praedico in Gentibus.* Quantum ad primum tangit quatuor circumstantias, scilicet tempus, locum, testes, et motivum ipsius. Describit autem tempus, cum dicit: *Deinde post annos quatuordecim.*

Sed contra est: quia Apostolus fuit conversus primo anno post passionem Christi, et post tres ivit in Hierusalem, et sic sunt quatuor; et hic dicit, quod *post annos quatuordecim,* iterum ivit in Hierusalem; et sic fiunt decem et octo; et tunc invenit Petrum in Hierusalem: et hoc non potest esse, quia Petrus sedit in Antiochia septem annis; in Roma vero vigintiquinque annis: et sic essent octodecim, et septem (qui sunt vigintiquinque anni) antequam iret Romam (1); et Romae moratus est vigintiquinque annis. Ergo vixisset Petrus post passionem Christi quinquaginta annis; quod est falsum, quia quadragesimo anno a passione Christi, passus est Petrus Romae, ut in historia habetur: quod fuit tempore Neronis.

Respondeo dicendum, quod cum dicitur, *Deinde post annos quatuordecim,* non est intelligendum quod post tres annos iterum elapsi sint quatuordecim anni antequam iret in Hierusalem; sed quod anno quartodecimo suae conversionis iterum ascendit. Nec sunt addendi supra istos quatuordecim, septem anni, quibus Petrus rexit Ecclesiam Antiochenam, quia ante istos annos incepit regere; et cum Antiochia sit prope Hierusalem, potuit esse ut aliquando Petrus ivisset in Hierusalem, et tunc Paulus invenerit eum ibi. Et sic colligitur ex historia, quod post annos quatuordecim Petrus venit Romam tempore Claudii Imperatoris, et existens ibi vigintiquinque annis, complevit numerum triginta novem annorum, et mortuus est quadragesimo anno post passionem Domini. Dicit autem signanter *quatuordecim,* ut ostendat quod non indigebat Apostolorum instructione, si quatuordecim annis fuit sine eis.

Locum vero describit, cum dicit, *Hierosolymam.* Et dicit, *Ascendi,* quia in alto posita est. Ascendit autem Hierosolymam, ut ostenderet se concordare cum prophetia, quae dicit Isai. 2, 3: « De Sion « exibit lex, et verbum Domini de Hierusalem. »

Testes describit, cum dicit: *Cum Barnaba, assumpto et Tito.* Barnabas Judaeus erat, Titus vero Gentilis. Cum eis ergo ascendit, ut haberet testes suae doctrinae, et ut in nullam partem, sive Judaeorum, sive Gentilium, ostendat declinare. Deut. 17, 6: « In ore duorum vel trium stat omne verbum. »

Motivum autem describit cum dicit: *Secundum revelationem Dei,* idest Deo revelante et praecipiente sibi quod ascenderet in Hierusalem. Ex quo colligi potest quod omnes actus Apostolorum et motus fuerunt secundum instinctum Spiritus sancti. Job 37, 11: « Nubes spargunt lumen suum, quae « lustrant per circuitum. »

Consequenter cum dicit, *Et contuli cum illis Evangelium quod praedico in Gentibus,* agit de ipsa collatione: ubi tria facit. Primo manifestat materiam super quam contulit; secundo personas cum quibus contulit; et tertio causam propter quam contulit. Materia de qua contulit fuit Evangelium; et ideo dicit: *Contuli cum illis Evangelium* Dei. Personae cum quibus contulit, sunt majores et excellentiores inter Apostolos: unde dicit (1): *Seorsum autem cum his qui videbantur aliquid esse.* Sed causa utilis et necessaria, ne scilicet *in vacuum currerem aut cucurrissem.* Quantum ad primum dicit: Ascendi Hierosolymam, ubi contuli cum illis, tamquam cum amicis et paribus, Evangelium quod praedicavi in Gentibus: non ut addiscerem, quia jam doctus eram a Christo; non ut certificarer, quia sic certus sum quod si Angelus diceret contrarium, non crederem, ut patet supra 1 cap. Sed contuli propter duo: scilicet ad insinuandam unitatem doctrinae meae cum doctrina aliorum Apostolorum. 1 Corinth. 1, 10: « Idipsum dicatis omnes, et non sint in vobis

(1) *Al.* et sic decem et octo et septem sunt viginti quinque anni antequam iret Romam.

(1) *Al.* dicens: *item post vocem* Apostolos *statim subdantur verba textus.*

« schismata. » Contulit ergo cum eis quasi idem verbum cum eis, sed non pares habuit (1). Item ad vitandum calumniam aliorum. Apostolus enim non (2) fuerat conversatus cum Christo, nec edoctus ab Apostolis; sed statim post conversionem suam incepit praedicare quae erant odiosa Judaeis, et specialiter de vocatione Gentium, et quod non debebant servari legalia.

Sic ergo contulit Evangelium; sed cum quibus hoc fecerit, ostendit subdens: *Seorsum autem his qui videbantur aliquid esse;* quasi dicat: Non cum omnibus, sed cum his qui erant inter alios alicujus auctoritatis et momenti, scilicet cum Petro, Jacobo et Joanne et aliis magnis. Eccli. 9, 21: « Cum « sapientibus et prudentibus tracta. » Sed *seorsum cum his qui videbantur aliquid esse:* non quod turpia vel falsa cum eis tractaret ac conferret, sicut haeretici faciunt; sed quia sciebat ibi esse Judaeos calumniantes, propterea quia de legalibus docuerat. Et ideo ne veritas pateret calumniae, cum illis seorsum contulit qui non calumniarentur. Proverb. 25, 9: « Causam tuam tracta cum amico tuo, « et secretum extraneo ne reveles: ne forte insultet tibi cum audierit, et exprobrare non cesset. » Eccl. 8, 21: « Coram extraneo ne facias consilium: nescis enim « quid pariet. » Sic ergo patet et materia collationis et personae; sequitur causa, quae fuit scilicet *ne in vacuum currerem, aut cucurissem*; idest, ne reputarer praedicasse inutiliter. Vocat autem praedicationem suam cursum, propter velocitatem suae doctrinae: quia in modico tempore a Hierusalem usque in Illyricum et usque in Hispaniam praedicavit Evangelium: unde posset dici de eo illud Psalm. 147, 15: « Velociter currit sermo ejus: » et 2 Thessal. 3, 1: « Fratres, orate pro nobis, ut « sermo Domini currat et clarificetur sicut et a« pud vos. »

Sed numquid dubitabat quod in vacuum curreret? Dicendum est, quod sibi non dubitabat, sed illis quibus praedicaverat: quia nisi ab illis firmiter teneretur sua doctrina, quantum ad illos in vacuum cucurrisset. Et ideo voluit conferre cum eis, ut dum scirent auditores quod doctrina sua concordaret cum doctrina aliorum Apostolorum, et approbaretur ab eis, firmius ejus doctrinam tenerent, et sic (3) quantum ad eos non in vanum curreret. 1 Corinth. 9, 26: « Ego sic curro, non quasi in « incertum. »

Consequenter cum dicit, *Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi,* ostendit quid secutum sit ex collatione cum Apostolis habita: et ponit tria quae inde secuta sunt: scilicet quod a sua sententia non recessit; et quod suae doctrinae nihil superadditum fuit, ibi, *Mihi enim qui videbantur* (4) *esse aliquid, nihil contulerunt*; tertio quod sua doctrina approbata est, ibi, *Sed contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii . . . et cum cognovissent gratiam quae data est mihi, Jacobus et Cepha et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non recessit a sua sententia in quodam particulari; secundo ostendit quod etiam in nullo alio recessit ab ea, ibi, *Sed propter introductos falsos fratres etc.* Dicit ergo: Dico quod ita contuli cum eis de doctrina Evangelii quod ex hoc secutum est quod doctrina mea, et sententia firma permansit, scilicet de legalibus non observandis; sic quod Gentiles non cogerentur ad servandum legalia, intantum *quod neque Titus, qui mecum erat, cum esset* etiam *Gentilis, compulsus est* rationibus eorum *circumcidi*; sed susceptus est ab Apostolis in societatem incircumcisus. Unde tunc data est sententia ab Apostolis de legalibus non observandis, sicut habetur Act. 15. Ratio autem quare post passionem Christi non debent servari legalia, assignatur a Chrysostomo talis. Manifestum est enim quod instrumentum quod fit aliqua promissione, seu foedere, tenet tantum quousque compleatur foedus et promissio: quibus completis, instrumentum praedictum in hoc non tenet. Circumcisio autem est quoddam instrumentum promissionis et foederis inter Deum et fideles homines: unde et Abraham accepit circumcisionem in signum promissionis, ut dicitur Gen. 17. Et quia Christi peracta passione, soluta fuit promissio, et completum foedus; ideo post passionem non tenet, nec valet circumcisio. Sic ergo patet quod non recessit a sententia sua in hoc quod non permitteret circumcidi Titum.

Consequenter ostendit quod in nullo alio etiam recessit ab ea, cum dicit: *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo, ut nos in servitutem redigerent.* Littera autem ista est diversa in diversis et obscura, et legitur sic. Tu dicis quod non permisisti circumcidi Titum: sed quare non permisisti? Nonne alibi permisisti Timotheum? sicut legitur Act. 16. Ad hoc potest sic respondere Apostolus: Quia tunc temporis quando Timotheus fuit circumcisus, indifferens erat circumcisio, utrum scilicet servaretur, vel non; sed modo cum ageretur de Tito, erat specialis quaestio de circumcisione, quam ego dicebam non debere servari. Unde si permisissem eum circumcidi, cum egomet definivissem quaestionem, fuisset factum in contrarium: nec licebat ultra de hoc movere quaestionem, vel facere difficultatem, utpote jam determinatam (1). Et ideo dicit: Dico, quod non permisi (2) ipsum circumcidi ab illis: *quibus neque ad horam cessimus subiectione,* scilicet ut Gentes subderentur legi; et hoc *propter subintroductos* a diabolo, vel a phariseis, *falsos fratres,* qui se fingunt amicos. 2 Corinth. 11, 26: « Periculum in « falsis fratribus. » *Qui,* scilicet fratres falsi, *subintroierunt,* in locum ubi erant Apostoli, latenter *explorare,* idest ad explorandam *libertatem nostram,* a peccato et lege. 2 Corinth. 3, 17: « Ubi spiri« tus Domini, ibi libertas. » Rom. 8, 15: « Non « enim accepistis spiritum servitutis in timore, sed « accepistis spiritum adoptionis filiorum. » Infra 4, 5: « Ut eos qui sub lege erant redimeret. » *Quam,* scilicet libertatem, *habemus in Christo Jesu,* idest per fidem Christi. Infra 4, 31: *Non estis ancillae filii, sed liberae.* Et ad hoc subintroierunt, *ut in servitutem,* legis et carnalium observantiarum, *redigerent,* sicut ante passionem Christi: quod non est faciendum, quia « fundamentum aliud nemo

(1) *Forte* sed non habuit.
(2) *Al.* quia non.
(3) *Al. deest* sic.
(4) Al. *ab his autem qui videbantur etc.*

(1) *Al.* egomet diffinivissem quaestionem, et fuisset factum in contrarium, utpote jam determinatam, *intermediis omissis.*
(2) *Al.* non solum non permisi.

« potest ponere praeter id quod positum est, quod « est Christus Jesus: » 1 Corinth. 3, 11. Et hoc *ut veritas Evangelii permaneat apud vos;* quasi dicat: In nullo cessimus eis propter hoc, ne scilicet *occasionem daremus eis* qui sine circumcisione dicebant vos non posse salvari: quod est contra veritatem Evangelii quod praedicavi vobis.

Ambrosius autem aliter legit. Secundum praemissa enim habetur quod ideo ad horam non cessit propter subintroductos: ex quo sequitur quod nisi fuissent subintroducti falsi fratres, cessisset eis de legalium observatione. Et ideo propter hoc non fuit, quia propter hoc non cessisset eis; sed propter ipsam veritatem. Ideo dicit Ambrosius, quod littera est falsa, et superfluit ibi *neque*. Unde vult quod non sit ibi *neque*. Et tunc est sensus. Non permisi circumcidi Titum; sed Timotheum permisi circumcidi; *propter subintroductos falsos fratres,* in locum ubi eram cum Timotheo et aliis, *qui subintroierunt explorare libertatem nostram*: quod cum facere nequivissent, populum in seditionem contra nos incitare moliebantur. *Quibus*, scilicet falsis fratribus, propter hoc *cessimus ad horam subjectione* (1), in facto circumcisionis: circumcidendo Timotheum (2), *ut veritas Evangelii permaneat apud vos*: quae habet, quod nec circumcisio aliquid confert neque praeputium, sed fides.

Fuit autem specialis causa quare Timotheus circumcisus fuit, et non Titus: quia Timotheus fuit ex patre Gentili et matre Judaea; Titus vero ex utroque parente Gentili. Et sententia Apostoli erat, quod qui ex aliquo parente Judaeo nati fuerant, circumciderentur: qui vero totaliter ex Gentilibus parentibus nati essent, nullo modo debeant circumcidi.

(1) *Al.* subjectionis, item subjectioni.
(2) *Al.* apponitur ibi.

LECTIO II.

Ab his autem qui videbantur esse aliquid (Quales aliquando fuerint nihil mea interest: Deus enim personam hominis non accipit.) Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt; sed e contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut et Petro circumcisionis (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes) et cum cognovissent gratiam quae data est mihi, Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem, tantum ut pauperum memores essemus. Quod etiam solicitus fui hoc ipsum facere.

Ostenso quod Apostolus in nullo recessit a sententia sua in collatione praedicta, hic consequenter ostendit quod nihil suae doctrinae per alios Apostolos superadditum fuit; et circa hoc duo facit: primo enim describit conditionem Apostolorum, nihil ei addere valentium; secundo prosequitur propositum, ibi, *Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt.* Conditionem autem illorum describit ex tribus. Primo ex auctoritate quam habebant in Ecclesia, quae est magna: et quantum ad hoc dicit: *Ab his autem qui videbantur esse aliquid.* Littera defectiva est: unde debet suppleri sic. Ab his autem, scilicet Petro et Joanne; quasi dicat: Licet ad horam cesserim eis, nihil tamen accepi ab eis potestatis vel doctrinae. Et si ab his nihil accepi, multo minus ab aliis.

Sed notandum est, quod hoc quod dicit, *Qui videbantur aliquid esse*, si intelligatur (1) secundum gratiam Dei quae in ipsis erat, sic verum est, quod secundum hanc magni erant: quia quos justificavit, hos et magnificavit, ut dicitur Rom. 8: si vero intelligantur aliquid esse secundum seipsos, sic falsum est; quia secundum hoc, nihil erant. Nam si secundum se aliquid esse viderentur, semper fuissent magni: quia quod per se inest, semper inest. Unde, cum non fuerint semper magni, non secundum se videbantur aliquid esse.

Secundo describit eorum conditionem ex statu eorum ante conversionem, quam habuerunt in synagoga; et hunc statum caute ostendit fuisse abjectum et vilem: unde dicit, *Quales aliquando fuerint;* quia rustici, pauperes, idiotae, et sine litteris erant. 1 Corinth. 1, 26: « Non multi sapientes « secundum carnem, non multi potentes, non multi « nobiles. » Sed *quales fuerint, nihil*, idest non, *mea interest*, scilicet referre. Et hoc forte introducit, ut considerantes statum quem illi habuerunt in synagoga qui nullus fuit, et statum Pauli qui magnus fuit, manifeste cognoscant quod Paulus in sententia quantum ad legalia sit eis praeferendus, et praesertim cum Paulus in statu Ecclesiae Christi eis aequaretur; ita quod Paulus eos in statu synagogae ante conversionem praecedebat; in statu post conversionem eis aequalis erat. Unde, cum agebatur de synagoga, magis erat standum sententiae Pauli quam aliorum; sed cum de Evangelio ageretur, standum erat sententiae suae sicut sententiae aliorum. Et sicut alii non erant magni per legalia, sed per Christum; sic et Apostolus per Christum magnus erat in fide, et non per legalia.

Tertio describit eorum conditionem ex divina electione: et quantum ad hoc dicit: *Deus enim personam hominis non accipit*; quasi dicat: Ideo magni sunt, quia Deus eos magnificavit, non attendens ad merita vel demerita eorum, sed ad ipsum quod facere intendit. Et ideo dicit: *Deus personam hominis non accipit*; idest, non considerat magnam vel parvam. Sap. 6, 8: « Pusillum et magnum « ipse fecit, et aequaliter cura est illi de omni« bus. » Sed sine personarum acceptione ad salutem omnes vocat, non imputans illis delicta eorum; et hoc, quia transierunt. 2 Corinth. 5, 17: « Vetera « transierunt: ecce facta sunt omnia nova. » Ps. 15, 4: « Nec memor ero nominum eorum per labia « mea. » Et ideo dicit Petrus Act. 10, 34: « In « veritate comperi, quod non est personarum ac« ceptio apud Deum (1). »

Circa hoc sciendum est, quod accipere personam proprie est in aliquo negotio attendere, quasi re-

(1) *Al.* si hoc intelligatur.

(1) *Ibi* acceptor Deus.

gulam ipsius negotii, conditionem personae nihil facientem ad negotium: puta, cum ideo do beneficium alieni, quia est nobilis sive pulcher. Nobilitas enim seu pulchritudo nil facit ad hoc quod habeat beneficium. Si vero conditio personae facit ad negotium, sic considerando illam conditionem in facto illo, non accipio personam; sicut si ideo do beneficium alicui quia bonus est et bene deserviet Ecclesiae, quia bene litteratus et honestus; non sum acceptor personae. Nil ergo est proprie accipere personam, quam considerare conditionem personae nil facientem ad negotium. Cum ergo Deus in operibus suis et beneficiis, nihil praeexistens ex parte creaturae respiciat, quia ipsum quod est creaturae, est effectus suae electionis; sed respiciat solum quasi pro regula beneplacitum voluntatis suae, secundum quam omnia operatur, et non secundum aliquam conditionem personae, ut dicitur Ephes. 4; manifestum est quod non accipit personam hominis.

Consequenter descripta conditione eorum, ostendit propositum, scilicet quod nil ei addere potuerunt; et ideo dicit: *Mihi enim qui videbantur aliquid esse, nihil contulerunt*; quasi dicat: Licet essent magnae auctoritatis, tamen nil addiderunt doctrinae meae nec potestati: quia, sicut supra dictum est, neque ab homine accepi Evangelium, neque per hominem didici.

Glossa autem aliter legit. *Quales aliquando fuerunt nihil mea interest;* quasi dicat: Non pertinet ad me referre statum eorum ante conversionem, quales scilicet fuerunt: quia hoc nihil refert, cum et ego fuerim ipsius Ecclesiae etiam persecutor, et tamen Deus suae beneplacito voluntatis (1) elegit me et magnificavit; et hoc, quia Dominus personam hominis non acceptat.

Consequenter cum dicit: *Sed contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium praeputii etc.*, ostendit quod ejus sententia sit approbata ab Apostolis: et circa hoc tria facit. Primo ponit causam approbationis; secundo insinuat ipsam approbationem, ibi, *Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis*; tertio addit quamdam conditionem approbationi interpositam, ibi, *Tantum ut pauperum* (2) *memores essemus*. Causam autem approbationis, quae movit Apostolos approbare sententiam Apostoli, ponit duplicem: scilicet praedicationis officium Apostolo injunctum a Christo, et effectum injuncti officii, ibi, *Et cum cognovissent gratiam quae data est mihi, Jacobus et Cephas, et Joannes... dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis.* Circa primum primo ponit officium injunctum quod movit eos ad approbandum; secundo officii manifestationem, ibi, *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes.* Dicit ergo: Dico, quod illi *qui videbantur aliquid esse, nihil mihi contulerunt*; sed potius contra opinionem adversariorum qui ascenderant contra me in Hierusalem ad Apostolos pro ipsa quaestione, me ipsi Apostoli approbaverunt; et hoc *cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium*, idest officium praedicationis, *praeputii*, idest injunctum praedicare (3) incircumcisis, scilicet Gentibus. Hierem. 9, 26: « Omnes Gentes « habent praeputium; omnis autem domus Israel « incircumcisi sunt corde. » Scilicet (1) Petro commissa est auctoritas ut praedicaret Judaeis tantum et Paulus Gentibus; sed postmodum et Petrus praedicavit Gentibus, et Paulus Judaeis. Sed quia aliquis posset dicere: Unde constat nobis quod tibi sit commissum Evangelium in Gentibus? ideo interponens dicit, quod per operationes Christi. Sicut enim patet quod Petrus accepit Evangelium a Christo propter mirabilia quae Christus fecit per eum; ita patet quod ego ab ipso accepi propter miracula quae Christus operatus est et operatur in me: et ideo dicit: *Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter Gentes*, idest, qui Petrum fecit Apostolum in Judaea, scilicet Christus, ipse me fecit Apostolum in Gentibus. Et haec est causa quae movit eos.

Sed quia non sufficit injunctio et auctoritas praedicandi, nisi homo per bonam scientiam et discretam eloquentiam ipsam exequatur, et per bonam vitam commendet; ideo addit usum suae auctoritatis, seu officii effectum, dicens: *Et cum cognovissent gratiam Dei quae data est mihi:* et est littera suspensiva; idest, cum vidissent quod gratiosa et fructuosa esset praedicatio mea, tunc *Jacobus et Cephas et Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis.* In quo notatur approbatio seu societas facta cum eis et Paulo: et primo ponuntur personae inter quas facta est societas, quae sunt *Jacobus et Cephas*, idest Petrus, *et Joannes*. Et praemittitur Jacobus, quia erat Episcopus Hierosolymorum, ubi haec facta (2) sunt. Joannes autem iste fuit Joannes Evangelista, qui non deseruit Judaeam usque ad tempus Vespasiani. *Qui videbantur columnae esse.* Metaphorice dicitur hoc, idest sustentatio totius Ecclesiae. Sicut enim totum aedificium sustentatur per columnas, ita per istos tota Ecclesia Judaeorum sustentabatur et regebatur. Et de istis columnis dicitur in Psal. 74, 4: « Ego confirmavi columnas « ejus, » idest Apostolos Ecclesiae. Cant. 5, 15: « Crura illius columnae marmoreae, quae fundatae « sunt super bases aureas. » Isti scilicet ex una parte *dederunt dexteras societatis*, idest consenserunt in societatem, *mihi et Barnabae*, in quo designantur personae ex alia parte. Per hoc autem quod dederunt sibi dexteras, significatur quod per manus se acceperunt, in signum conjunctionis et unitatem opinionis. Secundo ostenditur societatis tenor seu conditio, cum dicit: *Ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem*, scilicet praedicarent, quasi dicat: Facta fuit inter nos conjunctio et unio; ita tamen quod sicut omnes fideles obediunt Petro in circumcisione, idest in Ecclesia Judaeorum fidelium; ita omnes Gentiles qui conversi fuerunt ad Christum, obedirent Barnabae et Paulo; hoc tamen apposito, *ut nos essemus memores pauperum Christi*, qui scilicet vendiderant omnia bona sua, et pretium eorum ad pedes Apostolorum posuerant, propter Christum pauperes effecti. *Quod quidem solicitus fui hoc idem facere*, non minus affectus quam ipsi qui ordinaverunt, sicut apparet Rom. 15, et 1 Corinth. 6, et 2 Corinth. 8 et 9. Ratio autem quare consuetudo primitivae Ecclesiae de venditione possessionum servabatur in Ecclesia ex circumcisione et non in Ecclesia ex Gentibus, haec est, quia fideles

(1) Al. *omittitur* suae beneplacito voluntatis.
(2) Al. *Tantum pauperes etc.*
(3) Al. *deest* praedicare.

(1) Al. sicut.
(2) Al. *desideratur* facta.

Judaei congregati erant in Hierusalem et in Judaea, quae destruenda in brevi a Romanis erat, ut postmodum rei probavit eventus; et ideo voluit Dominus ut ibi possessiones non reservarentur, ubi permansuri non erant. Ecclesia vero Gentilium firmanda erat et augenda; et ideo consilio Spiritus sancti factum est ut in ea possessiones non venderentur.

LECTIO III.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum Gentibus edebat; cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt ceteri Judaei, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephae coram omnibus: Si tu, cum Judaeus sis, gentiliter vivis, et non Judaice, quomodo Gentes cogis judaizare?

Supra Apostolus ostendit quod ipse nil utilitatis accepit ex collatione habita cum dictis Apostolis; hic vero ostendit quod ipse aliis profuit: et primo ostendit quomodo profuit Petro in corrigendo eum; secundo manifestat ea quae dixit, ibi, *Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, cum Gentibus edebat*; *cum autem venisset, subtrahebat et segregabat se.* Dicit ergo: Vere ipsi mihi nihil contulerunt; sed ego potius contuli eis, et specialiter Petro: quia *cum venisset Petrus Antiochiam,* ubi erat Ecclesia Gentium, ego *restiti ei in faciem,* idest manifeste. Eccl. 4, 27: « Ne reverearis proximum in « in casu suo, nec retineas verbum in tempore « salutis. » Vel *in faciem,* idest non in occulto, tamquam detrahens et timens, sed publice, et ut par ei. Lev. 19, 17: « Non oderis fratrem tuum « in corde tuo, sed publice argue eum, ne habeas « super illo peccatum. » Et hoc ideo, *quia reprehensibilis erat.*

Sed contra. Quia hoc fuit post acceptam gratiam Spiritus sancti; sed post gratiam Spiritus sancti nullo modo peccaverunt Apostoli. Respondeo: Dicendum est, quod post gratiam Spiritus sancti nullo modo peccaverunt mortaliter Apostoli; et hoc donum habuerunt per potentiam divinam, quae eos confirmaverat. Psalm. 74, 4: « Ego confirmavi co- « lumnas ejus: » peccaverunt tamen venialiter; et hoc fuit eis ex fragilitate humana. 1 Joan. 1, 8: « Si dixerimus quia peccatum non habemus (sci- « licet veniale), ipsi nos seducimus, et veritas in « nobis non est. »

Quod vero dicitur in Glossa: « *Restiti ei* tam- « quam par, » dicendum est, quod Apostolus fuit par Petro in executione auctoritatis, non in auctoritate regiminis.

Ex praedictis ergo habemus exemplum, praelati quidem humilitatis, ut non dedignentur a minoribus et subditis corrigi; subditi vero exemplum zeli et libertatis, ut non vereantur praelatos corrigere, praesertim si crimen est publicum, et in periculum multitudinis vergat.

Consequenter cum dicit, *Priusquam venirent quidam a Jacobo, cum Gentibus edebat; cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se*, manifestat ea quae dixit: et primo hoc quod dixit eum reprehensibilem esse; secundo vero hoc quod dixit Petrum reprehendisse, ibi, *Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus etc.* Circa primum tria facit. Primo ostendit quid Petrus sentiebat; secundo quid faciebat, ibi, *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti;* tertio quid inde sequebatur, ibi, *Et simulationi ejus consenserunt ceteri Judaei.* Dicit ergo circa primum, quod Petrus sentiebat legalia non esse servanda; et hoc, facto ostendebat: quia *priusquam venirent quidam,* Judaei scilicet zelantes pro legalibus, *a Jacobo* Hierosolymitanae Ecclesiae Episcopo, *edebat*, scilicet Petrus, *cum Gentibus,* idest, indifferenter utebatur cibis Gentilium. Et hoc faciebat ex instinctu Spiritus sancti, qui dixerat ei: « Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris. » ut habetur Act. 10: ut ipse ibidem sequenti cap. dixit Judaeis, qui contra eum insurrexerunt, quia cum incircumcisis comedisset, quasi rationem reddens. Quid autem faciebat, ostendit hic Paulus (1) dicens, quod cum erat cum Judaeis, *subtrahebat se* a consortio fidelium qui fuerant ex Gentibus, adhaerens Judaeis tantum, et congregans se cum eis. Et ideo dicit *Cum autem venisset,* scilicet a Judaea, *subtrahebat se* Petrus a Gentibus conversis, *et segregabat se ab eis.* Et hoc ideo, quia erat *timens eos qui ex circumcisione erant,* idest Judaeos: non quidem timore humano, sive mundano, sed timore caritatis, ne scilicet scandalizarentur, sicut dicitur in Glossa. Et ideo factus est Judaeis tamquam Judaeus, simulans se cum infirmis idem sentire. Sed tamen inordinate timebat: quia veritas nunquam dimittenda est propter timorem scandali. Quid autem ex hac simulatione sequebatur, subdit dicens, quod *simulationi ejus,* scilicet Petri, *consenserunt ceteri Judaei* qui erant Antiochiae, discernentes cibos, et segregantes se a Gentibus; cum tamen ante simulationem hujusmodi, hoc non fecissent. Et non solum illi consenserunt Petro, sed ita fuit illa simulatio in cordibus fidelium, *ut etiam Barnabas* qui mecum erat doctor Gentium, et contrarium fecerat et docuerat, *duceretur ab eis in illam simulationem,* subtrahens se ab eis, scilicet Gentibus. Et hoc ideo, quia, secundum quod dicitur Eccli. 10, 2, « qualis est rector civitatis, tales et « inhabitantes eam: » et ibidem: « Secundum ju- « dicem populi, sic et ministri ejus. »

Consequenter cum dicit, *Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii, dixi Cephae coram omnibus etc.*, manifestat ea quae dixerat de reprehensione sua, qua (2) Petrum reprehendit: et circa hoc tria facit. Primo ponit causam reprehensionis; secundo reprehendendi modum; tertio reprehensionis verba. Occasio autem reprehensionis est non levis, sed justa et utilis, scilicet periculum evangelicae veritatis. Et ideo dicit: Sic Petrus reprehensibilis erat; *sed* ego solus *cum vidissem quod non recte ambularent,* illi qui sic faciebant,

(1) *Al. omittitur* hic Paulus.

(2) *Al.* Pauli, qua etc.

ad veritatem Evangelii: quia per hoc peribat veritas, si cogerentur Gentes servare legalia, ut infra patebit. Quod autem recte non ambularent, ideo est, quia veritas, maxime ubi periculum imminet, debet publice praedicari, nec fieri contrarium propter scandalum aliquorum. Matth. 10, 27: « Quod « dico vobis in tenebris, dicite in lumine. » Isa. 26, 7: « Semita justi recta est, rectus callis justi « ad ambulandum. » Modus autem reprehendendi fuit conveniens, quia publicus et manifestus: unde dicit: *Dixi Cephae*, idest Petro, *coram omnibus* quia simulatio illa in periculum omnium erat. 1 Timoth. 5, 20: « Peccantem coram omnibus argue. » Quod intelligendum est de peccatis manifestis et non de occultis, in quibus debet servari ordo fraternae correctionis. Cujusmodi autem verba Apostolus dixerit Petro, cum eum reprehenderet, subdit dicens: *Si tu, Judaeus cum sis, gentiliter vivis, et non judaice; quomodo Gentes cogis judaizare*? quasi dicat: O Petre, *si tu, cum Judaeus sis*, natione et genere, *gentiliter et non judaice vivis*, idest Gentium, et non Judaeorum ritum servas: cum scias et sentias discretionem ciborum nihil conferre; *quomodo cogis Gentes*, non quidem imperio, sed tuae conversationis exemplo *Judaizare*? Et dicit *Cogis*, quia secundum quod Leo Papa dicit, validiora sunt exempla quam verba. In hoc ergo Paulus reprehendit Petrum, quod cum ipse esset instructus a Deo cum Judaice prius viveret, ne postea amplius cibos discerneret (1): Act. 10, 15: « Quod Deus sanctificavit, tu ne commune dixeris: » ipse contrarium simulabat.

Sciendum est autem, quod occasione istorum verborum non parva controversia est orta inter Hieronymum et Augustinum: et secundum quod ex eorum verbis aperte colligitur, in quatuor discordare videntur. Et primo in tempore legalium (2): quando scilicet servari debuerunt. Nam Hieronymus duo tempora distinguit: unum ante passionem Christi, aliud post passionem. Vult ergo Hieronymus quod legalia ante passionem Christi viva essent, idest habentia virtutem suam, inquantum scilicet per circumcisionem tollebatur peccatum originale, et per sacrificia et hostias placabatur Deus; sed post passionem non solum dicit ea non fuisse viva, vel mortua, sed quod plus est, ea fuisse mortifera, et quod quicumque post passionem Christi ea servavit, peccavit mortaliter. Augustinus vero distinguit tria tempora. Unum tempus ante passionem Christi: et concordans cum Hieronymo, dicit, isto tempore legalia viva fuisse. Aliud tempus est post passionem Christi immediate, ante gratiam divulgatam (sicut tempus Apostolorum in principio): in quo tempore dicit Augustinus legalia mortua fuisse, sed tamen non mortifera Judaeis conversis, dummodo ipsa servantes, spem in eis non ponerent: ita quod etiam ipsi Judaei ea servantes tunc non peccarent. Si vero in eis spem posuissent, quicumque conversi ea servantes, peccassent mortaliter; quia si posuissent in eis spem quasi essent necessaria ad salutem, quantum in eis erat, evacuassent gratiam Christi. Aliud tempus dicit esse post veritatem et gratiam Christi divulgatam: et in isto tempore, dicit ea mortua, et mortifera omnibus ea servantibus. Ratio autem dictorum est quia si Judaei statim post conversionem fuissent prohibiti ab observantiis legalium, visum fuisset eos pari passu ambulare cum idolatris, qui statim ab idolorum cultura prohibebantur; et legalia non fuisse bona, sicut nec idolatriam. Et ideo instinctu Spiritus sancti permissum est ut legalia modico tempore servarentur ea intentione quae dicta est, ut per hoc ostenderetur legalia tunc bona fuisse. Unde dicit Augustinus quod per hoc ostendebatur quod mater synagoga cum honore deducenda ad tumulum erat, dum non statim post passionem Christi, legalia prohibita sunt. Quicumque vero non eo modo ipsa servaret, non honoraret matrem synagogam, sed eam extumularet. Secundo discordant praedicti Hieronymus et Augustinus de observatione legalium quantum ad ipsos Apostolos. Hieronymus dicit, quod Apostoli nunquam secundum veritatem servabant legalia (1), sed simulaverunt se servare, ut vitarent scandalum fidelium qui fuerant ex circumcisione. Et hoc quidem modo dicit simulasse Paulum, quando persolvit votum in templo Hierosolymitano, ut habetur Act. 21; et quando circumcidit Timotheum, ut habetur Act. 16; et quando a Jacobo monitus quaedam legalia suscepit, ut habetur Act. 15. Et hoc quidem facientes non deludebant alios, quia faciebant hoc non intendentes legalia servare, sed propter aliquas causas; sicut quod quiescebant in sabbato non propter observantiam legis, sed propter quietem. Item abstinebant ab immundis secundum legem, non propter observantiam legis, sed propter alias causas, utpote propter abominationem, et aliquid hujusmodi. Augustinus vero dicit, quod Apostoli servabant ipsa legalia, et hoc intendentes; sed tamen non ponentes in eis spem, quasi essent necessaria ad salutem. Et hoc quidem licebat eis, quia fuerunt ex Judaeis; ita tamen quod haec servarent ante gratiam divulgatam. Unde, sicut eo tempore alii Judaei conversi sine periculo servare poterant, absque eo quod in eis spem ponerent, ita et ipsi. Tertio discordant de peccato Petri. Nam Hieronymus dicit, in simulatione praedicta Petrum non peccasse, quia hoc ex caritate fecit, et non ex aliquo timore mundano, ut dictum est: Augustinus vero dicit, eum peccasse, venialiter tamen; et hoc propter indiscretionem quam habuit nimis inhaerendo huic parti, scilicet Judaeorum, ad vitandum eorum scandalum. Et validius argumentum Augustini contra Hieronymum est, quia Hieronymus adducit pro se septem doctores, quorum quatuor, scilicet Laodicensem, Alexandrum (2), Origenem et Didymum, excludit Augustinus, ut pote de haeresi infames. Aliis vero tribus opponit tres quos pro se et pro sua opinione habet; scilicet Ambrosium, Cyprianum, et ipsum Paulum, qui manifeste dicit, quod reprehensibilis erat Petrus. Si ergo nefas est dicere, in Scriptura sacra aliquod falsum contineri, non erit fas dicere Petrum reprehensibilem non fuisse. Et propter hoc verior est opinio et sententia Augustini, quia cum dictis Apostoli magis concordat. Quarto discordant in reprehensione Pauli. Nam Hieronymus dicit, quod Paulus vere non reprehendit Petrum, sed simulatorie, sicut et Petrus simulatorie legalia servabat; ut scilicet sicut Petrus nolens scandalizare Judaeos simulabat se legalia servare, ita Paulus, ut non scandalizaret Gentes, ostendit sibi displicere quod Petrus faciebat, et simulatorie eum reprehen-

(1) *Al.* cum judaice non viveret, ne cibos discerneret.
(2) *Al.* eorum.

(1) *Al.* Hieronymus enim dicit, quod Apostoli nunquam servabant legalia etc.
(2) *Al.* et Alexandrinum.

dit, facientes hoc quasi ex condicto ut utrisque fidelibus sibi subditis providerent. Augustinus vero sicut dicit Petrum vere servasse legalia, ita dicit Paulum eum vere reprehendisse, et non simulatorie, sed et Petrus quidem servando peccavit, quia inde erat scandalum apud Gentiles, a quibus se subtrahebat: Paulus vero non peccavit reprehendendo, quia ex ejus reprehensione nullum scandalum sequebatur.

LECTIO IV.

Nos natura Judaei, et non ex Gentibus peccatores. Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.

Supra ostendit veritatem doctrinae apostolicae praedicatae per eum ex auctoritate aliorum Apostolorum; hic ostendit idem ex eorum conversatione et exemplo; et circa hoc duo facit. Primo ostendit propositum per Apostolorum conversationem; secundo adversantium objectionem, ibi, *Quod si quaerentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores, numquid Christus pecca i minister est?* Circa primum tria facit. Primo praemittit Apostolorum conditionem; secundo insinuat eorum conversationem, ibi, *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi*; tertio intentam conclusionem (1) ibi. *Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro.* Conditio autem Apostolorum et etiam ipsius Pauli haec est, quod secundum naturalem originem ex Judaeis processerunt: et hoc est quod dicit: *Nos*, scilicet ego et Apostoli alii, sumus *natura*, idest naturali origine, *Judaei*, non proselyti. 2 Cor. 2, 22: « Hebraei sunt, et ego: Israelitae sunt, et ego. » Et haec est magna laus, quia, ut dicitur Joan. 4, 22, « salus ex Judaeis est. » *Et non ex Gentibus peccatores*; idest, non sumus peccatores, ut Gentes idolatrae et immundae.

Sed contra est quod dicitur 1 Joan. 1, 8: « Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. » Ergo Judaei sunt peccatores.

Respondeo: Dicendum est, quod aliud est peccantem esse, aliud peccatorem. Nam primum denominat actum; secundum vero promptitudinem, sive habitum ad peccandum. Unde Scriptura iniquos, et gravibus peccatorum sarcinis oneratos, peccatores appellare consuevit. Judaei ergo propter legem superbientes, quasi per eam coerciti a peccatis, Gentes, quae sine freno legis erant, et ad peccandum pronae, peccatores vocabant. Ephes. 4, 14: « Non circumferamur omni vento doctrinae, in nequitia hominum. » Cum ergo dicat Apostolus, *Non ex Gentibus peccatores*, exponitur: idest, non sumus de numero peccatorum, qui sunt inter Gentiles.

Consequenter cum dicit, *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus legis nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christo Jesu credimus*, ponit Apostolorum conversationem; quae quidem non est in legalibus, sed in fide Christi: et circa hoc duo facit. Primo exprimit rationem apostolicae conversationis; secundo ponit ipsam apostolicam conversationem, ibi, *Et nos in Christo Jesu credimus.* Erat ergo apostolica conversatio in fide, et non in legalibus. Cujus ratio est, quia licet fuerimus Judaei natura, et in legalibus nutriti; tamen scientes pro certo, *quod non justificatur homo ex operibus legis*, idest per opera legalia, *nisi per fidem Jesu Christi*, ideo deserentes illam, conversamur in praeceptis fidei. Rom. 3, 28: « Arbitramur enim hominem justificari per fidem sine operibus legis. » Act. 4, 12: « Non est aliud nomen sub caelo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri. »

Sed contra. Rom. 2, 13, enim dicitur, « Non enim auditores legis justi sunt apud Deum; sed factores legis justificabuntur. » Videtur ergo quod ex operibus legis justificetur homo.

Respondeo: Dicendum est, quod justificari potest dupliciter accipi: scilicet justitiam exequi, et justum fieri. Primo autem modo homo justificatur qui opera justitiae facit. Non autem justus fit aliquis nisi a Deo per gratiam. Sciendum est ergo quod opera legis quaedam erant moralia, quaedam vero caeremonialia. Moralia autem, licet continerentur in lege, non tamen poterant proprie dici opera legis, cum ex naturali instinctu et ex lege naturali homo inducatur ad illa; sed caeremonialia dicuntur proprie opera legis. Quantumcumque ergo homo, quo ad executionem justitiae, ex moralibus justificetur, et etiam ex caeremonialibus, inquantum servare ea est opus obedientiae, ut ad sacramenta pertineant (1) (et sic accipitur dictum (2) Apostoli ad Rom. 2); quantum tamen ad justum fieri, ex operibus legis non justificari homo per hoc videtur quod sacramenta veteris legis non conferebant gratiam. Infra 4, 9: *Conversi estis ad egena elementa*, idest gratiam non conferentia, neque gratiam in se continentia. Sacramenta vero novae legis, licet sint elementa materialia, non tamen sunt elementa egena, quia in se gratiam continent, unde et justificare possunt. Si qui autem in veteri lege justi erant, non erant justi ex operibus legis, sed solum ex fide Christi, quem Deus proposuit propitiatorem per fidem, ut dicitur Rom. 3. Unde et ipsa sacramenta veteris legis non fuerunt nisi quaedam protestationes fidei Christi, sicut et nostra sacramenta; sed differenter: quia illa sacramenta gratiam Christi configurabant quasi futuram; nostra autem sacramenta protestantur quasi continentia gratiam praesentem. Et ideo signanter dicit, quod *ex operibus legis non justificatur homo nisi per fidem Jesu Christi*: quia etsi olim aliqui servantes opera legis justificarentur, non tamen hoc erat nisi per fidem Jesu Christi.

Ex hac autem scientia Apostolorum, quam ha-

(1) *Al.* conditionem.

(1) *Al.* et ad mala pertineat.
(2) *Al.* secundum dictum.

bebant, quod justificatio non est per operationem legis, sed per fidem Christi, concludit conversationem Apostolorum eligentium fidem Christi, et dimittentium opera legis: unde sequitur: *Et nos in Christo Jesu credimus*: quia, ut dicitur Act. 4, 12, « non est aliud nomen datum sub caelo homini« bus in quo oporteat nos salvos fieri. » Unde sequitur: *Ut justificemur ex fide Christi*. Rom. 5, 1: « Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad « Deum. » Et ne aliquis credat quod simul cum lege Christi opera legis justificent, subjungit: *Et non ex operibus legis*. Rom. 3, 28, « Arbitramur « enim justificari hominem per fidem sine operibus « legis. »

Ex hoc concludit principale intentum, dicens, quod si Apostoli, qui sunt naturaliter Judaei, non quaerunt justificari per opera legis, sed per fidem, quia *non justificatur omnis caro ex operibus legis;* nec homo quicumque (1) potest justificari per opera legis. Sumitur enim hic caro pro homine, scilicet pars pro toto, sicut Isa. 40, 5: « Videbit « omnis caro salutare Dei nostri. » Dicens autem: *Propter quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro*, concludit quasi a majori (2). Magis enim videtur naturale vel rationale de Judaeis, quod per opera legis, non per fidem, justificarentur, quam alii: sed hoc non est: quare etc.

(1) *Al.* deest quicumque.
(2) *Al.* magis enim videtur naturale quod Judaei per opera legis quam per fidem justificarentur; sed hoc non est etc.

LECTIO V.

Quod si quaerentes justificari in Christo, inventi sumus et ipsi peccatores; numquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quae destruxi, iterum reaedifico, praevaricatorem me constituo.

Postquam Apostolus ostendit per conversationem Apostolorum legalia non esse observanda, quod ipse dicebat, hic movet quaestionem in contrarium: et circa hoc tria facit. Primo movet quaestionem; secundo solvit eam, ibi, *Absit;* tertio solutionem ejus manifestat, ibi, *Ego enim per legem legi mortuus sum*. Primum dupliciter potest exponi, secundum Glossam. Primo sic. Posset enim aliquis dicere, quod Apostoli deserentes legem, veniendo (1) ad fidem Christi peccassent. Sed ex hoc Apostolus introducit quasi quoddam inconveniens, scilicet Christum esse auctorem peccati, eo quod homines ad suam fidem vocat; et hoc est quod dicit: *Quod*, idest sed, *si* nos Apostoli *quaerentes justificari in ipso*, idest per ipsum, scilicet Christum, *inventi sumus*, idest manifeste comprobamur, *et ipsi*, Astoli, *peccatores* propter legis dimissionem; *numquid Christus est minister peccati*? idest inducens (2) nos ad peccandum, qui nos a statu legis ad suam fidem vocavit? Infra 4, 4: *Factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret*, scilicet ab onere legis. Respondet Apostolus, *Absit:* quia magis est minister justitiae. Rom. 5, 19: « Per unius « obedientiam, justi constituuntur multi. » 1 Petr. 2, 22: « Qui peccatum non fecit, nec inventus « est dolus in ore ejus. » Et quod Christus non sit minister peccati, abstrahens a lege veteri, patet: quia si ego ipse *quae destruxi*, scilicet superbiam gloriantem de lege, *iterum reaedifico*, volens redire ad gloriandum de lege, *praevaricatorem meipsum constituo*, resumens quae destruxi. 2 Petr. 2, 22: « Canis reversus ad vomitum suum, et sus lota « in volutabro luti. » Josue 6, 26: « Maledictus « homo qui reaedificaverit Hierico. » Dicit autem, *Quae destruxi*, non ipsam legem, ut Manichaei volunt, quia lex sancta est: Roman. 7: sed superbiam de lege, de qua dicitur Roman. 10, 3: « Quae« rentes suam justitiam statuere, justitiae Dei non « sunt subjecti. »

(1) *Al.* vivendo.
(2) *Al.* introducendo.

Si quis autem objicit, quod cum ipse olim destruxerit fidem Christi, praevaricatorem se faciebat, eam aedificans; patet responsio: quia fidem Christi conatus fuit quidem destruere, sed non praevaluit propter veritatem. Act. 9, 5: « Quid me perse« queris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare. » Sed superbia legis vana erat, et ideo destrui poterat, et reaedificanda non erat.

Secundo modo potest exponi, ut quod dicit, *Inventi sumus et ipsi peccatores*, referatur, non ad dimissionem legis, sicut nunc expositum est, sed magis ad ipsam legis observantiam. Manifestum enim est quod quicumque quaerit justificari (1), profitetur se non esse justum, sed peccatorem. Est ergo sensus: Si nos quaerentes justificari in Christo, ex hoc ipso quod quaerimus nos justificari, *inventi sumus*, idest ratione comprobamur, *et ipsi peccatores* fuisse, propter hoc quod legem observavimus: *Numquid Jesus Christus peccati minister est*? ut scilicet mandaverit homines post suam passionem legalia observare, quod sine peccato fieri non potest. Et attendendum est, quod haec expositio procedit secundum opinionem Hieronymi, qui ponebat, statim post passionem Christi legalia fuisse mortifera.

Tertio modo potest exponi, ut quod dicit, *Inventi sumus et ipsi peccatores*, pertineat quidem ad statum quo lex observabatur, non tamen quod ipsi offenderent propter legis observantiam, sed propter legis defectum, quae peccatum auferre non poterat; ut sit sensus: *Si quaerentes justificari* in ipso, *inventi sumus et ipsi peccatores*, id est peccatum habentes, lege peccatum non auferente, secundum illud Roman. 3, 9: « Causati sumus Ju« daeos et Graecos omnes sub peccato esse: » *numquid Jesus Christus peccati minister est?* ut reducat nos ad observantiam legis, in qua sub peccato eramus. Et haec expositio (2) procedit secundum expositionem Augustini. Et respondet secundum utramque expositionem, *Absit*: quia ego destruxi legem carnaliter intellectam, spiritualiter judicando et docendo. Unde, si iterum vellem aedificare carnalis legis observantias, essem praevaricator legis spiritualis.

(1) *Al.* omittitur justificari.
(2) *Al.* propositio.

Potest et quarto modo sic exponi, Dixeram, hominem non justificari ex operibus legis. Posset aliquis dicere, quod nec etiam per fidem Christi: quia multi post fidem Christi acceptam peccant. Et hoc est quod dicit: *Si quaerentes justificari in Christo*, idest per fidem Christi, *inventi sumus* post fidem Christi susceptam *etiam ipsi* nos fideles *peccatores*, idest in peccatis viventes; *numquid Jesus Christus minister peccati est*, et damnationis; sicut minister veteris legis est minister peccati et damnationis? Non quod lex induceret ad peccatum; sed occasionaliter, quia prohibebat peccatum, et non conferebat gratiam adjuvantem ad resistendum peccato. Unde dicitur Rom. 7, 8: « Occasione accepta, « peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Sed Christus dat gratiam adjuvantem. Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Unde nullo modo est minister peccati, nec directe nec occasionaliter.

LECTIO VI.

Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci. Vivo autem, jam non ego; vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. Non abjicio gratiam Dei. Si enim per legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.

Hic Apostolus solutionem superius assignatam manifestat; et primo ponit solutionis manifestationem; secundo concludit (1) principale intentum, ibi, *Non abjicio gratiam Dei*. Sed attendendum est, quod Apostolus inquirendo procedens, nullum dubium indiscussum relinquit: et ideo verba ejus licet videantur intricata, tamen si diligenter advertantur, nihil sine causa dicit; et hoc apparet in verbis propositis: ubi tria facit. Primo manifestat solutionem;secundo explicat solutionis manifestationem, ibi. *Christo confixus sum cruci*(2); tertio removet dubitationem, ibi, *Quod autem vivo nunc in carne,in fide vivo Filii Dei*. Quia ergo Apostolus dixerat: *Si enim quae destruxi, iterum reaedifico,praevaricatorem me constituo:* quod intelligitur de veteri lege: posset enim ab aliquo reputari legis destructor, et per consequens iniquus, secundum illud Psalm. 118, 126: « Dissipaverunt iniqui legem tuam: » ideo Apostolus vult ostendere quomodo legem destruat, et tamen non est iniquus, dicens: *Ego enim per legem legi mortuus sum*. Ubi sciendum est quod quando aliquis dissipat legem per ipsam legem (3), talis est praevaricator legis non iniquus. Dissipatur autem lex per legem, quando in lege (4) datur aliquod praeceptum locale seu temporale, ut scilicet lex illa tali tempore, seu tali loco servetur, et non alio (5): et hoc ipsum exprimatur in lege. Si quis tunc illo alio tempore seu alio loco lege non utitur (6), destruit legem per ipsam legem; et hoc modo Apostolus destruxit legem. Unde, Destruxi, inquit, quodammodo legem, tamen per legem: quia ego *mortuus sum legi per legem;* idest, per auctoritatem legis ipsam dimisi, quasi legi mortuus. Auctoritas enim legis, per quam mortuus est legi, in multis sacrae Scripturae locis habetur. Hier. 31, 31, tamen sub aliis verbis: « Confirmabo testamentum novum su« per domum Israel (7). » Deuteron. 18, 15: « prophetam suscitabit Dominus de fratribus vestris « sicut me: » et multis aliis locis (1). Non est ergo transgressor Apostolus, legem destruendo. Vel aliter. *Ego per legem*, scilicet spiritualem, *mortuus sum legi* carnali. Tunc enim moritur legi quando abjicit legem solutus a lege, juxta illud Rom. 7, 2: « Mortuo « viro, soluta est mulier a lege viri. » Inquantum vero Apostolus subjectus erat legi spirituali, dicit se mortuum legi, idest solutum a legis observatione. Rom. 8, 2: « Lex spiritus vitae in Christo Jesu li« beravit me a lege peccati et mortis. » Alius modus dimittendi legem sine praevaricatione esse potest: quia videlicet lex aliqua quando est scripta in charta, tunc dicitur lex mortua; et quando est in mente legislatoris, tunc dicitur lex viva (2). Constat autem quod si aliquis secundum verbum legislatoris operaretur contra legem scriptam (3), et solveret legem, et solveretur a lege mortua. et servaret legem vivam, secundum imperium legislatoris. Dicit ergo secundum hoc: *Mortuus sum legi* scriptae et mortuae, idest solutus sum ab ea, *ut Deo vivam*; idest, motus meos secundum dicta ipsius dirigam, et ad honorem ejus ordiner. Lex enim statuta in scriptis aliquid tradit propter extraneos, et eos qui ab eo verbo tenus audire non possunt; sed his qui coram eo sunt, non dicit eam scriptis, sed verbo tantum. A principio enim homines infirmi erant, ad Deum accedere non valentes; et ideo necesse fuit eis praecepta legis in scriptis dare, ut per legem quasi per paedagogum manuducerentur ad hoc quod ab eo (4) praecepta ejus audirent, secundum quod dicitur infra 3, 24: *Lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur*. Sed postquam habemus accessum ad Patrem per Christum, ut dicitur Rom. 5, non instruimur per legem de mandatis Dei, sed ab ipso Deo. Et ideo dicit: *Per legem* manuducentem mortuus sum *legi* scriptae, *ut vivam Deo*, scilicet ipsi factori legis; idest, ut ab ipso instruar et dirigar.

Consequenter cum dicit, *Christo confixus sum cruci*, explicat quae dixit. Dixerat autem, quod est mortuus legi, et quod vivit Deo: et ista duo manifestat: et primo quod sit mortuus legi, per hoc quod dicit: *Christo confixus sum cruci*; secundo quod vivit Deo, cum dicit; *Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus*. Et primum qui-

(1) *Al.* excludit.
(2) Al. *Christus crucifixus est etc.*
(3) *Al.* quod aliquis dissipat legem per ipsam legem, et talis etc.
(4) *Al. omittitur* in lege.
(5) *Al deest* et non alio.
(6) *Al.* in illo tempore, seu in illo loco lege utitur.
(7) *Ibi.* « Feriam domui Israel et domui Juda foedus no« vum. »

(1) *Al.* et multae aliae.
(2) *Al.* lex aliqua est scripta in charta, et tunc dicitur lex mortua; et est in mente legislatoris, et tunc dicitur lex viva.
(3) *Al deest* scriptam.
(4) *Al.* a Deo.

dem potest exponi dupliciter. Uno modo sicut in Glossa, sic. Quilibet homo secundum carnalem originem nascitur filius irae: Ephes. 2, 3: « Eramus enim natura filii irae, sicut et ceteri. » Nascitur etiam in vetustate peccati. Baruch 3, 11: « Inveterasti in terra aliena. » Quae quidem vetustas peccati tollitur per crucem Christi, et confertur novitas vitae spiritualis. Dicit ergo Apostolus: *Christo confixus sum cruci*; idest, concupiscentia, seu fomes peccati, et omne hujusmodi mortuum est in me per crucem Christi. Rom. 6, 6: « Vetus « homo noster simul crucifixus est, ut destruatur « corpus peccati. » Item ex quo cum Christo confixus sum cruci, et mortuus sum peccato, et Christus resurrexit, cum resurgente etiam resurrexi. Roman. 4, 25: « Traditus est propter delicta no« stra, et resurrexit propter justificationem no« stram. » Sic ergo Christus in nobis renovat vitam novam destructa vetustate peccati: et ideo dicit: *Vivo autem*, idest, quia Christo confixus sum cruci, vigorem bene operandi habeo, *jam non ego* secundum carnem, quia jam non habeo vetustatem quam prius habui; sed *vivit in me Christus*; idest novitas per Christum nobis data est. Homo quantum ad illud dicitur vivere in quo principaliter firmat suum affectum, et in quo maxime delectatur. Unde et homines qui in studio seu in venationibus maxime delectantur, dicunt hoc eorum vitam esse. Quilibet autem homo habet quemdam privatum affectum, quo quaerit quod suum est. Dum ergo aliquis vivit quaerens tantum quod suum est, soli sibi vivit; cum vero quaerit bona aliorum, dicitur etiam illis vivere. Quia ergo Apostolus proprium affectum deposuerat per crucem Christi, dicebat se mortuum proprio affectui, dicens: *Christo confixus sum cruci*; idest, per crucem Christi remotus est a me proprius affectus, sive privatus. Unde dicebat, infra ult. 14: *Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* 2 Corinth. 5, 14: « Si unus pro omnibus mortuus est, « ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mor« tuus est Christus; ut et qui vivunt, jam non si« bi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est. » *Vivo autem*, idest *jam non* vivo *ego* quasi in affectu habens proprium bonum; *sed vivit in me Christus;* idest, tantum Christum habeo in affectu, et ipse Christus est vita mea. Philipp. 1, 21: « Mihi « vivere Christus est, et mori lucrum. »

Consequenter autem cum dicit, *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei*, respondet dubitationi, quae poterat esse duplex ex praemisso verbo. Una est quomodo ipse vivit, et non est ille, scilicet qui vivit; secunda, quomodo confixus est cruci: et ideo haec duo aperit. Et primo primum, quomodo scilicet vivit, et non ipse vivit, dicens: *Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.* Ubi notandum est, quod illa proprie dicuntur vivere quae moventur a principio intrinseco. Anima autem Pauli constituta erat inter Deum et corpus: et corpus quidem vivificabatur et movebatur ab anima Pauli, sed anima ejus a Christo. Quantum ergo ad vitam carnis, vivebat ipse Paulus; et hoc est quod dicit: *Quod autem nunc vivo in carne;* idest vita carnis: sed quantum ad relationem ad Deum, Christus vivebat in Paulo; et ideo dicit: *In fide vivo Filii Dei*, per quam habitat in me, et movet me. Habac. 2, 4: « Justus autem meus ex « fide vivit. » Et nota quod dicit, *In carne*, non ex carne, quia hoc malum est. Secundo ostendit quod confixus est cruci, dicens, quia amor Christi, quem ostendit mihi in cruce moriens pro me, facit ut semper ei configar: et hoc est quod dicit: *Qui dilexit me.* 1 Joan. 4, 10: « Ipse prior dilexit nos. » Et intantum dilexit me quod *tradidit semetipsum pro me*, et non aliud sacrificium. Apoc. 1, 5: « Di« lexit nos, et lavit nos a peccatis nostris in san« guine suo. » Ephes. 5, 25: « Sicut Christus di« lexit Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea, « ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquae in « verbo vitae. »

Sed attendendum est, quod ipse Filius tradidit se, et Pater tradidit Filium: Roman. 8, 32: « Qui « proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omni« bus tradidit illum: » et Judas tradidit eum, ut dicitur Matth. 26. Et totum una res est, sed non una intentio: quia Pater ex caritate, Filius ex obedientia simul cum caritate, Judas vero ex cupiditate et proditorie (1).

Consequenter cum dicit, *Non abjicio gratiam Dei*, infert conclusionem principalem: et primo inducit conclusionem; secundo manifestat modum. Dicit ergo: Ex quo tantam gratiam recepi a Deo quod tradidit se, et ego vivo in fide Filii Dei, *non abjicio gratiam Filii Dei;* idest, non repudio, nec ingratum me exhibeo. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia « Dei in me vacua non fuit, sed abundantius illis « omnibus laboravi. » Unde et alia littera habet: *Non sum ingratus gratiae Dei.* Hebr. 12, 15: « Contemplantes, ne quis desit gratiae Dei, » scilicet per ingratitudinem se indignum fatendo. Modus autem abjiciendi et ingratitudinis est, si dicerem, quod lex esset necessaria ad justificandum: et ideo dicit: *Si enim per legem justitiae, ergo Christus gratis est mortuus*; idest, si sufficiens sit lex, idest opera legis sufficiunt ad justificandum hominem, Christus sine causa mortuus est, et frustra: quia ad hoc mortuus est ut nos justificaret. 1 Petri 3, 18: « Christus semel pro peccatis nostris « mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret « Deo. » Quod si hoc per legem fieri posset, superflua fuisset Christi mors. Sed non gratis mortuus est (2), nec in vacuum laboravit, ut dicitur Isa. 49; quia per ipsum solum gratia justificans et veritas facta est, ut dicitur Joan. 1. Si qui autem (3) ante passionem Christi justi fuerunt, hoc etiam fuit per fidem Christi venturi, in quem credebant, et in cujus fide salvabantur.

(1) *Al.* ex proditione.
(2) *Al. omittitur* est.
(3) *Al desideratur* autem.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

O insensati Galatae, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, et in vobis crucifixus?

Supra confutavit Apostolus vanitatem et mutabilitatem Galatarum per auctoritatem evangelicae doctrinae, ostendens suam doctrinam authenticam fuisse ab aliis Apostolis; hic vero per rationem et auctoritatem (1) ostendit hoc idem, scilicet quod legalia non sunt servanda; et hoc dupliciter. Primo ex insufficientia legis; secundo ex dignitate eorum qui ad Christum conversi sunt; et hoc, 4 capitulo, ibi, *Dico autem: Quanto tempore haeres parvulus est, nihil differt a servo.* Circa primum duo facit. Primo praemittit objurgationem; secundo prosequitur suam probationem, ibi, *Hoc solum a vobis volo discere.* Circa primum duo facit. Primo objurgat eos, ostendens (2) eorum fatuitatem; secundo rationem objurgationis assignat, ibi, *Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est.* Primo ergo eos de fatuitate objurgat, vocans eos insensatos: unde dicit: *O insensati Galatae.* Insensatus autem proprie dicitur qui sensu caret. Sensus autem spiritualis est cognitio veritatis. Qui ergo veritate caret, proprie insensatus dicitur. Matth. 15, 16: « Et vos « sine intellectu estis? » Sap. 5, 4: « Nos insen« sati vitam istorum aestimabamus insaniam. »

Sed contra, Matth. 5, 22, dicitur: « Qui dixerit « fratri suo, Fatue, reus erit gehennae ignis. » Sed fatuus idem est quod insensatus. Ergo Apostolus reus est gehennae ignis.

Sed dicendum est, ut Augustinus dicit, quod intelligendum est, si dixerit sine causa, et animo vituperandi. Sed Apostolus ex causa dixit, et animo corrigendi. Unde dicitur in Glossa: « Hoc dolendo « dicit. »

Secundo cum dicit, *Quis vos fascinavit non obedire veritati?* ostendit modum quo insensati erant effecti. Ubi notandum est (3), quod insensatus fit aliquis multis modis: vel quia non proponitur sibi aliqua veritas quam cognoscere possit; vel quia, etsi proponatur sibi, tamen nunquam eam acceptat; vel quia veritatem propositam et acceptam (4) deserit, a via veritatis recedens: et tales erant isti Galatae, qui veritatem fidei quam acceperant, deserentes, veritatem propositam renuerunt. Supra 1, 6: *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium.* Et ideo istum gradum insensationis in eis reprehendit dicens: *Quis vos fascinavit non obedire veritati?*

Ad sciendum autem quid sit fascinatio, sciendum est, quod secundum Glossam, fascinatio proprie dicitur ludificatio sensus, quae per artes magicas fieri consuevit; puta cum hominem facit aspectibus aliorum apparere leonem vel cornutum et hujusmodi. Et hoc etiam per daemones potest fieri, qui habent potestatem movendi phantasmata et reducendi ad principia sensuum, ipsos sensus immutando. Et secundum hanc acceptionem satis proprie dicit Apostolus: *Quis vos fascinavit?* quasi dicat: Vos estis sicut homo ludificatus, qui res manifestas aliter accipit quam sint in rei veritate: quia scilicet vos estis ludificati per deceptiones et sophismata. *Veritati non obedire*; idest, veritatem manifestam et a vobis receptam non videtis, nec obediendo recipitis. Sap. 4, 12: « Fascinatio nugacitatis obscurat bona. » Isa. 5, 20: « Vae qui dicunt bonum malum, et « malum bonum. » Alio modo accipitur fascinatio secundum quod aliquis ex aspectu malevolo laeditur; et hoc maxime in vetulis, quae visu urenti et aspectu invido fascinant pueros, qui ex hoc infirmantur, et vomunt cibum. Cujus causam volens assignare Avicenna in libro suo de Anima, dicit, quod materia corporalis obedit substantiae intellectuali magis quam qualitatibus activis et passivis in natura. Et ideo ponit quod ad apprehensionem substantiarum intellectualium (quas vocat animas, seu motores orbium) multa fiunt praeter ordinem motus caeli et omnium corporalium agentium. Eodem modo dicit, quod quando anima sancta depurata est ab affectibus terrenorum et carnalibus vitiis, accedit ad similitudinem substantiarum dictarum et obedit ei natura. Et hinc est quod aliqui sancti viri operantur quaedam mira praeter naturae cursum. Et similiter quia anima alicujus, foedata passionibus carnalibus, habet fortem apprehensionem in malitia, obedit ei natura ad transmutationem materiae, in illis maxime in quibus materia habilis est; sicut in pueris teneris contingit. Et sic contingit, secundum eum, quod ex forti apprehensione vetularum in malitiam, immutatur puer et fascinatur. Haec autem positio satis videtur vera, secundum opinionem Avicennae. Nam ipse posuit, formas omnes corporales in istis inferioribus influi a substantiis incorporalibus separatis, et quod agentia naturalia non habent se ad hoc nisi ut disponentia tantum. Sed hoc quidem improbatur a Philosopho. Agens enim oportet esse simile subjecto. Non fit autem forma tantum nec materia, sed compositum ex materia et forma. Id ergo quod agit ad esse corporalium, oportet quod habeat materiam et formam. Unde dicit, quod transmutare materiam et formam (1) non potest nisi id quod habet materiam et formam: et hoc quidem vel virtute, sicut Deus, qui auctor est formae et materiae; vel actu, sicut agens corporeum. Et ideo materia corporalis quantum ad hujusmodi formas,

(1) *Al.* per rationes et auctoritates.
(2) *Al.* attendens.
(3) *Al.* ubi primo notandum.
(4) *Al.* vel acceptam.

(1) *Al.* materiam formarum.

nec Angelis nec alicui purae creaturae obedit ad nutum, sed soli Deo, ut Augustinus dicit. Unde non est verum quod Avicenna dicit de hujusmodi fascinatione. Et ideo dicendum, quod ad imaginem seu apprehensionem hominis, quando fortis est, immutatur sensus seu appetitus sensitivus: quae quidem immutatio non est sine alteratione corporis et spirituum corporis: sicut nos videmus quod ad apprehensionem delectabilis movetur appetitus sensitivus ad concupiscentiam, et exinde corpus calefit: similiter ex apprehensione timendi frigescit. Immutatio autem spirituum maxime inficit oculos, qui infecti rem per aspectum inficiunt; sicut patet in speculo mundo, quod ex aspectu menstruatae inficitur. Sic ergo, quia vetulae obstinatae in malitia et durae sunt, ex forti apprehensione immutatur appetitus sensitivus, et ex hoc, sicut dictum est, infectio maxime fit a venis ad oculos, et ex oculis ad rem perspectam. Unde quia caro pueri mollis est, ad earum invidum aspectum inficitur et fascinatur. Et quandoque quidem ad hunc effectum daemones operantur.

Dicit ergo: *Qui vos fascinavit veritati non obedire?* quasi dicat: Vos aliquando obedistis veritati fidei; sed modo non. Ergo estis sicut pueri, qui ex aliquo invido aspectu (1) infecti cibum receptum vomunt (2).

Rationem autem objurgationis assignat dicens: *Ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est et in vobis crucifixus.* Quod potest tripliciter legi. Uno modo secundum Hieronymum, ut respondeat primae acceptioni fascinationis (3); quasi dicat: Dico vos fascinatos, quia *ante quorum oculos Christus proscriptus est;* idest, proscriptio Christi, qua (4) damnatus est in mortem, adeo vobis manifesta fuit, ac si ante oculos vestros fuisset; *et in vobis crucifixus,* idest, in intellectibus vestris erat crucifixio Jesu Christi, ita ut sciretis qualiter facta esset. Unde si eam non videtis modo nec obeditis, hoc contingit, quia estis ludificati et fascinati; contra quod dicitur Cant. ult. 6: « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium « tuum. »

(1) *Al. omittitur* aspectu.
(2) *Al.* vomitis.
(3) *Al.* personae acceptionis fascinationis, *item* primo acceptui.
(4) *Al.* qui.

Alio modo secundum Augustinum; quasi dicat: Recte fascinati estis, quia veritatem quam recepistis, scilicet Christum per fidem in cordibus vestris, evomitis sicut pueri; et hoc, quia *ante oculos vestros,* idest in vestra praesentia, *Jesus Christus proscriptus est;* idest, expellitur et ejicitur de hereditate sua: quod molestum deberet esse vobis, quia quem non deberetis pati (1) quod ab aliis proscriberetur et expelleretur, in vobis proscriptus est, idest, hereditatem suam amisit in vobis, idest vos ipsos. Et tunc hoc quod sequitur, scilicet *crucifixus,* legi debet cum pondere et ostensione doloris, quia hoc addit ut considerent (2) quo pretio Christus emerit possessionem quam in eis mittebat: et ex hoc moveantur magis: quasi dicat: Christus proscriptus est in vobis, qui scilicet crucifixus, idest cruce (3) sua et sanguine proprio acquisivit hanc hereditatem. 1 Corinth. 6, 20: « Empti enim estis « pretio magno. » 1 Petr. 1, 18: « Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana « vestra conversatione paternae traditionis; sed « pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, « et incontaminati. »

Tertio modo secundum Ambrosium; quasi dicat: Vere fascinati estis: *ante quorum oculos,* idest in quorum reputatione, scilicet secundum judicium vestrum, *Jesus Christus proscriptus est,* idest damnatus, non alios salvans: *et in vobis,* idest secundum quod vos intelligitis, *crucifixus est,* idest mortuus tantum, non autem alios justificans; cum tamen de eo dicatur 2 Corinth. ult., quod si mortuus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex virtute Dei.

Potest et quarto modo exponi secundum Glossam, ut per hoc designet Apostolus gravitatem culpae eorum: quia in hoc quod Christum deserebant, legem observantes, aequaliter quodammodo peccabant Pilato, qui Christum proscripsit, idest damnavit: ut dum insufficientem Christum credunt ad salvandum, similes in peccando crucifixoribus Christi sint, qui ipsum in ligno suspenderunt, morte turpissima condemnantes. Æqualitas tamen est accipienda ex parte ejus in quem peccatur; quia in Christum Galatae peccabant, sicut Pilatus et crucifixores Christi.

(1) *Al.* quod molestum deberet esse vobis, quia non debetis pati etc.
(2) *Al.* addidit, ut considerarent.
(3) *Al.* scilicet qui crucifixus, idest qui cruce etc.

LECTIO II.

Hoc solum a vobis volo discere: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consummemini? Tanta passi estis sine causa; si tamen sine causa. Qui ergo tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?

Posita objurgatione, consequenter Apostolus procedit ad insufficientiam legis et virtutem fidei ostendendam: et primo ostendit insufficientiam legis; secundo movet quaestionem, et solvit, ibi, *Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est.* Et circa primum duo facit. Primo probat defectum legis et insufficientiam per ea quae ipsi experti sunt; secundo per auctoritates et rationes, ibi, *Sicut scriptum est.* Circa primum duo facit: quia primo probat propositum experimento sumpto ex parte ipsorum; secundo probat idem experimento sumpto ex parte ipsius Apostoli, ibi, *Qui ego tribuit vobis Spiritum, et operatur virtutes in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Circa primum duo facit. Primo ostendit donum quod receperunt; secundo defectum in quem inciderunt, ibi, *Sic stulti estis ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consummemini?* Donum autem quod receperunt, ostendit, quaerendo ab eis unde illud receperunt. Unde susceptum donum supponens, interrogans quaerit

ab eis, dicens: Quamvis fascinati et stulti sitis, tamen non tantum estis ludificati quin unum quod valde manifestum est, me docere possitis; et ideo *solum hoc volo a vobis discere*, quia hoc solum sufficit ad probandum quod intendo: hoc, inquam, est, quia constat quod Spiritum sanctum accepistis. Quaero ergo an accepistis illum *ex operibus legis, an ex auditu fidei?* Ad quod sciendum est, quod in primitiva Ecclesia ex divina dispositione, ut fides Christi promoveretur et cresceret, statim post praedicationem fidei ab Apostolis, manifesta signa Spiritus sancti fiebant super audientes: unde de Petro dicitur Act. 10, 44: « Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum. » Ipsi etiam Galatae ad praedicationem Pauli, manifeste Spiritum sanctum acceperant. Quaerit ergo Apostolus ab eis, unde habuerint Spiritum sanctum. Constat autem quod non per opera legis: quia cum essent Gentiles, ante receptionem Spiritus sancti legem non habebant: ergo habuerunt Spiritum sanctum, idest dona Spiritus sancti, ex auditu fidei. Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum servitutis « iterum in timore, » qui scilicet dabatur in lege « (unde et cum tremore lex data est); sed accepistis spiritum filiorum. » qui datur per fidem, quae est ex auditu, ut dicitur Rom. 10. Si ergo hoc potuit fidei virtus, frustra quaeritur aliud per quod salvemur: quia multo difficilius est de injusto facere justum, quam justum in justitia conservare. Si ergo fides de injustis Galatis sine lege justos fecerat, non est dubium quod sine lege poterat eos in justitia conservare. Magnum ergo erat donum quod per fidem acceperant.

Consequenter cum dicit, *Sic stulti estis ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consummemini*, ostendit defectum in quem prolapsi sunt; et exaggerat duplicem defectum in eis Apostolus: scilicet quantum ad dona quae a Christo acceperant, et quantum ad mala quae pro ipso pertulerunt, ibi, *Tanta pass estis sine causa*. Circa primum sciendum est quod isti Galatae disserentes quod magnum erat, scilicet Spiritum sanctum, adhaeserunt minori, scilicet carnali observantiae legis: et hoc stultum est; et ideo dicit: *Sic stulti estis*, adeo *ut cum coeperitis* instinctu sancti Spiritus, idest initium perfectionis vestrae habueritis a Spiritu sancto, *nunc*, dum perfectiores estis, *consummemini carne*: idest, quaeratis conservari per carnales observantias legis, a qua nec initium justitiae potest haberi? Joan. 6, 64: « Caro non prodest quidquam. » Et sic ordinem pervertitis: quia via perfectionis est ab imperfecto tendere ad perfectum. Vos autem, quia e converso facitis, stulti estis. Eccli. 27, 12: « Homo « sanctus permanet in sapientia sicut sol; stultus « ut luna mutatur. » Similes istis sunt qui (1) incipiunt servire Deo cum fervore spiritus, postmodum deficiunt in carne: qui etiam assimilantur statuae Nabuchodonosor, cujus caput aureum et pedes lutei, Dan. 2: et ideo dicitur Rom. 8, 8: « Qui in carne sunt, Deo placere non possunt: » et infra 6, 8: *Qui seminat in carne, de carne metet corruptionem.*

Consequenter cum dicit, *Tanta passi estis sine causa*, exaggerat eorum defectum quantum ad mala quae pro Christo pertulerunt. Qui enim aliquid sine labore recipiunt, illud (1) minus care custodiunt; sed illud quod cum labore acquiritur, vilipendere et non custodire, stultum est. Isti autem cum labore et tribulatione magna, quam passi sunt a contribulibus suis propter fidem, receperunt Spiritum sanctum: et ideo dicit: *Tanta passi estis sine causa*; quasi dicat: Non contemnatis tantum donum, quod cum labore accepistis; alias illa *sine causa*, idest sine utilitate, passi estis: quia haec sustinuistis ut perveniretis ad vitam aeternam. Rom. 5, 3: « Tribulatio « patientiam operatur, patientia autem probationem; « probatio vero spem; spes autem non confundit. » Unde si praecluditis vobis aditum vitae aeternae, deserentes fidem, quaerentes conservari carnalibus observantiis, *sine causa*, idest inutiliter, *passi estis*: et hoc dico, *si tamen sine causa*. Quod ideo dicit, quia in eorum potestate erat poenitere, si vellent, quamdiu viverent. Ex hoc autem habetur quod opera mortificata reviviscunt. Sapient. 5, 2: « Labores « eorum sine fructu, et inutilia opera eorum. » Infra 4, 5: *Timeo autem ne sine causa laboraverim in vobis.* Si vero accipiatur de malis qui non poenitent, potest dici quod patiuntur sine causa, conferente scilicet vitam aeternam.

Consequenter cum dicit, *Qui ergo tribuit vobis spiritum et operatur virtutes in vobis ex operibus legis, an ex auditu fidei?* probat propositum experimento sumpto ex parte Apostoli. Possent enim dicere, quod verum est nos recepisse Spiritum sanctum ex auditu fidei; tamen propter devotionem quam ad legem habuimus, accepimus fidem quam praedicabas. Et ideo dicit: Non curo quidquid sit ex parte vestra; tamen illud quod ego feci, tribuens vobis ministerio meo Spiritum sanctum, *qui operatur in vobis virtutes*, idest inter vos miracula. Sed (2) numquid facio hoc sic *ex operibus legis, an ex operibus fidei?* Non utique ex operibus legis (3), sed ex fide.

Sed numquid aliquis potest dare Spiritum sanctum? Augustinus enim, 15 de Trinit., dicit, quod nullus homo purus Spiritum sanctum dare potest; nec ipsi Apostoli dabant; sed imponebant manus super homines, et accipiebant Spiritum sanctum. Quid ergo est quod hic dicit Apostolus de se loquens: *Qui tribuit vobis Spiritum sanctum?*

Respondeo: Dicendum est quod in datione Spiritus sancti tria per ordinem se habentia occurrunt: scilicet Spiritus sanctus inhabitans, donum gratiae et caritatis cum ceteris habitibus, et sacramentum novae legis, cujus ministerio datur. Et sic potest ab aliquibus tripliciter dari. Ab aliquo enim datur sicut auctoritatem habente quantum ad tria praedicta, scilicet respectu Spiritus sancti inhabitantis, respectu doni, et respectu sacramenti; et hoc modo Spiritus sanctus datur a solo Patre et Filio, secundum quod ejus auctoritatem habent, non quidem dominii, sed originis, quia ab utroque procedit. Sed quantum ad gratiam, seu donum, et quantum ad sacramenta, Spiritus sanctus dat etiam se, secundum quod datio importat causalitatem Spiritus sancti respectu donorum ipsius: quia, ut dicit Apostolus 1 Corinth. 12, ipse dividit singulis prout vult. Secundum autem quod in datione importatur auctoritas, non potest proprie dici Spiritum sanctum seipsum dare. Quantum vero ad sacramentum quod ministerio ministrorum

(1) *Al.* similes isti sunt his qui etc.

(1) *Al.* illa.
(2) *Al. desideratur* sed.
(3) *Al. omittitur* legis.

Ecclesiae datur, potest dici, quod sancti per ministerium sacramentorum dant Spiritum sanctum: et hoc modo hic loquitur Apostolus, secundum quod tangitur in Glossa. Tamen hujusmodi modus non est consuetus, neque extendendus. Dicit etiam Glossa, quod facere miracula attribuitur fidei: quia ex hoc quod credit quae supra naturam sunt, supra naturam operatur: et quia Apostoli praedicabant fidem, quae quaedam rationem excedentia continebat, ideo oportebat ad eorum credulitatem aliqua testimonia adducere quod missi essent a Deo; quod rationem excedit: unde Christus dedit eis signum suum ad hoc ostendendum. Est autem duplex signum Christi. Unum est quod est Dominus omnium: unde dicitur in Psalm. 144, 13: « Regnum tuum, « regnum omnium saeculorum; et dominatio tua « in omni generatione et generationem. » Aliud est quod est justificator et salvator; secundum illud Act. 4, 12: « Non est aliud nomen sub caelo da« tum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. » Dedit ergo eis duo signa. Unum est quod facerent miracula, per quod ostenderent quod missi sunt a Deo Domino creaturae omnis. Lucae 9, 1: « Dedit « eis potestatem et virtutem super omnia daemo« nia, et ut languores curarent. » Aliud, quod darent Spiritum sanctum ministerio, per quod ostenderent quod missi sunt ab omnium Salvatore. Act. 8, 17: « Tunc imponebant manus super eos, et « accipiebant Spiritum sanctum: » ibid. 19, 6: « Tunc cum imposuisset illis manus Paulus, Spi« ritus sanctus venit super illos: » et ibid. 19, 6: « Et loquebantur linguis et prophetabant. » Et de his duobus modis dicitur Hebraeor. 2, 4: « Con« testante Deo signis et portentis et variis virtu« tibus et Spiritus sancti distributionibus, secun» dum suam voluntatem. »

LECTIO III.

Sicut scriptum est: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae. Providens autem Scriptura quia ex fide justificat Gentes Deus, praenuntiavit Abrahae: Quia benedicentur in te omnes Gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.

Supra probavit Apostolus experimento virtutem fidei, et insufficientiam legis: hic vero probat idem per auctoritates et rationes: et primo probat virtutem fidei in justificando; secundo in hoc ostendit legis defectum, ibi, *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.* Primum autem probat utens quodam syllogismo: unde circa hoc tria facit. Primo ostendit minorem; secundo majorem, ibi, *Providens autem Scriptura quia ex fide justificat Gentes Deus, praenuntiavit Abrahae: Quia benedicentur in te omnes Gentes*; tertio infert conclusionem, ibi, *Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* Circa primum duo facit. Primo proponit quamdam auctoritatem, ex qua elicit minorem; secundo concludit eam, ibi, *Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae.* Dicit ergo: Vere justitia et Spiritus sanctus est ex fide, sicut scriptum est Gen. 15, et introducitur Rom. 4, 3, quod *credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam.* Ubi notandum est, quod justitia consistit in redditione debiti. Homo autem debet aliquid Deo, et aliquid sibi, et aliquid proximo. Sed quod aliquid debeat sibi et proximo, hoc est propter Deum. Ergo summa justitia est reddere Deo quod suum est. Nam si reddas tibi vel proximo quod debes, et hoc non facis propter Deum, magis es perversus quam justus, cum ponas finem in homine. Dei autem est quidquid est in homine, et intellectus et voluntas, et ipsum corpus; sed tamen quodam ordine: quia inferiora ordinantur ad superiora, et exteriora ad interiora, scilicet ad bonum animae. Supremum autem in homine est mens; et ideo primum in justitia hominis est quod mens hominis Deo subdatur; et hoc fit per fidem. 2 Corinth. 10, 5: « In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. » Sic ergo dicendum est in omnibus, quod Deus est primum principium in justitia: et qui Deo dat, scilicet summum quod in se est, mentem ei subdendo (1), perfecte est justus. Rom. 8, 14: « Qui spiritu Dei « aguntur, hi filii sunt Dei. » Et ideo dicit: *Credidit Abraham Deo*; idest, mentem suam Deo per fidem subdidit: Eccli. 2, 6: « Crede Deo, et recu« perabit te, et dirige viam tuam, et spera in il« lum: » et infra 8: « Qui timetis Dominum, cre« dite illi, et non evacuabitur merces vestra: » *et reputatum est ei ad justitiam*; idest, ipsum credere et ipsa fides fuit ei et est omnibus aliis sufficiens causa justitiae, et quod ad justitiam reputetur ei exterius ab hominibus: sed interius datur (2) a Deo, qui eos qui habent fidem, per caritatem operantem justificat, eis peccata remittendo.

Ex hac autem auctoritate concludit minorem propositionem, dicens: *Cognoscite ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae*; quasi dicat: Ex hoc aliquis dicitur filius alicujus quod imitatur opera ejus. Joan. 8, 39: « Si ergo vos estis filii « Abrahae, opera Abrahae facite. » Abraham autem non quaesivit justificari per circumcisionem, sed per fidem. Ergo et illi qui quaerunt justificari per fidem, sunt filii Abrahae. Et hoc est quod dicit: Quia Abraham justus est ex fide, per hoc quod Deo credidit, et reputatum est ei ad justitiam: *ergo cognoscite quod* illi *qui ex fide sunt*, idest qui ex fide credunt se justificari et salvari, *hi filii sunt Abrahae*, scilicet imitatione et instructione. Rom. 9, 8: « Qui filii sunt promissionis, aestimantur in semi« ne. » Luc. 19, 9, dicitur Zachaeo: « Hodie huic « domui salus a Deo facta est, eo quod et ipse sit « filius Abrahae: » et Matth. 3, 9: « Potens est « Deus de lapidibus istis (idest de Gentibus) su« scitare filios Abrahae, » inquantum scilicet facit eos credentes.

Consequenter cum dicit, *Providens autem Scriptura quia ex fide justificat Gentes Deus, praenuntiavit Abrahae etc.*, ponit majorem, quae scilicet est, quod Abrahae praenuntiatum est quod in

(1) *Al.* scilicet summum quod in eo est subdendo perfecte est justus.

(2) *Al. deest* datur.

semine suo benedicerentur omnes Gentes: et hoc est quod dicit: *Providens autem Scriptura*, inducens Deum loquentem Abrahae, dicit Genes. 12. quod Deus *praenuntiavit Abrahae, quod in te*, idest in his qui ad similitudinem tuam filii tui erunt imitatione fidei, *benedicentur omnes Gentes*. Matth. 8, 11: « Multi venient ab oriente et occidente, et « recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in « regno caelorum. »

Consequenter cum dicit, *Ergo qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham*, infert conclusionem ex praemissis. Unde sic potest formari argumentum. Deus pater nuntiavit Abrahae, quod in semine suo benedicerentur omnes Gentes; sed illi qui quaerunt justificari per fidem, sunt filii Abrahae: *ergo qui ex fide sunt*, idest qui quaerunt justificari per fidem, *benedicentur cum fideli*, idest credente, *Abraham*.

LECTIO IV.

Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est quia justus ex fide vivit. Lex autem non est ex fide; sed qui fecerit ea, vivet in illis.

Supra ostendit Apostolus virtutem fidei; hic consequenter ostendit defectum legis: et primo per auctoritatem legis; secundo per humanam consuetudinem, ibi, *Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit*. Circa primum tria facit. Primo ostendit damnum occasionaliter ex lege consecutum; secundo legis insufficientiam ad ipsum damnum removendum, ibi, *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est*; tertio Christi sufficientiam, qua ipsum damnum est remotum, ibi, *Christus autem nos redemit de maledicto legis*. Circa primum duo facit. Primo proponit intentum; secundo probat propositum, ibi, *Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*. Dicit ergo: *Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt*. Nam, quia dixerat quod qui ex fide sunt, benedicentur, cum sint filii Abrahae; posset quis dicere, quod propter opera legis et propter fidem benedicuntur: et ideo hoc excludens, dicit: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt*.

Sed contra. Antiqui patres fuerunt in operibus legis: ergo sunt maledicti, et per consequens damnati: quod est error Manichaei. Ideoque hoc est sane intelligendum: et attendendum est, quod Apostolus non dicit, Quicumque servant opera legis, sub maledicto sunt; quia hoc est falsum pro tempore legis; sed dicit: *Quicumque ex operibus legis sunt*, idest quicumque in operibus legis confidunt, et putant se justificari per ea, *sub maledicto sunt*. Aliud enim est esse in operibus legis, et aliud est servare legem: nam hoc est legem implere, et qui eam implet, non est sub maledicto; esse vero in operibus legis, est in eis confidere, et spem ponere: et qui in eis hoc modo sunt, *sub maledicto sunt*, scilicet transgressionis: quod quidem non facit lex: quia concupiscentia non venit ex lege, sed cognitio peccati, ad quod proni sumus per concupiscentiam per legem prohibitam. Inquantum ergo lex cognitionem peccati facit, et non praebet auxilium contra peccatum, dicuntur esse sub maledicto, cum nequeant illud per ipsa opera evadere.

Sunt autem quaedam opera legis caeremonialia quae in observationibus fiebant; alia sunt opera quae pertinent ad mores, de quibus sunt mandata moralia. Unde, secundum Glossam, hoc quod hic dicitur: *Quicumque ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt*, intelligendum est de operibus caeremonialibus, et non de moralibus. Vel dicendum, quod loquitur hic Apostolus de omnibus operibus tam caeremonialibus quam moralibus. Opera enim non sunt causa quod aliquis sit justus apud Deum, sed potius sunt executiones et manifestationes justitiae: nam nullus per opera justificatur apud Deum, sed per habitum fidei, non quidem acquisitum, sed infusum. Et ideo quicumque ex operibus justificari quaerunt, sub maledicto sunt: quia per ea peccata non removentur; nec aliquis quo ad Deum justificatur, sed per habitum fidei caritate informatum. Hebr. 11, 39: « Hi omnes testimonio « fidei probati non acceperunt repromissionem. »

Consequenter cum dicit: *Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*, probat propositum: et hoc primo quidem, secundum Glossam, ostenditur per hoc quod nullus potest legem servare hoc modo quo lex praecipit Deuter. 28, quod omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea, idest qui non impleverit totam legem, sit maledictus. Sed implere totam legem est impossibile, ut dicitur Actuum 15, 10: « Ut quid tentatis imponere ju- « gum, quod neque nos neque patres nostri por- « tare potuimus? » Ergo nullus est ex operibus legis quin sit maledictus. Potest etiam accipi hoc quod dicitur, *Scriptum est enim etc.*, non ut probatio propositi, sed ut ostendatur ejus expositio: quasi dicat: Dico quod sunt sub maledicto, sub illo scilicet de quo dicit lex: *scriptus est enim: Maledictus est omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*: ut intelligatur de maledicto, idest de peccato. Nam lex imperat bona facienda seu mala vitanda, et imperando obligat; sed non dat virtutem obediendi. Et ideo dicit, *Maledictus*, quasi malo addictus, *omnis*, nullum excipiendo: quia, ut dicitur Actuum 10, 34, « Non est personarum acceptio apud Deum, » *qui non permanserit* usque in finem: Matth. 24, 13: « Qui perseveraverit usque in finem: » *in omnibus*, non in quibusdam tantum: quia, ut dicitur Jacob. 2, 10: « quicumque totam legem servaverit, offen- « dat autem in uno, factus est omnium reus: » *quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea*: non solum ut credat, seu velit tantum; sed ut opere impleat. Psalm. 110, 10: « Intellectus bonus omni- « bus facientibus eum. » Sancti autem patres, etsi

in operibus legis erant, salvabantur tamen in fide (1) venturi, confidentes in ejus gratia, et saltem spiritualiter legem implentes. Moyses enim, ut in Glossa dicitur, multa quidem praecepit quae nullus implere potuit, ad domandam Judaeorum superbiam, dicentium: Non deest qui impleat, sed deest qui jubeat.

Sed hic est quaestio de hoc quod dicitur: *Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quae scripta sunt in libro legis.* Dicitur enim Roman. 12: « Benedicite, et nolite maledicere. »

Respondeo: Dicendum est, quod maledicere nihil aliud est quam malum dicere. Possum ergo dicere bonum esse malum, et malum esse bonum; et rursum bonum esse bonum, et malum esse malum. Et primum quidem prohibet Apostolus dicens: *Nolite maledicere*; idest, nolite dicere bonum esse malum, et e contra. Sed secundum licet; et ideo cum vituperamus peccatum, maledicimus quidem, sed non dicendo bonum malum, sed dicimus malum esse malum. Et ideo licet peccatorem maledicere, idest dicere eum esse malo addictum, vel esse malum.

Consequenter cum dicit, *Quoniam autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est*, ostendit insufficientiam legis non valentis ab illo maledicto eripere, ex hoc quod justificare non poterat. Ad quod ostendendum utitur quodam syllogismo in secunda figura, et est talis Justitia est ex fide; sed lex ex fide non est: ergo lex justificare non potest. Circa hoc ergo primo ponit conclusionem, cum dicit, *Quoniam autem in lege nemo justificatur;* secundo autem majorem, cum dicit, *Quia justus ex fide vivit:* tertio minorem, cum dicit, *Lex autem non est ex fide.* Dicit ergo: Dico, quod per legem maledictio inducta est: nec tamen ab illa maledictione lex eripit, quia manifestum est quod nemo in lege justificatur apud Deum, idest per opera legis.

Circa quod intelligendum, quod illi qui negaverunt vetus testamentum, ex hoc verbo occasionem sumpserunt. Et ideo dicendum est, quod nemo justificatur in lege, idest per legem. Nam per eam cognitio quidem peccati habebatur, ut dicitur Roman. 3, 20, sed non habebatur per eam justificatio. Roman. 3, 20: « Ex operibus legis nullus « justificabitur. »

Sed contra. Jacob. 2, 21, dicitur: « Nonne Abra« ham ex operibus justificatus est? » Respondeo: Dicendum est, quod justificare potest accipi dupliciter: vel quantum ad executionem justitiae et manifestationem; et hoc modo justificatur homo, id est justus ostenditur, ex operibus operatis: vel quantum ad habitum justitiae infusum; et hoc modo non justificatur quis ex operibus, cum habitus justitiae, qua homo justificatur apud Deum, non sit acquisitus, sed per gratiam fidei infusus. Et ideo signanter Apostolus dicit, *Apud Deum*: quia justitia quae est apud Deum, in interiori corde est; justitia autem quae est ex operibus, id est quae manifestat justum, est apud homines; et hoc modo Apostolus accipit *Apud Deum.* Roman. 2, 13: « Non enim auditores, sed « factores legis justificabuntur. » Rom. 4, 2: « Si « ex operibus Abraham justificatus est; habet glo« riam, sed non apud Deum. » Sic ergo patet conclusio ratione, scilicet quod lex justificare non potest.

(1) *Supple* Christi.

Consequenter cum dicit, *Quia justus ex fide vivit*, ponit majorem, quae est ex auctoritate Scripturae, Habac. 2, et introducitur etiam Roman. 1, et ad Hebr. 10. Circa quod notandum est, quod in homine est duplex vita; scilicet vita naturae et vita justitiae. Vita quidem naturae est per animam: unde, anima a corpore recedente, corpus remanet mortuum: vita vero justitiae est per Deum, habitantem in nobis per fidem (1); et ideo primum quo Deus est in anima hominis, est fides. Ad Hebr. 11, 6: « Acce« dentem ad Deum oportet credere. » Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in cordibus « vestris. » Et sicut dicimus quod in anima, prima indicia vitae apparent in operibus animae vegetabilis, quia anima vegetabilis est quae primo advenit animali generato, ut Philosophus dicit; ita quia primum principium quo Deus est in nobis, est fides, ideo fides dicitur principium vivendi; et hoc est quod hic dicitur: *Justus meus ex fide vivit:* et intelligendum est de fide per dilectionem operante. Minor autem ponitur ibi, *Lex autem non est ex fide*: et primo ponitur ipsa minor; secundo probatur, ibi, *Sed qui fecerit ea, vivet in illis.* Dicit ergo: *Lex non est ex fide.*

Sed contra. Lex mandat credere quod sit unus Deus, et hoc pertinet ad fidem: ergo lex habebat fidem. Quod autem sit unus Deus mandatur Deuter. 6, 4: « Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Do« minus unus est. »

Respondeo: Dicendum est, quod hic loquitur de observationibus mandatorum legis secundum quod lex consistit in mandatis et praeceptis ceremonialibus; et dicit, quod talis lex non est ex fide (2). Fides enim, ut dicitur Hebr. 11, 1, « est substan« tia sperandarum rerum, argumentum non ap« parentium. » Et ideo proprie implet mandatum de fide qui non sperat ex hoc aliqua praesentia et visibilia consequi, sed bona invisibilia et aeterna. Lex ergo quia promittebat terrena et praesentia, ut dicitur Isa. 1, 19: « Si vo« lueritis et audieritis me, bona terrae comedetis; » ideo non est ex fide, sed ex cupiditate potius, vel ex timore, secundum illos praecipue qui carnaliter legem servabant. Aliqui tamen spiritualiter vivebant in lege; sed hoc non erat (3) ex ea, sed ex fide mediatoris.

Et quod lex non sit ex fide, probat cum dicit: *Sed qui fecerit ea*, id est opera legis, *vivet in illis*, scilicet vita praesenti, idest, immunis erit a morte temporali, et conservabitur in vita praesenti. Vel aliter. Dico, quod *lex non est ex fide;* et hoc patet, quia *qui fecerit ea, vivet in illis;* quasi dicat. Praecepta legis non sunt de credendis, sed de faciendis; licet aliquid credendum annuntient. Et ideo virtus ejus non est ex fide, sed ex operibus. Et hoc probat, quia Dominus quando voluit eam confirmare, non dixit, Qui crediderit; sed *Qui fecerit ea, vivet in illis.* Sed nova lex ex fide est. Marc. ult. 16: « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus e« rit. » Lex tamen est quoddam effigiatum et effectum ex fide; et ideo comparatur lex vetus ad legem novam, sicut opera naturae ad opera intellectus. Nam in ipsis operibus naturae apparent quaedam opera intellectus: non quod res naturales intelligant, sed quia

(1) *Al. omittitur* habitantem in nobis per fidem.
(2) *Al.* quod est ex fide.
(3) *Al.* est.

aguntur et ordinantur ab intellectu, ut finem consequantur. Sic et in veteri lege aliqua continentur quae fidei sunt: non quod Judaei ea prout erant fidei haberent; sed habebant ea in figura tantum fidei Christi et protestatione, ex cujus fidei virtute salvabantur justi.

LECTIO V.

Christus autem nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno) ut in Gentibus benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem.

Posito damno a lege illato, et defectu legis ab illo eripere non valentis, hic consequenter ostendit virtutem Christi ab ipso damno liberantis: et primo ostendit quomodo per Christum ab ipso damno liberamur; secundo quomodo etiam super hoc auxilium a Christo acquirimus, ibi, *Ut in Gentibus benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu.* Circa primum tria facit. Primo enim ponit liberationis auctoritatem: secundo liberationis modum, ibi, *Factus pro nobis maledictum*; tertio testimonium propheticum, ibi, *Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Dicit ergo primo: Quicumque servabant opera legis erant sub maledicto, sicut dictum est, nec per legem liberari poterant. Ideo necesse fuit aliquem habere qui nos liberaret, et iste fuit Christus; et ideo dicit: *Christus redemit nos de maledicto legis.* Rom. 8, 3: « Quod impos« sibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, « Deus mittens Filium suum (scilicet Christum) in « similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit « peccatum in carne. » *Redemit*, inquam, *nos*, scilicet Judaeos pretioso sanguine suo: Apocal. 5, 9: « Redemisti nos in sanguine tuo: » Isa. 43, 1: « Noli timere, quia redemi te: » *de maledicto legis*, idest de culpa et poena. Infra 4, 5: *Ut eos qui sub lege erant redimeret.* Oseae 13, 14: « De « morte redimam eos. »

Modum liberationis ponit cum dicit: *Factus pro nobis maledictum.* Ubi notandum est, quod maledictum est quod dicitur malum. Et secundum duplex malum potest dici duplex maledictum: scilicet maledictum culpae, et maledictum poenae: et utroque modo potest hoc legi dupliciter, *Factus est pro nobis maledictum*: et primo quidem de malo culpae: nam Christus redemit nos de malo culpae. Unde sicut redemit nos de morte mortuus, ita redemit nos de maledicto culpae, factus maledictum, scilicet culpae: non quidem quod in eo peccatum esset aliquod: « qui peccatum non fecit, nec dolus « inventus est in ore ejus. » ut dicitur 1 Petr. 2, 22: sed secundum opinionem hominum, et praecipue Judaeorum, qui reputabant eum peccatorem. Joan. 18, 30: « Si non esset hic malefactor, non « tibi tradidissemus eum. » Et ideo de hoc dicitur 2 Cor. 5, 21: « Eum qui non noverat peccatum, fecit « pro nobis peccatum. » Dicit autem *maledictum*, non maledictus, ut ostendat quod Judaei eum sceleratissimum reputabant. Unde dicitur Joan. 9, 16, « Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non « custodit: » et ibid. 10, 16: « De bono opere non « lapidamus te, sed de peccato et de blasphemia. » Et ideo dicit: *Factus est pro nobis maledictum*, in abstracto; quasi dicat: Factus est ipsa maledictio. Secundo exponitur de malo poenae: nam Christus liberavit nos a poena, sustinendo poenam et mortem nostram, quae quidem in nos provenit ex ipsa maledictione peccati. Inquantum ergo hanc maledictionem peccati suscepit, pro nobis moriendo, dicitur esse factus pro nobis maledictum. Et est simile ei quod dicitur Rom. 8, 3: « Misit Deus « Filium suum in similitudinem carnis peccati, » idest mortalis. 2 Cor. 5, 21: « Eum qui non no« verat peccatum (scilicet Christum, qui peccatum « non fecit) Deus (scilicet Pater) pro nobis fecit « peccatum; » idest, fecit pati peccati (1) poenam, quando scilicet oblatus est propter peccata nostra.

Consequenter ponit Scripturae testimonium, cum dicit: *Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno*; et hoc Deut. 21, 23. Ubi sciendum, secundum Glossam, quod in Deuteronomio, unde accipitur hoc verbum, tam in nostris quam in Hebraeis codicibus habetur: « Maledictus a Deo om« nis qui pendet in ligno. » Quod quidem, scilicet « a Deo, » in antiquis Hebraeorum voluminibus non habetur: unde creditur quod a Judaeis post passionem Domini appositum sit ad infamiam Christi. Potest autem exponi auctoritas de malo poenae, et de malo culpae. De malo quidem culpae sic: *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, non propter hoc quod pendet in ligno, sed pro culpa, pro qua pendet. Et hoc modo Christus aestimatus est maledictus in cruce pendens, propter hoc quod maxime tali poena punitus fuit. Et secundum hoc continuatur ad praecedentia. Dominus enim praecepit in Deuteronomio ut qui suspensus fuerit, in vespera deponatur. Et ratio hujus est, quia haec poena erat ceteris abjectior et ignominiosior. Dicit ergo: Vere factus est pro nobis maledictum: quia ipsa mors crucis, quam sustinuit, sufficit ad maledictionem (2) (hoc modo exponendo de malo culpae, sed solum aestimatione Judaeorum): *quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno.* De malo vero poenae sic exponitur: *Maledictus omnis qui pendet in ligno:* quia ipsa poena est maledictio, scilicet quod sic mortuus est. Et est (3) (hoc modo exponendo) vere maledictus a Deo, quia Deus ordinavit quod hanc poenam sustineret, ut nos liberaret.

Consequenter cum dicit: *Ut in Gentibus benedictio Abrahae fieret in Christo Jesu*, ponit spem quam per Christum, super hoc quod per eum liberamur de maledicto, acquirimus, ut dicitur Rom. 5, 15: « Non sicut delictum, ita et donum, » immo multo majus, scilicet quia liberat a peccato et confert gratiam. Primo ergo ponit fructum, et quibus datur; dicens: *Ut in Gentibus benedictio Abrahae fieret, in Christo Jesu*: quasi dicat: Factus est pro nobis maledictum, non solum ut maledictionem removeret; sed ut in Gentibus, quae non sub ma-

(1) *Al. deest* peccati.
(2) *Al. omittuntur omnia verba parenthesi inclusa.*
(3) *Al. omittitur* hoc modo exponendo.

ledictione legis erant, fieret benedictio Abrahae promissa, Genes. 22, 18: « In semine tuo benedi« centur Gentes terrae. » Et haec quidem benedictio facta est nobis, idest impleta est, per Christum, qui est de semine Abrahae, cui dictae sunt promissiones. *Et semini tuo* (1) *qui est Christus*, ut dicitur infra eodem capite. Quae quidem benedictio et fructus est *ut pollicitationem Spiritus accipiamus*, idest promissiones quas Spiritus sanctus facit in nobis, scilicet de beatitudine aeterna, qui quasi arrha et pignus nobis traditus, ipsam nobis promittit, ut habetur Ephes. 1, et 2 Corinth. 6. Et quidem in pignore datur ad certitudinem: nam pignus est quaedam certa promissio de re accipienda. Roman. 8, 15: « Non enim ac« cepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed « accepistis spiritum adoptionis filiorum: » et infra 17: « Si filii et heredes. » Vel *pollicitationem Spiritus accipiamus;* idest Spiritum sanctum: quasi dicat: Accipiamus pollicitationem de Spiritu sancto factam semini Abrahae. Joel. 2, 29: « Effundam « de Spiritu meo super servos meos. » Quia per Spiritum sanctum conjungimur Christo, et efficimur semen Abrahae et digni benedictione. Secundo ostendit per quid proveniat nobis iste fructus, dicens, *Per fidem*, per quam quidem et hereditatem aeternam acquirimus. Ad Hebr. 11, 6: « Accedentem ad Deum oportet credere quia est, et « inquirentibus se remunerator sit. » Per fidem etiam acquirimus Spiritum sanctum: quia, ut dicitur Actuum 5, Dominus dat Spiritum sanctum obedientibus sibi, scilicet per fidem.

(1) *Forte etiam legendum* et semini ejus, *cohaerentius ad praemissa.*

LECTIO VI.

Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno. Et semini tuo, qui est Christus Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quae post quadringentos et triginta annos facta est lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem. Nam si ex lege hereditas, jam non ex promissione. Abrahae autem per repromissionem donavit Deus.

Postquam Apostolus probavit per auctoritates quod lex non justificat, nec ad justificationem quae est per fidem, est necessaria; consequenter ostendit idem per rationes humanas: et circa hoc quatuor facit. Primo humanam consuetudinem ponit; secundo assumit promissionem divinam, ibi, *Abrahae dictae sunt promissiones;* tertio infert conclusionem, ibi, *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo;* quarto ostendit conclusionem sequi ex praemissis, ibi, *Nam si ex lege haereditas, jam non ex promissione.* Dicit ergo: Aperte quidem prius locutus sum secundum auctoritatem Scripturae, non allatae voluntate humana, sed Spiritu sancto, ut dicitur 2 Petr. 1: sed nunc *secundum hominem dico*, et secundum ea quae humana ratio et consuetudo habet. Ex quo quidem habemus argumentum, quod ad conferendum de his quae sunt fidei, possumus uti quacumque veritate cujuscumque scientiae. Deut. 21, 11: « Si videris in nu« mero captivorum mulierem pulchram, et adama« veris eam, voluerisque habere in uxorem, intro« duces eam in domum tuam, » idest si sapientia et scientia saecularis placuerit tibi, introduces eam infra terminos tuos; « quae radet caesariem, et « circumcidet ungues; » idest resecabis omnes sensus erroneos. Et inde est quod Apostolus in multis locis in Epistolis suis utitur auctoritatibus Gentilium, sicut illud 1 Corinth. 15, 33: « Corrumpunt « bonos mores colloquia mala: » et illud Tit. 1, 12, « Cretenses malae bestiae, semper mendaces, « ventres pigri. » Vel quamvis hujusmodi rationes vanae sint et infirmae, quia, ut dicitur in Psalm. 93, 11, « Dominus scit cogitationes hominum quo« niam vanae sunt; » *tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat:* quia nihil humanum tantam firmitatem habet sicut ultima voluntas hominis. Sperneret autem illud aliquis, si diceret, quod testamentum hominis confirmatum in morte testatoris et testibus, non valeret. Si ergo testamentum hujusmodi nemo spernit, dicens non esse servandum, aut spernit aliquid mutando; multo magis testamentum Dei nullus spernere debet aut superordinare, infringendo illud vel addendo, vel diminuendo. Apocal. ult. 18: « Si quis apposuerit ad « haec, apponet Deus super illum plagas scriptas « in isto libro; et si quis diminuerit de verbis pro« phetiae hujus, auferet Deus partem ejus de libro « vitae. » Deut. 4, 2: « Non addetis ad verbum « quod vobis loquor, neque auferetis quidquam. »

Consequenter cum dicit, *Abrahae dictae sunt promissiones*, assumit promissionem divinam Abrahae factam, quae est quasi quoddam testamentum Dei: et primo exponit hanc promissionem seu testamentum; secundo vero aperit veritatem testamenti, ibi, *Non dicit, in seminibus etc.* Dicit ergo primo: *Abrahae dictae sunt promissiones*: quasi dicat: Sicut testamentum hominis est firmum, ita promissiones divinae firmae sunt. Sed numquid Deus aliquas promissiones fecit ante legem? Utique: quia *Abrahae*, qui fuit ante legem, scilicet quod non falleret Deus, *dictae*, idest factae, *sunt promissiones, et semini ejus* a Deo. Sed Abrahae factae sunt, ut cui erant implendae; semini vero, ut per quod implerentur. Dicit autem promissiones pluraliter, quia promissio de benedicendo semine multa continebat. Vel quia frequenter idem, idest aeterna beatitudo, sibi promissa est, sicut Genes. 12, 3: « In te benedicentur universae cognationes terrae: » item 15, 5: « Suspice caelum, et numera stellas, « si potes. Sic erit semen tuum. » Item ibidem 18: « Semini tuo dabo terram hanc: » item 22, 17: « Benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum si« cut stellas caeli. » Istae ergo promissiones sunt quasi testamentum Dei, quia est quaedam ordinatio de haereditate danda Abrahae et semini suo. Veritatem autem testamenti aperit cum dicit: *Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo:* quam quidem aperit eodem spiritu quo testamentum conditum est. Et hoc pa-

tet ex verbis testamenti. *Non*, inquit, *dicit, Et seminibus, quasi in multis*, idest sicut faceret, si de multis illud valeret; *sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus;* quia ipse solus est, per quem et in quo omnes poterunt benedici. Nam ipse solus et singularis est qui non subjacet maledictioni culpae, etsi maledictio pro nobis dignatus sit fieri: unde dicitur in Psalm. 140, 10: « Singulariter sum « ego, donec transeam. » Item Psalm. 13, 3: « Non « est qui faciat bonum, non est usque ad unum. » Eccle. 7, 29: « Virum de mille unum reperi (scilicet Christum, qui esset sine omni peccato) « mulierem autem ex omnibus non inveni, » quae omnino a peccato immunis esset, ad minus originali, vel veniali (1).

Conclusionem autem infert consequenter, cum dicit: *Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo.* Ubi videamus per ordinem, quid sit quod dicit. Dicit ergo, quod hoc promisit Deus Abrahae; sed hoc est testamentum, scilicet ipsa (2) promissio de hereditate adipiscenda. Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel et domui Juda foedus novum. » *Confirmatum:* quod ideo ponit, ut concordet cum praemissis. Nam supra dixerat: *Testamentum hominis confirmatum nemo spernit aut superordinat. A Deo*, scilicet qui promisit. Et *confirmatum dico* jurejurando. Genes. 22, 16: « Per memetipsum « juravi. » Hebr. 6, 18: « Ut per duas res im« mobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, « fortissimum solatium habeamus. » Hoc, inquam, testamentum lex non facit irritum: *quae* quidem *lex facta est*, et data a Deo per Moysen. Joan. 1, 17: « Lex per Moysen data est: » *post quadragintos et triginta annos.* Et quasi exponens quod dixerat, subjungit: *Non irritum facit ad evacuandam promissionem.* Sic enim irritum fieret praedictum testamentum, si promissio facta Abrahae evacuaretur, idest in vacuum facta esset, quasi non sufficeret semen Abrahae repromissum ad gentium benedictionem. Per Christum autem, non sunt evacuatae promissiones patribus factae, sed confirmatae. Rom. 15, 8: « Dico Jesum Christum ministrum « fuisse circumcisionis, ad confirmandas promis« siones patrum: » et 2 Corinth. 1, 20: « Quot« quot enim promissiones Dei sunt, in illo Est. » Hoc autem quod dicitur, *Post quadringentos et triginta annos*, concordat ei quod habetur Exod. 12, 40: « Habitatio filiorum Israel (3), qua man« serunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta « annorum: » et Act. 7, 6: « Locutus est Domi« nus (scilicet Abrahae) quia erit semen ejus « accola in terra aliena; et servituti eos subjicient « annis quadringentis triginta. »

Sed contra est quod dicitur Gen. 15, 13: « Scito « praenoscens, quod peregrinum futurum sit se« men tuum, et servituti eos subjicient, et affli« gent eos annis quadringentis. »

Respondeo. Dicendum, quod si fiat computatio annorum a prima promissione acta Abrahae quae legitur Gen. 12, usque ad exitum filiorum Israel de Aegypto, quando data est lex, sic sunt anni quadringenti triginta, sicut hic scribitur, et Exod. 12 et Act. 7, usque ad exitum filiorum Israel de Aegypto, quando data est lex. Si autem incipiat computatio a nativitate Isaac (de qua legitur Gen. 21), sic sunt tantum quadringenti et quinque anni. Nam viginti quinque anni fuerunt a promissione facta Abrahae usque ad nativitatem Isaac. Abraham enim erat septuaginta quinque annorum, quando exivit de terra sua, et facta est ei prima promissio, ut habetur Gen. 12. Centenarius autem fuit, quando natus est Isaac, ut habetur ibidem 21. Quod autem a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Aegypto, fuerint quadringenti quinque anni, probatur per hoc quod Isaac fuit sexaginta annorum, quando genuit Jacob, ut habetur Gen. 25. Jacob autem erat centum triginta annorum, quando intravit Aegyptum, ut habetur Gen. 47. Et sic a nativitate Isaac usque ad introitum Jacob in Aegyptum fuerunt centum et nonaginta anni. Joseph autem fuit triginta annorum quando stetit coram Pharaone, ut habetur Gen. 41. Et postea transierunt septem anni fertilitatis, et duo sterilitatis, usque ad ingressum Jacob in Aegyptum, ut habetur cap. 45. Vixit autem Joseph centum et decem annis, ut habetur Gen. ult.: a quibus si subtrahantur triginta et novem anni, remanent septuaginta et unus annus. Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad mortem Joseph ducenti et sexaginta unus annus. Fuerunt autem in Aegypto filii Israel post mortem Joseph centum quadraginta quatuor annis, ut Rabanus dicit in Glossa Act. 7. Fuerunt ergo a nativitate Isaac usque ad exitum filiorum Israel de Aegypto et legem datam quadringenti et quinque anni. Scriptura autem Gen. 17, non curavit de minutis. Vel potest dici, quod quinto anno Isaac expulsus fuit Ismael, et remansit solus Isaac heres Abrahae, a quo tempore fuerunt quadringenti anni.

Deinde cum dicit, *Nam si ex lege hereditas, jam non ex promissione*, ostendit quomodo sequatur ex praemissis quod lex evacuaret promissiones; si lex necessaria esset ad justificationem, sive benedictionem Gentium. Dicit ergo: Vere promissio evacuaretur, si lex necessaria esset: *nam si hereditas*, scilicet benedictionis Abrahae, esset *ex lege, jam non* esset *ex repromissione*, idest ex semine repromisso Abrahae. Si enim semen promissum esset sufficiens ad hereditatem benedictionis consequendam, non fieret justificatio per legem. Destruit autem consequens, cum dicit: *Abrahae autem donavit Deus*, idest promisit se daturum, quod ita certum erat ac si statim daret, *per repromissionem*, idest per semen repromissum. Non ergo est ex lege hereditas, idest benedictio, de qua dicitur 1 Petr. 3, 9: « In hoc vocati estis ut benedictionem « hereditate possideatis. »

(1) *Remigius Florentinus in edit. Veneta apud Juntas* 1562: » Advertas, humanissime Lector, jam in quibusdam Venetiis » 1555, impressis codicibus post expositam Salomonis aucto» ritatem hanc fuisse appositam particulam, *Excipitur pu» rissima et omni laude dignissima Virgo Maria:* quam a » quodam temere adjectam nulli dubium fore credimus. Nam » nec in manuscriptis, nec etiam alibi impressis codicibus (quos » viderim, nam multos vidi) haec particula reperitur: et in » eo Parisiis impresso, a F. Joan. Alberto Castrensi a men» dis expurgato, non invenitur. Et luce clarius est, D. Tho» mam minime hujus fuisse sententiae, quam millies in sua » doctrina impugnat. Iste bonus vir etiam in margine im» primi curavit haec verba, *Vide hic.* Esset de mente S. » Thomae, nullum habuisse peccatum Beatam Christi Ma» trem, nec etiam originale: quod an verum sit, tuum sit » judicare. »

(2) *Al.* ista.

(3) *Al. omittitur* Israel.

LECTIO VII.

Quid igitur lex? Propter transgressiones posita est donec veniret semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.

Postquam ostendit Apostolus et auctoritate Scripturae et consuetudine humana, quod lex justificare non potuit; hic movet duas dubitationes, et solvit. Secunda dubitatio incipit, ibi, *Lex ergo adversus promissa Dei?* Circa primum tria facit. Primo movet dubitationem; secundo solvit, ibi, *Propter transgressiones posita est;* tertio quoddam in solutione positum manifestat, ibi, *Mediator autem unius non est, Deus autem unus est.* Potest autem esse dubium ex praemissis tale (1): si lex justificare non poterat, an esset omnino inutilis. Et hanc dubitationem movet, dicens: *Quid igitur lex* sit? idest, ad quid lex utilis fuit? Et hanc punctuationem magis approbat Augustinus, ut habetur in Glossa, quam aliam quae sibi primitus melior videbatur, ut distinguatur, *Quid igitur?* et postea dicatur: *Lex propter transgressiones posita est.* Similis dubitatio proponitur Rom. 3, 1; ubi sic dicitur: « Quid igitur amplius Judaeo est; aut « quae utilitas circumcisionis? »

Deinde cum dicit, *Propter transgressiones posita est,* solvit dubitationem motam: ubi quatuor facit. Primo proponit legis utilitatem; secundo legis fructum, ibi, *Donec veniret semen cui promiserat;* tertio legis ministros, ibi, *Ordinata per Angelos*; quarto legis dominium, ibi, *In manu mediatoris.*

Circa primum notandum est, quod lex vetus data est propter quatuor, secundum quatuor ex peccato consecuta, quae enumerat Beda: scilicet propter malitiam, infirmitatem, concupiscentiam et ignorantiam. Est ergo lex primo data ad reprimendam malitiam, dum scilicet prohibendo peccatum et puniendo, retrahebantur homines a peccato: et hoc tangit dicens; *Propter transgressiones posita est* lex, idest ad transgressiones cohibendas: et de hoc habetur 1 Timoth. 1, 9: « Justo lex non est « posita sed injustis. » Cujus ratio potest sumi a Philosopho in 4 Ethic. Homines enim bene dispositi ex seipsis moventur ad bene agendum, et sufficiunt eis paterna monita, unde non indigent lege; sed sicut Rom. 2, 14, dicitur, « ipsi sibi sunt lex, ha- « bentes opus legis scriptum in cordibus suis. » Sed homines male dispositi indigent retrahi a peccatis per poenas; et ideo quantum ad istos fuit necessaria legis positio, quae habet coarctativam virtutem. Secundo lex data est ad infirmitatem manifestandam. Homines enim de duobus praesumebant: primo quidem de scientia; secundo de potentia. Et ideo Deus reliquit homines absque doctrina legis, tempore legis naturae: in quo dum in errores inciderunt, convicta est eorum superbia de defectu scientiae. Sed adhuc restabat praesumptio de potentia. Dicebant enim: « Non deest qui impleat, sed deest « qui jubeat, » ut dicitur in Glossa, super illud Exod. 24, 7: « Quidquid praeceperit Dominus, fa- « ciemus, et erimus obedientes. » Et ideo data est lex, quae cognitionem peccati faceret: « per legem « enim cognitio peccati: » Rom. 3, 20; quae tamen auxilium gratiae non dabat ad vitandum peccata; ut sic homo sub lege constitutus et vires suas experiretur et infirmitatem suam recognosceret, inveniens se sine gratia peccatum vitare non posse, et sic avidius quaereret gratiam. Et haec etiam causa potest ex his verbis accipi, ut dicatur, quod lex *posita est propter transgressiones* adimplendas, quasi illo modo loquendi quo Apostolus dicit Roman. 5, 20: « Lex subintravit, ut abundaret delictum: » quod non est intelligendum causaliter, sed consecutive: quia lege subintrante, abundavit delictum, et transgressiones sunt multiplicatae, dum concupiscentia nondum per gratiam sanata, in id quod prohibebatur, magis exarsit, et factum est peccatum gravius, addita praevaricatione legis scriptae. Et hoc Deus permittebat, ut homines imperfectionem suam cognoscentes, quaererent mediatoris gratiam. Unde signanter dicit, *Posita est,* quasi debito ordine collocata inter legem naturae et legem gratiae. Tertio data est lex ad domandam concupiscentiam populi lascivientis; ut diversis caeremoniis fatigati, neque ad idolatriam neque ad lascivias declinarent. Unde dicit Petrus Act. 15, 10: « Hoc est onus quod ne- « que nos neque patres nostri portare potuerunt. » Quarto ad instruendum ignorantiam data est lex in figuram futurae gratiae, secundum illud Hebr. 10, 1: « Umbram habens lex futurorum bonorum. »

Deinde cum dicit, *Donec veniret semen,* idest Christus, de quo promiserat Deus, per eum benedicendas omnes gentes. Matth. 11, 13: « Lex et « Prophetae usque ad Joannem prophetaverunt. » Gen. 22, 18: « In semine tuo benedicentur om- « nes gentes. »

Ministri autem legis ponuntur, cum dicit: *Ordinata,* idest ordinanter data, *per Angelos,* idest per nuntios Dei, scilicet Moysen et Aaron. Malach. 2, 7: « Legem requirent ex ore ejus: Angelus e- « nim Domini exercituum est. » Vel *per Angelos,* idest ministerio Angelorum. Act. 7, 53: « Accepistis « legem in dispositione Angelorum. » Et est data per Angelos, quia lex non debebat dari per Filium, qui major est. Hebr. 2, 2: « Si enim qui per An- « gelos factus est sermo, factus est firmus... quo- « modo nos effugiemus, si tantam neglexerimus « salutem, quae cum initium accepisset enarrari « per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos con- « firmata est? » Dicit autem, *Ordinata,* quia ordinabiliter data est, scilicet inter tempus legis naturalis, qua homines convicti sunt quod se juvare non poterant, et tempus gratiae: nam antequam gratiam acciperent, convincendi erant de lege.

Dominus autem legis dicitur Christus; et ideo dicit, *In manu mediatoris,* idest in potestate Christi. Deuter. 33, 2: « In dextera ejus ignea lex. » 1 Timoth. 2, 5: « Mediator Dei et hominum ho- « mo Christus Jesus. » Iste mediator significatus est per Moysen, in cujus manu est lex data. Deut. 5, 5: « Ego sequester et medius fui inter Deum « et vos in tempore illo. »

Deinde cum dicit, *Mediator autem unius non est,* exponit quod dixit, *In manu mediatoris:* quod potest tripliciter exponi. Uno modo, quia mediator non est unius tantum, sed duorum. Unde, cum iste

(1) *Al. omittitur* Israel.

sit mediator Dei et hominis, oportet quod sit Deus et homo: si enim esset purus homo, vel Deus tantum, non esset verus mediator. Si ergo est verus Deus, et nullus est mediator sui ipsius, potest videri alicui quod praeter ipsum sunt alii dii, quorum est mediator: et hoc removet dicens, quod *mediator* iste, etsi *non est unius* tantum, non propter hoc sunt alii dii, sed *Deus unus est*: quia licet ipse alius sit in persona a Deo Patre, non est tamen alius in natura. Deuter. 6, 4: « Audi Israel, « Dominus Deus tuus, Dominus unus est. » Ephes. 4, 5: « Unus Deus, una fides, unum baptisma. » Secundo modo, quia posset credi quod iste esset mediator Judaeorum tantum, ideo dicit: Dico, quod Christus est mediator; sed non unius, scilicet Judaeorum, sed unus est omnium, idest sufficiens ad omnes reconciliandos Deo, quia ipse Deus est. Roman. 3, 30: « Unus Deus, qui justificavit circum- « cisionem ex fide, et praeputium per fidem. » 2 Corinth. 5, 19: « Deus erat in Christo mundum « reconcilians sibi. » Tertio modo, quia non est mediator unius populi tantum, scilicet Judaeorum, sed etiam Gentilium. Ephes. 2, 14: « Ipse est pax « nostra, qui fecit utraque unum. » Et hoc ex parte Gentium auferendo idololatriam, et ex parte Judaeorum observantiam legis (1). Specialiter autem mediator est Filius, non Pater, non Spiritus sanctus: nihilominus tamen unus est Deus.

(1) *Al.* ex observantia legis.

LECTIO VIII.

Lex ergo adversus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia. Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quae revelanda erat. Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub paedagogo.

Hic movet Apostolus aliam dubitationem, utrum scilicet lex noceat gratiae: et primo movet dubitationem, dicens: *Lex ergo adversus promissa Dei?* quasi dicat: Si lex posita est propter transgressiones, numquid lex facit adversus promissa Dei, scilicet ut id quod Deus promisit se facturum per semen repromissum, per alium faciat? *Absit*; quasi dicat, non. Nam supra eodem: *Lex non irritum facit testamentum ad evacuandas promissiones.* Roman. 7, 12: « Lex sancta et mandatum sanctum. »

Secundo cum dicit, *Si enim lex esset data quae posset vivificare, vere ex lege esset justitia*, solvit dubitationem; et primo ostendit quod lex non est contra promissa Dei; secundo quod est in obsequium promissorum, ibi, *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato.* Dicit ergo, quod licet lex sit posita propter transgressiones, non tamen contrariatur promissioni Dei: quia transgressiones ipsas removere non potest. Si enim eas removeret, tunc manifeste esset contra promissa Dei: quia justitia esset per alium modum quam Deus promisit, quia esset per legem, et non per fidem; cum tamen dicatur Habac. 2, 4: « Justus meus ex fide vivit. » Rom. 3, 22: « Justitia Dei est per fidem Jesu Chri- « sti. » Et ideo dicit: *Quod si lex esset data* talis *quae posset vivificare*, idest tantae virtutis esset quod posset vitam gratiae et aeternam beatitudinem conferre; tunc *vere* et non apparenter, *justitia esset ex lege*, si lex faceret quod fides facere dicitur: et sic frustra esset fides. Sed lex non justificat: quia littera, scilicet legis, occidit, ut dicitur 2 Corinth. 3 et Rom, 8, 2: « Lex enim spiritus vitae in Chri- « sto Jesu, liberavit me a lege peccati et mortis. »

Deinde cum dicit, *Sed Scriptura conclusit omnia sub peccato*, ostendit quod lex non solum non contrariatur gratiae, sed est ei etiam in obsequium: et primo ostendit quod lex obsequitur promissis Dei; secundo quomodo hoc obsequium manifestatum est in Judaeis, ibi, *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quae revelanda erat;* tertio quomodo Gentiles etiam sine lege consecuti sunt promissa Dei, ibi, *Omnes enim filii estis Dei per fidem.* Circa primum sciendum est, quod lex obsequitur promissis Dei in generali quantum ad duo. Primo, quia manifestat peccata: Rom. 3, 20: « Per legem cognitio « peccati: » deinde, quia manifestat infirmitatem humanam, inquantum homo non potest vitare peccatum nisi per gratiam, quae per legem non dabatur. Et sicut ista duo, scilicet cognitio morbi et impotentia infirmi, multum inducunt ad quaerendum medicum; ita cognitio peccati et propriae impotentiae inducunt ad quaerendum Christum. Sic ergo lex obsecuta est gratiae, inquantum praebuit cognitionem peccati, et experientiam propriae impotentiae: et ideo dicit: *Scriptura*, idest lex scripta, *conclusit*, idest tenuit inclusos Judaeos, *sub peccato*; idest, ostendit eis peccata quae faciebant. Roman. 7, 7: « Concupiscentiam nesciebam, nisi lex dice- « ret, Non concupisces. » Item *conclusit*, quia veniente lege sumpserunt occasionem peccati. Rom. 11, 32: « Conclusit Deus omnia in incredulitate, « ut omnium misereatur. » Et hoc ideo ut homo quaereret gratiam: et ideo dicit: *Ut promissio*, idest gratia repromissa, *daretur*, non solum Judaeis, sed omnibus *credentibus*: quia ista gratia poterat liberare a peccatis; et haec gratia est *ex fide Jesu Christi.*

Deinde cum dicit, *Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur*, ponit experimentum hujus obsequii, manifestatum in Judaeis: et primo ponit obsequium Judaeorum; secundo concludit quoddam corollarium, ibi, *Itaque lex paedagogus noster fuit in Christo.* Dicit ergo: Si Scriptura, idest lex scripta, detinuit omnia sub peccato, quas utilitates habebant Judaei ex lege, antequam veniret fides ex gratia? Respondet, et dicit: Nos Judaei ante adventum fidei *custodiebamur sub lege*, inquantum faciebat nos vitare idolatriam et multa alia mala: *custodiebamur* inquam non sicut liberi, sed quasi servi sub timore; et hoc *sub lege;* idest sub onere legis et dominio. Rom. 7, 1: « Lex in « homine dominatur quanto tempore vivit. » Et *custodiebamur conclusi*, idest servati, ne defluere-

mus ad vitia (1), sed praepararemur *in eam*, idest tam bonam, *fidem quae revelanda erat*. Isai. 56, 1: « Juxta est salus mea ut veniat et justitia mea « ut reveletur. » Et dicit, *Revelanda*: quia cum fides excedat omne humanum ingenium, non potest per proprium sensum haberi, sed ex revelatione et dono Dei. Isa. 40, 5: « Revelabitur glo- « ria Domini, et videbit omnis caro quod os Do- « mini locutum est. Vel *in eam fidem quae revelanda erat* tempore gratiae, in antiquis temporibus multis signis latens: unde et tempore Christi velum templi scissum est, Matth. 27.

Consequenter cum dicit, *Lex paedagogus noster fuit in Christo*, concludit quoddam corollarium: et primo ostendit legis officium; secundo officii testationem, ibi, *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Officium autem legis fuit officium paedagogi; et ideo dicit: *Lex paedagogus noster fuit in Christo.* Quamdiu enim heres non potest consequi beneficium hereditatis, vel propter defectum aetatis, seu alicujus debitae perfectionis; conservatur et custoditur ab aliquo instructore, qui quidem instructor paedagogus dicitur, a paedos quod est puer, et a goge quod est ductio. (2) ✝ Per legem enim Judaei tamquam imbecilles pueri, per timorem poenae retrahebantur a malo, et promovebantur amore et promissione temporariorum, ad bonum. ✝ Judaeis autem promissa erat benedictio futuri seminis de hereditate obtinenda (1); sed nondum advenerat tempus ipsius hereditatis consequendae; et ideo necessarium erat quod conservarentur usque ad tempus futuri seminis, et cohiberentur ab illicitis; quod factum est per legem: et ideo dicit: *Itaque lex paedagogus noster fuit*; quasi dicat: Ex quo sub lege custodiebamur, *lex fuit noster paedagogus*, idest dirigens et conservans, *in Christo*, idest in via Christi: et hoc ideo, *ut ex fide Christi justificaremur.* Oseae 11, 1: « Puer « Israel, et dilexi eum. » Hier. 31, 18: « Castigasti « me Domine, et eruditus sum. » Rom. 3, 28: « Arbitramur enim hominem justificari per fidem « sine operibus legis. » Et quamvis lex paedagogus noster esset, non tamen ad perfectam hereditatem ducebat: quia, ut dicitur Hebr. 7, 19, « ne- « minem ad perfectum adduxit lex. » Sed hoc officium cessavit, postquam venit fides; et hoc est quod dicit; *At ubi venit fides*, scilicet Christi, *jam non sumus sub paedagogo*, idest sub coactione, quae non est necessaria liberis. 1 Corinth. 13, 11: « Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sa- « piebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus: cum « autem factus sum vir, evacuavi quae erant par- « vuli » 2 Corinth. 5, 17: « Si qua ergo in Chri- « sto nova creatura, vetera transierunt. »

(1) *Al.* a vita.

(2) *Quae sequuntur cruculis inclusa, nec in veteri editione an. 1498, nec in ea quam curavit F. Remigius Florentinus an. 1562, reperiuntur.*

(1) *Al.* obsequenda.

LECTIO IX.

Omnes enim filii Dei estis per fidem, quae est in Christo Jesu. Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est Judaeus neque Graecus; non est servus neque liber; non est masculus neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. Si autem vos Christi, ergo semen Abrahae estis, secundum promissionem heredes.

Hic ostendit Apostolus quod ad fructum gratiae Gentiles sine obsequio legis pervenerunt: ad quem tamen Judaei perducti sunt per legis custodiam et obsequium; et circa hoc tria facit. Primo proponit intentum; secundo manifestat propositum, ibi, *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis*; tertio ex hoc argumentatur, ibi, *Si autem vos Christi, ergo semen Abrahae estis.* Dicit ergo: Vere non sumus sub lege, idest sub paedagogo et coactione, quia sumus filii Dei. Similiter et vos neque sub lege, neque sub paedagogo estis: quia scilicet ad gratiam pervenistis: ideo *omnes estis filii Dei per fidem*, non per legem. Rom. 8, 15: « Non enim accepi- « stis spiritum servitutis (scilicet timoris, qui da- « batur in lege veteri), sed accepistis spiritum fi- « liorum, » scilicet caritatis et amoris, qui datur in nova lege per fidem. Joan. 1, 12: « Dedit eis pote- « statem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine « ejus. » Si ergo filii Dei estis per fidem, quare vultis esse servi per legis observantias? nam sola fides homines facit filios Dei adoptivos. Nullus siquidem est filius adoptivus, nisi uniatur et adhaereat Filio naturali. Rom. 8, 29: « Quos praescivit « Conformes fieri imaginis Filii ejus, ut sit ipse « primogenitus in multis fratribus. » Fides enim facit nos in Christo Jesu filios. Ephes. 3, 17: « Ha- « bitare Christum per fidem in cordibus vestris. » Et hoc *in Christo Jesu*; idest, filii Dei estis per Jesum Christum.

Consequenter cum dicit, *Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis*, manifestat propositum: et circa hoc tria facit. Primo proponit propositi manifestationem; secundo manifestationis expositionem, ibi, *Non est Judaeus neque Graecus, etc.*; tertio assignat manifestationis rationem, ibi, *Omnes enim vos unum estis* (1) *in Christo Jesu.* Manifestat autem circa primum, quomodo sumus in Christo Jesu filii Dei; et hoc est quod dicit: *Quicumque enim in Christo Jesu baptizati estis, Christum induistis.* Quod potest quadrupliciter exponi. Uno modo ut dicatur, *Quicumque in Christo Jesu baptizati estis*, idest institutione Christi ad baptismum instructi estis. Marc. ult. 15: « Euntes in mundum universum, praedicate Evange- « lium omni creaturae. Qui crediderit et baptizatus fue- « rit, salvus erit. » Alio modo: *Quicumque in Christo Jesu baptizati estis*, scilicet per similitudinem et per configurationem mortis Christi. Rom. 6, 3: « Quicum- « que baptizati sumus in Christo Jesu, in morte « ipsius baptizati sumus. » Vel in *Christo Jesu*, idest in fide Jesu Christi. Nam baptismus non fit nisi in fide, sine qua effectum baptismi nullum consequimur. Marc. ult. 16. « Qui crediderit et « baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non cre-

(1) Al *unum sumus etc.*

« diderit, condemnabitur. » Vel *in Christo Jesu*, idest in virtute et operatione ejus. Joan. 1, 33: « Super quem videris Spiritum descendentem, hic « est qui baptizat. » *Quicumque* ergo istis quatuor modis *baptizati estis*, *Christum induistis*. Ubi sciendum est, quod qui induitur aliqua veste, protegitur ac contegitur ea, et apparet sub colore vestis, colore proprio occultato. Eodem modo et qui induit Christum, protegitur et contegitur a Christo Jesu contra impugnationes et aestus, et in eo nihil aliud apparet nisi quae Christi sunt. Roman. 13, 14: « Induite Dominum Jesum Chri« stum. » Et sicut lignum accensum induitur igne, et participat ejus virtutem: ita et qui Christi virtutes accipit, induitur Christo. Luc. ult. 49: « Sede« te in civitate, donec induamini virtute ex alto. » Quod in illis locum habet qui interius Christi virtute informantur. Ephes. 4, 24: « Induite novum « hominem, qui secundum Deum creatus est in « justitia et sanctitate veritatis. »

Et nota, quod Christum aliqui induunt exterius per bonam conversationem, et interius per spiritus renovationem; et secundum utrumque per sanctitatis configurationem, ut tangitur in Glossa.

Expositionem autem manifestationis ponit cum dicit: *Non est Judaeus neque Graecus; non est servus neque liber*; *non est masculus neque femina:* quasi dicat: Vere dixi, quod *quicumque in Christo Jesu baptizati estis, Christum induistis:* quia nihil potest esse in hominibus quod faciat exceptionem a sacramento fidei Christi et baptismi. Et ponit tres differentias hominum, ostendens quod per eas nullus excipitur a fide Christi. Prima differentia est quantum ad ritum, cum dicit: *Non est Judaeus neque Graecus*; quasi dicat: Ex quo in Christo Jesu baptizatus est, non est differentia, quod propter hoc sit indignior in fide, ex quocumque ritu ad eam venerit, sive ex ritu Judaico, sive Graeco. Rom. 3, 29: « An Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gen« tium? Immo et Gentium: quoniam quidem unus « est Deus qui justificavit circumcisionem ex fide, « et praeputium per fidem: » et ibid, 10, 12: « Non est distinctio Judaei et Graeci; nam idem Do« minus omnium. »

Sed contra est quod dicitur Rom. 3, 1: « Quid « ergo amplius est Judaeo? Multum quidem per o« mnem modum. » Respondeo: Dicendum est, quod Judaei et Graeci possunt considerari dupliciter. Uno modo secundum statum in quo erant ante fidem; et sic amplius fuit Judaeo propter beneficium legis: alio modo quantum ad statum gratiae; et sic non est amplius Judaeo: et de hoc intelligitur hic.

Secunda differentia est quantum ad statum et conditionem, cum dicit: *Non est servus neque liber;* idest, neque servitus neque libertas neque nobilitas neque ignobilitas differentiam facit ad recipiendum effectum baptismi. Job 3, 19: « Par« vus et magnus ibi sunt, et servus liber a do« mino suo. » Rom. 2, 11: « Non est personarum « acceptio apud Deum. » Tertia differentia est quantum ad naturam, cum dicit: *Non est masculus neque femina*: quia sexus nullam differentiam facit quantum ad participandam baptismi effectum (1).

Expositionis vero rationem ponit, cum dicit: *Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu;* quasi dicat: Vere nihil horum est per quod differentia fiat in Christo: *quia vos omnes*, scilicet fideles, *unum estis in Christo Jesu*, quia in baptismo omnes estis effecti membra Christi et unum corpus, etsi inter vos sitis diversi. Roman. 12, 5: « Omnes u« num corpus sumus in Christo, singuli autem al« ter alterius membra. » Ephes. 4, 4: « Unum cor« pus, unus spiritus, sicut vocati estis in una spe « vocationis vestrae. » Ubi autem est unitas, differentia non habet locum. Pro hac unitate orat Christus, Joan. 17, 21: « Volo, Pater, ut sint unum, « sicut tu, Pater, in me, et ego in te. »

Consequenter cum dicit, *Si autem vos estis Christi*; *ergo semen Abrahae estis, secundum promissionem heredes*, arguit ad principale propositum hoc modo. Dixi, quod Abrahae dictae sunt promissiones, et semini ejus; sed vos estis Abrahae: ergo ad vos pertinet promissio Abrahae de hereditate consequenda. Minorem sic probat. Vos estis filii Dei adoptivi, quia estis uniti per fidem Christo, qui est Filius Dei naturalis; sed Christus est filius Abrahae, ut supra eodem: *Quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus:* ergo si vos estis Christi, idest in Christo, *estis semen Abrahae*, idest filii; cum Christus filius ejus sit. Et si filii *estis, et heredes;* idest, ad vos pertinet hereditas, *secundum promissionem* Abrahae factam. Roman. 9, 8: « Non « qui filii sunt carnis, hi filii Dei (2); sed qui « sunt filii promissionis, aestimantur in semine. »

(1) *Al. perperam subdebatur:* Galat. 3: « Non est mascu« lus aut femina etc. » *quae sunt ipsa prorsus verba commentata.*

(2) *Al. omittitur hic vox* Dei, *et ponitur post voces* in semine.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Dico autem: Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre. Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.

Postquam ostendit Apostolus legis defectum, hic consequenter ostendit gratiae dignitatem: et primo per exemplum humanum; secundo per exemplum Scripturae (1), ibi, *Dicite mihi, qui sub lege vultis*

(1) *Al.* creaturae.

esse, legem non legistis? Circa primum duo facit. Primo ostendit dignitatem gratiae supra primitivum statum veteris legis (1), per similitudinem a lege humana sumptam; secundo ostendit quod ipsi facti sunt participes hujus dignitatis per fidem, ibi, *Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra*; tertio arguit ipsos, eo quod hanc dignitatem contemnebant, ibi, *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii serviebatis.* Circa primum duo facit. Primo ponit similitudinem; secundo adaptat eam ad propositum, ibi, *Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes.*

Notandum est autem (2), quod in proposita similitudine quatuor tangit Apostolus. Primo quidem dignitatem, quia non est servus, sed heres: unde dicit: *Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo*: quod aptatur et refertur ad populum Judaeorum, qui fuit heres promissionis Abrahae: Psal. 134, et 46, 5: « Elegit nos in hereditatem sibi: » et ad Christum, qui est heres omnium: Hebr. 1, 2: « Quem constituit heredem universorum. » Secundo ejus parvitatem: unde dicit, *Parvulus est*: quia et Judaei parvuli erant, secundum statum legis. Amos 7, 5: « Quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? » Similiter et Christus parvulus factus est per incarnationem. Isa. 9, 6: « Parvulus natus est nobis. »

Sed nota, quod Apostolus aliquando assimilat parvulo statum legis, sicut hic; aliquando statum praesentis vitae: 1 Corinth. 13, 11: « Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus. » Cujus ratio est, quia status veteris legis est sicut parvulus, propter imperfectionem cognitionis in ipsa comparatione ad statum gratiae (3) et veritatis, quae per Christum facta est. Sic et status praesentis vitae, in qua videmus per speculum in aenigmate, est sicut parvulus, comparatus statui futurae vitae, in qua est perfecta Dei cognitio, quia videtur sicuti est.

Tertio ejus subjectionem, cum dicit: *Nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre.* Proprium enim servi est quod sit subjectus alicui domino. Puer autem quamdiu parvulus est, quia non habet cognitionem perfectam, et usum liberae voluntatis, propter defectum aetatis, committitur custodiae aliorum, qui et bona sua defendant, et hi dicuntur tutores; et negotia agant, et hi actores nominantur. Et ideo licet sit dominus omnium rerum suarum, tamen inquantum subjicitur alii, nihil differt a servo (4): quia nec voluntatem liberam habet, immo cogitur; et haec adaptantur ad populum Judaicum. Isa. 44, 1: « Et nunc servus meus Jacob et Israel, quem elegi. »

Sed notandum est, quod in populo Judaico aliqui erant simpliciter servi, illi scilicet qui propter timorem poenae et cupiditatem temporalium, quae lex promittebat, legem servabant; aliqui vero erant qui non erant servi simpliciter, sed quasi servi existentes, erant vere filii et heredes: qui licet attenderent exterius ad temporalia, et vitarent poenas, nihilominus tamen in eis finem non ponebant; sed accipiebant ea ut figuram spiritualium bonorum. Unde licet viderentur nihil exterius differre a servis, inquantum ceremonias et alia legis mandata servabant; tamen erant domini, quia non ea intentione eis utebantur ut servi: quia illi utebantur amore spiritualium bonorum, quae praefigurabant; servi vero principaliter (1) timore poenae et cupiditate terrenae commoditatis. Christus erat etiam quasi servus: quia licet sit Dominus omnium, secundum illud Psal. 109, 1: « Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis: » tamen nihil videbatur differre a servo in exterioribus, inquantum homo. Phil. 2, 7: « Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens... et habitu inventus ut homo. » Sub tutoribus autem et actoribus erat, quia sub lege factus erat, ut dicitur infra eodem, *Factum sub lege*; et hominibus subditus, ut dicitur Luc. 2, 51: « Erat subditus illis. »

Quarto ponit temporis congruitatem, cum dicit: *Usque ad praefinitum tempus a patre*: quia sicut heres secundum determinationem patris praefinito tempore sub tutoribus est; ita et lex determinatum tempus habuit a Deo, quamdiu deberet durare, et quamdiu heres, scilicet populus Judaeorum, esset sub ea. Similiter et praefinitum tempus fuit a Patre, quo Christus non erat facturus miracula et ostensurus dominium potestatis divinae. Joan. 2, 4: « Nondum venit hora mea. »

Hanc similitudinem adaptat, cum dicit consequenter: *Ita et nos, cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes*: et primo adaptat eam quantum ad Judaeos; secundo quantum ad Christum, ibi, *At ubi venit plenitudo temporis.* Dicit ergo: Dico, quod *quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo*: et ita nos Judaei, cum essemus parvuli in statu legis veteris, *sub elementis mundi eramus servientes*, idest sub lege, quae temporalia promittebat: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis me, bona terrae comedetis: » et comminabatur poenas temporales. Vel lex vetus dicitur elementum: quia sicut pueris qui sunt instituendi ad scientiam, primo proponuntur elementa illius scientiae, per quae manuducuntur ad illam scientiam; ita lex vetus proposita est Judaeis, per quam manuducerentur ad fidem et justitiam. Supra 3, 24: *Lex paedagogus noster fuit in Christo.* Vel *sub elementis*, idest corporalibus rerum ritibus, quos servabant, sicut lunares dies, neomenias et sabbatum. Nec tamen instandum est, quod propter hoc non differrent a Paganis, qui elementis serviebant hujus mundi; cum eis non servirent Judaei, seu cultum impenderent; sed sub eis Deo serviebant et eum colebant; Gentiles vero elementis servientes, eis divinum cultum impendebant. Rom. 1, 25: « Servierunt creaturae potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula. » Fuit autem necessarium quod Judaei sub elementis hujus mundi deservirent Deo: quia iste ordo est congruus naturae humanae, ut a sensibilibus ad intellectualia perducatur.

(1) *Al.* gratiae primitivae status veteris legis.
(2) *Al. deest* autem.
(3) *Al.* in Christo ad statum gratiae.
(4) *Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Isaiae.*

(1) *Al. deest* principaliter.

LECTIO II.

At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

Hic adaptat Apostolus similitudinem propositam ad Christum: et primo ponitur adaptatio; secundo finis rei in qua similitudo adaptatur, ibi, *Ut eos qui sub lege erant redimeret.*

Sciendum est autem, quod supra in similitudine proposita quatuor ostendit per ordinem, sicut dictum est. Hic autem illa quatuor adaptans ad Christum, incipit ab ultimo, scilicet a determinatione temporis. Cujus ratio est, quia idem tempus fuit in quo Christus fuit humiliatus, et in quo fideles fuerunt exaltati. Et ideo dicit: *At ubi venit plenitudo temporis*, idest postquam tempus quod fuerat praefinitum a Deo Patre de mittendo Filio suo, erat completum: et hoc modo accipitur Luc. 2, 6: « Impleti sunt dies ut pareret. » Dicitur autem plenum tempus illud propter plenitudinem gratiarum quae in eo dantur, secundum Psalm. 62, 10: « Flumen Dei repletum est aquis. » Item propter impletionem figurarum veteris legis: Matth. 5, 17: « Non veni solvere legem, sed adimplere. » Item propter impletionem promissorum: Dan. 9, 27: « Confirmabit autem pactum multis hebdomada una. » Hoc autem quod dicit, *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum*, similiter et in aliis Scripturae locis, ubi tempus circa Christum impleri dicitur, non est referendum ad fatalem necessitatem, sed ad divinam ordinationem, de qua dicitur in Psalm. 118, 91: « Ordinatione tua perseverat dies, quoniam omnia serviunt tibi. » Assignatur autem duplex ratio quare illud tempus praeordinatum est ad adventum Christi. Una sumitur ex magnitudine: quia enim magnus est qui venturus erat, oportebat et multis indiciis et multis praeparationibus homines ad adventum ejus disponi. Hebr. 1, 1: « Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis. » Alia ex conditione venientis: quia enim medicus erat venturus, oportebat quod ante adventum suum convincerentur homines de morbo, et quantum ad defectum scientiae in lege naturae, et quantum ad defectum virtutis in lege scripta. Et ideo oportuit utrumque, scilicet et legem naturae et legem scripturae, adventum Christi praecedere.

Secundo adaptat quantum ad hereditariam dignitatem, cum dicit: *Misit Deus Filium suum*, scilicet proprium et naturalem: et si filius, ergo et heres. Dicit autem *Filium suum*, idest proprium, naturalem et unigenitum, non adoptivum. Joan. 3, 16: « Sic Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret. » *Misit*, inquam, eum non a se separatum: quia missus est per hoc quod assumpsit humanam naturam, et tamen erat in sinu Patris. Joan. 1, 18: « Unigenitus qui est in sinu Patris, » aeternaliter. Ibid. 3, 13: « Nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, Filius hominis qui est in caelo: » qui licet descenderit per assumptionem carnis, tamen est in caelo. Item misit eum, non ut esset ubi prius non erat: quia licet in propria venerit per praesentiam carnis, in mundo tamen erat per praesentiam Deitatis, ut dicitur Joan. 1 (1). Similiter non misit eum quasi ministrum, quia sua missio fuit assumptio carnis, non depositio majestatis. Misit ergo Deus Filium suum, ad sanandum, inquam, deviationem concupiscibilis, et ad illuminandum ignorantiam rationalis (2). Psalm. 106, 20: « Misit verbum suum, et sanavit eos. » Misit etiam ad liberandum a potestate daemonis, contra infirmitatem irascibilis: Isa. 19, 20: « Mittet eis Salvatorem, qui liberet eos. » Item ad remedium ab obligane aeternae mortis: Oseae 13, 14: « De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos. » Item ad salvandum ab eorum peccatis. Joan. 3, 17: « Non misit Deus Filium suum in mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. »

Tertio adaptat similitudinem quantum ad parvitatem, cum dicit, *Factum ex muliere.* Isa. 9, 6: « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis » Phil. 2, 7: « Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus. » Parvum se fecit, non dimittendo magnitudinem, sed assumendo parvitatem.

In hoc autem quod dicit, *Factum ex muliere*, cavendi sunt duo errores: scilicet Photini, qui dixit Christum purum hominem esse, et ex Virgine principium essendi sumpsisse; et ideo ita dicit ipsum factum ex muliere, quasi totaliter initium ex ea sumpserit. Sed hoc est falsum, quia est contra illud quod dicitur Rom. 1, 3: « Qui factus est ei ex semine David secundum carnem: » non dicit secundum personam, quae est ab aeterno, scilicet ipsa hypostasis Filii Dei. Unde, sicut cum scutum fit album de novo, non oportet dicere quod ipsa substantia scuti de novo fiat, sed quod ei de novo albedo accesserit; ita ex hoc quod Filius Dei de novo carnem assumpsit, non oportet dicere quod persona Christi de novo sit facta; sed quod natura humana ei de novo advenit, sicut corpori cum absque sui mutatione quaedam accidunt. Aliqua enim adveniunt alicui et immutant ipsum, sicut formae et qualitates absolutae: quaedam vero absque mutatione adveniunt; et hujusmodi est assumptio carnis, secundum quod dicit relationem. Unde per hoc persona Verbi in nullo mutatur. Et inde est quod in divinis utimur his quae relationem significant etiam ex tempore: unde dicimus illud Psalm. (3). 89, 1: « Domine, refugium factus es nobis; » et quod Deus factus est homo. Non autem utimur formis et qualitatibus (4) absolutis; ut, Deus factus est bonus, sapiens, et hujusmodi.

Item vitandus est error Ebionis; qui dicit, Christum ex Joseph semine esse natum: motus ad hoc ponendum per hoc quod dicitur, *Ex muliere.* Nam secundum eum, mulier tantum importat corruptionem. Sed hoc est falsum: quia hoc nomen *mulier* in sacra Scriptura designat etiam sexum naturalem, secundum illud Gen. 3, 12: « Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi. » Vocat enim eam mulierem, quae tamen adhuc erat virgo.

(1) *Al.* in Evangelio Joan. 1.
(2) *Al. additur* creaturae.
(3) *Al. omittitur* illud Psalmi.
(4) *Al. deest* et qualitatibus.

Per hoc etiam quod dicitur *ex muliere factus*, destruuntur duo errores: scilicet Valentini, dicentis, Christum non sumpsisse corpus de Virgine, sed attulisse illud de caelo, et per Beatam Virginem sicut per fistulam seu canale transivisse. Sed hoc est falsum: quia si verum esset quod dicit, non fuisset factus ex muliere, ut Apostolus dicit. Haec enim propositio *ex* causam materialem designat. Item error Nestorii dicentiis, Beatam Virginem non esse matrem Filii Dei, sed filii hominis: quod falsum esse ostenditur per hoc quod dicit Apostolus hic quod *misit Deus Filium suum factum ex muliere:* qui enim fit ex muliere, est filius ejus. Si ergo Filius Dei est factus ex muliere, scilicet ex Beata Virgine, manifestum est quod Beata Virgo est mater Filii Dei.

Licet autem posset dici natus ex muliere, signanter tamen dicit *factum*, et non natum. Nasci enim aliquid, est ipsum produci solum (1) ex principio conjuncto: sed fieri, etiam ex principio separato: arca enim fit ab artifice; sed fructus nascitur ex arbore. Principium autem humanae generationis est duplex: scilicet materiale, et quantum ad hoc Christus processit ex principio conjuncto, quia materiam sui corporis sumpsit ex Virgine: unde secundum hoc dicitur nasci de ea: Matth. 1, 16, « De qua natus est Jesus, qui vocatur Christus. » Aliud est principium activum, quod quidem in Christo quantum ad id quod principium habuit, idest quantum ad formationem corporis, non fuit conjunctum, sed separatum, quia virtus Spiritus sancti formavit illud. Et quantum ad hoc non dicitur natus ex muliere, sed factus, quasi ex principio exteriori. Ex quo patet quod hoc quod dixit, *Ex muliere,* non dicit corruptionem: quia dixisset natum et non factum.

Quarto adaptat similitudinem quantum ad subjectionem, cum dicit, *Factum sub lege.*

(1) *Al.* non solum.

Sed contra est quod dicitur infra 5, 18: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Si ergo Christus non solum est spiritualis, sed etiam dator spiritus, inconvenienter videtur dici, quod sit factus sub lege.

Respondeo: dicendum est quod esse sub lege dicitur dupliciter. Uno modo ut ly *sub* denotet solam observantiam legis; et sic Christus fuit factus sub lege, quia circumcisus fuit, et in templo praesentatus. Matth. 5, 17: « Non veni legem solvere, sed adimplere. » Alio modo ut ly *sub* denotet oppressionem; et hoc modo ille dicitur esse sub lege qui timore legis opprimitur; et hoc modo nec Christus nec viri spirituales dicuntur esse sub lege.

Consequenter cum dicit, *Ut eos qui sub lege erant redimeret*, ponit fructum rei in qua similitudo adaptatur, scilicet quod ideo voluit isto tempore fieri subjectus, ut heredes fierent magni et liberi. Et haec duo ponit: et primo fructum liberationis contra subjectionem; et ideo dicit: *Ut eos qui sub lege erant*, idest sub maledicto et onere legis, *liberaret*; supra 3, 13: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum:* secundo fructum exaltationis, inquantum adoptamur in filios Dei per hoc quod accipimus spiritum Christi, et conformamur ei. Rom. 8, 9: « Si quis spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Et haec adoptio specialiter competit Christo; quia non possumus fieri filii adoptivi, nisi conformemur Filio naturali: Roman. 8, 9: « Quos praescivit conformes fieri imaginis Filii ejus, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. » Et quantum ad hoc dicit: *Ut adoptionem filiorum reciperemus*; idest, ut per Filium Dei naturalem efficeremur filii adoptivi secundum gratiam per Christum (1).

(1) *Al. omittitur* secundum gratiam per Christum.

LECTIO III.

Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, pater. Itaque jam non est servus, sed filius: quod si filius, et heres per Deum.

Supra Apostolus ostendit beneficium Judaeis exhibitum; hic ostendit hoc beneficium etiam ad Gentiles pertinere; et primo proponit ipsum beneficium; secundo modum adipiscendi, ibi, *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra*; tertio manifestat ejus fructum, ibi, *Itaque jam non est servus, sed filius.* Dicit ergo, quod beneficium adoptionis filiorum Dei non solum pertinet ad eos qui sub lege erant, sed etiam ad Gentiles: et ideo dicit: *Quoniam estis filii Dei*; idest, quod sitis filii Dei ista de causa factum est, quia non solum Judaei, sed etiam omnes alii qui in Filium Dei credunt, adoptantur in filios. Joan. 1, 12: « Dedit eis potestatem filios Dei fieri his qui credunt in nomine ejus. » Modus autem adipiscendi illud donum, est per missionem Spiritus Filii Dei in corda vestra. Augustinus autem dicit, quod Christus in carne existens praedicavit Judaeis principaliter; Gentibus autem perfunctorie. Roman. 15, 8: « Dico, Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum. » Et ideo quidquid pertinet ad statum Judaeorum, convenienter attribuitur Christo. Et quia possent dicere isti, Galatas non esse adoptatos in filios Dei, cum Christus ex eis carnem non sumpserit, nec eis praedicaverit, unde non videbantur in aliquo, Christo conjungi; ideo Apostolus modum hujus adoptionis demonstrans, dicit, quod etsi non fuerunt conjuncti Christo secundum carnem, scilicet quantum ad gentem, neque secundum praedicationem; tamen fuerunt conjuncti per spiritum, et ex hoc adoptati sunt in filios Dei. Unde conversio Gentilium specialiter attribuitur Spiritui sancto. Et ideo Petrus, quando fuit reprehensus a Judaeis quod ivisset praedicare Gentibus, excusavit se per Spiritum sanctum, dicens, Act. 11, non posse resistere Spiritui sancto, cujus instinctu hoc fecerat. Et ideo quia *misit Deus* Pater *Spiritum Filii sui in corda nostra*, Judaeorum scilicet, et Gentium, conjungimur Christo, et per hoc adoptamur in filios Dei.

Sed sciendum est, quod si alicubi in Scriptura invenitur Spiritus sanctus mitti a Patre: Joan. 15,

26: « Paraclytus autem Spiritus sanctus, quem mit- « tet Pater in nomine meo: » aliquando vero a Filio: Joan. 15, 26: « Cum venerit Paraclytus, « quem ego mittam vobis a Patre: » nihilominus tamen Spiritus sanctus communis est Patri et Filio, et ab utroque procedit et ab utroque datur. Et ideo est quod ubicumque invenitur quod Pater mittat Spiritum sanctum, fit mentio de Filio; sicut in praemissa auctoritate dicitur: « Quem mittet Pater « in nomine meo; » et similiter ubi dicitur mitti a Filio, fit mentio de Patre; unde dicit: « Quem « mittam vobis a Patre. » Et etiam hic cum dicit, *Misit Deus* Pater *Spiritum* sanctum, statim fit mentio de Filio, cum dicit, *Filii sui.* Nec refert si alicubi dicatur Spiritus sanctus solum a Patre procedere: quia ex quo Filius mittit eum, manifestum est quod ab ipso procedit: unde Spiritus sanctus dicitur Spiritus Filii, sicut mittentis, et sicut a quo procedit, et sicut a quo habet Spiritus sanctus quiquid habet, sicut et a Patre. Joan. 16, 14: « Ille me clarificabit, « quia de meo accipiet. » Dicit autem, *In corda*, quia duplex est generatio. Una carnalis quae fit per semen carnale missum in locum generationis: quod quidem semen licet sit quantitate parvum, tamen virtute continet totum. Alia est spiritualis, quae fit per semen spirituale transmissum in locum spiritualis generationis: qui quidem locus est mens seu cor hominis, quia in filios Dei generamur per mentis renovationem. Semen autem spirituale est gratia Spiritus sancti. 1 Joan. ult. 18: « Qui natus « est ex Deo, non peccat: quoniam generatio Dei « conservat eum, et malignus non tangit eum. » Et hoc semen est virtute continens totam perfectionem beatitudinis: unde dicitur pignus et arrha beatitudinis, Eph. 1. Ezech. 36, 26: « Dabo spiri- « tum novum in medio vestri. » *Clamantem*, idest clamare facientem, *Abba, pater*, non magnitudine vocis, sed magnitudine et fervore affectus. Tunc enim clamamus, *Abba, pater*, quando per affectum accendimur calore Spiritus sancti ad desiderium Dei. Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum servi- « tutis iterum in timore, sed accepistis spiritum « adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, pa- « ter. » Idem autem est in significatione *abba*, quod est hebraeum, et *pater*, quod est latinum, et *pater*, quod est graecum. Et utrumque ponit, ut ostendat quod gratia Spiritus sancti communiter se habet quantum ad utrumque populum, quantum est ex se.

Consequenter cum dicit, *Itaque jam non est servus, sed filius*, ponit fructum hujus beneficii: et primo quantum ad remotionem omnis mali, a quo liberamur per adoptionem Spiritus sancti; et haec est liberatio a servitute; et quantum ad hoc dicit: *Itaque*, scilicet quia Spiritus clamat in nobis, Pater, *jam* a tempore gratiae, *non est* aliquis nostrum, qui in Christum credimus, *servus*, in timore scilicet serviens. Joan. 15, 15: « Jam non dicam vos « servos, sed amicos. » Rom. 8, 15: « Non acce- « pistis spiritum servitutis iterum in timore, sed « accepistis spiritum adoptionis filiorum. » *Sed est filius*. Rom. 8, 16: « Ipse spiritus testimonium red- « dit spiritui nostro, quod sumus filii Dei. » Licet enim conditione servi simus, quia dicitur Luc. 17, 10: « Cum feceritis omnia quae praecepta sunt « vobis, dicite: Servi inutiles sumus: » tamen non sumus servi malevoli, ex timore scilicet servientes; quia tali servo debentur tortura et compedes; sed sumus servi boni et fideles, et amore servientes; et ideo libertatem per Filium consequimur. Joan. 8, 36: « Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. » Secundo ponit fructum quantum ad consecutionem omnis boni; et quantum ad hoc dicit: *Quod si Filius, et heres per Deum.* Rom. 8, 17: « Si filii, « et heredes: heredes quidem Dei, coheredes autem « Christi. » Haec autem hereditas est plenitudo omnis boni, cum nihil aliud sit quam ipse Deus, secundum illud Psalm. 15, 5: « Dominus pars « hereditatis meae. » Gen. 15, 1, dixit ad Abraham: « Ego ero merces tua magna nimis. » Dicit autem, *Per Deum*, quia sicut Judaei hereditatem adepti sunt per Dei repromissionem et justitiam; ita et Gentiles *per Deum*, idest per Dei misericordiam. Roman. 15, 9: « Gentes autem super « misericordia honorare Deum. » Vel *per Deum*, idest per Dei operationem. Isa. 26, 12: « Omnia « opera nostra operatus es in nobis, Domine. »

LECTIO IV.

Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii, serviebatis. Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti sitis a Deo, quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? Dies observatis et menses, et tempora et annos. Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis. Estote sicut ego, quia et ego sicut vos.

Posita dignitate beneficii gratiae, et ostensa per exemplum humanum, hic Apostolus arguit Galatas qui hanc gratiam contemnebant, utpote ingrati tanto beneficio: et primo arguit eos de ingratitudine; secundo excusat se, quod hoc non facit ex odio et livore, ibi, *Fratres, obsecro vos. Non me laesistis.* Circa primum tria facit. Primo commemorat statum pristinum; secundo extollit et commendat beneficium susceptum, ibi, *Nunc autem cum cognoveritis Deum . . . immo cogniti sitis a Deo;* tertio exaggerat peccatum commissum, ibi, *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa?* Dicit ergo: *Sed tunc quidem ignorantes Deum, his qui natura non sunt dii, serviebatis;* quasi dicat: Nunc estis filii et heredes per Deum: sed tunc quidem, cum Gentes essetis: Ephes. 5, 8: « Eratis aliquando « tenebrae, nunc autem lux in Domino: » *ignorantes Deum*, per infidelitatem, *serviebatis*, cultu latriae, *his qui non sunt natura dii*, sed opinione hominum. 1 Corinth. 12, 2: « Cum Gentes essetis, « ad simulacra muta prout ducebamini euntes. » Rom. 1, 25: « Servierunt creaturae potius quam « Creatori. »

Hoc autem quod dicit, *Qui natura non sunt dii*, est ad confutationem Arianorum, dicentium, Christum Dei Filium, non esse Deum per naturam: quod si verum esset, non esset ei exhiben-

dus cultus latriae; et quicumque exhiberet ei, esset idolatra.

Sed potest objici, quia nos adoramus carnem et humanitatem Christi: ergo sumus idolatrae. Sed dicendum est, quod licet adoremus carnem seu humanitatem Christi, adoramus tamen eam ut unitam personae divini Verbi; quod quidem Verbum est suppositum divinum. Unde, cum adoratio debeatur supposito divinae naturae, quidquid in Christo adoratur, absque errore fit.

Consequenter cum dicit, *Nunc autem cum cognoveritis Deum, immo cogniti sitis a Deo*, commemorat acceptum beneficium; quasi dicat: Si ignorantes eratis, et peccabatis, tolerari poterat: nam, ceteris paribus, gravius est peccatum in Christiano quam in Gentili. Sed nunc *cum cognoveritis Deum*, idest sitis conducti ad Dei cognitionem, gravius peccatis quam olim serviendo et ponendo spem in his in quibus non debetis. Hierem. 31, 34: « Omnes cognoscent me, a minimo eorum usque « ad maximum. »

Sed hoc quod dicit, *Immo cogniti sitis a Deo*, videtur contrarietatem habere; cum Deus ab aeterno omnia cognoverit. Eccli. 23, 29: « Domino enim « Deo, antequam crearentur, omnia sunt agnita. »

Sed dicendum hoc causaliter esse dictum, ut sit sensus: *immo cogniti sitis a Deo*; idest, Deus fecit quod vos cognosceretis eum: sic enim Deus dicitur cognoscere, inquantum est causa cognitionis nostrae: et ideo, quia supra dixit, *Cum cognoveritis Deum*, quae fuit vera locutio, statim corrigit et explicat eam per figuratam (1), innuendo quod non possumus Deum cognoscere ex nobis, nisi per ipsum. Joan. 1, 18: « Deum nemo vidit unquam; « sed Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enar- « ravit. »

Consequenter exprobrat peccatum commissum, dicens: *Quomodo convertimini iterum ad infirma et egena elementa?* et primo exaggerat eorum peccatum; secundo ostendit imminens periculum, ibi, *Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis;* tertio reducit eos ad salutis statum, ibi, *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos.* Circa primum duo facit. Primo proponit peccatum commissum; secundo de peccato commisso eos convincit, ibi, *Dies observatis et menses, et tempora et annos.* Sciendum est autem, quod haec littera dupliciter legitur. Uno modo, quia isti Galatae a fide convertebantur ad idolatriam; et ideo dicit: *Quomodo convertimini* a fide *iterum*, idest denuo. 2 Petr. 2, 21: « Melius erat eis non cognoscere viam « justitiae (2), quam post agnitionem, retrorsum « converti ab eo quod illis traditum est sancto « mandato. » Isai. 42, 17: « Conversi sunt re- « trorsum: » *ad elementa*, scilicet mundi, quae sunt *infirma*, per se subsistere non valentia, quia in nihilum deciderent, nisi ea manus cuncta regentis teneret, secundum illud Hebr. 1, 3: « Por- « tans omnia Verbo virtutis suae. » *et egena*, quia egent Deo et seipsis ad invicem, ad complementum universi: *quibus*, scilicet elementis, *denuo*, idest iterum, *servire vultis*, servitute scilicet latriae? Probatio hujus manifeste apparet, quia *observatis dies*, scilicet faustos et infaustos, *et menses et tempora et annos*, idest constellationes et cursum corporum caelestium; quae omnia ortum habent ab idolatria: contra quod dicit Hierem. 10, 2: « A signis coeli « nolite metuere, quae Gentes timent. » Et quod observationes hujusmodi malae sint et contra cultum christianae religionis, patet: quia distinctio dierum, mensium, annorum et temporum attenditur secundum cursum solis et lunae. Et ideo tales temporum distinctiones observantes venerantur corpora caelestia, et disponunt actus suos secundum indicium astrorum, quae nullam directam impressionem habent in voluntate hominis, et in his quae dependent a libero arbitrio. Et ex hoc imminet grave periculum: unde dicit: *Timeo ne forte sine causa;* idest inutiliter, *laboraverim in vobis.* Et ideo cavendum est fidelibus talia observare; sed nulla debet esse eis suspicio harum rerum, quia prospere potest cedere quidquid sub Dei devotione simpliciter agitur.

Sed numquid licet in aliquo cursum stellarum servare? Dicendum est, quod corpora caelestia quorumdam quidem effectuum causa sunt, scilicet corporalium: et in istis licet ipsorum cursum attendere: quorumdam autem non sunt causa, scilicet eorum quae dependent a libero arbitrio, seu a fortuna vel infortunio; et in istis servare cursum astrorum pertinet ad idolatriam.

Sed licet haec lectura sustineri possit, non tamen est secundum intentionem Apostoli. Cum enim ipse in tota praecedenti serie hujus Epistolae et in sequenti arguat Galatas de hoc quod a fide transtulerunt se ad observantiam legis; ideo magis ad propositum exponitur de hoc quod ad legales observantias convertuntur: unde dicit: *Cum cognoveritis Deum* per fidem, *quomodo convertimini* a fide *ad elementa*, idest ad litteralem legis observantiam? quae dicitur elementa, quia lex (1) fuit prima institutio divini cultus: *elementa*, dico, *infirma*; quia non perficiunt justificando. Heb. 7, 19: « Neminem « ad perfectum adduxit lex: » *egena*, quia non conferunt virtutes et gratiam, adjuvando per se.

Sed quid est quod dicit, *Convertimini?* Et videtur hoc inconvenienter dictum: similiter et hoc quod dicit *denuo*: nam isti nec Judaei fuerant, nec alias legalia servaverant.

Ad quod dicendum est, quod cultus Judaeorum medius est inter cultum Christianorum et Gentilium: nam Gentiles colebant elementa ipsa tamquam viva quaedam; Judaei vero elementis quidem non serviebant, sed Deo sub ipsis elementis, inquantum observationibus corporalium elementorum Deo cultum exhibebant: supra eodem: *Sub elementis hujus mundi eramus servientes:* Christiani vero serviunt Deo sub Christo, idest in fide Christi. Quando autem aliquis pervenit ad terminum transacto medio, si iterum redire velit ad medium, idem videtur ac si velit redire ad principium. Et ideo Apostolus, quia isti jam pervenerant ad terminum, scilicet ad fidem Christi, et tunc redierunt ad medium, scilicet ad cultum Judaeorum; inde est quod propter quamdam conformitatem medii ad principium, dicit eos converti ad elementa, et denuo eis servire.

Et quod ita sit, probat cum dicit: *Dies observatis*, Judaico ritu, scilicet sabbata, et decimum primi mensis, et hujusmodi, quae dicuntur in Glossa; *menses*, idest neomenias, ut primum et septimum mensem, ut habetur Levit. 23: *tempora*, scilicet egressionis de Ægypto, et quod Hierosolymam tribus

(1) *Al.* statim corrigit eam praefiguratam.
(2) *Al.* viam veritatis non cognoscere.

(1) *Al. omittitur* lex.

vicibus veniebant per singulos annos: item *annos* Jubilaei, et septimum annum remissionis. Et ex hoc sequitur periculum, quia ex hoc nihil prodest fides Christi: unde dicit: *Timeo vos, ne forte sine causa*, idest inutiliter, *in vobis laboraverim*. Infra. 5, 2; *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

Consequenter cum dicit, *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos*, reducit eos ad statum salutis; quasi dicat: Ita *timeo vos, ne forte sine causa laboraverim in vobis*. Sed ne ita sit, *estote sicut ego*. Hoc in Glossa tripliciter legitur. Primo modo sic. *Estote sicut ego*, scilicet legem deserentes, sicut ego dimisi. Secundo modo sic. *Estote sicut ego*, errorem scilicet pristinum corrigentes, sicut ego errorem meum correxi. Et hoc potestis, *quia ego*, supple sum, *sicut vos*, et tamen de errore meo correctus sum. Tertio modo sic. *Estote sicut ego*, scilicet sine lege viventes, *quia ego*, supple qui legem habui, et in lege natus sum, modo sum *sicut vos*, supple fuistis, scilicet sine lege.

LECTIO V.

Fratres, obsecro vos. Nihil me laesistis Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem; et tentationem vestram in carne mea non sprevistis neque respuistis; sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. Ubi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim perhibeo vobis quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? Aemulantur vos non bene; sed excludere vos volunt, ut illos aemulemini. Bonum autem aemulamini in bono semper, et non tantum cum praesens sum apud vos.

Postquam reprehendit Apostolus Galatas, hic ostendit se hoc non ex odio fecisse: et primo ostendit se non habere veram causam odii ad eos ullam; secundo, quod nec habet causam aestimatam, ibi, *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?* tertio assignat causam praemissae reprehensionis, ibi, *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quod non habet causam odii ad eos; secundo quod magis habet causam amoris, ibi, *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jam pridem.*

Circa primum notandum est, quod consuetudo est boni pastoris in correctione subditorum asperis dulcia miscere, ne scilicet ex nimia severitate frangantur. Luc. 10, legitur de Samaritano, quod in curatione sauciati, infudit vinum et oleum. E contra de malis pastoribus dicitur Ezech. 34, 4: « Cum « austeritate imperabatis eis. » Et ideo Apostolus sicut bonus praelatus ostendit quod non ex odio increpat eos, blande loquendo eis quantum ad tria. Primo quantum ad caritatis nomen: unde dicit, *Fratres*: Psal. 132, 1: « Ecce quam bonum et « quam jucundum habitare fratres in unum! » secundo quantum ad modestiae verbum: unde dicit, *Obsecro vos:* Prov. 18, 23: « Cum obsecrationibus « loquitur pauper; » tertio quantum ad excusationem: unde dicit: *Nihil me laesistis*; et ego non sum talis quod habeam odio illos qui me non offendunt.

Secundo ostendit se ad eos habere causam amoris, cum dicit: *Scitis autem quod per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem.* Ubi tria ponit, ex quibus homines se diligere consueverunt. Primum est mutuum societatis auxilium: et ex hoc etiam amor in hominibus confirmatur, secundum illud Luc. 22, 28: « Vos estis qui permansistis « mecum in tentationibus meis; et ego dispono « vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum: » et quantum ad hoc dicit: *Scitis autem quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jampridem.* Ubi primo commemorat tribulationem quam passus est apud eos; secundo ostendit quomodo ei astiterunt, ibi, *Et tentationem vestram in carne mea non sprevistis.* Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod *nihil me laesistis:* immo servivistis mihi: *scitis enim*, idest recordari poteritis, *quod evangelizavi vobis jampridem*, idest transacto tempore, per infirmitatem carnis, idest cum infirmitate et afflictione carnis meae, vel cum multis tribulationibus quas patiebar a Judaeis, qui sunt de carne mea, me persequentibus. 1 Corinth. 2, 3: « Cum timo« re et tremore multo fui apud vos. » 2 Corinth. 12, 9: « Virtus in infirmitate perficitur. » Et licet haec infirmitas fuerit causa spernendi me, et tentationis vestrae, secundum illud Zachar. 13, 7: « Percute pastorem et dispergentur oves; » vos tamen *tentationem vestram*, quae erat *in carne mea*, idest tribulationem meam, quae erat vobis causa tentationis, *non sprevistis*. Eccli. 11, 2: « Non sper« nas hominem in visu suo: » quia, ut dicit Dominus Luc. 10, 16, « qui vos spernit, me spernit. » *Neque respuistis* doctrinam meam et me, quin velletis esse socii tribulationum. Isa. 33, 1: « Vae qui « spernis, nonne et ipse sperneris? » Secundum autem quod confirmat inter homines dilectionem, est mutuus amor et mutua dilectio ad invicem, secundum illud Prov. 8, 17: « Ego diligentes me « diligo: » et quantum ad hoc dicit: *Sed sicut Angelum Dei excepistis me*, idest ita honorifice sicut nuntium verba Dei nuntiantem: 1 Thessal. 2, 13: « Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, « accepistis illud non ut verbum hominum, sed « (sicut est vere) verbum Dei: » et inde est quod praedicatores dicuntur Angeli: Malach. 2, 7: « Le« gem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domi« ni exercituum est. » Et non solum sicut Angelum recepistis, sed *sicut Jesum Christum*; idest, ac si Christus ipse venisset: qui Christus (1) profecto in ipso ad eos venerat, et in eo loquebatur, secundum illud 2 Corinth. ult. 3: « An experimentum quae« ritis ejus qui in me loquitur Christus? » Matth. 10, 40: « Qui vos recipit, me recipit. » Deinde increpat eos, quod sic deteriorati erant: unde dicit: *Ubi est ergo beatitudo vestra?* quasi dicat: Nonne ex hoc homines beatificabant vos quod me honorastis, et praedicationem meam recepistis? Job 4, 6: « Ubi est timor tuus et fortitudo tua, patientia « tua et perfectio viarum tuarum? » Tertium quod amorem confirmat, est mutua beneficentia; et quantum ad hoc dicit: *Testimonium perhibeo quod, si fieri posset*, idest juste fieri potuisset (illud enim

(1) *Al. omittitur* Christus.

fieri potest quod juste fit), vel ad utilitatem Ecclesiae fuisset, *oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi*; quasi dicat: Ita me diligebatis quod non solum mihi vestra exteriora, sed etiam oculos vestros dedissetis mihi.

Consequenter cum dicit, *Ergo inimicus factus sum vobis, verum dicens vobis?* ponit causam aestimati odii: et primo unam ex parte Apostoli; secundo aliam ex parte pseudo, ibi, *Aemulantur vos non bene*. Dicit ergo: Ex quo mihi tota bona fecistis, est ne credendum quod *factus sim inimicus vobis, verum dicens vobis*? Verbum autem hoc quod dicit, *Inimicus*, dupliciter potest intelligi. Uno scilicet modo quod ipse habeat eos odio; et isto modo legitur sic tunc. *Factus sum inimicus*, idest habeo vos odio; et sic hoc quod sequitur, *Verum dicens vobis*, potest aestimari ut signum odii; quod tamen est signum dilectionis, scilicet dicere verum, suo tamen loco et tempore. Alio modo potest intelligi *inimicus* passive, scilicet quod ipse habeatur odio ab eis; et tunc sic legitur, Ego *factus sum inimicus vobis*, idest habetis me odio; et hoc ideo quia dico vobis verum, ut sic *Dicens verum vobis* ponatur ut sit causa odii. Nam homines veritatem dicentes, a malis odio habentur: veritas enim odium parit. Amos 5, 10: « Odio habuerunt in porta corripien« tem, et loquentem perfecte abominati sunt. »

Sed contra est quod dicitur Prov. 28, 23: « Qui « corripit hominem, gratiam postea inveniet apud « eum, magis quam qui per linguae blandimenta « decipit. »

Sed dicendum est, quod solutio haec potest haberi ex hoc quod dicitur Proverb. 9, 8: « Noli ar« guere derisorem, ne oderit te: argue sapientem, « et diliget te. » Bonitatis enim signum est, si ille qui corripitur, corripientem diligis; et e converso si eum oderit signum est malitiae. Cum enim homo naturaliter odiat illud quod contrariatur ei quod diligit; si tu odis eum qui corrigit te de malo, manifestum est quod malum diligis; si vero diligis eum, ostendis te odire peccata. Quia enim homines a principio cum corripiuntur, per amorem ad peccata afficiuntur, inde est quod in principio peccator corripientem odit; sed postquam jam correctus est, et affectum peccati deposuit, corripientem diligit. Et ideo signanter in proposita auctoritate dicitur quod postea inveniet gratiam apud eum.

Consequenter cum dicit, *Aemulantur vos non bene*, ponit aliam causam aestimatam, ex parte scilicet pseudo: et primo ponit eam; secundo excludit eam, ibi, *Bonum autem aemulamini in bono semper*. Quantum autem ad primum, sciendum est, quod, sicut dictum est supra, quidam pseudo ex Judaeis conversi, circumeuntes Ecclesias Gentium praedicabant servari legalia. Et quia Paulus contrarium dicebat, ideo isti detrahebant ei: et hoc magis faciebant ut excluderent Paulum, quam pro salute eorum. Et ideo dicit Apostolus (1): *Aemulantur vos;* idest, non patiuntur in vobis (quos diligunt potius amore concupiscentiae quam amicitiae) consortium nostrum. Aemulatio enim est zelus ex amore quocumque proveniens, non patiens consortium in amato. Sed quia amor eorum ad istos non erat bonus, tum quia non amabant eos propter utilitatem ipsorum, sed propter commodum proprium; et hoc patet, quia volebant excludere Apostolum ab eis, utpote propriae utilitati contrarium: tum quia hoc cedebat in damnum Galatarum, quia quaerebant in eis lucrum, per quod ipsi damnificabantur: ideo dicit: *Aemulantur vos*, sed *non bene*, quia non amant bonum vestrum. Et hoc apparet, quia *volunt vos excludere, ut aemulemini illos*; idest, ut nullum recipiatis nisi eos. Prover. 3, 31: « Ne aemuleris hominem injustum, nec « imiteris vias ejus: » et Prov. 23, 17: « Non ae« muletur cor tuum peccatores. »

Hoc autem excludit consequenter cum dicit, *Bonum autem aemulamini in bono semper*; quasi dicat: Non debetis eos aemulari in doctrina eorum; sed aemulamini bonum doctorem, me scilicet, et hujusmodi. 1 Petr. 3, 12: « Quis est qui vobis no« ceat si beni aemulatores fueritis? » Sed quia aliquis potest esse bonus doctor in quo potest esse aliquid mali, ideo addit: *Aemulamini* (2) *bonum* doctorem, sed dico tamen, *in bono*, idest in eo quod bonum est. 1 Cor. 14, 1: « Sectamini caritatem, « aemulamini spiritualia. » Licet autem Apostolus de se loquatur, secundum Glossam, cum dicit: *Aemulamini bonum*, addit tamen *in bono*: quia, sicut ipse dicit 1 Cor. 4, 4, « Nihil mihi conscius sum, « sed non in hoc justificatus sum. » Sed quia aliqui aemulantur doctorem bonum in sua praesentia solum, ideo addit: *Semper, et non tantum cum praesens sum apud vos:* quia aemulatio in bonum est signum quod ex amore et timore Dei, qui omnia videt, procedat, si etiam in absentia doctoris (3) perseverat. Coloss. 3, 22: « Ser« vi, obedite per omnia dominis vestris, non ad o« culum servientes, quasi hominibus placentes, sed in « simplicitate cordis, timentes Deum. »

(1) *Al. deest* Apostolus.
(2) *Al. hic ponitur verbum* dico, *quod est post particulam* sed
(3) *Al. omittitur* doctoris.

LECTIO VI.

Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam, quoniam confundor in vobis.

Supra Apostolus removit falsam causam correctionis Galatarum: hic consequenter Apostolus dictae correctionis assignat causam veram, quae est dolor de eorum imperfectione: et ideo primo dolorem cordis ex quo loquebatur, exprimit; secundo ponit desiderium de manifestatione hujus doloris, ibi, *Vellem autem esse apud vos modo*; tertio ponit causam doloris, ibi, *Quoniam confundor in vobis*. Dolor autem iste ex caritate procedebat, quia dolebat de peccatis eorum. Psalm. 118, 158: « Vidi prae« varicantes, et tabescebam, quia eloquia tua non « custodierunt. » Et ideo verbum caritatis proponit, dicens, *Filioli mei*. Signanter autem non eos filios vocat, sed filiolos, ut designet eorum im-

perfectionem, quia diminuti sunt. 1 Corinth. 3, 1: « Tamquam parvulis in Christo lac vo- « bis potum dedi, non escam. » Sed notandum est quod puer dum est in parturitione dicitur filiolus: et isti tales erant, quia indigebant iterata parturitione; cum tamen parentes carnales semel tantum parturiant filios. Et ideo dicit eis, *Quos iterum parturio.* Nam semel eos parturierat in prima conversione; sed quia jam aversi erant ab eo qui eos vocavit, in aliud Evangelium; indigebant quod iterato parturiret eos: ideo dicit, *Parturio*; idest, cum labore et dolore ad lucem fidei reduco: in quo apparet dolor Apostoli. Unde conversio hominis, partus dicitur. Job 39, 3: « Incurvantur ad fetum et pa- « riunt. » Apocal. 12, 2: « Clamabat parturiens, et « cruciabatur, ut pareret. » Et inde est quod Apostolus ex dolore dure eos corrigit, sicut mulier ex dolore partus dure clamat. Isa. 42, 14: « Quasi « parturiens loquar. » Et ratio iteratae parturitionis est, quia non estis perfecte formati: unde dicit: *Donec Christus formetur in vobis;* idest recipiatis similitudinem ejus quam vestro vitio perdidistis. Et non dicit, Formemini in Christo, sed *formetur Christus in vobis,* ut hoc terribilius insonet auribus eorum. Nam Christus per fidem formatam (1) formatur in corde: Ephes. 3, 17: « Habitare « Christum per fidem in cordibus vestris. » Sed quando quis non habet fidem formatam, jam in eo moritur Christus. 2 Petr. 1, 19: « Donec dies illuce- « scat, et lucifer oriatur in cordibus vestris. » Et sic secundum hominis profectum in fide, Christus in homine proficit, et e converso secundum defectum deficit. Quando ergo fides in homine efficitur informis per peccatum, Christus non est in eo formatus: et ideo quia in istis non erat fides formata, indigebant iterum parturiri, donec Christus in eis formaretur per fidem, formatam scilicet (1), quae per dilectionem operatur. Vel *donec Christus formetur in vobis*; idest, formosus aliis per vos appareat.

(1) *Al. deest* formatam.

Posset autem aliquis dicere: Absens tu dicis talia; sed si esses apud nos haec non diceres, secundum illud 2 Cor. 10: « Praesentia quidem corporis infir- « ma, et sermo contemptibilis: » et ideo ponit desiderium manifestandi dolorem suum asperius, dicens: *Vellem autem esse apud vos modo, et mutare vocem meam;* quasi dicat: Modo blandis verbis utor, vocans vos fratres et filios in absentia; sed si essem praesens, asperius corriperem. Nam si quae per litteras scribo, nunc praesens et ore proferrem, durior esset correctio, utpote quia magis possem vocem objurgantis exprimere, et irascentis resonare clamorem, et dolorem pectoris, magis quam per litteras, explicare; et magis cor vestrum viva vox ad confusionem de errore vestro et mea turbatione moveret. Et causa hujus doloris est, *quia confundor in vobis;* idest erubesco apud alios pro vobis: nam, sicut Eccl. 22, 3, dicitur, « Confusio est patri de filio « indisciplinato: » nam cum filius sit res patris; et discipulus, inquantum hujusmodi, res magistri; magister gaudet de bono quod videt in eo relucere, quasi de bono proprio, et gloriatur; et e converso de malo dolet et confunditur. Unde quia isti mutati erant de bono in malum, Apostolus confundebatur inde.

(1) *Al. omittitur* formatam scilicet.

LECTIO VII.

Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, et unum de libera. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem: quae sunt per allegoriam dicta.

Supra Apostolus probavit dignitatem gratiae (1) per consuetudinem humanam: hic autem probat eam auctoritate Scripturae: et primo proponit factum; secundo exponit mysterium, ibi, *Quae sunt per allegoriam dicta;* tertio concludit propositum, ibi, *Itaque fratres mei, non sumus ancillae filii, sed liberae.* Circa primum duo facit. Primo excitat ad attentionem; secundo proponit suam intentionem, ibi, *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit.* Dicit ergo: *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis?* quasi dicat: Si vos estis sapientes, attendite ad ea quae objicio; et si non potestis contradicere, cedatis. Job 6, 29: « Re- « spondete, obsecro, absque contentione, et loquen- « tes, id quod justum est judicate. » Facio vobis autem hanc objectionem. Aut legistis legem, aut non legistis. Sed si legistis, scire debetis ea quae in ea scripta sunt; sed ipsa probat se dimittendam. Si autem non legistis, non debetis recipere quod nescitis. Prov. 4, 25: « Palpebrae tuae praecedant gressus tuos. »

(1) *Al.* status: *utrumque forte legendum est sic*: dignitatem status gratiae.

Dicit autem, *Sub lege*, idest sub onere legis. Nam subire aliquod leve non est vis, sed subire grave onus, sicut est onus legis, magnae stultitiae signum esse videtur. Actuum 15, 10: « Hoc est onus quod « neque patres nostri neque nos portare potuimus: » quod est intelligendum de illis qui volunt carnaliter esse sub lege.

Consequenter cum dicit, *Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit,* proponit suam intentionem, dicens: Ideo quaero an legistis legem, quia in ipsa continentur quaedam quae manifeste dicunt legem non esse tenendam: et specialiter Apostolus facit mentionem de duobus filiis Abrahae: et primo ponitur unum in quo conveniunt; secundo duo in quibus differunt. Conveniunt quidem in uno patre: unde dicit: *Scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit.* Habuit etiam alios quam istos duos filios, quia post mortem Sarae alios genuit de Cethura, ut dicitur Gen. 25; de quibus mentionem non fecit Apostolus, quia non pertinent ad hanc significationem. Possunt tamen per istos duos, scilicet filium ancillae et filium liberae, duo populi, scilicet Judaeorum et Gentium, designari; per alios vero filios Cethurae, schismatici et haeretici: qui quidem duo populi conveniunt in uno patre, quia Judaei sunt filii Abraham secundum carnem, Gentiles vero secundum imitationem fidei;

vel sunt filii Abrahae, idest Dei, qui est pater omnium. Malach. 2, 10: « Nonne Deus pater omnium nostrum? » Roman. 3, 10: « An Judaeorum tantum Deus? » Differunt autem in duobus: scilicet in conditione matris, quia unus est de ancilla, ut dicitur Gen. 21 (nec tamen peccavit Abraham ad eam accedens, quia accessit ad eam conjugis affectu et ordinatione divina): alius autem est de libera, scilicet Isaac, quem genuit ei Sara uxor sua. Genes. 18, 10: « Veniam ad te tempore isto, vita « comite, et Sara uxor tua habebit filium. » Item differunt in modo generationis, quia *secundum carnem natus est*; *qui de ancilla*, scilicet Ismael, *qui autem de libera*, scilicet Isaac, *per repromissionem.*

Sed vitandus est hic duplex falsus intellectus. Unus, ne intelligatur per hoc quod dicit, *Secundum carnem natus est*, ut accipiatur hic caro pro actu peccati, secundum illud Roman. 8, 13: « Si secundum carnem vixeritis, moriemini: » et 2 Corinth. 10, 2: « In carne ambulantes, non secundum carnem militamus: » quasi Abraham peccante natus sit Ismael. Alius intellectus, ut per hoc quod dicitur, *Per repromissionem*, credatur Isaac non secundum carnem natus, idest secundum carnalem commixtionem, sed per Spiritum sanctum. Est ergo dicendum, quod *secundum carnem*, idest secundum naturam carnis, natus est Ismael. Nam naturale est in omnibus quod ex muliere juvencula fecunda sicut erat Agar, et sene, nascatur filius; et quod *per repromissionem*, idest supra naturam carnis, natus est Isaac: non enim ad hoc se extendit natura carnis ut ex viro sene et vetula sterili, sicut fuit Sara, filius nascatur. Per Ismael significatur populus Judaeorum, qui secundum carnem natus est; per Isaac vero intelligitur populus Gentium, qui natus est secundum repromissionem, qua promissum est Abrahae quod esset futurus pater multarum gentium: Genes. 22, 18: « In « semine tuo benedicentur omnes gentes terrae. »

Mysterium autem exponit, cum dicit: *Quae sunt per allegoriam dicta:* et primo ponit modum mysterii; secundo exemplificat, ibi, *Haec enim duo sunt testamenta.* Dicit ergo: Haec quae sunt scripta de duobus filiis, *sunt per allegoriam dicta*, idest per alium intellectum: allegoria enim est tropus seu modus loquendi, quo aliud dicitur, et aliud intelligitur; unde allegoria dicitur ab alios, quod est alienum et goge, ductio, quasi in alienum intellectum ducens.

Sed attendendum est, quod allegoria sumitur aliquando pro quolibet mystico intellectu: aliquando pro uno tantum ex quatuor, qui sunt historicus, allegoricus, mysticus et anagogicus: qui sunt quatuor sensus sacrae Scripturae, et tamen differunt quantum ad significationem. Est enim duplex significatio: una est per voces; alia est per res quas voces significant. Et hoc specialiter est in sacra Scriptura, et non in aliis; cum ejus (1) auctor sit Deus, in cujus potestate est quod non solum voces ad designandum accommodet (quod etiam homo facere potest) sed etiam res ipsas. Et ideo in aliis scientiis ab hominibus traditis, in quibus (2) non possunt accommodari ad significandum nisi tantum verba, voces solum significant. Sed hoc est proprium in ista scientia, ut voces, et ipsae res significatae per eas, aliquid significent; et ideo haec scientia potest habere plures sensus. Nam illa significatio qua voces significant aliquid, pertinet ad sensum litteralem, seu historicum. Illa vero significatio qua res significatae per voces, iterum res alias significant, pertinet ad sensum mysticum. Per litteralem autem sensum potest aliquid significari dupliciter: secundum proprietatem locutionis, sicut cum dico, Homo ridet; vel secundum similitudinem seu metaphoram, sicut cum dico, Pratum ridet. Et utroque modo utimur in sacra Scriptura; sicut cum dicimus quantum ad primum, quod Jesus ascendit, et cum dicimus, quod sedet a dexteris Dei, quantum ad secundum. Et ideo sub sensu litterali includitur parabolicus, seu metaphoricus. Mysticus autem sensus, seu spiritualis, dividitur in tres. Primo namque, sicut dicit Apostolus, lex vetus est figura novae legis: et ideo, secundum quod ea quae sunt veteris legis, significant ea quae sunt novae, est sensus allegoricus. Item secundum Dionysium in libro de caelesti Hierarchia, nova lex est figura futurae gloriae (3): et ideo secundum quod ea quae sunt in nova lege et in Christo, significant ea quae sunt in patria, est sensus anagogicus. Item in nova lege, ea quae in capite sunt gesta, sunt exempla eorum quae nos facere debemus: quia « quaecumque scripta sunt, « ad nostram doctrinam scripta sunt: » Rom. 15, 4; et ideo secundum quod (4) ea quae in nova lege facta sunt in Christo et in his quae Christum significant, sunt signa eorum quae nos facere debemus, est sensus moralis. Et omnium horum patet exemplum. Per hoc enim quod dico, Fiat lux, ad litteram de luce corporali, pertinet ad sensum litteralem. Si intelligatur, Fiat lux, idest nascatur Christus in Ecclesia, pertinet ad sensum allegoricum. Si vero dicatur, Fiat lux, idest ut per Christum introducamur ad gloriam, pertinet ad sensum anagogicum. Si autem dicatur, Fiat lux, idest per Christum illuminemur in intellectu et inflammemur in affectu, pertinet ad sensum moralem.

(1) *Al.* cum enim.
(2) *Al.* quae.
(3) *Al. desideratur* gloriae.
(4) *Al. deest* quod.

LECTIO VIII.

Haec enim sunt duo testamenta. Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quae est Agar: Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quae nunc est Hierusalem, et servit cum filiis suis. Illa autem quae sursum est Hierusalem, libera est, quae est mater nostra. Scriptum est enim: Laetare sterilis quae non paris: erumpe et clama quae non parturis: quia multi filii desertae, magis quam ejus quae habet virum.

Superius posuit Apostolus intellectum mysticum; hic aperit mysterium: et primo quantum ad matres; secundo quantum ad filios, ibi, *Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus.* Per duas autem matres intelligit duo testamenta: et ideo primo ponit significatum; secundo exponit, ibi, *Unum quidem in monte Sina, in servitu-*

tem generans. Dicit ergo. Hac, scilicet duae uxores, ancilla et libera, *sunt duo testamenta*, vetus et novum. Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel « foedus novum (ecce novum testamentum), non « secundum pactum quod pepigi cum patribus « eorum: » ecce testamentum vetus. Libera enim significat testamentum novum, ancilla vero vetus. Ad sciendum autem quid sit testamentum, attendi debet, quod testamentum idem est quod pactum seu foedus eorum quae testibus confirmantur. Unde in Scriptura multoties loco testamenti ponitur foedus vel pactum. Ubicumque autem intervenit foedus vel pactum, fit aliqua promissio. Et ideo secundum diversitatem promissionum, est diversitas testamentorum. Duo autem sunt nobis promissa: scilicet temporalia in veteri lege, et aeterna in nova. Matth. 5, 12: « Gaudete et exultate, quoniam « merces vestra copiosa est in caelis. » Hae ergo duae promissiones sunt duo testamenta. Unde Apostolus consequenter, cum dicit, *Unum quidem in monte Sina, in servitutem generans,* exponit ipsa: et primo quantum ad vetus; secundo quantum ad novum, ibi, *Illa autem quae sursum est Hierusalem libera est.*

Ad evidentiam autem litterae sciendum est circa primum, quod quilibet civis alicujus civitatis dicitur esse filius illius, et ipsa civitas est sicut mater ejus. Luc. 23, 28: « Filiae Hierusalem noli- « te flere super me. » Thren. 4, 2: « Filii Sion « inclyti et amicti auro primo. » Per hoc igitur quod aliqui fiunt alicujus civitatis cives, efficiuntur filii ejus. Duplex autem est civitas Dei. Una terrena, scilicet Hierusalem terrestris; alia spiritualis, scilicet Hierusalem caelestis. Per vetus autem testamentum homines efficiebantur cives civitatis terrestris; per novum autem caelestis. Et ideo circa hoc duo facit. Primo proponit mysterium expositum; secundo expositionis mysticae rationem assignat, ibi, *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quae nunc est Hierusalem.* Dicit ergo primo: Dico quod significat duo testamenta, scilicet vetus et novum; et quantum ad hoc dicit: *Primum quidem in monte Sina, in servitutem generans.* Ubi primo ponitur locus in quo datum fuit, quia ad litteram in monte Sina, ut dicitur Exod. 20. Cujus, secundum Glossam, mystica ratio est, quia Sina interpretatur mandatum. Unde et ab Apostolo vetus lex vocatur lex mandatorum, Ephes. 2. Mons autem significat superbiam: Hierem. 13, 16: « Antequam offendant pedes vestri « ad montes caliginosos. » Unde per montem istum in quo data est lex, significatur superbia Judaeorum duplex. Una qua superbiebant contra Deum: Deuter. 31, 27: « Ego scio contentionem « tuam, et cervicem tuam durissimam: » alia qua superbiebant contra alias nationes, abutentes eo quod dicitur in Psalm. 147, 20: « Non fecit taliter « omni nationi, et judicia sua non manifestavit « eis. » Secundo vero proponit ad quid sit datum, quia non ad faciendum liberos, sed filios matris ancillae, *generans in servitutem, quae est Agar*, idest significatur per Agar: quae quidem in servitutem generat, scilicet vetus testamentum. Et hoc tripliciter: scilicet quantum ad affectum, et quantum ad intellectum et fructum. Quantum ad intellectum quidem secundum cognitionem: quia in homine est duplex cognitio. Una libera, quando scilicet rerum veritatem secundum seipsam cognoscit; alia vero ancilla; idest subjecta velaminibus figurarum: et talis fuit cognitio veteris testamenti. Quantum ad affectum vero: quia nova lex generat affectum amoris, qui pertinet ad libertatem: nam qui amat, ex se movetur. Vetus autem generat affectum timoris in quo est servitus: qui enim timet, non ex se, sed ex alio movetur. Rom. 8, 15: « Non accepistis « spiritum servitutis iterum in timore: sed accepi- « stis spiritum adoptionis filiorum. » Sed quantum ad fructum, quia lex nova generat filios quibus debetur hereditas: sed illis quos vetus generat (1), debentur munuscula, sicut servis. Joan. 8, 35: « Servus non manet in domo in aeternum, filius « manet in domo in aeternum. » Rationem mysterii assignat cum dicit: *Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quae nunc est Hierusalem, et servit cum filiis suis.*

Ubi primo oritur dubitatio: quia cum Sina distet a Hierusalem per viginti fere dietas, videtur falsum quod Sina junctus sit Hierusalem, ut hic Apostolus dicit.

Sed ad hoc mystice respondetur in Glossa, sic, ut Sina sit in Arabia. Arabia enim humilitas vel afflictio interpretatur, in qua datum est vetus testamentum, quia homines quasi servi et alieni sub eo affligebantur carnalibus observantiis. Act. 15, 10: « Hoc « est onus quod neque patres nostri neque nos « portare potuimus. » Qui mons conjunctus est non per spatii continuitatem, sed per similitudinem, *ei quae nunc est Hierusalem,* idest Judaico populo: quia sicut ipsi terrena diligunt et pro temporalibus serviunt sub peccato, ita et mons ille in servitutem generabat.

Sed haec non videtur intentio Apostoli. Nam ipse vult quod vetus testamentum, quod in monte Sina datum est, ex ipso loco servitutis in servitutem generet: quia illud dabatur in Sina, non tamen ibi remanentibus filiis Israel, sed proficiscentibus ad terram promissionis. Hierusalem enim etiam generat filios servitutis: et ideo quantum ad hoc conjungitur (2) mons Sina cum illa; et hoc est quod dicit: *Qui conjunctus est ei*, scilicet per continuationem itineris euntium in Hierusalem, *quae nunc est Hierusalem* (3), *et servit cum filiis suis*, servitute scilicet legalium observantiarum (a qua redemit nos Christus) et servitute diversorum peccatorum: Joan. 8, 34: « Qui facit peccatum, servus « est peccati: » et (ad litteram) a servitute Romanorum, qui eis dominabantur.

Deinde cum dicit, *Illa autem quae sursum est Hierusalem, libera est,* hic consequenter aperit mysterium de libera: et primo exponit mysterium; secundum inducit prophetiam, ibi, *Scriptum est enim etc.* Primum quidem potest dupliciter intelligi secundum quod hanc matrem possumus intelligere vel illam per quam generamur, quae est Ecclesia militans, vel illam matrem in cujus filios generamur, quae est Ecclesia triunphans. 1 Petr. 1, 3: « Regene- « ravit nos in spem vivam per resurrectionem « Jesu Christi ex mortuis. » Sic ergo generamur in praesenti Ecclesia militante, ut perveniamus ad triumphantem. Hoc ergo modo illud exponentibus, a quatuor describitur mater nostra: scilicet a sublimitate cum dicit, *Sursum*; secundo a nomine, cum dicit, *Hierusalem*; tertio a libertate, cum dicit, *Libera est*

(1) *Al. omittitur* quos vetus generat.
(2) *Al.* continuatur.
(3) *Al. quae servit cum filiis suis* intermediis omissis.

quarto a fecunditate, cum dicit, *Mater nostra.* Est ergo sublimis per apertam Dei visionem, et per perfectam Dei fruitionem; et hoc quantum ad Ecclesiam triumphantem. Isa. 60, 5: « Videbis et afflues, « et mirabitur et dilatabitur cor tuum. » Coloss. 3, 2: « Quae sursum sunt sapite. » Item sublimis per fidem et spem quantum ad Ecclesiam militantem. Philip. 3, 20. « Nostra conversatio in caelis est. » Cant. 3, et 8, 5: « Quae est ista quae ascendit de deserto « deliciis affluens ? » Sed est etiam pacifica, quia *Hierusalem* idest visio pacis; quod quidem competit Ecclesiae triumphanti, ut habenti pacem perfectam. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Isa. 32, 18: « Sedebit populus meus in pulchritu- « dine pacis. » Item competit Ecclesiae militanti, quae in Christo pacem habens quiescit. Joan. 16, 33: « In me pacem habebitis » Est etiam libera. Rom. 8, 21: « Ipsa creatura liberabitur a servitute « corruptionis: » et hoc quantum ad triumphantem, et etiam quantum ad militantem, ut Apoc. 21, 2: « Vidi civitatem sanctam Hierusalem novam « descendentem de caelo a Deo. » Sed fecunda est, quia *mater nostra*: militans quidem ut generans; triumphans, ut in cujus filios generamur. Psalm. 86, 5: Numquid Sion dicet: « Homo et « homo natus est in ea. » Isa. 60. 4: « Filii tui « de longe venient, et filiae tuae de latere surgent. »

Scriptum est enim, scilicet Isa. 54, 1, secundum enim Septuaginta (1). Hic ponitur prophetia: per quam primo probatur libertas matris praedictae; secundo ejus fecunditas, ibi, *Quia multi filii desertae magis quam ejus quae habet virum.* Sciendum est autem circa primum, quod in muliere fecunda, primo quidem est tristitia in pariendo; secundo subsequitur gaudium in suscepta prole; secundum illud Joan. 16, 21: « Mulier, cum parit, « tristitiam habet, quia venit hora ejus; cum au- « tem peperit puerum, jam non meminit pressurae « propter gaudium. » Sed mulier sterilis nec patitur in partu, nec gaudet in prole. Differunt autem parere et parturire: quia parturire dicit conatum ad partum; parere vero dicit eductionem fetus jam facti. In parturitione ergo dolorem experitur fecunda, et in partu gaudium; sterilis autem dolore parturitionis et gaudio partus privatur. Sed haec duo Propheta indicit sterili, dicens: *Laetare sterilis quae non paris; erumpe et clama quae non parturis.* Ubi loquitur de Hierusalem, quam dicit liberam, significatam per Saram sterilem. Nam Ecclesia sterilis erat, scilicet Ecclesia militans Gentium ante conversionem (1), quae non offerebat filium Deo, sed diabolo. Unde ad Babylonem dicitur Isa. 47, 19: « Sterilitas et viduitas venerunt tibi, propter multitudinem « maleficiorum tuorum. » Et Ecclesia triumphans ante passionem Christi sterilis erat: quia non generabantur aliqui in filios ejus per introitum gloriae, nisi in spe. Posita enim erat romphaea ante januam paradisi, ut nullus intrare posset. Huic ergo sterili dicitur: *Laetare quae non paris:* quasi dicat, Steriles, ut dictum est, non dolent de partu, sed de eo quod non pariunt: 1 Reg. 1, 10: « Cum esset « Anna amaro animo, oravit ad Dominum, flens lar- « giter. » Sed tu laetaberis in multitudine filiorum. Isa. 60, 5: « Tunc mirabitur et dilatabitur cor tuum, » scilicet laetitiam mentis extra ostendes. Duo enim sunt in partu: scilicet dolor ex eruptione reticulorum quibus continetur fetus in matrice; et clamor ex ipso dolore: et ideo dicit: Tu *quae non parturis,* scilicet Ecclesia militans, quae non conaris ad partum per desiderium; et triumphans, quae non parturis dolendo, vel quia nondum venit tempus recipiendi filios, *erumpe*, idest laetitiam quam interius habes manifesta exterius; *et clama*, voce laudis. Isa. 58, 1: « Clama, ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam. » Et haec duo ad libertatem pertinent, scilicet clamare, et erumpere.

Sic ergo apparet libertas matris: sequitur fecunditas: *Quia multi filii desertae magis quam ejus quae habet virum.*

Sed cum supra dictum sit, Ecclesiam liberam significari per Saram, videtur esse dubium, an Sara fuerit deserta. Ad quod sciendum est, quod deserta fuit ab Abraham, ut hic dicitur, non per divortium, sed quantum ad opus carnale. Nam Abraham vacabat quidem operi carnali, non propter concupiscentiam, sed propter prolem suscipiendam. Cum ergo innotuit ei Saram sterilem esse, deseruit eam, non frangens conjugalem torum, sed quia non utebatur ea ab illo praecise tempore quo Sara introduxit ei ancillam. Per quod datur intelligi quod Ecclesia Gentium deserta erat a Christo, quia nondum venerat Christus; et quod Ecclesia triumphans deserta erat ab hominibus, quibus ad eam nondum patebat accessus. Hujus ergo desertae, scilicet Ecclesiae Gentium, sunt multi filii, idest plures, *magis quam ejus*, scilicet synagogae, *quae habet virum*, idest Moysen. 1 Reg. 2, 5: « Sterilis pe- « perit plurimos, et quae multos filios habebat « infirmata est. » Et hoc, veniente sponso, scilicet Christo, a quo deserta erat, non dilectione, sed partu postposito.

(1) *Al.* secundum enim septuaginta hic ponitur etc.

(1) *Al. omittitur* ante conversionem.

LECTIO IX.

Nos autem, fratres, secundum Isaac, promissionis filii sumus. Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum; Ita et nunc. Sed quid dicit Scriptura ? Ejice ancillam, et filium ejus: non enim heres erit filius ancillae cum filio liberae. Itaque, fratres, non sumus ancillae filii, sed liberae: qua libertate Christus nos liberavit.

Exposito mysterio quantum ad matres, hic exponit illud quantum ad filios: et primo ponit filiorum distinctionem; secundo principalem conclusionem, ibi, *Itaque, fratres mei, non sumus ancillae filii sed liberae.* Distinctionem autem filiorum ponit quantum ad tria. Primo quantum ad modum originis; secundo quantum ad affectum dilectionis, ibi, *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum qui secundum spiritum, ita et nunc*: tertio quantum ad jus hereditatis, ibi, *Sed quid dicit Scriptura* ? Modus autem originis,

nascuntur filii Abrahae, est duplex: quidam origine carnali, sicut Ismael, de ancilla; quidam autem non carnali origine, sicut Isaac de libera: non quod naturali opere natus non fuerit; sed quia, sicut dictum est, supra naturalem virtutem carnis fuit ut de vetula sterili filius nasceretur. Per hos autem filios intelligitur duplex populus. Nam per Ismaelem intelligitur populus Judaeorum, qui carnali propagatione est ab Abraham derivatus; per Isaac autem populus Gentium, qui per imitationem fidei ab Abraham descendit: et ideo dicit: *Non autem, fratres*, scilicet fideles, tam Judaei quam Gentiles, *secundum Isaac*, idest in similitudinem Isaac, *promissionis filii sumus*, factae Abrahae, Genes. 21. Roman. 9, 8: « Qui sunt filii promissionis, aestimantur in semine. »

Sed nota, quod filii carnis Abrahae ad litteram sunt Judaei; mystice autem qui propter carnalia et temporalia bona ad fidem veniunt.

Secundum affectum autem distinguuntur, quia *qui natus erat secundum carnem persequebatur illum qui natus* erat *secundum spiritum.*

Sed hic est quaestio. Primo, quia non legitur quod Ismael persecutionem aliquam fecerit contra Isaac, sed quod tantum luserit cum eo: Gen. 21, 9: « Cum vidisset Sara filium ancillae Agar ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: Ejice ancillam hanc, et filium ejus. »

Responsio. Dicendum est, quod Apostolus illum ludum dicit persecutionem, quia ludus magni ad parvum est quaedam illusio, cum major cum parvo ludens intendit eum decipere. Vel etiam, ut dicunt quidam, Ismael cogebat Isaac adorare imagines luteas quas faciebat. Per hoc autem docebat eum averti a cultu unius Dei; quod est magna persecutio, cum majus malum sit inferre mortem spiritualem quam corporalem. Quod tamen ideo in Genesi appellatur ludus, quia sub specie ludi hoc faciebat.

Est etiam quaestio, quomodo filii secundum carnem persecuti fuerint et persequantur filios secundum spiritum.

Sed ad hoc est responsio, quia a principio primitivae Ecclesiae Judaei persecuti sunt Christianos, ut patet in Actibus Apostolorum, et facerent etiam nunc, si possent. Nunc etiam carnales persequuntur in Ecclesia spirituales viros, etiam corporaliter: illi scilicet qui quaerunt gloriam et temporalia lucra in Ecclesia. Unde dicitur in Glossa: « Omnes qui in Ecclesia terrenam facultatem quaerunt a Domino, ad hunc Ismaelem pertinent. Ipsi sunt qui contradicunt spiritualibus proficientibus, et detrahunt illis, et habent labia iniqua, et linguas dolosas et subdolas. » Spiritualiter autem persequuntur spirituales filios superbi et hypocritae. Nam aliquando aliqui manifeste carnales, et mali culpam suam recognoscentes, bonis se humiliant; fatui vero bonitatem quam ipsi non habent, persequuntur in aliis.

Est etiam quaestio, quia haeretici, quos nos persequimur, dicunt se natos secundum spiritum, nos vero secundum carnem.

Sed dicendum est, quod duplex est persecutio. Una bona, qua aliquis persequitur alium ut reducat eum ad bonum; et hanc viri justi faciunt malis, et spirituales carnalibus, vel ut eos corrigant, si converti volunt; vel si obstinati sunt in malo, destruant, ne gregem Domini inficiant. Alia persecutio est mala, qua quis persequitur alium ut pervertat ad malum; et hanc qui secundum carnem nati sunt, faciunt his qui nati sunt secundum spiritum.

Quantum vero ad jus hereditatis distinguuntur per auctoritatem Scripturae, Gen. 21, 10: *Ejice ancillam, et filium ejus.* In quo datur intelligi, quod Judaei et persecutores fidei christianae, et etiam carnales et mali Christiani ejicientur a regno caelesti. Matth. 8, 2: « Multi venient ab oriente et occidente, et recumbent cum Abraham et Isaac et Jacob in regno caelorum. » Apoc. 22, 15: « Foris canes et venefici. » Ancilla etiam, idest malitia, et ipsum peccatum ejicietur. Eccli. 14, 20: « Omne opus corruptibile in fine deficiet. » Et ratio horum subditur: quia *non erit heres filius ancillae cum filio liberae.* In mundo enim isto boni sunt malis permixti, et mali bonis. Cant. 2, 2: « Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. » Sed in aeterna patria non erunt nisi boni. Judic. 11, 2, dicitur ad Jephthe: « Heres in domo patris nostri esse non poteris, quia de adultera natus es. » Quam quidem libertatem habemus a Christo: unde dicit: *Qua libertate Christus nos liberavit.* Joan. 8, 36: « Si Filius vos liberaverit, vere liberi eritis. »

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

State ergo, et nolite iterum jugo servitutis contineri. Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae. Evacuati estis a Christo, qui in lege justificamini, a gratia excidistis.

Supra ostendit Apostolus quod per legem non est justitia; hic vero reducit eos ab errore ad statum rectitudinis: et primo quantum ad divina; secundo quantum ad humana, 6 cap., ibi, *Et si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Circa primum duo facit. Primo proponit admonitionem; secundo ejus rationem assignat, ibi, *Ecce ego Paulus dico vobis etc.* Et in admonitione etiam duo ponit: quorum unum est inductivum ad bonum, secundum est prohibitivum a malo. Inducit quidem ad bonum, cum dicit, *State ergo*; quasi

dicat: Ex quo per Christum liberati estis a servitute legis, state firma fide et fixo pede permanentes in libertate. Sic ergo cum dicit, *State*, inducit ad rectitudinem: qui enim stat, rectus est. 1 Corinth. 10, 12: « Qui se existimat stare, videat ne cadat. » Inducit etiam ad firmitatem. 1 Corinth. 15, 58: « Stabiles estote et immobiles. » Ephes. ult. 14: « State succincti lumbos vestros in veritate. » Prohibet vero et retrahi a malo, cum subdit: *Et nolite jugo servitutis contineri*; idest non subjiciamini legi, quae in servitutem generat: de quo jugo dicitur Act. 15, 10: « Hoc est onus quod neque pa « tres nostri neque nos portare potuimus: » a quo tamen per Christum liberati estis. Isa. 9, 4: « Vir« gam humeri ejus et sceptrum exactoris ejus su« perasti. » Ideo autem addit *iterum*, non quia prius sub lege fuerint, sed quia, ut Hieronymus dicit (inter epistolas August., ep. 11), post Evangelium, servare legalia adeo peccatum est ut sit (1) sicut servire idolatriae. Unde, quia isti idolatrae fuerant; si subjiciant se jugo circumcisionis; et aliarum legalium observationum, quasi ad eadem revertuntur quibus antea in idolatria servierant. Secundum Augustinum vero in epist. 19, ut supra dictum est, circa legalium observantias triplex tempus distinguitur: scilicet tempus ante passionem, ante gratiam divulgatam, et post gratiam divulgatam. Post ergo gratiam divulgatam servare legalia, est peccatum mortale, etiam ipsis Judaeis. Sed in tempore medio, scilicet ante gratiam divulgatam, poterant quidem absque peccato illi qui ex Judaeis conversi fuerant legalia servare, dum tamen in eis spem non ponerent; conversis vero ex Gentibus, non licebat ea servare. Quia ergo Galatae ex Judaeis non erant, et tamen legalia servare volebant, et ponebant in eis spem; ideo revertebantur in jugum servitutis. Nam hujusmodi observatio erat eis sicut idolatria, inquantum non recte sentiebant de Christo, credentes ab ipso sine legalibus salutem consequi non posse.

Deinde cum dicit, *Ecce ego Paulus dico vobis etc.*, exponit praedicta duo: et primo secundum; secundo primum, ibi, *Nos autem spiritu ex fide spem justitiae expectamus*. Circa primum duo facit. Primo ostendit quid sit jugum servitutis, quod non debent subire; secundo probat, ibi, *Evacuati estis a Christo*. Circa primum duo facit. Primo ostendit jugum illud esse valde nocivum: secundo valde onerosum, ibi, *Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se quoniam debitor est universae legis faciendae*. Nocivum est quidem jugum legis, quia aufert dominicae passionis effectum: et ideo dicit: *Nolite contineri jugo servitutis*: quia *ecce ego Paulus*, qui sum notae auctoritatis (2), *dico*, et bene: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*, idest fides Christi.

Sed contra. Act. 16, dicitur, quod Paulus circumcidit Timotheum. Ergo fecit quod Christus ei nihil prodesset: ergo decepit eum.

Respondeo: Dicendum est, secundum Hieronymum (epistola 11 ut supra), quod Paulus non circumcidit Timotheum quasi legem servare intenderit, sed simulavit se circumcidere, faciendo opus circumcisionis. Nam, secundum ipsum, Apostoli simulatorie servabant legalia ad vitandum scandalum fidelium ex Judaeis. Faciebant autem actus legalium, non tamen cum intentione servandi legalia; et sic non exibant a fide. Unde non decepit Timotheum. Secundum vero Augustinum (epist. 19), dicendum est, quod Apostoli secundum veritatem servabant legalia, et cum intentione ea servandi: quia secundum Apostolorum sententiam licebat fidelibus ex Judaeis illo tempore, scilicet ante gratiam divulgatam, ipsa servare. Et ideo, quia Timotheus fuit ex matre Judaea, circumcidit eum Apostolus, cum intentione servandi legalia. Quia vero Galatae ponebant spem in legalibus post gratiam divulgatam, quasi sine eis gratia non sufficeret ad salutem, et ideo ea servare volebant; ideo dicit eis Apostolus: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*. Sequebatur enim ex hoc, quod non reputarent Christum, in cujus signum data fuit circumcisio: Gen. 17, 11: « Ut sit in signum foederis inter me « et vos. » Qui ergo circumcidebantur, credebant adhuc signum durare, et tunc signatum nondum venisse; et sic excidebant a Christo.

Sic ergo patet onus legis esse nocivum. Est etiam valde onerosum, quia obligat ad impossibile; et hoc est quod dicit: *Testificor autem omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae;* quasi dicat: Dico, quod *si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*; sed adhuc *testificor omni homini*, scilicet Judaeo et Gentili, *circumcidenti se, quoniam debitor est universae legis faciendae*: nam quicumque profitetur in aliqua religione, facit se debitorem omnium quae ad observantiam illius religionis pertinent; et, sicut dicit Augustinus, nunquam fuit aliqua religio sine aliquo visibili signo, ad quod obligarentur qui in ipsa religione vivunt; sicut in religione christiana, signum visibile est baptisma, ad quod omnes Christiani tenentur quo ad cultum. Obligantur etiam ad omnia quae ad cultum christianae religionis pertinent. Signum autem legis (1) Mosaicae, fuit circumcisio. Quicumque ergo circumcidebat se, obligabatur ad omnia legalia servanda ac implenda; et hoc est quod dicit; *Quoniam debitor est universae legis faciendae*: Jac. 2, 10: « Qui offendit in uno, « factus est omnium reus. » Quam tamen nullus servare poterat, secundum illud Act. 15, 10: « Hoc « est onus quod neque patres nostri neque nos « portare potuimus. »

Sed dato quod aliquis circumcideretur, ergo secundum praedicta obligat se ad servandum legalia. Sed hoc est peccatum mortale: ergo tenetur peccare mortaliter; et sic videtur esse perplexus.

Respondeo: Dicendum est, quod eadem conscientia durante, tenetur servare legalia; puta, si aliquis haberet conscientiam quod nisi circumcideretur, peccaret mortaliter, et circumcisus ipsa conscientia durante peccaret mortaliter, si non observaret legalia. Cujus ratio est, quia habere conscientiam de re aliqua facienda, nihil aliud est quam aestimare (2) quod faciat contra Deum nisi illud faciat. Facere autem contra Deum est peccatum. Sic ergo dico, quod nisi faceret hoc ad quod inducit conscientia, peccaret mortaliter (3); non quidem ex genere operis, sed ex intentione operantis. Et similiter si facit, peccat: quia hujusmodi ignorantia non excusat, cum sit ignorantia juris. Nec tamen est perplexus simpliciter, sed secundum quid: quia potest

(1) *Al. deest* ut sit.
(2) *Al.* qui, supple voce auctoritatis.

(1) *Al.* religionis.
(2) *Al. deest* aestimare.
(3) *Al. omittitur* mortaliter.

deponere erroneam conscientiam. Et hoc modo hic Apostolus testificatur omni circumcidenti se, quod tenetur ad servandum legem.

Consequenter cum dicit, *Evacuati estis a Christo etc.*, probat quae dixit, scilicet quod non debent accipere legis observantiam ratione damni praesentis, quod est duplex. Unum est amissio Christi, secundum est amissio gratiae Christi. Primum est causa secundi, ibi, *Qui in lege justificamini, a gratia excidistis.* Dicit ergo: *Evacuati estis a Christo*; quasi dicat: Vere Christus vobis nihil proderit, quia evacuati estis a Christo, idest habitatione Christi. Secundum damnum est amissio gratiae; ideo dicit: *A gratia excidistis,* qui scilicet prius eratis pleni gratia Christi: quia de plenitudine ejus accepimus omnes: Joan. 1, 16: « De ple« nitudine Christi nos omnes accepimus et gratiam « pro gratia. » Eccli. 21, 17: « Cor fatui quasi « vas confractum, et omnem sapientiam non te« nebit. » Vos, dico, *qui in lege justificamini,* idest creditis justificari; *a gratia,* scilicet habenda futurae beatitudinis, vel etiam a jam habita, *excidistis.* Apoc. 2, 5: « Memor esto unde excideris, et age « poenitentiam. »

LECTIO II.

Nos autem (1) spiritu ex fide spem justitiae expectamus. Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, sed fides, quae per caritatem operatur. Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire ? Nemini consenseritis (2). Persuasio haec non est ex eo qui vocat vos. Modicum fermentum totam massam corrumpit. Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior? Ergo evacuatum est scandalum crucis. Utinam abscindantur qui vos conturbant.

Explicavit Apostolus secundum documentum, scilicet quod non esset subeundum jugum servitutis legis; hic autem redit ad primum, ostendens quod stare debent: et primo proponit standi exemplum; secundo removet stationis impedimentum, ibi, *Currebatis bene*; tertio assignat standi causam, ibi, *Vos autem in libertatem vocati estis, fratres.* Circa primum duo facit. Primo proponit standi exemplum; secundo causam ejus assignat, ibi, *Nam in Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque praeputium.* Dicit ergo: Qui in lege volunt justificari, Christus eis nihil prodest, quia excidunt a gratia. *Sed nos,* scilicet Apostoli, stamus per spem, quia scilicet *expectamus spem justitiae,* idest justitiam et spem, scilicet aeternam beatitudinem. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam, « per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. » Vel *spem justitiae,* idest Christum, per quem est nobis spes justitiae, quia per eum justificamur. Philip. 3, 20: « Salvatorem expectamus Dominum « nostrum Jesum Christum. » 1 Corinth. 1, 30: « Qui factus est nobis sapientia et justitia et san« ctificatio et redemptio a Deo. » Vel *spem justitiae,* idest spem quae est de justitia, ut justificemur non per legem, sed per fidem. Rom. 3, 28: « Arbitramur hominem justificari per fidem, sine « operibus legis. » Vel *spem justitiae,* idest rem speratam, in quam tendit justitia, scilicet vitam aeternam. 2 Tit. ult. 8: « In reliquo reposita est « mihi corona justitiae, quam reddet mihi Domi« nus in illa die justus judex. » Et hoc *ex fide,* quia justitia Dei est per fidem Jesu Christi, ut dicitur Roman. 3. Quae quidem fides non est ab homine, sed a Spiritu sancto, qui eam inspirat. Roman. 8, 15: « Accepistis spiritum filiorum, in quo « clamamus, Abba, pater. » Sicut ergo fides est ex Spiritu, ita ex fide est spes, ex spe justitia, per quam pervenimus ad vitam aeternam. Haec autem spes non venit ex circumcisione, neque ex gentilitate, quia nihil faciunt ad hoc: et ideo dicit: *Nam in Christo Jesu,* idest in his qui sunt in fide Christi, *neque circumcisio neque praeputium aliquid valet,* idest indifferentia sunt; *sed fides,* non informis, sed ea *quae per dilectionem operatur.* Jac. 2, 26: « Fides sine operibus mortua est. » Nam fides est cognitio verbi Dei. Ephes. 3: « Habitare Chri« stum per fidem in cordibus vestris. » Et hoc verbum nec perfecte habetur, nec perfecte (1) cognoscitur, nisi etiam habeatur amor quem spirat (2).

Hic sunt duo dubia circa Glossam. Primum est quod dicit, praeputium et circumcisionem esse indifferentia; cum supra dixerit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.*

Sed dicendum est, quod ex genere operis sunt indifferentia, scilicet illis qui non ponunt spem in eis: sed ex intentione operantis non sunt indifferentia: nam ponentibus in eis spem, mortifera sunt.

Secundum dubium est de hoc quod dicit, quod illi qui non credunt, pejores sunt quam daemones; cum daemones credant et contremiscant.

Respondeo: Dicendum est, quod pejores quidem sunt ex specie operis, sed non quantum ad affectum: nam daemonibus displicet hoc quod credunt; nec etiam est tanta nequitia voluntatis in homine qui non credit, quanta in daemone, qui odit quod credit.

Consequenter cum dicit, *Currebatis bene: quis vos impedivit veritati non obedire?* agitur de impedimento stationis: et primo ponit impedimentum; secundo docet ejus remotionem, ibi, *Nemini consenseritis.* Impedimentum stationis eorum magnum erat et nocivum. Nam tanto aliquid est magis nocivum, quanto majori bono privat. Quando ergo aliquis multis bonis spiritualibus privatur, signum est habuisse magnum impedimentum. Et ideo, ut ostendat eos Apostolus magnum impedimentum habuisse, commemorat eis bona spiritualia quae amiserunt, cum dicit: *Currebatis bene,* scilicet per opera fidei formatae per caritatem, quae instigat ad currendum. Psal. 118, 32: « Viam mandatorum « tuorum cucurri cum dilatasti cor meum. » Et hoc quidem fuit olim in vobis; sed dum sic currebatis, estis impediti: et ideo subdit: *Quis vos fascinavit?* de quo dictum est supra 3 cap.; et ideo su-

(1) *Vulgata* enim.
(2) *Eadem omittit* nemini consenseritis.

(1) *Al. deest* perfecte.
(2) *Al.* sperat.

persedeo ad praesens. *Quis* ergo *vos fascinavit*, idest impedivit, *veritati*, scilicet evangelicae, *non obedire?* Et hoc congrue dicit: nam obedire est voluntatem applicare (1) ad consensum praecipientis. Et ideo fides est voluntatis, et intellectus scientia. Oportet ergo voluntati fidei obedire; hoc autem est volendo credere (2) quod gratia fidei Christi sufficiat ad salutem sine legalibus observantiis.

Excludit autem impedimentum, cum dicit: *Nemini consenseritis*: et hoc ex triplici parte. Primo ex parte eorum; secundo ex parte Dei, ibi, *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis*; tertio ex parte Apostoli, ibi, *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior?* Ex parte eorum, cum dicit; *Nemini consenseritis.* Ubi primo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ut vitent hoc nocumentum (3), scilicet quod nemini pseudo deinceps consentiant. 1 Thessal. 5 5: « Non sumus noctis, neque tene« brarum: igitur non dormiamus. » Ephes. 5, 11: « Nolite communicare operibus infructuosis tene« brarum, magis autem redarguite: » et 2 Timoth. 2, 17: « Et sermo eorum, ut cancer serpit. » Ex quo datur intelligi quod nondum erant corrupti, sed solicitabantur de hoc.

Secundo assignat rationem hujus, cum dicit: *Persuasio haec non est ex eo qui vocat vos*: et haec est duplex. Prima, quia homo cum dat se alicui, nihil debet facere nisi quod utile duxerit sibi; sed vos traditi estis Christo: ergo non debetis audire vel consentire nisi his quae sunt ab ipso. Ergo quia haec persuasio, qua vos volunt mittere sub jugo legis, non est ex *eo*, scilicet ex Deo, *qui vos vocavit* ad vitam, sed ex diabolo, inquantum scilicet deficiens est; ideo non consenseritis eis. Vel *non ex eo*, idest contra ipsum. Secunda ratio est, quia posset dici quod non est magnum si paucis consentiatur, cum ex hoc non sit periculum; et ideo dicit, quod non est eis consentiendum, nec eorum insidiae sunt contemnendae, sed debent principiis obstare: quia *modicum fermentum*, idest illi pauci qui vobis persuadent, vel haec persuasio parva principio, *totam massam corrumpit*, idest congregationem fidelium. Levit. 2, 11: « Nec quidquam « fermenti ac mellis adolebitur in sacrificio Do« mini. »

Consequenter cum dicit, *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis*, removet impedimentum ex parte Dei, qui auxilium ad hoc praebet: et ponit duplex auxilium: unum quantum ad seducentes, aliud quantum ad conturbantes, ibi, *Qui autem conturbat vos, portabit judicium.* Dicit ergo: *Ego confido in vobis in Domino quod nihil aliud sapietis*; quasi dicat: Dixi quod non consentiretis pseudo, *et confido in vobis*: 2 Cor. 7, 16: « Gau« deo, quod in omnibus confido in vobis: » Hebr. 6, 9: « Confidimus autem de vobis, dilectissimi, « meliora, et viciniora saluti: » *confido*, inquam, in hoc scilicet *quod nihil aliud sapietis* quam quod vos docui. Supra 1, 8: *Licet nos, aut Angelus de caelo evangelizet vobis praeter quam quod evangelizavimus, anathema sit.* Phil. 2, 2: « Implete « gaudium meum, ut idem sapiatis. » Et hoc ex auxilio divino; et ideo dicit, *In Domino*, Deo scilicet operante: 2 Cor. 3, 4: « Fiduciam talem ha« bemus per Christum ad Deum: » quia Dominus dabit vobis sapere secundum sobrietatem catholicae veritatis. Psalm. 117, 8: « Bonum est confidere in « Domino, quam confidere in homine. » Quantum autem ad conturbantes dicit: *Qui autem conturbat vos, portabit judicium;* idest, qui removet vos a debito ordine, ut scilicet a spiritualibus convertamini ad corporalia, cum debeat esse contrarium. 1 Cor. 15, 46: « Non prius quod spiritale est, sed « quod animale est, deinde quod spiritale. » Et cum talis ordo sit perversus, ut dicitur supra 3, 2, *Sic stulti facti estis, ut cum spiritu coeperitis, nunc carne consummemini:* ideo *portabit judicium*; idest, condemnationem sustinebit. Sicut enim qui inducit aliquem ad bonum, remuneratur: Dan. 12, 3: « Qui « ad justitiam erudiunt plurimos, quasi stellae in « perpetuas aeternitates: » ita qui inducit aliquem ad malum, condemnatur. Josue 7, 25: « Quia turbasti « nos, exturbet te Dominus in hac die. » Deut. 27: 18: « Maledictus qui errare facit caecum in itine« re. » Et hoc, *quicumque est ille*; idest quantaecumque sit auctoritatis, non parcetur ei.

Sed Porphyrius et Julianus in hoc reprehendunt Paulum de praesumptione, dicentes, quod hoc dicit lacerans Petrum, cum supra in faciem se restitisse scripserit; ut sit sensus: Quicumque sit ille, idest etiam si Petrus esset, puniretur.

Sed, ut Augustinus dicit, non est credendum, quod Paulus cum maledicto de Ecclesiae principe loqueretur, cum scriptum sit Exod. 2, 28: « Principem populi tui non maledices; » nec etiam quod Petrus sic offenderit quod esset dignus condemnatione. Dicit ergo Apostolus de quodam alio qui de Judaea veniens, dicebat se fuisse discipulum magnorum Apostolorum, et sub ista auctoritate corrumpebat Galatas ipse cum aliis falsis praedicatoribus. Supra 2, 4: *Propter subintroductos falsos fratres.*

Consequenter cum dicit, *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior ?* removet impedimentum ex parte sua: et primo ponit sui (1) excusationem; secundo eorum qui cum infamabant, objurgationem, ibi, *Utinam abscindantur qui vos conturbant.* Excludit autem falsum quod ei imponebatur: et primo aliquid pertinens ad ipsum tantum; secundo aliquid pertinens ad omnes, ibi, *Ergo evacuatum est scandalum crucis.* Sciendum est circa primum, quod pseudo, Galatis excusantibus se de eo quod non servabant legalia, quia ita edocti erant ab Apostolo, dicebant quod Apostolus deceperat eos, et quod in servitutem eorum, haec persuaserat eis (2): et confirmabant, dicentes, Paulum praedicasse in Judaea et docuisse legalia debere servari. Et ideo excusat se de hoc Apostolus, dicens: *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico*, sicut imponunt mihi pseudo, *quid adhuc persecutionem patior ?* scilicet a Judaeis. 1 Cor. 4, 12: « Persecu« tionem patimur, et sustinemus. » Nam Judaei specialiter propter hoc persequebantur Paulum, quod praedicabat, legalia non debere servari. Act. 21, 21: dicit Jacobus Paulo: « Audierunt de te quia disces« sionem doceas a Moyse eorum qui per Gentes « sunt Judaeorum, dicens, eos non debere circum« cidere filios, neque secundum consuetudinem in-

(1) *Al.* voluntatis applicandae.
(2) *Al. omittitur* volendo credere.
(3) *Al.* impedimentum.

(1) *Al. omittitur* sui.
(2) *Al. deest* et quod in servitutem eorum haec persuaserat eis.

« gredi. » Patet ergo quod non est verum quod mihi imponunt: alioquin persecutiones adhuc non paterer. Falsum est etiam id quod mihi imponunt per id quod communiter est apud alios: quia si circumcisionem praedico, evacuatum est scandalum crucis. « Nam non solum ego, sed etiam omnes « Apostoli, praedicamus Christum crucifixum; Ju- « daeis quidem scandalum, Gentibus autem stul- « titiam: » ut dicitur 1 Cor. 1, 23: Et de hoc maxime scandalizantur, quia praedicamus, quod per crucem Christi legalia evacuantur. Si ergo praedico circumcisionem, *evacuatum est scandalum;* idest non erit scandalum apud Judaeos ultra de cruce. Nam patienter sustinerent, immo libenter vellent, quod praedicaremus crucem, et legalia simul debere servari. Vel, secundum Augustinum (super hunc locum), *evacuatum est scandalum crucis*; idest; evacuata est crux: quae est scandalum; quasi dicat: Crux perdidit effectum suum et virtutem. Supra 2, 21: *Si enim ex lege esset justitia, ergo Christus gratis mortuus est.* Dicit autem Apostolus specialiter, *Evacuatum est scandalum crucis,* ut det intelligere, quod propter hoc Judaei occiderunt Christum, quia legalia non servabat, et ea non esse servanda docebat. Joan. 9, 16: « Non est hic ho- « mo a Deo, qui sabbatum non custodit. »

Consequenter objurgat pseudo, qui eum infamaverant, dicens: *Utinam abscindantur qui vos conturbant*; quasi dicat: Ipsi conturbant vos in hoc quod volunt vos circumcidi; sed utinam non solum circumcidantur, sed totaliter castrentur.

Sed contra. Rom. 12, 14: « Benedicite, et no- « lite maledicere. » Ad hoc est duplex responsio. Prima est, quod non maledixit Apostolus eis, sed potius benedixit: quia optavit eis ut spiritualiter castrentur, ut servarent spiritualem castitatem cassando caeremonialia, secundum illud Matth. 19, 12: « Sunt quidam eunuchi, qui se castraverunt « propter regnum caelorum. » Secunda, quod optat eis sterilitatem prolis quam habent eunuchi, ut scilicet non generent: unde ait: *Utinam abscindantur qui vos conturbant*; idest vim generandi perdant in vobis et aliis. Et hoc merito, quia generant filios in errorem, et redigunt eos in servitutem legis. Oseae 9, 14: « Dabo (1) eis vulvam sine « liberis, et ubera arentia. »

(1) *Al* da.

LECTIO III.

Vos enim in libertatem vocati estis, fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per caritatem spiritus servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.

Proposito exemplo standi, et remoto ejus impedimento, hic innuit modum ipsius; et primo ponit modum standi; secundo exponit, ibi, *Omnis enim lex in uno sermone impletur.* Circa primum tria facit. Primo ponit conditionem status; secundo removet abusum standi; tertio innuit standi modum. Conditio quidem standi est libertas. Omnis enim (1) status conditio pertinet ad servitutem vel ad libertatem; sed status fidei Christi, ad quem inducit Apostolus, ad libertatem pertinet, et est ipsa libertas: et ideo dicit: *Vos enim in libertatem vocati estis;* quasi dicat: Recte conturbant vos, quia abducunt a meliore in pejus *quia vos vocati estis,* scilicet a Deo, *in libertatem* gratiae. Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum servitutis iterum in timo- « re, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. » Supra 4, 31: *Non sumus ancillae filii, sed liberae: quae libertate Christus nos liberavit.* Vos, inquam, qui liberis estis per Christum, volunt ducere in servitutem. Abusus autem status est si in deterius prolabatur, et libertas spiritus pervertatur in servitutem carnis. Galatae autem jam liberi erant a lege. Sed ne credant eis licere peccata committere quae lex prohibebat, ideo Apostolus subdit abusum libertatis, dicens: *Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*; quasi dicat: Liberi estis, ita tamen quod non abutamini libertate vestra impune vobis peccandum esse arbitrantes. 1 Cor. 8, 9: « Videte ne « forte haec licentia vestra offendiculum fiat in- « firmis. » Modus autem standi est per caritatem: unde dicit: *Sed per caritatem spiritus servite invicem.* Status autem totus est in caritate, sine qua homo nihil est, 1 Cor. 13: et secundum diversos gradus caritatis distinguuntur diversi status. Sic ergo status gratiae est non per affectum carnis, *sed per caritatem spiritus,* idest quae procedit a Spiritu sancto per quem debemus invicem esse subjecti, et servire. Infra, 6, 2: *Alter alterius onera portate.* Rom. 12, 10: « Honore invicem praeve- « nientes. »

Sed cum superius dicat quod sint vocati in libertatem; quid est quod modo dicit, *Servite invicem?* Ad quod dicendum est, quod hoc exigit caritas ut invicem serviamus, et tamen libera est. Sciendum est tamen, quod, sicut Philosophus dicit (lib. 1 Polit.), liber est qui est causa sui; servus autem est causa alterius, vel ut moventis, vel ut finis: quia servus nec a se movetur ad opus, sed a domino, et propter utilitatem domini sui. Caritas ergo quantum ad causam moventem libertatem habet, quia a se operatur. 2 Cor. 5, 14: « Caritas « Christi urget nos, » spontanee scilicet ad operandum. Servus autem est, cum postpositis propriis utilitatibus, accommodat se utilitatibus proximorum.

Consequenter cum dicit, *Omnis lex in uno sermone impletur*, exponit quae dixit; et primo de dilectione; secundo de libertate non danda in occasionem carnis, ibi, *Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis.* Circa primum monet ad caritatem sectandam: primo propter utilitatem quam consequimur in impletione; secundo propter damnum caritatis neglectae, quod incurrimus, ibi, *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini.* Utilitas autem quam consequimur ex impletione caritatis, maxime est, quia in ea implemus totam legem; et ideo dicit: *Omnis e-*

(1) *Al. omittitur* enim.

nim lex in uno sermone impletur; quasi dicat: Ideo caritas est habenda, quia *omnis lex in uno sermone impletur*, scilicet in uno praecepto caritatis. Rom. 13, 8: « Qui diligit proximum, legem implevit: » et in eodem cap. vers. 10, dicitur: « Plenitudo le« gis est dilectio. » Et ideo dicit 1 Timoth. 1, 5: « Finis praecepti est caritas. »

Sed contra: quia dicitur Matth. 22, 40: « In his « duobus mandatis (scilicet de dilectione Dei et « proximi) tota lex pendet et Prophetae. » Non ergo in uno praecepto tantum impletur.

Respondeo: Dicendum est, quod in dilectione Dei includitur dilectio proximi. 1 Joan. 4, 21: « Hoc « mandatum habeamus Deo, ut qui diligit Deum, di« ligat et fratrem suum. » Et e converso proximum diligimus propter Deum. Impletur ergo tota lex in uno praecepto caritatis: praecepta enim legis reducuntur ad illud praeceptum. Nam omnia praecepta vel sunt moralia, vel sunt caeremonialia, vel judicialia. Moralia quidem sunt praecepta decalogi: quorum tria pertinent ad dilectionem Dei, alia septem ad dilectionem proximi. Judicialia autem sunt ut quicumque furatur aliquid, reddat quadruplum; et his similia quae similiter ad dilectionem proximi pertinent. Caeremonialia vero sunt sacrificia, et hujusmodi, quae reducuntur ad dilectionem Dei. Et sic patet quod omnia in uno praecepto caritatis implentur: *Diliges proximum tuum sicut te ipsum*: et est scriptum Levit. 19. Dicit autem, *Sicut teipsum*, non quantum teipsum; quia homo, secundum ordinem caritatis, magis debet se diligere quam alium. Exponitur autem tripliciter. Uno modo ut referatur ad veritatem dilectionis. Amare enim est velle bonum alicui: et ideo dicimur amare aliquem, cui volumus bonum: et etiam bonum illud amamus (1) quod ei volumus; sed diversimode: quia cum volo bonum mihi, me diligo simpliciter propter me; bonum autem illud quod mihi volo diligo non propter se, sed propter me Tunc ergo diligo proximum sicut meipsum, idest eodem modo quo meipsum, quando volo ei bonum propter se, non quia est mihi utilis vel delectabilis. Secundo modo ut referatur ad justitiam dilectionis. Unaquaeque enim res est inclinata velle sibi illud (1) quod potissimum est in ea; potissimum autem in homine est intellectus et ratio: ille ergo diligit se qui vult sibi bonum intellectus et rationis. Tunc ergo diligis proximum sicut teipsum, quando vis ei bonum intellectus et rationis. Tertio modo ut referatur ad ordinem: scilicet ut sicut te diligis propter Deum, ita proximum propter ipsum diligas, scilicet ut ad Deum perveniat.

Consequenter cum dicit, *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini*, inducit ad caritatem sectandam ex damno quod incurrimus, si eam negligamus. Ubi loquitur Galatis adhuc quasi spiritualibus, abstinens a commemoratione majorum vitiorum (2), et eorum quae minora videntur mentionem facit, scilicet de vitiis linguae: et ideo dicit: *Quod si invicem mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini;* quasi dicat: In dilectione omnis lex impletur: quod *si vos invicem mordetis*, idest in parte famam, proximo detrahendo, aufertis (qui enim mordet, non totum accipit, sed partem), *et comeditis*, idest, totam famam aufertis, et totaliter detrahendo confunditis: nam qui comedit, totum absorbet. Jac. 4, 11: « Nolite detrahere alterutrum fratres mei. Qui de« trahit fratri, detrahit legi. » Si ita, inquam, caritatem negligitis, *videte* damnum quod imminet vobis, scilicet quod *ab invicem consumamini*. Phil. 3, 2: « Videte canes, videte malos operarios, vide« te concisionem. » Isa. 69, 4: « Vane fortitudi« nem meam consumpsit. » Nam, sicut Augustinus dicit, vitio contentionis (3) et invidiae, perniciosa jurgia inter homines nutriuntur, quibus consumitur societas et vita.

(1) *Al.* deest amamus.

(1) *Al.* est illud quod potissimum est in ea.
(2) *Al.* manifestorum invidorum, et eorum etc.
(3) *Al.* contemptionis.

LECTIO IV.

Dico autem in Christo: Spiritu ambulate, et desideria carnis non perficietis. Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Haec enim sibi invicem adversantur, ut non quaecumque vultis, illa faciatis.

Postquam Apostolus manifestavit in quo consistit status spiritualis, quia scilicet in caritate; consequenter hic agit de causa status, scilicet de Spiritu sancto, quem dicit esse sequendum. Ubi ponit triplex beneficium Spiritus sancti: quorum primum est liberatio a servitute carnis; secundum est liberatio a servitute legis; et tertium est collatio vitae, seu securitas a damnatione mortis. Secundum ibi, *Quod si ducimini spiritu, non estis sub lege.* Tertium, ibi, *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus.* Circa primum duo facit. Primo ponit primum beneficium Spiritus; secundo beneficii necessitatem ostendit, ibi, *Caro enim concupiscit adversus spiritum.* Dicit ergo: *Dico* quod debetis per caritatem spiritus invicem servire, quia nihil prodest sine caritate. Sed hoc dico *in Christo*, idest per fidem Christi, *Spiritu ambulate*, idest mente et ratione: quandoque enim mens nostra spiritus dicitur, secundum illud Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae: » et 1 Cor. 14, 15: « Psallam spiritu, psallam et mente. » Vel *Spiritu ambulate*; idest, Spiritu sancto proficite, bene operando: nam Spiritus sanctus movet et instigat corda ad bene operandum. Rom. 8, 4: « Qui spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. » Ambulandum est ergo spiritu, idest mente, ut ipsa ratio sive mens legi Dei concordet, ut dicitur Rom. 7. Nam spiritus (1) humanus per se vanus est; et nisi regatur aliunde, fluctuat hac atque illac, ut dicitur Eccl. 34, 6: « Et sicut parturientis, cor tu« um phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit « emissa visitatio. Ne dederis in illis cor tuum. » Unde de quibusdam dicitur Ephes. 4, 17: « Am« bulant in vanitate sensus sui, tenebris obscura« tum habentes intellectum. » Non ergo perfecte

(1) *Al.* sed spiritus.

stare potest ratio humana, nisi secundum quod est recta a Spiritu divino; et ideo dicit Apostolus: *Spiritu ambulate*, idest per Spiritum sanctum regentem et ducentem; quem sequi debemus sicut demonstrantem viam: nam cognitio supernaturalis finis non est nobis nisi a Spiritu sancto: 1 Cor. 2, 9: « Oculus « non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis « ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt « illum: » et sequitur: « Nobis autem revelavit Deus « per Spiritum suum. » Item sicut inclinantem: nam Spiritus sanctus instigat et inclinat affectum ad bene volendum. Rom. 8, 15: « Qui Spiritu « Dei aguntur, ii sunt filii Dei. » Psalm. 142, 10: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram re« ctam. » Ideo autem spiritu ambulandum est, quia liberat a corruptione carnis: unde sequitur: *Et desideria carnis non perficietis*, idest delectationes carnis quas caro suggerit. Hoc desiderabat Apostolus dicens, Rom. 7, 24: « Infelix ego ho« mo, quis me liberabit de corpore mortis hu« jus? Gratia Dei per Jesum Christum Dominum « nostrum. » Et postea concludit in 8 capite, vers. 1: « Nihil ergo damnationis est his qui sunt in « Christo Jesu, qui non secundum carnem ambu« lant. » Hujus rationem ibidem subjungit dicens: « Quia lex spiritus vitae in Christo Jesu liberavit « me a lege peccati et mortis. » Et hoc est speciale desiderium sanctorum, ut non perficiant desideria ad quae caro instigat; ita tamen quod in hoc non includantur desideria quae sunt ad necessitatem carnis, sed quae sunt ad superfluitatem.

Consequenter cum dicit, *Caro enim concupiscit adversus spiritum*, ponit necessitatem hujus beneficii, quae est ex impugnatione carnis et spiritus; et primo ponit ipsam impugnationem; secundo manifestat eam per evidens signum, ibi, *Haec enim invicem adversantur*. Dicit ergo: Necessarium est quod per spiritum, carnis desideria superetis: nam *caro concupiscit adversus spiritum*.

Sed hic videtur esse dubium: quia, cum concupiscere sit actus animae tantum, non videtur quod competat carni.

Ad hoc dicendum est, secundum Augustinum, quod caro dicitur concupiscere inquantum anima secundum ipsam carnem concupiscit; sicut oculus dicitur videre, cum potius anima per oculum videat. Sic ergo anima per carnem concupiscit, quando ea quae delectabilia sunt secundum carnem appetit; per se vero anima concupiscit, quando delectatur in his quae sunt secundum spiritum, sicut sunt opera virtutum, et contemplatio divinorum, et meditatio sapientiae. Sapient. 6, 21: « Concupi« scentia itaque sapientiae deducet ad regnum per« petuum. »

Sed si caro concupiscit per spiritum, quomodo concupiscit adversus eum? In hoc scilicet quod concupiscentia carnis impedit concupiscentiam spiritus. Cum enim delectabilia carnis sint bona quae sunt infra nos, delectabilia vero spiritus bona quae sunt supra nos; contingit quod cum anima circa inferiora, quae sunt carnis, occupatur, retrahitur a superioribus, quae sunt spiritus.

Sed videtur etiam dubium de hoc quod dicit, scilicet quod *spiritus concupiscit adversus carnem*. Si enim accipiamus hic spiritum pro Spiritu sancto, concupiscentia autem Spiritus sancti sit contra mala; consequens videtur quod caro adversus quam concupiscit spiritus, sit mala; et sic sequitur error Manichaei.

Respondeo: Dicendum est, quod spiritus non concupiscit adversus naturam carnis, sed adversus ejus desideria, quae scilicet sunt ad superfluitatem. Unde et supra dictum est: *Desideria carnis*, scilicet superflua, *non perficietis*. In necessariis enim spiritus non contradicit carni: quia, ut dicitur Ephes. 5, 29, « nemo carnem suam odio habuit. »

Consequenter cum dicit, *Haec enim sibi invicem adversantur*, ponit signum compugnationis; quasi dicat: Experimento patet quod contra se invicem pugnant et adversantur, intantum *ut non quaecumque vultis*, bona scilicet, vel mala, *illa faciatis*; idest, facere permittamini. Rom. 7, 19: « Non quod « volo bonum, hoc ago; sed quod nolo malum, « hoc facio. » Non tamen tollitur libertas arbitrii. Cum enim liberum arbitrium sit ex hoc quod habet electionem, in illis est libertas arbitrii quae electioni subsunt. Non autem omnia quae in nobis sunt, simpliciter subsunt nostrae electioni, sed secundum quid. In speciali enim possumus vitare hunc vel illum motum concupiscentiae seu irae; sed in generali omnes motus irae vel concupiscentiae vitare non possumus: et hoc propter corruptionem fomitis ex primo peccato introductam.

Sed notandum est quod quatuor sunt genera hominum circa concupiscentias; quorum nullus facit quaecumque vult. Nam intemperati, qui ex proposito sequuntur carnales passiones, secundum illud Proverb. 2, 14: « Laetantur cum male fece« rint, » faciunt quidem quod volunt, inquantum ipsas passiones sequuntur; sed inquantum ipsa eorum ratio remurmurat, et ei displicet, faciunt quae non volunt. Incontinentes autem, qui habent propositum abstinendi, et tamen a passionibus vincuntur, faciunt quidem quod non volunt, inquantum ipsas passiones contra eorum propositum sequuntur: et sic intemperati faciunt plus de eo quod volunt. Continentes autem, qui vellent omnino non concupiscere, faciunt quod volunt dum non concupiscunt; sed quia omnino non concupiscere non possunt, faciunt quod nolunt. Temperati vero quod volunt quidem faciunt, inquantum in carne domata non concupiscunt: sed quia non ex toto domari potest, quin in aliquo repugnet spiritui; sicut nec malitia intantum crescere potest, quin ratio remurmuret; ideo cum aliquando concupiscunt, faciunt quod nolunt; plus tamen de eo quod volunt.

LECTIO V.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege. Manifesta sunt autem opera carnis: quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones, sectae, invidiae, homicidia, ebrietates, comessationes, et his similia: quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequentur.

Postquam ostendit Apostolus quod per spiritum liberamur a desideriis carnis, hic consequenter ostendit quod per ipsum liberamur a servitute legis: et primo proponit beneficium spiritus; secundo manifestat per effectum, ibi, *Manifesta sunt opera carnis.* Dicit ergo: Dico, quod si spiritu ambuletis, non solum desideria carnis non perficietis; sed quod plus est, *si spiritu ducimini* (quod fit quando facitis quod spiritus suggerit, ut director et gubernator; non autem id ad quod sensus et affectus proprius instigat) *non estis sub lege.* Psalm. 142, 10: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, » non quidem ut coactor, sed ut gubernator.

Ex his autem verbis vult Hieronymus quod post adventum Christi nullus habens Spiritum sanctum tenetur servare legem. Sed sciendum est, quod hoc quod dicit: *Si spiritu ducimini, jam non estis sub lege*, potest referri ad praecepta legis vel caeremonialia, vel moralia. Si quidem referatur ad caeremonialia, sciendum est, quod aliud est servare legem, aliud esse sub lege. Servare legem est facere opera legis, non habendo spem in eis; sed esse sub lege est ponere spem in operibus legis. In primitiva autem Ecclesia erant aliqui justi servantes legem, inquantum servabant opera legis; sed non erant sub lege, quasi in eis spem ponentes. Sic etiam Christus sub lege fuit: supra 4, 4: *Factum sub lege.* Et sic excluditur opinio Hieronymi. Si autem referatur ad moralia, sic esse sub lege potest intelligi dupliciter. Vel quantum ad obligationem; et sic omnes fideles sunt sub lege, quia omnibus data est: unde dicitur Matth. 5, 17: « Non veni solvere legem, sed adimplere. » Vel quantum ad coactionem; et sic justi non sunt sub lege: quia motus et instinctus Spiritus sancti, qui est in eis, est proprius eorum instinctus: nam caritas inclinat ad illud idem quod lex praecipit. Quia ergo justi habent legem interiorem, sponte faciunt quod lex mandat, ab ipsa non coacti. Qui vero voluntatem malefaciendi habent, comprimuntur tamen pudore vel timore legis, isti coguntur. Et sic justi sunt sub lege obligante tantum, non cogente, sub qua sunt solum injusti. 2 Corinth. 3, 17: « Ubi Spiritus Domini, ibi libertas. » 1 Timoth. 1, 9: « Justo non est lex posita, » scilicet cogens.

Consequenter cum dicit, *Manifesta sunt autem opera carnis*, probat quae dixit per effectum: et primo ponit opera carnis quae contrariantur Spiritui sancto; secundo ostendit quomodo opera spiritus non prohibentur a lege, ibi, *Adversus hujusmodi non est lex.* Circa primum duo facit. Primo ponit opera carnis quae prohibentur a lege; secundo ponit opera spiritus quae ab ea non prohibentur, ibi, *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax etc.* Circa primum duo facit. Primo proponit opera carnis; secundo subdit nocumentum quod ex his sequitur, ibi, *Quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.*

Dubitatur autem circa primum, primo quidem de hoc quod Apostolus hic quaedam ponit quae non pertinent ad carnem; quae tamen dicit esse opera carnis, sicut idolorum servitus, sectae, aemulationes et hujusmodi.

Respondeo. Dicendum est, secundum Augustinum libro 4 de Civitate Dei, cap. 2, quod secundum carnem vivit quicumque vivit secundum seipsum. Unde caro hic accipitur pro toto homine. Quidquid ergo provenit ex inordinato amore sui, dicitur opus carnis. Vel dicendum est, quod aliquod peccatum potest dici carnale dupliciter: scilicet quantum ad consummationem; et sic dicuntur carnalia illa tantum quae consummantur in delectatione carnis, scilicet luxuria et gula: et quantum ad radicem; et sic omnia peccata dicuntur carnalia, inquantum ex corruptione carnis anima aggravatur, ut dicitur Sapient. 9. Ex quo intellectus debilitatus facilius decipi potest, et impeditur a sua perfecta operatione: unde et ex hoc sequuntur vitia, scilicet haereses, sectae, et alia hujusmodi: et hoc modo dicitur, quod fomes est principium omnium peccatorum.

Secundo dubitatur: quia cum Apostolus dicat: *Qui talia agunt, regnum Dei non consequentur:* et nullus excludatur a regno Dei nisi pro peccato mortali; sequitur ergo quod omnia quae enumerat, sint peccata mortalia. Cujus contrarium videtur: quia inter ista enumerat multa quae non sunt peccata mortalia, sicut est contentio, aemulatio et hujusmodi.

Respondeo. Dicendum est, quod omnia haec enumerata sunt aliquo modo mortalia: sed quaedam quidem secundum genus suum, sicut homicidium, fornicatio, idolorum servitus et hujusmodi; quaedam vero secundum suam consummationem, sicut ira, cujus consummatio est in nocumentum proximi. Unde si accedit consensus de ipso nocumento, est peccatum mortale. Et similiter comestio ordinatur ad delectationem cibi; sed si in hujusmodi delectationibus ponit quis finem suum, peccat mortaliter; et ideo non dicit comestiones, sed *comessationes*: et similiter intelligendum est de aliis similibus.

Tertio dubitatur de ordine et numeratione eorum. Circa quod dicendum est, quod cum Apostolus in diversis locis, diversa vitia, et diversimode enumerat, non intendit enumerare omnia vitia ordinate (1) et secundum artem; sed illa tantum in quibus abundant et in quibus excedunt illi ad quos scribit. Et ideo in eis non est quaerenda sufficientia, sed causa diversitatis. His ergo habitis, sciendum est, quod Apostolus enumerat quaedam vitia carnis quae contingunt circa ea quae non sunt necessaria vitae; quaedam vero circa ea quae sunt necessaria vitae. Circa primum ponit quaedam vitia quae sunt hominis ad seipsum; quaedam contra Deum (2), quaedam contra proximum. Contra seipsum sunt quatuor: quae ideo primo ponit, quia manifeste ex carne procedunt: quorum

(1) *Al. deest* ordinate.
(2) *Al.* quantum ad Deum.

duo pertinent ad actum carnalem luxuriae, scilicet *fornicatio,* quae est quando accedit solutus ad solutam, vel quantum ad naturalem usum luxuriae; aliud est *immunditia* quantum ad usum contra naturam. Ephes. 5, 5: « Omnis fornicator aut im« mundus . . . non habet hereditatem in regno « Christi et Dei. » 2 Corinth. 12, 21: « Qui non « egerunt poenitentiam super immunditia et for« nicatione et impudicitia quam gesserunt. » Alia duo ordinantur ad ipsos actus: unum scilicet exterius, sicut tactus, aspectus, oscula et hujusmodi: et quantum ad hoc dicit, *Impudicitia:* Ephes. 4, 19: « Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudi« citiae, in operationem immunditiae omnis: » aliud interius, scilicet in cogitationibus immundis; et quantum ad hoc dicit, *Luxuria.* 1 Timoth. 5, 11: « Cum « enim luxuriatae fuerint, in Christo nubere vo« lunt. » Contra Deum ponit duo: quorum unum est per quod impeditur ab hostibus Dei cultus divinus; et quantum ad hoc dicit, *Idolorum servitus*: 1 Corinth. 10, 7: « Neque idolatrae efficiamini, « sicut quidam ex ipsis. » Sapient. 14, 27: « In« fandorum enim idolorum cultura, omnis mali « causa est et initium et finis: » aliud est per quod initur pactum cum daemonibus; et quantum ad hoc dicit, *Veneficia,* quae fiunt per magicas artes; et dicuntur veneficia a veneno, quia fiunt in nocumentum hominum. 1 Corinth. 10, 20: « Nolo « vos fieri socios daemoniorum. » Apoc. ult. 15: « Foris canes et venefici et impudici et homici« dae etc. » Contra proximum autem ponit novem; quorum primum est inimicitia, ultimum vero homicidium, quia ab hac devenitur ad illud. Primum ergo est inimicitia in corde, quae est odium erga proximum. Matth. 10, 36: « Inimici hominis do« mestici ejus. » Et ideo dicit, *Inimicitia.* Ex hac autem oritur dissensio in verbis; et ideo dicit: *Contentiones,* quae est impugnatio veritatis cum confidentia clamoris. Proverb. 20, 3: « Honor est ho« mini qui se separat a contentionibus. » Secundum est aemulatio, quae consistit in hoc quod ad idem obtinendum (1) cum alio contendit: unde dicit, *Aemulationes,* quae ex contentione oriuntur. Tertium est (2) cum unus impeditur per alium ad rem eamdem tendentem, et ex hoc irascitur contra eum; et ideo dicit, *Irae.* Jac. 1, 20: « Ira enim « viri justitiam Dei non operatur. » Ephes. 4, 26: « Sol non occidat super iracundiam vestram. Quar« tum, cum ex ira animi pervenitur ad percussiones;» et quantum ad hoc dicit, *Rixae.* Proverb. 10, 12: « Odium suscitat rixas. » Quintum est lis (3), scilicet *dissensiones*: et si quidem in rebus humanis sint, dicuntur dissensiones; quando scilicet partialitates (4) fiunt in Ecclesia. Rom. 16, 17: « Ob« servetis eos qui dissensiones et offendicula praeter « doctrinam quam vos didicistis, faciunt; et decli« nate ab illis: » si in rebus divinis, sic dicuntur *sectae,* idest haereses. 2 Petr. 2, 1: « Introducent « sectas perditionis, et eum qui emit eos Dominum « negant: » et ibidem 10: « Sectas non metuunt « introducere blasphemantes. » Ex his autem sequitur *invidia,* quando illi quos aemulantur, prosperantur. Job 5, 2: « Parvulum occidit invidia. » Ex his autem sequuntur *homicidia* cordis et operis. 1 Joan. 3, 15: « Qui odit fratrem suum, homicida « est. » Quantum vero ad vitia quae pertinent ad ordinationem circa vitae necessaria, ponit duo: unum quantum ad potum: unde dicit: *Ebrietates,* scilicet assiduae, Luc. 21, 34: « Attendite ne graventur « corda vestra crapula et ebrietate, et curis hujus « vitae: » aliud vero quantum ad cibum; et quantum ad hoc dicit, *Comessationes.* Rom. 13, 13: « Non in comessationibus et ebrietatibus. »

(1) *Al.* quod ad idem objiciendum contendit.
(2) *Al.* tertium est ex hoc quod unus etc.
(3) *Al.* ex his.
(4) *Al.* partes.

LECTIO VI.

Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.

Positis operibus carnis, hic consequenter Apostolus manifestat opera spiritus: et primo manifestat ea: secundo ostendit quomodo lex se habet ad opera spiritus et ad opera carnis, ibi, *Adversus hujusmodi non est lex.* Circa primum enumerat bona spiritualia quae nominat *fructus.*

Ex quo incidit quaestio. Quia illud dicitur fructus quo fruimur; sed actibus nostris non debemus frui, sed Deo solo: ergo hujusmodi actus quos enumerat hic Apostolus, non debent dici fructus. Item Glossa dicit, quod hujusmodi opera spiritus sunt propter se appetenda; quod autem propter se appetitur, non refertur ad aliud: ergo virtutes et earum opera non sunt referenda ad beatitudinem.

Respondeo. Dicendum est, quod fructus dicitur dupliciter: scilicet ut acquisitus, puta ex labore vel studio. Sap. 3, 15: « Bonorum laborum glo« riosus est fructus: » et ut productus, sicut fructus producitur ex arbore: Matth. 7, 18: « Non « potest arbor bona fructus malos facere. » Opera autem spiritus dicuntur fructus, non ut adepti, sive acquisiti (1), sed ut producti. Fructus autem qui est adeptus, habet rationem ultimi finis: non autem fructus productus. Nihilominus tamen fructus sic acceptus duo importat: scilicet quod sit ultimum producentis, sicut ultimum quod producitur ab arbore est fructus ejus; et quod sit suave, sive delectabile. Cant. 2, 3: « Fru« ctus ejus dulcis gutturi meo. » Sic ergo opera virtutum et spiritus sunt quid ultimum in nobis. Nam Spiritus sanctus est in nobis per gratiam, per quam acquirimus habitum virtutum, et ex hoc potentes sumus operari secundum virtutem. Sunt etiam delectabilia, et sunt etiam fructuosa (2). Rom. 6, 22: « Habetis fructum vestrum in sanctificationem, » idest in operibus sanctificatis: et ideo dicuntur fructus. Dicuntur etiam flores respectu futurae beatitudinis: quia sicut ex floribus accipitur spes fructus, ita ex operibus virtutum habetur spes vitae

(1) *Al.* deest sive acquisiti.
(2) *Al.* omittitur et sunt etiam fructuosa.

aeternae et beatitudinis; et sicut in flore est quaedam inchoatio fructus, ita in operibus virtutum est quaedam inchoatio beatitudinis, quae tunc erit quando cognitio et caritas perficientur. Et per hoc patet responsio ad illud quod secundo objicitur. Nam aliquid potest dici propter se appetendum dupliciter: quia ly *propter* potest designare causam formalem, vel finalem. Opera virtutum propter se sunt appetenda formaliter, sed non finaliter, quia habent in seipsis delectationem. Nam medicina dulcis appetitur propter se formaliter, quia habet in se unde sit appetibilis, scilicet dulcedinem; quae tamen appetitur propter finem, scilicet propter sanitatem. Sed medicina amara non est appetenda propter se formaliter, quia non delectat ratione suae formae; sed tamen propter aliud appetitur finaliter, scilicet propter sanitatem, quae est finis ejus.

Ex his apparet ratio quare Apostolus effectus carnis vocat opera; fructus autem spiritus, vocat fructus. Dictum est enim, quod fructus dicitur aliquod finale et suave ex re productum. Quod autem producitur ex aliquo praeter naturam ejus, non habet rationem fructus, sed quasi alterius germinis. Opera autem carnis et peccata sunt praeter naturam eorum quae Deus naturae nostrae inseruit. Deus enim humanae naturae quaedam semina inseruit, scilicet naturalem appetitum boni et cognitionem; et addidit etiam dona gratiae. Et ideo, quia opera virtutum ex his naturaliter producuntur, fructus dicuntur; non autem opera carnis. Et propter hoc Apostolus dicit Rom. 6, 21: « Quem ergo « fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc « erubescitis? » Patet ergo ex dictis quod fructus spiritus dicuntur opera virtutum, et quia habent in se suavitatem et dulcedinem, et quia sunt quoddam ultimum productum, secundum convenientiam donorum.

Accipitur autem differentia donorum, beatitudinum, virtutum et fructuum ad invicem, hoc modo. In virtute enim est considerare habitum et actum. Habitus autem virtutis perficit ad bene agendum. Et si quidem perficiat ad bene operandum humano modo, dicitur virtus; si vero perficiat ad bene operandum supra modum humanum, dicitur donum. Unde Philosophus supra communes virtutes ponit virtutes quasdam heroicas: puta, cognoscere invisibilia Dei sub aenigmate, est per modum humanum, et haec cognitio pertinet ad virtutem fidei; sed cognoscere ea perspicue et supra humanum modum, pertinet ad donum intellectus. Actus autem virtutis vel est perficiens, et sic est beatitudo; vel est delectans, et sic est fructus; et de istis fructibus dicitur Apoc. 22, 2: « Ex utraque parte lignum vitae afferens « fructus duodecim. »

Dicit ergo: *Fructus spiritus*, qui scilicet consurgit in anima ex seminatione spiritualis gratiae, *est caritas etc.*: qui quidem sic distinguuntur: quia fructus aut perficiunt (1) interius, aut exterius. Primo ergo ponit illos qui perficiunt interius; secundo illos qui perficiunt exterius, ibi, *Bonitas etc.* Interius autem homo perficitur et dirigitur, et circa bona et circa mala. 2 Corinth. 6, 7: « Per arma « justitiae a dextris et a sinistris. » Circa bona autem perficiunt, primo quidem in corde per amorem. Nam sicut inter motus naturales primus est inclinatio appetitus naturae ad finem suum, ita primus motuum interiorum est inclinatio ad bonum, quae dicitur amor; et ideo primus fructus est caritas: Roman. 5, 5: « Caritas Dei diffusa est in « cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus « est nobis: » et ex caritate perficiuntur aliae: et ideo dicit Apostolus Coloss. 3, 14: « Super omnia « caritatem habentes, quod est vinculum perfectio- « nis. » Ultimus autem finis quo homo perficitur interius, est *gaudium*, quod procedit ex praesentia rei amatae. Qui autem habet caritatem, jam habet quod amat: 1 Joan. 4. 16: « Qui manet in carita- « te, in Deo manet, et Deus in eo: » et ex hoc consurgit *gaudium*. Phil. 4, 4: « Gaudete in Do- « mino semper; iterum dico, gaudete. » Gaudium autem istud debet esse perfectum; et ad hoc duo requiruntur. Primo ut res amata sufficiens sit amanti, propter suam perfectionem; et quantum ad hoc dicit, *Pax*. Tunc enim amans pacem habet quando rem amatam sufficienter possidet. Cant. ult. 10: « Ex quo facta sum coram eo quasi pacem repe- « riens. » Secundo vero ut adsit perfecta fruitio rei amatae, quod similiter per pacem habetur: quia quidquid superveniat, si perfecte aliquis fruatur re amata, puta Deo, non potest impediri ab ejus fruitione. Psal. 118: 165: « Pax multa diligentibus « legem tuam, et non est illis scandalum. » Sic ergo gaudium dicit caritatis fruitionem; sed pax, caritatis perfectionem: et per haec (1) homo interius perficitur quantum ad bona. Circa mala etiam perficit Spiritus sanctus et ordinat: et primo contra malum quod perturbat pacem, quae perturbatur per adversa; sed ad hoc perficit Spiritus sanctus per patientiam, quae facit adversa patienter tolerare; et ideo dicit, *Patientia*. Luc. 21, 19: « In pa- « tientia vestra possidebitis animas vestras. » Jac. 1, 4: « Patientia opus perfectum habet. » Secundo contra malum impediens gaudium, est dilatio rei amatae, ad quod spiritus opponit longanimitatem, quae expectatione non frangitur: et quantum ad hoc dicit, *Longanimitas*. Habac. 2, 3: « Si moram fece- « rit, expecta eum: quia veniens veniet, et non « tardabit. » 2 Corinth. 6, 6: « In longanimitate. » Et ideo dicit Dominus Matth. 10, 22: « Qui per- « severaverit usque in finem, hic salvus erit. »

Consequenter cum dicit, *Bonitas etc.*, ponit fructus spiritus qui perficiunt quantum ad exteriora. Hominis autem exteriora sunt vel id quod est juxta ipsum, vel id quod est supra ipsum, vel id quod est infra ipsum. Juxta ipsum est proximus; supra ipsum Deus; infra ipsum natura sensitiva et corpus. Sic ergo quantum ad proximum perficit primo quidem in corde per rectam et bonam voluntatem; et quantum ad hoc dicit, *Bonitas*, idest rectitudo, et dulcedo animi. Si enim homo omnes alias potentias bonas habeat, non potest dici bonus homo nisi habeat bonam voluntatem, secundum quam omnibus aliis bene utitur. Cujus ratio est, quia bonum dicit aliquod perfectum. Est autem duplex perfectio. Prima scilicet quae est ipsum esse rei; secunda vero est ejus operatio; et haec est major quam prima. Illud ergo dicitur simpliciter perfectum quod pertingit ad perfectam sui operationem, quae est secunda ejus perfectio. Cum ergo homo per voluntatem excurrat (2) in actum cujuslibet potentiae, voluntas recta facit bonum usum omnium potentiarum, et per consequens ipsum hominem bo-

(1) *Al.* aut perficit.

(1) *Al.* per quae.
(2) *Al.* exeat.

num. Et de hoc fructu dicitur Ephes. 5, 9: « Fructus « enim lucis est in omni bonitate et justitia et « veritate. » Secundo vero in opere, ut scilicet sua communicet proximo; et quantum ad hoc dicit, *Benignitas*, idest largitas rerum. 2 Corinth. 9, 7: « Hilarem enim datorem diligit Deus. » Benignitas enim dicitur quasi bona igneitas, quae facit hominem fluere ad subveniendum necessitatibus aliorum. Sap. 1, 6: « Benignus est enim spiritus sapientiae: » Col. 3, 12: « Induite vos ergo, sicut electi Dei, « sancti et dilecti, viscera misericordiae, benigni- « tatem, humilitatem, modestiam, patientiam. » Item perficiunt etiam quantum ad mala ab aliis illata, ut mansuete ferat (1) ac sustineat proximi molestias; et quantum ad hoc dicit, *Mansuetudo*. Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis sum et humilis « corde. » Prov. 3, 29: « Mansuetis dabit gratiam. » Ad id vero quod est supra nos, scilicet Deus, ordinat spiritus per fidem: unde dicit, *Fides*, quae est cognitio quaedam invisibilium cum certitudine. Gen. 15, 6: « Credidit Abraham Deo, et reputatum « est ei ad justitiam. » Hebr. 11, 6: « Acceden- « tem ad Deum oportet credere quia est. « Et ideo Eccl. 1, 34: « Beneplacitum est Deo fides et « mansuetudo; et adimplebit thesauros illius. » Ad id quod est infra nos, scilicet corpus, dirigit spiritus: et primo quantum ad actus exteriores corporis, quod fit per modestiam, quae ipsis actibus seu dictis modum imponit; et quantum ad hoc dicit, *Modestia*: Philip. 4, 5: « Modestia vestra nota sit « omnibus hominibus. » Secundo vero quantum ad appetitum sensitivum interiorem: et quantum ad hoc dicit, *Continentia*, quae etiam a licitis abstinet, *et castitas*, quae licitis recte utitur, secundum Glossam. Vel aliter. Continentia dicitur ex eo quod licet homo impugnetur a pravis concupiscentiis, tamen per rationis vigorem se tenet ne abducatur; et ideo continentiae nomen sumptum est ab eo quod aliquis in impugnatione tenet se. Castitas vero dicitur ex eo quod quis nec impugnatur nec abducitur; et dicitur a castigando: nam illud dicimus bene castigatum qui in omnibus ordinate se habet.

(1) *Al.* item ut patienter sustineat proximi molestias: *intermediis omissis.*

Circa hoc duo dubitantur. Primo, quia cum fructus spiritus adversentur operibus carnis, videtur quod Apostolus debuerit ponere tot fructus spiritus, quot posuit opera carnis; quod non fecit. Ad quod dicendum est, quod ideo non fecit, quia plura sunt vitia quam virtutes.

Secundo dubitatur: quia fructus spiritus hic positi non respondent operibus carnis. Ad hoc dicendum est, quod Apostolus non intendit hic tradere artem virtutum et vitiorum; et ideo non ponit unum contra aliud: sed aliqua enumerat de istis, et aliqua de illis, secundum quod expediens videtur praesenti intentioni. Nihilominus tamen si diligenter consideretur, aliqualiter sibi contra respondent. Nam *fornicationi*, quae est amor illicitus, contra respondet *caritas*; *immunditiae* vero, *impudicitiae* et *luxuriae*, quae sunt carnales illecebrae, et ex fornicatione proveniunt, contra ponitur *gaudium*, quod est spiritualis delectatio, consequens ex caritate, ut dictum est; ei vero quod dicit *veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, irae, rixae, dissensiones... patientia, longanimitas* et *bonitas;* ei vero quod dicitur *sectae*, contra ponitur *fides*; ei vero quod dicitur *invidiae... benignitas*; ei autem quod dicitur *homicidia... mansuetudo*; ei quod dicitur *ebrietas, comessationes*, et his similia, contraponitur *modestia, continentia* et *castitas*.

LECTIO VII.

Adversus hujusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus. Non efficiamur inanis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes.

Enumeratis operibus carnis et spiritus, hic consequenter ex utrisque concludit, quod qui spiritum sequuntur, non sunt sub lege; et utitur tali probatione. Ille est sub lege qui est obnoxius legi, idest qui facit contraria legi; sed illi qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi: ergo non sunt sub lege. Primo ergo ostendit propositum ex parte operum spiritus; secundo ex parte operum carnis, ibi, *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Dicit ergo: Dico, quod qui aguntur spiritu, non faciunt opera contraria legi: quia aut (1) faciunt opera spiritus; *et adversus hujusmodi non est lex*, idest contra opera spiritus, sed spiritus doceat ea (nam sicut lex exterius docet opera virtutum, ita et spiritus interius movet ad illa: Roman. 7, 22: « Con- « delector enim legi Dei secundum interiorem ho- « minem »): aut faciunt opera carnis, et haec in his qui spiritu Dei aguntur, non sunt contraria legi: unde dicit: *Qui autem sunt Christi,* idest qui spiritum Dei habent: « nam (1) qui spiritum Dei « non habet, hic non est ejus: » Roman. 8, 9. Illi ergo spiritu Dei aguntur, qui sunt Christi, isti, inquam, *carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis.* Non autem dicit: Vitia et concupiscentias vitant: quia bonus medicus tunc bene curat quando adhibet remedia contra causam morbi. Caro autem est radix vitiorum. Si ergo volumus vitare vitia, oportet domare carnem: 1 Cor. 9, 27: « Castigo corpus meum et in servitutem redigo. » Caro autem (2) domatur per vigilias, jejunia et labores: Eccl. 33, 28: « Servo malevolo tortura et « compedes: mitte illum in operationem, ne vacet. » Ad haec autem opera moventur ex devotione, quam habent ad Christum crucifixum: ideo signanter dicit *Crucifixerunt*; idest, Christo crucifixo se conformaverunt, affligendo carnem suam etc. Roman. 6, 6: « Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destrua- « tur corpus peccati. » Supra 2, 19: *Ut Deo vivam, in Christo confixus sum cruci.* Quia vero non crucifigunt carnem, destruendo naturam: quia « nemo

(1) *Al. deest* aut.

(1) *Al. omittitur* nam.
(2) *Al.* quia vero caro.

« carnem suam odio habuit, » ut dicitur Ephes. 5, 29: sed quantum ad ea quae contrariantur legi, ideo dicit: *Cum vitiis,* idest cum peccatis, *et concupiscentiis,* idest passionibus, quibus anima inclinatur ad peccandum: non enim bene crucifigit carnem qui etiam passionibus locum non aufert. Aliter, cum ratio non semper invigilet ad peccata vitandum, ut oportet, posset quandoque cadere. Eccl. 18, 30: « Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere. » Rom. 13, 14: « Carnis curam ne feceritis in desideriis. »

Consequenter cum dicit, *Si spiritu vivimus, spiritu et ambulemus,* ponit tertium beneficium Spiritus sancti, quod confert vitam: et primo ponit beneficium Spiritus Dei; secundo excludit vitia spiritus mundi, ibi, *Non efficiamur inanis gloriae cupidi.* Dicit ergo, connumerans se eis quibus scribit: Dico, quod debemus ambulare per spiritum, quia et per ipsum vivimus, et non per carnem. Rom. 8, 12: « Debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus. » Si ergo spiritu vivimus, debemus in omnibus ab ipso agi. Sicut enim in vita corporali corpus non movetur nisi per animam, per quam vivit; ita in vita spirituali omnis motus noster debet esse a Spiritu sancto. Joan. 6, 64: « Spiritus est qui vivificat. » Act. 17, 28: « In ipso vivimus, movemur et sumus. »

Et ne ea quae dicta sunt de spiritu, intelligantur de spiritu mundi, de quo dicitur 1 Cor. 1, 12: « Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus: » ideo hoc consequenter removet Apostolus, dicens: *Non efficiamur inanis gloriae cupidi.* Ubi tria excludit propria spiritus mundi: scilicet inanem gloriam, iracundiam et invidiam; quibus tribus convenienter aptari potest nomen spiritus: significat enim spiritus quamdam inflationem: unde secundum hoc, illi dicuntur magni spiritus qui sunt inflati per inanem gloriam. Isa. 25, 4: « Spiritus robustorum, quasi turbo impellens parietem. » Et quantum ad hoc dicit: *Non efficiamur inanis gloriae cupidi,* idest gloriae saecularis. Cum enim vanum sit quod nec solide firmatur, nec veritate fulcitur, nec utilitate amatur; ideo gloria hujus mundi vana est, quia caduca et non solida: Isa. 40, 6: « Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri: » et quia falsa: 1 Mach. 2, 62: « Gloria hominis peccatoris, stercus et vermis est: » sed vera gloria est in propriis bonis hominis, quae sunt bona spiritualia; et hanc habent sancti: 2 Cor. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae: » et quia inutilis et infructuosa: nam quantumcumque gloriam habeat quis ex testimonio saecularium, non potest propter hoc consequi finem suum, quem consequitur testimonio Dei. 1 Cor. 1, 31: « Qui gloriatur, in Domino glorietur. » Non autem dicit: Non habeatis inanem gloriam; sed *non efficiamini cupidi*; quia gloria sequitur aliquando fugientes eam: et si eam oportet recipi, non tamen ametur. Item significat quamdam impetuositatem. Prov. 27, 4: « Impetum concitati spiritus ferre quis poterit? » et significat iracundiam: et quantum ad hoc dicit, *Invicem provocantes,* scilicet ad contentionem vel litem vel alia illicita: Rom. 13, 13: « Non in contentione et aemulatione. » Item est spiritus tristitiae, de quo dicitur Proverb. 17, 22: « Spiritus tristis exsiccat ossa: » et quantum ad hoc dicit, *Invicem invidentes.* Prov. 14, 30: « Putredo ossium, invidia. » Cujus ratio est, quia ipsa sola crescit ex bono.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Fratres, et si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet unusquisque, et sic in semetipso tantum gloriam habebit et non in altero. Unusquisque enim onus suum portabit.

Postquam Apostolus reduxit Galatas ad statum veritatis quantum ad res divinas, hic consequenter reducit eos quantum ad res humanas, instruens eos qualiter se habeant ad homines: et primo qualiter se habeant ad rectos; secundo quomodo ad perversos, ibi, *Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu.* Circa primum tria facit. Primo docet qualiter superiores se habeant ad inferiores; secundo qualiter aequales ad coaequales, ibi, *Alter alterius onera portate*; tertio qualiter inferiores ad superiores, ibi, *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis.* Circa primum duo facit. Primo ponit admonitionem; secundo assignat admonitionis rationem, ibi, *Considerans teipsum, ne et tu tenteris.* Quia ergo de peccatis multa dixerat; ne aliquos a peccato immunis in peccatores desaeviret, ideo admonitionem de mansuetudine et misericordia eis proponit, dicens: *Fratres, et si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis.* Ubi tria ponit, quae faciunt admonitionem. Primum est subreptio. Nam quando aliqui ex malitia peccant, minus digni sunt venia: Job 34, 27: « Qui quasi de industria recesserunt ab eo, et omnes vias ejus intelligere noluerunt. » Sed quando aliquis praeoccupatur tentationibus, et inducitur ad peccandum, facilius debet ei venia concedi; et ideo dicit: *Et si praeoccupatus fuerit in aliquo delicto,* idest improviden-

ter, et ex subreptione (1) lapsus, ut nequeat vitare. Secundum est peccatorum paucitas. Nam aliqui ex consuetudine peccant: Oseae 4, 2: « Maledictum et mendacium et homicidium et furtum et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit: » et contra tales severius est agendum. Et hoc excluditur, cum dicit, *In aliquo*, quasi non usu quotidiano peccans. Tertium est peccatorum qualitas. Nam quaedam peccata consistunt in transgressione, quaedam vero in omissione. Graviora autem sunt prima secundis: quia illa opponuntur praeceptis negativis, quae obligant semper et ad semper; haec vero opponuntur praeceptis affirmativis, quae cum non obligent ad semper, non potest sciri determinate quando obligant: unde dicitur in Psalm. 17, 13: « Delicta quis intelligit? » Et quantum ad hoc dicit, *Delicto*. Vel, secundum Glossam, delictum est peccatum ex ignorantia.

His ergo praemissis, ad misericordiam eos qui corrigunt, monet; et hi sunt spirituales, ad quos pertinet correctio: unde dicit: *Vos, qui spirituales estis, hujusmodi instruite*. 1 Cor. 2, 19: « Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur. » Et hujus ratio est, quia rectum judicium habet de omnibus qui circa unumquodque recte dispositus est; sicut qui sanum gustum habet, recte judicat de sapore; solus autem spiritualis bene dispositus est circa agenda, et ideo ipse solus de eis bene judicat. Sed quia nomen spiritus vigorem quemdam et impulsum designat, secundum illud Isa. 25, 4: « Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem; » non (2) est credendum quod viri spirituales sint nimis rigidi in corrigendo. Nam hoc spiritus hujus mundi facit; sed Spiritus sanctus suavitatem quamdam et dulcorem efficit in homine. Sap. 12, 1: « O quam bonus et suavis est spiritus tuus, Domine, in omnibus. » Et ideo dicit, *In spiritu lenitatis*. Psalm. 140, 5: « Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; » contra quod dicitur de quibusdam, Ezech. 34, 4: « Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia. » Dicit autem, *Instruite*, et non (3) corrigite: quia loquitur de praeoccupatis delinquentibus (4), qui indigent instructione. Vel quia omnis peccans est ignorans. Proverb. 14, 22: « Errant qui operantur malum. »

Rationem autem admonitionis subdit, dicens: *Considerans teipsum, ne et tu tenteris*; quasi dicat: Ita fiat ut dixi, quia tu fragilis es. Nam quamdiu in hac vita mortali sumus, proni sumus ad peccandum. Nihil autem ita frangit hominis severitatem in corrigendo, quam timor proprii casus. Eccl. 31, 18: « Intellige quae sunt proximi tui ex teipso. »

Qualiter autem se habeant ad aequales, ostendit dicens: *Alter alterius onera portate*; et primo proponit admonitionem; secundo assignat ejus rationem, ibi, *Et sic adimplebitis legem Christi*; tertio excludit admonitionis impedimentum, ibi, *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*. Admonet autem ad mutuam supportationem, dicens: *Alter alterius onera portate*: et hoc tripliciter. Uno modo defectum alterius corporalem seu spiritualem patienter tolerando: Rom. 15, 1: « Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere. » Alio modo necessitati mutuae subveniendo. Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes. » Tertio modo pro poena sibi debita satisfaciendo orationibus et bonis operibus: Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma. »

Ratio autem admonitionis est adimpletio legis Christi, quae similiter est caritas: Rom. 13, 10: « Plenitudo legis est dilectio. » Unde dicit: *Et sic adimplebitis legem Christi*, idest caritatem. Dicitur autem caritas specialiter lex Christi, triplici ratione. Primo, quia per hoc distinguitur lex nova a lege veteri: nam illa est timoris, haec vero amoris: unde Augustinus dicit: « Parva differentia est veteris legis et novae, timor et amor. » Secundo, quia per caritatem specialiter Christus legem suam promulgavit: Joan. 13, 25: « In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem: » et iterum ib. 34: « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. » Tertio, quia ipsam implevit Christus et exemplum eam implendi nobis reliquit: nam ipse ex caritate peccata nostra tulit: Isa. 53, 4: « Vere languores nostros ipse tulit. » 1 Petr. 2, 24: « Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiae vivamus. » Isa. 40, 11: « Fetas ipse portabit. » Sic ergo debemus alter alterius onera portare ex caritate, ut sic impleamus legem Christi.

Impedimentum autem implendae admonitionis praedictae, est superbia. Ideo hoc excludens, dicit: *Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit*; et primo vituperat ipsam superbiam; secundo ostendit modum vitandi eam, ibi, *Opus autem suum probet unusquisque*; tertio vitandi rationem assignat, ibi, *Unusquisque enim onus suum portabit*. Dicit ergo: Facite ut dixi. Sed contingit aliquem onus alterius non portare, quia praefert se aliis: unde dicebat ille Luc. 18, 11: « Non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri. » Et ideo dicit: *Nam si quis existimat se aliquid esse*; idest, in mente sua superbe judicat se magnum esse in comparatione peccantis; *cum nihil sit*, ex se, quia quidquid sumus, hoc est ex gratia Dei, secundum illud Apostoli 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum id quod sum: » qui, inquam, tale aliquid facit, *ipse se seducit;* idest, a veritate se dividit. Isa. 40, 17: « Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. » Luc. 17, 10: « Cum feceritis omnia quae praecepta sunt vobis (1), dicite: Servi inutiles sumus; quod debuimus facere, fecimus. »

Remedium autem vitandi, est propriorum defectuum consideratio: nam ex hoc quod aliquis alienos et non suos defectus considerat, videtur sibi aliquid esse in comparatione ad alios, in quibus defectus intuetur; et suos non considerans, superbit. Et ideo dicit: *Opus autem*, scilicet interius et exterius, *suum*, idest proprium, *probet*, idest diligenter examinet, *unusquisque*. 1 Corinth. 2, 28: « Probet seipsum homo. » *Et sic in seipso*, idest in propria conscientia, *gloriam habebit*, idest, gloriabitur et gaudebit: 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae: » *et non in altero*, idest non in laude alterius. Vel sic. *In semetipso*, idest per ea quae sui ipsius sunt.

(1) *Al. omittitur* et ex subreptione.
(2) *Al.* non tamen.
(3) *Al. deest* non.
(4) *Al.* et delinquentibus.

(1) *Al.* cum omnia bene feceritis, dicite etc.

gloriam habebit idest gloriabitur in consideratione sui, *et non in altero*, idest non consideratione alterius. 2 Corinth. 12, 9: « Libenter gloriabor in infirmi- « tatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi. » Vel *in semetipso*, idest in Deo qui in eo habitat, *gloriabitur*, idest ejus erit gloria, *et non in altero*, quam in Deo. 2 Corinth. 10, 17: « Qui gloriatur, « in Domino glorietur. »

Ratio vitandi superbiam est praemium vel poena unicuique pro merito vel demerito reddenda; unde dicit: *Unusquisque enim onus suum portabit.* Quod videtur contrarium ei quod dixerat, *Alter alterius onera portate.* Sed sciendum est, quod ibi loquitur de onere sustinendae infirmitatis, quod debemus mutuo portare; hic loquitur de onere reddendae rationis, quod quilibet pro se portabit, sive sit onus praemii, sive poenae. Nam onus aliquando quidem pondus poenae, aliquando praemii significat. 2 Corinth. 4, 17: « Æternum gloriae « pondus operatur in nobis. » Isa. 3, 10: « Dicite « justo, quoniam bene, quoniam fructum adinven- « tionum suarum comedet. Vae impio in malum, « retributio enim manuum ejus fiet ei. » Si autem dicantur aliqui rationem reddere pro aliis; puta praelati pro subditis, secundum illud Ezech. 3, 20, « Sanguinem ejus de manu tua requiram: » et Hebr. ult. 17: « Obedite praepositis vestris .... « ipsi enim pervigilant quasi rationem reddituri « pro animabus vestris: » non est contrarium dicto Apostoli: quia non puniuntur pro peccatis subditorum, sed pro propriis quae in custodia subditorum commiserunt.

Est ergo vitanda superbia et peccatum: quia unusquisque onus suum, idest mensuram gratiae suae, offeret Deo in die judicii, tamquam manipulos bonorum operum: Psalm. 125, 6: « Venientes « autem venient cum exultatione, portantes mani- « pulos suos; » et hoc quantum ad bonos. Vel *onus suum portabit*, idest poenam pro proprio peccato.

LECTIO II.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare: Deus non irridetur. Quae enim seminaverit homo, haec et metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam aeternam. Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Postquam Apostolus ostendit qualiter superiores se habeant ad inferiores, et aequales (1), aequalibus, hic consequenter ostendit qualiter inferiores se habeant ad superiores, dicens, inferiores debere superioribus ministrare et obsequi: et circa hoc tria facit. Primo monet ut ministrent prompte; secundo ut ministrent perseveranter, ibi, *Bonum autem facientes, non deficiamus*; tertio ut ministrent communiter, ibi, *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Circa primum duo facit. Primo ponit monitionem ministerii; secundo excusationem excludit, ibi, *Nolite errare*; *Deus non irridetur.* Dicit ergo: Dictum est supra, quomodo superiores se debeant habere ad inferiores, scilicet leniter corripiendo, et instruendo; nunc autem restat videre qualiter inferior superiori obsequatur: et ideo dicit: *Communicet autem is qui catechizatur*, idest docetur verbo Dei, *ei qui se catechizat*, idest qui eum docet, communicet, inquam, *in omnibus bonis.*

Sed notandum est, quod discipulus potest dupliciter communicare se docenti. Primo ut accipiat bona doctoris; et sic dicitur: *Communicet is qui catechizatur*, idest commune sibi faciat quod est docentis, eum imitando. 1 Corinth. 11, 1: « Imita- « tores mei estote, sicut et ego Christi. » Sed quia contingit doctores aliquando minus bona facere, ideo non sunt in hoc imitandi; et ideo subdit, *In omnibus bonis*: Matth. 23, 3: « Quaecumque dixe- « rint vobis, servate et facite; secundum opera « eorum nolite facere. » Secundo ut communicet bona sua docenti. Hoc enim a Domino praecipitur 1 Corinth. 14, 9: « ubi dicitur: Qui Evangelio ser- « viunt, de Evangelio vivant. » Unde Matth. 10, 10: « Dignus est operarius cibo suo; » et Luc. 10, 7: « Dignus est operarius mercede sua: » et Apostolus dicit 1 Corinth. 9, 11: « Si vobis spiri- « talia seminamus, magnum est, si nos carnalia ve- « stra metamus? » Et ideo hic dicit: *Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat*, idest doctus (1) doctori, *in omnibus bonis* quae habet: nam etiam temporalia, bona quaedam dicuntur. Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis « me, bona terrae comedetis. » Matth. 7, 11: « Si « vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis « vestris; quanto magis Pater vester qui in caelis « est, dabit bona petentibus se? » Dicit autem, *In hominibus*; quia non solum communicare debet indigenti, sed et scientiam (2), et consilium, et potentiam, et quidquid habet (3), generaliter debet proximo communicare. 1 Petr. 4, 10: « Unusquisque « sicut accepit gratiam, in alterutrum illam admi- « nistrantes. » De ista communicatione dicitur Roman. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum commu- « nicantes. » Eccli. 14, 15: « In divisione fortis da « et accipe. »

Consequenter cum dicit, *Nolite errare, Deus non irridetur*, excusationem excludit: et primo excludit eam; secundo rationem exclusionis assignat, ibi, *Quae enim seminaverit homo, haec et metet.* Dicit ergo: *Nolite errare: Deus non irridetur*: quod quidem dupliciter intelligi potest, secundum duas praemissas expositiones. Secundum primam quidem sic. Tu dicis, quod debemus imitari doctores etiam in bonis; sed non possum eos imitari nisi in his quae faciunt; nihil autem video in ipsis nisi malum: ergo debeo eos imitari in malo. Sed hoc excludit, dicens: *Nolite errare*: *Deus non irridetur*; quasi

(1) *Al.* deest aequales.

(1) *Al.* doctor.
(2) *Al.* et sententiam.
(3) *Al.* agat.

dicat (1): Error est hoc dicere: nam mala praelatorum non excusant nos: non enim sunt subditis in exemplum, nisi in his quibus imitantur Christum, qui est pastor absque peccato: unde et signanter dicit, Joan. 10, 11: « Ego sum pastor bo« nus: » et Apostolus 1 Corinth. 4, et 11, 1, dicit: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi; » quasi dicat: In his me imitamini in quibus ego imitor Christum. Et si per mala praelatorum excusatis vos apud homines, tamen *Deus non irridetur*, idest non potest falli. Job 13, 9: « Aut decipietur ut « homo fraudulentiis vestris? » Unde dicitur Proverb. 3, 34: « Delusores ipse deludet. » Secundum autem secundam expositionem sic introducitur. Possent enim dicere: Pauperes sumus, nihil habemus quod communicare possimus. Sed hoc excludit, dicens: *Nolite errare*; idest, nemo excusatum vane se existimet, paupertatem praetendendo: *Deus non irridetur;* idest, non potest falli: scit enim corda nostra, et non ignorat facultates. Excusatio verisimilis hominem potest fallere (2), et placare; Deum non potest fallere.

Rationem autem hujus assignat, dicens: *Quae enim seminaverit homo, haec et metet*: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem.* Dicit ergo secundum primam expositionem: Vere erratis, hoc credentes: quia Deus reddet singulis pro meritis propriis: nam *quae seminaverit homo, haec et metet;* idest secundum opera sua, bona vel mala, parva vel magna, praemiabitur vel punietur. Secundum autem secundam expositionem, *Quae seminaverit homo,* idest secundum beneficia sua parva vel magna, et quantum ad qualitatem operum, et quantum ad quantitatem beneficiorum, praemiabitur: 2 Corinth. 9, 6: « Qui parce seminat, « parce et metet; et qui seminat in benedictionibus, « de benedictionibus et metet. » Rationem autem specialiter assignat, dicens: *Quoniam qui seminat in carne sua, de carne et metet corruptionem.* Quae quidem ratio habet duas partes, secundum duas seminationes carnis et spiritus. Primo ergo agit de seminatione carnis: ubi primo videndum est (3), quid sit seminare in carne; secundo quid est de carne metere corruptionem. Seminare quidem in carne, est operari pro corpore vel pro carne; sicut si dicam: Ego multum expendi in isto homine; idest, multa feci pro eo. Ille ergo in carne seminat qui ea quae facit, etiam si quae bona videantur, facit in fomentum et utilitatem carnis. De carne autem metere corruptionem, dicit, et infert (4): quia semen fructificat ut plurimum secundum conditionem terrae: unde videmus quod in aliquibus terris semen frumenti degenerat in siliginem, vel in aliquod aliud. Conditio autem carnis est ut sit corruptibilis; et ideo *qui in carne seminat,* idest studium suum ponit et opera, oportet quod ipsa opera (5) corrumpantur et pereant. Eccli. 14, 20: « Omne opus corruptibile, in fine perdetur. » Rom. 8, 13: « Si secundum carnem vixeritis, morie mi« ni. » Secundo agit de seminatione spiritus, dicens: *Qui autem seminat in spiritu,* idest ordinat studium suum ad servitutem spiritus, ex fide et

(1) *Al. omittitur* quasi dicat.
(2) *Al.* latere.
(3) *Al.* ubi dicendum est.
(4) *Al. deest* dicit, et infert.
(5) *Al. desideratur vox* opera.

caritate serviendo justitiae, *metet* quidem de spiritu secundum conditionem ejus. Conditio autem spiritus est quod sit auctor vitae: Joan. 6, 64: « Spi« ritus est qui vivificat: » non autem cujuscumque vitae, sed vitae aeternae, cum spiritus sit immortalis; et ideo *metet de spiritu vitam aeternam.* Prov. 11, 18: « Seminanti justitiam merces fidelis: » quia nunquam desiccatur.

Sed nota, quod cum agit de seminatione carnis, dicit, *In carne sua,* quia caro est nobis de natura nostra; sed cum loquitur de semine spiritus, non dicit, suo, quia spiritus non est nobis a nobis, sed a Deo.

Deinde cum dicit, *Bonum autem facientes non deficiamus,* monet ad ministerii perseverantiam: quia non ad horam tantum, sed semper debemus benefacere: quod quidem potest referri ad ea quae dicta sunt, scilicet ad superiores, et ad aequales, et ad inferiores; quasi dicat: Quicumque sumus, sive praelati erga subditos, sive aequales erga aequales, sive subditi erga praelatos, *bonum facientes non deficiamus*, scilicet in bene operando: quia non deficiemus in metendo. Eccli. 9, 10: « Quodcumque face« re potest manus tua, instanter operare. » 1 Corinth. 15, 58: « Stabiles estote et immobiles. » Et merito non est deficiendum; quia expectamus remunerationem aeternam et indeficientem: unde subdit; *Tempore enim suo metemus non deficientes* (1). Unde dicit Augustinus: « Si homo non imposuerit « finem operi, nec Deus imponet remunerationi. » Matth. 25, 46: « Ibunt hi in vitam aeternam. » Sed nota quod dicit, *Tempore suo*: quia sicut agricola non statim de illo quod seminat, fructum colligit, sed tempore congruo: Jac. ult. 7: « Agricola expectat « gloriosum fructum terrae, patienter ferens, donec « accipit temporaneum et serotinum. » De ista messione dicitur 2 Corinth. 9, 6: « Qui seminat « in benedictionibus, de benedictionibus et metet « vitam aeternam. »

Deinde cum dicit, *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes,* monet ad ministrandum communiter, dicens: Quia metemus non deficientes, *ergo dum tempus habemus,* idest in hac vita, quae est tempus seminandi: Joan. 9, 4: « Me « oportet operari opera ejus qui misit me, donec « dies est: venit nox quando nemo potest opera« ri: » Eccli. 9, 10: « Quodcumque potest facere « manus tua, instanter operare: quia nec opus nec « ratio nec scientia nec sapientia erunt apud inferos « quo tu properas: » dum, inquam, illud habemus, *operemur bonum,* et hoc *ad omnes,* scilicet homines, qui juncti sunt nobis in divina similitudine, inquantum omnes ad imaginem Dei facti sumus.

Sed contra. Eccli. 12, 5, dicitur: « Da justo et « ne recipias peccatorem. » Non ergo debemus operari bonum ad omnes.

Respondeo: Dicendum est, quod in peccatore duo sunt: natura scilicet et culpa. Natura quidem est in eo amanda et sustentanda, etiam inimici: Matth. 5, 4: « Diligite inimicos vestros. » Culpa vero in eo est expellenda. Sic ergo dictum est: « Da justo, et non recipias peccatorem, » ut scilicet peccatori non ideo benefacias quia peccator est, sed quia homo. Unde Augustinus: « Non sis ad « judicandum remissus, nec ad subveniendum inhu« manus. » Persequamur ergo in malis propriam

(1) Al. *indeficientes.*

iniquitatem, misereamur in eisdem communem conditionem.

Sed quia non possumus omnibus benefacere, ordinem benefaciendi subdit: *Maxime autem ad domesticos fidei*, qui scilicet non solum natura nobis sunt similes, sed etiam sunt uniti fide et gratia (1). Ephes. 2, 19: « Non estis hospites et advenae; sed « estis cives sanctorum, et domestici Dei. » Ergo omnibus impendenda est misericordia; sed praeponendi sunt justi, qui sunt ex fide: quia 1 Timoth. 5, 8, dicitur: « Qui suorum, et maxime domesti- « corum, curam non habet, fidem negavit, et est « infideli deterior. »

(1) *Al.* qui scilicet non solum natura, sed etiam fide et gratia.

Sed dubitatur hic, utrum liceat plus unum diligere quam alium. Ad quod sciendum, quod amor potest dici major vel minor dupliciter. Uno modo ex objecto; alio modo ex intensione actus. Amare enim aliquem, est velle ei bonum. Potest ergo aliquis alium magis alio diligere, aut quia vult ei majus bonum, quod est objectum dilectionis, aut quia magis vult ei bonum, idest ex intensiori dilectione. Quantum ergo ad primum, omnes aequaliter debemus diligere, quia omnibus debemus velle bonum vitae aeternae; sed quantum ad secundum, non oportet quod omnes aequaliter diligamus: quia cum intensio actus sequatur principium actionis, dilectionis autem principium sit unio et similitudo; illos intensius et magis debemus diligere qui sunt nobis magis similes et uniti.

LECTIO III.

Videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu. Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi; tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt; sed volunt vos circumcidi, ut in carne vestra glorientur.

Postquam Apostolus monuit Galatas qualiter se habeant ad homines rectos et justos, hic docet quomodo se habeant ad haereticos et perversos: et primo insinuat modum scribendi monitionem; secundo ipsam monitionem subjungit, ibi, *Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi*. Circa primum sciendum est, quod consuetudo erat apud haereticos depravandi et falsificandi Scripturas canonicas, nec non permiscendi aliqua eorum quae haeresim sapiant: propter hoc consuetudo fuit ab Apostolo servata, quod quando aliqua contra eos scribebat, in fine litterae aliqua scriberet, ut depravari non posset; et ita innotesceret eis de ejus conscientia processisse; sicut 1 Corinth. ult. 21, dicit: « Salutatio mea « manu Pauli. » Totam enim Epistolam per alium eo dictante scribi faciebat, et postea in fine aliquid propria manu addebat. Et secundum hunc modum ea quae sequuntur ab isto loco scripsit Paulus manu propria: unde dicit: *Videte qualibus litteris scripsi vobis manu propria*: ut scilicet praedicta firmius teneatis, ut scientes a me hanc Epistolam missam, magis obediatis. Sic ergo praelati debent propria manu scribere, ut quod docent verbo et scripto, ostendant exemplo. Ideo dicitur Isa. 49, 16: « In manibus (idest operibus) meis descri- « psi te. » Exod. 32, dicitur de Moyse, quod descendit portans duas tabulas lapideas scriptas digito Dei.

Monitionem autem subjungit, dicens: *Quicumque enim placere volunt in carne, hi cogunt vos circumcidi*: et primo aperit seducentium intentionem; secundo ostendit suam intentionem eis esse contrariam, ibi, *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi*; tertio subdit suam admonitionem ad subditos, ibi, *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos*. Circa primum duo facit. Primo aperit seducentium malam intentionem; secundo probat quod dicit, ibi, *Neque enim qui circumciduntur* (1), *legem custodiunt*. Circa primum ponit unum factum, et duas intentiones ad invicem ordinatas. Factum autem erat istorum qui circumcisionem inducebant, et ex hoc duo intendebant, unum propter aliud: scilicet ut placerent inde Judaeis, ex hoc quod carnales observantias legis introducebant in Ecclesia Gentium; et hoc est quod dicit: *Quicumque volunt placere*, scilicet Judaeis infidelibus, *in carne*, idest carnalibus observantiis, *hi cogunt vos circumcidi*, non coactione absoluta, sed quasi ex conditione, dicentes: « Quia « nisi circumcidamini, non poteritis salvi fieri: » ut habetur Act. 15, 1. Intendebant autem ex hoc ulterius quamdam securitatem habere. Judaei enim persequebantur discipulos Christi propter praedicationem crucis. 1 Corinth. 1, 23: « Nos autem « praedicamus Christum crucifixum, Judaeis qui- « dem scandalum, Gentibus autem stultitiam. » Et hoc quia per praedicationem crucis evacuabantur legalia. Nam si Apostoli simul cum cruce Christi praedicassent debere servari legalia, nullam persecutionem Judaei Apostolis intulissent. Unde dicebat supra 5, 11: *Ego autem fratres, si adhuc circumcisionem praedico, quid adhuc persecutionem patior*? Ut ergo non haberent persecutionem a Judaeis, inducebant circumcisionem: et ideo dicit, Et etiam hoc propter hoc *tantum* faciunt, *ut crucis Christi persecutionem non patiantur*, quae scilicet pro cruce Christi infertur. Vel hoc etiam faciebant ad vitandam persecutionem, non solum Judaeorum sed etiam Gentilium infidelium. Nam Romani Imperatores Cajus Caesar et Octavius Augustus promulgaverunt leges, ut Judaei ubicumque essent, proprio ritu et propriis caeremoniis servirent. Et ideo quicumque in Christum credebat et circumcisus non erat, persecutionibus tam Gentilium quam Judaeorum fiebat obnoxius. Ut ergo non inquietarentur de fide Christi, et in quiete viverent, cogebant eos circumcidi, secundum quod habetur in Glossa. Sed quia possent dicere pseudo, quod non propter hoc circumcisionem inducunt, sed zelo legis solum; ideo hoc excludens probat quod dixit, cum dicit sic: *Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt*. Constat enim quod si propter legis zelum aliquos ad legis observantias inducerent, mandarent etiam legem in aliis impleri. Sed neque illi qui circum-

(1) Al. *neque enim circumcisionem etc.*

ciduntur, neque pseudo, in aliis, scilicet in moralibus, quae potiora sunt in lege, et in aliis observantiis, legem custodiunt. Joan. 7, 19: « Nemo ex « vobis facit legem. » Non ergo ex zelo legis circumcisionem inducunt. Rom. 2, 19: « Circumcisio « quidem prodest, si legem observes. » *Sed* ideo *volunt vos circumcidi, ut in carne vestra*, idest in carnali vestra circumcisione, *glorientur* apud Judaeos, eo quod tam multos proselytos faciant. Matth. 23, 15: « Vae vobis scribae et pharisaei qui cir-« cuitis mare et aridam ut faciatis unum proselytum; « et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennae « duplo quam vos. »

LECTIO IV.

Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est et ego mundo. In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, sed nova creatura.

Postquam Apostolus exposuit pravam seducentium intentionem, hic insinuat suam: et primo ponit suam intentionem; secundo ostendit intentionis hujus signum, ibi, *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo*; tertio rationem intentionis assignat, ibi, *In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, sed nova creatura.* Dicit ergo: Intentio seducentium apparet, quia illi gloriantur in carne; sed ego aliam gloriam quaero, scilicet in cruce: et hoc est quod dicit: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.* Vide, quod ubi mundi philosophus erubuit, ibi Apostolus thesaurum reperit: quod illi visum est stultitia, Apostolo factum est sapientia et gloria, ut dicit Augustinus. Unusquisque enim in ea re gloriatur per quam reputatur magnus. Sic qui reputat se magnum in divitiis, gloriatur in eis; et sic de aliis. Qui enim in nullo alio se magnum reputat nisi in Christo, gloriatur in solo Christo. Talis autem erat Apostolus: unde dicebat, supra 2, 20: *Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus.* Et ideo non gloriatur nisi in Christo, praecipue autem in cruce Christi; et hoc, quia in ipsa inveniuntur omnia de quibus homines gloriari solent. Nam gloriantur aliqui de magnorum (puta regum aut principum) amicitia; et hoc maxime Apostolus invenit in cruce: quia ibi ostenditur evidens signum divinae amicitiae. Rom. 5, 8: « Commendat autem suam « caritatem Deus in nobis: quoniam cum adhuc « peccatores essemus, secundum tempus Christus « pro nobis mortuus est. » Nihil enim sic caritatem suam ad nos ostendit, sicut mors Christi. Unde Gregorius: « O inaestimabilis dilectio caritatis! Ut « servum redimeres, Filium tradidisti. » Item gloriantur aliqui de scientia: et hanc Apostolus excellentiorem invenit in cruce. 1 Cor. 2, 2: « Non « enim aestimavi me aliquid scire inter vos, nisi « Jesum Christum, et hunc crucifixum. » Nam in cruce est perfectio totius legis, et tota ars bene vivendi. Item gloriantur aliqui de potentia; et hanc Apostolus maximam habuit per crucem. 1 Cor. 1, 18: « Verbum crucis pereuntibus stultitia est; his « autem qui salvi fiunt, idest nobis, virtus Dei « est. » Item gloriantur aliqui de libertate adepta; et hanc Apostolus consecutus est per crucem. Rom. 6, 6: « Vetus noster homo crucifixus est, ut ultra « non serviamus peccato. » Item aliqui gloriantur in assumptione ad aliquod magnum collegium; sed per crucem Christi assumimur (1) ad collegium caeleste. Col. 1, 20: « Pacificans per sanguinem « crucis ejus sive quae in caelis sive quae in ter-« ris sunt. » Item quidam gloriantur in triumphali signo victoriae; sed crux triumphale signum est victoriae Christi contra daemones. Col 2, 15: « Ex-« polians principatus et potestates, traduxit confi-« denter, palam triumphans illos in semetipso. » Sap. 14, 7: « Benedictum lignum per quod fit « justitia. »

Signum autem suae intentionis subdit, dicens: *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Quia autem hoc quod dicit, *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi,* est propositio exceptiva includens unam affirmativam et aliam negativam; ideo duplex signum ponit, probans utramque propositionem: et primo quidem probat negativam, scilicet quod non gloriatur nisi in cruce; et hoc, cum dicit: *Per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.* Illud enim in quo quis gloriatur, non est mortuum in corde ejus; sed magis illud, quod contemnit. Psal. 30, 13: « Obli-« vioni datus sum tamquam mortuus a corde. » Manifestum est autem quod mundus, et omnia quae in mundo sunt, mortua erant in corde Pauli. Phil. 3, 8: « Omnia arbitratus sum ut stercora, « ut Christum lucrifaciam. » Ergo non gloriatur in mundo, neque in his quae in mundo sunt; et hoc est quod dicit: Vere in nullo alio glorior nisi in cruce Christi, *per quem,* scilicet Christum crucifixum, *mihi mundus crucifixus est;* idest, mortuus est in corde meo, ut nihil in eo cupiam. Secundo probat affirmativam, scilicet quod in cruce Christi gloriatur, dicens se crucifixum mundo. Qui enim gloriatur in aliquo, illud in se praetendit, et manifestare desiderat; sed Apostolus nihil in se praetendit nec manifestare desiderat, nisi quod pertinet ad crucem Christi; et ideo tantum in ea gloriatur; et hoc est quod dicit: *Et ego mundo,* scilicet sum crucifixus; quasi dicat: Porto insignia crucis, et sum reputatus ut mortuus: et ideo sicut mundus horret crucem Christi, ita horret me. Coloss. 3, 3: « Mortui enim estis, et vita vestra « abscondita est cum Christo in Deo. »

Rationem autem quare non in alio gloriatur, ostendit subdens: *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, sed nova creatura.* In illo siquidem maxime gloriatur quod valet et adjuvat ad conjungendum Christo: hoc enim Apostolus desiderat, scilicet cum Christo esse. Et quia non valet ad hoc ritus Judaicus, nec Gentilium observantia, sed crux Christi solum; ideo

(1) *Al.* assumuntur.

solum in ea gloriatur; et hoc est quod dicit: *In Christo neque circumcisio aliquid valet*, idest ritus Judaicus, *neque praeputium*, idest Gentilitatis observantia, idest ad justificandum et jungendum Christo; *sed* ad hoc valet *nova creatura*. Quod quidem patet ex his quae dicta sunt supra 5, 6, quasi eisdem verbis: *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, sed fides quae per dilectionem operatur*. Fides ergo caritate formata, est nova creatura. Creati namque et producti sumus in esse naturae per Adam: sed illa quidem creatura vetusta jam erat: et ideo Dominus producens nos, et constituens in esse gratiae, fecit quamdam novam creaturam. Jacob. 1, 18: « Ut simus « initium aliquod creaturae ejus. » Et dicitur nova, quia per eam renovamur in vitam novam, et per Spiritum sanctum: Psal. 103, 30: « Emitte « spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem « terrae: » et per crucem Christi: 1 Corinth. 5: « Si « qua est in Christo nova creatura; vetera tran- « sierunt, ecce facta sunt omnia nova. » Sic ergo per novam creaturam, scilicet per fidem Christi, et caritatem Dei quae diffusa est in cordibus nostris, renovamur, et Christo conjungimur.

LECTIO V.

Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei. De cetero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.

Aperta intentione seducentium, et insinuata sua, hic consequenter Apostolus monet eos: et primo ad sui imitationem; secundo ut desistant ab ejus molestatione, ibi, *De cetero nemo nihil molestus sit;* tertio implorat eis gratiae auxilium ad praedictorum impletionem. Dicit ergo primo: Intentio mea est, ut non nisi in cruce Christi glorier; quod et vos debetis facere: quia *quicumque hanc regulam*, quam ego scilicet teneo, *secuti fuerint*, scilicet hanc rectitudinem gloriandi: 1 Corinth. 10, 13: « Non in « immensum gloriamur, sed secundum mensuram « regulae, qua mensus est nobis Deus: » *pax super illos*, scilicet gloriantes: quia non nisi in Christo gloriantur: pax, inquam, qua quietentur et perficiantur in bono. Pax enim est tranquillitas mentis: Cant. 8, 10: « Ex quo facta sum coram « illo, quasi pacem reperiens: » Coloss. 3, 15: « Pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua et « vocati estis in uno corpore. » *Et misericordia*, per quam liberentur a peccatis: Thren. 3, 22: « Mi- « sericordiae Domini, quia non sumus consumpti: » Sapient. 4, 55: « Gratia Dei et misericordia in san- « ctos ejus, et respectus in electos illius: » qui scilicet sunt Israel: Roman. 2, 28: « Non enim qui « in manifesto, Judaeus est. » Ille ergo est *Israel Dei*, qui est spiritualiter Israel coram Deo. Joan. 1, 47: « Ecce vere Israelita, in quo dolus non « est. » Rom. 9, 6: « Non enim omnes qui sunt « ex Israel, hi sunt Israelitae; neque qui semen « sunt Abrahae, omnes filii: sed in Isaac vocabitur « tibi semen: idest, non qui filii carnis, hi filii Dei; « sed qui filii sunt promissionis, existimantur in « semine. » Unde et ipsi Gentiles facti sunt Israel Dei per mentis rectitudinem: Israel enim (1) rectissimus interpretatur: Genes. 32, 28: « Israel erit « nomen tuum. »

Consequenter cum dicit, *De cetero nemo mihi molestus sit*, monet ut desistant a sui molestatione: et primo ponit admonitionem; secundo rationem ejus assignat, ibi, *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Dicit ergo: *De cetero nemo mihi molestus sit*: quod potest dupliciter exponi. Uno modo ut *de cetero* accipiatur in vi unius dictionis; ut sit sensus: *De cetero*, idest amodo. Alio modo ut accipiatur in vi duarum dictionum, ut sit sensus: De residuo *nemo mihi molestus sit*; quasi dicat: Ego gloriabor tantum in cruce: de omnibus aliis *nemo mihi molestus sit*, quia ego de nullo curo. Sed prima melior est. Quod autem dicit, *Nemo mihi molestus sit*, potest referri ad pseudo, qui molesti erant Apostolo, movendo quaestiones, et murmurando de observantiis legalibus. Psal. 34, 13: « Ego autem, dum mihi molesti essent, indue- « bar cilicio. » Vel potest referri ad auditores non recte sentientes, ut dicatur: *Nemo mihi molestus sit*, idest, nullus auditor exhibeat se mihi talem (1), ut rursum in eo necessitatem habeam laborandi, scilicet aliter sentiendo quam doceam.

Rationem autem horum assignat dicens: *Ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto*. Stigmata enim proprie sunt quaedam notae impressae alicui cum ferro candenti; sicut cum servus ab aliquo domino signatur in facie, ut nullus eum sibi vindicet, sed quiete dimittat domino suo, cujus stigmata portat. Hoc etiam modo Apostolus dicit se stigmata Domini portare, quasi insignitus sit ut servus Christi: et hoc, quia portabat insignia passionis Christi, patiens pro eo multas tribulationes in corpore suo, secundum illud 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens « exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » 2 Corinth. 4, 10: « Semper mortificationem Domini Jesu « in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu « manifestetur in corporibus nostris. » Et secundum hoc, dupliciter potest continuari ad praemissa. Uno modo, ut dictum est. *Nemo mihi molestus sit*: nam ego porto insignia Domini nostri Jesu Christi in corpore meo; et sic nullus super me jus habet nisi Christus. Alio modo: *Nemo mihi molestus sit*, quia ego habeo multos alios conflictus, et stigmata, quae in persecutionibus quas patior, me molestant; et grave est addere afflictionem afflicto. Unde conqueritur Job 16, 15: « Concidit me vulnere super « vulnus. » Sed prima melior est.

Implorat autem auxilium gratiae Dei, dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi*, per quam praedicta implere possitis, sit *cum spiritu vestro*, idest cum ratione vestra, ut veritatem intelligatis: vel *cum spiritu vestro*, quo scilicet debetis legem observare, et non carnaliter. Rom. 8, 15, « Non enim « accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed « accepistis spiritum adoptionis filiorum. »

(1) *Al. deest* enim.

(1) *Al. omittitur* mihi.

EPISTOLA AD EPHESIOS

PROLOGUS

Ego confirmavi columnas ejus.
Psalm. 74, 4.

Sicut dicit Sapiens, non minor est virtus, quam quaerere, parta tueri. Ideo non immerito commendatur Apostolus: quia et si Ephesios in fide non fundavit, tamen fundatos in fide confirmavit, ut ipse loquens de Ecclesia Ephesiorum vere possit dicere: *Ego confirmavi columnas ejus*: ego videlicet, Israelita natione, Christianus religione, Apostolus dignitate. Israelita, dico, natione: « nam et ego Israelita sum, ex semine Abrahae de tribu Benia« min: » Rom. 11, 1. Item Christianus religione: Galat. 2, 19: « Ego enim per legem mortuus suum « legi, ut Deo vivam: Christo confixus sum cruci: « vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus: « quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo « Filii Dei. » Item Apostolus dignitate: 1 Corinth. 15, 9: « Ego sum minimus Apostolorum. » De his tribus 2 Corinth. 11, 22: « Israelitae sunt, et ego; « semen Abrahae sunt, et ego; ministri Christi sunt, « et ego; ut minus sapiens dico, plus ego. » Talis debet esse praedicator sapientiae salutaris, scilicet Israelita quo ad contemplationem Dei, Christianus quo ad religionem fidei, Apostolus quo ad auctoritatem officii. *Ego* ergo Judaeus per originem (1), quaerens Deum per fidem, Apostolus Dei per imitationem, *confirmavi columnas ejus*. Confirmavi ne a fide vacillarent, sicut artifex confirmat aedificium ne cadat. Unde dictum est Petro Luc. 22, 32: « Et « tu aliquando conversus confirma fratres tuos: » quod fecit Paulus: unde ei competit illud Job 4, 4: « Vacillantes confirmaverunt sermones tui. » Con« firmavi item (2), ne pseudo timerent, sicut Episcopus confirmat puerum ad robur contra pusillanimitatem: unde dictum est de David in Psalm. 88, 21: « Inveni David servum meum, oleo sancto meo « unxi eum: manus enim mea auxiliabitur ei, et « brachium meum confortabit eum: nihil proficiet « inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet « nocere ei. » Psalm. 32, 6: « Verbo Domini (per « Paulum scripto) caeli (idest Ephesii) firmati « sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum: » scilicet ne praemium gloriae amitterent; sicut praelatus vel princeps confirmat donum, ne postea auferatur. Psalm. 40, 13: « Me autem propter inno« centiam suscepisti, et confirmasti me in conspe« ctu tuo in aeternum » Has confirmationes petebat Psalmista dicens Psalm. 32, 29: « Confirma « hoc Deus quod operatus es in nobis. » Has promittebat Apostolus 2 Thessal. ult. 3: « Fidelis au« tem Deus, qui confirmabit vos, et custodiet a « malo. » *Ego* ergo *confirmavi columnas ejus*, scilicet fideles Ecclesiae Ephesiorum: fideles enim Ecclesiae dicuntur columnae, quia debent esse recti, erecti, et fortes: recti per fidem, erecti per spem, fortes per caritatem. Recti dico per fidem: fides enim ostendit rectam viam veniendi ad patriam: unde significatur per columnam nubis, de qua Exod. 13, 21: « Dominus autem praecedebat eos, ad osten« dendam viam per diem, in columna nubis: » Fides enim ad modum nubis habet obscuritatem, quia cum aenigmate; dissolutionem, quia evacuatur; humiditatem, quia excitat ad devotionem. Erecti per spem: spes enim dirigit ad superna: unde significatur per columnam fumi, de qua dicitur Judic. 20, 40: « Viderunt quasi columnam fumi de « civitate ascendentem. » Spes enim, ad modum fumi, ex igne, idest ex caritate, provenit, in altum ascendit, in fine deficit, idest in gloria. Fortes per caritatem: fortis enim est ut mors dilectio, ut dicitur Cant. 8; unde significatur per columnam ignis, qui omnia consumit: de quo Sap. 18, 3: « Ignis ardentem columnam ducem habuerunt i« gnotae viae. » Sicut enim ignis illuminat diaphana, examinat metalla, exterminat cremabilia; sic caritas illuminat opera, examinat intentionem, et omnia vitia exterminat. Jam apparet quae sit causa hujus Epistolae efficiens, quia Paulus; quod notatur ibi, *Ego*: finalis, quia confirmatio; quod notatur ibi, *Confirmavi*: materialis, quia Ephesii; quod notatur ibi, *Columnas ejus*. Formalis patet in divisione Epistolae, et modo agendi.

Huic Epistolae praemittit Glossator prologum, sive argumentum: ubi principaliter duo facit. Primo describit eos; secundo rationem et modum scribendi subdit, ibi, *Hos collaudat Apostolus etc.* Ephesios vero, quibus scribit, describit a tribus. Primo a regione, quia Ephesii sunt Asiani ab Asia minore; secundo a religione, quia hi acceperunt verbum veritatis christianae; tertio a stabilitate, quia persliterunt in fide. Primum respicit patriam, secundum gratiam, tertium perseverantiam. *Hos collaudat Apostolus etc.* Hic subdit etiam rationem et modum scribendi: ubi implicat quatuor. Primo scripturae rationem; secundo Auctorem, qui est Apostolus scribens; tertio locum quo scribit, qui a Roma de carcere; quarto nuntium per quem scribit, quia per Tichicum (1) diaconum. Littera satis patet.

(1) *Al.* per scripturam.
(2) *Al. deest* confirmavi item.

(1) *Al.* per Titicum.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, omnibus sanctis qui sunt Ephesi, et fidelibus in Christo Jesu. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo: sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus in caritate: qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae.

Hanc Epistolam scribit Apostolus ad Ephesios. Ephesii sunt Asiani, ab Asia minore, quae est pars Graeciae. Hi non fuerunt per Apostolum Paulum in fide fundati, sed confirmati: jam enim antequam veniret ad eos, erant conversi, ut haberi potest Act. 19: « Factum est, cum Apollo esset Corinthi, « ut Paulus peragratis superioribus partibus veni« ret Ephesum et inveniret quosdam discipulos. » Post conversionem vero suam et Apostoli confirmationem, in fide perstiterunt, nec pseudo receperunt. Non ergo reprehensione, sed consolatione digni erant. Ideo Paulus eis non increpatoriam, sed consolatoriam scribit Epistolam. Scribit autem eis ab urbe Roma per Tichicum diaconum (1). Intentio vero ejus est, eos in bonis habitis confirmare, et ad altiora provocare. Modus autem agendi patet in divisione Epistolae. Primo ergo ponit salutationem, in qua suum affectum ad eos demonstrat; secundo narrationem, in qua eos in bonis habitis confirmat, ibi, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*, usque ad 4 cap.; tertio exhortationem, in qua eos ad ulteriora bona provocat, a cap. 4, usque ad locum illud cap. 6, *De cetero, fratres, confortamini in Domino*; quarto Epistolae conclusionem, in qua eos ad certamen spirituale confortat, a loco isto, *De cetero*, usque in finem. In salutatione primo ponitur persona salutans; secundo personae salutatae, ibi, *Sanctis omnibus qui sunt Ephesi;* tertio forma salutationis, ibi, *Gratia vobis et pax a Deo*. In prima primo nominat personam, ibi, *Paulus*; secundo personae auctoritatem, ibi, *Apostolus Christi;* tertio auctoritatis datorem, ibi, *Per voluntatem Dei*. Dicit ergo: *Paulus Apostolus*. Paulus nomen est humilitatis, Apostolus vero nomen dignitatis: quia qui se humiliat, exaltabitur, Luc. 14, et 18. *Apostolus*, inquam, *Jesu*, non satanae, sicut pseudo. 2 Corinth. 11, 11: « Non est ergo magnum « si ministri ejus (scilicet satanae) transfiguren« tur velut ministri justitiae: quorum finis erit se« cundum opera ipsorum. » *Apostolus*, inquam, et hoc non meis meritis, sed *per voluntatem Dei*. E contra est in multis. Oseae 8, 4: « Ipsi regnave« runt, et non ex me. » *Sanctis omnibus*, scilicet *qui sunt Ephesi, et fidelibus;* supple, scribit. Vel ego Paulus scribo *sanctis* exercitio virtutum quo ad mores, *fidelibus* rectitudine cognitionis quo ad fidem; vel *sanctis*, idest majoribus, et perfectis; *fidelibus*, idest minoribus, et imperfectis. Fidelibus, inquam, *in Christo*, non in sectis suis (1).

(1) *Al. omittitur* diaconum, *et etiam* eis.

Gratia vobis et pax. Hic subditur salutationis forma, in qua implicantur tria, donum quodlibet gratificantia: doni sufficientia, ibi: *Gratia a vobis et pax*; datoris potentia, ibi, *A Deo Patre*; mediatoris excellentia, ibi, *Et Domino Jesu Christo*. Tunc enim gratum est donum quando sufficiens est quod datur: quando a potente datur; ut quando a rege vel principe datur; quando per solemnem nuntium datur, ut per filium. Dicit ergo: *Gratia*, scilicet justificationis a culpa, *et pax*, idest tranquillitas mentis, vel reconciliatio ad Deum, quo ad liberationem a debita poena pro offensa, *vobis*, supple sit, ex hoc, scilicet *a Deo Patre nostro*, a quo bona cuncta procedunt: Jac. 1, 17: « Omne datum opti« mum et omne donum perfectum desursum est, « descendens a Patre luminum: » *et Domino Jesu Christo*, sine quo nulla bona dantur. Ideo fere omnes orationes finiuntur, « Per Dominum nostrum « Jesum Christum. » Spiritum sanctum non nominat: quia cum sit nexus Patris et Filii, intelligitur in extremis, vel intelligitur in donis sibi appropriatis, quae sunt gratia et pax.

Deinde cum dicit, *Benedictus Deus et Pater Domini Jesu Christi*, hic gratias agendo, eos in bono confirmat; et hoc tribus modis. Primo ratione sumpta ex parte Christi, a quo multa bona adepti sunt; capite isto; secundo ratione sumpta ex parte ipsorum, qui de praeterito statu malo ad bonum praesens translati sunt, cap. 2, ibi, *Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris etc.*; tertio ratione sumpta ex parte Apostoli, cujus ministerio et diligentia in bono statu positi, confirmati sunt, cap. 3, ibi, *Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu pro vobis Gentibus*. Iterum prima in tres dividitur: quia primo gratias agendo, tangit beneficia generaliter; secundo beneficia exhibita ipsis Apostolis specialiter, ibi, *Quae superabundavit in nobis*; tertio beneficia exhibita ipsis Ephesiis specialiter, ibi, *In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis . . . in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto*. Beneficia vero exhibita generaliter humano generi tangit sex. Primum benedictionis, in certitudine futurae beatitudinis, ibi, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi;* secundum electionis, in praeordinata separatione a massa perditionis, ibi, *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti*; tertium praedestinationis, in praeordinata associatione cum bonis, scilicet cum filiis adoptionis, ibi, *Qui praedestinavit vos*; quartum gratificationis, in collatione

(1) *Al.* fidelibus, inquam, in hoc, scilicet in Christo, non in sectis (*item* in factis) suis.

gratiae, ibi, *In quo gratificavit nos in dilecto Filio suo*; quintum redemptionis, in liberatione a poena, idest a diaboli servitute, ibi, *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus*; sextum remissionis, in dilectione culpae, ibi, *Remissionem peccatorum*. Circa beneficium benedictionis tangit duo. Primo praeconium quod debet impendi, ibi, *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*; secundo beneficium propter quod debet impendi, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali*. Dicit ergo: *Benedictus*, scilicet a me, a vobis, et ab aliis, scilicet corde, ore et opere, idest laudatus, *Deus et Pater*, idest ille qui est Deus per essentiam divinitatis, et Pater propter proprietatem generationis. Incidit autem copulatio, non ratione suppositionis, quia idem est suppositum, sed ratione significationis essentialiter et relative. *Pater*, inquam, *Domini nostri Jesu Christi*; idest Filii, qui est Dominus noster secundum divinitatem, Jesus Christus secundum humanitatem. *Qui*, scilicet Deus, *benedixit nos*, in spe in praesenti, sed in futuro benedicet in re. Ponit autem praeteritum pro futuro propter certitudinem. *Benedixit*, inquam, *nos*, licet nostris meritis maledictos, *in omni benedictione spirituali*, scilicet quantum ad animam et quantum ad corpus. Tunc enim erit corpus spirituale: 1 Corinth. 15, 44: « Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale. » Benedictione, inquam, habita *in caelestibus*, idest in caelo; et hoc *in Christo*, idest per Christum; vel *in Christo* operante: ipse enim est « qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae: » Philip. 3. 21. Valde appetenda est benedictio haec: et ratione efficientis, quia Deus est qui benedicit (1); et ratione materiae, quia nos benedicit; et ratione formae, quia in omni benedictione spirituali benedicit; et ratione finis, quia in caelestibus benedicit (2). Psal. 127, 4: « Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. »

Deinde cum dicit, *Sicut elegit nos*, tangitur beneficium electionis: ubi commendatur electio ista, quia libera, ibi, *Sicut elegit nos in ipso;* quia aeterna, ibi, *Ante mundi constitutionem*; quia fructuosa, ibi, *Ut essemus sancti;* quia gratuita, ibi, *In caritate*. Dicit ergo: ita benedixit nos, non nostris meritis, sed ex gratia Christi, sicut elegit nos; et gratis a massa perditionis separando (3), praeordinavit nos in ipso, idest per Christum. Joan. 15, 16: « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, et posui vos, ut eatis, et fructum afferatis, et fructus vester maneat. » Et hoc *ante mundi constitutionem*, idest ab aeterno, antequam fieremus. Rom. 9, 11: « Cum nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali (ut secundum electionem propositum Dei maneret), non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei quia major serviet minori. » *Elegit*, inquam, non quia sancti essemus, quia nec eramus; sed ad hoc elegit nos, *ut essemus sancti* virtutibus, *et immaculati* a vitiis. Utrumque enim facit electio secundum duas partes justitiae. Psalm. 33, 15: « Declina a malo, et fac bonum. » *Sancti*, inquam, *in conspectu ejus*, idest interius in corde, ubi ipse solus conspicit. 1 Reg. 16, 7: « Deus autem intuetur cor. » Vel *in conspectu ejus*, idest ut eum inspiciamus: quia visio est tota merces, secundum Augustinum. Et hoc fecit, non nostris meritis, sed *in caritate* sua, vel nostra, qua nos formaliter sanctificat.

Deinde cum dicit, *Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum*, subdit tertium beneficium, scilicet praedestinationis, in praeordinata associatione cum bonis. Ubi circa praedestinationem implicat sex. Primo actum aeternum, ibi, *Praedestinavit*; secundo temporale objectum, ibi, *Nos*; tertio praesens commodum, ibi, *in adoptionem filiorum*; quarto fructum futurum, ibi, *In ipsum*; quinto modum gratuitum, ibi, *Secundum propositum*; sexto effectum debitum, ibi, *In laudem gloriae gratiae suae*. Dicit ergo: *Qui*, scilicet Deus, *praedestinavit nos*, idest sola gratia praeelegit, *in adoptionem filiorum*, idest ut associaremur cum aliis filiis adoptionis in bonis quae habituri sunt; ideo dicit, *In adoptionem filiorum*. Rom. 8, 15: « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum: » et infra 23: « Adoptionem filiorum expectantes. » Quia vero illud quod fit ignitum, per ignem hoc oportet fieri, quia nihil consequitur participationem alicujus nisi per id quod est per naturam suam tale; ideo adoptionem filiorum oportet fieri per Filium naturalem. Et ideo addit Apostolus *Per Jesum Christum*. Et hoc est tertium quod tangitur in isto beneficio, scilicet mediator alliciens. Galat. 4, 4: « Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret; ut adoptionem filiorum reciperemus. » Et hoc *in ipsum*, idest, inquantum ei conformamur, et in spiritu servimus. 1 Joan. 3, 1: « Videte qualem caritatem dedit nobis Deus, ut filii Dei nominemur et simus: » et sequitur ibidem: « Et scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus. »

Ubi notandum est, quod duplex est similitudo praedestinatorum ad Filium Dei. Quaedam imperfecta, quae est per gratiam: et dicitur imperfecta, primo quidem quia solum est secundum reformationem animae, de qua infra 4, 23: *Reformamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitiae et sanctitate veritatis*; secundo, quia etiam secundum animam habet quamdam inperfectionem: « ex parte enim cognoscimus. » ut dicitur 1 Corinth. 13, 9. Alia vero similitudo erit perfecta, quae erit in gloria: et quantum ad corpus (Philip. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae ») et secundum animam; quia « cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est; » 1 Corinth. 13, 10. Quod ergo dicit Apostolus, quod praedestinavit nos in adoptionem filiorum, potest referri ad imperfectam assimilationem Filii Dei, quae habetur in hac vita per gratiam: sed melius est quod referatur ad perfectam Filii Dei assimilationem quae erit in patria: de qua adoptione dicitur Rom. 8, 23: « Ingemiscimus, adoptionem filiorum Dei expectantes. »

Causa praedestinationis divinae non est necessitas ex parte Dei, nec debitum ex parte praedestinatorum; sed magis est *secundum propositum voluntatis suae:* in quo quarto commendatur istud beneficium, quia ex amore puro proveniens: quia praedestinatio secundum rationem praesupponit ele-

(1) *Al.* quia Deus est benedictio haec: *item* quia est etc. *omissa voce* Deus.
(2) *Al. deest* et ratione finis, quia in caelestibus benedicit.
(3) *Al.* separandos.

ctionem et electio (1) dilectionem. Duplex tamen hic causa hujus beneficii immensi assignatur. Una est efficiens, quae est simplex Dei voluntas, ibi, *Secundum propositum voluntatis suae*. Rom. 9, 18: « Cujus vult miseretur, et quem vult indurat. » Jac. 1, 18: Voluntarie enim nos genuit verbo ve« ritatis suae. » Alia vero causa est finalis, quae est ut laudemus et cognoscamus bonitatem Dei; quae notatur ibi, *In laudem gloriae gratiae suae*. Et hoc iterum est a quo commendatur istud excellens beneficium, scilicet servitium sibi conveniens. Causa enim divinae praedestinationis est voluntas mera Dei, finis vero cognitio ejus bonitatis.

Unde notandum est, quod Dei voluntas nullo modo habet causam, sed est prima causa omnium. Nihilominus tamen potest ei aliqua ratio assignari dupliciter; scilicet vel ex parte volentis, et sic quaedam ratio divinae voluntatis est ejus bonitas quae est objectum voluntatis divinae et movet eam: unde ratio omnium eorum quae Deus vult, est divina bonitas. Proverb. 16, 4: Universa propter seme« tipsum operatus est Deus. » Ex parte autem voliti, ratio divinae voluntatis potest esse aliquod esse creatum; sicut dum vult coronare Petrum, quia legitime certavit; sed hoc non est causa volendi, sed est causa quod ita fiat. Sciendum tamen est, quod effectus sunt ratio voluntatis divinae ex parte voliti, ita scilicet quod effectus prior sit ratio ulterioris; sed tamen cum venitur ad primum effectum, non potest ultra assignari aliqua ratio illius effectus nisi voluntas divina: puta, Deus vult hominem habere manum ut serviat rationi, et hominem habere rationem quia voluit eum esse hominem, et hominem esse voluit propter perfectionem universi. Et quia hic est primus effectus in creatura, non potest assignari aliqua ratio universi ex parte creaturae, sed ex parte creatoris, quae est divina voluntas. Ergo secundum hunc modum, nec praedestinationis potest ex parte creaturae ratio aliqua assignari, sed solum ex parte Dei. Nam effectus praedestinationis sunt duo: scilicet gratia, et gloria. Effectum autem qui ad gloriam ordinantur, potest quidem ex parte voliti assignari ratio, scilicet gratia: puta, Petrum coronavit quia legitime certavit, et hoc quia fuit firmatus in gratia: sed gratiae quae est primus effectus, non potest aliqua ratio assignari ex parte hominis, quae sit ratio praedestinationis: quia hoc esset ponere quod principium boni operis sit in homine ex seipso, et non per gratiam: quod est haeresis Pelagiana, quae dicit principium boni operis esse ex parte nostra. Sic ergo patet quod ratio praedestinationis est simplex Dei voluntas: propter quod dicit Apostolus, *Secundum propositum voluntatis suae*.

Qualiter autem intelligatur, quod Deus omnia facit et vult propter suam bonitatem: sciendum est, quod aliqua operari propter finem, potest intelligi dupliciter. Vel propter finem adipiscendum, sicut infirmus accipit medicinam propter sanitatem; vel propter amorem finis diffundendi, sicut medicus operatur propter sanitatem alteri communicandam. Deus autem nullo exteriori a se bono indiget, secundum illud Psal. 15, 2: « Bonorum meorum « non eges. » Et ideo cum dicitur quod Deus vult et facit omnia propter bonitatem suam; non intelligitur quod faciat aliquid propter bonitatem sibi communicandam, sed propter bonitatem in alios diffundendam. Communicatur autem divina bonitas creaturae rationali proprie, ut ipsa rationalis creatura eam cognoscat: et sic omnia quae Deus in creaturis rationalibus facit, creat ad laudem et gloriam suam, secundum illud Isai. 43, 7: « Omnem « qui invocat nomen meum, in gloriam meam « creavi eum, » ut scilicet cognoscat bonitatem, et cognoscendo laudet eam. Et ideo subdit Apostolus: *In laudem gloriae gratiae suae*; idest, ut cognoscat quantum Deus sit laudandus et glorificandus. Non dicit autem, in laudem justitiae: nam justitia ibi locum habet ubi invenitur debitum vel etiam redditur; quod autem praedestinatur ad vitam aeternam, non est debitum, ut dictum est, sed gratia pure gratis data. Nec solum dicit, *Gloriae*, sed addit *gratiae*, quasi gloriosae gratiae; quae est gratia, in qua ostenditur magnitudo gratiae, quae consistit etiam in magnitudine gloriae, et in modo dandi: quia nullis meritis praecedentibus, sed adhuc immeritis existentibus eam dat. Unde Rom. 5, 8: « Commendat autem Deus suam caritatem in « nobis: quoniam si, cum adhuc peccatores essemus, « secundum tempus Christus pro nobis mortuus « est, multo magis nunc justificati in sanguine ip« sius, salvi erimus ab ira per ipsum: » et parum post: « Cum inimici essemus, reconciliati sumus « Deo: » Patet ergo quod praedestinationis divinae nulla alia causa est nec esse potest, quam simplex Dei voluntas. Unde patet etiam quod divinae voluntatis praedestinantis non est alia ratio quam divina bonitas aliis (1) communicanda.

(1) *Al.* et dilectio.

(1) *Al.* filiis.

LECTIO II.

In qua gratificavit nos in dilecto Filio suo, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiae ejus.

Hic ponit Apostolus quartum beneficium, scilicet gratificationis (1) in collatione gratiae: circa quod duo facit. Primo tangit hujus beneficii collationem: secundo ostendit conferendi modum et conditionem, ibi, *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus*. Dicit ergo primo: Ego dico, quod praedestinati sumus in adoptionem filiorum in laudem gloriae gratiae suae, et dico gratiam in qua *gratificavit nos in dilecto Filio suo*.

Circa quod sciendum est, quod idem est aliquid esse gratum alicui, et esse dilectum ei: ille enim est mihi gratus quem diligo. Cum ergo Deus dilexerit nos ab aeterno: nam elegit nos ante mundi constitutionem in caritate, sicut dictum est: quomodo ergo in tempore gratificavit ?

(1) *Al.* praesentis scilicet gratiae.

Et dicendum est, quod illos quos ab aeterno in seipso dilexit, in tempore, prout sunt in naturis propriis, gratificat: et illud quidem quod ab aeterno est, factum non est; quod vero in tempore est, fieri dicitur: unde hic Apostolus dicit; *Gratificavit*, idest gratos fecit, quod simus digni dilectione sua. 1 Joan. 3, 1: « Videte qualem caritatem dedit « nobis Deus Pater, ut filii Dei nominemur et si- « mus. »

Consuevit autem distingui duplex gratia: scilicet gratis data, quae sine meritis datur: Roman. 11, 6, « Si « autem gratia, jam non ex operibus; alioquin gratia « jam non est gratia: » et gratia gratum faciens, quae nos facit Deo gratos et acceptos, de qua dicitur hic. Notandum est autem, quod aliqui diliguntur propter alium, et aliqui propter seipsos: cum enim aliquem multum diligo, diligo illum, et quidquid ad illum pertinet. Nos autem a Deo diligimur, sed non propter nos ipsos, sed in eo qui per seipsum dilectus est Patri; et ideo Apostolus addit: *In dilecto Filio*, pro quo scilicet nos diligit, inquantum sumus ei similes: dilectio enim fundatur super similitudine: unde dicitur Eccli. 13, 19: « Omne « animal diligit sibi simile. » Filius autem est per naturam suam similis Patri; et ideo principaliter et per se dilectus est; et ideo naturaliter et excellentissimo modo est Patri dilectus. Nos autem sumus filii per adoptionem, inquantum scilicet sumus conformes Filio ejus; et ideo quamdam participationem divini amoris habemus. Joan. 3, 35: « Pater diligit « Filium, et omnia dedit in manu ejus: qui credit « in Filium, habet vitam aeternam. » Coloss. 1, 13: « Transtulit nos in regnum Filii dilectionis « suae. »

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus*, ponit modum ipsius. Circa hoc autem duo facit: quia primo proponit modum ex parte Christi; secundo ex parte Dei, ibi, *Secundum divitias gratiae ejus*. Ex parte Christi ponit duplicem modum: nam Christus per duo nos gratificavit. Sunt enim duo in nobis quae repugnant gratificationi divinae: scilicet peccati macula, et poenae noxa: et sicut mors repugnat vitae, ita peccatum repugnat justitiae; ita ut per hoc elongati a Dei similitudine, Deo grati non essemus. Sed per Christum nos gratificavit, primo quidem ablata poena: et quantum ad hoc dicit, quod in Christo habemus redemptionem, scilicet a servitute peccati. 1 Petr. 1, 18: « Non corruptibilibus auro vel ar- « gento redempti estis de vana vestra conversatio- « ne paternae traditionis (1); sed pretioso sanguine « quasi agni immaculati Christi, et incontaminati. » Apoc. 5, 9: « Redemisti nos Deo in sanguine tuo. » Secundo dicimur redempti, quia a servitute, in qua propter peccatum detinebamur, nec per nos plene satisfacere poteramus, per Christum liberati sumus: quia moriendo pro nobis satisfecit Deo Patri, et sic abolita est noxa culpae: unde dicit, *In remissionem peccatorum*. Joan. 1, 29: « Ecce agnus Dei, ecce « qui tollit peccata mundi. » Luc. ult. 46: « Opor- « tebat Christum pati et resurgere a mortuis die « tertia, et praedicari in nomine ejus poenitentiam, « et remissionem peccatorum. »

(1) *Al.* « Non enim auro et argento redempti estis, sed » pretioso sanguine etc. »

Modus autem ex parte Dei ponitur, cum dicit: *Secundum divitias gratiae ejus:* quasi dicat: Quod Deus gratificans nos, non solum culpam remisit nobis, sed Filium suum dedit, qui pro nobis satisfecit, fuit (1) ex superbundanti gratia, qua voluit per hoc honorem humanae naturae conservare, dum quasi per justitiam homines a servitute peccati et mortis voluit liberare per mortem Filii sui: et ideo dicit: *Secundum divitias gratiae ejus;* quasi dicat: Hoc quod redempti sumus et gratificati sumus per satisfactionem Filii ejus, fuit ex abundanti gratia et misericordia, prout immeritis tribuitur misericordia et miseratio.

Haec autem quae dicta sunt, prosecuti sumus secundum expositionem Glossae: quae quidem expositio videtur extorta, quia idem continetur in uno quod in alio. Nam idem est dictu, *Elegit nos*, et *praedestinavit nos;* et idem dicitur per hoc quod dicit, *Ut essemus sancti et immaculati;* et per hoc quod dicit, *In adoptionem filiorum*. Propter quod sciendum est quod est consuetudo Apostoli, ut cum loquitur in aliqua difficili materia, quae immediate sequuntur, sunt praemissorum expositio; nec est ibi inculcatio verborum, sed expositio; et hunc modum servat hic Apostolus. Unde servato eodem verborum pondere, aliter a principio dividamus, et dicamus, quod pars ista *Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*, dividitur in tres partes: quia Apostolus primo reddit gratiarum actionem, ibi, *Benedictus Deus etc.*; secundo recitat omnium beneficiorum simul largitionem, ibi, *Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in caelestibus in Christo;* tertio ponit divinorum beneficiorum in speciali apertam expressionem, ibi, *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem*. Haec dividitur in duas partes: quia primo beneficia distincte exprimit; secundo ea exponit, ibi, *Qui praedestinavit nos in adoptionem filiorum*. Explicat autem beneficia, primo quantum ad electionem; secundo quantum ad ea quae sequuntur, ibi, *Ut essemus sancti et immaculati in conspectu ejus*. Exponit autem primo de electione. Est enim duplex electio: scilicet praesentis justitiae, et praedestinationis aeternae. De prima (2) Joan. 6, 71: « Nonne duodecim vos « elegi, et unus ex vobis diabolus est? » Et de hac Apostolus non intendit hic, quia ista non fuit ante mundi constitutionem: et ideo statim manifestat de qua intelligit; quia de secunda, scilicet de aeterna (3) praedestinatione propter quod dicit: *Praedestinavit nos in adoptionem filiorum*. Et quia dicit, *In Christo*, scilicet ut Christo essemus similes et conformes, secundum quod adoptamur in filios; ideo subdit: *In adoptionem filiorum per Jesum Christum* Hoc vero quod dixit, *In caritate*, exponit cum dicit: *In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus;* quasi dicat: Nos habemus etc. Quod vero dicit, *Et immaculati*, exponit cum dicit, *In remissionem peccatorum*. Hoc vero quod dicit, *In conspectu ejus*, exponit dicens, *In laudem gloriae gratiae suae*.

(1) *Al.* et hoc fuit.

(2) *Al.* *omittuntur haec verba* et praedestinationis aeternae. De prima.

(3) *Al.* quia scilicet de aeterna etc.

LECTIO III.

Quae superabundavit in nobis in omni sapientia et prudentia: ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae, secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo, in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo quae in caelis et quae in terra sunt, in ipso.

Positis beneficiis communiter omnibus collatis, hic Apostolus ponit beneficia specialiter Apostolis collata. Dividitur autem haec pars in duas: quia primo proponit beneficia singulariter Apostolis collata; secundo ostendit causam eorum, ibi, *In quo et nos sorte vocati sumus.* Circa primum tria facit: quia primo proponit singularia Apostolorum beneficia quantum ad excellentiam sapientiae; secundo quantum ad specialem revelationem sacramenti absconditi, ibi, *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae*; tertio exponit quod sit illud sacramentum, ibi, *Secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo.* Dicit ergo primo: Dico, quod secundum divitias gratiae ejus omnes fideles communiter, tam vos quam nos, habemus redemptionem et remissionem peccatorum per sanguinem Christi: *quae* quidem gratia *superabundavit in nobis*, idest, abundantius fuit quam in aliis. « Ex quo apparet temeritas illorum (ut non dicam error) qui aliquos sanctos praesumunt comparare Apostolis in gratia et gloria. Manifeste enim patet ex verbis istis quod Apostoli habent gratiam majorem quam aliqui alii sancti, post Christum et Virginem matrem. Si vero dicatur alios sanctos tantum mereri posse quantum et Apostoli meruerunt, et per consequens tantam gratiam habere; dicendum est, quod bene augeretur, si gratia pro meritis daretur: quod si ita esset, jam non esset gratia, ut dicitur Roman. 11. Et ideo, sicut Deus praeordinavit aliquos sanctos ad majorem dignitatem, ita et abundantiorem gratiam eis infudit; sicut Christo homini, quem ad unitatem personae assumpsit, contulit gratiam singularem; et gloriosam Virginem Mariam, quam in matrem elegit, et quantum ad animam et quantum ad corpus gratia implevit; et sic Apostolos, sicut ad singularem dignitatem vocavit, ita et singularis gratiae privilegio dotavit: propter quod dicit Apostolus ad Rom. 8, 23: « Nos ipsi primitias Spi« ritus habentes. » Glossa: « Tempore prius, et « ceteris abundantius. » Temerarium est ergo aliquem sanctum Apostolis comparare. Superabundavit ergo gratia Dei in Apostolis in omni sapientia: nam Apostoli praepositi sunt Ecclesiae sicut pastores. Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores secundum « cor meum, et pascent vos scientia et doctrina. » Duo autem spectant ad pastores: scilicet ut sint sublimes in cognitione divinorum, et industrii in actione religionis. Nam subditi instruendi sunt in fide, et ad hoc necessaria est sapientia, quae est cognitio divinorum; et quantum ad hoc dicit, *In omni sapientia.* Lucae 21, 15: « Ego dabo vobis os et « sapientiam, cui non poterunt resistere nec con« tradicere omnes adversarii vestri. » Item gubernandi sunt subditi in exterioribus, et ad hoc necessaria est prudentia (1); dirigit enim in temporalibus; et quantum ad hoc dicit, *Prudentia.* Matth. 10, 16: « Estote ergo prudentes sicut serpentes. »

Sic ergo apparet beneficium Apostolorum, quantum ad excellentiam sapientiae: sequitur eorum beneficium quantum ad excellentiam revelationis, ibi, *Ut notum faceret sacramentum voluntatis suae*; quasi dicat: Sapientia nostra non est ut sciamus naturas rerum, et siderum cursus, et hujusmodi; sed in solo Christo. 1 Cor. 2, 2: « Non enim judicavi « me scire aliquid inter vos, nisi Christum Jesum, « et hunc crucifixum. » Unde hic dicit: *Ut notum faceret sacramentum*, idest sacrum secretum, scilicet mysterium incarnationis, quod fuit ab initio absconditum. Causam autem hujus sacramenti absconditi subdit dicens, *Voluntatis.* Nam effectus futuri non cognoscuntur nisi cognitis causis suis (1); sicut eclypsim futuram non cognoscimus nisi cognoscendo causam ejus. Cum ergo causa mysterii incarnationis sit voluntas Dei, quia propter nimiam caritatem quam Deus habuit ad homines, voluit incarnari: Joan. 3, 16: « Sic enim Deus dilexit mun« dum ut Filium suum unigenitum daret: » voluntas autem Dei occultissima est: 1 Cor. 2, 11: « Quae Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei: » causa ergo incarnationis occulta fuit, nisi quibus Deus revelavit per Spiritum sanctum; sicut Apostolus dicit 1 Cor. 2. Dicit ergo: *Ut notum faceret sacramentum*, idest sacrum secretum; quod ideo est secretum, quia *voluntatis suae:* Matth. 11, 25: « Confiteor tibi Pater, Domine caeli et terrae, quia « abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, « et revelasti ea parvulis. » Item Coloss. 1, 26: « Mysterium quod absconditum fuit a saeculis et « generationibus; nunc autem manifestatum est « sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere di« vitias gloriae sacramenti hujus. »

Quid autem sit hoc sacramentum, exponit dicens: *Secundum beneplacitum ejus quod proposuit in eo.* Quae quidem sententia intricata est, et debet sic construi: *Ut notum faceret nobis sacramentum voluntatis suae:* quod quidem sacramentum est instaurare omnia in Christo, idest per Christum. Omnia dico, *quae in caelis et quae in terris sunt.* Instaurare, inquam, *in eo*, scilicet Christo, cum *dispensatione plenitudinis temporum*; et hoc *secundum beneplacitum ejus.* Ubi tria tangit: scilicet sacramenti causam, temporis congruitatem, et sacramenti utilitatem. Causam quodammodo tangit, cum dicit, *Secundum beneplacitum.* Licet autem quidquid Deo placet, bonum sit; hoc tamen beneplacitum Dei, antonomastice bonum dicitur, quia per ipsum ad perfectam fruitionem bonitatis perducimur. Psalm. 146, 11: « Beneplacitum est Domino super « timentes eum, et in eis qui sperant super mise« ricordia ejus. » Roman. 12, 2: « Ut probetis « quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et « perfecta. » Congruitas temporis fuit in dispensatione plenitudinis, de qua dicitur Galat. 4, 4: « At « ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium « suum factum ex muliere. » Unde Apostolus hic excludit quaestionem frivolam, quam Gentiles quaerere consueverunt: ut enim dicitur Job 24, 1, « ab « Omnipotente non sunt abscondita tempora. » Unde sicut omnia ordinat et dispensat, ita et tem-

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad sententiam Matthaei.*

(1) *Al. omittitur* suis.

pora, dispensando et accommodando ea effectibus quos producit secundum congruentiam eorum. Sicut autem aliis effectibus ab eo productis tempora ordinata sunt, ita et certum tempus praeordinavit ab aeterno mysterio incarnationis: quod quidem tempus, secundum Glossam, existens fuit postquam homo convictus fuit de sua insipientia ante legem scriptam, dum scilicet creaturas colebat ut creatorem: ut dicitur Roman. 1, 22: « Dicentes se esse sa« pientes, stulti facti sunt: » et de impotentia per legem scriptam, quam implere non poterat: ut sic homines adventum Christi, de sua sapientia et virtute non praesumentes, non contemnerent; sed quasi infirmi, et quodammodo ignari, Christum (1) avidius affectarent. Et effectus hujus sacramenti est *instaurare omnia:* nam inquantum facta sunt propter hominem, omnia instaurari dicuntur (1). Amos 9, 11: « Suscitabo tabernaculum David quod ce« cidit, et reaedificabo aperturas murorum ejus, « et ea quae corruerant, instaurabo. » *Omnia,* inquam, *quae in caelis,* idest Angelos: non quod pro Angelis mortuus sit Christus; sed quia redimendo hominem reintegratur ruina Angelorum. Psal. 109, 6: « Implebit ruinas: » ubi cavendus est error Origenis, ne per hoc credamus, angelos damnatos redimendos esse per Christum, ut ipse finxit, *et quae in terris,* inquantum caelestia terrenis pacificat. Coloss. 1, 20: « Pacificans per sanguinem « crucis ejus sive quae in terris sive quae in cae« lis sunt: » quod est intelligendum quantum ad sufficientiam, etsi omnia non restaurentur quantum ad efficaciam.

(1) *Al.* ipsum.

(1) *Videlicet* instaurato homine; *quae verba forte exciderunt.*

LECTIO IV.

In quo etiam nos sorte vocati sumus, praedestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae: ut simus in laudem gloriae ejus nos qui ante speravimus in Christo.

Supra posuit Apostolus abundantiam gratiae quam ipse et alii Apostoli a Christo receperunt. Ne autem crederet aliquis eos propriis meritis eam recepisse, ideo consequenter ostendit quod gratis eam receperunt, vocati a Deo non propriis meritis. Dividitur autem pars ista in tres: quia primo proponit gratuitam vocationem; secundo voluntariam Dei praedestinationem, ibi, *Praedestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suae;* tertio utriusque finem, ibi, *Ut simus in laudem gloriae ejus nos qui ante speravimus in Christo.* Dicit ergo: Dixi, quod hujusmodi gratia superabundavit in nobis, et quod in Christo omnia restaurata sunt; *in quo etiam,* idest per Christum, *nos forte sumus vocati;* idest, non nostris meritis, sed divina electione. Col. 1, 12: « Gratias agentes Deo et Patri, qui dignos nos fecit « in partem sortis sanctorum in lumine. » Psalm. 30, 16: « In manibus tuis sortes meae. » Ad hujus autem intellectum sciendum est, quod multa fiunt inter homines quae fortuita videntur et contingentia; quae tamen sunt secundum divinam providentiam ordinata. Sors nihil aliud est quam exquisitio providentiae divinae de aliquo contingenti et humano. Unde Augustinus super illud Psalm. 30, « In manibus tuis sortes meae, » dicit, quod sors non est aliquid malum, sed in rebus dubiis divinam exquirens voluntatem. Est autem in sortibus triplex peccatum vitandum. Primo quidem superstitionis: nam omnis vana et illicita religio superstitio est. Tunc ergo in sortibus incurritur peccatum illicitae superstitionis, quando in eis initur aliquod pactum cum daemonibus: unde dicitur Ezech. 21, 21: « Stetit rex Babylonis in bivio, in « capite duarum viarum divinationem quaerens: « commiscens sagittas, interrogavit idola, exta con« suluit. » Commiscere enim sagittas ad sortilegium pertinet; et interrogare idola (1), ad superstitionem. Et ibi sortilegium damnatur inter peccata ad superstitionem pertinentia. Secundo vitandum est peccatum tentationis Dei; nam quamdiu per se homo aliquid potest facere, et scire quid debeat facere, si tunc a Deo sorte, vel aliquo alio tali (1) exploret quid facere debeat, Deum tentat. Quando autem necessitas imminet, neque ipse per seipsum juvari potest, tunc licite a Deo inquirit quid facere debeat. 2 Paralip. 20, 12: « Cum ignoremus quid agere « debeamus, hoc solum habemus residui ut oculos « nostros dirigamus ad te. » Tertio vitandum est peccatum vanitatis: quod fit si de inutilibus et impertinentibus ad nos inquiramus, ut puta de futuris contingentibus. Unde dicitur Act. 1, 7: « Non « est vestrum nosse tempora vel momenta, quae « Pater posuit in sua potestate. » Potest ergo secundum hoc, triplex sors accipi: scilicet quaedam divisoria, quaedam consultoria, et quaedam divinatoria. Divisoria est, cum aliqui dividentes hereditatem et concordare non valentes, mittunt sortes, puta anulum vel chartam, vel aliquid tale (2), dicentes: Ille cuicumque evenerit, habebit partem istam in hereditate. Et hujusmodi sortes possunt mitti licite. Prov. 18, 18: « Contradictiones comprimit « sors, et inter potentes quoque dijudicat, » idest inter volentes dividere. Consultoria autem fit, quando quis dubitans quid facere debeat, consulit Deum mittens sortes. Jonae 1, dicitur, quod quando supervenit tempestas illa in mari, consuluerunt Deum sortem mittentes, ut scirent cujus peccato tempestas illa venisset. Et hic modus licitus est, maxime in necessitatibus, et in electionibus potestatum saecularium. Unde faciunt rotulos de cera, in quorum quibusdam ponunt aliquas chartas, et in quibusdam non, quos bussolos vocant, ut illi quibus veniunt bussuli cum chartis, habeant voces in electione. Sed hoc ante adventum Spiritus sancti, Apostoli fecerunt etiam in electione spirituali, Act. 1, quando sors cecidit super Matthiam. Sed hoc post adventum Spiritus sancti amplius non licet in praedictis electionibus: quia hoc faciendo, injuriaretur Spiritui

(1) *Al. deest* idola.

(1) *Al.* loco tali.

(2) *Al. additur* ostendendo.

sancto. Credendum est enim quod Spiritus sanctus providet Ecclesiae suae de bonis pastoribus. Unde post adventum Spiritus sancti, quando Apostoli elegerunt septem diaconos, non miserunt sortes; et ideo in nulla electióne ecclesiastica hoc modo licet. Divinatoria autem sors est inquisitio de futuris, soli divinae cognitioni reservatis; et haec semper habet vanitatem admixtam, nec potest sine vitio curiositatis fieri. Quia ergo sors nihil aliud est quam inquisitio rerum quae ex divina voluntate fiunt; gratia autem ejus ex sola divina voluntate dependet: inde est quod gratia divinae electionis dicitur sors, quia Deus per modum sortis secundum occultam providentiam, non ex alicujus meritis, per gratiam internam vocat.

Deinde cum dicit, *Praedestinati secundum propositum voluntatis ejus,* ponit voluntariam Dei praedestinationem, de qua dicitur Roman. 8, 30: « Quos « praedestinavit, hos et vocavit. » Cujus quidem praedestinationis ratio non sunt merita nostra, sed mera Dei voluntas: propter quod subdit, *Secundum propositum ejus.* Rom. 8, 28: « Scimus quoniam « diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum « his qui secundum propositum vocati sunt sancti. » Quod autem secundum propositum praedestinaverit probat: quia non solum hoc, sed etiam omnia alia quae Deus facit, operatur secundum consilium voluntatis suae. Psalm. 134, 6: « Omnia quaecumque « voluit Dominus fecit. » Isa. 46, 10: « Consilium « meum stabit, et omnis voluntas mea fiet. » Non autem dicit, Secundum voluntatem, ne credas quod sit irrationabilis; sed *secundum consilium voluntatis suae* (1), idest secundum voluntatem suam, quae est ex ratione, non secundum quod ratio importat discursum, sed secundum quod designat certam et deliberatam voluntatem. Ultimo autem tangit finem utriusque, scilicet praedestinationis et vocationis, scilicet laudem Dei: unde dicit: *Ut simus in laudem gloriae ejus nos qui ante speravimus in Christo,* et per nos qui credimus in Christo, laudetur gloria Dei. Isa. 55, 12: « Montes et colles cantabunt coram « Deo laudem (2). » Laus autem gloriae Dei, ut dicit Ambrosius, est cum multi acquiruntur ad fidem; sicut gloria medici est cum multos acquirit et curat. Eccl. 2, 9: « Qui timetis Dominum sperate in « illum, et in oblectatione veniet vobis misericordia. »

(1) Al. omittitur *voluntatis suae.*
(2) *Al.* coram vobis.

LECTIO V.

In quo et vos, cum audivissetis verbum veritatis (Evangelium salutis vestrae) in quo et credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostrae in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriae ipsius.

Postquam enarravit Apostolus beneficia collata communiter omnibus fidelibus, exhibita specialiter Apostolis, hic (1) consequenter enumerat beneficia ipsis Ephesiis collata. Dividitur autem pars ista in duas: quia primo proponit beneficia eis exhibita; secundo insinuat affectum suum ex ipsis beneficiis excitatum, ibi, *Propterea et ego audiens fidem vestram... non cesso gratias agens pro vobis.* Prima iterum in tres dividitur, secundum tria beneficia eis exhibita: quia primo proponit beneficium praedicationis; secundo beneficium conversionis ad fidem, ibi, *In quo et credentes signati estis*; tertio beneficium justificationis, ibi, *Signati estis Spiritu promissionis sancto.* Dicit ergo quantum ad primum: *In quo,* scilicet Christo, et *vos cum audivissetis,* idest cujus beneficio et virtute audivistis, *verbum veritatis* (2), idest verbum praedicationis, inquantum ipse Christus ad vos praedicatores misit. Rom. 10, 14: « Quomodo au« dient sine praedicante; quomodo vero praedica« bunt, nisi mittantur? » Item eodem infra 17: « Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum « Dei. » Ejus ergo beneficio audiunt, qui praedicatores eis mittit: Luc. 11, 28: « Beati qui audiunt « verbum Dei, et custodiunt illud. » Hoc verbum praedicationis tripliciter commendat Apostolus. Primo a veritate, cum dicit, *Verbum veritatis*: quippe quia accipit originem a Christo, de quo dicitur Joan. 17, 17: « Sermo tuus veritas « est. » Jac. 1, 18: « Voluntarie genuit nos ver« bo veritatis suae. » Secundo, quia est annuntiatio bona: unde dicit, *Evangelium*; quod quidem annuntiat summum bonum et vitam aeternam: et antonomastice verbum fidei, Evangelium dicitur, quasi annuntiatio summi boni. Isa. 52, 7: « Quam « pulchri pedes annuntiantis et praedicantis pa« cem, annuntiantis bonum, praedicantis salutem. » « Ibidem 40, 9: « Super montem excelsum a« scende tu qui evangelizas Sion. » Et hoc est quantum ad futura bona. Tertio describitur et commendatur (1) quantum ad bona praesentia quia salvat: unde dicit, *Salutis vestrae*; idest, quod creditum dat salutem. Rom. 1, 16: « Non enim eru« besco Evangelium: virtus enim Dei est in salu« tem omni credenti. » 1 Corinth. 16: « Notum « autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod « praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo et « statis, per quod et salvamini. » Quantum autem ad beneficium conversionis ad fidem, dicit: *In quo,* scilicet Christo, idest in cujus operatione, vos credentes *signati estis.* Quod quidem beneficium ideo apponitur fidei, quia fides necessaria est audientibus. Frustra enim quis audiret verbum veritatis, si non crederet; et ipsum credere est per Christum: infra 2, 8, *Gratia enim estis salvati per fidem: et hoc non ex vobis, donum enim Dei est.* Quantum vero ad beneficium justificationis dicit: *Signati estis*; et hoc per Spiritum sanctum, qui datus est vobis: de quo dicit tria; scilicet quod est signum, et quod est Spiritus promissionis, et quod est pignus hereditatis. Signum quidem est, inquantum per eum infunditur caritas in cordibus nostris, qua distinguimur ab his qui non sunt filii Dei: et quantum ad hoc dicit: *Signati estis,* idest divisi a grege diaboli. Infra 4, 30: *Nolite contristare Spiritum Dei, in quo signati estis in diem redemptio-*

(1) *Al.* hic autem.
(2) *Al.* verbum praedicationis, *intermediis omissis.*

(1) *Al. deest* et commendatur.

nis. Sicut enim domini gregibus suis apponunt signa, ut ab aliis distinguantur; ita Dominus gregem suum, idest populum suum, spirituali signo voluit signari. Dominus autem populum peculiarem habuit in veteri quidem testamento Judaeos: Ezech. 34, 31: « Vos autem greges mei, greges pascuae meae, « homines estis: » unde Psalm. 94, 7: « Nos autem « populus ejus, et oves pascuae ejus. » Sed quia hic grex in pascuis corporalibus pascebatur, scilicet in doctrina corporali, et in bonis temporalibus: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis me, bona ter« rae comedetis: » ideo eum Dominus corporali signo, scilicet circumcisionis, ab aliis separavit et distinxit: Gen. 17, 13: « Eritque pactum meum in « carne vestra. » Prius autem dicitur, 2: « Circum« cidetis carnem praeputii vestri, ut sit in signum « foederis inter me et vos. » In novo autem testamento gregem habet populum christianum: 1 Petr. 2, 25: « Conversi estis nunc ad pastorem et Epi« scopum animarum vestrarum: » Joan. 10, 27: « Oves meae vocem meam audiunt; et ego cogno« sco eas, et sequuntur me. » Sed grex iste pascitur in pascuis doctrinae spiritualis et spiritualibus bonis (1); ideo eum signo spirituali ab aliis Dominus distinxit: hoc autem est Spiritus sanctus, per quem illi qui Christi sunt, distinguuntur ab aliis qui non sunt ejus. Quia autem Spiritus sanctus amor est, ergo tunc Spiritus sanctus datur alicui, quando efficitur amator Dei et proximi. Roman. 5, 5: « Caritas Dei diffusa est in « cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus « est nobis. » Signum ergo distinctionis est caritas, quae est a Spiritu sancto. Joan. 13, 35: « In « hoc cognoscent omnes quia mei discipuli estis, « si dilectionem habueritis ad invicem. » Spiritus ergo sanctus est quo signamur. Spiritus vero promissionis dicitur triplici ratione. Primo, quia promissus est fidelibus: Ezech. 36, 26: « Spiritum no« vum ponam in medio vestri: » et ibidem 37, 6: « Dabo vobis spiritum novum. » Secundo, quia datur cum quadam promissione: ex hoc enim ipso quod datur nobis, efficimur filii Dei. Nam per Spiritum sanctum efficimur unum cum Christo: Roman. 8, 9: « Si quis autem Spiritum Dei non ha« bet, hic non est ejus: » et per consequens efficimur filii Dei adoptivi, ex quo habemus promissionem hereditatis aeternae: quia si filii, et heredes, Rom. 8. Tertio dicitur pignus, inquantum facit certitudinem de promissa hereditate. Nam Spiritus sanctus, inquantum adoptat in filios Dei, est Spiritus promissionis, et ipsemet est signum promissionis adipiscendae. Sed, ut dicitur in Glossa, alia littera habet: *Qui est arrha hereditatis*: et forte melius, quia pignus est aliud a re pro qua datur; et redditur postquam ille qui pignus recipit, rem sibi debitam recipit (1). Arrha autem non est aliud a re pro qua datur; nec redditur, quia datur de ipso pretio, quod non est auferendum, sed complendum. Deus autem dedit nobis caritatem tamquam pignus, per Spiritum sanctum, qui est Spiritus veritatis et dilectionis. Et ideo hujusmodi non est aliud quam quaedam particularis et imperfecta participatio divinae caritatis et dilectionis; quae quidem non est auferenda, sed perficienda: ideo magis proprie dicitur arrha quam pignus. Tamen potest nihilominus et pignus dici: nam per Spiritum sanctum Deus nobis diversa dona largitur; quorum quaedam manent in patria, ut caritas, quae nunquam excidit, 1 Cor. 13; quaedam vero propter sui imperfectionem non manent, sicut fides et spes, quae evacuabuntur, ut ibidem dicitur. Sic ergo spiritus sanctus dicitur arrha per respectum ad ea quae manent, pignus vero per respectum ad ea quae evacuabuntur.

Ad quid autem signati simus, subdit dicens, *In redemptionem*. Nam si aliquis de novo aliqua animalia acquireret, et adderet gregi suo, imponeret eis signa acquisitionis illius. Christus autem acquisivit populum ex Gentibus: Joan. 10, 16: « Alias « oves habeo quae non sunt ex hoc ovili, et « illas oportet me adducere: » et ideo impressit eis signum acquisitionis. 1 Petr. 2, 9: « Gens san« cta, populus acquisitionis. » Act. 20, 28: « Quam « acquisivit sanguine suo. » Sed quia Christus acquisivit populum istum, non sic quod nunquam fuerit suus, sed quia aliquando fuerat suus, sed opprimebatur a servitute diaboli, in quam peccando se redegit; ideo non dicit simpliciter, Acquisivit; sed addit *in redemptionem*: quasi dicat: Non simpliciter de novo acquisiti, sed quasi a servitute diaboli per sanguinem ejus redempti. 1 Pet. 1, 18: « Non corruptibilibus auro et argento redempti e« stis de vana vestra conversatione paternae tradi« tionis, sed pretioso sanguine quasi agni immacu« lati Christi et incontaminati. » Acquisivit ergo Christus nos redimendo, non quod accrescat inde aliquid Deo: quia bonorum nostrorum non indiget. Job 35, 7: « Si juste egeris, quid donabis ei; aut « quid de manu tua recipiet? » Ad quid autem acquisiverit nos Christus, subdit: *in laudem gloriae ipsius*; idest ut ipse Deus laudetur. Isa. 43, 7: « Qui invocat nomen meum, in gloriam meam « creavi eum. »

(1) *Al.* in pascuis spiritualibus bonis.

(1) *Al.* habet.

LECTIO VI.

Propterea et ego audiens fidem vestram, quae est in Christo Jesu, et dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriae, det vobis spiritum sapientiae et revelationis in agnitionem ejus, illuminatos oculos cordis vestri, ut sciatis quae sit spes vocationis ejus, et quae divitiae gloriae hereditatis ejus in sanctis, et quae sit supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus.

Postquam enumeravit Apostolus beneficia Ephesiis collata per Christum, hic ostendit quomodo affectus suus crevit ad eos. Dividitur autem haec pars in tres partes; quia primo praemittitur bonorum, quae audivit de eis, commemoratio; secundo de perceptis beneficiis gratiarum actio, ibi, *Non cesso gratias agens pro vobis*; tertio subditur pro futuris beneficiis ejus oratio, ibi, *Memoriam vestri*

faciens in orationibus meis. Bona autem quae de eis audivit, sunt duo. Unum, quo ordinantur ad Deum, et hoc est fides: et quantum ad hoc dicit: *Propterea et ego audiens fidem vestram, quae est in Christo Jesu,* quae quidem facit habitare Deum in homine: infra 3, 17, *habitare Christum per fidem in cordibus vestris.* Item corda purificat: Act. 15, 9: « Fide purificans « corda eorum. » Item sine lege justificat. Roman. 3, 28: « Arbitramur justificari hominem per fidem « sine operibus legis. » Secundum, quo ordinantur ad proximum, et hoc est dilectio; et quantum ad hoc dicit, *Et dilectionem,* idest opera caritatis: quae quidem dilectio est spirituale signum quod homo sit discipulus Christi. Joan. 13, 35: « In « hoc cognoscent omnes quia mei estis disci- « puli, si dilectionem habueritis ad invicem: » et ibidem 34: « Mandatum novum do vobis, ut « diligatis invicem, sicut dilexi vos. » *Dilectionem* dico, *in omnes sanctos;* nam omnes quos ex caritate diligimus, debemus eos diligere, vel ideo quia sancti sunt, vel ut sancti sint. Galat. 6, 10: « Dum « tempus habemus, operemur bonum ad omnes, « maxime autem ad domesticos fidei. »

Deinde cum dicit, *Non cesso gratias agens pro vobis,* agit Apostolus gratias de bonis et beneficiis hujusmodi auditis dicens: *Non cesso gratias agens pro vobis.*

Contra; quia non semper poterat continue pro eis gratias agere. Respondeo: Apostolus dicit, *Non cesso,* idest oris debitis; vel *non cesso,* quia affectus gratias agendi pro vobis sine cessatione habitualiter est in me. Coloss. 1, 9: « Non ces- « samus pro vobis orantes et postulantes ut im- « pleamini agnitione voluntatis ejus. » Roman. 1, 9: « Sine intermissione memoriam vestri facio sem- « per in orationibus meis. »

Consequenter orat Apostolus pro beneficiis eis in futurum concedendis: et quantum ad hoc dicit: *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Et haec dividitur in tres: quia primo proponit quaedam quae eis petit; secundo exponit ea, ibi, *In agnitionem ejus*: tertio ostendit exemplar et formam illorum, ibi, *Secundum operationem potentiae virtutis ejus.* Dicit ergo quantum ad primum. Non solum gratias ago quantum ad beneficia praeterita quae recepistis, quantum ad bona audita de vobis; sed etiam oro ut omnino in futurum accrescant, *memoriam vestri faciens in orationibus meis*, pro his scilicet, *ut Deus Domini nostri Jesu Christi pater gloriae det vobis Spiritum sapientiae et revelationis.* Ubi sciendum, quod Dominus noster Jesus Christus, et Deus et homo est: et in quantum homo est, Deum habet, cum sit compositum ex anima et corpore, quorum utrique, cum sint creaturae, competit Deum habere: secundum autem quod Deus est, Patrem habet. Joan. 20, 17: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem « vestrum, Deum meum et Deum vestrum. » Similiter etiam secundum quod Deus, est gloria Patris: Hebr. 1, 3: « Qui cum sit splendor gloriae « et figura substantiae ejus. » Est etiam gloria nostra, quia ipse est vita aeterna: 1 Joan. ult. 20, « Simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, « et vita aeterna. » Sic ergo dicit, *Ut Deus Domini nostri Jesu Christi,* secundum quod est homo; et Pater ejusdem, secundum quod est Deus (1): *Pater,* inquam, *gloriae,* scilicet Christi, qui est gloria ejus. Proverb. 23, 20: « Gloria patris filius « sapiens » (1). Et gloriae nostrae; inquantum dat omnibus gloriam.

Deinde cum dicit, *Det vobis Spiritum sapientiae et revelationis,* ponit ea quae petit: quae sunt duo. Ubi sciendum est, quod quaedam sunt dona communia omnibus sanctis: scilicet illa quae sunt necessaria ad salutem, ut fides, spes, caritas; et haec habebant ut jam patet. Alia autem sunt dona specialia; et quantum ad hoc pro eis orat; primo quidem pro dono sapientiae: et quantum ad hoc dicit: *Ut det vobis Spiritum sapientiae,* quem nullus potest dare nisi Deus. Sapient. 9, 17: « Sensum autem « tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, « et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis ? » Secundo orat pro dono intellectus, et hoc consistit in revelatione spiritualium secretorum: propter quod dicit, *Et revelationis,* quae etiam a solo Deo est. Dan. 2, 28: « Est Deus in caelis revelans « mysteria. » Exponit autem quae sint ista quae petit: et primo quod pertinet ad donum sapientiae; secundo quod pertinet ad donum intellectus, ibi, *Ut sciatis quae sit spes vocationis ejus.* Ad donum autem sapientiae pertinet cognitio divinorum. Unde petere donum sapientiae, est petere quod habeant cognitionem Dei: et hoc petit ibi, *In agnitionem Dei illuminatos oculos cordis vestri;* quasi dicat: Hoc peto ut per Spiritum sapientiae habeatis *illuminatos oculos cordis vestri in agnitionem,* scilicet clariorem, *ejus,* scilicet Dei. Psalm. 12, 6: « Illumina oculos meos, ne unquam « obdormiam in morte. » Hoc est contra eos qui habent oculos illuminatos tantum ad temporalia cognoscenda, cum magis tamen sit necessarium et etiam gloriosum cognoscere Deum. Hier. 9, 23: « Non glorietur sapiens in sapientia sua, et non « glorietur dives in divitiis suis; sed in hoc glo- « rietur qui gloriatur, scire et nosse me. » Ad donum autem intellectus tria pertinentia ponit. Unum quantum ad statum praesentem, et duo quantum ad futurum. Ad statum vero praesentem pertinet spes, quae est necessaria ad salutem: Rom. 8, 24: « Spe « enim salvi facti sumus: » et quantum ad hoc dicit: *Ut sciatis quae,* id est quanta sit, *spes vocationis ejus,* idest virtus spei; et de quanta re sit: quae quidem et maxima est, quia de maximis; 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam per resur- « rectionem Jesu Christi ex mortuis: » et fortissima virtutum; Hebr. 6, 18: « Fortissimum so- « latium habeamus, qui confugimus ad tenendam « propositam spem; quam sicut anchoram habemus « animae tutam ac firmam, et incedentem usque « ad interiora velaminis. » Sed quia ea quae speramus, sunt de futura vita: ideo alia duo pertinent ad vitam futuram. Unum quidem pertinet ad omnes justos communiter, quod est praemium essentiale; et quantum ad hoc dicit: *Et quae divitiae gloriae haereditatis ejus in sanctis.* Ubi ponit quatuor ad illa dona pertinentia. Primum est quod sunt copiosissima: et quantum ad hoc dicit, *Divitiae.* Proverb. 1, 23: « Abundantia perfruetur, « terrore malorum sublato. » Psalm. 111, 3: « Glo- « ria et divitiae in domo ejus. » Proverb. 8, 18: « Mecum sunt divitiae et gloria, opes superbae et « justitia. » Secundo quod clarissima; et quantum ad hoc dicit: *Gloriae.* Roman. 2, 10: « Gloria au-

(1) *Al.* et Pater gloriae, *intermediis omissis.*

(1) *Ibi* « Filius sapiens laetificat patrem. »

« tem et honor et pax omni operanti bonum. » Tertio quod sunt stabilissima; et quantum ad hoc dicit, *Hereditatis.* Ea enim quae hereditaria sunt stabiliter possidentur. Eccli. 51, 11: « Stabilita sunt « bona illius in Domino. » Psalm. 15, 5: « Domi- « nus pars hereditatis meae et calicis mei: tu es « qui restitues hereditatem meam mihi. » Quarto quod erunt intima; et quantum ad hoc dicit, *In sanctis.* Roman. 8, 18: « Non sunt condignae pas- « siones hujus temporis ad futuram gloriam quae « revelabitur in nobis. » 2 Corinth. 4, 17: « Su- « pra modum in sublimitate (1) gloriae pondus « operatur in nobis. » Aliud quod ponit pertinens ad futuram gloriam, est quod specialiter pertinet ad Apostolos: unde dicit: *Et quae sit,* supple sciatis, *supereminens magnitudo virtutis ejus in nos,* scilicet Apostolos (2); quasi dicat: Licet omnibus sanctis abundanter divitias gloriae tribuat, supereminentius tamen tribuet Apostolis. Magnitudo enim virtutis ostenditur in effectu. Unde quanto magis

(1) *Ibi* aeternum gloriae pondus.
(2) *Al. magnitudo virtutis ejus,* scilicet in bonis; quasi dicat etc.

effectus virtutis divinae in aliquo invenitur, tanto ibi virtus divina major ostenditur: licet in seipsa sit una et indivisa. Et ideo, quia major effectus virtutis divinae est in Apostolis, ideo magnitudo virtutis erit in eis. Et quod major sit in eis effectus, ostendit dicens, *Qui credimus,* idest qui sumus primitiae credentium. 2 Corinth. 4, 13: « Nos credimus: propter quod et loquimur, scien- « tes quod ille qui suscitavit Jesum, et nos eum « Jesu suscitabit. » Propter quod dicebat, 1 Timoth. 1, 12: « Scio cui credidi, et certus sum quia po- « tens est depositum meum servare in illum diem. » Ideo illi inter vos per quos alii instructi sunt et vocati ad fidem, sicut doctores, praeeminentius praemiabuntur: quia, ut dicitur in Glossa, quoddam incrementum gloriae habebunt summi doctores ultra illud quod communiter omnes habebunt: propter quod Dan. 12, 3, docti assimilantur splendori firmamenti, sed doctores assimilantur stellis: « Qui « autem docti fuerint, fulgebunt (1) quasi splendor « firmamenti; et qui ad justitiam erudiunt multos, « quasi stellae in perpetuas aeternitates. »

(1) *Al. deest* fulgebunt.

LECTIO VII.

Secundum operationem potentiae virtutis ejus quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis et constituens ad dexteram suam in caelestibus supra omnem Principatum et Potestatem et Virtutem et Dominationem, et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.

Enumeratis beneficiis quae Apostolus conferenda optat Ephesiis in futurum, hic consequenter ponit formam et exemplar illorum beneficiorum (1). Sicut autem vita Christi est forma et exemplar justitiae nostrae; ita et gloria et exaltatio Christi est forma et exemplar gloriae et exaltationis nostrae. Ideo hic Apostolus duo facit: quia primo proponit formam exaltationis beneficiorum et donorum in generali; secundo manifestat eam in speciali, ibi, *Suscitans illum a mortuis.* Forma autem et exemplar operationis divinae in nos, est operatio divina in Christo: et quantum ad hoc dicit: *Secundum operationem,* idest ad similitudinem operationis, *potentiae virtutis ejus,* idest virtuosae potentiae Dei, *quam operatus est in Christo,* exaltans caput illud: supple, ita virtuose operabitur in nobis. Philip. 3, 20: « Salvatorem expectamus Dominum « nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus « militatis nostrae, configuratum corpori claritatis « suae. » Nos autem exaltari ad similitudinem exaltationis Christi, frequenter legimus in Scriptura. Rom. 8, 17: « Si compatimur, ut et glorificemur. » Item Apoc. 3, 21: « Qui vicerit, dabo ei sedere « mecum in throno meo; sicut et ego vici, et sedi « cum Patre meo in throno ejus. »

Consequenter explicat formam et exemplar in speciali, manifestans ea quae pertinent ad exaltationem Christi, loquendo de Christo inquantum est homo, dicens: *Suscitans illum a mortuis, et constituens ad dexteram suam in caelestibus.* Circa quod tria beneficia ponit exaltationis Christi. Primum est transitus de morte ad vitam; et quantum ad hoc dicit: *Suscitans illum a mortuis.* Secundum est exaltatio ad gloriam altissimam; et quantum ad hoc dicit: *Constituens illum ad dexteram suam.* Tertium est sublimatio ad potentiam maximam; et quantum ad hoc dicit: *Et omnia subjecit sub pedibus ejus.* Dicit ergo quantum ad primum: Dico, quod hoc erit secundum operationem quam operatus est in Christo, scilicet Deus Pater, eadem virtute quam habet cum Christo. Unde et ipse Christus seipsum resuscitavit, et Deus Pater eum resuscitavit. Rom. 8, 11: « Si spi- « ritus ejus qui suscitavit Jesum a mortuis, habitat « in vobis; qui suscitavit Jesum a mortuis, vivifi- « cabit et mortalia corpora vestra. » Quantum vero ad secundum dicit: *Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus.* Quae quidem celsitudo gloriae potest tripliciter considerari: scilicet per comparationem ad Deum, per comparationem ad corporales creaturas, et per comparationem ad creaturas spirituales. Si ergo consideretur per comparationem ad Deum, sic constitutus est ad dexteram suam; quae quidem dextera non est intelligenda pars corporalis, quia, ut dicitur Joan. 4, 24, « Spi- « ritus est Deus; » sed metaphorice dicitur, ut sicut per dexteram intelligitur nobilior et virtuosior pars hominis; ita cum dicimus Christum Jesum constitutum ad dexteram Dei, intelligatur secundum humanitatem constitutus in potioribus bonis Patris, et secundum divinitatem intelligatur aequalis Patri. Unde Psalm. 109, 1: « Dixit Dominus Domino « meo: Sede a dextris meis. » Item Marc. ult. 19: « Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est « eis, assumptus est in caelum, et sedet ad dexte- « ram Dei. » In comparatione vero ad corporales creaturas dicit, *In caelestibus:* nam corpora caelestia tenent supremum locum in comparatione ad alia corpora. Infra 4, 10: *Qui descendit, ipse est*

(1) *Al. deest* illorum beneficiorum.

et qui ascendit super omnes caelos. In comparatione vero ad spirituales creaturas, primo dicit, Christum exaltatum super aliquas specialiter; secundo super omnes generaliter (1), ibi, *Et super omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro.*

Ad horum autem intelligentiam sciendum est, quod novem sunt ordines Angelorum: quorum quatuor Apostolus tangit hic, qui quidem sunt medii: nam supra eos sunt tres superiores, scilicet Throni, Cherubim et Seraphim: sub eis autem sunt duo inferiores, scilicet Archangeli et Angeli. Qui quidem novem ordines distinguuntur in tres hierarchias, idest sacros principatus: in quarum qualibet assignantur tres ordines. Sed in assignatione ordinum hierarchiae primae conveniunt omnes doctores in hoc, scilicet quod supremus ordo ipsius sit Seraphim, secundus Cherubim, tertius Throni. In assignatione vero ordinum aliarum duarum hierarchiarum, scilicet mediae et infimae, discordant Dionysius et Gregorius. Nam Dionysius in supremo ordine mediae hierarchiae ponit Dominationes, in secundo Virtutes, in tertio Potestates, descendendo; in supremo vero ordine infimae hierarchiae posuit Principatus, in secundo Archangelos, in tertio Angelos. Et haec assignatio ordinum concordat litterae praesenti: nam Apostolus ascendendo, incipit a supremo infimae hierarchiae, qui est septimus. Gregorius autem aliter ordinat: quia ponit Principatus in medio Dominationum et Potestatum; quod pertinet ad secundum ordinem mediae hierarchiae. Virtutes vero ponit in medio Potestatum et Archangelorum, quod pertinet ad supremum ordinem infimae hierarchiae. Et haec assignatio etiam fulcimentum habet ex verbis Apostoli, Coloss. 1, 16, ubi dicit: « Sive Throni sive Dominationes sive « Principatus sive Potestates: » ubi illos ordines enumerat descendendo. Sed reservata ordinatione Gregorii, usquequo legamus Epistolam ad Colossenses, ad praesens viam Dionysii magis competentem praesenti litterae, prosequemur.

Ad cujus intellectum sciendum est, quod potest considerari tripliciter ordo rerum. Primo quidem secundum quod sunt in prima omnium causa, scilicet in Deo; secundo vero secundum quod sunt in causis universalibus; tertio secundum determinationem ad speciales effectus. Et quia omnia quae fiunt in creaturis, ministrantur per Angelos, ideo secundum triplicem acceptionem ordinis rerum, distinguuntur tres angelicae hierarchiae: ad quarum unam pertinet accipere rationes rerum in ipso rerum vertice, scilicet Deo; ad aliam vero pertinet accipere rationes rerum in causis universalibus; ad aliam vero, in propriis effectibus. Nam quanto mentes angelicae sunt superiores, tanto divinam illuminationem in majori universalitate recipiunt. Et ideo ad supremam hierarchiam pertinet administratio rerum in comparatione ad Deum. Propter quod ordines hierarchiae istius denominantur per comparationem ad Deum: quia Seraphim dicuntur ardentes et uniti Deo per amorem; Cherubim vero quasi lucentes, inquantum supereminenter divina secreta cognoscunt; Throni vero dicuntur sic (2), inquantum in eis Deus sua judicia exercet. Et de istis tribus ordinibus nullam facit hic Apostolus mentionem. Ad mediam hierarchiam pertinet rerum administratio per comparationem ad causas universales: unde denominantur ordines hierarchiae illius nominibus ad potestatem pertinentibus, cum causae universales sint virtute et potestate in inferioribus et particularibus. Ad potestates autem, quae habent universale regimen, tria pertinent. Primo quod sit aliquis per imperium dirigens; secundo quod sint aliqui qui impedimenta executionis repellant; tertio quod sint aliqui qui ordinent qualiter alii imperium exequantur. Horum autem primum pertinet ad Dominationes, quae, ut dicit Dionysius, sunt liberae ab omni subjectione, nec ad exteriora mittuntur, sed eis qui mittuntur imperant; secundum vero pertinet ad Virtutes, quae praebent facilitatem ad imperium implendum; tertium vero pertinet ad Potestates imperium exequentes. Ad infimam autem hierarchiam pertinet administratio rerum in compatione ad speciales effectus: unde nominibus ad eos pertinentibus nuncupantur. Unde Angeli dicuntur illi qui exequuntur ea quae pertinent ad salutem singulorum; Archangeli vero qui exequuntur ea quae pertinent ad salutem et utilitatem magnorum; Principatus vero dicuntur illi qui praesunt singulis provinciis.

His ergo expositis, Christus super omnes est. De his vero quatuor Apostolus specialem mentionem facit. Cujus ratio est, quia horum quatuor ordinum nomina a dignitate imponuntur: et quia agit de dignitate Christi, ideo hic specialiter eos nominat, ut ostendat Christum omnem dignitatem creatam excedere.

Consequenter cum dicit, *Et omne nomen quod nominatur, non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro,* ostendit Christum exaltatum esse communiter supra omnem creaturam spiritualem. Dixerat enim supra, Christum esse exaltatum super omnes creaturas spirituales, quae a potestate denominantur. Sed quia praeter illos Angelorum ordines, in sacra Scriptura quidam alii ordines caelestium spirituum inveniuntur, scilicet Seraphim, Isa. 6, et Cherubim, Ezech. 10 et 11 et 41, et Throni, in Psalmis, et de istis non fecerat mentionem; ideo ostendit Christum, secundum quod homo, supra omnes hujusmodi ordines esse exaltatum: propter quod subjungit, dicens: *Et super omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro*; idest, non solum super Principatus, sed super omne nominabile. Sciendum est enim, quod nomen imponitur ad cognoscendum rem; unde significat rei substantiam; cum significatum nominis sit definitiva ratio rei. Cum ergo dicit, *Et omne nomen quod nominatur,* dat intelligere quod exaltatus est supra omnem substantiam de qua potest haberi notitia, et quae possit nomine comprehendi. Quod dico, ut excludatur substantia divinitatis, quae incomprehensibilis est: unde Glossa dicit: « *Supra* « *omne nomen*, idest nominabile. » Et ne intelligatur quod sit supra nomen Dei, ideo subdit, *Quod nominatur.* Nam majestas divina nullo nomine concludi, vel nominari potest. Addit autem: *Non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro*: quia multa fiunt in hoc saeculo quae notitia comprehendimus et nominamus; quaedam tamen sunt in futuro saeculo quae hic comprehendi non possunt, nec etiam nominari: quia, ut dicitur 1 Corinth. 13, 9, « Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus. »

(1) *Al.* primo specialiter, secundo quantum ad omnia communiter ibi.

(2) *Al. omittitur* dicuntur.

Nominantur autem haec a beatis, qui sunt in futuro saeculo. Hujusmodi autem sunt de quibus dicit Apostolus 2 Corinth. 12, 4, « quod audivit arcana « verba, quae non licet homini loqui. » Et tamen super haec omnia exaltatus est Christus. Philip. 2, 9: « Dedit illi nomen quod est super omne nomen. »

LECTIO VIII.

Et omnia subjecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius, et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.

Supra egit Apostolus de exaltatione Christi et quantum ad ejus transitum de morte ad vitam, in illa particula, *Suscitans illum a mortuis*; et de ejus exaltatione ad gloriam altissimam, in illa particula, *Et constituens ad dexteram suam in caelestibus:* hic agit de ejus exaltatione quantum ad potestatem maximam. Circa quod duo facit: quia primo agit de Christi potestate respectu totius creaturae; secundo de ejus potestate respectu Ecclesiae, ibi, *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam*. Dicit ergo, quod respectu totius creaturae habet universalem potestatem: quia *omnia subjecit,* scilicet Deus Pater, *sub pedibus ejus.* Ubi sciendum est, quod hoc quod dicit, *Sub pedibus,* potest accipi dupliciter. Uno modo, ut sit locutio figurativa et similitudinaria; ut scilicet per hoc detur intelligi quod omnis creatura totaliter est subjecta potestati Christi: illud enim est nobis omnino subjectum quod pedibus conculcamus; et de ista potestate dicitur Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in caelo et in « terra. » Hebr. 2, 8: « In eo enim quod ei om- « nia subjiciuntur, nihil dimisit non subjectum « ei. » Alio modo, ut sit locutio metaphorica: nam per pedes intelligitur infima pars corporis, per caput vero suprema. Licet autem in Christo divinitas et humanitas non habeant rationem partis, tamen divinitas, quae est supremum in Christo, intelligitur per caput: 1 Corinth. 11, 3: « Caput vero Christi « Deus: » humanitas vero, quae infima est, intelligitur per pedes: Psalm. 131, 7: « Adorabimus in « loco ubi steterunt pedes ejus. » Est ergo sensus, quod omnia creata non solum subjecit Pater Christo inquantum est Deus, cui ab aeterno omnia sunt subjecta, sed etiam humanitati ejus.

Advertendum est autem hic, quod Christo subjiciuntur aliqua dupliciter: quia quaedam voluntarie, et quaedam involuntariae. Hoc autem Origenes non intelligens, sumpsit ex hoc verbo Apostoli occasionem erroris, dicens, quod omnia quae subjiciuntur Christo, participant salutem, quia ipse est vera salus: et ideo dixit, quod omnes daemones et damnati aliquando salvabuntur, cum subjiciantur sub pedibus Christi. Hoc autem est contra sententiam Domini, Matth. 25, 41: « Discedite a me maledicti, in ignem ae- « ternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus: » et concludit in fine capituli, vers. ult.: « Ibunt hi « in supplicium aeternum. » Dicendum est ergo, quod omnia subjecit sub pedibus ejus; sed quaedam voluntarie tamquam Salvatori, puta justos, qui in vita praesenti implent voluntatem Dei; et isti subjiciuntur ei, ut impleant eorum desiderium et voluntatem, expectantes illud quod dicitur de bonis, Proverb. 10, 24: « Desiderium suum justis dabi- « tur. » Quaedam vero subjiciuntur ei invite, tamquam Judici (1), ut Christus de his suam voluntatem faciat; et isti sunt mali, de quibus potest intelligi illud Luc. 19, 27: « Verumtamen inimicos « meos, illos qui noluerunt me regnare super se, « adducite huc, et interficite coram me. »

Deinde cum dicit, *Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam*, agit de potestate Christi respectu Ecclesiae; circa quod tria facit: quia primo ponit habitudinem Christi ad Ecclesiam; secundo habitudinem Ecclesiae ad Christum; tertio exponit illam habitudinem. Quantum ad primum dicit: *Et ipsum dedit*, Deus Pater, *caput supra omnem Ecclesiam,* scilicet tam militantem, quae est hominum in praesenti viventium, quam triumphantem, quae est ex hominibus et Angelis in patria. Christus enim secundum quasdam communes rationes caput est etiam Angelorum: Coloss. 2, 10: « Qui est ca- « put omnis Principatus et Potestatis: » sed secundum speciales rationes est Christus caput hominum spiritualiter. Nam caput triplicem habitudinem habet ad membra. Primo quidem quo ad praeeminentiam in situ; secundo quo ad diffusionem virtutum, quia ab eo omnes sensus derivantur in membra; item quo ad conformitatem in natura. Sic ergo quantum ad praeeminentiam et quantum ad diffusionem, Christus est caput Angelorum: nam Christus praeest Angelis, etiam secundum humanitatem. Hebr. 1, 4: « Tanto melior Angelis effectus, quan- « to prae illis differentius nomen hereditavit. » Item Christus, etiam secundum quod homo, Angelos illuminat, et in eos influit, ut Dionysius probat ex verbis Isai. 63, 1, scilicet: « Quis est iste, « qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? » dicens haec verba esse supremorum Angelorum. Quod autem sequitur, « Ego qui loquor justitiam, » dicit esse verba Christi, eis immediate respondentis. Ex quo datur intelligi, quod non solum inferiores, sed etiam superiores Angelos Christus illuminat. Quantum autem ad naturae conformitatem, Christus non est caput Angelorum: quia non Angelos apprehendit, sed semen Abrahae, ut dicitur Hebr. 1, sed est caput hominum tantum. Cantic. 4, 9: « Vulnerasti cor meum soror mea (scilicet per « naturam) et sponsa » per gratiam. Quantum ad habitudinem Ecclesiae ad Christum, dicit, *Quae est corpus ejus*, scilicet inquantum est ei subjecta, et recipit ab eo influentiam, et habet naturam conformem cum Christo. 1 Corinth. 12, 12: « Sicut enim « corpus unum est et habet multa membra; omnia « autem membra corporis cum sint multa, unum « tamen corpus sunt; ita et Christus: etenim in uno « spiritu omnes non in unum corpus baptizati su- « mus. » Exponit autem quod dixit, *Quae est corpus, ipsius*, subdens, *Et plenitudo ejus.* Quaerenti enim cur in corpore naturali sint tot membra, scilicet manus, pedes, os et hujusmodi, respondetur, hoc

(1) *Al.* Judaeis.

esse ideo ut deserviant diversis operibus animae, quarum ipsa potest esse causa et principium, et quae sunt virtute in ipsa: nam corpus est factum propter animam, et non e converso: unde secundum hoc, corpus naturale est quaedam plenitudo animae. Nisi enim essent membra cum corpore completa, non posset anima suas operationes plene exercere. Similiter itaque est hoc de Christo, et de Ecclesia: et quia Ecclesia est instituta propter Christum, dicitur quod Ecclesia est *plenitudo ejus*, scilicet Christi, idest ut omnia quae virtute sunt in Christo, quasi quodammodo in membris ipsius Ecclesiae impleantur; dum scilicet omnes sensus spirituales et dona, et quidquid potest esse in Ecclesia, quae omnia superabundanter sunt in Christo, ab ipso deriventur in membra Ecclesiae, et perficiantur in eis. Unde subdit: *Qui omnia in omnibus adimpletur*, scilicet dum hunc quidem, qui est membrum Ecclesiae, facit sapientem secundum perfectam sapientiam, quae est in ipso; illum vero justum secundum perfectam justitiam, et sic de aliis.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Et vos (1) cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum saeculum mundi hujus, secundum principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiae, in quibus et nos omnes aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostrae, facientes voluntatem carnis cogitationum, et eramus natura filii irae, sicut et ceteri.

Supra enumeravit Apostolus beneficia humano generi per Christum communiter exhibita; hic Apostolus commemorat eadem per comparationem ad eorum statum praeteritum. Status autem eorum praeteritus dupliciter considerari potest. Primo quidem quantum ad statum culpae; secundo quantum ad statum gentilitatis eorum. Apostolus ergo duo facit; quia primo commemorat beneficia quantum ad primum statum eis exhibita; secundo commemorat ea per comparationem ad statum secundum, ibi, *Propter quod memores estote.* Prima iterum in duas: quia primo recitat Apostolus statum culpae ipsorum; secundo beneficium gratiae justificationis, ibi, *Deus autem qui dives est in misericordia . . . convivificavit nos in Christo.* Prima iterum in duas: quia primo commemorat statum culpae quantum ad Gentiles; secundo quantum ad Judaeos, ibi, *In quibus et nos omnes aliquando conversati sumus.* Prima iterum in duas: quia primo praemittit beneficii generalitatem; secundo subdit hujus necessitatem, ibi, *Cum essetis mortui delictis et peccatis vestris.* Dicit ergo: Dico, quod Deus magnifice operatur in fidelibus secundum operationem potentiae virtutis ejus quam operatus est in Christo; et hoc, quia suscitavit illum a mortuis. Secundum hanc ergo operationem, ad hujus operationis exemplum, *convivificavit nos*, vita scilicet gratiae, de morte peccati. Oseae 6, 3: « Vivificabit « nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, « et vivemus in conspectu ejus. » Colos. 3 1: « Si « consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quae « rite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. » Necessitatem vero hujus beneficii ostendit, cum dicit: *Cum essetis mortui delictis et peccatis vestris.* Ubi optime describit eorum culpam, primo quantum ad multitudinem, quia *cum essetis mortui*, scilicet morte spirituali, quae pessima est. Psalm. 33, 22: « Mors peccatorum pessima. » Peccatum enim mors dicitur, quia per ipsum homo a Deo (1), qui est vita, separatur: Joan. 14, 6: « Ego sum via, « veritas, et vita. » *Mortui*, inquam, *in delictis et peccatis vestris*, ecce multitudo: *In delictis* quidem, quantum ad omissa: Psalm. 18, 13: « Delicta quis « intelligit? » *et peccatis*, quantum ad commissa, *in quibus aliquando ambulastis*. Quod ideo dicit, ut multitudinem peccatorum exaggeret. Nam aliqui si ad horam mortui sunt in peccatis et in delictis, cessant tamen aliquando, et peccare desistunt; sed isti de malo in pejus procedentes et ambulantes, proficiebant. Simile habetur Philip. 3, 18: « Multi enim ambulant, quos saepe dicebam « vobis (nunc autem et flens dico) inimicos cru« cis Christi: » Hier. 2, 5: « Ambulaverunt post « vanitatem suam, et vani facti sunt. » Secundo describit eorum culpam quantum ad causam, quae ponitur duplex. Una ex parte hujus mundi, quia alliciebantur a rebus mundi; et quantum ad hoc dicit: *Secundum saeculum mundi hujus*, idest secundum saecularem vitam rerum mundanarum quae vos alliciunt. 1 Joan. 2, 15: « Si quis diligit « mundum, non est caritas Patris in eo. » Propter quod praemittit, « Nolite diligere mundum. » Alia causa est ex parte daemonum, quibus serviebant: de quibus dicitur Sapient. 4, 27: « Infando« rum idolorum cultura, omnis mali causa est et « initium: » et quantum ad hoc dicit: *Et secundum principem potestatis aeris hujus.* Quam quidem causam describit tripliciter. Primo quidem quantum ad potestatem, dicens: *Secundum principem potestatis*, idest potestatem exercentem: non quod habeat eam naturaliter, cum nec dominus nec creator sit ex natura; sed inquantum dominatur hominibus, qui se ei peccando subjiciunt. Joan. 12, 31: « Nunc princeps hujus mundi

(1) *Ita communiter editiones quas vidimus, Vulgatae conformes. In edit. Remigii Florentini,* Et vos convivificabit etc. *quam lectionem adoptasse videtur S. Thomas in Commentario.*

(1) *Al.* a Domino.

« ejicietur foras: » et 14, 30: « Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam. » — Secundo quantum ad habitationem, quia *aeris hujus*, idest qui habet potestatem in hoc aere caliginoso.

Ubi sciendum est, quod de istis daemonibus duplex est opinio apud doctores. Quidam enim dixerunt, daemones qui ceciderunt, non fuisse de supremis ordinibus, sed de inferioribus, qui praesunt corporibus inferioribus. Constat autem totam creaturam corporalem administrari a Deo ministerio Angelorum. Et haec est opinio Joannis Damasceni, scilicet quod primus eorum qui ceciderunt, praeerat ordini terrestrium; quod forte sumptum est ex dicto Platonis, qui ponebat quasdam substantias caelestes, seu mundanas. Et secundum hoc exponitur hoc quod dicit, *Aeris hujus;* idest, ad hoc creati, ut praesiderent aeri huic. Alii vero volunt, et melius, quod fuerint de supremis ordinibus: ita quod hoc quod dicit *Aeris hujus*, sit ad ostendendum, ipsum aerem esse habitationem ipsorum in poenam eorum. Unde Judas in sua Canonica vers. 6, dicit: « Angelos vero, qui non servaverunt suum principatum, sed derelinquerunt suum domicilium, in judicium diei (1) magni, vinculis aeternis, sub caligine reservavit. » Ratio autem quare non statim post eorum casum retrusi sunt in infernum, sed dimittuntur in aere, est quia Deus noluit quod ipsis peccantibus eorum creatio (2) totaliter frustraretur; et ideo dedit eos hominibus in exercitium, quo bonis praepararent coronam, malis autem aeternam mortem: et quia usque ad diem judici est nobis tempus belli et merendi; ideo usque tunc in aere permanebunt; post diem vero judicii retrudentur in infernum.

Advertendum etiam, quod una littera habet *spiritus*: et sic est genitivi casus, et ponitur singulare pro plurali, quasi dicat, spirituum; alia littera habet *spiritum*, et tunc est accusativi casus, ut dicatur, *Secundum principem spiritum*, idest qui princeps est spiritus. — Tertio quantum ad operationem, ibi cum dicit: *Qui nunc operatur in filios diffidentiae*, idest in illos qui a se repellunt fructum passionis Christi, qui sunt (3) filii diffidentiae: vel quia de aeternis non habent fidem, nec spem salutis per Christum: et in talibus princeps potestatis aeris hujus libere operatur, ducens eos quo vult: de quibus infra 4, 19, dicitur: *Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae:* vel *diffidentiae*, idest de quibus eis est diffidendum, idest qui ex malitia peccant; in quibus princeps hujus mundi etiam operatur ad nutum. De his enim qui ex ignorantia et infirmitate peccant, non est diffidendum, nec in eis princeps iste operatur ad nutum.

Sed contra. De nemine est desperandum quamdiu vivit. Respondeo: Dicendum est quod de aliquo potest esse duplex spes. Una ex parte hominis, alia ex parte divinae gratiae; et sic de aliquo potest desperari ex parte sua, de quo tamen desperandum non est ex parte Dei; sicut desperandum erat de Lazaro jacente in sepulcro, quod resurgeret, ex parte sua; de quo tamen desperandum non erat ex parte Dei, a quo resuscitatus est. De illis ergo qui ex malitia sunt multum in peccatis demersi, si attendatur eorum virtus, desperari potest: Psalm. 68, 3: « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia: » non tamen si attendatur virtus divina. De istis autem filiis diffidentiae dicitur infra 5, 6: *Nemo vos seducat inanibus verbis: propter hoc enim venit ira Dei in filios diffidentiae.*

Deinde cum dicit, *In quibus et nos omnes etc.* commemorat Apostolus statum culpae quantum ad Judaeos, ostendens eos omnes in peccato fuisse, secundum illud Roman. 3, 9: « Causati sumus, Judaeos et Graecos omnes sub peccato esse. » Attendenda est tamen differentia circa hoc: quia Apostolus agens de culpa Gentilium, assignavit duas causas culpae fuisse: unam scilicet ex parte mundi, aliam ex parte daemonum, quos colebant. Quia ergo Judaei erant similes Gentilibus in statu culpae quantum ad primam causam, non autem quantum ad secundam; ideo Apostolus non facit mentionem de culpa eorum nisi quantum ad causam quae est ex parte mundi: circa quod tria facit. Primo commemorat eorum culpam quantum ad peccatum cordis: secundo quantum ad peccatum operis; tertio quantum ad peccatum originis. Peccatum vero cordis insinuat per desideria carnis: et quantum ad hoc dicit; *In quibus*, scilicet peccatis et delictis, *non omnes*, scilicet Judaei, *aliquando conversati sumus*, agentes vitam nostram *in desideriis carnis nostrae*, idest carnalibus. Tit. 3: « Eramus enim aliquando et nos insipientes et increduli, errantes et servientes desideriis et voluptatibus variis. » Roman. 13, 14: « Carnis curam ne feceritis in desideriis. » Peccatum (1) vero operis nihil aliud est quam expressio interioris concupiscentiae. Est autem quaedam concupiscentia carnis, sicut sunt concupiscentiae naturales; puta cibi, per quam conservatur individuum, et venereorum, per quam conservatur species; et quantum ad hoc dicit: *Facientes voluntatem carnis*; idest ea in quibus caro delectatur. Roman. 8, 8; « Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. » Quaedam vero est concupiscentia cogitationis: eorum scilicet quae non veniunt ex desideriis carnis, sed ex ipso appetitu animae; ut honoris ambitio, et propriae excellentiae, et hujusmodi; et quantum ad hoc dicit, *Et cogitationum*, idest exequentes illas concupiscentias quae causantur ex instinctu cogitationum nostrarum. Peccatum vero originis insinuat, dicens: *Et eramus natura filii irae*: quod quidem peccatum ex primo parente, non solum in Gentiles, sed etiam in Judaeos transfunditur. Roman. 5, 12: « Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, et per peccatum mors; ita et in omnes homines mors pertransivit, in quo omnes peccaverunt. » Et sicut homines per baptismum mundantur a peccato originali solum quantum ad personas proprias, unde generant filios baptizandos; ita circumcisio mundabat ab originali personas solum, sed generabant adhuc circumcidendos; et hoc est quod dicit: *Eramus natura*, idest per originem naturae (non quidem naturae, ut natura est, quia sic bona est, et a Deo, sed naturae, ut vitiata est) *filii irae*, idest vindictae, poenae, et gehennae; et hoc *sicut et ceteris*, idest Gentiles.

(1) *Al.* Dei.
(2) *Al.* ratio.
(3) *Al.* erant.

(1) *Al.* peccatum vere operis insinuat cum dixit: *Facientes voluntatem etc.* Peccatum enim operis nihil aliud est etc.

LECTIO II.

Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo (cujus gratia estis salvati) et conresuscitavit; et consedere fecit in caelestibus in Christo Jesu; ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Jesu.

Postquam exaggeravit Apostolus statum culpae inficientis, hic commendat beneficium gratiae justificantis; circa quam duo facit. Primo ipsum beneficium ponit; secundo ipsum (1) exponit, ibi, *Gratia enim estis salvati per fidem.* Beneficium autem illud describit quantum ad tres causas. Primo quantum ad causam efficientem; secundo quantum ad causam formalem seu exemplarem; tertio quantum ad causam finalem. Efficiens autem causa beneficii divini justificantis, est caritas Dei; et quantum ad hoc dicit: *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Dicit autem, *Propter nimiam caritatem*, quia dilectionis divinae possumus considerare quadruplicem bonitatem et efficientiam. Primo quia nos in esse produxit: Sap. 11, « Diligis enim « omnia quae sunt, et nihil odisti eorum quae fe- « cisti. » Secundo, quia ad imaginem suam nos fecit, et capaces beatitudinis suae: Deut. 33, 2: « Cum « eo sanctorum millia. In dextera illius ignea lex. « Dilexit populos: omnes sancti in manu illius « sunt. » Tertio, quia homines per peccatum corruptos reparavit. Hier. 31, 3: « In caritate perpe- « tua dilexi te, et ideo attraxi te, miserans. » Quarto, quia pro salute nostra Filium proprium dedit: Joan. 3, 16: « Sic Deus dilexit mundum ut Filium « suum unigenitum daret. »

Unde Gregorius: « O inaestimabilis dilectio cari- « tatis! Ut servum redimeres, Filium tradidisti. » Dicit autem, *Qui dives est in misericordia*: quia cum amor hominis causetur ex bonitate ejus qui diligitur, tunc homo ille qui diligit, diligit ex justitia, inquantum justum est quod talem amet. Quando vero amor causat bonitatem in dilecto, tunc est amor procedens ex misericordia. Amor autem quo Deus amat nos, causat in nobis bonitatem; et ideo misericordia ponitur hic quasi radix amoris divini. Is. 63, 7: « Largitus est eis (2) secundum indulgentiam « suam, et secundum multitudinem misericordiarum « suarum. » Ibidem 15 (3): « Multitudo viscerum « tuorum et miserationum tuarum super me. » Dicitur autem Deus dives in misericordia, quia habet eam infinitam et indeficientem, quod non habet homo. In tribus enim homo miseretur cum termino et limitatione. Primo quidem largiendo beneficia temporalia: et haec misericordia est finita, non excedens limites propriae facultatis. Tob. 4, 8: « Quomodo potueris, ita esto mi- « sericors. » Sed Deus dives est etiam in omnes qui invocant illum, ut dicitur Roman. 10. Secundo est finita misericordia hominis quia non remittit nisi offensam propriam; et in hoc etiam modus esse debet, ut scilicet non sic passim remittat, ut ille cui remittit, efficiatur procacior, pronior et facilior ad iterum offendendum. Eccle. 8, 2; « Etenim quia non profertur cito con- « tra malos sententia, absque timore ullo filii ho- « minum perpetrant mala. » Deo autem nihil nocere potest; et ideo potest omnem offensam remittere. Job 35, 6: « Si peccaveris, quid ei nocebis ? » et parum post: « Porro si juste egeris, quid dona- « bis ei ? » Tertio homo miseretur poenam remittendo; et in hoc etiam est modus servandus: scilicet ut non facias contra legis superioris justitiam. Deus autem poenam omnium remittere potest, cum non obstringatur aliqua superioris lege. Job 34, 13: « Quem constituit alium super terram, et quem « posuit super orbem quem fabricatus est ? » Sic ergo misericordia Dei est infinita, quia non coarctatur angustiis divitiarum, neque timore nocumenti restringitur, et neque lege superioris.

Causa vero exemplaris beneficii est, quia in Christo collata; et quantum ad hoc dicit: *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Ubi tangit triplex beneficium: idest justificationis, resurrectionis a mortuis, et ascensionis in caelum; per quae tria Christo assimilamur. Dicit ergo quantum ad primum, ut legatur littera suspensive. *Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo;* idest, simul vivere fecit cum Christo. Oseae 6, 3: « Vi- « vificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit « nos, et vivemus in conspectu ejus. » Convivificavit, inquam, hic scilicet per vitam justitiae. Psal. 65, 9: « Qui posuit animam meam ad vitam: » et hoc *in Christo*, idest per gratiam Christi: *cujus*, scilicet Christi, *gratia estis salvati*; Rom. 8, 24: « Spe e- « nim salvi facti (1) sumus. » Quantum vero ad secundum dicit: *Et conresuscitavit* nos cum Christo, quantum ad animam in re, et spe quantum ad corpus. Roman. 8, 11: « Qui suscitavit ipsum « a mortuis, vivificabit et mortalia corpora nostra, « propter inhabitantem spiritum ejus in nobis. » Quantum vero ad tertium dicit: *Et consedere fecit in caelestibus in Christo Jesu*, scilicet nunc per spem, et tandem in futuro in re: quia, ut dicitur Joan. 12, 26, « Ubi ego sum, illic et minister meus « erit. » Item Apoc. 3, 21: « Qui vicerit, dabo ei « sedere mecum in throno meo, sicut et ego vici, « et sedi cum Patre meo in throno ejus. » Utitur autem in his Apostolus praeterito pro futuro, enuntians tamquam jam factum quod futurum est, pro certitudine spei. Sic ergo *convivificavit* quantum ad animam, tandem *resuscitavit* quantum ad corpus, et *consedere fecit* quantum ad utrumque.

Consequenter cum dicit, *Ut ostenderet in saeculis supervenientibus abundantes divitias gratiae suae*, ostendit causam finalem collati beneficii. Quod quidem potest dupliciter legi: quia saecula supervenientia vel possunt accipi in vita ista, vel in vita futura. Si enim accipiantur in vita ista, tunc saeculum est quaedam mensura temporis, et periodus

(1) *Al.* seipsum.
(2) *Al.* in eis.
(3) *Ibi sic legitur*: « Ubi est zelus tuus et fortitudo tua, » multitudo viscerum et miserationum tuarum? [Super me » continuerunt se. »

(1) *Al. deest* facti.

unius generationis: ut dicatur sic. Dico, quod nos, qui sumus primitiae dormientium, *convivificavit in Christo;* et hoc *ut ostenderet in saeculis supervenientibus,* idest in his qui futuri sunt post nos, *abundantes divitias gratiae suae;* et hoc non meritis nostris, sed *bonitate* sua, quae est scilicet *super nos in Christo Jesu,* idest per Christum Jesum. 1 Tim. 1, 15: « Jesus Christus venit in hunc mun« dum peccatores salvos facere, quorum primus « ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, « ut in me ostenderet Christus omnem patientiam « ad informationem illorum qui credituri sunt illi « in vitam aeternam. » Sic ergo Deus largitus est sanctis primitivis abundantia dona gratiae, ut posteri facilius convertantur ad Christum. Vel potest aliter accipi saeculum, scilicet in alia vita, de quo dicitur Eccli. 24, 14: « Et usque ad futurum sae« culum non desinam. » Sed licet ibi sit unum saeculum, quia ibi est aeternitas; dicit tamen *in saeculis supervenientibus,* propter multitudinem sanctorum participantium aeternitatem; ut dicantur ibi tot saecula, quot sunt aeternitates participatae. De his saeculis dicitur in Psalm. 144, 13: « Regnum « tuum, regnum omnium saeculorum. » Dicit ergo secundum hunc sensum: Dico, quod vivificavit nos in spe, scilicet per Christum, vel in gratia, *ut ostenderet in saeculis supervenientibus,* idest in alia vita compleret, *abundantes divitias gratiae suae,* idest abundantem gratiam, quam etiam in hoc mundo ostendit (1) dum multa dimittit peccata et maxima dona concedit: quae quidem superabundat in vita alia, quia ibi indeficienter habetur. Joan. 10, 10: « Ego veni ut vitam (idest gratiae) habeant « (in hoc mundo) et abundantius habeant, » scilicet gloriae in patria. Et hoc *in bonitate sua.* Psal. 72, 1: « Quam bonus Israel Deus ! » Thren. 3, 25: « Bonus est Dominus sperantibus in eum, animae « quaerenti illum. » Et hoc *supra nos,* idest supra nostrum desiderium, supra nostrum intellectum, et supra capacitatem nostram. Isa. 64, 4: « Oculus non « vidit, Deus, absque te, quae praeparasti expectan« tibus te. » Et hoc *in Christo Jesu,* idest per Christum Jesum: quia sicut gratia nobis confertur per Christum, ita et gloria (1), quae est gratia consummata. Psalm. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit « Dominus. » Per ipsum enim beatificamur, per quem justificamur. Dicit autem, *Ut ostenderet,* quia thesaurus gratiae in nobis est occultus, quia habemus ipsum in vasis fictilibus, ut dicitur 2 Corinth. 4: et 1 Joan. 3, 1: « Videte qualem caritatem de« dit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et si« mus: » et parum post: « Nunc filii Dei sumus, « et nondum apparuit quid erimus. » Sed ille thesaurus occultus, quia nondum apparuit, in saeculis supervenientibus ostenditur: quia in patria omnia erunt nobis aperta quae ad manifestam sanctorum gloriam pertinent. Roman. 8, 18: « Non sunt « condignae passiones hujus temporis ad futuram « gloriam quae revelabitur in nobis. »

(1) *Al. omittitur hic* ostendit: *post vocem autem* concedit, *legitur* dicit.

(1) *Al.* ita et gloria consummata.

LECTIO III.

Gratia enim estis salvati per fidem, et hoc non ex vobis: Dei enim donum est: non ex operibus, ut ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Jesu in operibus bonis, quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.

Supra commemorans Apostolus beneficium Dei, quo liberati sumus a peccato, interposuerat quod gratia Christi eramus salvati: nunc autem illud probare intendit: circa quod duo facit: primo enim proponit intentionem suam; secundo manifestat propositum, ibi, *Et hoc non ex vobis, Dei enim donum est.* Dicit ergo primo: Bene dixi, *Cujus gratia estis salvati;* et certe adhuc dico secure: *enim,* pro quia, *estis salvati gratia:* 1 Corinth. 15, 10: « Gratia « Dei sum id quod sum. » Rom. 3, 24: « Justi« ficati gratis per gratiam ipsius. » Idem enim est salvari et justificari. Salus enim importat liberationem a periculis: unde perfecta salus hominis erit in vita aeterna, quando ab omnibus periculis immunis erit; sicut (1) navis dicitur esse salvata, quando venit ad portum. Isa. 60, 18: « Occupabit « salus muros tuos, et portas tuas laudatio. » Hujus autem salutis spem suscipiunt homines, dum in praesenti justificantur a peccato; et secundum hoc dicuntur salvati esse, secundum illud Rom. 8, 24: « Spe enim salvati sumus. » Haec autem salvatio gratiae est per fidem Christi. Concurrit enim ad justificationem impii simul cum infusione gratiae motus fidei in Deum in adultis. Luc. 8, 48: « Vade « in pace: fides tua te salvam fecit. » Rom. 5, 1: « Justificati enim ex fide pacem habeamus. »

Deinde cum dicit, *Et hoc non ex vobis etc.,* manifestat quod dixerat: et primo quantum ad fidem, quae est fundamentum totius spiritualis aedificii; secundo quantum ad gratiam, ibi, *Ipsius enim sumus factura.* Circa primum excludit duos errores: quorum primus est: Quia dixerat quod per fidem sumus salvati, posset quis credere quod ipsa fides esset a nobis, et quod (1) credere in nostro arbitrio constitutum est: et ideo hoc excludens dicit: *Et hoc non ex vobis.* Non enim sufficit ad credendum liberum arbitrium; eo quod ea quae sunt fidei, sunt supra rationem. Eccli. 3, 25: « Plu« rima supra sensum hominis ostensa sunt tibi. » 1 Corinth. 2, 11: « Quae Dei sunt, nemo novit nisi « Spiritus Dei. » Et ideo quod homo credat, hoc non potest ex se habere, nisi Deus det: secundum illud Sapient. 9, 17: « Sensum autem tuum quis « sciet, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spi« ritum sanctum tuum de altissimis? » Propter quod subdit: *Dei enim donum est,* scilicet ipsa fides. Philip. 1, 29: « Vobis autem donatum est pro « Christo, non solum ut in eum credatis, sed e« tiam pro eo patiamini: » et 1 Corinth. 12, 9:

(1) *Al.* sic.

(1) *Al.* quia.

« Alii enim datur fides in eodem spiritu. » Secundo excludit alium errorem. Posset enim aliquis credere quod fides daretur nobis a Deo, merito operum praecedentium; et ad hoc excludendum, subdit: *Non ex operibus*, scilicet praecedentibus, hoc donum meruimus aliquando, quod salvati sumus: quoniam hoc est ex gratia, ut supra dictum est, secundum illud Rom. 11, 6: « Si autem gratia, « jam non ex operibus: alioquin gratia jam non « est gratia. » Subdit autem rationem, quare Deus salvat homines per fidem absque meritis praecedentibus: *Ut ne quis glorietur*, in seipso, sed tota gloria in Deum referatur. Psal. 113, 1: « Non nobis Do- « mine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam. » 1 Corinth. 1, 29: « Ut non glorietur omnis caro in « conspectu ejus. Ex ipso autem vos estis in Chri- « sto Jesu. »

Deinde cum dicit, *Ipsius enim factura sumus*, manifestat quod dixerat quantum ad gratiam: circa quod duo facit. Primo manifestat gratiae infusionem; secundo declarat gratiae praedestinationem, ibi, *Quae praeparavit Deus, ut in illis ambulemus.* Duo autem ad rationem gratiae pertinent, quae etiam jam dicta sunt: quorum primum est ut id quod est per gratiam, non insit homini per seipsum vel a seipso, sed ex dono Dei; et quantum ad hoc dicit: *Ipsius enim factura sumus:* quia scilicet quidquid boni nos habemus, non est ex nobis ipsis, sed ex Deo faciente: Psalm. 99, 3: « Ipse « fecit nos, et non ipsi nos. » Deuter. 32, 6: « Nonne ipse est pater tuus, qui possedit, fecit et « creavit te? » et continuatur immediate cum praecedenti, ut dicatur: *Ne quis glorietur*, quia scilicet *ipsius factura sumus.* Vel potest continuari cum eo quod supra dixerat, *Gratia enim salvati sumus.* Secundo pertinet ad rationem gratiae ut non sit ex operibus praecedentibus; et hoc exprimitur in hoc quod subdit, *Creati.* Est enim creare, aliquid ex nihilo facere: unde quando aliquis justificatur sine meritis praecedentibus, dici potest creatus, quasi ex nihilo factus. Haec autem actio, scilicet creatio justitiae, fit virtute Christi, Spiritum sanctum dantis: propter quod subdit, *In Christo Jesu*, idest per Christum Jesum, Galat. ult. 15: « In Christo enim « Jesu neque circumcisio aliquid valet neque prae- « putium, sed nova creatura. » Psalm. 103, 30: « Emitte Spiritum tuum, et creabuntur. » Ulterius non solum datur nobis habitus virtutis et gratiae, sed interius per spiritum renovamur ad bene operandum: unde subdit, *In operibus bonis*, quia scilicet ipsa bona opera sunt nobis a Deo. Isa. 26, 12: « Omnia enim opera nostra operatus es in nobis. » Et quia quos praedestinavit, hos et vocavit, scilicet per gratiam, ut dicitur Rom. 8; ideo subdit de praedestinatione, dicens: *Quae*, scilicet bona opera, *praeparavit Deus.* Nihil enim aliud est praedestinatio quam praeparatio beneficiorum Dei; inter quae beneficia computantur et ipsa bona opera nostra. Dicitur autem Deus nobis aliqua praeparare, inquantum disposuit se nobis daturum. Psalm. 64, 10: « Parasti cibum illorum. » Sed ne aliquis intelligeret bona opera sic esse nobis praeparata a Deo, ut nihil ad illa per liberum arbitrium cooperaremur; ideo subdit: *Ut in illis ambulemus*; quasi dicat: Sic nobis ea praeparavit, ut ea nos ipsi nobis per liberum arbitrium impleremus: « Dei enim « adjutores sumus, » ut dicitur 1 Corinth. 3, 9: Propter quod dicebat de seipso Apostolus 1 Corinth. 15, 10: « Gratia ejus in me vacua non fuit, sed « abundantius omnibus laboravi; non ego autem, « sed gratia Dei mecum. » Signanter autem dicit, *Ambulemus*, ut designet boni operis profectum, secundum illud Joan. 12, 35: « Ambulate dum lu- « cem habetis: » infra 5, 8: *Ut filii luci ambulate.*

LECTIO IV.

Propter quod memores estote quod aliquando vos, qui Gentes eratis in carne, qui dicebamini (1) praeputium ab ea quae dicitur circumcisio in carne manufacta, qui eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo; nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi.

Prosecuto beneficio Dei Gentilibus exhibito quantum ad liberationem a peccato, hic recitat Apostolus beneficium eis exhibitum in liberatione (2) a statu Gentilitatis: circa quod duo facit. Primo commemorat conditionem status praeteriti; secundo recitat beneficia eis exhibita in statu praesenti, ibi, *Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Circa primum duo facit. Primo commemorationis status praeteriti ponit exhortationem: secundo ipsemet status praeteriti declarat conditionem, ibi, *Quod aliquando vos Gentes eratis.* Dicit ergo: *Propter quod*, ut scilicet advertere possitis quod omnia sint nobis data ex Dei gratia, *memores estote.* Deut. 9, 7: « Memento, et « ne obliviscaris, quomodo ad iracundiam provoca- « veris Deum tuum in solitudine. » Deut. 16, 3: « Memineris diei egressionis tuae de Ægypto, om- « nibus diebus vitae tuae. » Secundo cum dicit, *Quod aliquando vos Gentes eratis*, commemorat praeteriti status conditionem: et primo quantum ad mala quae habebant; secundo quantum ad bona quibus privabantur, ibi, *Qui eratis in illo tempore sine Christo etc.* Circa primum ponit tria mala. Primo Gentilitatis crimen, quo idolis serviebant, cum dicit: *Quia aliquando vos Gentes eratis.* 1 Corinth. 12, 2: « Scitis quoniam cum Gentes essetis, « ad simulacra muta prout ducebamini euntes. » Quidam vero libri habent: *Vos, qui Gentes eratis*; et tunc pendet constructio usque ibi, *Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope.* Secundo recitat eorum carnalem conversationem, cum dicit, *In carne,* idest carnaliter viventes. Rom. 8, 8: « Qui autem in carne sunt, « Deo placere non possunt. » Tertio recitat contemptus eorum vilipensionem, qua a Judaeis vilipendebantur: unde dicit: *Qui dicebamini praeputium,* idest incircumcisio, *ab ea*, scilicet circumcisione, *quae dicitur circumcisio manufacta in carne*, idest

(1) *Legit Vulgata*: Quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini.

(2) *Al.* a liberatione.

a Judaeis tali circumcisione circumcisis. Et dicit, *Manufacta*, ad differentiam circumcisionis spiritualis, de qua dicitur Coloss. 2, 11: « In quo circumcisi « estis circumcisione non manufacta in expoliatio« ne corporis carnis, sed in circumcisione Christi, « consepulti ei in baptismo: » et sequitur parum post 13: « Vos cum mortui essetis in delictis, et « praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, « condonans vobis omnia delicta. »

Deinde cum dicit, *Qui eratis illo in tempore sine Christo etc.*, commemorat bona quibus privabantur: et primo participatione sacramentorum; secundo Dei cognitione, ibi, *Et sine Deo in hoc mundo.* Circa primum ponit tria sacramenta quorum participatione privabantur. Primo Christi dignitate: unde dicit: *Qui eratis illo tempore sine Christo*, idest sine promissione Christi, quae facta est Judaeis. Hierem. 23, 5: « Suscitabo David germen justum: « et regnabit rex, et sapiens erit. » Zach. 9, 9: « Exulta satis filia Sion, jubila filia Hierusalem: « ecce Rex tuus venit ibi justus et salvator. » Secundo tangit societatem sanctorum, qua privabantur quamdiu in gentilitate permanebant, cum dicit: *Alienati a conversatione Israel*; quia scilicet Judaeis cum Gentilibus non erat licitum conversari. Deuter. 7, 3: « Non inibis cum eis foedus, neque misereberis « eorum, neque sociabis cum eis conjugia (1). » Joan. 4, 9: « Non enim coutuntur Judaei Samari« tanis. » Et quantum ad illos qui in Judaismo recipiebantur contemptibiliter, cum fiebant proselyti: unde subditur: *Et hospites testamentorum*; quasi dicat: Hujusmodi proselyti, quando convertebantur ad Judaeos, et fiebant proselyti, non sicut cives, sed sicut hospites recipiebantur ad percipiendum testamenta Dei. Dicit autem, *Testamentorum*, in plurali (2), quia Judaeis vetus testamentum erat exhibitum, et novum erat promissum: quia, ut dicitur Eccli. 44, 25: « Testamentum suum confirmavit « super caput Jacob. » Quod potest intelligi de veteri testamento. Promiserat enim Deus dare aliud testamentum: Baruch 2, 35: « Statuam illis te« stamentum alterum sempiternum. » Hoc autem reddidit illis quorum adoptio est filiorum Dei, et gloria et testamentum, ut dicitur Rom. 9. Ponit etiam aliud beneficium quo privabantur, scilicet spem futurorum bonorum, cum dicit: *Promissionis spem non habentes*: quia, ut dicitur Galat. 3, 16: « Abrahae dictae sunt promissiones et semini e« jus. » Ulterius ponit summam damnificationem qua damnificabantur, scilicet ob Dei ignorantiam (1), ibi, *Et sine Deo in hoc mundo*, idest sine cognitione Dei. Psal. 75, 1: « Notus in Judaea Deus; » non autem Gentibus, ut dicitur 1 Thess. 4, 5: « Non in passione desiderii, sicut et Gentes quae « ignorant Deum: » quod tamen intelligitur de cognitione quae est per fidem: nam de cognitione naturali dicitur Rom. 1, 21: « Qui cum cognovis« sent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut « gratias egerunt. »

Consequenter cum dicit, *Nunc autem in Christo Jesu vos, qui aliquando eratis longe, facti estis prope*, commemorat beneficia eis exhibita in statu conversionis per Christum. Circa quod duo facit: quia primo ostendit quomodo facti sunt participes bonorum, quibus ante privabantur; secundo ostendit quod ad illa bona non sicut hospites, sed sicut cives recipiuntur, ibi, *Ergo non estis hospites et advenae.* Prima iterum in duas: quia primo commemorat hujusmodi beneficia in generali; secundo in speciali, ibi, *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Dicit ergo primo: Dixi, quod in illo tempore eratis sine Christo, alienati a conversatione Israel: *nunc autem*, idest postquam conversi estis ad Christum, *vos qui estis in Christo*, idest qui ei adhaeretis per fidem et caritatem: 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in « eo: » Galat. ult. 15: « In Christo enim Jesu « neque circumcisio aliquid valet neque praeputium, « sed nova creatura: *vos*, inquam, *qui aliquando eratis longe*, idest elongati a Deo, non loco, sed merito: Psalm. 118, 15: « Longe a peccatoribus « salus: » et a conversatione sanctorum, et participatione testamentorum, ut dictum est: jam (2) *facti estis prope*, Deo scilicet et sanctis ejus, et testamentis. Isa. 60, 4: « Filii tui de longe venient, « et filiae tuae de latere surgent. » Marc. 8, 3: « Quidam enim ex eis (scilicet gentibus) de lon« ge venerunt, » scilicet de regione dissimilitudinis et statu gentilitatis. *Vos* autem modo *facti estis prope*, scilicet *in sanguine Christi*, idest per sanguinem ejus, quo vos Christus attraxit. Joan. 12, 32: « Ego « si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad « me ipsum. » Et hoc propter nimiam caritatem, quae potissime in morte crucis manifestatur. Hierem. 31, 3: « In caritate perpetua dilexi te; ideo « attraxi te miserans. »

(1) *Al.* non inibis cum eis conjugia etc. *intermediis omissis.*
(2) *Al omittitur* in plurali.

(1) *Al.* scilicet Dei cognitionem, ibi etc.
(2) *Al.* statim.

LECTIO V.

Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae solvens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso, in uno novo homine faciens pacem. ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.

Commemoratis beneficiis collatis ipsis Ephesiis in generali per Christum, hic ea commemorat in speciali: circa quod duo facit. Primo ostendit qualiter appropinquaverunt populo Judaico; secundo qualiter propinquiores facti sunt Deo, ibi, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem.* Prima iterum in tres: quia primo ostendit causam appropinquationis; secundo modum; tertio finem. Secunda ibi, *Et medium parietem maceriae solvens;* tertia ibi, *Ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Causa autem appropinquationis est Christus; propter quod dicit: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum.* Et est emphatica locutio ad majorem rei expressionem; quasi dicat: Bene dico quod facti

estis prope; sed hoc factum est per Christum, quia *ipse est pax nostra*, idest causa pacis nostrae: unde dicebat, Joan. 14, 27: « Pacem meam do vobis. » Hic autem modus loquendi fieri consuevit quando totum quod est in effectu, dependet ex causa; sicut cum dicimus de Deo, quod ipse est salus nostra, quia quidquid salutis est in nobis, causatur a Deo. Quia ergo quidquid pacis est in nobis, causatur a Christo, et per consequens quidquid appropinquationis: quia homo quando pacificatus est cum alio, secure potest ambulare seu appropinquare ad ipsum; ideo dicit, quod *est pax nostra*. Nam in ejus nativitate Angeli annuntiaverunt pacem. Luc. 2, 14: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis. » Ipso etiam Christo in corpore existente, mundus maximam pacem habuit qualem ante non habuerat. Psalm. 71, 7: « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis. » Ipse etiam resurgens pacem annuntiavit. Luc. ult. 36, dixit eis, « Pax vobis. » Sequitur: *Qui fecit utraque unum*: quia scilicet Christus utrumque populum, videlicet Judaeorum colentium Deum verum et Gentilium ab hujusmodi Dei cultura alienatorum, conjunxit in unum. Joan. 10, 16: « Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili, et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile et unus pastor. » Ezech. 37, 22: « Rex unus erit omnibus imperans, et non erunt ultra duae gentes, nec dividentur amplius in duo regna. » Modus autem appropinquationis ostenditur, cum subdit: *Et medium parietem maceriae solvens*. Hic autem modus est per remotionem ejus quod dividebat. Debemus autem ad intellectum litterae imaginari unum magnum campum, et multos homines, ibi congregatos; in quo quidem per medium protendatur et elevetur unus paries dividens eos, ita quod non videatur populus unus, sed duo. Quicumque ergo removeret parietem, conjungeret illorum hominum congregationem in turbam unam, et efficeretur populus unus. Sic intelligendum est quod hic dicitur. Mundus enim iste est sicut ager. Matth. 13, 38: « Ager est mundus: » hic autem ager, scilicet mundus, plenus est hominibus. Genes. 1, 28: « Crescite et multiplicamini, et replete terram. » In isto autem agro est paries, quia quidam sunt ex una parte, quidam ex alia. Hic autem paries potest dici lex vetus, secundum carnales observantias, in qua Judaei conclusi custodiebantur, ut dicitur Galat. 3, 23: « Sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quae revelanda erat. » Cant. 2, 9: « Ipse stat post parietem nostrum: » quia videlicet Christus per veterem legem figurabatur. Christus autem hunc parietem removit; et ita, cum nullum remaneret interstitium, factus est populus unus Judaeorum et Gentium. Et hoc est quod dicit: Dico, quod *fecit utraque unum* hoc modo, scilicet *solvens medium parietem*. Parietem, dico, maceriae, non muri. Tunc enim est paries maceriae, quando lapides in eo non conglutinantur caemento, nec ad hoc erigitur ut duret in perpetuum, sed usque ad tempus praefinitum. Vetus ergo lex est paries maceriae propter duo. Primo, quia non conglutinabatur caritate, quae est quasi caementum conglutinans singulos sibi invicem, et omnes simul Christo. Infra 4, 3: *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Vetus enim lex est timoris, inducens homines per poenas et comminationes ad observantias mandatorum. Et si qui illo tempore legis eam ex caritate observabant, jam pertinebant ad novum testamentum, ut dicit Augustinus, quod est lex amoris. Rom. 8, 15: « Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. » Secundo vetus lex est paries maceriae, quia non fuit data ut perpetuo duraret, sed usque ad tempus praefinitum. Gal. 4, 1: « Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub tutoribus et actoribus est usque ad praefinitum tempus a patre: ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis mundi eramus servientes. »

Sed hic incidit quaestio: quia dicit, *Parietem maceriae solvens*. Contrarium dicitur Matth. 5, 17: « Non veni solvere legem, sed adimplere. »

Respondeo. Dicendum est, quod in veteri lege erant praecepta moralia et caeremonialia. Moralia quidem praecepta Christus non solvit, sed adimplevit, superaddendo consilia, et exponendo ea quae scribae et pharisaei male intelligebant: unde dicebat Matth. 5, 20: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum: » et iterum 43: « Dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. » Caeremonialia vero praecepta solvit quidem quantum ad eorum substantiam, sed adimplevit quantum ad illud quod figurabant, adhibens figuratum figurae. Est ergo intelligendum quod hic dicit, *Solvens*, scilicet quantum ad observantiam legis carnalis. Et solvere hoc, scilicet parietem maceriae, est solvere inimicitias quae erant inter Judaeos et Gentiles: quia isti volebant legem servare, illi vero minime; ex quo oriebatur inter eos ira et invidia. Sed certe has inimicitias Christus solvit *in carne sua* assumpta. Nam in ejus nativitate statim pax hominibus annuntiata est: Lucae 11. Vel *in carne sua*, scilicet immolata: quia, ut dicitur infra 5, 2, *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo*. In quo quidem sacrificio impleta sunt omnia illa sacrificia, et cessaverunt. Hebr. 10, 14: « Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. »

Quid autem sit iste paries insinuat, dicens, quod est lex mandatorum; quasi dicat: *Solvens parietem*, hoc est *legem mandatorum decretis evacuans*. Dicitur autem lex vetus (1) lex mandatorum, non quia aliae leges mandatis careant: nova enim lex mandata habet. Joan. 13, 34: « Mandatum novum do vobis: » sed propter duo. Primo quidem propter magnum numerum mandatorum legalium, intantum quod ab hominibus (2) servari non possunt secundum illud Act. 15, 10: « Hoc est onus quod neque nos neque patres nostri portare potuimus. » Job 11, 6, quod « multiplex sit lex ejus (3). » Vel dicitur *mandatorum*, idest factorum. Rom. 3, 27: « Ubi est ergo gloriatio ? Exclusa est. Per quam legem ? Factorum ? Non, sed per legem fidei. » Unde, sicut baptismus Joannis dicitur baptismus aquae, quia tantum exterius mundabat, interius autem non sanctificabat; ita et lex vetus dicitur lex factorum, quia praecipiebat tantum

(1) *Al. omittitur* lex vetus,
(2) *Al.* ab omnibus
(3) *Ibi*: « Ut ostenderet tibi secreta sapientiae, et quod multiplex esset lex ejus. »

quid facere deberent, sed non conferebat gratiam, per quam ad legem implendam juvarentur. Lex vero nova dirigit in agendis praecipiendo, et juvat ad implendum, gratiam conferendo. Evacuans, dico, sicut imperfectum evacuatur per perfectum, et umbra per veritatem. 1 Cor. 13, 10: « Cum autem « venerit quod perfectum est, evacuabitur quod « ex parte est, » scilicet imperfectio, et umbra veteris legis; de qua Heb. 10, 1: « Umbram enim « habens lex futurorum bonorum; » et hoc *decretis* idest praeceptis novi testamenti, per quae excluditur lex. Lev. 26, 10: « Comedetis vetustissima ve« terum, » idest praecepta legis naturae simul cum nova lege; et praeceptis ejus susceptis, « vetera « projicietis, » idest caeremonialia praecepta veteris legis quantum ad eorum substantiam, ut dictum est.

Finem vero appropinquationis ostendit, dicens: *Ut duos condat in semetipso in uno novo homine.* Qui quidem finis est, ut dicti (1) duo populi efficiantur unus populus. Quae autem uniuntur, oportet uniri in aliquo uno; et quia lex dividebat, non poterant in lege uniri. Christus autem legi (2) succedens, et fides ejus (sicut veritas figurae) eos in semetipso condidit. Joan. 17, 22: « Ut sint u« num, sicut et nos unum sumus. » Matth. 18, 20: « Ubi enim sunt duo vel tres congregati in « nomine meo, ibi ego sum in medio eorum. » Et hoc *in uno novo homine faciens pacem,* idest in semetipso Christo, qui dicitur novus homo propter novum modum suae conceptionis. Hier. 31, 22: « Creavit Dominus novum super terram: fe« mina circumdabit virum. » Item propter novitatem gratiae quam contulit. Gal. ult. 15: « In « Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid va« let neque praeputium, sed nova creatura: » infra 4, 23: *Renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem qui secundum Deum creatus est.* Item propter nova mandata quae attulit. Joan. 13, 34: « Mandatum novum do vobis, ut « diligatis invicem, sicut dilexi vos. » Et licet ista videatur esse intentio Apostoli; tamen in Glossa paries duplicatur, quia ex parte Judaeorum ponitur lex quasi obstaculum, ex parte vero Gentium est idolatria.

Consequenter cum dicit, *Ut reconciliet ambos in uno corpore Deo,* ostendit qualiter Deo appropinquaverunt: circa quod duo facit. Primo manifestat eorum reconciliationem ad Deum; secundo ponit manifestationem reconciliationis, ibi, *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Sciendum est, quod dilectio proximi est via ad pacem Dei: quia ut dicitur 1 Joan. 4, 15: « Qui enim non diligit fratrem « suum quem videt, Deum quem non videt, quo « modo potest diligere? » et Augustinus dicit, quod nullus putet habere pacem cum Christo, si discors fuerit cum Christiano. Primo ergo ponit pacem hominum invicem factam per Christum. et exinde pacem hominum ad Deum: propter quod dicit: *Ut reconciliet ambos* jam unitos *in uno corpore* Ecclesiae, scilicet in Christo. Roman. 12, 5: « Multi « unum corpus sumus in Christo. » Reconciliet, inquam, Deo per fidem et caritatem. 1 Cor. 5, 19: « Deus erat in Christo mundum reconcilians « sibi. » Et hoc fecit *per crucem, interficiens inimicitias in semetipso:* quia Judaeorum et Gentilium quae erant per legem, inimicitias interfecit, implens figuras veteris testamenti; sed inimicitias quae erant inter Deum et homines per peccatum, interfecit in semetipso, quando per mortem crucis delevit peccatum. Galat. 1, 4: « Qui dedit semetipsum pro « peccatis nostris. » Heb. 9, 28: « Christus semel « oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata. » Dicit ergo: *interficiens inimicitias,* idest peccata, *in semetipso,* in immolatione corporis sui. Coloss. 1, 20: « Pacificans per sanguinem crucis ejus sive « quae in caelis sive quae in terris sunt. » Rom. 5, 10: « Cum inimici essemus, reconciliati sumus « Deo per mortem Filii ejus. » Item Colos. 1, 19: « In Christo complacuit omnem plenitudinem ha« bitare, et per eum reconciliare omnia in ipso. » Quia ergo Christus satisfecit sufficienter pro peccatis nostris, consequens fuit ut soluto pretio fieret reconciliatio.

Manifestationem vero hujus reconciliationis ponit, dicens: *Et veniens evangelizavit pacem vobis qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.* Ponit autem primo pacis seu reconciliationis annuntiationem; secundo pacis causam et rationem, ibi, *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.* Est ergo manifestata Dei reconciliatio ad hominem per Christum: quia ipse Christus non solum reconciliavit nos Deo et interfecit inimicitias; sed etiam *veniens,* scilicet in carne, *evangelizavit,* idest annuntiavit *pacem.* Vel *veniens* post resurrectionem, quando stetit in medio discipulorum, et dixit eis, « Pax vobis: » Luc. ult. 1, et Joan. 20. Isa. 61: « Ad annuntiandum man« suetis misit me, ut mederer contritis corde: » et 52, 7: « Quam pulchri pedes supra montes an« nuntiantis et praedicantis pacem, annuntiantis « bonum , praedicantis salutem! » *Evangelizavit,* inquam, non uni populo tantum, sed vobis Gentibus, *qui longe fuistis,* quibus etsi non in persona propria, tamen per Apostolos suos annuntiavit pacem: Matth. ult. 19: « Euntes ergo docete o« mnes gentes, baptizantes eos: » Isa. 33, 13: « Au« dite qui longe estis quae fecerim, et cognoscite « vicini fortitudinem meam: *et pacem iis qui prope:* supple, annuntiavit Christus in persona propria. Rom. 23, 8: « Dico enim Christum Jesum « ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem « Dei, ad confirmandas promissiones patrum. » Isa. 54, 15: « Ecce accola veniet qui non erat me« cum; advena quondam tuus (1) adjungetur ti« bi. » Causam autem pacis et formam ostendit dicens: *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo,* idest duo populi, *in uno Spiritu;* idest uniti unione Spiritus sancti. Infra 4, 3: *Soliciti servare unitatem Spiritus in vinculo pacis.* 1 Cor. 12, 11: « Haec autem omnia operatur unus atque idem « Spiritus. » Sic autem habemus accessum ad Patrem per Christum, quoniam Christus operatur per Spiritum sanctum. Rom. 8, 9: « Si quis autem « Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. » Et ideo quidquid fit per Spiritum sanctum, etiam fit per Christum. Per hoc (2) etiam quod dicit, *Ad Patrem,* intelligendum est quod etiam pertinet ad totam Trinitatem, quia propter essentiae unitatem in Patre est Filius et Spiritus sanctus; et in

(1) *Al.* deest dicti.
(2) *Al.* in lege.

(1) *Al.* quondam civis.
(2) *Al.* et ideo quidquid sit per Christum, scilicet per hoc etc.

Spiritu sancto Pater et Filius. Ideo cum dicit, *Ad Patrem*, specialiter ostendit quod quidquid Filius habet, a Patre habet, et ab eo etiam se habere recognoscit.

LECTIO VI.

Ergo jam non estis hospites et advenae; sed estis cives sanctorum et domestici Dei, superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu; in quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino; in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu sancto.

Ostenso supra, quod ad spiritualia beneficia simul admissi sunt Gentiles cum Judaeis, hic ostendit quod in illis beneficiis Gentiles non sunt minoris dignitatis quam sint ipsi Judaei; sed aeque plenarie ad Christi beneficia sunt admissi: circa quod duo facit: quia primo proponit intentum; secundo manifestat propositum per exemplum, ibi, *Superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum.* Circa primum duo facit. Primo excludit id quod erat in statu praeterito a statu praesenti: secundo concludit id quod competit praesenti statui, ibi, *Sed estis cives sanctorum et domestici Dei.* Quia ergo Apostolus concludendo inducit hoc quod dicit, *Ergo jam non estis hospites et advenae:* considerandum est, quod similitudo sequitur ex praemissis. Primo quidem ex hoc quod ambo conjuncti, sunt Deo reconciliati; secundo quod ambo habent accessum in uno Spiritu ad Patrem. Quia ergo simul sunt configurati toti Trinitati, Patri ad quam habent accessum, Filio per quem, Spiritui sancto in quo uno accedunt; in nullo deficiunt (1) a spiritualium bonorum participatione.

Ad intellectum autem litterae sciendum est, quod collegium fidelium quandoque in Scripturis vocatur domus, secundum illud 1 Timoth. 3, 15: « Ut scias « quod modo in domo Dei oporteat te conver« sari, quae est Dei Ecclesia: » quandoque autem vocatur civitas, secundum illud Psalm. 121, 3: « Hierusalem quae aedificatur ut civitas. » Civitas enim habet collegium politicum, domus autem oeconomicum: inter quae quidem duplex differentia invenitur. Nam qui sunt de collegio domus, communicant sibi in actibus privatis; qui vero sunt de collegio civitatis, communicant sibi in actibus publicis. Item qui sunt in collegio domus, reguntur ab uno, qui vocatur paterfamilias; sed qui sunt in collegio civitatis, reguntur a rege; ita enim est paterfamilias in domo, sicut rex in regno. Sic igitur collegium fidelium aliquid habet de civitate, et aliquid de domo. Sed si consideretur rector collegii, pater est: Matth. 6, 9: « Pater noster qui es in « caelis: » Hier. 3, 19: « Patrem vocabis me, et « post me ingredi non cessabis: » et sic collegium est domus. Si vero ipsos subditos consideres, sic civitas est, quia communicant (2) sibi in actibus praecipuis, scilicet fidei, spei, et caritatis. Et hoc modo si fideles considerentur in se, est collegium civitatis; si vero rector collegii attendatur, est collegium domus. Et ideo Apostolus duo verba ponit hic, scilicet *hospites et advenae.* Hoc enim sunt hospites ad domum quod advenae ad civitatem: hospes enim dicitur, quasi extraneus a domo: Eccl. 29, 31: « Vita nequam, ho« spitandi de domo in domum: » advena vero est qui extraneus venit ad civitatem. Ac si dicat Apostolus: Olim eratis extranei a collegio fidelium, sicut hospites ad domum (1), et advenae ad civitatem, quaemadmodum et proselyti ad legem veterem; sed nunc non est ita, quia *jam non estis hospites et advenae.* Isa. 54, 15: « Ecce accola ve« niet qui non erat mecum, advena quondam « tuus (2) adjungetur tibi. »

Consequenter cum dicit, *Sed estis cives sanctorum etc.*, concludit quod convenit statui praesenti, dicens: *Sed estis cives sanctorum et domestici Dei;* quasi dicat: Quia collegium fidelium dicitur civitas in comparatione ad subditos, et domus in comparatione ad rectorem; collegium ad quod vocati estis, est civitas sanctorum et domus Dei: Ps. 86, 3: « Glo« riosa dicta sunt de te, civitas Dei. » Unde Augustinus: « Duas civitates faciunt duo amores. Nam « amor Dei usque ad contemptum sui (scilicet ho« minis amantis) facit civitatem Hierusalem caele« stem; amor vero sui usque ad contemptum Dei, « facit civitatem Babylonis. » Quilibet ergo vel est civis sanctorum, si diligit Deum usque ad contemptum sui· Proverb. ult. 21: « Omnes domestici « vestiti sunt duplicibus (3): » si vero diligit se usque ad contemptum Dei, est civis Babylonis.

Consequenter cum dicit, *Superaedificati super fundamentum Apostolorum et Prophetarum,* manifestat propositum. Consuetum est in Scripturis, quod in figura quae metonimia dicitur, continens ponatur pro contento, sicut quandoque domus pro his qui sunt in domo; secundum hunc ergo modum loquitur Apostolus de his qui sunt in domo Dei, scilicet de fidelibus, sicut de una domo, et comparat eos aedificio; et circa hoc duo facit: quia primo proponit intentum; secundo ostendit quod hujus aedificii participes facti sunt ipsi Ephesii, ibi, *In quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in Spiritu.* Circa primum duo facit. Primo proponit hujus aedificii fundamentum; secundo ipsius constructionem seu complementum, ibi, *In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum Domino.* Fundamentum autem ponit duplex. Unum secundarium, et aliud principale. Secundarium quidem fundamentum sunt Apostoli et Prophetae; et quantum ad hoc dicit, eos non esse hospites, sed cives, quia jam pertinent ad aedificium spirituale: utpote *superaedificati supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum;* idest qui sunt Apostoli et Prophetae, idest super doctrinam eorum. Vel aliter, *Supra fundamentum Apostolorum et Prophetarum,* idest supra Christum, qui est fundamentum Apostolorum et Prophetarum; quasi dicat:

(1) *Al. praemisso puncto affirmationis,* In nullo ergo deficiunt etc.
(2) *Al.* communicabant.

(1) *Al.* a domo.
(2) *Al. iterum* quondam civis.
(3) *Textus, ut videtur, intrusus.*

In eodem fundamento superaedificati estis, in quo Apostoli et Prophetae sunt aedificati, qui ex Judaeis fuerunt. Hae autem expositiones duae, tantum quo ad verba differunt; sed prima convenientior est: quia si alia convenientior esset, tunc pro nihilo adjungeret: *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*: cum ipse Jesus sit summum fundamentum. Secundum ergo primum modum magis consonat; ita tamen quod praecipuus lapis et summum fundamentum sit Christus. Quantum vero ad sententiam nihil differunt: quia idem est dicere Christum esse fundamentum et doctrinam Apostolorum et Prophetarum, cum Christum tantum, non seipsos praedicaverint: unde accipere eorum doctrinam est accipere Christum crucifixum. 1 Cor. 1, 23: « Nos « autem praedicamus Christum crucifixum. » 1 Petr. 1, 12: « Quibus revelatum est, quia non sibi i« psis, vobis autem ministrabant ea quae nunc « nuntiata sunt vobis. » 1 Cor. 2, 16: « Nos au« tem sensum Christi habemus. » Notandum est, quod Apostoli dicuntur fundamenta, Psalm. 86: « Fundamenta ejus in montibus sanctis: » Isa. 54, 12: « Fundabo te in sapphiris, » idest in caelestibus viris. Expresse autem dicuntur fundamenta, Apoc. 21, 14: « Murus civitatis habens fundamenta duo« decim, et in ipsis nomina duodecim Apostolo« rum. » Qui intantum dicuntur fundamenta, inquantum eorum doctrina Christum annuntiat. Matth. 16, 18: « Super hanc petram aedificabo Ecclesiam « meam. » Dicit autem, *Apostolorum et Prophetarum*, ut designet quod utraque doctrina est necessaria ad salutem. Matth. 13, 52: « Scriba doctus in regno « caelorum similis est homini patrifamilias, qui pro« fert de thesauro sua nova et vetera. » Item ut ostendat concordiam inter utramque, alterius (1) ad alteram, dum idem est utriusque fundamentum. Nam quod Prophetae praedixerunt futurum, Apostoli praedicaverunt factum. Rom. 1, 1: « Paulus « servus Jesu Christi vocatus Apostolus, segregatus « in Evangelium Dei, quod ante promiserat per « Prophetas suos. » Principale vero fundamentum tantum est Christus Jesus; et quantum ad hoc dicit: *Ipso summo angulari lapide Christo Jesu*. Ubi tria dicit de eo: scilicet quod sit lapis, quod angularis, et quod summus. Lapis quidem est propter fundamenti firmitatem: unde dicitur Matth. 7, quod domus quae fundata erat supra petram, firmiter aedificata erat, intantum quod nec pluvia nec flumina nec venti potuerunt eam destruere. Non sic autem de domo fundata super arenam. Dan. 2, 34: « Lapis abscissus de monte sine ma« nibus. » Angularis autem dicitur propter utriusque conjunctionem: nam ut in angulo duo parietes uniuntur, sic in Christo populus Judaeorum et Gentium uniti sunt. Psalm. 117, 22: « Lapidem quem « reprobaverunt aedificantes, hic factus est in caput « anguli. » Act. 4, 11: « Hic est lapis qui repro« batus est a vobis aedificantibus, qui factus est in « caput anguli; et non est in aliquo alio salus. » Et hoc idem de se introducit Matth. 21, 42: « Num« quid legistis in Scripturis: Lapidem quem repro« baverunt aedificantes, hic factus est in caput an« guli? » Summus autem dicitur propter dignitatis celsitudinem. Isai. 28, 16: « Ecce ego mittam in « fundamentis Sion lapidem angularem, probatum, « pretiosum, in fundamento fundatum. » Sed non est idem de fundamento in aedificio spirituali, et in aedificio materiali (1). Materiale namque aedificium fundamentum habet in terra; et ideo oportet ut principalius fundamentum sit magis infimum; spirituale vero aedificium fundamentum habet in caelo; et ideo oportet quod fundamentum quanto est principalius, tanto sit sublimius: ut sic imaginemur civitatem quamdam descendentem de caelo, cujus fundamentum in caelo existens, et aedificium demissum ad nos, videatur inferius, secundum illud Apocal. 21, 2: « Vidi civitatem sanctam Hie« rusalem descendentem de caelo a Deo. »

Consequenter cum dicit, *In quo omnis aedificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino*, agit de constructione aedificii. In qualibet autem aedificii constructione quatuor requiruntur. Primo aedificii fundatio, secundo constructio, tertio augmentatio, quarto consummatio: quae quidem breviter tangit. Primum (2), cum dicit, *In quo*, scilicet fundamento, qui Christus est principaliter, et doctrina Apostolorum et Prophetarum secundario: quia, ut dicitur 1 Corinth. 3, 11, « Fundamentum « aliud nemo potest ponere praeter id quod positum « est, quod est Christus Jesus. » Secundo vero tangit secundum, cum dicit: *Omnis aedificatio constructa*. Et quidem si intelligatur allegorice, designat ipsam Ecclesiam, quae tunc construitur quando homines ad fidem convertuntur; si autem moraliter intelligatur, significat animam sanctam; et tunc ejusmodi aedificatio construitur quando bona opera superaedificantur super Christum. Prov. 14, 1: « Sapiens « mulier aedificat domum suam. » 1 Corinth. 3, 10: « Unusquisque videat quomodo superaedificet. » In hoc ergo fundamento, scilicet Christo, omnis aedificatio spiritualis construitur, Judaeorum vel Gentilium, a Deo per auctoritatem: Psalm. 126, 1: « Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum « laboraverunt qui aedificant eam: » Heb. 3, 4: « Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui « autem omnia creavit, Deus est: » sed instrumentaliter construitur aedificium vel ab homine qui seipsum aedificat, vel a praelatis. Tertium tangit, cum dicit: *Crescit in templum sanctum*: quod quidem fit quando multiplicantur qui salvi fiunt. Act. 6, 7: « Verbum Domini crescebat, et multiplicabatur nu« merus discipulorum in Hierusalem valde. » Crescit etiam quando homo crescit in bonis operibus, et in gratia crescit quantum ad hoc quod fit templum sanctum. Templum enim a Deo inhabitatur: et ideo oportet quod sit sanctum. Psalm. 44, 5: « Sanctificavit tabernaculum suum Altissimus. » Et quia nos debemus inhabitari a Deo, ut Deus in nobis habitet; ad hoc nos parare debemus, ut sancti simus. 1 Corinth. 3, 16: « Nescitis quia templum « Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? » Apocal. 21, 3: « Ecce tabernaculum Dei cum ho« minibus, et habitabit cum eis. »

Sed numquid statim a principio, cum caritatem habemus, templum Dei sumus? Respondeo: Dicendum est, quod sic: et quanto magis proficimus, tanto magis Deus habitat in nobis. Et ideo ad hoc aedificium quarto requiritur perfectio et consummatio: quod ostendit cum dicit, *In Domino*.

Consequenter cum dicit, *In quo et vos coaedificamini*, ostendit quomodo Gentiles facti sunt par-

(1) *Al. omittitur* alterius.

(1) *Al.* sed est in fundamento spirituali, et in aedificio materiali.

(2) *Al. deest* primum.

ticipes hujus aedificii, dicens: *In quo*, scilicet aedificio, non solum superaedificantur Judaei, sed etiam *vos*, Ephesii, *coaedificamini*; idest, ad similitudinem aliorum aedificamini. 1 Petr. 2, 4: « Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem « reprobatum, a Deo autem electum et honorificatum, et ipsi tamquam lapides vivi superaedificamini domus spiritualis. » Et ideo subdit, *In habitaculum Dei*, ut scilicet Deus in nobis inhabitet per fidem. Infra 3, 17: *Habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Hoc autem non potest fieri sine caritate: quia « qui manet in caritate, in « Deo manet, et Deus in eo: » 1 Joan. 4, 16. Caritas autem datur nobis per Spiritum sanctum: Roman. 5, 5: « Caritas Dei diffusa est in cordibus « nostris per Spiritum sanctum, qui datus est no« bis: » ideo subdit, *In Spiritu sancto*.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Hujus rei gratia ego Paulus vinctus Christi Jesu, pro vobis Gentibus; si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis, quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scripsi in brevi, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et Prophetis in spiritu, esse Gentes coheredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium.

Supra commemoravit Apostolus multa Dei beneficia humano generi et ipsis Apostolis collata; hic commemorat specialia Dei (1) beneficia sibi tradita. Primo ergo proponit intentionem suam in generali; secundo exponit per partes in speciali, ibi, *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum*. Circa primum duo facit. Primo ponit suam conditionem (2) quantum ad patientiam et tribulationes quas pertulit; secundo quantum ad dona gratiae quae Deus sibi contulit, ibi, *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis*. Dicit ergo: Dixi: *In quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei*. *Hujus rei gratia*, idest ut coaedificemini, et convertamini ad Christum, *ego Paulus*, qui tantus sum, quia Apostolus Jesu Christi, et magister Gentium in fide et veritate, nunc *vinctus* sum (3) Romae; nam hanc Epistolam de Urbe scripsit, ubi in vinculis tenebatur: 2 Timoth. 2, 9: « Laboro usque ad vincula, quasi male operans. » Infra 4, 1, *Obsecro vos itaque ego Paulus vinctus in Domino*. Ex quo apparet ejus tribulatio et passio in squalore carceris. Sed quia poena non facit martyrem, sed causa; ideo addit suarum tribulationum causam. Duplex est autem causa pro qua quis martyrii causam prosequitur (4). Una, si patiatur pro fide Christi, vel pro quacumque alia virtute. 1 Petr. 4, 15: « Nemo vestrum patiatur quasi ho« micida aut fur, aut maledicus, aut alienorum « appetitor; si autem ut Christianus, non erube« scat. » Et quantum ad hoc dicit: *Vinctus Christi Jesu*. Alia, si patiatur pro Ecclesiae utilitate; et quantum ad hoc ait, *Pro vobis Gentibus*; idest tantum intendo conversionem vestram, et verbum salutis vobis praedico quod traditus sum carceri. 2 Corinth. 1, 6: « Tribulamur pro vestra exhortatio« ne et salute. » Coloss. 1, 24: « Nunc gaudeo « in passionibus pro vobis. »

Consequenter cum dicit, *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei etc.* ponit donum gratiae sibi commissum; quasi dicat: Dico, quod sum pro vobis Gentibus vinctus; *si tamen audistis*, idest intellexistis, *dispensationem gratiae Dei quae data est mihi pro vobis*. Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo ut dispensatio accipiatur passive, et sit sensus: *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi*; idest, si intellexistis quod mihi hoc donum, scilicet Apostolatus in Gentibus, est dispensatum. Nam, ut dicitur infra 4, 7, *unicuique data est gratia secundum mensuram donationis Christi*: et infra 2, *Ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas etc.* Unde mihi dispensatum est a Domino Christo, idest venit in sortem, gratia Dei haec, ut in vobis fructum faciam. Coloss. 1, 25: « Factus sum ego minister « Evangelii. » Dico *dispensationem gratiae Dei quae data est mihi in vobis*, idest quorum (1) dispensatio tradita est mihi. Alio modo ut dispensatio accipiatur active, ut sit sensus: *Si tamen audistis dispensationem gratiae Dei quae data est mihi*; idest, si intellexistis quod mihi datum sit ut dona gratiae dispensem per communicationem sacramentorum, et hoc *in vobis*. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existi« met homo ut ministros Christi. »

Consequenter cum dicit, *Quoniam secundum revelationem etc.*, manifestat conditionem suam per partes et in speciali: circa quod duo facit: quia primo ponit quod pertinet ad dignitatem officii, scilicet dispensationem gratiae: secundo illud quod pertinet ad experientiam patientiae, scilicet tribulationes (2), ibi, *Quapropter peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis*. Prima iterum in duas. Primo ostendit gratiae dispensationem quantum ad diversorum mysteriorum cognitionem; secundo quantum ad ipsorum executionem, ibi, *Cujus*

(1) *Al. omittitur* Dei.
(2) *Al.* traditionem.
(3) *Al. deest* sum.
(4) *Forte* palmam consequitur.

(1) *Al.* eorum.
(2) *Al.* scilicet tribulationis.

factus cum minister secundum donum gratiae Dei. Prima iterum in duas. Primo ponit mysteriorum Christi sibi datam cognitionem; secundo exponit quod sit istud mysterium, ibi, *Esse Gentes coheredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus.* Circa cognitionem suam tria ponit (1). Primo quod sit certa; secundo quod sit plena; tertio quod sit excellens. Certa quidem est, quia non est per humanam industriam, nec per humanam intentionem, quae falli potest: Sap. 9, 14: « Cogitationes « enim mortalium timidae, et incertae providentiae « nostrae: » sed per legem divinam, quae certissima est: et ideo dicit: *Quoniam secundum revelationem notum mihi factum est sacramentum.* Galat. 1, 12: « Neque enim ego ab homine accepi illud « neque didici, sed per revelationem Jesu Christi. » 2 Corinth. 3, 18: « Nos vero revelata facie gloriam « Domini speculantes, in eamdem imaginem trans« formamur. » Item plena est, quia perfecte revelatum est mihi: et committo vestro judicio, quia ego in verbis paucis hoc expressi, in quibus cognoscere potestis quod perfectam cognitionem habeam de mysteriis fidei: et quantum ad hoc dicit: *Sicut scripsi in brevi,* idest in paucis verbis, et aperte, eo modo (2) *ut potestis legentes intelligere.* Cant. 4, 11: « Favus distillans labia tua, sponsa. » Labium quidem breve quid est: et sic labia doctoris sunt favus distillans, quando brevibus et paucis verbis multa et magna insinuat. Sed attende, ut dicit Augustinus, quod debet intendere hoc doctor, quod scilicet intelligatur: et quamdiu ad hoc laborat, verba sua non sunt superflua; sed si postquam intelligitur, eis immoratur, superflua sunt ejus verba. Dicit autem, *Prudentiam meam,* secundum illud Proverb. 10, 9: « Scientia sanctorum prudentia. » Quae quidem non est mundana, sed divina et caelestis: propter quod dicit, *in mysterio Christi.* Est etiam excellens, quia solis Apostolis est revelata: unde subdit: *Quod aliis generationibus non est agnitum.* Licet enim mysteria Christi Prophetis et Patriarchis fuerunt revelata, non tamen ita clare sicut Apostolis: nam Prophetis et Patriarchis fuerunt revelata in quadam generalitate; sed Apostolis manifestata sunt quantum ad singulares et determinatas circumstantias. Hoc autem quod dicit, *Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum,* potest dupliciter exponi. Uno modo ut per generationes tempora generationum accipiantur; juxta illud Psalm. 144, 13: « Dominatio tua in omni generatione et « generationem: » et tunc est sensus: *Quod aliis generationibus,* idest temporibus, *non est agnitum filiis hominum,* idest rationalibus creaturis, scilicet nec hominibus nec Angelis: Matth. 11, 25: « Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et « revelasti ea parvulis: » *sicut nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus, et Prophetis in spiritu,* ipsis scilicet in eo spiritu novi testamenti (3), interpretantibus Scripturas, et explanantibus legem. Luc. 8, 11: « Vobis datum est nosse mysterium regni « Dei, ceteris autem in parabolis. » ibid. 10, 23: « Beati oculi qui vident quae vos videtis: » et infra 24: « Dico autem vobis, quod multi reges « et Prophetae voluerunt videre quae vos videtis, « et non viderunt. » Alio modo potest exponi ut per generationes accipiantur homines generati, secundum illud Matth. 23, 36: « Venient haec om« nia super generationem istam: » et tunc est sensus: *Quod aliis generationibus,* idest hominibus in praecedentibus generationibus generatis, *non est cognitum;* et cetera sicut prius. Unde Isa. 53, 1: « Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini « cui revelatum est? » Sed hoc quidem sacramentum fidei revelatum est aliquibus patribus veteris testamenti, secundum illud Joan. 8, 56: « Abraham « pater vester exultavit ut videret diem meum: vi« dit, et gavisus est: » et etiam Prophetis, secundum illud Joel. 2, 28: « Post haec effundam de « spiritu meo super omnem carnem; et propheta« bunt filii vestri et filiae vestrae. » Sed eis quidem revelatum est in quadam generalitate; Apostolis vero clare et perfecte: et hoc propter tria. Primo, quia ipsi Apostoli habuerunt revelationem immediate a Filio Dei, secundum illud Joan. 1, 18: « Unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse « enarravit. » Prophetae vero, et patres veteris testamenti, ipsi edocti sunt per Angelos, vel per aliquas similitudines: unde dicitur Isa. 6, 6: « Vo« lavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus « calculus quem forcipe tulerat de altari. » Et ideo ipsi (1) Apostoli clarius acceperunt. Secundo, quia non in figuris et in aenigmatibus, sicut Prophetae, viderunt; sed revelata facie gloriam Domini speculantes. Luc. 10, 23: « Beati oculi qui vident quae « vos videtis. » Tertio, quia Apostoli constituti fuerunt executores et dispensatores hujus sacramenti; et ideo oportebat quod melius ipsi essent instructi quam alii. Joan. 4, 38: « Alii laboraverunt, et « vos in labores eorum introistis. »

Consequenter cum dicit, *Esse Gentes coheredes etc.*, manifestat quid sit illud sacramentum. Circa quod sciendum est, quod Judaei triplicem praerogativam habebant respectu Gentilium: scilicet promissionis hereditatis: Rom. 4, 13: Non enim per « legem promissio Abrahae aut semini ejus, ut « heres esset mundi; sed per justitiam fidei. » Psalm. 15, 5: « Dominus pars hereditatis meae. » Item per specialem a Gentibus aliis distinctionem (2) et electionem. Deut. 7, 6: « Te elegit Dominus « Deus tuus ut sis ei populus peculiaris de cunctis « populis qui sunt super terram. » Unde Psal. 99, 4: « Nos autem populus ejus, et oves pascuae « ejus. » Cant. 6, 8: « Una est columba mea, « perfecta mea, una est matris suae, electa geni« trici suae. » Item per Christi promissionem. Gen. 12, 3: « In te benedicentur universae cognationes « terrae. » Haec autem tria Gentes non habebant: supra 2, 12: *Qui eratis illo tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel:* sed ad haec tria recepti sunt per fidem. Primo quidem quantum ad participationem hereditatis; et quantum ad hoc dicit. *Coheredes,* scilicet ipsis Judaeis in hereditate caelesti: Matth. 8, 2: « Multi ab oriente et occi« dente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac « et Jacob in regno caelorum. » Secundo ad speciale collegium fidelium; et quantum ad hoc dicit, *Et corporales* (3), idest in unum corpus. Joan. 10, 16: « Alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili « (idest Gentes); et illas oportet me adducere, et

(1) *Al.* facit.
(2) *Al. Edit. Rom.* 1570, *et Veneta Nicolini sic habent:* ita aperte quod eo modo hoc potestis etc.
(3) *Al. et Prophetis* novi testamenti interpretantibus Scripturas etc.

(1) *Al.* isti.
(2) *Al.* instructionem, *et nihil ultra.*
(3) *Al. incorporales.*

« vocem meam audient; et fiet unum ovile et unus « pastor. » Tertio ad participationem gratiae repromissae; et quantum ad hoc dicit: *Et comparticipes*, scilicet promissionum quae factae sunt Abrahae. Rom. 15, 8: « Dico autem Christum fuisse ministrum circumcisionis propter veritatem Dei, « ad confirmandas promissiones patrum; Gentes « autem super misericordia honorare Deum. » Et haec omnia consecutae sunt Gentes, non per Moysem, sed *in Christo*. Joan. 1, 17: « Lex per Moy« sem data est; gratia et veritas per Jesum Chri« stum facta est. » 2 Petr. 1, 4: « Per quem « maxima et pretiosa nobis promissa donavit. » « Item nec per impletionem legis, quia hoc est « jugum quod neque patres nostri neque nos « portare potuimus, » ut dicitur Act. 15, 10; sed *per Evangelium*, per quod omnes salvantur. Rom. 1, 16: « Non enim erubesco Evangelium: virtus « enim Dei est in salutem omni credenti. » 1 Corinth. 15, 1: « Notum vobis facio Evangelium « quod praedicavi vobis, quod et accepistis, in quo « et statis, per quod et salvamini. »

LECTIO II.

Cujus factus sum ego minister secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi secundum operationem virtutis ejus. Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia haec in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo, qui omnia creavit.

Postquam ostendit Apostolus esse sibi gratiam dispensatam quantum ad mysteriorum divinorum (1) cognitionem, hic ostendit hoc idem quantum ad ipsorum mysteriorum executionem; et circa hoc duo facit. Primo commemorat auxilium gratiae praestitum sibi ad exequendum: secundo ostendit sibi commissum officium ministerii, ibi, *Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia haec*. Prima in duas. Primo tangit mysteriorum divinorum executionem; secundo ostendit auxilium sibi datum ad exequendum, ibi, *Secundum donum gratiae Dei*. Executio autem divinorum sibi commissa est per modum ministerii; et quantum ad hoc dicit: Dico, quod hoc ministerium est mihi commissum, scilicet Gentes esse coheredes per Evangelium per quod Gentes participes fiunt promissionis Dei in Christo Jesu, *cujus ego* Paulus *factus sum minister*; quasi dicat: Non ego impleo vel exequor ut a me, vel ut meum, sed sicut mysterium quod Dei est. Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi iste, ut « portet nomen meum coram Gentibus et regibus « et filiis Israel. » Unde Apostolus, 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi, « et dispensatores mysteriorum Dei. »

Deinde cum dicit, *Secundum donum gratiae Dei*, tangit auxilium sibi praestitum ad mysteriorum executionem. Hujusmodi autem auxilium duplex fuit; unum quidem ipsa facultas exequendi, aliud ipsa operatio sive actualitas. Facultatem autem dat Deus infundendo virtutem et gratiam per quas efficitur homo potens et aptus ad operandum: sed ipsam operationem confert inquantum operatur in nobis, interius movendo, et instigando ad bonum. Et ideo hoc accipiens Apostolus a Deo, dicit quantum ad primum. Dico, quod factus sum minister; sed certe non meis meritis, nec virtute propria, sed *secundum donum gratiae Dei, quae data est mihi*, qua scilicet idoneus efficior ad executionem divinorum mysteriorum, qui fui prius persecutor. 1 Corinth. 15, 10: « Plus omnibus labo« ravi, non ego sed gratia Dei mecum. » Quantum ad secundum dicit, *Secundum operationem*, quam Deus efficit, inquantum virtus ejus operatur in nobis et velle et perficere pro bona voluntate. Potest autem hoc aliter exponi, secundum Glossam, ut quod dictum est modo, referatur ad praecedentia; scilicet dicatur, quod esse Gentes coheredes et concorporales et comparticipes promissionis ejus, scilicet Dei Patris: hoc quidem donum dedit Deus Gentibus *in Christo*, idest per Christum; et hoc *secundum operationem virtutis ejus*, idest per hoc quod potenter operatus est, suscitando Christum a morte.

Consequenter cum dicit, *Mihi enim sanctorum minimo data est gratia haec*, ostendit officium commissum: cujus quidem commissionis gratia commendatur ex tribus. Primo quidem ex personae suae conditione; secundo ex commissorum magnitudine, ibi, *Evangelizare investigabiles divitias Christi;* tertio ex fructus utilitate, ibi, *Ut innotescat Principatibus et Potestatibus in caelestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*. Commendat igitur officium sibi commissum, ex personae conditione. Si enim rex aliquis aliquod quidem magnum officium alicui magno principi et excellenti committeret, non multum ei magnam gratiam faceret quantum ad hunc magnum, si poneret (1) in magno officio; sed si magnum et arduissimum officium alicui parvo committat, multum eum magnificat, et magnam gratiam facit ei; et tanto magis, quanto officii excellentia excedit ipsum. Secundum ergo hunc modum Paulus gratiam sibi commissi officii commendat, dicens: *Mihi enim omnium sanctorum minimo data est gratia haec*. Et vocat se minimum non ex potestate sibi commissa, sed ex consideratione status praeteriti. 1 Corinth. 15, 9: « Ego « sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus « vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Eccle« siam Dei. » Isa. 60, 22: « Minimus erit in mille, « et parvulus in gentem fortissimam. » Et hoc in *Gentibus*, idest inter Gentes. Galat. 2, 8: « Qui « enim operatus est Petro in Apostolatum circum« cisionis, operatus est et mihi inter Gentes. Et « cum cognovissent gratiam Dei quae data est mihi « inter Gentes, Jacobus et Cephas et Joannes. . . « dexteras dederunt mihi et Barnabae societatis. » Secundo commendatur hujusmodi commissionis gratia ex officii magnitudine, quod est revelare et manifestare secreta Dei, quae sunt magna et occulta; puta, de magnitudine Christi, et de salute fidelium

(1) *Al.* diversorum.

(1) *Al. deest* poneret.

facta per eum. De his autem duobus est totum Evangelium. Quantum ad primum dicit: *Evangelizare investigabiles divitias Christi;* quasi dicat: Haec gratia data est mihi ut annuntiem bonum: 1 Corinth. 1, 17: « Non misit me Christus baptizare « sed evangelizare: » et ibid. 9, 16: « Vae enim « mihi, si non evangelizavero: » et bonum (1) hoc, scilicet *investigabiles Christi divitias,* quae sunt verae divitiae. Supra 2, 4: *Deus autem qui dives est in misericordia.... convivificavit nos in Christo.* Rom. 2, 4: « An divitias bonitatis ejus et patien« tiae et longanimitatis contemnis? » Ibid. 10, 12: « Dives in omnes qui invocant illum. » Quasi dicat: Divitiae istae vere investigabiles sunt; quia tanta est misericordia ejus quod intelligi vel investigari non possit. Isa. 33, 6: « Divitiae salutis « sapientia et scientia: timor Domini ipse est the« saurus ejus, » scilicet Christi: quia in Christo abundantissime fuit timor Domini. Isa. 11, 3: « Re« plebit eum spiritus timoris Domini. » In Christo enim sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi, Coloss. 2, et hae sunt investigabiles, quia perfecte sapientia et scientia Christi investigari non possunt. Job 2, 17: « Reperies forsan « vestigia Dei, et usque ad perfectum Omnipoten« tem ? » quasi dicat, non. Nam per creaturas, in quibus relucet vestigium Creatoris, perveniri non potest ad perfectam ejus cognitionem. Hujusmodi autem divitias stupens admiratur Apostolus, dicens Rom. 11, 33: « O altitudo divitiarum sapientiae « et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt « judicia ejus, et investigabiles viae ejus! » Eccli. 1, 23: « Sapientiam Dei praecedentem omnia quis « investigabit ? » Quantum ad secundum, idest ad manifestandum salutem fidelibus ex Christo provenientem, dicit: *Et illuminare omnes,* non solum Judaeos, sed etiam Gentiles, per praedicationem et miracula. Eccli. 24, 45: « Illuminabo omnes spe« rantes in Domino. » Act. 9, 15: « Vas electionis « est mihi iste, ut portet nomen meum coram « Gentibus et regibus et filiis Israel. » Matth. 5, 14: « Vos estis lux mundi. » *Illuminare,* inquam, quantum in me est, *omnes,* scilicet credere volentes. 1 Timoth. 2, 4: « Qui omnes homines « vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis ve« nire. » Ad hoc scilicet ut intelligant *quae sit dispensatio sacramenti:* quia nihil valent ista nisi dispensentur; quasi dicat: De hoc illuminabo, scilicet quam mirabilis; et ex quanta dilectione sit facta adimpletio arcanae redemptionis. Hujusmodi autem divitiae investigabiles, per Christum vobis dispensatae sunt. Sed quia dici posset: Istud quod dicis, etsi sit magnum, omnes tamen hoc sciunt: ideo ad hoc respondet Apostolus dicens, quod non, quia *absconditi a saeculis.* Ubi sciendum est quod omnia quae sunt in effectu, latent virtute in suis causis; sicut in virtute solis continentur omnia quae sunt in generabilibus et corruptibilibus. Sed tamen ibi quaedam sunt abscondita, quaedam manifesta: nam calor est manifeste in igne: aliquorum vero ratio, quae occulto modo producit, latet in eo. Deus autem est omnium rerum causa efficiens: sed producit quaedam quorum ratio potest esse manifesta, illa scilicet quae mediantibus causis secundis producit; aliqua vero sunt in eo abscondita, illa scilicet quae immediate per seipsum producit. Et quia sacramentum humanae redemptionis per seipsum operatus est Deus, ideo in eo solo, hoc sacramentum est absconditum; et hoc est quod dicit: *Absconditi a saeculis in Deo,* idest in sola notitia Dei. Investigare autem secreta primae causae maximum est. 1 Corinth. 2, 6: « Sapientiam lo« quimur inter perfectos: sapientiam vero non hu« jus saeculi, neque principum hujus saeculi, qui « destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in « mysterio; quae abscondita est, quam praede« stinavit Deus ante saecula. » *Qui,* inquam, *omnia creavit.*

(1) *Al. omittitur* bonum.

LECTIO III.

Ut innotescat Principatibus et Potestatibus, in caelestibus per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei, secundum praefinitionem saeculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro, in quo habemus fiduciam et accessum in confidentia per fidem ejus.

Posita dignitate officii ex magnitudine commissorum, hic commendat Apostolus officii dignitatem ex utilitate effectus: quae quidem est revelatio magnarum rerum magnis personis. Sunt autem circa hoc tria consideranda. Primo quidem quibus sit revelatum: et quantum ad hoc dicit, *Ut innotescat principatibus et potestatibus in caelestibus;* secundo per quem reveletur, quia *per Ecclesiam;* tertio quid reveletur, quia *multiformis sapientia Dei.* Ad cujus quidem sapientiae descriptionem quatuor tangit Apostolus. Primo ejus multiplicitatem, ibi, *Multiformis sapientia Dei;* secundo modum multiplicitatis, ibi, *Praefinitionem saeculorum;* tertio multiplicitatis auctoritatem, unde subdit, *Quam fecit in Christo Jesu Domino nostro;* quarto auctoris (1) effectum, ibi, *In quo habemus fiduciam et accessum.* Est ergo sapientia quae revelatur, multiformis; et haec quidem multiformitas tangitur Job 11, 5: « Uti« nam Deus loqueretur tecum, et aperiret labia sua ti« bi, ut ostenderet tibi secreta sapientiae, et quam « multiplex sit lex ejus. » Sapient. 7, 22: « Est enim « in illa (scilicet sapientia divina) spiritus intel« ligentiae, sanctus, unicus et multiplex. » Multiplex, scilicet in effectibus; unicus, scilicet in essentia. Modus autem multiplicitatis revelatae scientiae est *secundum praefinitionem saeculorum;* idest distinctionem et determinationem diversorum temporum (2). Deus enim ordinat alia esse in uno tempore, alia in alio; et secundum hoc hujusmodi sapientia, multiformis dicitur *secundum praefinitionem saeculorum,* quia diversa tempora diversis ornat effectibus. Auctor autem hujus multiplicitatis est Christus: unde dicit: *Quam fecit Deus in Christo*

(1) *Al.* auctoritatis.
(2) *Al. omittitur* temporum.

Jesu Domino nostro, idest per Christum: ipse enim mutat tempora et statum eorum. Hebr. 1, 1: « Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus « est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula. » Potest autem hoc quod dicit, *Quam fecit in Christo Jesu Domino nostro*, referri, vel ad aeternam praedestinationem, nam ipsam fecit Pater in Filio suo. Supra 1, 4: *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti.* Ipse enim Filius est sapientia Patris; nihil autem definit vel praeordinat aliquid, nisi per sapientiam. Vel potest referri ad praedestinationis aeternae completionem, quam Deus Pater per Filium consummavit. 1 Corinth. 10, 11: « In quos fines saeculorum devenerunt; » supple, sumus. Effectus autem auctoris est magnitudo fructus qui nobis a Christo provenit, quod ponitur cum dicit: *In quo habemus fiduciam, et accessum in confidentia per fidem ejus.* Circa quod duo facit. Primo ponit bona (1) quae recepimus; secundo appropriatum, per quod recepimus, ibi, *Per fidem ejus.* Bona autem quae recipimus sunt duo. Unum quod pertinet ad spem obtinendi; et quantum ad hoc dicit: *In quo*, scilicet Christo, *habemus fiduciam*, scilicet veniendi ad caelum, et aeternam hereditatem. Joan. 16, 33: « Confidite: « ego vici mundum. » 2 Corinth. 3, 4: « Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum. » Aliud bonum pertinet ad obtinendi facultatem; et quantum ad hoc dicit: *Et accessum in confidentia*, scilicet habemus. Hebr. 4, 16: « Adeamus cum fiducia ad thronum gloriae (2) ejus. » Hierem. 3, 19: « Patrem vocabis me, et post me ingredi non cessabis. » Rom. 5, 2: « Per quem accessum habemus per fidem in gratiam istam, in qua stamus, et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. » Per quid autem haec dentur nobis, subdit dicens, *Per fidem ejus*, scilicet Christi. Rom. 5, 21: « Justificati ex fide pacem habeamus ad Deum per « Dominum nostrum Jesum Christum. » Ut ergo breviter comprehendamus, dico, quod revelata est sapientia Dei multiformis varietatis, secundum distinctionem et praefinitionem saeculorum, quae dedit nobis fiduciam, et accessum ad Patrem per fidem ejus.

Quibus autem revelata sit ista multiformis sapientia Dei, ostendit; et tunc sumitur ista littera superius dimissa: *Ut innotescat Principibus et Potestatibus:* ex quo apparet magnitudo. Et quia etiam in terris sunt principes et potestates, addit, *In caelestibus*, idest in caelo, ubi nos erimus. Notandum est autem hic, quod Principatus et Potestates sunt duo ordines, qui ex ipsorum nomine praeeminentiam in operando designant. Potestatis ordo ordinatur (3) ad reprimendum impedimenta salutis; sed ordo Principatuum praeest, et injungit ad bene exequendum. Quod autem ad ordinem Principatus pertineat regulare, patet per illud Psalm. 67, 26: « Praevenerunt principes conjuncti psallentibus, in « medio juvencularum tympanistriarum. » Item, 28: « Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthali. » Quod autem ad Potestates pertineat reprimere, patet Roman. 13, 3: « Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, « et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est « tibi in bonum. Si autem male feceris, time: non « enim sine causa gladium portat: Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit. » Magni ergo sunt quibus innotescit, quia sanctis Angelis, per quos diriguntur et defenduntur sancti.

Per quid autem eis innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicens, *Per Ecclesiam*; quod quidem habet magnam difficultatem. Nam Glossa habet: « Idest per Apostolos in Ecclesia praedicantes. » Unus quidem intellectus esse potest, quod scilicet Angeli didicerunt ab Apostolis; et hoc videtur quamdam rationem habere. Videmus enim quod in caelo inter Angelos superiores qui immediate a Deo illuminantur, illuminant et docent inferiores Angelos, qui non immediate illuminantur a Deo. Non videtur ergo irrationabile dici, quod doceant Angelos Apostoli, qui immediate a Deo sunt edocti, secundum illud Joan. 1, 18: « Unigenitus Filius, « qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » Sed hoc quidem satis sufficienter dici posset, nisi aliud occurreret. Cum enim in Christo sint duae naturae, divina scilicet et humana; edocti quidem sunt Apostoli a Christo immediate, quantum ad humanam naturam: Angeli autem immediate naturam divinam vident, etiam inferiores: alias non essent beati, cum in sola visione divinae essentiae, rationalis creaturae beatitudo consistat. Non est ergo conveniens, nec ratio aliqua, ut dicamus, sanctos qui sunt in patria, doceri a quantumcumque perfectis viatoribus. Nam licet inter natos mulierum non surrexerit major Joanne Baptista, tamen qui minor est in regno caelorum, major est illo, ut dicitur Luc. 7. Dicere autem quod daemones doceantur ab hominibus, hoc absque praejudicio credibile est; sed quod beati qui immediate Verbum conspiciunt, quod est speculum sine macula, in quo relucent omnia, a viatoribus doceantur, dici non debet, nec conveniens videtur. Dicendum est ergo, quod innotuit Angelis per Ecclesiam, idest (1) per Apostolos praedicantes, ut dicit Glossa: non quod Angeli hoc didicerint ab eis, sed in eis. Nam, sicut dicit Augustinus super Genes. ad litteram, Deus antequam creaturas crearet (ante, dico, ordine naturae, non ordine temporis, cum secundum tempus simul omnia creata sint) rationes rerum naturalium indidit mentibus Angelorum: quo fit ut Angeli dupliciter res naturales cognoscerent: quia cognoverunt eas in Verbo, et haec cognitio dicitur matutina; item cognoverunt eas in naturis propriis, et haec dicitur cognitio vespertina. Ulterius notandum est, quod sunt quaedam rationes mysteriorum gratiae, totam creaturam excedentes; et hujusmodi rationes non sunt inditae mentibus Angelorum, sed in solo Deo sunt occultae. Et ideo Angeli non cognoscunt eas in seipsis, nec etiam in Deo; sed cognoscunt eas secundum quod in effectibus explicantur. Cum igitur rationes pertinentes ad multiformem sapientiam Dei sint hujusmodi, scilicet in solo Deo absconditae, et postmodum in istis forinsecis effectibus explicatae; manifestum est quod Angeli eas nec in seipsis nec in ipso Verbo, nec etiam Apostolis nec a viatoribus aliis cognoverunt; sed in ipsis Apostolis explicatas, prius in mente divina latentes, cognoverunt; sicut domum quae est in mente artificis, vel conceptum de domo facienda, nullus scire potest quamdiu latet in mente, nisi

(1) *Al. deest* bona.
(2) *Ibi* gratiae.
(3) *Al.* potestas ordinatur.

(1) *Al.* primo.

solum ille qui solus illabitur animabus, scilicet Deus; sed postquam conceptus est jam in effectu extrinseco explicatus, quia domus jam facta est, sic aliquis de domo jam facta, quae prius latebat in mente artificis, edocetur; non autem edocetur per domum, sed in domo. Unde jam restat ut aliter exponatur hoc quod dicit, *Ut innotescat Principatibus et Potestatibus*; ut illa conjunctio *ut* accipiatur non causaliter, sed quodammodo consecutive; et legatur sic: *Illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo, qui omnia creavit;* ita tamen absconditi *ut innotescat Principatibus et Potestatibus*; idest, istud sacramentum ita fuit absconditum in Deo, quod inde innotuit Principatibus et Potestatibus, non ab aeterno, sed a saeculo: quia omnis creatura principium habet. Et hoc non per Ecclesiam terrenam, sed caelestem: quia ibi est vera Ecclesia, quae est mater nostra, et ad quam tendimus, et a qua nostra Ecclesia militans est exemplata. Et sic ly *per* designat ordinem naturae tantum, ut dicatur *per Ecclesiam* caelestem, idest de uno in aliud; sicut dicitur, Illud factum est notum per totum regnum vel civitatem, quia nota currunt ab uno in alium, secundum quod verba currunt; sicut dicitur Act. 9, 42, de suscitatione Tabitae beghinae sancti Petri: « Notum autem factum est per universam Joppen, « et crediderunt multi in Domino. »

Magister tamen aliter recitat lecturam Augustini hoc modo. *Illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo;* et hoc *per Ecclesiam*, idest omnes qui sunt in Ecclesia terrena. Sed hoc non est secundum intentionem Augustini.

Hic posset quaeri, utrum Angeli a principio mundi cognoverint mysterium Incarnationis. Respondet Magister dicens, quod Angelis majoribus notum fuit, sed non minoribus: unde ipsi, scilicet Angeli minores, interrogant. Isa. 63, 1: « Quis est iste qui « venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? » Sed opinio haec est contra beatum Dionysium. Dionysius enim duas interrogationes Angelorum de Christo factas ex sacra Scriptura accipit: unam ex Psal. 23, 8: « Quis est iste rex gloriae? » Item accipit aliam ex Isa. 63, 1: « Quis est iste qui venit de « Edom, tinctis vestibus de Bosra? » Prima autem interrogatio, secundum eum, est inferiorum Angelorum; secunda superiorum; quod patet, quia primae non Deus respondet, sed alius: unde dicit (Psal. cit.): « Dominus virtutum ipse est Rex glo« riae: » secundae vero respondet ipse Deus immediate: unde dicit (Isai. loc. cit.): « Ego qui lo« quor justitiam, et propugnator sum ad salvan« dum. » Vult ergo Dionysius quod utrique aliquid ignoraverunt, et aliquid sciverunt: quia a principio omnes sciverunt mysterium Incarnationis in generali, sed rationes in speciali didicerunt tempore procedente, seu processu temporis, secundum quod in effectibus extrinsecis explicabantur.

LECTIO IV.

Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis, quae est gloria vestra. Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per Spiritum ejus in interiori homine (1), Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in caritate radicati et fundati.

Postquam egit Apostolus de dignitate officii, quod pertinet ad suam conditionem, hic consequenter agit de his quae pertinent ad suum afflictionem, scilicet de passionibus suis: circa quod duo facit. Primo exhortatur eos ne pro suis tribulationibus conturbentur, sed habeant patientiam; secundo, quia ad hoc quod homines non conturbentur, necessarium est divinum auxilium, praemittit orationem, ut impleant hoc per divinam gratiam, ibi, *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi.* Dicit ergo primo: Ex magnitudine officii mei, et firmitate ejus, quam habeo per fidem Christi, accidit quod tribulationes patior: nec me conturbant, nec a Christo avellere possunt. Rom. 8, 36: « Quis nos separabit a caritate Chri« sti? Tribulatio, an angustia, an fames? etc. » quasi dicat, nihil. *Propter quod* induco vos, et *peto ne deficiatis in tribulationibus meis*, ne scilicet occasione tribulationum mearum deficiatis omnino a fide et ab operibus bonis. Heb. 12, 3: « Non fa« tigemini animis vestris deficientes. » Dico autem, quod vos non debetis deficere, quia sunt *pro vobis*, idest pro utilitate vestra. I Cor. 1, 6: « Sive tri« bulamur pro vestra exhortatione et salute, sive con« solamur pro vestra consolatione, sive exhortamur « pro vestra exhortatione (1) et salute, quae ope« ratur tolerantiam passionum earumdem, quas et « nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis: « scientes quoniam sicut socii passionum estis, sic « eritis et consolationum. » Vel dicit, *Pro vobis*, idest pro vestra probatione. Sap. 3, 6: « Tamquam « aurum in fornace probavit electos Dominus. » *Quae est gloria vestra*, scilicet si non deficiatis, sed stetis fortes in tribulationibus. Nam « qui perseve« raverit usque in finem, hic salvus erit: » Matth. 10, 22. Alio modo: *Quae est gloria vestra*; idest, tolerantia passionum nostrarum est pro vobis ad gloriam, in hoc quod Deus exposuit Apostolos suos et Prophetas tribulationibus et passionibus propter salutem vestram. Oseae 6, 5: « Propterea dolavi « in Prophetis, et occidi eos in verbis oris mei. » 2 Cor. 1, 14: « Gloria vestra sumus, sicut vos no« stra. »

Consequenter cum dicit, *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi*, implorat eis auxilium per orationem, ut per exhortationem suam proficiant: et primo orationem praemittit; secundo, quasi securus de exauditione, gratias agit, ibi, *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus... ipsi gloria in Ecclesia.* Item prima in tres: quia primo

(1) Legit Vulgata: *virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem.*

(1) *Al. deest* sive exhortamur pro vestra exhortatione.

proponit orationis objectum; secundo orationis intentum, ibi, *Et det vobis secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per spiritum ejus* tertio orationis fructum, ibi, *Et possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo et sublimitas et profundum.* Oratio autem redditur exaudibilis per humilitatem. Psalm. 101, 18: « Respexit in orationem humilium, et « non sprevit precem eorum. » Eccl. 35, 21: « Oratio humiliantis se nubes penetrabit; et donec « propinquet non consolabitur. » Et ideo statim orationem suam ab (1) humilitate incipit, dicens, *Hujus rei gratia,* scilicet ne deficiatis a fide, *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi*: quod, signum humilitatis propter duo. Primo est quia qui genua flectit, quodammodo parvificat se, et subjicit se ei cui genua flectit: unde per hujusmodi ostenditur recognitio propriae fragilitatis et parvitatis. Secundo, quia in genu est fortitudo corporis. Quando ergo quis genua flectit, protestatur debilitatem suae virtutis. Et inde est quod exteriora signa corporalia exhibentur Deo ad conversionem et exercitium spirituale (2) animae interioris. In oratione Manasses: « Flecto genua cordis mei precans a te bonitatem. » Isa. 45, 24: « Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis lingua. »

Deinde describit orationis objectum, quod est Deus: et describit eum ex duobus: primo ex affinitate; secundo ex auctoritate. Ex affinitate enim erigimur ad orandum cum fiducia; et quantum ad hoc dicit: *Ad Patrem Domini nostri Jesu Christi,* scilicet cujus nos filii sumus. Jac. 1, 17: « Omne « datum optimum et omne donum perfectum de« sursum est, descendens a Patre luminum. » Isa. 63, 16: « Tu enim Domine pater noster, redem« ptor noster; a saeculo nomen tuum. » Ex auctoritatem confirmatur obtinendi quod petimus fiducia: quia ipse est *ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur.*

Hic posset quaeri, utrum in caelo sit paternitas. Posset dici breviter, quod in caelo, idest in Deo vel in divinis, est paternitas, quae est principium omnis paternitatis. Sed de hac non quaeritur ad praesens, quia cuilibet fideli nota est; sed quaeritur utrum in caelis, idest utrum in Angelis, sit aliqua paternitas.

Ad hoc dico, quod paternitas est tantum in viventibus et cognoscentibus. Est autem duplex vita: una secundum actum, alia secundum potentiam. Vita quidem secundum potentiam, est habere opera vitae in potentia: unde dormiens, quantum ad actus exteriores, dicitur vivere in potentia. Vivere autem secundum actum, est quando exercet quis opera vitae in actu. Sic autem non solum qui dat potentiam vitae, pater est ejus cui dat; sed qui dat actum vitae, ille etiam pater dici potest. Quicumque ergo inducit aliquem ad aliquem actum vitae, puta ad bene operandum, intelligendum, volendum, amandum, pater ejus dici potest. 1 Cor. 4, 15: « Nam si de« cem millia paedagogorum habeatis in Christo, « sed non multos patres. » Cum ergo inter Angelos unus alterum illuminet, perficiat et purget; et isti sint actus hierarchici: manifestum est quod unus Angelus est pater alterius, sicut magister est pater discipuli.

Utrum autem paternitas quae est in caelis et in terra derivetur a paternitate quae est in divinis, dubitatur. Et videtur quod non: quia nomina sic imponimus secundum quod res nominatas cognoscimus; quidquid autem cognoscimus, est per creaturas: ergo nomina imposita a nobis rebus ipsis, plus et prius conveniunt creaturis quam ipsi Deo.

Respondeo, et dico, quod nomen alicujus rei nominatae a nobis, dupliciter potest accipi: quia vel est expressivum aut significativum conceptus intellectus (quia voces sunt notae vel signa passionum vel conceptuum qui sunt in anima); et sic nomen prius est in creaturis quam in Deo: aut inquantum est manifestativum quidditatis rei nominatae exterius; et sic est prius in Deo. Unde hoc nomen *paternitas,* secundum quod significat conceptionem intellectus nominantis rem, sic per prius invenitur in creaturis quam in Deo, quia per prius creatura innotescit nobis quam Deus; secundum autem quod significat ipsam rem nominatam, sic per prius est in Deo quam in nobis; quia certe omnis virtus generativa in nobis, est a Deo: et ideo dicit: *Ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur*; quasi dicat: Paternitas quae est in ipsis creaturis, est quasi nominalis seu vocalis; sed illa paternitas divina qua Pater dat totam naturam Filio absque omni imperfectione, est vera paternitas.

Consequenter cum dicit, *Et det vobis, secundum divitias gloriae suae, virtutem corroborari per spiritum ejus,* ostendit orationis intentum: et primo facit hoc; secundo ostendit per quid posset impetrare suum propositum, ibi, *Per spiritum ejus.* Dicit ergo: Dico, quod peto ne deficiatis, sed stetis viriliter. Scio tamen quod hoc ex vobis facere non potestis sine dono Dei; ideo peto *ut det vobis.* Jac. 1, 17: « Omne datum optimum et omne donum « perfectum desursum est. » Et hoc quidem *secundum divitias gloriae suae,* idest secundum copiam majestatis ejus et magnificentiae. Psalm. 111, 3: « Gloria et divitiae in domo ejus. » Prov. 8, 18: « Mecum sunt divitiae et gloria. » Divitiae, inquam, quae faciunt *virtutem corroborari.* Isa. 40, 29: « Qui dat lasso virtutem, et his qui non « sunt fortitudinem et robur multiplicat. » Et hoc *in interiori homine:* quia nisi in interioribus fortificetur homo, faciliter ab hoste superatur. Isa. 9, 7: « Confirmet illud, et corroboret in judicio et « justitia, amodo, et usque in sempiternum. » Tunc resumatur illa particula interposita, scilicet *per spiritum*; in qua ostendit per quid obtinere potest quod petit. Ipse enim spiritus qui roborat, est spiritus fortitudinis, et est causa non deficiendi in tribulationibus: quem obtinemus per fidem, quae est fortissima, quia fides est substantia rerum sperandarum, idest facit in nobis subsistere res sperandas. Unde 1 Petr. 5, 9: « Cui resistite fortes in « fide. » Et ideo subjungit: *Habitare Christum per fidem;* et hoc *in cordibus vestris.* 1 Petr. 3, 15: « Dominum autem Christum sanctificate in cordi« bus vestris. » Per quid? Dico, quod non solum per fidem quae ut donum est fortissima, sed etiam per caritatem quae est in sanctis: et ideo subdit: *in caritate radicati et fundati.* 1 Cor. 13: 7: « Omnia suffert, omnia credit, omnia sustinet: « caritas nunquam excidit. » Cant. ult. 6: « For« tis est ut mors dilectio. » Unde sicut arbor sine radice, et domus sine fundamento de facili ruit: ita spirituale aedificium, nisi sit in caritate fundatum et radicatum; durare non potest.

(1) *Al. deest praepositio* ab.
(2) *Al.* spiritus.

LECTIO V.

Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum. Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem quae operatur in nobis, ipsi gloria in Ecclesia, in Christo Jesu, in omnes generationes saeculi saeculorum. Amen.

Supra ostendit Apostolus petitionis suae pro Ephesiis et orationis intentum, scilicet corroborationem spiritus in fide et caritate; hic consequenter ostendit ejus quam petiit corroborationis per fidem et caritatem, fructum, qui est quaedam cognitio (1). Ideo primo proponit ipsam notitiam; secundo ipsius notitiae et cognitionis efficaciam, ibi, *Et impleamini in omnem plenitudinem Dei.* Dicit ergo: Ita sitis, carissimi, in caritate radicati et fundati, *ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum.* Quod quidem dupliciter legi potest. Primo modo, ut magis sequamur (2) intentionem Apostoli. Sciendum est ergo, quod tam in futuro quam in praesenti cognitio Dei est nobis necessaria: nam in futuro gaudebimus et de cognitione Dei, et de cognitione assumptae humanitatis. Joan. 17, 3: « Haec est vita aeterna ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. » Ibid. 10, 9: « Ingredietur (scilicet in contemplationem divinitatis) et egredietur (scilicet in contemplationem humanitatis) et pascua inveniet. » Et quia fides est inchoatio illius futurae cognitionis quia est « substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium, » ut dicitur Hebr. 11, 1: quasi jam in nobis res sperandas per modum cujusdam inchoationis facit subsistere: inde est quod fides nostra in his duobus consistit, scilicet in divinitate et humanitate Christi. 1 Cor. 2, 2: « Non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum. « Secundum hoc ergo primo praemittit eis cognitionem divinitatis; secundo cognitionem mysteriorum humanitatis, ibi: *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi.* Cognitionem autem divinitatis manifestat eis sub his verbis: *Ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum;* quasi dicat: Corroboramini per fidem et caritatem; quia si sic estis, pervenietis ad vitam aeternam, ubi habebitis Deum presentem, et perfecte eum cognoscetis. Quod autem Deus manifestetur amanti, patet Joan. 14, 21: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. » quod vero manifestetur credenti, patet prout dicitur Isa. 7, 9, secundum aliam litteram: « Nisi credideritis, non intelligetis. » Oportet enim ut secundum fidem et caritatem corroboremini, *ut possitis comprehendere.*

Ubi sciendum est, quod *comprehendere* quandoque ponitur pro includere; et tunc oportet quod comprehendens contineat in se totaliter comprehensum: quandoque autem ponitur pro apprehendere; et tunc dicit remotionem distantiae, et insinuat propinquitatem. Primo autem modo a nullo intellectu creato Deus comprehendi potest. Job 11, 7: « Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum Omnipotentem reperies? » quasi dicat, non: quia sic posset eum perfecte cognoscere quantum cognoscibilis est. Et de hac cognitione non intelligitur quod dicitur, *Ut possitis comprehendere,* sed secundo modo: et est una de tribus dotibus, et de hac loquitur Apostolus cum dicit: *Ut possitis comprehendere,* idest Deum habere praesentem, et praesentialiter cognoscere. Philip. 3, 12: « Sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. » Et haec comprehensio est communis omnibus sanctis ejus: ideo subdit: *Cum omnibus sanctis.* Psal. 149, 9: « Gloria haec est omnibus sanctis ejus. » Talibus autem dicitur illud 1 Corinth. 9, 24: « Sic currite ut comprehendatis. »

Quae sit latitudo et longitudo et sublimitas et profundum. Notandum, quod verba ista videntur ortum habere ex verbis Job 11, 7, « Forsan (inquit) vestigia Dei comprehendes? » quasi dicat, Incomprehensibilis est. Hujus autem incomprehensibilitatis causam assignat, dicens 8: « Excelsior caelo est, et quid facies? Profundior inferno est, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari. » Ex quo videtur quod Job ostendat eum esse comprehensibilem, attribuens ei quadruplicem differentiam dimensionum. His enim verbis alludens Apostolus dicit: *Ut possitis comprehendere quae sit latitudo et longitudo, et sublimitas et profundum*: quasi dicat: Habeatis tantam fidem et caritatem ut possitis tandem comprehendere quod comprehensibile est. Et hoc modo exponit Dionysius. Non est tamen aliquo modo intelligendum, has dimensiones corporaliter esse in Deo, quia spiritus est Deus, ut dicitur Joan. 4. Sunt tamen in Deo metaphorice. Unde per latitudinem designatur dimensio seu extensio virtutis et sapientiae divinae super omnia: Eccli. 1, 10: « Effudit illam (scilicet sapientiam) super omnia opera sua. » Per longitudinem designatur aeterna ejus duratio: Psalm. 101, 23: « Tu autem Domine in aeternum permanes: » et Psalm. 92, 5: « Domum tuam, Domine, decet sanctitudo in longitudinem dierum. » Per sublimitatem vel celsitudinem vero perfectio et nobilitas naturae ejus quae in infinitum excedit creaturam: Psalm. 112, 4: « Excelsus super omnes gentes Dominus. *Et profundum,* idest incomprehensibilitas sapientiae ejus: Eccle. 7, 25: « Alta profunditas (scilicet sapientiae divinae) quis inveniet eam ? » Sic ergo patet quod finis fidei et caritatis nostrae est ut perveniamus ad perfectam fidei cognitionem, qua cognoscamus infinitam suae virtutis extensionem aeternam et infinitam ejus durationem, suae perfectissimae naturae celsitudinem, suae sapientiae profunditatem et incomprehensibilitatem, eo modo sicut est attingendum.

Consequenter, quia adhuc alia cognitio est necessaria, scilicet cognitio mysteriorum humanitatis, ideo subdit: *Scire etiam supereminentem scientiae caritatem Christi.* Ubi sciendum est, quod quidquid est in

(1) *Al.* ostendit eorum quae petit fructum corroborationis quae est per fidem et caritatem, quae est quaedam cognitio.
(2) *Al.* sequatur.

mysterio redemptionis humanae et incarnationis Christi totum est opus caritatis. Nam quod incarnatus est, ex caritate processit: supra 2, 4: *Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo.* Quod vero mortuus fuit, ex caritate processit. Joan. 15, 13: « Majorem hac dilectionem nemo habet, ut « animam suam ponat quis pro amicis suis. » Infra 5, 2: *Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo* Propter hoc dicit Gregorius: « O inaestimabilis dilectio cari- « tis ! Ut servum redimeres, Filium tradidisti. » Et ideo scire caritatem Christi est scire omnia mysteria incarnationis Christi et redemptionis nostrae, quae ex immensa caritate Dei processerunt. Quae quidem caritas excedit omnem intellectum creatum et omnium scientiam, cum sit incomprehensibilis cogitatu: et ideo dicit, *Supereminentem scientiae*, scilicet naturali, et omnem intellectum creatum (1) excedentem. Philip. 4, 7: « Et pax Dei, quae exu- « perat omnem sensum. » *Charitatem Christi*, idest quam Deus Pater fecit per Christum. 2 Corinth. 5, 19: « Deus erat in Christo, mundum reconcilians « sibi. »

Alio modo potest legi, ut referatur ad perfectionem caritatis nostrae; quasi dicat: Corroboramini *in caritate radicati et fundati*; et hoc *ut possitis comprehendere*, non solum cognoscere, *cum omnibus sanctis*, quia hoc donum, scilicet caritatis, commune est omnibus, cum nullus possit esse sanctus sine caritate (2); *possitis*, inquam, *comprehendere... quae sit latitudo*, scilicet caritatis, quae se extendit usque ad inimicos: Psalm. 118, 96: « La- « tum mandatum tuum nimis. » Lata est enim caritas ad suam diffusionem. Psalm. 117, 20: Edu- « xit me in latitudinem Dominus. » *Longitudo* autem ejus attenditur quantum ad sui perseverantiam; quia nunquam deficit; sed hic incipit, et perficitur in gloria. 1 Corinth. 13, 8: « Caritas nunquam « excidit. » Cant. ult., 7: « Aquae multae non « potuerunt extinguere caritatem. » *Sublimitas* autem ejus attenditur quantum ad intentionem caelestium: ut scilicet Deus non diligatur propter temporalia, quia hujusmodi caritas esset infirma, sed ut diligatur propter se tantum. Job 40, 5: « In sublime erigere, et esto gloriosus. » *Profundum* vero attenditur quantum ad originem ipsius caritatis: nam hoc quod Deum diligimus non est ex nobis, sed a Spiritu sancto: quia, ut dicitur Roman. 5, 5, « caritas Dei diffusa est in cordibus nostris « per Spiritum sanctum qui datus est nobis. » Hoc « ergo quod unus habet caritatem longam, latam, sublimem et profundam, et alius non, venit ex profundo divinae praedestinationis. Eccli. 1, 2: « Pro- « fundum abyssi quis dimensus est ? » Ergo *ut possitis comprehendere*, idest perfecte consequi, *cum omnibus sanctis, quae sit latitudo*, ut extendatur caritas vestra usque ad inimicos: quae sit *longitudo*, ut scilicet propter seipsum Deus diligatur; et quid sit *profundum*, scilicet praedestinationis etc.

Sciendum autem hic, quod Christus, in cujus potestate fuit eligere genus mortis quod vellet, quia ex caritate mortem subiit, elegit mortem crucis; in qua praedictae quatuor dimensiones sunt. Ibi est *latitudo*, scilicet in ligno transverso, cui affixae sunt manus: quia opera nostra debent per caritatem dilatari usque ad inimicos. Psalm. 17, 20: « Eduxit me in latitudinem Dominus. » Ibi est *longitudo*, in ligno erecto, cui innititur totum corpus: quia caritas debet esse perseverativa, quae sustinet et salvat hominem. Matth. 10, 22: Qui « autem perseveraverit usque in finem, hic salvus « erit. » Ibi est *sublimitas* in ligno superiori, cui caput inhaeret: quia spes nostra debet elevari ad aeterna et divina. 1 Corinth. 11, 3: « Caput viri « Christus est. » Ibi etiam est *profundum* in ligno quod latet sub terra, et sustinet crucem, et tamen non videtur: quia profundum amoris divini sustinet nos, nec tamen videtur, quia ratio praedestinationis, ut dictum est, excedit intellectum nostrum. Sic ergo debemus comprehendere virtutem caritatis nostrae, et Christi, et adhuc scire caritatem Christi supereminentem scientiae, scilicet humanae: quia nullus potest scire quantum Christus dilexit nos: vel scire etiam caritatem scientiae Christi, quae habetur cum scientia Christi. Caritatem dico supereminentem, scilicet alii caritati, quae est sine scientia.

Sed numquid est verum, quod caritas quae est cum scientia, supereemineat caritati, quae est sine scientia ? Et videtur quod non: quia sic malus Theologus esset supereminentioris caritatis quam sancta vetula.

Respondeo. Dico, quod hoc intelligitur de scientia afficiente: nam ex vi cognitionis inducitur ad magis diligendum; quia quanto Deus magis cognoscitur, tanto et magis diligitur. Propter quod petebat Augustinus: « Noverim te, noverim me. Vel hoc dicitur propter quosdam qui habent zelum Dei sed non secundum scientiam: talium enim caritati supereminet caritas: cum habetur praedicta (1) scientia Christi.

Consequenter cum dicit, *Ut impleamini etc.* ponit cognitionis divinae efficaciam, dicens: *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, idest, ut habeatis perfectam participationem omnium donorum Dei; ut scilicet hic habeatis plenitudinem virtutum, et postea beatitudinis: quae quidem efficit caritas. Eccli. 24, 26: « Transite ad me omnes qui « concupiscitis me, et a generationibus meis imple- « mini. »

Consequenter sequitur illa pars: *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quam petimus . . . . . ipsi gloria in Ecclesiae*: in qua Apostolus agit Deo gratias de suae petitionis exauditione: circa quod tria facit: quia primo ponit potestatem Dei, qua postulata concedit; secundo potestatis exemplum, ibi, *Secundum virtutem quae operatur in nobis . . . . in Ecclesia, et in Christo Jesu*; tertio materiam gratiarum actionis, ibi, *Ipsi gloria.* Potestatem autem Dei describit infinitam, dicens: Ei *autem*, scilicet Deo Christo et Deo Patri, *qui potens est omnia facere.* Exod. 15, 3: « Om- « nipotens nomen ejus: » Rom. ult. 25: « Ei au- « tem qui potens est vos confirmare juxta Evange- « lium meum, et praedicationem Jesu Christi: » et hoc *superabundanter* facere in nobis omnia, quam sciamus petere per affectum, aut intelligere per intellectum: et hoc est quod dicit: *Quam petimus aut intelligimus.*

Exemplum autem hujusmodi abundantiae in nobis exhibitae ostendit dicens: *Secundum virtutem*

(1) *Al.* scilicet naturae, et omnis intellectus creati.
(2) *Al. superflue additur* ut dicitur Ephes. 3.

(1) *Al. deest* praedicta.

quae operatur in nobis: quasi dicat: Apparet, si attendamus ea quae operatus est in nobis, scilicet hominibus. Nam nec affectus nec intellectus humanus potuissent considerare vel intelligere vel petere a Deo, quod fieret homo, et quod homo efficeretur Deus, et consors naturae divinae; *quae* tamen *secundum virtutem operatur in nobis*, et hoc in incarnatione Filii sui. 2 Petr. 1, 4: « Ut per « hoc efficiamini divinae consortes naturae. » Unde de his dicitur Eccli. 18, 2: « Quis sufficiet enarrare « opera illius? Quis enim investigabit magnalia « illius? Virtutem autem magnitudinis ejus quis « annuntiabit? » Vel operatus est in nobis, scilicet Apostolis, quibus dedit gratiam *evangelizandi investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo*, ut supra eodem cap. dictum est.

Materia autem gratiarum actionis dicitur esse duplex beneficium, quod nobis contulit Deus. Primum est Ecclesiae institutio; secundum est Filii incarnatio. Dicit ergo: *Ipsi*, scilicet Deo Patri, *gloria*, sit supple, *in Ecclesia*, idest pro his quae fecit in Ecclesia, quam instituit, quo ad primum, *in Christo*, idest per Christum: vel pro Christo, quem nobis dedit. *Ipsi*, inquam, *sit gloria*, ut gloriosus appareat, non solum in praesenti, sed *in omnes generationes saeculi saeculorum*, idest saeculi omnia continentis. 1 Timoth. 1, 17: « Regi « autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo « honor et gloria in saecula saeculorum. Amen. »

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis cum omni humilitate et mansuetudine, cum patientia, supportantes invicem in caritate, solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis. Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae.

Supra commemoravit Apostolus divina beneficia, per quae unitas Ecclesiae constituitur et conservatur; hic monet eos Apostolus ad permanendum in Ecclesiae unitate: circa quod duo facit: quia primo monet eos ut in ipsa unitate perseverent; secundo instruit eos quomodo in ea permaneant, ibi, *Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et Gentes ambulant in vanitate sensus sui.* Item prima in duas: quia primo monet eos ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo proponit ipsius ecclesiasticae unitatis formam, ibi, *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.* Prima iterum in tres. Primo praemittit quaedam inductiva ad servandam ecclesiasticam unitatem; secundo ponit monitionem, ibi, *Cum omni humilitate et mansuetudine;* tertio ostendit monitionis finem, ibi, *Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Inducit autem ex tribus ad servandam ecclesiasticam unitatem. Primo ex caritatis affectu; secundo ex commemoratione suorum vinculorum; tertio ex consideratione divinorum beneficiorum. Caritatis autem affectum insinuat per obsecrationem: unde dicit: *Itaque*, ex quo tot beneficia a Domino recepistis, *obsecro vos*, cum tamen imperare possem; sed propter humilitatem non impero, magis autem obsecro (1). Prov. 18, 23, dicitur: « Cum obsecratio« nibus loquitur pauper. » Item propter caritatem, quae magis movet ad opus quam timor. Ad Philem. 8: « Fiduciam multam habens in Christo imperan« di tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem « magis obsecro. » Ex commemoratione vero suorum vinculorum inducit eos, dicens: *Ego vinctus in Domino:* ex quibus inducit eos ad servandam sic unitatem (1) propter tria. Primo, quia amicus magis compatitur amico afflicto, et nititur in pluribus facere voluntatem suam, ut vel sic eum consoletur. Eccli. 12, 8: « Non agnoscetur in bonis amicus, et « non abscondetur in malis inimicus. In bonis viri, « inimici illius in tristitia; et in malitia illius, ami« cus agnitus est. » Secundo, quia Apostolus ipse vincula patiebatur pro ipsorum utilitate; et ideo inducit eis ad memoriam, quasi volens eos obligare. 2 Corinth. 1, 6: « Sive tribulamur pro vestra exhortatione « et salute, sive consolamur pro vestra consola« tione; sive exhortamur pro vestra exhortatione « et salute: quae operatur tolerantiam earumdem « passionum, quas et nos patimur. » Tertio, quia, ut supra dictum est cap. 3 (lect. 4), in illa parte, *Quae est gloria vestra*, hujusmodi erant eis ad magnam gloriam, dum Deus pro eis amicos et electos suos exposuit (2) tribulationibus pro ipsorum salute. Et ideo addit, *In Domino*, idest propter Dominum. Vel ideo dicit hoc, quia erat ad gloriam Apostoli (3), quod non ut fur aut homicida, sed ut Christianus, et propter Dominum nostrum Jesum Christum vinculatus erat, juxta illud Ezech. 3, 25: « Ecce data sunt super te vincula, et ligabunt te « in eis, et non egredieris de medio eorum. Ex consideratione vero divinorum beneficiorum inducit eos, dicens: *Ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis;* idest, attendentes dignitatem ad quam vocati estis, ambuletis secundum quod ei convenit. Si enim quis vocatus esset ad nobile regnum, indignum esset quod faceret opera rusticana. Sic monet Ephesios Apostolus; quasi dicat: Vocati estis ut sitis *cives sanctorum et domestici Dei*, ut dictum est supra 2, 19. Non est ergo dignum ut faciatis opera

(1) *Al.* sed propter humilitatem magis obsecro.

(1) *Al. omittitur* ad servandam sic unitatem.
(2) *Al.* exponit
(3) *Al.* vel erat ad gloriam Apostoli etc.

terrena, nec ut de mundanis curetis. Ideo dicit: *Ambuletis vocatione qua vocati estis*. Coloss. 1, 10: « Ambuletis digne Deo, per omnia placentes. » Philip. 2, 27: « Digne Evangelio Christi conversa- « mini. » Et quare? « Quia vocavit vos de tenebris « in admirabile lumen suum: » 1 Petr. 2, 9.

Consequenter cum dicit, *Cum omni humilitate etc.*, ponit modum suae monitionis, docens quomodo digne poterunt ambulare. Ponit ergo quatuor virtutes, et excludit quatuor vitia eis opposita. Primum autem vitium quod excludit, est superbia: dum enim unus superbiens vult alii praeesse, et alius similiter superbus non vult subesse, causatur dissensio in societate, et tollitur pax: unde Proverb. 13, 10: « Inter superbos semper jurgia sunt. » Ad quod excludendum dicit, *Cum omni humilitate*, scilicet interiori et exteriori. Eccli. 3, 20: « Quan- « to magnus es, humilia te in omnibus, et coram « Deo invenies gratiam. » Philip. 2, 4: « In hu- « militate superiores invicem arbitrantes. » Jac. 4, 6. « Deus superbis resistit, humilibus autem dat « gratiam. » Secundum est ira. Iracundi enim sunt propinqui ad injuriam inferendam verbis vel factis (1), ex quo turbationes oriuntur. Prov. 15, 18: « Vir iracundus provocat rixas; qui patiens est, « mitigat suscitatas. » Ad hoc excludendum dicit, *Et mansuetudine*, quae mitigat rixas et pacem conservat. Proverb. 3, 34: « Mansuetis dabit gratiam. » Psal. 36, 11: « Mansueti autem hereditabunt ter- « ram. » Eccli. 3, 19: « Fili, in mansuetudine o- « pera tua perfice, et super gloriam hominum di- « ligeris. » Tertium est impatientia. Quandoque enim aliquis humilis est et mansuetus in se, abstinens a molestiis inferendis; non tamen patienter sustinet molestias sibi illatas vel attentatas (2): ideo subdit, *Cum patientia*, scilicet adversorum. Jac. 1, 4: « Patientia autem opus perfectum habet. » Eccli. 2, 4: « In humilitate tua patientiam habe. » Hebr. 10, 36: « Patientia vobis necessaria est, ut volun- « tatem Dei facientes, reportetis promissionem. » Quartum inordinatus zelus. Cum enim inordinate zelantes, omnia quae vident judicant, nec tempus nec locum servantes, concitatur turbatio in societate. Galat. 5, 15: « Si mordetis invicem et comeditis, « videte ne ab invicem consumamini. » Et ideo dicit: *Supportantes invicem in caritate*, scilicet mutuo sustinentes defectus aliorum; et hoc ex caritate: quia quando deficit aliquis, non debet statim corrigi nisi adsit locus et tempus; sed misericorditer expectari, quia caritas omnia sustinet: 1 Corinth. 13. Non autem debent hujusmodi defectus supportari ex negligentia, vel ex consensu et familiaritate, vel carnali amicitia; sed ex caritate. Galat. 6, 2: « Alter « alterius onera portate, et sic adimplebitis legem « Christi. » Rom. 15, 1. « Debemus nos firmiores, « imbecillitates infirmorum sustinere. »

Consequenter cum dicit, *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis*, ostendit monitionis finem: quae quidem est ut servetur unitas inter fideles: circa quod tria facit. Primo ponit ipsam unitatem, quae est finis; secundo describit modum unitatis, ibi, *In vinculo pacis*; tertio ponit rationem servandae unitatis, ibi, *Sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae*. Dicit ergo primo: Dico, quod *digne ambuletis vocatione qua vocati estis etc.*, et hoc faciatis *soliciti servare unitatem spiritus*. Est autem duplex unitas. Una ad male faciendum, quae est mala, et potest (1) dici unitas carnis: Eccli. 11, 31: « A scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso « augetur sanguis. » Alia est unitas spiritus, quae est bona ad faciendum bonum. Psal. 132, 1: « Ecce « quam bonum et quam jucundum habitare fratres « in unum! » Joan. 17, 22: « Ut sint unum, sicut « et nos unum sumus. » Modus autem servandae unitatis est *in vinculo pacis*. Caritas enim est conjunctio animorum. Nulla autem rerum materialium (2) conjunctio stare potest, nisi ligetur aliquo vinculo. Eodem modo nec conjunctio animorum per caritatem stare potest, nisi ligetur Hujusmodi autem verum ligamen est pax, quae est, secundum Augustinum (3), tranquillitas modi, speciei et ordinis; quando scilicet unusquisque habet quod suum est: propter quod dicit, *In vinculo pacis*. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Quae quidem « pax servatur per justitiam: Isa. 32, 17: « Opus « justitiae pax. » Eccli. 26, 6: « Ne acedieris vin- « culis ejus. » Et quare? Quia certe, ut dicitur ibidem 31, « Vincula illius alligatura salutis. » Nunc autem quia in homine est duplex unitas: una scilicet membrorum ad invicem simul ordinatorum, alia corporis et animae, tertium constituentium; Apostolus autem loquitur hic de unitate Ecclesiae ad modum unitatis quae est in homine; ideo subjungit, *Unum corpus*; quasi dicat: Ligemini vinculo pacis, ut sitis unum corpus quantum ad primam unitatem, ut scilicet omnes fideles sint ordinati ad invicem sicut membra unum corpus constituentia. Rom. 12, 5: « Multi unum corpus sumus in Christo, singuli « autem alter alterius membra. » *Et unus spiritus*, quantum ad secundum (4), ut videlicet unum habeatis spiritualem consensum per unitatem fidei et caritatis. Vel *unum corpus*, quo ad proximum, *et unus spiritus*, quo ad Deum: quia « qui adhaeret Deo, « unus spiritus est: » 1 Corinth. 6, 17.

Deinde cum dicit, *Sicut vocati estis in una spe vocationis vestrae*, subdit rationem hujus unitatis: quia sicut videmus quod quando aliqui sunt vocati simul ad aliquid pariter habendum et mutuo percipiendum, solent simul etiam manere et simul ire; ita spiritualiter dicit: Quia vos estis vocati ad unum, scilicet finale praemium, ideo debetis simul cum unitate spiritus ambulare *in una spe vocationis vestrae* (5), idest in unam rem speratam, quae est effectus vocationis. Hebr. 3, 1: « Fratres facti vo- « cationis caelestis participes, considerate Apostolum « et Pontificem confessionis nostrae Jesum. » 1 Corinth. 1, 26: « Videte vocationem vestram, fra- « tres. »

Sed posset aliquis dicere: Quis vocavit nos, et ad quid? Respondetur 1 Petr. 5, 10: « Deus autem « omnis gratiae, qui vocavit nos in aeternam glo- « riam suam: » ubi est beatitudo vestra. Apoc. 19, 9: « Beati qui ad coenam nuptiarum agni vocati « sunt. »

(1) *Al.* *omittitur* vel factis.
(2) *Al.* vel acceptas.

(1) *Al.* scilicet carnis.
(2) *Al.* *deest* rerum materialium.
(3) *Al.* *omittitur* secundum Augustinum.
(4) *Al.* scilicet spiritualem consensum etc. *aliis omissis*.
(5) *Al.* *non habentur sequentia verba usque ad indicem*. Hebr. 3, 1, *item legitur* spem separatam.

LECTIO II.

Unus Dominus, una fides, unum baptisma. Unus Deus et pater omnium, qui est super omnes et per omnia, et in omnibus nobis.

Posita eorum exhortatione pro servanda ecclesiastica unitate, in hac parte Apostolus formam dictae unitatis ipsis Ephesiis insinuat. Ubi sciendum est, quod cum Ecclesia Dei sit sicut civitas, est aliquod unum et distinctum; cum non sit unum sicut simplex; sed sicut compositum ex diversis partibus. Et ideo Apostolus duo facit. Primo ostendit id quod est commune Ecclesiae; secundo ostendit id quod est distinctum in ipsa, ibi, *Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* In qualibet autem civitate ad hoc ut sit una, quatuor debent esse communia; scilicet unus gubernator, una lex, eadem insignia, et idem finis. Haec autem quatuor dicit Apostolus esse in Ecclesia. Dicit ergo: Dico, quod debetis habere unum corpus et unum spiritum, quia estis in unitate Ecclesiae, quae est una. Primo, quia habet ducem unum, scilicet Christum; et quantum ad hoc dicit, *Unus Dominus,* non plures, pro quorum diversis voluntatibus oporteat vos discordare. Dicitur enim Hebr. 3, 6: « Christus est tamquam filius in domo « sua. » Actor. 2, 36: « Certissime ergo sciat om- « nis domus Israel, quia et Dominum eum et « Christum Deus fecit hunc Jesum quem vos cru- « cifixistis. » 1 Corinth. 8, 6: « Unus Dominus « noster Jesus Christus. » Zach. 14, 9: « In illa « die erit Dominus unus, et nomen ejus unum. » Secundo quia lex ejus est una. Lex enim Ecclesiae est lex fidei. Rom. 3, 27: « Ubi est ergo nunc « gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Fa- « ctorum? Non, sed per legem fidei. » Sed fides quandoque sumitur pro ipsa re credita, secundum illud: « Haec est fides catholica; » idest, ista debent credi. Quandoque vero sumitur pro habitu fidei, quo creditur in corde. Et de utroque hoc potest dici. De primo, ut sit sensus, *Una est fides*; idest, idem jubemini credere, et eodem modo operari: quia unum et idem est quod creditur a cunctis fidelibus: unde universalis seu catholica dicitur: unde 1 Corinth. 1, 10: « Idipsum dicatis (idest sentia- « tis) omnes, et non sint in vobis schismata. » Alio modo una est fides, idest unus habitus fidei quo creditur: una, inquam, non numero, sed specie, quia idem debet esse in corde omnium; et hoc modo idem volentium dicitur una voluntas. Tertio eadem sunt insignia Ecclesiae, scilicet sacramenta Christi, inter quae primum est baptisma, quod est janua omnium aliorum. Et ideo dicit, *Unum baptisma.* Dicitur autem unum triplici ratione. Primo, quia baptismata non differunt secundum baptizantes, quia a quocumque conferatur, uniformem virtutem habet: quia qui baptizat interius, unus est, scilicet Christus. Joan. 1, 33. « Super quem videris « Spiritum descendentem et manentem super eum, « hic est qui baptizat in Spiritu sancto. » Secundo dicitur unum, quia datur in nomine unius, scilicet Trinitatis. Matth. ult. 19: « Baptizantes eos « in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » Tertio, quia iterari non potest. Poenitentia autem, matrimonium, eucharistia et extrema unctio iterari possunt, non autem baptismus. Hebr. 6, 4: « Im- « possibile est eos qui semel sunt illuminati (sci- « licet per baptismum), gustaverunt autem donum « caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, « gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, « virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt (sci- « licet per peccatum), renovari rursus ad poeni- « tentiam. » Non iteratur autem vel propter caracterem, vel quia causa ejus non iteratur. Rom. 6, 4: « Consepulti enim sumus cum illo per baptis- « mum in mortem: ut quomodo Christus surrexit « a mortuis per gloriam Patris, ita et nos in no- « vitate vitae ambulemus. » Nunc autem Christus semel pro peccatis mortuus est, ut dicitur 1 Pet. 3. Quarto in Ecclesia est idem finis, qui est Deus. Filius enim ducit nos ad Patrem. 1 Corinth. 15, 24 (1): « Cum tradiderit regnum Deo et Patri, « cum evacuerit omnem principatum et potesta- « tem et virtutem. Oportet autem illum regnare, « donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. » Et quantum ad hoc subjungit dicens: *Unus Deus et pater omnium.* Ubi primo ponit Apostolus ejus unitatem; secundo ejus dignitatem, ibi, *Qui est super omnes, et per omnia, et in omnibus nobis.* Circa primum duo dicit. Primum pertinet ad naturam divinam: unde dicit, *Unus Deus.* Deuter. 6, 4: « Audi Israel: Dominus Deus tuus, unus est. » Aliud pertinet ad ejus benevolentiam ad nos, et ad pietatem: unde dicit, *Et pater omnium.* Isai. 63, 16: « Tu Domine pater noster, et redemptor no- « ster. » Malach. 2, 10: « Numquid non pater om- « nium nostrum? Numquid non Deus creavit nos? » Dignitatem autem ejus commendat ex tribus. Ex altitudine divinitatis, cum dicit: *Qui est super omnes.* Psal. 112, 4: « Super omnes gentes Dominus. » Ex amplitudine ejus potestatis, cum dicit, *Per omnia.* Hierem. 23, 24: « Caelum et terram ego im- « pleo. » Psalm. 8, 8: « Omnia subjecisti sub pe- « dibus ejus. » Luc. 10, et Matth. 11, 27: « Omnia « mihi tradita sunt: » quippe quia « omnia per « ipsum facta sunt: » Joan. 1, 3, sed modo quo dicitur Sap. 11, 21: « Omnia in numero et pon- « dere et mensura disposuisti. » Item (2) ex largitate gratiae, cum dicit, *Et in omnibus nobis,* scilicet per gratiam Hier. 14, 9: « Tu autem in no- « bis es Domine. » Sed primum appropriatur Patri, qui est fontale principium divinitatis, et omnes creaturas excellit; secundum Filio, qui est sapientia attingens a fine usque ad finem fortiter: Sap. 8, tertium vero Spiritui sancto, qui replet orbem terrarum: Sap. 1.

(1) *Supplens praemitte,* Deinde finis, *ut ibi.*
(2) *Al. deest* item.

LECTIO III.

Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi: propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae? Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes caelos, ut adimpleret omnia.

Supra ostendit Apostolus ecclesiasticam unitatem quantum ad id quod in Ecclesia est commune; hic idem ostendit quantum ad hoc quod singulis fidelibus membris Ecclesiae est proprium et speciale. Circa quod tria facit. Primo proponit distinctionem; secundo inducit ad hoc auctoritatem, ibi, *Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem;* tertio ponit auctoritatis expositionem, ibi, *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum in inferiores partes terrae?* Dicit ergo: Habemus in Ecclesia unum Deum, unam fidem, unum baptisma; sed tamen diversas gratias diversis particulariter collatas habemus: quia *unicuique nostrum data est gratia*; quasi dicat: Nullus nostrum est qui non sit particeps divinae gratiae et communionis. Joan. 1, 16: « De plenitudine « ejus omnes accepimus gratiam pro gratia. » Sed certe ista gratia non est data omnibus uniformiter seu aequaliter, sed *secundum mensuram donationis Christi*, idest secundum quod Christus est dator, et eam singulis mensuravit. Rom. 12, 6: « Haben« tes donationes secundum gratiam quae data est « nobis, differentes. » Haec differentia non est ex fato, nec a casu, nec ex merito, sed ex donatione Christi, idest secundum quod Christus nobis commensuravit. Ipse enim solus recepit Spiritum non ad mensuram, Joan. 3; ceteri autem sancti ad mensuram recipiunt. Rom. 12, 3: « Unicuique sicut « Deus divisit mensuram fidei. » 1 Cor. 3, 8: « Unusquisque propriam mercedem accipiet secun« dum suum laborem. » Quia sicut in potestate Christi est dare vel non dare; ita dare tantum vel minus.

Sequitur: *Propter quod dicit: Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem.* Hic ponit quamdam auctoritatem assumptam de Psal. 67, et refertur ad hoc quod dixit, *Secundum mensuram donationis Christi*: ubi tria facit. Primo commemorat Christi ascensionem; secundo humani generis liberationem; tertio ponit donorum spiritualium collationem. Partes consequuntur se. Ostendit ergo primum, dicens sic. *Propter quod*, scilicet significandum, *dicit*, scilicet Propheta David in Psal. 67, 13: *Ascendens* Christus *in altum captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus* (1). Michaeae 2, 10: « Ascendit « ante eos pandens iter: divident et transibunt « portam, et ingredientur per eam: et transibit rex « eorum coram eis, et Dominus in capite eorum. » Job 39, 18: « In altum alas erigit. » Ascendens, inquam, sed non solus: quia *captivam duxit captivitatem*, eos scilicet quos diabolus captivaverat: humanum enim genus captivatum erat, et sancti in caritate decedentes (2) qui meruerant gloriam, in captivitate diaboli detinebantur, quasi captivi in limbo. Isai. 5, 13: « Ductus est captivus populus meus, quia « non habuit scientiam. » Hanc ergo captivitatem Christus liberavit et secum duxit in caelum. Isai. 49, 24: « Numquid tolletur a forti praeda, aut « quod captum fuerit a robusto, salvabitur, ac « salvum poterit esse? Quia haec dicit Dominus: « Equidem et captivitas a forti tolletur, et quod « ablatum fuerit a robusto, salvabitur. » Sed certe hoc non verificatur solum quantum ad jam mortuos, sed etiam quantum ad viventes, qui captivi tenebantur sub peccato; quos a peccato liberans, servos fecit justitiae, ut dicitur Rom. 6; et sic quodammodo eos in captivitatem duxit, non ad perniciem, sed ad salutem. Luc. 5, 10: « Ex hoc jam homines e« ris capiens. » Non solum autem homines a diaboli (1) captivitate eripuit, et suae servituti subjecit, sed etiam eos spiritualibus bonis dotavit: unde subditur: *Dedit dona hominibus*, scilicet gratiae et gloriae. Psal. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit « Dominus. » Petr. 1, 4: « Per quem maxima (2) « et pretiosa nobis promissa donavit. » Nec est contrarium quod in littera praecedenti dicitur, *Accepit dona in hominibus*: quia certe ipse dedit ut Deus, et accepit ut homo in fidelibus, sicut in membris suis. Dedit in caelo sicut Deus, et accepit in terra, secundum modum loquendi quo dicitur Matth. 25, 40: « Quod uni ex minimis meis feci« stis, mihi fecistis. »

Deinde cum dicit, *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit in inferiores partes terrae?* exponit propositam auctoritatem: et primo quantum ad ascensionem; secundo quantum ad materiam donationis, ibi, *Et ipse dedit quosdam quidam Apostolos, quosdam autem Prophetas etc.* Circa primum duo facit. Primo ostendit quomodo descendit, ibi (3), *Quod autem ascendit; quid est nisi quia descendit primum?* secundo quomodo ascendit, ibi (4), *Qui descendit, ipse est et qui ascendit.* Circa primum considerandum, quod cum Christus vere sit Deus, inconveniens videbatur quod sibi conveniret descendere, quia nihil est Deo sublimius. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam subdit Apostolus: *Quod autem ascendit, quid est nisi quia et descendit primum?* Ac si diceret: Ideo postea dixi quod ascendit, quia ipse primo descenderat ut ascenderet: aliter enim ascendere non potuisset. Quomodo autem descendit, subdit, dicens, quia *in inferiores partes terrae.* Quod potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut per inferiores partes terrae intelligantur istae partes terrae in quibus nos habitamus, quae dicuntur inferiores, eo quod sunt infra caelum et aerem. In has autem partes terrae dicitur descendisse Filius Dei, non motu locali, sed assumptione inferioris et terrenae naturae, secundum illud Phil. 2, 7: « Exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. » Alio modo potest intelligi de inferno qui etiam infra nos est. Illuc enim descendit Dominus secundum animam, ut inde sanctos liberaret. Et sic videtur hoc ei convenire quod dixerat, *Captivam duxit captivitatem.* Zach. 9, 11: « Tu quoque in sanguine testamenti « tui eduxisti vinctos tuos de lacu in quo non erat

(1) *In Psal. legitur*: « Ascendisti in altum, cepisti capti« vitatem, accepisti dona in hominibus. »
(2) *Al.* descendentes.

(1) *Al. deest* diaboli.
(2) *Al. omittitur* maxima.
(3) *Al.* confuso sensu *Qui descendit* tantum.
(4) *Al. Qui ascendit etc.*

« aqua. » Apoc. 10, 1: « Vidi alium Angelum « fortem descendentem de caelo amictum nube, et « iris in capite ejus. » Exod. 3, 7: « Vidi affli- « ctionem populi mei qui est in Aegypto: » et sequitur: « et descendit liberare eum. »

Deinde cum dicit, *Qui descendit, ipse est et qui ascendit*, manifestat ejus ascensionem quantum ad tria. Primo quantum ad personam ascendentis, cum dicit: *Qui descendit, ipse est et qui ascendit*: in quo designatur unitas personae Dei et hominis. Descendit enim, sicut dictum est, Filius Dei assumendo humanam naturam ad vitae immortalis sublimitatem. Et sic est idem Filius Dei qui descendit, et Filius hominis qui ascendit. Joan. 3, 13: « Nemo ascen- « dit in caelum nisi qui descendit de caelo, Filius « hominis qui est in caelo. » Ubi notatur, quod humiles, qui voluntarie descendunt, spiritualiter Deo sublimante ascendunt; quia « qui se humiliat, « exaltabitur: » Luc. 14, 2. Secundo ostendit terminum ascensionis, cum dicit, *Super omnes caelos*. Psal. 67, 34: « Qui ascendit super omnes « caelos ad orientem. » Nec solum intelligendum est quod ascenderit super omnes caelos corporales, sed etiam super omnem spiritualem creaturam. Supra 1, 20: *Constituens illum ad dexteram suam in caelestibus super omnem Principatum et Potestatem et Virtutem et Dominationem, et omne nomen quod nominatur non solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro*. Tertio ponit ascensionis fructum, cum dicit, *Ut adimpleret omnia;* idest omne genus hominum spiritualibus donis repleret. Psal. 64, 6: « Replebimur in bonis « domus tuae. » Eccli. 24, 26: « A generationibus « meis adimplemini. » Vel *adimpleret*, idest ut ad effectum perduceret *omnia* quae de ipso erant scripta. Luc. ult. 44: « Oportet impleri omnia quae « scripta sunt in Lege et Prophetis et Psalmis « de me. »

LECTIO IV.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.

Hic exponit Apostolus quod supra dixerat, de donatione donorum: circa quod duo facit. Primo ostendit quod Dominus singulis fidelibus dedit donorum diversitatem; secundo ostendit illorum donorum fructum et utilitatem, ibi, *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii*. Et quia per dona Christi diversi status et munera in Ecclesia designantur, considerandum est, quod inter dona Christi primo ponit Apostolos: unde dicit: *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos*. Luc. 6, 13: « E- « legit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nomi- « navit. » 1 Corinth. 12, 28: « Quosdam quidem « posuit in Ecclesia: primum Apostolos, secundo « Prophetas, tertio Doctores, quarto Virtutes. » Apostoli primo loco ponuntur, quia ipsi privilegiati fuerunt in omnibus donis Christi. Habuerunt enim plenitudinem gratiae et sapientiae, quidam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum. Luc. ult. 45: « Aperuit eis sensum, ut in- « telligerent Scripturas. » Marc. 4, et Luc. 8, 10: « Vobis datum est nosse mysterium regni « Dei, ceteris autem in parabolis. » Joan. 15, 15: « Omnia quae audivi a Patre meo, nota feci vo- « bis. » Habuerunt etiam copiam eloquentiae ad enuntiandum Evangelium. Luc. 21, 15: « Dabo « vobis os et sapientiam, cui non poterunt resis- « tere et contradicere omnes adversarii vestri. » Marc. ult. 15: « Euntes in mundum universum, « praedicate Evangelium omni creaturae. » Habuerunt etiam praerogativam auctoritatis et potentiae quantum ad curam dominici gregis. Joan. ult. 17: « Pasce oves « meas. » 2 Cor. 10, 8: « De potestate nostra quam « dedit nobis Deus in aedificationem, non in destru- « ctionem vestram, non erubescam. » Ideo Apostolus subjungit hic tres gradus ecclesiasticos, secundum participationem singulorum praemissorum. Nam quantum ad revelationem divinorum mysteriorum subdit: *Quosdam autem Prophetas*, qui praenuntiatores fuerunt incarnationis Christi, de quibus dicitur 1 Petr. 1, 10: « Prophetae, qui de futura in « vobis gloria prophetaverunt. » Matth. 11, 13: « Omnes enim Prophetae et lex usque ad Joan- « nem prophetaverunt. » Sed Apostoli prophetantes fuerunt post adventum Christi gaudia vitae futurae. Apoc. 1, 3: « Beatus qui legit et audit verba prophe- « tiae hujus, et servat ea quae in ea scripta sunt. » Item fuerunt exponentes antiquorum Prophetarum prophetias. 1 Corinth. 14, 1: « Aemulamini spiri- « tualia: magis autem ut prophetetis. » Matth. 23, 34: « Ecce ego mitto ad vos Prophetas et sapien- « tes et scribas. Quantum vero ad annuntiandum Evangelium, subdit: *Alios vero Evangelistas*, qui scilicet habent officium praedicandi Evangelium, vel etiam conscribendi, quamvis non essent de principalibus Apostolis. Roman. 10, 15: « Quam « speciosi pedes evangelizantium pacem, evange- « lizantium bona! » Isa. 46, 26: « Dabo Hierusa- « lem evangelistam. » Quantum vero ad curam Ecclesiae subdit: *Alios autem pastores*, curam scilicet dominici gregis habentes: et sub eodem addit, *Et doctores*, ad ostendendum quod proprium officium pastoris Ecclesiae, est docere ea quae pertinent ad fidem et bonos mores. Dispensare autem temporalia non pertinet ad Episcopos, qui sunt Apostolorum successores, sed magis ad diaconos. Act. 6, 2: « Non est aequum nos derelinquere verbum Dei, et « ministrare mensis. » Tit. 1, 9: « Amplectentem « eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermo- « nem. » Dicitur de Episcopis, Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent « vos scientia et doctrina. »

Deinde cum dicit, *Ad consummationem sanctorum in opus ministerii*, ostendit fructum praedictorum donorum, seu officiorum; et circa hoc duo facit: quia primo assignat fructum; secundo ostendit qualiter fideles ad hunc fructum possent advenire, ibi, *Ut jam non simus parvuli fluctuantes*. Prima iterum in duas. Primo proponit effectum

proximum; secundo ostendit fructum ultimum, ibi, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei.* Effectus proximus praedictorum donorum seu officiorum, potest attendi quantum ad tria. Uno modo quantum ad ipsos qui sunt in officiis constituti, quibus ad hoc sunt collata dona spiritualia, ut ministrent Deo et proximis; et quantum ad hoc dicit, *In opus ministerii,* per quod scilicet procuratur honor Dei, et salus proximorum. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos e- « xistimet homo ut ministros Christi et dispensa- « tores mysteriorum Dei. » Isa. 61, 6: « Ministri « Dei, dicetur vobis. » Alio modo quantum ad perfectionem jam credentium, cum dicit: *Ad consummationem.* idest perfectionem, *sanctorum,* idest eorum qui jam sunt sanctificati per fidem Christi. Etenim specialiter debent intendere praelati ad suos, ut eos ad statum perfectionis perducant: unde et ipsi perfectiores sunt, ut dicit Dionysius in eccle. Hierar. Hebr. 6, 1: « Ad perfectionem feramur: » Isa. 10, 22: « Consummatio abbreviata inundabit ju- « stitiam. Consummationem enim et abbreviationem « Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis ter- « rae. » Tertio quantum ad conversionem infidelium; et quantum ad hoc dicit: *In aedificationem corporis Christi;* idest, ut convertantur infideles, ex quibus aedificatur Ecclesia Christi, qui est corpus ejus, 1 Corinth. 14, 3: « Ad aedificationem et exhorta- « tionem et consolationem. » Et sequitur ibidem 5: « Nam major est qui prophetat quam qui lin- « guis loquitur; nisi forte interpretetur, ut Ecclesia « aedificationem accipiat: » et ibidem 26: « Omnia « ad aedificationem fiant. »

Deinde cum dicit, *Donec occurramus omnes in unitatem fidei,* assignat fructum ultimum: et potest intelligi dupliciter. Uno modo de fructu simpliciter ultimo, quod erit in resurrectione sanctorum; et secundum hoc duo declarantur (1). Primo quidem congregatio resurgentium et corporalis et spiritualis. Corporalis quidem erit congregatio in hoc quod omnes sancti congregabuntur ad Christum. Matth. 24, 28: « Ubicumque fuerit corpus, illuc congre- « gabuntur et aquilae. » Et quantum ad hoc dicit: *Donec occurramus omnes in unitatem fidei*; quasi dicat: Usque ad hoc extenditur praedictum ministerium, et consummatio sanctorum, et aedificatio Ecclesiae, donec in resurrectione occurramus Christo: Matth. 25, 6: « Ecce sponsus venit, exite ob- « viam ei: » Amos 4, 12: « Praeparare in occur- « sum Dei tui Israel. » et etiam occurramus nobis invicem: 1 Thessal. 4, 16: « Simul rapiemur cum « illis in nubibus obviam Christo in aera. » Philip. 3, 2: « Si quo modo occurram ad resurrectionem « quae est ex mortuis. » Spiritualis autem congregatio attenditur quantum ad meritum, quod est secundum eamdem fidem (1); et quantum ad hoc dicit, *In unitatem fidei.* Supra eodem: *Unus Dominus, una fides.* Item supra in eodem: *Soliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis.* Et quantum ad praemium, quod est secundum Dei perfectam visionem et cognitionem (1) de qua 1 Corinth. 13, 12: « Tunc cognoscam sicut et cognitus sum. » et quantum ad hoc dicit, *Et agnitionis Filii Dei.* Hierem. 31, 34: « Omnes enim cognoscent me. » Secundo ponit (3) praedictum fructum quantum ad perfectionem resurgentium: et primo ponit ipsam perfectionem cum dicit, *In virum perfectum.* Ubi non est intelligendum, sicut quidam intellexerunt, quod scilicet feminae mutentur in sexum virilem in resurrectione: quia uterque sexus permanebit, non quidem ad commixtionem sexuum, quae tunc de cetero non erit, secundum illud Matth. 22, 30: « In resurrectione enim non nubent neque nu- « bentur, sed sunt sicut Angeli: » sed ad perfectionem naturae, et gloriae Dei, qui talem naturam condidit. Dicit ergo, *Virum perfectum,* ad designandum omnimodam perfectionem illius status. 1 Corinth. 13, 10: « Cum venerit quod perfectum « est evacuabitur quod ex parte est. » Et propter hoc vir magis sumitur secundum quod dividitur contra puerum, quam secundum quod dividitur contra feminam. Secundo ostendit exemplar hujus perfectionis, cum dicit: *In mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Ubi considerandum est, quod corpus Christi verum, est exemplar corporis mystici: utrumque enim constat ex pluribus membris in unum collectis. Corpus autem Christi fuit perfectum ad plenam aetatem virilem, scilicet triginta trium (4) annorum, in qua mortuus fuit. Hujusmodi ergo aetatis plenitudini conformabitur aetas sanctorum resurgentium, in quibus nulla erit imperfectio nec defectus senectutis. Philip. 3, 21: « Reformabit « corpus humilitatis nostrae configuratum corpori « claritatis suae. » Alio modo potest intelligi de fructu ultimo praesentis vitae, in qua quidem sibi occurrent omnes fideles ad unam fidem et agnitionem veritatis: Joan. 10, 16: « Alias oves habeo « quae non sunt de hoc ovili; et illas oportet me « adducere, et vocem meam audient, et fiet unum « ovile et unus pastor: » in qua perficitur etiam corpus Christi mysticum spirituali perfectione, ad similitudinem corporis Christi veri. Et secundum hoc, totum corpus Ecclesiae dicitur corpus virile secundum illam similitudinem qua utitur Apostolus Galat. 4, 1: « Quanto tempore heres parvulus « est, nihil differt a servo, cum sit dominus om- « nium. »

(1) *Al.* tanguntur.

(1) *Al.* ad meritum quidem secundum fidem.
(2) *Al.* quantum vero ad primum secundum Dei perfectam visionem et cognitionem.
(3) *Al.* declarat.
(4) *Al.* fere annorum.

LECTIO V.

Ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum in astutia ad circumventionem erroris. Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate.

Posita donorum spiritualium diversitate, et fructu eorum, hic ostendit Apostolus quomodo ad fructum illum perveniamus: circa quod duo facit. Primo duo impedimenta removet; secundo modum veniendi docet, ibi, *Veritatem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia.* Dicit ergo: Bene dictum est, quod hic est fructus ultimus istorum do-

norum, quod scilicet occurramus Domino *in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Ergo oportet nos videre *ut jam non simus parvuli*, sed certe viri perfecti: quia quamdiu aliquis est puer, non est perfectus vir. Oportet ergo quod deserat pueritiam qui Domino debet occurrere. Sic faciebat Apostolus 1 Corinth. 13, 2: « Quando autem factus sum vir, evacuavi quae erant parvuli. » Conditio autem pueri est quod non est fixus vel determinatus in aliquo, sed credit omni verbo. Si ergo volumus exhibere nos ut viros perfectos, oportet quod deseramus cogitationem fluctuantem, idest instabilem; et hoc est quod dicit, *Fluctuantes.* 1 Corinth. 14, 20: « Nolite pueri (1) effici sensibus, « sed malitia parvuli estote. » Dicuntur autem fluctuantes a fluctu, quia tales ad modum fluctus non sunt firmi in fide. Jac. 1, 6: « Qui enim haesitat, « similis est fluctui maris, qui a vento movetur « et circumfertur. » Nunc autem necesse est nos stabiles esse, et non fluctuare. Et quia ventus est prava doctrina, de qua merito dicitur Proverb. 25, 23: « Ventus aquilo dissipat pluvias: » Matth. 7, 27: « Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt « venti, et irruerunt in domum illam; et cecidit, « et fuit ruina ejus magna: » ideo dicit: *Et non circumferamur omni vento doctrinae*: quasi dicat: Nulla doctrina perversa perflante ad commotionem cordis et ruinam spiritualis aedificii debemus moveri, quia non est bona doctrina: quod patet ex tribus. Primo ex ejus principio, quod est *in nequitia hominum*; ideo non est bona doctrina, sed falsa et nequam, quam dogmatizat aliquis ad perditionem animarum, ut obtineat principatum; sicut doctrina Arii nequissimi, qui crepuit medius; ut de ipso possit exponi illud 31, 29, « Testimonium nequi« tiae ejus verum est. » Item talis doctrina perversa est, quod patet secundo ex ejus processu, qui est astutia; quia cum dolo; idest, unum intendit et aliud simulat: propter quod Apostolus dicit 2 Corinth. 11, 3: « Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit « astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et « excidant a simplicitate quae est in Christo Jesu. » Tertio patet hoc idem ex effectu: quia effectus talis doctrinae, est *ad circumventionem erroris.* Non enim ad denarios vel alia temporalia acquirenda, sed ad seminandos errores seducunt et circumveniunt tales doctores, de quibus dicitur 2 Timoth. 3, 13: « Mali homines et seductores pro« ficient in pejus, errantes, et in errorem alios mit« tentes. »

Deinde cum dicit, *Veritatem autem facientes, in caritate, crescamus in illo per omnia*, ostensis impedimentis per quae a fructu donorum spiritualium impeditur quis hic ostendit qualiter ad fructum debitum pervenitur: et arguit sic. Statim dictum est, quod si volumus ad spiritualium donorum fructum pervenire, oportet *ut jam non simus parvuli fluctuantes.* Sed tamdiu sumus parvuli, quamdiu virilem statum non attingimus, nec crescimus. Ergo nobis necessarium est ut crescamus: et hoc est quod dicit: *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia qui est caput Christus.* Duo ergo facit. Primo ostendit in quo debemus crescere; secundo per quem, ibi, *In illo per omnia qui est caput Christus.* Dicit ergo quantum ad primum: *Veritatem facientes crescamus:* et hoc in duobus, scilicet in bono opere, et forma boni operis, quae duo sunt veritas et caritas. Veritas autem quandoque dicitur omne opus bonum, ut Tob. 1, 2: « In « captivitate tamen positus, viam veritatis non dese« ruit. » Faciamus ergo veritatem, scilicet omne opus bonum: vel veritatem doctrinae: quia non sufficere nobis debet audire vel docere veritatem, sed oportet facere. Propter hoc dicebat Apostolus 1 Cor. 4, 16: « Hoc enim faciens, et teipsum sal« vum facies, et eos qui te audiunt. » Estote ergo factores verbi, et non auditores tantum, ut dicitur Jacob. 1, quia factores justificabuntur, ut habetur Rom. 2. Et hoc si fiat in caritate, quae est forma boni operis. 1 Cor. 16, 13: « Viriliter « agite, et confortetur cor vestrum, et omnia opera « vestra in caritate fiant: » quia certe aliter nihil valerent. 1 Cor. 13. 3: Si tradidero corpus meum « ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, « nihil mihi prodest. »

Sed quia in via Dei non progredi est regredi: ideo subdit Apostolus: *Ut crescamus in illo per omnia.* Ubi tria facit. Primo ostendit auctorem nostri augmenti; secundo ejus veritatem; tertio modum augmenti. Secunda ibi, *Ex quo totum corpus*; tertia ibi, *Secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri.* Dicit ergo: *Crescamus in illo*, scilicet in Christo, de quo 1 Petr. 2, 2: « In eo crescatis « in salutem. » *In illo*, inquam, *qui est caput* nostrum, *Christus*; et in Ecclesia, quae est corpus ipsius, ut dicitur Coloss. 2. Crescamus, inquam, non in possessionibus, sicut dicitur Job 1, 10: « Possessio ejus crevit in terra, » sed in spiritualibus: nec in uno tantum, sed *per omnia*, idest in omni bono, fructificantes et crescentes. 1 Cor. 10, 31: « Omnia in gloriam Dei facite; » et ibi sequitur 33: « Sicut et ego per omnia omnibus « placeo. » De hoc commendat Corinthios Apostolus, dicens 1 Cor. 11, 2: « Laudo vos fratres, quod « per omnia mei memores estis, et sicut tradidi « vobis, omnia praecepta mea tenetis (1). »

Consequenter cum dicit; *Ex quo totum corpus compactum . . . augmentum corporis facit in aedificationem sui in caritate*, ostendit veritatem Christi per quem crescere debeamus. Ubi sciendum est, quod corpus naturale tria habet scilicet compactionem membrorum ad invicem; ligationem per nervos, et mutuam subministrationem. 1 Corinth. 12, 15: « Si dixerit pes, Quoniam non sum manus « non sum de corpore, num ideo non est de cor« pore? Et si dixerit auris, Quoniam non sum ocu« lus, non sum de corpore, num ideo non est de « corpore? Si totum corpus est odoratus, ubi au« ditus? » Spiritualiter ergo, sicut unum corpus efficitur ex multis, his tribus modis, scilicet per compactionem seu adunationem, per ligationem, et per mutuam operationem et subventionem: ita et omnia quae sunt a capite corporali, scilicet compactio nervorum, ligatio, et ad opus motio, fluunt a capite nostro Christo in corpus Ecclesiae. Et primo compactio per fidem: unde dicit: *Ex quo*, scilicet Christo, qui est caput nostrum, ut modo dictum est, *corpus compactum est*, idest coadunatum. Psalm. 146, 2: « Dispersiones Israel congregabit. » Habac. 2, 5: « Congregabit ad se omnes gentes, et coa« cervabit ad se omnes populos. » De hoc dicitur Coloss. 2, 19: « Caput ex quo totum corpus per

(1) *Al.* parvuli.

(1) *Al. tantum*: « Omnia praecepta mea tenetis. »

« nexus et conjunctiones subministratum et con-« structum, crescit in augmentum Dei. » Secundo fluit a Christo capite in corpus Ecclesiae suae mysticum connexio et colligatio: quia oportet adunata aliquo nexu vel vinculo necti vel colligari: et propter hoc dicit: *Et connexum per omnem juncturam subministrationis*, idest per fidem et caritatem, quae connectunt et conjungunt membra corporis mystici ad mutuam subministrationem. Eccl. 39, 39: « Omnia opera Domini bona, et omne opus hora « sua subministrabit. » Unde ipse Apostolus confidens de ista mutua subministratione, quae est inter membra Ecclesiae per divinam conjunctionem, dicebat Philip. 1, 19: « Scio enim quia hoc pro-« veniet in salutem per vestram orationem et sub-« ministrationem spiritus Jesu Christi. »

Tertio a capite Christo in membris, ut augmententur spiritualiter, influitur virtus actualiter operandi: unde dicit: *Secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis facit* (1); quasi dicat: Non solum a capite nostro Christo est membrorum Ecclesiae compactio per fidem, nec sola connexio vel colligatio per mutuam subministrationem caritatis; sed certe ab ipso est actualis membrorum operatio, sive ad opus motio, secundum mensuram et competentiam cujuslibet membri. Unde dicit, quod *facit augmentum corporis secundum operationem et mensuram uniuscujusque membri*, debite mensurati: quia non solum per fidem corpus mysticum compaginatur, nec solum per caritatis subministrationem connectentem augetur corpus; sed per actualem compositionem (1) ab unoquoque membro egredientem secundum mensuram gratiae sibi datae, et actualem motionem ad operationem quam Deus facit in nobis. Unde Isa. 26, 12: « Omnia opera nostra operatus es in no-« bis (2). » Idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus, ut dicitur 1 Corinth. 12. Et haec expositio concordat Glossatori. Sed ad quid augmentat Deus unumquodque membrum? Ut corpus aedificet. Supra 2, 21: *in quo omnis aedificatio constructa, crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei in spiritu.* Unde 1 Corinth. 3, 9: « Dei aedificatio « estis. » Et haec omnia fiunt *in caritate:* quia, ut dicitur 1 Corinth. 8, caritas aedificat. » Vel *in caritate*, facit Deus haec omnia, idest ex mera dilectione. Hierem. 31, 3: « In caritate perpetua dilexi « te, ideo attraxi te miserans. Rursusque aedificabo « et aedificaberis. » Hoc est ergo quod dicit: *In aedificationem sui in caritate.*

(1) Al. *faciens.*

(1) *Al.* sed per actualem motionem ad operationem etc. *intermediis omissis.*

(2) *Al.* operatus est Deus.

LECTIO VI.

Hoc ergo dico et testificor in Domino, ut jam non ambuletis sicut et Gentes ambulant, in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati a vita Dei per ignorantiam, quae est in illis propter caecitatem cordis ipsorum: qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam.

Supra monuit Apostolus Ephesios ut manerent in ecclesiastica unitate, describendo modum ejus et formam; in hac parte docet eos viam per quam possint manere in ecclesiastica unitate; et circa hoc duo facit. Primo proponit (1) praecepta, per quae possunt manere in ecclesiastica unitate; secundo ostendit potestatem hanc ad implenda praecepta in fine Epistolae, ibi, *De cetero, fratres, confortamini.* Prima in duas. Primo proponit praecepta ad omnes; secundo pertinentia ad singulos gradus Ecclesiae, ibi, *Mulieres viris suis subditae sint, sicut Domino.* Prima in duas. Primo ponit quaedam praecepta generalia, ad quae reducuntur omnia alia: secundo ponit specialia, ibi, *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Prima iterum in duas: quia cum intentio Apostoli sit eos revocare a veteri consuetudine ad novam Christi doctrinam: primo ostendit doctrinam Christi esse contrariam antiquae perversitati gentilitatis; secundo inducit eos ut eam deponant, et eam quae Christi est assumant, ibi, *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Prima in duas: quia primo describit conversationem Gentilium; secundo ostendit quod ei contrariatur doctrina Christi, ibi, *Vos autem non ita didicistis Christum.* Prima in tres. Primo hortatur eos ut declinent conversationem Gentilium; secundo describit eam quantum ad interiorem animum, ibi, *Tenebris obscuratum habentes intellectum*; tertio quantum ad exteriorem modum, ibi, *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae.* Dicit ergo: Ad hoc quod possitis implere ea quae dicta sunt, *dico*, idest non obsecro, ut prius; sed *dico et testificor* hoc quod dixi Galat. 5, 3: « Te-« stificor autem omni homini rursum circumcidenti « se, quoniam debitor est universae legis faciendae. » 2 Timoth. 4, 1: « Testificor coram Deo et Christo « Jesu . . . praedica verbum, insta opportune, im-« portune: argue, obsecra, increpa in omni patien-« tia et doctrina. » Et quid? *Ut jam*, scilicet tempore fidei et conversionis ad Christum, quia jam vos mundi estis, Joan. 15, *non ambuletis;* idest vivatis: Galat. 5, 25: « Si spiritu vivimus, spiritu « et ambulemus: » et hoc *sicut et Gentes ambulant.* 1 Corinth. 12, 2: « Scitis quoniam cum Gentes « essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini « euntes. » Non sic igitur ambuletis. Proverb. 1, 15: « Fili mi, ne ambules cum eis; prohibe pedem « tuum a semitis eorum: pedes enim illorum ad « malum currunt. »

Consequenter cum dicit, *In vanitate sensus sui*, reddit causam hujus prohibitionis. Ubi notandum est, quod cum ambulare spiritualiter sit proficere, secundum illud Isa. 26, 7: « Rectus callis justi ad « ambulandum: » et Genes. 17, 1: « Ambula co-« ram me, et esto perfectus, » dicitur Abrahae

(1) *Al.* unitate: et primo facit hoc; secundo ostendit etc.

ad hoc (1) ut homo juste ambulet, idest spiritualiter proficiat, oportet tria, quae in ipso sunt, regulari et ordinari. In homine enim est ratio, judicans de particularibus agendis; item intellectus universalium principiorum, qui est synderesis; tertio lex divina, seu Deus. Quandocumque ergo aliquis secundum ista tria sibi invicem ordinata dirigitur, ita quod actio ordinetur secundum judicium rationis; et haec scilicet ratio, judicet secundum intellectum rectum vel synderesim; et haec, scilicet synderesis, ordinetur secundum legem divinam; tunc actio est bona et meritoria. Sed vita Gentilium non est talis, immo deficit in praedictis tribus: quia primo deficit a ratione judicante: quia *ambulant in vanitate sensus sui.* Sensus autem est vis apprehensiva per quam judicamus singularia. Unde aliquis homo rectus dicitur, quando bene judicat de agendis. Sed sensus iste quandoque est rectus, quandoque est vanus. Rectus dicitur quando debita regula regitur qua venit ad debitum finem: vanus autem quando indebita regula ductus, non venit ad debitum finem. Sapient. 13, 1: « Vani sunt omnes homines, in « quibus non subest scientia Dei. » Rom. 1, 21: « Evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum « est insipiens cor eorum. » Hier. 2, 5: « Ambu-« laverunt post vanitates suas, et vani facti sunt. » Quare? Quia certe ratio istorum in agendis non dirigebatur ab intellectu illuminato, sed erroneo: et hoc est quod ait: *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Rom. 1, 21: « Obscuratum est insipiens « cor eorum. » Psalm. 81, 5: « Nescierunt neque « intellexerunt: in tenebris ambulant. » Et ratio est, quia tales non sunt participes divini luminis, seu legis divinae illuminantis et regulantis: propter quod subdit: *Alienati a vita Dei*, idest a Deo, qui est vita animae. Joan. 14, 6: « Ego sum via, ve-« ritas, et vita. » *Vel a vita Dei*, idest a caritate, et gratia spirituali, qua anima vivit formaliter. Rom. 6, 23: « Gratia autem Dei, vita aeterna. » Isti autem erant sine spe vitae aeternae, quia ponebant mortalitatem animae, contra fidem et spem (2). Sapient. 2, 22: « Nescierunt sacramenta Dei, neque « speraverunt mercedem justitiae, neque judicave-« runt honorem animarum sanctarum. » Vel a *vita Dei*, idest a via (3) sancte vivendi quae est per fidem. Galat. 2, 20: « Vivo ego, jam non « ego, vivit vero in me Christus. » « Justus autem « ex fide vivit, » ut dicitur Rom. 1, 17. Vel quae est per caritatem. 1 Joan. 3, 14: « Nos scimus « quia translati sumus de morte ad vitam, quoniam « diligimus fratres. » Non sic autem isti, sed magis alienati.

Modum autem hujus alienationis tangit, scilicet *per ignorantiam*, non stellarum, vel cursus siderum, sed naturae divinae. 1 Corinth. 15, 34: « I-« gnorantiam quidem Dei quidam habent: » quia certe tunc solum in Judaea notus erat Deus; sed modo, ut dicitur Act. 17, 30, « tempora hujus « ignorantiae despiciens Deus, nunc annuntiat ho-« minibus, ut omnes ubique poenitentiam agant. » Hujus autem ignorantiae Deus non erat causa, quantum de se erat (1), ut dicitur Roman. 1, 19: « Deus enim illis revelavit; » sed certe causa erat illis *propter caecitatem cordis ipsorum.* Et vere dicit *caecitatem*, eo quod ex creaturis non poterant venire in notitiam Creatoris: quia, ut dicitur Sapient. 2, 21, « excaecavit eos ma-« litia eorum; » et sequitur: « et nescierunt sacra-« menta Dei, neque mercedem speraverunt justitiae. » Et hoc est quod sequitur: *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae.* Ubi ostendit Apostolus quales erant in exteriori conversatione: quoniam sine spe; et hoc, quia alienati a vita. Job 7, 16: « Desperavi, nequaquam ultra jam vivam. » Hier. 18, 12: « Desperavimus: post cogitationes enim no-« stras ibimus, et unusquisque post pravitatem « cordis sui malefaciemus. » Et hoc est quod sequitur: *Tradiderunt semetipsos impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam.* Et hoc legi potest dupliciter: vel separatim, ut dicatur, *in avaritiam*, quia avari erant: Rom. 1, 29: « Re-« pletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, ava-« ritia, nequitia etc. » Hebr. 13, 5: « Sint mores « sine avaritia, contenti praesentibus. » Quia, ut dicitur Eccl. 10, avaro nihil est scelestius. Propter quod Habac. 2, 9: « Vae qui congregat avaritiam « malam domui suae, ut sit in excelso nidus ejus, « et liberari se putat de manu mali. » Potest etiam legi conjunctim cum praecedentibus, ut dicatur, *In avaritiam*, idest avare, ita ut sit modificans praecedentia: et secundum hoc aggravat eorum vitam tripliciter: quia primo peccaverunt, non ex passione, sed potius ex electione: unde dicit: *Tradiderunt semetipsos impudicitiae*; quasi dicat: Non passionibus vel infirmitate peccaverunt; sed semetipsos tradiderunt. Judith 7, 15: « Sponte tradamus nos omnes « populo Holofernis. » 2 Corinth. 12, 21: « Non « egerunt poenitentiam super immunditia quam « gesserunt, et fornicatione et impudicitia. » Secundo ex actuali effrenatione. 2 Petr. 2, 10: « Post « carnem in concupiscentiam immunditiae ambu-« lant. » Et ideo dicit, *In operationem omnis immunditiae.* Ezech. 14, 3: « Isti posuerunt immun-« ditias suas in cordibus suis, et scandalum ini-« quitatis suae statuerunt contra faciem suam. » Tertio aggravatur eorum peccatum ex continuatione, quia incessanter peccabant. Oseae 4, 10: « For-« nicati sunt, et non cessaverunt, quoniam Domi-« num reliquerunt. » Unde dicit, *In avaritiam*, idest ardenter, et appetitu continuo et insatiabili (2). 2 Petr. 2, 14: « Oculos habentes plenos adulterii « et incessabilis delicti, pellicientes animas instabi-« les, cor exercitatum in avaritia habentes, maledi-« ctionis filii. »

(1) *Al.* ad hoc ergo.
(2) *Al.* et prophetiam.
(3) *Al.* a vita.

(1) *Al.* quia ut dicitur.
(2) *Al.* idest ardenter et incessabiliter.

LECTIO VII.

Vos autem non ita didicistis Christum. Si tamen illum audistis, et in ipso edocti estis. sicut est veritas in Jesu (1), deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.

Ostensa perversitate gentilis conversationis, hic ostendit Apostolus quod doctrina Christi totaliter contraria est isti conversationi et statui. Et quia pervertentes quidam doctrinam Christi, dixerunt, non esse aliam vitam post istam, sed animam mori cum corpore, ut animalia; ideo Apostolus ostendit, primo doctrinam Christi contrariam esse vitae et statui praecedenti; secundo ostendit conditiones debitas doctrinae Christi, ibi, *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod illi *desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae etc. Vos autem non ita didicistis* (2) *Christum,* scilicet esse imitandum. Quomodo ergo? 1 Thessal. 4, 9: « Ipsi enim vos « a Deo didicistis ut diligatis invicem. » 2 Thessal. 2, 15: « Itaque fratres state, et tenete traditiones « quas credidistis (3). » Et quomodo tenebimus? 1 Thessal. 2, 13: « Quoniam cum accepissetis a no« bis verbum auditus Dei, accepistis illud non ut « verbum hominum, sed sicut est vere, verbum « Dei, qui operatur in vobis qui credidistis. » Coloss. 2, 7: « Radicati et superaedificati in ipso, et « confirmati in fide, sicut didicistis, abundantes « in illo in gratiarum actione. » Et hoc certe; *si tamen illum audistis,* quia auditus deservit disciplinae. *Si,* pro quia. Quia haec est annuntiatio quam audistis, ut dicitur 1 Joan. 1. Et hoc quantum ad praedicationem fidei. Eccl. 24, 30: « Qui audit me, « non confundetur. » Proverb. 15, 31: « Auris « quae audit increpationes vitae, in medio sapientum « commorabitur. » *Et in illo edocti estis,* scilicet quomodo pertinentia ad fidem sunt custodienda et adimplenda. Marc. ult. 15: « Fecerunt sicut erant « edocti. » Et hoc *sicut est veritas in Jesu*; quasi dicat: Si audivistis fidem Christi praedicari, et quomodo praedicata debeat adimpleri, estis edocti, sicut Jesus, de quo praedicatur vobis (4), est veritas. *Vos autem non ita,* scilicet oportet ambulare, sicut aliqui desperantes. Sed quomodo? Subdit: *Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Quae quidem littera potest legi dupliciter. Uno modo ut dicatur *Deponere* (5): et tunc construitur cum praecedentibus sic. Ita est veritas, in qua edocti estis in Jesu, *deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem.* Si autem dicatur, *Deponite,* quae littera communius (6) habetur, dicemus, quod quia contraria est et vita et doctrina Gentilium, vitae et doctrinae Jesu, in qua edocti estis, restat ut deponatis veterem hominem. Duo ergo facit. Quia, cum primo extirpanda sint vitia quam inserantur virtutes, primo docet eos statum pristinae ac veteris conversationis deponere; secundo novum statum Jesu assumere, ibi, *Renovamini autem spiritu mentis vestrae.* Dicit ergo: *Deponite veterem hominem.* Ubi tria sunt consideranda. Primo quid intelligatur per veterem hominem. Dicunt aliqui, quod hic homo vetus exterior, novus vero dicitur interior. Sed dicendum est, quod homo vetus dicitur tam interior quam exterior, qui subjicitur vetustati quantum ad animam per peccatum, et quantum ad corpus, quia membra corporis sunt arma peccati. Et sic subjectus homo peccato secundum animam et corpus, dicitur vetus homo, secundum quod illa vetusta sunt quae sunt in via corruptionis, vel in ipso corrumpi: quia « quod antiquatur et senescit, prope interitum « est, » ut dicitur Hebr. 8, 13. Et sic homo subjectus peccato, dicitur vetus, quia est in via corruptionis: propter quod subdit: *Qui corrumpitur secundum desideria erroris.* Nam unumquodque corrumpitur cum recedit ab origine (1) naturae suae. Natura autem hominis est ut desiderium eius tendat ad id quod est secundum rationem. Perfectio autem et bonum rationis est veritas. Quando ergo ratio tendit ad errorem, et desiderium ex hoc errore corrumpitur; tunc vetus homo dicitur. Dicit autem, *Secundum desideria,* scilicet mala. Rom. 13, 14: « Carnis curam ne feceritis in desideriis. » 1 Timoth. 6, 9: « Desideria multa et nociva et inu« tilia, quae mergunt hominem in interitum et « perditionem: radix enim omnium malorum est « cupiditas. » Quia autem haec desideria in quibusdam trahuntur ex infirmitate, in quibusdam vero ex malitia, sicut in illis qui dicunt Deum providentiam non habere; ideo dicit, *Erroris*: quia in talibus sic (2) errantibus corrumpitur intellectus et affectus. Vel *secundum desideria erroris,* idest quae homines faciunt errare, secundum illud Sapient. 2, 21: « Haec cogitaverunt et erraverunt: excaecavit « enim illos malitia eorum. » Prov. 14, 8: « Im« prudentia stultorum errans (3). » Sed quomodo deponendum sit, docet Apostolus, dicens Coloss. 3, 9: « Expoliantes vos veterem hominem cum acti« bus suis, et induentes novum. » Non ergo substantialiter debet deponi vel expoliari, sed solum quo ad opera mala vel conversationem. 1 Petr. 2, 12: « Conversationem vestram inter Gentes haben« tes bonam. » 1 Timoth. 4, 12: « Exemplum esto « fidelium in verbo et conversatione. »

Deinde cum dicit, *Renovamini autem spiritu mentis vestrae,* ostendit quod debemus novum statum induere. Circa quod tria facit. Primo ostendit per quod consequi possumus hanc novitatem; secundo in quo haec novitas consistat; tertio quae sit. Quantum ad primum dicit: *Renovamini spiritu mentis vestrae.* Ubi notandum est, quod licet spiritus multipliciter dicatur in homine, tamen triplex spiritus invenitur: scilicet Spiritus sanctus: 1 Corinth. 3, 16: « Nescitis quod templum Dei estis, « et Spiritus Dei habitat in vobis? » Item spiritus

(1) *In editione a F. Remigio Florentino curata legitur ut in Vulgata* deponere. *Sed lectio quam retinemus ex editione Romana, a D. Thoma ut communior habetur.*
(2) Al. *audivistis.*
(3) *Ibi:* « quas didicistis sive per sermonem, sive per epi« stolam nostram. »
(4) *Al.* qui est veritas.
(5) Al. *deponitur.*
(6) *Al.* communis.

(1) *Al.* ab ordine.
(2) *Al.* deest sic.
(3) *Al.* erratis.

rationalis. Galat. 5, 17: « Caro concupiscit adver- « sus spiritum. » Item spiritus phantasticus: Oseae 9, 7: « Scitote, Israel, stultum Prophetam, insa- « num virum spiritualem, » idest phantasticum. Hoc ergo quod dicit, *Spiritu mentis*, sumitur pro Spiritu sancto. Dicit autem causam renovationis esse Spiritum sanctum, qui habitat in mente nostra. Galat. 4, 6: « Misit Deus Spiritum Filii sui in cor- « da vestra. » Psalm. 103, 30: « Emitte Spiritum « tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae. » Vel potest accipi spiritus pro spiritu rationali, et tunc spiritus idem est quod mens nostra; et est simile huic quod dicitur Coloss. 2, 11: « In expo- « liatione corporis carnis, » idest corporis quod est caro: ita hic *spiritu mentis*, idest spiritu qui est mens. Hoc autem dicit, quia in nobis est alius spiritus qui non est mens, qui scilicet est communis nobis et brutis. Dicit autem: *Renovamini spiritu mentis:* quia illud quod non est corruptum, est novum, nec renovatione indiget. Nam si Adam corruptus non fuisset, renovatione non indiguisset, nec nos etiam. Sed quia corruptus fuit, renovatione indiguit, et ejus posteriores. Et ideo oportet renovari nos in praesenti secundum animam, et in futuro secundum corpus, quando corruptibile hoc induet incorruptionem, et mortale immortalitatem, ut dicitur 1 Corinth. 15. Dicit ergo: *Renovamini spiritu mentis vestrae*, hic scilicet: quia nisi in praesenti spiritus renovetur, nunquam corpus ejus innovabitur. Vel potest exponi: *Spiritu mentis vestrae*, idest mente vestra spirituali facta: et in idem redit.

In quo autem haec renovatio consistat quantum ad secundum, subdit cum dicit: *Et induite novum hominem.* Hic advertendum est, quod sicut uniuscujusque rei primum vetustatis principium fuit Adam per quem peccatum in omnes intravit; ita principium primum novitatis et renovationis Christus est: quia « sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in « Christo omnes vivificabuntur: » 1 Corinth. 15, 22: unde Galat. ult. 15: « In Christo Jesu neque « circumcisio neque praeputium aliquid valet, sed « nova creatura. » « Induimini ergo Dominum « nostrum Jesum Christum: » Roman. 13, 14.

Quae autem sit renovatio, ostendit cum dicit: *Qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis.* Hoc autem potest intelligi tripliciter. Uno modo sic, ut ly *qui* referatur ad spiritum; idest, spiritus, qui est mens nostra, creatus est a Deo, scilicet in originali justitia, scilicet in sui novitate, vel recreatus nova creatione, ut esset justus. Supra 2, 10: *Creati in Christo Jesu in operibus bonis.* Vel ly *qui* potest referri ad novum hominem, scilicet Christum; et tunc construetur sic. *Qui creatus est*, idest formatus in utero Virginis, *secundum Deum*; idest, non semine humano, sed Spiritu sancto: vel *creatus est* secundum esse gratiae et plenitudinis, et hoc *in justitia*, quo ad homines, *et in sanctitate*, quo ad Deum; et hoc *veritatis*, non falsitatis. Luc. 1, 17: « In sanctitate « et justitia. » Vel ut sanctitas sit in corde, veritas in ore, justitia in opere.

LECTIO VIII.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra. Irascimini, et nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam vestram. Nolite locum dare diabolo.

Supra posita generali monitione, ut novitatem induerent, hic Apostolus ponit praecepta specialia: circa quod duo facit. Primo inhibet eis peccata interiora corrumpentia spiritum; secundo peccata exteriora, quae corrumpunt carnem, ibi, *Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis.* Prima in duas. Primo prohibet peccata quae in deordinatione propria consistunt; secundo peccata quae consistunt in deordinatione alterius, ibi, *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Prima iterum in tres: quia primo prohibet peccatum corrumpens rationalem; secundo peccatum deordinans irascibilem; ibi, *Irascimini, et nolite peccare*; tertio peccatum pertinens ad concupiscibilem, ibi, *Qui furabatur, jam non furetur.* Circa primum tria facit: quia primo unum istorum prohibet; secundo inducit ad aliud; tertio rationem assignat. Prohibet ergo illud primo quod ad veterem hominem pertinet; ita ut ista littera sit expositiva hujus quod praedixerat, *Induite novum hominem:* ad quem induendum primo prohibet mendacium: quia per hoc peccatum oris corrumpitur veritas rationis: unde dicit: *Propter quod*, scilicet novum hominem induendum, sitis supple (1), *deponentes mendacium:* quia, ut dicitur in Psalm. 5, 7: « Perdes omnes, qui loquuntur mendacium, » scilicet perniciosum. Et postea inducit ad novitatem, dicens Zach. 8, 16: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Et quare? *Quoniam sumus invicem membra.* Membra enim se invicem diligunt, et se juvant mutuo in veritate. Rom. 12, 5: « Unum corpus sumus in Christo, singuli autem « alter alterius membra. »

Sequitur: *Irascimini, et nolite peccare:* ubi prohibet peccatum corrumpens irascibilem: circa quod tria facit. Primo ponit monitionem; secundo eam exponit, ibi, *Sed sol non occidat super iracundiam vestram*; tertio rationem reddit, ibi, *Nolite locum dare diabolo.* Monitionem autem ponit cum dicit: *Irascimini et nolite peccare.* Quod potest exponi dupliciter: quia duplex est species irae: quaedam bona, quaedam mala. Mala quidem quando inordinate tendit in vindictam, scilicet contra justitiam: bona vero quando in vindictam debitam; quando scilicet quis irascitur quando oportet, cum quibus et quantum oportet. Et de utraque potest exponi. Si de mala, sic est sensus: Non praecipit, sed permittit; quasi dicat: Si sic est quod motus irae insurgat, quod humanum est; *nolite peccare*, idest nolite perducere ad effectum per consensum. 1 Corinth. 10, 13: « Tentatio vos non apprehendat nisi humana: » quia certe qui aliter irascitur fratri suo, reus erit judicio, ut dicitur Matth. 5. De hac ira monebat

(1) *Al. omittitur* sitis supple.

Joseph fratres suos, Genes. 45, 24. « Ne irascamini in via. » Si autem exponatur de bona, sic tenetur non solum permissive, ut primo, sed imperative. *Irascimini*, scilicet contra peccata vestra: quoniam duplex est vindicta, quam homo appetit. Una de seipso peccante; et sic poenitentia est quaedam vindicta quam homo facit et capit de seipso; et haec est bona ira, et de hac dicitur imperative: *Irascimini*, scilicet contra peccata vestra, *et nolite peccare*, scilicet de cetero, nec talia committere, contra quae iterum oporteat irasci. Modo credunt aliqui, quod homo secure possit sibi ipsi irasci propter peccata sua, sed non proximo suo propter sua; sed non est ita: sicut enim contra seipsum quis irascitur (1) propter peccata propria, ita proximo suo propter sua. Ergo *irascimini* contra vitia aliena, et hoc cum zelo. Num. 25, 11: « Phinees avertit iram meam a filiis Israel, quia zelo meo commotus est contra eos. » Sic Elias 3 Reg. 19, 14: « Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filii Israel. » *Et nolite peccare*, praeveniendo rationem, sed potius sequendo. Jac. 1, 19: « Sit autem omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum et tardus ad iram: ira enim viri justitiam Dei non operatur. »

Sequitur: *Sol non occidat super iracundiam vestram:* ubi exponit quod dixerat; et secundum tres praedictas expositiones potest tripliciter exponi. Quia si de mala ira, tunc sic. *Sol non occidat super iracundiam vestram;* idest non persistatis in ira concepta, sed ante solis occasum deponatis: quia licet permittitur motus propter fragilitatem, non permittatur mora. Si de bona, et hoc contra peccata propria, tunc sic. *Sol*, idest Christus: Malach. 4, 2: « Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiae; et sanitas in pennis ejus: » *non occidat super iracundiam vestram*, idest super peccata vestra, pro quibus iterum oporteat vos irasci, et vosmetipsos punire. Si contra peccata aliena, sic accipitur *sol*, scilicet rationis. Eccle. 12: « Memento Creatoris tui in diebus juventutis tuae, antequam veniat tempus afflictionis, et appropinquent anni de quibus dicas, Non mihi placent; antequam tenebrescat sol et lumen et luna et stellae, et revertantur nubes post pluviam. » *Sol non occidat super iracundiam vestram*, idest, non obtenebretur dictamen rationis. Job 5, 2: « Virum stultum interficit iracundia. »

Sequitur: *Nolite locum dare diabolo:* ubi assignat rationem monitionis. Diabolus enim habet locum in nobis per peccatum vel per consensum. Joan. 13, 2: « Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotae. » Et sequitur ibidem, quod post bucellam introivit in eum satanas. Nunc autem hujusmodi passiones multum inclinant ad consensum, et maxime quando pervertunt judicium rationis; et hoc specialiter facit ira, quae consistit in accensione sanguinis, quae quidem ratione velocitatis sui motus praecedit judicium rationis. Et quia sic nobis perturbatis, diabolus incipit locum habere in nobis, ideo dicit: *Nolite locum dare diabolo*; quasi dicat: Non perseveretis in ira, quia per hoc datis locum diabolo, quia totus diabolus iracundus est. Psalm. 17, 48: « Liberator meus de inimicis meis iracundis. » Intrat autem hominem cum furore et ira. Apocal. 12, 12: « Descendit diabolus ad vos, habens iram magnam. » Hoc autem non potest facere, saltem in anima, quamdiu homo justus est. Haec autem justitia per iram amittitur, quia « ira viri justitiam Dei non operatur, » ut dicitur Jac. 1, 20. Si ergo non vultis locum dare diabolo, saltem in anima, *sol non occidat super iracundiam vestram*. Eccle. 11, 10: « Aufer iram a corde tuo. »

(1) *Al.* sicut contra seipsum quis potest irasci.

LECTIO IX.

Qui furabatur, jam non furetur; magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus.

Exclusa supra vetustate hominis quantum ad vim rationalem et irascibilem, hic prohibet eam quantum ad concupiscibilem provenientem ex rerum (1) inordinata concupiscentia: circa quod duo facit. Primo prohibet concupiscibilis vetustatem; secundo hortatur ad ejus novitatem, ibi, *Magis autem laboret, etc.* Ad vetustatem autem concupiscibilis pertinet furtum, quod provenit ex corrupto et inordinato appetitu rei temporalis: ideo dicit: *Qui furabatur, jam non furetur;* quasi dicat: Qui habebat concupiscibilem corruptam et vetustam ex corrupto appetitu rerum temporalium, *jam non furetur*, scilicet si vult concupiscibilem renovare: quia ut dicitur Eccli. 5, super furem confusio. Propter hoc dicitur Exod. 20, 15: « Non furtum facies. » Et quia aliquis posset se excusare prae paupertate, ideo dicit: *Magis autem laboret etc.* sicut ipse fecit Apostolus, ut dicitur Act. 20, 33: « Argentum et aurum nullius concupivi, aut vestem. Vos ipsi scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istae. » Item 2 Thessal. 3, 7: « Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat vos imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo, sed in labore et fatigatione, nocte ac die laborantes, ne quem vestrum gravaremus. »

Ubi (1) notandum est, quod opus manuale ad tria inducitur. Primo ad necessitatem victus acquirendam. Genes. 3, 19: « In sudore vultus tui vesceris pane tuo. » Et ideo, qui non habet unde licite vivat, tenetur manibus laborare. 2 Thessal. 3, 10: « Si quis non vult operari, non manducet: » quasi dicat: Sicut qui non comedit in necessitate, peccat; ita et si non laborat: ei sic ponitur hic ad excludendum furtum. Quandoque vero inducitur contra otium: quia « multa mala docuit otiositas: »

(1) *Al.* ex eorum.

(1) *Al.* unde.

Eccli. 33, 29. Et ideo qui habent vitam otiosam, tenentur manibus laborare. 2 Thessal. 3: « Audi- « vimus quosdam inter vos ambulare inquiete, nihil « operantes, sed curiose agentes. His autem qui « hujusmodi sunt, denuntiamus et obsecramus in « Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes « suum panem manducent. » Quandoque autem (1) inducitur ad carnis macerationem et domationem; unde ponitur inter alia opera continentiae, 2 Corinth. 11, 27: « In laboribus, in vigiliis, in jejuniis « multis. » Triplex ergo est ratio injungendi laborem corporalem; sed prima omnibus necessaria est, et hoc de necessitate praecepti: quia aliis modis potest excludi otium; similiter et lascivia carnis potest alio modo domari et refrenari, et sufficit quomodocumque fiat.

Sequitur: *Quod bonum est:* quod dupliciter potest intelligi. Vel in vi accusativi, et sic construitur: *Magis autem laboret operando manibus*, et quidem non illicita, sed *quod bonum est.* Galat. ult. 9: « Bonum autem facientes non deficiamus. » Isa. 1, 16: « Quiescite agere perverse, discite bene « facere. » Vel potest intelligi in vi nominativi. *Laboret operando manibus suis, quod bonum est:* quasi haec sit ratio quare laborandum est; quasi dicat: Non solum est necessarium laborare, immo etiam bonum est laborare, ut laborans possit vivere, et *ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.* Eccli. 29, 2: « Fenerare proximo tuo in tempore neces- « sitatis illius, et iterum redde proximo in tempo- « re suo. »

Deinde cum dicit, *Omnis sermo malus etc.*, ponit pertinentia ad veterem hominem in deordinatione ad alium; et facit duo: quia primo prohibet vetustatem, et inducit novitatem; secundo inducit exemplum, in principio 5 cap., ibi, *Estote ergo imitatores Dei.* Ad proximum autem potest quis male se habere dupliciter. Uno modo laedendo eum verbis malis; alio modo malis exemplis. Primo prohibet primum; secundo secundum, ibi, *Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei.* Prima iterum in duas. Primo prohibet vetustatem; secundo inducit ad novitatem, ibi, *Sed si quis bonus ad aedificationem fidei.* Dicit ergo: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat.* Sermo oris praetendit et annuntiat quae sunt in anima: quia voces sunt earum quae sunt in anima passionum notae (1). Ille est bonus sermo qui indicat bonam dispositionem interiorem, malus vero qui malam. Tripliciter autem homo ordinatur interius; scilicet ad se, ut scilicet omnia sint rationi subjecta; ad Deum, ut ratio sit ei subdita: ad proximum, quando diligit eum ut seipsum. Est ergo quandoque sermo malus, quando indicat hominem inordinatum in se; et hic est sermo falsus ejus qui alius loquitur, et aliud intendit; et similiter sermo inutilis et vanus. Item est sermo malus qui indicat hominem inordinatum contra Deum, sicut perjuria, blasphemiae, et hujusmodi. Item etiam est sermo malus, quando (2) est contra proximum suum; sicut injuriae, doli et fallaciae: et ideo dicit: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. Omnis non* vero aequipollet huic signo, Nullus. Sap. 1, 2: « Custodite ergo vos a murmuratione, « quae nihil prodest, et a detractione parcite lin- « guae: quia sermo obscurus in vacuum non ibi: » quia certe Deum non praeterit omnis cogitatus, et non abscondit se ab eo ullus sermo, ut dicitur Eccli. 42. « Nunc autem deponite et vos omnia (3), « iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, tur- « pem sermonem de ore vestro: » Coloss. 3, 8.

Sequitur: *Sed si quis bonus est etc.*; ubi inducit ad novitatem, quia sermo bonus bene dicendus est pro loco et tempore. Proverb. 15, 23: « Ser- « mo opportunus est optimus. » « Si quis ergo lo- « quitur, quasi sermones Dei: » 1 Petr. 4, 2. Et ad quid? subdit: *Ad aedificationem fidei*, idest, ut corroboretur fides in cordibus infirmorum, 1 Corinth. 14, 21: « Omnia ad aedificationem fiant. » Et hoc, *ut det gratiam audientibus*, scilicet si talis bonus sermo sit probatus, vel talis sermo est conferens: quia frequenter homo ex bono sermone et per virtutem boni sermonis auditi, compunctus disponitur ad gratiam. Act. 10, 44: « Adhuc lo- « quente Petro verba haec, cecidit Spiritus sanctus « super omnes qui audiebant verbum. » Sic loquebatur Dominus, de quo dicitur Luc. 4, 22: « Mi- « rabantur ex verbis gratiae quae procedebant de ore « ipsius. » Eccli. 10, 12: « Verba oris sapientis, « gratia. »

(1) *Al.* enim.

(1) *Al.* quia voces sunt notae passionum animae.
(2) *Al.* item quando est etc. *intermediis omissis.*
(3) *Al.* nunc ergo deponite vos omnem iram, indignationem etc.

LECTIO X.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis. Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis.

Supra monuit Apostolus abstinere a verbis malis et nocivis (1); hic monet abstinere a verbis et factis turbativis seu contristativis proximorum; circa quod duo facit. Primo prohibet quod pertinet ad vetustatem; secundo persuadet quod pertinet ad novitatem, ibi, *Estote autem invicem benigni.* Prima iterum in duas: quia primo prohibet quod ad vetustatem pertinet in generali; secundo in speciali, ibi, *Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor et blasphemia tollatur a vobis.* Dicit ergo: *Nolite contristare Spiritum Sanctum Dei.*

Contra. Spiritus sanctus est Deus, in quo non cadit passio aliqua nec tristitia. Respondeo: Spiritus sanctus dicitur contristari, quando contristatur ille in quo est Spiritus sanctus. Luc. 10, 16: « Qui « vos spernit, me spernit. » Isai. 63, 10: « Ipsi « autem ad iracundiam provocaverunt eum, et af- « flixerunt Spiritum sanctum ejus; et conversus « est eis in inimicum. » Vel dicendum est, quod est methaphorica locutio. Sicut enim Deus dicitur irasci propter similitudinem effectus, ita etiam dici-

(1) *Al.* a verbis infectivis.

tur contristari: quia sicut quando aliquis contristatur, recedit a contristante, ita Spiritus sanctus a peccante: et sic est sensus. *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei*; idest, nolite eum fugare vel expellere per peccatum. Sapient. 1, 5: « Spiritus sanctus « enim disciplinae effugiet fictum et auferet se a « cogitationibus quae sunt sine intellectu, et corri« pietur a superveniente iniquitate. » Igitur non est contristandus Spiritus sanctus, et hoc propter beneficium signi salutaris (1): ideo subjungit: *In quo signati estis*: idest, reformati estis, et ab aliis distincti. Qui autem habebit hoc signum secum, habebit vitam aeternam. Ideo ergo est custodiendus et nullo modo contristandus, quia sine eo non est vita aeterna. 2 Corinth. 1, 22: « Qui signavit nos « Deus, et dedit nobis pignus Spiritus. » Et quando? *In die redemptionis*, idest baptismi, Joan. 3, 5: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu « sancto, non potest introire in regnum Dei. » Act. 1, 5: « Vos autem baptizabimini Spiritu san« cto non post multos hos dies. » Dicit autem, *Redemptionis*, quia in baptismo fit homo particeps redemptionis factae per Christum.

Sequitur: *Omnis amaritudo et ira et indignatio et clamor, et blasphemia tollatur a vobis, cum omni malitia*: ubi ostendit in speciali quae pertinent ad vetustatem. Quandoque enim homo contristat amicum suum ex ira, aliquando ex industria. Sed in ira est triplex gradus: quia aliquando retinetur et manet solum in corde, sicut qui tantum interius irascitur (2); aliquando vero exprimitur in voce, sine tamen contumeliae prolatione, sicut qui dicit, Racha; aliquando fit etiam addita contumeliae prolatione, sicut qui dicit, Fatue. Primo ergo ponit quod pertinet ad iram cordis; secundo quod pertinet ad inordinatam prolationem; tertio quod pertinet ad contumeliam. In ira autem cordis ista se consequuntur. Primo quod ira est effectus tristitiae, et haec in sacra Scriptura dicitur amaritudo: 1 Reg. 1, 10: « Cum esset Anna amaro animo, et oraret Deum flens largiter; » et ideo dicit: *Omnis amaritudo*, quae est per memoriam injuriae praeteritae. Eccli. 21, 15: « Non est sen« sus, ubi abundat amaritudo. » Secundo quod statim appetit vindictam; ideo dicit, *Et ira*, quae est appetitus vindictae. Jac. 1, 20: « Ira enim viri « Dei justitiam non operatur. » Tertio quod (1) iratus indignum reputat quod ei parcat, et indignum esse quod sine punitione transeat; ideo sequitur, *Et indignatio*. Sed quantum ad inordinatam prolationem sic est clamor. Isa. 5, 7: Expectavi ut faceret judi« cium, et ecce iniquitas; et justitiam, et ecce cla« mor. » Ideo dicit, *Et clamor*. Similiter et blasphemia est vel contra Deum, vel contra sanctos. Lev. 24, 16: « Quicumque blasphemaverit nomen « Domini, morte moriatur. » Ideo dicit, *Et blasphemia*: et addit: *Tollatur a vobis cum omni malitia*, scilicet operis, 1 Petr. 2, 1: « Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum et simulationem. »

Deinde cum dicit, *Estote autem invicem benigni etc.*, ponit pertinentia ad novitatem contrariam passionibus praemissis. Contra amaritudinem, benignitatem: unde dicit: *Estote autem invicem benigni*; quia benignus est spiritus sapientiae. Contra iram, misericordiam: unde dicit, *Misericordes*: Luc. 6, 36: « Estote ergo misericordes, sicut et Pater ve« ster misericors est. » Contra indignationem, condonationem; unde dicit: *Donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis*. Coloss. 3, 13: « Do« nantes vobismetipsis si quis adversus aliquem « habet querelam; sicut et Dominus donavit vobis, « ita et vos. » Rom. 8, 32, « Qui etiam proprio « Filio suo non pepercit: » et paulo post sequitur eod. vers.: Quomodo non etiam cum illo nobis omnia donavit?

(1) *Al. omittitur* signi salutaris.
(2) *Al.* quia in corde, sicut qui tantum interius irascitur; in prolatione, sicut qui dicit Racha; in contumeliae prolatione, sicut qui dicit Fatue.

(1) *Al.* et quia.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Estote ergo imitatores Dei, sicut filii carissimi, et ambulate in dilectione: sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.

Posita exhortatione ad benignitatem et misericordiam, quae sunt effectus caritatis, hic ostendit eis exemplum: circa quod duo facit. Primo inducit eos ad imitationem exemplaris, scilicet Dei; secundo ostendit in quo debent ipsum imitari, ibi, *Et ambulate in dilectione*. Dicit ergo: Dixi, quod debetis donare invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis: ergo estote imitatores Dei, quia hoc necessarium est, licet difficile sit. Eccle. 2, 12: « Quid « est, inquam, homo, ut possit sequi Regem fa« ctorem suum? » Nunquam tamen perficietur natura humana nisi in conjunctione ad Deum: unde Job 23, 11: « Vestigia ejus secutus est pes meus. » Ergo imitandus est taliter (1) quomodo habemus possibilitatem: quia ad filium pertinet patrem imitari. Et ideo subdit, *Sicut filii* patrem, scilicet per creationem. Deut. 32, 6: « Nonne ipse est pater « tuus, qui possedit et fecit et creavit te? » Et addit, *Carissimi*, quos scilicet elegit ad participationem sui ipsius.

Sequitur: *Et ambulate in dilectione*. Ubi primo

(1) *Al. omittitur* taliter.

ponit imitandi modum, quia in caritate; secundo ostendit immensae caritatis signum, ibi, *Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.* Quod ergo simus filii carissimi, hoc facit caritas Dei. Roman. 8, 15: « Non enim accepistis spiritum « servitutis iterum in timore, sed accepistis spiri- « tum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, « pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spi- « ritui nostro quod sumus filii Dei. » Debemus ergo ipsum in dilectione imitari. Et dicit, *Ambulate*; idest, semper proficite. Genes. 17, 1: « Ambula « coram me, et esto perfectus. » Et hoc *in dilectione;* quia dilectio est tale bonum, in quo debet homo proficere; et tale debitum, quod debet homo semper solvere. Roman. 13, 8: « Nemini quidquam « debeatis, nisi ut invicem diligatis. » Vel *in dilectione*, quae est via sequendi Deum magis de propinquo. 1 Corinth. 13, 1: « Adhuc excellentiorem « viam vobis demonstro. Si linguis hominum lo- « quar et Angelorum, caritatem autem non ha- « beam, factus sum velut aes sonans aut cymba- « lum tinniens. » Coloss. 3, 14: « Super omnia « haec caritatem habentes, quod est vinculum per- « fectionis. » Et hoc exemplo Christi: unde subdit: *Sicut et Christus dilexit nos.* Joan. 13, 1: « Cum « dilexisset suos qui erant in mundo, in finem di- « lexit eos. » Et quia secundum Gregorium (hom. 30, super Evang.), « probatio dilectionis, exhibitio « est operis: » ideo subdit: *Et tradidit semetipsum pro nobis.* Apoc. 1, 5: « Dilexit nos, et lavit nos « a peccatis nostris. » Galat. 2, 20: « In fide vivo « Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit in mortem « seipsum pro me. » Isa. 53, 12: « Tradidit in « mortem animam suam, et cum sceleratis repu- « tatus est. » Haec autem mors fuit nobis utilis et necessaria: ideo subdit: *Oblationem et hostiam Deo.* Loquitur autem hic Apostolus more veteris legis, in qua, ut dicitur Levit. 4, quando quis peccaverat, offerri debebat pro eo hostia et oblatio, quae dicitur pro peccato. Item quando quis agebat gratias Deo, vel aliquid consequi volebat, oportebat offerri hostiam pacificam, ut dicitur Levit. 3, quae quidem erat in oblationem suavissimi odoris Domino, ut dicitur ibidem. Haec autem facta sunt per Christum: quia ut a peccatis mundaremur, et gloriam consequeremur, *tradidit semetipsum pro nobis oblationem* per ea quae in vita gessit: Isa. 53, 7: « Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os « suum: » *et hostiam Deo* pro peccato, *in odorem suavitatis.* Alludit autem huic quod dicitur Levit. 3. Sed certe ille odor non erat tunc Deo acceptus secundum se, sed secundum suam significationem, inquantum significabat oblationem odoriferam corporis Christi Filii Dei. Gen. 27, 27: « Ecce odor « filii mei sicut odor agri pleni. » Cant. 1, 3: « Trahe me post te: curremus in odorem unguen- « torum tuorum. » Sic autem debemus nos sacrificare Deo spiritualiter. Psal. 50, 19: « Sacrificium « Deo spiritus contribulatus. »

LECTIO II.

Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos; aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas, quae ad rem non pertinet; sed magis gratiarum actio.

Supra posita monitione Apostolus docuit ut, deposita vetustate, Ephesii novitatem assumerent, prohibendo vitia spiritualia; hic prohibet eisdem vitia etiam carnalia. Dividitur autem in duas: primo prohibet vetustatem vitiorum carnalium; secundo inducit ad novitatem, ibi, *Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis.* Prima iterum dividitur in tres. Primo excludit vetustatem vitiorum; secundo proponit poenam eorum, ibi, *Hoc autem scitote etc.*; tertio excludit fallaciam, ibi, *Nemo vos seducat inanibus verbis.* Prima iterum in duas. Primo excludit quaedam vitia principalia; secundo excludit quaedam adjuncta, ibi, *Aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas.* Excludit autem tria vitia: scilicet luxuriam naturalem, quae est cum non sua: unde dicit, *Fornicatio.* Oseae 4, 12: « Spiritus enim for- « nicationum decepit eos. » 1 Corinth. 6, 18: « Fugite fornicationem. » Sic faciebat Job 31, 1: « Pepigi foedus cum oculis meis, ut nec cogitarem « de virgine. » Dicitur autem fornicatio a fornice, idest arcu triumphali, juxta quem erant lupanaria. Proverb. 20, 26: « Incurvat super eos fornicem (1). » *Et omnis immunditia*, idest omnis pollutio contra naturam, scilicet quae non ordinatur ad generationem. Galat. 5, 19: « Manifesta sunt opera carnis, « quae sunt fornicatio, immunditia, luxuria, impu- « dicitia, etc. » Tertio excludit avaritiam, dicendo, *Aut avaritia.*

Sed quare hoc? Numquid est idem cum peccatis carnalibus? Respondeo: Dicendum est, quod non, nec totaliter est divisa, sed medium inter spiritualia et carnalia peccata: quod patet sic. In peccato sunt duo: scilicet objectum peccati, et delectatio in objecto. Quaedam ergo sunt peccata, quorum objectum et delectatio est spiritualis, sicut ira. Nam vindicta, quae est objectum irae, et delectatio ejus, est quid spirituale, et similiter inanis gloria. Quaedam vero sunt omnino carnalia et objectum et delectatio; sicut gula et luxuria. Sed avaritia tenet medium: quia ejus objectum est carnale, scilicet pecunia; sed delectatio est spiritualis, quia animo quiescit quis in pecunia. Et ideo connumeratur avaritia cum peccatis carnalibus ratione objecti, cum spiritualibus vero ratione delectationis. Hebr. ult. 5: « Sint mores sine avaritia. » Vel dicendum est, quod avaritia opponitur justitiae: unde ponitur pro specie luxuriae, quae est adulterium, quod est injustus usus mulieris alterius, sicut avaritia injustus usus pecuniae.

Sed supra dixit: *Qui furabatur, jam non furetur:* hic autem dicit: quod *nec nominetur in vobis:* quia in pugna spirituali vitia carnalia primo occurrunt vincenda: quia frustra pugnat quis contra intrinseca, nisi primo vincat extrinseca, scilicet carnalia, contra quae semper remanet bellum. Et ideo dicit: *Nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos,*

(1) *In editis mendose.* « Intravit super eos fornicatio. »

scilicet abstinere a factis, a cogitationibus, et a dictis Isa. 14, 22: « Perdam Babylonis nomen et « reliquias, et progeniem et germen. » Eccli. 41, 15: « Curam habe de bono nomine. » Quia hoc decet sanctos. 2 Corinth. 6, 4: « In omnibus ex« hibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros. »

Sequitur, *Aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas*: ubi ponit quaedam vitia adjuncta; circa quod duo facit. Primo adjuncta vitia excludit; secundo ad contraria eorum inducit, ibi, *Sed magis gratiarum actio.* Tria ergo vitia excludit: scilicet turpitudinem, quae est in tactibus turpibus, et amplexibus, et osculis libidinosis. Proverb. 6, 32: « Qui autem adulter est, propter cordis inopiam « perdet animam suam; et turpitudinem et ignominiam congregat sibi. » Item *stultiloquium*, idest verba provocantia ad malum. Eccli. 9, 11: « Col« loquium illius quasi ignis exardescit » scilicet malae mulieris. Et scurrilitatem, idest verbum joculatorium, per quod aliqui volunt inde placere aliis. Matth. 12, 36: « De omni verbo otioso quod « locuti fuerint homines, reddent rationem de eo « in die judicii. » Et haec omnia sunt mortalia, inquantum ad mortalia peccata ordinantur: quia aliquid etiamsi bonum sit ex genere, inquantum ad mortale ordinatur, est mortale.

Deinde inducit ad contraria, scilicet gratiarum actiones: unde dicit: *Sed magis gratiarum actio.* Isa. 51, 3: « Gaudium et laetitia invenietur in ea, « gratiarum actio et vox laudis. »

LECTIO III.

Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis: propter haec enim venit ira Dei in filios diffidentiae. Nolite ergo effici participes eorum.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia; hic comminatur poenam damnationis, quae peccatoribus infligitur: circa quod duo facit: primo enim de hoc eos certificat; secundo singillatim peccata recitat, ibi, *Quod omnis fornicator aut immundus aut avarus... non habet hereditatem in regno Christi et Dei.* Dicit ergo: *Hoc scitote intelligentes*; idest actualiter, non solum habitualiter, pro certo habete. 1 Joan. 5, 13: « Haec scripsi vobis, ut sciatis quo« niam vitam habetis aeternam qui creditis in no« mine Filii Dei. » Et quid? *Quod omnis fornicator aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hereditatem in regno Christi et Dei.* Nota, quod vocat hic avaritiam idolatriam, quoniam idolatria est quando honor soli Deo debitus, impenditur creaturae. Nunc autem Deo dupliciter honor debetur: scilicet ut in eo finem nostrum constituamus, et ut in eo fiduciam nostram finaliter ponamus. Ergo qui hoc in creaturis ponit, reus est idolatriae. Hoc autem facit avarus, qui finem suum in re creata ponit, et etiam totam suam fiduciam. Oseae 8, 4: « Argentum suum et aurum « suum fecerunt sibi idola, ut interirent. » Et hoc, quia, ut dicitur Proverb. 11, 28, « Qui confidit in « divitiis suis, corruet. »

Sed cum in aliis peccatis ponat homo finem suum in creatura, cui amore inhaeret; quare etiam in illis non dicitur peccator idolatra? Respondeo. Idolatrare est aliquid exterius indebite colere. Nunc autem in aliis peccatis ponitur finis in interioribus, quasi in propria exaltatione. Sed qui ponit finem in divitiis, ponit in eis finem, ut in re exteriori, sicut idolatra.

Sed numquid avari honorem Deo debitum exhibentes creaturae, realiter sunt idolatrae et per se? Dico quod non: quia in moralibus, actus seu opera judicantur ex fine. Ille ergo per se est idolatra qui intendit per se cultum exhibere creaturae. Hoc autem non intendit avarus per se; sed per accidens hoc facit, inquantum superflue et inordinate diligit. Et quid de tali? Non habebit hereditatem: quippe qui filii et heredes, ut dicitur Rom. 8. Nunc autem tales non sunt filii, qui sic carnales sunt: ergo hereditatem non habent: quia, ut dicitur 1 Corinth. 15, 50: « caro et sanguis re« gnum Dei non possidebunt, » idest Deum, qui dicit Ezech. 44, 28: « Ego hereditas eorum. »

Sed posset quaeri. Si hereditas ista est ipse Deus, cum sit indivisibilis et impartibilis, quare dicit, *in regno Christi et Dei*, divisive, ac si hereditas ista sit divisibilis? Respondeo. Hereditas nostra consistit in fruitione Dei. Nunc autem Deus aliter se fruitur, et nos eo: quia Deus seipso perfecte fruitur, quia seipsum perfecte cognoscit et totaliter diligit quantum cognoscibilis et diligibilis est; non autem sic nos; quia licet ipsum perfecte cognoscamus in patria, et per consequens diligamus: quia qui aliquid simplex attingit, ipsum totum cognoscit, etsi non totaliter: sicut lux solis, si esset punctualis, humanus oculus ipsam totam apprehenderet, non totaliter, oculus vero aquilae ipsam totaliter comprehenderet: sic etsi Deum perfecte cognoscimus in patria, et perfecte diligimus, sed ipsum totaliter non comprehendimus: ideo videtur ibi esse quaedam imperfectio et particularitas: et ideo dicit, *Christi et Dei*, conjunctim, quasi partem cum parte ponendo; idest, quia per Christum, et non per alium habetur hereditas.

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, hic excludit fallaciam seductorum; et circa hoc duo facit: primo enim ponit admonitionem; secundo subjungit ipsius rationem, ibi, *Gratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino.* Prima iterum in duas: quia primo monet eos ut non seducantur verbis, eis credendo; secundo ut non communicent eis, mala faciendo, ibi, *Nolite ergo fieri participes eorum* (1). Prima adhuc in duas: quia primo removet seductiones; secundo ostendit seductionis signum, ibi, *Propter haec enim venit ira Dei in filios diffidentiae.* Notandum est ergo, quod in vitiis carnalibus solum docuit cavere seductionem: quia a principio, ut homines possent libere frui concupiscentiis, cogitaverunt invenire rationes, quod fornicationes et hujusmodi venerea non essent peccata. Et ideo dicit, *Inanibus verbis*, quia sine ratione

(1) *Al. Nolite communicare etc.*

sunt talia verba quae dicuntur, quod hujusmodi non sint peccata nec excludant a regno Dei et Christi. Coloss. 2, 8: « Videte ne quis vos seducat « per prophetiam et inanem fallaciam. » Et quod tales sint seductores, et talia verba seducentia, ostendit; quia nisi peccata carnalia essent peccata, non punirentur a Deo: quia cum Deus sit justus, non infligit poenam sine culpa; nunc autem talia puniuntur a Deo: ergo peccata sunt. Minorem probat cum dicit: *Propter haec enim venit ira Dei*, scilicet propter peccata carnalia, *in filios diffidentiae*, ut patuit in diluvio, Gen. 6. Item in Sodomitis, Gen. 19. Item tribus Beniamin fere tota consumpta fuit propter haec, Judic. 20. Dicit autem *filios diffidentiae*, quia sic peccantes diffidunt de vita aeterna: quia si sic (1) faciens speraret vitam aeternam, magis esset praesumptio quam spes, quae est certa expectatio futurae beatitudinis ex meritis. Unde supra 4, 19, *Qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiae omnis, in avaritiam.* Sapient. 2, 8: « Nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra: « nemo nostrum exors sit luxuriae nostrae: » et sequitur in fine capitis: « Quia tales non speraverunt mercedem justitiae, nec judicaverunt hono« rem animarum sanctarum. » Dicit ergo, quod *in filios diffidentiae*, idest qui non confidunt de gaudiis aeternis, *venit ira Dei*, scilicet propter peccata. Vel *diffidentiae*, idest de quibus non est confidendum, quantum est ex parte meritorum. Et ideo concludit: *Nolite ergo effici participes eorum*, communicando scilicet eis in talibus operibus. 2 Corinth. 6, 14: « Quae enim participatio justitiae cum ini« quitate, aut quae societas lucis ad tenebras, aut « quae communicatio Christi ad Belial, aut quae « pars fidelis cum infideli? »

(1) Al. qui se.

LECTIO IV.

Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate: probantes quid sit beneplacitum Deo: et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite.

Supra prohibuit Apostolus peccata carnalia, comminando poenam et removendo fallaciam; hic assignat rationem sumptam ex eorum conditione: et duo facit: proponit enim primo eorum conditionem; secundo ex eis duas conclusiones inducit, ibi, *Ut filii lucis ambulate.* Ponit autem duas conditiones: primo praeteritam; secundo conditionem praesentem, ibi, *Nunc autem lux in Domino.* Dicit ergo: *Eratis aliquando tenebrae*, idest excaecati ignorantia et errore. Supra 4, 18: *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Psalm. 81, 5: « Nescierunt « neque intellexerunt; in tenebris ambulant. » Item tenebrosi per peccatum. Proverb. 4, 9: « Via im« piorum tenebrosa: nesciunt ubi corruant. » Sed notandum est, quod indeterminate non dicit, Tenebrosi, sed *tenebrae:* quia sicut quilibet videtur esse id quod principaliter est in eo, sicut tota civitas videtur esse rex, et quod rex facit, civitas dicitur facere; ita quando peccatum regnat in homine, tunc totus homo dicitur peccatum et tenebrae.

Sequitur: *Nunc autem lux in Domino.* Ubi ponit conditionem praesentem; quasi dicat: Nunc autem habetis lucem fidei. Philip. 2, 15: « Inter quos « lucetis, sicut luminaria in mundo. » Matth. 5, 14: « Vos estis lux mundi. »

Sed contra. Dicitur de Joanne Baptista (Joan. 1, 8): « Non erat ille lux: » quomodo ergo fideles alii lux dicuntur? Respondeo: Non dicuntur lux per essentiam, sed per participationem.

Deinde cum dicit, *Ut filii lucis ambulate*, concludit duas conclusiones. Dixerat enim, quod tenebrae fuerunt, et quod nunc sunt lux: et ideo primo concludit ut se conforment ei quod nunc sunt; secundo ut vitent ea quae prius fuerunt, ibi, *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem: secundo eam exponit, ibi, *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Dicit ergo: Quia nunc lux estis, faciatis opera lucis: ergo *ut filii lucis ambulate.* Joan. 12, 35: « Ambulate dum lucem habetis, ut « non vos tenebrae comprehendant. » Hoc autem exponit, cum dicit: *Fructus enim lucis est in omni bonitate et justitia et veritate.* Ambulat autem quis ut filius lucis, dupliciter: primo quantum ad substantiam vel genus operis; secundo quantum ad modum vel intentionem facientis. Primo ergo ponit opera quae oportet facere; secundo qua debent fieri intentione, ibi, *Probantes quid sit beneplacitum Deo.* Dicit ergo: Dixi ut ambuletis ut filii lucis: fructus autem lucis sunt opera fructifera et clara. Eccl. 24, 23: « Flores mei fructus honoris et ho« nestatis. » Et hoc *in omni bonitate et justitia et veritate.* Ubi advertendum est, quod omnis actus virtutis ad tria reducitur. Nam oportet quod agens ordinetur in se, ad proximum, et ad Deum. In se, ut sit bonus in seipso; et propter hoc dicit, *In omni bonitate.* Psalm. 118, 66: « Bonitatem et discipli« nam et scientiam doce me. » Item ad proximum per justitiam: ideo dicit, *In justitia.* Psalm. 118, 121: « Feci judicium et justitiam. » Ad Deum per cognitionem et confessionem veritatis; et ideo dicit, *Et veritate.* Zach. 8, 19: « Veritatem enim (1) et pa« cem diligite. » Vel aliter, ut bonitas referatur ad cor, justitia ad opus, veritas ad os. Supra 4, 25: et Zach. 8, 16: « Loquimini veritatem unusquisque « cum proximo suo. »

Deinde cum dicit, *Probantes quid sit beneplacitum Deo*, ostendit qua intentione debeant operari: quia non ex abrupto, sed *probantes*, idest ratione discernentes. « Opus suum probet unusquisque, » ut dicitur Galat. 6, 14. Et hoc *quod sit beneplacitum Deo;* idest, ut intendatis facere quod placet Deo. Roman. 2, 12: « Probetis quae sit voluntas « Dei bona et beneplacens et perfecta. »

Deinde cum dicit, *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum*, hortatur eos ne redeant ad statum quem reliquerunt: quia, ut dici-

(1) Al. tantum.

tur Galat. 2, 18: « Si enim quae destruxi, haec iterum reaedifico, praevaricatorem me constituo. » 2 Petr. 2, 22: « Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti. » Dividitur autem ista pars in duas. Primo ponit monitionem; secundo assignat rationem, ibi, *Quae autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.* Prima iterum in duas. Primo monet eos ne malefaciant; secundo ut mala reprehendant, ibi, *Magis autem redarguite.* Dicit ergo: *Probantes quid sit beneplacitum Deo; et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum*, idest operibus carnalibus ducentibus ad tenebras perpetuas: quae quidem sunt infructuosa, quia non habent nisi momentaneam delectationem citissime transeuntem. Rom. 6, 21: « Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? » Judae 1, 12: « Arbores autumnales, infructuosae, bis mortuae, eradicatae, fluctus feri maris, despumantes suas confusiones, sidera errantia; quibus procella tenebrarum servata est in aeternum. » Item tenebrosa loca quaerunt propter turpitudinem (1), quia communicant in eis cum brutis. Job 24, 15: « Oculus adulteri observat caliginem, dicens: Non me videbit oculus et operiet vultum suum. Perfodit in tenebris domos, sicut in die condixerunt sibi, et ignoraverunt lucem. » Istis ergo nolite communicare, imitando, coadjuvando, consentiendo. Eccl. 13, 2: « Quae communicatio homini sancto ad canem? » Sed certe hoc non sufficit, nisi etiam eos reprehendatis: quia, ut dicit Augustinus, aliquando Deus punit communicantes insontes, quia aliqui boni non reprehendunt malos. Eccli. 17, 12: « Mandavit autem unicuique de proximo suo. » Et ideo dicit: *Magis autem redarguite.* 2 Tim. 4, 2: « Argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. »

Sed numquid semper peccamus, si non reprehendimus? Respondet Augustinus: « Quod enim non reprehendis ex timore caritatis, ne scilicet pejor efficiatur, et scandalizatus affligat bonos, non peccas. Si autem ex timore cupiditatis, ne scilicet indignetur, et perdas beneficia tua, sic peccas. »

(1) *Al.* item tenebrosa propter turpitudinem, *intermediis omissis.*

LECTIO V.

Quae autem in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere. Omnia autem quae arguuntur a lumine, manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.

Supra posuit Apostolus monitiones; hic assignat rationes earum. Duas autem monitiones posuit. Prima ut non communicarent operibus tenebrarum; secunda ut redarguerent peccatores. Secundum hoc ergo duo facit. Primo ponit rationem primae monitionis; secundo rationem secundae, ibi, *Omnia enim quae arguuntur a lumine, manifestantur.* Dicit ergo: Bene dixi, *Nolite communicare:* immo debetis et tales increpare (1) et redarguere. Quare? *Quia quae in occulto fiunt ab ipsis, turpe est et dicere.* Hoc autem est de vitiis carnalibus, in quibus est turpitudo magna: quia minimum est ibi de bonis rationis; cum hujusmodi actus communes sint nobis et brutis.

Sequitur: *Omnia quae arguuntur a lumine, manifestantur.* Hic ponit Apostolus rationem secundae monitionis, et facit duo: primo enim ponit rationem; secundo assignat confirmationem, ibi, *Propter quod dicit etc.* Quantum ergo ad primum vult probare quod eos deceat (2) delinquentes arguere; et hoc probat sic. Quidquid ostenditur malum esse, redarguitur: omnis enim redargutio manifestatio quaedam est. Sed omnis manifestatio fit per lumen: vos autem estis lux. Ergo decet vos arguere, et eos manifestare. Ponit autem hujus rationis majorem, ibi, *Omnia autem quae arguuntur a lumine, manifestantur*; minorem autem ponit ibi, *Omne enim quod manifestatur, lumen est*; quasi dicat: Ideo decet eos arguere quia, ut dicitur 1 Cor. 2, 15: « Spiritualis judicat omnia, et ipse a nemine judicatur. Unde Glossa sic exponit. *Omnia*, scilicet peccata, *quae arguuntur a lumine*, idest a bonis et sanctis hominibus, qui sunt filii lucis, *manifestantur*, scilicet per confessionem. Prov. 28, 13: « Qui autem confessus fuerit, et reliquerit ea, misericordiam consequetur. » *Omne autem*, scilicet malum, *quod manifestatur*, per confessionem, *lumen est*, idest in lumine vertitur.

Deinde confirmat hoc per auctoritatem, dicens: *Propter quod dicit: Surge qui dormis, et exurge a mortuis: et illuminabit te Christus.* Glossa exponit: *Propter* hoc *quod* sit lumen, *dicit*, scilicet Spiritus sanctus: O tu *qui dormis surge, et exurge a mortuis; et illuminabit te Christus.* Sed haec non est consuetudo Pauli; et ideo dicendum est, quod Apostolus introduxit figuram positam Isa. 60, 1: « Surge, illuminare, Hierusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est: » dicens: *Propter quod dicit*, scilicet Scriptura: *Surge* a negligentia boni operis, tu scilicet *qui dormis:* Proverb. 6, 9: « Usquequo piger dormies? » Psalm. 40, 9: « Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat? » et (1) *exurge a mortuis*, idest ab operibus mortuis, seu mortificantibus. Hebr. 9, 14: « Emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis. » Isa. 26: « Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. » Exurge ergo, *et illuminabit te Christus.* Psalm. 26, 1: « Dominus illuminatio mea et salus mea: quem timebo? » Item 12, 5: « Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte. »

Sed numquid possumus per nos resurgere a peccato, quia dicit: *Surge, et illuminabit te Christus*? Respondeo. Dicendum est, quod ad justifica-

(1) *Al.* incipere.
(2) *Al.* doceat.

(1) *Al.* item.

tionem impii duo requiruntur: scilicet liberum arbitrium cooperans ad resurgendum, et ipsa gratia. Et certe hoc ipsum habet liberum arbitrium a gratia praeveniente, et postea meritorie operari a gratia subsequente. Unde dicitur Thren. ult. 21: « Converte nos Deus, et convertemur. »

LECTIO VI.

Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis; non quasi insipientes, sed ut sapientes; redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quae sit voluntas Dei.

Supra prohibuit fallaciarum carnalium vetustatem; hic hortatur ad contrariam novitatem: et primo hortatur ad novitatem contrariam fallaciae, secundo ad novitatem contrariam luxuriae, ibi, *Et nolite inebriari vino.* Prima in tres. Primo inducit ad cautelam contrariam fallaciae; secundo ostendit necessitatem (1) cautelae, ibi, *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*; tertio docet modum cautelae, ibi, *Propterea nolite fieri imprudentes.* Dicit ergo: *Itaque,* scilicet ex praemissis, *videte quomodo caute ambuletis.* Cautio est quaedam conditio prudentiae, per quam aliquis vitat impedimenta agendorum; et hanc cautelam debent omnes habere. Proverb. 4, 25: « Oculi tui videant recta, et palpebrae tuae praecedant gressus tuos. » Hoc autem pertinet ad sapientes; et ideo dicit: *Non quasi insipientes,* qui scilicet nesciunt vitare impedimenta: Psal. 75, 5: « Turbati sunt omnes insipientes corde: » *sed ut sapientes.* Eccl. 2, 14: « Sapientis oculi in capite ejus: stultus in tenebris ambulat. » Quidam dicunt: Si non caste, tamen caute. Sed sic non accipit Apostolus; sed dicit *caute,* ac si diceret: Cavete ab hominibus contrariis castitati.

Necessitatem autem hujus cautelae ostendit cum dicit; *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt:* quod potest exponi dupliciter. Redimit enim aliquis quandoque rem suam, dando enxenia, vel aliquid pro ea: sicut dicitur aliquis redimere vexationem suam, dando enxenia vel pecuniam, vel quando dimittit de jure (2) suo. Dicit ergo: Totum tempus hoc est tempus calumniae; et ideo sitis (3) *redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Ex quo peccavit Adam, ex tunc (4) semper paratae sunt insidiae impellentes ad peccatum. Non sic autem in statu innocentiae, in quo non oportebat hominem ab aliquo licito abstinere, quia in ejus voluntate non erat impellens aliquid ad peccatum. Modo autem oportet nos tempus redimere, *quoniam dies mali sunt;* idest, debemus malitiam dierum vitare, diem malum praecavere, ut dicit Eccl. 7, et etiam a quibusdam licitis abstinere. 1 Corinth. 10, 23: « Omnia mihi licent; sed non omnia aedificant. »

(1) *Al.* novitatem.
(2) *Al.* in jure.
(3) *Al. omittitur* sitis.
(4) *Al.* ex quo tunc.

In hunc autem modum dicitur aliquis vexationem suam redimere, quia dimittit aliquid de jure suo perire. Vel aliter: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt.* Contingit quandoque quod aliquis per magnum tempus vitae vivit in peccato, et hoc est tempus perditum.

Sed quomodo redimet, cum homo non sufficiat ad debita persolvenda? Respondeo. Dicendum est, quod tanto magis debet vacare operibus bonis, quanto prius institit malis. 1 Petr. 4, 3: « Sufficit enim praeteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam, his qui ambulaverunt in luxuriis, vinolentiis, desideriis, comessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus. » Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit, *Propterea nolite fieri imprudentes,* docet modum cautelae, dicens: *Propterea,* scilicet ut possitis tempus redimere, *nolite fieri imprudentes.* Nota, quod differentia est inter sapientiam et prudentiam. Prudentia enim est quaedam sapientia, sed non universalis sapientia. Prover. 10, 23: « Sapientia autem est viro prudentia (1). » Sapiens enim simpliciter dicitur qui habet de omnibus ordinare; sapiens autem secundum quid dicitur qui habet ordinare de his de quibus est sapiens. 1 Corinth. 3, 10: « Ut sapiens architectus fundamentum posui, » quia sapientis est ordinare, ut dicitur 1 Metaph. Omnis autem ordinator respicit finem. Ille ergo simpliciter est sapiens qui cognoscit finem vel qui agit propter finem universalem, scilicet Deum. Deut. 4, 6: « Haec est enim sapientia vestra, et intellectus coram populis. » Sapientia enim est divinarum rerum cognitio, ut dicit Augustinus 4 de Trinit. Prudentia vero est particularis rei providentia, quando scilicet quis ordinat facta sua. Et ideo sapientia est viro prudentia. Propter hoc ergo, *Nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quae sit voluntas Dei.* Sicut enim ratio speculativa ordinat de agendis, et judicat; oportet autem conclusiones habere et judicare per principia, similiter et in operabilibus. Istud autem primum principium, per quod debemus judicare omnia et regulare, est voluntas Dei; et ideo intellectus in moralibus et divinis debet habere pro principio voluntatem Dei: quia si hanc habeat pro principio, fit prudens intellectus. Deut. 32, 29: « Utinam saperent et intelligerent, ac novissima providerent. » Hoc autem docuit Dominus, Matth. 6, 29: « Fiat voluntas tua. »

(1) *Al.* « Sapientia est, idest prudentia. »

LECTIO VII.

Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria; sed impleamini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi, Deo et Patri. Subjecti invicem in timore Christi.

Supra induxit ad novitatem contra vetustatem fallaciae; hic hoc idem facit contra vetustatem vitiorum carnalium. Vel dicamus, quod prius reprehenderit peccata carnalia quantum ad luxuriam, hic autem quantum ad gulam. Duo autem facit: primo enim prohibet vetustatem; secundo inducit statum ad novitatem, ibi, *Sed impleamini Spiritu sancto.* Dicit ergo: Dixi, quod fornicatio et omnis immunditia non nominetur in vobis. Sed ad hoc cavendum debetis a vino superfluo abstinere: quia cibus et potus superfluus, est causa luxuriae; et praecipue vinum, quod calefacit et movet. Prov. 20, 1: « Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas. » Esther 1, 10: « Cum esset rex hilarior, et post « nimiam potationem incaluisset mero, praecepit « ut introducerent reginam Vasthi coram rege. » Oseae 4, 2: « Fornicatio et vinum et ebrietas au« ferunt cor. » Unde Hieronymus: « Quem Sodo« ma non vicit, vina vicerunt, Loth. » *Nolite ergo inebriari vino, in quo est luxuria; sed impleamini Spiritu sancto.* Inter omnia quae multos spiritus generant, est vinum: unde generat animositatem, et facit homines per talenta loqui, ut dicitur 2 Esdrae 3. Et ideo convenienter docet eos contra hoc repleri Spiritu sancto, qui generat fervorem devotionis. Roman. 12, 2: « Spiritu ferventes. » Item etiam generat (1) gaudium et laetitiam spiritualem. Roman. 14, 17: « Justitia et pax et gaudium in « Spiritu sancto. » Item facit audacter loqui. Act. 2, 4: « Repleti sunt omnes Spiritu sancto, et coepe« runt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus « dabat eloqui illis. » Et ideo qui eos loquentes audiebant, credebant eos ebrios.

Sed numquid habemus Spiritum sanctum in nostra potestate? Respondeo: et dico, quod habere Spiritum sanctum est dupliciter. Vel receptive: et sic non est in nostra potestate eum recipere: sed ex dono Dei eum recipimus. Roman. 5, 5: « Cari« tas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiri« tum sanctum qui datus est nobis. » Vel dispositive: et sic adhuc non sumus sufficientes eum recipere, idest nos disponere, sine gratia. 2 Corinth. 3, 5: « Non sumus sufficientes cogitare aliquid a nobis « quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est. » Vel aliquis dicitur recipere Spiritum sanctum, non tamen plenus esse Spiritu sancto: quando scilicet habet gratiam Spiritus sancti quantum ad aliquam et non quantum ad omnem hominis operationem. Tunc autem dicitur plenus Spiritu sancto, quando eo utitur generaliter. Modus autem repletionis est in dilectione Dei et proximi: et ideo cum dicit, *Loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus,* primo tangit modum repletionis ex parte Dei; secundo ex parte proximi, ibi, *Subjecti invicem in timore Christi.* Circa primum tria facit. Primo ponitur spiritualis exultatio, ibi, *Cantentes et psallentes in cordibus vestris Domino;* tertio gratiarum actio, ibi, *Gratias agentes semper pro omnibus.* Prima in duas: quia primo ponit modum meditationis; secundo materiam ejus, ibi, *In psalmis hymnis et canticis spiritualibus.* Dicit ergo: *Loquentes vobismetipsis.* Est autem duplex locutio. Una exterior, hominis ad homines; alia interior, hominis ad seipsum. Talis autem debet esse compunctiva. Job 10, 1: « Loquar in amaritu« dine animae meae. » Item debet fieri in secreto. Matth. 6, 6: « Tu autem cum oraveris, « intra in cubiculum tuum; et clauso ostio, ora Pa« trem tuum: » et Sap. 8, 16: « Intrans in domum « meam, conquiescam cum illa. » Materiam vero meditationis tangit cum dicit: *In psalmis, hymnis et canticis spiritualibus.* Psallere est uti psalterio, et sic *in psalmis,* idest bonis operationibus: Psalm. 80, 3: « Sumite psalmum, et date tympanum; psalte« rium jucundum cum cithara: » *et hymnis,* idest laudibus divinis: Psalm. 148, 14: « Hymnus omni« bus sanctis ejus: » *et canticis spiritualibus,* scilicet de spe aeternorum: Rom. 12, 12: « Spe gau« dentes. » Psal. 91, 4: « In decachordo psalterio, « cum cantico in cithara. » Psalm. 97, 1: « Can« tate Domino canticum novum, quia mirabilia « fecit. » Meditemur ergo de recta operatione, quid faciendum; de divina laudatione, quid imitandum; de caelesti jucundatione, quid et quomodo serviendum. Sic ergo effectus Spiritus sancti primo est sacra meditatio; secundo spiritualis exultatio: quia ex frequenti meditatione, ignis caritatis in corde accenditur: Psal. 38, 4: « Concaluit cor meum intra « me, et in meditatione mea exardescet ignis: » et hinc generatur laetitiae spiritualis in corde: et ideo dicit: *Cantantes et psallentes:* idest, ut affectus vestri (1) afficiantur gaudio spirituali ad operanda bona. 1 Corinth. 14, 15: « Psallam spiritu, psallam « et mente. » Coloss. 3, 16: « In omni sapientia « docentes, et commonentes vosmetipsos in psalmis « et hymnis et canticis spiritualibus, in gratia can« tantes, et psallentes in cordibus vestris Domino. »

Ex hoc error haereticorum confunditur dicentium, quod vanum est cantare Domino cantica vocalia, sed spiritualia tantum. Nam in laudibus Ecclesiae est aliquid per se considerandum: et hoc est quod Apostolus dicit, *In cordibus:* aliquid vero propter aliud (2): et hoc propter duo: scilicet propter nos, ut mens nostra incitetur ad devotionem interiorem. Sed si ex hoc aliquis commoveatur ad dissolutionem, vel in gloriam inanem, hoc est contra intentionem Ecclesiae. Item propter alios, quia per hoc rudes efficiuntur devotiores. 4 Reg. 3, 15: « Cumque « caneret psaltes, facta est super eum manus Do« mini. » Tertius effectus est gratiarum actio: quia ex hoc quod aliquis sic affectus est ad Deum, recognoscit se omnia habere a Deo. Quanto enim aliquis magis afficitur ad Deum, et ipsum cognoscit, tanto videt eum majorem, et se minorem, immo prope nihil in comparatione ad Deum. Job 42, 5: « Oculus meus videt te: idcirco me reprehendo, et « ago poenitentiam in favilla et cinere. » Et ideo dicit: *Gratias agentes semper pro omnibus,* scilicet

(1) *Al. omittitur* etiam generat.

(1) *Al.* nostri.
(2) *Al.* aliquid vero propter duo.

donis, vel prosperis, vel adversis. Psalm. 33, 2: « Benedicam Dominum in omni tempore: semper « laus ejus in ore meo: » quia haec etiam sunt nobis dona in via. Jac. 1, 2: Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias « incideritis. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti « sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. » 1 Thessal. 5, 18: « In omnibus gratias agite. » Sed hoc *in nomine Domini nostri Jesu Christi*: quia omnia bona proveniunt per eum. Rom. 5, 1: « Pacem habemus ad Deum per Dominum no« strum Jesum Christum, per quem accessum ha« bemus per fidem in gratiam istam. » Sed addit *Deo*, inquantum auctor noster est per creationem, *et Patri*, inquantum misit nobis Christum, per quem regeneravit nos. Et sic gratias *Deo* quantum ad bona naturae; *Patri* quantum ad bona gratiae. Sed quantum ad proximum ponit modum repletionis, dicens. *Subjecti invicem in timore Christi*; id est, non propter timorem humanum, sed Christi.

LECTIO VIII.

Mulieres viris suis subditae sint, sicut domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiae: ipse salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret mundans eam lavacro aquae in verbo vitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi; sed ut sit sancta et immaculata. Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.

Supra Apostolus posuit praecepta generalia ad omnes: hic ponit ea quae pertinent ad speciales quasdam personas et status. Et quia secundum Philosophum in Politicis, domus habet tres connexiones, sine quibus non est perfecta, scilicet viri et mulieris, patris et filii, domini et servi; ideo haec tria prosequens, instruit primo mulierem et virum; secundo patrem et filium, cap. 6, ibi, *Filii obedite parentibus vestris in Domino;* tertio servos et dominos, ibi, *Servi obedite dominis carnalibus.* Prima in duas. Primo enim monet mulieres de subjectione; secundo viros de dilectione, ibi, *Viri diligite uxores vestras.* Prima in duas. Primo ponit admonitionem; secundo ejus rationem, ibi, *Quoniam vir caput est mulieris.* Dicit ergo: *Mulieres viris suis subditae sint*: quia certe « mulier, si primatum ha« beat, contraria est viro suo, » ut dicitur Eccli. 25, 30: et ideo specialiter monet eas de subjectione; et hoc *sicut domino*: quia proportio viri ad uxorem, quodammodo est sicut servi ad dominum, inquantum debet regi mandato domini: sed differentia est in hoc quod dominus utitur servis suis quo ad id quod est sibi utile; sed vir utitur uxore et liberis ad utilitatem communem: et ideo dicit, *Sicut Domino*: non quod vere sit dominus, sed sicut dominus. 1 Petr. 3, 1: « Mulieres subditae sint viris suis. »

Deinde subdit rationem suam: circa quod tria facit. Primo eam proponit; secundo exemplum inducit, ibi, *Sicut Christus caput est Ecclesiae*; tertio exemplo intentum concludit, ibi, *Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus.* Ratio autem haec est, quoniam vir est caput mulieris. In capite autem viget sensus visus: Eccle. 2, 14: « Sapientis oculi in capite ejus: » et ideo vir debet gubernare mulierem, ut caput ejus. 1 Corinth. 11, 3: « Caput quidem mulieris vir. »

Deinde ponit exemplum, cum dicit: *Sicut Christus caput est Ecclesiae.* Supra 1, 22: *Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quae est corpus ipsius.* Et hoc non ad utilitatem suam, sed Ecclesiae: quia *ipse est salvator corporis ejus.* Act. 4, 12: « Non est enim aliud nomen sub caelo datum ho« minibus in quo oporteat nos salvos fieri. » Isa. 12, 2: « Ecce Deus salvator meus: fiducialiter a« gam, et non timebo. » Ex hoc autem concludit intentionem, cum dicit: *Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis in omnibus*; quasi dicat: Non est conveniens quod membrum repugnet ipsi capiti in aliquo. Nunc autem sicut Christus caput est Ecclesiae suo modo, ita vir est caput mulieris. Non debet ergo mulier inobediens esse viro: *sed sicut Ecclesia subjecta est Christo:* Psalm. 61, 2: « Nonne Deo subjecta erit anima « mea? » *ita et mulieres viris suis:* Genes. 3, 16: « Sub viri potestate eris: » et hoc *in omnibus*, scilicet quae non sunt contra Deum: quia dicitur Actuum 5, 29: « Obedire oportet Deo magis quam « hominibus. »

Deinde cum dicit, *Viri, diligite uxores vestras*, monet viros ad dilectionem uxorum: et primo facit hoc; secundo assignat rationem hujus, ibi, *Sicut Christus dilexit Ecclesiam.* Dicit ergo: *viri diligite uxores vestras:* quia certe ex amore quem habet vir ad uxorem, magis caste vivit; et pacifice uterque se habet. Si autem vir aliam magis (1) diligit quam suam, se et suam discrimini exponit. Coloss. 3, 19: « Viri diligite uxores vestras, nolite « amari esse ad illas. » Tangit autem rationem hujus triplicem. Primam sumit ex exemplo Christi, cum dicit: *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam;* secundam ex parte viri, ibi, *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit*; tertiam ex parte mandati divini, ibi, *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae.* Circa primum tria facit. Primo proponit exemplum dilectionis Christi; secundo signum, ibi, *Et tradidit seipsum pro ea;* tertio concludit intentum, ibi, *Ita et viri debent diligere uxores suas, ut corpora sua.* Dicit ergo: *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Supra eodem: *Estote imitatores Dei sicut filii carissimi, ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos.* Signum autem dilectionis Christi ad Ecclesiam ostenditur, quia *tradidit semetipsum pro ea.* Galat. 2, 20: « Dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Isai. 53, 12: « Tradidit in mortem animam suam. » Sed ad quid? *Ut illam sanctificaret.* Heb. ult. 12: « Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem popu« lum, extra portam passus est. » Joan. 17, 17: San-

(1) *Al. omittitur* magis.

« ctifica eos in veritate. » Iste est effectus mortis Christi (1). Effectus autem sanctificationis est mundatio ejus a maculis peccatorum: ideo subdit dicens, *Mundans eam lavacro aquae.* Quod quidem lavacrum habet virtutem a passione Christi. Roman. 6, 3: « Quicumque baptizati sumus in « Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus: con- « sepulti enim sumus cum illo per baptismum in « mortem. » Ezech. 36, 25: « Effundam super « vos aquam mundam, et mundabimini ab omni- « bus inquinamentis vestris. » Zachar. 13, 1: « E- « rit fons patens domui David, et habitantibus « Hierusalem, in ablutionem peccatoris et menstrua- « tae. » Et hoc *in verbo vitae,* quod adveniens aquae, dat ei virtutem abluendi (2). Matth. ult. 19: « Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes « eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. » Finis autem sanctificationis est puritas Ecclesiae: ideo dicit: *Ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam*; quasi dicat: Indecens est quod immaculatus sponsus sponsam duceret maculatam; et ideo sibi exhibet eam immaculatam, hic per gratiam, sed in futuro per gloriam: unde dicit, *Gloriosam,* scilicet per claritatem animae et corporis. Philip. 3, 21: « Reformabit « corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori « claritatis suae. » Et ideo addit: *Non habentem maculam:* Psalm. 100, 6: « Ambulans in via im- « maculata, hic mihi ministrabat: » Psalm. 118, 1: « Beati immaculati in via, qui ambulant in le- « ge Domini: » *neque rugam,* idest sine defectu passibilitatis; quia, ut dicitur Apocal. 7, 16, « non « esurient neque sitient amplius: » *aut aliquid hujusmodi*; *sed ut sit sancta,* per confirmationem gratiae, *et immaculata,* ab omni immunditia. Et haec omnia intelligi possunt de exhibitione quae erit in futuro per gloriam. Si autem de exhibitione per fidem, tunc diceretur: *Ut exhiberet sibi,* scilicet per fidem, *Ecclesiam gloriosam*: quia « gloria « magna est sequi Dominum, » ut dicitur Eccli. 23, 38, *non habentem maculam,* scilicet criminis mortalis: « Maculata es in iniquitate tua: » Hierem. 2, 22: *neque rugam,* idest duplicitatem intentionis, quam non habent qui recte conjuncti sunt Christo et Ecclesiae. Job 16, 9: « Rugae meae testimo- « nium dicunt contra me. » Sed magis sanctam per intentionem, et immaculatam per omnimodam puritatem. Ex hoc tertio concludit intentum, dicens: *Ita et viri debent diligere uxores suas ut corpora sua.*

(1) *Al. deest* Christi.
(2) *Al.* absolvendi.

LECTIO IX.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit; sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam: quia membra sumus corporis ejus, et de carne ejus, et de ossibus ejus.

Supra induxit viros ad dilectionem uxorum ex parte Christi, vel exemplo dilectionis quam habet Christus ad Ecclesiam; hic ostendit idem ex parte ipsiusmet viri: et facit duo. Primo ponit rationem; secundo confirmat eam per exemplum, ibi, *Sicut et Christus Ecclesiam.* Ratio est talis. Vir et mulier sunt quodammodo unum: unde sicut caro subditur animae, ita mulier viro; sed nullus unquam habuit carnem suam odio: ergo nec uxorem. Dicit ergo: *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.* Matth 19, 6: « Itaque non sunt duo, sed una ca- « ro. » Et ideo sicut peccaret contra naturam qui seipsum odio haberet, ita qui uxorem. Eccli. 25, 1: « In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae « sunt probata coram Deo et hominibus. Concor- « dia fratrum, amor proximorum, et vir et mulier « bene sibi consentientes. » Quod autem sic debeant se diligere, probat dicens: *Nemo enim* (1) *carnem suam unquam odio habuit*: quod patet per effectum: quia probatio dilectionis, exhibitio est operis. Nam id quod pro viribus conservamus, diligimus: *sed* quilibet *nutrit et fovet carnem suam* propter conservationem. 1 Timoth. ult. 8: « Haben- « tes autem alimenta et quibus tegamur, his con- « tenti sumus. »

Sed contra. Luc. 14, 26: « Qui non odit uxorem « et filios et fratres et sorores, adhuc autem et ani- « mam suam, non potest meus esse discipulus. » Respondeo. Dicendum est, quod, ut Apostolus dicit, sic homo uxorem debet diligere sicut se; se autem debet homo diligere infra Deum; sic ergo uxorem debet diligere scilicet infra Deum. Dicit autem: « Qui non « odit uxorem: » non quia praecipiat eam odire; quod esset peccatum mortale praecipere: sed praecipit eam ita ut se diligere. Nunc autem minor dilectio est quasi quoddam odium respectu ejus quod summe et plus diligitur, scilicet respectu Dei. Ita nemo carnem suam odit, sed nutrit et fovet.

Sed contra: qui diligit aliquem, non vult nec appetit ab eo separari; sed sancti volunt a carne separari. Roman. 7, 24: « Infelix ego homo, quis « me liberabit de corpore mortis hujus? » Philip. 1, 23: « Desiderium habens dissolvi, et esse « cum Christo. » Praeterea: nullus affligit quod diligit; sed sancti affligunt carnem suam in hoc mundo. 1 Corinth 9, 27: « Castigo corpus meum, et « in servitutem redigo. » Praeterea quidam occidunt se, sicut auditum est frequenter: item de Juda.

Respondeo. Caro potest considerari in se: et sic non habetur odio, sed naturaliter quilibet appetit eam esse, et fovet eam ut sit. Vel potest considerari caro, inquantum est alicujus impeditiva quod volumus: et sic odio quodammodo habetur per accidens. Nam omne quod volumus aut est bonum, aut malum. Si bonum: vel est ut finis ultimus, scilicet vita aeterna. a qua impedimur per carnem. 2 Corinth. 5, 6: « Quamdiu sumus in hoc « corpore peregrinamur a Domino. » Et quia naturaliter appetimus finem nostrum et bene esse, nec hoc possumus quamdiu in hac carne sumus: ideo vellemus eam abjicere, non sicut malum odio habitum, sed sicut bonum minus dilectum, impediens majus bonum. Et sic exponendae sunt auctoritates supradictae: « Infelix ego homo, quis me « liberabit de corpore mortis hujus? » item: « Desi- « derium habens dissolvi et esse cum Christo: »

(1) *Al.* quia *nemo etc.*

vel consimiles. Vel illud quod volumus, est bonum non ut finis, sed ut disponens ad finem; sicut sunt habitus virtutum. Hoc autem bonum impeditur per carnis lasciviam; et ideo sancti affligunt et macerant carnem suam, ut subdatur spiritui ad repressionem concupiscentiarum: quia caro concupiscit impediens acquisitionem virtutum nos disponentium ad bonum ultimum. Et ideo qui sic affligit carnem suam ut subdatur spiritui, non odit eam, sed procurat bonum ejus, quia bonum ejus est quod subjiciatur spiritui; sicut bonum hominis est quod subjiciatur Deo. Ps. 72, 27: « Mihi autem adhaerere Deo bonum est. » Et sic intelligitur: « Castigo corpus meum, » et consimiles. Unde hoc non oportebat fieri in statu innocentiae, quamdiu homo subditus fuit Deo, et caro totaliter subdita fuit spiritui: in qua quidem mutua subjectione consistebat donum (1) originalis justitiae. Sed aliquando illud quod volumus, est malum: et ideo, sicut boni carnem affligunt, vel deponere volunt, inquantum impeditiva est boni quod appetunt; ita mali inquantum caro est impeditiva mali quod appetunt, eam occidunt, et se suspendunt, sicut Judas.

Deinde ostendit quod virum oportet uxorem diligere; et hoc per exemplum: unde dicit: *Sicut et Christus Ecclesiam*, scilicet dilexit, sicut aliquid sui: *quia membra sumus corporis ejus:* supra 4, 25: *Sumus enim invicem membra.* Dicit autem, *De carne ejus*, propter eamdem participationem naturae. Luc. ult. 39: « Spiritus autem carnem « et ossa non habet, sicut me videtis habere. » Vel dicit, *De carne*, mystice, quantum ad debiles, qui sunt carnei; et *de ossibus ejus*, quantum ad fortes, qui sunt ossei.

(1) *Al.* bonum.

LECTIO X.

Propter hoc relinquet homo patrem et matrem suam, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una Sacramentum hoc magnum est. Ego autem dico in Christo, et in Ecclesia. Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat; uxor autem timeat virum suum.

Supra exhortatus est Apostolus Ephesios ad amorem uxorum dupliciter: scilicet exemplo dilectionis Christi ad Ecclesiam, item ex amore hominis ad seipsum: hic tertio hortatur eos per auctoritatem Scripturae: et circa hoc tria facit. Primo auctoritatem inducit; secundo eam mystice exponit, ibi, *Sacramentum hoc magnum est;* tertio adaptat eam secundum litteralem sensum ad propositum suum, ibi, *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat.*

Auctoritas haec dicitur Gen. 2, dicta est ab Adam (1) vidente uxorem, scilicet de costa sua formatam; sed contra dicitur Matth. 19, quod Deus hoc dixit.

Respondeo. Adam ut a Deo inspiratus hoc dixit: Deus autem ut Adam inspirans et docens. Nos autem hoc idem dicimus, et multa alia quae dixit Dominus, spiritu Dei docente: unde dicitur Matth. 10, 20: « Non enim vos estis qui loquimini, sed « Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. »

Notandum hic est, quod in praedicta auctoritate triplex conjunctio viri ad mulierem designatur. Prima per affectum dilectionis: quia est tantus affectus utriusque ut patres relinquant. 3 Esdrae, 4, 25: « Diligit homo uxorem suam magis quam pa« trem; et multi dementes facti sunt propter uxo« res suas, » et alia ibi multa. Hoc autem naturale est, quia appetitus naturalis est concors debitae actioni. Constat autem quod omnibus agentibus (2) superioribus inest appetitus ut propinent et communicent inferioribus: et ideo amor naturalis inesteis versus inferiora. Et quia homo respectu patris et matris est inferior, non superior; ideo ad uxorem, cujus est superior, et ad filios, naturaliter plus afficitur quam ad parentes; et etiam quia uxor sibi conjungitur ad actum generationis. Secunda conjunctio est per conversationem, unde dicit: *Et adhaerebit uxori suae.* Eccli. 25, 1: « In tribus beneplacitum est « spiritui meo, quae sunt probata coram Deo et « hominibus. Concordia fratrum, amor proximorum, « et vir et mulier bene consentientes. » Tertia est per carnalem conjunctionem, ibi, *Et erunt duo in carne una*, idest in carnali opere. In qualibet enim generatione est virtus activa et passiva; sed in plantis utraque est in eodem; in perfectis autem animalibus (1) distinguuntur. Et ideo in actu generationis ita se habent masculus et femina in animalibus, sicut in plantis solo eodem uno corpore fit (2).

Consequenter exponit eam mystice, et dicit: *Sacramentum hoc magnum est*, id est sacrae rei signum, scilicet conjunctionis Christi et Ecclesiae. Sapient. 6, 24: « Non abscondam a vobis sacra« mentum Dei. »

Notandum est hic, quod quatuor sacramenta dicuntur magna: scilicet baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit januam paradisi; confirmatio ratione ministri, quia solum a Pontificibus et non ab aliis confertur; eucharistia ratione continentiae, quia totum Christum continet; item matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi et Ecclesiae. Et ideo si mystice exponatur, debet sic exponi littera praecedens: *Propter hoc relinquet homo*, scilicet Christus (3), *patrem et matrem* (4). Reliquit, inquam, *Patrem*, inquantum est missus in mundum et incarnatus. Joan. 16, 28: « Exivi a Patre, et veni in mundum: » *et matrem*, scilicet synagogam. Hierem. 12, 7: « Reliqui domum meam, et dimisi hereditatem « meam: dedi dilectam animam meam in manu « inimicorum ejus: » *et adhaerebit uxori suae,*

(1) *Al.* dicitur Genes. 2, dicta est ab Adam etc.
(2) *Al.* gentibus.

(1) *Al. omittitur* animalibus.
(2) *Al. tantum* sicut in plantis toto corpore: *item in pluribus codicibus, F. Remigio Florentino testante,* sicut in plantis toto tempore fit.
(3) *Al. desideratur* scilicet Christus.
(4) *Al. inepte additur* hic scilicet in sempiternum.

Ecclesiae. Matth. ult. 20: « Ecce vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. »

Consequenter argumentatur secundum sensum litteralem, exponendo praedictum exemplum. Quaedam enim sunt in sacra Scriptura veteris Testamenti quae tantum dicuntur de Christo, sicut illud Psal. 21, 18: « Foderunt manus meas et pedes « meos; dinumeraverunt omnia ossa mea: » et illud Isa. 7, 14: « Ecce virgo concipiet et pariet « filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Quaedam vero de Christo et aliis exponi possunt; sed de Christo principaliter, de aliis vero in figura Christi, sicut praedictum exemplum. Et ideo primo exponendum est de Christo, et postea de aliis. Et ideo dicit: *Verumtamen et vos singuli, unusquisque uxorem suam diligat;* quasi dicat: De Christo dicitur principaliter, etsi non singulariter: quia exponendum et implendum est in aliis, in figura Christi (1). Dicit autem, *Sicut semetipsum*, quia sicut unusquisque se diligit in ordine ad Deum, ita debet uxorem diligere, non inquantum trahit ad peccatum. Luc. 14, 26: « Si quis venit ad me, et non odit « patrem et matrem et uxorem suam etc. » sequitur, « non potest meus esse discipulus. »

Sed quid de uxore? *Uxor autem virum* (2) *suum timeat*, scilicet timore et reverentiae et subjectionis, quia debet ei esse subjecta.

(1) *Al.* tamen implendum est in aliis, etsi singulariter in figura Christi.
(2) *Al. ut virum*: item al. omittitur *suum*.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Filii, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est. Honora patrem tuum et matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) ut bene sit tibi, et sis longaevus super terram. Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros; sed educate illos in disciplina et correctione Domini.

Supra monuit virum et uxorem, quae est una connexio familiae; hic monet patrem et filios, quae est secunda connexio domus: et primo facit monitionem quomodo filii se debeant habere ad parentes; secundo quomodo e converso patres ad filios, ibi, *Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros.* Prima in duas. Primo proponit monitionem; secundo ostendit rationem, ibi, *Hoc enim est justum.* Dicit ergo: *Filii, obedite parentibus vestris in Domino.* Notandum est hic, quod parentes debent naturaliter instruere filios moribus; filii autem, instruentibus parentibus, naturaliter debent eis obedire (1), sicut infirmi obediunt medicis. Unde proprium filiorum est obedientia. Coloss. 3, 20: « Filii obedite (scilicet parentibus (2)) per omnia: « hoc est enim beneplacitum Domino. » Dicit autem *in Domino*, quia non est obediendum parentibus nec alicui in his quae sunt contra Deum. Act. 5, 29: « Obedire oportet Deo magis quam « hominibus. » Et per hoc solvitur auctoritas modo allegata. Luc. 14, 26: « Si quis venit ad me et « non odit patrem et matrem et uxorem suam... « non potest meus esse discipulus. » Quia hoc intelligitur inquantum sunt contra Deum.

Rationem autem assignat ex duobus: scilicet ex justitia et utilitate. Quod autem sit justum, patet ac probatur: quia lex divina nihil mandat nisi justum. Psalm. 18, 9: « Justitiae Domini re« ctae. » Sed hoc mandat lex divina. Exod. 20, et Deuter. 5: « Honora patrem tuum et matrem « tuam, sicut praecepit tibi Dominus Deus tuus. » Eccli. 3, 16: « Qui timet Deum, honorat patrem, « et quasi dominis serviet his qui se genuerunt. » Honor autem importat exhibitionem reverentiae his qui supra nos sunt: unde quia (1) parentes habemus supra nos, utitur nomine honoris. Dicit ergo: *Hoc enim justum est. Honora patrem tuum et matrem tuam.* Eccli. 3, 7: « Qui honorat patrem suum, « vita vivet longiore; et (2) qui obedit patri, re« frigerabit matrem. » Et hoc intelligitur tripliciter, quod filii debent parentes honorare. quia debent eis reverentiam, sicut majoribus; obedientiam, sicut instructoribus; sustentamenta, sicut nutrientibus, cum fortes erant. Deinde assignat dignitatem hujus praecepti, dicens: *Quod est mandatum primum.*

Contra. Immo mandatum primum est quod est colendus unus Deus. Respondeo. Mandata continentur in duabus tabulis. Prima continent ea quae ordinantur ad Deum; secunda, ea quae ad proximum; et in hac secunda primum mandatum est de honore parentum. Et hoc duplici de causa. Primo, quia in illa secunda tabula nullum est praeceptum affirmativum nisi istud: quia naturale est nobis ut parentibus serviamus, non autem sic aliis proximis: ideo nullum est aliud affirmativum; sed natura dictat ut non inferat homo proximis nocumentum; et ideo prohibetur. Quia ergo primum, plus et prius habet de debito, ideo *primum.* Secundo, quia Deus honorandus est sicut principium nostri esse, et quia parentes sunt etiam principium nostri esse (quia, ut dicitur 6 Ethic., tria habemus a parentibus, scilicet esse, vivere, et disciplinam); ideo conveniens est ut post mandata ordinata ad Deum, primum esset ordinatum ad parentes. Vel primum quo ad promissionem, quia isti soli additur promissio. Et hujus est duplex ratio. Una est, quia homines in aliis quae agunt, quaerunt utilitatem propriam, et quia a parentibus jam senibus nullam expectant u-

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* Coloss. 3.
(2) *Al.* patribus.

(1) *Al.* sed quia.
(2) *Al.* item.

tilitatem, nisi a Deo provenientem. Secunda ratio est ne aliquis credat quod honoratio parentum non sit meritoria, quia naturalis est; ideo addit: *Ut sis longaevus super terram.* In veteri autem testamento promittebantur promissiones temporales, quia populus ille parvulus erat, et ideo gratiose instruendus erat sub paedagogo sicut parvulus. Tamen in illis parvis munusculis populum illum parvum decentibus figurabantur magna bona, scilicet spiritualia. Et ideo potest hoc referri secundum sensum litteralem ad bona temporalia: et sic dicit: *In promissione, ut bene sit tibi*; idest, ut bonis promissis abundes. Nam qui gratus est in minoribus beneficiis, meretur majora recipere. Maxima autem beneficia habemus a parentibus; scilicet esse, nutrimentum et disciplinam. Quando ergo quis gratus est his, fit dignus ut majora recipiat: et ideo dicit: *Ut bene sit tibi*: quia, ut dicitur 1 Timoth 4, 8, « Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens « vitae quae nunc est, et futurae. » Et ideo addit: *Ut sis longaevus super terram*, quasi super gratiam et beneficium (1) vitae, quam habes a parentibus. Proverb. 3, 6: « Longitudo dierum in dex« tera ejus, et in sinistra illius divitiae et gloria. »

Sed contra. Multi devoti parentibus cito moriuntur. Et ideo sciendum, quod haec temporalia non sunt bona absolute, nisi inquantum ordinata ad spiritualia; et ideo intantum homini bona, inquantum per ea juvatur ad spiritualia. Unde fortuna non est dicenda bona, si est impediens a virtute. Et ideo longitudo vitae intantum est bona, inquantum ad servitia Dei est ordinata. Et ideo quandoque subtrahitur, ne impediat. Sapient. 4, 11: « Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus. » Vel potest referri ad sensum spiritualem: *Ut sis longaevus in terra* viventium. Psalm. 142, 10: « Spiritus tuus bonus deducet me in terram re« ctam; propter nomen tuum, Domine, vivificabis « me. »

Consequenter instructis filiis, instruuntur parentes: circa quod duo facit. Primo ponit unum prohibitivum; secundo aliud inductivum, ibi, *Sed educate eos in disciplina et correctione Domini.* Dicit ergo: *Et vos, patres, nolite provocare filios vestros ad iracundiam*: non quod in omnibus assentiatis voluntati eorum. Ubi notandum est, quod alius est principatus patris ad filium, et domini ad servum: quia dominus utitur servo suo ad utilitatem propriam, sed pater utitur filio ad utilitatem filii. Et ideo est necesse quod patres instruant filios propter utilitatem suam, non tamen nimis arctando (1) aut subjiciendo. Et ideo dicitur Coloss. 3, 21: « Pa« tres, nolite ad indignationem provocare filios « vestros, ut scilicet non pusillo animo fiant: » quia talis provocatio non animat ad bonum. Quomodo ergo? Subdit: *Sed educate illos in disciplina*, scilicet verborum, *et correctione*, scilicet verborum; idest, corripite eos et educate, ut serviant Domino. Vel *in disciplina*, eos ad bonum inducendo, *et correctione*, a malis retrahendo.

(1) *Al.* omittitur et beneficium.

(1) *Al.* et sic non nimis arcendo.

LECTIO II.

Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes, sicut Domino, et non hominibus; scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino, sive servus sive liber. Et vos, domini, eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia et illorum et vester Dominus est in caelis, et personarum acceptio non est apud Deum.

Instructis duabus connexionibus, scilicet viri et mulieris, patris et filii, hic instruit connexionem servi ad dominum; et circa hoc duo facit. Primo instruit servum; secundo dominum, ibi, *Et vos, domini, eadem facite illis.* Iterum prima in tres: primo enim ponit monitionem; secundo exponit, ibi, *Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo*; tertio ostendit retributionem, ibi, *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino.* Iterum prima in tres: quia primo monet ad obedientiam; secundo ad reverentiam; tertio ad cordis simplicitatem. Secunda ibi, *Cum timore et tremore* (1); tertia ibi, *In simplicitate cordis vestri.* Monet autem eos ad obedientiam ex imperio Domini: unde dicit: *Servi, obedite dominis carnalibus.* Monet eos ad reverentiam, dicens, *Cum timore*, interius: Malach. 1, 6: « Si ego Dominus, « ubi est timor meus? » *et tremore* (1) exterius: Psal. 2, 11: « Servite Domino in timore, et exul« tate ei cum tremore: » *et in simplicitate cordis*: Sap. 1, 1: « In simplicitate cordis quaerite illum. » Luc. 12, 42: « Fidelis servus et prudens, quem « constituit Dominus super familiam suam. » Job 1, 8: « Numquid considerasti servum meum Job? » et paulo post: « Vir simplex et rectus ac timens « Deum, et recedens a malo. » Sic enim serviendum est Christo: unde dicit, *Sicut Christo.* Sap. 1, 1: « In simplicitate cordis quaerite illum. » 1 Paralip. 29, 17: « Domine Deus, in simplicitate cor« dis mei laetus obtuli universa. » Dicit etiam, *Sicut Christo*, quia a Domino Christo est quod dominus aliquid possit. Rom. 13, 2: « Qui otestati « resistit, Dei ordinationi resistit. » Et ideo serviendum est eis sicut Christo, in his quae non sunt contra fidem nec contra ipsum.

Exponit autem, *In simplicitate:* et primo removet quod simplicitati contrariatur; secundo docet modum convenientem, ibi, *Facientes voluntatem Dei ex animo.* Contrarium autem simplicitati est quod servus habeat respectum ad oculum, et non ad complacentiam domini (2). Talis enim servus non habet simplicitatem et rectam intentionem: et ideo hoc prohibet, dicens: *Non ad oculum servien-*

(1) *Al. cum omni timore*; et sic infra.

(1) *Al.* item cum tremore etc. *et sic infra.*

(2) *Al.* habeat oculum ad dominum, et non ad complacentiam domini.

tes, scilicet domino, propter lucrum temporale tantum, *quasi hominibus placentes*, idest complacere volentes: Galat. 1, 10: « Si adhuc hominibus pla« cerem, Christi servus non essem: » *sed ut servi Christi:* Coloss. 3, 24: « Domino Christo servite. » Et quomodo? *Facientes voluntatem Dei*, scilicet implendo mandata ejus opere. Psalm. 102, 20: « Fa« cientes verbum illius: » sicut Christus. Joan. 6, 38: « Descendi de caelo, non ut facerem volunta« tem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. « Haec est enim voluntas ejus qui misit me, » scilicet ut obediam hominibus propter Deum. Et ideo dicit, *Sicut servi Christi*, et sicut servientes Domino, non hominibus, scilicet non propter se, sed propter Dominum. Quomodo ? *Ex animo.* Coloss. 3, 23: « Quodcumque facitis, ex animo ope« ramini sicut Domino, et non hominibus. » Item *cum bona voluntate* (1), idest recta intentione. Coloss. 4, 12: « Stetis perfecti, et pleni in omni vo« luntate Dei. »

Deinde subjungit remunerationem, dicens, *Scientes:* 1 Joan. 5, 13: « Scripsi vobis, ut sciatis: » *quoniam unusquisque*, sive servus, sive liber, sine personarum acceptione: non enim est personarum acceptio apud Deum: Galat. 3, 28: « Non est ser« vus neque liber; non est masculus neque fe« mina: omnes enim vos unum estis in Christo « Jesu: » Act. 10, 34: « In veritate comperi, quo« niam non est personarum acceptor Deus; sed in « omni gente, qui timet Deum et operatur justi« tiam, acceptus est illi: » Eccle. 9, 10: « Quod« cumque potest facere manus tua, instanter ope« rare: quia nec opus nec ratio nec sapientia nec « scientia erunt apud inferos, quo tu properas: » *recipiet a Domino*, pro remuneratione. Coloss. 3, 24: « Scientes quod a Domino accipient retributionem « hereditatis. »

Deinde cum dicit, *Et vos, domini, eadem facite illis*, instruit dominos; et facit duo. Primo ponit monitionem; secundo subdit rationem, ibi, *Scientes quia et illorum et vester Dominus est in caelis.* Dicit ergo: *Et vos, domini, eadem facite illis*, eadem, scilicet identitate proportionis: ut sicut illi ex animo et bona voluntate, ita et vos faciatis. Eccli. 33, 31: « Si est tibi aliquis servus fidelis, sit tibi « sicut anima tua. » *Remittentes minas*, non solum verbera vel flagella. Et quare ? Rationem subdit, dicens: *Scientes quia et illorum et vester Dominus est in caelis:* nam « idem Dominus omnium: » Rom. 10, 12. Quasi dicat: Conservi estis, et ideo debetis vos bene habere ad eos. Matth. 18, 33: « O« portuit et te misereri conservi tui. » *Et personarum acceptio non est apud Deum:* Rom. 2, idem dicitur. Luc. 20, 21: « Non accipis personam ho« minum. » Actor. 10, 34, idem (1).

(1) *Sic editio Veneta an.* 1498, *alias citata; editiones vero Romana, an.* 1570, *et duae Venetae, altera an.* 1562, *curante F. Remigio Florentino, altera Nicolini an.* 1593, *sic legunt.* Item idem subjungit hic dicens: *Sicut Domino, et non hominibus, cum bona voluntate.*

(1) *Scilicet* « non est personarum acceptor Deus. »

LECTIO III.

De cetero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli: quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem; sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus.

Supra posuit Apostolus multa praecepta generalia et specialia ad destruendam vetustatem peccati, et inducendam novitatem gratiae; hic ostendit qua virtute debent uti ad praecepta haec implenda, quia fiducia auxilii divini: circa quod duo facit. Primo ponit monitionem; secundo in speciali explicat eam, ibi, *Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.* Prima in duas: quia primo ostendit de quo debemus confidere sicut de interiori; secundo ostendit de quo debemus confidere sicut de exteriori, ibi, *Induite vos armaturam Dei.* Illud autem interius, de quo debemus confidere, est auxilium divinum; et ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini.* Hierem. 17, 7: « Benedictus vir qui « confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. » Duplici autem ratione confidit quis de aliquo. Una est quia ad eum pertinet sua defensio; alia est quia potens est, et paratus est eum defendere. Et haec duo sunt in Deo respectu creaturae suae. Quia cura est Deo de vobis, ut dicitur 1 Petr. ult. 7: « Om« nem solicitudinem vestram projicientes in eum, « quoniam ipsi cura est de vobis. » Item ipse potens est, et promptus auxiliari; et ideo dicit: *De cetero, fratres, confortamini*; quasi dicat: Post quam vos instruxi supra de praeceptis implendis (1), jam confortamini, non in vobis, sed in Domino, quia curam habet de vobis. Psalm. 72, 27: « Mihi au« tem adhaerere Deo bonum est, ponere in Domi« no Deo spem meam. » Isa. 35, 4: « Dicite pu« sillanimis: Confortamini, et nolite timere. » Hierem. 20, 11: « Dominus mecum est tamquam bel« lator fortis; idcirco qui me persequuntur, cadent « et infirmi erunt. » *Et in potentia virtutis ejus.* Luc. 1, 49: « Qui potens est. » Et licet in Deo virtus et potentia sint idem; tamen, quia virtus est ultimum de potentia, et quasi perfectio potentiae, ideo dicit: *In potentia virtutis ejus*, idest in potentia virtuosa. Philip. 4, 13: « Omnia possum in eo « qui me confortat. » Job 17, 13: « Pone me juxta « te, et cujusvis manus pugnet contra me. »

Sed posset dici: Si Deus potest et vult, debemus esse securi. Ideo respondens dicit, quod non: immo debet quilibet facere quod in se est: quia si inermis iret ad bellum, quantumcumque rex protegeret eum, esset in periculo. Et ideo dicit: *Induite vos armaturam Dei*, idest dona et virtutes. Rom. 13, 12: « Abjiciamus ergo opera tenebrarum, et « induamur arma lucis. » Coloss. 3, 12: « In« duite vos ergo, sicut electi Dei sancti et dilecti, « viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, « modestiam, patientiam: » quia per virtutes homo protegitur contra vitia.

(1) *Al.* postquam vos instruxi, confortamini etc. *intermediis omissis.*

Sed contra. Dominus est rex ita potens quod nullus potest eum impugnare. Respondeo. Verum est per violentiam; sed per insidias et fallaciam impugnat eum diabolus in membris suis, non in se: quia, ut dicitur Eccli. 11, 31: « Multae sunt insidiae dolosi. » Et ideo subdit: *Ut possitis stare contra insidias diaboli.* 1 Petr. 5, 8: « Sobrii estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens quem devoret. » Psal. 9, 9: « Insidiatur in abscondito, quasi leo in spelunca sua. »

Consequenter cum dicit, *Quia non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem*, explicat in speciali monitionem: et primo de insidiis inimicorum; secundo de armatura sumenda, ibi, *Propterea accipite armaturam Dei*; tertio de fiducia Christi habenda, ibi, *Per omnem* (1) *orationem et obsecrationem orantes omni tempore.* Describit autem insidias. Quia quando aliquis hostis imminet, si sit debilis, stultus et hujusmodi, non est multum cavendum nec timendum de eo; sed quando est potens, nequam et callidus, tunc est timendus. Haec tria sunt in diabolo. Primo, quia non est debilis; et propter hoc dicit, quod *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.* Per carnem et sanguinem intelliguntur vitia (2) carnis: 1 Corinth. 15, 50: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt: » et homines carnales: Galat. 1, 16: « Continuo non acquievi carni et sanguini, » idest hominibus carnalibus. Dicit ergo: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem.*

Quod videtur esse falsum, qualitercumque accipiatur: quia, ut dicitur Galat. 5, 17: « caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. » Psal. 118, 157: « Multi qui persequuntur me. »

Respondeo dupliciter. Primo ut dicamus: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* supple, tantum, quin etiam adversus diabolum. Vel aliter (3). Quia actio quae instrumento attribuitur, est principaliter agentis: et sicut (4) accipitur illud Rom. 9, 16: « Non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei; » quasi dicat: Quod vultis aliquid vel facitis, a vobis non est, sed aliunde, scilicet a Deo: sic hic *non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem,* exponatur: idest, quod nos impugnet, scilicet caro et sanguis, hoc non est eorum principaliter, sed a superiore movente, scilicet a diabolo.

Consequenter describitur a potentia: quia *adversus principes et potestates tenebrarum harum.* Joan. 14, 30: « Venit enim princeps hujus mundi, et in me non habet quidquam. » Dicitur autem princeps mundi, non creatione, sed imitatione mundanorum. Joan. 1, 10: « Et mundus eum non cognovit, » scilicet principes mundani. Vel dicitur princeps, quasi primatum capiens: unde principes quasi primi duces ad aliquid. Psal. 67, 26: « Principes conjuncti psallentibus. » Gen. 23, 6: « Princeps Dei es apud nos. » Ad potestatem autem pertinet justitiam exercere. Inquantum ergo aliqui daemones inducunt aliquos ad rebellandum Deo, dicuntur principes; inquantum vero habent potestatem puniendi illos qui eis subjiciuntur, dicuntur potestates. Luc. 22, 53: « Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum. »

Sed cum ex ordinibus omnibus ceciderint aliqui, quare mentionem facit Apostolus de illis duobus ordinibus, denominans daemones?

Respondeo. In nominibus ordinum sunt tria. In quibusdam enim importatur ordo ad Deum, in quibusdam vero potestas, in quibusdam vero Dei ministerium. In nominibus enim Cherubim et Seraphim et Thronorum, importatur conversio ad Deum. Daemones autem aversi sunt a Deo (1); et ideo eis non competunt haec nomina. Item quaedam nomina important ordinem ad ministerium Dei, sicut Angeli et Archangeli; et ista etiam nomina non competunt daemonibus, nisi cum adjuncto, scilicet satanae. Tertio etiam quia Virtutes et Dominationes important ordinem ad servitium Dei; ideo eis non conveniunt haec nomina, sed tantum ista duo, quae communia sunt bonis et malis, scilicet principatus et potestates. Sunt ergo et potentes et magni: ideo habent magnum exercitum, contra quem habemus pugnare. *Adversus mundi rectores tenebrarum harum,* scilicet peccatorum. Supra 5, 8: *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino:* quia quidquid est tenebrosum, totum est de ordine istorum, et subjectum eis. Glossa: « Mali homines sunt equi, diaboli equites. Ergo occidamus equites (2), et equos possideamus. » Joan. 1, 5: « Et tenebrae eum non comprehenderunt. » Sunt etiam astuti, quia *contra spiritualia nequitiae*, idest contra spirituales nequitias, emphatice loquendo, per quod intelligitur plenitudo nequitiae. Dicit autem, *Spiritualia nequitiae*: quia quanto est altior secundum naturam, tanto, quando convertitur ad malum, est pejor et nequior. Unde Philosophus dicit, quod homo malus, est pessimus omnium animalium. Et ideo dicit, *Spiritualia nequitiae*, quia spirituales et nequissimi sunt. Et dicit, *In caelestibus*, duplici de causa: vel ut ostendat virtutem et avantagium ad superandum nos: quia nos in terra, ipsi autem in alto, scilicet in aere caliginoso (3); et ideo habent partem meliorem: Luc. 8, 5: « Volucres caeli comederunt illud. » Vel dicit, *In caelestibus*, quia pro caelestibus est ista pugna: et hoc debet animare nos ad pugnam.

(1) Al. *omnium.*
(2) *Al.* duo vitia.
(3) *Al. deest* aliter.
(4) *Al.* et sic.

(1) *Al.* adversi sunt Deo.
(2) *Al. omittitur* equites.
(3) *Al.* in aere isto etc.

LECTIO IV.

Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiae, et calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei.

Supra exposuit Apostolus quod dictum est de insidiis diaboli; hic monet nos de armatura sumenda: et circa hoc facit duo. Primo concludit ex praemissis armaturae necessitatem; secundo armorum diversitatem describit, ibi, *State ergo succincti lumbos vestros in veritate*. Dicit ergo: Habetis hostes malos, nequissimos et potentes, et pro re ardua pugnantes, quia pro caelestibus: *propterea accipite armaturam Dei*; idest, armamini spiritualibus armis. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae nostrae non « sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem « munitionum, consilia destruentes. » Et hoc *ut possitis resistere*. 1 Petr. 5, 9: « Cui resistite for« tes in fide. » Jac. 4, 7: « Resistite diabolo, et « fugiet a vobis: » quanto magis enim ei ceditur, tanto plus insequitur. *In die malo*; et hoc propter mala quae in die fiunt. Supra 5, 16: *Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*. Eccle. 7, 15: « Diem malam praecave. » Item accipite non solum ad resistendum, sed etiam ad proficiendum: *Et in omnibus perfecti stare*; idest, in adversis et prosperis immobiliter stare. Jac. 1, 4: « Sitis per« fecti, in nullo deficientes. » De hoc 1 Petr. 1, 14: « Perfecti sperate in eam quae offertur vobis « gratiam, in revelationem Jesu Christi. »

Sed numquid omnes debent perfecti esse? Respondeo. Triplex (1) est perfectio. Una sufficientiae, quam habet homo secundum quod sibi est necessarium ad salutem; sicut illud Marc. 12, 30: « Di« liges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo: » quasi dicat: Ut nihil sit in corde tuo quod sit contra Deum: et hoc est de necessitate salutis. Jac. 1, 4: « Ut sitis perfecti et integri, in nullo deficien« tes. » Alia est perfectio totalis abundantiae, quae est perfectio patriae, quae est consummata gloria, in hoc quod perfectus totaliter inhaereat Deo. Matth. 22, 30: « In resurrectione neque nubent neque « nubentur; sed sunt sicut Angeli Dei in caelo. » Et de hac loquebatur Apostolus Phil. 3, 12: « Non « quod jam acceperim, aut quod jam perfectus « sim; » et paulo post: « Fratres, ego non arbi« tror me comprehendisse. » Alia est media, scilicet consilii, qua homo nititur se abstrahere ab his, et ire ad illa.

Deinde cum dicit, *State ergo etc.*, describit diversitatem armorum. Est autem triplex genus spiritualium armorum, ad similitudinem corporalium: quorum quaedam sunt similia indumento ad tegendum, quaedam vero ad protegendum, et quaedam ad impugnandum. Indumento autem tria sunt necessaria. Primo quod cingatur; et quantum ad hoc dicit: *State ergo succincti lumbos vestros in veritate*. Sed prius induit se homo quam se cingat. Apostolus autem accipit haec secundum ordinem armaturae spiritualis. In bello autem spirituali prius est necesse concupiscentias carnis restringere, sicut vicinus hostis est prius vincendus. Hoc autem fit per restrictionem lumborum, in quibus viget luxuria; quod fit per temperantiam, quae gulae et luxuriae contrariatur. Luc. 12, 35: « Sint lumbi vestri prae« cincti. » Job 38, 3: « Accinge sicut vir lumbos tuos. » Sed *in veritate*, idest in rectitudine intentionis et non simulate. Alia littera habet, *In caritate*. 1 Corinth. ult. 14: « Omnia vestra in caritate fiant. »

Secundo monet vincere cupiditates rerum. Duplex autem invenitur armatura contra eas: scilicet justitia, et abrenuntiatio rerum temporalium. Et ideo primo praecipit ut eas non injuste usurpemus, quod facit justitia; et ideo dicit: *Induti* (1) *loricam justitiae* scilicet per quam (2) homo abstinet a rebus alienis. Dicitur autem justitia lorica, quia sicut lorica tegit membra, ita justitia virtutes omnes. Sap. 5, 19: « Induet pro thorace justitiam, et accipiet « pro galea judicium certum. » Secundo praecipit (3) ut rerum temporalium curam superfluam deponamus: quia dum his nimis intendimus, non habemus pedes paratos ad divina negotia et mysteria annuntianda: et propter hoc dicit: *Et calceati pedes*, idest affectus dispositi, sint supple (4), *in praeparationem Evangelii pacis*. In signum hujus misit Apostolos Dominus Marc. 6, calceatos sandalis, quae habent subtus soleas, per quod significatur elevatio mentis a terrenis; et aperta sunt superius, per quod significatur promptitudo ad divinam sapientiam. Dicit autem, *Pacis*, quia per Evangelium pax nobis annuntiatur. Matth. 10, 12: « In quamcumque do« mum intraveritis, dicite: Pax huic domui. »

Item secundo sunt arma ad protegendum. Duo autem in nobis sunt protegenda, quae sunt principia vitae; scilicet pectus in quo est cor, et caput in quo est cerebrum. Pro pectore autem est scutum; et ideo dicit: *In omnibus sumentes scutum fidei:* quia sicut scutum supponitur omnibus armis, ita fides omnibus aliis virtutibus. Alia sunt enim arma virtutum moralium, scilicet temperantia, idest succinctio lumborum; et justitia, idest induitio loricae; et hoc genus armorum, scilicet scutum, est virtutis theologicae, scilicet fidei: quia sicut per scutum repelluntur tela, ita per fidem omnia contraria, et habetur victoria. Hebr. 11, 33: « Sancti per fidem vicerunt regna ». Sed (5) per virtutes morales vincimus potestates terrenas; et ideo ait: *In quo possitis omnia tela ignea nequissimi extinguere*, scilicet diaboli, cujus tela sunt quaedam immissiones per angelos malos. Ignea sunt, quia adurentia pravis concupiscentiis. Psal. 57, 9: « Su« perecidit ignis, et non viderunt solem. » Haec autem per fidem extinguuntur: quae tentationes praesentes et transitorias extinguit per bona spiritualia et aeterna, quae promittit sacra Scriptura. Unde Dominus Matth. 4, diabolo tentanti producebat (6) et opponebat auctoritates sacrae Scripturae. Et sic debemus facere, si tentat de gula, secundum

(1) *Al.* duplex.

(1) Al. *induite*.
(2) *Al.* propter quam
(3) *Al* item ut rerum etc.
(4) *Al omittitur* sint supple.
(5) *Al* sicut.
(6) *Al.* projiciebat.

illud Deuter. 8, 3: « Non in solo pane vivit homo. » Vel illud Roman. 14, 17: « Non est regnum Dei, esca et potus. » Si de luxuria, « Non moechaberis. » Si de furto, « Non furtum facies: » et sic de aliis. Dicitur autem scutum fidei, quia sicut scutum (1) protegit totum pectus, ita fides debet esse in pectore. Spes autem dicitur galea, quia sicut galea est in capite, ita caput virtutum moralium est finis; et de hoc est spes, scilicet de fine: et ideo dicitur: *Et galeam salutis assumite.*

Item tertio sunt arma ad impugnandum: quia non solum sufficit se defendere, sed etiam oportet (2) adversarium impugnare. Hoc autem sicut fit per gladium materialem (3) corporaliter, ita per verbum Dei, quod est Spiritus sancti gladius (4) spiritualiter: et propter hoc dicit: *Et gladium spiritus, quod est verbum Dei*, scilicet assumite. Hebr. 4, 12: « Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, pertingens usque ad divisionem animae et spiritus. » Et praedicatio dicitur gladius spiritus, quia non penetrat usque ad spiritum nisi ducatur a Spiritu sancto. Matth. 10, 20: « Non enim vos estis qui loquimini,

(1) *Al. deest* scutum.
(2) *Al. omittitur* oportet.
(3) *Al. desideratur* materialem.
(4) *Al. non est* gladius.

« sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. »

Sic ergo habemus arma, quibus defendamur a carnalibus hostibus, scilicet a gula et luxuria, quod fit per temperantiam, ibi, *State ergo succincti lumbos vestros in veritate.* Item quibus vincamus cupiditates terrenas, scilicet arma justitiae, quae abstinere nos faciunt ab illicitis, ibi, *Induti loricam justitiae.* Et puritatem affectus, seu paupertatem, quae nos retrahit etiam a licitis, ibi, *Calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis.* Item habemus arma quibus protegamur ab erroribus, scilicet arma fidei, ibi, *In omnibus sumentes scutum fidei:* et etiam ab hostibus generis humani, ibi, *Quo*, scilicet scuto fidei, *possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Item habemus arma quibus in bonis spiritualibus confirmamur, scilicet arma spei, ibi, *Et galeam salutis assumite.* Galea ponitur in capite, sic (1) spes in fine. Nunc autem caput virtutum moralium est ipse finis, de quo est spes. Unde nihil est aliud galeam salutis assumere quam spem de ultimo fine habere. Item habemus arma ad impugnandum ipsos daemones, scilicet *gladium spiritus, quod est verbum Dei:* quod fit frequenter in sermonibus, in quibus verbum Dei penetrans corda peccatorum, expellit congeriem peccatorum et daemonum.

(1) *Al.* sicut.

LECTIO V.

Per omnem orationem et obsecrationem orantes omni tempore in spiritu, et in ipso vigilantes in omni instantia et obsecratione pro omnibus sanctis, et pro me ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena ista, ut in ipso audeam prout oportet me loqui. Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt, quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater et fidelis minister in Domino, quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognoscatis quae circa nos sunt, et consolentur corda vestra. Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptionem. Amen.

Supra exposuit Apostolus quae dixerat de insidiis et armaturis; hic exponit illud quod etiam dixerat (1), de confirmatione et confortatione in potentia Dei; et hoc fit per orationem ad Deum (2) super auxilio divino. Facit autem tria. Primo monet eos ad orandum pro seipsis; secundo pro aliis; tertio pro ipsomet Apostolo. Circa primum ponit septem conditiones orationis. Primo quod debet esse perfecta: unde dicit, *Omnem orationem*: quod fit cum in omnibus recurrit quis ad orationem, vel orat pro omni bono. Secundo quod sit humilis, non praesumptuosa. Psalm. 101, 18: « Respexit in orationem humilium, et non sprevit precem eorum: » quod fit quando homo non putat se exaudiri propter merita sua, sed propter misericordiam divinam: et ideo dicit, *Obsecrationem*, idest per sacrae rei acceptionem. Philip. 4, 6: « In omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum. » Tertio quod sit continua, ibi, *Omni tempore.* 1 Thessal. 5, 17: « Sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. » Psalm. 33, 2: « Benedicam Dominum in omni tempore, » scilicet statuto. Quarto quod sit devota, quia *in spiritu.* 1 Corinth. 14, 15: « Psallam spiritu, psallam et mente, » idest non ut vagus. Quinto quod sit vigilans, ibi, *Vigilantes.* 1 Petr. 4, 7: « Estote prudentes, et vigilate in orationibus. » Sexto quod sit instans, ibi, *In omni instantia.* Rom. 12, 12: « Orationi instantes. » Septimo caritativa, ut scilicet fiat pro omnibus aliis sanctis, ibi, *Et obsecratione pro omnibus sanctis.* 1 Timoth. 2, 1: « Obsecro enim primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus. »

(1) *Al. deest* quod etiam dixerat.
(2) *Al.* per orationem Dei.

Deinde ultimo pro se petit orationes fieri, ibi, *Et pro me* (1). Ubi tria petit pro se, quae cuilibet praedicatori sunt necessaria; scilicet quod os aperiat, et ad praedicandum se praeparet, quantum in se est, et detur sibi gratia. Et ut haec tria sibi dentur, petit ut oretur pro se, dicens: *Ut detur mihi sermo in apertione oris mei.* « Non enim potero loqui nisi quod dederit mihi Dominus: » dicebat ille Balaam Num. 23, 12. « Unde Dominus Matth. 10, 20: « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. » Unde dicitur ibidem 19: « Dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini. » Hoc autem dictum primo ponit Apostolus: *Ut detur*, inquit, *mihi sermo in apertione oris mei.* Coloss. ult. 3: « Orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis. » Et ad quid, Paule? Respondet: Ut

(1) *Al.* deinde pro se. *Et pro me* inquit. Ubi tria petit.

scilicet possim *cum fiducia notum facere Evangelii mysterium, pro quo legatione fungor in catena ista*. Et hoc est secundum quod petit: quia non solum est necessarium praedicatori ut detur ei sermo in apertione oris seu scientia, sed ut sermonem sibi datum praedicet audacter et cum fiducia; et hoc est quod dicit: *Cum fiducia . . . ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.* Et sicut praedicabant Apostoli; de quibus dicitur Act. 4, 31: quod « loquebantur cum fiducia verbum Dei. » Commendat autem Apostolus officium praedicationis ab excellentia et altitudine: unde dicit, *Mysterium Evangelii.* Secundo ostendit quod pro ipso libenter sustinuit tribulationem et ignominiam; unde dicit: *Pro quo legatione fungor in catena.* De his duobus simul. Coloss. ult. 3: « Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum. » Et quia dicitur Eccli. 20, 22: « Ex ore fatui reprobatur parabola: non enim dicit eam tempore suo: » ideo Apostolus non solum petit quod detur sibi sermo, seu praedicandi scientia; sed etiam gratia loquendi, cum fiducia, ut scilicet non desisteret ab incepto pro catenis quibus catenatus erat; ab incepto videlicet, et commisso sibi officio fiducialiter et fideliter prosequendo. Tertio petit ut detur sibi temporis seu modi congruentia: « quia tempus loquendi, et tempus tacendi: » ut dicitur Eccle. 3, 7. Et ideo dicit: *Ut in ipso audeam, prout oportet me loqui.* Et certe in omnibus modus, et qualitas facit gratum. Et hoc idem petebat Apostolus Coloss. ult. 4: « Ut manifestum illud, » ita ut dicitur Proverb. 15, 23: « Sermo opportunus, optimus. »

In fine autem hujus Epistolae Apostolus statum suum Ephesiis manifestat, cum dicit: *Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt quid agam; omnia vobis nota faciet Tychicus.* Ubi primo facit quod dictum est; secundo eos more solito salutat, ibi, *Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro.* In prima parte tria facit. Primo ponitur status sui manifestatio, ibi, *Ut autem et vos sciatis quae circa me sunt*; secundo discipuli nuntiantis multiplex commendatio, ibi, *Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino*; tertio ostendit finem pro quo eis manifestat statum suum: quia scilicet est ipsorum consolatio, ibi, *Et consolentur corda vestra.* Dicit ergo: *Ut autem vos sciatis quae circa me sunt, quid agam; omnia nota vobis faciet Tychicus*: quasi dicat Apostolus: Pro mysterio Evangelii, pro quo catenatus sum, volo quod sciatis quod catena et omnes tribulationes et omnia supplicia quae in credito officio inferuntur, non me angunt, nec cor mutant, nec pervertunt interius, nec attingunt; sed certe sic angor de istis, quod omnia circa me sunt, non intra. Et quia non possum ire ad annuntiandum vobis, utpote catenatus; *omnia nota faciet vobis Tychicus frater meus carissimus, et fidelis minister in Domino.* Et ideo secure credatis ei de omnibus. Luc. 12, 42: « Quis putas est fidelis servus et prudens ? » Et iste certe est talis: *quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quae circa nos sunt.* Et haec est discipuli commendatio. Et ad quid ? *Ut consolentur corda vestra.*

Deinde cum dicit, *Pax fratribus, et caritas cum fide a Deo Patre nostro,* ponit Apostolus consuetam salutationem. Et advertendum est, quod licet gratia praecedat pacem et caritatem mutuam hominum ad se invicem et ad Deum, quo ad collationem (quia « non est pax impiis, dicit Dominus: » Isa. 57, 21) tamen quo ad executionem gratiae; et veritatis, et caritatis conservationem, pax praecedit suo modo. Et ideo primo optat eis pacem ad se invicem, et caritatem ad Deum, dicens: *Pax fratribus, et caritas cum fide.* Et quia licet pax et caritas multum faciant ad gratiae conservationem; tamen semper supponunt ipsam gratiam, sine qua haberi non possunt: ideo optat eis gratiam: unde dicit: *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum in incorruptionem. Amen.*

EPISTOLA AD PHILIPPENSES

PROLOGUS

Justorum semita, quasi lux splendens, procedit, et crescit usque ad perfectum diem. Prov. 4, 18.

In hac auctoritate describitur vita sanctorum ex tribus. Ex eorum arctitudine, ibi, *Semita*: quia Matth. 7, 14: « Arcta est via, quae ducit ad vi« tam. » Job 28, 7: « Semitam ignoravit avis, « nec intuitus est eam oculus vulturis. » Ex claritate, ibi, *Lux splendens*. Ephes. 5, 8: « Eratis ali« quando tenebrae, nunc autem lux in Domino. » Justi enim sunt lucentes, et ideo eorum via est lucida. Ex profectu, quia semper crescit. 1 Petr. 2, 2: « In eo crescatis in salutem. » Et hoc *usque ad perfectum diem*, scilicet gloriae. 1 Corinth. 13, 10: « Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur « quod ex parte est. » E converso malorum via est lata, obscura, tenebrosa et deficiens: unde Prov. 4, 19, subditur: « Via impiorum tenebrosa; nesciunt ubi « corruant: » et Matth. 7, 13: « Lata porta et « spatiosa via quae ducit ad perditionem; et multi « sunt qui intrant per eam. » Ex his verbis trahi potest materia hujus Epistolae: Erant enim Philippenses in Christi recta semita, tribulationes multas pro Christo sustinentes. Item illuminati per fidem. Infra 2, 15: « Inter quos lucetis sicut luminaria « in mundo. » Item proficiebant, ut patet per totam Epistolam. Item convenienter post Epistolam ad Ephesios, in qua fit instructio qualiter servanda sit ecclesiastica unitas, hi proponuntur in exemplum servandae ecclesiasticae unitatis, qui optime eam servaverunt.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus et Timotheus servi Jesu Christi omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt Philippis, cum Episcopis et diaconibus. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis in gaudio deprecationem faciens; super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc, confidens hoc ipsum, quod qui coepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Jesu: sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis: eo quod habeam vos in corde, et in vinculis meis, et in defensione, et confirmatione Evangelii socios gaudii mei omnes vos esse.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem, et epistolarem narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo*. Circa primum tria facit: quia primo describuntur personae salutantes; secundo personae salutatae, ibi, *Omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt Philippis*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo*. Circa primum primo ponuntur personae salutantes; secundo eorum conditio, ibi, *Servi Jesu Christi*. Circa primum primo ponitur persona principalis, cum dicit, *Paulus*: et interpretatur *Paulus* quasi modicus: in quo notatur ejus humilitas. Isa. 60, 22: « Minimus erit in mille et parvus in gen« tem fortissimam. » Secundo ibi, *Et Timotheus*, ponitur persona adjuncta: quia fuerat eorum praedicator. Infra 2, 20, *Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit*.

Deinde cum dicit, *Servi Jesu Christi*, ponitur conditio eorum. 2 Corinth. 4, 5: « Non enim nos« metipsos praedicamus; sed Jesum Christum Do« minum nostrum, nos autem servos vestros per « Jesum. »

Sed contra. Joan. 15, 15: « Jam non dicam vos « servos, quia servus nescit quid faciat dominus « ejus. » Respondeo. Duplex est servitus secundum duplicem timorem. Timor enim poenae causat malam servitutem, et de hac intelligitur dictum praemissum Joan. 15. Timor vero castus causat servitutem reverentiae; et de hac loquitur Apostolus.

Personae salutatae sunt omnes de Ecclesia Philippensi: et primo minores: unde dicit: *Omnibus*

sanctis qui sunt Philippis, quae est civitas, quam Philippus condidit: et dicit, *Sanctis*, et hoc propter baptismum. Rom. 6, 3: « Quicumque baptizati « sumus in Christo, in morte ipsius baptizati su- « mus. » Majores autem tangit dicens: *Cum Episcopis et diaconibus*.

Quaestio est. Quare minores praeponit majoribus? Quia prius est populus quam praelatus. Ezech. 34, 2: « Nonne greges pascuntur a pastori- « bus? » Greges enim pascendi sunt a pastoribus, non e converso.

Item cur intermittit presbyteros? Respondeo. Dicendum est quod comprehenduntur cum Episcopis: quia in una civitate non sunt plures Episcopi: unde dicens in plurali, dat intelligere etiam presbyteros. Et tamen est alius ordo: quia ex ipso Evangelio hoc legitur, quod post designationem duodecim Apostolorum (quorum personas gerunt Episcopi) designavit septuaginta duos discipulos, quorum locum sacerdotes tenent. Dionysius etiam distinguit Episcopos et sacerdotes. Sed in principio, licet ordines fuerunt distincti, non tamen nomina ordinum (1): unde hic comprehendit presbyteros cum Episcopis.

Deinde ponit bona optata, ibi, *Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo:* et sunt duo quae includunt omnia. Primum est gratia Dei remittens peccata: Ephes. 2 8: « Gratia « salvati estis per fidem. » Ultimum est pax hominis: Psal. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Et per consequens optat bona media; et hoc *A Deo Patre*. Jac. 1, 17: « Omne datum optimum et o- « mne donum perfectum desursum est, descendens « a Patre luminum. » Item per meritum humilitatis Christi; et ideo addit, *Et Domino Jesu Christo*. Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum « Christum facta est. » Ephes. 2, 14: « Ipse enim « est pax nostra, qui fecit utraque unum. »

Consequenter ponit epistolarem narrationem; et circa hoc duo facit: quia primo agit gratias de praeteritis: secundo hortatur ad profectum in futurum, ibi, *Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii.* Circa primum primo praemittit gratiarum actionem pro eis; secundo materiam ejus, ibi, *Super communicatione vestra in Evangelio Christi a prima die usque nunc*. Gratias autem agit, adjuncto (2) gaudio et deprecatione; et ideo haec tria tangens, dicit: *Gratias ago Deo meo*. Gratias agere est recognoscere gratiam sibi factam. 1 Thessal. ult. 18: « In omnibus gratias agite. » *In omni memoria vestri:* quia in eis nihil occurrit Apostolo, quod non esset dignum gratiarum actione: et hoc est valde magnum. Prov. 10 7: « Memoria justi cum « laudibus. » *Pro omnibus*. Isa. 60, 21: « Popu- « lus autem tuus omnes justi: in perpetuum here- « ditabunt terram. » Agit ergo gratias pro eorum bono, orationem et deprecationem pro custodia; totum tamen pro gaudio. 1 Reg. 12, 23: « Absit autem « a me hoc peccatum in Domino, ut cessem orare « pro vobis. »

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad vocem* deinde.
(2) *Al.* super adjuncto.

Deinde cum dicit, *Super communicatione vestra in Evangelio Christi;* tangit de materia trium praedictorum: et primo ponit materiam gratiarum actionis; secundo gaudii de futuris, ibi, *Confidens hoc ipsum, quod qui coepit in vobis opus bonum perficiet usque in diem Christi Jesu;* tertio deprecationis, ibi, *Testis enim est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi.* Dicit ergo: *Super communicatione*, scilicet qua communicastis doctrinae Evangelii, credendo, et opere implendo: haec est enim vera communicatio. Hebr. ult. 16: « Beneficentiae autem « et communionis nolite oblivisci. » *A prima die usque nunc*. Eccli. 27, 12: « Homo sanctus in sa- « pientia manet sicut sol. » Et hoc ipsum confidens de vobis gaudeo: quia *qui coepit in vobis opus bonum, perficiet*. Hier. 17, 5: « Maledictus « homo qui confidit in homine, et ponit carnem « brachium suum: » ibid. 7: « Benedictus vir qui « confidit in Domino, et erit Dominus fiducia e- « jus. » Et hoc in virtute Dei. Et ideo dicit: *Qui coepit in vobis opus bonum, perficiet*. Joan. 15, 5; « Sine me nihil potestis facere. » Quod est contra Pelagianos, qui dicunt principium boni operis esse ex nobis, sed consummationem ex Deo. Sed hoc non est verum: quia principium boni operis in nobis est cogitare de bono; et hoc ipsum est a Deo. 2 Corinth. 3, 5: « Non quod sufficientes si- « mus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed « sufficientia nostra ex Deo est. » *In diem Christi Jesu*, quo remunerabit singulos. 2 Timoth. ult. 8: « In reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam « reddet mihi Dominus in illa die justus judex. » 1 Corinth. 1, 8: « Confirmabit vos usque in finem « sine crimine, in die adventus Domini nostri Jesu « Christi. » Ratio gaudii ponitur cum dicit: *Sicut est mihi justum, hoc sentire pro omnibus vobis*: quia scilicet id justum est, quia congaudetis mihi de bonis meis: *eo quod habeam vos in corde*; quasi dicat: Habeo de vobis hanc conscientiam, tales vos esse: ideo gaudeo, ut scilicet gaudeatis de his de quibus et ego; quod est *in vinculis meis*: quia tunc pro Christo fuit ligatus, de quo gaudebat. Jac. 1, 2: « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum « in varias tentationes incideritis: scientes quod « probatio fidei vestrae patientiam operatur, patien- « tia autem opus perfectum habet. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, « quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu con- « tumeliam pati. » *Et in defensione et confirmatione Evangelii*, scilicet audacter praedicando contra tyrannos et haereticos, et confirmando (1) Evangelium in cordibus fidelium. Act. 18, 23: « Pe- « rambulans ex ordine Galatiam regionem et Phry- « giam, confirmans omnes discipulos. » Vel aliter, secundum Glossam. *In corde*, idest desiderio, ut socii sitis sempiterni gaudii. Joan. 16, 22: « Gau- « dium vestrum nemo tollet a vobis. » Et hoc non potest abstrahi a corde meo: quia etiam in vinculis existens, et intentus confirmationi et defensioni Evangelii, solicitudo de vobis non recedit de corde meo.

(1) *Al.* et quia confirmabat.

LECTIO II.

Testis enim est mihi Deus, quomodo cupiam omnes vos esse in visceribus Jesu Christi. Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia et in omni sensu; ut probetis potiora, ut sitis sinceri et sine offensa in diem Christi, repleti fructu justitiae per Jesum Christum, in gloriam et laudem Dei. Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii: ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni praetorio et in ceteris omnibus, ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem et propter invidiam et contentionem; quidam autem et propter bonam voluntatem Christum praedicant; quidam ex caritate, scientes, quoniam in defensionem Evangelii positus sum; quidam autem ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis.

Posita materia gaudii de spe futura, hic ostendit super quo deprecationem pro eis facit: et primo praemittit suum desiderium, quod ostenditur omnino fervens; secundo materiam deprecationis, ibi, *Et hoc oro ut caritas vestra magis, ac magis abundet.* Et quia cordis desiderium soli Deo est manifestum, ideo invocat Deum testem, quod pro eis deprecetur cum desiderio: Job 16, 20: « Ecce in caelo testis « meus est, » scilicet Deus, *quomodo cupiam vos*, scilicet ego existens *in visceribus Jesu Christi.* Vel quomodo cupiam vos esse in eis; quasi dicat: Quomodo cupiam vestram salutem et participationem viscerosae caritatis Christi. Luc. 1, 78: « Per vi« scera misericordiae Dei nostri. » Quasi dicat, quia ad profunda et intima cordis, virtus amoris pertingit. Vel cupiam ut sitis in visceribus Jesu Christi, idest ut ipsum intime diligatis, ut et diligamini ab eo: in hoc enim vita hominis consistit.

Deinde cum dicit, *Et hoc oro ut caritas vestra magis ac magis abundet in omni scientia*, ponit deprecationem; et tria bona optat. Primo quantum ad interioris caritatis augmentum. Affectus enim interior perficitur per caritatem; et ideo non habenti caritatem, optandum est ut habeat; habenti vero, ut perficiatur. Unde dicit: *Ut caritas vestra magis ac magis abundet.* Pro augmento autem caritatis orandus est Deus, quia solus Deus hoc in nobis operatur. 2 Corinth. 9, 8: « Potens est au« tem Deus omnem gratiam abundare facere in « vobis, ut in omnibus semper omnem sufficien« tiam habentes, abundetis in omne opus bonum. » Et hoc necessarium est ut petamus et nos: quia Matth. 5, 20: « Nisi abundaverit justitia vestra « plusquam scribarum et pharisaeorum, non in« trabitis in regnum caelorum. » Secundo quantum ad intellectum: unde dicit, *In omni scientia.*

Sed numquid ex caritate provenit scientia? Sic: quia dicitur 1 Joan. 2, 27: « Et vos unctionem quam « accepistis ab eo, maneat in vobis: et non neces« se habetis ut aliquis doceat vos; sed sicut unctio « ejus docet vos de omnibus, et verum est, et non « est mendacium. » Item caritas est Spiritus, de quo dicitur Joan. 16, 13: « Cum venerit ille Spi« ritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. » Cujus ratio est, quia qui habet habitum, si rectus est habitus, sequitur inde rectum judicium de his quae pertinent ad illum habitum; si vero corruptus, falsum. Sicut circa venerea temperatus habet bonum judicium; intemperatus non, sed falsum. Omnia autem quae a nobis fiunt, sunt informanda caritate; et ideo habens caritatem, habet rectum judicium et quantum ad cognoscibilia: et sic dicit, *In omni scientia*, qua scilicet agnoscat veritatem, et inhaereat circa ea quae sunt fidei: haec est scientia sanctorum, de qua dicitur Sapient. 10: et quantum ad operabilia; et sic dicit, *Et in omni sensu*, qui est vis cognoscitiva circa exteriora objecta; et proprium ejus est ut statim judicet de proprio sensibili recte. Et ideo hoc nomen translatum est ad interius judicium rationis: unde sensati dicuntur qui habent rectum judicium (1) circa agibilia. Sapient. 1, 16: « Sentite de Domino in bonitate. » Sapient. 6, 16: « Cogitare ergo de illa, sensus est consum« matus. » Sed hic sensus debet esse non tantum considerativus, sed etiam discretivus inter bonum et malum, et inter bonum et melius: unde subdit: *Ut probetis potiora.* Nota quod caritas perficit sensum, ut probet bona; sed perfecta caritas, ut probet meliora. 1 Corinth. 12, 31: « Æmulamini meliora « charismata: » et infra cap. 14, 1: « Sectamini carita« tem, aemulamini spiritualia. » Et ideo dicit, *Potiora.*

Tertio quantum ad effectum; et primo ponit immunitatem a malo; secundo perfectionem in bono. Primum in hoc quod dicit: *Ut sitis sinceri.* Est enim duplex peccatum vitandum: scilicet interioris corruptionis, qua homo corrumpitur in se; et hoc excluditur per sinceritatem. 1 Corinth. 5, 8: « In « azymis sinceritatis et veritatis. » Aliud est in proximum, scilicet offensa; et ideo dicit, *Et sine offensa.* 1 Corinth. 10, 32: « Sine offensione estote « Judaeis et Gentibus et Ecclesiae Dei: sicut et ego « per omnia omnibus placeo: » et 2 Corinth. 6, 3: « Nemini dantes ullam offensionem, ut non vi« tuperetur ministerium nostrum. » *In diem Christi Jesu*, idest usque in finem vitae (2). Matth. 24, 13: « Qui perseveraverit usque in finem, hic sal« vus erit. » Quantum ad gratiam dicit: *Repleti fructu justitiae*, ut opera justitiae quidam (3) fructus sint. Rom. 6, 22: « Habetis fructum vestrum in « sanctificationem, finem vero vitam aeternam. » Vel *fructu justitiae*, idest praemio justitiae, scilicet corona. 2 Timoth. 4, 8: « In reliquo reposita est « mihi corona justitiae, quam reddet mihi Domi« nus in illa die justus judex. » Sap. 3, 15: « Bo« norum enim laborum gloriosus est fructus. » Et hoc habetur per Christum: quia omnia quae facimus, sunt bona per ipsum. Joan. 15, 5: « Sine « me nihil potestis facere. » Et haec facienda sunt hoc fine, scilicet *in gloriam et laudem Dei:* quia ex operibus sanctorum Deus clarificatur, cum inde (4) alii prorumpunt in laudem Dei. Psalm. 150, 1: Lau« date Dominum in sanctis ejus: » Hierem. 33, 9: « Erit « mihi in nomen et in gaudium et in laudem et « in exultationem cunctis gentibus terrae, quae au« dierint omnia bona quae ego facturus sum eis. »

Deinde cum dicit, *Scire autem vos volo, fratres, quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii*, admonet ad futura: et primo ponit exempla exequenda et vitanda; secundo concludit moralem monitionem, in 4 cap. ibi, *Itaque,*

(1) *Al.* dicuntur habere rectum judicium.
(2) *Al.* idest semper Christo.
(3) *Al.* quaedam.
(4) *Al.* unde.

fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quae sunt imitanda; secundo quae sunt vitanda, 3 cap. ibi, *De cetero, fratres mei, gaudete in Domino.* Item prima dividitur in duas: quia primo inducit se eis imitandum; secundo alios, 2 cap. *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis... implete gaudium meum ut idem sapiatis.* Item prima in tres: quia primo ponit in exemplum profectum suum; secundo gaudium quod habet ex profectu, ibi, *Quid enim? Dum omni modo... Christus annuntietur, et in hoc gaudeo;* tertio fructum ex profectu suo, ibi, *Scio enim quia hoc mihi provenit ad salutem.* Item prima in duas. Primo praemittit profectum; secundo modum, ibi, *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni praetorio, et in ceteris omnibus.* Dicit ergo: Monui vos ad profectum; et ut formam habeatis profectum meum, *scire vos volo et quae circa me sunt* exterius, quia tribulationes: et si exterius erant, non immutabant interius, sed *magis ad profectum venerunt*: quia ex eis fides praedicata magis profecit. 2 Corinth. 1, 6: « Sive tribulamur pro vestra exhor« tatione et salute, sive consolamur pro vestra « consolatione, sive exhortamur pro vestra exhorta« tione et salute, quae operatur tolerantiam earum« dem passionum, quas et nos patimur. » Et ostendit profectum primo quantum ad se; secundo quantum ad alios, ibi, *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* Quantum ad se quidem manifestum fuerat, quod talia pro Christo pateretur constanter: *Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo:* quod est gloriosum pro Christo. 1 Petr. 4, 15: « Nemo vestrum patiatur quasi homicida « aut fur aut alienorum appetitor: si autem ut « Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum « in isto nomine. » *In omni praetorio,* sicut in curia Caesaris etc. Ex parte vero aliorum, fides crescebat in communi: unde dicit: *Ut plures e fratribus in Domino confidentes in vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui.* 1 Machab. 6, de elephantibus (1). Eccli. 10, 2: « Secundum judicem populi sic et ministri ejus. » Proverb. 28, 1: « Justus quasi leo confidens, absque « terrore erit. » Ex parte tamen aliorum est diversitas: quia quidam bene loquebantur, quidam male: et qui bene, quidam ex generali caritate, et quidam ex speciali amore ad Apostolum; et qui male, quidam ex generali malitia, quidem ex speciali odio ad Apostolum. Sed, ut mihi videtur, Apostolus duplicem ostendit causam propter quam quidam praedicabant. Primo propter invidiam; et ideo Apostolus eorum pravam intentionem ostendit, dicens: *Quidam quidem propter invidiam et contentionem.* J c. 3, 16: « Ubi « zelus et contentio, ibi inconstantia et omne opus « pravum. » 1 Corinth. 3, 3: « Cum sit inter vos « zelus et contentio, nonne carnales estis ? » Secundo propter amorem Christi et Evangelii: unde dicit: *Quidam propter bonam voluntatem Christum praedicant.* Psalm. 50, 20: « Benigne fac in bona vo« luntate tua Sion. » Sed Apostolus addit, dicens *Quidam vero ex caritate;* scilicet quae facit bonam voluntatem: quia ut supplerent defectum mei docentis, praedicaverunt. Deinde Apostolus exponit quod dixerat, dicens, quod quidam non secundum sanam intentionem, sed ex contentione. Corrupta eorum intentio (2) dupliciter patuit. Uno modo ut publice praedicando, turbationem facerent in populo gentili contra Apostolum, supra illam quam habuit. Alio modo, quia credebant quod Paulus audiens eos usurpare officium sibi commissum, turbaretur, et ex hoc adderetur afflictio afflicto.

(1) *Forte illud innuere vult quod ibi 36, legitur; videlicet,* » Ubicumque erat bestia, ibi erant, et quocumque ibat, ibant: » et non descendebant ab ea. »
(2) *Al.* contentio.

LECTIO III.

Quid enim ? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. Scio enim quia hoc mihi provenit ad salutem per vestram orationem et subministrationem Spiritus Jesu Christi, secundum expectationem et spem meam: quia in nullo confundar; sed in omni fiducia, sicut semper et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum. Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro. Coarctor autem e duobus: desiderium habens dissolvi et esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne, necessarium propter vos.

Supra Apostolus descripsit profectum ex ipso subsecutum; hic agit de gaudio concepto ex hoc profectu. Et ponitur primo materia gaudii; secundo ipsum gaudium, ibi, *Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Contingit autem quandoque quod aliquod gaudium provenit ex bona causa; et hoc directe et per se: et quandoque ex mala causa; et hoc indirecte et per accidens. Quando enim est ex bona causa, gaudendum est de effectu et de causa, sicut de eleemosyna facta propter Deum; sed quando est ex causa mala, tunc est gaudendum de effectu, sed de causa non: et sic de redemptione per Christum licet fuerit (1) ex scelere Judae et Judaeorum. Ita contingit in Ecclesia, ubi provenit utilitas quandoque per bonos praedicatores quo ad bonam intentionem, quandoque per malos quo ad malam; et de utraque gaudendum est, sicut dictum est. Et ideo dicit: *Quid enim ? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur; et in hoc gaudeo, sed et gaudebo.* Per occasionem annuntiat Christum qui non intendit hoc principaliter, sed propter aliud, puta lucrum vel gloriam. Proverb. 18, 1: « Occasiones quaerit qui « recedere vult ab amico. » Per veritatem autem, quando ex recta intentione. Isa. 38, 3: « Obsecro, « Domine, memento, quaeso, quomodo ambulaverim « coram te in veritate et corde perfecto, et quod « bonum est, in oculis tuis fecerim. » Sed hoc utroque modo fit ad utilitatem Ecclesiae; ideo dicit: *Si Christus annuntietur, et in hoc gaudeo.* Quia

(1) *Al.* quae fuit.

si aliud annuntiaret quam Christum, tunc multum interesset: quod fit quando falsa doctrina docetur, Augustinus: « Pastor qui propter veritatem annuntiat, est amandus; mercenarius qui propter lucrum, est tolerandus: qui falsus (1), expellendus. »

Deinde ponit gaudium consequens, dicens: *Et in hoc*, scilicet quod vincula mea manifesta sunt propter Christum, et quod Christus annuntiatur, *gaudeo*, in praesenti: Joan. 14, 28: « Si diligeretis me, « gauderetis utique: » *et gaudebo* in futurum. Isa. 51, 11: « Gaudium et laetitiam obtinebunt. »

Deinde cum dicit, *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem*; ponit fructum ex profectu suo provenientem: et primo ponit ipsum fructum; secundo movet quamdam dubitationem, ibi: *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro.* Item primo proponit fructum; secundo auxilium ipsum consequendi, ibi, *Per vestram orationem, et subministrationem Spiritus Jesu Christi*; tertio assignat materiam fructus, ibi, *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo.* Dicit ergo: Gaudeo de his, et hoc propter fructum provenientem ex eis in salutem aeternam. Isa. 45, 17: « Salvatus « est Israel in Domino salute aeterna. » Et hoc ideo, quia quando nos aliqua bona facimus cooperando saluti aliorum, redundat in salutem nostram. Si enim, ut dicitur Matth. 18, 6, « qui scandali« zaverit unum ex his pusillis qui in me credunt, « expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo « ejus, et demergatur in profundum maris; » quanta gloria dignus est qui salutem multorum procurat? Auxilium autem est triplex: scilicet ex parte aliorum mutua oratio: unde dicit, *Per vestras orationes*, scilicet ex quibus spero adjuvari a Deo. Jacob. ult. 16: « Orate pro invicem, ut salvemini: multum « enim valet oratio justi assidua. » Ex parte Dei, de quo habemus spem salutis. Isa. 26, 18: « A « facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivi« mus et peperimus spiritum salutis. » Et ideo dicit: *Et subministrationem Spiritus Jesu Christi.* Rom. 8, 26: « Spiritus adjuvat infirmitatem no« stram. » Et loquitur similitudinarie. Quando enim aliquis est debilis, indiget relevante, ut sustentetur; et hoc est subministrare: et nos debiles sumus: ideo indigemus subministratione Spiritus. Joan. 14, 26: « Et suggeret vobis omnia, quaecumque dixero « vobis, » scilicet quasi vobis subministrando. Item (2) ex parte nostra est spes in Deo: quia Prover. 11, 28: « Qui confidit in divitiis, corruet. » Oportet ergo quod spes nostra sit in Deo: Psalm. 4, 1: « Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion: « non commovebitur in aeternum qui habitat in « Hierusalem: » et ideo dicit: *Secundum expectationem et spem meam.*

Sed nonne spes est expectatio futurae beatitudinis? Dicendum est, quod spes est motus appetitus in bonum arduum; et hoc dupliciter: quia quando (3) quis sperat adipisci per se, sic spes est sine expectatione; quando autem per alium, tunc est spes cum expectatione: et sic nos expectamus, spem habentes aliquid consequi per alium. Psalm. 39, 2: « Expectans expectavi Dominum, et intendit mihi. » Rom. 8, 24: « Spe salvi facti sumus. »

Sed dicit, *Scio*, et postea, *Spero, et expecto*

(1) *Al.* qui falsa.
(2) *Al. omittitur* item.
(3) *Al.* et hoc quando etc.

Numquid certa est haec spes? Respondet Apostolus dicens: Ita: *quia in nullo confundar.* I Machab. 2, 61: « Omnes qui sperant in illo, non infirmantur. » Roman. 5, 5: « Spes autem non confundit. » Eccli. 2, 11: « Nullus speravit in Domino et con« fusus est. »

Hujus primo rationem assignat: secundo exponit eam, ibi, *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Ratio haec sumitur ex hoc quod ipse totaliter ordinatur ad servitium Christi; quasi dicat: Ideo haec mihi provenient in salutem, quia totaliter sum ad servitium Christi. Et primo ponit fiduciam: secundo perseverantiam; tertio certitudinem intentionis. Dicit ergo: *Sed in omni fiducia, sicut semper, et nunc magnificabitur Christus in corpore meo*; quasi dicat: Multi persequuntur me; sed ego confido in Deum. Isa. 12, 2: « Fiducialiter agam, et « non timebo. » Psalm. 11, 6: « Fiducialiter agam « in eo. » *Sicut semper,* idest a principio conversionis. Act. 9, 27: « Quomodo in Damasco fidu« cialiter egerit in nomine Jesu. » *Ita et nunc.* Job 27, 6: « Justificationem meam quam coe« pi tenere, non deseram. » Tertio ostendit quod sit ejus recta intentio: quia *magnificabitur* (1) *Christus*, qui cum sit verus Deus, non potest in seipso magnificari vel minorari, sed in nobis, idest in cognitione aliorum. Tunc ergo quis magnificat Christum, quando ejus cognitionem dilatat. Eccl. 53, 55: « Quis magnificabit eum sicuti « est a principio? » Et hoc et verbo et facto, quando magnitudo divini effectus ostendit magnitudinem ejus. Et inter effectus mirabiles justificatio est. Haec quamdiu est in corde hominis latens, non magnificatur (2) per eam Christus nisi quantum ad cor illius, non quantum ad alios: sed quandocumque prorumpit in exteriora per actus corporales apparentes, tunc vere et proprie (3) magnificatur. Et ideo ait, *In corpore meo.* In corpore nostro Christus dupliciter magnificatur. Uno modo inquantum corpus nostrum deputamus ad obsequium ejus, ministeria ejus corporaliter exequendo. 1 Corinth. 6, 20: « Glorificate et por« tate Deum in corpore vestro. » Alio modo corpus nostrum exponendo pro Christo. 1 Corinth. 13, 3: « Si tradidero corpus meum ita ut ar« deam. » Sed primus modus fit per vitam; secundus vero per mortem: ideo dicit: *Sive per vitam*, quia vivendo operatur, *sive per mortem.* Roman. 14, 8: « Sive vivimus sive morimur, « Domini sumus. » Quod etiam intelligi potest de morte spirituali. Coloss. 3, 5: « Mortificate membra « vestra, quae sunt super terram. »

Deinde exponit quomodo mortificabitur per vitam et per mortem, dicens: *Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum.* Vita enim importat motionem quamdam: illa enim vivere dicuntur quae ex se moventur: et inde est quod illud videtur esse radicaliter vita hominis, quod est principium motus in eo. Hoc autem est illud cui affectus unitur sicut fini: quia ex hoc movetur homo ad omnia. Unde aliqui dicunt illud ex quo moventur ad operandum, vitam suam; ut venatores venationem, et amici amicum. Sic ergo Christus est vita nostra, quoniam totum principium vitae nostrae,

(1) *Al.* quia *magnificabitur etc.* Christus, cum sit verus Deus etc.
(2) *Al.* non magnificabitur.
(3) *Al. omittitur* vere et proprie.

et operationis est Christus: et ideo dicit Apostolus: *Mihi enim vivere Christus est*, quia solus Christus movebat eum, *et mori lucrum*. Hic Apostolus proprie loquitur. Quilibet enim sibi ad lucrum reputat, quando vitam quam habet imperfectam, potest perficere. Sic infirmus ad lucrum reputat sanam vitam. Vita nostra Christus est. Coloss. 3, 3: « Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » Sed hic est imperfecta (1) 2 Corinth. 5, 6: « Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino: » et ideo quando morimur corpore, perficitur nobis vita nostra, scilicet Christus, cui tunc praesentes sumus. Psalm. 126, 3: « Cum dederit dilectis suis « somnum, ecce hereditas Domini. » 2 Timoth. 4, 6: « Ego enim jam delibor, et tempus meae resolutionis instat. »

Deinde cum dicit, *Quod si vivere in carne hic mihi fructus operis est, et quid eligam ignoro*, ponit dubitationem quamdam circa ea quae dicta sunt: et circa hoc duo facit. Primo ponit dubitationem; secundo solvit eam, ibi, *Et hoc confidens scio quia manebo et permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, et gaudium fidei*. Item prima in duas: quia primo ponit dubitationem; secundo proponit rationes ad utramque partem, ibi, *Coarctor autem e duobus*. Dicit ergo: *Si vivere in carne hic mihi est fructus operis, et quid eligam ignoro*. Verum est quod in corpore meo, dum vivo, magnificatur Christus; ergo vivere meum in carne, idest vita mea in carne, est hujusmodi fructus. Unde praedicat effectum de causa: idest, si vita affert mihi hunc fructum ut Christus magnificetur, vita in carne est bona et fructuosa. Roman. 6, 22: « Habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam. » Si ergo ita est, ignoro quid eligam, utrum mori vel vivere. Roman. 8, 26: « Nam quid oremus, sicut « oportet, nescimus. » Sap. 9, 14: « Cogitationes « enim mortalium sunt timidae, et incertae providentiae nostrae. » Sed quare dubitas? Quia *coarctor e duobus*. Primo ponit rationem ad partem unam; secundo ad aliam. In homine enim duplex est motus: naturae scilicet, et gratiae. Naturae ad non moriendum: 2 Corinth. 5, 4: « Nolumus exspoliari, sed supervestiri: » Joan. ult. 18: « Et « alius ducet te quo tu non vis: » et gratiae, quam suggerit caritas, quae movet ad dilectionem Dei et proximi. Hic affectus ad dilectionem Dei movet ut

(1) *Al.* sed hoc est imperfectum.

simus cum Christo: et ideo dicit: *Desiderium habens dissolvi*, non simpliciter, sed *esse cum Christo*. 2 Corinth. 5, 8: « Audemus autem, et bonam « voluntatem habemus, magis peregrinari a cor- « pore, et presentes esse ad Dominum. » In quo notatur falsitas opinionis Graecorum, quod animae Sanctorum post mortem non statim sunt cum Christo. Et hoc ideo opto, quia *est multo melius esse cum Christo*. Psalm. 72, 24: « Quid enim mihi « est in caelo, et a te quid volui super terram? « Defecit caro mea et cor meum, » scilicet ad habendum bonum. Psalm. 83, 11: « Melior est dies « una in atriis tuis super millia. » Dilectio autem proximi movet ad profectum proximi: et ideo dicit: *Permanere autem in carne, necessarium propter vos*; idest, necessaria est vita mea propter utilitatem vestram. 2 Corinth. 5, 13: « Sive mente « excedimus, Deo; sive sobrii sumus, vobis. » Vel aliter. *Coarctor e duobus*, idest, ex duplici parte: insurgit desiderium *dissolvi, et esse cum Christo, multo magis melius; permanere autem in carne, necessarium propter vos*. Sententia non mutatur.

Sed hoc non videtur dubitabile (1); quinimmo videtur etiam Apostolus in pejorem partem declinare. Primum enim desiderium excitat in nobis dilectio Dei, secundum dilectio proximi. Majus autem (2) et melius est desiderium primum. Igitur etc.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est dilectio Dei; scilicet dilectio concupiscentiae, qua quis vult frui Deo et delectari in ipso, et haec est bonum hominis (3). Item est dilectio amicitiae, qua homo praeponit honorem Dei etiam huic delectationi qua fruitur Deo; et haec est perfecta caritas. Unde Rom. 8, 38: « Neque mors neque vita neque Angeli ne- « que Principatus neque Virtutes neque instantia « neque futura, neque fortitudo neque altitudo ne- « que profundum, neque creatura alia poterit nos « separare a caritate Dei, quae est in Christo Jesu « Domino nostro. » Et subdit 9, cap. 3: « Optabam ego anathema fieri pro fratribus meis. » Et hoc dixit (4), ut ostendat se esse perfectioris caritatis; quasi sit paratus propter amorem Dei et gloriam, carere delectatione visionis Dei; et ideo hoc elegit, et bene (5) tamquam magis perfectum.

(1) *Al.* et in pejorem partem declinare.
(2) *Al.* majus est desiderium primum.
(3) *Al.* bonum bonis.
(4) *Al.* *omittitur* dixit.
(5) *Al.* et bono.

LECTIO IV.

Et hoc confidens scio, quia manebo, et permanebo omnibus vobis ad profectum vestrum, et gaudium fidei, ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me, per meum adventum iterum ad vos. Tantum digne Evangelio Christi conversamini, ut sive cum venero et videro vos, sive absens, audiam de vobis quia statis in uno spiritu unanimes, collaborantes fidei Evangelii: et in nullo terreamini ab adversariis: quae est illis causa perditionis, vobis autem salutis; et hoc a Deo: quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini, idem certamen habentes, quale et vidistis in me, et nunc audistis de me.

Posita dubitatione, et rationibus hinc inde, hic solvit dubitationem: et primo, quasi eligens unam partem praenuntiat post futurum adventum suum ad eos quantum ad se; secundo ostendit quid requiratur ex parte eorum, ibi, *Tantum digne Evangelio Christi conversamini*. Item prima in tres: quia primo praemittit futurum adventum; secundo ostendit fructum; tertio illum fructum exponit. Dicit ergo: Postquam supra dictum est, quod permanere in carne necessarium est propter vos; (1)

(1) *Al.* vivere in carne necessarium est propter vos.

et hoc quia mea vita est fructuosa vobis; *scio* ideo scilicet (1), *quia permanebo*; sed *hoc* quasi *confidens* de Deo. Proverb. 28, 1: « Justus quasi « leo confidens, absque terrore erit. » *Manebo, et permanebo*; idest, vivam, et diu vivam.

Sed contra. Statim occisus est a Nerone. Respondeo. Dicendum est, quod Epistola est facta vel scripta primo anno incarcerationis, quod fuit primo anno Neronis: unde postea vixit septem annis.

Omnibus vobis, idest ad utilitatem omnium vestrum. 1 Corinth. 10, 33: « Non quaerens quod « mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant. » Et hoc *ad profectum vestrum;* idest ut per meam exhortationem proficiatis in fide, et gaudeatis de mea vita, quam audistis, sed magis gauderetis si essem praesens. Rom. 1, 11: « Desidero autem vi- « dere vos, ut aliquid impertiar vobis gratiae spi- « ritualis ad confirmandos vos.

Deinde exponit quod dixerat, dicens: *Ut gratulatio vestra abundet in Christo Jesu in me*; idest, si detur ut iterum veniam ad vos, est ut gaudium abundans sit vobis. Ephes. 3, 20: « Ei autem qui potens « est omnia facere superabundanter quam petimus, « aut intelligimus, secundum virtutem quae opera- « tur in nobis: ipsi gloria in Ecclesia. » Et hoc *in Christo Jesu:* quia hoc ipsum quod gaudebant de eo, erat propter Christum. Ad Philem. 20: « Fruar « te in Domino. »

Deinde cum dicit, *Tantum digne Evangelio Christi conversamini*, ostendit quid requiratur ex parte eorum; et circa hoc tria facit: quia primo facit hoc; secundo manifestat utilitatem inde consequentem; tertio explicat. Dicit ergo, quod tantum ex parte eorum requiritur quod in Evangelio Christi digne conversentur, scilicet secundum quod doctrinae tali congruit. 1 Thessal. 2, 12: « Testifica- « ti sumus ut ambuletis digne Deo, qui vocavit « vos in suum regnum et gloriam. » Coloss. 1, 10: « Ambuletis digne Deo per omnia placentes. » *Ut sive cum venero ad vos, et videro vos, sive absens, audiam de vobis bona.* Et hoc gaudium est mihi. 3 Joan. 4: « Majorem horum non habeo « gratiam, quam ut audiam filios meos in veritate « ambulare. » Et nunc in speciali expetit ab eis primo unitatem; secundo constantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Est autem sanctis necessaria unitas triplex: scilicet amoris: unde dicit: *Audiam de vobis*, quod scilicet *statis in uno spiritu*, quod est per amorem. Ephes. 4, 3: « So- « liciti servare unitatem spiritus in vinculo pa- « cis: » et 1 Corinth. 6, 17: « Qui autem adhae- « ret Domino, unus spiritus est. » Item concordiae: unde dicit, *Unanimes*; idest, unam voluntatem et animum habentes. Act. 4, 32: « Multitudinis « credentium erat cor unum et anima una. » Psalm. 67, 7: « Qui habitare facit unius moris in « domo. » Item cooperationis: unde dicit: *Collaborantes fidei Evangelii*, ut scilicet unus adjuvet alium. Ad hoc facit quod dicitur 1 Reg. 25, 1: « Congregatus est Israel universus, et planxerunt « eum, » scilicet Samuelem. Prover. 18, 19: « Fra- « ter qui juvatur a fratre, quasi civitas firma. » Secundo expetit constantiam, ibi, *Et in nullo terreamini ab adversariis.* Et primo inducit ad fortitudinem; secundo ponit rationem. Dicit ergo: *Et in nullo terreamini ab adversariis:* quia nihil possunt, nisi quantum Deus permittit. Lucae 21, 18: « Ca- « pillus de capite vestro non peribit. » Psal. 1, 4: « Folium ejus non defluet. » Isa. 51, 12: Quis tu « ut timeas ab homine mortali, et a filio hominis, « qui quasi fenum ita arescet? »

Ratio autem est triplex. Prima sumitur a fructu tribulationis; secunda ex dono duplici Dei; tertia ab actore. Dicit ergo: *Non terreamini*: quia est vobis fructus, idest ipsa persecutio: *quae illis*, scilicet persequentibus (1), *est causa perditionis*; sed *vobis* est causa *salutis*. Matth. 16, 25: « Qui vo- « luerit animam suam salvam facere, perdet eam; « qui autem perdiderit animam suam propter me, « inveniet eam. » Joan. 12, 25: « Qui amat ani- « mam suam perdet eam. » Oseae 13, 9: « Per- « ditio tua ex te Israel; tantummodo ex me auxi- « lium tuum. » *Et hoc a Deo*, a quo pro munere *donatum est vobis*, quod sustineatis tribulationes patienter. Secunda ratio (2). *Ut in eum credatis.* Eph. 2, 8: « Gratia enim estis salvati per fidem: » quod est magnum et primum donum. *Et etiam pro illo patiamini*: quod est majus donum, ut scilicet curam Christi agatis; quasi athletae ejus. Act. 5, 41: « Ibant « Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam « digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam « pati. » Sic ergo utile est et honorificum: ideo agatis fortiter. Tertia ratio (3) sumitur ex exemplo: quia ita tractat eosdem sicut nos qui sumus primitiae fidelium: et ideo dicit: *Idem certamen habentes, quale et vidistis in me*, scilicet apud vos, quando nudus fui verberatus Philippis propter Pythonissam liberatam, Act. 16. *Et nunc audistis de me*, qui sum in vinculis.

(1) *Al.* hoc scilicet.

(1) *Al. quae*, scilicet persecutio, *in illis*, scilicet persequentibus.

(2) *Al. omittitur* secunda ratio.

(3) *Al.* tertio ex exemplo.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis; implete gaudium meum, ut idem sapiatis, eamdem caritatem habentes, unanimes idipsum sentientes. Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam; sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes; non quae sua sunt, singuli considerantes, sed ea quae aliorum.

Supra praebuit se in exemplum patientiae et sanctitatis; hic ad idem adducit exempla aliorum: et primo ponit exemplum Christi; secundo exempla suorum discipulorum, quos ad eorum confirmationem mittere promittit, ibi, *Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos.* Circa primum tria facit: quia primo praemittit exhortationem; secundo inducit exemplum, ibi, *Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu*; tertio concludit propositum ex exemplo Christi, ibi, *Itaque, carissimi mei.... non in praesentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini.* Circa primum primo est considerandum medium (1) quo eos inducit; secundo ad quod inducit, ibi, *Implete gaudium meum.* Utitur autem circa primum quadruplici medio. Primo ex devotione ad ipsum Christum; secundo ex caritate proximi; tertio ex speciali societate; quarto ex miseratione. Dicit ergo: *Si qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium caritatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis; implete gaudium meum.* Haec quatuor media quae hic consequenter ponuntur, omnia referuntur ad hoc quod subdit: *Implete gaudium meum.* Et est sensus, quasi dicat: Consolari volo in vobis. *Si qua ergo consolatio*, idest si quam consolationem mihi afferre vultis, *in Christo..... implete meum gaudium.* Isa. 61, 3: « Ut ponerem fortitudinem « lugentibus Sion, et darem eis coronam pro ci- « nere, oleum gaudii pro luctu. » 2 Corinth. 1, 4: « Consolatur nos in omni tribulatione, ut et ipsi « possimus consolari eos qui in omni pressura sunt, « per exhortationem qua exhortamur et ipsi a « Deo. » Ex parte vero caritatis fraternae dicit: *Si quod solatium caritatis*, scilicet est... *implete gaudium meum.* Galat. 5, 22: « Fructus autem Spiri- « tus est caritas, gaudium, pax etc. » Psal. 132, 1: « Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare « fratres in unum. » Item ex speciali societate (2); et haec est inter homines, qui communicant in rebus, sicut socii in bellicis armis: ita boni spirituales, qui sibi communicant in spiritualibus bonis: et ideo dicit: *Si qua societas spiritus*, scilicet est mihi ad vos, *implete meum gaudium*; quasi dicat: Exhibui ego vobis multam consolationem (3): si ergo socii mei estis, exhibete idem et vos mihi. Ephes. 4, 3: « Soliciti servare unitatem spiritus in vincu- « lo pacis. » Proverb. 18, 24: « Vir amicabilis (1) « ad societatem, magis amicus erit quam frater. » Item ex miseratione, cum dicit: *Si qua viscera miserationis.* Coloss. 3, 12. Induite vos, sicut electi « Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae. »

Deinde ponit ea ad quae inducit: et primo in generali, dicens: *Implete gaudium meum*; quasi dicat: Gaudeo in vobis propter bona quae vidi et audivi de vobis; sed quando haec perficientur, tunc gaudium meum crescet, et tandem perficietur. Unde illud implete, scilicet proficiendo in bonum. Secundo in speciali monet ad mutuam caritatem, cujus unitas in duobus consistit: scilicet interius in affectu, et exterius in effectu. 1 Joan. 3, 18: « Non « diligamus verbo neque lingua, sed opere et ve- « ritate. » Prima designatur in objecto caritatis, cum dicit, *Idem sapite.* Sapientia enim est cognitio altissimarum causarum: quia ejus est judicare, quod nullus potest sine causa altissima: et ideo sapientia est cognitio de divinis. *Idem* ergo *sapite*; quasi dicat: Idem sapiatis circa ea quae sunt fidei. Rom. 15, 5: « Deus autem patientiae et solatii det vobis « idipsum sapere in alterutrum, secundum Jesum « Christum, ut uno ore glorificetis (2) Deum. » Sed hoc fit per caritatem eamdem (3); ideo sequitur: *Eamdem caritatem habentes.* Coloss. 3, 14: « Super « omnia caritatem habentes, quod est vinculum « perfectionis. » Item quantum ad effectum sunt duo necessaria: scilicet consensus duorum in idem ex parte affectus, et judicium rationis concors in eodem. Quantum ad primum dicit, *Unanimes*, scilicet in agendis. Psal. 67, 7: « Qui inhabitare facit « unius moris in domo. » Rom. 5, 6: « Uno ore « honorificetis Deum. » Quantum ad secundum dicit, *Idipsum sentientes* (4): quod ita differt ab hoc quod dicit, *Idem sapite*, sicut hoc quod dicit, *Unanimes*, ab eo quod dicit, *Eamdem caritatem habentes.*

Deinde monet ad humilitatem: circa quam primo excludit contraria humilitati; secundo monet ad eam. Contraria autem humilitati sunt quae oriuntur ex superbia. Haec autem sunt proprie exterior contentio, quia humiles sibi cedunt. Proverb. 13, 10: « Inter superbos semper jurgia sunt. » Jac. 3, 16: « Ubi zelus et contentio, ibi inconstantia et omne « opus pravum. » Ideo (5) dicit: *Nihil per contentionem.* Aliud est inanis gloria. Superbus enim inordinate appetit suam excellentiam, etiam in opinione aliorum. Galat. 5, 26: « Non efficiamur ina- « nis gloriae cupidi, invicem provocantes, invicem

(1) *Al.* crimen.
(2) *Al.* ex societate.
(3) *Al. additur* vestiam.

(1) *Ibi* amabilis.
(2) *Al.* honorificetis.
(3) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* Coloss.
(4) Al. *sapite.*
(5) *Al. item desiderantur sequentia usque ad vocem* Aliud.

« invidentes. » Joan. 8, 50: « Ego autem non quaero « gloriam meam: est qui quaerat, et judicet » (1). Ideo hic dicit, *Neque per inanem gloriam.* Et sequitur monitio. *Sed in humilitate superiores sibi invicem arbitrantes.* Sicut enim pertinet ad superbiam quod homo se extollat supra se; ita ad humilitatem quod homo se subjiciat secundum suam mensuram.

Sed quomodo superior poterit hoc implere? Aut enim non cognoscit se esse superiorem et virtutem suam; et sic non est virtuosus, quia non est prudens: aut scit; et sic non potest alium existimare superiorem se.

Respondeo. Dicendum est, quod nullus est sic bonus quin in eo sit aliquis defectus (2); et nullus est sic malus quin habeat aliquid boni: unde non oportet quod eum praeponat sibi simpliciter, sed quantum ad hoc quod (1) dicat in mente sua sic. Forte in me est aliquis defectus qui non est in illo. Et hoc ostendit Augustinus in lib. de Virginitate, quomodo virgo praeferat sibi conjugatam, quia forte ferventior. Sed detur quod quantum ad omnia sit ille bonus, et ille malus; nihilominus tu et ille geritis duplicem personam, scilicet tui et Christi. Si ergo illum non praeponas ratione suae personae, praeponas ratione imaginis divinae. Rom. 12, 10: « Honore invicem praevenientes. »

Tertio monet ad mutuam solicitudinem, dicens: *Non quae sua sunt, singuli considerantes, sed quae aliorum.* 1 Corinth. 12, 25: « Pro se invicem so« licita sunt membra. » Ibid. 13, 5: « Caritas non « quaerit quae sua sunt. »

(1) *Al. immediate sequitur* Sed in humilitate etc. *praecedentibus omissis.*
(2) *Al.* quin sit alicujus defectus.

(1) *Al. deest* quod.

LECTIO II.

Hoc sentite in vobis quod et in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens; in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

Postquam Apostolus posuit exhortationem suam, hic hortatur ad virtutem humilitatis, exemplo Christi: et primo inducit ad imitandum Christi exemplum: secundo ponit ejus exemplum, ibi, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo; sed semetipsum exinanivit.* Dicit ergo: Sitis humiles, ut dixi: ideo *hoc sentite,* idest experimento tenete, *quod* fuit *in Christo Jesu.* Notandum, quod quinque modis debemus hoc sentire, scilicet quinque sensibus. Primo videre ejus claritatem, ut ei conformemur illuminati. Isa. 33, 17: « Regem in decore suo videbunt oculi ejus. » 2 Corinth. 3, 18: « Nos autem omnes revelata facie « gloriam Dei speculantes, in eamdem imaginem « transformamur a claritate in claritatem. » Secundo audire ejus sapientiam ut beatificemur. 3 Reg. 10, 8: « Beati viri tui et beati servi tui, hi qui « stant coram te, et audiunt sapientiam tuam. » Psalm. 17, 45: « In auditu auris obedivit mihi. » Tertio odorare gratias suae mansuetudinis (1), ut ad eum curramus. Cant. 1, 3: « Trahe me post « te: curremus in odorem unguentorum tuorum. » Quarto gustare dulcedinem ejus pietatis, ut in Deo semper simus (2). Psalm. 33, 9: « Gustate, et vi« dete quoniam suavis est Dominus. » Quinto tangere ejus virtutem, ut salvemur. Matth. 9, 21: « Si « tetigero tantum fimbriam vestimenti ejus, salva « ero. » Et sic *sentite,* quasi tangendo per operis imitationem.

Deinde cum dicit, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo,* proponit exemplum Christi: et primo praemittit Christi majestatem; secundo ponit ejus humilitatem, ibi, *Semetipsum exinanivit;* tertio exaltationem, ibi; *Propter quod Deus exaltavit illum.* Et primo majestatem Christi praemittit, ut magis humilitas commendetur: et duo proponit pertinentia ad Christi dignitatem: scilicet divinae naturae veritatem; secundo aequalitatem, ibi, *Non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Dicit ergo *Qui,* scilicet Christus, *cum in forma Dei esset.* Unumquodque enim dicitur in natura generis vel speciei per suam formam: unde forma dicitur natura rei; et sic esse in forma Dei, est esse in natura Dei, per quod intelligitur quod sit verus Deus. 1 Joan. ult. 20: « Ut « simus in vero Filio ejus Jesu Christo. » Sed non est intelligendum quod aliud sit forma Dei et aliud ipse Deus: quia in simplicibus et immaterialibus idem est forma et id cujus est, maxime in Deo.

Sed quare potius dicit, *In forma,* quam in natura? Quia hoc competit nominibus propriis Filii tripliciter. Dicitur enim et Filius, et Verbum et Imago. Filius enim est qui generatur, et finis generationis est forma; et ideo, ut ostendatur perfectus Dei Filius, dicit, *In forma,* quasi habens perfecte formam Patris. Similiter Verbum non est perfectum nisi quando ducit in cognitionem naturae rei; et sic Verbum Dei in forma Dei dicitur, quia habet totam naturam Patris. Similiter nec imago dicitur perfecta, nisi habeat formam ejus cujus est imago. Hebr. 1, 3: « Cum sit splendor gloriae, « et figura substantiae ejus. »

Sed numquid habet eam perfecte? Sic; quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Quod posset dupliciter intelligi. Uno modo de humanitate; et ita non intelligebat Paulus, quia hoc esset haereticum: quia hoc esset rapina, si referretur ad humanitatem. Ideo exponendum est alio modo, scilicet de divinitate, secundum quam dicitur de Christo (1). Repugnat etiam rationi aliter dicere; quia natura Dei non est receptibilis in materia: quod autem aliquis existens in natura aliqua magis vel minus participet eam, est ex materia;

(1) *Al. deest* suae mansuetudinis.
(2) *Al.* semper dilecti simus.

(1) *Al.* uno modo sic. *Qui non rapinam etc.* quia hoc esset rapina, si referatur ad humanitatem; sed non loquitur de hoc; sed si dicatur de humanitate, hoc est haereticum: quia Joan. 5: « Aequalem Deo se faciens: » ergo arbitrabatur se aequalem Deo. Repugnat etiam rationi etc.

sed ibi non est: ergo dicendum est, quod *arbitratus est non esse rapinam*, scilicet *se esse aequalem Deo:* quia est in forma Dei, et cognoscit bene naturam suam. Et quia cognoscit hoc, ideo dicitur (1) Joan. 5, 18: « Aequalem se Deo facit. » Sed hoc non fuit rapina, sicut quando diabolus et homo volebant ei aequari: Isa. 14, 14: « Ero similis Altissimo: » et Gen. 3, 5: Eritis sicut dii. » Haec autem fuit rapina; ideo pro hac Christus venit satisfacere. Psalm. 68, 8: « Quae non rapui, tunc « exsolvebam. »

Deinde cum dicit, *Sed semetipsum exinanivit*, humilitatem Christi commendat: primo quantum ad mysterium incarnationis; secundo quantum ad mysterium passionis, ibi, *Humiliavit semetipsum.* Circa primum primo (2) ponit humilitatem; secundo ejus modum et formam. Dicit ergo: *Sed semetipsum exinanivit.*

Sed quia erat plenus divinitate, numquid ergo evacuavit se divinitate? Non: quia quod erat, permansit; et quod non erat, assumpsit. Sed hoc est intelligendum secundum assumptionem ejus quod non habuit, sed non secundum assumptionem ejus quod habuit. Sicut enim descendit de caelo, non quod desineret esse in caelo, sed quia incepit esse novo modo in terris; sic etiam se exinanivit, non deponendo divinam naturam, sed assumendo naturam humanam. Pulchre autem dicit, *Exinanivit*: inane enim opponitur pleno. Natura autem divina satis plena est, quia ibi est omnis bonitatis perfectio. Exod. 33, 19: « Ostendam tibi omne bonum. » Natura autem humana et anima non est plena, sed in potentia ad plenitudinem: quia est facta quasi tabula rasa. Est ergo natura humana inanis. Dicit ergo, *Exinanivit*, quia naturam humanam assumpsit. Tangit ergo primo naturae humanae assumptionem, dicens: *Formam servi accipiens.* Homo enim ex sua creatione est servus Dei, et natura humana est forma servi. Psal. 99, 3: « Scitote « quoniam Dominus ipse est Deus: ipse fecit nos, « et non ipsi nos. » Isa. 42, 1: « Ecce servus « meus, suscipiam eum. » Psalm. 3, 4: « Tu au« tem, Domine, susceptor meus es. »

Cur dicitur convenientius, *Formam servi*, quam servum? Quia servus est nomen hypostasis vel suppositi, quod non est assumptum, sed natura: quod enim suscipitur, distinguitur a suscipiente. Non ergo Filius Dei assumpsit hominem; quia daretur intelligi quod homo esset aliud a Filio Dei, cum tamen Filius Dei factus sit homo. Accepit ergo naturam in persona sua, ut esset idem in persona Filius Dei et Filius hominis.

Secundo tangit naturae conformitatem, dicens, *In similitudinem hominum factus*, scilicet secundum speciem. Hebr. 2, 17: « Debuit per omnia fratri« bus assimilari. » Et si dicas, quod in Domino Jesu Christo non convenit speciem accipere; verum est quae resultet ex divinitate et humanitate, quasi divinitas et humanitas convenissent in unam naturam communem: unde sequeretur quod divina natura, ut ita loquar, mutaretur. Tertio naturae humanae conditiones ponit dicens: *Et habitu inventus ut homo.* Quia defectus omnes et proprietates consequentes speciem (3), praeter peccatum, suscepit: et ideo *habitu inventus ut homo*, scilicet in exteriori conversatione: quia esuriit ut homo, fatigatus fuit, et hujusmodi. Hebr. 4, 15: « Tentatum per omnia pro similitudine absque « peccato. » Baruch 3, 38. « Post haec in terris « visus est, et cum hominibus conversatus est. » Et sic habitum possumus referre ad exteriores habitudines. Vel *habitu*, quia ipsam humanitatem accepit quasi habitum. Est autem habitus quadruplex. Unus mutat habentem, et ipse non mutatur, ut stultus per sapientiam. Alius mutatur et mutat, ut cibus. Alius qui nec mutat nec mutatur, ut anulus adveniens digito. Alius qui mutatur et non mutat, ut vestimentum. Et per hanc similitudinem natura humana in Christo dicitur habitus; quia sic advenit divinae personae quod non mutavit ipsam sed mutata est in melius, quia impleta est gratia et veritate. Joan. 1, 14: « Vidimus gloriam ejus, « gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiae et « veritatis. » Dicit ergo: *In similitudinem hominum factus*; ita tamen quod non mutatur: quia *habitu inventus* est *ut homo.*

Sed advertendum est, quod ex hoc verbo, *Habitu inventus ut homo* aliqui erraverunt. Unde tangitur triplex opinio 6 dist. 3 Sententiarum. Prima est quod humanitas Christi advenit ei accidentaliter; quod est falsum: quia suppositum divinae naturae factum est suppositum humanae naturae; et ideo accidentaliter non advenit ei, sed substantialiter. non quod divinitas naturaliter, sed substantialiter (1) praedicetur de ipso. Et per hoc etiam excluditur error Photini, qui dixit, quod Christus esset purus homo, non de Virgine: quia dicitur: *Cum in forma Dei esset.* Ergo prius in forma Dei erat, quam acciperet formam servi, ex qua est minor Patre: quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Vincitur ergo quod per formam servi meruit. Item excluditur error Arii, qui dixit, quod esset minor Patre: quia *non rapinam arbitratus est esse se aequalem Deo.* Item Nestorii, qui dixit, quod unio esset intelligenda secundum inhabitationem, inquantum scilicet Deus inhabitavit hominem; et quod alius est Filius hominis, et alius Filius Dei. Sed Rabanus dicit, quod Apostolus incarnationem nominat exinanitionem. Constat autem quod Pater inhabitat et Spiritus sanctus. Ergo (2) et isti sunt exinaniti: quod est falsum. Item dicit: *Semetipsum exinanivit:* ergo idem est qui exinanitus est, et exinaniens. Sed hujusmodi est Filius Dei, quia ipse semetipsum exinanivit: ergo est unio in persona. Item Eutychetis, qui dixit, quod ex duabus naturis resultat etiam una natura. Ergo non accepit formam servi, sed quamdam aliam; quod est contra hoc. Item Valentini, qui dixit, quod attulit corpus de caelo. Item Apollinaris, qui dixit, quod non habuit animam. Sic enim non esset in similitudinem hominum factus.

Deinde cum dicit, *Humiliavit semetipsum*, commendat humilitatem Christi, quo ad mysterium passionis ejus: et primo ostendit humilitatem Christi; secundo modum, ibi, *Factus obediens usque ad mortem.* Est ergo homo, sed valde magnus, quia idem est Deus et homo; et tamen humiliavit se. Eccl. 3, 20: « Quanto major (3) es, humilia te in « omnibus. » Matth. 11, 29: « Discite a me, quia

(1) *Al. deest* ideo dicitur.
(2) *Al. omittitur* primo.
(3) *Al.* continentes speciem.

(1) *Al.* naturaliter non advenit ei, sed substantialiter praedicetur etc.
(2) *Al. omittitur* Ergo, *sicut et punctum affirmationis.*
(3) *Al.* magnus.

« mitis sum et humilis corde. » Modus humiliationis et signum humilitatis est obedientia: quia proprium superborum est sequi propriam voluntatem, quia superbus quaerit altitudinem. Ad rem autem altam pertinet quod non reguletur alio, sed ipsa alia regulet; et ideo obedientia contrariatur superbiae. Unde volens ostendere perfectionem humilitatis et passionis Christi, dicit, quod *factus est obediens*: quia si fuisset passus non ex obedientia, non fuisset ita commendabilis: quia obedientia dat meritum passionibus nostris. Sed quomodo factus est obediens? Non voluntate divina, quia ipsa est regula; sed voluntate humana, quae regulata est in omnibus secundum voluntatem paternam. Matth. 26, 39: « Verumtamen non sicut ego volo, sed « sicut tu. » Et convenienter introducit in passione obedientiam, quia prima praevaricatio est facta per inobedientiam. Rom. 5, 19: « Sicut enim per ino« bedientiam unius hominis peccatores constituti « sunt multi; ita et per obedientiam unius homi« nis, justi constituuntur multi. » Proverb. 21, 28: « Vir obediens loquetur victorias. » Sed quod magna et commendabilis sit haec obedientia, patet: quia tunc est obedientia magna quando (1) sequitur imperium alterius contra nutum proprium. Motus autem voluntatis humanae ad duo tendit: ad vitam et ad honorem. Sed Christus non recusavit (2) mortem: 1 Petr. 3, 18: « Christus semel pro pec« catis nostris mortuus est, justus pro injustis. » Item non fugit ignominiam: unde dicit: *Mortem autem crucis*, quae est ignominiosissima. Sapient. 2, 20: « Morte turpissima condemnemus eum. » Sic ergo nec refugit mortem, nec genus ignominiosae (3) mortis.

(1) *Al.* quod.
(2) *Al.* recusat.
(3) *Al.* omittitur ignominiosae.

LECTIO III.

Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum: et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesu Christus in gloria est Dei Patris. Itaque, carissimi mei, (sicut semper obedistis) non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini Deus est enim qui operatur in vobis et velle, et perficere pro bona voluntate.

Supra commendavit Christi humilitatem; hic commendat ejus praemium, quod est exaltatio et gloria. Luc. 14, et 18, 14: « Omnis qui se exaltat, « humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. » Job 22, 29: « Qui humiliatus fuerit, erit in gloria. » Nota triplicem exaltationem Christi: scilicet quantum ad gloriam resurgentis, ibi, *Propter quod et Deus exaltavit illum*; quantum ad notificationem suae divinitatis, ibi, *Et donavit illi nomen quod est super omne nomen;* et quantum ad reverentiam totius creaturae, ibi, *Ut in nomine Jesu omne genu flectatur*. Dicit ergo: *Propter quod et Deus exaltavit illum*, scilicet ut de morte resurgeret. Item de mortalitate ad immortalitatem. Rom. 6, 9: « Christus « resurgens ex mortuis jam non moritur: mors « illi ultra non dominabitur. » Psalm. 117, 16: « Dextera Domini exaltavit me: non moriar, sed « vivam. » Item exaltavit eum, in dexteris suis constituendo. Ephes. 1, 20: « Constituens illum ad « dexteram suam in caelestibus supra omnem Prin« cipatum et Potestatem et Virtutem et Domina« tionem, et omne nomen quod nominatur non « solum in hoc saeculo, sed etiam in futuro. » Sed verum est quod alii exaltantur in gloria et in immortalitate; sed iste plus: quia *dedit ei nomen quod est super omne nomen*. Nomen autem imponitur ad significandam rem aliquam: et tanto nomen est altius, quanto (1) res significata per illud est altior; et ideo nomen divinitatis est altius. Psalm. 8, 2: « Domine Dominus noster, quam admirabile « est nomen tuum in universa terra! » Ergo hoc

(1) *Al.* quod.

nomen, ut Deus diceretur et esset, dedit isti, scilicet Christo, Pater, tamquam vero Deo.

Sed Photinus dicit, quod hoc ponitur hic sicut praemium humilitatis Christi; et dicit, quod non est verus Deus; sed quod sit sibi data quaedam eminentia creaturae, et similitudo divinitatis. Quod non est verum, quia dictum est supra: *Cum in forma Dei esset.*

Dicendum ergo est, quod in Christo est duplex natura, et unum suppositum: haec enim persona Deus est et homo. Et ideo potest hoc dupliciter exponi. Uno modo, ut donaverit ei hoc nomen Pater, inquantum est Filius Dei, et hoc ab aeterno per generationem aeternam; quae donatio nihil est aliud quam aeterna ejus generatio. Joan. 5, 26: « Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit « et Filio vitam habere in semetipso. » Alio modo de Christo homine; et sic Pater dedit illi homini nomen ut Deus esset: non per naturam; quia alia est natura Dei, et alia hominis; sed ut esset Deus per gratiam, non adoptionis, sed unionis, qua simul (1) esset Deus et homo. Rom. 1, 4: « Prae« destinatus est Filius Dei in virtute, » ille scilicet qui factus est ei « ex semine David secundum car« nem. » Et haec est expositio Augustini, secundum intentionem Apostoli. Similiter (2) habetur Act. 2, 36: « Certissime sciat omnis domus Israel, « quia et Dominum eum et Christum fecit Deus, « hunc Jesum, quem vos crucifixistis. » Prima autem est Ambrosii.

Sed quaeris quantum ad utramque expositionem objiciendo: Cur postquam dixit: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem:* sequitur hic: *Propter quod et Deus exaltavit illum:* cum praemium non praecedat meritum (3)? Non ergo aeterna generatio nec incarnatio est praemium passionis Christi, quia praecedunt.

(1) *Al.* ut simul.
(2) *Al.* simile.
(3) *Al.* quantum ad utrumque expositionem, *Humiliavit etc.* et *Propter hoc etc.* praemium non praecedit meritum. Non ergo aeterna generatio et incarnatio etc.

Sed dicendum est, quod in sacra Scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit. Donavit ergo, idest fecit manifestum mundo, quod hoc nomen haberet. Hoc enim manifestatum est in resurrectione, quia ante non erat sic nota divinitas Christi. Et huic concordat textus sequens, quasi non donaverit quod non haberet; sed ut hoc omnes venerentur. Et ponitur duplex veneratio: scilicet in subjectione operis, et in confessione oris, ibi, *Et omnis lingua confiteatur.* Dicit ergo: *Et dedit illi nomen quod est super omne nomen,* etiam secundum quod homo: ideo subdit: *Ut in nomine Jesu,* quod est nomen hominis, *omne genu flectatur.* Isa. 45, 24: « Mihi curvabitur omne genu, et jurabit omnis « lingua. »

Sed hic erravit Origenes: quia cum audivit, quod *omne genu flectatur,* quod est reverentiam exhibere, credidit futurum quandoque quod omnis creatura rationalis, sive Angeli, sive homines, sive daemones, subjiceretur Christo subjectione caritatis. Sed contra hoc est illud Matth. 25, 41: « Ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. »

Sed dicendum est, quod est duplex subjectio: una voluntaria, et alia involuntaria. Et est futurum quod omnes Angeli sancti Christo subjiciantur voluntarie; et ideo dicit: *Omne genu flectatur*: et ponitur signum pro signato. Psal. 96, 8: « Adorate « eum omnes Angeli ejus. » Item homines beati et sancti ac justi hoc modo subjicientur (1). Psalm. 85, 9: « Omnes gentes, quascumque fecisti, venient, « et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt « nomen tuum. » Sed daemones et damnati non sic: sed involuntarie (2) subjiciuntur. Jac. 2, 19: « Daemones credunt, et contremiscunt. »

Deinde cum dicit, *Et omnis lingua confiteatur,* ponitur exhibitio reverentiae in confessione oris. Omnis lingua, scilicet caelestium, terrestrium et infernorum. Non de confessione laudis dicitur hoc respectu infernorum, sed de coacta, quae fit per recognitionem Dei. Isa. 40, 5: « Videbit omnis caro « pariter quod os Domini locutum est. » Psalm. 98, 3: « Confiteantur nomini tuo magno, quoniam « terribile et sanctum est. » Et hoc, *quia Dominus Jesus Christus,* iste scilicet homo, *in gloria est Dei Patris.* Non dicit, In simili, quia in eadem. Joan. 5, 23: « Omnes honorificent Filium sicut ho- « norificant Patrem. » Et notandum est, quod in principio dicit, *Qui cum in forma Dei esset*; hic dicit, *In gloria*: quia futurum erat quod illud quod ab aeterno habuit, omnibus innotesceret, ut Joan. 17, 5: « Clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, « claritate quam habui, priusquam mundus fieret, « apud te. »

Deinde cum dicit, *Itaque, fratres... non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini,* concluditur exhortatio; et circa hoc tria facit: quia primo hortatur ad bene agendum; secundo ostendit quomodo debeant agere, ibi, *Omnia autem facite sine murmurationibus;* tertio quo fructu, ibi, *Et sitis sine querela.* Item prima in tres: quia primo commemorat praeteritam obedientiam; secundo ostendit quid agere debeant, ibi, *Non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu et tremore vestram salutem operamini;* tertio dat fiduciam adimplendi, ibi, *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Dicit ergo: *Itaque,* ex quo Christus sic se humiliavit, et propter hoc est exaltatus, debetis scire quod si humiliamini, et exaltabimini; et hoc debetis facere, quia semper obedivistis. Et facit mentionem de obedientia, commendando bona eorum; et hoc ideo, quia per obedientiam intelligitur omnis virtus: quia ex hoc est homo justus quod mandata Dei custodit. Rom. 6, 16: « Servi « estis ejus cui obedistis, sive peccati ad mortem, « sive obeditionis ad justitiam. » Item omne bonum quantumcumque bonum est per se, per obedientiam redditur melius. Proverb. 21, 28: « Vir obediens « loquetur victorias. » Item quia obedientia inter alias virtutes est maxima. Nam offerre de rebus exterioribus est magnum; sed majus si de corpore; maximum autem si de anima et voluntate tua: quod fit per obedientiam. 1 Reg. 15, 22: « Melior est « obedientia quam victimae, et auscultare magis « quam offerre adipem arietum. » Sed si sic fecistis, hortor ut adhuc (1) sic faciatis de cetero.

Deinde cum dicit, *Non in praesentia mea tantum, sed multo magis nunc in absentia mea . . . vestram salutem operamini,* ostendit quid agere debeant: et primo monet ut agant fideliter: quia servus infidelis non servit nisi quando dominus videt, quia non curat nisi placere; sed fidelis semper bene operatur: et ideo dicit: *Non in praesentia mea tantum:* quia sic videretur quod non faceretis (2) ex instinctu bonae voluntatis. Ephes. 6, 6: « Non « ad oculum servientes, quasi hominibus placen- « tes; sed ut servi Christi facientes voluntatem Dei « ex animo, cum bona voluntate servientes Domi- « no, et non hominibus. » Secundo ut humiliter, ibi, *Cum metu et tremore.* Superbus enim non timet, sed humilis. 1 Corinth. 10, 12: « Qui se e- « xistimat stare, videat ne cadat. » Prov. 28, 14: « Beatus homo qui semper est pavidus. » Psalm. 2, 11: « Servite Domino in timore, et exultate ei « cum tremore. » Tertio salubriter, ibi, *Vestram salutem operamini.* Matth. 10, et 24, 13: « Qui « perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. »

Deinde cum dicit, *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere,* confirmat fiduciam, et excludit quatuor falsas existimationes. Unam hominum credentium quod homo per liberum arbitrium possit salvari absque divino auxilio. Contra hoc dicit: *Deus enim est qui operatur in vobis et velle et perficere pro bona voluntate.* Joan. 14, 10: « Pater in me manens, ipse facit opera: » et 15, 5: « Sine me nihil potestis facere. » Alii omnino negant liberum arbitrium, dicentes, quod homo necessitatur a fato, vel a providentia divina: et hoc excludit cum dicit, *In vobis*: quia interius per instinctum movet voluntatem ad bene operandum. Isa. 26, 16: « Omnia enim opera nostra operatus « es in nobis. » Tertia Pelagianorum, sicut et primi, dicentium, electiones esse in nobis, sed prosecutiones operum in Deo: quia velle est a nobis, sed perficere a Deo. Et hoc excludit, dicens: *Et velle et perficere.* Rom. 9, 16: « Non est volentis « (scilicet velle sine auxilio Dei) neque curren- « tis (scilicet currere) sed miserentis est Dei. »

(1) *Al.* item quod homines. Psalm. etc.
(2) *Al.* et quod daemones, licet involuntarie. Jac. etc.

(1) *Al.* deest adhuc.
(2) *Al.* videtur quod non faciatis.

Quarta, quod Deus facit omne bonum in nobis, et hoc per merita nostra. Hoc excludit cum dicit, *Pro bona voluntate*, scilicet sua, non pro meritis nostris: quia ante gratiam Dei, nihil boni meriti est in nobis. Psal. 50, 20: « Benigne fac, Domine, in bona vo« luntate tua Sion. »

LECTIO IV.

Omnia autem facite sine murmurationibus et haesitationibus, ut sitis sine querela, et simplices filii Dei sine reprehensione in medio nationis pravae et perversae: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestrae, gaudeo et congratulor omnibus vobis. Idipsum autem et vos gaudete et congratulamini mihi. Spero autem in Domino Jesu, Timotheum me cito mittere ad vos, ut et ego bono animo sim, cognitis quae circa vos sunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. Omnes enim quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi. Experimentum autem ejus cognoscite, quoniam, sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio. Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro quae circa me sunt. Confido autem in Domino quoniam et ipse veniam ad vos cito. Necessarium autem existimavi, Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum, et ministrum necessitatis meae, mittere ad vos: quoniam quidem omnes vos desiderabat, et moestus erat, propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam et infirmatus est usque ad mortem; sed Deus misertus est ejus; non solum autem ejus, verum etiam et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illum, ut viso illo, iterum gaudeatis, et ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino, et ejusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

Supra Apostolus induxit ad faciendum opera salutis; hic docet eos modum faciendi: et primo docet ipsum modum; secundo assignat rationem ejus, ibi, *Ut sitis sine querela.* Docet duplicem modum faciendi: ut scilicet sine murmure et sine dubitatione. Opera enim virtutum sunt difficillima, et in his habet locum murmuratio. 1 Corinth. 10, 10: « Neque murmuraveritis, sicut quidam eorum « murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore. » Et ne dubitetis an fiant. Jac. 1, 6: « Qui enim « haesitat, similis est fluctui maris, qui a vento « movetur et circumfertur. » Ponit autem hujus rationem: et primo ex parte eorum; secundo ex parte Apostoli, ibi, *Ad gloriam meam in die Christi.* Circa primum ponitur triplex ratio. Prima in comparatione ad fideles, cum dicit: *Ut sitis sine querela.* Luc. 1, 6: « Incedentes in omnibus man« datis et justificationibus Domini sine querela. » Sine peccato autem nullus esse potest, sed bene sine querela: unde ad hoc monet. Secundo in comparatione ad Deum, ibi, *Simplices filii Dei.* Filius enim est similis patri. Deus autem simplex est: unde simplices simus sicut filii Dei, quod est quando intentio est ad unum. Jac. 1, 16: « Vir du« plex animo, inconstans est in omnibus viis suis. » Matth. 10, 16: « Estote prudentes sicut serpentes, « et simplices sicut columbae. » Tertio in comparatione ad infideles, ibi, *Sine reprehensione*, idest ut bene se habeant ad infideles, ut scilicet sint sine offensione, *in medio nationis pravae*, quantum ad mala opera, *et perversae*, quantum ad infidelitatem; et hoc est quando non possunt infamari ab eis. 1 Timoth. 5, 14: « Nullam occasio« nem date adversario maledicti gratia. » Et hujus ratio ponitur, ibi, *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Quia qualitercumque mundus varietur, luminaria caeli clara manent. Matth. 5: « Vos estis lux mundi. » Lucent, non quantum ad essentiam: quia sic tantum Deus lux est: Joan. 1, 4: « Et vita erat lux hominum: » at vero sancti non sic: Joan. 1, 8: « Non erat ille lux: » sed sunt lux, inquantum habent aliquid lucis illius qui erat lux hominum, scilicet Verbi Dei irradiantis nobis. Et ideo dicit: *Verbum vitae continentes,* scilicet verbum Christi. Joan. 6, 69: « Domine, ad quem « ibimus? Verba vitae aeternae habes. » Psalm. 118, 105: « Lucerna pedibus meis verbum tuum, « et lumen semitis meis. »

Deinde ponit rationem ex parte Apostoli, ibi, *Ad gloriam meam*; secundo manifestat rationem, quia subditi debent bene agere, etiam ut cedat in gloriam praelatorum. Eorum enim est gloria quando subditi sunt bene instructi. Proverb. 10, 1: « Filius sapiens laetificat patrem. » 1 Thessal. 2, 20: « Vos enim estis gloria nostra et gaudium. » Et hoc *in Die Christi*, quando scilicet adducet secum fideles. Et hoc propter duo est ad gloriam: scilicet propter laborem in praedicatione, et propter passionem mortis quam sustinuit. Et ideo dicit: *Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi.* Cursum dicit praedicationem, propter agilitatem, quia a Hierusalem usque in Hispaniam. Item labores, propter contradictiones et poenas quas pertulit; et hoc non in vacuum, immo in multum fructum. 1 Corinth. 15, 10: « Gratia ejus in me vacua non fuit. » Item propter passionem, ibi, *Sed et si immolor supra sacrificium et obsequium fidei vestrae, gaudeo.* Convertens enim aliquos, quasi de illis quos convertit, offert sacrificium Deo. Sed quandoque offerentes a tyrannis occisi sunt supra sacrificium, sicut habetur Luc. 13: et ideo dicit: *Offero Deo sacrificium de vobis*; sed si contingat quod et ego supra hoc immoler, idest occasione sacrificii conversionis vestrae occidar, *gaudeo* propter me: Jacob. 1, 2: « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in « tentationes varias incideritis: » *et congratulor vobis*, quod habetis fidem, etiam cum periculo personae meae, cui et in hoc congratulamini: et ideo dicit: *Idipsum gaudete, et congratulamini mihi.* Rom. 12, 15: « Gaudere cum gaudentibus. »

Deinde cum dicit, *Spero autem in Domino Jesu Timotheum me cito mittere ad vos*, proponit in exemplum discipulos suos: et primo Timotheum, secundo Epaphroditum, ibi, *Necessarium autem existimavit Epaphroditum fratrem... mittere ad vos.* Circa primum primo promittit missionem Timothei; secundo commendat eum, ibi, *Neminem enim habeo tam unanimem*; tertio innuit tempus missionis, ibi, *Hunc igitur spero me mittere ad vos mox ut videro quae circa me sunt.* Dicit ergo: *Spero in Domino*

Jesu Timotheum me cito mittere ad vos. Notandum est, quod Apostolus sic habuit fiduciam in Deo quod etiam minima attribuebat Deo. 2 Corinth. 3, 5: « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a « nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex « Deo est. » Littera est plana.

Deinde commendat eum: et primo ex caritate ad eos; secundo ex devotione ad Apostolum, ibi, *Experimentum autem ejus cognoscite.* Et sic facit bonus mediator: quia illos diligit, hunc veneratur. Item primo ponit commendationem; secundo exponit, ibi, *Omnes enim quae sua sunt quaerunt.* Dicit ergo: Mitto ad vos Timotheum: *quia neminem habeo tam unanimem,* scilicet in profectum vestrum: Psalm. 67, 7: « Inhabitare facit unius moris in « domo: » *qui solicitus sit:* Rom. 12, 8: « Qui « praeest, in solicitudine: » *sincera affectione,* quia solum propter Deum. 2 Corinth. 2, 17: « Ex sin- « ceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo lo- « quimur. » Ratio autem quare *neminem habeo tam unanimem,* est, quia *omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu Christi,* idest, non quae ad salutem proximorum sunt, et ad honorem Dei, quaerunt; sed quae ad lucrum et gloriam, et quae sua sunt.

Sed numquid Lucas et Epaphroditus, et alii qui erant cum Apostolo, quaerebant quae sua sunt? Respondeo: Dicendum est, quod in societate Apostoli plures erant qui hoc quaerebant, qui et deseruerunt eum. 2 Timoth. 4, 9: « Demas enim me « dereliquit, diligens saeculum, et abiit Thessalo- « nicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam; « Lucas est mecum solus. » Sed consuetudo est quod aliquando Scriptura loquitur de nonnullis sicut de omnibus. Hier. 6, 13: « A minori quippe « usque ad majorem omnes avaritiae student, et « a Propheta usque ad sacerdotem cuncti faciunt « dolum. » Et ideo est distributio accommoda.

Et si vultis scire quomodo se habet ad me; respondeo (1): *Experimentum autem ejus cognoscite: quoniam sicut patri filius, mecum servivit in Evangelio;* idest, quasi esset specialis filius. 1 Corinth. 4, 17: « Ideo misi ad vos Timotheum, qui est « filius meus carissimus, et fidelis in Domino. » *Hunc ergo,* sic solicitum pro vobis, sic mihi carum, *spero me mittere ad vos.*

Sed quare non statim? Et sciendum, quod aliliter est de Christo, et de aliis sanctis. In Christo enim est plenitudo gratiarum, unde habuit semper notitiam omnium; non sic alii sancti. Unde Apostolus praevidebat aliqua de futuris circa se, aliqua ignorabat; et sic non revelatum erat sibi an deberet liberari de vinculis: et ideo dicit: *Mox ut videro quae circa me sunt:* quia si detur facultas, personaliter veniam: et ideo *confido in Domino quoniam et ipse veniam ad vos cito.* Sed (2) liberatus a vinculis non fuit. Psalm. 17, 29: « Quo- « niam tu illuminas lucernam meam, Domine: Deus « meus illumina tenebras meas. » Semper enim aliquid tenebrosum est in sanctis.

Deinde cum dicit, *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem . . . mittere ad vos,* proponit in exemplum alium suum discipulum, scilicet Epaphroditum: et primo describit ipsum; secundo ostendit quomodo suscipiatur, ibi, *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Domino.* Circa primum duo facit: quia primo commendat eum; secundo ostendit causam missionis, ibi, *Quoniam quidem omnes vos desiderabat;* tertio eam exponit, ibi, *Nam et infirmatus est usque ad mortem.* Dicit ergo: *Necessarium autem existimavi Epaphroditum fratrem et cooperatorem et commilitonem meum, vestrum autem Apostolum et ministrum necessitatis meae mittere ad vos.* Nominat autem eum *fratrem,* propter fidem. Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres « estis » *cooperatorem,* scilicet in labore praedicationis. Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a « fratre, quasi civitas firma; » *et commilitonem meum,* quia simul passi tribulationem. 2 Timoth. 2, 3: « Labora sicut bonus miles Christi Jesu. » *Apostolum,* idest doctorem. Hic fuit Episcopus Philippensium, et missus ab eis, ut serviret Apostolo; et ideo dicit, *Ministrum necessitatis meae.* Infra 4, 18: *Repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quem misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.* Sed quare? Ad satisfaciendum desiderio, quo desiderio *desiderabat* (1) videre *vos.* Rom. 1, 11: « Desidero enim vos videre. » Item ad subveniendum suae tristitiae, quia tristis erat de vestra tristitia (2), quam conceperatis, quando audistis eum infirmari. Et exponit causam, dicens: *Nam et infirmatus est usque ad mortem* (3), scilicet secundum judicium medicorum; non autem secundum providentiam divinam, sed ad honorem Dei. Joan. 11: « Infirmitas haec non est ad mor- « tem, sed pro gloria Dei. » Ideo sequitur (4): *Sed Deus misertus est ejus.* Psalm. 6, 3: « Mise- « rere mei, Domine, quoniam infirmus sum. » *Et non solum ejus, verum etiam et mei:* quia tristitiam temporalem et naturalem habuit de afflictionibus suis; sicut et Christus legitur aliquando habuisse (5).

Consequenter concludit missionem; et patet littera: et primo (6) ostendit quomodo recipiatur; secundo hujus causam. Recipiendus est honorifice in Domino, cujus est minister. Galat. 4, 14: « Si- « cut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum « Jesum. » 1 Timoth. 5, 17: « Qui bene praesunt « presbyteri, duplici honore digni habeantur; ma- « xime qui laborant in verbo et doctrina. » Et hoc *quoniam propter opus Christi,* id est propter Deum, et salutem fidelium, *usque ad mortem accessit.* Joan. 15, 13: « Majorem caritatem nemo « habet ut animam suam ponat quis pro amicis « suis. » *Tradens animam suam:* Joan. 10, 11: « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus « suis. » Et hoc *ut impleret id quod ex vobis deerat,* quod vos personaliter non potuistis, *circa meum obsequium.*

(1) *Al.* et quomodo se habet ad me? Quia per *experimentum etc.*
(2) *Al.* sed tamen.

(1) *Al.* sperabat.
(2) *Al.* quia audivistis eum infirmari.
(3) *Al.* quae est infirmitas sua usque ad mortem secundum etc.
(4) *Al. deest* ideo sequitur.
(5) *Al. omittitur* legitur aliquando habuisse.
(6) *Al. praetermittitur* primo.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

De cetero, fratres mei, gaudete in Domino. Eadem vobis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium. Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, et gloriamur in Christo Jesu, et non in carne fiduciam habentes; quamquam ego habeo confidentiam et in carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, Hebraeus ex Hebraeis, secundum legem pharisaeus, secundum aemulationem persequens Ecclesiam Dei, secundum justitiam quae in lege est, conversatus sine querela. Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, et inveniar in illo.

Proposuit exempla quae sequi deberent; hic ostendit quorum exempla debent vitare; et circa hoc tria facit: quia primo praemittit quos vitare debent; secundo exemplum vitandi per conversationem sanctorum, ibi, *Nos enim sumus circumcisio*: tertio inducit ad vitandum eos quos illi reputabant imitabiles, ibi, *Imitatores mei estote.* Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo praemittit finem hujus doctrinae; secundo scribendi necessitatem, ibi, *Eadem vobis scribere mihi quidem non pigrum, vobis autem necessarium;* tertio necessitatis rationem, ibi, *Videte canes, videte malos operarios.* Intentio admonitionis est removere fideles Gentes a legalibus ad quae quidam eos inducebant: et ideo dicit: *O fratres*, scilicet per fidem, *de cetero*, idest postquam vos monui, ut supra, *gaudete in Domino* tantum, non in legalibus observantiis. Habac. 3, 18: « Ego autem in Domino « gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. » Et hoc, quia *eadem* quae dixi in praesentia, *non est mihi pigrum vobis scribere* in absentia. Verba enim de facili transeunt, sed scripta manent. Eccli. 38, 25: « Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, et « qui minoratur actu, sapientiam percipiet. » Judae 1, 3: « Omnem solicitudinem faciens scribendi vo« bis de communi vestra salute, necesse habui « scribere vobis. » Rom. 15, 15: « Audacius scri« psi vobis, fratres, ex parte, tamquam in memo« riam vos reducens. » Et causa hujus necessitatis est, quia instant seductores; et ideo oportet instantius veritatem scribere: unde dicit: *Videte*, idest observate, *canes, videte malos operarios.* Et tria de his dicit: scilicet saevitiam cordis irrationabilem: unde dicit, *Canes.* Glossa: « Natura canis est ut « statim ex ira latret, non ex ratione, sed ex con« suetudine. » Sic et illi. Isa. 56, 11: « Canes « impudentissimi nescierunt saturitatem; ipsi pa« stores nesciverunt intelligentiam; omnes in viam « suam declinaverunt. » Apocal. ult. 15: « Foris « canes et venefici et impudici, etc. » Secundo perversae doctrinae seminationem, ibi, *Malos operarios:* quia non fideliter in vinea Domini laborant nec bonum semen in agro mittunt. Matth. 13, 28: « Inimicus homo hoc fecit. » 2 Timoth. 2, 15: « Cura teipsum probabilem exhibere Deo, ope« rarium inconfusibilem, recte tractantem verbum « veritatis. » Tertio dissensionis, ibi, *Concisionem:* et hoc verbo utitur in eorum sugillationem: praedicant enim circumcisionem, quae non potest stare cum gratia Christi. Galat. 5, 2: « Si circumcidamini, « Christus nihil vobis proderit. » Unde alludens vocabulo, dicit, *Concisionem*; quasi non circumcisionem, sed concisionem habeant.

Deinde cum dicit, *Nos autem sumus circumcisio*, ostendit quomodo vitentur a sanctis: et primo quomodo ab omnibus; secundo quomodo ab ipso, ibi, *Quamquam ego habeam confidentiam et in carne.* Dicit ergo: Ego dico, quod illi sunt concisio; sed nos vera circumcisio, *qui servimus Deo.* Est autem duplex circumcisio: scilicet corporalis et spiritualis. Roman. 2, 28: « Non enim qui in mani« festo Judaeus est, neque quae in manifesto in car« ne, est circumcisio; sed qui in abscondito Ju« daeus est: et circumcisio cordis in spiritu, non « littera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo « est. » Circumcisio enim carnis est quae de superfluo carnis; sed circumcisio spiritus per quam Spiritus sanctus abscondit superfluas interiores concupiscentias. Et ideo dicit: *Nos sumus circumcisio qui spiritu servimus Deo;* idest qui interius circumcidit nos Deo. Roman. 1, 9: « Testis enim est « mihi Deus, cui servio in spiritu meo in Evange« lio Filii ejus. » 1 Corinth. 14, 15: « Psallam spi« ritu psallam et mente; orabo spiritu, orabo et « mente. » Data est autem circumcisio, ut ostenditur Rom. 4, ut signum fidei Abrahae ostenderetur, ut scilicet ejus fides ostenderetur vera, quae fuit fides de futuro semine. Galat. 3, 16: « Abrahae dictae « sunt promissiones, et semini ejus. » Est ergo circumcisio signum fidei Abrahae de Christo. Ille ergo circumciditur qui interius per Spiritum sanctum renovatur in Christo, qui est veritas circumcisionis. Coloss. 2, 11: « Circumcisi estis circumcisione non « manufacta in expoliatione corporis carnis; sed in « circumcisione Christi. » *Et non habentes fiduciam in carne*, id est in carnali circumcisione: quia, ut dicitur Joan. 6, 64, « Spiritus est qui vivificat, ca« ro autem non prodest quidquam. » Sumitur autem caro aliquando in nobis pro carnali concupiscentia, quandoque pro carnis cura, et quandoque pro carnali observantia (1): et utrumque debemus circumcidere, nec in eis gloriari.

Deinde cum dicit, *Quamquam ego habeam confidentiam et in carne*, ponit exemplum proprium: et primo praemittit eminentiam suam quam habebat in statu legali; secundo ostendit quomodo eam

(1) *Al.* pro carnis abstinentia.

contempsit, ibi, *Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta.* Primum proponit primo in generali. secundo explicat per partes, ibi, *Circumcisus octavo die etc.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit fiduciam quam habere potuit in legalibus (1), dicens: Non debemus habere fiduciam in legalibus; *quamquam habeam confidentiam et in carne*, id est, possem habere, si vellem: quia « in quo quis audet (in « insipientia dico) audeo et ego, » ut dicitur 2 Corinth. 2, 21. Et hoc etiam excellentius, quia ego magis. 2 Corinth. 2, 23: « Ut minus sapiens dico, « plus ego. » Et hoc totum adducit (2), ut efficacius destruat observationes legales. Multi enim contemnunt quae nesciunt vel non habent (3); et hoc non valet; sed tunc quando aliquis habet, et contemnit, et non gloriatur in eis. Sic si Apostolus non habuisset locum in statu legalium, poterat dici, quod ideo ad statum Evangelii venit. Et ideo ostendit per hoc eminentiam suam in statu illo: et primo quantum ad genus; secundo quantum ad conversationem, ibi, *Secundum legem pharisaeus.* Quantum ad primum tripliciter. Quantum ad generis sacramentum, quia *circumcisus octavo die.* Gen. 17, 11 (4): « Ut sit signum foederis inter me et « vos. » Et dicit, *Octavo die*: quia haec erat differentia inter proselytos, et eos qui erant de genere Abrahae: quia illi non octava die, sed jam adulti, quando convertebantur; sed isti secundum legem octava die. Gen. 17, 12: « Infans octo die« rum circumcidetur ex vobis. » Sic ergo non ut proselytus, sed ut vere Israelita fuit. Secundo quantum ad ipsum genus; et primo quantum ad gentem, cum dicit, *ex genere Israel.* Ex Abraham enim duae gentes descenderunt: una per Isaac, et alia per Ismael. De primo duae: una per Esau, et alia per Jacob. Sed duae, scilicet quae ex Esau, et Ismaelitae, non sunt consecutae hereditatem; sed solus Jacob, qui et Israel: ideo dicit, *Ex genere Israel.* 2 Corinth. 2, 22: « Israelitae sunt, et ego. » Item quantum ad tribum: quia in tribu Israel erant quidam de ancillis, scilicet de Bala et Zelpha; quidam de liberis, scilicet Lia et Rachel: et inter istos quidam semper erant in cultu Dei, scilicet Levi, Juda et Benjamin; aliae tempore Jeroboam conversae sunt ad idola. Et ideo tribus Benjamin privilegiata erat: quia perseverabat (5) in fide et dilectione uxoris, et in ea templum. Deut. 33, 12: « Benjamin amantissimus Domini habitabit confi« denter in eo; quasi in thalamo tota die morabitur, « et inter humeros illius requiescet. » Gen. 49, 27: « Benjamin lupus rapax: mane comedet praedam, « et vespere dividet spolia: » quo figurabatur Paulus, qui fuit quandoque contra Ecclesiam. Tertio quantum ad nomen et linguam, cum dicit, *Hebraeus.* Aliqui dicunt, quod Hebraeus dicitur ab Abraham; et hoc dicit Augustinus; sed postea retractat. Sed dicitur ab Heber de quo Gen. 11. Quod autem non ab Abraham (6), patet quia etiam Abraham dicitur Hebraeus: Gen. 14, 13: « Nuntiavit Abrahae He« braeo. » Dicit Glossa super Gen. 11, quod tempore Heber, divisum est labium gentium omnium; et illa lingua quae prius erat (1), remansit in familia Heber, et in cultu unius Dei, et inter omnes Hebraeos. Natus est etiam ex parentibus Hebraeis; et ideo dicit, *Ex Hebraeis.*

Deinde ostendit suam eminentiam quo ad conversationem: et primo quantum ad sectam, cum dicit, *Secundum legem pharisaeus.* Apud Judaeos siquidem erant tres sectae; scilicet pharisaeorum, sadducaeorum, et hessaeorum. Sed pharisaei magis ad veritatem accedebant quia sadducaei negabant resurrectionem, neque credebant esse Angelos neque spiritus; pharisaei autem utrumque confitentur, ut dicitur Act. 23. Et ideo in hoc commendabilior est secta pharisaeorum. Quomodo autem pharisaeus fuerit, dicitur Act. 26, 5: « Quoniam secundum « certissimam sectam nostrae religionis vixi phari« saeus. » Secundo quantum ad aemulationem quam habuerunt Judaei, licet non secundum scientiam, in persequendo Christianos: ideo dicit: *Persequens Ecclesiam Dei.* Galat. 1, 23: « Qui persequebatur « nos aliquando, nunc autem evangelizat fidem « quam aliquando expugnabat: » et Act. 26, 9: « Et « ego quidem existimaveram me adversus nomen « Jesu Nazareni debere multa contraria agere: quod « et feci Hierosolymis, et multos sanctorum ego in « carceribus inclusi, a principibus sacerdotum pote« state accepta. » 1 Cor. 15, 9: « Non sum di« gnus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum « Ecclesiam Dei. » Tertio quantum ad innocentiam conversationis: ideo dicit: *Secundum justitiam quae in lege est, conversatus sine querela.* Haec justitia consistit in exterioribus; sed justitia fidei est cordis. Act. 15, 9: « Fide purificans corda eorum. » Nam quantum ad justitiam exteriorem, Apostolus innocenter vixit; et ideo dicit, *Sine querela.* Non autem ait, Sine peccato: quia querela est peccatum scandali proximorum in his quae sunt exteriora. Luc. 1, 6: « Incedentes in omnibus mandatis et « justificationibus Domini sine querela. » Et ideo non est contrarium quod dicitur Ephes. 2, 3: « In « quibus et nos ambulavimus: » quia veram justitiam fidei, quae facit hominem purum, tunc (2) non habuit, sed solum legis.

Deinde cum dicit, *Sed quae mihi fuerunt lucra, haec arbitratus sum propter Christum detrimenta*, ostendit contemptum suae eminentiae in legalibus: et primo ostendit propter quid legalia contempsit in generali; secundo in speciali, ibi, *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei.* Dicit ergo: Haec *quae fuerunt mihi lucra*, idest reputabam magna, scilicet quod pharisaeus etc., haec *sum arbitratus propter Christum* mihi *detrimenta;* idest, reputo quod sunt mihi in detrimentum. Legales enim observantiae, quae tempore legis erant efficaces, post Christum factae sunt noxiae: et ideo dicit, *Detrimenta.* Et finis hujus est Christus; et ideo dicit, *Propter* Christum. Et exponit: quia primo propter Christum cognoscendum; secundo propter Christum adipiscendum. Quantum ad primum dicit: *Verumtamen existimo omnia detrimenta esse.* Verum est, si eis inniteretur. Et hoc quod aliquando feci, reputo mihi detrimentum; et hoc propter desiderium rectae scientiae Christi Domini mei. 1 Corinth. 2, 2: « Nihil reputavi me scire nisi Jesum

(1) *Al.* quam habuit in legalibus.
(2) *Al.* facit.
(3) *Al. deest* vel non habent.
(4) *Ibi*: « Et circumcidetis carnem praeputii vestri, ut » sit etc. »
(5) *Al. deest* perseverabat.
(6) *Al. omittitur praepositio* ab.

(1) *Al. deest* quae prius erat.
(2) *Al. omittitur* tunc.

« Christum, et hunc crucifixum. » Et hoc *propter eminentem scientiam Jesu Christi Domini mei:* quia haec superat omnes alias scientias. Nihil enim melius potest sciri quam Verbum Dei, in quo sunt « omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi: » Coloss. 2, 3. Quantum ad secundum dicit: *Propter quem omnia detrimentum feci:* et primo ostendit quod propter Christum adipiscendum contempsit legalia; secundo ostendit quod possit Christum adipisci, ibi, *Non habens meam justitiam quae ex lege est.* Dicit ergo: *Omnia detrimentum feci,* habendo me ad ea sicut ad detrimentum et vilia: et hoc *ut Christum lucrifaciam,* idest adipiscar ipsum, et adjungar ei per caritatem.

LECTIO II.

Non habens meam justitiam, quae ex lege est, sed illam quae ex fide est Christi Jesu: quae ex Deo est justitia in fide, ad cognoscendum illum, et virtutem resurrectionis ejus, et societatem passionis illius, configuratus morti ejus, si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis. Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim; sequor autem si quo modo comprehendam in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quia sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor bravium supernae vocationis Dei in Christo Jesu.

Ostendit supra, se praeterita lucra contemnere propter Christum: et ostendit quod intendebat Christum cognoscere, et Christum (1) lucrari; et hoc intendit hic specialiter exponere: et primo quomodo desiderat Christum lucrari, et inveniri in eo per justitiam; secundo per passionis tolerantiam, ibi, *Configuratus morti ejus.* Circa primum primo ostendit quae sit justitia quam dereliquit; secundo quae sit quam quaerit, ibi, *Sed illam quae ex fide est Christi Jesu.*

Sciendum est autem, quod justitia quandoque sumitur ut est specialis virtus, per quam homo ponit rectitudinem in his quae sunt ad communem convictum, et secundum quod est in his directiva: nam temperantia est circa interiores passiones; justitia autem est ad alterum. Alio modo justitia dicitur virtus generalis, secundum quod homo servat legem propter bonum commune: et hoc modo frequenter in Scriptura sacra ponitur pro observantia divinae legis. Psalm. 118, 121: « Feci judicium et justitiam, » idest legem; quam servabat ex amore, quasi motus ex se: et sic est virtus: non autem si alio modo, idest ex aliqua exteriori causa, scilicet vel propter lucra, vel propter poenas, etsi observatio ei displiceat. Et secundum hoc est duplex modus justitiae. Unus est justitiae moralis; alius est justitiae legalis, per quam legem non ex amore, sed timore servat. Et ideo dicit: *Non habens meam justitiam, quae ex lege est:* quia ut dicit Augustinus, « brevis differentia legis et Evan« gelii est, amor et timor. » Rom. 8, 15: « Non « accepistis spiritum servitutis iterum in timore; « sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. »

Sed si tua est, quomodo est ex lege? Respondet: Immo est mea: quia humana virtute absque habitu gratiae interioris justificantis facio talia opera; sed ex lege est, sicut a docente. Vel mea est quod praesumo per me eam servare. Rom. 10, 5: « Moy« ses enim scripsit, quoniam justitiam quae ex lege « est qui fecerit homo, vivet in ea. »

De hac justitia quam quaerit, tria dicit: scilicet modum adipiscendi, auctorem et fructum. Modus est, quia non adipiscitur nisi ex fide Christi. Rom. 5, 1: « Justificati igitur ex fide, pa« cem habeamus ad Deum per Dominum no« strum Jesum Christum. » Rom. 3, 22: « Justi« tia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes « et super omnes qui credunt in eum. » Auctor autem est Deus, et non homo. Rom. 8, 33: « Deus « qui justificat. » Ibid. 4, 5: « Credenti autem in « eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad « justitiam secundum propositum gratiae Dei. » Et ideo dicit: *Quae ex Deo est justitia in fide.* Act. 5, 32: « Et Spiritus sanctus quem dedit Deus om« nibus obedientibus sibi. » Fructus est cognitio ejus, et virtus resurrectionis ejus, et societas sanctorum ejus: et de hujusmodi, secundum duplicem cognitionem (1), potest dupliciter agi. Uno modo exponendo de cognitione viae (2); et sic oportet tria cognoscere de eo. Primo ejus personam, scilicet quod est verus Deus et verus homo; et ideo dicit: *Ad cognoscendum illum.* Joan. 14, 9: « Tan« to tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? « Philippe, qui videt me, videt et Patrem. » Secundo gloriam resurrectionis ejus: unde dicit: *Et virtutem resurrectionis,* idest resurrectionem virtuosam factam propria virtute. Tertio qualiter eum imitentur, ibi, *Et societatem,* scilicet ut ei sociemur in passione. 1 Petr. 2, 12: « Christus passus est pro nobis: « vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia « ejus. » Secundo de cognitione experimentalis et incipit a posteriori, quod est ultimum in executione, et primum in intentione. Primum est agnitio Dei per essentiam, ad quam ducit fides. Hier. 31, 34: « Om« nes cognoscent me, a minimo eorum usque ad « maximum, dicit Dominus. » Et ideo dicit: *Ad cognoscendum illum.* Secundo, quia non solum anima glorificatur, sed ex hoc etiam corpus erit gloriosum, ideo dicit: *Et virtutem resurrectionis ejus,* scilicet ex qua resurgemus. 1 Corinth. 15, 17: « Si « Christus non resurrexit, vana est fides nostra. » Tertio societatem: quia per experientiam habebimus quantum valeat societas passionis ejus. 1 Corinth. 1, 9: « Fidelis autem Deus, per quem vocati estis « in societatem Filii ejus Jesu Christi Domini nostri.

Deinde cum dicit, *Configuratus morti ejus,* ostendit quomodo velit lucrari et inveniri in eo per tolerantiam passionis: et primo ponit tolerantiam; secundo fructum, ibi, *Si quo modo occurram ad resurrectionem.* Dicit ergo: Inveniar non solum habens justitiam, sed configuratus morti ejus, ut patiar propter justitiam et veritatem, sicut Christus. Galat. ult. 17: « Ego enim stigmata Domini Jesu in cor« pore meo porto. » Fructus vero est, *si quo modo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis.*

(1) *Al.* et ipsum.

(1) *Al.* et de hujusmodi duplici cognitione.
(2) *Al.* ex cognitione viae.

Ex passionibus enim hic toleratis, homo pervenit ad gloriam. Rom. 6, 5: « Si enim complantati « facti sumus similitudini mortis ejus, simul et « resurrectionis erimus. » 2 Timoth. 2, 11: « Si « commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, « et conregnabimus. » Rom. 8, 17: « Si tamen « compatimur, ut et conglorificemur. » Et dicit, *Si quo modo*, propter difficultatem, arduitatem et laborem. Matth. 7, 14: « Arcta est via quae ducit « ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam. » Amos 4, 14: « Praeparare (1) in occursum Dei « tui, Israel. » Christus enim surrexit per potentiam propriam; homo autem non propria potestate, sed gratia Dei. Rom. 8, 11: « Qui suscitavit Jesum « Christum a mortuis; vivificabit et mortalia cor« pora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus « in vobis. » Vel potest intelligi de occursu sanctorum, quando occurrent Christo descendenti de caelo ad judicium.

Deinde cum dicit, *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim*, ostendit quomodo differtur suum desiderium: et primo ostendit quid de se sentit; secundo hortatur alios ut idem de se sentiant, ibi, *Quicumque ergo (2) perfecti sumus, hoc sentiamus.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo deficit a perfectione intenta (3); secundo hoc exponit, ibi, *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse.* Circa primum duo facit. Primo ostendit se non pervenisse ad perfectionem; secundo quod ad eam tendit, ibi, *Sequor autem, si quomodo comprehendam.* Tendens in illud, duo intendit: scilicet adipisci quaesitum, et frui illo: frustra enim quaereret, si non eo frueretur, et inhaereret; et ideo dicit: *Non quod jam acceperim*, scilicet gloriam quam quaero: Sap. 5, 17: Accipient « regnum decoris et diadema speciei de manu « Dei sui: » *aut jam perfectus sim*: 1 Corinth. 13, 10: « Cum venerit quod perfectum est, evacuabitur « quod ex parte est. »

Sed contra. « Estote perfecti: » Matth. 5, 48; et Genes. 17, 1: « Esto perfectus. » Respondeo. Dicendum est, quod duplex est perfectio: scilicet patriae et viae. Perfectio namque hominis consistit in hoc quod adhaereat Deo per caritatem: quia unumquodque est perfectum secundum modum quo adhaeret suae perfectioni. Anima autem potest adhaerere Deo dupliciter (4). Uno modo perfecte, ut totam actionem suam referat in Deum actualiter, et cognoscat, ut cognoscibilis est: et haec est patriae. Sed inhaesio viae est duplex. Una de necessitate salutis, ad quam omnes tenentur; scilicet ut in nullo cor suum quis applicet ad id quod est contra Deum, sed habitualiter referat totam vitam in eum: et isto modo dicit Dominus, Matth. 22, 37: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde « tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua: » ut Deut. 6. Alia est supererogationis, quando quis ultra communem statum inhaeret Deo, quod fit removendo cor a temporalibus: et sic magis appropinquat ad patriam; quia quanto deficit cupiditas, tanto plus crescit caritas. Quod ergo hic dicitur, intelligitur de perfectione patriae.

Deinde cum dicit, *Sequor autem, si quo modo comprehendam*, ostendit conatum ad eam, dicens, *Sequor*, scilicet Christum. Joan. 8, 12: « Qui « sequitur me, non ambulat in tenebris, sed ha« bebit lumen vitae: » ibid. 10, 27: Oves meae « vocem meam audiunt . . . et sequuntur me. » Et hoc, *si quo modo comprehendam.* 1 Corinth. 9, 14: « Sic currite ut comprehendatis. »

Sed contra: quia Deus est incomprehensibilis: quia Hier. 31, 37, dicitur: « Si mensurari potue« rint caeli desursum, et investigari fundamenta « terrae deorsum, et ego abjiciam universum semen « Israel. »

Respondeo. Dicendum est, quod comprehendere uno modo est includere, sicut domus comprehendit nos; alio modo (1) idem est quod attingere et tenere. Primo ergo modo est incomprehensibilis: quia non potest includi in intellectu creato, cum sit simplicissimus: quia non perfecte vides eum nec amas, sicut est visibilis et amabilis; sicut qui nescit demonstrationem, nescit demonstrative sed opinative (2). Deus autem perfecte seipsum cognoscit, ut cognoscibilis est. Cujus ratio est, quia res cognoscitur secundum modum sui esse et veritatis. Deus autem lux est et veritas infinita: sed nostrum lumen est finitum: et ideo dicit: *Sequor si quo modo comprehendam*, hoc intelligendo secundo modo (3), scilicet attingendo. Cant. 3, 4: « Tenui eum, « nec dimittam. » *in quo et comprehensus sum.* Quod tripliciter intelligitur. Nam tota gloria est in dicta Dei comprehensione; ut scilicet Deus sit praesens animae nostrae. Sed non omnes habent aequalem beatitudinem: quia quidam clarius vident, sicut etiam quidam ardentius amabunt, et plus gaudebunt. Unde quilibet habebit certam mensuram; et hoc ex praedestinatione divina: et ideo dicit: *In quo et comprehensus sum*; quasi dicat: In tali mensura intendo comprehendere, secundum quod mihi dispositum est a Christo. Vel *sequor ut comprehendam* sicut *comprehensus sum*; quasi dicat: Ut videam sicut ipse me videt. 1 Joan. 3, 2: « Vi« debimus eum sicut est. » Idest non per similitudinem, sed per essentiam. Vel *comprehendam*, videndo Christum gloriosum, *in quo comprehensus sum*, idest in illa gloria, qua apparuit quando conversus sum.

Deinde cum dicit, *Fratres, ego me non arbitror comprehendisse*, exponit quae dixerat: et primo de defectu perfectionis; secundo de sequela, ibi, *Unum autem, quae quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum.* Dicit ergo: *Ego me non arbitror comprehendisse*; quasi dicat: Non sum sic superbus quod attribuam mihi quod non habeo; sed *sequor ad destinatum.* Quod tripliciter legitur. Uno modo sic. *Unum* arbitror, scilicet quod *quae retro sunt obliviscens . . . ad destinatum persequor.* Vel *non arbitror me comprehendisse*, sed *persequor unum*, scilicet *ad destinatum bravium supernae vocationis Dei in Christo Jesu.* Vel *non arbitror me comprehendisse* illud supra. Psal. 26, 4: « Unam petii a Domino, « hanc requiram. » Et tunc ostendit quid deseruit: quia vel temporalia bona, vel merita praeterita: quia non debet homo computare (4) Deo merita praeterita. Secundo ostendit ad quid tendit: scilicet *ad ea vero quae sunt priora extendens meipsum*;

(1) *Al.* praeparate.
(2) Al. *enim.*
(3) *Al.* interna.
(4) *Al.* dupliciter perfecte. Uno modo ut totam etc.

(1) *Al.* item attingere
(2) *Al* sed operative.
(3) *Al. omittitur* hoc intelligendo secundo modo.
(4) *Al.* comparare.

idest, vel quae pertinent ad fidem Christi, vel majora merita, vel caelestia. Psalm. 83, 7: « Ascensiones « in corde suo disposuit. » Et dicit, *Extendens:* qui enim aliquid vult capere, extendit se quantum potest. Sed debet cor extendere se per desiderium. Sap. 6, 21: « Concupiscentia sapientiae ducit ad « regnum perpetuum. » Sed ad quid tendit? *Ad destinatum bravium,* quod est praemium solius currentis. 1 Corinth. 9, 24: « Omnes quidem cur« runt, sed unus accipit bravium. » Dico autem ad hoc bravium destinatum mihi a Deo, quod est *supernae vocationis Dei.* Roman. 8, 30: « Quos « praedestinavit, hos et vocavit: » et hoc *in Christo Jesu,* idest per fidem Christi.

LECTIO III.

Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus; et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. Verumtamen ad quod pervenimus, et idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula. Imitatores mei estote, fratres, et observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis (nunc autem et flens dico) inimicos crucis Christi: quorum finis interitus, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. Nostra autem conversatio in caelis est: unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostrae, configuratum corpori claritatis suae, secundum operationem virtutis suae, qua etiam possit subjicere sibi omnia.

Supra proposuit quomodo ab ultima perfectione deficiebat; nunc hortatur alios ad idem sentiendum: et primo ponitur exhortatio; secundo quid ab eis necessario exigatur, ibi, *Verumtamen ad quod pervenimus, et idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.* Dicit ergo: *Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus,* scilicet quod ego sentio, scilicet quod non sum perfectus.

Quomodo ergo, si perfecti sumus, sentimus quasi non perfecti? Respondeo. Dicendum, quod perfecti perfectione viae, sed non perfecti perfectione comprehensionis, quando scilicet tota intentio fertur actu in Deum; in via vero habitualiter, quod scilicet nihil contra Deum faciamus.

Et dicit, *Quicumque:* quia quanto quis est perfectior, tanto imperfectum se (1) magis cognoscit. Job ult. 5: « Auditu auris audivi te: nunc autem « oculus meus videt te: idcirco ipse me reprehen« do, et ago poenitentiam in favilla et cinere. » Hebr. 5, 14: « Perfectorum est solidus cibus, eo« rum qui pro consuetudine exercitatos habent sen« sus ad discretionem boni et mali. »

Et si quid aliter sapitis, et hoc vobis Deus revelabit. In Glossa quatuor modis dicitur: et primo ponuntur duo sensus magis litterales. Unus talis. Dico, quod vos sentiatis quod ego, scilicet vos esse imperfectos; tamen *si quid aliter,* idest melius, de vobis *sapitis* quam ego de me, hoc ipsum est vobis per revelationem divinam donatum: et quando altius est vobis revelatum aliquid quod non mihi, non contradico, sed cedo vestrae revelationi. *Verumtamen* nolo quod propter hanc revelationem ab unitate Ecclesiae discedatis; sed teneamus ex unitate illud *ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula.* Quae unitas Ecclesiae consistit in unitate veritatis fidei, et rectitudinis bonae operationis: et utraque servanda est: 2 Corinth. ult. 11: « Perfecti estote, exhortamini, idem sapite, « pacem habete: » Et eadem regula bonae vitae, et operationis: Galat. ult. 16: « Quicumque hanc « regulam secuti fuerint, pax super illos et mise« ricordia, et super Israel Dei. » Vel aliter. Dico: Etiam si vos propter ignorantiam vel infirmitatem aliter sapitis quam veritas habet, humiliter confitemini, nec proterve defendatis. Matth. 11, 25: « Ab« scondisti haec a sapientibus et prudentibus, et « revelasti ea parvulis. » Vel aliter. Dico, quod idem sentiamus, scilicet nondum comprehendisse; sed *si quid aliter* nunc *sapitis* quam sapiendum sit in futuro (quia « nunc videmus in speculo, tunc au« tem facie ad faciem: » 1 Corinth. 12, 12), *Deus revelabit* in futuro. Psalm. 28, 9: « Revela« bit condensa; et in templo ejus omnes dicent glo« riam. » Vel aliter. Sive sapiatis hic obscure, sive in futuro manifeste, *Deus revelabit:* quia fides ex Deo est. *Verumtamen ad quod pervenimus, ut idem sapiamus, et in eadem permaneamus regula,* non mutatur.

Deinde cum dicit, *Imitatores mei estote,* inducit ad sui et aliorum imitationem, ut caveant malos: et primo proponit intentionem; secundo rationem, ibi, *Multi enim ambulant, quos sepe dicebam vobis . . . inimicos crucis Christi.* Dicit ergo: Quia haec reputo *ut stercora, ut Christum lucrifaciam, in hoc imitatores mei estote.* Joan. 10, 3: « Vocem « ejus audient. » Ego sum pastor, vos oves meae per imitationem. 1 Corinth. 4, et 11, 1: « Imita« tores mei estote, sicut et ego Christi. » *Et observate,* idest diligenter considerate, *qui ita ambulant,* sicut ego. Et vos scire potestis ex regula et doctrina mea. 1 Timoth. 4, 12: « Exemplum esto « fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, « in fide, in castitate. » 1 Petr. 5, 3: « Forma « facti gregis ex animo. »

Deinde cum dicit, *Multi enim ambulant, quos saepe dicebam vobis . . . inimicos crucis Christi,* ponitur ratio monitionis: et primo ex parte vitandorum; secundo ex parte imitandorum, ibi, *Nostra autem conversatio in caelis est.* Ne autem haec videatur ex odio dicere, primo (1) praemittit suam affectionem; secundo ostendit quales sunt vitandi, ibi, *Inimicos crucis Christi.* Dicit ergo: Dico, quod imitandi indigent observatione: quia quidam aliter incedunt, scilicet de malo in pejus. Psalm. 81, 5: « In tenebris ambulant. » *Quos saepe dicebam vobis,* vobiscum praesens; *nunc autem et flens,* prae compassione, *dico.* Hierem. 9, 1: « Quis dabit « capiti meo aquam, et oculis meis fontem la« crymarum, et plorabo die ac nocte interfectos « populi mei? » Et hujus rationem ostendit, dicens, *Inimicos crucis Christi:* quod describit primo ex opere; secundo ex intentione, ibi, *Quorum Deus venter.*

(1) *Al. omittitur* se.

(1) *Al. deest* primo.

ter est. Item circa primum primo proponit opus; secundo eventum operis ostendit, ibi, *Quorum finis interitus* Opus eorum est exercitium inimicitiae contra crucem Christi, scilicet dicentium, quod nullus potest salvari sine legalibus: in quo evacuant virtutem crucis Christi. Galat. 2, 21: « Si « enim ex lege justitia, ergo Christus gratis (idest « sine utilitate) mortuus est. » 1 Corinth. 1, 19: « Verbum enim crucis pereuntibus quidem stulti« tia est; his autem qui salvi fiunt, idest nobis, « virtus Dei est. » Et quid eveniet? Certe nobis vita per crucem Christi; illis autem contrarium, quia incurrent mortem: unde dicit: *Quorum finis interitus*, scilicet mortis aeternae. Job. 28, 3: « Lapidem « caliginis et umbram mortis dividit torrens a po« pulo peregrinante. » Deinde describit eos quantum ad intentionem: et primo manifestat eorum intentionem; secundo ostendit intentionis eventum, ibi, *Et gloria in confusione ipsorum*. Dicit ergo: *Quorum Deus venter est;* quasi dicat: Ideo hoc disseminant, scilicet legalia esse observanda, propter lucrum et gloriam propriam, ut satisfaciant ventri. Rom. ult. 18: « Domino non serviunt, sed suo ventri; et per dul« ces sermones et benedictiones seducunt corda « innocentium. » Eccle. 6, 7: « Omnis labor ho« minis in ore ejus; sed anima illius non implebi« tur. » Et dicit, *Deus*, quia proprium Dei est ut sit principium primum et finis ultimus: unde qui pro fine habet aliquid, illud est Deus suus. Item quaerunt gloriam suam, contra illud Joan. 8, 50: « E« go gloriam meam non quaero; est qui quaerat « et judicet. » Sed eventus eorum erit *in confusione*. Oseae 4, 7: « Gloriam eorum in ignomi« niam commutabo: » et hoc *eorum qui terrena sapiunt*, idest quibus terrena placent, et ea quaerunt. Et hi confundentur, quia status eorum transit. Rom. 8, 13: « Si secundum carnem vixeritis, « moriemini. » Glossa: « *Quorum Deus venter est.* « Dei proprium est justificare. Qui ergo in cibis « justificationem ponebant, dicebant Deum ventrem. » Item est *in confusione*: quia in confusibilibus, scilicet in circumcisione pudendorum, et occisione brutorum.

Consequenter ostendit quales sunt imitandi, ibi, *Nostra autem conversatio in caelis est*: et primo describit in eis caelestem conversationem; secundo expectationem, ibi, *Unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum*; tertio utilitatem, ibi, *Qui reformabit corpus humilitatis nostrae*. Dicit ergo: illi terrena sapiunt: sed non est sic de nobis: quia *nostra conversatio in caelis est*, idest perficitur per (1) contemplationem. 2 Corinth. 4, 18: « Non contemplantibus nobis quae videntur, « sed quae non videntur. Quae enim videntur, « temporalia sunt; quae autem non videntur, aeter« na sunt. » Item per affectionem, quia sola caelestia diligimus. Item per operationem, in qua est caelestis repraesentatio. 1 Corinth. 14, 49: « Si« cut portavimus imaginem terreni, portemus et « imaginem caelestis. »

Sed quare est ibi conversatio? Quia inde expectamus optimum auxilium. Psalm. 120, 1: « Leva« vi oculos meos in montes, unde veniet auxilium « mihi. » Matth. 6, 21: « Ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. » Unde dicit: *Unde expectamus Salvatorem nostrum*. Isa. 30, 18: « Beati o« mnes qui expectant eum. » Luc. 12, 36: « Si« miles hominibus expectantibus dominum suum « quando revertatur a nuptiis, ut cum venerit et « pulsaverit, confestim aperiant ei. »

Tria autem facit iste adventus. Primo communem resurrectionem: ideo dicit: *Reformabit corpus humilitatis*, idest abjectionis, quia est mortalitati subjectum. Job 25, 6: « Homo putredo; et filius ho« minis vermis. » 1 Corinth. 15, 42: « Seminatur « in corruptione, surget in incorruptione; semina« tur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur « in infirmitate, surget in virtute. » Hoc corpus sic abjectum reformabit; idest, ad propriam formam reducet. Rom. 8, 11: « Qui suscitavit Jesum Chri« stum a mortuis, vivificabit et mortalia corpora « nostra, propter inhabitantem Spiritum ejus in « nobis. » Secundo (1) sanctorum imitationem: ideo dicit: *Configuratum corpori claritatis suae*. Corpus siquidem Christi est glorificatum per gloriam divinitatis suae; et hoc meruit per suam passionem. Quicumque ergo participat virtutem divinitatis per gratiam, et passionem Christi imitatur, glorificabitur. Apoc. 3, 21, « Qui vicerit, dabo ei sedere « mecum in throno meo, sicut ego vici, et sedi « cum Patre meo in throno ejus. » 1 Joan. 3, 2: « Similes ei erimus. » Matth. 13, 43: « Tunc ju« sti fulgebunt sicut sol in regno Patris eorum. » Et hoc facit *secundum operationem divinitatis suae*, idest per virtutem in ipso, *per quam possit subjicere sibi omnia*: omnes enim Christo subjicientur, quidam quantum ad salutem, quidam quantum ad poenam: in primis exercebit misericordiam, in secundis justitiam. Psal. 8, 8: « Omnia subjecisti sub « pedibus ejus. » 1 Corinth. 15, 26: « Pater su« bjecit omnia Filio. » Joan. 5, 19: « Quaecum« que Pater facit, et Filius similiter facit. »

(1) *Al.* quia nostra conversatio perficitur etc. *intermediis omissis*.

(1) *Al.* item.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Itaque, fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea, sic state in Domino, carissimi (1). Euchodiam rogo, et Syntichem deprecor idipsum sapere in Domino. Etiam rogo et te, germane compar, adjuva illas quae mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, et ceteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitae Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim prope est. Nihil soliciti sitis; sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum. Et pax Dei, quae exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu. De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica, quaecumque justa, quaecumque sancta, quaecumque amabilia, quaecumque bonae famae; si qua virtus, si qua laus disciplinae: haec cogitate. Quae et didicistis et accepistis et audistis et vidistis in me, haec agite; et Deus pacis erit vobiscum.

Supra proposuit eis exempla sequenda; hic per admonitionem moralem ostendit qualiter se debeant habere: et primo ostendit qualiter se habeant in futurum; secundo commendat eos de praeterito, ibi, *Gavisus sum autem in Domino vehementer.* Circa primum duo facit. Primo monet ad persistendum in jam habito; secundo ad proficiendum in melius, ibi, *Gaudete in Domino semper.* Iterum prima dividitur in duas partes: quia primo inducit ad perseverandum in generali; secundo ponit speciales modos ad singulares personas, ibi, *Euchodiam rogo, et Syntichem deprecor idipsum sapere in Domino.* Circa primum primo commemorat ad eos suum affectum; secundo ponit monitionem, ibi, *Sic state in Domino, carissimi.* Affectum autem suum commendat quintupliciter. Primo secundum fidem (2), ostendens eos sibi dilectos: unde dicit, *Fratres*, scilicet per fidem. Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres estis. » Secundo (3) per caritatem: unde dicit, *Carissimi*: 1 Corinth. 10, 14: « Carissimi mihi. » Tertio secundum desiderium: unde dicit, *Desideratissimi.* Supra, 1, 8: *Testis est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Jesu Christi.* Et dico, *Desideratissimi*, quia desidero vos, vel quia me desideratis. Quarto per gaudium: unde dicit, *Gaudium meum*: et hoc scilicet quia estis boni. Proverb. 10, 1: « Filius sapiens laetificat patrem. » Quinto per rationem gaudii: unde dicit, *Corona mea.* 1 Thessal. 2, 19: « Quae est enim spes nostra, aut gaudium, aut corona gloriae? Nonne vos? »

Deinde cum dicit, *Sic state in Domino, carissimi*, ponit monitionem de perseverantia, dicens: *Sic state etc.*, idest, sicut ego, perseverate; vel sic, sicut statis. Matth. 10, 22: « Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. »

Deinde cum dicit, *Euchodiam rogo etc.*, singulares monitiones ponit: et primo de concordia; secundo de solicitudine adjutorii, ibi, *Etiam rogo et te, germane compar.* Hae duae mulieres sanctae ministrabant sanctis in civitate Philippensi: et forte erat aliqua discordia inter eas; ideo eas ad concordiam revocat. » 2 Corinth. ult. 2: « Idem sapite. »

Deinde cum dicit, *Etiam rogo et te, germane compar*, quemdam rogat ut adjuvaret quasdam personas. Et dicit, *Compar*, quia socius erat praedicationis ejus. Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas fortis. » *Adjuva illas quae mecum laboraverunt in Evangelio, cum Clemente, et ceteris coadjutoribus meis.* Et ad hoc rogo omnes, *quorum nomina sunt in libro vitae:* quod ponit, ne si alios non nominaret, turbarentur; quasi dicat: Non est magnum, si non scribo omnium nomina; quia sunt scripta in meliori loco. Matth. 5: « Gaudete et exultate (1) etc. »

Liber vitae, secundum Glossam, est praedestinatio sanctorum: et hoc est verum secundum rem; sed differt ratione. Sciendum est autem, quod olim erat consuetudo, quod qui ordinabantur ad aliquod officium vel dignitatem, scribebantur in matricula, sicut milites et senatores, qui palatio conscripti erant. Omnes autem sancti praedestinati eliguntur a Deo ad magnum, scilicet ad vitam aeternam; et haec ordinatio est praedestinatio. Conscriptio hujus ordinationis dicitur liber vitae; et haec conscriptio est in memoria divina: quia inquantum ordinat, praedestinat; inquantum vero immobiliter scit, dicitur esse praescitio. Firma ergo notitia de praedestinatis, dicitur liber vitae.

Sed numquid aliqui inde delentur? Sciendum est, quod aliqui sunt scripti simpliciter, aliqui secundum quid. Sunt enim aliqui praedestinati a Deo ut habituri simpliciter vitam aeternam, et isti sunt scripti indelebiliter; aliqui ut habeant vitam aeternam non in se, sed in sua causa, inquantum ordinantur ad justitiam praesentem; et tales dicuntur deleri de libro vitae, quando excidunt (2) a praesenti justitia.

Deinde cum dicit, *Gaudete in Domino semper*, hortatur eos ad proficiendum in melius: et primo ordinat eorum animum ad proficiendum in melius; secundo actum eorum, ibi, *De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica... haec cogitate.* Animum autem ordinat tripliciter: et primo quantum ad spirituale gaudium; secundo quantum ad spiritualem quietem, ibi, *Nihil soliciti sitis*; tertio quantum ad pacem, ibi, *Et pax Dei... custodiat corda vestra.* Circa primum primo describit quale

(1) *Vulgata* Evodiam.
(2) *Al.* secundum amorem.
(3) *Al.* item, *quod verbum adhibetur in singulis hujusce divisionis membris.*

(1) *Sequitur ibi vers.* 12: « quoniam merces vestra copiosa est in caelis » *Forte reponendum est illud* Luc. 10 40: « Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in caelis. »
(2) *Al.* excedent.

debeat esse nostrum gaudium; secundo ostendit gaudii causam, ibi, *Dominus enim prope est*. Necessarium est enim cuilibet volenti proficere quod habeat spirituale gaudium. Proverb. 17, 22: « Animus « gaudens aetatem floridam facit. » Conditiones autem quatuor veri gaudii tangit Apostolus: et primo quod debet esse rectum: quod est quando est de proprio bono hominis, quod non est quid creatum, sed Deus. Psalm. 72, 27: « Mihi adhaerere Deo « bonum est; ponere in Domino Deo spem meam. » Tunc autem rectum est quando in Domino: ideo dicit, *In domino*. Nehemiae 8, 10: « Gaudium Do- « mini est fortitudo vestra. » Item continuum: unde dicit, *Semper*. 1 Thessal. ult., 16: « Semper « gaudete: » quod fit quando non interrumpitur peccato: tunc enim est continuum. Aliquando vero interrumpitur per tristitiam temporalem, quod significat imperfectionem gaudii. Cum enim quis perfecte gaudet, non interrumpitur ejus gaudium, quia parum curat de re parum durante; et ideo (1) dicit, *Semper*. Item multiplicatum debet esse: si enim gaudes de Deo, imminet tibi gaudere de ejus incarnatione. Luc. 2, 10: « Evangelizo vobis gaudium « magnum, quia natus est vobis hodie Salvator. » Item ut gaudeas de actione. Prov. 21, 15. « Gau- « dium est justo facere judicium. » Imminet etiam tibi gaudium de contemplatione. Sap. 8, 16: « Non « habet amaritudinem conversatio illius. » Item si gaudes de bono proprio, imminet tibi gaudere similiter de bono aliorum. Item si de praesenti, imminet etiam de futuro; et ideo dicit: *Iterum dico, gaudete*. Item debet esse moderatum, ne scilicet effluat per voluptates, sicut facit gaudium mundi: et ideo dicit: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*; quasi dicat: Ita sit moderatum gaudium vestrum quod non vertatur in dissolutionem. Judith ult., 24: « Populus erat jucundus se- « cundum faciem sanctorum. » Prov. 12, 11: « Qui « suavis est, vivit in moderationibus. » Et dicit: *Nota sit omnibus hominibus*; quasi dicat: Vita vestra sic moderata sit in exterioribus, ut nullius offendat aspectum: impediret enim conversationem vestram.

Deinde cum dicit, *Dominus enim prope est*, tangitur causa gaudii. Homo enim gaudet de propinquitate amici. Dominus quidem prope est praesentia majestatis: Act. 17, 27: « Non longe est ab « unoquoque. » Item est prope propinquitate car- « nis (2). » Ephes. 2, 13: « Qui eratis longe, facti « estis prope. » Item est prope per inhabitantem gratiam: Jac. 4, 8: « Appropinquate Deo, et appropin- « quabit vobis. » Item per exauditionis clementiam: Psal. 144, 18: « Prope est Dominus invocantibus « eum. » Item ad remunerandum: » Isa. 14, 1: « Prope est ut veniat tempus ejus, et dies ejus non « elongabuntur. »

Deinde cum dicit, *Nihil soliciti sitis*, ostendit quod mens nostra debet esse quieta: et primo ostendit superfluam solicitudinem; secundo ostendit quid loco ejus in mente succedat, ibi, *Sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestrae innotescant apud Deum*. Et satis convenienter subdit, *Nihil soliciti sitis*, ad hoc quod dixerat, *Dominus prope est*: quasi dicat: Ipse omnia tribuet: unde non necesse est quod sitis soliciti. Matth. 6, 25: « Ne soliciti sitis animae vestrae « quid manducetis, neque corpori vestro quid in- « duamini. »

Sed contra: quia dicitur Roman. 12, 8: « Qui « praeest, in solicitudine. » Respondeo. Dicendum est, quod solicitudo quandoque importat diligentiam quaerendi quid deest; et hoc est commendabile, et opponitur negligentiae: quandoque anxietatem animi cum defectu spei et timore de obtinendo id circa quod solicitatur: et hanc prohibet Dominus Matth. 6, et hic Apostolus: quia non debet desperare quin Dominus det necessaria. Sed loco solicitudinis debemus habere recursum ad Deum: 1 Pet. ult. 7: « Omnem solicitudinem projicientes in eum, quoniam « ipsi est cura de vobis. » Et hoc fit orando; et ideo dicit: *Sed in omni oratione... petitiones vestrae innotescant apud Deum*.

Et convenienter, postquam dixit, *Dominus prope est*, subdit de petitione: novo enim domino venienti porriguntur petitiones. Et ponit quatuor quae necessaria sunt in qualibet oratione. Oratio enim importat ascensum intellectus in Deum; et ideo dicit, *In omni oratione*. Eccli. 35, 21: « Oratio hu- « miliantis se, nubes penetrabit; et donec propin- « quet, non consolabitur; et non discedet donec « Altissimus aspiciat. » Item debet esse cum fiducia impetrandi, et hoc ex Dei misericordia. Dan. 9, 18: « Neque enim in justificationibus nostris « prosternimus preces ante faciem tuam, sed in mi- « serationibus tuis multis. » Et ideo dicit, *Obsecratione*, quae est (1) contestatio per Dei gratiam, et ejus sanctitatem; et ideo se humiliantis est. Prov. 18, 23: « Cum obsecratione loquitur pauper. » Et hoc fit cum dicimus: Per passionem et crucem tuam etc. Quia vero ingratus de beneficiis acceptis, indignus est ut alia accipiat, ideo subdit, *Cum gratiarum actione*. 1 Thess. ult. 17: « In omnibus « gratias agite. » Et tunc proponit petitionem; et ideo dicit, *Petitiones vestrae innotescant apud Deum*. Matth. 7, 7: « Petite, et accipietis. » Et haec quatuor, si bene consideremus, habent omnes orationes Ecclesiae. Primo enim invocatur Deus; secundo commemoratur divinum beneficium; tertio petitur beneficium; quarto ponitur obsecratio, Per Dominum nostrum etc.

Sed notandum quod dicit, *Petitiones vestrae innotescant apud Deum*. Numquid Dominus nescit hoc? Ideo hoc tripliciter exponitur in Glossa. Primo: *Innotescant*; idest, approbentur ante Deum, et appareant quasi dignae et sanctae. Psal. 140, 2: « Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in « conspectu tuo. » Vel *innotescant* nobis ipsis, quod semper sint apud Deum; quasi dicat: Non oretis propter favorem populi. Matth. 6, 6: « Tu « autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, « et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito; « et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet ti- « bi. » Vel *innotescant* his qui sunt apud Deum, idest Angelis, per quorum ministerium deferuntur Deo, non quasi ignoranti, sed quia intercedunt pro nobis. Apoc. 8, 4: « Ascendit fumus incensorum « de orationibus sanctorum de manu Angeli coram « Deo. »

Deinde cum dicit, *Et pax Dei.... custodiat corda vestra*, ordinat animum quantum ad pacem, per illa supradicta dispositum (2): et hanc per modum

(1) *Al. deest* ideo.
(2) *Al.* item est propter propinquitatem carnis. *Item omittitur integra haec sententia usque ad illud,* Item est prope per inhabitantem gratiam.

(1) *Al. additur* sacra.
(2) *Al.* per illam, dico, dispositum.

orantis optat. Pax, secundum Augustinum, est tranquillitas ordinis: perturbatio enim ordinis est destructio pacis. Haec ordinis tranquillitas tripliciter consideratur. Primo prout est in principio ordinis, scilicet in Deo. Rom. 13, 1: « Quae a Deo sunt, « ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei « ordinationi resistit. » Ab isto profundo, in quo est pax, derivatur primo et perfectius in beatos, in quibus nulla est perturbatio, nec culpae nec poenae; et consequenter derivatur ad sanctos viros; et quanto est magis sanctus, tanto minus patitur perturbationem mentis. Psal. 118, 161: « Pax multa « diligentibus legem tuam, et non est illis scan« dalum. » Sed perfecta est in beatis. Isa. ult. 12: « Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pa« cis, et quasi torrentem inundantem gloriam Gen« tium, quam sugetis. » Quia vero cor nostrum ab omni perturbatione non potest esse alienum « nisi per Deum, oportet quod per ipsum fiat: unde dicit, *Dei*. Et hoc secundum quod consideratur in ipso principio, exsuperat omnem sensum creatum: quia, ut dicitur 1 Tim. ult. 16, « Lucem ha» bitat inaccessibilem: » Job 36, 26: « Ecce Deus « magnus vincens scientiam nostram: numerus an« norum ejus inaestimabilis: » et secundum quod est in patria, superat omnem sensum Angelorum; sed secundum quod est in sanctis in via, exsuperat omnem sensum humanum (1) non habentium gratiam. Apoc. 2, 17: « Vincenti dabo manna abscon« ditum, et dabo illi calculum candidum. » Haec ergo pax *custodiat corda vestra*, idest affectus vestros, ut in nullo declinetis a bono. Prov. 4, 23: « Omni custodia serva cor tuum: quia ex ipso vita « procedit. » Item *intelligentias vestras*, scilicet ut in nullo devietis a vero: et hoc *in Christo Jesu*, per cujus scilicet caritatem conservatur affectus a malo, et per cujus fidem intellectus perseverat in vero.

Deinde cum dicit, *De cetero, fratres, quaecumque sunt vera, quaecumque pudica... haec cogitate*, ordinat actum: et primo inducit eos ad bene agendum: ubi ponit actionis objectum, scilicet bonum quod agitur; secundo motivum actus: tertio actum: quarto fructum actus. Haec quatuor sunt hic. Objectum autem boni actus, vel est objectum cognitionis, vel affectionis. Quantum ad intellectum est verum, quantum ad affectum est bonum: et ideo dicit: *De cetero*, idest ex quo sic estis firmati, *cogitate quae sunt vera*, per fidem. Zach. 8, 19: « Pacem et « veritatem diligite. » Quantum autem ad affectum, sciendum est, quod quaedam sunt de necessitate virtutis, quaedam superaddita. De necessitate virtutis (2) sunt tria. Primo ut integer sit in se: et quantum ad hoc dicit, *Quaecumque pudica*, idest casta. Jac. 3, 17: « Quae de sursum est sapientia, pri« mum quidem pudica est. » Item quod sit directus ad proximum: unde dicit, *Quaecumque justa*. Matth. 5, 6: « Beati qui esuriunt et sitiunt justi« tiam: quoniam ipsi saturabuntur. » Item ordinatus ad Deum: unde dicit, *Sancta*. Luc. 1, 74: « Serviamus illi in sanctitate et justitia coram i« pso, omnibus diebus nostris. » Objecta autem necessitati superaddita sunt duo (1): primo quod sit inductivum ad amicitiam; secundo quod sit conservativum bonae famae. Quantum ad primum dicit, *Quaecumque amabilia*, idest quae inducunt ad mutuam amicitiam. Eccl. 7, 39: « Non te pigeat vi« sitare infirmum: ex his enim in dilectione firma« beris. » Prov. 18, 24: « Vir amicabilis ad societatem, « magis amicus erit quam frater. » Quantum ad secundum dicit, *Quaecumque bonae famae*. Multa enim possent fieri cum bona conscientia, quae tamen propter famam sunt dimittenda. Eccl. 41, 15: « Curam habe de bono nomine: hoc enim magis « permanebit quam mille thesauri magni et pre« tiosi. » Motivum ad operandum est duplex. Primo inclinatio interioris habitus; secundo exterior disciplina, seu instructio. Quantum ad primum dicit, *Si quae virtus*, idest habitus virtutis est in vobis, scilicet inducat vos ad hoc. Eccl. 44, 6: « Divites in « virtute, pulchritudinis studium habentes, pacifi« cantes in domibus suis. » Quantum ad secundum dicit, *Si qua laus*, idest laudabilis disciplina, scilicet est in vobis, facite bona. Psalm. 118, 66: « Bo« nitatem et disciplinam et scientiam doce me. » Et exponit qualis sit ista disciplina, dicens, *Haec cogitate*, scilicet quae didicistis me docente. Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis sum et humilis « corde: » et 1 Thessal. 2, 13: « Cum accepisse« tis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, « non ut verbum hominum, sed sicut est vere, « verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidi« stis. » *Et vidistis* per exempla. Sic enim patet motivum actus, et objectum: quia disciplina habetur per doctrinam, et (2) oportet quod primo capiatur: unde dicit: *Haec cogitate*. Item quod ei assentiatur: unde dicit: *Et didicistis et accepistis*. Item habetur per auditum et visum: unde dicit: *Quae audistis et vidistis*. Bonus actus est duplex: scilicet unus interior, qui ponitur ibi, *Haec cogitate*: 1 Tim. 4, 15: « Haec meditare: » exterior ibi, *Agite*. Isa. 1, 16: « Quiescite agere perverse, discite bene « facere. » Fructus est Deus, ibi, *Et Deus pacis erit vobiscum*; quasi dicat: Si hoc feceritis, erit vobiscum Deus. 2 Corinth. ult., 11: « Pacem habete, « et Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. »

(1) *Forte* hominum.
(2) *Al. deest* virtutis.

(1) *Al.* objecta autem necessitatis sunt duo: quod sit etc.
(2) *Al.* unde.

LECTIO II.

Gavisus sum in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis; occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse. Scio et humiliari, scio et abundare. Ubique et in omnibus institutus sum, et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Verumtamen bene fecistis, communicantes tribulationi meae. Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii, quando profectus sum a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli: quia et Thessalonicam semel, et bis in usum mihi misistis. Non quia quaero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra. Habeo autem omnia, et abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quae misistis in odorem suavitatis, hostiam acceptam, placentem Deo. Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas in gloria in Christo Jesu. Deo autem et Patri nostro gloria in saecula saeculorum. Amen. Salutate omnem sanctum in Christo Jesu. Salutant vos omnes qui mecum sunt fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime autem qui de Caesaris domo sunt. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Superius ostendit Apostolus qualiter fideles se debeant habere in futurum; hic commendat eos de praeterito sibi impenso beneficio: et primo ponit commendationem; secundo terminat Epistolam in oratione et salutatione, ibi, *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum.* Circa primum duo facit. Primo commendat eos de beneficio impenso; secundo beneficium diffusius exponit, ibi, *Non quasi propter penuriam dico.* Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit gaudium conceptum ex eorum beneficio; secundo commendat eorum beneficium, ibi, *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis;* tertio excusat tarditatem, ibi, *Occupati autem eratis.* Dicit ergo: Moneo ut gaudeatis; sed *ego gavisus sum* propter ea quae fecistis, non in rebus, sed *in Domino.* Habac. 3, 18: « Ego autem in Domino gau« debo, et exultabo in Deo Jesu meo. » *Gavisus sum,* inquam, *vehementer,* quia propter filios meos.

Deinde ponitur materia gaudii, ibi, *Quoniam tandem aliquando refloruistis pro me sentire sicut et sentiebatis.* Bona opera sunt opera misericordiae; et dicuntur flores, quia sicut ex flore fructus provenit, ita ex eis fruitio vitae beatae percipitur. Eccl. 24, 23: « Flores mei, fructus honoris et honestatis. » Quando ergo opus bonum intermittitur, et postea resumitur, dicitur reflorere. Isti autem aliquando providerant Apostolo, et iterum nunc providerunt: ideo dicit eos refloruisse; et hoc exponit cum subdit, *Pro me sentire;* idest, mihi compati. Supra 1, 7: *Sicut est mihi justum sentire pro omnibus vobis.* 1 Mach. 10, 20: « Quae nostra sunt, sentias no« biscum, ut conserves amicitias ad nos. » *Sicut* et olim *sentiebatis,* scilicet quando mihi providistis. Et hoc *tandem aliquando*; quia licet tarde, tamen aliquando fecistis. Rom. 1, 10: « Si quo modo « tandem aliquando prosperum iter habeam in vo« luntate Dei veniendi ad vos. »

Deinde cum dicit, *Occupati autem eratis,* excusat tarditatem; quasi dicat: Non imputo negligentiae vel culpae, sed necessitati: quia eratis occupati propter tribulationes quas passi estis. Eccl. 40, 1: « Occupatio magna creata est omnibus hominibus. »

Deinde cum dicit, *Non quasi propter penuriam dico,* beneficium exponit: et primo causam gaudii; secundo beneficium quo floruerunt, ibi, *Scitis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii . . . nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati et accepti, nisi vos soli*; tertio commemorat beneficium praesens, ibi, *Habeo autem omnia et abundo.* Item primo excludit causam gaudii aestimatam; secundo declarat (1) propriam mentis constantiam, ibi, *Ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse;* tertio approbat beneficentiam, ibi, *Verumtamen benefecistis communicantes tribulationi meae.* Dicit ergo: Non gaudeo propter penuriam a vobis propulsam, quae gravis erat. Isa. 48, 10: « Elegi te in camino paupertatis: » sed tamen non deprimit animum, nisi eorum qui in divitiis delectantur, aut qui gloriantur in substantia. Et ideo Apostolus non tristatur de paupertate. Cujus ratio est constantia mentis ejus, quam primo ponit; secundo causam ejus, ibi, *Omnia possum in eo qui me confortat.* Item primo ponit constantiam in speciali casu; secundo generaliter in omnibus, ibi, *Ubique et in omnibus institutus sum.* Dicit ergo: Paupertatem non timeo: quia *didici in quibus sum, sufficiens esse.* Nihil demonstrat ita mentem sapientis perfecti, sicut quod sciat uti quolibet statu. Sicut enim est bonus dux qui in quolibet exercitu operatur secundum exigentiam ejus, et coriarius, qui ex quolibet corio facit optimos sotulares; sic ille perfectus est qui scit uti quolibet statu; ut si sit in magno, non elevetur; et si in minimo, non dejiciatur. Et ideo dicit: *Didici, in quibus sum, sufficiens esse.* Isa. 50, 5: « Dominus Deus aperuit mihi aurem: « ego autem non contradico, retrorsum non abii. » Et hoc sufficit, si parum habeo; si multum, scio me contemperare: et ideo se exponit dicens: *Scio humiliari.* Humilitas autem quandoque dicit virtutem quamdam: Luc. 14, et 18, 14: « Qui se hu« miliat, exaltabitur: » quandoque dejectionem. Psalm. 104, 18: « Humiliaverunt in compedibus « pedes ejus: » et sic loquitur hic, dicens: *Scio humiliari,* idest abjectionem sustinere moderate, sicut oportet. Et quia homines exaltantur per divitias et deprimuntur per paupertatem; ideo exaltationem vocat abundantiam. Et in utroque est periculum: quia ex abundantia erigitur animus contra Deum, ex paupertate dejicitur. Et ideo dicitur Prov. 30, 8: « Paupertatem et divitias ne dederis mihi. » Sed Apostolus loquitur melius: quia virtute in utroque scit uti; et hoc *ubique,* idest in omni loco, negotiis, statibus, et conditionibus, *institutus sum.* 2 Corinth. 6, 4: « In omnibus exhibeamus nosmeti« psos sicut Dei ministros. »

Deinde cum dicit, *Omnia possum etc.,* ponit causam suae constantiae, dicens: *Omnia possum in eo qui me confortat*; quasi dicat: Non possem hos insultus sustinere, nisi manu Dei me confortante. Ezech. 3, 14: « Manus Domini erat mecum. » Isa. 40, 31: « Qui sperant in Domino, habebunt (2) « fortitudinem; assument pennas sicut aquilae, cur« rent, et non laborabunt; ambulabunt, et non de« ficient. »

Sed numquid superfluit quod misimus, cum scias egere? Non: quia licet sciam *penuriam pati,* quod

(1) *Al. omittitur* declarat.
(2) *Al.* mutabunt.

est virtus, tamen non debet mihi subventio subtrahi. Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes. » Heb. 10, 34: « Nam et vinctis « compassi estis. » Et sic patet causa gaudii.

Secundo commemorat praeteritum beneficium, ibi, *Scitis autem et vos, Philippenses.* A quibusdam enim nihil accipiebat, scilicet Corinthiis et Thessalonicensibus; et hoc, quia Corinthii erant avari, et cum turbatione ministrassent; et quia (1) Thessalonicenses erant otio dediti, laborabat, dans eis exemplum laborandi. Isti vero erant boni in absentia et praesentia: unde dicit 2 Corinth. 11, 8: « Alias « Ecclesias expoliavi, accipiens stipendium ad mi« nisterium vestrum. » *In ratione dati,* spiritualis, *et accepti,* temporalis. 2 Corinth. 9, 11: « Si nos « vobis spiritualia seminavimus, magnum est (2) « si nos carnalia vestra metamus? »

Quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Et hoc est argumentum quod Papa potest ab una Ecclesia accipere in subsidium aliarum; non autem sine quacumque causa (3).

Sciendum est autem, quod cum quis dat aliquid alicui, duo sunt consideranda; scilicet substantia muneris, et meritum dantis. Qui gaudet de temporalibus, gaudet de substantia muneris, nec quaerit nisi dantem; et hic est mercenarius. Qui autem quaerit dantis (4) meritum, quaerit fructum virtutis et justitiae; et talis est pastor. *Fructum,* inquam, *qui abundat in ratione vestra.* Ratio dicitur dupliciter: vel secundum quod est virtus animae, et sic omnis virtus est rationis. Rom. 12, 1: « Ra« tionabile obsequium vestrum. » Quandoque est ratiocinatio et computatio. Matth. 18, 23: « Qui « voluit rationem ponere cum servis suis. » Ideo dicit, *Abundantem* (5) *in ratione,* quia plus dabant quam tenerentur: quia quidam tantum in praesentia, sed isti etiam mittebant Romam. *Habeo autem omnia, et abundo: repletus sum acceptis* (6), scilicet his *quae misistis in odorem suavitatis.* Levit. 3 et 4, 31: « Offerte holocaustum in odorem suavitatis « Domino. » Est enim odor Deo suavis, devotio offerentium. Et inter omnes hostias multum valent eleemosynae. Hebr. 13, 16: « Beneficentiae autem « et communionis nolite oblivisci: talibus enim ho« stiis promeretur Deus. »

Deinde cum dicit, *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum,* finit Epistolam in oratione: et primo ponit orationem: *Deus autem meus.* Unus Deus est omnium per creationem et potentiam; sed *meus,* quia singulariter ei servio. Roman. 1, 9: « Testis enim est mihi Deus, cui servio. » *Impleat omne desiderium vestrum:* quia implestis meum. Et hoc potest Dominus, quia abundat secundum divitias. Rom. 1, 12: « Idem Dominus « omnium, dives in omnes qui invocant illum. » Et hoc *in gloria,* scilicet sua, quia ibi implebitur totum desiderium. Psalm. 16, 15: « Satiabor cum « apparuerit gloria tua. » Psalm. 102, 5: « Qui « replet in bonis desiderium tuum. » Et hoc *in Christo,* idest per Christum. 2 Petr. 1, 4: « Per « quem maxima nobis et pretiosa donavit. » Et de omnibus his sit Deo Trinitati et Patri nostro gloria. 1 Timoth. 1, 17: « Soli Deo honor et glo« ria in saecula saeculorum. » Saeculum est spatium seu duratio generationis, aut memoriae hominum.

Posita primo oratione, et secundo gratiarum actione, tertio ponit salutationem, dicens: *Salutate omnem sanctum in Christo Jesu,* idest fideles in Christo, quia per Christum sanctificati. Hebr. 13, 12: « Ut sanctificaret per suum sanguinem populum, « extra portam passus est » (1). *Maxime autem qui de Caesaris domo sunt.* Et per hoc intelligitur quod multos de familia Caesaris convertit. Supra 1, 13: *Ut vincula mea manifesta in Christo fierent in omni praetorio, et ceteris hominibus* (2). Quamvis autem Matth. 11, 8, dicatur: « Qui mollibus vestiuntur, « in domibus regum sunt: » tamen ad promovendum bonos, et impediendum malos, videtur licitum sanctis in curiis regum commorari; sed non propter delicias et concupiscentiam voluptatum. Et dicit, *Qui de Caesaris domo sunt,* ut eos animet ad gaudium et ad fidem.

Deinde ponit suam salutationem de manu sua, dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.*

(1) *Al.* sed quia.
(2) *Al.* non magnum est *omisso puncto interrogationis.*
(3) *Al.* sine omni causa.
(4) *Al. omittitur* dantis.
(5) *Al.* abundantiam.
(6) *Al. habeo autem quae misistis, acceptis,* idest his etc.

(1) *Al. hic additur* et patet per totum.
(2) Ibi *et in ceteris omnibus.*

EPISTOLA AD COLOSSENSES

PROLOGUS

Protegebat castra gladio suo.
1 Machab. 3, 3.

Haec verba congruunt materiae hujus Epistolae ad Colossenses: quia totus status hujus vitae est in pugnatione militantium, quorum habitacula castra dicuntur: Job 7, 1: « Militia est vita hominis « super terram: » ideo habitacula fidelium, nomine castrorum figurantur: unde Ecclesia similitudinem habet castrorum. Gen. 32, 2: « Castra Dei « sunt haec. » Haec castra tripliciter impugnantur. A quibusdam quasi obsidentibus (1), qui manifeste se erigunt contra Ecclesiam. Apocal. 20, 8: « A- « scenderunt super latitudinem terrae, et circuie- « runt castra sanctorum, et civitatem dilectam. » Ab aliis latenter decipitur, sicut ab haereticis. Rom. ult. 18: « Per dulces sermones et benedictiones « seducunt corda hominum innocentium. » 2 Timoth. 3, 13: « Mali autem homines et seductores « proficient in pejus; errantes, et in errorem mit- « tentes. » A quibusdam, scilicet domesticis, per diversas corruptelas peccatorum, quae sunt ex corruptione carnis. Galat. 5, 17: « Caro concupiscit « adversus spiritum, et spiritus adversus carnem. » Ephes. ult. 12: « Non est nobis colluctatio adver- « sus carnem et sanguinem; sed adversus prin- « cipes et potestates, adversus mundi rectores « tenebrarum harum. » Praelati Ecclesiae sunt duces: Psal. 67, 20: « Principes Juda duces eo- « rum: » ad quorum officium pertinet, contra omnia praedicta, castra Ecclesiae munire. Contra peccata quidem per exhortationes. Isa. 58, 1: An- « nuntia populo meo scelera eorum, et domui « Jacob peccata eorum. » Contra haereticos per sanam doctrinam. Ad Titum 1, 9: « Amplectentem « eum qui secundum doctrinam est fidelem ser- « monem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, « et eos qui contradicunt, arguere. » Contra persecutores exemplo, scilicet patienter tolerando. Sic Paulus protexit gladio spirituali: quia in suis Epistolis corripiebat peccata, confutabat haereses, animabat ad patientiam. De primo, Ephes. 5, 3: « For- « nicatio autem et omnis immunditia aut avaritia, « nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos. » De secundo, Timoth. 3, 10: « Haereticum hominem « post primam et secundam correptionem devita. » De tertio 2 Corinth. 11, per totum patet, quomodo animabat ad patientiam. Et sic tanguntur duo in verbis propositis; scilicet Ecclesiae status, cum dicitur *Castra*; et Apostoli studium, ibi, *Protexit*. In castris autem debet esse solicitudo ad mala vitanda. Deuter. 23, 14: « Ut sint castra tua sancta, et ni- « hil in eis appareat foeditatis. » Item ordo ad ducem, et ad se: Cant. 7, 1: « Quid videtis in Su- « namite, nisi choros castrorum? » Gen. 32, 2: « Castra Dei sunt haec. » Item terror ad hostes: Cant. 6, 1: « Terribilis ut castrorum acies ordi- « nata. » Sed Apostolus circa protectionem erat solicitus tamquam pastor; cujus est dirigere oves diligenter, ne errent. Joan. 10, 4: « Ante eas va- « dit, et oves illum sequuntur. » Et sic Apostolus faciebat 1 Corinth. 4, 16: « Imitatores mei estote, « sicut et ego Christi. » Item pascere abundanter, ne deficiant. 1 Petr. 5, 2: « Pascite qui in vobis « est Domini gregem. » Et sic Apostolus faciebat. 1 Corinth. 3, 1: « Tamquam parvulis lac dedi « vobis. » Item defendere potenter, ne pereant. Eccli. 7, 6: « Noli velle fieri judex, nisi valeas « virtute irrumpere iniquitates. » 1 Reg. 17, 34: « Pascebat servus tuus patris sui gregem; et veniebat « leo vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis; « et persequebar eos et percutiebam, eruebamque de « ore eorum. » Et ideo dicit, quod Apostolus *protegebat castra*, idest Ecclesiam Dei, *gladio*, quod est verbum Dei, ut dicitur Ephes. 6. Hebr. 4, 12: « Vivus « est enim sermo Dei, et efficax, et penetrabilior « omni gladio ancipiti. » Sic ergo materia hujus Epistolae est haec. Quia in Epistola ad Ephesios ostendit modum ecclesiasticae unitatis; in Epistola ad Philippenses ostendit ejus profectum et conservationem (1): in hac autem agit de ejus conservatione (2) contra haereticos, qui depravaverunt eos seducendo etc.

(1) *Al.* obedientibus.

(1) *Al.* et confederatione.
(2) *Al.* conversatione.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, his qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus in Christo Jesu. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem, et tractatum, ibi, *Gratias agimus Deo.* Item primo ponuntur personae salutantes; secundo personae salutatae, ibi, *His qui sunt Colossis*; tertio bona optata, ibi, *Gratia vobis et pax.* Circa primum primo ponitur principalis persona; secundo adjuncta, ibi, *Et Timotheus frater.* Principalis primo tangitur ex nomine. *Paulus,* idest humilis: tales enim percipiunt sapientiam, Matth. 11, 25: « Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. » Et ideo docet eam. Secundo ab officio, scilicet *Apostolus,* idest missus, scilicet ad procurandum salutem fidelium. Act. 13, 2: « Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. » Joan. 20, 21: « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. » Et *Apostolus* non cujuslibet, sed *Jesu Christi,* cujus gloriam quaerit, non sui ipsius. 2 Corinth. 4, 5: « Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Christum Dominum nostrum; nos autem servos vestros per Jesum. » Sed quidam aliquando perveniunt (1) ad officium ex ira Dei propter peccatum populi. Job 34, 30: « Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi. » Oseae 13, 11: « Dabo tibi regem in furore meo. » Et ideo dicit, *Per voluntatem Dei,* scilicet ejus beneplacitum. Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia et doctrina. » Persona adjuncta est *Timotheus frater:* ut scilicet in ore duorum vel trium stet omne verbum, ut dicitur Deut. 17. Prov. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma. »

Personae salutatae ponuntur ibi, *His qui sunt Colossis, sanctis et fidelibus fratribus.* Sancti dicuntur majores. Luc. 1, 74: « Serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso. » Fideles dicuntur minores, qui saltem veram fidem tenent: quia « sine fide impossibile est placere Deo, » ut dicitur Hebr. 11, 6: Vel *sanctis,* idest in baptismo sanctificatis, *et fidelibus,* idest permanentibus in fide accepta. Prov. 28, 20: « Vir fidelis multum laudabitur. »

Deinde ponuntur bona optata; scilicet *gratia,* quae est principium omnis boni. Rom. 3, 24: « Justificati gratis per gratiam ipsius. » *Pax,* quae est finale bonum omnium. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Et per consequens optat omnia bona media; et hoc *a Deo*: Psalm. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit Dominus. » *Patre Domini nostri Jesu Christi,* scilicet per naturam, sed *nostro* per gratiam: *et Domino Jesu Christo:* et sic *Patre nostro,* scilicet Deo in Trinitate, et *Domino Jesu Christo,* quantum ad naturam assumptam.

(1) *Al.* sed quidam pervenerunt.

LECTIO II.

Gratias agimus Deo et Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis orantes, audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in sanctos omnes, propter spem quae reposita est vobis in caelis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est, et fructificat et crescit, sicut in vobis, ex ea die qua audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate; sicut didicistis ab Epaphra carissimo conservo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Jesu, qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in spiritu.

Hic accedens ad propositum incipit epistolarem tractatum: et primo commendat Evangelii veritatem; secundo contra contrariantia protegit veritatem status hujus, in 2 capit., ibi, *Volo enim scire vos qualem solicitudinem habeam pro vobis.* Circa primum duo facit. Primo commendat evangelicae fidei veritatem; secundo auctorem hujus status, ibi, *Qui est imago Dei invisibilis.* Item prima in duas: quia primo agit gratias pro beneficiis specialiter exhibitis Colossensibus; secundo pro exhibitis generaliter Ecclesiae, ibi, *Gratias agentes Deo et Patri.* Circa primum duo facit: quia primo commendat gratiarum actionem Deo pro istis; secundo ostendit orationis materiam, ibi, *Audientes fidem vestram.* Iterum prima in duas: quia primo praemittit gratiarum actionem; secundo orationem, ibi, *Orantes.* Dicit ergo: *Gratias agimus Deo,* auctori gratiarum. 1 Thessal. ult. 18, « In omnibus gratias agite. » Et hoc *semper,* pro praeteritis et futuris. Licet enim non continue in actu possimus orare, tamen semper ex habitu caritatis debemus orare. 1 Thessal. ult. 17: « Sine intermissione orate. » Lucae 18, 1: « Oportet semper orare. »

Deinde ponitur materia: et primo gratiarum actionis; secundo orationis, ibi, *Ideo et nos... non cessamus pro vobis orantes.* Circa primum primo commemorat bona eorum; secundo quomodo fuerunt ea adepti. *Quam audistis in verbo veritatis*

Evangelii. Bonum nostrum principaliter est in fide, spe et caritate. per fidem enim habemus notitiam Dei, per spem elevamur in ipsum, sed caritate unimur ei. 1 Corinth. 13, 13: « Nunc autem ma« nent fides, spes, caritas, tria haec; major autem « horum est caritas. » Et ideo de istis tribus gratias agit. Primo quod fidem habent. Non enim ipse praedicaverat eis; sed quidam discipulus Epaphras nomine, et postea Archippus: et ideo dicit: *Audientes fidem,* quae est principium spiritualis vitae. Habac. 2, 4: « Justus meus ex fide vivit. » Hebr. 11, 6: « Accedentem ad Deum oportet credere « quia est, et inquirentibus se remunerator sit. » Sed haec fides sine dilectione operante est mortua, ut dicitur Jac. 2; et ideo oportet quod adsit dilectio operans. Galat. ult. 15: « In Christo Jesu neque « circumcisio aliquid valet, neque praeputium, sed « nova creatura. » Et ideo dixit: « *Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.* Est autem quaedam dilectio caritatis, et quaedam mundana. Sed mundana non se extendit ad omnes: quia dilectio talis (1) ad illos est cum quibus est communio, quae est causa dilectionis; et haec causa in dilectione mundana non se habet ad omnes, sed tantum est cum consanguineis et mundanis; sed dilectio caritatis se extendit ad omnes; et ideo dicit, *In omnes.* Nam etsi peccatores diliguntur per caritatem, hoc est ut sint aliquando (2) sancti. 1 Joan. 3, 14: « Nos scimus quoniam translati sumus « de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. » Item dilectio mundi habet fructum in hoc mundo; sed caritas habet in vita aeterna; et ideo tertio subdit de spe, dicens: *Propter spem quae reposita est vobis in caelis,* idest propter gloriam aeternam; quae ideo dicitur spes, quia pro certo custoditur. Job 12, 27: « Reposita est haec spes mea in sinu « meo. »

Deinde cum dicit, *Quam* ante *audistis,* ostendit quomodo adepti sunt ista: et primo commendat doctrinam evangelicam; secundo ministerium, ibi, *Sicut didicistis ab Epaphra.* Item primo commendat doctrinam a veritate; secundo ab ejus dilatatione, ibi, *Quod pervenit ad vos, sicut et in universo mundo est*; tertio a profectu, ibi, *Et fructificat.* Dicit ergo: *Quam audistis,* scilicet spem, vel rem speratam; et hoc *in verbo veritatis Evangelii:* haec enim excedit omnia. 1 Corinth. 2, 9: « Nec ocu« lus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis « ascendit, quae praeparavit Deus iis qui diligunt « illum. » Et ideo Deus eam revelat. Matth. 3, 2: « Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum « caelorum. » Haec autem est spes vera, non vana (3) (sicut quando promittens est mendax) quia *in verbo veritatis.* Joan. 17, 17: « Sermo tuus « veritas est. »

Deinde cum dicit, *Quod pervenit ad vos,* commendatur doctrina Christi a dilatatione: quia non solum pervenit ad vos, sed *est* (4) *in universo mundo.* Psalm. 18, 5: « In omnem terram exivit sonus « eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. » Matth. 24, 14: « Oportet hoc Evangelium regni « praedicari in universo orbe, et tunc erit consum« matio. »

Sed quomodo nondum est consummatio, cum sit praedicatum in universo mundo? Respondeo. Aliqui dicunt, quod Evangelium Christi non est Evangelium regni. Sed hoc est falsum, quia Dominus dicit hoc Evangelium regni. Sed dicendum est secundum Chrysostomum, quod adhuc viventibus Apostolis, Evangelium Christi est divulgatum per totum mundum saltem quantum ad famam: quod est valde miraculosum, quod in quadraginta annis sic creverit doctrina Christi. Et sic dicit, *In universo mundo,* quantum ad famam; « et tunc « erit consummatio, » idest destructio Hierusalem. Secundum Augustinum autem hoc non est verum: quia adhuc tempore suo erant aliquae gentes, in quibus nondum erant Ecclesiae. Et ideo ipse dicit hoc esse intelligendum, quando praedicabitur; ita quod, quando in omnibus gentibus Ecclesia erit fundata, licet aliqui sint credentes, aliqui non; tunc erit finis: et hoc non tempore Apostoli, sed circa finem mundi. Et sic quando hic dicitur, *In universo mundo,* loquitur Apostolus de futuro sicut de praesenti propter certitudinem eventus. Psalm. 18, 5: « In omnem terram exivit sonus eorum, « et in fines orbis terrae verba eorum. » Potest tamen dici, quod secundum famam est divulgatum per totum mundum, sed non secundum fundationem.

Deinde commendat doctrinam Christi quantum ad fructum per bona opera, ibi, *Et fructificat.* Eccli. 24, 23: « Flores mei fructus honoris et honestatis. » Matth. 13, 23: « Fructum affert, et facit aliud « quidem centesimum (1), aliud sexagesimum, aliud « tricesimum. » *Et crescit,* scilicet in multitudine credentium. Act. 2, 47: « Dominus autem « augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum. » Et hoc magnae potestatis fuit: quia *sicut in vobis,* ita et in aliis. *Audistis* praedicationem *et cognovistis* approbando.

Consequenter commendat ministerium tripliciter. Primo per comparationem ad se; secundo per comparationem ad ipsos; tertio quantum ad utrosque. Dicit ergo: Edocti estis per Evangelium, *sicut ab Epaphra didicistis conservo nostro*: Apoc. ult. 9: « Conservus tuus sum, et fratrum tuorum: » *qui est fidelis minister,* scilicet non quaerens quae sua sunt. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo « ut ministros Christi, et dispensatores mysterio« rum Dei. Hic jam quaeritur inter dispensatores « ut fidelis quis inveniatur. » *Qui est fidelis,* scilicet mediator inter Apostolum et istos. *Qui etiam manifestavit* (2), idest significavit, *nobis dilectionem vestram in spiritu.*

(1) *Al. omittitur* talis.
(2) *Al. deest* aliquando.
(3) *Al.* non autem est vana.
(4) *Al.* desideratur *est.*

(1) *Al.* attulit fructum aliud centesimum etc.
(2) *Al.* qui fuit mediator inter Apostolum et istos: unde *significavit,* idest manifestavit: *et nihil ultra.*

LECTIO III.

Ideo et nos ex qua die audivimus, non cessamus pro vobis orantes et postulantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus, in omni sapientia et intellectu spirituali, ut ambuletis digne, Deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, et crescentes in scientia Dei, in omni virtute confortati secundum potentiam claritatis ejus, in omni patientia et longanimitate, cum gaudio gratias agentes Deo, et Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suae, in quo habemus redemptionem (1), et remissionem peccatorum.

Supra posuit materiam gratiarum actionis, ostendens pro quibus bonis gratias egit; hic ostendit orationem innuens (2) quid pro eis petit: et primo praemittit conditiones orationis; secundo subdit bona petita, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis ejus.* Oratio tres habet conditiones. Primo quod sit tempestiva: unde subdit: *Ex qua die audivimus:* supple; coepimus orare. Hier. 31, 20: « Ex quo locutus « sum de eo, adhuc recordabor ejus. » Secundo quod sit continua, ibi, *Non cessamus pro vobis orantes.* 1 Reg. 12, 23: « Absit autem a me hoc « peccatum in Domino ut cessem orare pro vobis. » Rom. 1, 9: « Sine intermissione memoriam vestri « facio semper in orationibus meis. » Tertio multiplex et perfecta, ibi, *Orantes et postulantes.* Oratio est ascensus mentis in Deum. Postulatio est rerum petitio. Oratio debet praecedere, ut devote petens exaudiatur; sicut petentes praemittunt persuasionem, ut inclinent. Sed nos debemus praemittere devotionem, et meditationem Dei et divinorum, non ut eum flectamus, sed ut nos erigamus in eum. Tria autem petit: scilicet cognitionem veritatis, ibi, *Ut impleamini agnitione voluntatis ejus;* operationem virtutis, ibi, *Ut ambuletis digne*; tolerantiam malorum, ibi, *In omni patientia.* Triplicem vero cognitionem optat: scilicet agendorum: unde dicit; *Ut impleamini agnitione voluntatis ejus*; idest, ut plene cognoscatis voluntatem Dei. 1 Thessal. 4, 3: « Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut « abstineatis vos a fornicatione. » Ille ergo cognoscit voluntatem Dei qui in sanctitate vivit. Qui ergo peccat, non cognoscit voluntatem Dei: quia omnis peccans est ignorans. Rom. 12, 2: « Ut probetis « quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et « perfecta. Item cognitionem divinorum, ibi, *In omni sapientia,* quae est cognitio divinorum, secundum Augustinum. Sap. 1, 1: « Sentite de Domino « in bonitate. » Item spiritualium donorum, ibi, *Et intellectu spiritualium,* idest non harum corporalium rerum. 1 Corinth. 2, 12: « Nos autem non « spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum « qui ex Deo est. » Et apte conjunguntur haec duo, sapientia, et intellectus: quia minor est sapientia si intellectu careat (ut dicit Gregorius), et inutilis est intellectus sine sapientia: quia sapientia judicat, et intellectus capit: et non valet capere nisi judicet, et e converso. Glossa dicit, quod primum sumitur generaliter; secundum pertinet ad activam vitam; tertium ad contemplativam. « Nec sufficit cogno- « scere: quia scienti bonum et non operanti, pec- « catum est illi, » ut dicitur Jac. 4, 17. Unde oportet quod adsit virtuosa operatio; quam primo tangit, ibi, *Ut ambuletis digne Deo*: indigne enim ambulat qui non vivit sicut decet filium Dei. 2 Corinth. 6, 4: « In omnibus exhibeamus nosmeti- « psos sicut Dei ministros, in multa patientia, in « tribulationibus, in necessitatibus etc. » 1 Thessal. 4, 6: « Sicut praediximus, et testificati sumus. » Secundo tangit rectam intentionem, ibi, *Per omnia placentes.* Sap. 4, 10: « Placens Deo factus est di- « lectus. » Tertio studium proficiendi, ibi, *In omni opere bono:* semper enim homo debet niti ad ulterius bonum. Eccli. 24, 23: « Flores mei, fructus « honoris et honestatis. » Rom. 6, 22: « Habetis « fructum vestrum in sanctificationem, finem vero « vitam aeternam. » Ad fructificationem sequitur augmentum scientiae; ideo dicit: *Et crescentes in scientia Dei.* Ex hoc enim quod aliquis studet implere mandata, disponitur ad cognitionem. Psalm. 118, 100: « Super senes intellexi, quia mandata « tua quaesivi. » Sap. 1, 4: « Non habitabit in « corpore subdito peccatis. » Et dicit *Dei,* non mundi. Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sancto- « rum. »

Deinde tangit tolerantiam malorum: quia ad virtutem non sufficit scire vel velle, nisi immobiliter operetur: quod non potest esse sine patientia et malorum tolerantia: et ideo dicit: *In omni virtute confortati.* Eccli. 44, 6: « Divites in virtute, « pulchritudinis studium habentes. » Quae virtus est a Deo: unde dicit, *Secundum potentiam claritatis ejus.* Ephes. 6, 10: « Confortamini in Domino. » Sed addit, *Claritatis ejus*, idest Christi, qui est claritas Patris, quia pergere ad peccatum est pergere ad tenebras. Sap. 7, 25: « Vapor est enim virtutis « Dei, et emanatio quaedam est claritatis omnipo- « tentis Dei sincera. »

Deinde cum dicit, *In omni potentia etc.*, petit eis tolerantiam in adversis. Quidam enim deficiunt vel propter difficultatem (1) adversorum; et ideo oportet habere patientiam: Luc. 21, 19: « In pa- « tientia vestra possidebitis animas vestras: » vel propter dilationem praemii; et ideo dicit, *Et longanimitate*, quae facit sustinere rem promissam. Habac. 2, 3: « Si moram fecerit, expecta eum, quia « veniet, et non tardabit. » Hebr. 6, 15: « Longani- « miter ferens, adeptus est repromissionem. » Sed aliqui haec duo vitant, sed cum tristitia. Contra hoc dicit, *Cum gaudio.* Jac. 1, 2: « Omne gaudium « existimate, fratres, cum in varias tentationes in- « cideritis. »

Deinde cum dicit, *Gratias agentes Deo et Patri,* agit gratias pro beneficiis exhibitis omnibus fidelibus: et hoc pro beneficio gratiae, quod primo ponit; secundo pro fructu gratiae (2), ibi, *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum.* Dicit ergo: *Oramus pro vobis agentes gratias Deo*, scilicet creanti, *et Patri*, scilicet adoptanti; *qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Dixerunt aliqui, quod dona gratiarum dantur pro meritis, et quod Deus dat dignis gratiam, non autem indignis: ideo hoc excludit Apostolus: quia quidquid habes dignitatis et gratiae, hoc Deus fecit in te: ergo et effectus gratiae. Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in par-*

(1) *Addit Vulgata* per sanguinem ejus.
(2) *Al.* ostendens.

(1) *Al.* difficile.
(2) *Al.* secundo fructum gratiae.

tem sortis sanctorum in lumine. 2 Corinth. 3, 5: « Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a « nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex « Deo est. » *In partem sortis sanctorum in lumine.* Omnes homines de mundo secundum naturam sunt boni; et ideo justum est eos aliquam partem habere Dei. Mali quidem partem habent voluptates, et temporalia: Sap. 2, 9: « Haec est pars nostra, et « haec sors: » sancti vero habent ipsum Deum partem: Thren. 3, 24: « Pars mea Dominus. » Psalm. 15, 5: « Dominus pars hereditatis meae. » Et ideo dicit: *Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Et addit, *Sortis,* quia dupliciter aliquid dividunt: quandoque per electionem, quando unus hanc, alius illam partem eligit: aliquando sorte: Prov. 18, 18: « Contradictiones (1) « comprimit sors. » Haec autem pars cedit sanctis, non per electionem propriam: Joan. 15, 16: « Non « vos me elegistis, sed ego elegi vos: » sed quia ipse Deus elegit eos (2). Sors enim nihil aliud est quam committere aliquid divino judicio. Sors autem triplex est; scilicet consultoria, divinatoria et divisoria. Prima (3) in temporalibus non est mala; secunda vana est et mala; tertia in necessitatibus aliquando permittenda. Sed haec per se est possessio luminis: 1 Timoth. ult., 16: « Lucem habitat inac- « cessibilem: » Job 36: « In manibus abscondit « lucem, et praecipit ei ut rursus adveniat: » et (4) ex hac parte sequitur effectus gratiae, scilicet translatio de tenebris ad lucem: et ideo primo ponit translationem; secundo modum in quo homines ante gratiam sunt servi peccati. Nam cum (5) peccatum sit tenebra, ideo sunt in potestate tenebrarum, sive daemonum, sive peccatorum. Ephes. ult., 12: « Adversus rectores mundi tenebrarum harum, con- « tra spiritualia nequitiae. » Isa. 49, 25: « Capti- « vitas a forti tolletur. » *Et transtulit in regnum Filii dilectionis suae;* idest, ut essemus regnum Dei. Joan. 18, 36: « Regnum meum non est de hoc « mundo. » Et hoc fit quando liberamur a peccato. Apoc. 5, 10: « Fecisti nos Deo nostro regnum et « sacerdotes. » Vel ad litteram, ut consequeremur vitam aeternam: Matth. 3 et 4, et 10, 7: « Appro- « pinquabit regnum caelorum. » Et hoc est quod dicit: *Regnum Filii dilectionis suae.* Dilectio, ut dicit Augustinus in Glossa, quandoque dicitur Spiritus sanctus, qui est amor Patris et Filii. Sed si dilectio sic semper teneretur personaliter, tunc Filius esset Filius Spiritus sancti; sed quandoque dicitur essentialiter, ut dicitur in Glossa. *Filii ergo dilectionis suae* dicitur, idest Filii sui dilecti, vel Filii essentiae suae.

Sed numquid haec est vera: Filius est Filius essentiae Patris? Dicendum est, quod si genitivus designat habitudinem causae efficientis, est falsum: quia essentia non generat nec generatur. Si autem designat formam, idest habens essentiam suam, quasi materialiter; sicut dicitur egregiae formae, idest habens egregiam formam, sic est vera. Joan. 3, 35: « Pater diligit Filium, et omnia dedit in « manu ejus. »

Deinde cum dicit, *In quo habemus redemptionem,* ostendit modum translationis. Homo enim existens in peccato, dupliciter tenebatur subditus: scilicet per servitutem: Joan. 8, 34: « Qui facit peccatum, « servus est peccati: » item erat reus poenae, et aversus a Deo. Isa. 59: « Iniquitates vestrae divise- « runt inter vos et Deum vestrum; et peccata ve- « stra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exau- « diret. » Haec duo removet Christus: quia inquantum homo, factus est pro nobis sacrificium, et redemit nos in sanguine suo: et ideo dicit: *In quo habemus redemptionem.* 1 Corinth. 6, 20: « Empti « estis pretio magno. » Sed inquantum est Deus, habemus per eum *peccatorum remissionem,* quia reatus peccati solutus est per eum.

(1) *Al.* contradictores.
(2) *Al.* vos, *item* nos.
(3) *Al. additur* autem.
(4) *Al.* sed.
(5) *Al.* et peccatum est tenebra, et ideo etc.

LECTIO IV.

Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturae: quoniam in ipso condita sunt universa in caelis et in terra, visibilia et invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt; et ipse est ante omnes, et omnia in ipso constant.

Postquam superius commemoravit gratiae beneficia specialia et universalia, hic commendat auctorem hujus gratiae, scilicet Christum: et primo per comparationem ad Deum; secundo generaliter per comparationem ad totam creaturam, ibi, *Primogenitus omnis creaturae;* tertio specialiter per comparationem ad Ecclesiam, ibi, *Et ipse est caput corporis Ecclesiae.* Circa primum notandum est, quod Deus dicitur invisibilis, quia excedit capacitatem visionis cujuscumque intellectus creati, ita quod nullus intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad ejus essentiam. Job 36, 26: « Ecce « Deus magnus vincens scientiam nostram. » 1 Timoth. ult. 16: « Lucem habitat inaccessibilem. » Videtur ergo a beatis ex gratia, non ex natura. Ratio hujus assignatur a Dionysio: quia omnis cognitio terminatur ad existens, idest ad aliquam naturam participantem esse; Deus autem est ipsum esse (1), non participans, sed participatum: ergo est incognitus. Hujus ergo Dei invisibilis, Filius est imago.

Sed videndum est quomodo dicatur imago Dei, et quare dicatur invisibilis. Et quidem de ratione imaginis sunt tria; scilicet quod sit ibi similitudo; quod deducta sit vel expressa ex eo cum quo est similitudo; et quod deducta sit in aliquo pertinente ad speciem vel signum speciei. Si enim sunt duo similia quorum unum non derivetur ab alio, neutrum dicimus alterius imaginem; sicut ovum non dicitur imago ovi; et ideo ab imitando dicitur imago. Item si sit simile, sed non quantum ad speciem vel signum speciei, tunc nec imago dicitur; sicut in homine multa sunt accidentia, ut color,

(1) *Al.* non participatum.

quantitas, et hujusmodi; et secundum nullum horum dicitur imago. Sed si figuram ejus accipiat, sic potest esse imago, quia figura est signum speciei. Filius autem est similis Patri, et Pater similis Filio; sed Filius habet hoc a Patre; Pater autem non a Filio. Et ideo proprie loquendo dicimus Filium imaginem Patris, et non e converso: quia deducitur et derivatur haec similitudo a Patre. Item haec similitudo est secundum speciem; quia Filius in divinis repraesentatur aliquo modo, sed deficienter, per verbum mentis nostrae. Verbum autem mentis nostrae est quando formamus actu formam rei cujus notitiam habemus, et hoc significamus verbo exteriori. Et hoc verbum sic conceptum, est quaedam rei similitudo quam in mente tenemus, et simile secundum speciem. Et ideo Verbum Dei, imago Dei dicitur.

Quantum ad secundum sciendum est, quod Ariani hoc verbum male intellexerunt, judicantes de Dei imagine secundum imagines quae fiebant ab antiquis, ut viderent in eis caros suos subtractos sibi; sicut et nos facimus imagines sanctorum, ut quos non videmus in substantia, videamus in imagine. Et ideo dicunt, quod invisibile est proprium Patri, Filius autem est primum visibile, in quo manifestatur bonitas Patris; quasi Pater sit vere invisibilis, Filius vero visibilis, et sic alterius essent naturae. Hoc autem excludit Apostolus ad Hebr. 1, 3, dicens: « Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus, portansque omnia verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis. » Et sic est imago non solum Dei invisibilis, sed etiam ipse est invisibilis sicut Pater, *Qui est imago invisibilis Dei.*

Deinde cum dicit, *Primogenitus omnis creaturae*, commendat Christum per comparationem ad creaturam; et primo facit hoc, secundo exponit, ibi, *Quia in ipso condita sunt universa.*

Circa primum sciendum est, quod Ariani sic intelligunt quasi dicatur primogenitus quia sit prima creatura; sed hic non est sensus, ut patebit. Et ideo duo sunt videnda: scilicet quomodo haec imago sit genita, et quomodo primogenita creaturae.

Quantum ergo ad primum, sciendum est, quod in unaquaque re generatio est secundum modum sui esse et suae naturae. Alius enim modus generationis est in hominibus, et alius in plantis: et sic de aliis. Natura autem Dei est ipsum esse et intelligere; et sic oportet quod ejus generatio vel conceptio intellectualis, sit generatio vel conceptio naturae ejus. In nobis autem conceptio intelligibilis non est conceptio naturae nostrae, quia in nobis aliud est intelligere, et natura nostra. Et ideo cum haec imago sit verbum et conceptio intellectus; oportet dicere quod sit germen naturae; et sic de necessitate genitus, qui accipit naturam ab alio.

Secundo videndum est quomodo dicatur primogenitus. Deus enim non alio se cognoscit et creaturam; sed omnia in sua essentia, sicut in prima causa effectiva. Filius autem est conceptio intellectualis Dei, secundum quod cognoscit se, et per consequens omnem creaturam. Inquantum ergo gignitur, videtur quoddam verbum repraesentans totam creaturam, et ipsum est principium omnis creaturae. Si enim non sic gigneretur, solum Verbum Patris esset primogenitus Patris, sed non creaturae. Eccli. 24, 5: « Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam. »

Deinde cum dicit, *Quia in ipso condita sunt universa*, exponit quod dixerat, scilicet quod sit primogenitus, quia scilicet est genitus ut principium creaturae; et hoc quantum ad tria. Primo quantum ad rerum creationem; secundo quantum ad earum distinctionem, ibi, *In caelis et in terra*; tertio quantum ad conservationem in esse, ibi, *Et omnia in ipso constant.* Dicit ergo: Est primogenitus creaturae, quia est genitus ut principium omnis creaturae: et ideo dicit: *Quia in ipso condita sunt universa.*

Circa quod sciendum est, quod Platonici ponebant ideas, dicentes, quod quaelibet res fiebat ex eo quod participabat ideam, puta hominis, vel alicujus alterius speciei. Loco omnium (1) harum idearum nos habemus unum, scilicet Filium, Verbum Dei. Artifex enim facit artificium ex hoc quod facit illud participare formam apud se conceptam, quasi involvens eam exteriori materiae; sicut si dicatur, quod artifex facit domum per formam rei, quam habet apud se conceptam. Et sic Deus omnia in sua sapientia dicitur facere, quia sapientia Dei se habet ad res creatas sicut ars aedificatoris ad domum factam. Haec autem forma et sapientia est Verbum; et ideo omnia in ipso condita sunt, sicut in quodam exemplari. Gen. 1, dixit, et facta sunt: quia in Verbo suo aeterno creavit omnia ut fierent.

Quantum autem ad rerum distinctionem sciendum est, quod aliqui, sicut Manichaei, erraverunt, dicentes, haec corpora terrena, quia corruptibilia, facta esse a malo deo; caelestia vero, quia incorruptibilia, a bono Deo, scilicet Patre Christi. Sed mentiuntur; quia in eodem sunt utraque creata. Ideo dicit: *In caelis et in terra.* Et haec est distinctio secundum partes naturae corporeae. Gen. 1, 1: « In principio (idest in Filio) creavit Deus caelum et terram. »

Platonici etiam dicunt, quod Deus per se creavit creaturas invisibiles, scilicet Angelos, et per Angelos creavit naturas corporeas. Sed hoc excluditur (2) hic, quia dicitur, *Visibilia et invisibilia.* De primo Hebr. 11, 3: « Fide intelligimus, esse aptata saecula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. » De secundo autem Eccli. 43, 36: « Pauca vidimus operum ejus; omnia autem Dominus fecit, et pie agentibus dedit sapientiam. » Haec autem distinctio est secundum creaturarum naturam.

Tertia distinctio est ordinis et gradus in invisibilibus, cum dicit, *Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates.* Platonici etiam errant hic: dicebant enim, in rebus diversas esse perfectiones, et quamlibet attribuebant uni primo principio; et secundum ordines earum perfectionum, ponebant ordines principiorum: sic (3) ponebant primum ens, a quo participant omnia esse; et aliud (4) principium ab isto, scilicet primum intellectum, a quo omnia participant intelligere; et aliud principium vitam, a quo omnia participant vivere. Sed nos non sic ponimus; sed ab uno principio res habent quidquid in eis perfectionis est: et ideo dicit: *Sive Throni, sive Dominationes etc.* quasi dicat: Non dependent ab aliis principiis ordinatis, sed ab ipso uno solo Verbo Dei.

Sed quid est quod dicit Ephes. 1, 22: « Ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam? » Ubi

(1) *Al.* enim.
(2) *Al.* sed hoc excludit, quia dicit.
(3) *Al.* sicut.
(4) *Al.* et illud.

quaedam diversitas videtur esse ab istis. Solutio. Hic enim enumerat descendendo, quia ostendit progressum creaturae a Deo; ibi ascendendo, quia ostendit quod Filius Dei, secundum quod homo, super omnes creaturas est. Sed tamen ibi Principatus ponuntur sub Potestatibus et Virtutes inter Dominationes et Potestates: hic Principatus super Potestates, et Principatus medium inter Dominationes et Potestates. Et secundum hoc diversae sunt sententiae Gregorii et Dionysii. Dionysius enim ordinat eos secundum quod dicitur ad Ephesios: quia in secunda hierarchia ponit Dominationes, Virtutes et Potestates. Gregorius vero ordinat eos sicut hic habetur: quia in secunda hierarchia ponit Dominationes, Principatus et Potestates; in tertia vero Virtutes, Archangelos et Angelos.

Sed sciendum est, quod, sicut Gregorius et Dionysius dicunt, haec dona spiritualia ex quibus nominantur hi ordines, communia sunt omnibus: tamen quidam nominantur a quibusdam, quidam ab aliis: cujus ratio accipitur ex dictis Platonicorum: quia omne quod convenit alicui, convenit tripliciter: quia aut essentialiter, aut participative, aut causaliter. Essentialiter quidem quod convenit rei secundum proportionem suae naturae; sicut homini rationale. Participative autem quod excedit suam naturam, sed tamen aliquid de illo participat, sed imperfecte; sicut intellectuale homini, quod est supra rationale, et est essentiale Angelorum, et idem aliquid participat homo. Causaliter vero quod convenit rei supervenienter, sicut homini artificialia, quia in eo non sunt sicut in materia, sed per modum artis. Unumquodque autem denominatur solum ab eo quod convenit ei essentialiter. Unde homo non dicitur intellectualis nec artificialis, sed rationalis. De dictis autem donis in Angelis, ea quae conveniunt superioribus essentialiter, inferioribus conveniunt participative; quae vero inferioribus essentialiter conveniunt, superioribus causaliter conveniunt: et ideo superiores denominantur a superioribus donis. Supremum autem in creatura spirituali est quod attingit Deum, et quodammodo participat eum; et ideo denominantur superiores, ex hoc quod attingunt Deum, Seraphim, quasi ardentes Deo (1), vel incendentes; Cherubim, quasi scientes Deum; Throni, quasi habentes in seipsis sedentem Deum. Tripliciter enim aliquid potest ab alio participare. Uno modo accipiendo proprietatem naturae ejus; alio modo ut recipiat ipsum per modum intentionis cognitivae; alio modo ut deserviat aliqualiter ejus virtuti: sicut aliquis medicinalem artem participat (1) a medico vel quia accipit in se medicinae artem, vel quia accipit cognitionem artis medicinalis, vel quia deservit arti medicinae. Primum est majus secundo et secundum tertio. In sacra autem Scriptura significatur aliquid divinum per ignem. Deut. 4, 24: « Dominus Deus « tuus ignis consumens est. » Et ideo supremus ordo dicitur Seraphim, quasi ardentes Deo, et continentes aliquam divinam proprietatem. Secundos ordo est Cherubim, consequentes eum cognitive; et tertius Throni (2), ejus virtuti deservientes. Alii autem ordines non nominantur ex attingendo Deum, sed per aliquam ejus operationem: et aliqui ut dirigentes, et sic sunt Dominationes; alii exequentes; et horum quidam ut principaliores, ut Principatus: Psal. 67, 26: « Praevenerunt principes con- « juncti psallentibus: » alii secundum executionem: et sic sunt exequentes supra spirituales creaturas, ut sunt Potestates, quae arcent daemones; si supra naturalia, sunt Virtutes, quae miracula faciunt; si supra homines, sunt Archangeli ad magna, Angeli (3) ad minima. Et sic concludendo dicit: *Omnia per ipsum*, sicut per causam effectivam, *et in ipso*, sicut per causam exemplarem. Joan. 1, 3: « Omnia « per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est ni- « hil quod factum est. »

Sed quia posset aliquis dicere: Numquid omnia sunt aeterna? ideo Apostolus, quasi respondens ad hoc, dicit, quod non, sed ipse est *ante omnia*, scilicet tempora, et res alias. Prov. 8: « Dominus pos- « sedit me in initio viarum suarum, antequam quid- « quam faceret a principio. » Vel ante dignitatem. Psalm. 88, 7: « Quis similis Deo in filiis Dei? »

Quantum ad conservationem dicit: *Et omnia in ipso constant*, idest conservantur. Sic enim se habet Deus ad res, sicut sol ad lunam, quo recedente deficit lumen lunae. Et sic si Deus subtraheret suam virtutem a nobis, in momento deficerent omnia. Hebr. 1, 3: « Portans omnia verbo virtutis suae. »

(1) *Al. omittitur* Deo, *et* Cherubim *praeponuntur* Seraphim.

(1) *Al. deest* participat.
(2) *Al.* et throni.
(3) *Al.* si Angeli.

LECTIO V.

Et ipse est caput corporis Ecclesiae, qui est principium, primogenitus ex mortuis. ut sit in omnibus ipse primatum tenens: quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis (1) inhabitare, et per eum reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinem crucis ejus sive quae in terris sive quae in caelis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem, ut exhiberet vos sanctos et immaculatos et irreprehensibiles coram ipso, si tamen permanetis in fide fundati et stabiles et immobiles a spe Evangelii quod audistis, quod praedicatum est in universa creatura quae sub caelo est.

(1) *Vulgata omittit* divinitatis; *ut nec hic exponitur a D. Thoma, sed cap.* 2, lect. 3.

Postquam Apostolus commendavit Christum per comparationem ad Deum et ad totam creaturam, hic commendat ipsum in comparatione ad Ecclesiam: et primo generaliter; secundo specialiter, quantum ad Colossenses, ibi, *Et vos cum essetis aliquando alienati, et inimici sensu in operibus malis, nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem;* tertio quantum ad suam personam singulariter, ibi, *Cujus factus sum ego minister.* Circa primum duo facit: quia primo proponit habitudinem Christi ad totam Ecclesiam; secundo exponit, ibi, *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Dicit ergo: Iste in quo habemus redemptionem, Christus est, et primogenitus creaturae.

Sed secundum quod hujusmodi factus est caput Ecclesiae, duo occurrunt hic exponenda; et primo quomodo corpus sit Ecclesia; secundo quomodo Christus est caput. Ecclesia dicitur corpus ad similitudinem unius hominis; et hoc dupliciter: scilicet et quantum ad distinctionem membrorum: Ephes. 4, 11: « Dedit quosdam quidem Apostolos, « quosdam autem Prophetas, alios vero Evangeli- « stas, alios autem pastores et doctores: » et quantum ad servitia, quae licet sint distincta, tamen unum servit alteri. 1 Cor. 12, 25: « Pro invicem « solicita sint membra. » Gal. 6, 2: « Alter alte- « rius onera portate, et sic adimplebitis legem « Christi. » Item sicut constituitur unum corpus ex unitate animae, ita Ecclesia ex unitate spiritus. Ephes. 4, 4: « Unum corpus et unus spiritus. » 1 Cor. 10, 17: « Unus panis et unum corpus « multi sumus, omnes qui de uno pane participa- « mus. » Item est alia consideratio membrorum ad caput Ecclesiae, scilicet ad Christum. Ipse enim Christus est caput Ecclesiae. Psalm. 3, 4: « Tu exal- « tans caput meum. »

Et exponit quid est esse caput, dicens: *Qui est principium, primogenitus ex mortuis.* Caput enim respectu aliorum membrorum habet tria privilegia: primo, quia distinguitur ab aliis ordine dignitatis, quia est principium et praesidens; secundo in plenitudine sensuum, qui sunt omnes in capite; tertio in quodam influxu sensus et motus ad membra. Et ideo primo ostendit quomodo Christus est caput ratione dignitatis; secundo ratione plenitudinis gratiarum, ibi, *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*; item tertio ratione influentiae, ibi, *Et per eum reconciliare omnia.* Ecclesia quidem habet duplicem statum: scilicet gratiae in praesenti, et gloriae in futuro: et est eadem Ecclesia, et Christus est caput secundum utrumque statum: quia primus in gratia, et primus in gloria. Quantum ad primum dicit: *Qui est principium, primogenitus ex mortuis*: quia non solum est in gratia secundum quod homo, sed etiam omnes sunt justificati per fidem Christi. Rom. 5, 19: « Per obe- « dientiam unius hominis, justi constituuntur mul- « ti. » Et ideo dicit: *Qui est principium*, scilicet justificationis et gratiae in tota Ecclesia: quia etiam in veteri testamento sunt aliqui justificati per fidem Christi. Joan. 8, 25: « Ego principium, qui « loquor vobis. » Psalm. 109, 3: « Tecum prin- « cipium in die virtutis tuae. » Item est principium quantum ad statum gloriae; ideo dicit: *Primogenitus ex mortuis.* Quia enim resurrectio mortuorum est quasi quaedam secunda generatio, quia homo in ea ad vitam aeternam reparatur: Matth. 19, 28: « In regeneratione, cum sederit Filius hominis in « sede majestatis suae: » et prae omnibus primus est Christus: ideo est primogenitus ex mortuis, idest eorum qui sunt geniti per resurrectionem.

Sed contra de Lazaro, Joan. 11, Respondeo. Dicitur, quod iste et alii non resurrexerunt ad illam vitam immortalem, sed ad mortalem; sed « Christus resurgens ex mortuis jam non moritur, » ut dicitur Rom. 6, 9. Apocal. 1, 5: « Primogeni- « tus mortuorum, et princeps regum terrae. » 1 Corinth. 15, 20: « Nunc autem Christus resurrexit « a mortuis primitiae dormientium. » Et hoc, *ut in omnibus sit ipse principatum tenens*, quantum ad dona gratiae, quia ipse est principium; quantum ad dona gloriae, quia ipse est primogenitus. Eccli. 24, 10: « In omni gente et in omni populo pri- « matum habui. »

Deinde cum dicit, *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare*, ostendit dignitatem capitis quantum ad plenitudinem gratiarum omnium. Alii enim sancti habuerunt divisiones gratiarum, sed Christus habuit omnes: ideo dicit: *Quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.* Singula verba pondus suum habent. *Complacuit*, designat quod dona hominis Christi non erant ex fato, seu meritis, ut dicit Photinus: sed ex divinae voluntatis complacentia assumentis hunc hominem in unitatem personae. Matth. 3, 17: « Hic est Filius « meus dilectus, in quo mihi complacui. » Item dicit, *Omnem*: quia alii habent hoc donum, alii aliud. Joan. 13, 3: « Omnia dedit in manus ejus. » Item dicit, *Plenitudinem*: quia aliquis aliquod habuit donum, sed non plenitudinem ejus, seu virtutis, quia forte invitus in aliquo (1) defecit. Sed Joan. 1, 14, dicitur de Christo: « Vidimus eum plenum « gratiae et veritatis. » Eccli. 24, 16: « In plenitu- « dine sanctorum detentio mea. » Item dicit, *Habitare.* Alii enim acceperunt usum gratiae ad tempus: quia spiritus Prophetarum non semper adest Prophetis; sed in Christo est habitualiter, quia semper ad votum in Christo est dominium hujus plenitudinis, Joan. 10, 33: « Super quem videris « Spiritum descendentem et in eo manentem; hic « est qui baptizat in Spiritu sancto. »

Deinde cum dicit, *Et per eum reconciliare omnia*, ostendit Christum esse caput Ecclesiae ratione influxus; et haec est tertia ratio capitis: et primo ostendit influxum gratiae; secundo exponit quod dixerat, ibi, *Pacificans.* Dicit ergo primo: Dico, quod complacuit non solum quantum ad hoc quod haberet in se, sed etiam ut per eum ad nos derivaret: unde dicit: *Et per eum reconciliare omnia in ipsum.* 2 Corinth. 5, 19: « Deus erat in Christo « mundum reconcilians sibi. » Exponit autem qualis sit ista reconciliatio, et quomodo omnia reconliata. In reconciliatione autem sunt duo consideranda. Primo in quo conveniunt qui reconciliantur. Discordes enim diversas habent voluntates; reconciliati autem consentiunt in aliquo uno; et sic voluntates prius discordes, concordant in Christo. Et hujusmodi voluntates sunt et hominum et Dei et Angelorum. Hominum, quia Christus homo est; Dei, quia Deus est. Item discordia erat inter Judaeos qui volebant legem, et Gentiles qui non volebant legem: sed utrosque Christus concordat: quia ex Judaeis est, et quia absolvit observantias legis. Et haec concordia est facta *per sanguinem crucis ejus.* Inter Deum enim et hominem causa discordiae fuit peccatum; inter Judaeos et Gentiles lex. Christus per crucem destruxit peccatum, et implevit legem; et ita removit causam discordiae. Hebr. 12, 22. « Ac- « cessistis ad Sion montem, et civitatem Dei vi- « ventis, Hierusalem caelestem. » Et sic reconciliati sumus; et ita sunt pacata (2) *sive quae in caelis*, ut Angeli et Deus, *sive quae in terris*, scilicet Judaei et Gentiles. Ideo Christo nato, dicitur Luc. 2, 14: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax « hominibus bonae voluntatis. » Item in resurrectione dixit, « Pax vobis, » ut habetur Joan. 20,

(1) *Al.* in illa in aliquo etc.
(2) *Al.* et ista sunt pacata: *item* et ista sunt sive quae in caelis etc.

19. Ephes. 2, 14: « Ipse enim est pax nostra, qui « fecit utraque unum. »

Deinde cum dicit, *Et vos cum essetis aliquando alienati . . . reconciliavit in corpore carnis ejus*, ponitur commendatio Christi per dona eis collata. Ubi primo commemorat statum praeteritum; secundo Christi beneficium, ibi, *Nunc autem reconciliavit*; tertio quid exigatur ab eis, ibi, *Si tamen permanetis in fide fundati et stabiles*. Status enim praeteritus habuit tria mala. Quantum enim ad intellectum erant ignorantes; quantum ad affectum, inimici justitiae; quantum ad actum, in multis peccatis. Quantum ad primum dicit, *Alienati*; quantum ad secundum, *Et inimici sensus*, secundum unam litteram: et ostendit defectum sapientiae, quam praedicabant Judaei de uno Deo. Joan. 3, 19: « Dilexerunt magis tenebras quam lucem. »

Sed numquid tenebantur ad legem Moysi? Dicendum est quod sic, quantum ad cultum unius Dei.

Vel *alienati sensu*, idest ex electione, contradicentes ei ex malitia. Job 34, 27: « Qui quasi de « industria, recesserunt ab eo. » Quantum ad tertium dicit, *In operibus malis*. Joan. 3, 19, « Erant « enim eorum opera mala. »

Deinde cum dicit, *Nunc autem reconciliavit*, ponit beneficia Christi; et primum est reconciliatio in corpore ejus: et dicit, *In corpore carnis*, (1), non quod aliud sit corpus et aliud caro; sed ad ostendendum quod accepit corpus in esse naturae. Joan. 1, 14: « Et Verbum caro factum est, et ha« bitavit in nobis. » Et idem corpus carnis (1), idest mortale. Rom. 8, 3: « Deus Filium suum mit« tens in similitudinem carnis peccati, et de peccato, « damnavit peccatum in carne. » Secundum est sanctificatio: unde dicit: *Exhibere vos sanctos*. Hebr. 13, 12: « Jesus ut sanctificaret populum suum per « suum sanguinem, extra portam passus est. » Tertium est ablutio a peccatis, ibi, *Et immaculatos*: Hebr. 9, 14: « Sanguis Christi, qui per Spiritum « sanctum semetipsum obtulit Deo, emundabit « conscientiam nostram ab operibus mortuis. » Item quantum ad futura, ibi, *Et irreprehensibiles*. 2 Petr. 3, 14: « Satagite immaculati et inviolati « ei inveniri in pace. » Et addit, *Coram ipso*. 1 Reg. 16, 7: « Homo videt quae foris patent: Domi« nus autem intuetur cor. » Exigit a nobis firmitatem fidei et spei: ideo subjungit, dicens: *Si tamen permanetis in fide fundati*. Fides est sicut fundamentum, ex cujus firmitate tota firmatur Ecclesiae structura. Item *et stabiles*, in spe non moti a seipsis; *et immobiles*, quasi non excidentes a spe per alios; *a spe*, inquam, *Evangelii*, idest quam dat Evangelium de bonis regni caelorum. Matth. 4, 17: « Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum « caelorum. » Nec est excusatio: quia *est praedicatum*, videlicet per Apostolos (utitur praeterito pro futuro, propter certitudinem ejus) *in universa creatura quae sub caelo est*, idest omni creaturae novae, idest fidelibus (2), quibus paratum erat.

(1) *Al.* corpus *tantum*.

(1) *Al.* item carnis.

(2) *Al.* vel omni creaturae novae, scilicet fidelibus etc.

LECTIO VI.

Cujus factus sum ego Paulus minister; qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quae desunt passionum Christi, in carne mea pro corpore ejus, quod est Ecclesia; cujus factus sum ego minister secundum dispositionem Dei, quae data est mihi in vobis, ut impleam verbum (1) Dei, mysterium quod absconditum fuit a saeculis et generationibus; nunc autem manifestatum est sanctis ejus quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti hujus in gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriae, quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem, et docentes omnem hominem in omni sapientia; ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Jesu: in quo et laboro, certando secundum operationem ejus quam operatur in me in virtute.

Postquam commendavit Christum in comparatione ad Deum, et ad universam creaturam, ad totam Ecclesiam, et ad ipsos Colossenses; hic commendat eum in comparatione ad seipsum, ostendens se ejus ministrum: et primo ponit ministerium; secundo ostendit fidelitatem in ministrando, ibi, *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis;* tertio ministerii magnitudinem, ibi, *Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei*. Dicit ergo: Dico, quod praedicatum est in universa creatura: *cujus*, Evangelii, *factus sum minister*, praedicandi non mea auctoritate, sed praedicationi ministerium exhibens. 1 Cor. 4, 1: « Sic nos existimet homo « ut ministros Christi, et dispensatores mysterio« rum Dei. » Sed est minister fidelis: quod patet, quia non refugit pati pericula, quin diligenter exequatur. Unde primo ostendit quo affectu sustinet passiones; secundo quo fructu, ibi, *Adimpleo ea quae desunt passionum Christi, in carne mea*. Affectu quidem laeto, quia *nunc gaudeo in passionibus pro vobis*, idest propter vestram utilitatem. 2 Corinth. 1, 6: « Sive tribulamur pro vestra ex« hortatione et salute, sive consolamur pro vestra « consolatione, sive exhortamur pro vestra exhor« tatione et salute, quae operatur tolerantiam ea« rumdem passionum, quas et nos patimur: » et propter gaudium vitae aeternae, quod inde expecto quod est fructus ministerii ejus. Jac. 1, 3: « Omne « gaudium existimate, fratres mei, cum in tenta« tiones varias incideritis; scientes quod probatio « fidei vestrae patientiam operatur. » Philipp. 2, 17: « Si immolor (1) super sacrificium fidei vestrae, « gaudeo, et congratulor omnibus vobis. » Et etiam hoc fructu, *ut adimpleam ea quae desunt passionum Christi, in carne mea*. Haec verba secundum superficiem malum possent habere intellectum, scilicet quod Christi passio non esset sufficiens ad redemptionem; sed additae sunt ad complendum passiones sanctorum. Sed hoc est haereticum: quia sanguis Christi est sufficiens ad redemptionem etiam multorum mundorum. 1 Joan. 2, 2: « Ipse « est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. » Sed intelligendum est, quod Christus et Ecclesia

(1) *Al.* ut impleam verbis Dei mysterium.

(1) *Al.* aemulor.

est una persona mystica, cujus caput est Christus, corpus omnes justi: quilibet autem justus est quasi membrum hujus capitis. 1 Cor. 12, 27: « Et membra de membro. » Deus autem ordinavit in sua praedestinatione quantum meritorum debet esse per totam Ecclesiam, tam in capite quam in membris: sicut et praedestinavit numerum electorum: et inter haec merita praecipue sunt passiones sanctorum martyrum (1): sed Christi, scilicet capitis, merita sunt infinita; quilibet vero sanctus exhibet aliqua merita secundum mensuram suam: et ideo dicit: *Adimpleo ea quae desunt passionum Christi*, idest totius Ecclesiae, cujus caput est Christus. *Adimpleo*, idest addo mensuram meam; et hoc *in carne*, idest ego ipse patiens. Vel quae passiones (2) desunt in carne mea. Hoc enim deerat, quod sicut Christus passus erat in corpore suo, ita pateretur in Paulo membro suo; et similiter in aliis. Et hoc *pro corpore* (3), quod est Ecclesia, quae erat redimenda per Christum. Ephes. 5, 27: « Ut exhiberet ipse sibi Ecclesiam gloriosam, non habentem maculam neque rugam. » Sic etiam omnes sancti patiuntur propter Ecclesiam, quae ex eorum exemplo roboratur. Glossa: « Passiones adhuc desunt, eo quod paritoria meritorum Ecclesiae non est plena, nec adimplebitur nisi cum saeculum fuerit finitum. » Paritoria autem est vas, vel domus, ubi pariter multa inferuntur.

Deinde cum dicit, *Cujus factus sum ego minister secundum dispensationem Dei*, ostendit dignitatem ministerii tripliciter. Primo ex materia adoptionis; secundo ex fine ad quem ducitur, ibi, *Ut impleam verbum Dei* (4); tertio ex usu, ibi, *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem* (5). Sed diceret aliquis: Est magnum hoc mysterium? Et respondet dicens: Ita est, quia *traditum est mihi secundum dispensationem*. Quod dupliciter potest exponi: scilicet active; et sic est sensus: Idest, ut dispensem vobis divina, fideliter tradens ea: et haec potestas data est mihi. Vel passive; et tunc est sensus: Idest secundum quod mihi dispensatum est a Deo. Ephes. 4, 11: « Dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad consummationem sanctorum in opus ministerii. » Act. 13, 2: « Segregate mihi Barnabam et Paulum in opus ad quod assumpsi eos. » Ecce quis est finis. Certe non pecunia, nec gloria propria, sed aliquod magnum, ad quod accepi; quia *ut impleam verbum Dei*. Et primo ostendit dignitatem ejus ad quod accepit; secundo ostendit quod est illud, quod est Christus. Item primo commendat magnitudinem ejus ex diffusa praedicatione et occultatione et manifestatione. Accipitur autem ad conversionem Gentilium: unde *ut adimpleam verbum*, non praedicationis, sed dispensationem aeternam Dei; idest, ut mea praedicatione impletum ostendam verbum Dei, idest Dei dispensationem et praeordinationem et promissionem de Verbo Dei incarnando: vel dispensationem Dei aeternam, qua disposuit ut Gentes per Christum converterentur ad fidem veri Dei. Et hoc oportebat impleri. Num. 23, 19: « Dixit ergo et non faciet; locutus est, et non implebit? » Isa. 55, 11: « Verbum quod egredietur de ore meo non revertetur ad me vacuum; sed faciet quaecumque volui, et prosperabitur in his ad quae misi illud. » Sed hoc disposuit impleri per ministerium Pauli: unde dicit, *Ut impleam* hoc *mysterium*, scilicet inquantum est res abscondita: quia mysterium quod est absconditum, est hoc verbum. Isa. 24, 16: « Secretum meum mihi est, secretum meum mihi. » *Quod absconditum fuit a saeculis*, idest a principio saeculorum, et omnibus *generationibus* hominum, qui hoc scire non poterunt. Ephes. 3, 9: « Quae sit dispensatio sacramenti absconditi a saeculis in Deo. » Nam etsi philosophi antiqui quaedam de Christi deitate videantur dixisse vel propria, vel appropriata, sicut Augustinus invenit in libris Platonis: « In principio erat Verbum etc.: » tamen quod Verbum caro factum est nullus scire potuit.

Sed dicis: Nonne fuit scitum per Prophetas? Respondeo: Dicendum est, quod sic: tamen inquantum pertinebat ad Evangelium; vel non ita aperte sicut Apostoli sciverunt.

Deinde cum dicit, *Nunc autem manifestatum est sanctis ejus*, agit de manifestatione ejus: et primo ostendit quibus manifestatum est; secundo ostendit quare manifestatum est eis, ibi, *Quibus voluit*. Dicit ergo: *Manifestatum est nunc*, scilicet tempore gratiae. 2 Cor. 6, 2: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. » Haec autem est scientia sanctorum. Sap. 10, 10: « Dedit illi scientiam sanctorum. » Job 36, 33: « Annuntiat de ea amico suo quod possessio ejus sit, et ad eam possit ascendere. » Sed hoc non propter eorum merita, sed propter beneplacitum suum: unde dicit: *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriae sacramenti hujus*. Joan. 15, 15: « Quae audivi a Patre meo, nota feci vobis: » et subdit: « Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. » Matth. 11, 26: « Ita placitum fuit ante te. » *Notas facere divitias gloriae sacramenti hujus:* quia per hoc quod ista fuerunt occulta, Deus apparet abundanter gloriosus. Nam olim notus in Judaea Deus; sed per hoc sacramentum conversionis Gentilium gloria Dei notificatur per totum mundum. Joan. 7, 4: « Ego te clarificavi super terram. » Et hoc *in Gentibus*, scilicet quod completur in eis. Rom. 5, 2: « Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei: » et ibid. 11, 33: « O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei! Hoc verbum est *quod est Christus*: idest quod per Christum adipiscimur, scilicet spem gloriae, quae olim videbatur promissa solum Judaeis. Act. 10, 45: « Mirabantur quod et in nationes diffusa est gratia Spiritus sancti. » Rom. 15, 1: « Justificati ex fide, pacem habeamus ad Deum » et post: « Et gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. » Isa. 11, 10: « Radix Jesse qui stat in signum populorum, ipsum Gentes deprecabuntur. »

Sic ergo ostenditur origo ministerii, et finis; sed subdit usum ejus, cum dicit: *Quem nos annuntiamus, corripientes omnem hominem:* et circa hoc tria facit: quia primo ostendit usum ejus; secundo fructum, ibi, *Ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo;* tertio auxilium sibi impensum ad consequendum usum, ibi, *In quo et laboro*. Usus ejus est nuntiare Christum: et ponit usum, et modum utendi. Psalm. 9, 12: « Annuntiate inter gentes studia ejus. » 1 Joan. 1, 1: « Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. »

(1) *Al. deest* martyrum: *item al. omittitur* sed Christi.
(2) *Al.* vel quae sunt, idest desunt etc.
(3) *Al.* et pro corpore.
(4) Al. *ut impleamini etc.*
(5) Al. *quorum vos cum etc.*

Modus ponitur ibi, *Corripientes omnem hominem*: quod est perfecta annuntiatio, quia omni homini, non solum Judaeis. Matth. ult. 19: « Docete omnes « gentes. » Modus etiam ejus est docere veritatem, et refellere falsitatem; et ideo dicit: *Corripientes omnem hominem* (1), vel infideles in vita. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae nostrae non sunt « carnalia, sed potentia Dei, ad destructionem mu- « nitionum, consilia destruentes, et omnem altitu- « dinem extollentem se adversus scientiam Dei. » *Et docentes omnem hominem in omni sapientia*, scilicet quae est cognitio Dei. Sap. 15, 3: « Nosse « enim te, consummata justitia est: et scire justi- « tiam et veritatem tuam, radix est immortalita- « tis: » et 1 Cor. 2, 6: « Sapientiam loquimur in- « ter perfectos. » Fructus autem hic est quod homines ducuntur ad perfectum: unde dicit: *Ut exhibeamus omnem hominem*, scilicet cujuscumque conditionis, *perfectum*, non in lege, sed *in Christo*. Matth. 5, 48: « Estote perfecti, sicut et Pater ve- « ster caelestis perfectus est. »

(1) Al. *errorem*.

Sed numquid quilibet tenetur ad perfectionem? Non; sed intentio praedicatoris ad hoc debet esse. Est autem duplex perfectio caritatis. Una de necessitate praecepti, scilicet ut in corde nihil admittat contrarium Deo. Matth. 22, 37: « Diliges Dominum « Deum tuum ex toto corde tuo, ex in tota anima « tua et in tota mente tua. » Alia de necessitate consilii (1), ut abstineat etiam a licitis; et haec est perfectio supererogationis. Sed ad hoc habuit auxilium a Deo: unde dicit: *In quo laboro* (2) *certando*, contra infideles et peccatores. 2 Timoth., 2, 3: « Labora sicut bonus miles Christi Jesu: » Item ibid. 4, 7: « Bonum certamen certavi, cursum « consummavi, fidem servavi. » Et hoc *secundum operationem ejus*: 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei « mecum: » *quam operatur in me* (3), quia hoc facit Deus in me, *in virtute* miraculorum, scilicet praebendo virtutem. Luc. ult. 49: « Sedete in civitate « donec induamini virtute ex alto. »

(1) *Al.* de utilitate consilii.
(2) *Al. additur* scilicet.
(3) *Al.* et hoc facit Deus in me etc.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Volo enim vos scire qualem solicitudinem habeam pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciae, et quicumque non viderunt faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum instructi in caritate, et in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, et Jesu Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.

Supra commendavit statum fidelium, qui est gratiae, et auctorem, scilicet Christum; hic protegit eos contra contrariantia huic statui: et primo contra doctrinam corrumpentem; secundo contra perversos mores, 3 cap. ibi, *Igitur si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit solicitudinem de eorum statu; secundo tuetur eos contra malam doctrinam, ibi, *Hoc autem dico*. Iterum prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit solicitudinem; secundo personas de quibus solicitatur, ibi, *Pro vobis*; tertio de quo sit solicitus, ibi, *Ut consoletur corda ipsorum*. Dicit ergo: *Volo enim vos scire qualem habeam solicitudinem*, scilicet magnam: et hoc pertinet ad bonum praelatum. Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Luc. 2, 8: « Pastores erant in eadem regione « vigilantes et custodientes vigilias noctis super « gregem suum. » Et non solum pro a se conversis et sibi praesentibus, sed etiam pro aliis: unde dicit: *Pro vobis*, scilicet quos non vidi corpore, sed mente; et non solum pro istis, *sed etiam pro illis qui non viderunt faciem meam:* solicitus quippe erat pro toto mundo. Sap. 18, 24: « In veste po- « deris Aaron, totus erat orbis terrarum. » Sic in mente Apostoli. 2 Corinth. 11, 28: « Praeter ea « quae extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, « solicitudo omnium Ecclesiarum. »

Sed de quibus magis solicitatur? Respondeo. De non visis quantum ad aliquid, quia nesciebat quid fieret circa eos; non autem simpliciter.

Deinde cum dicit, *Ut consolentur corda ipsorum*, ostendit de quo solicitus sit; scilicet de eorum consolatione: et primo hoc ponit: secundo quomodo possit hoc haberi, ibi, *Instructi*. Dicit ergo: *Ut consolentur*; idest, per me habeant consolationem spiritualem, cujus consolationis factivum est bonum. Est enim factivum gaudii ut qui tristatur de aliquo, consoletur de alio aeque bono. Duo autem sunt quae consolantur nos: scilicet meditatio sapientiae: Sap. 8, 9: « Erit allocutio cogitationis et tae- « dii mei. » Aliud est oratio. Jacob. 5, 13: « Tri- « statur quis in vobis? Oret aequo animo et psal- « lat. »

Consequenter cum dicit, *Instructi in caritate*, ponit specialiter sapientiae instructionem. Duplex est hic littera: scilicet quae dicta est, et quae habetur in Glossa, sic: *Ut consolentur corda ipsorum instructorum in caritate....* ad cognoscendum *mysterium Dei Patris, et Christi Jesu:* et est idem sensus. Instructio ergo sapientiae consolatur contra mala temporalia. Debet autem hic esse instructus de via; et ideo dicit, *In caritate*, quae scilicet est via ad Deum. 1 Corinth. 13, 1: « Adhuc excellen- « tiorem viam vobis demonstro. Si linguis homi- « num loquar et Angelorum, caritatem autem non

« habeam, factus sum velut aes sonans aut cym- « balum tinniens. » *Instructi* ergo *in caritate*, qua Deus non diligit, et qua nos eum diligimus. Utrumque enim nos consolatur: scilicet et quia Dominus diligit nos: Galat. 2, 20: « Vivo ego, jam « non ego; vivit vero in me Christus: » et post: « Qui dilexit me, et tradidit semetipsum pro me. » Ephes. 2, 4: « Dives in misericordia, propter ni- « miam caritatem suam, qua dilexit nos, et cum « essemus mortui peccatis, convivificavit nos in « Christo. » Item, quia nos Deum diligimus, nos consolamur: quia consolatio est amici, si pro eo sustineat mala. Eccli. 22, 31: « Et si evenerint « mihi mala propter illum, sustinebo. » Et subdit: *Et in omnes divitias*, idest in omni capacitate. Intellectus enim noster est in potentia ad aliquid cognoscendum; sed intellectus Angeli in sua creatione impletus est scientia intelligibilium. Et ideo oportet quod nostro intellectui humano superveniat scientia, vel per disciplinam (sed haec est insufficiens, quia nunquam aliquid tantum potest sciri sic quod capacitatem ejus impleat) vel per revelationem divinam et donum Dei; et haec est sufficiens. Eccli. 15, 5: « Implevit eum Dominus spi- « ritu sapientiae et intellectus. » Et ideo dicit, *Plenitudinis intellectus*, idest in copiam. Sap. 8, 5: « Quid sapientia locupletius? » Isa. 33, 6: « Divi- « tiae salutis, sapientia et scientia. » Instructi ergo in copia divinae sapientiae, quae copia implet intellectum: et hoc habebimus cognoscendo Deum; et ideo dicit: *In agnitionem mysterii Dei Patris et Christi Jesu*; idest, ad cognoscendum veritatem sacramenti hujus occulti, scilicet quod Deus sit Pater Jesu Christi. Vel *mysterii Dei Patris*, quod est Christus. Ideo dicitur Matth. 11, 25, de Apostolis: « Abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, « et revelasti ea parvulis. » Vel in agnitionem aeternae generationis et incarnationis Christi. Sap. 6, 16: « Cogitare ergo de illa, sensus est consumma- « tus. » Augustinus: « Beatus qui te novit: infelix « qui te non novit. » Per cognitionem Dei habet homo omnem plenitudinem. Joan. 17, 3: « Haec « est vita aeterna ut cognoscant te solum verum « Deum, et quem misisti Jesum Christum. »

Sed numquid per cognitionem Christi impletur intellectus? Respondeo sic: quia in eo *sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*. Deus habet omnium rerum notitiam, et haec notitia comparatur thesauro. Sapient. 7, 14: « Infinitus enim « thesaurus est hominibus: quo qui usi sunt, par- « ticipes facti sunt amicitiae Dei. » Thesaurus est divitiae congregatae; sed effusae non dicuntur thesaurus, sed quae in uno sunt. Deus autem (1) sapientiam suam sparsit super omnia opera sua: Eccli. 1: et secundum hoc non habet (2) rationem thesauri; sed secundum quod hujusmodi rationes uniuntur in uno, scilicet in sapientia divina: et omnes hujusmodi thesauri sunt in Christo. Sapientia enim est cognitio divinorum; scientia vero est creaturarum cognitio. Quidquid autem de Deo potest sciri pertinens ad sapientiam, totum Deus abundanter in se cognoscit. Item quidquid potest cognosci de creaturis, cognoscit in se supereminenter. Quidquid autem in sapientia Dei est, est in Verbo suo uno: quia uno simplici actu intellectus cognoscit omnia: quia in eo non est scientia in potentia nec

(1) *Al* enim.
(2) *Al.* et sic non habet.

in habitu: et ideo in isto Verbo *sunt omnes thesauri sapientiae* et *scientiae*. Sed addit, *Absconditi*: quia quod mihi aliquid absconditur, contingit dupliciter; scilicet vel propter debilitatem intellectus mei, vel propter velamen oppositum; sicut quis non videt candelam, vel quia caecus est, vel velata est. Ita in Verbo Dei *sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae*, sed *absconditi* (1) nobis, qui non habemus limpidos oculos, sed lippos: Joan. 12, 35: « Adhuc « modicum lumen in vobis est: » et quia est velatum duplici velamine: scilicet creaturae, quia intellectus noster nunc ad illam cognitionem non potest, nisi per similitudinem creaturarum: Rom. 1: « Invisi- « bilia Dei per ea quae facta sunt, intellecta con- « spiciuntur a creatura mundi: » secundo est velatum in carne: Joan. 1, 14: « Et Verbum caro « factum est. » Et si aliquid videmus de Deo, non tamen totum. Isa. 45, 15, « Vere tu es Deus (2) ab- « sconditus. » Num. 20, 6: « Aperi eis thesaurum « tuum. » Ponamus quod aliquis habeat candelam velatam, non quaereret aliunde lumen; sed potius (3) quod habitum ab eo reveletur; et ideo non oportet sapientiam quaerere nisi in Christo. 1 Corinth. 2, 2: « Non existimavi me aliquid scire « nisi Christum Jesum, et hunc crucifixum: » et 1 Joan. 3, 2: « Cum apparuerit (idest revelabitur), « similes ei erimus (4), » scilicet omnia scientes; sicut qui haberet librum ubi esset tota scientia, non quaereret nisi ut sciret illum librum; sic et nos non oportet amplius quaerere nisi Christum.

Deinde cum dicit, *Hoc autem dico etc.*, instruit et monet eos contra doctrinam corrumpentem. Seducebantur autem a quibusdam philosophis contra fidem, et ab haereticis, qui docebant observantias legalium: ideo primo instruit eos contra philosophos; secundo contra judaizantes, ibi, *In quo et circumcisi estis circumcisione non manu facta.* In scientia vero mundana duo continentur: quia est quaedam scientia loquendi, et quaedam scientia rerum; et ideo dupliciter possunt decipere. Ideo primo munit eos contra philosophos decipientes eos per scientiam loquendi; secundo contra decipientes eos per scientiam rerum, ibi, *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam.* Primo manifestat deceptionem; secundo assignat rationem, ibi, *Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum.* Dicit ergo: Dico, quod in Christo est omnis scientia; et hoc dico ne quaerentes alibi scientiam, decipiamini. Et dicit, *Ut nemo*, idest nec Demosthenes nec Tullius, *vos decipiat, in sublimitate sermonis.* Isa. 33, 19: « Po- « pulum imprudentem non videbis, populum alti « sermonis (5); ita ut non possis intelligere diser- « titudinem linguae ejus, in quo nulla est sapien- « tia. »

Sed numquid est peccatum uti sermonibus sublimibus? Respondeo: Non: quia etiam sancti viri elegantius loquuntur quam etiam rhetores mundi, sicut Ambrosius, Hieronymus, et Leo Papa. Nam, si licet uti ad persuadendum in malo ornata locutione (6), multo magis in bono.

(1) *Al.* abscondit.
(2) *Al. omittitur* Deus.
(3) *Al* nisi quod habitum.
(4) *Al.* cum revelabitur etc.
(5) *Al.* « Populum ibi alti sermonis non videbis etc. »
(6) *Al.* lectione.

LECTIO II.

Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum, gaudens, et videns ordinem vestrum et firmamentum ejus quae in Christo est, fidei vestrae. Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate, radicati et superaedificati in ipso, et confirmati in fide, sicut et didicistis, abundantes in illo in gratiarum actione. Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum: quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, et estis in illo repleti, qui est caput omnis Principatus et Potestatis.

Supra monuit ne per aliquam fallaciam sermonis decidant a fide; hic ponit rationem monitionis, quae sumitur ex bonis quae in istis erant; quae non debebant perdere, sed proficere in eis; et primo commemorat bona habita; secundo ostendit quomodo in eis proficiant, ibi, *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit qualiter sunt sibi nota bona eorum; secundo quae bona in eis sunt, ibi, *Gaudens, et videns ordinem vestrum.* Dicit ergo: *Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum*; quasi dicat: Licet non praedicaverim vobis, nec vestra facta oculis videam, tamen spiritu vobis intersum per affectionem, gaudens de bonis vestris. 1 Corinth. 5, 3: « Absens « quidem corpore, praesens vero spiritu. » Prov. 10, 3: « Filius sapiens laetificat patrem. » Et hoc, quia revelabatur sibi per Spiritum sanctum; et ideo dicit: *Sed spiritu vobiscum sum.* 4 Reg. 5, 26: « Nonne cor meum in praesenti erat, quando « reversus est homo de cursu in occursum tui? » *Gaudens,* inquam, sum, quia *videns* sum *ordinem vestrum,* idest ordinatam vestram conversationem. 1 Corinth. 14, 40: « Omnia honeste et secundum « ordinem fiant in vobis. » Judic. 5, 20: « Stellae « manentes in ordine et cursu suo, adversus Si« saram pugnaverunt. » *Et firmamentum ejus, quae in Christo est, fidei vestrae.* 2 Timoth. 2, 19: « Fir« mum fundamentum Dei stat. » Et hoc *in Christo*: Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in « cordibus vestris, in caritate radicati et fundati. » Ibid. 2, 21: « In quo omnis aedificatio constructa, « crescit in templum sanctum in Domino. » Hujus autem bonitas consistit in debito fundamento, quod est fides, et in debita superaedificatione; et ideo haec duo posuit.

Deinde cum dicit, *Sicut ergo accepistis Jesum Christum Dominum nostrum, in ipso ambulate,* monet eos ad haec servanda: et primo ad proficiendum; secundo ad persistendum; tertio ad gratias agendum. Dicit ergo: *Sicut accepistis Christum Dominum nostrum,* non pervertendo, *in ipso ambulate:* Rom. 12, 9: « Adhaerentes bono. » Ecclesia quandoque comparatur spirituali aedificio: 1 Corinth. 3, 17: « Templum Dei sanctum est, « quod estis vos: » quandoque arbori, quia fert fructum: et eadem est comparatio fundamenti ad domum, et radicis ad arborem: quia utriusque firmitas est radix, et fundamentum Christus. Isa. 11, 10: « Erit radix Jesse, qui stat in signum populo« rum. » 1 Corinth. 3, 10: « Fundamentum aliud « nemo potest ponere, praeter id quod positum est, « quod est Christus Jesus. » Ideo dicit: *Radicati,* scilicet sicut boni rami, *et superaedificati in ipso, et confirmati,* scilicet sicut boni lapides; hoc est, si persliteritis, *in fide* ejus. 1 Petr. ult. 8: « Ad« versarius vester diabolus tamquam leo rugiens « circuit, quaerens quem devoret: » et post: « Cui « resistite fortes in fide. » Et hoc *sicut et didicistis,* scilicet in vera fide. Galat. 1, 9: « Si quis vobis « evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathe« ma sit. » *Abundantes in illo in gratiarum actione,* idest gratias agentes abundanter: 1 Thess. ult. 18: « In omnibus gratias agite: » 2 Machab. 1, 11: « De magnis periculis a Deo liberati, ma« gnifice gratias agimus ipsi. »

Deinde cum dicit, *Videte ne quis vos decipiat,* monet ne decipiantur per vanam sapientiam: et primo ponit monitionem; secundo rationem, ibi, *In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Circa primum primo docet vitare quod potest decipere; secundo ostendit quare illud decipiat, ibi, *Secundum traditiones hominum.* Sed quod aliquis decipiatur per sapientiam saecularem, dupliciter contingit: scilicet quandoque per principia realia philosophiae, quandoque per sophisticas rationes: et utrasque docet cavere: unde dicit: *Videte ne quis decipiat per philosophiam,* idest per philosophica documenta. Isa. 47, 10: « Sapientia tua et scientia « haec decepit te. » Multi enim sunt propter philosophiam decepti, a fide deviantes. Hierem. 10, 14: « Stultus est factus omnis homo a scientia sua. » Quantum ad secundum dicit, *Et inanem fallaciam,* quae non fundatur nisi super apparenti involutione verborum. Ephes. 5, 6: « Nemo vos seducat inani« bus verbis. »

Sed quomodo seducent? Qui seducit, oportet habere aliquid apparens, et aliquid non existens. Ideo primo ponit principium apparentiae; secundo defectum existentiae. Principium apparentiae est duplex: idest auctoritas philosophorum; et quantum ad hoc dicit, *Secundum traditionem hominum,* idest secundum ea quae aliqui tradiderunt propria ratione. Psal. 93, 11: « Dominus scit cogitationes « hominum, quoniam vanae sunt. Aliud est adinventio rationis: quando scilicet aliquis vult metiri ea quae sunt fidei secundum principia rerum, et non secundum sapientiam divinam: ex hoc enim multi decipiuntur: et ideo dicit: *Secundum elementa mundi, et non secundum Christum.* Sapient. 13, 1: « Neque operibus attendentes cognoverunt quis « esset artifex. » Quanto enim causa est altior, tanto habet superiorem effectum. Unde qui voluerit considerare effectus superiores secundum causas inferiores, decipitur; ut si quis consideret motum aquae secundum virtutem aquae, non potest scire causam refluxus maris; sed sic si consideret eum secundum virtutem lunae. Unde multo magis decipitur qui considerat proprios Dei effectus secundum elementa mundi. Et haec est causa apparentiae.

Sed numquid sunt semper respuendae traditiones hominum et rationes? Respondeo: Non, sed tunc quando procedit physica ratio secundum illas, et non secundum Christum. Infra eodem: *Non tenentes caput, ex quo totum corpus per nexus et conjunctiones subministratum et constructum, crescit in augmentum Dei.* Vel potest exponi *secundum*

elementa mundi, mensurando scilicet veritatem fidei secundum veritatem creaturarum. Vel hoc dicit propter idolatras colentes idola, et dicentes Jovem caelum. Vel secundum Judaeos, ut sit sensus, *Per philosophiam*, idest per rationem volentium trahere ad legalia, *secundum elementa mundi*, idest secundum observationes corporales. Galat. 4, 3: « Sub « elementis mundi eramus servientes. » Sed prima expositio est melior.

Deinde cum dicit, *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter*, ponit rationem praedictorum, dicens: Quidquid non est secundum Christum, respuendum est. Sed numquid est Christus tantus, ut pro eo omnia respui debeant? Et respondet, quod ita: quod ostendit dupliciter. Primo per comparationem ad divinitatem; secundo per comparationem ad fideles, ibi, *Et estis in illo repleti;* tertio per comparationem ad Angelos, ibi, *Qui est caput omnis Principatus et Potestatis.* Dicit ergo: Ideo respuendum est quod est contra eum, quia ipse est Deus: unde plus est ei standum quam omnibus: *quia in ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.* Deus enim est in omnibus: sed in quibusdam per participationem similitudinis suae bonitatis, ut in lapide, et aliis hujusmodi: et talia non sunt Deus, sed habent in se aliquid Dei; non ejus substantiam, sed similitudinem ejus bonitatis: et ideo non habitat in eis plenitudo divinitatis, quia non est ibi secundum substantiam. Item est in mentibus sanctis per operationem (1), quae per amorem et cognitionem attingunt Deum: et ideo Deus est in eis secundum gratiam, sed non corporaliter, sed secundum effectum gratiae; nec est plenitudo, sed secundum aliquos effectus terminatos. Sed in Christo est corporaliter: quod exponitur tripliciter. Corpus enim dividitur contra umbram. Infra eodem: *Quae sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Et sic Deum contingit dupliciter inhabitare: vel secundum umbram, vel corporaliter, idest realiter. Primo modo inhabitabat in veteri lege; sed in Christo inhabitat (2) corporaliter, idest realiter et secundum veritatem. Secundo modo exponitur (3), quia alii sancti inhabitantur solum secundum animam, non secundum corpus. Rom. 7, 18: « Scio quod non habitat in me, idest in carne « mea, bonum: » sed in Christo divinitas inhabitat

(1) *Al. omittitur* per operationem.
(2) *Al.* inhabitabat.
(3) *Al. deest* exponitur.

corporaliter: quia inhabitatio Dei qua sanctos inhabitat, est per operationem, idest per amorem et cognitionem, quod est opus solius mentis rationalis; sed in Christo inhabitat per assumptionem hominis in unitatem personae. Unde quidquid pertinet ad hominem, totum inhabitatur a Deo: et ideo caro et mens inhabitatur, quia ambo sunt unita Verbo. Joan. 1, 14: « Et Verbum caro factum est. » Sed tertio modo est sensus. Tribus enim modis est Deus in rebus. Unus est communis, per potentiam, praesentiam et essentiam; alius per gratiam, in sanctis; tertius modus est singularis in Christo per unionem. Corpus autem tres dimensiones habet; et plenitudo divinitatis his modis in Christo superabundat; ideo corporaliter dicitur in eo esse. Et primus quidem modus est quasi longitudo, quia se extendit ad omnia: item latitudo (1) est, per caritatem: item, quantum ad profundum, incomprehensibilis.

Sed ex hoc Nestorius errat, dicens, unionem factam per inhabitationem tantum; dicens, Verbum inhabitasse carnem. Sed contra hoc est quod Apostolus dicit Philip. 2, 7: « Exinanivit semetipsum « formam servi accipiens: » habitare autem hominem, non est se exinanire; sed hominem fieri: et subdit: « In similitudinem hominum factus: » et ideo habitabilis dicitur Christus, non quasi alius sit qui habitat, et qui inhabitatur; sed ipse est et homo et Deus, in quo habitat plenitudo divinitatis (2).

Deinde cum dicit, *Et estis in illo repleti*, ostendit idem per comparationem ad alios; quasi dicat: Omnia accepistis. Joan. 1, 16: « De plenitu- « dine ejus nos omnes accepimus. »

Sciendum est autem, quod Platonici dicunt, quod divina dona perveniunt ad homines mediantibus substantiis separatis; et hoc est verum, etiam secundum Dionysium. Sed hoc est quoddam speciale, quia ab eo immediate qui replet Angelos. Joan. 1, 18: « Unigenitus Dei Filius qui est in sinu Patris, « ipse enarravit. » Hebr. 2, 3: « Cum initium ac- « cepisset enarrari per Dominum, ab his qui au- « dierunt, in nos confirmata est. » Et ideo dicit: *Qui est caput omnis Principatus et Potestatis*, inquantum est rex eorum et Dominus; non per conformitatem naturae, quia sic caput est hominum. Et tangit istos ordines, qui videntur habere quamdam praeeminentiam.

(1) *Al.* latus.
(2) *Al* sed ipse est et homo plenitudo divinitatis.

LECTIO III.

In quo et circumcisi estis circumcisione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo: in quo et resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum a mortuis. Et vos, cum mortui essetis in delictis et praeputio carnis vestrae, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti quod erat contrarium nobis; et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, et expolians principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in seipso.

Supra munivit fideles contra deceptiones saecularis sapientiae; hic instruit; et munit eos contra haereticos, volentes eos ad legalia trahere: quos primo docet vitare; secundo excludit eorum falsam seductionem, ibi, *Nemo vos seducat.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit legalia esse impleta in Christo; secundo ea excludit, ostendens quod non tenentur ad ipsa, ibi, *Nemo ergo vos judicet in cibo aut in potu.* Inter legalia autem primum est circumcisio, in qua Judaei profitebantur observantiam veteris legis, sicut nos in baptismo profitemur observantiam novae legis. Galat. 5, 3: « Testificor « omni circumcidenti se quoniam debitor est uni- « versae legis faciendae. » Unde dicit, quod fideles sunt circumcisi quadam spirituali circumcisione: ex

quo sequitur quod illa cessat. Unde primo ostendit quali circumcisione sunt circumcisi; secundo in quo accipitur haec circumcisio, ibi, *Consepulti ei in baptismo*; tertio assignat rationem hujus circumcisionis, ibi, *Et vos, cum mortui essetis in delictis... convivificavit cum illo*. Circa primum sciendum est, quod duplex est circumcisio: scilicet carnalis, et spiritualis. Per Christum vero sumus circumcisi, non circumcisione carnali, sed spirituali: et ideo primo excludit carnalem; secundo astruit spiritualem. Dicit ergo: *In quo*, scilicet Christo, *circumcisi estis circumcisione non manufacta*. Rom. 2, 28: « Non enim qui in manifesto, Judaeus est; neque « quae in manifesto in carne, est circumcisio; sed « qui in abscondito Judaeus est, et circumcisio « cordis in spiritu, non littera: cujus laus non ex « hominibus, sed ex Deo est. » *In expoliatione corporis carnis*. Hoc dupliciter potest legi. Uno modo sic. Dico: *Circumcisi non manufacta circumcisione*: vos, dico, manentes *in expoliatione corporis carnis*, idest carnalis corruptionis, secundum illud 1 Corinth. 15, 50: « Caro et sanguis regnum Dei non possi- « debunt, neque corruptio incorruptelam posside- « bit: » quasi dicat: Ideo circumcisi, quia non habetis jam vitia carnis. Infra 3, 9: *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis*. Vel dico, *Circumcisione non manufacta*; quae circumcisio manufacta consistit *in expoliatione corporis carnis*, quae abscinditur ab alia. Unde alia littera habet, *cutis carnis*, scilicet *corporis carnis*, idest particulae corporis, quae est caro; non quod aliud sit corpus, et aliud caro. Et dicit, *Carnis*, alludens legi, ubi fit mentio de carne. Genes. 17, 2: « Circum- « cidetis carnem praeputii vestri. » Et hoc, ut ostenderet quod est quaedam carnalis observantia. Sed nos non tali sumus circumcisi, sed circumcisione Christi. Sicut enim Christus assumpsit similitudinem carnis peccati, idest carnem passibilem, ut a peccato liberaret; ita et remedia legis, ut a legis observantia liberaret. Vel quam Christus facit in nobis, quae est spiritualis circumcisio, ut dicitur Rom. 2, 29: « non littera, sed spiritu. »

Secundo ostendit quod adepti sumus eam in baptismo, et sic baptismus est spiritualis circumcisio: et primo ostendit quod in baptismo exhibetur figura mortis Christi; secundo, quod in eo accipitur conformitas ad resurrectionem Christi, ibi, *In quo et resurrexistis per fidem operationis Dei*. Dicit ergo: *Consepulti ei in baptismo*: quia in eo exprimitur similitudo mortis Christi; ut sicut Christus ponitur primo in cruce, et postea in sepulcro; ita qui baptizatur ponitur sub aqua, et ter, sicut stetit Christus triduo in sepulcro. *Consepulti* etiam, idest baptizati ad similitudinem mortis Christi; ut sicut in ea destruxit peccatum, ita et in baptismo. Et sicut resurrexit de sepulcro; ita et nos a peccatis in re, et a corruptione carnis in spe. Et hoc *per fidem operationis Dei*, quia virtute Dei resuscitatus est. Psalm. 40: « Resuscita me, et retribuam eis. » Et credens hanc resurrectionem, fit particeps hujus resurrectionis. Rom. 8, 11: « Qui suscitavit Jesum « Christum a mortuis, vivificabit et mortalia cor- « pora vestra. » Sed et Christus resuscitavit se: eadem est enim operatio Patris et Filii. Psal. 107, 3: « Exurgam diluculo. »

Deinde cum dicit, *Et vos cum mortui essetis in delictis... convivificavit cum illo*, ostendit rationem similitudinis: et primo ostendit similitudinem; secundo modum dictorum, ibi, *Delens quod adversus nos erat chirographum*. Littera non est difficilis. Dixi vos circumcisos, quia consepulti estis Christo in baptismo. Et comparavit baptismum sepulturae et morti. Sed potest dici, quod ad propositum magis esset, si dicatur, quod primo ostendit (1) quod baptismus sit circumcisio; secundo ostendit rationem quare; quia scilicet peccatum est superfluitas, et caro praeputii est superfluitas. Idem ergo est deponi peccatum et praeputium; sed in baptismo deponitur peccatum: ergo est idem quod circumcisio: et ideo dicit: *Cum essetis mortui in delictis*, idest propter delicta vestra: Psalm. 33, 22: « Mors pec- « catorum pessima: » *et praeputio carnis vestrae*, idest carnalis concupiscentiae, quod pertinet ad originale; quasi astricti reatu malorum actuum, et peccati mortalis: hoc faciens Christus *convivificavit*. Ephes. 2, 5: « Cum essetis mortui delictis et pec- « catis vestris, convivificavit vos in Christo. » Et hoc, removens a vobis omne peccatum, condonans et remittens vobis omnia delicta. Idem est igitur circumcidi et convivificari, et hoc in baptismo per remedium mortis peccati, et cum circumcidimur per remotionem peccati originalis.

Sed quomodo condonavit? Respondeo. Dicendum est, quod homo peccando duo incurrit; scilicet reatum culpae, et servitutem diaboli. Et ideo dicit quomodo sunt peccata condonata: primo quantum ad remotionem servitutis diabolicae: secundo ponit ablationem reatus culpae, ibi, *Expolians principatus et potestates*. Dicit ergo: *Delens quod adversus nos erat chirographum decreti*: quod decretum dupliciter potest intelligi. Uno modo lex vetus. Ephes. 2, 15: « Legem mandatorum decretis « evacuans, ut duos condat in semetipso in unum « novum hominem. » Et sic loquitur hic ad Judaeos; quasi dicat: *Et vos convivificavit*. Chirographum est scriptura manualis, et proprie fit pro cautione contractuum. Quicumque frangit decretum Dei, efficitur reus culpae: et hic reatus consistit in memoria hominis inde perturbata et maculata, et in memoria Dei judicaturi, et daemonum qui cruciaturi sunt. Hoc ergo remanens in memoria, vocatur chirographum. Christus ergo est qui condonavit omnia: et hoc, *delens chirographum*, idest memoriam transgressionis, *quod*, chirographum, vel decretum, *erat adversus nos*, quia utrumque erat contra nos. Lex quidem, quia faciebat cognitionem peccati, et non juvabat; chirographum autem, quia memoria transgressionis ad puniendum erat. Et dicit, *Decreti*, quia non remittit sic ut faciat quod non peccaveris: sed quia non est in memoria Dei ad puniendum, nec in daemonis memoria ad accusandum, nec in te ad contristandum. Psalm. 31, 1: « Beati « quorum remissae sunt iniquitates, et quorum te- « cta sunt peccata (2). » Vel communiter loquitur, non solum ad Judaeos, sed ad omnes. Unum decretum factum est primo homini, Genes. 2, 16: « Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem « scientiae boni et mali ne comedas. In quacum- « que die comederis, morte morieris. » Sed hujusmodi decretum est homo transgressus; et propter hoc in memoria est chirographum contrarium nobis, quod Christus delevit. Et quomodo? in cruce, quando *tulit ipsum de medio, affigens illud cruci*. Consuetudo enim erat quod solvente omnia ad quae

(1) *Al.* ostenditur.

(2) *Al. tantum:* « Beati quorum tecta sunt peccata. »

quis tenebatur, scindebatur chyrographum. Homo autem erat in peccato, sed Christus solvit pro nobis patiendo: Psal. 68, 5: « Quae non rapui, tunc « exolvebam: » et ideo simul cum morte Christi, hoc chyrographum est destructum; et ideo dicit: *Tulit de medio*; idest, sustulit de rerum natura: et hoc *affigens illud cruci*, per quam satisfaciens Deo, tulit peccatum nostrum.

Deinde cum dicit, *Expolians principatus, et potestates*, ostendit quomodo liberavit a servitute peccati. Detur enim quod usurarius propter cautionem teneat hominem captum; non sufficeret destructio cautionis, nisi liberaretur; sic et Christus: et ideo dicit: *Expolians principatus et potestates*. Haec expoliatio refertur ad sanctos mortuos ante passionem Christi; et sit Christus eos de inferno expoliando liberavit. Zach. 9, 11: « Tu quoque (1) in sangui« ne testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, « in quo non erat aqua. » Isai. 49, 25: « Equidem « et captivitas a forti tolletur, et quod ablatum fu« erit, a robusto salvabitur. » Si autem intelligatur de vivis, sic expoliavit eos, scilicet a daemonibus (2) Luc. 11, 22: « Si autem fortior illo su« perveniens vicerit eum, universa arma ejus au« ferat, in quibus confidebat, et spolia ejus distri« buet. » Joan. 12: « Princeps hujus mundi eji« cietur foras. » Dicit ergo: *Expolians principatus et potestates*, idest ipsos daemones: Ephes. ult. 12: « Adversus principes et potestates, adversus mun« di rectores tenebrarum harum, contra spiritualia « nequitiae, in caelestibus: » *traduxit*, ipsos sanctos, *confidenter*, tamquam auctoritatem habens, in caelum quantum ad mortuos et quantum ad vivos, in regnum gloriae vel gratiae suae (1). Vel *traduxit*, idest extra duxit, idest expulit principatus ex homine. Isa. 51, 9: « Induere fortitudinem brachium Domini. » *Palam*, idest evidenti judicio, quo cognoscatur quod traducti sunt. Olim enim totus mundus servivit idolis, nunc non. Vel *palam*, idest coram multitudine Angelorum, tum quia descendit ad infernum sanctorum, tum quia ascendit in caelum. Et hoc *triumphans in semetipso*, idest in sua virtute. Philip. 3, 21: « Secundum operationem, qua possit « etiam subjicere sibi omnia. » Alia littera sic habet: *Et exuens se carne, principatus et potestates exemplavit, fiducialiter triumphans:* et exponitur sic. *Exuens se carne*, idest mortalitate. 1 Corinth. 15, 50: « Caro et sanguis regnum Dei non pos« sidebunt, » idest mortalitas carnalis corruptionis. Rom. 6, 9: « Christus resurgens ex mortuis jam « non moritur, mors illi ultra non dominabitur. » 2 Corinth. 5, 16: « Et si cognovimus secundum « carnem Christum, sed nunc jam non novimus. » *Exemplavit*; idest, in se exemplum praebuit, quomodo sunt vincendi. Reliqua non mutantur.

(1) *Al.* vero.
(2) *Al.* vel de vivis, et sic expoliavit eos a daemonibus.

(1) *Al. tantum:* in regnum gloriae suae.

LECTIO IV.

Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quae sunt umbra futurorum; corpus autem Christi. Nemo vos seducat volens, in humilitate, et religione Angelorum, quae non vidit, ambulans, frustra inflatus sensu carnis suae, et non tenens caput ex quo totum corpus per nexus, et conjunctiones subministratum, et constructum crescit in augmentum Dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo discernitis? Ne tetigeritis, neque gustaveritis, neque contractaveritis: quae sunt omnia in interitum ipso usu; secundum praecepta, et doctrinas hominum, quae sunt rationem quidem habentia sapientiae in superstitione, et humilitate et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

Supra ostendit legalia esse impleta in Christo propter circumcisionem in eo impletam, quae est legalium professio; hic concludit eos non obligari ad legalia praecepta caeremonialia. Caeremonialia vero erant quatuor, scilicet sacrificia, sacra, sacramenta et observantiae. Sacrificia immolabantur Deo, ut oves, vituli, et hujusmodi. Sacra erant, sicut vasa, et solemnia tempora. Sacramenta erant tria, scilicet circumcisio, agnus paschalis et consecratio sacerdotum. Observantiae autem erant ea quae pertinebant ad singularem conversationem populi Israel, ut cibi, vestes et hujusmodi. Quaedam vero praedictorum pertinebant ad quosdam, ut sacrificia, vasa et alia hujusmodi; quaedam ad omnes. De primis autem non facit mentionem, sed de tangentibus totum populum, sicut nunc baptismus. Facit autem mentionem de observantiis, quia abstinebant a certis cibis. Levit. 11, ut de quadrupedibus ab his quae ungulam non dividunt. In potu etiam vas quod non haberet operculum, immundum erat et quidquid in eo erat. Et ideo quantum ad hoc dicit: *Nemo vos judicet in cibo*, idest condemnabiles putet in hoc quod ultimi cibis, vel potibus prohibitis in lege. Rom. 14, 3: « Qui non « manducat, manducantem non judicet: Deus enim « illum assumpsit. » Item facit mentionem de sacris ad temporum solemnitatem pertinentibus. In veteri autem lege erat solemnitas jugis, ut sacrificium vespertinum, et matutinum, quaedam autem quae certis temporibus fiebant: et horum quaedam fiebant pluries in anno, quaedam semel tantum, sicut pascha, scenopegia et pentecosten, sed sabbatum et neomenia pluries: quia illud qualibet hebdomada, istud semel in mense. Et hujus ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem Dei. Impedimus autem Deo honorem vel propter aliquod aeternum, et sic est juge sacrificium; vel propter aliquod temporale, et hoc quantum ad totum hominum statum; et sic sunt duo, scilicet creationis beneficium, et sic est sabbatum: Exod. 20, 8: « Memento ut diem « sabbati sanctifices. » Et ratio ponitur ibi, quia septimo die requievit. Et ratio allegorica est, quia significat quietem Christi in sepulcro: et anagogica quietem animae in Deo. Aliud est beneficium (1), propagationis et conservationis, quod etiam sit per tempus: et quia Judaei observabant tempora a luna; ideo dicit, Festum *neomeniae*, idest novae lunae. Sunt etiam aliae causae, scilicet liberationis

(1) *Al.* item beneficium.

specialis, et sic superadditae sunt aliae solemnitates; et ideo dicit: *Aut in parte diei festi, aut neomeniae*, quae sit quolibet mense. Levit. 3, *aut sabbatorum*, pro qualibet septimana. Et dicit, *Sabbatorum*, quia sabbatum est requies, et isti habebant plura sabbata, quia septimum diem, et septem septimanas, scilicet pentecosten, quae in septima septimana est a pascha; quae est principium anni, et septimum mensem, et septimum annum, in quo sit remissio debitorum. Item septima septimana annorum, idest in jubileo. Et ideo dicit, *Sabbatorum*, quasi dicat: Nullus vos condemnet, quia haec non observatis: et hoc, quia *sunt umbra futurorum*, scilicet Christi et ideo, veniente veritate debet cessare umbra: *corpus autem Christi*, idest corpus pertinens ad Christum. Quando quis videt umbram, sperat quod corpus sequatur. Legalia autem sunt umbra praecedens Christum, et eum figurabant venturum, et ideo dicit: *Corpus*, idest veritas rei, pertinet ad Christum, sed *umbra* ad legem.

Deinde cum dicit, *Nemo vos seducat*, loquitur contra seductores et deceptores: et primo monet ut non decipiantur; secundo arguit deceptos, ibi, *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tamquam viventes in mundo discernitis?* Item primo reddit cautos a seductione; secundo ostendit per quid seducantur, ibi, *Volens in humilitate:* tertio in quo deficiat, ibi, *Quae non vidit*. Dicit ergo: *Nemo vos seducat*, scilicet a veritate quam dixi: Ephes. 5, 6: « Nemo « vos seducat inanibus verbis. » Seducunt enim in humilitate isti pseudoapostoli, introducentes legalia: quia utebantur simulata sanctitate. Sanctitas, autem in duobus consistit, scilicet in humili conversatione et cultura Dei. Isti autem ostendebant humilem (2) conversationem, cum apparebat (3) eos non curare de rebus mundi: et ideo dicit, *In humilitate*. Eccli. 19, 23: « Est qui nequiter se humiliat, et in- « teriora ejus plena sunt dolo. » Item dicebant se praedicare ad reverentiam Dei: et ideo dicit, *Et religione Angelorum*. Religio enim est, secundum Tullium, quae cuidam naturae, quam divinam vocant, cultum et caeremoniam affert. 2 Timoth. 3, 5: « Habentes quidem speciem pietatis, virtutem « autem ejus abnegantes. » Et secundum Glossam legitur sic. *In religione Angelorum*, quia per hoc intendunt quod videantur esse Angeli idest nuntii Dei. Matth. 7, 15: « Attendite a falsis prophetis, qui « veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus « autem sunt lupi rapaces. » Vel *in religione Angelorum* ad litteram: quia vetus lex est tradita per Angelos in manu mediatoris, ut dicitur Gal. 3, Heb. 2, 1: « Si enim qui per Angelos dictus est sermo, « factus est firmus, et omnis praevaricatio, et ino- « bedientia accepit justam mercedis retributionem, « quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus « salutem? » Et isti dicebant cultum legis observandum, quia tradita erat per Angelos. Sed tamen triplex est eorum defectus, scilicet scientiae, justitiae et fidei. Et quantum ad primum dicit: *Volens quae non vidit*, idest intellexit, persuadere: et semper repetas (4): *Nemo vos seducat*. Isti enim nesciebant quo sine data esset lex: 1 Timoh. 1, 7: « Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque « quae loquuntur, neque de quibus affirmant. » Quantum ad secundum dicit: *Ambulans frustra inflatus*: licet sic humilitatem praetendant. Et ponit duo: scilicet quod religio eorum sit inutilis, quia ambulant frustra, scilicet operantes opera quae non prosunt ad vitam aeternam: Sap. 3, 11: « Inutilia « sunt opera eorum: » Job 39, 16: « Frustra la- « boravit, nullo timore cogente: » item quod (1) praetendunt falsam humilitatem: unde dicit: *Inflatus sensus carnis suae*. Differentia est inter inflatum et pinguem: quia pingues, veritatis sunt pleni; inflati vero vacui, sed vento extensi. Qui ergo vere sunt humiles, sunt pleni; sed qui apparent tantum inflati, sunt vacui. Sap. 4, 19: « Dirumpet « illos inflatos sine voce. » Hoc sensu intelligitur illud 1 Corinth. 8, 1: « Scientia inflat. » Haec sapientia est gravis, scilicet quia inflat: non quae est ex Deo: Matth. 16, 17: « Caro et sanguis non re- « velavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est. » Quantum ad tertium dicit: *Non tenens caput*, scilicet Christum, per fidem. Et talis decipitur, quia sine Christo est in tenebris. 1 Timoth. 6, 3: « Si « quis non acquiescit sanis verbis Domini nostri « Jesu Christi, et ei quae secundum pietatem est, « doctrinae; superbus est, nihil sciens, sed languens « circa quaestiones et pugnas verborum. »

Sed quare est caput? Respondet, dicens: Quia ab eo dependet totum bonum corporis, scilicet Ecclesiae. In corpore enim naturali sunt duo bona, scilicet compactio membrorum et augmentum corporis: et hoc habet Ecclesia a Christo: ex eo enim dependet totum corpus. Rom. 12, 5: « Multi unum « corpus sumus in Christo. » Et ideo dicit, *Conjunctiones* (2). In corpore enim est duplex conjunctio membrorum, scilicet secundum contactum, quia manus est conjuncta ulnae, haec pectori, et sic de aliis. Alia est connexio, seu conjunctio nervorum: et ideo dicit: *Conjunctum, et connexum*. Sic in Ecclesia est conjunctio per fidem et scientiam. Ephes. 4, 5: « Unus Dominus, una fides, u- « num baptisma. » Sed hoc non sufficit, nisi sit connexus caritatis, et connexio sacramentorum; et ideo dicit: *Subministratum per nexus:* quia per caritatem unus subministrat alteri. Augetur etiam per Christum, quia *crescit*, scilicet corpus *constructum* (3) sic, *in augmentum Dei*, idest quod Deus facit in nobis. Psal. 83, 6: « Beatus vir cujus est auxilium « abs te: ascensiones in corde suo disposuit. » Vel *Dei*, idest Christi: qui Deus corpus auget, dum augetur Ecclesia. Ephes. 4, 12: « Ad consummatio- « nem sanctorum, in opus ministerii, in aedifica- « tionem corporis Christi. »

Deinde cum dicit, *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi quid adhuc tamquam viventes in mundo discernitis?* arguit jam (4) deceptos: et primo ponit rationem redargutionis ex conditione deceptorum; secundo ex conditione eorum in quibus decipiebantur, ibi, *Quae omnia sunt in interitum*. Conditio eorum erat libertas: quia sicut erant mortui peccato, ita et legi: unde servare eam non debebant. Dicit ergo: *Si ergo mortui estis cum Christo*, mortui (5) legi, *ab elementis mundi*, idest a legalibus observantiis: quia Judaei servie-

(1) *Al.* in humana.
(2) *Al.* videntes, *forte* fingentes.
(3) *Al.* repetere.

(1) *Al. deest* quod.
(2) Al. *connexum*.
(3) Al *conjunctum*.
(4) *Al.* etiam.
(5) *Al.* mortuo.

bant Deo vero, tamen sub elementis (1); sed Gentiles ipsis elementis: *quid adhuc*, veritate cognita, *tamquam viventes in mundo*, ut Judaei, *discernitis* tangenda et comedenda? scilicet dicentes: *Ne tetigeritis hoc*, quia peccatum est, *neque gustaveritis* de porco et anguilla. Lev. 11.

Deinde cum dicit, *Quae omnia sunt in interitum*, ostendit qualia sunt ex parte legalium, dicens, quod sunt noxia (2) et vana et gravia: unde dicit: *Quae omnia sunt in interitum:* quia mortifera post passionem Christi, ponentibus spem in eis; sed post tempus gratiae divulgatae, simpliciter omnibus sunt mortifera. Quod dico propter opinionem Hieronymi et Augustini, quae supra ad Galat. 2 cap. ponitur. Ad interitum ergo, et in mortem perducentia sunt. Et si dicatur. Quare ergo legimus vetus testamentum? dico, quod legimus ad testimonium, non ad usum. Et ideo dicit: *Sunt in interitum ipso usu:* idest, si non assumantur (3) ad testimonium, sed ad usum. Item sunt vana quae non innituntur rationi, nec auctoritati; sed haec non innituntur auctoritati divinae, sed humanae: unde dicit, *Secundum praecepta.*

Sed numquid non sunt praecepta a Deo? Respondeo: Sic ad tempus (1), quousque veniret veritas. Matth. 15, 6: « Irritum fecistis mandatum « Dei propter traditiones vestras. » Item non innituntur rationi, quia *sunt habentia rationem sapientiae in superstitione;* quasi dicat: Non habent rationem quae inducat nisi ad superstionem, idest ad religionem supra modum, et extra tempus ipsorum observantiam, *Et in humilitate*, scilicet simulata tantum secundum dilectionem: quia qui liberatus per Christum a servitute legis, non debet se iterum (2) supponere servituti. Galat. 5, 1: « Nolite iterum sub jugo servitutis contineri. » Servantur tamen aliqua, quae et si non auctoritate divina, tamen humana ratione sunt utilia; sed hoc deficit hic. Sunt enim gravia haec secundum se considerata. Tria autem desideramus, scilicet quietem, honorem et sufficientiam; quae haec legalia non habent. Subtractio enim ciborum contraria est saturitati, inducunt etiam laborem propter observantias multiplices; nec sunt ad honorem, sed confusionem multam, ut illa aspersio cineris, et hujusmodi. Act. 15, 10: « Hoc est onus quod neque « nos, neque patres nostri portare potuimus. » *Non ad parcendum corpori*, idest Ecclesiae: *non in honore aliquo* (3), idest non ad honorem Dei, sed *ad saturitatem carnis*, idest ad implendum carnalem affectum.

(1) *Edit. Remigii, Romana. et Veneta Nicolini* non tamen sub elementis, sed Gentiles sub ipsis elementis: *Veneta autem* 1498, *omittit* non, *legit tamen* Gentiles sub ipsis elementis.
(2) *Al.* innoxia.
(3) *Al.* idest, non assumantur: *item* idest ad testimonium.

(1) *Al. omittitur* ad tempus.
(2) *Al. desideratur* iterum.
(3) *Al. tantum* non ad honorem Dei *praecedentibus omissis.*

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Igitur si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens, quae sursum sunt sapite, non quae sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria. Mortificate ergo membra vestra quae sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quae est simulacrorum servitus: propter quod venit ira Dei in filios incredulitatis; in quibus et vos ambulastis aliquando cum viveretis in illis.

Supra Apostolus monuit fideles contra seducentes; hic instruit eos contra perversitatem morum: et primo proponit generalem doctrinam; secundo specialem, ibi, *Mulieres subditae estote viris.* Circa primum duo facit; quia primo instruit eos de habenda recta intentione finis; secundo de rectitudine humanae actionis, ibi, *Mortificate ergo membra vestra.* Item prima dividitur in duas partes: quia primo ponit modum instructionis; secundo assignat rationem, ibi; *Mortui enim estis.* Circa primum primo ponit susceptum beneficium; secundo ex hoc concludit instructionis documentum, ibi, *Quae sursum sunt sapite.* Beneficium est quod surreximus cum Christo resurgente (1); sed hoc dupliciter. Uno modo per spem corporalis resurrectionis. 1 Cor. 15, 12: « Si autem Christus praedicatur quod re- « surrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in « vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? » Item cum eo resurgente reparamur ad vitam justitiae. Rom. 4, 25: « Traditus est propter delicta « nostra, et resurrexit propter justificationem no- « stram. » Quasi dicat: Christo resurgente et vos resurrexistis. 2 Cor. 4, 14: « Qui suscitavit Do- « minum Jesum, et nos cum Jesu suscitabit. »

Deinde cum dicit, *Quae sursum sunt sapite*, concludit documentum debitum fini; et primo per comparationem ad finem; et ut finem principaliter aliquis intendat; secundo ut secundum finem de aliis judicet. Dicit ergo: *Et consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite.* Matth. 6, 33: « Primum quaerite regnum Dei, et justitiam ejus; « et haec omnia adjicientur. » Hic enim est finis. Psalm. 26, 4: « Unam petii a Domino, hanc re- « quiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus « diebus vitae meae. » Et ideo hoc quaerite, *ubi Christus sedet in dextera Dei.* Marc. ult. 19: « Do- « minus quidem Jesus, postquam locutus est eis, « assumptus est in caelum, et sedet a dextris Dei. »

(1) *Al.* resurgentes.

Psalm. 109, 1: « Sede a dextris meis. » Et intelligenda est dextera, non pars aliqua corporalis, sed similitudinaria. Dextera enim est potior pars hominis. Christus ergo sedet ad dexteram, quia secundum quod homo, in potioribus bonis Patris est; sed secundum quod Deus, in aequalitate ejus est. Et sic sit ordo in vobis ut quia Christus est mortuus, et surrexit, et sic est assumptus a dextris Dei, ita et vos moriamini peccato, ut postea vivatis vita justitiae, et sic assumamini ad gloriam. Vel nos resurreximus per Christum, ipse autem ibi sedet: ergo desiderium nostrum debet esse ad ipsum. Matth. 24, 28: « Ubi fuerit corpus, illuc congre« gabuntur et aquilae. » Ibid. 6, 21: « Ubi est « thesaurus tuus, ibi est et cor tuum. » Item debemus judicare de aliis secundum ipsum; et ideo dicit; *Quae sursum sunt sapite, non quae super terram.* Astruit unum, et aliud negat. Sapit autem quae sursum sunt qui secundum supernas rationes ordinat vitam suam, et de omnibus judicat secundum eas (1). Jac. 3, 17: « Haec est sapientia de sur« sum descendens. » Sapit autem quae sunt super terram qui secundum terrena bona omnia ordinat et judicat, judicans ea summa bona. Phil. 3, 19: « Et gloria in confusione eorum qui terrena sa« piunt. »

Deinde cum dicit, *Mortui enim estis,* ponit rationem monitionis: et primo commemorat quamdam mortem; secundo innuit occultationem cujusdam vitae, ibi, *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo,* tertio docet hujus vitae manifestationem, ibi, *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria.* Prius enim unum prohibuit, et aliud astruxit; et nunc ad haec duo redit. Primo sic. Non sapite quae sunt terrena, quia mortui estis terrenae conversationi. Mortuus enim huic vitae non sapit ea quae sunt hujus mundi; ita et vos, si mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi (2). Rom. 6, 11: « Existimate vos mortuos quidem esse « peccato viventes autem Deo. » Isa. 26, 14: « Mo« rientes non vivant, gigantes non resurgant. » Cum autem dixit, « Existimate vos mortuos, » subdit, *Viventes:* et ideo alia vita est occulta: unde etiam hic dicit: *Et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et hanc vitam acquirimus nobis per Christum. 1 Petr. 3, 18: « Christus pro « peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis « ut nos offerret Deo. » Quia vero haec vita est per Christum, Christus autem est occultus a nobis quia est in gloria Dei Patris; et similiter vita quae per eum nobis datur, est in occulto; ubi scilicet Christus est in gloria Dei Patris. Prov. 3, 16: « Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra « ejus divitiae et gloria. » Ps. 30, 20: « Quam « magna multitudo dulcedinis tuae, quam abscon« disti timentibus te! » Apoc. 2, 17: « Vincenti « dabo manna absconditum: » ideo cum dicit, *Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria,* ostendit quomodo manifestatur, scilicet sicut et Christus, quia dicitur in Psalm. 49, 3: « Deus manifeste « veniet. » Et ideo dicit: *Cum autem apparuerit Christus vita vestra:* quia ipse est auctor vitae vestrae, et quia in amore ejus et cognitione consistit vita vestra. Galat. 2, 20: « Vivo ego, jam non ego « vivit vero in me Christus: » *tunc et vos apparebitis.* 1 Joan. 3, 2: « Cum apparuerit, similes ei « erimus, » scilicet in gloria. Habac. 3, 3: « Deus « ab austro veniet, et sanctus de monte Pharan. »

Deinde cum dicit, *Mortificate ergo membra vestra,* ordinat humanam actionem primo per cohibitionem peccatorum; secundo per instructionem bonorum, morum, ibi, *Induite vos ergo... viscera misericordiae.* Circa primum duo facit: quia primo praemittit monitionem; secundo ejus rationem exponit, ibi, *Expoliantes vos veterem hominem.* Iterum prima in duas: quia primo prohibet vitia carnalia; secundo rationem assignat, ibi, *Propter quae venit ira Dei super filios incredulitatis.* Circa primum duo facit; quia primo ponit generalem prohibitionem; secundo explicat in speciali, ibi, *Quae sunt super terram.* Dicit ergo: Non debetis sapere *quae sunt super terram*; sed mortificate quidquid terrenum, et specialiter membra *quae sunt super terram*: quod potest exponi similitudinarie: quia conversatio nostra est continens multos actus, sicut corpus multa membra; et in conversatione bona, prudentia est sicut oculus dirigens, fortitudo autem sicut pes portans; in mala vero, astutia sicut oculus, pertinacia vero sicut pes. Haec ergo membra sunt mortificanda. Vel aliter de membra corporis carnalibus dixit: *Mortui estis,* scilicet terrenae conversationi. Quomodo? Et respondens dicit: *Mortificate membra vestra.* Intantum ergo morimur culpae, inquantum vivificamur per gratiam. Vita enim gratiae reparat nos quantum ad mentem (1), non totaliter quantum ad corpus propter fomitem. Rom. 7, 25: « Ego ipse mente servio legi Dei, carne « autem legi peccati: » et paulo ante vers. 23: « Video aliam legem in membris meis, repugnan« tem legi mentis meae, et captivantem me in lege « peccati, quae est in membris meis. » Qui ergo mortui estis quantum ad mentem, mortificate concupiscentiam in membris quae sunt super terram, inquantum sunt super terram, et terrena corpora. 1 Cor. 9, 27: « Castigo corpus meum, et in ser« vitutem redigo, » idest non permittendo ei se pertrahi ad carnalia. Et ideo ponit peccata in speciali: et primo pure carnalia; secundo media, ibi, *Et avaritiam.* Inter carnalia maxime concupiscentia inclinat ad luxuriam, ubi est actus turpis: et hoc vel secundum naturam animalis, non dicam rationis (2), quia omne peccatum est contrarium rationi; ideo dicit, *Fornicationem*: Tob. 4, 13: « At« tende tibi ab omni fornicatione: » vel contra naturam; et sic dicit, *Immunditiam.* Item delectatio est immunda: unde dicit, *Libidinem.* Item concupiscentia prava: unde dicit, *Concupiscentiam malam.* Secundo ponit (3) peccata media: et primo avaritiam, cujus objectum est corporale, scilicet pecunia et completur in delectatione spirituali, scilicet dominio talium: et ideo communicat cum carnalibus peccatis. Et subdit: *Quae est idolorum servitus.* Ephes. 5, 5: « Aut avarus, quod est idolorum ser« vitus. »

Sed numquid avaritia ex suo genere est species idolatriae, et avarus peccat tamquam idolatra? Respondeo. Dicendum est: Non secundum speciem, sed secundum similitudinem: quia avarus ponit vitam suam in pecunia. Idolatra est quando quis exi-

(1) *Al.* secundum eam.
(2) *Al.* si mortui estis elementis hujus mundi.

(1) *Al.* ad membra.
(2) *Al. deest* rationis.
(3) *Al.* item ponit.

bet alicui imagini honorem debitum Deo; avarus autem honorem debitum Deo exhibet pecuniae, quia tota sua vita circa hoc est. Quia vero avarus intendit circa pecuniam se habere ut ad Deum, sicut idolatra; ideo est minus peccatum.

Deinde cum dicit, *Propter quae venit ira Dei*, ostendit rationem quare vitanda sunt haec peccata: et est duplex. Una quae movet omnes, et alia quae specialiter istos. Prima est vindicta Dei: quia propter carnalia *venit ira*, idest vindicta Dei, *in filios diffidentiae*, idest peccatores; qui diffidunt de Deo, quia luxuria est filia desperationis: quia multi ex desperatione spiritualium dant se totaliter carnalibus. Vel *diffidentiae*, quia quantum est de se, non est confidendum ut corrigantur; et ideo venit ira Dei, sicut in Gen. 6 et 7 in diluvio, et 18 et 19 de Sodomitis. Alia ratio est, quia illi aliquando fuerunt tales: unde dicit: *In quibus et vos ambulastis aliquando*, scilicet de malo in pejus. Et ponit hanc rationem propter duo, scilicet et propter id quod Petrus dicit 1 Petr. 4, 3: « Sufficit praeteritum tempus ad voluntatem gentium consummandam, qui ambulaverunt in luxuriis et desideriis, vinolentiis, commessationibus, potationibus, et illicitis idolorum cultibus: » et quia experti estis quod in eis non est utilitas, sed confusio. Rom. 6, 21: « Quem ergo fructum habuistis tunc in illis in quibus nunc erubescitis? »

LECTIO II.

Nunc autem deponite et vos omnia, iram, indignationem malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro. Nolite mentiri invicem: expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, et induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem Dei, secundum imaginem ejus qui creavit illum: ubi non est masculus et femina (1) Gentilis et Judaeus, circumcisio et praeputium, barbarus et Scytha, servus et liber; sed omnia et in omnibus Christus.

Supra Apostolus monuit fideles contra vitia carnalia; hic monet eos contra vitia spiritualia: et primo ponit universalem admonitionem; secundo per partes distinguit. Dicit ergo: Aliquando ambulastis in illis; sed *nunc deponite et vos omnia*, non solum carnalia, sed omnia. 1 Petr. 2, 1: « Deponentes omnem malitiam, et omnem dolum et simulationes et invidias et detractiones omnes. » Distinguit autem vitia spiritualia in duo: primo in peccatum cordis; secundo oris, ibi, *Blasphemiam etc.* Et primo ponit *iram:* « ira enim viri justitiam Dei non operatur. » Jac. 1, 20, et haec est deponenda. Secundo *indignationem*, quae oritur ex ira, quae est quando quis reputat aliquem indignum eorum quae habet, vel ut comparetur alii. Isa. 27, 4: « Indignatio non est mihi. » *Malitiam*, quae consequitur ad haec duo, scilicet quando quis molitur malum proximo inferre. Jac. 1, 21: « Abjicientes omnem immunditiam et abundantiam malitiae, in mansuetudine suscipite insitum verbum. » Deinde ponit peccata pertinentia ad peccatum oris: et sunt tria genera peccatorum oris. Per hoc enim peccatum designatur inordinatio mentis: et primo in comparatione ad Deum, et haec est blasphemia. Lev. 24, 14: « Educ blasphemum extra castra, et ponant omnes qui audierunt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum populus universus. » Et sic quaecumque blasphemia est peccatum mortale.

Sed quid, si sit subito? Respondeo. Dicendum est, quod si sit subito, ita quod non percipit se blasphemare, non peccat mortaliter. Sed credo quod quantumcumque subito, si tamen percipit quod dicit verba blasphemiae, peccat mortaliter.

Secundo designat inordinationem circa concupiscentiam dicens: *Turpem sermonem de ore vestro.* Ephes. 4, 29: « Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. » Tertio inordinationem contra proximum, et hoc est mendacium. Proverb. 19, 5: « Qui loquitur mendacium, non effugiet. »

Deinde cum dicit, *Expoliantes vos veterem hominem*, ostendit rationem quare sunt vitanda praedicta vitia, quia scilicet deposita vetustate debet indui novitas. Matth. 9, 16: « Nemo mittit commissuram panni rudis in vestimentum vetus: » et primo ponit depositionem vetustatis; secundo assumptionem novitatis, ibi, *Et induentes novum*. Dicit ergo: *Deponite* haec, *expoliantes veterem hominem*: nam hic (1) inveteratur per peccatum. Hebr. 8, 13: « Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est. » Haec vetustas propinquat corruptioni, quia peccatum est via ad corruptionem. Item per peccatum perditur virtus et decor spiritualis. Quae quidem vetustas est introducta per peccatum primi parentis: Rom. 5, 12: « Sicut enim per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit, et per peccatum mors; ita et in omnes hominis pertransit in quo omnes peccaverunt. » Hunc ergo veterem hominem, idest vetustatem peccati: Rom. 6, 6: « Vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, ut ultra non serviamus peccato: » exuite cum actibus suis. Ephes. 4, 22: « Deponite vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. » Novus homo est animus interius renovatus: quia homo ante gratiam, habet mentem interiorem peccato subjectam; et quando reparatur per gratiam, habet novitatem. Psalm. 102, 5: « Renovabitur ut aquilae juventus tua. » Galat. ult. 15: « In Christo Jesu neque circumcisio, neque praeputium aliquid valet, sed nova creatura. » Nova creatura est gratia innovans. Sed adhuc vetustas remanet in carne. Sed si sequeris judicium novi hominis, tunc induis novum hominem; si vero concupiscis secundum desideria carnis, induis vetustatem. Ephes. 4, 24: « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. »

Deinde cum dicit, *Et inducentes novum*, describit novum hominem: et primo ostendit renovationis modum; secundo ubi renovetur; tertio secundum quid renovetur (2). Ostendit ergo quod interior homo vetus per ignorantiam Dei, renovatur per

(1) *Vulgata omittit* masculus et femina.

(1) *Al.* hoc.
(2) *Al.* revocatur.

fidem et agnitionem Dei. 2 Corinth. 3, 18: « In « eamdem imaginem transformamur a claritate in « claritatem, tamquam a Domino Spiritu. » Sed ubi est haec renovatio? Ibi scilicet ubi est imago Dei, quae non est in potentiis sensitivae partis, sed in mente: unde dicit, *Secundum imaginem:* idest, ipsa Dei imago, quae est in nobis, renovatur (1) et hoc *secundum imaginem ejus*, scilicet Dei *qui creavit eum*. Dicitur autem novus creatus, quia anima rationalis non est ex traduce, sed a Deo creata.

Deinde cum dicit, *Ubi non est masculus et femina*, ostendit hanc innovationem esse omnibus communem; alias non pertineret ad hominem inquantum homo. Et hoc, quia facta est secundum aliquid quod convenit omnibus. Quintuplex autem hic cadit distinctio inter homines. Una secundum sexum corporeum; et hanc excludit dicens: *Ubi non est masculus et femina*: quia non differunt mente, sed secundum sexum corporeum. Secunda per nationes; et hanc excludit ibi, *Gentilis et Judaeus*. Isti enim ex fidelibus, illi ex infidelibus et tamen utrique mente rationales. Rom. 3, 29: « An « Judaeorum Deus tantum? Nonne et Gentium? »

(1) *Al.* renovata.

Tertia secundum ritum certum et proprium: quia quidam legis profectionem, et quidam ritum eumdem non habebant. Rom. 10, 12: « Idem Domi« nus omnium, dives in omnes qui invocant illum. » Alia secundum linguam, ibi, *Barbarus et Scytha*, Scythia est versus septemtrionem; barbarietas autem extraneitatem dicit. Unde barbari, quasi extranei; et simpliciter est barbarus qui extraneus est ab homine inquantum homo et hoc est inquantum rationalis. Et ideo illi barbari sunt qui non reguntur ratione, et legibus: et ideo barbari naturaliter sunt servi; et in Christo non differunt: quia et filius civile non habent: tamen legem habent Christi. Alia secundum conditiones, quia quidam servi, quidam liberi; in Christo autem sunt omnes similes. Job 3, 19: « Parvus et magnus ibi sunt, et servus « liber a domino suo. » Ergo non sunt haec differentiae in Christo; *sed* est *omnia et in omnibus Christus*. Non enim est circumcisio nisi per Christum; et libertas per Christum (1). Si non es liber libertas tua est Christus; si non es circumcisus, circumcisio tua est Christus; et sic de aliis. *Et in omnibus*, quia omnibus beneficia sua dat.

(1) *Al. Forte* nec libertas nisi per Christum.

LECTIO III.

Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti, et dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam supportantes invicem, et donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam, sicut et Dominus donavit vobis, ita et vos. Super omnia autem haec caritatem habete, quod est vinculum perfectionis, et pax Christi exultet in cordibus vestris; in qua et vocati estis in uno corpore: et grati estote. Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia: docentes, et commonentes vosmetipsos in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum.

Supra Apostolus induxit fideles ad vitandum mala; hic inducit eos ad operandum bona: et primo ad opera particularium virtutum; secundo ad opera virtutum principalium perficientium alias, ibi, *Super omnia autem haec caritatem habete*. Et primo commemorat eorum conditionem; secundo subdit virtutem connumerationem, ibi, *Viscera misericordiae*. Dicit ergo. Si induistis novum hominem debetis induere novi hominis partes scilicet virtutes (1). Rom. 13. 12: « Abjiciamus ergo opera « tenebrarum, et induamur arma lucis: » quibus induimur quando quidquid exterius apparet, est virtutibus ornatum. Sed quibus virtutibus? Aliter induuntur milites, aliter sacerdotes. Ergo induite vobis convenientia vestimenta *Sicut electi Dei, sancti* (2), *et dilecti:* et quod dicit, *Electi*, pertinet ad remotionem a malo: quod dicit, *Sancti*, ad donum gratiae: 1 Corinth. 6, 11: « Sed abluti estis, sed « sanctificati estis: » Levit. 11, et 19, 2: « Sancti « estote, quia ego sanctus sum, Dominus Deus « vester: » quod dicit, *Dilecti*, pertinet ad praeparationem futurae gloriae. Joan. 13, 1: « In finem « dilexit eos, » scilicet vitae aeternae. Et describit hic vestimenta quae protegunt nos in adversis et prosperis: 2 Corinth. 6, 7: « Per arma justiae (1) a dextris, et a sinistris; » et primo quae habenda in prosperis, secundo quae in adversis, ibi, *Patientiam*. In prosperis aliquid debemus: et primo proximo misericordiam; et ideo dicit, *Viscera misericordia*. Luc. 1, 78: « Per viscera misericordiae Dei « nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. » Philip. 2, 1: « Si qua viscera miserationis, » idest misericordiam ex affectu procedentem. Ad omnes vero consequenter est habenda benignitas, quae est quasi bona igneitas. Ignis enim liquefacit, et effluere facit humida. Si in te est bonus ignis, liquefacit quidquid humiditatis habes, et dissolvit. Hanc facit Spiritus sanctus. Sap. 1, 6: « Benignus « est spiritus sapientiae. » Ephes. 4, 32: « Estote autem « invicem benigni, misericordes etc. » In corde debes *humilitatem* (2). Eccli. 3, 20: « Quanto magnus « es, humilia te in omnibus. » In exterioribus debes *modestiam*, quae ponit modum, ne in prosperis excedas. Philip. 4, 4: « Gaudete in Domino « semper, iterum dico, gaudete: modestia vestra « nota sit omnibus hominibus. » In adversis tria sunt arma habenda, scilicet patientia, quae facit quod animus propter adversa non amoveatur ab amore Dei, et rectitudine justitiae. Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Sed quia quandoque contingit quod aliquis a justitia non declinat quantum est de se, tamen aliorum mores sunt ei importabiles: ideo dicit: *Suportantes invicem*. 2 Petr. 2, 8: « Habitans apud eos qui de « die in diem justam animam iniquis operibus

(1) *Al. Veneta Nicolini editione omittitur* scilicet virtutes.
(2) *Al.* electis et sanctis

(1) *Al.* militiae.
(2) *Al. additur* habere, *sed subintelligitur potius, sicut et infra.*

« cruciabant. » Rom. 15, 1: « Debemus nos firmio- « res imbecillitates infirmorum sustinere. » Tertio condonationem, ibi, *Et donantes vobismetipsis*, idest parcentes. 2 Corinth. 2, 10: « Nam et ego quod « donavit, si quid donavi, propter vos in persona « Christi. » Condonat autem quis injuriam, quando non habet rancorem ad eum, nec malum contra ipsum procurat. Sed quando necessitas puniendi est, tunc puniendus est. Et addit rationem: *Sicut et Dominus donavis vobis*. Eccli. 28, 3: « Homo « homini servat iram, et a Deo quaerit medelam. » Matth. 18, 32: « Omne debitum dimisi tibi, quoniam « rogasti me; » et post: « Nonne ergo oportuit et « te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus « sum ? »

Deinde cum dicit, *Super omnia autem haec caritatem habete*, inducit ad principales virtutes perficientes alias: et principalior est caritas inter virtutes, sapientia vero inter dona. Caritas quidem informat omnes virtutes, sapientia vero dirigit. Primo igitur inducit ad primum; secundo ad secundum, ibi, *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*. Primo inducit ad caritatem habendam; secundo ad caritatis effectus, ibi, *Et pax*. Dicit ergo: Super omnia induatis caritatem, quae omnibus praedictis major est, ut dicitur 1 Corinth. 13. *Super omnia* idest magis quam omnia, quia est finis omnium Virtutum. 1 Timoth. 1, 5: « Finis autem praecepti est ca- « ritas. » Vel *super omnia* debemus habere caritatem, quia est super omnia alia 1 Corinth. 12, 31: « Ad- « huc excellentiorem viam vobis demonstro. » Et hoc, quia sine ipsa nihil valent alia. Et haec caritas figuratur per tunicam inconfutilem, Joan. 19. Et ratio hujus quare est habenda, subditur (1) scilicet quia *est vinculum perfectionis*. Secundum Glossam per omnes virtutes homo perficitur; sed caritas connectit eas ad invicem, et facit eas perseverantes: et ideo dicitur vinculum. Vel ex natura sua est vinculum, quia est amor, qui est uniens amatum amanti. Oseae 11, 4: « In funiculis Adam « traham eos, in vinculis caritatis. » Sed addit, *Perfectionis* quia est unumquodque perfectum, quando adhaeret fini ultimo, scilicet Deo; quod facit caritas.

Deinde cum dicit, *Et pax exultet in cordibus vestris*, monet ad actus caritatis: et ponit duos actus scilicet pacem, et gratitudinem; et tertium innuit, scilicet gaudium. Dicit ergo: *Et pax Christi exultet in cordibus vestris*. Ex caritate mox oritur pax, quae est, secundum Augustinum, tranquillitas ordinis sibi a Deo instituti; quod facit caritas. Qui enim aliquem diligit, concordat cum eo in voluntate. Psalm. 118, 165: « Pax multa diligentibus legem tuam. » *Exultet*, quia caritatis effectus est gaudium, quod sequitur ex pace: Proverb. 12, 20: « Cui pacis i- « neunt consilia, sequitur eos gaudium. » Sed non dicit simpliciter, *Pax*, qui est pax mundi, quam Deus non venit facere; sed *Christi*, quam fecit inter Deum et hominem: Matth. 9, 49: « Pacem ha- « bete inter vos: » quam annuntiavit: Luc. ult. 36: « Stetit Jesus in medio eorum, et dixit eis, Pax « vobis. » Et debetis habere, quia *in ista vocati estis*. 1 Corinth. 7, 15: « In pace vocavit nos « Deus. » Et hoc est quod subdit (2): *In uno corpore*, idest ut sitis in uno corpore. Effectus alius est ut sitis grati: (3) ideo sequitur: *Et grati estote*. Sapient. 16, 29: « Ingrati spes tamquam hibernalis « glacies tabescet, et disperiet tamquam aqua su- « pervacua. »

Deinde cum dicit, *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*, monet ad sapientiam: et primo docet sapientiae originem; secundo sapientiae usum, ibi, *Docentes, et commonentes vosmetipsos*. Ad hoc etiam quod quis habeat sapientiam (1) veram, oportet considerare unde oriatur: (2) ideo dicit: *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*. Eccli. 1, 5: « Fons sapientiae, Verbum Dei in excelsis. » Ergo ex verbo Christi hauriatis eam. Deut. 4, 6: « Haec est sapientia vestra, et intellectus coram « populis. » 1 Corinth. 1, 30: « Qui factus est « nobis sapientia a Deo et justitia et sanctifica- « tio et redemptio. » Sed aliqui non habent Verbum, ideo nec sapientiam: et ideo dicit, *Habitet*. Prov. 3, 3: « Circumda eas gutturi tuo, et descri- « be in tabulis cordis tui. » Aliquibus sufficit modicum quid de verbo Christi, sed Apostolus vult quod habeamus multum; et ideo dicit, *Abundanter*. 2 Corinth. 9, 8: « Potens est Deus omnem gra- « tiam abundare facere in vobis, ut in omnibus « semper omnem sufficientiam habentes, abundetis « in omne opus bonum. » Proverb. 2, 4: « Sicut « thesauros effoderis eam. » Et addit, *In omni sapientia*, idest, in omnibus pertinentibus ad sapientiam Christi debetis studere scire. Act. 20, 27: « Non subterfugi quo minus annuntiarem vobis o- « mne consilium Dei. » Eccli. 21, 17: « Cor fatui « quasi vas confractum, et omnem sapientiam non « tenebit. » Triplex autem est usus hujus sapientiae, scilicet instructionis, devotionis et directionis. Instructio duplex: scilicet ad cognoscendum vera: unde dicit, *Docentes*; quasi dicat: Habitat ita abundanter in vobis ut de omnibus sitis instructi per ipsum. 2 Timoth. 3, 16: « Omnis Scriptura divi- « nitus inspirata, utilis est ad docendum, ad argu- « endum, ad corripiendum, ad erudiendum in ju- « stitia. » Item ad cognoscendum bona ideo dicit (3): *Et commonentes vosmetipsos*; idest, exhortantes vos ad bona opera. 2 Petr. 1, 13: « Suscitare vos in « commonitione. »

Secundo ponit usum devotionis: unde dicit: *In psalmis et hymnis*. In psalmis qui designant jucunditatem bonae operationis: Psal. 148, 14: « Laudate eum in voce exultationis. » Hymnus est laus cum cantico: Psalm. 148, 14: « Hymnus omni- « bus sanctis ejus. » *Et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo:* quia quidquid nos facimus, debemus referre ad bona spiritualia, ad promissa aeterna, et ad reverentiam Dei: et ideo dicit, *In cordibus*, et non in labiis tantum. 1 Corinth. 14, 15: « Psallam spiritu, psallam et men- « te. » Isa. 29, 13: « Populus hic labiis me honorat, « cor autem eorum longe est a me. » Et addit, *In gratia*, scilicet recognoscentes gratiam Christi, et beneficia Dei. Sunt autem cantica Ecclesiae cordis principaliter; sed oris sunt, ut excitetur canticum cordis, et pro simplicibus et rudibus.

Tertio ponit usum directionis in opere, dicens: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi:* quia etiam locutio opus quoddam est. 1 Corinth. 10, 31:

(1) *Al.* est, quia etc.
(2) *Al.* et hic subdit.
(3) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* Sapient.

(1) *Al.* patientiam.
(2) *Al. et hic desunt sequentia usque ad indicem* Eccli.
(3) *Al.* addit.

« Sive manducatis, sive bibitis, vel aliud quid fa- « citis; omnia in gloriam Dei facite. »

Sed contra. Aut hoc est praeceptum, aut consilium. Si praeceptum, peccat quicumque hoc non facit; sed peccat venialiter quando quis hoc non facit (1): ergo quicumque peccat venialiter, peccat mortaliter.

Respondeo. Quidam dicunt, quod hoc est consilium; sed hoc non est verum. Sed dicendum est, quod non est necessarium quod omnia in Deum referantur actu, sed habitu: qui enim facit contra gloriam Dei, et praecepta ejus, facit contra hoc praeceptum. Venialiter autem peccans non facit contra hoc praeceptum simpliciter: quia licet non actualiter, tamen habitualiter (1) refert omnia in Deum.

(1) *Al.* sed quando peccat venialiter hoc non facit.

(1) *Al.* quia non actualiter; sed habitualiter etc.

LECTIO IV.

Mulieres subditae estote viris, sicut oportet in Domino. Viri diligite uxores vestras, et nolite amari esse ad illas. Fili obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusille animo fiant. Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes, sed in semplicitate cordis timentes Dominum Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus: scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Christo servite. Qui enim injuriam facit recipiet id quod inique gessit: et non est personarum acceptio apud Deum. (1) Domini, quod justum est, et aequum, servis praestate; scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo.

Posita generali instructione ad omnes hic incipit ponere specialem. Primo dat quaedam specialia documenta pertinentia ad singulos status in Ecclesia; secundo quaedam communia omnibus statibus respectu certarum conditionum, in 4 cap. ibi, *Orationi instate.* Prima in tres, secundum tres connexiones ex quibus domus constituitur secundum Philosophum; quarum una est viri et uxoris; secunda patris et filii, alia domini et servi. Secunda ibi, *Filii obedite parentibus*; tertia ibi, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus.* Unaquaeque earum dividitur in duo, secundum quod monet subditos ut obediant, superiores ut moderate imperent. Dicit ergo: *Mulieres subditae estote viris;* et dicit: *Sicut oportet,* quia haec subjectio est ex lege divina ordinata. Genes. 3, 16: « Sub viri potestate eris « et ipse dominabitur tui. » 1 Corinth. 14, 34: « Mulieres in Ecclesiis taceant. Non enim permit- « titur eis loqui, sed subditas esse, sicut et lex « dicit. » Et ratio hujus est quia regere est rationis: viri autem magis vigent ratione, et ideo praesidere debent. Item addit, *In Domino*: quia omnia ordinata ad aliquos fines sunt referenda finaliter in Deum. Deinde monet viros ut diligant eas, dicens: *Viri diligite uxores*: hoc enim est naturale: quia vir, et uxor quodammodo sunt unum. Ephes. 5, 25: « Viri diligite uxores vestras, sicut et Christus « dilexit Ecclesiam. » Et prohibet ne eis sint amari. Mich. 1, 12: « Infirmata est in bonum « quae habitat in amaritudinibus. » Ephes. 4, 31: « Omnis amaritudo et ira et indignatio et cla- « mor et blasphemia tollatur a vobis, cum omni « malitia. »

Deinde cum dicit, *Filii obedite parentibus*, agit de secundo, et dicit: *Filii obedite parentibus per omnia,* scilicet quae non sunt contra Deum. Hebr. 12, 9: « Parentes quidem carnis nostrae habuimus « eruditores et reverebamur eos. » Si vero praecipiant in his quae sunt contra Deum sic intelligitur illud quod dicitur Luc. 14, 26: « Si quis « venit ad me, et non odit patrem suum et ma- « trem et uxorem et filios et fratres et sorores, « adhuc autem et animam suam, non potest meus « esse discipulus. » Et hoc quia *hoc est placitum in Domino*, idest in lege Domini: quia lex caritatis non removet legem naturae, sed perficit. Est autem lex naturalis quod filius subdatur curae patris. Exod. 20, 12: « Honora patrem tuum et matrem « tuam. »

Deinde cum dicit, *Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros*, instruit parentes. Ephes. 6, 4: « Et vos patres nolite ad iracundiam « provocare filios vestros. » Et hoc *ut non pusillo animo fiant* (1); idest, ut non pusillanimes fiant. Et hujus ratio est, quia homines retinet impressionem quam a pueritia habuerunt. Naturale autem est quod qui in servitute nutriuntur, semper sunt pusillanimes. Unde ratio est cujusdam, quare filii Israel non statim in terram promissionis sunt perducti, quia fuerant nutriti in servitute et non habuisset audaciam contra inimicos pugnandi. Isa. 35, 4: « Dicite pusillanimis: Confortamini, et nolite « timere. »

Deinde cum dicit, *Servi obedite per omnia dominis carnalibus*, agit de tertio: et primo de servis ponit monitionem; secundo ostendit rationem. ibi: *Scientes quod a Domino accipietis retributionem*; tertio excludit dubitationem, ibi, *Qui enim injuriam facit recipiet id quod inique gessit.* Circa primum duo facit: quia primo monet eos ad obedientiam; secundo determinat obediendi modum, ibi, *Non ad oculum servientes.* Dicit ergo: *Servi*, secundum carnalem conditionem, *obedite per omnia*, quae scilicet non sunt contra Deum, *dominis carnalibus*, 1 Petr. 2, 18: « Non tantum bonis et « modestis, sed etiam discolis. » 1 Timoth. ult. 1: « Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos « omni honore dignos arbitrentur. »

Deinde cum dicit, *Non ad oculum servientes*, docet modum obediendi: et ostendit duos modos obediendi. Primo quod simpliciter et sine dolo secundo ostendit quod voluntarie. Dicit ergo: *Non ad oculum servientes;* scilicet quantum potest videri a domino. Ephes. 6 simile. Et dicit, *Quasi hominibus placentes*, quia non serviunt hoc modo, nisi ut placeant hominibus. Galat. 1, 10: « Si a-

(1) *Hinc sumitur initium cap. 4 in versione Vulgata.*

(1) *Al.* ut non pusillanimes fiant. Hujus ratio est.

« dhuc hominibus placerem, servus Christi non « essem. » Ideo addit: *Sed in simplicitate cordis*; idest absque dolo, *timentes Dominum*, sicut Job 1, 1: « Erat vir ille simplex, et rectus, ac timens « Deum. » Prov. 11, 3: « Simplicitas justorum di- « riget eos. » Item voluntarie: unde dicit, *Quodcumque facitis, ex animo*, idest prompte, *operamini*: et hoc *sicut Dominus* quia qui servit aliqui propter ordinem justitiae, facit hoc propter Deum, a quo est hic ordo. Rom. 13, 2: « Qui potestati re- « sistit, Dei ordinationi resistit. » Ephes. 6, 6: « Facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona « voluntate servientes, sicut Domine, et non ho- « minibus. »

Deinde cum dicit, *Scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis*, ostendit duplicem rationem hujus et una est ex parte remunerationis; alia ex parte devotionis ad Deum. Dicit ergo: Serviatis prompte, quia *a Domino accipietis retributionem hereditatis* aeternae. Psal. 15, 8: « Funes ce- « ciderunt mihi in praeclaris, etenim hereditas mea « praeclara est mihi. » Ephes. 6, 8: « Scientes « quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, « hoc recipiet a Domino, sive servus, sive liber. » Quorumdam enim fuit opinio, quod actus justitiae non est meritorius, quia hoc videbatur esse debitum, et hoc non est meritorium alicui dare quod suum est. Sed sciendum est, quod ex hoc quod voluntarie facis, ex hoc ponis aliquid de tuo, quia de potestate tua est velle, et non velle; et sic est meritorium. Servi autem ex debito serviunt domino; et ideo, ut habeant mercedem, hoc faciunt voluntarie. Sed sic servite eis quod a Deo non recedatis. Item alia ratio (1) est, quia sic servitis Domino Christo. Rom. 12, 11: « Spiritu ferventes, Domino servien- « tes. »

(1) *Al. omittitur* ratio.

Deinde cum dicit, *Qui enim injuriam facit, recipiet id quod inique gessit*, removet dubitationem. Posset enim dicere servus: Quomodo serviam ei qui facit mihi injuriam? Et ideo dicit: Non est tuum ut vindices te, subtrahendo ei quod suum est; sed expecta ab eo qui potest: quia *qui injuriam facit, recipiet id quod inique gessit*. 2 Corinth. 5, 10: « Omnes enim nos manifestari oportet ante « tribunal Christi, ut referat unusquisque propria « corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum. » Ephes. 6, 9: « Et personarum acceptio non est a- « pud Deum. » Act. 10, 34: « Non est persona- « rum acceptor Deus. »

Deinde cum dicit, *Domini, quod justum est, et aequum, servis praestate*, ostendit qualiter domini se habeant ad servos; et circa hoc duo facit: quia (1) primo dat doctrinam; secundo reddit rationem eorum, ibi, *Scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo*. Dupliciter autem potest dominus gravare servos, scilicet faciendo contra eos quod justitia legis prohibet: quia secundum leges non licet domino saevire in servum; et ideo dicit, *Quod justum est*: item si exigeret totum debitum, quod mansuetudo christiana mitigat; ideo dicit, *Et aequum*, Job 31, 13: « Si contempsi subire judi- « cium cum servo meo et ancilla mea, cum disce- « ptarent adversum me. »

Deinde cum dicit, *Scientes quoniam et vos Dominum habetis in caelo*, ponitur ratio: quia sicut tu te habes ad eos, ita Dominus ad te. Ephes. 6, 9: « Scientes quia et illorum, et vester Dominus « est in caelis. »

(1) *Al. deest* quia.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (propter quod etiam vinctus sum) ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui. In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus carissimus frater, et fidelis minister, et conservus in Domino: quem misi ad vos ad hoc ipsum ut cognoscat quae circa vos sunt, et consoletur corda vestra, cum Onesimo carissimo, et fideli fratre, qui ex vobis est: qui omnia quae hic aguntur nota facient vobis. Salutat vos Aristarchus concaptivus meus, et Marcus consobrinus Barnabae (de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, suscipite illum) et Jesus qui dicitur justus, qui sunt ex circumcisione. Hi soli sunt adjutores mei in regno Dei; qui mihi fuerunt solatio. Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est servus Christi Jesu, semper solicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, et pleni in omni voluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis, et pro his qui sunt Laodiciae, et qui Hierapoli. Salutat vos Lucas, medicus carissimus, et Demas. Salutate fratres qui sunt Laodiciae et Nympham, et quae in domo ejus est ecclesiam. Et cum lecta fuerint apud vos Epistola haec, facite ut et in Laodicensium Ecclesia legatur, et ea quae Laodicensium est, vobis legatur. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud. Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Supra posuit specialia documenta ad singulos status hominum; hic ponit pertinentia ad omnes, tamen respectu diversorum: et primo ostendit qualiter se habeant ad alios; secundo qualiter ad ipsos alii se habeant, ibi, *Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus*. Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo se habeant ad ipsummet Apostolum, eorum praelatum; secundo quomodo ad alios, maxime infideles, ibi, *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*. Circa primum duo

facit: quia primo incitat (1) eos universaliter ad orandum; secundo ut orent pro eo, ibi, *Orantes simul et pro nobis*. Debet autem oratio habere tria, scilicet quod fit assidua, grata et vigilans. Assidua, unde dicit, *Orationi instantes*; idest, cum perseverantia orate. 1 Thessal. 5, 17: « Sine intermissio« ne orate. » Luc. 18, 1: « Oportet semper erare, « et nunquam deficere. » Item vigilans, ut animus non sit pressus: (2) ideo subditur, *Vigilantes*. 1 Petr. 4, 7: « Vigilate in orationibus. » Luc. 6, 12: « Erat pernoctans in oratione Dei. » Item grata, idest in gratiarum actione: alias non mereretur beneficia nova, si de acceptis esset ingratus (3): unde sequitur, *In gratiarum actione*. Philip. 4, 6: « Cum gratiarum actione. » 1 Thessal. 5, 18: « In « omnibus gratias agite. »

Consequenter rogat ut orent pro ipso, dicens: *Orantes simul et pro nobis* quia hoc est debitum quod subditi pro praelatis orent (4), quia praelati custodiunt eos, et eorum bonum est commune omnium. 2 Thessal. 3, 1: « Orate pro nobis, ut ser« mo Domini currat, et clarificetur, sicut et apud « vos. » Et hoc, *ut Deus aperiat ostium sermonis*, idest os, per quod sermo a corde exit, et quod Deus (5) det gratiam digne proferendi verbum suum. In apertione (6) etiam significatur aliquid magnum: Matth. 5, 2: « Aperiens os suum, doce« bat eos: » et ideo subdit, *Ad loquendum*. 1 Corinth. 14, 2: « Spiritus est, qui loquitur mysteria. » Et his indigeo, quia propter verbum Christi (7) tribulationes potior: et ideo orandum est, ut libere possim. 2 Timoth. 2, 9: « Laboro usque ad vin« cula. » Et hoc (8), *ut aperiat*, idest ut manifestet, *nobis ostium sermonis*. Tria possunt esse impedimenta verbi: scilicet propter timorem; ideo dicit, *Vinctus* (9) *sum*: vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere; ideo dicit, *Ut manifestem illud ita ut oportet me loqui*: vel propter incongruitatem temporis, vel modi: ideo dicit, *Ut oportet*. 1 Corinth. 3: 1: « Non potui vobis « loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. » Luc. 12, 42: « Fidelis dispensator et prudens, « quem constituit Dominus supra familiam suam, « ut det illis in tempore tritici mensuram. »

Consequenter cum dicit, *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, ostendit quomodo se habeant ad extraneos: et primo in conversatione; secundo quomodo in locutione, ibi, *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*. Dicit ergo: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt*, idest infideles. *In sapientia*, idest sapienter. Sap. 7, 28: « Neminem « diligit Deus nisi qui cum sapientia inhabitat. » Et hujus causa est *Redimentes tempus*. Redimit vexationem suam, quando quis dimittit quod est de jure suo, ut vitet eam. Isti vexabantur ab eis; ideo vult quod redimant eam per sapientiam. 1 Petr. 2, 12: « Conversationem vestram inter Gentes ha« bentes bonam. » Item docent secundo quomodo se habeant loquendo: et primo (1) ut sermo sit gratus: unde dicit: *Sermo vester semper in gratia*: Eccli. 6, 5: « Lingua eucharis in bono homine a« bundabit; » secundo ut sit discretus (2): unde dicit, *Sale conditus*. Per salem intelligitur discretio: quia per ipsum omnis cibus conditus est sapidus; ita omnis actio indiscreta est insipida, et inordinata. Marc. 9, 49: « Habete in vobis sal, et pacem « habete inter vos. » Et hoc, *ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere*. Aliter enim est respondendum sapientibus, aliter insipientibus. Proverb. 26, 4: « Non respondeas stulto juxta stulti« tiam suam, ne efficiaris ei similis. » 1 Petr. 3, 15: « Parati semper ad satisfactionem omni poscenti « vos rationem de ea quae in vobis est spe. »

Deinde cum dicit, *Quae circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus*, ostendit quid alii agant ad ipsos: et primo ostendit quid ad eos agant illi quos ad eos mittit; secundo quid cum Apostolo remanentes, ibi, *Salutat vos Aristarchus etc.* Mittit autem ad eos legatum, quem primo describit tripliciter: et primo a dilectione, dicens, *Carissimus frater*, scilicet per caritatem, quae facit hominem auro pretiosiorem. Isa. 13, 12: « Pretiosior erit vir auro, « et homo mundo obrizo. » Item a fide: unde dicit, *Fidelis in ministerio*. 1 Corinth. 4, 2: « Hic « jam quaeritur inter dispensatores ut fidelis quis « inveniatur. » Item ab humilitate: unde dicit, *Et conservus*, scilicet in executione ministerii, sed *in Domino*: quia praelatus quaerere debet utilitatem eorum, quibus praefertur et Dei honorem. Sed ad quid mittitur? Ut cognoscat statum subditorum Gen. 37, 14: « Vade, et vide si cuncta prospera « sunt erga fratres tuos, et pecora; et renuntia « mihi quid agatur. » 1 Reg. 17, 18: « Fratres « tuos visitabis, si recte agant, et cum quibus or« dinati sunt, disce. » Item ut consoletur. Rom. 1, 2: « Desidero enim videre vos, ut aliquid impar« tiar vobis gratiae spiritualis ad confirmandos vos, « idest simul consolari in vobis per eam quae in« vicem est fidem vestram, atque meam. » Et Dominus missus a Patre ad hoc venit: Isa. 61, 2: « Ut « consolarer omnes lugentes, et ponerem consolatio« nem lugentibus in Sion. » Item describit ejus societatem cum Onesimo. *Qui omnia quae hic aguntur, nota facient vobis*: et vestra mihi, ut corrigam; et mea vobis, ut exemplum habeatis.

Deinde cum dicit, *Salutat vos Aristarchus*, ostendit quomodo salutantur a remanentibus cum Apostolo: et littera satis patet. *De quo accepistis mandata*. Act. 13, dicitur, quod cum Paulus, et Barnabas simul irent, quidam Joannes Marcus sic se eis conjunxit quod postea recessit, et iterum rediit: et Paulus quidem noluit eum recipere, sed Barnabas; et ideo Paulus recessit a Barnaba. Et propter hoc Apostolus scripsit ad Colossenses de Marco, quod non reciperent eum; sed nunc, quia conversus erat, scribit ut eum recipiant; et hoc est, *Accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum*. Vel fratrem Barnabae, de quo Barnaba *accepistis mandata etc. Et Jesus qui dicitur justus*: qui quidem erat vir sanctae conversationis; et ideo dicitur justus. *Qui sunt ex circumcisione*, missi ad praedicandum Evangelium Christi. Philip. 1, 18:

(1) *Al.* instruit.
(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* 1 Petr.
(3) *Al. et hic similis occurrit omissio.*
(4) *Al. omittitur* quod subditi pro praelatis orent.
(5) *Al.* per quod dat gratiam etc.
(6) *Al.* in operatione.
(7) *Al.* quia propter verbum Christi etc. et tribulationes patior. Ideo orandum etc.
(8) *Al.* et hoc modo.
(9) *Al.* tria posuit impedimenta, scilicet timorem, et ideo dicit, *Vinctus*, vel propter altitudinem, ita quod subditi nequeant intelligere; propter incongruitatem temporis etc.

(1) *Al.* item sapienter loqui: unde dicit, *Sermo vester etc.* ut sit gratus, quia in gratia.
(2) *Al.* item discretio.

« Quid enim? Dum omni modo, sive per occasio-« nem, sive per veritatem Christus annuntietur; et « in hoc gaudeo, sed et gaudebo. » Et sic primo Gentiles, secundo Judaeos ponit. *Epaphras qui ex vobis est*, quia Asianus erat. Et ad hoc salutant, *ut stetis perfecti*. Jac. 1, 4: « Ut sitis perfecti, et in-« tegri, in nullo deficientes. » *Pleni in omni voluntate Dei*, idest in omnibus quae pertinent ad voluntatem Dei. Item ponit Lucam, qui non fuit natus ex Judaeis, ut videtur, quia fuit Antiochenus, medicus arte: quem specialiter nominat, quia fuit homo bonae auctoritatis in Ecclesia propter Evangelium quod scripsit, Apostolo adhuc vivente. Item *Demas* (1).

Deinde cum dicit, *Salutate fratres*, ostendit quos salutent: et primo quomodo alios alienae Ecclesiae; secundo quomodo eos qui sunt de sua, ibi, *Et ea quae est Laodicensium, vobis legatur*. Ex quo habetur, quod scripsit alias Epistolas: quia istam, de qua sit mentio hic, scilicet Laodicensium, et unam aliam ad Corinthios praeter primam et secundam: quia in 1 Epistola cap. 5, 9, dicit: « Scripsi vobis in « Epistola, ne commisceamini fornicariis. » Sed ratio est duplex, quare non sunt in canone: quia non constabat de earum auctoritate, quia forte erant depravatae, et perierant in Ecclesiis: vel quia non continebant aliud quam ista. *Et dicite Archippo*.

(1) *Al. omittitur* item *Demas*.

Hic fuit praelatus eorum: et mandat ut moneant ipsum dicentes: *Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut impleas illud*. 2 Timoth. 4, 5: « Mini-« sterium tuum imple. » Et quidem tunc ministerium implet quando facit illud ad quod accepit.

Sed videtur quod non pertineat ad subditum monere praelatum, Exod. 19. Dicendum, quod irreverenter arguere, et vituperare est prohibitum; sed monere caritative potest, sicut Paulus Petrum, Galat. 2.

Sed quare non scripsit praelato? Quia praelatus est propter Ecclesiam, et non e converso.

Salutatio mea manu Pauli. Consuetudo Apostoli erat quod totam Epistolam faciebat aliquem scribere; sed in fine ponebat aliquid de manu sua. 2 Thessal. ult. 17, ubi dicit: « Salutatio mea, manu « Pauli: » idem et hic, ne fallerentur. Et dicit: *Memores estote vinculorum meorum:* quia Romae vinctus erat: quia Jac. 5, 10: « Exemplum accipite, fra-« tres, exitus mali et longanimitatis et laboris et « patientiae, Prophetas, qui locuti sunt in nomine « Domini. » Hebr. ult. 7: « Mementote praeposi-« torum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum « Dei; quorum intuentes exitum conversationis, i-« mitamini fidem. » Tandem concludens optat eis bonum, dicens: *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum*. Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per « Jesum Christum facta est: » cui sit laus et gloria, nunc et semper. *Amen*.

EPISTOLA I. AD THESSALONICENSES

PROLOGUS

Multiplicatae sunt aquae, et elevaverunt arcam in sublime a terra. Gen. 7, 17.

Haec verba competunt materiae hujus Epistolae. Ecclesia enim figuratur per arcam, sicut dicitur 1 Petr. 3: quia sicut in arca ceteris pereuntibus paucae animae salvatae sunt; ita in Ecclesia pauci, idest soli electi, salvabuntur. Per aquas autem significantur tribulationes. Primo quia aquae impellunt irruendo sicut tribulationes; Matth. 7, 27: « Venerunt « flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in do« mum illam. » Sed impulsu fluminum Ecclesia non movetur: unde subdit: « Et non cecidit. » Secundo aquae extinguit ignem: Eccli. 3, 33: « Ignem « ardentem extinguit aqua: » sic tribulationes extinguunt impetus concupiscentiarum, ne homines ad libitum eas sequantur; sed non extinguunt veram caritatem Ecclesiae. Cant. 8, 7: « Aquae multae « non potuerunt extinguere caritatem, nec flumina « obruent illam. » Tertio aquae submergunt per inundationem: Thren. 3, 54: « Inundaverunt aquae « super caput meum: » sed Ecclesia non per has submergitur. Jonae 2, 6: « Circumdederunt me « aquae usque ad animam meam, abyssus vallavit « me, pelagus operuit caput meum: » et post vers. 5: « Rursum videbo templum sanctum tuum. » Non ergo deficit, sed sublevatur. Et primo per elevationem mentis ad Deum. Gregorius: « Mala quae nos « hic premunt (1), ad Deum nos ire compellunt. » Oseae 6, 1: « In tribulatione sua mane consurgent « ad me. » Secundo per spiritualem consolationem. Psalm. 93, 19: « Secundum multitudinem dolorum « in corde meo, consolationes tuae laetificaverunt « animam meam. » 2 Corinth. 1, 5: « Sicut abun« dant passiones Christi in nobis, ita per Christum « abundat consolatio nostra. » Tertio per multiplicationem fidelium: quia tempore persecutionum Deus multiplicavit Ecclesiam. Exod. 1, 12: « Quan« toque magis opprimebant eos, tanto magis multi« plicabantur et crescebant. » Sic ergo convenit huic Epistolae: quia isti multas tribulationes passi, steterunt fortes. Videamus ergo textum.

(1) *Al.* mala ista in hoc mundo quae nos premunt.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO UNICA.

Paulus, et Silvanus, et Timotheus, Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. Gratia vobis, et pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris fine intermissione, memores operis fidei vestrae, et laboris, et caritatis, et sustinentiae spei Domini nostri Jesu Christi ante Deum, et Patrem nostrum. Scientes, fratres dilecti a Deo electionem vestram, quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed in virtute, et in Spiritu sancto, et in plenitudine multa; sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti, ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, et in Achaia. A vobis enim diffamatus est sermo Domini, non solum in Macedonia, et in Achaia, sed in omni loco fides vestra, quae est ad Deum perfecta (1) est: ita ut non sit nobis necesse quidquam loqui: ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos, et quomodo conversi estis ad Deum a simulacris, servire Deo vivo et vero, et expectare Filium ejus de caelis (quem suscitavit ex mortuis) Jesum qui eripuit nos ab ira ventura.

(1) *Vulgata* profecta.

Apostolus (1) vult munire hic Ecclesiam contra tribulationes: et primo contra tribulationes praesentes, et hoc in prima Epistola; secundo contra futuras tempore Antichristi, et hoc in secunda. Prima dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi, *Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis*. Item primo tangit personas salutantes; secundo Ecclesiam salutatam; tertio bona optata. Notandum est autem, quod quia ubi non delinqui-

(1) *Al.* et ideo Apostolus.

mus; omnes pares sumus ideo quia istis bonis scribit, non facit mentionem de officio suo, sed solum de nomine humilitatis, quod est *Paulus*. Sap. 7, 2: « Et innumerabilis honestas per manus illius. » Et adjungit duos, qui eis praedicaverunt cum eo, scilicet Silvanum, qui est Sylas, et Timotheum, quem circumcidit, ut dicitur Act. 16, Salutat autem Ecclesiam, quae est congregatio fidelium; et hoc *in Deo Patre et Domino nostro Jesu Christo*, idest in fide Trinitatis et divinitatis et humanitatis Christi, quia in horum cognitione erit nostra beatitudo. Tangit autem personam Patris, et Filii incarnati, in quibus intelligitur Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Bona optata sunt *gratia*, quae est principium omnium bonorum 1 Corinth. 15, 10: « Gratia Dei sum id quod sum: » et *pax*, quae est finis: quia tunc est pax, quando appetitus totaliter pacatur.

Deinde cum dicit, *Gratias agimus*, incipit epistolaris narratio: et primo commendat eos de praeterita perseverantia; secundo monet eos ad bene agendum in futurum, 4 cap. ibi, *De cetero ergo, fratres, rogamus vos, et obsecramus in Domino Jesu.* Item primo agit gratias universaliter de bonis eorum; secundo ea commemorat in speciali, ibi, *Scientes, fratres dilecti a Deo electionem vestram*, Circa primum duo facit: quia primo ponit gratiarum actionem; secundo ejus materiam, ibi, *Memores operis fidei vestrae.* Item primo pro eis gratias agit; secundo pro eis orat, ibi, *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris.* Quantum ergo ad primum dicit: tria quae debent esse in gratiarum actione. Primo quod sit ordinata scilicet ad Deum: ideo dicit; *Gratias agimus Deo.* Psalm. 83, 12: « Gratiam, et gloriam dabit Dominus. » Jac. 1, 17: « Omne datum optimum et omne donum perfectum « de sursum est, descendens a Patre luminum. » Item assidua, quia *semper.* Item universalis, ibi, *Pro omnibus vobis.* Infra 5, 18: *In omnibus gratias agite.* Deinde orat pro eis, dicens: *Memoriam vestri facientes in orationibus nostris*; quasi dicat Quandocumque oro, habeo vos in memoria. Rom. 1, 9: « Sine intermissione memoriam vestri facio « semper in orationibus meis. »

Deinde cum dicit, *Memores operis fidei vestrae*, ponit bona de quibus agit gratias, scilicet fidem, spem et caritatem. 1 Corinth. 13, 13: « Nunc « autem manent fides, spes, caritas tria haec. » Fidem praemittit, quia est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium: « accedentem « enim ad Deum oportet credere quia est, et in« quirentibus se remunerator sit: » Hebr. 11, 6: Haec autem non est sufficiens nisi habeat operationem, et laborem; et ideo dicit: *Operis fidei vestrae: et laboris* (1). Jac. 2, 26: « Fides sine operi« bus mortua est. » Item quia qui laborando propter Christum deficit, nihil valet. Luc. 8, 13: « Ad « tempus credunt et in tempore tentationis rece« dunt. » Ideo dicit, *Operis et laboris*; quasi dicat: Memores fidei vestrae operantis et laborantis. Item *caritatis*, in cujus operibus abundabant. Infra 4, 9: *De caritate autem fraternitatis, non necesse habemus scribere vobis.* item *spei*, quae facit patienter sustinere adversa. Rom. 12, 12: « Spe gauden« tes, in tribulatione patientes » *Et sustinentiae*, quam spes facit. Jac. 5, 2: « Patientiam Job audi« stis. » *Spei*, inquam, *Domini nostri*, idest quam habemus de Christo, vel quam Christus dedit nobis. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam « per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. » Haec spes est *ante Deum*, non ante oculos hominum. Matth. 6, 1: « Attendite ne justitiam vestram « faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis. » Hebr. 6, 19: « Quam sicut anchoram habemus ani« mae tutam ac firmam. » Spes enim in veteri testimonio non induxit ad Deum.

Deinde cum dicit, *Scientes, fratres dilecti a Deo, electionem vestram*, in speciali commemorat eorum bona: quos primo commendat, quod devote, et prompte susceperunt praedicationem, non obstante tribulatione; secundo quod propter tribulationem ab ea non recesserunt, in 2 cap. ibi, *Nam ipsi scitis.* Iterum prima pars dividitur in duas: quia primo ostendit qualis fuit ista praedicatio (1); secundo qualiter ab eis recepta, ibi, *Et vos imitatores nostri facti estis.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit quid circa eos sciebat; secundo modum praedicationis suae, ibi, *Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum*; tertio quid ipsi sciebant de Apostolo, ibi, *Sicut scitis* (2) *quales fuerimus in vobis propter vos.* Dicit ergo: *O fratres dilecti a Deo*, non solum communiter inquantum dat esse naturae, sed inquantum specialiter ad bona aeterna estis vocati. Malach. 1, 2: « Jacob dilexi, Esau autem odio habui. » Deut. 33, 3: « Dilexit populos: omnes sancti in manu « illius sunt. » *Electionem vestram*; quasi dicat Certitudinaliter cognosco vos esse electos: quia hanc electionem non meruistis, sed a Deo estis gratuite electi Et hoc scio, quia Deus dedit mihi magnum argumentum in praedicatione, scilicet quod illi quibus loquor sunt a Deo electi, scilicet quando Deus dat eis gratiam fructuose audiendi verbum eis praedicatum (3), vel mihi gratiam copiosa praedicandis eis. Contra videtur esse quod dicitur Ez. 3, 26: « Et linguam tuam adhaerere faciam palato « tuo et eris mutus. » Ideo primo commemorat quam virtuose eis praedicavit; secundo inducit eorum testimonium, ibi, *Sicut scitis.* Virtuose quidem, quia non fuit in sublimitate sermonis, *sed in virtute.* 1 Cor. 2, 4: « Sermo meus et praedicatio « mea non in persuasibilibus humanae sapientiae « verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis. » 1 Corinth. 4, 20: « Non enim in sermone est re« gnum Dei, sed in virtute. » Vel potest referri ad confirmationem praedicationis; vel ad modum praedicandi. Si ad primum, sic confirmata fuit praedicatio mea vobis, non argumentis, sed virtute miraculorum. Unde dicitur Marc. ult. 20: « Domi« no cooperante, et sermonem confirmante sequen« tibus signis. » Item in datione Spiritus sancti: (4) unde dicit, *Et in Spiritu sancto.* Act. 10, 44: « Adhuc loquente Petro verba haec, cecidit Spiritus « sanctus super omnes qui audiebant verbum. » Hebr. 2, 4: « Contestante Deo signis, et portentis, « et variis virtutibus et Spiritus sancti distributioni« bus. » *Et in plenitudine multa.* Et hoc addit, ne crederent se minus recepisse quam Judaei; quasi dicat: Spiritus sanctus non est personarum acceptor;

(1) Al. *operis vestri et laboris.*

(1) *Al.* ostenditur ista praedicatio.
(2) Al. *scientes etc.*
(3) *Al.* dat eis, vel mihi gratiam copiose praedicandi eis, consequenter quod dicitur etc. *intermediis omissis.*
(4) *Al omittuntur sequentia usque ad indicem* Act.

sed in ea plenitudine fuit apud vos sicut apud Judaeos. Act. 2, 4: « Repleti sunt omnes Spiritu « sancto. » Sed si ad secundum, sic. *In virtute*, « idest virtuosam vitam vobis ostendens: » Act. 1, 1: « Coepit Dominus facere, et docere: *et in Spiritu sancto*, scilicet suggerente: Matth. 10, 20: « Non estis vos qui loquimini, sed Spiritus Patris « vestri qui loquitur in vobis. » *In plenitudinem multa*, scilicet quia instruxi vos de omnibus ad fidem necessariis. Inducit autem eorum testimonium ad hoc, cum dicit: *Sicut vos scitis quales fuerimus in vobis propter vos*; idest, qualia dona et virtutes ostendimus in vobis. 2 Cor. 5, 2: « Spero « autem in conscientiis vestris manifestos nos esse. »

Deinde cum dicit, *Et vos imitatores nostri facti estis*, ostendit quomodo praedicationem suam virtuose receperunt, nec propter tribulationes recesserunt: et primo ostendit eorum virtutem in hoc quod alios imitati sunt; secundo quod aliis se imitabiles praestiterunt, ibi, *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaia*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quos sunt imitati; secundo in quibus sunt imitati, ibi, *Excipientes verbum in tribulatione multa*. Circa primum dicit, quod imitati sunt eos quos debuerunt, scilicet praelatos; et ideo dicit; *Imitatores nostri facti estis;* Ph. 3, 17: « Imitatores mei estote, fratres. » Sed imitati sunt non in eo in quo delinquimus sicut homines, sed in quo imitamur Christum. Unde et dicitur 1 Corinth. 4, 16: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » idest in quo imitatus sum Christum, scilicet in patientia tribulationis. Matth. 16, 16: « Si quis « vult post me venire, abneget semetipsum, et tol- « lat crucem suam, et sequatur me. » 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis relin- « quens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Et ideo dicit: *In tribulatione multa cum gaudio:* idest, quamvis multa tribulatio immineret propter verbum, tamen illud accepistis cum gaudio. Jac. 1, 2: « Omne gaudium existimate fratres mei, cum « in tentationes varias incideritis. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, « quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu con- « tumeliam pati. » *Cum gaudio*, inquam, *Spiritus sancti*, non alio quocumque: qui est amor Dei, qui facit gaudium patientibus propter Christum, quia amant eum. Cant. 8, 7: « Si dederit homo omnem « substantiam domus suae pro dilectione, quasi ni- « hil despiciet eam. » Et sic estis imitatores nostri quod scilicet aliis estis imitabiles: unde dicit: *Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia, et in Achaia*. Circa quod tria facit: quia primo ostendit eos esse imitabiles; secundo quomodo eorum fama divulgata est, ibi, *A vobis enim diffamatus est sermo Domini;* tertio quomodo ab omnibus laudabantur populis, ibi, *Ipsi enim annuntiant de nobis*. Dicit ergo: Ita perfecte nos imitati estis *ut sitis facti forma*, idest exemplum vitae non solum in terra vestra, sed in aliis. Matth. 5, 16: « Sic luceat lux vestra coram hominibus ut « videant opera vestra bona, et glorificent Patrem « vestrum, qui in caelis est. » Sed credentibus forma facti estis, quibus fides vestra innotuit. Ad quod bonitas vestra accessit: *A vobis enim diffamatus est sermo Domini*, idest praedicandi Dominum; idest, vestra fama diffusa est, *non tantum in Macedonia et Achaia*, quae sunt vobis vicinae sed *fides vestra ad Deum perfecta est;* idest quam Deus acceptat, et quae conjungit vos Deo, quae etiam est in omni loco divulgata. Rom. 1, 8: « Fi- « des vestra annuntiatur in universo mundo. » Et signum hujus est, quia *non est necesse nobis quidquam loqui*. Boni enim praedicatoris est, bona aliorum in exemplum adducere. 2 Cor. 9, 2: « Ve- « stra enim aemulatio provocavit plurimos. »

Deinde cum dicit, *Ipsi enim de nobis annuntiant* ponit eorum laudem, qua ab aliis laudabantur, quia *de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos*. Prov. ult. 31: « Laudent illam in portis « opera ejus. » Laudant autem in vobis meam praedicationem et vestram conversionem. *Annuntiant* ergo *qualem introitum habuerimus ad vos*, quia cum magna difficultate et in tribulationibus. Laudant etiam vestram conversionem. Et ostendit quomodo, a quo et ad quid conversi sunt. Quo ad primum dicit: *Et quomodo conversi estis ad Deum*; idest, quam faciliter et perfecte. Joel. 2, 12: « Convertimini ad me in toto corde vestro. » Eccl. 5, 8: « Ne tardes converti ad Dominum, et « ne differas de die in diem. » Quo ad secundum dicit, *A simulacris*. 1 Cor. 12, 2: « Scitis quoniam « cum Gentes essetis, ad simulacra muta prout du- « cebamini euntes. » Quo ad tertium dicit, *Servire Deo*; scilicet servitute latriae: non creaturae, sed *Deo;* contra quod dicitur Rom. 1, 25: « Servierunt creaturae « potius quam Creatori, qui est benedictus in saecula.» Et dicit, *Vivo*, ut excludat idolatriae cultum: quia idolatrae colebant quosdam mortuos, quorum animas dixerunt deificatas, sicut Romulum et Herculem: et ideo dicit, *Vivo*. Deut. 32, 40: « Vivo ego in « aeternum. » Item quia Platonici putabant, quasdam substantias separatas deos esse participatione; dicitur, *Vero*, non participatione divinae naturae. Sed quia servientes ei sunt remunerandi, ideo quia sic estis, restat ut remunerationem expectetis: unde dicit: *Et expectare Filium ejus*, scilicet Dei, *de caelis* descendentem. Luc. 12, 36: « Et vos similes « hominibus expectantibus dominum suum quando « revertatur a nuptiis. » Isa. 30, 18: « Beati om- « nes qui expectant eum. » Illi autem sunt qui sunt lumbis praecincti. Duo autem expectamus, scilicet resurrectionem, ut scilicet ei conformemur: unde dicit: *Quem suscitavit ex mortuis Jesum*. Rom. 8, 11: « Qui suscitavit Jesum Christum a mortuis « vivificabit et mortalia corpora vestra. » Phil. 3, 21: « Reformabit corpus humilitatis nostrae, con- « figuratum corpori claritatis suae. » Item liberari a poena futura, quae imminet reis. A causa autem poenae; scilicet a peccato, liberamur per Christum unde dicit: *Qui eripuit nos ab ira ventura*. Apoc. 6, 16: « Abscondite vos a facie sedentis super « thronum, et ab ira agni. » Ab hac ira nullus potest nos liberare nisi Christus. Matth. 3, 7: « Quis « demonstrabit vobis fugere a ventura ira? »

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Nam et ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit, sed ante passi multa et contumeliis affecti, sicut scitis, in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine. Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus a Deo, ut crederetur nobis Evangelium, ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis, neque in occasione avaritiae: Deus testis est: neque quaerentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. Cum possemus vobis oneri esse: ut Christi Apostoli; sed facti sumus parvuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foveat filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam carissimi nobis facti estis. Memores enim estis, fratres, laboris nostri et fatigationis; nocte et die operantes, ne quem vestrum gravaremus, praedicavimus in vobis Evangelium Dei. Vos testes estis, et Deus, quam sancte, et juste, et sine querela vobis, qui credidistis, affuimus: sicut scitis qualiter unumquemque vestrum, sicut pater filios suos, deprecantas vos, et consolantes, testificati sumus ut ambularetis digne Deo, qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.

Supra commendavit eos, quod in tribulationibus verbum Dei receperunt: hic commendat eos, quod ab eo non recesserunt propter tribulationes; et circa hoc tria facit: quia primo commemorat eorum tribulationes; secundo ostendit quale eis remedium adhibuit, in 3 cap., ibi, *Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solis*; tertio propter quid, ibi, *Quia nunc vivimus si vos statis in Domino.* Quia vero supra dixit de eis nuntiari ab omnibus introitum Apostoli ad eorum conversionem, ideo primo agit de introitu suo; secundo de eorum conversione, ibi, *Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione.* Circa primum tria facit: quia primo commemorat suam constantiam, quam habuit antequam ad eos veniret: secundo sinceritatem doctrinae per quam eos convertit, ibi, *Exhortatio enim nostra non de errore*; tertio sinceritatem suae conversationis cum conversis, ibi, *Vos testes estis, et Deus.* Iterum prima in duas: quia primo praemittit tribulationes, quas passus est antequam ad eos veniret; secundo quomodo fiduciam ex hoc non amisit, ibi, *Fiduciam habuimus in Deo nostro.* Dicit ergo: Dico, quod annuntiant introitum nostrum, quem et vos scitis, quoniam *non fuit inanis*, idest levis, sed difficilis, quia per multas tribulationes. Vel *non inanis,* idest vacuus, sed plenus. Gen. 1, 2: « Terra erat inanis et vacua. » Vel *non inanis*, idest mobilis, sed stabilis. Phil. 2, 16: « Non in vanum cucurri, neque in « vacuum laboravi. » Sed ante sumus passi passiones corporales. Proverb. 19, 11: « Doctrina viri « per patientiam noscitur. » Psalm. 91, 15: « Bene patientes erunt, ut annuntient. » Item spirituales, quia contumeliis ex hoc affecti in Philippis; ubi propter curationem pythonissae passus est tribulationes. Et haec civitas est Macedoniae. Nec tamen propter haec, fiducia praedicandi est extincta. Isa. 12, 2: « Ecce Deus salvator meus; « fiducialiter agam, et non timebo. » Et haec fiducia fuit praedicandi *ad vos Evangelium Dei in multa solicitudine*, de vestra conversione. Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » 2 Corinth. 11, 28: « Praeter ea quae extrinsecus sunt, instantia « mea quotidiana, solicitudo omnium Ecclesiarum. »

Deinde cum dicit, *Exhortatio enim nostra non de errore*, ostendit sinceritatem suae praedicationis et circa hoc duo facit: quia primo probat sinceritatem suae doctrinae; secundo quaedam quae dixerat exponit, ibi, *Non quasi hominibus placentes.* Circa primum duo facit: quia primo excludit corruptionem doctrinae: secundo ponit sinceritatem, ibi, *Sed sicut probati sumus a Deo.* Doctrina autem corrumpitur vel propter rem quae docetur, vel propter intentionem docentis. Propter primum dupliciter corrumpitur doctrina, scilicet vel per errorem, sicut docens salutem esse per Christum cum legalibus. 2 Timoth. 3, 13: « Mali homines, et « seductores proficient in pejus errantes, et in er« rorem alios mittentes. » Ideo dicit: *Exhortatio enim nostra non est* sicut aliquorum, *de errore:* vel propter immunditiam, sicut dicentium, vacandum esse voluptatibus: quae doctrina est a quodam Nicolao, qui permisit promiscua matrimonia, communicans aliis suam uxorem: ideo dicit, *Nec de immunditia.* Apoc. 2, 20: « Permittis mulierem Je« zabel, quae se dicit Propheten, docere, et sedu« cere servos meos, fornicari, et manducare de idolo« thytis. » Job 6, 30: « Non invenietis in lingua « mea iniquitatem. » Item nec est exhortatio *in dolo*, sicut quorumdam, qui licet verum dicant, habent tamen intentionem corruptam: quia non profectum auditorum, neque Dei honorem, sed suum quaerunt honorem: contra quod dicit, *Neque in dolo.* Hier. 9, 8: « Sagitta vulnerans in lingua « eorum, dolum locuta est. » Sua ergo praedicatio non est corrupta, sed sincera. Sincerum autem aliquid est, quod servat suam naturam. Tunc autem est praedicatio sincera quando quis docet eo tenore, et sine quo Christus docuit: et ideo dicit, *Sed sicut probati sumus,* idest eo modo, et ea intentione qua Deus non elegit, et approbavit ad praedicandum Evangelium, *loquimur.* Galat. 2, 7: « Creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut « Petro circumcisionis. » Act. 9, 15: « Vas ele« ctionis est mihi iste, ut portet nomen meum co« ram Gentibus et regibus, et filiis Israel. »

Deinde cum dicit, *Non quasi hominibus placentes*, ostendit quod sua praedicatio non est in dolo: primo excludens illud per quod videretur esse dolosa; secundo manifestans per signum, ibi, *Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis*; tertio per causam, ibi, *Neque in occasione avaritiae.* Propter primum dicit. Praedicatio mea non est quasi hominibus placens, scilicet finaliter. Psalm.

32, 6: « Dissipata sunt ossa eorum qui hominibus « placent. » Galat. 1, 10: « Si hominibus placerem, Christi servus non essem. » Aliquando tamen debent velle placere, hominibus propter gloriam Dei, ut praedicatio magis fructificet, sicut dicitur 1 Corinth. 10, 33: « Ego per omnia omnibus placeo, non quaerens quod mihi utile est, sed quod « multis, ut salvi fiant. » *Sed Deo qui probat corda nostra*: Prov. 16, 2: « Omnes viae hominum patent oculis ejus. » Hujus autem signum est, quia non adulati sumus, loquentes ei placentia. Isa. 30, 28: « Loquimini nobis placentia, vi« dete nobis errores. » Pr. 24, 28: « Non lactes quem« quam labiis tuis. » Et idem ostendit per causam. Propter duo enim aliquis quaerit hominibus placere, scilicet vel propter beneficia, vel propter gloriam. Hoc autem hic excludit: et primo primum, dicens: *Neque fuimus in sermone adulationis:* quia non solum adulationem devitavimus sed etiam omnem occasionem avaritiae. 1 Timoth. 6, 6: « Existimantium « quaestum esse pietatem. » Hier. 6, 13: « A mi« nori quippe usque ad majorem, omnes avaritiae « student. » Secundo secundum, ibi, *Neque quaerentes a vobis, neque ab aliis gloriam*, de doctrina, cum haberemus unde possemus gloriari, et accipere, immo oneri esse: quia debebant ei gloriam et sustentationem: unde dicit (1): *Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli.* Et vocat onus, quia perverse eis praedicantes, ultra modum haec ab eis quaerebant. Isa. 3, 14: « Vos enim depasti estis « vineam meam, et rapina pauperis in domo « vestra. »

Deinde cum dicit, *Sed facti sumus parvuli in medio vestri*, manifestat haec duo: et primo quod non quaerit humanam gloriam; secundo quod nec occasionem avaritiae, ibi, *Memores enim estis, fratres, laboris nostri.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit suam humilitatem; secundo sub similitudine ostendit suam solicitudinem, ibi, *Tamquam si nutrix foveat filios suos.* Ponit ergo primum, dicens, quod *facti sumus parvuli*, idest humiles. Eccli. 32, 1: « Rectorem te posuerunt? Noli extolli, sed « esto in illis quasi unus ex ipsis. » Quod ostendit in similitudine, dicens: *Tamquam si nutrix foveat filios suos;* quae scilicet condescendit infanti, balbutiendo ei loquens, ut puer loqui discat, et in gestibus ei etiam condescendit. 1 Cor. 9, 22: « Omni« bus omnia factus sum, » 1 Corinth. 3, 1: « Tam« quam parvulis in Christo lac vobis potum de« di, non escam. » *Ita desiderantes vos* (2), *cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras* Joan. 10, 11: « Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. » *Quoniam carissimi nobis facti estis.* 2 Corinth. 12, 15: « Ego autem libentissime impendam, et « superimpendar ego ipse pro animabus vestris. »

Deinde cum dicit, *Memores enim estis, fratres, laboris nostri*, ostendit secundum quod supra dixerat, scilicet item *neque per occasionem avaritiae*, quia nihil a vobis sumpsimus, sed de lobore: quia *laboris nostri, et fatigationis.* Et aliqui laborant quidem, sed ex solatio; sed nos non, sed cum labore: ideo dicit, *Laboris nostri;* non propter exercitationem corporis, sed cum fatigatione: unde dicit, *Et fatigationis.* Aliqui etiam laborant de die, nos vero *nocte et die* (1). Per hoc enim voluit arcere pseudo, qui nimis accipiebant, et propter otiosos inter eos. 1 Corinth. 4, 12: « Laboramus operan« tes manibus nostris. »

Deinde cum dicit, *Vos testes estis*, ponit puritatem suae conversationis: et primo quomodo sancta quo ad vitam; secundo quomodo solicita quo ad doctrinam, ibi, *Qualiter unumquemque vestrum.... testificati sumus ut ambuleretis digne.* Dicit ergo: *Scitis quam sancte*, idest pure: Levit. 11, et 19, 2: « Sancti estote, quia ego sanctus sum: » *juste*, quo ad proximum: Tit. 2, 12: « Sobrie, et juste, et « pie vivamus in hoc saeculo: » *et sine quaerela vobis qui credidistis fuimus;* idest, ex quo credidistis nihil agentes unde quis posset scandalizari. *Unumquaeque vestrum* singulariter. Nota, quod singularis praedicatio quandoque multum valet. *Tamquam pater.* 1 Corinth. 4, 15: « In Christo Jesu « per Evangelium ego vos genui. » *Deprecantes*: ad Philem. 8: « Multam fiduciam habens in Chri« sto Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, « propter caritatem magis obsecro. » *Et consolantes*, per verba lenia, contra quod dicitur Ezech. 34, 4: « Cum austeritate imperabatis eis, et cum potentia. » Isai. 61, 2: « Ut consolarer omnes lugentes, et « ponerem consolationem lugentibus Sion. » Et quid predicasti? *Ut ambuleretis digne* (2) *Deo*, idest, ut vestra conversatio esset talis qualis decet ministros Christi. Coloss. 1, 10: « Ambuletis digne Deo « per omnia placentes. » (3) *Qui vocavit vos in suum regnum et gloriam.* Sap. 6, 21: « Concupi« scentia itaque sapientia deducet ad regnum per« petuum. »

(1) *Al. desunt sequentia usque ad illud,* Et vocat.
(2) *Al.* tantum *etiam animas.*

(1) *Al.* nos de nocte. Per hoc etc.
(2) *Al. ut digni* tantum.
(3) *Al.* Deo qui nos, qui vos etc.

LECTIO II.

Ideo et nos gratias agimus Deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei; quod operatur in vobis, qui credidistis Vos enim imitatores facti estis, fratres Ecclesiarum Dei, quae sunt in Judaea, in Christo Jesu: quia eadem passi estis, sicut et ipsi a Judaeis: qui et Dominum occiderunt Jesum et Prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur, prohibentes nos Gentibus loqui, ut salvi fiant, ut impleant peccata sua semper: pervenit enim ira Dei super illos usque in finem. Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus horae aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio, quoniam voluimus venire ad vos: ego quidem Paulus et semel et iterum; sed nos impedivit satanas. Quae est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriae? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus? Vos enim estis gloria nostra et gaudium.

Supra ostendit Apostolus qualis fuit ad eos introitus suus; hic ostendit qualis fuit eorum conver-

sio; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit quod perfecte conversi sunt per fidem firmam; secundo quomodo fortiter persisterunt in tribulationibus, ibi, *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quae sunt Judaea.* Ponit ergo primo bona eorum, pro quibus gratias agit; et reddit rationem. Dicit ergo: Ideo quia solicite vobis praedicavi sicut pater filiis; ideo de bonis vestris *gratias ago,* sicut pater de bonis filiorum (1). 3 Joan, 4: « Majorem horum non habeo gratiam, « quam ut audiam filios meos in veritate ambula- « re. » Phil. 4, 6: « Cum gratiarum actione. » Sed de quo? *Quoniam cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei.* Gratias debet agere praedicator quando verbum ejus in auditoribus proficit. Et dicit: *Verbum auditur Dei a nobis,* idest per nos. Psal. 84, 9: « Audiam quid « loquatur in me Dominus Deus. » Rom. 10, 17: « Fides enim ex auditu; auditus autem per ver- « bum Christi. » *Accepistis illud,* idest firmiter in corde tenuisti, *non ut verbum hominum:* quia vana verba hominis. 2 Corinth. 12, 3: « An experimen- « tum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus? » 2 Petr. 1, 21: « Non enim voluntate humana, allate « est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto inspirati, « locuti sunt sancti Dei homines. » Et quare gratias agitis? Quia hoc ipsum quod credidistis, Deus in vobis operatus est. Phil. 2, 13: « Deus est qui « operatur in vobis velle et perficere pro bona « voluntate. » Isai. 26, 12: « Omnia opera nostra « operatus es in nobis, Domine. »

Deinde cum dicit, *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quae sunt in Judeae in Christo Jesu,* ostendit quomodo fortiter perstiterunt in tribulationibus; et circa hoc duo facit: quia primo ponit tribulationes eorum in quibus steterunt; secundo quod remedium proposuit adhibere, ibi, *Nos autem, fratres, desolati a vobis ad tempus ore, et aspectu, non corde, abundantius festinavimus faciem vestram videre.* Item prima dividitur in duas: quia primo commendat eorum patientiam in adversis; secundo reprehendit eos qui intulerunt adversa, ibi, *Qui Dominum occiderunt Jesum.* Dicit ergo: Accepistis verbum, non ut est hominum, *sed, sicut est vere* (2), *verbum Dei:* quia exposuistis vos pro illo usque ad mortem. Per hoc enim quod homo moritur propter Christum, testificatur quod verba fidei sunt verba Dei: et ideo martyres idem est quod testes. *In Judaea:* ibi enim fides Christi primo est annuntiata, Isa. 2, 3: « De Sion exibit lex, « et verbum Domini de Hierusalem. » Ibi etiam primo persecutio fidei facta fuit: Act. 8: « Facta « est autem in illa die persecutio magna in Eccle- « sia quae erat Hierosolymis. » Hebr. 10, 32: « Re- « memoramini autem pristinos dies, in quibus illu- « minati magnum certamen sustinuistis passio- « num. » Et isti similes passiones passi sunt; et ideo dicit: *Eadem passi a contribulibus vestris,* idest ab infidelibus Thessalonicensibus. Matth. 10, 36: « Inimici hominis, domestici ejus. »

Deinde cum dicit, *Qui et Dominum occiderunt Jesum,* vituperat Judaeos, a quibus incepit persecutio: et primo commemorat eorum culpam; secundo rationem culpae, ibi, *Ut impleant peccata sua semper.* Circa primum tria facit: quia primo eorum culpam ponit in comparatione ad Dei ministros; secundo ad ipsum Deum (1); tertio ad totum ge- « nus humanum. Ministri Dei sunt praedicatores. Praedicatio autem principaliter est a Christo, figuraliter a Prophetis, executive ab Apostolis. Contra hos tres insurrexerunt Judaei. Et primo dicit de Christo, ibi, *Qui et Dominum occiderunt Jesum:* Matth. 21, 38: « Hic est heres: venite, occidamus « eum. » Nec obstat, si Gentiles occiderunt eum, quia ipsi suis vocibus petierunt eum occidi a Pilato. Hier. 12, 8: « Facta est hereditas mea mihi « quasi leo in silva: dedit contra me vocem. » Secundo dicit de Prophetis, ibi, *Et Prophetas.* Act. 7, 52: « Quem Prophetarum non sunt persecuti « patres vestri? et occiderunt eos qui praenuntia- « bant de adventu justi; cujus vos nunc prodito- « res et homicidae fuistis. » Tertio dicit de Apostolis: *Et nos,* scilicet Apostolos, *persecuti sunt.* Matth. 4, 17: « Tradent vos in conciliis et in sy- « nagogis suis flagellabunt vos. Secundo ponit culpam in comparatione ad Deum, ibi, *Deo non placent:* licet crederent in hoc se obsequium praestare Deo: Joan. 16. Sed quia zelum Dei habent non secundum scientiam, ideo Deo non placent, quia non faciunt recta fide; et « sine fide impossibile « est placere Deo: » Hebr. 11, 6. Isai. 5, 25: « Iratus est furor Domini in populum suum, et « extendit manum suam, super eum, et percussit « eum. » Tertio ostendit eorum culpam in comparatione ad totum genus humanum, cum dicit: *Omnibus hominibus adversantur.* Gen. 16, 12: « Manus « ejus contra omnes, et manus omnium contra « eum. » Adversantur autem in hoc, quia prohibent, et impediunt praedicationem Gentilium et conversionem. Act. 11. reprehenditur Petrus, quod ivit ad Cornelium. Item Luc. 15, filius major, scilicet populus Judaeorum, turbatur, quia filius minor, idest populus Gentilium, recipitur a patre. Isa. 45, 10: « Vae qui dicit patri, Quid generas ? » Num. 11, 29: « Quis de ut omnis populus pro- « phetet? » Ratio autem hujus culpae est ex divina permissione, qua vult ut impleant peccata sua. Omnium enim quae fiunt, sive bona, sive mala, est quaedam certa mensura, quia nihil est infinitum; et omnium istorum mensura est in praescientia. Bonorum quidem in ejus praeparatione: quia « u- « nicuique nostrum data est gratia (2), secundum « mensuram donationis Christi: » Ephes. 4, 7, malorum vero in permissione: quia si aliqui sunt mali, non tamen quantum volunt, sed quantum Deus permittit. Et ideo tamdiu vivunt, quamdiu perveniant ad hoc quod Deus permittit. Matth. 23, 32: « Implete mensuram patrum vestrorum et vos. » Et ideo dicit, *Ut impleant peccata sua semper.* Deus enim dedit Judaeis post passionem Christi spatium poenitentiae per quadraginta annos; nec conversi sunt, sed addebant peccata peccatis: et ideo Deus non plus permisit: unde dicit hic: *Pervenit ira Dei super illos usque ad finem.* 4 Reg. 22, 13: « Ira Dei magna succensa est contra nos, quia non « audierunt patres nostri verba libri hujus, ut fa- « cerent omne quod scriptum est nobis. » Luc. 21, 23: « Erit enim pressura magna super terram, « et ira populo huic. » Et non credas quod haec ira sit per centum annos, sed *usque in finem mundi* quando plenitudo Gentium intraverit, et tunc omnis

(1) *Al.* de filiis.
(2) *Al.* sed Dei.

(1) *Al. omittitur* Deum.
(2) *Al.* unicuique vestrum datur gratia.

Israel salvus fiet: Rom. 10, Luc. 19 et 21, et Matth. 24, 2: « Non relinquetur lapis super lapidem, qui « non destruatur. »

Deinde cum dicit, *Nos autem, fratres desolati a vobis ad tempus*, ostendit remedium quod eis proposuit adhibere, scilicet quod personaliter iret ad eos: et circa hoc duo facit: quia primo ponit propositum suae visitationis; secundo impedimentum, ibi, *Sed impedivit nos satanas*; tertio causam quare volebat ire, ibi, *Quae est enim nostra spes... nonne vos?* Dicit ergo: *Nos autem, fratres, desolati a vobis*, a quibus eramus separati, vel propter tribulationes vestras, *ore*, idest carentes collocutione, *et aspectu* idest carentes visione: propter haec enim duo, necessaria est amici praesentia, quia est consolativa: sed *non corde*, quia corde sumus praesentes (1). 1 Corinth. 5, 3: « Ego absens quidem « corpore, praesens autem spiritu. » *Abundantius festinavimus faciem vestram videre cum multo desiderio*; ut sicut corde, sic et corpore praesens esset. Rom. 15, 23: « Cupiditatem habens veniendi « ad vos ex multis jam praecedentibus annis. » *Festinavimus*. Dicit pluraliter, quia scribit ex persona trium, scilicet sui, Silvani et Timothei. Ideo etiam *voluimus venire ad vos*, omnes forte semel; sed ego *Paulus semel et iterum*, idest bis, proposui; *sed impedivit nos satanas*; idest, procuravit impedimenta: forte per aeris tempestates. Apoc. 7, 1: « Isti sunt angeli, qui tenent ventos. »

(1) *Al.* sed corde sumus praesentes.

Deinde cum dicit, *Quae est enim nostra spes*: ostendit causam propositi, primo quantum ad futurum; secundo quantum ad praesens, ibi, *Vos enim estis gloria nostra*. Dicit ergo: Desidero videre vos, et gratias ago de bonis vestris, quae sunt spes nostra: nam pro his speramus a Deo praemia, quando reddere venerit unicuique (1) secundum opera sua. Maxima enim est retributio praedicatori ex his quos convertit. *Aut gaudium:* quia gaudium illorum, est gaudium Apostoli, sicut (2) bonum eorum, est bonum Apostoli: bonum (3) enim effectus reducitur in bonum causae. *Aut corona gloriae:* quia pro certaminibus eorum et iste, qui induxit ad certandum, coronabitur (4): dux enim, qui induxit milites ad pugnam, coronatur. Eccli. 30, 2: « Qui « docet filium, laudabitur in illo, et in medio do- « mesticorum in illo gloriabitur. » Haec, inquam, spes quae est? *Nonne vos?* Immo sic. In futuro *ante Dominum nostrum Jesum Christum in adventu ejus;* sed etiam in praesenti: *vos enim* (5) *estis* apud omnes fideles *gloria nostra*. 1 Corinth. 9, 15: « Melius est mihi mori quam ut gloriam meam « quis evacuet: » *et gaudium*, quo laetor de bonis vestris in praesenti.

(1) *Al.* et gratias ago de bonis vestris, quando venerit unicuique secundum opera, *intermediis omissis*.
(2) *Al.* quia.
(3) *Al.* bonus, *item* donum.
(4) *Al.* coronatur; *et infra* coronabitur.
(5) *Al.* omittitur *enim*.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO UNICA.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis; et misimus Timotheum fratrem nostrum et ministrum Dei in Evangelio Christi, ad confirmandos vos, et exhortandos pro fide vestra; ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Nam et cum apud vos essemus, praedicebamus vobis, passuros nos tribulationes, sicut et factum est, et scitis. Propterea et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendum fidem vestram; ne forte tentaverit vos is qui tentat et inanis fiat labor noster. Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis, et annuntiante nobis fidem et caritatem vestram, et quia memoriam nostri habetis bonam, semper desiderantes nos videre, sicut et nos quoque vos; ideo consolati sumus, fratres, in vobis in omni necessitate et tribulatione nostra per fidem vestram: quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino. Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum nocte ac die, abundantius orantes ut videamus faciem vestram, et compleamus ea quae desunt fidei vestrae? Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos. Vos autem Dominus multiplicet et abundare faciat caritatem vestram in invicem et in omnes, quemadmodum et nos in vobis, ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum, et Patrem nostrum, in adventu Domini nostri Jesu Christi, cum omnibus sanctis ejus. Amen.

Commemoravit tribulationes quas passi erant, et remedium quod proposuit eis impendere; hic ostendit quomodo eis subvenit, scilicet visitando per Timotheum: et primo agit de missione nuntii; secundo de relatione facta per eum, ibi, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos, et annuntiante fidem et caritatem vestram;* tertio de effectu relationis in Apostolo, ibi, *Ideo consolati sumus*. Item prima in tres: quia primo praemittit causam quare misit eum; secundo qualem misit; tertio causam propter quam misit. Dicit ergo: *Propter quod*, idest quia impedivit nos satanas, tamen vos estis gloria nostra, ideo *non sustinentes* pondus amoris inclinantis ad vos: Isai. 1, 14: « Facta sunt mihi molestia, labo- « ravi sustinens: » Gen. 45, 1: « Non se poterat « ultra cohibere (1): » *placuit nobis*, scilicet Paulo et Silvano, *remanere Athenis, solis*; *et misimus Timotheum*, qui erat Apostolo convenientissimus. Philip. 2, 20: « Neminem habeo tam unanimem, « qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. » 1 Corinth. 4, 17: « Misi ad vos Timotheum, qui « est filius meus carissimus et fidelis Domino. » *Fratrem*, per caritatem adjuvantem: Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas

(1) *Al.* eis cohibere.

« firma: » *et ministrum.* Ecclesiae dignitas est: 2 Corinth. 11, 23: « Ministri Christi sunt, et ego. » Mitti autem ad confirmandos eos, et referendum sibi.

Deinde cum dicit, *Ad confirmandos vos*, ostendit quod mittitur ad confirmandum: et primo facit hoc; secundo ponitur ratio confirmationis, ibi, *Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.* Dicit ergo: *Ad confirmandos vos et exhortandos:* quia per exhortationes animus hominis confirmatur Job 4, 4: « Vacillantes confirmaverunt sermones tui. » Luc. 22, 32: « Et tu aliquando conversus confirma « fratres tuos. » Et indigetis exhortari *pro fide vestra, ut nemo moveatur in his tribulationibus.* Eccle. 10, 4: « Si spiritus potestatem habentis a« scenderit super te, locum tuum ne dimiseris. » Est autem ratio duplex confirmans. Una ex ordinatione divina; *ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus*; quasi dicat: Ita voluit Deus, ut per tribulationes in caelum intraretis. Act. 14, 21: « Per « multas tribulationes oportet vos intrare in re« gnum Dei; » et 2 Timoth. 3, 12: « Omnes qui « pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem « patientur. » Per hanc viam ivit Christus. Luc. ult. 46: « Oportebat Christum pati et resurgere... « et sic intrare in gloriam suam: » 26. Alia ratio est ex parte praenuntiationis: quia praevisa minus feriunt: unde dicit: *Nam et cum apud vos essemus, praedicebamus vobis, passuros nos tribulationes;* idest, quia ego praedixi vobis tribulationes quas estis passi in istis annis, *misi ad cognoscendum fidem vestram*; qualiter, scilicet essetis fortes in fide. Proverb. 23, 23: « Diligenter agnosce vultum pecoris « tui, et greges tuos considera. » *Is qui tentat*, scilicet diabolus. Matth. 4, 3: « Accedens tentator. » Glossa: « Cujus officium est tentare. »

Sed contra. Tentat mundus et caro. Jac. 1, 14: « Unusquisque tentatur a concupiscentia sua « abstractus et illectus. » Item Genes. 22, 1: « Tentavit Deus Abraham. »

Respondeo. Tentare est experimentum de aliquo sumere. In hoc considerandum est ad quid velit sumere, et quomodo. Nam hoc est dupliciter: vel ut ipse cognoscat, vel ut alium cognoscere faciat. Primo modo Deus non tentat: ipse enim scit quid est in homine: Joan. 2. Secundo modo sic: Deus (1) enim tentavit Abraham, scilicet ut alii scirent fidem ejus. Sed primo modo tentare est dupliciter: scilicet ut promoveat ad bonum, sicut Episcopus promovendos examinat; vel aliquis tentat ut decipiat, et hoc est diaboli: quia scilicet inquirit conditionem hominum, ut secundum diversas conditiones ad diversa vitia ad quae proni sunt, inducat. 1 Petr. 5, 8: « Adversarius vester diabolus tamquam leo « rugiens circuit quaerens quem devoret. » Officium ergo ejus est tentare ad decipiendum. Mundus autem, et caro dicuntur tentare materialiter: quia per ea ad quae ipsa inclinant, sumitur experimentum de homine, utrum firmus sit ad mandata Dei, et dilectionem. Si enim vicerit concupiscentia, non perfecte diligit Deum. Et similiter quando res mundi vel terrent, vel afficiunt.

Et inanis fiat labor noster: quia si tentationi non resistitis, labor noster (2) esset inanis. Gal. 4, 11: « Timeo vos, ne forte sine causa laboraverim « in vobis. » Ezech. 18, 24: « Omnes justitiae ejus « quas operatus est, non recordabuntur. » Inanis

(1) *Al.* sic Deus tentavit.
(2) *Al.* vester.

autem dicitur respectu mercedis aeternae, tamen bona ante peccatum commissa ad aliquid valent, quia post poenitentiam reviviscunt, et disponitur quis faciliter ad convertendum.

Deinde cum dicit, *Nunc autem veniente Timotheo ad nos a vobis*, ostendit quomodo retulit Timotheus bona eorum pertinentia ad Deum et Apostolum. Ad Deum fidem et caritatem. Galat. 6, 15: « In Christo Jesu neque circumcisio aliquid valet, « neque praeputium, sed nova creatura. » Sed fidem etiam ad Apostolum: unde dicit: *Et quia memoriam nostri habetis bonam.* Eccli. 49, 1: « Memoria Jo« siae in compositionem odoris (1) facta opus pig« mentarii. » Prov. 10, 7: « Memoria justi cum « laudibus. » *Desiderantes videre nos, sicut et nos quoque vos.* Augustinus: « Durus est animus qui « dilectionem, et si non velit impendere, nolit re« pendere. » Isa. 51, 2: « Attendite ad Abraham « patrem vestrum, et ad Saram quae peperit vos. »

Deinde cum dicit, *Ideo consolati sumus, fratres, in vobis*, ponitur effectus relationis triplex, scilicet spiritualis consolationis, gratiarum actionis, ibi, *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* et orationis multiplicatae, ibi, *Nocte ac die.* Dicit ergo; Quia talia audivimus de vobis, licet necessitates temporalium immineant, et tribulationes corporales, tamen consolati sumus. Psal. 93, 19: « Secundum multitudinem dolorum meo« rum in corde meo, consolationes tuae laetifica« verunt animam meam. » 2 Corinth. 1, 3: « Be« nedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Chri« sti. Pater misericordiarum et Deus totius conso« lationis, qui consolatur nos in omni tribulatione « nostra. » Et hoc *per fidem vestram*, idest audiens firmitatem fidei vestrae: *quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino*; quasi dicat: Tantum diligo statum vestrum quod reputo me per ipsum vivere. Genes. 45, 28: « Sufficit mihi si adhuc Joseph fi« lius meus vivit. »

Deinde cum dicit, *Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis?* ponitur secundus effectus (2) relationis factae, scilicet gratiarum actio; quasi dicat: Non sufficio quod aliquam condignam gratiarum actionem agam Deo pro vobis. Mich. 6, 6: « Quid dignum offeram Domino? » Psalm. 115, 12: « Quid retribuam Domino pro « omnibus quae retribuit mihi? » Referendae sunt tamen gratiarum actiones *in omni gaudio*, quod omnino non est exterius, sed *quo gaudemus propter vos in* conscientia *ante Dominum*, qui videt eam vel ante Dominum quia de proximo placet Deo. 1 Corinth. 13, 6: « Congaudet veritati. »

Deinde cum dicit, *Nocte ac die*, ponitur tertius effectus relationis: et primo proponit multiplicitatem orationis; secundo ostendit quid orando optet, ibi, *Ipse autem Deus et Pater noster et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos.* Dicit ergo: Gratias agimus de praeteritis, nec tamen deficimus quin oremus pro futuris: immo *nocte ac die*, idest adversis et prosperis. Psal. 54, 18: « Vespere et mane, ac meridie narrabo, et annun« tiabo. » *Quae desunt fidei vestrae*: non quidem quae erant de necessitate fidei, sed aliqua secreta, quae nec dum Apostolus eis praedicavit in sua nativitate. 1 Corinth. 3, 1: « Non potui loqui vobis « quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. » Joan.

(1) *Al* operis.
(2) *Al.* modus.

16, 12: « Multa habeo vobis loqui, quae non po- « testis portare modo. »

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus..... dirigat viam nostram ad vos,* demonstrat quid optet eis: et circa hoc primo ostendit quid petat, ibi, *Ad confirmanda corda vestra.* Petit autem duo. Unum ex parte sua, ut posset ire ad eos: unde dicit: *Ipse Deus et Pater noster, et Dominus Jesus Christus dirigat viam nostram ad vos.* Joan. 20, 17: « A- « scendo ad Patrem meum et Patrem vestrum; « Deum meum et Deum vestrum. » Prov. 16, 1: « Hominis est praeparare animum, et Domini gu- « bernare linguam. » Aliud ex parte eorum: unde dicit: *Vos autem multiplicet,* scilicet in fide. 1 Paralip. 21, 3: « Adaugeat Dominus populum suum « centuplum quam sunt. » Et ut augeantur merita: unde dicit: *Et abundare faciat caritatem vestram,* quae semper in via crescere potest. Coloss. 3, 14: « Super omnia caritatem habete, quod est vincu- « lum perfectionis. » Et primo *in invicem*; secundo *in omnes.* Galat. 6, 10: « Operemur bonum ad « omnes, maxime autem ad domesticos fidei. » Et ponit exemplum de seipso, dicens: *Quemadmodum et nos in vobis*; quasi dicat: Sicut et ego diligo vos. 2 Corinth. 7, 3: « In cordibus nostris estis « ad commoriendum et ad convivendum. » Sed ad quid petit? *Ad confirmanda corda vestra sine querela*; idest, ut nullus possit conqueri de vobis. Luc. 1, 6: « Incedentes in omnibus mandatis, et « justificationibus sine querela: » *in sanctitate ante Deum,* scilicet qui cor videt. Luc. 1, 75: « In san- « ctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus « nostris. » Et hoc apparet *in adventu Domini nostri Jesu Christi,* ut vos inveniat sanctos: qui adventus erit *cum omnibus sanctis ejus*; idest, sitis in conspectu ejus, sicut sunt omnes sancti ante eum.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

De cetero ergo, fratres, rogamus vos et obsecramus in Domino Jesu, ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis, ut abundetis magis. Scitis enim quae praecepta dederim vobis per Dominum Jesum. Haec est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, ut abstineatis vos a fornicatione, ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, et honore, non in passione desiderii, sicut et Gentes, quae ignorant Deum. Et ne quis supergrediatur, neque circumveniat in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut praediximus vobis, et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem. Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis. De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis: ipsi enim vos a Deo didicistis, ut diligatis invicem: etenim illud facitis in omnes fratres in universa Macedonia. Rogamus autem vos fratres, ut abundetis magis, et operam detis ut quieti sitis, et ut vestrum negotium agatis, et operemini manibus vestris, sicut praecepimus vobis, et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid desideretis.

Supra commendavit Apostolus fideles de constantia in tribulationibus et aliis bonis; hic in futurum monet ad bene agendum: et primo proponit generalem admonitionem; secundo specificat, ibi, *Ut abstineatis vos a fornicatione.* Circa primum duo facit: quia primo proponit intentum; secundo rationem monitionis assignat, ibi, *Ut abundetis magis.* Dicit ergo: Audivi bona vestra praeterita, sed in futurum rogamus etc. Inducit autem eos primo ex parte sua; et ideo dicit, *Rogamus.* Psalm. 121, 6: « Ro- « gate quae ad pacem sunt Hierusalem. » Item ex parte Christi, et sic dicit: *Obsecramus in Domino Jesu* Obsecrat autem, quia erat perfecti. 1, Timoth. 5, 1: « Seniorem te ne increpaveris, sed obsecra ut « patrem. » Sed quid rogat? *Ut quemadmodum accepistis a nobis quomodo oporteat vos ambulare, et placere Deo, sic et ambuletis.* Docuerat eos Apostolus quomodo oporteret eos ambulare in via communi justitiae, quae est per mandata: unde dicit: *Accepistis a nobis quemadmodum oporteat vos ambulare.* Psalm. 118, 32: « Viam mandatorum tuorum « cucurri. » Item quomodo placerent Deo in via consiliorum. Sapient. 4, 10: « Placens Deo; factus « est dilectus. » Vel quomodo ambuletis, scilicet per rectam operationem: Joan. 12, 35: « Ambulate « dum lucem habetis. » quomodo placeatis, scilicet per rectam intentionem. *Sic et ambuletis;* idest, ut servetis primum doctrinam, non recedendo ab ea. Galat. 1, 8: « Sed licet nos, aut Angelus de caelo « evangelizet vobis praeterquam quod evangeliza- « vimus vobis, anathema sit. »

Ratio monitionis accipitur primo ex fructu servatae monitionis; secundo ex ipsa monitione ibi, *Sitis enim quae praecepta dederim vobis.* Dicit ergo: Licet sitis boni, tamen per exercitium mandatorum, et consiliorum abundabitis, et proficietis. 2 Corinth. 9, 8: « Potens est Deus omnem gratiam « abundare facere in vobis. » Est enim caritas tam magna quod semper restat quo proficiendum sit. Item quae ex monitione accepistis, honesta sunt, et utilia. Pslam. 18, 8: « Lex Domino immaculata, « convertens animas. » Prov. 6, 23: « Mandatum « lucerna est, et lex lux, et via vitae. » Ideo dicit, *Quae praecepta,* idest qualia; et hoc *per Dominum Jesum,* accepta ab eo. 1 Corinth. 11, 23: « Ego « enim accepi a Domino quod et tradidi vobis. » Hebr. 2, 3: « Quae cum initium accepisset enarra- « ri per Dominum, ab his qui audierunt, in nos « confirmata est. » Et haec sunt ista, *Haec est voluntas Dei, sanctificatio vestra*; quasi dicat: Omnia praecepta Dei sunt ad hoc quod sitis sancti: sanctitas enim dicit munditiam, et firmitatem: et omnia Dei praecepta inducunt ad ista, ut quis mundus sit

a malo, et firmus in bono. Rom. 12, 2: « Probetis » quae sit voluntas Dei, » scilicet explicata per praecepta.

Deinde cum dicit, *Ut abstineatis*, monet in speciali: et primo corrigit eos de quibusdam inordinationibus inter eos; secundo promovet ad observantiam bonorum, 5 cap. ibi, *De temporibus autem et momentis, fratres non indigetis*. Tres autem inordinationes erant inter eos, scilicet carnalium vitiorum quantum ad quosdam, item curiositatis, item tristitiae de mortuis; et ideo de istis egit. Secunda ibi, *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis;* tertia ibi, *Nolumus vos ignorare, fratres, de dormientibus*. Circa primum duo facit: quia primo monet abstinere ab immoderato appetitu carnalium; secundo ponit rationem, ibi, *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus*. Iterum prima in duas: quia primo prohibet luxuriam; secundo avaritiam. Et conjungit haec semper, quia utrumque est circa objectum corporale, licet hoc compleatur in delectatione spirituali. Item primo docet cavere luxuriam quantum ad non suam; secundo quantum ad uxorem propriam, ibi, *Ut sciat unusquisque vestrum vos suum possidere in sanctificatione et honore*. Dicit ergo: *Ut abstineatis a fornicatione:* voluntas enim Dei est abstinere a fornicatione (1). Ergo est peccatum mortale, quia est contra praeceptum, et voluntatem Dei. Tob. 4, 13: « Attende tibi ab omni fornicatione. » Sed et respectu uxoris, abstineatis honeste: *ut sciat unusquisque vas suum,* idest uxorem; *possidere in sanctificatione*, cessando ad tempus, *et in honorem non in passione*, ut scilicet passio praecedat, *sicut et Gentes:* quia hoc est Gentilium, quaerere delectationes praesentes, non autem futurae vitae. *In sanctificatione et honore*: quia hic est debitus usus matrimonii: quia est ad bonum prolis, vel ad reddendum debitum; et sic potest esse sine peccato. Sed aliquando est veniale peccatum, si non efferatur concupiscentia ultra limites matrimonii, scilicet quando licet concupiscentiam habeat, non tamen uteretur ea nisi esset uxor sua. Sed quando est extra limites matrimonii, sequitur mortale; et hoc quando si non esset et sua uxor adhuc uteretur ea, et libentius cum alia. Hebr. ult. 4, « Sit honorabile connubium; et thorus immaculatus. Fornicatores autem, et adulteros judicabit » Deus. » 1 Petr. 3, 7: « Viri similiter cohabitantes secundum scientiam, quasi infirmiori vasculo » muliebri impartientes honorem, tamquam coheredibus gratiae et vitae; ut non impediantur orationes vestrae. »

Deinde cum dicit *Et ne qui supergrediatur*, prohibet avaritiam: unde dicit: *Et ne quis supergrediatur*, idest violentiam inferit auferendo aliena per potentiam: Jac. 2, 6: « Nonne divites per potentiam vos opprimunt? » *Neque circumveniat*, per dolum. Hier. 5, 27: « Sicut decipula plena » avibus; sic domus eorum plenae dolo. »

Deinde cum dicit, *Quoniam vindex est Dominus de his omnibus*, ponitur ratio monitionis: quam primo assignat ex divina ultione; secundo ostendit hanc ultionem esse justam, ibi, *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam*. Dicit ergo: Abstineamus ab his, quia *Dominus est vindex*. Galat. 5, 21: « Praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia » agunt, regnum Dei non consequentur. » Nam certe juste ulciscitur; cujus una est ratio ex Deo vocante; secunda ex contrarietate doni. Si Dominus vocat te ad unum, et tu agis contrarium; dignus es poena: et ideo dicit: *Non enim vocavit nos Deus in immunditiam*. Ephes. 1, 4: « Elegit nos in ipso » ante mundi constitutionem, ut simus sancti, et » immaculati in conspectu ejus in caritate. » Rom. 8, 30: « Quos vocavit, hos et justificavit. » Ideo concludit (1): *Itaque qui haec spernit, non hominem spernit, sed Deum:* quasi dicat: Haec est una ratio specialis, quam dixi. Alia est ratio, quia contriariantur haec vitia Spiritui qui datus est nobis. Unde qui haec agit, injuriam facit Spiritui sancto: ideo dicit: *Qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis*. Hebr. 10, 28: « Irritem quis » faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus » vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei » conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum » duxerit; in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiae contumeliam fecerit? »

Deinde cum dicit, *De caritate autem fraternitatis non necesse habemus scribere vobis*, retrahit ab otiositate. Sciendum est autem, quod sicut dicit Hieronymus in Epist. ad Galatas, Thessalonicenses erant liberales, et erat consuetudo apud eos, divites dare multum; et ideo pauperes otiose inhaerebant beneficio eorum, non curantes labores, sed discurrere per domos. Et ideo primo commendat liberalitatem dantium; secundo otium accipientium dissuadet, ibi, *Et operam detis ut quieti sitis*. Dicit ergo primo, quod non indigent moneri ad caritatem; secundo monet quod in ea proficiant, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*. Dicit ergo: *De caritate autem fraternitatis*, idest quod diligatis fratres, *non est necesse scribere vobis*. Rom. 12, 10: « Caritate fraternitatis invicem diligentes. » Hebr. ult. 1: « Caritas fraternitatis maneat in vobis. » Et ratio est, quia *ipsi didicistis a Deo*, scilicet per praeceptum in lege. Lev. 19, 18: « Diliges amicum tuum sicut teipsum. » Item in Evangelio, Joan. 13, 34: « Mandatum novum do » vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. » Vel *didicistis* interiori disciplina. Joan. 6, 45: « Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad » me. » Et hoc addiscit per Spiritum sanctum.

Deinde cum dicit, *Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis*, hortatur eos ad proficiendum in caritate, dicens: Et quia habetis caritatem ad omnes, ideo rogamus ut proficiatis. Et licet alii abutantur, vos tamen insistatis. Proverb. 15, 5: « In abundanti justitia virtus maxima est. »

Deinde cum dicit, *Et operam detis ut quieti sitis*, arguit otiosos: et primo eorum inquietudinem: secundo ostendit quomodo eam reprimant; tertio quare. Dicit ergo: *Operam detis ut quieti sitis*. Proverb. 7, 10 (2): « Garrula et vaga, quietis impatiens, nec valens pedibus suis in domo consistere. » 2 Thes. 3, 7: « Non inquieti fuimus inter » vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; sed in labore et fatigatione, nocte et die » operantes, ne quem vestrum graveremus. » Otium reprimentes, exercendo negotia: unde dicit:

(1) *Al.* Dicit ergo: Voluntas Dei est abstinere a fornicatione, *intermediis omissis*.

(1) *Al.* dicit.
(2) *Ibi praemittitur*: « Et ecce occurrit illi mulier ornatu » meretricio, praeparata ad rapiendas animas: » *tum sequitur* garrula etc.

Et ut vestrum negotium agatis. Pr. 24, 27: « Diligenter exerce agrum, ut postea aedifices domum « tuam. »

Dicit autem *vestrum*. Sed numquid non alienum negotium est agendum? Et videtur quod sic. Rom. ult. 2: « Assistatis ei in quocumque negotio. »

Respondeo. Dicendum est, quod omnia possunt inordinate fieri, si fiant praeter ordinem rationis, tunc scilicet quando aliquis se improbe ingerit; et ordinate, scilicet quando servatur ordo rationis, et in necessitate: et hoc est commendabile.

Et operemini manibus vestris (1). Eccl. 32, 29: « Multa mala docuit otiositas. » Ezech. 16, 49: « Haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, super-« bia saturitas panis, et abundantia, et otium ipsius, « et filiarum ejus: et manum egeno, et pauperi « non porrigebant. » Et hoc est in praecepto omnibus illis qui non habent alia unde licite vivere possunt quia de praecepto naturae est quod homo corpus sustentet. 2 Thessal. 3, 10: « Qui non « vult operari, nec manducet. » Hujus est duplex ratio. Prima propter exemplum aliorum. unde dicit: *Et ut honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* Infideles enim videntes conversationem vestram sic otiosam, detestantur vos (1). 1 Timoth. 3, 7: « Oportet autem illum testimonium habere bonum « ab his qui foris sunt ut non in opprobrium in-« cidat, et in laqueum diaboli. » Secunda ratio (2), ut non desideretis ea quae sunt aliorum, (3) unde dicitur: *Et nullius aliquid desideretis* Prov. 21, 25: « Desideria occident pigrum. » Ephes. 4, 28: « Qui furabatur, jam non furetur, magis autem « laboret. » Et ideo haec inquitudo si reprimatur, et in bonum exemplum, et in repressionem (4) desiderii.

(1) *Editio Veneta an.* 1498. Item *detis operam etc.* idest operando manibus vestris. *Romana autem, et duae Venetae posteriores alias citatae. Et operemini manibus vestris,* idest operando manibus vestris.

(1) *Al. deest* vos.
(2) *Al.* item ut non desideretis.
(3) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* Prov.
(4) *Al.* in repulsionem.

LECTIO II.

Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et ceteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est, et resurrexit; ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu et in voce Archangeli, et in tuba Dei descendet de caelo; et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi. Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera; et sic semper cum Domino erimus. Itaque consolamini invicem in verbis istis.

Supra induxit ad continentiam a cupiditatibus, et compescuit ab otiositate; hic compescit ab inordinata tristitia: primo praemittens monitionem; secundo assignans rationem, ibi, *Sicut et ceteri qui spem non habent.* Prohibentur ergo ne inordinate tristentur: unde dicit: *Ut non contristemini* (1). Videtur autem Apostolus bene concedere tristari pro mortuis, aliquid tamen prohibere, ne scilicet inordinate tristentur: unde dicit: *Sicut et ceteri.* Quod enim aliquis tristetur, scilicet de mortuis, habet pietatem. Primo propter defectum corporis deficientis: debemus enim eos dirigere, et corpus propter animam. Eccl. 41, 1: « O mors quam amara est « memoria tua homini pacem habenti in substan-« tiis suis! » Secundo propter discessum, et separationem, quae dolorosa est amicis. 1 Reg. 15, 32: « Siccine separas amara mors? » Tertio quia per mortem sit commemoratio peccati. Rom. 6, 23: « Stipendia peccati mors. » Quarto quia sit commemoratio mortis nostrae. Eccle. 7, 3: « In « illa enim finis cunctorum admonetur hominum, « et vivens cogitat quid futurum sit. » Sic ergo tristandum, sed moderate. Unde Eccl. 22, 11: « Mo-« dicum plora supra mortuum, quoniam requievit. » Et ideo dicit: *Sicut et ceteri qui spem non habent:* scilicet quia isti credunt hujusmodi defectus perpetuos sed nos non. Phil. 3, 20: « Salvatorem ex-« pectamus Dominum nostrum Jesum Christum, « qui reformabit corpus humilitatis nostrae, confi-« guratum corpori claritatis suae. » Unde signanter dicit, *De dormientibus.* Joan 11, 11: « Lazarus ami-« cus noster dormit. » Dormiens enim tria facit. Cubat in spe surgendi. Psalm. 40, 9: « Numquid qui « dormit non adjiciet ut resurgat? » Sic et qui moritur in fide. Item in dormiente, anima vigilat. Cant. 5, 2: « Ego dormio, et cor meum vigilat. » Item postea homo resurgit magis refectus et vegetus (1). Sic sancti resurgent incorruptibiles. 1 Cor. 15.

Deinde cum dicit, *Si enim credimus,* ponitur ratio monitionis: et primo astruit resurrectionem; secundo excludit dilationis suspicionem, ibi, *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini;* tertio ponit resurrectionis ordinem, ibi, *Quoniam ipse Dominus.. descendet de caelo.* Sciendum est autem, quod Apostolus 1 Cor. 15, ex resurrectione Christi astruit nostram, quia illa est causa nostrae: unde arguit per locum a causa. Et resurrectio Christi non est causa solum, sed etiam exemplar (2): quia Verbum caro factum suscitat corpora, Verbum vero simpliciter, animas: etenim in eo quod Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, est exemplar nostrae resurrectionis. Nec solum hoc est, sed et causa efficiens: quia quae humanitate Christi gesta sunt, non solum sunt gesta secundum virtutem humanitatis, sed virtute divinitatis sibi unitae. Unde, sicut tactus suus curabat leprosum, inquantum instrumentum divinitatis; sic resurrectio Christi causa est nostrae resurrectionis, non inquantum corporis,

(1) Al. *sicut et ceteri.*

(1) *Al. deest* et vegetus.
(2) *Al.* sed resurrectio Christi non est causa solum exemplaris, quia Verbum caro factum suscitat corpora, Verbum vero animas, sed Christus accepit carnem, et in ea resurrexit, in quo est exemplar nostrae resurrectionis. Nec solum hoc, sed efficiens.

sed inquantum resurrectio (1) corporis uniti verbo vitae. Et ideo Apostolus hoc firmiter suppones, sic arguit, *Si enim credimur* firmiter *quod Christus resurrexit; ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo.* Illi dormierunt *per Jesum* qui facti sunt conformes morti ejus per baptismum, vel *per Jesum*, quia *cum eo* (2) *adducet*, scilicet cum ipso Christo. Zach. 14, 5: « Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti ejus cum eo. » Isa. 3, 14: « Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui, et principibus ejus. »

Deinde cum dicit, *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*, excludit dilationem resurrectionis; quasi dicat: Scimus quod resurgent et venient cum Christo; ideo non debemus tantum dolere. Non enim illi qui invenientur vivi, prius consequentur resurrectionis gloriam quam mortui. Et ideo *hoc enim* (3) *vobis dicimus*, non ex conjectura hominis, sed *in verbo Domini*, cujus verba non deficient (4), *quia nos qui vivimus*, idest illi qui sunt vivi, non prius sortientur consolationem ex adventu Christi, quam mortui: et ideo dicit: *Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt.* Ex quo videtur non intelligentibus, quod Apostolus hic dicat, quod adhuc Apostolo vivente hoc fieret; et hoc etiam Thessalonicensibus videbatur: et ideo scribit eis aliam Epistolam in qua dicit (2 Thessal. 2, 2): « Non moveamini a vestro sensu, neque terreamini, « neque per spiritum, neque per sermonem, neque « per epistolam tamquam per nos missam, quasi « instet dies Domini. » Sed non loquitur ex persona sua, et tunc existentium, sed eorum qui tunc vivi reperientur. *Qui residui sumus*, idest erunt residui post persecutionem Antichristi, *non praeveniemus eos*, idest, non prius recipient consolationem. 1 Corinth. 15, 51: « In momento, in ictu « oculi in novissima tuba. »

Deinde cum dicit, *Quoniam ipse Dominus . . . descendet de caelo*, ostendit ordinem resurrectionis et modum: et primo proponit resurrectionis causam; secundo ejus ordinem et modum, ibi, *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi;* tertio concludit eorum consolationem, ibi, *Itaque consolamini invicem in verbis istis.* Primum ostendit, dicens, *Ipse Dominus.* Ubi notandum est, quod, sicut dictum est, causa communis resurrectionis, est resurrectio Christi. Sed si dicas, quod jam fuit quare ergo non sequitur effectus ejus? respondeo. Dicendum est, quod est causa resurrectionis nostrae, secundum quod operatur in virtute divina. Deus autem operatur per ordinem suae sapientiae. Tunc ergo erit nostra resurrectio quando hoc disposuit (5) ordo divinae sapientiae. Ut autem ostendat quod Christus sit causa, ostendit quod ad praesentiam Christi omnes mortui resurgent. Ad resurrectionem autem communem faciendam triplex causa concurrit. Una principalis, scilicet virtus divinitatis; secunda instrumentalis, scilicet virtus humanitatis Christi; tertia quasi ministerialis, scilicet virtus Angelorum, qui habebunt aliquem effectum in resurrectione. Augustinus enim probat quod ea quae fiunt nunc per creaturas corporales, fiunt a Deo eis mediantibus. In resurrectione vero aliqua per eos sunt agenda; sicut collectio pulveris; sed reintegratio corporum, et unio animae ad corpus, erit immediate per Christum. Has ergo tres causas ponit. Primo humanitatem Christi gloriosam, dicens, *Ipse Dominus.* Act. 1, 11: « Quemadmodum vidistis eum ascendentem in caelum, ita veniet. » *In jussu.* In primo adventu (1) venit ut obediens. Philipp. 2, 8: « Factus est obediens usque ad mor« tem. » Et hoc quia ille fuit adventus humilitatis: sed iste erit gloriae. Lucae 21, 27: « Veniet cum « potestate magna et majestate. » Secundo virtutem Angelorum, cum dicit, *In voce Archangeli*, non quod operetur in voce ejus, sed ministerio ejus. Et dicit, *Archangeli*, quia omnes Angeli sub uno Archangeli ministrant Ecclesiae. Apoc. 12: « Hic « est Michael princeps Ecclesiae (2). » Vel *in voce Archangeli*, idest Christi Principis Angelorum. Isa. 9, 6: « Magni consilii Angelus. » Et in voce ejus corporali vel spirituali, erit resurrectio. Joan. 5, 28: « Audient vocem Filii Dei, » scilicet, Surgite mortui, et venite ad judicium: et illi voci corporali obedient. Tertio virtutem divinitatis, cum dicit, *In tuba Dei.* Haec est virtus divina, quae dicitur vox Archangeli, inquantum fiet ministerio Archangelorum, et tuba Dei, inquantum virtute divina fiet. Et dicitur tuba propter ejus sonoritatem, quae provenit a Deo, suscitans mortuos. Item tuba congruit ad officia, cujus usus fuit multiplex in veteri testamento: ut ad bellum: « et tunc pugnabit pro « eo orbis terrarum: » Sapient. 5, 21. Item fiebat usus ejus ad solemnitates; sic ista ad caelestem Hierusalem. Item ad movendum castra; et tunc sancti movebunt castra. Unde si sit vox corporalis dicitur tuba propter has rationes. Vel non erit vox corporalis, sed virtus divina Christi praesens, et manifesta toti mundo.

Deinde cum dicit, *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi*, ponitur ordo resurrectionis; et circa hoc tria facit: quia primo ponit resurrectionem mortuorum; secundo occursum vivorum, ibi, *Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis obviam Christo*; tertio beatitudinem sanctorum utrorumque, ibi, *Et sic semper cum Domino erimus.*

Occasione horum verborum crediderunt aliqui quod futuri in fine numquam morerentur, ut dicit Hieronymus in epistola, propter hoc quod dicit: *Deinde nos qui vivimus... simul rapiemur.* Alias enim frustra distingueret viventes a morientibus.

Sed contra 1 Corinth. 15, 51: « Omnes quidem « resurgemus: » item vers. 22: « Sicut in Adam « omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivi« ficabuntur: » et habetur Rom. 5, 12, « Ergo « mors ad omnes pertransiit (3). »

Dicendum est ergo, quod aliqui invenientur vivi in tempore illo quo Christus veniet ad judicium; sed in illo momento temporis morientur, et statim resurgent: et ideo propter modicam interpolationem reputantur viventes.

Sed tunc est quaestio, quia dicitur hic: *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi:* et *deinde*

(1) *Al. omittitur* resurrectio.
(2) *Al.* secum.
(3) *Al.* deest *enim*.
(4) *Al.* ea quae non deficient.
(5) *Al.* habet.

(1) *Al. omittitur* adventu.
(2) *Ibi vers.* 7: « Michael et Angeli ejus praeliabantur « cum dracone. » *Daniel autem* 12, 1: « Consurget Mi« chael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui » *item* 10, 11: « Michael princeps vester. »
(3) *Ibi*: « Et item in omnes homines mors pertransiit. »

vos qui vivimus. Ergo prius resurgent mortui quam vivi occurrant Christo; et in hoc occursu morientur. Ergo prius aliqui resurgent; et sic non erit omnium resurrectio simul: quod est contra illud 1 Corinth. 15, 52: « In momento, in ictu oculi, in « novissima tuba. »

Respondeo: dicendum est, quod duplex est hic opinio. Quidam enim dicunt, quod resurrectio non erit simul; sed primo mortui venient cum Christo, et tunc in adventu Christi, vivi rapientur in nubibus, et in illo raptu morientur et resurgent. Et ideo quod dicitur esse in momento, intelligitur quia in modico tempore fiet. Et si dicatur quod erit in instanti, tunc non est hoc referendum ad totam resurrectionem omnium, sed ad resurrectionem singularium, quia singulus resurget in instanti. Alii vero dicunt, quod omnes simul et in instanti resurgent. Quod ergo dicit, *Resurgent primi*, denotat ordinem dignitatis, non temporis.

Sed videtur hoc difficile; quia de vivis multi erunt probati in persecutione Antichristi, qui dignitate praecellent multos prius defunctos. Et ideo videtur aliter esse dicendum; quod omnes morientur, et omnes resurgent, et quod simul. Nec Apostolus dicit hic, quod illi prius resurgent quam isti, sed quod illi prius resurgent quam isti occurrant. Apostolus enim (1) non ponit ordinem resurrectionis ad resurrectionem; sed ordinem ad raptum, vel ad occurrentiam. Nam primo veniente Domino morientur qui invenientur vivi, et tunc statim cum illis qui prius mortui fuerant, resurgentes rapientur in nubibus obviam Christo, ut Apostolus hic dicit.

(1) *Al.* ergo.

Est autem haec inter bonos et malos differentia, quia mali remanebunt in terra quam dilexerunt, boni rapientur ad Christum quem quaesierunt. Matth. 24, 28: « Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et « aquilae. » In resurrectione etiam sancti conformabuntur Christo, non solum quantum ad gloriam corporis, Philip. 3, sed etiam quantum ad situm: quia Christus erit in nube: Act. 1, 9: « Et nubes « suscepit eum: » et vers. 2: « Quemadmodum vi- « distis eum euntem in caelum, sic veniet: » sic et sancti a nubibus rapientur. Et quare hoc? Ad ostendendum eorum deiformitatem. In veteri enim testamento gloria Domini apparuit per modum nubis: 3 Reg. 8, 12: « Dominus venit in nebula. » Hae nubes erunt praeparatae virtute divina ad ostensionem gloriae sanctorum. Vel ipsa fulgentia corpora gloriosorum videbuntur malis quaedam nubes, qui erunt in terra. Matth. 25, 6: « Ecce sponsus « venit, exite obviam ei. »

Deinde cum dicit, *Et sic semper cum Domino erimus*, ostendit beatitudinem sanctorum, quia semper erunt cum Domino, eo fruentes. Joan. 14, 3: « Iterum veniam, et accipiam vos ad meipsum; ut « ubi ego sum, et vos sitis. » Hoc sancti desiderant. Philip. 1, 23: « Desiderium habens dissolvi, « et esse cum Christo. »

Deinde cum dicit, *Itaque consolamini invicem in verbis istis*, concludit consolationem habendam esse de mortuis, dicens: Ex quo sancti resurgunt, et nullum detrimentum consequuntur, ergo de mortuis consolamini. Isa. 40, 1: « Consolamini, conso- « lamini popule meus, dicit Dominus Deus vester. »

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

De temporibus autem et momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis. Ipsi enim diligenter scitis quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, et non effugient. Vos autem, fratres, non estis in tenebris, ut vos dies ille tamquam fur comprehendat: omnes enim vos filii lucis estis, et filii diei: non sumus noctis neque tenebrarum. Igitur non dormiamus, sicut et ceteri; sed vigilemus, et sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt; et qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus, induti loricam fidei et caritatis, et galeam, spem salutis: quoniam non posuit nos in Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis; ut sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus. Propter quod consolamini invicem, et aedificate alterutrum, sicut et facitis. Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos, et praesunt vobis in Domino, et monent vos; ut habeatis illos abundantius in caritate: propter opus illorum, pacem habete cum eis.

Supra correxit in eis corrigenda; hic monet eos in futurum: et primo ponit monitionem; secundo orationem, ibi, *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia*. Haec autem duo sunt nobis necessaria. Nam quia bona quae facimus, sunt ex libero arbitrio, ideo indiget homo monitione; et quoniam sunt etiam ex gratia, ideo oratione (1). Circa primum duo facit: quia primo hortatur ut praeparent se ad futurum judicium; secundo ostendit praeparandi modum, ibi, *Propter quod consolamini*. Iterum prima in duas: quia primo ostendit qualis sit conditio futuri judicii; secundo qualiter praeparent se ad illud, ibi, *Igitur non dormiamus*. Item prima in duas: quia primo praemittit conditionem futuri judicii; secundo exponit, ibi, *Cum enim dixerint, Pax et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*. Item primo quietat eorum solicitudinem circa scientiam futuri adventus; secundo ostendit quid circa illum sciant, ibi, *Ipsi enim scitis*. Dicit ergo: Necesse erat quod scriberem de praemissis, quia indiguistis; sed *de temporibus*, scilicet aestate, hieme, vel potius quae tempora futura sint, non erat necesse: quia quaedam de his sunt soli divi-

(1) *Al.* quia bona quae facimus sunt ex libero arbitrio; et ideo indiget homo monitione, et gratia, et ideo oratione.

nae scientiae reservata. Matth. 24, et Marc. 13, 32: « De die illa, vel hora nemo scit, neque Angeli in « caelo, neque Filius, nisi Pater. » Act. 1, 7: « Non « est vestrum nosse tempora, vel momenta, quae « Pater posuit in sua potestate. » Eccle. 7, 1: « Quid necesse est homini majora se quaerere, cum « ignoret quid conducat sibi in vita, numero die- « rum vitae suae? » Et ideo hoc non est necesse scribere, quia illud quod sciendum est, *vos scitis*, quia scilicet *dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*. Sunt autem omnes dies Domini: Psalm. 118, 91: « Ordinatione tua perseverat dies: » sed iste specialiter est Domini, quia facit in omnibus suam voluntatem: quae impletur in bonis, qui perducuntur ad finem praescitum a Deo, scilicet salutem: 1. Timoth. 2, 4: « Vult omnes homines salvos fieri, « et ad agnitionem veritatis venire: » in malis, quia puniuntur: Psal. 74, 3: « Dum accepero tem- « pus, ego justitias judicabo. » Iste *veniet sicut fur*, idest ex impraemeditato (1). Lucae 12, 39: « Si « sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigila- « ret utique. » 2 Petr. 3, 10: « Adveniet dies Do- « mini sicut fur. » Apoc. 3, 3: « Veniam tibi tam- « quam fur. » Quomodo autem dies dicitur venire in nocte? Sed sciendum, quod utrumque est; quia in die venit propter manifestationem cordium: 1 Corinth. 4, 5: « Quoadusque veniat Dominus, qui « et illuminabit abscondita tenebrarum, et mani- « festabit consilia cordium: » sed in nocte propter incertitudinem: Matth. 25, 6: « Media nocte clamor « factus est: ecce sponsus venit, exite obviam ei. » Incertum enim est qua hora erit.

Deinde cum dicit, *Cum enim dixerint, Pax, et securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*, exponit quae dixerat: et primo quantum ad malos; secundo quantum ad bonos, ibi, *Vos autem fratres, non estis in tenebris.* Circa primum duo facit. Primo describit praesumptionem malorum; secundo periculum morae. Dicit ergo: *Veniet sicut fur*, quia ex improviso: *cum enim dixerint, Pax*, quantum ad praesentia, idest dum tranquille vivunt, sic decipiuntur: Sapient. 14, 22: « In magno vi- « ventes inscientiae bello, tot et tam magna mala « pacem appellant: » *et securitas*, quantum ad futura. Luc. 12, 19: « Anima mea, multa habes bona « reposita in annos plurimos requiesce, comede, bi- « be et epulare. »

Sed contra. Lucae 21, 26: « Arescentibus ho- « minibus prae timore et expectatione, quae su- « pervenient universo orbi. » Ergo nulla securitas.

Solutio est duplex. Una quae est Augustini, quae talis est. In tempore illo aliqui erunt boni, et hi affligentur, lugebunt et expectabunt: et de hoc dicitur loc. cit. « Arescentibus, » ex carentia voluptatum, et abundantia malorum. Sed in malis erit pax et securitas. Alia datur solutio in Glossa.

Deinde cum dicit, *Tunc repentinus eis superveniet interitus*, describit periculum a quatuor. Primo quia subitum, ibi, *Repentinus*: Isa. 30, 13: « Subito dum non speratur, veniet contritio ejus. » Secundo quia mortiferum, ibi, *Interitus*: Job 18, 14: « Calcet super eum, quasi rex, interitus. » Tertio afflictivum, ibi, *Dolor:* Psalm. 47, 8: « Ibi dolo- « res, ut parturientis. » Quarto inevitabile, ibi, *Et non effugient:* Job 2, 20: « Effugium peribit ab « eis. » Ab ira Dei nunc est effugere ad ejus misericordiam; ibi vero non est tempus misericordiae, sed justitiae.

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, non estis in tenebris*, exponit quae dixerat quo ad bonos, et duo facit: quia primo excipit bonos a consortio malorum; secundo rationem assignat, ibi, *Omnes enim vos filii lucis estis.* Dicit ergo: *Non estis in tenebris*, quia illuminati estis per Christum de illo die, ideo vobis non est improvisus Joan. 8, 12: « Qui sequitur me, non ambulat in tene- « bris, sed habebit lumen vitae. » Hujus ratio est ibi, *Omnes enim vos filii lucis estis.* Astruit enim quod sunt filii lucis et diei. Filii autem alicujus rei in Scriptura dicuntur aliqui propter abundantiam in re illa. Isa. 5, 1: « In cornu filio olei, » idest habente (1) multum oleum. Qui ergo participant multum de die et luce, dicuntur eorum filii. Haec lux est fides Christi. Joan. 8, 12: « Ego « sum lux mundi. » Ibid. 12, 36: « Credite in « lucem, ut filii lucis sitis. » Item *diei*: sicut enim ex luce fit dies, ita ex fide Christi sit dies, scilicet honestas bonorum operum. Rom. 13, 12: « Nox « praecessit, dies autem appropinquavit, » Et ideo *non estis* (2) *filii noctis*, idest infidelitatis, *neque tenebrarum*, idest peccatorum. Rom. 13, 12: « Abji- « ciamus ergo a nobis opera tenebrarum, et in- « duamur arma lucis. »

Deinde cum dicit, *Igitur non dormiamus*, ostendit qualiter se praeparent ad illum adventum: et primo qualiter per vitationem malorum (3); secundo per observantiam bonorum, ibi, *Induti loricam fidei.* Circa primum duo facit: quia primo ponit monitionem; secundo ejus rationem, ibi, *Qui enim dormiunt, nocte dormiunt.* Dicit igitur: Ex quo dies Domini est sicut fur: Luc. 12, 39: « Si « sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigila- « ret utique: » ergo vos, quia scitis, vigiletis. Unde dicit: *Igitur non dormiamus*, somno peccati: Eph. 5, 14: « Surge qui dormis; et exurge a mor- « tuis: » item nec pigritiae: Proverb. 6, 9: « Us- « quequo piger dormis ? Quando consurges e som- « no tuo ? » *Sed vigilemus*, per solicitudinem. Matth. 24, 42: « Vigilate itaque, quia nescitis qua hora « dominus vester venturus sit. » Et ad hoc est necessarium quod *sobrii simus*, ut et corpus et mens sint sobria, idest non occupata voluptatibus, et curis mundi. Lucae 21, 34: « Attendite vobis, « ne forte graventur corda vestra crapula, et ebrie- « tate. » 1 Petr. 5, 8: « Sobrii estote, et vigilate. » Ratio autem hujus est ex temporis congruitate: quia qui dormiunt, vel ebrii sunt, aliquid faciunt in nocte. Sed nos non sumus in nocte: *ergo non dormiamus.* Dicit ergo: *Qui enim dormiunt; nocte dormiunt*; idest, tempus noctis deputant quieti, diem vero operationi. Psalm. 103, 22: « Ortus est sol, et congregati « sunt, et in cubilibus suis collocabuntur: » et rursum ibi: « Exibit homo ad opus suum et ad « operationem suam usque ad vesperam. » Item abstinent (4) aliqui a vino in die propter negotia exercenda; sed de nocte tantum non currant. Job 24, 15: « Oculus adulteri observat caliginem. » Somnus ergo; et ebrietas est nocti conveniens: eo quod nocte infidelitatis, et tenebris peccatorum occupati sunt ebrii per amorem praesentium non

(1) *Al.* ex impraemeditatione.

(1) *Al.* idest colle habente etc.
(2) Al. *sumus.*
(3) *Al.* per ultionem malorum.
(4) *Al.* abstineant, *et infra* concurrant, *pro* non currant.

habentes spem futurorum. Eph. 4, 19: « Desperantes « tradiderunt se impudicitiae, in operationem im- « munditiae omnis, in avaritiam. » *Nos autem* (1) *qui diei sumus*, idest pertinentes ad diem honestatis et fidei, *simus sobrii*. Rom. 13, 13: « Honeste « ambulemus in die. »

Deinde cum dicit, *Induti loricam fidei*, ostendit quomodo se praeparent per bona et primo ponit monitionem generalem; secundo specialem, ibi, *Propter quod consolamini invicem*. Item prima in duas: quia prima ponit ipsam monitionem; secundo rationem ejus, ibi, *Quoniam non posuit nos Deus in iram*. Sunt autem in homine duo principalia membra, quae consueverunt in bellis protegi; scilicet cor, quod est principium vitae, et caput, scilicet principium motus exterioris, a quo sunt sensus, et aliquo modo nervi: et protegitur cor lorica, caput galea. Spiritualis vita in nobis est Christus, per quem anima vivit, et Dominus in nobis habitat: Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem « in cordibus vestris: » habitat etiam per caritatem (2). 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in ca- « ritate, in Deo manet, et Deus in eo: » quae informat fidem. Et ideo debemus habere fidem, et caritatem: unde dicit: *Loricam fidei et caritatis*, quia protegit vitalia, *et galeam, spem salutis* (3) quae est principium motus spiritualis, quod est ex intentione finis quem speramus assequi.

Deinde cum dicit, *Quoniam non posuit nos Deus in iram*, ostendit rationem quomodo in nobis operatur; et primo ex praeordinatione divina; secundo ex gratia Christi; tertio ostendit modum consequendae salutis. Dicit ergo; *Quoniam non posuit nos*, idest non ordinavit; Joan. 15, 16: « Posui « vos (scilicet sanctos) ut eatis, et fructum « afferatis; » *Deus in iram*, idest ad hoc ut consequamur ejus iram. Sapient. 1, 13: « Deus mor- « tem non fecit. » Ezech. 18, 23: « Numquid « voluntatis meae est mors impii, dicit Dominus « Deus, et non ut convertatur a viis suis, et vivat ? » *Sed in acquisitionem*; idest, ut acquiramus salutem Matth. 11, 12: « Regnum caelorum vim patitur, et « violenti rapiunt illud. » 1 Petr. 2, 9: « Vos « estis genus electum, regale sacerdotium, gens « sancta, populus acquisitionis: » Et hoc per gra- « tiam Christi: ideo dicit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum:* Act. 4, 12: « Non est aliud nomen « sub caelo datum hominibus in quo oporteat nos « salvos fieri: » *qui mortuus est pro nobis*, idest salvavit nos moriendo pro nobis. (1) 1 Pet. 3, 18: « Mortuus est justus pro injustis, ut offer- « ret nos Deo, mortificatos quidem carne, vivifica- « tos autem spiritu. » Et modus perveniendi, est quia Christus docuit nos, operando salutem nostram; et hoc moriendo et resurgendo, Rom. 4, 25: « Tra- « ditus est propter delicta nostra, et resurrexit pro- « pter justificationem nostram: » et ideo dicit, *Sive vigilemus, sive dormiamus, simul cum illo vivamus*. Rom. 14, 8: « Sive vivimus, sive morimur « Domini sumus. »

(1) *Al.* nos autem pertinentes ad diem etc.
(2) *Al. deest* habitat etiam per caritatem.
(3) *Al. et galeam spei*, quae est etc.

Deinde cum dicit, *Propter quod consolamini invicem;* docet nos quomodo praeparemus nos, quantum ad speciales conditiones personarum; et circa hoc tria facit: quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad aequales; secundo quomodo subditi se habeant ad praelatum, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, ut noveritis eos qui laborant inter vos:* tertio quomodo praelati ad subditos, ibi, *Rogamus autem vos, fratres, corripite inquietos*. Debemus autem aequalibus consolationem in adversis: unde dicit: *Consolamini invicem*. Item aedificationem in exemplis; unde dicit: *Et aedificate*. Rom. 14, 19: « Quae aedificationis sunt, invicem « custodiamus. » Subditi autem ad praelatos primo debent beneficiorum recognitionem, secundo caritatem, tertio pacem. *Ut noveritis*, idest ut recognoscatis beneficia eorum. Hebr. ult. 7: « Me- « mentote praepositorum vestrorum, qui vobis lo- « cuti sunt verbum Dei. » Noveritis, inquam, primo ex parte eorum, quia maximum laborem ferunt pro vobis: unde dicit: *Eos qui laborant inter vos*, pro bono vestro. 2 Tim. 2, 3: « Labora sicut « bonus miles Christi Jesu. » Secundo ex parte Dei; et ideo est habenda reverentia ad eos, sicut ad Deum: unde dicit: *Et praesunt vobis in Domino*, idest vice Domini. 2 Corinth. 2, 10: « Ego « si quid donavit vobis, in persona Christi. » Tertio ex parte vestra, quia sunt vobis utiles: unde dicit: *Et monent vos ut habeatis illos abundantius in caritate*. Ideo secundo debetis eis caritatem *abundantius*, idest prae aliis; tertio *pacem propter opus illorum*. Sed contra hoc quidam agunt. Amos 5, 10 « Odio habuerunt in porta corripientem, et « loquentem perfecte abominati sunt. » Eccli. 19, 5: « Qui odit correctionem, minuetur vita. » Sed vos habete pacem propter opus correctionis, quod proprie spectat ad eorum officium. Psal. 119, 6: « Dum loquebar illis, impugnabant me gratis. »

(1) *Al.* salvavit nos etc. *his quae praecedunt omissis.*

LECTIO II.

Rogamus autem vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed semper quod bonum est sectamini in invicem, et in omnes Semper gaudete; sine intermissione orate; in omnibus gratias agite: haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis. Spiritum nolite extinguere; prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete vos. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester et anima, et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. Fidelis est qui vocavit vos; qui etiam faciet. Fratres orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adjuro vos per Dominum ut legatur Epistola haec omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Amen.

Supra ostendit quomodo subditi debent se habere ad praelatos; hic ostendit e converso, et circa hoc duo facit: quia primo docet quomodo praelati ad sacerdotes subditos se debeant habere; secundo generaliter quomodo se debeant habere

ad omnes, ibi, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat.* Sciendum est autem, quod cura praelatorum ad duo debet tendere, scilicet ad retrahendum alios a peccatis, et ad custodiendum seipsos. Quantum ad primum tria Apostolus dicit: tripliciter enim subditi possunt pati defectum: primo in actu; secundo in voluntate; tertio in virtute. In actu autem, quando prorumpunt in actum peccati; et tunc sunt corrigendi. Et quamvis de omni peccato specialiter tamen corrigendi sunt de peccato inquietudinis: et ideo dicit: *Corripite inquietos.* 2 Thessal. 3, 7: « Non inquieti fuimus inter vos. » Eccli. 19, 17: « Corripe proximum antequam commineris, « et da locum timori. » In voluntate vero, quando non aggreditur magna, quia dejicitur propter adversa, et peccata praecedentia: unde dicit: *Consolamini pusillanimes.* Pusillanimis est non habens animum ad magna, timens ne deficiat. Isa. 35, 4: « Discite pusillanimis: Confortamini, et nolite « timere. » Job 4, 4: « Vacillantes confirmaverunt « manus tuae (1). » In virtute autem, quando vel ex infirmitate peccant, vel debilitantur in bono actu: et isti sunt fovendi: unde dicit: *Suscipite,* scilicet in visceribus caritatis fovendo, *infirmos* quorum est virtus debilis, vel ad resistendum malis, vel ad faciendum bona. Rom. 15, 1: « Debemus « nos firmiores imbecillitates infirmorum sustine« re. » Praelatus autem debet se custodire a defectu cujuscumque modi, et maxime ab impatientia: quia ipse portat totum pondus multitudinis. Num. 11, 14: « Non possum solus sustinere omnem hanc « multitudinem, quia gravis est mihi. » Et ideo dicit: *Patientes estote ad omnes.* Proverb. 19, 11: « Doctrina viri per patientiam noscitur. » Psalm. 91, 15: « Bene patientes erunt, ut annuntient. »

Deinde eum dicit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat,* ostendit generaliter quomodo se habeant ad omnes; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit qualiter ad (2) omnes in quibusdam debeant se habere; secundo qualiter (3) in omnibus, ibi, *Omnia autem probate.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit quomodo se debeant habere ad proximum; secundo quomodo se habeant in his quae ad Deum sunt, ibi, *Semper gaudete*; tertio quomodo se habeant ad ejus dona, ibi, *Spiritum nolite extinguere.* Quantum ad proximum debent se habere, ut non inferant ei mala, et ut studeant ei benefacere: unde dicit: Dixi supra in speciali, sed nunc in generali dico: *Ne quis malum pro malo alicui reddat.* Psalm. 7, 5: « Si reddidi « retribuentibus mihi mala. »

Sed contra. Multoties vindicta petitur coram judice. Respondeo. Sicut actus moralis sumitur secundum intentionem finis, sic ad duo potest esse intentio: vel ad malum illius, ita quod quiescat ibi; et hoc est illicitum, quia ex livore (4) vindictae: vel ad bonum correctionis, seu justitiae et conservationis reipublicae; et sic non reddit malum pro malo, sed bonum, scilicet ejus correctionem.

Quantum ad secundum dicit: *Sed semper quod bonum est sectamini.* Et dicit: *Sectamini,* non, Faciatis: quia tu ex te debes sumere occasione benefaciendi ad proximum tuum, et non expectare quod ipse det tibi occasionem benefaciendi sibi. Unde

(1) *Al.* sermones tui.
(2) *Al. omittitur* ad.
(3) *Al.* quid.
(4) *Al.* et ex livore.

Psal. 33, 15: « Inquire pacem, et persequere eam. » Rom. 12, 21: « Noli vinci a malo (ut scilicet sis « tractus ab eo ad malefaciendum) sed vince in « bono malum, » retrahendo eum ad bonum. Galat. ult. 10: « Dum tempus habemus, operemur bonum « ad omnes. »

Deinde cum dicit *Semper gaudete,* ostendit quomodo se debeant habere quo ad Deum; ad quem tria oportet habere. Primo gaudere de ipso: unde dicit: *Semper gaudete,* scilicet de Deo: quia quidquid malum proveniat, est incomparabile bono quod est Deus. Et ideo nullum malum illud interrumpat: unde dicit: *Semper gaudete.* Secundo orare pro beneficiis suscipiendis, ibi, *Sine intermissione orate.* Luc. 18, 1: « Oportet semper orare, et numquam « deficere. »

Sed quomodo potest hoc esse ? Respondeo. Dicendum est, quod hoc potest esse tripliciter. Primo quod ille semper orat qui statutas horas non intermittit. Simile habetur 2 Reg. 9, 7: « Tu come« des panem in mensa mea semper. » Secundo sic. Semper, idest continue, orate. Sed tunc oratio sumitur pro effectu orationis. Est enim oratio, interpretatio, seu explicatio desiderii: quia quando desidero aliquid, tunc illud orando peto: unde et oratio est petitio decentium a Deo; et ideo desiderium habet vim orationis. Psalm. 9, 17: « Deside« rium pauperum exaudivit Dominus. » Omnia ergo quae facimus, ex desiderio proveniunt: ergo oratio in bonis quae facimus, manet in virtute: quia bona quae facimus, ex desiderio bono proveniunt. Glossa: « Non cessat orare qui non cessat benefa« cere. » Tertio quo ad causam orationis, scilicet faciendo eleemosynam. In vitis Patrum: « Il« le semper orat (1), qui eleemosynas dat: quia « qui eleemosynam accipit, orat pro te, etiam « te dormiente. » Item tertio orare pro beneficiis suscipiendis, et gratia agere pro susceptis; ideo dicit: *In omnibus,* scilicet bonis et adversis, *gratias agite.* Rom. 8, 28: « Diligentibus Deum, « omnia cooperantur in bonum. » Coloss. 2, 7: « Abundantes in illo in gratiarum actione. » Philip. 4, 6: « Cum gratiarum actione. » *Haec est enim voluntas Dei in Christo Jesu, in omnibus vobis.* 1 Timoth. 2, 4: « Qui vult omnes homines « salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. »

Deinde cum dicit, *Spiritum nolite extinguere,* ostendit quomodo se habeant ad dona Dei: et primo quod ea non impediant; secundo quod ea non contemnant, ibi, *Prophetias nolite spernere.* Spiritus autem sanctus est persona divina incorruptibilis, et aeterna: unde in sua substantia extingui non potest. Sed tamen dicitur quis extinguere Spiritum uno modo fervorem ejus extinguendo, vel in se, vel in alio. Rom. 12, 11: « Spiritu ferventes. » Cum enim aliquis aliquid boni ex fervore Spiritus sancti vult facere, vel etiam cum aliquis bonus motus surgit, et ipse impedit; extinguit Spiritum sanctum: Act. 7, 51: « Vos semper Spiritui sancto resistitis. » Alio modo mortaliter peccando. Spiritus enim sanctus in se semper vivit; sed in nobis vivit, quando facit nos in se vivere. Sed quando quis peccat mortaliter, non vivit in ipso Spiritus sanctus. Sap. 1, 5: « Spiritus enim sanctus disciplinae effugiet fi« ctum, et auferet se a cogitationibus quae sunt « sine intellectu, et corripietur a superveniente ini-

(1) *Al.* sic orat.

« quitate. » Tertio modo occultando: quasi dicat: Si donum Spiritus sancti habetis, utimini eo ad utilitatem proximorum. Eccli. 20: « Sapientia ab- « scondita; et thesaurus invisus: quae utilitas in « utrisque? » Matth. 5, 15: « Nemo accendit lucer- « nam, et ponit eam sub modo, sed super cande- « labrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. »

Prophetias nolite spernere. Aliqui enim apud istos spiritu prophetiae erant pollentes, qui ab istis reputabantur insani. 1 Corinth. 14, 1: « Æmula- « mini spiritualia, magis autem ut prophetetis. » Vel *prophetias*, idest divinam doctrinam: exponentes enim divinam doctrinam dicuntur Prophetae; quasi dicat: Non spernatis verba Dei, et praedicationes. Hierem. 20, 8: « Factus est sermo Domini « in opprobrium, et in derisum tota die. »

Deinde cum dicit, *Omnia autem probate*, ostendit qualiter se habeant ad omnia: et unum est quod in omnibus utantur discretione. Rom. 12, 1: « Ra- « tionabile obsequium vestrum. » In hac materia debet esse diligens examinatio, boni electio, mali abjectio. Quantum ad primum dicit: *Prophetias nolite spernere*; tamen *omnia probate*, scilicet quae sunt dubia: manifesta enim examinatione non indigent. 1 Joan. 4, 1: « Omni spiritui nolite cre- « dere. » Job 12, 11: « Nonne auris verba diju- « dicat? » Quantum ad secundum dicit: *Quod bonum est tenete*: Galat. 4, 18: « Bonum autem ae- « mulamini in bono semper. » Quantum ad tertium dicit: *Ab omni specie mala abstinete vos*. Isa. 7, 15: « Ut sciat reprobare malum, et eligere bonum. » Et dicit, *Specie*, quia etiam quae habent similitudinem malitiae vitae debemus, quae scilicet non possemus servare coram hominibus absque scandalo eorum.

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia*; subdit orationem; et circa hoc tria facit: quia primo orat pro eis; secundo dat spem de exauditione: tertio dat speciales monitiones. Dicit ergo: Ita moneo; sed nihil valet, nisi Deus gratiam det: unde *ipse Deus pacis sanctificet vos*: Lev. 22, 32: « Ego Dominus, qui sanctifico « vos: » *per omnia*, idest ut sitis totaliter sancti; et hoc, *ut integer spiritus vester, et anima, et corpus... servetur*.

Occasione verborum istorum dixerunt quidam, quod in homine aliud est spiritus, et aliud anima; ponentes duas in homine animas: unam quae animat, aliam quae ratiocinatur. Et haec sunt reprobata in ecclesiasticis dogmatibus. Unde sciendum, quod haec non differunt secundum essentiam, sed secundum potentiam. In anima enim nostra sunt quaedam vires, quae sunt actus corporalium organorum, sicut sunt potentiae sensitivae partis. Aliae sunt quae non sunt actus talium organorum, sed sunt abstractae ab eis, sicut sunt potentiae intellectivae partis; et hae dicuntur spiritus, quasi immateriales et separatae aliquo modo a corpore, inquantum non sunt actus corporis; et dicitur etiam mens (1): Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu « mentis vestrae. » Inquantum autem animat, dicitur anima, quia hoc est ei proprium. Et loquitur hic Paulus proprie (2). Nam ad peccatum tria concurrunt; ratio, sensualitas et executio corporis (3). Optat ergo quod in nullo horum sit peccatum. Non in ratione; unde dicit: *Ut spiritus*, idest mens vestra, *servetur integer*. In omni enim peccato ratio corrumpitur, secundum quod omnis malus est ignorans. Item nec in sensualitate: unde dicit, *Anima*. Item nec in corpore; et ideo dicit, *Et corpus*. Hoc autem sic sit quando servatur immune a peccato. Et dicit, *Sine querela*, non sine peccato, quod est solius Christi; sed esse sine querela est etiam aliorum, qui, et si venialia, non tamen committunt gravia, et quibus proximus scandalizatur. Luc. 1, 6: « Incedentes in omnibus mandatis, et justifica- « tionibus Domini sine querela. » Et addit: *In adventu Domini nostri Jesu Christi*, scilicet perdurando usque in finem vitae. Vel *integer spiritus* refertur ad donum Spiritus sancti; quasi dicat: Donum Spiritus sancti, quod habetis, sit integrum.

Deinde cum dicit, *Fidelis est qui vocavit vos*, dat spem exauditionis; quasi dicat: Ut ego spero, sic fiet: quia ipse *qui vocavit* (4), *faciet*, idest complebit. Psal. 144, 13: « Fidelis Dominus in omni- « bus verbis suis. » Rom. 8, 30: « Quos vocavit, « hos et justificavit. »

Ultimo subjungit (5) familiares monitiones, scilicet orationem, ibi, *Orate:* item mutuam pacem, ibi, *Salutate omnes fratres in osculo sancto*, non proditorio, sicut Judas, Matth. 26, nec libidinoso, ut libidinosa mulier, Prov. 7. *Adjuro vos per Dominum ut legatur Epistola haec sanctis fratribus*. Timebat enim ne praelati propter aliqua quae erant hic, eam occultarent. Prov. 11, 26: « Qui abscon- « dit frumenta maledicetur in populis; benedictio « autem super caput vendentium. » Ultimo concludit Epistolam in salutatione.

(1) *Al.* et dicuntur haec spiritus et mens.
(2) *Al.* et loquitur proprie.
(3) *Al.* nam ad peccata quatuor concurrunt, electio, affectio, sensualitas et executio corporis.
(4) *Al.* novit.
(5) *Al.* injungit.

EPISTOLA II. AD THESSALONICENSES

PROLOGUS

Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis diebus novissimis. Gen. 49, 1.

Haec verba competunt huic Epistolae: duo enim tanguntur quae ei conveniunt, scilicet fructus et ejus materia. Unde dicitur: *Ut annuntiem quae ventura sunt vobis diebus novissimis:* agitur enim in ea de his quae ventura sunt in diebus novissimis: quae sunt tria, scilicet pericula Ecclesiae, tempore Antichristi. 2 Timoth. 3, 1: « In novissimis diebus « instabunt tempora periculosa. » Item malorum supplicia. Psalm. 72, 17: « Donec intrem in san« ctuarium Dei, et intelligam in novissimis eorum. « Verumtamen propter dolos posuisti eis: dejecisti « eos dum allevarentur. » Item praemia bonorum. Prov. ult. 25: « Fortitudo et decor indumentum « ejus. » Et de his agitur in hac Epistola. Utilitas ostenditur, quia *congregamini.* Sic acquiritur ex hac Epistola congregatio, scilicet concordantium in veritate: quia discordabant de judicio futuro, propter hoc quod dicit in prima Epistola, cap. 4, 16: « Deinde nos qui vivimus, qui relinquimur, simul « rapiemur cum illis obviam Christo in aera. » Psal. 146, 2: « Dispersiones Israelis congregabit. » Item voluptatum, quia cum considerant quod quaecumque temporalia sunt, in novissimo mundi peribunt, datur intelligi quod eos congregat ad unum quaerendum, scilicet caeleste praemium. Eccli. 30, 24: « Congrega cor tuum in sanctitate ejus. » Item cogitationum ad unam stabilem veritatem. Isa. ult. 18: « Ego autem opera eorum, et cogitationes eo« rum, venio ut congregem cum omnibus gentibus « et linguis. » Sic ergo patet fructus et materia: quia in prima munivit eos contra persecutiones praeteritas; hic munit eos contra futuras.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus et Silvanus et Timotheus, Ecclesiae Thessalonicensium in Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, et abundat caritas uniuscujusque vestrum in invicem, ita ut et nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra et fide, et in omnibus, persecutionibus vestris, et tribulationibus; quas sustinetis in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo et patimini.

Dividitur haec Epistola in salutationem et epistolarem narrationem, ibi, *Gratias agere debemus semper pro vobis.* Item primo ponuntur personae salutantes; secundo personae salutatae; tertio bona optata. Sunt autem eaedem personae quae et in prima. Tres autem personae salutantes ponuntur, ut auctoritas Epistolae robustior appareat. Eccli. 4, 12: « Funiculus triplex difficile rumpitur. » *Ecclesia Thessalonicensium.* Ecclesia congregationem dicit, quae debet esse in Deo; alias est mala. De bona dicitur Psalm. 49, 5: « Congregate illi san« ctos ejus. » *In Christo*, idest in ejus fide. Rom. 5, 2: « Per quem accessum habemus per fidem « in gratiam istam. »

Deinde optat eis bona: et primo gratiam (1): ipsa est enim principium omnium spiritualium donorum. 1 Cor. 15, 10: « Gratia Dei sum id quod « sum. » Item pacem, quae est finis omnium. Ps. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » Et hoc *a Deo Patre nostro*. Jac. 1, 17: « Omne datum « optimum, et omne donum perfectum, desursum « est, descendens a Patre luminum. » *Et Domino Jesu Christo.* 2 Petr. 1, 4: « Per quem maxima (2) « et pretiosa nobis donavit. »

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis.

(1) *Al.* pacem.
(2) *Al.* maxima nobis, et pretiosa promissa donavit.

Haec est epistolaris narratio: et primo instruit eos de futuris in novissimis diebus; secundo admonet eos familiariter de quibusdam in 3 cap., ibi, *De cetero, fratres, orate pro vobis.* Item primo monet sicut dictum est, quantum ad praemia bonorum et poenas malorum; secundo quantum ad pericula tempore Antichristi, 2 cap., ibi, *Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi.* Item primo agit gratias de praeparatione ad futurum judicium; secundo describit ipsum judicium, ibi, *Si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant.* Item primo gratias agit de profectu; secundo ostendit fructum profectus; tertio signum. Dicit ergo: *Gratias agere debemus semper Deo pro vobis.* Nam quia in prima Epistola commendavit eos de fide et caritate, aliis bonis, in quibus abundabant; ideo dicit: *Gratias agere debemus semper pro vobis:* quia bonum quod habetis reputo meum. Joan. 3, 4: « Majorem ho- « rum non habeo gratiam, quam ut audiam filios « meos in veritate ambulare. » Et hoc *Deo*, sine quo nihil boni potest fieri. Et hoc *dignum est*, quia de magnis bonis agimus gratias. 2 Mach. 1, 11: « De magnis periculis a Deo liberati, magnifice « gratias agamus. » Quare? Quia supercrescunt (1) bona spiritualia. Periculose enim custodiuntur, nisi proficiat in eis homo. In his donis autem Dei primum est fides (2), per quam Deus habitat in nobis; et in hac proficimus secundum intellectum. Eph. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in cordibus « vestris. » Et sic proficit homo per cognitionem, devotionem et inhaesionem. Secundum est caritas (3), per quam Deus est in nobis secundum affectum. 1 Joan. 4, 16: « Deus caritas est; et « qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus « in eo. » Et ideo dicit, *Et abundat.* Prov. 15, 5: « In abundanti justitiae virtus est maxima. » 1 Thessal. 4, 9: « De caritate autem fraternitatis « non necesse habuimus scribere vobis: ipsi enim « a Deo didicistis ut diligatis invicem. » Et tunc ponitur profectus, cum dicit: Ita quod ego glorior

(1) *Al.* semper crescunt.
(2) *Al.* in donis autem De iest fides.
(3) *Al.* item caritas.

inde apud alios, quia vestra reputo mea. Bonum enim discipulorum est gloria praelatorum. Prov. 10, 1: « Filius sapiens laetificat patrem. » Ibid. 17, 6: « Corona senum filii filiorum, et gloria filiorum « patres eorum. » 2 Cor. 9, 2: « Pro quo de vo- « bis glorior. » Et tunc ponit signum profectus, scilicet patientiam, quae ostenditur maxime in tribulationibus. Jac. 1, 12: « Beatus vir qui suffert « tentationem. » In tribulationibus sunt duo servanda; scilicet patientia, ne discedat a fide. Jac. 1, 4: « Patientia opus perfectum habet: » et fides in « persecutionibus. » 1 Cor. 4, 12: « Persecutionem « patimur et sustinemus. » Unde dicit: *In fide, in omnibus persecutionibus vestris, et tribulationibus.* Quae quidem tribulationes dicuntur a tribulis, quibus interius per afflictiones pungimur. Gen. 3, 18: « Spinas et tribulos germinabit tibi. » Psalm. 24, 17: « Tribulationes cordis mei multiplicatae « sunt. » Et haec sancti sustinent propter duo scilicet propter terrorem malorum; si enim Deus non parcit bonis in hoc mundo, quomodo parcet malis in futuro? 1 Petr. 4, 17: « Si autem primum « a nobis, quis finis eorum qui non credunt Dei « Evangelio. » Hierem. 49, 12: « Ecce quibus non « erat judicium ut biberent calicem, bibentes bi- « bent; et tu quasi innocens relinqueris? » secunda ad augendum (1) meritum; unde dicit: *Ut digni habeamini in regno Dei.* Nam, ut dicitur Matth. 11, 12, « Regnum caelorum vim patitur, et violenti « rapiunt illud: » et Luc. ult. 26: « Nonne haec « oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam « suam? » Rom. 8, 17: « Si tamen compatimur, « ut et glorificemur. » Unde dicit: *Pro quo et patimini.* Tribulatio enim quae (2) fertur pro Deo, facit dignum regno Dei. Matth. 5, 10: « Beati qui « persecutionem patiuntur propter justitiam, quo- « niam ipsorum est regnum caelorum. » 1 Petr. 4, 15: « Nemo vestrum patiatur quasi homicida « aut fur aut maledicus aut alienorum appetitor; « si autem ut Christianus, non erubescat; glorifi- « cet autem Deum in isto nomine. »

(1) *Al.* adaugendo.
(2) *Al.* sit.

LECTIO II.

Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem his qui vos tribulant, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum, in revelatione Domini Jesu de caelo cum Angelis virtutis ejus, in flamma ignis dantis vindictam his qui non noverunt Deum, et qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi, qui poenas dabunt in interitu aeternitas a facie Domini, et a gloria virtutis ejus cum venerit glorificari in sanctis suis, et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. In quo etiam oramus semper pro vobis, ut dignos vos faciat vocatione sua Deus, et impleat omnem voluntatem bonitatis suae, et opus fidei in virtute, ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis, et vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, et Domini Jesu Christi.

Supra egit de eorum idoneitate ad futurum judicium; hic agit de forma judicii: et primo ponit judicium, quantum ad punitionem malorum, et praemia bonorum; secundo de utraque parte sigillatim, ibi, *In flamma ignis.* Item primo ponit judicium quantum ad punitionem malorum; secundo quantum ad praemia bonorum, ibi, *Cum venerit glorificari in sanctis suis.* Quantum ad primum dicit supra: *Sustinetis in exemplum justi judici:* hic subinfert: *Si tamen justum est.* Si pro quia: unde alia littera habet, *Si quidem.* Vel *si tamen* referatur *in exemplum justi judicii*; quasi dicat: Justum est quod haec patiamini; (1) si tamen ex hoc mereamini. Sed prima littera et expositio est melior. *Justum est retribuere.* Psalm. 93, 2: « Exaltare quia judicas « terram, redde retributionem superbis. » Isa. 33, 1: « Vae qui praedaris, nonne et tu praedaberis? » *Tribulationem* (2), scilicet aeternae damnationis.

(1) *Al. interponitur* unde dicit.
(2) Al. *retributionem.*

Rom. 2 (1), 9: « Tribulatio et angustia in omnem « animam hominis operantis malum. » *Et vobis quia tribulamini, requiem.* Luc. 16, 35. « Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala. « Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. » Apoc. 14, 13: « Amodo enim jam dicit spiritus ut « requiescant a laboribus suis. » *Nobiscum,* idest aequalem gloriam.

Sed numquid hoc est verum? Respondeo. Duplex est aequalitas; scilicet absoluta quantitatis, et proportionis. Et prima non est aequalis quantum ad participationem hominis, sed aequalis quantum ad beatitudinem participatam, quae est Deus: homo enim participat secundum magis et minus, scilicet secundum quod ardentius, vel minus ardenter amat Deum. Sed secundum secundam omnimoda aequalitas erit: quia ita est gloria Petri ad gratiam sibi datam, et meritum suum, sicut gloria Lini ad suam.

Hoc, inquam, erit *in revelatione Domini Jesu de caelo.* Joan. 5, 22: « Pater omne judicium dedit « Filio suo; » et hoc inquantum Filio hominis: unde sequitur, vers. 27: « Et potestatem dedit ei ju« dicium facere quia Filius hominis est: » quia in forma humana omnibus apparebit; sed modo non apparet, quia humanitas ejus latet in gloria Dei, sed tunc apparebit, et ideo dicit, *In revelatione* (2). Isa. 40, 5: « Et revelabitur gloria Domini, et vi« debit omnis caro pariter quod os Domini locutum « est. » Et hoc *cum Angelis virtutis ejus,* ministris suis (3). Matth. 25, 31: « Cum venerit Filius ho« minis in majestate sua, et omnes Angeli ejus « cum eo. »

Deinde cum dicit, *In flamma ignis,* agit de utraque, scilicet punitione malorum, et praemiatione bonorum; sed punitionem malorum ostendit acerbam, justam et diuturnam. Dicit ergo, *Dantis vindictam,* idest judicantis puniendos in flamma ignis faciem orbis comburentis, et involventis reprobos et detruentis in perpetuum. Psalm. 96, 3: « Ignis « ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu « inimicos ejus. » Item erit justa propter duplicem culpam, scilicet infidelitatis et malae vitae. Quantum ad primum dicit: *Qui non noverunt* idest noluerunt cognoscere, *Deum.* Job 21, 14: « Scientiam viarum « tuarum nolumus. » 1 Corinth. 14, 38: « Ignorans « ignorabitur. » Quantum ad secundum dicit: *Qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi.* Rom. 10, 16: « Non omnes obediunt Evangelio. » Inobedientia est tantum peccatum quod per eam mors venit in hunc mundum, ut dicitur Rom. 5. Item est diuturna, quia poenas dabunt in interitu aeternas. Et potest legi dupliciter, secundum quod duplex est poena (4), scilicet sensus, et damni. De poena sensus potest intelligi sic. *Dabunt,* idest sustinebunt, *poenas aeternas,* non finiendas; et hoc *in interitu*, quia semper morientur. Aliter enim est de poenis hujus vitae, et illis: nam hic quanto plus acerbiores, tanto sunt breviores, quia extinguuntur; sed illae sunt gravissimae: quia sunt poenae mortis, et sunt interminabiles: unde dicit, quod semper erunt quasi in morte: Psal. 48, 15: « Mors depascet eos. » Isa. ult. 24: « Vermis eorum non morietur. » Poena autem damni est duplex. Quia separabuntur a visione Dei: unde dicit, *A facie Domini,* scilicet remoti. Job 13, 16: « Non veniet in conspectu ejus omnis hy« pocrita. » Alia est privatio visionis gloriae sanctorum. Isa. 26, 10: « Tollatur impius, ne videat « gloriam sanctorum (1). » Vel aliter. *A facie Domini, et a gloria virtutis ejus.* In hoc ostenditur, causa acerbitatis poenae sensus. Sensus enim alicujus evacuatur vel propter superiorem judicem, vel propter superioris potentiam; sed hoc non erit, quia hoc judicium procedet a facie Domini. Psal. 16, 2: « De vultu tuo judicium meum prodeat. » Et ideo dicit: *Dabunt poenas,* idest sustinebunt, *a facie Domini.*

Deinde cum dicit, *Cum venerit glorificari in sanctis suis,* agit de praemiatione sanctorum: et primo ponit praemium; secundo meritum, ibi, *Qui crediderunt*. Gloriam sanctorum commendat et quantum ad essentiam, per participationem gloriae Dei, cum dicit, *Glorificari in sanctis suis*; et quantum ad ejus excessum, ibi, *Et admirabilis fieri in omnibus.* Dicit ergo, *Cum venerit.* Christus certe gloriosus est. Phil. 2, 11: « Omnis lingua confitea« tur quia Dominus Jesus Christus in gloria est « Dei Patris. » *Glorificari in sanctis ejus:* quia bonum, sui est communicativum. Vel *glorificari in sanctis ejus* qui sunt membra sua, in quibus habitat, et in quibus glorificatur, quando sua gloria, scilicet capitis, derivatur usque ad sua membra. Isa. 49, 3: « Servus meus es tu, Israel, quia in « te gloriabor. » Et hoc excedet omnem admirationem: unde dicit: *Admirabilis fieri in omnibus.* Siquidem admiratio est stupor procedens ex magna phantasia. Tanta vero sanctorum gloria non potest cadere in opinionem hominum; et ideo dicit, *Admirabilis.* Sap. 5, 2: « Mirabuntur in subitatione in« speratae salutis. »

Deinde ponit meritum, ibi, *Qui crediderunt,* et ponit primo meritum fidei; secundo suffragium orationis, ibi, *In quo etiam oramus semper pro vobis.* Dicit ergo: Haec erit gloria, *quia creditum est nostrum testimonium super vos,* quod credidimus de Christo vobis (2) *in illo die,* idest propter illum diem: quia bona quae agimus, sunt propter illum diem. Sed dicit, *Super vos* (3); idest, hoc testimonium est super vos, idest super sensum humanum. Eccl. 3, 25: « Plurima « super sensum hominis ostensa sunt tibi. » Fides enim non habet meritum, ubi humana ratio praebet experimentum. Nisi enim esset supra vos, non esset magni meriti credere. Vel dicit, *Super vos*; idest, dominatur vobis subjicientibus intellectum vestrum humiliter ad credendum. 2 Cor. 10, 5: « In capti« vitatem redigentes omnem intellectum in obse« quium Christi. » Sic exponit Glossa. Vel aliter, et magis secundum litteram. Dico, quod glorificabitur Christus in vobis, qui credidistis in die judicii, quando Apostoli judicabunt; et tunc testimonium, quod est *super vos,* idest de promptitudine fidei vestrae, erit certum, *et creditum* (4), idest credibile.

Deinde cum dicit, *In quo etiam oramus semper pro vobis,* subjungit suffragium orationis: et primo proponit quod petit; secundo quo fine,

(1) *In editis perperam* Rom. 8. Tribulatio an angustia etc.
(2) *Al. omittitur* et ideo dicit, *In revelatione.*
(3) *Al.* et hoc cum ministris suis, scilicet Angelis.
(4) *Al.* secundum unum sensum duplex est poena.

(1) *Vulgata,* « in terra sanctorum iniqua gessit, et non « videbit gloriam Domini. »
(2) *Al. omittitur* vobis.
(3) *Romana et duae Venetae posteriores alias citatae*: Et dicit: Hoc testimonium est super vos etc. *aliis omissis.*
(4) *Al deest* et creditum.

ibi, *Ut dignetur vos vocatione sua Deus;* tertio per quod posset assequi petitum, ibi, *Secundum gratiam Dei nostri.* Petit autem unam ex parte Dei, et duo ex parte nostra. Dicit ergo *In quo*; idest, propter quem diem, *etiam* nos *oramus semper*. Rom. 1, 9: « Sine intermissione memoriam vestri facio semper « in orationibus meis. » 1 Reg. 12, 23: « Absit « autem hoc peccatum a me in Domino, ut cessem « orare pro vobis. » Sed ad quid? *Ut dignetur vos vocatione sua Deus;* idest, faciat vos in mundo digne conversari suae vocationi. Eph. 4, 1: « Digne « ambuletis vocatione qua vocati estis. » Item ex parte nostra duo petit (1). Ex parte voluntatis, ut plene fruatur omni bonitate: unde dicit: *Ut impleat omnem voluntatem bonitatis suae*; impleat in vobis voluntatem omnis boni. Phil. 2, 13: « Qui operatur in nobis velle et perficere pro bona volun« tate. » Item ex parte intellectus, ut perfecte credant, ideo dicit, *Et opus fidei.* Rom. 10, 10: « Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confes« sio fit ad salutem. » Et hoc operemini *in virtute*, idest in constantia et fortitudine, ut nullo timore cessetis a confessione ejus. Vel sic. *In quo*, idest propter quem diem, *oramus*, ut Deus dignetur vobis dare illud ad quod vocavit vos: 1 Petr. 3, 9: « In hoc vocati estis, ut bene« dictionem hereditate possideatis: » et impleat omne bonum quod desideratis quod est in vita aeterna, quando habebimus Deum. Psalm. 102, 5: « Qui replet in bonis desiderium tuum. » Item impleat *opus fidei*, quod erit quando id quod hic per saeculum et in aenigmate videmus, videbimus tunc facie ad faciem. Sed quod fine? *Ut clarificetur nomen Domini nostri Jesu Christi in vobis*, idest ad gloriam Christi sit, et per vos tam in praesenti, quam in futuro nomen Christi glorificetur in bonis vestris. Matth. 5, 16: « Videant opera vestra « bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cae« lis est. » E converso de malis dicitur Isa. 52, et Rom. 2, 24: « Nomen Dei per vos blasphema« tur. » Sed per quid poterimus illud consequi? *Secundum gratiam Dei nostri*, quae est radix omnium bonorum nostrorum. 1 Cor. 15, 10: « Gra« tia Dei sum id quod sum, et gratia ejus in me « vacua non fuit. »

(1) *Al.* ex parte nostra petit ex parte voluntatis.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Rogamus autem vos, fratres, per adventum Domini nostri Jesu Christi, et nostrae congregationis in ipsum, ut non cito moveamini a vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tamquam per nos missam, quasi instet dies Domini. Ne quis vos seducat ullo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis?

Superius Apostolus ostendit futura quantum ad poenas malorum, et praemia bonorum; hic annuntiat futura quantum ad pericula Ecclesiae, quae erunt tempore Antichristi: et primo nuntiat veritatem de futuris periculis; secundo monet ut in veritate permaneant, ibi, *Itaque, fratres, state, et tenete traditiones.* Circa primum duo facit: quia primo excludit falsitatem; secundo instruit de veritate, ibi, *Quoniam nisi venerit discessio primum.* Iterum prima in tres: quia primo commemorat illud ex quo debent induci; secundo ostendit ad quid debent induci, ibi, *Ut non cito moveamini a vestro sensu;* tertio removet illud quod eos movere posset, ibi, *Neque per spiritum.* Inducit autem ex tribus, scilicet propriis precibus ibi, *Rogamus*, non praecipimus (1). Ad Philem. vers. 8: « Multam fiduciam « habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad « rem pertinet, propter caritatem magis obsecro. » Secundo ex adventu Christi, desiderabili bonis, licet terribili malis. Amos 5, 18: « Vae desiderantibus « diem Domini. » 2 Timoth. 4, 8: « Non solum « autem mihi, sed et his qui diligunt adventum « ejus. » Apoc. ult. 20: « Venit Domine Jesu. » Tertio ex desiderio, et amore totius congregationis sanctorum *idipsum*, scilicet ubi Christus est, quia Matth. 24, 28: « Ubi erit corpus, ibi congregabun« tur et aquilae. » Vel *in idipsum*, idest in idem: quia omnes sancti loco et gloria erunt in eodem. Psalm. 49, 5: « Congregate illi sanctos ejus. » Sed ad quid inducit? *Ut non cito moveamini a vestro sensu.* Est autem aliud moveri; aliud terreri. Movetur autem a suo sensu qui praetermittit quod tenebat. Quasi dicat: Non cito dimittatis doctrinam meam. Eccl. 19, 4: « Qui cito credit, levis est cor« de. » Terror autem est quaedam trepidatio cum formidine contrarii: et ideo dicit: *Neque terreamini* Job 15, 21: « Sonitus terroris semper in auribus « ejus; et cum sit pax (1), ille semper insidias « suspicatur. » Sap. 17, 10: « Cum enim sit ti« mida nequitia, dat testimonium condemnationis. »

Deinde cum dicit, *Neque per spiritum*, removet quod eos movere posset: primo in speciali; secundo in generali, ibi, *Ne quis vos seducat ullo modo.* Seducitur autem quis per falsam revelationem: unde dicit: *Neque per spiritum*; idest, si quis dicat sibi revelatum per Spiritum sanctum, vel a Spiritu sancto aliquid quod est contra doctrinam meam; *non terreamini.* 1 Joan. 4, 1: « Nolite omni

(1) *Al.* non praeceptis.

(1) *Al.* item si pax.

« spiritui credere. » Ezech. 13, 3: « Vae prophe« tis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, « et nihil vident. » Aliquando etiam satanas transfigurat se in Angelum lucis, ut dicitur 2 Corinth. 11, 3 Reg. ult. 22: « Egrediar, et ero spiritus « mendax in ore omnium prophetarum ejus. » Secundo per ratiocinationem, vel falsam expositionem Scripturae: ideo dicit, *Neque per sermonem.* 2 Timoth. 2, 17: « Sermo eorum ut cancer serpit. » Ephes. 5, 6: « Nemo vos seducat inanibus verbis. » Tertio per auctoritatem inductam in malo intellectu. 2 Petr. ult. 15: « Sicut carissimus frater no« ster Paulus, secundum sibi datam sapientiam « scripsit vobis, sicut in omnibus Epistolis, loquens « in eis de his, in quibus sunt quaedam difficilia « intellectu, quae indocti et instabiles depravant, « sicut et ceteras Scripturas, ad suam ipsorum « damnationem. » Sed de quo seducebantur? *Quasi instet dies Domini.* Et dicit: *Neque per Epistolam, tamquam per nos missam:* quia in prima Epistola nisi bene intelligatur, videtur dicere, instare Domini adventum, ut illud cap. 4, 16: « Deinde nos « qui vivimus, » qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo.

Deinde cum dicit, *Ne quis vos seducat ullo modo,* faciat idem in generali. Luc. 21, 8: « Videte ne « seducamini. » 1 Corinth. 15, 33: « Nolite se« duci. »

Ratio autem quare haec removet Apostolus, scilicet de adventu Domini, est, quia praelatus nullo modo debet velle quod per mendacium aliqua bona procurentur. 1 Corinth. 15, 15: « Invenimur autem « et falsi testes Dei. » Item quia res credita erant periculosa, quasi scilicet instaret dies Domini. Primo quia daretur occasio majoris seductionis: quia futuri erant post tempora Apostolorum aliqui qui dicerent se esse Christum, Lucae 21, 8: « Multi « dicent, Ego sum, et tempus appropinquavit. » Et ideo Apostolus noluit. Item daemon frequenter praetendit se esse Christum, sicut patet de beato Martino. Et ideo ne seducantur, noluit. Augustinus autem ponit aliam rationem, quia immineret periculum fidei: unde diceret aliquis: Tarde veniet Dominus, et tunc praeparabo me ad eum. Alius diceret: Veniet cito, et ideo nunc me praeparabo. Alius diceret, Nescio. Et hic melius dicit, quia concordat Christo. Sed ille plus errat, qui dicit, Cito: quia elapso termino homines desperarent, et crederent falsa esse quae scripta sunt.

Deinde cum dicit, *Quoniam nisi venerit discessio primum,* astruit veritatem: et primo ostendit quae ventura sunt ad Antichristi adventum. Et sunt duo: quorum unum praecedit adventum Antichristi; aliud est ipse adventus ejus. Primum est *discessio,* quod multipliciter exponitur in Glossa. Et primo a fide, quia futurum erat ut fides a toto mundo reciperetur. Matth. 24, 14: « Et praedicabitur hoc « Evangelium regni in universo orbe. » Illud ergo praecedit quod, secundum Augustinum, nondum est impletum; et post multi discedent a fide. 1 Timoth. 4, 1: « In novissimis temporibus discedent quidam « a fide. » Matth. 24, 12: « Refrigescet caritas « multorum. » Vel *discessio* a Romano Imperio, cui totus mundus erat subditus. Dicit autem Augustinus, quod hoc figuratur Dan. 2, in statua, ubi nominantur quatuor regna, et post illa adventus Christi; et quod hoc erat conveniens signum: quia Romanum Imperium firmatum fuit ad hoc quod sub ejus potestate praedicaretur fides per totum mundum.

Sed quomodo est hoc? Quia jamdiu Gentes recesserunt a Romano Imperio, et tamen necdum venit Antichristus. Dicendum est, quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale, ut dicit Leo Papa in sermone de Apostolis. Et ideo dicendum est, quod discessio a Romano Imperio debet intelligi non solum a temporali, sed a spirituali, scilicet a fide catholica Romanae Ecclesiae. Est autem hoc conveniens signum, quia sicut Christus venit quando Romanum Imperium omnibus dominabatur (1); ita e converso signum Antichristi, est discessio ab eo.

Secundo praedicit secundum futurum, scilicet Antichristum: et primo quantum ad ejus culpam, et poenam; secundo quantum ad ejus potestatem, ibi, *Eum cujus est adventus secundum operationem satanae.* Item primo communiter, et implicite tangit culpam ejus et poenam; secundo explicat utrumque, ibi, *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus.* Dicit ergo: Discessio primo veniet, et tunc revelabitur. Dicitur autem esse *homo peccati, et filius perditionis,* secundum Glossam quia sicut in Christo abundavit plenitudo virtutis, ita in Antichristo multitudo omnium peccatorum; et sicut Christus est melior omnibus sanctis, sic ille pejor omnibus malis. Et propter hoc *homo peccati* dicitur, quod totaliter erit peccatis deditus. Sed non dicitur sic homo peccati quin posset esse pejor: quia numquam malum corrumpit totum bonum, licet quantum ad actum non poterit esse pejor. Christo autem nullus homo potuit esse magis bonus. Dicitur autem *filius perditionis,* idest deputatus extremae perditioni. Job 21, 30: « In die perditionis servabitur malus, et ad diem « furoris ducetur. » Vel *perditionis,* idest diaboli, non per naturam, sed per suae malitiae complementum, quae in eo complebitur. Et dicit, *Revelabitur,* quia sicut omnia bona et virtutes sanctorum qui praecesserunt Christum, fuerunt figura Christi (2); ita in omnibus persecutionibus Ecclesiae, tyranni fuerunt quasi figura Antichristi, et latuit ibi Antichristus; et ita tota illa malitia quae latet in eis, revelabitur in tempore illo.

Deinde cum dicit, *Qui adversatur,* explicat quae dixerat: et primo ostendit quomodo sit *homo peccati;* secundo quomodo *filius perditionis,* ibi, *Et tunc revelabitur.* Item primo praenuntiat ejus futuram culpam; secundo assignat ejus causam, ibi, *Et nunc quid detineat scitis.* Item primo describit culpam; secundo dicit se non annuntiare doctrinam novam, ibi, *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis.* Item primo ostendit culpam; secundo ejus signum, ibi, *Ita ut in templo Dei sedebat.* Duplex est autem ejus culpa, scilicet contrarietas ad Deum: unde dicit: *Qui adversatur,* Omnibus spiritibus bonis. Job 15, 26: « Cucurrit adversus Deum ere« cto collo, et pingui cervice armatus est; » sicut et membra ejus. Isa. 3, 8: « Lingua eorum, et « adinventiones eorum contra Dominum ut pro« vocarent oculos majestatis ejus. » Secunda est quia praefert se Christum: ideo dicit: *Extollitur*

(1) *Editio Romana an.* 1570, *et Veneta Nicolini an.* 1593 quod Christus venit, quando sicut Romanum imperium omnibus dominabitur, ita e converso etc. *Veneta autem* 1562, quod Christus veniet, quando Romanum imperium etc.

(2) *Al. deest* Christi.

supra omne quod dicitur Deus. Dicitur autem Deus tripliciter. Primo naturaliter: Deut. 6, 4: « Audi « Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est. » Secundo opinative: Psal. 95, 5: « Omnes dii gen- « tium daemonia. » Tertio participative: Psal. 81, 6: « Ego dixi: Dii estis. » Omnibus autem his se praeferet Antichristus: Dan. 11, « Elevabitur, « et magnificabitur adversus omnem Deum, et « adversus Deum deorum loquetur magnifica. » Signum autem culpae est cum dicit: *Ita ut in templo Dei sedeat.* Superbia enim Antichristi major est superbia omnium praecendentium. Unde sicut de Cajo Ceasare legitur, quod cum in vita ista adhuc esset, coli voluit, statuam suam ponens in quolibet templo, et Ezech. 28, 2, de Rege Tyri dicitur: « Dixisti, quia Deus ego sum, et in cathe- « dra Dei sedi in corde maris: » ita credibile est quod sic etiam faciet Antichristus dicens se Deum esse, et hominem: et in hujus signum sedebit in templo.

Sed in quo templo ? Nonne est destructum a Romanis ? Et ideo dicunt quidam, quod Antichristus est de tribu Dan, cujus tribus inter alias duodecim non nominatur Apoc. 7. Et ideo Judei primo eum recipient, et reaedificabunt templum in Hierusalem; et sic implebitur illud Dan. 9, 27: « Erit « in templo abominatio, et idolum. » Matth. 24, 15: « Cum vero videritis abominationem desolatio- « nis, quae dicta est a Daniele Propheta, stantem « in loco sancto, qui legit intelligat. » Quidam vero dicunt, quod nunquam Hierusalem, nec templum reaedificabitur, sed usque ad consummationem, et finem perseverabit desolatio: et hoc etiam aliqui Judaei credunt, ideo exponitur. *In templo Dei,* idest in Ecclesia, quia multi de Ecclesia eum recipient. Vel secundum Augustinum, *in templo Dei sedeat,* idest, principetur, et dominetur, tamquam ipse cum suis nuntiis sit templum Dei, sicut Christus est cum suis.

Deinde cum dicit, *Non retinetis quod cum adhuc essem apud vos, haec dicebam vobis?* ostendit quod nihil novi scribit; quasi dicat: Olim, cum essem apud vos, dixi hoc. 1 Joan. 2, 7: « Non « mandatum novum scribo vobis, sed mandatum « vetus, quod habuistis ab initio. » 2 Corinth. 10, 11: « Quales fuimus verbo per Epistolas absentes, « tales et praesentes in facto. »

LECTIO II.

Et nunc quid detineat, scitis, ut reveletur in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat: Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustratione adventus sui eum cujus est adventus secundum operationem satanae in omni virtute, et signis, et prodigiis mendacibus et in omni seductione iniquitatis his qui pereunt.

Superius Apostolus praenuntians narravit adventum et culpam Antichristi; hic ostendit causam dilationis: et primo ostendit eos habere hujus scientiae causam; secundo causam illam obscure proponit, ibi, *Nam mysterium jam operatur iniquitatis.* Dicit ergo: Dico, quod oportet revelari hominem peccati: *et quid nunc detineat,* idest quae sit causa quod tardet, *scitis,* quia ego dixi vobis; ita quod sic ad praesens detinet, *ut suo tempore* idest congruo tempore, *reveletur.* Eccle. 8, 6: « Omni nego- « tio tempus, et opportunitas est: » et ibidem 3, 11: « Omnia fecit Deus bona in tempore suo. »

Deinde cum dicit, *Nam mysterium jam operatur iniquitatis,* causam ejus ponit. Et haec littera multipliciter exponitur: quia hoc mysterium potest esse nominativi casus, vel accusativi. Si primo modo est sensus. Dico, *Ut suo tempore,* quia *etiam mysterium,* idest singulariter occultatum, *operatur* in fictis, qui videntur bonis, et tamen sunt mali; et hi operantur officium Antichristi. 2 Timoth. 3, 5: « Habentes speciem pietatis, virtutem autem ejus « abnegantes. » Sed secundo modo est sensus. Nam diabolus, in cujus potestate veniet Antichristus, jam incipit operari occulte iniquitatem suam per tyrannos et seductores: quia persecutiones Ecclesias hujus temporis sunt figurae illius ultimae persecutionis contra omnes bonos, et sunt sicut imperfectae, comparando ad illam. *Tantum ut qui tenet nunc; teneat, donec de medio fiat.* Hoc exponitur multipliciter. Uno modo secundum Glossam, et Augustinum 20 de Civit. Dei qui dicunt, quod quidam opinati sunt, Neronem; qui primo persecutus est Christianos, esse Antichristum, et quod non fuerat occisus, sed subtractus, et quandoque restituendus. Unde Apostolus hoc evacuans, dicit: *Tantum ut qui tenet nunc.* Romanum imperium, *teneat, donec de medio fiat,* idest donec moriatur (1). Sed hoc non est conveniens (2): quia multi anni sunt quod Nero mortuus est, illo scilicet anno quo Apostolus. Sed melius est quod referatur ad Neronem, prout est persona publica Romani Imperii. *Donec de medio fiat*; idest, tollatur Romanum Imperium de hoc mundo. Isa. 23, 9: « Dominus exercituum « cogitavit hoc, ut detraheret superbiam omnis glo- « riae, et ad ignominiam deduceret universos incly- « tos terrae. » Vel aliter. *Tantum ut qui tenet,* idest detinet modo adventum Antichristi; *teneat,* ne veniat; quasi sit necessarium quod adhuc aliqui veniant ad fidem; et aliqui recedant: quasi dicat: Ut discessus et accessus, *qui nunc tenet* donec veniat, *teneat* donec tollatur ille obscenus. Vel sic, *Tantum qui nunc tenet* fidem, *teneat*; idest firmus sit in ea: Apoc. 3, 11: « Tene quod habes, ut ne- « mo accipiat coronam tuam. » *donec de medio fiat*; idest, congregatio malorum permixta, separetur, et fiat seorsum, quod erit in persecutione Antichristi. Vel *tantum ut qui tenet nunc, teneat*; idest, ut mysterium iniquitatis idest iniquitas mystica, quae detinet, detineat; *donec fiat de medio*; idest; donec iniquitas reducatur in publicum; et fiat, quasi aliquid existens in publico, de medio. Multi enim modo occulte peccant; sed tamen quandoque fiet in aperto: quia Deus sustinet peccatores quamdiu sunt occulti, donec publice peccant; et

(1) *Al.* teneat donec moriatur.

(2) *Al.* sed hoc modo non est conveniens.

tunc nunc sustinebit, ut patet de Sodomitis, Genes. 19. Sed tamen Augustinus confitetur se nescire quid Apostolus loquatur (1), quia illis loquitur qui jam sciebant: unde dicit: *Quid nunc detineat scitis*: et praeterea hoc non erat multum necessarium ad sciendum.

Deinde cum dicit, *Et tunc revelabitur ille iniquus*, ponitur adventus iniqui, et poena ejus et primo manifestatio; secundo ejus poena. Quantum ad primum dicit: *ille* singulariter *iniquus revelabitur* quia manifesta erit ejus culpa: *quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui*. Isa. 9, 7: « Zelus « Domini exercituum faciet hoc. » Idest zelus justitiae, qui est amor: spiritus enim Christi est amor Christi: et hic zelus est Spiritus sancti, quem habet ad Ecclesiam. Vel *spiritu oris sui*, idest mandato suo; quia Michael interfecturus est eum in monte Oliveti unde Christus ascendit. Sic et Julianus manu divina extinctus est. Et haec est poena praesens; licet futura etiam aeternaliter punietur: quia *destruet illustratione adventus sui eum*; idest in adventu suo omnia illustrante. 1 Corinth. 4, 5: « Illuminabit ascon- « dita tenebrarum et manifestabit consilia cordium. » Et destruet, inquam, aeterna scilicet damnatione. Psal. 27, 5: « Destrues illos, et non aedificabis eos. » Et dicit, *Illustratione*, quia ipse visus est Ecclesiam obtenebrare: tenebrae expelluntur illustratione: quia quidquid Antichristus ostenderit, ostendetur fuisse mendacium.

Deinde cum dicit, *Eum cujus est adventus secundum operationem satanae*, praedicit potestatem Antichristi: et circa hoc duo facit: quia primo ponit potestatem ejus ad seducendum; secundo hujus causam ex Domini justitia, ibi, *Eo quod caritatem veritatis non receperunt*. Item prima in tres: quia primo ponit actorem hujus potestatis; secundo modum seducendi; tertio ostendit seducendos. Auctor hujus potestatis est diabolus; et ideo destruet eum Christus. 1 Joan. 3, 8: « In hoc apparuit Filius Dei, ut « dissolvat opera diaboli. » Et ideo dicit, quod *adventus Antichristi erit secundum operationem satanae*, idest ex instinctu ejus. Apoc. 20, 7: « Solvetur satanas « de carcere suo, et exibit, et seducet gentes. » Operatur enim aliquid secundum operationem satanae, sicut arreptitius; in quo non solum instigat voluntatem, sed etiam impedit usum rationis; quod tamen non imputatur ad culpam ejus, quia non habet usum liberi arbitrii. Antichristus autem non sic; sed habebit usum liberi arbitrii, in quo est diabolus suggerens, sicut dicitur de Juda Joan. 13, 27: « Introivit in eum satanas, » scilicet instigando. Decipiet autem hoc modo, primo per potentiam saecularem; secundo per virtutem miraculorum. Quantum ad primum dicit, *In omni virtute* scilicet saeculari. Daniel. 11, 43: « Dominabitur thesaurorum auri et argenti, et in omni- « bus praetiosis Ægypti. » Vel *virtute*, scilicet simulata. Quantum autem ad secundum dicit: *In signis et prodigis mendacibus*. Signa sunt quaedam mira, etiam parva; prodigia vero magna, quae aliquem prodigiosum ostendunt, quasi procul a digito. Apocal. 13, 13: « Fecit signa magna, ita ut et ignem « faceret descendere de caelo in terram in conspectu « hominum. » Matth. 24, 24: « Dabunt signa ma- « gna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, « si fieri potest, etiam electi. » Et dicit, *Mendacibus*. Miraculum mendax dicitur, vel quia deficit a vera ratione facti, vel a vera ratione miraculi, vel a debito fine miraculi. Primum sit in praestigiis, quando per daemones illuduntur aspectus, ut aliud videatur quam est; sicut Simon magus fecit decollari arietem, et postea ostensus est vivus; et homo decollatus est, et postea homo qui credebatur decollatus, ostensus est vivus et creditus est resuscitatus. Et hoc faciunt daemones (1) commutando phantasmata, et decipiendo. Secundo modo illa dicuntur miracula improprie (2), quae plena sunt admiratione, quando effectus videtur, et ignoratur causa. Quae ergo habent causam occultam alicui, et non simpliciter dicuntur quidem mira, et non miracula simpliciter; sed quae simpliciter causam occultam habent, sunt proprie (3) miracula; quorum causa (4) est ipse Deus gloriosus, quia totum ordinem naturae creatae transcendunt. Aliquando vero fiunt aliqua mira, sed non praeter ordinem naturae, sed occultas causas habent; et haec multo magis faciunt daemones, qui virtutes naturae sciunt, et qui habent determinatas efficacias ad speciales effectus (et haec faciet Antichristus) sed non quae habent veram rationem miraculi, quia non possunt in illa quae sunt supra naturam. Tertio modo dicuntur miracula secundum quod sunt ordinata ad attestandum veritati fidei, ad reducendum fideles in Deum. Marc. ult. 20: « Domino cooperante, et sermone confir- « mante sequentibus signis. » Sed si alicui adest gratia miraculorum, et non utatur eis ad hoc miracula quidem sunt vera quo ad rationem rei factae, et quo ad rationem miraculi; sed sunt falsa quantum ad finem debitum (5), et intentionem Dei. Sed tamen hoc non erit in Antichristo: quia nullus contra fidem facit vera miracula, quia Deus non est testis falsitatis. Unde aliquis praedicans falsam doctrinam non potest facere miracula, licet aliquis habens malam vitam posset.

Deinde ostendit seducendos, cum dicit, *His qui pereunt*, idest in praescitis ad perditionem. Joan. 17, 12: « Nemo ex eis periit, nisi filius perditionis. » Et hoc ideo, quia Joan. 10, 27, « oves meae vo- « cem meam audiunt. »

(1) *Al.* quid Apostolus illis loquitur.

(1) *Al.* homines.
(2) *Al.* proprie.
(3) *Al. deest* proprie.
(4) *Al. omittitur* causa.
(5) *Al.* quantum ad intentionem Dei, *intermediis omissis*.

LECTIO III.

Eo quod caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent. Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio; ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati sed consenserunt iniquitati. Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti a Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem in sanctificatione spiritus et in fide veritatis; in qua et vocavit vos per Evangelium nostrum, in acquisitione gloriae Domini nostri Jesu Christi. Itaque fratres state, et tenete traditiones quas didicistis sive per sermonem, sive per Epistolam nostram. Ipse autem Dominus noster Jesus Christus et Deus, et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem aeternam, et spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere, et sermone bono.

Postquam ostendit in quibus habet locum deceptio Antichristi, scilicet in praescitis ad damnationem, hic assignat causam praedictorum: et primo ostendit causam hujus, et quomodo decipientur; secundo quomodo fideles, ab eo liberentur, ibi, *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis.* Item primo ponit eorum culpam tantum; secundo poenam cum culpa; tertio poenam tantum. Et est hic processus peccati: primo enim quis ex demerito primi peccati deseritur a gratia, et cadit in aliud peccatum; et post in aeternum punitur. Dicit ergo, quod causa quare decipientur, est, quia noluerunt recipere caritatis veritatem (1), idest veritatem Evangelii. Joan. 8, 46: « Si veritatem dico « quare non creditis mihi? » Job 24, 13: « Ipsi fue« runt rebelles lumini. » Et dicit, *Caritatem veritatis,* quia nisi sit formata fides per caritatem, nihil est. 1 Corinth. 13, 2: « Si habuero fidem, « ita ut montes transferam, caritatem autem non « habuero nihil sum. » Gal. ult. 15: « In Christo « Jesu neque circumcisio, neque praeputium aliquid « valet, sed nova creatura. » Et subdit utilitatem veritatis dicens: *Ut salvi fierent.* Rom. 5, 1: « Ju« stificati ex fide, pacem habeamus ad Deum per « Dominum nostrum Jesum Christum. » Sed culpa et poena est eorum seductio: unde dicit: *Mittet*, idest permittet, *illis venire operationem erroris.* Isa. 19, 14: « Miscuit Dominus in medio ejus spi« ritum vertiginis. » 3 Reg. ult. 22: « Ero spiritus « mendax in ore omnium prophetarum ejus. » Et ideo dicit: *Ut credant mendacio*, idest falsae doctrinae Antichristi. Rom. 1, 28: « Propter quod « tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut fa« ciant ea quae non conveniunt. » Sed poena tantum, est aeterna damnatio: unde subdit: *Ut judicentur,* scilicet judicio damnationis. Joan. 5, 29: « Et procedent qui mala fecerunt, in resurrectio« nem judicii: » *omnes qui non crediderunt veritati.* Joan. 3, 18: « Qui non credit jam judica« tus est. »

Deinde cum dicit, *Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis,* ostendit quare fideles Christi liberentur: et primo agit gratias pro eis; secundo commemorat divina beneficia, quibus a talibus liberantur. Dicit ergo sic. Illi decipientur; sed *nos debemus gratias agere.* Rom. 1, 8: « Pri« mum quidem gratias ago Deo meo semper pro « vobis per Dominum Jesum Christum. » Duplex autem ponit Dei beneficium; scilicet electionem Dei quae est aeterna et vocationem, quae est temporalis, ibi, *In qua et vocavit vos*. Dicit ergo: *Quod,* pro quia, *elegerit nos,* scilicet Apostolos, *et vos,* scilicet fideles. Ephes. 1, 4: « Elegit nos « in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus « sancti et immaculati in conspectu ejus. » Joan. 15, 16: « Non vos me elegistis, sed ego elegi « vos. » Circa electionem tria tangit, scilicet, ordinem electorum, finem electionis et medium (1) consequendi finem. Electi sunt omnes sancti a principio mundi. Deut. 33, 3: « Dilexit populos: omnes « sancti in manu illius sunt. » Sed Apostoli specialiter sunt primitiae. Rom. 8, 23: « Nos ipsi pri« mitias spiritus habentes. » Et ideo dicit, *Primitias* fidei. Finis item electionis est salus aeterna (2); et ideo dicit, *In salutem.* 1 Tim. 2, 4: « Omnes « homines vult salvos fieri. » Hoc autem sit primo ex parte Dei (3) per gratiam sanctificantem: unde dicit, *In sanctificatione spiritus.* Secundo ex parte nostra est consensus liberi arbitrii per fidem; ideo subdit, *Et in fide veritatis.*

Deinde cum dicit, *In quam et vos vocavit*, ponit secundum beneficium, quod est vocatio temporalis Christi, quae sequitur electionem. Rom. 8, 30: « Quos vocavit, hos et justificavit. » Et de hac vocatione nota parabolam Luc. 14, de eo qui fecit coenam magnam, et vocavit multos. Et addit, *Per Evangelium nostrum*, idest a me praedicatum. Sed ad quam coenam? *In acquisitionem gloriae*; idest, ut acquiramus Christi gloriam.

Deinde cum dicit, *Itaque fratres state*, monet tenere veritatem; et primo ponit monitionem; secundo orationem, ibi, *Ipse autem Dominus noster . . . exhortetur corda vestra.* Et facit primum, quia opus nostrum dependet a libero arbitrio; secundum vero, quia indiget auxilio gratiae. Et primo monet ad standum, cum dicit: *State in veritate:* Galat. 5, 1: « State, et nolite « iterum jugo servitutis contineri; » secundo docet modum standi, ibi, *Et tenete traditiones,* idest documenta quae a majoribus traduntur: nam documenta quae traduntur a minoribus, quandoque non sunt servanda, quando scilicet contrariantur documentis fidei. Matth. 5, 6: « Irritum fecistis « mandatum Dei propter traditionem vestram. » Sed servanda sunt quae ordinantur ad mandata Dei. *Quas didicistis.* Act. 15, Paulus docebat ut tenerent traditiones, et documenta quae erant decreta ab Apostolis et senioribus, qui erat Hierosolymis. Et has traditiones dupliciter ediderunt: quasdam verbis, unde dicit, *per sermonem*; quasdam in scripturis, ideo addit, *Sive per epistolam.* Unde patet quod multa in Ecclesia non scripta, sunt ab Apostolis docta, et ideo servanda. Nam multa, secundum judicium Apostolorum, melius erat ut occultarentur, ut dicit Dionysius. Unde Apostolus 1 Corinth. 2, 34, dicit: « Cetera cum venero disponam. »

Deinde ponit orationem, ibi, *Ipse autem Dominus noster Jesus Christus . . . . exhortetur corda vestra*; quasi dicat: Sic moneo; sed nihil valet, nisi adsit divinum auxilium. Et ideo ponit primo duplex Dei beneficium. Primum est amor ejus ad

(1) *Al. quantum* veritatem Evangelii.

(1) *Al.* et modum.
(2) *Al.* finis est in vitam aeternam.
(3) *Al. omittitur* primo ex parte Dei.

nos, quo talia nobis impendit: ideo dicit: *Dilexit nos*. Secundum est spiritualis consolatio, ibi, *Et dedit consolationem aeternam*. 2 Corinth. 1, 4: « Qui « consolatur nos in omni tribulatione nostra. » Isa. 40, 1: « Consolamini: consolamini popule meus, « dicit Dominus Deus vester. » Et dicit consolationem aeternam, scilicet contra omnia mala imminentia et futuram. Et ideo expectamus *spem bonam*, idest bonorum aeternorum infallibilitatem. 1 Petr. 1, 3: « Qui secundum magnam misericor- « diam suam regeneravit nos in spem vivam. » Et hoc *in gratia*, scilicet per quam speramus consequi vitam aeternam. Rom. 6, 23: « Gratia Dei « vita aeterna. » Petit autem pro eis exhortationem, quae est monitio ducens animum ad volendum. Et hanc potest facere homo exterius; sed non esset efficax, nisi esset interius spiritus Dei: unde dicit: *Exhortetur corda vestra*, idest instiget. Oseae 2, 14: « Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor « ejus. » Item petit confirmationem: unde dicit: *Et confirmet*. Psal. 77, 29: « Confirma hoc Deus « quod operatus es in nobis. » Quasi dicat: *Exhortetur* per gratiam, ut velimus; *et confirmet*, ut efficaciter velimus. Et hoc *in omni opere bono et sermone*. Praecedit opus sermonem, quia « coepit « Jesus facere et docere. » Act. 1, 1.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

De cetero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat, et clarificetur, sicut et apud vos; et ut liberemur ab importunis et malis hominibus: non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, et custodiet a malo. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino quoniam quaecumque praecepimus et facitis et facietis. Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei et patientia Christi. Denuntiamus autem vobis, fratres in nomine Domini nostri Jesu Christi, ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate, et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quaemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos, neque gratis panem manducavimus ab aliquo; sed in labore, et in satigatione, nocte ac die operantes, ne quem vestrum gravaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum nos.

Supra instruxit eos de futuris in novissimis; hic instruit eos de quibusdam quae particulariter eis agenda erant. Ubi primo ponitur instructio; secundo Epistolae conclusio, ibi, *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam*. Item primo monet qualiter se habeant ad ipsum; secundo ostendit quid de eis confidat ipse, ibi, *Fidelis autem Deus est*; tertio quomodo se habeant ad alios, qui inordinate ambulant, ibi, *Denuntiamus autem vobis . . . ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Circa primum primo ponit orationem; secundo quid in oratione est petendum, ibi, *Ut sermo Dei currat*. Dicit ergo: *De cetera*, scilicet quia estis sufficienter instructi, *orate pro nobis*. Roman. 15, 30: « Obsecro igitur vos, fratres, per Domi- « num nostrum Jesum Christum, et per caritatem « Spiritus sancti, ut adjuvetis me orationibus ve- « stris pro me ad Deum. » Et hoc est debitum, quia curati habent curam utilitatis gregis. Hebr. 13, 7: « Mementote praepositorum vestrorum, qui « vobis locuti sunt verbum Dei; quorum intuentes « exitum conversationis, imitamini fidem. » Secundo ostendit quid petendum est, ut scilicet tollantur impedimenta praedicationis; et ideo dicit: *Ut sermo Dei currat:* quia non potest totaliter impediri, sed retardari: ideo dicit, *Currat*. Coloss. 4, 3: « Orante « simul etiam pro nobis, ut Dominus aperiat nobis « ostium sermonis ad loquendum mysterium Chri- « sti » Item *ut clarificetur*, scilicet per claram et lucidam expositionem apud rudes et sapientes, *sicut et apud vos*. Rom. 1, 14: « Sapientibus et « insipientibus debitor sum. » Prov. 14, 6: « Do- « ctrina prudentum facilis. » Item per miracula, quae sunt demonstrationes fidei: est enim omnis scientia clara per demonstrationes: et hoc est orandum. Act. 4, 29: « Da servis tuis cum omni fidu- « cia loqui verbum tuum. » Item secundo orandum est pro praedicatoribus, *ut liberentur ab importunis, et malis hominibus*, scilicet pseudoapostolis, qui sunt importuni in disputando, mali in seducendo. Vel a persecutoribus, qui cogitaverunt iniquitatem in corde. Et ratio petitionis est, quia *non omnium est fides*. Quia licet videantur habere eam, non tamen habent veram. Isa. 53, 1: « Domine, « quis credidit auditui nostro? » Rom. 10, 16: « Non omnes obediunt Evangelio. »

Deinde cum dicit, *Fidelis autem Deus est*, ponit fiduciam quam habet de eis: et primo facit hoc; secundo orat pro eis, ibi, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*. Fiducia autem pendet ex Deo, qui (1) gratiam dat, et ex hominibus, qui sunt liberi arbitrii ut dirigantur in gratia. Dicit primo ex parte Dei: Confido quod orabitis, et exaudiemini quia *fidelis est Dominus, qui confirmavit vos* in bonis, quae in vobis est operatus. 1. Petr. ult. 10: « Perficiet, confirmabit, consolabitque: » *et custodiet a malo*, culpae et poenae. Si tamen in mala poenae incidant, est eis in bonum: quia « dili- « gentibus Deum omnia cooperantur in bonum, » ut dicitur Rom. 8, 28. Secundo ex parte eorum dicit: *Confidimus autem de vobis, fratres*, scilicet ex gratia quam accepistis; sed *in Domino*, non in virtute vestra. Hebr. 6, 9: « Confidimus autem de « vobis, dilectissimi, meliora et vicinora salutis. » *Quoniam quaecumque praecepimus, et facitis, et facietis*; idest, quoniam perseverabitis. Exod. 24, 7:

(1) *Al.* ex eo qui etc.

« Omnia verba quae locutus est Dominus, faciemus. »

Deinde cum dicit, *Dominus autem dirigat corda vestra in caritate Dei*, pro eis orat, dicens: *Dominus autem dirigat*, scilicet ut perveniatis. « Est autem hominis, animam (1) praeparare, et « Domini linguam gubernare, » ut dicitur Proverb. 16, 1, et paulo post vers. 9: « Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus « ejus, » scilicet ad destinatum bravium. Et ideo dicit: *Dirigat corda nostra*, non solum exteriora opera; et hoc *in caritate Dei*. Duo autem sunt per quae in via salutis incedimus, scilicet bona quae facimus, et mala quae sustinemus. Sed opera non sunt bona, nisi directe in finem caritatis. 1 Timoth. 1, 5: « Finis praecepti est caritas de corde « puro, et conscientia bona, et fide non ficta. » Item nec patientia nisi per Christum. Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Matth. 5, 11: « Beati eritis, cum maledixerint vo- « bis homines, et persecuti vos fuerint, et dixerint « omne malum adversus vos, mentientes, propter « me. » Et ideo dicit, *Et patientia Christi*, idest tolerantia malorum propter Christum, vel ad exemplum ejus. 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est « pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequa- « mini vestigia ejus. »

Deinde cum dicit, *Denuntiamus vobis . . . ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*, ostendit quomodo se habeant ad homines inordinatos: et primo proponit edictum; secundo exponit, ibi, *Ipsi enim scitis quaemadmodum oporteat imitari nos*; tertio ostendit necessitatem edicti proponendi, ibi, *Audivimus enim inter vos quosdam ambulare inquiete*. Dicit ergo: Sic vos vivitis, et sic confido. Sed quia sunt quidam mali inter vos, *denuntiamus vobis, fratres*, scilicet perfectis, *In nomine Domini nostri Jesu Christi:* hoc enim ad praelatum pertinet. Isa. 58, 1: « Annuntia populo meo scelera eorum, et domui Ja- « cob (2) peccata eorum. » Ezech. 3, 20: « San- « guinem illius de manu tua requiram. » Et sequitur edictum, dicens: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Ex hoc introductum est in Ecclesia quod mali vitentur; et hoc ne infirmiores ex eorum consortio maculentur. Eccli. 13, 1: « Qui tetigerit dicem, inquinabitur ab « ea. » 1 Corinth. 5, 6: « Modicum fermentum « totam massam corrumpit. » Item ad sanationem peccantis, ut confusio cedat ei in salutem. Eccli. 4, 25: « Est confusio adducens peccatum, et est con- « fusio adducens gloriam. » Nec hoc debet fieri passim, sed cum deliberatione, et maturitate. 1 Corinth. 5, 4: « Congregatis vobis, et meo spiritu « cum virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi ho- « minem satanae in interitum carnis ut spiritus « salvus sit in die Domini nostri Jesu Christi. » Et sic hic dicitur: *Ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate*. Nec debet fieri excomunicatio, nisi pro aliquo peccato: quia hic dicitur, *Inordinate:* et hoc est quando aliquid est secundum se malum, et contra ordinem juris naturalis, ut Glossa exponit. 1 Corinth. 14, 40: « Ut omnia « honeste, et secundum ordinem fiant in vobis. » Rom. 13, 1, « Omnia quae sunt, a Deo ordinata « sunt. » Vel quia est prohibitum, et contra doctrinam Ecclesiae: unde dicit, *Et non secundum traditionem quam acceperunt a nobis*. Supr. 2, 15: *Tenete traditiones quas didicistis, sive per sermonem, sive per epistolam nostram.*

(1) *Al.* deest animam.
(2) *Al.* Juda.

Deinde cum dicit, *Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos*, exponit quantum ad ultimum quod dixerat, scilicet *secundum traditionem*, ostendens quae sit traditio haec, et quomodo acceperunt ab ipso. Est autem haec traditio, ut non essent otiosi, vel curiosi. Et primo ostendit quomodo acceperunt verbo; secundo quomodo exemplo. Item primo ostendit quod vitavit inquietudinem; secundo quomodo tertio assignat causam. Dicit ergo, *Traditionem quam acceperunt: scitis enim quemadmodum oporteat imitari nos:* quia praelati sunt imitandi non in omnibus, sed in his quae sunt secundum regulam Christi (1). 1 Corinth. 4, et 11, 1, « Imitatores mei estote, sicut « et ego Christi. » Et in quo? *Quoniam non inquieti fuimus inter vos.* Erant enim Thessalonicenses valde liberales. 1 Thessal. 4, 9: « De caritate « fraternitatis non necesse habemus scribere vobis, « ipsi enim didicistis a Deo ut diligatis invicem. » Et hac ratione pauperes otiose vivebant, et ex otio dabant se operibus indebitis, nec pertinentibus ad eos; et hoc erat inquietudo: et ideo dicit: *Quoniam non inquieti fuimus inter vos.* 1 Thessal. 4, 11: « Operam detis ut quieti sitis. » Item *neque gratis panem manducavimus ab aliquo:* quia operibus manuum operabatur. Act. 20, 34, dicitur: « Ipsi « scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant, « et his qui mecum sunt, ministraverunt manus « istae. » Et Prov. ult. 27: « Panem otiosa non « comedit. » Num. 16, 15: « Tu scis quia nec « asellum quidem umquam acceperim ab eis, nec « afflixerim quempiam eorum. » *Sed in labore, et fatigatione*, non parum, sed *nocte et die*, idest continue: quia aliquando oportebat eum praedicare, et docere; et residuum ponebat in labore. *Nequem vestrum gravaremus.* 2 Corinth. 12, 13: « Quid est « quod prae ceteris minus habuistis, nisi quod non « gravavi vos? »

Deinde cum dicit, *Non quasi non habuerimus potestatem*, assignat causam sui operis manualis. Ubi excludit primo causam falsam; secundo ponit veram. Falsa quidem causa esset, si quis diceret quod ei non liceret accipere ab eis sumptus: et ideo dicit: *Non quasi non habuerimus potestatem:* immo habuimus potestatem vivendi de sumptibus fidelium. 1 Corinth. 9, 13: « Qui altari deserviunt, « cum altari participant. » Matth. 10, 10: « Dignus « est operarius cibo suo. » 1 Corinth. 9, 14: « Sic « et Dominus ordinavit his qui Evangelium annun- « tiant, de Evangelio vivere. » Et sic ex Evangelio sunt duo genera hominum potestatem habentium vivere ex aliorum sumptibus (2), qui scilicet altari deserviunt et praedicatores (3).

Deinde cum dicit, *Sed ut nos formam daremus vobis ad imitandum*, ponit veram causam. Nam duplicem causam invenimus quare Apostolus manibus laboravit. Una apud Corinthios, alia hic. Illi enim erant avari, et graviter tulissent, sicut ibi dicitur (4). Causa autem quare laboravit hic, fuit horum otium. Et ideo dicit: *Ut nos formam dare-*

(1) *Al.* quae sunt regula Christi.
(2) *Al.* de sumptibus.
(3) *Al.* ut praedicatores.
(4) *Al.* et gravati, sicut ibi dicitur.

mus vobis, scilicet laborandi. 1 Timoth. 4, 12: « Exemplum esto fidelium in verbo, in conversa« tione, in caritate, in fide, in castitate. » 1 Petr. 5, 3: « Forma facti gregis. » Alia causa ponitur in Glossa, 1 Corinth. 4, scilicet quando non invenimus qui det nobis: et tunc laborabat. Quarta causa erat ut, sicut monachi Ægypti, non essent otiosi. Eccli. 33, 29: « Multam malitiam docuit o« tiositas. » Unde qui non habent exercitium officii vel studii vel lectionis, periculose vivunt otiosi.

LECTIO II.

Nam cum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet. Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus, et obsecramus in Domino Jesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent. Vos autem, fratres, nolite deficere benfacientes. Quod si quis non obedierit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem. Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. Salutatio, mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Supra ostendit Apostolus quid eis suo exemplo tradidit, ut scilicet non essent inquieti, sed ut operarentur; hic ostendit quomodo hoc praesens verbis et factis tradidit: unde dicit: *Cum essemus*, quasi dicat: Ut formam daremus vobis, fecimus quod docuimus: quia *hoc denuntiabamus, quoniam si quis etc.* Haec verba, sicut dicit Glossa, et Augustinus in lib. de Operibus monachorum, quidam pervertebant, quod non sit licitum servis Dei manibus operari, propter hoc quod dicitur Matth. 6, 34: « Nolite soliciti esse in crastinum. » Nam dicunt hanc operationem pertinere ad solicitudinem victus. Et propter hoc istud referebant ad spiritualia opera; quasi dicat: Si quis non vult facere opera meritoria et spiritualia, non est dignus manducare. Sed hoc est contra intentionem Apostoli, qui dicit: *Denuntiabamus*, nos sic fecisse, scilicet in labore et fatigatione.

Sed quid est *Quoniam si quis non vult operari, nec manducet?* Est ne hoc consilium, vel praeceptum? Et videtur esse praeceptum: quia infra dicitur: *Si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate, et non commisceamini cum illo, ut confundatur.* Ergo omnes tenentur manibus operari. Qui igitur non operatur manibus, sed stat otiosus, peccat mortaliter.

Respondeo. Dicendum est, quod est praeceptum. Sed aliquid praecipitur dupliciter: simpliciter, vel sub conditione. Simpliciter praecipitur quod per se est necessarium ad salutem; et haec sunt opera virtutum: sub conditione vero, ut quando talis est casus quod sine opere manuali praeceptum (1) servari non potest. Praecipitur autem homini quod corpus suum sustentet: alias enim est homicida sui ipsius. Gen. 2, 16: « De omni ligno paradisi co« mede. » Ex praecepto ergo tenetur homo corpus suum nutrire, et similiter ad omnia sine quibus corpus non potest vivere, tenemur. Unde quicumque non habet alias unde corpus sustentet licite, vel possessione, vel licito negotio, tenetur laborare, ne furetur. Ephes. 4, 28: « Qui furabatur, jam « non furetur; magis autem laboret operando ma« nibus suis, quod bonum est, ut habeat unde « tribuat necessitatem patienti. » Est ergo praeceptum, quando aliter non potest licite vivere. Unde dicit: *Si quis non vult operari, nec manducet.* Est ergo alterum duorum necessarium (1), ut homo possit manducare, scilicet vel quod habeat possessionem, vel quod licite procuret. Psalm. 127, 2: « Labores manuum tuarum quia manducabis. » 1 Thessal. 4, 11: « Operamini manibus vestris, sicut « praecepimus vobis. »

Deinde cum dicit, *Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete*, ponit necessitatem hujus praecepti: quia Apostolus dicit hoc non tam ex officio docentis, quam propter vitium gentis. Ideo primo ponit culpam, quae inducit necessitatem praecepti; secundo adhibet remedium, ibi, *His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus... ut cum silentio operantes, suum panem manducent.* Dicit ergo: *Audivimus enim inter vos quosdam ambulantes inquiete*; quasi dicat: Ideo non occulto hoc praeceptum, quia audivimus quosdam ambulare inquiete. Anima enim hominis semper oportet quod circa aliquid occupetur; et ideo necesse est quod otiosi inquietudinem patiantur circa illicita. 1 Thessal. 4, 11: « Operam detis ut quieti sitis. » Et addit: *Sed curiose agentes*, scilicet de negotiis aliorum. Prov. 21, 25: « Desideria occidunt pigrum. »

Deinde adhibet remedium, cum dicit: *His autem qui ejusmodi sunt denuntiamus... ut cum silentio operantes, suum panem manducent*: et primo ex parte peccantium; secundo ex parte aliorum, ibi, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes.* Dicit ergo: *His qui sunt ejusmodi denuntiamus*, severe, ut praelatus, *et obsecramus*, caritative, ut pater eorum, ut *panem suum*, non alienum, sed debitum sibi, scilicet licite acquisitum, *cum silentio*, idest sine inquietudine, non discurrendo, *manducent.* Isa. 32, 17: « Cultus justitiae, silentium. » Eccli. 33, 29: « Multam malitiam docuit otiositas. »

Deinde cum dicit, *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*, ex parte aliorum non peccantium duplex adhibet remedium: primo scilicet quod non cessent benefaciendo; secundo quod illos corripiant, ibi, *Quod si quis non obedierit verbo, nostro, per Epistolam hunc notate.* Dicit ergo: *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes*; quasi dicat: Nolite deficere a benefaciendo, licet otiosi ambulantur. Galat. 6, 9: « Bonum facientes, non de« ficiamus. » Et hoc necessarium etsi operentur manibus, et non deesset illis aliquid, quia necessaria est aliis subventio.

Deinde cum dicit, *Quod si quis non obedierit verbo nostro, per Epistolam hunc notate*, inquit

(1) *Al.* sine quo praeceptum servari non potest.

(1) *Al.* est ergo duobus modis necessarium.

quod corrigantur: et primo ostendit quo ordine puniantur; secundo ostendit effectum poenae, ibi, *Ut confundatur*; tertio finem, ibi, *Et nolite quasi inimicum existimare.* In ordine vero primo ponit culpam; secundo ejus manifestationem; tertio ejus punitionem. Culpa est inobedientia; et ideo dicit: *Quod si quis non obedierit.* 1 Reg. 15, 23: « Quasi pec« catum ariolandi est repugnare, et quasi sce« lus (1) idolatriae, nolle acquiescere. » Manifestatio, et convictio ponitur, cum dicit: *Hunc per epistolam notate*; idest, manifestate, sed (2) per veritatis inquisitionem. Job 29, 16: « Causam quam « nesciebam, diligentissime investigabam. » Poena eorum est sententia excommunicationis: unde dicit: *Et non commisceamini cum illo.* 1 Corinth. 5, 11: « Cum hujusmodi nec cibum sumere. » 2 Joan. 1, 10: « Nolite recipere eum in domum, nec Ave « ei dixeritis. »

Hic nota quod excommunicatio infligitur pro inobedientia; debet tamen esse convictus: unde dicit: *Si quis non obedierit, per epistolam* vestram *hunc notate*; idest, significate nobis, ut puniatur; et tamen vos interim ne commisceamini cum illo.

Sed effectus poenae est, ut confundatur, et ex hoc resipiscat. Eccli. 4, 25: « Est confusio adducens « peccatum, et est confusio adducens gloriam. » Finis autem et intentio debet esse ejus correctio, quam intendit caritas: unde dicit: *Et nolite quasi inimicum existimare:* quia non debet fieri ex livore odii, sed ex studio caritatis: quasi dicat: Quod ipsum vitatis, non fiat ex odio inimicitiae. Matth. 5, 44: « Diligite inimicos vestros, benefacite his qui « oderunt vos. » Et ideo dicit: *Sed corripite ut fratrem:* in quo ostenditur caritas. Psal. 132, 1: « Ecce quam bonum, et quam jucundum habitare « fratres in unum. »

Deinde cum dicit, *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam,* concludit Epistolam. Et primo ponitur conclusio; secundo salutatio, quae est quasi Epistolae sigillum, ibi, *Salutatio mea manu Pauli.* Iterum prima in duas; quia eis primo optat dona Dei; secundo ipsum Deum, ibi, *Dominus sit cum omnibus vobis.* Quantum ad primum dicit: *Ipse autem Deus pacis det vobis pacem sempiternam.* Deus dicitur esse pacis, quantum ad duo: pax enim consistit in duobus, ut scilicet homo concordet ad seipsum, et ad alios: et neutrum potest haberi sufficienter nisi in Deo: quia sibi non concordat sufficienter nisi in Deo, et minus aliis (1): quia tunc affectus hominis concordat in seipso, quando quod appetitur (2) secundum unum, sufficit quantum ad omnes; quod nihil potest esse praeter Deum (3). Psalm. 102, 5: « Qui replet in bonis desiderium « tuum. » Quaecumque enim alia praeter Deum non sufficiunt ad omnes, sed Deus sufficit. Joan. 16, 33: « In me pacem habebitis. » Item homines non uniuntur inter se nisi in eo quod est commune inter eos; et hoc est maxime Deus: et ideo dicit: *Deus pacis det, non pacem* temporalem, sed *sempiternam,* idest spiritualem, quae hic incipit, et ibi perficitur. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos « pacem. » Et hoc *in omni loco,* et in toto mundo apud fideles. Quantum ad secundum dicit: *Dominus sit cum omnibus vobis:* quia nihil aliud bene habetur, nisi ipse habeatur per fidem et caritatem. *Salutatio mea manu Pauli.* Hoc dicit propter infideles pervertentes Epistolas ejus. Galat. ult. 11: « Videte qualibus litteris scripsi vobis manu mea. » *Quod est signum in omni Epistola, ita scribo. Gratia Domini nostri Jesu Christi,* idest gratuitum donum Dei, quod gratos vos reddit Deo, *cum omnibus vobis.* Joan. 1, 17: « Gratia et veritas per Je« sum Christum facta est. »

(1) *Al.* zelus.
(2) *Al. omittitur* sed.

(1) *Editio Romana, et duae Venetae posteriores alias citatae:* quia sibi non concordat ad seipsum in seipso quando etc.
(2) *Al.* videtur.
(3) *Al.* nisi per Deum.

EPISTOLA I. AD TIMOTHEUM

PROLOGUS

In manu Dei potestas terrae, et execrabilis omnis iniquitas Gentium: et utilem rectorem suscitabit in tempore super illam. Eccli. 10, 4.

Haec verba materiae hujus Epistolae conveniunt. Prius enim instruxit Ecclesiam in his quae ad ejus unitatem pertinent; hic instruit ipsos rectores Ecclesiae, qui sunt quasi principalia membra ejus. Circa quod videnda est ista instructio et utilitas. Instructio est in Deo, quia *in manu Dei potestas terrae.* Et hoc tripliciter, quia ab ipso exoritur: Rom. 13, 1: « Non est potestas nisi a Deo. » Item quia secundum Deum debet regulari: Prov. 8, 15: « Per me « reges regnant, et conditores legum justa decer« nunt. » Item quia secundum Dei dispositionem, eorum potestas fundatur: Dan. 2, 21: « Et ipse « mutat tempora et aetates; transfert regna, atque « constituit. » Item utilitas eorum ostenditur, quia est ad cohibendam nequitiam hominum; quia *execrabilis omnis iniquitas Gentium.* Infra. 1, 9: « Justo non est lex posita. » Rectores legis tripliciter debent se habere ad mala. Primo ut ea corde odio habeant: 2 Machab. 3, 1: « Animos odio « habentes mala. » Secundo ut prohibeant ea ne fiant: Proverb. 20, 8: « Rex qui sedet in solio ju« dicii, dissipat omne malum intuitu suo. » Tertio ut facta puniant: Rom. 13, 4: « Minister enim Dei « est vindex in iram ei qui male agit. » Secundo videnda est utilitas, ibi, *Utilem rectorem suscitabit.* Et ad tria est utilis rector, quae notantur Eccl. 49, 17: « Joseph princeps fratrum (1), » ut gentem sustentet per potentiam: Isa. 19, 4: « Et rex fortis « dominabitur eorum:... rector fratrum, » dirigendo per sapientiam: Isa. 32, 8: « Princeps ea quae sunt « digna principe cogitabit, et ipse super duces sta« bit: » Eccl. 10, 24: « In medio fratrum rector « illorum:... stabilimentum populi, » ut cohibeat ab injustis per justitiam: Psalm. 17, 28: « Tu popu« lum humilem salvum facies, et oculos superbo« rum humiliabis. » Et sic patet materia harum Epistolarum, quia est ad instructionem rectorum populi fidelis: in quo quidam praeferuntur in spiritualibus, sicut praelati Ecclesiarum, quos primo instruit; quidam vero in temporalibus, quos secundo monet; et hoc in Epistola ad Philemonem. Circa primum tres sunt Epistolae, secundum tria quae competunt prelato: quorum primum est ut gubernet populum; secundum ut pro populo subdito patiatur; tertium ut malos coerceat. Primum in prima ad Timotheum; secundum in secunda, ubi agit de martyrio; tertium in Epistola ad Titum, ubi agit ac docet quomodo vitet haereticos, ut etiam patet in argumentis Epistolarum.

(1) *Al.* Eccl. 49, 17: « Joseph princeps fratrum, firma« mentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi. » Primo princeps fratrum etc.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi secundum imperium Dei salvatoris nostri, et Christi Jesu, spei nostrae. Timotheo dilecto filio in fide. Gratia et misericordia, et pax a Deo Patre, et Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur haec Epistola in salutationem et epistolarem narrationem, ibi, *Sicut rogavi te.* Circa primum tria facit: quia primo ponitur persona salutans; secundo persona salutata; tertio bona optata. Describit autem personam salutantem primo ex nomine, *Paulus,* quod convenit auctoritati propter duo. In Apostolatu enim duo sunt: scilicet altitudo potestatis ad quam exaltantur humiles: 1 Reg. 15, 17: « Cum « esses parvulus in oculis tuis, caput in tribubus « Israel factus es: » et Paulus dicitur modicus. Item claritas sapientiae; et hanc Dominus praebet parvulis. Matth. 11, 25: « Revelasti ea parvulis. » Se-

cundo ex auctoritate: quia *Apostolus*, idest missus. Joan. 20, 21: « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. » 1 Cor. 9, 2: « Signaculum Apostolatus mei, vos estis in Domino. » Tertio ex origine hujus auctoritatis: unde dicit: *Jesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, et Christi Jesu, spei nostrae.* Act. 13, 2: « Segregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos. » 1 Reg. 13, 4: « Quaesivit sibi Dominus virum juxta cor suum, et praecepit ei Dominus ut esset dux super populum suum. » Ex quo patet quod praelati ex necessitate praecepti tenentur ad ea quae sunt proprii officii. 1 Corinth. 9, 16: « Vae mihi enim est, si non evangelizavero. » *Et Christi Jesu, spei nostrae*, quia est spes nostra, ut ad eum veniamus. Phil. 1, 23: « Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo. » Vel *spei nostrae*, quia per ipsum speramus adipisci bona aeterna. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis. » Rom. 15, 4: « Per consolationem Scripturarum spem habeamus. »

Personam salutatam describit tripliciter. Primo ex nomine, cum dicit, *Timotheo*, de quo Act. 16. Item ex affectione, dicens, *Dilecto*: Phil. 2, 20: « Neminem habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. » Item ex filiatione, dicens, *Filio in fide* (1), scilicet a se converso. 1 Cor. 4, 17, « Misi ad vos Timotheum filium meum carissimum, et fidelem in Domino. »

Tunc autem primo ponit bona optata, et deinde ostendit a quo sunt. Sciendum est autem, quod in aliis Epistolis duo ponuntur; hic tria, quia praelati pluribus indigent: et ideo dicit: *Gratia et misericordia*, primo sibi, et deinde aliis. Et sumitur hic *misericordia* pro remissione peccatorum, quia haec est ex Dei misericordia; *gratia* vero pro munere gratiarum, quo indigent praelati. Vel *gratia*, sicut in aliis, pro gratia justificante; sed *misericordia* pro munere divino in spiritualibus charismatibus exaltante. Sapient. 4, 15: « Gratia Dei, et misericordia in sanctos ejus, et respectus in electos illius. » *Et pax*, scilicet tecum, et per te aliis. Psalm. 71, 3: « Suscipiant montes pacem. » Sed unde? *A Deo*, ut dent populo. Jac. 1, 17: « Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a Patre luminum. » Et *Christo Jesu Domino nostro*, scilicet « per quem maxima nobis, et pretiosa donavit: » 2 Petr. 1, 4.

(1) *Al. Filio meo*, in fide scilicet etc.

LECTIO II.

Sicut rogavi te, ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis; quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei, quae est in fide. Finis praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta.

Hic incipit epistolaris narratio: et est haec epistola quasi pastoralis regula, quam Apostolus tradit Timotheo, instruens de omnibus quae spectant ad regimen praelatorum, et eo ordine quo debet esse intentio. Primo ergo instruit eum de spiritualibus ministrandis; secundo de temporalibus, in 4 cap. ibi, *Spiritus autem manifeste dicit.* Item ad praelatum pertinet primo quod doceat de forma fidei, ne fides subditorum corrumpatur. Luc. 22, 32: « Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. » Secundo ut instruat eos de pertinentibus ad cultum Dei, quod non potest esse nisi fide sit recta. Ideo primo instruit de fide; secundo de cultu Dei, 2 cap. ibi, *Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes*; tertio agit de institutione officiorum ecclesiasticorum (1), in 3 cap. ibi, *Fidelis sermo.* Sciendum est autem, quod in primitiva Ecclesia error fuit periculosus quorumdam dicentium, legalia debere servari simul cum Evangelio: quod Apostolus excludit, primo ostendens legis conditionem; secundo probat per experimentum in seipso, ibi, *Gratias ago ei qui me confortavit.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit quid lege sit repudiandum; secundo quid in ea acceptandum, ibi, *Finis autem praecepti est caritas;* tertio concludit legis conditionem, ibi, *Scimus autem quia bona est lex.* Repudiandum est autem in lege quod alii male addiderunt, non quod a Deo est datum, nisi jam secundum carnalem intellectum. Et primo docet, falsas fabulas et traditiones esse repudiandas; secundo rationem assignat, ibi, *Quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei.* Dicit ergo: Dico, quod debes facere *sicut rogavi te*, cum tamen possem imperare: Eccl. 32, 1: « Rectorem te posuerunt? Noli extolli: esto in illis quasi unus ex ipsis: » *ut denuntiares quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis.* Vel aliter. Duo pertinent ad praelatum, ut cohibeat docentes falsa; et ideo dicit, *Ne aliter docerent.* Galat. 1, 9: « Si quis vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, anathema sit. » Deut. 4, 2: « Non addetis ad verbum quod ego loquor vobis, neque auferetis ex eo. » Secundo ut, si contigat quod aliqui falsa docerent, prohibeat populum ne eis intendant: unde dicit: *Neque intenderent fabulis et genealogiis interminatis.*

Fuerunt autem quidam haeretici, qui detestantes vetus testamentum, exponebant, quod Apostolus ipsum repudiabat, deridendo historias ejus, dicens: *Fabulis et genealogiis interminatis:* contra quod dicit Augustinus, quod Apostolus utitur historiis et genealogiis veteris testamenti. Galat. 4, 22: « Abraham duos filios habuit: unum de ancilla et unum de libera. » Si ergo reprobaret, non eis uteretur. Dicit ergo fabulas, non datam legem in scriptis, sed in ore, scilicet Talmuth; non quae Moyses ore tradidit, sed quae alii addiderunt, ut sunt stultae fabulae, scilicet quod Adam habuit aliam uxorem, ex qua dicunt natos daemones. Matth. 15, 6: « Irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram. » 2 Timoth. 4, 4: « Ad fabulas autem convertentur. » Ratio hujus est, quia *praestant quaestiones*, idest contentiones: 2 Ti-

(1) *Al. deest* ecclesiasticorum.

moth. 2, 14: « Noli verbis contendere: » Proverb. 20, 3: « Honor est homini qui se separat « a contentionibus: » *magis quam aedificationem Dei quae est in fide*, quando scilicet aliquis est confirmatus in veritate fidei, ad quod debet omnis doctrina tendere.

Deinde cum dicit, *Finis autem praecepti est caritas,* ostendit quid de lege sit tenendum; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit hoc; secundo quod periculum est his qui hoc non tenent, ibi, *A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium.* Circa primum sciendum est, quod lex vetus dicitur lex mandatorum: quia mandatis et praeceptis continetur. Ephes. 2, 15: « Legem manda« torum, decretis evacuans. » Illud ergo ad quod ordinantur omnia mandata legis, est praecipue tenendum; hoc autem est caritas. Matth. 22, 37: « Diliges Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota « anima tua, et in tota mente tua: » et paulo post 40: « In his duobus mandatis universa lex pendet, « et Prophetae. »

Sed quomodo caritas est finis praecepti? Ad hoc sciendum, duo sunt consideranda. Primo quod omnia praecepta legis sunt de actibus virtutum, et quod per omnes actus virtutum ordinatur homo unus ad alium. Secundo quod objectum unius virtutis est finis alterius: quia quandocumque una potentia est circa aliquem finem, ad illam ordinantur omnia quae sunt ejusdem, sicut ad finem; sicut frenifactiva ad equestrem, quia officium equestris est ejus finis; haec autem ad ducem. Virtutes autem theologicae ultimum finem habent pro objecto; aliae autem sunt circa ea quae sunt ad finem. Virtutes ergo omnes respiciunt theologicas sicut finem. Inter theologicas vero illa plus habet de ratione finis quae propinquius se habet ad ultimum finem. Fides autem ostendit eum, spes facit tendere in eum, caritas unit. Ergo omnes ordinantur ad caritatem; et sic dicitur caritas finis praeceptorum. Sed cum ea quae sunt ad finem, disponant ad finem; praecepta autem sint ad caritatem, ideo disponunt ad ea: ideo dicit, *De corde puro*. Ad hoc enim quod cor sit purum, dantur praecepta virtutum; quarum quaedam ordinantur ad modum rectificandi passiones, quarum scilicet virtutum materiae sunt passiones; sicut temperantia, quae ordinat concupiscentiam, mansuetudo iras, fortitudo timores et audacias. Per has autem (1) passiones turbaretur puritas cordis; et ideo istae virtutes faciunt cor purum.

Sed numquid hoc requiritur ad caritatem? Respondeo. Dicendum est, quod sic: quia impossibile est quod cor impurum sit promptum ad caritatem: quia unicuique est diligibile quod sibi est conforme. Cor impurum diligit illud quod competit ei secundum passionem. Ergo necesse est quod sit expeditum a passionibus. Cant. 1, 3: « Recti diligunt te. » Aliae virtutes sunt quae rectificant hominem ad proximum; et ex hoc sequitur quod habeat conscientiam bonam: quia non facit alter quod sibi non « vult fieri. » Matth. 7, 12: « Omnia ergo quae« cumque vultis ut faciant vobis homines, et vos « facite illis. » Et ideo quae contra proximum sunt, sunt contra conscientiam (2): unde dicit: *Et conscientia bona.* Qui ergo non habuerit conscientiam bonam, non potest Deum pure diligere: quia qui non habet conscientiam bonam, timet poenam. Timor autem non est in caritate; sed fugit Deum, et non unitur ei: et ideo praecepta quae conscientiam rectificant, bene disponunt ad caritatem. Aliae sunt virtutes ad habendam veram fidem, scilicet virtutes quibus Deum colimus, scilicet latriae et hujusmodi, quae sunt ordinatae ad removendum errores, et ad confirmandum in cordibus fidei firmitatem de Deo. Qui enim non habent veram fidem, non possunt Deum diligere: quia qui falso credit de Deo, jam non diligit Deum. Non enim diligit qui non credit; quia non figitur affectus nisi in illo quod ostendit intellectus. Et ideo quae faciunt fidem veram (3), ordinantur ad caritatem. Et ideo dicit, *De corde puro*, quia faciunt hoc: Matth. 5, 8: « Beati « mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt: » *et conscientia bona*: 2 Corinth. 1, 12: « Gloria no« stra haec est, testimonium conscientiae nostrae: » *et fide non ficta*, idest vera. Et ideo virtutes et praecepta ordinantur ad finem, qui est caritas, quae sumitur secundum ista tria.

(1) *Al.* enim.
(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad voces* Qui ergo.
(3) *Al.* bonam.

LECTIO III.

A quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quae loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, scientes hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis, et non subditis, impiis et peccatoribus, sceleratis et contaminatis, parricidis et matricidis, homicidiis, fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus et perjuriis, et si quid aliud sanae doctrinae adversatur quae est secundum Evangelium gloriae beati Dei, quod creditum est mihi. Gratias ago ei qui me confortavit in Christo Jesu Domino nostro quia fidelem me existimavit ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui et persecutor et contumeliosus; sed misericordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundavit autem gratia Domini nostri cum fide et dilectione quae est in Christo Jesu.

Supra ostendit virtutum dignitatem et utilitatem; hic declarat harum necessitatem: quia quicumque ab his discedit, in periculum falsae doctrinae cadit; et circa hoc duo facit: quia primo ponitur falsitas doctrinae, in quam incidunt; secundo conditio falsa docentium, ibi, *Volentes esse legis Doctores*. Dicit ergo: *Finis praecepti est caritas*. Et haec sunt principalia legis, a quibus quidam discedunt. Psalm. 11, 3: « Vana locuti sunt unusquis« que ad proximum suum. » Et nota, quod recessus a caritate, causa est falsae doctrinae: quia qui non amant caritatem, cadunt in mendacium. 2 Thessal. 2, 12: « Qui non crediderunt veritati, sed « consenserunt iniquitati. » Similiter qui dimittunt cordis puritatem: habentes enim cor infectum passionibus, judicant secundum affectum earum, et non secundum Deum. 1 Cor. 2, 14: « Animalis homo « non percipit quae Dei sunt. » Similiter habentes

conscientiam malam, quia non possunt quiescere in veritate; et inde est quod quaerunt falsa, ut in eis quiescant. Infra eodem: *Habens fidem et conscientiam bonam.* Similiter qui habet fidem fictam (1): Isa. 21, 2: « Qui incredulus est, infideliter aget. »

Deinde cum dicit, *Volentes esse legis doctores*, ponitur conditio falsa docentium: et primo in ordinata ambitio: secundo defectus eorum. Quantum ad primum dicit: *Volentes esse legis doctores.* Matth. 23, 6: « Amant primos recubitus in coenis, et vocari « ab hominibus Rabbi. » Jac. 3, 1: « Nolite plu- « res magistri fieri. » Quantum ad secundum dicit: *Non intelligentes.* Psalm. 81, 5: « Nescierunt, « neque intellexerunt; in tenebris ambulant: » Sapient. 5, 6: « Sol intelligentiae non est ortus no- « bis: » *neque quae loquuntur,* per auctoritates, quas non intelligunt, *neque de quibus affirmant*, scilicet concludendo.

Deinde cum dicit, *Scimus autem quia bona est lex*, ponit legis conditionem quantum ad duo. Primo quantum ad bonitatem legis; secundo quantum ad finem et intentionem legislatoris, ibi, *Scientes hoc quia justo non est lex posita.* Dicit ergo: *Scimus,* scilicet per certitudinem, *quod lex bona est,* non mala, ut haeretici dicunt. Psalm. 18, 8: « Lex « Domini immaculata, convertens animas. » Rom. 7, 12: « Lex quidem sancta est, et mandatum « sanctum et justum et bonum. » Sed contingit quod aliquis bono utatur mala. Cum ergo lex sit bona, requiritur quod homo ea bene utatur; et ideo dicit: *Si quis legitimae* (2) *utatur.* Alias sit ei mors, ut dicitur Roman. 8. In lege enim sunt quaedam moralia et quaedam caeremonialia (3). Caeremonialia quidem in figura, Christi et Ecclesiae sunt data; sed indigent ut intelligantur non solum carnaliter, sed etiam spiritualiter et in figura futurorum, et ut scias quod non sunt perpetuo servanda, sed cessant veritate veniente. Hier. 31, 31: « Et feriam « domui Israel, et domui Juda foedus novum, non « secundum pactum quod pepigi cum patribus ve- « stris, in die qua apprehendi manum eorum ut « educerem eos de terra Ægypti. » Et sic exponit Glossa. Sed Apostolus videtur loqui de moralibus quia subdit, quod lex posita est propter peccata et haec sunt praecepta moralia. Horum legitimus usus est ut homo non attribuat eis plus quam quod in eis continetur. Data est lex ut cognoscatur peccatum. Rom. 7, 7: « Quia nisi lex diceret, Non « concupisces (quod dicitur in decalogo) concu « piscentiam nesciebam. » Non est ergo in eis spes justificationis, sed in sola fide. Rom. 3, 28: « Arbitramur justificari hominem per fidem, sine « operibus legis. »

Deinde cum dicit, *Scientes hoc quia justo non est lex posita,* ostendit conditionem legis quantum ad legislatoris intentionem: et primo ponit existimatam; secundo ponit veram intentionem, ibi, *Sed injustis.* Existimata intentio excluditur, cum dicit: *Justo non est lex posita.* Ubi posset esse duplex falsus intellectus. Unus quod justus legem non servat quod falsum est: quia nisi servaret eam quantum ad moralia, justus non esset: unde et Christus factus est sub lege. Alius quod justus non obligatur ad praecepta legis, et non peccaret, si faceret contra ea. Sed verus est sequens sensus (1), supponendo quia quod imponitur alicui, imponitur sicut onus, sed lex (2) justis non imponitur sicut onus; quia habitus eorum interior inclinat eos ad hoc ad quod lex; et ideo non est onus eis. Rom. 2, 14: « Ipsi sibi sunt lex. » Vel aliter. *Lex non est posita* pro justis, sed pro injustis; quasi dicat. Si omnes essent justi, nulla necessitas esset dandi legem, quia omnes essent sibi lex. Intentio bonorum debet esse ut alios inducant ad virtutes. Quidam autem per se sunt bene dispositi ad virtutes: alii habent mentem bene dispositam, sed per alium; et de istis sufficit paterna monitio, non coactiva alii autem nec per se, nec per alium bene disponuntur, ideo eis omnino est necessaria lex, ut patet in Ethicis.

Deinde cum dicit, *Sed injustis et non subditis,* ponit veram intentionem: et primo describit eos in generali quibus necessaria est lex; secundo in speciali, ibi, *Parricidis et matricidis etc.* Sciendum est autem, quod sicut 1 Joan. 3, 4, dicitur: « Om- « ne peccatum est iniquitas: » et ideo repugnat alicui juri. Cum autem sit duplex jus, scilicet naturale et positivum: naturali repugnat quod secundum se est malum, positivo autem repugnat quod est malum, quia prohibitum. Quantum ad primum dicit: *Sed injustis,* qui scilicet agunt contra jus naturale. Isa. 24, 5: « Transgressi sunt « leges, mutaverunt jus dissipaverunt foedus sempi- « ternum. » Quantum ad secundum dicit, *Non subditis,* scilicet praecepto humano. Rom. 1, 30: « Parentibus non obedientes. » Et haec duo respiciunt rationem peccati. Ponit autem alia quae sumuntur per comparationem ad aliud (3); et hoc est vel contra Deum, vel contra proximum, vel in in seipsum. In Deum dicitur impietas quia pietas importat cultum Dei; ideo dicit, *Impiis* (4). In proximum sic dicit, *Peccatoris.* Psalm. 1, 6: « Non « resurgent impii in judicio, neque peccatores in « concilio justorum. » Galat. 2, 15: « Nos enim « natura Judaei, et non ex Gentibus peccatores. » Sed secundum Augustinum (de Doct. Christ.), peccata distinguuntur in duo, scilicet in spiritualia, quae dicuntur facinora, et in carnalia, et haec dicuntur flagitia: et ideo dicit, *Sceleratis,* quantum ad spiritualia: Prov. 28, 13: « Qui abscondit scelera « sua, non dirigetur: » quantum ad carnalia dicit, *Contaminatis.* Malach. 2, 11: « Contaminavit Judas « sanctificationem Domini, quam dilexit. » Deinde connumerat peccata in speciali: et primo nominat quaedam in speciali; secundo colligit alia in generali, ibi, *Et si quid aliud sanae doctrinae adversatur.* Primo ponit peccata operis; secundo peccatoris: ibi, *Mendacibus et perjurio.* Circa primum primo ponit quantum ad facinora; secundo quantum ad flagitia. Facinora dicuntur quae sunt in nocumentum proximi; et quantum est proximius conjunctus, tanto est eorum peccatum gravius, quia plus eis tenemur: et ideo primo dicit de patre; secundo de matre. Exod. 20, 12: « Honora patrem tuum, et matrem « tuam; » et postea 21, 15: « Qui percusserit « patrem suum, aut matrem, morte moriatur. » Deinde prosequitur de aliis proximorum homicidiis dicens Exod. 21, 14: « Si quis per industriam oc-

(1) *Al.* fictam fiduciam.
(2) Al. *recte*.
(3) *Al.* quaedam caeremonialia quidem, *aliis omissis.*

(1) *Al.* sed verus est quia quod imponitur etc.
(2) *Al.* lex enim.
(3) *Al.* ad illud.
(4) *Al. deest* ideo dicit, *Impiis.*

« ciderit proximum suum, et per insidias; ab al- « tari meo evellas eum, ut moriatur. » Deinde ponit flagitia: et primo quae secundum naturam sunt, cum dicit, *Fornicariis*: Hebr. ult. 4: « Fornicato- « res et adulteros judicabit Deus: » secundo contra naturam, dicens, *Masculorum concubitoribus*. 1 Corinth. 6, 10: « Neque masculorum concubitores « regnum Dei possidebunt. » Deinde ponit nocumenta oris: et primo quantum ad simplex mendacium, dicens, *Mendacibus*: Ephes. 4, 25: « Deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquis- « que cum proximo suo; » secundo quando ad juramentum, dicens, *Perjuris*. Et tunc colligit alia in generali, dicens: *Et si quid aliud sanae doctrinae adversatur*. Job 6, 30: « Non invenietis in lingua « mea iniquitatem, nec in faucibus meis stultitia « personabit. » Tit. 2, 1: « Loquere quae decent « sanam doctrinam. »

Deinde cum dicit, *Quae est secundum Evangelium*, ostendit quod Evangelium communicat sanam doctrinam: quod tripliciter describit: et primo a fine, cum dicit, *Gloria*, scilicet quam annuntiat. Psal. 95, 3: « Annuntiate inter gentes gloriam ejus; » secundo ab auctore gloriae, cum dicit, *Beati Dei*. Infra ult. 15: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus potens, Rex regum, et Dominus dominantium*; tertio a ministro, cum dicit: *Quod creditum est mihi*. Galat. 2, 7: « Cum vidissent quod « creditum est mihi Evangelium praeputii, sicut et « Petro circumcisionis . . . Jacobus et Cephas et « Joannes, qui videbantur columnae esse, dexteras « dederunt mihi, et Barnabae societatis. »

Deinde cum dicit, *Gratias ago ei qui me confortavit*, probat per experimentum in seipso, quid fuerit ipse tempore legis, et quid consecutus sit tempore gratiae: et primo ostendit quid circa se utroque tempore sit actum; secundo inducit Timotheum ad imitandum se, ibi, *Hoc praeceptum commendo tibi*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit quid datum sibi fuit in lege, et quid sibi sit datum in Evangelio; secundo rationem assignat, ibi, *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus*. Item prima pars dividitur in tres particulas: quia primo ponit dignitatem quam consecutus est in Evangelio; secundo peccata quibus subjacuit in statu legis, ibi, *Qui prius fui blasphemus et persecutor;* tertio quomodo liberatus fuit, ibi, *Sed misericordiam Dei consecutus sum*. Sed ad hoc quod aliquis sit minister Evangelii, tria requiruntur. Primo quod sibi committatur: Rom. 10, 15: « Quomodo praedica- « bunt, nisi mittantur? » Secundo idoneitas, idest ut sit fidelis: 1 Corinth. 4, 2: « Hic jam quaeritur « inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. » Item ut sit fortis ad prosequendum. Et haec tria ponit ordine retrogrado: et primo tertium, dicens: *Qui me confortavit* (1), scilicet ad prosequendum officium injunctum. Ezech. 3, 14: « Manus Domini erat « mecum, confortans me. » Secundum ponit, ibi, *Quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio*. Matth. 24, 45: « Fidelis servus et prudens, quem constituit « dominus super familiam suam. » Et hoc quia quaerebat solum quae Dei erant. Primum vero ostendit, cum dicit, *In ministerio*, idest committens mihi ministerium hoc. Act. 13, 2: « Segregate mihi Barna- « bam et Saulum in opus ad quod assumpsi eos. » 1 Corinth. 11, 21: « Ministri Christi sunt, et ego. » Sed qualis erat in statu legis? Peccator, et primo in Deum, cum dicit; *Qui prius sui blasphemus* scilicet nominis Christi. Lev. 24, 14: « Educ bla- « phemum extra castra, et ponant omnes qui audie- « runt, manus suas super caput ejus, et lapidet eum « populus universus. » Unde sibi illud competebat. Item in proximum, cum dicit, *Et persecutor*. 1 Corinth. 15, 9: « Non sum dignus vocari Apo- « stolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei. » Item *et contumeliosus*, verbis et factis. Hier. 20, 10: « Audivi contumelias multorum. »

Deinde cum dicit, *Sed misericordiam Dei consecutus sum*, ostendit quomodo fuit liberatus per Christum; et circa hoc duo facit: quia primo ponit misericordiam liberantem; secundo ostendit quod superabundanter bonis repletur, ibi, *Superabundavit autem gratia Domini nostri*. Quantum ad primum dicit: *Sed misericordiam Dei consecutus sum*. Thren. 3, 22: « Misericordiae Domini quod non « sumus consumpti. » Rom. 9, 18: « Cujus vult « miseretur, et quem vult indurat. » Sed ex parte mea aliqua est excusatio peccati: *quia ignorans feci*. Minus dicit, plus significat: quia aliud est ignoranter agere, aliud per ignorantiam: quia ignoranter facit aliquid qui nescit quod facit; tamen si sciret, etiam faceret illud: sicut credens se interficere feram, occidit inimicum suum; quem tamen occidisset, etiam libentius, si novisset eum. Sed per ignorantiam facit qui facit aliquid quod non faceret, si nosset; sicut occidens patrem, quem si sciret, non occideret eum; quem tamen occidit, quia eum credit inimicum. Sed Paulus fecit per ignorantiam: quia si scivisset quod Christus esset Filius Dei, hoc non fecisset. Sed Judaei per ignorantiam non occiderunt Christum, sed ignoranter: quia si scivissent ipsum esse Christum, libentius occidissent eum. Luc. 12, 47: « Servus qui cognovit volunta- « tem domini sui, et non se praeparavit, nec fecit « secundum voluntatem ejus, vapulabit multis; qui « autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapu- « labit paucis. » Quantum vero ad secundum dicit: *Superabundavit autem gratia Domini nostri*. Rom. 5, 20: « Ubi abundavit delictum, superabundavit « et gratia. » (1) *Cum fide et dilectione:* nam fecit ibi effectum fidei per dilectionem operantem (2) *quae est in Christo Jesu*. Galat. 5, 14: « In Chri- « sto Jesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus « per fidem. »

(1) Al. *confirmavit*.

(1) *Al.* Et fecit ibi etc.

(2) Al. *omittuntur sequentia verba textus*.

LECTIO IV.

Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum; sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam aeternam. Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in saecula saeculorum. Amen. Hoc praeceptum commendo tibi, filii Timothee, secundum praecedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt, et quibus est Hymenaeus et Alexander; quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare.

Supra ostendit conditionem suam et quantum ad peccata sub lege, et quantum ad bona tempore gratiae; hic ostendit rationem horum beneficiorum, quae sumitur ex divina miseratione: et primo proponit divinam miserationem in communi; secundo aptat ad se, ibi, *Quorum primus ego sum;* tertio ponit gratiarum actionem, ibi, *Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria.* Circa primum duo facit: quia primo commendat veritatem proponendam; secundo proponit divinam miserationem, ibi, *Quia Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere*. Quantum ad primum dicit: *Fidelis sermo et omni acceptione dignus*. Duo autem sunt in sermone commendanda, scilicet quod sit verus, et quod sit acceptabilis. Aliquando enim sermo verus est durus, et odia concitans. Gal. 4, 16: « Inimicus « factus sum vobis, verum dicens vobis. » Sed hic sermo primo quidem habet veritatem: unde dicit, *Fidelis sermo*. Apocal. ult. 6: « Haec verba fi- « delissima et vera sunt. » Item acceptabilis est, quia de salute nostra: ideo dicit, *Et omni acceptione dignus.* Zach. 1, 13: « Et respondit Domi- « nus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, « verba consolatoria. » Alia littera habet, *Humanus sermo*, quia de susceptione hominum. Ad Titum 3, 4: « Apparuit benignitas et huma- « nitas Salvatoris nostri Dei. » Et hic sermo est talis. *Quia Christus venit in hunc mundum peccatores salvos facere.* Quod in mundum venit, exprimit duplicem naturam; scilicet divinitatis, in qua erat antequam in mundo appareret. Joan. 16, 28: « Exivi a Patre, et veni in mundum: » et humanitatis, in qua apparuit. Et quia Deus est, caelum et terram implet. Hier. 23. Ideo non competit ei secundum divinam naturam in aliquo loco esse, sed competit ei secundum humanam naturam Joan. 1, 10: « In mundo erat, et mundus per ipsum « factus est, et mundus eum non cognovit. In pro- « pria venit, et sui eum non receperunt. » Sed ad quid venit? *Peccatores salvos facere*, idest propter salutem populorum. Joan. 3, 17: « Non enim mi- « sit Deus Filium suum in mundum, ut judicet « mundum, sed ut mundus salvetur per ipsum. » Ibid. 12, 47: « Non enim veni ut judicem mun- « dum. »

Sed si nullus fuisset peccator, numquid incarnatus non fuisset? Videtur quod non: quia venit peccatores salvos facere. Non ergo fuisset necessaria incarnatio. Item Glossa: « Tolle morbum, et medi- « cinae non opus erit. »

Respondeo. Dicendum est, quod ex verbis sanctorum satis hoc patet. Sed haec quaestio non est magnae auctoritatis: quia Deus ordinavit fienda secundum quod res fiendae erunt. Et nescimus quid ordinasset, si non praescivisset peccatum. Nihilominus tamen auctoritates videntur expresse sonare quod non fuisset incarnatus si non peccasset homo: in quam partem ego magis declino.

Deinde cum dicit, *Quorum primus ego sum*, adaptat hoc ad se: primo confitens se peccatorum; secundo dicens (1) se salvatum, ibi, *Sed misericordiam Dei consecutus sum.* Dicit ergo: *Quorum primus ego sum.* Hic dicit haereticus quod anima Adae fuit in Paulo, et transivit de corpore in corpus; quasi dicat: Ego primus peccator, quia anima Adae est anima mea. Sed hoc est contra Apostolum, Rom. 9, 11: « Cum nondum nati essent, aut ali- « quid boni egissent aut mali (ut secundum ele- « ctionem propositum Dei maneret) non ex ope- « ribus, sed ex vocante dictum est ei, quia major « serviet minori. » Ergo anima non est ante corpus. Primus ergo non in tempore, sed peccatorum magnitudine. Et hoc dicit ex humilitate. Prov. 18, 17: « Justus, prior est accusator sui. » Ibid. 30. « Stultissimus sum virorum, et sapientia homi- « num non est mecum. »

Sed numquid fuit Apostolus maximus peccato? et videtur quod Judas fuit major. Sed quidam dicunt, quod peccatum Pauli generalius fuit, quia contra totam Ecclesiam. Sed hoc nihil est, quia Paulus in incredulitate, et multi Judaei persequebantur ex malitia.

Dicendum est ergo, quod est primus, non quod inter peccatores maximus, qui tunc erant; sed maximus inter peccatores salvatos; quasi dicat: *Venit peccatores salvos facere; quorum,* scilicet peccatorum, salvatorum *ego sum primus:* quod eas de illis intelligendum qui praecesserant Apostolum, quia prius etiam multi alii sunt Ecclesiam persecuti.

Et hoc dicit, ut ostenderet quod omnia quae Deus facit, facit ad ostentionem bonitatis suae. Prov. 16, 4: « Universa propter semetipsum operatus est Do- « minus. » Eccli. 42, 16: « Gloria Domini ple- « num est opus ejus. » Item propter nostram (2) utilitatem; et ideo dicit: ideo salvavit me primo propter gloriam suam: unde exponitur *primo*, tempore; vel *primo*, idest potissime (3). *Omnem patientiam*, idest perfectam: quia provocatus non punivit; sed potius adversarium exaltavit: et hoc ad utilitatem (4) nostram: unde dicit, *Ad exemplum*, idest informationem, et eruditionem; quasi dicat: Ut non diffidant peccantes ad eum accedere. 1 Petr. ult. 3: « Forma facti gregis. »

Deinde cum dicit, *Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria*, ponit gratiarum actionem; et circa hoc duo facit: quia primo commendat eum cui gratias agit; secundo gratias refert, ibi, *Honor et gloria.* Commendat autem eum primo ex potestate; secundo ex naturae proprietate. Quantum ad primum dicit, *Regi.* Dominum suum est maximum, quia solus dominatur, et habet

(1) *Al.* dicit.
(2) *Al deest* nostrum.
(3) *Al* unde primum vel tempore vel primam, idest potissime.
(4) *Al.* et ad utilitatem.

liberam potestatem, non secundum statuta, ut polyticus. Deus autem unus est Dominus omnium; et ideo dicit, *Deo*. Apocal. 19, 16: « Rex regum, « et Dominus dominantium. » Psalm. 46, 8: « Quo« niam rex omnis terrae, Deus. » Item alicujus regis potestas ut plurimum non ultra quam quinquaginta annis (1) durat, sed iste est omnium saeculorum. Psalm. 144, 13: « Regnum tuum, regnum « omnium saeculorum: et dominatio tua in omni « generatione et generationem. » Eccli. 10, 4: « In « manu Dei potestas terrae. » Cui etiam convenit proprietas natura Dei.

Circa quod sciendum est, quod in rebus prima differentia rerum naturalium est corruptibile et incorruptibile: et incorruptibilium quaedum visibilia et corporalia, ut corpora terrestria; quaedam autem invisibilia et spiritualia, ut Angeli. Et haec dividuntur, secundum Platonicos, in deos, qui per naturam supremi sunt; et in intellectus, qui non sunt dii, sed divini: et in animas. Sed apud nos est unus solus Deus. Deuter. 6, 4: « Audi Israel: « Dominus Deus tuus, « Dominus unus est. » Dicit ergo primo, *Immortali*, ut distinguat a corruptibilibus; *invisibili*, ut ad invisibile ostendat pertinere, et ut distinguat ab aliis visibilibus. Dicit, *Soli Deo*, et non soli immortali, vel invisibili: quia solus est Deus per naturam: licet posset dici solus immortalis et solus invisibilis, idest specialis prae aliis. Infra ult. 16, *Quis solus habet immortalitatem.*

Deinde cum dicit, *Honor et gloria*, agit gratias; quasi dicat: Exhibendus est ei honor ex subjectione totius creaturae, et in manifestationem excelentissimae ipsius bonitatis, claritas et gloria (2). Apocal. 7, 12: « Benedictio et claritas et sapientia et gratiarum actio, honor, virtus et fortitudo Deo « nostro. » *In saecula saeculorum*: quia saeculum aliorum est modico tempore. Isa. 40, 6: « Omnis « caro fenum, et omnis gloria ejus ut flos feni (3). »

Deinde cum dicit, *Hoc praeceptum commendo tibi*, instruit Timotheum permanere in his quae dicuntur. Primo commemorat quid sit ei commissum; secundo monet ad debitum usum; et tertio docet utendi modum. Dicit ergo: *Hoc praeceptum*, ut scilicet tu custodias finem legis, idest caritatem conserves semper, non autem fabulas Judaeorum, *commendo tibi*, sicut fidele depositum, quia tibi ideo est commissum. Et quomodo? *Secundum praecedentes in te prophetias;* idest, quia hoc Evangelium non discordat a prophetiis; quas ante didicerat, quia fuit filius mulieris Judeae. 2 Petr. 1, 19: « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui « bene facitis attendentes, quasi lucernae ardenti « in caliginoso loco, donec dies elucescat. » 1 Thessal. ult. 20, « Prophetiae nolite spernere. » Vel *secundum praecedentes in te prohetias*, idest secundum quod ego, et alii sancti de te per spiritum prophetiae cognoverunt tradendum esse tibi: *ut in illis milites*, scilicet prophetiis, *bonam militiam*. Militia est duplex, quaedam spiritualis, quaedam carnalis. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae « nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo ad « destructionem munitionum. » In bona militia requiruntur duo ex parte militis, scilicet ut nihil agat contrarium disciplinae militari, et ut non marcescat otio. 1 Corinth. 9, 25: « Omnis qui in ago« ne contendit, ab omnibus se abstinet. » Item ex parte militiae duo requiruntur, scilicet ut expugnat contrarios reipublicae, et ut subjiciat eos qui debent esse subjecti. Sic et in militia spirituali est quia ordinatur ad destruendum omnes extollentes se et ad subjiciendum omnem intellectum in obsequium Christi, ut dicitur 2 Corinth. 10. Et haec est vera militia, de qua dicit: *Milites in illis bonam militiam.* Ubi etiam primo modus utendi ponitur, et secundo ejus necessitas, ibi, *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Dicit ergo: *Milites in illis bonam militiam;* quasi dicat: Potes quidem facere bonam militiam: primo per fidem bonam quam habes: 1 Joan. ult. 4: « Haec est victoria, quae « vincit mundum, fides nostra: » item per conscientiam bonam, quia de facili homo recedit ab eo quod mordet eum: unde remorsus conscientiae est sicut quidam stimulus qui habentem malam conscientiam pungit; et ideo cito a peccatis per bonam conscientiam, et rectam fidem recedit. Act. 23, 1: « Ego omni conscientia bona conversatus « sum ante Deum usque in hodiernam diem: » 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimonium « conscientiae nostrae. »

Necessitas bonae conscientiae consequenter ostenditur, cum dicit: *Quam quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt.* Ubi primo ponit culpam; secundo poenam; tertio fructum poenae. Culpam, ibi, *Quam*, scilicet conscientiam bonam, *quidam repellentes, circa fidem naufragaverunt:* qui enim contra fidem errat, perdit omnia quae habet. Hebr. 11, 6: « Sine fide impossibile est placere Deo. » Item moritur, quia « justus meus ex fide vivit. » Habac. 2, et Rom. 1, 17: *Ex quibus est Alexander et Hymenaeus.* 2 Timoth. 4, 17: « Alexander ae« rarius multa mala mihi ostendit. » Deinde ponitur eorum poena, cum dicit: *Quos tradidi satanae*: quia excommunicavit eos, ut fideles vitent eos, ne coinquinent ipsos. Fuit autem excommunicatio Apostoli tantae virtutis quod excommunicati mox corripiebantur a diabolo, et corporaliter vexabantur. 1 Corinth. 5, 4: « Congregatis vobis, et meo spi« ritu in virtute Domini Jesu, tradere hujusmodi « hominem satanae, in interitum carnis, ut spiri« tus salvus fiat. » Tamen etiam modo traduntur ad vexandum spiritualiter: quia amittunt suffragia Ecclesiae, quae multum juvant contra diabolum. Et *tradidi*, sicut Deus tradidit in reprobum sensum. Rom. 1, quasi subtrahendo suum auxilium et communionem Ecclesiae et suffragia. Et hoc non ex odio, sed ex caritate ad profectum eorum. 1 Corinth. 5, 5: « Ut spiritus salvus fiat. » Unde dicit: *Ut discant*, saltem per poenam, *non blasphemare.*

Discit autem quis recedere a peccato tripliciter. Quandoque scilicet ex poena, quando corporaliter vexatur; item ex confusione excommunicationis; item ex hoc quod cum Ecclesia tradit aliquem satanae, ruit in peccata manifesta: unde confusus humiliatur, et abstinet etiam ab occultis, quae prius non cognoscebat se habere.

(1) *Al.* ut plurimum quinquaginta annis.
(2) *Al.* claritatis et gloriae.
(3) *Ibi* agri.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate constituti sunt; ut quietam et tranquillam vitam agamus in omni pietate et castitate. Hoc enim bonum est, et acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes homines vult salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire. Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.

Supra docuit Timotheum quomodo reducat populum ad formam verae fidei; hic agit de pertinentibus ad cultum fidei, scilicet orationibus et obsequiis: et primo ponit doctrinam orationis in communi; secundo descendit ad determinatas conditiones hominum, ibi, *Volo ergo viros orare in omni loco.* Item primo distinguit diversos modos orationis; secundo ostendit pro quibus sit orandum, ibi, *Pro omnibus;* tertio assignat rationem, ibi, *Hoc enim bonum est.* Dicit ergo: Quia ita est quod *Christus venit peccatores salvos facere:* supra 1, 15, igitur *primum omnium obsecro fieri obsecrationes.* In quo aperte ostendit quod inter omnia necessaria ad vitam christianam praecipua est oratio, quae valet contra pericula tentationis, et ad proficiendum in bono. Jacob. ult. 16: « Multum valet oratio « justi assidua. » Distinguit ergo orationem in quatuor, scilicet *obsecrationes, orationes, postulationes et gratiarum actiones*: quorum tria pertinent ad beneficia impetranda, ultimum ad beneficia accepta. In impetrandis autem beneficiis tria requiruntur. Primo scilicet ut impetrans assignet causam quare debet ei concedi; secundo oportet quod ostendat causam rationabilem; tertio concludit petitionem. Et sicut rethores faciunt, sic et nos in orando debemus facere. Primo excogitare causam quare sit concedendum; et hoc non merita nostra sed miserationem divinam. Dan. 9, 18: « Non in « justificationibus nostris prosternimus preces ante « faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis. » Et ad hoc est obsecratio, quae est attestatio per sacra, sicut per passionem et crucem tuam libera nos Domine. Hac causa excogitata, necesse est quod meditemur quod hoc sacrum est causa salutis: et ideo requiritur oratio, quae est ascensus mentis in Deum. Psalm. 68, 14: « Ego vero orationem meam « ad te Domine. » Dicitur autem oratio, quasi oris ratio. Persuasiones enim rethorum dicuntur orationes, quia persuadent; sed aliter ibi, aliter in nostra ad Deum: quia non intendimus quod animum Dei flectamus, qui semper ad bonum est paratus; sed ut nostrum cor sit in oratione ad Deum elevatum. Tertio *postulatio.* Jacob. 1, 6: « Postulet « autem in fide nihil haesitans. » Item de acceptis donis *gratiarum actione.* 1 Thessal. ult. 18: « In « omnibus gratias agite. » Philip. 4, 6: « In omni « oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, « petitiones vestrae innotescant ante Deum. » Unde iste modus orandi est in Ecclesia Dei: « Omni- « potens sempiterne Deus; » ecce ascensus mentis; qui est oratio: « qui dedisti Ecclesiae tale benefi- « cium; » ecce gratiarum actio: « praesta quaesu- « mus; » ecce postulatio: « per Dominum; » ecce obsecratio. Similiter in missa est obsecratio usque ad consecrationem corporis et sanguinis, quia in eis est commemoratio sacrorum, ex quibus est fiducia impetrandi; in mysterio consecrationis est oratio, quia meditatio eorum quae Christus agit; in aliis vero usque ad communionem est postulatio pro vivis et mortuis, et pro se, in fine autem est gratiarum actio. Vel haec quatuor referuntur ad quatuor quae nos volumus in oratione obtinere: ut obsecratio referatur ad difficilia impetranda, ut ad impiorum conversionem; oratio, quando jam conversis imploramus gratiam, ut proficiant; postulatio ut praemia pro meritis retribuantur: et pro beneficiis jam acceptis est gratiarum actio.

Deinde cum dicit, *Pro omnibus hominibus,* ostendit pro quibus est orandum; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit orandum esse pro omnibus; secundo assignat fructum orationis, ibi, *Ut quietam et tranquillam vitam agamus.* Circa primum ergo dicit esse orandum *pro omnibus hominibus.* Cujus ratio est, quia oratio est interpres desiderii nostri; orando enim petimus quod desideramus. Caritas autem requirit quod desideremus bonum omnibus, ad quos se extendit. Jacob ult. 16: « Orate pro invicem, ut salvemini. » Sed pro quibus specialiter? *Pro regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt.* Baruch 1, 11: « Orate pro vita « Nabuchodonosor regis Babyloniae, et pro vita « Balthassar filii ejus. » Et Apostolus dicit Rom. 13, 1: « Omnis anima potestatibus sublimioribus « subdita sit. » 1 Petr. 2, 13: « Subjecti estote « omni humanae creaturae propter Deum: sive regi « quasi praecellenti, sive ducibus tamquam ab eo « missis. » Subjecti quippe oportet quod impendant dominis suis de suis officiis. Utilitas autem est, quia per hoc etiam procuramus bonum nostrum: in pace enim eorum est pax nostra: unde dicit: *Ut quietam et tranquillam vitam agamus.* In his duobus est pax mundi. Ecclesia siquidem habet pacem propriam, in qua non est mundus, quia non est pax impiis; sed quaedam est pax communis utrisque, et hac indiget Ecclesia. Hierem. 29, 7: « Quaerite pacem ci- « vitatis ad quam transmigrare vos feci. » Pax terrena quandoque perturbatur ab interiori, quandoque ab exteriori. 2 Corinth. 7, 5: « Foris pu- « gnae, intus timores. » Quantum ad primum dicit: *Ut quietam,* quantum ad secundum dicit, *Et tranquillam vitam.* Et licet pax terrena communis sit bonis et malis, tamen diversimode utrique illa utuntur. Mali enim tunc ad duo ea utebantur, sci-

licet ad cultum daemonum, quia illam prosperitatem falsis diis attribuebant: item ad lasciviam, quia tempore pacis vitia carnalia abundabant. Sap. 14, 22: « In magno viventes inscientiae bello, tot et « tam magna mala pacem appellant. » Sed sancti e converso ea (1) utuntur, quia in cultu veri Dei et in castitate; et ideo dicit: *In omni pietate et castitate*. Tit. 2, 12: « Sobrie et juste et pie vi« vamus in hoc saeculo. »

Deinde cum dicit, *Hoc enim bonum est*, ponitur ratio orationis; et circa hoc duo facit: quia primo ponit rationes; secundo probat quoddam propositum, ibi, *Unus enim Deus*. Item primo assignat rationem ex specie operis; secundo ex parte Dei, ibi, *Et acceptum coram Salvatore nostro Deo*. Ponit ergo rationem ex operis specie: quia quando aliquid est secundum se bonum, illud debemus facere, sed pro aliis orare est hujusmodi, quia est actus caritatis; et ideo dicit: *Hoc enim bonum est*. Psalm. 51, 11: « Quoniam bonum est in conspe« ctu sanctorum tuorum. » Item ex parte Dei, quia est *acceptum coram Deo*. Psal. 50, 21: « Tunc « acceptabis sacrificium justitiae. » Et hoc non nisi in caritate fuerit oblatum. Et dicit, *Salvatore nostro Deo*, quia solus Deus salvat. Isa. 43, 11: « Non est absque me Salvator. » Et probat quod sit acceptum, ibi, *Qui vult omnes homines salvos fieri*. 2 Petr. 3, 9: « Nolens aliquos perire, « sed omnes ad poenitentiam reverti. »

Sed contra. Psalm. 113, 11: « Omnia quae« cumque voluit fecit. » Ergo omnes salvat. Sed si dicis, quod non, quia homo non vult; videtur inconveniens quod omnipotens impediatur per voluntatem non omnipotentis.

Respondeo. Velle ponitur quandoque pro voluntate beneplaciti, quandoque pro voluntate signi. Pro voluntate signi vult salvare omnes, quia omnibus proposuit salutis praecepta, consilia et remedia. Pro voluntate beneplaciti sic exponi potest quatuor modis (2). Uno modo ut sit locutio causalis; sicut Deus dicitur aliquid facere, quia facit alios illud facere, sicut Roman. 8. Spiritus postulat, idest postulare nos facit. Sic ergo Deus vult, quia scilicet facit suos sanctos velle quod omnes salvi fiant. Hoc velle (3) enim debet esse in sanctis, quia nesciunt qui sint praedestinati, et qui non. Alio modo ut sit distributio accommoda; idest, omnes qui salvabuntur, quia nullus salvatur nisi per voluntatem ejus; sicut in una schola magister docet omnes pueros hujus civitatis, quia nullus docetur nisi ab eo. Alio modo ut sit distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum; idest, nullum genus hominum excipitur a salute (4): quia olim tantum Judaeis, sed modo omnibus praebetur. Et hoc magis facit ad intentionem Apostoli. Alio vero modo secundum Damascenum, ut intelligatur de voluntate antecedente, non consequente. In voluntate enim Dei licet non sit prius et posterius, dicitur tamen voluntas antecedens et consequens. Item secundum ordinem volitorum, secundum quod voluntas potest dupliciter considerari; scilicet in universali, vel absolute, secundum aliquas circumstantias, et in particulari. Et prius est absoluta consideratio, et in universali quam in particulari et comparata: et ideo voluntas absoluta est quasi antecedens, et voluntas alicujus rei in particulari, est quasi consequens. Exemplum de mercatore, qui vult omnes merces suas salvare absolute, et hoc voluntate antecedente; sed si consideret salutem, non vult omnes merces per comparationem ad alia salvare, scilicet quando cum salute sequitur submersio navis. Et haec voluntas est consequens. Sic in Deo salus omnium hominum secundum se considerata habet rationem ut sit volibilis: et Apostolus hic ita loquitus; et sic ejus voluntas est antecedens. Sed si consideretur bonum justitiae, et quod peccata puniantur, sic non vult; et haec est voluntas consequens. Et subdit, *Ad agnitionem veritatis*: quia salus non est nisi per agnitionem veritatis. Joan. 8, 32: « Agnoscetis ve« ritatem, et veritas liberabit vos. »

Deinde cum dicit, *Unus enim Deus*, probat quod dixerat per rationem: et sunt tres probationes. Una ex parte Dei; alia ex parte hominis Christi; tertia ex parte testium Christi; Dicit ergo: Quod Deus velit omnes homines salvos fieri, patet, quia *unus est Deus* omnium, qui salvat. Rom. 3, 29: « An Judaeorum Deus tantum? An non et Gen« tium? Immo et Gentium: quoniam quidem unus « Deus, qui justificat circumcisionem ex fide et « praeputium per fidem. » Tunc ponitur ratio ex parte hominis (1) Christi, ibi, *Unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus*. Ubi primo probat intentum; secundo inducit signum, ibi, *Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus*. Dicit ergo: *Homo Christus Jesus est mediator Dei et hominum*: non quorumdam, sed inter Deum et omnes homines: et hoc non fuisset nisi vellet omnes salvare. Et potest dici, quod Christus mediator est similis utrique extremo, scilicet Deo et homini, inquantum Deus, et inquantum homo, quia medium debet habere aliquid de utroque extremorum. Et haec sunt homo et Deus. Sed quia medium est distinctum ab utroque extremorum; et Filius non est alius Deus a Patre; ideo melius est dicendum, quod mediator est secundum quod homo. Sic enim communicat cum utroque extremorum. In Deo enim sunt duo, scilicet justitia et immortalitas; in hominibus vero est injustitia et mortalitas. Media ergo sunt duo. Unum in quo est justitia et mortalitas, aliud in quo est immortalitas et injustitia. Et utrumque est medium; sed primum medium convenit Christo, secundum vero diabolo. Et ideo diabolus est medium disjungens, quia per injustitiam suam disjungit nos a divina justitia; sed Christus est medium conjungens, quia est justus et mortalis, et per suam mortem conjungit nos Dei justitiae. 1 Joan. 2, 2: « Ipse est propitiatio pro « peccatis nostris, » pro aliquibus efficaciter, sed pro omnibus sufficienter: quia pretium sanguinis ejus est sufficiens ad salutem omnium; sed non habet efficaciam nisi in electis propter impedimentum.

(1) *Al. omittitur* ea.
(2) *Al.* vel voluntate beneplaciti, et sic quatuor modis.
(3) *Al. deest* velle.
(4) *Al.* nullus genus humanum excipit a salute.

(1) *Al. deest* hominis.

LECTIO II.

Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est: in quo positus sum ego (1) praedicator et Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide et veritate. Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione: similiter et mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate ornantes se; non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis vel veste pretiosa; sed quod decet mulieres promittentes pietatem per opera bona.

Supra dixit, quod Deus vult omnes salvos fieri, et probavit hoc ex parte Dei, qui est unus omnium, et ex parte Christi, qui est unus mediator omnium; hic probat idem ex parte testimonii: et primo inducit alios testes; secundo suum testimonium, ibi, *In quo positus sum.* Dicit ergo: *Dedit se pro omnibus redemptionem.* Sed numquid subito Deo in mentem venit ut qui elegerat salvare Judaeos solum, vellet salvare totum mundum? Hoc excludens dicit: *Cujus testimonium temporibus suis confirmatum est;* quasi dicat: Haec lex non est subita, sed antiquitus attestata per legem et per Prophetas. Isa. 44, 8: « Vos estis testes mei. » Act. 10, 43: « Huic omnes Prophetae testimonium perhibent. » *Confirmatum est,* scilicet impletione et ostensione signorum et praedicatione Apostolorum, *temporibus suis,* scilicet quibus praedeterminatum erat fieri. Eccle. 3, 1: « Omnia tempus habent. » Vel testimonium Apostolorum confirmatum est temporibus determinatis. Act. 1, 8: « Eritis mihi testes in Hierusalem, et in omni Judaea et Samaria, et usque « ad ultimum terrae. »

Deinde cum dicit, *In quo positus sum ego praedicator et Apostolus,* ponit testimonium suum: et primo ostendit suum officium; secundo officii sui usum, ibi, *Veritatem dico, non mentior.* Dicit ergo: *In quo* scilicet officio testificandi, *positus sum,* scilicet a Deo: Joan. 15, 16: « Posui vos ut eatis, et « fructum asseratis, et fructus vester maneat: » *ego praedicator:* quia ad hoc me posuit, ut praedicarem. Marc. ult. 15: « Euntes in mundum uni« versum, praedicate Evangelium omni creaturae. » Sed in quolibet artificio sunt duo: quidam ministerialiter operantes, quidam qui disponunt de aliis, scilicet architectores. Sed in officio Ecclesiae disponentes sunt Apostoli; et ideo dicit, *Apostolus,* quasi cum auctoritate. 1 Corinth. 9, 2: « Signaculum « Apostolatus mei vos estis in Domino. » Usus autem officii est praedicare veritatem; et hoc est officium praedicatorum ut veritatem dicant. Prov. 8, 7: « Veritatem meditabitur guttur meum. » Ephes. 4, 25: « Loquimini veritatem. » Sed non est aliqua doctrina quae non habeat aliquam veritatem; sed in hoc damnatur aliqua doctrina, quia miscet veritati falsitatem: et ideo dicit: *Veritatem dico, non mentior.* Prov. 8, 8: « Recti sunt omnes sermones « mei. » Job 6, 30: « Non invenietis in lingua « mea iniquitatem. » Et hic est usus officii, scilicet veritatem sine mendacio praedicare, qui competit meo officio, qui sum *doctor Gentium.* Doctor autem generat scientiam in anima discipuli, scientia autem non est de falso: unde docens falsum non est doctor.

Sed contra. Matth. 23, 8: « Nolite vocari Rab« bi. » Respondeo. Non prohibet ministerium doctrinae, sed ambitionem officii. Act. 9, 15: « Vas « electionis est mihi iste, ut portet nomen meum « coram Gentibus et Regibus et filiis Israel. » Isa. 49, 6: « Dedi te in lucem Gentium, ut sis « salus mea usque ad extremum terrae. »

Et debeo eas docere *in fide et veritate:* quia debet docere fidem et bonos mores. Et dicit, *In fide,* idest de his quae pertinent ad statum praesentem, in quo secundum fidem vivimus, *et in veritate* quantum ad statum gloriae.

Deinde cum dicit, *Volo ergo viros orare in omni loco,* descendit ad speciales (1) gradus hominum; et circa hoc duo facit: quia primo monet viros de oratione; secundo mulieres, ibi, *Similiter et mulieres.* Dicit ergo: *Volo viros orare in omni loco.* Tria exigit a viris in orando: primo quod oratio sit assidua; secundo pura; tertio quieta. Assidua, ut in omni tempore et in omni loco. Et dicit, *Volo,* quia bonum est quod homo oret. Et ego doctor *volo viros orare in omni loco,* non in Hierusalem tantum, ut Judaei, nec in monte Garizim, ut Samaritani, Joan. 4. In omni loco potest homo spiritualiter et mentaliter orare. Soph. 2, 11: « Adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulae « Gentium. »

Sed quomodo Dominus reprehendit pharisaeos stantes in angulis? Matth. 6. Respondeo. Oratio mentalis ubique potest fieri; sed signa orationis exterius non debent fieri in omni loco, quia homo non debet singularis apparere in exterioribus, quia propter hoc posset haberi (2) inanis gloria.

Sed quare nunc sunt factae Ecclesiae? Respondeo. Non quod locus sit de necessitate orationis, sed ad bene esse ejus quia oratio requirit solitudinem et quietem.

Item pura: ideo dicit: *Levantes puras manus.* Augustinus: « Quod exterius orando agimus, faci« mus ut affectus noster interius excitetur. » Genuflexiones enim et hujusmodi non sunt per se acceptae Deo, sed quia per haec tamquam per humilitatis signa homo interius humiliatur: sicut elevatio manus significat elevationem cordis. Thren. 3, 41: « Levemus corda nostra cum manibus ad « Dominum in caelo. » *Levantes puras manus,* idest orantes cum devotione cordis. Job 8, 5: « Si « diluculo consurrexeris ad Deum et Omnipoten« tem fueris deprecatus; si mundus et rectus in« cesseris: statim evigilabit ad te, et pacatum red« det habitaculum justitiae tuae. » Item quieta (3): ideo dicit: *Sine ira et disceptatione.* Et ponit duo primo scilicet ut mens sit sine ira, quae animum inquietat ad inferendum nocumentum, proximo a qua oportet liberum esse animum orantis. Eccli. 28, 3: « Homo homini servat iram, et a Deo quaerit « medelam. » Item liber debet esse homo a disceptatione, quod potest intelligi dupliciter. Uno modo secundum Glossam, ut non disceptemus contra Deum, increduli verbis ejus, et murmurando contra ejus ordinationem. Rom. 9, 20: « O homo

(1) *Vulgata* qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis in quo positum sum ego etc.

(1) *Al.* ad spirituales.
(2) *Al.* et propter hoc potest haberi.
(3) *Al. omittuntur sequentia usque ad verba.* Et ponit duo.

« tu quis es qui respondeas Deo ? » Item contra proximum, ut non rumpamus pacem cum eo quod sit per disceptationem: pax enim est necessaria oranti. Matth. 18, 19: « Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quamcumque petie-« rint fiet illis a Patre meo. »

Deinde cum dicit, *Similiter et mulieres,* ordinat mulieres: et primo quantum ad orationem; secundo quantum ad doctrinam, ibi, *Mulier in silentio discat.* Item primo ostendit quid requiratur a muliere orante; secundo exponit quae dixerat, ibi, *Non in tortis crinibus.* Circa primum sciendum est, quod omnia quae requiruntur ad virum orantem, requiruntur et ad mulieres; et ideo dicit, *Similiter et mulieres,* quasi dicat: Omnia servent quae dicta a sunt. Sed addit duo; scilicet ornamenta et verecundiam, (1) dicens: *In habitu ornato, cum verecundia.* Cujus ratio est, quia naturale est quod sicut mulieres sunt mollioris corporis quam viri, ita et debilioris rationis. Rationis autem est ordinare actus et effectus uniuscujusque rei. Ornatus vero consistit in debita ordinatione et dispositione. Sic in interiori decore nisi sint omnia ordinata ex dispositione per rationem, non habent pulchritudinem spiritualem. Et ideo, quia mulieres deficiunt a ratione, requirit ab eis ornatum. Item verecundia est de turpi actu; et ideo est laudabilis in illis qui facile solent declinare in actus turpes; cujusmodi sunt juvenes et mulieres; et ideo hoc in eis laudatur; non autem senes et perfecti. Eccli. 26, 19: « Gratia super gratiam mulier sancta et pudorata. » Item sobrietatem requirit: (2) unde sequitur, *Et sobrietate.* Quia enim in mulieribus ratio est debilis, sobrietas autem conservat virtutem rationis; ideo in mulieribus maxime reprehenditur ebrietas. Unde antiquitus apud Romanos eis non dabatur vinum.

Non in tortis crinibus et auro aut margaritis vel veste pretiosa. Exponit quod dixerat: et primo de ornatu; secundo de verecundia, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum primo excludit ornatum corporalem; secundo ponit spiritualem, ibi, *Sed quod decet mulieres promittentes pietatem.* Circa primum dicit: Quod dixi de habitu ornato, non intelligo de exteriori, quia *non in tortis crinibus,* idest non ornato capite, vel toto corpore. Sed praecipue mulieres ornant caput; quod est naturale mulieri, ut dicitur 1 Corinth. 11, et ideo ornamenta in capite habent. In capite vero est duplex velamentum. Unum est naturale, scilicet capilli, ut dicitur 1 Corinth. 11, item artificiale: et in utriusque se ornant, quia capillos torquent. Unde dicit, *Non in tortis crinibus,* idest in crispatis. Isa. 3, 24: « Erit pro crispanti crine calvitium. » Item artificialia prohibet, cum dicit: *Aut auro* (1) *aut margaritis.* 1 Petr. 3, 3: « Non extrinsecus capillatu-« ra, aut circumdatio auri aut indumenti aut vesti-« mentorum cultus. » Vel *non in tortis crinibus et auro,* idest, non habentes crines tortos auro vel margaritis. Quantum vero ad totum corpus dicit, *Vel veste pretiosa:* hoc enim damnat Apostolus, et Isa. 3.

Sed numquid hoc est peccatum ? Respondeo. Dicendum est, quod, secundum Augustinum, duo sunt consideranda in ornatu mulierum; scilicet simplex ornatus, et fucatus. Simplex ornatur, puta in veste et in auro et hujusmodi; quod potest fieri cum peccato tribus modis: scilicet ex prava intentionem, ut si intendant commotionem concupiscentiae, ostentationem, vel inanem gloriam. Proverb. 7, 10: « Praepa-« rata ad capiendas animas. » Secundo si fiat praeter consuetudinem patriae; quod sit diversimode: quod enim excedit modum consuetum patriae, hoc ex levitate animi est (2). Tertio si conditionem sui status excedit. Sed servata recta intentione, consuetudine patriae et conditione status, non est peccatum. De fucato autem semper est peccatum. Mulieribus enim non permittitur ornari nisi propter viros; et viri nolunt decipi, ut fucatae eis appareant.

Sit ergo non talis ornatus; *sed qualis decet mulieres promittentes pietatem.* Exteriora enim opera hominis sunt quasi quaedam professio interioris hominis, sicut religiosi ad hoc habent (3) habitum et clerici similiter. Unde, nisi concordet interior cum exteriori, est fictio. Ita etiam de aliis operibus interioribus. Interius enim debemus colere pietatem, idest cultum Dei habere; exterius vero promittere per bona opera, quae concordant pietati; et similiter habere interius sicut ostendimus exterius. Vel dico quod debent se ornare non exterius, *sed* secundum *quod decet eas promittentes,* idest quae promittere debent, *pietatem per opera bona.* Eccli. 19, 27: « Amictus corporis et risus dentium et ingressus « hominis annuntiant de illo. »

(1) *Al. deest quod sequitur usque* ad cujus ratio est.
(2) *Al. hic pariter occurrit similis omisso.*

(1) Al. *et argento.*
(2) *Al.* aut enim excedit modum consuetum patriae, quod ex levitate animi est: aut si conditionem etc.
(3) *Al.* aliquando habent.

LECTIO III.

Mulier in silentio discat, cum omni subjectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eva, et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit. Salvabitur autem per filiorum generationem, si permanserit in fide et dilectione et sanctificatione et cum sobrietate.

Superius Apostolus ordinavit mulieres quo ad orationem; hic ordinat eas quantum ad doctrinam; et primo ponit suam ordinationem circa earum doctrinam; secundo rationem ordinationis assignat, ibi, *Adam enim primus formatus est*; tertio respondet tacitae quaestioni, ibi, *Salvabitur autem per filiorum generationem.* Item primo ostendit quid mulieribus conveniat; secundo quid eis non competat, ibi, *Docere autem mulieri non permitto.* Circa primum tria ponit eis competere, scilicet taciturnitatem, disciplinam et subjectionem; quae tria ex una ratione procedunt, scilicet ex defectu rationis in eis: quibus primo indicit silentium, (1) dicens:

(1) *Al. desunt sequentia usque ad indicem Jac.*

Mulier in silentio discat. Jac. 3, 2: « Si quis in « verbo non offendit, hic perfectus est vir: » et 1 Corinth. 14, 34: « Mulieres in Ecclesiis taceant: « non enim permittur eis loqui, sed subditas esse « sicut et lex dicit. » Nam verba (1) mulieris sunt inflammantia. Eccli. 9, 11: « Colloquium illius qua- « si ignis exardescit. » Secundo ut discant: quia eorum qui deficiunt ratione, proprium est addiscere 1 Corinth. 14, 35: « Si quid volunt discere, « domi viros suos interrogent. » Viris autem datur quod doceant. Tertio indicit subjectionem (2): quia naturale est quod anima dominetur corpori et ratio viribus inferioribus: et ideo, sicut Philosophus docet, quandocumque aliqua duo ad invicem sic se habent, sicut anima ad corpus, et ratio ad sensualitatem; naturale dominium est ejus qui abundat ratione, et illud est principans; aliud autem est subditum, quod scilicet deficit ratione. Gen. 3, 16: « Sub viri potestate eris. »

Item excludit ea quae eis non competunt (3) dicens: *Docere autem mulieri non permitto neque dominari in virum.* Et sunt duo: scilicet ut non doceant.

Sed contra. Proverb. ult. 7: « Erudivit eum « mater sua. » Respondeo. Dicendum est quod doctrina alia est publica; et haec non competit mulieri (4), et ideo dicit: *In Ecclesia:* alia est privata, et hac mater erudit filium.

Sed contra. Judic. 5, Debora erudivit populum Israel. Respondeo. Illa eruditio est per spiritum prophetiae, et gratia Spiritus sancti non discernit inter virum et mulierem non tamen publice praedicabat, sed instinctu Spiritu sancti consilia dabat.

Secundo interdicitur eis dominium in virum. Eccli. 25, 30: « Mulier, si primatum habeat, con- « traria est viro suo. » Et Philosophus dicit, quod dominium mulierum est corruptio familiae, sicut tyranni in regno. Et sic prohibet duo, contra duo quae competunt eis; sed primum repetit, scilicet *sed esse in silentio.*

Deinde cum dicit, *Adam enim primus formatus est*, assignat rationem ejus quod dixerat: et primo ex ordine creationis; secundo ex ordine culpae, ibi, *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in praevaricatione fuit.* Circa primum sciendum est, quod in ordine rerum, perfectum et imperfectum diversimode ordinantur: quia in uno et eodem imperfectum praecedit tempore, et perfectum praecedit natura, quia natura tendit ad perfectum: sed in diversis perfectum est prius tempore et natura, quia natura semper incipit a perfectis: et secundum hunc ordinem (5) agit hic: quia vir pefectus est in natura humana, mulier vir occasionatus. Unde primo formatus est Adam: Genes. 2, 7: « Formavit Deus hominem de limo « terrae; » secundario mulier, sicut quoddam imperfectum a perfecto originatum, scilicet de costa. 1 Corinth. 11, 8: « Non enim vir ex muliere, sed « mulier ex viro est. » Et inde est quod homo non dicitur factus propter mulierem, sed ad similitidinem Dei. Gen. 1, 26: « Faciamus hominem « ad imaginem et similitudinem nostram. » Mulier autem propter virum; ideo vir debet praesse. Item ex parte culpae. Ordo enim generationis et corruptionis est contrarius: quia quod est primum in generatione, est ultimum in corruptione. Peccatum autem est corruptio naturae: et ideo generatio incipit primo ab Adam, sed corruptio a muliere: unde dicit: *Adam non est seductus*, scilicet primo, quia fortior erat; sed tentator (1) incepit a debiliori, ut facilius seduceretur fortior. Alludit autem hic verbis Adae Genes. 3, 12. Cum enim Dominus reprehendit Adam, dixit: « Mulier quam dedisti « mihi sociam, dedit mihi de ligno, et comedi. » Et ideo dicit: *Adam non est seductus, sed mulier.* Seductio autem duplex est: scilicet in universali et in particulari eligibili, quae est ignorantia electionis. Quicumque ergo peccat, seducitur ignorantia electionis in particulari eligibili. Mulier autem fuit seducta ignorantia in universali, quando scilicet credidit quod serpens dixit; sed vir non credidit hoc, sed deceptus fuit in particulari, scilicet quod gerendus esset mos uxori, et cum ea comedere deberet; et inexpertus divinae severitatis credidit quod facile ei remitteretur.

Sed contra. Ignorantia est poena peccati: ergo poena praecessit culpam. Respondeo. Dicendum est, quod non praecessit, quia statim ad verba serpentis fuit elata, eo quod alius esset de ea solicitus, et ex illa elatione seducta est: unde elatio praecessit.

Deinde cum dicit, *Salvabitur autem per filiorum generationem*, respondet cuidam tacitae quaestioni: quia diceret quis, quod si mulier non est propter virum, et ex ea est initium peccati, ergo viro est nociva; sed si aliquid non est propter aliud, sed est ei nocivum, debet tolli: ergo mulier non debet salvari.

Dicendum est ergo, quod duplex est salus: scilicet temporalis, et haec est communis etiam brutis: alia est aeterna, et haec est propria hominum. Isaiae 51, 6: « Salus autem mea in sempiternum « erit. » Utramque autem salutem mulier non amisit; non temporalem, quia statim non privatur sexu muliebri propter generationem prolis: nec aeternam, quia secundum animam capax est gratiae et gloriae. Et ideo quantum ad primum dicitur, *Salvabitur*, idest non extirpabitur; et hoc *per generationem filiorum*, ad quam est a Deo ordinata. Quantum ad secundum dicit, *Si permanserit.*

Sed quia *si* importat causam, numquid quae non permansit, non salvabitur; cum Apostolus dicat, quod mulier melius facit, si non nubat?

Respondeo. Uno modo potest esse locutio figurativa: et sic per virum ratio superior intelligitur: ratio inferior est mulier; opera bona sunt filii inferioris rationis et caritas, quam per virum concipit; et per haec salvabitur. Alia est expositio litteralis, ut ly *per* non dicat causam, sed repugnantiam; et est sensus: *Mulier salvabitur*, etiam si incedat per generationem, scilicet si nubat, et non sit virgo. Et tunc ly *per* dicit augmentationem salutis; quasi per generationem filiorum ad cultum Dei magis salvabitur. Eccl. 7, 25: « Filii tibi sunt? Erudi il- « los, et incurva illos a pueritia illorum. »

Quo ad salutem aeternam consequendam tria ponit. Primo aliquid quo ad intellectum (2); secundo quo ad affectum; tertio quo ad exteriorem actum. In intellectu est fides, per quam intellectus Christo subjicitur: unde dicit, *In fide.* Hebr. 11, 6: « Sine

(1) *Al.* secundo quia verba etc.
(2) *Al.* item subjectio.
(3) *Al. statim subnectitur* et sunt duo, *aliis omissis.*
(4) *Al.* quod doctrina publica non competit mulieri.
(5) *Al.* et hunc ordinem.

(1) *Al. deest* tentator.
(2) *Al.* de salute vero aeterna tria ponit; scilicet quod aliquid sit in intellectu; secundo quod in affectu.

« fide impossibile est placere Deo. » Et quia fides nihil valet sine dilectione, ideo quo ad affectum (1) statim subjungit, dicens, *Et dilectione*. 1 Cor. 13, 2: « Si habuero omnem fidem ita ut montes trans- « feram, caritatem autem non habuero, nihil sum. » In exteriori autem ponit duo contra lasciviam; quae consistit in duobus: scilicet in luxuria, et quantum ad hoc dicit, *In sanctificatione*, idest in castitate: 1 Thess. 4, 3: « Haec est voluntas Dei, sanctifi- « catio vestra: ut abstineatis vos a fornicatione. » Item in crapula; contra quod dicit, *Cum sobrietate*. Ad Tit. 11, 12: « Sobrie, juste et pie vivamus in « hoc saeculo. »

(1) *Al. omittitur* quo ad affectum.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Fidelis sermo. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet enim Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, ornatum, prudentem, pudicum, hospitalem, doctorem; non vinolentum, non percussorem, sed modestum: non litigiosum, non cupidum.

Supra instruxit Timotheum de pertinentibus ad fidem rectam et cultum Dei; hic agit de instructione officiorum ecclesiasticorum: et primo ponitur institutio; secundo suae institutionis occasio, seu necessitas, ibi, *Haec tibi scribo, sperans me ad te venire cito*. Item primo instruit de pertinentibus ad Episcopum; secundo quo ad diaconos, ibi, *Diaconos similiter pudicos*.

Sed cum secundum Dionysium tres sint ordines: scilicet Episcoporum, qui perficiunt; presbyterorum, qui illuminant; diaconorum, qui purgant: quare non facit mentionem de presbyteris?

Respondeo. Dicendum, est quod presbyteri intelliguntur cum Episcopis: non quod sit indistinctio inter ordines quantum ad rem, sed quantum ad nomina: quia presbyter idem est quod senior, et Episcopus superintendens. Et ideo presbyteri et Episcopi quantum ad nomen vocabantur et Episcopi et presbyteri.

Circa hoc ergo primo agit de desiderio perveniendi ad Episcopatum; secundo describit conditionem Episcopi, ibi, *Oportet autem Episcopum irreprehensibilem esse*. Praemittit ergo suae institutionis assertionem, dicens: *Fidelis sermo*, scilicet quem dicam, vel dixi. Apoc. ult. 6: « Haec verba fide- « lissima, et vera sunt. » *Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*. Ex hoc sumpserunt aliqui occasionem ambitionis Episcopatus et praelationis. Sed non recte intelligunt quod hic dicitur. Apostolus enim hic voluit ostendere quid pertineat ad Episcopum. Episcopus est nomen Graecum: *scopos* enim idem est quod intendens, *epi*, idest supra. Episcopus ergo dicitur (1) quasi superintendens. Duo ergo sunt consideranda in Episcopo, scilicet gradus superior, et actio plebi utilis. Aliqui enim projiciunt forte oculum ad ea quae circumstant eum, scilicet quod qui praeest honoratur, et quod habet potestatem. Et qui propter ista desiderat Episcopatum, nescit quid sit Episcopus. Et ideo dicit Apostolus quid sit Episcopus, et quid desiderat qui Episcopatum desiderat, quia *bonum opus*. Non dicit bonum desiderium habet, sed *bonum opus*, scilicet utilitatem plebis.

(1) *Al. omittitur* episcopus ergo dicitur.

Sed numquid licet ipsum desiderare? Augustinus dicit, quod non. Glossa: « Locus superior sine « quo regi non potest populus, etsi teneatur et « administretur decenter, tamen indecenter appeti- « tur. » Et idem dicit 19 de Civ. Dei. Cujus ratio est, quod nullus debet appetere aliquid supra vires suas non sibi proportionatum: alias esset stultus. Horatius:

Ludere qui nescit, compestribus abstinet armis.

Ille ergo bene Episcopatum desiderare posset cujus facultas Episcopatui esset proportionata (1). Ad hoc autem nullus est idoneus: quia praelatus secundum gradum et convenientiam debet omnes alios excedere in conversatione et contemplatione; ita ut respectu sui, alii sint grex. Et hanc idoneitatem de se praesumere est maximae superbiae. Aut ergo appetit circumstantias; et tunc nescit quid appetat, quia non est hic Episcopatus: vel ipsum opus; et hoc est superbiae. Et ideo non est accipiendum nisi impositum.

Glossa: « Si dicis: Status Episcoporum est per- « fectior statu religiosorum hunc autem licet ap- « petere: igitur etc. respondeo. Perfectio aliter se « habet in hoc, et in illo: quia status Episcoporum « praesupponit perfectionem; et ideo nullus appe- « tere debet nisi habeat eam: sed status religioso- « rum est via; et ideo non requiritur perfectio jam « habita, sed quod teneatur acquirere eam (2), nisi « habeat. » Et hoc patet Joan. ult. ubi Dominus Simoni, non dicit: « Si vis perfectus esse, pasce oves « meas: » et juveni dicit Matth. 19, 21: « Si vis « perfectus esse, vade, vende quae habes, et da « pauperibus. »

Sic ergo intelligendum est in nomine Episcopatus bonum opus. 1 Petr. 5, 3: « Non ut domi- « nantes in cleris, sed forma facti gregis ex ani- « mo. » Quasi dicat: Si tu Episcopatum desideras, hoc est quod desideras, quia *bonum opus*.

Sed qualis debeat esse Episcopus ostendit cum subdit: *Oportet Episcopum irreprehensibilem esse*: quem primo instruit in generali; secundo in specia-

(1) *Al.* cujus opus episcopatui esset proportionatum.
(2) *Al.* sed quod acquirat eum.

li, ibi, *Unius uxoris virum etc.* Dicit ergo: Dico, quod bonum opus desiderat; sed ad hoc non omnis est idoneus, sed oportet quod sit talis. Primo irreprehensibilis: unde de Zacharia dicitur Luc. 1, 6, quod « incedebat in omnibus mandatis et justi« ficationibus Domini sine querela. » Lev. 21, 17: « Qui habuerit maculam non offeret panes Deo « suo, nec accedet ad ministerium ejus. » Nec intelligendum est quod omnino sit sine peccato: quia dicitur 1 Joan. 1, 8: « Si dixerimus quoniam pec« catum non habemus, ipsi nos seducimus, et ve« ritas in nobis non est. » Nec est dicendum, sicut aliqui dixerunt, quod quicumque peccavit mortaliter post baptismum, non est idoneus: quia pauci essent tales. Sed irreprehensibilis, idest non subjectus alicui peccato, unde ab aliis reprehendi possit; quia indecens est si reprehensibilis sit reprehensor. Matth. 7, 5: « Ejice primum trabem de « oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de « oculo fratris tui. »

Deinde cum dicit, *Unius uxoris virum*, instruit eum in speciali: et primo quantum ad se; secundo quantum ad multitudinem, ibi, *Filios habentem subditos*. Iterum prima in duas: quia primo ostendit quibus virtutibus ornetur; secundo a quo mens debet esse immunis, ibi, *Non vinolentum etc.* Omnis autem moralis virtus est primo circa passiones. Et sunt duo quae faciunt sanctitatem; scilicet castitas et sobrietas: quia per delectationem vel delectabilia carnis, maxime inquietatur anima. Et ideo primo ponit quod pertinet ad castitatem, dicens, *Unius uxoris virum.* Simile ad Tit. 1. In hoc autem discordia videtur esse inter Augustinum et Hieronymum. Hieronymus enim dicit, quod hoc intelligitur post baptismum: quia si ante baptismum duas habuit uxores, vel unam primo, et aliam postea: non impeditur ab ordinatione, quia per baptismum omnia delentur. Augustinus et Ambrosius contrarium dicunt: quia sive ante sive post, si duas habuit, non ordinatur.

Et numquid baptismus non (1) omnia delet? Respondeo sic, quo ad peccata, non autem quo ad irregularitatem (2), quae interdum etiam sine peccato incurritur ex sola ecclesiastica institutione. Sed matrimonium non est peccatum, etiam in paganis.

Sed quae est causa hujus institutionis? Numquid non magis impeditur qui multas concubinas habet? Respondeo. Dicendum, quod hoc fit non propter incontinentiam tantum, sed propter repraesentationem sacramenti, quia sponsus Ecclesiae est Christus, et una est Ecclesia: Cant. 6, 8: « Una est « columba mea. »

Secundo agit de sobrietate, dicens, *Sobrium.* Ad Tit. 2, 12: « Sobrie et pie et juste vivamus in hoc « saeculo. » Hic enim docet Episcopum, qui dicitur superintendentes, ut vigilet. Luc. 1, 8: « Pa« stores autem erant vigilantes, et custodientes vi« gilias noctis super gregem suum. » Et ebrietas obstat vigiliis. 1 Petr. ult. 8: « Sobrii estote, et « vigilate. »

Tertio ordinat rationem, dicens, *Prudentem*: quia haec est regitiva omnium virtutum; et Episcopus eligitur, ut alios regat. Matth. 10, 16: « Estote pru« dentes, » Matth. 24, 45: « Quis putas, est fide« lis servus et prudens, quem constituit dominus su« per familiam suam, ut det illis cibum in tempore? »

(1) *Al. deest* non.
(2) *Al.* sic peccata, non irregularitatem.

Consequenter ponit virtutes quae ordinant actiones exteriores: primo quantum ad se; secundo quantum ad alios. Quantum ad se dicit, *Ornatum pudicum.* Ornatus est quando bene componitur in actibus et dictis. Ornatus enim importat pulcritudinem, quae consistit in proportione. Unde tunc est ornatus quando agit et loquitur ut decet. Eccl. 44, 6: « Homines divites in virtute, pulcritudinis stu« dium habentes. » Hoc requiritur in Episcopo: quia per exteriora judicamus de interioribus. Eccl. 19, 27: « Amictus corporis et risus dentium et in« gressus hominis enuntiant de illo. » Quia praelatus ponitur in aspectu hominum, oportet quod sit ornatus: unde dicitur de Ambrosio, quod quosdam ordinare nolebat, quia dissolute incedebant. Item quandoque contingit quod occurrunt alicui aliqua turpia in aliis vel agentibus vel dicentibus, et ad haec debet habere pudicitiam, ut verecundetur, si videat vel audiat. Augustinus (in Regula ad monachos): « Impudicus oculus impudici, cordis « est nuntius. » Eccli. 7, 21: « Gratia enim vere« cundiae illius super aurum. »

Deinde cum dicit, *Hospitalem doctorem*, agit de Episcopo in comparatione ab alios. Imponitur autem Episcopo ut pascat oves, Joan. ult. et 1 Petr. ult. Et duplex est eleemosyna, scilicet corporalis et spiritualis. Ergo debet in utraque pasceret. Quantum ad primum dicit, *Hospitalem*, scilicet, peregrinorum et hospitum. Rom. 12, 13: « Hospitalitatem se« ctantes. » Hebr. ult. 2: « Hospitalitatem nolite obli« visci. » Job. 31, 32: « Ostium meum viatori pa« tuit. » Quantum ad secundum dicit, *Doctorem.* Ephes. 4, 11: « Alios pastores et doctores dedit. » Et hoc est officium proprium praelati. Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum, et pa« scent vos scientia et doctrina. »

Consequenter cum dicit, *Non vinolentum etc*, removet tria vitia opposito. Tria autem removet: unum quod pertinet ad concupiscentiam carnis, aliud ad iram, aliud ad cupiditatem. Quantum ad primum dicit, *Non violentum.* Minus dicit, et plus significat: Ephes. 5, 18: « Nolite inebriari vino, in « quo est luxuria: » quasi dicat, non gulosum, non luxuriosum. Quantum ad iram duo ponit. Primo quantum ad actum, cum (1) dicit, *Non percussorem.* Decenter prohibet hoc post vina, quia ebrii de facili percutiunt. *Sed modestum*, idest patientem: Phil. 4, 5: « Modestia vestra nota sit omnibus « hominibus: » Psalm. 91, 15: « Bene patientes « erunt, ut annuntient. » Christus passus non percutiebat. Secundo quantum ad verba, cum dicit, *Non litigiosum.* 2 Timoth. 2, 24: « Servum Dei « non oportet litigare. » 1 Cor. 11, 16: « Si quis « autem videtur contentiosus esse nos talem con« suetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei. »

Et hoc, quia Episcopi sunt successores Apostolorum, quos Christus instruxit ut pacem annuntiarent. Item in passione sua Christus dixit (Joan. 14, 27): « Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis. » Quantum ad res temporales dicit, *Non cupidum*: quia ponitur judex et ordinator Ecclesiae; qui si sit cupidus, de facili declinat a justitia. Exod. 23, 8: « Ne accipias munera, quae excaecant etiam pru« dentes, et subvertunt verba justorum. » Sed heu! Hierem. 6, 13: « A majore usque ad minorem, « omnes avaritiae student. »

(1) *Al. deest* cum.

LECTIO II.

Sed suae domui bene praepositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli. Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt ut non in opprobrium incidat, et in laqueum diaboli. Diaconos similiter pudicos. non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probetur primum, et sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus.

Supra ostendit Apostolus, qualis debet esse Episcopus secundum se; hic ostendit qualis debet esse in comparatione ad multitudinem: et primo quo ad multitudinem domesticae familiae; secundo quo ad multitudinem Ecclesiae, ibi, *Non neophytum;* tertio quod ad multitudinem infidelium, ibi, *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt.* Item primo ostendit qualis debet esse in comparatione ad familiam domesticam; secundo rationem hujus assignat, ibi, *Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit?* Item primo ostendit quod ab Episcopo requiritur gubernatio debita familiae; secundo bona instructio filiorum, ibi, *Filios habentem subditos cum omni castitate.* Dicit ergo: Oportet Episcopum bene (1) praeesse domui, idest familiae suae, ut eam bene gubernet. Bona autem gubernatio non solum est acquisitio divitiarum, quia ea non sunt finis oeconomiae, sed instrumenta; sed finis ejus est recta vita. Eccl. 44, 6: « Pacificantes « in domibus suis. » Specialiter autem in domestica familia praecipui sunt filii; et ideo dicit de eis specialiter: *Filios habentem subditos;* idest, quod suis filiis dominetur, non emollitus ex teneritudine amoris, quam quandoque extendit ad filios. Inter alia autem quae requiruntur in filiis Episcoporum, quos habuerunt antequam essent Episcopi, requiritur quod sint casti: (2) ideo subditur, *Cum omni castitate:* quia mala eorum vita esset testimonium contra parentem et praelatum. Eccl. 10, 2: « Secundum judicem populi, sic et ministri ejus: et « qualis rector civitatis, tales et habitantes in ea. » Sap. 4, 6: « Ex iniquis enim omnes filii qui na« scuntur, testes sunt nequitiae adversus parentes « in interrogatione sua. » Secunda ratio est, quia ad domum Episcopi concurrit populus; ideo oportet eos esse castos: contra illud 1 Reg. 2, ubi fili Heli non casti corrumpebant mulieres venientes ad templum: unde et Heli a Domino est punitus.

Deinde cum dicit, *Si quis autem domui suae praeesse nescit, quomodo Ecclesias Dei diligentiam habebit?* dicti sui rationem assignat. Posset enim dici: Quid ad Episcopum, quod bene regat familiam, cui imminet cura communis? Et ideo dicit: *Si quis autem domui suae*, propriae familiae, *praeesse nescit, quomodo Ecclesiae Dei diligentiam habebit?* Lucae 16, 10: « Qui fidelis est in minimo, « et majore fidelis est. » Contingit tamen frequenter quod aliqui non sunt bene regitivi in parvis domesticis, qui tamen bene regunt in majoribus. Sed quod dicit, *Nescit,* haec nescientia refertur ad negligentiam: nam qui parva (1) negligit, de facili magna negligit; licet qui non curat de parvis, aliquando bene se habeat in majoribus.

Consequenter ostendit qualiter se habeat ad multitudinem Ecclesiae; in qua non debet esse novitius in fide, sed antiquus: unde dicit, *Non neophytum,* idest novam fidem habentem. Act. 1, 29: « Oportet « eligere unum ex his qui nobiscum sunt congre« gati. » Item Num. 11, 16: « Congrega mihi se« ptuaginta viros de senioribus, quos tu nosti « quod senes sint populi, ac magistri; et duces « eos ad ostium tabernaculi foederis etc. » Sed sicut dicitur Sap. 4, 8: « Senectus venerabilis « est, non diuturna, neque numero annorum « computata. » Contingit enim quandoque quod in aliquibus novis superabundet gratia, et habeant simul cum aetate juvenili (2) morum senectutem: qui dispensative promoventur; sicut Ambrosius divina inspiratione. Unde hoc quod dicit hic, ad eos pertinet qui non solum aetate neophyti, sed et qui neophyti sunt perfectione. Et hujus est ratio, *ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli.* Quando enim aliquis de novo veniens ad fidem, et ad conditionem aliquam promovetur, reputat se aliis meliorem et valde necessarium; quasi nisi ipse esset, non haberent unde provideretur Ecclesiae. Et dicit, *Diaboli,* quia ipse condemnatus fuit propter peccatum superbiae.

Deinde cum dicit, *Oportet autem et illum testimonium habere bonum ab his qui foris sunt,* ostendit qualiter se habeat ad multitudinem infidelium, et ponit documenta. Primo ut sit bonae famae. Coloss. 4, 5: « In sapientia ambulate ad eos « qui foris sunt. » 1 Petr. 2, 12: « Conversatio« nem vestram inter Gentes habentes bonam. » Et hoc necessarium est praelato, quia conversatio totius congregationis judicatur ex praelato.

Sed contra. 2 Corinth. 6, 8: « Per infamiam « et bonam famam. » Respondeo. Infamia insurgit quandoque ex culpa ejus qui infamatur, et hanc prohibet hic; quandoque ex malitia detrahentium, et in hac oportet habere patientiam, et de hac loquitur Apostolus ibi. Sed hic loquitur de assumendo in Episcopum, qui, etsi sit bonus, et infamatur falso, debet patienter ferre. Secundo assignat rationem: unde subdit: *Ut non in opprobrium incidat.* Ubi tangit duplex periculum: scilicet ne fiat opprobriosus, et per hoc ejus auctoritas minuatur, et per consequens auferatur audacia corrigendi. Matth. 7, 5: « Ejice primum trabem de « oculo tuo, et tunc videbis ejicere festuca de oculo « fratris tui. » Secundo *ne incidat in laqueum diaboli,* quandoque scilicet impatienter sustinendo, per quod infamis concitetur ad odia, et desperet, et hujusmodi. Et quod praelatus sit odiosus laicis, contingit, si negligit cultum divinae laudis. Malach. 2, 8: « Irritum fecistis pactum Levi, dicit Dominus « exercituum. Propter quod dedi vos contemptibi« les et humiles omnibus populis. »

Deinde cum dicit, *Diaconos similiter pudicos,* ostendit pertinentia ad diaconos, quod in graeco

(1) *Al. deest* bene.
(2) *Al omittuntur sequentia usque ad* quia mala etc.

(1) *Al.* sed dicit, *Nescit,* ut haec nescientia referatur ad negligentiam; et qui parva etc.
(2) *Al. omittitur* juvenili.

idem est quod ministri. In primitiva enim Ecclesia solum erant tres ordines, ut dicit Dionysius, scilicet Episcoporum, presbyterorum et ministrorum; et non dividebantur per diversos gradus, sed omnia erant in uno ordine, propter paucitatem ministrorum, et propter novitatem Ecclesiae. Primo ergo ostendit quales debent esse secundum se; secundo quantum ad alios, ibi, *Mulieres similiter pudicas.* Item primo ostendit quales debent esse; secundo quomodo examinandi sunt, ibi, *Et hi autem probentur primum.* Item primo ostendit quales debent esse quantum ad eorum proprium corpus; secundo quantum ad res exteriores, ibi, *Non turpe lucrum sectantes*; tertio quantum ad alia, ibi, *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Item quantum ad corpus primo ostendit quo ad totius corporis qualitates; secundo quantum ad oris refrenationem Dicit ergo: Dico, quod Episcopi debent esse pudici; similiter oportet diaconos esse, quia contrarium pudicitae facit ineptum ad spiritualia, quia deviat (1) animum a spiritualibus, quem necesse est tales habere elevatum. Isa. 52, 2: « Mundamini qui fertis « vasa Domini. » Luc. 12, 35: « Sint lumbi ve« stri praecincti. » Deinde ostendit quales debent esse in ore. Os servit locutioni et gustui. Quantum ad primum dicit, *Non bilingues.* Eccli. 28, 16: « Lin« gua tertia multos commovit, et dispersit illos a gente « in gentem. » Bilinguis est habens duas linguas. Non erunt tales diaconi ministris pacis. Quantum ad secundum dicit: *Non multo vino deditos.* Proverb. 23, 29: « Cui vae? cujus patri vae ? cui rixae ? cui « fovae ? cui sine causa vulnera ? cui sufossio ocu« lorum ? Nonne his qui commorantur in vino et « student calicibus epotandis ? » Isa. 5, 22: « Vae « qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri « fortes ad miscendam ebrietatem. »

Deinde cum dicit, *Non turpe lucrum sectantes*, ostendit quomodo se habeant ad res exteriores. Non solum enim divertitur a justitia quandoque propter cupiditatem lucri, sed etiam a veritate, dicentes quae non oportet. Et ideo prohibetur eis temporale lucrum, in quo intelligitur omne lucrum inhonestum. Sed quantum ad effectionem dicit: *Habentes mysterium fidei in conscientia pure*: et instruit eos primo quantum ad fidem; secundo quantum ad conscientiae puritatem: unde dicit, *Mysterium fidei*, non fidem; idest, non tantum fidem simplicem, sed intelligentiam ejus quod in fide occultum est. Mysterium enim idem est occultum: quia ministri debent scire non tantum ea de fide quae et populus intelligit: sed et mysteriia quia debent alios instruere. 1 Petr. 3, 15: « Para« ti semper ad satisfactionem omni poscenti vos « rationem de ea quae in vobis est fide et spe. » Item conscientiam puram, quia imputa facit in fide errare: supra 1, 25: *Finis autem praecepti est caritas de corde puro et conscientia bona et fide non ficta.*

(1) *Al.* denegat.

Deinde cum dicit, *Et hi probentur primum, et sic ministrent*, ostendit quomodo examinentur. Posset enim dicere aliquis: Puto omnes bonos: hoc enim debet esse in tua reputatione. Sed quantum ad eorum promotionem omnes sunt examinandi; unde etiam ipsi examinantur; unde dicit: *Et hi probentur primum et sic ministrent, nullum crimen habentes*, idest peccatum mortale. Non autem intendit de peccato veniali: quia ut dicitur 1 Joan. 8: « si dixerimus quia peccatum non habemus, « ipsi non seducimus, et veritas in nobis non est. » Nec dicit. Qui habuerunt, sed *habentes*: idest, qui sunt notabiles, se habent infamiae crimen. Alioquin hoc esset derogare clavibus Ecclesiae.

Deinde cum dicit, *Mulieres similiter pudicas*, ostendit qualiter se habeant ad alios: et primo ponit suam instructionem; secundo rationem, ibi, *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit qualiter se habeant ad uxores, quas habebant in primitiva Ecclesia, et loquitur pro statu illo; secundo quomodo ad filios, ibi, *Qui filiis suis bene praesint.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quales debent esse eorum uxores; secundo qualiter ipsi habeant se ad illas, ibi, *Diaconi sint unius uxoris viri.* In uxoribus eorum requirit quatuor: scilicet pudicitiam, modestiam, sobrietatem et fidelitatem. Dico ergo: *Similiter* sicut dixi de diaconibus, dico de mulieribus, quia oportet eas *esse pudicas.* Eccli. 26, 19: « Gratia super gratiam, mu« lier sancta et pudorata. » Item modestas in lingua, *Non detrahentes.* Eccle. 10, 11: « Quomodo « si serpens mordeat in silentio, nihil eo minus « habet qui detrahit. » Item *sobrias*, quod est maximum ornamentum mulierum: supra 2, 9: *Similiter et mulieres in habitu ornato cum verecundia et sobrietate.* Item *fideles*, vel Deo quantum ad veram fidem, vel viris suis.

Sed quae culpa est diaconi, si ejus uxor est mala ? Respondeo. Aliquis a ministerio repellitur non solum propter culpam, sed etiam propter aliquod impedimentum ministerii. Et ideo si praeter culpam eorum possent mulieres esse malae, tamen praestant impedimentum dupliciter. Primo quia cum malae sunt, indigent majori cura; et per hoc earum viri (1) minus vacarent ecclesiasticis ministeriis. Secundo quia viri depravantur ex uxoribus. Item esset in periculum, quia ministrorum Ecclesiae multi frequentant domos. Dixerunt autem Cataphrigae, quod ex quo inter diaconos agitur de mulieribus, mulieres possunt ordinari ad sacros ordines. Sed sciendum est quod in jure aliquae mulies aliquando vocantur diaconisse non quia habeant hujusmodi ordinem, sed propter aliquod ministerium Ecclesiae; sicut in Graeco dicitur diaconus quilibet minister.

(1) *Al. omittitur* earum viri.

LECTIO III.

Diaconi sint unius uxoris viri, qui filii suis bene praesint et suis domibus. Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent, et multam fiduciam in fide quae est in Christo Jesu. Haec tibi scribo, filii Timothee, sperans me venire ad te cito. Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quae est Ecclesiae Dei vivi, columna et firmamentum veritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu apparuit Angelis, praedicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

Supra ostendit Apostolus quales debent esse diaconi, et eorum uxores; hic ostendit quomodo diaconi se habeant ad uxores et ad filios, et familiam: et primo ponit documentum; secundo ejus rationem, ibi, *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent.* Dicit ergo: Dixi, quod mulieres diaconorum sint pudicae: et si in uxoribus est pudicitia habenda propter eos, amplius in ipsis est necessaria, ut sint omnino a contactu mulierum immunes. Sed quia secundum hoc pauci essent ministri, concedit quod saltem sint unius uxoris viri: quia habuisse plures, est signum incontinentiae, et contra significationem sacramenti. Et inde est quod Dominus instituit matrimonium unius ad unum. Unde et prima uxor benedicitur, non secunda. Deinde monet qualiter se habeant ad filios, dicens: *Qui filiis suis bene praesint,* scilicet bene erudiendo in disciplina bona et bona vita: Eccli. 7, 25: « Filii tibi sunt ? Erudi « illos, et curva illos a pueritia illorum. » Consequenter hortatur eos bene praesse toti domui idest familiae scilicet cum mansuetudine. Eccli. 4, 35: « Noli esse sicut leo in domo tua evertens domesti- « cos tuos, et opprimens subjectos tibi. » Et hujus ponit rationem, dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent*; quasi diceret: Quod requiris ab Episcopis rationabile est quia ipsi sunt praelati. Sed quare a diacono, qui est minister ? Respondet dicens: *Qui enim bene ministraverint, gradum bonum sibi acquirent:* et primo ostendit quod bonus usus hujus ministerii est via ad majorem dignitatem; secundo etiam quod est via ad vitam aeternam. Quantum ad primum dicit: *Qui enim bene ministraverint,* exercendo officium diaconi (quod enim est in Graeco diaconus, in Latino dicitur minister) *gradum bonum sibi acquirent*; idest, promoveri merentur ad gradum altiorem. Matth. 25, 21: « Quia in pauca fuisti fidelis supra, « multa te constituam. » Et dicit *bonum,* quia supra eodem: *Qui Episcopatum desiderat bonum opus desiderat.* Nec tamen in hoc est eorum finis, sed cum hoc remunerationem habent a Deo. Joan. 12, 26: « Volo ut ubi ego sum, illic sit et minister « meus. » Et ideo dicit, *Multam fiduciam,* scilicet auxilii gratiae in praesenti, et gloriae in futuro, et hoc *in fide quae est in Christo Jesu,* idest per fidem Christi. 2 Corinth. 3, 4: « Fiduciam talem ha- « bemus per Christum ad Deum. » Isa. 12, 2: « Fiducialiter agam, et non timebo. »

Deinde cum dicit, *Haec tibi scribo,* ponit rationem omnium praedictarum monitionum: et primo excludit causam opinatam; secundo astruit veram, ibi, *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari*; tertio assignat rationem, ibi, *Quae est Ecclesia Dei vivi.* Circa primum sciendum est, quod posset Timotheus credere quod ex quo scripsit, de cetero eum non visurus esset; alias superfluum videretur eum litteris monere; et ideo dicit: *Haec tibi scribo filii, sperans me venire ad te cito.* Et nominavit eum filium, quia sibi carissimus erat. 1 Corinth. 4, 17: « Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus « carissimus, » Et dicit, *Sperans,* quasi non certus. 2 Joan. 12; « Plura habens verbis scribere no- « luit per chartam, et attramentum: spero enim « me futurum apud vos, et os ad os loqui. » Scribo igitur, licet spem habeam, quia spes in longum protrahi potest. Prover. 16, 1: « Hominis est praeparare animum, et Domini linguam gubernare. » Et ideo dicit: *Si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo conversari.* 1 Thessal. 2, 18; « Sed satanas impedivit nos. » Ego igitur scribo, *ut si tardavero scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari.* Psalm. 67, 7: « Habitare facit « unius moris in domo. »

Deinde cum dicit, *Quae est Ecclesia Dei vivi,* assignat rationem quare sit sic conversandum in ea; et assignat rationem hujus causae, quae est duplex: primo commendando ipsam Ecclesiam; secundo veritatem Ecclesiae, ibi, *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum.* Circa primum duo facit: quia primo commendat Ecclesiam ex parte ejus cujus est Ecclesia; secundo ex veritate ipsius Ecclesiae, ibi, *Columna et firmamentum veritatis.* Ex parte ejus cujus est Ecclesia, quia est *Dei vivi.* Ecclesia dicitur quasi adunatio, quia in Ecclesia est adunatio fidelium: Rom. 8, 30: « Quos vocavit, « hos et justificavit. » Et adunantur in Deum: Joan. 17, 21: « Ut et ipsi in nobis sint unum. » Et ideo dicit, *Quae est Ecclesia Dei:* et addit, *Vivi,* ad distinctionem aliorum deorum ad quos congregantur Gentes: nam hi sunt mortui; sed Deus Ecclesiae est vivus. Joan. 5, 26: « Sicut Pater habet vitam « in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in « semetipso. » Est ergo sic in ea conversandum ut spiritualiter vivamus. Psalm. 92, 5: « Domum « tuam, Domine, decet sanctitudo. » Secunda ratio est ex veritate Ecclesiae. Naturale est enim homini ut desideret cognitionem veritatis, cum sit perfectio intellectus. Unde Augustinus dicit, quod beatitudo est finis hominis, quae nihil aliud est quam gaudium de veritate. Hoc innotuit philosophis per creaturas, Rom. 1, sed in hoc vacillabant, quia non habebant certitudinem veritatis: tum quia erant corrupti erroribus; tum quia vix invenitur apud eos quod in veritate concordent. Sed in Ecclesia est firma cognitio et veritas: unde dicit, *Columna:* Eccli. 24, 7: « Thronus meus in columna nubis: » Exod. 26, 23: « Columnae aureae super bases ar- « genteas: » et dicitur aurea, quia in se sancta: *et firmamentum,* scilicet quantum ad alios, quia non possunt firmari in veritate nisi per Ecclesiae sacramenta. Luc. 22, 32: « Tu aliquando conversus, « confirma fratres tuos. » Psal. 74, 4: « Ego con- « firmavi columnas ejus. » Quia igitur (1) Ecclesia congregat in Deo, et dat cognitionem veritatis, debemus esse in ea.

(1) *Al.* si igitur.

Deinde cum dicit, *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum*, commendat veritatem Ecclesiae (1): et primo Christum, ad cujus manifestationem apparuit; secundo de ejus exaltatione agit, ibi, *Assumptum est in gloria*. Commendat autem Christum dupliciter. Primo quantum ad naturam divinam: secundo quantum ad humanam, ibi, *Quod manifestatum est*. Dicit ergo: *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum:* quia sacramentum idem est quod sacrum secretum. Nihil autem tam secretum quam id quod in corde gerimus. Multo ergo magis quod in corde Dei, et secretum est, et sacrum. 1 Corinth. 2, 11: « Quae sunt Dei, nemo « novit nisi Spiritus Dei. » Isa. 24, 16: « Secre« tum meum mihi. » Ibid. 45, 15: « Tu es Deus « absconditus. » Et hoc est Verbum Dei in corde Patris. Psalm. 44, 2: « Eructavit cor meum verbum « bonum. » Hoc siquidem secretum est *sacramentum pietatis*. Secretum autem hominis aliquando est vanum: Psal. 93, 11: « Dominus scit cogitationes « hominum, quoniam vanae sunt. » Inquantum ergo est restaurativum mundi, est *pietatis*. Item *magnum*, quia est verus Deus, cujus magnitudinis non est finis. Hoc ergo secretum quod latet in corde Patris, factum est homo; et ideo describit ipsum secundo quantum ad naturam humanam: et primo quantum ad carnem; secundo quantum ad animam. Quantum ad primum dicit: *Quod manifestatum est in carne*. Sicut verbum quod latet in corde, manifestatur verbo sensibili, ita Verbum Dei in corde Dei latebat, sed in carne est manifestatum. Joan. 1, 14: « Verbum caro factum est, et habita« vit in nobis. » Quantum ad animam dicit, *Justificatum est in spiritu*. Hoc dupliciter exponitur. Primo ne credatur quod caro prius sit concepta, dicit quod non, quia *in spiritu*; idest, per Spiritum sanctum conceptus est: Matth. 1, 20: « Quod enim « ex ea natum est, de Spiritu sancto est: » et Luc. 1, 35: « Quod enim ex te nascetur, vocabitur Fi« lius Dei: » et hoc, quia « Spiritus sanctus super« veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Vel in spiritu sancto humano, de quo Matth. 27, 50: « Emisit spiritum. » Et sic est manifestatum in carne, quod tamen est cum spiritu. Et dico spiritu justificato, scilicet quia justus est absque omni macula.

(1) *Al.* caput Ecclesiae.

Deinde cum dicit, *Apparuit*, ostendit ejus manifestationem: et primo factam Angelis; secundo hominibus, ibi, *Praedicatum est Gentibus*. Dicit ergo sacramentum illud quod apparuit Angelis, et excedit etiam cognitionem Angelorum. Illud autem dicitur apparere quod in potestate sua habet videri et non videri, et non subest potestati videntis. Unde non dicitur, Lapis apparet mihi; sed, Video lapidem. Si ergo Angelus in sua natura vel potestate (1) haberet quod videret Verbum, non diceretur Verbum apparere sibi; sed quod ipse videret (2) cum vellet. Et ideo dicit Apostolus, quod *Apparuit Angelis*, quia non in sua natura viderunt ipsum. Et verum est quod a principio apparuit Angelis, quando ex conversione ad se, deificavit (3) ipsos; sed quando est incarnatum, multa mysteria innotuerunt Angelis quae non cognoverant antea. Et ideo dicit Beda, quod in nativitate apparuit Angelis claritas, quae non antea in veritate visa est hominibus. Et hoc dupliciter. Primo quantum ad ministerium Apostolorum; secundo quantum ad cognitionem populorum, quibus manifestatur. Olim siquidem solis Judaeis manifestabatur, sed nunc in Gentibus: et ideo dicit: *Praedicatum est Gentibus*. Matth. ult. 19: « Euntes ergo docete omnes Gentes. » Psal. 95, 3: « Annuntiate inter Gentes gloriam ejus. » Et hoc efficaciter, quia *creditum est in mundo*. Et hoc Dominus orabat, Joan. 17. Et hoc maxime mirum est quod per simplices, pauperes et impotentes totus mundus est conversus. 1 Corinth. 1, 26: « Non multi sapientes secundum carnem, non « multi potentes, non multi nobiles. » Et hoc, « ut « non glorietur omnis caro in conspectu ejus: » ibid. 29. Secundo manifestat quod sola veritas Dei hoc facit, quia *assumptum est in gloria*. Christus scilicet, quia manifestatus, assumptus est in caelis. Marc. ult. 19: « Dominus quidem Jesus, postquam « locutus est eis, assumptus est in caelum. » Philip. 2, 11: « Et omnis lingua confiteatur quia Do« minus noster Jesus Christus in gloria est Dei « Patris. »

(1) *Al. deest* vel potestate.
(2) *Al.* videretur.
(3) *Al.* aedificavit: *forte* beatificavit.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere et abstinere a cibis; quos Deus creavit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus et his qui cognoverunt veritatem: quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur sanctificatur enim per verbum Dei et orationem.

Superius instruxit Timotheum de pertinentibus ad ordinationem Ecclesiae in spiritualibus; secundo quantum ad documenta fidei, cultum Dei et dispositionem ministrorum: hic instruit eum de ordinatione Ecclesiae quantum ad exteriora: et primo quantum ad cibos; secundo quantum ad statum hominum et divitias, cap. 6, ibi, *Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos*

arbitrentur. Item primo agit de usu ciborum; secundo de dispensatione ciborum, 5 cap. ibi, *Viduas honora.* Item primo excludit superstitiosam abstinentiam; secundo praefert pietatem abstinentiae licitae, ibi, *Exerce te ipsum ad pietatem.* Item primo pronuntiat falsam doctrinam de illicita abstinentia; secundo instruit eum haec proponere fratribus, ibi, *Haec proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu.* Item primo errorem manifestat; secundo excludit ipsum, ibi, *Quos Deus creavit ad percipiendum.* Item primo praenuntiat errorem futurum ex parte deceptorum; secundo ex parte decipientium, ibi, *In hypocrisi loquentium mendacium.* Item primo ponit auctorem denuntiationis; secundo fidei defectum, ibi, *Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide;* tertio causam defectus, ibi, *Attendentes spiritibus erroris.* Dicit ergo: *Magnum est pietatis sacramentum, quod... justificatum est in spiritu;* sed supra hoc sacramentum Spiritus sanctus aliquid praenuntiat futurum, ad eum enim pertinet revelare mysteria. 1 Corinth. 15, et Joan. 16: « Quae ventura sunt, annuntiabit vobis. » Spiritus ergo praenuntiat prius secreta in corde Patris futura (1). Sed olim loquebatur in similitudinibus: Num. 12, 6: « Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in visione apparebo ei, vel per somnium loquar ad illum: » Oseae 12, 10: « Ego visionem multiplicavi, et in manu Prophetarum assimilatus sum. » Sed in novo testamento *Spiritus sanctus manifeste dicit.* Joan. 16, 25: « Et palam de Patre meo annuntiabo vobis. » Et praenuntiat defectum fidei futurum: unde dicit: *In novissimis temporibus discedent quidam a fide.* Novissimum tempus dicitur ultima aetas: quia nos sumus in quos fines saeculorum devenerunt. Tamen in hoc tempore, tanto amplius novissimum est, quanto magis propinquum novissimae diei. Et sicut in primitiva Ecclesia propter propinquitatem ad Christum, et sacramenta recenter (2) instituta, fuit ferventissima fides; sic in novissimis temporibus, in comparatione ad tempus Apostolorum, *discedent quidam a fide* (3), quia carnales erunt, sed magis in fine abundabunt errores. Gen. 49, 1: « Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis novissimis diebus. » Causa defectus est duplex. Una ex parte diaboli seducentis. 2 Corinth. 11, 3: « Timeo ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri. » Et ideo dicit: *Attendentes spiritibus erroris,* scilicet daemonibus, quorum est officium in errorem mittere. Joan. 8, 44: « Mendax est, et pater ejus. » 3 Reg. ult. 22, « Egrediar, et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. » Et dicit, *Spiritibus,* quia daemon major multos habet ministros. Sed quomodo attendent eis? Numquid eos videbunt? Non; sed loquentur in eis. Et ideo addit secundam causam, scilicet falsam doctrinam. Et secundum Glossam, dicit hic falsos doctores, daemones; nec immerito: sicut enim boni homines interdum dicuntur Angeli; sic isti propter excellentem malitiam daemones dicuntur. Joan. 6, 71: « Nonne ego duodecim vos elegi; et unus ex vobis diabolus est? » Ex parte decipientium est duplex causa. Una, eorum falsitas; alia, perversitas conscientiae eorum. Quantum ad primum dicit, *Daemoniorum,* idest hominum a daemone possessorum: et horum, dico, *loquentium mendacium.* Hier. 23, 26: « Usquequo istud est in corde prophetarum vaticinantium mendacium, et prophetantium seductiones cordis sui? » Et nota, quod per mendacium simplex absque pallio apparentiae non posset aliquis decipere quempiam. Et ita hi neminem possent fallere, nisi praetenderent aliquod pallium vel bonae intentionis, vel simulationis, vel falsae auctoritatis. Ephes. 5, 6: « Nemo vos seducat inanibus verbis. » 2 Timoth. 3, 5: « Habentes quidem speciem pietatis, » idest fictam pietatem. Et *daemoniorum,* dico, *habentium conscientiam cauteriatam.* Cauterium est corruptio in carne per ignem, ex qua egreditur continue putredo. Ita ex igne perversae voluntatis irae, odii, concupiscentiae, ulceratur conscientia et daemoniorum egreditur falsa doctrina. Ad Titum 1, 15: « Coinquinatae sunt eorum mentes. »

Deinde ostendit quae sit ista falsa doctrina, et tangit haeresim Manichaeorum, qui damnant matrimonium, contra illud Matth. 19, 6: « Quos Deus conjunxit, homo non separet. » 1 Corinth. 7, 36: « Mulier non peccat, si nubat. » Item Manichaei prohibent usum ciborum; idest, mandant abstinere a cibis. Abstinere autem a cibis potest quis licite, intentione domandi carnem, sicut Timotheus abstinebat a vino; vel propter scandalum, sicut dicit Apostolus 1 Corinth. 8, 13: « Si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnes in aeternum. » Item illicite. Uno modo propter legis praeceptum, quasi legalia adhuc essent servanda, contra quod loquitur ad Galat. 2, alio modo secundum haeresim Manichaeorum, non quia prohibitum lege (quam damnant), sed quia dicunt quod in carnibus, ovis, et vino, et hujusmodi, idest in aliqua talium particula, divina natura est commixta; quod non potest de Deo putari. Non videtur autem hoc dicere de cibis legalibus, quia dicit: *In novissimis diebus,* sed de prohibitis a Manichaeis. Et istos Manichaeos daemones vocat (1), quia inter omnes haereses plus dant diabolo de honore: quia ponunt eum principium ex aequo cum Deo bono, ponentes eum principium visibilium. Improbat autem Apostolus hanc erroneam doctrinam dupliciter; scilicet ex intentione Dei creantis cibos; secundo ex conditione creaturae, ibi, *Omnis creatura Dei bona est.* Dicit ergo, quod praecipiunt abstinere, et hoc contra intentionem Dei, qui *creavit eos ad percipiendum.* Genes. 1 et 9, 3: « Sicut olera virentia dedi vobis omnia. »

Sed dicis: Numquid plantae propter animalia, et animalia propter homines (2)? Respondeo. Dicendum est, quod sic, secundum etiam Philosophum in I Pol., quia imperfectum ordinatur ad perfectius. Et ideo sicut in generatione est multiplex perfectio: primo scilicet plantarum, deinde animalium, et ultimo humana; ita ut in usu rerum: et ideo *ad percipiendum,* sed *cum gratiarum actione.* 1 Thessal. ult. 18: « In omnibus gratias agite, » quia scilicet concessa sunt vobis a Deo. Psalm. 21, 27: « Edent pauperes et saturabuntur. » Et subdit (3), *Fidelibus,* quia illi qui percipiunt cum gratiarum actione, sunt fideles. Nullus enim potest gratias agere Deo in eo quod illicitum est. Stultus enim

(1) *Al.* spiritus ergo praenuntiat in corde futura.
(2) *Al.* deest recenter.
(3) *Al.* recedent a fide.

(1) *Al.* sed de Manichaeis: et istos daemones vocat etc.
(2) *Al.* et erbae propter homines.
(3) *Al.* sed illi qui percipiunt etc.

est qui agit gratias de fornicatione Deo, quia Deus non est auctor malorum. Ergo ille gratias agit qui habet hoc quod usus ciborum sit licitus. Et hoc quidem innotescit per fidem solam: et ex ista ratione dicit (1), *Fidelibus.*

Deinde cum dicit, *Qui cognoverunt veritatem, quia omnis creatura Dei bona est,* improbat errorem ex conditione creaturae: et primo proponit creaturam esse bonam secundum se; secundo quantum ad usum. Dicit ergo: *Omnis creatura Dei est bona,* scilicet in sua natura. Genes. 1, 31: « Vidit « Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona. » A bono enim auctore nihil est nisi bonum. Sed quia multa sunt in se bona, quorum tamen usus non est bonus; ideo probat omnem creaturam esse bonam, non solum in se, sed et quantum ad usum: et primo ponit intentum; secundo probat, ibi, *Sanctificatur enim per verbum Dei.* Dicit ergo: Nihil rejiciendum est, scilicet ex debito divinae legis, quamvis ex alia causa: sicut venenum comedere, inquantum cibus, non est peccatum; sed rejiciendum est, inquantum est mortiferum. Similiter nec alii cibi, inquantum res tales sunt, non sunt rejiciendi, sed inquantum incitant ad lasciviam. Ergo secundum discretionem rationis, et ordinationem caritatis, non sunt rejiciendi. Matth. 15, 17: « Omne quod intrat in os, non coinquinat hominem. »

(1) *Al.* et ideo dicit.

Quare ergo aliqui sibi in veteri lege sunt prohibiti? Augustinus ponit rationem contra Faustum. Quia in illo statu, non solum per verba, sed etiam per acta praefiguratus est Christus. Et ideo in cibis, vestibus et sacrificiis fuerunt figurae futuri status. Non ergo prohibentur secundum se, sed quia immundorum figurae sunt; sicut porcus est signum immundae vitae; et ideo prohibitio carnis ejus, est signum quod in lege Christi est prohibita omnis immunditia. Et est exemplum Augustini. Hoc nomen Fatuus potest considerari secundum quod est vox composita ex litteris, et sic est bona; vel inquantum signum et significativa talis rei, et sic mala est et prohibita. Omnis ergo creaturae usus secundum se est bonus. Cujus ratio est, quia si esset malus, hoc non posset esse nisi inquantum diabolus post peccatum hominis accepisset potestatem super eos: quia ex quo homo peccavit, accepit in hominem potestatem, et in ea quae sunt ejus. Sed per Christum est ablata haec potestas; et haec vocatur sanctificatio: unde omnia quaecumque benedicimus, exorcizantur primo: et ibi est oratio expellens diabolum: et ideo dicit: *Sanctificatur enim per Verbum Dei,* idest per Christum qui omnes sanctificat, Joan. 17, *et per orationem* fidelium, Jacob. ult. 16: « Multum valet deprecatio justi assi« dua. »

LECTIO II.

Haec proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei et bonae doctrinae, quam assecutus es. Ineptas autem, et aniles fabulas devita. Exerce autem teipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est; pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est et futurae. Fidelis sermo, et omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus et maledicimur, quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator omnium hominum, maxime autem fidelium.

Supra reprobavit superstitiosam ciborum abstinentiam; hic mandat Timotheo ut doctrinam praemissam proponat fidelibus: et primo ostendit quid debet proponere; secundo quid debet vitare, ibi, *Ineptas autem, et aniles fabulas devita.* Proponit ergo duas rationes quare debet proponere praemissa: unam ex commisso sibi officio; secundam ex ejus educatione. Dicit ergo: *Haec,* quae dixi supra, scilicet quod *omni creatura est bona,* et quod *nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur, proponens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu.* Timotheus enim constitutus erat in officio ministerii Christi: quia omnes habentes officium praedicandi et regendi, constituuntur ministri Christi. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut mi« nistros Christi, et dispensatores mysteriorum « Dei. » Ille autem est bonus minister qui sequitur intentionem domini sui; Christus autem hoc docuit Matth. 15, 20: « Nihil quod intrat in os, « coinquinat. » Et ideo hoc officium requirit illud docere (1). Item ipsa educatio hoc requirit. Prov. 22, 6: « Adolescens juxta viam suam; etiam cum « senuerit, non recedet ab ea. » Et ideo inconveniens est quod aliqui nutriti veritate doctrinae, recedant ab ea (1). Unde recedens a doctrina qua Ecclesia suos parvulos instruit, non est bonus minister Christi: et ideo dicit: *Enutritus verbis fides, et bonae doctrinae.* Verbum enim Dei est spirituale nutrimentum quo sustentatur anima, sicut corpus per cibum. Matth. 4, 4: « Non in solo pane vivit « homo, sed in omni verbo quod procedit de ore « Dei. » Hoc verbum fidei instruit primo circa credenda; et sic dicit, *Enutritus verbis fidei*; secundo circa agenda; et sic subjungit, *Et bonae doctrinae.* Vel fidei verbum, quod et simplices habent; et bonae doctrinae, quod spirituales magistri.

(1) *Al. deest* docere.

Deinde cum dicit, *Ineptas autem, et aniles fabulas devita,* ostendit quid vitandum sit, quia fabulae ineptae et inanes. Fabula enim, secundum Philosophum, est composita ex miris: et fuerunt in principio inventae (ut dicit Philosophus in Poetria) quia intentio hominum erat ut inducerent ad acquirendum virtutes, et vitandum vitia. Simplices autem melius inducuntur repraesentationibus quam rationibus. Unde in miro bene repraesentato videtur delectatio, quia ratio delectatur in collatione. Et sicut repraesentatio in factis est delectabilis, ita repraesentatio in verbis: et hoc est fabula, scilicet dictum aliquod repraesentans, et repraesentando movens ad aliquid (2). Antiqui enim habebant aliquas fabulas accommodatas aliquibus veris, qui veritatem occultabant in fabulis. Duo ergo sunt in fabula: quod scilicet contineat verum sensum, et reprae-

(1) *Al.* ab ejus veritate.
(2) *Al* scilicet dicere aliqua, et repraesentando movere volens ad aliquid; sed antiqui habebant etc.

sentet aliquid utile: item quod conveniat illi veritati. Si ergo proponatur fabula quae non potest repraesentare aliquam veritatem, est inanis; sed quae non proprie repraesentat, est inepta, sicut fabulae de Thalmud.

Deinde cum dicit, *Exerce autem teipsum ad pietatem*, esclusa superstitiosa abstinentia, hic comparat abstinentiam virtuosam aliis virtutibus. Et sciendum est, quod iste Timotheus erat homo valde abstinens: unde dicit infra 5, quod modico vino utatur: et forte ut sit solicitus de his quae ad misericordiam pertinent: quia qui non parcunt sibi, frequenter nec aliis parcunt. Et ideo inducit eum ut pietatem praeferat abstinentiae,et primo inducit eum ad pietatem; secundo praefert eam abstinentiae, ibi, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*; tertio confirmat quoddam dictum, ibi, *Promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae;* quarto dat formam docendi pietatem, ibi, *Praecipe hac et doce*. Dicit ergo: *Exerce teipsum ad pietatem.* Pietas est per quam parentibus patriaeque benevolentiae (1) officium impendimus; sicut religio per quam cultum debitum Deo exhibemus. Pietas enim importat quamdam affectionem ad suum principium. Principium autem generationis est pater et patria. Et ideo oportet quod homo circa eos sit benevolus. Pater autem omnium est Deus. Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi est honor meus? » Et ideo nomen pietatis est derivatum ad cultum Dei, ut dicit Augustinus 4 de Civitate Dei. Unde eusebia est idem quod pietas. Job 28, 28: « Ecce pietas « ipsa est sapientia, » secundum aliam translationem, ubi nostra sic habet: « Ecce timor Domini, « ipse est sapientia. » Ad Titum 1, 1: « In agni« tione veritatis, quae est secundum pietatem. » Sed quantum ad terrenam pietatem, competit pietati ut homo sit benevolus compatriotis; sed quantum ad christianam pietatem requiritur ut homo omnibus hominibus sit benevolus, quia omnes sumus ejusdem patriae. Et ideo pietas sumitur pro misericordia. Cum ergo dicit, *Exerce te ipsum ad pietatem*, potest accipi secundum quod pertinet ad cultum Dei, et ad opera misericordiae exhibendae. Glossa: « *Ad pietatem*, idest ad cultum omnipotentis Dei, « et opera misericordiae. » Et dicit, *Exerce*, non Fac: quia exercitium dicit promptitudinem: et hoc ideo, quia exercitatus facit levius, delectabilius et stabilius. Proverb. 24, 27: « Diligenter exerce a« grum tuum. »

Deinde cum dicit, *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est*, praefert eam abstinentiae; et primo ostendit ad quid valet exercitatio corporalis; secundo ad quid pietas, ibi, *Pietas autem ad omnia utilis est.* Corporalis exercitatio jejunii: et hujusmodi, in sua natura non sunt bona, sed poenalia; et si homo non peccasset, nihil horum fuisset; sed sunt bona medicinalia. Sicut enim reubarbarum est bonum, inquantum relevat a colera, sic et ista inquantum comprimunt concupiscentias. Ergo ad istud modicum sunt utilia. 1 Corinth. 9, 27: « Castigo corpus meum, et in servitutem re« digo. » Col. 3, 5: « Mortificate membra vestra, « quae sunt super terram. » Et ideo si homo esset in statu in quo non posset peccare non indigeret jejunio et hujusmodi. Unde Chrysostomus super illud Matth. 16, 13: « Venit Jesus in partes cesa« reae Philippi, » dicit: « Joannes purus homo in« digebat medicina jejunii; Christus Deus erat, et « non purus homo; et ideo hujusmodi non indi« gebat. » Ergo ad modicum utilis est: quia tantum ad morbum peccati carnalis, non spiritualis: quia aliquando propter abstinentiam homo iracundiam, inanem gloriam et hujusmodi incurrit.

Deinde cum dicit, *Pietas autem ad omnia utilis est*, praefert abstinentiae pietatem: et accipitur hic utroque modo; scilicet pro cultu Dei et misericordia. *Et est ad omnia utilis*, quia ad omnis peccata delenda. Eccli. 3, 33: « Ignem ardentem extin« guit aqua, et eleemosyna resistit peccatis. » Item ad bona promovenda. Eccli. 17, 18: « Eleemosyna « hominis quasi sacculus cum ipso. » Item promeretur specialem Dei misericordiam. Matth. 5, 7: « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam « consequentur. » Et ideo ad hoc designandum Dominus Matth. 25, specialiter commemorat opera misericordiae. Quod probat subdens: *Promissionem habens vitae quae nunc est, et futurae.* In praeceptis enim decalogi unum solum invenitur quod pertinet ad pietatem, scilicet honorare patrem et matrem, et sub illo continentur omnia praecepta ad quodcumque beneficium impendendum proximo; et hoc est solum praeceptum inter ea quae sunt ad proximum, habens promissionem, scilicet, « Ut « sis longaevus super terram: » Exod. 20, 12. Et Apostolus hic interpretatur Longaevus, secundum vitam praesentem et futuram. Unde dicit: *Vitae quae nunc est, et futurae.* Prov. 3, 16: « Longitudo die« rum in dextera ejus. »

Sed tunc est quaestio: quia aliquando invenitur aliquis pietatem sequens, qui tamen non est longaevus. Respondeo. Sicut dicit Philosophus, haec bona temporalia intantum sunt bona, inquantum utilia ad felicitatem. Unde si quis haberet tantum de temporalibus (1) quod propter ipsa impediretur a bono virtutis et felicitatis; hoc non esset sibi ad bonam fortunam sed ad malam, ut dicitur 10. Ethic. Et longitudo vitae est unum de temporalibus intantum bonum, inquantum coadjuvat ad virtutem. Aliquando autem est occasio ad peccandum: et ideo Deus aliquando subtrahit eam homini, non quia deficiat a promissione, sed quia dat quod melius est. Sapient. 4, 11: « Raptus est, ne malitia « immutaret intellectum ejus. »

Alia est quaestio: quia Apostolus praefert pietatem corporali exercitatione, quia habet spem vitae praesentis et futurae. Sed numquid corporalis exercitatio non habet spem? Alias jejunans non meretur vitam aeternam. Respondeo. Quando dua virtutes sunt, et una (2) continet aliam, illud quod est superioris virtutis per se, competit per accidens inferiori (3). Virtus autem cui competit per se mereri vitam aeternam, est caritas cujus proprius et immediatus effectus est pietas. Et ideo secundum propriam rationem attingit ad merendam vitam aeternam; abstinentia autem non, nisi inquantum ordinatur ad caritatem et pietatem: quia si jejunans non refert hoc ad dilectionem Dei, non meretur vitam aeternam.

Tertia quaestio est: quia dicit hic Ambrosius in Glossa: « Omnis summa disciplinae christianae « in misericordia et pietate est, quam aliquis se-

(1) *Al.* benivole officium.

(1) *Al.* satis de temporalibus.
(2) *Al* quod una.
(3) *Al.* per se competit ei, per accidens autem inferiori.

« quens, si lubricum carnis patiatur, sine dubio « vapulabit, non tamen peribit. » Ubi primo est dubium de prima ejus parte; quia misericordia et pietas immediate ordinantur ad caritatem, in qua est summa christianae religionis. Respondeo. Quorumdam fuit opinio, sicut Augustinus dicit de Civit. Dei, quod exercentes pietatis opera, quantumcumque faciant peccata carnalia, finaliter non pereunt aeternaliter: et ad hoc est auctoritas ista: item quod habetur Matth. 25. Ubi damnandis solum improperat defectum misericordiae: ergo debetur poena aeterna solum immisericordibus. Augustinus autem dicit contrarium: quia Apostolus dicit Galat. 5, 27: « Qui « talia agunt, regnum Dei non consequentur. » Quantumcumque enim exerceteur quis in misericordia, sit in morte est in peccato mortali, non intrabit in regnum. Ad opposita dicendum est, quod non est misericors qui sibi non miseretur, secundum illud Eccli. 30, 24: « Miserere animae « tuae, placens Deo: » et hoc sit, si homo conjungatur Deo (1) per amorem: alias non est misericors. Ad illud Evangeli respondet Augustinus, quod non quicumque peccat, detruditur in infernum statim, quia remanet ei locus poenitentiae, sed ille detruditur qui finaliter moritur in peccato, et pertinet poenitentia ad misericordiam.

Sed quid dicit: « Si lubricum carnis patiatur? » Respondeo. Dicendum est, quod loquitur de lubrico mortali. Et quod dicit, « Non peribit, » licet hoc non sit ex condigno, tamen est ex congruo, inquantum disponitur animus ad bonum: unde Dominus post lapsum (2) hominem reparat. Et hoc praecipue videtur esse in pietate: quia homo benefaciendo aliis inducit alios ad orandum pro se; et Dominus donat aliquando veniam peccatoribus, precibus sanctorum, inquantum impetratur eis venia peccatorum et donum gratiae: quia homo potest mereri ex congruo alteri primam gratiam; alias pro nihilo oraret Ecclesia pro peccatoribus.

(1) *Al.* et hoc ut homo conjungatur Deo.
(2) *Al.* Dominus etiam post lapsum.

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ostendit quod promittitur nobis futura vita: et primo ostendit hoc ex labore sanctorum; secundo ex eorum spe, ibi, *Quia speramus in Deum vivum*; tertio ex benignitate Dei, ibi, *Qui est Salvator omnium hominum.* Dicit ergo: *Sermo*, quod scilicet pietas habet promissionem, *est fidelis*: quod supra expositum est Et quare? *In hoc enim*, idest propter hoc ut consequamur vitam aeternam, *laboramus.* 2 Tim. 2, 6: « Laborantem agricolam oportet primum de fru- « ctibus percipere. » Item ut benefaciamus licet mala (1) sustineamus: unde dicit: *Benedicimus et maledicimur.* Jac. 1, 4: « Patientia opus perfectum « habet: » et Rom. 5, 4: « Patientia probationem « operatur. » Et sustinemus propter spem vitae: *quia speramus in Deum vivum, qui est Salvator* (2), vitae praesentis et futurae. Item ex officio Dei, cujus est salvare. Isa. 43, 2: « Non est absque me « salvator. » Et ideo incarnatus est Deus, et vocatus est Jesus: Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum « faciet populum suum a peccatis eorum: » et Jesus idem est quod Salvator (3), quia salvat salute corporali quo ad omnes; et ideo dicit, *Omnium hominum:* item spirituali quo ad bonos (4) et ideo dicit, *Et maxime fidelium.*

(1) *Al.* et ut mala.
(2) Al. *actor.*
(3) *Al.* et Christus est Salvator.
(4) *Al. omittitur* quo ad bonos.

LECTIO III.

Praecipe haec et doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat; sed exemplum esto fidelium in verbo, in conversatione, in caritate, in fide, in castitate. Dum venio, attende lectioni, exhortationi, et doctrinae. Noli negligere gratiam quae in te est: quae data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterii. Haec meditare, in his esto; ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, et doctrinae: insta in illis. Hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt (1). Seniorem ne increpaveris; sed obsecra ut patrem, juvenes ut fratres, anus ut matres juvenculas ut sorores in omni castitate.

Superius Apostolus hortatus est Timotheum ad pietatem; hic dat ei formam docendi pietatem; cui primo injungit ut pietatem doceat; secundo quomodo sit idoneus ad docendum, ibi, *Nemo adolescentiam tuam contemnat;* tertio quomodo diversos diversimode doceat, ibi, *Seniorem ne increpaveris.* Doctrina vero pietatis in duobus consistit, scilicet in agendis et credendis. Agenda autem non solum debent instruere, si sunt auctoritatem habentes, sed etiam praecipere; et ideo dicit, *Praecipe haec.* Tit. 2, 15: « Argue cum omni imperio. » Quantum ad credenda dicit, *Et doce.* Matth. ult. 19: « Do- « cete omnes gentes. » Job 4, 3: « Ecce docuisti « plurimos. »

(1) *In vulgata versione hinc exordium sumit caput 5.*

Deinde cum dicit, *Nemo adolescentiam tuam contemnat*, ostendit quomodo possit esse idoneus ad praedicta: et primo ad praecipiendum; secundo quomodo ad docendum, ibi, *Dum venio, attende lectioni.* Circa primum duo facit: quia primo docet quomodo debet excludere contemptum; secundo manifestat per quid excludendum sit, ibi, *Sed exemplum est fidelium.* Praeceptum efficaciam non habet nisi per auctoritatem praecipientis; et ideo quando auctoritas contemnitur, praeceptum frustratur: quod maxime sit in adolescentia, quia tales non creduntur prudentes esse. Unde, secundum Philosophum, nemo juvenes eligit (1) duces. Et ideo dicit: *Nemo adolescentiam tuam contemnat*; quasi dicat: Licet sis juvenis, mores tamen repraesentet senectutem. Tob. 1, 4: « Cum esset junior « omnibus in tribu Nephthali, nihil tamen puerile « gessit in opera. » Deinde ostendit quomodo excluditur contemptus, dicens: *Sed esto exemplum fidelium*, ut scilicet talem exhibeas te, ut sis exemplum faciendi quod verbo doces.

Et notandum, quod in his in quibus praelatus est exemplum, est multiplex differentia. Quaedam enim ordinantur ad proximum, quaedam ad Deum,

(1) *Al.* elegit.

quaedam ad se. Quantum ad proximum dicit: *Exemplum esto fidelibus*, ut scilicet quod verbo praecipis impleas opere. 1 Petr. ult. 3: « Forma facti gregis « ex animo. » Et hoc in locutione: unde dicit, *In verbo*, scilicet ponderato, ordinato et circumspecto. Coloss. 4, 6: « Sermo vester semper in gratia sale « sit conditus. » 1 Petr. 4, 11: « Si quis loquitur, « quasi sermones Dei. » Item *in conversatione* exteriori, ut sicut excellit loco et dignitate; ita et honesta conversatione. 1 Petr. 2, 12: « Conversatione « vestram inter gentes habentes bonam. » Matth. 5, 16: « Videant opera vestra bona, et glorificent « Patrem vestrum qui in caelis est. » Quantum ad Deum ordinatur caritas, quae perficit affectum: unde dicit: *In caritate*. 1 Corinth. 13, 1: « Si lin« guis hominum loquar, et angelorum, caritatem « autem non habeam, factus sum velut aes sonans « aut cymbalum tinniens. » Coloss. 3, 14: « Su« per omnia caritatem habentes. » Item per fidem quae illuminat intellectum: unde dicit, *In fide*. Heb. 11, 6: « Sine fide impossibile est placere Deo. » Quod specialiter competit praelatis, qui sunt custodes fidei. Unde Luc. 22, 32, specialiter Dominus orat pro fide Petri, dicens: « Ego pro te ro« gavi, Petre, ut non deficiat fides tua. » Quantum ad se, vitam et mentem ordinat castitas (1): quia indecens est nimis ut vita ministrorum discordet a vita domini. Eccli. 10, 2: « Secundum judicem « populi, sic et ministri ejus. » Christus autem sic castitatem dilexit ut de virgine vellet nasci, et ipse eam servavit, ideo sequitur, *In castitate*.

Deinde cum dicit, *Dum venio, attende lectioni*, ostendit quomodo sit idoneus ad docendum: primo facit hoc; secundo assignat rationem praemissae monitionis, ibi, *Noli negligere gratiam quae in te est*. Per duo autem est idoneus ad docendum, scilicet per lectionem, in qua acquirit scientiam, et per exercitium, in quo efficitur promptus; et ideo dicit: *Dum venio, attende lectioni*, scilicet librorum sanctorum. 1 Mach. 12, 9: « Habentes solatio li« bros sanctos. » Joan. 5, 39: « Scrutamini Scri« pturas. » Et hoc significatur Exod. 25, ubi dicitur, quod semper in arca Domini debeant esse vectes in circulis, et circuli in angulis; quasi semper parati ad portandum. Ad exercitium autem necessaria est exhortatio nostra quantum ad agenda, doctrina quantum ad cognoscenda: (2) ideo addit: *Exhortationi et doctrinae*. Hier. 3, 15: « Dabo vo« bis pastores juxta cor meum, et pascent vos « scientia et doctrina. »

Deinde cum dicit, *Noli negligere gratiam quae in te est*, ponit rationem monitionis praemissae: et primo ponit causam ex dono suscepto; secundo causam ex praemio expectato, ibi, *Attende tibi et doctrinae*. Item primo ponit rationem; secundo ostendit quomodo quod in ratione continetur impleri potest, ibi, *Haec meditare*. Dicit ergo: *Noli negligere gratiam quae in te est*; quasi dicat Immo attende (3): quia qui recipit gratiam non debet in ea negligens esse; sed ex ea fructificare debet. Matth. 25, servus abscondens in terra pecuniam, punitur propter negligentiam. *Noli* ergo *negligere gratiam quae in te est*. Per hoc intellige vel dignitatem episcopalem, vel donum scientiae, vel prophetiae, vel miraculorum: quorum nihil debet negligi. 2 Corinth. 6, 1: « Ne in vanum gratiam Dei recipiatis. » Dico gratiam *quae data est tibi per prophetiam*, idest per divinam inspirationem. Nam in primitiva Ecclesia, ubi pure et propter Deum electiones fiebant nullus assumebatur ad Episcopatum nisi per electionem divinam, sicut electus est Ambrosius et Nicolaus. Et hanc inspirationem vocat hic prophetiam. Unde Glossa dicit: « Idest per sanctorum ele« ctionem: quia sancti non eligebant quem a Deo « non sciebant electum. » Item Apostolus praevidebat hunc pro futurum esse populo. Prov. 29, 18: « Cum prophetia defecerit (idest talis modus ele« ctionis) dissipabitur populus. » Et quomodo? *Cum impositione manus presbyteri*: alia littera habet: *Manuum presbyterii*. Et, sicut dictum est, nomina presbyteri vel Episcopi sunt promiscua: quia sacerdotes et presbyteri, idest Episcopi, erant qui recipiebantur cum manus impositione. Num. 27, 18: « Voca Josue, et impone manum tuam super eum. » Dominus etiam imposuit manum pueris, ut dicitur Matth. 19. Item Apostoli septem diaconibus. Act. 6. Et ideo ordinandis in Episcopos imponuntur manus.

Sed quaestio est. Cum Episcopus debeat ordinari a tribus, quare hic dicitur singulari numero, *Presbyteri?* Respondeo. Hoc ideo dicit, quia et si conveniant multi, tamen unus est principalis, et alii coassistentes. Tamen potest dici, quod tunc haec constitutio nondum erat et tunc pauci erant Episcopi, qui non poterant congregari. Alia littera habet *Presbyterii*, idest illorum qui sibi imposuerunt manus, non inquantum homines, sed inquantum presbyteri. Et haec impositio significat collationem gratiae: non quod ministri dent gratiam, sed quod significant gratiam datam a Christo. Unde illorum est solum qui sunt ministri Christi: et ideo dicit, *Presbyterii* vel *presbyteri*: quia manus impositio; alia est quae sit a diaconibus, et alia quae sit a presbyteris.

Deinde cum dicit, *Haec meditare*, ostendit quomodo impleatur quod dictum est, ut scilicet continue meditetur ea quae spectant ad officium suum. Hebr. ult. 17: « Ipsi enim pervigilant, quasi ratio« nem pro animabus vestris reddituri. » *Haec* ergo *meditare*; idest, frequenter cogita quae sunt ad curam gregis tui; in *his esto*; idest, tota virtus tua sit ad hoc. Et quare? *Ut profectus tuus manifestus sit omnibus*. Luc. 2, 33: « Nemo accendit lu« cernam, et in abscondito ponit, neque sub mo« dio, sed supra candelabrum. » Philipp. 4, 5: « Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. » Et haec debet servare propter praemium expectatum: propter quod subdit dicens: *Attende tibi et doctrinae*. Aliqui sic attendunt doctrinae quod sui curam negligunt; sed Apostolus dicit, quod primo attendat sibi, et postea doctrinae. Eccli. 30, 24: « Miserere animae tuae, placens Deo. » Unde Jesus coepit facere et docere, *insta in illis*; idest, instanter exerce. 2 Tim. 4, 2: « Insta opportune. » Et fructus erit ex hoc copiosus: quia *hoc faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt*. Et hoc est magnum. Jac. 5, 20: « Qui converti « fecerit peccatorum ab errore viae suae, salvabit « animam suam a morte. » Dan. 12, 3: « Qui ad « justitiam erudiunt multos, quasi stellae in per« petuas aeternitates. » Unde doctoribus debetur praemium aureolae.

Deinde cum dicit, *Seniorem ne increpaveris*,

(1) *Al.* ordinatur castitas.
(2) *Al. desunt sequentia usque ad indicem* Hier.
(3) *Al.* ita attende.

ostendit quomodo diversimode diversis suam doctrinam debet tradere; et ponit duas diversitates: unam secundum aetatem; aliam secundum sexum. Secundum aetatem primo quantum ad viros; secundo quantum ad feminas, ibi, *Anus ut matres.* Dicit ergo: *Seniorem ne increpaveris; sed obsecra ut patrem.* Levit. 19, 32: « Honora personam senis. » Et ideo non sunt mordaciter increpandi sed obsecrandi. 1 Pet. 5, 1: « Seniores qui in vobis sunt « obsecro consenior. » Et si Petrus senior hoc faciebat, quanto magis juvenis hoc debet? (1).

Sed contra. Isa. 65, 20: « Puer centum anno« rum morietur, et peccatum centum annorum ma« ledictus erit. » Respondeo. Dicendum est, quod senex propter excedentem malitiam perdit honorem senectutis, et tunc increpandus.

Juvenes ut fratres. Matth. 23, 8: « Omnes vos « fratres estis. » Ezech. 34, 4: « Cum austeritate « imperabatis eis. » Ex parte feminarum est differentia aetatum: quia *anus ut matres*, maxime quae non sunt juvenes. Infra 5, 3: « Viduas ho« nora. » *Juvenculas ut sorores*, ex amore caritatis. Et hoc *in omni castitate:* quia amor spiritualis ad mulieres, nisi cautus sit (1), degenerat in carnalem; ideo in his quae ad juvenculas pertinent, adhibenda est castitas: et ideo Apostolus addit hoc. Unde Papa scribens eis, dicit: « Dilectis in Christo; » sed viris simpliciter dicit: « Dilectis filiis. »

(1) *Al. deest* hoc debet.

(1) *Al. omittitur* nisi cautus sit.

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Viduas honora quae vere viduae sunt. Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet; discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. Quae autem vere vidua est et desolata, speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus nocte et die. Nam quae in deliciis est, vivens mortua est. Et hoc praecipe, ut irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior.

Supra instruxit Timotheum de usu ciborum et de abstinentia; hic instruit eum de dispensatione ciborum, quae sit spiritualibus personis, scilicet quae dispensabantur viduis et doctoribus. Primo ergo instruit eum de viduis; secundo de doctoribus, ibi, *Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur.* Circa primum primo ostendit quando viduis et doctoribus sunt ministranda alimenta per Ecclesiam; secundo qualis vidua sit eligenda, ibi, *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Item primo ostendit qualibus viduis sit subveniendum; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet*; *discat primum domum suam regere;* tertio ostendit rationem dictorum, ibi, *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit.* Dicit ergo: *Viduas honora*, non solum reverentiam exhibendo, sed necessaria tribuendo. Haec enim duo intelliguntur in verbo honoris. Unde in praecepto honorandi parentes, intelligitur etiam de subventione; quasi dicat, In necessariis provide: et hoc inchoatum est a principio Ecclesiae. Act. 6, 1: « Fa« ctum est murmur Graecorum adversus Hebraeos, « eo quod despicerentur in ministerio quotidiano « viduae eorum. » 2 Mach. 3, in templo pecunia posita erat ad alimoniam viduarum et pupillorum. Sed quas viduas? Illas *quae vere sunt viduae.* Vidua dicitur quasi a viro idua (1), idest divisa. Nam vidua vere est illa quae non habet alias personas a quibus sustentetur: et huic necessaria dabantur de eleemosynis fidelium.

Deinde cum dicit, *Si qua autem vidua filios, aut nepotes habet, discat primum domum suam regere*, exponit quae sint vere viduae: et primo ostendit quae non sunt vere; secundo quae sunt vere, ibi, *Quae autem vere vidua est et desolata, speret in Deum.* Circa primum primo agit de institutione earum quae sunt vere viduae; secundo rationem assignat, ibi, *Hoc enim acceptum est coram Deo.* Instruit ergo hujusmodi, quod *discant domum suam regere.* Tob. 10, 13: « Docuerunt « filiam suam regere familiam. » Et dicit *primum:* quia vidua quae assumitur ad provisionem sibi ab Ecclesia fiendam, debet esse cum honestate vigilans: et hoc est quod dicit: *Discat.* Item debet suis parentibus servire: et ideo dicit: *Mutuam vicem reddere parentibus;* quasi dicat: Sicut parentes eam nutrierunt, ita et ipsa eos, si habet. Et hujus ratio assignatur, cum subjungit dicens: *Hoc enim est acceptum coram Deo:* quia haec non solum hominibus fiunt, sed Deo. Et hoc patet, quia Dominus de hoc speciale mandatum dedit Exod. 20, quod etiam Dominus Jesus in Evangelio noluit praetermitti. Item hoc natura docet ut homo recompenset beneficia impendentibus. At nulli tantum impenderunt quantum parentes.

Deinde cum dicit, *Quae autem vere vidua est et desolata, speret in Deum,* tractat de veris viduis: primo ostendens quae vere sint viduae, secundo qualiter instruendae sunt, ibi, *Speret in Deum.* Dicit ergo: *Quae autem vere vidua est et desolata*, idest quae non habet consolationem humanam, scilicet filios vel parentes, et talis quae non habet aliud confugium, *speret* (1) *in Deum,* etiam quantum ad temporalia subsidia per Ecclesiam susten-

(1) *Al.* vidua.

(1) *Al.* nisi quod speret.

tata. Et debet instrui primo ut exerceatur in bonis; secundo ut caveat a malis, ibi, *Et hoc praecipe ut irreprehensibiles sint.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quibus debet occupari haec vidua; secundo rationem assignat, ibi, *Nam quae in deliciis est, vivens mortua est.* Dicit ergo: *Speret in Deum*, et actum spei convenientem exerceat: quod fit per orationem et obsecrationem; per quas obtinetur quod speratur (1). Oratio enim elevatio est mentis in Deum; obsecratio est postulatio per aliqua sacra; (2) et ideo subjungit: *Et instet obsecrationibus et orationibus.* Et dicit, *Die et nocte*, quia impossibile est quod animus hominis sit sine aliqua cura. Et ideo ex quo vidua nihil habet in quo occupetur, debet vacare semper Deo. Luc. 2, 37: « Anna non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. » Judith 8, 5: « Fecit cubiculum in superiori ad orandum. »

Deinde cum dicit, *Nam quae in deliciis est, vivens mortua est*, reddit rationem quare debet semper vacare orationi: scilicet quia impossibile est quod animus non occupetur circa aliquam delectationem. Et cum animus otiosi non occupatur utilibus, oportet quod occupetur carnalibus. Et ideo dicit, quod vidua sic desolata vacet orationi: quia si non habet hanc occupationem (3), dat se deliciis, et sic mortua est morte peccati. Apoc. 3, 1: « Nomen habes quod vivas, et mortuus es. » Isa. 38, 19: « Vivens (scilicet interius) vivens (scilicet exterius) confitebitur tibi. » Et licet deliciae sint omnibus hominibus occasio mortis, specialiter tamen mulieribus, quia ex sui natura habent animi mollitiem. Cum ergo deliciae emolliant animum, necesse est quod mulieres multo plus emolliantur. Hierem. 31, 22: « Usque quo deliciis dissolveris, filia vaga? » Apoc. 18, 7: « Quantum glorificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum. »

Deinde cum dicit, *Et hoc praecipe ut irreprehensibiles sint*, ostendit quod instrui (4) debent cavere sibi a malis: et ideo dicit, quod etiam prohibeat hoc, praecipiens *quod mulieres*, quae ab Ecclesia sustentantur, *sint irreprehensibiles.* Psal. 92, 5: « Domum tuam, Domine, decet sanctitudo. »

Deinde cum dicit, *Si quis autem suorum, et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit*, assignat rationem hujus quod dixit, *Discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus*: dicens, quod oportet quod circa hoc instruatur vidua, quia hoc est de necessitate. Et ideo dicit: *Suorum*, quorum scilicet cura ei incumbit, *et maxime domesticorum.* Cant. 2, 4: « Ordinavit in me caritatem. » Et, sicut Augustinus dicit, possumus omnibus bene velle; sed illi qui sunt nobis conjuncti, aestimantur quasi quaedam sors, et ideo magis diligendi. Ambrosius in lib. de Offic. dicit, quod ratio hujus est, quia forte his quibus non est verecundum suscipere a suis, esset verecundum suscipere ab aliis. *Fidem negavit*, per opera: quia si non servat fidem his quos sibi natura copulavit, consequens est quod nec aliis. Tit. 1, 16: « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. »

Sed numquid est hoc verum, *Et est infideli deterior*? Cujus contrarium videtur per Augustinum, Joan. 15, 22: « Si non venissem et locutus fuissem eis, peccatum non haberent: » quia super hoc dicit, quod ibi loquitur de peccato infidelitatis, quod est gravius ceteris peccatis: quia peccata in Deum sunt graviora quam quae in proximum.

Respondeo, quod fidelis et infidelis (1) possunt dupliciter considerari. Primo quantum ad statum peccati; et sic infideles sunt in pejori statu, quia nihil agunt Deo acceptum. Secundo quantum ad unum peccatum; et tunc e contra (2): fidelis enim et infidelis si moechentur, plus peccat fidelis, quia facit injuriam fidei. Et sic dicit, quod si fidelis contemnit curam parentum, gravius peccat quam si hoc faceret infidelis. 2 Petr. 2, 21: « Melius erat eis non cognoscere viam justitiae, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato. »

(1) *Al.* quia obtinetur per hanc quod speratur.
(2) *Al. deest quod sequitur usque ad verba* Et dicit etc.
(3) *Al. omittitur* occupationem.
(4) *Al.* instruendi.

(1) *Al.* status fidelis ab infideli potest etc.
(2) *Al.* non autem si considerentur quantum ad unum peccatum: fidelis enim etc.

LECTIO II.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quae fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas devita. Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt: habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et otiosae discunt circumire domos, non solum otiosae, sed et verbosae et curiosae, loquentes quae non oportet. Volo autem juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quaedam conversae sunt retro post satanam. Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, ut non gravetur Ecclesia, ut his quae vere viduae sunt sufficiat.

Supra ostendit viduas ab Ecclesia esse sustentandas; hic ostendit quales sunt sustentandae: et primo ostendit qualis sit eligenda; secundo qualis vitanda, ibi, *Adolescentiores autem viduas devita.* Circa primum tria facit: quia primo ostendit esse eligendam ex tempore; secundo ex castitate; tertio ex bonorum operum exercitio. Ex tempore, quia *sexaginta annorum.*

Sed de qua electione agit? Ad hoc potest responderi dupliciter. Uno modo, quod loquitur de electione qua eligitur ad praesidendum gubernationi aliarum viduarum quae ab Ecclesia nutriebantur; quae sic antiqua praeficiatur ut de continentia ejus nullus suspicetur. Num. 4, 23: « A triginta annis et supra usque ad annos quinquaginta. »

Sed contra videtur: quia Ecclesia facit contrarium, quia abbatissae juniores fiunt. Respondeo. Dicendum est, quod inordinatum est quod nimis juvenculae fiant; sed tamen non est tanta diligen-

tia Ecclesiae in eis quae sunt inclusae, ut in eis quae sunt liberae.

Alio modo quod loquatur de electione qua eligitur ad hoc quod sustentetur stipendiis Ecclesiae; et talis eligatur non minus quam annorum sexaginta: quia juvenes possunt laborare manibus sicut et Apostolus, qui licet posset de Evangelio vivere, tamen laborabat; sed vetulae quiescunt.

Ex castitate etiam eligenda est vidua: ideo dicit: *Quae fuerit unius viri uxor*. Sicut enim requiritur in Episcopo quod sit vir unius uxoris, ita in vetula quod sit viri unius uxor. Glossa: « Hoc dicit propter praedictum sacramentum. » Haec Glossa est magistralis, et parum valet. Non enim videtur ratio sumi ex aliquo sacramento, quia mulieres non suspiciunt aliqua sacramenta ministranda. Sed hoc dicit propter firmitatem, ut scilicet habeant continuum propositum servandae viduitatis. Sed Hieronymus in epistola ad Ageruntiam (1), alias ad Esiciam, aliam rationem assignat; scilicet quod apud Gentiles mos erat quod in sacris deorum nulla praeerat quae haberet duos viros. Et ideo Apostolus voluit ut quae alimentis Ecclesiae nutriebantur, non minus essent castae. Judith 15, 11: « Eo quod castitatem amaveris, et post virum tuum, alterum nescieris. » Luc. 2, 36: « Vixit annis septem cum viro suo a virginitate sua. » Et ideo est quasi laudabile signum castitatis quod unius viri fuit uxor.

Deinde cum dicit, *In operibus bonis testimonium habens*, ostendit viduam esse eligendam ex exercitatione bonorum operum: et primo in generali; secundo in speciali, ibi, *Si filios educavit*; tertio dat idem intelligere de omnibus bonis operibus, ibi, *Si omne opus bonum subsecuta est*. Quantum ad primum dicit: *In operibus bonis testimonium habens*. Prov. ult. 31: « Laudent eam in portis opera ejus. » Et dicit, *Testimonium habens*. Joan. 5, 36: « Opera quae dedit mihi Pater ut perficiam, ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me. » Exteriora enim opera ostendunt interiorem fidem. Jac. 2, 18: « Ostende mihi fidem tuam sine operibus; et ego ostendam tibi ex operibus fidem meam. » Sed quae opera? Primo ad suos; secundo ad alios. Ad suos dicit: *Si filios educavit*, scilicet in timore Dei et castitate. Eccl. 6, 25: « Filii tibi sunt? Erudi illos. » Quantum ad alios tangit tria opera pietatis. Primo misericordiam (2): quia mulieres habentes cor molle, sunt naturaliter misericordes. Primo ergo docet hospitalitatem, ibi, *Si hospitio recepit*. Rom. 12, 13: « Hospitalitatem sectantes. » Secundo cum hoc simul ponit humilitatem, dicens: *Si sanctorum lavit pedes*; sic enim sunt sancti recipiendi et honorifice tractandi. Luc. 10, 40: « Martha autem satagebat circa frequens ministerium. » Sic Christus Joan. 13, 14: « Ergo ego lavi pedes vestros Dominus et magister; et vos debetis alter alterius lavare pedes. » Glossa Augustini super Joan.: « Faciunt hoc sibi invicem fratres etiam in ipso opere visibili; et quod manu non faciunt, corde faciunt (3). Multo autem melius est ut etiam manibus fiat; nec dedignetur id quod fecit Christus facere Christianus: qui enim ad pedes fratris inclinatur ei in corde humilitas excitatur; vel si jam inerat: confirmatur humilitatis affectus. » Tertio fortitudinem et constantiam, ut scilicet tribulatis assistat (1): unde dicit: *Si tribulationem patientibus subministravit*. Hebr. 10, 34: « Vinctis compassi estis. » Deinde cum dicit, *Si omne opus bonum subsecuta est*, concludit, in quibus debet esse bona, dicens: *Si omne opus bonum subsecuta*, idest prosecuta, *est*. Galat. 6, 10: « Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. »

Deinde cum dicit, *Adolescentiores autem viduas devita*, ostendit quae sint vitandae: et primo hoc ostendit; secundo assignat rationem, ibi, *Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, volunt nubere*. Dicit ergo: Eligantur viduae talis aetatis, sed *devita adolescentiores viduas*: idest, passim non recipias ad sustentationem in Ecclesia, praecipue infames et dissolutas. Vel *devita* eas quantum ad consortium et familiaritatem. Eccl. 42, 14: « Melior est iniquitas viri (idest securior ad commorandum) quam mulier benefaciens: » unde ibi subditur: « Et mulier confundens in opprobrium. » Prima expositio est litteralis.

Deinde cum dicit, *Cum enim luxuriatae fuerint in Christo, volunt nubere*, assignatur duplex ratio ex duplici periculo quod imminet. Circa primum duo facit: quia primo proponit primum; secundo respondet quaestioni, ibi, *Habentes damnationem*. Si enim adolescentes assumantur ad sustentationem Ecclesiae, sunt duo consequentia: scilicet quod habeant sufficientiam, et quod non cogantur manibus operari. Ex utroque autem imminet periculum. Ex primo periculum castitatis; unde dicit: *Cum enim luxuriatae fuerint*. Luxuria quandoque sumitur pro superfluitate actus venerei; et sic est unum de septem vitiis capitalibus; quandoque vero sumitur pro omni superfluitate rerum corporalium, et sic sumitur hic; quasi dicat: Cum habuerint superabundantiam *in Christo*, idest (2) per suffragium Christi, tunc *nubere volunt*. Exod. 32, 6: « Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. » Valerius dicit, quod a cerere, idest cibo, et libero patre, propinquus est locus ad venerem. Oseae 4, 10: « Comedent, et non saturabuntur; fornicati sunt et non cessaverunt. »

Deinde cum dicit, *Habentes damnationem*, respondet tacitae quaestioni. Posset enim aliquis dicere: Quid enim mali est, si nubant? Tu enim dicis, 1 Cor. 7, 36: « Mulier non peccat, si nubat. » Ideo dicit: *In hoc habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt*, castitatis, quam voverunt: alias enim non fuissent assumptae ad alimoniam. Unde dicit Augustinus hic, quod ex solo proposito quis incurrit damnationem. Verum est, si sit ad determinatum, et cum consensu. Eccle. 5, 3: « Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. » Luc. 9, 62: « Nemo mittens manum ad aratrum et aspiciens retro, aptus est regno Dei. » Ex secundo, scilicet quod non laborant, tria mala incurrunt. Primum malum est otiositas: Eccl. 33, 29: « Multam malitiam docuit otiositas: » Ezech. 16, 49: « Haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, superbia, saturitas panis et abundantia et otium: » Prov. 12, 11: « Qui sectatur otium stultissimus est. » Ex otiositate sequuntur haec mala. Cor mulieris

(1) *Al.* ad Geruntiam. *In editione Parisina Oper. Hier.* Ageruchiam

(2) *Al. deest* primo misericordiam.

(3) *Al.* corde non faciunt.

(1) *Al. omittuntur sequentia verba textus.*

(2) *Al.* superabundantiam per suffragium Christi *intermediis omissis.*

non est firmum sicut viri, et propter hoc ad diversa movetur. Si ergo non astringatur ad operandum, oportet ferri ad diversa. Et ideo est periculum quod mulieres sint otiosae: unde antiqui occupabant eas. Item efficiuntur instabiles quantum ad locum, quia *discant circumire domos.* Prov. 7, 12: « Nunc foris, nunc in plateis, nunc juxta an« gulos insidians. » Hier. 14, 10: « Dilexit move« re pedes suos, et non quievit, et Domino non « placuit. » Quantum ad verba dicit, *Verbosae*: ex quo enim non occupantur, multum vacant nugis. Prov. 7, 10: « Garrula, vaga, quietis impatiens. » Quantum ad cor, *Curiosae*: quia ex quo non occupantur in suis, intromittunt se de alienis; et ideo loquuntur *quae non oportet,* quia omnium facta dijudicant. Eccl. 9, 11: « Colloquium ejus, quasi « ignis exardescit. »

Deinde cum dicit, *Volo ergo juniores nubere*, ostendit cui operi sint applicandae, scilicet ut nubant: et proponit primo documentum; secundo assignat rationem, ibi, *Jam enim quaedam conversae sunt retrorsum post satanam.* Dicit ergo: *Volo juniores*, scilicet viduas, *nubere.*

Contra. 1 Cor. 7, 8: « Bonum est eis, si sic per« maneant. » Ergo debet melius dicere, Volo continere.

Respondeo. Hieronymus dicit, quod illud 1 Cor. 7, volebat ex principali intentione; sed unusquisque habet proprium donum a Deo. Et ideo subdit, « Melius est nubere quam uri. » Et ideo in quo casu loquitur, videndum est, quia in hoc ne primam fidem faciant irritam: et ideo quod hic dicit, *Volo*, intelligitur non ex principali intentione. *Filios procreare*, et non eos occulte occidere per abortum (1). Supra 2, 15: « Salvabitur autem per filiorum ge« nerationem, si permanserit in fide. » *Matresfamilias esse*, scilicet sint occupatae, nec verbosae discurrant per domos. Et etiam hoc volo *ut nullam occasionem dent adversario*, idest vel diabolo, vel gentili, *maledicti gratia;* idest, ut possit maledicere Ecclesiis Dei. In quo sic concludit vitam viduarum ut sic vivant quod in nullo alios provocent ad lasciviam. 1 Petr. 2, 15: « Sic est volun« tas Dei ut bene facientes obmutescere faciatis im« prudentem hominum ignorantiam. » Et est ejus haec ratio: quia *quaedam voventes castitatem conversae sunt retro,* votum irritantes: et tales vadunt *post satanam*, per imitationem, qui apostatavit de societate Angelorum.

Deinde cum dicit, *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis*, ostendit quae viduae sunt nutriendae a privatis personis: et primo ponit documentum; secundo rationem, ibi, *Ut non gravetur Ecclesia.* Dicit ergo quod quae est vidua vere, speret in Deo; sed jam si qua habet fratres vel parentes, sustentetur ab illis: et ideo dicit: *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis*: quia hoc est opus pietatis: et hoc, *ut Ecclesia non gravetur*: et hoc necessarium est: quia tunc Ecclesia non habuit possessiones: sed modo habet possessiones deputatas ad hoc. 2 Thessal. 3, 8: « Nocte et die ope« rantes, ne quem vestrum gravaremus. »

(1) Et ideo subdit. Melius: Et dicit: *Volo*, non ex principali intentione, *filios procreare* melius quam eos occulte occidere per abortum.

LECTIO III.

Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime, qui laborant in verbo et doctrina. Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti: et: Dignus est operarius mercede sua. Adversus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus. Peccantes coram omnibus argue, ut et ceteri timorem habeant. Testor coram Deo et Christo Jesu et electis Angelis ejus, ut haec custodias sine praejudicio, nihil faciens, in alteram partem declinando. Manus cito nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis. Teipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates. Quorumdam hominum peccata manifestat sunt praecedentia ad judicium; quorumdam autem sequuntur (1). Similiter et facta bona manifesta sunt, et quae aliter se habent, abscondi non possunt.

Superius egit de viduis honorandis, quae stipendiis Ecclesiae sustentabantur; hic agit de honoratione presbyterorum: et primo instruit Timotheum qualiter se habeat ad eos; secundo ostendit quomodo quaedam dicta sunt intelligenda, ibi, *Quorumdam hominem peccata manifesta sunt.* Item primo ostendit quod presbyteri sunt honorandi; secundo confirmat per auctoritatem, ibi, *Dicit enim Scriptura: Non alligabis os bovi trituranti.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quod sunt honorandi; secundo ostendit qua ratione debetur eis honor, ibi, *Maxime qui laborant in verbo et doctrina.* Dicit ergo: *Qui bene praesunt presbyteri.*

(1) *Vulgata* quosdam autem subsequuntur.

Presbyter idem est quod senior; et sicut senes aetate consueverunt habere prudentiam: Job 12, 12: « In multo tempore prudentia: » ita qui sumitur ad regimen Ecclesiae, debet prudens esse. Luc. 12, 42: « Fidelis servus et prudens, quem consti« tuit Dominus super familiam suam. » Et ideo praelati Ecclesiae, scilicet Episcopi et sacerdotes, vocantur presbyteri: et ideo dicit: *Qui praesunt presbyteri.* Nec hoc tantum: sed oportet quod bene praesint: scilicet ad Dei honorem, et non ad propriam commoditatem. Ezech. 34, 2: « Vae pastori« bus Israel, qui pascebant semetipsos. » Item prudens sit, ut unicuique det tempore suo. 1 Cor. 4, 2: « Hic jam quaeritur inter dispensatores ut « fidelis quis inveniatur. » Isti *duplici digni sunt honore*: quorum unus est in ministratione necessariorum. Tob. 1, 16: « Ex his quibus honoratus « fuerat a rege, habuisset decem talenta argenti. » Prov. 3, 9: « Honora Dominum de tua substantia. » Item alius in exhibitione reverentiae. Eccli. 4, 7: « Presbytero humilia animam tuam. » Hebr. 13, 17: « Obedite praepositis vestris. » Proverb. ult. 21: « Omnes domestici ejus vestiti sunt duplicibus. » Isa. 61, 7: « In terra sua duplicia possidebunt. Sed *maxime*, praecipue, hic honor est illis exhibendus qui hoc merentur suo labore, scilicet *qui laborant in verbo* praedicationis. Philip. 2, 15: « Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo ver-

« bum vitae continentes. » Coloss. 3, 16: « Verbum Christi habitet in vobis abundanter in omni sapientia docentes. » Item *in doctrina*, idest in eruditione. Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum; et pascent vos scientia et doctrina. » Et Ephes. 4, jungit pastores et doctores: quia hoc est officium Episcopi.

Deinde cum dicit, *Dicit enim Scriptura*, probat per duplicem auctoritatem: et unum introducit secundum sensum mysticum, alium secundum litteralem, ibi, *Dignus est operarius mercede sua.* Dicit ergo: *Dicit enim Scriptura*, scilicet Deuter. 25, 4: *Non alligabis os bovi trituranti.* 1 Cor. 9, probat Apostolus hoc esse intelligendum de doctoribus, quia Deo non est cura de bobus; non quin subsint divinae providentiae; sed quia Deo non est cura qualiter homines tractent boves, qui possunt eis uti ut volunt. Unde illa lex non est de bobus, sed per similitudinem dicitur; quasi dicat: Homini laboranti in officio praedicationis et regiminis (1), non prohibeas quin vivat de illo officio. Per boves intelliguntur doctenter Prov. 14, 4: « Ubi plurimae segetes, ibi manifesta est fortitudo bovis: » per messes, fideles: Matth. 9, 37: « Messis quidem multa. » Ergo non sunt prohibendi praedicatores et doctores quin sumptus habeant. Alia auctoritas est Matth. 10, 10: « Dignus est operarius cibo suo. » Vel potius « in veteri testamento est, licet non sic scripta sit: nec enim (2) consuevit Apostolus de Evangelio adducere auctoritatem, nisi cum expressione dicentis: sed sumitur haec de Lev. 19, 13: « Non morabitur apud te merces mercenarii tui usque « mane. »

Sed numquid isti sumptus sunt merces? Dicit Augustinus in Glossa quod sic. Non tamen venale est Evangelium ut pro istis praedicetur. Merces enim quandoque dicitur quod homini redditur pro praemio finali; et sic absit quod praedicatorum merces sint hujusmodi sumptus: quandoque dicitur merces solum, quo quis fit dignus laborando: et hoc modo large dicitur merces. Et ideo dicit Augustinus: « Accipiant ergo etc. »

Deinde cum dicit, *Adversus presbyterum accusationem noli recipere*, agit de correctione presbyteri; dicens, quod presbyteri qui bene praesunt, duplici honore sunt honorandi; sed mali sunt corrigendi. Circa quod tria facit. Primo dicit, quod faciliter eorum accusatio non admittatur; secundo quod culpabiles sunt publice corrigendi, ibi, *Peccantes coram omnibus argue*; tertio quod non damnentur temere, ibi, *Sine praejudicio.* Dicit ergo: Tu major presbyter *noli adversus presbyterum accusationem recipere nisi sub duobus vel tribus testibus.* Duo sufficiunt, si boni sunt. Cujus dicti ratio est in Glossa: quia non est facile accusanda tam alti ordinis persona, quae sit vice Christi.

Sed hoc non videtur sufficere: quia aliorum accusatio non *nisi sub duobus vel tribus testibus* admittitur. Deut. 17, 6: « In ore duorum aut trium « testium peribit qui occidetur. » Unde notandum, quod aliud est accipere accusationem, et aliud condemnare accusatum. Secundum non debet judex, nisi cum testibus convictus fuerit damnandus; et hoc in hominibus vulgi (1): sed in sacerdotem non debet accusationem recipere, nisi sit evidens.

Deinde cum dicit, *Peccantes coram omnibus argue*, ostendit quomodo puniatur si sibi probetur: et primo ostendit quod publice corrigat eum: secundo adjurat eum quod observet ista, ibi, *Testor coram Deo.* Dicit ergo; *Peccantes*, tam presbyteros, quam quoscumque, *coram omnibus argue.* Et quare? *Ut ceteri timorem habeant.* Proceditur tamen aliter in correctione fraterna, aliter in judiciaria; quia judex gerit personam publicam; et ideo debet intendere bonum commune, quod laeditur per peccatum publicum, quia multi scandalizantur. Et ideo judex ecclesiasticus sic debet publice punire ut alii aedificentur. Eccle. 8, 11: « Quia non « cito profertur contra malos sententia, absque « ullo timore filii hominum perpetrant mala. » Prov. 19, 25: « Pestilente flagellato, stultus sapientior erit. »

Nota, quod dicit, *Coram omnibus.* Sed contra. Matth. 18, 15: « Si peccaverit in te frater tuus, « vade (2) et corripe eum inter te et ipsum solum. »

Respondet Augustinus in Glossa. Distingue tempora, et peccatum: quia aliud est occultum, aliud publicum. Sed primum indiget occulto remedio, idest occulte est arguendum; et de hoc loquitur Dominus: unde dicit, « in te, » scilicet solo, quasi occulte. Sed Apostolus loquitur de peccato publico, quod publica poena indiget. Et hoc significatur in mortuis quos Dominus suscitavit. Matth. 9, puellam suscitavit intra domum: per quod occultum peccatum intelligitur: unde et tunc ejecit turbam. Sed Luc. 7, filium viduae extra portam coram omnibus: per quod ostenditur publicum peccatum publice puniendum.

Deinde dicit (3) *Testor coram Deo.* Quia judex ecclesiasticus maxime gerit in judicando personam Dei, ideo per Deum attestandus est quod juste judicet. Sic enim debet arguere coram omnibus quod non despiciat judicium Dei. Ubi tria ostendit. Primum est auctoritas divina, quia Deus Pater auctoritate judicabit; ideo dicit, *Coram Deo.* Gen. 18, 25: « Judicas omnem terram. » Item Christus homo sicut in judicio comparens: Joan. 5, 27: « Potestatem dedit ei judicium facere quia « Filius hominis est: » et ideo dicit, *Et Christo Jesu.* Item Angeli sicut ministri: Matth. 25, 31: « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, « et omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super se- « dem majestatis suae; » ideo addit, *Coram Angelis.* Job. 10, 17: « Instauras testes tuos contra me. »

Deinde cum dicit, *Sine praejudicio*, removet temerarium judicium, dicens: *Sine praejudicio*, ut scilicet non temere procedas, sed cum deliberatione, *nihil faciens*, scilicet declinando ad aliquam partem. Vel *sine praejudicio*, idest sine praecedenti discussione. Eccl. 33, 30: « Sine judicio nihil fa- « cias grave. » Job 29, 16: « Causam quam ne- « sciebam, diligentissime investigabam. » Alioquin non esses medius inter partes. Exod. 23, 6: « Non « declinabis in judicio pauperis (4). »

Deinde cum dicit, *Manus cito nemini imposueris*, agit de promotione: et hoc videtur esse ratio primi. Sicut enim non debent cito punire, ita nec

(1) *Al. omittitur* praedicationis et regiminis.
(2) *Al. deest* enim.

(1) *Al. deest* vulgi.
(2) *Al. omittitur* vade.
(3) *Al.* cum dicit.
(4) *Al.* pauperes. *Vulgata* in judicium pauperis.

cito promovere, idest ordinare de facili ad sacros ordines. Supra 3, 10: *Et hi probentur primum; et sic ministrent.* Num. 11, 16: « Congrega ad « me septuaginta viros de senioribus Israel, quos « tu nosti quod senes sint populi, ac magistri; » quasi dicat: illos quos tibi constat idoneos esse. Et quare ? *Neque communicaveris peccatis alienis:* quia si inordinate promoveas, et ex hoc contingat peccatum eis, vel in plebe; hoc tibi imputabitur. Vel communicat alienis qui non corripit cum potest. Rom. 1, 32: « Digni sunt morte, non solum qui « faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus. » Isa. 52, 11: « Pollutum noli tangere. »

Deinde cum dicit, *Teipsum castum custodi*, ostendit quomodo habeat se ad seipsum: et hoc satis rationabiliter; quia contingit quod aliquis ita fertur ad alios quod se negligit. Unde primo hortatur eum ad castitatem; secundo ex hoc reprimit immoderatam ejus abstinentiam, ibi, *Noli adhuc aquam bibere.* Dicit ergo: Tu qui alios debes corrigere *teipsum castum custodi.* 1 Corinth. 9, 27: « Ca« stigo corpus meum, et in servitutem redigo; ne « cum aliis praedicavero, ipse reprobus efficiar. » Iste siquidem Timotheus erat nimiae abstinentiae, et ad vitandum carnis peccata corpus macerabat. Eccle. 2, 3: « Cogitavi in corde meo abstrahere a « vino carnem meam, ut animum meum transfer« rem ad sapientiam, devitaremque stultitiam. » Et quia propter hoc fuit infirmus totaliter, ideo dicit: *Noli adhuc*, postquam es infirmus, *aquam bibere*. Et quare? Quia Levit. 2, 13: « Quidquid « obtuleris sacrificii, sale (scilicet discretionis) « condies. » Rom. 12, 1: « Rationabile obsequium « vestrum: » Et ideo dicit: *Utere vino, sed modico*, non ad ebrietatem. Eccli. 31, 36: « Exultatio ani« mae et cordis vinum moderate potatum. » *Propter stomachum tuum, et frequentes tuas infirmitates*, scilicet quae tibi ex abstinentia provenerunt. Glossa: « Laborandum enim est ut, si fieri potest, « ceptum officium gradatim promoveatur potius « quam per inconsiderationem diminuatur. »

Sed notandum est, quod sanabat Paulus infirmos, et mortuos suscitabat; et tamen Timotheum curat consilio medicinae: per quod datur intelligi quod non ad omnes utebatur miraculis, sed quando expediebat propter fidem.

Deinde cum dicit, *Quorumdam peccata manifesta sunt*, ostendit qualiter intelligenda sunt duo quae dixit: scilicet sine praejudicio nihil in condemnationibus fiendum; item manus cito nemini imponendas: et primo primum; secundo secundum. Quantum ad primum dicit: *Quorumdam hominum peccata manifesta sunt*; quasi dicat: Superius dixi, *Sine praejudicio*: tamen debes adhibere considerationem: quia quaedam peccata sunt notoria, et haec non indigent examinatione; quaedam occulta, et haec indigent. Unde in istis vere intelligitur *Sine praejudicio*, et non in primis: quia illa praecedunt judicium, ista vero subsequuntur, scilicet manifestatio per discussionem non tunc publicandam. Prov. 27, 19: « Quomodo in aquis resplendent « vultus prospicientium, sic corda hominum mani« festa sunt prudentibus. » Secundo dicit: *Manus cito nemini imposueris*; quod dicit esse intelligendum in non manifeste bonis: quia *similiter facta bona*, quorumdam, *manifesta sunt.* Matth. 5, 16: « Videant opera vestra bona, et glorificent Patrem « vestrum. » Joan. 3, 21: « Qui autem facit ve« ritatem, venit ad lucem, ut manifestentur ejus « opera. » *Quae aliter se habent,* idest quae non sunt manifesta, *abscondi non possunt*: quia, Matth. 10, 26, « nihil opertum quod non reveletur, et « occultum quod non sciatur: » quia vel in futuro vel etiam hic omnis iniquitas manifestatur. Et in his non est facilis impositio.

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Quicumque sunt sub jugo servi, dominos suos omni honore dignos arbitrentur; ne nomen Domini et doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt; sed magis serviant, quia fideles sunt et dilecti, quia beneficii participes sunt. Haec doce et exhortare. Si quis aliter docet, et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, et ei quae secundum pietatem est doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones et pugnas verborum, ex quibus oriuntur invidiae, contentiones, blasphemiae, suspiciones malae, conflictationes hominum mente corruptorum, et qui veritate privati sunt, existimantium quaestum esse pietatem. Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum; haud dubium quod nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.

Supra Apostolus Timotheum instruxit de usu ciborum, et de personis quibus Ecclesia ministrabat alimenta; hic agit de aliis personis ad populum Ecclesiae pertinentibus: et primo de personis infimi status; secundo de personis majoris status, ibi, *Divitibus hujus saeculi praecipe non sublime sapere.* Circa primum tria facit: quia primo ponit instructionem de servis; secundo arguit contrariam assertionem, ibi, *Si quis aliter docet . . . superbus est*; tertio monet ut contraria vitet, et servet praedicta, ibi, *Tu autem, homo Dei, haec fuge.* Item prima in duas: quia primo ostendit quid sit tenendum; secundo docet hoc esse docendum, ibi, *Haec doce.* Item primo ostendit qualiter se habeant servi ad dominos infideles; secundo qualiter se habeant ad fideles, ibi, *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant.* Dicit ergo: *Quicumque servi sunt sub jugo*, scilicet propter servilem con-

ditionem; quae dicitur jugum similitudinarie: quia sicut boves continentur sub jugo, ut non liceat eis ire quo velint; ita servi sub domino, ut non liceat eis quod velint facere. Galat. 5, 1: « Nolite iterum « sub jugo servitutis contineri. » *Omni honore dignos arbitrentur*, idest debita reverentia. Ephes. 6 5: « Servi, obedite dominis carnalibus cum omni « timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, « sicut Christo. » Cujus ratio est, *ne nomen Domini et doctrina blasphemetur*: si enim domini infideles, servos suos intuitu fidei rebelles sentirent, damnarent nomen Christi, et blasphemarent doctrinam nostram. Rom. 2, 24: « Nomen Christi per « vos blasphematur. » Qui ergo infideles habent dominos, illis obediant, *ne nomen Dei et doctrina blasphemetur*. Sed quomodo fidelibus? *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant*: quod quandoque contingit, quando familiaritas infimis exhibetur, scilicet quod erigantur in superbiam. Prov. 30, 21: « Per tria movetur terra, et quartum non potest « sustinere: per servum, cum regnaverit. » Et hujus ratio est secundum Philosophum, quia homines in talibus paralogizant: quod si in uno vident se aequales, credunt quod sint in omnibus aequales,et nolunt illis in aliquo subdi; sicut in civilibus bellis (1), quia populus non est subjectus, credunt quod sint totaliter aequales nobilibus. Et sic posset contingere quod servi videntes se in aliquo. scilicet fide, aequales dominis, reputent se aequales simpliciter: et ideo dicit: *Non contemnant*. Et ponit tria. Primum est fidei donum: unde dicit: *Quia fideles sunt*. Et hoc valde magnum est, quia per fidem vivit justus: item per eam vincitur mundus. Secundum est dignitas divinae dilectionis; ideo dicit, *Dilecti*, scilicet excellentius aliis creaturis, quia adoptantur in filios Dei. 1 Joan. 3, 1: « Videte qualem cari- « tatem dedit nobis Deus Pater, ut filii Dei nomi- « nemur et simus. » Tertium est beneficium gratiae; ideo dicit: *Quia beneficii participes sunt*, scilicet quantum ad sacramentum Domini. 1 Corinth. 10, 16: « Panis quem frangimus, nonne communi- « catio corporis Domini est? Psalm. 118, 63: « Par- « ticeps ego sum omnium timentium te. » *Haec doce*, scilicet nescientes, *et exhortare*, ut impleant scientes. Tit. 2, 15: « Haec loquere et exhortare. »

Deinde cum dicit, *Si quis aliter docet . . . superbus est*, excludit contrariam assertionem: et primo modum falsae doctrinae; secundo radicem, ibi, *Superbus est nihil sciens*; tertio effectum ejus, ibi, *Ex quibus oriuntur invidia etc.* Si vis scire quae doctrina sit erronea, hoc ostendit ex tribus. Primo si sit contra doctrinam ecclesiasticam; et ideo dicit: *Si quis aliter docet*, scilicet quam ego et alii Apostoli, quantum ad primum. Galat. 1, 9: « Si quis « vobis evangelizaverit praeter id quod accepistis, « anathema sit. » Doctrina enim Apostolorum et Prophetarum dicitur canonica, quia est quasi regula intellectus nostri: et ideo nullus aliter debet docere. Deut. 4, 2: « Non addetis ad verbum quod loquor « vobis, neque auferetis ex eo. » Apocal. ult. 18: « Si quis apposuerit ad haec, apponet Deus super « illum plagas scriptas in libro isto. » Quantum ad secundum dicit: *Et non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi*. Nam Dominus Jesus venit ut testimonium perhibeat veritati. Joan. 18, 37: « In hoc natus sum et ad hoc veni in « mundum, ut testimonium perhibeam veritati. » Et ideo missus est a Patre sicut doctor et magister. 1 Mach. 2, 65: « Ipsum audite semper, et ipse « erit vobis pater. » Et ideo erroneus est quicumque non acquiescit sermonibus ejus. » 1 Reg. 15, 23: « Quasi peccatum ariolandi est repugnare, et « quasi scelus idolatriae nolle acquiescere. » Et dicit, *Sanis*; quia in Christi sermonibus nihil est corruptionis, nihil falsitatis vel perversitatis, quia sunt sermones divinae sapientiae. Prov. 8, 8: « Ju- « sti sunt sermones mei: non est in eis pravum « quid, neque perversum: recti sunt intelligentibus « et aequi invenientibus scientiam. » Quantum ad tertium: Prov. 6, 20: « Conserva fili mi, praecepta « patris tui, et ne dimittas legem matris tuae: » unde dicit: *Et ei quae secundum pietatem est doctrinae*, scilicet ecclesiasticae. Haec pietas est per cultum Dei. Tit. 1, 1: « Secundum agnitionem veri- « tatis, quae est secundum pietatem. » Radix autem erroris est duplex; scilicet superbiae affectus, et defectus intellectus. Quantum ad primum dicit, *Superbus*. Dicitur autem superbia radix errorum dupliciter. Primo, quia superbi volunt se intromittere de his ad quae non attingunt; et ideo necesse est quod errent et deficiant Isa. 16, 6: « Superbia « ejus et arrogantia ejus et indignatio ejus plus « quam fortitudo ejus. » Item quia nolunt intellectum alteri subjicere, sed innituntur suae prudentiae; et ideo nolunt obedire Scripturae sacrae. Contra hoc dicitur Prov. 3, 5: « Ne innitaris pru- « dentiae tuae. » Ibid. 11, 2: « Ubi humilitas, ibi « sapientia. » Item defectus intellectus. Ubi sciendum est, quod sicut in corpore sanitas est quaedam aequalitas humorum, ita veritas est quaedam aequalitas in intellectu; quia veritas est adaequatio rei et intellectus. Unde sicut infirmus quando non habet aequalitatem complexionis, ad modica contraria accidentia laeditur; sic in intellectu quando homo non fundatur in veritate, nec habet virtutem per quam possit judicare veritatem, a qualibet quaestionis difficultate incidit in errorem. Unde dicit: *Languens circa quaestiones et pugnas verborum*. Sap. 9, 5: « Homo infirmus, et exigui « temporis, et minor ad intellectum judicii et le- « gum. » Sicut dicit Boetius, ita se habet intellectus ad rationem, sicut circulus ad centrum. Ratio enim discurrit considerando actus ac defectus et habitudinem unius rei ad aliam: et nisi resolvat usque ad intellectum veritatis, vana est ratio. Unde quando accipit veritatem rei, habet eam quasi centrum. Quidam autem discurrunt, et non attingunt: 2 Timoth. 3, 7: « Semper discentes, et « nunquam ad scientiam veritatis pervenientes: » et ideo dicit, *Circa quaestiones*, idest non pervenientes ud ipsum centrum. Et dicit, *Quaestiones et pugnas verborum*, quia in aliquibus dubitatio fit ex parte rei, in aliquibus ex parte verborum et nominum. Et ideo dicit, *Quaestiones*, quantum ad primum; scilicet de rebus: supra 1, 4: *Quae quaestiones praestant magis quam aedificationem Dei quae est in fide*. Quantum ad secundum dicit, *Pugnas verborum*. Prov. 19, 7: « Qui tantum verba sectatur, « nihil habebit. » Et dicit, *Pugnas verborum*. quod intelligitur (1) quando fit dissensio ex verbis tantum orta. Quia Dominus dicit, Joan. 8, 36: « Si « Filius vos liberaverit, vere liberi eritis: » et Matth. 17, 25: « Ergo liberi sunt filii: » si ex hoc vellent aliqui inferre, quod omnes catholici sicut sunt

(1) *Al. deest* bellis.

(1) *Al.* quia de hac questione sit dissensio.

filii Dei (1), ita essent etiam liberi, esset pugna verborum: quia Dominus loquitur ibi de libertate spirituali, non de carnali.

Deinde cum dicit, *Ex quibus oriuntur invidiae etc.*, ponit effectum erroris: et primo ponit ipsum effectum; secundo manifestat quaedam quae dixerat, ibi, *Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia.* Item primo ostendit quae mala sequantur ex falsa doctrina; secundo in quibus, ibi, *Hominum mente corruptorum.* Inter mala vero quae ponit, quaedam sunt intus in corde, quaedam exterius. Interius sunt inordinati motus respectu boni, vel respectu mali. Respectu boni est tristitia de bono alieno: unde dicit, *Invidiae*: quod potest intelligi vel in proposito, vel universaliter: quia cum aliqui laborant non ad veritatem, sed solummodo ad verba, non vident aequo animo (2), si aliquis praevalet. Job 5, 2: « Parvulum occidit invidia. » Item in proposito: quia si servi habentur ut liberi et non subditi, domini invidebunt et dolebunt servos sibi aequari. Ex invidia vero homo insurgit contra proximum cui invidet: et haec est contentio. Prov. 20, 3: « Honor est homini qui se separat a con« tentionibus. » Vel insurgit contra Deum (3), et hoc est blasphemia. 2 Petr. 2, 12: « Quae ignorant « blasphemantes. » Respectu vero mali est suspicio: unde dicit, *Suspiciones malae*, scilicet dominorum adversus Christianos, quasi libertatem ad lucrum finxerimus. Vel quod solum tota doctrina christiana esset inventa, ut servi fierent liberi. Eccli. 3, 26: « Mul« tos supplantavit suspicio illorum, et in vanitate « detinuit sensus illorum. » Et ex istis sequuntur conflictationes adversus fideles. Gen. 13, 7: « Fa« cta est rixa inter pastores gregum Abraham et « Loth. » Sed hoc non est in cordibus omnium, sed quorumdam. Et ponit tres eorum conditiones; quarum prima pertinet ad defectum luminis naturalis; secunda ad defectum cognitionis, tertia ad vitium inordinatae affectionis. Quantum ad primum dicit, *Hominum mente corruptorum*, idest ratione etiam naturali, qui habent perversum judicium. Psalm. 12, 1: « Corrupti sunt et abominabiles fa« cti sunt. » Quantum ad secundum dicit: *Veritate*, scilicet cognitionis ejus, *privati sunt*. Oseae 4, 1: « Non est veritas et non est misericordia et « non est scientia Dei in terra. » Quantum ad tertium dicit: *Existimantium quaestum esse pietatem*; idest quod cultus Dei ordinetur ad quaestum et acquisitionem divitiarum. Sap. 15, 12: « Existima« verunt lusum esse vitam nostram, et conversa« tionem vitae compositam ad lucrum, et oportere « undecumque etiam ex malo acquirere. » Homines ergo hujusmodi, qui hoc credunt, de facili contemnunt, et incidunt in mala praedicta.

Deinde cum dicit, *Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia*; declarat (1) ultimo dictum, scilicet quaestum esse pietatem: et primo ostendit quomodo pietas habet se ad quaestum; secundo ostendit quod non consistit in quaestu divitiarum exteriorum, ibi, *Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem.* Item primo ostendit primum; secundo rationem assignat, ibi, *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* Dicit ergo: Isti dicunt quaestum esse pietatem; sed ego dico, quod *pietas est quaestus:* et addit, *Cum sufficientia* (2), idest illarum divitiarum quae dant sufficientiam. Et hoc consistit in duobus. In uno principaliter, scilicet pietate, quae ordinat alia in Deum et proximum: et haec sunt virtutes et dona gratiae. Sapient. 7, 14: « Infinitus « enim thesaurus est hominibus, quo qui usi sunt, « participes facti sunt amicitiae Dei. » Secundo in sustentatione vitae: unde dicit, *Cum sufficientia*, idest in his quae sunt necessaria ad vitam. Matth. 6, 33: « Quaerite primum regnum Dei et justitiam « ejus; et haec omnia adjicientur vobis. » Supra 4, 8: *Pietas ad omnia utilis est.*

Deinde cum dicit, *Nihil enim intulimus in hunc mundum*, assignat rationem hujus: et primo ex humana conditione; secundo ex ejus necessitate, ibi, *Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.* Conditionem autem ponit quantum ad duo: scilicet quantum ad principium: quia *nihil intulimus in hunc mundum;* quasi dicat: Sufficit necessitas, non expedit superfluitas (3): quia *nihil intulimus in hunc mundum.* Job 1, 21: « Nudus « egressus sum de utero matris meae. » Item quantum ad finem: quia *nihil auferemus*. Psal. 75, 6: « Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt « omnes viri divitiarum in manibus suis. » Job 27, 19: « Dives cum dormierit, nihil secum au« feret: aperiet oculos suos, et nihil inveniet. » Eccli. 5, 15: « Quo modo venit, sic revertetur. » Quantum ad necessitatem dicit, *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti simus*: quia bona sunt propter necessitatem, quibus indiget homo contra interiora consumentia, et haec sunt alimenta: vel contra exteriora corrumpentia, et sic indiget homo tegumentis vestium et domorum. Hebr. ult. 5: « Sint mores sine avaritia, contenti praesentibus. » Eccli. 29, 28: « Initium vitae hominis aqua et pa« nis et vestimentum et domus protegens turpi« tudinem. »

(1) *Al.* ex quo volebant quod omnes catholici filii Dei essent, et filii liberi; sed est pugna verborum: quia Dominus etc.
(2) *Al. omittitur* aequo animo.
(3) *Al.* item contra Deum.

(1) *Al.* probat.
(2) *Al.* quod pietas est quaestus, sed illarum divitiarum etc. *intermediis omissis.*
(3) *Al.* non superfluitas.

LECTIO II.

Nam qui volunt divites fieri incidunt in tentationem et in laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quae mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, et quam quidam appetentes, erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. Tu autem, o homo Dei, haec fuge. Sectare vero justitiam, pietatem, fidem, caritatem, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende vitam aeternam in qua vocatus es, et confessus bonam confessionem coram multis testibus. Praecipio tibi coram Deo qui vivificat omnia, et Christo Jesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serves mandatum sine macula irreprehensibile usque in adventum Domini nostri Jesu Christi.

Supra ostendit Apostolus quid sit quaestus Christianis expediens, quia *pietas cum sufficientia*; hic ostendit quod quaerentes superfluum quaestum divitiarum, incurrunt damna multa: et primo ostendit mala quae sequuntur ex inordinato appetitu divitiarum; secundo assignat rationem, ibi, *Radix e-*

nium omnium malorum est cupiditas. Mala autem quae sequuntur, sunt duplicia: quaedam enim oriuntur ex hoste exteriori, quaedam vero a concupiscentia interiori, ibi, *Desideria multa inutilia et nociva.* Dicit ergo: Simus contenti alimentis, et quibus tegamur: quia *qui volunt divites fieri,* non ad necessitatem, sed ad abundantiam divitiarum, *incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Eccli. 10, 10: « Nihil est iniquius quam amare pe« cuniam. » Eccle. 5, 9: « Qui amant divitias, « fructum non capient ex eis. » Et ponit duo: scilicet tentationes et laqueum: quia primo tentant, inquantum divitiae alliciunt, et inducunt ad aliqua peccata. 1 Thessal. 3, 5: « Ne forte tentaverit vos « qui tentat, et inanis fiat labor vester: » 1 Corinth. 10, 13: « Tentatio vos non apprehendat nisi « humana: » et laqueo involvunt, (1) quia divitiae sunt non habentibus ad tentationem, habentibus in laqueum, quia non libenter reddunt eas quas auferunt. Prov. 21, 6: « Qui congregat the« sauros lingua mendacii, vanus et excors est. » Ex parte interiori ponit tria mala. Primo quod incidit in desideria multa. Perfectio enim hominis est quod cor ejus congregatur in unum: quia quanto aliquid est magis unum, tanto est Deo similius, qui vere unus est. Psalm. 26, 4: « Unam petii a « Domino, hanc requiram. » Sed contra hoc patitur quaerens divitias, quia cor ejus trahitur ad diversa. Osee 10, 2: « Divisum est cor eorum, « nunc interibunt. » Et hoc ideo, quia « ubi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum; » Matth. 6, 21. « Item sunt *inutilia* hujusmodi desideria multipliciter. Primo, quia inutilia sunt spiritualiter, quia divitiae non ducunt ad beatitudinem. Sap. 5, 8: » Quid nobis profuit superbia; aut quid « divitiarum jactantia contulit nobis? » Eccle. 5, 9: « Qui amat divitias, fructum non capiet ex eis. » Item temporaliter, quia non dant quod promittunt. Eccle. 6, 1: « Est aliud malum quod vidi sub so« le, et quidem frequens apud homines. Vir cui « dedit Deus divitias et substantiam et honorem, « et nihil deest animae suae ex omnibus quae « desiderat; nec tribuit ei potestatem Deus ut co« medat ex eo; sed extraneus homo devorabit il« lud. Hoc vanitas et miseria magna est. » Tertio sunt *nociva.* Eccle. 5, 12: « Divitiae conserva« tae in malum domini sui. » Et ostendit quomodo sunt nocivae: quia *mergunt in interitum,* scilicet in praesenti. Propter divitias multi perierunt. Item in futuro: unde dicit, *Et perditionem.* Act. 8, 20: « Pecunia tua tecum sit in perditione. » Vel utrumque refertur ad spirituale damnum. *interitum,* idest mortem aeternam: Rom. 9, 22: « Sustinuit « in multa patientia vasa irae, apta in interitum: » *et perditionem,* idest poenam aeternam, quae dicitur perditio (2) propter poenam damni: quia sunt quasi perditi damnati, dum non possunt redire in domum suam, scilicet aeternitatis. Job 21, 30: « In diem perditionis servabitur malus, et ad diem « furoris ducetur. »

Deinde cum dicit, *Radix enim omnium malorum est cupiditas,* ostenditur ratio hujus; et hoc ex duobus, scilicet ex natura cupiditatis, et experientia, ibi, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide.* Dicit ergo: *Incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Quare? Quia *radix omnium malorum est cupiditas.*

Ubi notandum est, quod secundum quosdam, cupiditas sumitur tripliciter. Quandoque pro avaritia, secundum quod est speciale peccatum, scilicet inordinatus amor habendi divitias. Quandoque prout est genus peccatorum omnium, secundum quod importat inordinatum appetitum rei temporalis; et hoc includitur in omni peccato, quia peccatum est conversio ad bonum commutabile. Sed sic non est radix, sed genus omnium. Tertio modo prout est quaedam inordinatio animi ad cupiendum bona temporalia inordinate; et haec est habitualc tantum peccatum, et non in actu, sed est quaedam radix omnium peccatorum. Et dicitur cupiditas radix, et superbia initium: Eccli. 10, 15: « Initium omnis « peccati est superbia: » quia superbia dicit corruptionem animi ad recedendum a Deo. Arbor autem a radice habet alimentum; et sic peccatum a cupiditate ex parte conversionis ad bonum commutabile sumit nutrimentum. Sed credo quod loquitur de cupiditate, secundum quod est speciale peccatum: unde dicit: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli.* Et haec est inordinatus amor pecuniarum. Et ideo dico, quod avaritia est radix omnium: omnia enim peccata consistunt in appetitu, et ideo origo peccatorum est secundum originem appetibilium. Origo enim appetibilium procedit ex fine: et ideo quanto aliquod peccatum habet finem magis desiderabilem, tanto est pejus. Finis autem alicujus peccati est desiderabilis propter duo: scilicet propter seipsum; et haec est excellentia, quia ad hoc homo bonum illud vult, ut excellat; et haec est superbia: et ideo superbia est initium omnium peccatorum. Item propter aliud; et hoc est quod ad omnia valet; et hujusmodi sunt divitiae, quia per hoc homines (1) credunt se habere omnia. Ex ista parte avaritia est radix omnium malorum.

Deinde cum dicit, *Quam quidam appetentes erraverunt a fide,* ostendit idem per experientiam; et dicit, *Appetentes*; quia quanto magis habentur divitiae, tanto magis desiderantur. Eccle. 5, 9: « A« varus non implebitur pecunia. » Et incidunt primo in damnum spirituale: unde dicit: *Erraverunt a fide.* Cujus ratio est, quia per sanam doctrinam fidei prohibentur multa illicita lucra, a quibus desistere nolunt; et inveniunt sibi aliam doctrinam, ubi eis sit spes salutis: et hoc specialiter faciunt usurarii. Secundo, quia *inseruerunt se doloribus multis,* etiam in praesenti: quia est solicitudo in acquirendo, timor in possidendo, dolor in amittendo: Job 20, 22: « Cum satiatus fuerit divitiis, ar« ctabitur, aestuabit, et omnis dolor irruet in eum: » et multo magis in futuro dolebunt (2).

Deinde cum dicit, *Tu autem, o homo Dei, haec fuge,* monet ad sequendum sanam doctrinam, et vitandam malam: et primo exponit viam quam sequatur; secundo alligat eum inductione praecepti, ibi, *Praecipio.* Item primo hortatur ad vitandum peccata praedicta; secundo ostendit quid agat, ibi, *Sectare vero justitiam.* Et quia servus debet imitari dominum suum: quia, ut dicitur Eccli. 10, 2: « Se« cundum judicem populi, sic et ministri ejus. » ideo dicit, *O homo Dei*; quasi dicat, Tu deditus servituti Dei. Psalm. 115, 16: « Ego servus tuus. »

(1) *Al.* et laqueum, quia etc.
(2) *Al.* mors.

(1) *Al. deest* homines.
(2) *Al. omittitur* dolebunt.

1 Joan. 2, 6: « Qui dicit se in illo manere, debet « sicut ille ambulavit, et ipse ambulare. » Si igitur tu es homo Dei, debes facere sicut Christus fecit, qui, ut habetur Joan. 6, fugit cum eum volebant facere regem. Hebr. 12, 8: « Qui proposito sibi « gaudio sustinuit crucem, confusione contempta. » Ergo et tu *haec fuge*. Psalm. 45, 8: « Elongavi « fugiens, et mansi in solitudine. » Quid ergo faciet? Ad duo hortatur: primo scilicet ad sectandum arma spiritualia; secundo ad certandum in eis, ibi, *Certa bonum certamen fidei.* Arma autem spiritualia aut sunt ad faciendum bonum, aut ad malum tolerandum. Primum autem est vel in comparatione ad proximum, cui per duo ordinamur; scilicet per justitiam et pietatem seu misericordiam: quia primum sine secundo est severitas; secundum sine primo, est remissio. Quantum ad primum dicit, *Sectare justitiam*, quae competit praelatis. Sap. 1, 1: « Diligite justitiam qui judicatis terram. » Item quantum ad secundum dicit, *Pietatem*, idest misericordiam. Prov. 20, 28: « Misericordia et justitia « custodiunt regem, et roboratur clementia thronus « ejus. » In comparatione autem ad Deum, primum est, quod perficit intellectum, fides. Hebr. 11, 6: « Sine fide impossibile est placere Deo. » Secundum (1), quod perficit affectum, est caritas. 1 Joan. 4, 16: « Qui manet in caritate, in Deo manet, et « Deus in eo. » Ad sustinenda mala sunt duae virtutes, scilicet patientia et mansuetudo: quia homo in malo duas passiones inordinatas incurrit, scilicet tristitiam inordinatam, et iram quae est ex ea. Et ideo patientia est contra immoderatam tristitiam: Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis ani« mas vestras: » et mansuetudo est contra iram (2).

Deinde inducit eum ad debitum certamen: et primo ostendit qualiter certet; secundo inducit rationem. Dicit ergo: *Certa bonum certamen*, scilicet (3) exemplo militum, qui dupliciter pugnant: scilicet quandoque ad defendendum quod habent, quandoque ad acquirendum non habita; et hoc imminet sanctis. Primum ut custodiant habita, scilicet fidem et virtutes; et ideo dicit, *Fidei*, idest pro fide custodienda: Eccli. 4, 33: « Usque ad mortem « certa pro justitia. » Vel *fidei*, ut per fidem vites peccata: 1 Joan. ult. 4: « Haec est victoria quae « vincit mundum, fides nostra. » Vel *fidei*, idest ut alios ad eam convertas. Et dicit *bonum*, idest legitimum certamen. 1 Corinth. 9, 25: « Omnis « qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. » Tunc est bonum quando abstinet se ab omnibus impedimentis. 2 Tim. 4, 7: « Bonum certamen « certavi. » Secundo certant ad acquirendum quae non habent; et haec est vita aeterna, quae acquiritur per pugnam. Matth. 11, 12: « Regnum caelo« rum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Et ideo dicit: *Apprehende vitam aeternam*; scilicet, quasi tenens, tuo certamine vincas. Vel *certa certamen fidei.* Et quo praemio? Ut apprehendas vitam aeternam. 1 Corinth. 9, 25: « Nos autem incorru« ptam coronam accipiamus. »

Deinde cum dicit, *In quam vocatus es*, rationem ponit hujus dicti, scilicet *Apprehende vitam aeternam*: et primo respondet objectioni (1); quasi dicat: Dicis quod debeo apprehendere. Vellem quidem (2), sed non possum. Immo potes, quia debetur tibi de jure, quia vocatus es in eam a Deo, et a rege illius regni. Et ideo debes conari potissime. 1 Petr. 2, 9: « De tenebris vos vocavit in « admirabile lumen suum. » Secundo proponit obligationem (3); quasi dicat: *Certa bonum certamen*, quia dedisti juramentum de hoc faciendo; et ideo non licet tibi repugnare (4): unde dicit: *Et confessus bonam confessionem coram multis testibus*; idest, in consecratione bonum certamen professus es, quando ordinatus es Episcopus. 1 Corinth. 9, 16: « Nam si non evangelizavero, vae mihi est. Si « enim volens hoc ago, mercedem habeo; si autem « invitus, dispensatio credita est mihi. » Vel *confessionem bonam*, scilicet praedicando fidem, ut eam serves.

Deinde cum dicit, *Praecipio tibi coram Deo*, obligat eum ad praedicta ex praecepto: quod primo ponit; secundo manifestat quaedam dicta, ibi, *Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens rex regum.* In praecepto autem primo testes inducit; secundo commendat praeceptum; tertio ostendit quamdiu servet praeceptum. Testes inducit Deum Patrem et Dominum nostrum Jesum Christum. Dicit ergo: Te monui; sed ne credas quod liceat aliter facere, *praecipio tibi*, sicut tu debes praecipere subditis tuis *coram Deo.* Ad duo induxerat, scilicet *Apprehende vitam aeternam*, *et Confessus es bonam confessionem:* et ideo inducit auctorem vitae: *Qui vivificat omnia.* Dicit autem, *Deo*, qui est tota Trinitas, qui est auctor vitae. Item hominem Christum inducit etiam (5), qui confessus est se esse Filium Dei; quod est bona confessio fidei nostrae. Item commendat mandatum, quia in se justum et rectum et irreprehensibile ab aliis. Job 6, 30: « Non « invenietis in lingua mea iniquitatem. » Et quamdiu est servandum? *Usque in adventum Domini.* Ly *usque* dicit finem intentionis; idest, ut per observantiam hujus mandati ordines te ad adventum: vel idest (6) usque ad mortem tuam; quia qualis eris in illa, talis invenieris tunc. Matth. 24, 13: « Qui « perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. »

(1) *Al.* secundum affectum.
(2) *Al. omittitur* et mansuetudo est contra iram.
(3) *Al.* inducit rationem, inquantum milites dupliciter pugnant.

(1) *Al.* respondet secundo, quasi dicat etc.
(2) *Al. deest* vellem quidem.
(3) *Al.* secundo respondet primo, quasi dicat etc.
(4) *Al* juramentum intelligentiae, et ideo non licet tibi repugnare. *Tu autem confessus es etc.* idest, in consecratione bonum certamen professus es: unde dicit: *Bonam confessionem confessus es*, quando ordinatus es in Episcopum.
(5) *Al. omittitur* inducit etiam.
(6) *Al. desideratur* vel idest.

LECTIO III.

Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens rex regum et Dominus dominantium: qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem: quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor et imperium sempiternum. Amen.

Supra Apostolus proponens praeceptum Timotheo, praecepit ut servet praedicta usque ad adventum Christi; et ideo agit hic de Christi adventu, de quo tria manifestat. Primo quod erit tempore congruo; secundo quod manifestus erit; tertio ostendit auctorem adventus. Quantum ad primum dicit: *Quem suis temporibus ostendet beatus et solus potens rex regum.* 2 Petr. ult. 3: « Venient « in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta « proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: « Ubi est promissio, ubi adventus ejus ? » Et ideo vult ostendere quod etsi videatur adventus tardari, tamen suo tempore ostendetur. Eccle. 3, 1: « Omnia « tempus habent. » Ibid. 8, 6: « Omni negotio « tempus est et opportunitas. » Congruum tempus est finis mundi: quia illud tempus est messis et collectionis fructus; et ideo oportet quod veniat in fine. Quantum ad secundum dicit, *Ostendet*, idest manifestabit. Licet enim sit visibilis quantum ad carnem, tamen virtus ejus est abscondita; sed tunc etiam divinitas ejus erit manifesta sanctis, reprobi vero solum videbunt gloriam carnis. Sed quantum ad tertium dicit, quod ostendet eum Deus Trinitas; et circa hoc duo facit: quia primo describit adventum Christi; secundo in ejus commendationem prorumpens, laudat eum, ibi, *Cui honor et imperium sempiternum.* Item circa primum tria facit. Primo auctorem adventus describit ex perfecta operatione; secundo ex singulari potestate; tertio ex incomprehensibilitate naturae. Primum cum dicit, *Beatus*. Beatitudo enim est operatio perfecta, quae est supremae virtutis operativae optime dispositae: et haec est beatitudo nostra; Dei autem beatitudo est qua cognoscit se: si enim se non cognosceret, Deus non esset beatus. Gregorius: « Deus dum seipso perfruitur, perfecte glo« riosus est. » Et convenienter de auctore hujus adventus dicit quod beatus est: quia ad hoc est adventus Christi, ut nos deducat ad beatitudinem. Tob. 13, 20: « Beatus ero, si fuerint reliquiae « seminis mei ad videndum claritatem Hierusalem. » Quantum ad secundum dicit, *Solus potens*. Psal. 88, 9: « Potens es, Domine. »

Sed quare dicit, *Solus* ? Numquid non omnia habent potentiam ? Immo, sed per participationem; sed solus Deus a se essentialiter: unde dicit: *Rex regum, et Dominus dominantium.* Ambrosius: « Do« minus est nomen potestatis, et rex similiter. » Qui ergo habet Dominum et regem supra se, est subjectus potestati; et talis non est potens a se, est subjectus potestati ; et talis non est potens a se, sed ab alio. Si ergo Christus est *rex regum et Dominus dominantium*, necesse est quod solus habeat potentiam, non ab alio, sed omnes ab eo. Et signatur duplex potentia Dei: scilicet gubernativa mundi, cum dicit, *Rex regum*, quasi a regimine dicta. Prov. 20, 8: « Rex qui sedet in « solio judicii, dissipat mane malum intuitu suo. » Item potentia creandi, cum dicit *Dominus dominantium.* Psalm. 99, 3: « Scitote quoniam Dominus « ipse est Deus, ipse fecit nos. » Apoc. 19, 16: « Et habebat in vestimento et in femore suo scri« ptum, rex regum et Dominus dominantium. »

Quantum ad tertium dicit: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem habitat inaccessibilem.* Incomprehensibilitas Dei ex duobus patet. Primo, quia transcendit quidquid in creaturis est comprehensibile; secundo, quia hoc ipsum quod Deus est, omnium comprehensionem excedit. Primum ostendit cum dicit, *Solus*. In qualibet enim mutatione est quaedam corruptio: quia omne quod mutatur, inquantum hujusmodi, desinit esse tale. Illud ergo proprie et vere est incorruptibile quod penitus est immutabile. Quaelibet autem creatura in se considerata, habet aliquam mutationem vel mutabilitatem; Deus autem est omnino immutabilis. Sed si aliqua creatura est immutabilis, hoc convenit ei ex dono gratiae. Et ex hoc ostenditur quod natura Dei transcendit omne quod est in natura creata. Supra 1, 17: *Regi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo honor et gloria.* Quantum ad secundum dicit: *Lucem habitat inaccessibilem.* Lux in sensibilibus est principium videndi: unde illud quo aliquid cognoscitur quocumque modo, dicitur lux. Unumquodque autem cognoscitur per suam formam, et secundum quod est actu: unde quantum habet de forma et actu, tantum habet de luce. Res ergo quae sunt actus quidem, sed non purus, lucentia sunt, sed non lux. Sed divina essentia, quae est actus purus, est ipsa lux. Joan. 1, 8: « Non erat ille lux, sed ut « testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera. » Deus autem habitat apud se: et haec lux est inaccessibilis, idest non visibilis oculo carnis, sed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus potest ad eum accedere. Notandum est tamen, quod dupliciter potest intellectus accedere ad cognitionem naturae alicujus: scilicet ut cognoscat, et ut comprehendat. Ad comprehendendum autem Deum impossibile est intellectum pervenire: quia sic cognosceret Deum ut cognoscibilis est: Deus autem perfecte cognoscibilis est inquantum habet de entitate et luce: haec autem sunt infinita: ergo est infinite cognoscibilis. Virtus autem intellectus creati est finita: et ideo etiam intellectus Christi non comprehendit Deum. Sed alius modus est cognoscendi Deum; scilicet attingendo Deum; et secundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoscendum id quod est Deus. Et ratio hujus est, quia nulla potentia potest in aliquid altius suo objecto: sicut visus ad altius colore (1). Proprium autem objectus intellectus est quod quid est; unde quod superat quod quid est, excedit proportionem omnis intellectus. In Deo autem non est aliud esse et quidditas ejus.

Quomodo ergo cognoscibilis est ? Accedamus ad eum cognoscendum hic per gratiam, et in futuro per gloriam. Psalm. 33, 6: « Accedite ad eum, « et illuminamini. »

Sed qualiter ergo Deus habitat lucem inaccessibilem ? et in Psalm. 96, 2: « Nubes et caligo in « circuitu ejus ? » Exod. 20, 21: « Moyses acces« sit ad caliginem in qua erat Deus. » Respondet

(1) *Al.* cognoscere.

Dionysius. Omnis caligo est inaccessibile lumen. Est ergo idem quod hic lumen, ibi caligo; sed caligo est inquantum non videtur, lumen vero inquantum videtur. Sed aliquid est invisibile dupliciter. Uno modo propter se, sicut opacum; alio modo propter excedentiam ejus, sicut sol ab oculo noctuae. Sic quaedam sunt nobis non conspicua propter defectum sui esse, et quaedam propter excedentiam ejus: et sic Deus nobis quodammodo inaccessibilis est. *Quem nullus hominum vidit.* Si intelligatur de comprehensione, sic absolute verum (1) est, etiam de Angelis: quia solus Deus comprehendit se. Si autem de visione qua attingitur, sic intelligitur tripliciter. Uno modo: Nemo vidit oculo corporali. Alio modo, secundum essentiam oculo mentis. vivens in carne, nisi Christus. Exod. 33, 20: « Non videbit me homo et vivet. »

(1) *Al. deest* verum.

Tertio modo: Nemo vidit quid est Deus per seipsum. Matth. 11, 27: « Nemo novit Patrem nisi Filius, et « cui voluerit Filius revelare. » Ibid. 16, 17: « Caro « et sanguis non revelavit tibi. »

Deinde prorumpit in laudem Dei, dicens: *Cui honor et imperium sempiternum*; et ponit duo. Primum pertinet ad reverentiae exhibitionem, dicens: *Honor*, qui est exhibitio reverentiae. Malach. 1, 6: « Si ego pater, ubi est honor meus ? » Secundum ad gubernationem, cum dicit, *Imperium sempiternum* (1).

(1) *Al.* et ponit tria. Primum pertinet ad reverentiae exhibitionem, dicens: *Honor*, qui est exhibitio reverentiae. Malach. 1. « Si ego pater, ubi est honor meus? » Secundum ad refulgentiam bonitatis ejus, cum dicit: *Gloria*, quae est clara cum laude notitia, quae refulget in notitiis hominum et Angelorum. Isa. 42: « Gloriam meam alteri non da- » bo etc. » Tertium ad gubernationem, cum dicit, *Imperium sempiternum*.

LECTIO IV.

Divitibus hujus saeculi praecipe non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum: sed in Deo vivo. qui praestat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant bonam (1) vitam. O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et oppositiones falsi nominis scientiae: quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Supra egit de instructione personarum infimi status; hic redit ad materiam suam, et instruit eum ad instruendum divites: et primo facit hoc; secundo agit de instructione Timothei, ibi, *O Timothee, depositum custodi.* Et semper quando instruit eum ad instructionem aliorum, monet ut non negligat se. Et circa primum primo excludit vitia quae solent in divitibus abundare; secundo inducit ad bona, ibi, *Bene agere.* Item circa primum primo proponit vitia quae solent esse in divitibus; secundo excludit haec, reddendo rationem hujus, ibi, *In incerto divitiarum.* Dicit ergo, *Divitibus.* Divitiae abundantiam important. Est autem abundantia spiritualium, et haec sunt verae divitiae. Isa. 33, 6: « Divitiae « salutis sapientia et scientia: timor Domini ipse « est thesaurus ejus. » Quaedam corporales: et haec non sunt verae divitiae, quia non sufficiunt; et ideo addit (2) cum quadam diminutione, *Hujus saeculi.* Baruch 3, 18: « Qui argentum thesauri- « zant, et aurum, in quo confidunt homines. » His ergo *praecipe.* Quando de servis egit, non posuit praeceptum: quia hoc est virtus quod homo utatur auctoritate ad majores, non ad minores: et ideo dicit: Non dimittas propter divitias et propter altum statum eorum, quin praecipias. Et quid debet praecipere ? *Non sublime sapere*; idest, non sentire aliquid excelsum de se.

Numquid hoc est malum ? Respondeo. Potest reddi malum ex duobus. Primo si sublime sapit de se propter ea quae non habent excellentiam veram; et hoc est, si in rebus temporalibus; unde qui propter exteriorem excellentiam sublime sapit de se, inordinate sapit; et haec est superbia. Et tamen carnales non aliam sublimitatem curant nisi istam; et haec acquiri potest per divitias. Eccle. 10, 12: « Pecuniae obediunt omnia. » Unde quia divites hujus mundi (1) haec habent, inaniter extolluntur. Item alio modo, quia sunt quaedam quae habent sublimitatem, sicut dona spiritualia. Eccli. 25, 13: « Quam magnus est qui invenit sapientiam et scien- « tiam! » In his enim aliquis potest inordinate sapere sublimitatem, non ex natura donorum, sed vel attribuendo sibi quod non habet, vel non cognoscendo a Deo ea quae habet. Unde in primo est inordinatio propter defectum rerum, in secundo propter inordinationem affectus.

Secundum vitium in divitibus est spes mundanorum: unde dicit: *Neque sperare in incerto divitiarum.* Job 31, 24: « Si putavi aurum robur « meum, et obrizo dixi, Fiducia mea. » Prov. 10, 15: « Substantia divitis, urbs fortitudinis ejus. »

Deinde cum dicit, *In incerto divitiarum*, assignat rationem monitionis. In eo enim sperat aliquis, unde credit auxilium habere; sed auxilium habetur a forti, et divitiae sunt fragiles (2): ergo non est in eis sperandum. Matth. 6, 19: « Nolite « thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi aerugo « ac tinea demolitur. » *Sed in Deo vivo*, ubi est vera spes ponenda. Hier. 17, 7: « Beatus vir qui « confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. » Jac. 1, 7: « Dat omnibus affluenter. » Sed hoc quod dicit, *Abunde ad fruendum*, dupliciter potest exponi. Uno modo, ut fruitio sumatur pro gaudio; et hoc modo est etiam in corporalibus. Vel expone (3): Idest ut per haec perveniamus ad fruitionem Dei.

Deinde cum dicit, *Bene agere*, monet ad operandum bonum. Qui autem habent affectum ad divitias, primo nituntur ad acquirendum non habitas; secundo ut utantur habitis; tertio ut ad fi-

(1) *Vulgata* veram.
(2) *Al.* dicit.

(1) *Al.* hujusmodi.
(2) *Al.* auxilium enim habetur a forti: sed divitiae sunt fragiles et inaestimabiles. Matth. 6: « Nolite thesaurizare etc. » Sed in Deo, ubi est vera spes ponenda.
(3) *Al.* vel ut per hac perveniamus.

nem divitiarum perveniant. Hic tria monet Apostolus. Primo ut acquirant spirituales divitias, quas non habent; et ideo dicit: *Bene agere, divites fieri in bonis operibus*. Isai. 1, 17: « Discite bene facere. » Quantum ad secundum sciendum est, quod duplex est usus divitiarum. Unus est tenere, et alius est dare; sed principalis est dare: et ideo ista duo ponit. Primo ut dent: unde dicit, *Facile tribuere*, idest sine gravitate cordis interius. 2 Corinth. 9, 7: « Non ex tristitia aut ex necessitate: « hilarem enim datorem diligit Deus. » Et sine tarditate. Prov. 3, 28: « Ne dicas amico tuo, Vade « et revertere et cras dabo tibi, cum statim possis « dare. » Job 31, 16: « Si oculos viduae expectare « feci. » Secundo ut custodiat; non quidem tantum ad suam utilitatem, sed ad quoddam commune: unde dicit, *Communicare* (1), idest habere eas sicut communes. Roman. 12, 13: « Necessitatibus « sanctorum communicantes. » Quantum ad tertium, ut ad finem thesaurizandi perveniant; ideo dicit: *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum*. Thesaurus spiritualis est congregatio meritorum, quae sunt fundamentum futuri aedificii, quod nobis praeparatur in caelo: quia tota praeparatio futurae gloriae est per merita, quae acquirimus per gratiam, quae est principium merendi. Matth. 6, 20: « Thesaurizate vobis thesauros in « caelo, ubi neque tinea neque aerugo demolitur. » 1 Corinth. 9, 24: « Sic currite ut comprehendatis. »

Deinde cum dicit, *O Timothee, depositum custodi*, instruit ipsum Timotheum; et primo ut bona conservet; secundo ut mala devitet, ibi, *Devitans profanas vocum novitates*. Dicit ergo *O Timothee, depositum custodi*. Depositum hominis est omne bonum quod habet quilibet; quod sibi commissum est a Deo ut conservet et multiplicet. Eccli. 17, 18: « Gratiam hominis, quasi pupillam conservabit. » 1 Cor. 15, 10: « Et gratia ejus in me vacua non « fuit, (2) sed gratia ejus semper in me manet. » Et sic dicit ei, ut depositum custodiat; idest, ut se in gratia Dei conservet et multiplicet. Qui enim abscondit talentum, punitur (3). « Tollite ab eo « talentum, et date ei qui habet decem talenta... « et inutilem servum ejicite (4) in tenebras exteriores: » Matth. 25, 28. Et specialiter praelati habent depositum, scilicet curam proximorum et fidelium. Joan. ult. 17: « Pasce oves meas. » Hebr. ult. 17: « Ipsi pervigilant, quasi rationem reddituri « pro animabus vestris. » 2 Timoth. 1, 14: « Bonum depositum custodi. » Item quod mala vitet, praecipue illa quae sunt nata coinquinare fidem. Cujus ratio est quia, sicut princeps saecularis ponitur ad custodiendam unitatem regni, ita spiritualis ad servandam unitatem spiritualem. Pax autem regni consistit in justitia: et ideo ille ordinatur ad justitiam. Sed unitas Ecclesiae est in fide: et ideo principaliter monet ad custodiam fidei. Luc. 22, 32: « Ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu con- « versus aliquando confirma fratres tuos. » Similiter autem posset corrumpi fides per fallaciam, sicut etiam quaelibet scientia. Sed, sicut dicitur 1 Elench., fallacia fit quandoque ex voce, quandoque ex re. Unde est fallacia in dictione, et extra dictionem. Et sic fides aliquando corrumpitur per aliquas voces inordinatas; sicut dicit Hieronymus, quod ex verbis inordinate prolatis fit haeresis. Et ideo dicit: *Devitans profanas vocum novitates*. Quia non velle audire aliquid novi, est oblatrare contra consuetudines. Sed nova profana non sunt audienda. Sed profana novitas est, quando inducitur aliquid contra fidem. Et dicitur novum per comparationem (1) ad id quod est antiquum. Hoc fecit Nestorius, quando dixit de Virgine Maria, Christotocos, ut inferret quod non esset mater Dei. Et ideo sancti Patres in Ephesino Concilio instituerunt quod diceretur Theotocos. 2 Timoth. 1, 13: « Formam habens sanctorum « verborum, quae a me audisti in fide et dilectio- « ne in Christo Jesu: » et cap. 2, 16: « Profana et « vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad « impietatem. » Quandoque vero corrumpitur per rationes reales sophisticas: et istud vitandum est. Et dicit, *Et oppositiones scientiae falsi nominis*, quia non est vera scientia, sed apparens. Scientia enim secundum propriam rationem non est nisi verorum. Impossibile autem est quod verum sit vero contrarium, licet quandoque duo falsa sint sibi contraria; et ideo impossibile est quod illud quod repugnat veritati divinae, quae est summa veritas, sit verum. Coloss. 2, 8: « Videte ne quis vos decipiat « per philosophiam et inanem fallaciam, secundum « traditionem hominum, secundum elementa mundi, « et non secundum Christum. » *Promittentes*, idest dicentes, se habere. Hier. 10, 14: « Stultus factus « est omnis homo a scientia sua: » quae non est Dei: quia « qui loquitur mendacium, ex propriis « loquitur: » Joan. 8, 44. Hier. 2, 16: « Filii « Mempheos et Taphnes constupraverunt te usque « ad verticem. » Isa. 47, 10: « Sapientia tua et « scientia tua haec decepit te. » *Gratia Dei tecum. Amen.*

(1) *Al.* ad communicandum.
(2) *Sequitur ibi:* « Sed abundantius illis omnibus laboravi, « non ego autem, sed gratia Dei mecum. »
(3) *Al. omittitur sequens Matthaei sententia.*
(4) *Al.* sursum ejicite.

(1) *Al. omittitur* per comparationem.

EPISTOLA II. AD TIMOTHEUM

PROLOGUS

Nocte et die aestu urebar et gelu, fugiebatque somnus ob oculis meis. Genes. 31, 40.

Verba sunt Jacob ostendentis et commendantis curam pastoralem, ac pastorale officium: in quibus circa hoc officium tria ponuntur: scilicet assiduitas, patientia, solicitudo. Primum est, quia sine intermissione debet curam gregis gerere: unde dicit, *Nocte et die*: nocte orando, die erudiendo. Isa. 21, 8: « Super speculam Domini ego sum stans jugi« ter per diem, et super custodiam ego sum stans « totis noctibus » Vel per diem, idest tempore prosperitatis: et per noctem, idest tempore adversitatis: in quibus praelatus debet respicere curam gregis. 2 Corinth. 6, 7: « Per arma justi« tiae a dextris et a sinistris. » Proverb. 17, 17: « Omni tempore diligit qui amicus est » Secundum est, quia maxime praelato patientia necessaria est: debet enim praelatus propter gregis salutem omnia sustinere. Joan. 10, 11: « Bonus pastor animam « suam dat pro ovibus suis. » Prov. 19, 11: « Doctri« na viri per patientiam noscitur. » Unde dicit, *Æstu*, idest fervore instantis persecutionis: Jac. 1 11: « Exortus est sol cum ardore, et arefecit fenum: » *gelu*, idest timore futurorum: 2 Corinth. 7, 5: « Foris pugnae, intus timores. » Tertium est, quia praeest in solicitudine, ut dicitur Rom. 12; et hoc expellit somnum negligentiae: unde subditur: *Fugiebatque somnus ab oculis meis.* Prov. 6, 3: « Discurre, « festina, suscita amicum tuum, ne des oculis tuis « somnum. » Recte ergo haec verba materiae hujus Epistolae conveniunt. In prima enim instruit eum de ordinatione ecclesiastica: in hac autem secunda agit de solicitudine tanta pastorali ut etiam martyrium sustineat pro cura gregis, ut patet in Prologo.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus Apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitae, quae est in Christo Jesu, Timotheo carissimo filio gratia et misericordia et pax a Deo Patre nostro et Christo Jesu Domino nostro.

Dividitur autem haec Epistola in salutationem et narrationem. Secunda ibi, *Gratias ago Deo meo.* Item primo ponitur persona salutans: secundo persona salutata: tertio bona optata. Persona salutans describitur ex nomine, *Paulus*, quod sonat modicitatem, quod ei competit propter humilitatem mentis et tribulationem, quae faciunt hominem parvum; intantum quod Christus dicitur minoratus propter passiones. Heb. 2, 9: « Eum qui modico ab « Angelis minoratus est, videmus Jesum propter « passionem mortis, gloria et honore coronatum. » Item ex dignitate, quam primo ponit; secundo dignitatis originem; tertio fructum. Dignitas est magna, quia est *Apostolus Jesu Christi;* idest, missus est a Christo. Luc. 6, 13: « Elegit duodecim ex « ipsis, quos etiam Apostolos nominavit. » Hanc dignitatem adeptus est, quia plus omnibus laboravit, 1 Corinth. 15, et Galat. 2, 8: « Qui operatus « est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus « est et mihi inter Gentes. » Origo Apostolatus est voluntas Dei: unde dicit, *Per voluntatem Dei*: quam quidam praeveniunt, quia se ingerunt: contra quos dicitur Hebr. 5, 4: « Nemo assumit sibi « honorem, sed qui vocatur a Deo tamquam Aaron. » Item quidam permittuntur propter peccata populi. Job 34, 30: « Qui regnare facit hominem hypo« critam propter peccata populi. » Sed hic (1) *per voluntatem Dei:* quod dicit, quia non per voluntatem suam. Fructus autem non est aliquid terrenum,

(1) *Al.* sed hoc est.

sed *secundum promissionem vitae, quae est in Christo Jesu*; idest, ad consequendam vitam aeternam promissam a Christo. Hic debet esse finis praelatorum. 1 Corinth. 9, 25: « Illi quidem, ut « corruptibilem coronam accipiant; nos autem in-« corruptam. » Daniel. 12, 3: « Qui ad justitiam « erudiunt multos, quasi stellae in perpetuas ae-« ternitates. » Persona salutata est Timotheus filius ejus, ab eo conversus: Act. 16: Carissimus, quia sibi unanimis. Philip. 2, 20: « Neminem habeo tam « unanimem, qui sincera affectione pro vobis so-« licitus sit. » Bona optata sunt tria: scilicet *gratia*, per quam est remissio peccatorum, *misericordia*, per quam consequimur finale bonum; *pax*: Glossa, « Idest tranquillitas mentis: » haec competit praelato, qui ad hoc ponitur ut pacem procuret. Joan. 20, 19, dixit Dominus, « Pax vobis. » Et praecepit intrantibus domum, pacem offerre, ut habetur Matth. 10. Et hoc *a Deo Patre*, qui est dator omnis boni, Jac. 1. Item *a Jesu Christo*, qui est mediator, inquantum homo, Dei et hominum. 2 Petr. 1, 4: « Per quem maxima nobis et pre-« tiosa promissa donavit. »

LECTIO II.

Gratias ago Deo meo, cui servio a progenitoribus meis in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens ejus fidei quae est in te non ficta, quae et habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice: certus sum autem quod et in te.

Hic incipit epistolaris narratio: in qua primo munit eum contra praesentes persecutiones; secundo contra futura pericula Ecclesiae, 3 cap. ibi, *Hoc autem scito, quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Item primo inducit ad instantiam praedicationis, quae tunc erat causa et occasio persecutionis; secundo hortatur ad sustinendas tribulationes propter Christum, cap. 2, ibi, *Tu ergo, fili mi, confortare in gratia quae est in Christo Jesu*. Item primo commemorat bona ipsius Timothei: secundo hortatur eum ad usum horum bonorum per instantiam praedicationis, *Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam quae est in te per impositionem manuum mearum*; tertio ponit se in exemplum, ibi, *In quo positus sum ego praedicator et Apostolus et magister*. Item primo ponit affectum quem habebat ad Timotheum; secundo ponit bona hujus, quae provocabant eum ad hujusmodi affectum, ibi, *Memor lacrymarum tuarum*. Affectus ostenditur per duo: scilicet per orationem et desiderium: et ideo gratias agit Deo de affectu quem habet ad Timotheum, quia est caritatis, et caritas est principale donum; quasi dicat: Reputo me gratiam consecutum quod sic sincerum affectum habeo ad te. Et dicit, *Deo meo cui* specialiter *servio a progenitoribus meis*, non a parentibus carnalibus, quia 1 Timoth. 1, 15, « Chri-« stus venit peccatores salvos facere, quorum primus « ego sum; » sed servitio derivato a progenitoribus meis, scilicet Patriarchis et Prophetis, qui Deo sincere servierunt. Et dicitur, *A progenitoribus*, quia filii facilius imitantur perfectionem paternam: tum quia instruuntur ab eis, ut Tobias: tum quia etiam facilius imitantur amicos. Et quomodo servi ei? *In conscientia pura*: quia, ut habetur Habac. 1, 13: « Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant malum, « et respicere ad iniquitatem non poteris. » 2 Corinth. 1, 12: « Gloria nostra haec est, testimo-« nium conscientiae nostrae. » De quo agit gratias: *quia sine intermissione*, sive die prosperitatis sive nocte adversitatis, oro pro te. Item ex desiderio; ideo dicit: *Desiderans te videre*, scilicet propter consolationem utriusque. Rom. 1, 1: « Desi-« dero enim videre vos. »

Deinde cum dicit, *Memor lacrymarum tuarum*, ostendit bona quae erant in Timotheo: et primo commemorat affectum ejus ad se; secundo fidem ad Deum, ibi, *Recordationem accipiens ejus fidei quae est in te non ficta*. Dicit ergo: *Memor lacrymarum tuarum*, quas scilicet Timotheus (1) effudit, quando discessit Ephesum ab eo, paratus ad martyrium. *Vel lacrymarum* quas fudit in orationibus. Et hoc *ut gaudio implear*; idest, haec memoria replet me gaudio. Philip. 2, 2: « Implete gaudium « meum. » Item memor fidei ad Deum. Fidem ejus primo commemorat; secundo ostendit eam a parentibus derivatam, et non novitiam. Dicit ergo: *Recordationem accipiens ejus fidei quae est in te non ficta*. Fides necessaria est praelato, qui est fidei custos. Hebr. 11, 6: « Sine fide impossibile « est placere Deo. » Et dicit, *Non ficta*: vera enim per opera bona est. Jac. 2, 18, « Ostende mihi sine « operibus fidem tuam, et ego ostendam tibi ex « operibus fidem meam. » 1 Tim. 1, 5: « Finis « praecepti est caritas de corde puro et conscien-« tia bona et fide non ficta. » Sap. 1, 5: « Effu-« giet fictum. » Et haec non nova, sed *habitavit primum in avia tua Loide, et matre tua Eunice*. Act. 16, dicitur quod fuit filius mulieris Judaeae. *Certus sum autem*, vel per revelationem, vel per indicia, *quod et in te*.

(1) *Al. deest* scilicet Timotheus.

LECTIO III.

Propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quae est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis, et dilectionis et sobrietatis. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vinctum ejus; sed collabora Evangelio, secundum virtutem Dei, qui nos liberavit et vocavit vocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum et gratiam; quae data est nobis in Christo Jesu ante tempora saecularia; manifesta est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam et incorruptionem per Evangelium.

Supra commendavit eum de bonis gratuitis; hic hortatur ad usum gratuitorum sibi datorum, praecipue in praedicatione Evangelii et primo monet generaliter ad usum datae sibi gratiae; secundo specificat qualis sit usus gratiae, ibi, *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.* Item primo ponit monitionem; secundo ejus rationem, ibi, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris, sed virtutis.* Dicit ergo: Fides non ficta in matre et avia et in te est: *propter quam causam admoneo te ut resuscites gratiam Dei.* Gratia Dei est sicut ignis, qui quando obtegitur cinere, non lucet; sic gratia obtegitur in homine per torporem, vel humanum timorem. Unde et Timotheus effectus pusillanimis, torpuerat circa praedicationem; et ideo dicit: *Ut resuscites* (1) *gratiam* sopitam. 1 Thessal. 5, 19: « Spiritum nolite extinguere. » Et addit: *Quae est in te per impositionem manuum mearum:* a quo scilicet ordinatus erat Episcopus: in qua manus impositione, data est ei gratia Spiritus sancti.

Deinde cum dicit, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris,* ponitur ratio monitionis, et sumitur ex conditione divinorum munerum. Qui enim accipit munus, debet operari (2) secundum congruentiam muneris. Ergo secundum conditionem divinorum munerum debemus Deo servire. Est autem duplex spiritus; hujus mundi, et Dei (3): et horum distinctio est. Spiritus enim significat amorem: quia nomen spiritus impulsionem importat, et amor impellit. Duplex autem est amor; scilicet Dei, et hic est per spiritum Dei; et amor mundi, et hic est per spiritum mundi. 1 Corinth. 2, 12: « Non enim accepimus « spiritum hujus mundi, sed Spiritum qui ex Deo « est. » Spiritus autem mundi facit amare bona mundi et timere mala temporalia; et ideo dicit: *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris,* scilicet mundani: quia hunc Deus aufert a nobis. Matth. 10, 28: « Nolite « timere eos qui occidunt corpus. » Est alius spiritus timoris Domini et sanctus, et iste facit ut timeatur Deus; hic autem est sine poena et sine offensa (4), et hic est a Deo. Matth. 10, 28: « Timete eum qui potest et animam et corpus per« dere in gehennam. » Et addit, *Sed virtutis,* quia per Spiritum sanctum dirigimur in malis; et hoc per virtutem, scilicet fortitudinis, contra adversa mundi. Luc. ult. 49: « Sedete in civitate, donec « induamini virtute ex alto. » Item dirigimur in bonis; quia quantum ad affectionem ordinamur per dilectionem caritatis, dum quis omnia quae diligit, refert in Deum: unde dicit, *Et dilectionis.* 1 Joan. 3, 14: « Qui non diligit, manet in morte. » Item quantum ad bona exteriora; et ideo dicit, *Et sobrietatis,* idest omnis temperantiae, servando debitum modum et mensuram, ut scilicet temperate utamur bonis mundi. Tit. 2, 12: « Sobrie et juste « et pie vivamus in hoc saeculo. » Timoth. 3, 2: « Oportet Episcopum esse irreprehensibilem, unius « uxoris virum, sobrium. »

Deinde cum dicit, *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri,* specificat usum gratiae: et primo excludit contraria huic usui; secundo hortatur ad usum gratiae, ibi, *Sed collabora Evangelio.* A solita autem praedicatione poterat impediri propter duo. Primo per erubescentiam; secundo ex poena Apostoli, quam patiebatur propter Evangelium: et ideo quantum ad primum dicit: *Noli itaque,* scilicet ex quo habes spiritum fortitudinis, *erubescere testimonium Domini nostri.* Praedicatio enim Christi, si referatur ad sapientiam mundi, videbatur stulta, unde erubescentiam habere videbatur. 1 Corinth. 1, 23: « Nos praedicamus Christum crucifixum, « Judaeis quidem scandalum, Gentibus autem stul« titiam. » Rom. 6, 16: « Non enim erubesco E« vangelium. » Luc. 9, 26: « Qui me erubuerit « et meos sermones, hunc Filius hominis erube« scet. » Quantum ad secundum sciendum est, quod si latro videt aliquem suspensum, erubescit se confiteri socium ejus. Sic, quia Apostolus erat vinctus, poterat eum Timotheus erubescere; et ideo dicit: *Neque me vinctum ejus.* Ephes. 6, 20: « Pro « quo legatione fungor in catena. » Eccli. 4, 27: « Ne reverearis proximum tuum in casu suo. »

Deinde cum dicit, *Sed collabora Evangelio,* hortatur ad usum gratiae: et primo in generali; secundo ostendit ex qua fiducia hunc usum aggrediatur, ibi, *Secundum virtutem Dei.* Hic manifestat quod dicit ibi, *Non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum.* Dicit ergo: *Ne erubescas* (1), sed *collabora,* idest simul mecum labora. 1 Corinth. 3, 8: « Unusquisque propriam mercedem accipiet. » Et dicit, *Evangelio*; quod potest esse ablativi casus; et sic in Evangelio praedicando; et dativi casus (2); et sic ad laudem Evangelii, ut scilicet crescat. Sap. 3, 15: « Bonorum laborum gloriosus est fructus. » Et hoc cum fiducia: non propria: quia « non suf« ficientes sumus cogitare aliquid a nobis: » 2 Corinth. 1, 5, sed *secundum Dei virtutem,* idest habendo fiduciam de virtute Dei. Isa. 40, 29: « Qui « dat lasso virtutem, et his qui non sunt fortitu« dinem et robur multiplicat. » Haec virtus manifestatur per duo: scilicet quantum ad effectum, quia liberamur a malis; et ideo dicit, *Qui nos liberavit.* 1 Esd. 8, 31: « Liberavit nos da manu i« nimici et insidiatoris in via. » Joan. 8, 36: « Si filius vos liberaverit, vere liberi eritis. » Et quantum ad hoc quod vocat nos ad bona: unde sequitur: *Et vocavit vocatione sua sancta:* quia vocavit ad sanctificandum. Rom. 8, 30: « Quos prae« destinavit, hos et vocavit. » 1 Petr. 2, 9: « Qui « de tenebris nos vocavit in admirabile lumen

(1) Al. *resuscito.*
(2) *Al.* operatur.
(3) *Al.* Spiritus hujus mundi, *omisso* et Dei.
(4) *Al.* hic autem est sine offensa.

(1) Al. *non secundum etc. Sed collabora.*
(2) *Al.* et hic in Evangelio praedicando dativi casus.

« suum. » Et manifestat quaedam quae dicit, dicens: *Non secundum opera nostra;* ubi ostendit quod per virtutem Dei liberati et vocati sumus, non per humanam: et primo ostendit causam vocationis nostrae et liberationis esse a Deo; secundo processum causae, ibi, *Quae data est nobis in Christo Jesu*: tertio commendat datorem causae, scilicet gratiae et ejus conservatorem, ibi, *Qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam.* Dicit ergo: Vocavit non per nostram virtutem, quia scilicet non per opera nostra, quae sunt effectus virtutis: Tit. 3, 5: « Non ex operibus justitiae quae « fecimus nos, sed secundum suam misericordiam « salvos nos fecit. » (1) Est autem duplex causa humanae salutis, quae est a Deo. Una est aeterna, scilicet ejus praedestinatio; alia est temporalis, scilicet gratia justificans. Quantum ad primum dicit, *Secundum propositum*, idest praedestinationem, quae est propositum miserendi. Ephes. 1, 11: « Operatur omnia secundum propositum voluntatis suae. » Rom. 8, 28: « His qui secundum propositum vo« cati sunt sancti. » Quantum ad secundum dicit, *Et gratiam*: Rom. 3, 24: « Justificati gratis per « gratiam ipsus. »

Circa processum gratiae primo ostendit quomodo est praeparata gratia; secundo quomodo collata; tertio per quem. Primum ostendit, cum dicit: *Quae data est nobis in Christo Jesu*, idest praevisa est nobis dari, *ante tempora saecularia.* Sicut dicit Philosophus, saeculum nihil aliud est qnam mensura durationis aliquarum rerum: unde diversa saecula diversae sunt aetates hominum: unde unum saeculum durat mille annis: quia homo dicitur vivere quamdiu est in memoria hominum, quae non excedit mille annos. Tempora ergo saecularia sunt quae mensurant res mutabiles, et haec inceperunt cum mundo; sed praedestinatio est ante mundum. Ephes. 1, 4: « Elegit nos in ipso ante constitutionem « mundi. » Et dicit, *In Christo Jesu*, quia non sumus electi sic ut salvemur propriis meritis, sed per gratiam Christi: quia sicut praedestinavit salutem nostram, ita modum salutis nostrae. Jo. 1, 17: « Gratia et veritas per Jesum Christum facta est. » Sed haec praedestinatio prius erat occulta, sed nunc est manifesta. Et quomodo? Sicut conceptus cordis per opera. Unde nunc in effectu operis, suis electis manifestavit. *Per illuminationem.* Proprie loquitur: manifestare enim est in lucem ducere. Job 28, 11: « Abscondita produxit in lucem. » Sic ergo *manifestata est nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi*: per hoc quod misit Christum nos illuminantem. Isa. 60, 1: « Surge, illuminare « Hierusalem, quia venit lumen tuum. » Lucae 1, 79: « Illuminare his qui in tenebris et in umbra « mortis sedent. »

Deinde cum dicit, *Qui destruxit quidem mortem*, commendat Christum illuminatorem: et primo ejus virtutem quantum ad mala quae abstulit; secundo quantum ad bona quae contulit. Dicit ergo: *Christus*, propter hoc (1) quod pro nobis passus est, *destruxit mortem*, idest satisfecit Deo pro peccatis nostris. 1 Petr. 3, 18: « Christus semel pro pec« catis nostris mortuus est, justus pro injustis. » Et peccatum erat causa nostrae mortis corporalis. Rom. 6, 23: « Stipendia enim peccati mors: » et ideo destruendo peccatum, destruxit mortem. Oseae 13, 14: « Ero mors tua, o mors, morsus tuus ero « inferne. » Contulit etiam perfecta bona. Primo animae in praesenti per gratiam fidei. Habac. 2, 4: « Justus meus ex fide vivit: » et est imperfecta in hac vita, sed perficietur in gloria. Joan. 17, 3: « Haec est vita aeterna, ut cognoscant te. » Secundo immortalitatem carnis resultantem ex gloria animae. 1 Corinth. 15, 53: « Oportet corruptibile « hoc induere incorruptionem, et mortale hoc in« duere immortalitatem. » Joan. 10, 10: « Ego « veni ut vitam habeant (scilicet jam per gratiam) « et abundantius habeant, » scilicet (2) per gloriam in futuro. Item ibidem 11, 26: « Omnis qui « vivit et credit in me, non morietur in aeternum. »

(1) *Al. additur* sed virtutis ejus.

(1) *Al.* quod pro nobis passus, satisfecit Deo etc.
(2) *Al.* abundantius per gloriam.

LECTIO IV.

In quo positus sum ego praedicator, et Apostolus, et magister Gentium. Ob quam causam etiam haec patior; sed non confundor. Scio enim cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem. Formam habe sanorum verborum quae a me audisti in fide, et in in dilectione in Christo Jesu. Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis. Scis enim hoc, quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt: ex quibus est Philetus (1). et Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quia saepe me refrigeravit, et catenam meam non erubuit; sed cum Romam venisset, solicite me quaesivit, et invenit. Det illi Dominus invenire misericordiam a Deo in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

Supra monuit ad solicitam Christi praedicationem; hic inducit ad hoc per sui (2) exemplum: et primo ponit hoc; secundo inducit ad sui sequelam, ibi, *Formam habet sanorum verborum quae a me audisti;* tertio ostendit sequendi necessitatem, ibi, *Scis enim hoc quod aversi sunt a me omnes qui in Asia sunt.* Item primo ponit suum officium; secundo ostendit quae patitur pro sui officii executione, ibi, *Ob quam causam etiam haec patior;* tertio spei certitudinem, ibi, *Scio enim cui credidi.* Describit autem officium suum tripliciter: quia dicit se praedicatorem ad excitandum ad bonos mores: infra 4, 2: *Praedica verbum, insta opportune.* Marc. ult. 15: « Praedicate Evangelium omni creatu« rae. » Apostolum ad regendum Ecclesiam: quia Apostoli sunt praelati Ecclesiae. Galat. 2, 8: « Qui operatus « est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus « est et mihi inter Gentes. » Et magistrum institutum ad docendum fidei sanctitatem, et cognitionem Dei. 1 Tim. 2, 7· « Doctor Gentium in fide « et veritate. » Joel. 2, 23: « Filii Sion, exultate, « et laetamini in Domino Deo nostro, qui dedit

(1) *Vulgata* Phigellus.
(2) *Al. deest* sui.

« vobis doctorem justitiae. » Sed dicit: *In quo positus sum ego*: ubi nota tria. Primo, quod ipse non assumpsit sibi, sed ab illo positus est. Heb. 5, 4: « Nemo assumit sibi honorem, sed qui vo« catur a Deo tamquam Aaron. » Secundo in positione designatur ordo. Tertio firmitas: quia secundum ordinem rationis institutus, firmiter mansit. Joan. 15, 16: « Posui vos ut eatis, et fructum « afferatis, et fructus vester maneat. » Judic. 5, 20: « Stellae manentes in ordine et cursu suo. »

Deinde cum dicit, *Ob quam causam etiam haec patior*, ostendit quae patitur pro sui officii executione, dicens: *Haec* adversa *patior*, scilicet vincula et taedia, et hoc pro fide Christi: et infra 2, 9: *Laboro usque ad vincula.* Et dicit, *Ob hanc causam*; quia pati simpliciter non est laudabile, sed propter justam causam. Matth. 5, 10: « Beati qui « persecutionem patiuntur propter justitiam. » Et ideo: *Sed non confundor:* quia non est ad confusionem (1) ei qui patitur propter justitiam. 1 Pet. 4, 15: « Nemo vestrum patiatur quasi homi« cida aut fur aut maledicus aut alienorum ap« petitor; si autem ut Christianus, non erubescat; « glorificet autem Deum in isto nomine. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes a conspectu conci« lii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu « contumeliam pati. »

Deinde cum dicit, *Scio cui credidi*, ponitur certitudo spei, quae facit eum non confundi: et hoc (2) provenit ex magnitudine Dei promittentis: et ideo dicit, *Cui credidi.* Et nota, quod uno modo credere est actus fidei; et est sensus: *Scio*, idest scio quod ille qui promisit est verax, et potens ad reddendam vitam aeternam, quam repromisit homini fideli existenti.

Sed contra. Ex hoc sequitur quod eadem est scientia et fides; et idem est scitum et creditum; quod est impossibile: quia de ratione sciti est quod videatur, de ratione crediti quod non.

Respondeo. In fide duo sunt; scilicet id quod creditur, et ille cui creditur. De eo quod creditur non potest esse scientia, quia sic perderet crediti rationem; sed de eo cui creditur, est scientia, quia per evidentissimam rationem est scitum quod Deus est verax. Et sic dicit: *Scio cui credidi.* 1 Joan. 4, 1: « Nolite omni spiritui credere; sed probate « spiritus, si ex Deo sunt. » Proverb. 14, 15: « Innocens credit omni verbo. » Alio modo dicitur credere fidei ejus cui committit rem suam; et hic sensus est verior; quasi dicat: Quia (3) meipsum, labores, et passiones (4) credidi, idest commisi, Deo: scio quod *potens est depositum meum servare in illum diem.*

Et nota, quod depositum dicitur dupliciter. Uno modo, quod ego deposui: et sic homo deponit apud Deum salutem suam, quando se Deo totum committit. 1 Pet. 5, 7: « Omnem solicitudinem « vestram in eum projicientes, quoniam ipsi cura « est de vobis. » Psal. 54, 23: « Jacta super Do« minum curam tuam, et ipse te enutriet. » Item deponit opera sua, quando scilicet non statim recipit remunerationem suam, sed in posterum: et sic qui bene facit, deponit illud apud Deum, et hoc *usque in illum diem*, quando judicabit occulta hominum, quibus (1) tunc reddet Deus mercedem laborum suorum. Sap. 10, et Isa. 3, 10: « Dicite « justo, quoniam bene, quoniam fructum adinven« tionum suarum comedet. » Vel *depositum*, idest quod penes me positum est officium (2), scilicet officium Evangelii. Act. 9, 15: « Vas electionis est « mihi iste, ut portet nomen meum coram Gen« tibus et regibus et filiis Israel. » Et Deus est potens conservare suum Apostolum usque ad mortem suam.

Deinde cum dicit, *Formam habens sanorum verborum quae a me audisti*, inducit ad sequelam sui: et est duplex littera. Una dicit, *Habe*; altera, *Habens.* Si dicit, *habens*, sic primo ponit idoneitatem, quam proponit Timotheo ad imitandum exemplum Apostoli; secundo hortatur ad imitandum ibi, *Bonum depositum custodi.* Apostolus autem bonam idoneitatem habuit secundum duo: scilicet secundum eruditionem quantum ad cognitionem; et ideo dicit, *Sanorum verborum*; item secundum virtutem: unde dicit, *In fide et dilectione.* Dicit ergo: Non potes te excusare, si patienter te non habeas usque ad vincula, sicut ego: quia tu es *habens formam sanorum verborum*, scilicet quae non continent falsitatis corruptionem. Tit. 2, 1: « Lo« quere quae decent sanam doctrinam. » Et dicitur doctrina sana, non corrupta, effective, quia nos sanos facit. Et addit, *Quae a me audisti;* quasi dicat: Non es deceptus, quia hoc tibi tradidi quod a Christo audivi. 1 Corinth. 11, 23: « Ego enim « accepi a Domino quod et tradidi vobis. » Luc. 10, 16: « Qui vos audit, me audit. » Et hoc *in fide et dilectione*: quia si aliquis omnia verba sana sciret, et non crederet, non esset idoneus; nec etiam diligeret, quia de facili recederet a doctrina, vel per adversa vel per prospera. Heb. 11, 6: « Sine fide impossibile est placere Deo. » 1 Joan. 3, 14: « Qui non diligit, manet in morte. » Et hoc *in Christo Jesu*, quia vera fides est eorum quae Christus docuit, et vera dilectio est in Christo qui dedit Spiritum sanctum, per quem Deum diligimus. Haec igitur habens, *custodi bonum depositum*, quod scilicet dedi tibi, idest officium praedicationis, ut nunquam a veritate recedas, nec propter timorem officium praedicationis ullo tempore dimittas. Prov. 4, 23: « Omni custodia serva cor « tuum. » 1 Tim. 6, 20: « O Timothee, depositum « custodi. » Et hoc *custodi* bono adjutorio, scilicet *per Spiritum sanctum qui habitat in nobis.* 1 Corinth. 3, 16: « Nescitis quia templum Dei estis, « et Spiritus Dei habitat in vobis? » Secundum aliam litteram monet ad duo. Primo ad sanam doctrinam; secundo ad perseverantiam in ea (3).

Deinde cum dicit, *Scis enim hoc*, ostendit necessitatem monitionis ex defectu et profectu aliorum. Quando enim aliquis videt aliquos sociorum suorum proficere, et aliquos deficere, nititur sequi bonos: et ideo primo commemorat deficientes; secundo proficientes, ibi, *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui.* Ostendit ergo quid caveat (4), alias est periculum. 1 Corinth. 10, 12: « Qui se « existimet stare, videat ne cadat: » et ideo dicit: *Aversi sunt a me omnes quia in Asia sunt.* Glossa: « Isti fallacia erant pleni: simulate enim fuerant

(1) *Al.* et ideo non est ei ad confusionem.
(2) *Al.* etiam haec.
(3) *Al. deest* quia.
(4) *Al.* et possessiones.

(1) *Al.* quia.
(2) *Al. omittitur* officium.
(3) *Al.* in ea sua sententia.
(4) *Al.* custodiat.

« cum Apostolo, ut scilicet addiscerent unde face« rent calumniam Apostolo. » Isti ergo, *qui sunt aversi a me, sunt modo in Asia*: inter quos praecipue sunt isti duo, qui conversi sunt per Jacobum.

Deinde cum dicit, *Dominus Onesiphori domui det misericordiam*, ostendit aliorum profectum; et praecipue cujusdam Onesiphori: commemorans primo bona quae sibi contulit Romae; secundo quae in Asia. Item primo optat ei Dei misericordiam; secundo ostendit meritum misericordiae, tertio tempus misericordiae. Primum, cum dicit, *Dei misericordiam*. Recte optat ei misericordiam, quia praesens vita miseria est. Job 14, 1: « Homo natus « de muliere, brevi vivens tempore, repletur mul« tis miseriis. » Dicit: *Det Onesiphori domui*: non solum personae, sed familiae: quia propter bonitatem unius derivatur gratia ad totam familiam. Matth. 10, 13: « Si quidem fuerit domus illa digna, veniet pax « vestra super eam. » Meritum autem misericordiae est misericordia quam habebat in Apostolum; unde dicit: *Quia saepe me refrigeravit*, scilicet quietem praestando. Matth. 5, 7: « Beati misericordes, quo« niam ipsi misericordiam consequentur. » Eccli. 18, 16: « Nonne ardorem refrigerabit ros? » Ad Philem. 7: « Viscera sanctorum requieverunt per « te, frater. » *Et catenam meam:* infra 2, 9: « La« boro usque ad vincula, quasi male operans: » *non erubuit; sed cum Romam venisset, solicite*, ut amicus, *quaesivit*. Eccli. 6, 7: « Si possides ami« cum, in tentatione posside illum. » Prov. 17, 17: « Omni tempore diligit qui amicus est. » Optat autem misericordiam futuri saeculi, cum dicit, *In illa die*, in qua scilicet Dominus judicabit omnes, quando misericordia est necessaria. Non solum autem Romae, sed et Ephesi. Et ideo dignus est divina misericordia.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Jesu: et quae audisti a me per multos testes, haec (1) commenda fidelibus hominibus qui idonei erunt et alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Jesu. Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus, ut ei placeat cui se probavit. Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quae dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum.

Supra induxit Timotheum ad diligentem Evangelii praedicationem; inducit eum hic ad constantem tolerantiam martyrii: et primo inducit eum ad sustinendam passionem pro salute fidelium; secundo docet eum qualiter resistat infidelibus, ibi, *Noli contendere verbis*. Item primo inducitur praeparatio ad martyrium sustinendum; secundo exhortatio martyrii, ibi, *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis*. Praeparatio martyrii praemittitur quantum ad tria. Primum est animi fortitudo; secundum est bonorum dispensatio, ibi, *Et quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus*; tertium est fructuosus militiae labor, ibi, *Labora sicut bonus miles Christi*. Requiritur autem ad martyrium animi (2) fortitudo, quae est circa pericula mortis; et ideo dicit: *Tu ergo, fili mi*, scilicet quem per Evangelium genui, *confortare in gratia*. Psal. 30, 25: « Virili« ter agite, et confortetur cor vestrum: » *quae est* non in te, scilicet cujus fortitudo est vana, sed *in Christo Jesu*. Eph. 6, 10: « Confortamini in « Domino, et in potentia virtutis ejus. » Vel *in gratia, quae est in Christo Jesu*, idest gratuito Dei dono per Christum. Joan. 1, 17: « Gratia et ve« ritas per Jesum Christum facta est. » Secundum est dispensatio bonorum. Circa quod notandum est, quod quando aliquis adducitur ad mortem, disponit de suis. Non ergo minus debent esse soliciti sancti de bonis spiritualibus sibi creditis, quod non dispereant post eorum mortem; sed aliis credant: et ideo monet eum, ut, si ad martyrium venerit, quod dispenset doctrinam fidei. Et primo ponit quomodo accepit: quia per auditum: unde dicit: *Quae audivisti a me*, et ego a Christo. Et dico, *A me*, non singulariter, sed confirmata *per multos testes*, idest per legem et Prophetas. Rom. 3, 21: « Testificata a lege et a Prophetis. » Vel per Apostolos: 1 Corinth. 15, 11: « Sive nos sive illi, sic prae« dicavimus, et sic credidistis. » *Haec commenda*, inquantum sunt accepta. Sap. 7, 13: « Quam sine « fictione didici, et sine invidia communico: » *fidelibus hominibus*, ut scilicet, non quaerant lucrum temporale, sed gloriam Dei. 1 Corinth. 4: 2: « Hic jam quaeritur inter dispensatores ut fi« delis quis inveniatur. » Matth. 24, 45: « Fidelis « servus et prudens quem constituit dominus su« per familiam suam. » Item qui sunt idonei ad dispensandum: (1) ideo dicit: *Qui idonei erunt et alios docere*. Debent autem esse idonei tripliciter. Primo intellectu, ut sint sapientes ad intelligendum: Lucae 21, 15: « Ego dabo vobis os et sapientiam, « cui non poterunt resistere et contradicere o« mnes adversarii vestri. » Item lingua, ut sint facundi ad docendum: Isa. 50, 4: « Dominus dedit mi« hi linguam eruditam, ut sciam suscitare eum « qui lapsus est verbo. » Item opere, quia « coe« pit Jesus facere et docere: » Act. 1, 1.

Deinde cum dicit, *Labora sicut bonus miles Christi*, ponitur tertium, quod est legitimus (2)

(1) *Al.* et in his quae audisti a me per multos testes haec etc.

(2) *Al. deest* animi.

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad* Debent.

(2) *Al.* scilicet legitimus.

militiae labor: ad quem primo hortatur; secundo ponit laboris praemium, ibi, *Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit*; tertio militiae stipendia: *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere.* Item primo hortatur ad legitimum laborem; secundo exponit quis labor sit legitimus, ibi, *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Dicit ergo: *Labora sicut bonus miles Christi.* Est autem tripliciter aliquis miles Christi. Primo inquantum pugnat contra peccata. Job 7, 10: « Militia est vita hominis super terram: » et 14, 14: « Cunctis diebus quibus « nunc milito, expecto donec veniat immutatio mea. » Et haec pugna est contra carnem mundum et diabolum. Ephes. ult. 12: « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes « et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum « harum, contra spiritualia nequitiae, in caelestibus. » Secundo est aliquis miles Christi, pugnando contra errores. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo « ad destructionem munitionum, consilia destruentes. » Tertio est militia martyrum contra tyrannos: et haec est laboriosior. Job 25, 3: « Numquid est « numerus militum ejus? » Et non debet quiescere miles, quia dicitur a militia sustinenda.

Deinde cum dicit, *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus*, exponit quid sit legitimus labor: et primo inducit eum ad laborem; secundo ostendit qualis debet esse bonus miles, ibi, *Ut ei placeat cui se probarit.* Primo circa primum duo facit: quia primo exemplum ponit; secundo manifestat. Dicit ergo: *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* Circa primum sciendum, quod alius est finis militiae spiritualis, et alius est finis militiae corporalis: quia finis militiae corporalis est ut obtineat victoriam contra hostes patriae; et ideo milites debent abstinere ab his quae abstrahunt a pugna, puta a negotiis et deliciis. 1 Corinth. 9: « Qui in agone contendit, ab omnibus « se abstinet: » sed militiae spiritualis finis est ut victoriam habeat ab hominibus qui sunt contra Deum; et ideo oportet quod abstineant ab omnibus quae distrahunt a Deo. Haec autem sunt negotia saecularia: quia solicitudo hujus saeculi suffocat verbum. Et ideo dicit, *Implicat se.*

Sed contra. Negotia saecularia sunt temporalia: hoc autem Apostolus fecit quando vixit de labore manuum suarum.

Respondeo. Dicendum est, quod Apostolus dicit, *Implicat*, et non dicit Exercet. Ille autem eis implicatur, cujus cura et solicitudo jungitur circa ipsa: et tunc proprie ipsa haec interdicuntur militibus Christi, in quibus ostenditur non esse necesse implicari animum. Item non dicit simpliciter, implicatur; sed dicit, *Implicat se*: quia quandoque implicatur, et non se implicat. Implicat enim se quando sine pietate et necessitate assumit negotio (1), sed quando necessitas officii pietatis et auctoritatis exercetur, tunc non implicat se, sed implicatur hujusmodi necessitate. Roman. 16, 2: « Assistatis ei « in quocumque negotio vestri indiguerit. »

Causa autem quare non debet se implicare, est *ut ei placeat cui se probarit.* 1 Joan. 2, 15: « Si « quis diligit mundum, non est caritas Patris in « eo. » Qui enim est miles Christi, devovit se ad militandum Deo; et ideo debet conari ut ei placeat cui se devovit.

Deinde cum dicit, *Nam et qui certat in agone, non coronabitur nisi legitime certaverit*, ponit laboris praemium. Et quia diceret aliquis: O Paule, magna imponis; sed quis est eorum fructus? respondet: Assumatis exemplum in pugnis saecularibus, ubi non omnes, sed legitime pugnantes accipiunt coronam. Sic ergo erit et in spiritualibus, quod nullus coronabitur, nisi servet debitas leges pugnae. 1 Corinth. 9, 25: « Illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant: nos autem incor- « ruptam. » Sap. 4, 2: « In perpetuum coronata « triumphat. »

Deinde cum dicit, *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus accipere*, ostendit stipendia interdicitque ei negotia saecularia: et primo proponit stipendia sub metaphora; secundo exponit, ibi, *Intellige quae dico.* Officium enim praedicatorum et doctorum, est officium militum, inquantum insurgunt contra hostes et vitia: item agricolae, inquantum fructum faciunt, promovendo ad bona. Hujus ager est Ecclesia; et principalis agricola est Deus, interius et exterius operans. Joan. 15, 1: « Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. » Homines autem exterius adhibent ministerium: 1 Corinth. 3, 6: « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus « autem incrementum dedit. » Isti sunt exteriores agricolae: Job 31, 39: « Si animam agricolarum « ejus afflixi. » Istum ergo agricolam oportet fructum accipere. Hujus fructus sunt opera virtutum: Eccli. 24, 23: « Flores mei, fructus honoris et « honestatis. » Gal. 5, 22: « Fructus autem spi- « ritus est caritas, gaudium, pax, patientia. » Inter hos fructus sunt et fructus eleemosynarum: Act. 9, 36: « Haec erat plena fructibus bonis, et « eleemosynis quas faciebat. » Illi ergo debent principaliter fructum percipere, ut ipsi gaudeant. Primo de subditorum fructibus: Phil. 4, 1: « Itaque fratres mei carissimi et desideratissimi, gau- « dium meum et corona mea. » Secundo de subsidiis temporalibus, non pro praemio principali, sed stipendio: Gal. 6, 6: « Communicet autem is qui « catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in om- « nibus bonis. » Matth. 10, 10: « Dignus est o- « perarius cibo suo. »

Deinde cum dicit, *Intellige quae dico*, exponit quae dixerat, sequens modum Christi post parabolas: Matth. 13, 9: « Qui habet aures audiendi, au- « diat. » Quasi dicat: Reduc haec ad intellectum spiritualem: Dan. 10, 1: « Intelligentia opus est in « visione. » Quasi diceret aliquis: Tu dicis: Accipe stipendium, o Timothee; sed tu non facis, quia de labore manuum vis vivere. Unde *intellige quae dico*: quia est necessaria (1) discretio: quia ibi non sunt accipienda ubi est occasio avaritiae contra Evangelium, vel propter cupiditatem, vel propter otium: et hoc poteris intelligere, quia *dabit tibi Dominus in omnibus intellectum.* 1 Joan. 2, 27: « Unctio docebit vos de omnibus. »

(1) *Al. deest* negotia.

(1) *Al.* unde intellige quia est necessaria etc.

LECTIO II.

Memor esto Dominum nostrum Jesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum, in quo laboro usque ad vincula quasi male operans; sed verbum Dei non est alligatum. Ideo omnia sustineo propter electos; ut et ipsi salutem consequantur, quae est in Christo Jesu cum gloria caelesti. Fidelis sermo. Nam si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus; si negaverimus, et ille negabit nos; si non credimus, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. Haec commone, testificans coram Deo. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium. Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis.

Supra ponitur praeparatio ad martyrium; hic ponitur exhortatio ad ipsum: et primo praemittit exemplum praemii; secundo exemplum martyrii, ibi, *In quo laboro usque ad vincula*; tertio manifestat consequentiam praemii ad martyrium, ibi, *Fidelis sermo*. Nam praemium mortis pretiosae martyrii est resurrectio gloriosa; cujus exemplum praecessit in capite nostro Christo: et ideo dicit: *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse a mortuis;* quasi dicat: Dominum nostrum Jesum Christum habe in mente contra tribulationes. Proverb. 3, 6: « In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget « gressus tuos. » Multa enim sunt in eo cogitanda, sed specialiter resurrectio: ad hanc omnia ordinantur, et praecipue totus christianae religionis status. Rom. 10, 9: « Si confitearis in ore tuo Do« minum Jesum, et corde tuo credideris quod Deus « excitavit illum a mortuis, salvus eris. »

Et nota, quod non (1) dicit resuscitatum; quia etsi Pater eum suscitaverit, tamen propria etiam virtute resurrexit, et est primus resurgentium, 1 Corinth. 15. Sed quia secundum naturam humanam resurrexit et mortuus est, *Ex semine David*. Rom. 1, 3: « Qui factus est ei ex semine David « secundum carnem. » *Secundum Evangelium meum:* idest a me praedicatum: 1 Corinth. 15, 1: « Notum « autem facio vobis Evangelium, quod praedicavi « vobis. » Qui praedicat Evangelium, est minister Evangelii, sicut qui baptizat, est minister baptismi. Tamen non potest dici baptisma meum, sed Evangelium sic. Et hoc ideo, quia multum facit exhortatio et solicitudo.

Deinde cum dicit, *In quo laboro usque ad vincula*, ostendit se in exemplum martyrii: et primo ejus poenam; secundo ejus causam, ibi, *Ideo omnia sustineo*. Tria autem ostendit esse in poena: scilicet acerbitatem, opprobrium et constantiam. Acerbitatem, cum dicit, *In quo*, scilicet Evangelio praedicando; vel pro quo *laboro*, idest affligor, et hoc *usque ad vincula*: quia quando hanc Epistolam scripsit, erat Romae in vinculis. Ephes. ult. 19: « Mysterium (2) Evangelii, pro quo legatione fun« gor in catena. » Opprobrium quantum ad infideles, cum dicit: *Quasi male operans*: Christiani enim tunc reputabantur pessimi. Luc. 6, 22: « Beati « eritis cum vos oderint homines et separaverint « et ejecerint nomen vestrum tamquam malum, « propter Filium hominis. » Christus etiam fuit damnatus quasi male operans: Isa. 53, 12: « Et « cum sceleratis reputatus est. » Constantiam autem ostendit, cum dicit: *Sed verbum Dei non est alligatum*. Licet enim corpus sit alligatum, tamen verbum Dei non est alligatum: quia praedicatio fuit ex voluntate Apostoli, quae libera est, praecipue propter efficaciam caritatis, quae nihil timet. Roman. 8, 38: « Certus sum enim quia neque mors « neque vita.... poterit nos separare a caritate Dei. » Quia, sicut 1 Joan. 3, 20, dicitur: « major est Deus « corde nostro. » Et dicitur, quod in vinculis existens multos convertit.

Deinde cum dicit, *Ideo omnia sustineo propter electos,* ostendit causam: quia martyrem non poena facit, sed causa. Duplex autem est causa martyrii: scilicet propter divinum honorem, et salutem proximi. Propter Deum quidem, quia Rom. 8, 36: « Propter te mortificamur tota die. » Propter salutem proximorum, quia dicit hic, *Propter electos*. Joan. 15, 13: « Majorem caritatem nemo habet, « ut animam suam ponat quis pro amicis suis. » 1 Joan. 3, 16: « Quoniam ille pro nobis animam « suam posuit, et nos debemus pro fratribus ani« mas ponere. » Et dicit, *Propter electos*; quia quaecumque bona fiunt, specialiter cedunt in bonum electorum, non reproborum. Et quomodo? *Ut et ipsi salutem consequantur*.

Sed numquid sufficit passio Christi? Dicendum est, quod sic effective; sed passio Apostoli dupliciter expediebat (2). Primo, quia dabat exemplum persistendi in fide; secundo, quia confirmabatur fides, et ex hoc inducebantur ad salutem. Et hoc *in Christo*, idest quae venit nobis per eum: Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum faciet populum suum a « peccatis eorum. » Et hoc non solum salutem gratiae praesentem, sed etiam *cum gloria caelesti*. Matth. 5, 22: « Merces vestra copiosa est in caelis. »

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo*, ponit consequentiam praemii ad meritum martyrii: et primo ponit attestationem; secundo consequentiam, ibi, *Nam si commortui sumus, et convivemus;* tertio confirmat per testimonium, ibi, *Haec commone, testificans coram Domino*. Dicit ergo: *Fidelis sermo*; idest, verbum quod dicam, est fidele. Apoc. ult. 6: « Haec verba fidelissima sunt et vera. »

Deinde cum dicit, *Nam si commortui sumus et convivemus*, ponit consequentiam: et primo de remuneratione bonorum; secundo de punitione malorum, ibi, *Si negaverimus, et ille negabit nos*. In praemio bonorum sunt duo: scilicet reparatio per resurrectionem, et superadditio gloriae, ad quam resurgent: et ideo primo ostendit quod per Christum venitur ad reparationem vitae; secundo, quod per ipsum venitur ad resurrectionem, ibi, *Si sustinemus, et conregnabimus*. Dicit ergo: *Si commortui sumus, et convivemus*, scilicet cum Christo, et hoc per sacramenti susceptionem in baptismo. Rom. 6, 4: « Consepulti enim sumus cum illo per baptismum « in mortem. » Item per poenitentiam nos macerando: Galat. 5, 24: « Qui Christi sunt, carnem « suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Item pro confessione veritatis moriendo, sicut et Christus: Psalm. 115, 15: « Pretiosa in conspectu « Domini mors sanctorum ejus. » *Si ergo com-*

(1) *Al. omittitur* non.
(2) *Al.* ministerium.

(1) *Al. deest* expediebat.

mortui sumus, et convivemus; idest, sicut ipse resurrexit, sic et nos. Rom. 6, 5: « Si complantati « facti sumus similitudini mortis ejus, simul et « resurrectionis erimus. »

Deinde agit de gloria, quam sancti merentur per mortis ignominiam. Luc. ult. 26: « Nonne « haec oportuit Christum pati, et ita intrare in « gloriam suam ? » Et ideo dicit: *Si sustinemus*, scilicet patienter, afflictiones (1) et opprobria, *conregnabimus*; idest, simul cum ipso perveniemus ad regnum. Matth. 5, 10: « Beati qui persecutionem « patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est « regnum caelorum. »

Deinde cum dicit, *Si negaverimus, et ille negabit nos*, ostendit consequentiam quantum ad poenas. Dupliciter autem potest aliquis peccare contra fidem. Primo exterius negando; secundo interius eam deponendo. Quantum ad primum dicit: *Si negaverimus*, scilicet coram aliis, *ipse negabit nos*, in judicio. Matth. 25, 12: « Amen dico vobis, nescio vos. » Negare est non cognoscere eos esse de ovibus suis. Quantum ad secundum dicit: *Si non credimus*, idest si fidem a corde abjiciamus, *ille fidelis permanet* (2); idest, ipse fidem suam tenet: unde fidelis manet in sua fide: quia fides nihil aliud est quam participatio (3), sive adhaesio veritati. Ipse autem est ipsa veritas, quae negare se non potest. Ergo non est omnipotens. Respondeo. Ex hoc est omnipotens quod *seipsum negare non potest.* Posse enim deficere, magis est pertinens ad impotentiam: quia quod aliquid deficiat a suo esse, est per debilitatem virtutis propriae. Christum autem negare seipsum, est deficere a seipso. Hoc ergo ipsum quod non potest negare se, est ratio perfectae virtutis. Unde nec peccatum cadit in eum, ut est dictum, nec potest negare suam virtutem et suam justitiam quin puniat. Marc. ult. 16: « Qui vero non « crediderit, condemnabitur. »

Sed numquid non potest Deus alicui remittere poenam ? Potest quidem secundum ordinem sapientiae suae; sed contra ordinem sapientiae et justitiae non.

Deinde cum dicit, *Haec commone, testificans coram Deo*, confirmat per testimonium: quasi dicat: Simul cum aliis admoneo, ut semper habeas in corde, *testificans coram Deo*; idest, testem adducens coram quo loquor.

Deinde cum dicit, *Noli contendere verbis*, ostendit quomodo resistat infidelibus: quia primo praemittit modum resistendi; secundo ostendit quae sunt quibus resistat, ibi, *Profana autem et vaniloquia devita.* Item primo excludit indebitum modum resistendi; secundo ponit debitum, ibi, *Solicite autem cura teipsum probabilem exhibere Deo.* Circa primum primo excludit indebitum modum; secundo rationem assignat, ibi, *Ad nihil enim utile est.* Dicit ergo: *Noli contendere verbis.* Contentio importat concertationem in verbis. Potest ergo secundum duo intelligi: quia acrimoniam loquens depravatur dupliciter. Uno modo (1), si per hoc acceditur ad favorem falsitatis: ut quando quis cum confidentia clamoris impugnat veritatem: alio modo propter inordinationem, ut quando utitur acrimonia, vel ultra modum debitum, vel contra qualitatem personae. Sed si moderate et cum circumstantiis debitis et pro veritate fiat, non est peccatum. Et sic in Rhetorica est unum instrumentum exhortationis. Tamen in sacra Scriptura accipitur (2) secundum quod importat inordinationem. 1 Corinth. 11, 16: « Si quis videtur inter vos contentiosus esse, nos « non habemus talem consuetudinem, neque Ec- « clesia Dei. » Et dicit, *Verbis*: quia aliqui disceptant solum verbis improperii; et hoc proprie est contendere. Si hoc fit non verbis tantum, sed veris rationibus; hoc est disputare, non contendere.

Deinde cum dicit, *Ad nihil utile est*, ostendit rationem documenti. Nam moderata disputatio quando cum ratione fit, est utilis ad instructionem: sed quando cum verbis tantum, tunc est litigiosa. Ideo dicit: *Nisi ad subversionem audientium*: et hoc dupliciter. Uno modo, dum quod est certum, venit in dubium: alio modo, quia audientes scandalizantur. Proverb. 14, 23: « Ubi verba sunt plurima, « ibi frequenter egestas: » unde Jac. 3, 16: « Ubi « zelus et contentio, ibi inconstantia et omne « opus pravum. »

Sed numquid non sine contentione debet quis disputare coram populo de fide ? Respondeo. Distinguendum est ex parte audientium: quia aut sunt solicitati ab infidelibus, et tunc est utilis publica disputatio, quia per hanc simplices efficiuntur magis instructi, quando vident errantes confutari. Si vero non sunt solicitati ab infidelibus, tunc non est utilis disputatio, sed periculosa. Item est distinguendum ex parte disputantis: quia si disputans est prudens sic quod manifeste confutet adversarium, tunc debet publice disputare: si vero non, nullo modo.

Deinde cum dicit, *Solicite cura teipsum*, ponit debitum modum resistendi: et primo quantum ad rectam intentionem; secundo quantum ad rectam operationem; tertio quantum ad rectam doctrinam. Qui enim vult disputare, primo debet scrutari suam intentionem, utrum moveatur bono zelo: ideo dicit: *Probabilem Deo exhibere*, qui scilicet probat cor: 2 Corinth. 10, 18: « Non enim qui seipsum commen- « dat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. » Psalm. 16, 3: « Probasti cor meum, et visitasti « nocte. » Item quod doctrinam quam praedicat ore, stabiliat per opera; quod nisi faciat, est confusione dignus: unde dicit: *Operarium inconfusibilem*: quasi dicat. Haec facito, sic non confunderis. Item quod recte tractet verbum veritatis, vera docendo et utilia audientibus (3): unde subjungit: *Recte tractantem verbum veritatis*, non quaerens lucrum et gloriam. 2 Corinth. 2, 17: « Non sumus, « sicut plurimi, adulterantes verbum Dei; sed ex « sinceritate, sicut ex Deo, coram Deo, in Christo « loquimur. »

(1) *Al. omittitur* afflictiones.
(2) *Al. omisso textu* ipse fidem suam tenet.
(3) *Al.* participatio veritatis.

(1) *Al.* vel per hoc acceditur.
(2) *Al.* dicitur.
(3) *Al. omittuntur sequentia usque ad* non quaerens.

LECTIO III.

Profana autem et vaniloquia devita: multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymeneus, et Philetus, qui a veritate exciderunt, dicentes, resurrectionem esse jam factam, et subverterunt quorumdam fidem. Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognovit Dominus qui sunt ejus, et Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia; et quaedam quidem in honorem, quaedam autem in contumeliam.

Supra instruxit Timotheum, ostendens modum generalem, quo infidelibus est resistendum: hic ostendit in speciali quibus sit resistendum: et primo ostendit quibus est resistendum: secundo quare, ibi, *Multum enim proficiunt ad impietatem*; tertio quomodo, ibi, *Juvenilia autem desideria fuge.* Dicit ergo: *Profana et vaniloquia devita*: ubi osstendit duo esse vitanda: scilicet profana et vaniloquia; et referuntur ad idem, vel ad diversa: nam profana dicuntur, quasi procul a fano, scilicet cultu divino: et haec sunt documenta haeresum, et haec vitanda: ideo dicit: *Devita profana.* Potest etiam dici, quod haec profana sunt quae fidei repugnant; sed vaniloquia, fabulosa. Psalm. 11, 3: « Vana locuti sunt unusquisquead proximum suum. »

Deinde cum dicit, *Multum enim proficiunt ad impietatem*, ostendit quare haec sunt vitanda; et hoc dupliciter. Primo ex nocumento quod inferunt; secundo ex fructu vitationis, ibi, *Si quis ergo emundaverit se ab istis, erit vas in honorem sanctificatum.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quomodo noceant ad fidei subversionem; secundo quomodo non possunt totaliter fidem subvertere, ibi, *Sed firmum fundamentum Dei stat.* Item primo ponit documentum; secundo subdit similitudinem, ibi, *Et sermo eorum ut cancer serpit*; tertio exemplum, ibi, *Ex quibus est Hymeneus, et Philetus.* Dicit ergo: Haec sunt vitanda, quae impediunt pietatem, quae cultus Dei dicitur. Unde doctrina fidei est doctrina pietatis; impietas vero est doctrina contra fidem: unde dicit: *Multum enim proficiunt ad impietatem*; idest, perducunt ad errorem, sive ad erroneam doctrinam. Sed hic profectus est in malis abusive: infra 3, 13: *Mali homines et seductores proficiunt in pejus errantes, et in errorem alios mittentes.*

Deinde ponit eorum similitudinem, dicens: *Sermo eorum ut cancer serpit.* Haeretici enim dicunt a principio quaedam vera et utilia; sed cum audiuntur, evomunt mortifera (1); et ideo dicit: *Sermo eorum ut cancer serpit.* Eccli. 11, 34: « A « scintilla una augetur ignis, et ab uno doloso auge- « tur sanguis. »

Deinde cum dicit, *Ex quibus est Hymeneus, et Philetus*, ponit ad hoc exemplum: hi enim duo fidem suo tempore corrumpebant: a quibus quidam errantes conversi sunt in vaniloquium. De Phileto dicitur supra 1, 15: *Aversi sunt a me omnes qui sunt in Asia; ex quibus est Philetus, et Hermogenes.* De Hymeneo autem habetur 1 Timoth. 1, 20: « Ex quibus est Hymeneus. » Et dicit, *Exciderunt.* 1 Joan. 2, 19: « A nobis exierunt. » Et hoc aggravat: quia 2 Petr. 2, 21: « Melius enim « erat eis non cognoscere viam justitiae, quam « post agnitionem retrorsum converti. » Errabant autem, *dicentes, resurrectionem jam factam esse:* de qua Matth. 27, 52: « Multa corpora sanctorum qui « dormierant, surrexerunt. » Et dicebant quod non est alia resurrectio expectanda; sed tunc surrexerunt. Alio modo, et melius: quod sicut est duplex mors, ita duplex est resurrectio: scilicet animae et corporis. De resurrectione animae habetur Apocal. 20, 6: « Beatus et sanctus qui habet par- « tem in resurrectione prima. » Dicebant ergo quod omnia quae dicuntur in Scripturis, erant referenda ad resurrectionem animarum, quae jam facta est. Coloss. 3, 1: « Si consurrexistis cum « Christo, quae sursum sunt quaerite. » Et hic error est etiam hodie apud haereticos; et per istum subvertunt quosdam. Et congrue dicit: *Et subverterunt quorundam fidem*: quia destruunt fundamentum fidei. Act. 13, 10: « O plene omni dolo « et omni fallacia, fili diaboli et inimice omnis « justitiae, non desinis subvertere vias Domini « rectas. »

Deinde cum dicit, *Sed firmum fundamentum Dei stat,* ostendit quomodo per haereses fides non est totaliter subvertenda: et primo quod per doctrinas haereticas non potest tota Ecclesiae fides corrumpi: secundo ostendit quare Deus permittit aliquos errare, ibi, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia.* Item primo ostendit immobilitatem fidei electorum; secundo addit demonstrationem, ibi, *Habens signaculum hoc.* Dicit ergo: Subvertunt, *sed firmum fundamentum Dei stat.* Haec enim fundamenta sunt illa quibus datur gratia immobiliter standi: Matth. 7, 25: « Fundata enim erat supra « firmam petram. » *Firmum,* quia immobile; unde praemittitur, ibi (Matth. loc. cit.), quod « venerunt « flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum « illam: et non cecidit. » Hujus firmitas dependet primo ex divina praedestinatione: secundo ex libero arbitrio nostro: et ideo quantum ad primum dicit: Hoc firmum fundamentum *habet hoc signaculum,* idest, hoc est signum hujus firmitatis. Joan. 3, 33: « Qui autem acceperit testimonium ejus, signavit quia « Deus verax est. » Et haec est prima pars signaculi, scilicet ex divina praedestinatione: quia *novit Dominus qui sunt ejus*: et haec est notitia divinae praedestinationis. Joan. 10, 14: « Ego cognosco oves meas.... « et alias oves habeo quae non sunt ex hoc ovili. » Matth. 7, 23: « Non novi vos. » Sed quantum ad secundum, dicit: *Discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini*; quasi dicat: Sic praedestinati sunt a Deo, quod per liberum arbitrium salvabuntur: quia ex hoc quod aliquis finaliter non adhaeret peccato, ostendit se esse praedestinatum. Et ponit duo, quae pertinent ad ordinationem in statu salutis. Primum quod confiteatur fidem: ideo dicit: *Omnis qui invocat nomen Domini.* Roman. 10, 10: « Ore autem confessio fit ad salutem. » Secundum, quod recedat a peccato. Matth. 7, 21: « Non omnis « qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum « caelorum; sed qui facit voluntatem Patris mei qui « in caelis est. » Et ideo dicit: *Discedat ab ini-*

(1) *Editio Romana, et duae Venetae recentiores jam citatae:* sed cum audiunt, immiscent quaedam quae evomunt mortifera.

quitate. Isai. 55, 7: « Derelinquat impius viam « suam. » Quod vero dicit, *Invocat nomen* (1), non intelligit quod solum nominet ore, sed interius per fidem, et extra per opus.

Deinde cum dicit, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia*, ponit rationem quare Deus permittit aliquos errare, licet omnes diligat. Dupliciter autem potest hoc intelligi: quia vel in generali, vel in speciali ad hunc vel illum. Si enim quaeras in singulari quare dat huic donum perseverantiae, et non illi: non habet rationem, nisi solam Dei voluntatem. Augustinus (tract. 26 in Joan.): « Quare hunc trahat et illum non trahat, noli velle judicare, si non vis errare. » Sed si quaeras in generali quare quibusdam dat et quibusdam non, habet rationem, quam et assignat Apostolus Rom. 9: et est eadem ratio cum ista, licet per alia exempla: ideo enim dicit 22: « Sustinuit in multa « patientia vasa irae apta in interitum. » Secundum enim quod omnia opera quae Deus fecit in natura et gratia, sunt facta ad manifestandum gloriam Dei: Eccli. 42, 16: « Gloria Domini plenum « est opus ejus: » sic etiam fecit diversas creaturas, ut perfectio divinae bonitatis, quae non potest manifestari per unam sufficienter, manifestetur per aliam. Ita etiam considerandum est de uno artifice. In domo una est una fenestra quae est altera pulchrior. Si quis ergo quaerat quare non tota domus est fenestra; ratio est, quia tota domus esset imperfecta (2). Similiter dicit Apostolus 1 Corinth. 12, 17: « Si totum corpus esset oculus, ubi auditus? » Sic ergo dicit Apostolus in effectu gratiae: quia oportuit quod Deus manifestaret justitiam et misericordiam. Si enim omnes salvaret, esset solum ejus misericordia; si omnes damnaret, solum esset justitia. « Et ideo Deus volens manifestare « iram (idest justitiam) et notam facere poten« tiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae « apta in interitum: » Rom. 9, 22. Et similis est ratio de persecutione Ecclesiae, quam oportebat esse perfectam, quod non esset, si non esset (3) in ea diversitas.

(1) Al. *nominat* tantum.
(2) *Deest forte aliquid.*
(3) *Al.* quod esset in ea diversitas.

In qua triplex est diversitas: scilicet bonorum et malorum, bonorum et meliorum, malorum et pejorum: et hanc assignans, dicit: *In magna autem domo*, idest Ecclesia: Baruch 3, 24: « O « Israel, quam magna est domus Dei, et ingens « locus possessionis ejus! » *non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia*: ubi aurea et argentea distinguuntur a fictilibus: item argentea ab aureis, item fictilia a ligneis. In primo comparatio bonorum et malorum innuitur; in secundo comparatio bonorum et meliorum; in tertio malorum et pejorum: nam aurea et argentea sunt boni; sed aurea meliores, argentea minus boni. Similiter lignea et fictilia sunt mali; sed fictilia sunt pejores, lignea vero minus mali.

Consequenter assignat diversitatem quantum ad usum; ut boni sint vasa in honorem, sicut deputati ad honorabilem usum: mali vero sint vasa fictilia et lignea, quasi deputati in contumeliam, idest ad vilem usum. Sunt enim in hominibus quidam, scilicet sancti, quasi vasa pretiosa: Eccli. 50, 10: « Vas auri solidum, ornatum omni lapide « pretioso: » Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi « iste. » Quidam vero sunt vasa inutilia (1), scilicet mali: Isa. 32, 7: « Fraudulenti vasa pessima sunt: » Eccli. 21, 17: « Cor fatui, quasi vas confractum. » Prima vasa sunt in honorem, quibus debetur vita aeterna: Rom. 2, 7: « His quidem qui secundum « patientiam boni operis, gloriam et honorem et « incorruptionem quaerunt, vitam aeternam. » Secunda vasa sunt in contumeliam (2). 1 Reg. 2, 36: « Qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. » Et praedicta diversitas potest aliter applicari ad diversitatem Ecclesiae (3); ut vasa aurea sint praelati, argentea vero, et lignea et fictilia, tenentes inferiorem gradum, inter quos est quidam gradus. Et quod subdit, *Quaedam in honorem, quaedam autem in contumeliam*, non est tunc (4) intelligendum, quod vasa aurea et argentea omnia sint in honorem et fictilia in contumeliam: quia de quocumque statu quidam salvantur, et quidam damnantur.

(1) *Al.* vilia.
(2) *Al.* vasa ad contumeliam.
(3) *Al.* et prima diversitas, quae est ex parte materiae, ad diversitatem Ecclesiae. Vasa aurea sunt praelati etc.
(4) *Al. deest* tunc.

LECTIO IV.

Si quis ergo se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum, et utile Domino, ad omne opus bonum paratum. Juvenilia autem desideria fuge: sectare justitiam, fidem, spem, caritatem et pacem cum his qui invocant Dominum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Domini, non oportet litigare; sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati: ne quando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.

Supra ostendit quod profana sint vitanda, per rationem sumptam ex nocumento; hic ostendit idem per rationem sumptam ex fructu: et primo proponit vitationem; secundo ejus fructum, ibi, *Erit vas in honorem sanctificatum.* Nam vitationem vocat emundationem. Dicit ergo: Quidam sunt vasa in contumeliam : *ergo si quis emundaverit se ab istis*, quia eorum consortia inquinant. Eccl. 13, 1: « Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea. » Et ideo fugiendi sunt. 2 Corinth. 6, 17: « Exite « de medio, et separamini, dicit Dominus, et im« mundum ne tetigeritis. » Fructus autem sequens, est quadruplex. Primus est ex ordine ad gloriam: quia *erit vas in honorem*: quia si sordidetur ab illis, erit in contumeliam; si emundat se, in honorem. Psal. 138, 17: « Nimis honorati sunt ami« ci tui, Deus. » Prov. 25, 4: « Aufer rubiginem « de argento, et egredietur vas purissimum. » Alii effectus sunt gratiae: quorum primus est hominis sanctificatio; secundus est hominis ordinatio per

rectam intentionem; tertius per operis executionem. Quantum ergo ad primum dicit, *Sanctificatum.* 1 Corinth. 6, 11: « Abluti estis, sanctificati estis. » Sed quantum ad secundum dicit, *Utile Domino.*

Sed numquid indiget servitio? Non. Psalm. 15, 11: « Bonorum meorum non indiges. » Sed dicit, *Utile Domino;* idest utilitas sua cedet ad honorem Domini. Act. 6, 15: « Ut portet nomen meum coram Gentibus et Regibus et filiis Israel. »

Quantum ad tertium dicit: *Ad omne opus bonum paratum.* Psalm. 118, 60: « Paratus sum, et non sum turbatus. » Et dicit, *Ad omne bonum,* quia praecepta affirmativa non obligant ad semper. Et ideo debet esse paratus, ut quando necesse est operetur.

Deinde cum dicit, *Juvenilia autem desideria fuge,* ostendit qualiter profana sunt vitanda, et ponit duo vitanda. Primum est conversatio prava; secundum est doctrina mala, ibi, *Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quid sit vitandum; secundo quid sit sequendum, ibi, *Sectare justitiam, fidem, spem, caritatem et pacem.* Dicit ergo: Dico, quod debes vitare haec, ut sis vas emundatum: ideo *juvenilia desideria fuge.* Considerandum est quod dicit hoc, quia iste juvenis erat. Et haec sunt desideria vanitatum exteriorum et carnalium voluptatum: naturale enim est juvenibus quod haec desiderent. Eccl. 11, 10: « Adolescentia et voluptas vana sunt. » Cujus est duplex ratio. Una, quia non sunt alia experti; secunda, quia hujusmodi delectationes naturales sunt ordinatae ut medicina contra labores. Natura vero in juvenibus laborat, et ideo inclinantur ad eas.

Deinde cum dicit, *Sectare vero justitiam, fidem, spem, caritatem, et pacem,* ostendit quae sunt sectanda; et sunt quatuor: quorum primum ordinat ad subditos, et haec est justitia, quia princeps est custos justitiae. Prov. 20, 8: « Rex qui sedet in solio judicii dissipat omne malum intuitu suo. » Secundum ordinat ad Deum: et haec est fides, sine qua impossibile est placere Deo: Hebr. 11. Tertium est spes (1). Quartum ordinat ad proximum unumquemque, scilicet caritas et pax, quae se extendit ad inimicos: 1 Corinth. 13, 2: « Si habuero fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum. » Ex caritate sequitur gaudium. Pax autem importat ordinatam concordiam. Quod autem subdit, *Cum his qui invocant Dominum de corde puro,* uno modo exponi potest referendo ad immediate dictum; quasi dicat: Sequimini pacem *cum his qui invocant Dominum de corde puro.* Quod autem dicit, *De corde puro,* ponitur, quia « non est speciosa laus in ore peccatoris: » Eccl. 15, 9.

Sed Hebr. 12, 14, dicitur: « Pacem sequimini cum omnibus. » Quare ergo dicitur hic: *Cum his quis invocant Dominum de corde puro?* Respondeo. Dicendum est, quod quantum in nobis est, debemus habere pacem cum omnibus, si fieri potest; sed non potest esse pax inter bonos et malos: quia pax dicit concordiam, quae non potest haberi cum malis.

Alio modo legitur: *Cum his qui invocant Dominum de corde puro*; ut referatur ad totum praecedens: quasi dicat: Ita sectare justitiam, pacem et omnia, sicut et illi *qui invocant Dominum de corde puro.*

(1) *Al.* tertium ordinat etc.

Deinde cum dicit, *Stultas autem et sine disciplina quaestiones devita,* hortatur ad vitandum doctrinam malam: et primo docet quid sit vitandum; secundo quid sit sectandum, ibi, *Sed mansuetum esse ad omnes.* Circa primum duo facit: quia primo proponit documentum; secundo rationem assignat, ibi, *Sciens quia generant lites.* Vitandae sunt *quaestiones stultae,* quantum ad materiam, quia sunt de stultis, idest de his quae contrariantur sapientiae, idest de his quae sunt contra divinam sapientiam. Has non debet homo movere, sed eis resistere. Hierem. 10, 14: « Stultus factus est omnis homo a scientia sua. » Dicit autem, *Sine disciplina,* quantum ad modum, quia clamosae sunt. Vel *sine disciplina* ex parte eorum de quibus dubitatur; ut puta, si vertat in dubium id quod tota Ecclesia tenet. Job 34, 35: « Job autem stulte locutus est, et verba ejus non sonant disciplinam. » Quaestiones autem intantum sunt amandae, inquantum ducunt ad veritatem, propter hoc quod oportet quod omnes unum dicant. Quaestiones autem stultae non ducunt ad veritatem, sed ad litem, quae est vitanda. Isa. 58, 4: « Ecce ad lites et contentiones jejunatis, et percutitis pugno impie. » Et ideo dicit: *Servum autem Domini,* idest eum qui se dat servitio Domini, *non oportet litigare.* 1 Timoth. 3, 3: « Non litigiosum. »

Deinde cum dicit, *Sed mansuetum esse ad omnes,* ostendit quid sit sectandum: et primo ponit documentum; secundo rationem, ibi, *Ne quando Deus det illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem.* Item prima in duas: primo proponit quoddam generale ad omnes; secundo quaedam necessaria ad singulos, ibi, *Docibilem, patientem etc.* Generale, quod debet habere qui vult disputare, est quod sit mansuetus. Psalm. 24, 9: « Docebit mites vias suas. » Est enim mansuetudo virtus compescens ab ira, quae perturbat judicium rationis, quae necessaria est in quaestione et judicio veritatis. Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. » In speciali autem debet habere, respectu superiorum, docilitatem; respectu persecutorum, patientiam; respectu falsorum doctorum, correctionem. Quantum ad primum dicit, *Docibilem,* idest paratum corrigi a quocumque: et haec est sapientia caelestis. Jacob. 3, 17: « Quae autem de sursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde autem pacifica, modesta, suasibilis. » Quantum ad secundum dicit, *Patientem.* Psalm. 91, 15: « Bene patientes erunt, ut annuntient. » Prov. 19, 11: « Doctrina viri per patientiam noscitur. » Quantum ad tertium dicit, *Cum modestia corripientem:* quia correctio debet esse modesta. Galat. 6, 1: « Vos qui spirituales estis, hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. »

Deinde cum dicit, *Ne quando Deus det illis poenitentiam,* assignat rationem vitationis; et respondet cuidam tacitae quaestioni. Posset enim aliquis dicere: Isti resistunt veritati, et ideo imminet necessitas corrigendi. Respondeo, quod Deus pater eos potest reducere ad poenitentiam, et ad hoc debet justus niti. Et primo praemittit poenitentiam, quam debet intendere contra adversarios; secundo poenitentiae fructus; tertio poenitentiae necessitatem. Dicit ergo: *Ne quando,* idest ut, *Deus aliquando det eis poenitentiam:* quia ex superbia resistunt, quibus difficile videtur dari poenitentia.

Hic excluditur error Pelagii, qui dicit dona gratiae esse ex operibus nostris: quod per hoc patet esse falsum, quia etiam principium bonorum, scilicet poenitentia, datur a Deo. Thren. 5, 21: « Converte nos, Domine, ad te, et convertemur. » Isa. 26, 18: « A timore tuo concepimus. »

Fructus vero poenitentiae duplex est; scilicet cognitio veritatis, et liberatio a potestate diaboli. Quantum ad primum dicit, *Ad agnoscendam veritatem*: quia quando ex malitia resistitur veritati, ipsa malitia sua excaecat eos: quando ergo malitia aufertur, cognoscunt veritatem. Joan. 8, 32: « Et cognoscetis veritatem. » Quantum ad secundum dicit: *Et resipiscant a diaboli laqueis*, idest ab occasionibus errorum ex parte intellectus, sicut sunt falsae phantasiae, et ex parte affectus, sicut sunt invidia, superbia, et hujusmodi. Necessitas autem poenitentiae est magna; quam nisi habeant, diabolus dominatur eis: unde dicit: *A quo captivi tenentur*: quia « qui « facit peccatum, servus est peccati: » Joan. 8, 34. Et dicit, *Ad ipsius voluntatem*, scilicet sectandam: velut de homine faciat voluntatem suam.

Sed contra. Non statim praecipitat, sicut vellet. Dicendum est, quod solum adipiscitur quantum permittitur sibi; sed difficile est quod ei auferatur id quod tenet (1). Isai. 49, 24: « Numquid tolletur « a forti praeda, aut quod captum fuerit a robusto, « salvum esse poterit? »

(1) *Al. deest* id quod tenet.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Hoc autem scito, quia in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi (1), et voluptatum amatores magis quam Dei, habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes.

Supra instruxit eum quomodo resistat tribulationibus et periculis praesentibus; hic ostendit quomodo stet contra futura: et primo praenuntiat futura pericula; secundo ostendit idoneitatem suam ad resistendum, ibi, *Tu autem assecutus es meam doctrinam*; tertio ostendit qualiter resistat, 4 cap. ibi, *Testificor coram Deo*. Circa primum duo facit: quia primo praenuntiat pericula novissimorum temporum; secundo ostendit quomodo eorum vitia sunt etiam modo vitanda, ibi, *Et hos devita*. Item prima in duas; quia primo praenuntiat esse futura pericula in novissimis temporibus; secundo causam periculorum, ibi, *Et erunt homines seipsos amantes*. Dicit ergo: Dixi: *Devita profana, et vaniloquia*. Non solum autem sunt haec modo vitanda; sed in futuro restant etiam quaedam alia vitanda. Et dicuntur novissimi dies, quia sunt propinqui novissimae diei. Joan. 6, 55: « Ego resuscitabo eum in « novissimo die. » Gen. penult. 1: « Congregamini, ut annuntiem quae ventura sunt vobis diebus « novissimis. » Et addit: *Instabunt tempora periculosa*: Matth. 24, 9: « Eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. » Causa horum est iniquitatis abundantia: Matth. 24, 12: « Quoniam « abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum: » quia fides et caritas vel annullabitur, vel totaliter peribit: quia quanto magis aliquid elongatur a suo principio, tanto plus deficit. Et ideo in tempore illo magis deficient fides et caritas, quia plus elongabuntur a Christo. Luc. 18, 8: « Filius hominis « veniens putas inveniet fidem in terra? » Et circa hoc primo ponit iniquitatis radicem; secundo diversas ejus species. Radix autem totius iniquitatis est amor sui ipsius. Duplex autem amor duplicem civitatem facit.

Sed contra. Quilibet naturaliter diligit se. Respondeo. Dicendum est, quod in homine duo sunt; scilicet natura rationalis et corporalis. Quantum ad intellectualem seu rationalem, quae interior homo appellatur, ut dicitur 2 Corinth. 4, homo debet plus se diligere quam omnes alios: quia stultus esset qui vellet peccare (1) ut alios a peccatis retraheret: sed quantum ad exteriorem hominem, laudabile est ut alios plus diligat quam se. Unde illi qui se sic tantum amant, sunt vituperabiles. Phil. 2, 21: « Omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Jesu « Christi. »

Ex hac radice diversae sunt species iniquitatis: unde dicit: *Cupidi, elati, superbi, blasphemi etc.*: et circa hoc tria facit: quia primo ponit peccata quae sunt in abusu rerum exteriorum; secundo quae pertinent ad inordinationem hominis ad alios, ibi, *Blasphemi*; tertio quae ad seipsum, ibi, *Incontinentes*. Duo autem sunt in rebus exterioribus: scilicet abundantia divitiarum, et excellentia bonorum. Quantum ad primum dicit, *Cupidi*; et cupiditas primo ponitur, quia est radix omnium malorum: vel est propinqua amori sui ipsius, quae est ad bona exteriora. Quantum ad secundum dicit, *Elati*. Elatio est species superbiae, quae sunt quatuor. Una quando aliquis attribuit sibi quo caret. Secunda quando quod ab alio habet, attribuit sibi ac si haberet a se: 1 Corinth. 14, 7: « Quid habes quod « non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, « quasi non acceperis? » Tertia quando attribuit sibi quod habet ab alio, sed meritis propriis. Lucae 18, 12: « Jejuno bis in sabbato, decimas do om-

(1) *Al. additur* caeci.

(1) *Al.* quia stultus est qui vult peccare.

« nium quae possideo. » Quarta quando singulariter vult videri supra omnes; et haec est elatio. Psalm. 130, 1: « Domine, non est exaltatum cor « meum, neque elati sunt oculi mei. » Quod dicit, *Superbi*, reducitur ad alias species superbiae. Jac. 4, 6: « Deus superbis resistit, humilibus autem « dat gratiam. »

Consequenter ponit vitia quantum ad alios: et primo quantum ad superiores; secundo quantum ad aequales, ibi, *Scelesti*. Superior est triplex: scilicet Deus; et contra hunc dicit, *Blasphemi*. Isa. 1, 4: « Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum « Israel, abalienati sunt retrorsum. » Item parentes: et quantum ad hoc dicit, *Parentibus non obedientes*. 1 Reg. 15, 23: « Quasi peccatum ariolandi, est repugnare; et quasi scelus idolatriae, nolle acquiescere. » Prov. 30, 17: « Oculum qui subsannat « patrem, et qui despicit partum matris suae,effodiant « eum corvi de torrentibus, et comedant eum « filii aquilae. » Item benefactor inquantum hujusmodi; et quantum ad hoc dicit, *Ingrati*. Psalm. 37, 21: « Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. » Coloss. 3, 15: « Grati estote. » Sapient. 16, 29: « Ingrati enim spes tamquam « hibernalis glacies tabescet, et disperiet tamquam « aqua supervacua. » Tunc ponit mala quae sunt ad aequalem et proximum; et sunt tria. Primum pertinet ad opus: unde dicit, *Scelesti*, idest qui scelera gravia perpetrant in proximos. Isa. 1, 4: « Vae « genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini « nequam (1), filiis sceleratis. » Secundum ad affectum: unde dicit, *Sine affectione*, idest sine affectu caritatis, et sine pace. Tertio quantum ad verbum: unde dicit, *Criminatores*. Levit. 19, 16: « Non « eris criminator, nec susurro in populis. »

Item quantum ad seipsum ostendit quaedam alia tripliciter. Primo quantum ad corruptionem concupiscibilis; secundo irascibilis; tertio rationalis. Quantum ad primum dicit: *Incontinentes*. Unde dicitur incontinens qui se non tenet in bono proposito propter pravas concupiscentias. Eccli. 26, 20: « Omnis autem ponderatio non est digna conti« nentis animae. » Quantum ad irascibilem dicit proprie, *Immites*, idest non mansueti: etenim (2) mansuetudo moderatur passiones irae. Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis sum et humilis « corde. » Psalm. 24, 29: « Docebit mites vias « suas. » Item ponit aliud quod pertinet ad affectum irascibilis: scilicet benignitatis exclusio: unde dicit: *Sine benignitate*. Hoc enim est naturale, quod quando dominatur unum contrariorum, excludit aliud. Ephes. 4, 32: « Estote invicem benigni. » Deinde ponit vitia quae sunt ad corruptionem rationalis. Haec autem potentia perficitur per prudentiam; prudentiae autem opponitur aliquod vitium per abusum prudentiae, et aliquod per ejus privationem; et utrumque ponit. Quantum ad primum dicit, *Proditores*. Ad prudentiam autem pertinet sagacitas, qua quidam abutuntur in malum, et hi sunt proditores. Prov. 11, 13: « Qui ambulat frau« dulenter, revelat arcana. » Item constantia, qua quidam abutuntur, dum in malo protervinnt: unde dicit, *Protervi* (1). Prov. 3, 5: « Ne innitaris pru« dentiae tuae. » Deinde ponit vitia quae sunt ad privationem prudentiae: et primo ponit privationis causam: unde dicit, *Tumidi*. Superbi enim inflantur in agendis, quia non metiuntur vires suas, et ideo deficiunt. Prov. 11, 2: « Ubi superbia, ibi « erit et contumelia; ubi autem humilitas, ibi et « sapientia. » Secundo ponit privationis effectum, quia temporalia praeponunt aeternis: unde dicit: *Voluptatum amatores magis quam Dei*. Isa. 13, 22: « Syrenae in delubris voluptatis. »

Sed numquid est idem esse incontinentem, et voluptatum amatorem? Respondeo. Dicendum est, quod non: quia proprie incontinens dicitur qui habet spem fugiendi sed vincitur ab eis; sed proprie amator earum est intemperatus qui habet corruptam aestimationem.

Consequenter ponit simulationem, dicens: *Habentes quidem speciem pietatis:* 2 Corinth. 11, 13: « Operarii subdoli: » *virtutem autem ejus abnegantes*, virtutem scilicet pietatis, quae dicitur hic dupliciter. Uno modo ipsa vis pietatis, idest ejus virtus: unde dicit, *Abnegantes*, idest veritatem non habentes: ad Titum 1, 16: « Confitentur se nosse Deum, factis « autem negant. » Alio modo quia virtus rei dicitur illud ex quo dependet tota res (2). Tota autem virtus pietatis dependet ex caritate: ideo dicit: *Virtutem ejus*, scilicet caritatem, *abnegantes*.

(1) *Al.* servis nequam.
(2) *Al.* haec moderatur.

(1) *Al.* deest unde dicit, *Protervi*.
(2) *Al.* tota virtus ejus.

LECTIO II.

Et hos devita. Ex his enim sunt qui penetrant domos, et captivas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur variis desideriis: semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes. Quemadmodum autem Jamnes et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati: homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiae, Iconii, Lystris: quales persecutiones sustinui, et ex omnibus eripuit me Dominus.

Supra Apostolus descripsit pericula novissimorum temporum, et causam assignavit; hic docet hujusmodi etiam in praesenti esse vitanda: et primo praemittit monitionem de horum vitatione; secundo ostendit in quibus hominibus in praesenti appareant praedicta, ibi, *Ex his enim sunt qui penetrant domos*. Dicit ergo: Dixi, quod in novissimis temporibus erunt homines pessimi; sed non credas te in praesenti esse tutum, sed etiam nunc hos et tales homines devita, scilicet ne in similem errorem labaris. Tit. ult. 10: « Haereticum homi« nem post unam et secundam correptionem de« vita. » (1) Et licet quantum ad aliqua vitandi sint, sed non quantum ad sermonem exhortationis. Et tunc ostendit, quod etiam modo sunt aliqui ta-

(1) *Al.* sed tamen quantum ad aliqua vitandi sunt.

les: et primo ostendit nocumentum quod inferunt; secundo defectum quem patiuntur, ibi, *Homines corrupti mente, reprobi circa fidem*; tertio impedimentum quo arctantur, ibi, *Sed ultra non proficient*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit impedimentum quod inferunt subditis; secundo impedimentum quod inferunt praelatis, ibi, *Quemadmodum autem Jannes, et Mambres restiterunt Moysi, ita et hi resistunt veritati*. Iterum prima in duas: quia primo ostendit eorum imprudentiam; secundo eorum astutiam, ibi, *Et captivas ducunt mulierculas*. Quantum ad primum dicit: *Devita hos*, quia jam sunt aliqui tales: *ex hi enim*, idest ex eorum numero, *sunt*. 1 Joan 2, 18: « Nunc antichristi « multi sunt facti. » Nec debetis intelligere quod ex his fuerunt, sed sunt, scilicet *scelesti*, et *ingrati* etc.; quia peccatores jam conversi non debent dici peccatores. Psalm. 15, 4: « Nec memor ero « nominum eorum per labia mea. »

Deinde cum dicit, *Qui penetrant domos*, ostendit eorum malitiam: et ad litteram potest exponi, quasi inordinate ingerentes se, et circumeuntes propter lucrum: contra quod Eccl. 21, 25: « Pes fa- « tui facilis in domum proximi. » Sed propter hoc non prohibentur aliqui visitare afflictos in domibus. Jac. 1, 27: « Religio munda et immaculata apud « Deum et Patrem, haec est, visitare pupillos et « viduas in tribulatione eorum. » Vel metaphorice potest exponi domus, idest conscientia. Sapient. 8, 16: « Intrans in domum meam, conquiescam cum « illa. » Illi ergo penetrant domos qui cum astutia volunt scire secreta conscientiae, ut decipiant alios. Eccli. 13, 14: « Ex multa loquela tentabit te, et « subridens interrogabit te. » Nihilominus tamen illis qui curam habent, licet inquirere statum conscientiae. Proverb. 27, 23: « Diligenter agnosce « vultum pecoris tui; tuosque greges considera. »

Deinde cum dicit, *Et captivas ducunt mulierculas*, ostendit eorum astutiam. Et primo tangitur eorum malitia, quia abducunt a libertate et statu gratiae: Jac. 1, 25: « Qui autem prospexerit in « lege perfectae libertatis, et manserit in ea, non « auditor obliviosus factus, sed factor operis, hic « beatus in facto suo erit: » et ducunt in statum servitutis, qui est status peccati: Psalm. 126, 1: « In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti « sumus sicut consolati. » Hoc enim, nomen captivitatis importat: Isa. 5, 13: « Propterea captivus « ductus est populus meus, quia non habuit scien- « tiam. » Secundo ostendit in quas personas exercent malitiam: quas describit primo a fragilitate sexus; secundo ex malitia conversationis; tertio ex vanitate affectionis; quarto ex defectu discretionis. Quantum ad primum dicit, *Mulierculas*, quae sunt minoris discretionis, et sexus fragilioris. Et dicit, *Mulierculas*; quia magnae dominae habent aliquos consiliarios, unde non possunt seduci; sed hae sunt tali auxilio destitutae. Matth. 23, 14: « Comeditis « domos viduarum. » 1 Mach. 1, 34: « Captivas « duxerunt mulieres. » Quantum ad secundum dicit, *Oneratas peccatis*. Peccatum est onus, quia non permittit libere incedere, nec erectum esse et stare, sed incurvat. Psalm. 37, 5: « Sicut onus grave, « gravatae sunt super me. » Et ideo istas specialiter decipiunt, quia peccatum parat viam seductioni. Item quia malae sunt, timent resistere, ne prodantur (1). Quantum ad tertium dicit; *Quae ducuntur* *variis desideriis*: idest, aptae sunt ut seducantur propter varia desideria quae habent. Jac. 1, 8: « Vir duplex animo, inconstans est in omnibus « viis suis. » Et ideo prima mulier fuit seducta, quia non stetit constanter in verbis Domini, sed dixit, Gen. 3, 3: « Ne forte moriamur. » Eccl. 9, 3: « Ne respicias mulierem multivolam. » Quantum ad quartum dicit: *Semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes*. Curiositas semper nova nititur quaerere, et non vult insistere: unde dicit, *Semper discentes*. Prov. 9, 13: « Mulier clamosa et stulta, plenaque illecebris, et « nihil omnino sciens. » Tamen hoc quod dicit, *Semper discentes*, potest reduci ad penetrantes domos.

Deinde cum dicit, *Quemadmodum autem Jamnes et Mambres restiterunt Moysi*, ostendit nocumentum quod afferunt praelatis, scilicet (1) nocumentum resistendi eorum doctrinae: et inducit exemplum de Exodo, ubi magi Pharaonis restiterunt Moysi: quia a principio mundi semper fuit pugna inter veritatem et falsitatem, 2 Petr. 2, 1: « Fuerunt vero et pseudoprophetae in populo, sicut « et in vobis erunt magistri mendaces. » Sed in Exodo isti magi non nominantur, sed hic sic: quod forte habuit ex aliquibus verbis Judaeorum. *Ita et hi resistunt veritati*, scilicet quam nos praedicamus. Job 24, 13: « Ipsi fuerunt rebelles lumini. » Act. 7, 51: « Semper Spiritui sancto restitistis. »

Consequenter cum dicit, *Homines corrupti mente*, ostendit eorum defectum in fide et in opere. In opere *homines reprobi*. Glossa: « In operibus, idest « qui per opera sua se reprobos ostendunt. » Hier. 6, 30: « Argentum reprobum vocate eos. » Item in fide *corrupti mente*, idest potentia rationali. Unumquodque enim tunc dicitur corruptum quando deficit a propria virtute. Propria autem mentis perfectio est cognitio veritatis. Unde dicitur corruptus mente qui deficit a cognitione fidei.

Consequenter cum dicit, *Sed ultra non proficient*, ostendit quomodo arctantur: et primo ostendit eos esse impediendos; secundo docet modum impediendi, ibi, *Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus*. Sciendum est autem circa primum, quod voluntas nocendi est homini a seipso; sed potestas nocendi est a Deo permittente. Et Deus non permittit ut noceat quantum vult malus, sed imponit terminum. Job 38, 11: « Hic confringes « tumentes fluctus tuos. » Sic et diabolus non laesit Job, nisi secundum quod permissus fuit a Deo. Sic Arius non nocuit in Ecclesia nisi quantum Dominus permisit. Apocal. 7, 3, dicit Angelus, « Nolite nocere terrae et mari, neque arboribus: « quoadusque signemus servos Dei in frontibus « eorum. » Et dicit: *Ultra*, scilicet quam Deus permittit, *non proficient*. Modus impediendi est ut tollatur eorum pallium et occultatio, quae sunt tollenda quia nocent. Job 41, 4: « Quis revelabit « faciem indumenti ejus? » Et ideo dicit: *Insipientia eorum manifesta erit*, Deo detegente, quando illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium, ut dicitur 1 Corinth. 4. *Sicut et illorum*, scilicet magorum Pharaonis: quae fuit manifesta, quia non potuerunt facere signa.

Deinde cum dicit, *Tu autem assecutus es meam doctrinam*, ostendit idoneitatem Timothei ad resi-

(1) Al. perdantur.

(1) *Al.* et: *item utrumque omittitur.*

stendum hujusmodi periculis: et primo ostendit quod erat idoneus ex institutione Apostoli; secundo ex experientia Scripturarum, ibi, *Ab infantia sacras litteras nosti.* Item primo ostendit quomodo erat instructus sufficienter ab Apostolo; secundo quomodo universaliter instrui ab aliis poterat, ibi, *Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.* Circa primum primo ostendit quomodo instructus erat verbo; secundo quomodo exemplo, ibi, *Propositum.* Sed sciendum est, quod verbo aliquis instruitur dupliciter: uno modo de veritate agnoscenda; alio modo de justitia operanda. Quantum ad primum dicit: *Tu autem assecutus es meam doctrinam;* idest, instructus es in fide catholica, ideo bene potes vitare eos. Quantum ad secundum dicit, Meam *institutionem.* Institutio est eruditio, quae est de aliquibus agendis quae subduntur operationi humanae. Philip. 4, 12: « Ubique et in omnibus institutus sum. » Item quomodo institutus erat exemplo: et primo quantum ad bona agenda; secundo quantum ad mala toleranda, ibi, *Patientiam.* In bonis faciendis ponit duo. Primum est intentio recti finis; et quantum ad hoc dicit, *Propositum,* quod est de fine. Sap. 8, 9: « Proposui ergo hanc adducere mihi ad convivendum. » Et ad hoc pervenitur per bona opera, quae derivantur a tribus virtutibus; scilicet fide, spe et caritate. Et primo ponit fidem, cum dicit, *Fidem* (1): Heb. 11, 6: « Sine fide impossibile est « placere Deo. » Secundo spem, cum dicit, *Longanimitatem,* quae in longum expectat: 2 Cor. 6, 6: « In longanimitate. » Tertio caritatem, cum dicit, *Dilectionem.* 1 Joan. 3, 14: « Qui non diligit, « manet in morte. » Deinde de malis tolerandis instruit eum quantum ad tria, ea reducendo ad memoriam: et primo patientiam quam habuit; item mala quae sustinuit; item divinum auxilium quod sibi affuit. Primo ergo ponit *patientiam,* quae opus perfectum habet, Jac. 1: et primo ponit patientiae materiam, scilicet *persecutiones* in generali. Matth. 10, 23: « Si vos persequuntur in una civitate, fugite in aliam. » Item in speciali, cum dicit, *Passiones,* quas scilicet passus est in proprio corpore. 2 Corinth. 11, 25: « Ter virgis caesus sum, semel « lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die « in profundo maris fui. » Tertio in particulari, cum dicit: *Qualia facta sunt mihi Antiochiae, Iconii et Lystris.* Act. 16 et 17. Judaei persecuti sunt eum, praesente Timotheo. Sed affuit divinum auxilium; et ideo dicit: *Et ex omnibus eripuit me Dominus.* 2 Corinth. 1, 4: « Qui consolatur nos « in omni tribulatione nostra. »

(1) *Al. deest* cum dicit, *Fidem.*

LECTIO III.

Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur. Mali autem homines et seductores proficient in pejus, errantes, et in errorem mittentes. Tu vero permane in his quae didicisti et credita sunt tibi, sciens a quo didiceris: et quia ab infantia sacras litteras nosti, quae te possunt instruere ad salutem, per fidem quae est in Christo Jesu. Omnis enim Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

Supra proposuit Timotheo in exemplum persecutiones quas ipse passus fuit: et ne videatur ipse solus per hujusmodi passiones transire, ostendit eas esse communes sanctis: et primo docet quomodo sancti patiuntur hic defectus poenales; secundo quomodo mali proficiunt per defectum culpae, ibi, *Mali autem homines et seductores proficient in pejus.* Dicit ergo: Persecutiones sustinui, et non solum ego, sed *et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu.* Pie sumitur dupliciter. Quandoque pro virtute pietatis ad cultum divinum: supra eodem: *Habentes speciem pietatis.* Quandoque pro misericordia ad proximum: 1 Tim. 4, 8: « Pietas « ad omnia valet. » *Omnes* ergo *qui pie volunt vivere in Christo,* idest, volunt observare cultum religionis christianae: Tit. 2, 12: « Sobrie et juste « et pie vivamus in hoc saeculo: » tales *persecutionem patientur*; et maxime in primitiva Ecclesia, quando Christus undique impugnabatur a Judaeis et Gentibus. Et ideo Joan. 16, 2: « Venit « hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se praestare Deo. » Matth. 24, 9: « Eritis odio omnibus Gentibus propter nomen « meum. » Item *omnes qui pie volunt vivere in Christo,* idest volunt per fidem Christi servare misericordiam ad proximum, necesse est eos persecutionem pati; etsi non ab extra, tamen ab intus, quando scilicet compatiuntur defectibus proximorum, quorum culpas et poenalitates vident. 2 Corinth. 11, 29: « Quis scandalizatur « et ego non uror? » 2 Petr. 2, 8: « Habitans « apud eos qui de die in diem animam justam « iniquis operibus cruciabant. » Psal. 118, 158: « Vidi praevaricantes, et tabescebam. » Item sunt aliae persecutiones, quae sanctis omnibus deesse non possunt; scilicet carnis, mundi et daemonis: quia, ut habetur Galat. 5, 17, « caro concupiscit « adversus spiritum. » Roman. 7, 24, « Infelix « ego homo, quis me liberabit de corpore mortis « hujus? » Psalm. 33, 20: « Multae tribulationes « justorum. »

Deinde cum dicit, *Mali autem homines et seductores proficient in pejus,* ostendit quod mali incidunt in pejora mala, scilicet culpae. Dicit, *Mali,* in se, scilicet inquantum peccatis inhaerent: Matth. 21, 41: « Malos male perdet: et seductores, scilicet in proximorum nocumentum, inquantum seorsum ducunt eos a via veritatis, quae communis est. Rom. ult. 18: « Per dulces sermones et bene« dictiones seducunt corda innocentium. » Sed isti non contenti malis quae fecerunt, *proficient in pejus.* Apoc. ult. 11: « Qui in sordibus est, sordescat « adhuc. »

Sed contra. Supra eodem: *Ultra non proficient.* Dicendum est, quod qui proficiunt in pejus, sunt permissi a Deo. Vel sic, quod proficiunt in pejus ex intentione (1) malitiae eorum quae semper est

(1) *Al.* sunt permissi a Deo, et ex intentione, *intermediis omissis.*

ad malum, sed secundum providentiam divinam prohibentur, ne possint implere quod coeperunt. Proficiunt autem in pejus mali in seipsis, inquantum errant circa veritatem. Matth. 22, 29: « Erra« tis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei. » Item opere errant; et hoc modo omnes mali errant. Prov. 14, 22: « Errant omnes qui operantur ma« lum. » Item in proximis, quia *seductores*: unde dicit: *In errorem mittentes*, suadendo scilicet quod possint (1) per prosperitates venire ad regnum caelorum, contra illud supra (hoc cap.): *Qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur:* et Isa. 3, 12: « Popule meus, qui beatum « te dicunt, ipsi te decipiunt. »

Deinde cum dicit, *Tu vero permane in his quae didicisti*, monet eum ut maneat in sua institutione: et hortatur eum tripliciter; scilicet ex parte doctoris, ex parte ipsius Timothei, et ex parte eorum quae accepit. Dicit ergo: *Assecutus es meam doctrinam*, et cetera ut supra: ergo *permane in his*. Eccle. 10, 4: « Si spiritus potestatem habentis a« scenderit super te, locum tuum ne dimiseris. » 1 Corinth. 15, 58: « Stabiles estote et immobiles. » Dicit ergo: *Quae didicisti, et credita sunt tibi:* quia quilibet Christianus discit quae fidei sunt; et haec est doctrina salutaris. Joan. 6, 45: « Omnis qui « audivit a Patre meo, et didicit, venit ad me. » Sed specialiter documenta fidei sunt credita praelatis, inquantum debent aliis ea dispensare. Galat. 2, 7: « Cum vidissent quod creditum est mihi Evange« lium praeputii. » Et quare oportet permanere? Quia ego a magistro scientiae habui, qui errare non potuit: 2 Corinth. 13, 3: « In me loquitur Chri« stus. » Et ideo in his firmiter permane, *sciens a quo didiceris*, quia a Paulo, qui non ab homine neque per hominem didicit, sed per revelationem Jesu Christi: Gal. 1. Secundo ex propria conditione. Turpe enim est homini nutrito in bono a pueritia, in senectute deficere. Eccli. 26, 27: « Qui « transgreditur a justitia ad peccatum, Deus para« vit eum ad romphaeam. » Timotheus autem sic fuit nutritus. Proverb. 22, 6: « Adolescens jux« ta viam suam, etiam cum senuerit non recedet « ab ea. » Unde dicit: *Et quia ab infantia sacras litteras nosti* (2), quae sunt litterae veteris testamenti; quas didicit ab infantia, quia filius mulieris Judaeae, Act. 16: unde mater sua fecit eum erudiri in eis: quod est contra Manichaeum: quia Apostolus vetus testamentum hic nominat *sacras litteras*, quae non possunt intelligi de novo testamento (3), quia ab infantia sua non erat edoctus litteras novi testamenti. Tertio ex parte eorum quae accepit; et est tertia ratio. Nam si aliquis habet aliquam scientiam in qua non est utilitas, deserit eam, et transit ad aliam; sed si scientia est valde utilis, stultum est eam dimittere. Et primo facit rationem; secundo manifestat eam, ibi, *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est*. Dicit ergo: Dico, quod accepisti litteras sacras, quae non sunt contemnendae, quia sunt utiles. Isa. 48, 17: « Ego Dominus Deus tuus, docens te utilia. » Unde subdit dicens: *Quae te possunt instruere*. Joan. 6, 69: « Domine, ad quem ibimus? Verba « vitae aeternae habes. » Ibid. 5, 39: « Scrutamini « Scripturas, in quibus putatis vitam aeternam ha« bere. Illae sunt quae testimonium perhibent de « me. » Et hae litterae te possunt instruere ad salutem; sed non nisi *per fidem quae est in Christo Jesu* (1): Rom. 10, 4: « Finis enim legis est « Christus ad justitiam omni credenti. » Heb. 11, 6: « Sine fide enim impossibile est placere Deo. » Rationem autem manifestat, dicens: *Omnis Scriptura divinitus inspirata utilis est*. Ubi ostendit quod sacrae litterae sunt viae ad salutem. Et tria ponit: nam commendat Scripturas ratione principii, ratione effectus utilis, et ratione ultimi fructus et profectus. Si enim consideres ejus principium, habent privilegium super omnes: quia aliae sunt traditae per rationem humanam, sacra autem Scriptura est divina; ideo dicit (2), *Scriptura divinitus inspirata*. 2 Petr. 1, 21: « Non enim voluntate humana, al« lata est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto « inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. » Job 32, 8: « Inspiratio Omnipotentis dat intelligentiam. »

Sed dices: Quomodo non omnis scriptura (3) divinitus inspiratur, cum secundum Ambrosium, omne verum, a quocumque dicatur, a Spiritu sancto est?

Dicendum est, quod Deus dupliciter aliquid operatur: scilicet immediate, ut proprium opus, sicut miracula; et mediantibus (4) causis inferioribus, ut opera naturalia. Job 10, 8: « Manus tuae, Do« mine, fecerunt me: » quae tamen fiunt operatione naturae. Et sic in homine instruit intellectum et immediate per sacras litteras, et mediate per alias scripturas.

Effectus hujus Scripturae est duplex: scilicet quia docet cognoscere veritatem, et suadet operari justitiam. Joan. 14, 26: « Paraclytus autem Spi« ritus sanctus docebit (scilicet cognoscenda) sug« geret, » operanda. Et ideo utilis est ad cognoscendam veritatem, et utilis est ad dirigendum in operatione. Est enim ratio speculativa, et est etiam ratio practica. Et in utroque sunt duo necessaria: scilicet quod veritatem cognoscat, et errorem refellat. Hoc enim opus est opus sapientis: scilicet non mentiri, et mentientem refellere. Quantum ad primum dicit: *Utilis est ad docendum*, scilicet veritatem. Psal. 118, 66: « Bonitatem et disciplinam « et scientiam doce me. » Quantum ad secundum subdit, *Ad arguendum* (5). Tit. 1, 9: « Ut sis « potens exhortari in doctrina sana, et eos qui « contradicunt, arguere. » Item quantum ad practicam sunt duo necessaria: scilicet ut reducat a malo, et ad bonum inducat. Psal. 33, 15: « De« clina a malo, et fac bonum. » Quantum ad primum dicit, *Ad corripiendum*, quod est eripere (6) a malo. Matth. 18, 15: « Si peccaverit in te frater « tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum « solum. » Job 5, 17: « Beatus homo qui corri« pitur a Domino. » Quantum ad secundum dicit, *Ad erudiendum in justitia*. Et haec omnia sacra Scriptura facit. Isa. 8, 11: « In manu forti erudi« vit me. » Sic ergo quadruplex est effectus sacrae Scripturae: scilicet docere veritatem, arguere falsi-

(1) *Al.* ne scilicet possint.
(2) *Al.* unde dicit, *Ab infantia*. Et dicit, *Sacras litteras*, quae sunt litterae veteris testamenti etc.
(3) *Al.* quia ab infantia sua non novit litteras novi testamenti, *aliis omissis*.

(1) *Al.* per fidem Christi.
(2) *Al.* ac divinitus inspirata.
(3) *Al.* quomodo omnis scriptura.
(4) *Al.* aliquid mediantibus.
(5) *Al.* item *ad arguendum* quantum ad secundum.
(6) *Al.* corripere.

tatem, quantum ad speculativam eripere a malo, et inducere ad bonum, quantum ad practicam. Ultimus ejus effectus est ut perducat homines ad perfectum. Non enim qualitercumque bonum facit, sed perficit. Hebr. 6, 1: « Ad perfectionem feramur. » Et ideo dicit: *Ut perfectus sit homo Dei*: quia non potest homo esse perfectus nisi sit homo Dei. Perfectum enim est cui nihil deest. Tunc ergo homo est perfectus quando est *instructus*, idest paratus, *ad omne opus bonum* (1); non solum ad ea quae sunt de necessitate salutis, sed etiam ad ea quae sunt supererogationis. Galat. ult. 9: « Bonum autem facientes, non deficiamus. »

(1) *Al.* quando est paratus ad omne bonum.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Testificor coram Deo (1), et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos, per adventum ipsius et regnum ejus: praedica verbum, insta opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus; et a veritate quidem auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. Tu vero vigila, in omnibus labora, opus fac Evangelistae, ministerium tuum imple: sobrius esto.

Praemissis periculis temporum novissimorum, et idoneitate Timothei ad resistendum, hic ostendit quomodo resistat: et primo ponitur monitio; secundo ejus necessitas, ibi, *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt.* Item primo ponitur ejus contestatio; secundo admonitio, ibi, *Praedica verbum.* In contestatione sunt duo consideranda: scilicet coram quibus contestetur, et per quem. Contestatur autem coram duobus: scilicet coram eo qui est nostra beatitudo, et coram eo qui nos in beatitudinem introducit. Beatitudo autem nostra Deus est. Psal. 32, 12: « Beata gens, cujus est « Dominus Deus ejus: » et ideo dicit: *Testificor coram Deo*; idest, testem invoco (2) Deum, quod hanc monitionem faciam: hic enim testis non decipitur. 2 Corinth. 1, 23: « Ego autem Deum te- « stem invoco in animam meam: » *et Jesu Christo* cujus est introducere in beatitudinem. Rom. 5, 2: « Per quem et accessum habemus per fidem in « gratiam istam. » Vel aliter. Introducit (3) quidem quia ipse *judicaturus est vivos et mortuos.* Et tunc vivos dicit illos qui vivi reperientur in adventu ejus; qui morientur quidem, sed quia in modico tempore resurgent, dicuntur vivi. 1 Thessal. 4, 14: « Nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum « Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt. » Vel vivos dicit bonos, scilicet qui vivunt vita gratiae; et mortuos, malos. 1 Joan. 3, 14: « Qui non « diligit, manet in morte. » Et hos etiam judicat. Act. 10, 42: « Ipse est qui constitutus est a Deo « judex vivorum et mortuorum. »

Sed cum Christus sit Deus, quomodo utitur hic hac copula, *Coram Deo et Christo?* Respondeo. Potest dici, quod dicitur, *Coram Deo*, scilicet Patre, *et Christo*, idest Filio: Pater enim est fons divinitatis.

Deinde cum dicit, *Per adventum ipsius et regnum ejus*, contestatur per duo desiderabilia sanctis (1). Primum est adventus Christi. Luc. 12, 36: « Similes hominibus expectantibus dominum « suum, quando revertatur a nuptiis. » Apoc. ult. 20: « Veni Domine Jesu. » Secundum est regnum ejus. Matth. 6, 10: « Adveniat regnum tuum. » Regnat quidem secundum potestatem generalem (2) super omnem creaturam. Matth. ult. 18: « Data « est mihi omnis potestas in caelo et in terra: » sed specialiter et spiritualiter (3) in sanctis regnat, in praesenti per gratiam, et in futuro per gloriam; qui sancti non sunt de hoc mundo. Joan. 18, 36: « Regnum meum non est de hoc mundo. » Sed hoc regnum hic inchoatur, et in futuro consummabitur, quando omnia regna ei subjicientur, et volentia et nolentia. Psalm. 109: « Donec ponam « inimicos tuos scabellum pedum tuorum. »

Consequenter cum dicit, *Praedica verbum*, ponitur monitio; et hoc ut instet doctrinae, quae est duplex. Una ad omnes, quam ponit primo: alia ad aliquos, et hanc ponit secundo, ibi, *Argue.* Item primo monet eum ad generalem doctrinam exequendam; secundo docet modum exequendi. Dicit ergo: *Praedica verbum*, scilicet Evangelii. Marc. ult. 15: « Euntes in mundum universum, praedicate « Evangelium omni creaturae. » In praedicatione duo sunt: scilicet denuntiatio veritatis, et instructio ad mores: et haec duo debet praedicator facere. Luc. ult. 27: « Incipiens a Moyse et omnibus Pro- « phetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis « quae de ipso erant. » Modus est instantia et continuatio (4): unde dicit: *Insta opportune, importune.* 2 Corinth. 11, 8: « Instantia mea quotidiana « solicitudo omnium Ecclesiarum. »

Sed dicit, *importune.* Contra. Eccli. 20, 22: « Ex ore fatui reprobabitur parabola: non enim « dicit illam in tempore suo. » Item Prov. 15, 23: « Sermo opportunus optimus est. »

Dicendum est, quod praedicator, secundum veri-

(1) *Al.* et Domino Jesu Christo.
(2) *Al.* induco.
(3) *Al.* vel corporaliter introducit.

(1) *Al.* et contestatur per duo desiderabilia, sanctis: *aliis omissis.*
(2) *Al. deest* generalem.
(3) *Al.* sed spiritualiter *tantum.*
(4) *Al.* cum instantia et continuatione.

..., semper debet praedicare opportune: sed secun... existimationem falsam audientium, debet praedi... importune: quia praedicator veritatis semper est bonis opportunus, et malis importunus semper. Joan. 8, 47: « Qui ex Deo est, verba Dei audit: « propterea vos non auditis, quia ex Deo non « estis. » Eccli. 6, 21: « Quam aspera est nimium « sapientia indoctis hominibus! » Si homo enim vellet hanc servare opportunitatem ut solum diceret his qui volunt audire, prodesset tantum justis: sed oportet quod aliquando etiam praedicet malis, ut convertantur: et ad hoc additur, *Importune*. Isa. 58, 1: « Clama, ne cesses: quasi tuba e« xalta vocem tuam, et annuntia populo meo sce« lera eorum, et domui Jacob peccata eorum. »

Consequenter cum dicit, *Argue*, ponitur doctrina in speciali: quam primo ponit; secundo modum, ibi, *In omni patientia et doctrina*. Instituens autem aliquem specialiter, potest eum instituere vel de pertinentibus ad fidem; puta ut doceat veritatem et removeat errorem; et quantum ad hoc primum dicit, *Argue*, scilicet errores: Tit. 2, 15: « Argue cum omni imperio. » Vel de pertinentibus ad bonos mores: et ad hoc debet inducere aliquando bonum et superiorem; et tunc debet placide, et benigne monere: unde dicit, *Obsecra*: 1 Tim. 5, 1: « Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut pa« trem. » Galat. 6, 1: « Vos qui spirituales estis « hujusmodi instruite in spiritu lenitatis. » Et specialiter si non peccat ex malitia. Si autem instruat vel instituat malum, debet eum increpare: ideo dicit, *Increpa* (1). Tit. 1, 13: « Ob quam causam « increpa illos dure, ut sani sint in fide. » Job 5, 17: « Increpationem Domini ne reprobes. » Sed quis modus? *In omni patientia*, ne iratus appareas, et ex ira instruas, sed tranquille: Prov. 19: « Do« ctrina viri per patientiam noscitur: » Psalm. 91, 15: « Bene patientes erunt, ut annuntient: » *et doctrina*, scilicet de his quae ad fidem, et in his quae ad mores: Hier. 3, 15: « Pascent vos scien« tia et doctrina. »

Deinde cum dicit, *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt*, ostendit necessitatem monitionis praemissae. Est autem triplex necessitas praedictorum: et prima ex parte audientium; secunda ex parte Timothei, ibi, *Tu vero vigila*; tertia ex parte Apostoli, ibi, *Ego enim jam delibor*. Circa primum duo facit: quia primo proponit necessitatem; secundo exponit dictum suum, ibi, *Et a veritate quidem auditum avertent*. Necessitas prima, est auditorum perversitas in audiendo, ut utilia nolint audire, sed curiosa. Dicit ergo quantum ad primum: *Insta*, dum nolunt audire sanam doctrinam: *erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt*, quando erunt mali doctores. Act. 20, 29: « Ego scio quoniam lupi rapaces intrabunt in « vos post discessionem meam. » Unde dicit, *Non sustinebunt*; idest, erit eis odiosa vestra doctrina, scilicet Christi. Proverb. 8, 8: « Justi sunt omnes « sermones mei: non est in eis pravum quid, ne« que perversum. » Alia perversitas est quia volunt inordinate audire curiosa et noxia. Prov. 1, 22: « usquequo parvuli diligitis infantiam, et stulti ea « quae sunt sibi noxia, cupient, et imprudentes « odibunt scientiam? » Ideo dicit: *Sed ad sua desideria coacervabunt*, idest multiplicabunt, *sibi magistros*. Contra quos dicitur Jac. 3, 1: « Nolite plu« res magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam ma« jus judicium sumitis. » Et est coacervatio quando indigni et insufficientes multiplicantur: et magis coacervatio est, si fiant quatuor indigni, quam si centum boni: quia, ut habetur Sap. 6, 26, « multitudo sa« pientum, sanitas est orbis terrarum. » Isa. 30, 10: « Loquimini nobis placentia. » Et hoc est secundum sua desideria, quia unus vult audire unum, alius alium; et sic quaerunt diversos magistros. Et dicit, *Magistros prurientes auribus*, scilicet auditores. Pruritum dicitur habere in pedibus qui non vult quiescere; in auribus vero qui semper audire vult nova inaudita et curiosa et quandoque noxia. Act. 17, 21: « Athenienses ad nihil aliud vacabant, « nisi aut dicere (1) aut audire aliquid novi. » Et ideo multiplicatur doctrina haeretica. Prov. 9, 17: « Aquae furtivae dulciores sunt, et panis abscondi« tus suavior. »

Consequenter cum dicit, *Et a veritate quidem auditum avertent*, exponit dictum: et primo exponit quod dixerat, quod sanam doctrinam non sustinebunt, cum dicit: *A veritate auditum avertent*. Sana doctrina est quando non habet admixtam falsitatem. Ergo sanam doctrinam non sustinent dum veritatem nolunt audire. Oseae 4, 1: « Non est veritas et non « est misericordia et non est scientia Dei in terra. » Joan. 8, 46: « Si veritatem dico vobis, quare non « creditis mihi? » Secundo quod dixerat, *Coacervabunt sibi magistros*, exponit cum dicit: *Ad fabulas autem convertentur*. Fabula est composita ex miris, in quibus deficit veritas; et talia homines habentes in auribus pruritum, volunt audire. 1 Tim. 4, 7: « Ineptas et inanes fabulas devita. »

Deinde cum dicit, *Tu vero vigila*, ponitur necessitas ex parte Timothei, cui erat officium commissum, et ideo necessarium erat quod praedicaret: et primo monet eum ad solicitudinem; secundo inducit eum ad laborem; tertio moderatur laborem. Dicit ergo: *Tu vero vigila*; quasi dicat: Isti sic faciunt; *tu vero vigila*. Matth. 24, 42: « Vigilate, quia nescitis qua hora « Dominus vester venturus sit. » Luc. 2, 8: « Et pa« stores erant in regione eadem vigilantes, et cu« stodientes vigilias noctis super gregem suum. » Rom. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Sed quia solicitudo sine labore, inanis est; ideo primo inducit ad universaliter laborandum; secundo determinat in quo est laborandum; tertio laborandi necessitatem. Dicit ergo: *Vigila*, sed sic quod aliquid facias, et ideo *labora*: Sap. 3, 15: « Bo« norum laborum gloriosus est fructus; » et hoc *in omnibus*, idest in omni genere hominum. Isa. 32, 20: « Beati qui seminatis super omnes a« quas. » Marc. ult. 15: « Praedicate Evangelium « omni creaturae. » Unde mox determinat in quo est laborandum, dicens: *Opus fac Evangelistae*, idest evangeliza: hoc enim est nobile opus, quia ad hoc Christus est missus: Luc. 4, 43: « Aliis civitatibus o« portet me evangelizare (2), quia ideo missus sum. » Isa. 41, 27: « Primus ad Sion dicet: Ecce adsum; et « Hierusalem Evangelistam dabo. » Evangelista autem dicitur aliquando qui scripsit Evangelium: et sic sunt quatuor; quandoque qui praedicat ipsum, et sic dicitur hic, et Ephes. 4. Necessitas autem hujus laboris est, quia est *ministerium tuum*, tibi commissum; et ideo *imple*, scilicet praedicando. Coloss. 4,

(1) *Al. omittitur* ideo dicit, *Increpa*.

(1) *Al.* discere.
(2) *Ibi additur* regnum Dei.

17. Dicite Archippo: « Vide ministerium quod acce« pisti in Domino, ut illud impleas. » Ille autem implet officium Evangelistae qui verbo praedicat, et opere implet. Act. 1, 1: « Coepit Jesus fa« cere et docere. »

Consequenter inducit ad moderantiam, dicens: *Sobrius esto*, vel sobrietate corporali, quae decet praedicatorem: ebrietas enim est inimica sapientiae. Eccle. 2, 3: « Cogitavi abstrahere a vino carnem « meam. » Vel potius sobrietas ponitur pro discretione. Act. 26, 25: « Verba sobrietatis et veritatis « eloquor. » 1 Pet. 5, 8: « Sobrii estote, et vi« gilate. »

LECTIO II.

Ego enim jam delibor, et tempus resolutionis meae instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex; non solum autem mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus.

Supra monuit eum ut instaret doctrinae; et hoc propter audientes, et propter ipsum Timotheum: hic inducit tertiam necessitatem, scilicet ex parte Apostoli: et est quia in brevi erat subtrahendus de mundo: et primo praenuntiat suam mortem imminere; secundo mandat quod visitet eum, ibi, *Festina ad me venire cito.* Circa primum duo facit. Primo designatur instantia mortis ejus; secundo securitas morientis, ibi, *Bonum certamen certavi.* Circa primum duo facit: quia primo nuntiat passiones quas patiebatur; secundo praedicit mortem quae expectabatur, ibi, *Et tempus resolutionis meae instat.* Quantum ad primum dicit: *Ego enim jam delibor*; quasi dicat: Statim ego delibor. Sanctorum autem passio dicitur immolatio: Philip. 2, 17: « Sed et si « immolor super sacrificium et obsequium fidei « vestrae, gaudeo: » Psal. 115, 17: « Tibi sacrifi« cabo hostiam laudis, » scilicet pro te patiendo. Antiquitus in sacrificiis, quae ex humidis offerebantur, quaedam fiebant praegustationes; et hae vocabantur delibationes: Rom. 11, 16: « Quod si delibatio « sancta est, et massa: » et ideo vocat passiones imminentes delibationes. Et quamvis jamdiu eas sim expertus; *tempus* tamen *meae resolutionis instat.* Est autem duplex resolutio: scilicet animae a corpore: Eccle. ult. 7: « Et revertatur pulvis in terram suam unde « erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. » Item est resolutio corporis in pulverem. Genes. 3, 19: « Pulvis es, et in pulverem reverteris. »

Deinde cum dicit, *Bonum certamen certavi*, ostendit securitatem suae mortis. Sed sciendum est, quod est differentia inter mortem justi et peccatoris: quia, ut dicitur Prov. 11, 7, « mortuo homine « impio, nulla erit ultra spes. » Quia enim spem habet in istis rebus transitoriis, ideo spem non habet in aeternis; sed justus habet spem in aeternis, et non in terrenis. Primo ergo ponit meritum suae securitatis; secundo securitatem de praemio, ibi, *In reliquo reposita est mihi corona justitiae.* Meritum hujus vitae est in tribus: scilicet in resistendo malis, in proficiendo in bonis, et in bene utendo Dei donis. Primum dicitur quoddam certamen: unde hic dicit: *Bonum certamen certavi* (1). Sed certamen dicitur bonum primo, si sit pro bonis; puta, si sit pro fide et justitia, sicut Apostoli Judae. 1, 3: « De communi vestra salute necesse habui scri« bere vobis, deprecans supercertari semel traditae sanctae fidei. » Eccli. 4, 33: « Pro ju« stitia agonizare pro anima tua, et usque ad « mortem certa pro justitia. » Secundo propter modum certaminis, si scilicet solicite et legitime certetur; supra 2, 5: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit.* 1 Corinth. 9, 26: « Sic pugno, « non quasi aerem verberans; sed castigo corpus « meum, et in servitutem redigo; ne forte, cum « aliis praedicaverim, ipse reprobus efficiar. » Tertio propter difficultatem certaminis: Sap. 10, 12: « Et certamen forte dedit illi, ut vinceret. » Secundum, quod est profectus in bonis, dicitur cursus: unde sequitur: *Cursum consummavi* (1). 1 Corinth. 9, 24: « Sic currite ut comprehendatis. » Et dicitur cursus, profectus sanctorum, quia cum festinatione currunt, ut meliorantes consumment, agitati stimulis caritatis. Heb. 4, 11: « Festinemus « ergo ingredi in illam requiem. » Psal. 118, 32: « Viam mandatorum tuorum cucurri. »

Sed adhuc certamen et cursus mortis restabat: ergo non consummaverat cursum, nec certaverat. — Dicendum est, quod sicut homo qui bene incipit, et intendit finire, habet opus (2) perfecte; sic et Apostolus: jam enim inceperat, et finire intendabat.

Bonus usus donorum Dei est duplex: scilicet conservatio fidei; et ideo dicit, *Fidem servavi*; quod facit qui utitur donis Dei ad gloriam Dei et salutem proximorum. Matth. 24, 45: « Quis, putas, est « fidelis servus et prudens quem constituit domi« nus super familiam suam ? » 1 Tim. 1, 12: « Fidelem me existimavit, ponens in ministerio. » Vel servavi in me virtutem fidei. Rom. 14, 23: « Omne quod non est ex fide, peccatum est. » Propter quod Matth. 10, 16: « Estote prudentes « sicut serpentes; » idest, custodite fidem, tamquam caput et fundamentum virtutum.

Deinde cum dicit, *In reliquo reposita est mihi corona justitiae*, ponitur spes de praemio: quod primo ponit; secundo ostendit datorem ejus, ibi, *Quam reddet mihi Dominus*; tertio ponit participes praemii, ibi, *Qui diligunt adventum ejus.* Dicit ergo: Ex quo pugnavi, et cursum consummavi, nihil restat nisi quod coroner. Corona justitiae dicitur quam Deus ex sua justitia reddet.

Sed contra: quia vita aeterna ex gratia datur: Rom. 6, 33: « Gratia Dei vita aeterna: » et 8, 18: « Non sunt condignae passiones hujus temporis ad « futuram gloriam. » Non ergo ex justitia.

Respondeo. Dicendum est, quod est ibi gratia quantum ad radicem merendi, justitia quantum ad

(1) *Al.* deest unde hic dicit, *Bonum etc.*

(1) *Al.* et profectum in bonis quod est. Sed notat cursum 1 Corinth. 9, etc.

(2) *Al.* omittitur opus.

actum, qui procedit ex voluntate. Vel corona justitiae est (1) quae datur ex justitia, quia datur justis secundum opera justa (2). Isa. 3: « Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet. » Haec corona duplex est: quaedam principalis, quaedam secundaria. Prima est praemium essentiale, quae nihil est aliud quam gaudium de veritate: Isa. 18, 5: « In illa die erit Dominus exercituum corona gloriae et sertum exultationis residuo populi sui. » Deus est ergo corona nostra. Secunda est corona quae debetur specialibus operibus; et haec est (3) aureola. Et una debetur martyribus: supra 2, 5: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit*: et ad hoc est quod dicit: *Bonum certamen certavi*. Alia debetur virginibus: Sap. 4, 2: « In perpetuum coronata triumphat incoinquinatorum certaminum praemium vincens: » et ad hoc est, *Cursum consummavi*. Apocal. 14, 4: « Hi sequuntur agnum, quocumque ierit. » Tertia est doctorum: Prov. 4, 9: « Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, et corona inclyta proteget te: » et ad hoc dicit, *Fidem servavi*. Et dicit, *Reposita*, idest secundum aeternam praedestinationem reservata: supra 1, 12. *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem*. Dator hujus est Deus; ideo dicit: *Quam reddet mihi Dominus*, scilicet per suam justitiam, *in illa die:* nam haec est corona gloriae; et haec est duplex: scilicet animae, et haec redditur sanctis in illa die, scilicet in morte: unde hic dicit: *Tempus meae resolutionis instat:* 2 Corinth. 5, 1: « Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, aedificationem habemus ex Deo. » Alia est corporis, et haec reddetur *in illa die*, scilicet judicii: 1 Corinth. 15, 43: « Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. » Participes hujus sunt omnes sancti: unde dicit: *Non solum autem mihi*, scilicet reponitur. Apoc. ult. 20: « Veni Domine Jesu. » Cantic. 5, 1: « Veniat dilectus meus in hortum suum, ut comedat fructum pomorum suorum. » Qui non diligunt Deum, nihil habent, ut diligant adventum ejus: Amos 5, 18: « Vae desiderantibus diem Domini » quia corona solum caritati debetur: Joan. 14, 21: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. »

(1) *Al.* vel corona quae datur ex justitia.
(2) *Al.* secundum opera, juxta Isai. 3, etc.
(3) *Al. desideratur* et haec est.

LECTIO III.

Festina ad me venire cito. Demas enim me dereliquit, diligens hoc saeculum, et abiit Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas est mecum solus. Marcum assume, et adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autem misi Ephesum. Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum, et libros, maxime autem membranas. Alexander aerarius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera ejus: quem et tu devita: valde enim restitit verbis nostris. In prima mea defensione nemo mihi affuit; sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, et confortavit me, ut per me praedicatio impleatur, et audiant omnes gentes quia liberatus (1) sum de ore leonis. Liberavit me Dominus ab omni opere malo, et salvum faciet in regnum suum caeleste: cui gloria in saecula saeculorum. Amen. Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hiemem venire. Salutant te Eubulus et Pudens et Linus, Claudia, et fratres omnes. Dominus Jesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum. Amen.

Rogat visitari: et primo vocat eum ad se; secundo significat suum statum, ibi, *Alexander aerarius multa mala mihi ostendit;* tertio concludit epistolarem salutationem, ibi, *Salutant te Eubulus, et Pudens, et Linus*. Item primo mandat ut veniat; secundo assignat ei socium, ibi, *Marcum assume, et adhuc tecum*; tertio ostendit quid deferat, ibi, *Penulam.... veniens affer tecum*. Circa primum duo facit: quia primo vocat eum; secundo causam vocationis assignat, ibi, *Demas enim me dereliquit*. Dicit ergo: Quia in brevi sum recessurus de mundo, *festina ad me venire cito;* et hoc ut invicem consolarentur, et ut juvarent eum in praedicatione Evangelii, pro quo erat solicitus in vinculis existens. Prov. 18, 19: « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma. » Causa vocationis est, quia societate debita erat destitutus: et primo a quodam qui propter suam culpam recesserat; secundo quia quosdam miserat ad praedicandum. Dicit ergo: *Demas enim me dereliquit;* idest, praeposuit amorem hujus saeculi amori meo. 1 Joan. 2, 15: « Si quis diligit mundum, non est caritas Patris in eo. » *Crescens*, quidam discipulus, abiit *in Galatiam*, missus ab Apostolo. *Titus*, etiam missus ab eo, abiit *in Dalmatiam*, ubi finaliter dicitur fuisse Episcopus. Job 38, 35: « Numquid mittes fulgura, et ibunt? » *Lucas est mecum solus*. Hunc retinuit in praedicatione Evangelii, in qua fuit gratiosus: 2 Corinth. 8, 18: « Cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias. »

Deinde cum dicit, *Marcum assume, et adduc tecum*, assignat ei socium; et circa hoc duo facit: quia primo assignat ei socium; secundo hujus rationem. Hic Marcus alio nomine dicitur Joannes, et consobrinus Barnabae. Act. 15, dicitur quod Barnabas volebat assumere Marcum, sed Paulus nolebat: et propter hoc dissensio facta est inter eos, ita ut discederet ab eis. Coloss. ult. 10: « Marcus consobrinus Barnabae. » Ratio est, quia *est mihi utilis* (1) *in ministerio* (2).

Deinde cum dicit, *Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum*, dicit quid portet. Carpus est sanctus quidam. Penula, secundum Hieronymum, erat volumen legis, quod habebat in charta per modum rotuli, et hoc vocat penulam. Vel penula dicitur vestis aliqua; sed, secundum Chrysostomum, erat vestis communis. Et quia Apostolus Romae erat pauper, non accipiens ab aliis, ideo voluit ut sibi vestis portaretur. Haymo dicit, quod erat specialis vestis in signum nobilitatis: un-

(1) *Vulgata* et liberatus.

(1) *Al.* multipliciter utilis.
(2) *De Tychico Ephesum misso verbum nullum in Commentario.*

de Act. 22, Paulus dixit se civem Romanum (1): pater enim Pauli servierat Romanis in Tarso Ciliciae; et ex hoc factus fuit civis Romanus: et penula erat vestis in signum consulis: et forte pater suus erat ibi consul. Vel penula dicitur mantica, ubi erant libri; quod videtur, quia sequitur, *Et libros.*

Sed quid Apostolo de libris, pleno Spiritu sancto? Item instabat sua resolutio. Respondeo. Dicendum est, quod propter duo. Primo ut in legendo haberet solatium. 1 Machab. 12, 9: « Habentes solatio « sanctos libros, qui sunt in manibus nostris. » In libris enim est remedium contra tribulationes. Vel dicit hoc, ne perderentur, sed remanerent fidelibus. Item quanto magis appropinquabat morti, tanto magis instabat studio (2) Scripturarum; sicut de Ambrosio dicitur, quod usque ad ultimam aegritudinem non cessavit scribere: unde scribens illud Psal. 47: « Magnus Dominus, et laudabilis nimis « etc. » mortuus est.

Maxime autem membranas. Membranae sunt chartae non scriptae, vel schedulae, ubi scripserat Epistolas, vel praedicationes suas.

Deinde cum dicit, *Alexander aerarius multa mala mihi ostendit*, ostendit quae apud ipsum fuerunt, et quae apud ipsum sunt: et primo ex parte hominum; secundo ex parte Dei, ibi, *Dominus autem mihi astitit.* Iterum prima in duas: quia primo significat ei de quodam qui ei adversabatur; secundo de negligentia eorum qui eum non juvabant, ibi, *In prima mea defensione nemo mihi affuit.* Item primo praemittit culpam inique impugnantis; secundo ostendit poenam ejus futuram, ibi, *Reddet ei Dominus secundum opera ejus*; tertio ostendit quomodo sit etiam secundum Ecclesiam puniendus, ibi, *Quem tu devita.* Videtur quod hic Alexander fuit artifex aeris (3), vel custos aerarii: et erat de his qui dixerunt legalia esse de necessitate salutis servanda. 1 Timoth. 1, 19: « Circa fidem naufra- « gaverunt, ex quibus est Hymenaeus et Alexander. » Et dicunt quidam, quod iste est de quo dicitur Act. 19, quia concitavit seditionem in Apostolum; sed nomen dissonat; quia ille Demetrius, hic Alexander; et locus: quia ille Ephesi, iste Romae fuit. Et subjungit: *Multa mala mihi ostendit.* Et nota, quod non dicit, Fecit, sed quod *ostendit:* quia impii adversus justos animum ostendere possunt, sed non semper explent. Hier. 1, et 15: « Bellabunt ad- « versum te, et non praevalebunt, quia ego tecum « sum. » Job 5, 12: « Qui dissipat cogitationes « malignorum, ne possint adimplere manus eorum « quod coeperunt: qui apprehendit sapientes in « astutia eorum, et consilium pravorum dissipat. »

Deinde cum dicit, *Reddet illi Dominus secundum opera ejus*, ponit poenam ejus futuram. Sed nota, quod non ponit verbum optativum. Reddat; sed dicit, *Reddet:* quia significatur poenam esse paratam a Deo: quod praevidebat Apostolus ex ejus pertinacia. Psalm. 61, 12: « Quia tu reddes uni- « cuique juxta opera sua. » Tamen cum hoc quod reservatur ei poena in futurum, Ecclesia debet etiam eum punire excommunicando: unde subjungit: *Quem et tu devita,* scilicet tamquam haereticum. Tit. 3, 10: « Haereticum hominem post unam et « secundam correctionem devita. » Cujus etiam dicti reddit rationem, dicens: *Valde enim restitit verbis nostris.* Act. 7, 51: « Vos semper Spiritui « sancto restitistis. »

Consequenter ponit (1) negligentiam non juvantium eum: et primo reprehendit eorum culpam; secundo petit eis veniam, ibi, *Non illis imputetur.* Dicit ergo: *In prima mea defensione nemo mihi affuit.* Glossa dicit, quod Apostolus saepe contra Alexandrum prave docentem pugnavit, et in persona nullus ei affuit. Sed hic non videtur esse sensus ejus: quia iste Alexander non erat tantus quod Apostolus indigeret aliis ad disputandum cum eo. Sed dicendum est, quod, sicut dicitur Act. 25, Paulus appellans missus est Romam; et ideo oportuit quod praesentaretur Caesari, ut discuteretur missionis suae causa; et Judaei venerunt contra eum; et hoc Apostolus appellat suam primam defensionem: in qua discipuli defuerunt ei, timentes ne a crudeli Nerone punirentur. Eccli. 51, 10: « Respiciens eram ad adjutorium hominum, et non « erat. » Isa. 63, 3: « Torcular calcavi solus, et « de gentibus non est vir mecum. » Sed posset dici, quod hoc fuit quia a principio nullus scivit. Sed hoc est falsum; immo ex quadam pusillanimitate recesserunt. Psalm. 87, 19: « Elongasti a « me amicum et proximum, et notos meos a mi- « seria. » Job 6, 15: « Fratres mei praeterierunt « me, sicut torrens. » Sed quia fecerunt ex infirmitate, orat pro eis, et non excommunicat, dicens: *Non illis imputetur* (2): Luc. 6, 28: « Orate pro « calumniantibus vos. »

Deinde cum dicit, *Dominus autem mihi astitit*, ostendit quid agitur circa eum ex parte Dei: cujus auxilium primo ponit; secundo hujus effectum, ibi, *Et audiant omnes gentes.* Dicit ergo: Omnes me dereliquerunt: sed ubi deest homo, offert se Deus. Psalm. 26, 10: « Quoniam pater meus et mater « mea dereliquerunt me, Dominus autem suscepit « me, » unde dicit: *Dominus mihi astitit*, scilicet ad adjuvandum me. Hier. 20, 11: « Dominus me- « cum est tamquam bellator fortis. » Psalm. 15, 8: « Providebam Dominum in conspectu meo sem- « per: quoniam a dextris est mihi, ne commovear. » Et quo modo? *Et confortavit me* (3): fortitudinem animi dando, ut non stupescerem coram Caesare. Ezech. 3, 14: « Manus Domini erat mecum me « confortans. » Et hoc *ut per me praedicatio impleatur:* quae impletur quando ad plures diffunditur, et quando quod ore dicitur, opere impletur. Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi iste, ut por- « tet nomen meum coram gentibus et regibus, et « filiis Israel. »

Deinde cum dicit, *Et audiant*, ponitur effectus auxilii divini: et primo quantum ad praeterita; secundo quantum ad futura; tertio agit gratias. Sed duplex est beneficium circa praeterita: scilicet liberationis à culpa, et a poena. Dicit ergo: *Dominus mihi astitit*; et ideo in illa vocatione liberatus fui, quia non fui condemnatus a Caesare, sed permissum est mihi quod irem quo vellem: et ideo dicit: *Et audiant omnes gentes*, ut scilicet alii secum confortentur ad veniendum. Psalm. 95, 3: « Annuntiate inter gentes gloriam ejus: » et ut Judaeorum insultatio deprimeretur. Et subdit: *Liberatus sum de ore leonis*, idest de crudelitate Neronis: Prov. 19, 12: « Sicut fremitus leonum, ita ira re-

(1) *Al.* civem Romanorum: pater enim Pauli serviebat.
(2) *Al.* servitio.
(3) *Al. deest* aeris.

(1) *Al. omisso* consequenter, *In prima mea* ponit etc.
(2) *Al. omittitur* dicens: *Non illis imputetur.*
(3) *Al.* deest *Et confortavit me.*

« gis. » Prov. 28, 15: « Leo rugiens et ursus « esuriens, princeps impius super populum pau- « perem. » Secundo liberatus fuit a culpa: unde dicit: *Liberavit me Dominus ab omni opere malo.* Aliqui vero liberantur a poena, incidentes in culpam negationis a fide. Psalm. 17, 18: « Eripuit « me de inimicis meis fortissimis, et ab his qui « oderunt me. » Et hoc per Deum. Sap. 8, 21: « Non possum esse continens, nisi Deus det. » In futuro *salvum faciet.* Isa. 45, 17: « Israel salvatus « est in Domino salute aeterna. » Et dicit, *In regnum caeleste.* Luc. 22, 29: « Ego dispono vobis « sicut disposuit mihi Pater meus, regnum. » Matth. 5, 12: « Merces vestra copiosa est in caelis. » Et ideo agit gratias, dicens: *Cui gloria in saecula saeculorum.* 1 Timoth. 1, 17: « Regi saeculorum im- « mortali, invisibili, soli Deo honor et gloria in sae- « cula saeculorum. »

Deinde cum dicit, *Saluta Priscam et Aquilam, et Onesiphori domum,* injungit ei aliorum salutationem; secundo eum salutat ex parte aliorum; tertio ex parte sua. Item circa primum primo injungit aliorum salutationem; secundo determinat tempus veniendi. Dicit ergo: *Saluta Priscam,* scilicet quae est mulier, *et Aquilam,* virum Priscae: quos praemittit, quia forte devotiores, *et Onesiphori domum.*

Sed quare non eum, sed domum? Quia forte mortuus erat; et ideo salutat familiam. Vel forte quia erat cum eo Romae.

Determinans tempus veniendi (1) primo ostendit necessitatem; secundo prosequitur propositum. Necessitas est propter alios remanentes in aliis locis (2): item propter turbationem maris.

Deinde ponit personas salutantes, ut patet: et modo consueto, ne corrumpatur Epistola, scribit manu sua. *Gratia autem vobiscum. Amen.*

(1) *Al. deest* veniendi.
(1) *Al.* in aliis et aliis locis.

EPISTOLA AD TITUM

PROLOGUS

Si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. Luc. 12, 39.

Per patremfamilias significatur praelatus Ecclesiae propter tria quae debet exhibere: scilicet generationem ad fidem, eruditionem ad salutem, custodiam ad securitatem. Primum quidem, quia sicut est vita corporalis per animam, ita spiritualis per fidem: Habac. 2, 4: « Justus autem meus ex fide « vivit: » et sicut ad vitam carnalem generatur quis per emissionem seminis corporalis, ita ad vitam spiritualem per infusionem seminis spiritualis, quod est verbum Dei: Matth. 13: et 1 Corinth. 4, 15: « Per Evangelium ego vos genui. » Item per eruditionem. Eccli. 7, 25: « Filii tibi sunt? Erudi « illos. » Isai. 48, 17: « Ego Dominus Deus tuus, « docens te utilia. » Item per protectionem ad tutelam. Deut. 32, 10: « Circumduxit eum et do« cuit et custodivit quasi pupillam oculi sui. » Cuilibet enim praelato committitur cura subditorum. 3 Reg. 20, 39: « Custodi virum hunc: qui si la« psus fuerit, erit anima tua pro anima ejus. » Hebr. 13, 17: « Ipsi pervigilant, quasi rationem « reddituri pro animabus vestris. » Sed ad hanc generationem requiritur scientia. Oseae 4, 6: « Quia « tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne « sacerdotio fungaris mihi. » Et ideo dicit, *Si sciret*: requiritur enim quod sciat. Item ultra eruditionem (1), requiritur quod sit solicitus. Roman. 12, 8: « Qui praeest, in solicitudine. » Luc. 2, 8: « Pa« stores erant in regione eadem, vigilantes, et cu« stodientes vigilias noctis super gregem suum. » Ad custodiam vero fortitudo requiritur ad protegendum. 1 Mach. 3, 3, de Juda Machabaeo: « In« duit se loricam sicut gigas, et succinxit se arma « bellica sua in praeliis, et protegebat castra gla« dio suo. » Et ideo dicitur: *Et non sineret perfodi domum suum*, idest Ecclesiam. 1 Tim. 3, 15: « Ut scias quomodo oporteat te conversari in domo « Dei, quae est Ecclesia Dei. » Haec domus est Dei sicut domini, et praelati sicut famuli. Hebr. 3, 5: « Moyses quidem erat fidelis in tota domo « illius, tamquam famulus . . . Christus vero tam« quam filius in domo sua. » Haec perfoditur a fure, idest haeretico. Abdiae 5: « Si fures introis« sent ad te, si latrones per noctem, quomodo con« ticuisses ? » Qui dicitur fur, quia occulte venit, et graditur in tenebris: unde fur a furno dicitur, qui est obscurus; sic isti per obscura dogmata. Prover. 9, 17: « Aquae furtivae dulciores sunt, et « panis absconditus suavior. » Item ex perversa intentione, quia intendunt occidere. Joan. 10, 10: « Fur non venit nisi ut furetur et mactet et per« dat. » Item ex modo intrandi, quia non per ostium. 1 Joan. 4, 3: « Et omnis spiritus qui sol« vit Jesum, ex Deo non est: et hic est Antichristus, « de quo audistis quoniam venit, et nunc jam in « mundo est. » Sic ergo ex praemissis trahitur convenienter intentio hujus Epistolae, in qua Apostolus instruit Titum quomodo regat Ecclesiam, ut patet in argumento.

(1) *Al.* ad eruditionem.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Paulus servi Dei, Apostolus autem Jesu Christi secundum fidem electorum Dei et agnitionem veritatis, quae secundum pietatem est, in spem vitae aeternae, quam promisit qui non mentitur Deus ante tempora saecularia, manifestavit autem temporibus suis Verbum suum in praedicatione, quae credita est mihi secundum praeceptum Salvatoris nostri Dei: Tito dilecto filio secundum communem fidem, gratia, et pax a Deo Patre et Christo Jesu Salvatore nostro.

(1) *Vulgata* Apostolus secundum fidem *intermediis omissis.*

Haec Epistola dividitur in salutationem et epistolarem narrationem, ibi, *Hujus rei gratia reliqui te Cretae.* In prima primo ponitur persona salutans, quae notificatur tripliciter; scilicet ex nomine, cum dicit *Paulus*, quod significat humilitatem: 1 Corinth. 15, 9: « Ego sum minimus Apostolorum. » Item ex conditione, cum dicit, *Servus Dei:* Psal. 115, 10: « Domine, ego servus tuus. »

Contra. Joan. 15, 15: « Jam non dicam vos « servos. » Respondeo. Sancti quandoque dicuntur servi, quandoque non, sed filii. Duplex enim est servitus. Una est ex timore, quae non competit filiationi Dei, sed condividitur contra eam: Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum servitutis iterum « in timore, sed accepistis spiritum adoptionis fi- « liorum. » Alia ex amore, quae consequitur filiationem Dei. Et ratio hujus distinctionis est quia liber est qui est causa sui (1), qui operatur quod vult; servus vero est qui est causa alterius. Sed triplex est causa quae est principium operis: scilicet finalis, formalis et efficiens. Si ergo propter causam finalem, sic omnes sancti sunt servi Dei, quia omnia propter Deum faciunt (2). Corinth. 10, 31; « Sive manducatis sive bibitis, vel aliud quid fa- « citis, omnia in gloriam Dei facite. » Et hoc est ex amore, a quo procedit quod omnia operemur propter Deum. Si vero propter causam moventem, quae est extrinseca et compellit; sic est servitus timoris, et est malorum. Si propter causam formalem, sic est habitus inclinans; et sic quidam sunt servi peccati, quidam servi justitiae: quia secundum habitum inclinantur ad malum vel ad bonum. Item ex auctoritate, cum dicit, *Apostolus autem Jesu Christi*. Luc. 6, 13: « Elegit (scilicet super omnes fideles) duodecim « ex ipsis, quos etiam Apostolos nominavit. » Ephes. 4, 11: « Primum quidem Apostolos ». Et describitur primo ab auctore, cum dicit, *Jesu Christi*; quia ab ipso est electus: Galat. 1, 1: « Non ab hominibus, ne- « que per hominem, sed per Jesum Christum. » Item quia solum Christum annuntiabat. 2 Corinth. 4, 5: « Non enim nosmetipsos praedicamus, sed Jesum Chri- « stum Dominum nostrum; nos autem servos vestros « per Jesum. » Item quia legatus Christi, cujus auctoritate utebatur: 2. Corinth. 5, 20: « Pro Chri- « sto ergo legatione fungimur: » Ephes. 6, 20: « Legatione fungor in catena. » 2 Corinth. 2, 10: « Si quid donavi, propter vos in persona Christi. » Item secundo describitur ex idoneitate: nam Apostolus est annuntiator. Matth. ult. 19: « Docete omnes « gentes. » Doctor autem debet habere fundamentum doctrinae, et perfectionem. Primum pertinet ad quemlibet; secundum vero pertinet ad praedicatores et ad doctores. Et sicut in aliis scientiis sunt principia, sic in hac sunt articuli fidei, qui innotescunt cuilibet fideli secundum lumen infusum; et articuli sunt fundamenta fidei quae est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium: Hebr. 11. Et ideo dicit: *Secundum fidem electorum Dei*. Item requiritur perfectio doctrinae: unde dicit, *Et agnitionem veritatis*. Duplex autem habetur cognitio veritatis: scilicet perfecta in patria, scilicet quando videbimus facie ad faciem; et imperfecta per fidem, quam habent sancti. Joan. 8, 32: « Co- « gnoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. » Sed cujus veritatis? In agnitionem ejus *quae est secundum pietatem*. Religio enim et pietas, secundum Tullium, sunt partes justitiae; et differunt, quia religio est cultus Dei (3). Sed quia Deus non solum est creator, sed etiam pater; ideo non solum debemus ei cultum ut creatori, sed amorem et cultum sicut patri; et ideo pietas quandoque pro cultu Dei sumitur. Job 28, 28: « Ecce pietas ipsa « est sapientia, » secundum aliam translationem ubi nostra sic habet: « Ecce timor Domini ipse est « sapientia. » Tertio describitur ex fine: et primo ponit ipsum finem; secundo ejus dignitatem, ibi, *Quam promisit qui non mentitur Deus*. Finis autem est spes vitae aeternae: quia etsi Moyses possit dici Apostolus quia a Domino missus Exod. 4, sed tamen non in spem vitae aeternae, sed terrae Hevaei et Amorrhaei: sed Paulus est Apostolus *in spem vitae aeternae*. Joan. 6, 40: « Haec est voluntas Patris mei, qui « misit me, ut omnis qui videt Filium et credit « in eum, habeat vitam aeternam: et ego resusci- « tabo eum in novissimo die. » 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam. » Rom. 5, 2: « Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei. » Promissio autem haec est firma dupliciter. Primo ex parte promittentis: unde dicit, *Qui non mentitur*: Deus enim veritas est, cujus contrarium est mendacium. Num. 23, 19: « Non est Deus quasi ho- « mo, ut mentiatur. » Secundo ex divino proposito dandi: unde dicit, *Ante tempora saecularia*. Saeculum, secundum Philosophum, est mensura durationis uniuscujusque rei. Tempora ergo saecularia sunt tempora distincta secundum diversas successiones rerum; quasi dicat: Antequam tempus successivum inciperet esse. Et quia incepit hoc tempus cum mundo, ideo fuit ante principium mundi. Alia littera habet, *Aeterna*, idest antiqua: sic enim aliquando accipitur aeternum, idest antiquum. Vel *aeterna*, non secundum veritatem, sed secundum imaginationem. Et ante ista promisit hoc, quia haec sunt successiva. Sed promittere, est verbo nuntiare suam voluntatem de dando: et Deus ab aeterno protulit Verbum suum, in quo erat ut sancti haberent vitam aeternam. Ephes. 1, 4: « Elegit « nos ante mundi constitutionem. » Confirmatur autem haec spes ex manifestatione promissionis: unde dicit: *Manifestavit autem temporibus suis Verbum suum*. Et describitur haec manifestatio tripliciter. Primo ex tempore: unde *manifestavit*, quando Verbum suum incarnari constituit: unde dicit, *Temporibus suis*, idest tempore congruo, quo homo esset convictus de superbia, per quam peccaverat. Et sic primo medicus convincit aegrotum, ut eum congruentius sanet. Homo enim superbiebat de scientia; sed convictus est de ignorantia ante tempus legis, ubi peccavit in idolatria et vitiis contra naturam. Item de virtutibus: et de his convictus est tempore legis. Galat. 4, 4: « At ubi venit « plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, « factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui « sub lege erant, redimeret. » Item secundo describitur ex modo, quia per publicam praedicationem. Marc. ult. 15 « Euntes in mundum universum, « praedicate Evangelium omni creaturae. » Unde dicit, *In praedicatione quae credita est mihi*. 1 Corinth. 9, 17: « Dispensatio est mihi credita. » Item tertio ex auctore: unde dicit: *Secundum praeceptum Dei*. Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum fa- « ciet populum suum a peccatis eorum. » Act. 9, 15: « Vas electionis est mihi iste, ut portet no- « men meum coram gentibus et regibus et filiis « Israel. » Persona salutata ponitur, cum dicit, *Tito*: quem describit tripliciter. Primo ex nomine; secundo ex dilectione; tertio ex filiatione. Filius ergo est per dilectionem et fidem, quae debet esse communis, ut idipsum dicant omnes. Et ideo dicit, *Communem fidem*: quae etiam dicitur catholica, idest universalis. Unde dicitur Ephes. 4, 5: « Una

(1) *Al.* liber est causa sui.
(2) *Al.* deest omnia.
(3) *Adde* pietas autem est cultus patris.

« fides, unus Dominus, unum baptisma. » Bona vero optata sunt *gratia et pax*. Haec saepe conjungit, quia omnium spiritualium donorum principium est gratia, et pax finis. Psalm. 147, 14: « Qui posuit fines tuos pacem. » *A Deo Patre nostro, et Christo Jesu Salvatore nostro.*

LECTIO II.

Hujus rei gratia reliqui te Cretae, ut ea quae desunt corrigas, et constituas per civitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem; non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum; sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem.

Accedit ad narrationem; et, sicut dictum est intendit munire Ecclesiam contra haereticos: et primo monet Titum quod alios instruat ad resistendum haereticis; secundo docet quomodo ipse eis resistat, cap. 2, ibi, *Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam.* Item primo monet ut instituat Episcopos, qui haereticis resistant; secundo necessitatem hujus commissionis, ibi, *Sunt enim multi etiam inobedientes.* Item primo ponit commissionem Tito factam de instituendo Episcopo; secundo ostendit quales debent esse Episcopi, ibi, *Si quis sine crimine est*; tertio manifestat quae dixit, ibi, *Oportet enim episcopum sine crimine esse.* Quia ergo Apostolus habuit universalem commissionem Ecclesiae Gentium, et non poterat solus per se omnia exequi; ideo dicit *Hujus rei gratia reliqui te Cretae*, in Creta scilicet insula, ut loco Apostoli, Ecclesiae Cretensis officium pastorale gerat. Proverb. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, quasi civitas firma. »

Sed quod dicit, *Ut quae desunt corrigas*, videtur, quod deberet dicere, Suppleas. Respondeo. Dicendum est, quod Glossa sic supplet. « Ut omnia « quae sunt in malis, corrigas; et quae desunt in « bonis, addas. » 1 Thessal. 3, 10: « Impleamus « ea quae desunt fidei vestrae. » Vel dicendum est, quod est quoddam peccatum omissionis, et quoddam transgressionis; et utrumque indiget correctione. In sanctis autem et perfectis, sicut Titus fuit, non abundaverunt transgressiones; et ideo non dicit, Transgressiones corrigas, sed *quae desunt*, idest omissiones.

Et constituas presbyteros, idest Episcopos: unde inferius dicit: *Oportet Episcopum sine crimine esse.* Et utitur indifferenter nomine Episcoporum et presbyterorum: unde sumpsit occasionem haereticus, qui ambivit Episcopatum; quem quia non poterat adipisci, divisit se ab aliis, et multa falsa docuit: inter quae dixit, quod Episcopi in nullo differunt a sacerdotibus; quod est contra Dionysium in lib. de eccle. Hierar. Utitur ergo Apostolus eodem nomine in utroque per identitatem rei, quia presbyter dicitur senior. Item quia pertinet ad superiores Episcopum constituere, licet eum Canonici eligant. Et dicit, *Constituas*, non in villis, sed *per civitates:* sicut enim in republica reges sunt tantum in civitatibus, sic in spirituali regimine Episcopi, 1 Petr. 2, 9: « Regale sacerdo« tium. » Item debent seniores esse: Eccle. 10, 16: « Vae tibi terra, cujus rex est puer. » Et intellige senes (1), non solum aetate, sed et moribus: Num. 11, 16: « Congrega mihi septuaginta « viros de senioribus Israel, quos tu nosti quod « senes sint populi ac magistri. » Item secundum formam Ecclesiae: unde dicit: *Sicut ego disposui tibi.* Proverb. 3, 21: « Fili mi, ne effluant haec « ab oculis tuis. »

Deinde cum dicit, *Si quis sine crimine est*, describit eos tripliciter: scilicet quantum ad seipsos, quantum ex parte uxoris, et ex parte filiorum. De primo dicitur, *Sine crimine.*

Sed quis talis erit (2)? 1 Joan. 1, 8: « Si di« xerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos « seducimus, et veritas in nobis non est. » Dicendum est quod aliud est crimen, et aliud est peccatum. Peccatum dicitur quodcumque, sive magnum, sive parvum, sive occultum. Crimen autem magnum et infame. Psal. 14, 1: « Domine, quis ha« bitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in « monte sancto tuo? » Et postea subdit: « Qui in« greditur sine macula, et operatur justitiam « etc. » Non quod qui mortaliter peccat post baptismum, non possit eligi; sed quod eligendus non sit infamis (3).

Quo ad secundum dicit, *Unius uxoris virum:* quod orientales sic exponunt: scilicet quod non habeat simul duas uxores, sicut quorumdam est consuetudo. Sed secundum hoc non esset necessarium quod Apostolus hoc diceret: quia secundum leges Romanas, quibus Apostolus scribebat, etiam ante fidem non licebat simul habere plures uxores. Item 1 Timoth. 5, dicit de vidua quae fuit unius viri uxor; et tamen nunquam licuit quod una plures viros simul posset habere. Et hoc modo vult istud etiam de vidua, scilicet quod non habuerit nisi unum virum. Sed Hieronymus dicit, oportere quod unam tantum uxorem post baptismum habuerit; et quod non est vis, si ante baptismum alias habuisset. Sed Augustinus et Ambrosius dicunt, quod per baptismum delentur omnia crimina; sed quod per baptismum matrimonium non deletur. Ergo secundum hos dicendum est, et rectius, quod unam tantum et non plures licet habuisse ante vel post. Secundum quosdam autem ratio hujus est, quia signum esset incontinentiae, si plures habuisset. Sed hoc non est verum: quia nihil repugnaret si plures habuisset meretrices, quae sunt magis incontinentes. Sed est alia ratio altior, significatio; scilicet quia ipse est dispensator sacramentorum, et ideo nullus defectus sacramentorum debet esse in eo; sed sacramentum matrimonii est significativum conjunctionis Christi et Ecclesiae: ergo ut signum respondeat signato, sicut Christus est unus et Ecclesia una, sic et hic: quod quidem deficeret, si E-

(1) *Al.* item senes.

(2) *Al.* si quis talis erit *cum puncto affirmationis, et copulatur praecedentibus.*

(3) *Al.* sed quod non sit infamis.

piscopus plures uxores habuisset. In veteri autem lege Patriarchae significabant conjunctionem hanc, non ut conjunctam Christo, sed conjungendam; et quia Ecclesia (1) erat futura ex multis, ideo tunc non una, sed plures habebantur. Et ideo multitudo uxorum ipsorum hoc significabat.

Quantum autem ad tertium, scilicet ex parte filiorum, subjungit, dicens: *Filios habens fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos.* Episcopus enim constituitur ut superintendat: et qui constituitur ad aliquid, debet esse exercitatus in illo; alias non prudenter institueret. Praesumitur autem esse bene exercitatus, si bene alios rexit. Episcopus autem constituitur ad tria. Primo ut fidem doceat; Matth. ult. 19: « Docete omnes gentes: » et ideo dicit. *Fideles.* Secundo requiritur quod populum instruat ad virtutes: Eccl. 7, 25: « Filii tibi « sunt? Erudi illos: » peccata autem lasciviae magis abstrahunt a virtute: Eccl. 20, 7: « Lascivus « et imprudens non servabunt tempus: » et ideo dicit, *Non in accusatione luxuriae.* 1 Reg. 3. Heli condemnatur, quia filios de hoc non correxit. Tertio oportet quod pertinaces corrigat: unde dicit, *Aut non subditos,* idest non obedientes. Eccl. 30, 8: « Equus indomitus evadet (2) durus, et filius « remissus evadet praeceps. »

Deinde cum dicit, *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*, exponit quod dixit: et primo quod dixit, *Sine crimine*; secundo sine quibus debet esse, ibi, *Non superbum.* Causa autem primi est, quia debet dispensare divina. Eccl. 10, 2: « Secundum « judicem populi, sic et ministri ejus. » Psalm. 100, 6: « Ambulans in via immaculata, hic mihi mini- « strabat (3). »

Deinde cum dicit, *Non superbum,* ostendit a quibus debet esse immunis: et primo ostendit a quibus criminibus; secundo quibus virtutibus luceat, ibi, *Hospitalem.* Peccatorum autem quaedam sunt carnalia, quaedam spiritualia. De primis non facit mentionem, quia omnino debent mundi esse ab eis. Ephes. 5, 3: « Fornicatio autem et omnis immun- « ditia aut avaritia, nec nominetur in vobis, sicut « decet sanctos. » Sed tantum de spiritualibus, quae sunt quinque: quorum duo non habent locum in praelatis, scilicet invidia, quod est peccatum parvulorum: Job 5, 2: « Parvulum occidit invidia. » Praelatus autem est in summo. Item nec accidia, quia omnia ei ad votum succedunt. Sed superbia, quia est in summo, et ira, et cupiditas occasione temporalium, quorum est dispensator. Quantum ad primum dicit, *Non superbum.* Psal. 100, 5: « Su- « perbo oculo et insatiabili corde, cum hoc non « edebam. » Eccl. 32, 1: « Rectorem te posue- « runt? Noli extolli: esto in illis quasi unus ex « ipsis. » Quantum ad secundum primo excludit iram, cum dicit, *Non iracundum*; secundo incentivum irae, quod est vinum, dicens, *Non vinolentum.* Prov. 23, 29: « Cui suffusio (1) oculorum? Nonne « his qui commorantur in vino, et student calici- « bus epotandis? » Tertio sequelam irae, quod est percussio: ideo dicit, *Non percussorem,* idest non crudelem. Isa. 50, 6: « Corpus meum dedi percu- « tientibus, et genas meas vellentibus. » Vel *non percussorem,* idest non percutientem conscientias aliorum pravis moribus. 1 Cor. 8, 12: « Et per- « cutiente conscientiam eorum infirmam. » Quantum ad tertium dicit, *Non turpis lucri cupidum.* 1 Timoth. 3, 8: « Non turpe lucrum sectantes. » Sapient. 12, 15: « Sed aestimaverunt lusum esse « vitam nostram, et conversationem vitae compo- « sitam ad lucrum, et oportere undecumque etiam « ex malo acquirere. »

Deinde ponit bona quam debet habere: et primo quae pertinent ad conversationem vitae; secundo quae ad veritatem doctrinae, ibi, *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Et patent omnia.

(1) *Al.* et cum Ecclesia, *item* sed Ecclesia.
(2) *Al. utrobique* evadit.
(3) *Al.* ministrabit.

(1) *Al.* suffossio.

LECTIO III.

Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem; ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere. Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui et seductores, maxime qui de circumcisione sunt: quos oportet redargui, qui universas domos subvertunt, docentes quae non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. Testimonium hoc verum est.

Supra docuit qualem oportet esse Episcopum in vita; hic ostendit qualem oportet esse in doctrina: primo ostendit quod ad ipsum requiritur diligentia studii; secundo ponit materiam studii; tertio ejus utilitatem. Quantum ad primum dicit: *Amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem.* Aliquid enim ampectens, illud diligenter constringit, et amplexus ex dilectione fit. Oportet enim eum scientiae inhaerere cum amplexu, idest firma adhaesione animi, et cordis dilectione. Sap. 6, 14: « Praeoccupat eos qui se concupiscunt. » Prov. 4, 8: » Arripe illam, et exaltabit te: glorifi- « caberis ab ea, cum eam fueris amplexatus. » Materia studii non debent esse fabulae, nec temporalia; sed sermo fidelis, idest verus. Psalm. 144, 13: « Fidelis Dominus in omnibus verbis suis. » Vel sermo fidelis, idest fidei, in qua oportet Episcopum instrui. Sed aliqui student in eis dupliciter: ut scilicet addiscant solum et operentur. Sed hoc non sufficit Episcopo; sed oportet ut et alios instruat: et ideo dicit, *Quae secundum doctrinam est.* 1 Timoth. 4, 12, dicitur: « Nemo adolescen- « tiam tuam contemnat; sed esto exemplum fide- « libus in verbo, in conversatione. » Utilitas est facultas exequendi officium suum. Officium autem praelati est sicut pastoris: Joan. ult. 17: « Pasce « oves meas. » Pastor vero duo habet facere: scilicet pascere gregem: 1 Petr. 5, 2: « Pascite, qui « in vobis est, gregem Dei: » item arcere lupum. Sic et Episcopus pascere debet per doctrinam veram. Hierem. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta « cor meum, et pascent vos scientia et doctrina. » Et ideo dicit: *Ut sit potens exhortari in doctrina.* Non dicit, Ut exhortetur, sed *ut potens sit exhortari:*

quod est quando habet in promptu exhortationes, quando est necesse exequi. Quod figuratur Exod. 25, per vectes in circulis arcae, ut arca scilicet posset portari. Luc. ult. 19: « Potens in opere et « sermone. » Et dicit, *Sana*, idest absque corruptione falsitatis. Infra 2, 1: *Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam.* 1 Thessal. 2, 3: « Ex« hortatio nostra non fuit de errore neque de « immunditia, neque in dolo. » Item ut custodiant contra haereticos; et ideo dicit: *Et eos qui contradicunt arguere*, idest convincere; et hoc per studium sacrae Scripturae. 2 Timoth. 3, 16: « Om« nis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad « docendum, ad arguendum. » Job 6, 10: « Nec « contradicam sermonibus Sancti. » Et haec duo, secundum Philosophum, pertinent ad opus sapientis; scilicet non mentiri de quibus novit, quantum ad primum; et mentientem manifestare posse, quantum ad secundum.

Deinde cum dicit, *Sunt enim multi etiam inobedientes*, ponit necessitatem dictorum: et primo ex parte falsorum doctorum; secundo ex parte malorum auditorum, ibi, *Dixit quidam ex illis.* Circa primum duo facit: quia primo describit conditionem falsorum doctorum; secundo perversitatem studii ipsorum, ibi, *Qui universas domos subvertunt.* Item primo ostendit eorum conditionem; secundo docet remedium contra eos, ibi, *Quos oportet redargui.* Conditionem ostendit quadrupliciter. Et primo ex numero, cum dicit, *Multi*: Eccle. 1, 15: « Stultorum infinitus est numerus. » Secundo ex vitio inobedientiae, cum dicit, *Etiam inobedientes*, quantum ad Deum (1), et suos superiores. Rom. 1, 30: « Parentibus non obedientes. » 1 Reg. 15, peccatum inobedientiae, sicut idolatria dicitur esse. Tertio ex vaniloquio, cum dicit, *Vaniloqui* (2), scilicet quo ad se. Psalm. 93, 11: « Dominus scit « cogitationes hominum quoniam vanae sunt. » Sap. 13, 1: « Vani sunt homines in quibus non « subest scientia Dei. » Et praecipue vani sunt haeretici: ideo subjungit dicens, *Seductores*, scilicet quo ad inferiores. 2 Timoth. 3, 13: « Mali « homines et seductores proficient in pejus. » Quarto ex loco, cum dicit, *Maxime qui de circumcisione sunt:* qui cogebant homines judaizare. Philip. 3, 2: « Videte canes, videte malos operarios, « videte concisionem. » Contra quos ponit remedium: non enim sunt tolerandi, quia corrumperetur populus, et imputaretur pastori. Ezech. 13, 5: « Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis « murum pro domo Israel, ut staretis in praelio « in die Domini. » 2 Timoth. 4, 2: « Argue, ob« secra, increpa in omni patientia et doctrina. » Et ideo dicit: *Quos oportet redargui* (3).

Deinde cum dicit, *Qui universas domos subvertunt*, describit horum studium; et primo describitur ex damno quod inferunt; secundo ex falso quod docent; tertio ex lucro quod concupiscunt. Damnum est, quia *universas domos subvertunt.* Doctrina enim catholica publice proponitur in Ecclesia; sed haeretici latenter; et ideo quaerunt latibula. Proverb. 9, 17: « Aquae furtivae dulciores « sunt, et panis absconditus suavior. » Et ideo circumeunt per domos, ut seducant praecipue mulieres. 2 Timoth. 3, 6: « Ex his sunt qui pene« trant domos, et captivas ducunt mulierculas one« ratas peccatis. » *Docentes quae non oportet*, idest vana et inutilia: nec quaerunt lucrum spirituale, sed temporale; et ideo addit, *Turpis lucri gratia*, scilicet temporalis, vel propriae gloriae. Sapient. 15, 12: « Sed aestimaverunt lusum esse vitam no« stram, et conversationem vitae compositam ad « lucrum, et oportere undecumque etiam ex malo « acquirere. »

Deinde cum dicit, *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta*, describit auditores: quia isti erant Cretenses, et ad hos refert hoc opus: et primo ostendit conditionem; secundo dat remedium, ibi, *Quam ob causam increpa illos dure.* Circa primum primo describit conditionem per testimonium; secundo confirmat. Dicit ergo: Tales sunt doctores: sed et auditores sunt similiter seducibiles, juxta testimonium cujusdam poetae eorum, scilicet Epimenidis, (1) quem hic Paulus dicit eorum prophetam. Ubi nota, quod Propheta aliquis dicitur qui a Deo illuminatur secundum intellectum, ad cognoscendum aliqua supra communem cognitionem. Num. 12, 6: « Si quis fuerit inter vos Pro« pheta Domini, in visione apparebo ei, vel per « somnium loquar ad illum. » Item qui exponit prophetias eodem spiritu et eodem modo quo sunt traditae. Item qui profert aliquid propheticum. Unde potest proferri aliquid propheticum ex quodam interiori instinctu, etiam praeter suum intellectum. Joan. 11, 51: « Caiphas, cum esset pontifex, pro« phetavit: » non enim prophetavit secundum suam intentionem, qui dicebat expedire eum mori, intelligens sic (2), ne seduceret populum; nihilominus tamen fuit motus ad id dicendum per spiritum. Et hic modus prophetandi est apud illos qui accipiunt primum verbum aliquorum pro omine (3), quod etiam fit a daemonibus. Et dicit, *Proprius*, quia proprie descripsit eorum conditiones.

Deinde cum dicit, *Cretenses*, proponit testimonium; et notat eos de tribus, scilicet de corruptione rationalis, cum dicit, *Semper mendaces.* Psalm. 5, 7: « Perdes omnes qui loquuntur mendacium. » Item de corruptione irascibilis, cum dicit, *Malae bestiae*, idest crudeles. Bestiae dicuntur, quasi vastiae, quia crudeles sunt. Proverb. 26, 15: « Leo « rugiens et ursus esuriens, princeps impius super « populum pauperem. » Et dicit, *Malae*, quia, secundum Philosophum in Politicis, homo quando secundum rationem operatur, est optimum animalium; sed quando declinat ad malitiam, est pessimum: quia si declinat propter crudelitatem, nulla bestia ita est crudelis. Unde dicit, quod decies millies est pejor malus homo quam mala bestia. Item de corruptione concupiscibilis, cum dicit, *Ventres pigri*, idest pigritiam habentes ex ventre; erant enim gulosi, et tales quaerunt quietem. Luc. 12, 19: « Anima, habes multa bona reposita in annos plu« rimos: requiesce, comede, bibe, epulare. » Confirmat autem testimonium, cum dicit: *Testimonium hoc verum est.* Glossa: « Per hoc intelligimus quod « doctor sacrae Scripturae accipit testimonium ve« ritatis ubicumque invenerit. » Unde Apostolus in pluribus locis recitat dicta Gentilium, sicut in

(1) *Al.* inobedientiae quantum ad Deum etc. *intermediis omissis.*
(2) *Al. desideratur* cum dicit, *Vaniloqui.*
(3) *Al.* oportet redarguere.

(1) *Al. desunt sequentia usque ad punctum.*
(2) *Al. deest* intelligens sic.
(3) *Al.* pro nomine, *item* pro homine, *item* pro omni eo, *item* pro omnino.

2 Corinth. 15, 33: « Corrumpunt bonos mores colloquia mala; » item Act. 17, 28: « In ipso vivimus, movemur et sumus. » Nec propter hoc approbatur tota eorum doctrina; sed eligitur bonum: quia verum a quocumque dicatur, est a Spiritu sancto et respuitur (1) malum. Unde dicitur Deut. 21, in figura hujus, quod si quis viderit puellam in numero captivorum, debet praecidere ungues et capillos, idest superfluitates.

(1) *Al.* sed respuit.

LECTIO IV.

Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Judaicis fabulis, et mandatis hominum aversantium se a veritate. Omnia munda mundis: coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum, sed inquinatae sunt eorum et mens et conscientia. Confitentur se nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati et incredibiles, et ad omne opus bonum reprobi.

Posita conditione Cretensis populi, hic ponit remedium: et primo ponit remedium reprehensionis; secundo assignat dictorum rationem, ibi, *Omnia munda mundis.* Circa primum tria facit: quia primo hortatur Titum ad reprehendendum eos; secundo reprehensionis finem ostendit, ibi, *Ut sani sint in fide*; tertio docet debitum modum perveniendi ad finem, ibi, *Non intendentes Judaicis fabulis.* Dicit ergo: Cretenses sunt malae bestiae, quibus scilicet debetur flagellum et castigatio: et ideo *increpa illos dure.* Proverb. 6, 23: « Via vitae, « increpatio. » Psalm. 67, 31: « Increpa feras arun« dinis. »

Sed contra: 2 Timoth. 4, 2: « Increpa in omni « patientia. » Respondeo. Duplex est ratio exhortationis hujus. Una ex parte eorum qui reprehenduntur. Cretenses enim duri et pertinaces erant, et ideo dure eos reprehendi jubet; non autem Ephesii, quorum Archiepiscopus erat Timotheus. Alia ex parte reprehendentium: quia Titus fuit lenis et mansuetus, et ideo inducitur quasi ad contrarium; sed Timotheus erat rigidus, et ideo inducitur ad patientiam.

Deinde cum dicit, *Ut sani sint in fide*, tangit finem reprehensionis. Nam homo est sanus in quo non est corruptio; et sic sanus est in fide qui in nullo habet eam corruptam. Horum autem fides vitiabatur per haereticos. 2 Cor. 11, 3: « Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia « sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant « a simplicitate quae est in Christo Jesu. » 1 Timoth. 6, 3: « Si quis autem aliter docet, et non acquie« scit sanis sermonibus Domini nostri Jesu Christi, « et ei quae secundum pietatem est doctrinae; su« perbus est, nihil sciens. » Modus perveniendi ad sanitatem est, si vitent errores Judaeorum: unde dicit: *Non intendentes Judaicis fabulis.* In lege enim erant duplicia documenta fidei; scilicet quaedam circa credenda, item quaedam mandata religionis, quae erant servanda circa cultum Dei: et prima vocat fabulas, secunda mandata hominum, et non Dei. Ex quo videtur quod condemnet vetus testamentum, ut dicunt Manichaei. Sed quod dicit *Fabulis*, potest referri ad eorum narrationes, praeter doctrinam legis, quae sunt fabulosae, ut Thalmud. 1 Timoth. 1, 4: « Neque intenderent fabulis, « et genealogiis interminatis. » Vel ipsa doctrina quae fuit olim veritas, nunc secundum quod ipsi intelligunt, sunt fabulae: sicut illud Isa. 7, 14: « Virgo concipiet et pariet filium, » fuit veritas; sed nunc, quia ipsi dicunt adhuc hoc esse implendum, est fabulosum. Item mandata hominum possunt intelligi, non quae sunt in lege Moysi, sed traditiones seniorum: Matth. 15.

Sed numquid mandatis hominum non est obediendum? Respondeo, quod sic, quamdiu non avertunt a veritate Dei: et ideo subdit: *Aversantium se a veritate.* 2 Timoth. 4, 4: « A veritate quidem « auditum avertent, ad fabulas autem convertentur. » Simile habetur Matth. 15, 9: « Sine causa colunt « me, docentes doctrinas et mandata hominum. » Simile dicitur Marc. 7. Vel dicendum est, quod mandata quae sunt in lege Dei, sunt facta mandata hominum. Quando enim servantur in signum futurae veritatis, sunt mandata Dei; sed quando (1) volunt ea servare postquam corpus nostrum mortuum est legi, sunt mandata hominum.

Deinde cum dicit, *Omnia munda mundis*, in speciali ostendit dictorum rationem: scilicet quomodo avertunt se a veritate, et quomodo discunt fabulas et mandata hominum: quod est praecipue de discretione ciborum secundum legem, quam pseudo quidam dicebant esse servandam. Et ideo primo ostendit quomodo hi cibi habent se ad bonos; secundo quomodo ad malos, ibi, *Coinquinatis autem et infidelibus nihil est mundum.* Dicit ergo: *Non intendentes Judaicis fabulis*, de cibis; quia *omnia*, scilicet cibaria, *sunt munda mundis.*

Sed infert quis (2): Ergo adulterium est mundum mundis. Respondeo. Dicendum est, quod non: quia ex hoc ipso quod adulterium est, immundat (3). Sed sunt munda mundis illa quae de se non immundant.

Ad haec (4) Matth. 15, 17: « Ea quae intrant « in os, non coinquinant hominem: » ergo omne quod intrat (5) in os, mundum est. Sed duplex est objectio. Una (6) quod Levit. 11, dicitur, quod quando aliquod animal non ruminat, vel non scindit ungulam, est immundum.

Respondeo secundum Augustinum contra Faustum. Aliquod est immundum, vel secundum rei naturam, vel secundum significationem: puta si hoc nomen, stultus, secundum se sumatur, inquantum est vox quaedam, sic non est immundum, sed bonum; si vero secundum significationem, quia significat defectum sapientiae, sic habet immunditiam. Actus autem illius populi erant actus prophetici. Unde porcus, secundum quod res quaedam, non est immundus; sed secundum quod significat homi-

(1) *Al.* quia.
(2) *Al. omittitur* quis.
(3) *Al.* quod adest, immundat.
(4) *Al. omittitur* ad haec.
(5) *Al.* non intrat.
(6) *Al.* unde.

nem voluptatibus se involventem. Sed nunc veritate veniente cessant et utuntur cibis homines secundum suam naturam.

Alia quaestio est, quod Act. 15, mandaverunt Apostoli quod abstinerent se a sanguine et suffocato: ergo videtur quod non sit licitum hoc comedere. Non ergo omnia munda mundis.

Respondeo. Aliqui credunt quod illud mandatum intelligatur ad litteram, et quod obligat usque modo, ut apud Graecos, et etiam aliquando apud Latinos. Aliqui autem dicunt quod non intelligitur secundum litteram, sed secundum mysterium; ut per sanguinem intelligatur homicidium, et a suffocato, idest oppressione pauperum. Et hoc bonum est, sed non est tota ratio praecepti; et ideo dico, quod ad litteram est praeceptum, et tamen non obligamur. Quaedam enim prohibentur, quia mala sunt; et haec simpliciter sunt vitanda. Aliqua vero, quae non sunt mala simpliciter, sed pro tempore; et haec sunt servanda existente causa. Et haec Apostoli prohibuerunt, non quia mala secundum se, quia Matth. 15, dicit Dominus contrarium. Sed ratio erat, quia conversi erant quidam ex Judaeis, quidam ex Gentibus; et ideo oportebat ad hoc quod unus populus ex eis fieret, quod uni condescenderet alius, ut Judaeis, quibus abominabile erat comedere sanguinem et suffocatum, condescenderetur. Et ideo ad servandam pacem instituerunt Apostoli hoc esse servandum pro tempore illo.

Deinde cum dicit, *Coinquinatis autem et immundis nihil est mundum*, ostendit quomodo se habent ad malos; et circa hoc tria facit: quia primo ostendit hoc; secundo assignat causam, ibi, *Sed inquinatae sunt eorum et mens et conscientia;* tertio manifestat per signum, ibi, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Dicit ergo: Cibi isti mundi sunt mundis, sed immundi *coinquinatis*, idest his qui habent conscientiam coinquinatam. Eccli. 13, 1: « Qui tetigerit picem, inquinabitur « ab ea: » *et infidelibus*, idest qui habent malam fidem: Isai 21, 1: « Qui incredulus est, infideli- « ter agit. »

Sed numquid facit peccator et infidelis immundam eleemosynam ? Dicendum est, quod Apostolus non ponit affirmativam, sed negativam. Unde non dicit, Omnia; sed nihil mundum eis, quod est verum; quia nihil eis perfecte mundum est: quia nihil est mundum in actibus, nisi in finem debitum ordinatum sit. Isti autem sunt extra finem.

Sed numquid aliquid est eis mundum ? Sic. Sed contra: quia « omne quod non est ex fide, « peccatum est: » Rom. 14, 23. « Dicendum est, quod malum nunquam corrumpit totum bonum. Impossibile enim est quin (1) in peccatore quolibet sit aliquod bonum, scilicet naturae, etiam in daemonibus. Quando ergo peccator facit aliquid (1) secundum quod est peccator et infidelis, totum est peccatum ex radice; sed si quid facit ex principio alicujus boni quod habet, ut fidei informis vel naturae, non est immundum. Et ideo signanter dicit, *Coinquinatis et infidelibus*, idest inquantum sunt hujusmodi. Comedebant enim contra conscientiam, et errabant in fide: et ideo quod de natura sua est mundum, fecerunt sibi immundum. Cujus causa est, quia causa actuum eorum est immunda, scilicet voluntas et intellectus, quae sunt in eis depravata: unde dicit: *Sed inquinatae sunt eorum mens*, scilicet per infidelitatem, *et conscientia*, scilicet per peccatum. Baruch 3, 10: « Quid est, I- « srael, quod in terra inimicorum es? Inveterasti « in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis. »

Deinde cum dicit, *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant*, ostendit fidem per signum. Si enim aliquis dicat quod eorum dicta sunt vera, immo quod habent fidem unius Dei et confitentur eum, hoc excludit. Et primo ostendit bonum quod erat in eis, scilicet quod *confitentur*, scilicet labiis exterioribus, *se nosse Deum*. Isa. 29, 13: « Popu- « lus hic labiis me honorat; cor autem eorum longe « est a me. » Hier. 12, 2: « Prope es tu ori eo- « rum, et longe a renibus eorum. » Secundo ostendit defectum interiorem: et primo quantum ad praesentia; secundo quantum ad futura, ibi, *Incredibiles.* Quo ad praesentia, quia negant eum factis. Qui enim peccat, inquantum est de se, negat eum factis: quia qui confitetur Deum, confitetur et ejus potestatem, scilicet quod est ei obediendum. Et ideo si non obedit peccando, negat factis quod confitetur ore.

Sed dicis: Quicumque negat Deum, est infidelis; peccatores negant Deum factis: ergo peccatores sunt infideles. Respondeo. Sicut habens scientiam in universali, potest errare in particulari; ita habens fidem in universali, in particulari tamen agibili corrumpitur, propter corruptionem affectus. 1 Timoth. 5, 8: « Fidem negavit, et est infideli deterior. »

Quomodo autem quo ad futura deficiunt? Certe, quia non solum negant, sed sunt indispositi ad redeundum ad Deum. Sunt enim tria per quae homo redit ad Deum. Scilicet Dei gratia: Roman. 3, 24: « Justificati gratia ipsius. » Secundum est « fides. » Act. 15, 9: « Purificans fide corda eo- « rum. » Tertium exercitium boni operis. Rom. 2, 13: « Factores legis justificabuntur. » Haec tria excludit ab ipsis. Primo gratiam, ibi, *Cum sint abominati*, idest non accepti ad gratiam. Secundo fidem, cum dicit, *Incredibiles*, idest non apti ad credendum. Ezech. 2, 6: « Increduli et subver- « sores sunt. » Tertio tertium, quia *ad omne opus bonum reprobi*, idest reprobandi. Hier. 6, 30: « Ar- « gentum reprobum vocate eos. »

(1) *Al.* quod.

(1) *Al.* aliquod bonum.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam: senes ut sobrii sint, pudici, prudentes, sani in fide, in dilectione, in patientia: anus similiter in habitu sancto, non criminatrices, non multo vino servientes, bene docentes, ut prudentiam doceant adolescentulas, ut viros suos ament, filios suos diligant, prudentes, castas, sobrias, domus curam habentes, benignas, subditas viris suis, ut non blasphemetur verbum Dei. Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.

Superius Apostolus instruxit Titum quales ministros instituat ad arcendum haereticos; hic docet quid ipse circa eos faciat: et primo proponit hoc in generali; secundo distinguit per partes, ibi, *Senes ut sobrii sint*. Dicit ergo: Ita dixi, quod oportet Episcopos constituere; sed ne credas quod tu sis propter hoc alienus a cura; immo major debet esse tibi solicitudo ad instruendum. Ideo: *Tu autem loquere quae decent sanam doctrinam*, scilicet per quae fides incorrupta aedificatur. Supra 1, 9: *Ut sit potens exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt, arguere.* Deinde ostendit idem per partes: et primo ponitur doctrina sana contra perversitatem vitae; secundo contra haereticos et errores, ibi, *Stultas autem quaestiones, genealogias et contentiones et pugnas legis devita.* Circa primum duo facit: quia primo instruit singulas conditiones hominum; secundo generaliter omnes, cap. 3, ibi, *Admonet illos principibus et potestatibus subditos esse.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit quomodo instruat liberos; secundo quomodo instruat servos, ibi, *Servos dominis suis subditos esse.* Item primo ostendit quomodo instruat liberos verbo; secundo quomodo exemplo, ibi, *In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quomodo instruat senes; secundo quomodo doceat juvenes, ibi, *Adolescentulas ut viros suos ament.* Item prima in duas: quia primo ostendit quomodo instruat senes mares; secundo quomodo anus feminas, ibi, *Anus similiter in habitu sancto.* Sciendum est autem, quod quaedam bona sunt ad quae senectus disponit, quae primo ponit; secundo quaedam bona quibus senectus contrariatur, et haec secundo ponit, ibi, *Sani in fide.* Inter bona vero ad quae senectus disponit, unum est contemptus delectationum, aliud est perfectio sapientiae et prudentiae. Disponit quidem senectus ad contemptum delectationum. Juvenum enim corpora fervent naturali calore, ex quo concitatur juventus ad delectationes corporales, quae praecipue consistunt in cibis et potibus et venereis. Sed ad vitandum haec disponit senectus: senes enim sunt mortificati. 2 Reg. 19, 35: « Numquid vigent sen« sus mei ad discernendum suave vel amarum? » Et ideo dicit: *Ut sobrii sint*, quantum ad cibos et potus, *et pudici*, quantum ad venerea. Gen. 18, 12: « Postquam consenui, et dominus meus vetulus « est, voluptati operam dabo? »

Sed si senectus ad hoc disponit, quare hoc monet? Respondeo. Aliquando contingit ex magna perversitate quod senex reducitur ad puerilia peccata. Isa. 65, 20: « Puer centum annorum morietur, et « peccator centum annorum maledictus erit. » Et duplex est ratio quare hoc contingit. Aliter enim ad haec movetur senex, aliter juvenis. Juvenis enim incitatur ad haec ex instinctu passionis, sed senex ex electione propter duo. Nullus enim vult esse sine delectationibus; et tanto plus appetit eas, quanto majores molestias sentit. Senex autem patitur multa incommoda et defectus naturae; et ideo quando non habet spirituales delectationes, quaerit corporales. Secunda ratio est, quia juvenis quandoque refrenatur per pudorem; senes autem, secundum Philosophum, sunt inverecundi, quia sunt antiqui et multa experti: juvenes autem vani et verecundabiles naturaliter; et ideo refrenantur, sed non senes. Item senectus disponit ad prudentiam propter experimentum longi temporis. Job 12, 12: « In antiquis est sapientia, et in multo tempore « prudentia. » Eccli. 25, 7: « Quam speciosa ve« terani sapientia, et gloriosus intellectus et con« silium, corona senum multa peritia. » Unde subdit, *Prudentes* (1). Contingit tamen aliquando senem esse fatuum. Eccli. 25, 4: « Senem fatuum « et insensatum. » Et hoc est ex duobus, quod senex est fatuus. Prudentia enim acquiritur per exercitium. Quando ergo in juventute se in bonis non occupant, sunt in senectute imprudentes. Eccli. 25, 5: « Quae in juventute tua non congregasti, « quomodo invenies ea in senectute tua? » Item alia ratio est: quia in juventute quandoque affluunt voluptatibus, et maxime superfluitate ciborum; et ideo desiccatur eorum cerebrum. Prov. 20, 1: « Lu« xuriosa res est vinum, et tumultuosa ebrietas: « quicumque his delectatur, non erit sapiens. »

Deinde ponit ea ad quae contrariatur senectus: et primum est fides, secundum dilectio, tertium patientia. Quantum ad primum dicit, *Sani in fide*: quia sine ea impossibile est placere Deo: Hebr. 11. Sed quod aliqui non sunt sani in fide, maxime in aliquo novo, quod proponitur senibus credendum; contingit ex duobus. Primo quod senes non sunt firmi in aliquo novo propter praesumptionem sapientiae: et ideo non credunt aliis. Job 15, 10: « Et senes sunt in nobis » (2). Item quia naturale vitium senum est, quod sint increduli: quia sunt experti se saepius esse deceptos. Et ideo loquuntur semper cum forte vel fere, adverbiis temperativi et dubitativi modi. Incredulitas autem repugnat fi-

(1) *Al. omittitur.* Unde subdit *Prudentes.*

(2) *Ibi vers.* 9: « Quid nosti quod ignoremus, quid in« telligis quod nescimus. Et senes et antiqui sunt in nobis. »

dei. Isa. 21, 2: « Qui incredulus est, infideliter « agit. » Quantum ad secundum dicit, *In dilectione*: et hoc ideo, quia plenitudo legis est dilectio. Et monet ad hoc propter duo. Primo, quia in senibus parum est amicitiae, quia amor nutritur per convictum. Nullus autem vult diu convivere cum tristibus. Senes autem sunt tristes, et ideo non est (1) cum eis amicitia. Item quia senes diligunt propter utilitatem tantum, sicut juvenes propter delectabile: senex enim indiget sustentatione. Quantum ad tertium, dicit, *In patientia:* et monet ad hoc propter tria. Primo quia senes multa mala sive (2) incommoda circumveniunt; et ideo indigent patientia contra turbationes. Alia ratio est. Senes enim vivunt in memoria multorum: unde semper dicunt antiqua. Juvenes autem vivunt in spe magnorum: et ex hoc senes dupliciter ad impatientiam moventur: propter bona scilicet quae habuerunt, et carent eis: unde Boetius: « Summa miseria est, fuisse felicem. » Thren. 1, 7: « Recordata est Hierusalem dierum « afflictionis suae, praevaricationis omnium desiderabilium suorum quae habuerat a diebus anti« quis. » Item quia vivunt in memoria, contingit quod aliqui, qui modo eos despiciunt, aliquando fuerunt pejores; et ideo turbantur. Job 30, 1: « Nunc « autem derident me juniores tempore, quorum « patres non dignabar ponere cum canibus meis. » Tertia ratio est, quia quanto senex appropinquat ad finem vitae, tanto magis desiderat vivere: unde videns se deficere, magis tristatur.

Deinde cum dicit, *Anus similiter in habitu sancto*, docet qualiter vetulae instruantur: et primo docet qualiter vetulae instruantur in vita; secundo in doctrina. Item primo qualiter in habitu: secundo qualiter in victu; tertio quomodo in verbo. Quantum ad primum dicit, *In habitu sancto,* idest carentes lascivia et pompa: et hoc convenit omni mulieri. 1 Petr. 3, 3: « Quarum non sit extrinse« cus capillatura, aut circumdatio auri, aut indu« menti vestimentorumque cultus. » 1 Timoth. 2, 9: « Similiter mulieres in habitu ornato, cum ve« recundia et sobrietate ornantes se, non in tortis « crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pre« tiosa. » Sed specialiter anus hoc servare debent: quia juvencularum est, propter viros suos, modeste se ornare: quod intelligitur simpliciter de omni motu corporis. Eccli. 19, 27: « Amictus corporis, « et risus dentium, et ingressus hominis enuntiant « de illo. » Quantum ad secundum dicit, *Non criminatrices.* Duo enim sunt in sene. Unum quod commune est senibus, scilicet quod sunt suspiciosi: quia viderunt multa mala, quae similiter praesumunt de aliis. Item in mulieribus quae specialiter sunt zelotypae. Et utrumque contingit in vetula; quia ratione aetatis est suspiciosa, ratione sexus est zelotypa. Eccli. 26, 9: « In muliere zelotypa flagellum « linguae omnibus communicans. » Et ideo *non criminatrices.* Quantum ad convictum dicit: *Non multo vino servientes:* et de viris dixit, *Ut sobrii sint.* Et dicit, *Non multo,* quia quandoque utuntur eo propter frigiditatem earum. Quantum ad doctrinam dicit, *Bene docentes.*

Contra. 1 Corinth. 14, 34: « Mulieres in Ec« clesiis taceant: non enim eis permittitur loqui, « sed subditas esse. » 1 Timoth. 2, 11: « Mulier « in silentio discat cum omni subjectione; docere « autem mulieri non permitto. »

Respondeo. Dicendum est, quod doctrina publica, quae fit in populo, interdicitur mulieri; sed privata, qua quis familiam docet, ei conceditur. Proverb. 31, 7: « Visio, qua erudivit eum mater « sua: » et ibid. 4, 3: « Nam et ego filius fui « patris mei, tenellus, et unigenitus coram ma« tre mea, et docebat me, atque dicebat: Susci« piat verba mea cor tuum; custodi praecepta mea « et vives. » Et bene dicit, *Ut prudentiam doceant,* magis ad anus, quam ad viros: quia quandoque docent fabulas aniles, magis quam proficua; et etiam quia magis ipsae conversantur cum pueris et cum familia, quam viri.

Deinde cum dicit, *Adolescentulas, ut viros suos ament,* ostendit qualiter instituat juvenes: et primo ostendit qualiter instruat juvenes feminas; secundo qualiter mares juvenes, ibi, *Juvenes similiter hortare ut sobrii sint.* Item prima in tres: quia primo ostendit qualiter se habeant ad personas conjunctas; secundo ad seipsas; tertio ad subjectos. Quantum ad primum dicit: *Ut viros suos ament.* Viro enim debetur amor. Prov. 12, 4: « Mulier diligens, corona est viro suo. » Eccl. 25, 1: « In tribus beneplacitum est spiritui meo, quae « sunt probata coram Deo et hominibus. » et infra 2: « Vir et mulier bene sibi consentientes. » Vel sic *ut prudentiam doceant adolescentulas, et viros suos ament.* Sed prima expositio est melior. *Filios suos diligant.* Hoc est naturale. Isa. 49, 15: « Numquid potest mulier oblivisci infantem suum, « ut non misereatur filio uteri sui? » Et nota, quod dicit, *Ut viros ament,* et *filios diligant*; ut sit amor ad viros, et ad filios dilectio (1): quia ad viros est amor ferventior, sed ad filios naturalior. Sed quantum ad seipsas tria dicit. Unum quo ad rationem, scilicet *prudentes.* Proverb. 19, 14: « Do« mus et divitiae dantur a parentibus; a Domino « autem proprie uxor prudens. » Et hoc necessarium est, quia juventus earum et sexus contrariatur prudentiae. Aliud est quantum ad concupiscibilem, scilicet cum dicit, *Castas.* Tertium vero quantum ad irascibilem, cum dicit, *Sobrias.* Eccli. 26, 19: « Gratia super gratiam, mulier sancta et « pudorata. » Sed quantum ad subjectos, primo ponit curam eorum; secundo modum; tertio rationem assignat. De primo dicit: *Domus curam habentes.* Prov. 14, 1: « Sapiens mulier aedificat do« mum suam; insipiens vero instructam quoque « destruet manibus. » In cura autem sunt duo observanda mulieri. Sunt enim ut plurimum iracundae: Eccli. 25, 23: « Non est ira super iram « mulierum: » et ideo dicit, *Benignas*; quasi dicat: Cum mansuetudine regant. Aliud est, quia quando mulier potestatem habet, nititur in contrarium viro suo: Eccli. 25, 30: « Mulier si primatum habeat, « contraria est viro suo: » (2) ideo dicitur: *Subditas viris suis.* Unde dicitur Gen. 3, 16: « Sub viri « potestate eris, et ipse dominabitur tui. » Et hoc ideo, *ut non blasphemetur verbum Dei*; idest non detis occasionem blasphemandi. Et omnia haec notantur Tob. 10, ubi dicitur, quod Raguel et Sara monuerunt filiam suam honorare soceros, diligere

(1) *Al. additur* diu.
(2) *Al. deest* sive incommoda.

(1) *Editio Romana et duae Venetae recentiores alias citatae omittunt* ut sit amor ad viros, et ad filios dilectio.
(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad* Unde.

maritum, regere familiam, gubernare domum, et seipsam irreprehensibilem exhibere.

Consequenter ostendit qualiter doceat mares juvenes, scilicet *ut sobrii sint*: quod repetit, quia ebrietas est principium vitiorum. 1 Petr. 5, 8: « Sobrii estote. »

LECTIO II.

In omnibus teipsum praebe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, verbum sanum, irreprehensibile: ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis. Servos dominis suis subditos esse, in omnibus placentes; non contradicentes, non fraudantes, sed in omnibus fidem bonam ostendentes, ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.

Supra Apostolus Titum docuit de quibus instruat subditos liberos: et quia non tantum verba prosunt, sed etiam exempla; ideo docet ut se exemplum praebeat, primo generaliter; secundo specialiter, ibi, *In doctrina, in integritate, in gravitate*; tertio rationem hujus assignat, ibi, *Ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis.* Dicit ergo: Quia aetate juvenis es *praebe te in omnibus exemplum bonorum operum.* Praelatus enim debet esse quasi forma existens discipulis. 1 Corinth. 11, 1: « Imitatores mei estote, sicut et ego « Christi. » Joan. 15, 15: « Exemplum dedi vo« bis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos « faciatis. »

Deinde cum dicit, *In doctrina, in integritate, in gravitate*, ponit specialia, in quibus debet se praebere exemplum: et primo ostendit quis debeat esse ejus actus, scilicet in doctrina: unde dicit, *In doctrina*: hoc enim est proprium praelati. Hier. 3, 15: « Dabo vobis pastores juxta cor meum; « et pascent vos scientia et doctrina. » Et ei maxime convenit, ut qui habeat alios Episcopos sub se (1), ut dicitur supra 1, 5: *Episcopos* (2) *constituas per civitates.* Ideo debet alios docendo eis exemplum doctrinae praebere. 1 Timoth. 4, 16: « Attende tibi et doctrinae. » Item monet eum quantum ad vitam. Et primo declinare a malo: Isa. 1, 16: « Quiescite agere perverse: » et ideo dicit, *In integritate*, per incorruptionem: sicut enim corpus perdit integritatem per corruptionem membrorum suorum, ita anima per corruptionem peccati. In praelato autem est integritas sensus per prudentiam, affectus per caritatem, corporis per castitatem. 1 Thessal. ult. 23: « Integer spiritus vester, « et anima et corpus sine querela in adventu Do« mini nostri Jesu Christi servetur. » Secundo quod sit gravis quantum ad bona quae cum caritate fiunt. Grave autem duo habet. Unum quia descendit, et secundum hoc vituperatur: Psalm. 4, 3: « Filii hominum, usquequo gravi corde? » Aliud est quod est stabile et firmum: et ideo illi dicuntur graves qui non de facili moventur a bono (3): ita hic, cum dicit, *In gravitate:* et hoc commendatur. Psal. 34, 18: « In populo gravi laudabo te. »

Deinde ostendit, qualis debet esse ejus doctrina et verbum. Et dicit, quod debet esse *sanum*, idest non corruptum falsitate. 2 Timoth. 1, 13: « Formam habe sanorum verborum quae a me « audisti in fide et in dilectione in Christo Jesu. » Proverb. 17, 17: « Non decet principem labium « mentiens. » Item quantum ad modum, cum dicit, *Irreprehensibile*; idest, ut proferatur tempore suo, et cum omni decentia, et provocatione ad correctionem. Eccli. 20, 22: « Ex ore fatui repro« batur parabola: non enim dicet illam in tempo« re suo. »

Finis autem doctrinae est, *ut is qui ex adverso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis*; quasi dicat: Si omnes bene se habeant, scilicet praelati et subditi, adversarii non possunt vobis nocere. 1 Petr. 2, 15: « Sic est voluntas Dei, ut « bene facientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. » 1 Timoth. 5, 14: « Nullam occasionem date adversario maledicti « gratia. »

Deinde cum dicit, *Servos dominis suis subditos esse*, docet qualiter instruat servos: et primo facit hoc, secundo ejus rationem assignat, ibi, *Apparuit enim gratia Dei.* Circa primum tria facit: quia primo inducit servos ad subjectionem, secundo determinat modum ejus, ibi, *In omnibus placentes;* tertio ostendit necessitatem doctrinae hujus, ibi, *Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Dicit ergo: Admone servos dominis suis subesse. 1 Petr. 2, 18: « Servi, subditi estote in omni timore dominis; non « tantum bonis et modestis, sed etiam discolis. » Coloss. 3, 22: « Servi, obedite per omnia dominis « carnalibus, non ad oculum servientes, quasi ho« minibus placentes; sed in simplicitate cordis, ti« mentes Deum. » Idem dicit Ephes. 6.

Et quare monet hoc tam frequenter Apostolus? Respondeo. Non sine causa. Haeresis enim incepit apud Judaeos, quod servi Dei non deberent servire hominibus; et ex hoc etiam derivatum est in populo Christiano, quod dixerunt, quod per Christum filii Dei facti, non deberent esse servi hominum. Sed Christus per fidem non venit tollere ordinem justitiae; immo per fidem Christi justitia servatur, Rom. 3. Justitia autem facit alios aliis subdi. Sed servitus hujusmodi est quantum ad corpus. Nam per Christum nunc liberamur a servitute quantum ad animam, sed non a servitute (1) nec a corruptione corporis; sed in futuro liberabimur etiam a corruptione et servitute corporali. 1 Corinth. 15, 24: « Cum tradiderit regnum Deo et « Patri, cum evacuaverit omnem principatum et « potestatem et virtutem. » Sed quod dicit, *In omnibus*, potest referri primo ad hoc quod dicit *Subditos*, ut intelligatur *In omnibus*, scilicet ad quae se extendit jus dominativae potestatis: vel ad hoc quod dicit, *Placentes*: debet enim esse subjectio, primo

(1) *Al.* et quia habeat alios Episcopos sub se.
(2) *Ibi* Presbyteros, *sed idem est.*
(3) *Al. sequentibus omissis*: et hoc commendatur Psalm.: « In populo gravi laudabo te. » Et ad hoc inducit eum. Prov. 17. « Non debet principem labium mentiens. » *Quae deinde Proverbiorum sententia infra omittitur.*

(1) *Al.* sed non a corruptione corporis.

ut serviant sine offensione, non cum murmure et tarditate. Coloss. 1, 10: « Per omnia placentes Deo. 1 Corinth. 10, 33: « Ego per omnia omnibus « placeo. »

Contra. Galat. 1, 10: « Si hominibus placerem, « Christi servus non essem. » Respondeo. Placere homini propter ipsum, est vituperabile; sed propter Deum, est laudabile.

Secundo ut sint sine repugnantia; ideo dicit, *Non contradicentes*. Eccli. 4, 30: « Non contradi- « cas verbo veritatis. » Tertio sine fraude: unde dicit, *Non fraudantes*. Ubi unum removet, et alterum astruit. Removet fraudem. Servis enim committuntur bona dominorum. Matth. 25, 14: « Tradi- « dit eis bona sua. » Astruit in omnibus bonitatem; et ideo dicit: *Sed in omnibus fidem bonam ostendentes*.

Sed quo fine sunt haec fienda? Non quidem propter terrenum favorem, sed propter gloriam Dei: unde dicit: *Ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in omnibus*. Glossa: « Ornamentum docto- « ris, est honesta vita discipuli; sicut sanitas infir- « mi, est laus medici. » Doctor, curator est animarum. Si ergo nos ostendimus bona opera, laudatur doctrina Christi. Isa. 52, 5: « Jugiter tota die « nomen meum blasphematur. » Matth. 5, 16: « Ut videant opera vestra bona, et glorificent Pa- « trem vestrum qui in caelis est. »

LECTIO III.

Apparuit enim gratia Dei et Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem et adventum gloriae magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi: qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum. Haec loquere et exhortare, et argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Supra Apostolus instruxit Titum qualiter doceret servos et liberos; et conclusit quasi rationem, ut scilicet doctrina Christi ornaretur: hic assignans plenam rationem dictorum, exponit quod dixit, per bonam conversationem: et primo praemittit gratiam et doctrinam Christi; secundo inducit eum ad gratiae praedicationem, ibi, *Haec loquere et exhortare*. Item primo proponit gratiae apparitionem; secundo ejus instructionem, ibi, *Erudiens nos*; tertio ejus operationem, ibi, *Qui dedit semetipsum pro nobis*. Sciendum est autem, quod gratia importat misericordiam, quia gratia est de eo quod gratis datur; et quod gratis datur, hoc misericorditer datur. Misericordia autem semper in Deo fuit; tamen olim circa homines latebat. Psalm. 35, 6: « Domine, in caelo misericor- « dia tua. » Ante Christum enim omnes, quantumcumque essent justi, erant sub damnatione: sed Christo Filio Dei carnem assumente, *Apparuit gratia*. 1 Timoth. 3, 16: « Et manifeste magnum « est pietatis sacramentum, quod manifestatum « est in carne. » Psal. 79, 3: « Qui sedes super « Cherubim, manifestare. » Sed quanto quis est potentior, tanto ejus gratia magis desideratur: unde gratia Dei desideranda est; et hoc est quod dicit, *Gratia Dei*. Et hoc ad salvandum (1): unde dicit, *Et Salvatoris nostri*. Isa. 51, 6: « Salus autem mea « in sempiternum erit. » Haec autem gratia non proponitur uni solummodo populo Judaeorum, sicut olim, sed *omnibus hominibus*. Isa. 40, 5: « Videbit omnis caro pariter quod os Domini lo- « cutum est. » Ibid. 52, 10: « Et videbunt omnes « fines terrae salutare Dei nostri. » 1 Timoth. 2, 4: « Vult omnes homines salvos fieri. » Et potest dici, quod in nativitate Christi apparuit haec gratia dupliciter. Uno modo, et primo, quia per maximam Dei gratiam datus est nobis. Unde ejus conceptio, cum sit operatio totius Trinitatis, attribuitur tamen specialiter Spiritui sancto qui est principium gratiarum. Et haec gratia apparuit omnibus hominibus, et specialiter homini Christo. Joan. 1 14: « Plenum gratiae et veritatis. » Ex hac gratia secundo est consecuta instructio humani generis: quia ante Christum fuit mundus in ignorantia et haeresi. Isa. 9, 2: « Populus qui ambulabat in tene- « bris, vidit lucem magnam. » Unde dicit, *Erudiens nos*, scilicet sicut homo erudit filium. De duobus autem erudivit nos: quia duo necessaria sunt homini: scilicet bonum opus, et recta intentio. Primo ostendit quomodo Christus nos de primo erudivit; secundo de secundo, ibi, *Expectantes beatam spem*. Dicit ergo: *Ut abnegantes impietatem et saecularia desideria, sobrie, juste, et pie vivamus in hoc saeculo*. Notandum est quod dicit. *Impietatem et saecularia desideria*: quia omnia peccata vel consistunt in his quae sunt directe contra Deum, quae dicuntur peccata impietatis. Pietas enim proprie est secundum quam colimus parentes et patriam. Sed quia Deus est principalis pater noster, ideo pertinet ad cultum Dei pietas. Job 28, 28: secundum aliam litteram, ubi nos habemus sic, « Ecce timor Domini, ipse est « sapientia » habetur: « Ecce pietas, ipsa est sa- « pientia. » Et ideo peccata contra Deum dicuntur esse impietates. Rom. 1, 18: « Revelatur enim ira « Dei de caelo super omnem impietatem. » et ibi loquitur de idolatria. Vel consistunt in abusu temporalium, et haec sunt saecularia desideria. Est autem saeculum spatium mensurans periodum rerum. Unde per saecularia intelliguntur res saeculares, et omnia peccata quae in proximum committuntur, vel in se, per earum abusum.

Deinde cum dicit, *Sobrie, juste, et pie vivamus in hoc saeculo*, ostendit quid boni faciamus; et dicit, *Sobrie* quantum ad se; *juste* ad proximum, *pie* ad Deum. *Sobrie* ad se, quasi mensurate: bria enim mensura est; et hoc est, si homo cum mensura rationis utatur exterioribus rebus, et propriis passionibus. Unde sobrietas accipitur pro quolibet mensurato usu rerum exteriorum et extrinsecarum passionum. Sap. 8, 7: « Sobrietatem enim et sa- « pientiam docet, et justitiam et virtutem, quibus « nihil utilius est in vita hominibus. » *Juste* ad proximum. Psalm. 10, 8: « Justus Dominus, et

(1) *Al.* item est ad salvandum.

« justitiam dilexit. » *Pie* ad Deum. 1 Timoth. 4, 7: « Exerce te ad pietatem. »

Deinde cum dicit, *Expectantes beatam spem*, instruit eum de fine, qui consistit in duobus: scilicet in gloria animae in morte, et in gloria (1) corporis in adventu Christi. Joan. 5, 28: « Venit « hora in qua omnes qui in monumentis sunt, « audient vocem Filii Dei, et procedent qui « bona fecerunt, in resurrectionem vitae. » Quantum ad primum dicit, *Expectantes beatam spem:* contra illos qui ponunt finem hominis in actu virtutum in hac vita. Sed hoc non est verum: quia etsi sobrie et pie et juste vivamus, adhuc sumus expectantes. Job 7, et 14, 6: « Sicut merce« narii dies ejus. » Isa. 30, 18: « Beati omnes qui « expectant eum. » Et ideo dicit: *Expectantes beatam spem:* quod potest intelligi dupliciter. Vel quia est spes de beatitudine, vel quia expectatio facit ipsos beatos. Quantum ad secundum dicit: *Et adventum gloriae magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi*, scilicet per quem resurgent corpora nostra. Qui enim diligit amicum, cum desiderio expectat eum. 2 Timoth. 3, 8: « Non solum autem « mihi, sed et his qui diligunt adventum ejus. » Luc. 12, 36: « Vos similes hominibus expectanti« bus dominum suum. » Et dicit, *Adventum gloriae*, quia primus adventus fuit humilitatis: Philip. 2, 8: « Humiliavit semetipsum factus obediens us« que ad mortem: » Matth. 11, 29: « Discite a « me, quia mitis sum et humilis corde: » et ille erit gloriae, quia sua divinitas omnibus innotescet: Luc. 21, 27: « Et tunc videbunt Filium hominis « venientem in nubibus cum potestate magna et « majestate. » Et dicit, *Magni Dei*, contra Arium, qui dixit Filium non aequalem Patri. Et bene magnus, quia dicitur Rom. 9, 5: « Qui est super « omnia Deus benedictus in saecula. » 1 Joan. ult. 20: « Ut simus in vero Filio ejus. Hic est « verus Deus, et vita aeterna. » Item est Salvator. 1 Timoth. 2. 3: « Hoc enim bonum est et acce« ptum coram Salvatore nostro Deo, qui omnes « homines vult salvos fieri: » quia ad hoc venit, et hoc importat nomen ejus: Matth. 1, 21: « Ipse « enim salvum faciet populum suum a peccatis eo« rum. » Et addit, *Christi*, scilicet qui est unctus, in quo intelligitur unio divinitatis ad humanitatem. Aliqui enim dicuntur uniti; sed non ita quod habeant essentiam divinitatis unitam, sed quia participant ejus aliquid. Sed Christo est unita divinitas. Psalm. 44, 8: « Unxit te Deus, Deus tuus oleo « laetitiae. »

Deinde cum dicit, *Qui dedit semetipsum*, ostenditur operatio gratiae: et primo ostendit beneficium gratiae passionis ejus; secundo passionis fructum, ibi, *Ut nos redimeret*. Dicit ergo: Dico quod est noster Salvator. Et quomodo? Quia *dedit semetipsum pro nobis*. Ephes. 5, 2: « Ambulate in di« lectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit « semetipsum pro nobis oblationem et hostiam « Deo. » Fructus ejus dicitur liberatio et sanctificatio. Liberatio, cum dicit: *Ut nos redimeret ab omni iniquitate*. Joan. 8, 34: « Qui facit peccatum, « servus est peccati. » Primus enim homo ex peccato suo redactus est in servitutem peccati, ex qua servitute inclinabatur ad aliud peccatum; sed Christus satisfecit per suam passionem: et ideo sumus redempti a servitute. Isa. 43, 1: « Noli timere, quia redemi te. » Et non solum ab originali, sed ab omnibus quae quis sua voluntate superaddidit. Sanctificatio in bono ponitur, cum dicit: *Ut mundaret sibi populum*; idest, ut sanctificaret populum, sic scilicet ut essemus populus ejus, idest ei consecratus. 1 Petr. 2, 10 (1): « Qui aliquando non populus ejus, nunc « autem populus ejus. » *Acceptabilem*, scilicet Deo per rectam fidem et intentionem. Proverb. 14, 35: « Acceptus est regi minister intelligens. » Vel *acceptabilem*, idest peculiarem. Deut. 7, 6: « Te ele« git Dominus Deus tuus, ut sis ei populus pecu« liaris. » Sed oportet etiam quod extra sint opera bona: unde dicit, *Sectatorem bonorum operum*. Rom. 13, 3: « Bonum fac, et habebis laudem ex « illa. » Galat. 6, 9: « Bonum autem facientes, « non deficiamus. »

Deinde cum dicit, *Haec loquere et exhortare*, inducit eum ad praedicationem gratiae; et circa hoc duo facit: quia primo hortatur eum ad praedicandum; secundo instruit praedicandi modum, ibi, *Cum omni imperio*. Dicit ergo: *Loquere*, spectantia ad credenda; *exhortare*, ad agenda. 1 Thessal. 2, 3: « Exhortatio nostra non de errore, neque de im« munditia, neque in dolo. » *Argue* male agentes: 1 Timoth. 5, 20: « Peccantes coram omnibus ar« gue: » et hoc *cum omni imperio*, idest cum auctoritate, quia loquitur ut instrumentum vel minister Dei; et ideo cum fiducia divinae auctoritatis. Est tamen loquendum in exhortando quandoque cum prece, considerando infirmitatem propriam: Prov. 18, 23: « Cum obsecrationibus loquitur pau« per. » Quandoque cum imperio, considerando auctoritatem commissam: 2 Corinth. ult. 3: « An « experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur « Christus? » Vel cum mansuetudine ad bonos, cum auctoritate (2) ad obstinatos. Habet autem moneri ut cum imperio arguat, quia naturaliter fuit mitis. 1 Timoth. 4, 12: « Nemo adolescentiam « tuam contemnat. »

(1) *Al.* alius in gloria.

(1) *Non, ut prius*, Oseae 2 et Rom. 9, *ubi sensus tantum habetur, non verba.*

(2) *Al.* cum austeritate.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Admone illos principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse: neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines. Eramus enim aliquando et nos insipientes et increduli, errantes, servientes desideriis et voluptatibus variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, odientes invicem. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiae quae fecimus nos, sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum; ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae. Fidelis sermo est: et de his volo te confirmare, ut curent bonis operibus praeesse qui credunt Deo. Haec sunt bona et utilia hominibus.

Supra Apostolus posuit particulares admonitiones pertinentes ad singulos status; hic ponit generales ad omnes: et primo ponit ipsas; secundo rationem ipsarum, ibi, *Eramus enim aliquando et nos insipientes;* tertio inducit Titum ad utrorumque praedicationem, ibi, *Et de his volo te confirmare.* Circa primum duo facit: quia primum monet omnes qualiter se habeant ad superiores; secundo quomodo ad aequales, ibi, *Neminem blasphemare.* Item prima in duas; quia primo ostendit quod superioribus debent subditi reverentiam subjectionis; secundo obedientiam jussionis, ibi, *Dicto obedire.* Dicit ergo: Dixi de quo moneas praedictos; sed *admone illos,* idest omnes, *principibus,* idest majoribus, scilicet regibus, et hujusmodi, *et potestatibus,* idest aliis officialibus, *subditos esse.* 1 Petr. 2, 13: « Subjecti estote omni humanae creaturae « propter Deum, sive regi tamquam praecellenti, « sive ducibus, tamquam ab eo missis. » Rom. 13, 1: « Omnis anima potestatibus sublimioribus sub- « dita sit. » Et haec monitio necessaria est primo ad tollendum errorem circa Judaeos, qui dicunt non esse obediendum mandatis hominum; secundo ut nullam inquietudinem facerent in Ecclesia; tertio quia tenentur ad obedientiam jussionis. Hebr. ult. 17: « Obedite praepositis vestris, et subjacete eis. » Et dixit, *Dicto obedire,* idest ad solum verbum praesidis. 1 Reg. 15, 22: « Melior est enim obe- « dientia quam victimae. » 2 Thessal. 3, 14: « Si « quis non obedierit verbo nostro, per epistolam « hunc notate. » Non solum autem est necessaria promptitudo, sed discretio: unde dicit, *Ad omne opus bonum:* alioquin non esset obediendum: tunc enim magis Deo obediendum est, qui major est. Act. 4, 19: « Si justum est in conspectu Dei vos « potius audire quam Deum, judicate. » Unde milites non tenentur obedire in bello injusto.

Deinde cum dicit, *Neminem blasphemare,* ostendit qualiter se habeant erga (1) aequales: et primo quo ad vitationem mali; secundo quo ad operationem boni, ibi, *Sed modestos.* Monet autem eos specialiter de verbis, quia in primitiva Ecclesia pauci peccabant factis. Verbis autem aliquis peccat primo contra personam alterius (1), si ei improperia inferat: unde dicit, *Neminem blasphemare.*

Sed contra: quia blasphemia est relatio criminis in Deum: non ergo est blasphemia in proximum. Respondeo. Inquantum dilectio proximi refertur in dilectionem Dei, et honor proximi in honorem Dei, sic ejus improperium est in Deum. Sumitur ergo hic blasphemare pro qualibet maledictione occulta vel manifesta. 2 Petr. 2, 10: « Sectas non metuunt « introducere, blasphemantes. ».

Secundo quis peccat contra proximum propter res exteriores (2); et ideo dicit, *Non litigiosos esse.* Ubi est sciendum, quod tria sunt genera hominum. Quidam eorum sunt virtuosi, et duo vitiosi. Quidam enim omnibus verbis auditis, in nullo contristantur, et hi sunt adulatores; et quidam omni verbo resistunt, et hi litigiosi sunt. Contra hos loquitur hic. Ideo dicitur 2 Timoth. 2, 24: « Servum autem Domini non o- « portet litigare, sed mansuetum esse ad omnes. » Proverb. 20, 3: « « Honor est homini qui se se- « parat a contentionibus. » Sed medium tenens, ut quandoque delectetur verbis, quandoque contristetur, est virtuosus. 2 Corinth. 7, 8: « Si con- « tristavi vos Epistola, non me poenitet. »

Deinde cum dicit, *Sed modestos,* ostendit quomodo se habeant in operatione boni: et primo in exterioribus actibus, dicens, *Sed modestos.* Est autem modestia virtus per quam aliquis in omnibus exterioribus modum tenet, ut non offendat cujusquam aspectum. Philip. 4, 5: « Modestia vestra « nota sit omnibus hominibus. » Proverb. 22, 4: « Finis modestiae, timor Domini, divitiae, gloria « et vita. » Quanto autem quis est impetuosior in interioribus affectibus, tanto refrenatur difficilius etiam in exterioribus. Talis autem est inter omnes affectus irae; et ideo contra hoc ponit mansuetudinem, quae moderatur passiones irae: unde dicit: *Omnem mansuetudinem ostendentes ad omnes homines.* Matth. 11, 29: « Discite a me, quia mitis « sum et humilis corde. » Jac. 1, 21: « In man- « suetudine suscipite insitum verbum, quod potest « salvare animas vestras. »

Deinde cum dicit, *Eramus enim et nos insipientes,* assignat rationem praedictorum, et maxime hujus ultimi, scilicet quod sint mansueti. Possent enim dicere: Quomodo erimus mansueti ad infideles, quomodo ad malos? Non enim hoc possumus. Respondet: Considera te qualis fueris. Et ideo contra iram optimum remedium est recognitio (3) fragilitatis propriae. Et ideo primo ponit statum eorum

(1) *Al. deest* erga.

(1) *Al.* ejus.
(2) *Al.* contra res exteriores.
(3) *Al.* recogitatio.

praeteritum; secundo ostendit unde venerunt ad statum perfectionis, ibi, *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei.. salvos nos fecit.* Item primo ponit defectus pertinentes ad intellectum; secundo ad affectum, ibi, *Servientes desideriis et voluptatibus variis.* Intellectus autem potest dupliciter deficere: vel quia deficit a vera cognitione, sicut per ignorantiam negationis; vel quia incidit in opinionem falsi. Verum autem in rebus divinis dupliciter aliqui percipiunt. Quidam enim solum per fidem; quidam praegustando per lumen sapientiae, per apertam aliquam cognitionem. Unde quantum ad secundum dicit: *Eramus enim insipientes,* idest privati ista sapientia. Luc. 21, 15: « Dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt « resistere et contradicere omnes adversarii vestri. » Quantum ad primum dicit, *Et increduli*, idest infideles. Ezech. 2, 6: « Increduli et subversores sunt « tecum. » Sed erramus incidentes in contrariam opinionem: unde dicit, *Errantes*, idest falsum pro vero tenentes. Isa. 19, 14: « Errare fecerunt Æ- « gyptum in omni opere suo. » Deinde ponit ea quae pertinent ad corruptionem affectus: et primo quantum ad se; secundo quantum ad alios, ibi, *In malitia et invidia agentes.* Affectus autem hominis tunc est rectus quando servit rationi, et utitur licitis delectationibus secundum rationem. Quando ergo non sequitur rationem sed sua desideria, tunc corrumpitur. Unde dicit: *Servientes desideriis et voluptatibus variis.* Voluptates respiciunt peccata delectationum carnalium, ut sunt luxuria et gula; desideria vero, quaelibet alia vitia, ut sunt ambitio et avaritia et hujusmodi. Eccli. 18, 30: « Post « concupiscentias tuas non eas, et a voluptate tua « avertere. » Rom. 6, 12: « Non regnet peccatum « in vestro mortali corpore, ut obediatis concupi- « scentiis ejus. » 2 Timoth. 3, 4: « Voluptatum « amatores magis quam Dei. »

Deinde cum dicit, *In malitia et invidia agentes*, ponit peccata in ordine ad alios: et primo malitiam, quae est voluntas nocendi alteri: effectus enim denominatur a fine qui ergo intendit inferre malum, dicitur malitiosus. Jac. 1, 21: « Propter quod abjicientes om- « nem immunditiam et abundantiam malitiae, in « mansuetudine suscipite insitum verbum, quod potest « salvare animas vestras. » Secundo ponit invidiam, quae dolet de proximi bono, sicut malitia infert malum. Proverb. 14, 30: « Putredo ossium « invidia. » Tertio ponit odium: unde dicit, *Odibiles*, scilicet vel Deo, per hoc quod faciunt peccatum: Sap. 14, 9: « Similiter odibiles sunt Deo im- « pius et impietas ejus: » Rom. 1, 30: « Detra- « ctores Deo odibiles: » vel proximo, quando faciunt illud unde proximus eos odio habere debeat. Et addit, *Odientes invicem;* quasi dicat: Et nos etiam obediamus alios. 1 Joan. 3, 15: « Qui odit « fratrem suum, homicida est. »

Deinde cum dicit, *Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei*, ostendit statum salutis nostrae: cujus ordinem et processum primo describit; secundo confirmat dictum, ibi, *Fidelis sermo est.* Circa primum quatuor facit: quia primo ostendit causam salutis; secundo rationem salvandi, ibi, *Non ex operibus justitiae quae fecimus nos, sed secundum misericordiem suam salvos nos fecit*; tertio modum ejus, ibi, *Per lavacrum regenerationis*; quarto finem, ibi, *Ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae.* Causa autem nostrae salutis est caritas Dei. Ephes. 2, 4: « Deus autem, qui dives est in mi- « sericordia, propter nimiam caritatem suam, qua « dilexit nos . . . convivificavit nos in Christo. » Hanc caritatem describit primo quantum ad affectum, secundo quantum ad effectum. Interior caritatis affectus designatur in benignitate, quae dicitur bona igneitas. Ignis autem significat amorem. Cant. 8, 6: « Lampades ejus, lampades ignis atque « flammarum. » Benignitas ergo est amor interior, profundens bona ad exteriora. Haec ab aeterno fuit in Deo, quia amor ejus est causa omnium. Joel. 2, 13: « Benignus et misericors est, patiens et « multae misericordiae. » Sed hoc quandoque non apparebat. Isa. 63, 15: « Ubi nunc zelus tuus et « fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum et mi- « serationum tuarum? Super me continuerunt se. » Sed per effectum apparuit: quod designatur cum dicit: *Humanitas apparuit:* quod dupliciter potest intelligi. Vel secundum quod significat humanam naturam; quasi dicat: *Apparuit benignitas et humanitas*, quando Deus ex benignitate est homo factus: Philip. 2, 7: « Habitu inventus ut homo: » Psal. 64, 12: « Benedices coronae anni benignitatis « tuae. » Vel secundum quod designat virtutem, quae consistit in exteriori subventione defectibus aliorum. Unde humanum esse, est condescendere. Actor. ult. 1. « Barbari autem praestabant non « modicam humanitatem nobis. » Sic Deus condescendit nostris defectibus. Psal. 102, 13: « Ipse « cognovit figmentum nostrum. » Et hoc *Salvatoris*, quia, ut dicit Psal. 36, « Salus autem justo- « rum a Domino. »

Deinde cum dicit, *Non ex operibus justitiae.... sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit*, ponit rationem salvandi: et primo excluditur ratio praesumpta; secundo ostenditur ratio vera. Ratio praesumpta est quod propter merita nostra simus salvati: quod excludit cum dicit: *Non ex operibus justitiae quae fecimus nos.* Rom. 11, 5: « Reliquiae se- « cundum electionem gratiae Dei salvae factae sunt. » Deut. 9, 5: « Non propter justitias tuas et aequi- « tates cordis tui ingredieris, ut possideas terram « eorum. » Sed vera ratio est sola misericordia Dei: unde dicit: *Sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit.* Thren. 3, 22: « Misericor- « diae Domini, quod non sumus consumpti. » Luc. 1, 50: « Et misericordia ejus a progenie in « progenies. »

Modus salutis adipiscendae est per baptismum: quem primo proponit; secundo effectum ejus; tertio causam. Dicit ergo, *Per lavacrum*; idest, salvati sumus per ablutionem spiritualem. Ephes. 5, 26: « Mundans eam lavacro aquae in verbo vitae. » Zachar. 13, 1: « Erit fons patens domui David et « habitantibus Hierusalem, in ablutionem pecca- « toris et menstruatae. »

Quantum ad effectus ejus subdit: *Regenerationis et renovationis.* Pro quo sciendum est (1) quod homo indigebat duobus in statu perditionis, quae consecutus est per Christum: scilicet participatione divinae naturae, et depositione vetustatis. Erat enim separatus a Deo: Deut. 59, 2: « Iniquitates vestrae divi- « serunt inter vos et Deum vestrum; et peccata « vestra absconderunt faciem ejus a vobis, ne exau-

(1) *Al.* quantum ad effectus ejus sciendum est, *intermediis omissis.*

« dixet: » et erat inveteratus (1): Baruch 3, 11: « Inveterasti in terra aliena. » Sed primum consequimur per Christum, scilicet participationem (2) naturae divinae. 2 Pet. 1, 4: « Ut per hoc efficiamur « consortes divinae naturae. » Sed nova natura non acquiritur nisi per generationem. Sed tamen haec natura ita datur, quod etiam remanet nostra, et ita superadditur: sic enim generatur participatio in filium Dei quod non destruitur homo. Joan. 3, 7: « Oportet vos nasci denuo. » Et ideo dicitur generatio. Jac. 1, 18: « Voluntarie genuit nos verbo « veritatis suae. » Homo etiam per Christum deposuit vetustatem peccati, renovatus (3) ad integritatem naturae: et hoc vocatur renovatio. Ephes. 4, 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae. »

Sed quae est causa hujus effectus, ut cor abluat? Haec virtus est a sancta et individua Trinitate. Matth. ult. 19: « In nomine Patris et Filii « et Spiritus sancti baptizantes eos. » Unde et Christo baptizato, Pater in voce, Filius in carne, Spiritus sanctus in columbae specie apparuerunt. Et ideo dicit: *Spiritus sancti*, idest quam Spiritus sanctus facit. Psalm. 103, 30: « Emitte Spiritum « tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terrae. » Item est generatio per spiritum. Galat. 4, 6: « Misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, claman- « tem, Abba, pater. » Rom. 8, 15: « Non accepistis « spiritum servitutis iterum in timore; sed acce- « pistis spiritum adoptionis filiorum, in quo cla- « mamus, Abba pater. » Sed hunc spiritum dat Deus Pater. *Quem effudit in nos abunde*, ut designet copiam gratiae in baptismo, unde sit plena peccatorum remissio. Joel. 2, 28: « Effundam de « spiritu meo super omnem carnem: » et Isaiae 44, 3: « Effundam spiritum meum super semen « tuum. » Et propter diversa dona gratiarum. Luc. 1, 5: « Qui dat omnibus affluenter, et non improperat. » Hoc etiam datur *per Christum Jesum*. Joan. 15, 26: « Paraclytus, quem ego mit- « tam vobis a Patre, Spiritum veritatis, qui a Pa- « tre procedit, ille testimonium perhibebit de me. » In Christo enim duas naturas invenimus; et ad utramque pertinet quod Christus det Spiritum sanctum. Quantum quidem ad divinam, quia est Verbum, ex quo simul et a Patre procedit ut (4) amor. Amor autem in nobis procedit ex conceptione cordis, cujus conceptio est verbum. Quantum vero ad humanam, quia Christus accepit summam plenitudinem ejus, ita quod per eum ad omnes derivatur. Joan. 1, 14: « Plenum gratiae et veritatis: » et paulo post: « Et de plenitudine ejus omnes nos « accepimus, gratiam pro gratia: » et cap. 3, 34: « Non enim ad mensuram dat Deus spiritum. » Et ideo baptismus et alia sacramenta non habent efficaciam nisi ex virtute humanitatis et passionis Christi.

Deinde cum dicit, *Ut justificati gratia ipsius, heredes simus secundum spem vitae aeternae*, ponitur finis salutis nostrae, quae est participatio vitae aeternae; unde dicit, *Heredes*. Idem autem est *Justificati*, et quod prius dixerat Regenerati. In justificatione impii sunt duo termini: scilicet a quo, qui est remissio culpae, et haec est renovatio; et ad quem, qui est infusio gratiae, et hoc ad regenerationem pertinet. Dicit ergo: Ideo Verbum caro factum est, *ut justificati gratia ipsius*, idest renovati per gratiam, quia justificatio non fit sine gratia, *heredes simus secundum spem vitae aeternae*.

Sed numquid Deus posset remittere culpam sine gratiae infusione? Videtur quod sic: quia a principio poterat constituere hominem esse sine gratia et culpa.

Respondeo: Dicendum est, quod aliud est de homine qui nunquam offendit, quia sic potest esse sine gratia et sine culpa; et aliud est de homine qui jam peccavit, qui non potest esse quin odiatur vel diligatur: et si a Deo diligitur, oportet quod diligat; et si diligit, oportet quod praestetur ei gratia, quia sine gratia non diligit; et quod etiam per hoc efficiatur heres (1). 1 Petri 1, 4: « Here- « ditatem incorruptibilem et incontaminatam et « immarcescibilem, conservatam in caelis in vo- « bis. » Et hoc *vitae aeternae*. Psal. 15, 6: « Fu- « nes ceciderunt mihi in praeclaris; etenim here- « ditas mea praeclara est mihi. »

Sed quomodo *heredes? Secundum spem*, quia jam nobis inest spes (2) hujus vitae. Rom. 5, 2: « Gloriamur in spe gloriae (3) filiorum Dei. »

Deinde cum dicit, *Fidelis sermo est*, probat dicta de salute nostra et spe; quasi dicat: Hoc dictum est fidele. Apoc. ult. 6: « Haec verba fidelis- « sima et vera sunt. »

Deinde cum dicit, *Et de his volo te confirmare*, mandat hoc praedicari: et primo ponit praeceptum; secundo rationem assignat, ibi, *Haec sunt bona et utilia hominibus*. Dicit ergo, *Et de his*, scilicet quae ad Dei beneficia, reprehensionem peccatorum, documenta fidei et morum pertinent (4), *volo te confirmare*, scilicet alios. Job 4, 4: « Vacillantes « confirmaverunt sermones tui. » Act. 15, 32: « Et confirmaverunt eos. » Et ratio hujus est, *ut curent bonis operibus praeesse:* quod potest intelligi de praelatis; quasi dicat: Volo quod confirmes viatores (5), idest praelatos; *ut ipsi curent praeesse his qui credunt Deo*, scilicet fidelibus, in *bonis operibus*. 1 Petr. 2, 12: « Ex bonis ope- « ribus vos considerantes, glorificent Deum. » Matth. 5, 16: « Ut videant opera vestra bona, et glorifi- « cent Patrem vestrum » *Haec* verba *sunt bona*, quia de bonitate Dei: Matth. 12, 35: « Bonus ho- « mo de bono thesauro profert bona: » *et utilia hominibus:* Isa. 48, 17: « Ego Dominus Deus tuus, « docens te utilia. »

(1) *Al. deest* et erat inveteratus.
(2) *Al.* per participationem.
(3) *Al.* deposuit vetustatem, reparatus.
(4) *Al. deest* ut.

(1) *Al.* efficiantur heredes.
(2) *Al.* jam non est spes.
(3) *Al.* in spe et gloria.
(4) *Al. omittitur* pertinent.
(5) *Forte* auditores.

LECTIO II.

Stultas autem quaestiones et genealogias et contentiones et pugnas legis devita: sunt enim inutiles et vanae. Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita; sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus. Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim: ibi enim statui hiemare. Zenam legisperitum et Apollo solicite praemitte, ut nihil illis desit. Discant autem et vestri bonis operibus praeesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen.

Supra Apostolus docuit Titum qualia ad instructionem populi proponat; nunc ostendit quae vitet in doctrina: et primo facit hoc; secundo scribit quaedam familiaria, ibi, *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim.* Item prima in duas: quia primo ostendit quomodo vitet inutilia et aliena dogmata; secundo quomodo vitet haereticos, ibi, *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quae sunt vitanda in sua doctrina; secundo rationem assignat, ibi, *Sunt enim inutiles et vanae.*

Notandum est autem circa primum, quod ad eum qui profitetur doctrinam alicujus scientiae, primo pertinet ut satisfaciat quaestionibus quae moventur in illa; secundo ut per se aliqua tractet; tertio ut disputet cum resistentibus; et quarto quod doceat quid circa eam sit vitandum. In aliis autem scientiis nullus sapiens cuilibet quaestioni respondet, sed tantum ed eas quae pertinent ad suam scientiam. Ita doctor veritatis non debet cuilibet quaestioni respondere. Stultitia enim sapientiae opponitur. Haec autem doctrina est sapientiae. Deuteron. 4, 6: « Haec enim sapientia vestra, et intel« lectus coram populis. » Quaestiones ergo adversantes intentionibus doctrinae istius, stultae sunt. Ideo dicit, *Stultas quaestiones... devita* (1). Adversantur autem ei illa quae sunt indisciplinabilia. Job 34, 35: « Job autem stulte locutus est, et verba « illius non sonant disciplinam. » Item quando manifestum proponitur ut dubium, scilicet quaecumque debet aliquis per se tenere in scientia. Et haec sunt quae spectant ad instructionem fidei et eruditionem morum. Et quaedam sunt quae debet vitare: unde dicit, *Genealogias.* Ponuntur enim genealogiae in Scripturis propter mysteria et propter intellectum historialem. In resistendo impugnantibus debet vitare *contentiones et pugnas.* Quando enim est disputatio ad inquisitionem veritatis, est laudabile; sed quando est contentio ad ostendendum quid sit tenendum et quid vitandum, tales sunt vitandae. Prover. 20, 3: « Honor est homini qui sepa« rat se a contentionibus. » 2 Timoth. 2, 14: « Noli verbis contendere. » Pugnae legis sunt, quae non ex vitio disputantium, sed quae oriuntur ex contrarietate in Scriptura, vel rationibus contrariis.

Sed numquid hujusmodi semper sunt vitanda? Dicendum est. In Scriptura sacra secundum veritatem nihil est contrarium; sed si aliquid apparet contrarium, vel est quia non intelligitur, vel quia corrupta sunt vitio scriptorum: quod patet specialiter in numeris et genealogiis. Et ideo haec, quia determinari non possunt, vult quod vitentur. Et hoc ideo, quia *inutiles sunt:* et doctor ad duo intendere debet, scilicet ad utilitatem et ad veritatem. Prover. 8, 7: « Veritatem meditabitur guttur meum. » Isa. 48, 17: « Ego Dominus Deus tuus docens te « utilia. » Non est ergo intromittendum se de inutilibus, et quae non habent solidam veritatem. Scire enim singularia, ut sunt genealogiae, non est ad perfectionem intellectus, nec ad instructionem morum, nec fidei. Et sunt *vanae,* quia non habent solidam veritatem.

Deinde cum dicit, *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita,* ostendit qui sunt vitandi inter homines: et primo ostendit quod haeretici; secundo ostendit rationem hujus, ibi, *Sciens quia subversus est qui ejusmodi est.* Dicit ergo: *Haereticum hominem post unam et secundam correptionem devita.*

Ubi notandum est, quid faciat esse haereticum: et accipienda est prima ratio hujus nominis *Haereticus.* Non enim dicitur a divisione, sed ab electione, ut dicit Hieronymus. In graeco enim haeresis dicitur electio. Unde haereticus, idest electivus, quasi pertinaciter adhaerens sectae alicujus, quam elegit. Unde sciendum est, quod omnis haereticus est errans, et non e converso, propter duo. Primo ex parte materiae circa quam errat; puta, si non est circa finem vitae humanae, vel circa id quod ad fidem pertinet et bonos mores. Talis enim sic errans, non est haereticus. Si vero erraret circa ea quae sunt ad finem vitae humanae, semper est haereticus. Et dico finem vitae humanae, quia apud antiquos erant sectae, ponentes diversum finem, ut patet de Stoicis (1) et Epicureis. Vel circa fidem. Et sic si aliquis diceret Deum non esse trinum et unum; et fornicationem non esse peccatum; est haereticus. Secundo ex parte electionis: quia eligens, si non est pertinax, sed est paratus corrigi secundum Ecclesiae determinationem, et sic non est ex malitia, sed ex ignorantia; non est haereticus.

Hunc ergo devita, propter periculum. 2 Tim. 2, 17: « Sermo eorum ut cancer serpit. » Item ne aliquis communicet peccatis eorum, ne videatur eis consentire. 2 Joan. 19: « Si quis venerit ad vos, « et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum « in domum, nec Ave ei dixeritis. » Item propter poenam. Num. 16, 26: « Recedite a tabernaculis « hominum impiorum, et nolite tangere quae ad « eos pertinent, nec involvamini in peccatis eo« rum. » Vult tamen quod moneatur: et si non dimittit, tunc est haereticus et vitandus. Et dicit: *Post primam et secundam correptionem:* sic enim fit in Ecclesia in excommunicationibus. Et ratio est, quia ternarius numerus, omnis rei (2) habet principium, medium et finem: ideo accipitur ut sufficiens ad omnia. 2 Corinth. ult. 1: « Ecce jam « tertio hoc venio ad vos. » Item propter perfectionem numeri ternarii. Ratio autem devitationis est, quia cum errante agendum a principio, ut

(1) *Al. omittitur* ideo dicit, *Stultas quaestiones etc.*

(1) *Al* finem fidei, ut patet de Stoicis et Epicureis; et sic si aliquis etc.

(2) *Al.* quia errantis numerus omnis rei: *item* quia numerus omnis rei.

corrigatur. Matth. 9, 12: « Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. » Et ideo non est dimittendus quousque videatur si curari poterit; sed si non potest sanari, tunc est dimittendus. Luc. 19, 22: « Ex ore tuo te judico, serve « nequam. »

Deinde cum dicit, *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me venire Nicopolim*, scribit quaedam familiaria: et primo quaedam disponenda circa ipsum; secundo Epistolam terminat in salute. Dicit ergo: *Cum misero ad te Artemam aut Tychicum.* Hi duo discipuli erant Apostoli. Alios misit, quia volebat quod Titus iret ad eum. Nec determinat ei tempus, sed locum: eo enim indiguit in adjutorium praedicationis. Voluit tamen praemitti Artemam: et primo ostendit quid de eis disponat; secundo objectioni respondet, ibi, *Discant autem et vestri bonis operibus praeesse.* Apollo iste, de quo Act. 19, erat Episcopus Corinthiorum; propter quorum culpam dimisit eos, et ivit Cretam ad Titum. Sed correctis Corinthiis, Apostolus revocat eum. Vocat autem *Zenam legisperitum,* licet et Apollo esset valde doctus, quia in Judaismo habuit hanc dignitatem. Ratio autem quare istos vult praemitti et non Titum, est, quia Titus necessarius erat apud Cretam propter Episcopatum, isti autem non habebant aliquam curam. Et dicit: *Ut nihil illis desit*; quasi dicat: Si non habes, provideant subditi tui. Et ideo subjungit: Sic *discant vestri bonis operibus praeesse,* scilicet fideles providere, sicut faciunt Judaei. Et dicit, *Vestri,* scilicet subditi, *discant* excellere Judaeos, et alios de Asia, qui suis praedicatoribus et indigentibus provident. Et dicit, *Ad usus necessarios*; idest in casibus necessitatis. 1 Timoth. 6, 8: « Habentes alimenta et « quibus tegamur, his contenti simus. » Ratio autem quare praesint, est, *ut non sint infructuosi.* 1 Corinth. 9, 7: « Quis plantat vineam, et de fructu « ejus non edit? » Populus ergo, si est ut vinea Domini, debet ferre fructum, non solum spiritualem, sed etiam temporalem, ut exinde cultores sustententur: alias essent infructuosi. Matth. 7, 19: « Omnis arbor quae non facit fructum bonum, ex- « cidetur, et in ignem mittetur. »

Deinde salutat eos primo ex parte aliorum; secundo rogat quod salutent alios; tertio ponit suam. Quantum ad primum dicit: *Salutant te qui mecum sunt omnes;* idest, salutem optant. Secundo dicit: *Saluta eos qui nos amant in fide,* idest in fide Christi existentes: quia non est conventio fidelis cum infideli. 2 Paralip. 19, 2: « Impio praebes auxi- « lium, et his qui oderunt Dominum, amicitia jun- « geris. » Vel *qui nos amant in fide,* idest fideli affectu. Eccli. 6, 15: « Amico fideli nulla est com- « paratio. » *Gratia Dei,* scilicet quae est principium omnium bonorum. Rom. 3, 24: « Justificati « gratis per gratiam ipsius. » Et dicit, *Vobis,* quia non scribit uni propter utilitatem ipsius tantum, sed propter totam Ecclesiam. Deo gratias.

EPISTOLA AD PHILEMONEM

PROLOGUS

Servus si est tibi fidelis, sit tibi quasi anima tua, quasi fratrem sic eum tracta. Eccli. 33, 31.

Ostendit Sapiens tria circa dominum et servum: scilicet quid requiratur ex parte servi; item qualis debet esse affectus domini ad servum: item qualis usus servi. Ex parte servi requiritur fidelitas, in qua est bonum servi: quia et quod est et omnia sua debet dare domino. Matth. 24, 45: « Fidelis « servus et prudens, quem constituit dominus suus « super familiam suam. » Et dicit, *Si est fidelis*, quia fidelitas apud paucos est. Prov. 20, 6: « Vi- « rum fidelem quis inveniet? » Talis ergo servus debet haberi a domino sicut amicus in affectu: unde dicit: *Sit tibi sicut anima tua.* Hoc enim est proprium amicorum, ut eorum anima una sit in nolendo et volendo. Act. 4, 32: « Multitudinis cre- « dentium erat cor unum et anima una. » In quo datur intelligi, quod est quidam consensus inter dominum et servum, quia servus fidelis transit in amicum. Usus ejus est ut tractetur ut frater: nam frater est et quantum ad generationem naturae, quia eodem auctore: Job 31, 13: « Si contempsi subire « judicium cum servo meo: » Malach. 2, 10: « Num- « quid non unus pater omnium nostrum? Numquid « non Deus unus creavit nos? » et quantum ad generationem gratiae, quae est eadem: ad Galat. 3, 27: « Quicumque enim in Christo baptizati estis, « Christum induistis: non est Judaeus neque Grae- « cus; non est servus neque liber; non est mas- « culus neque femina: omnes enim vos unum estis « in Christo Jesu. » Matth. 23, 8: « Omnes vos « fratres estis. » Haec autem verba conveniunt materiae hujus Epistolae. Sicut enim supra ostendit qualiter spirituales praelati habeant se ad subditos; sic hic qualiter temporales domini ad temporales servos, et quomodo servus fidelis quo ad dominum ejus.

CAPUT UNICUM.

LECTIO I.

Paulus vinctus Christi Jesu, et Timotheus frater, Philemoni dilecto adjutori nostro, et Appiae sorori carissimae, et Archippo commilitoni nostro, et Ecclesiae quae in domo tua est. Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens caritatem tuam et fidem quam habes in Domino Jesu et in omnes sanctos: ut communicatio fidei tuae evidens fiat in agnitione omnis operis boni (1) in Christo Jesu. Gaudium enim magnum habui et consolationem in caritate tua: quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater. Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi quod ad rem pertinet, propter caritatem magis obsecro; cum sis talis ut Paulus senex.

Epistolae occasio ex hoc est. Apud Colossenses enim quidam Christianus magnus habuit quemdam servum qui furtim fugiens (2) Romam, ab Apostolo est baptizatus, pro quo et scribit. Et primo ponitur salutatio; secundo epistolaris narratio. In salutatione primo ponit personas salutantes; secundo salutatas; tertio bona optata. Dicit ergo: *Paulus*, quod est nomen venerandum omnibus fidelibus, qui sunt docti ab eo: *vinctus*: 2 Timoth. 2, 9: « La- « boro usque ad vincula: » nam tunc vinctus erat Romae; sed *Jesu Christi*, ubi ostenditur causa vinculorum. Laudabile enim valde est vinctum esse propter Christum: in hoc enim est beatificandus. Matth. 5, 10: « Beati qui persecutionem patiuntur « propter justitiam. » 1 Petr. 4, 15: « Nemo ve- « strum patiatur quasi homicida aut fur aut ma- « ledicus aut alienorum appetitor: si autem ut « Christianus, non erubescat; glorificet autem Deum « in isto nomine. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli « gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni

(1) *Vulgata* quod est in vobis in Christo Jesu.
(2) *Al.* qui cum furto fugiens.

« habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. » *Et Timotheus frater.* Fratres sunt quantum ad perfectam fidem. Phil. 2, 20: « Neminem habeo « tam unanimem, qui sincera affectione pro vobis « solicitus sit. » Ipsum autem Timotheum adjungit, ut facilius impetret, quia impossibile est preces multorum non exaudiri.

Deinde ponit personas salutatas: et primo ponitur persona principalis salutata; secundo adjuncta. Item primo ponit maritum et uxorem, qui dominium domus habent, quibus obligatur servus: *Philemoni dilecto nostro adjutori et Appiae sorori carissimae.* Dilectum dicit propter bona opera. Joan. 15, 12: « Hoc est praeceptum meum, ut diligatis « invicem. » *Adjutori,* quia subministrabat sanctis. Prover. 18, 19: « Frater qui juvatur a fratre, qua« si civitas firma. » Secundo ponitur persona adjuncta, cum dicit, *Archippo commilitoni nostro,* qui ita erat potens Colossis, quod omnes Christiani erant sub umbra ejus. Et ideo inducit totam Ecclesiam ibi, cujus erat Episcopus, sic scribens Coloss. ultim. 17: « Dicite Archippo: Vide mini« sterium quod accepisti in Domino, ut illud im« pleas. » Et dicit, *Archippo commilitoni,* quia omnes praelati sunt sicut spirituales milites Ecclesiae. 2 Cor. 10, 4: « Arma militiae nostrae non « sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem « munitionum. » Et addit, *Et Ecclesiae quae in domo tua est.* Hos superinducit, ut moveant eum ad exaudiendum. Bona optata exponuntur, ut consuetum est.

Deinde cum dicit, *Gratias ago Deo meo,* ponitur epistolaris narratio: et primo ponitur gratiarum actio; secundo petitio, ibi, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi... magis obsecro;* tertio conclusio, ibi, *Ita frater* (1). Item primo gratiarum actio ponitur; secundo materia actionis gratiarum, ibi, *Audiens caritatem tuam*; tertio causa propter quam Deo gratias agit, ibi, *Gaudium enim magnum habui.* Dicit ergo. *Gratias ago Deo meo:* Coloss. 3, 15: « Et grati estote: » Phil. 4, 6: « Cum gratiarum actione; » quasi dicat: Ita ago gratias de praeteritis, ut orem tamen pro futuris; et ideo dicit: *Semper memoriam tui faciens in orationibus meis.* Philipp. 1, 7: « Eo quod ha« beam vos in corde, et in vinculis meis. » Isa. 49, 15: « Numquid potest mulier oblivisci infan« tem suum, ut non misereatur filio uteri sui? » Ponendo autem materiam gratiarum actionis et orationis, ostendit quid pro eo petendo orat. Materia autem hujus erat necessaria et bona Philemoni, scilicet caritas et fides, sine caritate enim nihil aliorum valet, et per eam omnia habentur. 1 Cor. 13, 1: « Si linguis hominum loquar et An« gelorum, caritatem autem non habeam, factus « sum velut aes sonans, aut cymbalum tinniens. » Item sine fide nullus Deum amare potest, quia non cognoscit vere Deum. De spe autem mentionem non facit, quia media est, et in his intelligitur. Sed in quo habes fidem et caritatem? *In Domino Jesu.* 1 Cor. ult. 22: « Si quis non amat Dominum « nostrum Jesum Christum, anathema sit. » Et hoc est necessarium, quia ex Christo dulcius dilecto derivatur dilectio ad membra: quia non diligit caput qui non diligit membra. 1 Joan. 4, 20: « Qui non diligit fratrem suum, quem « videt; Deum, quem non videt, quomodo potest « diligere? » *Et in omnes sanctos.* Fides innititur doctrinae, prout est manifestata per Christum: quia « Deum nemo vidit unquam: » Joan. 1, 18: et ibid. 14, 1: « Creditis in Deum, et in me credite: » et ideo per fidem habemus Christum. Sed quo ad sanctos pertinet, potest intelligi dupliciter. Uno modo quia ex fide quam habent ad Christum, procedunt obsequia impensa sanctis. Vel fides consistit in divinitate principaliter, prout annuntiata per Christum; sed non solum per Christum, sed etiam per sanctos. Matth. ult. 19: « Euntes ergo, docete om« nes gentes. » Debemus ergo credere non solum dicta per Christum, sed etiam per sanctos. Hebr. 2, 3: « Quae cum initium accepisset enarrari per Domi« num, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est. » *Ut communicatio fidei tuae evidens fiat.* Hoc continuatur dupliciter. Uno modo, ut sit signum; et est sensus (1). Tanta est caritas tua, *ut communicatio fidei tuae evidens fiat.* Vel aliter. *Gratias ago . . . memoriam tui faciens in orationibus meis,* ut scilicet ostendat quid pro eo petat orando. Et potest intelligi communicatio fidei dupliciter. Vel quia in fide communicabat cum omnibus sanctis, non habens aliam fidem novam, ut haeretici. 1 Cor. 1, 10: « Idipsum dicatis omnes, et non sint in « vobis schismata. » Vel *communicatio,* qua bona communicas sanctis, procedens ex fide. 1 Timoth. ult. 18: « Divitibus hujus saeculi praecipe non al« tum sapere, nec sperare in incerto divitiarum; « sed in Deo vivo (qui praestat nobis omnia a« bunde ad fruendum) bene agere, divites fieri « in bonis operibus, facile tribuere, communicare. » *Evidens fiat*; idest, ut bonum latens in corde, evidens fiat per bona opera, *in agnitione omnis boni,* scilicet quod a te fit; et hoc *in Jesu Christo,* idest pro Jesu Christo. Jac. 2, 18: « Ostende mihi fi« dem tuam sine operibus, et ego tibi ostendam « ex operibus fidem meam. » Vel aliter. Multa sunt opera in mundo quae sunt bona hominibus, et tamen Deo non sunt bona, quia non recte fiunt. Proverb. 14, 22: « Est via quae videtur ho« mini recta; novissima autem ejus deducunt ad « mortem. » Eccle. 8, 10: « Vidi impios sepultos; « qui etiam cum adhuc viverent, in loco sancto « erant, et laudabantur in civitate quasi justorum « operum. » Sed hoc manifestatur per fidem rectam, quando consequitur praemium a Deo, qui non remunerat nisi recta: et ideo dicit, *In agnitione;* idest ut hoc evidens fiat, quod cognoscas omne bonum: vel quod cognoscatur in te omne bonum, quod est fruitio divinitatis. Exod. 33, 19: « Osten« dam tibi omne bonum. » Sapient. 7, 11: « Ve« nerunt mihi omnia bona pariter cum illa. » Causa autem propter quam gratias agit, est gaudium: et ideo dicit: *Gaudium enim magnum habui.* 3. Joan. 4: « Majorem horum gratiam non habeo, « quam ut audiam filios meos in veritate ambula« re. » Hoc enim gaudium alleviabat pressuras suas: unde addit, *Et consolationem.* Psalm. 93, 19: « Secundum multitudinem dolorum meorum in « corde meo, consolationes tuae laetificaverunt a« nimam meam. » Cujus rationem assignat, dicens: *Quia viscera sanctorum requieverunt per te, frater.* Col. 3, 12: « Induite vos ergo, sicut electi « Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiae; be-

(1) Al. *itaque fratres.*

(1) *Al.* et est sensus. *Ut communicatio etc.* idest tanta est etc.

« nignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. » 3 Joan. 5: « Carissime, fideliter agis quidquid o« peraris in fratres, et hoc in peregrinos, qui te« stimonium reddiderunt caritati tuae in conspectu « Ecclesiae. »

Deinde cum dicit, *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Jesu imperandi tibi . . . . magis obsecro*, ponitur petitio: et primo fiducia petendi; secundo ipsa petitio, ibi, *Obsecro*; tertio ejus ratio, ibi, *Forsitan ideo discessit ad horam a te ut in aeternum illum reciperes*. Dicit ergo: *Propter quod*, idest quia sic abundas caritate, *multam fiduciam habeo in Christo Jesu*; quasi dicat: Non ex me, sed ex auctoritate Jesu Christi, in cujus fide te genui. Et ideo possum tibi imperare, ut pater; sed *quod ad rem*, scilicet tuam, *pertinet*, vel communem: alias praelatus non habet potestatem imperandi sibi quidquam, nisi quod vel est ad ejus utilitatem vel Ecclesiae vel bonorum morum vel christianae religionis. Tamen *propter caritatem magis obsecro*. Prov. 18, 23: « Cum « obsecrationibus loquitur pauper. » Et quare? Certe *cum sis talis ut Paulus senex*. Sunt duo propter quae quis debet obsecrari; scilicet aetas senectutis: 1 Tim. 5, 1: « Seniorem ne increpave« ris, sed obsecra ut patrem: » item honestas virtutis: ubi enim non delinquimus, pares sumus. Eccl. 32, 1: « Rectorem te posuerunt? Noli extol« li: esto in illis quasi unus ex ipsis. » Dicit ergo: *Cum sis talis ut Paulus senex*; quasi dicat: Si esses puer, praeciperem tibi hoc; sed tu es senex. Item si levis; sed talis es vitae quod es mihi similis: non quod talis et tantus sit simpliciter, sed aliquo modo similis; quod dicit ex sua humilitate. Rom. 12, 10: « Honore invicem praevenientes. » Origenes: « Paulus diu vixit in fide. » Conversus enim (1) adolescens, nunc dicit, *Ut senex*. Origenes: « Raro utilis doctor invenitur in Ecclesia, quin sit « longaevus. Exemplum de Petro et Paulo. »

(1) *Al.* conversus enim fuit.

LECTIO II.

Nunc autem et vinctus Jesu Christi, obsecro te pro meo filio quem genui in vinculis. Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem et mihi et tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem illum ut mea viscera suscipe: quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii; sine consilio autem tuo nihil volui facere, ut ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium: forsitan enim ideo discessit ad horam a te. ut in aeternum illum reciperes, jam non ut servum, sed pro servo carissimum fratrem, maxime mihi: quanto autem magis tibi et in carne et in Domino? Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me. Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam: ut non dicam tibi, quod et teipsum mihi debes. Ita frater. Ego te fruar in Domino: refice viscera mea in Christo. Confidens in obedientia tua, scripsi tibi, sciens quoniam et super illud quod dico, facies. Simul et para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis. Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Marcus, Aristarchus, Demas et Lucas, adjutores mei. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Posita fiducia Apostoli de bonitate Philemonis, ponit hic suam petitionem: et primo ostendit personam pro qua petit; secundo ex hoc petitionem concludit, ibi, *Tu autem illum ut mea viscera suscipe*. Circa primum duo facit: quia primo describendo personam, ostendit eam sibi acceptam ex spirituali generatione; secundo ex morum mutatione. Dicit ergo: Vere sum exaudiendus, quia petitio continet honestatem et pietatem pro meo filio Onesimo (1), de quo est praesens mea solicitudo. Et acquirens filium tempore defectus, magis eum diligit, ut senex filios in senectute genitos. Genes. 37, 3: « Israel autem diligebat Joseph super « omnes filios suos, eo quod in senectute ge« nuisset eum. » Hunc autem genuit in vinculis. Secundo est mutatio in moribus: si enim in peccato perseverasset, non fuisset dignus venia. Et nota quod minus dicit et plus significat. Docet enim Tullius, quod quis factum suum debet attenuare quantum potest. Sic Apostolus leviter de culpa hujus loquitur dicens, *Inutilis*, idest nocivus in subtrahendo res tuas; nunc autem conversus a malo ad statum virtutis, utilis est ad servitium Dei et hominum. 2 Timoth. 2, 21: « Si quis ergo emun« daverit se ab istis, erit vas in honorem sancti« ficatum et utile Domino, ad omne opus bonum « paratum. » Proverb. 25, 4: « Aufer rubiginem « de argento et egredietur vas purissimum. »

(1) *Al.* honestissimo.

Deinde cum dicit, *Tu autem illum ut mea viscera suscipe*, ponit petitionem suam: et primo ponitur petitio; secundo respondet quaestioni, ibi, *Quem ego volueram mecum detinere*. Dicit ergo: *Tu ergo illum ut mea viscera suscipe*. Et hoc ideo, quia vidi eum emundatum; cujus signum est, quia eum remisi tibi.

Contra. Deut. 23, 15: « Non trades servum do« mino, qui ad te confugerit. » Respondeo. Verum est, quando dominus quaerit eum ad mortem; et ideo dicit: *Tu autem illum ut mea viscera suscipe*. Phil. 1, 7: « Eo quod habeam vos in corde et in vincu« lis meis, et in defensione et confirmatione Evan« gelii, socios gaudii mei omnes vos esse. »

Et respondet quaestioni: Quia posset dicere: Si est utilis tibi, quare non retines eum usque ad mortem? ideo dicit, quae est causa mittendi eum. Primo autem ostendit propositum retinendi eum; secundo quare desistit a proposito, ibi, *Sine consilio autem tuo nihil volui facere*. Dicit ergo Philemoni, qui licet esset magnus, tamen Apostolo solitus erat ministrare: Matth. 20, 26: « Quicumque voluerit « inter vos major fieri, sit vester minister: » quod ex hac fiducia proposuerat (1) eum tenere, ut loco ejus sibi ministraret: (2) unde dicit: *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis Evangelii*. Quod erat maxime necessarium, quando erat in vinculis propter Christum. Est enim providendum, quando quis patitur pro Domino suo. Ratio autem quare destitit, est, quia noluit uti re aliena ignorante domino: unde dicit: *Sine consilio autem tuo nihil volui facere*;

(1) *Al.* unde ex hac fiducia proposuit.
(2) *Al omittuntur sequentia usque ad illud,* Quod erat.

quasi dicat: Si retinuissem eum, jam placueret tibi non valenti resistere, et esset quaedam coactio. Sed sic nolui, immo magis volui quod voluntarie fieret. Exod. 25, 2: « Ab omni homine qui offert ul« troneus, accipietis eas, » scilicet primitias. 2 Corinth. 9, 7: « Non ex tristitia aut ex necessitate: « hilarem enim datorem diligit Deus. »

Deinde cum dicit, *Forsitan enim ideo discessit ad horam a te, ut in aeternum illum reciperes*, ponit rationem quare debet eum recipere benigne: et primo ex parte Dei; secundo ex parte ipsius Apostoli, ibi, *Si ergo habes me socium, suscipe illum sicut me*; tertio ex parte ipsius Philemonis, ibi, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi.* Ex parte Dei, quia saepe Dei providentia id quod videtur malum permittit fieri, ut exinde sequatur bonum: ut patet de Joseph vendito, ut liberaret Aegyptum et familiam patris. Gen. 45, 5: « Pro sa« lute enim vestra misit me Deus ante vos. » Et dicit, *Forsitan*, quia incomprehensibilia sunt Dei judicia: Roman. 11. Et dicit, *Pro servo*, idest loco servi. Matth. 23, 8: « Omnes autem vos fratres e« stis. » Et non solum tibi, sed mihi in comparatione ad Deum, licet sit filius ministerio. *Quanto magis tibi et in carne et in Domino?* quod dupliciter potest exponi. Uno modo, quod referatur ad primam originem divinae creationis, et sic est frater. Deut. 32, 6: « Nonne est ipse pater tuus, qui possedit et fecit et « creavit te? » Malach. 2, 10: « Numquid non « pater unus omnium nostrum? Numquid non Deus « unus creavit nos? » Item in Deo per fidem. Vel magis erat in bonum Philemoni, quia affinis ejus secundum carnem: quia secundum eam erat servus ejus: quia hoc totum quod erat ei carnaliter, erat suum. Unde duplici ratione quis movetur ex caritate: scilicet ex amore secundum carnis originem, et ex amore spirituali. Ex parte autem Apostoli primo allegat suam amicitiam, sub cujus obtentu vult eum suscipi; secundo fidejubet pro eo de damno; tertio ostendit receptionis officium. Secundum, ibi, *Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa*; tertium ibi, *Ita frater.* Dicit ergo: *Si ergo habes me socium, suscipe illum.* 1 Joan. 1, 7: « Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse « est in luce: societatem habemus ad invicem. » Et dicit, *Sicut et me*, quia junctus est mihi. Luc. 10, 16: « Qui vos recipit, me recipit. » Secundo autem obligat se pro eo satisfacturum pro damno. Dicit ergo: *Si aliquid nocuit*, scilicet dimittens servitium tuum, *hoc mihi imputa;* quasi dicat: Ego satisfaciam. Galat. ult. 2: « Alter alterius onera « portate. » Et plus, quia primo promittit se soluturum; secundo ostendit eum esse debitorem ad hoc, non necessitatis, sed voluntatis. Dicit ergo: *Ego Paulus*, quasi dicat, ut certus sis de restitutione, *scripsi manu mea.* Et hoc non est necessitas, quia tu debes mihi teipsum, quem erui a morte aeterna. Et talis debet se liberatori. Tob. 9, 2: « Si « meipsum tradam tibi servum, non ero condignus « providentiae tuae. » Et subjungit dicens: *Ita, frater, Ego te fruar*; quasi dicat: Si vis me habere socium, suscipe eum, et ego ita fruar te, frater; idest, si feceris, implebis voluntatem meam (1) gaudiis. Nam frui est uti fructu: et sicut est uti ad utile, sic frui ad fructum. Importat autem fructus dulcedinem. Cant. 2, 3: « Et fructus ejus dulcis « gutturi meo. » Item finem, quia ultimum de arbore est fructus; et ideo proprie est habere aliquid ut delectabile et finale. Et inde est quod dicit Augustinus: « Fruimur cognitis in quibus vo« luntas delectatur propter dulcedinem. » Item frui est alicui inhaerere propter se. Aliquando ergo accipiuntur frui et uti communiter, prout important delectationem absque contrario. Eccli. 8, 10: « Frue« re (1) magnatis sine quaerela. » Dicit ergo, *Sic fruar*, quia in nullo mihi contrarius es. Et si in hoc mihi satisfacies, nihil erit in corde meo de te quod contristet me, et sic delectabis me. Si autem accipitur frui prout finale quid est, sic non est fruendum homine, sed solo Deo: contra quod est illud Sap. 2, 6: « Fruamur bonis quae sunt, et « utamur creatura tamquam in juventute celeriter. » Unde iste addit, *In Domino*; idest, fruar te in delectatione Dei, gaudens de bono divino in te: quia ejus actus est dilectio et fruitio effectus, scilicet caritatis. Ideo addidit: *In hoc refice viscera mea.* Reficitur enim homo spiritualiter, quando satisfit desideriis animae suae. Ac si dicat: Imple desideria intima cordis mei; et non in malis, sed *in Christo*; et ideo bona est impletio desiderii.

Deinde cum dicit, *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi*, sumitur ratio ex parte Philemonis, et est commendatio obedientiae ejus: et primo ostendit quomodo confidit de obedientia ejus; secundo injungit ei aliud simile. Dicit ergo: *Confidens in obedientia tua, scripsi tibi.* 2 Corinth. 7, 16: « Gau« deo quod in omnibus confido in vobis. » 1 Reg. 15, 22: « Melior est obedientia quam victimae. » Sed plus caute scribit: quia homo magis exaudit aliquem quando sperat iterum ipsum visurum, quam si desperat: et ideo dicit: *Simul et para mihi hospitium.* Solitus enim erat, cum esset Colossis, hospitari in domo sua.

Chrysostomus: « Jucundum verbum, ut homo « pauper diviti mandet ultra tot terrarum spatia per « epistolam praeparationem hospitii. Quid enim « pro eo parandum erat qui pane et vili pulmento « contentus erat? Dicendum ergo, quod non pro« pter hospitii praeparationem, sed ad insinuandum « familiaritatem et dilectionem hoc dicit, et magis « per hoc provocat eum ad obediendum. » Haec ille. Non ergo hoc Apostolus dixit propter apparatum exteriorem, sed ad devotionem ejus.

Nam spero per orationes vestras donari me vobis. Contra. Nunquam fuit eis redditus, sed Romae est mortuus. Ergo spes ejus defecit. Respondeo. Duplex est spes justi: scilicet principalis ad proprium bonum; et in hoc nunquam deficit pro se: alia est secundaria, scilicet probatio aliorum; et in hoc quandoque deficit, quia merita illorum contrariantur, sicut justi quandoque non exaudiuntur pro aliis.

Sed numquid fuit deceptus de sua fiducia? Dicendum est, quod futura scire est solius Dei; non autem in cognitione humana, nisi prophetica. Et nullus Prophetarum scivit omnia futura de seipso, nisi solus Christus, qui non habuit Spiritum sanctum ad mensuram. Sic Isaac magnus Propheta fuit deceptus in Jacob. Unde non est mirum de Apostolo, si nesciret.

Tunc terminat Epistolam in salutatione, et primo ex parte aliorum; secundo ex parte sua. Dicit er-

(1) *Al.* idest, si impleveris voluntatem meam.

(1) *Ibi:* « Servire. »

go: *Salutat te Epaphras concaptivus meus in Christo Jesu, Aristarchus, Demas, et Lucas adjutores mei.* De his omnibus habetur Coloss. 4.

Sed dubitatur de hoc quod dicit, *Demas.* Quomodo potest hoc esse, quia dicitur 2 Tim. ult. 9: « Demas dereliquit me, diligens hoc saeculum. » Quomodo ergo utitur nomine ejus? » Dicendum est, quod jam redierat ad eum.

Sed nec hoc videtur, quia haec Epistola praecesserat secundam Epistolam ad Timotheum; quia hic dicitur: *Spero per orationes vestras donari me vobis:* ibi 4, 6, praenuntiat mortem suam, dicens: « Et tempus meae resolutionis instat. » Et ideo dicendum est, quod Paulus fuit Romae fere novem annis, et haec Epistola fuit facta in principio, secunda vero ad Timotheum in fine vitae suae; et tunc Demas attaediatus ex longis vinculis dimisit eum. Et Epistolae Pauli non ordinantur secundum tempus; quia Epistolae ad Corinthios fuerunt ante Epistolam ad Romanos, et haec fuit ante ultimam ad Timotheum. Et praemittitur illa propter materiam, quia de digniori. Salutatio sua eadem est cum secunda ad Timotheum. Deo gratias. Amen.

EPISTOLA AD HEBRAEOS

PROLOGUS

Non est similis tui in diis, Domine, et non est secundum opera tua. Psalm. 85, 8.

In verbis istis exprimitur Christi excellentia quantum ad duo: et primo quantum ad comparationem ad alios deos, cum dicit: *Non est similis tui in diis Domine:* secundo per comparationem ad effectus, cum dicit: *Et non est secundum opera tua.*

Circa (1) primum sciendum est, quod licet sit tantum unus Deus naturaliter, ut dicitur Deut. 6, 4: « Dominus Deus tuus, Deus unus est; » tamen participative et in caelo et in terra sunt dii multi. 1 Corinth. 8, 5: « Sunt quidem dii multi et do« mini multi. » Nam dii quandoque dicuntur ipsi Angeli, ut patet Job 1, 6 et 11: « Cum venissent « filii Dei ut assisterent coram Domino, » et quandoque Prophetae, ut dicitur de Moyse, Exod. 7, 21: « Constitui te Deum Pharaonis. » Item de sacerdotibus dicitur Exod. 22, 28: « Diis (idest sacer« dotibus) non detrahes. » Item ibid. 8: « Si « latet fur, dominus domus applicabitur ad deos. » Sed Angeli dicuntur dii propter abundantissimam refulgentiam divinae claritatis. Job 25, 3: « Su« per quem non fulget (2) lumen illius? » Angeli vero non sunt similes Christo in diis, qui est splendor paternae gloriae, ut dicitur infra. 1 Ephes. 1, 20: « Constituens eum ad dexteram suam in « caelestibus, supra omnem Principatum et Pote« statem et Virtutem et Dominationem, et omne « nomen quod nominatur non solum in hoc sae« culo, sed etiam in futuro. » Prophetae vero dicuntur dii, quia ad ipsos sermo Dei factus est. Joan. 10, 35: « Illos dixit deos ad quos sermo Dei « factus est. » Ergo multo excellentius est Deus Christus, qui est substantialiter ipsum Verbum Dei, Joan. 1, 6. Sacerdotes vero dicuntur dii, quia Dei ministri. Isa. 61, 6: « Vos sacerdotes Domini vo« cabimini, ministri Dei. » Sed Christus multo fortius, qui non est minister, sed Dominus universorum, Esth. 4. Item Apoc. 19, 16: « Dominus do« minantium: » et infra 3, 6: « Tamquam Domi« nus in omni domo sua. » Christus ergo Deus magnus super omnes deos: quia Splendor, quia Verbum, quia Dominus est.

Secundo manifestatur haec excellentia per effectus, cum dicitur: *Et non est secundum opera tua.* Ubi sciendum est, quod triplex est opus (1) excellens Christi. Unum quod se extendit ad totam creaturam, scilicet opus creationis (2). Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt. » Aliud quidem tantum ad creaturam rationalem (3), quae per Christum illuminatur, quod est illuminationis. Joan. 1, 9: « Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem « venientem in hunc mundum. » Tertium est justificationis, quod pertinet tantum ad sanctos, qui per ipsum per gratiam vivificantem vivificantur et justificantur. Joan. 1, 4: « Et vita erat lux homi« num. » His enim tribus modis non possunt operari dii praedicti. Angeli enim non sunt creatores, sed creaturae. Psalm. 103, 4: « Qui facis Angelos « tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem. » Prophetae etiam sunt illuminati, non illuminantes. Joan. 1, 8: « Non erat ille lux, sed ut testimonium « perhiberet de lumine. » Sacerdotes etiam non justificabant. Infra 10, 4: « Impossibile est enim « sanguine hircorum et taurorum auferri peccata. » Ergo manifeste in verbis istis demonstratur Christi excellentia; et haec est materia hujus Epistolae ad Hebraeos, qua ab aliis distinguitur. Quia in quibusdam Epistolis agitur de gratia novi testamenti quantum ad totum corpus mysticum Ecclesiae, et hoc in omnibus Epistolis quas mittit Ecclesiis (4), in ea scilicet quae est ad Romanos, ad Corinthios

(1) *Al.* circa primum sciendum est, quod licet sit tantum unus Deus naturaliter, tamen participative et in caelo et in terra sunt dii multi. 1 Corinth. 8: « Sunt quidem dii « multi et domini multi. » Dicuntur enim Angeli dii: nam Job 1 et 2, dicuntur filii Dei. Item Exod. 7: « Constitui te « Deum Pharaonis, » dicitur ad Moysen. Item ad sacerdotes Exod. 22: « Diis non detrahes. » Item ibi: « Si latet fur, « dominus domus applicabitur ad deos. » Angeli autem dicuntur dii propter abundantissimam refulgentiam divinae claritatis. Job 25: « Super quem non fulget lumen illius. » Christus ergo multo magis est Deus, qui est splendor gloriae, ut dicitur infra 1 Ephes. 1: « Constituens eum ad de« xteram suam in caelestibus super omnem principatum etc. » Prophetae vero dicuntur dii quia ad ipsos sermo Dei factus est, Joan. 10. Ergo multo excellentius est Deus Christus, qui est Verbum Dei, Joan. 1.

(2) *Ibi* surget.

(1) *Al.* secundo manifestatur haec excellentia per effectus. Est autem triplex opus etc.

(2) *Al. deest* scilicet opus creationis: *item al.* opus Creatoris. etc.

(3) *Al.* aliud quidem tantum ad creaturam rationalem, quae per Christum illuminatur. Joan. 1: « Erat lux vera « etc. » Tertium quod tantum ad sanctos, qui per ipsum per gratiam vivificantem vivificantur. His enim tribus modis non possunt operari dii praedicti. Angeli enim non sunt creatores. Psalm. « Qui facis etc. »

(4) *Al. desunt sequentia usque ad illud,* In quibusdam vero.

et ad Galatas, et usque ad primam ad Timotheum. In quibusdam vero quantum ad membra principalia; sicut in his quae mittit singularibus personis (1) scilicet ad Timotheum, ad Titum et ad Philemonem. In ista vero commendat ipsam gratiam quantum ad caput, scilicet Christum. In corpore enim Ecclesiae ista tria reperiuntur, sicut et in corpore naturali: scilicet ipsum corpus mysticum; membra principalia, scilicet praelati, et majores; et caput, a quo vita fluit in totum corpus (2), scilicet Christus.

Sed antequam accedamus ad divisionem (3), sciendum est, quod ante synodum Nicaenam quidam dubitaverunt an ista Epistola esset Pauli. Et quod non, probant duobus argumentis. Unum est, quia non tenet hunc modum quem in aliis Epistolis. Non enim praemittit hic salutationem, nec nomen suum. Aliud est, quia non sapit stylum aliarum, immo habet elegantiorem; nec est aliqua Scriptura, quae sic ornata (4) procedat in ordine verborum et in sententiis, sicut ista. Unde dicebant ipsam esse vel Lucae Evangelistae, vel Barnabae, vel Clementis Papae (5); ipse enim scripsit Atheniensibus quasi per omnia, secundum stylum istum. Sed antiqui doctores, praecipue Dionysius, et aliqui alii, accipiunt verba hujus Epistolae pro testimoniis Pauli. Et Hieronymus illam inter Epistolas Pauli recipit.

Ad primum ergo dicendum est, quod triplex ratio fuit quare non posuit nomen suum. Una est, quia non erat Apostolus Judaeorum, sed Gentium. Galat. 2, 8: « Qui operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est et mihi inter « Gentes. » Et ideo non fecit mentionem de Apostolatu suo in principio hujus Epistolae, (1) quia nolebat officium sui Apostolatus insinuare nisi ipsis Gentibus. Secunda, quia nomen suum Judaeis erat odiosum, cum diceret legalia non debere servari (2), ut patet Act. 22; et ideo ipsum tacuit, ne saluberrima doctrina hujus Epistolae abjiceretur. Tertia, quia Judaeus erat. 2 Corinth. 11, 22: « Hebraei « sunt, et ego. » Et domestici non bene sustinent excellentiam suorum. Matth. 13, 57: « Non est « Propheta sine honore, nisi in patria sua et in « domo sua. » Ad argumentum secundum, dicendum est, quod ideo est elegantior in stylo, quia, etsi sciebat omnem linguam: 1 Corinth. 14, 18: « Omnium vestrum lingua loquor: » tamen melius sciebat Hebraeam tamquam sibi magis connaturalem, in qua scripsit Epistolam istam. Et ideo magis ornate potuit loqui in idiomate suo quam in aliquo alio. Unde dicit 2 Corinth. 11, 6: « Et si « imperitus sermone, sed non scientia. » Lucas autem qui fuit optimus prolocutor, istum ornatum transtulit de Hebraeo in Graecum.

(1) *Al. omittuntur pariter sequentia usque ad illa verba*, In ista vero.
(2) *Al.* in toto corpore.
(3) *Al. desideratur* antequam accedamus ad divisionem.
(4) *Al.* ordinate.
(5) *Al. additur* et martyris.

(1) *Al. desunt sequentia usque ad* Secunda etc.
(2) *Al. omittitur* cum diceret legalia non debere servari.

CAPUT PRIMUM.

LECTIO I.

Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula.

Scripsit autem Epistolam istam contra errores quorumdam, qui ex Judaismo ad fidem Christi conversi, volebant servare legalia cum Evangelio; quasi non sufficeret gratia Christi ad salutem. Unde et dividitur in duas partes: primo enim multipliciter commendat excellentiam Christi, ut per hoc praeferat novum testamentum veteri; secundo agit de his per quae membra junguntur capiti, scilicet de fide, infra 11 cap. ibi, *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.* Intendit autem ostendere excellentiam novi ad vetus testamentum (1), per excellentiam Christi quantum ad tres personas solemnes in ipso veteri testamento contentas, scilicet Angelos, per quos lex tradita est: Galat. 3, 19: « Ordinata per Angelos « in manu mediatoris. » Quantum ad Moysen, a quo vel per quem data est: Joan. 1, 17: « Lex « per Moysen data est: » et Deut. ult. 10: « Non « surrexit ultra Propheta in Israel sicut Moyses, cui « locutus est Dominus facie ad faciem. » Quantum ad sacerdotium, per quod ministrabatur: infra 9, 6: *In priori tabernaculo semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.* Unde primo praefert Christum Angelis; secundo Moysi, 3 cap. ibi, *Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae Jesum*; sed tertio, sacerdotio veteris testamenti, 5 cap. ibi, *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quae sunt ad Deum.* Circa primum duo facit: quia primo praefert Christum Angelis in isto capite; secundo concludit qualis reverentia exhibenda sit novae legi, 2 cap. ibi, *Propter hoc abundantius oportet observare nos ea quae audivimus.* Adhuc circa primum duo facit: quia primo excellentiam Christi ostendit; secundo probat quod hoc verum sit de Christo; et sic Angelos deficere ab illa excellentia, ibi, *Tanto melior Angelis effectus quanto differentius prae illis nomen hereditavit.* Hoc autem est in hac Epistola singulare, quod singula verba habent singulas sententias, et servant ordinem suum (1).

(1) *Al.* excellentiam Christi ad vetus testamentum.

(1) *Al.* habent ordinem suum, *intermediis omissis.*

Excellentiam vero Christi denotat quantum ad quatuor. Primo quantum ad proprietatem originis (1), vocando eum verum Dei Filium naturalem, cum dicit, *Locutus est nobis in Filio*; secundo quantum ad magnitudinem dominationis, ibi, *Quem constituit heredem universorum;* tertio quantum ad virtutem operationis; ibi, *Per quem fecit et saecula;* quarto quantum ad sublimitatem dignitatis, ibi, *Qui cum sit splendor gloriae.* Quia vero intendit commendare Christum ut hoc redundet in novum testamentum (2), propter hoc praefert novum testamentum veteri.

Circa autem vetus testamentum quinque ponit. Primo modum tradendi, quia *multifarie multisque modis*; secundo tempus, cum dicit, *Olim*; tertio auctorem, sive datorem, quia *Deus*; quarto quibus sit traditum, quia *patribus* nostris; quinto quibus ministris, quia in *Prophetis.* Dicit ergo, *Multifarie*, et hoc quantum ad divisionem, quae attenditur quantum ad tria. Primo quantum ad diversas personas: quia non uni personae, sed pluribus, scilicet Abrahae, Noe, et sic de aliis. Secundo quantum ad diversa tempora, et hoc totum ad ejus certitudinem: unde Matth. 20 exiit primo mane, et circa horam tertiam, et circa sextam et nonam. Item quantum ad ea quae ibi ostensa sunt, quia divina. Exod. 3, 14: « Ego sum qui sum. » Item eventus futuri. Sap. 8, 8: « Signa et monstra scit antequam « fiant, et eventus temporum et saeculorum. » Item promissiones futurorum bonorum, saltem in figura. Eccli. 3, 25: « Plurima super sensum hominum « monstrata sunt tibi. » Item *multifarie* quantum ad diversas figuras, quia modo in figura leonis, modo in figura lapidis, sicut Dan. 2, 34: « Abscis« sus est lapis de monte sine manibus. » Job 11, 6: « Et quod multiplex sit lex oris ejus. » Sequitur, *Multisque modis:* quod refertur ad tria diversa genera visionum; scilicet ad visionem corporalem, sicut Dan. 5, 5: « Apparuerunt digiti quasi manus « scribentis in pariete. » Aliquando aliquibus per visionem imaginariam: Isa. 6, 1: « Vidi Dominum « sedentem super solium excelsum et elevatum. » Aliquibus vero apparebat per visionem intellectualem, sicut David: (3) Psal. 118, 100: « Super se« nes intellexi. » Unde de istis dicitur Oseae 12, 10: « Ego visiones multiplicavi eis. » Refertur etiam ad diversos modos loquendi: quia aliquando plane loquebatur, aliquando vero obscure: nec est aliquis modus loquendi, quo Scriptura veteris testamenti non loquatur. Proverb. 22, 20: « Ecce de« scripsi eam tibi tripliciter, in cogitationibus, et « scientia. » Tertio, quia arguendo malos, alliciendo justos, instruendo ignorantes. 2 Timoth. 3, 16: « Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis « est ad docendum, ad arguendum, ad corripien« dum, ad erudiendum in justitia. »

Secundo tangit tempus traditionis hujus doctrinae, quod est tempus praeteritum, quia *olim*, idest non subito: quia tam magna erant quae de Christo dicebantur, quod non poterant credi, nisi cum incremento temporum prius didicissent (4). Unde dicit beatus Gregorius: « Per successiones tem« porum crevit divinae cognitionis augmentum. » Isa. 48, 3: « Priora ex tunc annuntiavi, et ex ore « meo exierunt, et audita feci ea. »

Tertio tangit auctorem, quia *Deus*, qui loquitur. Psalm. 84, 9: « Audiam quid loquatur in me Domi« nus. » Hic est autem qui non mentitur. Numer. 23, 19: « Non est Deus quasi homo ut mentiatur. » Ex his autem tribus commendat vetus testamentum: scilicet ab auctoritate, quia est a Deo; a subtilitate et a sublimitate, quia *multifarie, multisque modis*; a firmitate, quia *olim.*

Quarto ostendit quibus traditum sit, quia *patribus*: et ideo est nobis familiare et acceptum. Act. 13, 32: « Annuntiamus vobis eam quae ad « patres nostros repromisio facta est. » Luc. 1: « Sicut locutus est ad patres nostros (1). »

Sed quinto ostendit quibus ministris, quia non joculatoribus, sed *in Prophetis*, idest per Prophetas. Roman. 1, 2: « Quod ante promiserat per Pro« phetas. » Act. 10, 43: « Huic omnes Prophetae « testimonium perhibent. »

Deinde cum dicit, *Novissime*, describit doctrinam novi testamenti: et ponit quinque: quorum quatuor sunt diversa a quatuor praemissis; unum autem est idem utrobique. Quod enim dixerat, *Multifarie multisque modis olim Deus loquens patribus in Prophetis*, ostendit quia omnis multitudo ordinata, ad unum debet referri; ideo dicit, quod licet sit modus multiplex, tamen totum ordinatum est ad istud novissimum. Proverb. 23, 18: « In « timore Domini esto tota die, et habebis spem in « novissimo. » Isa. 10, 22: « Consummatio abbre« viata inundabit justitiam. Consummationem enim et « abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet « in medio omnis terrae. » Item illud *olim* in tempore expectationis et tenebrarum; sed istud *in diebus istis*, idest tempore gratiae. Rom. 13, 12: « Nox « praecessit, dies autem appropinquavit. »

(2) Ubi notandum est, quod ibi dicit, *Loquens*, hic autem dicit, *Locutus est*, ut designet locutionem novi testamenti perfectiorem illa quae fuit in veteri. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod tria requiruntur ad locutionem nostram. Primo verbi conceptio, qua scilicet praeconcipiatur in mente id quod ore loquendum est; secundo ipsius verbi concepti expressio, qua insinuetur quod conceptum est; tertio ipsius rei expressae manifestatio, qua res expressa evidens fiat. Deus ergo loquendo, primo concepit, cujus conceptio una fuit et ab aeterno: Job 33, 14: « Semel lo« quitur Deus: » et haec aeterna fuit Filii generatio, de qua in Psalm. 2, 7: « Dominus dixit « ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Secundo hujusmodi conceptum expressit, et hoc tripliciter. Primo in creaturarum editione, cum scilicet Verbum conceptum similitudo Patris existens sit etiam similitudo ad quam omnes creaturae factae sunt. Gen. 1, 3: « Dixit Deus: Fiat « lux, et facta est lux. » Secundo per quasdam notiones; puta in mentibus Angelorum, in quibus species omnium rerum quae in Verbo latebant, indidit, et in mentibus hominum sanctorum, et

(1) *Al. desunt sequentia usque ad* Secundo.
(2) *Al.* in novo testamento.
(3) *Al. omittitur sequens Psalm. sententia.*
(4) *Al. desunt sequentia ex Gregorio.*

(1) *Romana editio et duae Venetae recentiores alias citatae omittunt hunc Lucae sententiam.*
(2) *Quod attinet ad sequentia, et alia simili signo distincta, haec notat F. Remigius Florentinus ad marginem hujus loci in editione Veneta an.* 1562: « Advertas, candide « Lector, me reperisse in vetustiori codice Veneto manu« scripto haec notatu digna, quae ideo imprimenda et hujus« modi nota signanda curavi, ne vetustate perirent. »

hoc per revelationes sensibiles vel intellectuales, vel imaginarias. Et ideo omnis talis manifestatio procedens a Verbo aeterno, locutio nuncupatur. Hierem. 1, 4: « Factum est verbum Domini ad me. Tertio per carnis assumptionem, de qua dicitur Joan. 1, 14: « Verbum caro factum est . . . et « vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti « a Patre. » Et ideo dicit Augustinus, quod hoc modo se habet Verbum incarnatum ad Verbum increatum, sicut verbum vocis ad verbum cordis. Prima autem expressio, scilicet in creatione, non ordinatur ad manifestationem. Manifestum est enim quod illa expressio non potest dici locutio; et ideo nunquam dicitur quod Deus loquatur creando creaturas, sed quod cognoscatur. Roman. 1, 20: « Invi- « sibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta con- « spiciuntur. » Secunda vero expressio, quae est edictio specierum in mente Angelica vel humana, ordinatur tantum ad cognitionem sapientiae divinae, et ideo potest dici locutio. Tertia vero, quae per assumptionem carnis, ordinatur ad esse et ad cognitionem, et ad expressam manifestationem: quia per assumptionem carnis et Verbum factum est homo, et nos in cognitionem Dei perfectam deduxit (1): Joan. 18, 37: « Ad hoc natus sum « ut testimonium perhibeam veritati: » et se nobis expresse manifestavit. Baruch 3, 38: « Post « haec in terris visus est, et cum hominibus « conversatus est. » Sic ergo, licet Deus loquatur in novo et veteri testamento, perfectius tamen nobis loquitur: quia ibi per revelationes in mentibus hominum, hic per incarnationem Filii. Vetus vero testamentum traditum est patribus, aspicientibus a longe, et intuentibus Deum procul; istud autem nobis, scilicet Apostolis, qui vidimus eum in propria persona (2): 1 Joan. 1, 2: « Quod audivimus, quod vidimus (3) oculis no- « stris, et manus nostrae contrectaverunt de Ver- « bo vitae... annuntiamus vobis. » Deuter. 5, 3: « Non cum patribus nostris iniit pactum, sed « nobiscum, qui in praesentiarum sumus, et vi- « dimus, et facie ad faciem locutus est nobis. » Unde patet quod illa locutio fuit promissio: Galat. 3, 16: « Abrahae dictae sunt repromissio- « nes. » Ista est exhibitio: Joan. 1, 17: « Gra- « tia et veritas per Jesum Christum facta est. » Iterum ibi locutus est in Prophetis, hic in Filio, qui est Dominus Prophetarum. Joan. 1, 18: « Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse nobis « narravit. »

Sed numquid omnes per quos loquitur Deus, sunt Prophetae? Ad quod dicendum est, quod quinque requiruntur ad hoc quod aliquis sit verus Propheta. Primum est revelatio eorum quae excedunt humanam cognitionem: alias non dicitur Propheta, sed Sapiens; sicut Salomon, cujus mens illuminata est ad ea quae sunt secundum rationem humanam. Unde nec a Judaeis Propheta dicitur, sed Sapiens. Secundum est intelligentia revelatorum: alias nisi revelata intelligerentur, non esset Propheta: Dan. 10, 1: « Intelligentia « opus est in visione: » et inde est quod Nabuchodonosor revelationem sibi factam non intelligens, Propheta non dicitur; sed Daniel, qui eam intellexit. Tertium est quod Propheta in rebus visis, quibus alienatur, non delineatur tamquam ipsis rebus, sed tamquam in figuris: alias non esset Propheta, sed phreneticus, qui imaginata apprehendit ut ipsas res. Hier. 23, 28: « Qui « habet somnium, narret somnium; et qui habet « sermonem meum, narret sermonem meum. » Quartum est ut cum certitudine revelata percipiat, quasi per demonstrationem sciens: alias esset somnium, et non Prophetia. Isai. 50, 5: « Do- « minus aperuit mihi aurem; ego autem non « contradico, retrorsum non abii. » Quintum est ut adsit voluntas annuntiandi quae revelata sunt: unde et Daniel a quibusdam dicitur quod non est Propheta, quia non accepit revelata per modum enuntiabilem: unde non dicitur quod factum est verbum Domini ad Danielem, sicut de aliis Prophetis dicitur. Hier. 20, 8: « Factum « est verbum Domini mihi in opprobrium et in « derisum tota die. Et dixi: Non recordabor ejus, « neque loquar ultra in nomine illius: et factus « est in corde meo sicut ignis aestuans. »

Sed rursus quaeritur: Quare dicit, *In prophetis*, cum potius debuisset dicere, Per Prophetas? Ad hoc dicendum est, quod hoc fecit, ut excluderet quorumdam errorem. Primo quidem errorem Porphyrii dicentis, quod Prophetae ea quae dixerunt, fingendo, non ex Spiritu sancto, dixerunt; et contra hoc dixit *In prophetis*, quasi: non ipsi locuti sunt ex se, sed Deus locutus est in eis. 2 Petr. 1, 21: « Non enim voluntate « humana allata est prophetia, sed Spiritu san- « cto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. » Secundo ad excludendum errorem quorumdam dicentium, prophetiam esse quid naturale, et haberi per naturalem dispositionem: sicut cum aliquis melancholicus est adeo fortis imaginationis quod imaginata apprehendat ut certa et res ipsas: et ideo dicit: *Locutus est in prophetis*; quasi dicat: Non habetur prophetia per modum naturalis dispositionis et passionis, sed per locutionem internam a Deo. Joan. 3, 8: « Spiritus « ubi vult spirat. » Tertio contra errorem dicentium, haberi prophetiam per modum habitus, sicut scientia, ut scilicet quandocumque vult, prophetet: quod non est verum; cum prophetiae spiritus non adsit Prophetis semper, sed cum eorum mens illustratur divinitus. Unde 4 Reg. 4, 27, dicit Eliseus: « Anima ejus in amaritudi- « ne est, et Dominus celavit a me. » Et ideo dicit, *In Prophetis*; quasi dicat: Non quod habeatur ab omnibus et semper, ut habitus, sed in illis in quibus placet Deo loqui. Quarto ad excludendum errorem Priscillae et Montani, dicentium, Prophetas non intelligere ea quae dicebant; quod non est verum: unde dicitur Aggaei 1, 3: « Factum est verbum Domini in manu Aggaei « Prophetae: » in manu, idest in potestate: et 1 Corinth. 14, 32: « Spiritus Prophetarum Pro- « phetis subjecti sunt. » Et ideo dicit, *In Prophetis*, idest in intellectu et potestate Prophetarum. Sic ergo patet Christi proprietas, quia Filius est naturalis. Joan. 14, 10: « Pater in me est, « et ego in Patre. »

Sed numquid est de illis filiis de quibus dicitur in Psalm. 81, 6: « Ego dixi: Dii estis, et « filii Excelsi omnes? » Absit: quia illi dicuntur filii cum universitate, iste est constitutus heres, et dominus universorum. Numquid est de illis

(1) *Al. omittitur* deduxit.
(2) *Al.* tum in propria persona.
(3) *Al.* qui audivimus et vidimus etc.

filiis, de quibus dicitur Joan. 1, 12: « Dedit eis « potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in « nomine ejus? » Non quidem: quia illi dicuntur facti filii, iste vero est Filius, per quem fecit et saecula. Numquid est de illis filiis qui gloriantur in spe gloriae filiorum Dei? Rom. 5. Non quidem: quia illi sunt filii per spem gloriae Dei, quam habent; iste vero ipsius gloriae splendor. Alii dicuntur filii, quia facti ad imaginem hujus Filii: Rom. 8, 29: « Quos praescivit conformes fieri « imaginis Filii ejus: » iste autem est ipsa imago et figura substantiae ejus. Alii dicuntur filii, ut in se verbum Dei continentes; secundum illud Philip. 2, 15: « Ut sint sine querela et simpli- « ces filii Dei, sine reprehensione in medio na- « tionis pravae et perversae: inter quos lucetis « sicut luminaria in mundo, verbum vitae conti- « nentes. » Iste autem Filius portat omnia Verbo virtutis suae. Ergo patet Christi excellentia quantum ad proprietatem originis, et differentia quantum ad alios filios Dei: per quod ostenditur eminentia novi testamenti ad vetus.

Sed tamen utrobique dicit, *Locutus est*, vel *loquens;* et denotat eumdem esse auctorem veteris et novi testamenti contra Manichaeum. Ephes. 2, 18: « Per ipsum habemus accessum ambo in uno « spiritu ad Patrem. » Rom. 3, 29, « An Judaeo- « rum Deus tantum? Nonne et Gentium? » Item illud fuit traditum patribus nostris, sed istud *nobis*, idest Apostolis, qui Christum in propria persona vidimus. Deut. 5, 3: « Non cum patribus nostris « iniit pactum, sed nobiscum, qui in praesentia- « rum sumus et vidimus. » Item illud per Prophetas, sed istud *in Filio*, idest per Filium, qui est Dominus Prophetarum. Joan. 1, 16: « Unige- « nitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » Et ista occasione Apostolus introducit eum esse Filium.

Consequenter ostendit magnitudinem dominationis Christi, cum dicit, *Quem constituit heredem universorum*: quia, ut dicitur Galat. 4, 7, « si fi- « lius, et heres per Deum. » In Christo autem sunt duae naturae: scilicet divina et humana. Secundum ergo quod est Filius naturalis, non est constitutus heres, sed est naturalis; sed inquantum homo, factus est Filius Dei. Roman. 1, 3: « Qui « factus est ei ex semine David secundum car- « nem. » Et secundum hoc est constitutus heres universorum, sicut verus Filius Patris. Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in caelo et in « terra: » et hoc quantum ad totam creaturam in qua accepit dominationem. Item non tantum quo ad unum genus hominum, sed *universorum*, scilicet tam Judaeorum quam Gentium. Psal. 2, 8: « Postula a me, et dabo tibi Gentes hereditatem « tuam, et possessionem tuam terminos terrae. »

Quem constituit haeredem universorum. Ostensa excellentia Christi quantum ad proprietatem originis, hic ostendit excellentiam ejus quantum ad majestatem dominii: et quidem congrue conjungit, *Locutus est in Filio*, et *Constitutus est heres universorum:* quia « si filii, et heredes: » Rom. 8, 17. Sciendum est autem, quod in Christo sunt duae naturae: divina scilicet, et humana. Sed secundum divinam naturam, sicut non est constitutus Filius, cum sit Filius naturalis ab aeterno; ita nec est constitutus heres, sed ab aeterno est heres naturalis. Secundum vero naturam humanam, sicut est factus Filius Dei: Rom. 1, 3: « Qui factus est ei ex semine « David secundum carnem: » ita et factus est heres universorum: et quantum ad hoc dicit: *Quem constituit heredem*, idest Dominum, *universorum*. Matth. 21, 38: « Hic est heres: veni- « te, et occidamus eum. » Mich. 1, 15: « Ad- « huc heredem adducam tibi qui habitas in Ma- « resa: usque ad Odollam veniet gloria Israel. » Et quidem secundum divinam naturam competit Christo quod sit heres genitus, et Dominus. Et primo quidem quia ipse est Dei virtus et Dei sapientia, 1 Corinth. 1, per quem Pater omnia facit. Et ideo si Pater dicitur Dominus omnium ratione creationis, similiter et Filius, per quem omnia producuntur in esse, Dominus est. Prov. 8, 30: « Cum eo eram cuncta componens. » Secundo, quia Filius est Patris sapientia, qua omnia gubernat. Sapient. 8, 1, dicitur de sapientia: « Attingit a fine usque ad finem fortiter, et dis- « ponit omnia suaviter. » Si ergo Pater dicitur Dominus ratione gubernationis: Sapient. 13, « Tu « autem Pater gubernas omnia: » et Filio competit dominium. Item Pater est Dominus inquantum ad ipsum omnia ordinantur sicut ad primum principium et finem omnium; similiter et Filius, qui est Dei sapientia, praecedens omnia, Dominus est. Eccli. 1, 3: « Sapientiam Dei prae- « cedentem omnia quis investigabit? » Prov. 16, 4: « Universa propter semetipsum operatus est « Dominus. » Secundum humanam vero naturam competit etiam Christo quod sit constitutus heres et Dominus universorum. Primo quidem ratione unionis, ex hoc scilicet ipso quod assumptus est homo ille in persona Filii Dei. Act. 5, 31: « Hunc Deus Dominus Salvatorem consti- « tuit (1). » Ephes. 1, 19: « Constituit eum « super omnem Principatum et Potestatem et Vir- « tutem et Dominationem. » Secundo ratione potestatis, quia omnia ei obediunt et serviunt. Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in « caelo et in terra. » Tertio ratione subjectionis. Philip. 2. 10: « In nomine Jesu omne genu fle- « ctatur, caelestium, terrestrium et infernorum. » Sed dicit, *Universorum*, quod refertur ad totius naturae universitatem, in qua accepit dominium, secundum illud Ps. 8, 8: « Omnia subjecisti sub « pedibus ejus. » Item refertur ad omne genus hominum; ut sit sensus: *Universorum*, idest tam Judaeorum, quam etiam omnium aliorum hominum, secundum illud Psalm. 2, 8: « Postula a « me, et dabo tibi Gentes hereditatem tuam, et « possessionem tuam terminos terrae. » Esther 13, 11: « Dominus omnium tu es. »

Consequenter cum dicit, *Per quem fecit et saecula*, ostendit virtutem operationis Christi, quare sit constitutus heres universorum: non quod ipse sit factus in tempore, et hoc meruerit merito bonae vitae, sicut dicit Photinus; sed quod aeque omnia facta sunt per ipsum, sicut et per Patrem: per ipsum enim fecit Pater saecula.

Sed sciendum est, quod ista praepositio *per* denotat causam actus; sed hoc est dupliciter. Uno modo quia est causa factionis ex parte facientis, ut cum scilicet causale cui adjungitur est causa actionis, secundum quod exit ab agente. Semper enim factio est medium inter faciens et factum. Potest ergo denotare

(1) *Ibi:* « Hunc Principem et Salvatorem Deus exaltavit « dextera sua. »

circa agens causam finalem, ut artifex operatur per lucrum; aliquando causam formalem, ut ignis calefacit per calorem; aliquando vero causam efficientem, ut balivus operatur per regem. Nullo istorum modorum est Filius causa Patris, quod per illum operetur, sicut nec quod ab ipso sit. Aliquando vero causale est causa actionis, secundum quod terminatur ad factum; ut artifex operatur per martellum. Martellus enim non est causa artificis, quod agat; sed est causa artificiato, quod ab artifice procedat, ut ferro, quod recipiat operationem ab artifice: et sic Filius est causa facti, et Pater operatur per Filium.

Sed numquid Filius est minor Patre? Videtur « quod sic: quia illud quod est causa facti ut fiat, « videtur habere rationem instrumenti. Sed ad hoc « dicendum est, quod si non esset eadem virtus « numero in Filio et Patre, et eadem operatio, te- « neret objectio. Nunc ergo eadem est virtus et « operatio Patris et Filii, sicut et eadem natura « et esse. Et dicitur Pater per eum facere saecula, « quia genuit eum operantem saecula. Joan. 5, 19: « « Quaecumque Pater facit, et Filius facit (1). » « Saeculum dicitur spatium rei temporalis. Saecula ergo sunt successiones temporum. Non ergo fecit tantum tempora sempiterna, secundum quod Philosophi aliqui dixerunt Deum tantum fecisse sempiternum, et Angelos creasse temporalia; sed etiam fecit temporalia, quae vocat hic saecula. Infra 11, 3: *Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei.* Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt. »

In hoc ergo removet errorem Manichaei dupliciter. Primo in hoc quod dicit eum auctorem veteris testamenti; secundo quod dicit ipsum fecisse temporalia.

(1) *Al.* sed numquid Filius minor est Patre? Non: quia eadem virtus numero, et eodem modo est in Patre et in Filio. Unde dicitur *Per quem fecit et saecula;* idest, operantem genuit et saecula. Saeculum dicitur spatium rei temporalis.

LECTIO II.

Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus, portansque omnia Verbo virtutis suae, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.

Superius ostendit Apostolus Christi excellentiam quantum ad originis proprietatem, quantum ad dominii majestatem et quantum ad operationis virtutem: hic autem ostendit ejus excellentiam quantum ad gloriae et dignitatis sublimitatem: et pars ista dividitur in duas: primo enim ostendit Christum esse idoneum ad dignitatem istam; secundo ponit ipsam dignitatem, ibi, *sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Idoneitatem vero ostendit ex duobus, quae reddunt aliquem idoneum ad aliquid magnum: unum est facilitas (1) administrandi, aliud est industria et strenuitas exequendi. Primo ergo ostendit eius facilitatem; secundo ejus strenuitatem, ibi, *Purgationem peccatorum faciens.*

Circa primum sciendum est, quod tria requiruntur, quae faciunt facilitatem ad dignitatem aliquam ministrandam. Primum quidem sapientia, ne erret gubernando. Eccle. 10, 5: « Est et aliud malum, quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens (2) a facie principis: positum stultum in dignitate sublimi. » Prov. 8, 15: « Per me reges regnant. » Secundum est generis prosapia, ne contemnatur praecipiendo. Proverb. ult. 23: « Nobilis in portis vir ejus, cum sederit cum senatoribus terrae. » Tertium virtutis potentia in exequendo. Eccli. 7, 6: « Noli quaerere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. » Et quantum ad ista tria Apostolus ostendit in Christo facilitatem ad dignitatem praedictam. Primo, quia non solum est sapiens, sed etiam ipsa sapientia: unde dicit: *Cum sit splendor gloriae.* Secundo, quia non solum est nobilis, sed est ipsa nobilitas: quia est *figura substantiae ejus.* Tertio, quia non solum est potens, sed est ipsa potentia: *Portans omnia Verbo virtutis suae.* Tria autem sunt, ut supra dictum est, quae faciunt hominem idoneum ut magnam dignitatem assequatur. Primum est sapientiae claritas: Proverb. 3, 35: « Gloriam sapientes possidebunt: » et ideo ostendit Christi sapientiam, dicens: *Qui cum sit splendor gloriae.* Ubi est considerandum quod, secundum Ambrosium, « gloria est clara cum laude notitia: » quasi quaedam manifesta notitia, quae de bonitate alicujus habetur. Sed, sicut dicitur Lucae 18, 19, « nemo bonus nisi solus Deus: » et etiam Matth. 19. Unde ipse est bonitas antonomastice, et per essentiam; alia vero bona per participationem: et ita soli Deo convenit gloria antonomastice. Isa. 42, 8: « Gloriam meam alteri non dabo. » 1 Timoth. 1, 17: « Regi autem saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, honor et gloria. » Cognitio ergo divinae bonitatis excellenter et antonomastice dicitur gloria, idest clara cum laude notitia bonitatis divinae. Ista aliqualiter habetur ab homine: quia « nunc cognosco ex parte: » 1 Corinth. 13, 12: sed habetur excellentius ab Angelis; sed a solo Deo perfecte: « Deum enim nemo vidit unquam: » Joan. 1, 18: Verum est, nec Angeli comprehensive: sed ipse solus seipsum comprehendit. Ergo sola cognitio Dei de seipso perfecte dicitur gloria: quia perfectam notitiam habet et clarissimam de seipso. Quoniam autem splendor est illud quod a fulgente primo emittitur; sapientia vero est quiddam fulgens: Eccle. 8, 1: « Sapientia hominis lucet in vultu ejus: » inde est quod prima conceptio sapientiae est quasi quidam splendor. Verbum ergo Patris, quod est quidam conceptus intellectus ejus, est splendor sapientiae, qua se cognoscit: et ideo Apostolus Filium vocat splendorem gloriae, idest divinae clarae notitiae: in quo ostendit ipsum non solum sapientem, sed sapientiam genitam. Isai. 62, 1: « Donec egrediatur, ut splendor, justus ejus, et Salvator ejus ut lampas accendatur. » Secundum, quod facit hominem idoneum ad magnam dignitatem, est generis nobilitas: et hoc ostendit esse in Christo, quia dicit, quod est *figura substantiae ejus.* Decet enim cum sapientia esse nobilitatem in Principe. Deut. 1, 15: « Tulique de tribubus vestris sapientes et nobiles, et constitui eos principes,

(1) *Al.* facultas.

(2) *Al.* et est stultum in dignitate sublimi.

« tribunos et centuriones et quinquagenarios, ac « decanos, qui docerent vos singula. » Figura hic ponitur pro charactere vel imagine; quasi dicat Imago substantiae.

Sciendum tamen, quod licet imago dicat similitudinem, non tamen quaelibet similitudo est imago: albedo enim in pariete non est imago albedinis meae: sed imago est similitudo (1) in specie (2). Illud ergo proprie dicitur esse imago alicujus quod habet similitudinem speciei ejus, vel expressum signum speciei. Inter accidentia vero nihil ita est expressum signum speciei, sicut est figura (3). Unde qui describit figuram animalis, describit imaginem ejus. Filius ergo, « qui est imago invisibilis Dei. » Coloss. 1, 15, proprie dicitur figura. Sed cujus? *Substantiae ejus.* Imago enim alicujus est multiplex. Aliquando enim est signum repraesentans speciem, in nullo cum ipsa conveniens; sicut imago hominis in pariete, quae in nullo habet veram speciem hominis. Aliquando vero assimilatur ei in specie, non tantum in raepresentando, sed etiam in essendo, sicut filius est imago vera patris: Genes. 5, 3: « Adam genuit filium ad imaginem suam: » idest in natura speciei: et ideo addit, *Substantiae ejus,* quia, secundum Augustinum (4), filius dicitur imago patris, quia est ejusdem naturae cum ipso. Dicit ergo, quod est *figura substantiae.*

Sed quare non dicit, quod est figura naturae? Quia possibile est quod natura speciei multiplicitur ad multitudinem individuorum in compositis ex materia et forma. Unde filius Socratis non habet eamdem naturam numero cum patre suo. Substantia vero nunquam multiplicatur: non enim alia est substantia patris, alia filii: nec enim dividitur secundum diversa individua. Quia ergo una et eadem est numero natura in Patre et Filio Dei; ideo non dicit, Naturae, quae dividitur, sed *substantiae* indivisibilis. Joan. 10, 30: « Ego et Pater unum sumus: » et 14, 10: « Ego in Patre, et Pater in « me est. »

Tertium, quod facit hominem idoneum, est virtus et potestas: unde Eccli. 7, 6: « Noli quaerere esse judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates. » Et ideo ostendit virtutem cum dicit: *Portansque omnia Verbo virtutis suae.* Proprium autem principum et potentum est portare. Job 9, 13: « Sub quo curvantur qui portant orbem. » Ipse ergo portat. Sed videndum est quid portat, et quo vel per quid.

Quantum ad primum sciendum est, quod id quod de se nec stare nec ambulare potest, indiget portari. Omnis autem creatura de se nec subsistere nec operari potest. Primum patet, quia remota causa, removetur effectus. Deus autem est causa omnis subsistentiae, quia non minus est causa subsistentiae rei quantum ad fieri, quam domificator est causa fieri domus (5). Inde sicut ad absentiam domificatoris cessat fieri domus, et ad absentiam solis cessat fieri et esse luminis in aere, ita ad subtractionem virtutis divinae cessat et esse et fieri et subsistere omnis creaturae. Portat ergo omnia quantum ad suum esse; portat etiam omnia quantum ad operari: quia subtracta influentia ejus, cessat omnis motio causarum secundarum; cum ipse sit causa prima, et causa prima plus influit, quam secunda. Job 38, 6: « Super quo bases illius solidatae sunt ? » Sic ergo patet quod omnia portat.

Sed per quid portat? *Verbo virtutis suae.* Quia enim Apostolus loquens de creatione rerum dixit, quod Deus omnia fecit per Filium: quia scilicet dixerat, *Per quem fecit et saecula:* illa autem per quem aliquis operatur, non videtur virtute sua operari, sed virtute ejus qui per eum operatur; sicut balivus, per quem rex operatur, non operatur virtute propria: ergo per hoc videtur quod Filius non operetur virtute propria: ideo dicit Apostolus, quod portat *Verbo virtutis suae*: quia cum idem sit causa essendi et conservandi; cum dicit quod Filius virtute sua est causa conservationis, ostendit quod etiam est causa essendi.

Sed numquid non virtute Patris? Utique et ejus virtute, quia eadem est virtus utriusque. Operatur ergo et virtute propria, et virtute Patris quia virtutem suam habet a Patre. Nec tamen dicit Apostolus, Virtute sua, sed *Verbo virtutis suae,* ad ostendendum quod sicut Pater omnia per Verbum produxit: Psalm. 32, 9: « Ipse dixit, et facta sunt; « ipse mandavit, et creata sunt: » in quo ostenditur maxima virtus Patris: ita Filius eodem Verbo, quod est ipse, omnia fecit. Et in hoc ostendit Apostolus potentiam virtutis suae, quia eamdem habet cum Patre, quia eadem operatur et per idem quo ille.

Sed tunc est dubium: quia Pater, cum dicit, producit Verbum: ergo Filius, cum dicit, produceret Verbum; et sic Verbum Patris esset Verbum Filii (1). Et ad hoc dicunt Graeci, quod sicut Filius est imago Patris, ita Spiritus sanctus est imago Filii. Et sic exponit Basilius: *Portans verbo virtutis suae,* idest Spiritu sancto. Nam sicut Filius est Verbum Patris, ita, ut dicunt, Spiritus sanctus est Verbum Filii; et ideo per ipsum facit Filius, sicut per Filium Pater. Verumtamen proprie loquendo, verbum non dicitur nisi quod procedit ut conceptus ab intellectu, ad quod sequitur procedere in similitudinem speciei. Spiritus autem sanctus, etsi sit similis, non tamen habet hoc ex modo suae processionis: quia non procedit ut conceptus ab intellectu, sed ut amor a voluntate. Aliter autem exponit Glossa: *Verbo virtutis suae,* idest imperio suo.

Sed hic adhuc est dubium de isto Verbo quid sit (2): quia imperium hominis (3) vel est exterius per vocem prolatum; et hoc non potest dici in divinis (4), quia nihil est extrinsecum a natura divina, procedens a Filio, per quod omnia portentur: vel illud imperium est interius in corde conceptum; sed nec etiam hoc potest stare, quia nihil in mente Dei concipitur nisi Verbum aeternum. Ergo istud imperium sic conceptum in mente Filii, esset Verbum aeternum; et sic essent duo verba aeterna quod nefas est dicere.

Ideo ad argumentum est dicendum, sicut ex-

(1) *Al.* imago et similitudo.

(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad illud,* Inter accidentia vero.

(3) *Al.* sicut speciei in figura.

(4) *Al* unde dicit Augustinus, quod filius est imago patris, quia assimilatur patri in natura speciei sicut filius est imago regis. Dicit ergo etc. *praecedentibus omissis.*

(5) *Al.* Deus autem est causa omnis subsistentiae (*item* substantiae) nec tantum est causa subsistentiae (*item* substantiae) rei quantum ad fieri, sicut domificator est causa fieri domus, et sicut ad absentiam etc.

(1) *Al. tantum* et sic Verbum esset Verbum.

(2) *Al. omittitur* de isto Verbo quid sit.

(3) *Al. deest* hominis.

(4) *Al. desideratur* in divinis.

ponit Augustinus illud Joan. 12, 48: « Sermo quem « locutus sum, ille judicabit eum. » idest ipse ego, qui sum Verbum Patris, judicabo eum. Et similiter in proposito, *Verba virtutis suae*, idest seipso, qui est Verbum virtuosum.

Per ista ergo tria, ostendit tria de Christo. Per hoc enim quod est splendor, ostendit ejus coaeternitatem cum Patre: in creaturis enim splendor est coaevus; sed ille est coaeternus. Et hoc est contra Arium. Sed cum dicit, *Imago substantiae ejus*, ostendit ejus (1) consubstantialitatem. Quia enim splendor non est ejusdem naturae cum re splendente, ne forte aliquis credat quod non sit similis in natura, dicit quod est *imago* vel *figurae substantiae*. Sed quia Filius, etsi sit ejusdem naturae cum Patre, si tamen sit infirmus, deficit a virtute Patris; ideo subdit: *Portans omnia Verbo virtutis suae*. Apostolus ergo in his tribus commendat Christum a tribus, scilicet a coaeternitate, a consubstantialitate, et ab aequalitate potestatis.

Deinde cum dicit, *Purgationem peccatorum faciens* ostendit secundum, quod facit ad idoneitatem dignitatis ejus, scilicet strenuitas, et industria quam habuit in operando. Fuit enim hoc magnae industriae, ut quod ei competebat ex natura, qua Deus est, ipse meruerit per passionem in natura assumpta. Unde Philip. 2, 8: « Factus est obediens « usque ad mortem . . . . propter quod et Deus « exaltavit illum. » Purgare ergo peccata etsi conveniat ei ex natura divina, tamen convenit ei etiam ex merito passionis. Unde Eccli. 47, 13: « Christus (2) « purgavit peccata ejus, et exaltavit in aeternum « cornu ejus. » Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum « faciet populum suum a peccatis eorum. » Convenit etiam Christo purgare ratione divinae naturae, et ratione proprietatis Filii. Ratione divinae naturae, quia culpa, seu peccatum, proprie est malum rationalis creaturae; hoc autem malum, sive peccatum, non potest reparari nisi per Deum. Nam peccatum in voluntate consistit; voluntatem autem solus Deus potest movere. Hier. 17, 9: « Pravum est cor hominis, et inscrutabile: quis cognoscet illud? Ego Dominus scrutans « cor, et probans renes. » Et hujusmodi ratio est, quia quod est immediatus fini, non reducitur ad ipsum finem, nisi a prima causa agente. Voluntas autem est ultimi finis, quia scilicet ad fruendum Deo; et ideo a Deo tantum movetur, et reducitur. Cum ergo Christus sit verus Deus, manifestum est quod purgationem peccatorum facere potest. Isa. 43, 25: « Ego sum qui deleo « iniquitates vestras propter me. » Lucae 5, 21: « Quis potest peccata dimittere, nisi solus Deus? » Ratione vero proprietatis competit etiam Christo.

Ad cujus evidentiam sciendum est, quod in peccato primo quidem est transgressio legis aeternae, et juris divini, cum omnes peccatum sit iniquitas, quae est transgressio legis. Isa. 24, 5: « Mutaverunt jus, dissipaverunt foedus sempiter- « num. » Cum ergo lex aeterna, et jus divinum sit a Verbo aeterno, manifestum est quod ad Christum competit purgatio peccatorum, inquantum est Verbum. Psalm. 106: « Misit verbum suum, « et sanavit eos. » Secundo est in peccato amissio luminis rationis, et per consequens sapientiae Dei in homine, cum hujusmodi lumen sit participatio quaedam divinae sapientiae: Baruch. 3, 28: « Et quia non habuerunt sapientiam, ideo perie- « runt. » Prov. 14, 22: « Errant omnes qui ope- « rantur malum: » et secundum Philosophum, omnis malus est ignorans. Rectificatio autem ad divinam sapientiam, competit ei qui est divina sapientia. Hic autem est Christo: 1 Corinth. 1, 24: « Praedicamus Christum Dei virtutem et Dei sapientiam: » Sap. 9, 19: « Nam per sapientiam sanati sunt quicum- « que placuerunt tibi, Domine, a principio. » Tertio in peccato est deformatio similitudinis Dei in homine. Prov. 15, 7: « Cor stultorum dissimile « erit: » unde dicitur Luc. 15, de filio prodigo, quod abiit in regionem longinquam. Et ideo competit hujusmodi deformationi rectificari per Filium qui est imago Patris. 1 Corinth. 15, 49: « Sicut « portavimus imaginem terreni, portemus imagi- « nem caelestis. » Quarto amissio aeternae hereditatis; in cujus signum homo post peccatum exclusus est a paradiso, Gen. 3. Reparatio autem ad hoc proprie convenit Filio, qui est heres. Rom. 8, 17: « Si filii, et heredes. » Gal. 4, 4: « Misit « Deus Filium suum, natum ex mulier, factum sub « lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, et « adoptionem filiorum Dei reciperemus. » Sic ergo patet quod Christo competit purgare peccata et ratione humanae naturae, et ratione divinae.

Sed quomodo fecit purgationem peccatorum? Ex hoc patet. In peccato enim primo est perversitas voluntatis, qua homo recedit a bono incommutabili; et ad hanc rectificandam exhibuit Christus gratiam justificantem: Rom. 3, 24: « Justificati « gratis per gratiam ipsius. » Secundo est macula relicta in anima ex perversitate voluntatis; et ad hanc lavandam praebuit sanguinem suum: Apoc. 1, 5: « Dilexit nos, et lavit nos a peccatis « nostris in sanguine suo. » Tertio est reatus poenae, cui homo addicitur ex culpa; et ad satisfaciendum pro hac (1) obtulit semetipsum Deo hostiam in ara crucis, Ephes. 5, 25: « Christus « dilexit Ecclesiam, et tradidit semetipsum pro « ea, ut illam sanctificaret. » Quarto servitus diaboli, cui homo efficitur obnoxius peccando quia « qui facit peccatum, servus est peccati: » Joan. 8, 34: et ad eripiendum nos ab hac, redemit nos: Ps. 30, 6: « Redemisti me Domine Deus veritatis. »

Consequenter cum dicit, *Sedet ad dexteram*, subjungit ipsam dignitatem; quasi dicat: Non videtur indecens si *sedet ad dexteram majestatis*, quia ipse est splendor, et figura et portat omnia. In verbo autem sessionis tria solent importari. Unum est sedentis auctoritas. Job 29, 25: « Cumque « sederem quasi rex, circumstante exercitu. » In divina autem curia multi assistunt, quia Daniel. 7, 10: « Millia millium ministrabant ei, et decies « centena millia assistebant ei. » Sed nullus legitur ibi sedere: quia omnes sunt ibi servi, et ministri: infra eodem: *Omnes sunt administratorii spiritus, in ministrerium missi:* sed solus iste habet regiam dignitatem. Daniel. 7, 13: « Et usque ad « antiquum dierum venit: » et postea sequitur: « Et dedit ei potestatem et honorem et regnum. » Matth. 25, 31: « Cum venerit Filius hominis in « majestate sua, et omnes Angeli ejus cum eo, « tunc sedebit super sedem majestatis suae: » et post sequitur: Tunc dicet rex his qui a dextris

(1) *Al. deest* ostendit ejus.
(2) *Ibi* Dominus.

(1) *Al.* per hanc.

ejus erunt: Venite benedicti Patris mei. Secundum est sedentis stabilitas. Luc. ult. 49: « Sedete in ci« vitate, quoadusque induamini virtute ex alto. » Daniel. 7, 14: « Potestas ejus, potestas aeterna: » et infra 13, 8, *Christus Jesus heri et hodie, ipse et in saecula.* Item aliquando sedere importat humilitatem, quia sedens inferior est stantibus. Psalm. 138, 2: « Tu cognovisti sessionem meam. » Et sic non accipitur hic, sed primis duobus modis.

Sed contra. Act. 7, 55: « Ecce video caelos « apertos, et Jesum stantem a dextris Dei. » Et dicendum est, quod sedere et stare et hujusmodi dispositiones de Deo dicuntur secundum similitudinem. Et ideo secundum diversa dicitur et sedens et stans. Sedens quidem propter immobilitatem, sed stans propter utilitatem ad fortiter resistendum. Unde stabat quasi paratus juvare Stephanum in agone constitutum.

Sed addit Apostolus, quod *sedet ad dexteram*: quod si referatur ad divinam naturam, est sensus: *Ad dexteram*, idest ad aequalitatem Patris: si vero ad humanam, est sensus: *Ad dexteram*, idest in potioribus bonis Patris. Marc. ult. 19: « Sedet a « dextris Dei. » Psal. 119, et Matth. 22, 44: « Di« xit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis. » Sed inter eos qui habent assessores, quidam sunt simpliciter majores, ut rex vel imperator; quidam vero non simpliciter majores, sed secundum quid, ut praepositi vel balivi. Sed Christus non sedet ad dexteram alicujus inferiorum judicum, sicut alicujus praepositi, ut balivi, sed simpliciter majoris, quia *ad dexteram majestatis.* Majestas proprie est summa potestas. Isai. 6, 3: « Plena erat omnis terra ma« jestate ejus. » Prov. 25, 27: « Qui scrutator est « majestatis, opprimetur a gloria. » Christus autem etsi sic sedeat ad dexteram majestatis, habet tamen et ipse majestatem, quia habet eamdem cum Patre. Matth. 25, 31: « Cum venerit Filius hominis in « majestate sua. » Luc. 9, 26: « Hunc Filius ho« minis erubescet, cum venerit in majestate sua « et Patris. » Dicit etiam non solum, *Majestatis*, sed etiam *in excelsis*, idest super omnem creaturam. Eccli. 24, 7: « Ego in altissimis habito. » Sic ergo sedet in excelsis, quia elevatus est super omnem creaturam. Psal 8, 3: « Quoniam elevata est ma« gnificentia tua super caelos. » Et secundum quod dicit Chrysostomus, Apostolus in loco isto tenet modum volentis instruere parvulum, qui non statim proponit ei summa, sed paulatim perducit eum, modo loquendo ardua, modo proponendo infima; ita etiam modo proponit divina cum dicit, *In Filio*, modo humana cum dicit, *Quem constituit heredem universorum:* et sic de aliis, ut patet in Glossa.

LECTIO III.

Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius prae illis nomen hereditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te? Et rursum: Ego ero illi in Patrem, et ipse erit mihi in Filium? Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei. Et ad Angelos quidem dicit: Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.

Sicut supra dictum est, Apostolus in toto capitulo intendit praeferre Christum Angelis quantum ad excellentiam: unde posuit quatuor pertinentia ad excellentiam Christi: scilicet quantum ad originem, quia Filius; quantum ad dominationem, quia heres; quantum ad operationem, quia ipse fecit saecula; quantum ad honorem, quia sedet ad dexteram majestatis. Modo Apostolus in parte ista ostendit quod Christus quantum ad ista quatuor excedit Angelos: et primo quantum ad filiationem: secundo quantum ad dominationem, ibi, *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae*; tertio quantum ad operationem creationis, ibi, *Et tu in principio, Domine, terram fundasti*; quarto quantum ad Patris confessionem, ibi, *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis?* Circa primum duo facit: quia primo praemittit intentum; secundo propositum probat, ibi, *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu?* Dicit ergo: *Tanto melior Angelis*, idest sanctior, et Deo propinquior (1), *effectus*: in quo proponit excellentiam Christi ad Angelos. Eph. 1, 20: « Constituens eum « ad dexteram suam in caelestibus super omnem « Principatum et Potestatem. »

Sed tunc oritur quaestio. Quomodo Apostolus hoc intelligit: utrum secundum divinam naturam, vel humanam? Quia secundum divinam non videtur verum: quia secundum illam genitus est, non factus; secundum vero humanam non est melior Angelis, ut infra 2, cap. 9, *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum.*

(1) *Al.* et ideo propinquior.

Sed dicendum est, quod Christus secundum humanam naturam duo habuit in vita ista: scilicet infirmitatem carnis, et sic fuit minoratus ab Angelis: infra 2, cap. 9, *Eum qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum.* Item habuit gratiae plenitudinem; et sic etiam in humanitate major fuit Angelis in gratia et gloria. Joan. 1, 14: « Vi« dimus eum quasi Unigenitum a Patre, plenum « gratiae et veritatis. »

Sed hic non est intellectus. Apostolus enim non intelligit quod melior fuerit quantum ad gratiam, sed propter unionem humanae naturae ad divinam; et sic dicitur factus, inquantum per illius unionis factionem pervenit ad hoc quod esset melior angelis, et diceretur et esset Filius Dei (1): et ideo subdit: *Quanto differentius prae illis nomen haereditavit.* Et quantum ad hoc nomen, ostendit differentiam quantum ad tria: scilicet quantum ad nominis significationem: quia proprium nomen Angelorum est quod dicuntur Angeli, quod est nomen ministri. Angelus enim idem est quod nuntius: nomen autem proprium Christi est quod dicitur Filius Dei; et hoc nomen est valde differentius ab illo: quia quantumcumque differentiam ponis, adhuc est majorem dare, cum distent in infinitum. Prov. 30, 4: « Quod nomen ejus, et quod

(1) *Al. omittitur* quod esset melior Angelis, et diceretur et esset Filius Dei.

« nomen ejus, et quod nomen filii ejus, si nosti?» Est enim nomen Filii ejus, sicut et Patris, incomprehensibile. Philip. 2, 9: « Et dedit illi nomen « quod est super omne nomen. »

Sed forte dices, quod etiam Angeli dicuntur filii Dei. Job 1 et 2: « Cum assisterent fi« lii Dei coram Domino. » Dicendum est, quod si dicuntur filii Dei, hoc non est essentialiter et per naturam, sed per quamdam participationem. Ipse autem est essentialiter Filius Dei, et ideo habet nomen differentius prae illis; et hoc est secundum: quia differunt quantum ad modum. Psalm. 88, 7: « Quis est similis Deo et filiis Dei? quasi dicat, Nullus per naturam.

Quantum ad tertium dicit, quod illud nomen hereditavit. Hereditas enim consequitur originem: unde Christus quod Filius sit, habet ex origine et per naturam; Angeli autem ex dono gratiae. Matth. 21,38: « Hic est heres. » Unde ipse nomen hereditavit, non autem Angeli; et haec est tertia differentia.

Deinde cum dicit, *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu?* probat quod dixit: et primo agit de nomine secundum quod convenit Christo sucundum divinitatem; secundo secundum humanitatem, ibi, *Et rursus: Ego ero illi in Patrem*. Quantum ad primum inducit auctoritatem Psalm. 2, 7: « Dominus dixit ad « me: Filius meus es tu, ego hodie genui « te. » Et hoc est: *Cui enim Angelorum aliquando dixit: Filius meus es tu?* quasi dicat: Nulli Angelorum dicta sunt haec verba, sed tantum Christo. Ubi tria possunt notari. Primo modus originis in verbo *dixit*; secundo singularitas filiationis, ibi, *Filius meus es tu*; tertio ejus aeternitas (1), ibi, *Ego hodie genui te*. Modus iste non est carnalis, sed spiritualis et intellectualis. « Deus « enim spiritus est: » Joan. 4, 24: et ideo non generat carnaliter, sed spiritualiter et intellectualiter. Intellectus autem dicendo, generat verbum, quod est conceptus ejus; et ideo signanter dixit, quod « Dominus dixit ad me; » idest, Pater dixit Filio. Dicere ergo intellectus Patris, nihil aliud est quam in corde Verbum concipere. Psalm. 44, 2: « Eructavit cor meum verbum bonum. » Job 33, 14: « Semel loquitur, et secundo idipsum non repe« tit. » Eccli. 24, 5: « Ego ex ore Altissimi prodii. » Sed quantum ad secundum generatio ista est singularis, quia dicit: *Filius meus es tu;* quasi dicat: Et si multi alii filii dicuntur, tamen esse Filium naturalem est sibi proprium; alii autem dicuntur filii Dei, quia sunt participes Verbi Dei: Joan. 10, 35: « Illos dixit deos ad quos sermo Dei factus « est: » sed Christus est ipsum Verbum, Matth. 17, 5: « Hic est Filius meus dilectus. » Sed quantum ad tertium ista generatio non est temporalis, sed aeterna, quia *hodie genui te*. Differt autem tempus ab aeternitate: quia tempus variatur sicut motus cujus mensura est in variatione et successione; et ideo nominatur per successionem praeteriti et futuri: aeternitas autem est mensura rei immobilis; et ideo non est ibi variatio per successionem, sed semper est praesens: et ideo notatur per adverbium praesentis temporis; scilicet *hodie*, idest in aeternitate (2). Verum quia illud quod fit, quia nondum est, incompletum per consequens est; quod autem factum est, completum est, et ita perfectum: ideo non dicit, Genero te, sed *genui*, quia perfectus est. Sed tamen ne putetur esse generatio ejus tota in praeteritione, et per consequens in defectione (1), addit *hodie*, et conjungit praesenti praeteritum, scilicet *hodie* et *genui*, ut scias ipsam generationem semper esse, et perfectam esse; et sic in *hodie*, permanentia, in *genui* vero perfectio designatur: ut sit sensus: Perfectus es, Fili (2): et tamen generatio tua aeterna est, et semper a me generaris: sicut lumen in aere perfectum est, et tamen semper procedit a sole. Mich. 5, 2: « Egressus ejus a principio a die« bus aeternitatis. » Psal. 109, 3: « Ex utero an« te luciferum genui te. » Posset etiam hoc ex- « poni de generatione temporali, ut dicat, *Hodie*, « idest in tempore genui te. «

Consequenter cum dicit, *Et rursus: Ego ero illi in Patrem et ipse erit mihi in Filium,* propositum ostendit, secundum quod convenit Christo secundum humanitatem; et hoc per aliam auctoritatem. Secundum Glossam istud dicitur in Isaia, *Ego ero illi in Patrem*: sed tamen non invenitur aliquid huic simile in Isaia, nisi illud 9, 6: « Et filius datus est no« bis. » Sed 2 Reg. 7, et 1 Paral. 28, habentur ista eadem verba Domini dicentis ad David de Salomone, per quem figurabatur Christus. Sciendum est autem, quod in veteri testamento quaedam dicuntur de eo quod est figura, non inquantum quaedam res, sed inquantum est figura; et tunc non exponitur de illo nisi inquantum refertur ad figuratum. Verbi gratia in Psal. 71, quaedam dicuntur de David vel de Salomone, inquantum figurabant Christum tantum; quaedam vero etiam secundum quod sunt homines quidam: et hujusmodi (3) dicta de ipsis possunt exponi et de Christo; sicut illud vers. 2: « Deus judicium tuum regi da: » quia illud potest convenire Salomoni. Illa vero quae dicuntur de ipsis inquantum sunt figura, nunquam de ipsis possunt exponi: sicut illud vers. 11: « Et « dominabitur a mari usque ad mare: » quia nullo modo verificari potest de Salomone. Sic et in proposito, licet ista dicta sint de Salomone, tamen possunt exponi de Christo, qui praefigurabatur per illum. Dicit ergo, *Ero*, quod est futuri temporis, ad denotandum quod incarnatio Filii futura erat in tempore. Galat. 4, 4: « At ubi venit plenitudo tem« poris, misit Deus Filium suum, factum ex mu« liere. » Supra vero, cum loquebatur de aeterna generatione, dixit, *Es tu*, quasi sine motu; hic autem, cum loquitur de temporali, dicit *In Filium*: quod denotat terminum alicujus motionis. Assumptio enim importat motum in filiationem. Et quia omnis motio fit per operationem alicujus terminatam ad aliquem effectum, ideo primo ponit operationem facientis; quia non virtute humanitatis facta est assumptio, sed divinitatis, cum dicit: *Ego ero illi in Patrem*; idest, assumam eum ad unionem personae Filii. Et subjungit effectum consecutum, quia scilicet est susceptus in unitatem personalem Filii: *Erit mihi in Filium*. De primo dicitur Luc. 1, 35: « Virtus Altissimi (scilicet fa« cientis assumptionem) obumbrabit tibi. » De secundo Rom. 1, 3: « Qui factus est ei ex semine « David secundum carnem. » Iterum *ego ero illi*; « idest, ad honorem et utilitatem suam clarificabo « ipsum; Joan. 17, 5: « Clarifica me, Pater: » *Et* «

(1) *Al.* auctoritas.
(2) *Al. desideratur* idest in aeternitate.

(1) *Al.* in definitione.
(2) *Al.* Filius.
(3) *Al.* et istorum.

ipse erit mihi, idest ad honorem meum, manifestando nomen meum hominibus: Joan. 17, 6: « Manifestavi nomen tuum hominibus. »

Deinde cum dicit, *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae*, agit de dominatione Christi, qua est heres universorum: ubi tria facit: quia primo ostendit dominium ejus, et praecipue super Angelos; secundo ponit rationem dominii illius ex parte Angelorum, ibi, *Et ad Angelos quidem dicit*: *Qui facit Angelos suos spiritus*; tertio ex parte Christi, ibi, *Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi.* Quantum ad primum inducit auctoritatem Psalmi, cum dicit: « Adorate eum omnes Angeli ejus. » Hoc habetur in Psal. 96: « Dominus regnavit, exultet terra. » Adoratio enim non fit nisi Domino: ergo si Angeli eum odorant, Dominus illorum est. Volens Apostolus inducere hanc auctoritatem, primo tangit intentionem Psalmistae, cum dicit: *Et cum iterum introducit Primogenitum in orbem terrae:* ut Psalmista loquatur de adventu Christi in mundum; et ideo dicit: *Et cum* Scriptura *introducit*, idest introducendum dicit, *Primogenitum in orbem terrae*; quasi dicat: Jam dictum est, quod Christus est Filius prae Angelis: ergo est principaliter a Patre genitus. Est ergo dicendus Primogenitus Rom. 8, 29: « Ut sit ipse Primogenitus in multis fratribus. » Hic autem Primogenitus debebat introduci in orbem terrarum. Et vide quam ordinate loquatur Apostolus. Primo enim dicit ipsum esse a Patre, ibi, *Ego ero illi in Patrem*; secundo assumptum in unitatem personae, ibi, *Et ipse erit mihi in Filium:* sed modo proponit eum in notitiam hominum. Vocat autem incarnationem introductionem in mundum.

Sed contra. Ipse Christus vocat eam exitum Joan. 16, 28: « Exivi a Patre, et veni in mundum. » Et dicendum est, quod exitus est etiam introductio: sicut si aliquis reconciliandus sit Principi, primo exit ad eum mediator, et post introducit eum. Simile habetur, 1 Reg. 20, de David ad Jonatham. Sic Christus mediator Dei, et hominum, primo exiit ad homines, et postea introducit eos reconciliatos: infra 2, 10: *Qui multos filios adduxerat in gloriam.* Vel *introducit*, idest inducit eum usque in corda hominum, quia Scriptura loquens de adventu Christi, dicit eum suscipiendum intra corda hominum. Ista autem receptio fit per fidem. Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in « cordibus nostris. » Psal. 95, 3: « Annuntiate « inter gentes gloriam ejus. » Quando enim Scriptura dicit, quod gentes debent credere, dicit quod Christus intraturus est in corda ipsorum.

Hoc autem quod dicit, *Iterum*, multipliciter exponitur. Dicit enim Chrysostomus, quod de incarnatione Verbi, quae dicitur introductio, non loquitur Scriptura semel, sed iterum atque iterum. Vel aliter: quia ipse primo erat in mundo per potentiam divinitatis invisibiliter, sed iterum introducit eum in mundum, secundum praesentiam humanitatis visibiliter. Vel aliter: quia supra dixerat, *Pro illi in Patrem*: idest, assumam in unitatem personalem mei. *Et cum iterum introducit* eum, scilicet istum *Primogenitum*, et assumptum ad unitatem personae: quia non sufficeret dicere, quod introducitur, nisi dicatur qualiter introducatur: quia non quasi unus de mundo, nec sicut Angeli, sed super omnes. Ideo dicit *Adorent eum omnes Angeli.* Nehem. 9, 6: « Exercitus caeli te adorat. » Apocal. 7, 11: « Omnes Angeli stabant in circuitu « throni, et ceciderunt, et adoraverunt Deum. »

Deinde cum dicit, *Et ad Angelos quidem dicit*, ponitur ratio ex parte Angelorum, quare eum adorant; quasi dicat: Justum est quod adorent, quia sunt ministri. Unde dicit: *Qui facit Angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis.* Deus enim aliquando operatur illuminando intellectum: Joan. 1, 9: « Illuminat omnem hominem venien« tem in hunc mundum: » aliquando vero movet ad opus: Isa. 26, 9: « Omnia opera nostra opera« tus es in nobis. » Et primum facit Deus in nobis mediantibus Angelis: Psal. 75, 5: « Illuminans « tu mirabiliter a montibus aeternis. » Secundum etiam facit in nobis, ipsis mediantibus, sicut dicit Dionysius 4 cap. caelestis Hierarchiae. Inquantum ergo illuminat per ipsos, dicuntur nuntii: nuntii enim est nuntiare ea quae sunt in corde domini sui. Inquantum vero sunt mediatores operum divinorum, dicuntur ministri: Psalm. 102, 21: « Mi« nistri ejus, qui faciunt voluntatem ejus. » Sunt ergo et nuntii et ministri; sed quales sint, describit eos per duas res corporales maxime ad hoc idoneas. Una est aer, cujus proprietas multum convenit nuntio; ministro autem proprietas ignis. Aer enim est receptibilis luminis et impressionis: item optime reddit recepta: item habet velocem motum. Haec autem debet habere bonus nuntius, ut scilicet bene recipiat dicta, bene referat recepta, et utrumque velociter faciat. Ista bene conveniunt Angelis: optime enim recipiunt divinas illuminationes: sunt enim Angeli specula munda, secundum Dionysium. Matth. 18, 10: « Et Angeli eorum in cae« lis semper vident faciem Patris mei, qui in caelis « est. » Item optime reddunt quod significatum est. Apocal. 1, 1: « Significavit Deus quae oportet « fieri cito, loquens per Angelum suum servo suo « Joanni. » Item sunt veloces. Isai. 18, 2: « Ite « Angeli veloces ad gentem convulsam, et dilace« ratam. » Isti autem dicuntur spiritus, quia omnis substantia invisibilis, dicitur spiritus: unde et aer dicitur spiritus. Item sunt ignis, inquantum ministri. Ignis autem inter omnia elementa est maxime activus et efficax ad agendum. Unde in Psal. 103, de Angelis, ubi dicuntur ministri ejus, ibi additur vers. 4: « Et ministros tuos ignem urentem. » Item ignis calorem causat, per quod designatur caritas. Cant. 8, 6: « Lampades ignis, atque flamma« rum. » Unde describuntur in igne, et dicuntur Seraphim Isa. 6. Item ignis semper movetur sursum; ita Angeli, et boni ministri omnia quae, agunt, semper referunt in gloriam Dei, sicut patet de Angelo Tob. 12, 6: « Benedicite Deum caeli. » Non dicit, Benedicite me, sed « Deum caeli. » Non sic de malo angelo, qui dicit Matth. 4, 9: « Haec « omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. » Sed Angelus bonus, tamquam bonus minister, dicit Apocal. ult. 9: « Vide ne feceris: » et sequitur: « Deum adora. »

LECTIO IV.

Ad Filium autem: Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi: virga aequitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis prae participibus tuis.

Supra probavit Apostolus per auctoritatem Angelos esse ministros; hic probat hoc per rationem sumptam ex parte ipsius Christi: unde intendit hic probare regiam dignitatem Christi, ubi duo facit: primo enim commendat regiam dignitatem ipsius Christi; secundo ejus ad illam dignitatem ostendit idoneitatem, ibi, *Propterea unxit te Deus.* Circa primum tria facit. Primo commendat Christi regiam auctoritatem: secundo ejus regiminis aequitatem, ibi, *Virga aequitatis* (1) *virga regni tui*; tertio regiminis bonitatem, ibi, *Dilexisti justitiam.* Dicit ergo: *Ad Filium autem* dicit: *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi*; et sunt verba Dei Patris loquentis per linguam Prophetae, sicut per calamum scribae. Dicit ergo: O *Deus* fili, *thronus tuus in saeculum saeculi:* in quo denotatur regia majestas. Est enim thronus regis sedes; sed cathedra, magistri; tribunal autem sedes judicis: quae omnia conveniunt Christo, quia ipse est rex noster: Luc. 1, 32: « Regnabit in domo Jacob: » et ideo convenit ei thronus; Psalm. 88, 38: « Thronus « ejus sicut sol. » Ipse est magister: Joan. 3, 2: « Scimus quia a Deo venisti magister: » ideo competit ei cathedra. Ipse est judex noster: Isa. 33, 22: « Dominus judex noster, Dominus legifer noster: » et ideo congruit sibi tribunal: 2 Corinth. 5, 10: « Omnes nos oportet manifestari « ante tribunal Christi. » Competit autem thronus Christo secundum naturam divinam, inquantum est Deus: Psalm. 46, 8: « Rex omnis terrae « Deus: » sed secundum quod homo, convenit sibi ex merito passionis, victoriae et resurrectionis. Apocal. 3, 21: « Qui vicerit, dabo ei sedere mecum « in throno meo; sicut ego vici et sedi in throno « Patris mei cum eo. » Hic thronus est perpetuus: Luc. 1, 33: « Et regni ejus non erit finis: » Daniel. 7, 14: « Potestas ejus potestas aeterna, quae « non auferetur. » Patet autem quod regnum illud est aeternum, et inquantum sibi convenit ex natura, quia est Deus: Psalm. 144, 13: « Regnum « tuum regnum omnium saeculorum: » item inquantum sibi convenit, ut homo; et hoc duplici ratione. Una, quia regnum illud non ordinatur ad temporalia, sed ad aeterna: Joan. 18, 36: « Regnum « meum non est de hoc mundo. » Ad hoc enim regnat, ut homines dirigat ad vitam aeternam. Non autem sic est de regno hominum: unde regnum illorum finitur cum vita praesenti. Alia ratio est, quia Ecclesia, quae est regnum ejus, durat usque ad finem mundi, et tunc tradet Christus regnum Deo et Patri consummandum et perficiendum.

Consequenter commendat regnum ejus ab aequitate, cum dicit: *Virga aequitatis virga regni tui.* Convenienter autem describitur regnum per virgam. Differt enim regimen tyrannicum a regimine regis: quia regimen tyrannicum est ad utilitatem suam cum gravamine subditorum; regimen autem regis principaliter ordinatur ad utilitatem subditorum: et ideo rex est pater et pastor. Pastor enim non corrigit cum gladio, sed cum virga: Psalm. 87, 33: « Visitabo in virga iniquitates eorum. » Item pastor utitur virga in directione gregis: Mich. 7, 14: « Pasce populum tuum in virga tua. » Virga etiam sustentat infirmos: Psalm. 22, 2: « Virga tua, et baculus tuus, ipsa me consolata sunt. » Item virga conturbat hostes: Num. 24, 17: « Consurget virga de Israel, et percutiet duces Moab. » Sed haec est virga aequitatis. Isa. 11, 4: « Arguet « in aequitate pro mansuetis terrae. »

Sed sciendum est, quod aliquando aliquis regit in rigore juris, sicut quando servat ea quae justa sunt secundum se. Contingit autem quod aliquid de se justum est, quod tamen comparatum ad aliquid, inducit detrimentum, si servetur; et ideo oportet quod jus commune ad hoc applicetur, et si hoc fiat, tunc est regimen aequitatis. Regnum veteris testamenti erat secundum rigorem justitiae. Act. 15, 10: « Onus, quod nec nos, nec patres « nostri portare potuimus. » Sed regnum Christi est regnum aequitatis et justitiae, quia in ipso non imponitur nisi suavis observantia: Matth. 11, 30: « Jugum enim meum suave est, et onus meum « leve: » (1) et Psalm. 95, 13: « Judicabit orbem « terrae in aequitate. »

Consequenter cum dicit, *Dilexisti justitiam,* bonitatem regentis commendat. Quidam enim servant aequitatem, non tamen propter amorem justitiae, sed magis propter timorem, vel propter gloriam; et tale regimen non durat. Sed iste servat aequitatem propter amorem justitiae. Dicit ergo: *Dilexisti justitiam*; quasi dicat: Hoc quod virga, est aequa, et directa; hoc est quia dilexisti justitiam. Sapient. 1, 1: « Diligite justitiam qui judi- « catis terram. » Non autem est justus qui non amat justitiam. Matth. 5, 6: « Beati qui esuriunt, « et sitiunt justitiam. » Sed aliqui quidem diligunt justitiam, sed sunt remissi in correctione iniquitatis; sed Christus odit, idest reprobat iniquitatem. Ps. 118, 113: « Iniquos odio habui. » Sapient. 14, 9: « Similiter odio sunt Deo impius, « et impietas ejus. » Eccli. 12, 3: « Altissimus « odio habet peccatores, et misertus est poenitentibus. » Et ideo dicit: *et odisti iniquitatem* (2).

Deinde cum dicit, *Propterea unxit te Deus,* ostendit Christi (3) idoneitatem ad exequendum, et gubernandum: ubi dubitatio est de hoc quod dicit: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus.* In verbis istis agitur de spirituali unctione, qua Christus est repletus Spiritu sancto. Numquid enim ideo repletus est, quia dilexit justitiam? Ergo meruit gratiam, quod est contra illud Roman. 11, 6: « Si ex ope- « ribus jam non ex gratia. » Et haec est ratio communis. Sed specialiter ad propositum: quia Christus in ipsa conceptione fuit plenus Spiritu sancto: Joan. 1, 14: « Plenum gratia et veritate. » Non ergo meruit.

Respondeo. Hic est cavendus error Origenis. Voluit enim quod omnes spirituales creaturae, e-

(1) *Al. directionis,* et sic infra.

(1) *Al. omittitur sequens Psalmorum sententia.*

(2) *Al. deest* et ideo dicit: *Et odisti iniquitatem.*

(3) *Al. desideratur* Christi.

tiam anima Christi, a principio creatae fuerunt, et secundum quod plus vel minus adhaeserunt Deo, vel diverterunt ab ipso per libertatem arbitrii sui, facta est distinctio inter Angelos, et etiam animas. Unde in Periarchon dicit, quod anima Christi, quia vehementius adhaesit Deo diligendo justitiam et odiendo iniquitatem, meruit (1) majorem plenitudinem gratiae prae cunctis substantiis spiritualibus. Sed hoc est haereticum dicere, quod scilicet quaecumque anima, vel etiam anima Christi, creata fuerit ante corpus; quod etiam specialem rationem in Christo habet, quia in primo instanti simul creata fuit anima et formatum corpus, et totum est assumptum a Filio Dei.

Quid ergo dicit, *Propterea?* Una Glossa videtur sentire cum Origene. Sed si volumus eam salvare, dicemus, quod in Scriptura dicitur aliquid fieri quando innotescit: sicut cum dicitur Philip. 2, 8: « Factus est obediens usque ad mortem, mortem « autem crucis. Propter quod et Deus exalta- « vit illum, et dedit illi nomen quod est super « omne nomen. » Numquid Christus merito passionis meruit esse Deus? Absit. Hic enim est error Photini. Dicendum est ergo, quod Christum esse Deum excedit omne meritum; sed per passionem meruit quod manifestetur ubique esse Deus, et quod Deus dederit illi tale nomen, quod sit super omne nomen. Ita hoc quod dicit hic, *Propterea unxit te Deus*: ut sit sensus: Ex hoc quod tu dilexisti justitiam, meruisti quod hoc innotescat. Vel aliter, et melius, ita quod ly *propterea* non dicat causam meritoriam, sed finalem; quasi dicat: Ad hoc quod illa haberes, scilicet thronum perpetuum, virgam aequitatis, et cetera quae dicta sunt, *Propterea unxit te Deus oleo*, scilicet sanctificationis, quod Dominus mandavit fieri Exod. 30, quo ungebantur vasa et sacerdotes, Levit. 8 et 9, et reges, ut patet de David, 1 Reg. 16, et Salomone, 3 Reg. 1. Item Prophetae, ut patet de Eliseo, 3 Reg. 19.

Sed quare fiebat ista sanctificatio per unctionem? Ratio est litteralis. Homines enim orientales pro celebritate ungebantur, ne consumerentur, eo quod sunt in regione multum calida. Pauperes etiam ungebantur ad festivitatem. 4 Reg. 4, 2: « Non habeo « ancilla tua nisi parum olei quo ungar. » In Scriptura autem, divina traduntur nobis per modum quo homines solent uti. Quia ergo tunc ungebantur homines vel propter celebritatem festi, vel celebritatem personae; ideo ad ostendendum excellentiam Christi, dicit eum unctum oleo exultationis: ipse enim est rex: Isa. 32, 1: « Ecce in justitia regna- « bit rex: » et 33, 22: » Dominus enim judex « noster, Dominus legifer noster, Dominus rex « noster: ipse veniet, et salvabit nos. » Est etiam Sacerdos: Psalm. 109, 4: « Tu es Sacerdos in ae- « ternum secundum ordinem Melchisedech. » Fuit etiam Propheta: Deuter. 18, 15: « Prophetam de « gente tua et de fratribus tuis, sicut me, susci- « tabit tibi Dominus. » Et convenit sibi ungi oleo sanctificationis et exultationis: ab ipso enim (1) sunt sacramenta, quae sunt vasa gratiae. Isa. 22, 24: « Suspendam super eum omnem gloriam do- « mus patris ejus, vasorum diversa genera. » Convenit etiam ista unctio Christianis: sunt enim reges et sacerdotes. 1 Petr. 2, 9: « Vos estis ge- « nus electum, regale sacerdotium. » Apocal. 5, 10. « Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdo- « tes. » Item habet Spiritum sanctum, qui est prophetiae spiritus. Joel. 2, 28: « Effundam de « spiritu meo super omnem carnem; et propheta- « bunt filii vestri et filiae vestrae. » Et ideo omnes uncti sunt invisibili unctione. 2 Corinth. 1, 21: « Qui autem confirmat nos vobiscum in Chri- « sto, et qui unxit nos Deus, et qui signavit nos, « et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. » 1 Joan. 2, 20. « Vos unctionem habetis a Sancto, et « nostis omnia. »

Sed quae comparatio est inter Christum unctum et Christianos unctos? Ista scilicet, quia ipse habet eam principaliter et primo; nos autem et alii ab ipso effusam. Ps. 132, 2: « Sicut unguentum in capi- « te, quod descendit in barbam, barbam Aaron. » Et ideo dicit, *Prae participibus tuis.* Joan. 1, 16: « De plenitudine ejus omnes accepimus. » Unde alii dicuntur sancti, ipse vero Sanctus sanctorum: ipse enim est radix omnis sanctitatis.

Dicit autem, *Oleo laetitiae*, vel *exultationis*, quia ex ista unctione procedit spiritualis laetitia. Roman. 14, 17: « Non est regnum Dei esca et « potus; sed justitia et pax et gaudium in Spiri- « tu sancto. » Galat. 5, 22: « Fructus autem spi- « ritus est caritas, pax, gaudium. » Psal. 103, 15: « Ut exhilaret faciem in oleo. » Isa. 61, 3: « O- « leum gaudii pro luctu. »

Illud autem quod bis dicit, *Deus, Deus*, dupliciter exponitur. Uno modo quod repetatur nominativus casus, ut sit sensus: Unxit te Deus per seipsum Deum, nos autem per te mediatorem Dei et hominum hominem Christum. 2 Petr. 1, 4: « Per quem magna et pretiosa nobis promissa « donavit. » Alio modo, quia, secundum Augustinum in Glossa, alterum est nominativi casus, alterum vocativi; ut sit sensus: O Christe, qui es *Deus* Filius, *Deus* Pater unxit te *oleo exultationis.* Et quod debeat sic exponi, magis patet in graeco.

Sed cum Christus non sit unctus secundum quod Deus, quia sic non convenit sibi recipere Spiritum sanctum, sed magis aliis dare; secunda expositio non videtur esse vera.

Respondeo. Dicendum est, quod idem est in persona et Deus et homo: tamen unctus est inquantum homo. Et cum dicitur, *O Deus, unxit te Deus tuus oleo exultationis*, et ungens est Deus et homo, et unctus similiter est Deus et homo, et unum cum ipso in persona.

(1) *Al.* diligendo justitiam, propterea meruit hoc, *aliis omissis.*

(1) *Al.* autem.

LECTIO V.

Et: Tu in principio, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis, et omnes ut vestimentum veterascent; et velut amictum mutabis eos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.

Supra praemiserat Apostolus quatuor, in quibus Christus excellit Angelos; et probavit duo illorum: scilicet et quod excedit eos quia est Filius, et quia est heres; nunc probat tertium, scilicet quod excedit eos in virtute operationis, quia per eum Pater fecit et saecula. Hoc autem probat Apostolus ex auctoritate ejusdem prophetiae; et circa hoc duo facit. Primo ostendit virtutem operationis, inquantum est Creator; secundo quantum ad differentiam Creatoris ad creaturam, ibi, *ipsi peribunt, tu autem permanebis*. Circa primum duo facit: quia primo ponit creationem terrae; secundo caelorum, ibi, *Et opera manuum tuarum sunt caeli*.

Sciendum est autem circa primum, quod hoc potest dupliciter legi. Uno modo ut sit sermo Prophetae directus ad Patrem, ut sit sensus: *Tu Domine*, scilicet Deus Pater, *fundasti terram in principio*, idest in Filio tuo, qui est principium: Joan. 8, 25: « Ego principium, qui et loquor vobis. » Et hoc tantum valet ac si dixisset: Tu fundasti terram per Filium: Psalm. 103, 24: « Omnia in sa« pientia fecisti. » Filius autem est sapientia genita: unde supra dixit eum splendorem gloriae. Et hoc quod dicit hic, respondet huic quod supra dixit, *Per quem fecit et saecula*. Alio modo quod sit sermo directus ad Filium, sic: *Et tu Domine*, scilicet Fili, *fundasti terram in principio*, scilicet temporis, ut excludat opinionem ponentium aeternitatem mundi (1): vel *in principio*, scilicet productionis rerum, ut excludat opinionem dicentium, corporalia non fuisse creata cum spiritualibus, sed post. Gen. 1, 1: « In principio creavit Deus cae« lum et terram. » (2) Eccl. 18, 1: « Qui vivit « in aeternum, creavit omnia simul. »

Sciendum est autem, quod tripliciter potest distingui terra a caelo. Uno modo, et ad litteram, quod per terram intelligatur elementum terrae, per caelum autem superiora corpora: ut sicut Moyses non facit mentionem de aere, quia est cum aqua; ita hic intelligat per caelum, ipsum caelum et alia duo elementa, scilicet aerem et ignem, quae magis accedunt ad naturam caeli; quod patet ex loco ipsorum. Sic etiam accipit Moyses Genes. 1. Et dicit, *Fundasti*, ut ostendat tria ad terram pertinere. Primo quidem terrae quietem: omnia enim alia participant motum, sola autem terra secundum totalitatem suam immobilis perseverat: ut sit sensus: Fundasti, idest firmasti: Psalm. 103, 5: « Qui fundavit terram super stabilitatem suam. » Secundo ut ostendat terrae perpetuitatem: nam fundamentum aedificii inter alias ejus partes stabilius est. « Terra autem in aeternum stat: » Eccl. 1, 4, et secundum hoc dicit: *Fundasti terram*, idest perpetuo solidasti. Tertio ut ostendat terrae ordinem: quia sicut fundamentum, quod est prima pars aedificii, est in imo; ita terra inter omnia elementa tenet locum imum. Isa. 48, 13: « Manus mea fundavit terram. Psalm. 94, 5: « Aridam fundaverunt manus ejus » Non autem dicit, Fecisti caelos; sed *opera manuum tuarum sunt caeli:* quia illud quod aliquis facit manibus, magis diligenter videtur facere. Et ideo sic loquitur ad designandum nobilitatem et pulcritudinem ipsorum. Isa. 48, 13: « Dextera mea mensa « est caelos. » Aliter vero quod per terram intelligat totam naturam corporalem: sic *terram fundasti*, quia materia est locus et fundamentum formarum: per caelos autem spirituales substantias. Psal. 148, 5: « Laudate eum caeli caelorum. » Et hi sunt opera manuum ejus, quia fecit eos ad imaginem et similitudinem suam. Vel per terram imperfecti in Ecclesia, qui sunt fundamentum aliorum (quia nisi esset activa in Ecclesia, contemplativa non subsisteret), per caelos contemplativi. Et haec facta sunt in Ecclesia in principio, idest per Filium. Isa. 51, 16. Posui verba mea in ore tuo . . . « ut fundes terram (idest imperfectos) « et plantes caelos, » idest perfectos. Quantum autem ad caelos dicit: *Opera manuum tuarum sunt caeli.* Dicit autem, *Opera manuum tuarum*, et non simpliciter, Caelos fecisti, propter quatuor rationes. Primo ut excludat errorem dicentium Deum esse animam caeli; et per consequens totum mundum et partes ejus debere coli ut Deus, quod et idolatrae faciebant: et hoc excludit cum dicit: *Opera manuum tuarum sunt caeli*; quasi dicat: Non sunt proportionati tibi, ut corpus animae: sed subjecti et proportionati virtuti et voluntati tuae. Deuter. 4, 19: « Ne forte oculis ad caelum ele« vatis, videas solem et lunam et omnia astra « caeli, et errore deceptus adores ea. » Secundo ut designet caelorum dignitatem et pulcritudinem: quia illud dicimus manibus facere quod diligenter facimus. Ut ergo ostendat caelos excellentiori modo quam alias creaturas corporales divina sapientia conditos esse, dicit: *Opera manuum tuarum sunt caeli*. Et hoc patet: quia diversitas in istis inferioribus potest reduci ad dispositionem materiae; sed diversitas corporum caelestium nullo modo potest reduci nisi ad sapientiam divinam. Et inde est quod quandocumque fit mentio de creatione caeli, additur ibi prudenter vel intellectus, vel aliquid hujusmodi, secundum illud Prov. 3, 19: « Stabilivit caelos pru« denter: » et secundum illud Psalm. 135, 5: « Qui fecit caelos in intellectu. » Tertio ut ostendat quod in caelis magis refulget virtus divina Creatoris, secundum Glossam: nihil enim est in creaturis in cujus conditione appareat tantum virtutis Dei; et hoc propter magnitudinem ipsorum et ordinem. Sap. 13, 5: « A ma« gnitudine enim speciei et creaturae cognosci« biliter poterit horum Creator videri. » Quarto ad ostendendum quod inter omnia corpora, corpus caeleste immediatius recipit influentiam a Deo, et per ista derivatur in ista inferiora. Job 38, 33: « Numquid nosti ordinem caeli, et po« nes rationem ejus in terra? » quasi dicat: Si bene consideras dispositionem caeli, non potes attribuere causam dispositionis ejus alicui rei ter-

(1) *Al. omittitur* ut excludat opinionem ponentium aeternitatem mundi.

(2) *Al. deest sequens Ecclesiastici sententia.*

renae, sed Deo. Alio modo potest exponi, ut per terram accipiatur tota materia corporalis, per caelos vero, spirituales substantiae: et sic est sensus. *In principio* temporis *terram*, idest materiam corporalem, *fundasti*, idest, quasi fundamentum formarum stabilisti: et sic intelligitur illud Psalm. 148, 7: « Laudate Dominum de terra, « dracones et omnes abyssi. » Sed *caeli*, idest substantiae spirituales: Psalm. eod. 4: « Laudate « illum caeli caelorum: » *sunt opera manuum tuarum*, quia scilicet fecisti eos ad imaginem et similitudinem tuam. Tertio modo potest exponi, ut per terram intelligantur infirmi in Ecclesia, per caelos vero supremi; et sic est sensus. *In principio*, idest per filium, *terram fundasti*, idest activos et infimos in Ecclesia. Et dicuntur fundari, quia sunt quasi fundamentum aliorum: nam nisi essent activi in Ecclesia, viri contemplativi non substentarentur; sed *caeli*, idest contemplativi et perfectiores, *sunt opera manuum tuarum*, idest excellentiori praeeminentia praediti. Psalm. 18, 2: « Caeli enarrant gloriam Dei. » Isa. 1, 2: « Audite caeli, » idest majores, « auribus per- « cipe terra, » idest minores.

Consequenter cum dicit, *Ipsi peribunt, tu autem permanebis*, ostendit differentiam inter Creatorem et creaturam: et hoc quantum ad duo, quae sunt propria Creatori. Primum est aeternitas, secundum est immutabilitas, de qua ibi, *Et omnes ut vestimentum veterascent . . . tu autem idem ipse es.* Circa primum duo facit: quia primo ponit terminationem creaturae; secundo interminationem Dei, ibi, *Tu autem permanebis.* Dicit ergo primo: *Ipsi*, scilicet caeli, *peribunt.*

Sed contra. Eccle. 1, 4: « Terra in aeternum « stat. » Ergo videtur quod multo plus caeli. Respondeo. Dicendum est, quod secundum Augustinum et Philosophum, in qualibet mutatione est generatio et corruptio. Unde quidquid mutatur, perit a statu in quo erat. Ergo quod dicit, quod caeli peribunt, non intelligitur quantum ad substantiam, de qua Job 37, 18: « Qui solidissimi quasi « aere fusi sunt; » sed quantum ad statum quem nunc habent. Apoc. 21, 1: « Vidi caelum novum, « et terram novam. » 1 Corinth. 7, 31: « Prae- « terit figura mundi hujus. »

Sed quomodo mutabunt statum? Diversimode: quia caeli superiores moventur quidem secundum locum, sed non alterantur (1); inferiores vero, scilicet ignis et aer, moventur et alterantur, et corruptioni sunt subjecti. Sic ergo status omnium caelorum est mutabilis; sed tunc motus cessabit in superioribus, et corruptio in inferioribus: quia aer igne conflagrationis purgabitur. 2 Petr. 3, 7: « Caeli « qui nunc sunt, et terra, eodem Verbo repositi, « sunt igni reservati in diem judicii, et perditio- « nis impiorum hominum. » Omnes peribunt a statu in quo nunc sunt, et sic quodammodo peribunt; sed *tu* Domine *permanebis.* Psal. 101, 13: « Tu autem, Domine, in aeternum permanebis. »

Hic ostendit permanentiam Creatoris; quasi « dicat: In te nulla est transmutatio, nec vicissitu- « dinis obumbratio, ut Jac. 1, dicitur. Psal. 101, « 13: « Tu autem, Domine, in aeternum perma- « « nebis: solium tuum in generatione et genera- « « tionem: » quod potest etiam intelligi de Chri- « sto homine. Infra ult. 8, *Jesus Christus heri, et* « *hodie, ipse et in saecula.* «

(1) *Al.* moventur, sed non alterantur.

Deinde cum dicit, *Et omnes ut vestimentum veterascent . . tu autem idem ipse es*, ostendit differentiam Dei ad creaturam, quantum ad immutabilitatem; et circa hoc duo facit. Primo enim ponit mutabilitatem creaturae; secundo immutabilitatem Dei, ibi, *Tu autem idem ipse es.* Et adhuc circa primum duo facit: quia primo describit rationem mutabilitatis creaturae; secundo subdit illam mutabilitatem, ibi, *Et velut amictum mutabis eos.* Circa primum autem sciendum est, quod vetus et novum consequuntur tempus. Unde veterascere non potest nisi quod aliqualiter mensuratur tempore. Motus autem caelorum mensuratur tempore, sed ipsum mobile mensuratur ipso nunc temporis. Ergo in caelo possunt inveniri novitas et vetustas: unde non veterascent caeli, quasi substantia eorum minuatur, vel corrumpatur in aliquo; sed tantum quantum ad diuturnitatem temporis, quo amplius non mensurabuntur: et ideo dicit: *Sicut vestimentum mutabis eos:* quia causa mutationis caelorum non erit propter defectum virtutis ipsorum, quae in aliquo minuatur: quia si motus ipsorum cessaret propter defectum virtutis, jam cessatio haberet causam naturalem, et posset deprehendi ratione naturali; cujus contrarium dicitur Matth. 24, 36: « De die autem et hora illa nemo scit, neque « Angeli in caelo; nisi solus Pater. » Ergo erit propter necessitatem finis: quia omnes creaturae corporales ordinantur ad spirituales, et totus motus deserviens generationi et corruptioni ordinantur ad generationem hominis. Cessante ergo generatione hominis, quod erit quando completus erit numerus electorum et praedestinatorum cessabit motus ille: et ideo dicitur vestimentum, quod sumitur ad usum, et cessante usu deponitur; sicut homo calidum vestimentum deponit veniente aestate, et frigidum veniente hieme (1). Sic ergo status mundi, qui nunc est accommodatus (2) isti fini, cum completus fuerit numerus ille electorum, jam amplius non erit accommodatus, nec necessarius: et ideo sicut vestimentum deponetur. Luc. 21, 33: « Caelum et terra transibunt. »

Consequenter ponit ipsam mutabilitatem, cum dicit: *Et velut amictum mutabis eos*, scilicet caelos: et bene dicit, *Mutabis* tu Deus, quia non propria virtute, nec per se, sed virtute Dei mutabuntur a motu, sicut amictum, qui ad usum sumitur, et post usum deponitur secundum congruentiam temporis et finis. Et dicit *amictum*, quia per amictum gloria hominis, et manifestatur, et tegitur. Ita etiam Deus per creaturas et occultatur nobis, et manifestatur. Rom. 1, 20: « Invisibilia Dei per ea quae « facta sunt, intellecta conspiciuntur. » Sapient. 13, 5: « A magnitudine enim speciei, et creaturae « cognoscibiliter poterit horum Creator videri. » Et dicit, *Mutabuntur*, quia in perpetuum mutati permanebunt. Item quantum ad caelos spirituales, qui pereunt a vita praesenti per mortem corporis. 2 Reg. 14, 14: « Omnes morimur, et quasi aquae « dilabimur in terram, quae non revertentur. » Isa. 57, 1: « Justus perit, et nemo est qui recogitet « in corde suo. » Item *veterascent*, quia, ut dicitur infra 8, 13: « quod antiquatur, et senescit, « prope interitum est. » *Et mutabis*, scilicet secun-

(1) *Al.* deest et frigidum veniente hieme.
(2) *Al.* commendatur.

dum corpora, quando corporale hoc induet incorruptionem, 1 Corinth. 15. *Et mutabuntur*; secundum mentem, quando a visione aenigmatica assumentur ad speciei visionem. Job. 14, 14: « Cunctis « diebus quibus nunc milito, expecto donec veniat « immutatio mea. »

Deinde subjungit immutabilitatem Dei, cum dicit: *Tu autem idem ipse es.* Ubi duo facit: primo enim ponit intentum (1); secundo ostendit hoc per signum, ibi, *Et anni tui non deficient.* Dicit ergo: *Ipsi peribunt, tu autem*, scilicet Dei Filius (et hoc contra Ariano), *idem ipse es;* idest, idem perseveras, et nunquam mutaris. Mal. 3, 6: « Ego Deus, et non mutor. » Jac. 1, 17: « Apud « quem non est transmutatio, nec vicissitudinis « obumbratio. » Et signum hujus immutabilitatis ponit cum dicit: *Anni* (2) *tui non deficient.*

Ubi (3) sciendum est, quod anni Dei dicuntur duratio ejus, sicut et anni hominis. Duratio autem hominis deficit dupliciter: scilicet secundum partes, et secundum totum. Secundum partes quidem, quia cum sit temporalis, una pars succedit alteri; et una adveniente, deficit altera. Deficit etiam secundum totum, quia ex toto desinit esse. In duratione vero Dei neutrum horum est. Quia non deficit secundum totum, quia est semper: Psalm. 91, 9: « Tu autem altissimus in aeternum, Domine. » Item nec secundum partes, quia aeternitas est tota simul, et quid stans: Job 36, 26: « Numerus annorum « ejus inaestimabilis. »

Sed cum sit una et immutabilis, quare anni vocantur (1) in plurali, et non annus in singulari? Ratio hujus est, quia intellectus noster accipit cognitionem intelligibilium per sensibilia, quia omnis nostra cognitio incipit a sensu: unde et Deus, qui est omnino simplex, describitur sub similitudine corporalium. Isa. 6, 1: « Vidi Dominum sedentem « super solium excelsum et elevatum. » Ita etiam duratio ejus a nobis describitur per aliqua nobis nota, cum tamen sit uniformis et simplex. Unde aliquando dicitur annus, aliquando dies et mensis: quia omnes differentias temporis includit.

(1) *Al.* ponit hoc.
(2) *Al.* et signum hujus est *Anni* etc.
(3) *Al.* anni enim Dei dicuntur duratio ejus, sicut anni hominis duratio hominis: qui deficit et secundum partes, quia cum sit temporalis, una pars succedit alteri etc.

(1) *Al. desunt sequentia usque ad punctum interrogationis.*

LECTIO VI.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede a dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis?

Supra probavit Apostolus tria de Christo, in quibus excedit Angelos; hic probat quartum quod praemiserat de ipso: scilicet quod sedet ad dexteram majestatis, quod pertinet ad dignitatem ejus: et circa hoc duo facit: primo enim inducit autoritatem David hoc ostendentem (1); secundo ostendit Angelos ab hac dignitate deficere, ibi, *Nonne omnes sunt administratorii spiritus.* Circa primum duo facit: quia primo describit dignitatem Christi; secundo ostendit per signum, ibi, *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Dicit ergo: *Ad quem autem Angelorum dixit aliquando* Deus? quasi dicat: Non invenitur quod hoc Deus dixerit Angelo, sed dixit Christo. Et ipse Christus Matth. 22, inducit hoc de se dictum. Hoc autem quod dicit, *Sede a dextris meis*, potest referri ad divinam naturam, in qua Christus aequalis est Patri, quia habet et judiciariam et regiam potestatem aequalem Patri. Joan. 16, 15: « Omnia quae habet « Pater, mea sunt. » Ipse vero Pater ab aeterno dixit, quia dicendo Filium generavit, et generando dedit ei aequalitatem Patris. Potest etiam referri quantum ad humanam naturam, secundum quam sedet in bonis potioribus Patris. Tunc autem Pater dixit quando humanae naturae Verbum suum univit. Hoc autem magis supra expositum est ubi dixerat, *Sedet ad dexteram.*

Consequenter cum dicit, *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*; ostendit per signum dignitatem Christi: ubi occurrit duplex dubitatio. Una, quia ab aeterno omnia sunt subjecta Filio inquantum Deus (1). Item quia in resurrectione Christus dicit (Matth. ult. 18): « Data est « mihi omnis potestas. » Quid ergo expectat subjiciendum scabello suo?

Et sciendum est, quod aliquid potest esse in potestate alicujus dupliciter. Uno modo quantum ad auctoritatem: et sic omnia ab aeterno quantum ad praeordinationem fiendorum, et in tempore quo fuerunt, subjecta sunt Filio Dei inquantum Deus, sed a principio conceptionis inquantum homo. Alio modo quantum ad exercitium potestatis; et sic non sunt ei omnia subjecta, sed tantum in fine mundi; quia nondum exercet potestatem in omnia, subjiciendo sibi omnia. Philip. 3, 21: « Secundum ope« rationem qua possit etiam subjicere sibi omnia. »

Sed quid est quod dicit, *Scabellum?* Potest dici, quod per hoc nihil aliud intelligitur quam plena et perfecta subjectio. Illud enim dicitur perfecte subjectum alicui quod ipse potest conculcare pedibus. Aliter etiam, et faciendo vim in verbo, quia sicut Deus est caput Christi, ut patet (2) 1 Corinth. 11, 3: « Caput Christi, Deus: » ita pedes Christi, humanitas ejus. Psal. 131, 7: « Ado« rabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. » Ponam ergo *scabellum*; idest, non solum subjiciam inimicos tuos tuae divinitati, sed etiam humanitati tuae.

In hoc autem erravit Origenes. Ipse enim voluit et intellexit tantum unum modum subjectionis, dicens. Sicut enim nihil aliud est subjici luci, quam illuminari; ita cum Christus sit veritas, justitia et bonitas, et quidquid tale potest dici; nihil est aliud

(1) *Al.* deest hoc ostendentem.

(1) *Al. omittitur* inquantum Deus.
(2) *Al. desideratur* ut patet.

subjici Salvatori, quam salvari. Et ideo voluit quod in fine omnia, etiam daemones, salvarentur: quia aliter non subjicerentur omnia Christo. Sed hoc est contra illud quod dicitur Matth. 25, 41: « Ite « maledicti in ignem aeternum. »

Unde sciendum est, quod duplex est modus subjectionis. Unus per voluntatem subditorum, sicut boni ministri subjiciuntur domino suo, puta regi; et sic soli boni subjiciuntur Christo. Alius per voluntatem domini, et sic est quaedam violentia ex parte subditorum; et sic mali subjicientur Christo, non quod velint dominium ejus; sed quia Christus faciet de ipsis voluntatem suam, puniendo eos qui noluerunt hic facere voluntatem suam. Et hoc proprie designatur per scabellum, quia quod calcatur comprimitur. Isa. 66, 1: « Caelum mihi sedes est « (idest caelestes et boni): sed terra (idest terreni « et mali) scabellum pedum meorum. »

Alia dubitatio est de hoc quod dicit: *Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum:* quia si sedebit quoadusque ponat: ergo cum posuerit, non sedebit.

Respondeo, quod hujusmodi dictiones *donec*, et *quoadusque*, quandoque ponuntur finite, quando scilicet designant terminum ejus cui conjunguntur: sicut cum dico, Sede hic donec veniam. Aliquando autem tenentur infinite: quando scilicet non ponitur terminus; ut cum dicitur, Iste non poenituit donec vixit, quia nec post mortem poenituit. Sicut enim dicit Hieronymus, illud oportet designari de quo posset esse dubium; illud autem quod non est dubium, relinquitur intelligenti. Dubium autem est de aliquo (1) utrum in vita sua poeniteat; sed quod non post mortem suam, nulli est dubium. Sic et in proposito: cum enim modo multi impugnent et blasphement Christum, videtur dubium utrum modo sedeat: sed non est dubium utrum sedeat quando omnia subjecta erunt ei; et ideo non exprimitur illud.

Consequenter ostendit quod dignitas haec Angelis non convenit, cum dicit: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Ubi tria facit: quia primo ostendit ipsorum officium; secundo executionem officii, ibi, *In ministerium missi*; tertio fructum executionis, ibi, *Ut hereditatem capiant salutis.* Dicit ergo: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus?* Psalm. 102, 21: « Ministri ejus qui facitis « voluntatem ejus. »

Sed contra. Dan. 7, 10: « Millia millium mi« nistrabant ei, et decies millies centena millia « assistebant ei. » Ubi dicit Gregorius: « Alii qui « ministrant, alii sunt qui assistunt. » Non ergo omnes ministrant.

Respondeo. Dicendum est, quod sicut videmus in artificibus, quod duplex est genus artificum (quidam enim sunt quasi manu exequentes, ut manu artifices; alii autem non exequuntur nec operantur manu, sed sunt artifices disponentes, et quasi praecipientes quid agendum sit) ita et in Angelis est: quia quidam sunt quasi exequentes ea quae a divina jussione procedunt circa nos agenda (2); quidam vero quasi praeceptores praecipientes ea quae agenda sunt. Accipiendo ergo largo modo administratores tam pro exequentibus quam etiam pro imperantibus, sic omnes sunt administratores, vel administratorii, inquantum superiores exequuntur Dei voluntatem circa medios, medii circa infimos, infimi circa nos. Sed si dicantur administratorii qui exequuntur, alii autem qui immediate accipiunt a Deo, assistentes; sic quidam ministrant, quidam assistunt et tradunt aliis. Assistentes igitur sunt qui immediate accipiunt illuminationes divinas ab ipso Deo: unde et nominibus relatis ad Deum nuncupantur, sicut Seraphim, idest amantes Deum, Cherubim, cognoscentes, Throni, portantes. Ministrantes vero sunt (1) qui ab istis accipiunt, et aliis tradunt.

Sed contra hoc esse videtur illud quod dicit Gregorius, quod assistere dicuntur qui intima Dei contemplatione fruuntur. Cum ergo omnes Angeli videant Deum per essentiam, secundum illud Matth. 18, 10: « Angeli eorum in caelis « semper vident faciem Patris mei, » videtur quod omnes sint assistentes.

Respondeo. Dicendum, quod quidam de primis studentibus in libris Dionysii, volens salvare et dictum Apostoli et dictum Gregorii, dixit, « quod Angeli inferiores non vident Deum per essentiam, cum non sint assistentes: et iste fuit Joannes Scotus, qui primo commentatus est in libros Dionysii. Sed haec opinio haeretica est: quia cum beatitudo perficiatur in visione Dei, sequeretur quod Angeli inferiores non videntes Deum per essentiam, non essent beati. Est etiam dictum Domini dicentis, Matth. 18, 10: « Angeli « eorum in caelis semper vident faciem Patris « mei. » Et ideo dicendum, quod omnes vident Deum per essentiam, non tamen omnes assistunt. Ad cujus evidentiam sciendum est, quod sicut Deus cognoscendo essentiam suam, etiam seipsum cognoscit, et omnia alia a se; ita et Angeli videntes Dei essentiam, et ipsam cognoscunt, et res omnes in ipso; in qua quidem visione ideo solum sunt beati quia eum vident, non ideo quia res in ipso cognoscunt. Unde Augustinus in libro Confessionum: « Beatus qui te videt, etiam si « illa non videat. Qui autem te et illa cogno« scit, non propter illa beatior, sed propter te « solum beatus. » Visio autem qua Deum vident per essentiam, est omnibus beatis communis. In visione autem qua res cognoscunt in Deo, unus Angelorum praeeminet alii: nam superiores, utpote altioris naturae et intellectus, plura vident in Deo quam medii, et medii quam infimi. Unde isti vident omnia quae ad eorum officium pertinent, et quae sunt exequenda per alios; quae non ita perfecte vident inferiores: et ideo aliis exequenda tradunt, et propter hoc isti solum assistunt: et tamen omnes vident Deum: et in hujus signum dicit Dionysius, quod quibusdam Angelis quaerentibus, ipse Deus immediate respondet, sicut Isai. 63, 1: « Quis est iste qui « venit de Edom? » et respondet ipse: « Ego « qui loquor justitiam. » Quibusdam vero respondet per Angelos, sicut illud Psalm. 23, 10: « Quis est iste rex gloriae? » respondent Angeli, non Deus, et dicunt: « Dominus virtutum « ipse est rex gloriae. » Sic ergo patet Angelorum officium.

Sed contra hoc est, quia hic tangitur executio officii cum dicit, *In ministerium missi.* Ergo

(1) *Al.* omittitur de aliquo.

(2) *Al.* quasi exequentes; quidam vero etc. *intermediis omissis.*

(1) *Al.* ministrantes non sunt.

videtur per hoc quod omnes exequantur. Psalm. 33, 8: « Immittet Angelus Domini in circuitu « timentium eum, et eripiet eos. » et Isai. 6, 6: « Volavit ad me unus de Seraphim, » qui sunt in supremo ordine. Ergo si illi mittuntur, multo fortius alii. Sed contra hoc est Dionysius, qui dicit, quod accepit ab Apostolo, quod soli inferiores mittuntur, et non superiores.

Respondeo. Quidam dicunt quod superiores mittuntur, et exeunt (1) aliquando, aliquibus causis subortis, ad exteriora. Sed videtur mihi quod superiores quatuor, scilicet Seraphim, Cherubim, Throni et Dominationes, nunquam mittuntur; sed inferiores mittuntur: quod patet ex eorum nominibus. Virtutes enim mittuntur ad mirabilia facienda, Potestates ad arcendum potestates aereas, Principatus ad gubernandum communitatem vel regnum; et sic de aliis. Dominationes autem dicuntur, quia ordinant omnia haec inferiora. Alii autem tres ordines accipiunt nomina ex operatione quam immediate exercent circa Deum, et illam dispensant in alios. Quod ergo dicit, *Missi*, dicendum est, quod duplex est missio. Una quae motum localem importat; et sic mittuntur solum inferiores. Alia est missio quae fit per applicationem et directionem novi effectus in creatura, et sic mittuntur Filius et Spiritus sanctus; et hoc modo mittuntur superiores: quia virtus eorum immittitur in inferiores, immittenda aliis. Et quod dicit, « Volavit ad me unus de Seraphim, » dicendum, quod inferiores utuntur nominibus illorum quorum virtute et auctoritate agunt, et eis attribuunt operationes suas. Et quia ille inferior (1) officium suum exequebatur in virtute Seraphin, ideo vocatus est nomine Seraphin, non quod esset natura Seraphin.

(1) *Al.* et exierunt.

Deinde subjungit fructum officii, cum dicit: *Qui hereditatem capiunt salutis*. Et licet omnes sint vocati, non tamen omnes capiunt hereditatem. Qui ergo capiunt, illi percipiunt fructum missionis. Hierem. 51, 9: « Curavimus Babylonem, et non « est sanata. »

Vel rursus cum dicit (2), *Propter eos qui hereditatem capiunt salutis*, ponitur executionis fructus, qui est ut homines hereditatem capiant salutis. Propter hoc enim est totus ordo actionis circa nos, ut compleatur numerus electorum. Psal. 90, 11: « Angelis suis Deus mandavit de te ut « custodiant te in omnibus viis tuis. » Et dicit, *Propter eos*, non propter omnes: quia licet omnes sint vocati, pauci tamen sunt electi, ut dicitur Matth. 22. Et dicit, *Hereditatem*, quia ad ipsam soli filii perveniunt. « Quod si filii, et heredes: » Rom. 8, 17. Dicit vero, *Capiunt*, quia oportet quod labore et studio et solicitudine acquirant regnum Dei. Matth. 11, 12: « Regnum caelorum « vim patitur. » Illi ergo capient qui student in se dominicas illuminationes et inspirationes immissas per Angelos bonos custodire, et effectui demandare: alias dicetur eis quod dicitur Hier. 51, 9: « Curavimus Babylonem, et non est sanata. »

(1) *Al.* deest inferior.
(2) *Editio Remigii:* Consequenter cum dicit.

CAPUT SECUNDUM.

LECTIO I.

Propterea abundantius oportet observare nos ea quae audivimus, ne forte pereffluamus Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, et omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem; quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quae cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem.

Supra ostendit Apostolus multipliciter eminentiam Christi ad Angelos; hic ex hoc concludit quod magis obediendum est doctrinae Christi, scilicet novo testamento, quam veteri testamento; et circa hoc tria facit: primo enim ponit conclusionem intentam; secundo inducit rationem ad conclusionem intentam; tertio confirmat consequentiam rationis. Primum in principio; secundum ibi, *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus . . . quomodo nos effugiemus*? tertium ibi, *Non enim Angelis subjecit Deus orbem terrae*. Circa primum sciendum est, quod Exod. 23, datis praeceptis legis judicialibus et moralibus, subjungit vers. 20: « Ecce ego mitto « Angelum meum, qui praecedat te, et custodiat « in via: » et sequitur: « Observa igitur, et audi « vocem ejus, neque contemnendum putes. » Si igitur mandatum Angeli, per quem lex data est, servaretur, introitus disponeretur ad patriam: unde et Matth. 19, 17, dictum est: « Si vis ad vitam « ingredi, serva mandata. » Oportet ergo servare mandata illa legis: ergo oportet magis obedire mandatis ejus qui major est Angelis, per quos lex data est: et hoc est quod dicit: *Propterea abundantius observare oportet ea quae audivimus*. Abdiae 1: « Auditum audivimus a Domino. » Habac. 3, 1: « Domine audivi auditum tuum, et timui. » Oportet ergo observare abundantius (1). Et dicit abundantius propter tria. Primo proponit dicen-

(1) *Al.* oportet ergo observare abundantius, quae scilicet a majore dicta sunt. Psalm.: « Ideo dilexi testimonia tua « etc. » Et hoc propterea, idest propter imminens periculum ne scilicet supereffluamus. Aliquis enim fluit per poenas corporales. 2 Reg. 14: « Quasi aquae dilabimur super terram » Sed effluit per culpam; sed supereffluit corporaliter per damnationem aeternam. Consequenter inducit rationem etc. *intermediis omissis*.

tis auctoritatem: quia iste Creator et Filius Dei; et ille creatura, et Dei minister. Act. 5, 29: « O- « bedire oportet magis Deo quam hominibus, » et etiam Angelis. Secundo propter dictorum utilitatem: quia ista sunt verba vitae aeternae: Joan. 6, 69: « Domine ad quem ibimus? Verba vitae « aeternae habes. » Illa bonorum temporalium: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis me, bona « terrae comedetis. » Tertio propter observantiae suavitatem: quia haec sunt suavia: 1 Joan. 5, 3: « Mandata ejus gravia non sunt: » et Matth. 11, 30: « Jugum meum suave est, et onus meum « leve. » Illa gravia: Act. 15, 10: « Hoc est o- « nus quod neque nos neque patres nostri por- « tare potuerunt. » Secundo ostendit idem ex periculo imminente, cum dicit: *Ne forte pereffluamus*; idest, aeternaliter damnemur. Ubi sciendum est, quod aliquis fluit per poenas corporales: 2 Reg. 14, 14: « Quasi aquae dilabimur su- « per terram: » effluit per culpam; sed supereffluit corporaliter per damnationem aeternam, quia nec testa remanet: Isa. 30, 14: « Comminuetur « sicut comminuitur lagena figuli contritione « pervalida, nec invenitur de fragmentis ejus « testa. »

Consequenter inducit rationem ad hoc, quae continet unam conditionalem continentem comparationem novi et veteris testamenti. In antecedenti ponitur conditio veteris testamenti, in consequenti conditio novi testamenti. Circa vetus autem tria ponit: scilicet legis auctoritatem; secundo firmitatem veritatis, ibi, *Factus est firmus*; tertio necessitatem observandi, ibi, *Et omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem*. Primo ponit auctoritatem: quia non humana ratione data est lex, sed per Angelos. Gal. 3, 19: « Or- « dinata per Angelos in manu mediatoris. » Act. 7, 38: « Hic Moyses qui fuit in Ecclesia in solitu- « dine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte « Sina, et cum patribus nostris. » Nec hoc est mirum, quia, ut probat Dionysius, revelationes divinarum illuminationum ad nos perveniunt mediantibus Angelis. Firmitatem vero veritatis ostendit, cum dicit: *Qui factus est firmus*: quia omne quod fuit praenuntiatum in lege veteri, totum est impletum. Matth. 5, 18: « Iota unum (1) aut unus « apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant: » et Prov. 12, 19: « Labium veritatis, firmum erit « in perpetuum. » et Psal. 88, 25: « Quae pro- « cedunt de labiis meis, non faciam irrita. » Factus est ergo firmus, quia non fuit irritatus. Necessitatem ostendit qua puniuntur praevaricantes: unde dicit: *Et omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem*. Ubi ponit unum quod respondet duplici culpae, scilicet peccato omissionis et transgressionis. Primum respondet praeceptis affirmativis, aliud negativis. Primum notatur nomine inobedientiae.

Sed numquid inobedientia est peccatum generale? Et videtur quod sic, per hoc quod dicitur hic. Ad quod dicendum est, quod peccatum dicitur esse speciale ex intentione specialis finis. Unde quando aliquis non servat praeceptum hac intentione ut contemnat praeceptum, sic est speciale peccatum; sed quando ex aliqua causa, puta quando ex concupiscentia, tunc est conditio consequens peccatum, non tamen speciale peccatum.

Aliud autem vocatur praevaricatio. Psalm. 118, 119: « Praevaricantes reputavi omnes peccatores « terrae. » Item aliud ponit ex parte poenae, cum dicit: *Accepit justam mercedis retributionem*. Retributio enim respicit quantitatem culpae, ut qui magis peccavit, magis puniatur; merces vero respicit qualitatem, ut qui igne libidinis peccaverit, igne crucietur. Accipiet ergo mercedem bonam pro bonis, et malam pro malis. Et sic merces accipitur in bonum et in malum, inquantum importat justitiam distribuendi. Justam dicit propter aequalitatem poenae, ut scilicet secundum mensuram peccati sit plagarum modus. De poenis autem habetur Levit. 26, et Deut. 28. Glossa dicit: « *Justam*, ne « putetur perire justitia propter misericordiam. »

Consequenter cum dicit, *Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* ponit consequens suae conditionalis: in quo describit conditionem novi testamenti. Ubi tria facit: primo enim ostendit necessitatem observandi; secundo originem novi testamenti; tertio firmitatem veritatis ipsius. Secundum ibi, *Quae cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est*; tertium ibi, *Contestante Deo signis et portentis*. Dicit ergo: Si sermo factus per Angelos punit praevaricatores et inobedientes: *quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?* in quo denotat periculum quod imminet non observantibus. Supra autem vetus testamentum vocavit salutem. Cujus ratio est, quia sermo ordinatur ad cognitionem tantum: hoc enim facit vetus testamentum, quia per ipsum est cognitio peccati. Rom. 3, 20: « Per legem cognitio peccati. » Item cognitio Dei (1). Psalm. 147, 20: « Non fecit « taliter omni nationi: » et alibi 75, 2: « Notus « in Judaea Deus, in Israel magnum nomen ejus. » Non tamen conferebat gratiam, sed in novo testamento confertur gratia. Joan. 1, 17: « Gratia et « veritas per Jesum Christum facta est: » quae ducit ad salutem aeternam (2). ibid. 6, 69: « Domine ad « quem ibimus? Verba vitae aeternae habes. » Psalm. 118, 140: « Ignitum eloquium tuum vehementer. » Item commendat ipsam ex quantitate (3); et dicit, *Tantam*, idest valde magnam. Et certe valde magna est, si consideres a quibus periculis liberat: quia non solum liberat a periculis mortis corporalis, sed etiam spiritualis. Matth. 1, 21: « Ipse « enim salvum faciet populum suum a peccatis « eorum. » Item magna est, quia est universalis, idest non unius populi tantum, nec ab uno periculo; sed est omnium hominum, et ab hostibus omnibus. 1 Tim. 4, 10: « Qui est Salvator om- « nium, maxime autem fidelium. » Luc. 1, 74: « Sine timore de manu inimicorum nostrorum li- « berati serviamus illi. » Item magna est, quia aeterna. Isa. 45, 17: « Salvatus est Israel in Do- « mino salute sempiterna. » Et ideo non est negligenda, sed debemus esse soliciti ad obtinendum eam. Judic. 18, 9: « Vidimus terram valde opu- « lentam et uberem: » et sequitur: « Nolite ne- « gligere, nolite cessare: eamus et possideamus « eam: nullus erit labor. » Et vere non debemus negligere: quia si negligentes fuerimus, puniemur,

(1) *Al.* quia totum impletur quod ibi mandatum est. Matth. 5: « Iota unum aut unus apex non praeteribit a lege donec « omnia fiant. » Necessitatem ostendit etc. *aliis omissis*.

(1) *Al. omittitur* item cognitio Dei.
(2) *Al. deest* quae ducit ad salutem aeternam.
(3) *Al. desideratur* item commendat ipsam ex antitate.

non tantum perdendo bonum, sed etiam incurrendo malum, scilicet aeternae damnationis, quod effugere non poterimus: (1) ideo dicit: *Quomodo nos effugiemus*? Matth. 3, 7: « Quis demonstrabit vobis « fugere a ventura ira? » Job 11, 20: « Effugium « peribit ab eis. » Psal. 138, 7: « Quo ibo a spi« ritu tuo, et quo a facie tua fugiam? »

Originem doctrinae novi testamenti ostendit, cum dicit: *Quae cum initium accepisset enarrandi per Dominum, ab eis qui audierunt, in nos confirmata est*. Ubi ponit duplicem ejus originem. Prima fuit non per Angelos, sed per ipsum Christum. Supra 1, 2: *Locutus est nobis in Filio*: Joan. 1, 18: « Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enar« ravit. » Et ideo dicit: *Quae cum accepisset initium enarrandi per Dominum:* quia habet duplex initium. Unum simpliciter, et illud est ab aeterno, et hoc est per ipsum Verbum. Eph. 1, 4: « Elegit « nos in ipso ante mundi constitutionem. » Aliud est initium enarrationis, et istud fuit in tempore per Verbum incarnatum. Secunda origo fuit per Apostolos, qui audierunt a Christo: unde dicit: *Ab eis qui audierunt, in nos confirmata est*, idest per ipsorum praedicationem. 1 Joan. 1, 1: « Quod fuit « ab initio..... quod vidimus et audivimus, annun« tiamus vobis. » Luc. 1, 2: « Sicut narraverunt « nobis qui ab initio ipsi viderunt. »

Firmitatem deinde ejus ponit, quae major est quam firmitas veteris testamenti: quod ostendit ex testimonio Dei, qui mentiri non potest: unde dicit: *Confirmata est Deo contestante signis et portentis* (2). Sciendum est autem, quod testimonium est per loquelam: loquela est signum sensibile. Deus autem duplici signo sensibili contestatus est, scilicet miraculis et donis Spiritus sancti. Quantum ad primum dicit quod *confirmata est contestante Deo signis*, quo ad minora miracula, ut sanatio claudi vel febris. De primo Act. 3 et 14, de secundo autem Act. ult. *Portentis*, quantum ad majora, sicut suscitatio mortui. Act. 9, 40: « Thabita, surge. » Dicitur autem portentum, quasi porro vel procul tensum, quod scilicet aliquid in longinquum demonstrat. 2 Paral. 32, 31: « In legatione princi« pum Babylonis, qui missi fuerant ad eum ut in« terrogarent de portento: » quod scilicet fuerat sol retrogressus decem gradibus, « dereliquit eum « Deus ut tentaretur. » Praecipuum vero portentum est quod Deus factus est homo. Isa. 8, 18: « Ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus in por« tentum: » quod scilicet ego, qui sum homo, et quod pueri mei hoc crederent. Mirum enim fuit quod cor humanum hoc potuit credere. Dicit, *Variis virtutibus*, ut signa et portenta referantur ad ea quae excedunt virtutem naturae; ut signum dicatur quod est praeter et supra naturam, non tamen contra; sed portentum est quod est contra naturam, ut partus virginis, suscitatio mortui: sed virtus referatur ad ea quae sunt secundum naturam (1) quantum ad substantiam facti, sed non quantum ad modum fiendi, sicut sanatio febris: quod utique possunt medici, licet non statim. Vel virtutes referantur ad virtutes mentis, quas Dominus suis praedicatoribus dedit, scilicet fides, spes et caritas. Sed quantum ad secundum, scilicet quantum ad dona, dicit, *Et Spiritus sancti distributionibus*.

Sed contra, ut dicitur Sapient. 7, 2, « Spiritus « sanctus unus est: » quomodo ergo distribuitur? Dicendum est, quod non distribuitur secundum essentiam, sed inquantum dona ejus distribuuntur. 1 Corinth. 12, 4: « Divisiones gratiarum sunt, « idem autem Spiritus. » Omnes autem gratiae attribuuntur Spiritui sancto, quia dantur ex amore: amor vero appropriatur Spiritui sancto. Gregorius: « Certe « Spiritus sanctus amor est. » Vel *distributionibus*, idest per distributiones, quae fiunt a Spirito sancto: quia alii datur sermo sapientiae, alii sermo scientiae, alii operatio miraculorum, alii prophetia, et sic de aliis. Et hoc totum non pro meritis nec ex necessitate naturae, sed per ipsius voluntatem. Joan. 3, 8: « Spiritus ubi vult spirat: » (2) 1 Corinth. 12, 2: « Haec omnia operatur unus atque idem Spiritus « dividens singulis prout vult. » Marci ult. 20: « Domino cooperante, et sermonem confirmante se« quentibus signis. »

(1) *Al.* desunt sequentia usque ad sententiam Matthaei.
(2) *Al.* omittitur *Confirmata est*.

(1) *Al.* sed virtus referatur ad ea quae sunt secundum naturam, licet non eodem modo, sicut sanatio febris etc.
(2) *Al.* deest sequens Apostoli sententia.

LECTIO II.

Non enim Angelis subjecit Deus orbem terrae futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens: Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis: gloria et honore coronasti eum, et constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei.

Supra fecit Apostolus quamdam comparationem, ostendens esse majorem necessitatem observandi praecepta Christi quam legis datae per Angelos; hic confirmat consequentiam; ubi duo facit: primo enim confirmat dictam consequentiam, ostendens majorem esse potestatem Christi quam Angelorum; secundo probat idem per auctoritatem, ibi, *Testatus est autem quidam*. Dicit ergo (1), quod majora supplicia sustinebunt qui faciunt contra mandata Christi, quam qui faciunt contra mandata Angelorum: quia ipse Christus Dominus est, et magis punitur qui peccat contra dominum, quam qui peccat contra servos. Et quod Christus sit Dominus, ostendit quia non subjecit Deus orbem terrae, futurum subjectum Christo, Angelis. Et duo facit (2). Primo ostendit quia orbis non est subjectus Angelis; secundo ostendit de quo orbe intendit, ibi, *De quo loquimur*. Orbis enim non (3) est subjectus Angelis Job 34, 13: « Quem constituit alium super terram,

(1) *Al.* ita dixi, quod majora supplicia sustinebunt quam qui faciunt contra mandata Angelorum.
(2) *Al.* dicit. Primo quia orbis etc.
(3) *Al. omittitur* non.

« aut quem posuit super orbem quem fabricatus « est? »

Sed contra. Dan. 10, dicitur Angelus princeps regni Graecorum et Persarum: et Deut. 32, 3: « Constituit fines populorum juxta numerum filiorum « Dei (1), » secundum aliam litteram. Et dicendum est, quod non est eis subjectus vice dominii, sed vice cujusdam ministerii: tota enim creatura corporalis ministratur per Angelos. Psal. 102, 21: « Ministri ejus qui facitis voluntatem ejus. » Supra 1, omnes administratorii dicuntur.

Vel *non enim subjecit orbem terrae Angelis*: orbem, dico, futurum, scilicet mundum istum, qui dicitur futurus, quia in Scriptura quandoque dicitur futurum non respectu nostri, sed respectu ejus cui comparatur, sicut idem Apostolus dicit Rom. 5, 14, de Adam respectu Christi, « Qui est forma « futuri: » Christus enim non est futurus respectu sui, sed respectu Adae. Sic hic orbis futurus dicitur, non respectu nostri, sed respectu Christi, qui est ab aeterno; cum orbis sit in tempore (2). Et quia Manichaei dicunt orbem subjectum malo deo, non autem bono; ideo subdit, *De quo loquimur:* quia scilicet non de alio, sed de isto: vel quia (3) supra 1, 11, dixerat: *ipsi peribunt*, scilicet caeli, *et mutabuntur*: quod, sicut ibi dictum fuit, intelligitur quo ad statum, non quo ad substantiam; ita quod duplex est status mundi Unus qui nunc est praesens: 2 Petr. 3, 7: « Caeli qui nunc « sunt, et terra eodem Verbo repositi, sunt reser« vati igni in diem judicii: » et alius est futurus. In orbe autem isto qui nunc est, non omnia sunt ei subjecta, ut supra dictum est, et hoc per executionem potentiae, licet subjecta sint per auctoritatem; sed tunc in illo statu futuro erit ei orbis subjectus: et ideo subdit, *De quo loquimur.*

Consequenter probat per auctoritatem, cum dicit: *Testatus est autem quidam:* ubi tria facit: primo enim commendat auctoritatem testimonii inducendi; secundo inducit testimonium (4), ibi, *Quid est homo quod memor es ejus*? tertio explicat sensum testimonii, ibi, *In eo enim quod ei omnia subjecit, nihil dimisit non subjectum ei.* Circa testimonium vero ponit primo quod verba veteris testamenti sunt quaedam testimonia Christi. Joan. 5, 39: « Scrutamini Scripturas: » et paulo post: « Et illae sunt quae testimonium perhibent de me. » Et ideo dicit: *Testatus est autem in quodam loco quis.* Secundo, quia apud Judaeos erant quaedam Scripturae minus notae, et quaedam magis notae; et ideo majoris dignitatis sunt Scripturae Psalmorum, quibus ipsi utebantur in omnibus sacrificiis suis: et ideo dicit: *In quodam loco*, noto scilicet, et manifesto. Tertio ponit auctoritatem dicentis, scilicet David, qui scilicet fuit maximae auctoritatis. 2 Reg. 23, 1: « Dixit vir cui constitutum est de Christo Dei Jacob, egregius Psaltes Israel. »

Deinde inducit testimonium, cum dicit, *Quid est homo quod memor es ejus*? ubi tria facit: primo enim ponit mysterium incarnationis; secundo passionis, ibi, *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*; tertio mysterium exaltationis, ibi, *Gloria et honore coronasti eum*? (1). Circa primum duo tangit. Primo causam incarnationis; secundo ipsam incarnationem, ibi, *Aut Filius hominis, quoniam visitas eum*? Causa autem incarnationis est memoria Dei de homine: et ideo dicit: *Quid est homo*? ut legatur despective; quasi dicat: Homo valde modicum quid est respectu Dei. Isa. 40, 17: « Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram « eo, et quasi nihilum et inane reputatae sunt « ei. » Si enim aliquis diligit aliquem, et dimittit eum diu in miseriis, nec subvenit; videtur ejus oblivisci. Deus autem humanum genus dilexit, et quia ipsum fecit ad imaginem suam, et quia in medio paradisi ipsum posuit. Sed post peccatum quia non statim ei subvenit, videtur ejus fuisse oblitus (2). Sed tunc videtur ejus memor fuisse cum reparationem misit. Psal. 105, 4: « Memento « nostri, Domine, in beneplacito tuo; visita nos in « salutari tuo. » Et ideo dicit: *Quid est homo quod memor es ejus?* quasi dicat. Si consideremus vilitatem hominis, mirum est quod memor es ejus, qui tam vilis et parvus est. Vilis, inquam, et parvus in natura, maxime quantum ad vilem substantiam: Gen 2, 7: « Formavit Deus hominem de « limo terrae. » Isa. 64, 8: « Et nunc, Domi« ne, pater noster es tu, nos vero lutum. » Vilis in culpa: unde Augustinus super Joan. « Nihil fiunt homines cum peccant. » Abdiae vers. 2: « Ecce parvulum dedi te in gentibus; con« temptibilis tu es valde. » Vilis et infirmus in poena: Job 14, 1: « Homo natus de muliere, bre« vi vivens tempore, repletur multis miseriis. » Amos 7, 2: « Quis suscitabit Jacob prostratum, « quia parvulus est? »

Secundo ponit ipsam incarnationem, cum dicit, *Filius hominis.* Ubi sciendum est, quod in Scriptura sacra Christus vocatur Filius hominis, sicut patet Daniel. 7, et in Evangelio in multis locis. Et hujus ratio est, quia alii sunt filii hominum; Psal. 4, 3: « Filii hominum, usque quo gra« vi corde ? » sed Christus tantum Filius est hominis, scilicet Virginis beatae. Et ipse a Deo visitatur. Aliquando visitatio in Scriptura refertur ad beneficium (3), sicut dicitur Gen. 21, 1: « Visitavit Dominus Saram, sicut promiserat, et im« plevit quae locutus est. » Quandoque autem ad poenam: Psalm. 88, 33: « Visitabo in virga ini« quitates eorum. » Hic autem refertur ad beneficium. *Visitas*; idest excellentissimum beneficium ei confers, quia facis eum Filium Dei, ex hoc scilicet quod humanitas assumpta est a Verbo in unitatem suppositi. Vel hoc dicit propter plenitudinem Christi: Joan. 1, 14: « Plenum gratia et « veritate. » Vel referendum est utrumque ad Christum, ut sit sensus. Memores ejus in incarnatione, in qua humanitas assumpta est a Christo; sed visitas in resurrectione. Vel referendum est utrumque ad humanum genus. Quilibet autem filius hominis est homo, non autem quilibet homo est fi-

(1) *Vulgata* Israel.
(2) *Al.* sed orbis in tempore.
(3) *Al. deest* quia.
(4) *Al.* inducit testimonii veritatem.

(1) *Al. intermediis omissis subditur*: Dicit ergo: *Quid est homo?* Et debet legi despective etc.
(2) *Al.* videtur ejus fuisse oblitus. Psalm.: « Memento no« stri Domine in beneplacito tuo etc. » Et ideo dicit: *Quid est homo*, quasi dicat: Si consideremus vilitatem hominis, mirum est quod memor es ejus. Sic ergo primo ponit causam incarnationis; secundo ipsam incarnationem, cum dicit, *Filius hominis;* in Scriptura enim sacra Christus vocatur Filius hominis etc.
(3) *Al.* ad gratiam.

lius hominis. Adam enim non fuit filius hominis. Dicitur ergo homo qui gerit imaginem hominis terreni, Adae scilicet: et iste homo dicitur peccator: sed Filius hominis dicitur qui gerit imaginem hominis caelestis, scilicet Christi, qui dicitur Filius hominis. 1 Corinth. 15, 49: « Sicut portavimus « imaginem terreni, portemus et imaginem caele- « stis. » Homo ergo simpliciter dicitur peccator. Et quia iste longe est a Deo (quia « longe a « peccatoribus salus: » Psalm. 118, 155), dicitur Deus ejus esse memor, sicut homo memoratur ejus quod longe est ab ipso. Sed cum de peccatore fit justus, sic (1) filius hominis visitatur per gratiam. Job 10, 12: « Visitatio tua custodivit spiri- « tum meum. »

Consequenter ponit mysterium passionis, cum dicit: *Minuisti eum paulo minus ab Angelis.* Ubi sciendum est, quod ordine naturae, corruptibilia ac passibilia minora sunt incorruptibilibus et impassibilibus. Angeli autem secundum naturam sunt impassibiles et immortales: unde quando Christus dignatus est passionem et mortem sustinere, minoratus est ab ipsis: non quod plenitudinem suam amiserit, vel in aliquo diminutus fuerit; sed parvitatem nostram sibi assumpsit. Et hoc significatum fuit Luc. 22, 43, ubi dicitur, quod « apparuit illi Angelus Domini « confortans eum: » non quod indigeret ipso, sed ut ostenderet se minoratum ab ipsis per passionem. Dicit autem, *Paulo minus*, propter duo. Primo, quia omnis creatura corporea est modicum quid per comparationem ad rationalem: quia corporea comprehenditur certis limitibus quantitatis, non autem rationalis, sed semper plus potest in magis intelligibile. Christus autem est minoratus ab Angelis, non quantum ad divinitatem, nec quantum ad animam, sed solo corpore. Et sic dixit, *Paulo minus*, propter quantitatem. Secundo dicitur: *Paulo minus*, quantum ad durationem, quia modicum duravit. Isa. 54, 7: « In modico dereliqui te. » Nec mirum est si (2) in passibilitate corporis « est minoratus ab Angelis, cum etiam in hoc sit « minoratus ab homine, secundum illud Psalm. 21, « 7: « Ego autem sum vermis, et non homo: » et « hoc propter turpitudinem mortis, de qua Sap. 2, « 20: « Morte turpissima condemnemus eum. » Si « autem quod dictum est, *Quid est homo quod* « *memor es ejus*? utrumque referatur ad hominem, « sic homo dicitur minoratus ab Angelis tripliciter. « Primo quantum ad cognitionem; sed *paulo minus*: « quia non quantum ad cognitionis genus, quia « et homo et Angelus communicant in uno genere « cognitionis; sed quantum ad modum, quia excellentiori modo cognoscunt Angeli quam homines. « Secundo vero quo ad corpus: quia licet Angelus « et anima sint unius naturae, scilicet intellectualis, « anima tamen unitur corpori; sed etiam in hoc « *modicum*: quia non tollitur dignitas animae per « hujusmodi unionem, sed aliquo modo aggravatur, « et impeditur ab altiori contemplatione. Sap. 9, 15: « « Corpus, quod corrumpitur, aggravat animam. » « Tertio quantum ad dona; et hoc *paulo minus*, « non quantum ad dona gratuita: Matth. 22, 30. « « Erunt sicut Angeli Dei in caelis: » sed quantum ad naturalia. «

Deinde cum dicit, *Gloria et honore coronasti eum*, ostendit mysterium exaltationis: ubi tria facit. Primo ostendit ejus gloriam; secundo honorem, ibi, *Et honore coronasti eum;* tertio potestatem, ibi, *Constituisti eum super opera manuum tuarum.* Apoc. 5, 12: « Dignus est agnus qui occisus « est, accipere virtutem et divinitatem, et sapien- « tiam et fortitudinem, et honorem et gloriam, « et benedictionem in omnem creaturam quae in « caelo est, et super terram et sub terra, et quae « sunt in mari, et quae in eo. » Dicit ergo primo *Coronasti eum gloria,* idest claritate: gloria enim claritatem importat. Christus autem duplici gloria coronatus est: scilicet claritate corporis: ad Philip. 3, 21: « Qui reformabit corpus humilitatis nostrae « configuratum corpori claritatis suae. » Ista claritas sibi promittitur Joan. 12, 28: « Et clarificavi: » animam scilicet implendo splendoribus gratiae; « et « iterum clarificabo, » scilicet corpus immortalitatis gloria. Alia claritas est in confessione omnium populorum. Philip. 2, 11: « Et omnis lingua con- « fiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria « est Dei Patris. » Ps. 20, 6: « Gloriam et ma- « gnum decorem impones super eum. »

Consequenter ostendit ejus honorem, cum dicit: *Et honore coronasti eum.* Differt autem honor a gloria, sicut effectus a causa: est enim honor reverentia exhibita in testimonium excellentiae, unde est testificatio bonitatis ejus. Honor ille est ut omnis creatura revereatur ipsum, sicut et Patrem. Joan. 5, 23: « Ut omnes honorificent Filium, sicut et « Patrem. » Et dicit, *Coronasti*, scilicet in signum victoriae, quia corona datur vincenti. 1 Corinth. 9, 25: « Illi quidem, ut corruptibilem coronam « accipiant; nos autem incorruptam. » 2 Timoth. 2, 5: « Non coronabitur nisi qui legitime certave- « rit. » Christus autem per certamen passionis meruit hanc gloriam et honorem. Philip. 2, 8: « Factus est obediens usque ad mortem: » et sequitur: « Propter quod et Deus exaltavit illum, et « donavit illi nomen quod est super omne nomen. » Ista autem prout conveniunt Christo inquantum Deus est, non sunt praemium, sed magis illi naturalia; sed inquantum homo est, sunt praemium victoriae passionis ejus. Sed potestatem ejus ostendit primo quantum ad auctoritatem ejus; secundo quantum ad effectum, ibi, *Omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Quantum ad primum dicit: *Constituisti eum super opera manuum tuarum*: quod potest tripliciter intelligi. Uno modo quod constitutus est super omnia loca, et hoc in ascensione. Ephes. 4, 10: « Ascendit super omnes caelos, ut adimpleret « omnia. » Secundo dignitate: Eph. 1, 20: « Con- « stituens eum ad dexteram suam super omnem « principatum et potestatem et virtutem et do- « minationem. » Tertio potestate, quia super omnem creaturam: Matth. ult. 18: « Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra. » Sed Christus inquantum Deus, non est constitutus, sed natus; sed constitutus est inquantum homo: supra 1, 2: *Quem constituit heredem universorum.* Effectus potestatis est, quia *omnia subjecisti sub pedibus ejus.* Utitur autem Propheta praeterito pro futuro propter majorem certitudinem: jam enim factum est in aeterna Dei praedestinatione. Et dicit, *Sub pedibus ejus,* idest sub humanitate, vel cum omnimoda subjectione. Psal. 109, 1: « Donec ponam inimicos « tuos, scabellum pedum tuorum (1). » Vel *sub pe-*

(1) *Al.* sed Filius hominis visitatur per gratiam.
(2) *Al.* quod.

(1) *Al. loco sequentium usque ad* Consequenter cum dicit, *tantum legitur.* Isa. 45: « Haec dicit Dominus Christo meo

dibus ejus, idest sub humanitate ejus: sicut enim per caput Christi intelligitur Deus, 1 Corinth. 11: ita etiam per pedes Christi intelligitur humanitas ejus: Psal. 131, 7: « Adorabimus in loco ubi steterunt pedes ejus. » Si vero exponatur hoc sic, homo dicitur coronatus gloria quantum ad cognitionem intellectualem, qua praeeminet ceteris animalibus. 1 Corinth. 11, 7: « Vir quidem gloria et imago Dei est. » Job 35, 11: « Qui docet nos super jumenta terrae. » Item honore, inquantum ipse solus super omnia animalia est dominus suorum actuum, et non subjicitur necessiti rerum mutabilium quantum ad animam, cum sit liberi arbitrii. Item potestate, quia *constituisti eum super omnia opera*; uno modo ut per ly *omnia* intelligantur omnes creaturae, quae sunt infra hominem: Genes. 1, 26: « Praesit piscibus maris, et volatilibus caeli, et bestiis, universaeque terrae; » alio modo ut ly *omnia* supponat pro tota universitate creaturae: quia etiam caelestia corpora et Angeli deserviunt homini. Psalm. 90, 11: « Angelis suis Deus mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis. »

Consequenter cum dicit, *In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei*, exponit sensum testimonii: ubi Apostolus duo facit: primo enim exponit quantum ad ejus sublimitatem; secundo quantum ad minorationem, ibi, *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est videmus Jesum*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit qualiter dictum Prophetae sit intelligendum; secundo ostendit, illud nondum esse impletum, ibi, *Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei*. Cum ergo dicit, *In eo enim quod ei subjecit omnia, nihil dimisit non subjectum ei*, ostendit qualiter sit intelligendum: quia enim Scriptura dicit omnia subjecta esse Christo, *nihil dimisit non subjectum ei*. Unde ly *omnia* non est distributio accommoda ad aliqua genera, sed absolute ad omnia: quia omnia generaliter ei et universaliter subjecta sunt. Verum est « praeter eum qui subjecit sibi omnia, » ut dicitur 1 Corinth. 15, 27, sicut dicitur: Caelum tegit omnia; verum alia a se.

Sed tunc arguit sic Arius. Pater omnia subjecit Filio: ergo Filius minor est ipso Patre. Respondeo. Dicendum est, quod verum est quod Pater omnia subjecit Filio secundum naturam humanam, in qua minor est Patre: Jo. 14, 28: « Pater major me est, » sed secundum naturam divinam ipse Christus subjecit sibi omnia.

Consequenter cum dicit, *Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei*, ostendit hoc nondum esse impletum, quia infideles, peccatores et daemones (1) nondum sunt ei subjecti. Rom. 10, 16: « Sed non omnes obediunt Evangelio. » Exod. 10, 3: « Usquequo non vis mihi subjici? » Et sic peccatores non sunt subjecti Christo per rebellionem voluntatis: sed per potentiam omnes subjiciuntur ei, modo quantum ad autoritatem, sed in futuro omnes quantum ad executionem. Unde haec est expositio ejus quod supra dixit, *Orbem terrae futurum*.

» Cyro, cujus apprehendi dexteram, et subjiciam ante faciem ejus gentes. »

(1) *Al. deest* peccatores et daemones.

LECTIO III.

Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum; ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum, per passionem consummari. Qui enim sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens: Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae laudabo te: et iterum: Ego ero fidens in eum; et iterum: Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus.

Supra Apostolus volens probare excellentiam Christi super Angelos, induxit auctoritatem Prophetae: in qua aliquid erat quod pertinet ad Christi dignitatem, sicut illud, *Omnia subjecisti sub pedibus ejus:* et ipse illud exposuit: aliquid autem quod pertinet ad ejus passionem, scilicet *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*. Istud autem videtur repugnare suo principali intento, quo scilicet intendit Christum praeferre Angelis; et ideo hoc in parte ista diffuse exponit: ubi duo facit: quia primo ostendit secundum quid sit ista minoratio intelligenda, quia scilicet secundum passionem; secundo agit de convenientia passionis, ibi, *Decebat enim eum propter quem omnia, et per quem omnia... per passionem consummari*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit illud quod est dictum; secundo describit ipsam passionem, ibi, *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*. Dicit ergo: *Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum . . . coronatum*. Continuetur sic. Ita dictum est: *Quid est homo quod memor es ejus? Gloria et honore coronasti eum Omnia subjecisti sub pedibus ejus. Minuisti eum paulo minus ab Angelis*. Et haec Propheta de Christo praedixit; sed jam multa de istis videmus impleta. Pro certo ergo tenemus quod quae restant sunt implenda: scilicet quod omnia subjicientur ei etc. Gregorius: « Praeteritorum exhibitio, futurorum est certitudo. » Et potest sic construi. *Nos eum qui modico quam Angeli minoratus est, videmus* esse *Jesum:* nec solum hoc, sed *gloria et honore coronatum propter passionem mortis*, quae fuit causa illius exaltationis. Philip. 2, 9: « Propter quod et Deus exaltavit illum. » Et dicit, *Mortis*, quia non qualemcumque passionem sustinuit, sed acerrimam et turpissimam. Sap. 2, 20: « Morte turpissima condemnemus eum. » Vel aliter. Nos *videmus Jesum*. Et quasi quaereretur ab ipso quem diceret, ideo respondens dicit: Scilicet *eum qui per passionem mortis modico minoratus est quam Angeli, gloria et honore coronatum*. Haec minoratio non est intelligenda in Christo nisi propter passionem mortis. Nec est mirum, quia quantum ad hoc non solum Angelis, sed etiam hominibus est minor. Isa. 53,

2: « Desideravimus eum novissimum virorum, et « despectum. » Dicit autem Glossa, et est Augustini contra Maximum, quod Christus non est minoratus ab Angelis propter conditionem naturae humanae, sed propter passionem (1). Natura enim mentis humanae, quam Christus sine peccato assumpsit, nihil est majus quam sola Trinitas. Minor ergo Angelis corpore, quia passio est secundum corpus.

Quod videtur esse contra Dionysium; qui dicit, 4 cap. angelicae Hierarchiae, quod Angeli naturali participatione luminis majores sunt quam homines.

Et dicendum est, quod de natura mentis humanae et angelicae (2) dupliciter possumus loqui. Uno modo secundum (3) naturalia sola: et sic natura Angelorum excellentior est et nobilior (4) quam natura mentis humanae; quia Angelus accipit cognitionem divinae veritatis in quadam excellentia et plenitudine intellectualis luminis, sed homo ex creaturis. Alio modo possumus accipere naturam utriusque sine peccato, in ordine ad beatitudinem obtinendam; et sic sunt aequales: Matth. 22, 30: « Erunt sicut Angeli in caelo. » Christus tamen quantum ad excellentiam gratiae, secundum mentem humanam, major est Angelis. Ista igitur (5) minoratio non est secundum naturam divinitatis, nec absolute secundum naturam humanam, nisi inquantum passus est secundum illam. Possumus « autem dicere, quod Christus triplici gloria fuit « coronatus: scilicet gloria sanctificationis, quam ha- « buit in primo instanti suae conceptionis: item « gloria divinae fruitionis, quia ab ipso instanti « suae conceptionis fuit comprehensor: item gloria « impassibilitatis, quam meruit post passionem. «

Deinde cum dicit, *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*, describit ipsam passionem: et describit eam tripliciter. Primo ex causa, cum dicit, *Ut gratia Dei*; secundo ex utilitate, cum dicit, *Pro omnibus*; tertio ex modo, cum dicit, *Gustaret mortem*. Causa enim fuit sola gratia Dei. Unde continuatur sic. Videmus Jesum, qui minoratus est ex hoc *ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*. Ex ipsa enim factum est quod Filium suum unigenitum dedit. Joan. 3, 16: « Sic enim dilexit Deus « mundum ut Filium suum unigenitum daret. » Roman. 5, 8: « Commendat autem Deus caritatem « suam in nobis, quia cum adhuc peccatores esse- « mus, secundum tempus Christus pro nobis mor- « tuus est. » Vel, secundum quod dicit Glossa Augustini, *ut Gratia Dei*, idest ipse Christus, qui est gratia Dei, *pro omnibus gustaret mortem*. Et sic gratia est nominativi casus. Dicitur autem Christus gratia, quia auctor est gratiae: Joan. 1, 17: « Gra- « tia et veritas per Jesum Christum facta est. » Vel quia est gratis datus: Isa. 9, 6: « Filius datus « est nobis: » ut sit sensus, quod ipse minoratus est, ut ipse qui *gratia Dei est, pro omnibus gustaret mortem*. Utraque positio est secundum Glossam. *Pro omnibus*: ecce utilitas. *Pro omnibus* autem dupliciter potest intelligi. Vel ut sit distributio accommoda, scilicet pro omnibus praedestinatis; pro istis enim tantum habet efficaciam. Vel absolute *pro omnibus*, quantum ad sufficientiam. Sufficiens enim quantum ad se omnibus est. 1 Timoth. 4, 10: « Qui est Salvator omnium, maxime autem fi- « delium. » Chrysostomus: « Pro omnibus homi- « nibus generaliter mortuus est, quia omnibus « pretium sufficit. Et si omnes non credunt ipse « tamen quod suum est implevit. » *Gustaret*: ecce modus. Gustat enim qui non multum comedit, nec bibit. Quia ergo Christus non perseveravit in morte, sed statim surrexit, ideo gustavit. Psalm. 109, 7: « De torrente in via bibet. » Viator festinat. Item gustus est discretivus saporis: unde qui gustat, magis discernit, quam qui bibit. Ut ergo designet (1) quod mortem et dolorem sensit (et sic mors non fuit phantastica, ut dicit Manichaeus et Apollinaris) ideo dicit, *Gustaret* (2). Thren. 1, 12: « O vos omnes qui transitis per viam, attendite, « et videte si est dolor sicut dolor meus. » Modus « vero ponitur cum dicitur, *Gustaret*. Simile ha- « betur Matth. 26, 39: « Pater, si possibile est, « « transeat a me calix iste: » et hoc propter tres « rationes. Primo propter mortis amaritudinem « exprimendam, cujus experientia est per gustum: « Thren. 1, 12: « O vos omnes qui transitis per « « viam, attendite, et videte si est dolor sicut « « dolor meus. » Isai. 24, 9: « Amara erit potio « « bibentibus eam. » Secundo, quia sicut gustare « vel non gustare, est in potestate gustantis; sic et « passio Christi fuit voluntaria. Joan. 10, 18: « Po- « « testatem habeo ponendi animam meam. » « Tertio, quia gustare est parum sumere; Christus « « autem parum perseveravit in morte, secundum « illud Ps. 15, 10: « Non derelinques animam meam « « in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre « « corruptionem. » «

Deinde cum dicit, *Decebat enim eum*, ostendit convenientiam ex utilitate. Deus enim Pater est qui fuit causa mortis. Ipse enim est *per quem omnia*, sicut per causam efficientem, *et propter quem omnia*, sicut per causam finalem: propter ipsum enim sunt omnia, quia propter bonitatem suam communicandam: et haec fuit causa movens ad producendum res, et ita finaliter sunt omnia propter Deum. Prov. 16, 4: « Universa propter semetipsum « operatus est Dominus. » Sunt etiam effective per ipsum. Psalm. 145, 6: « Qui fecit caelum et ter- « ram, mare et omnia quae in eis sunt. » Est ergo omnium principium et finis. Apoc. 1, 8: « Ego sum alpha et omega, principium et finis. » Rom. 11, 36: « Ex ipso et per ipsum et in ipso « sunt omnia. » Decebat ergo ipsum, quia auctor est omnium, omnibus providere. Sapient. 6, 8: « Æqualiter illi cura est de omnibus. » Secundo conveniens fuit ex parte causae, quae, ut dictum est, fuit gratia Dei: gratia vero ordinatur ad gloriam. Roman. 6, 23: « Gratia Dei vita aeterna. » Deus autem ab aeterno praedestinavit quos debet adducere in gloriam; et isti sunt omnes illi qui sunt participes filiationis Filii (3) ejus: quia « si « filii et heredes, » Roman. 8, 17. Et ideo dicit: *Qui multos filios in gloriam adduxerat*; quasi dicat: Ipse habet unum Filium perfectum naturaliter. Marc. 12, 6: « Adhuc ergo habens Filium unum « carissimum: » qui est naturaliter splendor gloriae, supra 1. Alii autem sunt adoptivi, et ideo adducendi sunt in gloriam. Unde dicit: *Qui adduxe-*

(1) *Al.* nisi propter passionem.
(2) *Al. deest* et angelicae.
(3) *Al.* vel secundum.
(4) *Al. omittitur* et nobilior.
(5) *Al.* autem.

(1) *Al.* bibit, ut designet.
(2) *Al.* gustavit.
(3) *Al. deest* Filii.

rat, idest adducendos praeordinaverat. Et quid decebat eum? Hoc scilicet quod ipse qui est *auctor salutis eorum, consummaretur*. Salus ista in duobus consistit: scilicet quod fiant filii, et quod inducantur in hereditatem. Quod autem sint filii, habent per Filium naturalem. Roman. 8, 29: « Quos praescivit et praedestinavit conformes fieri imaginis « Filii sui. » Gloriam autem et hereditatem non consequuntur nisi per eum cujus naturaliter est hereditas, qui est splendor gloriae. Quia ergo per Filium consequimur ista duo, ideo ipse convenienter dicitur auctor salutis. Matth. 1, 21: « Ipse salvum faciet populum suum a peccatis eorum. » Infra 12, 2: *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*. Decebat ergo quod Pater auctorem salutis mitteret, scilicet Filium, ut expositum est: *qui multos filios adduxerat* per ipsum *in gloriam*: et sic patet convenientia ex parte causae. *Per passionem consummari*, idest per fidem. Ipse enim, inquantum est Filius naturalis, est totaliter perfectus; sed quia in passione minoratus fuit, debuit per meritum passionis perfici. Ex ista ergo consummatione patet convenientia modi, de quo dixerat, quod gustavit. Tantum enim gustavit mortem, quia non accepit eam nisi ut per meritum passionis consummaretur: Ipsa enim ejus consummatio est ejus glorificatio. Luc. ult. 26: « Oportuit « Christum pati, et ita intrare in gloriam suam. » Gustavit etiam, quia cum ipse adduxerit filios in gloriam, sicut medicus gustat medicinam, ne infirmus abhorreat, sed ut securius bibat; ita ipse gustavit mortem, ut quando sine morte, ingruente necessitate, non est salus (1), nullus mortem refugiat.

Consequenter cum dicit, *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes*, probat quod dixerat: ubi duo facit: quia primo probat propositum suum ex parte Patris consummantis; secundo ex parte Christi consummati, ibi, *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini; et ipse similiter participavit eisdem*. Adhuc circa primum duo facit: quia primo proponit intentum; secundo probat per auctoritatem, ibi, *Propter quam causam non confunditur fratres eos vocare*. Dicit ergo: *Qui enim sanctificat, et qui sanctificantur, ex uno omnes*. Sciendum est autem, quod supra Apostolus tria dixerat. Primo, quod Christus est causa salutis; in quo ostendit nos dependere ab ipso, sicut a Salvatore (2). Secundo ostendit quod Pater est consummator ipsius Christi per meritum passionis; et in hoc Christus dependet a Patre. Tertio, quod Pater nos adduxit in gloriam; in quo etiam nos dependere a Deo ostendit: et secundum hoc Apostolus hic tria facit. Primo enim ostendit quod dependemus a Christo. Sanctificatus enim dependet a sanctificante (3). Christus autem est sanctificans: infra 13, 12, *Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est*. Bene ergo dictum est, quod quia est auctor et sanctificator, dependemus ab ipso; ipse vero a Patre, a quo habet quod sanctificet, quod est secundum. Sed omnes, ipse scilicet qui sanctificat, et nos qui sanctificamur, ex uno, scilicet ex Patre: quod est tertium. Rom. 8, 17: « Heredes Dei, coheredes autem « Christi. »

(1) *Al.* ut quia sine morte ingrediente necessitate non est salus.

(2) *Al. deest* sicut a Salvatore.

(3) *Al.* a sanctificato.

Consequenter ista tria probat per tres auctoritates. Et primo quod Christus, tamquam mediator et auctor salutis, ea quae Dei sunt, in nos refert: unde dicit: *Propter quam causam*, quia scilicet nos et ipse ex Patre dependemus, et sumus ex uno Deo Patre, *non confunditur eos vocare fratres*, quia scilicet ex eodem Patre. Malach. 2, 10: « Numquid non pater unus omnium nostrum? (1) » Rom. 8, 29: « Ut sit ipse primogenitus in multis « fratribus. » Ideo dicitur in Ps. 21, 23: « Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. » Joan. 20, 17: « Vade ad fratres meos. » Sed nota, quod dicit: *Non confunditur fratres eos vocare*, quia aliqui de vili plebe nati, si promoventur, confunduntur cognoscere consanguineos suos. Proverb. 19, 7: « Fratres hominis pauperis oderunt eum. » Non sic autem Christus, sed dicit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis*. Joan. 17, 6: « Pater, manifes« tavi nomen tuum hominibus quos dedisti mihi. » Ibid. 1, 18: « Unigenitus, qui est in sinu Patris, « ipse enarravit. » Istius annuntiationis ostendit fructum, cum dicit: *In medio Ecclesiae laudabo te*, quasi dicat: Per hoc congregatur tibi magna Ecclesia, *in* cujus *medio laudabo te*. Et dicit, *In medio*, quia sicut columna in medio domus ipsam sustentat, lucerna in medio domus illuminat, cor in medio corpus vivificat: ita Christus in medio Ecclesiae. Item *in medio* (2), quia non ad unum populum tantum, sicut Moyses, missus fuit; Psalm. 73, 2: « Notus in Judaea Deus: in Israel ma« gnum nomen ejus: » sed ad salutem totius mundi: Psalm. 73, 12: « Operatus es salutem « in medio terrae: » et ideo dicitur Luc. ult. 36: « Stetit Jesus in medio discipulorum. »

Sciendum est circa hoc, quod ante legem consuetudo erat quod omnes primogeniti erant Sacerdotes, et hoc pertinebat ad jus primogeniturae. Christus autem est frater sicut primogenitus, et ideo est Sacerdos. Sacerdos autem populum sanctificans, medius est inter Deum et populum. Deuter. 5, 5: « Ego illo tempore sequester fui « et medius inter Dominum et vos. » Et ideo pertinet ad ipsum nuntiare quae Dei sunt ad populum; secundo quae populi sunt, referre in Deum. Primum facit dicendo; et ideo dicit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis;* idest ducam eos in notitiam tui: et hoc est sanctificare eos: Joan. 14, 17: « Sanctifica eos in veritate. » Secundum faciendo, dum facit homines ex affectu in Deum, prorumpere in laudem Dei; et ideo dicit: *In medio Ecclesiae laudabo te*.

Deinde cum dicit, *Et iterum*, ostendit quod ipse Christus dependet ex Patre, per hoc quod dicit: *Ego ero fidens in eum*. Hoc, secundum Hieronymum, habetur Isa. 8, 17, ubi nos habemus: « Expectabo Dominum, qui abscondit faciem suam « a domo Jacob, et praestolabor eum. » Sed Isai. 12, 2, expresse habetur: « Fiducialiter agam, et « non timebo. » *Ego ero fidens in ipso*, pro gloria corporis et membrorum (3); quod supra dixit consummationem. Psalm. 30, 2: « In te, Domine, speravi: non confundar in aeternum. » Ostendit autem

(1) *Al. omittitur sequens Apostoli sententia.*

(2) *Al.* et ideo de ipso consequenter dicitur, quod stetit Jesus in medio etc. Deinde cum dicit, *Et iterum etc.* ostendit etc. *aliis omissis.*

(3) *Al.* capitis.

quam spem habet: quia non quamcumque, sed firmam, quae dicitur fiducia. Spes enim etsi non sit de impossibili, tamen habet timorem conjunctum quandoque, et tunc proprie dicitur spes. Spes quandoque est firma et sine timore: et tunc proprie dicitur fiducia: et istam habuit Christus. Dicit ergo: *Fidens ero in eum*; idest, habebo fiduciam in adjutorio ejus, scilicet Patris pro gloria corporis, quod resuscitabit, et membrorum et animae. Psalm. 30, 2: « In te, Domine, speravi: non confundar in aeternum. » Hierem. 17, 7: « Beatus vir qui confidit in Domino. »

Sed contra. Sancti dicunt, quod in Christo nec fides nec spes est, sed sola caritas. Respondeo. Dicendum, quod aliud est spes, aliud fiducia: nam spes est expectatio futurae beatitudinis, et haec non fuit in Christo, quia ab instanti suae conceptionis beatus fuit: fiducia autem est expectatio cujuscumque auxilii; et secundum hoc fuit in Christo fiducia, inquantum secundum humanam naturam expectabat a Patre auxilium in passione. Unde sicubi invenitur quod Christus dicatur habere spem, non est intelligendum ratione principalis objecti, quod est beatitudo, sed ratione gloriae resurrectionis et gloriae corpori collatae.

Deinde cum dicit, *Et iterum*, ostendit tertium, scilicet quod refert nos in Deum, dicens: *Ecce ego et pueri mei:* et habetur Isai. 8, 18: quasi dicat: Relatus sum in Deum, *ego*, inquam, qui sum fidens, *et* similiter *pueri mei*, quos in Deum reduco, scilicet discipuli mei: Joan. ult. 5: « Pueri, numquid pulmentarium habetis? » *quos dedit mihi Deus:* Joan. 17, 6: « Tui erant; et mihi eos dedisti. » Isti dicuntur pueri propter puritatem: 1 Reg. 21, 4: « Si mundi sunt pueri, et maxime a mulieribus? » et paulo post ibidem sequitur: « Fuerunt vasa puerorum sancta. » Item propter simplicitatem: 1 Corinth. 14, 20: « Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvuli estote. » Item propter humilitatem: Matth. 18, 3: « Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum. » Item propter facilitatem ad bonum. Ibid. 19, 14: « Sinite parvulos (1) venire ad me. » Et ostendit quod non solum ipse est a Deo, sed etiam pueri: unde subdit: *Quos dedit mihi Dominus:* et sic verum fit quod dixit: *Qui sanctificat et qui sanctificantur, ex uno omnes*: quia Joan. 6, 44: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. »

(1) *Al.* istos autem pueros dedit mihi Dominus: quia Joan. 6: « Nemo potest venire ad me etc. »

LECTIO IV.

Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini; et ipse similiter participavit eisdem; ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum, et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti. Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahae apprehendit. Unde debuit per omnia fratribus assimilari, ut misericors fieret, et fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicto populi. In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari.

Supra ostendit Apostolus convenientiam mortis Christi ex parte Patris, mortem imponentis (1); hic ostendit idem ex parte ipsius Christi, mortem patientis. De Christo vero dixit quod erat auctor salutis fidelium, ideo hic intendit ostendere quomodo per passionem effectus est auctor salutis eorum; et circa hoc tria facit: primo enim ostendit conditionem naturae, per quam mori potuit et pati (2); secundo ostendit utilitatem quam per mortem attulit, ibi, *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*; tertio probat quod proposuerat, ibi, *Nusquam enim Angelos apprehendit.* Dicit ergo primo: Ita dixi, quod ipse et pueri sunt ex uno omnes, et quod vocavit eos fratres: ergo conveniens fuit quod esset eis similis, non tantum quia impartitur eis participationem naturae divinae, quod est ex dono gratiae, sed etiam quia ipse naturam eorum assumpsit. Unde dicit: *Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter participavit eisdem.*

Ubi notandum est, quod (3) nomine carnis et sanguinis aliquando ipsa natura carnis et sanguinis intelligitur: Gen. 2,23: « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea: » ut sic per carnem intelligas corpus, secundum illud Job 10, 11: « Pelle et carnibus vestisti me; » per sanguinem vero intelligas animam: non quod anima sit ipse sanguis, sed quia non conservatur in corpore sine sanguine. Aliquando vero per carnem et sanguinem intelliguntur vitia carnis et sanguinis (1). Matth. 16, 17: « Caro et sanguis non revelavit tibi. » Aliquando vero ipsa corruptibilitas carnis et sanguinis. 1 Cor. 15, 50: « Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptionem. » Sed hic non intelligitur de vitiis: Christus enim assumpsit naturam sine peccato, sed cum passibilitate, quia assumpsit carnem similem peccatrici. Rom. 8, 3: « In similitudinem carnis peccati. » Ipse ergo communicavit vel pueris, vel etiam carni et sanguini; et totum similiter, quia scilicet non carni phantasticae, ut dixit Manichaeus; nec accidentaliter, ut dixit Nestorius sed verae carni et sanguini, sicut et pueri, et in unitate personae. Quod autem hic dicitur, quod Christus communicavit carni et sanguini, non est intelligendum secundum quod dicunt vitia carnis et sanguinis, quia non assumpsit culpam, nec commisit; sed secundum quod dicunt ipsam substantiam carnis animatae, quia carnem et animam assumpsit. Item est intelligendum de passibilitate carnis, quia assumpsit naturam nostram passibilem; ut sit sensus: *Quia pueri*, idest fideles, habuerunt naturam passibilem, *et ipse*, scilicet Christus, *participavit eisdem*, vel pueris, scilicet in natura carnis et sanguinis:

(1) *Al.* deponentis.
(2) *Al. omittitur* et pati.
(3) *Al* nomine carnis etc *his quae praecedunt omissis.*

(1) *Al.* aliquando vero vitia carnis et sanguinis. Matth. 16, etc.

vel *eisdem*, idest carni et sanguini: non quidem « phantasticae, ut delirat Manichaeus: nec accidentaliter, ut fingit Nestorius; sed *similiter*, scilicet « nobis, idest eo modo quo nos participamus, idest « secundum rei veritatem, scilicet personaliter et « substantialiter. Nos enim participamus eis in persona; et Christus etiam similiter assumpsit ea « in unitatem personae. Joan. 1, 14: « Verbum « « caro factum est. » Potest etiam per carnem « et sanguinem intelligi caro et sanguis Christi, « secundum illud Joan. 6, 55: « Qui manducat « « meam carnem, et bibit meum sanguinem: » « quibus *pueri*, scilicet Apostoli, *communicaverunt* « in coena, Matth. 26, et Christus *similiter participavit eisdem*, scilicet carni et sanguini, quia « ipse similiter sumpsit, ut Chrysostomus expresse « dicit super Matth. 26: « Ipse (inquit) Christus « « bibit sanguinem suum. » Unde Luc. 22, 15: « « Desiderio desideravi hoc pascha manducare « « vobiscum. »

Consequenter ostendit utilitatem quam per mortem attulit, cum dicit: *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium*; et circa hoc facit duo: primo enim ostendit utilitatem istam ex parte diaboli, qui tenebat; secundo ex parte nostra, qui tenebamur, ibi, *Ut liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti*. Dicit ergo: Ideo participavit carni et sanguini, idest assumpsit naturam in qua posset pati et mori, quod non poterat in divina, *ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, idest diabolum*.

Sed quomodo habet diabolus mortis dominium? Hoc enim est solius Dei. 1 Reg. 2, 6: « Dominus « vivificat et mortificat: » et Deut. 32, 39: « Ego « occidam, et ego vivere faciam. »

Respondeo. Dicendum est quod aliter habet dominium mortis judex, quia scilicet quasi mortem infligens, cum per mortem punit; aliter latro, quasi scilicet mortem sibi ex demerito acquirens. Primo modo Deus habet mortis imperium. Gen. 2, 17: « Quacumque die comederis ex eo, morte morie- « ris. » Secundo modo diabolus, qui suadendo homini peccatum, morti ipsum addixit. Sap. 2, 24: « Invidia diaboli mors intravit in orbem terrarum. »

Dicit autem, *Destrueret*, non quantum ad substantiam, quam habet incorruptibilem; non quantum ad malitiam, ut aliquando diabolus bonus fiat, ut dicit Origenes; sed quantum ad potestatis dominium. Joan. 12, 31: « Nunc judicium est mundi, « nunc princeps mundi hujus ejicietur foras. » Coloss. 2, 15: « Expolians principatus et potestates « traduxit confidenter, palam triumphans illos in « semetipso. » Et hoc factum est per mortem Christi triplici ratione. Una est ex parte Christi. Justitiae enim est vera ratio ut victor victum sibi subjiciat. 2 Petr. 2, 19: « A quo enim quis superatus « est, hujus et servus est. » Christus autem (1) vicit diabolum. Apoc. 5, 5: « Vicit leo de tribu « Juda. » Et ideo justum est diabolum sibi esse subjectum. Lucae 11, 21: « Cum fortis armatus « custodit atrium suum, in pace sunt ea quae pos- « sidet. » Alia ratio est ex parte diaboli. Justitia enim exigit quod qui male utitur potestate sibi concessa, amittat eam. Diabolo autem data est permissio (2) in peccatores quos seduxit, sed non in bonos. Quia ergo hanc extendere praesumpsit etiam in ipso Christo, qui peccatum non fecit: Joan. 14, 30: « Venit princeps mundi hujus, et in me non « habet quidquam: » ideo meruit illam perdere. Tertia ratio est ex parte nostri. Quia justum est quod victus sit servus victoris, ut dictum est. Homo autem per peccatum servus erat diaboli. Joan. 8, 34: « Qui facit peccatum, servus est peccati; » et ita subjectus diabolo et obnoxius peccato. Christus autem solvit pretium pro peccato nostro. Psalm. 68, 5: « Quae non rapui, tunc exsolvebam. » Sublata ergo causa servitutis, scilicet peccato, per Christum est homo liberatus.

Sciendum est autem quod nulla alia satisfactio fuit conveniens. Homo enim erat debitor. Unus autem bene potest satisfacere pro alio ex caritate; nullus autem pro tota humana natura, quia non habet potestatem super illam. Nec etiam ipsum humanum genus sufficienter poterat satisfacere, quia totum erat peccato obnoxium. Nec etiam Angelus; quia ista satisfactio est ad gloriam, quae excedit facultatem naturae Angeli. Oportuit ergo esse hominem qui deberet satisfacere, et Deum qui solus habet potestatem super totum humanum genus, qui posset pro toto humano genere satisfacere. Per mortem ergo Dei et hominis destruxit eum qui habebat mortis imperium.

Consequenter cum dicit, *Ut liberaret eos qui... obnoxii erant servituti*, ponitur alia utilitas ex parte nostra. Circa quod sciendum est, quod homo (1) intantum est servus peccati, inquantum inducitur ad peccandum. Inter omnia vero duo sunt quae inducunt ad peccandum efficacissime: scilicet praesentium bonorum amor male inflammans, praesentium etiam poenarum timor male humilians. De his Psalm. 79, 17: « Incensa igni, » quantum ad primum, et suffossa, quantum ad secundum. Haec autem duo in idem reducuntur: quia quanto quis amat bonum aliquod, tanto timet malum sibi contrarium. Ista sunt quibus homo ligatur et detinetur in peccato; magis tamen per timorem movetur quam per amorem. Unde videmus, quod saevae bestiae, poenarum timore retrahuntur a maximis voluptatibus; et sic timor maxime ligat homines. Inter omnes timor mortis est maximus: est enim finis terribilium. Unde si homo timorem istum superat, superat omnes; et hoc superato, superatur omnis amor mundi inordinatus. Et ideo Christus per mortem suam fregit hoc ligamen: quia abstulit timorem mortis, et per consequens amorem vitae praesentis. Quando enim considerat homo quod Filius Dei, Dominus mortis, mori voluit, non timet mori. Et inde est quod ante mortem Christi, dicebat ille (2) in Eccl. 41, 1: « O mors, quam amara « est memoria tua! » Sed post mortem Christi clamat Apostolus (3), Phil. 1, 23: « Desiderium « habens dissolvi, et esse cum Christo. » Unde Matth. 10, 28: « Nolite timere eos qui occidunt « corpus. » Dicit ergo: *Ut liberaret eos qui timore mortis obnoxii erant servituti*, scilicet peccati, *per totam vitam*, quam nimis appetebant. Vel aliter. Homo enim duplici servituti erat obnoxius: scilicet legis et peccati (4): unde Act. 15, 10, lex dicitur « jugum quod nec nos nec patres nostri portare

(1) *Al.* enim.
(2) *Al.* permissive.

(1) *Al.* homo enim intantum est etc. *praecedentibus omissis.*
(2) *Al.* unde prius dicebat ille etc.
(3) *Al.* sed post clamat Apostolus.
(4) *Al.* *deest* et peccati.

« potuimus. » « Manus enim Moysi erant graves. » Exod. 17, 12. Galat. 4, 5: « Ut eos qui sub lege « erant redimeret. » Erant enim obnoxii servituti peccati. Ab ista duplici servitute Christus nos liberavit. Differentia autem inter novum et vetus testamentum est timor et amor. In novo est amor. Joan. 14, 15: « Si diligitis me, mandata mea ser« vate. » Vetus autem fuit lex timoris. Roman. 8, 15: « Non enim accepistis spiritum servitutis i« terum in timore: » et ideo dicit: *Ut liberaret eos qui timore mortis* corporalis quam infligebat lex, *per totam vitam obnoxii erant servituti* legis.

Sed quaeritur: Cur statim non liberavit a morte, sed a timore mortis? Respondeo. Dicendum est, quod statim liberavit nos a morte quantum ad causam, sed ab ipsa morte nondum; quamvis liberaverit a timore mortis. Cujus ratio est, quia si liberasset a morte corporali, homines servirent Christo tantum propter bonum corporale, et sic periret meritum fidei et spei: similiter etiam ipsae poenae sunt nobis meritoriae ad vitam aeternam. Act. 14, 21: « Per multas tribulationes « oportet nos intrare in regnum Dei. »

Et notandum, quod liberavit nos a timore mortis, primo ostendendo futuram immortalitatem; et ex hoc homo parvipendit mortem temporalem. 1 Cor. 15, 20: « Christus resurgens « primitiae dormientium. » Secundo praegustando voluntarie mortem; ex quo promptiores efficimur ad subeundum mortem pro Christo. 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis relin« quens exemplum. » Tertio aperiendo aditum ad gloriam, qui ante mortem suam non patebat: et ex hoc non solum non timemus mortem, sed desideramus eam. Phil. 1, 23: « Desiderium ha« bens dissolvi et esse cum Christo, multo ma« gis melius. »

Consequenter cum dicit, *Nusquam enim Angelos apprehendit*, probat Apostolus utilitatem, quam mors Christi attulit; et circa hoc tria facit: primo enim ostendit quod Christus per mortem nos liberavit: quod probat ex conditione naturae passibilis quam assumpsit; secundo concludit similitudinem, ibi, *Unde debuit per omnia fratribus assimilari;* tertio ostendit similitudinis utilitatem, ibi, *Ut misericors fieret.* Dicit ergo: Ita dixi, quod Christus per mortem suam liberavit nos a peccato et morte. Nec est dubium quod, quantum ad conditionem naturae, Angelus major est homine; sed quia Angelus non fuit obnoxius servituti, nec dignus morte; ideo non assumpsit Angelum. Quod si assumpsisset Angelum, hoc utique fuisset propter dignitatem naturae; sed nusquam legimus quod assumpsit eum, *sed* tantum *semen Abrahae*, idest humanam naturam (1), non tamen idealem, sed in individuo et atomo, et ex semine Abrahae. Matth. 1, 1: « Filii « Abraham. » Et hoc addit, ut Judaei, qui gloriantur se esse de genere Abrahae, magis venerentur Christum (2). Signanter vero dicit, *Apprehendit*, quia illud proprie dicitur apprehendi quod fugit. Non solum autem ipsa natura humana fugiebat a Deo, sed etiam ipsi filii Abrahae. Zach. 7, 11: « Averterunt scapulam (3) recedentem, et aures « suas aggravaverunt, ne audirent. » Ista autem apprehensio naturae humanae in unitatem personae Filii Dei, naturam nostram supra modum exaltat: unde dicit Chrysostomus: « Magnum revera et « mirabile, et stupore plenum est, carnem nostram « sursum sedere, et adorari ab Angelis et Archan« gelis. Hoc ego saepius in mente versans, exces« sum patior, magna de genere humano imagi« nans. »

Sed videtur quod magis debuerit naturam angelicam apprehendere quam humanam naturam. Similitudo enim est ratio faciens ad congruitatem incarnationis divinae personae. In natura autem angelica invenitur expressior similitudo Dei quam in humana, quia ipsa est signaculum similitudinis. Ezech. 28. Magis ergo videtur quod debuerit apprehendere Angelum quam semen Abrahae. Praeterea. In natura angelica invenitur peccatum, sicut in humana. Job , 18: « In « Angelis suis reperit pravitatem. » Si ergo apprehendit naturam humanam ut liberaret eam a peccato, videtur quod multo magis apprehendere debuerit angelicam.

Respondeo. Dicendum, quod assumptibilis dicitur aliqua natura a Filio Dei secundum congruentiam ad unitatem personae. Ista autem congruentia attenditur quantum ad duo, scilicet quantum ad dignitatem, ut illa natura sit assumptibilis quae nata est attingere ipsum Verbum per suam operationem, amando et cognoscendo ipsum; et quantum ad necessitatem, ut scilicet subjaceat peccato remediabili. Primum et secundum sunt in humana natura; quae apta nata est Deum amare et cognoscere, et peccatum ipsius remediabile fuit; et ideo est assumptibilis. Naturae autem angelicae licet adsit primum, deest tamen secundum: nam peccatum est irremediabile, non quidem ex gravitate culpae, sed ex conditione naturae seu status. Quod est hominibus mors, est Angelis casus, ut dicit Damascenus. Manifestum est autem quod omnia peccata hominis, sive sint parva sive sint magna, ante mortem sunt remissibilia; post mortem vero sunt irremissibilia, et perpetuo manent; et ideo natura angelica in assumptibilis est. Et per hoc patet solutio ad objecta: quia licet in natura angelica sit congruentia dignitatis, deest tamen congruentia necessitatis.

Deinde cum dicit, *Unde debuit per omnia fratribus assimilari*, ex praedictis concludit similitudinem; quasi dicat: Quia ergo non apprehendit Angelos, sed semen Abrahae, ideo *debuit per omnia assimilari fratribus.* Per omnia, inquam, in quibus sunt fratres, non in culpa, sed in poena; et ideo debet habere passibilem naturam. Unde infra 4, 15: *Tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato,* quantum scilicet ad poenam, non tentatione culpae. Item sunt fratres quantum ad gratiam. 1 Joan. 3, 1: « Videte qualem caritatem dedit nobis « Deus Pater, ut filii Dei denominemur et simus. » Roman. 8, 29: « Quos praescivit et praedestinavit « conformes fieri imaginis Filii sui. »

Consequenter ponit utilitatem istius similitudinis, cum dicit: *Ut misericors fieret:* ubi duo facit: quia primo ponit eam; secundo exponit ipsam, ibi, *In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari.* Nam Christus secundum quod mediator est, duplex habet

(1) *Al.* sed tantum humanam naturam.

(2) *Al.* ut Judaei magis venerentur Christum *intermediis omissis.*

(3) *Al.* Zach. 7. Averterunt scapulam etc. Glossa Chrysostomi. Magnum et mirabile etc. *intermediis omissis.*

officium. Unum quod praeponitur toti humano generi, sicut judex: Joan. 5, 27: « Potestatem dedit « ei judicium facere, quia Filius hominis est. » Aliud per comparationem ad Deum, apud quem pro nobis quasi advocatus interpellat, quia assistit vultui ejus pro nobis: infra 9: et 1 Joan. 2, 1: « Advo- « catum habemus apud Patrem Jesum Christum « justum. » In judice autem maxime desideratur misericordia, et praecipue a reis. In advocato desideratur fidelitas. In Christo autem insinuat Apostolus illa duo esse per passionem ejus. Humanum enim genus in Christo, inquantum est judex, desiderabat misericordiam; inquantum advocatus, fidelitatem: et ista duo exhibuit Christus per passionem. Unde quantum ad primum dicit, quod per passionem assimilatus est fratribus, *ut misericors fieret.*

Sed numquid non fuit misericors ab aeterno? Videtur quod sic (1): quia, « miserationes ejus su- « per omnia opera ejus: » Psalm. 144, 9. Item ab initio habuit misericordiam: Job 31, 18: « Ab « infantia crevit mecum miseratio. »

Respondeo. Dicendum est, quod miseratio dicitur quasi miserum cor super aliena (2) miseria; et hoc est dupliciter. Uno modo per solam apprehensionem; et sic Deus sine passione nostram miseriam apprehendit: « ipse enim cognovit figmentum « nostrum, » ut dicitur in Psalm. 102, 13. Alio modo per experientiam; et sic Christus potissime in passione expertus est miseriam nostram. Et sic dicitur ut qui erat misericors per apprehensionem nostrae miseriae, *fieret misericors* per experientiam. Isa. 58, 9: « Clamabo, et dicam, Ecce ad- « sum: quia misericors sum Dominus Deus tuus. » Et inde est quod misericordiam fecit, ut patet de muliere deprehensa in adulterio: misericordiam docuit Lucae 6, 36: « Estote misericordes, sicut et « Pater vester misericors est: » misericordiam man- « davit Matth. 9, 13: » Discite quid est, Misericor- « diam volo, et non sacrificium. »

(1) *Al. deest* videtur quod sic.
(2) *Al.* aliqua.

Item ipse est fidelis advocatus: et ideo dicitur, *Fidelis Pontifex:* infra 9, 11: *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum.* Et requiritur (1) quod sit fidelis. 1 Corinth. 4, 2: « Hic jam quaeritur « inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. » Et hoc totum, *ut repropitiaret delicto populi,* scilicet pro quo mortem sustinere voluit. Ipsa enim passio allegatio est, et fidelium interpellatio.

Deinde cum dicit, *In eo enim in quo passus est ipse et tentatus, potens est et eis qui tentantur, auxiliari,* exponit istam utilitatem; et continuatur sic, quasi dicat: Non loquor de Christo inquantum Deus, sed inquantum est homo: et ideo, *In eo,* idest in illa natura quam assumpsit, ut experiretur in se nostram causam esse suam. Unde dicit, *Et tentatus* et *passus est:* ideo *potens est et eis qui tentantur, auxiliari.* Vel aliter. Ideo factus est misericors et fidelis, quia in eo quod passus et tentatus est, habet quamdam convenientiam ad hoc quod misereatur. Et dicit, *Tentatus,* non a carne, sed ab hoste. Matth. 4, 1: « Ductus est Je- « sus in desertum a Spiritu, ut tentaretur a dia- « bolo. » In ipso enim non fuit aliqua rebellio partis inferioris ad superiorem sed passus est in carne pro nobis. 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est « pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequami- « ni vestigia ejus: » et 4, 1: « Christo ergo in car- « ne passo, et vos eadem cogitatione armamini. »

(1) *Al.* et ad illam requiritur.

CAPUT TERTIUM.

LECTIO I.

Unde, fratres sancti, vocationis caelestis participes, considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae Jesum; qui fidelis est ei qui fecit illum, sicut et Moyses in omni domo ejus. Amplioris enim gloriae iste prae Moyse dignus habitus est, quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit, Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus, in testimonium eorum quae dicenda erant; Christus vero tamquam filius in domo sua: quae domus sumus nos, si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

Sicut supra dictum fuit, lex vetus ex tribus habuit auctoritatem: scilicet ex Angelo, ex Moyse et ex Aaron Pontifice. Apostolus autem supra praetulit Christum auctorem novi testamenti Angelis, per quos lex data fuit; hic intendit ipsum praeferre Moysi, qui fuit promulgator, et quasi legislator veteris testamenti: et circa hoc facit duo: primo enim praefert Christum Moysi; secundo concludit ex hoc, quod sit efficacissime obediendum Christo, ibi, *Quapropter, sicut dicit Spiritus sanctus, hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Circa primum duo facit. Primo praemittit dignitatem Christi; secundo ostendit quid sit commune Christo et Moysi, ibi, *Amplioris enim gloriae prae Moyse dignus habitus est.* Circa primum duo facit: quia primo ponit conditionem eorum ad quos loquitur; secundo ponit conditionem ejus de quo loquitur, ibi, *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae Jesum.* Illos autem ad quos loquitur describit tripliciter. Primo ex caritate: unde dicit, *Fratres*; quasi diceret: Quia ex semine Abrahae fratres estis et Christi et inter vos ad invicem. Matth. 23, 8: « Omnes vos fratres « estis. » Item fratres Christi: supra 2, 11: *Non confunditur eos vocare fratres.* Hanc autem fraternitatem facit caritas. Psalm. 132, 1: « Ecce quam « bonum et quam jucundum habitare fratres in

« nium. » Secundo etiam describit eos ex sanctitate, cum dicit, *Sancti*: et hoc propter sacramentorum perceptionem, qua sanctificamur a Christo (1). 1 Corinth. 6, 11: « Sed abluti estis, sed sanctificati « estis. » Tertio describit eos ex vocatione, cum dicit, *Vocationis caelestis participes*. Ista autem vocatio dupliciter potest intelligi caelestis esse. Vel ratione finis, vel ratione principii (2). Ratione quidem finis, quia vocati sunt non ad terrena, sicut in veteri testamento, sed vocati sunt ad caelestia regna. 1 Thessal. 11, 12: « Vocavit nos « ad suum regnum et gloriam. » 1 Petr. 2, 9: « Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lu- « men suum. » Ratione vero principii, quia non est ex meritis nostris, nec ex humana adinventione, sed sola caelesti gratia. Galat. 1, 15: « Vo- « cavit per gratiam suam. » Roman. 8, 30: « Quos autem praedestinavit, hos et vocavit. » Isa. 41, 2: « Quis suscitavit ab oriente justum, « vocavit eum ut sequeretur se? » Dicit autem, *Participes*, quia non solum Judaei vocati sunt ad gratiam fidei et novi testamenti, sed etiam Gentes. Coloss. 1, 12: « Dignos nos fecit in par « tem sortis sanctorum in lumine. » Quia ergo estis in caritate et sancti et vocati ad caelestia, debetis libenter audire loqui de eo per quem ista vobis proveniunt.

Consequenter describit illum de quo loquitur, cum dicit: *Considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae Jesum*. Infra 12, 2: *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*. Sed quem? *Apostolum*, inquit, *et Pontificem confessionis nostrae Jesum*. Apostolus enim in sequentibus praefert Christum Moysi et Aaron; et ideo ascribit ei utriusque dignitatem: Moysi scilicet, quia missus fuit a Deo: Psalm. 104, 26: « Misit Moysem « servum suum: » Aaron vero, qui Pontifex fuit: Exod. 28, 1: « Applica quoque ad te Aaron fra- « trem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israel, « ut sacerdotio fungantur mihi. » Christus autem excellentius missus fuit Apostolus quam Moyses: Exod. 4, 13: « Obsecro Domine, mitte quem mis- « surus es; » quasi dicat: Alium digniorem missurus es. Item ipse est Pontifex et Sacerdos: Psalm. 109, 4: « Tu es Sacerdos in aeternum secun- « dum ordinem Melchisedech. » Quasi ergo praemittit hic conditionem suam principalem, dicens: *Unde*, idest ergo, *fratres, considerate Apostolum*: quasi dicat: Praetermittatis considerare illum Apostolum, idest missum Moysen, et Pontificem Aaron, et *considerate Apostolum et Pontificem confessionis nostrae*, idest illum quem nos confitemur. Hoc est enim necessarium ad salutem, ut confiteamur eum: Roman. 10, 10: « Corde creditur ad justi- « tiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Vel *confessionis*, idest sacrificii spiritualis. Omnis enim Sacerdos ordinatur ad sacrificia offerenda. Duplex autem est sacrificium: scilicet corporale, vel temporale; et ad hoc institutus fuit Aaron. Aliud autem est sacrificium spirituale, quod est in fidei confessione. Psal. 49, 23: « Sacrificium laudis honorifi- « cabit me: » et ad illud sacrificium institutus est Christus, non ad tauros. Isa. 1, 2: « Holocausta « arietum et adipem pinguium, et sanguinem vi- « tulorum et agnorum et hircorum nolui. » Et paulo post ibidem sequitur: « Ne offeratis ultra « sacrificium frustra. »

Deinde cum dicit, *Qui fidelis est ei qui fecit illum*, comparat Christum Moysi. De Aaron infra facit mentionem specialem. Et ponit primo hic, ut dictum est, illud in quo conveniunt; secundo in quo Christus superat Moysen, ibi, *Amplioris enim gloriae iste prae Moyse dignus est habitus*. Commune Christo et Moysi est fidelitas ad Deum; et ideo dicit: *Qui fidelis est ei qui fecit illum*.

Ubi sciendum est (1), quod totum hoc quod hic dicitur de Moyse, fundatur super illud quod habetur Num. 12, 7: ubi Dominus ostendit excellentiam Moysi, postquam jurgati sunt contra ipsum Aaron et Maria; ubi ponuntur haec verba, quae Apostolus hic allegat: ibi enim dicitur sic. « At « non talis servus meus Moyses, qui in omni do- « mo mea fidelissimus est. » Ubi, si bene attendimus, magis commendatur Moyses quam in aliquo loco Bibliae. Et ideo Apostolus tamquam excellentissimum ad commendationem Moysi hoc accipit. Hoc autem potest convenire et Christo et Moysi. De Moyse enim patet ex ipsa historia allegata. De Christo etiam intelligitur, quia ipse, secundum quod homo, *fidelis est ei qui fecit eum*, scilicet Deo Patri; qui fecit eum (2), scilicet Apostolum et Pontificem non secundum divinam naturam, quia sic non est factus nec creatus sed genitus, sed secundum humanam. Roman. 1, 3: « Qui factus est ei ex se- « mine David secundum carnem. » Fidelis autem fuit Deo Patri, primo non attribuens sibi quod habebat, sed Patri: Joan. 6, 16: « Mea doctrina « non est mea. » Secundo, quia gloriam ejus quaerebat, non suam. Joan. 8, 50: « Ego gloriam « meam non quaero: » et 7, 18: dicitur: « Qui « quaerit gloriam ejus qui eum misit, hic verax « est, et injustitia in illo non est. » Tertio, quia perfecte obedivit Patri: Philip. 2, 8: « Factus obe- « diens usque ad mortem. » *Fidelis* ergo *est* Christus *ei qui fecit eum, sicut et Moyses*; et hoc *in omni domo ejus*; quae domus est universitas fidelium, de qua Psalm. 92, 5: « Domum tuam « decet sanctitudo, Domine. » Vel *in omni domo ejus*, idest in toto mundo, non tantum in Judaea, sicut Moyses. Isa. 49, 6: « Dedi te in lucem Gen- « tium, ut sis salus mea usque ad extremum « terrae. »

Deinde cum dicit, *Amplioris enim gloriae iste prae Moyse dignus est habitus*, praefert Christum Moysi; et hoc quantum ad duo. Primo quantum ad potestatem; secundo quantum ad conditionem, ibi, *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus*. Commendando autem Christum, commendat ipsum habuisse honorem in omni

(1) *Al. omittitur* qua sanctificamur a Christo.

(2) *Al.* vel quia vocati sunt ad caelestia regna. 1 Thessal. 2: « Vocavit nos ad suum regnum et gloriam. » Vel vocavit nos vocatione caelesti, quia non humana adinventione, sed caelesti gratia. Galat. 1: « Vocavit per gratiam suam. » Rom. 8: « Quos autem praedestinavit, hos et vocavit etc. » Isaj. 41: « Quis suscitavit ab oriente justum, vocavit eum ut « sequeretur se. » Consequenter describit illud de quo loquitur etc.

(1) *Al.* sciendum est autem.

(2) *Al.* quem secundum humanitatem fecit. Rom. 1: « Qui « factus est ei ex semine David secundum carnem. » Secundum enim quod Deus, non est factus nec creatus, sed genitus. Fidelis autem fuit Deo Patri, quia gloriam ejus quaerebat, non suam. Joan. 8: « Ego gloriam meam non quaero: » et 7, dicitur: « Qui quaerit gloriam ejus qui eum misit, hic « verax est, et injustitia in illo non est. » Fidelis ergo est Christus ei etc.

domo, sicut Moyses (1); sed quod Christus ipsum excellat, ostendit. Ubi primo ponit rationem; secundo manifestat, ibi, *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Ratio autem Apostoli est, quod major gloria debetur illi qui fecit domum, quam illi qui eam inhabitat. Christus autem fabricavit domum: Ps. 73, 16: « Tu fabricatus es auroram et « solem: » Proverb. 9, 1: « Sapientia aedificavit sibi « domum, » idest Ecclesiam. Ipse enim Christus, per quem gratia et veritas facta est, tamquam legislator aedificavit Ecclesiam; Moyses autem tamquam legis pronuntiator: et ideo solum ut pronuntiatori debetur gloria Moysi: unde et resplenduit facies ejus, de qua Exod. 36, et 2 Corinth. 3, 7: « Ita ut non possent filii Israel intendere in faciem « Moysi propter gloriam vultus ejus. »

Continuatur ergo sic littera. Tu dicis, quod Christus est fidelis sicut Moyses. Quare ergo dimittemus ne consideremus? Certe quia *amplioris gloriae dignus est habitus prae Moyse, quanto ampliorem gloriam habet* dominus *domus, qui fabricavit illam*; quasi dicat: Etsi Moyses multum sit honorabilis, tamen Christus honorabilior est, sicut fabricator domus, et sicut legislator principalis. Job 36, 22: « Ecce Deus excelsus in fortitudine sua, « et nullus ei similis in legislatoribus. » Si ergo debetur gloria Moysi, ampliori dignus est Christus. 2 Corinth. 3, 9: « Si ministratio damnationis in « gloria est, multo magis ministerium justitiae erit « in gloria. »

Consequenter probat minorem suae rationis, cum dicit, *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Minor autem est, quod Christus fabricavit domum istam: et hoc probat primo, quia omnis domus indiget fabricatore; secundo, quia ista domus de qua loquitur, a Christo fabricata est, ibi, *Qui autem omnia creavit, Deus est.* Primo ergo probat, quod ista domus, sicut et quaelibet alia, indiget fabricatore: quia diversa non conjunguntur nisi ab aliquo uno: sicut patet de domo artificiali, in qua ligna et lapides, ex quibus composita est, uniuntur ab aliquo. Aggregatio autem fidelium quae est Ecclesia (2), et domus Dei, ex diversis collecta est; scilicet Judaeis et Gentibus, servis et liberis. Et ideo Ecclesia, sicut et omnis domus, ab aliquo uniente fabricatur. Hujus rationis ponit tantum conclusionem, supponens veritatem praemissarum ex facti evidentia. 1 Petr. 2, 5: « Ipsi tamquam « lapides vivi superaedificamini domus spiritualis, « sacerdotium sanctum. » Ephes. 2, 20: « Superaedificati supra fundamentum Apostolorum et « Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu. »

Deinde cum dicit, *Qui autem creavit omnia, Deus est*, probat quod Christus sit istius domus aedificator: ipse enim est Deus, (3), qui fecit omnia. Et si hoc intelligitur de toto mundo, planum est. Psalm. 32, 9: « Ipse dixit, et facta sunt; ipse « mandavit, et creata sunt. » Est autem alia (4) creatio spiritualis: quae fit per spiritum: Psalm. 103, 30: « Emitte spiritum tuum, et creabuntur; « et renovabis faciem terrae. » Et haec fit a Deo per Christum. Jacob. 1, 18: « Voluntarie genuit » nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod « creaturae ejus. » Ephes. 2, 10: « Ipsius factura sumus, creati in Christo Jesu in operibus bonis. » Deus ergo istam domum, scilicet Ecclesiam, ex nihilo, scilicet de statu peccati, in statum gratiae creavit. Ergo Christus per quem fecit omnia: supra, 1, 2: *Per quem fecit et saecula*: Joan. 1, 3: « Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil: » est excellentior (utpote quia habet potestatem factoris) quam Moyses, qui solum fuit pronuntiator.

Deinde cum dicit, *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tamquam famulus*, praefert Christum Moysi quantum ad conditionem; et circa hoc duo facit: primo enim ponit rationem suam; secundo manifestat eam, ibi, *Quae domus sumus nos.* Ratio autem sua talis est. Constat « quod amplioris gratiae est dominus, et in domo « propria, quam famulus, et in domo domini. Sed « Moyses est fidelis sicut servus, et in domo domini: « Christus vero sicut dominus, et in domo sua. Er- « go etc. «

Circa quod sciendum est, quod Apostolus valde diligenter notat verba illa scripta de Moyse, in quibus duo dicuntur de ipso: vocatur enim servus; vocatur etiam fidelis, non in domo propria, sed in domo Dei nostri. Et quantum ad ista duo praefert Christum Moysi: primo enim ostendit quid conveniat Moysi; secundo quid conveniat Christo, ibi, *Christus vero tamquam Filius.* Dicit ergo, quod *Moyses fidelis erat tamquam servus*; idest sicut fidelis dispensator. Matth. 25, 21: « Euge « serve bone et fidelis; quia in pauca fuisti fidelis, « supra multa te constituam. » Christus autem quodammodo servus est, scilicet secundum carnem: Philip. 2, 7: « Formam servi accipiens: » sed Moyses fuit famulus Dei in verbis Dei proponendis filiis Israel. Ex quo patet quod quia erat fidelis famulus, illa quae dicebat, ordinabantur ad alium, scilicet ad Christum. Et hoc erat *in testimonium eorum quae dicenda erant.* Joan. 5, 46: « Si crederetis « Moysi, crederetis forsitan et mihi; de me enim « ille scripsit. » Act. 10, 43: « Huic omnes Prophetae « testimonium perhibent. » Quia ergo erat famulus, ideo erat non in domo propria, sed in aliena: et quia ea quae dicebat erant in testimonium eorum quae dicenda erant de Christo; ideo Moyses omniquaque minor fuit (1) Christo.

Deinde cum dicit, *Christus vero tamquam Filius in domo sua*, ostendit quid conveniat Christo: quia scilicet *Christus* non est sicut servus, sed *tamquam Filius in domo* Patris, et per consequens *sua*: quia heres naturalis: supra 1, 2: *Quem constituit heredem universorum, per quem fecit et saecula.* Ecclesia enim est domus Christi. Proverb. 14, 1: « Sapiens mulier aedificat domum. » Psalm. 2, 7: « Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, « ego hodie genui te. » Matth. 3, 17: « Filius « meus dilectus, in quo mihi complacui. » Est ergo non servus, sed Filius et in domo sua; sed Moyses est servus, et in domo aliena. Joan. 8, 35: « Filius manet in aeternum. »

Deinde cum dicit, *Quae domus sumus nos*, ostendit quae sit ista domus (2). Ista domus sunt fideles; et sunt domus Christi, quia credunt in Christum: 1 Timoth. 3, 15: « In domo Dei, quae

(1) *Al. deest* sicut Moyses.
(2) *Al.* in Ecclesia.
(3) *Al.* Deus enim qui fecit omnia etc.
(4) *Al. omittitur* alia.

(1) *Al.* est.
(2) *Al.* quod ista domus sit sua, et quae sit: ista enim domus sunt fideles etc.

« est Ecclesia: » et etiam quia Christus habitat in ipsis. Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem « in cordibus vestris. » Haec ergo domus nos fideles sumus.

Ad hoc autem quod simus domus Dei, quatuor oportent, quae requiruntur circa domum (1), quae non sunt in tabernaculo: et ista tangit Apostolus. Primo quod spes nostra et fides sit certa et permanens; tabernaculum autem, etsi sit firmum, tamen cito moveri potest; et significat illos qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. (2) Sed illi sunt domus qui verbum Dei retinent. Et ideo dicit, *Si retineamus fiduciam*. Dictum est supra, quod fiducia est spes cum expectatione firma, et sine timore (1). 2 Corinth. 3, 4: « Fiduciam talem habemus per Christum ad « Deum. » Secundo quod sit ordinate disposita; et ideo dicit, *Spei gloriam*, idest ad gloriam Dei ordinatam, ita quod contemptis aliis, gloriemur in spe gloriae. Hierem. 9, 24: « In hoc glorietur qui « gloriatur, scire et nosse me. » Tertio quod sit perseverans: unde dicit, *Usque in finem*. Matth. 10, 22: « Qui perseveraverit usque in finem, hic sal« vus erit. » Quarto quod sit firma, ut scilicet nulla adversitate moveatur: unde dicit, *Firmam*. Infra 6, 18: *Confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam et firmam.*

(1) *Al.* quatuor requiruntur circa domum.
(2) *Al. desunt sequentia usque ad* Et ideo dicit.

(1) *Al.* firma opinione. 3 Corinth. etc.

LECTIO II.

Quapropter, sicut dicit Spiritus Sanctus, hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri, probaverunt et viderunt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, et dixi: Semper hi errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam.

Supra probavit Apostolus quod Christus est majoris excellentiae quam Moyses; hic concludit quod magis est obediendum Christo: et hoc facit per auctoritatem Prophetae David in Psalm. 94: ubi tria facit: quia primo proponit auctoritatem, quae continet quamdam exhortationem; secundo exponit eam, ibi, *Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis*; tertio ex auctoritate et expositione arguit, 4 cap. ibi, *Timeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse.* Circa primum tria facit: primo enim insinuat auctoritatem verborum sequentium; secundo ponit exhortationem, quae est in auctoritate, ibi, *Hodie, si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*; tertio ponit quamdam similitudinem, ibi, *Sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto.* Auctoritas verborum est ex hoc quod non sunt prolata humana adinventione, sed a Spiritu sancto: unde dicit: *Quapropter, sicut dicit Spiritus* sanctus; quasi dicat: Christus est amplioris gratiae quam Moyses. Ergo si audivimus Moysen, non debemus obdurare corda nostra ad audiendum Christum. Ipse autem verba veteris testamenti allegat pro novo, ne credatur quod tantum sint referenda ad vetus testamentum; immo etiam ad novum et ad aliud tempus referri debent. Et sunt verba Spiritus sancti, quia, ut dicitur 2 Petr. 1, 21: « Non « humana voluntate allata est aliquando prophetia; « sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti « Dei homines. » Ipse enim David dicit, 2 Reg. 23, 2, de seipso: « Spiritus Domini locutus est per « me. » In hoc ergo ostendit auctoritatem esse veram, quia scilicet est a Spiritu sancto, contra Manichaeum.

Deinde cum dicit, *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*, ponit monitionem: ubi facit tria: primo enim describit tempus, cum dicit, *Hodie*; secundo subdit beneficium, ibi, *Si vocem ejus audieritis*; tertio subjungit monitionem suam, ibi, *Nolite obdurare corda vestra.* Tempus est *hodie*, scilicet tempus diei. Tempus enim legis veteris dicebatur nox, quia erat tempus umbrae: infra 10, 1: *Umbram enim habens lex futurorum bonorum.* Sed tempus novi testamenti, quia repellit umbram noctis legis, dicitur dies. Rom. 13, 12: « Nox praecessit, dies autem « appropinquavit (1). » Dicitur etiam istud tempus dies, propter ortum solis justitiae. Malach. 4, 2: « Vobis timentibus nomen meum orietur « sol justitiae. » Hunc diem non sequitur nox, sed clarior dies, quando scilicet ipsum solem justitiae videbimus revelata facie in rota sua, quando ipsum videbimus per essentiam. Et in hac die exhibetur nobis beneficium: (2) nam sequitur: *Si vocem ejus audieritis*: quia audimus vocem ejus, quod non erat in veteri testamento, in quo audiebantur tantum verba Prophetarum. Supra, 1, 1: *Olim Deus loquens patribus in Prophetis, novissime vero diebus istis locutus est nobis in Filio.* Isa. 52, 6: « Propter hoc sciet populus meus nomen « meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, « ecce adsum. » Cant. 2, 14: « Sonet vox tua in « auribus meis. » In hoc enim exhibetur nobis beneficium tantum desideratum. Luc. 19, 42: « Si « cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, « quae ad pacem tibi. » Si ergo tantum est beneficium, ecce monitio: *Nolite obdurare corda vestra.* Cor durum sonat in malum. Durum est quod non cedit, sed resistit impellenti, nec recipit impressionem (3). Et sic dicitur cor hominis durum, quando non cedit divinae jussioni, nec de facili recipit divinas impressiones (4). Eccli. 3, 27: « Cor du« rum male habebit in novissimo. » Rom. 2, 5: « Secundum duritiam tuam et cor tuum impoe« nitens, thesaurizas tibi iram in die irae. » Haec autem induratio ex duobus causatur. Ex uno quasi

(1) *Al.* « Abjiciamus opera tenebrarum, et induamur ar« ma lucis. » Et in hac die etc.
(2) *Al. omittuntur sequentia usque ad* quia audimus.
(3) *Al. deest* nec recipit impressionem.
(4) *Al. desideratur* nec de facili recipit divinas impressiones.

negative, scilicet ex Deo non opponente gratiam: Rom. 9, 18: « Cujus vult Deus miseretur, et quem « vult indurat. » Ex alio vero positive; et hoc modo indurat peccator seipsum non obediendo Deo, et non aperiendo cor suum gratiae. Zachar. 7, 12: « Cor suum posuerunt ut adamantem, ne audirent « legem, et verba quae misit Dominus exercituum « spiritu suo per manum Prophetarum priorum. » *Nolite ergo obdurare corda vestra*; idest, nolite corda claudere Spiritui sancto. Act. 7, 51: « Vos « semper Spiritui sancto restitistis. »

Consequenter ponit similitudinem, cum dicit, « *Sicut in exacerbatione*. Et haec est similitudo ex « facto praeterito (1): nam fideles instruuntur de « his quae sunt agenda in novo testamento ex iis « quae facta sunt in praeterito, secundum illud ad « Rom. 15, 4: « Quaecumque scripta sunt, ad no- « « stram doctrinam scripta sunt. » Facit autem « duo circa hoc: quia primo proponit exemplum in generali ponendo culpam; secundo in speciali, ibi, *Ubi tentaverunt me patres vestri*. Ut autem sequamur expositionem Apostoli, oportet ponere in ista littera sensus qui conveniunt expositioni. Legimus autem inter alias, duas culpas filiorum Israel gravissime punitas. Una fuit inobedientiae, quam habuerunt in facto exploratorum, de quo Num. 13 et 14; pro quo facto indignatus Dominus voluit totum populum delere. Unde juravit quod nullus intraret terram promissionis, exceptis duobus, scilicet Caleb et Josue. Istud autem vocat specialiter exacerbationem, quia licet per alia peccata offendissent Deum, tamen per illud exacerbaverunt ipsum: quia sicut fructus acerbus, qui opponitur maturo, non est aptus ad cibum; sic tunc ira « Dei fuit inflexibilis. Psalm. 70, 40: « Exacerba- « « verunt eum in deserto, et tentaverunt eum in « « inaquoso. » Baruch 4, 7: « Exacerbastis eum « qui fecit vos. » Aliud peccatum fuit peccatum tentationis. Frequenter enim tentaverunt Deum: quia quandoque pro aqua, quandoque pro carnibus, quandoque vero pro pane; ita quod decies tentaverunt ipsum. Num. 14, 22: « Tentaverunt me « « jam per decem vices. » Job 19, 3: « En de- « « cies confunditis me. » Et ideo dicit: *Secundum* « *diem tentationis*. «

Posset autem aliquis putare quod idem esset peccatum exacerbatio et tentatio; ita quod vellet Apostolus dicere: *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione*, quae fuit in die tentationis. Sed hoc est contra expositionem Apostoli. Ideo dicendum (2) est sic. *Nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione*: et iterum, *Sicut in die tentationis*, ita quod sint duo peccata: unde Psal. 77, 41: « Conversi sunt, et tentaverunt Deum, et San- « ctum Israel exacerbaverunt. »

Consequenter prosequitur culpas in speciali, cum dicit: *Ubi tentaverunt me patres vestri*: et circa hoc duo facit: quia primo ponit peccatum tentationis; secundo peccatum exacerbationis, ibi, *Et dixi semper: Hi errant corde*. Circa primum tria facit: primo enim ponit peccatum tentationis; secundo ostendit ejus gravitatem, ibi, *Probaverunt*; tertio ponit poenam, ibi, *Propter quod offensus fui generationi huic*. Dicit ergo, quod in eis fuit pec- « catum *tentationis in deserto*, quia ibi *tentaverunt* « *me patres vestri*; et loquitur in persona Domi- « ni (1). Ubi sciendum est, quod tentare est expe- « rimentum sumere de re quam quis ignorat. Unde quod quis tentat Deum, procedit ex infidelitate. Sed sciendum est, quod aliquando aliquis tentat Deum, non cum intentione tentandi et experiendi, veruntamen se habet ad modum tentantis. Qui enim utitur re sua propter utilitatem, non tentat proprie; puta, si aliquis fugiens currat super equum suum, etsi tentat, non tamen cum intentione tentandi: sed quando ad nihil utile est quod facit, tunc tentat. Item si aliquis exponat se alicui periculo compulsus necessitate, sub spe divini auxilii, non tentat Deum; si autem sine aliqua necessitate, tunc tentat Deum: et sic dicit ipse Matth. 4, 7: « Non « tentabis Dominum Deum tuum: » quia necessitas nulla erat quod mitteret se deorsum. Sic isti tentaverunt Dominum, quia dubitaverunt de potestate Dei, clamantes contra Moysen, ac si Deus non posset eis dare cibum, cum potentiam suam in majoribus experti fuissent: et ideo erat peccatum « infidelitatis, quod est maximum. «

Deinde ponitur gravitas culpae cum dicit: *Probaverunt et viderunt opera mea*. Quanto enim aliquis majora beneficia Dei recipit, et majorem certitudinem divinae potestatis habet, et postmodum dubitat, tanto gravius peccat (2). Isti vero viderunt signa et prodigia in terra Aegypti, apertionem maris et alia miracula, tamen non crediderunt (3). Unde Num. 14, 22: « Homines qui vi- « derunt majestatem meam, et signa quae feci in « Aegypto et in solitudine, et tentaverunt me jam « decem vices nec obedierunt voci meae. » Et ideo dixit: *Probaverunt*, idest experiri voluerunt, *et viderunt*, idest experti sunt, *opera mea*, idest effectus qui non poterant esse, nisi virtutis infinitae esset ille qui opera faciebat. Et hoc totum non uno die, sed *quadraginta annis*, quibus scilicet manserunt in deserto: quia semper habuerunt manna, et columnam ignis et nubis. Vel *probaverunt et viderunt* (4) *me*, quia scilicet in nullo defeci (5) eis. Illud tamen quod dicit, *Quadraginta annis*, secundum intentionem Apostoli, refertur ad priora; sed secundum intentionem Psalmistae refertur ad sequentia; ut dicatur quod offensus vel infensus eis fuit quadraginta annis. Et sic habet littera Hieronymi.

Deinde cum dicit, *Propter quod offensus fui generationi huic*, ponitur poena peccati: et est duplex littera, scilicet *offensus*, vel *proximus*, et idem est. *Propter quod*, idest propter peccatum, *fui offensus*, idest indignatus: non quod ira sit in Deo, nisi similitudinarie, quia punit sicut iratus: de qua poena frequenter habetur in Exodo et in libro Numerorum (6): saepe enim prostrati sunt. Unde 1 Corinth. 10, agit de poena istius peccati. Vel *proximus fui*, scilicet puniendo ipsos. Quando e-

(1) *Al.* intentio autem Apostoli est ex factis priorum concludere per similitudinem suum propositum: quia, ut dicitur Rom. 15, etc.

(2) *Al.* sed dicendum.

(1) *Al.* Dicit ergo peccatum tentationis: quia *Secundum diem tentationis*, inquit *in deserto*. Tentare autem est experimentum sumere de re quam quis ignorat: unde quando quis est etc.

(2) *Al.* et majorem certitudinem divinae potestatis, tanto gravius postmodum peccat.

(3) *Al.* et tamen non cessaverunt.

(4) *Al.* quod *viderunt*.

(5) *Al.* defecit.

(6) *Editio Romana et duae Venetae posteriores*: in Exod. 32: « Dimitte me, ut irascatur furor meus etc. » et in lib. Numerorum.

nim Dominus subvenit bonis, et punit malos, tunc est prope ipsos; sed quando dissimulat peccata hominum propter poenitentiam, et dissimulat afflictionem justorum, ut crescat ipsorum meritum, tunc videtur esse longe. Job 22, 14: « Nubes latibulum ejus, nec nostra considerat, et circa « cardines caeli perambulat. » Vel *proximus*, quantum ad divinam misericordiam: quia hoc ipsum quod punit eos temporaliter, magnum misericordiae signum est (1). Augustinus: « Hic ure, hic seca, « ut in aeternum parcas. »

Deinde cum dicit, *Et dixi, Semper hi errant corde*, ponit peccatum exacerbationis in speciali (2): et hoc patet per hoc quod infra dicitur: *Quibus juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?* Et circa hoc facit duo: primo enim ponit culpam; secundo subdit poenam, ibi, *Quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam.* Culpam autem duplicem ponit. Una est in obstinatione in malo; alia est in recessu a bono. Et istam ponit ibi, *Ipsi vero non cognoverunt vias meas.* Dicit ergo: Ego sic *fui* eis *proximus*, scilicet puniendo eos, *et dixi*, scilicet praevisione aeterna: *Hi errant corde semper.* Deut. 31, 27: « Semper contentiose egistis « contra Dominum. » Hierem. 13, 23: « Si potest « Aethiops mutare pellem suam, aut pardus varie« tates suas; et vos poteritis bene facere, cum di« diceritis malum. » Sic ergo uno modo aliquis exacerbat Deum, quando obstinate adhaeret malo; alio modo, quando contemnit bonum. Unde dicit: *Ipsi vero non cognoverunt vias meas*; hoc est, non quantum ad simplicem ignorantiam, sed ad affectatam: (1) ut sit sensus: *Non cognoverunt*, idest cognoscere noluerunt. Job 21, 14: « Scientiam « viarum tuarum nolumus. » Psalm. 35, 4: « Noluit intelligere ut bene ageret. » Vel *non cognoverunt*, idest non approbaverunt, sicut dicit Apostolus 2 Timoth. 2, 19: « Cognovit Dominus qui « sunt ejus. » Consequenter ostendit poenam, cum dicit: *Quibus juravi in ira mea si introibunt in requiem meam*: in quo verbo ponit immobilitatem in hoc quod vult juramenta firma: quando enim Deus vel Angelus inveniuntur jurare, signum est immobilitatis ejus de quo juravit. Psal. 109, 4: « Juravit Dominus, et non poenitebit eum. » Verumtamen aliquando non jurat nisi sub conditione, quia scilicet si non poeniteant, haec mala evenient eis. Ponit etiam quod poena ista non est ad comminationem, sed magis ad exterminationem, quia dicit, *In ira.* Psal. 6, 2: « Domine, ne in ira tua « corripias me. » Juravit ergo in ira: *Si introibunt in requiem meam.* Constructio est defectiva ad modum irati, qui truncat verba sua: et accipitur ly *si* pro *non*; idest, non introibunt in requiem meam. Est autem triplex requies. Una est temporalis, de qua Luc. 12, 19: « Habes multa bona re« posita in annos plurimos: requiesce, comede, bi« be, epulare. » Secunda est requies conscientiae: Eccli. 51, 35: « Modicum laboravi, et inveni requiem « multam. » Tertia est requies gloriae aeternae: Psal. 4, 9: « In pace in idipsum dormiam, et requiescam. « Potest ergo exponi illud quod dicitur hic, de qualibet istarum, ut dicatur: Ipsi vero nec in requiem terrae promissionis, nec in requiem conscientiae (2), nec in requiem fruitionis aeternae introierunt.

(1) *Al. omittitur sequens Augustini sententia.*
(2) *Al. deest* in speciali.

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad indicem* Job.
(2) *Al. omittitur* nec in requiem conscientiae.

LECTIO III.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie cognominatur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. Participes enim Christi effecti sumus; si tamen initium substantiae ejus usque ad finem firmum retineamus. Dum dicitur, Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes exacerbaverunt, sed non universi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt, quorum cadavera prostrata sunt in deserto? Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? Et videmus quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.

Supra Apostolus per auctoritatem Psalmistae ostendit quod firmiter obediendum est Christo. In auctoritate vero posuit tria: scilicet monitionem, culpam et poenam: sic exponit ista tria per ordinem. Primum facit hic, *Videte*; secundum ibi, *Quidam autem exacerbaverunt*; tertium ibi, *Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius nisi illis qui increduli fuerunt?* In admonitione vero sunt duo: scilicet ipsa monitio, et ipsius monitionis conditio: unde ista duo exponit. Primo primum hic; secundo secundum, ibi, *Participes enim Christi effecti sumus.* In prima vero admonitione ad duo hortatur: scilicet primo ad solicitam considerationem; secundo ad mutuam admonitionem, ibi, *Sed adhortamini vosmetipsos.* Dicit ergo, *Videte.* Unusquisque enim in se debet considerare in quo statu sit. Galat. 6, 4: « Opus suum « probet unusquisque. » Hier. 2, 23: « Vide vias tuas « in convalle. » *Videte ergo fratres*, quantum ad quemlibet in se, quia quilibet est pars societatis, et « unicuique mandavit Deus de proximo suo. » Eccl. 17, 12: *Videte*, idest probate unus alium, *ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis discedendi a Deo vivo:* quasi dicat: Multi inter vos sunt in statu perfecto: tamen propter fragilitatem et arbitrii libertatem posset esse malum in aliquo vestrum. Job 4, 18: « Ecce qui serviunt ei, non sunt sta« biles, et in Angelis suis reperit pravitatem: quan« to magis hi qui habitant domos luteas, et ter« renum habent fundamentum? » Joan. 6, 71: « Nonne ego duodecim vos elegi, et unus ex vo« bis diabolus est? » Non ergo aliquis sit tantum solicitus de se, sed etiam de quolibet suae societatis. Sed quid? *Ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis.* Ecce malum de quo loquitur Apostolus, scilicet cor incredulum, idest non firmum in fide: in quo consistit malitia animae: quia sicut bonum animae est in adhaerendo Deo: Psal. 72, 27: « Mihi autem adhaerere Deo bonum est, »

quod scilicet est per fidem: ita recedere a Deo per incredulitatem, est malum hominis; Hier. 2, 19: « Scito et vide, Israel, quia malum et amarum « est reliquisse te Dominum Deum tuum. » Et ideo dicit, *discedendi*, quia per incredulitatem recedit. *A Deo vivo.* Hier. 2, 13: « Me dereliquerunt fon- « tem aquae vivae: » Dicit autem, *A Deo vivo*: quia et est vita in se, et est vita animae: Joan. 4, 4: « In ipso vita erat: » quod ideo dicit, ut « ostendat quod per recessum a Deo homo incur- « rit mortem spiritualem. »

Sed si inveniatur istud malum in aliquo, numquid desperandum est? Non, sed magis debet exhortari, idest admoneri: ideo dicit: *Sed exhortamini vosmetipsos per singulos dies*, idest continue, scilicet discutiendo conscientiam suam; et inducendo ad bonum, *donec hodie cognominatur*; idest, donec durat praesens tempus gratiae, quod est totum sicut unus dies. Joan. 9, 4: « Me oportet o- « perari opera ejus qui misit me, donec dies est. » Et hoc ideo *ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.* Sicut enim supra dictum est, cor obduratur per obstinationem in malo. Sed per hoc aliquis firmiter inhaeret peccato, quia fallitur. Naturale enim est appetitui adhaerere bono; sed recedit a bono, quia decipitur. Proverb. 14, 22: « Errant « qui operantur malum: » et ibid. 13, 13, secundam aliam litteram: « Animae dolosae errant in « peccatis (1). » Sapient. 5, 6: « Ergo erravimus « a via veritatis. »

Consequenter cum dicit, *Participes enim Christi effecti sumus*, exponit conditionem monitionis: quasi dicat: Ista conditio magis est efficax quam illa; quia illi tantum audierunt, nos autem participes facti sumus Christi. Et loquitur proprie, quia in veteri testamento erat tantum auditus, nec conferebatur gratia ex opere operato; sed in novo testamento et est auditus fidei, et datur gratia ipsi operanti: unde sumus facti participes Christi: Joan. 1, 16: « De ple- « nitudine ejus accepimus omnes. » Sumus autem participes gratiae primo per susceptionem fidei: Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem in « cordibus vestris. » Secundo per sacramenta fidei: Galat. 3, 27: « Quicumque in Christo bapti- « zati estis, Christum induistis. » Tertio per participationem corporis Christi: 1 Cor. 10, 16: « Pa- « nis quem frangimus, nonne participatio corporis « Domini est? »

Sciendum autem, quod duplex est participatio Christi. Una imperfecta, quae est per fidem et sacramenta; alia vero perfecta, quae est per praesentiam et visionem rei. Primam jam habemus in re, sed secundam in spe. Tamen cum hoc spes habet hanc conditionem, scilicet si perseveramus: unde dicit: *Si tamen initium substantiae ejus usque ad finem firmum retineamus.* Quicumque enim in Christo baptizatur, suscipit quamdam novam naturam, et formatur quodammodo Christus in ipso. Gal. 4, 19: « Fi- « lioli mei, quos iterum parturio, donec formetur « in vobis Christus. » Hoc quidem in nobis vere perficietur in patria, sed hic tantum initium; et hoc per fidem formatam, quia informis mortua est. Jac. 2, 26: « Fides sine operibus mortua est. » Unde ista non est nobis initium participationis Christi, sed fides formata. Infra 10, 1: *Est autem fides sperandarum substantia rerum,* idest fundamentum et quasi initium. Dicit ergo: *Sumus participes Christi;* si tamen tenemus usque in finem firmum initium substantiae ejus, scilicet fidem formatam.

Sed contra, videtur quod timor magis sit initium: quia dicit Psalm. 110: « Initium sapientiae « timor Domini. » Respondeo. Dicendum est, quod fides formatur per caritatem; caritas autem non est sine timore casto: et ideo fides formata semper habet timorem istum secum annexum. Unde et fides et timor sunt initium.

Illud autem quod addit, dum dicitur: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra,* totum expositum est.

Deinde cum dicit, *Quidam enim audientes exacerbaverunt*, exponit quod dixerat de culpa illorum; quasi dicat: Vos estis effecti participes Christi si non obduraveritis corda vestra, sicut isti qui audierunt, sed exacerbaverunt; *sed non universi*; idest non tamen omnes; duo enim, scilicet Caleb et Josue, permanserunt, ut habetur Num. 14, et alios etiam confortabant. Et per hoc datur intelligi quod cum non tota Ecclesia cadat (1), sed tantum aliqui, licet plures, quod nihilominus mali punientur, sed non boni, sicut in istis duobus. 3 Reg. 19, 18: « Reliqui mihi septem millia virorum qui non « curvaverunt genua sua Baal. » Rom. 11, 5: « Reli- « quiae secundum electionem Dei salvae factae sunt. »

Deinde cum dicit, *Quibus autem offensus est quadraginta annis?* exponit illud quod dixerat de poena: et primo illud quod dixerat, *Offensus fui;* secundo illud quod dixerat: *Juravi in ira mea si introibunt in requiem meam,* ibi, *Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?* Dicit ergo: *Quibus autem offensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccaverunt?* Ex quo patet quod istud quod supra dixit, *Quadraginta annis*, refertur ad illud, *Offensus fui*; unde dicit, quod fuit eis offensus per illos quadraginta annos. Unde sciendum est, quod omnes qui egressi sunt de Aegypto mortui sunt in deserto, sicut dicitur Josue 5; non tamen omnes prostrati sunt, sed aliqui: vel a Deo, sicut quando aperta est terra et deglutivit Datan et Abiron, sicut dicitur in Psalm. 77, et de hoc habetur Num. 16: aliqui vero prostrati sunt a Moyse, sicut patet in conflatione vituli, sicut patet Exod. 32: aliqui vero ab hostibus, sicut patet in pluribus locis: et ista satis habentur 1 Corinth. 10: aliqui vero morte propria mortui sunt. Non ergo omnes prostrati sunt. Unde non fuit poena generalis; sed poena generalis fuit quod (2) nullus praeter illos duos qui dicti sunt, introivit terram promissionis: et de ista terra dicit: *Quibus autem juravit*, idest firmiter statuit, *non introire in requiem, nisi illis qui fuerunt increduli verbis*, scilicet exploratorum? Unde patet quod propter incredulitatem non potuerunt intrare in requiem ipsius (3); et propter hoc dicit: *Videmus* quia experti sunt (4) *quod propter incredulitatem* suam non *potuerunt introire.* Vel *videmus nos*, scilicet per poenam illam quae dicta est (5), *quia non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.*

(1) *In Vulgata haec eadem habentur verba.*

(1) *Al.* quod quamvis non tota Ecclesia cadat, sed tantum aliqui, quod nihilominus mali punientur: sicut in istis duobus.

(2) *Al.* sed poena specialis fuit. Et nullus praeter illos duos qui dicti sunt, introierunt terram promissionis.

(3) *Al. deest* in requiem ipsius.

(4) *Al.* dicit quod experti sunt.

(5) *Al.* vel videmus nos, scilicet poenam illam generalem quae dicta est.

CAPUT QUARTUM.

LECTIO I.

Timeamus ergo ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex vobis deesse. Etenim et nobis nuntiatum est, quemadmodum et illis; sed non profuit illis sermo auditus, non admixtus fidei ex his quae audierunt Ingrediemur enim in requiem, qui credimus, quemadmodum dixit: Sicut juravi in ira mea si introibunt in requiem meam: et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requievit Deus die septima ab omnibus operibus suis, et in isto rursus sic: Si introibunt in requiem meam. Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, et hi quibus prioribus annuntiatum est, non introierunt propter incredulitatem; iterum terminat diem quemdam, Hodie, in David dicendo post tantum temporis, sicut supra dictum est, hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. Nam si eis Jesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die.

Praemisit supra Apostolus auctoritatem David, et exposuit; nunc autem arguit ex ipsa: et circa hoc facit duo: primo enim inducit solicitudinem introeundi; secundo monet quod properemus ingredi, ibi, *Festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Circa primum duo facit: primo enim incutit solicitudinem timoris; secundo ostendit quod de hoc debet solicitudo imminere, ibi, *Etenim et nobis nuntiatum est.* Dicit ergo: Dictum est, quod infensus est illis qui non crediderunt, ita quod juravit quod non introibunt in requiem ejus. *Ergo et nos timeamus,* scilicet timore casto, et solicitudinis. Prov. 28, 14: « Beatus homo qui semper « est pavidus. » 1 Corinth. 10, 12: « Qui se « existimat stare, videat ne cadat. » Timor enim hujusmodi est utilis admonitio ad bonum, et est comes trium spiritualium virtutum, scilicet spei, fidei et caritatis. Eccl. 24, 24: « Ego mater pul- « chrae dilectionis et timoris et agnitionis et « sanctae spei. » Sed quid timere debemus? *Ne forte, relicta pollicitatione introeundi in requiem ejus, existimetur aliquis ex nobis deesse.* Beatitudo enim sive felicitas in hoc consistit ut homo ingrediatur illam. Tob. 13, 20: « Beatus ero, si fuerint « reliquiae seminis mei ad videndum claritatem « Hierusalem. » Infra 12, 15. *Contemplantes ne forte quis desit gratiae Dei.* Quia, ut dicit Chrysostomus, « major est poena damnatis de hoc quod « sunt exclusi a visione Dei, quam aliae poenae « quas habent. » Et dicit, *Existimetur,* scilicet divino judicio. Matth. 25, 41: « Ite maledicti in « ignem aeternum. » Vel *existimetur* secundum humanam opinionem. Eph. 5, 5: « Hoc scitote in- « telligentes, quod omnis fornicator aut immundus, « aut avarus, quod est idolorum servitus, non ha- « bet hereditatem in regno Christi et Dei. » Timendum est ergo *ne aliquis ex vobis existimetur deesse*: quia vobis facta est promissio intrandi. Isa. 32, 18: « Sedebit populus meus in pulchritudine « pacis, in tabernaculis fiduciae, in requie opulenta. » Apocal. 14, 13: « Amodo jam dicit spiritus, ut « requiescant a laboribus suis. » Timendum est ergo ne propter culpam nostram non ingrediamur, *relicta pollicitatione,* idest promissione, quam relinquimus deserendo spem, fidem et caritatem, per quam possumus introire: et hoc fit per peccatum mortale.

Consequenter cum dicit, *Etenim et nobis nuntiatum est,* ostendit quod nobis imminet ista solicitudo; et circa hoc facit duo: primo enim proponit intentionem suam; secundo probat eam, ibi, *Ingrediemur enim in requiem.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quod nobis facta est ista promissio; secundo quod ista promissio non sufficit, ibi, *Sed non profuit illis sermo auditus.* Dicit ergo: *Etenim nobis nuntiatum,* idest nobis promissum, *est.* Unde sciendum est, quod illa quae in veteri testamento promissa sunt temporaliter, intelligenda sunt spiritualiter: « Omnia enim in figura « contingebant illis. » 1 Cor. 10, 11: et Rom. 15, 4: « Quaecumque scripta sunt, ad nostram doctri- « nam scripta sunt. »

Deinde cum dicit, *Sed non profuit illis sermo auditus,* ostendit quod non sufficit promissio, quin nihilominus debeamus esse soliciti: unde dicit, quod sermo auditus et non creditus, in nullo eis profuit: « non enim auditores legis, justificabuntur, « sed factores: » Rom. 2, 13. Et dicit, *Non admixtus fidei,* quia sicut ex intellectu et intellecto fit unum; ita ex corde credentis et ipsa fide formata fit unum. 1 Cor. 6, 17: « Qui adhaeret Deo, « unus spiritus est. » Illud autem quod dicit, *Ex his quae audierunt,* potest esse ratio quare sermo non est admixtus fidei. Hoc enim fuit ex his quae audierunt ab exploratoribus, quibus fuerunt increduli. Vel potest esse determinatio fidei, quae debet esse *ex his quae audierunt:* « fides enim ex au- « ditu: » Rom. 10, 17. Verba enim Dei sic sunt efficacia, quod statim audita, debent esse credita. Psalm. 92, 5: « Testimonia tua credibilia facta « sunt nimis. »

Deinde cum dicit, *Ingrediemur enim in requiem,* probat propositum; et circa hoc facit tria: primo enim ostendit quod nobis est necessarium credere, sicut et illis; secundo adducit duas auctoritates ad probandum intentum suum, ibi, *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis*; tertio ex illis arguit, ibi, *Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, iterum terminat diem quamdam.* Dicit ergo: Nobis factus est sermo, sicut et illis, quia *ingrediemur in requiem.* Psalm. 4, 9: « In « pace in idipsum dormiam et requiescam. » Job 11, 19: « Requiesces, et non erit qui te exterreat. » Est autem duplex requies. Una in bonis exterioribus; et ad istam egreditur homo a requie mentis. Alia est in bonis spiritualibus, quae est intima; et ad istam ingreditur. Matth. 25, 21: « Intra in gau-

« dium domini tui. » Cant. 1, 3: « Introduxit me « rex in cellaria sua. » Deinde ponit auctoritatem: *Sicut juravi in ira mea si introibunt in requiem meam*: et hoc expositum est.

Deinde cum dicit, *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis*, ponit duas auctoritates: unam legis, quae habetur Gen. 2; aliam quae frequenter posita est, quae habetur in Ps. 94. Dicit ergo quantum ad primum: *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis, dixit*. Hoc potest legi dupliciter. Uno modo quod non sit ibi *enim*; sed *dixit in quodam loco de die septima sic*. Et est planior littera, ut sit sensus. Dico, quod ingrediemur in requiem quae praefigurata est ab institutione mundi; de qua requie praefigurata per diem septimam, *dixit*, scilicet Spiritus sanctus, qui loquitur in Scriptura: quia « Spiritu sancto inspirati « locuti sunt sancti Dei homines: » 2 Petr. 1, 21: *in quodam loco*, famoso, scilicet Genes. 2, *de die septima: Et* sic *requievit Deus ab operibus suis. Operibus*, inquam, *ab institutione mundi perfectis*. Vel *dixit* Spiritus sanctus *in quodam loco de die septima*; et hoc dixit postquam narraverat opera sex dierum, ipsis *perfectis ab institutione mundi*. Si vero sit ibi, *Dicit enim*, sic est defectiva constructio, et est sensus: Nuntiatum est nobis quod ingrediemur; et hoc, *operibus ab institutione mundi perfectis*. Sed quando et quomodo nuntiatum est? *Quia dixit in quodam loco de die septima sic*. Dicit autem, *Operibus perfectis*, ad denotandum opera sex dierum, quae fuerunt perfecta. Dicit vero, *Ab institutione mundi*; quia primo constitutus est mundus, et post sex dies distincte perfectus est in singulis partibus suis.

De distintione autem istorum dierum diversimode loquuntur sancti; aliter enim accipit Augustinus ab aliis sanctis, sicut patet 1 Parte Summae, quaest. 74, art. 2 et 3. Tamen quomodocumque dicatur, manifestum est quod opera illa perfecta fuerunt. Est enim in ipsis duplex perfectio. Una secundum partes mundi, quae sunt caelum et quatuor elementa: et haec attenditur penes earum essentias, sicut habetur in 1 Parte Summae quasi ubi supra: et hoc fuit per opus creationis, quod fuit prima, et per opus distinctionis, quod fuit secunda et tertia die. Et in hoc concordat Augustinus cum aliis. Alia perfectio est secundum singulas partes. Et haec perfectio pertinet ad opus ornatus: et iste ornatus quantum ad superiora fuit quarta die; quantum ad media, scilicet aerem et aquam, quinta die; quantum vero ad terram, quae est infimum elementum, fuit sexta die. Ista vero perfectio convenit numero senario, qui consurgit ex suis partibus aliquotis simul sumptis, quae sunt unum, duo, et tria: quia sexies unum, sunt sex; similiter ter bis et bis ter; et unum, duo, tria, sunt sex. Quia ergo senarius est primus numerus perfectus, quia licet ternarius conveniat aliqualiter his quae dicta sunt, quia ter unum tria sunt, et unum et duo, tria sunt: tamen bis unum non faciunt tria; similiter semel duo, non faciunt tria, sed tantum duo: ideo per ipsum senarium designatur perfectio rerum. Post perfectionem vero promittitur quies, quae nulli datur nisi operanti. Et sic in septima die, qua mutatus est status mundi, sicut in qualibet alia, erat quaedam variatio: unde in ipsa incepit status propagationis, propter quod et connumeratur aliis: ideo in septima mundi aetate, est status quiescentium. Secundum Augustinum tamen ista septima dies nihil aliud est quam cognitio angelica relata ad quietem Dei ab operibus.

Sed contra. Si quievit die septima, quia ergo fecit eam, si non est opus Dei? Praeterea. Joan. 5, 17: « Pater meus usque modo operatur, et ego « operor. »

Respondeo. Dicendum est, quod accipitur ibi quies, non secundum quod opponitur labori, sed secundum quod opponitur motui. Deus enim etsi producendo non moveatur, tamen quia de ipso non loquimur nisi per sensibilia, in quibus non est operatio sine motu, ideo omnis operatio large loquendo, dicitur motus; et sic dicitur quievisse, quia cessavit novas species producere: quia illa quae postea facta sunt, fuerunt in illis rebus tunc productis, vel secundum virtutem activam, sicut in animalibus perfectis, vel secundum rationes seminales, vel secundum materiam, sicut mineralia (1). Ideo tunc non fuit mortuus suscitatus, sed fuit factum corpus quod posset suscitari. Quaedam autem fuerunt tunc secundum similitudinem, ut animae rationales, quae tantum fiunt a Deo. Sic ergo requievit Deus ab operibus producendis, quia omnia aliquo modo praecesserunt, ut dictum est; tamen usque modo operatur conservando et gubernando quae condidit. Et sic septimam diem Deus fecit, sicut quamlibet aliam: quia tunc fuit aliquid additum, quia tunc incepit status propagationis. Quaelibet autem additio variabat statum mundi, ut dictum est, et faciebat unum diem.

Vel secundum Augustinum, non dicit simpliciter, *Requievit*, sed *requievit ab operibus suis*. Ab aeterno enim requievit in seipso, sed tunc etiam requievit non in operibus, sed ab operibus. Aliter enim operatur Deus, et quilibet alius artifex. Artifex enim agit propter indigentiam suam; sicut domificator facit domum ut in ipsa quiescat, similiter faber facit cultellum propter lucrum: unde desiderium cujuslibet artificis quietatur in opere suo. Sed non sic est de Deo; quia non agit propter indigentiam suam, sed propter bonitatem communicandam. Unde non quiescit in opere, sed ab opere producendo; et quiescit tantum in sua bonitate.

Consequenter autem ponit auctoritatem David, quae jam exposita est.

Consequenter cum dicit, *Quoniam ergo superest introire quosdam in illam..., iterum terminat diem quemdam*, arguit ex praemissis: et circa hoc facit duo: primo enim accipit sensum secundae auctoritatis illius, *Si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra;* secundo arguit ex primo, ibi, *Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei*. Circa primum duo facit: quia primo trahit duo a secunda auctoritate; secundo ostendit quod haec duo intelliguntur in ipsa, ibi, *Nam si eis Jesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die*. Accipit ergo duo (2): quorum unum per se manifestum est, scilicet quod antiqui patres non introierunt: aliud est quod tempore David adhuc restabat alia quies praestanda. Licet enim ipsis fuisset promissa requies praestanda in terra promissionis; tamen per hoc quod post longum tempus di-

(1) *Al*. materialia.

(2) *Edit. Romana et duae Venetae posteriores alias citata:* Accipit ergo duo quae intelliguntur in ipsa, ibi, *Nam justum est*, scilicet quod antiqui patres etc.

cit, *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra*, ostendit quod alia requies restat. Aliter enim non faceret mentionem de requie, dicens, *Hodie etc.* Est ergo quaedam requies in quam nobis intrandum est, in quam illi non intraverunt propter incredulitatem. Et ideo, quoniam illi non intraverunt, restat ergo quosdam intrare, quibus promissio facta est: quia *hi quibus prius nuntiatum est, non introierunt*, idest Judaei, quibus promissio facta est. Restat ergo quosdam intrare. Cujus ratio est, quia si Deus creavit hominem ad aeternam beatitudinem, quia ad imaginem et similitudinem suam creavit illum, ideo praeparavit ei requiem. Licet ergo aliquis ex merito culpae suae excludatur, non tamen vult Deus quod illa praeparatio sit frustra. Et ideo superest ut quidam intrent, ut patet de vocatis ad nuptias, Matth. 22, 8: « Nuptiae quidem paratae sunt; sed qui invitati « fuerant, non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus « viarum, et quoscumque inveneritis, vocate ad « nuptias. » Et ideo *terminat*, idest determinat nobis, *diem* septimam, idest diem gratiae, *dicendo in David*: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra:* et repetit auctoritatem quae exposita (1) est. Sciendum est autem, quod Deus homini praeparavit beatitudinem pro requie, nec vult istam praeparationem esse frustra; sed si unus non intrabit, alius intrabit, sicut ostenditur in illa parabola de nuptiis, Matth. 22. Unde Apoc. 3, 11: « Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam « tuam; » quasi dicat: Si tu non accipias, alius habebit. Job 34, 24: « Conteret multos et innu- « merabiles: et stare faciet alios pro eis. »

Deinde cum dicit, *Nam si eis Jesus requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die*, probat quod supersit alios intrare: quia *si Jesus* Nave, idest Josue, filiis Israel finalem *requiem praestitisset, nunquam de alia loqueretur posthac die*; idest, non immineret nobis alia requies, nec de alia aliqua Propheta (2) David loqueretur post illam diem. Unde manifestum est quod illa requies fuit signum requiei spiritualis.

(1) *Al.* reposita.
(2) *Al.* nec de aliquo Propheta.

LECTIO II.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis, sicut et a suis Deus. Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. Vivus est enim sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus ad quem est nobis sermo.

Supra Apostolus duas auctoritates assumpsit: unam de Gen. 2, aliam vero de Psalm. 94; et conclusit intentionem suam ex secunda auctoritate, scilicet Psalmi; hic concludit idem ex prima; et circa hoc facit duo: primo enim ponit conclusionem; secundo ponit rationem consequentiae, ibi, *Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis.*

Circa primum sciendum est, quod Apostolus in serie omnium istorum verborum facit mentionem de triplici requie. Prima est requies Dei ab operibus suis; secunda est requies temporalis, quam habuerunt filii Israel in terra promissionis; tertia est requies aeterna, quae per istas duas designatur. Sed Apostolus hic, antequam faciat mentionem de requie aeterna, dicit, quod post terrenam adhuc *relinquitur* idest remanet, *sabbatismus populo Dei*, qui in veteri lege per sabbatum repraesentabatur (1), scilicet requies aeterna. Isai. 58, 13: « Vocaberis « sabbatum delicatum, et sanctum Domini. » Ibid. 66, 23: « Erit mensis ex mense, et sabbatum ex « sabbato; » idest requies perpetua. Et dicit, *Sabbatismus*; quia sicut in veteri lege sabbatum repraesentabat requiem Dei ab operibus suis, de qua dicitur Gen. 2; ita illa requies erit sanctorum ab operibus suis. Apoc. 14, 13: « Amodo jam dicit « spiritus ut requiescant a laboribus suis. » Unde subdit: *Qui enim ingressus est requiem ejus, etiam ipse requievit ab operibus suis:* quia sicut Deus sex diebus operatus est, et septima requievit; ita per sex dies praesens tempus propter perfectum numerum significatur. Qui ergo perfecte operatur, in septima *requiescit ab operibus suis sicut et a suis Deus:* non autem a quibuscumque operibus, quia sunt ibi quaedam opera perpetua, videre scilicet, amare et laudare: Apoc. 4, 8: « Non habe- « bant requiem, nocte ac die dicentia: Sanctus, san- « ctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens: » sed ab operibus laboriosis: Isai. 40, 31: « Qui sperant in « Domino, habebunt fortitudinem; assument pen- « nas ut aquilae; current, et non laborabunt; am- « bulabunt, et non deficient. »

Deinde cum dicit, *Festinemus ergo ingredi in illam requiem*, inducit ad festinationem; et circa hoc facit duo: primo enim ponit monitionem; secundo subdit rationem de introitu illius requiei, ibi, *Vivus est enim sermo Dei.* Item circa primum duo facit: primo enim monet ad festinandum; secundo ostendit tardantis periculum, ibi, *Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.* Dicit ergo: Quia igitur *relinquitur sabbatismus populo Dei . . . festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Et signanter dicit, *Ingredi*, quia non est in bonis exterioribus, ad quae est egressus, sed est in bonis interioribus. Exod. 15, 17: « Introduces eos, et « plantabis in monte hereditatis tuae. » Matth. 25, 21: « Intra in gaudium domini tui. » Est ergo multiplex ratio quare festinandum est intrare. Una est, quia longinqua est via. Prov. 7, 16: « Abiit via longissima. » Luc. 19, 12: « Homo « quidam nobilis abiit in regionem longinquam. » Dicitur autem longinqua propter distantiam status: quia ibidem plenitudo omnis boni et immunitas ab omni malo; est etiam desideranti perfecta visio et tentio: hic autem sunt omnia contraria istis. Item festinandum est, quia tempus est valde breve:

(1) *Al.* qui in veteri lege sabbatum repraesentabat, scilicet post requiem terrenam.

Job 14, 5: « Breves dies hominis sunt. » Item quia istud tempus, cum hoc quod est breve et modicum, est etiam incertum: Eccle. 9, 12: « Ne-« scit homo finem suum. » Item propter urgentem vocationem: interior enim vocatio urget nos per stimulum caritatis. Isa. 59, 19: « Cum vene-« rit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini « cogit » 2 Corinth. 5, 14: Caritas Christi urget « nos. » Psal. 118, 32: « Viam mandatorum tuo-« rum cucurri. » Item propter periculum tardantis; sicut patet de fatuis virginibus, Matth. 25, quae tarde venientes intrare non potuerunt. Et ideo dicit: *Ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum*, quasi dicat: Antiqui non potuerunt ingredi propter incredulitatem. Unde caveamus alienae culpae exemplo, ne simus increduli; et exemplo poenae, ut scilicet non excludamur sicut ipsi. Lucae. 1, 39: « A-« biit in montana cum festinatione. » Ad hoc enim ostenduntur nobis praeteritae poenae aliorum, ut caveamus. Proverb. 25, 19: « Pestilente flagellato, « stultus sapientior erit. » Glossa. « Pejus est nisi « caveatis. »

Ex hoc videtur quod ille qui non corrigitur punitione alterius, gravius punietur. Sed contra: quia jam peccatum Adae, qui non peccavit exemplo alterius, esset minus grave.

Respondeo. Dicendum est, quod semper istae locutiones intelligendae sunt ceteris paribus. Contingit enim duo peccata in se considerata non esse unum gravius altero; tamen propter aliquam circumstantiam advenientem, aggravatur unum et non aliud: sicut duo adulteria de se aequalia sunt; tamen illud quod est ex certa malitia, gravius est quam illud quod est ex passione vel infirmitate. Et similiter verbum otiosum gravius est quando sit ex certa malitia.

Quomodo autem festinandum sit, docet Apostolus 1 Corinth. 9, 25; quia « qui currit et qui « « certat, ab omnibus se abstinet. » Festinandum « est ergo, deponendo impedimenta, non solum « ut abstineamus a peccatis, sed etiam ut occasio- « nes peccatorum vitemus. Proverb. 4, 11: « Ducam « « te per semitas aequitatis. » «

Sed contra. Proverb. 19, 2: « Qui festinus « « est, pedibus offendet. » Respondeo. Duplex est « festinantia: scilicet praecipitationis, et haec est « reprehensibilis: alia strenuitatis (1) et celeritatis, et « haec est laudabilis: nam, sicut dicit Philosophus, « omnes homines oportet consiliari diu, operari autem consiliata festinanter. Quando ergo festinatio « tollit consilium, tunc praecipitat, et est vitiosa; « et secundum hanc verificatur objectio; sed festinantia quae est in executione consiliatorum, est « virtuosa et laudatur, et ad hanc hortatur hic « Apostolus. «

Deinde cum dicit, *Vivus est enim sermo Dei*, ponit rationem praedictae monitionis; et praecipue quantum ad periculum. Haec autem ratio sumitur ex parte Christi. In ipso autem est duplex natura: una, scilicet divina, secundum quam est Verbum Patris; alia est humana, secundum quam est Pontifex offerens se in cruce. Primo ergo ponit rationem sumptam ex parte divinitatis; secundo rationem sumptam ex parte humanitatis, ibi, *Habentes igitur Pontificem magnum qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem.* De Filio autem Dei, dicit tria: primo enim assignat ejus virtutem, (1) quia *vivus est sermo Dei*; secundo ejus cognitionem, ibi, *Et discretor cogitationum et intentionum cordis*; tertio ejus auctoritatem, ibi, *Ad quem nobis sermo.* Virtutem ejus ostendit tripliciter. Primo quantum ad naturam; secundo quantum ad potestatem, ibi, *Et efficax;* tertio quantum ad operationem, ibi, *Et penetrabilior.* Dicit ergo: *Vivus est sermo Dei.* Ista littera de se videtur habere difficultatem: tamen considerando aliam translationem planior est: ubi enim nos habemus *Sermo*, in graeco habetur, *Logos*, quod est idem quod verbum. *Unde sermo*, idest *verbum.* Et sic etiam exponit Augustinus illud Joan. 12, 48: « Sermo « quem locutus sum, » idest ego ipse, qui sum Verbum, Sap. 18, 15: « Omnipotens sermo tuus, « Domine, exiliens de caelo, a regalibus sedibus « venit. » Et similiter hic sermo Dei est vivus, idest Verbum Dei vivum: Verbum enim Dei ab aeterno conceptum, in paterno intellectu est Verbum primordiale: de quo Eccli. 1, 5, dicitur: « Fons sapientiae Verbum Dei in excelsis. » Et quia est primordiale, ideo ab ipso derivantur omnia alia verba, quae nihil aliud sunt quam quaedam conceptiones expressae in mente Angeli vel nostra. Unde illud Verbum est expressio omnium verborum, quasi fons quidam. Et illa quae dicuntur de illo Verbo, quodammodo aptantur ad alia verba, secundum suum modum. De illo autem dicitur, quod est vivus. Dicitur autem res viva, quando habet motum et operationem suam. Sicut enim fons scaturiens dicitur vivus, sic et Verbum illud quod habet perpetuum vigorem. Psalm. 118, 89: « In aeternum, Domine, Verbum tuum per-« manet in caelo. » Joan. 5 « Sicut enim Pater « habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam « habere in semetipso. » Vel potest referri ad humanam naturam: est enim vivus, licet ab aliis reputetur mortuus: quia cum resurrexit, jam non moritur (2). Apocalyp. 1, 18: « Fui mortuus, et « ecce sum vivens in saecula saeculorum. » Similiter etiam sermo Scripturae est vivus et indeficiens. Roman. 9, 6: « Non autem quod exciderit verbum « Dei. »

Consequenter cum dicit, *Et efficax*, ostendit ejus potestatem. Dicitur autem Verbum *efficax* propter maximam virtutem, et infinitam vim effectivam quam habet: per ipsum enim facta sunt omnia, Joan. 1: et Psal. 32, 6: « Verbo Domini caeli fir-« mati sunt. » Item est *efficax*; quia ex ipso omnia verba prolata a Deo, mediante Angelo vel homine, efficaciam habent. Eccle. 8, 4: « Sermo « illius potestate plenus est. » Isa. 55, 11: « Ver-« bum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me vacuum; sed faciet quodcumque vo-« lui, et prosperabitur in his ad quae misi illud. »

Deinde cum dicit, *Et penetrabilior omni gladio ancipiti*, ostendit ejus operationem: et circa hoc facit duo: primo ponit ejus operationem; secundo exponit, ibi, *Et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus.* Dicit ergo: *Et penetrabilior omni gladio ancipiti.* Illud proprie dicitur penetrare quod ingreditur profunda rei. Hoc autem potest esse dupliciter. Uno modo, quia operatur in intimis rei: Isa. 26, 12: « Omnia enim opera nostra operatus « es in nobis. » Alio modo, quia cognoscit intima

(1) *Al.* tenuitatis.

(1) *Al. omittuntur sequentia textus verba.*

(2) *Al. deest* quia cum resurrexit jam non moritur.

rei: Joan. 2, 25: « Opus ei non erat ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine. » Eccli. 24, 45: « Penetrabo inferiores partes terrae. » Operatio enim Dei et cognitio pertingit et penetrat intima rei: unde dicit, *Omni gladio ancipiti*. Inter omnia enim gladius est penetrabilior propter acumen; et maxime gladius anceps, qui scilicet est acutus ex duabus ejus partibus. Et ideo quia verbum Dei acutum est et ad operandum et ad cognoscendum, ideo comparatur gladio ancipiti. Ephes. 6, 17: « Et gladium spiritus, quod est verbum Dei. » Isa. 27, 1: « In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro et grandi et forti. » Vel dicitur anceps quantum ad operationem (1), quia habet aciem ad bona promovenda et mala destruenda. Apoc. 1, 16: « Ex ore ipsius procedebat gladius ex utraque parte acutus. » Vel quantum ad cognitionem; et dicitur *Omni gladio ancipiti*, idest omni humano intellectui; qui dicitur anceps, quia habet viam ad utramque partem conclusionis, quousque veniat ad finem perscrutationis, et ibi figit acumen suum, scilicet in veritate. In ordine enim causarum videmus quod semper causa prior intimius operatur quam causa posterior. Unde illud quod natura producit, est intimius quam illud quod producitur per artem. Quia ergo Deus est prima causa simpliciter, ideo ejus operatione producitur illud quod est intimius (2) ipsi rei, scilicet esse ejus.

Consequenter cum dicit, *Et pertingens usque ad divisionem animae ac spiritus*, manifestat quod dixerat de operatione; et circa hoc facit duo: quia primo ostendit hoc quantum ad spiritualia; secundo quantum ad corporalia, *Compagum quoque et medullarum*. Secundum enim Apostolum, tria sunt in homine: scilicet corpus, anima, et spiritus. 1 Thess. 5, 23: « Integer spiritus vester, anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur. » Quid enim sit corpus, notum est. Anima autem est quae dat corpori vitam; spiritus vero in rebus corporalibus dicitur quid subtile, et ideo significat substantias immateriales. Isa. 31, 3: « Aegyptus, homo et non Deus; et equi eorum caro et non spiritus. » Spiritus ergo in nobis dicitur illud per quod communicamus cum substantiis spiritualibus; anima vero illud per quod communicamus cum brutis. Et sic spiritus est mens humana, scilicet intellectus et voluntas.

Ex hoc autem dicunt aliqui, quod in nobis sunt diversae animae; una scilicet quae perficit et vivificat corpus, et ista dicitur anima proprie; alia vero est spiritus habens intellectum quo intelligimus (3), et voluntatem qua volumus; et ideo ista duo magis dicuntur substantiae quam animae. Hoc autem damnatum est in lib. de ecclesiasticis Dogmatibus. Et ideo dicendum est, quod una et eadem est essentia animae, quae per essentiam suam vivificat corpus, et per potentiam suam, quae dicitur intellectus, est principium intelligendi, et per istam intelligit aeterna: quod quomodo sit, sic patet. Videmus enim quod quanto forma est perfectior, tanto operatio ejus minus subditur materiae; sicut patet quod formae elementorum, quia sunt imperfectissimae, non extenduntur ultra materiam. Cum ergo anima inter omnes formas sit nobilissima, oportet quod habeat aliquam operationem; et praecipue anima rationalis, quae omnino excedit potentiam materiae. Et istam operationem vocamus intelligere, ad quam sequitur sua inclinatio, scilicet velle. Est autem triplex differentia inter operationes animae; ita quod anima dicatur ad quam pertinent potentiae quibus anima operatur cum corpore; ad spiritum vero illae quibus operatur sine corpore. Prima autem differentia inter istas potentias et operationes ab ipsis procedentes est ipsius rationis ad sensualitatem, quae est potentia per quam anima operatur cum corpore: quia ratio apprehendit immaterialia; sensualitas vero materialia et sensibilia. Secunda differentia est partium sensualitatis: quia alium statum et ordinem habet sensualitas secundum quod tendit in proprium objectum ex natura sua, et alium, secundum quod regulatur a ratione. Ipsa enim concupiscibilis aliter consideratur ut est vis quaedam in ordine ad objectum suum, et aliter ut participat rationem. Tertia differentia est partium ipsius rationis, secundum diversa objecta ipsius: quia vel tendit in Deum (1), et hoc est supremum in ipsa; vel in effectus spirituales; vel in effectus temporales. Omnes autem istas divisiones et differentias operatur et discernit Verbum Dei; scilicet quomodo sensualitas distinguatur a ratione: differentiam etiam ipsius sensualitatis in se; differentiam etiam partium rationis, et quid proveniat in anima ex consideratione spiritualium et terrenorum. Alio modo potest exponi secundum Glossam, dupliciter; ut per animam intelligantur peccata carnalia, quae fiunt actu et delectatione corporis, ut luxuria, gula, et hujusmodi; per spiritum vero peccata spiritualia, quae fiunt actu mentis, ut superbia, inanis gloria, et hujusmodi: vel per animam intelligantur malae cogitationes, per spiritum vero bonae. Et sic est sensus: *Pertingens*, idest discernens, *usque ad divisionem animae et spiritus*, idest inter carnalia et spiritualia peccata vel inter bonas et malas cogitationes. Consequenter cum dicit, *Compagum quoque et medullarum*, declarat illud quod dixerat de operatione Dei quantum ad temporalia. Sciendum est autem, quod aliquid non potest penetrando pertingere ad aliquid propter duo. Unum est propter colligationem; aliud autem est propter inclusionem. Neutrum istorum potest impedire Verbum Dei. In nobis quidem sunt quaedam colligationes, scilicet nervorum et arteriarum. Quaedam etiam sunt valde inclusa et occulta, sicut medullae, quae in ossibus includuntur. Omnia autem ista divino prospectui manifesta sunt et subdita; et ideo nihil est ei difficile ad penetrandum. Vel per compages potest intelligi conjunctio quae est inter partes animae ad invicem, ut inter animam et spiritum; quasi dicat: Non solum pertingit ad cognoscendum differentiam et divisionem animae et spiritus, sed etiam ad cognoscendum quomodo conjunguntur. Cognoscit enim quomodo sensualitas regitur ratione. Medulla autem potest intelligi illud quod latet in ratione et sensualitate. Matth. 10, 28: « Timete eum qui potest et animam et corpus mittere in gehennam. »

Deinde cum dicit, *Et discretor cogitationum*,

(1) *Al.* *omittitur* quantum ad operationem.
(2) *Al.* intimissimum.
(3) *Al.* alia vero est spiritus quo intelligimus; et ideo etc.

(1) *Al.* vel intendit Deum.

agit de cognitione Verbi; et circa hoc facit duo: primo enim ostendit quod omnia subduntur cognitioni ejus; secundo ostendit quomodo cognoscit, ibi, *Omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus.* Ex duobus autem contingit quod aliquid non cognoscatur. Scilicet aut quia est intra aliquod occultatum; et sic maxime sunt occulta quae latent in corde, quia ipsum est valde profundum et inscrutabile. Hier. 17, 9: « Pravum est cor hominis « et inscrutabile. » Secundum vero septuaginta Interpretes habetur sic: « Profundum est cor ho« minis et inscrutabile. » In corde vero latent cogitationes. Istas autem cognoscit Verbum Dei. Isa. 1, 16: « Auferte malum cogitationum vestra« rum ab oculis meis. » Et ideo quantum ad hoc dicit, *Discretor cogitationum.* Alio modo non cognoscitur aliquid quia est omnino ignotum et invisibile; et sic ea quae sunt in voluntate, sunt ignota. In voluntate autem est ipsa intentio finis, quae de natura sua est invisibilis. Quod enim homo facit vel cogitat, manifestatur per opus; sed qua intentione hoc faciat, penitus est incertum. Ista autem non sunt occulta Deo: (1) ideo adjungit: *Et intentionum cordis.* Ps. 7, 11: « Scrutans cor« da et renes, » idest cogitationes et intentiones. Sciendum est autem, quod illud quod dicit, Penetrans, referri potest ad operationem, ut dictum est: et sic differunt penetrans et discretor: si autem referatur ad cogitationem, tunc quod hic dicit, *Et discretor cogitationum,* est expositio illius; quasi dicat: Tu dicis, quod est *penetrabilior omni gladio ancipiti.* Verum est, quia est etiam *discretor compagum et medullarum,* idest *cogitationum et intentionum.* Compages enim dicuntur quaedam colligationes; et sic cogitatio, in qua est quasi quaedam colligatio terminorum, potest dici compago, dum de uno tendit in aliud. Isa. 58, 6: « Dissol« ve colligationes impietatis: » item Isa. 5, 18: « Vae qui trahitis iniquitates in funiculis vanita« tis. » Item medulla est intima latens in ossibus. Job 21, 24: « Medullis ossa illius irrigantur. »

Deinde cum dicit, *Et non est ulla creatura invisibilis in aspectu ejus,* ostendit quod illud quod secundum naturam est invisibile, non est occultum Deo. Quod enim aliquid non videatur a nobis, hoc est quia simplicius et subtilius est oculo nostro sive corporali sive intellectuali; sicut substantiae separatae quas in vita ista videre non possumus. Divino autem intellectu nihil est simplicius vel subtilius. Ergo nulla creatura est invisibilis in conspectu ejus. Sed numquid cognoscit in universali tantum, sicut quidam voluerunt? Non, sed *omnia nuda et aperta sunt oculis ejus.* Per oculum autem intelligitur vis cognitiva; intelliguntur enim spiritualia per sensibilia. Signanter autem dicit in plurali, *Oculis* , propter diversitatem intellectorum: quia non cognoscit unum tantum, sed etiam multitudinem rerum. Dicit etiam, *Nuda et aperta*; dupliciter enim cognoscitur aliquid. Uno modo in superficie, alio modo in profundo; sicut homo nudus videtur in superficie, non autem vestitus. Sed omnia Deo manifesta sunt quae videntur in superficie: nihil enim est extra, quod impediat cognitionem Dei, sicut vestis impedit: ne videatur homo. Et ideo dicit, *Nuda.* Job 27, 6: « Nudus est in« fernus coram illo. » Dicit etiam *Aperta,* quia nihil est ita occultum in re quod Dei cognitionem effugiat.

Sed contra. Habac. 1, 13: « Mundi sunt o« culi tui ne videas malum, et aspicere ad iniqui« tatem non poteris: » non ergo omnia nuda sunt. Respondeo. Dicendum, quod in Deo est scientia simplicis intelligentiae, et scientia approbationis. Primo modo cognoscit omnia, etiam mala, et ea quae non sunt; secundo cognoscit bona, quantum ad ea quae sunt.

Consequenter ostendit perfectionem auctoritatis ipsius, cum dicit, *Ad quem nobis sermo.* Ista vero auctoritas, est auctoritas judicandi. Act. 10, 42, « Ipse est « qui constitutus est a Deo judex vivorum ac mortu« orum. » Ad istum ego est nobis sermo, ut scilicet reddamus rationem de operibus nostris. 2 Corinth. 5, 10: « Omnes nos manifestari oportet an« te tribunal Christi, ut referat unusquisque propria « corporis prout gessit, sive bonum sive malum sit. » Et ideo quia sic est potens, sic sciens, et sic magnus, *festinemus ergo ingredi in illam requiem.* Ad judicium enim faciendum tria requiruntur. Primo quidem potestas subditos coercendi. Eccli. 7, 6: « Noli fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere « iniquitates. » Et haec convenit Christo, secundum illud Matth. ult. « Data est mihi omnis « potestas in caelo et in terra. » Secundo requiritur rectitudinis zelus, ut scilicet aliquis non ex odio vel livore, sed ex amore justitiae, judicium proferat. Proverb. 3, 12: « Quem diligit Do« minus, corripit; et quasi pater in filio compla« cet sibi. » Et hic amor justitiae potissimum est in Christo. Isa. 2, 5: « Et erit justitia cingulum « lumborum ejus. » Tertio requiritur sapientia, secundum quam formatur judicium. Eccli. 10, 1: « Judex sapiens judicabit populum suum. » Christus autem est Dei virtus et Dei sapientia. 1 Corinth. 1. Haec autem judiciaria potestas convenit Christo secundum quod est homo. Joan. 5, 27: « Potestatem dedit ei judicium facere, « quia Filius hominis est: » non quidem propter conditionem naturae, secundum Augustinum, quia sic omnes homines hujusmodi potestatem haberent: sed propter gratiam capitis, quam Christus in humana natura accepit. Competit autem Christo hoc modo judiciaria potestas secundum humanam naturam, propter tria. Primo propter convenientiam et affinitatem ipsius ad homines. Sicut enim Deus per causas medias, tamquam propinquiores effectibus, operatur, ita judicat per hominem Christum homines, ut sit suavius judicium. *Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris:* ut dictum est. Secundo, quia in finali judicio, ut Augustinus dicit super Joan., erit resurrectio corporum mortuorum, quae suscitat Deus per Filium hominis, sicut per eumdem Christum suscitat animas, inquantum est Filius Dei. Tertio quia, ut Augustinus dicit in libro de Verbis Domini, rectum erat ut judicandi viderent judicem. Judicandi autem sunt boni et mali. Restat ergo ut in judicio forma hominis bonis et malis ostenderetur, et forma Dei solis bonis servaretur. Haec autem potestas Christo homini competit, et propter divinam personam, et propter capitis dignitatem, et propter plenitudinem gratiae habitualis; et etiam istam ex meritis adeptus est. Quod quidem congrue factum est, ut secundum Dei ju-

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad* Psal.

stitiam judex esset qui pro Dei justitia pugnavit et vicit (1); et justitia reos damnaret qui injuste judicatus est: Apoc. 3, 21: « Vici, et sedi « in throno Patris; » per quem intelligitur judiciaria potestas. Psal. 9, 5: « Sedens super thro- « num, qui judicat justitiam. » Augustinus de Verbis Domini: « Sedebit judex qui stetit sub ju- « dice, damnabitque reos qui falso reus factus « est. »

(1) *Remigius* et vicit quod injuste judicatus est.

LECTIO III.

Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei, teneamus spei nostrae confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae ejus, ut misericordiam consequamur, et gratiam inveniamus in auxilio opportuno.

Supra Apostolus monuit ad festinandum ingredi in requiem Dei; et ad hoc inducendum posuit magnitudinem Christi quantum ad divinam naturam; hic ostendit idem quantum ad humanam naturam; et circa hoc tria facit: primo enim ponit ejus dignitatem; secundo ostendit ejus pietatem, ibi, *Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris*; tertio inducit ad habendum de eo fiduciam, ibi, *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae ejus.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod nobis est sermo ad eum qui est vivus sermo, verus judex et Pontifex. *Ergo habentes Pontificem magnum*: Psal. 109, 4: « Tu es Sacerdos in ae- « ternum secundum ordinem Melchisedech. » Nec tantum Pontifex, sed etiam magnus: Zachar. 3, 1: « Et ostendit mihi Dominus Jesum Sacerdotem « magnum, stantem coram Angelo Domini. » Hic autem dicitur magnus, quia non est Pontifex tantum bonorum temporalium, sed et futurorum: infra 9, 11: *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum.* Duo autem pertinebant ad magnum Pontificem. Unum quo ad officium, scilicet semel in anno cum sanguine intrare in sancta sanctorum, sicut habetur infra 9, et Levit. 16. Hoc autem praecipue convenit Christo: ille enim intrat cum sanguine in sancta figuralia; sed Christus per proprium sanguinem intravit in sancta, idest sacra caelestia: et ideo dicit: *Qui penetravit caelos* (1); idest, propria virtute penitus intravit. Secundum est quod debebat esse ex certa tribu, scilicet de stirpe Aaron, sicut dicitur Exod. 29 et Num. 16 et 17. Hoc autem competit Christo, qui est nobilioris originis: unde dicitur Filius Dei: Matth. 3, 17: « Hic est Filius meus di- « lectus: » Psalm. 2, 7: « Filius meus es tu, ego « hodie genui te. » Quia ergo habemus hunc Pontificem, *teneamus confessionem*; idest, inhaereamus corde: quia, ut dicitur Rom. 10, 10, « corde cre- « ditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad « salutem. » Hanc autem confessionem requirit a nobis Christus Pontifex maximus. Matth. 10, 32: « Qui me confessus fuerit coram hominibus, « confitebor et ego eum coram Patre meo. » Sed dicit, *Spei nostrae*; quod dupliciter potest intelligi. Uno modo quod confessio, prout hic sumitur, sit confessio fidei. Fides autem est principium spei, sicut habetur ex Glossa. Matth. 1: « Abraham autem genuit Isaac; » idest, fides genuit spem: non quidem quantum ab habitum, sed quantum ad ordinem actus. Nullus enim potest sperare, nec debet, nisi quod potest consequi. Quod autem possimus consequi aeterna, habemus per fidem. Vel *confessionem spei*, idest ejus de quo speramus, scilicet videre primam veritatem.

Deinde cum dicit, *Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris*, ne forte credatur quod non possit aliquid agere praeter id quod exigit ejus justitia, ostendit in ipso etiam esse misericordiam et pietatem; et ista respiciunt miseriam; et hoc praecipue convenit Christo: unde dicit: *Qui non possit compati infirmitatibus nostris.* Sciendum est autem, quod ly *posse* aliquando importat non nudam potentiam, sed promptitudinem et aptitudinem Christi ad subveniendum: et hoc, quia scit per experientiam miseriam nostram, quam, ut Deus, ab aeterno scivit per simplicem notitiam. Psalm. 102, 13: « Misericors est Deus « timentibus se, quoniam ipse cognovit figmentum « nostrum. » Unde subdit: *Pro similitudine*, scilicet nostri, *tentatum.*

Est autem triplex tentatio. Una quae est a carne, quando scilicet caro concupiscit adversus spiritum, ut dicitur Galat. 5: et ista non est sine peccato: quia, ut dicit Augustinus, nonnullum peccatum est, cum caro concupiscit adversus spiritum, quia hoc est carnem concupiscere. Sed hoc non fuit in Christo; et ideo dicit, *Absque peccato*, idest absque minimo motu peccati. 1 Petr. 2, 22: « Qui pec- « catum non fecit, nec inventus est dolus in ore « ejus. » Et ideo dicitur Agnus Dei, Joan. 1. Alia est tentatio ab hoste, et a mundo; et hoc dupliciter. Vel alliciendo per prospera, vel terrendo per adversa. Et his duobus modis fuit tentatus Christus. Fuit enim allectus prosperis. Quidquid enim pertinet ad prosperitatem hujus vitae; vel pertinet ad concupiscentiam carnis, vel ad concupiscentiam oculorum, vel ad superbiam vitae. De primo enim tentavit eum diabolus, quando tentavit eum de gula, quae est mater luxuriae. Matth. 4, 3: « Si Filius Dei es, « dic ut lapides isti panes fiant. » Item de inani gloria, cum dicit, ibid. 6: « Mitte te deorsum. » Item de concupiscentia oculorum, dicens, ibid. 9: « Haec omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. » Luc. 4, 13: « Consummata omni tentatione, diabolus « recessit ab illo usque ad tempus. » Item fuit tentatus per adversa et insidias a pharisaeis, quia volebant eum capere in sermone, Matth. 22. Item per contumelias: Matth. 27, 40: « Vah qui destruis « templum Dei, et in triduo illud reaedificas; salva « temetipsum. » Item per flagella et tormenta. Excepta ergo tentatione quae est cum peccato, per omnia similis nobis tentatus est.

Dicit autem, *Secundum similitudinem*: quod potest dupliciter exponi. Uno modo quod ly *secun-*

(1) *Al. omittuntur sequentia usque ad* Secundum.

dum denotet causam finalem; quasi dicat: Ideo tentatus est ut daret nobis exemplum, ut secundum similitudinem ejus, tentationem sustineremus, et omnia conaremur vincere. 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Vel potest denotare consequentiam; quasi dicat: Ideo tentatus est ut per omnia, tam in temporalibus quam in omnibus aliis, nisi in solo peccato, similis esset nobis. Si enim fuisset sine tentationibus, non fuisset eas expertus; et sic non compateretur. Si vero habuisset peccatum, non potuisset nos juvare, sed magis indiguisset adjutorio.

Deinde cum dicit, *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae ejus,* inducit ad habendam fiduciam de ipso; quasi dicat: Ex quo sic potest compati, *adeamus cum fiducia.* Isa. 12, 2: « Ecce Deus « Salvator meus: fiducialiter agam, et non timebo. » *Adeamus,* dico, *ad thronum.* Thronus dicitur sedes regis: Christus autem rex est. Hierem. 23, 5: « Regnabit rex, et sapiens erit. » Hic autem thronus duplicem habet statum. Unum justitiae in futuro: Psalm. 9, 5: « Sedisti super thronum qui « judicas justitiam. » Hoc erit in futuro: Psal. 74, 3: « Cum accepero tempus, ego justitias judicabo. » Est alius thronus gratiae, de quo hic: ideo additur *Gratiae ejus* (1), scilicet in praesenti, quando est tempus miserendi. Zach. 4, 7: « Exaequabit gra« tiam gratiae. » Per gratiam autem Christi liberamur ab omni miseria, quia liberamur a peccato quod facit miseros populos, Proverb. 14. Et ideo dicit: *Ut misericordiam consequamur.* Item per gratiam Christi juvamur ad bona operanda; et ideo dicit, *Et gratiam inveniamus.* Luc. 1, 30: « Inve« nisti gratiam apud Dominum. » Et hoc *in auxilio opportuno,* quo adjuvemur ad bene operandum. Psalm. 120, 2: « Auxilium meum a Domino. » Istud autem auxilium est per gratiam. 1 Corinth. 15: « Abundantius illis laboravi: non autem ego, « sed gratia Dei mecum. » Hoc autem oportet esse congruo tempore: ideo dicit, *In auxilio opportuno:* « omni enim negotio tempus est et oppor« tunitas: » Eccle. 8, 6. Hoc est tempus praesens, quod est tempus miserendi.

(1) *Al.* est alius thronus gratiae, scilicet in praesenti *intermediis omissis.*

CAPUT QUINTUM.

LECTIO I.

Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis: qui condolere possit his qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate; et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron. Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut Pontifex fieret; sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quemadmodum et in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Qui in diebus carnis suae, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.

Sicut a principio hujus Epistolae dictum fuit, intentio Apostoli est ostendere Christum excellentiorem esse omnibus his ex quibus lex habet auctoritatem: scilicet Angelis, quorum ministerio data fuit: Galat. 3, 19: « Ordinata per Angelos in ma« nu mediatoris: » et Moyse, qui fuit legislator: Joan. 1, 17: « Lex per Moysen data est: » et sacerdotio et pontificatu Aaron, per quem lex administratur. Expeditis ergo duobus primis (1), hic prosequitur de tertio, scilicet de eminentia sacerdotii Christi ad sacerdotium Aaron: et circa hoc duo facit. Primo enim ostendit Christum esse Pontificem; secundo ostendit ipsum esse excellentiorem Pontifice veteris legis; in 7 capit. ibi, *Hic enim Melchisedech rex Salem, Sacerdos Dei summi.* Item in prima parte duo facit. Primo ostendit Christum esse Pontificem; secundo praeparat aures auditorum ad consequentia, ibi, *De quo nobis grandis sermo.* Adhuc circa primum duo facit. Primo ostendit quae requirantur ad Pontificem; secundo ostendit illa convenire Christo; et sic concludit ipsum esse Pontificem, ibi, *Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut Pontifex fieret.* Item in prima parte tria facit. Primo describit pontificale officium; secundo ostendit pietatem quae Pontifici necessaria est, ibi, *Qui condolere possit iis qui ignorant et errant;* tertio ostendit modum perveniendi ad pontificatum, ibi, *Nec quisquam sumit sibi honorem.* Circa officium quatuor ponit. Primo gradus altitudinem, ibi, *Ex hominibus assumptus,* secundo (1) pontificatus utilitatem, ibi, *Pro hominibus constituitur,* tertio materiam, ibi, *In his quae sunt ad Deum;* quarto actum, ibi, *Ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Istud autem officium convenit homini, non Angelo: et ideo dicit, quod ita dictum est quod habemus Pontificem magnum, et talis est Christus: *Namque,* pro quia, *omnis Pontifex ex hominibus assumptus* (2), debet etiam esse de numero hominum. Voluit autem Deus ut homo habeat similem sui, ad quem currat: unde et Ecclesia ordinavit, quod quando utilis invenitur aliquis de collegio, non eligatur extraneus. Oseae 2, 15: « Dabo eis vinitores, ex eodem loco. » Deut. 17, 15: « Eum constitues quem Dominus Deus « tuus elegerit de numero fratrum tuorum. Non

(1) *Al.* expeditus ergo de duobus primis.

(1) *Al.* primo cui convenit; secundo utilitatem, ibi etc.
(2) *Al.* et sic debet etiam esse.

« poteris alterius gentis hominem regem facere, « qui non sit frater tuus. » Dicit autem, *Assumptus*, quia debet alios excellere, sicut patet de Saule 1 Reg. 10. Et ideo Christus Joan. ult. interrogat Petrum, quem volebat praeficere, si diligeret ipsum plus aliis. Finis et utilitas est, quia *pro hominibus constituitur*, idest pro ipsorum utilitate. Non enim constituitur propter gloriam, non propter cumulandas divitias, nec propter consanguineos ditandos. 2 Corinth. 4, 5: « Nos autem servos vestros per « Jesum: » et ult. 10: « Secundum potestatem « quam Deus dedit mihi in aedificationem, et non « in destructionem. » Si vero aliquis quaerit quod suum est, non est pastor, sed mercenarius. Materia dignitatis est, quia Pontifex principatur. Nam sicut principatur dux vel rector in civitate, ita iste Pontifex *in his quae ad Deum*: supple, ordinantur (1). Exod. 4, 16: « Tu eris ei in his quae « ad Deum pertinent. » 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae nostrae non sunt carnalia, sed po« tentia Deo ad destructionem munitionum. » Sicut ergo illa quae pertinent ad Dei cultum, excedunt temporalia, ita dignitas pontificalis excedit omnes alias dignitates. Non ergo Pontifices debent se implicare negotiis saecularibus, praetermissis his quae sunt ad Deum. 2 Timoth. 2, 4: « Nemo mi« litans Deo implicat se negotiis saecularibus. » Actus Pontificis est *ut offerat* (2) *dona*, idest voluntarie oblata, non extorta: Exod. 25, 2: « Ab omni « homine qui offert ultroneus, accipietis: » *et sacrificia pro peccatis*, idest quae sibi offeruntur pro satisfactione peccatorum. Levit. 4, 26: « Pro « eo rogabit Sacerdos et pro peccatis ejus; et di« mittentur ei. » In quo designatur quod omne quod offertur, sive voluntarium et votivum, sive pro satisfactione, debet offerri secundum dispositionem praelati.

Consequenter cum dicit, *Qui condolere possit iis qui ignorant et errant*, ostendit quid requiratur ad usum, scilicet pietas: et circa hoc tria facit. Primo ostendit quod ad usum Pontificis requiritur misericordia et pietas; secundo ostendit quod requiritur misericordiae motivum, ibi, *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate;* tertio ostendit misericordiae signum, ibi, *Et propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam et pro semetipso offerre pro peccatis.* Dicit ergo: Dico quod debet esse in his quae sunt ad Deum; tamen debet esse medius inter hominem et Deum. Deuter. 5, 5: « Ego medius et sequester fui inter Dominum « et vos. » Sicut ergo per devotionem orationis debet tangere Deum, tamquam unum extremum; sic per misericordiam et compassionem debet tangere alterum extremum, scilicet hominem. Et ideo dicit, *Qui condolere possit iis qui ignorant et errant.* 2 Corinth. 11, 29: « Quis infirmatur, et ego « non infirmor? » E contrario Amos 6, 6: « Nihil « patiebantur super contritione Joseph. » Duplex est autem defectus. Quidam enim deficiunt ex ignorantia; et ideo dicit, *His* (3) *qui ignorant.* Est autem proprie ignorare, carere scientia eorum quae quis debet scire. Quidam vero ex certa scientia; et quantum ad hoc dicit, *Et errant.* Motivum pietatis ponit cum dicit: *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate.* Istud motivum est infirmitas: et illi qui praesunt, aliquando infirmantur. 2 Corinth. 4, 7: « Habemus thesaurum istum in vasis « fictilibus. » Et ratio hujus est, ut ex se aliorum infirmitatibus compatiantur: et ideo Dominus permisit cadere Petrum. Eccli. 31, 18: « Intellige quae « sunt proximi tui ex te ipso. » Et ideo dicit: *Quoniam et ipse circumdatus est infirmitate*, scilicet quantum ad poenalitates et culpam. Psal. 6, 3: « Miserere mei Deus, quoniam infirmus sum. » Sap. 9, 5: « Homo infirmus et exigui temporis, « et minor ad intellectum judicii et legum. » Et nota, quod dicit, *Circumdatus.* Carnales enim habent infirmitatem peccati in interioribus: ratio enim et voluntas in ipsis subditae sunt peccato. Sancti vero habent in exterioribus: quia non sunt subjecti peccato, tamen sunt circumdati fragilitate carnis. Roman. 7, 25: « Mente servio legi Dei, carne autem « legi peccati. » Signum autem hujus est, quia et in veteri lege, sicut patet Levit. 9 et 16, et etiam modo, sicut patet in canone Missae cum dicitur: « Nobis quoque peccatoribus, » statutum est quod Sacerdos offerat etiam pro se; quod non fieret, nisi esset infirmitas peccatorum, quibus est circumdatus, non oppressus. Si enim sit in mortali peccato, non debet celebrare. Et ideo dicit: *Propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis.*

Consequenter ponit modum perveniendi ad pontificatum, cum dicit: *Nec quisquam sumit sibi honorem.* Hoc est enim contra naturam quod aliquid perducat se ad statum altiorem sua natura; sicut aer non facit seipsum ignem, sed fit a superiore. Unde disciplina Dei non habet quod quisquam sibi sumat honorem favore, pecunia, potentia. Amos 6, 14: « In fortitudine enim nostra assumpsimus « nobis cornua. » Oseae 8, 4: « Ipsi regnaverunt, « et non ex me. » Sed debet vocari a Deo sicut Aaron. Exod. 28, 1: « Applica ad te Aaron. » Et ideo Dominus confirmavit sacerdotium ejus, sicut patet Num. 17, per virgam quae floruit. Tales ergo debent assumi qui non se ingerunt. Unde antiquitus signo visibili ostendebantur, sicut patet de Beato Nicolao, et multis aliis.

Consequenter cum dicit, *Sic et Christus non semetipsum clarificavit ut Pontifex fieret*, ostendit quomodo Christus sit Pontifex; et circa hoc duo facit: primo enim ostendit quomodo dicta conveniunt Christo; secundo ex hoc concludit intentum, ibi, *Appellatus a Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedech.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit quod Christus factus est Pontifex, non a se, sed a Deo; secundo agit de ipsius officio, ibi, *Qui in diebus carnis suae preces supplicationesque . . . offerens, exauditus est pro sua reverentia*; tertio de ipsius misericordia, ibi, *Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quae passus est, obedientiam.* Circa primum duo facit: quia primo ostendit quod Christus non promovit seipsum; secundo ostendit a quo sit promotus, ibi, *Sed qui locutus est ad eum.* Dicit ergo: *Christus non semetipsum clarificavit.* Circa quod sciendum est, quod non dicit, Non fecit seipsum Pontificem; sed dicit, *Non clarificavit semetipsum ut Pontifex fieret.* Sunt enim quidam qui se clarificant, ut fiant, sicut hypocritae, qui demonstrant in se aliqua, ut eligantur, vel praebendas consequantur; nullus tamen facit se Pontificem. Christus vero non solum

(1) *Al.* nam sicut dux vel rector in civitate, ita iste in his quae ad Deum, supple, ordinantur.
(2) Al. *offerre.*
(3) Al. *eorum.*

fecit se Pontificem, sed nec se clarificavit *ut Pontifex fieret*. Joan. 8, 50: « Ego gloriam meam non « quaero: » et paulo post sequitur: « Est Pater « meus qui glorificat me. » Et hoc est verum inquantum homo: quia inquantum Deus, habet eamdem gloriam cum Patre.

Deinde cum dicit, *Sed qui locutus est ad eum*, ostendit a quo est promotus: et primo ostendit a quo est clarificatus; secundo quomodo est Pontifex designatus, ibi, *Et in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in aeternum*. Clarificatus autem est divino judicio, quia scilicet Dominus locutus est ad ipsum in Psalm. 2, 7: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*. Et hoc est expositum supra. item Matth. 3, 17: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi com« placui. » Cum ergo ostendit eum ab aeterno genitum, ostendit gloriam ejus. Supra 1, 3: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus*. Pontificatum etiam accepit a Deo, inquantum homo, *quemadmodum in alio loco dicit*, scilicet in Psalm. 109, 4: *Tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. Utitur autem Apostolus auctoritate Psalmorum, tamquam magis famosa et majoris auctoritatis, utpote magis frequentata. Dicit autem, *Sacerdos*, quia se obtulit Deo Patri. Ephes. 5, 2: « Dilexit nos, et tradidit semetipsum pro « nobis oblationem et hostiam Deo. » Et ne credatur tale esse Sacerdotium Christi sicut fuit in veteri lege, distinguit ipsum quantum ad duo. Primo quantum ad dignitatem, quia *in aeternum*. Illud enim fuit temporale: erat enim figurale, et ideo non est perpetuum, sed transit veniente figurato. Sed Sacerdotium Christi est aeternum, quia est de veritate, quae est aeterna. Item hostia ejus habet virtutem introducendi in vitam aeternam. Item durat in aeternum. Secundo quantum ad ritum: quia ibi offerebantur animalia, hic autem panis et vinum: et ideo dicit: *Secundum ordinem Melchisedech*. Istud autem infra exponetur.

Deinde cum dicit, *Qui in diebus carnis suae preces supplicationesque... offerens, exauditus est pro sua reverentia*, ostendit quod illud quod pertinet ad officium pontificale, convenit Christo: et primo ostendit ejus conditionem; secundo actum ejus, ibi, *Preces*; tertio efficaciam, ibi, *Cum clamore valido*. Conditio ejus est quod fuit unus ex hominibus: quia, ut dictum est, Pontifex ex hominibus assumitur. Et ideo dicit, *Qui in diebus carnis suae*. Ponitur autem hic caro pro tota natura humana, sicut illud Joan. 1, 14: « Verbum caro « factum est. »

Sed numquid modo non sunt dies carnis ejus? Et videtur quod sic, per illud Luc. ult. 39: « Spi« ritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis « habere. » Quare ergo magis dicitur tempus ante passionem et resurrectionem suam, tempus vel dies carnis, quam nunc?

Dicendum est, quod caro quandoque sumitur pro fragilitate carnis, sicut 1 Corinth. 15, 50: « Ca« ro et sanguis regnum Dei possidere non pos« sunt. » Christus autem tunc habuit carnem fragilem et corruptibilem: et ideo dicit, *In diebus carnis suae*, idest in quibus gerebat carnem similem peccatrici, non peccatricem.

Actus autem ejus fuit quia obtulit preces et supplicationes, hoc est spirituale sacrificium, quod Christus obtulit. Dicuntur autem preces, idest petitiones. Jac. ult. 16: « Multum enim valet depre« catio justi assidua. » Supplicationes vero dicuntur quantum ad humilitatem orantis, sicut genuflexiones. Matth. 26, 9: « Procidit in faciem suam « orans. » Ad quem? *Ad Deum*, scilicet Deum Patrem, *qui salvum illum facere possit a morte*. Hoc autem poterat facere dupliciter. Uno modo, ne moreretur: unde dicitur Matth. 26, 39: « Pater, si « fieri potest, transeat a me calix iste. » Item ut mortuum resuscitaret: Psalm. 15, 10: « Non de« relinques in inferno animam meam. » Item 40, 11: « Tu autem, Domine, miserere mei, et resu« scita me. » Ad istud sacrificium spirituale ordinatur sacerdotium Christi: unde respondet ei quod dictum est supra: *Ut offerat dona et sacrificia pro peccatis*. Psalm. 49, 23: « Sacrificium laudis ho« norificabit me. » Oseae 14, 3: « Reddemus vi« tulos labiorum nostrorum. » Efficacia ostenditur ex modo orandi. Duo autem sunt necessaria oranti; scilicet fervens affectio, item dolor et gemitus. De his duobus Psalm. 37, 10: « Domine, ante te om« ne desiderium meum, » quantum ad primum; « et gemitus meus a te non est absconditus, » quantum ad secundum. Christus autem ista duo habuit: ideo propter primum dicit, *Cum clamore valido*, idest cum intentione efficacissima. Luc. 22, 43: « Factus in agonia prolixius orabat; » et 23, 46: « Clamans ait: « Pater, in manus tuas com« mendo spiritum meum. » Propter secundum dicit, *Et lacrymis*: per lacrymas enim exprimit Apostolus interiorem gemitum orantis (1). Hoc autem non legitur in Evangelio; sed probabile est quod sicut ipse lacrymatus est in resuscitatione Lazari, ita et in passione sua. Nam ipse multa fecit quae non sunt scripta. Non tamen flevit pro se, sed pro nobis, quibus passio sua profuit. Sibi autem profuit, inquantum per ipsam meruit exaltari. Philip. 2, 9: « Propter quod et Deus exaltavit il« lum, et donavit illi nomen quod est super omne « nomen. » Et ideo *exauditus est pro sua reverentia*, quam scilicet super omnes habebat ad Deum. Isa. 11, 3: « Et replebit eum Spiritus timoris Do« mini. »

Sed contra. Videtur quod non fuit exauditus: primo pro se, quia non transivit calix ab ipso, quod tamen petebat: item nec pro aliis, quia non fuit indultum Judaeis, quibus petebat indulgeri: Luc. 23, 34: « Pater, dimitte illis: non enim sciunt « quid faciunt. »

Dicendum est, quod Christus in omnibus quae voluit fieri, fuit exauditus. Ipse autem secundum appetitum sensualitatis, et secundum voluntatem, inquantum est quidam appetitus naturalis, refugiebat mortem: et quantum ad hoc orabat, ut ostenderet se verum hominem. Sed voluntate consequente rationem deliberatam, volebat mori: unde dicit Matth. 26, 39: « Verumtamen non sicut ego volo, « sed sicut tu. » Item nolebat quod ignosceretur omnibus, sed illis tantum qui crediderunt. Et multi postea conversi sunt.

(1) *Editio Veneta an.* 1498. Secundum cum dicit, *Et lacrymis* Hoc autem non legitur de Evangelio etc. *aliis omissis. Aliae autem editiones.* Secundo cum dicit etc.

LECTIO II.

Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quae passus est, obedientiam; et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae, appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech. De quo nobis grandis sermo et interpretabilis (1) ad docendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursum indigetis ut vos doceamini quae sint elementa exordii sermonum Dei; et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae: parvulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine (2) exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Supra posuit tria quae pertinent ad Pontificem; et ostendit duo illorum convenire Christo; scilicet officium, et modum perveniendi ad ipsum; hic prosequitur tertium, scilicet pietatem et misericordiam, quam Pontifex debet habere; et circa hoc duo facit. Primo ostendit illud quod passus est; secundo quae utilitas consecuta est etiam aliis, ibi, *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae.* Dicit ergo: Ita dixi, quod Pontifex debet esse talis quod possit compati. Talis autem est Christus. Cum enim sit Filius Dei ab aeterno, et secundum hoc nec pati posset nec compati, assumpsit naturam in qua posset pati, et sic etiam posset compati. Et hoc est quod dicit, quia *cum esset Filius Dei*, scilicet ab aeterno, *didicit obedientiam*, ex tempore.

Contra. Addiscere est ignorantis; Christus autem ab aeterno, ut Deus, et ab instanti conceptionis suae habuit plenitudinem scientiae, inquantum homo: ergo nihil ignoravit, nec per consequens didicit.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est scientia: scilicet simplicis notitiae; et quantum ad istam procedit argumentum, quia scilicet nihil (3) ignoravit. Est etiam scientia experientiae; et secundum istam didicit obedientiam: unde dicit: *Didicit ex iis quae passus est* (4), idest expertus est. Et loquitur Apostolus sic: quia qui didicit aliquid, voluntarie accessit ad illud sciendum; Christus autem voluntarie accepit infirmitatem nostram: et ideo dicit, quod *didicit obedientiam*, idest quam grave sit obedire: quia ipse obedivit in gravissimis et difficillimis: quia usque ad mortem crucis, Philip. 2. Et hic ostendit quam difficile sit bonum obedientiae. Quia qui non sunt experti obedientiam, « et non didicerunt eam in rebus difficilibus, credunt quod obedire sit valde facile. Sed ad hoc « quod scias quid sit obedientia, oportet quod discas obedire in rebus difficilibus; et qui non didicit obediendo subesse, nunquam novit bene « praecipiendo praeesse. Christus ergo, licet ab aeterno sciret simplici notitia quid est obedientia, tamen *didicit* experimento *obedientiam ex iis quae passus est*, idest difficilibus, scilicet per passiones et mortem. Rom. 5, 19: « Per obedientiam unius, « justi constituti sunt multi. »

Deinde cum dicit, *Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae*, ostendit fructum passionis, qui fuit duplex: unus in Christo, alius in membris ejus. In Christo fructus fuit glorificatio; et ideo dicit, *Et consummatus*: nam ab instanti conceptionis suae fuit consummatus perfecte quantum ad beatitudinem animae, inquantum ferebatur in Deum; sed tamen habuit passibilitatem naturae; sed post passionem habuit impassibilitatem. Et ideo quia secundum hoc ex toto perfectus est, convenit sibi alios perficere. Haec est enim natura perfecti quod possit sibi simile generare. Et ideo dicit, quod perfectus est. Quia enim per meritum obedientiae pervenit ad istam consummationem: Proverb. 21, 28: « Vir obediens « loquitur victorias: » *factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis*, non temporalis, sed *aeternae*. Isa. 45, 17: « Salvatus est Israel in Do« mino salute aeterna. » Et ideo dicit: *Appellatus a Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedech:* et hoc est supra expositum.

Deinde cum dicit, *De quo vobis grandis sermo*, praeparat animos auditorum ad sequentia, quae dicenda sunt de pontificatu Christi: et circa hoc duo facit: primo enim ostendit eorum tarditatem; secundo suam intentionem, cum dicit, 6 cap.: *Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur.* Iterum prima in duas: quia primo ostendit tarditatem; secundo ostendit ipsam esse culpabilem, ibi, *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini.* Item circa primam partem duo facit: primo ostendit dicendorum magnitudinem; secundo ipsorum tarditatem ad ea capienda, ibi, *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Dicit ergo: Ita dixi, quod appellatus est Pontifex: *de quo*, scilicet pontificatu, *grandis nobis sermo* est, quia de magnis. Proverb. 8, 6: « De rebus magnis lo« cutura sum. » Item *grandis*, quia de utili, scilicet de salute animarum. 1 Timoth. 1, 15: « Fi« delis sermo et omni acceptione dignus, quia « Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores « salvos facere. » Iste sermo *est interpretabilis ad docendum*: quod potest dupliciter exponi. Vel quod fiat ibi vis negationis, *Interpretabilis*, idest non exponibilis, quia non potest ad perfectum exponi. Quae enim ad Christum pertinent, nullus sermo exprimere potest. Eccli. 43, 32: « Glorificantes Do« minum quantumcumque potueritis, supervalebit « adhuc, et admirabilis magnificentia ejus. Bene« dicentes Dominum exaltate illum quantum pote« stis: major est enim omni laude. » Alio modo affirmative. *Interpretabilis*, idest indigens interpretatione propter altitudinem et magnitudinem et profunditatem ejus. Proverb. 1, 6: « Animadvertet « parabolam et interpretationem, verba sapientium, « et aenigmata eorum. » Interpretatio enim Scripturae numeratur inter dona Spiritus sancti, 1 Corinth. 12. Indiget etiam ut dicatur interpretatio ejus propter tarditatem nostram; et ideo subdit ipsam tarditatem nostram (1); cum dicit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Illi qui sunt debilis intellectus, non possunt alta intelligere, nisi eis exponantur per singula. Joan. 16, 12: « Adhuc « multa habeo vobis dicere; sed non potestis por-

(1) *Vulgata* et in interpretabilis.
(2) *Al.* qui pro ipsa consuetudine.
(3) *Al. deest* nihil.
(4) *Al. didicit*, idest expertus est.

(1) *Al.* ipsorum tarditatem, cum dicit etc.

« tare modo. » 1 Corinth. 3, 1: « Non potui vo- « bis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. »

Deinde cum dicit, *Etenim cum deberetis esse magistri propter tempus, rursus indigetis ut vos doceamini*, ostendit istam tarditatem esse culpabilem; et circa hoc tria facit: primo enim ostendit culpam tarditatis; secundo adhibet similitudinem, ibi, *Et facti estis quibus lacte opus sit*; tertio exponit, ibi, *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae*. Culpa enim alicujus est, quando diu audivit, si adhuc sit tardus; secus autem est, si sit novus auditor (1). Negligentia enim non est sine culpa: et ideo dicit: *Cum deberetis esse magistri*, scilicet aliorum, *propter tempus*, quo scilicet audierant legem et Prophetas. Joan. 5, 39: « Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis « vitam aeternam habere: » item ipsum Christum: item Apostolos, et multos ab ipsis conversos. Joan. 14, 9: « Tanto tempore vobiscum sum, et non « cognovistis me? » *rursus indigetis*; quasi dicat: Magis deberetis docere quam doceri; tamen indigetis *ut vos doceamini quae sint elementa exordii sermonis Dei* (2). Elementa enim dicuntur illa quae primo traduntur in grammatica, quando ponuntur ad litteras: ista vero sunt ipsae litterae. Exordia ergo sermonum Dei et prima principia et elementa sunt articuli fidei et praecepta decalogi. Qui ergo diu studuisset in theologia, et illa nesciret, tempus curreret contra ipsum. Ideo dicit: *Indigetis ut doceamini quae sint elementa exordii sermonis Dei*, idest prima principia. 2 Timoth. 3, 7: « Semper « discentes et nunquam ad scientiam veritatis per- « venientes. » Isa. 65, 20: « Puer centum annorum « morietur, peccator centum annorum maledictus « erit. »

Deinde cum dicit, *Et facti estis quibus lacte opus sit*, ponit ad hoc similitudinem. Sciendum est ergo, quod doctrina sacra est sicut cibus animae. Eccli. 15, 3: « Cibavit illum pane vitae et intel- « lectus: » et 24, 29: « Qui edunt me, adhuc « esurient; et qui bibunt me, adhuc sitient. » Sacra ergo doctrina est cibus et potus: quia animam potat et satiat. Aliae enim scientiae tantum illuminant intellectum: haec autem illuminat (3): Ps. 18, 9: « Praeceptum Domini lucidum, illuminans « oculos: » et etiam nutrit et roborat animam. In cibo autem corporali est differentia. Alio enim cibo utuntur pueri, et alio perfecti: pueri enim utuntur lacte, quasi magis tenui et connaturali, et de facili convertibili; sed adulti utuntur cibo solidiori. Sic in sacra Scriptura illi qui de novo incipiunt, debent audire levia, quae sunt quasi lac; sed eruditi debent audire fortiora. Et ideo dicit: *Facti estis quibus lacte opus sic*, scilicet pueri. 1 Petr. 2, 2: « Sicut modo geniti infantes, rationabiles sine dolo « lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem. » 1 Corinth. 3, 2: « Tamquam parvulis in Christo « lac vobis potum dedi, non escam. » (4) Et hoc est quod sequitur, *Non solido cibo*, idest alta doctrina, quae est de arcanis et secretis Dei quae confirmant et confortant.

Deinde cum dicit, *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae*, exponit similitudinem: et primo exponit illud quod dixit de lacte; secundo illud quod dixit de solido cibo, ibi, *Perfectorum autem est solidus cibus*. Circa primum duo facit: primo enim ponit expositionem; secundo expositionis rationem, ibi, *Parvulus enim est*. Dicit ergo: Ita dico, quod indigetis lacte, sicut pueri: *omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis justitiae*; idest, omnis qui indiget nutriri lacte, expers est, idest non potest habere partem in sermonibus justitiae perfecte intelligendis. Matth. 5, 20: « Nisi abundaverit justitia vestra « plusquam scribarum et pharisaeorum, non intra- « bitis in regnum caelorum. » Prov. 15, 5: « In « abundanti justitia virtus maxime est. » Hujusmodi autem non sunt participes pueri. Isa. 28, 9: « Quem docebit scientiam, aut quem intelligere « faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab « uberibus. »

Sed contra: quia Apostolus superius multa valde difficilia tradidit eis, scilicet de mysterio Trinitatis, et de sacramento Incarnationis, et multa alia ardua. Ergo vel non erant parvuli, vel talia tradenda sunt parvulis.

Respondeo. Dicendum est secundum Augustinum, quod non est intelligendum quod in doctrina fidei alia sunt tradenda majoribus et perfectis, et alia imperfectis: non enim est inter eos ista differentia: eadem enim utrisque sunt tradenda. Sed parvulis proponenda sunt, sed non exponenda, nec pertractanda: quia intellectus eorum magis deficeret, quam elevaretur.

Lac, secundum Glossam, est sicut: « Verbum « caro factum est. » Contra. Non minoris difficultatis est hoc intelligere, quam quomodo « Verbum « erat apud Deum. » Unde Augustinus dicit, quod istud invenitur in libris Platonis, non tamen illud. Ipse autem, ait Augustinus, non poterat suspicari quid sacramenti haberet: « Verbum caro factum est. »

Respondeo. Dicendum est, quod cognoscere: « Verbum caro factum est, » per simplicem fidem est satis facile, quia potest cadere in imaginationem, et aliqualiter in sensum; sed: « Verbum apud « Deum, » omnino excedit omnem sensum, et non nisi per rationem potest, et cum multa et maxima difficultate comprehendi.

Consequenter assignat rationem cum dicit: *Parvulus enim est*, non quidem aetate, sed sensu. Tripliciter autem aliquis dicitur parvulus. Est enim aliquis parvulus per humilitatem. Matth. 11, 25: « Revelasti ea parvulis. » Aetate: Galat. 4, 1: « Quanto tempore heres parvulus est, nihil differt « a servo. » Sensu: 1 Corinth. 14, 20: « Nolite « pueri effici sensibus: sed malitia parvuli estote, « sensibus autem perfecti sitis. » Et isto modo accipitur hic *parvulus*.

Deinde cum dicit, *Perfectorum autem est solidus cibus*, exponit illud quod dixerat de cibo solido. Hoc enim patet in corporalibus: quod quando homo pervenit ad aetatem perfectam, utitur fortiori et nobiliori et solidiori cibo. Sed spiritualis, quando pervenit ad perfectionem spiritualem, debet ei proponi doctrina solidior. Ista autem perfectio duplex est. Una est perfectio secundum intellectum, quando aliquis habet judicium intellectus ad recte discernendum et judicandum de his quae sibi proponuntur; alia est perfectio secundum affectum, quam facit caritas, quae est cum aliquis totaliter Deo inhaeret: unde Matth. 5, 48, post praecepta

(1) *Al.* deest auditor.

(2) *Al.* tamen indigetis doceri quae sunt elementa. Elementa enim etc.

(3) *Al. additur* animam.

(4) *Al. desunt sequentia usque ad finem paragraphi.*

caritatis dicitur: « Estote ergo perfecti, sicut et « Pater vester caelestis perfectus est. » Est autem perfectio caritatis, ut dicit Augustinus, ubi nulla est cupiditas. Quanto enim quis magis ascendit in Deum, tanto plus contemnit temporalia. Psal. 72, 24: « Quid enim mihi est in caelo, et a te quid « volui super terram? Defecit caro mea et cor « meum: Deus cordis mei, et pars mea Deus in « aeternum. » Hoc enim habet sacrae Scripturae doctrina, quod in ipsa non tantum traduntur speculanda, sicut in geometria, sed etiam approbanda (1) per affectum. Unde Matth. 5, 19: « Qui « autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur « in regno caelorum. » In aliis ergo scientiis sufficit quod homo sit perfectus secundum intellectum; in istis vero requiritur quod sit perfectus secundum intellectum et affectum. Loquenda sunt igitur alta mysteria perfectis. 1 Corinth. 2, 6: « Sapien« tiam loquimur inter perfectos. » Unusquisque enim secundum quod est dispositus sic judicat: sicut iratus aliter judicat durante passione, et aliter ipsa cessante; et similiter incontinens aliter judicat aliquid esse bonum tempore passionis, aliter post. Et ideo dicit Philosophus, quod unusquisque qualis est, talis sibi finis videtur. Et quia quae in sacra Scriptura traduntur, pertinent ad affectum et non tantum ad intellectum; ideo oportet esse perfectum in utroque. Et ideo Apostolus volens ostendere qui sint perfecti quibus sit tradendus iste solidus cibus, dicit, quod sunt illi *qui pro* sua *consuetudine habent sensus exercitatos*. Unde in ista perfectione quatuor sunt attendenda: scilicet ipsa perfectio in se in quo consistat; et quantum

(1) *Al.* apprehendenda.

ad hoc dicit: *Qui habent sensus exercitatos*. Et convenienter loquitur: in hoc enim exprimit utramque perfectionem: quia, ut dicit Philosophus, intellectus prout judicat de appetendis et agendis, dicitur sensus: quia est relatus ad aliquid particulare. Unde non accipitur hic sensus pro sensu exteriori. Qui ergo sentit quae Dei sunt, perfectus est. Philip. 3, 15: « Quicumque perfecti sumus, « hoc sentiamus. » 1 Cor. 2, 16: « Nos autem « sensum Christi habemus. » Qui vero non sentiunt nisi carnalia, Deo placere non possunt, ut patet Rom. 8. Secundo attendenda est dispositio ejus in quo est, quia debet esse exercitatus. 1 Timoth. 4, 7: « Exerce teipsum ad pietatem. » Qui enim non est exercitatus, non potest habere rectum judicium, quod ad hoc requiritur. Eccl. 34, 9: « Vir in multis expertus cogitabit multa. » Item qui non est expertus, pauca recognoscit. Tertio causa hujus exercitationis est consuetudo, non scilicet otium, sed frequentia actus: et ideo dicit, *Pro consuetudine*, scilicet recte agendi. Prov. 22, 6: « Adolescens juxta viam suam, etiam cum se« nuerit, non recedet ab ea. » Si ergo vis esse perfectus, non des te otio, sed assuesce te bonis a juventute. Quarto, finis hujus exercitii; quia scilicet *ad discretionem boni et mali*. Tunc enim perfectus est, quando discernit inter bonum et malum. Isa. 7, 15: « Sciat eligere bonum, et repro« bare malum. » Haec autem sunt tria: scilicet discretio inter bonum et malum, inter bonum et melius, inter malum et pejus. Multa enim sunt quae videntur bona, et tamen sunt mala. Proverb. « 14, 12: « Est via quae videtur homini recta, no- « « vissima vero ejus deducunt ad inferos. » In « his ergo requiritur rectitudo judicii. «

CAPUT SEXTUM.

LECTIO I.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur: non rursum jacientes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis et fidei ad Deum, baptismatum doctrinae, impositionis quoque manuum, ac resurrectionis mortuorum, et judicii aeterni. Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. Impossibile enim est illos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum caeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, et ostentui habentes.

Supra Apostolus fecit mentionem de pontificatu Christi secundum ordinem Melchisedech, et ostendit tarditatem eorum quibus scribebat; hic redit ad suum propositum; et circa hoc tria facit: quia primo aperit intentionem suam; secundo ostendit ejus difficultatem, ibi, *Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus*; tertio declarat intentionem, ibi, *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et*

(1) *Vulgata* ad perfectiora.

viciniora saluti. Circa primum duo facit: quia primo manifestat suum propositum; secundo exponit quod dicit, ibi, *Non rursum jacientes fundamentum poenitentiae*. Propositum suum est quod praetermissis his quae pertinent ad inchoationem doctrinae christianae, vult prosequi alia altiora: unde dicit: Jam dictum est, quod perfectis opus est solido cibo: *quapropter intermittentes sermonem inchoationis* (1) *doctrinae Christi*, per quam Christus inchoat esse in nobis, quod est per doctrinam fidei: Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per fidem « in cordibus nostris: » *feramur ad perfectionem*, idest ad ea quae spectant ad perfectionem doctrinae Christi. 1 Corinth. 13, 2: « Quando factus sum « vir, evacuavi quae erant parvuli. » Hoc autem secundum Glossam ad duo referri potest: scilicet vel ad intellectum, ut scilicet ex quo homo prove-

(1) Al. *intermittentes inchoationem*.

eius est debeat intermittere puerilia, et vacare perfectis. I Corinth. 2, 6: « Sapientiam loquimur « inter perfectos: » vel ad affectum: et est sensus, quod non semper est standum in sensu incipientium, sed oportet tendere de statum perfectorum. Gen. 17, 1: « Ambula coram me, et esto perfectus. »

Hic est duplex objectio: et primo de hoc quod dicit, *Intermittentes inchoationem*, quia nunquam debet intermitti inchoatio. Psalm. 76, 11: « Et dixi, « Nunc coepi. » Job 27, 6: « Justificationem quam « coepi tenere, non deseram. »

Respondeo. Dicendum est, quod contingit dupliciter intermittere inchoationem. Vel quantum ad aestimationem; et sic semper homo debet esse sicut incipiens (1), et tendens ad majora. Phil. 3, 12: « Non quod jam ceperim, aut quod jam per« fectus sim: sequor autem, si quo modo compre« hendam. » Vel quantum ad progressum (2) ad perfectionem; et sic semper debet niti homo transire ad statum perfectum. Phil. 3, 13: « Quae re« tro sunt obliviscens, ad ea quae priora sunt, me « extendens. » « In via enim Dei non progredi, « ait Bernardus (3), est regredi. »

Alia objectio est de hoc quod dicit, *Feramur ad perfectionem*. Perfectio enim consistit in consiliis. Matth. 19, 21: « Si vis perfectus esse, vade « et vende omnia quae habes, et da pauperibus. » Non omnes autem tenentur ad consilia. Igitur etc.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est perfectio. Una scilicet exterior, quae consistit in actibus exterioribus, qui sunt signa interiorum, sicut virginitas, et voluntaria paupertas; et ad hanc non omnes tenentur. Alia est interior, quae consistit in dilectione Dei et proximi. Coloss. 3, 14: « Caritatem habete, quod est vinculum perfectio« nis. » Et ad perfectionem hujusmodi non omnes tenentur, sed omnes tenentur ad eam tendere: quia si quis nollet plus diligere Deum, non faceret quod exigit caritas. Dicit autem, *Feramur*, et hoc secundum impulsionem a Spiritu sancto. Rom. 8, 14: « Qui Spiritu aguntur, hi Filii Dei sunt. » Vel sicut portati a Deo, qui portat infirmitatem nostram. Isa. 46, 3: « Audite me, domus Jacob, et « omne residuum domus Israel, qui portamini a « meo utero. » Vel sicut portati ab invicem: Gal. 6, 2: « Alter alterius onera portate. »

Deinde cum dicit, *Non rursum jacientes fundamentum poenitentiae*, exponit quod dixit: et intendit ostendere quae sunt illa quae faciunt ad inchoationem doctrinae Christi: et utitur similitune. Per fidem enim anima aedificatur in spirituali aedificio. Sicut ergo in corporali aedificio primo ponitur fundamentum, ita hic prima rudimenta doctrinae Christi sunt quasi fundamenta.

Sed contra: quia infra 11, ponitur fides esse fundamentum; fides autem una est: Ephes. 4, 5, « Unus Dominus, una fides, unum baptisma: » hic autem ponit sex fundamenta: ergo videtur quod male.

Respondeo. Dicendum est, quod fides fundamentum est virtutum. Ista autem quae ponit hic, sunt fundamenta doctrinae Christi.

Et dicit: *Non rursum jacientes fundamentum poenitentiae*; quasi ita firmiter ponamus, quod non oporteat iterato ponere. Vel quia dudum posuistis, et non oportet iterare. Multum autem signanter ordinat ista Apostolus. Sicut enim in via generationis et cujuscumque motus, prius est recessus a termino a quo, et post accessus ad terminum ad quem; ita dicit hic: quia poenitentia est recessus a peccato, et sic est quasi quoddam fundamentum in ista vita. Nemo enim, secundum Augustinum, suae voluntatis arbiter potest novam vitam inchoare, nisi poeniteat eum praeteritae. Unde Dominus in principio praedicationis dicit Matth. 4, 17: « Poeni« tentiam agite. » Et ideo dicit, *Poenitentiae ab operibus mortuis*. Opera enim mortua dicuntur vel quae secundum se sunt mortua, vel quae sunt mortificata. Res dicitur viva quando habet officium propriae virtutis: a quocumque deficit, dicitur mortua. Opera enim nostra sunt ordinata ad beatitudinem, quae est finis hominis; et ideo quando non ducunt ad beatitudinem, nec ordinari possunt, dicuntur mortua: et haec sunt opera facta in peccato mortali. Infra 9, 14: *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum obtulit seipsum immaculatum Deo, emundabit conscientias nostras ab operibus mortuis*. Opera vero facta in caritate, per peccatum mortificantur: unde non habent (1) virtutem ut mereantur vitam aeternam. Ezech. 18, 24: « Omnes justitiae ejus quas « fecerat, non recordabuntur. » Poenitentia vero facit quod ista reviviscunt: unde tunc iterum reputantur (2) ad vitam aeternam. In accessu vero ad terminum primo est fides; et ideo dicit, *Fundamentum fidei ad Deum*. Proprium autem fidei est quod credat homo et assentiatur non visis a se, sed testimonio alterius. Hoc autem testimonium vel est hominis tantum; et istud non facit virtutem fidei, quia homo et fallere et falli potest: vel istud testimonium est ex judicio divino; et istud verissimum et firmissimum est, quia est ab ipsa veritate, quae nec fallere nec falli potest. Et ideo dicit, *Ad Deum*, ut scilicet assentiatur his quae Deus dicit. Joan. 14, 1: « Creditis in Deum, et « in me credite. » Secundo in isto processu sunt sacramenta fidei. Haec autem sunt duo sacramenta intrantium: de his enim tantum agit hic Apostolus: et ista sunt baptismus primum, per quem regeneramur, et secundum confirmatio (3), per quam confirmamur. Quantum ad primum dicit, *Baptismatum*.

Sed contra. Ephes. 4, 5: « Una fides, u« num baptisma. » Non ergo plura sunt baptismata. Respondeo. Dicendum est quod triplex est baptismus: scilicet fluminis, et flaminis et sanguinis; sed duo ultima non habent vim nisi referantur ad primum: quia illud oportet habere in proposito, si non adsit facultas in habentibus usum liberi arbitrii. Et ideo non sunt tria sacramenta, sed unum sacramentum, per quod regeneramur ad salutem. Joan. 3, 5: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et « Spiritu sancto, non potest introire in regnum « Dei. » Inter ista vero baptismus sanguinis plus habet de effectu baptismi; si tamen primum fuerit in proposito, vel contrarium non teneatur in mente; sicut patet de innocentibus, qui non erant in opposita dispositione. Baptismus enim virtutem habet ex merito passionis Christi: Rom. 6, 3: « Qui-

(1) *Al.* incedens.
(2) *Al. deest* ad progressum.
(3) *Al. omittitur* ait Bernardus.

(1) *Al.* quia non habent.
(2) *Al* quia reputantur ei etc.
(3) *Al. tantum* et ista sunt baptismus primum, et secundum est confirmatio.

« cumque baptizati sumus in Christo Jesu, in mor- « te ipsius baptizati sumus. » Sicut ergo qui baptizatur, conformatur morti Christi sacramentaliter, ita martyr realiter. Et ideo istud baptisma habet totum effectum baptismi, quantum ad hoc quod purgat omnem culpam et poenam peccati; non tamen imprimit characterem aliquem. Et ideo si recipiens martyrium sine baptismo aquae resurgeret, esset baptizandus. Poenitentia vero non tantum habet de effectu baptismi, quia non tollit omnem poenam, licet tollat culpam. Sicut autem (1) martyr conformat se morti Christi per exteriorem passionem, ita poenitens per interiorem. Gal. 5, 24: « Qui Christi sunt, carnem suam crucifixerunt cum « vitiis et concupiscentiis. » Ideo potest esse tanta quod tolleret omnem culpam et poenam; sicut patet in Latrone et Magdalena. Unde poenitentia dicitur baptismus, inquantum supplet baptismi vicem. Et quia non licet illud iterari, ideo instituta est poenitentia. Ista ergo dicuntur baptismata, quia habent effectum baptismi; sed est tantum unum (2) baptisma, quia non agunt nisi illud habeatur in proposito.

Secundum sacramentum intrantium, est in ipsa manuum impositione (3): ideo dicit, *Impositionis quoque manuum.* Haec autem est duplex. Una est miracula faciens, sicut quando Christus per manus impositionem curabat infirmos: Luc. 4, 40: « Sin- « gulis manus imponens curabat eos; » et haec non est sacramentalis (4). Alia est sacramentalis: et haec est duplex. Una in sacramento ordinis: 1 Tim. 5, 22: « Manus nemini cito imposueris. » Alia est in sacramento confirmationis ad renovationem: Tit. 3, 5: « Per lavacrum regenerationis et « renovationis Spiritus sancti. » In confirmatione enim datur Spiritus sanctus ad robur (5), ut scilicet audacter homo confiteatur nomen Christi coram hominibus. Sicut enim in esse naturae prius generatur homo, et postea augetur et roboratur; ita in esse gratiae.

Tertio sequitur terminus motus ad quem motus terminatur, et ille est duplex. Duo enim expectamus. Primum est resurrectio corporum: et ista est fidei fundamentum: quia « sine hac inanis est « fides nostra: » 1 Corinth. 15, 14 (6): ideo dicit, *Ac resurrectionis* (7) *mortuorum.* Item expectamus remunerationem, quae fiet per judicem: Eccle. 12, ult. « Cuncta quae fiunt, adducet Deus in judi- « cium: » et ideo dicit, *Judicii aeterni*: non quod illud judicium duret per mille annos, sicut voluit Lactantius; sed totum erit in momento; sed dicitur aeternum, quia sententia quae ibi dabitur, in aeternum durabit. Matth. 25, 46: « Ibunt hi in « supplicium aeternum, justi autem in vitam ae- « ternam. » Et sciendum est, quod omnia ista quae dicit se velle hic tractare, sunt quasi quaedam rudimenta fidei: unde praedicat ea novitiis, Act. 17, et in multis aliis locis.

Deinde cum dicit, *Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus*, ostendit difficultatem propositi sui exequendi. Difficile enim est et in se, et respectu auditorum. Unde tria facit. Primo innuit quod in hoc potissime indigeat divino auxilio; secundo subdit quorumdam imbecillitatem, ibi, *Impossibile est enim illos qui semel sunt illuminati.... et prolapsi sunt, rursus renovari ad poenitentiam;* tertio adducit quamdam similitudinem, ibi, *Terra enim saepe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo.* Dicit ergo: Feramur ad perfectum; *et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus.* Minus autem dicit, et plus significat. Nam non est tantum necessarium quod Dominus permittat; sed oportet quod omnia faciat: Sapient. 7, 16: « In « manu Dei nos, et sermones nostri: » et ideo « debet omnia ponere sub confidentia divini auxilii. « Joan. 16, 5: « Sine me nihil potestis facere. » « Jac. 4, 15: « Pro eo ut dicatis: Si Deus volue- « « rit, et si vixerimus, faciemus. » «

Deinde cum dicit, *Impossibile est*, ostendit imbecillitatem eorum: erant enim imbecilles ad audiendum. Sicut enim in corporalibus nullus status est ita periculosus sicut recidivantium, ita in spiritualibus, qui post gratiam cadit in peccatum, difficilius surgit ad bonum. Et circa hoc facit tria. Primo proponit bona quae perceperant; secundo difficultatem causatam in eis ex recidivo, ibi, *Et prolapsi sunt*; tertio assignat rationem, ibi, *Rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei.* Bona autem quaedam sunt praesentia, quaedam vero futura. Ipsi vero in praesenti habuerunt spiritualem regenerationem; et quantum ad hoc dicit, *Illuminati* (1), scilicet per baptismum. Et congrue dicitur baptismus illuminatio, quia baptismus est principium regenerationis spiritualis, in qua intellectus illuminatur per fidem. Ephes. 5, 8: « Eratis aliquando tene- « brae, nunc autem lux in Domino. » Habent etiam bonorum Dei participationem; et quantum ad hoc dicit: *Et gustaverunt donum caeleste.* Donum illud est gratia: et dicitur caeleste, quia a caelis Deus eam dat. Psalm. 67, 19: « Dedit dona hominibus: » et Jac. 1, 17: « Omne datum optimum et omne do- « num perfectum desursum est, descendens a Pa- « tre luminum. » Est etiam in eis participatio divinae bonitatis. 2 Pet. 1, 4: « Per quem (scilicet « Christum) maxima nobis et pretiosa promissa « donavit. » Ideo dicit: *Participes facti Spiritus sancti.* Omnia enim dona dantur ex amore: et ideo istam participationem attribuit Spiritui sancto. Est autem participare, partem capere. Solus autem Christus Spiritum sanctum habuit ad plenitudinem: Joan. 3, 34: « Non enim ad mensuram dat Deus « Spiritum. » Alii enim sancti de ejus plenitudine receperunt, et participes facti sunt, non quidem substantiae, sed distributionum ejus. Supra 2, 4: *Et variis Spiritus sancti distributionibus.* 1 Corinth. 12, 4: « Divisiones gratiarum sunt; idem autem « Spiritus. » Item in praesenti habuerunt doctrinae eruditionem; et quantum ad hoc dicit: *Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum.* Verbum istud dicitur bonum, quia est verbum vitae aeternae: Joan. 6, 69: « Domine, ad quem ibimus? « Verba vitae aeternae habes. » Psal. 118, 103: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua. » Dicit

(1) *Al.* tamen.
(2) *Al.* sed tamen sunt unum.
(3) *Al. desunt sequentia usque ad* Haec autem.
(4) *Al. omittitur* et haec non est sacramentalis.
(5) *Al. omittuntur sequentia usque ad illud* Sicut enim.
(6) *Al. haec item verba desunt usque ad* Item.
(7) Al. *de resurrectione.*

(1) *Al.* et quantum ad hoc dicit, *Illuminati.* Ephes. 5: « Eratis aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino. » Ista autem illuminatio fit per fidem. Act. 15: « Fide puri- « ficans corda eorum. » Habent etiam bonorum Dei participationem etc.

autem: *Gustaverunt*, quia non solum illuminat intellectum, sed etiam reficit affectum, in quo est quaedam saporatio. Psal. 13, 9: « Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus. » Bona autem futura habuerunt in spe. Rom. 8, 24: « Spe facti « sumus salvi. » Et ideo dicit, *Virtutesque saeculi venturi*. Horum autem quaedam habent non solum in spe, sed etiam in quadam inchoatione; et illa sunt dotes animae, scilicet visio, tentio et fruitio; et illa habentur in quadam inchoatione, inquantum fides, spes et caritas, quae istis respondent, habentur in praesenti. Alia autem sunt bona quae solum habentur in spe, ut dotes corporis, scilicet subtilitas, agilitas, impassibilitas, claritas.

Consequenter cum dicit, *Et prolapsi sunt*, ostendit difficultatem ad resurgendum, causatam ex casu. Ubi notandum est, quod non dicit, Lapsi, simpliciter, sed *prolapsi*, idest totaliter lapsi: quia si lapsi tantum essent, non ita difficile foret resurgere. Prov. 24, 16: « Septies in die cadit justus, et resurgit. » Quod si diceret Apostolus, Illos qui proplasi sunt, impossibile est resurgere: tunc posset dici quod in hoc notat maximam difficultatem resurgendi, scilicet et propter peccatum, et propter superbiam, sicut patet in daemonibus. Sed quia dicit, illos qui semel prolapsi sunt, non posse rursus renovari ad poenitentiam; nec est aliquod peccatum in hoc mundo, a quo non possit homo poenitere; ideo aliter est intelligendum.

Unde sciendum est, quod ex hoc solo sumpsit Novatus quidam, qui fuit presbyter Ecclesiae Romanae, occasionem errandi. Voluit enim quod nullus post baptismum posset ad poenitentiam resurgere. Sed ista positio falsa est, sicut dicit Athanasius in epistola ad Serapionem; quia ipse Paulus recepit incestuosum Corinthium, sicut patet 2 Corinth. 2; et similiter Gal. 4, 19, quia dicit: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur « Christus in vobis. » Est ergo intelligendum, sicut dicit Augustinus, quod non dicit quod impossibile est poenitere, sed quod impossibile est *rursus renovari*, idest baptizari. Tit. 3, 5: « Per lavacrum regenerationis et renovationis Spiritus Sancti. » Nunquam enim posset homo sic poenitere quod posset iterum baptizari. Et hoc dicit Apostolus, quia secundum legem, Judaei multoties baptizabantur (1), sicut patet Marc. 7. Et ideo ad istum errorem removendum, dicit hoc Apostolus.

Deinde cum dicit, *Rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei*, assignat rationem quare baptismus non iteratur: quia scilicet baptismus est quaedam configuratio mortis Christi, sicut patet Rom. 6, 3: « Quicumque in Christo baptizati sumus, in morte « ipsius baptizati sumus. » Haec autem non iteratur, quia « Christus resurgens ex mortuis jam non « moritur: » Roman. 6, 9. Qui ergo iterato baptizantur, rursum Christum crucifigunt. Vel aliter, quod denotetur repugnantia gratiae Christi, ut scilicet velint frequenter peccare, et post iterum baptizari: ut scilicet non referatur ad iterationem baptismi, sed ad lapsum eorum qui peccant: qui scilicet, quantum in ipsis est, rursus crucifigunt Christum; « quia Christus pro peccatis nostris mortuus « est semel: » 1 Petr. 3, 18. Cum ergo peccas baptizatus, quantum in te est, das occasionem ut iterum Christus crucifigatur; et sic contumelia fit Christo, in cujus sanguine te lotum maculas. Apocal. 1, 5: « Dilexit nos, et lavit nos a peccatis no« stris in sanguine suo. »

(1) *Al.* baptizantur.

LECTIO II.

Terra enim saepe venientem super se bibens imbrem, et germinans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a Deo; proferens autem spinas ac tribulos, reproba est et maledicto proxima, cujus consummatio in combustionem.

Supra ostendit Apostolus difficultatem ad suum propositum exequendum, provenientem ex eorum culpa; hic adducit ad hoc quamdam similitudinem: et primo quantum ad bonam terram; secundo quantum ad malam, ibi, *Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est.*

Sciendum est autem, quod secundum unam expositionem supra voluit Apostolus, illos qui semel baptizati sunt, non posse iterum baptizari, vel renovari ad poenitentiam. Alia autem est expositio, quae ibi dimissa fuit, quod impossibile est, eos qui in hac vita semel illuminati sunt, rursum in alia vita renovari ad poenitentiam. Eccle. 9, 10: « Quidquid potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus nec ratio nec sapientia « nec scientia est apud inferos, quo tu properas. » Joan. 9, 4: « Venit nox, quando nemo potest operari. » Rursus ergo exponatur, idest post hanc vitam. Et hujus ratio est. Duo enim causant poenitentiam. Unum est quod dat efficaciam, scilicet meritum passionis Christi: 1 Joan. 2, 2: « Ipse est « propitiatio pro peccatis nostris. » Aliud autem est exemplum poenitendi, quod habemus in Christo per considerationem; scilicet considerando austeritatem, paupertatem, et tandem passionem. 1 Pet. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis « relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Sic ergo intelligitur quod dicit, *Rursus crucifigentes*; idest crucis Christi fructum percipientes; et hoc quantum ad id quod dat efficaciam poenitentiae: *et ostentui habentes*, quantum ad exemplum poenitendi: et sic accipitur ostentum in bonum.

Ista vero similitudo, quae ponitur hic, de terra, potest referri vel ad id quod supra dictum est, *Feramur ad perfectionem;* et tunc erit sensus: Quod si feramur, habebimus benedictionem, sicut terra bona; vel potest continuari ad dictum immediate, secundum expositionem utramque, sive de baptismo, sive de alia vita. Illa tamen de baptismo magis est litteralis; et sic est sensus. Sicut terra culta, si iterato profert spinas, non colitur, sed comburitur, sic homo peccans post baptismum, ulterius non abluitur. Et tangitur circa bonam terram primo beneficium impensum; secundo fructum quem profert, ibi,

Et germinans herbam; tertio praemium, ibi, *Accipit benedictionem*. Terra ista est cor humanum. Luc. 8, 15: « Quod autem cecidit in terram bo« nam, hi sunt qui in corde bono et optimo au« dientes verbum retinent, et fructum afferunt in « patientia. » Quod dicitur terra, quia sicut terra indiget pluvia, ita homo indiget gratia Dei. Ps. 64, 10: « Visitasti terram, et inebriasti eam. » Isa. 55, 10: « Quomodo descendit imber et nix de caelo, et « illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram et « infundit eam, et germinare eam facit, et dat se« men ferenti et panem comedenti; sic erit verbum « meum, quod egredietur de ore meo: non rever« tetur ad me vacuum, sed faciet quaecumque vo« lui, et prosperabitur in his ad quae misi illud. » Sed beneficium quod percipit, et doctrina fidei, est quasi imber (1) superveniens, quam pluit in cordibus auditorum, mediantibus praedicatoribus et doctoribus. Isa. 5, 26: « Mandabo nubibus ne « pluant super eam imbrem. » Job 36, 27: « Ef« fundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubi« bus fluunt, quae praetexunt cuncta desuper. » Hunc imbrem bibit, quando quod audit intelligit, et ad illud afficitur. Isa. 55, 1: « Omnes sitientes « venite ad aquas, et qui non habetis argentum, « properate, emite, et comedite. » Ista doctrina est *super se*, idest desuper veniens (2): et hoc quantum ad principium hujus doctrinae: vel *super se*: quia quaedam doctrina est de terra, qua scilicet homo inhaeret terrenis; alia est de caelis, quae scilicet docet caelestia. Jac. 3, 15: « Non est ista sa« pientia de sursum descendens, sed terrena, ani« malis, diabolica: » et post sequitur, ibidem 17: « Quae autem desursum est sapientia, primum qui« dem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadi« bilis, bonis consentiens, plena misericordia et « fructibus bonis, non judicans, sine simulatione. » Vel *super se*, idest super facultatem humanae « rationis: nam aliae scientiae sunt secundum hu« manam rationem inventae: haec autem divinitus « inspirata. Eccli. 3, 25: « Plurima super sensum « « hominum monstrata sunt tibi. » Dicit autem non semper, nec raro, sed *saepe*: quia, ut dicit Augustinus, et habetur in Glossa, « si semper, vi« lescit; si raro, non sufficit et negligitur. » Job 16, 2: « Audivi frequenter talia. » Fructus est, quia generat herbam opportunam (1) cultoribus. Ista sunt bona opera, quae facit homo per doctrinam susceptam. Genes. 1, 11: « Germinet terra « herbam virentem, et facientem semen. » Ista terra colitur primo a Deo: Joan. 15, 1: « Pater « meus agricola est. » Colitur etiam a praelato: 1 Corinth. 3, 6: « Ego plantavi, Apollo rigavit; sed « Deus incrementum dedit. » Colitur etiam ab homine ipso. Proverb. 24, 27: « Diligenter exerce « agrum tuum. » Est autem opportuna Deo ad gloriam: 1 Corinth. 10, 31; « Omnia in gloriam Dei « facite: » aliis ad meritum et ad gloriam: 1 Thessal. 2, 20: « Vos enim estis gloria nostra et gau« dium: » ipsi vero operanti ad vitam aeternam. Rom. 6, 22: « Habetis fructum vestrum in signifi« cationem, finem vero vitam aeternam. »

Deinde cum dicit, *Accipit benedictionem a Deo*, ostendit praemium, scilicet benedictionem divinam. Ista autem benedictio nihil aliud est quam factio bonitatis in nobis: quae quidem in praesenti vita fit imperfecta, sed in futuro erit perfecta: 1 Petr. 3, 9: « In hoc vocati estis ut benedictionem he« reditate possideatis. »

Deinde cum dicit, *Proferens autem spinas ac tribulos, maledicta est*, agit de mala terra: ubi (2) tria facit. Primo supponit beneficium, quod dictum est; secundo ponit malum fructum, dicens, *Proferens autem spinas et tribulos*; tertio ostendit poenam, ibi, *Reproba est*. Fructus ergo sunt spinae, idest minora peccata, et tribuli, idest majora, quae pungunt conscientiam propriam, et quandoque etiam alienam: illa scilicet quod sunt contra proximos. Gen. 3, 18: « Spinas et tribulos germinabit « tibi. » In poena vero ponit tria: scilicet divinam reprobationem; judiciariam condemnationem, ibi, *Maledicto proxima*; et finalem punitionem, ibi, *Cujus consummatio in combustionem*. Quantum ad primum dicit, *Reproba est*. Sicut enim praedestinatio est principium remunerationis, ita reprobatio signum est condemnationis. Quod ergo aliquis frequenter rigetur praeceptis salutaribus, signum est reprobationis, si persistat in peccatis. Hier. 6, 30: « Argentum reprobum vocate eos, quia Dominus « projecit eos. » Condemnatio est, quia *proxima maledicto*. Matth. 25, 41: « Ite maledicti in ignem « aeternum. » Punitio est: *Cujus consummatio in combustionem*. Isa. 9, 5: « Vestimentum mixtum « sanguine erit in combustionem, et cibus ignis. »

(1) *Al.* est doctrina fidei, quasi imber etc.
(2) *Al.* est desuper veniens, quia *super se*; et hoc quantum ad principium hujus doctrinae: quaedam enim doctrina etc.

(1) *Al.* optimam.
(2) *Al.* de qua primo supponit.

LECTIO III.

Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri, et dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis, et ministratis. Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare solicitudinem ad expletionem spei usque in finem; ut non segnes efficiamini, verum imitatores eorum qui fide et patientia hereditabunt promissiones.

Quia Apostolus multa quae dura videbantur, de statu istorum dixerat; modo, ne ex illis desperarent, ostendit qua intentione haec dixerit, scilicet ut ipsos a periculis retraheret: unde circa hoc duo facit: primo enim ostendit fiduciam quam de ipsis habebat; secundo subdit rationem confidentiae, ibi, *Non enim injustus est Deus*. Dicit ergo: Ita dixi, quod terra *quae profert spinas et tribulos, reproba est*: et ne credatis quod ego tales vos reputem, *confidimus de vobis, dilectissimi*, et hoc propter fidem et caritatem, *meliora et viciniora saluti*. Ubi commendat statum ipsorum ex duobus: scilicet ex eo quod jam erant: quia ex eo quod dicit *meliora*, supponit quod erant in bono statu: et ex

eo quod expectabant in futurum: unde dicit, *Viciniora saluti*. Rom. 13, 11: « Nunc autem propior est nostra salus quam cum credidimus. » Quanto enim quis proficit in bonis, tanto magis appropinquat saluti. Sequitur: *Tametsi ita loquimur:* idest, quia, etsi sic loquimur, hoc est ut reddamus eos cautos « et hoc procedit ex caritate. Psal. 140, 5: « Corripiet me justus in misericordia, « et increpabit me. »

Deinde cum dicit, *Non est enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri*, ostendit rationem confidentiae, quae duplex est: una ex bonis ipsorum praeteritis, alia ex promissione Dei, ibi, *Abrahae namque promittens Deus . . . juravit per semetipsum.* Quia vero Apostolus duo dixerat: unum scilicet quod de ipsis confidebat, aliud quod aspere ipsis loquebatur: ideo duo facit: primo enim assignat rationem primi; secundo rationem secundi, ibi, *Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare solicitudinem.* Ratio autem quare ipse de his confidat, haec est, quia recordatur multorum bonorum quae ipsi fecerunt: unde dicit: *Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora.* Et quare? *Quia non est injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri.*

Contra. Ezech. 18, 24: « Si averterit se justus a « justitia sua, et fecerit iniquitatem secundum omnes « abominationes quas operari solet impius, numquid vivet? » et paulo post ibidem sequitur: « Omnes justitiae ejus non recordabuntur: » et ibi (1) subditur vers. 29: « Non est aequa via Domini. »

Respondeo. Dicendum est, quod homo qui cadit post gratiam, dupliciter potest se habere. Uno modo quod in malo perseveret: et tunc Deus omnes justitias ejus obliviscitur: alio modo quod poeniteat: et tunc bonorum praecedentium recordatur, quia reputantur sibi ad meritum: unde dicit Glossa, quod mortificata reviviscunt.

Sed tunc videtur dubium: quia constat quod justitia respicit meritum. Si ergo justitia Domini exigit quod Deus non obliviscatur, si poeniteat, sicut dicit Glossa, ergo cadit sub merito quod resurgat a peccato, et sic meretur gratiam: quod est impossibile.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est meritum. Unum quod innititur justitiae, et istud est meritum condigni; aliud quod soli misericordiae innititur, quod dicitur meritum congrui. Et de isto dicit, quod justum est, idest congruum, quod homo qui multa bona fecit, mereatur. Ista enim misericordia est adjuncta quodammodo justitiae, plusquam in illo qui nunquam aliquid (2) fecit. Et isto modo non obliviscitur Deus operis nostri (3), et dilectionis: soli enim caritati debetur vita aeterna. Joan. 14, 23: « Si quis diligit me, sermonem meum « servabit. » Quidquid enim non est ex caritate, non est meritorium. 1 Corinth. 13, 3: « Si caritatem non habeam, nihil mihi prodest. » Et ideo hic non dicit tantum, *Operis vestri*, sed addit, *Dilectionis:* quia etiam, sicut dicit Gregorius, « non « est amor Dei otiosus; operatur enim magna, si « est; si operare renuit, amor non est. » 1 Joan. 3, 18: « Non diligamus verbo neque lingua, sed « opere et veritate. » Ideo subdit: *Quam ostendistis in nomine ipsius*. Coloss. 3, 17: « Omne quod« cumque facitis in verbo aut in opere, omnia in « nomine Domini nostri Jesu Christi. » Quid autem ostenderint et in quo, ostendit, quia *ministrastis sanctis*, scilicet subveniendo necessitatibus sanctorum. Matth. 20, 26: « Quicumque voluerit inter « vos fieri major, sit vester minister. » Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes. » Et quia in omnibus est necessaria continuatio, ideo subdit, *Et ministratis*. Et ideo si peccastis, ex divina misericordia adjuncta justitiae dabit veniam.

Consequenter cum dicit, *Cupimus autem unumquemque vestrum eamdem ostentare solicitudinem*, assignat rationem quare ita dure locutus fuerat, scilicet ex desiderio salutis ipsorum: unde circa hoc tria facit: quia primo ostendit suum desiderium; secundo subdit imminens periculum, ibi, *Ut non segnes efficiamini*; tertio declarat per exemplum, ibi, *Verum imitatores eorum qui fide et patientia hereditabunt promissiones.* Dicit ergo: Diximus ista non quasi desperantes de vobis, sed magis *quia cupimus unumquemque*, idest de unoquoque *vestrum*. Philip. 1, 8: « Testis est mihi Deus, quomodo cu« piam vos omnes in visceribus Jesu Christi. » Sed quid cupimus? *Ostendere eamdem solicitudinem*; idest, ut sitis soliciti ostendere, per exhibitionem operis, hanc solicitudinem ad bona, quam semper habuistis. Unde patet quod ad opera pietatis requiritur solicitudo: Luc. 10, 41: « Martha, Martha, « solicita es. » Item ad propriam salutem: 2 Timoth. 2, 15: « Solicite cura teipsum probabilem « exhibere Deo. » Et quare? *Ad expletionem spei*, scilicet ut implendo (1) quod coepistis, consequamini quod speratis. Roman. 5, 5: « Spes non con« fundit. » Et hoc totum *usque in finem*: « qui « enim perseveraverit usque in finem, hic salvus « erit: » Matth. 24, 13.

Deinde cum dicit, *Ut non segnes efficiamini*, ostendit periculum, quod est pigritia. Et est segnities timor futurae bonae operationis, propter timorem scilicet, vel ne deficiat, vel ne poeniteat. Proverb. 26: 13: « Piger dicit: Leo est in via. » Unde pigri semper allegant impedimenta.

Deinde cum dicit, *Verum imitatores eorum qui fide et patientia hereditabunt promissiones*, ponit exemplum; quasi dicat: Non sitis pigri, sed magis imitamini, accipiendo exemplum in Prophetis. Jacob. 5, 10: « Accipite exemplum exitus mali, laboris « et patientiae: » et sequitur, « Prophetas. » Et in aliis sanctis, scilicet Apostolis. 1 Corinth. 4, 16: « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. » Sitis ergo *imitatores eorum qui fide*, sine qua impossibile est placere Deo, infra 11, *et patientia*, contra adversa, *hereditabunt promissiones*: per fidem enim formatam et patientiam acquiritur hereditas promissa. Infra 11, 33: « Sancti per fidem vicerunt regna, « operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones. »

(1) *Al.* « Quia via Domini aequa est. »
(2) *Al.* aliud.
(3) *Al. deest* nostri.

(1) *Al.* scilicet adimplendo.

LECTIO IV.

Abrahae namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem. Homines enim per majorem sui jurant, et omnis controversiae eorum finis ad confirmationem, est juramentum. In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum; ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animae tutam ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis, ubi praecursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedech, Pontifex factus in aeternum.

Supra Apostolus ostendit causam quare de istis confidebat, et hoc propter bona quae fecerunt; hic ostendit idem ex promissione facta patribus: unde circa hoc facit duo. Primo enim praemittit promissionem; secundo assignat rationem dictorum, ibi, *Homines enim per majorem sui jurant.* Circa primum tria facit: primo enim ostendit cui facta sit promissio; secundo ostendit promissionis modum esse convenientem, ibi, *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem*; tertio promissionis effectum, ibi, *Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.* Promissio facta est Abrahae. Gal. 3: « Abrahae « dictae sunt promissiones, et semini ejus. » Et hujus est ratio, quia per fidem inhaeremus Deo, et ideo per fidem consequimur promissiones. Primum enim exemplum fidei fuit in Abraham; et hoc quia primus recessit a consortio infidelium: Gen. 12, 1: « Egredere de terra tua et de cognatione tua et « de domo patris tui; » secundo, quia primus aliquid credidit quod erat supra naturam. Roman. 4, 18: « Qui contra spem, in spem credidit. » Unde Gen. 15, 16: « Credidit Abraham Deo, et reputa- « tum est ei ad justitiam. » Primus enim accepit signaculum fidei, scilicet circumcisionem, Roman. 4. Modus promissionis est quantum ad duo. Primo quantum ad juramentum interpositum; secundo quantum ad verba promissionis, ibi, *Nisi benedicens benedicam tibi.* Dicit ergo: Deus volens ostendere promissionem suam firmam et stabilem, *quia non habuit majorem se per quem juraret*: Psalm. 112, 4: « Excelsus super omnes gentes Dominus *juravit per semetipsum.* Gen. 22, 16: « Per me- « metipsum juravi, dicit Dominus. » In quo habes exemplum quod juramentum de se non est illicitum: quia Scriptura nihil Deo attribuit quod de se sit peccatum. Intendit enim Scriptura nos ad Deum ordinare et ducere Ephes. 5, 1: « Estote « imitatores Dei sicut filii carissimi.. » Tamen interdicitur frequentia juramenti: Eccli. 23, 9: « Ju- « rationi non assuescat os tuum. » Item juramentum in vanum: Exod. 20, 7: « Non assumes no- « men Dei tui in vanum. »

Consequenter cum dicit, *Nisi benedicens benedicam te,* ostendit modum promissionis: quasi dicat: Non credatur mihi, nisi benedicam tibi; ut sit modus jurandi quasi per execrationem. Dicit autem, *Benedicens,* quod pertinet ad bonorum collationem. « Benedictio enim Domini divites facit, » sicut dicitur Proverb. 10, 22. *Et multiplicans multiplicabo te,* quod etiam pertinet ad prolis numerositatem. Et utrumque fuit Abrahae promissum, sicut patet Gen. 14 et 15. Ingeminat autem dicendo: *Benedicens benedicam,* ut designet bona temporalia et spiritualia, et continuitatem benedictionis. Vel *benedicens benedicam* in multitudine prolis sanctae, quae Gen. 15, 5, designatur per stellas caeli, ubi dicitur: « Suspice caelum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei: sic erit semen tuum. » Et *multiplicans multiplicabo* in numerositate prolis malae et perversae, quae ibid. 22, designatur per arenam maris. Ingeminatur etiam multitudo, quod est propter numerositatem prolis bonae vel malae, vel propter continuitatem multitudinis. Vel *benedicam* in bonis gratiae, *et multiplicabo* in bonis gloriae. Psalm. 30, 20: « Quam magna multitudo dulcedi- « nis tuae, Domine! » Effectus promissionis fuit, quia *longanimiter ferens adeptus est repromissionem.* Longanimitas est, non solum in faciendo magnum aliquid, sed etiam in expectando in longum. Abraham autem promissionem habuit, nec unquam passum pedis terrae possedit, ut dicitur Act. 7, et usque in senectutem prolem non suscepit, et tamen a spe non decidit. Jac. 5, 10: « Accipite exem- « plum fratres mei, mali exitus, et longanimitatis « et laboris et patientiae, Prophetas qui locuti « sunt in nomine Domini: » Isa. 51, 2: « Atten- « dite ad Abraham patrem vestrum, et ad Saram « quae peperit vos. »

Deinde cum dicit, *Homines enim per majorem sui jurant,* ponit rationem praedictorum; et circa hoc facit tria: primo enim ponit humanam consuetudinem; secundo assignat rationem consuetudinis, ibi, *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum*; tertio subdit fructum promissionis, ibi, *Ut per duas res immobiles . . . fortissimum solatium habeamus.* Consuetudo enim humana duplex ponitur: una quantum ad id per quod juratur; alia quantum ad effectum juramenti, ibi, *Et omnis controversiae eorum finis, ad confirmationem, est juramentum.* Illud autem per quod juratur, est majus; et hoc rationabiliter. Nihil enim aliud est jurare nisi dubium confirmare. Sicut ergo in scientiis nihil confirmatur nisi per id quod est magis notum; ita, quia nihil certius est apud homines quam Deus, ideo per ipsum tamquam per majus et certius juratur.

Sed contra. Quandoque enim juratur per Filium, qui minor est; ut cum dicitur, *Per Christum.* Aliquando vero per creaturam, sicut Joseph juravit Per salutem Pharaonis, Gen. 42.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est modus jurandi per Deum: uno modo per simplicem attestationem; ut cum absolute dicitur, Per Deum ita est: quasi dicat: Testis est mihi Deus quod ita est sicut dico. Rom. 1, 9: « Testis est mihi Deus « cui servio in spiritu meo. » Aliquando vero per execrationem; quod fit quando aliquid obligatur ad vindictam Deo, si non sit ita; puta caput vel anima (1) vel aliquid hujusmodi; sicut juravit Apostolus 2 Corinth. 1, 23: « Testem Deum invoco « in animam meam; quasi dicat: Obligo animam meam pro testimonio, pro quo ipsum nomen Dei

(1) *Al. omittitur* vel anima.

assumo: et istud est gravissimum. Per creaturam autem juratur, non inquantum est talis, sed inquantum in ipsa relucet aliquod indicium divinae potestatis. Quia enim omnis potestas a Deo est, Roman. 13; inquantum aliquis exercet potestatem super aliquam multitudinem, si juratur per ipsum, juratur per Deum, cujus potestas in ipso relucet. Et sic juravit Joseph per salutem Pharaonis. Hoc est ergo quod dicit: *Homines per majorem sui jurant.* Sciendum est autem, quod a juramento sunt excludendi alias perjuri, quia debet juramento maxima reverentia exhiberi, et ex retroactis praesumitur quod debitam reverentiam juramento non exhibebunt. Item ad ipsum non sunt cogendi pueri ante annos pubertatis, quia nondum habent perfectum usum rationis, quo sciant juramento debitam reverentiam exhibere. Item personae magnae dignitatis: quia juramentum requiritur ab eis de quorum dicto vel facto dubitatur. Derogat autem hominibus magnae auctoritatis, ut dubitetur de veritate eorum quae dicunt. Unde et in Decretis, 2 Quaest., cap. 4, dicitur quod sacerdos ex levi causa jurare non debet. Causae autem in quibus liceat jurare, haec sunt. Pro pace firmanda, sicut Laban juravit Gen. 31. Secundo pro fama conservanda. Tertio pro fidelitate tenenda, sicut feudatarii jurant dominis. Quarto pro obedientia implenda, si praecipitur a superiori aliquid honestum. Quinto pro securitate facienda. Sexto pro veritate attestanda. Sic juravit Apostolus Roman. 1, 9: « Testis est mihi « Deus, cui servio in spiritu meo (1). »

Deinde cum dicit, *Et omnis controversiae finis, ad confirmationem, est juramentum,* ponit effectum juramenti, qui in hoc consistit quod per juramentum finitur omnis controversia: sicut enim in scientiis, quando resolvitur usque ad prima principia demonstrabilia, quiescitur; ita divina lege introductum est quod, cum pervenitur ad primam veritatem, est status; quod fit quando ipsa in testimonium invocatur. Exod. 22, 8: « Applicabitur « ad deos et jurabit. » Et sic sopitur omnis quaestio et controversia.

Deinde cum dicit, *In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum,* ponit rationem quare Deus voluit jurare; scilicet ad ostendendam firmitatem promissionis suae: unde dicit: *In quo,* idest eo ipso Deus interposuit juramentum, *volens abundantius ostendere*: abundans enim fuit quod promisit, sed abundantius fuit quod juravit: *volens,* inquam, *ostendere heredibus pollicitationis,* idest rei pollicitae. Rom. 9, 8: « Qui « filii sunt promissionis, aestimantur in semine: » *ostendere,* inquam, *immobilitatem consilii sui.*

Sciendum est, quod in his quae a Deo procedunt, duo sunt consideranda: scilicet ipse processus rerum, et consilium Dei, a quo talis processus causatur. Consilium Dei est omnino immobile. Isa. 46, 10: « Consilium meum stabit, et omnis voluntas « mea fiet. » Sed dispositio est bene mutabilis. Nam Dominus aliquando pronuntiat aliquid secundum quod exigit ordo et processus rerum, sicut patet Isa. 38, 1: « Dispone domui tuae, quia mo« rieris tu, et non vives: » habebat enim cursus infirmitatis quod ex illa moreretur. Et similiter Jonae 3, 4: « Adhuc quadraginta dies et Ni« nive subvertetur: » quia ipsa meruerat submersionem sui ipsius. Hierem. 18, 7: « Repente loquar « adversus gentem et adversus regnum, ut era« dicem et destruam et disperdam illud. Si poe« nitentiam egerit gens illa a malo suo quod lo« cutus sum adversus eam; agam et ego poeni« tentiam super malo quod cogitavi ut facerem « ei. » Et tunc prophetia est comminationis. Quandoque vero pronuntiatur aliquid, secundum quod respicit consilium Dei aeternum: et super hoc Deus nunquam poenitet, nec illud retrahit. 1 Reg. 15, 29: « Triumphator in Israel non parcet, et poe« nitudine non flectetur. » Tamen sciendum est, quod quandocumque Dominus promittit aliquid sub juramento, est prophetia praedestinationis, quae est ostensiva divini consilii; et ista promissio penitus immutabilis est.

Deinde cum dicit, *Ut per duas res immobiles... fortissimum solatium habeamus,* ostendit fructum promissionis: et primo ostendit quis sit ille fructus; secundo quis consequatur hunc fructum, ibi, *Quam sicut anchoram habemus animae tutam ac firmam.* Fructus autem est ut spes nostra sit certa: unde dicit: *Ut habeamus fortissimum,* idest firmissimum, *solatium,* spei, *per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri,* scilicet per Deum qui promittit, qui non mentitur. Num. 23, 19: « Non est « Deus ut filius hominis, ut mentiatur: » et per juramentum, in quo est major confirmatio veritatis. Sciendum est autem, quod sicut delectatio sensibilis est experientia sensibilis et memoria de praeterito, ita spes de futuro. 1 Mach. 2, 61: « Omnes « qui sperant in ipso non infirmantur. » Isa. 40, 31: « Qui sperant in Domino mutabunt fortitudi« nem, assument pennas ut aquilae: current, et « non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. » *Habeamus,* inquam, nos *qui confugimus,* a malis scilicet mundi, et ab impugnatione hostis, *ad tenendam propositam nobis spem.* Psalm. 89, 1: « Domine, refugium factus es nobis. » Proverb. 18, 10: « Turris fortissima nomen Domini. Ad « ipsam currit justus et exaltabitur. »

Deinde cum dicit, *Quam sicut anchoram habemus,* ostendit quod fideles promissionem istam consequantur: et utitur quadam similitudine. Comparat enim spem ipsi anchorae, quae sicut in mari navem immobilitat, ita spes animam firmat in Deo in hoc mundo, qui est quasi quoddam mare. Psalm. 103, 25: « Hoc mare magnum et spatiosum ma« nibus. » Ista tamen anchora debet esse secura, ut scilicet non deficiat: unde fit de ferro. 2 Timoth. 1, 12, « Scio enim cui credidi, et certus sum. » Item debet esse firma, ut scilicet non cito a navi removeatur: ita homo debet alligari isti spei, sicut anchora navi alligatur. Est autem differentia inter anchoram et spem: quia anchora in imo figitur, sed spes in summo, scilicet in Deo. Nihil enim in praesenti vita est firmum ubi posset anima firmari et quiescere. Unde Gen. 8, dicitur, quod columba non invenit ubi requiesceret pes ejus. Et ideo dicit, quod debet incedere *usque ad interiora velaminis.* Apostolus enim per sancta, quae erant in tabernaculo, intelligit statum praesentem Ecclesiae; sed per sancta sanctorum, quae per velum distin-

(1) *Ad marginem hujus loci haec notat F. Remigius Florentinus in editione Veneta jam citata:* « Hucusque, candide « Lector, in vetustissimo codice Veneto reperi haec scitu « digna: in residuo vero Epistolae inter eum et jam impres« sos vel minimum vel nullum discrimen inveni. »

guebantur a sanctis, intelligit statum futurae gloriae. In illo ergo vult quod figatur anchora spei nostrae qui est modo velatus ab oculis nostris. Isa. 64, 4: « Oculus non vidit, Deus, absque te « quae praeparasti expectantibus te. » Psal. 30, 20: « Quam magna multitudo dulcedinis tuae, Do« mine, quam abscondisti timentibus te! » Hanc ibi fixit praecursor noster, qui ibi ingressus est. Unde Joan. 14, 2: « Vado parare vobis locum. » Mich. 2, 13: « Ascendit pandens iter ante eos (1). »

(1) *Al.* ad eos.

Et ideo dicit, quod ipse tamquam *praecursor pro nobis ingressus est interiora velaminis*, et ibi fixit spem nostram, sicut dicitur in collecta in vigilia et in die Ascensionis. Tamen quia intra velum non licebat intrare nisi summo sacerdoti, Levit. 16; ideo dicit, quod *Jesus*, qui *pro nobis ingressus est, factus est Pontifex in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. Ecce quam eleganter redit Apostolus ad propositum suum. Ipse enim coeperat loqui de sacerdotio, et tamen fuerat multum digressus; sed nunc ad istud redit, sicut patet.

CAPUT SEPTIMUM.

LECTIO I.

Hic enim Melchisedech, rex Salem, Sacerdos Dei summi; qui obviavit Abrahae regresso a caede regum, et benedixit ei: cui et decimas omnium divisit Abraham: primum quidem qui interpretatur rex justitiae; deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis: sine patre et matre, sine genealogia, neque initium dierum neque finem vitae habens, assimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

Supra Apostolus 5 cap. probavit Christum esse Sacerdotem, in 6 autem cap. interposuit quaedam ad praeparandos animos auditorum; hic redit ad propositum suum: intendit enim probare excellentiam Sacerdotii Christi ad Sacerdotium Leviticum; et circa hoc facit duo: primo enim ostendit excellentiam Sacerdotii Christi ad Sacerdotium veteris testamenti; secundo ostendit quod fideles debent Sacerdoti Christo reverenter subdi, et hoc in medio 10 cap. ibi, *Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi... accedamus cum vero corde*. Circa primum duo facit: primo enim ostendit praerogativam Sacerdotii Christi super Leviticum ex parte personae ipsius Sacerdotis; secundo ex parte ministerii, 8 cap. ibi, *Capitulum autem super ea quae dicuntur*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit existentiam Sacerdotii Christi ex promissione divina; secundo ostendit necessitatem Sacerdotii ejus, ibi, *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex*. Promissionem vero ostendit per illud Psalm. 109, 4: « Juravit Dominus, et non poeni« tebit eum: Tu es Sacerdos in aeternum secun« dum ordinem Melchisedech. » Unde tria ostendit ad propositum suum probandum. Primo illud quod dicitur, *Secundum ordinem Melchisedech;* secundo illud quod dicitur, *Juravit*, ibi, *Et quantum est non sine jurejurando...... intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus*; tertio illud quod dicitur, *Tu es Sacerdos in aeternum*, ibi, *et alii quidem plures facti sunt Sacerdotes*. Circa primum duo facit: quia primo ostendit similitudinem Christi (1) ad Melchisedech; secundo ex hac similitudine praefert Sacerdotium Christi Levitico, ibi, *Intuemini autem quantus sit hic*. Circa primum duo facit: quia primo describit conditiones Melchisedech; secundo ostendit quomodo conveniunt Christo, ibi, *Primum quidem qui interpretatur rex justitiae*. Describit autem Melchisedech primo ex nomine, cum dicit: *Hic autem Melchisedech*. Sic enim nominat eum Scriptura Gen. 14, ubi habetur historia, quam Apostolus hic supponit. Et secundum Glossam, Hebraei dicunt ipsum fuisse Sem primogenitum Noe; et tunc quando Abraham habuit victoriam, erat annorum 390, alias 309, et occurrit Abraham nepoti suo. Secundo describit eum a dignitate: erat enim rex et Sacerdos. Quantum ad primum dicitur, *Rex Salem*. Et secundum aliquos, Salem dicitur Hierusalem. Sed contra est Hieronymus in quadam epistola: quia, ut ipse dicit, non poterat esse quod ei occurreret a Hierusalem, quod probat ex situ. Alii autem dicunt quod Salem dicitur ille locus de quo dicitur Joan. 3, quod juxta illum Joannes baptizabat, et moenia illius loci erant adhuc tempore Hieronymi. Quantum ad secundum dicit, *Sacerdos Dei summi*. Antiquitus enim ille qui inter filios erat antiquior, erat Sacerdos. Sed verum est quod tempore Abrahae multum invaluerat cultus idolorum. Et ideo ne credant quod esset Sacerdos idolorum, additur, *Dei summi*, scilicet per essentiam, non per participationem vel nuncupationem. Deus enim est creator omnium eorum qui dicuntur dii, sive per participationem, sive per errorem. Psalm. 94, 3: « Rex magnus super omnes deos. » Isai. 61, 6: « Vos Sacerdotes Domini vocabimini, mi« nistri Dei nostri dicetur vobis. » Tertio describit eum ab officio, ibi, *Qui obviavit Abrahae regresso a caede regum, et benedixit ei*. Sacerdos enim medius est inter Deum et populum. Debet ergo (1) aliquid populo conferre, scilicet spiritualia; et aliquid ab ipso accipere, scilicet temporalia. 1 Corinth. 9, 11: « Si nos vobis spiritualia semi« navimus, non magnum est si carnalia vestra me« tamus. » Primo ergo debet exhibere confortationem per bona monita: unde dicitur Gen. 14, quod quatuor reges vicerunt quinque reges, et ca-

(1) *Al. omittitur* Christi.

(1) *Al.* enim.

ptivum duxerunt Lot nepotem Abrahae. Isti quatuor reges sunt quatuor vitia principalia, opposita quatuor cardinalibus virtutibus, quae captivum detinent affectum nepotem rationis, victis quinque sensibus corporis. Qui enim superat et liberat affectum, debet confortari a sacerdote. Isai. 21, 14: « Occurrentes sitienti ferte aquam: » et Isai. 35, 3: « Confortate manus dissolutas, et genua debilia « roborate. » Secundo Sacerdos debet confortare (1), per sacramentorum administrationem benedicendo: unde *benedixit ei*. Psalm. 117, 26: « Benediximus « vobis in nomine Domini. » Hoc autem fit impendendo sacramenta, per quae confortatur homo in gratia. Num. 6, 27: « Invocabunt nomen meum « super filios Israel, et ego benedicam eis: » nam Deus benedicit auctoritate, sed Sacerdos ministerio. *Et decimas*, scilicet ad sustentationem, *divisit*, scilicet *Abraham*; idest, recte distribuit.

Sed contra: quia, ut patet Num. 18, ex lege est datio decimarum: non ergo sunt ante legem. Respondeo. Dicendum est, quod caeremonialia veteris testamenti sunt quaedam determinationes praeceptorum juris naturalis et praeceptorum moralium: et ideo quantum ad hoc quod habebant de jure naturali, servabantur ante legem, tantum pro voto observantium, et sine aliquo praecepto. Quod enim aliquid offeratur Deo in recognitionem creationis et dominii, hoc est naturale: sed quod offeratur vitulus vel haedus, hoc est caeremoniale. Similiter de jure naturali est quod ministri servientes Deo, sustententur a populo: sicut enim patet Gen. 47, hoc servabatur (2) etiam apud Gentiles. Unde sacerdotes, quia pascebantur de horreis publicis, non sunt compulsi vendere possessiones suas; et ideo fuerunt ante legem decimae (3); sed determinatio hujus partis est per legem. Levit. 27, 30: « Omnes decimae « Domini sunt. » Et in hujus signum, Jacob ante legem, in loco in quo postea fuit aedificatum templum, vovit se daturum decimas; et hoc specialiter, quia ad hoc Dei cultus proprie exhibetur, ut significetur quod homo quidquid habet, a Deo accepit, et totam perfectionem suam ab ipso expectat. Numerus enim denarius est perfectus, quia consurgit ex partibus suis aliquotis: quia unum, duo, tria, quatuor faciunt decem. Usque etiam ad ipsum ascendit numerus, et omnes alii non sunt nisi quaedam repetitio et additio super denarium. Omnes ergo sunt imperfecti usque dum pervenitur ad ipsum. Et similiter a Deo est omnis perfectio. Ut ergo significaret quod a Deo est complementum omnis perfectionis, ideo dedit decimas.

Deinde cum dicit, *Primum quidem qui interpretatur rex justitiae*, ostendit similitudinem Christi et Melchisedech; et circa hoc facit duo: primo enim inducit similitudinem quantum ad conditionem personae; secundo quantum ad sacerdotium, ibi, *Assimilatus autem Filio Dei, manet in perpetuum*. Prima in duas: quia primo ponit similitudinem quantum ad ea quae in Scriptura commemorantur; secundo quantum ad ea quae in ipsa tacentur, ibi; *Sine patre, sine matre, sine genealogia*. In Scriptura autem duo dicuntur de ipso. Primum quidem nomen, scilicet Melchisedech, *qui interpretatur rex justitiae*; et significat Christum, qui fuit rex. Hier. 23, 5: « Et regnabit rex et sapiens erit, et faciet « judicium et justitiam in terra. » Nec solum dicitur justus, sed etiam *rex justitiae*: quia factus est nobis sapientia et justitia: 1 Corinth. 1. Aliud quod dicitur de ipso, est conditio: unde dicitur: *rex Salem, quod est rex pacis*. Hoc autem convenit Christo: « Ipse enim est pax nostra: Ephes. 2, 14. Psalm. 71, 7: « Orietur in diebus ejus justitia, et « abundantia pacis. » Et in hoc docet Apostolus uti interpretatione nominum in praedicationibus. Et bene conjungit justitiam et pacem: quia nullus facit pacem qui non servat justitiam. Isaiae 32, 17: « Erit opus justitiae pax. » In mundo isto gubernantur in justitia, sed in futuro in pace. Ibid. 32, 18: « Sedebit populus meus in pulchritudine pa« cis. »

Deinde cum dicit, *Sine patre, sine matre, sine genealogia*, ponit similitudinem quantum ad ea quae tacentur de ipso: quia in Scriptura non fit mentio de patre vel matre ejus, nec de genealogia ipsius. Unde ex hoc aliqui antiqui assumpserunt materiam erroris; ut quia solus Deus est sine principio et sine fine, dicerent istum Melchisedech fuisse Filium Dei. Istud autem damnatum est sicut haereticum. Unde sciendum est, quod in veteri testamento, quandocumque fit mentio de aliqua solemni persona, narrantur pater et tempus nativitatis et mortis, sicut de Isaac et multis aliis; hic autem subito introducitur Melchisedech, nulla penitus facta mentione de generatione sua et pertinentibus ad ipsam; et hoc utique rationabiliter. Inquantum enim dicitur, *Sine patre*, significatur nativitas Christi de Virgine, quae fuit sine patre. Matth. 1, 20: « Quod « enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. » Illud autem quod est proprium Dei, non debet attribui creaturae: solius vero Dei Patris est esse Patrem Christi: ergo in nativitate illius, qui ipsum praefigurabat, non debuit fieri mentio de patre carnali. Item quantum ad generationem aeternam (1) dicit, *Sine matre*: et hoc, ne intelligas istam generationem esse materialem, sicut mater dat materiam genito; sed est spiritualis, sicut splendor a sole. Supra 1, 3: *Qui cum sit splendor gloriae et figura substantiae ejus*. Item quando fit generatio a patre et matre, non totum est a patre, sed materia administratur a matre. Ad excludendum ergo imperfectionem a Christo, et ad designandum quod totum quod habet, est a Patre, non fit aliqua mentio de matre. Unde versus:

Est sine matre Deus, est sine patre caro.

Psalm. 109, 3: « Ex utero ante luciferum genui « te, » scilicet ego solus. *Sine genealogia*. Et duplici de causa non ponitur (2) genealogia ejus in Scriptura. Una ad designandum quod generatio Christi est ineffabilis: Isa. 53, 8: « Generationem ejus « quis enarrabit? » Alia ad designandum, quod Christus, qui introducitur ut Sacerdos, non pertinet ad genus Leviticum, nec ad genealogiam veteris legis. Et haec est intentio Apostoli: unde subdit: *Neque initium dierum habens, neque finem vitae*. Hoc autem dicit, non quia Christus non sit natus in tempore neque mortuus, sed propter aeternam ejus generationem, in qua natus est sine initio cujuscumque temporis: unde Joan. 1, 1: « In « principio erat Verbum; » idest, tempore quocumque dato, ante erat Verbum, ut exponit Basilius.

(1) *Al. deest* sacerdos debet confortare.
(2) *Al.* sicut patet Gen. 47, quod hoc servabatur etc.
(3) *Al. omittitur* decimae.

(1) *Al.* ad naturam aeternam.
(2) *Al.* ex duplici ratione non ponitur etc.

Est enim ante omnes dies: quia per ipsum factus est mundus, cum quo inceperunt dies. Item *nec finem vitae*: verum est quantum ad divinitatem, quae est aeterna (1). Quantum etiam ad humanitatem, jam non habet finem vitae: quia « Christus « resurgens ex mortuis, jam non moritur: » Roman. 6, 9: et infr. 13, 8, *Christus Jesus heri et hodie, ipse et in saecula.*

Deinde cum dicit, *Assimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum,* ostendit similitudinem quantum ad sacerdotium. Sciendum est tamen, quod solet dici quod posteriora assimilantur prioribus, et non e converso. Et ideo ne credatur quod sacerdotium Christi sit posterius sacerdotio Melchisedech, hoc removet Apostolus: quia, etsi Christus, inquantum homo, natus sit post eum, et ex tempore; tamen inquantum Deus et Filius Dei, est ab aeterno. Et ideo Melchisedech secundum omnia ista assimilatus est illi qui est Filius Dei; et hoc inquantum manet Sacerdos in perpetuum: quod potest dupliciter exponi. Uno modo, quia non fit mentio de fine sacerdotii ejus, nec de successore ipsius. Oseae 12, 10: « In « manibus Prophetarum assimilatus sum. » Item est *Sacerdos in perpetuum,* quia figuratum ejus, scilicet sacerdotium Christi, in perpetuum est. Unde et in Scriptura pluries repetitur ritu perpetuo: Exod. 27, 21: « Cultus perpetuus erit. » Levit. 24, 3: « Cultu rituque perpetuo. » quia illud quod figurabatur per istud, perpetuum erat. Per hoc enim Apostolus continuat sequentia ad praecedentia.

(1) *Al.* *tantum* quantum ad aeternitatem.

LECTIO II.

Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de praecipuis Abraham Patriarcha. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, idest a fratribus suis; quamquam et ipsi exierint de lumbis Abrahae. Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham; et hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur. Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur, quia vivit: et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat, quando obviavit ei Melchisedech.

Supra ostendit Apostolus quomodo Melchisedech assimilatus est Filio Dei; hic ostendit praeeminentiam sacerdotii Melchisedech ad sacerdotium Leviticum; et circa hoc facit duo: primo enim excitat attentionem: secundo ostendit propositum, ibi, *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo.* Excitat autem ipsos, quia grandia et maxima dicturus erat. Prov. 8, 6: « Audite me, quia de rebus magnis « locutura sum. » Et ideo dicit: *Intuemini*; idest diligenter considerate, *quantus*, idest, quam magnae dignitatis, *sit hic, cui Abraham Patriarcha decimas solvit,* et hoc *de praecipuis,* Malach. 1, 14: « Maledictus dolosus, qui habet in grege suo ma« sculum, et votum faciens, immolat Domino de« bile. » Dicitur autem Abraham Patriarcha, idest princeps patrum: non quia non habuerit patrem, sed quia sibi facta est promissio de paternitate gentium. Gen. 17, 4: « Eris pater multarum gen« tium. » Eccli. 44, 20: « Abraham magnus pater « multitudinis gentium. » Rom. 4, 17: « Patrem mul« tarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti. »

Deinde cum dicit, *Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo,* ostendit praeeminentiam sacerdotii Melchisedech ad Leviticum: et circa hoc facit duo: primo enim ostendit propositum; secundo ex hoc concludit intentum, scilicet quod sacerdotium Christi praefertur sacerdotio Levitico, ibi, *Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat . . , quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere* (1) *Sacerdote*? Iterum prima in duas: quia primo ostendit propositum; secundo removet quamdam responsionem, ibi, *Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est.* Prima iterum in duas. Primo ostendit praeeminentiam quantum ad id in quo ipse usus est sacerdotio suo; secundo quantum ad conditionem sacerdotii, ibi, *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt.* Ad Sacerdotem vero duo pertinent, ut dictum est supra; scilicet accipere et benedicere. Duo ergo facit: quia primo ostendit excellentiam quantum ad acceptionem decimarum: secundo quantum ad benedictionem, ibi, *Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit.* Circa primum adhuc duo facit: quia primo ostendit quibus (1) competit accipere decimas; secundo quomodo hoc excellentius faciebat Melchisedech, ibi, *Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham.* Dicit ergo: *Et quidem accipientes sacerdotium de filiis Levi mandatum habent decimas sumere a populo.* In hoc ostendit quibus competit accipere decimas, quia Sacerdotibus.

Sciendum est autem, quod illi de tribu Levi erant deputati divino cultui. Inter ipsos autem soli illi de stirpe Aaron erant Sacerdotes. Exod. 28, 1: « Applica Aaron fratrem tuum ad te cum filiis suis « de medio filiorum Israel, ut sacerdotio fungantur « mihi. » Et isti, quia per Aaron erant de tribu Levi, sumebant decimas.

Sed contra. Ergo secundum hoc soli Sacerdotes accipiebant decimas: quod est contra illud Num. 18, 21: « Filiis Levi dedi omnes decimas Israelis. » Respondeo. Dicendum est, quod Levitae non accipiebant eas nisi quia ministrabant Sacerdotibus: et ita non propter se, sed propter Sacerdotes dabantur eis. Item Levitae accipiebant decimas decimatas, sicut Num. 18; et ita soli Sacerdotes accipiebant et non solvebant.

Secundo ostendit quo jure accipiebant, quia ex mandato legis: unde dicit: *Mandatum habent decimas sumere.*

Contra. Si hoc est mandatum legis, cum servare mandata legis modo sit peccatum, videtur illicitum modo dare vel accipere decimas. Respondeo. Dicen-

(1) *Al.* ungere.

(1) *Al.* de quibus.

dum est, quod in lege fuerunt quaedam pure caeremonialia, sicut circumcisio, immolare agnum, et hujusmodi. Et ista, quia erant figurativa tantum, non licet modo servare, erant enim figura futuri: unde qui modo servaret, significaret Christum adhuc futurum. Quaedam vero erant pure moralia, et ista modo servanda sunt; et de talibus fuit datio decimarum, sicut supra dictum est. Unde (1) decimatio et in lege data est, et in novo testamento. Matth. 10, 10: « Dignus est operarius cibo suo » Luc. 10, 7: « Dignus est operarius mercede sua. » Sed determinatio talis portionis modo (2) est ab Ecclesia, sicut et in veteri testamento fuit ex lege Alia vero fuerunt partim caeremonialia, et partim moralia, sicut judicialia; et ista quantum ad id quod caeremonialia sunt non licet servare; sed quantum ad morale, debent; tamen non est necesse in propria forma servari.

Alia objectio: quia si esset mandatum, et adhuc est: ergo peccat qui non accipit, et peccant ubi non accipiuntur. Respondeo. Dicendum est, quod aliqui dicunt quod nulli licet abrenuntiare juri accipiendarum decimarum; sed bene licet dimittere usum accipiendi propter scandalum; et hoc, exemplo Apostoli, qui sumptus non accipiebat ab aliquibus. Et sic dicunt mandatum esse quod juri non renuntient. Melius tamen dici potest, quod non est intelligendum quod eis praeceptum sit sumere: sed pro se habent introductum hoc mandatum, quod accipere possint, et alii teneantur reddere.

Tertio ostendit a quibus accipiebant, quia *a populo, scilicet a fratribus suis, secundum legem; quamquam ipsi* Levitae *exierint de lumbis Abrahae.* Quia enim aliquis posset dicere, quod sicut Melchisedech accepit decimas ab Abraham, ita Levitae filii ejus: ergo non praefertur illud sacerdotium isti: ideo hoc excludit, et dicit, quod ipsimet Levitae erant de semine Abrahae, et sic erant inferiores eo qui decimas solverat (3), scilicet Abraham.

Deinde cum dicit, *Cujus autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham,* ostendit quomodo excellentius conveniebat Melchisedech accipere decimas, quia nec ipse erat de genere Abraham: unde *generatio ejus non annumeratur cum eis,* scilicet Levitis. Item ex mandato legis licebat ei sumere decimas; et sic eorum sacerdotium erat subjectum observantiis legis: sed ille non ex mandato cujuscumque legis, sed per se *sumpsit decimas*: ideo sacerdotium ejus erat figura sacerdotii Christi, quod non est subditum legi. Item ipsi accipiebant a populo infimo, scilicet a fratribus; ille autem a summo, scilicet ab Abraham.

Deinde cum dicit, *Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit,* ostendit excellentiam ejus ex parte benedictionis; et est sua ratio talis. Genes. 14 dicitur, quod Melchisedech benedixit Abrahae; sed major est qui benedicit, illo cui benedicitur: ergo etc. Et ideo dicit, quod Melchisedech ipse benedixit Abraham, *qui habebat repromissiones.*

Contra. Infra 11, 39: *Non acceperunt repromissionem.* Respondeo. Dicendum est, quod non accepit Abraham repromissionem, idest rem promissam, quia non fuit eam consecutus; habuit tamen ipsam in fide et spe, et ad ipsum specialiter facta est repromissio.

(1) *Al.* tamen.
(2) *Al. deest* modo.
(3) *Al.* cui decimas solverunt.

Deinde cum dicit, *Sine ulla autem contradictione, quod minus est, a meliore benedicitur,* ponit majorem suae rationis.

Sed hic sunt tres objectiones. Prima est de hoc quod dicit (1), quod minor a majore benedicitur. Et ex isto loco pauperes Lugdunenses dicunt quod quicumque justus major est peccatore; et sic justus laicus non benedicitur a malo Sacerdote, sed e converso. Unde volunt, quod omnis justus est Sacerdos, et nullus peccator est Sacerdos. Respondeo. Dicendum est, quod iste error nimis perniciosus est: quia si bonitas ministri requiratur ad collationem sacramenti, in quo est ipsa salus, sequitur quod nullus sit certus suae salutis, nec sciret se recte baptizatum, quia non potest scire si Sacerdos sit justus. Nullus etiam poterit esse minister, quia « nemo « scit utrum odio vel amore dignus sit: » Eccle. 9, 1. Et ideo dicendum est, quod aliquis potest aliquid facere dupliciter: aut auctoritate propria, aut auctoritate alterius. Quando autem auctoritate propria, tunc requiritur quod sit justus. Sacerdos autem tantum est minister; unde non agit nisi in virtute Christi. 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existi- « met homo ut ministros Christi, et dispensatores « mysteriorum (2) Dei. » Et ideo non nocet sive bonus, sive malus fuerit: quia Christus est qui in ipso benedicit. Et sic sine ulla contradictione, qui benedicit, major est.

Secunda objectio est, quia cum Christus sit major omni Sacerdote, quomodo potest corpus Christi a Sacerdote consecrari? Respondeo. Dicendum est, quod Sacerdos benedicit materiam, non autem corpus Christi. Item non agit auctoritate propria, sed auctoritate Christi, qui inquantum Deus, major est corpore suo.

Item tertia objectio est: quia non videtur verum quod major benedicat semper minorem: quia Papa consecratur ab Episcopo, et Archiepiscopus a suffraganeo: qui tamen sunt minores. Respondeo. Dicendum est, quod nec Episcopus consecrat Papam, nec suffraganei Archiepiscopum; sed hunc hominem ut sit Papa vel Archiepiscopus. Item facit hoc ut minister Dei, qui major est quam Papa.

Deinde cum dicit, *Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt,* ostendit praeeminentiam sacerdotii ex parte Sacerdotis, ex conditione ipsius; et facit talem rationem. Illud est excellentius quod non corrumpitur. Sed in sacerdotio Levitico *homines morientes,* idest per mortem succedentes, *accipiunt decimas*; sed *ibi,* idest in sacerdotio Melchisedech, *contestatur,* Scriptura, *quia vivit*; idest, non facit mentionem de morte ejus: non quia mortuus non sit, sed quia significat Sacerdotium quod manet in aeternum: « Christus enim resurgens « a mortuis, jam non moritur. » Rom. 6, 9, et Apoc. 1, 18: « Fui mortuus, et ecce sum vivus « in saecula saeculorum. »

Consequenter cum dicit, *Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit, decimatus est,* respondet cuidam objectioni. Posset enim dici: Verum est quod Melchisedech major est quam Abraham, qui ei dedit decimas; sed Levi major est quam Melchisedech. Et ideo dicit Apostolus, quod hoc non valet, quia, *ut ita dictum sit, per Abraham,* idest mediante Abraham, *et Levi decimatus est,* ab eo supple, *qui decimas accepit,*

(1) *Al. deest* quod dicit.
(2) *Al.* ministeriorum.

idest a Melchisedech. Et sic adhuc est ipse major quam Levi.

Sed contra. Si alicujus Episcopi pater dat decimas, non tamen propter hoc oportet quod Episcopus sit minor illo qui decimas recipit. Ergo nec similiter in proposito. Respondeo. Dicendum est, quod non est simile: quia tota dignitas illius generis, etiam Sacerdotum, erat ex Abraham; non autem sic est de Episcopo, quia tota dignitas ejus ex Christo est, non ex patre suo.

Deinde cum dicit, *Adhuc enim in lumbis patris erat*, manifestat quod dixerat; et dicit, quod Levi *adhuc erat in lumbis patris* Abraham, quando dedit decimas Melchisedech, qui occurrit sibi: et sic Abraham decimato, decimatus est etiam Levi.

Sed contra: quia sic etiam erat Christus in lumbis ejus, sicut et Levi. Matth. 1, 1: « Filii David, « Filii Abraham. » Et ideo si propter hoc major est Melchisedech quam Levi, quia Levi fuit decimatus; non videtur ratio quare Christus non fuerit decimatus; et sic adhuc Melchisedech major Christo erit. Et eadem difficultas est de peccato originali: quia, ut dicitur Rom. 5, 12: « In quo « omnes peccaverunt, » idest in Adam. Et ideo videtur quod Christus, qui eodem modo fuit in ipso sicut nos, ipsum peccatum originale contraxerit.

Respondeo. Dicendum est, quod totum hoc intelligitur in his qui in Abraham sive in Adam fuerunt secundum rationem seminalem et corpulentam substantiam; quo modo Christus non fuit ibi, sed tantum secundum corpulentam substantiam: Christus enim fuit conceptus quo ad corpus de materia purissima et sanctissima beatae Virginis, ut habetur declaratio (1) in 3 Sententiarum distinctione 3.

(1) *Al.* ut habet declaravit.

LECTIO III.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso legem accepit); quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere Sacerdotem, et non secundum ordinem Aaron dici? Translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat. In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altario praesto fuit. Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius Sacerdos qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitae insolubilis Contestatur enim: Quoniam tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Reprobatio quidem fit praecedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem: nihil enim ad perfectum adduxit lex; introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.

Supra probavit Apostolus praeeminentiam sacerdotii Melchisedech ad Leviticum; hic ab eodem concludit excellentiam sacerdotii Christi, respectu sacerdotii Levitici. Sicut etiam supra dictum est a principio hujus 7 cap., Apostolus per tria probat ex auctoritate Psalmistae propositum suum (1); et primo per illud, *Secundum ordinem Melchisedech.* Probavit ergo praeeminentiam Melchisedech ad Levi: et ideo secundum ordinem sacerdotii Melchisedech, probat praeeminentiam Christi ad sacerdotium Leviticum. Unde facit hic magnam vim de isto verbo, *Secundum ordinem.* Et facit duas rationes: quarum una concludit quod sacerdotium Christi praefertur sacerdotio Levitico; secunda, quod etiam evacuat illud; et illam ponit, ibi, *Et amplius adhuc manifestum est.* In prima ratione, quae est conditionalis, ponit duo antecedentia, et per consequens duo consequentia, ibi, *Quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere Sacerdotem?* Et ratio sua talis est. Si sacerdotium Leviticum fuisset perfectum, per cujus ministerium erat administratio legis, non fuisset necessarium quod surgeret alius Sacerdos secundum alium ordinem, per quem etiam alia lex ministraretur, sicut per Leviticum lex vetus. Sed surgit alius Sacerdos secundum alium ordinem, scilicet *secundum ordinem Melchisedech.* Ergo illud imperfectum erat. Sicut ergo surgit aliud sacerdotium, ita necesse est surgere aliam legem. In ista ratione manifestum est quod sunt duo antecedentia: unum pertinens ad sacerdotium, aliud ad legem. Dicit ergo quantum ad primum antecedens, quod *si esset consummatio per sacerdotium Leviticum.* Quantum vero ad secundum dicit, quod si per sacerdotium lex administraretur, quod probat, *quia sub ipso*, idest per ejus administrationem, *populus legem accepit*: non quod sacerdotium praecederet legem, sed magis e converso. Unde istud secundum antecedens ponit ibi, cum dicit: *Sub ipso enim populus legem accepit.* Malach. 2, 7: « Labia Sacerdotis custodiunt « scientiam, et legem de ore ejus requirent. » Facit autem mentionem specialiter de sacerdotio, ut transferat se ad legem, quae per officium sacerdotale administrabatur: non enim, ut dicit Glossa, potest esse Sacerdos sine testamento et lege et praeceptis. Sacerdotium vero non consummabat, idest perficiebat: tota enim perfectio sua erat per legem, quam administrabat; sed ut jam dicetur, *nullum ad perfectum adduxit lex:* quia nec ad perfectionem justitiae. Matth. 5, 20: « Nisi abun« daverit justitia vestra plusquam scribarum et pha« risaeorum, non intrabitis in regnum caelorum: » item non dabat consummationem patriae, quia non introducebat in vitam. Et in hujus signum ipse legislator non potuit intrare terram promissionis. Deut. ult. Has autem duas perfectiones habemus per Christum. Isa. 10, 22: « Con« summatio abbreviata inundabit justitiam. » Rom. 9, 28: « Verbum consummans et abbrevians in « aequitate. » Haec sunt ergo antecedentia. Consequentia vero ponit, cum dicit: *Quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium surgere Sacerdotem*? Et hoc quantum ad primum; quasi dicat: Si illud fuisset consummatum et perfectum, *quid adhuc fuit necessarium surgere alium Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech et non secundum ordinem Aaron dici*? idest, non

(1) *Al.* per tria in auctoritate Psalmistae probat propositum suum.

dixisset, *Secundum ordinem Melchisedech;* sed *secundum ordinem Aaron:* quod quia non fecit, ergo erat imperfectum. Haec est tota prima ratio, per quam patet quod sacerdotium Christi praefertur Levitico.

Secunda ratio probat quod etiam ipsum evacuat, quia perfectum evacuat imperfectum. 1 Corinth. 13, 10: « Cum venerit quod perfectum est, eva- « cuabitur quod ex parte est. » Ergo sacerdotium Christi evacuat sacerdotium Leviticum. Est ergo primum consequens quod sacerdotium Christi evacuat sacerdotium Leviticum. Secundum consequens est quod etiam evacuatur lex, quae per illud administrabatur; et istud ponit cum dicit, quod *translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat.* Erat enim lex sub administratione sacerdotii: ergo, mutato sacerdotio, necesse est quod lex mutetur. Et hujus ratio est, quia, mutato fine, necesse est quod mutentur ea quae sunt ad finem; sicut qui mutat propositum eundi per aquam, mutat propositum quaerendi navem. Omnis autem lex ordinatur ad conversationem humanam secundum aliquod regimen. Unde, secundum Philosophum in Politicis, mutata conversatione, necesse est mutari legem. Sicut autem lex humana ordinatur ad regimen humanum, ita spiritualis et divina ad regimen divinum. Hoc autem regimen designatur per sacerdotium. Translato ergo sacerdotio, necesse est transferri legem. Signanter autem loquitur: quia non dicit, *Sacerdote translato*: lex enim non respicit personam Sacerdotis: unde mortuo Sacerdote non mutatur lex, nisi forte sit illa introducta propter personam ejus; sed mutato sacerdotio mutatur totus modus et ordo regiminis. Et de ista mutatione habetur Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel et do- « mui Juda foedus novum, non secundum pactum quod « pepigi cum patribus vestris. » Rom. 8, 2: « Lex « spiritus vitae in Christo Jesu liberavit me a lege « peccati et mortis. » Lex enim vetus dicitur lex peccati et mortis, per occasionem acceptam, quia scilicet gratiam non conferebat ex opere operato, sicut sacramenta novae legis.

Sed objicit hic Manichaeus. Si lex vetus fuit data per divinam providentiam; cum illa sit immutabilis, etiam ipsa lex esset immutabilis; et per consequens non debuit mutari. Cum ergo mutata sit, non est data per divinam providentiam.

Respondeo. Dicendum est, secundum quod dicit Augustinus contra Faustum. Sicut sapiens dispensator una et eadem dispositione et providentia, secundum diversitatem temporum et personarum dat alia et alia praecepta: sicut alia hieme, alia aestate; alia pueris, alia senibus; alia perfectis, alia imperfectis: et tamen est eadem providentia: ita, divina providentia immobili permanente, mutata est lex propter mutationem temporum: quia ante adventum debuerunt dari praecepta quae figurarent venturum; sed post adventum, quae significent venisse. Item data sunt illis praecepta sicut pueris: in novo vero sicut perfectis. Unde lex dicitur paedagogus, quod est proprie puerorum. Unde si in lege dicitur aliquid quod sonet perpetuitatem, hoc est ratione figurati.

Item Glossa dicit hic, quod ista translatio sacerdotii fuit figurata 1 Reg. 3, quando sacerdotium fuit translatum ad Samuelem, qui non fuit de tribu Levi. Contra: quia Samuel non fuit Sacerdos; imo magis hoc fuit figuratum in translatione sacerdotii ab Abiathar ad Sadoc, qui etiam erat Levita.

Et dicendum est, quod licet Samuel non esset Sacerdos, tamen aliquid sacerdotale egit: quia et sacrificium obtulit, et reges unxit, scilicet Saul et David. Et quantum ad hoc, translatum est ad ipsum sacerdotium. Et sic dicitur in Psal. 98, 6: « Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel « inter eos qui invocant nomen ejus. »

Item contra illud quod dicit Glossa, quod non erat de tribu Levitica: quia 1 Paralip. 6, Helcana, qui fuit pater ejus, et ipse numeratur inter filios Levi.

Respondeo. Dicendum est, quod Samuel quantum ad aliquid fuit de tribu Juda, et hoc quantum ad matrem; sed quantum ad patrem, de tribu Levi, non tamen de Aaron; sed quantum ad locum, fuit de monte Ephraim. Licet enim undecim tribus habuerint certas provincias, non tamen tribus Levi; sed inter ipsas accepit possessionem, et sic habitabat in monte Ephraim.

Deinde cum dicit, *In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est*; manifestat quod dixit: et primo quod sacerdotium sit translatum; secundo hoc exponit, ibi, *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.* Dicit ergo: Dictum est, quod translatum est sacerdotium: quia ille cui dixit Propheta, *Tu es Sacerdos in aeternum,* est de alia tribu, scilicet de Juda, non de Levi, sicut patet Matth. 1. *De qua* tribu *nullus praesto fuit altario,* idest altaris ministerio: scilicet de Juda.

Sed contra. Rex Ozias ingressus est templum, ut poneret incensum: 2 Paralip. 26. Respondeo. Dicendum est, quod licite nullus praesto fuit altari, vel etiam nullus impune. Ipse enim Ozias graviter fuit punitus, quia usque ad mortem fuit leprosus.

Et si dicas contra illud quod dicitur, *Nullus*, quod Beata Virgo fuit de tribu et stirpe Aaron, quia erat cognata Elisabeth, quae fuit de filiabus Aaron, Luc. 1: Respondeo. Dicendum est, quod inter stirpes, sacerdotalis et regia erant praeclariores: unde et frequenter conjunctae fuerunt per matrimonium: sicut patet de primo summo Sacerdote, qui accepit uxorem filiam Aminadab sororem Naasson, qui fuit dux in tribu Juda, Exod. 6. Et etiam 4 Reg. 11, et 2 Paralip. 22, Jojada Sacerdos duxit in uxorem Josabeth filiam regis Joram. Unde potuit esse quod aliqua parte Elisabeth esset de tribu Juda.

Deinde cum dicit, *Manifestum est,* exponit quod dixit, dicens, quod *manifestum est quod Dominus ortus est de tribu Juda:* Matth. 1. Apoc. 5, 5: « Vicit leo de tribu Juda. » *In qua nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est.* Lex enim mandavit, nullum assumi ad ministerium tabernaculi, nisi tantum de tribu Levi: unde in tribu Juda *nihil de Sacerdotibus locutus est Moyses.*

Deinde cum dicit, *Et amplius adhuc manifestum est*: quia superius posuit unam rationem ad probandum quod sacerdotium Christi praefertur Levitico, et ipsum evacuat; ideo hic ponit aliam, in qua ostendit rationem evacuationis et transmutationis illius: et utitur quadam conditionali: in qua primo ponit duo antecedentia, secundo duo consequentia, ibi, *Reprobatio quidem fit praecedentis mandati.* Circa primum duo facit: quia primo ponit illa antecedentia; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Contestatur enim: Quoniam tu es Sacer-*

dos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Ratio sua talis. Si novus Sacerdos surgit, hoc non erit secundum legem carnalis mandati, sed secundum legem vitae aeternae et insolubilis. Et hujus ratio est, quia primus fuit secundum legem illam: oportet ergo quod novus, sit secundum aliam legem, si tamen surgit aliquis novus. Sed dicendum est, quod surgit alius novus. In majori ergo sunt duo: quorum unum pertinet ad vetus testamentum, scilicet quod est mandatum carnale; et hoc quia habebat quasdam observantias carnales, sicut circumcisionem, et purificationes carnales: item quia promittebat poenas et praemia carnalia: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis « me, bona terrae comedetis. » Infra 9, 10: *Justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.* Et istud antecedens ponit cum dicit: *Amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius Sacerdos.* Et patet quod pertinet ad novum testamentum, quod non dispensatur per carnalia, sed consistit in spiritualibus: est enim secundum spiritualem virtutem, per quam generatur in nobis vita perpetua; et hoc quia promittuntur in ipso bona et poenae perpetuae. Inf. 9, 11: *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum.* Matth. 25, 46: « Tunc ibunt hi in suppli« cium aeternum, justi vero in vitam aeternam. » Item non consistit in carnalibus observantiis, sed in spiritualibus. Joan. 6, 64: « Verba quae ego « locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. » Et hoc est quod dicit (1) quod est *secundum virtutem vitae insolubilis.*

Consequenter cum dicit. *Contestatur enim: Quoniam tu es Sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech,* manifestat quod dixerat: et facit vim in hoc quod dicit, *In aeternum*; quia si sacerdotium est aeternum, manifestum est quod dicit perpetuitatem.

Deinde cum dicit, *Reprobatio quidem fit praecedentis mandati,* ponit duo consequentia: et primo de evacuatione veteris testamenti; secundo de institutione novi, ibi, *Introductio vero melioris spei.* Primum est quod vetus testamentum fuit per legem (2) carnalis mandati, et introducitur aliud: ergo primum mutatur: et hoc est quod dicit, quod fit prioris mandati reprobatio.

Sed contra. Non reprobatur nisi malum. Isa. 7, 15: « Ut sciat reprobare malum. » Illud autem mandatum non est malum. Rom. 7, 12: « Lex « quidem sancta, et mandatum sanctum, et justum « et bonum. »

Respondeo. Dicendum est, quod non erat malum secundum se, sed ut inconveniens tempori. Non enim servanda sunt in novo sacerdotio quae fuerunt in antiquo. Psal. 39, 8: « Holo« caustum et pro peccato non postulasti: tunc di« xi: Ecce venio. » Et ideo dicitur, quod illud reprobatur; et hoc propter infirmitatem et inutilitatem. Illud autem dicitur infirmum quod non potest exequi effectum suum; proprius autem effectus legis et sacerdotii est justificare: hoc autem lex non potuit facere. Rom. 8, 3: « Nam quod erat « impossibile legi, in quo infirmabatur secundum « carnem: Deus Filium suum mittens in similitu« dinem carnis peccati, et de peccato damnavit « peccatum. » Galat. 4, 9: « Quomodo converti« mini iterum ad infirma et egena elementa, qui« bus denuo vultis servire? » Item inutile dicitur quod non valet ad finem consequendum. Hoc autem non potest lex, quia non adducebat ad beatitudinem, quae finis est hominis. Sed tamen suo tempore fuit utilis, inquantum disponebat ad fidem. Infra 11, 13: *Juxta fidem omnes defuncti sunt, non acceptis promissionibus.* Quare autem sit infirmum et inutile, ostendit cum dicit: *Nihil enim ad perfectum,* nec scilicet justitiae, nec patriae, *adduxit.* Unde erat imperfecta; sed perfecta fuit per Christum.

Consequenter cum dicit, *introductio vero melioris spei,* ponit consequens secundum ex secundo antecedente, dicens: *Introductio vero melioris spei*: supple, fit per novum Sacerdotem: *per quam proximamus ad Deum.* Si enim novus surgit, est *secundum virtutem vitae indissolubilis*; hoc est antecedens: et *introductio melioris spei*; et hoc est consequens. 1 Pet. 1, 3: « Regeneravit nos in « spem vivam per resurrectionem Jesu. » Item per ipsum proximamus Deo. Per peccatum enim disjungimur ab ipso: Isa. 59, 2: « Iniquitates ve« strae diviserunt inter vos et Deum vestrum, et « peccata vestra absconderunt faciem ejus a vo« bis. » Hic est ergo ille qui hoc removet; quod facit nos approximare Deo: hic autem est ille novus Sacerdos, scilicet Christus, qui tollit peccata mundi, Joan. 1. Rom. 5, 1: « Justificati ergo ex « fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum « nostrum Jesum Christum, per quem accessum « habemus in gratiam istam. »

(1) *Al. tantum* Et dicit.
(2) *Al.* secundum legem.

LECTIO IV.

Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando Sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum: Juravit Dominus, et non poenitebit eum: Tu es Sacerdos in aeternum) intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus. Et alii quidem plures facti sunt Sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in aeternum, sempiternum habet sacerdotium. Unde et salvare in perpetuum potest, accedens (1) per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis. Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior caelis factus: qui non habet necessitatem quotidie (quemadmodum Sacerdotes) prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi. Hoc enim fecit semel se offerendo. Lex enim constituit homines Sacerdotes infirmitatem habentes; sermo autem jurisjurandi, qui post legem est, Filium in aeternum perfectum.

(1) *Vulgata* potest accedentes.

Supra Apostolus ex una parte auctoritatis Psalmistae probavit quod sacerdotium Christi praefertur Levitico, et ipsum evacuat: hic idem probat ex aliis duabus: et primo ex hoc quod dicit *Juravit Dominus;* secundo ex hoc quod dicit; *Tu es Sacerdos,* ibi, *Et alii quidem plures facti sunt Sacerdotes.*

Facit autem primo talem rationem. Illud quod instituitur sine juramento, minus validum est quam quod instituitur cum juramento. Sacerdotium autem Christi institutum est cum juramento; sicut patet, quia dicit, *Juravit Dominus*: sacerdotium vero Aaron non, sicut patet Exod. 28, 1: « Applica ad te « Aaron. » Ergo etc. Quantum ad majorem dicit: *Et quantum est*, supple quod *non sine jurejurando: alii quidem sine jurejurando Sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando*. Omnia ista ponuntur ad probandum quod sacerdotium Christi sit firmius: quia ut supra dictum est, omnis promissio facta in veteri testamento per juramentum, signum est consilii divini immobilis: et ideo quia ad David et ad Abraham facta fuit ista promissio de Christo cum juramento, specialiter dicitur Christus filius ipsorum, Matth. 1. Istud autem juramentum designat aeternitatem potestatis Christi. Dan. 7, 14: « Potestas ejus potestas aeterna. » Luc. 1, 33: « Et regni ejus non erit finis. » *Intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus:* quia sacerdotium est firmius: quod patet, quia per juramentum ordinatum est: ideo oportet aliquid melius et firmius per ipsum haberi. Unde potest legi praecedens littera suspensive usque huc, quod *inquantum est non sine juramento.... intantum melioris testamenti sponsor factus est Jesus.*

Sciendum est autem, quod Sacerdos est medius inter Deum et populum: Deut. 5, 5. « Ego medius « et sequester fui inter Dominum et vos. » Et ideo quia sequester, est mediator. Sacerdos debet Deum et populum ad concordiam reducere. Et hoc fit quasi per pactum de bonis temporalibus, in quibus non conquiescebat affectus nisi carnalium, secundum illud Psal. 72, 24: « Quid enim mihi est « in caelo, et a te quid volui super terram? » et ideo oportuit ut superveniret alius Sacerdos qui esset *sponsor*, idest promissor, *melioris testamenti*, et melioris pacti, quia de bonis spiritualibus et stabilibus: et hic *est Jesus*. Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel et domui Juda foedus no- « vum, non secundum pactum quod pepigi cum « patribus eorum. » Matth. 4, 17: « Poenitentiam « agite: appropinquabit enim regnum caelorum. »

Deinde cum dicit, *Et alii quidem plures facti sunt Sacerdotes;* utitur alia clausula posita in auctoritate: *Tu es Sacerdos in aeternum*: et circa hoc facit duo: primo enim ostendit quare haec clausula, *In aeternum*, apponitur; secundo ex hoc ostendit sacerdotium Christi esse majoris efficaciae quam sacerdotium veteris testamenti, ibi, *Unde et salvare in perpetuum potest.* Ostendit autem quod iste sit verus Sacerdos: quia alii prohibebantur morte permanere, quia omnes necessitatem habebant moriendi. Unde Aaron mortuo, successit Eleazar, sicut patet Num. 20, et sic deinceps. Sicut autem videmus in naturalibus, quae sunt signa spiritualium, quod incorruptibilia non multiplicantur sub eadem specie, unde non est nisi unus sol; ita in spiritualibus in veteri testamento, quod fuit imperfectum, multiplicati fuerunt Sacerdotes. Et hoc fuit signum quod illud Sacerdotium erat corruptibile: quia incorruptibilia non multiplicantur in eadem specie, ut dictum est. Sed iste Sacerdos, scilicet Christus, est immortalis; manet enim in aeternum, sicut Verbum Patris aeternum, ex cujus aeternitate redundat etiam aeternitas in corpus ejus: quia « Christus resur- « gens ex mortuis, jam non moritur: » Roman. 6, 9. Et idcirco *ex eo quod manet in aeternum, habet sacerdotium sempiternum.* Et ideo solus Christus est verus Sacerdos, alii autem ministri ejus: 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut mi- « nistros Christi. »

Deinde cum dicit, *Unde et salvare in perpetuum potest*, ostendit efficaciam ejus; et circa hoc duo facit: quia primo ostendit efficaciam ejus; secundo modum ipsius efficaciae, ibi, *Accedens per semetipsum ad Deum.* Efficacia ejus est, quia causa est semper potentior suo effectu; et ideo causa temporalis non potest producere effectum aeternum. Sacerdotium vero Christi est aeternum; non autem Leviticum, ut est probatum. Ergo Christus *potest salvare in perpetuum.* Hoc autem non posset fieri, nisi haberet virtutem divinam. Isai. 45, 17: « Sal- « vatus est Israel in Domino salute aeterna. » Modus autem est, quia *accedens per semetipsum ad Deum.* Et describit istum modum a tribus; scilicet ab excellentia virtutis, naturae et pietatis. Virtutis quidem, quia *accedit per semetipsum.*

Sed contra. Accedens ad aliquem, distat ab ipso; Christus autem non distat a Deo. Respondeo. Dicendum est, quod Apostolus in verbis istis ostendit duplicem naturam: scilicet humanam, secundum quam convenit ei accedere, quia in ipsa distat a Deo (non autem accedit a statu culpae ad statum gratiae, sed per contemplationem intellectus, et affectus, et adeptionem gloriae) et naturam divinam, per hoc quod dicit, eum per semetipsum accedere ad Deum. Si enim esset purus homo, non posset per se accedere. Joan. 6, 44: « Nemo potest venire « ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum. » Et ideo cum Apostolus dicit, quod per semetipsum accedit, ostendit virtutem ejus. Isa. 63, 1: « Gra- « diens in multitudine fortitudinis suae. » Ergo accedit inquantum homo, sed per semetipsum inquantum Deus.

Excellentiam vero naturae ostendit, inquantum dicit, *Semper vivens*: aliter enim sacerdotium ejus finiretur. Apoc. 1, 18: « Fui mortuus, et ecce sum « vivens in saecula saeculorum. » Excellentiam pietatis ostendit, quia dicit, *Ad interpellandum pro nobis*: quia licet sit ita potens, ita altus, tamen cum hoc est pius, quia interpellat pro nobis. 1 Joan. 2, 1: « Advocatum habemus apud Patrem Jesum Chri- « stum justum. » Interpellat autem pro nobis, primo humanitatem suam, quam pro nobis assumpsit, repraesentando: item sanctissimae animae suae desiderium, quod (1) de salute nostra habuit, exprimendo, cum quo interpellat pro nobis. Alia littera habet, *accedentes per ipsum*; et tunc designantur illi quos salvat, quia accedentes per fidem ejus ad Deum. Rom. 5, 1: « Justificati igitur ex fide, pacem ha- « beamus ad Deum per Dominum Jesum Christum, « per quem accessum habemus per fidem in gra- « tiam istam in qua stamus. »

Deinde cum dicit, *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex*, ostendit ex excellentia Christi excellentiam ejus sacerdotii; et circa hoc facit duo: primo enim ostendit quod ei conveniunt perfectiones conditionum quae requirebantur ad sacerdotium veteris legis; secundo ostendit quod sibi desunt imperfectiones ejus, ibi, *Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.*

(1) *Al. additur* Christus.

Ponit autem quatuor conditiones de ipso, quae debent esse in Sacerdote legali. Primo quod sit *sanctus* (1). Lev. 21, 6: « Incensum enim Domini et » panes Dei sui offerunt (2), et ideo sancti erunt. » Hanc autem perfecte habuit Christus. Sanctitas enim importat puritatem consecratam Deo. Christus autem a principio conceptionis suae Deo consecratus fuit. Luc. 1, 35: « Quod enim ex te nascetur, » sanctum vocabitur. » Matth. 1, 20: « Quod enim » in ea natum est, de Spiritu sancto est: » et Dan. 9, 24: « Ungetur Sanctus sanctorum. » Secundo quod sit *innocens* (3). Lev. 22, 9: « Custodiant » praecepta mea, ut non subjaceant peccato. » Proprie autem dicitur innocentia, puritas ad proximum. Psalm. 23, 4: « Innocens manibus et mundo cor» de, qui non accepit in vano animam suam, nec » juravit in dolo proximo suo. » Christus autem summe innocens fuit, utpote qui peccatum non fecit. Psal. 25, 11: « Ego in innocentia mea ingres» sus sum. » Tertio quod esset *impollutus*; et hoc quoad se. Lev. 21, 17: « Homo de semine tuo, qui » habuerit maculam, non offerat panes Dei sui. » De Christo autem dicitur in figura Exod. 12, 5: « Erit autem agnus sine macula. » Quarto quod non commisceretur cum coinquinatis. Lev. 21, 15: « Ne commisceat (4) stirpem generis sui vulgo » gentis suae. » Christus autem fuit perfectissime *a peccatoribus segregatus*. Psal. 1, 1: « Beatus vir » qui non abiit in consilio impiorum, et in via pecca» torum non stetit. » Quod quidem verum est quantum ad similitudinem vitae: Sap. 2, 15: « Dissimi» lis est aliis vita illius: » non tamen quantum ad conversationem, quia « cum hominibus con» versatus est. » Baruch 3, 38. Et hoc propter illorum conversionem (1). Matth. 9, 11: « Quare » cum peccatoribus manducat magister vester? » Et intantum segregatus est quod etiam *factus est excelsior caelis*; idest, super omnem caelestem creaturam, sublimata est humana natura in ipso. Supra 1, 3: *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Ergo iste est Sacerdos valde sufficiens.

Consequenter cum dicit, *Qui non habet necessitatem... prius pro suis delictis hostias offerre*, removet ab eo illud quod erat imperfectionis in Sacerdote legali. Hoc autem erat quia ille indigebat sacrificio expiationis, ut patet Lev. 16, 11: « Im» molabit vitulum pro se, et hircum pro populo. » Ergo orabat pro se. Item non tantum semel orabat pro se, sed frequenter. Et hujus ratio est, quia *lex instituit homines Sacerdotes habentes infirmitatem.* Sap. 9, 5: « Homo infirmus et exigui temporis. » Sed sermo divinus, qui post legem est, interposito jurejurando constituit Filium, qui nullam de istis imperfectionibus habet, sed omnino perfectum, in aeternum scilicet Sacerdotem duraturum. Non enim obtulit pro peccatis suis, sed tantum pro nostris. Isa. 53, 5: « Vulneratus est propter iniquitates no» stras. » Item nec frequenter pro nobis, sed tantum *semel*. 1 Pet. 3, 18: « Christus semel pro » peccatis nostris mortuus est. » Unica enim ejus oblatio sufficit ad exhaurienda peccata totius generis humani.

(1) *Al.* primo sanctitas.
(2) *Al.* incensum et panes Dei sui offerunt.
(3) *Al.* secundo innocentia.
(4) *Al.* non commiscet.

(1) *Al.* conversationem.

CAPUT OCTAVUM.

LECTIO I.

Capitulum autem super ea quae dicuntur. Talem habemus Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in caelis, sanctorum minister, et tabernaculi veri, quod fixit Deus et non homo. Omnis enim Pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur. Unde necesse est et hunc habere aliquid quod offerat. Si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos, cum essent Sacerdotes qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari et umbrae deserviunt caelestium: sicut responsum est Moysi, cum consummaret tabernaculum. Vide (inquit) omnia, facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte.

Supra probavit Apostolus excellentiam sacerdotii Christi ad sacerdotium Leviticum ex parte personae; hic probat idem ex parte ipsius sacerdotii; et circa hoc facit duo: primo enim ostendit, sacerdotium Christi esse excellentius sacerdotio veteris legis: et primo hoc in generali; secundo in speciali, 9 cap. ibi, *Habuit quidem et prius justificationes culturae, et sanctum saeculare.* Prima in duas: primo enim ponit intentum; secundo manifestat propositum suum, ibi, *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur.* Circa primum duo facit: quia primo ponit modum tradendi; secundo praemittit quae debet dicere, ibi, *Talem habemus Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in caelis.* Dicit ergo: *Capitulum autem super ea quae dicuntur.* Capitulum est brevis complexio, continens multa: et dicitur a capite: quia sicut in capite virtute et quasi summarie continentur omnia quae sunt in corpore, sic in capitulo illa quae dicenda sunt. Ergo dicemus in quodam capitulo, et quasi in quadam summa *super ea quae dicuntur.* Ly *super* potest dicere appositum, et tunc erit sensus: Quae summarie dicenda sunt, superapponentur praemissis. Vel potest designare excessum: et tunc est sensus: Ea quae dicenda sunt in summa et capitulo, sunt majora.

Deinde cum dicit, *Talem habemus Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in caelis*, praemittit quae debet dicere: et primo dignitatem hujus sacerdotii; secundo officium ejus, ibi, *San-*

ctorum minister, et tabernaculi veri. Dignitas ejus est, quia *talem habemus Pontificem qui consedit in dextera sedis magnitudinis in excelsis.* Sedes est judiciaria potestas, quae aliquibus convenit tamquam ministris Dei, sicut omnibus regibus: quia « adorabunt eum omnes reges terrae, » ut dicitur in Psalm. 71, 11, et omnibus praelatis: 1 Corinth. 4, 1: « Sic nos existimet homo ut ministros Christi. » Sedes ergo magnitudinis, est excellentissima potestas judicandi. Item pars dextera est potior (1) in animali, et significat bona spiritualia. Quia ergo Christus habet judiciariam potestatem, dicitur sedere: « Pater enim omne judicium dedit Filio: » Joan. 5, 22. Quia vero post Deum habet hoc excellentissime, sedet *in dextera magnitudinis in excels s,* idest in potioribus bonis: supra 1, 3: *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Hoc autem quod dicitur, *Consedit* vel *consedet,* potest referri ad Christum secundum quod est Deus; et sic consedet, quia habet eamdem auctoritatem judicandi quam habet Pater, sed distinctus est in persona: et sic ly *magnitudinis* accipitur pro persona Patris. Vel secundum quod homo, et hoc magis proprie ad intentionem Apostoli: quia loquitur de pontificatu Christi, qui est Pontifex inquantum homo: et sic consedet, quia humanitas assumpta habet quamdam associationem ad deitatem, et consedet ad judicandum. Psalm. 8, 3: « Elevata est magnificentia tua « super caelos. » Joan. 5, 27: « Potestatem dedit « ei judicium facere, quia Filius hominis est. » Et sic apparet dignitas Sacerdotis.

Consequenter cum dicit, *Sanctorum minister,* ostendit dignitatem officii ejus. Dicitur autem *minister sanctorum,* idest sanctarum aedium, scilicet sanctuariorum. Ministri enim antiqui accipiebant ministerium ut custodirent sacra, et servirent tabernaculo. Hoc autem excellentius habet Christus, qui est minister, non quidem inquantum Deus, quia sic est auctor, sed inquantum homo. Luc. 12, 37: « Transiens ministrabit illis. » Humanitas enim Christi est sicut organum divinitatis. Est ergo minister sanctorum, quia ministrat sacramenta gratiae in praesenti, et gloriae in futuro. Item est *minister tabernaculi veri,* quod est vel ejus Ecclesia militans: Psalm. 83, 2: « Quam dilecta tabernacula tua, « Domine virtutum: » vel triumphans: Isa. 33, 20: « Tabernaculum, quod nequaquam transferri pote- « rit. » Psalm. 14, 1: « Domine, quis habitabit in « tabernaculo tuo? » Homo autem Christus minister est, quia omnia bona gloriae per ipsum dispensantur. Dicit autem, *Veri,* propter duo. Primo propter differentiam ad vetus, quod erat figurale (2) istius: 1 Corinth. 10, 11: « Omnia in figura « illis contingebant: » istud autem est veritas illius. Ergo verum, idest veritatem continens respectu figurae. Secundo, quia illud factum est per hominem; istud autem, scilicet vel gratiae vel gloriae, est a solo Deo. Psalm. 83, 12: « Gratiam et glo- « riam dabit Dominus. » Rom. 6, 23: « Gratia « Dei, vita aeterna. » Et ideo dicit: *Quod fixit Deus et non homo.* 2 Corinth. 5, 1: « Scimus quoniam « si terrestris domus nostra hujus habitationis dis- « solvatur, quia ex Deo habemus domum non ma- « nufactam, aeternam in caelis. »

Deinde cum dicit, *Omnis enim Pontifex ad offerendum munera et hostias constituitur,* explicat in speciali; et circa hoc facit tria: primo enim ostendit Christum esse ministrum aliquorum sanctorum; secundo quod non veteris legis, ibi, *Si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos*; tertio quod aliquorum majorum, ibi, *Nunc autem melius sortitus est ministerium.* Facit autem primo talem rationem. *Omnis Pontifex ad hoc constituitur ut offerat munera et hostias*; et secundum hoc dicitur *minister sanctorum*; Christus autem est Pontifex, ut supra probatum est; ergo necesse est ipsum habere aliqua quae offerat: supra 5, 1: *Omnis Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia pro peccatis.* Hostia est de animalibus, munera de quocumque alio. Levit. 21, 6: « Incen- « sum et panes Dei sui offerunt. » Quia vero necesse fuit Christum habere quod offerret, ipse seipsum obtulit. Fuit autem talis oblatio munda, quia caro ejus nullam maculam peccati habuit: Exod. 12, 5: « Erit agnus sine macula, masculus, anniculus. » Item fuit congrua, quia congruum est quod homo pro homine satisfaciat: infr. 9, 14, *Obtulit semetipsum immaculatum Deo.* Item apta ad immolandum, quia caro ejus mortalis erat: Rom. 8, 3: « Mittens « Deus Filium suum in similitudinem carnis pec- « cati. » Item est idem ei cui offertur. Joan. 10, 30: « Ego et Pater unum sumus. » Item unit Deo illos pro quibus offertur: Joan. 17, 21: « Ut om- « nes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in « te, ut et ipsi in nobis unum sint. »

Deinde cum dicit, *Si ergo esset super terram, nec esset Sacerdos,* ostendit quod Christus non est minister legalium; et circa hoc facit tria: quia primo inducit quamdam consequentiam; secundo ostendit ipsam rationem, ibi, *Cum essent qui offerrent secundum legem munera*; tertio probat eam per auctoritatem, ibi, *Sicut responsum est Moysi.* Consequentia vero talis est. *Ergo si esset super terram,* hoc est antecedens, *nec esset Sacerdos,* et hoc est consequens. Unde consequentia est una conditionalis. Et legitur multis modis. Primo sic, et est secundum Glossam, nec ponitur hic nominativus: et ideo sic intelligitur. *Si* enim illud quod offertur, *esset super terram, nec esset Sacerdos:* quod dupliciter intelligitur. Uno modo ut sit sensus: Si illud quod offertur, esset aliquod terrenum, Christus non esset Sacerdos; quasi dicat: Nulla necessitas esset Sacerdotii ejus, quia multi essent qui talia offerrent.

Sed numquid caro Christi terrena non erat? Respondeo. Dicendum est, quod materialiter est terrena. Job 9, 24: « Terra data est in manus « impii. » Sed dicitur non esse terrena primo ratione unionis. Joan. 3, 31: « Qui de caelo venit, « super omnes est, » idest Filius Dei, qui illam sibi univit. Item ratione virtutis activae, scilicet Spiritus sancti, qui eam formavit. Item ratione fructus: quia oblatio ejus non ordinatur ad consequendum aliquid terrenum, sed caeleste. Joan. 8, 23: « Vos de mundo hoc estis; ego non sum de « hoc mundo. » Haec est prima expositio et melior. Secunda talis est. *Etsi,* idest quamvis illud quod offertur, *esset super terram,* quia necessarium est aliquid offerri, *non esset Sacerdos,* sed alius idoneus: quia nullus posset idoneus inveniri ad offerendum istud. Tres sunt aliae lecturae, in quibus subintelligitur Offerens: et primo in generali, ut sensus sit: Si esset aliquis Sacerdos terrenus, qui

(1) *Al.* potentior.
(2) *Al.* et primo quia erat figurale.

posset offerre pro caelestibus, Christus non esset Sacerdos. Alia est de Christo specialiter, sic. Si Christus esset Sacerdos terrenus, non competeret ei jus sacerdotii: *cum essent qui secundum legem offerrent munera.* Aliter sic. *Si* Christus adhuc *esset super terram,* ita scilicet quod nondum ascendisset; *non esset Sacerdos,* quia non complevisset sacerdotium suum. Sed secundum primam expositionem continuatur littera sic: et probat quia multi essent *qui secundum legem offerrent talia munera,* scilicet illi *qui deserviunt exemplari et umbrae caelestium.* Sacramenta legalia fuerunt figura aliorum quantum ad duo: scilicet quantum ad cognitionem, et quantum ad rerum expletionem. Quantum ad cognitionem, cum dicit, *Exemplari:* quia in veteri lege, quasi in quodam exemplari, poterat legi id ad quod nostra cognitio debet ferri.

Sed videtur quod loquatur improprie. Exemplar enim prius est exemplato, quod proprie dicitur exemplum. Sed caelestia sunt priora (1), nec facta sunt ad similitudinem veteris legis, sed magis e converso.

(1) *Al.* proprie.

Respondeo. Dicendum est, quod *prius* dicitur dupliciter. Uno modo simpliciter; et sic procedit objectio; vel quo ad nos; et sic verum est quod illa non sunt priora.

Quantum ad secundum dicit, *Umbrae:* quia sicut umbra repraesentat corpus, nec tamen illud attingit, ita et illae repraesentabant novum testamentum. Infra 10, 1: *Umbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum.*

Consequenter probat per auctoritatem rationabilitatem consequentiae, cum dicit: *Sicut responsum est Moysi,* scilicet a Domino, Exod. 25, 40. *Vide,* scilicet diligenter considerando, *et facito omnia secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte.* Quia naturaliter inferiora tendunt in similitudinem superiorum. Dominus enim per sensibilia voluit nos ad intelligibilia et spiritualia manuduci. Job 38, 33: « Numquid nosti ordinem caeli, et pones rationem ejus in terra? »

LECTIO II.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto et melioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos, dicit: Ecce dies venient, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, et ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in mentem eorum, et in corde eorum superscribam eas.

Supra Apostolus probavit Christum esse Pontificem, et per consequens ministrum sacrorum, non tamen secundum veterem legem; hic ostendit ipsum esse ministrum majorum et meliorum quam illa fuerint; et circa hoc facit tria: primo enim praemittit intentum; secundo assignat causam ejus; tertio probat. Secundum ibi, *Quanto et melioris testamenti mediator est*; tertium ibi, *Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.* Dicit ergo: Dico, quod non habet aliquid terrenum offerre: *sed nunc,* idest tempore gratiae, *sortitus est,* idest sorte accepit, *melius ministerium,* idest dignius sacerdotium. Dicitur sacerdotium Christi, ministerium, quia non competit, nisi inquantum homo fuit minister. Roman. 15, 8: « Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei. » Dicit autem, *Sortitus est:* idest sorte accepit: quia illud quod habetur per sortem, expectatur a Domino. Psalm. 30, 16: « In manibus tuis sortes meae. » Et ideo omnia quae fiunt secundum distributionem divini arbitrii, dicuntur sorte dari; et talia sunt effectus gratiae. Ephes. 1, 11: « Sorte vocati sumus, » idest divina electione: quia quando contingit deficere judicium humanum, solent se homines conferre ad electionem et dispositionem divinam, mittentes sortem, sicut patet Act. 1 de electione Mathiae. Unde Proverb. 16, 33: « Sortes mittuntur in sinum, sed « a Domino temperantur. » Christus quidem istud ministerium sorte, idest dispositione divina, consecutus est.

Deinde cum dicit, *Quanto et melioris testamenti mediator est,* assignat causam quare ministerium hoc majus est. Omnis enim Sacerdos mediator est. Iste autem mediator est melioris foederis, scilicet hominis ad Deum. Mediatoris enim est extrema conciliare. Iste vero ad nos divina attulit: quia per ipsum facti sumus divinae consortes naturae, ut dicitur 2 Petr. 1. Ipse etiam nostra offert Deo; et ideo dicit Apostolus 1 Tim. 2, 5: « Mediator Dei et hominum « homo Christus Jesus. » Ibi promittebantur temporalia: Isa. 1, 19: « Si volueritis et audieritis « me, bona terrae comedetis; » hic autem caelestia, sicut supra dictum est. Sic ergo istud melius est quantum ad id quod Dominus hominibus promittit. Item in illo dicuntur quaedam quae pertinent ad cultum Dei, et ista sunt caeremonialia; quaedam vero quae ad rectitudinem vitae, et ista sunt praecepta moralia, quae manent; alia vero non. In novo autem adduntur consilia illis praeceptis, quae dantur perfectis, qui sunt capaces spiritualium. Et sic manent praecepta eadem, sed promissa diversa. Item sacramenta sunt diversa, quia ibi erat figura tantum, hic autem figurae veritas expressa. Per omnia ergo testamentum istud est melius.

Deinde cum dicit, *Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur,* probat quod illud testamentum cujus Christus mediator est, melius est; et facit talem rationem. Si primum testamentum non habuisset culpam, non quaereretur aliud ad corrigendum defectum ipsius; sed quaeritur: ergo etc. Antecedens ponitur, et patet in littera.

Sed contra. Roman. 7, 7: « Lex ergo peccatum « est? Absit. » Ergo male dicit quod non vacat a culpa. Respondeo. Dicendum est, quod aliquid potest convenire legi dupliciter. Vel secundum se, et sic erat bona: vel ratione illorum quibus data est

et sic dicitur habere culpam propter duo. Primo, quia non dabat virtutem ad purgandum commissa: infra 10, 4: *Impossibile est sanguine taurorum aut hircorum, auferri peccata.* Secundo, quia non dabat gratiam adjutricem (1) ad vitandum peccata, sed ad cognoscendum tantum: et sic erat occasio peccati. Rom. 7, 7: « Concupiscentiam nesciebam, « nisi lex diceret, Non concupisces. » Et sic dicitur non vacasse a culpa, quia homines in ipsa relinquebantur in culpa.

Sed dicit: *Non inquireretur locus.* Sicut enim corpus nunquam perfecte quiescit, sed semper movetur, quousque pertingat ad locum suum; sic quamdiu habetur aliquid imperfecte, non quiescit desiderium, sed semper tendit ultra, usque dum veniat ad perfectum. Inquirebatur ergo locus istius ab homine qui desiderabat, sed magis a Deo, qui propter nostrae salutis desiderium dicitur inquirere.

Deinde cum dicit, *Vituperans enim eos dicit*, probat veritatem consequentis, scilicet quod inquiritur locus testamenti: et hoc per auctoritatem Hierem. 31, 31: *Ecce venient dies, dicit Dominus, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum*: et circa hoc facit duo: primo enim praemittit auctoritatem; secundo arguit ex ipsa, ibi, *Dicendo autem novum, veteravit prius.* Prima in duas: primo enim praemittit prophetiam de novi testamenti datione; secundo describit ipsum, ibi, *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum.* Iterum prima in tres: primo enim ostendit temporis dationis opportunitatem; secundo novi (2) testamenti perfectionem, ibi, *Consummabo . . . testamentum novum*, tertio quibus datum fuit, ibi, *Super domum Israel, et super domum Juda.* Dicit ergo: *Vituperans enim Dominus*, non quidem legem, sed *eos*, qui scilicet erant sub lege, *dicit*: *Ecce dies venient, et consummabo super domum Israel et super domum Juda testamentum novum.* Haec est auctoritas quae non habetur (3) omnino sub istis verbis, sed mutantur pauca: ibi enim dicitur sic vers. 31: « Ecce « dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui « Israel et domui Juda foedus novum, non se« cundum pactum quod pepigi cum patribus ve« stris in die qua extendi manum meam ut edu« cerem eos de terra Ægypti: pactum quod irri« tum fecerunt, et ego dominatus sum eorum (4). » Sic ergo patet quod pauca (5) mutantur. Dicit ergo quantum ad temporis opportunitatem: *Ecce dies venient,* idest tempus gratiae, quod comparatur diei, quod illuminatum est a sole justitiae. Roman. 13, 12: « Nox praecessit, dies autem appropinqua« vit. » Quantum ad perfectionem novi testamenti dicit: *Consummabo . . . novum testamentum.* Et dicit: *Consummabo,* quod sonat ad perfectionem. Apoc. 21, 5: « Ecce nova facio omnia. » Illud autem verbum *Consummabo* non habetur ibi, sed utitur eo Apostolus ad designandum perfectionem novi testamenti. Isai. 10, 23: « Consummationem « et abbreviationem faciet Dominus super terram. » Fuit enim novum testamentum perfectum quantum ad eruditionem vitae, quae non extenditur tantum ad generalem justitiae eruditionem, sed ad perfectam. Matth. 5, 20: « Nisi abundaverit justitia ve« stra plusquam scribarum et pharisaeorum, non « intrabitis in regnum caelorum. » Item in veteri testamento erant tantum figuralia, in novo vero veritas figurarum; et ita novum consummat et perficit vetus. Quantum ad tertium dicit: *Super domum Israel et Juda.*

Sed numquid datur tantum Judaeis? Non. Roman. 9, 6: « Non omnes qui sunt ex Israel, hi « sunt Israelitae: » et sequitur vers. 8: « Non qui filii « carnis, hi sunt filii Dei: sed qui filii sunt pro« missionis, aestimantur in semine. » Illi ergo qui sortiti sunt gratiam Dei, sunt Israel per fidem, et Juda per confessionem. Roman. 10, 10: « Corde « creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad « salutem. » Dicitur autem, *Super domum Israel et super domum Juda:* triplici ratione. Una, quia Christus in propria persona praedicavit Judaeis, non Gentibus. Matth. 15, 24: « Non sum missus « nisi ad oves quae perierunt domus Israel. » Secunda, quia Gentiles facti sunt participes novi testamenti, sicut oleaster insertus in bonam olivam participat pinguedinem ejus. Roman. 11. Alia, quia tempore Roboam et Jeroboam divisum fuit regnum Juda a regno decem tribuum: quae quidem remanserunt in idolatria: sed regnum Juda magis adhaesit Deo, licet non ex toto. Et ideo utrosque tetigit.

Deinde cum dicit, *Non secundum testamentum quod feci patribus eorum,* describit novum testamentum: et primo per differentiam ad vetus; secundo per proprias conditiones, ibi, *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel.* Iterum prima in duas. Primo ostendit distinctionem novi et veteris testamenti; secundo infirmitatem veteris, ibi, *In die in qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti.* Posset enim aliquis dicere: Numquid istud novum est illi simile? Ideo quasi respondens dicit, Non: *quia non secundum id quod feci cum patribus eorum*: in quo ostendit quod non est servandum vetus cum novo. Galat. 5, 1: « State, et nolite iterum jugo servitutis con« tineri. » Matth. 9, 17: « Neque mittunt vinum « novum in utres veteres: » et Rom. 7, 6: « Ser« viamus in novitate spiritus, et non in vetustate « litterae. » Quia si aliquid inveniatur in veteri, quod Gentibus indicatur ad servandum; referendum est ad intellectum spiritualem, sicut dicitur Isai. 19, 21: « Colent eum in hostiis et muneribus: » quod totum est spiritualiter intelligendum.

Deinde cum dicit, *In die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Ægypti,* ostendit defectum veteris testamenti: et primo ex ejus traditione; secundo ex eventu, ibi, *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo.* Vetus enim testamentum traditum est servis et infirmis. Servis quidem, quia quandoque exierunt de servitute Ægypti; et quantum ad hoc dicit: *Ut educerem illos de terra Ægypti* Gal. 4, 24: « Unum quidem in servitutem generans, quae est « Agar. » Item quia erat lex timoris servilis. Rom. 8, 15: « Non accepistis spiritum servitutis iterum « in timore. » Brevis differentia veteris et novi testamenti, timor et amor. Item infirmis, quia per se non poterant se juvare; et quantum ad hoc dicit: *Apprehendi manum eorum*: quod est infirmorum. Psalm. 72, 23: « Tenuisti manum dexteram « meam. » Roman. 8, 3: « Quod impossibile erat « legi, in quo infirmabatur. » Dicit autem, *Patribus*

(1) *Al.* ad interesse.
(2) *Al.* boni.
(3) *Al.* quae est Hierem. 31, et non habetur etc.
(4) *Al. tantum* et ego dominus sum.
(5) *Al.* pacta.

eorum, scilicet Abraham, Isaac et Jacob, cum quibus iniit foedus speciale. Psalm. 109, 8: « Memor « fuit in saeculum testamenti sui; verbi quod man« davit in mille generationes, quod disposuit ad A« braham; et juramenti sui ad Isaac: et statuit il« lud Jacob in praeceptum. » Sed istis in exitu de Aegypto promisit carnalia.

Deinde cum dicit, *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo*, ostendit defectum veteris testamenti ex eventu: et primo quantum ad culpam, et ideo dicit: *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo*, quia scilicet non erat scriptum in cordibus ipsorum. Unde statim post legem datam fecerunt vitulum conflatilem, Exod. 32 et Psalm. 105, 19: « Fecerunt vitulum in Oreb, « et adoraverunt sculptile. » Et quantum ad poenam: ideo dicit; *Et ego neglexi eos*; illud enim aliquis dicitur negligere quod permittit perire. Et sic neglexit eos, quia permisit eos perire ab exterminatore, ut dicitur 1 Corinth. 10, et Psalm. 118, 118: « Sprevisti omnes discedentes a judiciis tuis. » Alia littera: *Ego dominatus sum eorum*, idest puniendo ostendi me esse Dominum ipsorum.

Deinde cum dicit, *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel*, describit conditiones novi testamenti; et circa hoc facit duo. Primo ponit modum editionis ejus; secundo effectum ipsius, ibi, *Et ero eis in Deum*. Dicit ergo: *Quia hoc est*, idest tale est, *testamentum, quod disponam domui Israel post dies illos*. Dispositio importat congruitatem ordinis; et ideo dicit, *Post dies illos*, idest post legem datam. Debuit enim post legem veterem dari nova lex; sicut primo datur paedagogus, postea magister; ut prius homo recognoscat infirmitatem suam. In hoc ergo patet congruitas temporis dandi novum testamentum. Modus autem tradendi duplex est. Unus per exteriora, sicut proponendo verba ad cognitionem alicujus: et hoc potest homo facere; et sic traditum fuit vetus testamentum. Alio modo interius operando: et hoc proprium est Dei. Job 32, 8: « Inspiratio Omnipoten« tis dat intelligentiam. » Et hoc modo datum est novum testamentum, quia consistit in infusione Spiritus sancti, qui interius instruit. Non autem sufficit tantum cognoscere, sed requiritur operari. Et ideo primo illuminat intellectum ad cognoscendum: et ideo dicit: *Dabo leges meas in mentem eorum*. Et dicit in plurali propter diversa praecepta et consilia. Et hoc facit Spiritus sanctus. 1 Joan. 2, 27: « Unctio ejus docet vos. » Joan. 14, 26: « Ille vos docebit omnia. » Item ad bene operandum inclinat affectum: unde imprimitur cordi; et quantum ad hoc dicit: *In corde eorum superscribam eas*; idest super cognitionem scribam caritatem. Coloss. 3, 14: « Super omnia au« tem caritatem habete, quod est vinculum perfe« ctionis: » et Roman. 5, 5: « Caritas Dei diffusa « est in cordibus nostris per Spiritum sanctum « qui datus est nobis. » Et haec est epistola, de qua subdit 2 Corinth. 3, 3: « Non atramento, sed « Spiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, sed in « tabulis cordis carnalibus. »

LECTIO III.

Et ero illis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, et unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me a minore usque ad majorem, quia propitius ero iniquitatibus eorum, et peccatorum eorum jam non memorabor. Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.

Supra posuit Apostolus conditiones novi testamenti ex editione ipsius; nunc ponit tres effectus ipsius. Primus est hominis ad Deum perfecta conjunctio: secundus est Dei perfecta cognitio, ibi, *Et non docebit unusquisque proximum suum*; tertius est peccatorum remissio, ibi, *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*.

Circa primum sciendum est, quod ad hoc quod homo jungatur Deo, requiritur auxilium divinae gratiae: quia ad hoc non potest propria virtute. Hierem. 31, 3: « In caritate perpetua dilexi te, i« deo attraxi te miserans. » Primo ergo tangitur illa conjunctio ex parte Dei, secundo ex parte hominis, ibi, *Et ipsi erunt mihi in populum*. Dicit ergo: *Ero illis in Deum*. Nomen Dei significat universalem providentiam. Tunc ergo est nobis in Deum (1) quando habet curam de nobis, et corda nostra ad se trahit: et hoc est respectu istorum specialiter. Ex hoc ergo quod *ero eis in Deum*, sequitur secundum; scilicet quod *ipsi erunt mihi in populum*; idest, exhibebunt se mihi in populum. Sicut enim dicit Augustinus, 2 de Civitate Dei cap. 21, populus est coetus multitudinis, juris consensu et utilitatis communione sociatus. Quando ergo consentiunt in jus divinae legis, ut sint ad invicem utiles, et tendant in Deum, tunc est populus Dei. Apoc. 21, 3: « Ipsi populus ejus erunt, et ipse « Deus cum eis erit eorum Deus. »

Deinde cum dicit, *Et non docebit unusquisque proximum suum*, ponit secundum effectum novi testamenti; et circa hoc duo facit: primo enim ponit signum effectus illius; secundo effectum ipsum, ibi, *Quia omnes scient me*. Signum perfectae cognitionis est, quando quis non indiget doceri: quia doctrina est via ad acquisitionem scientiae: et ideo cessat doctrina, acquisita perfecte scientia.

Sed numquid in novo testamento unus non docet alium? Et videtur quod non per litteram istam. Sed contra: quia Apostolus vocat se doctorem gentium, Tit. 2, et Ephes. 4, 11: « Alios pastores et « doctores. » Rom. 12, 7: « Qui docet in do« ctrina. »

Respondeo. Dicendum est, quod hoc quod dicitur hic, potest dupliciter intelligi. Uno modo de praesenti statu: et sic non verificatur universaliter de omnibus, sed tantum de primis fundatoribus novi testamenti, scilicet Apostolis, qui immediate fuerunt instructi a Deo, quando « aperuit illis « sensum ut intelligerent Scripturas: » Luc. ult. 45. Apostoli ergo facti sunt perfecte cognoscentes, et non ab aliis instructi, sed simul a Christo accepe-

(1) *Al.* nobis Deus.

runt sapientiam infusam. Alio modo quod referatur ad statum patriae futurum ad quam per novum testamentum introducimur, non per vetus. Et sic universaliter verum est quod dicitur hic.

Sed contra. Homines beati sunt aequales Angelis, non majores; sed secundum Dionysium, unus Angelus docet alium illuminando ipsum: ergo et homo beatus alium docebit.

Respondeo. Dicendum est, quod duplex est cognitio in beatis Angelis. Una quae beatos facit, scilicet cognitio divinitatis, quae sola beatos facit, sicut dicit Augustinus in lib. Confess.: « Beatus « qui te novit. » Alia est quae est omnium quae sunt aliud a Deo, cujusmodi sunt effectus Dei; et ista non beatificat. Quantum ergo ad primam unus non docet alium: quia unus non beatificatur mediante alio, sed a Deo immediate. Psalm. 35, 10: « In lumine tuo videbimus lumen. » Sed quantum ad aliam, quae est aliquorum mysteriorum, unus docet alium: et hoc forte usque ad finem mundi, quamdiu durat executio effectuum Dei; et ideo addit dicens, *Cognosce Dominum;* quasi dicat: Non accipit Dei cognitionem. Et dicit: *Proximum suum et fratrem suum*: quia, etsi, secundum Augustinum, omnes homines sint ex caritate diligendi, si tamen non possis omnibus prodesse, tamen illis specialiter debes prodesse qui tibi conjunguntur, vel naturaliter sicut sunt consanguinei, quos hic vocat fratres; vel alia conjunctione, et sic proximus est.

Omnes enim scient me a minimo usque ad majorem eorum. Haec est causa quare unus non docebit alium, quia omnes noscent Dominum. 1 Joan. 3, 2: « Videbimus eum sicuti est. » In hac vero visione consistit beatitudo. Joan. 17, 3: « Haec « est vita aeterna, ut cognoscant te solum ve- « rum Deum, et quem misisti Jesum Christum. » Hier. 9, 24: « In hoc glorietur qui gloriatur, sci- « re et nosse me. » Et hanc doctrinam habent beati, non ab aliquo alio, sed a solo Deo tantum. Isa. 54, 13: « Ponam universos filios tuos doctos « a Domino. » Illud autem quod dicit, *A minimo*, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod dicantur majores sancti antiquiores; et sic major et minor dicuntur secundum ordinem temporis. Omnes ergo cognoscent, quia singuli accipient singulos denarios. Matth. 20. Vel hoc dicit ad ostendendum differentiam praemiorum: quia licet omnes cognoscant, tamen unus magis alio cognoscet. Matth. 5, 19: « Qui fecerit et docuerit, hic ma- « gnus vocabitur in regno caelorum. » Praemium enim correspondet merito: et hoc contra illos qui dicunt poenas et omnia merita esse aequalia, et per consequens praemia aequalia: contra quos dicitur 1 Corinth. 15, 41: « Stella differt a stella « in claritate. »

Deinde cum dicit, *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, ponit tertium effectum, qui est culpae remissio, quod non poterat vetus testamentum; infra 10, 4: *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum, auferri peccata.* Dicit ergo, *Propitius ero.* Differunt autem iniquitas et peccatum: quia iniquitas opponitur justitiae, quae quidem proprie semper est ad alium: ideo iniquitas, dicitur qua quis nocet alteri. Job 35, 8: « Homini qui « similis tui est, nocebit iniquitas tua. » Peccatum autem dicitur omnis defectus actionis, quia importat deordinationem; et sic iniquitas proprie est in proximum, sed peccatum est in seipsum: et hoc proprie loquendo; large tamen idem est iniquitas et peccatum. Et quantum ad hoc dicit: *Quia propitius ero iniquitatibus eorum*, scilicet in praesenti poenam relaxando; *nec memorabor peccatorum eorum*, scilicet in futuro peccata puniendo. Ezech. 18, 22: « Omnium iniquitatum ejus quas opera- « tus est, non recordabor. » Psalm. 78, 9: « Pro- « pitius esto peccatis nostris propter nomen tuum. » Item ibid. 8: « Ne memineris iniquitatum nostra- « rum antiquarum. » Rom. 11, 29: « Sine poe- « nitentia enim sunt dona et vocatio Dei; » idest, Deus non poenitet quod hic peccata remiserit, quasi iterum puniendo.

Deinde cum dicit, *Dicendo autem novum, veteravit prius*, quasi posita auctoritate arguit ex ipsa: et facit talem rationem. Novum non dicitur nisi in comparatione ad vetus; sed omne quod dicitur vetus, significat quasi sit prope cessationem: ergo *dicendo novum, veteravit prius*; idest, dedit intelligere quod prius sit vetus. *Quod autem antiquatur et senescit, prope interitum est.* Si ergo illud est vetus, abjiciendum est. Levit. 26, 10: « Novis su- « pervenientibus vetera projicietis. » Dicendo ergo *novum*, designat cessationem veteris. Proprie autem nihil antiquatur nisi quod subjacet tempori (1); quae autem subjacent tempori cessant in tempore. Oportet ergo illud vetus cessare. Dicit autem, *Antiquatur*, propter res inanimatas; sed *senescit* propter animatas. Sciendum tamen est, quod ubi habemus, *Peccatorum*, alia littera habet, *Peccati;* et tunc refertur ad peccatum originale, quod omnibus est commune.

(1) *Al.* temporali.

CAPUT NONUM.

LECTIO I.

Habuit quidem et prius justificationes culturae, et sanctum saeculare. Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, et mensa, et propositio panum, quae dicitur Sancta. Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum; aureum habens thuribulum, et arcam testamenti, circumtectam ex omni parte auro; in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quae frondueraf, et tabulae testamenti; superque eam erant Cherubim gloriae obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modo dicendum per singula.

Supra ostendit Apostolus dignitatem novi testamenti respectu veteris in generali; hic ostendit idem in speciali, descendendo ad singula quae erant in utroque testamento; et circa hoc facit duo; primo enim comparat ea quae sunt veteris testamenti ad ea quae sunt novi, ut super hoc ostendat dignitatem novi; secundo manifestat quaedam quae supposuerat, 10 cap., ibi, *Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum... nunquam potest accedentes perfectos facere.* Circa primum tria facit: quia primo exponit illud quod fuit in veteri testamento; secundo ostendit significatum suum, ibi, *Haec significante Spiritu sancto*; tertio ex his arguit ad propositum, ibi, *Et ideo novi testamenti mediator est.* Iterum prima in duas: primo enim describit conditionem veteris testamenti; secundo prosequitur, ibi, *Tabernaculum enim factum est primum.*

Circa primum sciendum est, quod tam vetus quam novum testamentum ad hoc instituta sunt, ut per ipsa anima accedat ad Deum. Ad hoc autem duo sunt necessaria: scilicet recessus a peccato et unio ad Deum. Primum fit per justificationem, secundum per sanctificationem: et in utroque testamento fit justificatio et sanctificatio. Unde dicit: Sic dictum est, quod prius veteravit. Sed quale fuit illud vetus? Tale quod *habuit quidem et prius justificationes culturae*, scilicet latriae, secundum graecum. In veteri enim fuerunt quaedam ablutiones, per quas mundabantur, non quidem a macula peccati, sed a quibusdam irregularitatibus, quibus impediebantur a cultu Dei; sicut ex tactu mortui, vel alicujus immundi, non poterant intrare tabernaculum, nisi expiati per aliquas ablutiones. Et ideo dicebantur justificationes culturae, quia scilicet per ea fiebat idoneus ad cultum divinum; et de hoc habetur Levit. 22. Hieronymus: « *Justificationes* « idest ablutiones, quibus purificatis licebat accedere. » Sed sanctificatio eorum erat *sanctum saeculare.* Saeculum quandoque sumitur pro quacumque duratione. Psalm. 110, 3: « In saeculum « saeculi. » Quandoque significat mundum istum. 2 Tim. 4, 9: « Demas me dereliquit, diligens hoc « saeculum. » Illa ergo santificatio potest dici saecularis, quia temporalis erat et non perpetua. Sed littera graeca non sic accipit, quia dicit *sanctum mundanum.* Unde est differentia inter novum testamentum et vetus: quia licet utrumque sit corporale, tamen novum continet gratiam et sacrum est, in quo sub tegumento rerum visibilium divina virtus salutem securius (1) operatur, quod non erat in veteri testamento, quoniam in se nullam continebat gratiam. Gal. 4, 9: « Quomodo iterum « convertimini ad infirma et egena elementa? »

Deinde cum dicit: *Tabernaculum enim factum est primum*, exponit illud quod dixit: et primo quantum ad dispositionem tabernaculi; secundo quantum ad ministerium (2) sacerdotum, ibi, *His vero ita compositis.*

Circa primum, propter intellectum litterae, sciendum est, quod Dominus in deserto praecepit fieri tabernaculum, quod haberet triginta cubitos, vel passus, in longitudine, et decem in latitudine, ita quod ostium erat ad orientem, ante quod dependebat velum super quatuor columnas, et quoddam tentorium, in quo erat altare holocaustorum. Sed de hoc nihil ad propositum, quia Apostolus de hoc non facit aliquam mentionem. Sed in tabernaculo versus occidentem spatio decem cubitorum longitudinis, et decem latitudinis, appendebatur velum super quatuor columnas, et istud dividebat partem unam decem cubitorum ab alia viginti cubitorum. Pars autem viginti cubitorum dicitur Sancta, et tabernaculum primum; sed illa decem dicitur Sancta sanctorum, et tabernaculum secundum. Ista distinctio dupliciter potest exponi. Uno modo, quia ea quae fuerunt in veteri testamento, fuerunt figura novi testamenti. Novum etiam est figura caelestis patriae. Sic ergo per primum tabernaculum, vetus testamentum, et per secundum, novum. Alio modo per primum tabernaculum, praesens Ecclesia, per secundum, caelestis gloria. Inquantum ergo significat vetus testamentum, est figura figurae; sed inquantum significat praesentem Ecclesiam, quae adhuc significat futuram gloriam, est figura veritatis quantum ad utrumque. Circa hoc ergo duo facit: quia primo describit illud quod erat in primo; secundo illud quod erat in secundo, ibi, *Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum.* In primo autem tria erant: scilicet candelabrum aureum ad meridiem, quod ita erat factum. Ex uno enim longo hastili procedebant sex calami, quasi sex brachia, scilicet tres a dextris, et tres a sinistris: et sic in summitate erant septem rami, et in quolibet erat una lucerna quae ardebat. Item in quolibet calamo erant quatuor: scilicet calamus, qui erat ex tribus partibus quasi tribus petiis: scilicet scyphi, spherulae et lilia, quia ibi duae partes jungebantur. In fine cujuslibet partis erat quasi quidam scyphus, in quo duo scyphi junguntur in

(1) *Al.* secretius.
(2) *Al.* ad mysterium.

nucis modum, et duae sphaerulae volubiles, et duo quasi folia lilii hinc et inde. Item in parte aequilonari erat mensa aurea in modum altaris, super quam ponebantur in sabbato duodecim panes calidi, et super quemlibet thus lucidum in patena aurea. Et stabant illi panes, qui dicebantur propositionis, usque ad diem sabbati, ubi oportebat illos amoveri, et reponebantur alii loco illorum. Item in medio erat altare aureum ad adolendum thymiama boni odoris, et hoc ad litteram ne domus foeteret propter multitudinem immolatitii sanguinis. Per candelabrum autem, quod illuminat, et per mensam, designatur ad litteram, quod qui altari servit, de altari vivat. Dicit ergo: *Tabernaculum prius*, idest anterior pars tabernaculi, *factum est; in quo erant candelabra*, quae unum erant (1) quantum ad substantiam, sed plura quantum ad ramos; et hoc ad meridiem: *et mensa* ad aquilonem, *et propositio panum*, idest panes propositionis per hypallagen, sicut Perflavit fistula buccas: Et ista pars *dicitur sancta*. De hoc habetur diffuse Exod. 25, 26 et 27.

Deinde cum dicit, *Post velamentum autem, secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum*, describit ea quae erant in secundo tabernaculo, scilicet *arcam testamenti*, de lignis sethin imputribilibus, *circumtecta ex omni parte*, idest tam intus quam extra *auro*. In arca autem erant tria: scilicet *urna aurea habens manna*, et hoc in memoriam illius beneficii eis praestiti, Exod. 16; *et virga Aaron quae fronduerat* (2). Num. 17, in memoriam sacerdotii Aaron, ne alius extraneus praesumeret accedere; *et tabulae testamenti*. Exod. 25, in memoriam legis. Item super arcam erant duo Cherubim, qui tangebant se duabus alis, et tangebant aliis duabus latera tabernaculi. Inter duas autem alas quibus tangebant se, erat tabula aurea ejusdem longitudinis et latitudinis, cujus et arca, scilicet duorum cubitorum in longitudine, cubiti et semis in latitudine, et erat supereminens, quae dicebatur propitiatorium. Unde erat quasi sedes, de qua Deus exaudiret ad repropitiandum populo. Psalm. 79, 3: « Qui sedes super Cherubim, manifestare coram « Ephraim, Beniamin et Manasse. » Arca vero erat quasi scabellum pedum. Illi duo Cherubim versis vultibus ad seipsos respiciebant in propitiatorum (3). Hic autem addit Apostolus quartum, scilicet *thuribulum aureum*, de quo dicunt aliqui, quod erat altare inter sancta, ut dictum est. In sancta, quod erat exterius, introibant Sacerdotes omni die, ad expletionem mysteriorum; sed in Sancta sanctorum Sacerdos summus semel in anno cum sanguine; et tunc implebat thuribulum illud thymiamate, ita quod ex fumo ascenderet nebula, quae operiret Sancta sanctorum, ne posset videri ab his qui extra erant. Ista ergo sunt illa quae erant post velamentum, quod erat secundum, *quod dicitur Sancta sanctorum*, pro dignitate, sicut dicitur Virgo virginum antonomastice, *aureum habens thuribulum et arcam . . . . in qua* erat *urna aurea*, super quam, scilicet arcam, non quod haberent super eam pedes, sed alas tantum *Cherubim gloriae*, idest gloriose facta, *obumbrantia propitiatorium*, scilicet alis suis, *de quibus non est modo dicendum*, idest prosequendum, *per singula*.

(1) *Al.* quod unum erat.
(2) *Al.* floruit.
(3) *Al. deest* in propitiatorium.

Sed contra: quia 3 Reg. 8, dicitur quod in arca non est aliud nisi duae tabulae. Respondeo. Dicendum est, quod verum est ex principali intentione, quia ad hoc fuit arca principaliter facta, sicut patet Exod. 25. Quid autem ista significent, sciendum est, quod omnes caeremoniae legis ordinabantur ad unum (1) secundum statum illum, ad aliud vero secundum quod erant figurativa, prout scilicet repraesentabant Christum. Quo ad primum, omnia instituta fuerunt ad repraesentandum magnificentiam Dei. Illa autem non repraesentabatur nisi in effectibus. Isti autem effectus habent quasi duplex saeculum. Unum superius, scilicet substantiarum incorporearum, et istud per sancta sanctorum. Aliud est istius mundi inferioris sensibilis; et istud repraesentatur per Sancta. In mundo autem superiori sunt tria: scilicet Deus, rationes rerum, et Angeli. Deus autem omnino est incomprehensibilis: et ideo erat sedes sine sedente, quia non potest comprehendi a creatura nisi ex effectibus. Illa autem sedes erat propitiatorium, ut dictum est. Angeli autem significantur per Cherubim, propter sapientiam: unde et philosophi Angelos dicunt substantias intellectuales. Erant autem duo, ad designandum quod non erant ibi positi ad colendum, quia dictum erat eis Deut. 6, 4: « Audi Israel: Dominus Deus tuus « unus est. » Quod respiciunt in propitiatorium, designat quod non recedunt a contemplatione Dei. Matth. 18, 10: « Angeli eorum in caelis semper « vident faciem Patris mei, qui in caelis est. » Rationes rerum signantur per arcam. Illa vero quae sunt in hoc mundo, vel pertinent ad sapientiam, quae per tabulas significatur; vel ad potentiam quae per virgam; vel ad bonitatem, quae per manna, quod erat dulce: quia quidquid est dulcedinis in creatura, totum est ex bonitate Dei. Quia vero rationes rerum, quae sunt intelligibiliter in Deo, sunt sensibiliter in creaturis corporalibus, ideo sicut in tabulis erat lumen intellectuale, ita in sanctis erat lumen corporale. Ibi manna, hic panes; ibi virga, hic altare, quod pertinet ad officium Sacerdotis. Sed inquantum per ista figurabatur Christus, omnia ista inveniuntur in ipso. Et primo quantum ad sancta. Ipse enim est candelabrum luminis: Joan. 8, 12: « Ego sum lux mundi. » In isto sunt sex ordines; tres a sinistris, scilicet perfecti veteris testamenti, et tres a dextris, scilicet novi testamenti. Isti designantur Ezech. 14. Per Noe praelati, per Daniel contemplativi, per Job activi. Isti calami lumen accipiunt, et infundunt: quia, sicut dicitur 1 Petr. 4, 12: » Unusquisque sicut accepit gratiam, in alte« rutrum illam administrantes. » Scyphi sunt propinantes potum sapientiae; sphaerulae propter promptitudinem obedientiae; lilia propter finem vitae aeternae; septem lucernae sunt septem dona Spiritus sancti. Item Christus est mensa refectionis. Duodecim panes, sunt doctrina duodecim Apostolorum, et successorum suorum; qui ponuntur in sabbato spei usque ad sabbatum spei; et si interim unus removetur per mortem, alter substituitur. Sed in magno sabbato removebuntur omnes. In interiori erat propitiatorium, et Christus est propitiatio pro peccatis nostris, 1 Joan. 2. Duo Angeli sunt duo testamenta concorditer Christum respicientia: vel omnes Angeli Christo servientes concorditer et unanimiter, Matth. 4, 11: « Accesserunt Angeli,

(1) *Al.* ad usum.

« et ministrabant ei. » Daniel. 7, 10: « Millia millium ministrabant ei. » Supra 1, 14: *Omnes sunt administratorii spiritus.* Ipsi desiderant in Christum prospicere, 1 Petr. 1. Item obumbrant propitiatorium; idest, Christi Ecclesiam custodiunt. Vel quia ipsorum ministerio fiebant visiones et apparitiones in quibus obumbratorie figurabatur Christus. Arca aurata de lignis sethim, est caro Christi pura et pretiosissima, quae et dicitur urna aurea propter sapientiam, plena dulcedine divinitatis. Tabulae sunt ejus sapientia. Virga est sacerdotium ejus aeternum. Vel virga est potestas Christi, manna dulcedo gratiae, quae datur per sacerdotium Christi vel per obedientiam mandatorum, sicut homo obedit potestati. Sed quia nullus habet sic gratiam quin peccet, excepto Christo et matre ejus; ideo necesse est habere propitiatorium. Sciendum est autem, quod Glossa super locum istum, multum diffuse ista exponit.

LECTIO II.

His vero ita compositis, in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes; in secundo autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine, quem offerret pro sua et populi ignorantia: hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum. Quae parabola est temporis instantis, juxta quam munera et hostiae offeruntur, quae non possunt juxta conscientiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis et in potibus, et in variis baptismatibus et justitiis carnis usque ad tempus correctionis impositis.

Supra descripsit Apostolus ea quae pertinent ad vetus testamentum quantum ad dispositionem tabernaculi; hic prosequitur de officio ministrorum: et primo de his quae spectant ad sancta; secundo autem de his quae spectant ad Sancta sanctorum, ibi, *In secundo autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine.*

Ad intellectum autem litterae hujus sciendum est, quod, sicut supra dictum est, in parte anteriori ipsius tabernaculi circa medium, erat altare thymiamatis, vel incensi, quod idem est, et candelabrum: ex parte vero meridionali, et ex opposito, mensa propositionis. Sacerdos ergo quolibet die, mane et vespere intrabat sancta propter duo: scilicet ad parandum lucernas, et ad adolendum thymiama, ut lumen et bonus odor jugiter esset in sanctis. Dicit ergo: *His vero,* scilicet quae pertinent ad speciem tabernaculi, *ita compositis,* idest ordinatis (1), *semper,* idest quotidie, mane scilicet, et sero, *intrabant Sacerdotes consummantes officia sacrificiorum:* non quod in sancta sacrificarent, quia sacrificabant super altare holocaustorum, quod erat ante fores tabernaculi sub dio; sed adoletionem thymiamatis et devotionem offerentium, vocat sacrificium.

Deinde cum dicit, *In secundo autem semel in anno solus Pontifex,* ponit officium ministrorum quantum ad Sancta sanctorum. Circa quod sciendum est, quod, sicut dicitur Lev. 16, summus Sacerdos in die expiationis (quae fiebat decima die septimi mensis, scilicet Septembris, qui septimus est a Martio nostro, qui apud Hebraeos concurrit pro parte cum Aprili, in quo incipiunt anni: Exod. 12, 2: « Mensis iste principium vobis mensium, primus « erit in mensibus anni: » ipsi enim incipiunt mensem in lunatione, quae semper incipit in Martio, nisi impediat embolismus) offerebat pro se et tota domo sua vitulum, et hircum pro peccato populi; et istis immolatis, accipiebat de sanguine ipsorum, et implebat thuribulum prunis altaris holocaustorum, quod erat in atrio ante fores tabernaculi, et cum omnibus his intrabat in Sancta sanctorum, et cum sanguine expiabat tabernaculum, aspergendo sanguine contra velum; et post egrediebatur, et cum eodem sanguine liniebat cornua altaris thymiamatis. Hoc autem semel in anno faciebat: unde dicit: *in secundo autem,* scilicet tabernaculo, quod dicitur Sancta sanctorum, *semel in anno intrabat solus Pontifex.* Glossa dicit, quod pluries poterat sine sanguine, sed non cum sanguine nisi semel. De hoc autem non habetur nisi tantum quando movenda sunt castra: quia tunc intrabant Aaron et filii ejus et involvebant, et dispensabant onera Levitarum, sicut patet Num. 4. Semel tamen in anno intrabat summus Sacerdos solus cum sanguine, quando offerebat *pro sua et populi ignorantia,* idest pro peccatis nostris. Prov. 14, 22: « Errant qui operantur malum. » Omnis enim malus ignorat, ut habetur 3 Ethicorum. De hoc habetur Levit. 16, ubi traditur ritus iste.

Mystice vero per primum tabernaculum designatur praesens Ecclesia, in qua fideles debent seipsos sacrificare. Rom. 12, 1: « Exhibeatis corpora « vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placen« tem. » Psal. 50, 19: « Sacrificium Deo spiritus « contribulatus. » Item debet sacrificare sua in eleemosynis. Infra 13, 16: *Talibus enim hostiis promeretur Deus.* Sed in Sancta sanctorum, idest in patriam caelestem, intrat solus Pontifex, scilicet Christus, in anima et corpore.

Tamen secundum litteram intentio Apostoli est quod per sancta intelligatur vetus lex, per Sancta sanctorum status novi testamenti et caelum, quia per novam legem intratur in caelum: et ideo subdit: *Hoc significante Spiritu sancto:* ubi exponit quid significatur per hoc: et primo quantum ad vetus testamentum; secundo quantum ad novum, ibi, *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum... introivit semel in Sancta.* Item in prima parte primo ponit officium ministrorum, quantum ad primum; secundo subdit positionis rationem, ibi, *Juxta quam munera et hostiae offeruntur.* Sciendum autem, quod in primum intrabant Sacerdotes quotidie; sed in secundum, quod erat ultra velum, non nisi Pontifex solus semel in anno. Unde quantum ad ministros illos erant ibi duo; unum quod in primo quotidie intrabant; aliud quod ante secundum erat eis velum. Unde interpositio veli significat quod caelestia erant eis velata. Item quod non intrabant, significat quod vetus testamentum non est via in-

(1) *Al. dispositis,* idest ordinatis, quotidie etc

trandi caelum ante adventum Christi. Dicit ergo: Dico quod hoc sic perfectum est, *hoc significante Spiritu sancto*. 2 Pet. 1, 21: « Non humana voluntate allata est aliquando prophetia; sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines. » Et hoc est contra haereticos, qui dicunt vetus testamentum non esse a Spiritu sancto, sed a Deo malo. Quid significante? *Nondum propalatam esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo*, idest veteri testamento significato per primum tabernaculum, *habente statum*. Durante enim veteri testamento, via sanctorum, scilicet Christus, qui dicit, Joan. 14, « Ego sum via, » nondum venerat: ipse enim est ostium per quod patet introitus in Sancta sanctorum: Joan. 10, 9: « Ego sum ostium: » sed non erat propalatus, quia adhuc latebat sub figuris litterae obumbratus, infra 10, 1: « Umbram habens lex futurorum bonorum. » *Quae parabola est instantis*, idest praesentis, *temporis*; vel *instantis*, idest ducens nos ad ea quae contingunt in praesenti tempore.

Deinde cum dicit, *Juxta quam munera et hostiae offeruntur*, ponit rationem quare durante statu veteris legis non patebat introitus in Sancta sanctorum. In illa enim Sancta nullus intrat nisi perfectus: Isa. 35, 8: « Via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus: » et ideo ubi non erat mundatio et perfectio, nec erat introitus in illa. Sed vetus testamentum non poterat perfectum facere servientem, quia nondum erat oblatum sacrificium, satisfaciens pro peccato totius humani generis: et ideo dicit, *Juxta quam*, scilicet vel parabolam, vel figuram, *offeruntur munera et hostiae*: quod refertur ad illud quod dicit, *Sacrificiorum officia consummantes:* quia oblationes et munera, quae sunt de omnibus, hostiae autem, quae tantum sunt de animalibus, non offerebantur in Sancta sanctorum, sed in sanctis, vel ad fores tabernaculi. Ista autem non poterant mundare, quia *non possunt facere perfectum servientem*, servitute latriae, quae pertinet ad cultum divinum. Perfectum dico, *juxta conscientiam*. Est enim duplex mundatio. Una a macula et reatu peccati, et quantum ad conscientiam. Hoc non potest lex. Infra 10, 4: *Impossibile est sanguine taurorum et hircorum, auferri peccata*. Isa. 1, 13: « Ne offeratis ultra sacrificium frustra. » Mich. 6, 7: « Numquid placari potest Deus in millibus arietum, aut in millibus hircorum pinguium ? » Alia mundatio erat quantum ad culturam, ut scilicet liceret ministrare in illis sacrificiis; et sic mundabat.

Sed numquid in veteri lege (1) fuerunt multi perfecti ? Et videtur quod sic: dictum est enim Abrahae Gen. 17, 1: « Ambula coram me, et esto perfectus. » Moyses etiam et multi alii, valde sancti et perfecti fuerunt.

Respondeo. Dicendum est, quod licet tunc multi perfecti et sancti fuerint, hoc tamen non fuit ex operibus legis: supra 7, 19: *Nihil ad perfectum adduxit lex:* sed hoc fuit per fidem Christi: Gen. 15, 6: « Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam. » Hoc ergo non erat virtute caeremoniarum aut legalium: unde frequenter ibi dicitur: « Orabit pro eo Sacerdos: et dimittetur illi: » Levit. 5, 10: et in multis aliis locis. Quod ergo mundaret, hoc erat ex fide. Sed in novo testamento dicitur Marc. ult. 16: « Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. » Sine sacramentis enim novae legis non est salus. Joan. 3, 5: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. »

Sed quare non mundabant conscientiam ? Quia consistebant *in cibis et in potibus*: peccatum vero est in conscientia. Illud autem quod est pure corporale, non mundat animam, quia non agit in animam. In sacrificiis autem illis erant cibi et potus et alia quae pertinent ad corpus; et ideo non poterant mundare conscientiam. Dicit ergo, *In cibis et potibus*, idest in discretione ciborum et potuum interdictorum in veteri lege, quia abstinere ab his non mundat conscientiam: vel ut hoc referatur ad usum sacrificiorum, quia comedebantur a Sacerdotibus illa quae offerebantur pro peccatis; et ab aliis quae pro aliis. Ista enim non mundabant conscientiam. Hierem. 11, 15: « Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas ? *Et variis baptismatibus*, idest lotionibus: quia, sicut dicitur Marc. 7, Judaei servant baptismata calicum et urceorum, et a foro redeuntes non comedunt nisi baptizentur: contra quos dicit Dominus Matth. 23, 25: « Vae vobis, scribae et pharisaei hypocritae, qui mundatis quod de foris est calicis et paropsidis, intus autem estis pleni rapina et immunditia. » Verumtamen Apostolus non loquitur hic de superstitionibus pharisaeorum; et ideo oportet currere ad alias lotiones praeceptas in lege, sicut est de aqua in qua lavabantur Sacerdotes, et de aqua purificationis in mundatione leprosi vel polluti. Unde frequenter dicitur: Lavabant vestimenta sua. Et haec dicuntur hic baptismata. *Et justitiis carnis*. Hoc addit universaliter de omnibus. Vocat ista caeremonialia justitias carnis, idest carnales, quia pertinebant tantum ad corporalem munditiam, nec erat in eis aliqua virtus spiritualis. Et ne aliquis dicat: Quare ergo instituta sunt, si non poterant perficere ? quia jam videretur quod Deus ea inutiliter instituerit; hoc removet cum dicit: *Usque ad tempus correctionis impositis*; quasi dicat, Hoc verum est, quod fuissent inutiliter instituta, si semper deberent durare. Sed sicut puero primo oportet dare paedagogum; quando autem jam pervenit ad aetatem perfectam, tunc datur ei modus se habendi secundum judicium rectoris reipublicae: ita in veteri lege ea quae spectant ad imperfectionem, instituta fuerunt: sed quando venit tempus perfectum, tunc debuerunt institui illa quae ducunt ad perfectionem. Et ideo dicit: *Usque ad tempus correctionis*; idest in quo corrigerentur, non quidem sicut mala, sed sicut imperfecta: « lex enim bona est. » Roman. 7, 12: Psalm. 89, 10: « Supervenit mansuetudo, et corripiemur. »

(1) *Al. opponitur* non.

LECTIO III.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum, non manufactum, idest non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, aeterna redemptione inventa. Si enim sanguis hircorum aut taurorum et cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?

Supra posuit Apostolus significationem eorum quae pertinent ad vetus testamentum, et primum tabernaculum; hic ponit conditiones eorum quae pertinent ad secundum tabernaculum, quod repraesentabat novum testamentum; et circa hoc facit duo: primo enim ponit illam significationem; secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi, *Si enim sanguis hircorum aut taurorum, et cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi?*

Sciendum est autem, quod si considerentur supradicta, quinque dicta sunt (1) de secundo tabernaculo; scilicet quis intrabat, quia solus Pontifex; secundo dignitas et conditio loci quo intrabat, quia dicebatur Sancta sanctorum; tertio quomodo intrabat, quia cum sanguine; quarto quando intrabat, quia semel in anno; quinto quare intrabat, quia pro expiatione peccatorum. Hic autem Apostolus illa quinque explicat: et primo quis sit ille qui intrat, quia Christus. Pontifex enim est princeps Sacerdotum. Talis autem est Christus. 1 Petr. 5, 4: « Cum « apparuerit Princeps pastorum, percipietis immar- « cescibilem gloriae coronam. » Supra 4, 4: *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit caelos, Jesum Filium Dei.* Sed quilibet Pontifex dispensator est alicujus testamenti. In quolibet autem testamento duo consideranda sunt: scilicet finis repromissus in illo testamento, et ea quae traduntur in illo. Bona autem repromissa in veteri testamento erant bona temporalia. Isa. 1, 10: « Si volue- « ritis et audieritis me, bona terrae comedetis. » Ille ergo Pontifex erat bonorum temporalium; sed Christus est Pontifex bonorum caelestium. Matth. 5, 12: « Gaudete et exultate, quoniam merces « vestra copiosa est in caelis. » Est ergo *Pontifex futurorum bonorum* (2), quia per pontificatum ejus introducimur in bona futura. Psal. 64, 6: « Reple- « bimur in bonis domus tuae. » Item in veteri dispensabantur figuralia, sed Christus dispensat spiritualia, quae per illa figurabantur. Luc. 11, 13: « Pater vester de caelis dabit spiritum bonum « petentibus se. » Sic ergo per bona futura possunt intelligi vel bona caelestia, et hoc respectu novi testamenti; vel bona spiritualia respectu veteris, quod eorum figura erat (3). Iste Pontifex non est negligens, sed *assistens.* Pontifex enim mediator est inter Deum et populum; Christus vero mediator est: 1 Timoth. 2, 5: « Mediator Dei et ho- « minum homo Christus Jesus: » Deuter. 5, 5: « Ego medius et sequester fui inter Dominum et « vos: et ideo ipse assistit Patri ad interpellandum pro nobis: supra 7. Rom. 8, 34: « Christus Jesus, « qui etiam interpellat pro nobis. » Item assistens nobis ad auxiliandum. Psalm. 15, 8: « A dextris « est mihi, ne commovear. » Act. 7, 55: « Ecce « video caelos apertos, et Jesum stantem a dextris « Dei. » Sic ergo patet quis intrabat.

Secundo ostendit dignitatem interioris tabernaculi, quia dicit, *Per amplius*, et conditionem, quia *et perfectius* (1), utpote quia est immobile. Isa. 33, 20: « Oculi tui videbunt Hierusalem civitatem opulentam, tabernaculum quod nequaquam « ultra transferri poterit. » Hoc autem est tabernaculum caelestis gloriae. Psal. 14, 1: « Domine, « quis habitabit in tabernaculo tuo? » Dicitur autem tabernaculum, quia est locus peregrinorum. Non enim debetur nobis ex conditione naturae, sed tantum per gratiam. Isa. 32, 18: « Sedebit « populus meus in pulchritudine pacis, in taber- « naculis fiduciae, in requie opulenta. » Est ergo *amplius* (2) propter multitudinem bonorum immensam, quod designatur in auctoritate praedicta: « Sedebit populus meus in pulchritudine pacis. » Baruch 3, 24: « O Israel, quam magna est domus « Dei! » Illud autem quod dicitur, *Per amplius*, dupliciter legitur. Uno modo quod sit una dictio, quasi valde amplius (3); et sic construitur littera. *Christus assistens Pontifex futurorum bonorum introivit in Sancta* sanctorum, dico quae sunt *tabernaculum peramplius.* Alio modo quod ly *per* sit praepositio, quod magis exprimitur in Graeco; et tunc construitur sic. *Christus introivit in Sancta per tabernaculum amplius,* idest magis amplius et perfectum. Item *perfectius*, quia ibi cessabit omnis imperfectio. 1 Corinth. 13, 10: « Cum venerit quod perfectum « est, evacuabitur quod ex parte est. » Item est alterius conditionis: quia vetus (4) factum fuit manu hominis; hoc autem non, sed manu Dei. Exod. 15, 17: « Sanctuarium tuum, Domine, quod fun- « daverunt manus tuae. » 2 Corinth. 5, 1: « Sci- « mus enim quia, si terrestris domus nostra hujus « habitationis dissolvatur, quod aedificationem ha- « bemus ex Deo, domum non manufactam, sed « aeternam in caelis. » Infra 11, 10: *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem, cujus artifex est et conditor Deus.* Et ideo dicit: *Non manufactum, idest non hujus creationis:* quia non est manufactum, sicut vetus, nec est hujus creationis, idest in nobis sensibilibus creatis; sed est in bonis spiritualibus. Vel per tabernaculum potest Christi corpus intelligi, in quo contra diabolum pugnavit. Psalm 18, 6: « In sole posuit tabernaculum suum. » Quod est *peramplius*, quia « in ipso habitat om- « nis plenitudo divinitatis corporaliter: » Coloss. 2, 9. Item *perfectius* est, quia « vidimus gloriam « ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum « gratiae et veritatis: » Joan. 1, 14. Item *non manufactum*, quia non ex virili semine. Dan. 2, 34: « Abscissus est lapis de monte sine manibus. »

Tertio ostendit quomodo intrabat, quia non sine sanguine; sed ille cum sanguine vitulorum et hircorum, sicut dicitur Lev. 16: Christus vero non

(1) *Al.* quae dicta sunt.
(2) Al. *summorum bonorum.*
(3) *Al.* respectu cujus figura erant.

(1) *Al. Per amplius*, quia istud est perfectius.
(2) *Al. peramplius.*
(3) *Al.* valde peramplius.
(4) *Al.* istud.

sic, scilicet sanguine alieno: ideo dicit (1): *Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem:* quem pro salute nostra immolavit in cruce. Matth. 26, 28: « Hic est sanguis « meus novi testamenti, qui pro vobis et pro mul- « tis effundetur in remissionem peccatorum. Dicit autem pluraliter, *Vitulorum et hircorum*; non quod simul essent plures, sed quia per diversos annos pluries intrabat. Christus autem significatur per hircum propter similitudinem carnis peccati, Roman. 8. Item per vitulum propter fortitudinem, et quia utitur duobus testamentis, tamquam duobus cornibus. Habacuc 3, 4: « Cornua in manibus ejus. »

Quarto quando intrabat, quia semel in anno. Christus autem per totum tempus, quod est quasi unus annus, *introivit semel in Sancta*, et semel etiam fudit sanguinem suum. 1 Petr. 3, 18: « Chri- « stus semel pro peccatis nostris mortuus est. » Roman. 6, 10: « Quod enim mortuus est peccato, « mortuus est semel. » Item semel intravit: nam ex quo intravit caelestia, semper est ibi: et ideo dicit, quod *intravit semel in Sancta*.

Quinto ostendit quare intravit, quia ad offerendum pro populi ignorantia, non pro sua, quia non habebat. Sanguis enim Christi magis quam ille valet ad hoc, quia per ipsum inventa est aeterna redemptio; quasi dicat: Per istum sanguinem redempti sumus, et hoc in perpetuum, quia virtus ejus est infinita. Infra 10, 14: *Una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* Psalm. 10, 9: « Redemptionem misit Dominus populo suo. » Hoc autem quod dicit, *Inventa*, ad duo potest referri: scilicet et ad desiderium Dei, quod habebat de salute nostra: Job 33, 24: « Inveni in quo ei pro- « pitier: » Ezech. 18, 32: « Nolo mortem pecca- « toris: » item ad desiderium patrum, quo desiderabant redimi. Nullus autem invenit modum ita congruum sicut Christus: et ideo signanter dicit, *Inventa*.

Deinde cum dicit, *Si enim sanguis hircorum aut taurorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi?* probat unum, quod supposuit scilicet istud ultimum, *Aeterna redemptione inventa;* quasi dicat: Ita dixi, quod per proprium sanguinem fecit aeternam redemptionem; in quo apparet ejus maxima efficacia. Quod autem ita sit, probo per locum a minori: quia si sanguis brutorum animalium faciebat quod minus est, sanguis Christi poterit facere quod majus est. Unde circa hoc facit duo: primo enim ponit antecedens; secundo consequens, ibi, *Quanto magis sanguis Christi?*

Circa primum sciendum est, quod in veteri lege erat duplex mundatio. Una quae fiebat in die expiationis, de qua habetur Lev. 16; et de ista jam dictum est: et ista videbatur directe ordinari ad emundationem a peccato. Alia erat contra irregularitatem legis, de qua dicitur Numer. 19, quod praecepit Dominus quod Eleazar acciperet vaccam rufam a Moyse sine macula, aetatis integrae, quae non traxisset jugum, et eductam extra castra immolaret in conspectu populi, et tingeret digitum in sanguine ejus, et aspergeret septies contra tabernaculum; et quod combureret totam, scilicet carnem, pellem, et etiam fimum ejus cum hyssopo, ligno cedrino, et cocco bis tincto: quo facto vir mundus colligebat cineres et in loco mundo effundebat extra castra: et de ipsis ponebantur in aqua, qua immundus, qui scilicet tetigisset cadaver mortui, aspergebatur die tertio et septimo cum hyssopo; et ita mundabatur: nec aliter poterat mundari. Ista est sententia Apostoli. Itaque quantum ad primum dicit: *Si enim sanguis hircorum aut taurorum:* quantum vero ad secundum dicit: *Et cinis vitulae aspersus sanctificat inquinatos,* non gratiam conferendo, sed *ad emundationem carnis,* idest ab irregularitate, qua carnaliter impediebantur, quasi immundi, a cultu divino. Non tamen auferebant peccata, sed tantum, ut dicit Augustinus, aliquando virtute illius aspersionis mundabantur a lepra corporali; et ideo dicit, *Ad emundationem carnis.*

Deinde cum dicit, *Quanto magis sanguis Christi . . . emundabit conscientiam nostram?* ponit consequens; quasi dicat: Si sanguis et cinis hoc possunt; quid poterit sanguis Christi? Certe multo plus. Et ponit Apostolus tria, quae ostendunt efficaciam sanguinis Christi. Primo quis est ille cujus est sanguis iste, quia scilicet est Christus. Ex quo patet quod ejus sanguis mundat. Matth. 1, 21: « Ipse enim salvum faciet populum suum a pec- « catis eorum. » Secundo causam quare Christus sanguinem suum fudit: quia hoc fuit Spiritus sanctus, cujus motu et instinctu, scilicet caritate Dei et proximi, hoc fecit: Isa. 59, 19: « Cum venerit qua- « si fluvius violentus, quem Spiritus Domini co- « git. » Spiritus autem mundat: Isa. 4, 4: « Si « abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et san- « guinem Hierusalem laverit de medio ejus, in « spiritu judicii, et spiritu ardoris. » Et ideo dicit: *Per spiritum sanctum obtulit semetipsum:* Ephes. 5, 2: « Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro « nobis oblationem et hostiam Deo in odorem « suavitatis. » Tertio conditionem ejus, quia est immaculatus. Exod. 12, 5: « Erit agnus absque « macula, masculus, anniculus. » Eccl. 34, 4: « Ab immundo quis mundabitur? »

Sed numquid Sacerdos immundus potest mundare? Respondeo. Dicendum est, quod non, si ageret in propria virtute; sed agit virtute sanguinis Christi, qui est sicut causa prima. Et ideo non egisset, nisi fuisset immaculatus.

Sciendum tamen, quod sanguis illorum animalium mundabat tantum ab exteriori macula, scilicet a contactu mortui; sed sanguis Christi mundat interius conscientiam, quod fit per fidem. Act. 15, 9: « Fide purificans corda eorum: » inquantum scilicet facit credere quod omnes qui Christo adhaerent, per sanguinem ejus mundantur. Ergo iste emundat conscientiam. Item ille mundabat a tactu mortui; sed iste ab operibus mortuis, scilicet peccatis, quae tollunt Deum ab anima, cujus vita est per unionem caritatis. Item ille mundabat, ut possent accedere ad figurale ministerium; sed sanguis Christi ad spirituale obsequium Dei. Psalm. 100, 6: « Ambulans in via immaculata, hic mihi « ministrabat. » Et ideo dicit, *Ad serviendum Deo.* Item Deus est vita: Joan. 14, 6: « Ego sum vita: » et Deut. 32, 40: « Vivo ego in aeternum: » conveniens ergo est ut serviens ei sit vivens: ideo dicit, *Viventi.* Nam « secundum (1) rectorem vel

(1) *Al.* scilicet sanguine alieno, sed per proprium sanguinem, quam pro salute etc.

(1) *Al.* si secundum.

« judicem populi, sic et ministri ejus; » ut dicitur Eccl. 10, 2. Qui ergo vult Deo digne servire, debet esse vivens sicut et ipse. Totam istam figuram diligenter exponit Glossa, et est Augustini de Quaestionibus Numerorum (1).

(1) *Al.* numeri.

LECTIO IV.

Et ideo novi testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum praevaricationum quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt, aeternae hereditatis. Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis a Moyse universo populo, accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandavit ad vos Deus. Etiam tabernaculum et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur; et sine sanguinis effusione non fit remissio.

Supra exposuit Apostolus illa quae agebantur in veteri testamento, et aperuit illorum mysticam expositionem; hic ex his arguit ad propositum, scilicet quod novum testamentum praefertur veteri, quia potest quod non poterat vetus; et circa hoc facit duo: primo enim proponit conclusionem intentam; secundo probat quoddam quod supposuerat, ibi, *Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.* Iterum prima in duas: primo enim concludit ex dictis quod Christus est mediator; secundo hoc ostendit non potuisse vetus testamentum, ibi, *Quae erant sub priori testamento.* Dicit ergo: *Et ideo,* quia scilicet Christus intravit in Sancta aeterna redemptione inventa, idest perducens ad aeterna, quod vetus non poterat facere: unde oportet quod istud testamentum sit aliud ab illo, sicut novum a veteri. Hierem. 31, 31: « Feriam domui Israel « et domui Juda foedus novum. » Apoc. 21, 5: « Ecce nova facio omnia. » *Ideo* hujus *novi testamenti mediator est* Christus inter Deum et hominem, 1 Timoth. 2, 5: « Mediator Dei et hominum homo « Christus Jesus. » In omni autem testamento est aliquid quod promittitur, et aliquid per quod testamentum confirmatur. In novo autem testamento promittuntur caelestia et spiritualia. Item ista promissio per mortem Christi confirmata est. *Et ideo* Christus *mediator est novi testamenti, ut repromissionem* aeternae beatitudinis ac *hereditatis aeternae recipiant qui vocati sunt.* Et dicit, *Vocati,* quia hoc munus non est ex operibus, sed ex vocatione Dei. Roman. 8, 30: « Quos autem praede« stinavit, hos et vocavit. » 1 Thessal. 2, 12: « Contestati sumus ut ambularetis digne Deo, qui « vocavit vos in suum regnum et gloriam. » Unde dicit, *Aeternae hereditatis,* idest aeternae gloriae, quae est hereditas nostra. 1 Petr. 1, 3: « Regene« ravit nos in spem vivam per resurrectionem Jesu « Christi ex mortuis, in hereditatem incorruptibi« lem et incontaminatam et immarcescibilem, con« servatam in caelis. » Psal. 126, 3: « Ecce he« reditas Domini: » item 15, 5: « Dominus pars « hereditatis meae. » Istam autem hereditatem habemus per mortem Christi: unde dicit, *Ut morte intercedente.* 1 Petr. 3, 9: « In hoc vocati estis, ut « benedictionem hereditate possideatis. » Hujus mortis effectus est redemptio a praevaricatione peccati. 1 Pet. 1, 18: « Non corruptibilibus auro et « argento redempti estis de vestra vana conversa« tione, sed pretioso sanguine agni immaculati. »

Sed numquid in veteri testamento poterat fieri ista redemptio a peccatis? Et respondet, quod non: quia illae praevaricationes *erant sub priori testamento,* quasi dicat: Quia virtute sacramentorum prioris testamenti removeri non poterant. Roman. 3, 9: « Causati sumus Judaeos et Graecos, omnes sub « peccato esse. »

Sed contra: quia David et multi alii sancti habuerunt remissionem peccatorum. Respondeo. Dicendum est, quod quantum ad istum effectum, qui est introitus caeli, non: quia per mortem Christi aperta est janua vitae: nullus enim ante mortem Christi intravit. Zach. 9, 11: « Tu vero in san« guine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu « in quo non est aqua. » Sed quantum ad maculam sic ipsi consecuti sunt; sed non virtute sacramentorum veteris legis, sed in fide Christi. Sic ergo novum testamentum est excellentius quam vetus, quia confirmatum est morte Christi, per quam remittuntur peccata, et quia exhibet promissionem.

Deinde cum dicit, *Ubi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris,* probat illud quod supposuit, scilicet quod novum testamentum sit confirmatum per mortem Christi: et primo probat hoc per auctoritatem legis humanae; secundo per auctoritatem legis divinae, ibi, *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.* Dicit ergo: Dictum est, quod novum testamentum confirmatur per mortem Christi intercedentem, quia *ad hoc quod testamentum valeat, oportet quod mors testatoris interveniat.* Et ideo novum testamentum non haberet robur, nisi intervenisset mors Christi: unde dicitur (1) Joan. 11, 50: « Expedit vobis ut « unus moriatur homo pro populo. » Mors autem testatoris (2) ad duo necessaria est. Primo ut testamentum habeat firmitatem: quia cum sit expressivum ultimae voluntatis, potest semper mutari ante mortem: unde dicit, quod *testamentum confirmatum est in mortuis,* idest per mortem. Et isto modo confirmatum est novum testamentum per mortem Christi. Matth. 26, 28: « Hic est sanguis meus novi « testamenti, » scilicet confirmator et dedicator. Secundo necessaria est mors testatoris ad hoc ut testamentum valeat et habeat efficaciam: unde dicit: *Alioquin nondum valet*: quia nullus potest petere aliquid, nec etiam heres hereditatem, ex vi testamenti, nisi post mortem testatoris. Ideo Christus voluit mortem suam pro nobis interponere.

Deinde cum dicit, *Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est,* hoc idem probat per auctoritatem legis divinae, scilicet per illud quod habetur in veteri testamento; et circa hoc duo facit:

(1) *Al.* unde ille dixit.
(2) *Al. omittitur* testatoris.

primo enim ostendit convenientiam inter utrumque testamentum; secundo ostendit differentiam, ibi, *Necesse est ergo exemplaria quidem caelestium his mundari; ipsa autem caelestia melioribus hostiis quam istis.* Circa primum duo facit: quia primo proponit; secundo manifestat, ibi, *Lecto enim omni mandato.* Dicit ergo: Ita dictum est, quod ad hoc quod testamentum valeat, necesse est quod mors testatoris interveniat. Nec hoc debet videri mirum: quia *nec primum* testamentum *dedicatum*, idest confirmatum est (1), *sine sanguine.* Ille autem sanguis figurabat sanguinem Christi: « omnia enim in « figura contingebant illis: » 1 Corinth. 10, 11.

Deinde cum dicit, *Lecto enim omni mandato*, probat propositum, scilicet quod illud testamentum non est confirmatum sine sanguine: et probat hoc quantum ad tria, in quibus fuit usus sanguinis. Primo quantum ad legis editionem; secundo quantum ad tabernaculi consecrationem, ibi, *Etiam tabernaculum et omnia vasa ministerii sanguine aspersit*; tertio quantum ad vasorum expiationem, ibi, *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur.*

Circa primum sciendum est, quod Apostolus tangit hic historiam quae habetur Exod. 24, ubi dicitur, quod postquam Moyses legerat coram populo mandata Domini, ipsisque respondentibus (vers. 7): « Omnia quae locutus est Dominus, faciemus, « et erimus obedientes, » accepit Moyses sanguinem quem praeceperat servare de duodecim vitulis, et aspersit librum legis et populum, quasi in confirmatione testamenti. Et ideo dicit: *Lecto enim omni mandato*: quia necessarium fuit ut legeretur: illa enim lectio fuit legis promulgatio: oportebat enim legem promulgari: *accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea et hyssopo, ipsum quoque librum et omnem populum aspersit.*

Hic est duplex objectio litteralis. Una, quia Exod. 24, nulla fit mentio de hirco, sed de duodecim vitulis. Secunda, quia ibi etiam non fit mentio de aqua et cocco et hyssopo.

Responsio ad ista duo est duplex. Una scilicet, quia Apostolus nutritus erat in lege: unde sciebat quod ille usus erat in emundationibus secundum legem, quod aspersio fiebat de sanguine hircorum et vitulorum, et aqua admixta cum hyssopo, et lana coccinea, tamquam aspersorio; et ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apostolus hoc accepit ex consuetudine ritus legalis. Vel potest dici, quod ista fuit prima consecratio, et ideo quasi virtute continebantur in ipsa aliae sanctificationes futurae, inter quas potissime fuit illa quae fiebat in die expiationis, de qua Lev. 16, et alia de vitula rufa, Num. 19. In prima autem erat sanguis vituli et hirci; in secunda vero aqua et lana coccinea et hyssopus. Quia ergo illa prima continebat istas duas, ideo Apostolus totum retulit ad istam.

Dicit ergo: *Accipiens sanguinem vitulorum et hircorum, cum aqua et lana coccinea, et hyssopo, ipsum quoque librum, et omnem populum aspersit, dicens: Hic est sanguis testamenti* (2) *quod mandavit ad vos Deus*, scilicet confirmator testamenti. Eccl. 24, 33: « Legem mandavit nobis Moyses in « praeceptis justitiarum. » Iste enim sanguis fuit figura sanguinis Christi, per quem novum testamentum confirmatum est: et ideo Christus verbis istis usus est Matth. 26, 28: « Hic est sanguis no« vi testamenti, » scilicet confirmativus. Figurabatur autem per sanguinem hirci, propter similitudinem carnis peccati, et vituli propter fortitudinem. Miscetur autem *cum aqua*, quia baptismus a sanguine Christi efficaciam habet. Aspergitur autem cum *hyssopo*, qui mundat pectus, per quod significatur fides. Act. 15, 9: « Fide purificans corda « eorum. » *Et lana coccinea*, quae est rubei coloris, per quam significatur caritas. Cant. 5, 10: « Dilectus meus candidus et rubicundus: » quia per fidem et dilectionem passionis Christi mundatur populus. Aspergitur et liber legis, quia passio Christi adimplevit legem. Joan. 19, 30: « Consum« matum est. » Matth. 5, 17: « Non veni solvere « legem, sed adimplere. »

Deinde cum dicit, *Etiam tabernaculum, et omnia vasa ministerii, sanguine similiter aspersit*, ponit consecrationem tabernaculi, quia *tabernaculum et omnia vasa ministerii similiter aspersit sanguine.*

Sed contra: quia nondum factum erat tabernaculum; sed 25 cap. mandatum de consecratione tabernaculi. Respondeo. Dicendum est, quod licet non sit idem sanguis quo aspersus est populus et tabernaculum; tamen etiam tabernaculum mundatum est sanguine. Unde potest sic construi. Usus est sanguine, etiam quando sanctificavit tabernaculum.

Sed contra: quia Num. 7, et Lev. 8, dicitur, quod unxit tabernaculum oleo. Respondeo. Dicendum est, quod non loquitur de illa sanctificatione qua primo consecratum est tabernaculum et vasa ejus, sed de illa quae fiebat in die expiationis. Vel melius dicendum est, quod etiam in prima usus est sanguine: quia ibi dicitur, quod unxit illud oleo, et postea quod aspersit. Oleum autem non est aspersivum: unde intelligitur quod primo unxit illud, et postea aspersit sanguine. Et ista duo sunt necessaria ad sanctificationem: scilicet virtus sanguinis Christi, et oleum misericordiae; quibus sanctificatur tabernaculum, idest Ecclesia, et vasa, idest ministri.

Deinde cum dicit, *Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur*, exequitur de ceteris mundationibus legalibus. Erat autem duplex mundatio: una a corporali macula, sicut lepra (1); alia a spirituali, scilicet peccato: prima poterat pertinere ad res inanimatas (2), sicut patet de lepra domorum: et mundatio ab ista immunditia fiebat cum sanguine animalis immolati, vel aqua expiationis, quae erat confecta cum sanguine vitulae rufae. Et ideo dicit, *Pene omnia*, et non omnia simpliciter. Vel *pene omnia*, ita quod ly *pene*, sit determinativum de ly *mundantur*; idest pene mundantur, quia non perfecte mundabantur: hoc enim tantum fit per sacramentum novae legis (3). Vel potest determinare ly *omnia*: non enim omnia mundabantur sanguine: quia, ut dicitur Num. 31, quicquid potest ignem sustinere, purgatur per ignem; quae vero non possunt (4), purganturaqua expiationis. Sed ad mundationem a macula peccati, necessaria est sanguinis effusio, quia requirebatur ad sacrificium:

(1) *Al. tantum* confirmatum est.
(2) Al. *novi testamenti.*

(1) *Al.* leprosi.
(2) *Al.* manifestas.
(3) *Al.* quia non perfecte mundabantur sanguine: quia, ut dicitur Num. etc. *intermediis omissis.*
(4) *Al.* poterant.

et ideo dicit, quod *sine sanguinis effusione non fit peccatorum remissio*: per quod figurabatur quod remissio peccati erat fienda per sanguinem Christi. Unde in veteri lege non virtute sacramenti, sed virtute fidei Christi fiebat remissio peccatorum: unde frequenter ibi dicitur (Levit. 5): « Rogabit pro « eo Sacerdos, et remittetur ei. »

LECTIO V.

Necesse est ergo exemplaria quidem caelestium his mundari, ipsa autem caelestia melioribus hostiis quam istis. Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit, exemplaria verorum, sed in ipsum caelum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis: neque ut saepe offerat semetipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno: alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione saeculorum, ad destructionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium: sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se, in salutem.

Supra ostendit Apostolus quid sit commune novo et veteri testamento, inquantum vetus et novum conveniunt; hic ostendit differentiam utriusque; et circa hoc duo facit; primo enim ostendit quod in novo est melior mundatio; secundo quod perfectior, ibi, *Neque ut saepe offerat semetipsum*. Iterum prima in duas: primo enim ostendit quod quantum ad illud quod mundatur, et quantum ad id quo mundatio efficitur, sit melior mundatio in novo; secundo manifestat quod dixit, ibi, *Non enim in manufacta Sancta Jesus introivit*. Dicit ergo: *Necesse est ergo exemplaria caelestium:* scilicet ipsum tabernaculum, quod, quo ad nos, est exemplar, licet simpliciter sit exemplatum, et figura illius; et ideo minoris dignitatis, quia figuratum nobilius est quam figura, sicut corpus quam umbra: *his*, scilicet sacrificiis, *mundari*; *ipsa autem caelestia*, scilicet novum testamentum, *melioribus hostiis quam istis*. Melioribus quidem, quia alia mundabantur sanguine animalium; sed in novo testamento fit mundatio sanguine Christi. Semper autem meliora melioribus mundantur. Illa autem erant (1) figura caelestium. Si ergo illa mundabantur sanguine, oportet ista caelestia mundari meliori sanguine.

Sed contra. In caelo nulla est immunditia. Respondeo. Dicendum est, quod caelestia intelliguntur, secundum Glossam, ea quae pertinent ad statum praesentis Ecclesiae, quae dicuntur caelestia. Item homines fideles gerunt imaginem caelestium, inquantum mente conversantur in caelis. Vel aliter, et melius, quod per caelestia intelligatur caelestis patria. Et loquitur hic Apostolus eo modo quo in veteri testamento dicebatur emundari tabernaculum: non quod haberet in se aliquam immunditiam, sed quia mundabantur quaedam irregularitates (2) quibus impediebantur accedere ad sanctuarium. Et dicuntur mundari caelestia, inquantum per sacramentum novae legis purgantur peccata; quae impediunt ab ingressu caelestium.

Item dicit, *Hostiis* in plurali. Contra: quia tantum est una hostia Christi: infra 10, 14: *Una enim oblatione consummavit in aeternum sanctificatos*. Respondeo. Licet una sit in se, tamen pluribus hostiis veteris legis figurabatur. Ex hoc loco habetur quod hostiae veteris legis erant bonae: melius enim non dicitur nisi respectu boni.

Deinde cum dicit, *Non enim in manufacta Sancta Jesu introivit*, ostendit quod caelestia mundantur melioribus hostiis. Pontifex enim expiabat sanctuarium, quod erat manufactum; sed *Christus intravit non in manufacta Sancta*, quae erant, quo ad nos, *exemplaria verorum, sed in ipsum caelum*, quod non in se, sed quo ad nos expiavit, ut dictum est; sed non expiavit carnalibus hostiis, quia Christus non venit ad offerendum talia. Psalm. 39, 8: « Holocaustum et pro peccato non postulasti. » Item 1, 18: « Holocaustis non delectaberis. » Item supra 7, 14: « *Manifestum quod de tribu Juda ortus est Dominus, de qua nullus praesto fuit altario, sed introivit ipsum caelum*. Matth. ult. 19: « Dominus quidem Jesus assumptus est in caelum. » Act. 1, 2: Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in « caelum, sic veniet. »

Sed quare? *Ut appareat pro nobis vultui Dei*. Et loquitur Apostolus alludendo ritui veteris legis, secundum quem Pontifex, qui intrabat Sancta sanctorum, stabat coram propitiatorio, ut oraret pro populo: ita et Christus intravit in caelum, secundum quod homo, ut astaret Deo pro salute nostra. Sed differenter (1): quia Sacerdos impediente fumo qui ascendebat de thuribulo, non videbat Sancta sanctorum, nec videbat aliquem vultum; sed Christus apparet vultui Dei: non quod sit ibi facies corporalis, nec aliqua nebula, sed cognitio manifesta.

Sed numquid Christus existens in terra, non poterat apparere vultui Dei, cum Deus omnia videat? Respondeo. Dicendum, quod, sicut Augustinus loquens Deo dicit: « Mecum eras, et tecum non eram: » quia scilicet Deus est in omnibus per essentiam, praesentiam et potentiam; mali autem non sunt cum Deo per gratiam: ita dicitur Christus introisse, ut appareat vultui Dei: quia licet semper videret eum clara visione, ut perfecte beatus; tamen status viatoris, inquantum hujusmodi, non habet hoc, sed tantum status caelestis. Et ideo quando ascendit perfecte beatus, in corpore et anima intravit, *ut appareat vultui Dei*; idest intravit locum ubi Deus manifeste videtur; et hoc *pro nobis*. Ad hoc enim ascendit ut pararet nobis viam; Joan. 14, 3: « Vado parare vobis locum. Iterum autem ve« niam, et assumam vos ad meipsum: » Mich. 2, 13: « Ascendit pandens iter ante eos. » Corpus « enim debet sequi caput suum: » Matth. 24, 28: « Ubicumque fuerit corpus, ibi congregabuntur et « aquilae. »

Deinde cum dicit, *Neque ut saepe offerat semetipsum*, ostendit quod mundatio novi testamenti est perfectior quam veteris. Hoc autem ostendit per duo. Primo per hoc quod illa reiterabatur quo-

(1) *Al.* illa autem erant caelestia, idest figura caelestium.
(2) *Al.* veritates.

(1) *Al.* sed iste differenter.

libet anno, haec autem tantum semel. Item quantum ad effectum, quia illa non poterat auferre peccata, quod ista potest. Circa hoc ergo duo facit: primo enim ostendit primum; secundo secundum, ibi, *Umbram habens lex futurorum bonorum*. Sciendum est autem, quod Apostolus supra dixerat tria de Christo: primo scilicet quod est Pontifex; secundo quae sit dignitas loci quem intravit; tertio quomodo introivit (1), scilicet cum sanguine: ista autem tria jam declaravit: hic declarat quando intravit; quia sicut Pontifex legalis semel in anno, ita Christus semel tantum: et hoc erat quartum. Unde circa hoc tria facit: primo enim ostendit quid fiebat in veteri testamento; secundo quod esset inconveniens istud fieri in novo testamento, ibi, *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi*; tertio ostendit quid fiat in novo testamento, ibi, *Nunc autem semel in consummatione saeculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit*. In veteri enim testamento Pontifex licet non intraret nisi tantum semel in anno, tamen quolibet anno ex praecepto legis oportebat ipsum intrare cum sanguine alieno, sicut dicitur Levit. 16. Christus autem *intravit non in manufacta Sancta . . . nec ut saepe offerat seipsum, quemadmodum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos cum sanguine alieno*.

Deinde cum dicit, *Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi*, probat quod esset inconveniens istud fieri in novo testamento, quia sequeretur maximum inconveniens: quia cum Christus intraret per proprium sanguinem, sequeretur quod oportuisset *eum frequenter pati ab origine mundi*. Non sic autem est de veteri hostia: quia illa offerebatur pro peccatis filiorum Israel. Ille autem populus incepit specialiter quando data fuit lex; et ideo non oportuit eam offerri ab origine mundi. Christus autem seipsum obtulit pro peccatis totius mundi, quia ipse propitiatio nostra factus est pro peccatis nostris et totius mundi: 1 Joan. 2. Et sic, si saepe offerretur, oportuisset ipsum nasci et pati ab origine mundi: quod fuisset maximum inconveniens.

Sed contra. Apocalyp. 13, 8: « Agnus qui occisus est ab origine mundi. » Respondeo. Verum est, « Occisus, » idest praefiguratus ab origine mundi occidi, sicut in occisione Abel.

Deinde cum dicit, *Nunc autem seme in consummatione saeculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit*, ostendit quid fiat in novo; et circa hoc facit duo. Primo quare non iteratur hostia in novo testamento, dat duas causas; secundo explicat eas, ibi, *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori . . . sic et Christus semel oblatus est*. Dicit ergo: *Nunc ergo Christus semel apparuit in consummatione saeculorum*. 1 Corinth. 10, 11: « Nos sumus in quos fines saeculorum devenerunt. » Et hoc dicit propter numerum annorum, quia jam sunt plus quam mille anni ex quo hoc dixit. Ætates enim mundi accipiuntur secundum aetates hominis, quae principaliter distinguuntur secundum statum proficiendi, non secundum numerum annorum. Ista prima aetas fuit ante diluvium, in qua nec lex scripta nec punitio, sicut infantia. Alia a Noe usque ad Abraham: et sic de aliis, ita quod ultima aetas est status praesens, post quem non est alius status salutis (1), sicut nec post senium. Sicut autem in aliis aetatibus hominis (2) est numerus annorum determinatus, non autem in senio, quia senium incipit a sexagesimo anno, et aliqui vivunt per centum et viginti annos; ita non est determinatum quantum iste status mundi debeat durare; tamen est consummatio saeculorum, quia non restat alius ad salutem. In isto autem Christus semel apparuit; cujus ponit duas rationes, quare (3) scilicet semel tantum offerebatur. Prima est, quia in veteri testamento non auferebantur peccata, quod fit per hostiam Christi. Alia est, quia Sacerdos legalis non offerebat proprium sanguinem, sicut Christus. Unde dicit, quod *apparuit ad destitutionem peccati per hostiam*, scilicet sui ipsius: et ideo illa reiteratur, non autem ista. 1 Pet. 3, 8: « Christus semel pro « peccatis nostris mortuus est. »

Deinde cum dicit, *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori . . . sic et Christus semel oblatus est*, explicat istas rationes: et primo secundam; secundo primum, ibi, *Umbram habens lex futurorum bonorum*. Secundam explicat per similitudinem aliorum hominum: unde circa hoc facit duo. Primo ostendit quid accidit aliis hominibus; secundo ostendit quid accidit Christo (4), ibi, *Sic et Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata*. In quolibet enim homine duo invenimus: scilicet necessitatem moriendi, item quod resurgat, non ut emundetur, sed ut judicetur de factis ejus. Primum tangit cum dicit: *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori*.

Sed contra. Videtur quod hoc non sit statutum, sed magis homo peccando hoc fecerit: quia Sap. 1, 13, dicitur, quod « Deus mortem non fecit, nec « laetatur in perditione vivorum: » et paulo post: « Impii autem manibus et verbis accersierunt sibi « illam. »

Respondeo. Dicendum est quod in morte tria sunt consideranda: scilicet causa naturalis; et quantum ad hoc ex conditione naturae statutum est hominem semel mori, inquantum componitur ex contrariis. Secundo donum inditum; et quantum ad hoc in conditione datum est homini beneficium originalis justitiae, per quam anima continebat corpus, ut posset non mori. Tertio meritum mortis; et sic homo peccando meruit illud beneficium amittere, et sic mortem incurrit. Unde dicit, quod « impii manibus (scilicet pomum vetitum contre« ctando) accersierunt mortem. » Homo ergo demerendo causa est mortis, sed Deus ut judex: « Stipendia enim peccati mors: » Rom. 6, 23.

Semel. Quod quidem verum est de communi consuetudine, licet aliqui fuerint resuscitati, sicut Lazarus et filius viduae, qui postea mortui sunt. Quantum autem ad secundum dicit: *Post hoc autem judicium*: quia postquam resurgent non iterum morientur, sed statim judicium sequetur: « omnes « enim manifestari oportet ante tribunal Christi, « ut referat unusquisque propria corporis, prout « gessit: » ut dicitur 2 Corinth. 5, 10.

Deinde cum dicit, *Sic et Christus semel oblatus est*, ostendit quomodo haec conveniunt Christo: et quantum ad primum dicit, quod *sic et Christus*

(1) *Al.* tertio quomodo intravit: hic declarat etc. *intermediis omissis*.

(1) *Al. omittitur* salutis.
(2) *Al. deest* hominis.
(3) *Al.* quia.
(4) *Al.* in Christo.

semel oblatus est; in hoc convenit cum aliis; sed differt in duobus. Primo, quia cum Christus non descenderit ab Adam per rationem seminalem, sed quantum an corpulentam substantiam, non contraxit peccatum originale, et ideo non fuit debitor illius statuti. Genes. 2, 17: « In quacumque « die comederis ex eo, morte morieris: » sed propria voluntate mortem assumpsit. Joan. 10, 18: « Nemo tollit a me animam meam; sed ego pono eam « a me ipso. » Ideo dicit, quod *oblatus est.* Isa. 53, 7: « Oblatus est, quia ipse voluit. » 1 Petr. 3, 18: « Christus semel pro peccatis nostris mor« tuus est. » Secundo differt, quia mors nostra est effectus peccati. Rom. 6, 23: « Stipendia pec« cati mors. » Sed mors Christi est destructiva peccati: ideo dicit: *Ad multorum exhaurienda peccata,* idest removenda. Nec dicit, Omnium, quia mors Christi, etsi sit sufficiens pro omnibus, non habet efficaciam nisi quantum ad salvandos: non enim omnes subjiciuntur ei per fidem et bona opera. Quantum ad secundum dicit: *Secundo autem sine peccato apparebit.* De secundo adventu dicit duo. Primo ponit differentiam ejus ad primum, quia secundus erit sine peccato. In primo enim etsi peccatum non habuerit, tamen venit in similitudinem carnis peccati, Roman. 6. Item in primo factus est hostia pro peccato. 2 Corinth. 5, 21: « Eum qui peccatum non noverat, pro nobis pec« catum fecit. » In secundo vero ista non erunt: ideo dicit, quod *apparebit sine peccato.* Secundo ponit illud quod est proprium secundo adventui, quia non apparebit ut judicetur, sed ut judicet, remunerans pro meritis. Unde dicit, quod *apparebit.* Et quidem licet omnibus, etiam his qui eum pupugerunt, secundum carnem; tamen secundum divinitatem solum electis, *expectantibus se,* per fidem, *in salutem eorum.* Isa. 30, 18: « Beati om« nes qui expectant eum. » Philipp. 3, 20: « Sal« vatorem expectamus Dominum Jesum Christum, « qui reformabit corpus humilitatis nostrae, con« figuratum corpori claritatis suae. »

CAPUT DECIMUM.

LECTIO I.

Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere: alioquin cessassent offerri, ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati; sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum, auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi: holocaustomata et pro peccato (1) non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens: Quia hostias et oblationes, et holocaustomata, et pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quae secundum legem offeruntur; tunc dixi: Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Jesu semel. Et omnis quidem Sacerdos praesto est quotidie ministrans, et easdem saepe offerens hostias, quae non possunt auferre peccata; hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cetero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos et Spiritus sanctus. Postquam enim dixit: Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus. Dabo leges meas in cordibus eorum et in mentibus eorum superscribam eas: et peccatorum et iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.

Supra Apostolus consideratis his quae aguntur in utroque testamento, ostendit praeeminentiam novi testamenti ad vetus; hic probat unum quod supponit, scilicet quod vetus non poterat mundare peccata: et hoc est ultimum illorum quinque quae praemiserat de Christo: et circa hoc duo facit: primo enim ostendit defectum veteris testamenti circa abolitionem culpae; secundo ex hoc comparat Sacerdotem novi testamenti ad Sacerdotem veteris testamenti, ibi, *Omnis quidem Sacerdos praesto est quotidie ministrans.* Iterum prima in duas: primo enim proponit quod intendit; secundo probat per auctoritatem Scripturae, ibi, *Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam et oblationem noluisti; corpus autem aptasti mihi.* Item prima in duas: primo enim proponit intentum suum; secundo probat, ibi, *Alioquin cessassent offerri.*

Circa primum sciendum est, quod Apostolus ex conditione et ritu veteris legis concludit ipsum defectum. Per peccatum autem fit privatio futurorum bonorum; et ideo quasi illud peccatum pertineat ad bona futura, scilicet caelestia, ad illa bona se habet lex vetus sicut umbra ad corpus, sed nova lex sicut imago. Umbra autem et imago quantum ad hoc conveniunt quod utrumque repraesentat; sed umbra in communi et quantum ad naturam speciei (1); imago vero in particulari, et quantum ad naturam individui, et in speciali. Sic etiam nova lex, quantum ad bona futura, repraesentat expressius quam vetus (2): primo quia in verbis novi testamenti fit expressa mentio de bonis futuris et promissio; non autem in veteri, sed tantum de carnalibus; secundo, quia virtus novi testamenti consistit in caritate, quae est plenitudo legis: et ista caritas licet sit imperfecta, ratione fidei cui inhaeret, tamen est similis caritati patriae. Unde nova lex dicitur lex amoris. Et ideo dicitur imago, quia habet simi-

(1) *Vulgata* holocautomata pro peccato.

(1) *Al. omittitur* et quantum ad naturam speciei.
(2) *Al. omittitur* expressius quam vetus.

litudinem expressam bonorum futurorum. Sed lex vetus illam repraesentat per quaedam carnalia, et valde a remotis; et ideo dicitur umbra. Coloss. 2, 17: « Quae « sunt umbra futurorum. » Haec est ergo conditio veteris testamenti, quod habet *umbram futurorum, non rerum imaginem.* Ritus erat quod per singulos annos offerebant in festo expiationis easdem hostias, scilicet sanguinem hircorum et taurorum, pro eodem, scilicet pro peccato, sicut patet Levit. 23. Ex his duobus concludit intentum, scilicet quod *lex habens umbram futurorum bonorum, non rerum imaginem . . . non potest facere perfectos accedentes,* scilicet Pontifices, *eisdem hostiis quas offerunt indesinenter,* idest per singulos annos. Supra 7, 19: *Neminem ad perfectum adduxit lex.* Sed ista perfectio reservatur novae legi, quae consistit in caritate, quae est vinculum perfectionis, Coloss. 3. Ideo dicitur Matth. 5, 48: « E« stote ergo perfecti. »

Deinde cum dicit, *Alioquin cessassent offerri,* probat ex duobus intentum: et primo ex ritu; secundo ex conditione oblatorum, ibi, *Impossibile enim est sanguine taurorum et hircorum auferri peccata.* Ad probandum autem quod lex non mundabat perfecte, assumit duo. Primum est quod in ipsa fiebat frequens reiteratio earumdem hostiarum: et est ratio talis. Cultores si fuissent per easdem hostias semel mundati, quia non haberent ultra conscientiam peccati, cessassent offerre; et si cessassent, offerre non indigerent (1). Tunc autem non cessabant, quia, ut dictum est, per singulos annos easdem hostias offerebant. Quia ergo non cessabant idem semper offerre, signum est quod non mundabantur. Matth. 9, 12: « Non est opus « valentibus medicus, sed male habentibus. »

Sed contra: quia posset dici, quod ratio non est efficax. Posset enim dici, quod mundabat illa oblatio a praeteritis, non a futuris; et ideo quia frequenter peccabant, oportebat frequenter iterari oblationem.

Respondeo. Dicendum est, quod modus loquendi Apostoli hoc excludit: quia cum peccatum sit quoddam spirituale quod opponitur caelesti, oportet illud per quod mundatur peccatum, esse spirituale et caeleste, et per consequens habere virtutem perpetuam: unde supra 9, 12, loquens de virtute sacrificii Christi, attribuit ei virtutem perpetuam, dicens: *Aeterna redemptione inventa.* Quod autem habet virtutem perpetuam, sufficit ad committenda et commissa; et ideo non oportet ipsum amplius iterari. Unde Christus una oblatione mundavit in aeternum sanctificatos, sicut dicitur infra.

Item contra hoc quod hic dicitur, quod non iteretur (2): quia nos quotidie offerimus. Respondeo. Dicendum, quod non offerimus aliam quam illam quam Christus obtulit pro nobis, scilicet sanguinem suum: unde non est alia oblatio, sed est commemoratio illius hostiae quam Christus obtulit. Luc. 22, 19: « Hoc facite in meam commemora« tionem. »

Secundum quod praemittit, est, quia in veteri testamento fiebat commemoratio per singulos annos de peccatis suis et populi. Ergo non erant abolita. Unde dicit, quod *in ipsis fit commemoratio peccatorum per singulos annos:* quod verum est. In generali enim fiebat mentio de peccatis, scilicet quod erat conscius peccati; sed in speciali fit mentio in novo. Jac. 5, 16: « Confitemini alterutrum « peccata vestra. »

Deinde cum dicit, *Impossibile est enim sanguine taurorum et hircorum auferri peccata,* probat idem ex conditione oblatorum. Solemnius enim quod erat inter ipsa, erat oblatio hircorum et vitulorum, quae fiebat in die expiationis. Et cum ista esset quaedam repraesentatio obscura et imperfecta caelestium, sicut umbra; impossibile est sanguine istorum auferri peccatum: quod verum est propria virtute. Sed si alicui dimittebantur, hoc erat virtute sanguinis Christi, qui in illo (1) praefigurabatur. Hierem. 11, 15: « Numquid carnes sanctae aufe« rent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? » quasi dicat, non.

Deinde cum dicit, *Ideo ingrediens mundum, dicit,* inducit auctoritatem Scripturae: et circa hoc facit duo: primo enim ponit eam: secundo exponit eam, ibi, *Superius dicens.* Ista auctoritas potest dividi in duas, secundum Glossam: quia primo agit de incarnatione Christi praefigurata in legalibus; secundo de passione Christi, ibi, *Tunc dixi, Ecce venio.* Tamen secundum intentionem Apostoli, potest aliter dici, quod primo tangit illud quod pertinet ad reprobationem veteris testamenti; secundum illud quod pertinet ad acceptionem novi testamenti, ibi, *Tunc dixi, Ecce venio.* Ista autem auctoritas convenit Christo secundum quod ingreditur in mundum. Dicit (2) ergo: Quia illa non poterant auferre peccata, *Ideo* Filius Dei *ingrediens in mundum, dicit.*

Contra: quia dicitur Joan. 1, 10: « In mundo « erat. » Respondeo. Dicendum est, quod verum est quod erat in mundo quasi regens totum, inquantum dicitur esse in omnibus per essentiam, praesentiam et potentiam; sed est extra mundum, quia a mundo non comprehenditur, sed habet bonitatem separatam a toto mundo, a qua causatur bonitas universi. Sed quia propter nos factus est humanae naturae suppositum, dicitur ingredi in mundum propter ejus assumptionem, sicut supra 1, 6: *Cum iterum introducit primogenitum in orbem terrae.*

Ingrediens ergo *in mundum dicit.* Sed quid dicit? *Hostiam et oblationem noluisti.* Ponit autem quatuor quae erant in veteri testamento: quia sacrificium aut erat de inanimatis, puta pane vel thuro, et tunc dicebatur oblatio: vel de animatis, et tunc vel ad placandum Deum, et dicitur holocaustum, quod erat dignissimum, quia totum comburebatur, et cedebat in honorem Dei; aut erat pro emundatione peccati, et dicitur sacrificium pro peccato: et istud habebat duplicem partem, quia una pars comburebatur in altari, altera cedebat in usum ministrorum: aut erat pro beneficiis Dei, et istud minus dignum, quia tantum tertia pars comburebatur, et dabatur ministris una, alia offerentibus; et istud dicitur sacrificium pacificorum. Istis omnibus in novo testamento respondet oblatio corporis Christi. quia per corpus Christi placatus est Deus, scilicet in oblatione ipsius in cruce. Rom. 5, 10: « Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo « per mortem Filii ejus. » Item per ipsum ablatum est peccatum. 1 Petr. 3, 18: « Christus semel « pro peccatis nostris mortuus est. » Item per i-

(1) *Al.* et si non cessassent offerre indigerent.
(2) *Al. hic repetitur* contra.

(1) *Al.* in isto.
(2) *Al. omittitur* dicit.

psum introducimur in bona aeterna, et promereamur beneficia Dei. Dicit ergo: *Hostiam*, scilicet sacrificium, *et oblationem noluisti:* et interponit post: *Corpus autem aptasti mihi*; idest, aptum fecisti immolationi: et hoc quantum ad duo. Primo, quia fuit purissimum, ut deleret omne peccatum: Exod. 12, 5: « Erit agnus absque macula. » Item quia fuit passibile, ut posset immolari: Rom. 8, 3: « Misit Deus Filium suum in similitudinem carnis « peccati. » Istud autem corpus est vera hostia et vera oblatio. Ephes. 5, 2: « Tradidit semetipsum « pro nobis oblationem et hostiam Deo, in odo« rem suavitatis. » *Holocaustomata et pro peccato non tibi placuerunt.* Majus est placere quam velle: quia illa placent quae in se habent aliquid ut ea velimus; volumus autem aliquando aliqua non propter se, sed propter aliud. Quia ergo holocausta digniora erant, de quibus tamen dicit quod non placuerunt, ergo multo minus alia.

Sed contra: quia Levit. 1, dicitur, quod adolebit ea Sacerdos super altare in holocaustum et suavem odorem Domino. Praeterea, si noluit ea, quare praecepit haec sibi offerri?

Dicendum est, quod hoc quod Deus dicit illa nolle, potest dupliciter intelligi. Uno modo quod non vult ea pro tempore isto, in quo adveniente veritate cessat umbra: unde modo peccaret qui ea offerret. Alio modo quod non vult ea propter peccata offerentium. Isai. 1, 15: « Manus enim vestrae « sanguine plenae sunt. » Tertia responsio, ad quam Apostolus tendit, est quia ista nunquam secundum se placuerunt Deo, nec accepta fuerunt Sed propter duo dicuntur accepta. Primo, quia erant figura Christi, cujus passio Deo accepta fuit: non enim delectabatur in occisione animalium, sed in fide passionis ejus: « omnia enim in figura continge« bant illis: » 1 Corinth. 10, 11. Secundo ut eos (1) ab idolatria revocaret per ista sacrificia: unde in prima legis datione nulla fit mentio de sacrificiis; sed tantum postquam fecerunt vitulum. Unde Hierem. 7, 22: « Non sum locutus cum patribus ve« stris, et non praecepi eis in die qua eduxi eos « de terra Ægypti, de verbo holocaustorum et vi« ctimarum. »

Deinde cum dicit, *Tunc dixi, Ecce venio*, prosequitur de approbatione novi testamenti; et secundum Glossam sic legitur. *Tunc*, scilicet quando *aptasti corpus mihi*, scilicet in conceptione, dixi, *Ecce venio*, idest venire proposui, scilicet ad passionem. 1 Joan. 5, 6: « Hic est qui venit per a« quam et sanguinem, Jesus Christus. » Vel melius est quod referatur ad adventum in mundum, sic. *Tunc*, scilicet quando holocausta non placuerunt tibi, *dixi*, *Venio*, per incarnationem: Joan. 16, 28; « Exivi a Patre, et veni in mundum: » et hoc ut offeram me ad passionem; et ideo dicit, *Ecce*.

Sed numquid istud sacrificium erit acceptum? Certe sic: quia *in capite libri scriptum est de me*. Iste liber est Christus secundum humanam naturam, in quo scripta sunt omnia necessaria homini ad salutem. Isai. 8, 1: « Sume tibi librum gran« dem. » « Caput autem Christi est Deus: » 1 Corinth. 11, 3: *In capite* ergo *libri*, idest in ordinatione Dei, qui est caput Christi, qui est liber, *scriptum est*, quod Filius Dei incarnari deberet et mori. Vel liber, idest Psalterium, cujus primus Psalmus est de Christo. Vel melius, liber vitae, qui nihil aliud est quam notitia quam Deus habet de praedestinatione sanctorum, qui salvantur per Christum. Ergo in isto libro scriptum est de me, quia sancti per me praedestinati sunt. Ephes. 1, 4: « Elegit « nos in ipso ante mundi constitutionem. » Rom. 8, 29: « Quos praescivit et praedestinavit confor« mes fieri imaginis Filii sui. » Si ergo praedestinatio dicitur liber, manifestum est quod Christus caput est libri. Apocal. 21, 27: « Qui non sunt « scripti in libro vitae agni, » qui simpliciter est praedestinatus. Rom. 1, 4: « Qui praedestinatus « est Filius Dei in virtute. » Ergo *in capite libri*, idest in me, secundum divinam naturam, *scriptum est de me*, secundum naturam humanam, *ut faciam voluntatem*, scilicet *tuam*; idest, hoc praeordinatum est, ut per gratiam tuam faciam voluntatem tuam, offerendo meipsum ad redemptionem humani generis.

Deinde cum dicit, *Superius dicens*, exponit auctoritatem praemissam; et circa hoc facit duo: primo enim, assignando ordinem dicendorum, ponit differentiam inter novum et vetus testamentum; secundo exponit specialiter quoddam suppositum in auctoritate, ibi, *In qua voluntate sanctificati sumus*. Dictum est autem, quod duo tangebantur in auctoritate allegata: unum quod pertinet ad reprobationem veteris testamenti; aliud autem ad approbationem novi testamenti. Reprobatur autem vetus testamentum dupliciter: tum quia Deus sacrificia ejus non vult; tum quia sibi non placent, et sic David Propheta *dicens superius*, idest in principio. Et quid dicit? *Quia hostias et oblationes et holocaustomata, et pro peccato noluisti.* Isai. 1, 11: « Holocaustum « arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vi« tulorum et agnorum et hircorum nolui. » *Noluisti*, verum est secundum se, *nec placita sunt tibi quae secundum legem offeruntur*; idest, in his non delectaris. Psalm. 50, 18: « Holocaustis non « delectaberis: » nisi quia sunt figura, vel inquantum per ipsa retrahebantur ab idolatria. Hoc ergo primo dicens, subjungit: *Tunc dixi*, scilicet quando carnem aptasti mihi ad passionem, vel quando ista non placuerunt, *Ecce venio*, vel ad incarnationem, vel ad passionem. Sed ad quid? *Ut faciam voluntatem tuam.* Joan. 6, 38: « Descendi de caelo, « ut faciam voluntatem ejus qui misit me. » Ibid. 4, 34: « Meus cibus est ut faciam volun« tatem ejus qui misit me. » Propheta ergo hoc dicens, *aufert primum, ut sequens statuat:* in quo ostendit differentiam veteris et novi testamenti: quia loquens de veteri dicit, quod non vult nec placent Deo, scilicet secundum se: ergo auferuntur: sed quando de novo loquitur dicit, quod vult, quia ad hoc venio ut faciam voluntatem tuam. Ergo novum statuitur, idest firmatur, esse secundum voluntatem Dei. Levit. 26, 20: « Vetera, novis supervenienti« bus, projicietis. »

Deinde cum dicit, *In qua voluntate sanctificati sumus*, exponit illud quod dixerat de voluntate Dei, ad quam implendam venit Christus, scilicet quae sit illa voluntas. Haec autem est sicut dicitur 1 Thessal. 4, 3: « Haec est voluntas Dei, sanctifica« tio vestra. » Ideo dicit: *In qua voluntate sanctificati sumus*; et hoc *per oblationem corporis Christi Jesu*, scilicet (1) factam. Ephes. 5, 2: « Obtu-

(1) *Al.* ut nos.

(1) *Al.* semel scilicet.

« lit semetipsum oblationem et hostiam Deo: » et hoc *semel*: 1 Petr. 3, 18: « Christus semel pro « peccatis nostris mortuus est. »

Deinde cum dicit, *Et omnis quidem Sacerdos praesto est quotidie ministrans*, ostendit comparationem Sacerdotis novi et veteris testamenti. Sciendum autem, quod in lege erant duo solemnia sacrificia. Unum in die expiationis, quod fiebat per solum summum Pontificem, de quo multa jam dicta sunt: aliud erat juge sacrificium, in quo unus agnus offerebatur in mane et alius in vespere, de quo Num. 28. De isto etiam intendit hic Apostolus, et circa hoc tria facit: primo enim ponit illud quod pertinet ad Sacerdotem veteris testamenti; secundo ponit illud quod pertinet ad Sacerdotem novi; tertio confirmat per auctoritatem. Secundum ibi, *Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei:* tertium, ibi, *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus.* Dicit ergo: *Omnis Sacerdos praesto est quotidie ministrans.* Dicit *Omnis*, ad differentiam sacrificii expiationis, quod tantum per summum Sacerdotem fiebat; sed in isto *Omnis Sacerdos praesto est tota die ministrans, et saepe offerens easdem hostias*, quia semper offerebat agnum; *quae*, scilicet hostiae feriales, *non poterant auferre peccata*, quia iterabantur. Hierem. 11, 15: « Numquid carnes sanctae auferent a te malitias tuas, in quibus gloriata es? » Per istud juge sacrificium figuratur Christus et aeternitas ejus, qui est agnus immaculatus.

Deinde cum dicit, *Hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei,* ostendit illud quod pertinet ad sacerdotium Christi; et circa hoc facit duo: primo enim ponit intentum; secundo assignat rationem, ibi, *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.* Dicit ergo: *Hic autem*, scilicet Christus, *offerens unam hostiam pro peccatis,* auferentem scilicet peccata. Illa vero vetus lex multas offerebat hostias, non expiantes peccata. *Hic ergo*, scilicet Christus (1), *offerens unam hostiam*, quia semel pro peccatis nostris semetipsum obtulit, *sedet in dextera Dei*, non tamquam minister, sicut Sacerdos legalis, qui semper praesto est, sed tamquam Dominus. Psalm. 109, 1: « Dixit Dominus « Domino meo: Sede a dextris meis. » Marc. ult. 19: « Sedet a dextris Dei. » *In dextera Dei* Patris quantum ad aequalitatem potestatis secundum divinitatem, sed in potioribus bonis secundum humanitatem. Supra 1, 3: *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis.* Et hoc *in sempiternum*: non « enim iterum morietur, quia Christus resurgens « ex mortuis jam non moritur: » Roman. 6, 9. Dan. 7, 14: « Potestas ejus potestas aeterna. »

De cetero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Ista expectatio non innuit aliquam anxietatem in Christo, sicut in hominibus « spes quae differtur, affligit animam, » ut dicitur Prov. 13, 12; sed designat voluntatem miserendi, quam Deus habet erga nos. Isai. 30, 18, « Expectat Dominus ut misereatur nostri. » Subjiciuntur ergo pedibus ejus, idest humanitati Christi, aliqui volentes; et in hoc salus ipsorum consistit, scilicet in faciendo voluntatem ejus. Exod. 10, 3: « Usquequo non vis mihi subjici? » Sed mali, nolentes, ipsi subditi sunt: quia, etsi voluntatem ejus per se non implent, tamen de ipsis impletur quantum ad opus justitiae. Et sic omnia sunt ei subjecta aliquo istorum modorum. Psalm. 8, 8: « Omnia subjecisti sub pedibus ejus. »

Deinde cum dicit, *Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos*, assignat rationem, scilicet quare sedet tamquam Dominus et non tamquam minister, sicut Sacerdos legalis: quia iste per hostiam unam non auferebat peccata; et ideo oportebat plures alios offerre et frequenter: supra 5, 1: *Omnis enim Pontifex ad offerenda munera et hostias constituitur:* sed hostia quam Christus obtulit, aufert omnia peccata: supra 9, 28: *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.* Et ideo dicit, quod *una oblatione consummavit*, idest perfecit quod fecit reconciliando, et conjungendo nos Deo tamquam principio, *sanctificatos in sempiternum:* quia hostia Christi, qui Deus est et homo, habet virtutem aeternam sanctificandi. Infra 13, 12: *Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Per Christum enim perficimur, et conjungimur Deo. Roman. 5, 2: « Per quem accessum habemus « ad Deum. »

Deinde cum dicit, *Contestatur autem nos et Spiritus sanctus,* confirmat quod dixerat per auctoritatem, quae sumpta est ex Hier. 31: quae quia supra 8, exposita est, ad praesens intermittatur. Et tamen potest dividi in duas partes. Primo ponit auctoritatem; secundo ex ea arguit, ibi, *Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.* Et facit talem rationem. In novo testamento remittuntur peccata per oblationem Christi, quia in remissionem peccatorum effusus est sanguis Christi; ergo in novo testamento, in quo peccata et iniquitates remittuntur, ut dictum est in auctoritate, *non est oblatio pro peccato*, supple, amplius iteranda. Matth. 9, 12: « Non est opus valentibus « medicus, sed male habentibus. » *Ubi ergo est horum remissio, jam non est oblatio pro peccato.* Fieret enim injuria hostiae Christi.

(1) *Al.* scilicet praesens.

LECTIO II.

Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam, novam et viventem per velamen, idest carnem suam, et Sacerdotem magnum super domum Dei; accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corde a conscientia mala, et abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem (fidelis enim est qui repromisit) et consideremus invicem in provocationem caritatis et bonorum operum: non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam; sed consolantes, et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.

Postquam ostendit Apostolus multiplicem eminentiam sacerdotii Christi respectu sacerdotii legalis, hic juxta consuetudinem suam concludit, monendo quod isti sacerdotio fideliter inhaerendum est. Hoc enim semper supra fecit, quod post commendationem ponit admonitionem: quia ad hoc susceperat commendare gratiam Christi, ut alliciat eos ab obediendum Christo, et recedendum a caeremonialibus legis. Circa hoc ergo duo facit: quia

primo ponit monitionem, secundo assignat rationem, ibi, *Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Sciendum est autem circa primum, quod duo dixerat de sacerdotio Christi: scilicet virtutem ritus ejus, quia *per proprium sanguinem;* item dignitatem ipsius, quia *Pontifex in aeternum.* Et ideo in monitione sua resumit ista duo. Unde monendo quod fideliter obediendum est Deo Christo, primo ponit illa duo; secundo ponit suam monitionem, ibi, *Accedamus cum vero* (1) *corde in plenitudine fidei.* Item prima in duas: quia primo resumit ritum sacerdotii ejus; secundo dignitatem, ibi, *Et Sacerdotem magnum.* Dicit ergo: *Itaque, fratres,* scilicet per mutuam caritatem, *habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Ephes. 3, 12: « In quo habemus fiduciam, et accessum in confi- « dentia per fidem ejus. » Exod. 15, 17: « Intro- « duces eos, et plantabis in monte hereditatis « tuae, firmissimo habitaculo tuo. » Psalm. 121, 1: « Laetatus sum in his quae dicta sunt mihi: « In domum Domini ibimus. » Et hoc *in sanguine Christi,* quia, « hic est sanguis novi testamen- « ti, » Matth. 26, 28, idest novae promissionis, scilicet caelestium. Sed quomodo habeamus fiduciam introeundi (2), ostendit, quia Christus per suum sanguinem *initiavit,* idest inchoavit, *novam viam nobis.* Mich. 2, 13: « Ascendit pandens inter « ante eos. » Joan. 14, 3: « Si abiero et prae- « paravero vobis locum, iterum venio, et accipiam « vos ad meipsum. » Isa. 35, 8: « Sancta via vo- « cabitur, et pollutus non transibit per illam. » Haec est ergo via eundi in caelum: et est *nova,* quia ante Christum nullus invenit eam: quia « ne- « mo ascendit in caelum nisi qui descendit de « caelo: » Joan. 3, 13. Et ideo qui vult ascendere, debet ipsi, tamquam membrum capiti suo, adhaerere. Apocal. 2, 7: « Vincenti dabo edere de « ligno vitae, quod est in paradiso Dei mei: » et 3, 12: « Et scribam super eum nomen novum, et « nomen civitatis novae Hierusalem: » quia scilicet de novo introducuntur. *Viventem* (3), idest semper perseverantem: in quo apparuit virtus deitatis, quia semper vivit.

Sed quae sit ista via, ostendit subdens: *Per velamen, idest carnem suam.* Sicut enim Sacerdos per velum intrabat in Sancta sanctorum, ita si volumus intrare sancta gloriae, oportet intrare per carnem Christi, quae fuit velamen deitatis. Isa. 45, 15, « Vere tu es Deus absconditus. » Non enim sufficit fides de deitate, si non adsit fides de incarnatione. Joan. 14, 1: « Creditis in Deum, et in me « credite. » Vel *per velamen, idest* per *carnem suam,* datam nobis sub velamento speciei panis in sacramento. Non enim proponitur nobis sub specie propria, propter horrorem et propter meritum fidei.

Consequenter commendat dignitatem Sacerdotis, cum dicit, *Et sacerdotem magnum,* quod scilicet nobis initiavit viam; quasi dicat: Habentes fiduciam intrandi per Sacerdotem, scilicet Jesum. Psalm. 109, 4: « Tu es Sacerdos in aeternum. » Qui dicitur magnus, quia sacerdotium ejus non est tantum super unum populum, sicut Aaron, sed *super domum Dei,* totam scilicet Ecclesiam militantem et triumphantem. 1 Timoth. 3, 15: « Ut scias quomodo « oporteat te conversari in domo Dei, quae est « Ecclesia. » Et dicit *super,* quia Moyses fuit fidelis in omni domo tamquam famulus, Num. 12, sed Christus super totam domum, sicut Filius, qui est Dominus omnium. Matth. ult. 18: « Data est « mihi omnis potestas in caelo et in terra » De hoc etiam supra 3.

Deinde cum dicit, *Accedamus,* ponit monitionem suam, quod scilicet (1) ex quo talis et tantus est, fideliter est ei adhaerendum; quod fit tribus modis: scilicet per fidem, spem et caritatem. 1 Corinth. 13, 13: « Nunc autem manet fides, spes, « caritas. » Primo ergo monet ad ea quae sunt fidei, secundo ad ea quae sunt spei, ibi, *Teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem* (2); tertio ad ea quae sunt caritatis, ibi, *Et consideremus invicem in provocationem caritatis.* Sed quantum ad primum duo sunt necessaria: scilicet ipsa fides, quia *sine fide impossibile est placere Deo,* infra 11, 6, et fidei sacramentum. Quantum ad primum dicit: *Accedamus* ad ipsum *cum vero,* non ficto, *corde.* 4 Reg. 20, et Isa. 38: 3: « Memento quomodo ambulaverim coram te in « veritate, et in corde perfecto. » Hoc autem fit quando opus concordat cordi. Accedamus etiam *in plenitudine fidei*: infra 11, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nec sufficit qualiscumque fides, sed requiritur fides plena; quod fit duobus modis: scilicet et quantum ad materiam fidei, ut credantur omnia, quae proponuntur ad credendum; et quod sit fides formata, quod est per caritatem. Rom. 13, 10: « Plenitudo enim legis est dilectio. » Quantum ad sacramentum fidei dicitur, *Aspersi corda* vestra; quod alludit ei quod dicitur Num. 19, ubi ponitur ritus vitulae rufae, de cujus aqua aspergebatur mundandus die tertio; sed die septimo alia aqua lavabatur corpus ejus et vestimenta. Per aspersionem aquae vitulae rufae figurabatur passio Christi: quia die tertia, scilicet in fide Trinitatis in baptismo, mundamur a peccatis. Et quantum ad hoc dicit, *Aspersi corda,* non corpora. Infra 12, 24: *Accessistis ad sanguinis aspersionem. Aspersi* ergo *corda,* non a tactu mortui, sicut per aquam vitulae rufae, sed *a conscientia mala.* De ablutione autem quae fiebat septima die, dicit: *Et abluti corpus aqua munda.* Non enim in baptismo operatur tantum virtus passionis, sed etiam infunduntur in ipso dona Spiritus sancti. Unde in septima die, idest in plenitudine donorum Spiritus sancti, totus homo abluitur intus et extra ab omni peccato, tam actuali quam originali, quod est quasi corporale, quia anima ipsum contrahit per unionem ad carnem foeda . Dicitur autem Spiritus sanctus aqua, quia mundat. Act. 15, 9: « Fide purificans corda ipso- « rum. » Ezech. 36, 25: « Effundam super vos « aquam mundam, et mundabimini ab omnibus « inquinamentis vestris, et ab universis idolis ve- « stris mundabo vos. » Zachar. 13, 1: « Erit fons « patens domui David et habitantibus Hierusalem, « in ablutionem peccatoris (3) et menstruatae. » Tit. 3, 5: « Per lavacrum regenerationis et renovatio- « nis Spiritus sancti. » Et in hujus signum, super Christum baptizatum descendit Spiritus sanctus in corporali specie.

(1) *Al. bono.*
(2) *Al.* introducendi.
(3) *Al.* semper viventem.

(1) *Al.* ut scilicet.
(2) *Al.* tantum *Teneamus spem.*
(3) *Al.* peccatorum.

Deinde cum dicit, *Teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem*, ponit illud quod pertinet ad spem; et circa hoc facit duo: primo enim hortatur ad spei certitudinem; secundo subdit rationem, ibi, *Fidelis enim est qui repromisit*. Sciendum est autem, quod per fidem Christi datur nobis spes salutis aeternae, et introitus in caelum. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam. » Unde dicit, *Teneamus:* et non dicit spem, sed *spei nostrae confessionem*: quia non sufficit habere spem in corde, sed etiam oportet confiteri ore. Rom. 10, 10: « Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit « ad salutem. » Item oportet confiteri eam non solum verbo, sed etiam factis, contra quosdam de quibus Tit. 1, 16: « Confitentur se nosse Deum, « factis autem negant. » Fit autem ista confessio per opera, per quae tenditur ad res speratas. Apoc. 3, 11: « Tene quod habes, ne alius accipiat coro« nam tuam. » *Indeclinabilem*; idest, ut ab ista confessione non declinemus, neque per prospera neque per adversa. Psalm. 124, 5: « Declinantes « autem in obligationes, adducet Dominus cum o« perantibus iniquitatem. » Isa. 30, 21: « Haec « est via, ambulate in ea, et non declinetis neque « ad dexteram neque ad sinistram. » Et ratio hujus est, quia *ille qui repromisit est fidelis*; et ideo mentiri non potest. Psalm. 144, 13: « Fidelis Do« minus in omnibus verbis suis. » Deuter. 32, 4: « Deus fidelis, et absque ulla iniquitate. »

Consequenter cum dicit, *Et consideremus invicem in provocationem caritatis*, ponit illud quod pertinet ad caritatem: et circa hoc facit tria: primo enim facit quod dictum est; secundo removet contrarium caritati, ibi, *Non deserentes collectionem nostram*; tertio assignat rationem ex congruitate temporis, ibi, *Et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.*

Circa primum sciendum est, quod licet caritas principaliter inhaereat Deo, tamen manifestatur per caritatem proximi. 1 Joan. 4, 20: « Qui enim non « diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem « non videt, quomodo potest diligere? » Ergo ad caritatem pertinet quod diligatur proximus: ideo dicit: *Consideremus invicem*, ut scilicet ea quae sunt proximi, solicite faciamus. Eccli. 17, 12: « Et « unicuique mandavit Deus de proximo suo. » Sed quia aliqui ea quae sunt proximi considerant zelo invidiae, aliqui vero zelo odii, contra quos dicitur Proverb. 24, 15: « Ne quaeras impietatem in domo « justi: » ideo dicit, *In provocationem caritatis*; idest, ut provocemus eos ad caritatem. Rom. 11, 13: « Quamdiu Apostolus Gentium sum, ministe« rium meum honorificabo, si quo modo ad ae« mulandum provocem carnem meam, et salvos « faciam aliquos ex illis. » Ista autem provocatio procedit ex dilectione, quae extenditur (1) ad opus exterius. 1 Joan. 3, 18: « Non diligamus verbo « neque lingua, sed opere et veritate. » Sicut enim dicit Gregorius, « non est amor Dei otiosus: opera« tur enim magna si est; si autem operari renuit, « amor non est. Probatio ergo dilectionis, exhibi« tio est operis. » Ideo subdit, *Et bonorum operum*. Coloss. 1, 10: « In omni opere bono fructi« ficantes. »

(1) *Al.* requiritur.

Deinde removet contrarium caritati, cum dicit: *Non deserentes collectionem nostram*. Quia enim caritas est amor, proprium autem amoris est unire, quia, ut dicit Dionysius, amor est vis unitiva: Joan. 17, 22: « Ut sint unum, sicut et nos unum sumus... « et cognoscat mundus quia dilexi eos, sicut et me « dilexisti: » ideo recedere ab invicem, est directe oppositum caritati; et ideo dicit: *Non deserentes collectionem nostram*, scilicet Ecclesiae: quam aliqui deserunt tripliciter: scilicet propter persecutiones apostatantes a fide; et isti significantur per illos de quibus dicitur Joan. 6, 7: quod « abierunt retro, « et jam cum illo non ambulabant. » Matth. 13, 21: « Facta tribulatione et persecutionibus propter « verbum, continue scandalizantur. » Luc. 8, 13: « Ad tempus credunt, et in tempore tentationis « recedunt. » Secundo mali praelati, qui dimittunt oves in periculo. Joan. 10, 13: « Mercenarius fu« git, quia mercenarius est. » Aliqui vero ex superbia: quia cum possent esse utiles ad regendum, cum nota superbiae ab aliis se separant. Judae 19, « Hi sunt qui segregant se ab aliis, animales, spi« ritum non habentes, » quasi sub specie majoris perfectionis. Et forte tales erant in tempore illo: (1) ideo sequitur: *Sicut consuetudinis est quibusdam*; contra quos dicitur 1 Corinth. 11, 16: « Si quis « videtur contentiosus esse, nos talem consuetudi« nem non habemus, neque Ecclesia (2) Dei. » Sed quid debent facere, subdit: *Sed consolantes*; quasi dicat: Si videas quod socius tuus male se habet, non deseras eum, sed consolare; non sicut illi qui deserunt collectionem, de quibus dicit: *Sicut est consuetudinis quibusdam* (3).

Consequenter cum dicit, *Et tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem*, assignat causam hujus. Posset enim aliquis dicere: Quare debemus nos in fide proficere? Quia motus naturalis quanto plus accedit ad terminum, magis intenditur: contrarium est de violento. Gratia autem inclinat in modum naturae: ergo qui sunt in gratia, quanto plus accedunt ad finem, plus debet crescere: et ideo dicit: *Non deserentes*, sicut quidam, *sed consolantes*; et hoc *tanto magis quanto videritis appropinquantem diem*, idest terminum. Rom. 13, 12: « Nox praecessit, dies autem appropinquavit. » Proverb. 4, 18: « Justorum semita, quasi lux splen« dens (4), proficit et crescit usque ad perfectum « diem. »

(1) *Al. desunt sequentia usque ad* contra quos.
(2) *Al.* in Ecclesia.
(3) *Al. additur*: qui, ut dictum est, forte erant in illis diebus.
(4) *Al.* quasi lux fulget, et proficit etc.

LECTIO III.

Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia; terribilis autem quaedam expectatio judicii, et ignis aemulatio, quae consumptura est adversarios. Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, et Spiritui gratiae contumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit: Mihi vindictam, et ego retribuam. Et iterum quia judicabit Dominus populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei viventis.

Supra Apostolus posita commendatione excellentiae sacerdotii Christi, et subjuncta admonitione, ut illius sacerdotio adhaereant per fidem et caritatem; hic probat monitionem suam per rationem: et hoc facit dupliciter. Primo terrendo; secundo demulcendo, ibi, *Rememoramini autem pristinos dies.* Circa primum duo facit: quia primo terret eos ad observandum monitionem suam propter subtractionem remedii; secundo propter expectationem judicii, ibi, *Terribilis autem quaedam expectatio judicii.* Dicit ergo: *Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia:* quod dupliciter exponitur. Uno modo, secundum Glossam, quae videtur facere differentiam inter peccantes volentes et voluntarie; ita quod volens peccat qui quasi passione ductus consentit in peccatum, de quo ante non cogitavit; voluntarie autem qui ex certa malitia, cujus voluntas prona est ad peccandum, ut statim cedat: Hierem. 8, 6: « Omnes conversi sunt « ad cursum suum, quasi equus vadens impetu ad « praelium: » nec postea poenitet. Proverb. 2, 14: « Laetantur cum male fecerint, et exultant in re« bus pessimis. » Ergo *voluntarie peccantibus*; idest in voluntate peccandi permanentibus. Et exaggerando subdit, *Post acceptam notitiam veritatis.* 2 Petr. 2, 21: « Melius erat illis viam justitiae « non agnoscere, quam post agnitionem retrorsum « converti: » *jam non relinquitur hostia pro peccatis;* idest, hostia quam Christus obtulit pro remissione peccatorum, non est nobis utilis, quia illis dimittuntur peccata qui de ipsis poenitent. Matth. 26, 28: « Hic est sanguis novi testamenti, « qui pro multis effundetur, » scilicet efficaciter. Sed de malis dicitur Isaiae 49, 4: « In vacuum « laboravi, sine causa et vane fortitudinem meam « consumpsi. » Hierem. 6, 29: « Frustra confla« vit conflator: malitiae ejus non sunt consumptae. » Sed melius potest dici, et secundum intentionem Apostoli, quia, secundum Augustinum, liberum arbitrium habet multiplicem statum: quia in statu extra gratiam (1), antequam reparetur per gratiam, non est in potestate nostra peccare mortaliter vel non peccare; et hoc propter praeconceptionem finis, et habitum inclinantem: quod quidem verum est secundum magnum tempus: sed per aliquam moram, si operetur ex praemeditatione, potest vitare hoc peccatum vel illud. Sed postquam per gratiam reparatus est homo, omnino in potestate ejus est vitare peccatum mortale, et etiam veniale in particulari, non autem omnino in universali; et hoc est propter auxilium gratiae salvantis. Et ideo dicit: *Nobis peccantibus voluntarie post acceptam notitiam veritatis*, idest post acceptam gratiam per quam habetur notitia peccati: quia ante notitiam peccati, peccatum nostrum a Deo nobis non imputatur: unde quasi dicitur ipsum ignorare, quia non imputat nobis. Sed post *jam non est pro peccatis hostia:* ante enim reparationem, quae facta est per Christum, relinquebatur hostia ista, quae expectabatur; sed nunc jam non expectatur alia mors ejus: ita nec post baptismum semel acceptum expectatur alius baptismus.

Deinde cum dicit, *Terribilis autem quaedam expectatio judicii*, deterret expectatione divini judicii; et circa hoc duo facit: primo enim terret; secundo subdit rationem, ibi, *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur.* Sic ergo dictum est, quod non relinquitur ultra hostia. Quid ergo? Illud quod supra dictum est 9 cap., quod post mortem est judicium. Job 19, 29: « Scitote esse judicium. » Istius judicii expectatio est valde terribilis tum propter conscientiam peccatorum: Jacob. 3, 2: « In « multis offendimus omnes; » tum etiam propter imperfectionem justitiarum nostrarum. Isa. 64, 6: « Justitiae nostrae quasi pannus menstruatae. » Psalm. 118, 120: « A judiciis tuis timui. » Habac. 3, 16: « Audivi, et conturbatus est venter meus. » Est etiam afflictiva: unde dicit, *Et ignis aemulatio*, idest poena ignis, quae infligitur ex zelo et aemulatione divinae justitiae. Exod. 20, 5: « Ego sum « Dominus Deus tuus, fortis, zelotes. » Zelus autem est amor sponsi. Sicut ergo sponsus non parcit sponsae malae, sic nec Deus animae peccatrici. Proverb. 6, 34: « Zelus et furor viri non parcet « in die vindictae. » Sequitur: *Quae consumptura est adversarios.* Psalm. 96, 3: « Ignis ante ipsum « praecedet, et inflammabit, in circuitu inimicos « ejus: » quia ignis qui praecedet faciem judicis, corpora viventium incinerabit, et reprobos detrudet in infernum, et corpora eorum consumet, non totaliter consumendo, sed in perpetuum cruciando.

Consequenter cum dicit, *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus, moritur,* probat quod dixerat de terrore judicii: et primo per locum a minori; secundo per auctoritatem, ibi, *Scimus autem illum qui dixit: Mihi vindictam, et ego retribuam.* Primum accipit ex lege. Tanto enim aliquis est reus majoris poenae, quanto rem magis sacram contemnit. Cum ergo vetus testamentum non sit ita sanctum sicut novum, et transgressor illius gravissime puniebatur: ergo transgressor novi longe gravius debet puniri. Circa illud argumentum duo facit: primo enim ponit istud quod fiebat in veteri; secundo illud quod fiendum est in novo, ibi, *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit?* Quantum ad vetus ponit culpam et poenam. Culpam, cum dicit: *Irritam quis faciens legem Moysi.* Irritum dicitur quod non sortitur debitum finem. Lex autem non solum vetus, sed etiam quaelibet, datur ut inducat homines ad virtutem, et faciat abstinentes a vitiis. Et ideo qui transgreditur legem et vacat vitiis, quantum est in se, legem irritam

(1) *Al.* in statu naturae lapsae.

facit. Matth. 15, 6: « Irritum fecistis mandatum « Dei propter traditiones vestras. » Gen. 17, 14: « Masculus cujus praeputii caro circumcisa non « fuerit, peribit de populo suo, quia pactum meum « irritum fecit. » Et poenam ostendit cum dicit, *Sine ulla miseratione*. Et ista poena est valde gravis, quia infligit mortem: unde dicit, *Moritur*. Exod. 22, 18: « Maleficos non patieris vivere. » Item quia irremissibilis: unde dicit, *Sine ulla miseratione*. Deuter. 19, 12: « Morietur, nec misereberis « ejus. »

Sed numquid lex Dei excludit misericordiam? Constat quod non. Oseae 6, 6: « Misericordiam « volui, et non sacrificium. » Respondeo. Dicendum est, quod differunt misericordia, clementia et venia. Quia misericordia est quando homo ex quadam passione cordis et animi movetur ad remittendum poenam; et hoc aliquando est contra justitiam, et istam prohibet. Venia autem est quando propter aliquam utilitatem publicam remittit aliquid de poena debita. Clementia est quando non solum de poena aliquid, sed etiam de culpa remissius judicat. Ista duo non prohibentur; sed misericordia primo modo dicta: quia est contra justitiam, et inducit dissolutionem. *Moritur* ergo, et hoc *duobus vel tribus testibus:* supple, convictus. Deuter. 17, 6: « In ore duorum vel trium testium stat omne « verbum (1). » Causa autem quare lex numerum testium determinat, secundum Augustinum est, ut per hoc designetur immobilitas veritatis, quae est in sancta Trinitate. Nec refert si nominentur duae personae vel tres, quia semper in duabus intelligitur tertia, scilicet Spiritus sanctus, qui est nexus amborum. Ista ratio mystica est; sed litteralis est, ut quia in judicio unus affirmat, alter negat, non plus credendum est uni quam alteri; multitudini autem est credendum. Omnis autem multitudo completur numero ternario; et ideo sufficit quod sint duo cum accusante; sed tertius testis (2) superadditur ex abundantia.

Deinde cum dicit, *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia qui Filium Dei conculcaverit?* ponitur id quod spectat ad novum testamentum: et primo ponit poenam; secundo culpam, ibi, *Qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti pollutum duxerit*. Quantum ad poenam dicit: *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia*. Quia enim in novo testamento per Christum praedicatum est, ideo peccans in ipso, gravius punitur. Matth. 11, 22: « Verumtamen dico vobis, quod Tyro et « Sidoni remissius erit quam vobis in die judicii. »

Sed numquid plus punitur peccator Christianus quam infidelis? Quia si sic, melius esset quod omnes essent infideles. Respondeo. Dicendum est quod aliud est de illis qui fidem contemnunt, quia isti proprie sunt contemptores; aliud de illis qui ex ignorantia fidem non annuntiatam non tenent: et talibus peccatum infidelitatis non imputatur. Sed qui fidem annuntiatam contemnit, gravius punitur, quia peccatum infidelitatis maximum est. Si ergo comparamus Christianum et Judaeum qui non contemnit, et uterque sit adulter; tum gravius punietur Christianus quam Judaeus: quia non solum pro adulterio, sed etiam quia magis ingratus est.

Sed numquid universaliter verum est quod semper idem peccatum in specie, gravius punitur in majori? Respondeo. Dicendum est quod dupliciter peccatur. Uno modo ex surreptione; et sic quando aliquis dat se operibus divinis, si ex surreptione peccat, minus punitur. 2 Paralip. 30, 18: « Do« minus bonus propitiabitur cunctis qui in toto « corde requirunt Deum patrum suorum. » Psalm. 36, 24: « Justus, cum ceciderit, non collidetur. » Sed si ex contemptu, magis peccat: quia cum sit in statu altiori, magis contemnit. Et de talibus loquitur hic, qui sunt magis ingrati.

Quantum vero ad culpam dicit: *Qui Filium Dei conculcaverit*. Sciendum vero est, quod Apostolus gravitatem culpae eorum qui peccant in novo testamento, ostendit ex beneficiis nobis a Deo in illo collatis. Deus autem nobis dedit quidquid maximum et pretiosum habebat, scilicet Filium suum unigenitum. 2 Petr. 1, 4: « Per quem maxima « nobis et pretiosa promissa donavit. » Dedit etiam Spiritum sanctum (1). Joel. 2,28: « Effundam de spi« ritu meo super omnem carnem. » Roman. 5, 28: « Ca« ritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum « sanctum, qui datus est nobis. » Ingratitudo autem super tantis beneficiis aggravat peccatum. Circa ingratitudinem vero super datione Filii duo consideranda sunt ac ponderanda: scilicet mysterium incarnationis, in qua datus est nobis, Isai. 9: et sacramentum passionis, in qua pro nobis se obtulit. Supra 9, 14, *Sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo*. Et ideo quantum ad primum dicit: *Qui Filium Dei*, scilicet pro nobis incarnatum, *conculcaverit*, idest vilipenderit, scilicet non credendo quod fides Filii Dei sit sufficiens ad salutem; sicut illi qui legalia servabant: Galat. 3, 1: « Ante quorum oculos Christus « proscriptus est. » Item non obediendo ejus mandatis, nec vivendo secundum doctrinam ejus. 1 Reg. 2, 30: « Qui autem contemnunt me, erunt « ignobiles. » Quantum ad secundum dicit: *Et sanguinem testamenti*, idest Christi sanguinem confirmativum novi testamenti: Matth. 26, 28: « Hic « est sanguis meus novi testamenti: » *pollutum duxerit*; idest, reputaverit pollutum, ut scilicet non possit mundare, sicut pollutus in se non mundat. Eccli. 34, 4: « Ab immundo quis mundabitur? » quasi dicat, nullus (2): scilicet secundum quod mundatio tantum fiebat per sanguinem animalium. Item pollutum duxit qui virtute ejus in baptismo ablutus, peccat redeundo ad vomitum. Apocal. 1, 5: « Dile« xit nos, et lavit nos a peccatis nostris in sangui« ne suo. » Et ideo dicit, *In quo sanctificatus est:* idest, per quem sanctificatus est. 1 Corinth. 6, 11: « Abluti estis, sanctificati estis, in nomine Domini « nostri Jesu Christi. » Malach. 1, 11: « In omni « loco offertur oblatio munda nomini meo, quia « magnum est nomen meum in Gentibus. » Item qui peccat post alia sacramenta, etiam potest dici sanguinem Christi pollutum ducere. Item aggravatur peccatum ex contemptu Spiritus sancti; et ideo dicit; *Et Spiritui gratiae injuriam fecerit*, idest contumeliam; quam facit qui non credit quod gratia Spiritus sancti sit data per Christum, ut habetur Joan. 14, 16: « Rogabo Patrem, et alium Pa« raclitum dabit vobis: » et sufficiat ad salutem sine legalibus; ut scilicet remissionem peccatorum ascribat observantiis legis. Vel conculcat Christum

(1) *Ibi* peribit qui interficietur: *Ipsa autem verba habentur* 2 *Corinth*. 13, 1.

(2) *Al. omittitur* testis.

(1) *Al*. de Spiritu sancto.

(2) *Al*. quid mundabitur? quasi dicat: nihil.

qui libere absque timore peccat (1); sanguinem Christi polluit qui eo indigne communicat: Spiritui gratis dato: Ephes. 2, 5: « Donum enim Dei est, « et non ex operibus (2); » injuriam facit qui Christum per peccatum a se abjicit. Sapient. 1, 5: « Corripietur (idest expelletur) a superveniente « iniquitate. » Ephes. 4, 30: « Nolite contristare « Spiritum sanctum Dei. » 1 Thessal. 5, 19: « Spiritum nolite extinguere. »

Deinde cum dicit, *Scimus enim qui dixit: Mihi vindictam, et ego retribuam,* probat quod dixit per auctoritates: et circa hoc facit duo: primo enim probat ponendo auctoritates; secundo concludit ex eis, ibi, *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Dicit ergo: *Scimus* illum *qui dixit,* Deut. 32, 35: secundum aliam litteram, *Mihi vindictam,* supple servate. Littera nostra habet, « Mea est « ultio. » Et numquid reddes? Immo *et ego retribuam.*

Sed contra. Si soli Deo servatur vindicta, quare judices vindicant? Respondeo. Ad hoc respondet Apostolus Roman. 13, quod judex est minister Dei; unde non judicat propria auctoritate, sed Dei.

Secunda auctoritas est ibidem, *Judicabit Dominus populum suum.* Si suum, ergo multo magis inimicos. 1 Petr. 4, 18: « Si justus vix salvabitur (3), Im« pius et peccator ubi parebit? » Vel *populum suum,* idest qui fidem suam non contemnunt: quia infideles damnabuntur et non judicabuntur judicio discussionis. In judicio enim, ut dicit Gregorius, quatuor erunt ordines. Quidam qui non judicabuntur, sed judicabunt et salvabuntur (4), scilicet Apostoli et apostolici viri: quidam qui judicabuntur et salvabuntur, ut mediocriter boni: quidam qui judicabuntur et damnabuntur, ut mali fideles: quidam qui non judicabuntur et damnabuntur, ut omnes infideles.

(1) *Al. deest* peccat.
(2) *Al.* interponitur *contumeliam.*
(3) *Al.* salvatur.
(4) *Al. tantum* sed salvabuntur.

Deinde cum dicit, *Horrendum est incidere in manus Dei viventis,* ponit conclusionem. Ex quo enim vindicta reservanda est Deo, qui judicabit populum suum, *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* Quanto enim judex justior et fortior est, tanto magis timendum est. Psalm. 7, 12: « Deus « judex justus et fortis. » Ergo horrendum est incidere in manus ejus. Dan. 13, 23: « Melius est « mihi absque opere incidere in manus vestras « quam peccare in conspectu Domini. » Eccli. 2, 22: « Si poenitentiam non egerimus, incidemus in « manus Domini, et non in manus hominum. »

Sed contra. 2 Reg. ult. David tamquam melius praeelegit incidere in manus Dei. Respondeo. Dicendum est, quod homo peccat offendendo hominem et offendendo Deum. Melius autem est incidere in manus hominis offendendo ipsum, quam in manus Dei ipsum offendendo. Vel dicendum est, quod melius est peccantem et contemnentem incidere in manus hominis; peccantem vero, sed poenitentem, in manus Dei. Et sic elegit David. Vel dicendum est, quod usque ad judicium non est horrendum in manus Dei incidere, qui judicat misericorditer, quamdiu est pater misericordiarum: sed post judicium, horrendum est incidere in manus Dei, quando sicut Deus ultionum justitias judicabit. Modo enim sicut circumdatus infirmitate, quam aliquando expertus est, ex compassione misericorditer judicat.

LECTIO IV.

Rememoramini autem pristinos dies; in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii taliter conversantium effecti. Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quae magnam habet remunerationem. Patientia enim vobis necessaria est, ut voluntatem Dei facientes, reportetis promissionem. Adhuc enim modicum, aliquantulumque, qui venturus est veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivit; quod si subtraxerit se, non placebit animae meae. Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem animae.

Supra Apostolus monuit ad inhaerendum Christo per fidem, spem et caritatem; ad quod induxit per rationes terrentes; hic ponit rationes demulcentes: sicut bonus medicus, postquam secuit, ponit unctiones lenientes. Inter omnia enim commendatio de bene gestis est unum quod maxime provocat ad bonum inceptum continuandum: Virtus enim laudata crescit in immensum pondus, et immensum gloria (1) calcar habet. Et circa hoc facit duo: primo enim commemorat eis bona quae fecerant; secundo hortatur ad implendum quod restat, ibi, *Nolite itaque amittere confidentiam vestram.* Circa primum facit tria: primo enim in generali commemorat tribulationes quas pro fide passi sunt; secundo describit tribulationum modos, ibi, *Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti:* tertio exponit eas in speciali, ibi, *Nam et vinctis compassi estis.* Quia ergo ex bene gestis homo excitatur (1) ad melius, sicut aliquando ex malis e contrario desperat de seipso: ideo recitat bona eorum, dicens: *Rememoramini*: Hierem. 2, 2: « Recordatus sum tui, » idest bonorum quae egisti: *dies pristinos,* idest primordia conversionis vestrae, *in quibus illuminati* estis per fidem; quae illuminat animam et purgat. Act. 15, 9: « Fide purificans corda eorum. » Isa. 60, 1: « Surge, illuminare Hierusalem. » Hoc autem est per fidem Christi. Ephes. 3, 17: « Habita« re Christum per fidem in cordibus vestris. » Luc. 1, 79: « Illuminare his qui in tenebris et in um« bra mortis sedent. » Primum enim lumen animae est fides. *Sustinuistis magnum certamen passionum,* idest magnas passiones contra vos certan-

(1) *Al.* gloriae.

(1) *Al.* exercitatur.

tes, vobis illatas ab his qui Christum persequebantur in vobis. Act. 9, 4: « Saule, Saule, quid me « persequeris ? » me, inquam, in membris meis: (1) quia, ut dicit Augustinus in sermone super « verbo isto, membris in terra positis, caput de caelo clamat. » Sap. 10, 12: « Certamen forte dedit illi, ut vinceret. » 2 Timoth. 4, 7: « Certavi bonum certamen. » Sicut enim dicitur Act. 8 facta est persecutio magna in Ecclesia post mortem Stephani. 1 Thessal. 2, 14: « Vos enim imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quae sunt in « Judaea, quoniam eadem passi estis et vos a « contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judaeis. » Si ergo a principio incepistis sustinere, vituperabile esset modo deficere.

Consequenter cum dicit, *Et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti*, ostendit quae fuerint illae tribulationes. Dupliciter enim patitur aliquis: scilicet et in se tribulationem sustinendo, et in alio alienae tribulationi compatiendo. Utroque autem modo illi passi sunt. Quantum ad primum dicit: *In altero*, scilicet quantum ad vos, *facti estis spectaculum opprobriis:* quod gravissimum est sapienti. Quod enim unus fatuus irridetur, non est grave, etiamsi multa ei irrisio ab aliis inferatur (2); sapienti vero grave est: sed si tribuletur, et irrideatur a tribulante, hoc gravissimum est. In hoc ergo ostendit magnitudinem afflictionis ipsorum, quia facti erant spectaculum, idest quia nullus eis compatiebatur; immo magis irrisori (3) congaudebant in afflictionibus ipsorum, scilicet *in opprobriis*: Psal. 68, 10: « Opprobia exprobrantium tibi, ceciderunt super me» *et tribulationibus*. Psalm. 33, 20: « Multae tribulationes « justorum. » 1 Corinth. 4, 9: « Spectaculum facti « sumus mundo, » scilicet ad irrisionem, « et Angelis » ad congratulationem; « et hominibus, » scilicet ratione utentibus, ad imitationem. Quantum ad secundum dicit, quod *In altero effecti sunt socii taliter conversantium*, idest eorum qui talia patiebantur; et hoc per compassionem, et per subministrationem. Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes »

Deinde cum dicit, *Nam et vinctis compassi estis*, ponit quod dixerat: et primo quantum ad secundum, scilicet quomodo sunt compassi. Inter Judaeos enim multi erant vincti, sicut de Paulo dicitur Act. 8, quod devastabat Ecclesiam, tradens in custodiam viros et mulieres. Istis compassi sunt ministrando necessaria. Matth. 25, 36: « In carcere eram, et « venistis ad me. » Quantum ad primum dicit: *Et rapinam bonorum vestrorum*, scilicet pro hac causa factam, quia scilicet vinctis ministrabant, *cum gaudio suscepistis*. Jac. 1, 2: « Omne gaudium existimate, fratres, cum in tentationes varias incideritis. » Act. 5, 41: « Ibant Apostoli gaudentes « a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt « pro nomine Jesu contumeliam pati. »

Sed quare cum gaudio? Numquid amandae sunt tribulationes? Certe videtur quod non (4): quia dicit Augustinus: « Tolerari jubes eas, non amari. » Respondeo. Dicendum est, quod non amantur propter se, sed propter aliud; et sic isti amabant eas: unde subdit: *Cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam*, scilicet alias divitias, principaliores, quae augentur ex subtractione istarum, quibus dicuntur meliores. Temporales enim vanae sunt, quia sunt in his quae sunt infra hominem; spirituales autem in ipso Deo, scilicet in fruitione Dei. Isa. 33, 6: « Divitiae salutis, sapientia et « scientia: timor Domini ipse est thesaurus ejus. » Item sunt manentes: quia istae deficiunt in se, et auferri possunt, illae vero non. Matth. 6, 19: « Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi « aerugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt « et furantur; thesaurizate autem vobis thesauros « in caelo. »

Deinde cum dicit, *Nolite itaque amittere confidentiam vestram*, ostendit quid eis restat faciendum, scilicet confidentiam acceptam ex bonis operibus conservare: et circa hoc facit tria: primo enim ponit monitionem; secundo docet modum monitionem servandi, ibi, *Patientia enim vobis necessaria est;* tertio probat per auctoritatem, ibi, *Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet*. Dicit ergo: Ex quo tot bona in primordiis conversionis vestrae operati estis, ex quibus multam confidentiam debetis habere apud Deum; *nolite itaque amittere confidentiam vestram*, quod profecto sequeretur, si a bonis desisteretis: *quae magnam habet remunerationem* . Matth. 5, 12: « Gaudete in illa die et exultate , quoniam « merces vestra copiosa est in caelis. » Gen. 15, 1: » Ego protector tuus sum, et merces tua « magna nimis. » Modus servandi est patientia: unde dicit: *Patientia enim vobis necessaria est.* Sicut autem mansuetudo est moderativa irae, ita patientia ponit modum in tristitiis, ut scilicet non excedant modum rationis. Contingit autem aliquando tristitia ex malis illatis, aliquando vero ex bonis dilatis: Prov. 13, 12: « Spes quae differtur, affligit « animam. » Quantum autem ad primum proprie (1) dicitur patientia, sed quantum ad secundum dicitur longanimitas: hic autem accipitur patientia pro utroque; et quantum ad sufferentiam malorum, et quantum ad longanimitatem bonorum dilatorum. Dicit ergo, quod quantum ad utrumque patientia nobis necessaria est. Proverb. 16, 32: « Melior est « patiens forti viro. » Luc. 21, 19: « In patientia « vestra possidebitis animas vestras. » Jac. 1, 4: « Patientia opus perfectum habet. »

Et ad quid est necessaria? *Ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem*, idest implentes voluntatem Dei, quae fit (2) per impletionem mandatorum Dei, quia mandata sunt signa voluntatis Dei: unde *facientes voluntatem Dei*, scilicet voluntatem signi: sic enim aliquando accipitur voluntas Dei in Scriptura. Psalm. 102, 21: « Ministri ejus, « qui facitis voluntatem ejus. » Et sic reportabitis promissionem, idest rem promissam, quae operantibus datur. Matth. 20, 8: « Voca operarios, et redde illis mercedem. » Luc. 21, 19: « In patientia vestra possidebitis animas vestras. » Matth. 24, 13: « Qui perseveraverit usque in finem, hic « salvus erit. » Hier. 18, 7: « Repente loquar adversus gentem et adversus regnum, ut eradicem « et destruam et disperdam illud. Si poenitentiam « egerit gens illa a malo suo quod locutus sum « adversus eam, poenitentiam agam et ego super

(1) *Al.* idest me in membris meis.
(2) *Al.* etiamsi multa tribulatio inferatur.
(3) *Al. deest* irrisori.
(4) *Al.* certo non.

(1) *Al. omittitur* proprie.
(2) *Al.* idest implentes voluntatem Dei, scilicet voluntatem signi *aliis omissis*.

« malo quod cogitavi ut facerem ei: et subito lo- « quar de gente et de regno, ut aedificem et « plantem illud. »

Deinde cum dicit, *Adhuc autem modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet*, probat quod dixit per auctoritatem; et circa hoc facit duo: primo enim ponit eam; secundo applicat ad propositum, ibi, *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem*. Prima in tres: primo enim proponit proximum adventum remunerationis; secundo ostendit conditionem remunerationis, ibi, *Justus autem meus ex fide vivit*; tertio declarat periculum ne perdatur remuneratio, ibi, *Quod si subtraxerit se, non placebit animae meae*.

Circa primum sciendum est, quod auctoritas ista sumpta videtur de Habac. 2, tamen principium sumptum est de Aggaei 2 cap.: quod ideo forte fecit, quia utrumque intellexit de eodem adventu. Habacuc enim sic dixit vers. 3: « Adhuc visus pro- « cul; » Aggaeus autem 7: « Adhuc modicum. » Et ideo utitur verbis unius, quasi verbis alterius. Vel melius, quia Apostolus loquitur de tempore suo, scilicet post incarnationem et resurrectionem, a quo minus restat usque ad judicium, quam a tempore Prophetae; ideo magis utitur verbo Aggaei quantum ad principium: tamen in fine auctoritates concordant. Vel etiam potest dici, quod loquitur (1) quasi ex seipso; cui non minus credendum est quam Prophetae. Est autem duplex adventus Domini secundum duplex judicium. Unus generalis, scilicet in fine in universali judicio; alius specialis in morte uniuscujusque. Quantum ergo ad utrumque dicit, *Adhuc modicum*, quantum ad brevitatem temporis. Et quidem quantum ad primum, etsi multum sit quantum ad tractum temporis, et quo ad nos, breve tamen est quantum ad aeternitatem. Psalm. 89, 4: « Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies « hesterna quae praeteriit. » Apocal. ult. 12: « Ec- « ce venio cito. » Sed quantum ad specialem, qui est in morte, de quo Joan. 14, 3: « Iterum ve- « niam et accipiam vos ad meipsum, » non multum refert utrum sit parum vel multum, quia talis erit unusquisque in judicio qualis exibit. Et ideo studendum est ut in morte appareamus boni, quia ubi te invenero, ibi te judicabo. Et ideo dicit, *Modicum et aliquantulum*: quia tribulationes non sunt multum magnae duratione: quia si multum premunt, interimunt; si vero parum premunt, non cito finiuntur. 2 Corinth. 4, 17: « Id enim quod « in praesenti est tribulationis momentaneum et « leve, supra modum operatur in nobis aeternum « gloriae pondus. » *Veniet* ergo cito, *et non tardabit*, sive in morte, sive in judicio. Jacob. 5, 9: « Ecce judex ante januam assistit. »

Qui sunt etiam remunerandi, ostendit cum subdit: *Justus autem meus ex fide vivit*. Haec eadem auctoritas habetur Rom. 1 et Galat. 3. Solis autem justis debetur remuneratio. Psalm. 36, 39: « Salus « autem justorum a Domino. » Est autem duplex justitia. Una quo ad humanum judicium: Roman. 10, 3: « Ignorantes Dei justitiam, et suam quae- « rentes statuere. » Alia quo ad divinum: Luc. 1, 6: « Erant autem justi ante Deum. » Istam autem justitiam requirit Deus: et ideo dicit, *Justus meus*, scilicet justitia quae ad me ordinatur; idest, qui est mihi justus et propter me. Illud autem per quod homo justificatur, est fides. Roman. 3, 22: « Justitia « Dei est per fidem Jesu Christi. » Cujus ratio est, quia per hoc est homo justus quod ordinatur in Deum; illud autem per quod primo homo ordinatur in Deum, est fides: et ideo dicit: *Justus meus ex fide vivit*. Infra 11, 6: *Accedentem ad Deum oportet credere*. Nec solum per fidem justitia, sed etiam per fidem justificatus vivit. Sicut enim per animam vivit corpus, ita anima per Deum. Unde sicut per illud per quod primo unitur anima corpori, vivit corpus; ita per id per quod primo unitur Deus animae, vivit anima. Hoc autem est fides, quia fides est principium in vita spirituali. Isa. 7, 9: « Si non credideritis, « non permanebitis: » sicut domus non permanet destructo fundamento. Gal. 2, 20: « Quod autem « nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei. » Fides autem si non est formata caritate, mortua est; et ideo non vivificat animam sine caritate. Galat. 5, 6: « Fides quae per caritatem operatur. » 1 Joan. 3, 14: « Nos scimus quia translati sumus de mor- « te ad vitam, quoniam diligimus fratres. » Vel *justus meus ex fide vivit*; idest, apud me reputatur, et habet vitam gloriae sine actuali passione, si non datur opportunitas patiendi.

Deinde cum dicit, *Quod si subtraxerit se, non placebit animae meae*, ostendit periculum imminens non permanenti in justitia fidei. Quia enim in potestate habentis fidem est ipsam perdere vel servare; ideo dicit: *Si subtraxerit se*, scilicet a fide et a justitia, *non placebit animae meae*. Littera nostra habet (Habac. 2, 4): « Non erit recta anima e- « jus. » Et est idem sensus. Dicit Hieronymus, quod ubicumque aliter scriptum est in Hebraeo quam in Septuaginta, Apostolus utitur, sicut didicit a Gamaliele, ad cujus pedes didicit legem. *Non placebit* ergo *animae meae*, idest voluntati meae. Voluntas enim Dei debet esse regula actionum nostrarum. Qui ergo non concordat voluntati Dei, non est recta anima ejus.

Deinde cum dicit, *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem*, adaptat ad propositum; quasi dicat: Sic erit his qui se fidei subtrahunt; sed *nos non sumus filii subtractionis in perditionem*. Ille dicitur filius alicujus, quod in ipso dominatur. Et sic dicitur aliquis filius mortis, scilicet in quo dominatur illud per quod a Deo reprobatur. Canonica Judae 19: « Hi sunt qui segre- « gant semetipsos, animales, spiritum non habentes.» *In perditionem*, scilicet animae. Psal. 72, 26: « Per- « didisti omnes qui fornicantur abs te. » Psal. 1, 7: « Et iter impiorum peribit. » *Sed fidei* (1), idest renati in Christo per fidem, *in acquisitionem*, idest in salutem, *animae*. Qui enim mandata Dei custodit, salvat animam suam. Matth. 19, 17: « Si vis ad « vitam ingredi, serva mandata. » 1 Thessal. 5, 5: « Non sumus filii noctis neque tenebrarum. » Ergo non deficiamus a fide.

(1) *Al.* vel est, quia loquitur.

(1) Al. *sed filii Dei*.

CAPUT UNDECIMUM.

LECTIO I.

Est autem fides, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium.

Supra Apostolus multipliciter ostendit excellentiam Christi praeferens ipsum Angelis et Moysi et Aaron, et monuit fideles debere conjungi ipsi Christo (1): quae conjunctio, quia praecipue et inchoative sit per fidem: Ephes. 3, 17: « Habitare Christum per « fidem in cordibus vestris: » ideo Apostolus procedit ad commendationem fidei; et circa hoc facit tria: primo enim describit fidem; secundo ponit exempla diversa de ipsa, ibi, *In hac enim testimonium consecuti sunt senes*; tertio hortatur ad ea quae sunt fidei, 12 cap. ibi, *Ideoque nos tantam habentes impositam nubem testium . . . curramus ad propositum nobis certamen.* Definitionem fidei ponit complete quidem, sed obscure. Unde sciendum est, quod volens perfecte definire virtutem aliquam, oportet quod tangat materiam ejus propriam circa quam est, et finem ejus: quia habitus cognoscitur per actum, et actus per objectum: et ideo oportet tangere actum, et ordinem ad objectum et finem. Sicut volens definire fortitudinem, oportet tangere propriam ejus materiam circa quam est, scilicet timores et audacias; et finem, scilicet bonum reipublicae; ut dicatur, quod fortitudo est virtus moderativa illorum propter bonum reipublicae. Cum autem fides virtus theologica habeat idem pro objecto et fine, scilicet Deum: primo ponit ordinem et finem; secundo materiam propriam, ibi, *Argumentum non apparentium.* Sciendum vero est, quod actus fidei est credere, qui est actus intellectus determinati ad unum ex imperio voluntatis. Unde credere est cum assensu aliquid cogitare ut dicit Augustinus in libro de Praedestinatione sanctorum. Et ideo objectum fidei, et finis voluntatis oportet sibi correspondere. Veritas autem prima est objectum fidei, in quo quidem consistit finis voluntatis, scilicet beatitudo; quae differenter est in via et in patria: quia in via veritas prima non est habita, et per consequens nec visa: quia in his quae sunt supra animam, idem est videre et habere, ut dicit Augustinus in Lib. 83 Quaestion.; sed tantum est sperata. Rom. 8, 24: « quod enim non videmus spe« ramus. Quod enim videt quis, quid sperat? » Ergo veritas prima non visa, sed sperata, est finis voluntatis in via, et per consequens objectum fidei: quia idem est sibi pro fine et objecto. Finis autem ultimus simpliciter ipsius fidei in patria, quem intendimus ex fide, est beatitudo, quae in aperta visione Dei consistit: Joan. 17, 3: « Haec est vita « aeterna ut cognoscant te solum verum Deum, et « quem misisti Jesum Christum: » et 20, 29: « Beati qui non viderunt et crediderunt. » Hujusmodi autem est spes fidelium. 1 Petr. 1, 3: « Regeneravit nos in spem vivam. » Finis ergo fidei in via, est assecutio rei speratae, scilicet beatitudinis aeternae: et ideo dicit, *Sperandarum rerum.*

Sed quaeritur hic: Quare cum fides sit prior quam spes, definitur per ipsam? Quia posterius debet definiri per prius, et non e converso. Respondeo. Dicendum est quod ex jam dictis patet solutio: quia dictum est, quod idem est objectum et finis fidei. Cum ergo assecutio rei speratae sit finis ejus, oportet quod etiam sit objectum ipsius. Dicebatur autem supra, quod omnis habitus debet definiri per ordinem actus ad objectum. Verum autem, et bonum, etsi in se considerata convertantur quantum ad supposita, tamen inquantum differunt ratione, diverso ordine se habent ad invicem: quia et verum est quoddam bonum, et bonum est quoddam verum. Et similiter intellectus et voluntas, quae distinguuntur penes distinctionem veri et boni, habent inter se diversum ordinem. Inquantum enim intellectus apprehendit veritatem et quidquid in ipsa continetur, sic verum est quoddam bonum, et sic est bonum sub vero; sed inquantum voluntas movet, sic verum est sub bono. In ordine ergo cognoscendi, intellectus est prior: sed in ordine movendi, voluntas est prior. Quia ergo intellectus movetur ad actum fidei ex imperio voluntatis, ut dictum est; in ordine movendi voluntas est prior: ideo non definitur prius per posterius, quia, ut dictum est, in definitione fidei, oportet ponere ordinem actus ad objectum, quod idem est quod finis. Finis autem et bonum idem sunt, ut habetur 2 Physicorum. In ordine autem ad bonum voluntas, cujus est spes, sicut subjecti, est prior.

Quare autem non dicit, Diligendarum, sed *sperandarum*? Ratio est, quia caritas est praesentium et absentium. Quia ergo finis non habitus, est objectum fidei, ideo dicit, *Sperandarum rerum.* Nec obstat quod res speranda est objectum spei. Quia oportet quod fides sicut ad finem ordinetur ad objectum illarum virtutum quibus perficitur voluntas; cum fides pertineat ad intellectum, secundum quod imperatur a voluntate.

Sed cum fides sit una, quia ab unitate objecti dicitur habitus unus, quare non dicitur, Rei sperandae, sed *rerum sperandarum*? Respondeo. Dicendum est, quod beatitudo, quae in se essentialiter est una, quia consistit in Dei visione, quae in se est una, est principium et radix (1) ex qua multa bona derivantur, quae sub ipsa continentur; sicut dotes corporis, societas sanctorum, et multa alia. Ut ergo ostendat omnia ista pertinere ad fidem, loquitur in plurali.

(1) *Al.* et monuit conjungi ipsi Christo.

(1) *Al. additur* beatitudinis.

Illud autem quod dicitur, *Substantia*, potest multipliciter exponi. Uno modo causaliter: et tunc habet duplicem sensum. Unum, quod est substantia, idest faciens in nobis substare res sperandas: quod facit duobus modis. Uno modo quasi merendo: ex hoc enim quod captivat et submittit intellectum suum his quae sunt fidei, meretur quod aliquando perveniat ad videndum hoc quod sperat: visio enim est merces fidei. Alio modo quasi per suam proprietatem praesentialiter facit quod id quod creditur futurum in re, aliquo modo jam habeatur, dummodo credat in Deum. Alio modo exponi potest *Substantia* essentialiter; quasi fides sit *substantia*, idest essentia, *rerum sperandarum*. Unde in graeco habetur, *Hypostasis rerum sperandarum*. Essentia enim beatitudinis nihil aliud est quam visio Dei. Joan. 17, 3: « Haec est vita « aeterna ut cognoscant te solum verum Deum, « et quem misisti Jesum Christum. » Unde 1 de Trin. cap. 10, dicit Augustinus: « Haec contemplatio « promittitur nobis, actionum omnium finis. » Ipsa ergo plena visio Dei est essentia beatitudinis. Hoc autem videmus in scientiis liberalibus, quod si quis aliquam velit addiscere, oportet eum primo accipere principia ipsius, quae oportet credere cum sibi traduntur a magistro. Oportet enim credere eum qui discit, ut habetur 1 Poster. Et in illis principiis quodammodo continetur tota scientia sicut conclusiones in praemissis (1), et effectus in causa. Qui ergo habet principia illius scientiae, habet substantiam ejus, puta geometriae. Et si geometria esset essentia beatitudinis; qui haberent principia geometriae, haberent quodammodo substantiam beatitudinis. Fides autem nostra est, ut credamus quod beati videbunt et fruentur Deo. Et ideo si volumus ad hoc pervenire, oportet ut credamus principia istius cognitionis. Et haec sunt articuli fidei, qui continent totam summam hujus scientiae, quia beatos nos facit visio Dei trini et unius. Et hic est unus articulus: unde hoc credimus. et ideo dicit, *substantia rerum sperandarum*. 1 Corinth. 13, 12: « Videmus nunc per speculum et in aenigmate; tunc « autem facie ad faciem; » quasi dicat: Tunc erimus beati quando videbimus facie ad faciem illud quod nunc videmus in speculo et in aenigmate. In his ergo verbis ostenditur ordo actus fidei ad finem: quia fides ordinatur (2) ad res sperandas, quasi quoddam inchoativum, in quo totum quasi essentialiter continetur, sicut conclusiones in principiis.

Consequenter cum dicit, *Argumentum non apparentium*, tangit actum fidei circa propriam ejus materiam. Actus autem proprius fidei, etsi sit in ordine ad voluntatem, ut dictum est, tamen est in intellectu sicut in subjecto, quia objectum ejus est verum, quod proprie pertinet ad intellectum. In actibus autem intellectus, differentia est. Quidam enim sunt habitus intellectus, qui important omnimodam certitudinem ad completam visionem ejus quod intelligitur, sicut patet de intellectu qui est habitus primorum principiorum: quia qui intelligit quod omne totum est majus sua parte, videt hoc, et est certus. Hoc etiam facit habitus scientiae: et sic talis habitus intellectus et scientia (3) facient certitudinem et visionem. Quaedam vero alia sunt quae neutrum faciunt, scilicet dubitatio et opinio. Fides vero tenet medium inter ista: quia dictum est, quod fides facit assensum in intellectu; quod potest esse dupliciter. Uno modo, quia intellectus movetur ad assentiendum ex evidentia objecti quod est per se cognoscibile, sicut in habitu principiorum; vel cognitum per aliud quod est per se cognoscibile, sicut patet in scientia astronomiae. Alio modo assentitur alicui, non propter evidentiam objecti, a quo non movetur sufficienter, unde non est certus; sed vel dubitat, scilicet quando non plus habet rationem ad unam partem quam ad aliam; vel opinatur, si habet quidem rationem ad unam partem, non omnino quietantem ipsum, sed cum formidine ad oppositum. Fides autem neutrum horum dicit simpliciter: quia nec cum primis est sibi evidens, nec cum duobus ultimis dubitat; sed determinatur ad alteram partem cum quadam certitudine et firma adhaesione per quamdam electionem voluntariam. Hanc autem electionem facit divina auctoritas, per quam electionem determinatur intellectus ut firmiter inhaereat his quae sunt fidei, et eis certissime assentiatur. Et ideo credere est cum assensu cognoscere. Propria ergo materia habitus fidei sunt non apparentia. Apparentia enim agnitionem habet, non autem fidem, ut dicit Gregorius. Actus autem fidei est certa adhaesio, quam vocat Apostolus argumentum, accipiens causam pro effectu, quia argumentum facit fidem de re dubia. Est enim argumentum ratio rei dubiae faciens fidem, ut dicit Boetius. Vel si sequamur etymologiam (1) nominis, qua dicitur argumentum, quasi arguens mentem; tunc accipit effectum pro causa, quia ex certitudine rei provenit quod mens cogatur ad assentiendum. Unde *argumentum* dicitur *non apparentium*, idest certa apprehensio eorum quae non videt. Quod si quis velit verba ista ad debitam formam reducere, posset dicere quod fides est habitus mentis, qua inchoatur vita aeterna in nobis, faciens intellectum assentiri non apparentibus. Ubi enim nos *argumentum* habemus, habet alia littera *convictio*: qua per auctoritatem divinam convincitur intellectus ad assentiendum his quae non videt. Patet ergo quod Apostolus complete definit fidem, licet obscure. Per istam enim definitionem (1) distinguitur fides ab omnibus quae pertinent ad intellectum (2). Per hoc enim quod dicitur *argumentum*, distinguitur fides ab opinione, dubitatione et suspicione: quia per ista non habetur firma adhaesio intellectus ad aliquid. Per hoc autem quod dicitur, *Non apparentium*, distinguitur ab habitu principiorum et scientia. Et per hoc quod dicitur, *Rerum sperandarum*, distinguitur a fide communiter sumpta, quae non ordinatur ad beatitudinem. Nam per propriam definitionem unumquodque (3) innotescit et distinguitur a quolibet alio, sicut est hic: unde et ad istam omnes aliae reducuntur.

Sed videtur quod male dicat, *Non apparentium*, quia, ut dicitur Joan. 20, Thomas vidit et credidit. Item credimus esse Deum unum, quod tamen demonstratur a philosophis.

Respondeo. Dicendum est, quod fides dupliciter accipitur. Uno modo proprie; et sic est non viso-

(1) *Al.* in principiis.
(2) *Al.* declinatur.
(3) *Al.* et sic intellectus et scientia faciunt etc.

(1) *Al.* expositionem.
(2) *Al.* distinguitur fides ab opinione. dubitatione etc. *intermediis omissis.*
(3) *Al.* undecumque.

rum et non scitorum, ut patet ex praedictis. Et propterea quod non potest (1) major certitudo haberi de conclusione, quam de principio a quo elicitur, quia semper principia sunt notiora conclusionibus; ideo cum principia fidei non habeant evidentiam, nec per consequens conclusiones. Et ideo intellectus non assentitur conclusionibus tamquam scitis nec tamquam visis. Alio modo communiter: et sic excludit omnem certam cognitionem (2); et sic loquitur Augustinus in Qu. Evang. quod fides est de quibusdam quae videntur. Apostolus autem loquitur de prima. Et quidem de Thoma (3) dicendum est, quod, sicut dicit Gregorius, aliud vidit, aliud credidit: quia vidit humanitatem, et credidit divinitatem. Ad instantiam de demonstratione dicendum est, quod nihil prohibet aliquid esse visum uni quod est creditum alteri, sicut patet in diversis statibus. Quod enim non est visum in via, videtur in patria. Unde quod ego credo, Angelus videt. Similiter quod est visum a Prophetis, ut quod Deus est unus, incorporeus, hoc est credendum ab idiotis; sicut idiota credit eclypsim, quam astrologus videt; et de talibus est fides secundum quid tantum. Quaedam autem sunt quae simpliciter excedunt statum praesentis viae: et de talibus est fides simpliciter.

(1) *Al.* et propterea non potest: *infra autem* et ideo.
(2) *Al.* conclusionem.
(3) *Al.* et quod dicitur de Thoma.

LECTIO II.

In hac enim testimonium consecuti sunt senes. Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo; per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, et non inveniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo. Sine fide autem impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit. Fide Noe responso accepto de his quae adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suae; per quam damnavit mundum, et justitiae quae per fidem est heres est institutus.

Supra posuit descriptionem fidei; hic ostendit eam per exemplum: et circa hoc facit duo: primo enim in generali manifestat propositum suum; secundo in speciali, ibi, *Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei.* Quantum ad primum sic continuatur. Sic ergo describo et commendo fidem; nec hoc est de novo: *in hac enim*, scilicet fide, *senes*, idest sancti patres, *testimonium consecuti sunt* (2), idest crediderunt, et per fidem instituti sunt. Gen. 15, 6: « Credidit Abraham Deo, et « reputatum est illi ad justitiam. » Psalm. 115, 10: « Credidi, propter quod locutus sum. » Inter omnes autem Patres veteris testamenti illi duo specialiter, scilicet David et Abraham, habent testimonium fidei.

Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei. In speciali declarat propositum per exempla antiquorum: et primo quantum ad id quod crediderunt et docuerunt; secundo quantum ad id quod fecerunt, ibi, *Fide Abel plurimam hostiam quam Cain obtulit Deo*; tertio quantum ad id quod passi sunt, ibi, *Alii autem distenti sunt.* Doctrina autem in veteri testamento duplex fuit. Una aperte posita; alia vero sub velamine figurarum et mysteriorum velata fuit. Prima de unitate Dei et creatione mundi; secunda de mysterio incarnationis et reparationis. Unde sicut ipsi in memoriam creationis colebant sabbata, ita nos in memoriam resurrectionis servamus Dominicam. Quantum ergo ad doctrinam de mundi creatione dicit: *Fide intelligimus aptata esse saecula Verbo Dei*: quod potest dupliciter legi. Uno modo quod *Verbo Dei* sit ablativi casus: et est sensus. Nos, sicut antiqui *fide*, idest per doctrinam fidei, scilicet veteris testamenti. Gen. 1, 3: « Dixit Deus: Fiat lux; et facta est lux. » Psal. 32, 9: « Ipse dixit, et facta sunt, » *intelligimus saecula esse aptata*, idest disposita, *Verbo Dei*, idest per imperium Dei. Hoc autem pertinet ad fidem, quod scilicet hoc intelligimus: quia cum fides sit de invisibilibus, etiam saecula facta sunt de invisibilibus, scilicet de materia prima, quae nuda et privata omni forma, invisibilis est, et omni specie et dispositione carens. Ideo dicit: *Et ex invisibilibus visibilia fierent.* Sed hoc est satis ruditer dictum, licet sit verum. Secundo modo quod *Verbo* sit dativi casus; et tunc est sensus. *Intelligimus* per fidem, ut prius, *saecula esse aptata*, idest convenientia et correspondentia *Verbo, ut ex invisibilibus visibilia fierent.*

Propter quod sciendum est, quod Verbum Dei est ipse conceptus Dei, quo seipsum et alia intelligit. Deus autem comparatur ad creaturam sicut opifex ad opus suum. Hoc autem videmus, quod artifex, illud quod producit extra, producit in similitudinem conceptus sui: unde facit domum in materia ad similitudinem domus quam in mente sua formavit. Quod si domus extra conveniat domui praeconceptae, est opus debito modo ordinatum; si non, non. Quia vero tota creatura optime disposita est, utpote producta ab artifice in quo non potest cadere error vel aliquis defectus; ideo plenissime secundum modum suum convenit divino conceptui. Unde Boetius de Consolatione: « Pulchrum « pulcherrimus ipse mundum mente gerens, simi- « lique ab imagine formans. » Ideo dicit: *Intelligimus fide saecula*, idest totam universitatem creaturae, *aptata*, idest convenienter respondentia, *Verbo*, idest conceptui Dei, sicut artificiatum arti suae. Eccl. 1, 10: « Effudit illam (scilicet sapientiam suam) « super omnia opera sua. »

Sequitur: *Ut ex invisibilibus visibilia fierent.* Sed quia apud antiquos communis animi conceptus erat, quod ex nihilo nihil fit: 2 Phys.; ideo quando videbant aliquod novum opus, dicebant quod esset factum ex aliquibus invisibilibus. Unde vel ponebant quodlibet esse in quolibet, sicut Empedocles et Anaxagoras; de quo nihil ad praesens. Alii vero

(1) *Al.* sancti patres crediderunt, *aliis omissis.*

latitationem formarum, sicut ipse Anaxagoras. Alii ab ideis, sicut Plato. Alii ab intelligentia, sicut Avicennas. Unde secundum omnes istos, visibilia facta sunt ex invisibilibus rationibus idealibus. Nos autem dicimus secundum modum praedictum, quod ex invisibilibus rationibus idealibus in Verbo Dei, per quod omnia facta sunt, res visibiles sunt productae. Quae rationes, etsi realiter (1) idem sunt, tamen per diversos respectus connotatos respectu creaturae, differunt secundum rationem. Unde alia ratione conditus est homo et alia equus, ut dicit Augustinus in lib. 83 Quaest. Sic ergo saecula aptata sunt Verbo Dei, *ut ex invisibilibus* rationibus idealibus in verbo Dei, *visibilia*, idest omnis creatura, *fierent*.

Omnia autem ista verba expresse sunt contra Manichaeos. Ipsi enim dicunt, quod non est curandum quid homo credat, sed tantum quid faciat. Sed Apostolus principium omnis operis ponit fidem: unde dicit, quod est *substantia*, idest fundamentum. Sine fide ergo frustra sunt opera. Item dicunt quod non est credendum nisi unde habetur ratio: contra quod dicit, *Non apparentium*. Item damnant vetus testamentum, dicentes, quod a malo principio, scilicet a diabolo, conditum sit: contra quod dicit, quod *in hac* fide *testimonium consecuti sunt senes*.

Deinde cum dicit, *Fide Abel plurimam hostiam obtulit quam Cain*, ostendit quid patres antiqui fecerunt: et primo hoc ostendit de patribus qui fuerunt (2) ante diluvium; secundo de patribus qui fuerunt ante legem, ibi, *Fide qui vocatur Abraham obedivit*; tertio de his qui fuerunt sub lege, ibi, *Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus*. Ante diluvium fuerunt tres spectaliter Deo accepti: scilicet Abel, Gen. 4, Enoch, Gen. 5, Noe, Gen. 6. Primo ergo ponit fidem Abel; secundo fidem Enoch, ibi, *Fide Enoch translatus est*; tertio fidem Noe, ibi, *Fide Noe... metuens aptavit arcam*. De Abel autem ostendit quid per fidem fecerit, et quid inde consecutus sit. Per fidem Abel obtulit sacrificium. Unde, sicut confessio est testimonium fidei interioris, ita ex cultu exteriori in sacrificio commendatur fides ejus. Et ex eo quod obtulit sacrificium electum, quia de primogenitis gregis et de adipibus eorum, ostenditur electa fides ejus. Optimum enim sacrificium, signum fuit electae fidei et probatae. Malach. 1, 14: « Maledictus fraudulentus, qui habet in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino. » De sacrificio autem Cain nulla fit mentio quantum ad excellentiam, sed solum quod obtulit de fructibus terrae. Dicit ergo, quod *Abel fide obtulit plurimam hostiam*, non quantitate, sed pretiositate, *quam Cain*; idest, meliorem hostiam obtulit quam Cain, scilicet *Deo*, quia ad honorem Dei. Aliter enim non placuisset Deo. Glossa dicit, *Fide plurima*; sed hoc non habetur in graeco, quia plurima est ibi accusativi casus: quod patet ex modo loquendi, qui est comparativus. Nisi dicatur, *Fide plurima*, idest meliore et praestantiore, *quam Cain*, obtulisse: quia, ut dictum est, sacrificium exterius, signum fuit fidei interioris. Ex fide autem duo consequuntur. Unum in vita, scilicet testimonium justitiae: unde dicit: *Consecutus est testimonium esse justus*, scilicet per fidem. Matth. 23, 35: « A sanguine Abel justi. » Tamen non propter hoc testimonium Christi, dicit ipsum consecutum fuisse testimonium justitiae, quia non intendit hic introducere nisi auctoritates veteris testamenti; sed propter id quod dicitur Gen. 4, 4: « Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus: » quia respectus Domini est specialiter super justos: Psal. 33, 16: « Oculi Domini super justos. » Et hoc, *testimonium perhibente Deo muneribus ejus*: quod forte fuit, quia igne caelesti incendebantur munera. Et hoc fuit respectus Dei. Prius tamen respexit ipsum offerentem quam oblationem ejus: quia ex bonitate offerentis acceptatur oblatio quae non est sacramentalis: quia sacramentalem bonitatem non immutat malitia ministri; quantum autem ad offerentem, ut sibi prosit oblatio, requiritur bonitas (1) in ipso. Aliud consecutus est (2) post mortem: unde dicit: *Et per illam defunctus adhuc loquitur*: quia, ut dicit Glossa, post mortem adhuc commendatur fides ejus, quia datur nobis materia loquendi de ipso, ut de fide ejus et patientia demus exempla, ad exhortandum alios ad patientiam. Sed haec non est intentio Apostoli: quia omnia quae accipit hic, sumit ex Scripturis. Unde intelligitur de eo quod dicitur Gen. 4, 10: « Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. » Infra 12, 24: *Melius loquentem quam Abel*. Hoc enim accipit per illam, idest per meritum fidei, quod defunctus, idest sanguis defuncti, clamet ad Deum, et loquatur Deo.

Deinde cum dicit, *Fide Enoch translatus est*, commendat Enoch: et primo ponit intentum suum; secundo probat, ibi, *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus*. Non facit autem Apostolus mentionem de operibus ejus, quia Scriptura modicum loquitur de hoc, sed tantum ostendit quid ei fecerit Deus, quia *fide*, idest per meritum fidei, *translatus*, a conversatione hujus vitae, in alia conservatur a morte: unde dicit, *Ne videret mortem*. Gen. 5, 24: « Non apparuit, quia tulit eum Deus. » Et verum est quod nondum est mortuus; sed tamen quandoque morietur, quia sententia, quae Dominus primis parentibus peccantibus inflixit: « Quocumque die comederis ex eo, morte morieris, » Gen. 2, 17: in omnes qui quocumque modo nascuntur ex Adam, permanebit, sicut (3) etiam in Christo. Psalm. 88, 49: « Quis est homo qui vivet, et non videbit mortem? » Mors autem duorum dilata est, scilicet Enoch et Eliae. Et ratio est, quia doctrina veteris testamenti ordinatur ad promissa novi testamenti, in quo nobis spes vitae aeternae promittitur. Matth. 4, 17: « Poenitentiam agite, appropinquabit enim regnum caelorum. » Et ideo data sententia mortis, voluit Dominus ducere homines in spem vitae: quod fecit in patribus utriusque (4) status, scilicet naturae, legis et gratiae. Unde in primo statu dedit spem evadendi necessitatem mortis, et hoc in Enoch; in lege, in Elia; in tempore gratiae, in Christo, per quem datur nobis effectus hujus promissionis. Et ideo alii morientur, sed Christus resurgens ex mortuis jam non moritur; sed duo primi morientur per Antichristum. Sic ergo translatus est ne videret mortem, non solum ut non sentiret mortem, et hoc in illa generatione.

(1) *Al. deest* realiter.
(2) *Al. omittitur* qui fuerunt.

(1) *Al. deest* bonitas.
(2) *Al.* aliud testamentum consecutus est.
(3) *Al. deest* sicut.
(4) *Forte* cujusque.

Deinde cum dicit, *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus*, probat quod hoc habuit per meritum fidei: et primo probat quod translatus est; secundo quod hoc propter fidem habuit, ibi, *Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo.* Et primum probat per auctoritatem Gen. 5, 24, quam sub aliis verbis ponit: quia ibi dicitur: « Non « apparuit, quia tulit eum Deus: » hic autem dicit: *Et non inveniebatur, quia transtulit eum Deus*. Et idem est sensus. Sap. 4, 10: « Placens Deo factus « est dilectus; et vivens inter peccatores, translatus « est. » Sicut enim conveniens fuit quod homo propter peccatum expelleretur de paradiso, ita quod justus introduceretur. Iste enim per Seth septimus ab Adam optimus fuit; sic Lamech per Cain septimus ab Adam pessimus fuit, utpote qui contra naturam primus introduxit bigamiam.

Deinde cum dicit, *Ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo*, probat quod propter meritum fidei fuerat translatus: quia antequam transferretur dicit de ipso Scriptura Gen. 5, 24, quod « ambulavit cum Deo; » quod est consentire et placere Deo. Propter hoc autem tulit eum Deus; sed sine fide impossibile est ambulare cum Deo et Deo placere: ergo etc. Totam istam rationem quantum ad praemissas ponit: et primo majorem, quia *habuit testimonium ante translationem placuisse Deo:* et ideo *transtulit eum Deus.* Eccli. 44, 16: « Enoch enim placuit Deo, et translatus est in pa- « radisum, ut det gentibus sapientiam (1). » Quod autem placuerit, ostendit Scriptura, quae dicit, quod « ambulavit cum Deo. » Malach. 2, 6: « In pace « et aequitate ambulavit mecum. » Psalm. 100, 6: « Ambulans in via immaculata, hic mihi ministra- « bat. » Minorem subdit, dicens: *Sine fide autem impossibile est placere Deo.* Eccli 1, 34: « Bene- « placitum est illi fides. » Rom. 3, 28: « Arbi- « tramur justificari hominem per fidem. » Probat autem minorem, cum dicit: *Accedentem ad Deum oportet credere.* Nullus enim potest Deo placere, nisi accedat ad ipsum. Jac. 4, 8: « Appropinquate « Deo, et appropinquabit vobis. » Psalm. 33, 6: « Ac- « cedite ad eum et illuminamini. » Sed nullus accedit ad Deum nisi per fidem, quia fides est lumen intellectus. Ergo nullus potest Deo placere nisi per fidem. Accedentem autem per fidem oportet credere Domino. Sicut enim videmus in quolibet motu naturali, quod oportet quod mobile ex motu duo intendat, ne motus sit frustra: scilicet aliquem certum terminum, et certam causam quare moveatur; prius autem est terminus quam effectus motus consequatur: sic etiam in motu quo aliquis accedit ad Deum, terminus motus est ipse Deus: unde dicit: *Oportet credere accedentem quia est*: quod dicit propter ejus aeternitatem. Exod. 3, 14: « Qui est, misit me. » Secundo quod sciat quod Deus habeat providentiam de rebus. Aliter enim nullus iret ad ipsum, si non speraret aliquam remunerationem ab ipso: unde dicit: *Et inquirentibus se remunerator sit.* Isa. 40, 10: « Ecce Dominus veniet.... ecce merces ejus cum « eo. » Merces autem est illud quod homo quaerit ex labore (2). Matth. 20, 8: « Voca operarios, et « redde illis mercedem. » Quae merces nihil est aliud quam Deus, quia nihil extra ipsum debet homo quaerere. Gen. 15, 1: « Ego protector tuus « sum, et merces tua magna nimis. » Deus enim nihil aliud dat nisi seipsum. Psalm. 15, 5: « Do- « minus pars hereditatis meae et calicis mei. » Thren. 3, 24: « Pars mea Dominus, dixit anima « mea. » Et ideo dicit: Remunerator est inquirentibus eum. Non aliud Psalm. 104, 4: « Quaerite « Dominum, et confirmamini: quaerite faciem ejus « semper. »

Sed numquid duo haec sufficiunt ad salutem? Respondeo. Dicendum est, quod post peccatum primi parentis, nemo potuit salvari a reatu culpae originalis nisi per fidem mediatoris: sed ista fides diversificata est quantum ad modum credendi, secundum diversitatem temporum et statuum. Nos autem quibus est tantum beneficium exhibitum, magis tenemur credere quam illi qui fuerunt ante adventum Christi. Tunc etiam aliqui magis explicite, sicut majores, et illi quibus facta fuit aliqua (1) revelatio specialis. Illi etiam qui sub lege, magis explicite quam ante legem: quia data fuerunt eis aliqua sacramenta, quibus quasi per figuram repraesentabatur Christus. Sed Gentiles qui fuerunt salvati, sufficiebat eis quod crederent Deum esse remuneratorem; quae remuneratio non fit nisi per Christum. Unde implicite credebant in mediatorem.

Contra autem illud quod dicit, quod oportet credere quod Deus est, instatur: quia dictum est supra, quod creditum non potest esse scitum nec visum; Deum autem esse, est demonstratum. Respondeo. Dicendum est, quod de Deo potest multipliciter haberi notitia. Uno modo per Christum, inquantum scilicet est Pater unigeniti et consubstantialis, et alia quae specialiter Christus de Deo Patre et Filio et Spiritu sancto docuit quantum ad unitatem essentiae et trinitatem personarum: et hoc tantum est creditum, nec in veteri testamento fuit explicite creditum, nisi a majoribus tantum. Secundo modo quod solus Deus colendus est: et sic etiam erat creditum a Judaeis. Tertio modo quod est unus Deus: et hoc notum est etiam ipsis philosophis, et non cadit sub fide.

Deinde cum dicit, *Fide Noe... metuens aptavit arcam*, ostendit quid Noe fecit per fidem, et quid inde consecutus est, ibi, *Et justitiae quae per fidem est, heres est institutus.* De ipso autem narrat quinque quae fecit. Primo quod dictis Dei credidit de futuro judicio, quod tamen nondum videbatur: unde dicit: *Fide Noe, responso accepto de his quae adhuc non videbantur:* supple, crediderat. Secundo ex fide timuit: fides enim est principium timoris. Eccli. 25, 16: « Timor Dei initium dile- « ctionis ejus: fidei autem initium agglutinandum « est ei, » scilicet timori. Et ideo dicit, *Metuens*, scilicet diluvium promissum; quod tamen non videbatur. Ergo fides est de invisibilibus. Tertio mandatum Dei implevit, faciendo arcam: unde dicit, *Aptavit arcam*; idest, secundum dispositionem Dei convenientem fecit. Quarto a Deo salutem speravit: unde dicit, *In salutem domus suae*, idest familiae suae, quia illi soli salvi facti sunt. 1 Petr. 3, 20: « Pauci, i- « dest octo animae, salvae factae sunt per aquam. » Quinto ex hoc quod propter fidem praedicta fecit, *damnavit mundum*; idest, mundanos damnabiles ostendit. Revelatio autem sibi facta de fabricanda arca, responsum fuit desiderio ejus, *et justitiae quae est per fidem.*

(1) *Ibi* poenitentiam.
(2) *Al.* in labore.

(1) *Al.* aliquando.

Deinde cum dicit, *Et justitiae quae per fidem est, heres est institutus,* ostendit quid per fidem consecutus est. Sicut enim post mortem alicujus, aliquis succedit in hereditatem ejus; sic etiam quia a principio mundi non totaliter defecerat justitia in mundo, quia adhuc durabat mundus, sed in diluvio quasi totus periit mundus; ideo ipse Noe quasi heres factus est propter fidem suam. Vel justitiae quae habetur per fidem. Vel sicut patres sui justificati fuerunt per fidem, ita ipse factus heres est justitiae per fidem, scilicet imitator per fidem paternae justitiae.

LECTIO III.

Fide qui vocatur Abraham obedivit in locum exire quem accepturus erat in hereditatem; et exiit, nesciens quo iret. Fide demoratus est in terra repromissionis, tamquam in aliena, in casulis habitando, cum Isaac et Jacob coheredibus repromissionis ejusdem. Expectabat enim fundamenta habentem civitatem: cujus artifex et conditor Deus. Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam praeter tempus aetatis: quoniam fidelem credidit esse eum qui repromiserat. Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tamquam sidera caeli in multitudinem, et sicut arena quae est ad oram maris innumerabilis.

Supra posuit Apostolus exemplum fidei in patribus qui fuerunt ante diluvium, qui fuerunt communiter patres tam Gentilium quam Judaeorum: hic specialiter descendit ad patres qui fuerunt post diluvium, qui specialiter fuerunt patres Judaeorum: et primo ponit exemplum fidei Abrahae, qui fuit pater credentium: unde et primus accepit signaculum fidei ante legem: et primo ostendit quid fecerit Abraham; secundo quid fecerit Isaac; tertio quid fecerit Jacob; quarto quid fecerit Joseph. Secundum ibi, *Fide et de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau*; tertium ibi, *Fide Jacob moriens singulos filiorum Joseph benedixit*; quartum ibi, *Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est.* Iterum prima in duas; primo enim ponit quid fecerit quantum ad exteriorem et humanam cognitionem; secundo quid fecerit quantum ad Deum, ibi, *Fide obtulit Abraham Isaac.* Circa primum tria facit; primo enim ostendit quid fecerit quantum ad habitationem; secundo quid fecerit quantum ad generationem, ibi, *Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit*; tertio quid fecerit quantum ad suam conversationem, ibi, *Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus.* Item quantum ad habitationem duo ostendit. Primo quid fecerit quantum ad primam loci mutationem; secundo quantum ad alterius inhabitationem, ibi, *Fide demoratus est in terra repromissionis.* Ut autem ostendat exemplum suum de Abraham magnae auctoritatis esse (1), primo ponit celebritatem nominis ejus, dicens: Ille *qui vocatur,* scilicet a Deo: Genes. 17, 5: « Vocaberis Abraham. » Item vocatur ab hominibus: Eccli. 44, 20: « Abraham « magnus pater multitudinis gentium. » Talis ergo a Deo vocatus, et ab hominibus praedicatus, dignus est exemplo. Secundo ponit exemplum ejus, dicens, quia *fide obedivit.* Per fidem enim informamur ad obediendum Deo de invisibilibus. Roman. 1, 5: « Ad obediendum fidei. » *Exire in locum quem accepturus erat in hereditatem:* de quo Gen. 12, 1: « Egredere de terra tua, et de cognatione tua, « et de domo patris tui, et veni in terram quam « monstrabo tibi. » Dominus autem terram illam debebat sibi dare in hereditatem. Gen. 13, 15: « Omnem terram quam conspicis, tibi dabo. »

Sed numquid non ipse cum patre suo Thare exierat de terra sua ? Ergo non exivit ex praecepto Domini, sed per patrem. Respondeo. Dicendum est, quod cum patre exiverat reversurus iterum; sed ex praecepto Domini exiverat in Mesopotamiam Syriae, ubi mortuo patre intendebat remanere; sed ex mandato Domini venit in terram Chanaan.

Et numquid erat hoc mirabile, ut sic de hoc oporteret habere fidem et credere Deo ? Sic, quia *exivit nesciens quo iret*, idest, ut iret ad rem ignotam. Quod autem est ignotum, est invisibile. Per illam obedientiam Abrahae nobis designatur quod debemus ab omni affectione carnali exire, si volumus hereditatem nostram habere. Psal. 44, 11: « Obli« viscere populum tuum et domum patris tui. » Isa. 64, 4: « Oculus non vidit, Deus, absque te « quae praeparasti expectantibus te. » Unde hereditas ista est nobis ignota.

Deinde cum dicit, *Fide demoratus est in terra repromissionis*, ostendit quid per fidem fecerit quantum ad inhabitationem: et primo quid fecerit, ostendit; secundo subdit causam quare, ibi, *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem.* Videmus enim quod aliquando aliquis exit de terra nativitatis suae, et vadit alibi, ut faciat (1) mansionem suam perpetuam. Sic non fecit Abraham; sed sicut advena fuit in terra Chanaan, et sicut advena mortuus est in ipsa: quod patet, quia non fecit ibi domum, nec firmam mansionem, sed habitavit in casulis et tabernaculis, quae sunt habitacula mobilia: unde semper fit mentio de tabernaculis, quando loquitur de Abraham. Unde ex praecepto Domini habitavit ibi ut advena. Act. 7, 5: « Non dedit « illi in ea hereditatem, nec passum pedis. » Genes. 21, 34: « Fuit colonus terrae Philistinorum diebus « multis. » Quod quidem verum est, quantum ad id quod Dominus ei gratis donaturus esset, non quantum ad id quod emit. Unde dicit, quod *fide demoratus est in terra repromissionis*, quia fuit ei frequenter promissa, sicut patet Gen. 12, usque ad 21 cap. *Tamquam in alieno*: quod patet, quia *habitando in casulis*, quae dicuntur a cadendo, et in tentoriis mobilibus. Et quia animo non redeundi in patriam suam, etiam si plus vixisset, patet, quia *cum Isaac et Jacob* habitavit, non quidem simul, sed successive, qui erant filii promissionis. quia ipsis facta est promissio, Gen. 17 et 28. Et dicit, *Coheredibus repromissionis*: in quo datur no-

(1) *Al.* quod magnae auctoritatis esset.

(1) *Al.* ubi facit.

bis intelligi quod in mundo isto debemus conversari sicut alieni et advenae. 1 Corinth. 7, 31: « Qui « utuntur hoc mundo, tamquam non utantur. » Infra. ult. 14: *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.*

Deinde cum dicit, *Expectabat enim fundamenta habentem civitatem*, ostendit quare morabantur sicut advenae: quia scilicet non reputabant se aliquid habere super terram: sed quaerebant hereditatem caelestem civitatem. Psalm. 121, 2: « Stantes erant « pedes nostri in atriis tuis Hierusalem, Hierusalem « quae aedificatur ut civitas. » Isa. 33, 20: « O- « culi tui videbunt Hierusalem habitationem o- « pulentam tabernaculum quod nequaquam ul- « tra transferri poterit: » non tabernaculum mobile. Et dicitur civitas primo propter civium unitatem, quae unitas est per pacem. Psalm. 147, 12: « Lauda, Hierusalem, Dominum, lauda Deum « tuum, Sion: » et sequitur vers. 14: « Qui po- « suit fines tuos pacem. » Isa. 32, 18: « Sedebit « populus meus in pulchritudine pacis et in ta- « bernaculis fiduciae, et in requie opulenta. » Joan. 17, 22: « Ut sint unum, sicut et nos unum sumus: Secundo est ordinata, quod fit maxime propter justitiam, et non ad malum faciendum. Ibi autem est perpetua justitia. Ezech. 48, 35: « Nomen civi- « tatis ex illa die, Dominus ibidem. » Tertio per se sufficiens ad omnia quae sunt necessaria: quodcumque enim necessarium perfectissime ibi erit (1): quia ibi est status bonorum omnium aggregatione perfectus, Psalm. 121, 3: « Hierusalem quae aedi- « ficatur ut civitas, cujus participatio ejus in id- « ipsum. » Ista civitas habet fundamenta: in quo significat ejus stabilitatem. Isa. 33, 20: « Taberna- « culum quod nequaquam ultra transferri poterit. » Sunt autem fundamenta prima pars aedificii: unde Angeli sunt ejus civitatis fundamenta: Psalm. 86, 2: « Fundamenta ejus in montibus sanctis: » homines enim assumentur ad ordines Angelorum. Ecclesiae vero fundamenta sunt Apostoli, Apocal. 21. Auctor autem hujus civitatis est ipse Deus, non humanae artis sapientia. 2 Corinth. 5, 1: « Scimus quoniam si terrestris domus nostrae hujus « habitationis dissolvatur, quod aedificationem a « Deo habemus, domum non manufactam, sed ae- « ternam in caelis. » Ad cujuslibet autem civitatis aedificationem duo requiruntur. Primum est auctoritas Principis, qua mediante firmetur, qui dicitur conditor ejus, a quo et ipsa nomen accipit, sicut a Romulo Roma. Et sic illius civitatis dicitur Deus conditor ejus. Psalm. 47, 9: « In civitate Dei no- « stri: Deus fundavit eam in aeternum. » Secundum est modus disponendi ipsam, qui commendat sapientiam artificis. Et sic Deus dicitur artifex ejus, quia ordinata est secundum dispositionem et sapientiam Dei. Psalm. 47, 2: « Magnus Dominus « et laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in « monte sancto ejus. » Debita enim dispositio operis commendat opificem. Nusquam autem ita relucet divina sapientia sicut ibi; et ideo ibi nimis laudabilis dicitur.

Deinde cum dicit, *Fide et ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit*, ostendit quid ibi per fidem uxor ejus consecuta est: et circa hoc duo facit: quia primo ostendit quid consecuta est ipsa; secundo quid consecutum est in filiis, ibi, *Propter quod et ab uno orti sunt (et hoc emortuo) tamquam sidera caeli in multitudinem.* In uxore autem ejus Sara duo defectus erant, propter quos omnino videbatur quasi impossibile ipsam posse concipere: unde credere illa fuit magnae fidei. Unum erat, quia sterilis: Gen. 11, 30: « Erat « autem Sara sterilis. » Aliud, quia jam propter defectum aetatis non erat naturaliter apta ad generationem: Gen. 18, 11: « Desierant Sarae fieri mu- « liebria. » Item ipsa dicit, ibidem 12: « Ego jam « senui, et dominus meus vetulus est. » Istos duos defectus tangit Apostolus. Primum, cum dicit, *Sara sterilis*: secundum, cum dicit, *Et praeter tempus aetatis*. Tamen his non obstantibus, *ipsa accepit virtutem in conceptionem seminis, fide*, scilicet vel sua, vel Abrahae: quia etsi erat impossibile secundum naturam quod nonagenaria de centenario conciperet, tamen uterque credidit Deo, cui nihil est difficile. Unde dicit, quod *fidelem credidit esse cum qui repromiserat.*

Sed contra quantum ad Abraham: et videtur quod non credidit: quia Gen. 17, 17, dicitur quod risit dicens in corde suo: « Putas ne centenario « nascetur filius, et Sara nonagenaria pariet? » Iterum quantum ad Saram Gen. 18, 12, dicitur, quod « risit occulte, dicens: Postquam ego conse- « nui, et dominus meus vetulus est, voluptati ope- « ram dabo? »

Respondeo. Dicendum est, quod quantum ad Abraham, risus ejus non fuit dubitationis, sed admirationis: unde Rom. 4, 20: « Non haesitavit « diffidentia, sed confortatus est fide, dans glo- « riam Deo: plenissime sciens quod quidquid pro- « misit Deus, potens est et facere. » Unde nec reprehenditur risus ejus a Deo, qui corda omnium novit. Sara autem primo dubitavit in prima promissione; sed quando Angelus recurrit ad potentiam Dei, cum dixit (Genes. 18, 14): « Num- « quid Deo quidquam est difficile? » tunc credidit: et haec fuit quasi secunda promissio. Et ideo dicit quod repromisit; quia in promittendo primo non credidit, sed in repromittendo.

Sed sciendum est, quod omnes conceptus miraculosi qui fuerunt in veteri testamento, fuerunt quasi figura illius maximi miraculi quod fuit in Christi incarnatione. Oportuit enim nativitatem ejus ex Virgine per aliqua praefigurari, ad praeparandos animos ad credendum. Non tamen potuit praefigurari ex aequo, quia necessario figura deficit a figurato. Et ideo Scriptura partum Virginis ostendit per partum sterilium, scilicet Sarae, Annae et Elisabeth. Sed differentia est: quia Sara a Deo miraculose accepit virtutem concipiendi, sed tamen ex humano semine; et ideo dicitur hic, *In conceptionem seminis*; beata vero Virgo, sine semine. Unde in Sara virtus divina praeparavit materiam ad concipiendum tantum ex semine, sed in beata Virgine etiam praeparavit illam purissimam materiam ex sanguine (1), et cum hoc fuit ibi virtus Spiritus sancti loco seminis. Non enim ex virili semine, sed mystico spiramine factum est Verbum Dei caro.

Deinde cum dicit, *Propter quod et ab uno orti sunt*, ostendit quid consecutum est in filiis ex virtute Dei, scilicet multiplicatio seminis. Ubi primo consideranda est radix hujus multitudinis quae fuit

(1) *Al.* quod perfectissime ibi erit.

(1) *Al. deest* ex sanguine.

una, scilicet Abraham: unde dicit, *Propter quod*, scilicet meritum fidei, *ab uno*, scilicet Abraham, *orti sunt*. Isa. 51, 2: « Unum vocavi eum, et benedixi ei, et multiplicavi eum. » Secundo consideranda est conditio ejus; quia jam emortuus: unde dicit, *Et hoc emortuo*: quia jam vetulus erat, ut supra dictum est.

Sed contra: quia mortua Sara, multos filios genuit ex alia uxore, sicut patet Gen. 25. Ergo male dicit, *Emortuo*.

Respondeo. Dicendum est, quod vetulus bene generat ex juvencula, non autem ex vetula. Et sic erat in ipso mortua virtus generandi quantum ad Saram, non tamen ad alias. Vel dicendum est, quod intelligitur, *Ab uno*, scilicet utero Sarae, jam *emortuo*. Roman. 4, 19: « Et emortuam vulvam Sarae. » Isa. 51, 2: « Attendite ad Abraham patrem vestrum « et ad Saram quae peperit vos. »

Tertio consideranda est differentia inter illos qui ex Abraham processerunt. Sicut enim non omnes, ut dicitur Roman. 9, qui sunt ex semine Abrahae, sunt Israelitae; sic nec hi qui sunt ex semine Abrahae, omnes sunt filii; sed qui filii sunt promissionis, aestimantur in semine. Ideo ejus progenies dividitur in duas, scilicet in bonos et malos. Boni significantur per stellas, de quibus dicit quod orti sunt tamquam sidera caeli in multitudinem. Bar. 3, 34: « Stellae de« derunt lumen in custodiis suis, et laetatae sunt. » Mali vero significantur per arenam maris contiguam: quia mali Judaei de semine Abrahae conformantur gentilitati. Arena autem fluctibus maris undique concutitur, ita (1) et mali turbinibus mundi. Isa. 57, 20: « Cor impii quasi mare fer« vens. » Judaei autem non omnino fuerunt arena, sed quasi arena, quia communicabant cum Gentibus in malis: unde possunt dici terminus maris. Hier. 5, 22: « Posui arenam terminum mari. » Item arena sterilis est et infructuosa. Ita etiam peccatores sunt steriles ab omni opere boni fructus. Unde dicit, quod etiam *orti sunt . . . sicut arena quae est ad oram maris innumerabilis*. Et est sermo hyperbolicus. Vel dicitur innumerabilis, non quia non possit numerari; sed quia non de facili potest numerari, Gen. 22, 17: « Multiplicabo semen tuum « sicut stellas caeli, et velut arenam quae est in « littore maris. »

(1) *Al. omittitur* ita.

LECTIO IV.

Juxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, et salutantes, et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram. Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere. Et si quidam ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi. Nunc autem meliorem appetunt, idest caelestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum. Paravit enim illis civitatem. Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, et unigenitum offerebat, in quo susceperat repromissiones (ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen) arbitrans quia et a mortuis suscitare potens est Deus. Unde eum et in parabolam accepit.

Supra commendavit Apostolus fidem Abrahae quantum ad habitationem et generationem: hic commendat ipsum quantum ad suam conversationem usque ad mortem; et circa hoc facit tria: primo enim ostendit quid per fidem fecit; secundo ponit unum quod pertinet ad fidem, ibi, *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere*; tertio ostendit quid per fidem recepit, ibi, *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*. Fidem Abrahae et filiorum ejus commendat ex perseverantia, quia usque ad mortem perseveraverunt in fide. Matth. 10, et 24, 13: « Qui autem perseveraverit usque « in finem, hic salvus erit. » Ideo dicit: *Juxta fidem omnes isti defuncti sunt*, praeter Enoch. Vel *omnes isti*, scilicet Abraham, Isaac et Jacob. Et hoc est melius dictum, quia istis solum facta est promissio. Item commendat eos a longa promissorum dilatione: unde dicit, *Non acceptis repromissionibus*.

Sed contra. Videtur quod receperint promissionem. Ezech. 33, 24: « Unus erat Abraham, et he« reditate possedit terram. » Respondeo. Dicendum est, quod possedit, idest possidendi primus promissionem accepit, non tamen actu possedit, ut patet Act. 7.

Sequitur: *Sed a longe eas aspicientes*, quod erat per fidem; quasi dicat, Intuentes visu fidei. Et forte de loco isto sumptum est illud responsorium in prima dominica Adventus: « Aspiciens a « longe, ecce video Dei potentiam venientem, et « nebulam totam terram tegentem. » Isa. 30, 27: « Ecce nomen Domini venit de longinquo. » *Et salutantes*, idest venerantes. Et loquitur, secundum Chrysostomum, ad similitudinem nautarum, qui quando primo vident portum, prorumpunt in laudem, et salutant civitatem ad quam vadunt. Ita sancti patres, videntes per fidem Christum venturum, et gloriam quam per ipsum consecuturi erant, salutabant, idest venerabantur ipsum. Psal. 117, 26: « Benedictus qui venit in nomine Do« mini . . . Deus Dominus, et illuxit nobis. » Joan. 8, 56: « Abraham pater vester exultavit ut « videret diem meum: vidit et gavisus est. »

Item commendat fidem ipsorum ex sincera confessione: quia, ut dicitur Rom. 10, 10, « Corde « creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad « salutem. » Et ideo dicit: *Et confitentes quia peregrini et hospites sunt super terram*: isti enim tres vocaverunt se advenas et peregrinos. Nam Gen. 23, 4, dicit Abraham: « Advena sum et pe« regrinus apud vos. » Dicitur etiam a Domino ad Isaac, Gen. 26, 2: « Quiesce in terram quam « dixero tibi et peregrinare in ea. » Jacob etiam 47, 9: « Dies peregrinationis vitae meae. » Dicitur autem peregrinus qui est in via tendendi ad alium locum. Isa. 23, 7: « Ducent eam longe pe« des sui ad peregrinandum. » Sed advena est ille qui habitat in terra aliena, nec intendit (1) ulterius ire. Isti autem non solum confitebantur se esse advenas, sed etiam peregrinos. Sic etiam sanctus vir non facit mansionem suam in mundo

(1) *Al.* licet non intendat.

sed semper satagit tendere ad caelum. Psal. 38, 13: « Advena ego sum apud te et peregrinus sicut « omnes patres mei. »

Deinde cum dicit, *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere*, ostendit quod ista confessio pertineat ad fidem. Nullus enim est hospes et peregrinus nisi qui est extra patriam et tendit ad illam. Cum ergo isti confitentur se esse hospites et peregrinos super terram, significant se tendere ad patriam suam, scilicet caelestem Hierusalem. Galat. 4, 26: « Illa quae sursum est Hierusalem, libera est. » Et hoc est quod dicit: *Qui enim hoc dicunt, significant se patriam inquirere.* Sed quia forte posset aliquis dicere, quod verum est quod ipsi erant peregrini in terra Philistaeorum et Chananaeorum inter quos habitabant, tamen intendebant redire in terram unde exierant; hoc removet, dicens: *Et si quidam ipsius*, scilicet patriae suae, *meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi*, quia prope erant. *Nunc autem meliorem appetunt*, idest caelestem. Unde Gen. 24, 6, dixit Abraham servo suo: « Cave, ne quando filium meum reducas illuc. » Psalm. 83, 11: « Elegi abjectus esse in domo Dei mei magis quam « habitare in tabernaculis peccatorum. » Ibid. 26, 4: « Unam petii a Domino, hanc requiram, « ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus « vitae meae. » Ipsi ergo patriam istam inquirebant, non domum paternam unde exierunt. In quo significatur quod illi qui exierunt (1) de vanitate saeculi, non debent illuc redire mente. Psalm. 44, 11: « Obliviscere populum tuum, et domum patris « tui. » Luc. 9, 62: « Nemo mittens manum ad « aratrum, et respiciens retro, aptus est regno « Dei. » Philip. 3, 13: « Quae retro sunt obliviscens, in anteriora me extendens. » Patet autem quod ista eorum verbo et facto confessio pertinet ad fidem: quia ipsi illud quod solum eis promissum fuerat nec exhibitum, firmissime crediderunt, etiam usque ad mortem. Unde *juxta fidem*, idest juxta se habentes fidem suam, quasi sociam et inseparabilem, *defuncti sunt*. Apoc. 2, 10: « Esto « fidelis usque ad mortem. »

Deinde cum dicit, *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum*, ostendit quid ex fide sua meruerunt accipere. Hoc autem fuit honor maximus. Reputatur autem maximus honor quando denominatur aliquis ab aliquo solemni officio vel servitio, magni et excellentis domini vel principis; sicut notarius Papae, vel cancellarius regis. Major autem honor est quando ille magnus dominus vult nominari ab his qui serviunt ei. Sic autem est de istis tribus, Abraham, Isaac et Jacob, quorum Dominus rex magnus super omnes deos, specialiter vocat se eorum Deum: unde Exod. 3, 6: « Ego sum Deus « Abraham, Deus Isaac et Deus Jacob. » Unde dicit: *Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum.* Et hujus potest triplex ratio assignari. Prima, quia Deus per fidem cognoscitur. Isti autem leguntur primo separasse se per cultum specialem ab infidelibus: unde et Abraham primus accepit signaculum fidei, ut fieret pater multitudinis gentium: Rom. 4. Et ideo proponuntur nobis in exemplum, sicut illi per quos Deus primo cognitus est: et per eos Deus nominatus est, ut objectum fidei. Et idcirco ab eis voluit nominari. Secunda, secundum Augustinum in Glossa, quia in istis latet aliquod mysterium. In istis enim invenimus similitudinem generationis, qua Deus regeneravit filios spirituales. Videmus autem in ipsis quadruplicem modum generandi. Primus modus est liberorum per liberas, sicut Abraham per Saram genuit Isaac, qui genuit per Rebeccam Jacob; Jacob autem octo Patriarchas per Liam et Rachelem. Secundus modus fuit liberorum per ancillas, sicut Jacob per Balam et Zelpham genuit Dan et Nepthalim, Gad et Aser. Tertius modus fuit servorum per liberas; sicut Isaac genuit per Rebeccam Esau, de quo dictum est (Gen. 25, 23): « Major serviet minori. » Quartus modus fuit servorum per ancillam, sicut per Agar genuit Abraham Ismael. In hoc ergo designatur diversus modus quo Dominus spirituales filios generat: quia aliquando bonos per bonos, sicut Timotheum per Paulum; aliquando bonos per malos, et ista est generatio liberorum per ancillas; aliquando malos per bonos, sicut Simonem magum per Philippum; et ista est generatio servorum per liberas. Malorum autem generatio per malos, reputatur in semine. Unde Galat. 4, 30: « Ejice ancillam et filium ejus. » Tertia ratio, et videtur magis secundum intentionem Apostoli, quia consuetum est quod rex vocatur a principali civitate, vel a patria tota, sicut rex Hierusalem, rex Romanorum, rex Franciae. Et ideo Deus proprie vocatur rex et Deus illorum qui specialiter spectant ad civitatem illam Hierusalem caelestem, cujus artifex et conditor est Deus. Et quia isti verbo et facto ostendebant se ad illam civitatem pertinere, ideo dicitur Deus illorum: unde dicit: *Paravit enim illis civitatem*, idest conditor civitatis illius, quam ipse habebat propriam.

Deinde cum dicit, *Fide obtulit Abraham Isaac*, ponit unum aliud exemplum insigne circa fidem Abrahae, inquantum respicit Deum: scilicet illud maximum sacrificium ejus, quando ad mandatum Domini voluit unigenitum suum immolare filium, Genes. 22. Et de hoc ostendit tria. Primo quid fecerit; secundo quod hoc ad fidem pertinet, ibi, *Et unigenitum offerebat*; tertio quid ex hoc recepit, ibi, *Unde eum et in parabolam accepit.* Dicit ergo: *Abraham cum tentaretur, obtulit*, idest offerre voluit, *fide Isaac*, sicut patet per totum 22 cap. Gen.

Hic est duplex quaestio. Una, quia innocentem occidere, est contra legem naturae, et ita peccatum. Ergo volendo offerre, peccavit. Respondeo. Dicendum est, quod ille qui ex mandato superioris interficit, si ille licite praecipit, alius licite obedit, et potest licite exequi ministerium suum. Deus autem habet mortis et vitae auctoritatem: 1 Reg. 2, 6: « Dominus mortificat et vivificat. » Deus autem subtrahendo vitam alicui, etiam innocenti, nulli facit injuriam. Unde et quotidie dispositione divina multi nocentes et innocentes moriuntur. Et ideo Dei mandatum licite poterat exequi.

Item quaeritur de hoc quod dicit, *Cum tentaretur.* Deus enim nullum tentat, quia tentare est ignorantis. Respondeo. Dicendum est, quod diabolus tentat ut decipiat: 1 Thessal. 3, 5: « Ne forte « tentaverit vos qui tentat. » Hoc patet in tentatione qua tentavit Christum, Matth. 4. Homo vero tentat ut cognoscat. 3 Reg. 10, dicitur de regina Saba, quod venit ad Salomonem, ut tentaret eum in aenigmatibus. Sic non tentat Deus, qui omnia novit; sed tentat, ut homo sibi ipsi innotescat quantae fortitudinis et fragilitatis sit in se.

(1) *Al.* exeunt.

Deut. 8, 2: « Ut tentaret te, et nota fierent quae « in animo tuo versabantur. » (1) 2 Paralip. 32, 31, de Ezechia tentato, ut cognosceretur cor ejus. Item ut alii tentatum cognoscant, qui ex hoc eis proponitur in exemplum, sicut Abraham et Job Eccli. 44, et 1 Mach. 2, 52: « Abraham in tenta« tione inventus est fidelis. »

Deinde cum dicit, *Et unigenitum offerebat*, multum subtiliter ostendit quod illa obedientia pertinebat ad fidem. Sicut enim supra dictum est, Abraham licet multum senex, credidit Deo promittenti quod in Isaac benedicturus esset ei in semine: credebat etiam Deum posse mortuos suscitare. Cum ergo praecipiebatur ei quod occideret, non erat spes ultra jam de Sara jam valde antiqua, quia Isaac erat jam adolescens, posse habere filium. Et ideo cum crederet obediendum mandato Dei, non restabat nisi quod crederet resuscitari Isaac, per quem debebat ei vocari semen. Unde dicit: *Et unigenitum*, scilicet Sarae, *in quo*, scilicet filio nato, debebat Deus pactum promissum complere, sicut patet Gen. 17. Vel *unigenitum*, scilicet inter liberos. Gen. 22, 2: « Tolle filium tuum unigenitum Isaac. » *In quo susceperat repromissiones* (*ad quem etiam dictum est*, idest ratione cujus: *Quia in Isaac vocabitur tibi semen*) *arbitrans*, idest firmiter credens, *quia et a mortuis potens est Deus eum suscitare.* Hoc ergo fuit argumentum fidei maximum, quia articulus resurrectionis est unus de majoribus.

Deinde cum dicit, *Unde eum et in parabolam accepit*, ostendit quid per fidem meruit: quia cum jam non restaret aliud nisi immolari ipsum, vocavit eum Angelus et arietem haerentem cornibus loco filii immolavit. Hoc autem fuit parabola, idest figura Christi futuri. Aries enim haerens cornibus inter vepres, est humanitas confixa cruci, quae passa est. Isaac, idest divinitas evasit, cum Christus (1) vere mortuus est, et sepultus. Et sic patet quod ista figura valde incomplete (2) adaequat figuratum. *Accepit* ergo *eum*, scilicet Isaac, *in parabolam*, idest figuram Christi crucifigendi et immolandi.

(1) *Al. desunt sequentia ex lib. Paralipomenon.*

(1) *Al.* Deus.

(2) *Al.* complete.

LECTIO V.

Fide et de futuris benedixit Isaac Jacob et Esau. Fide Jacob moriens, singulos filiorum Joseph benedixit, et adoravit fastigium virgae ejus. Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est, et de ossibus suis mandavit. Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis: eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum. Fide Moyses grandis factus, negavit se esse filium filiae Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias aestimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem.

Supra posuit Apostolus exemplum de fide Abrahae; hic ponit exemplum de fide Isaac, Jacob et Joseph: et primo de fide Isaac. Dicit ergo, quod *Isaac fide de futuris*, idest quae se extendebat ad futura, *benedixit Jacob et Esau.* Vel *benedixit de futuris*, idest pro futuris; vel benedictione quae se extendebat ad futura. Verba enim sua non habebant efficaciam nisi ex virtute Dei; per quam quidem benedictionem minor praelatus fuit majori. Quod non fuit quantum ad personas eorum, sed quantum ad duos populos qui ex ipsis exierunt. Psalm. 107, 10: « In Idumaeam extendam calcea« mentum meum. » Fuerunt enim Idumaei qui egressi sunt de Esau, subjecti filiis Israel. In quo significabatur quod minor populus, scilicet Gentium, per fidem debebat praevenire populum majorem, scilicet Judaeorum. Matth. 8, 11: « Multi ab orien« te et occidente venient, et recumbent cum Abra« ham, Isaac et Jacob in regno caelorum; filii au« tem regni ejicientur in tenebras exteriores. » Ista vero benedictio, quae erat de fide Gentium futura, per fidem facta fuit, quia respicit aliquid futurum.

Deinde cum dicit, *Fide Jacob moriens singulos filiorum benedixit,* prosequitur de fide Jacob: et ponit illud quod ipse fecit in benedicendo duobus filiis Joseph, sicut habetur Gen. 48, ubi dicitur, quod cum nuntiatum fuisset Joseph quod pater ejus aegrotaret, adduxit duos filios suos, quibus Jacob benedixit cancellatis manibus, in hoc praeferens Ephraim Manasse, quantum ad dignitatem, quia de Ephraim fuit dignitas regalis, scilicet Jeroboam. Haec autem benedictio fuit per fidem, quia revelatum ei fuit quod ita futurum erat. Quae quidem benedictio referebatur ad populum qui egressus est ab ipsis, non ad personas ipsorum. Item *per fidem adoravit fastigium virgae ejus.* Hoc habetur Gen. 49, ubi dicitur, quod fecit Joseph jurare quod sepeliret eum in sepulcro patrum suorum; et post juramentum, tamquam securus de promisso, adoravit ad caput lectuli, ut dicit littera nostra; vel *fastigium virgae ejus*; ut dicunt septuaginta; vel *super fastigium*, ut habetur in graeco. Et totum hoc potest stare; quia ipse erat senex, et ideo portabat virgam; vel recepit sceptrum Joseph donec jurasset, et antequam redderet ei, adoravit, non ipsam virgam, nec Joseph, ut quidam male putaverunt, sed ipsum Deum, innixus ad cacumen, vel super fastigium virgae ejus. Ad quod motus fuit ex consideratione potestatis Christi, quam potestas Joseph praefigurabat. Ipse enim tamquam praefectus Ægypto, portabat sceptrum in signum potestatis Christi. Psalm. 2, 9: « Reges eos in virga ferrea. » Vel si adoravit fastigium, idem est sensus, quia adoravit Christum significatum per virgam illam; sicut et nos adoramus crucifixum et crucem ratione Christi passi in ipsa. Unde proprie non adoramus crucem, sed Christum crucifixum in ipse.

Deinde cum dicit, *Fide Joseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est*, prosequitur exemplum de fide Joseph: ubi ponit duo quae habentur Gen. ult., ubi dixit fratribus suis, 24: « Vi« sitabit vos Dominus » et mandavit ossa sua inde portari. Unde fides ejus fuit quantum ad duo. Primo, quia credidit promissionem factam debere impleri per reditum filiorum Israel in terram promissionis; secundo, quia in ipsa credebat Christum esse nasciturum et resurrecturum, et multos cum

ipso: unde desiderabat habere partem in illa resurrectione. Et hoc est quod dicit, quod *Joseph moriens fide*, idest per fidem, *memoratus est de profectione filiorum Israel*; et hoc quantum ad primum: *et de ossibus suis mandavit*, quantum ad secundum.

Sed quare non fecit se statim portari, sicut pater suus? Respondeo. Dicendum, quod hoc non potuit, quia non habebat tunc tantam potestatem sicut habebat in morte patris· et ideo tunc poterat hoc facere (1), quod tamen circa mortem suam non potuit. Secundo quia sciebat quod multas afflictiones debebant sustinere filii Israel post mortem ejus. Ut ergo haberent certam spem de liberatione sua, et reditu ad terram promissionis, voluit ad solatium corpus suum remanere cum ipsis. Unde et Moyses tulit illud secum, sicut et quaelibet tribus corpus patris sui, ut dicit Hieronymus.

Deinde cum dicit, *Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus*, prosequitur de patribus qui fuerunt sub lege. Hoc enim tempus incepit a Moyse. Eccli. 24, 33: « Legem mandavit Moyses « in praeceptis justitiarum. » Joan. 1, 33: « Lex « per Moyses data est. » Istud autem tempus distinguitur in tria, scilicet ante exitum de Aegypto, in exitu, et post exitum. Unde tria facit, primo enim ostendit quid factum sit ante exitum; secundo quid in exitu, ibi, *Fide reliquit Aegyptum*; tertio quid in terra promissionis, ibi, *Quid adhuc dicam?* Circa primum duo facit: primo enim ostendit quid sit factum in nativitate Moysi; secundo quid ipse fecit, ibi, *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiae Pharaonis.* Ubi tangitur historia quae ponitur Exod. 1, quod Pharao mandavit occidi masculos, ne multiplicarentur. Secundo habetur quod parentes Moysi videntes ipsum elegantem, absconderunt eum mensibus tribus: quod attribuit Apostolus fidei ipsorum. Credebant enim aliquem nasciturum qui liberaret eos ab illa servitute. Unde ex elegantia pueri aestimabant aliquam virtutem Dei esse in illo. Ipsi enim erant rudes et rustici, sudantes in operibus luti et lateris. Eccli. 19, 26: « Ex visu cognoscitur vir. » Ex quo habetur quod licet fides sit de invisibilibus, tamen per aliqua signa visibilia possumus nisi ad ipsum. Marc. ult. 20: « Sermonem confirmante sequentibus signis. » Quod autem ipsi hoc fecerunt ex fide, non ex affectu carnali, patet, quia *non timuerunt regis edictum.* Unde exponebant se periculo personarum: quod non fecissent, nisi credidissent, aliquid magnum futurum de puero. Matth. 10, 28: « Nolite « timere eos qui occidunt corpus. »

Sed contra: quia ipsi postea exposuerunt ipsum: ergo non propter fidem servabant ipsum. Respondeo. Dicendum est, quod exposuerunt ipsum, non ad necandum, sed ne surriperetur eis: unde posuerunt eum in fiscella, committentes eum divinae providentiae. Credebant enim probabiliter, quod fuisset interfectus, si fuisset apud eos inventus.

Deinde cum dicit, *Fide Moyses grandis effectus negavit se esse filium filiae Pharaonis*, ostendit quid ipse Moyses per fidem fecerit: et primo quid fecit; secundo ostendit quod illud factum pertinebat ad fidem, ibi, *Aspiciebat enim in remunerationem*. Tangit enim historiam quae habetur Exod. 2, ubi dicitur, quod filia Pharaonis fecit ipsum a matre pueri nutriri, et quod adoptavit eum in filium. Ipse autem *negavit se esse filium ejus*, non quidem verbo, sed facto: quia contra voluntatem Pharaonis interfecit Aegyptium, qui laedebat Hebraeum. Et hoc est quod dicit: *Grandis effectus*, per fidem, *negavit se esse filium filiae Pharaonis.* Quo autem affectu hoc fecerit, ostendit cum subdit: *Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem*: in quo ostenditur mirabilis virtus ejus. Duo enim sunt quae maxime homines appetunt, scilicet jucunditatem, et delectationem circa bona exteriora; et his contraria maxime fugiunt: scilicet dolorem, et afflictionem; quae opponitur primo; paupertatem et abjectionem, quae opponitur secundo. Ista autem duo elegit Moyses: scilicet quia praeposuit dolorem et afflictionem jucunditati peccati temporalis, quae scilicet semper est cum peccato; item paupertatem praeposuit divitiis propter Christum. Proverb. 16, 19: « Melius est humiliari cum mitibus, quam di- « videre spolia cum superbis. » Psal. 83, 11: « Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam « habitare in tabernaculis peccatorum. » Quantum ergo ad primum dicit: *Magis eligens affligi cum populo Dei*, scilicet quem Pharao affligebat,*quam habere jucunditatem peccati temporalis*, idest transitorii: quod fuisset, si cum Aegyptiis afflixisset filios Israel. Quantum autem ad secundum, scilicet quod praeelegit paupertatem dicit: *Majores divitias aestimans improperium Christi*, idest pro fide Christi, quod scilicet sustinuit a fratribus suis, sicut dictum est (Exod. 2, 14): « Numquid interficere tu me vis, « sicut occidisti heri Aegyptium? » Quod improperium fuit figura quod Christus suscipere deberet improperium a Judaeis. Psalm. 68, 21: « Impro- « perium expectavit cor meum et miseriam. » Majores autem divitias credidit esse duo praedicta thesauris Aegyptiorum. Isa. 33, 6: « Divitiae salutis « sapientia et scientia. »

Deinde cum dicit, *Aspiciebat enim in remunerationem*, ostendit quod praedicta facta Moysi pertinebant ad fidem Christi. Sciendum est autem, quod quaedam sunt secundum se bona, et delectabilia, quaedam autem secundum se tristia et mala. Mala autem nullus propter se praeeligit, sed propter finem, sicut infirmus praeeligit potionem amaram, et tristia delectabilibus, ratione alicujus majoris boni quod per hoc potest consequi. Et sic sancti propter spem finis ultimi aeternae felicitatis, praeeligunt afflictiones et paupertatem divitiis, et voluptatibus: quia per ista impediuntur a consecutione finis sperati. Matth. 5, 11: « Beati eritis « cum maledixerint vobis homines, et persecuti « vos fuerant, et dixerint omne malum adversus « vos: » et sequitur: « Gaudete et exultate, quo- « niam merces vestra copiosa est in caelis. » Gen. 15, 1: « Ego protector tuus sum, et merces tua « magna nimis. » Et ideo dicit, quod hoc faciebat, quia *aspiciebat*, oculis scilicet fidei, *in remunerationem*, quam scilicet ex hoc sperabat. Unde *fides est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium*, ut supra dictum est.

(1) *Al. deest* hoc facere.

LECTIO VI.

Fide reliquit Aegyptum, non veritus animositatem regis invisibilem enim tamquam videns sustinuit. Fide celebravit pascha, et sanguinis effusionem: ne qui vastabat primitiva, tangeret eos. Fide transierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram: quod experti Aegyptii, devorati sunt. Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum septem. Fide Raab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace

Supra posuit Apostolus fidem Moysi quantum ad id quod fecit in Aegyto: hic quantum ad id quod fecit in exitu de Aegypto, et circa hoc facit tria: primo enim ostendit quid fecerit in exitu de Aegypto; secundo ostendit modum exeundi, ibi, *Fide celebravit pascha*; tertio quid per fidem factum est cum populo infideli, ibi, *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis*. Dicit ergo, quod *Moyses fide*, idest per fidem, *reliquit Aegyptum*. Sicut autem habetur Exod. 2, primo fugit de Aegypto, interfecto Aegyptio; secundo autem exivit quando simul omnes filios Israel eduxit. Glossa autem exponit de secundo exitu, quia sequitur: *Non veritus animositatem*, idest indignationem, *regis*. In primo enim exitu legitur Exod. 2, eum timuisse. Prov. 14, 35: « Iracundiam regis inutilis sustinebit. » In secundo vero non timuit. Prov. 28, 1: « Justus, quasi leo confidens, absque terrore erit. » Potest tamen referri ad primum.

Sed numquid tunc non timuit? Respondeo. Dicendum est, quod in timore duo consideranda sunt. Unum quod aliquando potest esse vituperabile, scilicet quando propter timorem facit quis aliquid non faciendum, vel dimittit faciendum: et sic non timuit Moyses, quia propter timorem non dimisit juvare fratres suos. Aliud est quod potest esse laudabile, quando scilicet salva fide, refugit periculum propter timorem instantem. Matth. 10, 23: « Cum persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam. » Si enim aliquis, salva honestate sua, posset vitare periculum, et non vitaret, stultus esset, et tentaret Deum, quod est diabolicum: et sic Jesus cessit volentibus ipsum lapidare, nec ad suggestionem diaboli voluit se praecipitare. Ita et Moyses confidens de divino auxilio, fugit propter timorem regis ad tempus.

Et probat quod hoc fecit ex fide, quia fides est de invisibilibus. Et iste *sustinuit*, idest expectavit, *Deum invisibilem*, et ejus adjutorium, *tamquam videns*. Psalm. 26, 14: « Confortetur cor tuum, et sustine Dominum. » Moyses enim in utroque exitu expectabat Dei adjutorium: unde in primo dicit Exod. 2, 22: « Deus patris mei adjutor meus: » in secundo vero Exod. 14, 14: « Vos tacebitis, et Dominus pugnabit pro vobis. »

Deinde cum dicit, *Fide celebravit pascha*, ostendit quid fecerit quantum ad modum transeundi: et primo ponit illud quod fuit factum ad praeparationem transitus; secundo quantum ad ipsum transitum, ibi, *Fide transierunt mare rubrum*; tertio quantum ad id quod per fidem factum fuit quantum ad introitum terrae promissionis: ibi, *Fide muri Hierico corruerunt*. Quantum ad primum ponit Historiam quae habetur Exod. 12, ubi Dominus mandavit illis ante exitum filiorum Israel, scilicet eadem nocte, immolari agnum, et de sanguine ejus utrumque postem, et superliminare liniri: carnes ejus assas cum azymis, et lactucis agrestibus comedi, cum multis aliis quae observanda erant, ut ibi habet videri. Et hoc vocabatur pascha, scilicet esus agni, et effusio sanguinis; quae duo concurrebant ad transitum illum quem facturi erant in proximo. Dicitur autem pascha a paschin graece, quod Latine est passio, vel a phase, quod hebraice idem est quod transitus. In hoc autem figurabatur quod Christus per passionem transiret ex hoc mundo. Joan. 13, 1: « Ut transeat ex hoc mundo. » Item quod nos per meritum mortis ejus, a terrenis ad caelestiae, ab inferno transimus ad caelum. Eccl. 24, 26: « Transite ad me omnes qui concupiscitis me. » Quod quidem fuit per virtutem sanguinis Christi: supra 10, 19: *Habentes itaque fiduciam, fratres, in introitu sanctorum in sanguine Christi.* Fuit autem in illo paschate duplex transitus. Unus quo transibat Dominus percutiens Ægyptios; alius quo populus transibat. Sic etiam sanguine Christi, qui est agnus immaculatus, debent liniri postes fidelium, intellectus scilicet, et effectus. Dicit ergo: *Fide*, idest per fidem, *celebravit pascha*, idest esum agni, *et sanguinis effusionem*, ad liniendum postes domorum. Et quare hoc faciebat ? *Ne* scilicet *qui vastabat primogenita* Ægpytiorum, *tangeret eos*, Psal. 77, 51: « Percussit omne primogenitum in terra Ægypti. »

Sed quaeritur quorum ministerio hoc factum sit, utrum scilicet bonorum, vel malorum angelorum: quia videtur quod per malos. Ps. 77, 49: « Immissiones per angelos malos. »

Respondeo. Dicendum est, quod non est inconveniens, de quibuscumque. Unde sciendum est, quod poenarum inflictio sit interdum per bonos Angelos. Sicut enim dicit Dionysius 4 cap. de div. Nominibus, punire malum, non est malum; sed malum facere, est malum. Punitio enim est opus justitiae, sicut patet de Angelo qui contrivit castra Assyriorum. Isa. 37, qui creditur fuisse bonus Angelus. Unde talis punitio indifferenter sit per bonos, et malos; sed differenter a bono, et a malo: quia bonus non punit, nisi exercendo justitiam divinam in malos: (et in Scripturis operatio tam diaboli quam boni Angeli, cujusmodi est haec attribuitur Deo (1) malus autem, etsi obsequatur divinae justitiae, tamen non ex intentione justitiae (2) hoc agit, sed ex perversitate voluntatis suae affligit bonos et malos, et libentius bonos, si permittatur, sicut patet de Job. Iste ergo Angelus, qui dixit Moysi Exod. 12, 23: « Transibit Dominus percutiens Æpyptum, » bonus Angelus fuit, cum ipse aliquando loquatur in persona sua. Bono autem Angelo aliquando subministrat spiritus nequam unde adhibitum fuit ibi ministerium ejus malae: et perversae voluntatis, voluntariae operantis ad caedem. Et ideo dicit (Psal. 77, 49): « Iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos. » Non ergo tangebat eos qui erant sanguine signati malus angelus, terrore, et timore Dei utpote non permis-

(1) *Al.* et in Scriptura operatio diaboli attribuitur Deo, cujusmodi est haec.

(2) *Al. deest* justitiae.

sus; bonus autem inde terrebatur, admirando virtutem Dei.

Deinde cum dicit, *Fide transierunt mare rubrum*, ostendit quid egit in ipso transitu: et primo ostendit hoc; secundo ostendit quod illud pertinebat ad fidem, ibi, *Quod experti Ægyptii devorati sunt*. Dicit ergo, quod *fide*, idest per fidem, *transierunt mare rubrum, tamquam per aridam terram*. Duo enim ibi per fidem facta sunt. Unum quod homo fecit, scilicet quod commiserunt se ad transeundum, quod non fuit nisi per fidem. Aliud fuit ex parte Dei, scilicet quod aquae fuerunt eis pro muro. Hoc autem (1) fuit per fidem: operatio enim miraculorum attribuitur fidei. Matth. 17, 19: « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis « monti huic, Transi hinc, et transibit. » Ergo hoc fide factum est, idest, hoc meruit fides. Et hoc habetur Exod. 14 et 15. Deinde ostendit quod hoc pertinet ad fidem, quia *Ægyptii* hoc *experti*, idest volentes experiri, *devorati sunt*, quia scilicet non habuerunt fidem. Exod. 15, 12 (2): « Extendisti manum tuum, et devoravit eos terra. »

Deinde cum dicit, *Fide muri Hierico corruerunt circuitu dierum septem*, agit de eo quod per fidem factum est in introitu terrae promissionis. De hoc habetur Josue 6, ubi dicitur, quod ad mandatum Domini, Sacerdotes septem diebus cum arca testamenti circuierunt primam civitatem ultra Jordanem, scilicet Hierico, et septima die septimo circuitu muri ejus corruerunt. Hic fuit aliquid ex parte hominis: scilicet quod ex mandato Domini circuierunt, credentes mandatum Domini debere impleri; aliquid autem ex parte Dei, scilicet quod sic ad circuitum eorum muri corruerunt. Moraliter Hierico interpretatur luna sive defectus, et significat mundum istum. Muri ejus sunt impedimenta, quibus aliquis detinetur in mundo. Per buccinas, quibus Levitae et

(1) *Al.* hoc etiam.
(2) *Al. omittitur sequens Exodi sententia.*

Sacerdotes intonabant, vox praedicatorum significatur. Per circuitum septem dierum totus designatur decursus praesentis temporis, qui per septem dies completur. Per quae datur intelligi quod omnia impedimenta mundi cadunt ad continuam vocem praedicationis. 2 Corinth. 10, 4: « Arma militiae « nostrae non sunt carnalia, sed potentia Deo « ad destructionem munitionum, consilia destruentes et omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei. »

Deinde cum dicit, *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis*, ostendit quid factum sit per fidem ab aliquo de populo infideli, scilicet a Raab, de qua Josue 2 et 6. Cum enim Josue misisset exploratores ad explorandum Hierico, ipsi evaserunt auxilio istius mulieris, quae dicitur meretrix, idest idolatra. Vel ad litteram meretrix erat, ad quam ingressi sunt non ad peccandum, sed ad latendum. Domus enim talium patent, maxime de nocte. Isti autem (1) venerant de nocte. Domus etiam ejus conjuncta erat muro. Meretrices autem absque exceptione accipiunt indifferenter: et ideo melius poterant apud eam occultari. Ista ergo per fidem liberata fuit: unde dicit: *Raab meretrix fide*, idest per fidem, *recipiens exploratores cum pace, non periit cum incredulis*, qui corporaliter perierunt: quia exploratores juraverant ei ipsam liberare, et omnem domum patris sui; quod et fecerunt. Quare autem magis declinaverint ad ipsam, potest dici, quia ut ipsa minus posset inculpari, indifferenter omnes recipiens. Nec erat conveniens ut salus ipsorum fieret alicui salvanti ipsos occasio mortis. In hoc autem quod ipsa (2) ex receptione ipsorum liberata est, designatur quod recipientes praedicatores Evangelii liberantur a morte aeterna. Matth. 10, 41: « Qui recipit Prophetam in nomine Prophetae, mercedem Prophetae accipiet. »

(1) *Al.* etiam.
(2) *Al.* quod ex ipsa.

LECTIO VII.

Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barach, Samson, Jephte, David, Samuel, et Prophetis, qui per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones, obturaverunt ora eorum, extinxerunt impetum ignis, effugaverunt (1) aciem gladii, convaluerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos.

Supra posuit Apostolus ea quae facta sunt a patribus per fidem ante introitum, et in ipso introitu terrae promissionis; hic accedit ad narrandum exempla illorum qui fuerunt in ipsa terra promissionis; quae quia multa sunt, ideo breviter, praemissis nominibus patrum, ponit in generali praecipua facta ipsorum, ponens causam illius brevitatis. Et circa hoc facit tria. Primo ponit nomina patrum, et causam quare breviter vult eorum facta pertransire; secundo ostendit quid fecerunt per fidem, ibi, *Qui per fidem vicerunt regna*; tertio quid per fidem receperunt, ibi, *Adepti sunt*.

(1) *Vulgata* effugerunt.

Dicit ergo: *Quid adhuc dicam?* quasi dicat: Perveni usque ad tempus introitus terrae promissionis, in quo pauca respectu dicendorum dicta erant. Remanent enim tot dicenda quod non possent explicari: *deficiet enim tempus me enarrantem*; idest, si velim enarrare, non sufficiet mihi tempus epistolaris enarrationis, quae debet esse succincta. Unde Hieronymus ad Paulinum cap. 6: « Neque enim epistolaris angustia longius evagari patiebatur. » Vel tempus intellige vitae (1). Isto modo loquitur Joan. ult. 25: « Sunt quidem « et alia multa quae fecit Jesus; quae si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt, libros. » Ubi dicit Glossa quod loquitur hyperbolice. Nec tamen est falsum; sed est figurativa locutio. Psal. 39, 6: ubi nos habemus, « Annuntiavi et locutus sum, « multiplicati sunt super numerum, » dicit littera Hieronymi: « Si annuntiare voluero, plura sunt « quam narrari queant. »

(1) *Al.* Vel tempus vitae capitur hic.

Sciendum tamen, quod aliqui istorum aliqua mala fecerunt, et aliqua bona: unde non numerantur hic nisi quantum ad bona quae fecerunt vel receperunt. Tamen probabile est quod omnes fuerint finaliter sancti, ex quo Apostolus nominat eos in catalogo sanctorum. Primo ergo ponit Gedeonem, de quo Judic. 6, quem praemittit, et quia nihil mali fecit, et quia fecit factum multum insigne: et forte etiam quia accepit maximum signum incarnationis Christi in vellere et rore, de quo dicitur in Psalm. 71, 6: « Descendet sicut pluvia in vellus. » Secundo ponit Barach, de quo Judic. 4, qui non fuit ita insignis sicut Gedeon; cui etiam illa victoria non fuit reputata, sed magis mulieri; et ideo forte postponit ipsum. Tertio ponit Samson de quo Judic. 13, de quo specialiter videtur quod non deberet hic numerari, quia in morte peccavit interficiendo se. Augustinus autem 1 de Civ. Dei dicit, quod excusatur, quia creditur hoc fecisse mandato Dei; cujus signum est, quia non potuisset domum tantam propria virtute subvertere, sed virtute Dei, quae non adjuvat ad malum. Quarto ponit Jephte, de quo Judic. 11. Istum postponit Samsoni, quia non fecit tot facta insignia sicut ille.

Dubitatur autem de Jephte, si immolando filiam suam ex voto peccaverit. Videtur quod non, quia dicitur ibi, vers. 29: « Irruit Spiritus Domini in » Jephte: » et post hoc sequitur votum suum et victoria. Contra. Dicit Hieronymus, quod fuit in vovendo indiscretus, et in reddendo impius.

Respondeo. Dicendum est, quod fuit ibi aliquid a Spiritu sancto, scilicet motus ad vovendum in generali, quod scilicet immolaret quidquid occurreret sibi immolabile; aliquid autem ex proprio suo spiritu, scilicet quod immolavit quod non debuit; et in hoc peccavit, sed post poenituit.

Similiter Gedeon peccavit faciendo Ephod, et tentando Deum, in petitione signi in vellere, et postea poenituit, sicut et David, de quo subdit, dicens: Et *David* et *Samuel*, de quibus scilicet in libris Regum agitur, *et* aliis *Prophetis*, de quibus si vellem dicere, tempus deficiet.

Sed tunc quaestio est, utrum omnes isti qui dicti sunt, fuerint Prophetae. Respondeo. Dicendum est, quod Spiritus sanctus movet mentem Prophetae, sicut agens principale movet instrumentum suum. Potest autem Spiritus sanctus movere ad tria: scilicet ad cognoscendum, ad loquendum, et ad faciendum: et ad quodlibet istorum dupliciter. Ad cognoscendum scilicet quandoque cum intellectu ejus quod videtur, sicut fuit Isaias (1) et alii Prophetae: unde dicti sunt et Videntes: 1 Reg. 9, 9: « Qui hodie di« citur Propheta, olim dicebatur Videns. » Aliquando autem sine cognitione ejus quod videtur; sicut patet in somnio Pharaonis, et in visione Balthassar. Ad loquendum etiam movet dupliciter: quandoque ad sciendum id de quo loquitur, sicut patet de David: quandoque autem nescit, sicut Caiphas, et forte etiam Balaam. Similiter etiam quandoque movet ad faciendum, et scit quid facit, sicut Hieremias, qui abscondit lumbare suum subter Euphratem: Hierem. 13. Quandoque autem nescit, sicut dicit Augustinus super Joan. de militibus, qui diviserunt sibi vestimenta Christi, non tamen cognoscebant mysterium ad quod illa divisio ordinabatur. Hoc est ergo de ratione Prophetae quod cognoscat illud quod videt vel dicit vel facit. Quando autem non cognoscit, non est vere Propheta, sed participative tantum: et sic dicit Joannes Caipham prophetasse, quia habuit aliquid prophetiae. Iste autem motus Spiritus sancti dicitur instinctus secundum Augustinum.

Deinde cum dicit, *Qui per fidem vicerunt regna*, ostendit quid sancti, de quibus locutus est, fecerunt: et primo ostendit hoc in generali; secundo descendit ad quaedam specialia, ibi, *Obturaverunt ora leonum.* Primo autem ponit facti ipsorum meritum; secundo praemium, ibi, *Adepti sunt repromissiones.*

Circa primum sciendum est, quod inter omnes actus exteriores virtutum moralium, actus fortitudinis et justitiae videntur esse praecipui, quia maxime pertinent ad bonum commune. Per fortitudinem enim respublica defenditur ab hoste, per justitiam vero conservatur. Unde Apostolus ex utroque actu commendat sanctos patres. Ab actu quidem fortitudinis, cum dicit, quod isti *per fidem vicerunt regna,* idest reges, vel etiam regna ipsorum, sicut David et Josue. Nihilominus tamen sancti spiritualiter per fidem vicerunt regna, scilicet regnum diaboli, de quo Job 41, 25: « Ipse est rex super universos filios superbiae. » Item carnis: Rom. 6, 12: « Non ergo regnet pecca« tum in vestro mortali corpore. » Item regnum mundi: Joan. 18, 36: « Regnum meum non est « de hoc mundo. » Isti autem vincunt per fidem: 1 Joan. 5, 4: « Haec est victoria quae vincit mun« dum, fides nostra. » Nullus enim potest praesentia contemnere nisi propter spem futurorum bonorum. Per contemptum enim principaliter vincitur mundus. Et ideo, quia fides ostendit nobis invisibilia propter quae contemnitur mundus, ideo vincit mundum fides nostra. Ab actu autem justitiae commendat eos, cum dicit: *Operati sunt justitiam.* Aliquando autem justitia est virtus generalis, quando scilicet obedit legi divinae. Psalm. 10, 8: « Justus Domi« nus, et justitias dilexit: » et 2 Mach. 9, 12: « Ju« stum est subditum esse Deo: » 1 Joan. 3, 7: « Qui justitiam facit, justus est. « Aliquando autem est virtus specialis; et ista consistit in actionibus et communicationibus humanis; quando scilicet reddit quis unicuique quod suum est. Utramque autem justitiam habuerunt sancti. Isa. 54, 17: « Haec est hereditas servorum Dei et justitia eo« rum apud me, dicit Dominus. » Eccl. 1, 33: « Concupiscens sapientiam, serva justitiam, » scilicet obediendo mandatis: item ipsam exercendo in populo: Psal. 118, 121: « Feci judicium et justi« tiam (1). »

Deinde cum dicit, *Adepti sunt*, ostendit quid receperunt, quia *adepti sunt repromissiones.* Promissio enim Dei efficax est, quia nunquam deficit Deus in promissis. Rom. 4, 21: « Quaecumque « promisit Deus, potens est et facere. Psalm. 144, 13: « Fidelis Deus in omnibus verbis suis. »

Sed contra. Supra eodem: *Juxta fidem defuncti sunt, non acceptis repromissionibus.*

Respondeo. Dicendum est, quod illud quod hic dicitur, tripliciter potest intelligi. Uno modo quod promissio Dei sit illa specialis qua promittit sanctis vitam aeternam: et istam nullus accepit ante adventum Christi. Rom. 15, 8: « Ad confirmandas promissio« nes Patrum. » Secundo pro promissione de ter-

(1) *Al.* Isaac.

(1) *Al. additur* omni tempore.

ra promissionis habenda: et istam non acceperunt priores patres, scilicet Abraham, Isaac et Jacob; sed tantum patres posteriores, sicut Josue, et alii sancti. Tertio pro promissione particulari, scilicet ejus quod unicuique promissum fuit, sicut David regnum et Ezechiae sanitas: et istas promissiones consecuti sunt.

Deinde cum dicit, *Obturaverunt ora leonum*, ponit quaedam particularia beneficia aliquibus collata: et primo quae pertinent ad remotionem mali; secundo illa quae pertinent ad executionem boni, ibi, *Fortes facti sunt in bello*. Malum autem nocivum hominis est duplex: unum exterius, aliud interius. Secundum ponit ibi, *Convaluerunt de infirmitate*. Exterius autem malum est duplex: quia aut illatum est a creatura irrationali, aut rationali. Secundum ponit ibi, *Effugaverunt aciem gladii*. Ab irrationali duplex: scilicet vel ab inanimata, vel ab animata. Nocumentum illatum ab inanimata tangit ibi, *Extinxerunt impetum ignis*. Quantum ergo ad animata dicit: *Obturaverunt ora leonum*. Loquitur autem in plurali, licet non fuerit nisi unus, scilicet Daniel: sicut etiam dicitur Matth. 2, 20: « Defuncti sunt enim qui quaerebant animam pueri. » Nullus autem tunc quaerebat Christum occidere nisi solus Herodes. Cujus ratio est, quia loquitur de omnibus sanctis communiter, quasi de uno collegio sanctorum. Et quod unus facit, imputatur aliis, et etiam omnibus; quod fit per virtutem Spiritus sancti, quae est communis omnibus. Unde etiam in isto contextu loquitur tamquam de pluribus. Potest etiam dici, quod hoc completum est in David, qui, sicut ipse dicit 1 Reg. 17, leonem et sursum interfecit: et etiam Samson, Judic. 14. Per leonem autem spiritualiter intelligitur diabolus. 1 Pet. 5, 8: « Adversarius vester diabolus tamquam leo « rugiens circuit, quaerens quem devoret. » Qui ergo insultus ejus reprimit, os leonum obturat. Job 29, 17: « Conterebam molas iniqui et de den« tibus ejus auferebam praedam. » Nocumentum a re inanimata removet, cum dicit: *Extinxerunt impetum ignis*; sicut habetur de tribus pueris in Dan. 3. Item ad preces Moysi et Aaron extinctus est ignis, qui missus a Domino devorabat populum murmurantem, sicut patet Num. 16. Ignis iste est interior motus concupiscentiae vel irae. Qui ergo refrenat illum motum, extinguit impetum ignis. Psalm. 57, 9: » Supercecidit ignis, et non viderunt « solem. » Remotionem nocumenti per rationalem creaturam illati tangit, cum dicit: *Effugaverunt aciem gladii*, idest aciem hostis cum gladiis acutis. Hoc autem frequentissime factum fuit per ipsos; sicut patet de Josue, Gedeone et David. Per gladium autem mala suasio intelligitur. Psalm. 56, 5: « Lingua eorum gladius acutus. » Istos gladios fugat qui malam linguam tacere facit. Eccl. 28, 28: « Sepi aures tuas spinis et noli audire linguam « nequam. » Prov. 25, 23: « Ventus aquilo dis« sipat pluvias, et facies tristis linguam detrahen« tem. » Nocumentum interius est infirmitas, de cujus remotione dicit: *Convaluerunt de infirmitate*: sicut specialiter apparet de Ezechia, 4 Reg. 20, et Isa. 38. Ista autem infirmitas est peccatum. Psal. 6, 3: « Miserere mei, Domine, quoniam infirmus « sum. » Convalescit ergo qui resurgit.

Deinde cum dicit: *Fortes facti sunt*, ponit beneficia quantum ad assecutionem boni: et ponit tria. Primum pertinet ad hoc quod fortiter egerunt: unde dicit: *Fortes facti sunt in bello;* sicut patet de Josue Eccl. 46, 1: « Fortis in bello Jesus Nave, « successor Moysi in Prophetis. » Sic patet etiam de multis aliis. Secundum pertinet ad effectum illius fortitudinis: unde dicit: *Castra verterunt exterorum:* sicut patet de Machabaeis et de David, Psal. 26, 3: « Si consistant adversum me castra, « non timebit cor meum. » Sed tertium pertinet ad effectum fortitudinis divinae: unde dicit: *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*, idest per resurrectionem. Quod aliqui male intelligentes, exposuerunt: *Mortuos suos*, idest viros suos resuscitatos, per hoc asserentes, quod per mortem non solvitur matrimonium: quod falsum est, etiam si resurgeret (1); et est contra Apostolum Rom. 7: 3: « Si dormierit vir ejus, liberata est a lege « viri. »

Unde sciendum est, quod etiam in effectibus sacramentorum est quaedam differentia. Quaedam enim sacramenta imprimunt characterem, sicut baptismus, confirmatio et ordo. Et quia character in anima perpetuo manet, ideo baptizatus vel confirmatus vel ordinatus, si resuscitaretur, non deberet iterari aliquod illorum sacramentorum. Alia vero sacramenta non imprimunt characterem, sicut poenitentia, extrema unctio, et sic de aliis; quia sunt contra aliquid iterabile, et ideo iterari possunt: inter illa autem est matrimonium.

Et ideo non dicit viros, sed *mortuos*: quia matres filios suos mortuos receperunt per resurrectionem, quorum resurrectio fuit quoddam praesagium futurae resurrectionis inchoatae per Christum. De istorum resurrectione, vel magis resuscitatione, habetur, 3 Reg. 17, et 4 Reg. 4. Tamen isti sic resuscitati, sunt iterum mortui. « Christus autem resurgens ex mortuis « jam non moritur: » Rom. 6, 9. Unde resurrectio ejus fuit initium futurae resurrectionis: 1 Corinth. 15, 20: « Christus resurrexit a mortuis primitiae « dormientium. » Sicut autem ista temporalia beneficia illis data sunt tamquam infirmis ad sustentationem per meritum fidei ipsorum; ita fuerunt figura futurorum bonorum quae nobis ex merito fidei dabuntur. Marc. ult. 17: « Signa autem eos « qui crediderint, haec sequentur. In nomine meo « daemonia ejicient, linguis loquentur novis, ser« pentes tollent: et si mortiferum quid biberint, « non eis nocebit; super aegros manus imponent, « et bene habebunt. » Quae Gregorius exponit de bonis spiritualibus.

(1) *Al.* verum etiam si resurget: quod est contra etc.

LECTIO VIII.

Alii autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, ut invenirent meliorem resurrectionem. Alii vero ludibria et verbera experti, insuper et vincula et carceres: lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti: quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis et in cavernis terrae. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur.

Supra posuit Apostolus exempla sanctorum patrum antiquorum, qui multa et magna fecerunt propter fidem; hic ponit exempla illorum qui multa propter fidem passi sunt: et circa hoc facit duo: primo enim ostendit quomodo passi sunt propter fidem; secundo ostendit quomodo promissiones eis factae, dilatae sunt, et quare, ibi, *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem.* Circa primum duo facit: quia primo ponit mala ab aliis eis illata; secundo mala propria voluntate assumpta, ibi, *Circuierunt in melotis.* Ab aliis autem illata sunt eis mala dupliciter: quia quaedam in vita, quaedam vero in morte: et ista duo ponit ibi, *Lapidati sunt.* In vita vero mala tripliciter illata sunt eis: quia quaedam quantum ad corporalem afflictionem, quaedam quantum ad irrisionem, quaedam quantum ad inclusionem. Quantum ad primum dicit: *Alii autem distenti sunt*; quasi dicat: Ita dictum est, quod quidam multa bona receperunt propter fidem, vel in amotione mali, vel in executione boni temporalis; in quibus figurabatur (1) vetus testamentum, quod conferebat bona temporalia. Sed alii multa propter fidem passi sunt; quorum *quidam distenti sunt* in equuleis, sicut dicitur 1 Mach. 2, et 2 Mach. 6, de pueris suspensis ad cervices matrum (2), et 7 de septem fratribus. In istis sanctis primo figurabatur novum testamentum: unde dicit: *Non suscipientes redemptionem*, idest liberationem. Qui enim subjicitur poenae, est quodammodo servus poenae. Et ideo liberari a poena dicitur redemptio. Psal. 77, 42: « Die qua redemit eos de manu tribulantis. »

Sed quare non fuerunt liberati, ostendit, quia hoc non fuit propter hoc quin Deus haberet providentiam de ipsis; sed ut invenirent vitam aeternam, quae melior est quam liberatio in quacumque poena praesenti vel quaecumque resurrectio vitae praesentis; et ideo dicit: *Ut meliorem invenirent resurrectionem.* Job 19, 25: « In novissimo « die de terra resurrecturus sum. » Isa. 26, 19: « Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent. » Vel dicit *meliorem*, quia ex hoc ipso quod majora pro Christo passi sunt, majus praemium recipient. Sicut enim dicitur 1 Corinth. 15, 41: « Stella differt a « stella in claritate; sic erit resurrectio mortuo« rum: » qui enim fuerunt majores in merito, majores erunt in praemio. Et ideo Apostoli praeferuntur martyribus, martyres vero omnibus aliis. Majores enim merito, majores sunt praemio; praecipua vero sunt merita martyrum. Joan. 15, 13: « Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam « suam ponat quis pro amicis suis. » Nec tamen quilibet martyr major est quolibet confessore; sed aliquis martyr potest esse major aliquo confessore, et e converso aliquis confessor aliquo martyre, licet non universaliter. Potest enim comparari unus alteri vel quantum ad genus operis, vel quantum ad gradus caritatis. Nullus autem actus, quantum est de se, est ita meritorius sicut quo quis moritur propter Christum: quia dat illud quod habet carius, scilicet vitam propriam. Matth. 5, 10: « Beati « qui persecutionem patiuntur propter justitiam. » Si vero consideretur radix omnis meriti, quae est caritas, 1 Corinth. 13; sic opus procedens ex majori caritate, est magis meritorium. Et sic potest unus simplex confessor esse majoris meriti apud Deum. Apostolus autem loquitur in genere operis, dicens: *Ut* scilicet *meliorem*, idest majorem et clariorem, *invenirent resurrectionem.* Unde ly *meliorem* importat comparationem status praesentis vitae ad futuram resurrectionem; vel comparationem claritatis resurrectionis unius resurgentis ad claritatem alterius.

Deinde cum dicit, *Alii ludibria et verbera experti*, ponit mala illis illata in vita quantum ad irrisionem factam in verbis, dicens, quod *alii experti sunt ludibria*, sicut patet de Samsone, Jud. 16, de Tobia et Job et Isaia. Isa. 1, 6: « Faciem meam non « averti ab increpantibus et conspuentibus in me. » Hieremias etiam dicit cap. 20, 8: « Factus est mihi « sermo Domini in opprobrium et derisum. » Quantum vero ad facta dicit, quod *experti sunt verbera*, sicut patet de Michaea; de quo 3 Reg. ult. et 2 Par. 18, dicitur quod percussit eum Sedecias in maxilla. In quibus omnibus praefigurabantur passiones novi testamenti. 1 Corinth. 4, 9: « Spectaculum facti sumus mundo et Angelis et « hominibus. »

Deinde cum dicit, *Insuper et vincula*, ponit mala sanctis illata quantum ad inclusionem: unde dicit, *Insuper et vincula*; sicut Hieremias, de quo Hier. 20, dicitur quod positus fuit in nervo. Nec solum vincula, sed etiam *carceres*, sicut Hieremias, Hier. 37 et 38, et Michaeas 3 Reg. ult.

Consequenter ostendit mala illata quantum ad mortem, cum dicit, *Lapidati sunt.* Quod quidem genus mortis tunc erat commune apud omnes Judaeos. Matth. 23, 37: « Hierusalem, Hierusalem, « quae occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te « missi sunt. » Sic lapidatus est Naboth, 3 Reg. 21, et Hieremias; de quo legitur, quod Judaei lapidaverunt eum in Ægypto lapidibus quos absconderat sub muro latericio domus ipsius Pharaonis. Et licet Epiphanius dicat quod fuit tractus, tamen communiter ponitur quod fuit lapidatus. Zacharias etiam filius Jojadae fuit lapidatus, et legitur 2 Par. 24. Secundum genus mortis inconsuetum et crudele ponit, cum dicit, *Secti sunt.* Hoc dicit propter Isaiam, quem Manasses fecit secari serra lignea. Et loquitur pluraliter, licet non fuerit nisi unus, secundum consuetudinem Scripturae, propter causam supradictam. Tertium genus, cum dicit, *Tentati sunt*, ut scilicet consentirent. Quod dicit propter Matathiam et filios ejus, 1 Mach. 2, et propter Eleazarum, 2 Mach. 6, et propter historiam de septem fratribus, ib., 7 cap.; et tandem occiderunt

(1) *Al.* figuratur.
(2) *Ibi vers.* 10. *Vulgata:* « Infantibus ad ubera suspensis. »

eos. Thren. 4, 9: « Melius fuit occisis gladio quam « interfectis fame. » Specialiter tamen Urias fuit occisus a David, 2 Reg. 11: et Josias, 4 Reg. 23.

Deinde cum dicit, *Circuierunt in melotis*, ponit mala voluntarie assumpta: et ista ad tria reducuntur: scilicet ad exteriorem cultum, ad personae statum, ibi, *Egentes*; et ad habitationis locum, ibi, *In solitudinibus*. Quantum ad cultum dicit: *Circuierunt in melotis et in pellibus caprinis*. Melota est vestis facta de pilis camelorum, ut quidam dicunt. Vel melius, quod taxus habet pellem hirsutam, de qua fit vestis, quae dicitur melota. Pellis caprina, cum hoc quod est hirsuta, est etiam vilis. Et haec dicuntur de Elia 4 Reg. 1, quod erat vir pilosus, et zona pellicea accinctus renibus. Et de talibus vestibus dicit Augustinus in lib. de sermone Domini, quod potest esse in tali veste intentio mala, si quis utatur ad vanam gloriam; bona autem, si ad contemptum mundi et macerationem carnis. Praecipue autem qui profitentur statum poenitentiae, debent ostendere signa professionis; et ideo licet eis uti talibus vestibus, non tamen ad ostentationem: et sic utebantur Prophetae. Quantum autem ad statum personae dicit, *Egentes*, quia carebant divitiis; in quo praefigurabant statum perfectionis novi testamenti, de quo dicitur Matth. 19, 21: « Si vis perfectus esse, vade et vende omnia « quae possides. » Et hoc fuit specialiter de Elia, quia pastus fuit a corvis, et a muliere vidua, 3 Reg. 17. Psal. 87, 16: « Pauper ego sum in labo« ribus. » Ibid. 69, 6: « Egenus et pauper ego « sum. » Item *angustiati*, sicut patet de Elia, qui fugit a facie Jezabel, 3 Reg. 19, et de David qui fugit a facie Absalom, 2 Reg. 15. Item *afflicti* labore corporali, sicut de Elia, qui dormivit lassus subter unam juniperum. Et subdit: *Quibus dignus non erat mundus*. Sicut dicit Dionysius in epistola ad Joannem Evangelistam, mali aliquando per ea quae faciunt, ostendunt indicia suae damnationis: unde dicit, quod per hoc quod mali separaverunt a se beatum Joannem, ostendebat Deus quod erant indigni societate ejus. Et ideo dicit Apostolus, quod *mundus non erat dignus eis*; quasi dicat, quia mundani non erant digni societate justorum. Joan. 15, 19: « Ego elegi vos de mundo, propterea odit « vos mundus. » Deinde cum dicit, *In solitudinibus errantes*, ostendit hoc quantum ad locum, quia propriam mansionem non habebant, sed errabant *in solitudinibus et in montibus et in speluncis et in cavernis terrae*, quae sunt loca apta ad contemplationem, et poenitentiam. Dicitur autem spelunca, quae fit arte; sed caverna, quae est a natura, vel ab aliquo accidente, sicut ex corrosione aquarum. Ista patent de David 1 Reg. 22 et 23, et de Elia 3 Reg. 19.

Deinde cum dicit, *Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem* ostendit quod eis dilatae sunt promissiones. Et ne putetur quod hoc fuerit propter defectum meriti, ideo secundo designat rationem illius dilationis, ibi, *Deo pro nobis melius aliquid providente*. Dicit ergo quod *hi omnes testimonio fidei probati inventi sunt*, idest per fidem habent testimonium quod sunt probati, idest approbati a Deo. 2 Corinth. 10, 18: « Non enim qui seipsum commendat, ille probatus « est, sed quem Deus commendat. » Sapient. 3, 6: « Tamquam aurum in fornace probavit eos. » Et tamen *non acceperunt repromissionem*, scilicet gloriae, vel promissam vitam, usque ad Christum. Psal. 88, 39: « Distulisti Christum. » Temporales enim acceperunt, non autem spirituales. Supra eodem: *Defuncti sunt, non acceptis promissionibus*.

Deinde cum dicit, *Deo pro nobis melius aliquid providente*, ostendit rationem dilationis. Ex quo aliqui sumpserunt causam vel occasionem erroris, qui dicunt, quod nullus in paradisum intrabit usque ad ultimam consummationem, quae erit per finalem resurrectionem. Sed hoc est contra Apostolum, 2 Corinth. 5, 1: « Scimus quod si terrestris do« mus nostra hujus habitationis dissolvatur, quod « aedificationem habemus ex Deo, domum non « manufactam, sed aeternam in caelis. » Ista ergo consummatio de qua loquitur Apostolus, potest referri ad praemium essentiale, scilicet ad beatitudinem, quae habetur per Christum. Mich. 2, 13: « Ascendit pandens iter ante eos: » quam non habuerunt sancti veteris testamenti. Vel potest referri ad stolam corporis, quae non dabitur universaliter usque post resurrectionem universalem, licet forte aliqui jam habeant ipsam ex speciali privilegio. Non ergo sine nobis consummantur, sed perficiuntur duplici stola, ut, sicut dicit Glossa, in communi gaudio omnium, majus fiat gaudium singulorum. Unde in hoc nobis Deus providit: et ideo dicit: *Deo pro nobis aliquid melius providente*, Psalm. 132, 1: « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare « fratres in unum. » Magis enim gaudet homo cum pluribus gaudentibus. Glossa: « Si isti tenue« runt fidem, qui tamdiu expectaverunt (1), multo « magis teneamus nos qui statim recipimus. » Luc. 23, 43: « Hodie mecum eris in paradiso. »

(1) *Al. additur* regem.

CAPUT DUODECIMUM.

LECTIO I.

Ideoque et nos tantam habentes impositam nubem testium, deponentes omne pondus, et circumstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem; ut ne fatigemini, animis vestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, adversus peccatum repugnantes.

Supra Apostolus multipliciter commendavit fidem, per quam membra Christo capiti conjunguntur; hic ponit moralem monitionem, exhortans ut fidem quam tenent corde, operibus demonstrent; sicut etiam monet Jacobus 2 Canonicae suae. Et primo docet quomodo se debeant habere circa mala; secundo quomodo debeant se habere circa bona, cap. 13, ibi, *Caritas fraternitatis maneat in vobis.* Est autem duplex malum, scilicet poenae et culpae. Primo ergo docet quomodo se debent habere circa mala poenalia toleranda; secundo circa mala culpae vitanda, ibi, *Propter quod remissas manus et soluta genua erigite.* Ad tolerandum autem malum poenae primo inducit exemplo antiquorum; secundo, exemplo Christi, ibi, *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum;* tertio auctoritate Scripturae, ibi, *Et obliti estis consolationis.* Quantum ergo ad primum dicit: *Ideo nos habentes tantam nubem testium impositam* (1); quasi dicat: Ita dictum est, quod sancti testimonio fidei probati, non tamen habuerunt repromissiones, et tamen cum hoc non defecerunt in expectando. Ergo *nos, qui habemus tantam nubem testium impositam... curramus ad propositum nobis certamen.* Sancti dicuntur testes Dei, quia verbo et facto glorificabatur Deus per eos. Matth. 5, 16: « Sic luceat lux « vestra coram hominibus, ut videant opera vestra « bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis « est. » Isa. 43, 10: « Vos testes mei, dicit Do« minus. » Dicuntur autem sancti, nubes, primo propter conversationis sublimitatem: Isa. 60, 8: « Qui sunt isti qui ut nubes volant ? » Secundo propter doctrinae fecunditatem: Job 26, 8: « Qui « ligat aquas in nubibus suis, ut non erumpant « pariter deorsum: » item 36, 27: « Effundit im« bres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt. » Tertio propter spiritualis consolationis utilitatem: sicut enim nubes praestant refrigerium, sic exempla sanctorum: Isai. 18, 4: « Et sicut nubes roris in « die messis. » Hanc ergo nubem testium habemus impositam, quia ex vita sanctorum quodammodo inducitur nobis necessitas ad imitandum. Jac. 5, 10: « Exemplum accipite, fratres, exitus mali et « longanimitatis, laboris et patientiae, Prophetas. » Augustinus: « Sicut Spiritus sanctus loquitur in « Scriptura, ita in gestis sanctorum, quae nobis « sunt forma et praeceptum vitae. » Hoc est ergo exemplum sanctorum, quod inducit. Sed quia ad conformandum se ad aliquod exemplar, interdum ex impedimento superveniente impeditur homo, ideo removet illud quod potissime potest impedire. Illud autem est pondus peccati. Tribulatio autem est quasi quidam agon. 1 Corinth. 9. 25: « Omnis « qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet. » Sicut autem in cursu et certamine oportet omnia aggravantia deponere, ita et in agone tribulationis. 2 Timoth. 4, 7: « Bonum certamen certavi, cur« sum consummavi. » Qui ergo in tribulatione vult bene ad Deum currere, oportet impedimenta deponere. Ista impedimenta vocavit ipse Apostolus *pondus*, et *circumstans peccatum.* Per *pondus* autem potest intelligi peccatum perpetratum; quod dicitur pondus, quia animam deprimit ad infima et inclinat ad aliud. Psal. 37, 5: « Sicut onus gra« ve, gravatae sunt super me. » Gregorius: « Pec« catum quod per poenitentiam non diluitur, mox « suo pondere ad aliud trahit. » Per *circumstans peccatum* potest intelligi occasio peccandi: quae quidem est in omni eo quod circumstat, scilicet in mundo, carne, proximo, daemone. *Deponentes ergo omne pondus*, idest peccatum perpetratum (1), quod dicitur pondus, *et circumstans nos peccatum*, scilicet occasionem peccandi. 1 Petr. 2, 1: « De« ponentes omnem malitiam et omnem dolum. » Vel pondus potest intelligi taedium tribulationis: sic enim frequenter tribulatio dicitur onus per Prophetas, sicut onus Damasci, idest tribulatio: quasi dicat: Non sit vobis grave pati pro Christo. Circumstans peccatum dicitur tentatio nobis immissa ex circuitu hostis. 1 Petr. 5, 8: « Adversarius ve« ster diabolus tamquam leo rugiens circuit, quae« rens quem devoret. » Vel per pondus affectio terrena, per circumstans autem peccatum affectio carnalis, quae scilicet causatur in nobis a carne circumstante; quasi dicat: Deponatis affectionem tam temporalium quam carnalium, si vultis libere currere. Unde subdit monitionem, dicens: *Curramus per patientiam ad certamen nobis propositum*: non solum illatum, quod tamen sustineamus patienter; sed nos ipsi voluntarie curramus. Psalm. 118, 32: « Viam mandatorum tuorum cucurri. » Hoc autem certamen nobis propositum est pro justitia (2). Eccli. 4, 33: « Usque ad mortem certa pro justitia. »

Deinde cum dicit, *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum*, ponit exemplum Christi: et circa hoc duo facit: primo enim ostendit quare passio Christi habenda est in exemplum, et quod in ipsa considerandum est; secundo ostendit fructum istius considerationis, ibi, *Recogitate eum*

(1) Al. *interpositam.*

(1) *Al.* omne peccatum perpetratum, *aliis omissis.*
(2) *Al.* cum justitia.

qui talem sustinuit a peccatoribus adversus semetipsum contradictionem. Sicut enim dicitur Ephes. 2, 8, « Gratia salvati estis per fidem. » Christus autem est auctor fidei. Si ergo vis salvari, debes intueri exemplar illud. Unde dicit: *Aspicientes in Jesum*, passum. Hoc significatum fuit per serpentem aeneum elevatum pro signo, in quem aspicientes curabantur, Num. 21. Joan. 3, 14: « Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis; ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam aeternam. » Si ergo vis salvari, respice in faciem Christi tui. Ipse enim est auctor fidei dupliciter. Primo eam docendo verbo. Supra 1, 2: *Locutus est nobis in Filio.* Joan. 1, 18: « Unigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. » Secundo eam in corde imprimendo. Philip. 1, 29: « Vobis donatum est pro Christo, non solum ut in ipsum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini. » Item ipse est consummatio fidei dupliciter. Uno modo ipsam miraculis confirmando. Joan. 10, 38: « Si mihi non vultis credere, operibus credite. » Item fidem praemiando. Cum enim fides sit imperfecta cognitio, ejus praemium consistit in ipsius cognitionis perfectione. Joan. 14, 21: « Ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. » Hoc autem significatum fuit Zach. 4, 9, ubi dicitur: « Manus Zorobabel fundaverunt domum istam, » scilicet Ecclesiam, cujus fundamentum est fides, « et manus ejus perficient eam. » Nam manus Christi (1), qui de genere Zorobabel descendit, fundat Ecclesiam in fide, et fidem gloria consummat. « Videmus enim nunc in speculo et in aenigmate; tunc autem facie ad faciem: » 1 Cor. 13, 12. Augustinus 1 de Trinit. cap. 10: « Contemplatio est merces fidei; cui mercedi per fidem corda mundantur, sicut scriptum est (Act. 15, 9). « Fide mundans corda eorum. » In passione enim Christi tria consideranda sunt. Primo quid contempsit; secundo quid sustinuit; tertio quid promeruit. Quantum ad primum dicit: *Qui, proposito sibi gaudio, sustinuit crucem.* Istud autem gaudium fuit illud gaudium terrenum quo a turba quam paverat, quaerebatur, ut facerent eum regem; quod ipse contempsit fugiendo in montem, Joan. 6. Unde Eccle. 2, 2: « Risum reputavi errorem, et gaudio dixi: Quid frustra deciperis ? » Vel *proposito sibi gaudio* aeternae vitae pro praemio, *sustinuit crucem.* Hoc est secundum, scilicet quid sustinuit, quia crucem. Philipp. 2, 8: « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. » In quo ostenditur et cruciatus acerbitas, quia ibi affixus fuit manibus et pedibus; et mortis vilitas et ignominia, quia hoc erat ignominiosum genus mortis: Sap. 2, 20: « Morte turpissima condemnemus eum. » Quantum autem ad tertium, scilicet quid promeruit, quia sessionem ad dexteram Patris: unde dicit: *Atque in dextera sedis Dei sedet.* Exaltatio enim humanitatis Christi fuit praemium passionis ejus. Supra 1, 3: *Sedet* (2) *ad dexteram majestatis in excelsis.*

Deinde cum dicit, *Recogitate eum*, ostendit quis sit fructus hujus considerationis: et primo monet ad diligentem exempli considerationem; secundo ostendit utilitatem, ibi, *Ut non fatigemini*; tertio subdit rationem, ibi, *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis.* Dicit ergo: Ita dictum est: *Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum:* nec hoc solum, sed etiam *recogitate*, idest iterum cogitate *eum qui talem sustinuit a peccatoribus adversum semetipsum contradictionem.* Prov. 3, 6: « In omnibus viis tuis cogita illum. » Et hujus ratio est, quia in quacumque tribulatione invenitur ejus remedium in cruce. Ibi enim est obedientia ad Deum. Philip. 2, 8: « Humiliavit semetipsum factus obediens. » Item pietatis affectus ad parentes: unde ibi gessit curam de matre sua. Item caritas ad proximum: unde ibi pro transgressoribus oravit. Luc. 23, 34: Pater dimitte illis, non enim sciunt quod faciunt. » Ephes. 5, 2: « Ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis. » Item fuit ibi patientia in adversis. Psal 38, 3: « Obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis; et dolor meus renovatus est. » Isa. 53, 7: « Sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. » Item in omnibus finalis perseverantia: unde usque ad mortem perseveravit. Luc. 23, 46: « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. » Unde in cruce invenitur exemplum omnis virtutis. Augustinus: « Crux non solum fuit patibulum patientis, sed etiam cathedra docentis. » *Recogitate* ergo *eum qui sustinuit.* Sed quid cogitandum ? Tria: scilicet genus passionis: unde *sustinuit contradictionem*, idest afflictionem in verbis: unde dicebant (Matth. 27, 40): « Vah qui destruis templum Dei. » Psal. 17, 44: « Eripies me de contradictionibus populi. » Rom. 10, 21: « Expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi. » Luc. 2, 34: « Et in signum cui contradicetur. » Et *contradictionem talem*, idest tam gravem et ignominiosam. Thren. 1, 12: « O vos omnes, qui transitis per viam, attendite, et videte si est dolor sicut dolor meus. » Secundo a quibus passus est; quia *a peccatoribus*, pro quibus patiebatur. 1 Petr. 3, 18: « Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis. » Tertio persona patientis. Ante passionem enim ab origine mundi passus est in membris suis; sed tunc in propria persona: unde dicit, *Adversus semetipsum.* Isai. 46, 4: « Ego feci, et ego feram. » Psal. 68, 5: « Quae non rapui, tunc exsolvebam. » 1 Petr. 2, 24: « Peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum. » Utilitatem ostendit, cum dicit, *Ut non fatigemini.* Consideratio enim passionis Christi facit nos non deficere. Gregorius: « Si passio Christi ad memoriam revocatur, nihil adeo durum est quod non aequanimiter toleretur. » Unde non deficiatis, tamquam fatigati animo, a veritate fidei. Isai. 40, 31: « Current et non laborabunt; ambulabunt, et non deficient. » 2 Thess. 3, 13: « Nolite deficere benefacientes. » Rationem autem hujus ponit dicens: *Nondum enim usque ad sanguinem restitistis:* quasi dicat: Non debetis deficere in tribulationibus vestris pro vobis, quia nondum tantum sustinuistis sicut Christus. Ipse enim sanguinem suum fudit pro nobis. Matth. 26, 28: « Hic est sanguis novi testamenti qui pro multis effundetur. » Vos autem rapinam bonorum vestrorum sustinuistis. Majus autem est de genere operis vitam dare quam substantiam corporalem; licet aliquando ex radice operis, scilicet ex caritate,

(1) *Al.* scilicet manus Christi.
(2) *Al.* sedet autem etc.

possit esse minus, sicut supra dictum est. Unde dicit: *Nondum enim restitistis*, repugnantes adversus peccatum, *usque ad sanguinem*, scilicet fundendum pro Christo.

LECTIO II.

Et obliti estis consolationis, quae vobis tamquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. In disciplina perseverate. Tamquam filiis, vobis offert se Deus. Quis enim filius, quem non corripit pater? Quod si extra disciplinam estis, cujus participes facti sunt omnes; ergo adulteri et non filii estis. Deinde patres quidem carnis nostrae, eruditores habuimus, et reverebamur eos: num multo magis obtemperabimus patri spirituum et vivemus? Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem ejus. Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed maeroris; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiae.

Supra induxit Apostolus ad mala patienter sustinenda exemplo antiquorum patrum et Christi; hic monet ad idem ex auctoritate Scripturae: unde circa hoc tria facit: primo enim ponit auctoritatem; secundo ostendit sensum ejus, ibi, *In disciplina perseverate*; tertio arguit ad propositum ex praemissis, ibi, *Quod si extra disciplinam estis . . . ergo adulteri, et non filii estis*. Ponit autem auctoritatem, quae habetur Proverb. 3, 11: sed sub aliis verbis, quam littera nostra habeat: ibi enim habemus sic: « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, nec deficias cum ab eo corriperis. Quem enim diligit « Dominus, corripit; et quasi pater in filio complacet sibi. » Quia vero Apostolus inducit auctoritatem istam causa consolationis, ideo utitur aliis verbis: unde dicit: *Et obliti estis consolationis*: quasi dicat: Mirum est, si obliti estis. Psal. 93, 19: « Secundum multitudinem dolorum meorum in « corde meo consolationes tuae laetificaverunt animam meam: » item 118, 93: « In aeternum non « obliviscar justificationes tuas. » Dicit autem, *Consolationis*, idest Dei consolantis: et est emphatica locutio. 2 Cor. 1, 3: « Benedictus Deus et Pater « Domini nostri Jesu Christi, pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur « nos in omni tribulatione nostra. » Sequitur: *Quae vobis*, idest qui Deus consolationis, *loquitur tamquam filiis*. Ergo si punit, non odit: sed ejus punitio ordinatur ad bonum, quia loquitur vobis tamquam filiis. Verba autem auctoris ponit dicens: *Fili mi noli negligere disciplinam Domini*; et subdit rationem ibi, *Quem enim diligit Dominus, castigat*. In auctoritate vero prohibet duo (1): quia prohibet odium disciplinae et impatientiam ad ipsam. Propter primum dicit: *Fili mi, noli negligere disciplinam Domini*; sicut quidam qui odiunt disciplinam: de quibus dicitur Prov. 9, 8: « Noli arguere de« risorem, ne oderit te. » Amos 5, 10: « Odio « habuerunt loquentem in porta, et corripientem « perfecte (2) abominati sunt. » Dicit ergo Apostolus: *Noli negligere disciplinam Domini*; quasi dicat: Cum Deus te flagellat causa disciplinae, *noli negligere*, idest negligenter habere fastidiendo. Sap. 3, 11: « Sapientiam et disciplinam qui abjicit, infelix « est. » Propter secundum dicit: *Et ne fatigeris, dum ab eo argueris*. Quidam enim etsi correctionem duram non odiant, tamen impatienter portant: et ideo dicit: *Neque fatigeris, dum ab eo argueris*. Tunc enim homo spiritualiter fatigatur quando contristatur intantum quod deficit. Supra eodem: *Ut non fatigemini, animis vestris deficientes*. Eccli. 6, 26: « Ne accidieris in vinculis illius. »

Deinde cum dicit, *Quem enim diligit Dominus castigat*, assignat causam. Sicut autem dicit Philosophus, verbum castigationis communiter accipitur in pueris, et in concupiscentia: dicimus enim castum cujus concupiscentia castigata est. Similiter puer dicitur castigatus qui est bene disciplinatus. Quod enim de se habet pronitatem ad malum, indiget refrenante. Talis autem est concupiscentia, et puer, qui de se sequuntur impetus suos: ideo indigent castigante. Ille ergo qui castigat, ideo hoc facit ne tendant in malum. Et quia sensus nostri et cogitatio nostra prona sunt ad malum, ut dicitur Gen. 6, ideo Dominus castigat nos, ut retrahat nos a malo. Psal. 117, 18: « Castigans castigavit « me Dominus, et morti non tradidit me. » Hier. 31, 18: « Castigasti me, et eruditus sum quasi « juvenculus indomitus. » In hoc autem castigat, quia flagellat, non quidem ad condemnationem, sed ad salutem. Unde dicit quod *flagellat omnem filium quem recipit*. Et ideo qui non flagellantur, non sunt de numero filiorum. Psalm. 72, 5: « In « labore hominum non sunt, et cum hominibus « non flagellabuntur. » Unde est signum quasi aeternae reprobationis. Ezech. 16, 42: « Auferetur « zelus meus a te. » Nec mirum si flagellat omnem filium quem recipit per adoptionem: quia proprio Filio suo non pepercit. Luc. ult. 26: « Oportuit Christum pati. »

Consequenter cum dicit, *In disciplina perseverate*, ostendit sensum auctoritatis praeallegatae; et primo ostendit sensum monitionis; secundo sensum rationis assignat, ibi, *Tamquam filiis vobis offert se Deus;* tertio ostendit rationem istam esse convenientem, ibi, *Quis enim filius quem non corripit pater*? Monitio autem Apostoli fuerat, quod non debebant negligere disciplinam Domini, nec etiam fatigari. Utrumque autem comprehendit in his verbis. Non negligere enim, nec etiam fatigari sub disciplina, non est aliud quam in disciplina perseverare. Unde Job 6, 10: « Haec mihi sit « consolatio, ut affligens me dolore, non par« cat. » Psal. 2, 12: « Apprehendite discipli« nam, ne quando irascatur Dominus » Quare autem non debemus negligere, dixerat: quia *quem diligit Dominus castigat:* unde hic dicit: *Tamquam filiis vobis se offert Deus*; quasi dicat: Ideo perseverate, quia offert se tamquam filiis. Hier. 3, 19: « Patrem vocabis me, et post me ingredi non ces« sabis. » Consequenter ostendit istam rationem esse convenientem, dicens: *Quis enim filius quem non corripit pater*? Ad patrem enim pertinet cor-

(1) *Al.* in auctoritate vero prohibet odium disciplinae etc.
(2) *Ibi* corripientem in porta, et loquentem perfecte.

rigere filium suum. Proverb. 13, 24: « Qui parcit « virgae, odit filium suum; qui autem diligit illum, « instanter erudit. » Eccli. 30, 8: « Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet « praeceps. » Et ideo necessaria est correctio; sicut Paulo datus est stimulus carnis, ne per superbiam corrueret, 2 Corinth. 12.

Deinde cum dicit, *Quod si extra disciplinam estis . . . . . . ergo adulteri et non filii estis,* arguit ex praemissis: et primo deducendo ad inconveniens; secundo ex quodam exemplo, ibi, *Deinde patres quidem carnis nostrae, eruditores habuimus et reverebamur eos*; tertio ex utilitate consequente, ibi, *Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris*; *postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiae.* Circa primum facit talem rationem. Omnes sancti, qui Deo placuerunt, per multas tribulationes transierunt, per quas filii Dei facti sunt. Ergo qui in disciplina non perseverat, non est filius, sed magis adulter, idest de adulterio natus. Istius rationis ponit tantum conclusionem, dicens: *Si estis extra disciplinam, non estis filii, sed adulteri: quia disciplinae facti sunt participes omnes,* scilicet sancti. 2 Timoth. 3, 12: « Omnes qui pie « vivere volunt in Christo, persecutionem patien- « tur. » Judith 8, 23: « Omnes qui Deo placue- « runt, per multas tribulationes transierunt fideles. » Nec oportet quod semper sancti habeant exteriores tribulationes, cum interius affliguntur ex mala conversatione perversorum. 2 Petr. 2, 8: « Habitans Lot apud eos qui de die in diem animam justam « iniquis operibus cruciabant. » Filius autem proprie dicitur qui est ex legitimo patre. Mater nostra est Ecclesia, cujus sponsus est ipse Deus. Oseae 2, 20: « Sponsabo te mihi in fide. » Adulter autem est diabolus et mundus. Qui ergo nati sunt ex spiritu diaboli vel mundi, sunt filii adulterini. Isa. 57, 3: « Accedite huc filii auguratricis, semen a- « dulteri et fornicariae (1). » Patet ergo quod proprie non sunt filii nisi de legitimo patre nati.

Consequenter cum dicit, *Deinde patres quidem carnis nostrae, eruditores habuimus,* ponit secundam rationem sumptam ex eo quod experti sumus, scilicet ex correctione paterna. Quae quidem ratio procedit ex duplici differentia, quae est inter Deum patrem, et patrem carnalem. Est autem haec prima differentia Dei patris ad patrem carnalem. Homo enim generat hominem quantum ad corpus, non quantum ad animam, quae est per creationem, et non traducitur. 3 Machab. 7, 22: « Neque enim « ego spiritum et animam donavi vobis. » Unde dicit, quod *nos habuimus patres carnis nostrae eruditores.* Eccli. 7, 25: « Filii tibi sunt? Erudi « illos. » *Et reverebamur eos.* Exod. 20, 12: « Ho- « nora patrem tuum et matrem tuam. » Deus autem excellentius est pater noster, scilicet quantum ad animam, quam immediate creat. Eccl. ult. 7: « Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. » Item justificat animam, adoptando nos in filios. Rom. 8, 16: « Spiritus testimonium reddit « spiritui nostro, quod sumus filii Dei. » Ideo dicit: *Num multo magis obtemperabimus patri spirituum,* idest animarum nostrarum, quae dicuntur spiritus, quia non sunt ex materia, *et vivemus?* Finis enim obedientiae est vita aeterna. Joan. 8, 52: « Si quis sermonem meum servaverit, mortem « non gustabit in aeternum. » Supra 5, 9: *Factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae.* Secunda vero differentia est correctionis humanae ad divinam: quae in duobus differunt: et primo quantum ad finem: quia finis humanae correctionis est aliquid transitorium: est enim ad bene conversandum in hac vita, quae est paucorum dierum; secundo quantum ad rationem: quia homo corrigit secundum voluntatem, quae falli et errare potest, et tamen obedimus ei. In correctione autem divina non sic: quia erudit nos ad aliquid utile in sempiternum, scilicet ad recipiendum sanctificationem, quae scilicet est ipsemet Deus. Isa. 8, 13: « Dominum exercituum, ipsum sanctificate. « Ipse pavor vester, ipse terror vester, et erit vo- « bis in sanctificationem. » Et ideo dicit: *Et illi quidem erudiebant nos in tempore paucorum dierum;* et hoc quantum ad primum: *et secundum voluntatem suam;* et hoc quantum ad secundum. *Hic autem ad id quod utile est.* Isa. 48, 17: « Ego « Dominus docens te utilia. » Et hoc *in recipiendo sanctificationem,* idest in sanctificationem ab ipso recipiendam (1): et ideo debemus magis recipere disciplinam ejus.

Sequitur: *Omnis autem disciplina in praesenti quidem videtur non esse gaudii, sed moeroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiae.* Haec est tertia ratio, quae sumitur ex utilitate correctionis. Cum autem poenae sint quaedam medicinae, idem judicium videtur esse de correctione et de medicina. Sicut autem medicina in sumptione amara est quidem et abominabilis, tamen ejus finis est valde dulcis et desiderabilis, ita et disciplina, quia gravius est ad sustinendum, sed adducit fructum optimum. Sciendum est autem quod disciplina dicitur a discendo. Pueri autem qui addiscunt, flagellis erudiuntur. Et ideo disciplina aliquando sumitur pro scientia, ut in principio 1 Posteriorum: « Omnis doctrina et « omnis disciplina intellectiva ex praeexistente fit « cognitione: » quae graece dicitur epistemon. Aliquando autem sumitur pro correctione, et graece dicitur pedia; sed in latino non habet nomina ita distincta. Dicit ergo, quod *omnis disciplina,* quae scilicet est eruditio per flagella et molestias, *in praesenti videtur esse non gaudii, sed moeroris:* quia exterius habet tristitiam in sustinendo, sed interius habet dulcedinem ex intentione finis. Et ideo dicit, *Videtur,* et non dicit, Est. 2 Corinth. 6, 10: « Quasi tristes, semper autem gaudentes. » Joan. 16, 21: « Mulier cum parit, tristitiam habet; « cum autem pepererit, non meminit pressurae pro- « pter gaudium. » 2 Cor. 4, 17: « Id enim quod in « praesenti est momentaneum et leve tribulationis « nostrae, supra modum in sublimitate aeternum « gloriae pondus operatur in nobis. » Et ideo dicit: *Postea reddit fructum.* Fructus enim importat dulcedinem: unde frui est delectari in fine adepto. *Pacatissimum.* Fructus enim habetur hic cum perturbatione exteriorum incommodorum, et tentationum interiorum; et ideo non est pacatissimus, sicut ibi: in gloria siquidem nihil erit interius remordens conscientiam, nec impellens ad culpam, nec exterius contristans. Ibi enim, ut dicit Augustinus, erit quicquid voles: ergo ille fructus est pacatissimus. Pacatus quidem in tranquillitate conscientiae,

(1) *Al.* filii auguratricis, et adulteri, et fornicariae.

(1) *Al.* et hoc in sanctificationem ab ipso recipiendam.

pacatior in susceptione primae stolae, sed pacatissimus in susceptione secundae. Isai. 32, 18: « Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in « tabernaculis fiduciae, in requie opulenta. » Prov. 3, 14: « Primi et purissimi fructus ejus. » *Reddet* ergo *fructum justitiae*, idest quem meretur justitia: « Seminanti enim justitiam merces fidelis: » Prov. 11, 18: ibidem 30: « Fructus justi, lignum vitae. » Vel *justitiae*, idest ad justitiam apprehendendam. Oseae 10, 12: « Seminate vobis in veritate justi- « tiae, et metite in ore misericordiae. » Psalm. 125, 6: « Euntes ibant et flebant, mittentes se- « mina sua; venientes autem venient cum exulta- « tione, portantes manipulos suos. » Sed non redditur fructus nisi *exercitatis per eam*, idest per disciplinam. Supra 5, 14: *Perfectorum est cibus solidus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus.*

LECTIO III.

Propter quod remissas manus et soluta genua erigite, et gressus rectos facite pedibus vestris; ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, ne quis desit gratiae Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, et per illam inquinentur multi. Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua. Scitote enim quoniam et postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est. Non enim invenit poenitentiae locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam.

Supra monuit Apostolus qualiter nos debemus habere ad mala poenalia sustinenda; hic monet qualiter nos debemus habere ad mala culpae vitanda: et circa hoc duo facit: primo enim ponit monitiones suas; secundo assignat rationes ipsarum, ibi, *Non enim accessistis ad tractabilem montem.* Circa primum duo facit: primo enim monet hominem peccantem; secundo nondum peccantem, ibi, *Pacem sequimini.* Est autem duplex peccatum: scilicet omissionis et transgressionis. Primo ergo monet ad dimittendum peccatum omissionis; secundo ad dimittendum peccatum transgressionis, ibi, *Et gressus rectos facite pedibus vestris.* Peccatum autem omissionis duplex est. Unum quando quis omittit bonum facere; aliud, omittendo mala et adversa tolerare. Quantum ad primum dicit: *Propter quod*, scilicet quia disciplina affert fructum pacatissimum, ideo ut vos hunc fructum percipere possitis, *erigite manus remissas.* Manus enim cum sit organum organorum, remissa dicitur quando vacat a bonis operibus: et ideo erigenda est per rectam intentionem ad operandum quae Deo placent. Thren. 3, 41: « Levemus corda nostra cum manibus ad « Deum. » Psal. 140, 2: « Elevatio manuum mea- « rum sacrificium vespertinum. » Manus enim remissa inducit egestatem et servitutem. Prov. 10, 4: « Egestatem operata est manus remissa: manus « autem fortium divitias parat: » item 12, 24: « Manus fortium dominabitur; quae autem remissa « est, tributis serviet. » In hujus signum, quando Moyses elevabat manus, vincebat Israel; quando vero remittebat, superabat Amalec: Exod. 17. Quantum ad aliud peccatum omissionis dicitur: *Erigite genua dissoluta.* In genibus totum pondus corporis sustentatur. Habent ergo genua dissoluta qui non habent fortitudinem fortiter tolerandi adversa. Haec ergo remissio abjicienda est. Job 4, 3: « Ma- « nus lassas roborasti, et genua trementia con- « fortasti: vacillantes confirmaverunt sermones tui. » Isa. 35, 3: « Confortate manus dissolutas, et genua « debilia roborate. » Manus ergo et genua erigite, ut nec otio torpeatis, nec debilitate haesitetis.

Deinde cum dicit, *Et gressus rectos facite pedibus vestris*, improbat peccatum transgressionis. Istud autem peccatum est obliquitas quaedam et curvitas. Rectum enim dicitur cujus medium non exit ab extremis, idest cujus operatio non recedit ab intentione et fine debito. Triplex autem est obliquitas: scilicet in affectu, in operatione et in intellectu. Istas tres monet declinare. Ex affectione autem iniqua sequitur obliquitas in intellectu, et depravatio in affectu: et ideo quantum ad primum, quod est aliorum radix, dicit: *Facite gressus rectos pedibus vestris*, idest rectas affectiones. Sicut enim pedes portant corpus, ita mentem portant affectiones. Recti ergo pedes sunt affectiones rectae. Ezech. 1, 7: « Pedes eorum pedes recti. » Rectificate ergo affectiones, quibus totum corpus portatur spiritualiter. Is. 40, 3: « Rectas facite in soli- « tudine semitas Dei vestri; » hoc est, quantum in vobis est, date operam ad hoc. Sed proprie rectificare est solius Dei: Psal. 16, 5: « Dirige gres- « sus meos in semitis tuis. » Quantum ad secundum dicit: *Ut ne claudicans quis* quantum ad actionem exteriorem. Sicut enim tibia dicitur clauda quando non sequitur regulam potentiae gressivae; ita operatio claudicat, quando sive ad dexteram, idest in prosperis, sive ad sinistram, idest in adversis, non sequitur regulam legis divinae. Isai. 30, 21: « Haec est via: ambulate in ea, et non decli- « netis neque ad dexteram neque ad sinistram. » Vel claudicat qui caeremonialia observat cum Evangelio. Quantum ad obliquitatem intellectus dicit, *Erret.* Malam enim operationem sequitur error intellectus. Prov. 14, 22: « Errant omnes qui ope- « rantur malum. » Sap. 2, 21: « Haec cogitave- « runt et erraverunt: excaecavit enim eos malitia « eorum. » Qui ergo vult illas duas curvitates cavere, habeat pedes et affectiones rectas: et ideo dicit: *Magis autem sanetur.* Sicut enim sanitas corporis consistit in contemperatione humorum, ita sanitas spiritualis in ordinatione affectuum. Hierem. 17, 14: » Sana me, Domine, et sanabor. »

Deinde cum dicit, *Pacem sequimini*, monet non peccantem ad vitandum peccatum: et circa hoc duo facit: primo enim praemittit quaedam remedia quae valent ad omnia peccata vitanda; secundo specialiter monet ad vitationem eorum, ibi, *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat.*

Circa primum sciendum est, quod actionum humanarum sunt diversi fines. Quaedam enim ordinantur ad alium, sicut justitia, quae ordinat hominem ad proximum; et istarum finis est pax: unde Isa. 32, 17: « Erit opus justitiae pax. » Quaedam

ad ipsum operantem, sicut jejunare; et istorum finis est puritas: non enim jejunamus nisi propter munditiam et puritatem. Quantum ergo ad primum dicit: *Pacem sequimini*; idest non solum habete, sed quaeratis quomodo cum aliis habeatis. Rom. 12, 18: « Si fieri potest, quod in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes. » Psalm. 33, 15: « Inquire pacem, et persequere eam. » Quantum ad secundum dicit, *Et sanctimoniam*. 2 Corinth. 7, 1: « Mundemus nos ab omni inquinamento carnis et spiritus. » Quod autem ista remedia sint necessaria, ostendit per duo damna quae incurrimus sine ipsis: scilicet damnum gloriae in futuro et gratiae in praesenti. Quantum ad primum dicit, quod *sine pace et sanctimonia nemo videbit Deum*, in quo consistit beatitudo. Joan. 17, 3: « Haec est vita aeterna, ut cognoscant te solum « Deum verum. » Quasi dicat: Sine pace quo ad proximum, et munditia et puritate quo ad seipsum, nemo potest esse beatus. Matth. 5, 9: « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. » Solum autem filiis debetur hereditas divinae visionis. Item Apoc. 21, 27: « Non intrabit in eam aliquid coinquinatum. » Psal. 14, 1: « Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo?.... Qui ingreditur sine « macula. » Item 23, 3: « Quis ascendet in montem Domini?..... Innocens manibus, et mundo « corde. » Quantum ad secundum damnum, scilicet gratiae Dei in praesenti, dicit: *Contemplantes ne quis desit gratiae Dei*. Gratia enim per discordiam et immunditiam amittitur. 1 Corinth. 4, 33: « Non est Deus dissensionis, sed pacis. » Psalm. 75, 3: « In pace factus est locus ejus. » Habac. 1, 3: « Mundi sunt oculi tui, Domine, ne videant « malum, et respicere ad iniquitatem non poteris. » Sap. 1, 5: « Spiritus sanctus disciplinae effugiet « fictum....... et corripietur a superveniente iniquitate. » Figurative autem loquitur Apostolus. Gratia enim etsi non habeatur ex meritis, alioquin gratia non esset gratia, tamen oportet quod homo faciat quod in se est. Deus autem voluntate sua liberalissima dat eam omni praeparanti se. Apoc. 3, 20: « Ecce sto ad ostium, et pulso: si quis aperuerit mihi, intrabo ad eum. » 1 Tim. 2, 4: « Qui vult omnes homines salvos fieri. » Et ideo gratia Dei nulli deest, sed omnibus, quantum in se est, se communicat; sicut nec sol deest oculis caecis. Dicit ergo, *Contemplantes ne quis desit gratiae Dei*.

Sed contra: quia si gratia non datur ex operibus, sed tantum ex hoc quod aliquis non ponit obstaculum: ergo habere gratiam dependet ex solo libero arbitrio, et non ex electione Dei; quod est error Pelagii.

Respondeo. Dicendum est, quod hoc ipsum quod aliquis non ponit obstaculum, ex gratia procedit. Unde si aliquis ponat, et tamen moveatur cor ejus ad removendum illud, hoc est ex dono gratiae Dei vocantis per misericordiam suam. Gal. 1, 15: « Cum « autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meae, et vocavit per gratiam suam. » Hoc autem donum gratiae non est gratum faciens. Quod ergo a quibusdam removetur istud obstaculum, hoc est ex misericordia Dei; quod autem non removetur, hos est ex justitia ejus. Non autem dicit, Ne tu desis, sed *ne quis desit*, idest quicumque: quia quilibet debet esse solicitus de proximo. Eccl. 17, 12: « Unicuique mandavit de proximo suo. »

Deinde cum dicit, *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat*, specialiter descendit ad monitionem vitationis peccatorum contrariorum unicuique praedictorum remediorum: et primo monet vitare peccata contraria paci; secundo contraria sanctimoniae, ibi, *Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau*. Dicit ergo: *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat*. Illud dicitur amarum quod non potest gustari nisi cum offensa. Conversatio ergo alicujus dicitur amara quando non potest esse sine offensa eorum cum quibus conversatur: contra quod dicitur de sapientia Sap. 8, 16: « Non habet « amaritudinem conversatio illius, nec taedium convictus ejus, sed laetitiam et gaudium. » Qui ergo in sapientia scit conversari, non est amarae conversationis; quod fit quando non habet dura verba vel facta. Et ideo dicit: *Contemplantes ne qua radix amaritudinis*, idest amaritudo paulatim inchoata, et in corde radicata, *sursum germinans impediat* pacem, et per consequens gratiam et visionem Dei (1). Deut. 29, 18: « Ne sit inter vos radix « germinans fel et amaritudinem. » Oseae 12, 14: « Ad iracundiam provocavit me Ephraim in amaritudinibus suis. » Vel radix amaritudinis est mala cogitatio noxiae delectationis, quae sursum germinat quando per consensum ad opus venitur. *Et per illam inquinantur multi*: quia non solum ille in quo est, sed et alii malo ejus exemplo. 1 Corinth. 5, 6: « Modicum fermentum totam massam corrumpit. »

Deinde cum dicit, *Ne quis fornicator aut profanus, ut Esau*, monet vitare peccata contraria sanctimoniae, cui specialiter opponuntur peccata carnalia, scilicet luxuria et gula, quae perficiuntur in delectatione carnali, per quam mens inquinatur. Unde ista mentem et carnem inquinant Et ideo specialiter monet ista vitari: et primo luxuriam, dicens, *Contemplantes*, et non solum quilibet in seipso, sed *ne quis fornicator*, ita quod quilibet in proximo suo hoc contempletur. Augustinus: « Invicem vestram pudicitiam custodite: » et Ephes. 5, 3: « Fornicatio autem et omnis immunditia aut « avaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet « sanctos. » Tob. 4, 13: « Attende tibi ab omni « fornicatione. » Secundo prohibet gulam, dicens, *Aut profanus*; et dicitur quasi procul a fano; et tales sunt gulosi, qui de ventre suo Deum faciunt. *Sicut Esau*. Quod dixerat, ostendit in exemplo Esau, qui propter gulam vendidit primogenita. Sic etiam gulosus pro minima esca vendit hereditatem aeternam. Proverb. 6, 26: « Pretium scorti vix est « unius panis. » Esau autem non solum fuit gulosus, sed etiam luxuriosus: quia contra voluntatem parentum duxit uxores alienigenas. Jus autem primogeniti erat quod habebat duplicem portionem, et ante sacerdotium Aaron, habebat honorem sacerdotalem: unde in hoc commisit ipse simoniam. Ergo videtur quod etiam Jacob, qui illud emit, similiter commisit simoniam: quod falsum est. Jacob enim per Spiritum sanctum intellexit illud sibi deberi, juxta illud Malach. 1, 2: « Jacob dilexi, Esau autem « odio habui: » et ideo non emit, sed quod sibi debebatur, ab injusto possessore redemit. Et hoc est quod dicit: *Qui*, scilicet Esau, *propter unam escam vendidit primitiva sua*, vel primogenita, ut dicitur Gen. 25 et 27. Et poenam consecutam ostendit, subdens: *Scitote enim quoniam et postea cupiens he-*

(1) *Al. omittitur* Dei.

reditare benedictionem, reprobatus est. Sicut enim dicitur Gen. 27, postquam Isaac benedixerat Jacob, venit Esau, et petiit benedictionem; quod tamen non obtinuit, licet pater fecisset ignorans: quia in illo stupore quem habuit, factus in extasi, edoctus est a Spiritu sancto quod non retractaret quod fecerat: unde dicit ibid. 33: « Benedixi ei, et erit benedictus. » Et sic Esau consilio Spiritus sancti reprobatus fuit. In quo datur intelligi quod nullus debet negligere, dum adhuc vivit, bene facere, quantumcumque sit reprobatus in praescientia divina: quia post vitam ad hereditatem Dei, etiamsi desideretur naturaliter, non pervenitur. Sequitur: *Non enim invenit poenitentiae locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam.* Sicut enim dicitur Gen. 27, 34: « irrugiit clamore magno, et « consternatus ait: Benedic etiam et mihi, pater « mi. »

Sed contra: quia dicitur Ezech. 18 (1). « Quacumque hora ingemuerit peccator etc. (1). »

(1) *Ibi vers.* 21: « Si autem impius egerit poenitentiam « ab omnibus peccatis suis quae operatus est, et custodierit « omnia praecepta mea, et fecerit judicium et justitiam: vita « vivet, et non morietur. »

Respondeo. Dicendum est quod quamdiu praesens vita agitur, potest agi vera poenitentia. Interdum tamen aliquis poenitet, non propter amorem justitiae, sed propter timorem poenae vel damni temporalis. Et sic poenituit Esau, non quia vendiderat primogenita, sed quia perdiderat. Unde non dolebat de peccato venditionis, sed de damno perditionis. Et ideo poenitentia ejus non fuit accepta, quia non erat vera. Sic enim (1) poenitent damnati in inferno, ut dicitur Sap. 5, 3: « Poenitentiam agen« tes, » non quia peccaverunt, sed quia exclusi sunt. Tamen, secundum Glossam, hoc quod dicit hic, *Fornicator* et *profanus*, aliter intelligi potest; ut fornicator dicatur qui cum fide carnales caeremonias observat, sicut habens concubinam cum uxore propria; sed profanus, idest procul a fano, sicut penitus infidelis.

(1) *Al.* etiam.

LECTIO IV.

Non enim accessistis ad tractabilem montem, et accessibilem (1) ignem, et turbinem et caliginem et procellam et tubae sonum, et vocem verborum, quam qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum. Non enim portabant quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. Et ita terribile erat quod videbatur, Moyses dixit: Exterritus sum, et tremebundus. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Hierusalem caelestem, et multorum millium Angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis, et judicem omnium Deum, et Spiritum justorum perfectorum, et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.

Supra posuit Apostolus monitionem ad vitandum mala culpae; hic assignat istius monitionis rationem, quam sumit ex comparatione novi et veteris testamenti; et circa hoc duo facit: primo enim ponit comparationem illam; secundo ex ipsa arguit, ibi, *Videte ne recusetis loquentem.* Circa primum duo facit: quia primo proponit ea quae pertinent ad vetus testamentum; secundo ea quae ad novum testamentum, ibi, *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis.* Circa primum sciendum est, quod, ut dicit Augustinus, » brevis « differentia legis et Evangelii, est timor et a« mor. » Lex enim tamquam paedagogus noster fuit in Christo; parvuli autem terroribus ducendi sunt. Prov. 19, 25: « Pestilente flagellato, stultus « sapientior erit (2). » Et ideo hic dicit Apostolus, quod in datione legis facta sunt quaedam terribilia. Unde primo ponit illa quibus territi sunt hi quibus lex dabatur; secundo agit de terrore legislatoris, ibi, *Moyses dixit: Exterritus sum, et tremebundus.* Quantum ad primum tria ponit; scilicet terrorem quantum ad visa; secundo quantum ad audita, ibi, *Et procellam, et tubae sonum, et vocem verborum*; tertio quantum ad comminationes, ibi, *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Et ista tria referuntur ad tria quae ibi erant terribilia; scilicet ex parte Dei, ex parte legis datae, et ex parte ministrorum legis. Quantum ad primum, scilicet ex parte Dei, ponit tria terribilia: scilicet zelum ad puniendum, severitatem poenae, et occultationem dantis legem. Zelus designatur per ignem. Deut. 4, 24: « Domi« nus Deus tuus, ignis consumens est, Deus aemu« lator. » Malach. 3, 2, « Ipse enim quasi ignis « conflans. » Unde ipse Deus frequenter vocat se zelotem, quia crimen sponsae non dimittit inultum. Exod. 20, 5: « Ego enim sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes: » et 34, 14: « Dominus zelotes no« men ejus. « Proverb. 6, 34: « Zelus et furor « viri non parcet in die vindictae. » Unde dicitur hic: *Non enim accessistis*, sicut illi, *ad tractabilem et accessibilem ignem.* Ille enim ignis, ut dicitur Exod. 19, erat corporalis, et ideo palpabilis et sensibilis, et etiam in certo loco, ut ad ipsum posset accedi. In nova autem lege datus fuit ignis Spiritus sancti, Act. 2. Sicut enim Judaeis quinquagesimo die ab egressu de Aegypto apparuit ignis aemulationis; ita discipulis quinquagesimo die a die resurrectionis, ignis Spiritus sancti, non palpabilis, sed mente perceptibilis. Thren. 1, 13: « De excel« so misit in ossibus meis ignem, et erudivit me. » Iste ignis infinitus est natura et loco: « lucem e« nim habitat inaccessibilem: » 1 Tim. 6, 16, et ideo non est accessibilis. Severitas poenae significatur per turbinem, qui est ventus cum aqua. Job 9, 17: « In turbine conteret me. » Vel potest referri ad tentationes. Lex enim non refrenabat concupiscentiam, quia non dabat gratiam adjutricem ex opere operato, sed tantum cohibebat actum: et ideo generabat turbinem tentationum. Occultatio autem dantis legem significatur per caliginem, in qua figurabatur quod status legis occultus erat, idest velatus. 2 Corinth. 3, 15: « Usque in ho« diernum diem, cum legitur Moyses, velamen « positum est super cor eorum. » Sed in nova

(1) *Vulgata* accensibilem.
(2) *Al.* et sapientior erit parvulus.

lege istud velamen ablatum est, in cujus signum in passione Christi velum templi scissum est; quia « nos revelata facie gloriam Domini speculamur: » 2 Corinth. 3, 18. Item caligo illa significabat divinam excellentiam. Sicut enim illud quod in caligine est, clare videri non potest, et lux excellens habetur oculum (1); ita et facit ipsum caligare qui lucem habitat inaccessibilem.

Deinde cum dicit, *Et procellam*, ponit terribilia, quantum ad auditum, quae sumuntur ex parte legis. In lege autem tria erant valde terribilia: scilicet magnitudo comminationum, gravitas praeceptorum et multiplicatio ipsorum. Quantum ad primum dicit, *Et procellam*, quae proprie est conturbatio maris; large autem dicitur turbatio aeris cum turbine et pluvia: unde significat austeritatem comminationum quae erant in veteri lege, Deut. 29. Sonitus tubae significat gravitatem praeceptorum, ad quorum adimpletionem indicebatur homini quasi bellum contra seipsum. Vox verborum significat multitudinem praeceptorum. Verborum, inquam, Dei per subjectam creaturam, scilicet per Angelum. Gal. 3, 19: « Ordinata per Angelos in « manu mediatoris. » Deus enim per Angelos ibi loquebatur. Quae omnia adeo terribilia fuerunt, quod illi *qui* vocem illam *audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum.* Unde dicitur Exod. 20, 18: « Perterriti atque timore percussi fuerunt, et « steterunt procul, dicentes Moysi: Loquere tu no- « bis, et audiemus: non loquatur nobis Dominus, « ne moriamur. » Causam autem hujus excusationis subjungit, dicens: Quia non poterant verba Dei portare: unde *non portabant*, idest non sustinebant, *quod dicebatur.* Deut. 5, 26: « Quid est o- « mnis caro, ut audiat vocem Dei viventis, qui « de medio ignis loquitur sicut nos audivimus, et « possit vivere? » Tunc autem dicuntur non portari verba Dei quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectum.

Consequenter ponit poenae comminationem, dicens: *Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur.* Exod. 19, 12, ubi dicitur: « Omnis qui tetigerit « montem, morte morietur. Manus non tanget « eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur « jaculis. Sive jumentum fuerit, sive homo, non « vivet. » Apostolus autem ad majorem terrorem non facit mentionem hic nisi de jumentis, quae jubentur in lege occidi, ad ostendendum gravitatem peccati. Tamen mystice mons est altitudo mysteriorum divinorum, bestia vero est homo bestialiter vivens. Psalm. 48, 13: « Homo cum in honore esset, non « intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, « et similis factus est illis. » Haec bestia duobus modis tangit montem. Uno modo blasphemando. Psal. 72, 9: « Posuerunt in caelum os suum. » Levit. 24, 14: « Educ blasphemum extra castra . . . et « lapidet eum universus populus. » Alio modo ingerendo se indigne divinis. Proverb. 25, 27: « Qui « perscrutator est majestatis, opprimetur a gloria. » Ex his concludit quod intendit, scilicet quod ista valde terribilia erant: quia etiam nec jumentis parcebatur: unde dicit, quod ita terribile est quod dicebatur: in quo designatur differentia novi et veteris testamenti: quia vetus testamentum datum fuit in terrore, ut corda Judaeorum, quae prona erant ad idolatriam, terrerentur; novum autem datum est in amore. Roman. 8, 15: « Non accepistis spiri- « tum servitutis iterum in timore; sed accepistis « spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus « Abba pater. » Unde et Christus non terrores in principio praedicationis suae praemisit, sed regnum caelorum promisit. Matth. 3, 2: « Poenitentiam « agite, appropinquabit enim regnum caelorum. » Prov. ult. 26: « Lex clementiae in lingua ejus.

Deinde cum dicit, *Moyses dixit: Exterritus sum et tremebundus*, agit de timore legislatoris, scilicet Moysi; « lex enim per Moysen data est: » Joan. 1, 17. Si ergo ipse Moyses in legis datione territus fuit, ita ut diceret, ut dicit Apostolus hic, *Exterritus sum*, scilicet interius, *et tremebundus*, exterius, qui fuit perfectissimus inter omnes; signum erat quod ipsa lex terribilis erat etiam ipsis perfectis: quia non dabat gratiam, ut dictum est, sed tantum ostendebat culpam. Unde ipsa fuit grave jugum, de quo dicit Petrus Act. 15, 10, quod « hoc est jugum quod neque nos neque patres « nostri portare potuimus. » Sed lex Christi jugum suave est, quia « caritas Dei diffusa est in « cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui da- « tus est nobis: » Rom. 5, 5. Unde sciendum est, quod ista littera quam ponit hic Apostolus, non est Exod. 20, sed forte accepit eam Apostolus Exod. 4, 10, ubi in visione rubi territus fuit, et dixit, « Non sum eloquens ab heri et nudiustertius. » Ex quo dixit, vel facto saltem, etsi non verbo: *Exterritus sum et tremebundus.* Vel forte Apostolus utitur alia littera, quam nos non habemus. Ex quo apparet quod lex vetus fuit lex timoris.

Deinde ponit conditiones novi testamenti, dicens: *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis.* Ubi ostendit quae nobis in ipso proponuntur: et sunt tria nobis promissa: scilicet spes futurae gloriae, participatio Ecclesiae et familiaritas Dei. Secundum ostendit cum dicit, *Et Ecclesiam primitivorum*: tertium, ibi, *Et judicem omnium Deum.* In caelesti autem gloria duo sunt quae potissime bonos laetificabunt: scilicet fruitio deitatis, et communis sanctorum societas. Nullius enim boni possessio jucunda est sine socio, ut dicit Boetius; et Psalm. 132, 1: « Ecce quam bonum et quam ju- « cundum, habitare fratres in unum. » Fruitio autem in duobus consistit: scilicet in visione intellectus, et in delectatione affectus. Ut enim dicit « Augustinus, fruimur cognitis in quibus voluntas « delectata conquiescit. » Propter visionem enim dicit: *Accessistis ad montem Sion.* Sion enim significat altitudinem divinae contemplationis. Isai. 33, 20: « Respice Sion civitatem solemnitatis no- « strae. » Jucunditas et delectatio affectus significatur per *Hierusalem civitatem caelestem Dei viventis:* ibi enim erit visio experimentalis pacis, quia nihil erit perturbans sive interius sive exterius. Unde dicitur civitas (1), idest civium unitas. Psalm. 121, 3: « Hierusalem quae aedificatur ut « civitas: » item 137, 12: « Lauda, Hierusalem, « Dominum, lauda Deum tuum Sion: » et sequitur vers. 14: « Qui posuit fines tuos pacem et « adipe frumenti satiat te. » Galat. 4, 26: « Illa « quae sursum est Hierusalem, libera est. » Unde nihil ultra erit desiderandum. Cant. 8, 10: « Ex « quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens. » Complementum autem sanctorum est communis so-

(1) *Al.* ita lux excellens hebetat oculum, et facit ipsum caligare etc.

(1) *Al.* civitas Dei, idest etc.

cietas, de qua dicit: *Multorum millium Angelorum frequentiam*, idest assiduitatem, quia semper ibi sunt: Matth. 18, 10: « Angeli eorum in caelis semper « vident faciem Patris mei qui in caelis est. » Quod autem sint multa millia, patet Dan. 7, 10: « Millia « millium ministrabant ei, et decies centena millia « assistebant ei. » Job 25, 3: « Numquid est nu- « merus militum ejus? » Apoc. 5, 11: « Erat nu- « merus eorum millia millium. » Isai. 22, 2: « Urbs « frequens, civitas exultans. » *Et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis*. Haec de participatione Ecclesiae. Dicitur autem Ecclesia domus Dei, 1 Timoth. 3. Primitivi sancti, sunt Apostoli, qui primitus et abundantius dona gratiae perceperunt, per quos derivata sunt in posteros. Rom. 8, 23: « Non solum autem illa, sed et nos ipsi « primitias spiritus habentes. » Ephes. 2, 20: « Su- « peraedificati super fundamentum Apostolorum et « Prophetarum. » Sicut autem antiquitus apud Romanos, senatores qui assumebantur ad magnas dignitates, describebantur, quos primus Pompilius in tabulis aureis scripsit, et dicebantur patres conscripti; ita Apostolus hic, ad ostendendum dignitatem Apostolorum, dicit, quod *conscripti sunt in caelis*, cujus scripturae liber est notitia quam Deus apud se habet de salvandis. Unde sicut illud quod scribitur, non de facili a memoria labitur; ita illi qui ibi per finalem justitiam scripti sunt, infallibiliter salvabuntur. Et dicitur liber ille, liber vitae. Luc. 10, 20: « Gaudete et exultate, quia nomina « vestra scripta sunt in caelis. »

Deinde cum dicit, *Et judicem omnium Deum*, ostendit quomodo consecuti sumus Dei familiaritatem: et primo familiaritatem Patris, quia dicit: *Accessistis ad judicem omnium Deum*, Patrem scilicet, a quo est auctoritas judiciaria in divinis. Quod enim Filius judicet, habet a Patre. Gen. 18, 25: « Non « est hoc tuum, qui judicas omnem terram. » Illud autem quod dicitur Joan. 5, quod Pater omne judicium dedit Filio, intelligitur quantum ad corporalem praesentiam: quia sola persona Filii apparebit in judicio. Iste autem accessus est per fidem et caritatem. Roman. 5, 1: « Justificati igitur « per fidem, pacem habeamus ad Deum per Do- « minum nostrum Jesum Christum, per quem ac- « cessum habemus per fidem in gratiam istam in « qua stamus. » Secundo familiaritatem Spiritus sancti, cum dicit, *Et Spiritum* sanctum *justorum*. Secundum Glossam hic est triplex littera. Una est melior quae habetur in graeco: *Et Spiritum justorum perfectorum*; idest, accessistis ad Spiritum sanctum, qui facit perfectos in justitia. Job 32, 8: « Ut video, spiritus est in hominibus. » 1 Corinth. 3, 16: « Nescitis quia templum Dei estis « vos, et Spiritus Dei habitat in vobis? » Omnis enim justitia et perfectio est a Spiritu sancto. Alia littera: *Et spirituum justorum perfectorum*: et est sensus. Accessistis ad Deum, qui quidem est judex omnium; sed est quasi hereditas spirituum justorum perfectorum. Thren. 3, 24: « Pars mea « Dominus, dicit anima mea. » Tertia littera est, *Et Spiritus justorum perfectorum*; idest, ut habeamus societatem cum spiritibus sanctorum, qui sunt justi et perfecti. Sed prima melior est et planior. Tertio quantum ad familiaritatem Filii dicit: *Et testamenti novi mediatorum Jesum*; quasi dicat: Accessistis ad Christum, qui est mediator illius novi pacti, in quo nobis promittuntur spiritualia. Non sic autem Moyses. Unde supra 9, 15: *Ideo novi testamenti est mediator*. 1 Tim. 2, 5: « Mediator « Dei et hominum, homo Christus Jesus. » Modus autem istius mediationis fuit effusio sanguinis Christi: quia, ut dictum est supra 9, 22, *sine sanguinis effusione non sit* peccatorum *remissio*. Et ideo dicit: *Accessistis ad aspersionem sanguinis*. Supra, 10, 22: *Aspersi corda a conscientia mala;* item 9, 13: *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulae aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi?* Et loquitur Apostolus secundum ritum veteris legis: ubi post dationem veteris legis, populus aspersus est sanguine, qui erat figura sanguinis Christi, quo fideles mundandi erant. Sequitur: *Melius loquentem quam Abel*. Effusio enim sanguinis Christi figurata fuit in effusione sanguinis omnium justorum, qui fuerunt ab origine mundi. Apocal. 13, 8 « Agnus qui occisus est ab origine mundi. » idest occidi praevisus. Et ideo effusio sanguinis Abel signum fuit istius effusionis. Sed Christi sanguis melius loquitur quam sanguis Abel: quia iste clamat vindictam; sed sanguis Christi ibi clamat veniam. Luc. 23, 34: « Pater, ignosce eis. » Isa. 53, 12: « Pro transgressoribus oravit. » Matth. 26, 28: « Hic est sanguis novi testamenti, qui « pro multis effundetur in remissionem peccatorum. » Vel *melius loquentem*, idest melius loqui facientem: quia sanguis Abel (1) facit nos loqui Abel esse hominem purum et justum; sed sanguis Christi facit nos loqui Christum verum Deum justificantem.

(1) *Al.* quia sanguis iste facit nos loqui Christum verum Deum justificantem, *aliis omissis*.

LECTIO V.

Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur; multo magis nos, qui de caelis loquentem nobis avertimus. Cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit, dicens: Adhuc semel, et ego movebo, non solum terram, sed et caelum. Quod autem, Adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem, tamquam factorum, ut maneant ea quae sunt immobilia. Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam, per quam serviamus, placentes Deo cum metu et reverentia. Etenim Deus noster, ignis consumens est.

Supra posuit Apostolus conditionem utriusque testamenti; hic ex hoc arguit: et circa hoc facit duo: primo enim arguit; secundo inducit conclusionem principaliter intentam, ibi, *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam*. Circa primum duo facit: primo enim praemittit intentionem suam; secundo arguit ad propositum, ibi, *Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur, multo magis nos, qui de caelis loquentem nobis avertimus*. Dicit ergo: Ita dictum

est, quod sanguis Christi melius loquitur quam sanguis Abel. *Videte* ergo *ne recusetis*, vel condemnetis, *loquentem*, idest, quod loquitur implete. Duo autem nobis loquitur sanguis Christi. Primo enim loquitur nobis commemorando suum beneficium, quo datur nobis remissio peccatorum. Qui ergo iterum peccat, loquentem contemnit. Item loquitur exhortans ad imitandum. 1 Petr. 2, 21: « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. » Qui ergo non tollit crucem suam ad ipsum sequendum, recusat loquentem. Psalm. 94, 8: « Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra. » Matth. 17, 5: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. »

Deinde cum dicit, *Si enim illi non effugerunt . . . . . multo magis nos*, arguit comparando locutionem veteris testamenti ad locutionem novi testamenti: et hoc quantum ad duo: scilicet quantum ad modum loquendi, et quantum ad efficaciam locutionis. Modus loquendi: quia ipse loquebatur super terram; hic autem est de caelo. Unde dicit: *Si illi*, scilicet antiqui patres, *recusantes eum qui loquebatur super terram*, scilicet Christus: Isa. 52, 6: « Ego ipse qui loquebar, ecce adsum: » scilicet per Angelos, vel Prophetas: supra 1, 1: *Multifarie multisque modis olim loquens patribus in Prophetis:* vel *eum*, idest Angelum, per quem lex data est Moysi: Galat. 3, 19: « Ordinata per Angelos: » supra 2, 2: *Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus etc.* Act. 7, 38: « Hic est Moyses, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sinai et cum patribus nostris: » *non effugerunt*, scilicet ultionem divinae legis: Job 11, 20: « Effugium peribit ab eis: » supra, 12, 2: *Omnis praevaricatio et inobedientia accepit justam mercedis retributionem.* Sequitur conclusio per locum a minori. Si illi qui recusaverunt loquentem de terra, non effugerunt; *multo magis nos, qui avertimus nobis loquentem de caelo*, non debemus recusare, quia scilicet minus possemus effugere. Ille enim qui nobis loquitur in novo testamento, Christus scilicet, jam est in caelis. Marc. ult. 19: « Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumptus est in caelum. » Deut. 4, 36: « De caelo audire te fecit vocem suam, ut doceret te. » Doctrina ergo veteris testamenti est doctrina Christi loquentis de terra, propter duo. Primo, quia ibi sub figura terrenorum traduntur caelestia. Item ibi promittebantur terrena: sed doctrina novi testamenti est Christi loquentis de caelo: quia terrena convertimus in significationem caelestium per intellectum mysticum. Item in ipso promittuntur caelestia. Matth. 5, 12: « Ecce enim merces vestra copiosa est in caelis. » Joan. 3, 12: « Si terrena dixi vobis, et non creditis; quomodo, si dixero vobis caelestia, credetis? »

Consequenter comparat ad invicem utrumque testamentum quantum ad efficaciam locutionis: et de efficacia quidem locutionis veteris testamenti dicit: *Cujus vox movit terram tunc;* idest, fecit commotionem in terra multipliciter: quia per signa in Ægypto, per divisionem maris, per motum terrae in deserto. Psalm. 67, 10: « Terra mota est: etenim caeli distillaverunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. » In quo significatur quod tota illa locutio commovebat corda per terrena promissa.

Deinde cum dicit, *Nunc autem repromittit*, subjungit quantum ad efficaciam novi testamenti, et probat eam per auctoritatem Prophetae, et post exponit eam, ibi, *Quod autem dicit, Adhuc semel, declarat mobilium translationem.* Auctoritas illa ponitur Aggaei 2, 7; non tamen secundum litteram nostram: nos enim sic habemus: « Adhuc unum modicum est, et ego movebo caelum et terram et mare et aridam. » Apostolus autem accipit sic. *Adhuc semel et ego movebo, non solum terram, sed etiam caelum:* et est sensus idem. Et manifestum est quod ista prolata fuerunt tempore veteris testamenti circa finem ejus, scilicet post reditum transmigrationis ejus; quo tempore nihil restabat de veteri testamento. Ergo manifestum est quod illud quod promittebatur erat implendum in novo testamento, scilicet novum caelum et nova terra. Isai. 65, 17: « Ecce ego creo novos caelos et terram novam. » Quae quidem creatio ostensa est in spiritu Joanni: Apoc. 21, 1: « Et vidi caelum novum et terram novam. » In illa enim innovatione movebuntur caeli. Potest autem caelum dupliciter accipi. Uno modo caelum aëreum, et istud igne ultimae flagrationis purgabitur, ut supra dictum est cap. 10. Alio modo caelum sidereum, et istud non purgabitur, sed mutabitur quantum ad novum statum: quia cessabit a motu, et augebitur claritas partium ejus: quia « lux lunae erit ut lux solis, et lux solis septempliciter, » ut dicitur Isai. 30, 26. Dicit ergo: *Nunc autem*, idest per novum testamentum, *repromittit, dicens: Adhuc semel, et ego non solum movebo terram, sed etiam caelum.*

Consequenter cum dicit, *Quod autem dicit, Adhuc semel, declarat mobilium translationem*, exponit verba prophetiae; et facit magnam vim in hoc quod dicit, *Adhuc semel.* Quod enim dicit, *Adhuc*, ostendit quod mobilia sunt; sed quod dicit, *Semel*, ostendit quod a statu mobilitatis et corruptibilitatis mutanda sunt ad statum incorruptionis et immutabilitatis. Si enim post motionem illam remanerent in statu mutationis, non diceret, *Semel*, sed iterum et iterum; quod est contra Origenem, qui voluit quod mundus in infinitum renovabitur, ac recuperabitur. Dicit ergo: *Quod autem dicit, Adhuc semel, declarat translationem mobilium*, ad statum scilicet immobilitatis. Et quasi aliquis quaereret utrum Deus hoc possit facere, subdit, *Tamquam factorum.* Omnia enim facta, divinae potestati subjiciuntur: unde sicut ex nihilo fecit ea Deus, ita potest ea pro suae voluntatis arbitrio immutare. Et hoc, *ut maneant ea quae sunt immobilia*; idest quantum ad essentias suas principales remaneant immobilia, sed quantum ad aliquas accidentales dispositiones mutabuntur. Psalm. 101, 28: « Et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur: » quae supra 1, sunt exposita. Ex his patet quod ista in veteri testamento, etsi movebantur, non tamen ad statum incorruptionis et immutabilitatis; sed hoc fit tantum in novo, in signum quod promissa veteris testamenti erant mutabilia, non autem novi.

Deinde cum dicit, *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam*, ponit conclusionem principaliter intentam. Postquam enim multipliciter commendavit gratiam et beneficia per Christum nobis collata et conferenda, principaliter intendit nos inducere ad serviendum ei: et hoc concludit, quod ex quo nobis in novo testamento promittuntur bona immobilia, debemus Christo, qui repro-

mittit, servire in timore et reverentia. Et haec est conclusio principalis. Unde primo resumit beneficium exhibitum, dicens: *Itaque*, ex quo scilicet Deus nobis repromittit caelum et terram immobilia, per quae designantur bona futura immobilia et sempiterna, *habemus*, idest reddimus, *gratiam*, idest gratiarum actionem. 2 Corinth. 9, 15: « Gratias ago « Deo super inenarrabili dono ejus. » Et hoc, *suscipientes*, idest quia suscipimus, etsi non in re, tamen in spe promissionis, *regnum immobile*. Psalm. 144, 13: « Regnum tuum, regnum omnium sae« culorum. » Luc. 1, 33: « Regni ejus non erit « finis. » Vel per gratiam intelligitur donum gratiae, quod in praesenti recipimus tamquam pignus aeternae gloriae. Et ideo dicit: *Itaque suscipientes regnum immobile*, idest futurae gloriae, quod nobis promittitur. Luc. 12, 32: « Nolite timere pusillus « grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis « regnum. » Quod enim speramus, habemus; scilicet gratiam quam tamquam quoddam gloriae inchoativum accipimus. Sicut enim natura non deficit in necessariis, multo minus Deus. Et ideo dat nobis spem illius regni, et per consequens gratiam per quam perveniamus. Rom. 5, 2: « Accessum « habemus per fidem in gratiam. » Psalm. 83, 12: « Gratiam et gloriam dabit Dominus. »

Sequitur, *Per quam serviamus placentes Deo cum metu et reverentia*: ubi inducit ad obsequium, ut a nobis requisitum. Dictat enim ratio naturalis quod ei a quo multa beneficia recipimus, obligamur ad reverentiam et ad honorem exhibendum. Ergo multo fortius Deo, qui nobis maxima donavit, et infinita repromisit. Et ideo dicit, quod per istam gratiam, scilicet nobis datam et dandam, *serviamus, Deo placentes, cum metu et reverentia*. Non enim sufficit tantum servire Deo, quod potest fieri per actionem exteriorem, nisi etiam placeamus ei per intentionem rectam et per amorem. Sap. 4, 10: « Placens Deo, factus est dilectus. » Psalm. 114, 9: « Placebo Domino in regione vivorum. » Maxime autem servitur Deo per obsequium interius, Psalm. 50. et Luc. 1, 74: « Serviamus illi « in sanctitate et justitia. » Deus autem propter creationem dicitur Dominus, propter regenerationem vero Pater. Domino autem debetur timor, sed patri amor et reverentia. Malach. 1, 6: « Filius ho« norat patrem, et servus dominum suum timebit. « Si ergo pater ego sum, ubi est honor meus; et « si dominus ego sum, ubi timor meus ? » Ergo Deo serviendum est cum metu et reverentia. Psalm. 2, 11: « Servite Domino in timore, et exultate ei « cum tremore. » Quod autem ita debeamus servire Deo, probat per auctoritatem sumptam Deuter. 4, 24: *Etenim Deus noster, ignis consumens est.* Hoc autem quod Deus dicitur ignis, non dicitur hoc secundum Dionysium, quod sit aliquod corporeum; sed quia intelligibilia designantur per sensibilia, inter quae ignem reperimus habere majorem nobilitatem et majorem claritatem: item majorem activitatem: item majorem altitudinem in situ: item est magis purgativus et consumptivus. Ideo Deus praecipue nominatur ignis, propter ejus claritatem, quia lucem habitat inaccessibilem, 1 Timoth. 6. Item quia maxime activus: Isa. 26, 12: « Omnia opera nostra « operatus es in nobis. » Item altior est in situ: Psalm. 112, 4: « Excelsus super omnes gentes Do« minus, et super caelos gloria ejus. » Item purgat peccata, et quasi consumit: unde dicit hic, quod *est ignis consumens*, scilicet peccata. Malach. 3, 2: « Ipse enim quasi ignis conflans: » et sequitur: « Et purgabit filios Levi. » Supra 1, 3: *Purgationem peccatorum faciens.* Item consumit peccatores puniendo: supra 10, 27: *Terribilis autem quaedam expectatio, et ignis aemulatio*; *quae consumptura est adversarios.* Et ideo quia ista nobis promissa sunt, (Isa. 10, 17: « Erit lumen Israel in igne, et San« ctus ejus in flamma: » Psalm. 96, 3: « Ignis « ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu « inimicos ejus): » ideo debemus studere ad serviendum et placendum Deo.

CAPUT DECIMUMTERTIUM.

LECTIO I.

Caritas fraternitatis maneat in vobis, et hospitalitatem nolite oblivisci per hanc enim placuerunt quidam, Angelis hospitio receptis. Mementote vinctorum, tamquam simul vincti; et laborantium, tamquam et ipsi in corpore morantes. Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus. Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus. Sint mores sine avaritia, contenti praesentibus: ipse enim dixit: Non te deseram neque derelinquam: ita ut confidenter dicamus: Dominus mihi adjutor: non timebo quid faciat mihi homo. Mementote praepositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt verbum Dei: quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem. Jesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula.

Postquam supra monuit eos Apostolus qualiter se debent habere ad perferenda mala: hic monet quomodo se debeant habere ad operandum bona. Unde secundum Glossam ab isto loco incipit moralis instructio post commendationem et exhortationem ad imitandum ipsum: et circa hoc duo facit: primo enim hortatur ipsos ad bona; secundo orat pro eis, ibi, *Deus autem pacis . . . aptet vos in omni bono.* Circa primum tria facit: primo enim ostendit quomodo debent bonum operari quantum ad proximos; secundo quantum ad seipsos, ibi, *Honorabile connubium*; tertio quantum ad praelatos, ibi, *Mementote praepositorum vestrorum.* Dicit ergo quantum ad primum sic. Dictum est, quod promissum est nobis regnum immobile, ad quod si volumus pervenire, necesse est nos caritatem habere. Ergo *caritas fraternitatis maneat in vobis.* I

Joan. 4, 20: « Qui non diligit fratrem suum « quem videt; Deum, quem non videt, quomodo « potest diligere? » Item 1 Petr. 2, 17: « Omnes « invicem honorate, fraternitatem diligite. » Quia vero caritas non est otiosa, ut dicit Gregorius, ideo hortatur ad opera caritatis: 1 Joan. 3, 18: « Non diligamus verbo neque lingua, sed opere et « veritate: » ideo dicit, quod debemus ostendere caritatem peregrinis per hospitalitatem, vinctis per compassionem, pauperibus per subventionem: et primum ponit, ibi, *Et hospitalitatem nolite oblivisci*; secundum ibi, *Mementote vinctorum*; tertium, ibi, *Et laborantium*. Dicit ergo quantum ad primum: *Nolite oblivisci hospitalitatem*. Et dicit, *Oblivisci*, quia isti aliquando in prosperitate sua multum fuerant hospitales, sed modo depauperati erant; et ideo non ita bene poterant; tamen animat eos ad continuandum, secundum possibilitatem suam. Rom. 12, 13: « Hospitalitatem sectantes. » Et specialiter facit mentionem de hospitalitate; quia qui peregrinos recipit, tria opera misericordiae simul implet, quia et recipit et cibat et potat. 1 Petr. 4, 9: « Hospitales invicem sine murmuratione. » Et subdit rationem: *Quia per hanc multi placuerunt, Angelis hospitio receptis*, sicut patet de Abraham et Lot, Gen. 19. Alia littera habet: *Per hanc quasi nescientes receperunt Angelos*: quia non credebant eos esse Angelos: quod verum est in principio: unde quod Abraham adoravit eos, putavit quod essent viri sancti a Deo missi: et adoravit eos adoratione duliae quae exhibetur sanctis, et quasi hominibus cibos obtulit; sed postmodum intellexit eos Angelos, in quibus Deus loquebatur, et locutus est eis sicut Deo, dicens Gen. 18, 25: « Non est hoc tuum, « qui judicas omnem terram: » et similiter Lot. Quantum ad secundum dicit: *Mementote vinctorum*, illorum scilicet qui propter Deum missi sunt in carcerem. Mementote visitando et redimendo, tamquam essetis simul corporaliter cum eis vincti. Hoc enim est aliud opus misericordiae. Matth. 25, 36: « In carcere eram, et venistis ad me. » Contra quod Isa. 14, 17, dicitur: « Vinctis ejus non aperuit carcerem. » Hoc ipsi aliquando fecerunt, sicut patet supra 10. Specialiter autem hoc pertinet ad opus misericordiae, alienam miseriam suam reputare. Quantum ad tertium dicit, *Et laborantium*: sive labore corporali: Psalm. 127, 2: « Labores manuum tuarum, quia manducabis: » sive solicitudine spirituali: 2 Timoth. 2, 6: « Laborantem agricolam oportet primum de fructibus « percipere: » sive in malis sustinendis: Eccle. 1, 17: « Et cognovi quod in his quoque esset labor « et afflictio spiritus. » Breviter, tota praesens vita labor quidam est. Job 5, 7: « Homo ad laborem « nascitur, et avis ad volatum. » Supple mementote, *tamquam et ipsi in corpore morantes*; per quod experti estis quid necesse sit laborantibus. Eccli. 31, 18: « Intellige quae sunt proximi tui « ex teipso. » Matth. 7, 12; « Omnia quaecumque vultis ut faciant vobis homines, eadem et « vos facite illis. »

Deinde cum dicit, *Honorabile connubium*, monet bona facere quantum ad seipsum: et circa hoc duo facit: primo enim ponit monitionem contra concupiscentias carnalium delectationum: secundo contra cupiditatem exteriorum, ibi, *Sint mores sine avaritia*. Primo ergo ponit monitionem, dicens: *Honorabile connubium in omnibus*.

Circa quod sciendum est, quod circa venerea contingit dupliciter peccatum. Uno modo per illicitam conjunctionem soluti cum soluta; et quantum ad hoc dicit, *Honorabile connubium*: supple, sit in omnibus qui continere nolunt: non conjunctio fornicatoria. Et dicitur honorabile quando fit secundum debitas circumstantias matrimonii. Ex quo patet quod actus matrimonialis potest esse sine peccato; quod est contra haereticos. 1 Corinth. 7, 28: « Si nupserit virgo, non peccavit. » Unde Dominus ad ostendendum bonum esse actum matrimonii, primum signum fecit in nuptiis, et matrimonium nobilitavit praesentia sua corporali, et nasci voluit de conjugata. Alio modo per violentiam tori maritalis, quando scilicet vir accedit ad alterius uxorem; vel mulier ad alterius virum; et quantum ad hoc dicit, *Et torus immaculatus*. Sap. 14, 24: « Neque vitam neque nuptias mundas jam « custodiunt; sed alius alium per invidiam oc« cidit, aut adulterans contristat. Item 3, 13: « Felix « sterilis et incoinquinata, quae nescivit torum in « delicto: habebit fructum in respectione animarum « sanctarum. »

Subdit autem Apostolus rationem, dicens: *Fornicatores enim et adulteros judicabit Deus*; in quo elidit errorem aliquorum dicentium, quod Deus peccata carnalia non punit nec curat. Ephes. 5, 6: « Nemo vos seducat inanibus verbis: propter haec e« nim (scilicet propter peccata carnalia quae praemi« serat) venit ira Dei in filios diffidentiae. » Ideo dicit hic, *Fornicatores*, propter hoc quod dixit, *Honorabile connubium*, et: *adulteros*, propter hoc quod dixit, *torus immaculatus*. *Deus judicabit*, idest condemnabit. Ephes. 5, 5: « Omnis fornicator aut im« mundus aut avarus, quod est idolorum servitus, « non habet partem in regno Dei et Christi. »

Deinde cum dicit, *Sint mores sine avaritia*, prohibet cupiditatem bonorum exteriorum· circa quae contingit peccare duobus modis: uno enim modo per tenacitatem; alio modo per cupiditatem. Liberalitas enim est virtus quae ponit medium circa pecunias quantum ad dationem et quantum ad acceptionem. Quantum ad primum, scilicet contra tenacitatem, dicit: *Sint mores sine avaritia*. Avarus enim dicitur nimis tenax, quasi avidus aeris. Unde Eccli. 10, 9: « Avaro nihil est scele« stius. » Quantum ad secundum dicit, *Contenti praesentibus*. Illi qui super his quae habent, volunt alia cumulare, non sunt contenti praesentibus. 1 Timoth. 6, 8: « Habentes alimenta et quibus te« gamur, his contenti simus. » Vel quod dicitur, *Sint mores sine avaritia*, prohibet avaritiam quantum ad cupiditatem et tenacitatem. Cum vero dicit, *Contenti praesentibus*, excludit causam avaritiae, scilicet solicitudinem. Matth. 6, 31: « Nolite « soliciti esse. » Non enim prohibetur quod homo non solicitetur de rebus in posterum necessariis; sed quod cura et solicitudo non praeoccupet mentem. Sic enim qui praeoccupat futuram solicitudinem « solicitus est in crastinum.

Deinde cum dicit, *Ipse enim dixit*, ponit monitionis rationem: et est ratio quare non debemus superflue esse soliciti, sed tamen facere quod in nobis est, scilicet cum fiducia divini auxilii. *Ipse enim dixit*, Josue 1, 5, *Non te deseram*, scilicet quin ministrem tibi necessaria, *neque derelinquam*, scilicet fame perire. Psalm. 36, 25: « Non vidi « justum derelictum, nec semen ejus quaerens pa-

« nem. » Vel *non derelinquam* quin liberem te a malis. Et ex hoc causatur fiducia in corde *ita ut confidenter dicamus:* Isa. 12, 2: « Fiducialiter a« gam, et non timebo. » Et quid dicemus? Illud Psalm. 117, 6: *Dominus mihi adjutor*; *non timebo quid faciat mihi homo. Adjutor,* inquantum a malis liberat: Psalm. 45, 2: « Adjutor in tribu« lationibus, quae invenerunt nos nimis: » et ideo *non timebo quid faciat mihi homo,* idest adversarius quicumque carnalis. Isa. 51, 12: « Quis tu « ut timeas ab homine mortali? » Vel diabolus qui dicitur homo ab homine victo, sicut Scipio (1) a devicta Africa dictus est Africanus. Matth. 13, 28: « Inimicus homo hoc fecit. »

Deinde cum dicit, *Mementote praepositorum vestrorum,* ostendit quomodo debent bonum operari quantum ad praelatos: et circa hoc facit duo: primo enim ostendit quomodo se debent habere ad mortuos, scilicet ut eorum sequantur exempla; secundo quomodo ad viventes, scilicet ut eis obediant, ibi, *Obedite praepositis vestris.* Quantum ad primum duo facit: primo enim ostendit quomodo bonorum doctrinam imitentur; secundo quomodo malorum doctrinam devitent, ibi, *Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci.* Dicit ergo: *Mementote praepositorum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei,* idest Apostolorum, qui vobis praedicaverunt. Isa. 51, 2: « Attendite ad Abraham patrem « vestrum, et ad Saram quae peperit vos. » Non solum autem praedicaverunt verbo, sed etiam facto ostenderunt. Marc. ult. 20: « Sermonem confir« mante sequentibus signis. » Non solum mementote verborum, sed etiam intuemini exitum. 1 Mach. 2, 51: « Mementote operum patrum quae fecerunt « in generationibus suis, et accipietis gloriam ma« gnam et nomen aeternum. » Jac. 5, 10: « E« xemplum accipite, fratres mei, mali exitus et « longanimitatis et laboris et patientiae, Prophe« tas, qui locuti sunt in nomine Domini. » Sed non solum hoc imitemini, scilicet exitum, ut scilicet pro Christo patienter (1) sustineatis, sed etiam conversationem: ad bonam enim mortem venitur per bonam conversationem. *Imitamini* etiam *fidem* illorum, ut ab illa non declinetis.

(1) *Al.* sicut Scipio Africanus.

Sequitur: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula.* Secundum Glossam sic introducitur littera ista. Ipse enim supra dixerat, quod scilicet dictum est Josue 1: *Non te deseram neque derelinquam.* Poterant isti dicere: Ille cui hoc dictum est, bene debebat confidere de Dei adjutorio; nos autem non sic, quibus non est dictum. Hoc removet Apostolus, dicens quod Christus qui hoc tunc dixit Josue, manet in aeternum. Et ideo sicut tunc potuit ipsum juvare, ita potest modo auxiliari nobis: ideo dicit: *Jesus Christus heri et hodie, ipse et in saecula.* Vel potest referri ad immediate dictum. Jam enim dixerat, quod deberent imitari Apostolos. Poterant dicere, quod non est simile: quia illi immediate instructi fuerunt a Christo et servierunt sibi, nos autem non sic. Et ideo dicit Apostolus quod Christus manet; et ideo instruit nos ad serviendum sibi: unde dicit: *Jesus Christus heri,* scilicet in tempore primitivorum Apostolorum, *et hodie,* scilicet in tempore isto, *ipse et in saecula.* Matth. ult. 20: « Ecce ego vobiscum sum usque ad con« summationem saeculi. » Apoc. 1, 8: « Dicit Do« minus Deus, qui erat, et qui est, et qui ventu« rus est omnipotens. » Psalm. 101, 28: « Tu « autem idem ipse es, et anni tui non deficient. » In hoc ergo ostendit Apostolus aeternitatem Christi.

(1) *Al.* sapienter.

LECTIO II.

Doctrinis variis et peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quae non profuerunt ambulantibus in eis. Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra casra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, idest fructum labiorum confitentium nomini ejus. Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.

Supra monuit Apostolus ad imitandum exempla et conversationem eorum qui dec esserut; hic monet ad insistendum doctrinae eorum: et circa hoc duo facit: primo enim ponit monitionem suam; secundo assignat rationem, ibi, *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt.* Iterum prima in duas: primo enim ponit monitionem suam in generali; secundo explicat (1) ipsam, ibi, *Optimum enim est gratia stabilire cor.* Dicit ergo: *Nolite abduci variis et peregrinis doctrinis;* quasi dicat: Ita dixi, quod debetis imitari fidem Apostolorum. Ergo a doctrina ipsorum per quamcumque doctrinam *nolite abduci,* idest removeri. Ubi sciendum est, quod cum veritas consistat in medio, cujus est unitas; ideo uni vero multa falsa opponi possunt, sicut uni medio multa extrema. Doctrina ergo fidei una est: quia a puncto in punctum non convenit ducere nisi unam rectam lineam. Omnes autem aliae doctrinae multae sunt, quia a recto multis modis contingit deviare. Et ideo dicit, *Doctrinis variis,* idest divisis. Oseae 10, 2: « Divisum est cor eorum, nunc « interibunt. » Hae sunt illae doctrinae de quibus 1 Timoth. 4, 1: « Doctrinis daemoniorum, in hy« pocrisi loquentium mendacium. » Item sunt peregrinae, scilicet a fide catholica. A nobis autem tales doctrinae non sunt sustinendae; quia non sumus hospites et advenae; sed sumus cives sanctorum, et domestici Dei, Ephes. 2.

(1) *Al.* exemplificat.

Deinde cum dicit, *Optimum est enim gratia stabilire cor,* explicat (1) in speciali quae sunt variae et peregrinae doctrinae. Ubi (2) sciendum est, quod in primitiva Ecclesia fuit unus error,

(1) *Al. iterum* exemplificat.
(2) *Al.* unde.

quod ad salutem necessaria erat observantia legalium, quae praecipue consistebat in quibusdam cibis sumendis, puta agni paschalis, Exod. 12, et in abstinendo a quibusdam cibis, sicut patet Lev. 11, et in aliis multis locis. Alius error fuit, quod passim licebat uti delectationibus corporalibus; et iste fuit error Nicolaitarum. Et de utroque possunt haec verba exponi; sed magis proprie de primo. Dicit ergo: Nolite abduci a veritate fidei per varias et peregrinas doctrinas. 2 Thessal. 2, 2: « Non « cito moveamini a sensu vestro. Galat. 1, 6: « Mi« ror quod sic tam cito transferimini ab eo qui « vos vocavit in gratiam Christi in aliud Evange« lium. » Deus enim a nobis requirit cor. » Prov. 23, 26: « Praebe, fili mi, cor tuum mihi: » et ideo *optimum est gratia stabilire cor*: nam debet esse firmum et stabile (1): contra quod dicitur in Psalm. 39, 13: « Cor meum dereliquit me. » Hoc autem non stabilitur escis corporalibus, sed per gratiam justificantem. Rom. 3, 24: « Justificati gratis per « gratiam ipsius: » et per redemptionem quae est in Christo Jesu. Et ideo dicit: *Non escis, quae non profuerunt ambulantibus in eis.* Rom. 14, 17: « Non « est regnum Dei esca et potus; sed justitia et « pax et gaudium in Spiritu sancto. » Non est ergo stabilimentum cordis in moderata vel superflua sumptione cibi, sed magis in gratia Dei. Ps. 111, 8: « Paratum cor ejus sperare in Domino, « confirmatum est cor ejus: non commovebitur « donec despiciat inimicos suos. » Spes autem est quasi anchora stabiliens corda. Supra 6, 18: *Confugimus ad tenendam propositam nobis spem quam sicut anchoram habemus animae tutam et firmam.* Et dicit, quod *non profuerunt ambulantibus in eis*, idest sperantibus in eis: quia illis qui eis utuntur ad necessitatem, prosunt ad salutem corporis; sed qui totum studium ponunt in eis, ambulant in ipsis; et talibus nec proficiunt ad salutem animae, nec corporis. Hier. 1, 15: « Numquid carnes san« ctae auferent a te malitias tuas, in quibus glo« riata es? »

Deinde cum dicit, *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt*, assignat rationem, et est valde subtilis. Sicut enim legitur Levit. 16, decima die septimi mensis, summus Sacerdos sanguinem vituli et hirci inferebat intra sancta pro sua ignorantia, et illorum corpora cremabantur extra castra. Et quia erat oblatio Sacerdotum, non comedebantur carnes eorum. Quod enim offerebant pro peccato Sacerdotum, non comedebant, sed extra castra comburebant. Ex ista ergo figura trahit Apostolus mysterium. Per sanguinem enim illum figurabatur sanguis Christi, ut supra dictum est cap. 9. Vitulus enim et hircus Christum figurabant: quia vitulus erat hostia sacerdotalis, et hircus immolabatur pro peccato. In quo figurabatur quod Christus debebat immolari pro peccato, non suo, sed populi. Vitulus ergo et hircus immolatus, est Christus Sacerdos seipsum offerens pro peccatis nostris. Sanguis ergo Christi illatus est intra sancta, et caro cremata est extra castra. Ubi duplex est significatum. Unum, quod Christus in civitate immolatus est linguis Judaeorum: unde et Marcus dicit ipsum hora tertia crucifixum, licet hora sexta fuerit in cruce levatus. Aliud quod per virtutem passionis suae Christus intra caelestia sancta nos introducit ad Patrem. Quod autem corpora illorum cremabantur extra castra, quantum ad caput nostrum, significat quod Christus passurus erat extra portam: quantum vero ad nos, qui sumus membra, significat quod pro illis qui sunt extra castra legalium vel exteriorum sensuum immolatur Christus. Qui enim erant in castris, de carnibus illis non comedebant. Haec est ergo figura quam proponit Apostolus: cujus primo ponit significatum; secundo ponit figuram, ibi, *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra;* tertio inducit conclusionem: *Exeamus igitur ad eum extra castra.* Dicit ergo: Stabiliamus corda nostra non escis, sed gratia. Aliter enim non possumus: quia *habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt.* Istud altare vel est crux Christi, in qua Christus immolatus est, vel ipse Christus, in quo et per quem preces nostras offerimus: et hoc est altare aureum, de quo dicitur Apoc. 8. De isto ergo altari *non habent potestatem edere*, idest fructum passionis Christi percipere, et ipsi tamquam capiti incorporari, *qui tabernaculo legalium deserviunt.* Galat. 5, 2: « Si circumcidi« mini, Christus vobis nihil proderit. » Vel tabernaculo corporis deserviunt qui carnales delectationes sequuntur. Roman. 13, 14: « Carnis curam » ne feceritis in desideriis. » Talibus enim nihil prodest. 1 Corinth. 11, 29: « Qui enim manducat « et bibit indigne, judicium sibi manducat et bi« bit. » Dicitur autem corpus tabernaculum, quia in ipso tamquam in bello habitamus contra hostes, et modicum manet. 2 Petr. 1, 14: « Velox est « depositio tabernaculi mei. » Et ideo non est ei deserviendum.

Deinde cum dicit, *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra,* prosequitur figuram ipsam: et primo figuram veteris legis; secundo figuram novi testamenti, ibi, *Propter quod et Jesus . . extra portam passus est.* Quantum ad primum dicit: *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra*: et potest legi ista littera duobus modis. Uno modo sic. *Horum animalium corpora cremantur extra castra*, scilicet vituli et hirci, *quorum sanguis infertur in sancta per Pontificem*, pro peccato Sacerdotum et multitudinis. Aliter sic, ut per illa animalia intelligatur Christus vel sancti ejus. Per omnes enim hostias veteris legis figurabatur Christus, et per consequens membra ejus. Christi ergo corpus, cujus sanguis illatus est in Sancta caelestia pro peccato totius mundi, igne passum in ara crucis, extra portas Hierusalem, quasi extra castra, crematum est. Vel etiam sancti extra castra, idest extra communem societatem hominum, igne caritatis, jejuniis, orationibus et aliis operibus misericordiae se cremant: quorum, idest pro quibus, efficaciter sanguis Christi in Sancta illatus est. Primus sensus litteralis est.

Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Adaptat figuratum, quod fuit in novo testamento, figurae veteris testamenti, ut sit consonantia inter ipsa: unde dicit: *Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Et patet totum.

(1) *Al.* et ideo debet esse firmum et stabile.

Deinde cum dicit, *Exeamus igitur ad eum*, inducit duas conclusiones. Secunda ibi, *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo.* Quantum ad primum dicit: Ita dictum est, quod nos habemus altare quod est extra castra. Duo ergo debemus facere: scilicet ad ipsum accedere, et super illud sacrificare. Modum accedendi ponit primo dicens, quod sicut Christus passus est, et improperium passionis extra portam sustinuit; sic et nos *exeamus ad eum extra castra,* idest extra communem societatem carnalium, vel extra observantiam legalium, vel extra sensus corporis, *portantes improperium ejus*, idest Christi, idest signa passionis Christi, per quae Christus factus est opprobrium hominum et abjectio plebis. Psal. 68, 21: « Improperium expectavit cor meum et miseriam. » Vel improperium portemus, idest renuntiemus legalibus adveniente veritate, propter quod sumus Judaeis improperium, idest propter signa poenitentiae, quae a carnalibus improperantur. Supra 11, 26: *Majores divitias aestimans thesauris Aegyptiorum, improperium Christi.* Sicut enim accusatus est Christus quod subverteret legem, ita Apostolo improperabatur quod praedicaret non debere servari legalia. Galat. 5, 11: « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc praedico, quid adhuc persecutionem patior? » Subdit autem rationem ejus, dicens: *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Homo enim libenter manet in loco suo proprio. Finis enim noster non sunt legalia nec temporalia; sed finis noster Christus est. Rom. 10, 4: « Finis noster Christus est, ad salutem omni credenti. » Non ergo habemus hic manentem civitatem, sed ubi est Christus. Ergo exeamus ad ipsum. Coloss. 3, 1: « Si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens. » Isai. 33, 20: « Respice Sion civitatem solemnitatis nostrae. » Supra 11, 10: *Expectabat fundamenta habentem civitatem, cujus artifex et conditor Deus.* Item meliorem civitatem appetunt, idest caelestem. Ad ipsam enim intendimus transferri, sicut ad locum et altare nostrum. Ergo exeundum est ad illud.

Deinde cum dicit, *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo*, ponit secundam conclusionem, quod scilicet super istud altare sacrificare debemus, et qualia sacrificia. Duplex est autem sacrificium quod super altare Christi offerre debemus, scilicet devotionem ad Deum, et miserationem ad proximum. Quantum ad primum dicit, quod postquam non sunt offerenda sacrificia legalia: Psalm. 39, 7: « Sacrificium et oblationem noluisti: » *ergo per ipsum*, idest per Christum, *offeramus semper Deo hostiam laudis.* Psalm. 49, 23: « Sacrificium laudis honorificabit me. » Istud autem sacrificium laudis vocat fructum labiorum, idest confessionem vocis. Melius enim laudatur Deus ore quam occisione animalium: unde dicit: *Fructum labiorum confitentium nomini ejus*: hoc est enim necessarium. Roman. 10, 10: « Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. » Oseae 14, 3: « Reddemus vitulos labiorum nostrorum. » Isa. 57, 19: » Creavi fructum labiorum pacem. » Hoc autem sacrificium debet esse *semper*, idest continue, sicut in lege erat juge sacrificium, sicut patet Num. 28. Psalm. 33, 2: « Benedicam Dominum in omni tempore: semper laus ejus in ore meo. » Aliud sacrificium ponit cum dicit: *Beneficentiae autem et communionis nolite oblivisci*; quasi dicat: Olim opere exhibebatis opera misericordiae; modo autem saltem corde, si non potestis opere. Et ideo dicit: *Nolite oblivisci beneficentiae,* idest liberalitatis, quantum ad ea quae datis. Largus enim beneficus dicitur. Galat. 6, 9: « Bonum autem facientes, non deficiamus. » Eccli. 12, 6: « Bene fac humili, et non dederis impio. » *Et nolite oblivisci communionis,* quantum ad ea quae servatis, ut tempore suo communicetis. Act. 2, 44: « Omnes qui credebant, erant pariter, et habebant omnia communia. » Rom. 12, 13: « Necessitatibus sanctorum communicantes. » Vel *communionis*, scilicet caritatis, per quam sunt omnia communia. Quare autem istud duplex beneficium offerre debeamus, ostendit dicens: *Quia talibus hostiis promeretur*, passive, *Deus*; idest, possumus Deum mereri talibus sacrificiis: ipse enim est merces nostra, quam istis operibus possumus acquirere. Gen. 15, 1: « Ego protector tuus sum, et merces tua magna nimis. » Psalm. 50, 21: « Tunc acceptabis sacrificium justitiae, oblationes et holocausta. » Isa. 19, 21: « Colent eum in hostiis et muneribus; et vota vovebunt Domino et solvent. »

LECTIO III.

Obedite praepositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, et non gementes: hoc enim non expedit vobis. Orate pro nobis: confidimus enim, quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conversari. Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine testamenti aeterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem, faciens in vobis quod placeat coram se per Jesum Christum; cui est gloria in saecula saeculorum. Amen. Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii. Etenim perpaucis scripsi vobis. Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo (si celerius venerit) videbo vos. Salutate omnes praepositos vestros, et omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. Gratia cum omnibus vobis Amen.

Supra monuit Apostolus quomodo se debent habere ad praelatos mortuos, ut scilicet in fide ipsorum permaneant; hic monet eos qualiter se debeant habere ad viventes: et primo quomodo ad alios; secundo quomodo ad seipsum Paulum, ibi, *Orate pro nobis.* Dicit ergo: *Obedite praepositis vestris.* Ubi considerandum est, quod duo debemus praelatis: scilicet obedientiam, ut ipsorum mandata impleamus: unde dicit, *Obedite*: 1 Reg. 15, 22: « Melior est obedientia quam victima: » item reverentiam, ut eos honoremus tamquam patres, et ipsorum disciplinam toleremus; et ideo dicit, *Subjacete eis.* 1 Petr. 2, 13: « Subjecti estote omni humanae creaturae. » Rom. 13, 2: « Qui pote-

« stati resistit, Dei ordinationi resistit. » Rationem subjectionis (1) subdit dicens: *Ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Quare enim debeamus obedire et subjici praelatis, hoc est ideo quia incumbit eis labor et periculum imminet. Unde quantum ad laborem solicitudinis, qui eis incumbit de regimine subditorum, dicit, quod *ipsi pervigilant,* idest perfecte vigilant. Roman. 12, 8: « Qui praeest in solicitudine. » Vigilare enim super gregem commissum, incumbit praelatis: unde Luc. 2, 8, dicitur: « Pastores, » per quos designantur praelati, « erant vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum: » quia dum dormiunt homines, inimicus homo superseminat zizania in medio tritici, ut dicitur Matth. 13. Quantum autem ad periculum quod imminet, dicit: *Quasi pro animabus vestris reddituri rationem.* Hoc est enim maximum periculum, hominem de factis alterius rationem reddere, qui pro suis non sufficit. 3 Reg. 20, 39: « Custodi virum istum: qui si lapsus fuerit, erit anima tua pro « anima illius. » Reddent enim praelati in die judicii rationem de sibi commissis, quando fiet eis illa quaestio, Hier. 13, 20: « ubi est grex qui datus est tibi, pecus inclitum tuum? Quid dices « cum visitaverit te? Tu enim docuisti eos adversum te (scilicet loquendo bona) et (faciendo « mala) erudisti in caput tuum, » per mala tua exempla. Gregorius: « Scire debent praelati, quod « tot mortibus digni sunt, quot exempla perditionis ad subditos transmittunt. » Prov. 6, 1: « Fili, si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum « libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum. » Praelatus enim manu (idest exemplo boni operis), et ore (idest praedicatione) obligat se Christo pro subditis. Dicitur autem Christus extraneus, quia, ut dicit Bernardus, « amicus est in sponsione, sed extraneus in exigenda ratione. »

Sed non videtur quod aliquis teneatur reddere rationem nisi pro se tantum. 2 Corinth. 5, 10: « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal « Christi, ut recipiat unusquisque propria corporis « prout gessit. »

Respondeo. Dicendum est, quod quilibet principaliter reddet rationem de factis suis; sed inquantum actus sui quodammodo pertinent ad alium, intantum reddet rationem de illo. Facta autem praelati pertinent ad subditos, secundum illud Ezech. 3, 17: « Fili hominis, speculatorem dedi te « domui Israel, et audies de ore meo verbum, et « annuntiabis eis ex me. » Ubi sequitur, quod si praelatus (qui nomine speculatoris intelligitur) non annuntiaverit impio, ipse quidem impius in iniquitate sua morietur; sed sanguis de manu speculatoris requiretur. Si igitur pervigilant, quasi reddituri rationem pro nobis; et nos debemus quod in nobis est, facere; scilicet obedire, et non rebellare: *ut ipsi cum gaudio hoc faciant, et non gementes;* idest, sustineant periculum et laborem pro nobis cum gaudio, et non cum gemitu: quia bonus praelatus multum gaudet quando videt subditos bene operantes, quia tunc labor suus non est inanis. Joan. 3, 4: « Majorem horum non habeo gratiam quam ut « audiam filios meos in veritate ambulare. » Phil. 4, 1: « Itaque, fratres mei carissimi et desideratissimi, gaudium meum et corona mea; sic state « in Domino carissimi. » Ipsi autem gemunt in rebellione vestra. Galat. 4, 19: « Filioli mei, quos « iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. » Hierem. 9, 1: « Quis dabit capiti meo « aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et « plorabo die ac nocte interfectos filiae populi mei? » Gemunt etiam compatiendo, quando propter rebellionem nostram non consequuntur fructum laborum ipsorum, qui est fructus aeternae hereditatis. Isa. 33, 7: « Ecce videntes clamabunt foris, Angeli « pacis amare flebunt. » Subdit autem rationem quare debemus obedire eis, quia *hoc non expedit vobis* quod scilicet ipsi gemant pro nobis ex rebellione nostra: Deus enim vindicabit pro ipsis. Psalm. 105, 16: « Irritaverunt Moysen in castris, « Aaron sanctum Domini. Aperta est terra, et deglutivit Dathan, et operuit super congregationem « Abiron. » Isa. 63, 10: « Ipsi autem ad iracundiam provocaverunt eum, et afflixerunt Spiritum « sanctum ejus (1): » sequitur: « Et conversus « est eis in inimicum; et ipse debellavit eos. »

Nota autem, quod dicit, *Non expedit vobis*: non enim dicit, Non expedit illis: gemere enim pro commissis subditorum, bene expedit praelatis. Sic gemebat Samuel super reprobatione Saulis, 1 Reg. 15 et 16.

Deinde cum dicit, *Orate pro nobis,* monet Apostolus qualiter se debeant habere ad ipsum: petit enim quod ipsi orent pro eo. Simile habetur Rom. 15, 30: « Obsecro vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum et per caritatem « Spiritus sancti, ut adjuvetis me in orationibus « vestris: » quia, sicut dicit Glossa, impossibile est, idest valde difficile, preces multorum non exaudiri. Matth. 18, 19: Si duo ex vobis consenserint super « terram, de omni re quamcumque petierint, fiet « eis a Patre meo. » In hoc ergo quod Apostolus, qui certus erat quod Deo erat acceptus, petit orari pro se, percutit superbiam aliquorum qui dedignantur ab aliis preces petere, ut dicit Glossa. Rationem suae petitionis assignat dicens: *Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus*; quod potest duobus modis intelligi. Uno modo respectu ipsorum quorum petit orationes: quia cum Apostolus Judaeis non praedicaret, sed tantum Gentibus, non videbatur eis acceptus. Et ideo poterant se excusare, ne exaudirent petitionem ejus: et ideo dicit, quasi se excusando, quod ipse non habet conscientiam quin bonum ipsorum velit: unde dicit: *Confidimus enim, quia habemus bonam conscientiam, volentes* vos etiam *bene conversari in omnibus.* Per quod dat intelligere quod intendit eis prodesse cum poterit. Quia vero bonum conscientiae est a solo Deo, ideo illud attribuit fiduciae quam gerit de ipso. Vel potest referri ad ipsum Apostolum: quia cum non praedicaret Judaeis, non videbatur dignus quod orationes pro ipso fierent: quia Dominus non exaudiret eos, quia hostis fidei ipsorum videbatur: sicut dicitur Hierem. 7, 16: « Tu ergo noli orare pro « populo hoc, neque assumas pro eis laudem et orationem, et non obsistas mihi: quia non exaudiam te. » Hoc ergo removet Apostolus dicens:

(1) *Al. deest* subjectionis.

(1) *Al. Vulgata* Spiritum sancti ejus.

Orate pro nobis: quia non habemus conscientiam alicujus peccati nec alicujus malefacti, sed *confidimus quia bonam conscientiam habemus.* Nec ait, Certi sumus, quia delicta quis intelligit? Eccle. 9, 1: « Nescit « homo utrum amore an odio dignus sit. » 1 Corinth. 4, 4: « Nihil mihi conscius sum, sed in hoc non « justificatus sum. » Quia ergo *bonam conscientiam habemus, bene volentes conversari in omnibus*, ideo non repugnat mihi quin orationes vestrae sint utiles.

Deinde cum dicit, *Amplius autem deprecor*, assignat aliam rationem quare debent orare pro ipso, quia scilicet hoc erit eis utile: unde dicit: *Amplius*, idest propter aliud, *deprecor hoc vos facere*, scilicet orare, *quo restituar vobis celerius*; quod erit ad utilitatem vestram. Rom. 1, 11: « Desidero videre vos, ut aliquid impartiar vo« bis gratiae spiritualis. » Apostolus autem, qui sic pro omnibus factis suis recurrit ad orationem, insinuat nobis quod omnes viae ejus et facta ordinabantur ab ipso secundum Dei dispositionem. Job 37, 11: « Nubes spargunt lumen suum, quae « lustrant cuncta per circuitum, quocumque eas « voluntas gubernantis duxerit. » Per nubes enim praedicatores et Apostoli intelliguntur. Isa. 60, 8: « Qui sunt isti, qui ut nubes volant? »

Deinde cum dicit, *Deus autem pacis .. aptet vos in omni bono*, orat Apostolus pro ipsis: et primo orat; secundo aliquid ab ipsis petendo, se excusat, ibi, *Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii.* Circa primum prius describit eum quem orat, dicens, *Deus autem pacis.* Proprius enim effectus Dei est facere pacem: « non « enim est Deus dissensionis, sed pacis. » 1 Corinth. 14, 33: Item 2 Cor. 13, 11: « Pacem habete, et « Deus pacis et dilectionis erit vobiscum. » Pax enim nihil aliud est nisi unitas affectuum: quos unire est proprium solius Dei, quia per caritatem, quae a solo Deo est, uniuntur corda; Deus enim novit colligere et unire; quia Deus est caritas, quae est vinculum perfectionis: unde ipse habitare « facit unanimes in domo: » Psalm. 67, 7. Homo inter se et Deum pacem fecit per ministerium Christi: et ideo dicit: *Qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium.* Quandoque autem dicitur Christus suscitatus per virtutem Patris: Rom. 8, 11: « Si « Spiritus ejus qui suscitavit Jesum Christum a « mortuis. » Quandoque vero dicitur seipsum suscitasse: Ps. 3, 6: « Ego dormivi et soporatus sum, « et exsurrexi. » Quae tamen non sunt contraria: quia surrexit virtute Dei, quae est una Patris et Filii et Spiritus sancti. *Eduxit* ergo *de mortuis*, idest de sepulcro, quod est locus mortuorum. Rom. 6, 4: « Quomodo surrexit Christus a mortuis per « gloriam Patris, ita et nos in novitate vitae am« bulemus. » Dicitur autem Christus magnus pastor ovium, idest fidelium, et humilium. Joan. 10, 14: « Ego sum pastor bonus, et cognosco oves « meas, et cognoscunt me meae: » oves enim sunt qui Deo obediunt: ibidem 27: « Et oves meae « vocem meam audiunt. » Dicit autem ipsum *Pastorem magnum*, quia omnes alii sunt vicarii ejus: quia ipse pascit oves proprias, alii vero oves Christi. Joan. ult. 17: « Pasce oves meas. » 1 Petr. 5, 4: « Cum apparuerit Princeps pastorum, percipie« tis immarcescibilem gloriae coronam. » Eduxit autem ipsum *in sanguine testamenti aeterni*, idest in virtute sanguinis Christi, per quem confirmatur testamentum novum, in quo aeterna promittuntur, ad differentiam veteris. Christus enim sanguinem suum dicit sanguinem novi testamenti, Apostolus autem dicit aeterni: et ideo in consecratione sanguinis, in forma ponitur utrumque. Ipse vero Christus per passionem suam meruit sibi et nobis gloriam resurrectionis: ideo dicit, quod *eduxit Dominum nostrum Jesum Christum de mortuis in sanguine testamenti aeterni.* Phil. 2, 8: « Humiliavit « semetipsum factus obediens usque ad mortem. » Zach. 9, 11: « Tu vero in sanguine testamenti tui « eduxisti vinctos de lacu, in quo non erat aqua. »

Consequenter subjungit petitionem suam, cum dicit: *Aptet vos in omni bono.* Voluntas enim humana cum sit quaedam inclinatio rationis, est principium actuum humanorum; sicut gravitas est principium motus gravium deorsum: unde se habet ad actus rationis, sicut inclinatio naturalis ad actus naturales. Res autem naturalis dicitur apta ad illud ad quod habet inclinationem. Sic etiam homo quando habet voluntatem benefaciendi, dicitur aptus esse ad illud. Deus etiam quando immittit homini bonam voluntatem, aptat eum, idest facit ipsum aptum: et ideo dicit: *Aptet vos in omni bono, ut faciatis ejus voluntatem*, idest, faciat vos velle omne bonum. Prov. 2, 23: « Desiderium justorum omne « bonum. » Haec est enim voluntas Dei, scilicet quod Deus vult nos velle. Aliter enim non est bona voluntas nostra. Voluntas autem Dei est bonum nostrum: 1 Thessal. 4, 3: « Haec est volun« tas Dei, sanctificatio vestra. » Rom. 12, 2: « Ut « probetis quae sit voluntas Dei bona et benepla« cens et perfecta. » Dupliciter autem aptatur homo ad bene faciendum. Uno modo exterius operando; et sic unus homo aptat alium persuadendo vel comminando: alio modo aliquid interius exhibendo; et sic solus Deus aptat voluntatem qui solus ipsam potest immutare. Prov. 21, 1: « Cor regis « in manu Domini: quocumque voluerit, inclina« bit illud. » Unde dicitur: *Faciens in vobis.* Ph. 2, 13: « Deus est qui operatur in nobis velle et « perficere. » Quid autem faciet? *Quod placitum est coram se*, idest, faciet vos velle quod placet ei. Haec autem sunt fides et mansuetudo, et timor Domini. Eccl. 1, 34: « Beneplacitum est ei fides « et mansuetudo. » Psalm. 146, 11: « Beneplaci« tum est Deo super timentes eum. » Haec autem omnia habentur *per Christum*: nihil enim a Patre impetratur nisi per Filium. Joan. 16, 23: « Si « quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vo« bis. » Et ideo dicit, *Per Jesum Christum.* 2 Petr. 1, 4: « Per quem maxima et pretiosa nobis pro« missa donavit. » Rom. 5, 2: « Per quem accessum habemus per fidem in gratiam. » *Cui*, scilicet Christo, *est gloria in saecula saeculorum, amen*, idest gloria sempiterna. 1 Tim. 1, 17: « Re« gi saeculorum immortali, invisibili, soli Deo, « honor et gloria in saecula saeculorum, Amen. » Haec enim gloria sibi debetur inquantum est Deus.

Deinde cum dicit, *Rogo autem vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii*, subdit petitionem suam, in qua excusat se: deinde concludit epistolam, ibi, *Gratia Dei cum omnibus vobis.* Circa primum tria facit: quia primo ponit excusationem suam, secundo recommendationem nuntii per quem scribit; tertio ponit quasdam salutationes. Dicit ergo quantum ad primum: *Rogo vos, fratres, ut sufferatis verbum solatii*, idest, patienter portetis verba

Epistolae hujus, in qua etsi in aliquo vos reprehendi, totum est ad consolationem vestram. Rom. 15, 4: « Quaecumque scripta sunt, ad nostram « doctrinam scripta sunt. » Et quare debent patienter portare, ostendit dicens: *Quia perpaucis*, idest valde paucis, *scripsi vobis*: quod verum est respectu mysteriorum, quae in ipsa continentur: in ista enim Epistola fere omnia mysteria veteris testamenti continentur. Sermones autem breves valde accepti sunt: quia si sunt boni, inde (1) avidius audiuntur; si vero mali, parum gravant. Eccle. 5, 1: « Pauci « sunt sermones tui. »

Consequenter recommendat illum per quem scribit, dicens: *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum*, scilicet a carcere, in quo cum Apostolo erat; vel a me dimissum ad praedicandum, et ad vos missum, *Cognoscite*, idest gratiose recipite: tum quia, ut habetur Act. 16, fuerat circumcisus: tum etiam *si celerius venerit, cum ipso videbo vos*: in quo ostendit dilectionem quam ad ipsos habebat. Hoc etiam dicit, quia etsi ad ipsos non venerit, quia Romae passus est, tamen incertus erat utrum vel ad tempus deberet dimitti

Consequenter ponit salutationes suas: et primo injungit eis salutationem aliorum, dicens: *Salutate omnes praepositos*, idest Apostolos adhuc viventes, *et omnes sanctos*, scilicet alios discipulos. Istis autem non scribit, quia non intendebat scribere nisi contra observantes legalia. Et ideo quia ista Epistola est instructiva, non intendebat instruere Apostolos, quia erant antecessores sui in fide. Secundo salutat eos ex parte aliorum, dicens: *Salutant vos fratres de Italia*. Scripsit enim Epistolam istam a Roma. Tertio more solito concludens, quasi pro sigillo ponit salutationem, dicens: *Gratia Dei cum omnibus vobis, Amen*; idest, peccatorum remissio, et omnia alia Dei dona, quae per gratiam Dei habentur, sint firmiter cum omnibus vobis. *Amen* confirmatio est omnium.

(1) *Al. deest* inde.

HIC EXPLICET EXPOSITIO IN OMNES SANCTI PAULI EPISTOLAS.

J. BERNARDI MARIAE DE RUBEIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

DISSERTATIONES

DISSERTATIO I.

DE COMMENTARIIS IN EPISTOLAS SANCTI PAULI APOSTOLI, EORUMQUE INTEGRITATE, AC EDITIONUM FIDE.

CAPUT I.

Veterum judicium de Commentariis Divi Thomae in Epistolas Sancti Pauli. Pars eorumdem stylo proprio Aquinatis scripta, alia reportata a Reginaldo Privernensi. Prolixus locus in Epistolam 1 ad Corinthios Thomae suppositus; an Nicolao Gorrano restituendus, an Petro de Tarentasia, dubium.

I. Commentationum ab Angelico Doctore Thoma Aquinate elucubratarum opus in *Epistolas omnes Sancti Pauli,* recentium Criticorum nemo unus est qui Thomae nostro non adjudicet; illudque praestantissimum ac omnigena refertum eruditione non fateatur. Nostrates mitto omnes: exterosque memoro, qui nostra ac superiori proxima scripserunt aetate, Possevinum, Bellarminum, Labbeum, Dupinium et Caveum. Diligentiorum operam sibi videtur adhibuisse Casimirus Oudinus, qui veterum Nomenclatorum testimonia fert ac expendit; sicque demum judicandum de hoc Opere Divi Thomae censet: « Sunt igitur, inquiens, certo hi Commen« tarii in omnes Divi Pauli Epistolas, partim Sancti « Thomae Aquinatis, ut evincunt allatae authori« tates; partim Fratris Reginaldi ejus socii, qui « post ipsum illos reportavit: quam reportationem « approbasse et correxisse, et consequenter suam « fecisse dicitur. » Quae minus consone ad Veterum testimonia, ab Oudino scripta sunt: eademque ita composita videntur, ut deteriorem in partem converti facile queant.

Veterum ego sub oculos verba pono, ut quae Thomas in hisce Commentariis proprio scripserit stylo, quae rursum animo concepta dictaverit e suggestu, postque ipsum legentem exceperint alii, quae demum ab aliis reportata expenderit, emendaverit, adprobaveritque, perspicue omnique summoto dubio innotescat. Ptolomaei Lucensis libro 23 Hist. Eccles. capite 15, verba sunt: « Alia etiam multa « scripta sunt ab eo utilia, quae magis habentur « per modum reportationis: quae ipse videns po« stea correxit, et inde ulterius approbavit. Unde « sunt Postillae super omnes Epistolas Pauli, prae« ter Epistolam ad Romanos, quam ipse notavit: « quas ego vidi et legi. » In suo Codice legebat Doctissimus Echardus: *Quam ego vidi et legi*; ac si solam Epistolam *ad Romanos* vidisset Ptolomaeus, ac legisset. Priorem lectionem, *Quas ego vidi et legi,* praestat Historia Ptolomaei Lucensis, curante Doctissimo Muratorio, typis edita Tomo XI inter Scriptores Italiae: eamdemque habet locus idem, quem integrum descripsit Casimirus Oudinus, ac profert Tomo III. Commentarii de Scriptoribus Ecclesiast. Dissertatione de Scriptis S. Thomae cap. 2 et 18.

Guillelmus de Tocco in Vita Aquinatis haec habet pauca et simplicia verba capite IV: « Scripsit « super Epistolas Pauli omnes, quarum scripturam « praeter Evangelium super omnes commendabat. » Hinc ratio patet, cur Evangelica Historia Commentario explicata, ceteris Novi Testamenti libris praetermissis, mentem operamque Thomas applicuerit, ut Paulinas Epistolas elucidaret. Etenim quas Commentationes proprio stylo scripserit ille in easdem Epistolas Pauli, quas etiam e suggestu legerit, exceperintque alii, silentio praeterit Guillelmus.

Hanc adhibet distinctionem Bartholomaeus Logotheta, minusque clarum disertumque Ptolomaei Lucensis testimonium exponit ac declarat. Verba refero ex Fragmento Balusiano. Ait primo: « Scri« psit............ super Epistolam ad Romanos, super « Epistolam primam ad Corinthios. » Addit vero: « Si autem alia sibi adscribantur, non ipse scri« psit et notavit, sed alii recollegerunt post eum « legentem vel praedicantem: puta Lecturam super « Paulum ab XI capitulo primae Epistolae ad Co« rinthios usque ad finem: quam recollegit Frater « Rainaldus de Piperno Socius ejus. » Epistolam *ad Romanos* annotationibus ab ipso Thoma scriptis illustratam, Ptolomaeo Lucensi consentiens, narrat Logotheta: eodemque modo addit ipse, decem priora capita Epistolae primae *ad Corinthios* commentationibus exposita, quas ipse Aquinas proprio stylo notaverit. Qua in re par est Triveti testimonium in chronico ad Annum 1274, apud Dacherium: « Super Epistolam vero ad Romanos, inquientis, « et super decem capitula Epistolae (primae) ad « Corinthios: et infra: Alia quidem inveniuntur « sibi attributa, quae tamen ipse non scripsit, sed « post eum legentem vel praedicantem ab aliis sunt « collecta; ut puta Lectura super Epistolam ad Co« rinthios ab undecimo capite usque ad finem.... « quas Frater Reginaldus ejusdem socius recollegit »

Mendi, quod irrepserit in utriusque, Logothetae ac Triveti, textum, suspicionem ingerit auctoritas Bernardi Guidonis, et Antonini, qui tradunt, Aquinatem praeter Epistolam *ad Romanos*, commentatione proprio stylo edita integram etiam illustrasse primam Epistolam *ad Corinthios*, ac decem praeterea capita priora Epistolae *ad Hebraeos*. Guidonis verba sunt apud Echardum et Oudinum: *Scripsit etiam*, inquientis, « Postillas super Epistolam Pauli ad Romanos: item super Epistolam (utique « primam) ad Corinthios: item super Epistolam « ad Hebraeos usque ad undecimum capitulum. « Ab inde vero sunt Postillae ejus super sequen« tes Epistolas Pauli reportatae per praedictum so« cium suum (Reginaldum) post ipsum legentem: « quas idem Doctor fertur postmodum correxisse. » Eadem habet Antoninus loco saepius citato, scilicet in Chronico, Titulo 18 Partis III, capite 10, §. 2. Quae sane si accuratius annotata, admonente Echardo, Logothetae ac Triveti calamo exciderit Epistola *ad Hebraeos* oportet: quae illa est, quam ad caput undecimum Thomas exposuit: non autem, ut eorum in textu legitur, Epistola prima *ad Corinthios*. Guidoni favere videtur testimonium Petri Rogerii, qui postea Clemens 6, in priore Sermone inquientis: « Item scripsit super Epistolas ad Romanos, ad « Corinthios et ad Hebraeos. » Ipsamque quod attinet ad integram primam *ad Corinthios* Epistolam, par esse videtur Joannis de Columna judicium: « Scri« psit... super Epistolam ad Romanos, super Epi« stolam primam ad Corinthios: et licet raro repe« riantur, tamen a fide dignis audivi, quod ipse « scripsit super omnes Epistolas Pauli. » Commentationes Thomae intellige in omnes Pauli Epistolas, vel ab ipso revera scriptas, vel e suggestu dictatas, et a Reginaldo socio exceptas.

Quo sensu par est intelligere Pignonum et Valleoletanum, qui *scripsisse* Thomam « super omnes « Epistolas Pauli, » dixere. In iis porro Paulinis Epistolis explanandis, divino lumine Sanctum Doctorem aliquando collustratum fuisse, tradit Guillelmus de Tocco in ejus Vita loco citato. « In quarum expositione, inquiens, « Parisiis visionem prae« fati Apostoli dicitur habuisse. » Paria sunt quae scribit Valleoletanus: « Super quas Epistolas cum « Parisius scriberet, et quidquam sibi obscurius « occurrebat; omissis scriptionibus, in oratione se « prosternebat; et tunc clarum illi erat quod ob« scurum antea. » Visionem quamdam F. Pauli de Aquila, viri magnae probitatis et famae, quae rem hanc confirmat, Guillelmus de Tocco refert in Vita citata, capite 10, num. 61, apud Bollandi Continuatores. « Ipso (Thoma) migrante in Fossa « nova » (extremis vitae diebus), Fr. Paulus de « Aquila, vir magnae probitatis et famae, existens « in Conventu Neapolitano, vidit in visione imagi« naria praedictum Doctorem in Scholis legentem « Neapoli coram multitudine copiosa Scholarium, « et Beatum Paulum ejus scholas intrantem cum « societate Sanctorum. Cui cum Lector de cathe« dra descendens vellet occurrere, Apostolo ei in« nuente quod legeret, et quod prosequeretur quam « coeperat lectionem; Doctor rogavit Apostolum, ut « ei diceret, si habuisset verum de suis Epistolis « intellectum: qui respondit: Bene, sicut in hac « vita homo vivens in corpore potest scire etc. » Loca aut scholae aut urbes hinc satis innotescunt, ubi suas in Epistolas Pauli elucubraverit Thomas expositiones, aut e suggestu dictaverit: partim scilicet Parisiis, et cum altera vice in eam urbem Reginaldo comite profectus est, Guillelmo de Tocco et Valleoletano testibus; partim vero post alterum ejus reditum in Italiam, sive Romae, sive Neapoli, ut satis indicat laudatus Guillelmus in Visione F. Pauli de Aquila.

II. Jamvero allata si conferantur invicem Veterum testimonia, sponte fluit quod ferri de praestantissimo Thomae Opere in *Epistolas Pauli* judicium debeat. 1. Integram Epistolam *ad Romanos*, ac priora saltem decem capita Epistolae primae *ad Corinthios*, commentario illustravit Aquinas, quem proprio stylo scripsit. Id uno consensu perhibent Veteres omnes. 2. In ipsam fortasse integram *ad Corinthios* primam Epistolam, ac decem priora capita Epistolae *ad Hebraeos* editae proprio stylo ipsius Thomae commentationes fuerunt: quod asserunt Bernardus Guidonis et Antoninus, ac indicare videntur Petrus Rogerius et Joannes de Columna. 3. Quae supersunt in caeteras *Epistolas Pauli*, ex ore Thomae dictantis e suggestu Postillas excepit Frater Reginaldus: easdemque novis curis expendit ipse Aquinas, correxit, adprobavitque: qua de re dubitare non sinunt Ptolomaeus Lucensis, Logotheta, Trivetus, Bernardus Guidonis, Sanctus Antoninus.

III. In Commentario typis edito, quo prima ad Corinthios Epistola explanatur, prolixus occurrit locus, a decimo scilicet commate septimi capitis ad undecimum usque caput, qui revocari in dubium potest, num germanus haberi debeat Aquinatis foetus. Ad hunc quippe locum notam appingit in margine Remigius Florentinus in Veneta editione, quam ipse *anno* 1562, *apud Juntas* curavit: « Advertas, inquiens, Candide Lector, quod in quodam Manu« scripto exemplari, quod Venetiis in Divi Domi« nici (*a Castello*, ut ajunt) Bibliotheca extat, « habebantur haec verba: Nota, quod hinc usque « ad 11, caput exclusive, non est expositum se« cundum S. Thomam; sed sumptum est de verbo « ad verbum de Expositione cujusdam Fratris Ni« colai Gallici Ordinis Praedicatorum, qui tamen « satis docte et lucide omnes Epistolas explanavit. « Quod verum esse, ex phrasi et modo exponendi « patet. Et ego nec labori nec sumptui parcam, « ut fragmentum ipsum reperiam. » Eadem nota legitur in Parisina Joannis Nicolai editione.

Difficultatem ingerit sane styli ratio, quae multum dissimilis eo loci apparere incipit: augetque difficultatem *Thema* quoddam *in Festo Beatae Caeciliae* pro texendo sermone in ejusdem Beatae laudem, quod in expositione quartidecimi commatis intrusum videri potest, cum simile exemplum occurrat nuspiam in genuini Thomae Commentariis. Ea vero demum ab Aquinate passim et constantissime servata methodus patet, ut Scripturae sanctae verba et commata explanans, emergentes, si quae sunt, inserat difficultates et solvat: argumentaque proponat, si quae digna censet animadversione: ad aliaque tum procedat, quae sequuntur, exponenda commata. Alius est ordo in eo quo de agimus loco. V. g. lectio secunda in septimum caput exponit commata decimum, undecimum, tertiumdecimum, et decimumquartum; et lectione tertia explanantur commata sex quae sequuntur. Porro in ejusdem Lectionis tertiae calce objectiunculae plures proponuntur cum responsionibus, quae ad ipsum comma

decimum spectant: « Hic quaeritur super illo, *Uxorem a viro non discedere* (℣. 10), quare solam « causam fornicationis Dominus excipit, caeteras « vero omnes molestias jubet fortiter sustineri. « Contra etc. » Lectio prima in caput nonum priora commata decem complectitur. Continuo commentario septem exponuntur commata: tum serie interrupta, adnotationes interseruntur, quae comma primum magis declarant: « Notandum super illud, « *Nonne Dominum Jesum vidi* (℣. 1), quod mul« tiplicem Domini legimus visionem etc. » Plura occurrunt similia exempla, quorum alia ab illis ordiuntur verbis, *Hic quaeritur super illo*: ab iis alia, *Notandum hic*, vel *Notandum super illud*; quae stylum methodumque Divi Thomae minime sapiunt.

Hujusce prolixae Commentarii partis Auctorem prodit *Nicolaum Gallicum Ordinis Praedicatorum* adnotatio, quae legitur a Remigio Florentino ad eumdem apposita locum. Nicolaum indicari pro certo habeo, dictum *de Goran* vel *de Gorain*, a loco natali, vel etiam ex stirpe Dominorum loci. Anglum hominum plerique putant, Flandrum alii: suisque Symmistis accenset illum Wadingus in Bibliotheca. Tum Gallum natione, tum Praedicatorum Ordinis alumnum solidis argumentis evincit Jacobus Echardus ad annum 1295: quod utrumque confirmat superius allata codicis Ms. nota, a Remigio Florentino in lucem edita. De Viro ornatissimo fusiore mihi agendum sermone in Dissertatione de Commentario in Epistolas Canonicas Divo Thomae tributo. Postillas *in Epistolas Pauli omnes* ab ipso elucubratas, testantur Bernardus Guidonis, Laurentius Pignon, Leander Albertus. Vulgo jam ipsi Commentarius in easdem Epistolas abjudicatur, cujus initium: *Dedi te in lucem Gentium*; qui pluries typis prodiit, Coloniae, Hagenoae, Parisiis, Antuerpiae, et Lugduni anno 1692, *apud Avissonios, Joan. Posuel, et Claud. Rigaud*, tom. 2 in fol., sub hoc titulo, « R. P. Nicolai Gorrani Ord. Fra« trum Praed. in omnes Divi Pauli Epistolas enar« ratio etc. invigilante R. P. F. Jacobo le Gall, « ejusdem Ordinis Theologiae Professore etc. » Haec editio diligentissimo excidit Echardo: qui tamen, an Gorrano, an potius Petro de Tarentasia, postea Innocentio V, praedicta tribui debeat Postilla, anceps haeret. Codices Ms. profert optimae notae, qui sub Gorani nomine Commentarios in Epistolas Pauli complectuntur longe diversos, quorum initium: « Vidi alterum Angelum volantem « per medium caeli, habentem Evangelium aeter« num. » Codicesque affert alios, in quibus Petro de Tarantasia Commentarius abjudicatur, qui incipit, *Dedi te in lucem gentium*: similemque satis vetustum servat Foroiulensis Bibliotheca Ordinis Praedicatorum e Congregatione B. Jacobi Salomonii, quem propriis oculis lustrare licuit.

Commentarii partem qua de agimus, eamdem omnino in editis exemplis sub nomine Divi Thomae ac ipsius Gorrani, vel Petri de Tarentasia, ponere sub oculos liceat, ac invicem comparare.

Apud S. Thomam Aquinatem.	*Apud Nicolaum Gorranum.*
℣. 10. « *His autem* « *qui matrimonio juncti* « *sunt etc.* Supra Apo« stolus posuit documen« ta de contractu matri« monii: hic instruit eos, « qui jam matrimonium « contraxerunt de ma« trimonio non dissol« vendo. Et primo docet « eos, qui sunt matrimo« nio juncti ut in matrimo« nio maneant: secundo « ponit utilem doctrinam, « quantum ad omnes sta« tus et conditiones ho« minum; ibi, *unumquem*« *que sicut vocavit Deus.* « Circa primum duo fa« cit: primo agit de in« dissolubilitate matrimo« nii, quantum ad eos « qui sunt unius cultus: « secundo, quantum ad « eos, qui sunt in dispari « cultu, ibi, *Nam caete*« *ris ego dico.* Circa pri« mum duo facit: primo « ponit praeceptum de « indissolubilitate matri« monii; secundo docet, « quid sit servandum, « quando matrimonium « quodammodo separatur; « ibi, *quod si discesserit.* « Dicit ergo primo: *Dixi* « *non nuptis*, idest vir« ginibus et viduis, quod « melius est eis si sic « permanserint. *His au*« *tem qui matrimonio* « *sunt juncti* non patet « eadem conditio: *his e*« *nim praecipio non ego*, « scilicet indicta mihi « auctoritate: sed *Domi*« *nus* hoc praecepit di« cens.	℣. 10. « *His autem* « *qui matrimonio juncti* « *sunt etc.* Superius egit « de Matrimonio quan« tum ad carnalem co« pulam: hic agit de ipso, « quantum ad insepara« bilitatem. Et primo in« ter personas ejusdem « cultus, scilicet quorum « uterque est fidelis; se« cundo inter personas « disparis cultus, scilicet « quorum alter est fide« lis: *nam caeteris dico* « *ego.* In prima parte « primo praecipit uxori « virum non dimittere: « secundo si dimiserit ob « causam fornicationis, « ostendit quod non de« bet se alteri copulare: « *quod si discesserit.* Ter« tio, scilicet viro prae« cipit idem servare: *et* « *vir uxorem.* Dicit er« go, *iis autem*; quasi, « hoc consulo his qui « non sunt conjuncti ma« trimonialiter. *Iis autem* « *qui in matrimonio jun*« *cti sunt;* quasi quodam « vinculo. Matrimonium « enim est legitima con« junctio maris et fe« minae. *His*, inquam, « *praecipio non ego*; qua« si scilicet hoc praece« ptum ex me adinve« nerim, sed *Dominus* in « propria persona prae« cipit.

Hactenus Commentarii duo discriminantur, quorum alter proprias notas habet, quae genuinum Thomae foetum produnt ipsum: non alter. In Foroiulensi laudato codice, sub nomine Petri de Tarentasia scripto, priora hujus loci verba differunt. Legimus enim: « *His autem qui matrimonio etc.* « Egit de Matrimonio contrahendo: hic agit de con« tracto non separando: primo inter personas ejus« dem cultus etc. » ut supra. Quae porro sequuntur apud Thomam et apud Gorranum, aut Petrum de Tarentasia, de verbo ad verbum eadem sunt.

« Matth. 19. *Quod* « *Deus conjunxit, homo* « *non separet.* Praecipio, « inquam, *uxorem a viro* « *non discedere:* et sub« intelligendum est, ex« cepta causa fornicatio« nis etc.	« Matth. 19. *Quod* « *Deus conjunxit, homo* « *non separet.* Praecipio, « inquam, *uxorem a viro* « *non discedere*: et sub« intelligendum est, ex« cepta causa fornicatio« nis etc.

Et sic deinceps ad undecimum usque caput. Dolendum sane, partem hanc Commentarii, quae sit

genuinus Thomae foetus, excidisse: aut latitantem in forulis nondum obstetricantem invenisse manum quae eam in lucem edat. Quae vero editis in exemplis prostat, an Nicolao Gorrano, an Petro de Tarentasia tribui debeat, dubium et haerentem vidimus Echardum. Pro Gorrano stat superior Nota illa, quam in Veneto Codice Manuscripto legebat Remigius Florentinus. Accedit, in Commentario *in septem Epistolas Canonicas*, quem pro germano Gorrani foetu habet Echardus, tametsi prodierit sub nomine Sancti Thomae Aquinatis, methodum illam ac interpretationis rationem apparere, quam servari jam animadvertimus in loco quo de agimus. Frequentibus nempe scatet *notationibus*, *notandisque*: pluribusque textus commatibus continua expositione declaratis, ad priora, quo magis ea illustrentur, per hujusmodi adnotationes redit Auctor: vel inserit quaesita, pluresque nectit objectiunculas, ac solvit. Commentarium ipsum consule. Ut exemplis res innotescat, expendere liceat secundi capitis Epistolae Jacobi commata quatuor priora. Haec omnia dilucido Commentario exposita vides. Tum ad primum comma revertitur Auctor, in quo de personarum acceptione sermo est: « Hic quaeritur, inquiens, « utrum acceptio personae sit peccatum; » eaque de re quaestiunculas plures movet ac dirimit, ac insuper alias addit animadversiones: « Nota, inquiens, « quod personarum acceptio cavenda est in multis « etc. » Consule caput primum Epistolae secundae Petri a commate decimonono ad primum et vicesimum: ubi commentatione expleta, animadversiones adjunguntur ad priora verba spectantes: « No« ta super illud supradictum, Cui benefacitis attendentes... Nota, quod quando vita est obscura « et lubrica et praeceps etc. » Consule caput secundum a commate quarto ad nonum: quibus explanatis, ad quartum redit Commentator: « Quaeritur, « inquiens, de hoc, quod dicit Glossa super illud, « Si Angelis peccantibus etc. » Integrum demum in easdem septem Epistolas Commentarium lege: pluraque loca offendes, quae methodum hanc, in loco de quo agimus et in editis sub nomine Gorrani postillis in Epistolas Sancti Pauli servatam, passim exhibent: ut jam idem hujusmodi omnium commentationum videatur auctor. At jam superius laudatos iterum codices Mss. memoro, quorum alii Commentarium in Epistolas Pauli sub nomine Petri de Tarantasia praestant, incipientem ab illis verbis, *Dedi te in lucem gentium*: aliosque ab Echardo relatos, in quibus longe diversa Nicolai Gorrani postilla legitur, incipiens, « Vidi alterum Angelum « volantem per medium caeli. » Qua tamen de re sapientiorum esto judicium: satisque mihi fuerit, candide lectorem admonuisse, veluti certa Aquinatis opera certasque operum ejus particulas a nobis non venditari, si quae sint, quae solidioribus argumentis in dubium revocentur.

CAPUT II.

Erasmi testimonium de praefatis Commentariis. Ipsius censura depellitur contra doctrinam Aquinatis de Jesu Christo praedestinato Filio Dei.

I. Hactenus vero de operis Auctore. Praecipua nonnulla doctrinae capita, quae tradit in Opere Thomas, ad examen ut advocem, invidia cogit quam conflare moliti sunt Criticissimi Viri, ut videntur Erasmus, et Richardus Simonius. Laudibus Aquinatem ejusque Commentationes ornat Erasmus, quae egregiae in eo sunt, qui parce laudabat: simulque tamen censuram adhibet in Annotationibus ad Caput 1 Epistolae ad Romanos. Verba illa ℣. 4. « qui praedestinatus est Filius Dei in virtute etc. » exponens, sic ait: « Dictu mirum est, quam se « torqueat hoc loco Thomas Aquinas, vir alioqui « non suo tantum saeculo magnus. Nam meo qui« dem animo nullus est recentium Theologorum, « cui par sit diligentia, cui sanius ingenium, cui « solidior eruditio: planeque dignus erat, cui lin« guarum quoque peritia, reliquaque bonarum lit« terarum supellex contingeret, qui iis quae per « eam tempestatem dabantur, tam dextre sit usus. » Verius dixisset, ea verba Apostoli exponendo, non se torquere Thomam, ut apposite reponit Echardus, sed modos omnes quibus hae voces intelligi poterant, et a variis exponebantur, afferre, ut certiorem, saltem Sancti Augustini sententiae conformiorem, tandem eligeret: quod in re obscurissima eruditi et accurati est interpretis.

II. Ipsum quaestionis momentum liceat paulo diligentius expendere, ut Aquinatem non se torsisse, veluti ancipitem ubi figeret pedem, sed Interpretis ac Theologi partes omnes explesse, ipsumque Erasmum neque critica neque Theologica peritia satis pollentem se ostendisse, perspicue constet. Quid ipse senserit Censor, verbis ejus expressum accipe: « *Qui pradestinatus est.* Magno con« sensu Graeci codices habent ὁρισθέντος, idest, *qui* « *finitus* seu *definitus erat*; hoc est, juxta Graeco« rum Scholiorum interpretationem, *certo pronun*« *ciatus, demonstratus, ac declaratus.* Atque ita « legit Chrysostomus et Theophylactus: ac legen« dum esse nominatim etiam admonet Origenes, « enarrans hunc locum.... Dictu mirum est, quam « se torqueat hoc loco Thomas Aquinas etc. » Dubium nullum, plerosque Graecae Ecclesiae Patres in eo Apostoli loco legisse, ὁρισθέντος, et hanc vocem plurimis synonimis explanasse, idem esse dicentes, ac « ostensum, demonstratum, judicatum, « et omnium sententia pro confesso habitum: » totiusque demum loci sensum esse, Christum « qui « factus est ex semine David secundum carnem, » multis argumentis ostensum cognitumque *Filium Dei* ex *virtute* seu vi prodigiorum, ex *spiritu sanctificationis* quem in se credentibus Christus infundit, ex *resurrectione* demum qua se a mortuis excitavit.

In hanc interpretationem non ivit attamen Origenes, ut confidentius putavit Erasmus: idque contendit unum, ut *destinatum Filium Dei* dixerit Apostolus, non *praedestinatum.* Disertissima profero quae verba habet in idem caput 1 Epistolae ad Romanos: « Observandum est enim, quia non dicit, « Praedestinatus est Filius Dei in virtute secun« dum spiritum sanctificationis: » sed qui *destinatus est Filius Dei in virtute...* Destinatur enim ille, « qui est: praedestinatur vero ille qui nondum est; « sicut de his quibus dicit Apostolus (ibid. capite « VIII. ℣. 29). *Quos autem praescivit. illos et prae*« *destinavit.* Praesciri ergo et praedestinari possunt « illi, qui nondum sunt; ille autem qui est, et « semper est, non praedestinatur. Haec dicta sint « propter eos qui in Unigenitum Filium Dei im« pietatem loquuntur, et ignorantes differentiam

« *destinati*, et *praedestinati*, putant eum inter eos « qui, cum ante non fuerint, praedestinati sunt, « esse numerandum. » Origenianae sententiae subscribit Hieronymus in caput I ad Ephesios: « Differentiam, inquiens, graeci sermonis, προορίσας (seu « προορισθέντος), et ὁρισθέντος, latinus sermo non explicat. Superior quippe sermo ad eos refertur « qui antea non fuerunt: et priusquam fierent de « his cogitatum eat, et postea substiterunt. Inferior « vero de eo quem nulla cogitatio, voluntas nulla « praecessit: sed semper fuit, et nunquam ut esset « accepit exordium. Unde recte nunc de his (ad « Ephesios cap. I. ℣. 5, qui praedestinavit nos in a « doptionem etc.), qui cum ante non essent, postea « substiterunt, dicitur προορισθέντος. De Filio vero, « hoc est de Domino nostro Jesu Christo, in alio « loco (ad Romanos cap. I. ℣. 4) scriptum est « ὁρισθέντος, quia semper cum Patre fuit, et nunquam ut esset, voluntas paterna praecessit. » Hanc vidit Origenianam interpretationem vocatque eam ad examen Thomas: sensumque adprobat, qui elici inde potest, Pauli Apostoli menti consonum: « Propter hoc, inquiens, Origenes dicit: quod littera « non debet esse, *qui praedestinatus est:* sed *qui destinatus est Filius Dei in virtute*; ut nulla antecessio designetur. Et secundum hoc planus est sensus, quia Christus destinatus, idest missus est a « Deo Patre in mundum, tamquam verus Filius « Dei in virtute divina. »

Prudens ac necessaria sequitur ejus animadversio: « Sed quia, inquientis, communiter omnes libri latini habent, Qui praedestinatus est, aliter « alii hoc exponere voluerunt. » Latinos libros, qui hanc afferunt lectionem, Vulgatae Bibliae Codices intelligit Thomas. Idem aetate sua adnotaverat Origenes loco citato: *In latinis codicibus et exemplaribus*, inquiens, *Praedestinatus, solet inveniri*. Haec esse interpretis verba in Origenis textum intrusa, suspicatur Erasmus: et perinde nobis erit, si Hieronymus interpres, aut potius Rufinus hanc *Praedestinati* vocem codicum latinorum auctoritate fulciri testetur. Accedunt Latini Patres, qui eo in loco idem vocabulum expressere: Vetus interpres Irenaei Libro III. contra Haereses capite XVI. al. XVII. num. 5: Hilarius Libro VII de Trinitate in exemplis excusis, postrema Ascetarum Maurinorum editione excepta, et in Codice Corbejensi; Ambrosiaster in eumdem Apostoli locum, Augustinus Tract. XC. in Evangelium Joannis num. 8, et in Expositione inchoata Epistolae ad Romanos. Graeci aliqui Patres non desunt. Rufinus, qui Origenis libros περὶ ἀρχῶν, latine vertit, *praedestinatum Filium Dei* exprimit Libro II, capite IV, num. 2, adeoque legisse προορισθέντος videtur: idemque sentire licet de Irenaeo ejusque vetusto interprete loco citato. Ita legit etiam Epiphanius contra Theodosianos num. 6, et Marcellus Ancyranus similiter, Eusebio teste Libro I, contra ipsum capite II. inquiente: « Quam « ille sententiam (Apostoli ad Rom. cap. I. ℣. 4). qua mente nescio, sed pervertit sane. Legit enim « in textu Apostolico, προορισθέντος, *praeviso et praedestinato*: qui debuerat, ὁρισθέντος, *constituto et determinato*: in eum nempe finem, ut intelligatur « Filius esse eo modo quo sunt illi qui per praescientiam designantur. » Quo tamen loco perperam Eusebius adulteratae Scripturae crimen objicit Ancyrano, cum vox, *Praedestinatus*, ante ejus aetatem jam legeretur; eamdemque vocem, veluti haereticae pravitatis notam, perperam, ac nimia rejicit confidentia.

Quid? quod tametsi in Apostoli textu legeretur ὁρισθέντος, attamen tum graeca ὁρίζειν et προορίζειν, cum latina *destinare* et *praedestinare* pro eodem in hujusmodi re usurpari, callentissimi Viri adnotarunt; ut jam invecta ab Origene distinctio subtilior mage sit, quam vera ac solida. Hinc verba illa Actorum capite II, ℣. 23. ὡρισμένει βουλῇ καὶ προγνώσει, perinde vertas, « hunc definito consilio (seu praedefi« nitione) et praescientia Dei traditum esse: » et Actorum capite X, ℣. 42. ὁ ὡρισμένος ὑπὸ τοῦ θεοῦ, con« stitutus (definitus, praedestinatus) judex mortuo« rum; » et Actorum capite XVII, ℣. 26. ὁρίσας προτεταγμένους καιρούς, *definiens* (*praedefiniens*) *statuta*: et Lucae capite XXII. ℣. 22. « Et quidem Fi« lius hominis πορεύεται κατὰ τὸ ὡρισμένον, secundum « quod definitum (seu praedefinitum est) vadit. » Consule Interpretes ac Theologos in 3 part. D. Thomae q. 24, art. 1, et 11. Ipsius Erasmi, qui etiam favet, verba refero: « Caeterum si hoc nos offen« dit, quod *praedestinari* ob additam antecessio« nis praepositionem referatur ad aliquid quod non« dum sit, idem scrupulus manet in verbo simpli« ci. Quum enim *destinare* sit non *mittere*, quae« madmodum vulgus illiteratum putat, sed certum « aliquid in animo praefigere; nimirum ipsa verbi « natura rei futurae significationem habet, quemad« modum sperare, timere, decernere, deliberare, « statuere. Nihil enim horum fit, nisi ad aliquid « futurum referatur etc. » Ubi animadverte, ad vulgus illitteratum referri, quod latina vox *destinare* significat etiam *mittere:* quo sensu Origenianam interpretationem exposuit Aquinas. At in Glossariis eamdem verbo illi significationem subjici, adnotavit Dionysius Petavius Libro IX de Pradestinatione capite 1, num. 1. Idque satis erat superque Doctori Aquinati, qui Theologica dogmata exponebat, vim vocis quae latinissimis hominibus placeret, scrupulosius non indagabat.

Hisce praenotatis, ad rei summam accedo. Probabilis ea quidem sententia sit, quam Graeci codices Patresque confirmant: Christum, « qui factus « est ex semine David secundum carnem, osten« sum esse et agnitum demostratumque Filium « Dei » variis indiciis et argumentis prodigiorum. At fuerit nemo tam petulantis ingenii, qui Codicum latinorum ac Patrum lectionem rejiciat, quae Christum effert « praedestinatum aut destinatum « Filium Dei in virtute. » Hinc alia commentatio quaerenda, quae menti Apostoli consilioque consona sit. Id cum agere pergat Angelicus Thomas, injuria « mirum in modum se torquere dicitur: » qui nisi id egisset, accurati doctique Interpretis ac Theologi munere functus non esset. Aliorum ergo interpretationes profert, vocat eas ad examen, seligit verisimiliorem. Fuerunt ergo nonnulli, « qui « hoc exponere voluerunt secundum consuetudi « nem Scripturae, in qua dicitur aliquid fieri, quan« do innotescit; sicut Dominus post resurrectionem « dicit Matthaei ultimo (capite ℣. 18): data est « mihi omnis potestas: quia post resurrectionem « innotuit, talem potestatem sibi esse datam ab « aeterno. » Hanc invexisse commentationem videtur Ambrosiaster, qui locum Apostoli enarrans: « Hic ergo, ait qui incarnatus, quid esset latebat: « tunc praedestinatus est secundum spiritum san« ctificationis in virtute manifestari Filius Dei, cum

« resurgit a mortuis. » Quae difficultates insunt, quominus haec sententia adprobetur, patefacit omnes Aquinas: « Sed secundum hoc, inquiens, « quod dicit, *praedestinatus*, non proprie accipi« tur: quia praedestinatio est de eo quod pertinet « ad gratiam; non autem in hoc gratia Christo « facta est quod ejus virtus divina innotuit, sed « potius nobis: et ideo etiam in Glossa dicitur, « quod secundum hunc sensum *Praedestinatus* lar« ge ponitur pro *praescito*; ut sit sensus; *Christus* « *praedestinatus est*, idest ab aeterno praescitus, « ut innotesceret ex tempore esse Filius Dei in « virtute. » Jamvero in antecessum tradiderat Angelicus Doctor: Praedestinationi de qua hic loquimur, proprie ac Theologice acceptae, cum sit rei alicujus ordinatio ad rem aliam; illam ipsam rem quae ordinatur ad alteram, praeintelligi jam constitutam, ac naturalibus omnibus et necessariis ad id ut sit, instructam: adeoque « naturalia proprie « sub praedestinatione non cadere, sicut non dici« mus proprie quod homo est praedestinatus ha« bere manus. » Tum deinde, « praedestinationem « dici proprie eorum solum quae sunt supra na« turam, in quae rationalis creatura ordinatur. » esse vero « supra naturam rationalis creaturae « Deum solum, cui unitur rationalis creatura per « gratiam. » Sed hanc praeterea gratuitam rationalis creaturae unionem cum Deo trifariam contingere: « uno modo quantum ad actum ipsius « Dei, puta *cum* per gratiam prophetiae com« municatur homini praecognitio futurorum, quae « est propria Deo, et hujusmodi dicitur gra« tia gratis data: alio modo quantum ad ipsum « Deum cui unitur rationalis creatura, communiter « quidem secundum affectum dilectionis, quod qui« dem fit per gratiam gratum facientem, quae et « gratia adoptionis *appellatur*: alio modo, qui est « singularis Christo, per unionem in esse perso« nali: et hic dicitur gratia unionis. » Haec est vero illa gratia, eademque omnium suprema, quae *Christo facta est* in tempore, et ad quam ab aeterno praedestinatus dici ille debet.

Hinc in ea Apostoli sententia, « Qui (Christus) « praedestinatus est Filius Dei in virtute, » subjectum quaeritur, quod divina praedestinatione ordinatum fuerit *ad unionem in esse personali*, seu ad filiationem Dei naturalem. Unde altera est apud Aquinatem interpretatio illorum qui « praedesti« nationem ad ipsam unionem referentes, non at« tribuerunt eam personae, sed naturae; ut sit « sensus: qui praedestinatus est Filius Dei in vir« tute; idest, cujus natura praedestinata est ut sit « ei unita qui est Filius Dei in virtute. » Quamplures novi Theologos, quos memorare non refert, qui huic sententiae acquiescunt: sive demum naturam humanam Christi *abstracte* sumas pro humanitate: sive *concrete*, ut ajunt, pro isto homine, certoque naturae humanae individuo: notantque, singularem hanc naturam humanam concipi quidem τῇ ἐπινοίᾳ, seu *ratione* posse prius, quam Dei Filii personali proprietate affecta subsistat; re tamen ipsa nec momento extitisse, antequam Verbo divino, Filio Dei copularetur. Vide Petavium de Incarnatione Lib. XI, Cap. XIII et XIV. At propriam hanc esse locutionem, pernegat S. Thomas: eamque si mavis impropriam, haud renuit ille: « Sed haec etiam expositio, inquiens, impropria est, « et extorta. Cum enim praedestinatio importet « ordinem in finem; ejus est praedestinari, cujus est « per suam operationem ordinari in finem. Agere au« tem propter finem non est naturae, sed personae. » Quam ergo verisimiliorem putat ille sententiam, his denique verbis profert: « ideo si proprie accipiatur, o« portet quod praedestinatio attribuatur ipsi personae « Christi. Sed quia persona Christi subsistit in dua« bus naturis, humana scilicet, et divina; secundum « utramque potest aliquid dici de eo. Sicut enim « de homine potest aliquid dici secundum corpus, « ut *tangi* et *vulnerari*; aliquid autem secundum « animam, ut *intelligere* et *velle:* ita de Christo « potest aliquid dici et secundum divinam natu« ram, sicut ipse de se dicit. (Joannis X, capite « ℣. 30): *Ego et Pater unum sumus*; et aliquid « secundum humanam, sicut cum dicimus eum « esse *crucifixum* et *mortuum*. Et hoc modo dici« tur esse *praedestinatus* secundum humanam na« turam. Quamvis enim ipsa persona Christus « semper fuerit Filius Dei: tamen non semper fuit, « ut existens in humana natura esset Filius Dei; « sed hoc fuit ineffabilis gratiae. » Quae postrema verba impietatem evitant et convellunt, quam ex invecto inter *destinationem* et *praedestinationem* discrimine subtilius colligebat Origenes. Quaestiunculas annectit Aquinas, ut si quae videantur depellat difficultates, selectamque commentationem confirmet. Apposita illa est, quae memoratur in Glossa: « Utrum Christus, secundum quod homo est, « sit Filius Dei. Et videtur quod sic: quia hic est « Christus, qui praedestinatus est ut sit: sed secun« dum quod homo, est praedestinatus ut sit: un« de secundum quod homo, est Filius Dei. » Solidissima atque perspicua praesto est responsio. « Dicendum, quod si ly *secundum quod* denotet « unitatem suppositi; verum est, quod *secundum* « *quod homo* est Filius Dei: quia unum est sup« positum Dei et hominis. Si autem designat con« ditionem naturae, vel causam; falsum est: non « enim ex natura humana habet ut sit Filius Dei. « In argumento autem est falsitas *compositionis* « et *divisionis*, ex eo quod ly *secundum quod* potest « determinare participium *Praedestinatus:* et sic « verum est, quod *secundum quod homo*, est prae« destinatus. Vel potest determinare *ipsum esse* « *Filium Dei*, quod ad ordinatur praedestinatio: et « sic falsum est: non enim praedestinatus est ut « *secundum quod homo* sit Filius Dei; et in hoc « sensu procedit ratio. » Ita ille.

Alibi vero diligentiore opera eamdem versat quaestionem, eamdemque definit sententiam, 3 par. quaest. 24, art. 1 et 2. In 3, dist. 7, qu. 3, art. 1. Lib. IV cont. Gent. cap. 9. Subtiliores ac implexae (non latet) agitantur in Scholis quaestiones a Theologis, sive quibus ea Thomae sententia minus arridet, sive qui eam pro virili vindicare student. Illas omnes si hoc loco ego praeteriero, mihi nemo vitio vertat, cum satis fuerit id enarrasse, quod tum evincit, potuisse S. Thomam Graecorum Patrum interpretationem deserere, aliasque debuisse commentationes afferre, quae Apostoli Pauli menti congruerent; tum etiam censuram Erasmi, qui Thomam « ceu Proteum quempiam semet in omnia « vertentem, si qua possit elabi, » in scenam inducit, omnino profligat.

CAPUT III.

Socinianismi suspicio propulsatur, qua notari posse eadem Aquinatis doctrina, insipienter visum est Richardo Simonio. Oscitantiae ac erroris convincitur idem Simonius, qui Thomam accusat, veluti confundentem Origenianum commentum de praeexistentia animarum cum haeresi Pelagiana de meritorum praecedentia.

I. Acerbiorem voco ad examen *Socinianismi* notam; quam divo Thomae, praedestinationem jam expositam *hominis Christi* ex meritis praecedentibus pendulam deneganti, impingit criticus alius homo, Richardus Simonius, aut nimia certe confidentia deceptus, aut ignorantia rei qua de agitur egregie laborans. Docet Doctor Angelicus citato loco, seu Lect. III in caput I Epistolae ad Romanos: « Praedestinationem Christi, qui est praedestinatus ut sit Filius Dei per naturam, esse mensuram praedestinationis nostrae, qui praedestinamur in filiationem adoptivam, quae est quaedam participatio et imago naturalis filiationis. *Colligit vero*: Sicut igitur homo Christus praedestinatus non est propter merita praecedentia, sed ex sola gratia, ut sit Filius Dei naturalis: ita et nos ex sola gratia, non ex meritis, praedestinamur ut simus filii Dei adoptivi. » Carpit haec verba Simonius, et ait: « Mais pour etre trop subtil, il semble appuyer les sentimens de Socin: *Comme donc*, dit-il, *l' homme Christ etc.* » Hoc est: « Prae nimia disserendi subtilitate, videtur Thomas Socinianis commentis favere: *Sicut igitur*, inquiens, *homo Christus etc.* »

Sic ille cum blateret, tum Socinianam impietatem ignorasse videtur, tum verba ac mentem Divi Thomae certe non intellexit. Christum secundum personam impie tradit Socinus, purum putum hominem esse: Deumque vocari, « non ratione substantiae vel personae; sed auctoritatis, potentiae ac beneficentiae: quia salutis nostrae vitaeque aeternae dux et auctor et consummator extitit: divina dum in terris ageret potentia et auctoritate praeditus. » Itemque Filium Dei appellari, tametsi purus homo esset, « quatenus divini Spiritus vi, sine viri ope, in Virginis utero conceptus et formatus fuit. » Ac denique dici Primogenitum omnis creaturae, « quod ut dignitate, sic tempore omnium novarum creaturarum prima sit: nam et conceptio ex Spiritu sancto, et ab omni peccati labe immunitas, eum novum hominem et consequenter novam creaturam constituit. » Haec Fausti Socini loca profert Natalis Alexander in Hist. Eccles. Saeculi XV et XVI, capite 2, artic. 13, §. 4. Age vero: haec impia commenta convellit omnia loco citato Sanctus Thomas; neque verbulum habet ullum, quod tantam impietatem sapiat. Purum putum hominem quem Sociniani Christum habent, praedestinatum fuisse ad gratias datas, ad munera praestantissima, ad sublimia dona gratiae gratum facientis, fatentur illi, praetereaque ad nihil aliud. Fidem catholicam profert S. Thomas, ipsoque loco citato docet: « Hominem Christum praedestinatum, ut sit Filius Dei naturalis. » Paullo ante praemiserat: « uniri Deo rationalem creaturam, communiter quidem secundum affectum dilectionis, quod fit per gratiam gratum facientem, quae est gratia adoptionis: at alium » esse unionis « modum, singularem Christo, » scilicet « per unionem in esse personali. » Quot nempe verba, tot jacula adversum Sociniana commenta.

An voces illae, *Homo Christus*, iniquae ferendae censurae occasionem dederint, ac si *homo ille Christus*, qui tum dicitur *praedestinatus Filius Dei*, extiterit aliquando sine divinitate? Nec illi subeunt hanc censuram Theologi, qui tametsi humanitatem Christi aut individuum ejus humanitatis τῇ ἐπινοίᾳ seu ratione cogitent veluti prius quam personali affectum proprietate subsistat, illudque pronuncient praedestinatum, ut cum natura divina copuletur in persona Filii; simul attamen catholicam addunt animadversionem, hominem illum singularem ita provectum praedestinatumque ad *gratiam unionis*, ut non prius in natura rerum existeret, quam esse Deus inciperet. Longius abest a censura commentoque Sociniano, doctrina Thomae, qui non humanitatem Christi, si proprie loqui velimus, sed ipsam divinam personam, secundum humanitatem tamen, in qua ea subsistit, dici debere adserit praedestinatam ad filiationem Dei naturalem. Quid vero ab haeresi Sociniana magis remotum? Quod si aliqua mentis vel unum ab altero sejungentis, vel unum prius altero cogitantis operatio admittenda sit in hac interpretatione, quam prae caeteris Thomas adprobat; non ea locum habet, quae individuum humanitatis Christi prius incepisse concipit, quam personali affectum proprietate subsisteret, ut nonnullis placuisse Theologis memoravimus; sed quae in una divina persona Filii duo munera distinguit: alterum subsistendi in natura divina, et alterum subsistendi in natura humana. Hinc vero denique fit, hunc hominem Christum, qui persona divina est, sub ea ratione quae vices gerit personae hominis, praedestinatum dici ut esset Filius Dei: et hanc illi quidem, ratione humanitatis convenire praedestinationem; sed ipsam tamen Christi personam praedestinationis esse subjectum. Luculentissima Divi Thomae accipe verba, quae Capite superiore allata sunt: « Si proprie accipiatur, oportet quod praedestinatio attribuatur ipsi personae Christi. Sed quia persona Christi subsistit in duabus naturis, humana scilicet, et divina; secundum utramque potest aliquid dici de eo. Sicut enim de homine potest aliquid dici secundum corpus, *ut tangi et vulnerari*; aliquid autem secundum animam, ut *intelligere et velle*: ita de Christo potest aliquid dici et secundum divinam naturam, sicut ipse de se dicit Joannis 10, *Ego et Pater unum sumus*: et aliquid secundum humanam, sicut cum dicimus eum *crucifixum et mortuum*. Et hoc modo dicitur esse praedestinatus secundum humanam naturam: quamvis enim ipsa persona Christi semper fuerit Filius Dei; tamen non semper fuit ut existens in humana natura, esset Filius Dei; sed hoc fuit ineffabilis gratiae. » Jamvero castissimam omnique labe ac suspicione immunem nemo non videt Aquinatis doctrinam. Censori Simonio parcamus potius quam subirascamur, qui « tam altius assurgere, ut videtur, datum non fuit ut sublimem Angelici Doctoris Theologiam assequeretur.

II. Commoveri vehementius in eumdem criticum hominem quisque se sentiat, qui Thomam futilia commenta Origenianum de praeexistentia animarum, et Pelagianum de meritorum praece-

dentia, ita enarrantem inducit, ut alterum cum altero confuderit miscueritque in loco, in quo utrumque nulla verborum ambage disertissime distinguit, ac utrumque appositissimis convellit argumentis. Theologica peritia si defuerit Simonio, oculi certe non deerant ut attentius Thomae verbis perlectis, latae censurae iniquitatem deprehenderet.

Allegatum S. Doctoris locum ponderemus. Ait ille Lect. 3, capite 9, Epistolae ad Romanos ad ea verba ℣. 14, « Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud Deum? » « Postquam praemisit « Apostolus, quod secundum Dei electionem unus « alteri praeferatur, non ex operibus, sed ex gratia « vocantis; hic inquirit de justitia hujus electionis. « Et primo proponit dubitationem... Quid ergo « dicemus? numquid iniquitas apud Deum? » Infelices conatus Origenis profert qui dubitationem ut solveret incidit in errorem, insano excogitato commento: « Origenes hanc objectionem solvere « volens, incidit in errorem. Ponit enim in suo « Periarchon: Deum ab initio solum creaturas spi- « rituales fecisse, et omnes aequales, ne ex eorum « inaequalitate posset secundum rationem praedi- « ctam iniquitas Deo adscribi: sed postea creatura- « rum diversitas subsecuta est ex diversitate me- « ritorum. Nam illarum creaturarum spiritualium « quaedam per amorem conversae sunt ad Deum « plus minus: et secundum hoc distincti sunt di- « versi ordines Angelorum. Quaedam vero aversae « sunt a Deo plus vel minus: et secundum hoc « alligatae sunt corporibus vel nobilibus vel igno- « bilibus; quaedam quidem caelestibus corporibus, « quaedam autem corporibus hominum. Et secun- « dum hoc ratio condendi et distinguendi crea- « turas corporeas, est peccatum spiritualis creaturae.» Quod erroneum figmentum paucis demum refellit Thomas, inquiens: « Est contra id quod Genesis « 1, dicitur: « Vidit Deus cuncta quae fecerat, et « erant valde bona. » Hunc locum examine versat Simonius: notatque Doctorem Aquinatem, acsi Origenianum commentum imputaverit Pelagianis. Verba ejus refero: « Il combat sur le chap. 9 de la « meme Epitre l' opinion d' Origene, qui a écrit « dans son livre des Principes, « Que Dieu n' a « creé d' abord que des etres spirituels, et qu' il « les a même faits tous égaux, pour n' ètre pas « injuste a l' egard d' aucun; en sorte que cette « diversité qui est arrivée dans la suite, vienne de « la diversité de leurs mérites. » Il soutient, que « cette rêverie d' Origene est l' heresie des Pela- « giens, qui ont cru que Dieu accordoit la grace aux « hommes en vue de leurs merite; mais quoy qu' il « suive en cela Saint Augustin, il est évident, que « Pelage est trés eloigné d' Origene, contra le quel « le Pelagiens se sont declarez fortement. On peut « de plus defendre la prévision des merites sans « tomber dans le Pelagianisme. » Hoc est latine: « In Commentario capitis 9 Epistolae ad Romanos « pugnat Thomas contra Origenem, qui in libro « περὶ ἀρχῶν scripto reliquit: « Deum ab initio so- « lum creaturas spirituales fecisse, et omnes ae- « quales, ne ex earum inaequalitate posset secun- « dum rationem praedictam iniquitas Deo adscribi: « sed postea creaturarum diversitas subsecuta est « ex diversitate meritorum. » Putat ille, hoc Ori- « genis figmentum ipsam esse, quam Pelagiani « invexerunt haeresim, arbitrantes: Deum largiri « gratiam hominibus intuitu meritorum. Tametsi « vero Augustinum in hac re sectetur, nihilominus « perspicuum est, ab Origene longissime distare Pe- « lagium, ab ejusque nomine abhoruisse Pelagianos. « Quid? quod sustineri demum absque ulla Pelagiani- « smi nota potest praevisio meritorum. » Haec ille.

Simonio itaque si credimus, figmentum Origenis de praeexistentia animarum, meritorumque ac demeritorum in alia vita accepit Aquinas pro ipsa Pelagianorum haeresi. Ubinam vero haec dixerit ille? In illis profecto verbis, quae Simonius attulit ne vestigium quidem ullum. Addit plura, commentario suo mentem Apostoli exponens Thomas: at Origenis ac Pelagii errores non confundit, imo alterum perspicue distinguit ab altero. Aut ipsum Thomae locum non legit censor Simonius, aut obtrectandi libidine percitus non intellexit. Rejecto commento Origeniano, legitimum Apostoli sensum patefacit Angelicus Doctor. Profert Apostolus ℣. 14, Moysis verba, quae desumpta sunt ex cap. 33 Exodi ℣. 19: « Miserebor cujus misereor, et mise- « ricordiam praestabo cujus miserebor: » quae multifariam a scriptoribus intellecta notat Aquinas: « Exponitur autem, inquit, haec auctoritas in Glossa « dupliciter: et secundum hoc ex auctoritate hac « dupliciter solvitur quaestio et objectio. Uno « modo sic: *Miserebor cui misereor*, idest illi qui « est dignus misericordia... Et secundum hoc, licet « misericorditer sua impendat, tamen ab injustitia « excusatur, quia dat quibus dandum est, et quia « non dat cui dandum non est, secundum recti- « tudinem judicii sui. Sed *misereri cui dignum* « *est*, potest intelligi dupliciter. Uno modo, ut in- « telligatur aliquis dignus misericordia propter « opera praeexistentia in hac vita, licet non in « alia, ut posuit Origenes: quod pertinet ad hae- « resim Pelagianorum, qui posuerunt gratiam Dei « hominibus secundum merita dari. Sed hoc stare « non potest: quia, sicut dictum est, ipsa etiam « bona merita sunt homini a Deo, et sunt prae- « destinationis effectus etc. » Caecus est, qui non videat errores duos a Thoma diligentissime distinctos: alterum « operum praeexistentium in alia vita, « ut posuit Origenes: » alterum « operum prae- « existentium in hac vita, quod pertinet ad hae- « resim Pelagianam. » Ipsa ratio qua Pelagianos refellit Thomas, haeresim eorum positam in operum praeexistentia in hac vita satis indicat: « sed hoc « stare non potest, quia ipsa etiam bona merita, » quae in hac vita comparantur, « sunt homini a « Deo, et sunt praedestinationis effectus. » Structura verborum in Divi Thomae textu, quae cuique pervia ac plana est, decepit Criticum Simonium qui paullo attentiore mente textum si ponderasset, errorem ejuravisset quem tam bonus hauserat.

Hinc iniquam censuram, qua Thomam afficit, eadem injuria adhibet ille in Augustinum. Quid est praeterea quod ab Origene ejusque erroribus tam longo dissitos intervallo Pelagianos constituat? Nonne trita sunt Hieronymi dicta, pronunciantis in Epistola ad Ctesiphontem capite 2: «Pelagii doctrinam esse *ramusculum Origenis*; et Libro I adversus Pelagium capite VII. *Pelagianorum Magistrum esse* τὸν ἀρχαῖον auctorem nempe Operis περὶ ἀρχῶν et Libro III ejusdem lucubrationis in fine postremi capitis, *Pelagianorum amasium* appellantis Origenem? Nonne viri docti, quos inter memoro Danielem Huetium in Origenianis, demonstrarunt, in negotio de divinae gratiae auxiliis haud recte sensisse Origenem, quam-

quam potius haeresim Semipelagianorum praeformavit, quam Pelagianam? Invexit ille praeterea *impassibilitatem*, seu *impeccantiam*: quam etiam Pelagiani adoptaverunt: alia tamen et alia ejusdem rei consequendae permoti illi ratione. Quid est postremo, quod Simonius ait: tuto « defendi posse « absque nota Pelagianismi praevisionem merito« rum? » Saltem addidisset, merita quae praevidentur, proficisci a gratia: gratiamque illam quae *Praeveniens* dicitur haud inniti praecedentium meritorum praevisione, ut Catholici omnes profitentur. Longe quidem (neminem latet) ab Augustini ac Thomae sententia aberrat Censor: at se refutatum ab Angelico Doctore sentiat loco citato: *Alio modo*, inquiente, « potest intelligi ut aliquis dicatur di« gnus misericordia, non propter aliqua merita « praecedentia gratiam, sed propter merita subse« quentia: puta ut dicamus quod Deus dat alicui « gratiam, et proposuit ab aeterno illi se daturum, « quem praescivit ea bene fore usurum... Sed vi« detur quod nec hoc convenienter dici possit. « Manifestum est enim, quod nihil potest poni ut « ratio praedestinationis, quod est praedestinationis « effectus; etiamsi accipiatur prout est in Dei prae« scientia: quia ratio praedestinationis praeintelligi« tur praedestinationi, effectus autem in ipsa in« cluditur. Manifestum est autem, quod omne Dei « beneficium, quod homini confert ad salutem, est « divinae praedestinationis effectus: divinum autem « beneficium non solum extendit se ad infusionem « gratiae qua homo justificatur, sed etiam ad gra« tiae usum. » Lege caetera, quae in hanc rem docere pergit, elegantissima.

CAPUT IV.

Ejusdem Simonii aliae censurae refelluntur, de modo motionis divinae ad actus malos. De Haeretici notione, atque transubstantiatione. De adoratione Crucis.

I. Eodem Epistolae ad Romanos nono Capite, ad illa verba ℣. 17: *Dicit autem Scriptura Pharaoni* (Exodi cap. IX, vers. 16), « quia in hoc « ipsum exercitavi te, ut ostendam in te virtutem « meam; » criticas adhibet ac theologicas animadversiones Divus Thomas. Admonet: *secundum aliam litteram* (apud Ambrosiastrum) legi, *servavi te*: et *nostram litteram* (loco citato Exodi) *habere, Posui te.* Tum sententiae planum affert perviumque sensum: « Considerandum est, inquiens, quid Deus « circa reprobos faciat: quod ostendit dicens: *In* « *hoc ipsum servavi te*; idest, dignus eras mori « propter mala quae feceras: sed tamen non statim « tibi mortem induxi, sed servavi te in vita eo « fine qui sequitur; ut scilicet *ostendam in te* « *virtutem meam.* » Pari intelligi sensu posse Apostoli Pauli lectionem docet, *In hoc ipsum excitari te*: « Et in hoc etiam sensu, inquiens, potest legi « quod dicitur, *Excitavi te*; idest, cum apud me « pro tuis meritis mortuus esses, concessi tibi vi« tam quasi te excitarem. In quo apparet, quod « Deus iniquitatem in reprobis non facit; cum ipsi « ex suis meritis essent digni statim consumi; sed « hoc ipsum quod eos servat in vita, procedit ex « nimia sua bonitate. » Alia sequitur ejusdem loci commentatio, quam diligentius vocat ad examen Aquinas; quid in ipsa praecavendum, admonet; quid etiam ei addendum, profert. Verba refero, quae subdola animadversione carpere videtur Simonius: « Alio modo potest intelligi, *excitavi te* in pecca« tum, ut deterior fias. Quod quidem non est in« telligendum hoc modo, quod Deus in homine « causet malitiam: sed est intelligendum *permissive*, « quia scilicet ex justo suo judicio permittit ali« quos ruere in peccatum propter praecedentes « iniquitates; sicut supra primo (cap., vers. 24), « dictum est: *Tradidit eos Deus in reprobum sen-* « *sum.* Sed aliquid amplius videtur mihi in hoc « esse intelligendum: quia videlicet instinctu quo« dam interiori moventur homines a Deo ad bo« num et ad malum. Unde Augustinus dicit in « Libro de Gratia et libero arbitrio (capite 20), « quod *Deus operatur in cordibus hominum ad* « *inclinandas eorum voluntates quocumque voluerit*, « sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala « pro meritis eorum. Unde et Deus dicitur saepius « suscitare aliquos ad bonum, secundum illud Da« nielis XIII (cap. vers. 45): *Suscitavit Deus spi-* « *ritum pueri junioris.* Dicitur etiam suscitare ali« quos ad malum faciendum, secundum illud Isaiae « XIII (cap. vers. 17): *Suscitabo Medos, qui sa-* « *gittis parvulos interficiant.* Aliter tamen ad bona, « aliter ad mala: » ut infra.

Animadversionem Simonii jam accipe: « Sur « ces autres mots du meme chapitre, *In hoc ipsum* « *excitari te etc.* il embrasse le sentiment de Saint « Augustin, qui ne veut qu' on entende d' une sim« ple permission *permissive*, cette expression, *Ex-* « *citavi te*; parce que Dieu pousse par un certain « instinct interieur les hommes au bien et au mal, « comme S. Augustin l' assure dans son Livre de « la Grace et du libre arbitre. » Hoc est: « In Augu« stini sententiam it Thomas, qui et verba, *Exci-* « *tavi te*, de simplici permissione intelligenda non « vult; quandoquidem interiore quodam instinctu « movet homines Deus ad bonum malumve. » Mala Censoris fides prodit seipsam. Cur enim inprimis motionem Dei per interiorem instinctum ad bonum malumque, veluti absolute ab Augustino ac Thoma adsertam pronunciat, cum *aliter* id contingere *ad bona, aliter ad mala*, disertissime Thomas animadvertat? Fucum deinde facit ille, dum refert, Augustinum, ipsumque Thomam, nolle, ea verba, *Excitavi te in peccatum*, de simplici permissione intelligi; acsi in iis, qui sano et catholico sensu, ut infra dicendum, *exitari* dicuntur *ad peccatum*, locum non habeat permissio Dei; sed interiore quodam id fiat instinctu a Deo immisso. Imo *intelligendum* id esse *permissive*, docet Aquinas absque ulla ambage: addit vero, emphasim Scripturarum si attentiore mente perpendamus, « aliquid « amplius intelligendum videri: quia videlicet, » inquit, « instinctu quodam interiori moventur ho« mines a Deo ad bonum et ad malum....; aliter « tamen ad bona, aliter ad mala. »

Quod ipse latissimum docet intercedere discrimen, affero, ut mens ejus perspicue demum innotescat. « Aliter tamen ad bona, inquit, aliter ad « mala. Nam ad bona inclinat hominum volunta« tes directe et per se, tamquam auctor bonorum: « ad malum autem dicitur inclinare vel suscitare « homines occasionaliter; in quantum scilicet Deus « homini aliquid proponit, vel interius vel exte« rius, quod, quantum est de se, est inductivum ad « bonum: sed homo propter suam malitiam per-

« verse utitur ad malum. » Aptissimis rem omnem patefacit exemplis. Quod affert Pharaonis exemplum, satis fuerit: « Et hoc modo circa Pharaonem acci« dit, qui cum a Deo excitaretur ad regni sui tu« telam, abusus est hac excitatione in crudelitatem. » Itaque in ea quam Pharao crudelitatem in Judaeos exercebat, oneribus eos affligendo, ac indicta masculorum caede et submersione, non solum divina permissio consideranda est, Augustino et Thoma auctoribus, qua ruere Pharao in peccata sinebatur: verum interiore quodam etiam instinctu movebatur in ea facinora Ægyptius rex. Interiorem instinctum Theologi docent positum esse in affectu indeliberato, quo volentes nolentes pertrahimur in aliquod bonum etiam particulare. Tutelam v. g. regni sui libero deliberatoque amore sub judicio mentis indifferente, velle poterat Pharao: sed etiam in ejus corde nemo iverit inficias, indeliberatum a Deo movente imprimi amorem potuisse quo se pertractum in tutelam regni sui sentiebat ipse, veluti in quoddam bonum. Hic interior vocatur instinctus. Porro media non deerant, quibus licite uteretur Pharao ad illud assequendum bonum quod amabat, incolumitatem regni: at perverse judicabat utilia media, quae adhibenda forent, oppressionem esse Judaeorum, masculorumque caedem: eademque demum concludebat eligenda. Permittente utique Deo, errabat intellectus Pharaonis, ejusque voluntas in pravam incidit electionem: at praeter hanc permissionem, « aliquid amplius intelligendum est, « interior » nempe *instinctus* a Deo immissus, quo ad incolumitatem regni tutandam pertrahebatur cor Pharaonis; quove ipse, veluti occasione bona data, perverse abutebatur in peccatum. Hinc vero verborum Scripturae emphasis satis declarata manet, quae Pharaonem *excitatum* pronunciat in malum: scilicet « occasionaliter: cum enim a Deo excitare« tur ad regni sui tutelam, abusus ipse est hac « excitatione in crudelitatem. » Quam, puto ego, commentationem adducere in invidiam Censor imprudens potest, nemo doctus non amplectatur. Motionem aliam Dei ad eam quae dicitur entitas actus peccati, hoc loco praetermitto.

Neque interiore solum instinctu, quo abutitur homo, contingere hanc motionem vel excitationem in peccatum, docet Angelicus Thomas: sed etiam « proposito aliquo exteriori, quod quantum est de « se, est inductivum ad bonum: quo tamen « propter suam malitiam perverse utitur homo ad « malum. » In eodem Pharaone rem elegantissime explicat Augustinus, beneficiis, quae populo Hebraeorum a Deo conlata noverat impius et invidus Rex, perverse abutente. Locum integrum profero ex Enarratione in Psalmum CIV. Rex Propheta ℣. 25, ait: « Convertit cor eorum (Pharaonis et Ægyptiorum) « ut odirent populum ejus, et dolum facerent in servo « ejus. » Perinde est, cor Ægyptiorum converti a Deo, atque suscitari vel excitari in odium Hebraici populi. « Numquid nam (*ait Augustinus*) intelligen« dum est vel credendum, quod Deus cor hominis « ad facienda peccata convertat? An peccatum non « est, vel parvum peccatum est, odisse populum « Dei, et dolum facere in servos ejus? Quis hoc « dixerit? Numquid ergo tam gravium peccatorum « auctor est Deus, qui nullius vel levissimi peccati « auctor credendus est? Quis sapiens et intelliget « haec? » Sapientis est, id intelligere *permissive:* ac sapientis est, ut emphasim Scripturarum assequa« tur, *aliquid amplius intelligere*; ut quemadmodum « ad bona inclinat Deus hominum voluntates directe « et per se, tamquam auctor bonorum, ita in malum « dicatur inclinare, vel suscitare (vel convertere) ho« mines occasionaliter; in quantum scilicet Deus ho« mini aliquid proponit, vel interius vel exterius, quod « quantum est de se, est inductivum ad bonum: sed « homo propter suam malitiam perverse utitur ad ma« lum. » Motionem hanc per interiorem instinctum jam exposuimus, eamdemque per aliquod exterius bonum a Deo propositum pergit loco citato explanare Augustinus. Ait quippe: « Ipsa est illa mirabilis Dei « bonitas, qua bene utitur etiam malis vel Ange« lis, vel hominibus. Cum enim ipsi vitio suo mali « sint, ille de malo eorum bene facit. Non enim « antequam odissent populum ejus, boni erant: « sed maligni et impii tales erant, quod facile in« colis suis felicibus inviderent. In eo ergo quod « populum suum multiplicavit, hoc beneficio suo « malos ad invidendum *convertit*. Invidia est enim « odium felicitatis alienae. Sic ergo *convertit cor « eorum, ut* per invidentiam « odissent populum « ejus, et dolum facerent in servos ejus. » Non « itaque cor illorum malum faciendo, sed populo « suo benefaciendo cor illorum sponte malum « *convertit* ad odium ..... Non illos malos fa« ciendo, sed istis bona quibus mali facillime pos« sent invidere, largiendo. » Utroque modo malos homines reprobosque, *interius, vel exterius*, quandoque a Deo moveri et excitari, eosdemque tum interiori illa motione, tum excitatione exteriori, ex perversitate cordis abuti, veluti occasione sumpta, ad perpetrandum malum, vel ipso experimento constat: adeoque Scripturae verba, quae hujusmodi excitationem ad malum exprimunt, par erat, sapientissimi Patres Augustinus et Thomas ita intelligerent, ut simplicem permissionem non significarent dumtaxat, sed *aliquid amplius*, interiorem nempe instinctum a Deo in hisce casibus immissum, vel exteriorem alicujus boni propositionem, ac utriusque perversum usum. Quam longe vero haec Sanctorum Patrum doctrina ab eo calumniae colore distat, quo eam illinire censori Simonio placuit!

II. Tria supersunt ex eisdem Commentariis deprompta loca, quae lectoribus animadvertenda proponit censor, nulla quidem adhibita censura, sed neque declarans qua id ipse egerit mente. Ait vero: « De Heresi fusiore sermone pertractat Lectione 4, « in caput 2 Epistolae primae ad Corinthios: ac « haereticum definit, qui spernens disciplinam fi« dei (Thomae verba sunt) quae divinitus tra« ditur, pertinaciter proprium errorem sectatur: » « unde haereticum non mentis error tantum facit, « sed voluntatis pertinacia. » Id antea Augustinus frequentius tradiderat, Libro III de Anima et ejus origine, capite 14, num. 20. « Modo proba, caris« sime (ait) non te fallaciter ista dixisse, ut de « tua indole non solum ingeniosa, verum etiam « cauta, pia, modesta, gaudeat catholica Ecclesia, « non de contentiosa pertinacia haeretica exardescat « insania. » Et capite 15, num. 23: « Haec si « pertinaciter singula defendantur, tot haereses fa« cere possunt, quot opiniones esse numerantur. » Pertinaciae naturam et indolem exponit Libro IV de Baptismo contra Donatistas capite 16, num. 23, « Istum inquiens, nondum haereticum dico, nisi ma« nifestata sibi doctrina catholicae fidei, resistere « maluerit, et illud quod tenebat elegerit. » Et

Epistola 43, al. 162, num. 1: « Qui sententiam « suam, quamvis falsam atque perversam, nulla « pertinaci animositate defendunt ...... quaerunt « autem cauta sollicitudine veritatem, corrigi para- « ti cum invenerint, nequaquam sunt inter haere- « ticos deputandi. » Praetermitto hujusce rei reliqua plura documenta. Mens ipsius Thomae alibi eadem est Lectione 3, in caput 3 Epistolae ad Titum, et II-2, quaest. 11, artic. 1 et 2, et De Malo qu. 8, art. 1 ad 7. Consentiunt Theologi omnes, quorum unum dissidium fervet: num pertinacia ad haereticae quoque propositionis qualitatem aliquo modo pertineat, et non solum proferentis animum afficiat, qui pro haeretico habendus est. Consule illos.

Pergit Simonius: « Ea verba Apostoli loco cita- « to ℣. 23: *Ego enim accepi a Domino etc.* com- « mentatione sua exponens Aquinas Lectione 5, « funditus quaestionem versat de *Transubstantiatio-* « *ne:* nihilque praetermittit, quod vetusti Scholastici « ea de re docuerunt. » Addere censor debuisset, nihil etiam a Thoma praetermissum, ut Apostoli verbis, quae divinam afferunt revelationem, legitimo sensu explanatis (quae supremae sunt Theologi partes) Eucharistiae Sacramenti institutionem ac dignitatem patefaceret; veritatemque corporis Christi, ipsamque transubstantiationem tutaretur, Haereticorum errore profligato, absurdisque quibusdem opinationibus rejectis. Haec omnia loco citato egregie praestat S. Thomas.

III. Laudibus demum Sanctum Doctorem nostrum exornat Simonius, ceu diligentissimum interpretem, qui veterum commentationes omnes et noverat ac profert et expendit: quaeve sumit pertractanda argumenta, omnigena eruditione, quae praesto illi erat, exhaurit. In exemplum adducit Commentarii locum in Apostoli verba capite 11 Epistolae ad Hebraeos ℣. 22: « Fide Jacob moriens sin- « gulos filiorum Joseph benedixit: et adoravit fasti- « gium virgae ejus, » nempe Joseph. Ita Geneseos capite 47, vers. 31, juxta versionem τῶν LXX. Sensum habeto juxta frequentiorem Interpretum sententiam: Jacobum morientem, postquam se Josephus sacramento obstrinxit, ut pro votis patris corpus ejus deferretur in Chananaeam regionem sepeliendum, veneratum esse sceptrum quod ipse Joseph gerebat, seu regiam a Deo illi datam potestatem. Eadem retenta versione, variantes lectiones affert Thomas, quae ex graeco textu profluunt: multiplicesque adducit litterales et allegoricas Doctorum interpretationes. Hanc inter caeteras profert: « Vel, inquiens, « adoravit Christum, significatum per virgam illam: « sicut et nos adoramus Crucifixum et crucem « ratione Crucifixi passi: unde proprie non ado- « ramus Crucem, sed Christum crucifixum in ipsa. » Ad haec Simonius: « Dignum, ait, animadversione « in adoratione crucis, auctore Thoma, cultum no- « strum in eadem cruce non sistere, sed ipsum « referri ad Crucifixum. »

An eos perstrinxerit ille Theologos, qui cum Bellarmino, Libro 2 de imaginibus SS., capite 21, arbitrantur: « Imagines Christi et Sanctorum ve- « nerandas esse, non solum per accidens vel im- « proprie, sed etiam per se et proprie, itaut ipsae « terminent venerationem ut in se considerantur, « et non solum ut vicem gerunt exemplaris »: et capite 23, « cultum, qui per se et proprie debetur « imaginibus, esse cultum quemdam imperfectum « qui analogice et reductive pertinet ad speciem « ejus cultus qui debetur exemplari? » Liceat in sensu suo abundare Simonio. An vero Thomam committere voluerit cum Thoma, qui 3 par., qu. 25, art. 3 et 4, docet, « adoratione Latriae » qua « Christus adoratur, imaginem ejus et crucem ado- « randam esse? » Integrum lege textum: dissidiumque evanescit omne, si quod apparet: « Duplex est mo- « tus animae in imaginem: unus quidem in ipsam « imaginem, secundum quod res quaedam est: « alio modo in imaginem, in quantum est imago « alterius. Et inter hos duos motus haec est diffe- « rentia: quia primus motus, quo quis movetur in « imaginem ut est res quaedam, est alius a motu « qui est in rem: secundus autem motus, qui est « in imaginem in quantum est imago, est unus et « idem cum illo qui est in rem. Sic ergo dicen- « dum, quod imagini (vel cruci) Christi, in quan- « tum est res quaedam, puta lignum sculptum vel « pictum, nulla reverentia exhibetur, quia reveren- « tia nonnisi rationali naturae debetur. Relinquitur « ergo, quod exhibeatur ei reverentia solum in « quantum est imago: et sic sequitur quod eadem « reverentia exhibeatur imagini Christi, et ipsi « Christo. Cum ergo Christus adoretur adoratione « latriae, consequens est quod ejus imago sit ado- « ratione latriae adoranda. » Duo haec Divi Thomae loca si conferantur, facile patet, quaenam ejus sententia fuerit: eodem nempe cultu Christum coli, et ejus imaginem crucemque: hunc vero, quantus quantus est, in prototypo consistere, ac nonnisi per imaginem atque crucem transire in ipsum: ad ipsum Christum si referatur, absolutum esse; positumque in mera σχέσει seu relatione, quatenus imaginem attingit: priore demum modo dici et esse veram propriamque latriam; sed etiam modo posteriore, cum sit idem animae motus, latriam appellari minus proprie. Nihil dictum, quod sanctissimae fidei regulis apprime non conveniat.

Dionysium Petavium novi, aliosque Theologos, qui σχέσιν illam, seu cultum relativum, quo imaginem Christi crucemque transeundo attingimus, latriae nomine renuunt insigniri: quod uni absoluto cultui, qui in Deo et Jesu Christo sistit, tribuendum censent. At dissidium fortasse totum ad verba redigitur. Praeclarissimam affero Illustrissimi Jacobi Benigni Bossueti Episcopi Meldensis animadversionem, qua fides Ecclesiae hac in re perspicue declaratur, vindicaturque doctrina a Divo Thoma tradita. Gallica profero ejus verba ex Epistola ad Ascetam quemdam scripta de Crucis adoratione: « Saint Thomas attribue a la Croix le culte de la- « trie qui est le culte supréme; mais il s' explique « en disant que c' est une latrie respective, qui des là « en elle meme n' est plus supreme, et ne le devient, « que parceque elle se rapporte a Jesus-Christ. « Le fondement de ce Saint Docteur c' est, que le « mouvement qui porte a l' image est le méme « que celuy qui porte a l' original, et qu' on unit « ensemble l' un et l' autre. Qui peut blâmer ce « sens ? Personne sans doute: si l' expression de- « plait, il n' y a qu' a la laisser, comme a fait sans « hésiter le Pere Pétau: car l' Eglise n' a pas ado- « pté cette expression de Saint Thomas: mais on « sera bien foible et bien vain, si on est étonné « de choses, qui ont un sens si raisonnable. » Quae latine reddita, haec sunt: « Cruci tribuitur « a Divo Thoma latriae cultus, qui supremus est; « at ipsum tamen adserit ille cultum latriae respe-

« ctivum, adeoque ea dumtaxat ratione supremum « quia ad Jesum Christum refertur. Momentum « rationis accipe, qua nititur Aquinas: quod motus « qui est in imaginem, est unus et idem cum illo « qui est in rem: ac res ipsa et imago simul « conjuncta considerantur. Hunc vero sensum quis « audeat improbare? Nemo prudens doctus. At voces « hujusmodi, si minus placeant, relinquere licet: « easque adhibere Petavius noluit, cum nec eas « suas fecerit adoptaveritque Ecclesia. Nimium levis « fuerit ac vanus, qui de rebus hujusmodi, sine du- « bio innocuis, ac rectae rationi consentientibus, « admiratione capiatur. »

CAPUT V.

De genuino Divi Thomae quodam textu retinendo in Commentario in Epistolam ad Romanos disseritur. Itemque de altero in Epistolam ad Galatas.

I. Quamplures numerat Operis praestantissimi editiones Jacobus Echardus: Basileensem 1475 fol; aliamque Wolfangi Lachner 1495. Bononiensem 1481 fol. correctam et emendatam *per Fr. Petrum de Bergomo Ord. Praed.* Parisinam typis Joannis Petit 1526 fol. « ab omnibus mendis studiosissi- « me purgatam cura et solicitudine Nicolai Sa- « vetier » aliamque 1529 et 1532 ex typographia Nicolai Prevost, et 1541, itemque 1563 f. Joannis de Roigny, quam curavit « Fr. Jacobus Albertus « Castrensis Ord. Praed. » ac demum 1592 et 1654 f.; Lugdunensem 1545 et 1556 in 8: Bartholomaei Honorati: Antuerpiensem 1591 fol.: Venetam « ex vetustissimorum Codicum collatione « repurgatam a F. Jac. Alberto 1548 f. et 1555, itemque a *F. Remigio Florentino adornatam* 1562, apud Junctas, aliasque 1586, 1593 et 1598. Venetam his addo vetustiorem 1498 fol. Gothicis, ut ajunt, impressam characteribus. In calce haec habentur: « Finit explanatio S. Thomae de Aquino, « Ord. Fratrum Praed. in omnes Epistolas Beati « Pauli Apostoli, characteribus Bonetti Locatelli « Bergomensis impressa: ductu vero et imperio « Nobilis Viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoe- « tiensis in medium data anno a partu Virginis « salutifero millesimo quadringentesimo nonagesi- « mo octavo, die vero vigesima secunda mensis « Decembris, in inclita Urbe Venetiarum, Augusti- « ni Barbadici Ducis invictissimi tempestate. » Aliam addo Venetam 1533 fol. In fronte legimus: « Expositio clarissima atque catholica Divi Thomae « Aquinatis super Epistolas Pauli, cum duplici te- « xtu ad veritatem graecam correctissime addito etc. » In brevi ad Lectorem Epistola, quae praefigitur operi, haec habetur admonitio: « Verum cum illa (Com- « mentaria) adulterata valde depravataque forent, « ad pristinam restitui integritatem curavimus. » In calce demum: « Finis expositionis christianae « S. Thomae de Aquino Ord. Praedic. in omnes « Epistolas Beatissimi Principis Apostolorum Pauli « Venetiis impensa (impressa) expensis Nobilium « heredum Nobilis D. Octaviani Scoti Civis Modoe- « tiensis, anno a Nativitate Domini MDXXXIII. « regnante inclito Principe Andrea Grito Dux « (Duce) Venetiarum. » Vulgatae Bibliae textui praemittitur versio Erasmi Roterodami; ejusdemque ad singulas Epistolas argumenta, quae ex ejusdem Novo Testamento desumpta sunt, Angelici Doctoris prologis praefiguntur. Quod idem prorsus exemplar alia repraesentat editio Veneta quam Gothicis characteribus anno 1536 in fol. curarunt laudati Octaviani Scoti heredes. Venetam demum anni 1562 apud Junctas in fol. non praetermitto, quae « ad « lectionem antiquorum Codicum, praesertim eo- « rum, qui Venetiis in aedibus D. Jo. et Pauli, « et D. Dominici extant, fideliter a Remigio Flo- « rentino Ord. Praedicatorum restituta » dicitur. Hisce demum seorsum curatis accedunt integrae omnium operum editiones, Romana 1570 fol. jussu SS. Pii quinti, Antuerpiensis 1612 f. procurante Cosma Morelles, et Parisina 1660 f. studio et curis Joannis Nicolai.

Romanam editionem ad unguem repraesentari in Veneta Bettinelliana jussimus, patentibus dumtaxat Tipographorum sphalmatis emendatis, iisdemque ad inferiorem paginae oram inter alias varias lectiones rejectis, ne quidpiam a nobis immutatum ulla esse umquam suspicio queat. Sed varias praedictas inter lectiones exceptionem quamdam, quae aliquibus in editis exemplis legitur, immaculatae conceptioni Deiparae faventem, praetermittendam consulto duximus, utpote quam interpolatrice Editorum manu intrusam fuisse in textum plura sunt quae suadeant. Absit, velim ego piam, quae dicitur habeturque, vexare sententiam: imo Sedis Apostolicae decretis lubentissimo animo et pareo et obsequor. An eadem exceptio auctorem habeat S. Thomam, eamdemque praestent Codices bonae notae ac edita sinceriora exempla, una mihi versanda quaestio est, ut omissio praedicta vitio verti nullo modo debeat.

Reginaldus Lucarinus Ordinis Praedicatorum in « Animadversionibus in textum operum S. Thomae » quae Romae typis editae anno 1666, adjunctae sunt Manuali Thomisticarum controversiarum, sic habet: « Capite 5 ad Rom. Lect. 3, ad ly *in quo omnes* « *caverunt*, in aliquibus codicibus haec subjunxisse « Thomas legitur: *una excepta Beata Virgine, quae* « *nullam contraxit maculam originalis peccati.* » Quot illi codices fuerint, ubinam adserventur, an Thomae aetate, vel suppari, vel aevo sequiore illos exaraverint notarii, an eosdem propriis oculis inspexerit Lucarinus, frustra perquiras: haec ille silentio praeterit omnia. Exceptionem illam non habent vetustissimae editiones, quae saeculo quintodecimo ex Mss. codicibus prodierunt: nec eam exhibent frequentiora exempla posteriore tempore edita; eamdemque praetermiserunt Romani Editores, qui jussu Pii V, *omnem diligentiam* adhibuere, consultis collatisque *emendatioribus exemplaribus*, ut Operum S. Thomae editio « expurgata « undique, prorsusque splendida redderetur. »

An Codices Mss. quos postulamus, indicent alii proferantque? Eusebius Nierembergius inter Opera Parthenica edita Lugduni anno 1659, in exceptionibus Concilii Tridentini cap. 21, testimonium profert *Don Ferdinandi Guevara et Adorno*, qui testatur, Romae dum ageret anno 1625 in Cod. Mss. *Eminentiss. Cardinalis Sforxa*, Commentarios Thomae in Epistolas D. Pauli exhibente, ad illius textus expositionem, *Omnes in Adam peccaverunt*, se propriis oculis haec legisse verba: « Una excepta « B. Virgine, quae nullam contraxit maculam ori- « ginalis peccati. » De Codicis nota sic idem Ferdinandus: « In Bibliotheca Eminentissimi Domini « Cardinalis Sforza quemdam librum inveni for-

« tuito ex Operibus S. Thomae super Epistola « Sancti Pauli, ad magnitudinem unius Missalis, ex « littera perantiqua, tabulis coopertum. » Additque postremo, adhibita diligentia inventam exceptionem illam non fuisse in eisdem Doctoris Angelici commentariis, *Romae*, *Mediolani et Neapoli* editis. Integrum idem testimonium descripsit Auctor *Innocentiae vindicatae* typis Sancti Galli anno 1695 impressae: illudque memorat Thomas Strozzius in Historia Controversiae de Conceptione Deiparae, Panormi edita anno 1703, Libro IV, capite 7. Ad unum scilicet Bibliothecae olim Sfortianae codicem fides refertur allati testimonii. Nihil interest, *tabulis* ipsum *coopertum* fuisse, et *ad magnitudinem unius Missalis:* aetas *perantiquae*, quae adseritur, *litterae* definienda fuerat: notaque codicis, si quid animadversione dignum habuisset ad conciliandam fidem, diligentius exponenda. In editionibus Romana, Mediolanensi et Neapolitana non inveniri saepe dictam exceptionem, mirari non debuisset Ferdinandus, cum eam neque primae vetustae editiones habeant, neque frequentiores aliae sequiori aevo curatae, ut infra dicendum. Hinc Sfortiano Codici opponi jure possunt quotquot adhibiti fuere Codices illi, ex quibus quintodecimo saeculo ac deinceps, Viris diligentissimis accurantibus, Commentariorum Thomae in Epistolas Pauli Apostoli prodierunt editiones.

II. Alia sequitur laudati Lucarini animadversio loco citato: « Capite 3 ad Galatas Lect. 6: Virum « de mille (verba sunt Divi Thomae) unum re- « peri, scilicet Christum, qui esset sine omni pec- « cato: mulierem autem ex omnibus non inveni, « quae omnino a peccato immunis esset, ad minus « originali, vel veniali. » Alibi: « Virum de mille repe- « ri unum, scilicet Christum, sine omni peccato: « de muliere ullam, scilicet quae a peccato immunis « fuerit, ad minus originali, vel veniali: excipitur « purissima et omni laude dignissima Virgo Maria. « Henriquez apud Salazar in Tract. de Concept. B. « Virginis cap. 42, Sect. 13, in vetustissimis co- « dicibus supradictam lectionem se comprehendisse « testatur, cum hoc addito: Excepta B. Virgine, « quae omnino immunis a peccato fuit originali et « veniali. De hac lectione dubitat Silvius in 3 « par. quaest. 27. art. 11. editionis Antuerpiensis « apud Joannem Keerbergium anno MDCIIX. Ve- « rum eam plures graves patronos semper habuis- « se certum est. » *Vetustissimorum Codicum* loco, cum non indicet Henriquez ubi adserventur illi, nec eorum definiat aetatem, neque notam exponat, typis edita nonnulla adhibent exempla Scriptores alii. Nierembergius loco citato sic ait: « in Episto- « la ad Galatas Lect. 6, sic dicitur: Virum de mil- « le unum reperi, scilicet Christum, qui esset sine « omni peccato: mulierem autem ex omnibus non « inveni quae a peccato omnino immunis esset, « ad minus originali, vel veniali: excipitur puris- « sima et omni laude dignissima Virgo Maria. « Haec verba inveniri possunt in impressionibus « horum Commentariorum quae factae sunt Pari- « siis anno salutis 1529 et 1532, ac Venetiis an- « no 1555, ac denique in impressionibus quae « post annum 1590 in lucem emerserunt. Remi- « gius tamen Florentinus illa verba obliteravit: » ex- « cipitur purissima et omni laude dignissima Vir- « go Maria. » Auctoris Innocentiae vindicatae paulo fusiora verba, quae loco citato habentur, haud praetermitto. Ait ille: « Secundus locus Divi Tho- « mae habetur in caput III Epistolae ad Galat. « Lect. 6, ubi: Non inveni mulierem a peccato o- « riginali vel actuali omnino immunem, praeter « purissimam et omni laude dignissimam Virginem « Mariam. Ita habet editio antiquissima Bibliothe- « cae Viennensis in Collegio Societatis Jesu apud « Allobrogas. Et editio anni 1529 apud Patres Mi- « nimos Tolosae: allegaturque hic locus a P. Hen- « riquez Lib. III Summae, cap. 2 lit. M, et Pine- « da in cap. 7 Ecclesiast. num. 29. » Haec eadem scripserat Theophilus Raynaudus Tomo VIII Operum in Pietate Lugdunensi pag. 291. Pergit vero laudatus Auctor: « Est in editionibus, Parisiensi « anno 1529 et 1532 et 1541 et 1592, et Lugdunensi « anno 1541 , et Veneta anno 1555 et anno « 1590: sed in recentioribus editionibus omissa. « Et quidem editionem Venetam an. 1555, profi- « tetur Jo. Albertus Castrensis Dominicanus, ex « correctissimis exemplaribus editam esse: sed qui- « dam Remigius Florentinus in sua recentiori edi- « tione Antuerpiensi anni 1591 verba quae fave- « bant immaculatae Conceptioni, intrepide expun- « xit, adjecta liturae causa. Quia, inquit, non bene « addita sunt in editione Veneta. » Eadem transcripsit Vincentius Houdry in Bibliotheca Concionatorum Parte II, Tomo III de Concept. Immacul. §. 5 in calce.

Haec illi. Plura sunt vero animadversione digna. 1. Plures ut exhibeat Auctor *Innocentiae vindicatae* editiones, quarum numero fidem conciliet exceptioni qua de agimus, bis editionem eamdem repetit: « Editio, inquiens, anni 1529: apud Patres « Minimos Tholosae . . . et in editionibus, Pa- « risensi anno 1529 etc. 2. Editum vetustius exemplum, quod invenire potuerunt laudati Scriptores, illud est quod Parisiis anno 1529 excusum fuit: at jam aliae ante prodierant editiones, Parisina 1526, « ab omnibus mendis purgata cura et « solicitudine Nicolai Savetier: Veneta 1498, cha- « racteribus Bonetti Locatelli Bergomensis impres- « sa, ductu vero et imperio Nobilis Viri Domini « Octaviani Scoti: » Basileensis 1495, ex typographia *Wolfangi Lachner*: Bononiensis 1481, « cor- « recta et emendata per F. Petrum de Bergomo; et alia Basileensis 1475. Vetustiores istas novi ego, quae controversam non habentexceptionem. 3. Hanc, veluti temere adjectam, rejici jubet, rejecitque a sua Veneta apud Junctas editione an. 1562 Remigius Florentinus, his permotus rationibus: « nam in Manuscri- « ptis, *ut inquit*, nec etiam alibi impressis codicibus « (quos viderim: nam multos vidi) haec particula « reperitur. Et in eo Parisiis impresso a F. Jo. Alberto « Castrensi a mendis expurgato, non invenitur. » 4. At Venetas ac Parisinas, quae faveant, numerat Strozzius loco superius citato ab an. 1513 ad annum 1555 (dal mille cinquecento e tredici fino « al cinquantacinque) in eisque visam a Turrecremata praedictam exceptionem, ait (in que- « ste dovettero vederlo Torrecremata etc.) tametsi in recentioribus (meno antiche) non habeatur. Diligentiorem ac certe necessariam operam praestitisset Strozzius, si editionum quae annum 1529 praecesserint, annum memorasset ac typographum. Pape vero, quam felix et accurata allegatio Joannis de Turrecremata, qui in hisce editionibus ab anno 1513 curatis exceptionem viderit ac legerit! Qui nempe quinque et quadraginta annos

jam ante obierat, anno Christi 1468, suoque in Tractatu de Veritate Conceptionis, Romae anno 1547 impresso, praedictae exceptionis veluti a Thoma adjectae, nuspiam meminit.

Quinto, sed eam post annum 1529 insertam legi nonnullis editis in exemplis, quae decem ut summum numerantur, non imus inficias: at manum recentem, quae Parisinam anni 1529 editionem interpolaverit, vetustiores evincunt, quae saeculo quintodecimo ex codicibus Mss. prodierunt, ac frequentiores aevi sequioris doctissimorum Virorum curis purgatae et emendatae, quae plurimae sunt.

Sexto, ejusdem Parisinae editionis corruptionem testatur Thomas de Lemos in Panoplia Gratiae Tomo IV, Parte 2, Libro IV, Cap. xvi. se perspectam *Romae* fecisse « ex omnibus MSS. et Codicibus in « Vaticano servatis, et in Bibliotheca Ducis Altemps, « et Ducis Florentiae. » Postremo loco, peculiari digna animadversione occurrunt Joannis de Pineda, quem allegat Sfondratus, verba ad caput VII. Ecclesiastis ℣. 29: « In tanta ergo codicum varietate « (typis edita exempla intellige) quid vere scri- « pserit Divus Thomas, incertum est. » Itaque dubius haeret ille, num Divo Thomae Auctori, an interpolatori cuipiam tribui saepe dicta exceptio debeat. Neque vero *tanta* dicenda fuerat *codicum varietas*: tres etenim memorat ipse editiones, Parisinam anni 1529, et 1532, ac Venetam anni 1555; quibus recentiores aliae ut summum septem addi possunt. At recentes ipsae, quae post annum 1529 pluribus in locis prodierunt, longe numero praestant: ac vetustiores omnes, quotquot excusae fuerunt saeculo quintodecimo, praedicta carent exceptione. « Illud vero exploratum in editione Roma- « na (anni 1570), quae correctissima habetur, « desiderari exceptionem illam. » Quidni exceptionem illam praeterire debuerint prudentissimi Romani Editores, quam in vetustis omnibus editis exemplis non invenere, neque in frequentioribus aliis, quae sextodecimo eodem saeculo curatae sunt? Pergit attamen adnotare Pineda: « Quamquam neque ex « hoc firmum prorsus argumentum fieri possit rei « ipsius, et mentis Divi Thomae. » Cur sodes? « Cum « in illa ipsa editione Romana quaedam ex Commen- « tariis Domini Cajetani justis de causis omissa fue- « rint: potuit itaque aliqua ex causa ab aliquo vel « addi aliquid, vel omitti in illo Sancti Doctoris « commentario. » Justae causae, cur omissa quaedam fuerint in Cajetani Commentariis, patent, ac ab ipsis Romanis editoribus narrantur: « Amotis « etiam ex eisdem Commentariis, » inquientibus, « atque expunctis omnibus locis juxta nostri Or- « dinis sanctiones, qui post decreta Tridentinae Sy- « nodi lectorem poterant detinere dubium vel sus- « pensum: quos videlicet vel ipse Commentator vi- « vens emendaverat, et si viveret emendasset. » Quid inde vero extundas, quod exceptionem illam, ac si tamen a Divo Thoma scripta fuerit, expungere *aliqua de causa* voluerint Romani editores? Insertam quidem aliquibus in editionibus, sed *emendatioribus in exemplaribus*, quibus usi sunt, non inventam; scilicet omnibus ante annum 1529 excusis, ac numero pluribus post eumdem annum impressis, jure ac merito praetermiserunt, veluti Divo Thomae auctori temere sine dubio tributam.

Ac sane una eademque illa exceptio tam diversis concepta verbis profertur (quod postremo loco animadvertendum est), ut eam inter variantes genuinas lectiones nemo sapiens numeraverit, eamdemque quisque colligat pro genio ingenioque, nimiaque licentia procusam. Quod aio, ex sequenti collatione certum fit compertunque.

I. *Apud Lucarinum.*	II. *Apud Henriquez.*
« De muliere ullam scilicet, quae a peccato immunis fuerit, ad minus originali, vel veniali: excipitur purissima et omni laude dignissima Virgo Maria.	« Excepta Beata Virgine, quae omnino immunis a peccato fuit originali et veniali.
III. *Apud Nierembergium.*	IV. *Apud Auctorem innocentiae vindicatae.*
« Mulierem autem ex omnibus non inveni quae a peccato omnino immunis esset, ad minus originali, vel veniali: excipitur purissima et omni laude dignissima Virgo Maria.	« Non inveni mulierem a peccato originali vel actuali omnino immunem, praeter purissimam et omni laude dignissimam Virginem Mariam.

Cur itaque in Bettinelliana Veneta editione, cui curas nostras commodavimus, variae praedictae lectiones praetermissae fuerint, causas habes, Lector humanissime: quas pro aequitate si expenderis, calculo tuo consilium nostrum adprobatum iri confidimus.

DISSERTATIO II.

DE COMMENTARIO IN SEPTEM EPISTOLAS CANONICAS, ET IN APOCALYPSIM, SANCTO THOMAE AQUINATI SUPPOSITIS.

CAPUT I.

Commentarii in septem Epistolas Canonicas, veluti supposititii rejiciuntur. Elumbe aliorum criticorum argumentum. Solidae ac vere causae suppositionis. Nicolao Gorrano adjudicantur.

Criticas animadversiones, quae aptae visae sunt ac idoneae ad illustrandos Divi Thomae Commentarios *in Epistolas Sancti Pauli*, eosque a severiore ac etiam iniqua nonnullorum censura vindicandos, complectitur omnes superior Dissertatio. Methodum servatam hactenus sequor ego: causasque profero, quae me impulerunt, cur depulsas rejectasque velim Expositiones « in septem Epistolas Canonicas, » et in « Apocalypsim, » quae sub nomine Angelici Doctoris Thomae typis editae circumferuntur.

Typis Parisinis Joannis Boulle, studio et curis Claudii de Spina Galli Neustrii, Ordinis Praedicatorum alumni, patria et professione Rothomagensis, anno 1543, iterumque anno 1550, in 8, prodierunt Commentaria *in Epistolas omnes Canonicas*, nomine Divi Thomae Aquinatis velut Auctoris inscripta. Posteriores alias editiones praetereo. Prologus operis incipit, « Missae sunt epistolae « regis nomine per veredarios etc. » ipsiusque operis initium est, « Jacobus Dei et Domini nostri « Jesu Christi servus etc. Haec epistola dividitur « principaliter in duas partes: in salutationem, et « instructionem. » In sua ad Lectorem Praefatione refert primus editor laudatus Claudius de Spina, erutum hoc opus ex « pervetustis exemplaribus, « ante annos nonaginta manu exaratis, quae in « Bibliotheca nostra Lovaniensi vetustate prope obli- « terata exstabant. » Momenta rationum quae idonea putavit ut illud Thomae, tamquam vero parenti, adjudicaretur, haec sunt: 1. quod « fidem « faciunt satis prima illa exemplaria, quae aucto- « rem Divum Thomam in fronte affirmant; » 2. ipsius Aquinatis « ingenii dexteritas in iis resplendet « ac conspicitur: ac rursus dividendi artificium « locutionis puritas, sententiarum lumen, docendi « succosa brevitas; » 3. « cuncta conspirant reliquis « Thomae operibus, quae assidua lectione depre- « hendet studiosus lector; » 4. nec veterum silentium obstare debet, cum « unum hoc argumentum ab « auctoritate negativum » nihil probet.

Inter opera Divi Thomae genuina, nullo injecto dubio, praedictos Commentarios numerat Sixtus Senensis. Nostrae etiam gentis Viri docti, Castillius, Nazarius, aliique consentiunt: ac favent Possevinus et Bellarminus. Hujusce judicium accipe ejusdem verbis. « Commentaria vero in Epistolas Canonicas « videntur mihi erudita et digna ingenio Sancti « Thomae, praesertim cum in iis cernatur stylus « et modus procedendi Sancti Thomae. Neque ob- « stat quod in Editione Romana (anni 1570) hoc « opus non recenseatur: siquidem eo tempore hoc « opus nusquam inveniebatur, et primum in lucem « prodiit Antuerpiae anno 1592. » Vitiosam Bellarmini animadversionem castigat consodalis ejus Theophylus Raynaudus in Erotematis de bonis ac malis libris: *Extat enim*, inquiens, *editio Parisiensis anni* 1550, *et Lugdunensis anni* 1556, quae Romanam anni 1570 praecedunt. Immo et alia (addo ego) prior exstat editio Parisiensis jam laudata anni 1543 in 8.

II. Jacobus Echardus in Elogio Nicolai de Gorran, Criticos Viros memorans, qui *difficultatem movent*, num Aquinati praedictae Commentationes tribui debeant, « Bellarminum » numerat, « Theophy- « lum Raynaudum, Labbeum, Ricardum Simonem. » Praetermittere Bellarminum debuisset, cujus jam protulimus judicium. Quae fuerit difficultas a Raynaudo mota, haec ejus verba loco citato exponunt: « Commentarius in Epistolas Canonicas suppositus « est Sancti Thomae: nam Auctor I Petri 2, ỷ. « 16, ad illud *Quasi liberi*, citat Lyranum tanto « posteriorem Sancto Thomae. » Eadem habet Philippus Labbé in Dissertat. Histor. de Sancti Thoma ejusque Scriptis: « Quis enim, inquiens, fe- « rat citari Lyranum a Divo Thoma in illud I Pe- « tri, cap. 2: *Quasi liberi* etc. » Eademque demum animadversio est Simonii in Historia Critica interpretum Sacrae Scripturae Capite XXXIII.

Locum profero ex Commentario: « *Quasi liberi*. « Glossa: Et haec bene facite, quasi liberi; scilicet « ex amore, non ex timore. Unde Lyra: *quasi* est « expressivum virtutis; *quasi*, idest, sicut vere libe- « ri estis. » Quo loco Seraphinus Piccinardus Libro II de Approb. Doctrinae Divi Thomae, qu. VII, art. II, ad 9 conjectabat, *Lyra*, vel *Lyranum* ab imperito Notario positum fuisse pro *ly* nota seu particula indicativa, qua aliquam vocem peculiari animadversione dignam denotare solemus. Quod etiam sphalma in aliis codicibus non infrequens esse, exemplo comprobabat Innocentii Pencini, qui in codice Ms. ex quo Commentarium *in Cantica Canticorum*, incipientem, *Sonet vox tua in auribus meis*, in lucem protulit, nomen *Lyrani* ex imperitia Exscriptoris quodam loco appositum invenit, ubi nota *ly* sine dubio legenda erat. Quis porro tam caecus aut stupidus, qui superiore in textu Sancti Thomae legi oportere non videat eamdem notam indicativam hoc modo: « unde ly *quasi* est expressi- « vum virtutis; *quasi*, idest, sicut vere liberi estis. » Neque sane haec habet verba ad illum locum Lyranus, sed ista: « quasi liberi: secundum veritatem, « quae est libertas a vitiis. »

Accidere idem potuit Spinaeo, qui codicem Ms. nactus fuerit eo loco depravatum, legeritque *Lyra* seu *Lyranum* pro *ly* vulgari ac trita apud Diale-

cticos nota, quae apponi solet, ut lector ad vim vocabuli, cui adjungitur, diligentius attendat. Immo Spinaeum allucinatum fuisse, nihil haesitat Jacobus Echardus: proque certo habet, legentem ipsum in suo Codice *ly* vocem, legendum putavisse *Lyra*, cum eo loci nihil minus agatur quam de Lyrano. Nolim ego laudatum Spinaeum tantae oscitantiae ac imperitiae insimulare. Sed litem denique dirimit omnem doctissimi Echardi testimonium: « Ego, inquiens, in omnibus Codicibus Mss. Parisiensibus « supra laudatis (numero quinque) a me visis « testor scriptum, *ly quasi*: quod et clarissimis Vi« ris Petro Berthe Bibliothecae Sorbonicae tum « praefecto, et Abbati d' Argentré, et postea D. « Nourry Ascetae Sammaureo in ipsis codicibus « legendum exhibui: qui ly etiamnum in Scholis « frequentatum, in Lyranum converti potuisse stu« puerunt. » Cadit ergo argumentum, quo abjudicandum Divo Thomae hoc opus contendebant Raynaudus, Labbeus, Simonius: simulque animadvertendum criticis Viris obiter propono, quanta mentis maturitate indigeant qui criticam artem excolunt, ne praecipiti judicio quidpiam negent aut affirment; cum in re qua de agimus, unius Claudii de Spina allucinatio tot Viros deluserit doctrina claros.

III. Nihilominus praedictas Commentationes *in Epistolas Canonicas* censet Vielmius noster, *nec stylo nec diligentia cum aliis* Divi Thomae *Commentariis conferri posse*: easque putat, *vel non esse fetus* ejus, *vel certe* Sanctum Doctorem *supremam manum illis non imposuisse.* Inter opera dubia numerat easdem Jo. Michael Pius, quem Plodium vocant alii. Cum doctissimo ac prudentissimo Echardo fidenter ego, suppositium opus esse pronuncio. Quis enim sibi suadeat, justae molis elucubrationem, si parentem haberet Divum Thomam, silentio praeteriisse veteres testes omnes, synchronos aliquos, aliosque suppares et sequioris aetatis, probatissimos omnes diligentissimosque? Silent Ptolomaeus Lucensis, Guillelmus de Tocco, Bartholomaeus Logotheta, Bernardus Guidonis, Petrus Rogerius, Joannes de Columna: ac silent Pignonus, Valleoletanus, et Sanctus Antoninus. Argumento hujusmodi abnutivo *nihil esse frigidius*, reponit Claudius de Spina. Puto ego, pro mero abnutivo argumento habendum non esse hac in re silentium Veterum, qui data opera Librorum Thomae catalogos texuerunt, eosque diligentissime ut texerent nihil studii ac solertiae praetermisere; qui ubi dubia occurrebant, viros fide dignos in consilium adhibuerunt, qui vel opellas parvae molis ab Aquinate scriptas diligentius perquisiverunt, inventasque in catalogis recensuerunt, quos conficiebant; qui vel ipsa demum opera, quae *Reportata* dicuntur, et ab aliis recollecta fuere, descripserunt omnia. Quemadmodum ergo in simili quaestione « de postillis « super Genesim, et super Ecclesiastem, » ex Veterum silentio *patere* ait Sanctus Antoninus, *non esse* illas *Thomae fetus*: ita eodem evincitur conficiturque argumento, ab eodem Aquinate abjudicandos esse Commentarios de quibus agimus, *in septem Epistolas Canonicas*.

Codices bonae notae afferri possunt nulli, qui nomen Thomae de Aquino praenotatum habeant. Codicem Lovaniensem affert Spinaeus, illumque *ante annos nonaginta manu exaratum.* Haec ille scribebat anno 1543, quo eadem Expositio *in Epistolas Canonicas*, ipso accurante, Parisiis prima vice prodiit: unde codicem illum Lovaniensem anno circiter 1450, manu exaratum fuisse colligitur. At longe vetustiores vidit memoratque Codices Jacobus Echardus, plerosque sine nomine, ac nomine Nicolai Gorrani praenotatos aliquos: tres nempe Sorbonicos tertiodecimo saeculo scriptos, aliosque apud Augustinianos ad Pontem-novum, apud S. Germanum a Pratis, et apud Canonicos Regulares Victorinos. Quidni tam venerandae antiquitatis exempla praeferri debeant Lovaniensi Codici, quem pro genio praenotaverit recentior manus?

Neque tutum denique ac peremptorium reputari argumentum debet, quod ex Operis stylo ducitur ac artificio, quod in aliis familiare est Thomae operibus. Quam facile pronumque sit Viris criticis, genio suo indulgere, et ex praeconcepta ferre sententiam opinione, ne remotiora quaeramus exempla, satis patefaciunt longe dissita laudata Spinaei et Vielmii judicia. Ait ille, in hisce commentariis per sese emicare « incliti Thomae ingenii dexteritatem, « puritatem locutionis, sententiarum lumen, do« cendi succosam brevitatem. » Contra ait iste, opus istud « nec stylo nec diligentia cum aliis » Aquinatis « commentariis conferri posse. » Quod attinet vero *ad artificium dividendi*, magis lubricam puto ego, quae inde eruitur argumentatio: vix enim aevo Thomae ac aetate sequiore Scriptor aliquis occurrat, qui methodum dividendi quam didicerat in scholis, in ipsa etiam divinorum eloquiorum expositione non adhibeat. Neque tamen inficias iverim, in eo divisionum ac partitionum artificio, quod in genuinis Thomae operibus habetur, quidpiam peculiare effulgere, quod Angelicam indicet ejus mentem. Stylum quidem ac dividendi artificium servatum in eo *in Cantica* commentario, qui incipit: *Sonet vox tua auribus meis,* nos etiam adhibuimus, quo illum Sancto Thomae adjudicaremus: at fulgentissimum praelucebat Veterum omnium testimonium, de Commentario *in Cantica* ab Aquinate elucubrato: ad alia jam tradita aut exposita doctrinae capita se referebat illius Commentarii Auctor, quae ab ipso Thoma alibi tradita aut exposita in genuinis operibus inveniuntur: ipsumque demum ut ita dicam, individuum, Divi Thomae proprium dividendi artificium, injiciendi quaestiones varias, invicem Scripturarum sententias conciliandi, ut aliis in operibus, ita illo etiam in commentario servatum digito monstrabamus.

IV. Sed luculentiora adhuc supersunt. Praesto Codices apud Echardum habemus, quos ipse vidit lustravitque, vetustos ac optimae notae, quibus opus de quo agimus, Nicolao de Gorran attribuitur. Suae genti Doctissimum Virum accenset Wadingus: quem Ordini Praedicatorum restituendum, pluribus evincit Echardus in ejus Elogio. Anglum patria fuisse, nonnullis placet: Gallum vero, eidem Echardo, in confiniis Cenomanensium et Armoricorum natum. Eximius fuit aevo suo Concionator, et Scripturarum interpres. Parisiis venales anno 1303, sub nomine « Nicolai Gorrani prostabant Postillae super Episto« las Canonicas: » quod in Libro Rectoris Universitatis jam saepius citato adnotatum legitur. Vetustissimus codex in Parisina S. Victoris Bibliotheca servatur, cujus pars prima *Quodlibeta M. Petri de Alvernia* continet: pars altera exhibet *Postillam Guorrani*, sed non integram: ac illam sine dubio, quae sub nomine S. Thomae typis edita est. Ubi Gorrani opus, quod mancum in eo Codice exhibeai

notavimus, deficit, supplementum alterius Auctoris habetur: illudque confectum dicitur « anno Domi« ni M. CC. LXXXI. die Veneris ante Festum Beati « Laurentii. » Annus aerae christianae 1281, litera Dominicali E insignitus erat: unde dies *Veneris* seu Feria 6, incidebat in diem octavam Augusti, *Festo Beati Laurentii*, et ejus vigiliae praecedentem. Incidit vero feria 6 in diem nonam Augusti, vigiliam S. Laurentii, anno Christi 1280, insignito littera Dominicali G. F. Hinc animadverte aetatem Codicis, ac illius qui imperfectam Gorrani expositionem supplebat. Citatus enim Codex, quem servant Parisini Augustiniani ad Pontemnovum, *Gorrani post illam* habet in Matthaeum, et post hanc *postillam in Epistolam Canonicas*, eamdem scilicet qua de agimus, et ejusdem, ut videtur, Auctoris.

Aliunde quippe notum est compertumque, simile opus a Gorrano confectum. Illum diserte notant Laurentius Pignon et Ludovicus Valleoletanus, commentarios edidisse *in Epistolas Canonicas*; et Leander Albertus Libro IV De Viris illustribus Ord. Praedic. sic ait: « Nicolaus Gorran Gallus incedit cum vo« lumine satis grandi, continente Commentaria ab « se edita.... et super Epistolas Canonicas etc. » Quorum sane testium fides Codicibus allatis, qui Gorrani nomine praenotantur, auctoritatem omnem conciliant.

Eosdem Codices tertiodecimo saeculo cadente, aliquos scilicet, manu fuisse exaratos adnotavimus. Hinc eodem florebat saeculo eximius Vir: suamque *in Epistolas Canonicas* expositionem elucubraverat ante annum 1281 quo vidimus, eidem in Codice Victorino, ubi deficiebat, addita ab alio Scriptore supplementa fuisse. Hinc etiam falsi sunt, qui ad sequiorem aetatem illum detrudunt: ad annum 1350 Bellarminus: ad annum 1380 Casimirus Oudinus: ad annum 1390 Eisengrenius et Sixtus Senensis: ad annum 1400 Simlerus, Pitseus, Caveus. Integro saeculo labuntur Viri docti. Sed aetatem ejus, quam ex Codicibus elicere licuit, confirmant alia monumenta. Ipsum praefuisse Priorem Parisino S. Jacobi Coenobio *ante annum* 1280 notat Echardus. Refert insuper Chronicon Joannis Parisiensis Canonici Victorini, quod *Memoriale Historiarum* inscribitur, servaturque manuscriptum in eadem S. Victoris Bibliotheca, in quo ad Annum M. CC. LXXXVI emortualem Philippi III. Regis, vulgo dicti Audacis, haec habentur: « Rex Juvenis (Phi« lippus IV), ad petitionem Confessoris sui Fr. « Nicolai de Gorreno de Ordine Fratrum Praedica« torum, concesserat inconsulte cor Patris sui ipsis « Fratribus Praedicatoribus, ad ipsum Parisius in « Ecclesia sua tumulandum. » Ipsum vero adhuc anno 1304 inter vivos egisse, putat Antonius Senensis: at emortualem ejus annum 1295, verisimilius definiunt Echardus et Leander Albertus.

CAPUT II.

Typis editae sub nomine Sancti Thomae Expositiones duae in Apocalypsim. Quae incipit, Vidit Jacob in somnis, a Sanctissimo Doctore abjudicatur. Itemque alia, quae incipit, Vox Domini praeparantis cervos.

I. Ad examen postremo loco revocandae sunt Expositiones duae, quae sub nomine Sancti Thomae circumferuntur, *in Beati Joannis Apocalypsim*. Altera Florentiae anno 1549, typis data est apud Laurentium Torrentinum in 8: incipit, « Vox Do« mini praeparantis cervos, et revelabit condensa. » In Praefatione ad Lectorem Typographus admonet: « Perusiae in Sodalitio Dominicanorum repertos « hosce Commentarios, in membranis descriptos, « una cum iis quibus Isaiam explicat Sanctus Do« ctor: cum doctis Viris habito consilio, maxime« que cum Rev. Thoma Rembotto Florentino, Viro « praestanti eruditione praedito, Ordinis Praedi« catorum alumno, cognita haec esse vera mini« meque supposititia Divi Aquinatis Commentaria: « id vero facile cuique innotescere ex constanti in« scriptione, ac vetustate exemplaris, et ex pecu« liari tractationis stylo, reliquis ejusdem Scripto« ris elucubrationibus simillimo; » atque demum rationem illam contemnendam esse, quae ducitur ex *vetustis catalogis*, in quibus ejusdem Operis nulla mentio.

Cura ac diligentia Fr. Remigii de Nanninis Florentini Ordinis Praedicatorum prodiit altera Venetiis apud Junctas anno 1562 in fol. Initium ejus est: « Vidit Jacob in somnis scalam stantem super « terram et cacumen ejus tangens caelum etc. » In fronte Voluminis dicitur « quavis alia, Sancto Do« ctori adscripta, certior ac fidelior. » At ipse Remigius in Epistola nuncupatoria « ad Seraphinum de « Caballis Brixiensem, » dubius haeret. Ait primo: « Incidit forte (Typographus) in hunc super Apo« calypsim libellum, e Sicilia Venetias usque ad« vectum. Hic Divi Thomae Aquinatis nomen in « fronte gestabat, ejusdem viri praeseferebat do« ctrinam, licet non phrasim. Aspexit lacrymans, « et semivivum amplexus, illum e faucibus orci « eripere statuit; ratus, si non Divi Thomae, Tho« mae tamen cujusdam (Anglici) nostrae Familiae « illum afferre ac amplecti labores. » Proprium Divo Thomae characterem dictionis in hocce Commentario haud elucere, fatetur Remigius: perque ipsum licet, si quispiam Thomae Anglico eumdem adjudicet. Ait etiam: « Cujuscujus tandem sit Com« mentarium hoc, Divo Thomae ascriptum est, qui « forte juvenis (ut sui erat acumen ingenii) vel « alia quavis de causa illud conficere valuit. » Quae verba eam Remigio insedisse opinionem indicant, utramque ab Aquinate confectam expositionem in Apocalypsim; alteram, cum juvenis esset; alteram, cum provectam attigisset aetatem.

In varias partes abiere Viri Critici, nostrates et exteri, de duplici praedicta expositione judicium ferentes: immo noverunt alteram aliqui, non alteram: ac utramque confuderunt alii. Priorem recenset inter Opera Sancti Thomae Sixtus Senensis: « In Apocalypsim, inquiens, Volumen ingens quod « incipit: Vox Domini praeparantis cervos. » At etiam in Thoma Angelico (Jorsium et Wallensem non distinguit) sic ait: « Hujus Auctoris esse « credunt Commentaria in Genesim, in Isaiam, in « Jeremiam, in Epistolas Canonicas, in Apocalypsim... « ascripta Divo Thomae. » Hac praetermissa, vocat alteram ad examen Casimirus Oudinus, cum diserte notet: « Primam editionem Commentariis « in Apocalypsim procuratam fuisse in fol. Venetiis « apud Junctas anno 1562, a Remigio de Nanni« nis Florentino Ordinis Praedicatorum, » eamque non Angelico, sed potius Anglico Thomae tribuendam censet. Hanc etiam, non illam novisse videtur Theophilus Raynaudus in Erotematis de bonis

ac malis libris. » Judicium accipe quod ipse fert Thomae Anglico nonnemo adscribit opus *in Apocalypsim*, editum sub Sancti Thomae nomine: sed « hoc non vacat difficultate. Quia Auctor illius « Operis refert se non semel ad suum Commentarium *in 4 Sententiarum*: cum tamen nullus « sit Thomae Anglici Commentarius *in 4 Sententiarum*. Quid? quod Auctor illius Commentarii « in Apocalypsim *Capite* 16, ℣. 18, meminit suo « tempore factae conversionis *Cumanorum* ad fidem christianam: at haec conversio facta est longe ante aetatem Thomae Anglici, qui claruit anno « 1400. Fernandus autem de Castillo eam refert « in aetatem Sancti Thomae. Cui tamen quominus certo tribui possit hic Commentarius obstant « nonnulla: nam et aliqua in eo continentur discrepantia ab iis quae Sanctus Doctor tradit in Summa; et abest hinc characterismus genuinus Scriptionum indubiarum S. Thomae. » Quod ego judicium hoc loco refero tantum, non expendo: errasse vero Raynaudum ajo, tum primo adferentem, Thomam Anglicum anno 1400 floruisse; tum deinde editos ab eo Commentarios in libros sententiarum, negantem. Mortali vita migrasse Thomam Anglicum, dictum de Jorz, anno 1310, teste Synchrono Auctore, docet Echardus: alterumque Thomam sub Joanne XXII floruisse, idem evincit Echardus: ac utrique Commentarios in Libros Sententiarum a nonnullis attribui, in eorum adnotat Elogiis.

Commentario suo divinam ab Aquinate expositam Apocalypsim, Castillius pronunciat: at eam expositionem quae typis edita est, Thomae Anglico censet adjudicandam. Hanc numerat inter opera dubia Pius. Id unum habet Ambrosius de Altamura: quod « Antonius Senensis Lusitanus in Bibl. « dicit, Divum Thomam etiam scripsisse super « Apocalypsim Joannis. » Sed hoc opus « diligentiae « et stylo cum caeteris Thomae scriptionibus conferri « non posse, » Vielmii sententia est: hisque demum assentiendum esse arbitratur Nazarius, qui Thomae fetum pernegant hanc expositionem. Vel Thomae Anglico, vel alteri scriptori tribuendam, existimant Guillelmus Cave et Philippus Labbeus. Qui tamen omnes scriptores, de qua loquantur expositione in Apocalypsim, an typis edita Florentiae per Laurentium, an Torrentinum Venetiis per Junctas, cura et studio Remigii de Nanninis, haud satis declarant. Priorem diserte ab Aquinate abjudicandam, nihil haesitans docet Echardus: quam cum altera confundere videtur in Elogio Innocentii Pencini ad annum M. DC. XC.

Is vero, Veneti Sanctorum Joannis et Pauli Coenobii insignis alumnus, utramque pro germano Aquinatis fetu habet in Epistola Nuncupatoria ad Reverendissimum Magistrum Generalem Ordinis Praedicatorum, quae praefixa legitur Operi italice scripto, « Della Elezione Canonica Pratica morale « parenetica, » typis edito Tarvisi 1664, in 4. Illam, quae incipit, *Vidit Jacob scalam*, elucubratam a Thoma putat adhuc juvene: alteram, cum maturioris esset aetatis: quam et Remigio Florentino insedisse opinionem vidimus. Quae cum adserat, conjecturis indulget; validis rem non agit argumentis.

II. Interim silent vero veteres ac suppares omnes et sequiores aevi Nomenclatores, qui accuratissimos Operum Thomae catalogos texuerunt: quod ego silentium, quantum in hac re roboris habeat ac momenti, jam saepius in superioribus exposui. adeoque pronus feror, ut ab Angelico Praeceptore praedictae duae *in Apocalypsim* expositiones abjudicentur. Eoque sane majores vires accipit silentium Veterum adversus opinionem Remigii de Nanninis et Innocentii Pencini: si namque non unam, verum duplicem elucubraverit Aquinas expositionem in Apocalypsim, portentum foret, cui nihil simile, si utramque tam alto presserint silentio veteres et suppares, et sequioris aevi auctores, qui Thomae opera recensuerunt.

Occurrunt nonnulla in posteriori Commentario, quae Pencinus adnotat, eademque aut praetermittit aut flocci facit: quae mihi tamen satis valida videntur, ut ille Divo Thomae abjudicetur. Ait quippe Auctor capite 22 Apocalypseos ad ℣. 3: « Et omne maledictum non erit amplius. » Glo. « Idest, subtractio gratiae non fiet amplius. Ad « litteram: nullum malum verbum erit in patria, « quia omnes ibi dicent gloriam. Hoc totum sumptum est ex Ezechiele 48, (46), ubi dicitur « (℣. 12): « Et in ripis ejus ex utraque parte « est lignum pomiferum. » Ibi plenius dicta sunt, « et ideo hic supersedemus ad praesens. » Commentarium indicat Auctor, quod ipse elucubraverit *in Ezechielem:* quale opus ab Aquinate confectum, Veterum nemo unquam prodidit. Sed ipsum a Thoma concinnatum, ex hoc loco colligit Pencinus: nimirum incertum ex incerto probat, immo falsum ex falso. Accedit genuinus characterismus Angelici nostri Praeceptoris, quem ab hocce Commentario longe abesse vidit Raynaudus, non videat nisi caecus. Ipse Remigius Florentinus fatetur, « ejusdem Viri « praeseferri doctrinam, licet non phrasim. » At neque doctrinae demum consonantiam jactari posse puto. Locum affero de novissima conflagratione mundi: de qua agit ille capite 21, ad ℣. 1: « Et vidi caelum novum et terram novam: » seque refert ad quae « diximus, inquit, in fine quarti Sententiarum. » Invicem conlata sub oculos pono loca ut judicium lector ferat.

Ex Libro IV Sentent. Dist. XLVII. q. I. art. II. quaest. 2.	Ex Commentario in Apocalypsim capite XXI.
« Quidam dicunt, « quod omnia elementa manebunt quantum « ad materiam, omnia « autem immutabuntur « quantum ad imperfectionem: sed duo eorum retinebunt propriam formam substantialem, scilicet aer « et terra: in duobus vero, scilicet igne et aqua, non remanebit « forma substantialis eorum, sed mutabuntur « ad formam caeli, et « sic tria elementa, scilicet ignis, aer, et aqua, caelum dicentur.. « Sed haec opinio est « omnino absurda ... Et « ideo alii dicunt quod	« *Caelum novum*. Glo. « Idest, aerem innovandum. *Et terram novam* « idest terram innovatam. « Quae innovatio fiet per illum magnum ignem, qui « praecedet faciem judicis; sicut dicitur 2 Pet. « 3, (℣. 10): *Adveniet*, « inquiet, « dies Domini sicut fur, in qua « Caeli magno impetu « transient, elementa vero calore solventur « (℣. 13): Novos vero « caelos et novam terram, et promissa illius « expectamus, in quibus « justitia habitat. Ibi « Glo. Elementa quatuor, « quibus mundus consistit, ille maximus i-

« omnia elementa manebunt secundum substantiam, sed qualitates activae et passivae ab eis removebuntur . . . Et videtur consonare quod Augustinus dicit XX de Civitate Dei de illa conflagratione mundana: elementorum corruptibilium qualitates, quae corporibus nostris congruebant etc. Sed istud non videtur probabile, cum qualitates propriae elementorum sint effectus formatum substantialium, quod formis substantialibus manentibus, qualitates praedictae possint mutari . . . Et ideo videtur dicendum, quod manebunt elementa quantum ad substantiam et qualitates eorum proprias: sed purgabuntur ab infectione quam ex peccatis hominum contraxerunt; et ab impuritate, quae per actionem et passionem mutuam, in eis accidit: quia jam cessante motu primi mobilis, in inferioribus elementis mutua actio et passio esse non poterit. Et hoc Augustinus appellat qualitates corruptibilium elementorum, scilicet innaturales eorum dispositiones, secundum quas corruptioni appropinquant etc.

« gnis absumet; nec cuncta intantum consumet, ut non sint: sed duo ex toto consumet, duo vero in meliorem restituet faciem et statum. Ex hac Glo. videtur, quod non omnia elementa mutabuntur, sed duo tantum; et alia omnia consumentur. Sed dicendum est, quod revera omnia innovabuntur elementa, et remanebunt secundum substantiam suam; sed transibunt secundum exteriorem formam; et qualitates substantiales eorum remanebunt, secundum quod sunt; sed secundum actionem et passionem mutuam transibunt. Homines vero existentes in statu mortis, indigent mutua elementorum actione: et ideo peribunt qualitates, secundum quod sunt agentes et patientes. Unde Augustinus de Civit. Dei cap. 16. Elementorum, inquit, corruptibilium qualitates, quae in corporibus nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt: atque eorum substantia eas qualitates habebit quae in corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniunt; ut mundus in melius innovatus apte accommodetur hominibus in carne in melius immutatis. De hac etc.

Quam perspicua, quam distinta sunt, quae Thomas docet! quam implexa et inordinata, quae habet Auctor Commentarii! Mirum foret, S. Thomam post lucidam in loco super Sententiis traditam doctrinam, scribere tam involuto stylo potuisse in Commentario in Apocalypsim . Quo etiam loco Augustini verba, nulla adhibita expositione, afferuntur: quae tamen, utpote obscuriora, declarat Articulo citato Aquinas.

III. Ad priorem quod attinet Expositionem *in Apocalypsim*, hanc esse Divi Thomae fetum, coram palamque Nostrates inficiati sunt in Congregationibus de Auxiliis. Disputatione 11, die 9 Decembris anni 1602, habita, Ferdinandus de Bastida opposuerat, Angelici Doctoris sententiam esse, Deum expectare, postquam pulsat, cooperationem nostram, in citato Commentario, capite 3, ad illa verba ℣. 20, « Sto ad ostium, et pulso » . At nihil haesitans « tunc « Cardinalis Asculanus (F. Hieronymus Bernerius) « dixit: Iste liber non est S. Thomae. Similiter F « Thomas (de Lemos) ajebat: Liber iste S. Thomae non est. Sed gratis omnino admittimus, « esse S. Thomae: legat, et constabit nihil pro se « adducere· »

In hujusce praeterea Commentarii prologum « nonnulla mihi liceat animadvertere. Veluti duas tribuitur in partes. Exponit prima comma nonum Psalm. 28: « Vox Domini praeparantis cervos; et revelabit condensa: » ipsumque libro Apocalypseos adaptat. Incipit altera: « Gratia introducendi in librum « sequentem (ejusdem Apocalypsis) praemittit Magister Gallicus prooemium in quo sit procedit etc. » Puto ergo, immo pro certo habeo, duas ab Editore Florentino simul junctas fuisse Praefationes: alteram Auctoris Commentarii ex citatis Scripturae verbis deductam: alteram, quae ejusdem Auctoris expositio est in laudati *Magistri Gallici* prooemium. Id in aliis Divinorum Eloquiorum Commentariis elucubratis a Divo Thoma servatum, alibi adnotavimus: quod et ejus aevi interpretibus familiare est, Hugoni Cardinali, Alberto Magno, Nicolao Lyrano. Caeteros praetereo. In ea qua de agimus expositione in Apocalypsim, proprius occurrit primo laudatorum interpretum prologus: tum sequitur *Prologus Gilberti* cum ejus expositione ab eisdem interpretibus concinnata. Incipit vero Gilberti prologus: *Omnes qui pie volunt vivere in Christo etc.*: ac idem ille est, quem *Magistro Gallico* tributum noster Auctor exponit Prologum. *Gilberti* vocant Hugo Cardinalis et Albertus Magnus: diciturque a Lyrano *Praefatio Gilberti Pictaviensis*. Is nempe intelligitur, qui et *Porretanus* dictus est, Aquitanus gente , domo Pictaviensis , ab anno 1141 , urbis patriae Pictavorum Episcopus , ad palinodiam coactus in Rhemensi Concilio anno 1147, agente Divo Bernardo, quod obscurius de Sanctissima Trinitate disseruisset. Fuerat ante *Magister Theologicae Scholae Parisiis*, ut ait Henricus de Gandavo de Scriptoribus Ecclesiasticis Capite 17, unde ab Auctore Commentarii vocatus *Magister Gallicus*. Inter opera quae eidem attribuunt laudatus Gandavensis et Miraeus et Oudinus et Cave, mirum, nullam hujusce Prologi mentionem ingeri: quam ego rem hoc loco praetermitto, cum tanti momenti ea non sit, ut diligentiores curas aut ipsa exposcat, aut adhibere nos debeamus.

CAPUT III.

Superiores expositiones duae invicem comparantur: colligiturque, non unum eumdemque dici posse Auctorem. Aetas inquiritur Auctoris qui expositionem elucubravit incipientem, Vidit Jacob in somnis. De Cumanorum conversione: an Thomae Angelico tribui ea debeat expositio.

I. Expositiones duas *in Apocalypsim*, quas hactenus expendimus, ab uno eodemque prodiisse Auctore, existimat laudatus Pencinus ; parergis et majori doctrinae et verborum copiae indulgente in ea quam edendam curavit Remigius Florentinus; pressiorem adhibente stylum in altera , ac litterali sensui magis adhaerente. Loca nonnulla quae invicem conferri possunt, indicat , hic scilicet ampliora, illic compendio redacta, unius tamen et ejusdem sententiae. V. G.

Ex editione Veneta apud Junctas.	*Ex editione Florentina apud Torrentinum.*
Cap. 12 ad v. 1. *Corona aurea stellarum duodecim.* « Idest in initio Ecclesiae duodecim Apostoli, quibus quasi stellis « duodecim illuminata, « quasi duodecim margaritis ornata cognoscitur. Ipsi enim hostes Ecclesiae vicerunt: « ipsi Ecclesiam ornaverunt: ipsi quasi praecipui milites in capite « exercitus positi, sicut « stellae in firmamento « caeli, in nocte adversitatis luxerunt, et totum mundum illuminaverunt. Unde Matth. « 5, *Vos estis lux mundi.* Baruch 3, *Stellae dederunt lumen in custodiis suis.* Thomas « in India majori, Bartholomaeus in India minori, Simon et Judas « in Persia, Philippus « in Samaria, Matthaeus « in Aethiopia, Matthias « in Alexandria, Joannes « in Asia, Andraeas in « Achaia, duo Jacobi « in Judaea, Petrus in « Cappadocia, Paulus in « Graecia, et tandem Paulus et Petrus in Italia. « In his regionibus praedicaverunt et miracula « multa fecerunt Apostoli; et *sic stellae dederunt lumen in custodiis suis.* »	« *Corona stellarum duodecim.* Idest nobilis « victoria duodecim Apostolorum: hoc est, duodecim Apostoli in se « lucidi, et aliorum illuminativi: in oculis terrenorum minimi, coram Deo magni: contra « vitia et contra diabolum et contra hostes « fidei victoriosi. Quae « victoria per coronam signatur, quia victoribus « dari solet: et dicitur « haec corona esse in « Christo, quia hoc cedit « ad honorem ipsius, et « ad ostensionem regiae « dignitatis in eo, cujus « milites fuerunt Apostoli, et cujus virtute et « ad cujus gloriam vicerunt omne vitium, et « diabolum, et fidei impugnatores; quos vicerunt efficacia, doctrina, « operatione, potestate, « miraculis, et virtute « constantiae: quia propter adversa non cessarunt. 2 Corinth. 2: « *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos « in Christo Jesu.* Comparantur autem stellis, « quia in se luminosi aliis praebent lucem in « nocte adversitatis et infidelitatis. Baruch 3. « *Stellae dederunt lumen « in custodiis suis.* Sicut « Thomas in India majore, ipse Joannes in « Asia, Andreas in Achaia, similiter de aliis. »

Locum alterum ex altero desumptum esse, haud putaverim ego: et quamquam una eademque sententia sit, haec attamen tam varia dicendi copia exprimitur, variisque Scripturarum dictis confirmatur explanaturque, ut solum pro genio ingenioque unus idemque dici possit Auctor. Pari argumento quispiam dixerit, et ab eodem prodiisse scriptore Commentarium in Apocalypsim, qui legitur inter opera Alberti Magni: cum similis loci ejus occurrat explanatio: « *Corona stellarum duodecim.* Idest « duodecim Apostoli, qui sicut corona capiti Christo adhaeserunt. Per ipsos in circuitu gentes « crediderunt, per eos Christus victoriam reportavit de mundo, diabolo, et carne, quae in corona « intelligitur. Hi dicuntur stellae, quia tenebras « de mundo fugaverunt infidelitatis Item sua praedicatione auditores illuminaverunt. Daniel. 12, et « qui ad justitiam erudiunt plurimos Item quia « in Christo sicut in firmamento fixi fuerunt. *Judicum* 5, stellae manentes in ordine. Est ergo sensus: *et in capite ejus*, idest in Christo, *corona « stellarum duodecim*, idest duodecim Apostoli. Vel « *in capite eius*, idest in principio Ecclesiae *corona « stellarum duodecim*, idest duodecim Apostoli, qui « undique muniunt Ecclesiam. » Hic habes veluti compendio collecta quae in utroque superiore loco fusiora sunt. Immo demum et eamdem sententiam paucioribus repraesentat verbis Lyranus: « *Corona « stellarum duodecim.* Idest praedicatio XII Apostolorum, quae resplenduit in primitiva Ecclesia, quae « dicitur caput ejus. » Caetera quae Pencinus comparat loca, cum eodem se habeant modo, praetermitto.

II. Haud erit operae dispendium, si nonnullas animadversiones subjecero, quae spectant Auctoris illius aetatem, qui praedictam a Remigio Florentino editam expositionem elucubravit. Eam indicare verba videntur quae capite 16 legere est ad ℣. 18: « Et facta sunt fulgura, et voces, et tonitrua: et « terraemotus factus est magnus. » « Talis terraemotus sic magnus respicit hoc tempus praesens, in quo multi ad praedicationem modernorum Praedicatorum sunt conversi ad fidem « et poenitentiam. Nam de solis Cumanis conversi sunt ad fidem et baptizati in duobus « vel tribus annis et in modico tempore plusquam centum millia. Multi etiam de Georgianis, « etiam de Barberia: multi de Africa: multi haeretici, et quamplures de aliis partibus mundi. » Theodorico ab Apoldia teste in Vita S. Dominici capite 27, apud Continuatores Bollandi, *Cumanos personaliter adire* Sanctissimus Pater *decreverat: qui nullam Dei omnino notitiam habebant.* Quod ipsi perficere datum non fuit, impleverunt filii, Duce Fratre Paulo ex Hungaria. Cumanorum Dux *nomine Brut*, eorum opera primo conversus ad fidem: itemque « nobilior Dux alter Beraborch, cum « mille circiter de familia ipsius. » Rei hujusce mentio in Constitutione Gregorii IX, anno 1227 data, die 31 Julii. Sedi Apostolicae hanc ad Cumanos missionem promoventi pro sua virili Fratres Praedicatores obsecuti sunt, magnum animarum lucrum reportantes: quod colligere cuique licet ex Constitutionibus Gregorii IX, anno 1228, die 21 Martii, et 1234, die 14 Novembris; Innocentii IV, anno 1253, die 24 Januarii et 12 Julii; et sequiorum deinceps Romanorum Pontificum. Inter haec vero acciderat anno circiter 1240, irruptio Tartarorum in Hungariam, qui sicuti universam misere foedeque depopulabantur, ita inceptae Cumanorum conversionis cursum abruperunt. Sed eadem tamen instaurata: ac plura ab Innocentio IV concessa sacras agentibus Missiones privilegia, edita Constitutione anno 1253, die 23 Julii, ubi praeter *Cumanos* numerat Pontifex « Saracenos, Bulgaros, Æthiopes, « Syros, Iberos, Alanos, Gazaros, Gothos, Ruthenos, Jacobitas, Nubianos, Georgianos, Armenos, « Indos, Tartaros, Hungaros, » aliosque, quibus ad Christi fidem, ad Ecclesiae unitatem, ad poenitentiam reducendis insudabant zelantissimi Viri. De hac instaurata apud Cumanos Evangelica praedicatione sic habet Auctor Brevis Historiae Ordinis Praedicatorum Tomo VI amplissimae Collectionis apud Martene: « Post Tartarorum autem expulsionem, missi sunt alii Fratres, qui indefesse Dei « verbum praedicantes, multa millia ex eis conver-

« terunt et baptizaverunt. Paria sunt quae ex Chronico Bernardi Guidonis refert Sigismundus Ferrarius de Rebus Hungaricis Parte 1, capite 5: « Qui « usque hodie cum eisdem die noctuque in officio « praedicationis permanentes, baptizaverunt ex eis « multa millia: et de die in diem cum Dei adju- « torio per Fratrum solicitudinem et laborem ad « fidei unitatem conveniunt baptizandi. » Porro qualis gens Cumanorum fuerit, ac ubi suas habuerit sedes; an ad Borysthenem fluvium consisterent, an loca incolerent modernae Valachiae; an ex Tartaria prodierint, an Hungari baptismi expertes dici debeant, non una est Auctorum sententia. Bzovium consule, et Sigismundum Ferrarium, et Bollandistas in Commentario praevio ad Vitam S. Dominici, et Michaelem Bombardum in Topografia Magni Regni Hungariae, Viennae Austriae typis edita anno 1718. Id vero certum, Cumanos, cum anno circiter 1240 premerentur a Tartaris, receptos in Hungaria a Bela IV, qui tunc rerum potiebatur, peramplas ad Tibiscum plagas incoluisse: eoque tempore Cumaniae regnum Hungaricae coronae adjectum.

Definita jam tempora, quae post medietatem saeculi tertiidecimi excurrunt, satis indicare videntur allata verba ex Commentario in Apocalypsim. Hinc Auctor ejus, eodem saeculo ad finem vergente floruerit. Nihil enim aevo illo a Regibus Hungariae praetermissum, ut Cumani vel ad fidem converterentur, vel ad unitatem Ecclesiae, colligitur ex epistola Ladislai Regis, data *Budae anno Domini* 1279, quam in Topographia citata refert laudatus Bombardus e Societate Jesu pag. 314, et Carolus Peterffy ejusdem soc. inter concilia Ecclesiae Romano Catholicae in Regno Hungariae. Haec in ea leguntur verba: « Et quia nihil « est quod lumine clariore praefulgeat, quam in « Principe recta fides: cupiens toto mentis annisu « tentorium fidei Dominicae ampliare, ejusdem « Sanctissimi Regis Stephani Protogenitoris nostri « vestigiis pro modulo inhaerentes, ut in arcam « Domini sub unitate fidei, inter caeteros, Cumanorum multitudinem, pro parte charactere dominico insignitam, suscepto baptismatis Sacramento, quamvis adhuc in via morum errantes; reliquam etiam partem a ritu Paganismi ad agnitionem christianae fidei, mediante Venerabili et « Sanctissimo Patre Domino Philippo, Dei gratia « Episcopo Firmano, Apostolicae Sedis Legato, ejusque sancto ministerio, Domino cooperante clementia, perducamus etc. » Refert Wadingus ad Annum 1278, litteras a Nicolao III datas *Viterbii Nonis Octob.* *anno* I Pontificatus, anno scilicet Christi 1278, ad eumdem *Episcopum Firmanum*, quibus eidem Tartarorum conversio impensius commendatur: itemque litteras alias eodem anno, mense ac die scriptas ad « Ministrum Provincialem « Ordinis Fratrum Minorum Regni Hungariae: » ut viros idoneos « ad Cumanos, qui ad suscipiendam fidem catholicam dispositi esse videntur, « transmittat. » Superiora Hungarica Concilia consule, ubi hac de re plura addisci possunt.

Qua demum si floruerit aetate Auctor Commentarii quo de agimus, eorum rejicienda conjectura non videtur, qui opus illud Thomae Anglico adjudicant. Jorsium intelligo, qui ad annum 1310 pervenit, ut saepius adnotavimus, contra ac putavit Raynaudus, qui *florentem* ipsum *ad annum* 1400 detrudit. Obstat vero Commentariorum *in Ezechielem* mentio, quos ipsum elucubravisse, non produnt certiores vetusti Operum ipsius catalogi. Nihil ergo pronunciaverim ego, prudentissimae animadversionis Jacobi Echardi memor, qui « id de- « cernere in se non esse candide fatetur, nisi ex « inspectione antiquorum Codicum (quod non « sperat, inquit, animus) lux major effulgeat.

INDEX

EPISTOLARUM S. PAULI EXPOSITARUM A S. THOMA

